

THE
PENNSYLVANIA
STATE UNIVERSITY
LIBRARY

PATROLOGIÆ CURSUS COMPLETUS,

SET

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, Scriptorumque ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB AËVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORERUNT :

RE CUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTORIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSLIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS ACTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIORM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSENTIM DUOBUS IMMENS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUE
PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET

IN QIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESIOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSES, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONDENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSOREM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIE DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETHI EXICITAS, PRÆSENTIMQVE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES, Scriptoresque ECCLESIAE GRÆCAE
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET VILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
PORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR, UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS BOLUMmodo EMITUR: UTRIBIQUE VERO, UT PRETHI HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA AQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCAE TOMUS VII. PARS PRIOR.

SANCTUS IRENÆUS, EPISCOPUS LUGDUNENSIS ET MARTYR.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

SÆCULUM II.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΟΥΓΔΟΥΝΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΕΛΕΓΧΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΨΕΥΔΩΝΥΜΟΥ ΓΝΩΣΕΩΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΝΤΕ.

SANCTI IRENÆI

EPISCOPI LUGDUNENSIS ET MARTYRIS

DETECTIONIS ET EVERSIONIS FALSO COGNOMINATÆ AGNITIONIS

SEU

CONTRA HÆRESES

LIBRI QUINQUE.

POST FRANCISCI FEUARDENTII ET JOANNIS ERNESTI GRABII RECENSIONEM

CASTIGATI DENUO AD MSS. CODICES ROMANOS, GALLICANOS ET ANGLICANOS, NECNON AD

ANTIQUORES EDITIONES, ET A MULTIS, QUIBUS SCATTERANT, MENDIS EXPURGATI; AUCTI NOVIS FRAGMENTIS;

CONSERVATIONIBUS AC NOTIS COPIOSISSIMIQUE GLOSSARIIS ET INDICIBUS ILLUSTRATI ET LOCUPLETATI; QUIBUS OMNIBUS

PREMITTUNTUR TRES DISSERTATIONES IN QUIBUS HÆRESES AB IRENÆO MEMORATAE ET LOCI DIFFICILES

EXPLICANTUR, EJUSQUE VITÆ AC CESTORUM HISTÓRIA DISCUTITUR;

STUDIO ET LABORE

DOMNI RENATI MASSUETI

PRESBYTERI ET MONACHI BENEDICTINI E CONGREGATIONE S. MAURI.

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECA CLERI UNIVERSÆ

SIVE

CURSVM COMPLETORVM IN SINGULOS SCIENTIAS ECCLESIASTICAS RAMOS EDITORVM.

VENIT 12 FRANCIS GALLICIS.

—

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

458925

Digitized by Google

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO VII CONTINENTUR.

S. IRENÆUS LUGDUNENSIS EPISCOPUS.

	<i>Col.</i>	9
Prolegomena.		
Adversus hæreses libri quinque.	433	
Fragmenta deperditorum operum S. Irenæi.	1225	
Appendix ad Irenæi libros contra hæreses, continens Gnosticorum quorum meminit S. martyr fragmenta.	1263	
Præfationes, prolegomena, notæ et observationes eorum omnium qui novæ Irenæi editiones aut publicaverunt aut illustrarunt.	1321	

PRÆFATIO.

Ex omnibus sanctorum Patrum operibus, vix ulla esse Irenæi scriptis bonorum omnium veneratione, studiis, lectione ac curis digniora, mecum ulti fatebitur quisquis Christianarum rerum non omnino rudis extiterit. Quæcunque enim ad auctoritatem scriptoribus ecclesiasticis comparandam præcipua sunt, ea omnia sanctissimum hunc Lugdunensium episcopum, splendidissimumque quondam Galliæ nostræ lumen commendant. Si antiquitatem spectemus, *vir apostolicus*¹ fuit, *vicinus apostolorum temporibus*², et ab apostolorum discipulis institutus; si doctrinam, *omnium doctrinarum curiosissimus explorator*³ extitit, *recte semper catholicaeque doctrinæ propugnator*⁴ strenuissimus, et in Scripturæ sacræ priorumque Patrum lectione apprime, ut ubique clamant ejus scripta, versatus; si sanctitatem denique, *vir omnino Spiritus sancti donis ac cœlestibus ornamenti instructus fuit*⁵, cuius scripta, ut Erasmi verbis utar, spirant priscum illum Evangelii vigorem, ac phrasis arguit pectus martyrio paratum; quem sanctissimi martyres Lugdunenses epistolis suis magnifice commendant; quem denique morum integritas in Pothini primi Lugdunensium episcopi locum suffecit. E pluribus vero quæ reliquerat doctrinæ pietatisque monumentis supersunt libri quinque quos scripsit adversus hæreses Gnosticorum, quæ ejus tempore in regione Lugdunensi, cui præterat, grassari jam cœperant; eo pluris cœstimandi, tum quod ex tot et tantis quibus Christianam fidem illustraverat operibus, nihi aliud fere sit reliqui; tum quod pretiosæ sint apostolicæ cœstatis reliquæ, quibus ea, quam discipulis suis tradiderant apostoli, et ab his acceperat Irenæus, doctrina et facile deprehenditur, et ad nos illibata transmittitur. In iis siquidem præcipua quæque catholicæ, quam hodienum profitemur, fidei dogmata de mysteriis sanctissimæ Trinitatis et Incarnationis, de sacramentis, ecclesiastica hierarchia, divina episcoporum institutione, traditionis auctoritate, Petri ejusque successorum suprema dignitate ac primatu, etc., diserte adeo explicantur et confirmantur, ut non veteres tantum, sed quotquot ab apostolicis temporibus ad nostra usque emerserunt hæreses hinc radicitus extirpari ac funditus everti valeant. Eapropter a Gregorio Magno diu ac sollicite quæsiti, et a SS. Patribus ac piis quibusque catholicis tam sedula manu versati, et eo studiosius perfecti sunt, quo puros apostolicæ doctrinæ latices a fontibus recentes haurire volupe fuit. Hinc ex quo renata in Occidente bonarum litterarum studia, resurgentio simul in Irenæi lucubrationes amore, nihil prius habuerunt ii, quibus sacra antiquitas cordi fuit, quam ut eas e bibliothecarum tenebris erutas typis committerent, publicique juris facerent.

Prima omnium editio est quam Basiliæ procuravit Desiderius Erasmus anno 1526, ex tribus exemplaribus; uno quod Romæ descriptum ad eum misit Joannes Faber, duobus aliis e monasteriis commodato præbitis. Quid insuper in hac editione præstiterit, monet in sua epistola nuncupatoria ad Bernardum de Gloss episcopum Tridentinum, postea creatum cardinalem a Clemente papa VII, anno 1529, quam ad editionis nostræ calcem reponi curavimus. At ut homini de litteris cœsteroquin tam bene merito plurimum debetur, quod Irenæi libros primus luce donaverit, ita dolendum quod melioribus codicibus destitutus plura præstare non potuerit. Tot enim mendis, lacunis, mutilisque ac depravatis periodis scatet ejus editio, ut Irenæus sœpe in ipso Irenæo quæratur, illiusque sententiam assequi difficile sit. Secundam curavit Nicolaus Gallasius, Calvinianorum Genevensis minister, qui eam Genevæ evulgavit anno 1570. Sed, quamvis errata, collatis exemplaribus, a se emendata fuisse dicat; cum eadem tamen, quæ apud Erasmus, occurrant, palam est nullos consultos fuisse mss. codices. Novæ duntaxat veteribus additæ capitum summulæ, et inserta quæ

¹ Hieron., in cap. lxiv Isa. ² Basil., lib. De Spirit. S., c. 29. ³ Tertull., lib. cont. Valent., cap. 5.
⁴ Euseb., lib. iii Hist., cap. 23. ⁵ Epiphanius, hær. 54, § 33.

Græcæ ex Irenæo transcripsit Epiphanius, cum nova interpretatione Latina, eaque parum accurata. Unde Gallasii, ut videtur, consilium fuit, non tam ut cultior et emendatior prodiret Irenæus, quam ut prolixis ex Calviniana doctrina notis viri sanctissimi sententia circumveniretur, et veterum hæreseon triumphator reluctans ad novam traheretur, aut maledictis laceraretur. Gallasium exceptit Joannes Jacobus Grynæus ex eadem secta, qui novam Irenæi librorum editionem Basileæ anno 1571 curavit, a præcedentibus nihil diversam; nisi quod antiquam priorum libri primi capitum, quæ Græcæ refert Epiphanius, interpretationem Latinam temere sustulerit, ut Jani Cornarii versionem substitueret, omissa textu Græco; novaque singulis capitibus argumenta, veteri servata divisione, præmitteret. Iis omnibus emendatior quæ Francisci Feuardentii, ordinis Minorum, in sacra Facultate Parisiensi doctoris, opera et studio, Coloniæ, anno 1596, prodiit, ibidem ac Parisiis deinceps sæpius recusa. Ea enim quæ typis Nivellii anno 1575 et 1576 prodierat, a priorum editionum vitiis nondum satis expurgata erat. Nam præterquam quod textum Latinum ad Vaticani, et veteris alterius optimæ notæ codicis ms. fidem comparatum pluribus in locis restituit, lacunas supplevit, ac quinque postremis libri quinti capitibus hactenus desideratis auxit; libri primi priora decem et octo capita, ab Epiphanio quondam ex Irenæo Græcæ descripta, aliorumque Fragmentorum Græcorum ex variis auctoribus erutorum copiam non ponitendam verbis Latinis adjunxit, subjectis etiam doctissimis Jacobi Billii et Frontonis Ducæi observationibus. At ut prioribus perfectior, nec ipsa tamen numeris omnibus absoluta, imo nec paucis nec levibus vitiis laborat Feuardentiana hæc editio. Ut enim nihil de notis dicatur, eruditis quidem, ut ea ætas ferebat, sed prolixioribus et a proposito longius excurrentibus, nihilque aut parum omnino ad textus elucidationem conducentibus; eum in locis bene multis nec feliciter restituit, infelicius explicavit, in pluribus ne quidem quid posset expertus est: ita ut post Feuardentii curas sexcenta superessent, quibus medicam manum admoveri necesse erat; quorum tamen non pauca emendavisset facili negotio, si codices ms. quibus usus est, paulo attentius consuluisset. Omitto quæ in ea editione desiderantur adminicula, quibus lectoris labor minuatur, eique via ad facilius investigandum et assequendum auctoris sensum muniatur.

Prodiit tandem anno 1702, Oxonii in Anglia, nova, accuratior et elegantior operum Irenæi editio, studio et opera viri clarissimi Joannis Ernesti Grabe, variorum ipsiusque notis illustrata, et novis Fragmentis locupletata. Quin ex ejus laboribus sæpe profecerimus, dissimulare nec possumus nec volumus. Hanc editionem commendat typorum elegantia, in exquirendis ac colligendis novis Fragmentis Græcis non indiligens cura, et in emendandis locis aliquot felix conjectura. Verum quod in Feuardentio et Gallasio eruditis displicuit, idem viro clarissimo accidisse quisque agnoscat. Nam illius exemplo meliora sæpe cum vidiisset probavissetque, deteriora tamen secutus, vitiosas, aut minus sanas lectiones amplexus est, obviis et nativis in marginem rejectis: ac longe plura, quam emendaverit, loca manifeste corrupta ne tentavit quidem, aut plane infeliciter. Gallasum vero imitatus, Ecclesiæ Anglicanæ, cui se adjunxit, dum studet impensis, potior illi cura fuisse videtur, ut Irenæum etiam invitum et reluctantem Anglicanæ sectæ adjungeret, quam ut opus castigatius daret et emendatius. Hinc tot notarum fastidiosa prolixitas, ut levissima quæque verba, sæpiissime nihil ad rem facientia distorqueat: in aliis vero locis parcior, Feuardentii, et aliorum notis, iisque nullo delectu ascritis, nihilque ad textus intelligentiam conferentibus, margines inferiores refert; proprias suas, si quæ sunt, eruditas licet, cum tamen eruditionis illa supplex ad auctoris sententiam illustrandam parum pertineat, lectorum exiguo fructu auxit majorem in modum. Hic taceo, quod in Dissertatione secunda commodius extonam, quod in Oxoniensi editione servata veteri quidem, Irenæo tamen longe recentiori, at inepta prorsus capitum sectione, lemmata interduam pro arbitrio sustulerit, transtulerit, dissecuerit, pluribusque non raro simul, non sine dispendio plurium capitum jam lemmatis truncatorum, congestis, vel iisdem bis aut ter repetitis, confusionem magis auxerit, quam minuerit clarissimus Grabiæ. Quid, quod Fragmenta Græca suis quidem locis opportune inserta, sed ita incommode disposita sint, ut perpetuo velut circuitu per paginas obrare teneantur lectorum oculi, incerti sæpe quo ferri debeat? Sed hæc forte typographo-

rum culpa est, quibus etiam id imputare debemus, quod tanta sit illius editionis in transmarinis regionibus penuria, ut, cum non sine maxima difficultate, majorique pretio comparari posset, eam prelis suis subjecere meditarentur Bibliopolæ Parisienses et Amstelædamenses.

Itaque viris doctrina et pietate conspicuis visum est non utile modo, sed necessariam esse novam Irenæi editionem, quæ et accuratior esset, et a Catholicis inoffenso pede decurri posset. Id laboris a quopiam e nostris suscipi cupierunt; rati videlicet, nec immerito, Irenæum, Apostolicum illum virum, *Occidentalium Gallorum lumen*, ut vocat Theodoretus⁴, tantæque auctoritatis scriptorem, nou mereri minus quam reliquos, ut in ejus operum accurata editione nostra versaretur industria; et quod in aliis non poenitendo successu, quæ ex congregazione nostra prodierant, editionibus præstitum est, in ista quoque, non minus operosa quam necessaria, præstare conaremur. Id igitur oneris impositum mihi, detratatum quidem diutius, subiit tandem. Quid vero præstare conatus fuerim, paucis explicandum. Tria mihi potissimum præstanda esse duxi; textum emendare ac pristino decori, ut fieri potest, restituere; eundem illustrare; ac demum ea omnia lectoribus parare subsidia, quibus labor eorum minuatur. Ad primum quod attinet, cum Græcus Irenæi textus, maxima ex parte, temporum injuria, dudum perierit, unusque fere supersit Latinus, jam instar archetypi; in hunc curas omnes contuli, ut emendatissimus, quam fieri poterat, et ab inspersis librariorum culpa nœvis abstersus prodiret. Hunc ad novos tres mss. codices, a nullo hactenus recensitos, attentissime exegi. Primum e Biblioteca Claromontani Collegii Sec. Jesu acceptum, utendum mihi præbuit vir doctissimus, cuius humanitatem nunquam non experti sumus, R. P. Joannes Harduin, eidem Bibliothecæ præfector. Is optimæ notæ codex, cum ante annos ut mininimum 800 scriptus sit, teste eruditissimo piæ memorie D. Joanne Mabillonio, perito, si quis unquam, talium rerum æstimatore, omnium, ad quas priores editiones factæ sunt, videtur antiquissimus. Mutilus tamen est; avulsi enim postremis foliis pluribus, extremis fere decem capitibus decurtatus manet liber quintus. An casu, an improviso scioli eujuspiam (cui forte displicuerit Millenariorum error ab Irenæo propugnatus) zelo id acciderit, obscurum est. Certum est integrum olim fuisse codicem, cum pars vicesimi sexti capititis adhuc supersit. Cætera deinceps ad libri finem interierunt. Hinc Claramontanum codicem diversum esse a Feuardentiano manifestum videtur: hic enim integer fuit, ille vero multo emendatior. Alterius codicis varias lectiones toto libre primo et prioribus octo libri secundi capitibus Passeratii manu descriptas ad oram unius exemplaris editionis Erasmi, ab uno e reverend. Patribus Dominicanis vici S. Honorati, hujus urbis, amico meo accepi. Quin e ms. codice, eoque perantiquo, ac bonæ notæ, et a Feuardentiano, Claromontano et Vossiano diverso excerptæ sint, nullus ambigendi locus mihi est, nec aliis erit, qui eas cum laudatorum codicum lectionibus contulerint. Quis sit ille codex, et ubi nunc delitescat, hactenus deprehendere non potui; amissum non adeo ægre ferrem, si cæteras varias lectiones ad libri sui marginem notare perrexisset Passeratius. Tertius codex quo usus sum, rovens ac chartaceus, annos quadringentos non excedit, nec posteriora quinque libri quinti capita continet. Is Romæ asservatur in Biblioteca eminentissimi cardinalis Ottoboni; quem quidem vir optimus, ac de litteris tam bene meritus D. Bianchinus, pro singulari sua in nos humanitate, communicavit cum RR. PP. domino Guillermo La Parre, Congregationis nostræ in curia Romana procuratore generali, ejusque socio D. Claudio de Vic, qui varias ejus lectiones pro sua benignitate describere et ad me transmittere dignati sunt.

In subsidium accesserunt ii codices, quibus in adornandis editionibus suis usi sunt tum Franciscus Feuardentius, tum clarissimus Joannes Ernestus Grabius, quorum varias lectiones ad oram editionis suæ non indiligenter (Grabius præsertim) ascripserunt. Et quidem veterem illum, quo Feuardentius usus est, frustra quæsivimus, neque utrum perierit, an in alioius Bibliothecæ forulis delitescat, scire potuimus. Sunt qui existimant eum in Vossii manus devenisse; sed utriusque lectiones conferenti, diversos esse statim apparebit. Alium codicem in Bibliotheca Vaticana asservatum citat Latinus Latinus, variasque ejus-

⁴ Theodoret., Dial. 4, pag. 33.

dem *lectiones* refert, et post eum Feuardentius; sed jam in illa Bibliotheca desiderari, tum ex iis qui eam diligenter perlustrarunt, tum ex amicorum litteris accepi. Quatuor, ut dixi, mss. codicibus usum se esse profitetur Grabius, illo nimis qui Isaaci Vossii fuit, optimo codice supra laudato, quem accuratissime cum exemplari Feuardentii contulit Dodwellus, indeque collectas varias lectiones cum eodem Grabio communicavit; Arundeliano, in Bibliotheca Regia societatis Londini jam asservato, quem quadringentorum annorum esse arbitratur; et apographo variantium lectionum, quas a Josia Merceru olim e duobus mss. codicibus, nescio quibus, ait Grabius, erutas, idem Vossius Dodwello describendas dederat. Sed neque Grabius, neque Vossius, neque aliis quisquam, praeter Josiam Mercerum, duos illos codices vidisse se dicit, nec ubi jam extant indicat. Quas vero ex apographo refert eorumdem varias lectiones Grabius, secum illis adeo in omnibus fere consentiunt, ut ex una et eodem codice excerptae esse videantur, aut saltem ex duobus, quorum alter ex altero descriptus fuerit; uterque vero, si duo sint, ex recenti codice, eoque non adeo bonae notae. Et nisi me fallat conjectura, puto Ottobonianum codicem superius memoratum, esse ipsum autographum ex quo primum transcriptum fuerit apographum, et ex hoc aliud; utrumque vero cum in Josia Merceri manus devenerit, ceu totidem diversos codices habuit. Quaecunque enim ex Ottobonianio lectiones mihi Roma transmissae sunt, eadem fere sunt, quas Grabius ex duobus illis Merceri codicibus allegat. Quare licet a nobis lectiones illorum codd. variae ex Grabio adducantur; ne tamen illis plus fidei attribuant quam menteantur (merentur autem exiguum), monitos lectores velim. Arundelianus codex interpolatus fuisse videtur sive a librario ipso, sive ab aliquo recentiori; quod verisimillimum agnoscat quisquis ejusdem lectiones diligenter perpenderit. Unde superest unus Vossii codex, cuius nutare non possit fides. Et revera collatis ejusdem lectionibus cum Claramontanis, et iis quas ex veteri suo codice refert Feuardentius, antiquum esse et bonae notae deprehendi; in eoque ceteris omnibus, qui jam supersunt, præcellere, quod solus, Grabio teste, posteriora quinque libri quinti capita contineat. Nec proinde dubitavi, ubi tres istos, omnium antiquiores et meliores, consentientes habui, texum eorum auctoritate restituere, ipsisque, spretis aliis, ad amussim adhærere, nisi apertas corruptionis notas præ se tulerint.

Præter mss. codices, edita exemplaria, antiquiora præsertim, consulere non piguit, eaque interdum, ubi mss. codices vel depravati, vel minus sani esse videbantur, præponere. Sic factum ut Irenæi textum plurimis adhuc in locis vel scribarum seu imperitia yitiatum, seu oscitantia mutilatum, vel sciolorum audacia redundantem, aut interpolatum, castigari; additis quæ deerant, resectis quæ abundabant, recte distinctis quæ male cohærebant: adeo ut pauca jam mihi superesse videantur, in quibus lectionis difficultas lectorem possit remorari. Ubi vero manifesta fuit exemplarium depravatio, hanc vel ex Græcis verbis, si illorum copia fuerit, vel ex aliis parallelis locis, in quibus occurunt eadem prorsus repetita verba, vel ex conjecturis aliunde certis, adhibito etiam doctissimorum hominum consilio, emendare non dubitavi. Id tamen rarius, et tanta religione factum est, ut vulgata lectio, quantumvis aperte corrupta, ad oram libri servetur; deinde ut ea licentia intra singulares veces, et non tam Latini interpretis, quam librariorum culpa depravatas constiterit; ad dubias nunquam pervaserit, longe minus ad integra commata vel periodos integras; quibus novas, Græci textus vel alterius cujuscunque paralleli loci auctoritate substituere nefas duxissem. At ubi sanior ille visus est, id observare, novamque interpretationem, veteri Latina accuratiorem, dare operæ pretium visum est, sed in inferiorem marginem translata; ita ut vetus lectio sedem auctoritatemque suam retineret. Varias, quæ alicujus momenti forent, lectiones infra ascripsimus, indicatis unde sumptæ sunt codd. Si quid ex eorum fide mutandum supplendumque visum est, lectores monere, mutationisque rationes afferre non negleximus, tanta cum religione, ut verendum sit ne arguta nimium aliquibus diligentia nostra videatur; sed præstat hic diligentiam culpari, quam desiderari. Ne tamen actum ageremus, priorum editionum errata omnis, quæ jam correxerat Feuardentius, revocanda esse non putavimus: unam Feuardentianam editionem, quæ omnium manibus te-

rebatur, emendandam esse censuimus; iis duntaxat observatis et inter varias sectiones recensitis, quæ in aliis editionibus præcipua et seniora esse videbantur.

Non minor in recognoscenda ea parte Græci textus, quæ exstat, cura fuit adhibita, quamvis deficientibus mss. minori successu. Quin Græce scripserit Irenæus, ejusque libros in Latinum sermonem, quem modo habemus, converterit imperitus aliquis ac barbarus interpres, vix dubitatur; id abunde probatum est in secunda Dissertatione, quæ Præstationem excipiet, ad quam lectorem remitto. Cum autem textus Græcus integer, temporum injuria, jam dudum perierit, supererat ut dispersa undique Fragmenta conquererentur; quod et sollicite factum est. Quæcunque enim seu veteres conservarunt, seu recentiores ediderunt, seu alias editiones exhibent Irenæi Fragmenta, sive eorum quæ supersunt, sive quæ interierunt, operum, ac nova protulit clarissimus Grabius, ex variis auctoribus tum editis, tum manuscriptis eruta; et nostra hæc exhibet editio, sed interdum auctiora et emendatoria, iis additis quæ ipse collegi, vel amici suppeditarunt; omnia eo ordine collata atque disposita qui Feuardentiano et Grabiano longe commodior sit. Græcas Bibliothecæ Regiæ et Colbertinæ Catenas, aliosque earumdem codices mss. Græcos, quos in notis suo quenque loco indicavi, consului, ac per diligentes amicos Græceque doctos expendi curavi; quæque ex iis transcripta, sive a Combesio, sive a Grabio, sive ab aliis edita sunt, a me recognita sunt omnia, nec semel correcta et restituta. Quæ vero ex Epiphonio excerpta sunt, cum ejusdem Bibliothecæ Regiæ codice uno chartaceo, eoque recenti ac mendoso (nec enim melior occurrebat), denuo post Petavium contuli, et a quibusdam, quæ doctissimi viri diligentiam fugerant, erratis expurgavi. Ut et cum Vaticano codice (alius enim mss. Epiphonii Panarii codices Græcos non novi) conferrentur, nihil quod in me fuerit prætermisi; sed nullus Græce doctus qui tantillum laboris, paucorum certe dierum, suscipere dignaretur, Romæ, ubi tamen plures sunt, reperiri potuit. Cæterum quæ Irenæi Græca ab Epiphonio descripta Jacobus Billius in Latinum sermonem convertit, quia longe elegantius accuratiusque vertit, quam vetus interpres Latinus; illius interpretationem, jam Feuardentii editioni Coloniensi anni 1596 et Parisiensibus deinceps insertam, et in nostra e regione veteris adjunximus, ut altera ex altera illustretur. Alia vero pauca Irenæi Fragmenta Græca, quæ Billius itidem vertit, quæque sic conversa Feuardentius editioni suæ inseruit, et nostræ pariter inserui voluissemus; sed cum hæc versio cum veteri citra confusionem componi non potuissest, eam omittere coacti sumus.

Irenæi textum a mendis purgare parum fuisse, nisi recte distinctus atque divisus pro-
diret. Distinctioni consulunt consuetæ distinctionum notæ aptæ, quantum licuit, queque
suis locis repositæ; divisioni vero nova capitum sectio, novaque singulis præfixa lemmata.
Factum id, quod vulgata divisio, et antiqua lemmata non Irenæo, sed imperito cuiquam
recentiori tribuendo certissime videantur, ut in Dissertatione secunda probatum sat
existimamus: tum quod sectiones capitum sœpe absurdissimæ sint, non minus quam
argumenta, quæ auctoris sententiam obscurant potius quam repræsentant. Nihil tamen
actum est, nisi ex doctissimorum hominum consilio, idque in prioribus quatuor
libris duntaxat; nam in quinto, Feuardentiana divisio et lemmata fere servata
sunt. Quin et singula capita in plures paragraphs seu numeros divisa sunt, affixis ad
marginem brevibus summulis, quibus quid quisque præcipuum complectatur, lector
uno velut intuitu conspiciat. Ne tamen, qui veteri divisioni in citandis capitibus as-
sueti sunt, ex nova turbentur, Feuardentiana, quæ jam communior, ad marginem
servata est, cum asteriscis in textu, quibus Feuardentianorum capitum initium et finis
designetur; quorum etiam argumenta integra initio operis comparata cum novis exhi-
bentur.

Alterum quod pro officii ratione agendum mihi hac in editione duxi, textus illustrationem spectat. Cum enim vel ex tractati argumenti difficultate, vel ex Latini interpretis imperitia, obscurissimus interdum sit Irenaeus; textum emendare, emendatumque rationem reddere satis esse non videbatur, nisi etiam caligo verbis offusa dispergatur. Monet Irenaeus ipse⁷, portentuissima et altissima esse Gnosticorum mysteria.

Iren., Præf. I. I, p. 3.

quæ non omnes capiunt. Hæc quidem, quam dilucide fieri poterat, aperit et confutat, sicque toto opere insectatur, ut ab iis nunquam oculos avertat ; ita tamen ut qui his in rebus mediocriter versati sunt, totumque tum auctoris scopum, tum aduersariorum ejus hypothesis non satis attente considerant, interdum animi pendeant, incerti vel quid significant salebrosæ et obscuræ, sed ut plurimum interpretis culpa, sermonis ambages, vel quorsum spectet oratio. His cum præ cæteris consulendum fuerit, eorumque tædio ac labori parcendum, difficultia quæque loca subjectis textui notis, quam brevissime potui, explicare conatus sum : ascitis etiam doctorum virorum observationibus, quæcumque ad auctoris intelligentiam conducere visæ sunt, sed laudato semper auctorum nomine. Si quando vero frequentiores et fusiores videantur esse notæ, id tribuendum argumenti difficultati, quam paucioribus expedire non valui ; veritus ne, dum brevis esse studerem, obscurus fierem. Accedit quod cum varia et multa e sacris utriusque Testamenti codicibus testimonia proferat Irenæus, quæ cum ex alia versione sint, discriminis nonnihil habera videbantur ; id observare in gratiam Scripturæ sacræ studiosorum operæ pretium visum est. Qui autem ejusmodi notis et observationibus non indigent eruditæ, eas prætermittere, Ireneumque continenter legere possunt ; in inferiori quippe margine positæ a textu facile sejungi queunt. Non commisi tamen, ut margines gravarem iis notis, quæ ad eruditionis (in me certe exiguae) ostentationem duntaxat, vel ad dogmata et fidei controversias pertinent, nisi quando paucis verbis absolvi potuerunt ; ratus videlicet, proprio doctus experimento, lectoribus nihil molestius, quam ut singulis fere vestigiis, interpositis moris, insistere cogantur. Satius esse duxi, ea quæ fusiori et accuratori examine indigebant, non quidem in ipsa Præfatione, ne in immensum cum rectæ methodi dispendio cresceret ; sed in singularibus Dissertationibus pertractare, in quibus res quæque suo ordine, et continua serie expenderentur. Tres igitur operi præmisi : in prima de iis omnibus, quam accuratissime potui, disserui, quæ ad hæreticorum, contra quos scribit Irenæus, personam, ætatem, mores, scripta et dogmata pertinent ; fontes e quibus impura doctrina profluxerit, aperui ; *altissimaque* eorum *mysteria* scrutatus, quid sub ænigmatisco verborum cortice delitesceret, retegere conatus sum. In secunda quidquid de Irenæi vita et gestis, martyrio, scriptis, ac potissimum de quinque libris *Detectionis et eversionis falso cognominalæ agnitionis* (hunc enim genuinum esse eorum titulum ibidem ostendi), de operis hujus consilio, atque methodo, quidquid denique de aliis sancti Doctoris scriptis deperditis in veterum monumentis occurrit, studiose collegi, ac pro virili mea parte expli- cui. In tertia demum totam S. episcopi doctrinæ seriem evolvi ; leviora, si quæ sint, offendicula, ne in ea temere quispiam impingeret, pateseci : quod obscurius fuit, illustravi ; quod alienum et male affictum rejici ; quod ab heterodoxis prave contortum, vanisque cavillationibus obscuratum, explanavi, vindicavi et asserui. Hæc, inquam, initio operis præmisi, ut lector inoffenso pede posset Irenæi libros decurrere. Erit forte cui displicebit tanta hæc chartarum moles operi non adeo ingenti præmissa. Moleste et ipse tuli foliorum impressorum numerum præter modum et exspectationem excrevisse. Sed fefellerunt typographi, falsi et ipsi paginarum manu exaratarum inæqualitate ; aliqui huic incommodo prospexissem. Singulis porro libris præfixa est brevis ac dilucida uniusejusque analysis (ea videlicet quæ dudum a doctissimo nostro domino Nicolao le Nourry solerter concinnata, ab ipso vulgata est in *Apparatu ad Bibliothecam maximam veterum Patrum* ; paucis quibusdam pro ratione nostræ editionis additis vel immutatis) quæ libri scopus et argumentum uno velut conspectu perlustretur.

Ad calcem operis, præter deperditorum Irenæi scriptorum Fragmenta, ex variis tum editis, tum mss. libris eruta, quorum quædam Græce, alia Græce et Latine nunc primum prodeunt ; adjecta sunt per modum appendicis alia ex veterum Gnosticorum libris excerpta, quæ sparsim apud veteres Patres occurrunt ; quæ pluribus Irenæi locis non parum lucis afferent : ex hoc saltem specimine deprehendi facile poterit, haud vana esse, quæ tum Irenæus, tum alii Patres de iis opinionum portentis scripserunt Maximam partem jam collegerat clarissimus Græbius, *Spicilegioque suo veterum Patrum* et hæreticorum primi et secundi sæculi inseruerat. Quædam ad mss. Biblio-

thece Bodleianæ codices recognovit: quædam et ipse ad mss. Bibliothecæ Regiæ codices exegi. Hæc excipient eorum Præfationes, Prolegomena, notæ et observationes, qui novas Irenæi editiones hactenus publicarunt, vel illustrarunt; ut sic uno volumine comprehensum, minorique sumptu studiosi nanciscantur, quod antea non nisi pluribus et majori impensa comparare sibi poterant. Et quidem quod ad notas et observationes attinet; Billii, Frontonis Ducæ et Feuardentii integras denuo edi curavi, quamvis plura jam ex iis decerpsssem, misque inseruissem; ratus gratum me facturum lectoribus, si totum exhibeam, cujus partes antea legerint. Ex Gallasio paucissimas selegi, cum pleræque nihil nisi vanas inficetasque declamationes contineant. Ex Grabio plures, eas videlicet quas catholicæ aures ferre possint. Feuardentii notas non omnibus placere, Protestantibus vero plurimum displicere probe novi. Quin tamen pro tempore eruditæ sint, virque pius ac doctus de Irenæo, totaque Ecclesia catholica optime meritus fuerit, nemo absque injuria negare potest. Sæpe quidem ab argumento longius discedit, et in heterodoxos acerbiori quam par esset stylo excurrit; sed id zelo catholicæ fidei, et tempori, quo ferventibus controversiis bellisque civilibus, Calvinistæ Catholicos perpetuis conviciis et calumniis incessebant, condonandum. Quisquis ministrorum illius temporis scripta legerit, et quam inverecunde Catholicis calumniam facerent ac clarissimis quibusque Patrum testimoniis vim inferrent, expenderit, Feuardentium facile excusabit. Si quæ vero hujus arguments intempestiva jam esse videantur; non ipsius, sed adversariorum culpa est, qui parum sibi constantes, mutata identidem velificatione retrocedere, pluraque male constituto systemati vel addere, vel demere, pro temporum et argumentorum ratione, coacti sunt. Acrius nec æquius doctissimum hominem reprehendunt recentiores quidam, quod adulterina scripta non pauca, ut vera allegaverit, eosque Libros et Tractatus Patribus pluribus attribuerit, qui jam suppositiæ esse agnoscuntur. Sed communis hic fuit error illorum temporum: nondum quippe satis eliquata veritate reque ad severiores criticæ regulas pensitata, id bona fide citabatur, de quo nullus esse videbatur suspicandi locus. Qui Magdeburgenses ipsos, famosumque illum apud Protestantes criticum Andream Rivetum examinaverit, si non iisdem, in aliis tamen gravius lapsos, nec artis criticæ peritiores fuisse illico deprehendet. Sed tandem si quid peccaverit Feuardentius, gravius, mea quidem sententia, peccat, qui culpam consitenti et quamprimum emendantiter iterum objicere non veretur. Dum primam Irenæi sui editionem adornaret, scribens in libri tertii cap. 33, nunc 22, inter varia quæ congerit Patrum testimonia, unum velut ex Cyrillo Alexandrino lib. vi in Joann., cap. 15, addidit: quod Cyrrilli non est, sed Jodoci Clichtovei, qui quatuor Commentariorum suorum in libros Cyrillini interseruit. Errore statim agnito, hunc emendare festinavit vir bonus; sed cum folium jam per typographos excusum esset, nullum aliud supererat remedium, nisi ut qua ratione corrigendus esset, lectores tempestive moneret in erratorum indice; quod et fecit. Cum autem Franciscus Suarez, haud lecto illo indice, Feuardentium acerbius perstrinxisset, digne pro incogitania castigatus est in editione Coloniensi anni 1596. Ecce tamen, recentior quidam criticus, ne lectis quidem seu memorato indice, seu notis in citata editione additis, in sola Suarezii, aut Theophili Rainaudi fide, erratum bis correctum et emendatum illi adhuc impingit. Quibus jam verbis exciperet Feuardentius, si viveret, accuratum illum censorem, qui quos auctores redarguit, ne segni quidem manu evolvere dignatur? Ut ut est, Feuardentii notæ et observationes, quales in novissimis Irenæi editionibus prodierunt, tales iterum edi curavi; ita tamen ut omnia ejusdem (quod et idem de aliis dici velim) dicta et allegata præstare nolim. Neque enim a me exspectandum fuit, ut omnia quæ profert auctorum testimonia expenderem, ac si quis in iis citandis error obrepserit, indicarem: laboris id immensi fuisset; quem si suscepsssem, non iam ipsas Feuardentii notæ, sed novas in Feuardentium observationes, nullo aut exiguo fructu dedissem. Cum autem tum Feuardentius, tum alii observationes suas ad veterem capitum sectionem, quam sequebantur, accommodarint; sic accommodatas, ne qua confusio subciretur, reliqui: novæ duntaxat editionis capita et paginas ad marginem indicavi.

Tertium denique, quod in animo fuit, lectori videlicet ea parare et offerre subsidia,

quibus labor ejus minuatur, sic exsecutus sum. Præter tres superius memoratas Dissertationes, easque omnes nosas et observationes, quibus difficilia Irenæi loca elucidare conatus sum; ac novam capitum sectionem, novaque lemmata et summulas, quibus auctoris scopus et argumentum oculis exhibetur, in quibus omnibus forte nonnihil opis quibusdam fuerit; præter hæc, inquam, accessere quatuor ampliores locupletioresque quam hactenus prodierint, Indices. Primus est Græcarum vocum Glossarium, seu Lexicon; secundus Latinarum difficiliorum, et ab usu communi remotiorum, quarum significata vel Irenæo, seu ejus interpreti propria, vel non adeo obvia sunt. Tertius est, eorum quæcunque profert Irenæus, Scripturæ sacrae testimoniorum; adnotata etiam, si quæ interdum occurrat, in citando uno et eodem testimonio, diversitate, ut ea ratione Scripturæ sacrae studiosi Irenæi codices sacros eum nostris comparare facile possint, quidve discriminis (levissimi certe) inter utrosque intercedat, observare. Quartus denique, rerum omnium præcipuarum, quæ tum apud ipsum Irenæum, tum in nostris Dissertationibus et notis occurrunt; addito etiam in fine altero pro aliorum notis Indice.

Hæc sunt quæ de nova hac Irenæi editione præfari visum est. Exposita jam totius consilii mei ratione, cæterum deinceps lectorem non morabor, quin ipse dispiciat, an opus votis et conatis respondeat. Quod si ita sit, unam hanc esse velim laboris mercedem, de Ecclesia quidpiam meruisse; cujus judicio quæcunque a me prodierunt, libenter subjicio, ea omnia emendare ac revocare paratus, quæ emendare ac revocare jusserit.

DISSERTATIONES PRÆVIE IN IRENEI LIBROS.

DISSERTATIO PRIMA.

De hæreticis quos libro primo recenset Irenæus eorumque actibus, scriptis et doctrina.

ARTICULUS PRIMUS.

DE VALENTINO.

I. Valentini patria.

[I-XIII] De Valentini patria et stirpe nihil certum, Epiphanius teste⁴, e veteribus exsculpi potest. Quamvis hujus hæresim fuse exagitaverit Irenæus, hæc tamen alto premit silentio. Accepisse se ait Epiphanius, sed auditione sola, et fama, non tamen, inquit, usque adeo certa, ut dubium levet, illum Phrebonitem esse, ex Ægypti quadam ora. Ubi pro Phrebonitem, cuius loci nulla apud veteres occurrit mentio, legendum contendit Lambertus Danæus ad August. *De hæres.*, cap. 11, *Pharbæthitem*, cuius sententia calculum adjicit Petavius in suis ad Epiphanium notis. Exstat quidem Pharbæthites inferioris Ægypti nomus, cuius caput urbs Pharbæthus, Bubastico et Busiritico fluminibus conclusus, in meridiem vergens, cuius meminere Herodotus, lib. 11, cap. 166; Strabo, lib. xviii; Plinius, lib. v, cap. 9. Sed vereor ut hujus nomi situs cum Epiph.

⁴ Epiph., Hær. 31, § 2. ⁵ Epiph., ibid.

A phanio consentiat, qui Φρεβονίτην τῆς Αἰγύπτου παραλώτην, *Phrebonitem ad maritimam Ægypti oram* esse scribit. Longius enim a mari distat Pharbæthites nomus, ac, ne proprius accedat, intercedunt Tanites et Neut nomi. Quare si quid et mihi conjicere liceat, libentius apud Epiphanium legerem *Phtenolitem* vel *Ptenetitem*. Phtenotes enim Ptolemaeo nomus erat in Ægypti Delta, supra Meteliten, in Austrum vergens, nec procul a mari, cuius caput erat Βοῦτος, *Burus*. Doctissimo Harduino idem esse videtur, qui Plinii *Ptenethu*, lib. v, cap. 9, idque verum nomen esse credit vir in geographicis peritissimus Christophorus Celiarius, quia in Chalcedonensi synodo, act. 1, Heraclius *Ptenethensis* memoratur ⁶. Quidquid sit, B Alexandriam profectus Valentinus, ibi Græcorum artibus non mediocriter institutus est. Doctissimum enim suis scribit Hieronymus in Osee, cap.

x, et in Dialogo contra Marcionitas, qui Origeni vulgo ascribitur, οὐκ εὐτελῆς ἀνὴρ, vir minime valgaris dicitur. Quin saltem ingenio peracri, et in lectione veterum philosophorum ac poetarum non parum versatus esset, non negabit quisquis ad ejus systema ex tam multis tamque abstrusis ideis, partim a se ex cogitatis, partim aliunde haustis, sed secum in vicem et cunus aptatis fabricatum attenderit. In primis philosophia Platonica, ad quam potissimum mentem appellebant Gnostici omnes, operam dedisse, testis est Tertullianus ¹⁰, pluraque ab ea accepta dogmata demonstrant. Cum in Aegypto, et praesertim Alexandriæ, plarimi Judæorum eo tempore vixerint, hinc verosimile putat Joannes Franciscus Beddeus, in *Dissertat. de hæresi Valentin.* ad calcem *Introductionis ad Historiam philosophiae Hebræorum*, excusæ Halæ Saxonum an. 1702, Valentiniū eorum philosophia, qualis eo tempore erat, fuisse imbutum. Auctor quidem est Clemens Alexandrinus ¹¹, discipulos ejus, ut magistrum commendarent, gloriatos fuisse, eum præceptorem habuisse Theodadem, seu Theudadem quemdam, B. Pauli apostoli discipulum. Sed quis ei qualis fuerit ille Theodades, et quanta fides suspectorum hominum narrationi debeatur, non satis constat.

II. Valentini ætas.

2. De tempore quo vixerit, aut errores suos disseminaverit Valentius, paulo acrior est inter eruditos disputatio. Dallæus, ut epistolas Ignatianas, Puritanis omnibus molestissimas, suppositionis argueret, e re sua arbitratus Valentiniū juniores facere, nullum lapidem non movit, ut Ignatio posteriorem probaret. Nempe cum in epistola ad Magnesianos Verbum Dei dicatur ἀληθικός, οὐκ ἀπὸ συγῆς προσλθεῖν, aeternum, non a silentio progrediens, his verbis feriri vult Dallæus Valentianorum Σιγῆν. Atqui Sige hæc, inquit, ante Ignatii martyrium vondum nata. Primus, enim, Irenæo teste ¹², ab ea quæ dicitur Gnostica hæresis, antiquas in suum characterem doctrinas transferens Valentius, sic definit: Dualitatem quamdam innominabilem, eius quidem atiquid vocari inenarrabile, aliud autem Sigen. At Valentius usque ad Eleutherii pontificatum vitam protraxit, id est, usque ad annum Christi saltem 177, quo hic Ecclesiam regore cœpit. Cum vero passus sit Ignatius anno Christi 107, quis credat Valentiniū tunc juniores, si tamen natus esset, dogmata sua cedere, vel saltem spargere sic potuisse, ut sanctissimo martyri in notitiam venire quiverint? Sic Dallæus. Atquod veluti certum ex Irenæo assumit, Valentiniū primum omnium Sigen definitivisse, [XIV] falsissimum esse demonstravi in notis ad cit. cap. 11. Et quisquis id asserit, in Veterum Gnosticorum historia peregrinus sit necesse est; apud hos enim Bythi et Sigen copulatione nihil frequentius, ut fuse et invicte

A probavit doctissimus Pearsonius part. II *Vindic. epist. S. Ignatii*. Nec illud verius quod supposuit Dallæus, auctorem epistolas ad Magnesianos ad hæreticorum Sigen respexisse: σιγῆν pro simplici silentio accipit, hancque vocem τῷ ἀληθικῷ opponit. Vult nempe Verbum Patris æternam esse, quod nunquam siluerit, nec silentium, ut homines, aliquando ruperit Pater; sed semper locutus, Verbum sibi consubstantiale, æternum proinde, proferre nec cœperit, nec destiterit. Sed missis hisce controversiis, quæ nostri non sunt instituti, Valentiniū citius, quam putant Dallæus et Blondellus, prima saltem pestiferorum dogmatum remissa protulisse, certissima demonstrant argumenta.

B 3. Scribit Irenæus ¹³, Valentiniū Romanam venisse sub Hygino, increuisse vero sub Pio, ἡχματεῖ ἀπὸ Πτολ. et prorogasse tempus usque ad Anicetum, καὶ παρέμενεν ἕως Ἀνικήτου. Consentit et Eusebius in *Chronico*, ubi certam temporum epocham assignat. Nam ad annum Antonini Pii 3, Christi vero 141, Sub Hygino, inquit, Romanæ urbis episcopo Valentius hæresiarches, et Cerdon magister Marcionis Romanam veneruni. Tum ad annum Antonini Pii 6, Christi vero 144, Pio jam summo pontifice: Valentius hæreticus agnoscitur, et permanet usque ad Anicetum. At in Græco Eusebii paulo aliter: Κατὰ ΥΓΕΙΝΟΝ Ῥώμης ἐπίσκοπον Οὐαλεντῖνος ιδίας αἵρεσις εἰσηγήθη, καὶ Κέρδων τῆς κατὰ Μαρκίνων πλάνης ἀρχηγὸς, ἀμφοὶ ἐπὶ τῆς Ῥώμης ἐγνωρίζοντο. Sub Hygino Romæ episcopo Valentius propriæ hæreseos conditor, et Cerdon Marcionis erroris architectus, ambo Roma agniti sunt. Quæ tamen non adeo difficile conciliari possunt. Existimo enim Valentiniū, cum primum Romanum advenit sub initio pontificatus Hygini, catholicam fidem simulasse; nam ea erat, ut observat Irenæus in *Præfatione* libri primi, et alibi, istiusmodi hominum malitia, ut dissimilia nobis sentientes, similia tamen loquerentur, quo facilius abriperent incertos. At vergente ad finem Hygini pontificatu, mentita iniquitas sibi caput attollere cœpit, adhuc tamen timidius; donec audacior facta, sub Pio palam erupit. Hinc agnitus hæreticus, et ab Ecclesia pulsus, in Cyprum insulam, ut ait Epiphanius ¹⁴, fugit, ubi ad extreum impietatis lapsus est, seque in eam, quam tuerit, flagitorum disciplinam altius immereit. Ibi exiliosæ hypothesi supremam manum admovisse, ac demum e vivis excessisse satis probabile. Quo præcise anno diem obierit, non liquet. Ex Irenæi tamen et Eusebii verbis certo colligitur, ad tempora Aniceti pervenisse, nec diutius vivisse. Hæc enim, παρέμενεν ἕως Ἀνικήτου, quæ vertit Irenæi interpres, prorogavit tempus usque ad Anicetum, non ulterius prorogasse aperte significant. Quemadmodum idem

C D

¹⁰ Tertull., *De præscr.*, cap. 7, 30. ¹¹ Clem. Alex., lib. vii, p. 764, edit. Paris. 1641 ¹² Iren., lib. i, cap. 11. ¹³ Id., lib. iii, c. 3, 4. ¹⁴ Epiph., lib. 31, § 7.

Irenæus lib. iii, cap. 3, ut diu vixisse Polycarpum indicet, eodem verbo παρέμενε utilur: ἐπὶ τῷ γὰρ παρέμενε, multum enim perseveravit, id est, diu vixit. Emendandus ergo Tertullianus scribens lib. *De præscript. hær.*, cap. 30, Marcionem et Valentiniū neque adeo olim fuisse, Antonini fere principatu, et in Catholicæ primo doctrinam credidisse apud Ecclesiam Romanensem, sub episcopatu Eleutherii benedicti; donec ob inquietam semper eorum curiositatem, quam fratres quoque vitabant, semel et iterum ejecti, Marcion quidem cum ducentis sestertiis, quæ Ecclesiæ intulerat, novissime in perpetuum discidium relegati, venena doctrinarum suarum disseminaverunt. Si enim usque ad Eleutherii ætatem pervenisset Valentinius, id procul dubio non omisisset Irenæus, qui sub hoc pontifice tertium librum suum scribebat; cum maxime novum hinc robur accessisset argumento, quod a novitate hæreticorum doctrinæ petebat, quos apostolis multo posterius, mediantibus jam Ecclesiæ temporibus, insurrexisse in suam sententiam demonstrabat. Quæ etiam ait in Præfatione libri primi, se Valentini discipulorum sententiam, de qua dicturus erat, exploratam habere tum a commentariis, tum a congressibus eorum, qui nunc aliud docent, Ptolemæi videlicet asseclarum, jam tum Valentiniū in vivis superstitem non fuisse demonstrant. Sed demum quin Tertullianus gravi anachronismi culpa teneatur, dubitare nos non sinit, quod Antonini principatum cum Eleutherii episcopatu componat; cum tamen constet Antoninum vivere desiisse annis saltem quatuordecim antequam Romanam sedem concenderit Eleutherius. Vereor ergo ut Septimius memoria lapsus Valentiniū pro Cerdone scripserit. Quæ enim illi tribuit, eadem isti ascribit Irenæus, lib. iii, c. 4. Nec veterum quisquam alias memoriae prodidit, Valentiniū ita plus semel Ecclesia pulsum fuisse; quod Cerdoni contigisse certum est. Quanquam tamen si quis Tertulliani verbis religiosius adhærens, Valentiniū bis ex Ecclesia Romana ejectum fuisse contenderet, semel scilicet sub pontificatus Hygini linem, iterum vero sub Pio, non adeo repugnare. At eum in catholicæ primo doctrinam credidisse apud Ecclesiam Romanensem, ibique deinde prima hæreseos fundamenta jecisse, quasi a catholicæ fide nondum recessisset cum Romam advenit, nec alibi terrarum antea agnitus fuisse hæreticus; quisquis ex Tertulliano, vel cum Tertulliano intulerit, ea asserat necesse est quæ cum historiæ veritate pugnant.

4. Epiphanius expositis Valentini dogmatibus subjungit § 7, hunc ea in Egypto propagasse, tum Romanum prefectum errorem suum in ea urbe dissipasse, ac demum ad Cyprum deiatum, ultimum fidei naufragium ibidem passum, animum omnino depravasse. Diu ergo antequam Romanam proficisce-

A retur, catholicam fidem abjecerat, si tamen abjeccisse dicendus est, quod forte nunquam suscepit. Crediderim enim illius animum Gnosticorum fabulis jam ab initio Alexandriæ imbutum, de nova hypothesi, qua sibi nomen ficeret, fabricanda citius cogitasse, quam de veteri religione profienda. Saltem Epiphanius jam eum ab Ægypto, ubi natus et educatus fuit, hæreticum exhibit, Catholicum nusquam. Quam igitur hæresim ibi animo conceperat, ibi et spargere coepit, licet forte tum rudior: penicillo delineatam. Nec Ægypti finibus conclusa stetit venenata doctrina: manavit statim per vicinas regiones, multasque Orientis et Asiæ provincias occupavit, sive a Valentino ipso, cum Romam proficiseretur, sive a discipulis ejus disseminata. Constat siquidem, cum Justinus martyr *Dialogum* suum cum Tryphone scriberet, jam tum exsilitisse in Asiæ provinciis certam et constitutam Valentiniæ sectam, auctoris nomine conspicuum. [XV] Disputationem illam cum Tryphone Iudeo, quæ scribendi *Dialogi* occasionem dedit, Ephesi habitau fuisse, testatur ipse Justinus initio¹⁶. Cum in decursu sermonis objecisset Trypho, audisse se, plures eorum qui se Jesum proficeri dicunt, et Christiani nominantur, simulacris mactata manducare, et nihil se ex eo capere detimenti dicere, non negat Justinus, imo fatetur tales esse apud Christianos, qui ita sentirent et agerent. Et sunt eorum quidam, inquit, qui vocantur Marcionitæ; quidam vero Valentiniæ, Basilidiani, Saturniliani, et alii alia prædicti nomine, a principe sententiæ quisque nomen obtinens. Utquid Valentinianos coram homine Iudeo Ephesi tum communante, in Græcia autem, et Corinthi, ut ipse ait, plerunque agente, protulisset Justinus, nisi in iis regionibus æque noti fuisse, et in sectam coaluisserint, ac cæteri quos nominat? Paucos ex notioribus Gnosticis appellare satis ad institutum fuisse. Porro habitum ac scriptum fuisse *Dialogum* anno circiter Christi 155, paucis annis postquam priorem *Apologiam* Antonino Pio obtulisset, vulgata opinio est. Monuisse siquidem se affirmat¹⁷, in laudato *Dialogo*, Cæsarem, Samaritanos imposturis seduci in errorem, qui Simoni gentis suæ mago parerent: quem deum esse supra principatum et potestatem et virtutem omnem dicunt. Hæc vero cum in citata *Apologia* occurrant, nemini dubium esse potest, quin post *Apologiam* oblatam scriptus sit *Dialogus*. Hanc autem oblatam volunt anno Christi 150. Afferit enim Justinus¹⁸, tum cum scriberet, ante annos centum quinquaginta Christianos asseverare Christum sub Cyrenio natum esse. Sed cum ea loquendi formula non adeo certum annorum numerum exprimat, quin addi quidpiam aut detrahi possit, nec aliunde constet quo Augusti imperii anno natum Christum vellit SS. martyr, scriptam *Apologiam* anno æra vulgaris 150, hinc liquido concludi posse nou-

¹⁶ Justin., Dial. pag. 253, ed. Paris. 1636. ¹⁷ Pag. 349. ¹⁸ Pag. 83.

video : cum maxime verum Christi natalem annis quatuor solidis æram vulgarem antevertere, jam certum sit apud eruditos.

5. Citius ergo scriptam *Apologiam* arbitror, non quidem anno 141, ut vult Eusebius in *Chronico*, sed anno circiter 145. Plura siquidem hanc nostram conjecturam firmare videntur. Primum quod Antinoi recens in deorum numerum relati, Ἀντινοῦ τοῦ νῦν γεγενημένου, meminerit. Porro Antinoi apoteosis ab Adriano facta est anno Christi 130, si Eusebii *Chronico*, vel 131, aut 132, si aliis fides ; recentis proinde memoriae, si Justinum anno 145 scripsisse supponamus. Denique quod in *Dialogo*, post *Apologiam*, ut duximus, edito, Trypho nomen et genus exponens, *Trypho inquit*¹⁸, vocor. *Sum autem ex circumcisione Hebreus, ex nupero bello profugus.* φυγὼν τὸν νῦν γενόμενον πόλεμον. Et postea refert Justinus ¹⁹, quod Tryphonis sodales in stadio quod in xysto medium erat, sedentes, *de bello Judaico agebant*, περὶ τοῦ κατὰ τὴν Ιουδαίαν γενομένου πολέμου διελάλουν. Quin bellum ab Adriano sub imperii finem Judæis, Barcocheba duce, rebellibus, illatum, annoque circiter 136 confectum hic intelligatur, dubitari non potest. Ut enim ad aliud quidpiam, quo Judæos iterum rebelles petierit Antoninus Pius hæc referant, quod innuit doctissimus Tillemontius in ²⁰ notis ad Marcionitarum hæresim, obtinere a me non possum. Et quamvis Capitonius ²¹ asserat Antonium per duces suos Judæorum rebellium audaciam contulisse, hæc de inquietorum quorundam hominum motibus statim represis, potius quam de pugnato bello quo flagravit Judæa, intelligenda sunt : hujus siquidem, utpote incelebris, vix alias reperias qui meminerint. Non tamen ex citati *Dialogi* verbis inferri velim, tunc temporis, cum Ephesi degerent Justinus et Trypho, bello arsisse Judæam, ut hinc cum Scaligero concudam scriptum *Dialogum* sub Adriano : editum hunc post *Apologiam*, ac proinde sub Antonino, jam demonstravi. Nec necesse putem, pro γενόμενοι ei γενομένου, apud Justinum legere γεγενημένου et γεγενημένου, quod vult clarissimus Tillemontius. Participium γενόμενος non præsentis modo, sed et præteriti temporis sæpe sæpius significationem habere, et particulam νῦν pro *nuper* interdum accipi, notum est, et exemplis probari facile posset. Igitur τὸν νῦν κατὰ τὴν Ιουδαίαν γενόμενον πόλεμον, bellum significat, non quod tunc temporis gereretur, sed *nuper* in Judæam gestum, jainque confectum ; quodque cum Judæis adeo fatale exstisset, eo aliis illorum animis insixum hærebat et frequentius in ore versabatur, quo recentior erat plaga.

6. Hæc si anno circiter 145 editam priorem Justini *Apologiam*, ac paulo post *Dialogum* conscriptum fuisse diserte non probant, demonstrant saltem utriusque tempus quam propius fieri poterit ad belli Barcochebæani tempora revocandum esse ; ac

A proinde cum vix citius scribi potuerit *Apologia*, eo saltem anno scriptam fuisse par esse credere. Cum ergo Valentinianorum sectæ meminerit Justinus in *Dialogo*, hinc sequitur jam ante annum Christi 150 celebrem fuisse, ac longe lateque diffusam eorum hæresim. Quid si his addamus librum quem adversus hæreses omnes composuisse se profitetur Justinus in *Apologia*²² ? Hunc autem ipsum esse, in quo Valentinianorum dogmata prodidisse et retulisse ait Tertullianus cap. 5 libri *adversus Valentianos*, dubitare nos non sinit Hieronymi auctoritas in *Catalogo*. Quo vero anno, et quo in loco compitus fuerit, dici non potest : at scriptum fuisse ante *Apologiam* certum est ; nec proinde probabilitate vacat, sub imperii Adriani finem, ut tradit Cedrenus. His itaque temporibus a radice adeo pullulat Valentiniana hæresis, ut, ne latius serperet, hanc scriptis exagitare necesse habuerit Justinus.

7. Eo autem spectant haec tenus dicta, ut liquido concludamus, Valentiniū Romæ quidem Pii temporibus agnatum fuisse hæreticum; hæresim autem ejus nec ibi nasci, nec adolescere potuisse ; utpote quæ jam antea alibi terrarum nota (imo et forte Romæ, quamvis auctor ibi minus notus) doctorum catholicorum stylo confixa fuerat. In *Ægypto* primum efformata, dudum antequam Romanis proficeretur (nec enim ex ea urbe in *Ægyptum*, hanc veneno suo insectorum rediisse, ullibi legitur) superius ex Epiphanio vidimus. Et quamvis quo tempore factum sit, haud ille tradiderit, a vero procul, mea quidem sententia, non recesserit qui prima hæresecos exordia cum sæculi secundi initio colligaverit. Hancque conjecturam mire confirmat Theodoretus. Sribit enim lib. 1, c. 5, Epiphanem Carpocratis filium, patris fabulas amplificasse ; Adriano autem [XVI] imperante, utrumque nefarias suas hæreses confirmasse ; ac proinde ante annum 138, quo vivendi finem fecit Adrianus. Constat vero ex Clemente Alex. et Epiphanio, Epiphanem ad Secundianorum, Valentini discipulorum, sectam sese applicasse ; quod quidem fieri debuit sub extremis Adriani temporibus, aut saltem sub ipsa initia Antonini Pii, nec tardius ; cum anno ætatis 17 extinctus sit Epiphanes. Jam ergo Adriano imperante tam late sparsa erat Valentini secta, tamque famosa, ut Secundus, imo et Ptolemaeus, ac Colorbasus, ejus discipuli, accepta a magistro materia proprias sibi sectas condidissent. Quæ liquido probant, Valentini dogmata, diu antequam Romanis proficeretur, alibi terrarum et nota et latius disseminata fuisse : quæ cum non simul et semel, sed paulatim obtinuerint, necesse est ineunte circiter sæculo secundo cœperint. Et certe, cum Irenæo, apostolicorum temporum viro, antiquior esset Valentinus, ad apostolorum ævum propius accessisse necesse est. Hunc, ut dixi, a Theodade quodam, Pauli apostoli discipulo, insti-

¹⁸ Pag. 217. ¹⁹ Pag. 227. ²⁰ Tom. II. Comin. in Hist. eccl. ²¹ In Antonino. ²² Pag. 70.

tutum jactabant ejus discipuli. Vana forte, quod A Theodadem illum, obscuri nominis hominem, spectat, vesanorum hominum gloriatio; non adeo tamen, ut hinc antiquissimum fuisse blasphemæ hæreseos principem inferri non possit. Qnis enim credat priores Valentianos, mendaces licet, tam perficiæ frontis extitisse, ut magistrum suum a Pauli discipulis institutum jactare ausi fuissent, ea præsentim ætate qua mendacium ab apostolicis vi- ris non paucis in vivis superstitibus facile coargui potuisse, nisi saltem apostolorum discipulis coæ- vus fuisset? Nec, ut id asseramus, necesse est Valentini vitam diutius quam par sit protrahamus. Cum enim diem obiisse sub Aniceto certum sit, si anno circiter 158 mortuum, natum vero anno plus minus 85 dicamus, septuagenario majorem e vivis decessisse asseremus; quod fidem non superat. Vi- derint nunc Dallæus et Blondellus, an tantum, quan- tum ipsi putant, atherreat a verosimili, Valentini- num, qui vicenario major esse potuit, cum marty- ri palmarum adeptus est Ignatius, jam prima senten- tia sua rudimenta ponere potuisse. Sed de Valen- tini ætate jam satis.

III. Effundenda hæreses occasio

8. Hic, ut et multis aliis hæreticis, effrenis am- bitio, si Tertulliano fides²², ruinæ occasio fuit. Speraverat, inquit, episcopatum Valentianus, quia et ingenio poterat et eloquio; sed alium ex martyris prærogativa loci potum indignans, de Ecclesia au- thenticæ regulæ abruptus, ad expugnandam conversus veritatem. Hoc Romæ factum conjicit nuperus au- clor conjecturarum serax; sed sieubi factum, alibi quam Romæ fieri debuisse demonstrant que hæc- nus diximus. Ut vero ex Tertulliani verbis elici utcunque posse putem, vafrum hominem cum spe adipiscendi episcopatus, larvam, qua Catholicos fallebat, deposuisse; sic catholicam fidem usquam sincero animo tenuisse, hinc certo probari posse non censem. Ut ut sit, exasperatus ob repulsum Valentianus, si quem antea modum teuisset, minus deinceps tenuit, venenumque quod in corde late- bat, paulo apertius effudit; ita tamen ut huic plerumque ementitam catholicorum verborum spe- ciem induceret; nisi forte in eos incideret qui vel D simpliciores, vel auribus prurientes, vel captiosis quæstionibus jam seducti, quoslibet fabularum ven- totis captare parati erant; quibus seorsim omni re- moto fuso mysterium iniquitatis pandebat. Is enim erat istiusmodi hominum, artibus callidæ simula- tionis eruditorum dolus, ut vanam spem perfectio- ris scientiæ, quam pollicebantur, catholicorumque verborum corticem objicentes, curiosos ac incau- tos allicerent, iisque lethale venenum paulatim instillarent. Nefarias eorum artes passim describit ac reticet Irenæus²³, et post eum atque ex eo Ter- nullianus²⁴.

²² Tertull., adv. Val., c. 4. ²³ Iren., Præf. lib. i et lib. iii, c. 13 et 17. ²⁴ Tertull., in Val., c. 1. ²⁵ Clem. Alex., l. ii Strom., ed. Paris., p. 375, 409. l. iii, p. 430; lib. iv Strom., p. 509; lib. vii Strom., p. 641

IV. Valentini scripta.

9. Nec dictis modo, sed et scriptis dogmata sua sparsit Valentinus. Plures ab eo scriptas epistolas memorat Clemens Alexandrinus²⁵, quarum et frag- menta refert. Quibus inscriptæ essent, dicere præ- termisit, una excepta, quam ad Agathopodem quendam scriptam asserit. Duarum etiam ejusdem Homiliarum fragmenta refert, alterius scilicet in qua supra modum vesaniens immortalitatem suis pollicetur; alterius de amicitia. Psalmorum Valen- tini meminit Tertullianus lib. i De carne Christi, cap. 20. Horum vero nullum jam superest frag- mentum. At partem Dissertationis de origine mali ab hæresiarcha editæ habes in Dialogo contra Marcionitas, qui Origeni vulgo ascribitur, sect. iv. B Sunt qui putant scriptum ab eo librum sub hoc titulo, Sophia, nisi his Tertulliani verbis adv. Val- ent., cap. 2: *Docet ipsa Sophia, non quidem Valen- tini, sed Salomonis.* Sed hæc perperam explicant. Alludit enim Tertullianus, non ad aliquem Valen- tini librum, sed ad Sophiam, novissimum eorum quos excogitavit, *Ænonum*, ut legenti patebit. Nec verius, quod alii contendunt, novum ab hæretico editum Evangelium. Id quidem legitur apud Tertullianum cap. 49 libri De præscript: *Legis et pro- phetarum quædam probat, quædam improbat...* *Evangelium habet etiam suum, præter hæc nostra.* Sed jam constat inter eruditos, posteriora novem capita libri De præscriptionibus ascititia esse, au- clorisque Tertulliano junioris opus videri. Corte, ne longius a proposito deflectam, genuinus Tertullianus hujus libri cap. 38 Valentini a crimen suppositionis novi Evangelii palam absolvit. Id enim discriminis inter hunc et Marcionem statuit, quod hic manu Scripturas, ille sensu expositiones palam interverterit: et quamvis Valentinus integro instrumento uti videatur; callidiores tamen ingenio, quam Marcionem, manus intulisse veritati. Marcion enim, addit, exerte et palam machæra, non stylo usus est; quoniam ad materiam suam cædem Scriptara- rum confecit: Valentinus autem pepercit; quoniam non ad materiam Scripturas, sed materiam ad Scripturas excogitavit: et tamen plus abstulit, plus adjectit, auferens proprietates singulorum quoque verborum, et adjiciens dispositiones non comparen- tium rerum. Quæ quidem ut probant Valentini pravis expositionibus Scripturas ad argumentum suum obtorto collo traxisse; sic Canonii nihil addi- disse, aut detraxisse palam ostendunt. Discipulos quidem Valentini existentes extra omnem timorem, suas conscriptiones proferentes, plura habere glo- riari, quam sint ipsa Evangelia, narrat [XVII] Irenæus lib. iii, cap. 11, n. 8. In tantum siquidem pro- cesserant audacie, ut novum Evangelium, quod re- ritatis nuncupabant, confinxissent. At ipsi Valen- tino nihil simile usquam ascribit. Imo tum loco mox cit., tum lib. i, cap. 8 et 9, et alibi passim, satis

significat Valentianus sibi coetos sic canonenu*A* Scripturarum novo Evangelio auxisse, ut nihil quidquam, nullum librum integrum, nullam ejusdem partem (quod Marcioni non semel exprobat), ab eo abiecissent; sed vel parabolas Dominicas, vel directiones propheticas, aut sermones apostolicos, ad hypothesim suam aptare conatus, calumniam intulisse Scripturis. Falsa igitur quae scribit auctor ci-tatus additamentum, quod ad calcem libri *De præscriptionibus* legitur: *Logia et Prophetarum quædam probat, quædam improbat... Evangelium habet etiam suum, prætor hæc nostra; si hæc ad Valentianum referantur, vera forte, si de Valentini discipulis, non prioribus quidem, quibuscum egit Irenæus, sed posterioribus. Et eodem modo explicanda pulem, quæ apud Chrysostomum legitur lib. iv *De eccl.*, cap. 4: Τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοθέντα τῷ Μωϋσὶ νόμον οἱ τὴν Οὐαλεντίνου κατὰ Μαρκιωνος διαδεξάμενοι φρενοθλάβειαν, καὶ δοι τὰ αὐτὰ νοσοῦσιν ἔχεντες, τοῦ καταδηγοῦ τῶν θεων ἐκβάλλουσι. Γραφῶν. Legem quam Moysi dedit Deus, qui in Valentini ac Marcionis insanum dogma successerunt, et quicunque eadem cum ipsis insanis laborant, e divinarum Scripturarum catalogo delent. Hæc, ex Chrysostomi mente, ad posteriores Valentianos spectare perapie demonstrant voces, quibus utitur, τὴν Οὐαλεντίνου διαδεξάμενοι φρενοθλάβειαν, qui in Valentini insanum dogma successerunt.*

10. Exstat apud Epiphanius, § 5, Fragmentum quoddam, quod ex aliquo Valentini libro decerptum existimat Blondellus. Sed aperte repugnat Epiphanius tum initio, tum fine, depromptum asserens e Valentianorum, id est e quorumdam Valentini discipulorum libris, τῆς αὐτῶν φιλοσοφίας, τὰ ἀπὸ τῶν Οὐαλεντίνων. Repugnat et tota orationis series, ex qua Fragmentum iatius auctoris sententiam, ab ea quam paulo ante Valentino tribuit, et explicuit Epiphanius, diversam esse liquet. Ut enim alia taceam, certum est, secundum Valentini et Ptolemaistarum hypothesis, a Logo et Zœ emissum esse Hominem et Ecclesiam; at in Fragmento, inverso ordine, Homini et Ecclesia Logos et Zœ subjiciuntur; quod quorumdam Valentini discipulorum dogma fuit. Hī enim, ut in notis ad cap. 11 libri Irenæi observavimus, a Gnōsticis allis moniti, in hoc a magistro defecerunt; absurdum rati a Verbo Hominem emitte, rationique magis consentaneum esse ut ab Homine prodeat Verbum. Et hinc etiam Dodwellum ²⁰ redarguas, qui hoc Fragmentum ad Ptolemaici Valentianismi characterem propius quam ad alias Valentianas sectas disciplinas accedere putat. Non enim Ptolemaici ab Homine et Ecclesia Logos et Zœ, sed potius Hominem et Ecclesiam a Logo et Zœ produci asserebant.

V. Valentini et discipulorum eius dogmata et hypothesis.

11. His vero quæ ad Valentini personam, zeta-

A tem, mores et libros attinent, quantum ex veteribus monumentis eruere licuit, expositis; ad alterum Dissertationis nostra caput, idque longe modestius, hominis nimis hypothesim atque deginato, sermo jam convertendus. Si quidem haec historicæ more simpliciter describere satis esset, res non adeo operosa; summatim enim relatis quæfusori stilo prosequuntur Irenæus, Tertullianus, Theodoretus et alii, jam officio functi discederemus. At periculosisioris ales plenum opus tractandum; Valentianorum ματιολογία ad originem unde promanarunt, revocandæ, et quidquid male seriatum caput parturire potuit deliriorum, arte quadam et methodo discutiendum, faxque lectoribus antiquitatis ecclesiastice studiosis præferenda, ut facilior iis evadat auctoris nostri, lectio. Nee tamen est quod quisquam in obsecris et intricatis adeo rebus a nobis certas hic exigit demonstraciones; satis erit si dubiis et ipsi manibus viam prætentantes, conjecturas afferamus, quarum omnium collectio eum forte probabilitatis gradum attigerit, qui a vero et certo non adeo procul discedet.

12. Totam Valentini ac discipulorum ejus hypothesis tribus nūi capitibus, notum est. Primum Pleromaticis, seu Pienitūinis rerum divinarum explicationem complectitur. Alterum circa ea versatur quæ extra Pleroma contigerunt. Tertium denique mundi hujus asperabilis originem et constitutionem exponit. In prima parte res superiores ac divinæ pertractantur; in postrema res insimæ et corporales; in secunda res inter utrasque medire. Prima triginta Αἰώνα, quorum quindecim inseparabili et solidam feminæ, seriem exhibet, in varia veluti stirpes divisam, quarum omnium caput sit unus Deus, invisibilis, sempiternus, ingenitus et incomprehensibilis, quem Proarchen, Propatora, et Bython, seu primum principium, primum Patrem, et Profunditatem vocabant; cui conjugis loco sociabant Enneam, seu Cogitationem, quam etiam Sigen et Charin, Silentium et Gratiam noncupabant. Hæc suscepto a Bytho semine gravis genuit Nun, id est Mentem, Unigenitum, et Patrem et Primum omnium, et una cum eo Alethiam, hoc est Veritatem. Hæc primigena quaternitas, radix omnium. Ex hac erupti altera tetras, Logi et Zoes, id est Verbi et Vitæ, et Anthropi seu Hominis, et Ecclesiae; ex Unigenito quidem Verbum et Vita, ex his vero Homo et Ecclesia; quæcumque alii ab Unigenito primum Hominem et Ecclesiam, tum ab Homine et Ecclesia Verbum et Vitam derivarent. Ex utriusque tetrade ogdoada conflabant, quam et ipsam primigenam ogdoada, radicem et substantiam omnium dicebant. Uti enim prima tetras secundam effuderat; sic secunda ceteris deinceps Αἰώνibus ortum præbuit. Et hinc Logos postremæ caput ²¹, Pater omnium eorum qui post se futuri essent, et initium et formatio universi Pleromaticis vo-

²⁰ Dodwel., Dissert. iv in Iren., § 6. ²¹ Iren., lib. i, c. 4, n. 4.

cabatur. A Logo siquidem pullulavit nova æonum decas, Bythius videlicet et Mixis, Ageratos et Hēnōsis, Autophyes et Hedone, Acinetus et Syncrasis, Monogenes et Macaria : ab Homine et Ecclesia decadas, Paraclelus et Pistis, Patricos et Elpis, Metricos et Agape, Ænus et Synesis, Ecclesiasticos et Macariotes, Theleto et Sophia ; totidem nomina Græca, quorum significata reperies in Glossariis nostris ad calcem operis. Hi triginta æones adeo decantati ; hoc Valentianorum Pleroma in tria velut agmina divisum, in ogdoada, decada et dodecada, [XVII] quorum prius ducebat Bythus cum Sige, secundum Logos cum Zoe, posterius Homum Ecclesia.

13. Quamvis autem uni et eidem stipiti, Bythonimorum, originem acceptam referrent æones omnes, nou una tamen et eadem fuit omnium conditio, sed dispar. Soli No, utpote primogenito, indulta perfecta cum Bytho communio ; soli gervia hujus magnitudo, cæteris inaccessa. Hunc in aliis omnibus cognoscendi Patris æstus, ac propemodum in Nun invidiæ litor; major vero in novissima æonum Sophia, quæ præcipiti exquisitionis impetu lata, absorpta sere fuisse, et in universam substantiam dissipata, nisi tempestive occurisset Horo, id est Termino, Virtutis illi ab omni conjugio liberæ, quæ omnia fulcit, et extra ineffabilem magnitudinem custodit ; a qua demum repressa, suffulta, et ad se ipsam revocata, priorem cogitationem simul cum ea passione, quæ ex stupendo illo miraculo orta erat, abjecit. At desiderio rei impossibilis gravidae vix potis erat, quin impetus abortum afferret. Attulit vero, immaturumque fetum abegit, substantiam videlicet informem ; cujus generis? haud satis inter fabulæ architectos conveniebat, nec Matri ipsi constabat. Inde miseræ mœstitiaæ, timor, summaque perplexitas, priuinae cogitationis appendices, necessariaque veluti consectaria : a quibus Hori, quem diximus, opera perpurgata, conjugio demum ac Pleromati restituta fuit ; ipsa ejus Enthymesi, abortivo illo fetu formæ ac figuræ experte, et appendice passione extra Pleroma relegatis.

14. Ne vero similem casum subirent cæteri æones, alterum par æonum per Unigenitum supremus Pater emittit, Christum et Spiritum sanctum, a quibus alii numeris omnibus absolverentur. Christi enim officium erat æones immensam Patris altitudinem edocere, quod nempe nec percipi, nec intelligi, nec denique cerni aut audiri, nisi Monogenis beneficio, posset. Spiritus vero sanctus eos omnes inter se exæquatos, gratias agere docuit, ac veram requiem induxit. Sicque æones omnes tum forma, tum voluntate ac sententia pares constituti sunt ; facti omnes quod unusquisque, omnes in Noas, Sermones, Homines et Christos transformati, et quæ feminæ, in Veritates, Vitas, Spiritus et Ecclesiæ. Tum tanta metamorphosi gaudentes, in Proprietatis laudes erumpunt, acceptique beneficij memores, communii consilio, consentientibus

A Christo et Spiritu sancto, Patre quoque calcolum-adjiciente, quidquid optimum ac florentissimum habebant singuli conferentes, apteque compingentes, Jesum in Bythi gloriam et honorem emitunt, ceu perfectissimum Pleromatis sidus et fructum, Salvatorem etiam, et Verbum, et Christum, ac Omnia denique nuncupatim, quem angelis quoque satellitibus stipant. Christi et Spiritus sancti ortum aliter explicabat Valentinus. Hunc quidem ab Ecclesia productum fuisse, ad æonum examinationem et secunditatem dicebat ; illum vero non ab iis æonibus qui in Pleromate sedem habent, sed a Matre illinc exclusa, secundum recordationem meliorum procreatrum fuisse, nec sine quadam umbra. Verum ingratum, cum masculus esset, ex-
B cisa a se umbra, ad Pleroma recurrisse, Matre una cum umbra relicta ac spirituali substantia ordata. Jesum autem interdum ex Theleto, interdum ex Christo, nonnunquam ex Homine et Ecclesia ortum asserebat. Ilas de rebus divinis nugas venditabant veteratores isti ; et hæc prima fabulæ pars.

15. Altera in iis, quæ extra Pleroma gesta sunt, referendis versatur. Superioris neunte Sophia Enthymesis (Achamoth ab Hebraica voce אֶתְבָּהָת, Sapientia vocabant), quam extra Pleroma cum appendice passione relegatam diximus, in umbra et vacuo, formæ, figuræ ac luminis expersa, misere jacet. Ipsius calamitate commotus superior Christus, vi sua formam quidem ei indidit, sed secundum substantiam tantum, non secundum scientiam : statimque subtracta virtute ad supra recedens, infelicem deseruit, nonnullo tamen incorruptionis odore persusam. Ea vero jam formata ac mentis compos effecta, acriori desiderio exirendi luminis, quod eam defecrat, incenditur. Sed ecce, festinanti importunus intercedit Horus, temerariumque coercet impetum. Hinc animu[m] despondet illa, omnique perturbationis generi succumbit ; mœrori quidem, quod votis frustrata ; metui, ne quemadmodum. lux, ita et vita eam deficeret ; animi denique anxiati ac lacrymis ; parum id, nisi omnis rerum ignoratio tot perturbationibus mista, pondus auxisset. Interdum tamen, priorum obliterata, luminisque, quod eam deseruerat, pulchritudinem mente revolvens, lætitia diffundebatur ac ridebat. Sed momentaneus risus, quem cito excipiunt perturbationes consuetæ. His sibi per vices succedentibus jactata, tandem seipsam colligens, ad lumen quod jam delibaverat, hoc est, ad Christum regandum convertitur. Quorsum, inquis, tot perturbationum fluctibus æstuans, nec quiescere valentis animi motus? Hoc fabulæ exordium. Hinc enim materiæ, ex qua mundus hic conflatus est, substantia ortum cepit. Nam ex conversione, et mundi, et Demiurgi, rerum conditoris, et denique omnis alia anima originem sumpsat ; ex metu autem et mœrore, reliqua omnia. Ex ipsis siquidem lacrymis liquida omnis substantia initium habuit,

ex r̄su lucida, ex m̄erore tandem et stupore corporeo mundi elementa. Nempe cum Achamoth simplex ad Christum se convertisset, hic Paracletum, hoc est Salvatorem ad eam misit, satellitibus angelis stipatum, qui scientiae formam ei indidit, et a perturbationibus liberavit. Nec tamen has ab ea ita secrevit, ut curam omnem earum abjeceret: imo secretas fixit, condensavit, et in materiam transformavit, ex qua fieret duplex substantia; altera mala, quae ex passionibus extitisset; altera passionibus obnoxia, quae ex conversione orta esset. Sic malis omnibus expedita Achamoth, jam gaudio gestiens, in angelos Salvatoris comites defigit obtutus, quorum splendore capta, aspectuque secundata, concipit paritque fructum spiritalem, ad eorum imaginem effictum. Jam ergo triplicem habemus substantiam, Achamothæ setum; materialem ex passione, animalem ex conversione et spiritalem ex imaginatione. Nec satis erat rerum materiam ministrasse, nisi etiam formam afferret; hæc prima Achamothæ cura. Et cum nulla ei esset substantia spiritualis informandæ copia, quoniam ejusdem cum ea essentia erat, in animalis formationem se confert, ex qua Demiurgum efficit, cæterarum deinceps rerum conditorem, parentem, [XIX] regem et Deum. Et hic alterius fabulæ partis finis.

16. Sequitur aspectabilis hujus mundi constitutio et origo, quam sic exponebant: Conditus Demiurgus ad opus se accingit, in idque totius incumbit; cæcus tamen (hoc stupeas), et quid ageret nescius. At clam regebat Mater, sub Salvatoris moderamine, quo instigante superioris Pleromatis imaginem et hic exprimi curavit. Achamoth siquidem Demiурgo ignota Bythum, Demiurgus Unigenitus, angeli et archangeli a Demiурgo conditi carteros Aēones referebant. Sic itaque tantum opus molitur insecus ille Demiurgus. Separatis aitque distinctis, hactenus confuse permistis, animali et materiali essentia, ex iis celestia simul et terrena condidit; fabricatisque septem cœlis (quos intelligentia præditos, imo et angelos esse volebant), sedem sibi supra septimum delegit, Matre superiorem locum occupante, medium inter Pleroma et Mundum. Eapropter ille dictus est Hebdomas, hæc Ogdoas: quo suprema illa ac primigenia Pleromatis ogdoas exprimeretur. At supina Demiурgi ignoratio immanem peperit errorem. Cum enim tanta condidisset, nec spiritualia attingere valeret, sui ipsius ac matris, multo magis superioris Pleromatis ignorans, se solum esse Deum existimavit, ac per prophetas dixit: *Ego Deus, et præter me non est aliis*²². Sed ad rem redeamus.

17. Quoniam materialis essentia ex tribus affectibus conflata erat, ex metu, m̄erore et anxietate; ex metu et conversione ea omnia, quae anima prædata sunt, coagamentata fuerunt; Demiurgus nempe ex conversione, ex metu quidquid reliquum est ani-

A malis substantiæ, ut animæ brutorum animantium, ferarum et hominum; ex tristitia spiritales nequitæ, angeli mali et dæmones, quorum princeps diabolus, Cosmocrator dictus, cui sedes assignata subtilis Demiurgum in hoc mundo; in eo tamen proprio conditore potior quod quæ supra eum sunt perspecta habeat, quia spiritualis nequitæ est; Demiurgus autem ignoret quia animalis est. Postremo ex stupore et anxietate, ceu ex ignobiliori stirpe, corporea mundi elementa prodierunt. Omnibus vero insitus ignis mortifer et exitiosus; ut et ignorantia prædictis tribus perturbationibus abdita et occultata.

18. Coudendus supererat homo, mundi bujus inferioris pars nobilior. Fabricavit hunc Demiurgus ex fusili ac fluida substantia; et hic homo choicus seu terrenus, in quem insufflatus animalis ut similitudinem et imaginem Creatoris exhiberet. Circumposita deinde terreno pellicea tunica, hoc est, corpus quod in sensum cadit. Parum erat, nisi spiritualis homo, inscio Demiурgo, una cum ipsis insufflatione inspersus a Matre fuisse. Semen illud spiritale est, quod ex angelorum contemplatione protulit Achamoth, dictum alias Ecclesia, speculum superioris Ecclesiæ. Triplex igitur in uno homine homo, seu tres unius ejusdemque hominis partes, materialis, animalis et spiritualis, quarum dispensatores et exitus. Prior omni incorruptibilitatis afflatus destitutus, necessario perit; posterior quibusunque tandem flagitiis ac sceleribus sese mancipet, certam salutem recipit; animalis, inter utrumque medius, vel materialis, vel spiritualis exitum sortitur, prout vel in hanc, vel in illam partem declinaverit. Ut autem hic salutem adipisceretur, sensibilius disciplinis indigebat, ac proinde Salvatore hic opus erat. Sed quali? Qui sibi accommodatus esset, animali minirum et spirituali, corpore tamen induito, ut sensibus pateret. Materiale autem nihil suscepit, ea enim dunitaxat assumpsit, quibus salutem impertiturus erat: at materia salutis incapax. Per Mariam ille, perinde atque aqua per tubum, transmeavit, ab ea nihil quidquam accipiens; atque in ipsum, cum baptismo aqua tingeretur, Jesus ille seu Salvator, qui de Pleromate erat, et ex omnibus ortum traxerat, sub columbae forma descendit. Ut adeo Dominus noster ex quatuor hisce conflatis esset, ex spirituali, quod ab Achamoth erat: ex animali, quod a Demiурgo; ex corpore, quod a dispensatione; ex Salvatore demum, quod erat ea quæ descendit in illum columba. Ex quibus solus psychicus passus est Christus, et is qui ex dispensatione mystico modo conditus fuerat: per perspicacis expertibus manentibus Salvatore, et spirituali Christo, et a Domino avolantibus cum Pilato sistetur. Sic tota salutis nostræ œconomia, et quodcumque de Verbi divini Incarnatione, Christique meritis, morte et satisfactione fides docet, in artiles

fabulas ridiculaque commenta totam abit. Sed audi cetera.

19. Triplex hominum genus Valentianos distinxisse jam notavimus: choicum, quod salutem percipere nullo modo valet; animale, quod percipere potest, vel non potest, prout bonis vel malis adhæserit; spiritale denique, quod a salute excidere nunquam potest. Ad secundum genus Catholicos revocabant. Iis fidem et bona opera, ut salutem adipiscerentur, necessaria esse dicebant; sibi vero, qui ad tertium genus pertinebant, spiritualibus et perfectis, utpote spirituali seminè Achamoth secundatis, hæc superflua esse jactabant; eam enim esse spirituum hominum naturam, ut, quidquid agant, in corruptionem et interitum cedere nullo modo possint: neque enim actiones aditum ad Pleroma munire, sed solum spiritale semen. Et hinc confactis omnibus claustris, ad scelera quævis, omniaque vitiorum genera latissima facta via. In cumulum accessit et illud principium non minus existiosum, animas quasdam natura bonas esse, quasdam natura malas. Bonas quidem eas esse, quæ seminis capaces effectæ sint; eas autem quæ natura malæ sunt, ita esse comparatas, ut semen illud nunquam recipient. Quod gentilium fatum inducebat. Et iude etiam latissimum intervallum quod Catholicos ab iis Pseudospiritualibus disjungebat, non tantum quod illos animales, se vero perfectos, spirituales ac semina electionis superbe vocarent; sed quod vellent nos in ancipiuti usu gratiam sic accipere, ut ea nobis adimeretur; se vero illam proprio veluti jure ita possidere, ut semper accresceret, decresceret nunquam, aut effueret. At quænam spiritualium istorum gratia? quid spiritale illud semen? aliud nihil quam spiritualis agnitus, supernorum Pleromatis aranorum scientia, qua tantopere gloriabantur, et qua sibi Gnosticorum nomen ascribabant. Hæc a Matre sibi indita, pusilla quidem e supernis initio emititur, hic autem paulatim adolecat et perficiatur necesse est. Cum autem numeris omnibus absoluta fuerit, consummationem futuram asserebant; tuncque Achamoth e medietatis loco in Pleroma migraturam, sponso [XX] suo Salvatori nupturam: spiritales autem, animis animalibus exutos, spiritusque intelligentes factos, Pleroma itidem subeuntes, in sponsas assignatam iri angelis Salvatoris satellitibus; Demiurgum vero, cum justorum animalibus animis in locum Matris Achamoth, medietatem videlicet, migraturum, ibi perenni quiete donandum. Neque enim psychici quidquam intra Pleroma admitti. Tum vero ignem eum, qui in mundo latet, erupturum, confectaque omni materia, mundo simul et ludicræ hunc Valentianorum fabulæ finem impositurum.

20. Paucis hæc complexi sumus; idque satis pro insituto fuit. Fusiori stylo prosequitur Irenæus lib. 1, cap. 1 et seqq. Si quid vero difficultatis in verbis occurrerit, hoc in notis explicare conati sumus. Quo iam tendant portentosa illa deliria, et

A unde profluxerint, inquirendum superest. Ac primo quidem vanas Galli cujusdam recentioris conjectationes non moror, qui ut Valentiniū ejusque discipulos in plerisque doctrinæ snæ capiūtibus ab hæresi xindicet, mysticos quosdam sensus sub semigmatico verborum cortice delitescentes, sibique soli revelatos extrahere conatur, ac mendacij probrum veteribus omnibus Patribus in os ingerere, imo et eos interdum imposturæ arguere, absurdaque Valentini de Verbi generatione comunita aureis Athanasii et Hilarii expressionibus longe anteponere non veretur. Næ! sagacissimum hominem, qui, post quindecim circiter sæcula, id sibi notissimum putet, quod Patres hæreticis illis aut coævos aut suppares fugit. Hæc forte Achamotha quæpiam Mater e sepulco dudum Valentini Pleromate rediviva ad neoterici illius aures insururavit, quæ soli illi ferant qui ejusdem Matris semine inspersi fuerint; explodant vero quicunque sobrii veneranda Historiæ simul ac traditionis ecclesiastice fundamenta concussa non velint.

B 21. Nec magis audiendi qui, ut Jannes Franciscus Buddæus, jam citatus, in sua de hæresi Valentianiana *Dissertatione*, Valentianorum placita ex philosophia Hebræorum Kabbalistica derivant; eaque, ut emolliant, ad reconditos nescio quos sensus detorquent, veterum scriptis vim inferentes, imo invidiam temere facientes. Iis enim auctoribus id gratis supponere placuit, quod ab ipso lamine probandum erat, Kabbalam primo et secundo post Christum natum sæculo notam fuisse. Quamvis a Christi ætate Judæi a vera patrum suorum simplicitate degeneres, jam fabulis mentem pascerent, nondum tamen eo usque delusa fuerat, ut Sephiroticas chimæras, Kabbalisticos mundos, insanasse que potius quam mysticas litterarum ac numerorum copulationes, peperisset, quibus ludificati recentiores, alias postmodum ludificati sunt. Certo Justino martyri, Origeni, Hieronymo, Epiphanius, aliisque Patribus antiquis, pro eo quod cum Judæis intercessit ipsis commercio, perspecta et explorata erat illorum doctrina; de nominibus Dei secundum Hebræos interdum disseruerunt: vanas Judæorum traditiones, anilesque fabulas non semel C insectati sunt; de Kabbalisticis vero nugis, et Dei nomine per duodecim, per 42, per 72 litteras explicato, aliisque ejusmodi nomen, ne verbo quidem meminerunt, aut aliquid audivisse se significarunt. Invicto arguento nondum excogitatas esse. Et certe quisquis de Kabbala mystica conscriptos libros aderit, aut peritiores e Rabbinis consuluerit, evestigio deprehendet admodum recentes esse, vixque ante annos quingentos aut sexcentos exarari potuisse. Non me quidem latet Philonem Judæum subtiliori et argutiori, quam par erat, methodo divina rimari ac pertractare coepisse; sed quam prouul ab arcanis Sephirarum mysteriis, norunt qui perlegerunt. Ille pro Ægyptiorum more, apud quos vitam agebat, ad Platonicam et Pythagoricam phi-

losophiam, Edsebio ²⁰ et Hieronymo ²¹ testibus, totum se contulerat (unde tritum, ut vulgo creditur, de eo proverbium, ή Φίλον πλατούζει, ή Πλάτων φιλονίζει), ad cuius proinde principia rea divinas exigens, opinionesque philosophicas certis librorum sacrorum dogmatibus, et anticipitibus Iudeorum traditionibus admiscaens, compagem evanidam, maleque sibi cohærentem struxit: adeo ut priorum rituum minus, quam allegoriarum studiosus, in vulgaribus et tritis non semel offendens, offensionem incautis attulerit. At insulam Kabballistarum farraginem incassum apud eum quæsieris. Nec Kabballæ antiquitatis propugnatores juvat Paulus Timotheo mandans, ut quibusdam denuntiet, ne intenderent fabulis et genealogiis interminatis²². His enim, interprete Chrysostomo, theophylacto, aliisque, digitum intendit Apostolus vel in stultam Iudeorum vanitatem, qui ut generis sui nobilitatem ostentarent, longam stemmatum seriem summa cum contentione ac fastu ab Abraham accersebant, gentilesque ad fidem conversos superba avorum suorum enumeratione vexantes, Ecclesiam conturbabant; vel in eos e Græcis, qui licet Christo uomen dedissent, in fabulosæ ethnicorum Theogoniæ gradibus percensendis operam ponere, simul et ludere non destiterant. Quanquam probabilitate non vacet, his Apostoli verbis Gnosticos feriri, ut postea dicemus, quorum hæresis æconumique ματιολογία a Simone Mago, et Menandro propagata, apostolorum ævo altas jam radices egerat. Sed de Kabballa ne quidem cogitasse Paulum pro comperto haberi debet. Aliunde ergo repetenda Valentinianæ hæreos principia.

22. Valentino quidem viam stravisce priores Gnosticos, orinque male constituti systematis linneamenta exarasse, perspicue tradit Irenæus: *Qui est primus, inquit lib. 1., cap. 11, ab ea quæ dicitur Gnostica hæresis, antiquas tu suam characterem doctrinas transferens Valentinus, sic definit.* Non ergo prima hæreos suæ fundamenta jecerat Valentinus, sed a veteribus Gnosticis jacta repererat; quibus novam ædificii molem superimponens, e sibi propria fecit, et ad proprium institutum accommodavit. Hinc lib. II., cap. 13, postquam emissionem Nōi et Ἀληθείας a Bytho et Enneæ evertisset Irenæus, rationique e diametro adversam demonstrasset, concludit num. 8, hactenus dicta, non adversus Valentinianos modo, sed et adversus eos qui a Basilide sunt, et adversus reliquos Gnosticos valere; ab his siquidem illos initia emissionum acceptisse, demonstratum libro primo fuisse. Communis itaque et his et illis primus ordo emissionis, quem impugnat, communis utrisque prima tetras. Nec hæc tantum, sed et secunda. Istam enim ubi similiiter excussit Irenæus, [XXI] subnectit num. 10, de secunda emissione Hominis et Ecclesie Valentinianorum patres falso cognominatos Gnosticos cum filiis

A pugnare, sua propria vindicantes, et malos fures eos convincentes; aptabile esse magis emissioni dicentes, uti verisimile, ex Homine Verbum, sed non ex Verbo Hominem esse emissum, et esse Hominem Verbo anteriorem. Hæc proinde certaminis causa: secundam tetradem Verbi et Vitæ, Hominis et Ecclesie surauit fuerant a Gnosticis Valentiniani; nec hoc prioribus grave: sed id ferendum minime videbatur, quod clam subductorum hi ordinem invertissent, Verbum et Vitam Homini et Ecclesie præmittentes; in hoc mali fures, quod furto haud contenti, ablata pessum dedissent. His moti, plures e Valenti discipulis, magistri sui ordine immutato, hanc tetradem in integrum restituerunt, Hominem et Ecclesiam ante Verbum et Vitam reponentes.

B 23. Merito igitur Theodoreus, cum hæreses Simonis, Menandri, Saturnini, Basilidis, Carpocratis, Prodicique explicatas dedisset, insert: *ex his omnibus hæresibus Valentiniæ materiam accipientem, λαβὼν ἀφορμὰς, interminabiles fabulas composuisse.* Merito et Irenæus cum eorumdem hæreticorum opiniones ordine percurrisset, concludit lib. I., cap. ult., n. 3: *A talibus matribus et patribus et proavis eos qui a Valentino sunt, sicut et ipsæ sententiae et regulæ ostendunt eos, necessarium fuit manifeste arguere.* Adeo certum, easdem utrisque fuisse sententias et regulas. Et eas propter in Præfatione lib. I. secundi spondet, eversurum se Gnosticorum omnium sententiam, dissolutumque absconditas ipsorum conjugationes, a Bytho capite facto initio. Merito et Eriphanus ait, *Valentini doctrinam a speciosa illa Gnosticorum professione prodiisse, τὴν αὐτοῦ διδαχαὶ τὴν ἀπὸ τῆς μεγάλης ταύτης γνωστικῆς ἐπαγγελίας ὑπάρχουσαν.* Et hinc quinque libris adversus Valentinianos ab auctore nostro conscriptis præficiens titulus, Ἐλέγχου καὶ ἀντροπῆς τῆς φευδωνύμου γνώσεως, *Detectionis et eversionis falso nominatae cognitionis;* quia omnes Gnosticos, id est intelligentes seu scientes, se vendebant, ac mysticæ cuiusdam scientiæ titulo gloriabantur. Idem omnibus ieroma, eadem primæ æconum syzygia, eadem dei ac morum corruptio, eadem supremi Patris a mundi opifice distinctio ac separatio. ut ex toto Irenæo patet. Hinc Gregorius Nazianzenus, orat. 23, Simoni, Marciioni, Valentino, Basilidi, Cerdoni, Cærinþo et Carpocrati ex æquo exprobat, quod rerum omnium Deum secarent, bellumque pro Bono adversus Creatorem gererent. Ad quem locum observat Elias Cretensis, octonarium summo in honore a Simonianis (idem de cæteris Gnosticis dicendum) habitum fuisse, ob octo illos magistri sui æones, Bythum et Sigen, Mentem et Veritatem, Sermoneum et Vitam, Hominem demum et Ecclesiam, quos colebant, et a quibus mundi opificem distinguebant. Quæ eadem adnotat Nicetas ad orat. 44. Et his omnibus id, quod volumus, liquido conficitur, Valentiniæ systematis, quod ab eo nomen accepit, primum

²⁰ Euseb., lib. II Hist. eccl., cap. 4. ²¹ Hieron., epist. 85 ad Mag. orat. Rom., t. IV nov. edit.

²² 1 Tim. 1, 4.

auctorem ac inventorem non fuisse, sed iis quæ jam adinvenerant Gnostici priores addidisse, ac supremam manum admovisse. Nempe prima Pleromatis ogdoa omnibus communis: huic vero aliquantulum immutata, decada et dodecada de suo addidit; sicque vetus Pleroma viginti et duobus Åeonibus auit ac locupletavit. Totam etiam Achæmoniæ fabulam, cum spiritualis seminis origine, huic propriam puto; ceteras hypotheseos partes, mutatis interdum nominibus, hausit e putido Gnosticorum fonte.

24. Nec movere quemquam debet, quod Irenæus veterum Gnosticorum sententias recensens, primæ Åeonum ogdoadis ab iis traditæ haud expresse meminerit. Neque enim, ut recte notat doctissimus Pearsonius, part. II. *Vindic.*, cap. 6 (ubi fusiori stilo exequitur, quod nos breviori complectimur), integras omnium genealogias singulatim enumerare omniaque Åeonum nomina recitare Irenæo animus erat, nec esse debebat. Explicata jam a primis capitibus Ptolemaitarum, qui primas in Valentiini schola tenebant, sententia, et summa eorum doctrinæ, cum omnibus ipsorum Åeonibus et Åeonum nominibus, reliquaque quæ ad eorum hæresim pertinebant, simul et sub uno quasi aspectu positis; postea Gnosticorum, a quibus sua hauserant, et Valentinus ipsius et illius discipulorum singulares sententias, et quid cuique proprium esset, quo ab aliis discreparet, breviter exponere satis erat; nec opus erat singula attingere, et quæ antea dixerat repeterere. Certe Basiliidæ integrum genealogiam ab Irenæo non describi, vel ex eo liquet, quod Basiliidæ, teste Clemente Alexand., *Strom.* lib. IV, Δικαιοσύνη τε καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς τὴν Εἰρήνην ὑπολαμβάνει ἐν ὅγδοῳ μένει διατεταγμένας, *tum Justitiam, tum filiam ejus Pacem putat in ogdoade manere dispositas*: quas apud Irenæum frustra quæsierat.

25. Ut vero a Gnosticis maximam dogmatum partem acceperunt Valentiniani, sic utrisque, his potissimum, rudem veluti telam, quam variis coloribus ex Christiana religione ductis distinxerunt, ministrarunt ethnici philosophi, Pythagorici præser-tim ac Platonici, Ågyptiique et Chaldei mystagogi: adeo ut tota ea hypothesis sit purus putnusque eth-nicismus varie interpolatus, et novis accessionibus ex Christiana religione auctus. *Ipse hæreses*, ait Tertullianus ²², *a philosophia subornantur*. *Inde et Åones et formæ, nescio quæ, et trinitas hominis apud Valentiniū: Platonicus fuerat*. Et alibi ²³: *Vult enim Plato esse quasdam substantias invisibilis, incorporeas, supermundiales, divinas et æternas: quas appellat ideas, id est formas exemplares et causas naturalium istorum manifestorum, et subjacentium corporalibus sensibus; et illas quidem esse veritates, hæc autem imagines illarum. Relucentes jam hæretica somina Gnosticorum et Valentinianorum?* Hinc enim arripiunt differentiam corporalium sensuum et intel-

A lectualium virium, quam etiam parabolæ docem vir-ginum attemperant: ut quinque stultæ sensus corporales figuraverint, stultos videlicet, quia decepti faciles, sapientes autem intellectualium notam pírum expresse-rint, sapientiam scilicet, quia contingentium veritatem illam arcam, et supernam, et apud Pleroma con-stitutam; hæreticarum idearum sacramenta: hoc enim sunt et Alôveç, et genealogie illorum. Idipsum ante Tertullianum monuerat Irenæus ²⁴, Valentini-nos ex ethnici poetis systematis formam, e philo-sophis materiam eruisse; horum quippe dicta con-gregantes, et quasi centonem ex multis et pessimis panniculis consarcientes, finctum superficium subtili eloquio sibi ipsis præparavisse. Inter eos philosophos enumerat Thaletem Milesium, Anaximandrum, [XXII] Anaxagoram, Democritum, Epicurum, Platonem, Em-pedoclem, et Pythagoram. Et hinc Philastrius notat, Valentiniū Pythagoricum magis fuisse quam Chri-stianum. Porphyrius vero in *Vita Plotini* scribit, Gnosticos ex antiqua philosophia emersisse. Qui quidem Alexandri Libyci, Philocomi, Demostrati, Lydi, plurimos libros circumferentes, et revelationes quasdam Zoroastris (cujus librum ab iis confectum esse contendit), Zostriani, Nicethei, Allogenisi, Mosi, aliorumque ejusmodi palam ostendentes, deceperunt multos, priores ipsi decepti; asserentes Platonem intelligibilis essentiæ profundum minime penetrasse. Quos Plotinus scriptis, quæ adhuc supersunt, palam confutavit; probavitque totam eorum doctrinam, additis duntaxat vocibus quibusdam novis, falsisque sententiis, a Platone desumptam fuisse. Quibus mire confirmantur quæ mox diximus, Valentinianam hy-pothesim alius nihil esse quam inconditam Chal-daiorum, Pythagoricorum, Platonicorumque placi-torum farraginem, Christianis dogmatibus inter-misam. Sed hæc paulo enucleatus explicare juvat, remque a capite repetere.

26. Philosophorum omnium antiquissimi memo-rantur a Cicerone ²⁵ Chaldei, a quibus ad barbaras primum nationes (sic extra Græciam et Italiam sitæ vocabantur), tum ad Græcos et Latinos transmissa philosophia est. A Chaldeis enim ad Babylonios et Assyrios manavit, ut auctor est Aristoteles, vel alius quisquis scripsit librum, qui inscribitur Μαρκόν, et Sotion in libris τῆς διαδοχῆς, teste Laertio. Sive vero a Chaldeis philosophiam edocitus fuerit Abrahamus, sive, quod longe probabilius cum Josepho censemus ²⁶, ab Abrahamo acceperint Chaldei; certum est per Abrahamum ad Palestinos, sive Chan-anæos, postea etiam ad Ågyptios devenisse. Abrahamum siquidem rerum astronomicarum peritis-simum fuisse, fatebantur ipsimet gentilium antiquissimi, Berosus in primis a Josepho nox citato laudatus. Nec dubium quin iisdem scientiis quas appri-me callebat, gentium apud quas diversatus est, animos imbucrit. Cumque a Chananeis ad Ågyptios, ur-

²² Lib. de Præscrip., cap. 6. ²³ Lib. de Anim., cap. 17. ²⁴ Lib. II, cap. 14. ²⁵ Lib. I De divinat.

²⁶ Lib. I Antiq., cap. 7.

gente fame, ut reserat Historia sacra²⁷, transierit, hos isdem disciplinis, Josepho teste²⁸, informavit. Et hinc philosophiam traductam a Chaldaeis ad Aegyptios, ante Josephum, scripserat Diodorus: a Chaldaeis quippe ortum ducet Abraham. Phoenices, scientiarum fama tota antiquitate celebres, nihil moror, ut ipote qui a Chananeis prognati, Abrahamque posteris contermini, tum a parentibus, tum a viciniis, quidquid scirent derivare facile potuerunt. Nec improbabile, quod eruditorum plerique sentiunt, Persarum magos a Zoroastre institutos, ex iis Chaldaeorum fontibus, naturales disciplinas, imo et theologiam hausisse. Id si non persuadere, suadere saltem videtur maximus utriusque gentis in praecipuis doctrinæ capilibus consensus. Adeo ut Chaldaica philosophia fons uberrimus existiterit, ex quo primum poculum sibi haurientes Babylonii, Assyrii, Chananei, Phoenices, Aegyptii et Persæ, Græcis postmodum infudere. Hoc ipsimet e Græcis cordatores, Laertio teste in Proem. non diffitebantur; philosophiæ suæ initia barbaris accepta memores referabant: nec quidquam efficacius ad cæterorum superbiam frangendam prioribus Ecclesiæ Patribus, Tatiano, Theophilo, Clementi Alexandrino, Eusebio, aliisque visum est, quam ut eos ad scientiarum, quibus tumidius efferebantur, primordia revocarent.

27. Et certe ne plures e veteribus philosophis Græcis in medium proferam; quantum Pythagoras, a quo philosophia nomen apud Græcos cepit, barbaris debeat, omnibus notum. Pherecydem Syrum, Pythagoram et Thaletem, qui primi de rebus cœlestibus et divinis disseruerunt, seipso Chaldaeorum, Aegyptiorumque discipulos in hoc agnoscisse, tradit Josephus in primo *contr. Appion.* Consentit Isocrates in *Busiride* scribens, Pythagoram in Aegyptum profectum, ab Aegyptiis philosophiæ, sacrificiorum ac cultus deorum disciplinam accepisse, quam dein ad Græcos traduxit. Πυθαγόρας δὲ ἀφικόμενος εἰς Αἴγυπτον, καὶ μαθῆτες ἔκεινον γενόμενος, τὴν τε ἀλλήν φιλοσοφίαν πρώτος εἰς τοὺς Ἑλλήνας ἔκδιδε, καὶ περὶ τὰς θυσίας τε καὶ τὰς ἀγιστειας, τὰς ἐν τοῖς ἑροῖς, ἐπιφανέστερον τῶν ἀλλῶν ἐσπούδασε. Ibi Sonchedi archiprophepta præceptore usus, teste Clemente Alexandr., lib. 1 *Strom.*, symbolicam docendi rationem didicit, ut auctor est Jamblichus lib. 1 *De Vita ejus*, cap. 5. Imo et μετεμψύχωσες errorem inde hausisse, haud obscure colligitur. Herodotus enim in *Euterpe* dicit, eam ab Aegyptiis primum excoigitatain, a Græcis postea susceptam suisse. Cum vero apud Aegyptios viginti et duos annos, si Jamblicho citato fides, egisset, sacris eorum omnibus initiatus, inde Babylonem a Cambysis militibus abductus, cum Chaldaeorum Persarumque magis conversatus est, in ipsorumque mysteriis haud segniter eruditus fuit. Jam antea, inquit idem Jamblichus cap. 3, Sidoneum, Tyrum, Byblum aliasque

A Phœnicia ac Syriae partes inviserat: ubi propheta Mochi successorum, aliorumque Phœnicia literophantiarum factus auditor, sacra omnia diligenter investigarat, ac pro more gentis perfecerat; nec quidquam scitu et observatu dignum in deorum arcanis et sacrificiis ipsum fuderat.

28. Eadem fere de Platone dixerim, qui cum esset Atheniensis, ut scribit Augustinus²⁹, honesto apud suos loco natus, et ingenio mirabili longe suos condiscipulos anteiret, parum tamen putans perficiendæ philosophiæ sufficere seipsum, ac Socraticam disciplinam, quam longe lateque potuit peregrinatus est, quaquaversum eum alicujus nobilitatis scientiæ fama rapiebat. Itaque et in Aegypto quæcunque illic magna habebantur atque decebantur, et inde in eas Italicae partes veniens, ubi Pythagoræorum fama celebrabatur, quidquid Italicae philosophiæ tunc florebat, auditis eminentioribus in ea doctoribus, facilissime comprehendit. Ita Augustinus, qui secum consentientes habet Diogenem Laertium, Apuleium, aliosque qui Platonis acta scriptis tradiderunt. Hic itaque auditis Socrate, tum Cratyl Heraclii discipulo, deinde Hermogene Parmenidis seculatore, demum Euclide seniore a quo Megarica secta initium sumpsit, inde Cyrenem profectus a Theodoro mathematico institutus est. Sed Pythagoricæ philosophiæ, quæ tum cæteras sectas fama supererat, ob sublimiorem res divinas tractandi methodum amore captus, ad eam Italica regionem, quæ Magna Græcia dicebatur, appellens, Archytæ senioris, Eurici, Timæi, Philolai, Epicharmi, aliorumque Pythagoricorum [XXIII] disciplinæ seipsum tradidit. Cui quidem philosophiæ cum diutinam diligentemque operam navasset, Pythagoram magistrum imitatus³⁰, Aegypti quoque sacerdotes adiit, atque eorum arcana perdidicit. Communis est etiam, nec improbabilis veterum Patrum sententia, Judæos a Platone non neglectos, sive Judæam ipse adierit, sive Judæos tum in Aegypto frequentes consuluerit, et ab iis haud pœnitendum divinæ scientiæ copiam accepisse, qua libros suos dein exornari. Sic omnigenis philosophorum exuvias afflatim locupletatus, domum reversus veteris Academiæ fundameqta jecit, novamque sectam condidit, toto orbe celebrem deinceps futuram, aliasque omnes pene obscuratram. Hic porro novæ istius sectæ character, ut commissis invicem, ut ait Laertius, Heraceliteorum, Pythagoricorum et Stoicorum opinionibus, novum doctrinæ corpus ex omnibus solerter consilatum traderet. Τὰ μὲν γὰρ αἰσθῆτα, καθ' Ἡράλειτον· τὰ δὲ νοητὰ, κατὰ Πυθαγόραν· τὰ δὲ πολιτικὰ κατὰ Σωκράτην ἐφιλοσόφετ. Atque in iis quidem quæ sensibus subjacent, Heraclii partes tuebatur; et quæ mente comprehenduntur, ex Pythagoræ sententia tractavit, in rebus autem civilibus, philosophabatur ex mente Socratis. Huic vero philosophiæ præ cæteris pretium addidit, quod de Deo

²⁷ Genes. xii, 10. ²⁸ Antiq. v, 8. ²⁹ Lib. viii De civit., cap. 4. ³⁰ Quintil., lib. 1, cap. 19.

ejusque proprietatibus, ac iis quibus informandi essent hominum mores, aliis sublimius disseruit. Agnovit enim Plato unum esse Deum, summum officium universi ⁴¹, et rerum auctorem et veritatis illustratorem, et beatitudinis largitorem; ac proinde ⁴² finem boni esse, secundum virtutem vivere, et ei soli orentre posse qui notitiam Dei habeat et imitationem, nec esse aliam ob causam beatum. Hæc itaque causa fuit cur istos cæteris prætulerint Judæi atque Christiani ⁴³; quia cum alii philosophi ingenia sua studiaque contriverint in requirendis rerum causis, et quinam modus esset discendi atque vivendi; isti Deo cognito repererunt ubi esset causa constituta universalis et lux percipiendæ veritatis, et sors bibendæ felicitatis. In hoc tamen cæteris gravius peccavit Plato, quod licet unum verum Deum agnosceret, diis tamen plurimis esse sacra facienda putaret ⁴⁴. Nam præter eum statuit deos alios inferiores, quos et sacris coli jussit. Sicque variis gentium superstitionibus, sacrificiis, sceleratis mysteriis, artibusque magicis, Platonicorum non minus quam cæterorum defœdata mansit philosophia.

29. Ex veteri Platonis Academia prodire nova et media, quibus addunt nonnulli quartam et quintam, quarum omnium discrimina omnibus notabil ad scopum nostrum conferunt. Sed demum post varias quas experta est Academia vicissitudines, qui Platonis dogmatibus strictius adhærebant, spreto Academicorum nomine, quod Arcesilæ sectatoribus relictum, illud Platonicorum sibi vindicarunt, novumque splendorem jam in unum coalescenti, quæ prius scissa erat, scholæ Platonis addiderunt. Effloruisse videntur novi illi Platonici e schola Alexandrina, quam Ptolemaeus Philadelphus φιλογράμματος instituerat. Ut enim litterarum studia promoveret, scholamque suam toto orbe celebrem redderet, totam Ægyptiorum sapientiam hactenus hierophantis, Ægyptiacoque idiomati duntaxat concreditam, cum sacris Judæorum libris, ut vulgo creditur, in Græcum (quo plurimis innotescere a prodesse possent) converti curaverat; bibliothecam non penitenda librorum supellectile instruxerat; viros totius orbis doctissimos, Judæos, Græcos, Romanos, etc., advocarat, amplissimæ mercedis spe affectos. Eo confluxere variarum gentium philosophi, doctrinæ specimina daturi. Sed primas facile tenuere Platonici, Ægyptiis maxima cum dogmatibus eorum affinitate præ cæteris commendati; ut pote quæ Plato tum ex frequentibus quos habuerat cum mys'agogis eorum congressibus, tum ex iis, quos audierat, Pythagoricis, sedulo edidicerat. In divinis siquidem pertractandis Pythagoricam docendrationem, eandem pene cum Ægyptiaca, sequebatur, ut mox ex Laertio diximus. Hincque factum ut Ægyptiis tanto in pretio fuerit Platonica philosophia, qualem docebant novi illi Platonici, indeque longe lateque apud alias nationes propagata fuerit.

30. Primus qui in Alexandrina schola famam obtinuisse memoratur, Potamon, Cæsaris Augusti et Tiberii temporibus, Suida teste, florebat: Ποτάμων Ἀλεξανδρεὺς φιλόσοφος γεγονὼς κατ' Ἀλεξανδρον, καὶ μετ' αὐτὸν. Hic, si eidem Suidæ fides, reliquit ei τὰς Πλάτωνος πολιτείας ὑπόμνημα, *Commentarios in libros Platonis de Republica*. Si quid aliud scripserit, tempus edax rerum vel ipsam memoriam posteritati invidit. Quamvis autem Potamon potissimum sibi ducem elegisset Platonem, cuius vestigia premeret, non tenere tamen in magistri verba quælibet jurandum sibi duxit. Imo canto pede sic securus est, ut libere ab illius sententia, melioribus perspectis, discederet. Novum proinde, liberiusque quam hactenus fuerat, in scholam Alexandrinam philosophandi genus introduxit: quo perpurgatis Platonis opinioribus, allegatis improbabilibus, resectisque nugis, quibus luxuriantia discipulorum ingenia magistri doctrinam obliterant; quæcunque veriora aut vero similiora videbantur, nullo auctorum discrimine habito, ascivit substituitque. Ἐκλεκτικὸν, Latinis electivum, dictum est hoc philosophandi genus; secessatores vero ἐκλεκτοὶ, electivi seu electores; ut optimum et laudatissimum, sic omnium certe difficultimum, quo dogmatum omnium philosophicorum delectu facto, id duntaxat probabatur, quod ad rationis normam exactum, melius quadrabat. Hanc iniere viam quotquot deinceps e schola Alexandrina nomen sibi compararunt, ut Ammonius, Neroni et Vespasiano σύγχρονος, non ille Origenis et Plotini, sed Plutarchi præceptor, cuius meminuit Eunapius in Proœmiō. Sed majores in ea progressus fecit, novumque decus restauratæ Platonis Academicæ, admistis aliorum philosophorum, Pythagoræorum in primis, placitis, addidit celebris Ammonius τῆς λερᾶς γενεᾶς, sacra Platonicae successionis caput dictus: ex cuius ore perpurgatam hanc philosophiam hauserunt Herennius, Origenes et Plotinus; quos deinde Porphyrius, Jamblichus, Hierocles, Syrianus et Proclus, κατ' ἔξοχὴν vocatus διάδοχος, exceperunt, quibus Maximum Tyrium, Alcinoum, Damascium, Apuleium, Chalcidium et alios adjungere possumus.

31. Si quid vero splendoris novæ huic Platonicæ scholæ additum ex aliarum sectarum opinionibus, quas proprias sibi fecit; longe major accessit ex sublimiori theologia, quam ex Judæorum [XXIV] ac Christianorum tum libris, tum sermonibus depropnsit. Cum enim Judæi jam a primis scholæ illius exordiis frequentes apud Alexandriam agerent, librique sacri in Græcum sermonem conversi, gentilium manibus teri cœpissent, non potuerunt ex utrorumque verbis, sannis, dictionibus, et invictis argumentis recentiores illi Platonici non colligere, quam eorum polytheismus, portentosaque gentilitatis sacra et mysteria a sana ratione abhorrent;

⁴¹ Aug., lib. viii De civit., cap. 5. ⁴² Ibid., cap. 8. ⁴³ Ibid., cap. 10. ⁴⁴ Ibid., cap. 12.

et quam econtrario ea quæ ex libris sacris percipiuntur divinorum notitia, sublimis sit, augusta, pura rationique consentanea. Felices, si micantes inde radii obductas animo nebulas dispulissent, umbrisque discussis ad solem ipsum oculos convertissent! Sed maluere plerique anticipatis opinionibus obsecrati, divinæ lucis igniculos mendaciorum fumo et tenebris obscurare: et cum theologiam suam ex oraculis divinis metiri debuissent, hæc potius ordine præpostero ad Pythagoræ, Platonisque plæcita revocare studuerunt. Eapropter iis omnibus, quæcunque ex sacris libris, Judæorumque dogmatibus subripere potuerunt, Pythagoricam Platonicamque speciem inducentes, novum doctrinæ corpus coagmentarunt, a crassiori quidem gentilitatis fræce secretum, sordibus tamen adhuc non paucis lutulentum. Jam quidem Plato unum supremum mundi opificem, inforioresque dæmones agnoverat; at de angelis, archangelis, eorum ordinibus et officiis, de mystica nescio qua Triade, aliisque sexcentis, de quibus subtiliori disputatione disseruerunt recentiores illi discipuli, ne κατ' ὄντας cogitaverat magister: adeo ut hæc iis solis auctoribus prodierint: si tamen auctores dicendi, qui a Judæis accepta ementitis coloribus infuscarnunt. At si quid a Judæis acceperint Platonici isti, id postmodum Judæis cum seniore reddiderunt. Nam cum hi novam eam philosophandi rationem dogmatibus sacris, allegoriis et symbolis intermixtam, cæterisque puriorum, nec adeo divinioris scientiæ principiis repugnantem animadvertisserint, in illius admirationem pertracti, in ejus studium incumbere cœperunt; rati non difficile negolio purgandam a sordibus, quas intulerat ethnica superstitione, utilem fore ad explicanda, accuriorique methodo pertractanda sacræ religionis mysteria. Itaque buc animum appellentes, divinamque scientiam subtilius quam par erat cœliantes, cum Platonis πλατωνίζειν, ac purissimos veritatis rivulos in Pythagoræ ac Platonis lacunas derivare cœperunt: magno sane cum religionis detimento, quæ tota deinceps argutias, numeris, numerorumque copulationibus, symbolis et allegoriis reserta prodiit. Quantum vero in eo disciplina genere profecerint Judæi, Hellenistæ præsertim, ex Philonis scriptis videre est, qui D quod Platonica dogmata animo altius imbibisset, cea alter Plato a veteribus habitus fuisse videtur; cujus exemplum male æmulati posteri, argutias argutias addiderunt, vanisque subtilitatibus ægras mentes paverunt. Quamvis autem adeo longe progressos fuisse Judæos, qui in Palæstina Philonis state degebant, nulla demonstrant argumenta; eos tamen Platonica doctrina haud mediocriter excultos suadent tum frequens quod ipsis intercedebat cum Hellenistis, Ægyptiis et Tyriis commercium, tum Flavii Josephi libri, virum in philosophorum lectione non parum versatum ostendentes.

32. Quæ Judæorum animis prium, eadem et Christianorum postea secundum fecit Platonica du-

Actrina; idque eo facilius, quo illucescente Evangelii die, nova accessione dñata superbius quam antea sese extolit. Nam ex quo apostoli apostolicique viri cum ethnica superstitione acerrimo certamine dimicarunt, palamque de ea triumphus egerunt; imminentem huic ruinam ut averterent philosophi, de nova doctrinæ suæ reformatione cogitare cœperunt. Perfectis itaque Novi Testamenti scriptis, habitisque cum doctissimis quibusque Christianorum congressibus, ex eorum dogmatibus ea collegerunt, quibus ethnica religiōi splendorem et pretium adderent; hæcque suis artificiose intexentes, et ne pateret furtum, symbolicarum formiarum involucro, more Platonicō, legentes, novam hypothesis Christianis objecerunt, quæ simulata sanctitatis sublimitatisque specie deciperet imperitos. Suscepimus consilium non parum promovit magnus ille Ammonius, Origenis et Plotini præceptor, qui Christianam religionem professus, inordinato Platonice philosophiæ, cui operam semper navaverat, amore nihil non molitus est, ut ad hanc Scripturæ oracula revocaret. Malus quidem animus non fuit; hinc enim Christianæ religioni majorem apud gentiles auctoritatem conciliaturum se sperabat. Et si quidem philosophiam, uti par erat, ex Scripturis reformare, eamque intra Evangelii limites concludere studuisset, operæ forsitan pretium fecisset; at contrariam omnino rationem cum iuisset, et Christianæ religioni, et Christianis ipsis exitio fuit. Nam e Christianis plurimi deinceps hujus philosophiæ, quæ præ cæteris in pretio erat, ob affinitatem quam cum Scripturis habere videbatur, studio incumbentes; nec attendentes quidquid subtilius præ se serebat, totum ex earundem Scripturarum penu de prompli fuisse, hanc pene cum Scripturis ipsis adæquare, et ad ejus magis quam ad illarum principia ratiocinationes suæ exigere assueverunt: quod infinitorum proponendum errorum, quibus contaminata fides fuit, formitem ministravit. Ethnici econtrario, ex hac sacrorum profanorumque dogmatum mistione, quæ philosophiam ornabat, totque portentosis erroribus purgabat, persicendiæ, insolentiusque efferendæ doctrinæ suæ occasionem opportune captantes, superbius adversus Christianos, quasi Platonis exuvias scipios dñassent, insolescere, Christianamque religionem contemnere cœperunt. Evanuit ex eorum scriptis ea deorum nulla vel sibi invicem, vel ulli superiori, subjectione colligatorum multitudine: pauciores apparuerunt, omnesque uni supremæ Divinitati, augustiori quam antea sermone celebratæ, subjecti. Angelis, archangelis, mentibus cœlestibus, sexcentisque aliis, quæ a Christianis mutuati fuerant, ornata deinceps processit eorum theologia naturalis. De corporis sensuumque fuga, de cura animi, mentisque cultu et elevatione in Deum, de virtutibus colendis, debellandisque vitiis magnifice scripserunt; intentumque nihil reliquerunt, quo sucatam doctrinæ puritatem Evangelij sanctitati oppo-

nerent. Duo tamen fuerunt, quibus, quidquid age-rent, vanæ excusationis velum sic obducere non posse, quin turpis infamia labes eorum religioni semper aspergeretur: magia videlicet, et abominanda [XXV] sacrorum mysteria, Eleusinia præsertim, et Bacchanalia, ut alia sileam. Ex Plotino siquidem, Porphyrio, Jamblico, Eunapio, aliisque videoas, philosophos, perinde atque mystagogos, magicas artes exercuisse, nefandisque dæmonum evocationibus studuisse. Eorum quidem infamiam specioso nomine θεουργίας et commercii sacri cum diis teregere nisi sunt; sed certe abstergere non potuerunt. Ad scelestæ mysteria quod attinet, de iis apud citatos philosophos ne verbum quidem, probe conscientes scilicet ista nulla ratione excusari posse.

33. Hæc omnia mox dicendis præmittere necesse fuit, ut inde patret ex quibus fontibus manarint pleraque Gnosticorum dogmata. Sive hi Judæi nati essent, sive pagani, sive Christianam religionem ab incunabulis professi fuissent; novorum Platonicorum doctrina eo facilius imbui potuerunt, quo jam apud Judæos Hellenistas, imo et Palæstinos, et in Ægypto ac Oriente longe lateque propagata fuerat; ex quo præsertim hoc philosophandi genus in celebrem toto orbe scholam Alexandrinam ab Ammonio introductum fuerat, ad quod deinceps studia sua contulerunt Origenes, Plotinus, Porphyrius, aliisque tum Christiani, tum ethnici. Cum vero Valentinus, Epiphanius teste, Alexandriæ Græcorum artibus institutus fuerit, haud dubium quin ibi philosophia Platonica animum excoluerit; cum id conceptis verbis asserat Tertullianus supra laudatus. Ex ea præcipua quæque Valentianæ hæreses capita profluxisse, ex enucleata eorumdem expositione demonstrare haud adeo difficile fuerit.

34. Ac primo quidem ut a Gnosticorum nomine incipiamus, quod arrogabant sibi Simonis, Menandri, etc., Valentini ac Ptolemai asseclæ, a gñosce seu scientia rerum supernarum qua præ cæteris gloriabantur, deductum esse, norunt omnes. Eamdem sermonibus ambitione jactantes Platonici nihil frequentius habebant in ore quam perfectissimam γνῶσιν, veram sapientiam, intimam animæ unionem cum Deo, mentis elevationem in Deum, cognitionem atque scientiam veri Entis, cœlestium rerum contemplationem. Hæc apud Platonem, Plotinum, Porphyrium, Jamblichum, aliosque passim occurunt.

35. Totam Valentini hypothesim ad tria capita revocari jam diximus: 1° ad Pleroma, quod res divinas complectitur; 2° ad ea quæ extra Pleroma contigerunt, quibus res inter cœlestes et mundanas medias continentur; 3° ad mundi hujus aspectabilis originem et constitutionem. Hæc ipsissima sunt quæ de triplici mundo tam operose disputatione Plato in *Timœo*, et *Epimenide*, et post eum discipuli

A ejus. Triplicem namque mundum statuunt illi, alterum quem invisibilem et idealem vocant, quia rerum omnium ideas continet; nihil quippe in mundo inferiori corporali oriri putant, quod non in ideali invisibili mundo exhibeat. Alterum, quem medium dicunt, qui animam seu spiritum universi, mundi corporalia et visibilias causas complectatur; tertium denique, mundum hunc inferiorem, corporeum et aspectabilem. De his ita Marsilius Ficinus in *Platonis Conviv.* cap. 3: *Tres apud eos (Platonicos) mundi sunt...: Primum omnium est Deus universorum auctor, quod ipsum bonum dicimus. Hic mentem primo creat angelicam; deinde mundi hujus animam, ut Plato vult; postremo mundi corpus. Summum illum Deum, non mundum dicimus, quia mundus ornamentum significat ex multis compositum, ille vero penitus simplex esse debet: sed mundorum omnium principium atque finem ipsum asserimus. Mens angelica primus mundus est a Deo factus, secundus universi corporis anima, tertius tota hæc, quam cernimus, machina.* Triplicem hunc mundum, mutatis duntaxat nominibus, novisque accessionibus locupletatum præposuit Valentinus. Primum mundum vocavit Pleroma, quia totam Divinitatis plenitudinem, rerumque omnium inferiorum exemplaria, ideas et imagines continet; ibique Divinitatis sedem constituit. Communis sententia est, desumptam fuisse vocem ex dicto Pauli Col. II, 9, ubi in Christo dicitur καὶ τὸ πλήρωμα τῆς Θεότητος, tota Divinitatis plenitudo inhabitare corporaliter. An inde mutuati fuerint Platonici, non dicam; sed certissime asseruerim eadem voce, atque eodem sensu, atque Valentianos, usos fuisse, adeo ut valde probabile sit hos ab illis accepisse. Id perspicuum est ex istis Jamblichii verbis, sect. I, *De myst.*, cap. 8⁴: Οἱ μὲν (Θεοὶ) κρέπτοντες ἐν αὐτῷ, ὡς ὑπὸ μηδενὸς περιέχονται, καὶ περιέχουσι πάντα ἐν αὐτοῖς. Τὰ δὲ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν τοῖς ΠΛΗΡΩΜΑΣΙ τῶν θεῶν ἔχοντα τὸ εἶναι, δύνανται ἐπιτίθεσι πρὸς τὴν θεῖαν μετοχὴν γένηται, εὐθὺς ἔχει πρὸ τῆς οἰκείας ἔντονος οὐσίας προϋπάρχοντας ἐν αὐτῇ τοὺς θεούς. *Dii in hoc maxime præcellunt, quod a nullo continetur, ipsi autem omnia in se continant.* D *Terrena autem, quæ in deorum PLEROMASI habent suam essentiam, quam primum ad divina participanda apta sunt, illico deos in sua substantia prius existentes habent, quam propriam naturam sortiantur. Eamdem vocem pariter usurpat Damascius non semel.*

36. Tripartitum erat Valentianorum Pleroma, in Ænonum tetradas duas, seu ogdoada, in decade, et dodecada. Supremum omnium ac primo loco Bythum statuerunt, cui Envoian seu Sigen copulabant. Hunc excipiebat Nus seu Mens. cum qua Veritatem; deinde Verbum, cum quo Vitam; tum Homo, cum quo Ecclesiam colligabant. Quorum si

non omnia, prima saltem ac rudiora lineamenta suppeditavit Chaldaica, Aegyptiaca, et Pythagorica, seu his omnibus permista Platonica theologia. Jamblichus lib. *De myst.*, sect. viii, cap. 2, scribit, antiquissimam hanc esse Aegyptiorum de rerum principiis doctrinam : 1. Unum esse Deum, entibus omnibus quae vere sunt, universalibusque principiis, imo ipso etiam primo Deo et rege priorem : πρὸ τῶν δύνατων, καὶ τῶν δύνων ἀρχῶν ἔστι θεὸς εἰς, πρώτος καὶ τοῦ πρώτου θεοῦ καὶ βασιλέως · in monade unitatis suae permanentem, exemplarque illius, qui est sui Pater, a se genitus, et Monopator Deus; est enim majus quid et prius, fons omnium et radix omnium intelligibilium primarum idearum, quae sunt : ἐν μονότητι τῆς ἑαυτοῦ ἐνότητος μένων · παράδειγμα δὲ θύρωται τοῦ αὐτοπάτορος, αὐτογένου, καὶ μονοπάτορος θεοῦ. Μελέζον γάρ τι καὶ πρῶτον, καὶ πηγὴ τῶν πάντων, καὶ πυθμή τῶν νοούμενων πρώτων εἰδῶν δύνατων. Primum istud principium vocalit Mercurius, Jamblichus auctore⁴⁴, primum exemplar et Eicton; in quo, inquit, est primum intelligens et primum intelligibile, quodque solo silentio colitur : ἐν φῇ δὴ τῷ πρώτῳ ἔστι νοοῦν, καὶ τῷ πρώτῳ νοητῷ, δὴ καὶ διὰ σιγῆς μονῆς θεραπεύεται. [XXVI] De hoc etiam oraculum illud quod sub Zoroastris nomine circumseritur : Ἐχει τὸ νοεῖν, πατρικὸν νοῦν ἐνδιδόναι πάσαις πηγαῖς τε καὶ ἀρχαῖς. Ἐστι γάρ πέρας τοῦ πατρικοῦ βυθοῦ, καὶ πηγὴ τῶν νοερῶν, μηδὲ προῆλθεν, ἀλλ᾽ ἔμεινεν ἐν τῷ πατρικῷ βυθῷ, καὶ ἐν τῷ ἀδύτῳ κατὰ τὴν θεοθρέμμαν σιγήν. Habet ipsa intelligentia paternam Mentem indire omnibus fontibus et principiis. Est finis Profundi paterni, et fons intelligibile. Neque prodiit, sed mansit in paterno Profundo, et in adyto per divinum silentium. Ex quibus evidenter patet nec Bythi nomen, supremi ac primi Dei, Aeonum omnium fontis ac parentis, nec rem nomine significatam antiquissimos philosophos latuisse. Bythum nempe seu Profundum vocabant, ob infinitas, quibus gaudet, perfectiones, quarum omnium altitudinem immensam nulla mens creata explorare valet. Rem eamdem, sed aliis verbis, pro more suo, exprimebant poetae, flingentes ex Oceano natos esse deos omnes. Oceanus quippe nomine, cuius altitudo profundissima est, Bythum ipsum seu Profundum philosophorum designabant.

2. Ex hoc uno sponte effusisse ait Jamblichus Deum sibi sufficientem; qui proinde est sui Pater, et principium. Est enim hic et principium, et Deus deorum, unitas ex uno, superessentialis, et essentiae principium : nam ab eo natura est et essentia; et propterea Noetarcha, seu intelligibile principium vocalitur : ἀπὸ δὲ τοῦ ἐνὸς τούτου ὁ αὐτάρχης θεὸς ἔστωτὸν ἐξέλαμψε, διὸ καὶ αὐτοπάτωρ, καὶ αὐτάρχης (sic lego, non αὐτάρχης) ἀρχὴ γάρ οὗτος καὶ θεὸς θεῶν · μονάς ἐκ τοῦ ἐνὸς, προύσιος, καὶ ἀρχὴ τῆς οὐσίας · ἀπ' αὐτοῦ γάρ τὴ οὐσιότης καὶ

A τὴ οὐσία, διὸ καὶ νοητάρχης προσαγορεύεται. Hunc Mercurius, Jamblichus teste⁴⁵, vocalit Deum Emeth (forte legendum cum Eusebio lib. iii *Præp. evang.*, cap. 2, *Kneph*), quem tanquam diucem diis cœlestibus præponit, aitque hunc esse Mentem seipsam intelligentem, et alias intellectiones ad se convertentem : ὃν φησι νοῦν εἶναι αὐτὸν ἔστωτὸν νοοῦντα, καὶ τὰς νοήσεις εἰς ἔστωτὸν ἐπιστρέφοντα. Aliis nominibus vocalium suis ab Aegyptiis tradit idem Jamblichus. *Opifex* quippe Mens, ait, Veritatis auctor et præses, ac Sapientiae, quatenus ad generationem venit, et latenter occultarum rationum vim producit in lucem, lingua Aegyptiaca dicitur Amou : quatenus vero perficit omnia summa cum veritate et arte, vocant eum Phtha : quatenus B vero bonorum artifex est, dicitur Osiris; aliasque denominaciones propter alias virtutes habet. Ο γάρ δημιουργικὸς νοῦς, καὶ τῆς ἀληθείας προστάτης, καὶ σοφίας, ἐρχόμενος μὲν ἐπὶ γένεσιν, καὶ τὴν ἀφανῆ τῶν κεχρυμμένων λόγων δύναμιν εἰς φῶς ἀγανά. Αμῶν κατὰ τὴν τῶν Αἰγυπτίων γλῶσσαν λέγεται, συντελῶν δὲ ἀμευδός ἱκαστα, καὶ τεχνικῶς μετ' ἀληθείας, Φθά· ἀγαθῶν δὲ ποιητικὸς ὁν, "Οστρις κέχληται, καὶ ἀλλας δι' ἀλλας δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας ἐπωνυμίας ἔχει.

37. Hinc aperte colligitur Jamblichum (eadem est Plotini doctrina *Enn.*, lib. v, cap. 5) duos primos deos statuere, iisdemque characteribus ab eo designari, quibus Bythum et Nun designabant Valentiniiani : aideo ut ex eodem fonte hauserint omnes, ex Aegyptiaca scilicet et Chaldaica theologia, cui operam navaverant Platonici, ii præser-tim qui e schola Alexandrina prodierant. Id vero utrorumque principia et opiniones secum invicem conferenti manifestum flet. Affirmat Jamblichus, ex Aegyptiorum sententia, primum Deum principiis omnibus ac rebus, ipso etiam primo Deo ac rege priorem esse, in Monade unitatis suae permanentem, fontem omnium esse et radicem omnium intelligibilium primarum idearum, etc. Hæc eadem sunt quæ Bytho suo tribuunt Valentiniiani. Dicunt enim, Irenæo teste⁴⁶, esse quemdam in invisibilibus et inenarrabilibus altitudinibus perfectum Aeonem, πρόντα, qui ante fuit, quem nulla res capere possit, invisibilem, sempiternum, et ingenitum, et in quiete multa suis infinitis sœculis. Quæ apprime convenient: arctius adhuc cohærente deprehendes, si conferas Epiphanis sententiam, quam exponit Ireneus cap. 11 : *Est quædam, aiebat, ante omnes Proarche, proanennoetos, et inenarrabilis, et incommunabilis, quam ego Monotetem voco. Cum hac Monotete est virtus, quam et ipsam voco Henotetum.* Primus ergo Jamblichus Deus, principiis omnibus et rebus, ipso etiam primo rege prior est. Primus Valentiniianorum Deus, perfectissimus Aeon est, πρώτων, rebus omnibus præexistens, Proarche seu primum principium quod ante omnia est, sempi-

⁴⁴ Cap. 2. ⁴⁵ Iren., lib. i, c. 4.

ternus, ingenitus, Propator, ipso proinde *Nu*, *A* quem *Patrem* et *initium omnium* dicebant, prior. *Jamblichi Deus fons omnium est*, et radix omnium intelligibilium primarum idearum, primum intelligens, et primum intelligibile, et, ut alunt oracula Chaldaica, Πηγὴ πηγῶν, πηγῶν ἀπασῶν, μήτρα συνέχουσα τὰ πάντα, *Fons fontium, et omnium fontium, matrix continens omnia*. *Valentinianorum Deus, primus fons et radix primæ Mentis, Nōū, Veritatis et Verbi, uno verbo totius intelligibilis mundi, seu Pleromatis. Primus Deus, ex oraculis Chaldaicis, est quoddam intelligibile, quod mentis flore percipiendum est; ad quod intelligendum violenter entendum non sit, sed intima mentis acie, quæ omnia metitur, præter intelligibile illud.* Εστι γάρ τι νοητὸν, διχρήσει νοεῖν νόου ἀνθεῖ, οὐ διχρήσει σφοδρότερη νοεῖν τὸ νοητὸν ἔκεινο, ἀλλὰ νόου ταναῦταναῇ φλογί, πάντα μετρούση, πλὴν τὸ νοητὸν ἔκεινο. *Primum Deum ex Valentinianis nulla res capere potest, incomprehensibilis est, proanennoetos, inenarrabilis, innominabilis. Hic, ex Platonicis, in singularitate unitatis suaæ manet, ἐν μονότητι τῆς θευτοῦ ἐνότητος μένων. Ex Epiphane vero Monotes est, cum qua est virtus quæ dicitur Henotes. Ex Marco, cuius sententiam exponit Irenæus lib. 1, cap. 15, n. 4, τῇ μονότητι τυνυπάρχει ἐνότης, cum singularitate unitas existit. Valentinianis Bythus est, cum quo fuit et Enneæa, cum qua et per quam Nun et Veritatem, cæterorum Άενον principia et fontes, emisit. Chaldaicis oraculis Profundum est, in quo est primum intelligens et primum intelligibile, ἐν φόρῳ τῷ πρώτῳ ἐστι νοοῦν, καὶ τῷ πρώτῳ νοητὸν, cum quo intelligentia est, τὸ νοεῖν finis Profundi paterni et fons intelligibilium, quo paternam mentem omnibus fontibus et principatibus indidit. Enneæa Valentinianis dicitur et Sige, seu silentium. Eapropter, Irenæo teste, lib. iv, c. 35, n. 4: *Silentiū maximam rem esse apud sapientes dicebant: oportere enim eam, quæ sit sursum, Sigen, per id, quod est apud eos, silentium desormari. Άegyptiis et Chaldaeis colitur Deus per solam Sigen, διὰ σιγῆς μόνης: bujus intelligentia tanquam in adyto clauditur per divinum silentium; primus Deus Άegyptiis, ex Damasco in libro De principiis, needum, quod sciām, typis edito, σχότος ἀγνωστον dicitur, tenebra ignotæ, et ut canit Orpheus:* Αὐτὸς δὲ οὐχ ὅρδω, περὶ γάρ τέργος ἐστηριχται· *Ipsum non video, nubibus enim circumlegitur.* Secundum Valentinianos cum Bytho fuit Εινεæa, ipsique conjugatur, nec ab eo prodiit. Secundum Chaldaeos primi Dei intelligentia ab ipso non processit, sed mansit in Profundo paterno et in adyto per divinum silentium. Hactenus gutta gutta similior non est, quam Valentinianorum placita Platonicorum, Άegyptiorum, Chaldaeorumque dogmatibus. Sed ad reliqua pergaminius.*

B 58. Ex primo Deo sponte emicuisse vult Jamblichus Deum sibi sufficientem, sibi Patrem et [XXVII] principium, Mentem seipsum intelligentem, et alias intellections ad se convertentem, Mentem secundam et Menti mentem, ut vocant oracula Chaldaica. A Valentinianorum Bytho prodiit secundus Άενον, quem etiam Νοῦ vocabant. Nus Valentinianorum ἀρχὴ πάντων, *initium omnium dicitur, ἐν φόρῳ τῷ πάντα ὁ Πατὴρ προέβαλε σπερματικῶς, in quo Pater præmisit omnia seminaliter, ut aiunt lib. 1, cap. 8, n. 5. Άegyptiorum, Chaldaeorum, et Platonicorum Nus principium est, Deus deorum, Noetarcha seu intelligibile principium, essentiæ principium, a quo omnis natura est et essentia, dux cœlestium deorum, mensque opifex.* *B* Nam, ut habent oracula Chaldaica, Πάντα γάρ ἐξετέλεσσε Πατὴρ, καὶ Νῷ παρέδωκε δευτέρῳ. Νοῦ γάρ νοῦς ἐστιν, δικόσμου τεχνήτης πυρίου, *C* *Cuncta namque perfecit Pater, et Menti tradidit secundas. Menta enim mens est, quæ mundi est artifex ignei, id est intelligibilis. Sic a Bytho prodiit Valentiini Nus, ut tamen Pater ipse sit et unigenitus. Sic a primo Deo processit Platonicorum Nus, ut sui Pater sit et principium, et per se genitus, αὐτογόνος, αὐτογέννητος. Cuius quidem rei rationem hanc affert Porphyrius a S. Cyriolo cont. Julian. citatus ex lib. iv De hist. phil.: Προῆλθε δὲ προαιώνιος ἀπὸ αἰτίου τοῦ Θεοῦ ὡρμημένος, αὐτογέννητος ὁν, καὶ αὐτοπάτωρ. Οὐ γάρ ἔκεινον κινουμένου πρὸς γένεσιν τῆς τούτου ή πρόδος γέγονεν, ἀλλὰ τούτου προελθόντος αὐτογόνως ἐκ Θεοῦ. Processit ante saccula a primo Deo prodiens, qui est per se genitus, siquicunq; Pater. Nonque enim illo se movente ad hujus generationem emissio facta est, sed hoc per se prodeunte a Deo. Quæ etiam ratio ad Gnosticos quadrat⁴⁴. Nam eodem fere modo sententiam suam exprimebat Epiphanes: *Henotes, inquit, et Monotes cum sint unum, emiserunt, non emittentes, principium omnium noeton, et agenneton, et aoraton, quam Archen sermo Monada vocat. Cum hac Monade est virtus ejusdem substantia ei, quam et eam voco Hen.* Id est, Monas a Patre emissa est, non per motum generationis propriæ dictum, cuius terminus fuerit quidpiam a Patre distinctum; sed mera ejus ἐνέργεια est, non ab eo diversa; ac proinde proprie loquendo ingenita, quæque Patrem nesciat. Ubi etiam observes velim, quod quemadmodum Platonicis Mens secunda seu secundus Deus dicitur *Monas* ἐκ τοῦ τυδεῖ, *Unitas ex uno*; sic et Epiphani secundus Άενον dicitur *Monas* ἐκ τῆς μονότητος et ἐνότητος, *Unitas ex unitate*; Marco similiter secunda Άενον conjugatio, quæ Nun et Alethiam complectebatur, *μονάς τε καὶ τὸ ίνον*, Valentinianorum Nus *similis et σχολιστικός* est ei quod emisit, et *solus capit magnitudinem Patris*. *Άegyptiis Mens prima παράδειγμα θόρυται, forna et exemplar est ad quod efficta est mens secunda, quæ hujus imago est, ab ea recipiens rerum omnium**

⁴⁴ Iren., lib. 1, cap. 8, n. 3.

ideus. Cuncta namque perfecit Pater, et Menti tradidit secundæ. Vel, ut habet alind Chaldaicum effatum, δρώτος Θεός ἀρχετοπολιτών Ἐλάτου, primus Deus archetypus est secundus. Item: Πολὺ γάρ μόνος ἐκ Πατρὸς ἀλκῆς δρεψάμενος νόου ἀνθος ἔχει, τὸν νοεῖν πατρικὸν νοῦν. *Solus uberem, quem ex Patre decerpit, mentis florem sororius est, nosse videlicet paternam mentem.* Porphyrius denique mox citatus, μόνος αὐτοῦ δὲ Νοῦς, ὥστερ δὲ Θεός δὲ πρώτος, *Nus solus aeternus, quemadmodum et Deus primus.* Valentiniiani Nun copulant cum Veritate. Sic pariter et Mercurius. Mens, ait, Veritatis προστάτης, perficit omnia cum Veritate, συντελῶν ἔκαστα μετ' Ἀληθείας. Illi denique Verbum, Patrem omnium eorum qui post se futuri essent, et initium et formationem universi Pleromatis, a Nu emissum asserebant. Et hic similiter: 'Ο γάρ δημιουργικὸς Νοῦς, inquit, καὶ τῆς Ἀληθείας προστάτης... ἐρχόμενος μὲν ἐπὶ γένεσιν, καὶ τὴν ἀφανῆ τῶν κεκρυμμένων λόγων δύναμιν εἰς φῶς ἀγανά. *Opifex quippe Mens et Veritatis præses, ad generationem veniens, latentem occultarum rationum, λόγων, vim in lucem producit.* Sed expressius adhuc alio in loco quem referunt Suidas et Cedrenus: 'Ην φῶς νοερὸν πρὸ φωτὸς νοεροῦ, καὶ δεῖ νοῦς νοῦ αἰτιον, καὶ οὐδὲν ἔτερον ἦν ἢ τούτου ἐντότης, δεῖ ἐν ἑαυτῷ ὅν, δεῖ τῷ ἑαυτῷ νοῦ καὶ φωτὶ, καὶ πνεύματι πάντα περιέχει' ἐκτὸς τούτου οὐ Θεός, οὐκ ἄγγελος, οὐ δαίμων, οὐκ οὐδεὶς θελητής. Πάντων γάρ Κύριος, καὶ Θεός, καὶ Πατήρ, καὶ πάντα ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ἔστιν. 'Ο γάρ Λόγος αὐτοῦ προελθὼν, παντέλειος, καὶ γόνιμος, καὶ δημιουργός, ἔγχον ἐποίησε τὸ θάρω. *Erat lumen intellectuale prius lumini intellectuali, et semper mens mentis principium, nihilque aliud, erat præter ipsius unitatem: semper in seipso manens, semper propria mente, luce, et spiritu omnia continet.* Præter eum non Deus, non angelus, non dæmon, non aliqua alia essentia. *Omnium enim Dominus est, et Deus, et Pater, et omnia ab ipso et in ipso sunt.* Verbum enim ipsius prodicens, perfecit, secundum et opifex, aquam secundavit. Ubi tria saltem principia memorantur, Mens prima, Mens secunda, Verbumque opifex ab hac procedens. Quod autem Vitam cum Verbo conjugarent Valentiniiani, a Joannis Evangelio sumpserant, ubi vita Verbo conneclitur: *In ipso vita erat, ut explicat ipse Ptolemaeus apud Irenæum lib. i, cap. 8, n. 5.* Nihil enim simile apud Platonicos legisse me memini; nisi forte hic trahantur plura quæ de ζῷῳ disceptat Damascius in libro *Περὶ ἀρχῶν*. Idem de altera conjugatione Hominis et Ecclesiæ dixerim, quæ clauditor Valentiniianorum ogdoas, seu secundas quaternarius, quamque Ptolemaeus eruere se posse putavit ex his Joannis Evangelii verbis, et vita erat lux hominum, ut leo mox cit. refert Irenæus.

39. Ex hactenus dictis aperte sequitur, ut a Platonicis tria intelligibiliū principia, Mētem primam, Mētem secundam, et Verbum: sic etiam a Valentiniianis tria Pleromatis (quod idem esse cum

A illorum mundo intelligibiliū diximus) agnosci principia, Bythum, primum principium et Patrem. Nun, Patrem et initium omnium; et Verbum, Patrem omnium eorum qui post se futuri essent, et initium et formationem universi Pleromatis. Et hi forte sunt tres Platonis et Amelii reges, de quibus Proclus in Tim., seu potius Trias illa ioties a Platonicis decentata. Sed et istud præterea colligitur, octo illorum Μενονι conjugationes merito ab Ireneῳ vocari, primas quidem, primam et primogenitam Pythagoricam quaternationem, et radicem omnium; omnes vero, primogenitam octonationem, radicem et substantiam omnium. Quod enim Pythagorici quaternario et octonario numero ascribabant, id Valentiniiani sibi vindicantes octo primis Μενονιis tribuebant. Pythagorici, qui ad numeros omnia referabant, quaternionem tanti faciebant, ut totius naturæ fontem esse censerent: 'Η πηγὴ τῆς φύσεως ἡ τετρακτύς, *Fons naturæ quaternarius numerus*, ait Themistius, ex sententia Pythagoreorum, Phys. lib. iii. et Proclus, in Theol. Plat., lib. iv, cap. 32: 'Ἐπειδὴ δὲ τὴν αἰτίαν ἐν ἑαυτῷ περιέχει τοῦ σύμπαντος ἀριθμοῦ, τετράδα προσείρχειν αὐτὸν, τεττάρων τῶν πρωτουργῶν [XXVIII] αἰτίαν περιληπτικὴν δὲ Τίματος, πάσης γάρ εἰδοποίας ἡ τέτρας αὐτὴ πηγὴ προσφέστηκεν. Quoniam vero causam in se continet omnis numeri, quaternitatem id Timaeus appellavit, quatuor primo operantes causas comprehendentem; omnis enim formarum procreationis sōis præexistit. Hinc sacra apud Pythagoreos iusjurandum, quo per Pythagoram quaternarii auctorem dejerabant:

Nul μὰ τὸν αὐτέρῳ γύνχη παραδόγεται τετρακτύν, Παγῆται δερρῦντος φύσεως φύσιματ' ἔχοντας.
Per eum, qui animas nostræ tradidit quaternarium, Fontem perennis naturæ radicos habentem.

Et hinc etiam quaternarium, omnem numerum appellabant. Suidas in 'Ἀριθμῷ': Οἱ Πυθαγόρειοι πάντα ἀριθμὸν τετρακτύν προστηγόρευον δὲ δὴ ἀριθμὸς συμπληρούται τοῖς δέκα. 'Ο δὲ δέκα, σύνθεσις τῶν τεσσάρων, καὶ διὰ τοῦτο ἀριθμὸν πάντα τετρακτύν θεγον. Pythagorei autem omnem numerum appellabant quaternarium, qui sane denario completur. Denarius vero est compositione quaternarii: ideoque quaternarium, omnem numerum vocabant. Nempe quod denarium complectatur, qui in seū numerum omnem comprehendit: quidquid enim ultra denarium numeratur, denarii repetitio est. Quaternarius vero, si conjungas unitatem, binarium, et ternarium, quibus constat, mox denarium efficit. Atqui ut Pythagorei quaternarium Naturæ fontem et radicem, et omnem numerum appellabant, sic Valentiniiani primū Μενον quaternionem, primum et primogenitū, et omnium radicem dicebant; eo quod a primo illo quaternario proflueret secundus, cæterorum omnium Μενον sōis et principium. Et ut a quaternario denarium fluere volebant Pythagorei, sic a secundo quaternario Μενον decada emitti asserebant Valentiniiani. Hi præterea octonationem ex duabus tetradibus constitutam, primogenitū

ejusque proprietatibus, ac iis quibus informandi essent hominum mores, aliis sublimius disseruit. Agnovit enim Plato unum esse Deum, summum officium universi ⁴¹, et rerum auctorem et veritatis illustratorem, et beatitudinis largitorem; ac proinde ⁴² finem boni esse, secundum virtutem vivere, et ei soli evenire posse qui noctilium Dei habeat et imitationem, nec esse aliam ob causam beatum. Hæc itaque causa fuit cur istos cæteris prætulerint Judæi atque Christiani ⁴³; quia cum alii philosophi ingenia sua studiisque contriverint in requirendis rerum causis, et quinam modus esset discendi atque vivendi; isti Deo cognito repererunt ubi esset causa constitutæ universitatis et lux percipiendæ veritatis, et fons bibendæ felicitatis. In hoc tamen cæteris gravius peccavit Plato, quod licet unum verum Deum agnosceret, diis tamen plurimis esse sacra facienda putaret ⁴⁴. Nam præter eum statuit deos alios inferiores, quos et sacræ coli jussit. Sicque variis gentium superstitionibus, sacrificiis, sceleratis mysteriis, artibusque magicis, Platonicorum non minus quam cæterorum defœdata mansit philosophia.

29. Ex veteri Platonis Academia prodiere nova et media, quibus addunt nonnulli quartam et quintam, quarum omnium discrimina omnibus notabilis ad scopum nostrum conferunt. Sed demum post varias quas experta est Academia vicissitudines, qui Platonis dogmatibus strictius adhærebant, spredo Academicorum nomine, quod Arcesilæ sectatoribus relictum, illud Platonicorum sibi vindicarunt, novumque splendorem jam in unum coalescenti, quæ prius scissa erat, scholæ Platonis adidérunt. Efforuisse videntur novi illi Platonicæ e schola Alexandrina, quam Ptolemaeus Philadelphus φιλογράμματος instituerat. Ut enim litterarum studia promoveret, scholamque suam toto orbe celebrem redderet, totam Ægyptiorum sapientiam hactenus bicrophantis, Ægyptiacoque idiomati duntaxat concreditam, cum sacris Judæorum libris, ut vulgo creditur, in Græcum (quo plurimis innotescere ac prodesse possent) converti curaverat; bibliothecam non pœnitenda librorum supellectile instruxerat; viros totius orbis doctissimos, Judæos, Græcos, Romanos, etc., advocarat, amplissimæ mercedis spe affectos. Eo confluxere variarum gentium philosophi, doctrinæ specimina daturi. Sed primas facile tenuere Platonicæ, Ægyptiis maxima cum dogmatibus eorum affinitate præ cæteris commendati; ut pote quæ Plato tum ex frequentibus quos habuerat cum mys'agogis eorum congressibus, tum ex iis, quos audierat, Pythagoricis, sedulo edidicerat. In divinis siquidem pertractandis Pythagoricam docendi rationem, eamdem pene cum Ægyptiaca, sequebatur, ut mox ex Laertio diximus. Hincque factum ut Ægyptiis tanto in pretio fuerit Platonica philosophia, qualem docebant novi illi Platonicæ, indeque longe lateque apud alias nationes propagata fuerit.

⁴¹ Aug., lib. viii De civit., cap. 5. ⁴² Ibid., cap. 5.

A 30. Primus qui in Alexandrina schola famam obtinuisse memoratur, Potamon, Cæsaris Augusti et Tiberii temporibus, Suida teste, florebat: Ποτάμων Ἀλεξανδρεὺς φιλόσοφος γεγονὼς κατ' Αἴγυπτον, καὶ μετ' αὐτὸν. Hic, si eidem Suidæ fides, reliquit elç τὰς Πλάτωνος πολιτείας ὑπόμνημα, *Commentarios in libros Platonis de Republica*. Si quid aliud scripserit, tempus edax rerum vel ipsam memoriam posteritati invidit. Quamvis autem Potamon potissimum sibi ducem elegisset Platonem, cuius vestigia premeret, non temere tamen in magistri verba quælibet jurandum sibi duxit. Imo canto pede sic secutus est, ut libere ab illius sententia, melioribus perspectis, discederet. Novum proinde, liberiusque quam hac tenus fuerat, in scholam Alexandrinam philosophandi genus introduxit: quo perpurgatis Platonis opinonibus, ablegatis improbabilibus, resectisque nugis, quibus luxuriantia discipulorum ingenia magistri doctrinam oblikerant; quæcunque veriora aut vero similiora videbantur, nullo auctorum discrimine habito, ascivit substitutque. Ἐκλεκτικὸν, Latinis electivum, dictum est hoc philosophandi genus; selectores vero ἐκλεκτικοὶ, electivi seu electores; ut optimum et laudatissimum, sic omnium certe difficultissimum, quo dogmatum omnium philosophicorum delectu facto, id duntaxat probabatur, quod ad rationis normam exactum, melius quadrabat. Hanc iniere viam quotquot deinceps e schola Alexandrina nomine sibi compararunt, ut Ammonius, Neroni et Vespasiano σύγχρονος, non ille Origenis et Plotini, sed Plutarchi præceptor, cuius meminit Eunapius in Proœmiō. Sed majores in ea progressus fecit, novumque decus restauratae Platonis Academicæ, admistis aliorum philosophorum, Pythagoræorum in primis, placitis, addidit celebris Ammonius τῆς ἑρόδες γενεᾶς, sacræ Platonicæ successionis caput dictus: ex cuius ore perpurgatam hanc philosophiam hauserunt Herennius, Origenes et Plotinus; quos deinde Porphyrius, Jamblichus, Hierocles, Syrianus et Proclus, κατ' ἑξοχὴν vocatus διάδοχος, exceperunt, quibus Maximum Tyrium, Alcinoum, Damascium, Apuleium, Chalcidium et alios adjungere possumus.

D 31. Si quid vero splendoris novæ huic Platonicæ scholæ additum ex aliarum sectarum opinionibus, quas proprias sibi fecit; longe major accessit ex sublimiori theologia, quam ex Judæorum [XXIV] ac Christianorum tum libris, tum sermonibus de prompsit. Cum enim Judæi jam a primis scholæ illius exordiis frequentes apud Alexandriam agerent, librique sacri in Græcum sermonem conversi, gentilium manibus teri coepissent, non potuerunt ex utrorumque verbis, sannis, dicteriis, et invictis argumentis recentiores illi Platonicæ non colligere, quam eorum polytheismus, portentosaque gentilitatis sacra et mysteria a sana ratione abhorrent;

⁴³ Ibid., cap. 10. ⁴⁴ Ibid., cap. 12.

et quam econtrario ea quæ ex libris sacris percipi-
tūr divinorum notitia, sublimis sit, angusta, pura
rationique consentanea. Felices, si micantes inde
radii obductas animo nebulas dispulissent, umbris-
que discussis ad solem ipsum oculos converti-
sent! Sed maluere plerique anticipatis opinionibus
obcaecati, divinæ lucis igniculos mendaciorum su-
mo et tenebris obscurare: et cum theologia suam
ex oraculis divinis metiri debuissent, hæc potius
ordine prepostero ad Pythagoræ, Platonisque pla-
cita revocare studuerunt. Eapropter iis omnibus,
quæcumque ex sacris libris, Judæorumque dogma-
tibus subripere potuerunt, Pythagorica Platonica-
camque speciem inducentes, novum doctrinæ cor-
pus coagmentarunt, a crassiori quidem gentilita-
tis sece secretum, sordibus tamen adhuc non pau-
cis lutulentum. Jam quidem Plato unum supre-
num mundi opificem, inferioresque dæmones agu-
verat; at de angelis, archangelis, eorum ordinibus
et officiis, de mystica nescio qua Triade, aliisque
sexcentis, de quibus subtiliori disputatione dis-
suerunt recentiores illi discipuli, ne x̄at' ὅντα co-
gitaverat magister: adeo ut hæc iis solis auctori-
bus prodierint: si tamen auctores dicendi, qui a
Judæis accepta ementitis coloribus infuscarunt.
At si quid a Judæis acceperint Platonici isti, id post-
modum Judæis cum senore reddiderunt. Nam cum
bi novam eam philosophandi rationem dogmatibus
sacris, allegoriis et symbolis intermixtam, cæteris.
que puriore, nec adeo divinioris scientiae prin-
cipiis repugnantem animadvertisserint, in illius ad-
mirationem pertracti, in ejus studium incumbere
cooperunt; rati non difficili negotio purgandam a
sordibus, quas intulerat ethnica superstitione, utilem
fere ad explicanda, accuriorique methodo pertra-
ctanda sacræ religionis mysteria. Itaque buc animum
appellentes, divinamque scientiam subtilius quam
par erat eliquantes, cum Platonis πλατωνίζεται,
ac purissimos veritatis rivulos in Pythagoræ ac
Platonis lacunas derivare coeperunt: magne sane
cum religionis detimento, quæ tota deinceps ar-
gutis, numeris, numerorumque copulationibus,
symbolis et allegoriis referta prodiit. Quantum vero
in eo disciplinæ genere profecerint Judæi, Helleni-
stæ præsertim, ex Philonis scriptis videre est, qui
quod Platonica dogmata animo altius imbibisset,
ceu alter Plato a veteribus habitus fuisse videtur;
eius exemplum male æmulati posteri, argutias
argutis addiderunt, vanisque subtilitatibus ægras
mentes paverunt. Quamvis autem adeo longe pro-
gressos fuisse Judæos, qui in Palæstina Philonis
ætate degebant, nulla demonstrant argumenta;
eos tamen Platonica doctrina haud mediocriter ex-
cultos suadent tum frequens quod ipsis intercede-
bat cum Hellenistis, Ægyptiis et Tyriis commer-
cium, tum Flavii Josephi libri, virum in philoso-
phorum lectione non parum versatum ostendentes.

32. Quæ Judæorum animis prium, eadem et
Christianorum postea fucum fecit Platonica do-

Actrina; idque eo facilius, quo illucescente Evange-
lii die, nova accessione ditata superbius quam an-
tea sese extulit. Nam ex quo apostoli apostolicique
viri cum ethnica superstitione acerrimo certamine
dimicarunt, palamque de ea triumphos egerunt;
imminentem huic ruinam ut averterent philosophi,
de nova doctrinæ suæ reformatione cogitare coe-
runt. Perlectis itaque Novi Testamenti scriptis, ha-
bitisque cum doctissimis quibusque Christianorum
congressibus, ex eorum dogmatibus ea collegerunt,
quibus ethnica religio splendorem et pretium
adherent; hæcque suis artificiis intexentes, et
ne pateret furtum, symbolicarum formarum invo-
lucro, more Platonicō, tegentes, novam hypothe-
sim Christianis objecerunt, quæ simulata sanctita-
tis sublimitatisque specie deciperet imperitos. Sus-
ceptum consilium non parum promovit magnus ille
Animouius, Origenis et Plotini preceptor, qui Chri-
stianam religionem professus, inordinato Platonice
philosophia, cui operam semper navaverat, amore nihil non molitus est, ut ad hanc Scriptura-
rum oracula revocaret. Malus quidem animus non
fuit; hinc enim Christianæ religioni majorem apud
gentiles auctoritatem conciliaturum se sperabat. Et
si quidem philosophiam, uti par erat, ex Scriptu-
ris reformare, eamque intra Evangelii limites con-
cludere studisset, operæ forsitan pretium fecisset;
at contrariam omnino rationem cum iniisset, et
Christianæ religioni, et Christianis ipsis exitio fuit.
Nam e Christianis plurimi deinceps hujus philoso-
phia, quæ præ cæteris in pretio erat, ob affinitatem
quam cum Scripturis babere videbatur, studio in-
cubentes; nec attentes quidquid subliuus
præ se ferebat, totum ex earumdem Scripturarum
penu depromptum fuisse, hanc pene cum Scripturis
ipsis adæquare, et ad ejus magis quam ad illarum
principia ratiocinationes suæ exigere assueverunt:
quod inßitorum propemodum errorum, quibus
contaminata fides fuit, somitem ministravit. Eth-
nici econtrario, ex hac sacrorum profanorumque
dogmatum mistione, quæ philosophiam ornabat,
totque portentosis erroribus purgabat, perficiendæ,
insolementisque effundendæ doctrinæ suæ occasionem
opportune captantes, superbius adversus Christianos,
quasi Platonis exuvias seipsos ditassent, inso-
lescere, Christianamque religionem contemnere
cooperunt. Evanuit ex eorum scriptis ea deorum
nulla vel sibi invicem, vel ulli superiori, subje-
ctione colligatorum multitudine: pauciores apparue-
runt, omnesque unu supremæ Divinitati, augustiori
quam antea sermone celebratæ, subjecti. Angelis,
archangelis, mentibus cœlestibus, sexcentisque
aliis, quæ a Christianis mutuati fuerant, ornata
deinceps processit eorum theologia naturalis. De
corporis sensuumque fuga, de cura animi, mentis-
que cultu et elevatione in Deum, de virtutibus
colendis, debellandisque vitiis magnifice scrip-
serunt; intentumque nihil reliquerunt, quo suca-
tam doctrinæ puritatem Evangelii sanctitati oppo-

nerent. Duo tamen fuerunt, quibus, quidquid age-
rent, vanæ excusationis velum sic obducere non po-
tuit, quin turpis infamiae labes eorum religioni sem-
per aspergeretur: magia videlicet, et abominanda
[XXV] sacrorum mysteria, Eleusinia præsertim, et
Bacchanalia, ut alia sileam. Ex Plotino siquidem,
Porphyrio, Jamblico, Eunapio, aliisque videoes,
philosophos, perinde atque mystagogos, magicas
artes exercuisse, nefandisque dæmonum evocatio-
nibus studuisse. Eorum quidem infamiam specioso
nomine θσουργίας et commercii sacri cum diis te-
gere nixi sunt; sed certe abstergere non potuer-
unt. Ad scelestæ mysteria quod attinet, de iis apud
citos philosophos ne verbum quidem, probe con-
scios scilicet ista nulla ratione excusari posse.

33. Hæc omnia mox dicendis præmittere necesse
fuit, ut inde pateret ex quibus fontibus manarent
pleraque Gnosticorum dogmata. Sive hi Judæi nati
essent, sive pagani, sive Christianam religionem ab
incunabulis professi fuissent; novorum Platonico-
rum doctrina eo facilius imbui potuerunt, quo
jam apud Judæos Hellenistas, imo et Palestinos, et
in Ægypto ac Oriente longe lateque propagata
fuerat; ex quo præsertim hoc philosophandi genus
in celebrem toto orbe scholam Alexandrinam ab
Ammonio introductum fuerat, ad quod deinceps
studia sua contulerunt Origenes, Plotinus, Porphy-
rius, aliquique tum Christiani, tum ethnici. Cum vero
Valentinus, Epiphanius teste, Alexandriæ Graecorum
artibus institutus fuerit, haud dubium quin ibi
philosophia Platonica animum excoluerit; cum id
conceptis verbis asserat Tertullianus supra lau-
datus. Ex ea præcipua quæque Valentinianæ
hæresecos capita profluxisse, ex enucleata eoru-
denti expositione demonstrare hand adeo difficile
fuerit.

34. Ac primo quidem ut a Gnoaticorum nomine
incipiamus, quod arrogabant sibi Simonis, Menan-
dri, etc., Valentini ac Ptolemæi assecilæ, a γνώσει
seu scientia rerum supernarum qua præ cæteris
gloriantur, deductum esse, norunt omnes. Eam-
dem sermonibus ambitione jactantes Platonici nihil
frequentius habebant in ore quam perfectissimam
γνώσην, veram sapientiam, intimam animæ unio-
nem cum Deo, mentis elevationem in Deum, cogni-
tionem atque scientiam veri Entis, cœlestium
rerum contemplationem. Hæc apud Platonem, Plo-
tinum, Porphyrium, Jamblichum, aliosque passim
occurunt.

35. Totam Valentini hypothesis ad tria capita
revocari jam diximus: 1° ad Pleroma, quod res
divinas complectitur; 2° ad ea quæ extra Pleroma
contigerunt, quibus res inter cœlestes et mundanas
media continentur; 3° ad mundi hujus aspectabilis
originem et constitutionem. Hæc ipsissima sunt
quæ de triplici mundo tam operose disputant Plato
in *Timœo*, et *Epimenide*, et post eum discipuli

A ejus. Triplicem namque mundum statuunt illi, alterum quem invisibilem et idealem vocant, quia rerum omnium ideas continet; nihil quippe in mundo inferiori corporali oriri putant, quod non in ideali invisibili mundo exhibeat. Alterum, quem medium dicunt, qui animam seu spiritum universi, mundi corporalia et visibilis causam complectatur; tertium denique, mundum hunc in-
feriorem, corporeum et aspectabilem. De his ita Marsilius Ficinus in *Platonis Conviv.* cap. 3: *Tres apud eos (Platonicos) mundi sunt...: Primum omnium est Deus universorum auctor, quod ipsum bonum dicimus. Hic mentem primo creat angelicam; deinde mundi hujus animam, ut Plato vult; postremo mundi corpus. Summum illum Deum, non mundum dicimus, quia mundus ornamentum significat ex multis compositum, ille vero penitus simplex esse debet: sed mundorum omnium principium aliquem finem ipsum asserimus. Mens angelica primus mundus est a Deo factus, secundus universi corporis anima, tertius tota hæc, quam cernimus, machina.* Triplicem hunc mundum, mutatis duntaxat nominibus, novisque accessionibus locupletatum pro-
posuit Valentinus. Primum mundum vocavit Pleroma, quia totam Divinitatis plenitudinem, rerumque omnium inferiorum exemplaria, ideas et imagines continet; ibique Divinitatis sedem con-
stituit. Communis sententia est, desumptam fuisse vocem ex dicto Pauli Col. ii, 9, ubi in Christo dicitur καὶ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, tota Divinitatis plenitudo inhabitare corporaliter. An inde mutuati fuerint Platonici, non dicam; sed certissime asseruerim eadem voce, atque endem sensu, atque Valentinianos, usos fuisse, adeo ut valde probabile sit hos ab illis accepisse. Id perspicuum est ex istis Jamblichii verbis, sect. i, *De myst.*, cap. 8¹⁴: *Οι μὲν (Θεοὶ) κρέπτονες ἐν αὐτῷ, ὡς ὑπὸ μηδενὸς περιέχονται, καὶ περιέχουσι πάντα ἐν αὐτοῖς. Τὰ δὲ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν τοῖς ΠΛΗΡΩΜΑΣΙ τῶν θεῶν ἔχοντα τὸ εἶναι, δύσταν ἐπιτήδεια πρὸς τὴν θεῖαν μετοχὴν γένηται, εὐθὺς ἔχει πρὸ τῆς οἰ-
κείας ἔαυτῶν οὐσίας προϋπάρχοντας ἐν αὐτῇ τοὺς θεούς. Dii in hoc maxime præcellunt, quod a nullo contineantur, ipsi autem omnia in se contineant.* *Terrena autem, quæ in deorum PLEROMASI ha-
bent suam essentiam, quam primum ad divina parti-
cipanda apta sunt, illico deos in sua substantia prius
existentes habent, quam propriam naturam sor-
tiantur. Eamdem vocem pariter usurpat Damascius
non semel*

36. Tripartitum erat Valentinianorum Pleroma, in Æconum tetradas duas, seu ogdoada, in decade, et dodecada. Supremum omnium ac primo loco Bythum statuerunt, cui Ennoian seu Sigen copula-
bant. Hunc excipiebat Nus seu Mens. cum qua Veritatem; deinde Verbum, cum quo Vitam; tum Homo, cum quo Ecclesiam colligabant. Quorum si

non omnia, prima saltem ac rudiora lineamenta suppeditavit Chaldaica, *Ægyptiaca*, et *Pythagorica*, seu his omnibus permista *Platonica* theologia. *Jamblichus* lib. *De myst.*, sect. viii, cap. 2, scribit, antiquissimam hanc esse *Ægyptiorum* de rerum principiis doctrinam: 1. Unum esse *Deum*, entibus omnibus quæ vere sunt, universalibusque principiis, imo ipso etiam primo *Deo* et rege priorum: πρὸ τῶν δυτικῶν, καὶ τῶν δικτυῶν ἔστι θεὸς εἰς, πρώτος καὶ τοῦ πρώτου θεοῦ καὶ βασιλεὺς· in monade unitatis suæ permanentem, exemplarque illius, qui est sui *Pater*, a se genitus, et *Monopator* *Deus*; est enim majus quid et prius, fons omnium et radix omnium intelligibilium primarum idealium, quæ sunt: ἐν μονότητι τῆς ἑαυτοῦ ἐνότητος μένων· παράδειγμα δὲ ἔδρυται τοῦ αὐτοπάτορος, αὐτογόνου, καὶ μονοπάτορος θεοῦ. Μελέζον γάρ τι καὶ πρῶτον, καὶ πηγὴ τῶν πάντων, καὶ πυθμήν τῶν νοούμενων πρώτων εἰδῶν δυτικῶν. Primum istud principium vocat *Mercurius*, *Jamblichus* auctore⁴⁶, primum exemplar et *Eictor*; in quo, inquit, est primum intelligens et primum intelligibile, quodque solo silentio colitur: ἐν φῇ δὴ τῷ πρῶτον ἔστι νοῦν, καὶ τῷ πρῶτον νοητὸν, δὴ καὶ διὰ σιγῆς μονῆς θεραπεύεται. [XXVI] De hoc etiam oraculum illud quod sub *Zoroastris* nomine circumseritur: Ἐχει τὸ νοεῖν, πατρικὸν νοῦν ἐνδιδόναι πάσας πηγαὶς τε καὶ ἀρχαῖς. Ἐστι γάρ πέρας τοῦ πατρικοῦ βυθοῦ, καὶ πηγὴ τῶν νοερῶν, μηδὲ προτίθεν, ἀλλ' ἔμεινεν ἐν τῷ πατρικῷ βυθῷ, καὶ ἐν τῷ ἀδύτῳ κατὰ τὴν θεοθέμμονα σιγήν. *Habet ipsa intelligentia paternam Mēntēm indere omnibus fontibus et principiis.* Est finis *Profundi paterni*, et fons intelligibile. Neque prodiit, sed mansit in paterno *Profundo*, et in adyto per divinum silentium. Ex quibus evidenter patet nec *Bythi* nomen, supremi ac primi *Dei*, *Æonum* omnium fontis ac parentis, nec rem nomine significatam antiquissimos philosophos latuisse. *Bythum* nempe seu *Profundum* vocabant, ob infinitas, quibus gaudet, perfectiones, quarum omnium altitudinem immensam nulla mens creata explorare valet. Rem eamdem, sed aliis verbis, pro more suo, exprimebant poëtæ, flingentes ex Oceano natos esse deos omnes. *Oceani* quippe nomine, cuius altitudo profundissima est, *Bythum* ipsum seu *Profundum* philosophorum designabant. 2. Ex hoc uno sponte effulisse ait *Jamblichus* *Deum* sibi sufficientem; qui proinde est sui *Pater*, et principium. Est enim hic et principium, et *Deus* deorum, unitas ex uno, superessentialis, et essentia principium: nam ab eo natura est et essentia; et propterea *Noetarcha*, seu intelligibile principium vocatur: ἀπὸ δὲ τοῦ ἑνὸς τούτου δὲ αὐτάρχης θεὸς ἑαυτὸν ἔξελαμψε, διὸ καὶ αὐτοπάτωρ, καὶ αὐτάρχης (sic lego, non αὐτάρχης): ἀρχὴ γάρ οὗτος καὶ θεὸς θεῶν· μονάς ἐκ τοῦ ἑνὸς, προούσιος, καὶ ἀρχὴ τῆς οὐσίας· ἀπὸ αὐτοῦ γάρ η οὐσιότης καὶ

A τὴν οὐσίαν, διὸ καὶ νοητάρχης προσαγορεύεται. *Hunc Mercurius*, *Jamblichus* teste⁴⁷, vocat *Deum Emeth* (forte legendum cum *Eusebio* lib. iii *Præp. evang.*, cap. 2, *Enēph*), quem tanquam diucem diis cœlestibus præponit, aitque hunc esse *Mēntēm* seipsam intelligentem, et alias intellections ad se convertentem: ὃν φησι νοῦν εἶναι αὐτὸν ἑαυτὸν νοοῦντα, καὶ τὰς νοήσεις εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφοντα. *Aliis nominibus* vocalum suis ab *Ægyptiis* tradit *Ideum Jamblichus*. *Opifex* quippe *Mens*, ait, *Veritatis auctor et præses*, ac *Sapientiæ*, quatenus ad generationem venit, et latentem occultarum rationum vim producit in lucem, lingua *Ægyptiaca* dicitur *Amon*: quatenus vero perficit omnia summa cum veritate et arte, vocant eum *Phtha*: quatenus B vero bonorum artifex est, dicitur *Osiris*; aliasque denominations propter alias virtutes habet. Οὐ γάρ δημιουργικὸς νοῦς, καὶ τῆς ἀληθείας προστάτης, καὶ σοφίας, ἐρχόμενος μὲν ἐπὶ γένεσιν, καὶ τὴν ἀφανῆ τῶν κεκρυμμένων λόγων δύναμιν εἰς φῶς διγων· Ἀμῶν κατὰ τὴν τῶν Αἰγυπτίων γλῶσσαν λέγεται, συντελῶν δὲ ἀμειδῶν ἑκαστα, καὶ τεχνικῶς μετ' ἀληθείας, Φθά· ἀγαθῶν δὲ ποιητικὸς ὁν, "Οσιρις κέληται, καὶ ἄλλας δι' ἄλλας δυνάμεις τε καὶ ἐνεργειαὶ ἐπωνυμίας ἔχει.

37. Hinc aperte colligitur *Jamblichum* (eadem est *Plotini* doctrina *Enn.*, lib. v, cap. 5) duos primos deos statuere, iisdeinque characteribus ab eo designari, quibus *Bythum* et *Nun* designabant C *Valentiniani*: adeo ut ex eodem fonte hauserint omnes, ex *Ægyptiaca* scilicet et *Chaldaica* theologia, cui operam navaverant *Platonici*, ii præser-tim qui e schola *Alexandrina* prodiuerant. Id vero utrorumque principia et opiniones secum invicem conferenti manifestum flet. Affirmat *Jamblichus*, ex *Ægyptiorum* sententia, primum *Deum* principiis omnibus ac rebus, ipso etiam primo *Deo* ac rege priorum esse, in *Monade* unitatis suæ permanentem, fontem omnium esse et radicem omnium intelligibilium primarum idealium, etc. Hæc eadem sunt quæ *Bytho* suo tribuunt *Valentiniani*. Dicunt enim, *Irenæo* teste⁴⁸, esse quemdam in *invisibilibus* et *inenarrabilibus* altitudinibus perfectum *Æonem*, προόντα, qui ante fuit, quem nulla res capere possit, B invisibile, *sempiternum*, et *ingenitum*, et in quiete multa suis infinitis sacerulis. Quæ apprime conveniunt: arctius adhuc cohærere deprehendes, si conseras *Epiphanis* sententiam, quam exponit *Irenæus* cap. 41: *Est quædam*, aiebat, *ante omnes Proarche*, *proanennoetos*, et *inenarrabilis*, et *incommunabilis*, quam ego *Monotetem* voco. *Cum hac Monotete est rōtus*, quam et ipsam voco *Henotetum*. *Primus ergo Jamblichus Deus*, principiis omnibus et rebus, ipso etiam primo rege prior est. *Primus Valentianorum Deus*, perfectissimus *Æon* est, προῶν, rebus omnibus præexistens, *Proarche* seu *primum principium* quod ante omnia est, *semp-*

⁴⁶ Cap. 2. ⁴⁷ *Iren.*, lib. i, c. 4.

ternus, ingenitus, Propator, ipso proinde *Nu*, quem *Patrem et initium omnium* dicebant, prior. Iamblichus Deus fons omnium est, et radix omnium intelligibilium primarum idearum, primum intelligens, et primum intelligibile, et, ut aīunt oracula Chaldaica, Πηγὴ πηγῶν, πηγῶν ἀπασῶν, μήτρα συνέχουσα τὰ πάντα, *Fons fontium, et omnium fontium, matrix continens omnia*. Valentianorum Deus, primus fons et radix primæ *Mentis*, *Noū*, *Veritatis et Verbi*, uno verbo totius intelligibilis mundi, seu Pleromatis. Primus Deus, ex oraculis Chaldaicis, est quoddam intelligibile, quod mentis flore percipiendum est; ad quod intelligendum violenter enitendum non sit, sed intima mentis acie, quæ omnia melitur, praeter intelligibile illud. Ἐστι γάρ τι νοητὸν, διχρήστη νοεῖν νόου ἀνθεῖ, οὐ διχρήστη νοητὸν ἐκεῖνο, ἀλλὰ νόου ταναῦταναῇ φλογί, πάντα μετρουσῃ, πλὴν τὸ νοητὸν ἐκεῖνο. Primum Deum ex Valentianis nulla res capere potest, incomprehensibilis est, proanennoetos, inuenarrabilis, innominabilis. Hic, ex Platoniciis, in singularitate unitatis suaæ manet, ἐν μονότητι τῆς ἑαυτοῦ ἐνότητος μένων. Ex Epiphane vero Monotes est, cum qua est virtus quæ dicitur *Irenæus* lib. 1, cap. 15, n. 4, τῇ μονότητι συνυπάρχει ἐνότης, cum singularitate unitas exsistit. Valentianis *Bythus* est, cum quo fuit et *Enneæa*, cum qua et per quam *Nun* et *Veritatem*, cæterorum *Æxonum* principia et fontes, emisit. Chaldaicis oraculis *Profundum* est, in quo est primum intelligens et primum intelligibile, ἐν φόρῳ πρῶτον ἐστι νοοῦν, καὶ τὸ πρῶτον νοητὸν, cum quo intelligentia est, τὸ νοεῖν finis *Profundi* paterni et fons intelligibilem, quo paternam mentem omnibus fontibus et principiatis indidit. *Enneæa* Valentianis dicitur et *Sige*, seu silentium. *Eapropter*, *Irenæo* teste, lib. iv, c. 35, n. 4: *Silentium maximam rem esse apud sapientes dicebant: oportere enim eam, quæ sit sursum, Sigen, per id, quod est apud eos, silentium deformari. Ægyptiis et Chaldaeis colitur Deus per solam Sigen, διὰ σιγῆς μόνης: bujus intelligentia tanquam in adyto clauditur per divinum silentium; primus Deus Ægyptiis, ex Damasco in libro *De principiis*, necdum, quod sciām, typis edito, σύντος ἀγνωστον dicitur, tenebra ignotæ, et ut canit Orpheus:*

*Ἄντοι δ' οὐχ ὄρδω, περὶ γάρ τέρος ἐστριχταί. Ipsiū non video, νυδίbus enim circumtegitur. Secundum Valentianos cum *Bytho* fuit *Enneæa*, ipsique conjugatur, nec ab eo prodiit. Secundum Chaldaeos primi Dei intelligentia ab ipso non processit, sed mansit in *Profundo* paterno et in adyto per divinum silentium. Hactenus gutta gutta similior non est, quam Valentianorum placita Platonicorum, Ægyptiorum, Chaldaeorumque dogmatibus. Sed ad reliqua pergaminius.*

58. Ex primo Deo sponte emicuisse vult *Jamblichus* Deum sibi sufficientem, sui Patrem et [XXVII] principium, Mensem seipsam intelligentem, et alias intellectiones ad se convertentem, Mensem secundam et *Mentis* mentem, ut vocant oracula Chaldaica. A Valentianorum *Bytho* prodiit secundus *Æon*, quem etiam *Noū* vocabant. Nus Valentianorum ἀρχὴ πάντων, initium omnium dicitur, ἐν φόρῳ πάντα διπάτηρ προεβαλε σπερματικῶς, in quo *Pater* præmisit omnia seminaliter, ut aīunt lib. 1, cap. 8, n. 5. Ægyptiorum, Chaldaeorum, et Platonicorum Nus principium est, Deus deorum, *Noetarcha* seu intelligibile principium, essentia principium, a quo omnis natura est et essentia, dux cœlestium deorum, mensaque opifex. B Nam, ut habent oracula Chaldaica, πάντα γάρ ἐξετέλεσσε *Pater*, καὶ *Noū* παρέδωκε δευτέρῳ. *Noū* γάρ νοῦς ἔστιν, δικόσμου τεχνήτης πυρίου. *Cuncta namque perfecit Pater, et Menti tradidit secundæ. Menta enim mens est, quæ mundi est aristæ ignei*, id est intelligibilis. Sic a *Bytho* prodiit *Valentini Nus*, ut tamen *Pater* ipse sit et unigenitus. Sic a primo Deo processit Platonicorum Nus, ut *sui Pater* sit et principium, et per se genitus, αὐτόγονος, αὐτογέννητος. Cujus quidem rei rationem hanc affert Porphyrius a S. *Cyrillo cont. Julian.* citatus ex lib. iv *De hist. phil.*: *Προηλθε δὲ προαιώνιος ἀπ' αἰτίου τοῦ Θεοῦ ὡρμημένος, αὐτογέννητος ὢν, καὶ αὐτοπάτωρ. Οὐ γάρ ἐκείνου κινουμένου πρὸς γένεσιν τὴν τούτου ἡ πρόδος γέγονεν, ἀλλὰ τούτου προελθόντος αὐτογόνως ἐκ Θεοῦ. Processit ante *saccula* a primo Deo prodiens, qui est per se genitus, suique *Pater*. Nonque enim illo se movente ad hujus generationem emissio facta est, sed hoc per se prodeunte a Deo. Quæ etiam ratio ad *Gnosticos* quadrat⁴⁹. Nam eodem fere modo sententiam suam exprimebat Epiphanes: *Henotes, inquit, et Monotes cum sint unum, emiserunt, non emittentes, principium omnium noeton, et agenneton, et aoraton, quam Archen sermo *Monada* vocat. Cum hac *Monade* est virtus ejusdem substantie ei, quam et eam voco *Hen.* Id est, *Monas* a *Patre* emissa est, non per motum generationis proprio dictum, cuius terminus fuerit quidpiam a *Patre* distinctum; sed mera ejus ἐνέργεια est, non ab eo diversa; ac proinde proprio loquendo ingenita, quæque *Patrem* nesciat. Ubi etiam observes velim, quod quemadmodum Platonicus Mens secunda seu secundus Deus dicitur *Movás* ἐκ τοῦ τυδε, *Unitas ex uno*; sic et Epiphani secundus *Æon* dicitur *Movás* ἐκ τῆς μονότητος et ἐνότητος, *Unitas ex unitate*; *Marco* similiter secunda *Æxonum* conjugatio, quæ *Nun* et *Alethiam* completebatur, *Movás* τε καὶ τὸ δια, Valentianorum Nus similis et σχολιστικός est ei qui emisit, et solus capit magnitudinem *Patris*. Ægyptiis Mens prima παράδειγμα δύρτα, forma et exemplar est ad quod efficta est mens secunda, quæ hujus imago est, ab ea recipiens rerum omnium**

⁴⁹ *Iren.*, lib. 1, cap. 8, n. 3.

Idem. *Cuncta namque perfecit Pater, et Menti tradidit secundæ. Vel, ut habeat aliud Chaldaicum effatum, διπρώτος Θεός ἀρχετυποί τῷ ἐλάττονι, primus Deus archetypus est secundo. Item : Πολὺ γάρ μόνος ἐκ Πατρὸς ἀλιχῆς δρεψάμενος νόου ἀνθος ἔχει, τὸ νοεῖν πατρικὸν νοῦν. Solus uberem, quem ex Patre decerpit, menis florem sororius est, nosse videlicet paternam mentem.* Porphyrius denique mox citatus, μόνος αὐτούνος δὲ Νοῦς, ὥσπερ δὲ Θεός δὲ πρώτος, *Nus solus aeternus, quemadmodum et Deus primus.* Valentiniiani Nun copulant cum Veritate. Sic pariter et Mercurius. Mens, ait, Veritatis προστάτης, perficit omnia cum Veritate, συντελῶν ἔχαστα μετ' Ἀληθείας. Illi denique Verbum, *Patrem omnium eorum qui post se futuri essent, et initium et formationem universi Pleromatis, a Nu eiusdem asserebant.* Et hic similiter : 'Ο γάρ δημιουργικὸς Νοῦς, inquit, καὶ τῆς Ἀληθείας προστάτης. . . . ἐρχόμενος μὲν ἐπὶ γένεσιν, καὶ τὴν ἀφανῆ τῶν κεχρυμμένων λόγων δύναμιν εἰς φῶς δύων. Opīsa quippe Mens et Veritatis præses, ad generationem veniens, latenter occultarum rationum, λόγων, vim in lucem producit. Sed expressius adhuc alio in loco quem referunt Suidas et Cedrenus : 'Ην φῶς νοερὸν πρὸ φωτὸς νοεροῦ, καὶ δεινὸν νοῦν αἴτιον, καὶ οὐδὲν ἔτερον ἢν η τούτου ἐνότης, δεινὸν ἐντεῦθεν, δεινὸν τῷ ἐντεῦθεν νοῦ καὶ φωτὶ, καὶ πνεύματι πάντα περιέχει. ἐκτὸς τούτου οὐδὲ Θεός, οὐκ ἄγγελος, οὐδὲ δαίμων, οὐκ ὄντας τις ἀλλη. Πάντων γάρ Κύριος, καὶ Θεός, καὶ Πατήρ, καὶ πάντα ὑπὲν αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ἔστιν. Ο γάρ Λόγος αὐτοῦ προελθὼν, παντελεῖος, καὶ γόνιμος, καὶ δημιουργὸς, ἔγχον ἐποίησε τὸ θεῖον. Erat lumen intellectuale prius lumine intellectuali, et semper mens mentis principium, nihilque aliud, erat præter ipsius unitatem : semper in seipso manens, semper propria mente, luce, et spiritu omnia continet. Præter eum non Deus, non angelus, non dæmon, non aliqua alia essentia. Omnia enim Dominus est, et Deus, et Pater, et omnia ab ipso et in ipso sunt. Verbum enim ipsius prodicens, perfectum, secundum et opifex, aquam secundavit. Ubi tria saltem principia memorantur, Mens prima, Mens secunda, Verbumque opifex ab hac procedens. Quod autem Vitam cum Verbo conjugarent Valentiniiani, a Joannis Evangelio sumpserant, ubi vita Verbo connectitur : In ipso vita erat, ut explicat D ipse Ptolemæus apud Irenæum lib. i, cap. 8, n. 5. Nihil enim simile apud Platonicos legisse me memini ; nisi forte buc trahantur plura quæ de ζωῇ disceperat Damascius in libro Περὶ ἀρχῶν. Idem de altera conjugatione Hominis et Ecclesiae dixerim, qua clauditor Valentiniianorum ogdoas, seu secundas quaternarius, quamque Ptolemæus eruere se posse putavit ex his Joannis Evangelii verbis, et vita erat lux hominum, ut leo mox cit. refert Irenæus.

39. Ex hactenus dictis aperte sequitur, ut a Platonicis tria intelligibilium principia, Mētem primam, Mētem secundam, et Verbum : sic etiam a Valentiniianis tria Pleromatis (quod idem esse cum

A illorum mundo intelligibili diximus) agnoscit principia, Bythum, primum principium et Patrem. Nun, Patrem et initium omnium; et Verbum, Patrem omnium eorum qui post se futuri essent, et initium et formationem universi Pleromatis. Et hi forte sunt tres Platonis et Amelii reges, de quibus Proclus in Tim., seu foliis Trias illa toties a Platonicis decantata. Sed et istud præterea colligitur, octo illorum Αἰώνων conjugationes merito ab Irenæo vocari, primas quidem, primam et primogenitam Pythagoricam quaternationem, et radicem omnium; omnes vero, primogenitam octonationem, radicem et substantiam omnium. Quod enim Pythagorici quaternario et octonario numero ascribebant, id Valentiniiani sibi vindicantes octo primis Αἰώνibus tribuebant. Pythagorici, qui ad numeros omnia referabant, quaternionem tanti faciebant, ut nullus naturæ fontem esse censerent : 'Η πηγὴ τῆς φύσεως ἡ τετρακτύς, Fons naturæ quaternarius numerus, ait Themistius, ex sententia Pythagoreorum, Phys. lib. iii, et Proclus, in Theol. Plat., lib. iv, cap. 32 : 'Ἐπειδὴ δὲ τὴν αἰτίαν ἐν ἐαυτῷ περιέχει τοῦ σύμπαντος ἀριθμοῦ, τετράδα προσετρήκεν αὐτὸν, τεττάρων τῶν πρωτογράφων [XXVIII] αἰτίων περιληπτικὴν διάτιμασι, πάσης γάρ εἰδοποιίας ἡ τέτρας αὐτὴ πηγὴ προφέστηκεν. Κινοῖαν vero causam in ea continet omnium numeri, quaternitatem id Timæus appellavit, quatuor primo operantes causas comprehendentem; omnis enim formarum procreationis fons præexistit. Hinc sacrum apud Pythagoreos iurandum, quo per Pythagoram quateraui auctorem dejeerabant :

Nul μά τὸν ἀμετέρα ψυχὴν παραδότα τετρακτύν,
Παγὼν διερρέων φύσεως φύσιματ' ἔχοντα.
Per eum, qui animas nostras tradidit quaternitatem,
Fontem perennis naturæ radices habentem.

Et hinc etiam quaternarium, omnem numerum appellabant. Suidas in Ἀριθμῷ : Οἱ Πυθαγόρειοι πάντα ἀριθμὸν τετρακτύν προστιγδρευον· δὴ ἀριθμὸς συμπληροῦται τοῖς δέκα. Ο δὲ δέκα, σύνθεσις τῶν τεσσάρων, καὶ διὰ τοῦτο ἀριθμὸν πάντα τετρακτύν Ελεγον. Pythagorei autem omnem numerum appellabant quaternarium, qui sane denario completerunt. Denarius vero est compositio quaternarii : ideoque quaternarium, omnem numerum vocabant. Nempe quod denarium complectatur, qui in seipso numerum omnem comprehendit : quidquid enim ultra denarium numeratur, denarii repetitio est. Quaternarius vero, si conjugas unitatem, binarium, et ternarium, quibus constat, mox denarium efficit. Atque ut Pythagorei quaternarium Naturæ fontem et radicem, et omnem numerum appellabant, sic Valentiniiani primum Αἰώνum quaternionem, primum et primogenitum, et omnium radicem dicebant; eo quod a primo illo quaternario proflueret secundus, cæterorum omnium Αἰώνων fons et principium. Et ut a quaternario denarium fluere volebant Pythagorei, sic a secundo quaternario Αἰώνων decada emitti asserebant Valentiniiani. Hi præterea octonationem ex duabus tetradibus conflatam, primogenitam

tam octonationem, radicem et substantiam omnium A *nuncupabant. Quod mire consentit cum eo Pythagoreorum efficiat, Plauta dicit. Cujus quidem hanc notionem assert Tarrhaeus in Proverbis: Plauta dicit. Ebenoros Σηη, δικτύ τούς πάντων είναι κρατοῦντας θεούς, Πύρ, Υδωρ, Γῆν, Οὐρανὸν, Σελήνην, Ήλιον, Μίθραν, Νύκτα. Omnia octo. Evander tradit, deos rerum omnium potentes octo esse, Ignem, Aquam, Terram, Cælum, Lunam, Solem, Mithram, Noctem. Quemadmodum ergo Pythagoreis omnia octo, quia primi dii, rerum omnium potentes, octo sunt; ita Valentinianis octonatio primogenita est, radix et substantia omnium, quia ex primis octo ∞ onibus cæterorum parentibus constat.*

40. Si vero negotium facessat, quod octonatio quatuor nominibus duntaxat apud eos nuncuparetur, *Bythus, et Nus, et Logos, et Anthropos*, prætermis-
B sis *Sige, Alethia, Zoe et Ecclesia*, nodum facile solves ex Pythagoricorum principiis. Numerus omnis par, aut impar: hunc perfectum esse, illum vero imperfectum statuebant. Plutarchus lib. *De Homeri poesi*: Ό γάρ Πυθαγόρας, τοὺς ἀριθμοὺς μεγίστην δύναμιν ἔχειν ἡγούμενος, καὶ πάντα εἰς ἀριθμοὺς ἀναρέρων, τὸν μὲν ἀρτίου, ἐνδεῖ καὶ ἀτελῆ· τὸν δὲ περισσὸν, πλήρη τε καὶ τέλειον ἀπέφηνεν. *Pythagoras enim, qui numeros maximam habere vix existimabat, omniaque ad eos referebat, parem quidem, indigentem et imperfectum; imparem vero plenum ac perfectum ostendit. Eapropter imparem numerum præstantiorem esse censebant. Julianus in Epist. ad Serapionem*: Καὶ ὡς ἀγνοῶ μὲν, ὡς παλαιῶν, καὶ σοφῶν ἀνδρῶν ὁ λόγος, τοῦ ἀρτίου τὸν περιττὸν προκείεται. *Equidem non sum neescius, veteres, eosdemque sapientes, imparem numerum pari præposuisse. Et Plinius, lib. xxviii, cap. 11: Impares numeros ad omnia vehementiores credimus. Quia videlicet, ut explicat anonymous, in Ptolemæi Tetrabiblon lib. 1, numerus par sectioni atque passioni obnoxius; impar vero utriusque expers, et efficax, et ad unitatem; omnium simplicissimam, propius accedit. Et ideo, eodem anonymo teste, Pythagorei numerum imparem masculum, parem feminineum dicebant. Αἰδος μὲν, θῆλυς δυομάζεται: δὲ δὲ, ἀρρέν. Et Macrobius, in Somnio Scipionis, lib. 1, cap. 6: Esse imparem marem, parem seminam, superius expressimus. Numerus proinde, qui ex pari, atque impari conflatus est, id est ex mare atque semina, ἀρρενόθηλος, masculo-femina vocabatur. Anonymous in Theologumenis arithmeticis, ubi de numero scenario: Εξ ἀρτίου, καὶ περισσοῦ, τῶν πρώτων, ἀρρενος καὶ θῆλος, δυνάμει καὶ πολλαπλασιασμῷ γίνεται, διὸ καὶ ἀρρενόθηλος καλεῖται. Ex pari et impari primis, mare et semina, potentia et multiplicatione nascitur: unde et masculo-femina dicitur. Ex quibus omnibus lucem accipiunt, quæ modo ex Irenæo referrebas, primogenitam octonationem quatuor nominibus apud Valentinianos nuncupatam fuisse, Bythus et Nun, et Logon et Anthropon. Nempe cum Bythus, Nun, Logos et Anthropos, imparibus numeris 1, 3,*

A 5 et 7 exprimerentur, utpote qui primum, tertium, quintum et septimum locum in ogdoade tenerent; ab his, utpote perfectioribus et præstantioribus, nomen sortiebatur ogdoas; prætermittabantur vero Sige, Alethia, Zoe et Ecclesia, quod numeris 2, 4, 6 et 8, imperfectioribus et ignobilioribus responderent; altera siquidem in secundo, altera in quarto, altera in sexto, altera in octavo ordine constituebatur. Lucem etiam accipiunt quæ mox subjungit Irenæus: Esse enim unumquemque masculo-feminam. Cum enim syzygia quælibet ex impari atque pari numero, mare et semina coalescat; ∞ on proinde syzygiæ caput, impari numero expressus, alteri ∞ oni qui pari numero respondet, copulatus, masculo-femina dicendus. Nec etiam a verosimili abhorret, totum illud ∞ onum masculorum, et ∞ onum feminarum, vel ∞ onum masculorum-feminarum mysterium e Platonicorum lacunis de promptum fuisse. Nihil frequentius apud Proclum et alios occurrit, quam deos quosdam mares, quosdam feminas, vel quosdam masculo-feminas esse. Ubi per feminas nihil aliud intelligent, quam deorum potentias et facultates, iis intime adhærentes, per quas effectus sibi proprios operantur et in lucem edunt.

41. Deinde Pythagorei numerum imparem, dextrum, faustum et prosperum; parem vero, sinistrum et infaustum habebant. Iamblichus, *De vita Pythagoræ*, lib. 1, cap. 28: Εἰσίντα δὲ εἰς τὰ λεπτά κατὰ τοὺς ἀδειοὺς τόπους παραγγέλλει· ἔξιέντα δὲ κατὰ τοὺς ἀριστερούς· τὸ μὲν δεξιὸν, ἀρχὴν τοῦ περιττοῦ λεγομένου τῶν ἀριθμῶν τιθέμενος, τὸ δὲ ἀριστερὸν, τοῦ ἀρτίου σύμβολον. *Templa ingredi per loca dextra præcipiebat, egredi vero per sinistra, quippe dextrum numeri, qui impar dicitur, initium esse; sinistrum autem, paris symbolum* [XXXIX]. Censorinus, *De die natali*, cap. 20: *Impar numerus plenus, et magis faustus habebatur. Lutatius, ad Statii Theb. v: Omnis impar numerus prospera significat, et vivis ascribitur. Festus denique: Impar numerum antiqui hominibus prosperiore esse crediderunt. Quibus facile explicatur ea quam lib. 1, cap. 11, n. 2, Irenæus resert Secundi, Valentini discipuli, sententia: Quaternationem esse dextram, et quaternationem sinistrum, et lumen, et tenebras. Cum enim, Plutarcho teste, in lib. *De animæ procreatione*, cuius verba mox recitabimus, Pythagoricis duplex esset quaternarius, alter ex primis quatuor imparibus, alter ex primis quatuor paribus compositus, illeque dexter et faustus, hic sinister et infaustus existimaretur; non mirum si Secundus eorum vestigia relegens, Gnosticorum octonarium in duos quaternarios searet, dextrum scilicet et sinistrum. Dexter is erat qui ex primis quatuor imparibus ∞ onibus conflatus erat, primo videlicet, tertio, quinto et septimo; sinistrus qui ex primis quatuor paribus, secundo, quarto, sexto et octavo. Primus lumen crat, quia numeri impares fausti et mares; secundus tenebræ, quia numeri*

pares insausti et feminæ, hæque a maribus, a quibus pendent, lumen accipiunt.

42. Denique ea vis est Pythagorici quaternarii, et numerum sex et triginta continet; nempe quatuor primos pares numeros, binarium, quaternarium, senarium, octonarium et quatuor primos impares, unitalem, ternarium, quinarium et septenarium; qui collecti eum numerum exhibent; ideoque Mundus appellatur. Plutarchus, *De Iside et Osiride*: 'Η δὲ καλουμένη τετρακτύς, τὰ ξένα καὶ τριάκοντα, μέγιστος ἦν δρος, ὡς τεθρύλληται, καὶ κόσμος ὡνμασται, τεσσάρων μὲν ἀρτίων τῶν πρώτων, τεσσάρων δὲ τῶν περισσῶν, εἰς τὸ αὐτὸν συντίθεμένων ἀποτελούμενος. Qui vero quaternarius vocabatur, ετοι sex et triginta constans, maximum erat juramentum, ut sermone omnium tritum est, et appellabatur Mundus: e primis quatuor paribus, ac primis quatuor imparibus constitutus. Et in lib. *De animæ procreatione*: 'Η μὲν ὑπὸ τῶν Πυθαγορικῶν ἐμνουμένη τετρακτύς, τὰ ξένα καὶ τὰ τριάκοντα, θαυμαστὸν ἔχειν δοκεῖ, τὸ συγχεισθαι μὲν ἐκ πρώτων ἀρτίων τεσσάρων, καὶ πρώτων περισσῶν τεσσάρων. Evidem quaternarius ille a Pythagoricis prædicatus, scilicet sex et triginta, illud habet admirandum, quod compositus sit e quatuor primis paribus, et primis quatuor imparibus. Eadem vis fuit utriusque quaternarii, cum paris, tum imparis, seu octonarii Valentini. Mundus et ipse erat, numerumque sex et triginta complectebatur. Exhibebat nempe octo primos *Æones*, cum aliis viginti et duobus, Horuque, Christo et Spiritu sancto, et Salvatore ab iis emissis, quibus Pleroma seu mundus intelligibilis definitur; et Achamotha ac Demiurgo, mundi hujus aspectabilis ducibus ac conditoribus, quique a supernis *Æonibus* ortum ducunt, ac numerum 56 complent.

43. Ex primo illo *Æonum* octonario, denarium alterum, et duodenarium derivabant Valentini, nempe decem a Verbo et Vita, duodecim ab Homine et Ecclesia emissos; ut ex iis omnibus fieret tricenarius *Æonum* numerus. Posteriorum quidem istorum nomina et conjugationes non occurserunt in Platonicorum Pythagoricorumque scriptis; utpote quæ vel in Scripturis corraserit, vel fabricaverit ipse Valentinus. Quæcunque in Scripturis voces divini Verbi proprietates, ejusque in humanum genus effusæ benignitatis effectus significant, has studiose colligens, et artificio quodam colligans ac connectens, in totidem *Æones* transformavit; vana persuasione seductus, diversis illis nominibus res diversas designari. Verbum hominem factum Ecclesiam fundasse, inspirataque et vita in sponsam sibi assumpsisse, in Scripturis passim legimus. His abusus nugator, a Verbo et Vita Hominem et Ecclesiam effuxisse finxit. Quia vero in Christo inhaebat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter, et in eo

A reconditi sunt omnes thesauri sapientie et scientie Dei ⁴⁰, hinc Bythius seu *Profoundus*, et Mixis seu *Mistura*: *Profoundus* quidem ob perfectionum infinitam profunditatem; *Mistura* vero ob earundem ordinatissimam seriem. De Christo ea psalmi ci verba intelligit Apostolus: *Ipsi (coeli) peribunt; tu autem permanebis, et omnes ut vestimentum veterescunt; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficiunt* ⁴¹; ut omittam alia quamplurima, quæ Christi immutabilitatem nulli obnoxiam senio, ejusque perfectiones nunquam caducas demonstrant. Inde Ageratos, senii expers, cui copulatur *Enosis*, *unio*, ob perfectionum nunquam defecturarum, minuendarum aut dissipandarum arctissimum nexum. Sapientia in Scripturis ⁴² fuisse dicitur in initio viarum Domini, antequam quidquam ficeret a principio, ab æterno ordinata, et ex antiquis antequam terra fieret, ante abyssos concepta, etc., Deo fuisse in deliciis. *Verbum in principio erat* ⁴³, *Egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis* ⁴⁴, *Filius Patri maxime dilectus est* ⁴⁵, *A et O, principium et finis* ⁴⁶, etc. Unde Autophyes, *ex se natus*, et Hedone, *voluptas*. Quod vero æternum sit Dei Verbum, quod initium excludat, successioem, ac mutabilitatem, ac finem; quod in punto ac momento consistens, mutationem ac vicissitudinem nesciat; quod denique infinitatem mobilis temporis præsentem habeat, et in quo omnis ætatum et temporum varietas, futurum, præsens et præteritum perfecissime et absque ullo fluxu coeunt; hinc Acinetos, *immobilis*, cuius proprietas est *Synecrasis*, temporum, ut ita dicam, *contemporatio*. Quia denique Verbum Unigenitus Dei Filius passim dicitur, quem cognoscere vita æterna est, et quocum in cœlis regnare, suprema mentium nostrarum felicitas est, *Monogenem*, *Unigenitum*, et *Macarian* (suppl. *Zwῆν*, *vitam*), *beatam vitam* dixerunt hæretici.

44. Qui autem ab Homine et Ecclesia emissi dicuntur *Æones*, et hi ex iis Spiritus sancti proprietatis et donis, quæ leguntur in Scripturis, stolidæ a vesanis hominibus constati sunt. Sic *Paracletus* Spiritus sanctus est, quem missurum se toties sponsavit Salvator, ut diceret nos omnem veritatem ⁴⁷, si demque proinde nobis inspiraret. *Patricos*, *paternus*, *Spiritus adoptionis* est, in quo clamamus, *Abba*, *Pater*, testimonium reddens Spiritui nostro, quod sumus filii Dei, hæredes proinde, exspectantes revelationem filiorum Dei ⁴⁸, et abundantes in spe et virtute Spiritus sancti ⁴⁹. *Metricos*, *Maternus*, *Paracletus* est, qui quomodo si cui mater blandiatur, ita consolatur nos ⁵⁰, charitate diffusa in cordibus nostris ⁵¹. *Ainos*, *Græce dævous*, *mens æterna* ac *semper cogitans*, Spiritus est qui scrutatur omnia, etiam profunda Dei, et quæ Dei sunt cognoscit, per quem nobis revelavit [XXX] Deus sapientiam in mysterio, quæ abscondita est ⁵²,

⁴⁰ Coloss. ii, 9 et 2. ⁴¹ Heb. i, 11, 12. ⁴² Prov. viii, 22. ⁴³ Joan. i, 4. ⁴⁴ Mich. v, 2. ⁴⁵ Matth. vii, 17. ⁴⁶ Apoc. i, 8. ⁴⁷ Joan. xvi, 13. ⁴⁸ Rom. viii, 15, 17, 19. ⁴⁹ Rom. xv, 13. ⁵⁰ Isa. lxvi, 13. ⁵¹ Rom. v, 5. ⁵² I Cor. ii, 10; II Cor. vii, 2.

et σύνεσις, intelligentia nobis datur eorum quæ a Deo donata sunt nobis. Ecclesiasticos, Ecclesiasticus idem dicitur, quia Ecclesiam quam ex variis gentibus adunavit, regit, tuerit et sovet, multiplice μακαρίστη, beatitudine, per inspirata dona locupletat. Theletos denique, seu voluntarius est, quia ex amore et voluntate procedit, eique proinde cum datum sit profundissima quæque Dei voluntatis consilia scrutari, per hunc datur nobis sermo σοφίας, sapientiæ, loquimurque Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, et quam nemo principum hujus aëculi cognovit¹¹.

45. At quamvis posteriorum æonum nomina et proprietates ignoraverit Platonica, Chaldaica et Pythagorica theologia, tricenarium tamen omnium numerum effingendi exemplum ab ea petiere Valentini. Plutarchus in libro *De Iside et Osiride* refert, eam suisse Zoroastris Magi sententiam, duos esse deos, alterum honorum, alterum malorum opificem. Illi nomen Oromazes, huic Arimanus. Kal ὁ μὲν ἔξ θεοὺς ἐποίησε, τὸν μὲν πρῶτον εὐνοίας, τὸν δὲ δεύτερον ἀληθείας, τὸν δὲ τρίτον εὐνομίας τῶν δὲ λοιπῶν, τὸν μὲν σοφίας, τὸν δὲ πλούτου, τὸν δὲ ἐπὶ τοῖς καλοῖς τὸ δένων δημιουργόν..... διλλους δὲ ποιήσας τέσσαρας καὶ εἴκοσι θεοὺς. εἰς ὧν θύηκεν. Porro sex deos fecit Oromazes, primum benevolentiæ, secundum veritatis, tertium arquitalis, reliquos sapientiæ, divitiarum et voluptatis, quæ honesta consequitur, opifices..... Alios vero viginti quatuor deos condidit, et in ovo posuit. Ubi triginta deos habes, quorum etiam nomina quædam cum Valentianorum æonibus convenientiunt. Zoroastrem secutus Hesiodus triginta et ipse deos sinnit, quorum θεογονίαν descripsit; adeo ut ab eo Pleromatis formam desumpsisse Valentianos autumaverit Epiphanius. Quod vero hi æones quindecim masculos, cum totidem feminis copularent, Pythagoriorum exemplo fecisse demonstravimus, qui numeros impares cum paribus conjugabant, hosque feminas, illos mares appellabant.

46. æonibus triginta, quatuor alios, sed extra conjugationum et emissionum seriem, in Pleromate tamen, insuper adjungebant hæretici, Horon videbant, Christum et Spiritum sanctum, ac Salvatorem. Priorem ex ægyptiorum, tres alios e Scripturarum sacrarum fontibus bauserant. Horon ægyptii flingebant Typhonis conatus fregisse. Ab his, Kirkero teste, pingebatur puer, labra premens, dligitoque suadens silentium, ut ineffabilia esse mysteria indicaret. Horon vero ipsum Apollinem esse, concentus omnis et harmoniæ auctorem, medendique ac divinandi peritissimum, pluribus ostendit Plutarchus in *Iside et Osiride*, unde et manasse videatur Hermionensium illo Ὀριος Apollo, id est, terminorum præses. quem, teste Pausania, olim colebant. Terminum etiam a multis habitum suisse deum, pacisque custodem, et justitiae testem dictum, liquet ex eodem Plutarcho in *Numa*. Quæ omnia ad Valentianorum Horou quadrant. Hic

¹¹ I Cor. ii et xii.

A squidem temerarios Sophiæ et Euthymeseos conatus repressit: Bythum et Pleroma (nam dupliceum Horon flingebat Valentinus, unum inter Bythum et æones, alterum inter Pleroma et Enthymesin) quasi vallo cingit et munit, propius accedentibus aditum intercludit, exclamansque Iao, id est, ineffabile Dei nomen pronuntians, impervia esse divina mysteria significat. Horothetes seu terminorum præses ac constitutor et ipse dicitur: denique ceu virtus quæ confirmat extra inenarrabilem magnitudinem, et custodit omnia, repræsentatur. Quia vero ex catholica doctrina percepérant, Filium Dei, quem etiam Nōvū Patris sacra litteræ appellant, δρον καὶ Λόγον τοῦ Πατρὸς nominari, id est, definitionem et rationem, seu Verbum Patris; hinc occasio ab insanis hominibus captata δρον καὶ λόγον ab unigenito Patris Filio distinguendi, sicque unam et eamdem personam, seu unius et ejusdem personæ varia nomina et rationes in plures æones discerpendi. Ut enim λόγον a Nu emissum contendebant, sic et Horon a Bytho per Nun in imagine Patris prodiisse volebant. Quod scda catholici dogmatiæ deformatio era. Quippe unus et idem Dei Filius δρος καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς a SS. Patribus dicitur. Cujus quidem nominis interpretationem fuse edisserit Gregorius Nazianzenus orat. 36, p. 590: Λόγος δὲ, διτι οὐτως ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα ὡς πρὸς νοῦν λόγος· οὐ μόνον διὰ τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ συναφὲς, καὶ τὸ ἔξαγγελτικόν· τάχα δ' ἀν εἴποι τις, διτι, καὶ ὡς δρος πρὸς τὸ δριδόμενον, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο λέγεται λόγος. Ο γάρ νεοτηκώς, φησι, τὸν Γίδον (τοῦτο γάρ ἔστι τὸ ἀντράκω), νεότηκε τὸν Πατέρα. Kal σύντομος ἀπόδεξις, καὶ ἥδια τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως δ Γίδος. Γέννημα γάρ ἀπαν τοῦ γεγεννηκότος σιωπῶν λόγος. Verbum appellatur, quod sic ad Patrem se habeat, ut sermo ad mentem: non modo propter generationem passionis omnis expertem, verum etiam propter conjunctionem ipsius cum Patre, vimque enuntiatricem. Fortasse etiam, quia eodem modo se ad Patrem habet, quo definitio ad definitum. Nam definitio quoque λόγος dicitur. Qui enim Filiū intellect, ait (hoc enim significat illud, qui vidit), etiam intellect Patrem. Ac brevis et compendiosa, facilisque naturæ paternæ declaratio, Filius est. Omne enim quod genitum est, genitorem suum tacita quadam voce definit. Igitur definitio, δρος, naturæ paternæ ac proprietatis ideo Filius dicitur, quoniam expressa est illius imago, eamque complectitur, continet, explicatque: quemadmodum definitio rem definitam explicat, et efficit ut ea mente capiatur et intelligatur. Quod quidem aliqua ex parte exprimere voluerunt hæretici, aientes Horon in imagine Patris emittri, Pleromatis Horotheten esse, quod est divinitatem ab eo definiti ac declarari, aliaque Filii Dei nomina huic aptantes, puta λυτρωτοῦ, Redemptoris, Καρπιστοῦ, vindicis, etc. Sed his non contenti, fabulas ægyptiacas in subsidium vocarunt, et quæ catholica fides de Verbi divini generatione docet, misere desfodarunt.

47. Eodem sacrilegii genere Christum ab Unigenito, Homo, Verbo, Salvatore et Iesu dividentes, dixerunt alterum par *Æonum*, Christum et Spiritum sanctum a Monogene secundum providentiam Patris emissos fuisse; illum, ut *Æones* doceret Unigeniti solius menti pervium esse Patrem, nec a quoquam percipi aut intelligi, nisi Monogenis beneficio, posse; hunc vero, ut *Æones* omnes ad aequalitatem redigeret, omnesque ejusdem formæ et animi efficeret, ut universi pariter et Mentes essent, et Sermones, et Homines, et Christi, etc. Nempe quod in Evangelio Christus docet, neminem nosse Patrem, nisi Filium, et cui voluerit Filius revelare; et quod [XXXI] fide novimus Spiritum sanctum esse charitatem et amorem, vinculumque sanctissimæ Trinitatis, ac nexus quo fidèles constringuntur, et unum sunt, hæc couiniscendi ansa præbuerunt. Salvatorem autem, ex eo quod singuli Pleromatis *Æones* in se præstantissimum ac fluentissimum haberent, scite composito, atque eleganter contexto, ceu Pleromatis sidus, perfectumque fructum, ac paternis *Æonum* omnium nominibus insignitum, in lucem editum effutiebant, quod apud Apostolum legissent, Christum nostrum infinitis divinæ sapientiæ et scientiæ thesauris datum, et in eo plenitudinem omnem Divinitatis habitare corporaliter⁶¹. Quem dum angelis satellitibus eodem tempore productis stipatum describunt, partim Evangelium, in quo legitur angelos Christi ortum et resurrectionem annuntiassæ, eique in omnibus ministrasse, partim Platonicos imitantur, qui, Jamblichio teste, sect. II, cap. 2, 3 et seq., diis aliquam angelorum turbam, tanquam satellites, assignant.

48. Sophiæ, *Æonum* novissimi, casus, insignior Valentinianæ fabulæ pars, in recensione Pleromatis omitti non debet. Alterum ænigma cæteris ut insulsius, sic et obscurius. Quid ea de re sentiam, paucis explicabo. Pervetus est de mali origine dubitatio, quæ tum philosophorum Christiani dogmatis ignororū, tum etiam eorum qui Christianum nonen profitebantur, diutius torsit ingenia. Cum enim hinc ea sit omnium animis ingenitæ notio, Deum suumne bonum malorum auctorem esse non posse; illinc vero malis mundum hunc scatere doceat experientia; nodum solvere non valentes plurimi, vel desperatione fracti sunt, vel in absurdissimorum errorum barathrum precipites acti, miserrime perierunt. Ut omittam eos & Platonicos, qui materiam æternam et a nullo productam invexere malorum radicem, quæ divinis operibus admista, hæc contagione quadam inficeret; alii cum philosophi, tum nomine tenus Christiani, quales Marcionitæ, Manichæi et Priscillianistæ, duos affirmare deos maluerunt, et unum eorum mali principium, ne illum verum Deum, qui natura bonus est, fontem et originem mali esse

A faterentur; alii vero dum duplē Deum fateri merito reformatabant, aliam divinitati injuriam inferre veritatem non sunt: statuere siquidem angelos ut mundi auctores, sic et malorum omnium opifices. Quæ veterum omnium Gnosticorum, Simonis, Menandri, Saturnini, aliorumque quorum blasphemias recitat Irenæus lib. I, impia fuit opinatio. Sed quia importuna, nec vanæ subtilitatis artibus usquam eludenda, aut solvenda semper rediba quæstio, unde angeli ipsi eo usque cum malitiæ, tum potentiae devenire potuerunt, ut mundum Deo bono vel invito, vel non repugnante et fabricarent, et malis contaminarent; hanc fabularum commentis, certissimas veritates obscurando, expedire se posse putarunt Valentini. Audierant in Christianorum scholis, initium omnis perditionis superbiam existisse; angelos quippe, quod ad Altissimi solium propius, quam eorum conditio cerebat, accedere voluissent, quodque summam Dei scientiam ac maiestatem temere æmulati, rebus omnibus creatis dominari ac providere, affectu saltem ac voto, concipiissent, e celo dejectos præcipiti ruina periisse, eodemque, quo primum infecti fuerant superbæ veneno, humanum genus infecisse, ac perdidisse, et proinde malorum omnium, quibus jam labefactatur orbis, somitem ministrasse. Audierant, et apud Apostolum legerant, Deum sibi proposuisse instaurare omnia in Christo, quæ in celis, et quæ in terra sunt, in ipso⁶²; et quod per Filiū suum, qui est imago Dei invisibilis, complacuerit reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in celis sunt⁶³. Certissima hæc Ecclesia catholica ab apostolis tradita dogmata depravantes, iisque ludicra commenta pro more intermissiones, novam hypothesis euderunt, quæ rerum genesis suo, Platonico potius ac Pythagorico, modo, ænigmata ænigmatis intexentes, explicarent. Finxerunt itaque, summum Deum infinitis temporum sæculis in summa quiete ac tranquillitate perstilisse, nihil exterius operatum, sed sola sua ævoī seu cogitatione contentum et occupatum: quam ideo Silentium vocabant, quia nullo sese actu exteriori prodebat; Gratiam vero, quia beneficiorum omnium, quæ orbi deinceps largitus est, fons et principium existit. Ex quo enim Deus in animum induxit orbem condere, cogitationem suam hactenus sterilēm sic secundavit, ut in novum actum, quo exteriorius patesceret, erumpens; Nōū seu sensum producere, rerum omnium patrem ac principium deinde futurum, sive primævam et archetypam rerum omnium condendarum formam, et exemplar. Huius copulata dicitur Veritas, quia primum illud exemplar supremæ veritas et regula est, ad quam omnium fabricatio exigenda sit. Quia vero apertius, quam ut ab iis qui Christianum nomen utcunque proflentur, negari possit, in Scripturis

⁶¹ Col. II, 9. ⁶² Ephes. I, 10. ⁶³ Col. I, 15, 20.

legitur ⁴⁸, in principio esse Verbum, et in Verbo vitam; per Verbum, totius molimenti curam huic demandante Patrem, facta esse omnia; a Verbo conditum hominem; a Verbo refectum humanum genus, ac fundatam Ecclesiam; Deum fundasse terram sapientia, et stabilivisse caelos prudensia, etc., sanguine necesse visum est, a Nu, rerum omnium principio, processisse Verbum cum Vita; quod quidem Verbum Patre inferius, hujusque minister, primus rerum omnium inferiorum auctor, conditor et architectus esset, a Patre proinde, ejusque Nu persona saltem distinctus; a Verbo autem et Vita, Hominem et Ecclesiam. At cum Verbum et Homo, licet a supremo Patre distincti, hocque longe inferiores *Æones*, ei tamen adhuc propiores essent, ut iis tanquam principiis proximis et immediatis rerum materia constantium creatio tribueretur. ne materiae via in summum Patrem refunderentur: horum proinde longius a Patre removendorum causa, longa Verbo et Homini subjecta fuit *Æonum* series, ut gradatim operis ignobilioris molimen et causa ad Sophiam omnium postremum deveuiret, cui minus notus esset Pater, quia longius ab eo dissitus. Et inde contexta de Sophiæ ultimi *Æonis* ignoratione, extremoque pene discriminæ fabula; ut hinc eruta malorum scaturigine, Dei sanctitati consuleretur. Dum enim Sophiam inuidia flagrantem in scenam agunt delira illa capita, quod Monogeni soli datum esset summum Patrem penitus intueri; dum male concepto Patris magnitudinem comprehendendi desiderio cœtuantem, abreptam, ac præ rei impossibilitate pene dissolutam exhibent: quid aliud quam nefaria vota, tristemque casum adumbrant illius [XXXII] angelii, qui similem se Altissimo futurum sibi spoudens, perdidit sapientiam suam in decore suo, et in terram, in pœnam elevati cordis projectus est ⁴⁹? Dum vero Horon, quem ipsum Dei Verbum esse superius diximus, quenque Crucem et Redemptorem vocabant, laboranti opem ferentem, ipsa inque demum pristine conjugationi restituentem singunt; quid aliud quam instauratam per Christi crucem et sanguinem angelorum ruinam, citatis Apostoli verbis nixi, exprimere animus erat? Hæc quidem Apostoli verba perperam interpretabantur, et a genuino sensu abdinebant; at non soli; postea siquidem Origenes, et ipse Platoniconrum placitis longius quam par fuisse abductus, in eundem sensum accepisse videtur, instauratosque a Christo angelos existimasse. Quorsum vero jam abeat fabula, quisque videt, ut scilicet præceps illud teinerariumque Sophiæ desiderium, et, ut vocabant, Enthymesin, in futurum quemdam informem transformarent, ex quo demum rerum omnium condendarum materiam eruerent; malorum omnium ideo seminarium, quod cæco ignari *Æonis* desiderio originem acceptam referret. Sic aniles

A nugas venditando, a Deo malorum causam avertire se posse, et in solam ignorantiam refundere putarunt nugatores illi. Et hinc varias, quibus jactata est Enthymesis, perturbationes omnes cum ignorantia conjunctas fuisse aiunt lib. I, cap. 4, n. 4, et Irenæo teste lib. II, cap. 17, n. 10: *ignorantiam malum, omnia autem mala ex ea floruisse definiebant*. Sic de rebus divinis ænigmatio, morèque poetico, ac inusitato loquendi more disseruerunt semi-Christiani homines, ethnici Christiana attentes, aliaque alii fidei interpolantes.

49. Sed antequam ad alteram Valentinianni systematis partem transeamus, alia nobis incumbit, eaque operosior quæstio solvenda, quid nimis ut *Æonum* nomine sibi vellent hæretici isti? An totidem deos intelligerent, eo fere modo quo vulgus ethniorum Saturnum, Jovem, Mercurium, etc., deos, singulos habentes singulas naturas divinas existimabat? An totidem in una et eadem Divinitate subsistentes personas, ad eum modum quo catholici tres in una natura divina subsistentes, distinctasque personas proficiunt et credunt? An denique totidem unius ejusdem ut naturæ singulæ, sic et personæ proprietates, affectiones et ἐνεργειας, quemadmodum Sabellius Verbum et Spiritum sanctum duas duntaxat merasque efficientias esse dicebat unius et ejusdem personæ, cui diversa essent pro diversis operationibus et proprietatibus nomina. Et quidem, ut certa ab incertis secernamus, vocem *Alion* non Gnosticis modo, sed et veteribus plerisque Deum denotasse constat. Καὶ γὰρ τοῦτο τὸνομα θεῶς ἐφθεγγεται παρὰ τῶν ἀρχατῶν. *Divine namque nomen hoc pronuntiatum est a veteribus*, ait Aristoteles, lib. I *De cœlo*, cap. 9. Hinc Epictetus, apud Arianum eadem, qua Valentinus vixit, ætate florentem, lib. II, cap. 5, ante med., mortis necessitatem considerans, ait: Οὐ γάρ εἰμι *Alion*, ἀλλ' ἀνθρωπος. *Neque enim Deus sum, sed homo*. Aliudit scilicet ad etymologiam vocis *Alion*. *Alion* enim, inquit Aristoteles loquitur, ξετιν ἀπὸ τοῦ ἀεὶ εἶναι εἰληφώς τὴν ἀπωνυμίαν, *a semper essendo appellationem sumpsit*. Hoc sensu a Pseudo-Dionysio, lib. *De div. nom.*, cap. 5, § 4, Deus dicitur, ἀρχὴ καὶ μέτρον αἰώνων, καὶ χρόνων ὀντότης, καὶ αἰών τῶν ὄντων, *Principium et mensura sacerdotum, et temporum essentia, et ævum eorum quæ existunt*. Et Clemens Alexand., in hymno quem Christo Servatori canit, ad calcern lib. III *Pædag.*, eum vocat, *Alionα ἀπλετον, Ἀνυπε infinitum*. Sed nullus hac voce in eo sensu liberius et frequentius utitur Synesio in *Hymnis*. Qui, ut id obiter dicam, si in hoc non omnino vituperandus, vix excusandus quod Valentiniianorum sermones incauti adhibeat, sensu quidem catholico et ab hæreticorum somniis procul dissito, at Musa justo solutioni et plus æquo πλατωνιζούσῃ. Durum certe catholicis auribus sonat, quod identidem Patrem

⁴⁸ Joan. I, 1. ⁴⁹ Ezech. xxviii, 17.

æternum *Bυθρον πατρῷον*, *Bythum paternum* vocat, ut initio hymni secundi. Durius quod eodem hymno legitur :

Σὺ δὲ ἀρρέν, σὺ δὲ θῆλυς,
Σὺ δὲ γυνὴ, σὺ δὲ σιγὴ,
Φύσεως φύσις τονώσα.
Σὺ δὲ ἀράξ, αώρος αλώρ,
Τὸ μὲν, καὶ θέρμη, βοσκαρ.
Μέρα, χαῖρε, κέρτρος ἀγρωρ,
Μορᾶς ἀμβρόσιος ἀριθμῶν,
Προσονοτῶν ἀριθμῶν.
Tu Pater, tu es Mater,
Tu mas, tu semina,
Tu vox, tu silentium,
Naturæ natura secunda.
Tu, o rex, saceruli seculum,
Quantum id quidem fas est voce testari.
Longum, salvo, centrum rerum,
Unitas divinorum numerorum.
Sempiternorum regum.

Et hymno III, de eodem Patre :

Πάτερων κάρτων
Πάτερ, αὐτοκάρτωρ,
Προκάρτωρ, ἀπόκτωρ
Ὕλη σεαντοῦ.
Patrum omnium
Pater, Pater tui ipseis,
Primus omnium Pater, sine Patre,
Fili tui ipseis.

Et postea :

Σέμερα τὸ κάρτων,
Πίλα καὶ δρακός,
Φύσις ἐν ροροῖς,
Θῆλυν καὶ ἀρρέν,
Μύστας δὲ ρόσι
Τὰ τε καὶ τὰ λέτε,
Βυθὸς ἀρρήγος
Ἄμφιχορεύων.
Semen omnium,
Radix et summus ramus,
Natura in intellectu libis,
Femina et mas.
Mystica autem mens.
Hec atque illa dicit,
Profunditatem ineffabilem
Circa dicens choreas.

Ut omittam alia plurima a quibus Musa severior temperare debuisset.

50. Illud etiam certum, e SS. Patribus non paucos existimasse Valentiniūm triginta deos invoxisse. Sic Epiphanius, hær. 31, § 2, ubi triginta Æones recensuerat, addit eos a Valentino deos nominatos, οὓς καὶ θεοὺς ὄνομάζει. Sic pariter Origenes hom. 1 in lib. Reg., cum Tertull. lib. D advers. Valent., cap. 8, Cyrillo Hieros. Catech. 6, et Paulino, in Vita S. Ambrosii. At vero Ambrosius ipse epist. 40 nov. edit., ad Theodosium imper. scripta, n. 16, de nomine consentit quidem, de numero dissentire videtur. *Licet*, inquit, *gentiles* duodecim deos appellant, isti (Valentiniani) triginta et duos Æones colunt, quos appellant deos. Sic enim legendum esse, non triginta Æones, ut legerunt editores Romani, demonstrant novæ editionis auctores ex unanimi veterum cum mss. tum edit. censu. Sed cum Irenæus, lib. II, cap. 12, n. 7, ex Valentinianorum principiis probet, non solum triginta emissiones secundum illos emissas esse, sed quatuor cum istis xxx, illorum videlicet,

Christum ac Spiritum sanctum, et Salvatorem, quos et cum reliquis Æonibus annumerandos esse demonstrat; duos ex istis potuit Ambrosius alias triginta accensere. At ut de Æonum numerō, qui aliunde ex Irenæo, Tertulliano aliisque satis constat, dissentiat Ambrosius, de indito ipsis deorum nomine cum supra laudatis Patribus consentit.

51. At Valentiniani Æonibus suis deorum nomen tribuerint, non inde tamen efficaciter concludi posse putem, ceu totidem aut naturas divinas, aut unius naturæ divinæ personas ab [XXXIII] ipsis habitos suis. Si enim hominibus justis ac piis, principibus ac magistratibus ascriptum in Scripturis quandoque Dei nomen; potuere Valentiniani B substantiis quibusdam, Deo quidem inferioribus, sed ceteris quibuscumque rebus creatis superioribus, eodem ferme sensu ascribere. Certe Synesius, hymno III jam citato, angelos plus semel eo sensu deos vocat. Sic enim Deum Patrem afflatur.

Αἰωνοτόνε,
Αἰωνόβις.
Ἐπέκεινα θεῶν...
Ἄρχητε θεῶν,
Πηγαματορέ,
Καὶ γυναικόφε.
Σαεκορον parens,
Σαεκορον vita,
Superans deos,
Superans mentes.....
Originem præbens dñis,
Spirituum opifex,
Et animarum alior.

C

Et postea :

Σὲ, κάρτερ κόσμων,
Πάτερ αἰώνων,
Αὐτούργη θεῶν,
Εναγρές αἰνεῖν.
Σὲ μέροις ροεροι
Μέλλονσιν, ἀράξ,
Σὲ δὲ ποσμαροι
Οματολαμπεῖς,
Νόσις δοτέριοι
Ὑμεῖσι, μάχαρ, etc.
Te, pater mundorum,
Pater saeculorum,
Opifex deorum,
Fas est laudare.
Te quidem intelligentias
Canunt, o rex,
Te mundi rectores,
Oculi fulgentes,
Mentes siderea
Celebrant, o beate.

Quæ non nisi de angelis, quos non modo deos, sed et Æonas, sed saecula vocat, intelligi possunt, ut totus contextus aperte declarat. Quin et Platonici, quorum vestigiis insistebant Gnostici omnes, deorum triplex genus distinguebant, ut apud Proclum, Jamblichuim, Damascium, aliosque legere est, alios nimurum supercœlestes, alios cœlestes, alios subcœlestes; primos superiores, secundos medios, tertios inferiores: quos omnes tota essentia, totoque genere discrepare contendebant, κατ' οὐσίαν τε διληγον, καὶ παντὶ τῷ γένει ἐξαλλαττομένοις, inquit

Jamblichus, sect. 1, cap. 4, a superioribus quippe pendebant medii, ab his infimi. Omnibus tamen Dei nomen tribuebant; quamvis mediis et infimis fuisse veram Dei essentiam et naturam existimare non posuerint; cum insita omnium animis Dei notio unne subjectionis genus procul ableget. Quin et deos invisibilis seu supercolestes, quamvis cum vulgo loquentes efferent numero plurali, revera unum Deum, unius naturæ, essentia et personæ esse censebant. Sallustius philosophus, lib. *De dīis et mundo*, cap. 2, ait, deorum naturas neque a prima causa, neque a se invicem separari; quemadmodum neque a mente notiones, neque ab animo disciplinas. At τῶν Θεῶν οὐσίαι, οὐδὲ τῆς πρώτης αἰτίας, η ἀλλήλων χωρίζονται, ὥσπερ οὐδὲ νοήσεις, οὐδὲ ψυχῆς αἱ ἐπιστῆμαι. Omnesque philosophi, si Damascio *Uiles*, τοὺς θεοὺς τοὺς πολλοὺς, τοῦ ἐνὸς θεοῦ ὑπερουσίου ἐλλέχμψειναι λέγουσιν, οὐκ εὐτοπεῖς ὑποστάσεις, *Deos illos plures unius Dei supersubstantialis fulgores esse dicebant, non abolutas ac perse substantes essentias.* Quæ cum Jamblichii sententia apprime consentiunt, qui deos invisibilis ipsam vel ideas esse putat, quas omnes unius esse essentia, unumque inter se esse vult: quia una communis unitas dilatatur in omnes, et per communem unitatem, videlicet per primam mentem, cunctæ existunt; ad quam, ut ad unum objectum, principium et finem, omnes simul, absque ulla temporis differentia, in eodem momento referuntur. Neque omnibus ipsis simul, quia singulæ res diversas respiciant, unitatem competere negandum est. Nam earum essentialis unitas rerum multitudinem antecedit; neque possunt res natura posteriores, unitatem ideis, natura prioribus, afferre. Et hinc cum Aristoteles, ut invidiam Platoni faceret, bujus sententiam sic exposuisset, quasi ideas a mente divina separatas existere affirmasset; calumniam propulsantes Platonis discipuli, uno ore negarunt usquam dixisse Platonem, quod singit Aristoteles, ideas separatas existere a mente divina, sed tantum separatas esse a substantia, quæ eis inferior esset. Proclus primo in *Parmenidem* Commentario, ad ductis variis ex Orpheo et Oraculis testimonitis pro ideis, concludit longam disputationem contra Aristotelicos, his verbis: Συμχρότερον τῶν σοφιστῶν λόγων αὐτῶν ὁ φ' ἔστων ἀληγεγένων, οὐδὲν ἐπιστημονικὸν, οὐδὲ ὑγιὲς λεγόντων. Σαφῶς γάρ οἱ θεοὶ εἰρήκαστι, ὃς ἔνγοιται τοῦ Πατρός εἰσι, μένουσι γάρ ἐν ταῖς νόησεσι τοῦ Πατρός, καὶ οὕτως προέρχονται ἀπὸ τοῦ Πατρός πρὸς τὴν τοῦ κόσμου δημιουργίαν. *Parum attendendum ad eorum sermones, quos meras esse cavillationes ex ipsiusmodi ostendit, nec quidquam doctum, aut sanum præ se ferentes.* Aperte enim dixerunt dīi, *Patris notiones esse: manent quippe in Patris cogitationibus, et sic prodeunt a Patre in mundi opificium.* Has tamen seu notiones seu ideas deorum nomine nuncupabant; certissimo argumento, ex iudicio pluribus Dei nomine, concludi non

A posse plures aut substantias aut personas divinas esse. 52. Sed quod majus est, et causæ jugulum poterit videtur, tantum abest ut Valentinus Dei unitatem negaret; quin potius, Irenæo teste, aperte profiteretur. *Omnes enim, inquit lib. 1, cap. 22, n. 8, fere quotquot sunt hæreses Deum quidem unum dicunt, sed per sententiam immutant.* Non ait, *multiplicant*, sed *immutant*; quatenus a Dei idea rationem omnipotentis, et rerum omnium opificis separabant, alium a supremo omnium Patre mundi conditorem constituentes, quem et ipsum Dei nomine vocabant; quamvis factum, et ignorantia obnoxium esse dicenter, nec proinde vere Deum, nisi mens eos omnino destituisset, esse crederent. Et hoc ipsum explicat Irenæus lib. iv, cap. 33, n. 3: B *Judicabit autem et eos qui sunt a Valentino omnes, quia lingua quidem confitentur unum Deum Patrem, et ex hoc omnia; ipsum autem qui fecerit omnia, defectionis sive labis fructum esse dicunt.* Aperte igitur professus est Valentinus unum esse Deum. Et certe abhorret a verosimili, aut priores Gnosticos, quorum plerique e *Judæorum* propagine legem Mosaicam, *Judaicosque ritus cum Christiana professione conjungebant*, quibus nec venerandum SS. Trinitatis mysterium, quod Dei unitatem violare hominibus terrena duntaxat sapientibus videbatur, persuaderi non potuerat; aut Valentiniū, eosque omnes, qui spreta gentilium superstitione Christianam religionem amplexi fuerant, omnes aliquam saltem Evangelio fidem habere se confessos, profanum execrandumque Christianis omnibus polytheismum ab interitu excitare, aut immensum personarum divinarum numerum profleri voluisse. Id scilicet exhorruissent Christiani omnes, veteratoribusque *vanæ famæ et asseclarum cupidis male cessisset*. Nec tantum nefas inultum abire sivisset Irenæus, qui hominum flagitia omnia et errorum portenta detegenda, et pio merito castiganda sibi susceperebat. Is vero, licet sæpe sæpius arguat quod mundi conditorem a supremo Patre dividenter, unumque et eumdem esse rerum opificem ac supremum Patrem demonstret; licet de Deo indigne sensisse, hominumque affectus, imperfectiones et vitia in eum male transtulisse [XXXIV] probet; nunquam tamen ut πολυθέον, aut divinarum personarum numerum supra modum augentes traducit, argumentave conquerit quibus Patres Dei unitatem persuadere solebant; a quibus nihilominus, ut ab imis radicibus malum statim convelleret, disputationis initia ducere debuisset. Quod cum non præstiterit vir cæteroquin accuratissimus, et cui proba nota erant Gnosticorum omnium dogmata; eos non seuisse suos *Æones* toliudem veros deos, aut personas divinas fuisse, pro certo affirmare possumus, quamvis deos nominare solerent. Sed quæ genuina fuerit hæreticorum illorum de *Æonibus suis* mens, quidve tot *Æonum* ac conjugationum nomine intellexerint, ex tutoribus tum Irenæi, tum veterum

aliorum principiis, quantum in re obscurissima fas est, investigandum.

53. Sic a Valentinianis $\text{\textless}\text{\textgreater}$ ones dividi, ut alii sint masculi, alii feminæ, masculique cum feminis conjugentur, jam diximus. Porro feminas $\text{\textless}\text{\textgreater}$ ones meras esse masculorum affectiones, virtutes et proprietates, non substantias aut personas ab iis diversas aut distinctas, certum vldetur. Et quidem ita sensisse Ptolemæi discipulos extra dubium est. Duas enim quas Bytho assignabant conjuges, vocabant ipsi, Irenæo teste, lib. 1, cap. 12, n. 1, *Bythi διαθέσεις καὶ δυνάμεις, affectiones et virtutes*. Nec secus sensisse cæteros Valentinianos ex eodem Irenæo manifeste colligitur. Is quippe lib. 11, cap. 12, ubi probandum sibi sumit, tria contadem hæreticorum et desicere et redundare: desicere ex eo probat quod Enneam cum Bytho induvulse conjuncta sit, nec proinde ab eo diversa aut re distincta. *Impossible est enim, inquit, Enneam alicujus, aut Silentium separatim intelligi, et extra eum emissum propriam habere figurationem, id est formam et naturam.* Sed quia, quod probe callebat, ea non erat Valentinianorum sententia, Enneam a Bytho separatim intelligi, nec dicebant esse emissam illam extra, sed potius adunatam esse Propatori; hac eorum allata responsione statim insert, Enneam cum reliquis $\text{\textless}\text{\textgreater}$ onibus, his qui non sunt adunati, annumerandam non esse, utpote quæ a Bytho sit indistincta. Tum, *necessitatem esse omnem ab unita conjugatione, et inseparabili, et unum existente, indiscretam, et unitam eam quæ ex ea est, emissionem fieri, ut non sit dissimilis ab eo qui emisit.* Ac proinde, *unum et idem fieri, quemadmodum Bythum et Sigen, sic et Nun et Alethian, semper adhærentes invicem: et quod non possit alterum sine altero intelligi, quemadmodum neque aqua sine humectatione, neque ignis sine calore, neque lapis sine duritia; unita sunt enim invicem hæc, et alterum ab altero separari non potest, sed semper coexistere ei.* Quod et ipsum de Logo et Zoe, Homine et Ecclesia, et reliquis $\text{\textless}\text{\textgreater}$ onum conjugationibus similiter concludit. Clara sunt hæc atque perspicua. Sed ne videretur hæc gratis et a seipso supposuisse sanctissimus martyr, ipsummet Valentinianorum principium refert, ut subinde alteram hypotheseos eorum partem funditus evertat, scilicet Sophiam sine permissione conjugis Theleti passam esse passionem, et separatim sine eo fructum generasse. *Feminam enim $\text{\textless}\text{\textgreater}$ onem, ait, pariter esse oportet cum masculo, secundum eos, cum sit velut affectio ejus.* Et cum hæc ita se habeant, et cum hæc dicantur ab ipsis, rursus impudorante audent docere, juniores duodecadi $\text{\textless}\text{\textgreater}$ onem, quem et Sophiam appellant, sine permissione conjugis, quem Theletum vocant, passam esse passionem, et separatim sine eo fructum generasse, quem et feminam a semina nominant; in tantum dementiae progressi, ita ut manifestissime duas contrarias de eodem sententias cen-

A sent. Hæc ergo Valentinianorum sententia erat, hæcque dicebantur ab ipsis, feminam $\text{\textless}\text{\textgreater}$ onem cum masculo individue copulari, quia erat velut affectio ejus. Quod adeo certum, ut inde invicie consciat Irenæus secum ipsis pugnare, *manifestissime duas contrarias de eodem sententias centes*; hinc scilicet Sophiam sine permissione conjugis Theleti passam esse passionem, et separatim sine eo feminam generasse: illinc vero Sophiam cum conjugem tam arcte conjunctam, ut esset affectio ejus. Quod quidem argumentum futile esset, si secus sensissent hæretici, et feminas $\text{\textless}\text{\textgreater}$ ones a maribus re distinxissent. Et hinc jam apparet, cur lib. 1, cap. 1, unumquemque $\text{\textless}\text{\textgreater}$ onem masculo-feminam esse dicere, et primigenam ogdoada quatuor nominibus duntaxat nuncuparent, emissis seminarum appellationibus. Cum enim hæ masculorum affectiones essent, proprietates ac virtutes activæ, non mirum si in numerum, qui ex distinctis unitatibus coalescit, proprie non venirent, et unusquisque $\text{\textless}\text{\textgreater}$ on masculo-femina diceretur, qui virtute activa gaudebat, quæ ei instar feminæ esset. Cum itaque jam constet $\text{\textless}\text{\textgreater}$ ones feminas a maribus indistinctas esse, $\text{\textless}\text{\textgreater}$ ones, si proprie et ex rei veritate loqui velimus, esse non possunt plus quam quindecim, aut si iis adjungere libeat Horon, Christum et Spiritum sanctum, ac Salvatorem, plus quam decem et novem, in quorum duntaxat investiganda natura totus vertitur difficultatis cardo.

54. Eamdem non suisse Valentinianorum omnium de $\text{\textless}\text{\textgreater}$ onibus sententiam, ex Irenæo, Tertulliano, Theodoreto et aliis exploratum est. In tantum eni^m Tertulliani ^{et} ætate abscesserant a magistro discipuli, ut nusquam jam Valentinus, volvusque ad hodiernum Antiochiae Axionicus memoriam Valentini integræ custodia regularum ejus consolaretur. Imo nec nugivendis ipsis omnibus satis perspectum suisse quid sibi vellent, quove tenderent, nec involutæ rei ideam desliniendo usquam explicare potuisse, testatur Irenæus lib. 11, cap. 16, n. 9. Nam proposita sibi quæstione, quam nunc versamus, allatisque variis explicandarum emissionum modis, concludit: *Præter has autem emissiones ego quidem jam non intelligo alteram posse eos dicere; sed ne ipsis quidem alteram quamdam proprietatem emissam reddentes aliquando cogniti sunt nobis, licet valde multam de hujusmodi speciebus quæstionem habuerimus cum eis: hoc autem solum dicunt, quoniam emissi sunt unusquisque illorum, et illum tantum cognovisse qui se emisit, ignorans autem eum qui ante illum est.* Jam non autem cum ostensione prægrediuntur, quemadmodum emissi sunt, aut quonodo capit tale quid in spiritualibus fieri. Et cap. 14, n. 8: *Hi paulatim assuetis his suadentes (sic lego) per pithanologiam assumere prædictam emissionem (sex priorum $\text{\textless}\text{\textgreater}$ onum), inferunt neque congruentia, neque opinulas reliquarum emissionum species, ex Logo*

^m Lib. adv. Valent., c. 4.

quidem et Zœ decem dicentes Æonæ emissos, de Anthropo autem et Ecclesia duodecim; et horum nec ostensionem, nec testimonia, nec verisimilitudinem, nec in totum aliquid talium habentes, frustra autem, et prout evenit, credi volunt, ex Logo et Zœ Æonis existentibus emissum esse Bythum et Mixin, etc. Quibus verbis [XXXV] significat Valentinianos quidem affirmasse Æones ab Æonibus emitti; sed ubi ad emissionum explicationem, et ad definitiendam Æonum naturam ventum erat, hæsisse prorsus, nec satis perspicuum vel suis vel aliorum animis earum rerum ideam informare potuisse. Si Colorbasum audiamus, primæ saltem ogdoadis Æones nihil aliud sunt quam plura variis unius et ejusdem rei affectionibus, actibus et perfectionibus indita nomina; non secus ac theologi catholici vulgo dicunt justitiam, bonitatem, sapientiam, etc., a Deo non re, sed cogitatione sola distingui, esseque unum et eundem Deum, qui pro diversa ratione modo justus, modo bonus, sapiens, etc., vocetur a nobis. Quando (inquit apud Irenæum lib. 1, cap. 12, n. 3) cogitavit aliquid emittere Propator, hoc Pater vocatus est; at ubi quæ emisit, vera fuerunt, hoc Alethia vocatum est. Cum ergo voluit se metipsum ostendere, hoc Anthropos dictum est. Quos autem præcogitaverat, postea quam emisit, hoc Ecclesia vocata est. Locutus est Anthropos Logon; hic est pri-mogenitus Filius. Subsequitur autem Logon Zœ, et sic prima octonatio completa est. Idem ergo supremus Pater est, qui diversa Patris, Alethiæ, Anthrophi, etc., pro diversis ἐνέργειαι; et officiis sortitur nomina; nec proinde censebat Colorbasus Æones primæ saltem ogdoadis substantias esse aut personas a Patre distinctas. Nec aliter sensisse Epiphanem puto, qui, ut superius vidimus, non modo Henoteta et Monoteta, id est Bythum et Sigen, unum cscce volebat, sed et emisisse, non emittentes, Monada et Hen: id est, totum priorum saltem emissionum mysterium meram emittentes ἐνέργειas esse, non motum generationis proprie dictum; cuius terminus fuerit quidpiam ab emit-tente, non re, sed nomine tenuis distinctum.

55. Tertullianus ⁴⁴ id discriminis inter Ptolemaeum et Valentiniū constituit, quod hic Æones non alias a divinitate distinxisset, quam ut notiones, affectiones et motus a re; ille vero Æones in personales substantias a Deo separatas transformasset. Eam (viam), inquit, postmodum Ptolemaeus intravit, nominibus et numeris Æonum distinctis in personates substantias, sed extra Deum determinatas: quas Valentinius in ipsa summa divinitatis, ut sensus et affectus et motus incluserat. At quam parum sibi constiterit Tertullianus ostendit quod lib. adv. Prax., cap. 8, scribit: Valentinius probolas suas discernit et separat ab auctore, et ita longe ab eo ponit, ut Æon patrem nesciat. Et lib. 1 contra Mar-cion. cap. 5, adversarium urgens, cur duos dum-

A taxat, non plures deos admitteret, addit: Honestior et liberalior Valentinus, qui simul ausus est duos concipere, Bythum et Sigen, cum usque ad triginta Æonum fetus, tanquam Æoniae scrophas, examen divinitatis effudit. Ubi non modo triginta Æones deos appellat, sed æque ab invicem et substantia et persona distinctos asserere videtur atque duos Marcionis deos; alias nullam inter utrosque comparationem instituere potuisset. Vix igitur quidquam certi hac in re in Tertulliani sive statuere possumus. Irenæus vero, cui prior habenda fides, utpote a quo cæteri hauserunt, lib. 1, cap. 1 et seqq., Ptolemaei, et cap. 11 Valentini sententiam describens, in eo duntaxat alterum ab altero discrepare docet quod hic ὅπους duos, alterum inter Bythum et Æones, alterum inter Pleroma et Entyphesin; ille vero unum solum fingeret. Cætera, quod ad Ple-romatis naturam et ordinem attinet, concordes exhibet, nec discriminis a Tertulliano memorati usquam meniuit. Plura quidem utriusque hypothesi addidisse discipulos, plura detraxisse non me latet; sed Epiphane et Colorbaso, de quibus superius egimus, exceptis, alios de Æonum natura secus ac illos sensisse, nullibi legimus: ac proinde in ea re omnes fere omnium sententias convenire, pro certo sta-tuere possumus. Quid vero de iis senserint, jam aperio.

56. Non eamdem suisce, in Valentinianorum hypothesi, Æonum omnium conditionem, ex iis quæ Irenæus primis libri 1 capitibus et alibi passim refert, liquido constare videtur. Immensum enim a cæteris Æonibus discrepasse Nun seu Monogenem, certissimum est. Illici soli cognitus supremus Pa-ter; reliquis vero omnibus invisibilis et incom-prehensibilis erat. Solus Nus, secundum eos, delecta-batur videns Patrem, et magnitudinem ejus immensam considerans exultabat, etc. Reliqui Æones omnes tacite quodammodo desiderabant prolatorem seminis sui videre, et eam quæ sine initio est radicem contemplari. Uno verbo Nus ὅμοιός τε καὶ Ιως τῷ προβάλλοντι, similis et æqualis ei qui emiserat, et solus capiens magnitudinem Patris, perfectissimæque dignitatis luce collistratus; cæteri tam procul a Patre di-stantes, ut iis prorsus incomprehensibilis esset, et D non esset neque videre, neque audire cum nisi per so-lum Monogenem; ignorantiae proinde tenebris suapte natura obvoluti. Longe igitur alterius sublimioris ac perfectioris nature Nus, quam cæteri Æones. Et quanvis omnes in Æonum nomine con-venirent, natura dissimiles suisce liquet. Porro de utrisque, quantum ex Irenæo coniicere licet, sic sta-tuendum videtur.

57. Monogenis quidem naturam divinam suisce, extra dubium est. Qui enim similis et æqualis su-premo Patri statuitur, perfecteque capiens magni-tudinem ejus, natura inferior esse non potest. Et quidquid de Deo Patre senscire hæretici, nisi pe-

⁴⁴ Lib. adv. Valent., cap. 4.

nitus insanierint, huic Nun seu Menter ejus æqua-
verint necesse est. An vero, quod catholica fides
de Dei Filio docet, Nun existimaverint personam
subsistentem, a Patre distinctam, ejusdem tamen
cum ipso substantiæ, ipsique consubstantiale?
Plura sunt quæ contrarium suadere, meramque
Patris affectionem, ἐνέργειαν aut proprietatem ἀνυπόστατον, non subsistentem esse probare videantur.
1. Quod huic nullam actionem aut proprietatem
tribuant, quæ personam a Patre distinctam arguat.
Logo quidem, Sophiæ, Horo, Christo et Spiritui
sancto, ac Salvatori, suas cuilibet actiones et affe-
ctiones ascribunt, quæ personale quidpam innuant;
at Monogeni nullam, quæ meræ proprietati seu af-
fectioni non subsistenti convenire non possit.
2. Valentianos a prioribus Gnosticis accepisse
primam ogdoada superius ostendimus. At Simon
Magus, et Menander, Gnosticorum principes et cor-
ryphæi, eorumque discipuli Saturninus et Basilides,
Judæi cum fuerint, vel Judeorum anticipatis ad-
versus sacrum Trinitatis mysterium opinionibus
imbuti, nusquam vere Christiani, ii nusquam fuerunt
qui plures in una Deitate personas consti-
tentur: rati videlicet, cum Judæorum vulgo, perso-
narum divinarum numero polytheismum induci.
Quid de Trinitate sentiret [XXXVI] Simon, satis
exploratum ex iis quæ de eo resert Irenæus lib. I,
cap. 22. Aiebat nempe impiissimus ille, esse se su-
blimissimam Virtutem, quæ in Samaria quasi Pater
descenderit, inter Judæos quasi Filius apparuerit,
in reliquis vero gentibus quasi Spiritus sanctus ad-
ventaverit. Quæ demonstrant, Simonem non aliud
de Trinitate sensisse, quam quod postea senserunt
Noetus et Sabellius, unicam videlicet in Deo esse
personam, quæ pro diversis officiis diversa sortiretur
nomina. Ut ergo censuerit Nun seu Unigenitum
Patri similem esse et æqualem natura; certe nec
censuit, nec censere potuit persona distinctum
esse. Etsi postea dixerit Basilides, Simonis disci-
pulus, apud Irenæum lib. I, cap. 24, n. 4, innatum
et innominatum Patrem misisse primogenitum Nun
suum, quem Virtutem incorporalem et Nun innati
Patris vocat, ad salutem gentium; qui apparuerit
in terra homo, et virtutes perfecerit, quique e cru-
cifigere volentium manibus elapsus, ascenderit ad
eum qui miserat eum, deridens eos, cum teneri
non posset: eodem prorsus sensu dixit quo postea
Sabellius asseruit emissum esse Filium tanquam
radium divinitatis, qui omnia illa perfecit, quæ
ad Evangelii procreationem et humani generis re-
demptionem attinent: quo munere defunctus, rur-
sus ad cælum assumptus est; quemadmodum ra-
dius emissus a sole, iterum recurrit ad solem: ac
proinde in Jesum meram divinitatis efficientiam, ac
veluti radiationem quamdam, nec solidam, nec
substantivam, manasse. Eadem itaque fuit et Val-
entinianorum sententia, qui de prima ogdoade
cum Simone consentiebant: nec ulla sive apud Iren-
æum, sive apud Tertullianum, sive apud Epiph-

A nium, sive apud alios præbent argumenta se de
Trinitate personarum catholice sensisse. Et eapro-
pter Athanasius in lib. *De salutari Christi adrentu*,
Valentinum Patripassianorum erroris reum facit:
non quod Patrem vere passum fuisse affirmarit un-
quam, aut affirmare potuerit, qui nullam divinitati
cum humana Christi natura substantialem
uniorum agnovit; sed quod si Filium Dei aliquatenus
passum esse dixerit, hinc et Patrem, qui eadem
cum eo persona erat, passum esse sequi vide-
retur. 3. Irenæus, lib. II, cap. 13, ut primum or-
dinem emissionis, quem singebant hæretici, nulla
ratione defendi posse probet, ut quid certissimum,
et de quo ambigebat nullus, supponit, *Nun esse*
*ipsum quod est principale et summum, et velut prin-
cipium et fons universi sensus; principalemque et*
primum ejus quæ est intus, absconditæ et invisibilis
affectionis locum continere, a qua sensus generatur;
ut inde inferat nonnisi absurde omnino dici, Nun
emitti. Id enim *compositum et corporalem Deum fa-
cere est: ut sit separatum quidem qui emisit Deus;*
separatum autem qui emissus est, sensus. Sed quia
probe sciebat, respondere hæreticos, Nun non emis-
sum extra Patrem, sed in ipso Patre; statim insert:
primo quidem superfluum esse etiam dicere emissum
esse eum. Quemadmodum enim emissus est, si intra
Patrem erat? Emissio enim est ejus, quod emittitur,
extra emitentem manifestatio. Post deinde hoc
emisso, et is qui est ab eo Logos, erit intra Patrem,
etc. Quæ quidem Irenæi argumentatio manifeste
probat, duo hæc ab hæreticis negata non fuisse, Nun
principalem et primum ejus, quæ est intus invisibilis
affectionis locum continere; et Nun non emissum esse
extra Patrem, sed in ipso Patre; ac proinde Nun, ex
eorum hypothesi, meram Patris affectionem esse
ἀνυπόστατον, non subsistentem. Nam utrumque si ne-
gassent hæretici, si Nun a Patre persona distinxis-
sent, vanum esset et futile prorsus Irenæi argu-
mentum; totum enim quantum est, hoc principio
nihil est: *Nus meræ Patris affectio est, Nus intra Pa-
trem emittitur, id est sic a Patre emittitur, ut a*
Patre non distinguatur, ne compositus dicatur
Pater: *Ergo vane emissus dicitur. Emissio enim*
*est ejus, quod emittitur, extra emitentem manife-
statio. Quod igitur intra Patrem manet, nec ab eo*
distinguitur, frustra emissum dicitur. Negato pro-
inde principio, totum quod hoc innititur ædificium
ruat necesse est. Et certe si eadem fuisse hæ-
reticis de Monogene suo sententia, quæ catholicis
est de unigenito Dei Filio; si illi a Patre sic
emitti docuissent, ut persona tantum, non substan-
tia ab eo distingueretur, eam refellere nusquam
in animum sibi induxisset Irenæus, catholicæ fidei
propugnator acerrimus. Nec enim, puto, displicuisse
quod προβολῆς seu emissionis nomine, de æterna
Filii Dei generatione loquentes, nisi fuisse: hoc
quippe veteribus catholicis ingratum non fuisse,
liquet ex Tertulliano, lib. *adv. Præz.* cap. 8, imo ex
ipso Irenæo, lib. II, cap. 28, n. 6. Minus adhuc dis-

plicere potuit, quod non eamdem Unigeniti et Patris personam esse voluerint: hæc enim catholica fides est. Id igitur solum offensionem apud Irenæum habere potuit, quod Nun seu Unigenitum a Patre nec natura nec persona distinguentes, emissum tamen vellent: quod revera absurdum est. Et hinc ex hæreticorum hypothesi tria hæc absurdæ necessario consequi demonstrat toto cap. 13. Primo, quod non in omnibus abusi, emissum id dicent, quod ne quidem in hominibus ipsis, licet compositis, emitti potest. 2º Quod Nun ab Ennoia Patris emissum dicentes, et a Nu Logon; *hominum* ipsorum *affectiones*, et *passiones*, et *intentiones mentis*, dum cogitat ac secum ipsa loquitur, *describerent et applicarent omnium Patri*. In hominibus siquidem *compositis natura*, et *ex corpore et anima subsistentibus*, *capit dici*, a Nu sensum generari, et Ennoian, et Enthymesin: quæ quidem omnia, cum in *cognitionem conterminentur*, et in *verbum mentis coemittantur*, a Nu secundum *appellationem duntaxat, perseverantiam, augmentum et successionem*, non secundum rem differunt: hæc enim omnia pendunt a Nu, qui ea *gubernat*, et *a semetipso per ea quæ prædicta sunt*, sicut per radium, emittit verbum. Ast Deo, qui totus simplex est, totus sibi similis et *æqualis*, totus sensus, totus spiritus, totus cogitatio et ratio, nihil simile affungi potest, nisi *compositus ac mutationi obnoxius dicatur*. 3º Denique, Deum a Deo separari, et in eo aliud et aliud supponi. Cum enim Nus in ipsis hominibus sit quid primum et principale, a quo cætera omnia pendunt et emittuntur; emitti non potest, nisi aliud quidquam et anterius et superius supponatur, a quo emittatur; quod quidem sine manifesta contradictione, nequidem in hominibus ipsis statui potest. Quisquis ergo Dei, cuius natura est, ut sit totus Nus seu Mens, Nun emitti singlit, quidquam Dei mente, ac proinde Deo ipso prius et superius, a quo emittatur, supponit; ac consequenter Deum a Deo separat, et quasi *aliud ab alio emitti* blasphemat.

58. De reliquis *Æonibus*, *Logo*, *Anthropo*, *Bythio* et cæteris, non idem ferri posse judicium [XXXVII] putem. Omnes ejusdem conditionis existisse, omnibus ignotum et invisibilem fuisse supremum Patrem, omnes cupidinem videndi Patris incessisse, omnes ignorantia labi maculatos, omnes, novissimum præsertim, variis perturbationum æstibus obnoxios, passim testatur Irenæus. Certe Logon ipsum a coiuncti cæterorum vitio immunem non fuisse, et Patrem, perinde atque alios, ignorasse, ut quid certum ex hæreticorum sententia supponit S. doctor, lib. II, cap. 13 et 16, ut hinc blasphemias eorum retundat. Omnes proinde natura inferiores fuisse Patre, et ab eo plusquam hypostasi aut ratione distinctos, quilibet constitetur necesse est. Quemlibet enim sibi Deum finxerit Valentinus, quamlibet rudem, et, ut ita dicam, concretam ejus intelligentiam animo conceperit, non tamen adeo plumbeum existisse, et tam enorriter desipuisse

A credam, ut quos *Æones*, personas aut perfectiones divinas esse voluisset, ignorantiae et perturbationibus obnoxios dixisset. Naturalis siquidem atque insita in omnium animis Dei notio unicuique suggestis, id omne quod aut persona aut perfectio divina est, infinitum cum sit, divinum ac Deus ipse, omnem ignorantiae, perturbationis, aut imperfectionis umbram procul a se ablegare. Et tamen Logon aliosque ex eo prognatos *Æones* veras personas esse, non simplices duntaxat affectiones aut proprietates, contendebant Valentiniani. Id invicte, ni fallor, concluditur ex actionibus et *passionibus*, quæ eis ascribabant, cupidine videndi Patris, exquisitione Patris, ignorancia et perturbationibus; quæ non nisi personis convenire et de iis dici possunt. Eodem modo judicandum videtur de *Logo*, *Anthropo*, etc., atque de *Horo*, *Christo* et *Spiritu sancto*, ac *Salvatore*. Hos autem *Virtutes* esse per se subsistentes, verasque personas, manifeste sequitur ex actionibus quas iis ascribunt hæretici, prioribus libri primi capitibus. Christum a matre adhuc sub umbra degente genitum fuisse, et quidem eadem umbra obscuratum, volebat Valentinus; statim vero in Pleroma eum recurrisse, sic tamen ut Jesum postea procreasse assereret. Quæ ostendunt et quam cæteris *Æonibus* ignobilior esset Christus, ex hæresiarchæ istius sententia, et quam ab eis distinctus. Quidni pariter ex similibus actionibus et affectionibus idem de *Logo* et aliis inferre liceat? Deinde Irenæus, lib. II, cap. 13, n. 6, ut probet frustra ab hæreticis Nun intra Patrem emissum dici, tanquam absurdum quid in corum hypothesi infert, hoc semel posito, et *eum qui est ab eo Logos, fore intra Patrem, similiter autem et reliquas Logi emissiones*. Quod quidem argumenti genus, ut valeat, manifeste supponit, Valentinianorum principiis repugnare, Logon cæterosque ab eo emissos *Æones* esse intra Patrem. Et revera cap. præcedenti n. 5 asserit endiatheton, id est intus mente conceptum non esse eorum Logon, sed externum, et a Patre adeo distinctum, ut propriam haberet substantiam a substantia Patris diversam. Nempe postquam ostendisset, Sophiam separatum a conjugi Theleto nihil quidquam pati aut generare potuisse, et in uno et eodem Pleromate stare simul non posse *Sigen* et *Logou*, *Silentium* et *Verbum*, præoccupans adversariorum responsiones, subdit, num. 6: *Si enim unitas conjugationes dixerint, id est si Æones feminas a masculis non aliter distinxerint, quam virtutes, proprietates, et affectiones a re cuius sunt, soluta est eorum universa argumentatio*. Quomodo enim unitis eis, *Sophia* sine conjugi labem generavit? Si autem, pergit ille, sicut in emissione unumquemque ex *Æonibus* propriam substantiam habere dicent; quemadmodum in eodem ostendi potest *Sige* et *Logos*? Tam certum igitur erat apud hæreticos, Logon, et unumquemque ex masculis *Æonibus* ab eo emissis, propriam habere substantiam, ut vereatur Irenæus ne hinc respondeudi ansam ar-

riplant, et feminas propriam habere substantiam; ac quod tamen eorum opinioni contrarium erat. Logon itaque et alios ex eo natos *Æones* sic extra Patrem emissos fatebantur, ut unicuique eorum propriam substantiam a substantia Patris distinctam tribuerent. Præterea Irenæus, eodem cap. 13, n. 9, perstringens hæreticorum de Logi et Zoes emissionem sounia, ait: *Et non secundum descensionem ea (sic lego, non et) quæ sunt talia acceperunt emissiones; sed earum virtutum quæ semper sunt cum Deo, appellations sunt, quemadmodum possibile est et dignum hominibus audire et dicere de Deo. Appellatione enim Dei coobaudientur sensus, et verbum, et vita, et incorruptela, et veritas, et sapientia, et bonitas, et omnia talia.*⁴⁹ Principium hoc catholicis omnibus certissimum opponit hæreticis; aliud igitur bi sentiebant. Opinabantur proinde Logon, Veritatem, Vitam, Sapientiam, etc., non earum virtutum, quæ semper sunt cum Deo, appellations esse, nec appellatione Dei coobaudiri; sed a Deo re et natura distingui, ita ut Deus sine iis nedium intelligi possit, sed et reapse aliquando exstiterit, ut quem fingerent infinitis sæculorum intervallis antiquiorem *Æonibus*.

59. Nec a verosimili abhorrens cuiquam videri debet, quod Verbum et Sapientiam a Mente Patris et ab ipso Patre separant Valentiniani. Tam enim indivise cohæret Ἐνθύμησις cum ἐνθυμοῦντι, quam λόγος cum cogitante. Et tamen Ἐνθύμησιν Sophie sic ab ea separabant, ut utrique diversam prorsus substantiam tribuerent. Quidni similiter Logon et Sophiam a Nu et a Patre divellere potuerint? Absurdissima hæc si quis dicat, lubens fabetur; imo adeo absurda dicam, ut nullus unquam, nisi emota mentis homo hæc in animum inducere possit. Verum non quid cum recta ratione consentiat pugnare, sed quæ fuerint Valentinianorum dogmata, hic inquiriunus. At, inquis, Irenæus lib. II, cap. 16, n. 6, expendens, *quemadmodum emissi sunt reliqui Æones*, id est Logos, Anthropos, et cæteri, varios explicandarum emissionum modos proponit. Utrum, inquit, unili ei qui emiserit, quemadmodum a sole radii; an efficaciter et partititer, id est an a principio emitente soluti et sejuncti, ut sit unusquisque eorum separatum, et suam configurationem habens, quemadmodum ab homine homo, et a pecude pecus? Aut secundum germinationem, quemadmodum ab arbore rami? Et utrum in eodem emissi sunt, ut ejusdem temporis essent sibi; an secundum ordinem quemdam, ita ut antiquiores quidam ipsorum, alii vero juniores essent? Et utrum simplices quidem et uniformes, et undique sibi æquales et similes, quemadmodum spiritus et lumina emissa sunt; an compositi et differentes, dissimiles membris suis? Quibus diversas hæreticorum sen-

A tentias referre ac complecti [XXXVIII] videtur; ac proinde innuere quorumdam opinionem fuisse, unitos emitti *Æones* ei qui emittit, quemadmodum soli radios; quorumdam vero, ejusdem substantiæ exsistere his qui se emiserunt; aliorum denique, simplices et uniformes esse, et undique sibi æquales et similes, quemadmodum spiritus et lumina. Sed præterquam quod non negaverim pocos quosdam ex ipsis, ut Colorbasæos, existimare potuisse, sic emitti *Æones* unitos emittenti, ut soli radios; ex iis tamen quas refert et consulat Irenæus, diversis explicandarum emissionum rationibus concludi posse non crediderim, his omnibus usos fuisse Valentianos. Nempe id agit vir sanctus, quod in consulandis obscurioribus sententiis fieri vulgo solet; ut invicte refellantur, omniaque adversariis effugia præcludantur, omnes quas adhibere possent explicandi rationes, responsionesque referuntur; non quod revera omnes adhibeant; sed ut, etiam si adhiberent, eorum sententia a sana ratione abhorre demonstretur. Hoc vero Irenæi consilium fuisse non dubitabit, quisquis attenderit ad ea quæ subjicit n. 9: *Præter has autem emissiones ego quidem jam non intelligo alteram posse eos dicere; sed ne ipsi quidem alteram quamdam proprietatem emissionis reddentes aliquando, cogniti sunt a nobis, licet valde multam de hujusmodi speciebus quæstionem habuerimus cum eis.* Non ait eas esse emissiones quas probant, sed eas esse emissiones omnes possibles, quas dicere possunt, et præter eas non intelligere se alteram eos posse dicere; nec alium quempiam emittendi modum audivisse se unquam ab ipsis. Sed tantum abest eas omnes emissiones sibi asciscerent Valentiniani, ut vix ulla certa hypothesi stare possent, et quæstionibus sibi ea de re propositis facere satis. Id perspicue tradit Irenæus verbis sequentibus: *Hoc autem dicunt, quoniam emissi sunt unusquisque illorum, et illum tantum cognovisse qui se emisit, ignorans autem eum qui antea illum est. Jam non autem cum ostensione progrediventur, quemadmodum emissi sunt, aut quomodo capitale quid in spiritualibus fieri.* Et eas propter ad solvendas propositas sibi difficultates, explicandamve sententiam parum adeo comparati erant, ut auctore nostro teste, lib. III, cap. 15, n. 2: *Si aliquis ex his qui audiebat eos, quereret solutiones, vel contradicceret eis, hunc quasi non capientem veritatem, et non habentem de superioribus a matre sua semen affirmantes, in totum nihil dicerent ei, mediaram partium dicentes esse illum, hoc est, Psychicorum.* Quod homines ostendit temere quidquid in buccam veniret proloquentes, id vero nec explicare, nec certis rationibus munire valentes.

60. Quantum vero ex verbis eoruni, et ex recepta apud osnes hypothesi conjicere licet (nam ex iis solis, velimus, nolimus, ferenda sententia), Logon cæterosque posteriores *Æones* fuisse substantias

⁴⁹ Lib. I, cap. 1.

quasdam per se subsistentes, sed supremo Deo longe inferiores, concludere possumus. Angelici porro ordinis non immerito quis dixerit: hancque hæreticorum istorum mentem esse haud difficile probaverit. Primo enim Marcosii, qui nihil sere a cæteris Valentinianis dissidebant, nisi quod, ut pretium nugis adderent, ad symbolicam litterarum et elementorum farraginem, Pythagorico more, omnia revocabant, tradita sub his ænigmatis æonum genesi concludunt: *Toὺς δὲ φθόγγους ὑπάρχειν, τοὺς μηδηφοῦντας τὸν ἀνούσιον καὶ ἀγέννητον Αἰώνα: καὶ εἶναι τούτους μορφὰς, διὸ Κύριος ἀγγέλους εἰρήτη, τὰς δὲ διηγεκῶς βλεπούσας τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός.* *Sonos autem eos esse, qui formant (exprimunt) in-sustan-ivum et ingenitum æona, et esse has formas quas Dominus angelos dixit, quæ sine intermissione vident faciem Patris.* Nihil clarius: soni, id est æones, angelii sunt de quibus Christus (Matth. xviii, 10) dixit: *Angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei qui in cælis est.* Hæc vero non de omnibus æonibus, sed de posterioribus duntaxat intelligi, patet ex latissimo, quod inter primam tetrada et reliquos æones interesse volebant, discrimine. Illius siquidem *nomina sancta sanctorum intelligi, quæ non possunt enarrari, intelliguntur autem a solo Filio, quæ Pater scit quantum sunt, esse dicebant lib. 1, cap. 45, n. 4.* Quæ demonstrant quanto intervallo prima tetras superaret secundam, ac decada et dodecada; hasque proinde solas angelici ordinis esse posse. 2º Valentinianos a Simone Mago, Menandro, Saturnino, aliisque Gnosticorum principibus, prima doctrinæ suæ principia et rudimenta, et, ut ait Irenæus ⁷⁰, *initia emissorum accepisse*, jam non semel diximus. At illos primis et summis æonibus immediate subjecisse Angelos, Archangelos, Virtutes, Potestates, etc., diserte docent Irenæus, Epiphanius ⁷¹, Theodoretus ⁷² et alii. Angelos enim ab Ennœa Patris (procul dubio interposito Nu seu Monogene, quem ab eo re non distinguebant) emissos esse volebant Simon et Menander. Nec alia fuit Saturnini sententia, qui, referente Irenæo, similiter ut Menander, *unum Patrem incognitum omnibus ostendit, qui fecit Angelos, Archangelos, Virtutes, Potestates*, haud dubie quin per Ennœam et Nun. Constat tamen, et a nobis superius probatum est, veteres illos Gnosticos, perinde atque Valentinianos, e Nu eduxisse vel Anthropon, vel Logon; e prima tetrade secundam. Dum igitur ab Ennœa et Nu immediate emissos asserunt Angelos, dilucide satis, ni fallor, mente exponunt, significantque quid posteriorum æonum nomine intelligerent, Angelos videlicet, Archangelos, Potestates, etc. Solus Basilides, *ut altius aliquid et re-ticimilius inrenisse videtur, in immensum extendit gententiam doctrinæ suæ vel, ut loquitur Epiphanius, a Saturnino et Simone Mago erroris argumentum mutualus est, quæ alia ratione tractare et majore cum*

A pompa enarrare instituit. Nam Angelos paulo longius a Nu et Ennœa removit, interpositis nimis Logo, Phronesi, Sophia, et Dynami: quos quidem æones non re, sed virtute duntaxat et ratione ab innato Patre distinxisse videtur. Sed in hoc cum magistris consensit, quod primis illis ac summis æonibus Angelos immediate subjeceret. A Dynami siquidem et Sophia Virtutes, et Principes, et Angelos, quos et primos vocabat, genitos esse asseruit. Hoc ergo solum inter Valentinianos et Gnosticos interfuisse videtur, quod hi primi ordinis Angelos e supremis æonibus perturbate, nulloque certo ordine ac numero educerent; illi vero ordinatim componerent, ac sub certis quibusdam conjugationibus, in decada et dodecada, quasi in agmina divisos collocarent.

B 61. Dixi primi ordinis Angelos: multiplex enim apud illos fuit; neque existimandum Angelos illos, quos a summis æonibus emissos volebant, ejusdem ordinis ac dignitatis fuisse cum iis quibus [XXXIX] mundi hujus fabricationem ascribabant. Et quanvis alii ab aliis gradatim descenderent, maximum tamen inter priores et posteriores interjectum erat intervallum. Id ex Saturnini hypothesi manifestum est, qui licet *unum Patrem esse dicebat, qui fecit Angelos, Archangelos, Virtutes, Potestates*; non tamen ab his mundum factum, et omnia quæ in eo, sed a septem quibusdam ultiis Angelis asserebat. Clarius adhuc ex Basilide, qui *Virtutes, et Principes, et Angelos*, quos a Sophia et Dynami emissos esse contendebat, primos vocabat, a quibus alteros et alteros *Principes et Angelos factos esse dicebat: eos autem, qui posterius continent cœcum, quod etiam a nobis videtur, constituisse ea quæ sunt in mundo omnia.* Sic pariter et Carpocrates et qui ab eo, mundum quidem, et ea quæ in eo sunt, ab Angelis multo inferioribus ingenito Patre factum esse dicebant. Nempe Angeli illi inferiores extra Pleroma constituti erant; alii intra Pleroma degabant; et hi in multis ordinibus dispositi. Alii quippe dignitate et ordine præstantiores, vocabantur æones (quo etiam nomine Angelos identidem donavit Synesius superioris a nobis citatus in Hymnis), quasi dii secundarii, et ad divinitatem cæteris propius accedentes; alii ordinis inferioris, satellites Salvatori destinabantur. Angelorum etiam, qui extra Pleroma versabantur, non unus erat ordo, sed multiplex, alius alio sublimior et dignior; alii enim Angeli, alii Archangeli, quorum omnia varia officia et veluti præfecturae: ita tamen ut Pleromatis Angelis superioribus, quorum ministri erant, subessent. Nam in rebus creatis condendis in id potissimum incubuerat Salvator per Euthymesin, ut in æonum honorem omnia saceret, et imaginem Pleromatis invisibilis in omnibus exprimeret, ut refert Irenæus lib. 1, cap. 5. Ut ergo Demiurgus Angelos sibi subjectos, sic Nus sibi subditos habe-

⁷⁰ Lib. 1, c. 23 et 24. ⁷¹ Hier. xxi et seqq. ⁷² L. 1 Hier. Fab., lib. 1, c. 4 et seqq.

bat. Logos proinde Angelus erat, qui Dei mentis veluti verbum ac interpres oracula divina cæteris pandebat, ac per eos, per Salvatorem maxime, hominibus manifestari curabat: quique rerum omnium rationes et ideas, quas divina mens complectitur, per Bythium, Ageraton, etc., certa quadam proportione atque norma in Salvatorem veluti derivabat, ut hic secundum hoc exemplar cuncta per Enthymesin et Demiurgum effingi studeret; et ea propter⁷⁰ Salvatorem receptaculum Christi superiorie et universæ Plenitudinis, et ex omnibus generatum esse dicebant: quapropter Beneplacitum vocari, quoniam universum Pleroma bene sensit per eum glorificare Patrem. Alii autem ex solis decem Æonibus, qui sunt a Logo et Zos emissi, et propter hoc Logon et Zoen dici eum, parentum nomina custodientem. Homo etiam et Ecclesia Angelus fuit, qui spiritualibus hominibus, seu Ecclesiæ in terris degenti præfectus, hanc per Æones sibi subditos et per Salvatorem ad exemplum superioris Ecclesiæ instituit et informavit, seu, ut loquebatur Ptolemaeus, ἐφανέρωσε καὶ ἐγένετο, in lucem edidit, generavitque. Hinc etiam inferiorem hanc Ecclesiæ, seu spiritales homines, ut vocabant, imaginem superioris Ecclesiæ dicebant. Hinc etiam quidam eorum Salvatorem ex duodecim Æonibus, his qui sunt ab Anthrope et Ecclesia facti, generatum esse volebant: et propter hoc Filium hominis se confiteri, velut postgenitum (ἀνθρώπον, nepotem) Anthropi. Marcosii vero asserbant ab Anthrope et Ecclesia, Logo et Zœ Virtutes emanatas generasse eum, qui in terra manifestatus est, Jesum. Et Logi quidem locum adimplesse angelum Gabriel, Zoes autem Spiritum sanctum, Anthropi autem Altissimi virtutem: Ecclesiæ autem locum Virginem ostendisse. Et sic, inquietabant, ille qui est secundum dispositionem (ἢ καὶ οἰκονομίαν), generatur apud eum (παρ' αὐτῷ, ex eo, Anthrope, ni filior) homo, quem Pater omnium transeuntem per vulvam elegit per Verbum ad agnitionem suam, id est, ut per eum hominibus innotesceret⁷¹. Quibus mire confirmantur quæ modo diximus, Angelos inferiores, ex hæreticorum sententia, superioribus Pleromatis ministrasse, et Jesum a Verbo tanquam divinæ mentis interprete electum, ab Anthrope vero tanquam Ecclesiæ duce et præfecto in lucem editum, ut per Salvatorem oracula divina hominibus funderet, inferioremque Ecclesiæ fundaret et institueret.

62. Quæ vero hic de inferioribus Æonibus effutient fugatores isti, totidem segmina sunt, partim ex Scripturis et traditione misere dissectis, partim ex Platonicon philosophematisbus huc male translatis, collecta, pessimeque simul consuta. Nimurum in Scripturis legerant, per Verbum Dei facta esse omnia, Deum Patrem invisibilem esse, neminem unquam Deum vidiisse; audierant a pluribus antiquis Ecclesiæ Patribus, Deum Pa-

A trem invisibilem semper mansisse, nec usquam hominibus manifestatum per seipsum fuisse, sed per Verbum suum, quod iisdem identidem sub visibili specie conspiciendum se præbebat, loquebaturque, ut eo videndo et audiendo paulatim assuecerent: viderant in iisdem Scripturis passim, verbum Domini factum esse ad prophetas, et in iis locutum fuisse; angelos tamen saepius in Dei nomine et persona verba fecisse, et sub humana figura hominibus apparuisse, legem disposuisse et ordinasse, Ecclesiæ curam gessisse, Christum nostrum angelum Novi Testamenti vocari, et alia ejusmodi. Quæ omnia inepte consuentes, fabulam, quam dixi, contexuerunt; Logon et Anthropon angelos esse a Dei mente emissos, ut oracula divina funderent, conspiciendosque hominibus se præberent, ac successione quadam aliorum Æonum Salvatorem, Angelum Testamenti, gignerent, qui Jesum Ecclesiæ conditorem illustraret, et in hunc descenderet, in quo proinde Logos et Anthropon exprimerentur.

B 63. At si Christiana religio et Scriptura formam, Platonica dogmata materiam toti fabulae præbuerunt. Platonici præter unam πρεσβυτάτην αἰτιαν, antiquiorem ac superioriē causam, ut loquuntur Jamblichus⁷², quæ diis omnibus supereminet, multiplex deorum genus distinguebant; alios qui sunt in hoc mundo, alios qui in intelligibili⁷³. Ut de posterioribus duntaxat hic ἥγαμ, hos Proclus in νοητούς, intelligibiles, et νοερούς, intellectuales, seu intelligendi facultate præditos dividit. Similis est illa Chaldaeorum apud Damascum deorum series, αἱ πηγαὶ, fontes, οἱ νοεροὶ, intellectuales. De quibus licet, pro more, obscure omnino et allegorice dissererent, hæc tamen, quantum assequor, ex eorum sermonibus erui posse videntur. Vii illi, quos πηγαὶ et νοητούς vocant, ipsissimæ sunt divinæ mentis ideæ, supremaque rerum omnium exemplaria in intimo Dei intellectus sinu recondita; multiplicia quidem, si terminum species, res videbilet quas exprimunt et exhibent; unum quid vero et simplicissimum Ens, si cum Deo conserfas, a quo nec re distinguuntur, [XL] nec separantur. Hancque Platonicon genuinam esse doctrinam, superiorius demonstravimus. Si cui vero scrupulum injiciat, quod ideæ divinæ appellantur dii, hunc eximet Proclus scribens lib. 1 *Platonica. theol.*, cap. 24, multis in locis Platonem ea, quæ deos participant, iisdem nominibus exornare, et deos vocare: Πολλαχοῦ δὲ ὁ Πλάτων καὶ τὰ μετέχοντα τῶν θεῶν, τοὺς αὐτοὺς ὀνόμαστι ἀποσέμνει⁷⁴, καὶ θεοὺς ἐπονομάζει. Ex quo concludit, alium quidem esse simpliciter Deum, alium propter unionem, alium propter communionem, alium propter connexionem, alium vero propter similitudinem. Ληπτέον τοινυν ἐκ τούτων ἀπάντων, ὅτι Θεὸς, δὲ μέν εστιν ἀπλῶς Θεὸς, δὲ καθ' ἐνωσιν, δὲ κατὰ μεθεῖν, δὲ κατὰ συνα-

⁷⁰ Iren., lib. III, c. 16, n. 4, et lib. I, c. 12, n. 4. ⁷¹ Vide Iren., lib. 1, c. 5, n. 6; c. 8, n. 5; c. 12, n. 4; c. 15, n. 3. ⁷² Sect. v, cap. 9. ⁷³ Jamb., sect. 1, c. 19. ⁷⁴ ἀποσημάνει.

φήν, δὲ καθ' ὅμοίωσιν. Porro ideæ divinæ at πη- γαλ dicebantur, quod rerum omnium fontes et prin- cipia sint, et veluti archetypa, quæ Deus agendo iunitatur: dii autem νοητοί, quod utope spiritales oivini intellectus affectiones, sola mentis intelligentia comprehendendi queant. Dii vero νοεροί, intellec- tuales, sunt angeli superiores ac Deo propiores, intelligendi facultate pollentes, seu mentes illæ co- llestes, quibus divina illa exemplaria, pro intelligentiæ viribus, contemplari et exprimere, et ad eorum normam opera dirigere datum. Et ita sen- sisse Platonicos satis aperte significat Proclus, qui lib. III, cap. 21, post τὸν πρώτον, γαλ ὅψηλότα τὸν θεόν, prima et altissima genera deorum, νοητῶν videlicet, immediate collocat τὸ δεύτερον, γαλ ἀγγελικὴν ἔχοντα τάξιν, deorum genera secunda, et angelicum ordinem. Itaque dii νοεροί, qui secundas in ordine deorum mundi intelligibilis tenebant, sunt ipsimet angeli superiores. Consen- tit et Iamblichus, qui sect. 41, cap. 2, 3 et seqq., primo loco deos νοητούς constituit. His proxime accedunt archangeli, quos sequuntur angeli. Ar- changebos autem secundum deorum gradum obti- pere, non obscure innuit cap. 7, ubi de deorum, archangelorum et angelorum, dum sese videndos offrunt, speciebus disserit. Di, inquit, circa se deos, vel angelos astantes habent, archangeli asci- scunt sibi alios angelos, etc. Haud dubium enim quin dii illi, quos dii astantes habent, archangeli sint, quos immediate post deos νοητούς statuit. Sed C rem totam omnium clarissime demonstrat Ficinus jam a nobis citatus, in *Comment. in Convit.*, c. 3, ubi triplicem, ex Platonis sententia, mundum dis- tinguens: *Primum omnium, inquit, est Deus uni- personum auctor; quod ipsum bonum dicimus. Hic monem prius creat angelicam; deinde mundi hu- jus animam, ut Plato ruli; postremo mundi corpus. Mens angelica primus mundus est a Deo factus, etc.* Adeo certum est, Platonicorum mundum intelligibilem aliud nihil continere, præter primam cau- sam, formarum omnium et specierum feracem, et angelos. Hanc vero ipsissimam esse Valentinianno- rum et Gnosticorum omnium hypothesis manifeste patet. Quid enim aliud prima illa præconitata al- zta, superior et antiquior causa, quæ diis omni- bus supereminet, quam Valentiniarum *Proarche*, *Propator* et *Bythus*, in invisibilibus et inenarrabilis- bus altitudinibus præexistens, invisibilis, sempiter- nus, ingenitus, in silentio, et in quiete multa degens in immensis saeculorum intervallis, antequam Aeo- nes emitteret? Quid aliud dii νοητοί, intelligibiles, paternæ mentis ideæ, formæ et exemplaria, ad quorum exemplum cuncta effinxit, quam Ennoia, Nus et Veritas, radix omnium; Nus, inquam, Pa- ter et initium omnium, in quo supremus Pater præ- missit omnia seminaliter? Quid aliud dii Platonicorum νοεροί, intellectuales, divinarum idearum con- templatores, et imitatores, archangeli seu angeli superiores, quos gradatim alterum ex altero deri-

A vabant, et quibus, ut vult Plato in *Timæo*, mandat Deus, ut ad imitationem sui rerum inferiorum fa- bricationem aggrediantur; quam hereticorum se- cundi Aēones, quos omnes in intellectum et deside- rium exquisitionis sui Patris adducere vult Nus, quiqne ad divinæ Mentis ideas attenti, volentes et ipsi de suo clarificare Patrem, emitunt emissiones, alios videlicet Aēones, quos in agendo successione quadam ac serie dirigunt, et quorum ministerio suprema rerum exemplaria in condendis rebus ex- primi curant? Tanta inter utramque hypothesim affinitas est, ut cum major esse non possit, eadem prorsus esse videatur. Hoc tantum interest, quod altera tota ad profanam gentilium theologiae com- parata sit; altera vero Scripturarum ope tantillum B ad Christianam theogiam deflexa sit, sed nūgū istis ita defœdatam, ut quæ cui præferenda sit, ambigas. Vereor, ne si latius et per partes, quod facile fieri posset, expenderetur utriusque systema- tis affinitas, longius excurreret oratio: eruditio le- ctori viam aperuisse sufficiat. Interea ex hac tenus dictis, ni fallor, concludet, non modo posteriores Valentiniarum Aēones, ipsissimos Platonicorum archangelos fuisse; sed et invisibile et spiritale illud Pleroma a mundo intelligibili Platonis, ut exemplum ab archetypo, manasse. Jam ad alteram Valentiniiani systematis partem, nimirum Achamothæ fabulam, seu ea quæ extra Pleroma contige- runt, sermonem convertamus, tempus est.

64. Extra Pleroma Sophiæ Enthymesin, cum appendice passione relegatam dicebant Valentini- ni, in umbra et vacuo, formæ, figuræ, ac luminis expertem misere jacente, ubi per necessitatem effervescebat. Postea vero quam ejus auxilio venit superior Christus, ac odore quodam immortalitatis perfudit, forma ei indita secundum substantiam, melior quidem ejus conditio fuit, ita ut rudem in- digestamque rerum omnium creatarum molem jam profundere, et aliquantulum secernere cœperit; nondum tamen ab omni calamitate liberata, donec missus ad eam *Salvator* scientiæ formam ei indide- rit, et a perturbationum æstu solverit. Latentem sub his ænigmatis Platonicam mundi animam de- prehendere haud arduum. Plato, pro eo cui de in- dustria studebat, allegorico ac symbolico philoso- phandi more, totum hoc universum esse flingebat ζῶν Ἐμψυχον καὶ ἔννοιαν, animal quoddam: vivens, ac intelligens, ex corpore et anima concretum. Corporis universi nomine intelligit τὸ δραπέτων καὶ ἀπτῶν, materiam quæ videri et tangi potest. Quod vero tum ipse, tum discipuli ejus tam magnifico verborum apparatu de anima mundi disserebant, ad illud reserbarunt, et ex eo decerptum erat quod Gen. 1, 2, scriptum legitur: *Spiritus Dei serebatur super aquas; id est, super informem ac indige- stam totius universi materiam, ut ei formam, mo- tum, vitam ac secunditatem inspiraret. Nemipè Plato per spiritum universi, universalem spiritum, animam mundi, sapientiam, virtutem seu efficien-*

tiam Dei intelligit, quæ cuncta movet, dirigit, ordinat et disponit. [XLII] Sic enim ipse describit lib. x *De leg.*, pag. 896: Ψυχὴν ταῦτα ὄν, καὶ τὴν πρώτην γῆνεσιν καὶ κίνησιν τῶν τε θυτῶν, καὶ γεγονότων, καὶ ἐσομένων, καὶ πάντων αὖ τῶν ἐναντίων τούτοις: ἐπειδὴ γε ἀνεφάνη μεταβολῆς τε καὶ κινήσεως ἀπάσης αἰτίᾳ ἀπατᾷ. *Idem esse et animam et primam originem, motumque eorum quæ sunt, quæ fuerunt, et erunt, omniumque rursus his contrariorum: quandoquidem et mutationis et universi motus omnibus causa est.* Et paulo post vocal ψυχὴν διοικοῦσαν καὶ ἐνοικοῦσαν ἐν ἀπατᾷ τοῖς πάντῃ κινούμενοις, *animam regentem, et in omnibus, quæ moveruntur, inhabitantem.* Unde concludit, animam ante corpus exstissem, corpus vero secundum et post animam natum esse, quandoquidem hoc ab ea regatur et moveatur: quod enim alteri causa motionis est, hoc prius sit necesse est.

65. Porro illam mundi animam non statim perfectam, omnibusque numeris absolutam fuisse censabant Platonici. Nam, ut ait Plato in *Timæo*, cum vellet mundi architectus mundum intellectuale animal facere, neque posset intellectus absque medio adesse corpori, conjunxit intellectum quidem animæ, animam vero corpori, atque adeo ut medio infuderit mundo, et inde per cuncta diffuderit. Prius ergo condidit animam Deus, nondum proinde perfectam donec intellectu ditaret. Sed rem totam melius et ad propositum nostrum aptius edisserit Ficinus cap. 3, in *Conviv. Platonis*, ubi Platonico-ruin sententiam explicat. *Principio, inquit, Deus natus illius creat substantiam, quam etiam essentiam nominamus. Haec in primo illo creationis suæ momento informis est et obscura. Quoniam vero a Deo nata est, ad Deum sui principium ingenti quodam appetitu convertitur. Conversa in Deum, ipsius radiis illustratur. Radii illius fulgore ille suus appetitus acceditur. Accensus appetitus Deo totus inhæret: inhærendo formatur; nam Deus qui potest omnia, in mente sibi inhærente creandarum rerum naturas effingit. In ea igitur spirituali quodam modo pinguntur, ut ita loquar, omnia quæ in corporibus ipsis sentimus. Illis cælorum, elementorumque globi, sidera, vaporum naturæ, lapidum, metallorum, planitarum, animalium formæ cognoscuntur. Hujusmodi rerum omnium species, Dei sumento quodam in supra illa mente conceptas, ideas esse non dubitamus, etc.* Quod hic sub allegoriarum tegumentis traditur, his ambagibus missis clarius et simplicius exponi potuisse. Nempe quam vocant animæ substantiam nondum formatam, chaos est, seu materia, quam informem et rudem, certarum figurarum ac motionum expertem condidit Deus; quæ tamen, ex legibus ab eo statutis, certis quibusdam formis, motibus ac figuris instrueretur, exigebat. *Huic primum vim motricem indidit, quæ paulatim sese exserens, eos motus, Deo dirigente, civit, ex quibus materiæ partes sic invicem aplatæ, compositæ, atque ordinatæ, ut cornorum formæ ad su-*

*A perni exemplaris imaginem atque normam prodierint. Id ipsum est quod exprimere voluit Plato in *Timæo* scribens, mundum ex intellectu et necessitate, seu erratica causa compositum esse, id est ex ipso formarum ordine atque materia. Sic enim animam mundi, seu vim motricem, quam veluti semen quoddam materiæ impressit Deus, et ipsam materiam vocat: illam quidem, quoniam intelligentiæ divinæ simulacrum est: banc vero, quia non propter seipsum, sed tanquam formis ultimis necessaria est introducta, has vel illas successive sic exceptura, ut nullius tenax sit, sed ad omnes suapte natura indifferens. Possimus quin etiam, inquit Ficinus in *Tim.* cap. 39, sub necessitatis nomine intelligere non materiam solam, sed animam quoque ejus in primo processionis suæ signo velut informem, materiæ instar, consideratam. Utraque enim tam anima, quam materia, in primo originis suæ signo informis quidem est, sed facile formabilis est per intelligentiæ munus: unde et ipsi animæ rationes seminaque formarum naturalium infunduntur, et materiæ qualitates, atque formæ.*

66. In his autem Platoniorum placitis totam Achamothæ fabulam plus quam adumbratam nemo non deprehendit. Enthymesi siquidem superioris Sophiæ, separatae a superiori Pleromate cum passione, in umbræ et vacuitatis locis effervescenti per necessitatem, extra lumen factæ et extra Pleroma, informi et sine specie, quia nihil apprehendit (sic describunt Valentiniani), tanta est cum anima mundi, qualem modo ex Platoniorum sententia descriptissimus, affinitas, ut major vix esse possit. Utraque a Dei sapientia et virtute emanat. Utraque primum in chao, seu materia obscura, tenebrosa et incondita delitescit, informis et sine specie, velut fermentescens, ac paulatim vim suam exserens: utraque nihil apprehendit, utrique indita primum forma secundum substantiam tantum, sed non secundum scientiam; quia, etsi initio motus quidam fuit; quia tamen inconditus, vagus, ut ita dicam, inordinatus et indeterminatus; nullam certam speciem aut formam exhibebat: utraque deum divini luminis radioscepit, quia vis motrix atque σπερματικὴ materiæ impressa a Deo excitari debuit, ut in actum prorumperet. Quod addunt Valentiniani, Enthymesin jam aliquali immortalitatis odore perfusam, variis perturbationum æstibus, ex quibus varia mundi elementa prodierunt, agitatam fuisse, donec ad Christum conversa, missum Salvatorem excepit, Patris et Æonum potestate decoratum, qui eam a perturbationibus liberaret, hasque ab ea secretas commisceret, condensaret, atque ex incorporeâ affectione in incorpoream materiam immutaret; ineptiæ sunt, eo verborum apparatu, qui moveat imperitos, venditatores; quibus id duntaxat innuitur, diversis tum primum perturbatisque motibus agitatum chaos, ad eas deum motionum species, rationes et modos, Deo ordinante, determinatum fuisse, ex quibus partes

sibi repugnantes ab invicem discedentes, cognatæ secum coalescentes, variis rerum formis in lucem edendis aptæ fierent. Cur ea materia *incorporeum* a *Valentinianis*, tum a *Platonicis* dicatur, expusimus in notis lib. 1, cap. 4, n. 5. Sed quia *Platonis* sententiam exponens refert *Laertius* pag. 208, quia mire quæ hactenus diximus confirmant, referre non pigebit. Aiebat *uimirum* *Plato* εἰναι δέ τὴν ὅλην ἀσχημάτιστον καὶ ἀπειρον, ἐξ ἣς γνέσθαι τὰ συγχρίματα. Ἀτάκτως δέ ποτε κινουμένην, ὅπο τοῦ Θεοῦ φῆσιν εἰς Ἑνα συναθήναι τόπον, τάχιν ἀτάξιας κρεπτονα ἡγησαμένου. Esse materialm informem et infinitam, ex qua concretiones fiant. Ea cum aliquando temere et inordinate moveretur, a Deo ait in unum locum coactam, quod ordinem temeritatem præstare censuerit. Confer, si lubet, *Platoneum* in *Timæo*. Id ipsum aliis verborum involucris tegere *Ophitis* et *Sethianis* animus erat, dum aiebant, *Sophlam* descendenter in aquas, petulanter eas movisse et assumpsisse ex [XLII] eis corpus: *humectioni enim luminis ejus omnia accurrisse, et adhæsisse* ⁷⁰, et cætera ejusmodi dellirantium hominum commenta, quæ a *Valentinianis* penes ineptiæ modum, non penes ipsam rem differunt. In hoc verò utrique *Platonicis* stolidiores extiterunt, quod hi animam mundi a Deo ipso tanquam principio, et mundo tanquam subiecto, re distinxisse non videantur; illi vero *Enthymesii* suam ab utroque sic distinxerint et separaverint, ut in substantiam quoddam per se subsistente, ac secundarium quoddam Deitatis genus transformarint.

67. *Achamothæ* fabulam excepit mundi hujus aspectabilis origo, constitutio et ordinatio, quam fusius exponit *Irenæus*, et nos ex ipso compendio superius descriptissimus. Summa huc redit, primum omnium ab *Achamota* conditum *Demiurgum* ex animali substantia, cætora omnia deinceps fabricatum fuisse, tum coelestia, tum terrena, tum animalia, tum sensu et vita destituta, *Angelos*, *Archangelos*, *Cosmocratorem* seu *diabolum*, et *dæmonia*, septem cælos, quos intelligentia preditos, imo et *Angelos* esse volebant, *Hominem* demum ex triplici substantia concretum. Cæcus tamen et inscius quid ageret, tanta hæc molitus est *Demiurgus*: at clam dirigebat *Mater Achamoth*, hanc vero *Salvator*, ut cuncta ad imaginem invisibilis *Pleromatis* efficerentur. Sedes *Demiurgo* constituta supra septimum cælum; *Mater* superiorum locum, medium videlicet, quod inter *Pleroma* et mundum visibilem intercedit, spatium occupabat. In quibus omnibus luce meridiana clarius iterum relucet *Platonicorum* aliorumque veterum philosophorum dogmata. E molestissimæ quæstionis, unde malum? ambagiibus expedire sese cum nequicquid plures e vetustioribus philosophis, existimarunt, *Plutarcho* teste in *Is.* et *Osir.*, duos esse deos καθάπερ ἀντιτέχνους, quasi contrariis artibus deditos, alterum bonorum,

A alterum malorum fabricatorem. *Illum bonum* deum et *Oromazen*, hunc dæmona et *Arimaniam* appellabat *Zoroaster*; *illum* e plurimissima luce, hunc e tenebris et ignorantia genitum: a primo bonos, a secundo malos deos genitos esse volebat, et inter hos alium deum intermedium nomine *Milbram* existere. Ilas impurissimas repeliere lacunas tuis: *Marcionites*, tum *Gnostici* veteres, ut inde duplex rerum principium, alterum bonum, alterum malum, alterum alteri perpetuo insidiantem et adversantem excitarent. *Valentiniani* vero, ut portentosi dogmatis invidium declinarent, *nominibus* quidem honestius utebantur, ut loquitur *Irenæus*; neque enim Deum malorum effectorem aperte profitebantur: at revera venenum crudius sorbebant, ut ostendit idem *Irenæus* ⁷¹, dum rerum conditorem ex eu labe, quæ extra *Pleroma* emissa est, temerario videlicet et supra modum audaci *Sophie* facinore genitum, ac ignorantiae, cæcarum nempe *Achamothæ* perturbationem fructum esse asserebant. Nam Deum malum auctorem mali, et Deum cæcum et ignorantem inducere, ejusdem sceleris esse videtur; imo hoc altero gravius. Neque enim Deus iste cæcus a se est, sed ab *Achamothæ* conditus est, dirigente *Salvatore*, quem vicissim regant et inspirant tum supremus Pater, tum cæteri *Æones*; ac proinde ignorantia, malorum omnium somes et radix, et mala ipsa, quæ inde pullulant, in summum Deum refunduntur. Sieque recrudescit pestiferum virus, quod e corruptis philosophorum labiis haustum emollire conantur *Valentiniani*.

68. Eo usque desipisse *Platonicos*, ut duos deos, alterum bonorum, alterum malorum auctorem fingerent, non legimus: imo quamlibet aliam, præter Deum, malorum causam esse quærendam constanter asseruerunt. Verumtamen est quod dum rerum inferiorum creandarum et administrandarum provinciam angelis demaṇdabant, aliis postmodum offensionis ansam præbuerint. Id innere videtur *Plato*, cum in *Timæo* Deum filios suos, id est inferiores angelos adhortantem inducit, ut ad imitationem sui, mistionem sub luna rerum aggreditantur, hominique subjiciant omnia, ac rationalem ejus animam ab ipso acceptam corpori D eaduco infundant. Quod expendens simul et refellens *Augustinus* lib. xii *De civit. Def.*, cap. 26, scribit, *Platoneum minores, et a summo Deo factos deos, effectores esse voluisse animalium exteriorum, ut immortalem partem ab ipso sumerent, ipsi vero mortalem attexerent. Proinde animalium nostrarum eos creatores esse notuisse, sed corporum*. Sed *Platoni*s præceptoris mentem clarius expressit *Proclus* lib. v, cap. 29, ubi sic distinguit: mundum indigere Deo Patre, ὃς ὑποστάτου τῶν ὅλων, καὶ τεννήτορος, tanquam fundatore a quo fulciatur, et genitore: τὸ δὲ γέννητον, καὶ παράγειν, καὶ τὸ προνοεῖν, θεῶν ἐστιν τόπον, καθόσον εἰσὶ θεοί. *Ipsum vero go-*

⁷⁰ *Iren.*, lib. 1, cap. 30. ⁷¹ Lib. III, cap. 12, n. 13.

nerare, et producere et providere, deorum esse primum, quatenus sunt dii. Primum quidem causam esse Deum Patrem, quatenus exemplaria rerum formas continentia, quibus dirigantur dii, minister; at τὸ γεννητικὸν, καὶ ὑποστατικὸν ἀλλων, καὶ προνοητικὸν αὐτοῖς διαφέρειν τοῖς θεοῖς, ipsam generandi vim, et ipsam aliarum causam fundatricem, et ipsam providendi facultatem ad ipsos deos maxime pertinere. Consentit Sallustius philosophus lib. *De diis et mundo*, cap. 6: Deorum, inquit, alii mundani, alii supermundani. Tῶν δὲ θεῶν, οἱ μὲν εἰσιν ἐγχόσμιοι, οἱ δὲ ὑπερχόσμιοι. Ἐγχόσμιοι δὲ λέγω, αὐτοὺς τὸν κόσμον ποιοῦντας θεούς. Tῶν δὲ ὑπερχόσμιων, οἱ μὲν οὐσίας ποιῶντες θεῶν, οἱ δὲ νοῦν, οἱ δὲ ψυχάς. Mundanos dico eos, qui mundum condunt, deos. Supermundanorum vero alii deorum substantias, alii mentem, alii animas efficiunt. Ideoque, pergit, trino ordine discriminantur. Mundanorum hi condunt mundum, alii eundem animant, alii ex variis diversisque compactum adaptant, alii adaptatum custodiunt. Quod vero dicit illi tum mundani, tum supermundani primo Deo longe inferiores sint, docet cap. preced. ubi ait, τὴν πρώτην αἰτίαν μίαν εἶναι, primam causam unam esse. Πλατὼν γάρ πλήθους, inquit, ἡγεῖται μονάς, δυνάμεις καὶ ἀγαθότητι πάντα νικᾷ: καὶ διὰ τοῦτο πάντα μετέχειν ἐκείνης ἀνάγκη. Multitudini namque universae praeest unitas, potentia et bonitate omnia superans; ideoque omnibus communicari necesse est. Eademque Iamblichī sententia est, sect. v, cap. 9. Tum cap. 14 deos sic partitūr, ut alii sint *materiales*, alii *immateriales*. *Materiales* vocat eos, qui licet a materia maxime separabiles sint, eam immateriali sua potentia comprehendunt et exornant, eique adsunt, ac dominantur, et una cum ea existunt. *Immateriales* appellat eos, qui omnino a materia liberi sunt, eique longe praeceplunt. Omne autem rerum humanarum administrationem ad deos *materiales* pertinere vult, non ad *immateriales* (nisi quatenus hi deos *materiales* eorumque potentias in se, tanquam causa una et [XLIII] prima, complectuntur), quia, administratio hæc particularis est, et admistum habet quoddam anxietatis genus, neque omnino a corporibus segregata est, nec capere potest liquidam et imperturbatain gubernationem. Quare sect. ii, diversis deorum inferiorum generibus et ordinibus diversas in administratione mundi, periude atque Sallustius, stationes, officia et functiones assignat. Sic pariter et Ficinus in *Critiam Platonis*, deos in supercœlestes, cœlestes et subcœlestes ex Platonicorum sententia partitūr; primis amplissimam providentiam, secundis minus amplam, posterioribus ad angustiora redactam tribuit, utpote qui certis terræ plagiis rerumque generibus divina distributione præsint: quemadmodum et cœlestes alii aliis cœli partibus, sphæris et stellis præponuntur. Ex quibus omnibus liquido certum est, Platonem ejusque discipulos non existimasse primum principium per

A se creavisse res conditas; sed id secundo post illud loco constitutum est, angelos videlicet. Hinc Numenius apud Eusebium, lib. xi *Præp. evangel.*, cap. 18, Platoni hæc verba tribuit: *O homines, quem vos arbitramini primum Deum, mundi opificem, non est primus, sed est adhuc eo superior.* Cui effato concinit oraculum istud:

Πάρτα γάρ ἔξετελεσσε Πατέρον καὶ τῷ παρέδωκε Δευτέρῳ, διὰ πρότονον καὶ λητέστερον γένος ἀντρώπῳ. Οmnia siquidem perfici Pater, et menti tradidit Secundæ, quam primum Deum vocal omne hominum genus.

Quod exponens Psellus ait, Mentem secundam vocari ab hominibus Deum primum, quod nesciant Patrem supremum.

B 69. Ab his fontibus effluxit communis Gnosticorum omnium sententia, Ἄγγεlis tum creandi, tum regendi mundi munus impositum fuisse. Nec secus sensere Valentini. Quamvis enim Demiurgum, Deum et Patrem interdum nominarent, revera tamen intra naturæ angelicæ limites concludebant. Demiurgum et ipsum angelum esse dicunt, *Deo similem*, inquit Ireneus lib. i, cap. 5, n. 2, et lib. ii, cap. 8, n. 3. Nec minus aperte scribit lib. iv, c. 4, n. 1, hanc esse Valentini. *naturæ* mentem, Demiurgum naturaliter neque Deum, neque Patrem esse, sed verbo tenus dici, eo quod dominetur conditioni. Quod et idem de Enthymesi seu Achamoth dicendum. Et hinc est quod sanctus doctor hæc hæreticorum deliria consulans libro ii nullatenus inter Valentini. *naturæ* cæterosque Gnosticos distinguit; sed probare satis esse sibi censuit mundum non ab angelis, aut archangelis, sed ab uno et eodem Deo et Patre conditum fuisse. Commune vero tum philosophis, tum hæreticis isthæc asserendi principium fuit, Deum summum et Patrem ignotum ac invisibilem esse ac mansisse, nec per rerum creationem se ipsum manifestando prodidisse: aliis existimantibus Dei majestatem haud decere, ut ad rerum inferiorum curam per seipsum suscipiendam sese demitteret; aliis timentibus, ne mala quibus labefactatur orbis, in ipsum refunderentur, si hunc ipse regeret creavissetque. Hinc sponte fluebat, orbis regimen et creationem alterius cuiuspiam a Deo Patre opus et effectum esse: cumque neutri ullam aliam ultra hunc sive personam, sive naturam intelligentem nosset quam angelicam, in hanc operis molem recumbere voluerunt. Quæ prava inde enascantur consecaria, paulo post referemus.

70. Interim, quod mundum hunc inferiorem ait superioris, seu Pleromatis imaginem effictum dicebant Valentini, alterum doctrinæ Platonicæ caput est, quod in suam hypothesis transiulerunt. Notissimum quippe, nec semel a nobis jam dictum, invisibilem seu idealem Platonis mundum, rerum omnium idcas et formas a Dei mente conceptas continere; quas quidem supremus Pater angelorum opificium mentibus insculpit, et quasi oculis objicit, ut ad illius archetypi exempludi mundum hunc in-

feriorem efforment : et eapropter scripsit Tertullianus in lib. *De anima*, cap. 17, in ideis Platonicis *reducere hæretica semina Gnosticorum et Valentianorum*. Angeli etiam et Archangeli, quos creat hæreticorum Demiurgus, angeli seu dii mundani sunt, quos a superioribus progenitos esse, multiplici ordine, serie et successione, statuebant Platonici. Ut enim Archangelos diis, sic Angelos Archangelis, Angelis heroes, heroibus animas subiectabant. Animatos item septem planetarum, aliarumque stellarum orbes, et intellectu prædictos, immo et Angelos esse, aequæ ac Valentianiani, sustinebant ; non quidem ratione formæ informantis, sed assistentis, ut loquuntur in scholis ; vel, ut exponebant Valentianiani, non re, sed virtute ; quatenus unicuique cœlo et sideri præfectorus adest Angelus, qui motus hujus regat ac moderetur, ut passim explicant Platonici. Hocque septem planetarum orbibus præfectors Angelos, septem Κοσμοράπτορας esse puta, de quibus Damascius : quanquam ipse Κοσμοράπτων ordinem duplum esse velit ; alii siquidem mundum superiorem, seu cœlestem, alii inferiorem moderantur : quod et ipsum Jamblichus sect. II innuit, ubi Archontas duplices distinguit, alios superiores, alios inferiores. Ex horum numero fuisse videtur ille Valentianorum Cosmocrator seu diabolus, omnisque malorum dæmonum caterva, quam *spiritalem malitiam* vocabant, quamque a Demiурgo ex Achamothæ tristitia conditam asserebant. Cur vero hoc interesse vellent Demiurgum inter et Cosmocratora, quod hic ea quæ sunt super eum intelligeret, alter ignoraret, haud facile quisquam dixerit. Hanc quidem rationem afferunt, quod Demiurgus animalis sit, diabolus vero spiritualis nequitia ; sed rem implicat potius, quam explicat. Qui enim ex animali Demiурgo prodire potuerit Cosmocrator, qui, si non natura, saltem intelligentia superior sit : et qui ex tristitia Matris Achamoth condi potuerit spiritualis Angelus, ex ejusdem conversione animalis tantum, non video, nec quidquam, quo nodum hunc solvam, ministrat Platonica philosophia. Illud duntaxat ex Porphyrio in Epist. ad Anebonem erui potest, hoc dæmones bonos a malis disprepare, quod illi animæ sint spiritui adjunctæ, sed spiritum ratione superantes, corpusque harmonica proportione compositum cum habeant, in beneficia natura sua proclives sint ; hi vero animæ sint spiritui adjunctæ, sed ei ratione cedentes, corpusque inconcinnæ compositum et male affectum sortiti, iræ et cupidinum impetu feruntur, quibus ad mala omnibus inferenda [XLIV] instigantur. Nempe id discrimen esse volebat deos inter et dæmones, sive bonos, sive malos, seu inter angelos superiores et inferiores, quod primi imparibiles essent et intelligentiae puræ, alii vero mentis participes et animales. Jam enim in Platonicorum scholis obtinebat ea sententia,

A duplex dæmonum genus, bonorum videlicet et malorum, esse statuendum. Secus sentiebant Pythagoras aliisque veteres, quibus aliud dæmonum genus, quam ἄγνων, purorum et beneficorum, haud agnatum fuisse probant ea carmina, quæ vulgo Pythagoræ ascribuntur. At cum Plato in *Timæo* et alibi placitum istud aut induxisset, aut recens natum confirmasset, in dæmonum ordinem referendas esse animas heroum, id est eorum hominum, qui tum beneficentia ac liberalitate erga patriam, tum justitia ac pietate præ cæteris excelluerant ; hiuc ad amplificandam dæmonum turbam aditum sibi cito patefecere adulatio et timor. Quicunque enim viri potentes popularibus suis formidolosi vixerant, vel qualibet alia ratione nomen sibi inter suos fecerant, licet impuram flagitiosamque vitam duxissent, mortui facile invenerunt et adulatores, qui eos in heroum ac dæmonum numero collocarent, atque sacra decernerent, et ignavos ac timidos homines, qui sic collocatorum memoriam divinis honoribus celebrarent. Sed cum ridicula illa faciliorque apotheosis, qua scelës mortalibus sacra interdum decernebantur, invicta adversus ethnicam religionem argumenta Christianis suppeditaret ; horum vim atque pondus ut declinarent philosophi, duplex dæmonum heroumque genus statuere coacti sunt, alterum beneficium, maleficium alterum et malesudum ; illis quidem fieri sacra bonoris ac religionis causa, et ut opitulentur ; istis vero cautionis ac provisionis gratia, ne noceant. Sic fere rem explicant Jamblichus ¹⁸ et alii. Is vero licet non neget dæmones quosdam natura malos esse et improbos, qui tamen a natura ita constituti sint diserte satis nou explicitat ; at quod ad alteram quæstionis partem attinet, dæmones scilicet omnes corporeos esse et animales, fatetur id ita plerisque philosophorum videri, hancque communiorum esse sententiam, sibi tamen non probari. Et revera multorum philosophorum opinionem fuisse docet Plutarchus in libro *De placit. philosoph.* Litem dirimere nostri non est instituti ; sed observare sufficiat, quod consilium nostrum fuit, ab hac philosophorum opinione Valentianorum Demiurgum animalem, et forte etiam catervam illam spiritualis nequitiae fluxisse.

D 71. Nec vero in eo solum hæretici istis veteribus philosophis assentiebantur, quod Demiurgum suum, cæterosque inferiores angelos animales esse vellent, sed et in eo quod illi sedem in medietate, ut loquebantur, assignarent. Idem quippe de dæmonibus sensisse Platonem, extra omnem dubitationis aleam positum. Cujus quidem assertionis hanc assert rationem in *Convivio* ; quod cum dii superiores et homines natura maxime distent, dæmones interjici debeant, qui medium locum impletant, et distantes conjungant ; idque non solum natura, sed munieris functione etiam præstent, in-

¹⁸ Sect. I, cap. 15 et 16.

terpretando et trajiciendo humana ad deos, et divina ad homines; videlicet, deorum monita et precepta ad nos, preces et sacrificia nostra ad illos. Ex quo sequebatur eos vaticiniorum omnium et prophetiarum auctores esse, quas pro suo quisque modo, affectu et natura inspirabat. Huic Platonis sententiae omnes Academici sequentibus saeculis semper assensere, ut Plutarchus in lib. *De defectu orac.*, Apuleius in libro *De deo Socratis*, Jamblichus, Proclus et alii. Sic pariter humana cum divinis consociabant Valentiniiani. Hominibus per Demiurgum animalem in medio constitutum, commercium intercedebat cum matre Achamoth spirituali, supra Demiurgum collocata. Quia vero illa media inter Demiurgum et Pleroma considerabat, hujus interpositionis fibula Pleroma cum Demiurgo conjungebatur. Cujus etiam dogmatis idem quod Platonici consecutarium erat, prophetias omnes vel Matri, vel Demiurgo, vel Salvatori per Jesum, acceptas referendas esse. Nam Christum Jesum, Novi Testamenti angelum et mediatorem, qui illud, quod peccatis intermissum fuerat, inter Deum et homines commercium instauratus venit, triplici substantia indutum effutilebant haeretici, spirituali a superiori Pleromate devecta, animali a Demiurgo, et corporea a mundi elementis accepta: ut sic nec Deus (sic blasphemabant illi), nec purus homo, sed inter utrumque medius, et ceu Demiurgus alter, iama summis connecteret.

72. Sed ad alteram mundi constitutionis partem sensim delabor, hominis nimirum fabricationem, quam mirum esset si ad Platonica placita etiam non exegissent blaterones illi. Triplicem in uno homine hominem esse statuebant, materialem seu choicum; psychicum seu animalem, a Demiurgo insufflatum; et spiritalem, ortum videlicet a spiritali semine, quod ex Angelorum contemplatione protulit Achamoth, quem per Demiurgum, ceu per canalem, eo tamen inscio, una cum ejus insufflatione inspersit omnium mater. Et quidem quod hominem choicum ex limo primum, tum ex carne compactum assererent, nihil inusitatum sonat, communisque philosophorum omnium sententia fuit. Limus prima velut corporis humani materia est, quam Deus ita conformavit ut caro fleret, cui vitam infudit. Sic Moyses Gen. II, 7, hominis creationem describit, hancque descriptionem, intertextis pro more fabulis, imitari studuerunt. Quod autem animam fingerent in duas veluti partes sectam, cuius altera animalis fasset et inferior, altera spiritalis et longe dignior tum origine, tum natura, post Platonicos fecerunt. *Homo*, inquit Jamblichus ⁷⁹, *duas habet animas*, *quod ipsa Mercurii sacra scripta ostendunt*. *Una est a primo intelligibili*, *quae etiam de potentia opificis participat*. *Kai η μεν ηστιν άπο του πρώτου νοητού*, *μετέχουσα κατ της του δημιουργού δυνάμεως*. *Altera vero nobis inditur ex*

A circuitu caelestium mundorum, in quam anima Dei speculatorix se inserit, *'H δὲ ἐνδιδομένη ἐκ τῆς τῶν οὐρανῶν περιφορᾶς, εἰς ἣν ἐπιτείρηται η θεοποικὴ ψυχὴ. Animā quae nobis advenit a mundis, mundorum quoque obtemperat motibus; illa vero quae ab intelligibili derivata adest intelligibiliter, Genesiurgi, Γενεσιουργοῦ, motioni supereminet*. Vult igitur, priorem animam fato non servire, quia, ut ait cap. seq., habet in se principium proprium, quo possit ad intelligibile restituere seipsum, et a rebus factis refugere, et cum eo quod est, quodque divinum est, connecti. Posteriorem [XLV] vero animam fato subiacere. Ita Jamblichus, in cuius verbis et sensu perspicue eluet duplex illa Valentianorum anima. Ea enim, quam a primo intelligibili esse dicit, ipsa est quam spiritalem jactabant, e superiori Pleromate per Salvatorem et ejus angelos. deciduam. Ea vero, quam inditam esse asserit ex circuitu caelestium mundorum, ipsa est quam a Demiurgo animali, supra septimum orbem considente, insufflatam volebant, et in quam superior illa sese insinuabat. Hoc tantum inter se differunt, quod Jamblichus post Platonem et cum catenis Platonici affirmaret superiorem illam animam corporibus dudum praesentem, jam perfectam, et velut adultam iisdem infusam fuisse; Valentiani vero eam opinarentur velut semen quoddam informe, et sine specie et imperfectum animae animali inseri, ut ibi perfectionem et formationem percipiat ⁸⁰. Quanquam tamen non usque adeo dissentiant, ut concordia redintegrari non possit. Quamvis enim animas jam adultas in corpora dejici vellent Platonici, prius tamen oblivionis poculo epotatae corporum mole sic obrubebantur, ut iis ambagibus non nisi paulatim excussis iterum adolescerent, pristinarumque cogitationum vestigia rationis ope gradatim refricarent. Quamobrem et ipsi hanc animam primum informem, successu temporis perfectam evadere contendebant. Hoc etiam inter utrosque conveniebat, quod animam animalem sat vinculis illigatam, spiritalem his liberam esse sentirent; quod aliis terminis, eodem certe sensu, exprimentes Valentianiani, dicebant, *animas quaedam natura bonas, quasdam autem natura malas*. *Et bonas quidem has esse, quae capaces seminis sunt*; *alias vero natura nequam, nunquam capere illud semen* ⁸¹, *quibus proinde aditus omnis in Pleroma, solis spiritibus excipiendis destinatum, intercluderetur necesse erat*. Sic Christianismi speciem Platonorum commentis inducebant nequissimi homines. Nempe quod in apostolorum scriptis legerant, animalem hominem non percipere ea quae sunt Spiritus Dei ⁸²; quosdam homines animales esse, Spiritum non habentes; spiritalem omnia judicare; veros Christianos primitias Spiritus accepisse, et spiritales esse, etc., Platonica deliria huc transferendi occasio fuit. Diversam utriusque

⁷⁹ Sect. VIII, c. 6. ⁸⁰ Iren., lib. II, cap. 19, n. 4.

⁸¹ Id., lib. I, cap. 7, n. 4. ⁸² 1 Cor. 11, 14.

animæ sortem non moror: sponte fluit ex diversa ultriusque conditione et origine. Unaquæque enim principium suum ambit, et ad illud anhelat: ac proinde cum altera e Pleromate, altera e *Medietate* defluxerit, una in Pleroma cum Angelis *Saluatoris*, altera in *Medietatem* cum Demiурgo recolligenda recessit. Nec hæc Platonicis ignota. Nam Jamblichus, sect. 1, cap. 2, putat, animas quasdam per deorum benignitatem, et infusam ab illis illuminationem, sæpe altius ascendere, et in ordinem majorem, angelicum videlicet elevi. Hoc quoties sit, ait, non jam amplius animæ inibis continentur, sed totæ angelicæ animæ evadunt, et in purissimam vitam perfecte pervenient. Non moror etiam hylii hominis, seu materialis corporis sorte. In corruptelam abire, nusquam excitandum, cum Sadducæis aliisque non paucis gentilibus philosophis, ex necessaria consecutione putabant. Nec enim id excitari, ut particeps futurum decet, quod e labe et ignorantia, Euthymeseos perturbationibus, et Demiurgi inscritia ortum ducit.

73. De Christo Jesu quid sentirent, quibus potius blasphemij sacrum Incarnationis mysterium subverterent, jam diximus. Illud fundamenti loco stetebant, quod verissimum est, nec semel a SS. Patribus affirmatum, ea suscepisse Christum quæ servaturus erat. Sed hoc turpiter abusi concludebant, ex quadruplici substantia compactum fuisse, ut typum primi ac superni quaternarii servaret; ex spirituali, quæ erat ab Achamoth; ex animali quæ erat a Demiурgo; ex ea quam œconomia, seu salutis humanæ procurandæ causa assumpsit, corpore quidem quæ sensus afficeret, sed ita a crassiori materia defæcata et pura, et tam solerti arte parata, ut nihil cum ea commune haberet, ac spiritalis quodammodo præ ea esset: ac demum ex superno *Salvatore*, qui in eum sub specie columbae descendit, tuin cum ad baptismum venit. Spiritalem quidem substantiam ab Achamoth acciperet necesso erat, quoniam spiritali semini, hacienus repellulantibus undequaque vitiis, ignorantia præsertim, præfocato perfectionem et incrementum allaturus erat, novamque lucem hacenus invisam, nimirum supremi Patris agnitionem, in homines diffusurus. Animalem etiam, et eam quæ videri et tangi posset, assumere debuit; quia cum et animalibus hominibus salutem impertiturus esset, hisque, utpote spiritali semine seu agnitione destitutis, unus aditus ad eam per fidem et bona opera pandatur; necesse erat his similis ac visibilis fieret, quo dux eorum et magister evaderet. His omnibus accedere debuit de supernis *Salvator*, qui Jesu Christi mentem Pleromatis mysteriis informaret; isque huic uniuersus eo unionis genere, quod procul ab hypostatico dissideat, nihilque nisi mere morale sonet; ac Jesum a communii hominum (si tame homo dicendus, cui corpus æthereum potius et phantasticum, quam humanum erat) sorte non

A eximeret, utpote qui nec vere Deus esset, sed merus Angelus Deo longe inferior, nec Iesu Christo hypostatico unitus. Neque enim ipsum Dei Filium carnem sumpsisse volebant; et si dixissent, haud alio quam Sabellii et Pauli Samosateni sensu dicere potuissent. At hylicum nihil seu materiale asciscere sibi potuit Jesus Christus; quia hoc cum labiis et ignorantiae fructus sit, infausta perturbatae nec sui compotis Euthymeseos soboles, et cæci ac ignorantis Demiurgi opus, salutem capessere nullam potest, sed in corruptelam, unde initium sumpsit, cedat necesse est. Hæc vero impiissimi dogmatis consecutaria necessaria fuere. 1° Nihil a Maria Christum accepisse, sed per eam, veluti aqua per tubum, transiisse. Cum enim hylicum nihil suscepit, sed corpus ab hylico seu materiali, quod omnium hominum est, procul diversum gestaverit; ab ea mutuari nihil potuit, nec in ejus utero formari, ex qua nullum nisi hylicum et illi simile corpus generari poterat. 2° Nihil pati potuisse Salvatorem; cum nec Christo Iesu vere unitus esset, nec suæ natura patibilis et visibilis. Sed cum Jesus coram Pilato sisteretur, statim in Pleroma revolasse dicunt. 3° Ne id quidem quod a Matre erat semen passum esse, utpote quod et ab anima animali, quæ sola passionis capax, distinctum, et spiritale, et invisible etiam ipsi Demiурgo esset. Sic illi. 4° Solam passam fuisse animalem substantiam, et eam quam Christus œconomia causa suscepit, [XLV] solerti artificio compactam. Sic totam Verbi incarnationi mysteriorum œconomiam labefactabant, et funditus evertebant profani homines.

74. Mirum si dogmatis vita non respondisset: impiissima dogmata scelestissimis moribus adæquare necesse erat. Vesanius arguit, quod scipios perfectos, spiritales, spiritali semine secundatos, semina electionis, ac Gnosticos, seu scientes impudentius jactarent; qui gratiam proprio ac hereditario jure a Matre acceptam ita possiderent, ut semper accresceret, decresceret nunquam, aut effueret; catholicos vero psychicos et animales contemptim vocarent, qui gratiam commodato et in anticipi usu sic aceipiebant, ut ea illis adiutori jure posset. Quid sit ista spiritakum gratia, spiritale illud semen, quo superbius efferebantur, diximus. Supremi Patris, usque ad Novi Testamenti tempora invisibilis et ignoti, agnitus est, supernorumque Pleromatis arcanorum scientia per Christi adventum hominibus indita, qua sola, cæteris omnibus spretis et omisisis, salute in comparari putabant. Hanc suæ duntaxat sectæ hominibus concedebant, aliis omnibus denegabant, utpote quorum captum superaret ea γνῶσις; in quibus proinde locum habere crederent solam fidem, implicitanum, et suæ disciplinæ sectariis adhibendam. Hoc vitiorum omnium, seclerum et turpissimorum facinorum, quibus perditionum hominum funesta vita fuit, seminarium et origo exstitit. Hinc, ut

recte observat Irenæus ⁴⁴, *intimorate omnia quæ retinuntur, illi operabantur, nihil vitiorum omnium cœno inquinari se posse putantes*. Si enim Deus summus usque ad Novi Testamenti tempora ignotus fuit; si mundi hujus curam ipse non gessit, sed ejus administrationem angelis inferioribus commisit: ergo ab angelis, ut cætera, ita et prophetæ profectæ, et lex in monte Sinai lata fuit. Si vero lex a Demiurgo animali, animalis hominis conditore data est: ergo ea non tenetur anima spiritalis, nec proinde legis jussa negligens peccat, quia altioris est originis, nec Demiurgi imperio subdita. Si sola Dei hactenus ignoti, nunc vero se revelantis, cognitio, iis quibus infusa fuerit, salutem affert, seu, ut loquebantur, in Pleroma inducit; ergo non opus erit operibus, in primis quia ab illorum necessitate, quam lex ab angelis lata injungebat, animas liberavit suo adventu Salvator. Si quibusdam necessaria sint opera; eos duntaxat juvare queunt, quibus spiritalis scientia deest, cæteris penitus inutilia. Si spiritale semen ad salutem efficiat, ex quo semel habitum, perire nunquam potest, sed augetur semper, crescit et perficitur: ergo quidquid agant ii, quibus inspersum fuerit, quodconque scelerum genus perpetrent, a gratia et salute nunquam excent. Si denique ea duntaxat salutem percipiunt, quæ suscepit Christus, hylicum vero nihil assumpsit: ergo nihil corporibus imperitus est, iisque nulla speranda resurrectio. Tam arcte cum suis principiis cohærent ex consecutio-nes, ut eas ipsimet Valentiniani suas palam fateri non erubescerent.

75. Jam, puto, nullus deinceps, nisi qui veterum omnium auctoritatis jugum audacius excusserit, Valentinianos iis errorum portentis absolvere cogitabit, quibus insimulantur tum ab Irenæo, teste omni exceptione majori, tum a cæteris Patribus. Imo stupebit cordatus quisque, eo usque temeritatis prorupisse quosdam recentiores, ut testium coetaneorum oculatorumque auctoritate elevata, eos excusare vanis argutiolis nitantur, quos illi certis rationibus invictisque testimoniis reos esse probant; et ne desipient perditæ homines, immaniter desipuisse sanctos Patres innuere non vereantur. Attendant, quæso, benigni illi hæreticorum inter-pretes, quot et quanta postremis hisce sæculis errorum monstra, stolidaque deliria pepererit in Anglia, Germania, Hollandia, imo paucis abhinc annis in Gallia male sanum fanaticorum caput; quibus tamen sui non defuerunt asseclæ, neque numero pauci, neque ordine et scientia insimi: et jam fidem superare non videbitur, quosdam priorum sæculorum homines sic insaniisse, ut enarrant Patres. Sed missis hisce concertationibus, quæ hactenus diximus, perspicue demonstrant, Valentinianos ruris putosque ethniq[ue]s fuisse, qui ridicu-

A lis gentilium philosophematis simulatam Christianismi speciem induxerant; sed ethnicis ipsis pejores, ipsa moralia præcepta, quæ natura mortalium cordibus inscripsit, sic pessum dedisse, ut fractis repagulis homines in pecudum vivendi morem dejicerent. Religio Christiana in sacris sanctissimæ Trinitatis et Incarnationis mysteriis, ceu duobus cardinibus, tota potissimum vertitur, Deique verbo tum scripto, tum tradito nititur. Hæc autem fundamenta ita succussere, ut funditus diruerint. De trinitate personarum non in eo tantum impie sentiebant, quod Mensem, Veritatem, Verbum, Vitam, Horon, Christum, Salvatorem, diversa nomina, quibus exprimuntur unius et ejusdem Filii Dei per se subsistentis proprietates, in totidem æones transformassent; sed quod æones illos vel cum ipso Patre confunderent, uti fecerit Noetus, Sabellius et Paulius Samosatenus; vel sic a Patre separarent, ut longe inferioris naturæ esse vellent, nec plus quam angelos esse sentirent, quæ Arii deinceps blasphemia fuit. Nec melius actum cum Spiritu sancto, qui et ipse gradu dejectus ad angelorum sortem relegatus est. Sicque una et eadem hæresis ea simul venena miscere novit, quæ deinceps divisim epotarent Sabellius [et Arius. Quam misere ab iis violata mysterii Incarnationis fides, ex paulo ante dictis manifestum est. Ibi nec Deus carnem suscepit, nec natus, nec passus in carne est, nec Verbum caro factum est; nec Christus verus homo fuit, sed hominis simulacrum et vana species, quæ sensus deluderet. Etsi Scripturarum libris et verbis pepercit scelerata Valentini manus, eas tamen a summo omnium Parente inspiratas negasse, in fabulas fœde detorquendo convertisse, sacræ apostolorum traditioni delirantium hominum nugas substituisse, Dei Verbum turpiter abjecisse fuit. De arbitrii libertate, bonorumque operum necessitate nihil dicam: aliud, maxima saltem ex parte, fatali necessitate constrictum; alterum, cæs viles quisquiliæ, ad eos amandatum, quos spiritali gemine haud inspersisset mater Achænoth: ut sic in Scripturis nihil intemeratum maneret, sed tum dogmata, tum præcepta penitus ruerent.

D 76. Hæc de hæresi Valentiniana dicenda nobis erant. Si in ea explicanda paulo longiores extiterimus, Irenæi exemplo fecimus, qui hanc longe superiori et accuriori stylo quam cæteras omnes [XLVII] persecutus est. Cum enim in eam, ut plus semel asserit ⁴⁵, tanquam in seutinam quamdam confluxerint omnium hæreticorum sordes et spurcitiæ, vel, ut verbis ejus utar, ἀναχεφαλαίωσις, recapitulatio omnium sit; ea semel recte exposita, cæteris nihil aut parum negotii facessere poterunt. Quare et in hoc etiam Irenæum imitabimur, quod eas levius perstringemus, ea duntaxat observantes, quæ

⁴⁴ Lib. I, c. 5, n. 3. ⁴⁵ I. Præf. lib. III, et Præf. lib. IV.

unicuique propria erunt, nec aliis communia. Post- A commodo consulentes servabimus, quem servavit
posito temporum ordine, eum tantum, lectorum auctor noster.

ARTICULUS II.

DE VALENTINI DISCIPULIS.

77. Consensum in unam fidem, peculiarem so-
llus verae ac catholicæ Christi Ecclesiae laudem
esse; discordes vero turpiterque secum pugnantes
in fide sententias, in hæreticos omnes proprie
quadrare passim notat Irenæus. Id etsi de hæreticis
omnibus verissimum, nusquam tamen clarius elu-
cet, quam ubi de Gnosticis ac Valentinianis sermo
est. *Discrepant, inquit ille²⁴, ab invicem et doctrina
et traditione; et qui recentiores eorum agnoscuntur,
affectant per singulos dies novum aliquid adinvenire,
et fructificare quod nunquam quisquam excoxitavit.*
Et alibi²⁵: *Ab his autem qui prædicti sunt, jam
multæ propagines multarum hæresum factæ sunt, eo
quod multi ex ipsis, imo omnes velint doctores esse,
et abscedere quidem ab hæresi in qua fuerunt, aliud
autem dogma ab alia sententia, et deinceps alteram
ab altera componentes, nove docere insisterunt; se-
metipso adinventores sententia quacunque compe-
gerint, enarrantes. Nempe omnes novæ inventionis
gloriam captabant, et, ut nomen sibi apud suos
facerent, veterem errorem hi novis erroribus cu-
mulare, illi novis saltem ac insolitis nominibus
ornare studebant. Qua enim libertate a suis magi-
stris, veteribus Gnosticis, in pluribus discesserat
Valentinus, eadem ab ipso in multis secessere dis-
cipuli ejus, Secundus, Epiphanes, Ptolemæus, Co-
lorbasus, Marcus, et alii: adeo ut Tertullianus²⁶ ætate
purus, et qualem excoxitaverat ipse Valentinus,
Valentinianus jam nullibi terrarum, præter-
quam Antiochiae, sub Axionico vigeret. Cæteri
omnes nova suscepta larva, oblitterato etiam magis-
tri nomine, suum quisque hæresi propriæ nomen
imposuerunt.*

I. De Secundo.

78. Primus quem post Valentini proxime me- D morant Irenæus, Epiphanius, Theodoreetus, Tertul-
lianus, vel quisquis alias auctor est Additamentum,
quod ad calcem libri *De præscriptionibus* legitur,
Augustinus et alii, Secundus est. Quis et qualis,
quove in loco natus, veterum nemo scripsit. Id
duntaxat ex Epiphano²⁷ discimus, quod Valen-
tino coœvus, magistrum novo aliquo invento su-
perare sic gestierit, ut tamen quod intererat inter
utrumque discrimen, totum sere in verbis hæserit.
Nam eadem, quæ Valentinius, docebat omnia, sed
ampliore sonitu furiosorum aures applebat: Πάντα
μὲν τὰ κατὰ τὸν Οὐαλεντῖνον ἔξηγεται, περισσό-

τερον δὲ ἥχον εἰς ἀκοὰς τῶν ἐμβεροντημένων ἔξῆγη-
σεν. Addit Augustinus, *Secundianos hoc a Valenti-
nianis distare dici, quod addant opera turpitudinis;*
forte quia turpem et obscenam Valentini doctrinam impudentius prædicabant, omnique deposita
B verecundia actu perficiebant. Neque enim princi-
piorum auctores erant, sed hæc a Valentino ac-
cepérant, qui si discipulis melior exstītūt, forte quia
paulo verecundior. Et ita sentit Damascenus scri-
bens in lib. *De hæres.* *Secundianos consensisse
cum Valentino, nisi quod eum in docenda et com-
memoranda obscenitate longe multumque supe-
rariint.*

79. Secundo tribuunt Irenæus et Epiphanius, quod octonarium primum distinxerit in quaternariū dextrum et sinistrum, lumen et tenebras. Nova quidem et ænigmatica verba, sed non novus error. His enim significabat, ut supra ostendimus, primum octonarium ex dupli quaternario conseri; altero ex imparibus numeris, quos ex Pythagoreo-
rum mente dextros et faustos, altero ex paribus, quos sinistros et infaustos vocabat. Idipsum est quod Ptolemaici quaternionem in asculinum et se-
minimum appellabant. In eo vero ab his et a Va-
lentino discessit ille, quod Virtutem, quæ p̄r te-
meritatem defecit, non a triginta æonibus derivari,
sed a fructibus eorum. Scilicet angelum quemdam
inferioris ordinis esse finxit, ne qua labe asperge-
retur superius Pleroma.

II. De Epiphane

80. Proximum Secundo subnecit Epiphanem Irenæus: de hoc enim, nec de alio intelligenda
quæ in veteri Irenæi Latina interpretatione legi-
mus: *Alius vero quidam, qui et clarus est magister
ipsorum, etc.* Quorum quidem verborum Græca
licet apud Epiphanium desiderentur, merito tamen
sic habuisse conjicit Pearsonius: Ἄλλος δὲ τις,
οὐ κατ Ἐπιφανῆς, διδάσκαλος εὐτῶν. Ubi imperitus
interpres misere lapsus, Tortulliano offendiculum
præbuit; nam et ipse scripsit, *insignioris apud
eos magistri.* Quippe neuter advertens, Irenæum
voce Ἐπιφανῆς alludere ad hæretici nomen, ex
proprio appellativum fecerunt; definita Irenæi
verba in vagum et indefinitum sermonem, ex quo
nullius auctoris nomen colligi queat, perperam
convertentes. Quin tamen de Epiphane hic agit
Irenæus, dubitare non sinit Epiphanius, qui Se-

²⁴ Iren., lib. 1, cap. 21, n. 5. ²⁵ Id. cap. 27, n. 4.

²⁶ Adv. Valent., c. 4. ²⁷ Epiphan. Hær. xxxi, § 4.

Cundo proximum recenset Epiphanem, in quem preterea apprime quadrant que *claro illi seu insigne magistro* tribuunt Irenæus Latinus, et Tertullianus. Σύγχρονος Secundo fuit Epiphantes, eique proinde successit, non tam tempore, quam doctrina ⁴⁸. Carpocratis, infamis illius hæresiarchæ de quo postea dissereimus, filius erat, et matrix cui nomen Alexandria; ex patre quidem Alexandrinus, ex matre vero Cephalenius. Liberalibus disciplinis a patre non segniter excutus, tantos educe in Platonica philosophia progressus fecit, ut exquisitam hominis eruditionem suspicerent omnes. Egregiæ quidem dotes, sed quas cum in sui ipsis, tum in aliorum perniciem misere convertit: iis quippe abusus, nefaria patris dogmata ampliavit [XLVIII], audaciusque disseminavit; tum ad Secundum se atque ejus fautores applicavit, ac illius in se virus, hoc est, imbutam venenata quadam peste loquacitatem expressit. Omitto quod Epiphanus ait ⁴⁹, Isidorum quemdam (philosophum, an hæreticum Valentianum, dubitat, affirmit vero Clemens Alexand. ⁵⁰, Basilidis filium existisse) scriptis Parænesibus, Epiphani auctorem erroris fuisse, ac Secundum et Epiphanem has Paræneses ad usum sectæ sue transtulisse. Quod enim ex iis Parænesibus Fragmentum recitat Clemens Alexand. lib. III Strom., pag. 427, repugnare videtur cum iis, quæ de conjugio docet Epiphantes apud eumdem Clementem. Quidquid sit, Epiphantes ne pluribus exitio foret, diu vivere perinssus non est. Nam cum ad XVII ætatis annum pervenisset, immatura morte præventus est: quo anno, non constat. At cum Theodoretus scribat ⁵¹ eum Adriano imperante hæresim suam confirmasse, vix huic principi superfluisse potuit. Quare vel sub ejus funem, vel inter initia Antonini Pii obierit necesse est. Non tamen istius morte compressum omnino malum. Sic enim vivens conterraneos suos, ex matre, Cephalenios tum præstigiis, tum eruditione fascinaverat, ut mortuo divinos honores detulerint, templum, altaria, Musæum in Same urbe extruxerint, sacrificia et libationes tanquam Deo singulis noviluniis obtulerint, convivia egerint, ac hymnos ei cecinerint. Quod adhuc Epiphanii temporibus obtinebat. Scripsit inter alios librum *De justitia*, ex quo fragmenta quædam, quæ insanam hominis impietatem ac libidinem præ se ferunt, descripsit Clemens Alexandrinus. In eo justitiam Dei dicit esse χονωντας μετ' ισθητος, quamdam cum æqualitate communionem: indeque insert res cunctas, ipsas etiam uxores, inter homines esse debere communnes: quod quidem erroris portentum a Platone accepit, qui si non ita reapse senserit, iis saltem verbis usus est lib. V in *De republica*, quæ eum ita sensisse pluribus persuasere. Quæ fuerint apud scelestos homines dogmatis hujus consecraria, qui-

A busve sordidari criminibus debuerint suum Istrom et canum synaxes, quilibet intelligit.

81. Quæ fuerit Epiphanis de *Æonibus* sententia, superius exposuimus. In eo duntaxat a Valentino, et Ptolemaitis differebat, quod primum quaternarium alias nominibus exprimeret. Nempe quod illi Bythum et Sigen, Nun et Aletheian dicebant, hic Monoteta et Henoteta, Monada et Hen. Totidem voces Platonicis, cum de Divinitate sermo erat, familiares, ut vidimus. Et eapropter a Clemente Alexand. *Μοραδικῆς γράσσεως* auctor dictus est, scilicet a Monade illa vel Monotete, quam a Platonicorum schola in suam invexerat. Cætera de Valentianorum hypothesi disserentes exposuimus

III. *De Epiphanis discipulis.*

82. Sicuti vero Epiphantes vetera magistrorum ænigmata novis obscurare voluit, sic discipuli ejus majores adhuc præceptoris dictis tenebras offundere gestierunt. Ii sunt, auctore Epiphanio ⁵², quorum nugas tacito gerronum nomine refert Irenæus cap. II, n. 5. Primam tetrada ex Proarche, Anennoeto, Arrheto, et Aorato coagmentabant. Ex Proarche vero emissum esse primo et quinto loco Archen, ex Anennoeto secundo et sexto loco Acatalepton, ex Arrheto tertio et septimo loco Anonomaston, ex Aorato autem quarto et octavo loco Agenneton effutiebant. Quas quidem ambages (si quis tamen hujusmodi deliriis sensus subesse possit) in notis ad hunc locum extricare conati sumus. Sic primam ogdoada grandioribus, quam cæteri solerent, nominibus infuscare placuit veteratoribus istis; et ne aliorum Gnosticorum vestigia relegere viderentur, Bythum (quem alii conjugis expertem, alii masculum et feminam, alii neque masculum, neque feminam esse dicebant) et Sigen de pristina sede deturbare, ut eo loco, quem reliqui Bythiò et Nixi assignabant, collocarent. Sed pugna in verbis erat, eadem semper stante hypothesi.

IV. *De Ptolemaeo ejusque discipulis.*

83. Epiphanem excipit apud Epiphanium Ptolemaeus, de cuius ætate, patria et moribus nihil certi definiri potest. Secundi et Epiphanis discipulum, et utriusque coævum, magistris tamen longe doctiorem fuisse significat idem Epiphanus ⁵³; de cæteris altissimum apud veteres silentium. Plures quidem conjecturas his de rebus proponit Dodwellus Dissert. IV in Iren., § 28 et seqq., sed quæ vix apud alios quam credulos lectores fidem obtineant. Illud duntaxat ex Irenæo concludere possumus, Ptolemaeum, etsi forte Valentini viderit, eo tamen Juniores fuisse. Iste siquidem Theodadem quemdam apostolorum discipulum vidisse se jactabat, ut diximus: at Irenæus lib. II, cap. 32, n. 5, affirmit Ptolemaeum apostolos nuququam vidisse, imo vestigium apo-

⁴⁸ Epiph. Hær. XXXI, § 1. ⁴⁹ Id. Hær. XXXII, § 3. ⁵⁰ Lib. III Strom., p. 418. ⁵¹ Lib. I Hær. fab. 6. 5. ⁵² Hær. XXXII, § 7. ⁵³ Hær. XXXI, § 1, et hær. XXXIII, § 1.

stoli ne in somniis quidem assecutum fuisse: id A παρ' αὐτοῖς Βυθῷ καλούμενῳ, ἐπενόηε τε καὶ διαρίσατο. Longe melius Irenæi mentem accepit Tertullianus, qui, que hoc cap. 12 narrat Irenæus, in emendatores *Ptolemæi* consert. *Exsisterunt enim*, ait cap. 33, *de schola ipsius, discipuli super magistrum*, qui duplex conjugium *Bytho* suo *affingarent*, etc. Hoc vero duntaxat a magistro discrepabant discipuli, quod ille unam conjugem, Ennœam nempe seu cogitationem; isti duplēcē, cogitationem et voluntatem, *Bytho* suo tribuerent: ita ut utriusque ex aequo suffragante opera Nun et Aletheian produxerit *Bythus*, respondente Nu voluntati, Aletheia cogitationi: cum e contrario vellet *Ptolemæus*, *Bythum* per unam cogitationem emisisse Nun et Aletheian. Quæ quidem discipulorum sententia rationi magis consentanea videbatur. Cum enim utriusque in eo consentirent, quod *Æonum* conjuges meras eorum affectiones esse assererent, ut superius probavimus; æquius videbatur cogitationem simul et voluntatem, affectiones a *Bytho* indistinctas, in productionem Nu et Aletheia influere, quam cogitationem tantum omissa voluntate. Cætera nihil dissidebant discipuli a magistro. Hic vero paulo aliter atque *Valentinus de Termino*, Christo et Spiritu sancto, ac Jesu sentiebat. Sed utriusque sententiam supra de *Valentino* agentes exposuimus, ubi cum in explicanda enucleatus *Ptolemæi* hypothesi diutius incubuerimus, nihil hic dicendum superest. Scripsit is epistolam ad mulierculam quamdam, nomine *Floram*, quam descriptis *Epiphanius*, in qua *Legem Mosaicam*, seu *Pentateuchum*, a supremo Deo et Patre sanctitatem negat, sed trifariam distribuendam esse censem. Quædam enim, inquit, ad ipsum Deum (mundi conditorem) ejusque sanctiones pertinent: alia autem *Mosi* tribuenda sunt, non quidem quatenus aliquid a Deo illius interventu decreatum est; sed quatenus per se ac suapte sponte nonnulla constituit: aliorum denique seniores, qui in populo erant, auctores exsisterunt, ac primi illi privata quædam præcepta inserere sunt ausi. Sic veterator ille, *Valentini*, aliorumque *Gnosticorum* principiis inhærens, qui summum Deum velut otio torpentem sibi flingebant, qui deposita mundi regiminis sollicitudine, ejus curam omnem angelis crederet. Ex quo sequebatur veterum legem nihil ad eum pertinere. Sed de his supra.

V. De Colorbaso.

84. *Ptolemaicis* illis apud *Irenæum* succedit, Marcoque præit *Colorbasus*. Quamvis enim hujus nomen sileat, ad ipsum tamē pertinere, que cap. 12, n. 3, refert placita eorum qui *prudentiores illorum* (*Ptolemaicorum* scilicet) putantur esse, patet ex *Epiphanius* hær. xxxv, unde concludere licet, *Colorbasum Ptolemæi* discipulum fuisse; an vero et *Marci?* paulo major difficultas. Id quidem asserit *Epiphanius*, scribens *Colorbasum* a *Marci* præstigiis inventias suas corrogasse, suisque ei primum

** *Præf. lib. I.*

cum Marco societatem, et doginatum consensio-
nem; postea velut caput a serpentis corpore divul-
sum, plurimis exitio fuisse. Idemque colligitur ex
Augustino et Damasceno lib. *De hæres.*, ac The-
odoreto lib. 1, cap. 12. Sed vereor ut Epiphanius
primum deceptus, alios demum in errorem secum
abduxerit. Nam Irenæus, cui potior fides, Colorba-
sum non Marci, sed Ptolemæi auditorem facit, ut
mox videbamus, et Valentini discipulos ordine re-
censens Colorbaso Marcum postponit. Imo cap. 14
Marci hypothesim expositurus, remque a capite re-
petens, satis perspicuis, ni fallor, verbis significat,
huic Colorbasum viae ducem fuisse. Ait enim, *Mar-
cum vulvam et susceptorium Colorbasi Silentiū semet-
ipsum solum fuisse, dixisse*: ὃντως Μάρχος μήτραν
καὶ ἐκδοχὴν τῆς Κολοράσου Σιγῆς (sic legendum)
εἰσήγαγεν αὐτὸν μονώτατον γεγονέναι λέγον. Mar-
cus autem vulva et susceptorium Colorbasi Silen-
tiū dici non potuisset, nisi a Colorbaso mysteria
Valentinianorum Siges eductus fuisse, que in eo
lanquam in vulva formam et incrementum accipien-
tia, inde in lucem emitterentur. Nec omittendum
quod idem Irenæus recensita jam Colorbasi et
discipulorum ejus hæresi, ad Marcum sermonem con-
vertens subdit: *Alius vero quidam ex iis, qui sunt
apud eos, magistri emendatorem se esse gloriatis,
Marcus est autem illi nomen, etc.* Ad alios certe
spectare posse non videntur ea verba, *ex iis qui
sunt apud eos*, quād ad illos, de quibus mox dixer-
at, *multa autem pugna apud eos etiam de Salvatore, C*
Colorbasos scilicet. Et quis ille magister, cuius
emendatorem se esse gloriabatur Marcus, nisi Col-
orbasus, de quo mox sermonem fecerat? Neque
enim hæc ad Ptolemæum referri possunt, cuius hæ-
resim longe antea descriptis, et inter quem ac
Marcum plures alios scholæ Valentinianæ duces in-
terserit. Non aliter Irenæum, quod ad Colorbasum
attinet, intellexit Tertullianus, *Adv. Valent.*, cap.
4. Ait enim, *Valentinum, cuiusdam veteris opinio-
nis semen nactum, Colorbaso viam delineasse; eam
postmodum Ptolemæum intrasse; deduxisse deum
Heracleonem inde tristes quosdam, et Secundum,
et magum Marcum. Viam scilicet Colorbaso affir-
mat delineasse Valentiniū, ut scite observat Dod-
wellius*⁸⁴; viam eamdem intrasse Ptolemæum; ex
cadem illa via tramitem deduxisse Marcum; viæ
scilicet allegoria ubique continuata. Ubi licet Col-
orbasum Ptolemæo ac Secundo priorem facere vi-
deatur; in quo lapsum eum puto, et ab Irenæo
[L] recessisse; in eo tamen huic assentitur, quod
Marcus Colorbaso posteriorem innuat. Nec moror
quod in lib. *De præscript.*, cap. 50, ille huic præ-
ponatur. Nam Catalogum illum hæreticorum, qui
ad calcem libri *De præscript.* legitur, genui-
num Tertulliani fetuū non esse consentiunt erudi-
ti.

85. Longe aliter atque cæteri Valentiniani pri-

A man ogdoada explicabat Colorbasus. Illi enim pri-
mos octo Ἀεones gradatim alterum ab altero sic
emissum volebant, ut posteriorem tetrada a priori
penitus separatam et inferioris naturæ esse senti-
rent. Hic vero primam ogdoada non gradatum, seu
καὶ ὑπόδασιν, sed simul et in unum, ὅμοι καὶ εἰς
ἄπαξ, enissam esse censebat: adeo ut non multi
Ἀεones, sed unus et idem esset, qui pro variis ope-
rationibus et proprietatibus varia sortiretur nomina
et appellations, Patris videlicet, cum aliquid emit-
tere cogitavit Veritatis, ubi ea quæ emisit vera fuerunt,
Hominis, cum voluit semetipsum ostendere, etc. Homi-
nem etiam et Ecclesiam non a Logo et Zoe, cum
aliis Valentinianis, sed potius Logon et Zoen ab Ho-
mione et Ecclesia produci cum veteribus Gnosticis
asserebat. De Salvatore autem non una erat, sed
multiplex apud Colorbasos sententia. Quidam ex
Ἀεονιοῦ omnium symbolis conflatum esse dicebant,
et ea ratione εὐδοχητὸν in Evangelio dici putabant,
dum nimurum Pater Filiū compellans ait: Οὐτός
εστιν ὁ Ιησος μονος ὁ ἀγαπητός, ἐτο φεύδοκησα, *Hic
est Filius meus dilectus in quo mihi bene compla-
ciū*⁸⁵: quod videlicet universo Pleromati Patris
gloriam per eum illustrare placuerit. Alii eum ex
solis decem Ἀεονibus, quos Verbum et Vita in lu-
cem extulerunt, productum fuisse tradebant; ut sic
explicarent, cur interdum in Evangelio Verbum et
Vita vocetur, quod scilicet avita nomina retineat.
Alii eum Christi et Spiritus sancti, qui fulcendi
Pleromatis causa producti sunt, sobolem esse ma-
lebant; et ~~εα~~ propter Christum patrio nomine ap-
pellari. Alii eum ex duodecim illis Ἀεονibus, qui ex
Homine et Ecclesia exsisterunt, ortum esse con-
tendebant: hincque fieri ut ipsemet sese Filium homi-
nis confiteatur, tanquam hominis nepotem. Quan-
quam, ait Tertullianus cap. ult. *adv. Valent.* post
Irenæum, *sunt qui Filium hominis aliunde concepe-
rint dicendum*, quod nimurum supremus Pater
quandoque hominis vocabulo nuncuparetur, cum
videlicet scipsum hominiibus manifestum faciebat.
Præter eos errores, quos Colorbasos tribuunt Iren-
æus, Tertullianus et Epiphanius, addit Augustinus
lib. *De hæres.*, quod vitam omnium hominum et
generationem in septem sideribus, septem scilicet
planetis, consistere affirmaverit Colorbasus. Quod
e Platonicon lacunis hauserat. Nam si animam
animalem ex circuitu cœlestium mundorum nobis
advenire dicebant, et eorumdem motibus fatali ne-
cessitate constrictam obtemperare, ut superius ex
Jamblico probavimus.

VI. *De Marco mago.*

86. E Colorbasi schola prodiit Marcus, pro more
veteratorum illorum magistri deliria novis ine-
piis cumulaturus. E Basilidis Gnostici stirpe de-
scendisse scribit Hieronymus⁸⁷; quod si verum,
avitæ impietatis non degener fuit soboles. Famosi-
simus fuit apud Valentinianos, nullique illius schol-

⁸⁴ Diss. iv in Iren., § 19. ⁸⁵ Matth. xvii, 5.

⁸⁷ Ep. 53, al. 29, t. IV nov. edit.

la ducum, ne quidem ipsi Ptolemaeo, tum loquacitate, tum discipulorum numero secundus, imo mille nocendi aribus superior. Et eapropter utriusque haeresim vafritem ac scelera speciali cura ac fusiori stylo deseripsit Irenæus. Qui dum Marci errores ac vitia confutat ac prodit, supponere videatur adhuc in vivis superstitem manere. Scribebat porro S. doctor sub Eleutherii pontificatu, annis plus minus post Christum natum 180. Cum vero jam longe lateque propagata esset Marcosiorum secta, in ipsumque etiam Occidentem invasisset, nec id nisi plurum annorum spatio fieri potuisset, non male eonjecerit quisquis hujus initia ad annum circiter 160, imo paulo citius ad extrema Valentini vite tempora retulerit. Magicarum præstigiarum peritissimus cum esset Marcus, pro more Gnosticorum omnium, qui tenui illud scientiae genus a Platonicis magistris suis acceperant, quibus sub specioso theurgiæ nomine maxime familiare ac summo in honore fuit, ut apud Porphyrium, Jamblichum et alios videre est; mirum quo viros et mulieres in fraudem induxerit, et ad se converterit, velut ad hominem singulari quadam scientia ac potestate præditum. Parum esset si mulierum mentibus duntaxat, non etiam corporibus insidias struxisset ille perditus. Dæmonem quemdam habuisse paredrum seu assessorem suspicatur Irenæus, cuius opera tum ipse vaticinia quædam edere videtur, tum etiam efficeret, ut misere seductæ mulieres vaticinarentur. Potissimum enim circa mulieres studium et operam impendebat, eas præsertim quæ eleganter cultæ, opibus abundabant. Nefarias hominis artes, præstigias, horrendasque verborum formulas, quibus simpliciores ad insaniam, eamdemque secundum blasphemiam adigebat, fuse describit Irenæus cap. 12 et seqq. Sed illud non omittendum sceleris genus, quod nedum sacerdotium, nulla accepta secundum Ecclesiæ leges manuum impositione, sibi arrogaret, sed et mulieribus in prostitutæ pudicitiæ pretium per sumnum nefas committeret. Nempe cum probe couisci essent ipsi etiam perditissimi quique eorum temporum haeretici, nullam sine vero sacrificio Christianam societatem esse posse, id utcunque adumbrare studebat Marcus. Nam pocula vino (albo procul dubio) mista consecrare se singens, prolatis solemnibus invocationis verbis, efficiebat ut rubicunda et purpurea apparerent: ut sic existimaretur superna Gratia sanguinem suum per ipsius invocationem in poculum illud stillare. Quod et a mulieribus factitari postmodum jubebat. Ubi facile adverterit quisquis tantisper anticipatis Calvinianorum et Lutheranorum opinionibus animum exuere voluerit, tam alte tunc temporis eorum qui Christianum nomen, etiam specie tenuis, profitebantur, animis illud insedisse, sacra dona consecratione facta in verum Christi corpus et sanguinem converti, eo conversionis genere, quæ nunc transsubstantatio dicitur, ut: ii qui legitima auctoritate ac potestate destituti vi-

A num in Christi sanguinem, invisibili, vera tamen ratione convertere se non posse probe sciebant, præstigiis uterentur, ut id operari se persuaderent. Age, quæso, fac Marcum et ejus asseclas in Eucharistia nihil aliud agnovisse quam meram Christi corporis et sanguinis figuram, eadem semper perseverante substantia [Li] panis et vini post consecrationem; utquid tam operose studiisset vinum album in rubrum colorem commutare, sanguinemque de super stillantem exhibere et prædicare, nisi Christianorum omnium ea tunc suisset sententia, vinum consecratione facta non manere, sed in verum sanguinem converti? Facinus hactenus in cœtibus ecclesiasticis inauditum exhorruisset quique, nec suisset qui eo liquore, qui sanguinem retulisset, quemque verum esse sanguinem jactasset impostor, labia cruentare non refugisset; cum tamen ex Ireneo constet, nullum suisse, qui ex eo gustare non gestiret. Adeo infixa erat omnium Christianorum animis ea sententia, Eucharistiam verum Christi corpus et sanguinem esse. Alio præstigiarum genere fucum suis faciebat magus. Nam post sacrilegam a mulieribus attentatam consecrationem, ipse aliud poculum longe maius eo, quod a muliercula seducta consecratum fuerat, proferens, atque ex minore illo, a muliere consecrato, in id quod a se allatura erat transfundens, præmissis ridiculis quibusdam verbis, efficiebat, ut magnum poculum ex parvo usque adeo impleretur, ut etiam superflueret.

B 87. His ac similibus dolis Marcus ejusque discipuli, iisdem veterioriis artibus erudit, orbem circumantes, foeda vitiorum et errorum colluvie hunc infocerunt. Ab Asia malum cœpisse videtur: diaconus enim ille, cuius uxorem, hospitalem hominis beneficentiam remuneraturus Marcus constupravit, Asianus erat. Inde in occiduas partes diffusum, Rhodanenses regiones suavit. A Marci discipulis, potius quam ab ipso magistro buc illatum suisse, ex Irenæi verbis concludi posse videtur. Mirum igitur Hieronymum, tum in cap. LXIV Isaæ, tum epistola jam citata confidenter scripsisse, quasi ex Irenæo: *quod Marcus quidam de Basilidis Gnosti stirpe descendens, primum ad Gallias venerit: et eas partes per quas Rhodanus et Garumna fluunt, sua doctrina maculaverit: maximeque nobiles feminas, quædam in occulto mysteria reprobantes, hoc errore seduxerit, magicis artibus et secreta corporum voluptate amorem sui concilians.* Inde Pyrenæum transiens Hispanias occupavit, et hoc studio habuerit, ut divitum domus, et in ipsis feminas maxime appetere, quæ ducuntur variis desideriis, semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes. Hoc ille (Irenæus) scripsit ante annos circiter trecentos; et scripsit in his libris, quos aduersus omnes haereses doctissimo et eloquentissimo sermone composuit. Quamvis, ut dixi, id Irenæus Marci discipulis ascribat, *quod in Gallias venerint, et eas partes per quas Rhodanus et Garumna fluunt, sua doctrina maculaverint; nolim tan-*

men cum Hieronymo, qui illud ipsi Marco tribuit, A proterve contendere, ratus videlicet alterum cum altero facile conciliari posse. At quod Marcus Pyreneum transiens Hispanias occuparit, tantum abest scripsisse *Irenæum* in his libris quos adversus omnes hereses composuit, ut ne quidem cogitare potuerit. Fuisse quidem Marcum quemdam, qui Gnosticorum errores in Hispaniis disseminaverit, discrete scribunt Sulpitius Severus lib. II *Hist. sacr.*, c. 60, et Isidorus Hispalensis lib. *De script. eccles.* Sed eum e Memphi in Ægypto oriundum, secta Manichæum, ac sæculis duobus Marco Mago recentiorem fuisse, ex iisdem patet. Addunt enim, Marcum Memphitanum, cum in Hispanias advenisset, discipulos habuisse mulierem quamdam, Agapen nomine, et Elpidium Rhetorem, a quibus institutus fuit Priscillianus, qui a concilio Cæsaraugustano anno 380 cum Elpidio magistro damnatus fuit, et anno 385 Treviris jussu Maximi tyranni capite truncatus. Vel ergo memoria lapsus Hieronymus, vel homonymia deceptus Marcum Memphitanum cum Mago confudit.

88. Longum esset, imo supervacaneum singulas præstigiatoris hujus inepias recensere. Nihil quippe, aut parum a cæteris Valentinianis dissidebat, nisi quod ut nugis pretium adderet impervia quædam obscuritas, quæ alii planius et simplicius tradebant, hic Pythagorica methodo usus, allegorica elementorum, litterarum, syllabarum, et numerorum farragine, fictitiis Pleromatis mysteriis caliginem offundere satagebat. Nempe totum Pleroma instar nominis cujusdam; tetradas, decada et ogdoada, instar totidem syllabarum; Æones vero singulos instar singularum litterarum, ex quibus mysticum Pleromatis nomen coalesceret, exhibebat. Litteras vero viginti quatuor Græcorum, velut ἀπόφοιτα, effluvia quædam esse continebat, tres eas Virtutes, quibus universus superorium elementorum numerus continetur, adumbrantia. Sic mutas novem litteras, Patris et Veritatis imagines esse dicebat: quod videlicet muti ipsi sint, hoc est, ejusmodi, qui nullis verbis exprimi possint; semivocales autem, quæ octo sunt, Verbi et Vitæ; quod inter vocales et consonantes velut mediae interjectæ sint, atque ut a superioribus desluant, ita vicissim inferiora ad eas referantur: vocales porro, quæ ipsæ quoque septem sunt, Hominis et Ecclesiæ; quando quidem vox per Hominem progressa, omnia informavit. Fuit itaque hæc Marci sententia, singulos Æones in Pleromate peculiares suos habuisse characteres et sonos, ad quorum imaginæ litteræ Græcorum expressæ sint.

89. De Jesu Christo eadem pene, ac cæteri Valentiniani, effutiebat: eum scilicet a rerum omnium parente, Verbi opera electum, ut ipsum hominibus notum faceret, ad supernæ Virtutis imaginem dispensatum fuisse: quamobrem ab iis Virtutibus, quæ a Verbo et Vita, Homine et Ecclesia profluxerant, productum fuisse, ad id tamen operam suam

conferentibus et quatuor illis supremis Virtutibus, non quidem immediate et per seipsas, sed per angelum Gabrielem, qui Verbi; Spiritum sanctum, qui Vitæ; Altissimi virtutem, quæ Hominis; Virginem denique, quæ Ecclesiæ locum suppleret. Sic autem a Maria in lucem editum fuisse, ut per ute-rum ejus, eeu aqua per tubum transiens, nihil ex ea sumpserit. In eum vero, cum ad aquam venisset, columbae instar descendisse supernum Salvatorem, qui cum Æonum omnium fetus esset, omnium in se virtutem complectebatur: huncque esse qui per os Jesu verba fecerit, seque Filium hominis confessus fuerit, quod supernum Hominem patrem haberet.

90. Mitto quas de mundi hujus aspectabilis ortu nugas venditabant. Hunc ad imaginem supernorum sic conditum volebant, ut in singulis fere partibus Pleroma referret. Platonicum id dogma fuisse a nugatoribus istis recoctum superius ostendimus. Ut autem confirmandis, si superis [LII] placet, tot et tantis emotæ mentis deliramentis sacrarum Scripturarum auctoritas non deesset, stupendum quantas admoverent machinas, ut eas tam impie quam ridicule dispergerent, consuerent, et obtorto collo in alienos inepiosque sensus traherent. Parum fuisse, nisi innumeras prope modum fixissent apocryphas spuriæque Scripturas, quibus fucum facerent imperitis. Quos libros supposuissent, Irenæo nostro sigillatim edisserere non placuit. Id tantum C constat, ridiculam illam, quam de Christo puero fabellam enarrant cap. 20 occurrere in pseudo-Evangelio infantia Christi, quod Arabice cum Latina interpretatione edidit Henricus Sikius, et in aliis quibusdam ejusdem fursuris scriptis, quorum meminimus in notis ad hunc locum.

91. Quibus sacrilegiis venerandum Eucharistie mysterium, et Ordinationis sacramentum contamni-
nasse, ac funditus evertissent, jam vidi-
mus. Mirum si aliis sacramentis pepercisset impietas. Baptismo profanum quoddam et a Satana sug-
gestum initiationis genus, ad sacri illius lavacri, per
quod ad Deum regeneramur, eversionem, totiusque
adeo fidei abjectionem, substituerant. Redemptio-
nem vocabant illi, hancque iis, qui perfectam
γνῶσιν consecuti fuerant, necessariam esse dice-
bant, ut in Virtutem, quæ super omnia eminet,
regenerarentur. Alter enim fieri non posse, ut
cuiquam aditus ad Pleroma pateret: quippe cum
ea esset, quæ usque ad intimum Bythi sinum eos
eveheret. Eam porro redemtionem, vulgarem
Christianorum baptismum infinito superare inter-
vallo non pudebat asserere. Hic siquidem animalis,
illa spiritualis; hic a conspicuo Jesu institutus, illa
ab eo qui in eum descendit, Salvatorem; hic ad penitentiam annuntiatus, nec eo, quem conferebat
Joannes, virtute superior; illa consequendæ per-
fectionis causa desuper allata. Hæc inter Marcosios
conveniebant. At vero de Redemptionis modo dis-

sentiebant: *Quoniam, inquit Irenæus*⁹⁰, *unusquisque illorum, quemadmodum ipsi volunt, tradunt eam. Quanti enim sunt hujusmodi sententiae mystici antistites, tot sunt et redemptions.*

92. Alii apparato nuptiali cubiculo, mysticis quibusdam ritibus, profanisque verborum formulis initiandos suos consecrabant. Hæc spiritales ipsorum dupliæ, ad supernorum conjugierum similitudinem. Alii baptismi cæremonias adumbrabant. Nam ad aquam ducentes eos, inter baptizandum hæc verba proferebant: *In nomen incogniti Patris omnium; in Veritatem matrem omnium: in descendenter in Jesum, ad unionem et redemptionem et communionem virtutum.* Alii ut terrorem miseris incenterent, insulsam et sensu vacuam grandiorum Hebraicarum vocum cōgestum efferebant. Tum Catholicorum unctiones cœmulati, initiatos suos oprobrio balsamo ungebant. Quidam spreto aquæ baptismos, oleum et aquam una permiscebant, ac in eorum, quos initiant, caput injiciebant, verba quædam ab iis quæ diximus haud dissimilia proferentes. Atque ipsi quoque balsamum adhibebant. Alii hæc omnia improbantes et repudiantes, divina mysteria, quæ nec sensibus, nec mente percipi possunt, per res sensiles et corporeas peragenda esse negabant. Perfectamque redemptionem spiritalem esse, non corporalem, et in ineffabilis magnitudinis agnitione positam esse censebant. Ex his specialem quamdam hæreticorum sectam fecit Theodoretus⁹¹, quam Ascodrutarum, seu Ascodrupitarum vocat; a quibus et apud quos nullum celebrari baptismatis mysterium asserit. An iidem sint cum Ascrobis, quibus Ancyram Galatæ suo tempore infestari, alibi vero terrarum ignorari scribebat Hieronymus in *Epist. ad Galat.*, affirmare non ausim.

93. Alii denique redemptionem in vitæ finem regiebant. Cum quis igitur ex hac vita excessurus erat, hujus capiti oleum et aquam injicientes, ridiculis cæterorum Marcosiorum adhibitis invocacionibus, insuper jubebant, ut cum ad Principatus, ac Potestates, et Demiurgum venisset, certis quibusdam verbis, quæ referit Irenæus, eos compellaret, quibus manus eorum effugeret. Nec illorum nomen expressit Irenæus. Sed ex Epiphanius¹ discimus, Heracleonitas fuisse, ab Heracleone sic dictos. Ilunc Colorbase successisse putat; Tertullianus vero Colorbasum inter et Heracleonem interserit Ptolemaeum. Ex Irenæo colligi posse videtur Marci discipulum fuisse: cum illius placita inter varia Marcosiorum dogmata referat. Augustinus, cui consentire videtur et Damascenus, utriusque, Marci videlicet et Colorbasi, discipulum fuisse putat. Ex Origene², Valentini discipulus dictus est; ex Clemente Alexandrino³, maxima illius in Valentini schola fuit existimatio. Sed hæc omnia nullam certam temporum notam designant: et ut ex poste-

rioribus inferatur Heracleonem Valentini dogmata amplexum fuisse, ipsi tamen Valentino coœsum exstisisse concludi posse non puto. Quare malum illius ætatem in incerto relinquere, quam quidquam temere definire. Scripserat Heracleon Commentarios, saltem in Joannis Evangelium. Nam Origenes in suis, plures illius diversorum locorum expositiones refert et confutat. Quin etiam merito redarguit, quod his Joannis verbis, χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ Ιν, *sine ipso factum est nihil*, impudenter addere ausus fuisse, τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ τῇ κτίστῃ, eorum quæ in mundo sunt, et creatione; ut nimirum hinc cum cæteris Valentinianis conficeret, non omnia per Verbum condita fuisse: Λεοντίου quidem inferiorum, ac mundi ipsius, interpositu Demiurgi, auctorem esse; at non superiorum quatuor Λεοντίου. Illos Heracleonis in Joannis Evangelium Commentarios, si non præ oculis, saltem in mente habuisse videtur Photius, ut scite notat cl. Grabius in *Spicileg.*⁴, quando epist. 134 ad Joannem Protospatharium (apud Grabium male omnino *Aspatharium*; nempe littera α hic numeralis est) scripsit: Οὐδὲ γάρ ἡ θρηνοῦσα διαβολὴ τοῦ νόμου τὸ, «Ἡ χάρις δὲ καὶ ἀλήθεια δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο· τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσμοῖς περιήρμασεν. Ἡρακλέων γάρ δὲ οὐτως εἰπει, καὶ οἱ πάλιδες Ἡρακλέωνος. Non enim in contumeliam et criminationem Legis dictum illud: «*Gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est,*» evangelicis sanctis adaptabatur. Heracleon ita dicere, et Heracleonis filii. Quidus innuit Heracleonem in suis Commentariis hæc Evangelii verba in contumeliam legis detorsisse. Aliud etiam Heracleonis Fragmentum de martyrio refert Clemens Alexand. loco mox laudato, quod ex aliquibus in Lucam Commentariis exscriptum videtur. Ubi enim præmisit Clemens hunc Evangelii Lucæ xii, 14, locum: *Cum autem induxerint vos in synagogas, etc., subjungit: Τοῦτον ἐξηγούμενος τὸν τόπον Ἡρακλέων.... κατὰ λέξιν φησίν, etc. Hunc locum expōnens [Lili] Heracleon... his verbis dicit, etc. In Eclogis propheticis ad calcem ejusdem Clementis, occasione horum Joannis Baptizæ verborum, Luc. iii, 16: Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni, citatur altera Heracleonis sententia dicentis, D quosdam igne signasse aures eorum, qui baptismatis sigillum acceperant, ita intelligentes illud apostolicum. Tum proxime subnectitur y. 17: Cujus ventilabrum in manus ejus, etc. Quibus firmari videtur eorum conjectura, qui existimant ab Heracleone elucubratos etiam in Lucam Commentarios. Cæterum cum Valentino paria sensisse, sed novitatem quadam pronuntiationis voluisse videri alia sentire, tradit Tertullianus, vel alias quivis cap. 49 lib. De præscript., cui consentiunt Epiphanius et alii omnes. Hoc duntaxat a Ptolemaicis differebat, quod supremum omnium parentem, quem n̄ Bythum nomina-*

⁹⁰ Lib. i, cap. 21, n. 4. ⁹¹ Lib. i, c. 9 et 10. ¹ Hær. xxxvi. ² In Joan., p. 60, edit. Huet. ³ Clem. Alex., lib. iv Strom., p. 502. ⁴ Spicileg. Patr. et Hær. ii sec., p. 117.

bant, Hie Hominem appellaret, ut auctor est Epiphanius. Eadem insuper ascribit Origenes⁸, quod animam natura immortalem esse non existimaret, sed corruptibilem. At ea erat communis Valentianorum omnium de anima animali sententia, quam vel perire vel servari putabant, prout meliora vel deteriora elegisset.

94. Sed ut ad id revertamur, unde digressi sumus, quilibet, etiam tacentibus nobis, perspicit, superius exposita hæreticorum redemptions manasse ab impuris ethnicorum initiamentis, quæ tanti fecere Platonici, tetræ magorum artibus præ cæteris mancipati. Ut enim certis quibusdam ritibus ac cæremoniis gentilium mystæ secretiorum quo- runqua sacrorum participes effecti, perfectionis apicem attigisse censebantur: sic et apud Marcosios qui redemptions ritibus semel defunctus arcanorum sectæ conscius factus fuerat, ad perfectionis culmen evectus existimabatur. Hinc initiationes ethnicis dicitur cælestes, quia perfectionem afferre credebantur; Marcosios vero ἀπολυτρώσεις, quod hominem ab omni mortalitatis fæce, et imperfectionum radice Ignorantia, liberarent. Easdem suis frequenter inculcabant Platonici, ceu ad animæ purgationem apprime necessarias: qualenus religiosis ritibus, ut vocabant, expurgata anima, apta evaderet ad deos suscipiendos fatidicæque eorum potestatis particeps ficeret. Legatur Jamblicius, sect. iii, v et x. Sed sic ut ex hæreticis aliqui divina mysteria per res sensiles et corporeas peragenda esse negabant; sic C etiam ex Platonicis quidam, ut Porphyrius, existimabant usum rerum materialium, in sacris, haud congruum esse diis, qui a materia omnino secrei existunt. Id vero sibi de sua redemptions spondebant Marcosios, ut eum perfectionis gradum, perfectissimam videlicet et numeris omnibus absolutam, qua sola stat salus, cognitionem ineffabilis Virtutis, quo ne quidem Petro et Paulo, aut alii cuivis apostolorum (sic blasphemabant) pervenire fas fuit, assecui; nec hinc, quandiu viverent, excidere, nec quavis mundana potestate post mortem retardari possent, quin destinatas sibi in Pleromate sedes statim capesserent. Redemptions enim beneficio effici, ut,

A quidquid egissent in hac vita, a judice nec prehendi, nec conspici possent. Eapropter omnia sibi licet arbitri, facinorum omnium ac libidinum cœno voluntari non erubescebant. Hæc erant exitiosi dogmatis necessaria consecraria, ut jam exposuimus. Quod vero barbaris quibusdam vocibus, peregrinisque ac insolitis verborum formulis hæretici suos initiantes uterentur, Pythagoricum etiam et Platonicum erat. Quid ei quantum ejusmodi vocabulis in gentilium sacris adhibitis tribuerent Pythagoræ et Platonis discipuli, notum est ex Porphyrii epistola ad Aenebonem, et Jamblico, sect. vii, cap. 4 et 5, ut alios taceam. Ea licet mortalibus ignota, sensu plerumque vacua, et significatione cassa, præ cæteris tamen convenire divinis existimabant: tum quod in Assyria et Ægypto pridem usurpata, ubi primum deorum cultus effloruit, hisque majus ac frequentius cum mortalibus intercessit commercium, ea cæteris omnibus antiquiora, diisque notiora ac familiariora esse viderentur. Quibus iisdem rationibus permetti Marcosii, Hebraica, Chaldaica et Syriaca vocabula aliis omnibus anteponebant; quod iis omnium primis et antiquissimis, oracula sua fudisset Deus, eaque soni insolentia in cutiendo imperitorum peccatoribus terrori aptiora essent.

95. Hactenus recensitis quam accurate fieri potuit, iis quos Irenæus Valentino tribuit discipulis, ad utrorumque magistros sermo cum eodem conserendum. Nihil quippe efficacius, et merito quidem, ipsi visum est ad Valentianorum insaniam retundendam, quam ut infamem eorum originem proderet, seu, ut verbis illius utar, referret spurcissimum fontem et radicem eorum, uti intelligeretur arbor, de qua defluerant tales fructus⁹. Veros siquidem stirpis suæ auctores, Simonem et Menandrum, erubescebant Valentianiani, et tam probrosos magistros omni, quo poterant, conatu repudiabant. Hos tamen germanos eorum parentes existisse, vellent, nolent, invictè demonstrabat tum dogmatum consensio, tum continua nec interrupta a Simone ad Valentiniū scholarum hæreticarum successio, a quibus et in quibus hic quidquid postmodum blateravit, mutuatus est.

ARTICULUS III.

DE VALENTINI MAGISTRIS.

I. De Simone Mago.

96. Simon, pater omnium hæreticorum, a quo Gnostici omnes initia sumentes, impia et irreligiosa dogmata induxerunt in hanc vitam, Gitthis olim oppido, Epiphanius ætate vice Samariæ, oriundus fuit¹⁰. Tantum apud populares suos magicis artibus, in quibus squalem nullum habebat, valuit, ut dementantes

D eum pro magna Dei Virtute, id est supremo omnium Patre, haberent. A vero simili non abhorret, eum in liberalibus disciplinis, ac Platonica præsertim philosophia, quæ tum apud Judæos inoleverat, non poniendam operam posuisse. Id suadent tum auctoritas ac dicendi fiducia, quibus ementiam protestat venditans plebis animos ad se pelleterat,

⁸ T. xviii, in Joan., p. 255. ⁹ Lib. i, c. 22, n. 2. ¹⁰ Vide Iren., lib. iii, Præf; Id., lib. ii, Præf.; Justin. M., Apol. i; Epiph., Hær. xxi; Theodoret., lib. i, c. 1.

tum ea quæ vulgavit dogmata, Platonicis haud dissimilia, tum denique magia ipsa quam exercebat, Platonicis eo tempore familiaris, et in laude posita: itaque Platonismum cum Samaritanorum ac Judæorum [LIV] religione miscuisse videtur. Cum vero anno Christi 34, lux Evangelii in Samaria coruscare cœpisset, veraque Philippi diaconi miracula Simonis præstigias discutere; errore deposito Samaritæ Christo nomen dedere. ⁸ Stupens et ipse Simon dedidit, sed non ex animo. Quam enim in apostolis suscipiebat eximiam patrandi miracula virtutem, præsenti pecunia mercari volens a Petro pro merito increpatus, ad vomitum rediit canis impurus ⁹, artemque magicam studiosius quam antea colere cœpit. Sic autem Christianam fidem abjecit, ut retenta nonnulla ejusdem umbra, hac utendum sibi statuit, ut pro eo quo exæstuabat in apostolos odio ac livore, iis verbum Dei disseminantibus obices, quosunque posset, objiceret.

97. Ascita igitur in societatem pristinæ Platonicæ, Judaicæque mixturae hac Christianitatis larva, relicta Samaria bac illac circumcursare cœpit: ut gentes et provincias, ad quas nondum pervenisset Evangelium, præoccuparet, erroribusque suis inficeret. Tyrum Phœnicia cum devenisset, ibi vile scortum, mulierem quæstuariam, nomine Helenam emit, sibique eam adjunxit, itinerum deinceps ac scelerum sociam; ridicula plura palam de ea fabulatns, turpiora cum ea clam patraturus. Peragratis Orientis provinciis Romam venit sub Claudio Cæsare, circiter annum Christi 44. Ibi tantum nomen sibi præstigis ac imposturis fecit, ut statuam, eeu nunini cuidam, ei positam in insula Tiberina, inter duos pontes, ferant, cum Latina inscriptione: *Simoni Deo sancto.* Primus enim omnium Justinus Martyr in ea quæ vere prior est, secundum tamen in editis locum tenet, *Apologia ad Antoninum Pium*, id memoravit. In cuius sive idem, sed aliquantulum dubius, asseruisse videtur Irenæus: *Statua honoratus fuisse dicitur propter magicam*, inquit. At sidenter asseverarunt Tertullianus, *Apolog.* cap. 13; Euseb., lib. 11 *Hist.*, cap. 14; Cyril. Hierosol., *Catech.* 6, Theodoreetus, Augustinus, et alii. Non defuere tamen posterioribus hisce sacerulis doctissimi viri, qui Justinum seu Latinæ linguæ imperitis, seu nominis similitudine deceptum putarint; utpote qui statuam Semoni sancto, vel sancto, qui deus erat apud Sabinos, positam, Simoni Mago sacram fuisse existimaverit. Centum circiter abhinc annis effossa est in insula Tiberina statua cum hac inscriptione, quæ ad illam Justini proxime accedit: *Simoni deo sancto (vel sango) Deo Fidio sacrum;* adeo ut ea ipsa esse videatur, quam olim in eadem insula viderat Justinus; cuius eo proclivior lapsus esse potuit, quo veteribus Latinis commutatione litterarum e et i frequentius nihil exstitit, et Semio ille minorum gentium deus, sanctus, sancus, aut

⁸ *Act. viii, 9 et seqq.* ⁹ *Prov. xxvi, 11.*

A sanguis promiscue diceretur. Quorum doctissimorum virorum rationes expendit clarissimus Tillemontius ὁ παχαρῆτης, ac pro ea qua valet eximia eruditio et acri judicio confutat, in suis in tom. II *Commentariorum in Hist. eccles.* observationibus, nota 2, in Simonem Magum, pag. 482, ubi probat vix ac ne vix quidem fieri potuisse, ut tot antiqui Patres ea in re lapsi fuerint, quæ oculis omnium pateret, quamque Justinus, dum Romæ ageret, et *Apologiam* conscriberet, non semel aut bis, sed quotiescumque Tiberinos pontes trajecerat, propriis oculis explorare potuerat. Equis enim sobrius sibi persuadeat, sanctissimum martyrem tam incogitantem atque imprudentem fuisse, ut in ipsa urbe Roma scribens ad imperatores, ea confidenter, nondum satis explorata veritate, bis in eadem *Apologia* asseverare ausus fuerit, quorum falsitatem vel ipsi pueri, scriptorem temerarium arguentes, deprehendere potuerint? Tam immanem hallucinationem vix ferat quisque in scriptore longa terrarum intercedine ab ipsa statua dissito: quanto minus in eo qui in ipsa urbe Roma, et, ut ita dicam, ad ipsius statue pedes scriperit. Sed ne actum agamus, consule citatum eruditissimi Tillemontii locum. Nec iis contentus impurus homo, seipsum sub Jovis, Helenam vero suam sub Minervæ habitu efflingi curavit; et utramque imaginem discipulis colendam tradidit.

98. Vulgata apud veteres opinio est, apostolorum Principeu Romam venisse anno Christi 42, ut Magi fraudes ac malas artes discuteret: cumque hunc fama jam desereret, collectis viribus enixum esse mirabilem Christi ascensum in cœlos æmulari; sed ei tam male cessisse volatum, ut divina virtute apostolorum precibus sollicitata præceps actus, fractis cruribus misere postea interierit, eo anno qui Petri et Pauli martyrium proxime antecesserit, id est Christi 65. Hæc omnia strictim attingo; obvia siquidem sunt et omnibus nota. Plures edidisse fertur seu libros, seu sermones: Quasdam ex altero eorum blasphemias recitat Hieronymus in *Math.* cap. xxiv. Alios memorat auctor libri *De divin. nom.*, cap. 6, quorum titulus, Ἀντιόχειον, *Contradictorii.* Si *Constitutionibus apostolicis* fidet, lib. vi, c. 8, Simon ejusque socius Cleobius plures Christo ejusque discipulis libros supponere ausi fuerant. Ex discipulorum officina prodierat Evangelium, quod librum *De quatuor mundi angulis* inscripserant (quia in quatuor partes sectus erat), ut et apocryphus liber, *De prædicatione sancti Pauli.*

99. Quod ad Simonis errores spectat, superius de Valentino agentes ostendimus eum primæ Valentianorum ogdoadis auctorem et inventorem fuisse. Nempe, Theodoreto teste, infinitam quædam statuit potestatem, quam et radicem universorum appellavit; Bythus est, cui et Ἔβοτας copulabat. Istam vero duplē esse singebat: alterauit priuam, quam Matrem omnium appellabat, quam-

que in *Helena* sua conspicuam esse dicebat; alteram quam cum *Φωνῇ*, *Voce*, conjugabat. Eam autem infinitam potestatem ignem esse dicebat, id est Virtutem maxime actuosam, cuius duplex foret operatio, altera conspicua, altera latens. Ex illa quidem genitum esse mundum; ex hac vero productas priuam esse tres conjugationes, quas etiam radices nominavit; quarum priuam appellavit *Νοῦν καὶ Ἐπίνοιαν*, *Mentem et Notionem*; secundam *Φωνὴν καὶ Ἐννοιαν*, *Vocem et Intelligientiam*; tertiam *Δογμάτων καὶ Ενθύμησιν*, *Rationem et Cognitionem*. In hac ogoade Valentiniānam quisque deprehendit. Nominā quidem apud Theodoretum, quem hic exscribimus, aliquantulum dissimilia: at apud *Eliam Cretensem* et *Nicetam* supra laudatos, eadem propterea: adeo ut constare videatur πολυώνυμον suisse, ac modo his, modo illis nominibus a Simonis discipulis significatain. Sed rei eamdem utrobius exstisit demonstrat veterum consensus, ac imprimis *Irenaei*, ut alibi diximus. De his ergo Simonianis *Æonibus* idem sentiendum, quod de [LV] prioribus octo Valentiniānis. Utrique e Platonicorum lacunis educti, Christiano amictu utcunque indui hæreticorum illorum arte prodierunt.

100. Seipsum porro Simon esse sublimissimam *Dei virtutem*, *hoc est*, eum qui sit super omnia Pater¹⁰, blasphemabat. Summa hic fuerit veteratoris dementia et impudentia, eo tamen usque insaniisse non putem, ut semetipsum re, essentia ac natura supremum esse Patrem crederet jaclarete. Id de seipso sensisse videtur, quod de *Helena* sua, quam primam mentis suæ conceptionem aiebat esse, per quam Angelos et Archangelos fecisset. At, auctore Theodoreto, hunc mundum, cuius prima et nobilior pars angeli erant, conditum asserebat per eam supremam: Virtutis operationem, quæ conspicua esset, vel, ut loquitur *Irenaeus*, per *Ennoiam* quæ *exsiliisset ex summo Patre, et ad inferiora dgressa fuisset*, id est, quæ seipsum exterius prodidisset. Qnemadmodum igitur *Helena* primam summi Patris *Ennoiam* esse censebat, non re et natura, sed operatione duntaxat; sic seipsum supremum esse Patrem non aliter existimare potuit, quam ἐνεργείᾳ et efficientia tenuis, non substantia, aut unione personali (id enim unionis genus nūquam agnovit): quatenus eum præ cæteris mortaliibus elegisset Pater, in quo inhabitaret, in quem divinitatis suæ radiationem quamdam, non solidam, aut substantivam, sed transeuntem derivaret, et per quem velut per instrumentum sibi moraliter coniunctum operaretur. Uno verbo id de se opinatus est, quod discipuli ejus de Christo, quem etiam se esse dicebat. Constat vero eos, Christum non alia ratione Deum esse censuisse, quam, sicuti postea delirarunt *Noetus*, *Sabellius* et *Paulus Samosateus*, efficientia duntaxat et operatione, non substantia aut unione substantiva.¹¹ Accedit denique

A quod Menander Simonis discipulus, qui verbis, non re a magistro dissidebat, primam se Virtutem non nominaret; ignotam enim eam aiebat esse; sed ab illa se missum jactitans, Servatorem seipsum appellaret. Quidquid ergo discriminis inter utrumque fungi potest, eo reddit, ut alter paulo modestior seipsum Servatorem diceret, quod a prima Virtute ad hominum salutem missus esset; alter impudenter seipsum primam esse Virtutem blateraret, quatenus ista per eum operaretur, eo operationis genere quod externum et conspicuum esset; non co quod latens, et per quod *Æones* produxerat. Hinc *Judas* quidem, qui Messiam exspectabant (quem Dei Filiū esse ab apostolis didicera), tanquam Filiū apparuisse se jactitabat; ad *Samaritanos* vero, quorum obscurior de Messia filies erat, tanquam Patrem descendisse; ad alias denique gentes, quas *Spiritus sancti* virtute cooptandas in Ecclesiām noverat, tanquam Spiritum sanctum advenisse: ac denique, ut ait *Irenaeus*, *sustinere vocari se quodcumque eum vocant homines*: hoc est, pro diversis quas edidit primæ Virtutis operationibus, diversis etiam diversarum gentium affectibus, diversa sibi nomina tribui sivisse, *Patris*, *Filiī* et *Spiritus sancti*, imo etiam quandoque *Jovis*; nam et sub hoc schemate statuas et imagines, quas adorarent, ei posuerant discipuli. Ex quibus certissime colligitur Patrem, Filiū et Spiritum sanctum tres, ex ejus sententia, subsistentes personas non suisse, sed tria duntaxat unius personæ nomina et officia.

101. *Helena* suam (quam interdum etiam Spiritum sanctum appellabat) dicebat ¹² esse primam mentis suæ conceptionem, *Matrem omnium*, per quam initio mente conceperit Angelos facere et Archangelos: *hanc vero Ennoiam*, seu conceptionem, *exsiliensem ex eo, cognoscentem quæ vult Pater ejus*, digredi ad inferiora, et generare Angelos et Potestates, quibus tamen nulla Patris iudita notitia. Ab ipsis mundum *hunc factum dixit*. In *Ennoia* illa, omnium matre, per quam initio mente concepti Angeli et Archangeli, Platonicus mundus idealis seipsum manifeste prodit; mundus scilicet idearum omnium, formarum et archetyporum apotheca, ad quorum normam et exemplar conditi primum Angeli et Archangeli mundi hunc aspectabilem, ex supernarum idearum præscripto, fecerunt. Primus enim e Christianis Simon sumimum Deum mundi hujus creatione, regimine et administratione abdicandum ratus, creatorem ab eo cum Platonicis distinxit, ne mala quibus labefactatur orbis in primu Deum summe bonum refunderentur; qui cum insuper ignotus semper manserit, nec ullo visibili signo seipsum usquam manifestaverit, nullas in mundi fabricatione et administratione partes habere potuit. Cætera quæ impostor addebat de *Ennoia* per invidiam detenta ab Angelis, et inique habita, ne

¹⁰ *Iren.*, loc. cit. ¹¹ *I.J.*, n. 5; *Theod.*, c. 2; *Epiph.*, *Ilær.* xxii, § 1. ¹² *Iren.* I. 1.

recurreret ad Patrem, ac in varia corpora tum humana tum belluina revoluta, donec in fornici publice prostantis misertus Simon, ovem hanc perditam liberaturus venisset, hominibus simul salutem præstiturus per agnitionem suam mundumque ab Angelorum, de principatu ambitione contendentium, tyrannide vindicaturus et emendaturus; bæc, inquam, omnia, Christianismum olen, sed fabulis misere deformatum. Angelorum et hominum lapsus sub his symbolis adumbrare voluit. Piores superbie typho excæcati, Deoque auctori suo subesse renuentes, quoniam nolent progenies alterius cujusdam putari esse¹², ipsius Ennoiam, ne recurreret ad suum principium, detinuere; dum videlicet quidquid splendoris, potestatis ac perfectionis acceperunt, sibi ipsis inique arrogantes, supremi tantorum beneficiorum auctoris ideam, ne gloria ad eum rediret, in seipsis primum, tum in hominibus extinguere conati sunt. His quippe auctores fuerunt, ut Dei imaginem mentibus eorum insculptam, superbia sua foede deformarent; ac paulatim oblitterata veri numinis notione, comparati jumentis insipientibus, et belluino vivendi more similes illis facti, in turpissimorum quorumque vitiorum karathrum sese in dies profundius immergentes, consumelii semper aovis afficerent. Hæc sunt quæ Ennoia captivitate, calamitatibus, miserisque casibus suo modo significabat Simon. Nec dissimile vero est quod ait Tertullianus lib. *De anim.*, c. 35: Pythagoricam metempsychosin, Simoni hanc fabulam de Helena in alia atque alia corpora voluntata, ex parte saltem instruuisse; cum utrumque discipulis ejus constiterit; et animas divinæ mentis portiones esse, et eas in varia successive corpora destrudi. Ejusdem generis sunt quæ de suo in hunc mundum adventu, ut perditam ovem liberaret, cumque ab Angelorum tyrannide vindicatum instauraret, effutiebat. In his inter ipsas commentorum nebulas relucet evangelica doctrina de veri Servatoris adventu; quo vitiis oblitterata Dei imago innoyata, excitata [LV] in animis veri Dei notitia, homines excusso tenebricosarum Potestatum jugo in libertatem asserti, omnia denique instaurata, sive quæ in cœlis, sive quæ in terra sunt. Nam ejus professione fundamentum Christianæ religionis, cui consultum aliquatenus volebat, niti animadvertisit hæresiarcha. Sic tamen in huic mundum descendisse se jactabat, ut alienam speciem induens, per quam ementita similitudine Angelos et Potestates deciperet, ne ab eis teneretur, inter homines homo apparuerit, cum tamen non esset homo, et pati in Iudea visus fuerit, cum non sit passus. Hæc prima Docetarum sectæ, cui deinceps nomen dedere tot impuri homines, initia: primus hujus auctor hominum omnium præditissimus. Necessaria tamen male susceptæ hypotheseos consecutaria erant. Si enim, ut supponebat, malorum om-

A nium quæ in mundo sunt, auctores Angeli, si materialiæ et corporibus ab iis conditis turpissima inaspersa labes, manifestum est eum qui a bono Deo missus est, ut mundi fabricatores debellent, orbemque malis purget, mundanum, ac verum corpus asciscere sibi non potuisse: tum ne malis ipse contaminaretur, tum ne sub angelorum, qui materialiæ dominantur, imperium concedens, ab iis opprimeretur. Necessæ erat igitur phantasticum duntaxat et umbratile corpus indueret, quo hominibus, quorum dux et doctor futurus erat, conspiciendum se præbere, Angelisque tutius bellum inferret. Ex quo fluebat, nec vere nasci aut pati potuisse, et, ut recte concludit martyr Ignatius, Eucharistiam verum Christi corpus non esse, cum verum nunquam habuerit.

B 102. Addebat Magus, legem non a Deo (invisibilis quippe et ignotus usque ad Novi Testamenti tempora permansi), sed a sinistra quadam intelligentia latam fuisse. Prophetas a mundi fabricatoribus, istos ab his, illos ab illis inspiratos vaticinia fudisse. Ea ab illis contemnenda esse, qui vero Deo semel agnito, in Simonem et Helenam ejus legatos et interpretes spem collocant: iis quippe jam libertate donatis, quæ per supremi Patris cognitionem acquiritur, liberum esse quodcumque velint peragere: salutem uni gratiæ, γνῶστι videlicet, non operibus justis acceptam referendam esse: natura siquidem nullas actiones bonas esse aut malas, sed ex accidenti; ex arbitrio nimurum Angelorum, qui mundum condiderunt, et ejusmodi præceptorum vinculis in servitatem homines abduxerunt. Quam postremam sententiam ab Archelao philosopho accepisse videtur, cuius hoc fuit effatum, *Nihil natura justum aut injustum esse, sed lege.* Nefaria certe dogmata, uberrimaque scelerum omnium seminaria, quæ tamen ex constitutis principiis necessario fluebant. Si enim summus Deus ignotus mansit, nec ulla sensibili signo deprehendendum se præbere dignatus, mundi curam et administrationem Angelis commisit: ergo legis et prophetiarum, quæ ad mundi regimen spectabant, si soli auctores exsisterunt; ergo qui homines adepta veri et summi Dei notitia ex eorum potestate eruti sunt, et in libertatem asserti, legis præceptis non tenentur. Si ab una Dei hactenus ignoti, nunc vero se revelantis, cognitione pendet salus: ergo ad comparandam salutem opera supervacanea sunt. Si opera ideo duntaxat bona aut mala sunt, quia a lege quam tolerunt Angeli, præcepta vel prohibita: ergo natura indifferentia sunt; excusso proinde legis jugo, nec bona, nec mala. Jam quid mirum si homines hisce principiis imbuti, fractis omnibus tum naturæ, tum pudoris repagulis, effrenem spurcissimamque vivendi rationem inierint? Eo siquidem, velut naturali consecutione deducebat exitiosa doctrina. Absit ut ea commemorem iniqui-

¹² Iren. I. I.

tatis mysteria, Bacchanalium instar instituta, quæ in ecclesiis conventibus ab iis patrata refert Epiphanius: nolim bis scelerum portentis lectorum oculos defodari. In cumulum accessere magicæ artes, quarum teterrima quæque genera, Simonis et Platonicorum exemplo, exercere veriti non sunt. Et hinc manavit vulgata gentilibus calumnia, quæ dudum Christianam religionem vexaverunt, Christianos omnes magicis artibus deditos esse, eorumque cœtus, omni pudoris extincto discrimine, accedente noctis licentia corruptelarum omnis generis officinam esse. Sic in Christianam religionem redundabat pseudo-Christianorum istorum profligata vita. Resurrectionem carnis negabant: non negare qui potuissent? Si enim caro Angelorum mundi conditorum opus fuit; a Christo Servatore, qui Angelos dehollatus venerat, nec suscipi, nec salvari debuit. Animarum duntaxat cura ipsi fuit. ¹⁰ Gentilium idolis, quotiescumque se daret occasio, thus adolere non dubitabant, nec supremum cultum, ut pœnas negantibus illas declinarent, iis adhibere rencebant: hæc enim inter & & popa numerabant. Imo gentiles in partes suas cesuros putans Simon, si illis ingeneraret opinionem, se Jovem esse, quem summum Numen patremque deorum venerabantur; Helenam vero suam Minervam, quam ex cerebro Jovis natam esse fabulantur poetæ; seipsum sub Jovis, Helenam sub Minervæ habitu pingi et adorari a discipulis voluerat: ut sic gentilismum cum Christianæ religionis professione consociaret. Sed mirum, eum qui tota doctrinæ serie inimicitias Angelis denuntiare videbatur, iis tamen divinos honores tribui voluisse. Negabat enim salutem consequi ullum hominem alius posse, quam si Universitatis parenti abominanda sacrificia, quæ vel nominare pudet, per Principatus et Potestates obtulerit: non quidem ut præsidium ferrent, sed ut placati damnum non inferrent, neu hominibus sive in vita, sive post mortem obessent. Quæ etiam Platonicorum doctrina fuit superius a nobis exposita.

103. Hactenus dicta perspicue demonstrant Simonem ejusque discipulos inter gentiles potius, quam inter Christianos recensendos esse. Nam eti Christianum nomen ore profliterentur, vix tamen vel unius Christiani dogmatis fidem integrum servaverant. Trium quidem sanctissimæ Trinitatis personarum nomen proferebant, rem non tenebant: una et eadem persona, pro diversis officiis, Patris, Filii et Spiritus sancti nomine gaudebat. Mysterium Incarnationis iis penitus ignotum: Christus nec verus Deus, cuius nulla fuerit hypostatica cum Deo unio; nec verus homo, cuius fuerit umbratilis tantum et phantastica humanitas; sed quoddam velut simulacrum, quod hinc humanam naturam oculis exhiberet, illinc Divinitatis radios exciperet. Quibus omnis Christi nativitatis, vita et mortis

A mysteriorum fides pessum ibat. Si aliquod baptismi genus retinuerint, ludicrum certe, quod a Christiano procul recederet. Vetus ancior qui contra Cyprianum scripsit, [LVII] inter SS. martyris opera, refert quosdam hæreticos e Simone prognatos, dum baptismum conferrent, emicantem ex aquis ignem intuentum oculis exhibuisse, quo simulata Spiritus sancti præsentia initiando suo ludificarentur. Ecquam de Eucharistia fidem habere potuissent, qui verum Christo corpus denegabant? Sua quidem iis erant mysteria, sed execranda prorsus, quæ vel commemorare pudet. Cætera sacramenta flocci fecisse homines impuros, unique γάρ, cæteris omnibus spretis, salutem ascribendo, honorum operum necessitatem, et evangelicarum legum observationem funditus evertisse, quisquis asseruerit, haud temere conjecerit.

104. Plures reliquit Simon errorum et scelerum successores, a principe impiissimæ sententiae vocato Simonianos. Ab his falsi nominis scientiam, Gnosticorum videlicet hæresim, accepisse initia, ex ipsis assertionibus eorum adest discere¹¹. Revera enim eadem pene Gnosticis omnibus fuere cum Simone dogmata. Si quid discriminis interfuerit, in eo positum fuit, quod eadem principia, et Platonicæ philosophiæ capita ab his paulo pressius, ab illis explicatiæ ac fusijs tradita, et ad res fidei diversimode pro cuiusque captu et ingenio accommodata fuerint, sed inconcuso manente fundamento. Tria fuere præcipua Gnostica hæreseos capita, 1° Summum Deum alterum esse a mundi conditore; 2° Opera nihil ad salutem juvare, sed eam ab una supernarum rerum cognitione pendere; 3° Christum verum hominem non fuisse, sed vana hominis specie oculos delusisse. Hæc ab omnibus propugnata, quippe qui scirent iis totam niti hypothesisim; cætera vel ad majorem explicationem addita, vel consecratio quædam fuere, quæ quisque, prout ingenio valebat, ex principiis ducebat, ampliocabatque. Id ea conferenti quæ de Valentianæ hæresi jam diximus, observare proclive fuit, nec difficilius observabatur in iis, quæ de veteribus Gnosticis dicenda supersunt.

II. De Menandro.

105. ¹² Simonis successor et discipulus fuit Menander, præceptor moribus et doctrina respondens. Genere Samarites et ipse fuit, e vico Cappareia, ut vocat Justinus M.¹³, vel Chabri, ut Theodoretus appellat, oriundus. Ubi ad summum prestigiarum fastigium pervenit, ut facile non tantum cum magistro contendere, sed etiam priunas sibi vindicaret, majoribus portentis nomen sibi fecit. Antiochiam, Orientis caput, elegit, ceu publicum theatrum in quo circulatorem ageret, et unde venedatas merces facilis per Orientem spargeret. Ibi misere plures fascinavit. Si Tertulliano¹⁴, vel auctori additamenti quod ad calcem libri *De præscript.* legitur,

¹⁰ Origen., in Cels., lib. vi. ¹¹ Iren. ¹² Iren., lib. i. c. 23, n. 5. ¹³ Apol. 4. ¹⁴ De Præsc. c. 46, et de An., c. 50.

credimus, eadem dixit quæ Simon ipse. Quidquid Simon se esse dixerat, hoc se Menander esse dicebat. Quod tamen sobrie intelligendum. Nam Simon se esse supremam Dei Virtutem impudentius jactabat; tantum sibi non tribuebat Menander, quoniam *primam Virtutem incognitam omnibus esse aiebat*; *se autem eum esse, qui missus sit ab invisibilibus* (hoc est, ut explicat Eusebius¹⁹, ab invisibilibus *Æoniibus*), *Salvatorem pro salute hominum*. Sed discrimen in verbis hærere, et in eo positum esse quod alter altero vesanior esset, superius ostendimus. Neque enim Simon supremam Dei Virtutem substantia et natura se esse contendebat, sed missione duntaxat et ἐνεργεῖ, in quo cum Menandro consentiebat. Nec quod alter eam Virtutem omnibus ignotam esse diceret, alter ut ejus copiam faceret, venisse se jactaret, uila inter eos pugna intercedit. Si enim cuin Theodoreto dupl̄cem summæ Virtutis operationem distinguamus, occultam et manifestam, lis facile dirimitur. Nam Simon operationem occultam respicit; Menander de manifesta loquitur. Illic etiam explicandus, ne secum vel cum Irenæo pugnet, Epi-phanius²⁰ scribens, Menandrum a Simonis dogmate non discedisse, nisi quod majorem se antecessore et præceptore suo prædicabat. Nempe hic majorem se prædicabat, non dignitate et missione; nam uterque a summa Virtute missum se esset Servatorem ad hominum salutem nugabatur; sed magicæ artis peritia, qua magistrum vincere se gloriabatur.

106. Mundum ab Angelis, quos produxit Ennoia, conditum similiter ut Simon docebat. Memoria igitur lapsus videtur Damascenus scribens lib. *De hær.* hoc differre Menandrianos a Simonianis, quod hi mundi molitionem ab angelis factam assererent, illi negarent; nam eadem erat ultroruinque ea de re sententia. Neminem vero ex Angelorum illorum dominatu erui posse contendebat Menander, nisi per eam, quam docebat, magicam scientiam. Salutem itaque hominis positam esse volebat in redēptione ab Angelorum servitute; medium autem salutis in magica scientia. Quæ omnia Simoniaca, imo et Platonica. Quæ enim hæretici magicæ scientiæ ascribebant; eadem et Platonici παντοχή, divinationi et Theurgiæ snae tribuebant. Nam dupl̄cem magiam distinguebant, aliam quam Theurgiam vocabant, hoc est, artem divina operandi, bonam et laudabilem, qua certis quibusdam hostiis et sacrificiis, munditia quadam animæ et corporis, aliisque sacris cæremoniis, bonos et beneficos dæmones invocabant, quorum afflātu et auxilio, et occulta manifestabant, et futura prænuntiabant, et mira edebant opera: alteram Goeticam, et Necromantiam, artem videlicet præstigiosam et fallacem, quæ mortuos evocat et consultit, et eorum ac malorum dæmonum ope responsa de rebus occultis et futuris reddit. Ut posteriorem probro, sic priorem honori sibi ertebat, laudibusque ad cœlum extollebant,

A ut passim apud Jamblichum et alios videre est. *A Theurgiis*, inquit ille sect. III, cap. 31, *omnis spiritus malus fugit, penitusque subvertitur. Exscinditur prorsus omnis malitia et passio; bonorum vero pura communicatio ad puros desertur, ignisque dæminus desuper eos veritate replet.* His mali spiritus impedimenti nihil afferre possunt, neque ad animæ bona avertenda obstaculi, etc. Et sect. IX, cap. 4: *Sola diræna παντοχή diis connectens, nos vere participes facit vitæ divinæ: cumque ipsa præscientiam, divinasque notiones in se contineat, nos. quoque vere divinos facit. Hæc bonum pure nobis exhibet; est enim beatissima deorum cognitionis bonis omnibus plena.* Et cap. 5 ait hominē olim visioni Dei coniunctum, postea aliam subingressum animam; eam B nimirum quæ ad humanæ formæ speciem aptata est, propterea venisse sub sati et necessitatis jugum; ab his vero vinculis aliter solvi non posse quam per deorum cognitionem; hanc esse quæ [LVIII] veram vitam servat, quoniam ad Patrem sua sorte contentum et *superessentialē* reducit: sacram hanc et Theurgicam felicitatis donationem appellari januam ad ipsum omnium opificem Deum, vel sedem et aulam boni. Tum deum cap. sequenti concludit Theurgiam opifici universalis animam sistere, et apud eum deponere, liberamque ab omni materia cum solo æterno Verbo connoctere: ipsi Dei Virtuti a se genitæ, seipsam inveni, omnia sustentanti, intellectuali, omnia exornanti, ad veritatem intelligibilem revocanti, perfectæ et perficieni, cæterisque Dei Virtutibus opificibus ita consociare, ut in actionibus earum, intelligentiisque efficacibus anima Theurgica perfecte confirmetur. Plura alia ejusmodi apud Jamblichum citatis sect. occurunt. In his, puto, Simonis, Menandri Gnosticorumque omnium doctrinæ fundamenta lector eruditus nullo negotio deprehendit; adeo ut ex impuris hisce fontibus palam hausta videantur tum γνῶσις ipsa, tum operosum illud quod in colendam magiam studium conferebant, tum denique quidquid utrique tam procaciter ascribant.

107. Quodilam baptisimi genus suis impertiebatur Menander, quo qui dignati essent resurrectionem adipiscerentur, jamque deinceps immortalitatem consecuti perseverarent, nulli senio aut morti obnoxii. Tum vero baptismum in nomine suo conferebat; quo quidem insanæ Simon devenisse non videtur. Quem vero immortalitatis effectum baptismati suo impudenter asserebat, Tertullianus²¹ et Eusebius²² de corporis immortalitate etiam in hac præsenti vita intelligere videntur. Mirum autem homines, cæteroquin acutos, sic animum indurisse sunt. Nam præterquam quod extra dubium omne positum videtur, Menandri mentem explicandam esse ex præceptoris sententia, qui corpora docebat interire penitus, nec resurgere, solam autem ani-

¹⁹ L. III Hist., c. 26. ²⁰ L. I, c. 2 et seqq. ²¹ Hær. xxxii. ²² De Au., c. 50. ²³ L. III Hist., c. 26.

man immortalem esse : perspicue docet Irenaeus lib. II, cap. 31, n. 2, quid Gnosti omnes per resurrectionem a mortuis, quam interdum prædicabant, intelligerent, nempe agnitionem ejus quæ ab eis dicitur, veritatis. Quod ipse Tertullianus ag. oscens, paulo enucleatus explicat lib. *De resurrect. carn.*, cap. 19, ubi Gnosticorum fraudes retegens scribit : *Nacti quidam solemnissimam eloquii prophetici formam, allegorici et figurati plerumque, non tamen semper, resurrectionem quoque mortuorum manifeste annuntiatam, in imaginariam significacionem distorquent, asseverantes ipsam etiam mortem spiritualiter intelligendam. Non enim hanc esse in vero, quæ sit in medio, discidium corporis et animæ, sed ignorantiam Dei, per quam homo mortuus Deo non minus in errore jacuerit quam in sepulcro. Itaque et resurrectionem eam vindicandam, qua quis adita veritate redanimatus et revivificatus Deo, ignorantiae morte discussa, velut de sepulcro veteris hominis eruperit : quia et Dominus Scribas et Phariseos sepulcris dealbatis adæquaverit. Exinde ergo resurrectionem fide consecutos cum Domino esse, cum eum in baptismate induerint. Hoc denique ingenio etiam in colloquiis saepe nostros decipere consuerunt : quasi et ipsi resurrectionem admittant. Væ, inquiunt, qui non in hac carne resurrexisit ; ne statim illos percutiant, si resurrectionem statim abnuerint. Tacite autem secundum conscientiam suam hoc sentiunt : vœ, qui non, dum in hac carne est, cognoverit arcana hæretica, hoc est enim apud illos resurrectio. Sed et plerique ab excessu animæ resurrectionem vindicantes, de sepulcro exire, de sæculo evadere interpretantur, quia et sæculum mortuorum sit habitaculum, id est ignorantium Deum ; vel etiam de ipso corpore, quia et corpus rice sepulcri conclusam animam in sæcularis vitæ morte detinet. Quibus palam sit, eam, quam Menander aliique similes, resurrectionem mortuorum mendaciter venditabant, mystice et allegorice intelligendam esse ; nihilque aliud esse, præter ignoti Dei, arcanorumque hæreticorum notitiam, qua quisquis sicutum illud, quod conferebant, baptisma consecutus fuerit, uesariisque eorum mysteriis initiatus, ignorantiae morte discussa, velut de sepulcro veteris hominis erupit. Menandrum proinde in his ne latum quidem unguem a Simonis aliorumque Gnosticorum sententia recessisse, nisi quod enigmatis involverit quod illi planius efferebant.*

III. De Saturnino.

408. Venenata quædam bestia bilinguis et biceps, ait Eusebius ⁴⁴, e Menandro orta, duos duarum sectarum inter se discrepantium auctores et duces edidit, Saturninum, vel Saturnilum (utrumque enim promiscue scribunt auctores ⁴⁵), genere Antiochenum, et Basilidem Alexandrinum, ambos Menandri discipulos, ac coævos ; quorum ille in Syria,

A hic vero in Ægypto scholas errorum Deo et pietati repugnantium instituit. Ambos Adriano imperante vixisse tradit Theodoretus ⁴⁶ ; nec repugnat Eusebius, qui eorum meminit Adriani temporum historiam conscribens : quanquam tamen probabile censeat cl. Tillemontius, Saturninum jam a Trajanis temporibus, paulo ante Basilidem cœpisse ⁴⁷. Sed de his postea. Ille eadem fere cum Menandro deliramenta loquebatur. Unum esse sunimum Patrem, et innascibilem Virtutem, id est Deum, in summis illis et infinitis partibus, et in superioribus manentem, ac prorsus ignotum prædicabat, qui longe a se distantes Virtutes, Principatus, Potestates et Angelos creaverit. Iliis omnibus a Patre descendentibus, septem ex iis mundum condiderunt, *præter conscientiam Dei Patris* ⁴⁸, ejusque suam quisque partem sortiti sunt. Unum ex iis mundi conditoribus Angelis fuisse Judæorum Deum dicebat. Satanam ipsum angelum esse, repugnantem angelis mundi fabricatoribus, maxime vero Judæorum Deo ; qui perinde atque hic atque illi prophetiarum auctor fuerit. Omnia hæc Simoniana et Gnostica, partim ex Platonicorum lacunis, partim ex corruptis ac depravatis Scripturarum oraculis hausta, ut ex hactenus dictis constat.

B 409. Hominis etiam originem Saturninus ascribebat Angelis. Creationis vero hæc occasio fuit. Cum desuper a summa Potestate lucida imago emicisset, cœlestis illius lucis amore capti, summaque cupiditate ac voluptate perfusi, hanc apud se tenere viribus omnibus contenderunt ; non valentibus vero, eo quod repente sursum evolat, et ex eorum oculis evanuerit, id in animos incidit, ut evanide imaginis jacturam resaciendi desiderio, aliquam ejus similitudinem exprimerent, hominemque, qui eam referret, conderent. Quare convenientes in unum, communī consilio [LIX] dixerunt : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem*. Sic, inquit Epiphanius, impostor particulam, nostram, quam in Genesi ⁴⁹ Deus usurpat, ideo decurtavit, ut errori fidem astrueret ; quasi alii sint operis artifices, imago vero ipsa ad alium referatur. Editus est igitur in lucem homo, sed præ Angelorum imbecillitate admodum imperfectus. Jacebat namque in solo reptantis instar vermiculi, neque erigere se, neque aliud quidquam agere valens, donec ei miserta Virtus suprema, ob imaginem suam atque effigiem, sui scintillam imminisit, qua et illum erexit, et vitam impertivit. Eam vero scintillam vocat animam humanam, quam, utpote decisam ab essentia divina particulam, dissoluto animali servari ait, et evolare sursum ad ea quæ sunt ejusdem generis ; perconta reliquo homine, resoluto in sua principia. Non tamen homines omnes in scintillæ illius partem, vocabat Saturninus, sed eos solos, qui sectæ suæ nomen dedissent. Duos quippe homines principio

⁴⁴ L. IV Hist., c. 7. ⁴⁵ Iren., lib. I. c. 24; Epiph., Hæg. lxxiii. ⁴⁶ Lib. I. c. 2 c: 3. ⁴⁷ Tertull. De præsc. c. 46. ⁴⁸ Aug., Hæg. iii. ⁴⁹ Gen. 1,26.

factos asserebat, bonum unum, scintillæ particem, alterum malum, ejusdem expertem; a quibus duplex item hominum genus, natura scilicet bonum, ac natura malum in mundo prosemnatum esse primus hominum finxit.

110. Platonica hæc omnia sunt, sed varie interpolata, novisque fabulis aucta. Quod hic singitur de imagine desuper emicante, ad cuius similitudinem conditus homo, purum putumque Platonicorum dogma est de rerum omnium ideis ac formis a supremo rerum omnium parente effictis: quas quidem in Angelorum, quibus creandi et administrandi mundi provinciam demandavit, mente recondidit, ut coelestia archetypa præ oculis habentes, ea in fabricandis rebus imitarentur. Communis itidem Platonicorum omnium sententia, superiorem animæ partem, ejusdemque velut apicem, quam mentem vocabant, esse velut essentiæ divinæ particulam, ἀπὸ τοῦ πρώτου νοητοῦ, a primo intelligibili, ut loquitur Jamblichus, decisam, quæ homini desuper inspirata rationem impertitur, eumque a communis brutorum animantium sorte eximit; fabula de scintilla re-planti homini et in solo jacenti, a superna Virtute, qua erigeretur et ageret quæ sunt hominis, immissa, fundamentum præbuit. Ut scintilla, dissoluto animali, ad principium suum, ex Saturnino, revolabat; sic et mens post mortem, ex Platonicis, ad Deum ejus auctorem revertebatur. Hac tenus quadrant sententia; discrepant vero in explicatione scintillæ, seu particulæ divinæ essentiæ. Per eam, Platonici mentem qua rationalis sit homo; Saturnianiani vero γνῶσιν, seu supremi Patris notitiam, qua sit spiritualis, et ab animalibus hominibus in ignorantia tenebris agentibus, distinotus, intelligebant. Idque ipsum est quod deinceps semen spiritale Valentianis vocitare placuit; quod quidem non omnibus, sed certis quibusdam hominibus concessum esse, ut Saturninus scintillam suam, jactabant. Unde quemadmodum hic duplicitis generis homines, natura bonos scintillæ participes, et natura malos, ejusdem expertes distinguebat; sic et illi quosdam homines natura bonos, eos scilicet qui semine secundati erant; quosdam natura malos, qui seminis exsortes, statuebant. Adeo ut idem utrobique contentum sit, sub variarum nugarum involucris propositum. Quod alter per hominem erectum et re-plantein; alii per homines spiritales et animales significant. Quod denique Saturninus prophetarum oracula modo opificibus Angelis; modo Satanae accepta referret, a Platonicis etiam mutuatus fuerat, qui, ut supra ex Jamblico vidimus, vaticiniorum causam refundebant modo in bonos, modo in malos dæmones.

111. Simonis vestigia relegens Saturninus, Servatorem de communi supernarum Virtutum sententia missum aiebat, ut Angelos rebelles, et maxime Judæorum Deum in ordinem redigeret, et iis

A qui vitæ scintillam accepissent, salutem afferret, malos vero cum dæmonibus, qui ipsis opitulabantur, profligaret. Hoc ipsum erat quod aliis verbis exprimebat Simon, venisse Christum ut homines a legis, quam tulerat Judæorum Deus, vinculis eximeret, solisque credentium seu spiritualium animabus salutem impertiretur. Servatorem autem modo a supremo Patre genitum, modo ingenitum dicebat Saturninus: ingenitum quidem, si generationis proprie dictæ habeatur ratio, cuius terminus fuerit persona a principio suo distincta; genitum vero, si generatio pro simplici productione, qualisunque sit, latius accipiatur. Unde patet huic, sicut et Simoni, aliisque multis Gnosticis, Servatorem suisse meram divinitatis ἐνέργειαν, functionem temporariam, et radium, non personam subsistente, et a Patre distinctam. Eum vero corporis (terreni videlicet et materialis) expertem, et sine figura, hominis tamen simulacrum atque effigiem sensibus objecisse, omnianque ab eo specie tenus perfecta; cuiusmodi fuit nasci, ambulare, videri, pati. Uno verbo phantasma suisse, quod divina ἐνέργεια motum, sensibus humanis fucum faceret. Jam uxores ducere, liberosque gignere a Satana esse, primus omnium circulator idem pronuntiavit: non quod castitatem coleret; sed ut solutus matrimonii legibus, turpissimis quibusque voluptatibus effrenatus indulgeret. Multi etiam ex ejus discipulis, Pythagoreos imitati, animatis omnibus abstinebant, ut affectato illo sanctioris vitæ genere nonnullos suum in errorem pellicerent.

IV. De Basilide.

112. Basilides Alexandrinus²⁰, Saturnini condiscipulus, a Matthia apostolo doctrinam suam accepisse se falso jactitabat, atque Glauциam quemdam, quem Petri interpretem suisse ferebant, praecoptorem habuisse gloriabatur. Inanis forte, quod ad Glauциam, obscuri nominis hominem, attinet, vesani hominis gloriatio, ut ex magistri persona auctoritatem dogmatibus suis conciliaret. Ex ea tamen (ut et ex simili Valentini gloriacione supra concludebamus) inferre licet Basilidem, si non apostolis ipsis coœvus fuerit, ad eorum saltem ætatem proxime accessisse, ipsorumque discipulis convixisse. Certe Hieronymus disputans contra Luciferianos, Basilidem inter haereticos apostolicorum temporum numerat: Sed quid de posterioribus, inquit, adhuc loquor? Apostolis adhuc in saeculo superstitionibus, apud Judæam, Christi sanguine recenti, phantasma Domini corpus asserebatur. Galatas ad observationem legis traductos Apostolus iterum parturit. Corinthios resurrectionem carnis non credentes, pluribus argumentis ad verum iter trahere conatur. Tunc Simon Magus, et Menander discipulus ejus, Dei [LX] se asseruere Virtutes: tunc Basilides summum Deum Abraxas cum trecentis sexaginta quinque Nomibus commentatus est. Nec dissentit Epiphanius

²⁰ Clem. Alex., Strom. lib. vii, p. 768.

qui *Hær.* xxxi, § 2, scribit *Valentinum quidem Basilide ac Saturnilo, Ebione, Cerintho ac Merintho, eorumque sociis, tempore esse posteriorem; omnes tamen uno tempore ad humani generis exitium profusos esse; quanquam, inquit, Cerinthus ac Merinthus et Ebion paululum antegressi sunt. Si non multum temporis intercessit inter Cerinthum, hæreticum in Asia agitum antequam S. Joannes Evangelium scripsisset, et Basilidem; hic igitur Joannis ætate vixerit necesse est. Deinde Valentinus et Basilides uno tempore ad humani generis exitium profusi sunt, ita tamen ut hic prior, ille posterior sit. At superius de Valentini ætate disserentes ostendimus, eum ineunte circiter secundo saeculo dogmata sua spargere cœpisse; ex quo sequitur, Basilidem (a fortiori Saturninum qui huic aliquantulum præivit) saltem ad Joannis apostoli tempora attigisse.*

115. Non desunt tamen qui Basilidem juniores faciunt, ejusque hæresim non nisi Adriani temporibus in lucem prodiisse contendant. Nituntur in primis auctoritate Clementis Alexandrini lib. viii *Strom.*, pag. 764; Eusebii, lib. iv *Hist.*, cap. 7, et in *Chronico*, ac Theodoreti, lib. i *Hær. fab.*, cap. 2, qui Basilidis hæresim conserunt in Adriani tempora. At ex Clementis, Eusebii in *Chronico*, et Theodoreti verbis id tantum inferri posse puto, Basilidem sub Adriani imperio fuisse, scholam habuisse, et audacius hæresim disseminasse; non vero hæresim inchoasse, aut tum primum docuisse. Nec ex eo quod Eusebius in *Historia circa Adriani tempora narrationem instituat de Saturnini et Basilidis hæresi*, magis concludi potest, eos sub illius imperio cœpisse, quam ex eo quod de Ebionæis, Cerinthianis et Nicolaitis disserat sub Trajano, inferri posset eorum originem anteriorem non esse. Neque expressiora sunt, ut ligatur Basilidiani erroris exordium, Firmiliani verba, apud Cyprian. epist. 75: *Sed et Valentini et Basilidis tempus manifestum est, quod et ipsi post apostolos, et post longam ætatem adversus Ecclesiam Dei sceleratis mendaciis suis rebellaverint.* Nam hæc longa ætas, ut bene animadverterit Cotelerius ²¹, dubio procul oratoria exaggeratio baberi debet; quia inter finem Joannis apostoli, et initium Adriani imperatoris, non intercedunt anni viginti. Deinde loquitur Firmilianus de aperta Basilidis adversus Ecclesiam rebellione, non de hæreses ejus initio. Certum est, viventibus apostolis, hæreticos velut serpentes in antris delitescentes, sanctissimorum hominum metu repressos, nonnisi clam et timidius venenum erroris evomuisse; at audaciam addente apostolorum morte, jam caput attollere, liberius dogmata sua propagare, unitateque palam violata, scholas sibi constituere cœpisse. Ex quo sequitur verissimum esse quod scribit Ireneus lib. v, c. 20, n. 1: *Omnes hæreticos valde posteriores esse, quam episcopos, quibus apostoli tra-*

A diderunt Ecclesias. Hæc siquidem necesse ad tempus referamus, quo Ecclesias apostoli commiserunt apostolicis viris, non ad illud quo vivere desierunt illi episcopi. Nam certum est tum ex ipso Ireneo lib. iii, c. 3, n. 4, tum ex aliis veteribus, Polycarpum, ab apostolis Smyrnæ ordinatum episcopum, Basilidi, Valentino, Marcioni aliisque hæreticis cœsum exstissee. Verius a fortiori quod proxime citato cap. n. 3, scribit auctor noster, epistolam Clementis ad Corinthios vetustiorem esse hæreticis qui nunc falso docent, et alterum Deum super Demiturgum et factorem horum omnium commentuntur. Verba hæc qui nunc falso docent, aperte demonstrant eum intelligere, non Gnosticos quoslibet, sed Valentianos duntaxat, quos confutabat.

*B 116. Quo anno excesserit e vivis Basilides, non satis constat. In Catalogo Hieronymi, voce *Agrippa*, legitur: *Mortuus est autem Basilides, a quo Gnostici, in Alexandria temporibus Adriani; qua tempestate et Cochebas dux Judaicæ factionis Christianos variis suppliciis enecavit.* Quæ si sincera sunt, dicendum erit oblisso Basilidem anno circiter 135, quo Judæa bello ardebat, quod excitarat Cochebas adversus Romanos rebellio. Sed utrum apud Hieronymum legendum sit *mortuus est*, an *moratus est*, necdum extra omne dubium positum existimo; sua enim utriusque lectioni constant argumenta. Pro *moratus est* pugnat auctoritas vetustissimi omnium codicis nostri ms. San-Germanensis, Merovingicis characteribus exarati, saeculo circiter septuagino. Quam eamdem lectionem exhibent mss. quinque, quos vidisse se testatur Vossius, et plures alii quos contulit doctissimus Martianæus noster. Facit et pro eadem lectione perfectissima consensio *Chronici Hieronymiani*, cum ejus Catalogo. Nam in priori illo ad annum 134 habetur: *Basilides hæsiarches in Alexandria commoratur, a quo Gnostici, Cochebas dux Judaicæ factionis nolentes sibi Christianos adversum Romanum militem ferre subsidium omnimodo cruciatis necat.* Eadem pene utrobique verba sunt: et quod in priori legitur, *commoratur*, suadere videtur in posteriori legendum esse, *moratus est*. Illinc vero repugnat huic lectioni editi omnes, cum mss. plerisque codicibus, qui præferunt, *mortuus est*. Sed quod majus videtur, Graeca interpretatio, quæ Sophronio tribuitur, quæque si vere Sophronii est, codicibus omnibus Latinis, qui nunc exstant, sine dubio antiquior est, hanc vulgatam lectionem repræsentat: *Τελευτῶντος Βασιλέων, Γνωστικοὶ ἐν Ἀλεξανδρεῖ ἐκλήθησαν, ἐν τοῖς χρόνοις Ἀδριανοῦ. Mortuo Basilide, Gnostici in Alexandria vocati sunt, temporibus Adriani.* Deinde neque usque adeo certum est legendum esse in *Chronico*, commoratur. Quamvis enim Pontacus in aliquibus mss. commoratur legi doceat, ut in uno Cantabrigiensi codice scriptum etiam reperisse se dicit Pearsonius ²², idem tamen in pluribus commoratur ha-*

²¹ Patr. Apost., t. II, p. 470, ed. t. Paris. 1672.

²² In addend. ad Vind. epist. Ignat.

beri innuit; quæ vox si obtineat, similitudo locorum A λαμβάνει: ἐν ὄγδοάδι: μένειν ἐνδιατεταγμένας· *Basilides autem qui defecit, Justitiam et ejus filiam, Pacem, putat in ogdoade manere dispositas.* Nec dubium quin in prima sua conjugatione "Evvotav seu Στυγὴ habuerit, masculosque cum feminis in ogdoade copulaverit, cum id disertis verbis asserant Gregorius Naz., Nicetas, et Elias Creiensis alibi citati; et magistrorum sententiam non conciderit, sed potius in immensum extenderit, ut loquitur Irenæus.

Virtutes, Principes et Angelos in 365 classes, juxta cœlorum numerum, distribuebat (cœlos enim 365 singebat: sic nimirum appellare placuerat orbes quos motu diurno sol percurrere videtur). Primam classem a Sophia et Dynamis productam dicebat, quæ deinde primum cœlum et alios Angelos condiderit; a quibus factum secundum cœlum, et alios Angelos: ab his tertium cœlum, et alios itidem Angelos: et sic gradatim alios ab aliis productos Angelos et cœlos usque ad 365 et ultimum, quod nobis proximum est, cœlum. Ab Angelis vero qui posteriori præsunt cœlo (quorum princeps is qui Iudeorum Deus dicitur), conditum inferiorem hunc mundum cuius régimen et imperium inter se partiti fuerint. Angelis porro illis omnibus barbara quædam nomina, quæ terrent imperitos, imposuerat. Principem autem eorum ac supremum ducem Ἀράξας, vel, ut scribit Epiphanius, Ἀραστᾶς vocabat; de quo nomine vide quid in notis nostris diximus. At nusquam, quod sciām, Angelos illos appellavit Σῆνες, unde mirari subit Hieronymum in supra citato *Dialogo contra Luciferianos*, scripsisse Basilidem, 365 Σῆνες commentatum esse: Angelos enim ab Σῆνibus distinguebant.

115. Primus omnium Basilidis errores, subtileisque præstigias et detexisse et confutasse, occultaque illius et nefanda manifesto prodidisse mysteria, videtur Agrippa Castor, qui sub Adriano eruditiois laude florebat. Valentissimam fuisse illius refutationem memorat Eusebius ²³, et ad sua usque tempora pervenisse: dudum est quod tam luculentum opus edax rerum tempus misere consumpsit, ne eo fruenterit. Auctor fuit, Eusebio teste, Basilidem quatuor et viginti libros in Evangelium scripsisse: vicesimi tertii meminit Clemens Alex., lib. iv Strom., p. 506; Archelaus vero [LXI] decimi tertii. Sed utrum in vera Christi Evangelia elucubrati essent, an in ipsis Basilidis, incertum. Nam eam fuisse hominis impudentiam, ut et ipse novum Evangelium scribere ausus fuisset, docet Origenes ²⁴. Vetus Testamentum cum cæteris Gnosticis rejiciebat. Novum autem, Hieronymo teste ²⁵ in *Epist. ad Tit.* principio, sœde mutilabat, resectis non modo pluribus locis, sed integris etiam Epistolis, ad Hebræos, ad Titum, et utraque ad Timotheum, quas Paulo abjudicabat; resecandi vero aut abjudicandi sola ratio fuit, quod bis configerentur ejus errores. At repudiatis veris prophetis, novos, C ut errori sūdem conciliaret, supposuerat, eisque barbara nomina Barcabam et Barcoph imposuerat, quibus terrorem simplicioribus injiceret. Forte scūtius ille Barcoph, is est Parchor propria, in quem expositionum libros scripserat Isidorus Basilidis filius et discipulus. Fragmentum quoddam ex primo desumptum exscripsit Clemens Alexandrinus ²⁶, ex quo discimus familiarem fuisse Basiliidianis librum alterum, quem Chami prophetiam appellabant.

116. A Simone, Menandro et Saturnino erroris argumenta mutuatus est Basilides; quæ tamen, ut noīmen sibi faceret, alia ratione tractare, et majore cum pompa enarrare instituit, novis quibusdam aditūs fabularum portentis. Ea duntaxat hic commemorare satis erit, quæ a magistrorum doctrina dissidebant. Ab innato Patre Nun derivabat, tum ab hoc Logon, deinde a Logo Phronesin, seu Prudentiam, vel, ut apud Tertullianum legitur, Providentiam; a Phronesi autem Sophiam et Dynamin, hoc est Sapientiam et Potentiam. Ita Irenæus ²⁷, Epiphanius ²⁸, Theodoreetus ²⁹, et Tertullianus ³⁰. At Basilidis genealogiam integrum non referunt. Nam ex Clemente Alex. lib. iv Strom., p. 539: Βασιλεὺς ἀποστατῆς (sic lego, non ὑποστατῆς), Δικαιοσύνη δὲ καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς τὴν Εἰρήνην, ὑπο-

A λαμβάνει: ἐν ὄγδοάδι: μένειν ἐνδιατεταγμένας· *Basilides autem qui defecit, Justitiam et ejus filiam, Pacem, putat in ogdoade manere dispositas.* Nec dubium quin in prima sua conjugatione "Evvotav seu Στυγὴ habuerit, masculosque cum feminis in ogdoade copulaverit, cum id disertis verbis asserant Gregorius Naz., Nicetas, et Elias Creiensis alibi citati; et magistrorum sententiam non conciderit, sed potius in immensum extenderit, ut loquitur Irenæus.

Virtutes, Principes et Angelos in 365 classes, juxta cœlorum numerum, distribuebat (cœlos enim 365 singebat: sic nimirum appellare placuerat orbes quos motu diurno sol percurrere videtur). Primam classem a Sophia et Dynamis productam dicebat, quæ deinde primum cœlum et alios Angelos condiderit; a quibus factum secundum cœlum, et alios Angelos: ab his tertium cœlum, et alios itidem Angelos: et sic gradatim alios ab aliis productos Angelos et cœlos usque ad 365 et ultimum, quod nobis proximum est, cœlum. Ab Angelis vero qui posteriori præsunt cœlo (quorum princeps is qui Iudeorum Deus dicitur), conditum inferiorem hunc mundum cuius régime et imperium inter se partiti fuerint. Angelis porro illis omnibus barbara quædam nomina, quæ terrent imperitos, imposuerat. Principem autem eorum ac supremum ducem Ἀράξας, vel, ut scribit Epiphanius, Ἀραστᾶς vocabat; de quo nomine vide quid in notis nostris diximus. At nusquam, quod sciām, Angelos illos appellavit Σῆνες, unde mirari subit Hieronymum in supra citato *Dialogo contra Luciferianos*, scripsisse Basilidem, 365 Σῆνες commentatum esse: Angelos enim ab Σῆνibus distinguebant.

117. Hæc fere sunt in quibus a magistrorum sentitis declinaverat Basilides. Cætera perfecte consentiebant. Eadem utrisque de Christi adventu, ejusque causa, effectis, ac modo, sententia. Addebat *laquantum*, non Christum ipsum, cuius phantasticum erat corpus, sed Simonem Cyrenæum, commutata cum Christo forma ac specie, ei suppositum, in crucem sublatum esse: quapropter eos solos ab Angelorum mundi conditorum potestate liberandos, qui alterum ab altero apprime distinguentes, crucifixum negaverint, illumque confessi fuerint, non qui crucifixus sit, sed qui crucifigi visus sit; eos proinde insanos esse, qui pro crucifixo martyrium subierint; utpote quibus nulla mortis quam in hominis gratiam obierint, merces futura sit. Ad eam distinctionem, impiis istis familiarem, haud satis atten-
D disse videtur Clemens Alex. dum scripsit lib. iv Strom., quod Basilides hominem peccandi potestate præditum ausus esset dicere Dominum: quod falsum videtur, si ad verum Christum referatur, quem ne hominem quidem esse fatebatur: utcunque ferri potest si de ementito Christo, nempe Simone Cyrenæo intelligatur, qui sub Christi specie ac figura cruci affixus fuit. Eadem etiam utrisque effrenata

²³ L. iv Hist., c. 7. ²⁴ Hom. i in Luc. ²⁵ Euseb., loc. cit., et Hieronym., in Catal. ²⁶ Lib. vi Strom., p. 641. ²⁷ Lib. i, c. 24, n. 3 et seqq. ²⁸ Hier. xxiv. ²⁹ Lib. i, c. 5. ³⁰ Præsc., c. 46, August., de Hær., et alii.

quidvis agendi licentia, morum corruptio, in flagitia quælibet præceps libido, et magicarum artium studia, imo et idololatriæ sceleræ; nam certis quibusdam imaginibus nefarium cultum adhibebant. Sed in necenthis dolis peritior cæteris, dissimulandi artem suis sedulo commendabat, neu sectæ suæ arcana, nisi paucissimis, iisque lido ac certis usquam proderent, frequenter inculcabat: non multos siquidem ad hæc excipienda comparatos esse, sed vix unum e mille, et duo e decem millibus. *Date operam*, crebro ingeminabat, ut omnia cognoscatis, nemo vero vos cognoscatis⁴¹. Quare ut tacere tutius disserent, Pythagoreorum more et instituto, his qui se in ipsius disciplinam tradebant, quinquenni silentium præcipiebat. Hinc negare fidem, quotiescumque se dabat occasio, minime dubitabant. Interrogati vero, Judæos quidem se esse negabant, Christianos vero nondum fuisse. Si cui martyrium obire contingeret, tantum abest ut id in singulari beneficio deputaret Basilides, quin potius pœnam esse contenderet, quam lueret ejus anima ob peccatum in alia vita patratum: honoriſcentiorem quidem iis quas pendunt aliae animæ, domesticis suppliciis puniendæ; at pœnam tamen⁴². Nam animas ideo in hanc vitam detrudi censebat, quod in altera peccassent: imo belluarum aut avium corporibus prius interdum illigari, quam humanis. Quæ Platonis sententiam de uniuersarum præexistentia, peccato, et supplicio in corporibus luendo satis clare produnt, ut et ματεμψυχώσεως commentum, cuius primus auctor fuit Pythagoras, si Laertio⁴³ fides. *Primus enim sensit animam circulum necessitatis immutantem, alii alias illigari animantibus.* At id ab Ægyptiis acceperat. Nam Herodotus, in *Euterpe*, Ægyptios primos hanc sententiam tradidisse ait. Consentaneumque Jamblicus, lib. 1 *De vita Pythagoræ*, cap. 5, et Photius, in *Bibliotheca*, p. 1004.

418. [LXII] Duas quoque in nobis animas statuisse Basilidem, sicut et Pythagoreos, testatum facit Clemens⁴⁴, alteram belluinanam, alteram rationalem. Sed quis huicce dogmati subiit sensus, aperuimus de Valentino disserentes, scilicet duas animæ nostræ partes esse, sensum, quem nobiscum participant belluæ, et mentem, per quam ab iis differimus. Quæ Pythagoreorum sententia et explicatio erat, ut apud Laertium videre est p. 512, 513. Paulo obscurius quod ibidem scribit Clemens, Basilidis sectatoribus visum, perturbationes animi, quas προσαρθματα vocabant, id est appendices, quosdam esse spiritus secundum substantiam appensos animæ rationali, habita ratione perturbationis cuiusdam principalis; alias autem adulterinas, et diversi generis, spirituum naturas iis adnasci, ut lupi, simiæ, leonis, ursi, quibus anima proprietates brutorum animantium proprietatibus similes induit. His vero lucem afferit trita veteribus non paucis Patribus sententia, vitia totidem esse

⁴¹ Agrippa Cast. apud Euseb., l. iv Hist., c. 7. in Rom. v. ⁴² In Pythag., p. 499. ⁴³ Clem. Alex., l. ii Strom., p. 408, 409.

A dæmonia, quæ animam inuenient, perturbant, et ad malum impellunt. Andiendus Origenes, hom. 15 in Jesum Nave: *Unde mihi videtur inquit, esse infinitus quidam numerus contrariarum virtutum, pro eo quod per singulos homines sunt spiritus aliqui, diversa in iis peccatorum genera molientes. Verbi causa, est aliquis fornicationis spiritus, est iræ spiritus alius, est avaritiae spiritus, alius vero superbiae. Et si invenias esse aliquem hominem, qui his omnibus malis, aut etiam pluribus agitatur; omnes hos, vel etiam plures in se habere inimicos putandus est spiritus. Unde et per singulos plures esse credendi sunt; quia non habent singula singuli homines vitia, vel peccata committunt; sed plura ab unoquoque videntur admitti. Et iterum non est putandum, quod unus fornicationis spiritus seducat eum, qui, v. g., in Britanniis fornicatur, et illum qui in India, et in aliis locis: neque unum esse spiritum iræ, qui diversi in locis diversos homines agit; sed puto magis principem quidem fornicationis unum esse; innumerous vero esse, qui in hoc ei officio pareant et per singulos quosque homines diversi spiritus, sub eo principe militantes, ad hujusmodi eos peccata sollicitent. Similiter et iracundia spiritum principem unum esse arbitror; innumerous vero esse sub ipso agentes, qui per singulos quosque homines hujusmodi vitii peccata succendant. Similiter et avaritiae unum esse principem; sic et superbiae, et cæterorum malorum, etc. Eadem habet ad Joannem VIII, 49. Plura alia eam in rem veterum Patrum testimonia refert Cotelarius in notis ad Clericæ Past. lib. II, cap. 2. Jam, ni fallor, haud adeo operosum erit explicare, quid sibi vellent Basiliidiani, cum animæ perturbationes definiebant, spiritus quosdam secundum substantiam appensos animæ rationali, habita ratione perturbationis cuiusdam principalis: Πνεύματά τινα κατ' οὐσίαν προσηρημένα τῇ λογικῇ φυχῇ, κατά τινα τάραχον κατ' σύγχυσιν ἀρχικήν. Eaudem ipsis cum Origene sententiam fuisse puto: nempe spiritus malos seu dæmonios, quibus animæ velut obsideantur, propositis inescantibus ac fallacibus objectis varias in ea perturbationes cire; unum tamen esse in unoquoque homine ut principem dæmonem, cui cæteri famulentur, sic et affectum dominantem a quo reliqui pendant, et a quo referantur. Hancque fuisse Basiliidianorum mentem confirmat ipsummet Valentini testimonium, quod e quadam ejus epistola deceptum ibidem refert Clemens. Ille enim Basiliidianorum appendices explicans, ait cor nostrum esse divisorio simile, in quo multi habitantes spiritus, id mundum esse non sinant; uniuersumque autem eorum propria efficere opera, indecoris sæpe insultantem cupiditatibus. Quia vero duplicitis generis affectus distinguuntur, alii magis spiritales, et, ut ita dicam, desæcatiores, quorun objecta a materia haud ita pendeant; alii crassiores, qui cæco ac prope belluino impetu ferantur in ea quæ materiali*

⁴⁴ Clem. Alex., Strom. lib. IV, p. 506; Origen., l. ii Strom., p. 408, 409.

altius immersa, belluis magis quam hominibus con-
gruant: idcirco Basilidiani sentiebant, affectibus
humanis alias spirituum adnasci naturas; quibus
anima sui ipsius velut obliterata, brutorum animantium
proprietates induit.

V. De Carpocrate.

119. ⁴⁴ Carpocrates, seu Carpocras, genere Ale-
xandrinus, uxorem duxit nomine *Alexandriam*,
gente Cephaleniam, ex qua filium suscepit Epiph-
anem, malo corvi malum ovm, novæ sectæ condi-
torem, de quo jam disseruimus. Tradit Eusebius ⁴⁵,
quasi ex Irenæo, Carpocratem iisdem cum Basilide
vixisse temporibus. Quamvis apud Irenæum ne
verbū quidem de Carpocratis ætate occurrat, non
ideo tamē male ab Eusebio constitutam existimem.
Cum hoc enim apprime consentit Epiphanius ⁴⁶, nec
repugnat Theodoretus ⁴⁷, sub Adriano vixisse scri-
bens. Ille vero affirmat Basilidis, Saturnini, Va-
lentini, Colorbasi, Ptolemæi, Secundi et Carpocrati
sectas eodem tempore prodiisse; tantum Va-
lentinianam aliis paulo recentiore esse. Atqui
Basilidem Joanni saltem apostolo supparem, nec
Valentinum multo juniorem suis probavimus. Si
igitur iisdem cum utroque temporibus scholam in-
stituerit Carpocrates, Adriani initii fecerit necesse
est. Longe citius proinde in Orientis, quam in Oc-
cidentis partibus innotuit ejus hæresis: eam quippe
huc detulit Marcellina quædam, quæ Romam, Iren-
æo teste ⁴⁸, venit sub Aniceto pontifice, anno
circiter 160.

120. ⁴⁹ Platonicæ disciplinæ scientissimum suis
Carpocratem, vel ex eo liquet, quod filii Epiphanis
ab illo instituti magnum nomen inter Platonicos
fuerit. Sed si forte plures hæresiarchæscientiælaude,
omnes certe morum pravitate superavit. Supremum
quidem unum Principium, atque etiam Parentem
omnium et incognitum, nec ullo nomine significa-
tum, perinde ut cæteri, affirmabat: mundum vero,
et quæ mundo continentur, ab Angelis esse facta,
qui incognito illo parente longe inferiorem dignita-
tis gradum teneant, et ab eo defecerint. Jesum porro
Dominum nostrum e Joseph et Mariæ consortio
genitum, similem quidem natura reliquis homini-
bus exstisset; virtæ autem instituto, temperantia,
virtute ac justitia præstisset. Nempe cum firmio-
rem vegetiore inque quam alii homines animam sor-
titus esset, tenacius ei adhærente pristina cum in-
genito Deo περιφορῇ, *circumlatione*, inimissa in eam
sunt ab eodem supremo Parente Virtus, quæ me-
moriā ante visorum refricaret, ut sic superno-
rum recordatione corroborata, conditores [LXIII] ⁵⁰
orbis Angelos effugeret, immissaque Virtutis bene-
ficio actionibus omnibus quæ ab hominibus sus-
cipi possunt, turpissimis etiam quibuscumque
(horrendum!) ac scelestissimis defuncta, jam libera,
soletis omnibus humanæ naturæ debitibus, ad supre-

A mūm Patrem evolaret. Neque vero animam Jesu
duntaxat, sed et aliam quacunque, quæ tantum
valeat ut mundi fabricatores Angelos contemnere
possit, vires desuper accipere, ut per easdem actio-
nes progressionē facta, functionibusque omnibus
obitis quas Jesus obierit, et ipsa super opifices An-
gelos efferti possit, et ab universis expedita, sursum
ad incognitum Patrem pervenire. Imo ea erat im-
pudentissimorum hominum arrogantia, ut gloria-
rentur quidam non modo apostolis Petro et Paulo,
et reliquis, sed et ipsi Jesu præcellere se, tum ex-
cellentia cognitionis, tum quod progressiones varias
ac decursus cumulatius obiissent. Animas quippe
omnes ex eadem περιφορῇ esse; et ideo eundem,
B quem Jesus, contemptum Angelorum suscipientes,
eadem vi ac virtute instrui qua per actionum om-
nium genera traducantur. Quod si reperiri aliqua
possit quæ majorem quam Jesus contemptum
suscipiat, ea ipsi demuin antecellet.

121. Hoc igitur, hominum dicam an ferarum? ⁵¹
principium fuit, animas corporibus præexistentes
perfectionis culmen attingere non posse, nisi disso-
lutioni vita, nefandis turpitudinibus, omnique sce-
lerum ac facinorum genere mundi conditores An-
gelos, audacius conculcatis omnibus eorum legibus,
præceptis et operibus, spreverint: quo excusso
jugo cœlestem libertatem obtineant, et sursum aspi-
rare et evolare possint. Nihil quippe natura bonum
aut malum esse, sed sola hominum opinione, qui
ea esse bona aut mala censem, quæ legi vel repu-
gnent, vel consentiant: sublata proinde lege, ab
Angelis inique lata, omnia suapte natura promiscua
haberi: solam vero fidem et charitatem ad salu-
tem esse necessarias, reliqua omnia nihil conferre:
eaque esse quæ Jesus apostolos suos et discipulos
clam docuerit, mandavitque ut iis crederent, qui
digni essent. Hinc conficta nova μετεμψύχωσες
species, ut anima quæ vel unicum flagitii genus in
hac una praesenti vita prætermisit, in aliud cor-
pus detrudatur; et si ne tunc quidem omnia per-
ficerit, vicissim in aliud, donec omni actionum
genere perfuncta, nulliusque in hoc mundo debito
actionis obligata, jam libera abscedat. Animas si-
quidem hinc migrantes, simul ac corporis vinculis
D exsolutæ fuerint, apprehendit unus ex mundi fa-
briatoribus Angelis, cui id muneris demandatum,
et ad judicem dedit; ubi si nondum omnia præ-
stisset convictæ fuerint, ab Angelorum Principe
traduntur alteri Angelo sibi ministranti, qui eas in
alia corpora retrudat.

122. Quid jam mirum si homines abominandis
iis principiis imbuti, pecudum more viventes in
infinita sese flagitorum genera præcipites dederint,
ac quidquid in arte magica teterimum erat, im-
pudenter exercuerint? Parum fuisse, nisi Chri-
stianum sibi noīn assumentes, scelestissimæ suæ
vitæ infamia Ecclesiam Dei respersisseut. Nam ex

⁴⁴ Id., Strom., l. iii, p. 428; Theod., 1. 5. ⁴⁵ L. iv, Hist., c. 7. ⁴⁶ Hær. xxxi, § 1 et 2. ⁴⁷ Lib. 1, c. 5.
⁴⁸ Lib. 1, c. 25, n. 6. ⁴⁹ Epiph., hær. xxvii, § 1; Ibid., § 2; Iren., lib. 1, c. 23; Theod., l. 1, c. 5.

profligata eorum vita similes esse Christianorum omnium mores judicantes ethnici, ab omnibus nullo discrimine habito abhorrebant, et ne quidem nomen ferre poterant. Alii tamen ab aliis non fide duntaxat et moribus, sed et signis quibusdam externis discriminari facile potuissent. Solebant enim Carpocratiani iis quos ad suam sectam fraudulenter pellexissent, candente ferro, vel novacula, vel acu notam quamdam ad ianam auriculam imprimere. Ne vero a gentilium superstitionibus longius recederent, habebant imagines quasdam tum pictas, tum cælatas, quas Jesu effigies esse affirmabant a Pilato effictas, quo tempore ille inter homines agebat. His porro admiscebant celebriorum philosophorum, Pythagoræ, Platonis, Aristotelis, et aliorum imagines; omnes vero simul, servatis gentilium ritibus, adorabant.

423. Ex eo cultu confirmatur quod jam multo diximus, summo apud Gnosticos in loco fuisse Pythagoram et Platonem, eorumque placita. Ea licet maximis impietatum monstros auxissent et interpolassent Carpocratiani, inter nebulas tamen identidem relucent. De mundi creationis hypothesi, de ignoto Deo, et abroganda lego per Angelos lata, nihil dicam: ipsissima siquidem Simonis doctrina est, Pythagoræ et Platonis institutis non male respondens. Quæ vero de anima humana communiscebatur Carpocrates, Platonicae scholam per omnia sere sapiunt. Quemadmodum Platonici, auctore Iamblico ¹¹, duplarem unicuique homini tribuebant animam, alteram a primo intelligibili, quæ participat de potentia opificis, atque tunc νοητοῦ μετέχουσαν καὶ τῆς τοῦ δημιουργοῦ δυνάμεως alteram quæ nobis advenit εἰς τῆς τῶν οὐρανίων περιφορᾶς, εἰς τὴν ἐπεισέρπετην θεοπτικὴν ψυχὴν, ex circuitione cœlestium mundorum, in quam anima Dei speculatoris se inerit; sic et Carpocrates duas uniuscujusque, justi saltem, hominum velut animas distinguebat; alteram quæ ex περιφορᾶς, circumlatione incogniti Dei, id est, nisi me fallit conjectura, ex supremo orbe seu celo, aut Pleromato in quo summus Deus inhabitat, descendenter; alteram, quæ in hanc sese insinuaverit; supernam videlicet virtutem ei immisam, ut corroboretur, et inconniui Dei recordari valeat. ¹² Ex Platonis, prior anima mundorum obtemperat motibus, et sato sub-jacet; ex Carpocratianis, Angelorum mundi opificum, si sola sit, imperium subit: ex illis posterior γενεσιοργοῦ motioni supereminet, quia habet in se principium proprium τῆς εἰς τὸ νοητὸν περιγραφῆς, quo possit ad intelligibile convertere seipsum, et a rebus factis eximere, ac ordinem mundum supergradi. Ex his, Angelorum mundi conditorum jugum excutit, rebus omnibus factis dominatur, ac demum vinculis exsoluta ad supremum Patrem evolat. Haec tam apie sibi respondent, ut gutta guttae similior non sit. Platonis in *Phædro*,

A Timone, *Epinomide*, et alihi, doctrina est, animas nostras diu antequam corpora ingrederentur, convivio deorum assedisse, divinasque dapes gustasse; videlicet veritatis contemplatione nutritas fuisse, verorumque entium conspectu recreatas: tum contractis binis aliis, quibus ad supra ferebantur, fastigiente nimirum intellectus et voluntatis propensione in veritatem et bonitatem divinam; illius vero, qui in corpora generanda et animanda inclinat, instinctus pondere abruptas, in ea delabi: ubi ratiocinationis ope fractas recuperant alas, paulatim scilicet recordatae eorum quæ olim viderunt Deo junctæ; et tunc hæc inferiora [LXIV] despicientes, reflecti ad vera entia quæ sunt sursum. Quæ si jugi rerum cœlestium meditatione, laudabilique rationis usu supernorum olim sibi visorum memoriam redintegraverint, solutis demum corporis vinculis sursum evolare, astrum aliquod recturas, beatamque vitam acturas. Si vero corporibus altius immersæ, rationem elanguescere, et pravorum affectuum nebulis obrui siverint, ad superna nusquam resipientes; has in peccatorum penam in moliebria corpora primum, tum in belluina, si non resipiscant, detrudi: donec excitata ratione, pravisque affectibus purgatae, cœlestium memores ad primum optimumque sui habitum jam redierint. Eamdem porro Carpocratis sententiam esse, cui libet alteram cum altera conferenti perspicuum evadet. Eadem apparet utroque animarum origo cœlestis; eadem præexistentia, rerumque superiarum contemplatio, corporum ingressus antiquior; eadem animarum purgatio, pristinorumque memoriarum recuperatio per rerum inferiorum contemptum; eadem revolutio per diverse corpora, ac tandem in pristinum statum restitutio. Tantum Carpocrates sub nomine Christiano longe deterior Platonis ethnico, rerum inferiorum contemplum eo modo interpretatur, quem erubuisse Plato; causamque iteratae revolutionis animarum refundit in turpissimi alicujus facinoris omissionem, quam ille in pravos effectus et perversum rationis usum rejicit.

424. Pythagoreum etiam erat quod sinebat Carpocrates, Angelo cuidam id munieris demandatum fuisse, ut animas hinc migrantes ad Principem deducat, ab eo, si quidpiam prætermiserint, puniendas. Nam, Laertio teste ¹³, hoc ipsum officium erat quod Mercurio tribuebat Pythagoras: adeo ut eamdem omnino fabulam, mutatis duntaxat nominibus, recixerit Carpocrates. Aiebat ille, Mercurium animarum ταπίαν, quæstorem esse, atque adeo ductorem dici, quod is ex corporibus animas, puras quidem ac purgatas in excelsum ducat, impuras vero Furis tradit, infractis nexibus vincendas. Hinc Horatius, Od. 10:

*Tu pias lassis animas reponis
Sedibus, virgaque levem corees
Aurea turbas.*

¹¹ Sect. VIII, c. 8. ¹² Iliem, c. 7. ¹³ In Pythag., p. 514.

VI. De Cerinthe.

425. Cerinthus si non natione, saltem religione Judæus, apostolorum temporibus, imo ab ipsis Ecclesiæ incunabulis, si Epiphanio ⁴⁶ fides, erupit. Eum enim fuisse putat, qui fideles adversus S. Petrum, quod Cornelium Centurionem baptismō dignatus fuisse, concitavit; eundem illum, qui perperam commendata veteri lege Ecclesiam Antiochenam turbavit. Cerinthianos denique fuisse qui præpostero legis studio, toties apostolis, præsertim D. Paulo, invidiam confilarunt, quos in Epistolis suis hic saepius perstringit. Verum repugnare videatur Irenæus scribens ⁴⁷, *multo prius inæminatum fuisse Nicolitarum quam Cerinthianorum errorem: nec sibi ipsi satis consentit Epiphanius, Cerinthum Carpocrate posteriorem fuisse significans, qui, ut paulo ante vidimus, non nisi Adriani imperii iniis prodiit. At antiquiorem esse Cerinthum, et sub Domitiano suam hæresim condidisse, vel illud demonstrat, quod a Polycarpo traditum accepisse se testatur Irenæus ⁴⁸ et post eum Eusebius ⁴⁹, Epiphanius ⁵⁰, Hieronymus ⁵¹, Theodoretus ⁵² et alii, Joannem apostolum Ephesi in balneum lavandi causa ingressum, cum certior factus esset Cerinthum intus esse, actum ex eo loco se prorupisse: ne balneum, inquiebat, in quo Cerinthus veritatis hostis commoratur, subito concidens, nos opprimat.*

426. Eum in Ægypto primum diutius versatum, philosophiaæ (Platonicaæ certe, quæ ibi tum temporis florebat) operam dedisse, deinde in Asiam venisse, ibique longe lateque impietatem suam propagasse, auctor est Theodoretus ⁵³, cui consentit et Epiphanius ⁵⁴. Nova ex eo sœcta prorupit, dicta Cerinthianorum, vel Merinthianorum; sive quod Cerinthus pariter et Merinus vocaretur; sive quod Merinthum quemdam adjutorem et socium habuerit: quod dubium et soli Deo notum esse fætetur Epiphanius ⁵⁵. Scriptum fuisse a Joanne Evangelium, partim ut Cerinthei errores refelleret, tradit Irenæus. Hominum igitur insulsissimi, qui, Philastrio teste, Evangelii hujus auctorem Cerinthum ipsum fuisse autumabant. Solum enim Matthæi Evangelium, idque Christi genealogia decursum, repudiatis tribus aliis, rejectis etiam Artis apostolorum, omnibusque Pauli Epistolis, probabant, si Philastrio ⁵⁶ et Epiphanius ⁵⁷ fides est. Non nihil tamen vereor, ut uterque Cerinthianos cum Ebionitis confuderit. Soli siquidem ex veteribus id illis ascribunt, quod his constanter tribuunt alii; nec videtur id ab Irenæo Cerinthei errores referente omissum iri, quod Ebionitarum dogmata recensens adnotare non neglexit. Accedit quod Epiphanius secum ipse pugnare videatur. Nam hær. xxx, § 14, conceptis verbis asserit, Carpocra-

A tem et Cerinthum Matthæi Evangelio fretos, ex ejus initio, Christique genealogia probare niti, Christum ex Josephi et Mariæ semine procreatrum fuisse. Ebionæos econtrario omni illa genealogia amputata, ab aliis verbis Evangelii initium deduxisse. Igitur Matthæi Evangelium genealogia non decurabat Cerinthiani, e qua argumenta contra virginitatem Mariæ petere se posse sibi persuadebant. Ac proinde aut hic aut illic memoria defecerit Epiphanius necesse est. Illic potius quam hic defecisse crediderim. Testatum facit Dionysius Alexandrinus apud Eusebium ⁵⁸, quosdam fuisse qui Cerinthum auctorem esse existimarent Apocalypsis, quam Joannis esse certissime credit Ecclesia. Haud dubie quia et ipse apostolus sese venditans, spuriam Apocalypsin scribere ausus fuerat: id quippe dīssertis verbis asserit Theodoretus ⁵⁹; huncque sensum facile admittunt Caii presbyteri verba apud eundem Eusebium ⁶⁰. Ediderat etiam Theodoreto teste, ἀπελῶν τύχων διδασκαλίας, quorūdam minarum doctrinas; qui liber an ab Apocalypsi diversus esset, non satis constat. Illud certius, Cerinthum in sua Apocalypsi prima Chiliastarum seu Milleniariorum erroris fundamenta jecisse: quo flingebat post humanæ carnis resurrectionem, futurum terrenum Christi regnum, et Hierosolymis homines carnis cupiditatibus et voluptatum illecebri servituros, milleque annos in nuptiarum festis et celebritate [LXV] consumpturos. Cui quidem errori occasionem præbuisse videntur (ut nihil de Joannis Apocalypsi dicam) prophetarum de Messia regno vaticinia; quæ cum ad litteram intelligenda, cum Judæorum vulgo mundanum regnum exspectante, sibi fingeret homo pinguiori Minerva, et ita nondum impleta, in eam successit opinionem, implenda illa esse post resurrectionem. Forte etiam materiam subministravit Platonis commentum de magno anno. Vult enim, post 36 annorum millia immovandum esse mundum; tuncque fore sæculum aureum. In eundem errorem, sed corporearum voluptatum fæcibus expurgatum, cum imprudens incidisset Papias Joannis auditor, aliis postmodum e SS. Patribus non paucis lapsus occasionem ministravit. Sed de his alias.

D 427. Eadem sere Cerinthei, quæ Simonis, Menandri et aliorum Gnosticorum somnia fuere. Deum summum a Creatore mundi ita distinguit et natura et sede, ut hic Virtus sit infinite ab illo distans, ejusque prorsus ignara. Unde sequitur Deum nullam hujus mundi curam egisse, nec legem dedisse; sed Angelum ut mundi conditorem, sic et legis auctorem, et Judæorum Dominum fuisse: quæ Simonis, Menandri et Carpocratis deliria fuerunt, quæ Tertullianus ⁶¹, vel alius quivis, et Epiphanius ⁶² diserte Cerinthe tribuunt. Et tamen vult Epiph-

⁴⁶ Hær. xxviii, § 2. ⁴⁷ L. iii, c. 11, n. 4. ⁴⁸ L. iii, c. 5, n. 4. ⁴⁹ Lib. iii, c. 28. ⁵⁰ § 2, 4. ⁵¹ In Cat., c. 9. ⁵² L. ii, c. 3. ⁵³ Id., ibid. ⁵⁴ § 6. ⁵⁵ § 8. ⁵⁶ Lib. de Hær. ⁵⁷ § 5. ⁵⁸ Lib. viii, c. 25. ⁵⁹ Lib. ii, c. 3. ⁶⁰ Lib. iii, c. 28. ⁶¹ De Præscr., c. 48. ⁶² § 1.

nius, Cerinthum tam incenso veteris legis promovendae studio flagrassæ, ut apostolis passim et ubique restiterit, insusurrataque Christianorum auribus circumcisionis, adeoque et Judaicorum rituum necessitate, gentilium Ecclesias conturbarit. Hæc certe secum aperte pugnant; ipseque agnoscit Epiphanius. Quare et hic vereor ut memoria lapsus, aut inconsiderantia offenderit, et Augustino ipsi offendiculum præbuerit; res dissociabiles, Ebionitarum videlicet et Cerinthianorum hæreses miscendo. Irenæus siquidem, Tertullianus et Theodoretus, accurassimi scriptores, Cerinthi errorum catalogum texentes, intempestivi illius in veterem legem studii ne verbo quidem meminere; cuius tamen Ebionæos arguere non omiserunt. Fateor equidem, nihil mirum esse si hæretici imprudentes a scelpe dissident. Veritas cum unâ et eadem sit, sola sibi constat; sed quod tam aperte secum pugnant, ut scientes et volentes una manu dissident, quod altera strinxerint, illiusque legis necessitatem urgeant, cuius jugum ab iniquis Angelis, et in Deum rebellibus contra fas impositum, excutendum esse palam et ubique docent, vix fidem apud sobrios obtinet. Eam autem esse debuisse patet Cerinthi hypothesis, ut ex consequenti veterem legem spreverit, illiusque observantiam omnem procul a veris Gnosticis amandam esse censuerit, ex quo Simonis et Carpocratis vestigia relegens cum ipsis asserit, hanc ab inferioribus Angelis supremi Patris ignorari positam esse, et ad unam ignoti Dei cognitionem salutem retulit. Nec omittendum, apud Tertullianum hoc ipsum Ebionæis ascribi, quod Epiphanius Cerinthianis tribuit, scilicet quod his Christi verbis apud Matthæum ¹¹: *Nemo discipulus super magistrum, nec servus super dominum: sufficit discipulo si sit sicut magister ejus; illi abutentur, ut circumcisionis ac veteris legis necessitatem ex Jesu Christi exemplo commendarent: quippe qui utrique seipsum subdiderit. Adeo ut hinc suspicio armetur, Epiphantium inter Cerinthianos et Ebionæos non satis accurate distinxisse.*

128. Suum fuisse Cerintho, sicut et Nicolaitis, aliquæ Gnosticæ Pleroma, supremi Patris ac Sigen, aliarumque Virtutum inrisibilium et innominabilium secundum, asseverant Irenæus ¹² et Gregorius Nazianzenus ¹³. Ab illo Patre Monogenem, ab hoc Logon derivabat: adeo ut dubitare fas non sit, quin primam ogdoadam cum ceteris Gnosticis adserit ¹⁴. Jesum vero mundi conditoris Filium, cumque purum hominem, ex Josephi et Marie satum, more ceterorum hominum, dicebat; cum hoc tantum discrimine, quod justitia, sapientia et prædicitia aliis hominibus præcelluerit. In hunc vero, cum baptismum suscepit, delapsum a summo Deo esse Christum, sub columbae specie; qui ei incoquatum Patrem, et per eum reliquis hominibus pa-

A tefecerit, ac miraculorum, quæ patravit, auctor fuerit. Tempore autem passionis recessisse Christum, et eo revolasse unde venerat; Jesum vero solum et obliisse mortem, et a mortuis excitatum fuisse; Christo, utpote spirituali, pœnæ omnis experte. Carpocratiana hæc omnia; a Simonianis vero in eo recedunt, quod Jesu verum corpus humanum attribuatur; sed purus homo cum statuatur, quem transiens duntaxat divinitatis radius illustravit; utrobique meritum omne Christi passionis et mortis evanescit. Sed ex modo dictis facile deprehendes quo sensu Epiphanius ¹⁵ ex Cerinthi mente scripserit, passum ac crucifixum esse Christum. Nisi mendum in textum irrepserit, ac pro Christo legendum sit Ιησοῦν, palam est hic Christi vocem non Cerinthianorum sensu usurpari, qui Christum a Jesu distinguebant, sed Catholicorum qui promiscue utramque vocem accipiunt, quod unus et idem sit, unaque et eadem persona Christus et Jesus. Sed quod addit Epiphanius ¹⁶, (cui consentiunt Philastrius et Augustinus), nondum a mortuis excitatum esse Jesum, sed tum demum, cum mortui resurgent omnes, excitandum; vix stare potest cum iis quæ modo ex Irenæo, imo ex ipso Epiphonio retulimus, mortuum esse Jesum, et a mortuis suscitatum. Nisi forte dicamus, hanc, non Cerinthi ipsius, sed quorumdam e discipulis sententiam fuisse; qui Millenariorum errore a magistro imbuti, nulla præ ceteris singulare prærogativa Jesum donatum vellent; sed tum tantum a mortuis excitandum, cum alii omnes suscandi essent. Idque innuere videtur Epiphanius, ut et Cerinthianos aliquos mortuorum resurrectiōem funditus negasse; quos proinde de terreno Christi regno secus ac magistrum sensisse consequens videtur. Quod Judæo proditorem honoraverit Cerinthus, solus memorat Philastrius, e veteribus nemo aliud.

VII. De Ebionæis.

129. Sentire videtur Origenes ¹⁷ et Eusebii ¹⁸, Ebionæorum nomen, ab Ebione quodam sectæ principi derivatum esse, ut plurimi asserunt, sed nomen cognomen esse iis hæreticis inditum, qui nomen hominem esse Christum arbitrati, humiliiter admodum atque abjecte de eo sentiebant. *Cuius rei causa*, inquit Eusebius, *Ebionæorum nomen sortiti sunt, quo intelligentia illorum inopia satis indicatur.* Sic enim mendici apud Hebræos vocantur. Eadem fere Origenis verba sunt. Alii tamen [LXVI] vulgo, sed bis recentiores, quorum dux Epiphanius, repugnant, affirmantque tenebriocosum quemdam Ebionem exstitisse qui cognominis sectæ auctor fuerit. Mirum tamen, Irenæum nostrum, qui veterum omnium sectarum Gnosticarum principes, ubi certi fuerunt et noti, nominare nusquam neglexit; Ebionis illius, ubi Ebionæorum errores referunt, ne

¹¹ Cap. x, 24. ¹² Lib. iii, c. 41, n. 4. ¹³ Orat. 23. ¹⁴ Iren., lib. i, c. 26, n. 1; Epiph. § 4; Theod., lib. ii, c. 3, etc. ¹⁵ § 6. ¹⁶ Id., § 1. ¹⁷ Origen., lib. iv De princ. ¹⁸ Euseb., lib. iii, c. 27.

meminisse quidem. Quidquid sit, veteri fama ad se perlatum scribit Epiphanius ⁷⁹, Ebionem post excidium Hierosolymitanum, cum Christiani trans Jordanem in urbem Pellam, vicinasque regiones sese recepissent, in vico Cocabe male concepta dogmata propagare cœpisse; indeque in Asia, Romæ etiam et in insula Cypro disseminasse ⁸⁰. Vulgata apud veteres sententia est, Joannem scripsisse Evangelium, ut hydram nascentem suffocaret: quod cum anno circiter 97 scriptum fuerit, necesse est antea erupisse e latebris Ebionem.

430. ⁸¹ Si Cerinthi auditor fuerit, a magistri sententia longius discessit. Error ejus præcipuus fuit, quod veteris legis studiosus observator, hanc, sed pluribus superstitionibus, Samaritanorumque ritibus intermixtam, cum Christiana fide consociandam esse pertinaciter assereret. Mundum a Deo conditum non negabat. De Jesu Christo autem non una erat Ebionitarum opinio. Purum hominem suisse, non Deum, consentiebant omnes. Alii quippe fatebantur eum e Virgine natum esse; sed negabant ante hanc nativitatem exstitisse Deum, ac Dei Verbum et Sapientiam. Alii cum Ebione dicebant, eum ex Josephi et Mariae consortio, more cæterorum hominum, esse genitum, sanctitatemque bonis operibus acquisivisse sibi. Et hæc communior erat Ebionæorum sententia, quam ipsis tribuunt Irenæus ⁸² et Tertullianus ⁸³, Eusebius ⁸⁴ et Theodoretus ⁸⁵. Indeque eruendam esse puto explicationem istorum Irenæi verborum: *Ea autem quæ sunt erga Dominum, non similiter ut Cerinthus et Carpocrates opinantur; si tamen genuina sit lectio, nec expungenda sit particula negativa.* Ut enim hic omittam quod in notis ad hunc locum observavi; quamvis Cerinthus et Carpocrates Jesum ex Josepho et Maria more aliorum hominum genitum esse vellent, non tamen opinabantur eum bonis operibus sanctitatem, sanctitudinisque conferendæ vim acquisivisse sibi; sed delapsam in eum supernam Virtutem a Deo, sanctitatem ipsi ac per ipsum alias imperitiisse, vimque patrandi miracula. Ebionæi vero nihil simile commenti, nec fictitium illum Christum desuper accersentes, simplicius statuerunt Jesum inerum hominem suisse, cuius una fuerit præcatoris hæc prærogativa, quod bonis operibus studiosius incumbens, majorem sibi sanctitatem comparaverit. Sic inter utrosque non leve stat discriminem, ut merito scribere potuerit Irenæus, *non similiter opinari.*

431. ⁸⁶ Ex Novi Fœderis libris nullum, præter Evangelium Matthæi, illud videlicet quod Hebraice scriptum, secundum Hebræos dicebatur, idque primis duobus capitibus multilatum, ac pluribus in

A locis depravatum, recipiebant. Cætera Evangelia non magni faciebant, τῶν λοιπῶν σπιρτὸν ἐποιοῦντο λόγον, ait Eusebius ⁸⁷. Si ⁸⁸ tamen Mario Mercatori fides, Marci et Lueæ auctoritate interdum usi sunt; cum videlicet id e re sua esse existimabant, ut Catholicos, si possent, propriis armis debellarent. Non tantum Pauli Epistolas respuebant, sed varia in ipsum convicia jaciebant. E Veteri Testamento quæcunque prophætica erant, cæteris curiosius expōnere nitebantur, inquit Irenæus; id est, si bene conjiciam, in varias vanasque allegorias, pro hæreticorum more, trahebant. Plura apostolis supponere veriti non fuerant adulterina scripta. Alia apostolorum Acta circumferebant, et Petri Circuitus, seu libros *Recognitionum*, quibus falso inscriptum Clemens Romani nomen, foede corruerant. Circumcisionis, legaliumque necessitatem sic urgebant, ut sine illis cum sola fide Christiana salutem obtineri non posse contenderent; sed legalia, ut dixi, variis, iisque ridiculis superstitionibus miscebant. Ii sunt potissimum quorum servidius, imo sæpe et furens studium, passim perstringunt ac coercent apostoli, Paulus præsertim in Epistolis. Baptismo suos initiant, quem, Hieronymi ⁸⁹ saltem ævo, catholica non improbat Ecclesia. Mysteria vero quotannis celebrabant, in quibus panes azymos, et ad alteram mysterii partem aquam adhibebant. Significare tamen videtur Eusebius ⁹⁰, ea mysteria, non quotannis, sed singulis Dominicis diebus ab iis suisse celebrata. Nam, inquit, Sabbathum et reliquam Judaicam institutionem similiter cum Iudeis observant; dies vero Dominicos pari nobiscum ratione in resurrectionis Salvatoris nostri memoriæ recolunt. Plura alla de Ebionitarum erroribus, pravisque consuetudinibus ac moribus videre est apud Epiphanius, quæ cum nihil aut parum ad scopum nostrum conferant, nullaque expositione indigeant, consulto prætermitto. Observet tantum studiosus lector, Epiphanius non satis accurate distinxisse inter priorum et posteriorum Ebionitarum errores, eosque permistim omnibus tribuisse, qui tamen in priores non convenient, sed in posteriores duntaxat: ab his siquidem illorum hypothesim novorum dogmatum et superstitionum accessione interpolatam suisse puto: et in eo fere solo priores peccasse, quod Judaicis cæremoniis, ritibus ac superstitionibus ultra modum addicti essent, et de Christi persona humilius sentirent. Et ea ratione eos Gnosticorum catalogo inserit Irenæus; non quod æonum chimæris mentem pasti fuerint; sed quod in Christo Jesu nihil nisi humanum, nihil substantia divinum agnoscentes, Verbi Incarnationem e medio tollerent, Christique passionis meritum omne funditus everterent.

⁷⁹ Hær. xxx, § 2. ⁸⁰ Id., § 18; Hieron., de Vir. ill. c. 27; Origen., in Cels., l. v; Euseb., loc. cit. ⁸¹ Philastr., Iren., l. i, c. 26, n. 2; Euseb., l. iii, c. 17. ⁸² Lib. vi, c. 17. ⁸³ Lib. ii, c. 1. ⁸⁴ Iren., lib. i, c. 26, n. 2. ⁸⁵ Lib. iii, c. 27. ⁸⁶ Theod., loc. cit.; Epiph. § 5, 15, 16. ⁸⁷ In Lucif., c. 9. ⁸⁸ Lib. iii, c. 27.

VIII. *De Nicolaitis.*

132. Nicolaites a Nicolao, uno e septem prioribus diaconis, quorum mentio fit in Actis apostolorum¹, nomen traxisse, communia omnium sententia est; si unus excipiatur Cassianus², qui nulla veterum auctoritate fretus existimat, eos ab alio quodam Nicolao et nomen et originem accepisse. An vero Nicolaus ille diaconus propudiosus Nicolaitarum sectæ fundamenta jecerit, jam in diversa scinduntur opiniones. Alii eum culpa teneri, alii vacare sentiunt. Et quidem Nicolaum pri-
mum erroris auctorem et magistrum extitisse, diserte assérunt Irenæus³, vetus auctor Additamen-
ti quod ad calcem Tertulliani libri *De præscripti-*
⁴ *legitur*, Hippolytus apud Photium⁵, Hilari-
rus⁶, [LXVII] Gregorius Nyss.⁷, Philastrius, B
Hieronymus⁸ et Gregorius Magnus⁹. Lapsus occasio fuit, si Epiphanius audiamus¹⁰, hominis
Intemperantia, continentia propositi, quod sus-
cepserat, minime tenax. Cum enim uxorem habe-
ret, eleganti specie mulierem, a qua aliquandiu
sibi temperasset; continentia longioris impatiens,
ad pristinos amplexus redit. Ut autem probro-
sum facinus quæsitus coloribus obduceret, libidi-
nem procacitate cumulans, docuit: *Nisi quis sin-
gulis diebus luxuriae vacet, sempiternam salutem
consequi non posse.* Tum zelotypia incensus, et
Inde in nova sclera prolapsus, Nicolaitarum ac
Gnosticorum sectæ initium dedit, e quibus plures
alii, quarum obscura vel prorsus ignota nomina,
novis additis errorum ac spurcitarum monstris,
scaturiere. Qui vero Nicolaum a culpa liberant,
nec ipsi pauci sunt, nec insimi in Ecclesia nominis.
Agmen dicit Clemens Alexandrinus¹¹, quem se-
quuntur Eusebius¹², Theodoretus¹³, Augustinus¹⁴,
Victorinus Petavionensis¹⁵ et alii: inter quos re-
censeri posset Ignatius in epistolis ad Trallianos
et Philadelphienses, si ca quæ in Nicolai gratiam
adducuntur testimonia, ex genuinis, non vero ex
interpolatis epistolis depromerentur. Illi omnes
censem, hæreticos Simonianos, ut auctoritatem
sibi ex magno nomine conciliarent, Nicolao cal-
umnios, eo auctore gloriatos fuisse, arrepta
perperam occasione ex facto quod Clemens Ale-
xand.¹⁶ longe aliter atque Epiphanius narrat. Ait
nempe, audiisse se, Nicolaum, ut ab objecta sibi
ab apostolis zelotypia purgaret sese, uxore, quæ
formosa erat, in medium adducta, permisisse cui
vellet ei nubere. Inde vero, quasi uxorem publice
prostituisset, ejusque promiscuum usum quibus-
cunque permisisset, occasionem captasse hæreticos
laxandi frena libidini. Nicolai vero hunc unum
fuisse scopum, ut a se amoliretur suspicionem

A zelotypiæ, palamque saceret se ita affectum esse,
ut, si fas esset, abdicata uxore, euvis eam du-
cendi potestatem largiri paratus esset. Quod qui-
dem vel ex eo demonstratur, quod a conjugali fide
nunquam resiluerit, et ex ejus liberis filiis conse-
nuerint virgines, filius autem cælebs vitam egerit.
Alio Nicolai apophthegmate abutebantur hæretici,
scilicet, *Carne abutendum esse*: quo tamen id unum
significare animus fuerat, carni haudquam
indulgendum esse, sed eam perdomandam, et
assidua virtutis exercitatione frangendam. Sua
stat utriusque parti auctoritas, graviaque utrinque
militant rationum momenta. Nicolaum damnat
Irenæus vir apostolicus, absolvit Clemens huile
coævus; uterque ex iis quæ ab apostolorum di-
scipulis auditu percipere potuerat; adeo ut hic
alterutrius fides elevari non debeat. Tuitius igitur,
ne temere definiamus, rem in medio relinquere.
Illud vero certissimum est, Dei ipsius ore damnato-
suisse Nicolaitas. Sic enim in Apocalypsi¹⁷
Christus episcopum Ephesinum alloquitur: *Sed
hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum, quæ et
ego odi.* Ac proinde tum temporis Ecclesiam de-
vastabat ea secta. Cito extinctam putat Eusebius¹⁸.
Probabilius, non ipsam sectam extinctam, sed
sectæ nomen duxtat extinctum esse. Cum enim
scelestissimum quid, adeoque et execrandum,
catholicis auribus sonaret; eo deposito novus ex-
cogitatus Gnosticorum titulus, qui ementita scien-
tia laude fucum saceret imperitis.

133. Dogmata Nicolaitarum theoretica recensere
supervacaneum duxit Irenæus: eadem quippe fuisse
quæ cæterorum Gnosticorum perspicue innuit lib. III,
cap. 11, ut jam de Cerinio agentes observavimus.
Ea fusiōi stylo prosecutus est Epiphanius¹⁹, compendio vero retulerunt Augustinus²⁰ et Pseudo-
Tertullianus²¹. Sed quæ li Nicolaitis ascribunt,
ipsa sunt quæ paulo post tribuit Irenæus Gnosticis
in genere. Cum autem eo nomine præ cæteris
gloriarentur Nicolaitæ, illudque forte primi omnium
sibi vindicassent, non dubitem quin in eos potissimum
conveniant quæ in Gnosticos illic refert au-
tor noster. Sed de his suo loco. Practica vero
dogmata paucissimis verbis, sed efficacissimis per-
strinxit idem Irenæus: *Indiscrete vivunt*, inquit,
id est promiscua eis sunt omnia: quod ad Carpo-
cratis principium reddit: nihil suapte natura bo-
num esse aut malum, sed indifferentia omnia. Nihil
mirum itaque si idolothylia vesci, et fornicari
(quibus characteribus designat eam sectam Chri-
stus²², nulla eis religio esset. Uno verbo tam
effrenis fuit in omni intemperantia genere eo-

¹ Cap. vi, 5, 5. ² Coll. 18, c. 16. ³ Lib. I, c. 26, n. 3. ⁴ C. 47. ⁵ Cod. 252. ⁶ In Matth. e. 25. ⁷ L. xi, ep. 1. Eunom. ⁸ In epist. ad Heliod. et Sabinian. Diac. ⁹ Ilom. 38 in Evang.
¹⁰ Hær. xxv, § 1. ¹¹ L. iii Strom., p. 436. ¹² L. iii, c. 29. ¹³ L. iii, c. 4. ¹⁴ Hær. v. ¹⁵ In Apoc. in
Biblioth. PP. ¹⁶ L. ii Strom., p. 441. ¹⁷ Cap. ii, 6. ¹⁸ Lib. iii, c. 29. ¹⁹ Hær. xxv. ²⁰ Hær. v.
²¹ De præsc., c. 47. ²² Apoc. ii, 14.

rum libido, ut Pseudo-Tertulliano pudor fuerit A nius¹⁵, frequenter de eo famam percrebuisse, ex ea Ponti parte quæ Helleponus dicitur, urbe Sinope oriundum fuisse, ac parente natum catholicæ communionis episcopo. Nautam vocat Rhodon apud Eusebium¹⁶, nauclerum Tertullianus¹⁷: an quod artem nauticam primitus exercuerit? an quod interque Iudeus in voce Pontus, Marcionis patriæ nomine, quæ et Asiæ regionem, et mare significat, illum nautam aut nauclerum vocet, quasi marinum hominem, in mari natum? Forte hanc fuisse Tertullianus, ejusmodi argutiarum amantissimi, mentem deprehendet quisquis libri primi *contra Marcionem* initia attente legerit¹⁸. In virginitate primum, hominum contubernium fugiens, monachus (non monachorum instituta, quæ nondum nota, professus, ut minus attentus vertit Petavius), laudabiliter vixit. Sed cum-postea ob stuprum virginum illatum, Ecclesia ab ipso patre, episcopo cum primis religioso, ac veritatis et sanctitatis amore flagrantissimo pulsus, veniam ei pacem blandiri nullis precibus posset (procul dubio quia sincerus ex delicto dolor non erat), Romanam se post Hygini papæ obitum contulit. Cumque nihil magis illic quod cupiebat obtineret a presbyteris, vacante tuu, uti conjicio, sede, quod in seculo Patre facere istud Ecclesiæ legem non sine rent, superbia et invidiâ fractus, quod nec principem illuc locum, nec Ecclesiæ quidem aditum impetrasset, ad Cerdonem se adjunxit. Quem principem locum, προσδιπλαν, in Ecclesia Romana ambiens Marcion, incertum omnino. Nisi forte iam inter clericos ascriptus, reuunque se stupri præfracte negare, ad primum inter aequales gradum aspiraret. Neque enim probabile est, hominem externum, viisque notum, sacris omnibus interdictum, ac proinde gravi saltem perpetrati criminis suspicione laborantem, adeo desipuisse, ut ad episcopatum ipsum animum adjiceret. Vult quidem Optatus Milevitanus¹⁹ Marcionem ex episcopo apostolam faciuro; sed qui episcopus is esse potuit, qui solitariam vitam usque ad lapsum egit?

136. Certum est Marcionem, cum Romam venit, catholicæ fidei nondum excidisse. Id ex iis quæ modo ex Epiphanius diximus liquido patet; clarus adhuc ex Tertulliano²⁰, qui diserte asserit, *in catholicam primo doctrinam credidisse apud Ecclesiam Romanensem*. Non negabunt, ait alibi²¹, discipuli ejus, primam illi fidem nobiscum fuisse, ipsius litteris testibus: ut hinc jam destinari possit hereticus, qui deserto quod prius fuerat, id postea sibi elegerit, quod retro non erat. Desertionem autem hanc accidisse constat, tum cum a presbyteris Romanis repulsus passus, ad Cerdonem, tunc Romæ comorantem, confugit. Neque enim illa ratione defendi posse puto quod doctissimus conjicit Petavius²², duo distinguenda esse Marcionis tempora:

B

134.¹⁴ Cerdon Marcionis proceptor e Syria oriundus fuisse videtur. Nam e Syria Romam venisse, Hygine Romanam Ecclesiam regente, eodem pene tempore quo Valentinius, id est circa annum Christi 48, constanter affirmant omnes antiqui. Ibi dolos erroribus miscens, modo catholicam fidem professus, modo abiciens, modo pœnitens, modo apostata, sic. Prothei instar metata saepius forma, nullius tenax, Ecclesiam diu fatigavit; donec tandem iterorum lapsum pertusa impostaorem sacris fidelium cœribus in perpetuum arcessit. Illic, Irénæo teste, erroris materiam ab iis qui sunt erga Simonem, id est a Simone, Menandro, Saturnino, aliisque Gnosticorum coryphæs, accepit, cui tamē, ut novum quid proferre videretur, paulo diverseam formam induxit. Duo rerum principia, duosque deos statuit; Bonum alterum, et ignotum omniaibus, quem et Patrem Jesu nominavit; alterum mundi Conditorem, justum, immitem et cognitum, Mosaicæ legis auctorem, qui et prophetae apparuit, ac se videndum saepissimo præbuit. Illic si quid a Simonis dogmatis discrepant, in verbis tantum hæret, pugna. Nam quamvis ille ab angelis conditum mundum, veteremque legem sanctam asseruerit; tamen ejus successores peculiarem creatorem et legis auctorem introduxerunt, quem alii Damirgum, alii Jaldabaoth vocabant; omnes Deum esse, suo modo, dicebant, tum quod æplius eo nomine venient in Veteri Testamento, tum quod supremum sibi in res inferiores vindicasset imperium. At verum Deum, nisi in apertam insaniam prolapsi in saitam mortalibus omnibus divinitatis ideam extinxisserent, fateri non poterant, ex quo creatum, a summo Deo debellatum, et imperio, quod sibi male usurpaverat, exturbatum esse aiebant. Idem igitur re fuit Simoni et Cerdoni mundi fabricator, Angelus videlicet, inquit iniquus ac tyrannidem exercens; idem summus Deus et Pater, qui usque ad Christi Domini tempora ignotus manserit. Eadem proinde ejusdem hypothœsis consecutaria, scilicet rejectaneam [LXXVIII] esse veterem legem, ut a vero Deo alienam; mortuorum resurrectionem nullam esse; Christum Mariæ Filium non esse, sed ementita carnis specie vestitum e celo descendisse, ut mundi opificis imperium ac tyrannidem everteret. Quæ dogmata utriusque ex æquo tribuunt auctores.

C

X. De Marcione.

135. Quotquot ex antiquis Marcionis meminere, eum et Cerdonis discipulum ac successorem, et Ponticum genere fuisse tradunt. Addit Epiphanius.

¹⁵ Epiph., hær. xli, § 4; Philastr., cap. 44; Iren., lib. 1, c. 17, n. 4; lib. iii, c. 4, n. 3; Idem., lib. 1, c. 27, n. 4; Epiph. § 4; Tertull., De præsc., c. 51; Theodoret., lib. 1, c. 24; Aug., hær. 21. ¹⁶ Hær. xlii, § 1. ¹⁷ L. v, c. 13. ¹⁸ De præsc., c. 50. ¹⁹ Epiph., § 4. ²⁰ L. iii, p. 79, edit. Paris. 1631. ²¹ De præsc., c. 50. ²² Id., lib. 1 cont. Marc., c. 1. ²³ In Apimadv. ad hær. xlvi, t. II Epiphanius.

Ma ut sub Adriano primum in Ponto et Asia duntaxat nefarium dogma prædicaverit: postea vero sub Antonino majores trabens spiritus, vehementius in eodem illos errores coperit incunbore. Qui enim in Ponto et Asia nefarium dogma prædicare potuerit sub Adriano, quem e Ponto catholicum profectum Antonino imperante, Romæ catholicum aliquandiu vixisse asserunt Tertullianus²⁰ et Epiphanius, non video: minus adhuc qua ratione Tertullianus Marcionem plus semel Antonianum hereticum appellare, et sub Antonini principatu emersisse tam confidenter affirmare potuerit, qui dudum antea sub Adriano prodiisset. Deinde quiunque fere e veteribus Marcionis mentionem iniecserunt, hunc Cerdonis et discipulum et successorem exstissem asseverant; quod profecto stare non potest cum Petavii hypothesi; nam ex superiori dictis certum est, Cerdonem e latebris prius caput non exulisse, quam Romam advenisset Hygino Ecclesiam, Antonino Pio imperium regente. Vel ergo veterum omnium, nulla adgentem necessitate, elevanda fides; vel dicendum, Marcionem a catholica fide prius non defecisse, quam communonis spe dejectus Cerdonem Romæ et videre et audire potuerit. Nec quempiam morari debet una Philastrii²¹ auctoritas, qui Marcionem a Joanne in Asia devictum, Epheso pulsum esse scribit: tam immaniter lapsus est, ut hujus sententiae calulum adjicere voluisse Petavium non putem. Non morabor etiam Clementem Alexandrinum²², cuius verba Marcionem non modo Basilidi, sed etiam Simoni Mago ætate prævisse præ se ferunt. In hæc quidem explicanda desudant eruditæ, sed frustra: mss. codicum ope sananda sunt, non expli-canda. Unus Justinus martyr eruditissimum Petavium in eas ambages conjectit: alios Petavio minus peritos conjicere potest. Ille enim in *Apologia* priori nedum Marcionis meminit, sed et ejus heresim jam longe lateque propagatam esse supponit. At non adeo premit, imo penitus evanescit ea difficultas, si dicamus, quod de Valentino disserentes probare conati sumus, scriptam hanc *Apologiam* fuisse circiter annum reparatæ salutis 145, Antonini vero Pii 8. Quinquennio tardius scriptam volant ipse Petavius et cl. Tillemontius. Si jam, ut certum est, Romam venerit Marcion, mortuo Hygino, sedeque tum vacante, hoc est ex nostris rationibus, anno 142, breveque postea animum dæpondens Cerdonis heresim amplexus fuerit; exinde usque ad annum 145, quo scribebat Justinus, satis superque spatii fuerit ut per omne hominum genus, dæmonum fretus auxilio, plurimis auctor esse potuerit, ut blasphema dicerent, quemadmodum loquitur Justinus. Idque eo similius vero videtur, quo Romæ non aui commoratus, Cerdonis do-

Actrinajam plus satis imbutus, inde discessisse videtur eodem anno 142, vel sequenti, ut provincias peragraret. Nam scribit Hieronymus²³, Marcionem, cum iter Romam suscepturus esset, illuc præmississe mulierem, quæ decipiendos sibi animos præpararet; quod cum certe de prima ejusdem peregrinatione intelligi non possit, ad secundam aliquam referendum est, quæ Romam reversus sit, ut ibi latius errorem [LXIX] disseminaret, quem in prima satis pro votis prædicare non potuerat. Et in secundum illum Marcionis in Urbem adventum, quo jam apertius ibidem prodire coepit ejus error, utcunque quadrare potest quod ait Tertullianus²⁴: A Tiberio usque ad Antoninum anni fere cxxv, et dimidium anni cum dimidio mensis: tantumdem temporis ponunt inter Christum et Marcionem,..... qui sub Antonino primum processit. Qui a Tiberio usque ad Antoninum annos tantum 115 numeraverit Septimus, haud facile divinabit quisquam, nisi forte Tiberii imperium pluribus annis decurtauerit. Si tamen ab anno decimo quinto imperii ejus, quo Christus palam docere coepit, numerare velimus; non multum decedet de summa 115, tuncque Marcionem Romam esse reversum, et bellum aperte cum Ecclesia Romana gerere coepisse, nihil reputnat.

137. Ut ut sit, ex hactenus dictis perspicuum est falli auctorem Carminis contra Marcionem²⁵, dum asserit hunc sub Aniceto pontifice Romam primum venisse et innotuisse. Dudum certe jam innotuerat, qui, Irenæo teste²⁶, sub eo pontifice invaluit, id est summum nequitæ verticem adeptus est. Idque liquido probat id quod idem Irenæus refert²⁷, sanctissimum martyrem Polycarpum, Romæ tum degentem: Marcioni occurrenti sibi, et dicensi: Cognoscis nos? respondisse: Cognosco te primogenitum Satanæ; multoque Marcionitas convertisse in Ecclesiam Dei. Ex ipso autem Irenæo certum est, Polycarpum in Urbem non advenisse nisi sub Aniceto. Fallitur proinde et Tertullianus scribens²⁸, Valentium et Marcionem, neque adeo olim fuisse, Antonini fere principatu, et in catholicam primo doctrinam credidisse apud Ecclesiam Romanensem; donec sub episcopatu Eleutheri benedicti, ob inquietam semper eorum curiositatem, qua fratres quoque vitiabant, semel et iterum ejecti, Marcion quidem cum ducentis sestertiis suis quæ Ecclesia in-tulerat; novissime in perpetuum discidium relegati, venena doctrinarum suarum disseminaverunt. Postmodum Marcion paenitentiam confessus, cum conditioni sibi datæ occurrit, ita pacem recepturus, si ceteros quoque quos perditioni erudisset, Ecclesiae restitueret, morte præventus est. Hæc apprime consentiunt cum iis quæ de Cerdone refert Irenæus²⁹, qui saepe in Ecclesiam veniens, et exhomologesin fa-

²⁰ De præsc., c. 30, et l. 1 cont. Marc. c. 19. 43, l. IV nov. edit. ²¹ L. 1 cont. Marc., c. 19. 4, n. 3. ²² C. 3, n. 4. ²³ De præsc. c. 30.

²⁴ Hær. 45. ²⁵ L. vii Strom., p. 764. ²⁶ Ep. L. iii, in fine, ad calcem Tertull. ²⁷ L. iii, c. Lib. iii, c. 4, n. 3.

ciens, sic consummavit, modo quidem latenter docens, modo vero exhomologesin faciens, modo vero ab aliquibus traductus in his que decebat male, et absentius est a religiosorum hominum conventu; at in Valentini et Marcionem nequaquam conveniunt. Quæ jam ea de re ad Valentini hæresim diximus, hic repetere nihil juvat; sed Marcionem usque ad Eleutherii tempora vitam prorogasse non credidemus; id enim non siluissest Irenæus qui tunc librum suum tertium scribebat. Cum igitur illum invalusisse sub Aniceto ibidem asserat, nec ipsius quasi tum viventis meminerit, significare videtur jam sub Aniceto vivendi finem fecisse. Deinde non obscurè innuit Tertullianus, Marcionem tandem in catholicam doctrinam credidisse apud Ecclesiam Romanensem, donec sub episcopatu Eleutherii benedicti novissime in perpetuum discidium relegatus, venena doctrinæ sua disseminaverit; et tamen hunc sæpe vocat hæreticum Antonini temporis, cuius hæresis Antonino imperante prodierit; quæ secum aperte pugnat: nam Antonini Pii mors annis saltem quatuordecim prævertit Eleutherii episcopatui. Et qui is catholicus usque ad Eleutherium vixisse potuit, qui jam post Hygini mortem a fide defecrat, invalescebat vero sub Aniceto? Denique tota hæc Tertulliani narratio de iteratis lapsibus, repetitaque Marcionis pœnitentia, conciliari nulla ratione potest cum iis quæ alii omnes scripserunt, illum spe communionis dejectum etiam in Cerdonis casta convolasse, ac deinceps mundum erroribus inficere non destitisse. Et absurdæ prorsus videtur ea oblatæ Marcioni pacis conditio, si cæteros quoque quos perditioni erudisset, Ecclesie restitueret. Neque enim Marcioni integrum adhuc erat, toto orbe jam erroribus imbuto, tantam hominum multitudinem ex omnibus mundi partibus colligere, et Ecclesie restituere. Itaque Tertullianus memoria lapsus Marcionem pro Cerdone, discipulum pro magistro scripserit necesse est.

138. Marcionem Stoicæ philosophiæ potissimum studuisse, et tum ab ea, tum etiam ab Epicurea errorum argumenta petuisse tradit Tertullianus²⁰. Clemens autem Alexandrinus censet²¹ Marcionem extenorum alienorunque dogmatum occasione integræ et indocte accepisse a Platone. Sed præcipuus illius error, caput cælerorum, de duplice Deo, altero bono et Christi Patre, altero veteris legis auctore et malorum effectore, fluxit tum a doctrina Platonis qui mundi conditorem a supremo Deo distinguit, ut alibi ostendimus; duasque mundi animas comminiscitur lib. x *De legib.*, beneficam scilicet, et eam quæ potest efficere contraria; tum maxime a vetustiorum illorum philosophorum opinione, a nobis Plutarchi verbis explicata, duplē Deum singentium, alterum bonum et bonorum, alterum malum et malorum effectorem. Hunc quidem errorem

A a Cerdone traditum acceperat Marcion; ille vero, ut superius observavimus, ab aliis Gnostici, a quibus verbis tantum, non rebus discrepabat. Et hinc Gregorius Nazianzenus²², et post eum Elias Cretensis, Marcioni tribuit Simonis Magi, cæterorumque Gnosticorum deliria, Bythum videlicet, Sigen, uno verbo triginta Valentiniæ Æones. Nee immerito: Irenæus²³ siquidem eum recenset inter illos, qui Dei *Logo tertiam prolationem a Patre donabant*, unde et ignorat magnitudinem ejus; qui que porro et longe *Logon a Deo separabant*, et ex cogitatione et sensu, id est Ennoea et Nu emitti dicebant: qui garriebant, summum Deum²⁴ extra se habere subjacens aliquid, quod vacuum et umbram vocant, in quo fabricatum est hoc quod est *Universum, infra spiritale Pleroma*: secundum quos erat et aliud quid, quod quidem extra Pleroma esse dicunt, in quod et superiore erraticam virtutem descendisse opinantur: qui denique nituntur docere super fabricatorem cæli et terræ esse aliquod Pleroma aut Deum. Quæ omnia cum sint ipsissima Valentini commenta, manifeste demonstrant Marcionem, qui Valentino coævus, paulo posterior tamen fuit, totam Valentiniæ systematis fabulam ingeminasse. Quod etiam ex iis patet quæ alii auctores Marcioni ascribunt. Sua erat, Tertulliano teste²⁵, summo seu bono Marcionis Deo *conditio, et suus mundus, et suum cælum*; mundus nostro superior et super *Creatorem. Creatorem in loco fecit, utique eadem conditione cœnando, et materiam ei subjecit*. Clarius Valentini Pleroma, ejusdemque Demiurgus designari non poterat. Dionysius Alexandrinus apud Athanasium²⁶, et post eum Cyrus Hierosolymitanus²⁷ et Epiphanius²⁸ asseverant, Marcionem tria principia constituisse; [LXX] quorum unum sit supremum, quod neque nomine comprehendendi, neque visu percipi possit, quem et bonum Deum appellat, a quo nihil sit eorum quæ in mundo sunt, conditum; alterum vero Deum dicit esse aspectabilem ac creatorem; tertium denique diabolum inter ambos illos, aspectabilem scilicet, et eum qui aspici nequit, interjectum; ex iis, qui creator est et opifex, viderique potest, *Judæorum esse Deum*, eundemque judicem: bonum Deum (addit auctor *Dialogi contra Marcionitas, Origeni falso ascripti*) imperare Christianis; diabolum gentilibus. His addit Theodoretus materiam quæ mala sit, et alii mala subdit, quæque, Tertulliano teste, æterna sit et infecta. Quamvis Justinus, Irenæus, et Rhodon apud Eusebium, duorum tantum Marcionis deorum seu principiorum, tertii ne verbo quidem, meminerint; imo ab errore triplicis Divinitatis Augustinus²⁹ Marcionem absolvat; Rhodon³⁰ primum hujus auctorem fuisse Syneron Marcionis discipulum scribat; nihil repugnat Marcionem Valentini vestigii insistentem, præter sumnum Deum invisibilem,

²⁰ De presc., c. 7 et 50; et l. v. cont. Marc., c. 49. ²¹ L. iii. Strom., p. 454. ²² Orat. 23 et 44. El. Cret. in orat. 23. ²³ Lib. ii, cap. 23, n. 5, 6. ²⁴ Id., c. 4, n. 3, 4. ²⁵ L. i. cont. Marc., c. 15. ²⁶ De decret. Nic. ²⁷ Hær. xlii, § 3. ²⁸ Catech. 16. ²⁹ Hær. 22. ³⁰ Apud Euseb., l. v, c. 15.

et Demiurgum Universi conditorem, diabolum statuisse Cosmocratorem, id est inferioris mundi Principem; et materiam, erraticas virtutis, seu Sophis, vel Enthymeseos emanationem aeternam dixisse: quanquam tamen non constet, an Valentinus materiam aeternam esse crediderit; imo longe probabilius videatur eum in tempore conditam illam affirmasse. Et ea ratione facile consentient, qui inter se pugnare videntur auctores. Nihil ergo Marcion a Valentino differebat: uterque docebat duos esse deos, nempe Bythum caput Pleromatis spiritualis, et Demiurgum extra Pleroma illud existentem. Hoc tantum Marcioni proprium erat, quod ipse primus Demiurgum, sive mundi conditorem, aperta petere blasphemia ausus fuerit, dicendo ipsum esse malum, malique auctorem. Cerdon quidem cum Deum legis et prophetarum bonum esse negavit, justum tamen confessus est; at Marcion, ut cum Irenæo ⁴⁴ loquar, magistri doctrinam adampliavit, malorum factorem, et bellorum concupiscentem, et inconstantem quoque sententia, et contrarium sibi ipsum dicens. Valentini quidem nominibus honestius utebantur, ut observat idem Irenæus ⁴⁵; Deum enim malorum effectorem aperte prosteri religio erat. At certe ejusdem sceleris erat Deum ignorantem, atque Deum malam et malorum effectorem statuere: imo illud eo gravius, quo ignorantia ipsa refunditur in ipsum supremum Deum, Demiurgi causam saltem remotam, ut ad Valentini haeresim probavimus. Et Deum ignorantem, cæco impetu agentem, et animalem, id est omnibus animi perturbationibus, quas ciet appetitus sentiens, obnoxium inducere; quid aliud est, quam malorum omnium, quibus labefactatur orbis, culpam in ipsum conferre? Unde, etsi prima fronte impudenter blasphemare videatur Marcion, sua emolliore verba haudquaquam salagens: non minus execranda Valentini blasphemia erat, licet nominibus honestius uti videretur. Quid sit autem utrique Deus ille, seu ignorans, seu malorum effector, jam non semel diximus, et paulo ante ad Cerdonis haeresim iteravimus; merus scilicet Angelus, quem Dei titulo ac nomine cohonestare placuit; sed qui revera a vero Deo immensus distaret, et eadem conditione cum cæteris rebus creatilis censetur, ut ait mox citatus Tertullianus.

139. Porro Tertullianus ⁴⁶ auctor est, hanc Marcioni suis occasione duplicitis rerum Principii communisendi. Passus est, inquit, infelix hujus presumptionis instinctum, de simplici capitulo Dominicæ pronuntiationis, in homines, non in deos disponens exempla illa bona et malæ arboris, quod neque bona malos, neque mala bonos proferat fruclus ⁴⁷; id est neque mens vel fides bona malas edat

A operas, neque mala bonas. Languens enim (quod et nunc multi, et maxime haereticæ) circa malum quæsitionem; Unde malum? et obtusis sensibus ipse enormitate curiositatis inveniens Creatorem pronuntianem: « Ego sum qui condo mala »; » quanto ipsum præsumperat mali auctorem, et ex alio argumentis, quæ ita persuadent perverso cuique; tanto in Creatorem interpretatus, malam arborum malos fructus condentem, scilicet mala, alium deum præsumpsit esse debere in partem bonæ arboris bonas fructus (supple condentem). Et ita in Christo quasi aliam inveniens dispositionem solius et pure benignitatis, ut diversæ a ⁴⁸Creatore, facile novam et hospitam argumentatus est divinitatem in Christo suo revelatam: modicoque exinde fermento totam fidem massam haereticæ acore decepit. Ex eo venenato fonte fluunt omnia pene errorum portenta quibus miser ille deludi se passus est. Totum Vetus Testamentum repudiat ⁴⁹, utpote quod originem ducere existimaret a malo Deo, quem ideo inconstantem sententia et contrarium sibi ipsi blasphemabat, quod plura esse veteris legis testimonia contenderet, quæ secum aperte pugnarent; quæ quidem studiose colligens librum Antithesen, seu contradictionum edidit ⁵⁰; in quo sententias sententiis opponebat. Quamvis autem bonum Deum Novi Testamenti auctorem esse crederet, non omnia tamen amplectebatur ejusdem Testamenti scripta, quæ catholica recipit Ecclesia. Nam ex quatuor Evangelii, repudialis tribus, solum Lucæ, imo ejus partem duntaxat probat ⁵¹; suppresso tamen auctoris nomine, nullum enim huic inscribi voluit. Discipuli vero ejus sic ipsi Christo ascribabant, ut tamen pluribus auctum, ut historia passionis, a D. Paulo suis garrire. Quin et tanta erat eorum audacia, ut id quotidie interpolare, pluribus additis, vel resectis, prout a Catholicis urgebantur, non vererentur. Abscissis quæcunque ex Veteri Testamento citantur testimonii, hisque omnibus locis, in quibus Christus mundi conditorem Patrem suum esse confitetur; amputato toto initio, quod ibi Salvatoris in utero generatio, et ejusdem adventus cum corpore perspicue commemeretur; et nec ex initio modo, sed et e medio sublati pluribus sententiis, aliusque pro illis substitutis, non jam Evangelium, sed adulterinam Evangelii speciem suis obrudebat Marcion. Quousque processerit sacrilegum hominis facinus, sigillatim explicat Epiphanius Hær. XLII. Decem duntaxat Pauli Epistolas admittebat ⁵², easque non integras, sed alia ex illis capita detrahebat, alia commutabat; respuebat vero utramque Epistolam ad Timotheum, eam quæ est ad Titum et ad Hebræos, cum Apocalypsi, cæterisque canonicis Epistolis.

140. Eadem erant Marcionis, quæ cæterorum

⁴⁴ Lib. I. c. 27, n. 2. ⁴⁵ Lib. III. c. 12, n. 13. ⁴⁶ L. I. cont. Marc., c. 2. ⁴⁷ Luc. vi. 43, 44. ⁴⁸ Iren. xlv, 7. ⁴⁹ Iren., lib. I. cap. 27, n. 2. ⁵⁰ Tertull., I. IV cont. Marc., c. I. ⁵¹ Iren., loc. cit.: Tertull., c. 2. Auctor. Dial. cont. Marc.: Tertull., c. 5. ⁵² Iren., loc. cit., Epiph., hær. XLII, § 9.

Gnosticorum, de Christo deliria; missum scilicet a Patre fuisse ementita carnis specie indutum, ut mundi opificis opera et leges dissolveret⁴³, animabusque solis salutem impertiret; corporibus proinde aeterno interitui obnoxii manentibus⁴⁴. [LXXI] Duos tamen, si Tertulliano credimus⁴⁵, Christos finxisse videtur, alium qui Tiberianis temporibus a Deo quodam ignoto rereclusus sit, in salutem omnium gentium; alium, qui a Deo creatore in restitutionem Judaici status sit destinatus, quandoque venturus. Quæ Cerinthi fabulas de terreno Christi regno sacer videntur, ansamque Gennadio dedissa Marcionitas inter Millenarios recensendi. Animas ab aliis in alia corpora migraturas ac transituras statuebat: quod ad eos quidem homines attinet, qui in ignorantia versantur. De quibus hanc fabulam commentus erat: Redire videlicet animam, ac se in unumquodque animantium induere, donec purgationem adepta sit, atque ita purgata, dissolutaque in coelestia loca commigret. Marcionitarum vero animas⁴⁶, seu eorum qui *Marcionis doctrinam dicidissent*, adeo purgari et a corpore a sece liberari, ut post mortem immediate aeterna salute fruantur. Quæ omnia Platonica et Carpocratiana sunt. Et in id Marcionis dogma procul dubio digitum intendebat Origenes⁴⁷, cum scribepat animas omnes, ex Marcionis sententia, non esse unius et ejusdem generis, sed alias ab aliis natura differre. Ex quo etiam fluxit altera impostoris blasphemia, Cain, et eos qui similes sunt ei, et Sodomitas, et omnes omnino gentes, quæ in omni permisitione malignitatis ambulaverunt, salvatas esse a Domino, cum descendisset ad inferos, et occurrisserent ei. Quandiu enim damnatorum animæ cognitionis istius Marcioniticæ exsortes fuerunt, poenas luere debuerunt; ex quo vero ea illustratae fuerunt, Christo viso in inferis, mundatae ab ipso fuerunt, et assumptæ in regnum ejus. Iisdem principiis innixus addebat, Abelem, Enoch, Noe, et reliquos justos, Abrabamum cum omnibus prophetis, et his qui placuerunt Deo, non participasse salutem; quoniam suspicati se tentari a mundi conditore, ut solebat, Jesum audire ac verbis ejus credere renuerunt.

441. Odium quod in Creatorem conceperat Marcion, eo usque eruperat⁴⁸, ut nupliae damnaret, ne minemque ad baptismi gratiam admittendum censeret, nisi virginem, vel conjugi orbum, aut continentem. Nam carnem, quæ generatione nascitur, mali opificis opus esse contendebat. Hunc errorum, si Clementi Alexandrino fides⁴⁹, hauserat e Platonicorum Pythagoreorumque lacunis, qui malam esse generationem existimabant, quanquam non eadem ratione atque Marcionitæ⁵⁰. Hi genera-

tioni calumniabantur, quod malam esse naturam, ex mala materia, et a fusto Opifice ac Creatore factam effatirent; qua quidem ratione nolentes impiere mundum qui factus est a Creatore, abstinebant a nuptiis, resistentes suo Creatori. Philosophi autem, quorum mentionem fecimus, a quibus cum malam esse generationem impie didicissent Marcionitæ, tanquam suo dogmate gloriantur, non eam volunt esse naturam malam; sed quod ea, anima quæ divina est, destrudatur in corpus, tanquam in locum supplicii. In ejusdem Creatoris odium mortem sibi interdum conscientebant Marcionitæ⁵¹, oblatam non detrectabant: et hinc sectam suam martyribus non paucis decorari gloriabantur. Sabbato jejunabant, quod ea die mundi fabricator requievisset. Animatis vesci prohibebant, ac reos esse judicio, ait Epiphanius, putabant illos qui carnes degustarent, tanquam animas comedenter. Fidem tamen facit Tertullianus, piscibus usos fuisse, *imo sanctiorem cibum deputasse*. Addit Epiphanius, baptismum apud illos usque tertio repeti, baptizandique potestatem mulierculis concedi: mysteria catechumenis certentibus celebrari; ad hæc vero aquam adhiberi, solam quidem, ut videtur; qui Aquariorum error fuit.

XI. De Tatiano.

442. Tatianus seipse natione Assyrium fuisse testatur⁵². Syrum exstisso scribunt Theodoretus et Epiphanius⁵³: quanquam hic alibi in Mesopotamia natum asserat. Quæ tamen facile conciliari possunt; nam interdum Assyriæ, Syriæ et Mesopotamia nomina promiscue usurpantur. Sic Gen. xxviii, 5, qui Jacob *profectus venit in Mesopotamiam Syriæ*, § 7, *ivisse in Syriam* dicitur. Sic etiam Arrianus scribit⁵⁴, Euphrate et Tigri mediam Assyriam contineri: unde, inquit, et ab indigenis *Mesopotamia* vocatur. Græcorum artibus ac studiis non mediocriter excultus Romam venit; ubi cum in sacras Scripturas incidisset, his quos præ se ferunt, divinitatis characteribus permotus, Christi fidem amplexus est. Justini Martyris primum auditor⁵⁵, quandiu cum eo vitam egit, illibataam fidem servavit; at illo pro fide cæso circa annum 167, cum jam solus scholæ a Justino institutæ præcesset, magisterio elatus, in exitium ruit. Prius tamen quam a catholica fide descisceret, post Justini mortem, suam adversus Græcos orationem, opus certe catholicum, edidisse certum est. Sed non multo post Roma profectus in Orientem, in absurdas Gnosticorum opiniones incidit, novamque sectam condidit circa annum xii M. Aurelii (non Antonini Pitti, ut perperam apud Epiphanium legitur), Christi vero 172, quæ Tatianorum, Enratita-

⁴³ Tertull., c. 5. Iren., loc. cit. Tertull., l. 1, c. 6. ⁴⁴ Epiph., § 4; Theod., l. 1, c. 24. ⁴⁵ Lib. iv, c. 6. ⁴⁶ Iren., loc. cit. ⁴⁷ Horn. 2 in Ep. ad Rom.; Iren. n. 3. ⁴⁸ Iren., cap. 28. ⁴⁹ L. iii Strom., p. 451, 452. ⁵⁰ Tertull., in Marc., lib. 1, c. 14; Epiph., § 3. ⁵¹ Clem. Al., l. iv Strom., p. 481; Euseb., l. v, c. 16; Epiph., § 3, 42; Tertull., l. i in Marc., c. 14; Epiph., § 3. ⁵² Orat. cont. Gr. in fl. ⁵³ Theodoret., lib. 1, c. 20; Epiph., hær. xlvi, 5, 1; Id., in Indice, lib. 1. ⁵⁴ Lib. vii Exped. Alexand. ⁵⁵ Tatian., p. 165, 170, edit. 1636, ad calc. Just.; Iren., l. 1, c. 28, n. 1; Epiph. § 1; Tatian.,

rum seu Continentium, et Hydroparastorum seu Aqueriorum dicta est.

143. Dogmata eadem fuere quæ Saturnini, Valentini et Marcionis. Ubique recantata ridicula Aeonum fabula, duplicitus principii, ac ementitas Christi carnis commenta. Unum adjectit Tatianus, scilicet Adamum salutem consecutum non fuisse, sed ob lapsum æterna damnatione punitum. Cæterum nuptias cum Marcione dannabat: animatis et vino abstinentem censebat, aquamque solam in myste- riis offerebat. Ut vero legi veteri invidiam confla- ret, *Problematum*, seu *Quæstionum* librum edidit, ut obscurissimam esse ac imperviam probaret, ac proinde a malo Deo profectam. Plures alios scri- psit, de quibus cum nihil speciale dicendum habe- mus, consule eruditissimum Tillemontium, tom. II *Comment. in Hist. Eccles.*, in Encratitis.

XII. De aliis quibusdam hæreticis.

144. Tatiano subjungitalios hæreticos Irenæus^{44.45.}, quos a Basilide et Carpocrate occasiones accepisse dicit. Nomen suppressit, sed scire parum refert: nihil quippe a magistris differebant, nisi quod eorum spurcitas atque flagitia minus erubescerent, promiscuos videlicet et plus quam ferinos concubitus, polygamiam, indifferentem idolothytorum esum, et alia ejusmodi. His enim Deum minime tangi blasphemabant, utpote quem otio torpenter, inferio- rumque rerum haudquaquam sollicitum ingerent.

XIII. De variis Gnosticorum sectis.

[LXXXII] 145. Postquam de Simonianis, variisque C Simonianorum classibus sigillatim disseruit Irenæus, tum de diversis hæreticis agit, quos nullo speciali, sed generali duntaxat Gnosticorum nomine desi- gnat. Omnes quidem tum Simonis, tum Valentini associe, Gnosticorum titulo se insolentius effere- bant, scientiæ excellentiam jactantes. Γνῶσις enim scientiam, et γνωστικός scientem vel scientia præ- ditum significat. Eo nomine eximiam et singula- rem, qua præ cæteris pollere sibi videbantur, rerum divinarum notitiam imperitis venditabant. Cum enim alii Christiani suæ sortis probe consci divina mysteria a saeculo abscondita, de Trinitate, de Christo, de creatione, etc., curiosius perscruti- tari sibi non licere, sed ea simplici et humili fide venerari sibi satis esse merito persuaderent: hæ- retici econtrario temeraria curiositate ultra evan- gelicas simplicitatis metas longius abrepti, illa ex Platonicæ philosophia eruere et demonstrare, et cum ea conciliare tentarunt. Quod quidem licet infelicissimo conatu, et cum ipsius fidei naufragio factum sit, miseris tamen variæ gloriationis ansam præbuit: quasi sibi solis, si superis placet, Christianæ religionis penetralia, intimaque viscera re- serare datum esset. Et hinc eo insanæ prolapsi, ut

nedum alios Christianos despicerent, sed etiam apostolos ipsos scientia superare se audacter affir- marent.

146. Quis primus superbum Gnostici nomen sibi suæ sectæ indiderit, non constat. Si quidem de ipsius hæreseos origine quæstio esset, facile diri- meretur; nam a Simonianis falsi nominis scientiam accepisse initia diserte tradit Irenæus^{46.} Alibi tamen vocari *Gnosticos a Menandro Simonis discipulo*; et Carpocratianos, *Gnosticos se vocare* pronuntiat. Hieronymus^{47.} vero *Gnosticos* derivat a Basilide: Epiphanius, Philastrius et Augustinus a Nicolaitis deducunt. Quæ omnia vera sunt; nam isti omnes hæretici Gnosticorum nomen sibi vindicabant. Sed qui ex iis illud primum sibi tribuerint, non adeo certum. Id fecisse priores Simonis aut Menandri discipulos facile crediderim, ut invidiam, quam sibi fecerat probrosum magistrorum nomen, a se amolirentur: quam enim illud exhorrescerent Christiani omnes, non eos latebat. Quare deposita Simonianorum aut Menandrianorum, indita sibi speciosa Gnosticorum appellatione, sub ea larva et tutius latere et latius serpere se posse crediderunt. Quippe deinceps in resarcienda, amplianda quo propaganda Simonis hæresi operam posuerunt, quanquam suis peculiaribus nominibus noti essent, Gnosti tamen dici maluerunt. Certe *Gnosticos* notare videtur Paulus^{48.} ubi Timotheum hortatur devitare ἀντιθέσεις τῆς φευδωνύμου γνώσεως, oppo- sitiones falsi nominis scientiæ. Sic saltem Aposto- lum intelligunt Clemens Alexandrinus, et Chryso- stomus: quorum sententia eo probabilior, quo Irenæus lis omnino verbis, τῆς φευδωνύμου γνώ- σεως, Gnosticorum hæresim passim designat; imo et libris suis titulum inscripsit, Ἐλεγχος καὶ ἀντρο- πή τῆς φευδωνύμου γνώσεως.

147. Gnosticorum itaque nomen, non peculiaris alicuius sectæ aut hæreseos, sed communis omnium, quotquot Simonis ac Menandri deliriis illudi sibi siverant, appellatio fuit. Quamobrem nec Theodoreetus, nec Pseudo-Tertullianus Gnostica hæreseos tanquam specialis atque a cæteris distinctæ memi- nerunt. Cur vero Irenæus econtrario, Epiphanius, Augustinus et alii, certam quamdam ac specialem, atque a Simonianis, Menandrianis, Basilidianis, Valentianis, etc., distinctam sectam constituunt, in promptu hæc ratio est. Duplicis generis Gnostici erant. Alii non modo ex peculiaribus sibi dogmatis, sed etiam ex famosis quibusdam sectæ suæ cory- phæis ac ducibus noti erant; alii vero licet erro- ribus sibi propriis insignes, vel obscuri nominis duces habebant, vel nullos certos et singulares agnoscebant. Priores non tantum communis Gnosti- corum titulo noti, sed magistrorum, sectæque con-

p. 458; Epiph., § 4; Euseb., Chron.; Iren., loc. cit.; Epiph., § 2; Clem. Alex., Strom., lib. iii, p. 365, et Excerpt. p. 806; Tertull., de præsc., c. 52; Hieron., in Gal. v; Theod., loc. cit. ^{44.45.} Lib. i, c. 28, n. 2. ^{46.} Lib. i, c. 23, n. 4; lib. iii, c. 4, n. 3; lib. i, c. 25, n. 5. ^{47.} In Cat. et En. ad Ctesiph.; Epiph., hær. xxv, xxvii; Philast. et August., De hær. ^{48.} 1 Tim. vi, 20.

ditorum singulari nomine notiores fuere, dictique Simoniani, Basilidiani, Valentiniiani, etc., seu Gnostici Simoniani, Gnostici Valentiniiani, etc., ut sic variae sub eodem generali nomine scholarum species, a se invicem distinguunt et discerni possent. Posterioribus autem, quod nulla peculiaris esset appellatio, quæ ex auctoribus derivata tribui posset, induta communis Gnosticorum. Et ita Gnostorum nomen vel commune est, quod omnibus Simonis discipulis convenit; vel speciale, quod certis quibusdam duntaxat Simoniorum classibus usus proprium fecit. Et iij sunt quorum ineptias, descriptis jam celebriorum Simonis asseclarum erroribus, sigillatim referunt Irenæus, lib. i. c. 29 et seqq., et post eum Epiphanius, hær. xxvi. Super hos autem, inquit ille, ex his qui prædicti sunt Simoniani, multitudo Gnosticorum, Barbelo exsurrexit, et velut a terra fungi manifestati sunt. Recte quidem. Cum enim, ut capite præcedenti monuit, multi ex iis qui Gnosticorum titulo superbiebant, imo omnes vellent doctores esse, et abscedere quidem ab heresi in qua fuerant, aliud autem dogma ab alia sententia, et deinceps alteram ab altera componebant, non docere incisterent, semelipsos ad inventores sententia, quamcumque cōperegissent, enarrantes; innumeræ propemodum, quas vix ac ne vix quidem nominare esset, propagines multarum hæresum factæ fuerant. Omnes quidem Ennoeam venerabantur; sed quæ alii Helena, alii Sige aut Charis; alii, quos nova dicendi mala prurigo exedebat, Barbelo dicta fuit⁷¹. Inde dicti a quibusdam Barbelioꝝ, a barbaro nomine quod ipsi conflinxerant; ab aliis Borboriani, vel Coddiani. Borboriani quidem, hoc est cognosi, a sordidissima atque flagitiis omnibus lutulenta vivendi ratione: Coddiani vero a voce Coda, quæ, ait Epiphanius, idem est Syriace quod paropsis, aut catinus: quod tanta esset eorum spurcitia, ut nemo communi cum illis uti cibo vellet, sed separatim contaminatis illis apponi soleret. Idem in Ægypto Stratotici seu Militares, aliis in locis Floriani, Phibionitæ, et Zachæi vocati sunt. Quanquam tamen, si Epiphanius audiamus, Stratotici et Phibionitæ, quibus adjungit Levitas, tres tantum essent in una et eadem secta hominum classes, quarum prima esset incipientium, secunda proficientium, tertia denique consummatorum in omni nequitie et abominanda fœditatis genere. Illos hæreticos a Nicolaitis prognatos vult idem Epiphanius; a Valentiniis Theodoretus⁷². Utrumque forte verum; nam ab his Æconum deliria, ab illis plus quam porcinum vivendi morem mutuari potuerunt.

[LXXXIII] 148. Dogmata speculativa eadem fere erant, quæ Valentianorum⁷³; sed Æconum appellaciones, series, atque conjugationes paulo diversæ. Patrem innominabilem primo loco statuebant, eumque ab omni conjugatione solutum; quæ et alio-

A rum plurimorum sententia fuit. Huic vero subjiciebant Æonem quemdam nunquam senescentem in virginali spiritu, quem Barbelon, Enneam, omniam Matrem, et magnum Æona xat' ἐξοχὴ nominabant. Iste Logon copulabant. Hanc conjugationem excipiebant tres aliae, Aphtharsia, id est incorruptæ, et Christi; Zœs et Thelema, hoc est virtutæ et voluntatis; Prognoseos et Nu, hoc est prædientiæ et mentis. Christum autem lumen esse dicebant, quod Pater unixerat sua benignitate, ut perfectum fieret: male scilicet alludentes tum ad nominis etymologiam, quod Græce ὄντα significat, tum ad ea Evangelii loca in quibus Christus seipsum appellat *lucem mundi*, tum ad illa Patris Filium compellantis verba: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*⁷⁴. Hæc prima istorum ogdoas, quam fusi explicare nihil juvat, facile intelligitur ex iis quæ de Valentianâ diximus. Ab Ennoia et Logo Autogenem seu Monogenem, id est, per se genitum, seu unigenitum derivabant. Autogenem et Monogenem appellabant, quia eum singulari prærogativa genitum asserebant; utpote magi luminis, Ennoia scilicet, effigiem et imaginem, summis proinde honoribus, omniumque rerum præfectura decoratum. Hujus conjux Alethia sive veritas. A lumine, quod est Christus, et incorrupta, quatuor emissæ lumina, hoc est quatuor angelos flingebant, qui Autogenem quasi satellites stiparent, quorum nomina erant Harmogenes, seu Soter vel Servator, Ranguel, David et Eleleth; quibus itidem quatuor conjuges assignabant, Charin, Thelesin, Synesin et Phronesin, hoc est Gratian, Voluntatem, Intelligentiam et Prudentiam. Autogenes autem produxit alterum Æonum par, videlicet Hominem perfectum et verum, quem Adamantem, ob invictam virtutem, appellabant, et Gnosin seu agnitionem perfectam; unde illi, datum ut supremum Patrem cognosceret. Sic manifestatum summum Patrem, Matrem, et Filium dicebant nugatores isti. Ex Anthropo autem et Gnosti natum lignum dicebant, quod et ipsum Gnosim appellabant, alludentes ad lignum scientiæ boni et mali, de quo Genes. ii, 9. Deinde ex primo Angelo Autogenis satellite, genitum Spiritum sanctum, quem et Sophiam et Prunicum appellabant; qui quidem cum videret cæteros Æones conjugibus suis copulatos, se autem conjugi destitutum, anxiæ quæsivit cui conjungi posset; temerarioque impetu, inconsulto Patre, latus primum versus superiores partes, tum versus inferiores, nullamque quæ sibi conveniret, inveniens; lædio affectus, ab incepto revocatus, destitutus. Sed ex lædio ejus natum opus, in quo erat ignorantia et audacia. Hoc autem opus, Proarchontem, mundi hujus principem, conditorem et fabricatorem appellabant; qui virtutem magnam a matre furatus, ad inferiora digressus, considerit firmamentum cœli, in quo inhabitaret, Potestates, Angelos, cœlos et

⁷¹ Epiph., § 3. ⁷² Epiph., § 4; Theod., l. i. c. 13. ⁷³ Iren., lib. c. 29. ⁷⁴ Matth. xvii, 5.

terrena omnia; omniumque malorum, rixarum, contentorum, etc., auctor fuerit. His contristata mater Sophia ab eo secessit, sedemque sibi supra firmamentum seu septimum cœlum delegit: ut sic inferioris ogoeadis caput evaderet. In his totam Valentianorum fabulam, paululum duntaxat immutatis nominibus, recoclam quisque videt. Cætera de Christo Jesu, resurrectione, bonis operibus, etc., dogmata, eadem erant quæ Valentianorum. Gnosticos æpse in suis epistolis perstringunt Joannes apostolus, Judas, Jacobus, Ignatius et Polycarpus, maxime quod incarnationis mysterii veritatem negarent.

449. E Gnosticis quidam Veteri pariter et Novo Testamento utebantur, sed mutilis ⁷³. Quæ enim sibi fa vere putabant, hæc amplectebantur, eaque a Spiritu veritatis pronuntiata dictabant; quæ vero tibi adversa, rejiciebant, et a mundi hujus Principe profecta pronuntiabant. Pauli Epistolas ad Timotheum repudiabant, quod in iis nominatim damnarentur. Sed alii omnes Gnostici legem et prophetas spernebant ⁷⁴: imo nec multos dicere pudebat, Servatorem nostrum primum spucitiarum suarum atque impietatum auctorem fuisse. Quamplurimi penes illos apocryphi, anilibusque fabulis, obscenitatibus et blasphemis referti libri erant, quorum catalogum reperties apud Epiphanius, hær. xxvi. De perditissimis eorum moribus nihil dicam: porcos et canes putares, non homines; adeo abhorrent ab humana natura quæ de iis refert mox laudatus Epiphanius. Hæc vix fidem obtinere possent, nisi aliunde constaret necessaria principiorum ab his statutorum consecratio esse; ipseque Epiphanius ⁷⁵ ea tum ex libris eorum, tum ex proprio ore duarum mulierum hujus sectæ χοροφαλῶν, quæ juvenem adhuc tentaverant retibus suis illaqueare, didicisse se contestaretur. Castiganda proinde recentiorum quorundam audacia et temeritas, qui ut Gnosticos, futilibus ducti conjecturis, ab innibus, quibus accusantur, sceleribus vindicent, Epiphanius, antiquorumque omnium fidem elevare non verentur, quasi hæc ab hominibus male religiosis, in odium ipsius sectæ conficta essent. Quasi potior habenda fides esset vanis neotericorum illorum obscuri nominis ratiunculis, quam Epiphanii, testis non tantum auriti, sed etiam oculati, aliorumque veterum Gnosticis coævorum testimoniis, qui hæreticos ipsos viderunt, audierunt, eorumque libros evolverunt. At, inquit, nemo apologistarum, dum Ecclesiam Christianam a calumniis OEdipodeorum concubitum, et Thyestearum epularum, quibus eam aspergebant gentiles, purgat, tanta sceleris meminit a pseudo-Christianis perpetrata: quod tamen e re eorum fuisse non omittere, maxime cum ementitorum rum flagitia calumniis, quibus veri Christi fideles ouerabantur immitti, ansam præbuisserent. Imo Justinus Martyr in *Apologia sua priori*, et Ecclesiæ Lugdunensis et

A Viennensis in epistola sua, apud Eusebium lib. v, cap. 2, disertis verbis asserunt, aut nescire se, aut non credere flagitia hæc ab hereticis, aut a quocquam mortalium usquam esse patrata. Sed facilis responsio. Ipsæ istæ calumniæ quæ Christianis struebantur, ostendunt gentiles aliquid saltem de turpissima Gnosticorum vita inaudisse; quod calumniarum occasio fuit. Cum enim eos a ceteris Christianis non distinguerent, omnibus indiscriminatim tribuerunt, quod larvatorum duntaxat scelus fuit. Hinc de Carpocratianis agens Irenæus ⁷⁶, conqueritur ipsos ad detractionem divini Ecclesiæ nominis a Satana præmissos: uti secundum [LXXIV] alium et aliuni modum, quæ sunt illorum audientes homines, et putantes omnes nos tales esse, avertant aures suas a præconio veritatis; aut et videntes quæ sunt illorum, omnes nos blasphemant. Et Eusebius Hb. iv *Hist.*, cap. 7, similiter scribit, miserorum illorum flagitia gentilibus ansam præbuisse sacro-sancto Dei verbo petulanter impieque obtrectandi: eo plane consilio, ut fama de scelestis ipsorum vita ratione passim dissipata, turpem ignominia notam universæ Christianorum multititudini inureret. Unde certe accidit, inquit, ut nefaria quædam opinio de nobis excitata, eaque ab omni ratione alienissima, per infidelium animos longe lateque pervaderet: quod videlicet tum nefando concubitu matres et sorores violare, tum etiam scelerato quodam alieni genere uti non vereremur. Unde vero tam immania scelerum portenta in Christianorum omnium caput intorquendi ansam captare potuissent ethnici, nisi saltem eorum aliquid vel ex verorum Christi fidelium querelis, vel ex ementitorum confessione, vel ex fama percepissent? Tain insolens criminatio fidem nunquam apud infensissimos Christianorum hostes obtinuisse, nisi huic aliquam veri speciem obduxisset flagitiosa quorundam vita. Nec quemquam mouere debet laudatorum Apologistarum silentium, aut Justini, et Ecclesiæ Lugdunensis et Viennensis ignoratio. Id eos latere potuit, quod occulit, et clam, non certe palam et publice perpetrabatur; nec mirum si credere refugerint, quod immane quantum abhorret ab humana natura, vixque porcinæ congruit. Deinde id agebant apologistæ, ut Christianos, quorum causam tuebantur, purgarent a criminibus quibus perperam infamabantur; quodet præstiterunt in Apologiis suis. Nihil autem attinebat hac occasione Gnosticorum obscenitates, æterno silentio sepeliendas, commemorare: cum veris Christianis nihil cum larvatis istis, nisi solum nomen, commune esset, ut Justinus observat; illique his, ut citatus Irenæus ait, in nullo communicarent, neque in doctrina, neque in moribus, neque in quotidiana conversatione. Satis erat si eorum, quorum vindicias suscepserant, innocentia demonstraretur; alios accusare non decebat, et in capitib[us] periculum adducere.

⁷³ Epiph., § 6. ⁷⁴ Clem. Alex., Strom., lib. ii, p. 383; Epiph., § 8. ⁷⁵ Epiph., § 17. ⁷⁶ Lib. i, c. 25, a. 3.

XIV. *De Ophitis et Sethianis.*

150. Aliud Gnosticorum genus memorat Ireneus⁷⁸, quos alii, ut Theodoretus, Ophitas et Sethianos premisce vocant: quamvis alii, ut Epiphanius, inter utrosque distinguant, diversasque ex eis hereticorum sectas constituant; sed præter Irenæi mentem, qui alios ab aliis haudquam distinguit, unique et eidem sectæ, eadem quæ alii partintur, dogmata attribuit. Ophitæ seu Anguinæ dicebantur, ab *anguis seu serpente*, quem numinis instar venerabantur, quod hominibus scientiæ omnis anctorem extitisse crederent; Sethiani vero, quod Seth Adami filium virtutem quamdam divinam fuisse arbitrarentur. Eorum heresis ex male compacta placitorum Nicolitarum et Valentiniænorum farragine condita est: et eapropter a Pseudo-Tertulliano cum illa Nicolitarum confunditur; ab Irenæo vero⁷⁹, Epiphanio et Theodoreto a Valentianæ schola derivatur⁸⁰, quod Valentianum quidpiam admistum habeat. Natam proinde post Valentinum necesse est. Primo loco statuebant quoddam *primum lumen in virtute Bythi, beatum et incorruptibile, et interminatum*, quod *Patrem omnium et primum hominem* vocabant. Progressam ab hoc Enneam, filium emittentis, filium hominis et secundum hominem dicebant. Infra utrumque positum volebant Spiritum sanctum, quem primam feminam et matrem viventium vocabant; qui quidem super segregata elementa, aquam, tenebras, abyssum, chaos ferretur. Ex conjunctione primi et secundi hominis Spiritus sanctus, radiis supremi lumen imprægnatus, novum lumen incorruptibile profudit, tertium masculum, Christum, filium primi et secundi hominis, et Spiritus sancti, primæ feminæ. Verum cuin universa lumen Spiritui sancto infusi plenitudo capi ab eo non posset, magna ejus copia sùperebulliens secundum sinistras partes deorsum decidit; Christo interim secundum dextras sursum cum matre sua concorrente, et in incorruptibilem æonem recepto. Hæc prima æonum tetras, adunatio videlicet Patris omnium primi hominis, Filii secundi hominis, Spiritus sancti primæ feminæ, et Christi filii eorum, vera et sancta Ecclesia ab insanis illis, Scripturam pro more depravantibus, appellabatur.

151. Virtus vero illa exsurerans quæ in inferiora delapsa est, quamque Sinistram, Prunicum, Sophiam et masculo-feminam appellant, cum in aquas hactenus immobiles descendisset, movere coepit eas ab imo ad summum, assumpsitque ex eis corpus. Cum autem ad hujus lumen accurrisse omnia, eique adhæsissent, tanta mole gravata, et tantum non absorpta, frustra nitebatur aquarum complexus excutere, et ad matris sinum remeare. Interim superni lumen reliquias abscondere pro viribus conabatur; miseram enim angebat timor ne ab elementis laceretur. At novi lumen accessu ro-

A borata, emersit tandem, sursumque se extulit: ubi dilatato ac expanso corpore suo, produxit cœlum hoc quod apparet, sub quo remansit; servans adhuc aquatilis corporis formam. Sed superni lumen desiderio semper stimulata, viribus omnibus contendens, superstitibus corporis reliquiis demum expeditivit sese. Corpus autem quod exiit, feminam a femina nominant. Habuit et filium nomine Jaldabæoth, quem in ignorantia peperit, cui tamen infudit aspirationem quædam incorruptæ; qua vegetatus, inconsulta matre, Angelos, Archangelos et Virtutes, insuper et filium ex aquis produxit; a quo genitus et alter filius, ab hoc tertius, et sic consequenter usque ad septimum, unoquoque cœlum sibi proprium condente ac regente; ut sic feret hebdomas, octavum Matre tenente locum.

152. Hæc fabulæ prima pars, in qua Platonismus non obscure se prodit. Ibi primum apparet materia prima sub nominibus elementorum, aquæ, tenebrarum, abyssi, chaos, quibus designari solet a Platonis, ut alibi diximus; eaque æterna, ut videtur, Deoque ipsi coæva; quæ si non Platonis ipsius, saltem discipulorum ejus non paucorum opinio fuit. Duo itaque principia coæterna statuunt heretici; alterum activum, Deum scilicet, sive lumen primum et incorruptibile; alterum passivum, hoc est materiam informem. Ab illo lumine seu Patre progressa Eunoia, [LXXV] mens est Patris rerum omnium ideas efformans, et in se continens, æternaque rerum exemplaria, ad quorum normam omnia conduntur. Spiritus sanctos, est spiritus Universi, seu anima mundi. Primam feminam et matrem viventium vocant heretici, quia prima generationem omnium ac motuum causa est. Hujus spiritus pars sursum effertur, pars ad ima descendit, aquasque movet; quia materiæ subtilioris, quæ spiritus Universi est, partes aliæ aliis subtiliores; aliæ aliis, pro variis subtilitatis gradibus, superiores. Quæ pars in aquas descendit, ea est quæ materiæ primæ motum impressit, ac in ea ceu fermentum abdita, peneque primum ejus mole obruta, paulatim demum vires exseruit, fractisque, quibus detinebatur, repagulis, sese extricans, ei variæ formas, figuræ ac motus indidit. Sic vulgata tria Platonice philosophiæ principia, Deum, mentem et animam mundi, primamque rerum genesim sub mysticis Patria, Filii et Spiritus sancti nominibus, non sine sacrilego religionis abusu, tradiebant malefici homines. Cætera de æonibus deliria non moror; facile intelliguntur ex iis quæ de Valentianis diximus.

153. Longiora sunt quæ de hominis origine, ejus casu, malique ortu (qui scopus fuit ad quem allisci sunt omnes fere priorum sæculorum heretici) texunt commenta. Summa huc reddit: Jaldabæoth, spreta matre, principatum acribat; relutabantur ab eo geniti liberi: unde stomachi ple-

⁷⁸ Lib. 1, c. 30; Theodoret., lib. 1, c. 44; Epiph., hær. xxxvii. ⁷⁹ Tertull., De præs., c. 47. ⁸⁰ Iren., n. 1; Epiph., § 3; Theod., loc. cit.

nus ad materiæ faciem demisit oculos, et Virtutem quædam, serpentis specie, quem ejus Filium et Nun vocant; debinc et spiritum, et animam, et omnia quæ in mundo sunt, genuit: indeque nata omnis obliuio, malitia, zelus, invidia et mors. Hinc insulæ gloriationis ansam captans, Patrem se vocavit et Deum, et supremum rerum omnium principium. Ut vero insaniam ejus castigaret Mater, ipsi sexque reliquis Virtutibus, ut hominem conderent, mentem injecit; ut sic ablata a Jaldabaoth vi illa, quam eidem impertierat, in hominem transfunderet. Formatus igitur ab illis homo, longitudine et latitudine immensus, et humi repens, id est informis. Hoc Jaldabaoth afflat spiritum vitæ, et cum eo lumen, seu, ut vocabant, *humectionem luminis*, Nun videlicet et Enthymesin, quam a Matre acceperat; sed dum sibi demit, quod alteri tribuit, tantum proprias vires labefactat; quod callidæ Matris intentum erat. Homo autem Nu et Enthymesi, hoc est mente, et cœlestium desiderio locupletatus, quæ sola, secundum Gnosticos, salutem percipiunt, statim primo homini, seu supremo Patri, relictis fabricatoribus, gratias egit. At Jaldabaoth ægre ferens ea quæ supra se erant, ad alicujus notitiam pervenisse, feminam condidit, vocatam Ewam, cujus formam mirati cæteri generunt ex ea Angelos. Sed ab ea cœlestis Mater virtutem a Jaldabaoth inspiratam clam abstulit: nec his contenta, tautum artibus effecit, ut serpens ei primum, tum per eam Adamo rebellionis auctor fieret, vetitum fructum manducare suadens; per quem uterque supremæ Virtutis, divinorumque mysteriorum scientiam adeptus, a mundi opificibus abscessit. Iratus Jaldabaoth, rebelles divina substâlia vacuos, et maledictos, e cœlo et paradiſo in hunc mundum dejecit: ubi corpora illorum levia, pellucida et spiritualia, in tardius, obscurius et crassius mutata sunt, debilitata etiam et languore fracta anima. Simili ratione serpens Nus, seductionis instrumentum, in hunc mundum detrusus, angelos illius sibi subjecit, sexque filios, dæmones mundanos, genuit, ad imitationem supernæ hebdomadis: hominibus semper infestos, quoniam paterno lapsu et infortunio occasionem præbuerant. Ubi vero Prunicos hominum calamitate Jaldabaothi arrogantiæ jam satis pro votis ulta est, ad miserationem versa, amissi luminis sensum quædam eis concessit, per quem pristini status memores, præsentiaque consciæ, animum reperunt, intellexeruntque mortalis corporis mole se tandem aliquando liberandos: unde cibis jam refecti, generationi operam dederunt, ex qua natus primum Cain, tum deinde Abel, quos serpens cum filiis suis statim evertit, et in omnem nequitiam præcipites egit. Nec mirum: iis clam adversabatur Mater, ad id unum attenta, ut quod sibi proprium

A erat, supernum videlicet lumen, salvum fieret. Hinc irato hominibus Jaldabaoth, quod se non colebant, diluvioque humanum genus perdere volente; luminis quod infuderat sollicita, Noe servavit in arca, a quo nata nova hominum progenies mundum supplevit. Ex iis Abrahamum sibi delegit Jaldabaoth, cum quo sœdus iniit; per Moysen Israelitas eduxit ex Ægypto, legemque sanxit; ac tum ipse, tum filii ejus e Judæorum gente snos sibi quisque prophetas asciverunt, per quos vaticinia sua funderent.

154. In his omnibus dogmata Platonica ad Christianæ religionis genium, et communem Gnosticorum hypotheses, non sine insigni Scripturarum corruptione, utcunque accommodata deprehendere est. Ibi superna animarum origo, cœscintillarum ab igne divino emicantium, sive portionum quarumdam a divina substantia deciduarum, eum Platone fingitur. Ex propter inditi luminis abusum, corporum carceri squalido et tenebricoso includuntur, liberandæ suo tempore, et pristina luce recreandæ: quod Platonicum commentum est de animabus, ob amissas, quibus sursum ferentur, contemplationis pennas, in corpora præcipites; ubi refricata paulatim supernorum memoria pristinam felicitatem gradatim recuperant. Ibi etiam mundi fabricatio angelis, non ipsi Deo summo ascribitur; quod itidem Platonicum est. Illis quidem fabulis multiplicem ornatum suppeditat religio Christiana; sed fundamentum præbet Platonica philosophia, ut sigillatio ostendere proclive foret, nisi attendentibus, et quæ jam multoties diximus recolentibus res facile patet. Cætera quæ de rebellione Jaldabaoth, de dupli anima, altera quæ spiritus vitæ sit, seu animalis, insufflata per Jaldabaoth; altera quæ spiritualis sit, seu *humectione luminis*, quæ clam eo, ejus tamen interpositu, per Matrem affatur, quam solam cum emiserit Mater, solam servat in hominibus, solam salute donandam, corpore proinde æternum perituro; de lege Mosaica sancta per Jaldabaoth, etc., garriunt hæretici Gnostica sunt et Valentianiana.

155. Ejusdem generis sunt quæ de Jesu Christi ortu, morte, ac beneficiis per eum præstatis comminiscabantur⁶¹; nisi quod Jesum e Virgine natum esse faterentur, et Christum non solum, sed simul cum Sophia sorore sua in eum descendisse vellent. Jesu quidem corpus a mortuis excitatum [LXXVI] dicebant; non illud terrenum quod caro et sanguis est (hæc enim, inquietabat, regnum Dei possidere non possunt: unde quidquid mundanum acceperat, mundo dimisit); sed illud corpus quod animale et spiritale vocabant, partem videbant corporis subtiliorem et aereum; seu potius ipsam animam tum animalem, tum spiritualem, quam utramque corpoream esse finxerint, qua-

⁶⁰ Iren., n. 11, 12, 13.

rum tamen altera purior et subtilior dicta fuerit spiritalis, comparatione alterius crassioris. Quidquid sit, ludicum est illud resurrectionis genus, quod hic admittebant, et ab eo quod catholica fides docet, procul diversum. Addehant, per Jesu resurrectionem spoliatum fuisse Jaldabaoth domino quod sibi vindicarat in animas sanctas; jamque deinceps penes ipsum non fore, ut spirituales rursus demittat in saeculum purgandas, sed eas tantum quas insufflaverat, id est animales. Quæ Platonicam metempsychoseos fabulam olen.

156. Ex Ophitis quidam, Irenæo teste⁵¹, ipsam Sophiam serpentem factam esse dicebant, ut Adæ conditorem debellaret, hominibusque scientiam importaret; et eapropter dictum serpentem omnium animalium sapientissimum. Sed sive Sophiam, sive Nun serpentem induisse vellent Ophitæ, huic summos honores deserebant, ob eam quam ab illo accepisse se scientiam existimabant. Testatum faciunt Epiphanius, Theodoretus, et Augustinus⁵², impuros illos homines verum serpentem in cista vel spelunca nutritivisse, quem mysteriorum tempore evocabant. Is aperto foramine et latebris erumpens, mensam concendebat, et circum panes implicabatur. Id Eucharistia, et absolutissimum esse sacrificium censebant. Panes vero, quibus circumvolutus fuerat serpens, non modo frangebant, et distribuebant; sed etiam quilibet ad moto ore serpentem ipsum exosculabatur: sive canticibus quibusdam ad mansuetudinem bestia molliretur, sive alio daemonis artificio innocuare redderetur. Ac demum supremum Parentem per illum, ut siebant, celebrantes, mysteria sua perficiebant.

XV. De Cainis seu Cainistis.

157. A Cainis seu Cainistis Gnosticorum catalogum, ac librum suum primum claudit Irenæus. Eos e Valentiniana schola, seu novum Ieræhydræ caput, pullulasse scribit; Epiphanius vero et Theodoretus⁵³ ex impuro Gnosticorum Nicolaitarum, Valentinianorum, et Carpocratianorum fonte impietatem suam actionesque nefandas hauisse volunt. Utrumque simul verum esse potest; nec repugnabit Irenæus, qui paulo post subiicit Cainos sedam Carpocratianorum vivendi rationem imitatos fuisse. Sic dicti fuerunt, quod Cainum prædicare, parentemque suum appellare eos non puduerit. Duplicein quippe Virtutem flingebant, aliam superiorem, quam Sophiam, aliam inferiorem et posteriorem, quam Ὑετέραν, *Hystiram*, vocabant. Huic cœli et terræ fabricationem ascribebant. Adamum vero atque Eam ab iis Virtutibus, sive Angelis, originem traxisse; quos autem genuere liberos, non item⁵⁴. Nam ambas Virtutes cum Eva congressas Cainum et Abelem genuisse sic affirmabant, ut superioris et fortioris

A fuerit Cainus, Abelus inferioris: propterea secum in vicem rixatos, qui fortiori a Virtute propagatus fuerat, inferioris imbecilliorisque sobolem occidisse. Ad eamdem cum Caino prosapiam pertinere volebant Esau, Corc, Sodomitas, et omnes qui in Veteri Testamento scelerum infamia laborant⁵⁵, quos opinione sua laudandos, ac secum generis cognatione conjunctos, utpote perfecta, cæterisque sublimiori scientia decoratos, asserebant nequissimi illi. Ideo mundi Opifici invisos, continuisque insidiis appetitos, nihil tamen ab eo detrimenti accipere potuisse: quod semine suo imprægnatos tutata fuerit mater Sophia, et in supernum æonem commutatos ad sese tandem rapuerit. Judæus, quem etiam afflueum suum esse jactitabant, cuique B soli præ cæteris mortalibus veritatis notitiam attribuebant, accurate omnia hæc perspecta habuisse: quamobrem Virtute potentiore divina instigatus Christum Jesum prodidit, sive quod, ut alii blasphemabant, malus esset, veritatique bellum indiceret⁵⁶; sive, ut, quemadmodum alii volebant, salutis nostræ consuleret, et Jesu Christi cruce ac morte cœlestium rerum cognitionem nobis procuraret. Noverant enim mundi principes, si is in crucem tolleretur, ipsorum exhaustum iri potentiam omniem; quare veritus Judas ne mortem ejus impidirent, maturavit, omnemque lapidem movit, ut eum Judæus tradiceret. Hanc eni fuisse causam volunt cur e cœlo delapsus sit; ut fortis in ipso solidiorque Virtus perficeretur, ostendereturque, ac de insirmiore triumphum referre doceret. Exsecrandum certe triumphum, in eo situm, ut unusquisque per nefanda omnia flagitorum genera volitaret: neminem quippe perfectam cognitionem, ipsamque proinde salutem adipisci posse, nisi turpissima quæque expertus fuerit. Quæ Carpocratæ blasphemia fuit. Illoc unum addehant, unicuique flagitoræ actioni præesse Angelum aliquem, quem huic operam dantes invocabant. Plures apocryphos libros confinxerant⁵⁷, ut Evangelium Judæ, Anabaticum Pauli, seu de assumptione Pauli in terram cœlum, et alios quosdam, naniis et impietatum monstros resertos. Porro si quid a cæteris Gnosticis discreparant bellus istæ, discrimen in eo D tantum fuit, quod superni semini copiam reprobis quibusdam ac scelestis hominibus facerent, quam iisdem alii negabant. Sed idem omnibus fundamentalis erroris exstitit, salutem videlicet uni divino semini, seu rerum cœlestium scientiæ acceptam referendam esse, mundique conditorem a supremo Deo diversum esse; alterum bonum esse, alterum malum: hujus conculcanda opera, violandasque leges; illius comparandam notitiam.

158. Hæc sunt quæ de hæresibus ab Irenæo recensitis dicenda erant. Eas pro modulo nostro explicare, densamque iis offusam caliginem dispel-

⁵¹ Iren., n. 14. ⁵² Epiph., § 5; Theod., loc. cit.; Aug., Hær. xvii. ⁵³ Iren., lib. 1, c. 31; Epiph., Hær. xxxviii; Theod., lib. 1, c. 15. ⁵⁴ Epiph., § 2. ⁵⁵ Iren., n. 4; Epiph., § 1; Tertull., De præscr., c. 47; Theod., loc. cit. ⁵⁶ Epiph., § 5; Tertull., loc. cit. ⁵⁷ Iren., n. 1, 2; Epiph., § 2.

lere constati sumus, ipsas ad genuinos fontes, Platonica nimurum philosophemata revocando. Plerasque Gnosticorum fabulas, quæ hactenus inextricabiles visæ sunt, purum putumque Platonismum esse, laceris ac stœde multilatis Scripturarum legumentis Christianæque religionis dogmatibus

A pessime vestitum nobis constat; forte et aliis, si ad hactenus dicta attendere dignati fuerint, remque penitus adhuc investigare, constabit. Neque enim latius ut in eo campo exspatiemur sinunt præscripti nobis limites; voluisse, si licuisset, paulo minus exspatiari.

DISSERTATIO SECUNDA.

De sancti Irenæi vita et rebus gestis; de ejus libris quinque adversus hæreses et aliis scriptis deperditis.

ARTICULUS PRIMUS.

SANCTI IRENÆI VITA ET RES GESTÆ.

[LXXVII.] Quæ fuerit Irenæi patria, quod genus, quo anno in lucem editus, nullibi apud veteres, quorum existant opera, scriptum legitur. Id tamen certum videtur, Græcum exstisset; quod ipsum nomen plane Græcum, et ejus institutio suadet. Narrat enim vir sanctus in epistola ad Florinum, cuius fragmentum recitat Eusebius⁹⁹, se puerum adhuc, παῖς ὁν ἔτι, vel, ut loquitur in opere adversus Hæreses¹⁰⁰, in prima sua ætate, τῷ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ, Polycarpum Jam valde senem, πάντα γηραλέον, audiisse, et ab eo primis Christianæ religionis præceptis imbutum fuisse. Quin Polycarpus tunc Smyrnæ, cuius episcopus erat, ageret, dubitari non potest, innueroque videatur Irenæus loco proxime citato. Ex quo inferre licet, hunc non procul ab ea urbe, ac proinde ἐν τῇ κατω Ἀσίᾳ, in inferiore Asia, ut habet in epistola laudata, orum accepisse. Fidem quippe superat, teneræ ætatis puerum e longinquis regionibus illuc missum fuisse. Non tamen adeo teneræ ætatis puer fuit Irenæus, quin Polycarpum studiose, ut ipse scribit, audierit, et ea quæ ab illo docebantur alte in corde suo consignaverit, seniperque studiosa mente revolverit.¹⁰¹ Annos itaque plus minus duodecim natus tunc fuerit necesse est: vix enim in duodenni, aut decenni minorem mox dicta caderent. Sed absit ut cum cl. Dodwello¹⁰² credam, vicesimum annum tunc eum excessisse, ac tricesimo proximum fuisse, cum Polycarpum audiret. Monstro prorsus simile, puerum et in prima ætate eum dici, qui vicesimum quintum annum attigerit. Nec Dodwellum juvat, quod Irenæus¹⁰³ hominum ætates enumerans, infantium, parvolorum, puerorum, juvenum et seniorum meminerit, puerosque

B proximos juvenibus faciat, medios inter hos et parvulos: juventutis vero senectutisque limites ita definit, ut a tricenario juventutem inchoet, extendatque ad quadragenarium; a quadragesimo autem et quinquagesimo anno declinare dicat hominem in seniorem ætatem. Palam est enim ibi juventutem pro virili ætate accipi, utpote quam proxime senectus excipiat. Quod vero pueros juvenibus, omissis adolescentibus, immediate præponat, nihil est. Irenæo animus non fuit ibi omnes hominum ætates sigillatim recensere, et exacte definire: probare satis pro instituto fuit, Christum sanctitatem omnibus ætatis, singulas decurriendo, contulisse, ut inde conficeret (qui scopus fuit) et ad senilem ætatem pervenisse, ac proinde quadragesimum annum excessisse. Hinc memoratis infantibus, parvulis, pueris, juvenibus et senioribus, subdit: *Ideo per omnem venit ætatem, et in infantibus infans factus, sanctificans infantes; in parvulis parvulus, sanctificans hanc ipsam habentes ætatem.... in juvenibus juvenis, exemplum juvenibus fiens, et sanctificans Domino.* Sic et senior in senioribus, etc. Ubi pueros ante memoratos omittit, quod a parvulis haudquaquam distinguantur. At quamvis pueros hic pro adolescentibus accepisset Irenæus, quod paradoxi genus nulli sobrio persuadet unquam Dodwellus, certe hinc concludi non posset, eum vicesimo majorem fuisse, cum Polycarpum audiret: neque enim puerum tantum se tunc exstisset dicit, sed in prima ætate, ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ. Quis vero ferat primam ætatem usque ad annum vicesimum quintum extendi? Si tantum ætate processisset Irenæus, non est quod commentitia Dodwello videantur omnia quæ de

⁹⁹ Lib. v. c. 20. ¹⁰⁰ L. iii. c. 3, n. 4. ¹⁰¹ In epist. ad Flor. ¹⁰² Diss. 3, in Iren., § 6 et seqq. ¹⁰³ Iren., lib. ii. c. 22, n. 4.

Irenæi presbyteratu, diaconatu, aliique Ecclesiæ officiis a Polycarpo acceptis, tradidit Halloixius. Puerumne, inquit ille, Polycarpus, et in prima ætate constitutum, ad presbyteratum usque fuerat eveneturus? Non certe. Sed si puer ille annum xxv ætatis attigisset, ad diaconatum salem evehi potuisset.

2. Constat itaque Irenæum tum cum Polycarpum audiret, duodenni majorem esse non potuisse. Cum vero Polycarpus jam tunc πάντα γηραλέος, valde senex esset, ac proinde martyrio propior, diutius sub tanti magistri disciplina versari non potuit: is quippe gloriosa morte vitam finisse creditur anno Christi 166. Non procul igitur a vero aberraverimus, si natum Irenæum dicamus anno circiter 140, sub Antonini Pii imperio initio. Toto vicenio citius natum volunt alii, ac in primis doctissimus Tillemontius⁴⁴: sed vereor ut Polycarpus anno circiter 132, quo Irenæum docere debuisset, valde senex dici potuerit; quem non nisi post quatuor et triginta abbinc annos obiisse fatetur ipse vir clarissimus. Quod a fortiori contra Dodwellum⁴⁵ militat, qui ortum Irenæi sub Trajano collocandum censet, et quidem illum a Trajani initio fortasse repetendum. Quod si verum sit, Polycarpum audierit Irenæus anno plus minus 125, quod ultiro fatetur vir cl. Sed futili, inter alias plurimas, ntitur conjectura: quod nempe Irenæus ad Florinum scribens, vidisse se eum asseveret in inferiore Asia apud Polycarpum, cum in imperatoria aula splendide ageret, λαμπρώς πράττοντα τὴν βασιλείην αὐλήν. Ex quo consequens Dodwello videtur, adfuisse eodem tempore, quo Polycarpum audivit Irenæus puer, in Asia proconsulari imperatorem, in cuius aula versatus fuerit Florinus; non alium certe quam Adrianum, qui circa annum 122 in Asiam prosectorus est. Sed qui ex Irenæi verbis erui possit, imperatorem tunc in Asia commoratum fuisse, solus viderit Dodwellus; alter quivis hinc tantum intulerit, Florinum aulicum quempiam fuisse, qui summa apud imperatorem gratia valuerit, nec quidquam amplius. Sunt qui Irenæum Joannis apostoli discipulum faciant, ut Paradinus⁴⁶, et Severtius⁴⁷, una diplomatis cuiusdam auctoritate freti, cui subscrississe dicuntur Gregorius papa V, Henricus rex Burgundie, et Hugo Lugdunensis archiepiscopus. Sed quidquid sit de diplomate, repugnat veteres omnes, qui Irenæum Polycarpi, [LXXXVIII] non Joannis discipulum fuisse asserunt; repugnat Irenæus ipse⁴⁸, qui quidem non semel a senioribus, qui apostolos eorumque discipulos viderunt et audierunt, plura vidicisse se gloriatur, at nusquam ab apostolis ipsis; quod nunquam, si factum fuisse, omisisset, non leve argumentis contra hæreticos allatis pondus additurus. Et de Joannis Apocalypsi

A agens, scribit, non ante multum temporis vicam esse, sed pene sub suo saeculo, σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς, ad finem Domitiani imperii. Quibus verbis non longe quidem a Joannis temporibus vixisse agnoscit, ei vero coenam exstitisse se negat.

3. Sed etsi Joannem ipsum non audierit vir sanctus, Joannis tamen lectiones exceperit dicendus est, qui a discipulis ejus institutus, tantum in eorum schola profecit, ut inter apostolicos viros, apostolicæ doctrinæ testes, primosque canales, a veteribus omnibus merito recenseatur. Cum enim per Polycarpi mortem sanctissimi sensis scholam diu frequentare non licuisset, Papiam alterum Joannis discipulum adiit, ejusque disciplinæ se tradidit, ut auctor est Hieronymus⁴⁹. Seniores B alios, apostolorum, apostolicorumque virorum discipulos, et inter eos eximium quemdam, audiisse se non semel affirmat in libris adversus hereses. Quis sit autem ille senior tam frequenter ab eo laudatus, an ipse Papias, an alter, hactenus incomptum. A talibus tantisque viris sanctioris doctrina purissimos latices, profundioremque sacram litterarum intelligentiam, simul et vitae sanctimoniam, ac incensum tuendæ fidei, quam una cum nutricis lacte suisse verosimile est, studium hausit medullitus, atque deinceps in scriptis suis ubertim effudit. Nec enim segnis et otiosus auscultator, quæ acceperat, e memoria elabi sinebat: quin potius ab ipsa pueritia, cum vix aliis per teneram ætatem seriis attendere licet, Irenæus quæcunque sanctissimorum illorum, primorumque Christianæ religionis magistrorum ore promebantur, ceu pretiosas Evangelii margaritas studiose colligens, sibique, spretis omnibus aliis, comparans, in intimo cordis sinu recondebat, suo tempore profienda. Ita se affectum fuisse, cum sub Polycarpi disciplina degeret, pro jure suo gloriatur, Florinique, suo quondam sub tanto præceptore condiscipulo, sed deinde misere in hæresim prolapso, oculos ponit: ut colendi utrique magistri memoria devium ad pristinam fidem revocaret. Verba tum Græce, tum Latine ad calcem operis retulimus inter fragmenta. Et ut Polycarpi præsertim memoria cordi altius infixa hæreret, sibi ipse exscripte creditur Ecclesiæ Smyrnensis epistolam, in qua martyri ejus historia refertur; ut inferre licet ex adnotatione quam ad calcem illius epistolæ reperit in ins. codicibus Usserius.

4. Non adeo tamen ad sacras litteras animum intendit, ut humaniores negligendas sibi putaret. Probelo neverat vir perspicaciam, ejusmodi studia non tantum ad ingenium excolendum, firmandumque judicium haud parum conducere; sed et iis apprime necessaria esse, qui ethnicos, hæreticosque confutaturi, vanæ theologie, profanæque superstitionis intelligentiam ex ipsis fontibus, poetarum

⁴⁴ T. II Hist. eccles., p. 79. ⁴⁵ Diss. III in Iren., § 3, 10 seqq. ⁴⁶ Lib. II Hist. Lugd., c. 30. ⁴⁷ De Lugd. archiep., I part., c. 2. ⁴⁸ Lib. V, c. 30, n. 4. ⁴⁹ In Catal. et ep. 53, al. 29, ad Theod.

præsertim ac philosophorum libris, haurire debent¹: Ut etiæ persecutoresque Christianæ veritatis de suo proprio instrumento, et erroris in se, et iniquitatis in nos revincantur. Hinc in evolvendos profanorum auctorum libros indefessus incubuit: quod ex iis quæ passim citat poetarum ac philosophorum veterum testimoniis luculenter patet: ut non imerito eum Tertullianus² omnium doctrinarum curiosissimum exploratorem vocaverit. Nec vero intempestive, et, ut a plurimis sit, ut multiplicis literaturæ laudem aucupetur, e veteribus deceptos flores operibus inspergit, sed quotiescumque facit, opportune et apposite ad argumentum facit; vel ut ridicula hæreticorum deliria festis salibus perfricet; vel ut impuras, e quibus acceperant, lacunas aperiat; vel ut Ecclesiæ hostes propriis muronibus configat. Et eapropter Hieronymus³ studii philosophici vindicias agens, utilitatemque demonstrans, argumentum ab Irenæo et aliorum quorumdam exemplo petit, qui origines hæreses singularem, et ex quibus philosophorum fontibus emanarint, multis voluminibus explicarunt. Minus ergo sibi æquus humillimus, modestissimusque Pater, dum amico persuadere conatur, se nec verborum artificium didicisse, nec in comparanda vi conscriptoris elaborasse; ac dictionum ornamenti, persuadendiose facultatis expertem se ac ignarum esse. Minus etiam Irenæo⁴ æqui, qui paulo humiliorem ejus stylum conqueruntur. Secus sensere a quissimi rerum æstimatores Tertullianus paulo ante laudatus, et Hieronymus, qui ipsos libros adversus omnes hæreses doctissimo et eloquentissimo sermone compositos asserere non dubitat: quod facile animadvertist quisquis eos attentus legit, probantque, quæ inter ipsas male sani textus Græci, barbaræque versionis Latinæ salebras identidem emicat sublimis perspicacisque ingenii acies, acerrimi judicii firmitas, mira in excogitandis argumentis ubertas, in diligendis uolertia, in proponendis facilitas, in refellendis adversariis vis ac dexteritas; quæque demum hirsutas molestissimi argumenti spinas emolliunt, et obscurioribus locis lucem afferunt elegantes et e re nata petitæ similitudines, lectorisque animum jucundæ recreat condita interdum sale et facetus oratio.

5. Quantum temporis in Oriente versatus fuerit, postquam ex ephœbis excessit Irenæus, quidve ibidem gesserit, an sacras functiones obierit, vel dendi munus suscepit, tacentibus veteribus dici non potest. Halloixius⁵ quidem eum inter sacros ministros allectum, et diaconi, imo et presbyteri munere decoratum a Polycarpo fuisse asserit; sed nullo antiquitatis testimonio fretus. Qui puer Polycarpum jam valde senem audiit, diu satis cum eo commorari non potuisse videtur, ut in sacris Eccle-

A sive gradibus collocari ab illo potuerit. Si quis tamen contenderet Irenæum prius ab episcopo quopiam orientali diaconum fuisse ordinatum, quam in Gallias mitteretur, haud adeo repugnare; vix enim crediderim laicum eo destinatum fuisse, qui illas regiones Evangelii luce collustraret. At intra conjecturæ metas sisto, nihil sine bistoricorum monumentorum fide temere affirmandum ratus. Illud certum, Irenæum in Gallias profectum, Lugdunum venisse: quando vero, a quo, et qua occasione missus fuerit, incertum prorsus. A S. Polycarpo missus fuisse scribit Gregorius Turonensis⁶: quod factum putat Halloixius⁷ circa annum 157, tun cum Romæ degeret Polycarpus, quo venerat Aniceti temporibus. Sed junior tunc fuisse videtur Irenæus, [LXXIX] ut mitti potuerit. Tardius igitur missum puto, quamvis quo anno, et a quo, definire nec ausim, nec possim.

B 6. A S. Pothino Lugdunensi episcopo ordinatum fuisse presbyterum, ex Hieronymi⁸ verbis inferre licet; eum enim Pothini episcopi, qui Lugdunensem in Gallia regebat Ecclesiam, presbyterum vocat. Quæ significare videntur, Pothinum, promore qui dudum in Ecclesia viguit, per impositionem manuum sibi et Ecclesiæ suæ vindicasse ac mancipasse Irenæum; quem eam ob rem Eusebii⁹ appellat presbyterum Ecclesiæ Lugdunensis. Quæ vanam esse ostendunt recentiorum quorumdam conjecturam, Irenæum angelum illum esse, sive episcopum Ecclesiæ Thyatirensis, in Apocalypsi Joannis designatum; ne repetam, quod superius probavi, eum nonnisi post multos a scripta Apocalypsi et ipsa morte Joannis annos natum esse. Quam præclare sese in presbyteratus munere gesserit, satis probant ea quibus pietatem ejus, ardentissimumque Christianæ legis tuendæ atque amplificandæ studium commendant martyrum Lugdunensium verba, brevia quidem, sed efficacissima, in iis quas ad Eleutherum papam scribunt epistolis, quas perferendas Irenæo tradiderant¹⁰. Te per omnia ac perpetuo optamus in Donino valere, Pater Eleutherere. Has litteras ut ad te perferret, fratrem et collegam nostrum Irenæum hortati sumus. Quem quidem ut commendatum habeas, rogamus, utpote æmulatorem testamenti Christi. Quod si nobis compertum esset, locum cuiquam conferre justitiam, eum tanquam presbyterum Ecclesiæ (hunc enim gradum obtinet) tibi in primis commendassenuis. Sic illi. Has quidem epistolæ a martyribus ipsis scriptas fuisse negat Blondellus¹¹, sed potius a clero Lugdunensi, quia, inquit, anno 7 imperii Marci, Christi 167, quo martyrium Pothini ac Lugdunensium contigit, Soter Romanam Ecclesiam regebat, non Eleutherus. Sed ut id assequatur, prius Eusebii fidem elevet necesse est, qui eas epistolæ

¹ Tertull., De Test. an. c. 4. ² In Val., c. 5. ³ Ep. 83, al. 84, ad Mag. ⁴ Praef. lib. 1. ⁵ Vit. Iren., c. 3. ⁶ Hist. Franc., lib. 1, c. 29. ⁷ Loc. cit. ⁸ In Catal. ⁹ L. v. Hist., c. 4. ¹⁰ Id., ibid. ¹¹ Apol. pro sent. Hieron., c. 8.

a martyribus adhuc in carcere positis scriptas, eos que sub Eleuthero, anno 17 Marci Aurelii passos esse affirmat. Hinc ergo potius concludere debebat Blondellus, eos saltem anno 170, quo pontificatum iniisse vult Eleutherum (tardius ego iniisse putem), martyrium subiisse, quam id vanis conjecturis nixus ad an. 167 referre. Certe post annum 167, imo et 170, exaratas fuisse illas epistolas, demonstrat scribendi occasio.

7. Præter externas quibus Ecclesia, M. Aurelio in Christianos sæviente, jactabatur procellas, motibus intestinis quassata Christi sponsa gemebat, civilibusque discordiis, quas pepererat animorum dissensio, flagrabat.¹¹ Exorti circa annum 170 Cataphryges, Montano, Alcibiade ac Theodoto ducibus, afflante et instigante dæmone, novis quibusdam præstigiis, falsisque vaticiniis incautos decipiebant plurimos. Eo proclivior erat in errorem lapsus, quo, Irenæo teste¹², verorum miraculorum gloria coruscabat adhuc Ecclesia, cœlestiumque gratiarum dona multis in locis frequenter emicabant. Hinc animorum dissensio; aliis, quibus fucum faciebat pseudo-prophetarum simulata sanctitatis species, et austrium vivendi genus ab omni lauitia et deliciis temperans, Montanum et asseclas prophetiæ spiritu præfulgere opinantibus, eosque ut prophetas suscipientibus atque mirantibus; aliis, ut erat, a cacodæmone afflatis credeuntibus, et ut præstigiatores ac diaboli organa damnantibus et profligantibus. Interea persecutionis æstus Lugduni et Viennæ in Galliis effervescebat, plurimique e fidelibus tum laicis, tum clericis, cum Pothino Lugdunensi comprehensi, et in tetros carceres conjecti, egregium multiplexque Christianæ constantiæ in perferendis tormentis specimen ediderant. Consulti in hoc temporum miserrimo statu Lugdunenses et Viennenses ab Ecclesiis Asiæ et Phrygiæ, quid de novis prophetis sentirent, peculiari epistola significarunt. Ipsi martyres in carcere constituti, quos Ecclesiæ Orientalium perturbatio magis, quam propria calamitas angebat, sententiam rogati privatis epistolis dixerunt, quas suis adjecit clerus, ut martyrum auctoritate iudicium suum firmaret. *Religiosum in primis, et cum recta fide consentiens fuisse, ac proinde pseudo-prophetis, ut par erat, adversum, asserit is qui omnium epistolas legerat Eusebius*¹³. Certe a Montanistarum, qui peccatoribus Ecclesiæ fores occludebant, inumanitate probanda procul aberant ii, qui neque fastu et arrogantiæ intumescentes adversus lapsos, neque dolorem matri, aut fratribus discidium ac bellum, sed gaudium et pacem et concordiam, charitatemque omnibus relinquentes, gratificati sunt tis qui fidem negaverant, mortuaque jam Ecclesiæ membra ad vitam revocaverant; quique uni e sociis, S. Alcibiadi, persuaserant, ut a duro illo et squamido vivendi genere, quod affectabant novi pro-

A phtæ, temperaret; quia Attalo Deus revelaverat, non recte, neque ordine facere Alcibiadem, qui et creaturis Dei minime eteretur, et aliis exemplum scandali fieret. Quia vero in omnibus ecclesiasticis negotiis primæ sunt episcopi Romani partes, nihil in re tanti momenti, ipso inconsulto, definiendum esse merito censuerunt clerus et martyres. Quare pro pace Ecclesiæ quasi legatione fungentes, litteras ad Eleutherum scripserunt; rogantes, ut pro summa, qua valebat in Ecclesia auctoritate, in secundos ortos in Asia motus, pacemque restituendam, pro virili parte incumberet.

8. Alia scribendi ad Eleutherum causa esse potuit. Forte inclinabat ad novos prophetas deceptus eorum artibus pontificis animus, imo et præpropere ras eis litteras pacis jam dederat. Si enim verum sit quod scribit Tertullianus initio libri *adversus Præzean*, *idem Præzeas*, cum Romam venisset, tunc episcopum Romanum agnoscentem jam prophetias Montani, Priscæ, Maximillæ, et ex ea agnitione pacem Ecclesiæ Asiæ et Phrygiæ inferentem, falsa de ipsis et Ecclesiæ eorum asseverando (sic ille Montanistarum laqueis jam irretitus), et præcessorum ejus auctoritates defendendo, coegit et litteras pacis revocare jam emissas, et a proposito recipiendorum charismatum concessare. Eum quidem episcopum Romanum proprio nomine designare Tertulliano non placuit; unde alii Anicetum, alii Victorem, alii alium intelligunt. At in Eleutherum magis quadraro videntur omnia; et quæ hic narrantur apprime consentiunt cum epistolarum Lugdunensium et Viennensium circumstantiis. Hæc contigisse certum est ipsis in Montanistarum initii, cum necdum in apertum schisma eruperant, et Ecclesiæ catholicæ episcopos, Romanum in primis circumvenire nitebantur, ut hujus auctoritate pseudo-prophetias inuiriunt, et tutius effunderent. Audierant Lugdunenses et Viennenses, [LXXX] ab Asianis forte moniti, deceptum Eleutherum intempestivam pacem fanaticis dedisse; inde turbari fideles, ac Ecclesiæ dissensiones augeri. E re sua arbitrati ex animo pontificis conceptam opinionem evellere, ad eum scribunt, martyrumque epistolas mittunt; hortati ut ad invictorum Christi athletarum sententiam, cuius tantum in Ecclesia pondus, suam componeret; ac id quod præpropere gesserat revocando, dissensiones ortas sedaret, pacemque in Ecclesia judicis sui auctoritate restitueret. Interea ommidum accidit ut Præzeas ab Oriente Romam veniens, Montanistarum fraudes sibi probe notas Eleutherio aperuerit, ipsumque monuerit jam a decessoribus suis, Sotere videlicet, repudiata esse prophetiam. Ita cum Lugdunensium epistolis accidente rerum notitia, Eleutherus mutata sententia litteras pacis revocat jam emissas, ortamque discordiam compescit.

9. Omnia hæc apte simul coherent, mutuanque

¹¹ Euseb., lib. v, c. 5. ¹² Lib. II, c. 31, n. 2, et c. 32, n. 4, 5; I. v, c. 5, n. 1. ¹³ L. v, c. 2 et 3.

sibi lucem inde afferunt Tertullianus et Eusebius. Hæc conjectura omnium certe probabilior. Nam dudum proposuerat Henricus Valesius ¹⁸, in illamque satis propendebat bonæ memorie Tillemonius ¹⁹; ne tamen tueretur vir doctissimus unum ostentit. Namirum, inquit, Tertullianus quam narrat historiam multatæ a summo pontifice, monente Præxa, sententia, tam æcet cum ejusdem Præxa hæresi colligat, ut utrumque eodem tempore contigisse videatur. At certum est Præxan non emersisse, nisi post utrumque Theodotum, quorum antiquior sub Victore primum visus est. Alium igitur quam Victorem episcopum Romanum monere non potuit Præxas. Ita vir clarissimus. Verum quidem est illa consequenter a Tertulliano referri: non tamen hinc inferri posse putem eodem prorsus tempore contigisse; imo contrarium suadet tota narrationis Tertullianica series ²⁰. Constat siquidem Præxan, cum ex Asia Romam advenit, Romanoque episcopo auctor fuit ut litteras pacis datas Montanistis revocaret, catholicam fidem, si non animo tenuisse, saltem adhuc simulasse, nec nisi post aliquot annos deprehensum fuisse hæreticum. Neque enim fidem tam facile apud pontificem obtinuissest perfidus hæresiarcha, quem turbis in Ecclesia ciendis studere compertum fuissest. Sed ne quidpiam hic conjecturis indulgere videar, Tertullianum ipsum audiamus: *Fruticaverant, inquit, aenæ Præxae, hic quoque superseminatæ, dormientibus multis in simplicitate doctrinæ: traductæ dehinc per quem Deus voluit, etiam evulsæ videbantur. Denique caverat pristinum doctor de emendatione sua; et manet chirographum apud Psychicos, apud quos gesta res est; exinde silentium. Et nos quidem postea agnitio Paracleti, atque defensio, disjuncta a Psychicis.* Itaque primum steriles avenas, ut eum Virgilio loquitur Tertullianus, seu falsam doctrinam seminavit Præxas, non palam quidem, sed clam, dormientibus multis in simplicitate doctrinæ, nec infelix lolium advertentibus. Tamen parum sibi ab eo cavebant fidèles, ut iam fruticarent aenæ, id est, prava dogmata multorum animos occuparent insiccentque; donec tandem patefactum sit malum semen, *per quem Deus voluit*, nenui, ut videtur, per Tertullianum ipsum, qui nondum a Catholicis defecerat, ut ipse ait; et Præxas palinodiam recantaverit. Hæc omnia simul et eodem tempore contigisse nein sibi persuaserit; plures annos inter aenarum seminationem, fruticationem, patefactionem, et Præxa palinodiam intercessisse necesse est. Jam ergo si dicamus Præxan Eleutherio malas artes Montanistarum aperuisse anno 177, quo passi sunt martyres Lugdunenses; tum per viginti circiter annos catholicam fidem simulantem, hæresin clanculum disseminasse, eamque jam maturescentem latiusque

¹⁸ In Adnot. in lib. v Euseb., c. 3. ¹⁹ T. II Hist. eccl., not. 4, in Montan. ²⁰ Adv. Prax. cap. 4. ²¹ Euseb., l. v, c. 3. ²² In Not. ad lib. v Hist. Eus., c. 4. ²³ In Vit. S. Iren. operib. ejus præixa. ²⁴ In Vit., c. 7. ²⁵ T. II nov. edit. S. Leon. Paris. an. 1675; dies. v, c. 13.

A serpentem sub hujus saeculi finem agitam fuisse, ac tandem evulsa, auctore recantante, cum Victor Ecclesiam regeret, et uteque Theodotus emersisset; nihil, puto, affirmaverimus quod repugnet vel Tertulliano, vel certis historiæ ecclesiasticæ monumentis, vel temporum rationibus. Viderint tamen eruditæ, quorum judicio conjecturas nostras libenter permittimus. Sed ad Lugdunensium et Viennensium epistolas redeamus.

10. ²⁶ Cum cleris et martyres varias partim in Asiam et Phrygiam ad fratres, partim Romanam ad Eleutherum papam litteras scripsissent; Irenæum rogaverunt, ut eas quæ ad Eleutherum dirigebantur, perferre non designaretur, et pacem inter Ecclesiæ pro virili sollicitaret. Provinciam cum libens suscepisset sanctissimus presbyter, profectionum martyres commandarunt pontifici, ut superius vidimus. Quæ vero causæ fuerit ut Irenæum præ ceteris delegerint cum cleris, tum martyres, qui litteras eorum Romanam perferret, obscurum in primis. Prima siquidem fronte intempestiva prorsus ea legatio videtur. Esto, permagni fuissest momenti de pace Ecclesiæ apud summum pontificem agere; at alteri demandari negotium poterat; saltem non adeo urgere videbatur, quin in aliud tempus commodius differri potuisset. Neque enim in tam adversa temporum conditione, sacerdente in Christi gregem persecutione, clericis omnibus vel in vincula conjectis, vel latebras querere coactis,

²⁷ C opportunum erat ut Irenæus Ecclesiæ decus ac columen, cuius præsentia suis tantopere necessaria erat, tam procul mitteretur. His rationibus permotus cl. Henricus Valesius fatetur ²⁸ quidem tum a Pothino Lugdunensi episcopo, tum a clero, tum a martyribus designatum fuisse Irenæum qui legatione apud summum Pontificem perfungeretur, et a martyribus commendatum fuisse; expletam vero legationem negat, sed superveniente Pothini morte alteri fuisse demandatam, ne in tanta rerum difficultate suo præcipuo lumine privaretur viduata mox suo pastore Ecclesia. Franciscus Feuardentius ²⁹ et Halloixius ³⁰ putant Irenæum, nedum ad Eleutherum, sed et ad Ecclesiæ Asiae et Phrygæ legationem obiisse: cum hoc tamen discrimine, quod prior velit eum Pothino adhuc in vivis agente, alter post ejus ac ceterorum martyrum necem profectum fuisse. Baronius denique censet Irenæum missum esse ad Eleutherum papam, et eam reipsa legationem obiisse; de Asiana autem profectione silet prorsus. Istius sententiam amplectitur is qui novam editionem operum S. Leonis papæ procuravit vir doctissimus ³¹, Irenæumque ante Pothini martyrius mortem profectum esse probabilius existimat. Quid ipsi ea de re sentiamus, proferre liceat.

11. Et quidem Irenæum in Asiam et Phrygiam

a Lugdunensibus et Viennensibus missum fuisse, [LXXXI] vel in eas regiones usquam migrasse, gratis omnino, nullaque monuinentorum historicorum fide asseritur. Affirmat quidem Eusebius ²⁶ varias a martyribus, cum adhuc tenerentur in vinculis, de pace Ecclesiarum scriptas fuisse epistolas, tum ad fratres qui erant in Asia et Phrygia, tum ad Eleutherum papam; mortuis vero martyribus, qui superstites erant fideles, eas longiori illi ac insigni epistolæ, quam ab ipso Irenæo Græco idiomate scriptam fuisse arbitrantur multi (haud certe indignus est fetus qui tanto viro tribuatur), in qua martyrum certamina descriebantur, et ad cuius cœlum judicium de novis prophetis ferebant, adiecisse; sed illas Irenæo traditas fuisse, vel rogatuni eum usquam fuisse, ut in Orientem perferret, nec Eusebius, nec aliis quisquam e veteribus memorat. Longe aliud sentendum de iis, quæ ad Eleutherum papam scribebantur, epistolis. Has, ut Romanum ferret, Irenæum rogasse se disertis verbis testantur martyres in scriptis ad eumdem Eleutherum in Irenæi gratiam commendatitiis litteris. Morem vero gessisse Irenæum, litterasque Romanam pertulisse expresse asserit Hieronymus ²⁷: cui eo major hac in parte fides tribuenda, quo Romæ diutissime commoratus, ut probe notat doctissimus Leonis editor, scriniorumque apostolicorum participes factus, hoc partim ex traditione urbis, partim ex monumentis adhuc superstibus potuit ediscere. Nec dissentit Eusebius: imo demandata legationem expletam fuisse satis silentio suo significat; si effectum sortita non fuisse, id procul dubio non omissurus. Non committendum autem putem, ut a tantæ auctoritatis scriptorum sententia discedamus, nisi gravissimis momentis ac rationibus, quæ hic certe desunt, abducti. At, inquit Valesius, credibile non est Irenæum Ecclesiam Lugdunensem persecutionis acerbitate fatiscentem, suaque viduatam pastore, deserere aut voluisse, aut potuisse. Sed si credibile sit in iis temporum circumstantiis tum a clero, tum a martyribus jam in vincula conjectis, quibus propediem denuntianda eset capitalis adversus eos lata sententia, Pothino vel comprehenso vel mortuo, cæterisque clericis aut captis, aut fugatis, Irenæum, metu perculse et afflictæ Ecclesiæ tam necessarium, delectum fuisse, qui Romanam litteras perferret; cur revera pertulisse fidem superabit? Quod impedimento fuisse supponitur quominus legatio expleretur; idem et esse debuit quominus decerneretur. Cum igitur hanc in ipso persecutionis æstu decreverint clerus et martyres; quin ea perfunctus fuerit Irenæus, pro summo quo invictos Christi athletas colebat obsequio, sæviente licet persecutione, dubitari non potest.

12. Si quidem de sollicitanda apud summum pontificem Ecclesiarum Orientalium pace, caue

A quam de Montani vaticiniis Lugdunenses atque Viennenses tulerant sententia Romanam perferenda, questio duntaxat fuisse, ut supponit Valesius, non nihil ponderis forsitan haberet ejus ratio. Non enim tanti momenti fuisse videtur, aut adeo urgebat negotium, quin in aliud tempus commodius differri, aut saltem alteri quam Irenæo facile committi potuisset. Unde quod in tam difficilibus Ecclesiarum Lugdunensis et Viennensis temporibus rogatus fuerit talis et tantus vir, ut Eleutherum papam adiret, illud procul dubio demonstrat, longe aliam atque majoris momenti fuisse causam adeundi; præsensque aliquod ab istis Ecclesiis propulsandum discrimen naturasse profectionem. Quidnam vero rei fuerit, haud obscure, ni fallor, tum ex historia martyrum, tum ex Eusebio ²⁸ ipso et Hieronymo colligitur. Ispis persecutionis initiis comprehensus Pothinus episcopus Lugdunensis, atque a militibus immaniter raptatus, innumerisque plagiis affectus, pene exanimis conjectus in carcerem, biduo post ex vulneribus acceptis nonagenario major animam exhalaverat. Si diutius antistite orba in iis temporum angustiis relecta fuisse Ecclesia, periculum fuisse ne Christianæ res in Galliis, jam persecutorum furore non parum labefactatae, funditus ruerent. Quare communis tum cleri, tum martyrum votis delectus Irenæus Pothino sufficitur. Quia vero aut rarissimi, aut nullidum erant in Galliis episcopi (nullum saltem iis temporibus memorat Eusebius ²⁹, ne quidem apud Viennenses) qui electo manus possent imponere, necesse fuit Romani pontificis opem implorare, tum propter vicinitatem, tum propter potiorem, ut loquitur Irenæus, principaliatem; ut viduatæ suo pastore Ecclesiæ per ejusdem Irenæi consecrationem suppetias ferret. Hic ergo Romanum mittendus fuit, et, ut ferebant Ecclesiæ leges, ejus fides, pietas, merita denique Eleutherio probanda. Hucque spectant epistolæ commendatitiæ quas ad pontificem scripsero martyres, quibus Irenæi *singulare pro Christi testamento studium* prædicant, hortanturque *ut ipsum cæteris anteponat*, ἔτι δὲ αὐτὸν ἐν παραθέσει: ne minus notum presbyterum ad dignitatem episcopalem evehere dubitaret. Sic Eusebius ²⁷ cum cl. Leonis editore interpretor; a quo tamen in eo dissensio, quod probabilius putet ante Pothini martyrumque mortem ad Eleutherum profectum esse Irenæum. Neque enim obtinere a me possum ut credam, martyres suo adhuc in vivis agente episcopo Romanam misisse, qui necdum vacuam sedem capesseret. Nam, præterquam quod id Ecclesiæ legibus repugnabat, ipsa martyrum Acta, quæ refert Eusebius ²⁸, ad Ecclesias Asie et Phrygiæ missa, testantur Pothinum ineunte fere persecutione comprehensum, martyrio vitam finuisse; idque tota Eusebianæ narrationis series satis in sinuat; adeo ut de mittende Romanum Irenæo consi-

²⁶ Lib. v. c. 3. ²⁷ In Catal.

²⁸ Lib. v. c. 1.

²⁹

²⁶

²⁷

²⁸

hum cepisse martyres referantur, post memoriam jam episcopi sui mortem, ut hæc illi prævisse demonstretur. Si vero Eusebius post commemorationem, cap. 4, Irenæi legationem, iterum de Pothini morte, Irenæique in ejus locum substitutione agat; argumento non est eam morte priorem fuisse; sed cum Eusebius cleri et martyrum epistles, in quibus omnia hæc endem, quo dixi, ordine referuntur, exscribendas sibi proposuisset, quod primis quatuor libri quinti capitibus exsequitur; quæ de Irenæo jam suis verbis dicturus erat, debuit, ne narrationis filum abrumperet, in caput sextum rejicere. Ab Eusebio non discedit Hieronymus, qui in libro *De scriptoribus ecclesiasticis*, de Irenæo ita loquitur: *Irenæus Pothini episcopi, qui Lugdunensem in Gallia regebat Ecclesiam, presbyter, a martyribus ejusdem loci ob quasdam Ecclesias quæstiones legatus Romam missus, honorificas super nomine suo* (id est, nomini ejus, quod pacificum sonat, respondentes) *ad Eleutherum episcopum perfert litteras. Postea jam Pothino prope nonagenario ob Christum martyrio coronato, in locum ejus substituitur.* [LXXXII] Quibus verbis non obscure significat duplicum fuisse legationis Irenæi finem: alterum, eumque minus præcipuum, quem jam memoravimus, ut de quibusdam Ecclesias quæstionibus, iis nimirum quæ ad novas prophetias spectabant, apud pontificem ageret; alterum longe potiorem, ut in Pothini defuncti locum substitueretur; et eam ob rem honorificas super nomine suo pertulisse litteras. Priori legationis officio perfunctus Irenæus, postea secundum obiit, in Pothini ob Christum martyrio coronati locum substitutus. A quo? nisi ab Eleutherio, ad quem honorificas super nomine suo pertulerat litteras. Illud igitur, postea, non longiore aliquam temporis morain, quasi Irenæus litteris Romam perlatis, in Gallias redux in Pothini locum substitutus fuisse; sed rerum seriem significat, quarum aliæ alias paucis diebus præcesserint: nimirum Irenæum primum Ecclesiarum pacem apud Eleutherum sollicitasse, tum demum consecratum ab eo fuisse episcopum, in locum Pothini defuncti.

43. Unum superest quod forte scrupulum cuiam injicere queat: id videlicet quod dixi, rarissimos tunc temporis, aut forte nullosdum in Galliis fuisse episcopos, a quibus manum impositiōnem accipere potuisset Irenæus. Non quidem hic celeberrimam de primis Galliarum apostolis quæstionem ad novum examen revocare mihi in animo est: illud tantum asserere liceat, quod ex certis indubitatisque monumentis exploratum videtur, M. Aurelii temporibus Christianam religionem nondum altas firmasques radices in Galliis egisse, paucissimasque ibi Pothini et Irenæi ætate constitutas fuisse episcopales sedes. Certum est, nec negant acerrimi *Missionum apostolicarum* in Galliis

A patroni, Ecclesiarum Lugdunensis exordia deberi Pothino episcopo, qui primus in ea urbe Evangelii fundamenta jecit. Si autem religio Christiana longe lateque diffusa tunc fuisse in Galliis, pluresque jam a Petri et Pauli temporibus constitutæ in iis regionibus episcopales sedes; qui fieri potuit ut Lugdunum, unam e primariis Galliarum civitatibus, metropolitica dignitate conspicuum, mercatura, populi frequentia, primorum magistratum Romanorum habitatione ac domicilio celeberrimam, Italiæque vicinam, nullus fadierit Evangelii minister, nullus ibi fendarit Ecclesiam, episcopumque instituerit, qui amplissimæ urbis conversioni operam navaret? Non procul adeo distant a Lugduno Viena, Narbona, Arelate, Tolosa, etc. Si igitur eæ urbes jam ante Pothinum evangelica luce, suisque præsulibus gavisæ fuisse; prima istorum cura esse debuisset, si quod amplificandæ religionis studium pectora incessisset, Lugdunum coloniam Christianam deducere, e qua tanta utilitas in Ecclesiam manasset; nec necesse fuisse Pothinum, Irenæum, aliosque Evangelii ministros ex Oriente mittere, qui eam urbem vicinasque regiones ad Christum converterent. Certe si que urbs Pothini ætate proprium episcopum habere debuisset, maxime Vienna, in qua constitutam fuisse Ecclesiam ex citata martyrum epistola liquido patet. Mirum autem in tota ea epistola, Viennensem perinde atque Lugdunensem nomine scripta, Lugluneusis episcopi honorificam, Viennensis vero ne levissimam quidem fieri mentionem. Et tamen non omittitur unus e martyrum numero Sanctus, Viennensis diaconus. De episcopo autem Viennensi aliissimum ubique silentium. Scribunt Lugdunenses et Viennenses, quod ex utraque Ecclesia præstantissimi quique, et quorum maxime labore et industria res hic constitutæ fuerant, simul omnes tenerentur. Si præstantissimi quique ex utraque Ecclesia simul omnes tenerentur, comprehendendi debuit cum Pothino et Viennensis episcopus, nec nomen ejus prætermitti. Dum tamen præstantissimorum illorum nomina recensent, Lugdunensem episcopum non silent, Viennensis ne verbo quidem meminereunt. Hunc implicite saltem contineri vult doctissimus Tillemontius inter præstantissimos illos, quos ex utraque Ecclesia comprehensos narrat epistola. At id miror etiam atque etiam, tam accuratam Lugdunensem et Viennensem diligentiam fuisse erga Lugdunensem episcopum, ut implicita, mentione haudquam contenti, eum proprio nomine appellandum censuerint; sic vero eos defecisse diligentiam, ut diaconi Viennensis explicita mentione facta, episcopi implicite inemissis satis fuerit, tacito prorsus ejus nomine et gradu, quasi vel obscuri nominis homo fuisse, vel res nullius momenti. Gregorius Turonensis ²⁹ pariter, et Ado Viennensis ³⁰, qui epistolam integrum legerant, præci-

²⁹ De Gl. Mart., c. 49. ³⁰ 2 Jun.

puorum quorumque martyrum nomina haud impigre recensent, numerumque definit: de Viennensi episcopo ne verbum quidem. Quod autem addit vir cl. post Valesium, Viennæ tunc temporis constitutam fuisse Ecclesiam, eamque jam perfectam et formatam, non urget. Si enim perfectæ et formatæ Ecclesie nomine eam intelligat, quæ proprium habet episcopum, talem fuisse Viennensem negabimus, aut saltem dubitabimus. Si vero quemlibet fidelium cœrum intelligat, nihil obtinebit: cum in pluribus locis fuerint Ecclesiae eo sensu, quæ tamen episcopales non erant. Certum quippe est ex Athanasio in *Apologet.* II, in Maræotide regione plures fuisse Ecclesias; et tamen nec ullus unquam in ea fuit episcopus, ac ne chorepiscopus quidem; sed universæ ejus regionis Ecclesiae, inquit, subjectæ sunt episcopo Alexandrino. Singuli autem presbyteri proprios habent pagos, eosque maximos, aut plures. Quid si ergo tam modicus apud Viennam tunc fuerit fidelium numerus, ut pusillo gregi regendo satis superque fuerit unus Lugdunensis episcopus, illi urbi vicinus; cum maxime tanta esset adhuc virorum episcopalium penuria, ut singuli singulis urbibus præfici non possent? Eamque forte ob causam qui Viennæ comprehensi sunt fideles, Lugdunum abducti, coram præside Lugdunensi iudicio sistuntur, ab eo interrogantur, extremisque suppliciis addicuntur. Certe Lugdunum et Vienna ad diversas provincias pertinebant, hæc ad Narbonensem, illa ad Celticam, cuius caput erat. Suus erat unicuique provinciæ præfector, et quidem alter ab altero genere diversus. Celticam, quæ juris imperatoris erat, regebat proprætor; Narbonensem, quæ juris senatus, proconsul. Cum itaque Lugdunensis proprætor nihil in Viennam jurisdictionis exercere posset, fidelium Viennensem causæ cognitionem pro jure sibi vindicare non poterat. Quid ergo eos coram proprio tribunali Lugduni sisti jubet, corumque causam disceptari? Illoc unum mihi in mentem venit, præfectorum in mandatis habuisse, Lugdunensem Ecclesiam stirpitus delere. Et quia audierat Viennenses ad Lugdunensem Ecclesiam pertinere, [LXXXIII] et a Lugdunensi episcopo regi; idcirco eos pro mandatis comprehendi jubet, et coram se sisti. Nunc nondum hactenus aliter secari posse non puto. Nec enim audiendus videtur doctissimus Valesius, qui Lugdunum et Viennam uni et eidem Romano præsidi tunc paruisse censet; gratis quippe asserit, nec probat.

14. Si vero contendat quis Viennensem episcopum persequentium furori sese subduxisse, nec inter Ecclesiae suæ præstantissimos comprehensum fuisse (mirum si subducere se potuerit; tanta erat eorum in perquinendis Christianorum ducibus diligentia!), saltem exhibetur vel ab Eusebio, vel a martyribus pro Christi grege sollicitus, afflictæque

A Ecclesie curam gerens: et in eorum capite qui utriusque Ecclesie nomine, tum ad Eleutherum papam, tum ad Orientales sribunt, pro merito dignitatis appareret. Nullibi tamen hunc videas: ubique desideratur. Quæ epistola ad fratres in Asia et Phrygia degentes mittitur, hanc præ se fert inscriptionem: *Servi Christi, qui apud Viennam et Lugdunum Gallie degunt, fratribus per Asiam et Phrygiam constitutis, etc.*, nulla Viennensis episcopi mentione facta. An vero Viennenses inconsulto proprio episcopo de martyrum suorum certaminibus scribere, judiciumque suum de novis Montanistarum prophetiis interponere voluissent? De Lugdunensibus nihil mirum si fecerint; vacabat tum Lugdunensis sedes. At quod adhuc in vivis superstite Viennensi episcopo, ejus ne verbo quidem meminerint sui, in rebus tanti momenti, vix credat qui ad totius Ecclesie consuetudinem et leges attenderit.

15. Deinde notissimum est quod scribit Sulpicius Severus¹¹, quod sub Aurelio Antonini filio persecutio quinta agitata: ac tum primum intra Gallias martyria visa, serius trans Alpes Dei religione suscepta. Notissimum item quod legitur in sinceris, optimæque notæ Actis sancti Saturnini martyris, primi Tolosatium apostoli, quæ vidit citavitque Gregorius Turonensis¹², publici juris factis et emendatis a doctissimo Ruinartionostro¹³: Decio et Grato consulibus, id est anno Christi 250, raras in aliquibus civitatibus (Gallie) Ecclesias paucorum Christianorum devotione consurgere, et crebra miserabilis errore gentilium nidoribus fetidis in omnibus locis tempa fumare. Si serius trans Alpes Dei religio suscepit fuerit; si anno Christi 250 rarae vnde et in quibusdam duntaxat Gallie civitatibus Ecclesiae consurgerent, eæque paucorum Christianorum; si crebra in omnibus locis gentilium tempa nidoribus fetidis fumarent; tardius in Galliis fundatas fuisse episcopales sedes, rarissimasque anno 250 esse debuisse judicabit prudens quivis rerum æstimator. Si autem is esset tum temporis trans Alpes Christianæ rei status, si paucissimi in Galliis episcopi; is multo deterior, et simul etiam multo minor episcoporum numerus ibi esse debuit anno 177, quo D passus est Pothinus Lugdunensis episcopus. Si enim tunc et antea florisset pluribus in Gallie locis religio, si jam multis in urbibus constitutæ Ecclesiae, quæ a propriis regerentur episcopis; sub Aurelio Antonini filio tum primum intra Gallias martyria videri non debuissent, sed dudum antea; nec Lugduni modo, sed et Viennæ, Arelatæ, Narbonæ, Lutetiae Parisiorum, et si quæ aliae civitates Ecclesias et proprios episcopos habuissent, videri debuissent. Cur enim Ecclesiis nostris plus pepercissent Trajanus et Adrianus, quam Orientalibus et Italibus; et cur in Lugdunensem duntaxat sacerdos M. Aurelius, non in alias, non video; nec, puto,

¹¹ Lib. II Hist. sacr. ¹² L. I Hist., § 28, nov. edit. ¹³ Act. mart. sinc. et sel., p. 110.

videbit quisquis spretis spuriis dubiisque monumentis, nūbil nisi certum exploratumque proferre voluerit. Huic nulla tutor, qua ab his sese difficultatum laqueis expediat, apparebit via, quam ut affirmet eum Sulpicio Severo, et antiquo auctore *Actorum S. Saturnini martyris, viris omni exceptione majoribus, serius trans Alpes, et in Galliis, vix ante Pothini adventum, Dei religionem suscepitam esse*: et ideo sub M. Aurelio tum primum intra Gallias, nec alibi prius quam Lugduni, martyria visa esse: quia sensim et gradatim in omnem terram sono *Evangeliorum* exente, purique (vel ut alii legendunt, tardoque) processu in regionibus nostris apostolorum prædicatione coruscante, religio Christiana nondum longe lateque diffusa erat, Lugduno et Vienna conclusa. Ex quibus aperte sequitur paucissimos M. Aurelii anno 17 episcopos in Galliis, vixque alibi quam Lugduni esse potuisse.

16. Nec multo plures illuc episcopos extitisse, Irenæo ipso post Pothini mortem Ecclesiam Lugdunensem regente, ex Eusebio colligi posse videatur. Nam quotiescumque de rebus in Gallia gestis, sive cum de Ecclesiarum fundatione, sive cum de vexatione gentilium, sive cum de controversiis in Ecclesia exortis, et in Gallia disceptatis sermonem habet, unius episcopi Lugdunensis, alterius non. quam meminit. Ino disputationem enarrans, quæ de Paschate celebrando inter Victorem papam et Asiaticos effebuit, Irenæum bis exhibet quasi solum, qui Galliarum Ecclesias episcopali jure tunc regeret²³. Inter eos qui Victorem objurgant, quod Asiaticas Ecclesias a sua communione abscedisset, Εἰρηναῖος ἐκ προσώπου ὃν ἡγέτο κατὰ τὴν Γαλλίαν ἀδελφῶν ἐπιστέλλας, etc.: *Irenæus ex persona fratrum in Gallia commorantium, quibus præterat, ad eumdem scripsit*, etc. Alio jure fratribus in Gallia degentibus præsse non poterat Irenæus, quam episcopali, non certe metropolitico, longe minus exarchico aut patriarchico. Neque enim, ut erudite arguit cl. auctor novæ editionis operum S. Leonis papæ, dissertatione laudata²⁴, secundo Ecclesiæ sœculo, quo Christianæ fidei fundamenta trans Alpes vix erant posita, quo nascenti Ecclesiæ ne mutire quidem licet in iis regionibus, quo denique ea Galliæ civitas quæ prima fidem suscepisse videtur, vix alterum antistitem a Pothino habebat, eam hierarchiæ formam jam in paucis quæ illuc exsurgebant Ecclesiis introductam esse, quæ et episcopos metropolitanis, et metropolitanos exarchis subjiceret, a quoquam demonstrari posse puteam. Sane si ipso medio tertio sœculo, quo Tolosam advenit Saturninus, tam ræræ adhuc essent in nostris regionibus Ecclesiæ, eæque paucorum Christianorum; quis credat secundo desinente sœculo tam frequentes fuisse, ut pluribus episcopis metropolitanis aut exarchico jure præcesset Irenæus? His adde quod *Fratrum nomine episcopos*

A designare non soleant veteres, sed Christianam plebem. Sed si cui anceps appareat iste Eusebii locus, clariora forte videbuntur quæ antea premisit. Nempe recensens *varias synodos, episcoporumque conventus*, συνδόους δὴ καὶ συγχροτήσεις ἐπισκόπων, qui aduersus Asiaticos coacti sunt, Romanam, Palæstinam, Ponticam, [LXXXIV] Osrhoenam et Corinthiam memorat. His omnes, una excepta Osrhoena, diserte appellat synodos episcoporum, et quæ in iis definita sunt, decreta episcoporum; nec omittit episcopos qui iis synodis præfuerint. Ubi vero decretum ab Ecclesiis Galliæ de eadem controversia editum refert, jam non synodos episcoporum conmemorat, sed decretum τῶν κατὰ Γαλλίαν παροικῶν, δὲ Εἰρηναῖος ἐπεσκόπει, *parochiarum Galliæ, quarum Irenæus episcopus erat, seu quas ut episcopus administrabat*. Quibus Irenæum unicum Galliæ episcopum designat. Si enim illud decretum in concilio plurium Galliæ episcoporum editum fuisse censuisset Eusebius, id non minus observandum sibi putasset, quam observandum putavit, decretum Palestinarum ab iis episcopis emisum fuisse quibus præterant Theophilus Cæsariensis et Narcissus Hierosolymitanus; Italorum, ab iis quibus præfuit Victor; Ponticorum, ab iis quibus præfuit Palmas; Achæorum denique, ab iis quibus præfuit Bacchylus. Cum igitur non eodem modo de Galliæ Ecclesiis loquatur, atque de aliis, sed procul diverso; haud obscure innuit, longe aliam C suisse tunc Ecclesiarum nostrarum conditionem, easque adhuc in cunabulis, nec latius diffusas, vix alium episcopum habuisse quam Irenæum. Nullum saltem alium proferri posse, aut ex indubitate ecclesiastice historie monumentis erui, fatetur ipse qui nobis hic aduersatur peritissimus ecclesiastice antiquitatis indagator Tillemontius²⁵. Nec enim Synodicon moror²⁶, in quo duplex concilium sub Irenæo celebratum exhibetur; alterum duodecim, alterum tredecim episcoporum; illius quippe sublesta admodum fides in rebus tantæ antiquitatis. Sed de his jam plus satis pro instituto nostro.

17. Roma reversus Irenæus in resarcendam ingentem illam, quam gentilium furor Ecclesiæ Lugdunensi mox intulerat, vastitatem totus incubuit. Quam feliciter autem id præstiterit, docet Gregorius Turonensis. *Beatus Irenæus*, inquit, *hujus successor martyris (Pothini) qui a beato Polycarpo ad hanc urbem (Lugdunum) directus est, admirabili virtute eniuit: qui in modici temporis spatio, prædicatione sua maxime in integro civitatem reddidit Christianam*. Unde in altera persecutione quæ sub Severo contigit, quæque Irenæum caelo transmisit, asserit idem Gregorius *tantam cum Irenæo multitudinem Christianorum ob confessionem Dominici nominis esse jugulatam, ut per plateas flumina curarent de sanguine Christiano, quorum, ait, nec*

²³ Euseb., l. v, c. 24. ²⁴ Diss. v, pro S. Hil. Arel., c. 13; l. II nov. edit. S. Leon. ²⁵ T. III. Hist. eccl., not. 3, in Iren. ²⁶ T. I Concil. Lab., p. 500-601.

numerum, nec nomina colligere potuimus. Quod et A confirmant Usuardus aliquique Martyrologiorum scriptores, dum narrant Irenæum cum omni fere civitatis suæ populo coronatum esse glorioso martyrio. Eximia haec sunt argumenta illius, quo ardebat sanctissimus episcopus, Christianæ religionis apud suos promovendæ studi. Sed et majus fuit, quam ut angustioribus Lugdunensis urbis limitibus concludi potuerit: in totam Galliam, imo et totam Ecclesiam sese diffudit. Id enim ipsi curæ fuit, ut discipulos Christianæ vitæ atque doctrinæ præceptis excolet, qui deinceps de tota Ecclesia verbis, scriptis et exemplis bene mererentur. Talis fuit, Photio teste²⁷, S. Hippolytus episcopus et martyr, qui inter tertii saeculi Patres sanctitatis et eruditio[n]is laude floruit. Talis etiam Caius presbyter, ejusdem saeculi scriptor haud ignobilis, saltem si quæ fides iis, quæ in mss. codd. scripta leguntur ad calcem Actorum S. Polycarpi martyris, quæ a Caio, qui cum Irenæo conversatus est, συνεπολετεύσατο, descripta dicuntur, ex ipsis Irenæi, Polycarpi discipuli, apographo.

18. Sed cum in Galliis apostoli munere fungentur, eamque vineæ Domini partem sibi colendam suscepisset, ibi majora zeli sui specimina edere parerat. Quare nihil antiquius habuit, quam ut in eas partes quæ novis cultoribus indigerent, operas mittaret necessarias. Ex Actis SS. martyrum Ferreoli presbyteri, et Ferutionis diaconi, Felicis presbyteri, ac Fortunati et Achillei diaconorum, S. Irenæi C discipulorum, discimus priores duos Vesuntionem, posteriores tres Valentiam ab eo missos fuisse, ut per ea loca divini cultus fundamenta jacerent. Quamvis autem non usque adeo sincera videantur hæc acta, ut iis plenam et indubitatem fidem in omnibus tribuere possimus, nihil tamen est quod de missione sanctorum illorum dubitationem movere queat, cum maxime consentientem habeamus earum Ecclesiæ traditionem. Et eapropter a veteribus, Galliarum apostolus, *lumen Gallorum Occidentalium*, jure merito dictus fuit Irenæus; utpote qui *Celticas gentes excoluit et illuminavit*²⁸. Et hinc non parum confirmatur quod paulo ante diximus, raras tum fuisse in Galliis Ecclesiæ Christianæ, rariores episcopos: cum Valentia et Vesuntio, civitates haud obscuri nominis et infimi gradus, nec a Lugduno procul adeo dissitæ, Christi fidem nondum audiissent, quarum etiam priores apostolos episcopali dignitate insignes fuisse non legimus. Ea vero omnia cum nullis chronologicis notis signata legamus apud autores, quo anno contigerint definire non possumus. At illud certum, Eleuthero adhuc pontifice, scriptos saltem tres priores libros, ex quinque, adversus Gnosticorum fabulas²⁹. Neque enim Irenæo satis erat Christi imperii fines quam longe lateque posset proferre, nisi pacem in eo tueri, hostiumque domesticorum malas artes, et

B A impetus frangere pro virili parte conaretur. Dudum emerserant in Oriente Valentianiani, quos brevi post exceperant Marcosii, Simonis Magi aliorumque Gnosticorum mala progenies; qui sub nomine Christiano animum plus quam ethnicum gerentes, incredibilibus errorum monstris, horrendisque flagitiis Christianæ religionis sanctitati summam infamiae labem aspergebant. Eo periculosius serpebat venenum, quo occultius: jamque Lugdunensem regionem pervaserat, pluresque, mulieres præserit, infecerat, quorum animos non a fide modo, sed et ab omni rationis sensu prope abduxerat. Irenæus³⁰ excubias agens pro Christi grege, ubi malum sensit, satisque totam ejus gravitatem ex haereticorum tum libris, tum sermonibus exploratam habuit, ad scribendum se contulit, ut sceleratas eorum nugas, dolos et mores in propatulo poneret et funditus everteret. Sed de S. episcopi libris et scriptis postea fusius et accuratius disseremus. Valentianos, Marcionitas, aliosque veteres haereticos dannatos ab Irenæo fuisse in synodo quam Lugduni habuit, cuique duodecim adfuerint episcopi, tradit jam catus Libellus synodicus; sed in hujusmodi rebus nullæ fidei esse posse hunc libellum, nono saeculo editum, jam monuimus.

19. Quam tuenda ac fovenda in Ecclesia pacis studiosus fuerit Irenæus, nusquam manifestius [LXXXV] patuit, quam in ea quæ inter Victorem papam et Asiaticos efferbuit controversia. Hactenus non una et eadem fuerat Ecclesiæ omnium in celebrando Paschate disciplina. Asiæ Minoris Ecclesiæ agendum Paschatis et resurrectionis Dominicæ diem festum, fejuniisque finem imponendum esse contendebant, ipsa decima quarta luna post æquinoctium vernum, in quamcunque hebdomadæ seriam incideret. Romana vero, ne Judaicos ritus imitari videretur, celebrandum esse censebat die Dominicæ, quæ decimam quartam lunam proxime sequeretur, et eo usque protrahenda esse jejunia. Romanæ consentiebant præter Occidentales omnes, Alexandrina, Phoenicæ, Ponti, Achaicæ, et Osrhoenæ Ecclesiæ. An etiam Syriæ, Cilicæ et Mesopotamiaæ? dubitandi locus est. Hinc siquidem constat ex D Athanasio in libro *De synodis*, quod ante Nicænum concilium, οἱ μὲν ἀπὸ τῆς Συρίας, καὶ Κιλικίας, καὶ Μεσοποταμίας, ἔχωλεν περὶ τὴν ἑορτὴν, καὶ μετὰ τῶν Ιουδαίων ἐποιοῦντο Πάσχα, *Syri, Cilices et Mesopotamiani circa festum claudicabant*, et cum Iudeis Pascha celebrabant. Tradit etiam epistola synodica ipsis concilii, πάντας τὸν τῆς Εἴρας ἀδελφοὺς, omnes Orientia fratres, qui prius a Romanis, Alexandrinis, et aliis nationibus in festo Paschatis dissentiebant, jam cum illis consensisse³¹. Porro Orientis ac Syriæ caput Antiochia. Quin saltem in ea urbe Asianarum Ecclesiæ de Paschate disciplina olim obtineret, donec concilium Nicænum Ecclesiæ omnes ad concordiam revocasset, dubi-

²⁷ Cod. 121. ²⁸ Theodoret, dial. 4. Immut.

²⁹ Apud Theodoret., lib. 1 Hist., c. 9.

³⁰ Id., Compend. Hær. fab. ³¹ Lib. 1, c. 43, n. 7.

tare nos non sinit S. Joannis Chrysostomi ⁴³, An-
tiocheni civis ac presbyteri, expressa auctoritas,
in oratione quam adversus quodam e suis habuit,
qui veteris ritus memores, Pascha etiam post Ni-
cænam synodum luna 14 celebrare non desti-
rant. Fatetur hunc quidem fuisse ante synodum
Antiochenorum morem, deinceps autem observa-
tioni temporum concordiam fuisse prælatam. Illinc
vero Eusebii moratur auctoritas. Nam disertis ver-
bis asserit ⁴⁴, præter Asianas aliasque finitimas
Ecclesias, ταῖς ἀνὰ τὴν λοιπὴν ἀπασαν οἰκουμένην
Ἐκκλησίας, cæteris per reliquum orbem terrarum di-
spersis Ecclesiis, de Pascha cum Romana convenisse.
Quibus complecti videtur Ecclesias Syriæ, Cilicæ
et Mesopotamiae, perinde atque alias plures, quarum
disertam mentionem non facit. Nodum hunc scidit,
non solvit, eruditissimus Tillemontius ⁴⁵, scribens
eas quidem Victoris ætate Pascha, more Romano,
die Dominica celebrasse, postea vero a pristino
ritu sic defecisse, ut Nicæni concilii temporibus
Pascha cum Judæis agerent luna ipsa 14. Quod
quidem Ecclesie quædam que Victori papæ acrius
restiterant, saniori postea suscepto consilio. a pri-
stinis ritibus descedentes, ad communes aliarum
sere omnium Ecclesiarum redierint, nihil adeo mi-
rum videbitur. Et ita fecisse plures Asiæ Eccle-
sias satis probabile; cum Constantinus imperator ⁴⁶
inter eas quæ Nicæni concilii temporibus Pascha
cum Romana agebant, diœcesim Asiæ recenseat; et
Anatolius, qui circiter an. 278 scribebat, ait ⁴⁷, quod
ad hanc usque diem episcopi Asiæ Pascha celebra-
bant 14 luna post æquinoctium; quibus innuere
videtur, tunc cœlubare destitisse. Sed qui et cur
Ecclesiæ, quæ per ducentos ferme annos Pascha
die Dominica non tantum observassent, sed et sub
sæculi secundi finem, dum acrior erat ea de re
disputatio, ita observandum esse vehementer con-
tendebant; mutata disciplina pro qua decertave-
rant, centum circiter abhinc annis alterius, quam
impugnaverant, quamque pene totius orbis moribus
repugnare non nesciebant, tenaces reperirentur,
nemio facile dixerit, nec causam tam inopinatae
mutationis assignaverit. At, inquit vir clarissimus,
haud dubium quin Mesopotamia quarto ineunte
sæculo veterem ritum deseruisset. Nam secundo
desinente Osrhoena cum Romana Ecclesia consentiebat.
Osrhoena autem in sermone quotidiano pro-
Mesopotamia accipitur. Sed quod velut certum
assumit vir doctissimus, Mesopotamiam et Osrhoenam
promiscue usurpare solere ab auctoribus,
aliis dubium saltem videbitur. Certe alteram ab
altera distinguit Ammianus Marcellinus ⁴⁸: *Et quia.*
inquit, *Mesopotamia tractus omnes crebro inquietar-
sueti, prætenturis et stationibus servabantur agrariis,*
lævorsum flexo itinere Osrhoenæ subsederat

A extimas partes, etc. Distinguit et Procopius ⁴⁹ :
Oppida, inquit in Alamundari oratione, Μεσοποτα-
μίας καὶ τῆς Ὀσροηῆς καλουμένης χώρας; *Mesopo-
tamia, et regionis quæ Osrhoene vocatur.* In Notitiis
etiam imperii et Ecclesiarum distinguuntur ab invicem
Osrhoene et Mesopotamia proprie dicta, et hujus
caput Amida, illius Edessa statuitur. Denique An-
themus, quæ sere Osrhoena est, Strabone au-
toore, est τῆς Μεσοποταμίας, *Mesopotamia ipsius*
portio, scilicet Mesopotamia latius accepit. Quæ
probant Osrhoenam apud auctores passim a Mesopo-
tamia distingui, vel ut partem a toto, vel ut
partem ab altera parte. Sed eti quidam utramque
promiscue usurparint, nullo tamen, ni fallor, argu-
mento demonstrari potest Eusebium ita accepisse.
B Sive ergo Mesopotamiam accipiamus pro ingenti
terrarum tractu, qui plures provincias complecti-
tur, sive pro certa ejusdem tractus provincia,
longe probabilius videtur alios fuisse semper Os-
rhoenæ, alios cæterarum Mesopotamiae Ecclesiarum
mores. Itaque cum Eusebius Asianis Ecclesiis
finitimas quædam in disciplina Paschatis consen-
sisse dicat, verbis ejus vim illaturum eum esse non
crediderim, qui illis Cilicæ, Seleucidis (rujus
caput Antiochia) et Mesopotamiae saltem provinciæ
Ecclesiæ adjunxit. De Cilicia vix illa difficultas,
cum inter Asiæ Minoris provincias tum numeraretur;
nec major de Selencide huic contermina.
Ciliciam tamen numerat Constantinus ⁵⁰ inter eas
Ecclesiæ quæ, Nicæni concilii ætate, Pascha cum
Romana celebrabant. Sed ne cum Athanasio supra
Jaudato aperte pugnet, necessario explicandus est
de Cilicæ parte aliqua. Ut ut est.

20. Eo gravior inter litigantes existit contentio,
quo graviora quique pro se momenta proferebant.
Utrique enim traditione apostolica nitiebantur: non
quod, inquit Socrates ⁵¹, apostolorum quisquam
legem ea de re tulisset; sed quod exemplum eorum,
tanquam legem sibi positam venerarentur disci-
puli ⁵². Asiani afferebant instituti sui auctores
Joannem apostolum, Philippum unum e septem pri-
mis diaconis, Polycarpum mariyrem, Melitonem,
aliosque præstantissimos viros, qui, cum apud eos
degerent, Pascha eorum more celebrabant die 14
lunæ. Romani e contrario asserebant Petrum et
Paulum, Romæ cum essent, Pascha nunquam nisi
die Dominica egisse. Et quidem ante Victorem pa-
pam pax inter Ecclesias, quamvis sibi invicem ea
in re dissimiles, semper constiterat: unaquæque
suo more vivens, aliam suo more vivere sinebat.
Id tantum [LXXXVI] curaverant alii pontifices, ne
sanam et sinceram Ecclesiæ suæ consuetudinem
peregrinis Asianorum moribus depravarent inquieta
ingenia ⁵³. Cumque id agere præsumpsisset Blastus
quidam Romanæ Ecclesiæ presbyter, temeritatem

⁴³ T. V. Hom. 55, p. 608 et seqq. ⁴⁴ Euseb., lib. v, c. 23. ⁴⁵ Hist. ecc., t. III, not. 1, in Vict. pap. ⁴⁶ Euseb., lib. iii De Vit. Const., c. 19. ⁴⁷ Apud Bucher., de Cycl. Vict., p. 444, ed. Antwerp., 1633. ⁴⁸ L. xii, c. 3. ⁴⁹ Procop., lib. i Bel. Pers., c. 17. ⁵⁰ Euseb., lib. iii De Vit. Const., c. 19. ⁵¹ L. v, c. 21. ⁵² Euseb., l. v, c. 24, 25. ⁵³ Id., l. v, c. 20; Tertull., De præsc., c. 53.

ejus coercuit Irenæus, cui haud minor erat tuendæ **A** pacis quam antiquitatis ac traditionis Ecclesiarum cura, scripta adversus eum epistola, quam inscripsit *De schismate*. Illi vero pontifices, Anicetus videlicet, Pius, Hyginus, Telesphorus atque Sixtus, eudem Irenæo teste⁵³, quamvis Pascha eadem cum Asianis die neque celebrarent, neque celebrari a suis permetterent, cum iis tamen pacem et communionem studiose colebant, et sacram Eucharistiam pro more illorum temporum iisdem mittebant. Imo cum Polycarpus Romam Aniceti temporibus venisset, levius aliis de rebus, levior de Paschate inter utrumque disputatio fuit. Anicetus quidem Polycarpo persuadere conatus est ut Romanos ritus, Polycarpus Aniceto ut Asianos amplectetur; sed neutro alteri cedente, pax cito coauit, adeo ut pontifex Romanus Eucharistia celebrandæ munus Smyrnensi, reverentia causa, concesserit.

21. **Eo loco res erant**, cum Victor Ecclesiae regimen suscepit. Hic decessoribus suis paulo feruider, eam rituum diversitatem impatienter ferens, ut omnem Ecclesiam ad unum et eundem revocaret, ardenter studio elaboravit. Id sub Severo imperatore contigisse scribit Hieronymus in Catalogo⁵⁴; in Chronico vero assigual annum 4 ejus imperii, Christi 196⁵⁵. Scripsit itaque Victor ad præcipios totius Ecclesiae episcopos, ut provinciæ suæ synodos cogerent, et in iis quæstionem disciplarent, ac pro Ecclesia Romanæ votis atque disciplina defnirent; Asiaticis, nisi consentirent, excommunicationem denuntians. Habita Romæ, in Palæstina, in Ponto, in Osrhoena, in Achaia, pluribusque aliis in locis concilia, uno consensu atque judicio ecclesiasticam regulam universis fidelibus per epistolas synodicas tradiderunt; ne videlicet alia die quam Dominica mysterium resurrectionis Domini a mortuis unquam celebraretur. Eadem fuit etiam sententia Ecclesiarum Galliæ, quas Irenæus regebat episcopus. At Polycrates Ephesinus episcopus, coacto Asianorum episcoporum concilio, minacibus Victoris litteris minime commotus, ab antiqua Ecclesiae suæ consuetudine discedendum sibi non putavit. Rescripsit igitur concilii sui nomine ad pontificem; traditionem Ecclesiarum Asiæ exposuit; ostendit a Joannis evangelistæ temporibus ad suam usque ætatem Pascha non alia die quam 14 luna celebratum fuisse ab omnibus, quoquot in Asia sanctitate et doctrina floruerant; a quorum proinde moribus recedere nefas: his quæ sibi ad terrorem objiciebantur, minime conturbari, cum a majoribus didicisset, Deo magis quam hominibus obtemperandum esse. Accepta hac epistola Victor ἀμετρα τερπανθεὶς, ait Socrates⁵⁶, supra modum iracundia inflammatus, omnes Asie Ecclesias, quæ Pascha decima quarta die mensis celebrabant, a communione rescidit, ἀχο-

νωνησίαν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Τεσσαρεσκαιδεκατήταις ἀπέστειλε. Consentit Eusebius⁵⁷, additque Victorem non totius Asiæ modo, sed et alias finitimas Ecclesiæ, Ciliciæ videlicet, Syriæ, Selenecidæ et Mesopotamia propriæ dictæ, velut a catholica sententia dissidentes, simul omnes a communii unitate Ecclesiæ amputare conatum fuisse, iisque per litteras notatis, fratres omnes, qui eas regiones incolebant, excommunicatos edixisse, ἀθρόως τῆς Ἀσίας πάσης, ἵμα τοῖς ὅμιλοις Ἐκκλησίαις, τὰς παροικὰς ἀποτέμνειν, ὡς ἐπεροδοξύσας, τῆς κοινῆς ἐνώσεως πειράται, καὶ στηλεύει γε διὰ γραμμάτων, ἀκοινωνήτους ἀρδην πάντας τοὺς ἔκεισε ἀναχηρύττων ἀδελφούς. Hinc Epiphanius⁵⁸ dissensionem Ecclesiarum exaggerans, tantam fuisse scribit, ut Orientales ab Occidentalibus divisi nullas a se in vicem pacificas acciperent litteras.

22. Laudata quidem Eusebii verba sic interpretatur Valesius, ut jactatas excommunicationis minas, non autem vibratam excommunicationem ipsam ex iis erui posse putet. Sed verentur alii ut satis adverterū vir clarissimus, minas quidem ante concilium Ephesinum intentasse pontificem, sed telum continuisse: accepto autem concilii decreto exasperatum, illud emisse. Nec obstat, inquit, quod ait idem Eusebius, Victorem conatum fuisse Asiæ Ecclesias a communii unitate amputare. Aliud enim erat eas Ecclesias a propria pontificis communione, aliud a communii totius Ecclesiae unitate rescindi. Prius quidem fecit Victor, idque apertissime ab Eusebio significatum contendunt; posterius autem ut obtineret, scriptis litteris notavit Asianos, sacrisque interdictis edixit, ut ab eorum communione abstinerent cæteri. Sed in ea sententia, scribit Hieronymus⁵⁹, *hi qui discrepabant ab illis, Victori non dederunt manus*; ejusque severitas, Eusebii teste⁶⁰, οὐ πᾶσι γε τοῖς ἐπιστόποις ἡρέσκετο; *non omnibus placuit episcopis*, imo pluribus displicuit. Quamvis enim Asiaticorum sententiam et disciplinam minime comprobarent, molestius tamen ferebant tot Ecclesias, ob quæstionem quæ nihil ad fidem attinaret, ab Ecclesiae corpore discindi; ex ardenter papæ zelo eruptum ipsa consuetudinum diversitate peius schismatis malum prævidentes. Quare plures epistolis eum *acerbius perstrinxerunt*, serioque monuerunt ut sovenda pacis, charitatis et concordiae studiosus, temperaret ab immodica severitate, ex qua emolumenti parum, detrimenti plurimum in totam Ecclesiam redundaret. Sed præ cæteris Irenæus nominis sui appellationi pulchre respondens (*εἰρηναῖος* enim Graece, Latine *studiosum pacis significat*), nihil potius habuit, quam ut sua agendi ratione se pacis auctorem probaret. Scripto itaque Victorem convenit, ac nomine fratrum, quibus præcerat in Gallia servidio eis æstimum fortiter et graviter

⁵³ Epist. ad Vict. pap. ad calcem hujus Op. Hist., c. 22. ⁵⁴ L. v. c. 24. ⁵⁵ Hær. LXX, § 9.

⁵⁶ C. 43, 45. ⁵⁷ Euseb., l. v, c. 23, 24. ⁵⁸ L. v. ⁵⁹ In Catal. ⁶⁰ C. 24.

Increpavit ⁴⁰. Plures alias de eodem argumento scripsit epistolas ad varios episcopos, quibus eos ad instaurandam turbatam Ecclesiae pacem hortatur, quæ injuria temporum interiere; sed epistola ad Victorem haud penitendum fragmentum conservavit Eusebius ⁴¹, quod ad calcem hujus operis excudi curavimus. Hortatur in eo pontificem, ut more predecessorum, quos enumerat, pacem cum Asiaticis tueatur, nec gravate ferat eos antiquis consuetudinibus firmiter adhærere, quas a Joanne evangelista, virisque apostolicis ac sanctissimis hominibus acceperant, quasque tanti momenti esse non duxerant Anicetus, Pius, Hyginus, Telesphorus et Sixtus, ut propter eas miscendus Ecclesiae status videretur.

23. Docet præterea, cam esse quæstionem, quæ plures alias inducat, nec cito, nec facile dirimendas, sicutque altius immergendam totam Ecclesiam infinitarum propemodum rixarum bâthro, [LXXXVII] e quibus vix emersura sit. Nam si ii sollicitandi sunt, qui de festo Paschali ab Ecclesia Romana dissentiant, item etiam consequenter iis movendam qui jejunium, quod festo præmititur, secus atque Romani observant. Sed præstat ipsam audire, ac difficultates nec paucas, nec leves, hic, cum occasio opportune se offerat, elucidare. Οὐ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἡστὸν ἡ ἀμφισθῆταις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἰδούς τῆς νηστείας. Οἱ μὲν γὰρ οἰονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ καὶ τέλεον, οἱ δὲ τεσσαράκοντα. Ὡραὶ ἡμεράς τε καὶ νυκτεριγάς συμμετροῦσι τὴν ἡμέραν αὐτῶν. Neque enim de die solum controversia est, sed etiam de forma ipsa jejunii. Quidam enim unico die sibi jejunandum esse existimant, alii duobus, alii insuper pluribus, alii vero quadraginta. Diurnis pariter ac nocturnis horis computatis diem suum consumuntur. Verba hæc ductissimos homines secum invicem commiserunt, nec de lectione, nec de sensu consentientes. H. Valesius ⁴², cum Gratio et pluribus aliis, deleta distinctionis nota post vocem τεσσαράκοντα, uno et eodem tenore legendum censem: οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμεράς τε καὶ νυκτερινάς συμμετροῦσι τὴν ἡμέραν αὐτῶν. Nonnulli vero quadraginta horis, diurnis ac nocturnis computatis, diem suum commetiuntur. Sed cum animadverteret Valesius, diem quadraginta horarum absurdum quidpiam præ se ferre, id ut averteret, Irenei verba commutare aggressus est, ac pro ἡμέραν substituere νηστείαν, licet refragentur codices omnes tum editi, tum mss., ut sit sensus, quosdam quadragesimale jejunium sic commetiri, ut per quadraginta horas continuas jejunent. Nempo, inquit, antiquarii, vocabulo ex superiori linea huc translato, locum corruperunt. Alii vero quibus nullam distinctionis notam inter τεσσαράκοντα et ὥρας reponere placet, et ἡμέραν relinquent, diem illum XL horarum interpretantur de tempore quod effluxit a

A morte Christi usque ad ejus resurrectionem (id est, ab hora tertia post meridiem Parasceves, usque ad horam circiter sextam Dominicæ sequentis), quod àucto: ducebant plures, nihil quidquam cibi aut potes degustantes. Sed alii tum lectioni, tum explicationi merito repugnant. Dies enim LX horarum quoquo modo explicetur, portentum est in tota antiquitate ecclesiastica inauditum, cuius nec vola, nec vestigium apud oannes retro auctiores occurrit, eos etiam quibus familiaris fuit vel Eusebius, vec Ireneus: nullique homini, si sanus fuerit, in mentem usquam venire potuit diem suum ex XL horis confidere. Sed fac Irenei xstate aliqui exstiterint, qui privatam sibi, et a communis omnium hominum et gentium usu, alienam temporum rationem sibi constituentes, diem suum ita commensi fuerint, utquid addidit Ireneus eos diurnas pariter ac nocturnas horas computasse? Puerile istud et insulsum prorsus. Quasi vero dies aliqua XL horis constare posset, quia nocturnæ pariter ac diurnæ computarentur? Deinde si, ut quidam volunt, Christiani aliqui fuerint, qui novissimas duntaxat XL horas, quæ Christi resurrectionem immediate præcesserunt, àucto: duxerint, necesse est diei Parasceves, qua crucifixus est Dominus, jejunium non ante ipsum crucifixionis tempus inchoaverint. Id vero Tertulliano repugnat, qui in fine libri *De oratione*, quem adhuc Catholicus scripsit, diserte asserit, *die Paschæ*, quo nomine crucifixionis diem, fatentibus omnibus, intelligit, quasi publicam jejunii religionem esse. An vero ea die publica jejunii religio fuisse, si horatantum tertia post meridiem jejunium aliqui inchoassent, reliqua autem diei parte epulis indulgere liberum sibi putassent? Nullus certe reperias ex iis qui a Quartodecimanorum disciplina discedebant, qui jejunium ea die solvere ante solis occasum fas sibi esse crederent. Imo Dionysius Alexandrinus, *Constitutiones apostolicæ*, Epiphanius et alii, testatum faciunt, non modo Parasceves, sed et quinque aliorum majoris hebdomadæ dierum jejunium tanta religione a Christianis observatum fuisse, ut nonnulli biduum, vel triduum, vel quadriduum, alii etiam totam hebdomadam ad usque sequentis Dominicæ gallicinium, pro suis quisque viribus ac pietate, sine cibo transmitterent; omnes vero, sex illis diebus, aliis cibis quam xerophagiis, hoc est pane duntaxat, cum sale et aqua vesci, idque prius quam sub vesperam, nefas ducerent.

24. Absurda hæc ut declinaret cl. Gratius, aliam a Valesio viam inicit, sed non feliciori successu. Irenei quidem verbis pepertit, sed sensui vim intulit. Neupre vocem ἡμέραν, diem, in fine secundæ periodi retinet; sed non hic modo, verum etiam in primo fragmenti versu, οὐ γὰρ μόνον περὶ ἡμέρας, etc., per ἡμέραν tempus, et quidem jejunii interpretatur: cuius significationis usum, addit, pluribus exemplis probatum lege, si placet, in Peuchenli

⁴⁰ Socrat., I. v. c. 19. ⁴¹ Lib. v. c. 24. ⁴² Not. in lib. v. Hist. Euseb., c. 24

Diatriba de stylo Novi Testamenti, num. 31, et *For-
stii dissert. 3*, illi opposita. Psochenii Diatribam et Vorstii Dissertationem hactenus non legi: sed pro comperito habeo ea omnia quæ proferunt exempla, etsi sexcenta essent, ad rem præsentem nihil quidquam facere, nec iis stabiliri posse Grabili expositionem. Si enim valeat, turpissimo laboret æquivoce necesse est Irenæi oratio. Voce ἡμέρα quinques utitur duabus in periodis, iisque brevissimis, ter videlicet expressa, et his subintellecta. Certissimum est autem in his verbis: Οἱ μὲν γὰρ ὀλονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν· οἱ δὲ δύο (supple ἡμέρας), οἱ δὲ πλειονας (supp. ἡμέρας), vocem ἡμέρα non de alio, quam de xxiv horarum spatio, intelligi. Debuit igitur Irenæus, nisi fucum lectoribus facere voluerit, eamdem vocem, quæ proxime præcedit, subsequiturque, eodem prorsus sensu accipero. Næl scriptor insulsus sit, qui in una et eadem voce ludens, hanc primum a communi eignificatione, lectore haud præmonito, detorqueat; mox ad communem significationem redeat, ab hac statim transiturus ad alienam. Eam fuisse Irenæi scribendi rationem si cuiquam persuaserit Gradius, nulli certe sobrio. Quod addit vir eruditus, ut xl horarum nocturnarum una cum diurnis computatarum absurdum devit, mirum quomodo in mentem venire potuerit. Qui vero, inquit, quadraginta horarum nocturnarum una cum diurnis mentionem hic incommodo factam objiciunt; idem quoque contra Matth. iv, 2, objicunt necesse est, ubi Servator quadraginta non modo dies, sed et noctes jejunasse dicitur. Christus cum xl dies, totidemque noctes jejunus egredit, factum referens sacer scriptor noctes omittere non debuit, ex quibus tantopere commendatur Christi jejunii asperitas. Aliud quippe est xl dies duntaxat jejunare, aliud noctes diebus addere; alterum altero longe durius ac molestius, nec qui unum egisse dicitur, intelligitur egisse et aliud, nisi expressa sit ejusdem mentio. Tantum abest igitur ut nocturnarum horarum mentio sit hic [LXXXVIII] incommodo facta; quin potius necessario fieri debuerit. At quid hoc exemplum affine habeat cum jejunio xl horarum, non certe video, nec aliis quibus forte videbit. Cum quis quadraginta horas cibi expers traduxisse dicitur, satis intelligitur alteram istius temporis partem, horas esse diurnas, alteram nocturnas. Horarum ergo nocturnarum una cum diurnis non tantum incommodo, sed et ridicule omnino ac pueriliter hic injiceretur mentio.

25. Mirum in quantas ambages sese conjiciant eruditii viri, quas devitare nullo negotio potuissent. Irenæi verba legendo ac distinguendo eo modo quo superius exscriptimus, jam nihil offensionis habet ejus oratio. Nempe interposita una distinctionis notula inter τετσαράχοντα, quadraginta, et ὥρας, horas, anovet offendiculum, quod ex duabus vocibus male junctis exsurgit. Sic legerunt, distinxeruntque

Christophorus et Savilius. At, inquit Valesius, refragantur mss. codices, in quibus nulla inter ambas voces interseritur distinctionis nota. Sed manuscriptos codices diutius et accuratius versaverat vir doctissimus, ut nesciret, nullam aut parvam omnino fiduciam esse posse in iis quas plurimumque vel exhibent, vel omittunt, distinctionum notis; ut pote quas librarii, vel pro suo quisque arbitrio, vel ex imperitia, aut incogitania sepe addidere aut omisere, repugnante tum auctore, tum sensu. Si ad codd. mss. provocare fas sit, ut eos omittam quibus usi sunt Christophorus et Savilius; vetustiores iis omnibus, qui modo exstant, fuere illi quos præ oculis habebat Rufinus, dum Latinam Eusebii versionem adornabat. In iis autem occurrisse, quam diximus, distinctionis notam palam colligitur ex ejusdem interpretatione, quæ sic habet: *Quidam enim putant uno tantum die observari. debere jejunium, alii duobus, alii vero pluribus; nonnulli etiam quadraginta: ita ut horas diurnas nocturnasque computantes diem statuant. Equidem scio boni interpretis officio sæpe defuisse Rufinum; sed accuratum hic fuisse probat perfecta Græcarum vocum cum Latinis consensio.*

26. Textu vero ita distincto, sibi pariter et eorum temporum historiæ aptissime cōbarent omnia. Eam fuisse quæstionem inter Asianos et Romanos diximus, an decima quarta luna primi mensis celebrandum esset Pascha, seu jejuniis solemnibus imponendus fuisis; an vero ea proroganda essent in Dominicam proxime sequentem. Qui posterius asserebat Victor papa, in Asianos negantes excommunicationis fulmen vibraverat, aut vibrare paratus erat. Indignatus Irenæus sacris excludi tot et tantas Ecclesias, ob quæstionem quæ nihil ad fidei dogmata pertineret, a præcipiti sententia revocare pontificem nititur. Monet in primis satius esse quæstionem prudenti silentio premere, quam tanto cum tumultu agitare, ne forte una controversia pluribus aliis somitemi subministret. *Neque enim*, inquit, *de die solum*, quo jejuniis imponendus est fuisis, *controversia est, sed etiam de forma ipsa jejuniis*. Observa, quæso, non de ipso jejunio, neque etiam de ipso jejuniorum numero controversiam fuisse. Constatbat siquidem eo tempore inter Orientales et Occidentales, adeoque inter omnes istius sæculi Ecclesias, plures saltem jejunii dies Paschali festo præmittendos esse: alioquin tanta de eorum fine contentio inter Ecclesias esse non potuisset, si unus vel alter jejunii dies sufficeret; nec adeo indecorum visum fuisse, ut iisdem diebus alii jejunii vacarent, alii agitarent convivia; ac post dies Paschatis alii in festis et animorum remissione versa rentur, alii præscriptis jejunii se dederent⁴⁴; ut omittam, quod ex Dionysio Alexandrino, qui non plus sexaginta annis post Irenæum florebat, et Constitutionibus apostolicis⁴⁵ supra laudatis liquet,

⁴⁴ Ep. Const. Mag. apud Euseb., I. iii. De Vit.

⁴⁵ C. 18.

totos sex majoris hebdomadæ dies non modo jejunio, sed rigidiori cæteris abstinentiæ dicatos fuisse: ne dicam etiam Origenis ⁴⁴ Irenæo fere æqualis ætate, habitos jam *Quadragesimæ dies jejuniis* consecratos. Et quamvis de numero Jejuniorum antepaschalium nondum sub sacerduli secundi fine apud omnes constaret, nec adeo etiam Socratis ⁴⁵ et Sozomeni ⁴⁶ ævo constiterit, quin apud quosdam minor, apud alios major extiterit; nullam tamen iis temporibus motam ea de re controversiam legitimus. Certum est itaque eam, de qua hic loquitur Irenæus, controversiam, ne minimum quidem spectasse vel ad ipsum jejunium, quasi servandum aliqui negassent; vel ad Jejuniorum numerum (quæ tamen plurimorum falsissima sententia est), quasi aliqui unico die sibi simpliciter jejunandum esse existimassent, alii duobus duntaxat, alii pluribus, alii quadraginta. Hæc in questionem nunquam eo tempore vocata. Longe minus disceptari potuit de Jejunio quod vocant ὑπερέσεως, seu *superpositionis* (ad quod Irenæi verba perperam detorquent Valesius et Græbius), quod qui servarent, ne vespera quidem cibum caperent, sed penitus abstinerent, sive una, sive pluribus diebus, usque ad terminum Jejunii, Paschale scilicet manu, quod a galli cantu incipit. Ea enim Jejunii species, ut a veteribus commendata, et a piis pluribus servata; nulla tamen ecclesiastica lege, aut consuetudine, quæ vim legis haberet, sancta fuit; sed uniuscujusque arbitrio ac pietati, ut par erat, permissa; adeo ut absurdum sit, pace virorum doctissimorum dixerim, controversiam ea de re inter Ecclesiæ sumere.

27. Sed quid nodus in scirpo quæritur, cum asseveret Irenæus controversiam fuisse, περὶ τοῦ εἰδούς αὐτοῦ τῆς νηστείας, de ipsa forma Jejunii, id est de specie, modo atque ratione Jejunii; quo pacto, quove ritu servandum esset Jejunium? Quis, inquis, iususce controversiae status? Paulo post aperit Irenæus ipse. Nempe, quamvis fidèles omnes plurimi diebus ante Pascha jejunium observarent, non una tamen apud omnes observandi ratio fuit. Kalendas autem mèn ποικίλα τῶν ἐπιτηρούντων, οὐ νῦν ἐφ' ἡμῶν γεγονοῦται, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρότερον ἐπὶ τῶν πρὸ διημῶν, τῶν παρὰ τὸ ἀκριβὲς, ὡς εἰκὸς, κρατούντων, τὴν καθ' ἀπλότητα, καὶ ιδιωτισμὸν συνήθειαν εἰς τὸ μετέπειτα πειραιηστῶν. Quæ quidem verba paululum intricata, sic Latine reddenda puto. Atque hæc quidem inter eos, qui Jejunia observant, varietas non nostra primum ætate nata est, sed longe antea apud majores nostros ortum cepit; qui non accurate, ut verisimile est, retinenter (jejunii formam) eam, quæ ex simplicitate et imperitia ortum habuit, consuetudinem in posterum induxerunt. Vocem κρατούντων Musculus et H. Valesius male omnino reddiderunt per rerum habenis potitos, vel præsidentes. Nam, ut optime advertit Cl. Beveregius ⁴⁷, verbum κρατέω

A simpliciter positum, nunquam præsidere significat, vel dominari, nisi saltem res illa adjiciatur, cui quis dominari [LXXXIX] dicitur, ut κρατεῖν τῆς θαλάσσης, κρατεῖν τῶν θηρίων. Irenæus vero hoc in loco non de præsidentibus vel præsulibus Ecclesiæ (qui nunquam κρατούντες vocantur), sed περὶ τοῦ εἰδούς τῆς νηστείας, de forma Jejunii loquitur, quam dicit nonnullos ex simplicitate et ignorantiâ, rudiores proinde ac privatos homines, ιδιώτας, non certe ἀρχοντας, παρὰ τὸ ἀκριβὲς κρατῆσαι, non accurate observasse, vel retinuisse. Inde ergo controversia, seu multorum querela, quod multi remissiorem jejunandi formam tenentes, quam nonnullorum imperitia invexerat, ab accurate recessissent. Quænam vero accurate esset jejunandi forma, non quidem ab Irenæo ipso discere possumus, sed ex jam citatis veteribus eruere licet. Dionysius Alexandrinus in sua ad Basiliadem epistola scribit sex postremos Jejuniorum antepaschalium dies, quamvis non eodem modo ab omnibus transigerentur, a pluribus tamen sua ætate sic transmissos fuisse, ut alii totos sex impasti ducerent, alii quatuor, alii tres, alii duos. Quæ quidem piorum hominum jejunandi forma, licet in legem omnibus communem trahi non possit, ex ea tamen perspicue colligitur, eam jam obtinuisse in Ecclesia consuetudinem, ut sex illorum dierum jejunium rigidius cæteris servaretur. Epiphanius ⁴⁸ eamdem Ecclesiæ consuetudinem paulo enucleatius aperit, simulque inuuit sua ætate non recens invectam, sed C pervetustam habitam fuisse, utpote quæ alias in tota Ecclesia radices egisset. Τὴν δὲ τεσσαρακοστὴν, τὴν πρὸ τῶν ἐπτὸ δημερῶν τοῦ ἄγιου Πάσχα ὠσαύτως φυλάττειν εἰλανεν Ἐκκλησία, ἐν νηστείαις διατελοῦσατάς δὲ Κυριακὰς οὐδὲ διλα, οὗτε ἐν αὐτῇ τῇ τεσσαρακοστῇ. Τὰς δὲ ἔξ δημέρας τοῦ Πάσχα ἐν ἔηροφαγίᾳ διατελοῦσι πάντες οἱ λαοί· φημι δὲ ἀρτῳ, καὶ ἀλλ, καὶ ὄνται τότε χρώμενοι πρὸς ἐπέραν. Ἀλλὰ καὶ σπουδαιοὶ διπλᾶς, καὶ τριπλᾶς, καὶ τετραπλᾶς ὑπερτίθενται, καὶ δῆην τὴν ἐδδομάδα τινὲς ἀχρις ἀλεχτρύνων κλαγγῆς τῆς Κυριακῆς ἐπιψωσκούσης. Eam vero *Quadragesimæ* partem, quæ præcedit septem dies Paschatis, similiter observare, in Jejunis perseverando, eadem consuevit Ecclesia. Dominicis autem nullis, ne quidem in ipsa *Quadragesima*, jejunare solet. Præterea sex Paschatis dies in xerophagiis transmittunt populi omnes; hoc est, pane duntaxat, cum sale et aqua tunc sub vesperam vescentes. Sed et pietatem studiose colentes, ad biddenum, vel triduum, vel quatriduum usque Jejunia prorogant; quidam etiam totam hebdomadam aī usque sequentis Dominicæ gallicinium sine cibo transigunt. Triplicem hic Jejunii formam clare distinguit Epiphanius: alteram illius *Quadragesimæ* partis, quæ septem dics Paschatis, seu majorem hebdomadam præcedit: hæc mitior erat, utpote a xerophagiis lege libera, alteram majoris hebdomadæ, prima strictiore et xerophagiis astrictam; alte-

⁴⁴ L. viii cont. Cels., et homil. x in Levit. ⁴⁵ L. v Hist., c. 22. ⁴⁶ Lib. vii, c. 19. ⁴⁷ Cod. Cau. Eccl. prim., l. iii, c. 7, § 4. ⁴⁸ Exp. fid., § 22.

ram denique ambabus severiorem, qua bujus hebdomadæ pars, imo et tota sine cibo transmittebatur. Prima et secunda toti Ecclesiæ, populis omnibus in more posita fuit; ac proinde vim legis habuit: postrema iis duntaxat, qui præ cæteris pietatem studiose colebant; merumque consilium, non præceptum fuit. Hinc idem Epiphanius⁷⁰ majorem hebdomadam, τῆς ἡροφαγίας ἔδομάδα, *xerophagia hebdomadam* vocat. Et eapropter Aerianos merito perstringit, quod *diebus Paschatis*, quo tempore, inquit, catholici hunc cubando, castimoniam servando, precibus, vigiliis, jejuniis, aridorum ciborum usu, aliisque id genus afflictionibus corpus et animam vexare solebant; ipsi carnibus vesci, agitare convivia, et effuse lætari non erubescerent. Epiphanio consentiunt Constitutiones apostolorum⁷¹, falso quidem ita nuncupatae, Epiphanio tamen antiquiores: 'Ἐν ταῖς ἡμέραις οὖν τοῦ Πάσχα νηστεύετε, ἀρχόμενοι ἀπὸ δευτέρας μέχρι τῆς παρασκευῆς, καὶ Σαββάτου. ἐξ ἡμέρας μόνῳ χρώμενοι ἀπτω, καὶ ἀλλ, καὶ λαχάνοις, καὶ ποτῷ ὄδατι. Οἶνου δὲ καὶ κρέων ἀπέχεσθε ἐν ταύταις· ἡμέραι γάρ εἰσ πένθους, ἀλλ' οὐχ ἔστηται. In diebus igitur Paschæ jejunante, incipientes a feria secunda usque ad Parastenæ et Sabbatum, per sex dies solo utentes pane et sale, et oleribus, et aquæ potu. Abstinete autem vino et carne istis diebus: Dies enim sunt luctus, et non festi.

28. Hæc igitur accurata fuit prioribus sæculis apud maximam Ecclesiæ partem jejuniæ forma, ut prima Quadragesimæ pars jejuniæ quidem, sed paulo remissiori, posterior longe asperiori consecraretur. Si quæ proinde Irenæi ætate de jejuniæ forma controversia fuit, si quæ inter Ecclesiæ discrepantia, in eo fuisse videtur, quod quædam postremis sex Quadragesimæ diebus mollius quam par esset, ac ferret communior Ecclesiæ consuetudo, jejunnarent, nec xerophagiis vescerentur. Et idipsum est quod hic repræsentat Irenæus. Quidam enim, inquit, unico die sibi jejunandum esse, videlicet secundum accuratam jejuniæ formam, existimant; alii duobus, alii insuper pluribus; alii vero, quorum pietas major, longius progressi totos quadraginta dies in xerophagiis agunt. Omnibus autem hoc commune fuit, ut *horis diurnis* pariter ac *nocturnis* computatis, diem suum metirentur, id est dies illi quos jejuniæ deputabant, non artificiales erant; sed *naturales*, sive *civiles*, quibus nocturnæ pariter ac diurnæ continentur horæ. Quod quidem non frustra; sed prudenter omnino addidit Irenæus, ne quis sibi siugerecet jejunnantes illos, dum quidem sol luceret, tenui cibo usos fuisse, noctu vero laetioribus epulis, more *Judæorum*, indulsisse. Porro verissima hæc omnia, et cum veteribus monumentis apprime consentanea. Nam concilium Laodicænum, can. 50, statuit, Δεῖν πᾶσαν τὴν Τεσσαρακοστὴν νηστεύειν ἡροφαγοῦντας, Oportere totam Quadræ-

A gesimam jejunare aridis cibis vescentes. Ex quo palam fit quarumdam Ecclesiæ consuetudinem fuisse non modo per sex postremos, sed et per totos quadraginta dies aridis cibis vesci. Aliunde vero testatum facit Socrates⁷², fideles ante-paschalia jejunia servantes, non in numero dierum duntaxat, verum etiam in ciborum abstinencia inter se discrepasse. Nam alii quidem, inquit, ab animatis penitus abstinent; alii ex animantibus pisces solos comedunt. Nonnulli cum piscibus etiam avibus vescuntur; ex aquis, ut est apud Moysen⁷³, eas quoque conditas esse affirmantes. Quidam ab omni arborum fructu et ab ovis abstinent. Quidam solo vescuntur pane; alii ne hoc quidem utuntur. Nonnulli usque ad horam nonnam jejunantes, quovis posthac ciborum genere utuntur absque discrimine. Alii alia ratione jejunant, etc. Quibus maxime illustrantur Irenæi verba, et confirmantur quæ jam diximus, quosdam videlicet ab accurata jejuniæ forma sic recessisse, ut alii unice die, alii duobus duntaxat, etc., eo quo par erat modo, aridis cibis vescentes jejunarent.

B 29. Monet autem Victorem papam Irenæus, istos omnes pacem semper inter se coluisse. Et nos, inquit, eam retinemus; sicque discrepans jejuniæ ratio concordiam fidei commendat. Unde concludere in [XC] promptu erat, quod si iis qui præscriptam ab Ecclesiæ Romana jejunandi formam non tenebant, lis nulla movebatur; neque etiam moveri debebat iis, qui cum ea de Paschatis die disseuntiebant; quia ultrumque ad disciplinam, quæ pro locis et temporibus varia esse potest; neutrum ad fidem, quæ eadem et inconcussa manebat in omnibus Ecclesiæ, spectabat. Maximi ponderis esse argumenta hæc omnia, Irenæique pietate, prudentia et eruditione dignissima, nemo negaverit. Tantum apud Victorem valuisse, ut his virtus nimium præcipitem gradum revocaverit, Ecclesiæque Orientalibus pacem restituerit, ex eo colligitur, quod Firmilianus⁷⁴ sexaginta circiter post hæc annis scripsérat, inter diversas Romanæ Ecclesiæ aliarumque regionum consuetudines, illæsam semper constituisse catholicæ Ecclesiæ pacem et unitatem. Sed disertis verbis asserit Anatolius⁷⁵, qui annis plus minus xx post Firmilianum scribēbat, Irenæo sequestro pacis et conciliatore, sic compositas adversantium controversias, ut unicuique avitos mores retinere tutum fuerit et liberum. Et revera, quamvis ab ea, quam a majoribus acceperant, celebrandi Paschatis ratione non discesserint Orientales, vexatos tamen deinceps a Victoris successoribus non legimus: donec concilii Nicæni decreto sancta Romanæ Ecclesiæ consuetudo, communī omnium aliarum gentium consensu recepta et probata fuerit. Hæc proinde Irenæi laus fuit, quod dissidentes Ecclesiæ, moxque fractis fœderibus sacris discindendas, reconciliaverit; inde apud utrasque nunquam satis pro merito

⁷⁰ Hær. lxx, § 42, et hær. lxxv, §. 3. ⁷¹ L. v, c. 48. ⁷² L. y Hist., c. 22. ⁷³ Gen. 1, 20, 21. ⁷⁴ Apud Cyprianum, ep. 73, edit. Oxon. ⁷⁵ Ap. Bucher., p. 445.

commendandus, quod schismatis malum utrisque A a se diu conquisita reperire non potuerit. Eorum fragmentum a se repertum fuisse affirmat Baronius in notis ad Martyrologium Romanum, et in *Annal. eccles.* ad annum 205, n. 28, idem forte quod e veteri codice Lugdunensi eratum descriptis Severtius laudatus: quam enim Irenæi mortis historiam narrat Baronius, ad Severtianam satis accedit. Sed Acta ipsa, quæ sublata una pagina mutila nactus fuerat Em. cardinalis, integra invenit doctissimus noster D. Theodericus Ruinart, in cod. ms. archicœnobii Cisterciensis; verum cum ad Irenæi ætatem accedere non videantur, ea proferre operæ pretium non duxit. Ut ut est de actis, quæ ex veteribus monumentis testimonia depropnsimus, palam faciunt jam saltem a quinto sæculo eam in omnes gentes manasse sententiam, Irenæum martyrio vitam finisse.

B

31. Sed ecce, nuperus scriptor Dodwellus⁷⁰ aduersus receptionem hactenus et traditam a tot veteribus sententiam insurgit, et ex Irenæi capite martyrii lauream avellere nititur. Mirum si martyrum multitudini a teneris unguiculis infensissimus, Galliarum sideri pepercisset. At, quibus argumentis Lugdunensem episcopum ex albo martyrum expungit? His videlicet, quibus plus æquo delectatur, vanis insinuatisque conjecturis, ac negantibus argumentis; quæ si quid hic valeant, nihil in tota antiquitate ecclesiastica adeo certum erit, quin audaculorum manibus facile concutatur. Ac primo quidem eos confutat, qui putant eo anno trucidatum Irenæum, quo Albinum prælio ad urbem Lugdunensem commisso superavit Severus; capta nimirum codem impetu urbe, et in cives ejus, præsertim Christianos, cæde edita immanissima. Annus is erat Christi 197, Severi 5. Sed si excipias auctorem *Actorum S. Irenæi*, quorum dubia omnino fides, paucissimi sunt qui ita sentiant. Eo siquidem anno, teste Hieronymo in *Chronico*, tum primum emergebat, aut saltem invalescebat Paschalis inter Victorem, papam et Asianos controversia, quæ deinceps Irenæo conciliatore composita est. Ultero igitur concedunt eruditæ, episcopum Lugdunensem tandem vitam prorogasse, donec veniens persecutio, ut loquitur Gregorius Turonensis, ea nimirum quam quinquennio post suscitavit Severus, pastorem cum maxima gregis parte demessuerit. Quo anno martyrii coronam adepti fuerint, non liquet; noui nisi post annum 202 adipisci potuisse constat, nec [XCI] improbabilis Ruynaldi⁷¹ conjectura, differendam esse usque ad annum 208, quo Severus Gallis peragrat in Majorem Britanniam profectus est. Hæc ne leviter quidem attingit Dodwellus; in quo nec auctores primæ sententiae valde premunt ea quæ profert in eos argumenta.

D

⁷⁰ Lib. i list. Franc., § 27. ⁷¹ De Lugd. archiep., p. 1, num. 3, § 2. ⁷² Not. in cap. 12 *Vitæ Iren.*
⁷³ T. VIII, pag. 22, 23. ⁷⁴ In cap. lxiv Isa., tom. III nov. edit. ⁷⁵ Respons. ad Quæst. 415 ad Orthod.
⁷⁶ P. 629, 632. ⁷⁷ 22 Aug. ⁷⁸ Biblioth. Cas., p. 208, Lambec., tom. VIII. ⁷⁹ Act. Mart. sinc. et sel., p. 706. ⁸⁰ L. xi, ep. 56, ad Æther. Lugd. episc. tom. II nov. edit. ⁸¹ Dissert. 5, in Iren., § 31 et seqq., Theoph. Rayn., tom. VIII, p. 57.

32. « At, inquit, tanta cum fuerit martyrum apud veteres auctoritas, ut martyrum nunquam sine martyrii encomio mentionem faciendam existimarent; quid est quod Irenæum nemo e veteribus, etiam ubi testis adducitur, etiam ubi cum aliis testibus martyribus junctus legitur, martyrem tamen appellavit? » Id confidentius asserit Dodwellus. An e veterum catalogo expunget Hieronymum, auctorem *Quæstionum et Responsionum ad Orthodoxos*, et Gregorium Turonensem? Atqui illi disertis verbis Irenæum martyrem appellant, ac priores quidem duo ubi testem adducunt. Eorum quidem vel fidem elevare, vel testimonium infirmare nititur, sed vanis cavillationibus, quas postea discutiemus. His adjungandi vetustissimi Martyrologiorum et Kalendariorum scriptores⁵⁹, qui Irenæum in martyrum fastos constantissime retulerunt; idque non propria auctoritate, non sutilibus conjecturis, aut temere divinando, sed ex veteribus Ecclesiarum monumentis quæ consulebant, et præ oculis habebant. Ilos si fabulatores iterum appellet Dodwellus, meminerit, iis verbis ejusmodi criminationes dudum exceperisse doctissimum nostrum ac piæ memorie D. Theodoricum Ruinart, ut ad incitas redactus desperatam causam tueri hactenus non potuerit. « Etsi enim, inquit ille, ejusmodi libros ab omni penitus mendo immunes esse affirmare nemo possit (hæc quippe est singularis sanctorum codicum prærogativa), non tamen hinc inferre licet, eos mala fide, aut temere, aut leviter conscriptos fuisse; imo vero certum est *Martyrologia a viris gravibus*, ex antiquioribus monumentis, et peculiarium Ecclesiarum Kalendariis collecta fuisse: quæ cum ab episcopis approbata fuissent, publice in ecclesiasticis conventibus lecta fuerunt; ut si omnium sanctorum festivitates celebrari non possent, eorum saltem aliqua commemoration fieret, tum in tesseram communionis, quæ inter Ecclesias catholicas haberi debet; tum ut ea ratione aliquis saltem cultus exteris martyribus exhiberetur. Cæterum falso conficias martyrum historias igni tradi jubent Trullani concilii Patres can. 63, velantque ne in Ecclesia legantur; eos autem qui eos admitterent, anathemati subjiciunt. » Quod ostendit quanta cautione ac religiose nomen alicujus a majoribus nostris in album martyrum referretur, nec cuivis ita referre pro libito licuisse. Editus est ea de re canon secundus concilii i Carthaginensis sub Grato, tempore Julii papæ. Nec latet quempiam, Lucillam factiosam illam feiniram, quæ schismati Donatistarum initium præbuit, quod homini cuidam mortuo, *etsi martyri, sed nequum vindicato*⁶⁰, aliquos honores exhibuisset, ab Ecclesiæ ministris *corruptam* fuisse. Adeo certum est, ut alia multa, quæ proferri possent, argumenta prætermittam, sollicitos semper fuisse Ecclesiarum rectores, ne quis temere martyrum numero ascriberetur.

33. Verum ut ad Tertullianum, Eusebium, Epi-

phanium, Theodoretum, et alios quos in causæ sua defensionem citat Dodwellus, pedem referamus; illi quidem Irenæum nusquam appellant martyrem; sed nihil aliud ad summum ex eorum silentio colligi potest, nisi quod ad eorum notitiam *Acta martyrii* non pervenerint, aut martyrem fuisse nescierint. Ex eo vero quod ad Tertulliani, Eusebii, Epiphani et aliorum quorundam Orientalium scriptorum notitiam martyris alicujus Occidentalis *Acta* non pervenerint, martyrem fuisse confidenter negare a ratione prorsus alienum videtur. Ut enim sic inferri jure possit, supponatur necesse est martyres omnes Occidentales iis apprime cognitos fuisse nec ullam eos latere potuisse martyrii historiam; quod quam absurdum sit, nemo non videt. Et si quidem B iis in regionibus, vel non procul ab iis passus fuisse Irenæus, in quibus vitam egere scriptores laudati, quidpiam ponderis habere posset argumentum ab eorum silentio repetitum. Sed quod martyrem fuisse nescierunt episcopum, qui in remotissimis Occidentis partibus, et in Ecclesia nascente, nequum magni nominis, aut longe lateque diffusa, sanguinem fuderit, non est quod adeo mirum. Certe martyres fuisse Saturninum Tolosanum, Dionysium Parisinum episcopum, cum sociis Rustico et Eleutherio, Patroclum Trecensem, Fructuosum Tarracensem, et alios complures, qui varias Occidentis partes sanguine suo purpurarunt, adeo constat ut ne ii quidem inficias ierint quos acrius exagitat martyrum numerum contrahendi prurigo. Illorum autem mentionem frustra requiras apud Eusebium, Epiphanium, Theodoretum et alios rerum Orientalium scriptores. Sed ut causæ jugulum proprius adhuc petam, Eusebius⁶¹, cuius silentium adeo urget Dodwellus, Hippolyti non semel meminit, catalogum ejus operum texit, episcopum fuisse dicit; martyrem nuspam. Martyrio tamen vitam finisse certissimum esse debet vel ipsi Dodwello; nam in iis ipsis quæ profert Theodoreti⁶², aduersus Irenæi martyrium locis, martyr appellatur. Appellatur et ab Hieronymo non semel⁶³. Quid jam respondere posset Dodwellus, si quis martyrem fuisse Hippolytum negans, verba ejus in ipsum retorquens diceret: non id procul dubio taciturnum Eusebium, si vere nosset; nec ignoraturum, si qua roperisset illius martyrii monumenta, in sua martyrum collectione iuferenda? Nihil aliud, si saperet, respondendum occurreret, nisi istud: Eusebium quidem non nosse Hippolytum martyrem fuisse, nec reperisse illius martyrii monumenta; ipsis tamen silentium præponderare nec posse, nec debere disertis aliorum veterum testimoniis, qui martyrem fuisse asseverant. Boni ergo consultat, si eadem reponentes contendamus, diserta Hieronymi, Eusebii supparis, Epiphanio coævi, Theodoreto et Cyrillo Alexandrino antiquioris; auctoris *Quæstionum et Responsionum ad Orthodoxos*, qui ad posteriorum

⁵⁹ *Act. Mart. sinc. et sel. Præf.*, § 3 fin. ⁶⁰ *Optat.*, lib. 1. ⁶¹ Lib. vi, cap. 20, 22. ⁶² *Dial. 1, 2, 3.*

⁶³ *Hier. Prol. in Matth. et Ep. 11, al. 125, tom. II nov. edit.*

ætatem accessit: *Gregorii Turonensis*, aliorumque rerum Occidentalium scriptorum testimonia, longe majoris esse ponderis, *Eusebii cæterorumque Orientalium silentio*. Certe si regula est omnium gentium consensione firmata, in rebus historicis patrios testes præ exteris audiendos esse; tum potissimum, aut nusquam valere debet, cum illi loquuntur, isti tacent. Ecquis enim sobrius sibi persuadeat, historica regionis alicujus monumenta, exteris notiora esse posse, quam incolis ipsis? An ferret vir clariss. Italum qui tantam sibi rerum Britannicarum scientiam [XCII] arrogaret, quantum Angli ipsi; vel contendenter hos aliis non instructos esse monumentis, in iis quæ ad rerum Antiquarum historiam attinent, quam Italos?

34. Argumenti vim sensit. *Dodwellus*; ne tamen vicius succumberet, auctoris *Quæstionum ad Orthodoxos*, *Hieronymi et Gregorii Turonensis* testimoniorum fidem infirmare nititur. *Certum est*, ait, *auctorem Quæstionum ad Orthodoxos*, *quicunque tandem is fuerit, recepti in imperio Christianismi temporibus esse juniores*; *ut proinde in causis historicis, etiam quarti quinque sæculi, non sit, nisi interposito genuinorum auctorum testimonio, tuto audiendus*. Egregiam certe responsione! quæ id habet commodi, ut molestam veterum quorumlibet, si de trium priorum sæculorum rebus testimonium ferant, auctoritatem ab imis fundamentis facile succutiat. Ergone ii duntaxat tuto audiendi, qui recepti in imperio Christianismi temporibus aut antiquiores, aut saltem æquales exstitere; et alii omnes quarti desinentis, vel quinti sæculi auctores rejiciendi? Si ita sit, cur in cause sua patrocinium adducit *Dodwellus Epiphanius*, *Theodoretum*, *Augustinum* et *Cyrillum Alexandrinum*? Omnes quippe recepti in Imperio Christianismi temporibus juniores fuerunt. Quas alii imponere vult leges; adeo sensui communi adversantur, ut ne ipse quidem jugum ferre possit. Si quidem auctor sæculi quinti, scriptoribus quarti negantibus, quidpiam affirmaret; ille, fateor, tuto audiendus non esset; sed si ille tuto audiendus non sit, dum his tacentibus aliquid affirmat, quod alii ante et post eum affirmarunt, et ji quidem quibus perspecta et explorata magis esse debuerunt rei monumenta, antiquandæ sunt communes historiæ leges.

35. Nec felicius *Dodwello* cedunt ii, quibus *Hieronymum* concutere molitur, conatus. *Vereor*, ait, *ne quod apud eum de martyrio Irenæi legitur, e margine (quod sæpe evenire solet) a studioso aliquo recentiore notatum, in textum irrepserit*. Sic sagacissimi viri in salebra nunquam hærent. Si quid apud auctores molestum occurrat, quod facile detorqueri non possit; in cæteris fidentiori, hic timidiior animo, verentur ne e margine in textum irrepserit. Sed quis hic peritescendi locus? Ecce enim, in omnibus cum editis, tum mss. codd. *Hieronymus* in cap. LXIV *Isaiae*, *Irenæum* diserte appellat *episcopum et martyrem*; hæc ne minimum quidem

A repugnant antecedentibus et consequentibus, sensum non perturbant, nec orationis seriem abrum-punt; certissima textus sinceri nec interpoali argumenta. Veretur tamen *Dodwellus* ne verba hæc, *Et martyr*, e margine in textum irrepserint: imo parum abest quin excusso metu fidenter pronuntiet, adeo hæc non scripsisse *Hieronymum*, ut ne quidem scribere potuerit. Cur ita? Quia si martyrem *Irenæum* nosset *Hieronymus*, cur, queso, nullam habemus in Catalogo, ubi exspectanda erat, martyrii vel levissimam mentionem? Cur aliis, quoties testem adducit, ornat encomiis, prætermisso illo martyrii omnium dignissimo? Hoc *Dodwelli* argumentum, quod in ipsum auctoris caput facile retrorsit alius quispiam *Dodwelliano* more pavidus. *Vereor*, inquiet ille, ut *Irenæi* martyrium e Catalogi textu librario-rum negligentia, quod sæpe evenire solet, exciderit; sunt enim alia quæ merito faciant ut suspi-cemur verba illa et *martyr*, adeo non omisso *Hie-ronymum*, ut ne quidem omittere potuerit. Ecquis sibi persuadeat eum, cui martyrem suisse *Irenæum* certissime constitisse patet ex *Commentariis in Isaiam*, nullam in Catalogo, ubi exspectanda erat, martyrii vel levissimam fecisse mentionem? etc. Pares utrinque timendi rationes cum sint, vel me-tum suum inanem, vel alterius gravem esse fateatur *Dodwellus* necesse est. Certe *Hippolytum martyrem* suisse, et ab *Hieronymo* martyrem agnatum et ap-pellatum suisse, negare nec potest, nec audet. *Hie-ronymus* tamen, qui in sua ad *Damasum* epistola scripta ante annum 384, ut probat eruditus *Martia-næus* noster in suis in tomum II *Hieronymianæ* editionis *Prolegomenis*, dudum antequam *Catalogus* ederetur, *Hippolytum martyrem* appellaverat, ap-pellavit et postea cum in *Matthæum* præfaretur; nullam in Catalogo, ubi exspectanda erat, martyrii vel levissimam injicit mentionem. An ergo hinc in-ferre liceat, id quod de *Hippolyti* martyrio legitur in citata ad *Damasum* epistola, tum in *Prologo in Matthæum*, e margine in textum irrepisse, hæcque adeo non scripsisse *Hieronymum*, ut ne quidem scribere potuerit? *Inferat* *Dodwellus*, si lubet, sed alius nemo. Scripta quæ ab illustribus viris in-lucem emissæ suisent, accurate recensere *Hie-ronymo* animus erat, sed non eorum gesta. Nihil proinde ex silentio Catalogi contra *Irenæi* martyrium colligi potest, quod non et contra *Hippolyti* martyrium meliori jure colligatur. Sed etsi martyrium *Irenæi*, dum Catalogum scriberet *Hieronymus*, prudens omiserit, vel tunc nescierit; dispen-dium resarcivit jam forte doctior factus, cum lectis martyrii monumentis, *Isaiae* prophetiam exposuit. Quos enim in eam edidit commentarios, viginti cir-eiter annis post scriptum Catalogum editi sunt. Hic quippe scriptus est, si *Hieronymo* ipsi credimus, anno *Theodosii* principis decimo quarto, Christi 392, illi vero annis triginta postquam *Constantinopolis* apud virum eloquentissimum *Gregorium Nazianzenum*, tunc ejusdem urbis episcopum, sanctarum;

B

C

D

Scripturarum studiis eruditus fuisset; ac proinde circiter annum Christi 410. Nam Gregorius Nazianenus Constantinopolitanam regebat Ecclesiam anno 389 et 387.

36. Postremus e tribus Irenæi martyrii testibus a Dodwello exagitatis superest Gregorius Turonensis; cui, quia cæteris eo molestior videtur, quo trita de verbis e margine in textum temere conjectis fabula decantari hic non potest, ut auctoritatem omnem ac fidem deroget suam omnem conjectarem industriam confert. Contendit Gregorium Turonensem ita Irenæum martyrem credidisse, ut non alia quam Lugdunensium Viennensiumque persecutione, qua coronatus est Pothinus, et illum quoque coronatum crediderit. Unde vero tam immanem errorem hauserit Gregorius, a Dodwello si quæras; respondebit, ex eodem fonte hausisse, ex quo imperite e Latinis Eusebii Rusiniani verbis numerum **XLVIII** martyrum, quos persecutio Lugdunensis cœlo transmisericit, collegerunt recentiores martyrologi; conjectis temere in censum quæcunque occurribant in Viennensium Lugdunensiisque epistolis, nominibus. Qua quidem teneritate factum est, ait, ut Zacharias presbyter in martyrum numerum relatus sit. Πρεσβύτην nempe Ζαχαρίαν, presbyterum Zachariam verterat Rusinus, non animadvertisens de Zacharia Joannis Baptiste [XCIII] patre, non de alio nescio quo, qui martyr fuerit, Zacharia presbytero locutos Viennenses atque Lugdunenses. Simili errore, addit Dodwellus, Irenæum martyribus accensuit Gregorius, quod in eadem persecutionis historia Irenæi mentionem reperisset in epistola martyrum ad Eleutherum. Erant enim præterea in eadem epistola, quæ a lectoribus, quales illi erant impostores, parum attentis possent in eam sententiam intelligi. Irenæum martyres ἀδελφὸν καὶ κοινωνὸν appellant. Proclive erat ut eam κοινωνίαν de tolerandis, Christi causa, passionibus intelligerent, qui novos eruendi martyres quaslibet occasiones avide captarent. Et quamvis sanguinem pro Christo non fuderit Irenæus, ea tamen παθημάτων κοινωνία, passionum communio, sufficere potuit ad titulum martyrii, quo sensu vocem illam intelligebant illius ævi veteres. Sic omnino Dodwellus, semper sibi similis, ingentemque, quo catholicæ gloriatur Ecclesia, martyrum numerum arietare frivolis conjecturis studens; licet eam ob rem sic a Ruinario nostro dudum exceptus fuerit, ut primo congressu fractus virtusque cesserit.

37. Ille vero plura hic supponit, quæ cum recta ratione e diametro pugnant. Ac primo quidem inane commentum est, quod asserit, numerum **XLVIII** martyrum e Latinis Eusebii Rusiniani collectum a recentioribus, ut vocat, martyrologis fuisse. Qui enim ii ex Rusiniana Eusebii interpretatione eum numerum colligere potuerunt, cuius nec voia, nec vestigium ibidem appareat? Paulo

A liberior sit Rusiniana interpretatio; alia tamen Lugdunensium martyrum nomina, aliumve numerum non exhibet, quam Christophorsoniana, Vale-siana et aliae. Ex illa proinde, quascunque rationes ducat Dodwellus, aut alius quivis, geminato etiam numero, aut temere conjectis in censum quæcunque occurrint nominibus, **XLVIII** nunquam eruet. Hallucinatus quidem Rusinus Zachariam, Joannis Baptiste patrem, presbyterum Christiaum perpetram arbitratus est; sed hunc martyrem fuisse ne verbo quidem dixit. Qui ergo designato Zachariæ presbyteri supplicio securi percussum asserunt, et **XLVII** Lugdunensibus martyribus adjungunt, Gregorius Turonensis, Ado, Notkerus, et alii; necessæ est et Zachariæ illius, quem presbyterum nuncupant, martyrium, et **XLVII** sacerdotum nomina ac numerum aliunde collegerint, quam ex Rusiniana Lugdunensium et Viennensium epistolarum interpretatione. B Unde vero, nisi ex ipsis epistolis, quarum non Eusebiana modo fragmenta, sed et integra exemplaria legerant? In iis quippe accurate recensita fuisse et martyrum nomina, et varia quibus interiere suppliciorum genera certum est ex Eusebio. Quid opus est, inquit, expressum in supra-dicta epistola catalogum martyrum hic recensere, quorum alii securi percussi, alii feris objecti, alii in carcere exanimati sunt? Atqui laudati auctores non tantum martyrum catalogum recensent, sed etiam qui securi percussi, qui feris objecti, qui in carcere exanimati sunt, accurate distinguunt, et eodem prorsus modo et ordine, atque epistolas fecisse narrat Eusebius. Ut vel cæcis ipsis hinc appareat, ex eo solo fonte, non ex Rusino, apud quem ea frustra requiras, manare potuisse quæ de martyrum nominibus et suppliciis referunt illi.

38. Graviter quidem in iis omnibus offendit Dodwellus; sed longe gravius in eo quod confidenter asseverat, Gregorium Turonensem non alia quam Lugdunensium illa Viennensiumque persecutione, qua coronatus est Pothinus, et nostrum quoque coronatum credidisse Irenæum. Si Gregorium usquam legerit, caligintibus oculis legerit. Is enim eam persecutionem quæ Pothinum absumpsit, ab ea qua coronatus est Irenæus, clarius secernere non poterat. D In Galliis, ait⁹³, multi pro Christi nomine sunt per martyrium gemmis cœlestibus coronati; quorum passionum historia apud nos fideliter usque hodie retinentur. Ex quibus et ille primus Lugdunensis Ecclesie Photinus (sic scribit) episcopus fuit, qui plenus dierum diversis affectus suppliciis, pro Christi nomine passus est. Beatissimus vero Irenæus hujus successor martyris, qui a beato Polycarpo ad hanc urbem directus est, admirabili virtute emitui; qui in modici temporis spatio, prædicatione sua maxime in integro civitatem reddidit Christianam. Sed veniente persecutione talia ibidem diabolus bella per tyrannum exercuit, et tanta ibi multitudo Chri-

⁹³ Lib. i Hist. Fr., c. 26, 27. edit.

rianorum ob confessionem Dominici nominis est jugulata, ut per platens flumina currerent de sanguine Christiano; quorum nec numerum, nec nomina colligere potuimus. Dominus enim eos in libro vita conscripsit. Beatum Irenæum diversis in sua carnis presentia paenit affectum, Christo Domino per martyrium dedicavit. Nec eo loci duntaxat ita loquitur Gregorius, sed et alibi, semper sibi constans, post recensita **XLVIII** martyrum nomina, et supplicia postremuque omnium memoratum Pothinum, paucis interjectis de eorum reliquiis et sepultura, subjungit ^{**}: *Igitur martyrio consummatus glorioe Photinus, qui Lugdunensi praesuit urbi sacerdos, per certaminis nobilis meritum invectus est coro. Cui et merito et sanctitate condignus Irenæus successerat episcopus, per martyrium et ipse finitus.* Clarissima hæc, nec Dodwelli conjecturarum nebulis usquam obscuranda. In ea persecutione, qua multi in Gallia pro Christi nomine sunt per martyrium coronati, Lugdunensis episcopus Photinus passus est. Beatissimum vero Irenæum hujus successorem martyris factum suis tradit Gregorius. Qui igitur credere potuit eadem persecutione, quæ si Lugduni multis dies, non certe menses effebuit, coronatum utrumque suis? Nisi forte singat Dodwellus, eam suis Gregorii sententiam, Irenæum paucis admodum diebus Lugdunensem Ecclesiam rexisse. At ita sentire non potuit Gregorius, qui Irenæum asserit tam naviter pastorali functum officio, ut in modici temporis spatio, prædicatione sua in integro civitatem reddiderit Christianam? Tantum igitur temporis spatium Pothino supersilem suis Irenæum existimavit, quantum saltem necessarium erat ut illata per primam persecutionem Ecclesiæ Lugdunensi dispendia resarciret. Dum vero hæc ageret Irenæus, veniens persecutio, addit Gregorius, quæ tot et tantorum martyrum sanguine Lugduni plateas inundavit, ut nec nomina, nec numerus colligi potuerit, sanctissimum occupat episcopum, ac Christo Domino per martyrium dedicat. An clarius exprimi et designari potuisse nova persecutio, a priori et tempore et circumstantiis procul diversa? In priori tantam multitudinem Christianorum ob confessionem Dominici nominis Lugduni jugulatam esse, ut per plateas flumina currerent de sanguine Christiano, nullibi legitimus; sed nec scribere unquam potuit Gregorius, se nec numerum, nec nomina martyrum, qui in priori passi sunt Lugduni, colligere potuisse; qui alibi et numeruni [XCV] et nomina tam accurate collegit, ut recensat, et quo quisque supplicii genere affectus sit referre non omittat. Hæc Dodwello legenda erant, aut si quæ fides, dissimulanda non fuerant. Id si fecisset, nunquam certe commisisset, ut scripsisset, proclive Gregorio Turonensi suis Irenæum inter martyres Lugdunenses recensere, quod in eadem persecutionis historia Irenæi mentionem

A reperisset in epistola martyrum ad Eleutherum; et quidem eo magis, quo Irenæum martyres ἀδελφὸν et κονγρένον appellant. Itane, quæso, plumbeus et hebes exstiterit Gregorius, ut in Lugdunensium et Viennensium martyrum historiis, quas apud suam cæterasque Gallicanas Ecclesias fideliter usque hodie retineri dicit; et in iis tum cleri, tum Lugdunensium et Viennensium martyrum epistolis, quas legisse cum satetur Dodwellus, ea distinguere non potuerit, quæ vel Londinensis bajulorum ant nautarum stupidissimus quisque nunquam permisceret? Ecce, martyres in sua ad Eleutherum epistola scribunt Irenæum Romam se mittere, qui litteras eorum perferat; hunc profecturum pontifici commendant, debitisque ornant encomiis; hunc fratrem laborumque consortem vocant, quem Christianum et presbyterum esse, martyresque in carcere detentos consilio, monitis, eleemosynis, pro virili sua, non certe citra capituli discrimen, sublevasse, constabat; et Gregorius imprudens hinc arrepta turpissimæ hallucinationis occasione, eum ipsum quem itineri sese committentem, aut mox commissarum legebat, inter illos recensuerit, qui in ea persecutione, quæ delegationi ansam præbuit, vitam pro Christo profuderint? Quis credat?

B 39. Sed, inquit Dodwellus, descripto Irenæi martyrio statim addit Gregorius: *Post hunc et quadraginta octo martyres passi sunt, ex quibus primum suis legitimus Vettium Epagatum.* Constat autem illos **XLVIII** martyres, quorum primum fuerit Vettius Epagatus, non in alia persecutione passos suis, quam illa Lugdunensium Viennensiumque, qua coronatus est Pothinus. Si ergo post Irenæum passos suis crediderit Gregorius, illum in eadem persecutione coronatum suis existimaverit necesse est. Ita quidem scriptum legi in hodierno Gregorii textu non diffiteor. Sed fidenter hic evasit Dodwellus. Quin hic contigisse vereatur, quod supra Hieronymiano textui accidisse inanis suadebat timor; ne videlicet mox citata verba e margine (quod sæpe evenire solet) a studiose aliquo recentiore e libro *De gloria martyrum* collecta, in textum, sed incommodo loco irreperserint, vel ab imperito aliquo aut festinante scriba loco perperam mota, in capitulis finem male translata fuerint? Quin addat, esse alioqui alia quæ merito faciant ut suspicemur, verba illa adeo non scripsisse Gregorium, ut ne quidem scribere potuerit? Fortasse non abs re veritus, suspicatusve fuisse. Quomodo enim fieri potuit, ut is qui Lugdunensium ac Viennensium Martyrum passionum historias in ipsis fontibus legerat, et apud Gallos fideliter ad suam usque ætatem retineri dicit; qui Irenæum Pothino, quem **XLVIII** martyribus alibi annumerat, successisse scribit, dunque post eum, et in alia longe diversa persecutione martyrium subiisse diserte asserit; sui

** Greg. Tur., l. 1 De glor. mart., c. 49, 50, p. 779, 780.

Ipsius eo usque oblitum fuisse, ut ipsos *XLVIII* martyres, e quorum numero Pothinus Irenæi decessor erat, post hunc coronatos esse velit? Hoc recte rationi tam immaniter adversatur, ut gravissimo, qualis erat Gregorius, scriptori tribui nullo medo possit. Certe male interpolatum fuisse textum legitima, si quæ unquam, suspicio est, dum ea apud auctorem aliquem leguntur, quæ ab ejus sententia aliunde nota abhorrent, clarissimisque ac perspicuis ejusdem verbis aperte repugnant; quod hic occurrit. Quisquis enim æquus rerum æstimator, sepositis tantisper omnibus præjudicis, posteriora hæc capitum 27 (nov. edit.) verba, *Post hunc et quadraginta octo martyres*, etc., cum prioribus, et iis quæ lib. i *De gloria mart.*, cap. 49 et 50, leguntur, conserne voluerit, nulla ratione conciliare poterit. Haud sernenda proinde eorum conjectura, qui ea quæ de posterioribus istis martyribus apud Gregorium leguntur, perperam translata esse censentes, jungenda esse opinantur cum iis quæ initio capitum scribuntur de Pothino, in hunc modum: *Ex quibus et ille primus Lugdunensis Ecclesiæ Phocinus episcopus* fuit, qui plenus dierum, diversis affectus suppliciis, pro Christi nomine passus est. *Post hunc et quadraginta octo martyres* passi sunt, *ex quibus primum fuisse legimus Vettium Epagatum. Beatissimus vero Irenæus* hujus successor martyris, etc. Sic conjicit is qui novam Leonis Magui operum editionem adornavit vir clarissimus; at quod idem resecandum vellet totum capitum finem, ab his verbis, *Beatissimus vero Irenæus*, etc., eo quod totum ipsum caput in mss. quibusdam codicibus desit; in ejus sententiam concedere non possum. Ne tamen actum agam, legat is quem ea de re scrupulus in-

A cesserit, Præfationem novæ Gregorii Turonensis editioni præfixam, art. 3, in qua hujusmodi scrupulos facile, pro ea qua præstatab eruditione, exemit noster piæ memorie Theodericus Ruinart. Sed ut ut sit de proposita modo conjectura, esto Gregorius ea scripserit quæ de *XLVIII* martyribus post Irenæi martyrium leguntur, memorie lapsus erit, et hic gravis quidem. An vero quia memoria lapsus est in aliquo scriptor aliquis, hunc afflenda statim aliena sententia quam ipse diserte respoli? An quia in capitib. fine paucula quædam et intricata verba subtexuit Gregorius, alia quæ perspicua sunt et aperta, ex obscuris illis explicanda, et ad ea, in vito ac reluctante auctore, violenter detorquenda? Si ita sit, novas criticæ regulas, veteribus antiquatis statuat Dödwellius.

40. Hactenæ dicta demonstrant, eam jam a seculo quinto totò orbe invaluablem sententiam, Irenæum pro Christiana fide dimicantem necatum fuisse, eamque hanc parum tutis nisi fundamentis, quæ non nisi futilibus argumentis, frivolisque conjecturis peti possit. Martyrii hujus memorie diem 28 Junii solemnem consecrant Latini omnes, Græci vero 23 Augusti. Corpus ejus Gregorii Turonensis ¹⁰ ætate. miraculis celeberrimum in crypta basilicae Beati Joannis sub altari sepultum quiescebat; ab uno quidem latere Epipodium, ab alio vero Alexandrum martyrem tumulatum habens. Sed Calvinistæ anno 1562, capto Lugduno, amenti furore perciti S. martyris sepulcrum saepe violaverunt; ossibusque dissipatis, capitum cranium, postquam diutius ludibrio fuit, in media platea turpiter projectum tardi jacuit, donec hinc erexitum hodie Lugduni religiose asservatur.

ARTICULUS II.

DE IRENÆI LIBRIS QUINQUE ADVERSUS HÆRESES

[XCV] 41. Is, quo potuimus studio, collectis et explicatis quæ ad Irenæi nostri vitam et gesta pertinent, operæ pretium est de ejus scriptis, quam accurate fieri poterit, disserere. Plura reliquit vir apóstolicus ingenii, pietatis ac zeli, quo pro tuenda catholica fide seruebat monumenta. Sed nullum antiquis omnibus majori in pretio, sæpiusque ab iis citatum fuit, quam eximium illud opus in quinque libros divisum, quod adversus Gnosticorum hæreses elucubravit, quodque solum a temporum edacitate tutum hactenus mansit. Primum hunc Irenæi futum esse vulgata opinio est; nam ipse in Præfatione libri primi testatur, se scribendi usu exercitatum non esse, nec dicendi artem coluisse; quod hominem arguit qui nihil, aut pauca in lucem

adhuc emiserit. Colligi tamen cum Cl. Grabio, in Prolegomenis, posse videtur ex lib. iii, cap. 7, n. 1, quidpiam aliud antea scripsisse Irenæum. Ait enim se *ex multis et alibi ostendisse* Pauli consuetudinem esse hyperbatis uti. De eo autem frequenti Paulinorum hyperbatorum usu ne verbo quidem tractat in duobus præcedentibus libris, immo nec in sequentibus. Quempiam igitur alium tractatum prius edidisse videtur, in quo de his ex professo egerit.

42. ¹¹ Scribendi vero dicti operis contra hæreses duplex causa fuit. Altera ut inorem gereret amico cuidam, qui precibus eum eo egerat, ut abstrusa Valentini discipulorum mysteria, necdum a quoquam satis explicata, manifesta sibi ficeret, ac

¹⁰ Lib. i *De glor. mart.*, c. 50. ¹¹ Iren., Præf. lib. i.

simil arma ministraret, quibus hæc errorum portantia confoderentur. Quis fuerit amicus ille, tacere Irenæo, dici non potest. Græcum tamen hominem suisse ex eo conjicio, quod Græce scripserit Irenæus, ut inferius probabo; alias Latine scriptus, si in Latini gratiam scripsisset. Addo quod Græcia regionibus longe infestior, quam Latinis semper fuerit Valentini, cæterorumque Gnosticorum lues. Episcopum etiam suisse suspicor, aut aliquem in clero conspicuum, qui plebem curæ suæ concreditam habet. Huc saltem trahi posse videatur quod ait Irenæus ¹, ideo se morem amicō gessisse, ut et ipso quoque portentuosisima et altissima mysteria cognoscens, ea omnibus his qui cum eo erant, nōcōtulit, manifesta ficeret, et præcipiteret eis obserbare se a profundo insensationis, et ejus quæ est in Deum blasphemationis. Hinc postea eundem monet, ut pro ea qua valet eruditione, quæ invalide relata sunt, potenter asserat illis qui secum sunt; subministrationemque sibi datum efficaciter reliquis ministret, secundum gratiam quæ ipsi a Domino data est; ut jam non abstrahantur homines a Valentianorum suadela. Et in Præfatione libri iv, spondet se amico undique ministraturum occasiones ad consulendos omnes hæreticos, ut eos omnimodo retusos non longius sinat in erroris procedere profundum, neque ignorantia præfocari pelago, sed concretens eos in veritatis portum, faciat suam percipere salutem. Quæ vix in alium quam in episcopum convenient, qui scribendi procreationem, ut lib. ii, cap. 17, n. 1, loquitur auctor noster, amico suo Irenæo crediderit. Sunt qui amicum illum potenter suisse Turibium Toletanum episcopum, Patruini coadjutam successorem; auctoritate freti Pseudo-Dextri, ad an. Christi 485, istud asseverant; sed nulla huic fabulatori fides. Altera scribendi causa fuit, ut Marcosiorum hæresi, Valentianæ germini, quæ in Celticam, seu Rhodanenses regiones clam irruperat ², occurreret, malumque in ipso ortu suffocaret. Eo periculosius erat, quo majores mulierum præsertim cupiditati et curiositati illecebras objiciebat, difficilisque imperitis erat oves a lupis discernerere; cum illarum vocem et pellem passim semularentur. ³ Maxime enim circa mulieres vacabant veteratores illi, circa dilissimas potissimum, quarum non paucas jam seduxerant, vana propheetiae sublimiorisque scientiæ spe delusas. ⁴ Veritus ergo sanctissimus vir, ne forte et cum suo delicto abripetur sexus suæ natura imbecillior, ac innata sibi indole curiosior, et cum eo et per eum simpliciores quidam quasi oves a lupis, ignorantes eos, propriez exterioris ovilis pellis superindumentum, a quibus cavere denuntiavit nobis Dominus, similia quidem nobis loquentes, dissimilia vero sentientes; necessarium duxit larvam personatis ovibus detrahere,

A ut relecta Jupina facies horrorem veris incenteret. 43. Arduum quidem opus ab Irenæo ⁵ susceptum, quod tentaverant haciem plures, sed parum feliciter. Vel enim indiligentius ei incumbentes, vel labore fracti, vel ingenii acie destituti, portentuosisima et altissima iniquitatis mysteria pervadere non potuerant, haeserant sere in ipso linine. Eum, inquit illo ⁶, qui velut hæreticos convertere, oportet diligenter scire regulas, sive argumenta ipsorum. Nec enim possibile est alicui curare quoddam male habentes, qui ignorat passionem eorum qui male valent. Quapropter hi qui ante nos fuerunt, et quidem multo nobis meliores, non tamen satis potuerunt contradicere his qui sunt a Valentino, quia ignorabant regulam ipsorum. Nec mirum: obscurissima erat, iisque solis pervia, quibus ea ingenii acies, ut anicipiti verborum cortice tertum errorem deprehendere possent. Irenæus ⁷ vero ad id operis accessit ea diligentia, sagacitate, dogmatum hæreticorum notitia, cæterisque dotibus instructus, quibus illud ad exitum feliciter perduceret. Nam, perquisitis Valentini discipulorum commentariis ac libris, eos accurate evolvit, et cum nonnullis eorum pedem contulit, tantumque improbo labore et indefesso studio efficit, ut, dissipatis tenebris, quas artificio simulationis eruditæ homines, pestiferæ sententiae offuderant, ut incertos deciperet, eam percepit, perceptamque demum in lucem protulerit. Satis erat ad illam funditus evertendam. Nam, ut ipse ait ⁸, amicum alloquens, adversus eos victoria est sententia eorum manifestatio. Quapropter conatus sumus nos universum male composita vulpeculae hujus corpusculum in medium producere, et per te sacre manifestum. Jam enim non multis opus erit sermonibus ad evertendum doctrinam eorum, manifestam omnibus factam. Quod egregia similitudine illustrat (a). Quemadmodum bestiæ alicujus in silva absconditæ, et inde impetum facientis, et multos vastanis, qui segregat et denudat silvam, et ad visionem adduxit ipsam seram, jam non elaboravit ad capiendam, videntes quoniam ea fera fera est; ipsis enim adeo videre et cavere impetus ejus, et jaculari undique, et vulnerare et interficere vastatrixem [XCVI] illam bestiam. Sic et nobis, cum in manifestum redegerimus eorum abscondita et apud se tacita mysteria, jam non erit necessarium multis destruere eorum sententiam. His tamen non contentus S. doctor eam fusiori stylo exagitavit, penitusque subvertit. Oppressit vero argumentis undeque conquisitis, ac petitis sive a ratione ipsa, sive a divina auctoritate: eo successu cui satis pro merito plaudere se non posse putarunt veteres, putant et recentiores, quicunque Irenæum ea qua par est animi attentione, atque æquitate legunt. Ubique enim suspiciunt hominem ingenio præstanti, atque eruditione perfecta,

¹ Id., ibid. ² Lib. i, c. 43, n. 3. ³ Id., ibid., n. 3. ⁴ Præf. lib. i. ⁵ Id., ibid. ⁶ Id., Præf., lib. iv. ⁷ Id., ibid., lib. i. ⁸ Id., lib. i, cap. ult., n. 4.

(a) Vide quæ notavimus in hunc locum.

Scripturarum sacrarum scientia, ac venerandæ traditionis notitia nulli secundum, virum, ut ait Epiphanius⁶, omnino *Spiritus sancti donis instructissimum*, ac *cælestibus ornamentis*, ut ita dixerim, ad certamen perunctum, qui sincerae fidei ac scientiæ præsidii omnia hæreticorum prostravit, evertitque mendacia; uno verbo, virum apostolicum, apostolorum spiritu, fide et charitate plenum, qui quos ex ipsis pene fontibus hauserat puros sacre doctrinæ latices, puros in scriptis effudit; et quidem ea copia, ut mirum sit tot et tanta, tamque multiplici eruditio conspersa, non adeo magno volumine comprehendendi potuisse.

44. Accidit tamen, fateor, ut, dum sententias permittit Irenæus, obscuris interdum evadat. Sed sic a natura comparata sunt ingenia secunda: cum parere festinant quod ubertim animo concepere, verba conceptibus saepe non respondent. Accedit altera obscuritatis causa, eaque fere præcipua, rerum videlicet, de quibus disserebat, difficultas et sublimitas. Totus est in rimandis Gnosticorum arcanis, reconditionibusque eorum sensibus eruendis; totus est in dissipandis vanissimis quibusque luxuriantium et captiosissimorum ingeniorum argutiis, rebusque divinis explicandis; quo nihil abstrusius et sublimius cogitari potest. Vix autem fieri poterat, ut qui versabatur in ejusmodi salebrosis argumentis, a nullo hactenus nisi parum feliciter tentatis, ea sic pertractaret, quin lectoribus insuetis laborem crearet ipsa argumenti novitas, reique innata difficultas. Ut nihil hic dicam de barbara Latina interpretatione, quæ perspicuis ex se sententias densissimas saepe sapientius offundit tenebras, imperiti interpretis, non auctoris ipsius, vitio. Si quis tamen libri primi spinis haudquaque deterritus, eum accurate legerit, ibique exposita Gnosticorum dogmata attente meditatus fuerit (difficultatem forte levabunt tum nostræ in hunc librum notæ, tum ea quam in lucem emittimus de Gnosticorum hypothesi dissertatio), is huic constabit laboris fructus, ut fere nullum, aut longe minorem in evolvendis et intelligendis cæteris experiat: imo ex sententiarum gravitate, argumentorum vi et efficacia, totque tamque præclare dictorum sublimitate et pietate voluptatem non modicam, operæ præium habeat. Id enim plures fallit, quod libri primi lectione, quod tedium pariat tot absurdissimorum dogmatum expositio, facile abstinere posse putantes, alios hoc omissò legere præfestinent: sicuti vero, quod saepe evenit, hæreant, culpam in auctorem conferunt, cum tota penes ipsos sit. Ecquid libri polemici sensus planus ac facilis evadere possit ei, quem eorum, quos confutandos sibi suscepit auctor, sententiam et hypothesim delibare piguerit? Cum enim ad eam perpetuo alludat, jamque notam supponat; non mirum si ipsa lucidiora verba totidem ænigmata lectoribus in hoc

A argumento peregrinis videantur. Quisquis Irenæum assequi cupit, Irenæi vestigia premat, ejusque libros eo ordine quo conscripti sunt, legat necesse est.

45. Ut enim in debellandis hæreticis, adversus quos arma capessebat S. doctor, ordine procederet, necessarium sibi putavit, et merito quidem, sententiam eorum accuratius quam antea fuerat, exponere. A Valentinianis autem exordium sumpsit, et in id potissimum incubuit, ut eorum hypothesim majori cæteris cura explicatam daret, tum quia ea erant amici sui vota, tum quia in eam hæresim, velut in sentinam, confluxerant aliarum omnium sordes; et ideo in hanc omnes fere vires convertit, ratus ea semel prohe nota et prostrata, cæteras stare non posse. Cum vero inter Valentinianos B omnes primas facile tenerent et asseclarum numero, et indigesta dogmatum omnigenum male sibi cohærentium farragine, et projecta propugnatum audacia et temeritate Ptolemaïæ et Marcosii, hique Lugdunensem tractum, cui præterat Irenæus, infestare coepissent; in eorum explicanda hypothesi diutius immoratus est, utpote in quam tota belli moles incumbere debebat. Sed quia Valentiniani omnes callide dissimulatis probrosis avorum nominibus, illud Gnosticorum sibi superbius arrogabant; ut eorum impudentiam castigaret Irenæus, ac simul hæresim a radicibus inis convelleret, ostendit communem omnium parentem esse Simonem Magum, illud impietatis monstrum potius quam hominem, a cuius vel nomine abhorrebat Christiani omnes; idque invictè demonstrat ex continua Magi illius discipulorum ad Valentinianos usque successione, omniumque in iisdem dogmatibus corruptissimisque moribus consensione: cum hoc tantum discrimine, quod ad explicanda veterum commenta secum pugnantes posteriores, alia aliis absurdiora finxissent. Cum sit igitur, inquit⁷, adversus omnes hæreticos detectio atque convictio varia et multifaria, et nobis propositum est omnibus iis secundum ipsorum charactera contradicere; necessarium arbitrii sumus prius referre fontem et radicem eorum, uti sublimissimum ipsorum Bythum cognoscens, intelligentias arborem, de qua defluxerunt tales fructus. Tum explicata Simonis hæresi concludit⁸, a Simonianis falsi nominis scientiam accepisse initia, sicut ex ipsis assertionibus eorum adest discere. Et in fine libri primi, post recensita veterum Gnosticorum dogmata, addit⁹: *A talibus matribus, et patribus, et proavis eos qui a Valentino sint, sicut ipsæ sententiae et regulæ ostendunt eos, necessarium fuit manifeste arguere, et in medium afferre dogmata ipsorum.*

46. Eapropter cum per Valentinianorum latu Gnosticos omnes transfigere vellet, operi titulum inscripsit, "Ελεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς φευδωνύμου γνώσεως. Detectio et eversio falso cognominatae agnationis. Id ipse conceptis verbis testatur in Prafa-

⁶ Hær. xxxi, § 33. ⁷ Iren., lib. 1, c. 22, n. 2.

⁸ Cap. 23. ⁹ Cap. 31, n. 3.

tione libri secundi: *In primo quidem libro, qui ante hunc est, argentes falsi nominis agnitionem, ostendimus tibi, dilectissime, omne ab his qui sunt a Valentino, per multos et contrarios modos adinventum esse falsiloquium; etiam sententias exposuimus eorum qui priores exsisterunt, etc.* In hoc autem libro instruimus quæ nobis apta sunt, et quæ permitti tempus, et [XCVII] evertimus per magna capitula omnem regulam ipsorum. Quapropter quod sit detectio et eversio sententiarum ipsorum, operis hujus conscriptionem ita titulavimus. Et in Praefatione libri iv: *Hunc quartum librum, dilectissime, transmittens tibi operis quod est de detectione et eversione falsar cognitionis, etc.* Et in ejusdem libri fine: *Reliquos igitur sermones Domini quos quidem non per parabolas, sed simpliciter ipsis dictionibus docuit de Patre, et expositionem Epistolarum beati Apostoli in altero libro disponentes, integrum tibi opus exprobationis et eversionis falso cognominatae agnitionis, præstante Deo, præbebimus.* Denique in Praefatione libri quinti, librum hunc vocat librum quintum operis universi, quod est *De traductione et eversione falso cognominatae agnitionis.* Hic traductionem dixit interpres, quod paulo ante exprobationem, alibi vero detectionem vertit, quia vox Ἐλέγχος, qua usus est Irenæus, iis omnibus significatis gaudet; sed auctoris scopo magis congruit, *Detectio*, ut ex iis palet quæ jam diximus. Quin igitur is sit genuinus librorum Irenæi titulus, quem modo dicebamus, quemque initio operis restituimus, dubitari non potest. Sub hoc C titulo libros Irenæi citat Eusebius, lib. v *Historie*, cap. 7, ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς φευδωνύμου γνώσεως; citant et Andreas Cæsariensis in *Apocalypsin* serm. 6, cap. 18; Damascenus in *Parallelis* mss. passim; Photius in *Bibliotheca* cod. 120; OEcumenius, in II Epist. Petri III, et in epistolam Judæ. Quin et vetustiores mss. codd., ut Claromont., vetus ille Feuard., Vossii, et Arundel., licet in fronte præfixam ferant recentiorem inscriptionem, *Contra hæreticos, vel hæreses*; veterem tamen retinent, dum exhibent argumenta capitum secundi et quarti libri. Sic enim habent: *Hæc sunt in secundo libro redargutionis et eversionis falso cognominatae agnitionis. Hæc sunt in iv libro exprobationis et eversionis falsar agnitionis.* Ex quibus evidenter demonstratur eam esse inscriptionem quæ legebatur in ipsis autographis, vel in prioribus codicibus, ex quibus descripti sunt posteriores; sed a recentioribus scribis brevitiati studentibus male omissam. Omissione vero occasionem dedisse videtur Eusebius ipse, qui Irenæi libros compendii causa interdum vocat, *Libros adversus hæreses*; quem sic imitati sunt Cyrilus Hierosolymitanus, Hieronymus, et alii plures cum veteres, tum recentiores, ut omissos prorsus genuino titulo (qui certe neutquam omissus fuerat), compendiosum istum solum retinuerint, et aliis retinendi ansam præbuerint. Photius

A vero, quem imitari satius esse duximus, quod utramque inscriptionem passim usitatam animadverteret, utramque proposuit retinuitque. Posteriori occasionem etiam dedisse videntur ea Irenæi verba, quæ mox retulimus: *Cum sit igitur adversus omnes hæreticos detectio atque convictio varia et multifaria, et nobis propositum est iis omnibus secundum ipsorum charactera contradicere, etc.* Et ea quibus librum iv claudit: *Et nos ipsos, et te ad contradictionem omnium hæreticorum in quinque exercentes libris.* Et hinc in mss. quibusdam codd., ut Vossii et Feuardentii, præfixus Irenæi libris legitur hic titulus: *Contra omnes hæreticos, vel hæreses.* Sed hunc titulum, qui apud recentiores obtinuit, libris suis nunquam præfixit Irenæus; illum duntaxat, ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς φευδωνύμου γνώσεως, scripsit: *Isque ad auctoris scopum longe melius quadrat.* Duo enim, ut ipse monet in librorum suorum præfationibus, præstanda sibi proponebat: alterum Valentinianorum Gnosticorumque omnium sententias hactenus abditas ἐλέγχειν, *detergere*; alterum eas ἀνατρέπειν, *evertere.* Prius quidem libro primo præstit, in quo Valentinianorum Gnosticorumque omnium dogmata accurate recenset; posterius libris sequentibus. Et quidem libro secundo ea rationibus subvertit; tertio, Scripturas et Traditionem adhibuit; quarto ex Veteri Testamento præcipue disputavit; quinto ex reliquis doctrinis Domini nos:ri, et ex apostolicis epistolis, ut ipse in Praefationibus facturum se spondet.

D 47. Quamvis quo tempore scripti sint dicti quinque libri, accurate definire difficultum sit; a vero tamen haud procul discesserit, qui sub finem Eleutheri pontificatus, vel partim sub Eleuthero, partim sub Victore editos asseruerit. Et quidem librum primum ante annum 172 scribi non potuisse manifestum est; nam in eo Tatiani et Encratitarum sit mentio; qui, si Eusebii Chronicus fides, anno XII M. Aurelii, Christi vero 172 emiserunt: quamvis paulo citius erupisse probabile sit. Librum tertium Eleuthero jam Ecclesiam regente prodiisse constat: in eo siquidem Irenæus¹⁰ Romanorum pontificum catalogum texens, hunc ad Eleutherum usque perducit, quem tum Romæ sedisse perspicue dicit, Νῦν δωδεκάτῳ τέττῳ τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατέχει κλῆρον Ἐλεύθερος, *Nunc duodecimo loco episcopatum ab apostolis habet Eleutherus.* Ejusdem libri cap. 11, n. 8, satis aperte, tacito licet nomine, Montanistas perstringit, qui Irenæo vix ante annum 177 noti esse potuerunt. Sed quod eum Librum non nisi sub Eleutheri pontificatus finem scriptum esse demonstrare videtur, illud est, quod in eo meminerit Irenæus¹¹ Theodotionis interpretationis. Hic enim, testibus Epiphanius¹² et auctore Chronicus Alexandrinus, sacra Biblia vertit Commodo iam imperatore, Marullo (sic enim legendum puto, non Marcello),

¹⁰ Iren., lib. I, c. 28. ¹¹ L. III, c. 21, n. 1. ¹² De Pond. et Mens., § 17.

et *Ellano* cess., id est anno Christi 184. Igitur post aliquot annos a publicata Theodotionis interpretatione scripsaerit Irenæus necesse est, nec proinde procul ab anno 192, quo vita cessit Eleutherius, qui anno circiter 177 Ecclesiæ regimen suscepserat.

48. Nec hic moror Dodwelli conjecturas, qui, ut ciuiusquam dixi, scilicet circa annum Christi 177, scriptos Irenæi libros probet, contendit in Dissertatione singulari de pontificum Romanorum successione, cap. 14, § 17, ea quæ apud Irenæum de Theodotione leguntur, a priori ejus exemplari *forte* absuisse, ac postea ab ipso inserta fuisse. Sic conjectando, molestissimos quoescunque nodos facile secat vir subtilissimus. Sed pueris *forte* placeant ejusmodi nuge; quas certe adulsi rideant. Aliam in suis in Irenæum Dissertationibus viam inuit. Ut id quoconque tandem modo assequatur, Theodotionis interpretationem *conam*modo imperatore antiquorem esse, ac sub Marco Aurelio concinnatam fuisse, Chronicus Alexandrinus auctoritatem elevare conatur. Nemo, ait, Chronicus illius auctor tempus Theodotionis collegit ex Epiphanius. *De ponderibus et mensuris*, cuius ratiocinatio chronologica de Scripturarum interpretibus et sibi ægre constant, et *aut* tamen, ubi constant, admodum vitiosa. Breve quidem effatum, quod Dodwelli ¹² solius auctoritate nititur, [XCVIII] quæ tamen nondum satis apud eruditos obtinuit, ut in talis magistri verba juremus. Mirum certe auctorem Chronicus Alexandrinus certam temporum epocham ex Epiphanius collegisse, quæ nulla apud eum apparet. Neque enim, ipso fatente Dodwello, consules designat Epiphanius, uti designat Chronicus auctor. Hic ergo aliunde colegerit necesse est. At, inquit Dodwellus, ratiocinii collegit falsissimis. Falsissima quidem sunt ratiocinia quæ auctori Chronicus affingere placuit; sed ea fuisse hujus ratiociniorum, aliis argumentis quam frigidis conjecturis, ab ipso limine probandum erat. Donec id præstiterit Dodwellus, nobis, quibus non licet esse tam perspicacibus, per ejus humanitatem licebit cum auctore Chronicus sentire.

49. Alio argumento, quo fere persuasum se dicit, probare nititur cl. Grabiæ in suis in Irenæum Prolegomenis, eum adhuc presbyterum, ante annum 177, quo Romanam a martyribus Lugdunensibus missus est, haæreticorum refutationem integrum edidisse. Id deducitur ex ortu sectæ Cataphrygum, quæ Phrygia Asieque Ecclesiæ vexavit; quem Eusebius in Chronicus anno XVII Marci, Christi 171, ascripsit. Duos sane, inquit, priores Irenæi libros præcessisse, inde colligitur, quod in his nullam hujus sectæ, sed haæresecos Tatiani tanquam novisimæ fecerit mentionem: illam non omissurus, si Asiam, in quam hos mittebat libros, jam tum turbare cœpisset. Contra libro III et IV pseudoprophe-

tas istos leviter perstringit; unde illas post excitas ab iis turbas scripserit necesse est; neque enim longum inter priores et posteriores libros intercessit intervallum. Sed tantum abest hæc Grabiæ causam juvent, quin potius omnino evertant. Nam si Cataphrygas lib. III et IV perstringat Irenæus, et si inter priores et posteriores Irenæi libros non longum intercesserit intervallum; scribi posteriores cum non potuerint ante annum 177, vix et priores potuisse, fateatur necesse est Grabiæ. Quamvis enim jam ab anno 171 emersissent Cataphryges; non tamen ante annum 177, quo martyres iam in carcerem conjecti erant, eorum sectæ fama ad Lugdunensem aures pervenit. Certe si prius pervenisset, ciuius quid de novis prophetis sentiebant, martyres scripserint; commodiori, quam omnium difficultimo, tempore id acturi. Quod vero Irenæus libro primo Cataphrygum mentionem nullam fecerit, nihil mirum. Huic animus erat Valentini discipulorum sententiam exponere, et ut rem a capite reperiret, *referre fontem et radicem eorum; arguere* videlicet a Simone veteribusque Gnosticis, ceu patribus et probris, ortum accepisse Valentinianos, et in medium afferre dogmata ipsorum, ut superius vidiimus. Quid autem ad hoc Irenæi consilium conducebat Cataphrygum mentio? Nihil quidquam a Gnosticis et Valentiniis acceperant; nullum tunc temporis catholicum dogma oppugnabant, solam Ecclesiæ unitatem scindebant. In merito proinde Irenæus inter Gnosticos et Valentinianos recensuisset homines, qui nihil afflue habebant cum ea falsi nominis scientia, quam detegendam et evertendam sibi proposuerat. Nec opportunita Grabiæ causæ ea, quibus Irenæus Proæmium libri III incipit, verba: *Tu quidem, dilectissime, præceperas nobis, etc.*, nec non quæ in Proæmio libri V exstant: *Quoniam postulasti a nobis, obedientibus tuo præcepto; quoniam in administratione sermonis positi sumus: ex quibus eruere se posse putat, Irenæum tunc presbyterum, neclum episcopum fuisse: neminem quippe episcopo præcepturum, ut calamum in haæreticos acueret; vix etiam Irenæum se præcepto obedienti professurum, etc.* Ut enim omittam, quod inter amicos ipsa consilia et preces, præcepta habentur; plus æquo urget vir doctissimus verbum præcipio, quo usus est Irenæi interpres. Irenæum quippe Graeco verbo παρανέσῃς usum fuisse ex eo colligo, quod in Proæmio libri primi amicum monens, ut, cum Valentiniorum mysteria ex se didicerit, omnibus iis, qui secum versantur, patescunt, addit, καὶ παρανέσῃς αὐτοῖς φυλάξασθαι τὸν βυθὸν τῆς ἀνοίας, quæ vertit interpres: *et præcipias eis observare se a profundo insensationis*. Ubi παρανέσῃς vertit, præcipias; cum tamen παρανέω Latine, non proprie præcipio, sed hortor, suadeo, consilium do, etc., significet. Ex quo conjicere licet, idem verbi locis citatis usurpatum ab Irenæo, eodem mode

¹² Dissert. 4, in Iren., § 49.

ab imperio interprete redditum fuisse. Sed quo-
unque verbo, aut quacunque voce usus fuerit Irenæus; quo sensu præcepisset amicus, et quo sensu
obediret ipse, perspicue declarat in eodem Proœmio,
cum ait, *dilectione se adhortante conaturum et ami-
co et omnibus, qui cum eo sunt, Valentinianorum
doctrinam exponere.* Et postea: *Quæ tibi cum di-
læctione scripta sunt, cum dilectione percipies.* Qui
ideo se morem amico gerere dicit, quia dilectio
adhortatur et impellit, sola charitatis lege constric-
tum se aperte significat. Et certe si superiorum
agnovisset Irenæus eum in cuius gratiam scribe-
bat, nunquam commissurus fuisse, ut illum dilec-
tissimi nomine compellaret, uti compellat semper,
ac tam familiariter eo uteretur, atque usum fuisse
librorum præfationes demonstrant. Eo modo sim-
plices presbyteros cum episcopis egisse, nullis
exemplis probabitur. Ecce, queso, potiori ac me-
liori jure, quam episcopo, convenient ea verba
Præfationis libri v, quibus abutitur Grabius: *qua-
niam in administratione sermonis positi sumus?* At,
inquit vir doctissimus, in προστασίᾳ Ecclesiaz
potius quam in administratione sermonis, se positum
dixisset Irenæus, si jam tum summus Ecclesiaz
Lugdunensis sacerdos fuisse. Imo in προστασίᾳ Ec-
clesiaz positum se manifeste dicebat iis temporibus,
qui in administratione sermonis constitutum se si-
gnificabant. Nullis enim aliis quam episcopis, qua-
tuor prioribus sculis, creditam fuisse administra-
tionem sermonis in Occidente, invicta demonstra-
tur ex Cypriani epistola 56, ex Optato sub finem
operis contra Donatistas, ex Vita D. Hilarii Arela-
tensis a Cypriano ejus discipulo conscripta, ex Pos-
silio in Vita S. Augustini; multisque aliis eorum
temporum monumentis facile probari posset, si
quod opera pretium foret.

50. Certum igitur ac probatum manere debet,
quidquid dicant Dodwellus et Grabius, ab Irenæo
jam episcopo conscriptos fuisse quinque libros *De-
tectionis et eversionis falso cognominatae agnitionis.*
An vero siun et eodem tempore omnes, sñ per
intervalia prodierint? Alia difficultas est, quam
paucis sic explico. Primo quidem breve quoddam
opus scribere, quo relectis Valentinianorum dogma-
tibus, argumenta quædam ad ea evertenda oppor-
tuna subjungeret, animo sibi constituerat, rei diffi-
cilitate laborisque magnitudine nondum satis ex-
plorata, Irenæus. *Quantum nobis [XCIX] virtatis
adest, inquit in Præfatione libri primi, sententiam
ipsorum, qui nunc aliud docent, dico autem eorum,
qui sunt circa Ptolemaeum, compendiose et manife-
ste ostenderemus, et alius occasiones dabimus, secundum
nostram mediocritatem, ad evertendum eam.* Hinc
postea amicum hortatur, utquæ simpliciter, et vere,
et idiotice ad se scripta sunt, ipse augeat penes se,
ut magis idoneus, quasi semen et initia accipiens; et
in latitudine sensus sui in multum fructificet ea, quæ

A in paucis dicta sunt. At vixdum labori inculuerat,
cum latiori, quam existimaverat, sese aperiente
disputandi campo, mutato proposito, ad majoris
molinis opus se contulit. Id in fine libri primi si-
gnificat, cum ait: *Cum igitur hæc sic se habeant,
quatenus promisi, secundum nostram virtutem infor-
memus eversionem ipsorum, omnibus eis contradicen-
tes in sequenti libro; enarratio enim in longum per-
git, ut vides.* Spes enim prima fuisse videtur ever-
sionem detectioni in eodem libro subiungere. Ea-
propter in Proœmio libri iii, amico præter expec-
tationem id eventurum esse dicit, ut crescente
operis mole, majora et ampliora quam speraverat,
postulaveratque ad evertendos hæreticos argumenta-
sit accepturus. In hoc autem tertio (libro) ait, ex
Scriptis inferemus ostensiones, ut nihil tibi ex his
quæ præceperas desit a nobis; sed et, præterquam
opinabaris, ad arguendum et evertendum eos, qui
quolibet modo male docent, occasiones a nobis acci-
pias. Quæ enim est in Deo charitas, dives et sine
invidia existens, plura donat, quam postulet quis ab
ea. Itaque suscepio majoris operis consilio, quo
quinque libris plenius et uberioris confutarentur vanæ
omnes hæreticorum argutiae, priores duos absolu-
tere festinavit; utpote quibus satis pro tempore et
pro amici votis, falsi nominis scientiam retegeret,
evertetque. Absolutos confessim ad amicum misit,
dum interea tres alios, quos jam in animo habebat,
ad umbilicum perducere; qui singuli, statim atque
unicuique summa manus imposita, haud exspectato
sequenti, missi sunt. Omnia hæc constant tum ex
Præfationibus, tribus posterioribus libris præfixis,
tum ex uniuscujusque libri fine, tum ex lib. ii, cap.
2, n. 6; cap. 8, n. 3; cap. 11, n. 2, et cap. 28,
n. 4, in quibus sequentes libros expresse pollicetur.
Ils omnibus maxime probabile fit, quod jam dixi,
totum opus partim sub Eleutherio pontifice, partim
sub Victore scriptum fuisse.

51. Græco idiomatic exaratum fuisse adeo certa
demonstrant argumenta ut mirum sit aliquam ea
de re dubitationem Erasmi et aliorum quorumdam
eruditorum mentem subire potuisse. Eusebius plura
Irenæi fragmenta Historiaz suæ inserta Græce re-
fert: nusquam tamen monet; uti Tertullianum et
D alios quosdam auctores Latinos citans se fecisse
dicit, ea e Latino in Græcum sermonem a se con-
versa fuisse. Et quotquot e scriptoribus Græcis Irenæum
citant (frequenter vero citant), Græce certe
legerunt; nec alio sermone conscriptos ejus libros
legisse se satis aperte significat Photius, qui vix
alios quam Græcos auctores in Bibliotheca sua re-
censet. Hieronymus etiam¹³, licet Latinus, qui Irenæi
libros accurate legerat, et quo proinde sermone
scripti fuisse probe noverat, eum tamen e Latinorum
numero perspicue excludit, ut inter Græcos
anumeret. Namauctores commemorans qui Chilia-
starum errori faverant: *Latinorum*, inquit, *Ter-*

¹³ In Prologo lib. xviii in Isa., t. iii, nov. edit.

Scripturarum studiis eruditus fuisse; ac proinde circiter annum Christi 410. Nam Gregorius Nazianzenus Constantinopolitanam regebat Ecclesiam anno 380 et 384.

36. Postremus e tribus Irenæi martyrii testibus a Dodwello exegitatis superest Gregorius Turonensis; cui, quia cæteris eo molestior videtur, quo trita de verbis e margine in textum temere conjectis fabula decantari hic non potest, ut auctoritatem omnem ac fidem deroget suam omnem conjecturalem industriam confert. Contendit Gregorium Turonensem ita Irenæum martyrem credidisse, ut non alia quam Lugdunensium Viennensiumque persecutione, qua coronatus est Pothinus, et illum quoque coronatum crediderit. Unde vero tam immanem errorem hauserit Gregorius, a Dodwello si quæras; respondebit, ex eodem fonte hausisse, ex quo imperite e Latinis Eusebii Rusiniani verbis numerum **XLVIII** martyrum, quos persecutio Lugdunensis cælo transmiserit, collegerunt recentiores martyrologi; conjectis temere in censum quæcunque occurribant in Viennensium Lugdunensiumque epistolis, nominibus. Qua quidem tenuitate factum est, ait, ut Zacharias presbyter in martyrum numerum relatus sit. *Πρεσβύτην* nempe *Zaxaplav*, *presbyterum Zachariam* verterat Rusinus, non animadvertis de Zacharia Juannis Baptistæ [XCIII] patre, non de alio nescio quo, qui martyr fuerit, Zacharia presbytero locutos Viennenses atque Lugdunenses. Simili errore, addit Dodwellus, Irenæum martyribus accensuit Gregorius, quod in eadem persecutionis historia Irenæi mentionem reperisset in epistola martyrum ad Eleutherum. Erant enim præterea in eadem epistola, quæ a lectoribus, quales illi erant impostores, parum attentis possent in eam sententiam intelligi. Irenæum martyres ἀδελφὸν καὶ κοινωνὸν appellant. Proclive erat ut eam κοινωνίαν de tolerandis, Christi causa, passionibus intelligerent, qui novos eruendi martyres quaslibet occasiones avide captarent. Et quamvis sanguinem pro Christo non fuderit Irenæus, ea tamen παθημάτων κοινωνία, passionum communio, sufficere potuit ad titulum martyrii, quo sensu vocem illam intelligebant illius ævi veteres. Sic omnino Dodwellus, semper sibi similis, ingentemque, quo catholicæ gloriatur Ecclesia, martyrum numerum arietare frivolis conjecturis studens; licet eam ob rem sic a Ruinario nostro dudum exceptus fuerit, ut primo congressu fractus virtusque cesserit.

37. Ille vero plura hic supponit, quæ cum recta ratione e diametro pugnant. Ac primo quidem inane commentum est, quod asserit, numerum **XLVIII** martyrum e Latinis Eusebii Rusiniani collectum a recentioribus, ut vocat, martyrologis fuisse. Qui enim ii ex Rusiniana Eusebii interpretatione eum numerum colligere potuerunt, cuius nec voia, nec vestigium ibidem appareat? Paulo

liberior sit Rusiniana interpretatio; alia tamen Lugdunensium martyrum nomina, aliumque numerum non exhibet, quam Christophorsoniana, Valensiana et aliæ. Ex illa proinde, quascunque rationes ducat Dodwellus, aut alius quivis, geminato etiam numero, aut temere conjectis in censum quæcunque occurserint nominibus, **XLVIII** nunquam eruet. Hallucinatus quidem Rusinus Zachariam, Joannis Baptistæ patrem, presbyterum Christiæum perpetram arbitratus est; sed hunc martyrem fuisse ne verbo quidem dixit. Qui ergo designato Zachariæ presbyteri supplicio securi percussum asserunt, et **XLVII** Lugdunensibus martyribus adjungunt, Gregorius Turonensis, Ado, Notkerus, et alii; necesse est et Zachariæ illius, quem presbyterum nuncupant, martyrium, et **XLVII** sociorum nomina ac numerum aliunde collegerint, quam ex Rusiniana Lugdunensium et Viennensium epistolarum interpretatione. Unde vero, nisi ex ipsis epistolis, quærum non Eusebiana modo fragmenta, sed et integra exemplaria legerant? In iis quippe accurate recensita fuisse et martyrum nomina, et varia quibus interiere suppliciorum genera certum est ex Eusebio. *Quid opus est*, inquit, *expressum in supradicta epistola catalogum martyrum hic recensere, quorum alii securi percussi, alii feris objecti, alii in carcere exanimati sunt?* Atqui laudati auctores non tantum martyrum catalogum recensent, sed etiam qui securi percussi, qui feris objecti, qui in carcere exanimati sunt, accurate distinguunt, et eodem prorsus modo et ordine, atque epistolas fecisse narrat Eusebius. Ut vel cœcis ipsis hinc apparcat, ex eo solo fonte, non ex Rusino, apud quem ea frustra requiras, manare potuisse quæ de martyrum nominibus et suppliciis referunt illi.

38. Graviter quidem in iis omnibus offendit Dodwellus; sed longe gravius in eo quod confidenter asseverat, Gregorium Turonensem non alia quam Lugdunensium illa Viennensiumque persecutione, qua coronatus est Pothinus, et nostrum quoque coronatum credidisse Irenæum. Si Gregorium usquam legerit, caligantibus oculis legerit. Is enim eam persecutionem quæ Pothinum absumpsit, ab ea qua coronatus est Irenæus, clarius secernere non poterat. In Galliis, ait²³, multi pro Christi nomine sunt per martyrium gemmis cœlestibus coronati; quorum passionum historiæ apud nos fideliter usque hodie retinentur. Ex quibus et ille primus Lugdunensis Ecclesiae Photinus (sic scribit) episcopus fuit, qui plenus dierum diversis affectus suppliciis, pro Christi nomine passus est. Beatissimus vero Irenæus hujus successor martyris, qui a beato Polycarpo ad hanc urbem directus est, admirabili virtute eniuit; qui in modici temporis spatio, prædicatione sua maxime in integro civitatem reddidit Christianam. Sed veniente persecutione talia ibidem diabolus bella per tyrannum exercuit, et tanta ibi multitudo Chri-

²³ Lib. I Hist. Fr., c. 26, 27. edit.

etianorum ob confessionem Dominici nominis est jugulata, ut per platem flumina current de sanguine Christiano; quorum nec numerum, nec nomina colligere potuimus. Dominus enim eos in libro vitæ conscripsit. Beatum Irenæum diversis in sua carnis praesentia paenit affectum, Christo Domino per martyrium dedicavit. Nec eo loci duntaxat ita loquitur Gregorius, sed et alibi, semper sibi constans, post recensita **XLVIII** martyrum nomina, et supplicia postremumque omnium memoratum Pothinum, paucis interjectis de eorum reliquiis et sepultura, subjungit ¹⁴: *Igitur martyrio consummatus glorieus Photinus, qui Lugdunensi præfuit urbi sacerdos, per certaminis nobilis meritum inectus est celo. Cui et merito et sanctitate condignus Irenæus successit episcopus, per martyrium et ipse finitus.* Clarissima hæc, nec Dodwelli conjecturarum nebula usquam obscuranda. In ea persecutione, qua multi in Gallia pro Christi nomine sunt per martyrium coronati, Lugdunensis episcopus Photinus passus est. Beatissimum vero Irenæum hujus successorem martyris factum suis tradit Gregorius. Qui igitur credere potuit eadem persecutione, quæ si Lugduni multis dies, non certe menses effebuit, coronatum utrumque fuisse? Nisi forte singat Dodwellus, eam fuisse Gregorii sententiam, Irenæum paucis admodum diebus Lugdunensem Ecclesiam rexisse. At ita sentire non potuit Gregorius, qui Irenæum asserit tam naviter pastorali functum officio, ut in modici temporis spatio, prædicatione sua in integro civitatem reddiderit Christianam? Tantum igitur temporis spatium Pothino superstitem fuisse Irenæum existimavit, quantum saltem necessarium erat ut illata per primam persecutionem Ecclesiæ Lugdunensi dispendia resarciret. Dum vero hæc ageret Irenæus, veniens persecutio, addit Gregorius, quæ tot et tantorum martyrum sanguine Lugduni plateas inundavit, ut nec nomina, nec numerus colligi potuerit, sanctissimum occupat episcopum, ac Christo Domino per martyrium dedicat. An clarius exprimi et designari potuisset nova persecutio, a priori et tempore et circumstantiis procul diversa? In priori tantam multitudinem Christianorum ob confessionem Dominici nominis Lugduni jugulatam esse, ut per plateas flumina current de sanguine Christiano, nullibi legimus; sed nec scribere unquam potuit Gregorius, se nec numerum, nec nomina martyrum, qui in priori passi sunt Lugduni, colligere potuisse; qui alibi et numerum [XCV] et nomina tam accurate collegit, ut recenseat, et quo quisque supplicii genere affectus sit referre non omittat. Hæc Dodwello legenda erant, aut si quæ fides, dissimulanda non fuerant. Id si fecisset, nunquam certe commisisset, ut scripisset, proclive Gregorio Turonensi fuisse Irenæum inter martyres Lugdunenses recensere, quod in eadem persecutionis historia Irenæi mentionem

A reperisset in epistola martyrum ad Eleutherum; et quidem eo magis, quo Irenæum martyres ἀδελφὸν et κοινωνὸν appellant. Itane, quæso, plumbeus et hebes exstiterit Gregorius, ut in Lugdunensium et Viennensium martyrum historiis, quas apud suam cæterasque Gallicanas Ecclesias fideliter usque hodie retineri dicit; et in iis tum cleri, tum Lugdunensium et Viennensium martyrum epistolis, quas legisse cum satetur Dodwellus, ea distinguere non potuerit, quæ vel Londinensis bajulorum aut nautarum stupidissimus quisque nunquam permisceret? Ecce, martyres in sua ad Eleutherum epistola scribunt Irenæum Romam se mittere, qui litteras eorum perferat; hunc prosecurum pontifici commendant, debitisque ornant encomiis; hunc fratrem laborumque consortem vocant, quem Christianum et presbyterum esse, martyresque in carcere detentos consilio, monitis, eleemosynis, pro virili sua, non certe citra capiis discrimen, sublevasse, constabat; et Gregorius imprudens hinc arrepta turpissimæ hallucinationis occasione, eum ipsum quem itineri sese committentem, aut mox commissurum legebat, inter illos recensuerit, qui in ea persecutione, quæ delegationi ansam præbuit, vitam pro Christo profuderint? Quis credat?

B 39. Sed, inquit Dodwellus, descriptio Irenæi martyrio statim addit Gregorius: *Post hunc et quadraginta octo martyres passi sunt, ex quibus primum fuisse legimus Vettium Epagatum.* Constat autem illos **XLVIII** martyres, quorum primus fuerit Vettius Epagatus, non in alia persecutione passos fuisse, quam illa Lugdunensium Viennensiumque, quæ coronatus est Pothinus. Si ergo post Irenæum passos fuisse crediderit Gregorius, illum in eadem persecutione coronatum fuisse existimaverit necesse est. Ita quidem scriptum legi in hodierno Gregorii textu non diffiteor. Sed fidenter hic evasit Dodwellus. Quin hic contigisse vereatur, quod supra Hieronymiano textui accidisse inanis suadet timor; ne videlicet mox citata verba e margine (quod sœpe evenire solet) a studiose aliquo recentiore e libro *De gloria martyrum* collecta, in textum, sed incommodo loco irreperserint, vel ab impietate aliquo aut festinante scriba loco perperam mota, in capitib finem male translata fuerint? Quin addat, esse alioqui alia quæ merito faciant ut suspicemur, verba illa adeo non scripsisse Gregorium, ut ne quidem scribere potuerit? Fortasse non abs re veritus, suspicatusve fuisse. Quomodo enim fieri potuit, ut is qui Lugdunensium ac Viennensium Martyrum passionum historias in ipsis fontibus legerat, et apud Gallos fideliter ad suam usque æstatem retineri dicit; qui Irenæum Pothino, quem **XLVIII** martyribus alibi annumerat, successisse scribit, diuque post eum, et in alia longe diversa persecutione martyrium subiisse diserte asserit; sui

¹⁴ Greg. Tur., l. 1 De glor. mart., c. 49, 50, p. 779, 780.

Ipsius eo usque oblitum fuisse, ut ipsos **XLVIII** martyres, e quorum numero Pothinus Irenæi decessor erat, post hunc coronatos esse velit? Hoc recte ratione tam immoventer adversatur, ut gravissimo, qualis erat Gregorius, scriptori tribui nullo modo possit. Certe male interpolatum fuisse textum legitima, si quæ unquam, suspicio est, dumea apud auctorem aliquem leguntur, quæ ab ejus sententia aliunde nota abhorrent, clarissimisque ac perspicuis ejusdem verbis aperte repugnant; quod hic occurrit. Quisquis enim æquus rerum æstimator, sepositis tantisper omnibus præjudicis, posteriora hæc capitum 27 (nov. edit.) verba, *Post hunc et quadraginta octo martyres*, etc., cum prioribus, et iis quæ lib. 1 *De gloria mart.*, cap. 49 et 50, leguntur, conferre voluerit, nulla ratione conciliare poterit. Haud spernenda proinde eorum conjectura, qui ea quæ de posterioribus istis martyribus apud Gregorium leguntur, perperam translocata esse censentes, jungenda esse opinantur cum iis quæ initio capitum scribuntur de Pothino, in hunc modum: *Ex quibus et ille primus Lugdunensis Ecclesiæ Phæstinus episcopus fuit, qui plenus dierum, diversis affectus suppliciis, pro Christi nomine passus est. Post hunc et quadraginta octo martyres passi sunt, ex quibus primum fuisse legimus Vettium Epagatum. Beatissimus vero Irenæus hujus successor martyris*, etc. Sic conjicit is qui novam Leonis Magni operum editionem adornavit vir clarissimus; at quod idem resecandum vellet totum capitum finem, ab his verbis, *Beatissimus vero Irenæus*, etc., eo quod totum ipsum caput in mss. quibusdam codicibus desit; in ejus sententiam concedere non possum. Ne tamen actum agam, legat is quem ea de re scrupulus in-

A cesserit, Præstationem novæ Gregorii Turonensis editioni præfixam, art. 3, in qua hujusmodi scrupulos facile, pro ea qua præstabat eruditio, exemit noster piz memoris Theodericus Ruinart. Sed ut ut sit de proposita modo conjectura, esto Gregorius ea scripserit quæ de **XLVIII** martyribus post Irenæi martyrium leguntur, memoris lapsus erit, et hic gravis quidem. An vero quia memoria lapsus est in aliquo scriptor aliqua, huc afflignenda statim aliena sententia quam ipse diserte respuit? An quia in capitio fine paucula quædam et intricata verba sublexuit Gregorius, alia quæ perspicua sunt et aperta, ex obscuris illis explicanda, et ad ea, invito ac reluctante auctore, violenter detorquenda? Si ita sit, novas criticæ regulas, veteribus antiquatis statutu Dodwellus.

40. Hactenus dicta demonstrant, eam jam a sculo quinto toto orbe invaluisse sententiam, Irenæum pro Christiana fide dimicantem necatum fuisse, eamque haud parum tutis nisi fundamentis, quæ non nisi futilibus argumentis, frivolioque conjecturis peti possit. Martyrii hujus memoris diem 28 Junii solemnem consecrant Latini omnes, Græci vero 23 Augusti. Corpus ejus Gregorii Turonensis ^æ ætate miraculis celeberrimum in crypta basilicæ Beati Joannis sub altari sepultum quiescebat; ab uno quidem latere Epodium, ab alio vero Alexandrum martyrem tumulatum habens. Sed Calvinistæ anno 1562, capto Lugduno, amenti furore perciti S. martyris sepulcrum sode violaverunt; ossibusque dissipatis, capitum cranium, postquam diutius ludibrio fuit, in media platea turpiter projectum tandem jacuit, donec hinc ereptum hodie Lugduni religiose asservatur.

ARTICULUS II.

DE IRENÆI LIBRIS QUINQUE ADVERSUS HÆRESES

[XCV] 41. His, quo potuimus studio, collectis et explicatis quæ ad Irenæi nostri vitam et gesta pertinent, opere pretium est de ejus scriptis, quam accurate fieri poterit, disserere. Plura reliquit vir apostolicus ingenii, pietatis ac zeli, quo pro tuenda catholica fide seruebat monumenta. Sed nullum antiquis omnibus majori in pretio, sæpiusque ab iis citatum fuit, quam eximium illud opus in quinque libros divisum, quod adversus Gnosticorum hæreses elucubravit, quodque solum a temporum edacitate tutum hactenus mansit. Primum hunc Irenæi fætum esse vulgata opinio est; nam ipse in Præstatione libri primi testatur, se scribendi usu exercitatum non esse, nec dicendi artem coluisse; quod hominem arguit qui nibil, aut pauca in lucem

D adhuc emiserit. Colligi tamen cum Cl. Grabio, in Prolegomenis, posse videtur ex lib. III, cap. 7, n. 1, quidpiam aliud antea scripsisse Irenæum. Ait enim se *ex multis et alibi ostendisse* Pauli consuetudinem esse hyperbatis uti. De eo autem frequenti Paulinorum hyperbatorum usu ne verbo quidem tractat in duabus præcedentibus libris, immo nec in sequentibus. Quempiam igitur alium tractatum prius edidisse videtur, in quo de his ex professo egerit.

42. ^æ Scribendi vero dicti operis contra hæreses duplex causa fuit. Altera ut inorem gereret amico cuidam, qui precibus eum eo egerat, ut abstrusa Valentini discipulorum mysteria, neendum a quocquam satis explicata, manifesta sibi faceret, ac

^æ Lib. 1 *De glor. mart.*, c. 50. ^æ Iren., Præf. lib. 1.

simul arma ministraret, quibus haec errorum portenta confoderentur. Quis fuerit amicus ille, tandem Irenæo, dici non potest. Græcum tamen hominem suisse ex eo conjicio, quod Graece scriperit. Irenæus, ut inferius probabo; alias Latine scripturus, si in Latini gratiam scripisset. Adde quod Gracis regionibus longe infestior, quam Latinis semper fuerit Valentini, cæterorumque Gnostico-rum lues. Episcopum etiam suisse suspicor, aut aliquem in clero conspicuum, qui plebem curæ suæ concreditam haberet. Huc saltem trahi posse videatur quod alii Irenæus¹⁰, ideo se morem amicè ges-sisse, ut ei ipse quoque portentuissima et aliissima mysteria cognoscens, ea omnibus his qui cum eo erant, nōdīcēt mētā cōū, manifesta faceret, et præciporet eis obseruare se a profundo insensationis, et ejus quæ est in Deum blasphemationis. Hinc postea euundem monet, ut pro ea qua valet eruditione, quæ invalide relata sunt, potenter asserat iis qui se-cum sunt; subministratiōnemque sibi dolam efficaciter reliquis ministraret, secundum gratiam quæ ipsi a Domino data est; ut jam non abstrahantur homines a Valentianorum euadela. Et in Praelectione libri iv, spondet se amico undique ministraturum occasiones ad confutandos omnes hæreticos, ut eos omnimodo retusos non longius sinat in erroris procidere profundum, neque ignorantia præfocari polago, sed conterens eos in veritatis portum, facial suam per-cipere salutem. Quæ vix in alium quam in episcopum convenient, qui scribendi proculigationem, ut lib. ii, cap. 47, n. 4, loquitur auctor noster, amico suo Irenæo crediderit. Sunt qui amicum illum patet suisse Turibium Toletanum episcopum, Patruini ejusdam successorem; auctoritate freti Pseudo-Dextri, ad an. Cbristi 485, istud asseverant; sed nulla huic fabulatori fides. Altera scribendi causa fuit, ut Marcosiorum hæresi, Valentianæ germini, quæ in Celticam, seu Rhodanenses regiones clam irruperat¹¹, occurreret, malumque in ipso ortu suffocaret. Eo periculosius erat, quo majores mulierum præsertim cupiditati et curiositati illecebras objiciebat, difficilisque imperitis erat oves a lupis discernere; cum illarum vocem et pellem passim emularentur. ¹² *Masime enim circa mulieres vacabant veteratores illi, circa ditissimas potissimum, quarum non paucas jam seduxerant, vana prophecie sublimiorisque scientiæ spe delusas.* ¹ Veritus ergo sanctissimus vir, ne forte et cum suo delicto abriperetur sexus suscipie natura imbecillior, ac in-nata sibi indole curiosior, et cum eo et per eum simpliciores quidam quasi oves a lupis; ignorantes eos, propter exterius ovilis pellis superindumentum, a quibus cavere denuntiavit nobis Dominus, similia quidem nobis loquentes, dissimilia vero sentientes; ne-cessarium duxit larvam personatis ovibus detrahere.

43. Arduum quidem opus ab Irenæo ² susceptum, quod tentaverant hactenus plures, sed parum feliciter. Vel enim indiligentius ei incumbentes, vel labore fracti, vel ingenii acie destituti, portentu-
sissima et altissima iniquitatis mysteria pervadere non potuerant, haeserant sere in ipso lumine. Num, inquit ille ³, qui velit haereticos convertens, oportet diligenter scire regulas, sive argumenta ipsorum. Nec enim possibile est alicui curare quodam male habentes, qui ignorat passionem eorum qui male valenti. Quapropter hi qui ante nos fuerant, et quidam multo nobis meliores, non tamen satis potuerunt contradicere his qui sunt a Valentino, quia ignorabant regulam ipsorum. Nec mirum: obscurissima erat, iisque solis pervia, quibus ea ingenii acies, ut ancipiti verborum cortice tertum errorem deprehendere possent. Irenæus ⁴ vero ad id operis accessit ea diligentia, sagacitate, dogmatum haereticorum notitia, cæterisque dolibus instructus, quibus illud ad exitum feliciter perduceret. Nam, perquisitis Valentini discipulorum commentariis ac libris, eos accurate evolvit, et cum nonnullis eorum pedem contulit, tantumque improbo labore et indefesso studio effecit, ut, dissipatis tenebris, quas artificio simulationis eruditii homines, pestiferæ sententiae offuderant, ut incautos deciperet, eam percepit, perceptamque demum in lucem protulerit. Satis erat ad illam funditus evertendam. Nam, ut ipse ait ⁵, amicum alloquens, adversus eos victoria est sententia eorum manifestatio. Quapropter conatus sumus nos universum male compotis vulpeculæ hu-
jus corpusculum in medium producere, et per te sa-
cere manifestum. Jam enim non multis opus erit sermonibus ad evertendum doctrinam eorum, mani-
festam omnibus factam. Quod egregia similitudine illustrat (a). Quemadmodum bestiæ alicuius in silva absconditæ, et inde impetum facientis, et multos vastantis, qui segregat et denudat silvam, et ad vi-
sionem adduxit ipsam seram, jam non elaboravit ad capiendam, ridentes quoniam ea sera sera est; ipsa enim adest videre et cavere impetus ejus, et jaculari-
- undique, et vulnerare et interficere vastatrixem [XCVI] illam bestiam. Sic et nobis, cum in mani-
festum redegerimus eorum abscondita et apud se tacita mysteria, jam non erit necessarium multis destruere eorum sententiam. His tamen non contentus S. doctor eam fusiori stylo exagitavit, penitusque subverit. Oppressit vero argumentis undequaque conquisitus, ac petitis sive a ratione ipsa, sive a divina auctori-
tate: eo successu cui satis pro merito plaudere se non posse putarunt veteres, putant et recentiores, quicunque Irenæum ea qua par est animi attentione, atque æquitate legunt. Ubique enim suspiciunt hu-
minem ingenio præstanti, atque eruditione perfecta,

⁷⁷ *Id.*, *ibid.* ⁷⁸ *Lib.* 1, c. 43, n. 3. ⁷⁹ *Id.*, *ibid.*, n. 3. ⁸⁰ *Præf.* *lib.* 1. ⁸¹ *Id.*, *ibid.* ⁸² *Id.*, *Præf.*, *lib.* 14. ⁸³ *Id.*, *ibid.*, *lib.* 1. ⁸⁴ *Id.*, *lib.* 1, cap. ult., n. 4.

(a) Vide quæ notavimus in hunc locum.

Scripturarum sacrarum scientia, ac venerandæ traditionis notitia nulli secundum, virum, ut ait Epiphanius⁶, omnino Spiritus sancti donis instructissimum, ac caelestibus ornamentis, ut ita dixerim, ad certamen perunctum, qui sincera fidei ac scientiae præsidiis omnia hæreticorum prostravit, evertitque mendacia; uno verbo, virum apostolicum, apostolorum spiritu, fide et charitate plenum, qui quos ex ipsis pene fontibus hauserat puros sacrae doctrinæ latices, puros in scriptis effudit; et quidem ea copia, ut mirum sit tot et tanta, tamque multiplici eruditio conspersa, non adeo magno volumine comprehendendi potuisse.

44. Accidit tamen, fateor, ut, dum sententias premat Irenæus, obscurus interdum evadat. Sed sic a natura comparata sunt ingenia secunda: cum patere festinant quod ubertim animo concepere, verba conceptibus saepe non respondent. Accedit altera obscuritatis causa, eaque fere præcipua, rerum videlicet, de quibus disserebat, difficultas et sublimitas. Totus est in rimandis Gnosticorum arcanis, reconditionibusque eorum sensibus eruendis; totus est in dissipandis vanissimis quibusque luxuriantium et captiosissimorum ingeniorum argutiis, rebusque divinis explicandis; quo nihil abstrusius et sublimius cogitari potest. Vix autem fieri poterat, ut qui versabatur in ejusmodi salebrosis argumentis, a nullo hactenus nisi parum feliciter tentatis, ea sic pertractaret, quin lectoribus insuetis laborem crearet ipsa argumenti novitas, reique innata difficultas. Ut nihil hic dicam de barbara Latina interpretatione, quæ perspicuis ex se sententiis densissimas saepe saepius ossundit tenebras, imperiti interpretis, non auctoris ipsius, vitio. Si quis tamen libri primi spinis haudquaque deterritus, eum accurate legerit, ibique exposita Gnosticorum dogmata attente meditatus fuerit (difficultatem forte levabunt tum nostræ in hunc librum notæ, tum ea quam in lucem emittimus de Gnosticorum hypothesi dissertatio), is huic constabit laboris fructus, ut fere nullum, aut longe minorem in evolvendis et intelligendis cæteris experiat: imo ex sententiarum gravitate, argumentorum vi et efficacia, totque tamque præclare dictorum sublimitate et pietate voluptatem non modicam, operæ premium habeat. Id enim plures fallit, quod libri primi lectione, quod tedium pariat totabsurdissimorum dogmatum expositio, facile abstinere posse putantes, alios hoc omisso legere prefestinent: sicuti vero, quod saepe evenit, hæreant, culpam in auctorem conferunt, cum tota penes ipsos sit. Ecque libri polemici sensus planus ac facilis evadere possit ei, quem eorum, quos confutandos sibi suscepit auctor, sententiam et hypothesim delibare piguerit? Cum enim ad eam perpetuo alludat, jamque notam supponat; non mirum si ipsa luce clariora verba totidem ænigmata lectoribus in hoc

A argumento peregrinis videantur. Quisquis Irenæum assequi cupit, Irenæi vestigia premat, ejusque libros eo ordine quo conscripti sunt, legat necesse est.

45. Ut enim in debellandis hæreticis, adversus quos arma capessebat S. doctor, ordine procederet, necessarium sibi putavit, et merito quidem, sententiam eorum accuratius quam antea fuerat, exponere. A Valentinianis autem exordium sumpsit, et in id potissimum incubuit, ut eorum hypothesis majori cæteris cura explicatam daret, tum quia ea erant amici sui vota, tum quia in eam hæresim, velut in sentinam, confluxerant aliarum omnium sordes; et ideo in hanc omnes fere vires convertit, ratus ea semel prohe nota et prostrata, cæteras stare non posse. Cum vero inter Valentinianos B omnes primas facile tenerent et asseclarum numero, et indigesta dogmatum omnigenum male sibi cohærentium farragine, et projecta propugnantium audacia et temeritate Ptolemaï et Marcosii, hique Lugdunensem tractum, cui præterat Irenæus, infestare cœpissent; in eorum explicanda hypothesi diutius inmoratus est, utpote in quam tota belli moles incumbere debebat. Sed quia Valentiniiani omnes callide dissimulatis probrosis avorum nominibus, illud Gnosticorum sibi superbius arrogabant; ut eorum impudentiam castigaret frenæus, ac simul hæresim a radicibus imis convelleret, ostendit communem omnium parentem esse Simonem Magum, illud impietatis monstrum potius quam hominem, a cuius vel nomine abhorrebat Christiani onnes; idque invicte demonstrat ex continua Magi illius discipulorum ad Valentinianos usque successione, omniumque in iisdem dogmatibus corruptissimisque moribus consensione: cum hoc tantum discrimine, quod ad explicanda veterum commenta secum pugnantes posteriores, alia aliis absurdiora sinxissent. Cum sit igitur, inquit⁷, adversus omnes hæreticos detectio atque convictio varia et multifaria, et nobis propositum est omnibus iis secundum ipsorum charactera contradicere; necessarium arbitrii sumus prius referre fontem et radicem eorum, ut sublimissimum ipsorum Bythum cognoscens, intelligentias arborem, de qua defluxerunt tales fructus. Tum explicata Simonis hæresi concludit⁸, a Simonianis falsi nominis scientiam accepisse initia, sicut ex ipsis assertionibus eorum adest discere. Et in fine libri primi, post recensita veterum Gnosticorum dogmata, addit⁹: *A talibus matribus, et patribus, et proavis eos qui a Valentino sint, sicut ipsæ sententiæ et regulæ ostendunt eos, necessarium fuit manifeste arguere, et in medium afferre dogmata ipsorum.*

46. Eapropter cum per Valentinianorum latus Gnosticos omnes transfigere vellet, operi titulum inscripsit, "Ελεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς Φευδωνύμου γνώσεως. Detectio et eversio falso cognominatae agnitionis. Id ipse conceptus verbis testatur in Praefati-

⁶ Hær. xxxi, § 33. ⁷ Iren., lib. 1, c. 22, n. 2.

⁸ Cap. 23. ⁹ Cap. 31, n. 3.

tione libri secundi: *In primo quidem libro, qui ante hunc est, argentes falsi nominis agnitionem, ostendimus tibi, dilectissime, omne ab his qui sunt a Valentino, per multos et contrarios modos adinventum esse falsiloquium; etiam sententias exposuimus eorum qui priores exstiterunt, etc.* In hoc autem libro instruimus quæ nobis apta sunt, et quæ permitti tempus, et [XCVII] evertamus per magna capitulo omnem regulam ipsorum. Quapropter quod sit detectio et eversio sententiae ipsorum, operis hujus conscriptionem ita titulavimus. Et in Praefatione libri IV: *Hunc quartum librum, dilectissime, transmittens tibi operis quod est de detectione et eversione falsæ cognitionis, etc.* Et in ejusdem libri fine: *Reliquos igitur sermones Domini quos quidem non per parabolas, sed simpliciter ipsis dictionibus docuit de Patre, et expositionem Epistolarum beati Apostoli in altero libro disponentes, integrum tibi opus exprobationis et eversionis falso cognominatae agnitionis, præstante Deo, præbebimus.* Denique in Praefatione libri quinti, librum hunc vocat librum quintum operis universi, quod est *De traductione et eversione falso cognominatae agnitionis.* Hic traductionem dixit interpres, quod paulo ante exprobationem, alibi vero detectionem vertit, quia vox Ἐλέγχος, qua usus est Irenæus, iis omnibus significatis gaudet; sed auctoris scopo magis congruit, *Detectio*, ut ex iis patet quæ jam diximus. Quin igitur is sit genuinus librorum Irenæi titulus, quem modo dicebamus, quemque initio operis restituimus, dubitari non potest. Sub hoc C titulo libros Irenæi citat Eusebius, lib. v *Historiæ*, cap. 7, ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς φευδωνύμου γνώσεως; citant et Andreas Cæsariensis in Apocalypsin serm. 6, cap. 18; Damascenus in *Parallelis* mss. passim; Photius in *Bibliotheca* cod. 120; OECumenius, in II Epist. Petri III, et in epistolam Judæ. Quin et veteriores mss. codd., ut Claromont., velut ille Feuard., Vossii, et Arundel., licet in fronte præfixam ferant recentiorem inscriptionem, *Contra hæreticos, vel hæreses*; veterem tamen retinent, dum exhibent argumenta capitum secundi et quarti libri. Sic enim habent: *Hæc insunt in secundo libro redargutionis et eversionis falso cognominatae agnitionis. Hæc sunt in IV libro exprobationis et eversionis falsæ agnitionis.* Ex quibus evidenter demonstratur eam esse inscriptionem quæ legebatur in ipsis autographis, vel in prioribus codicibus, ex quibus descripti sunt posteriores; sed a recentioribus scribis brevitali studentibus male omissam. Omissioni vero occasionem dedisse videtur Eusebius ipse, qui Irenæi libros compendii causa interdum vocat, *Libros adversus hæreses*; quem sic imitati sunt Cyrilus Hierosolymitanus, Hieronymus, et alii plures cum veteres, tum recentiores, ut omissis prorsus genuino titulo (qui certe neutquam omittendus fuerat), compendiosum istum solum retinuerint, et aliis retinendi ansam præbuerint. Photius

A vero, quem imitari satius esse duximus, quod utramque inscriptionem passim usitatam animadverteret, utramque proposuit retinuitque. Posteriori occasionem etiam dedisse videntur ea Irenæi verba, quæ mox retulimus: *Cum sit igitur adversus omnes hæreticos detectio atque convictio varia et multis, et nobis propositum est iis omnibus sorundum ipsorum charactera contradicere, etc.* Et ea quibus librum IV claudit: *Et nos ipsos, et te ad contradictionem omnium hæreticorum in quinque exercentes libris.* Et hinc in mss. quibusdam codd., ut Vossii et Feuardentii, præfixus Irenæi libris legitur hic titulus: *Contra omnes hæreticos, vel hæreses.* Sed hunc titulum, qui apud recentiores obtinuit, libris suis nunquam præfixit Irenæus; illum duntaxat, ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς φευδωνύμου γνώσεως, scripsit: isque ad auctoris scopum longe melius quadrat. Duo enim, ut ipse monet in librorum suorum præstationibus, præstanda sibi proponebat: alterum Valentianorum Gnosticorumque omnium sententias hactenus abditas ἐλέγχειν, detegere; alterum eas ἀνατρέπειν, evertere. Prius quidem libro primo præstitit, in quo Valentianorum Gnosticorumque omnium dogmata accurate recenset; posterius libris sequentibus. Et quidem libro secundo ea rationibus subvertit; tertio, Scripturas et Traditionem adhibuit; quarto ex Veteri Testamento præcipue disputavit; quinto ex reliquis doctrinis Domini nostri, et ex apostolicis epistolis, ut ipse in Praefationibus factorum se spondet.

D 47. Quamvis quo tempore scripti sint dicti quinque libri, accurate definire difficultum sit; a vero tamen haud procul discesserit, qui sub finem Eleutheri pontificatus, vel partim sub Eleuthero, partim sub Victore editos asseruerit. Et quidem librum primum ante annum 172 scribi non potuisse manifestum est; nam in eo Tatiani et Eucratitarum sit mentio; qui, si Eusebii Chronicus fides, anno XII M. Aurelii, Christi vero 172 emerserunt: quamvis paulo citius erupisse probabile sit. Librum tertium Eleutheri jam Ecclesiam regente prodiisse constat: in eo siquidem Irenæus¹⁰ Romanorum pontificum catalogum texens, hunc ad Eleutherum usque perducit, quem tum Romæ sedisse perspicue dicit, Νῦν διδεκάτῳ τέτῳ τῶν τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατέχει κλῆρον Ἐλεύθερος. Nunc duodecimo loco episcopatum ab apostolis habet Eleutherus. Ejusdem libri cap. 11, n. 8, satis aperte, tacito licet nomine, Montanistas perstringit, qui Irenæo vix ante annum 177 noti esse potuerunt. Sed quod eum Librum non nisi sub Eleutheri pontificatus finem scriptum esse demonstrare videtur, illud est, quod in eo meminerit Irenæus¹¹ Theodotionis interpretationis. Hic enim, testibus Epiphanius¹² et auctore Chronicus Alexandrinus, sacra Biblia veritatem Commodo iam imperatore, Marullo (sic enim legendum puto, non Marcello),

¹⁰ Iren., lib. I, c. 28. ¹¹ L. III, c. 21, n. 1. ¹² De Pond. et Mens., § 17.

et *Aeliano* cess., id est anno Christi 184. Igitur post aliquot annos a publicata Theodotionis interpretatione scripserit Irenæus necesse est, nec proinde procul ab anno 192, quo vita cessit Eleutherius, qui anno circiter 177 Ecclesiæ regimen suscepserat.

48. Nec hic moror Dodwelli conjecturas, qui, ut citius quam dixi, scilicet circa annum Christi 177, scriptos Irenæi libros probet, contendit in Dissertatione singulari de pontificum Romanorum successione, cap. 14, § 17, ea quæ apud Irenæum de Theodotione leguntur, a priori ejus exemplari *forte* absuisse, ac postea ab ipso inserta fuisse. Sic conjectando, molestissimos quoconque nodos facile secat vir subtilissimus. Sed pueris *forte* placeant ejusmodi nugæ; quas certe adulti rideant. Aliam in suis in Irenæum Dissertationibus viam init. Ut id quoconque tandem modo assequatur, Theodotionis interpretationem *Con*modo imperatore antiquorem esse, ac sub Marco Aurelio concinnatam fuisse, Chronicus Alexandrinus auctoritatem elevere conatur. Nempe, sit, Chronicus illius auctor tempus Theodotionis collegit ex Epiphanius. *De ponderibus et mensuris*, cuius ratiocinia chronologica de Scripturarum interpretibus et sibi ægre constant, et sunt tamen, ubi constant, admodum vitiosa. Breve quidem effatum, quod Dodwelli ¹² solius auctoritate nititur, [XCVIII] quæ tamen nondum satis apud eruditos obtinuit, ut in talis magistri verba juremus. Mirum certe auctiorem Chronicus Alexandrinus certam temporum epocham ex Epiphanius collegisse, que nulla apud eum appetit. Neque enim, ipso satente Dodwello, consules designat Epiphanius, ut designat Chronicus auctor. Hic ergo aliunde colegerit necesse est. At, inquit Dodwellus, ratiocinis collegit falsissimis. Falsissima quidem sunt ratiocinia quæ auctori Chronicus effingere placuit; sed ea fuisse hujus ratiocinia, aliis argumentis quam frigidis conjecturis, ab ipso limine probandum erat. Donec id præstiterit Dodwellus, nobis, quibus non licet esse tam perspicacibus, per ejus humanitatem licebit cum auctore Chronicus sentire.

49. Alio argumento, quo fere persuasum se dicit, probare nititur cl. Græbius in suis in Irenæum Prolegomenis, eum adhuc presbyterum, ante annum 177, quo Romanam a martyribus Lugdunensibus missus est, hæreticorum refutationem integrum adiisse. Id deducitur ex ortu sectæ Cataphrygum, quæ Phrygiae Asiaeque Ecclesiæ vexavit; quem Eusebius in Chronicō anno XVII Marci, Christi 171, ascripsit. Duos sane, inquit, priores Irenæi libros præcessisse, inde colligitur, quod in his nullam hujus sectæ, sed hæreseos Tatiani tanquam novissimæ fecerit mentionem: illam non omissurus, si Asiam, in quam hos mittebat libros, jam tum turbare cœpisset. *Contra libro III et IV pseudoprophe-*

tas istos leviter perstringit; unde illas post excitatas ab iis turbas scripserit necesse est; neque enim longum inter priores et posteriores libros intercessit intervallum. Sed tantum abest hæc Græbii causam juvent, quia potius omnino evertant. Nam si Cataphrygas lib. III et IV perstringat Irenæus, et si inter priores et posteriores Irenæi libros non longum intercesserit intervallum; scribi posteriores cum non potuerint ante annum 177, vix et priores potuisse, fateatur necesse est Græbius. Quamvis enim jam ab anno 171 emersissent Cataphryges; non tamen ante annum 177, quo martyres iam in carcere conjecti erant, eorum sectæ fama ad Lugdunensium aures pervenit. Certe si prius pervenisset, citius quid de novis prophetis sentiebant, martyres scripserint; commodiori, quam omnium difficultimo, tempore id acturi. Quod vero Irenæus libro primo Cataphrygum mentionem nullam fecerit, nihil mirum. Huic animus erat Valentini discipulorum sententiam exponere, et ut rem a capite repperet, referre fontem et radicem eorum; arguere videlicet a Simone veteribusque Gnosticis, seu patribus et proavis, ortum accepisse Valentianos, et in medium afferre dogmata ipsorum, ut superius vidiimus. Quid autem ad hoc Irenæi consilium conducebat Cataphrygum mentio? Nihil quidquam a Gnosticis et Valentianis acceperant; nullum tunc temporis catholicum dogma oppugnabant, solam Ecclesiæ unitatem scidebant. In merito proinde Irenæus inter Gnosticos et Valentianos recensuisset homines, qui nihil affine habebant cum ea falsi nomine scientia, quam detegendam et evertendam sibi proposuerat. Nec opportuniora Græbii causæ ea, quibus Irenæus Proœmium libri III incipit, verba: *Tu quidem, dilectissime, præceperas nobis, etc.*, nec non quæ in Proœmio libri V exstant: *Quoniam postulasti a nobis, obedientibus tuo præcepto; quoniam in administratione sermonis positi sumus: ex quibus eruere se posse putat, Irenæum tunc presbyterum, nequid episcopum fuisse: neminem quippe episcopo præceptorum, ut calamum in hæreticos acueret; vix etiam Irenæum se præcepto obedienti professurum, etc.* Ut enim omittam, quod inter amicos ipsa consilia et preces, præcepta habentur; plus quo urget vir doctissimus verbum *præcipio*, quo usus est Irenæi interpres. Irenæum quippe Græco verbo παρανέσῃς usum fuisse ex eo colligo, quod in Proœmio libri primi amicum monens, ut, cum Valentianorum mysteria ex se didicerit, omnibus iis, qui secum versantur, patescunt, addit, καὶ παρανέσῃς αὐτοῖς φυλάξασθαι τὸν βυθὸν τῆς ἀνοίας, quæ vertit interpres: *et præcipientias eis obserbare se a profundo insensationis*. Ubi παρανέσῃς vertit, *præcipientias*; cum tamen παρανέσῃ Latinæ, non proprie *præcipio*, sed *hortor, suadeo, consilium do*, etc., significet. Ex quo conjicere licet, idem verbum locis citatis usurpatum ab Irenæo, eodem modo

¹² Dissert. 4, in Iren., § 49.

ab imperito interprete redditum fuisse. Sed quo-
unque verbo, aut quacunque voce usus fuerit Irenæus; quo sensu præcepisset amicus, et quo sensu
obediret ipse, perspicue declarat in eodem Proemio,
cum ait, *dilectione se adhortante conaturum et ami-
co et omnibus, qui cum eo sunt, Valentianorum
doctrinam exponere.* Et postea: *Quæ tibi cum di-
lectione scripta sunt, cum dilectione percipies.* Qui
ideo se morem amico gerere dicit, quia dilectio
adhortatur et impellit, sola charitatis lege constric-
tum se aperie significat. Et certe si superiorem
agnovisset Irenæus eum in cuius gratiam scri-
bat, nunquam commissurus fuisse, ut illum dile-
ctissimi nomine compellaret, uti compellat semper,
ac tam familiariter eo uteretur, atque usuni fuisse
librorum præfationes demonstrant. Eo modo sim-
plices presbyteros cum episcopis egisse, nullis
exemplis probabitur. Eccui, quæso, potiori ac me-
liori jure, quam episcopo, convenient ea verba
Præfationis libri v, quibus abutitur Græbius: *quo-
nam in administratione sermonis positi sumus?* At,
inquit vir doctissimus, in *posteaq; Ecclesiæ* potius
quam in *administratione sermonis*, se positum
dixisset Irenæus, si jam tum summus Ecclesiæ
Lugdunensis sacerdos fuisse. Imo in *posteaq; Ec-
clesiæ* positum se manifeste dicebat iis temporibus,
qui in administratione sermonis constitutum se si-
gnificabant. Nullis enim aliis quam episcopis, qua-
tuor prioribus scæculis, creditam fuisse administra-
tionem sermonis in Occidente, invicta demonstra-
tur ex Cypriani epistola 56, ex Optato sub finem
operis contra Donatistas, ex Vita D. Hilarii Arela-
tensis a Cypriano ejus discipulo conscripta, ex Pos-
silio in Vita S. Augustini; multaque aliis eorum
temporum monumentis facile probari posset, si
quod opera pretium foret.

50. Certum igitur ac probatum manere debet,
quidquid dicant Dodwellus et Græbius, ab Irenæo
jam episcopo conscriptos fuisse quinque libros *De-
tectionis et eversionis falso cognominatæ agnitionis.*
An vero siuul et eodem tempore omnes, an per
intervalia prodierint? Alia difficultas est, quam
paucis sic explico. Primo quidem breve quoddam
opus scribere, quo relectis Valentianorum dogma-
tibus, argumenta quædam ad ea evertenda oppor-
tuna subjungeret, animo sibi constituerat, rei diffi-
cilitate laborisque magnitudine nondum satis ex-
plorata; Irenæus. *Quantum nobis [XCIX] virtutis
adest,* inquit in Præfatione libri primi, *sententiam
ipsorum, qui nunc aliud docent, dico autem eorum,
qui sunt circa Ptolemaeum, compendiose et manife-
stè ostendemus, et aliis occasiones dabimus, secundum
nostram mediocritatem, ad evertendum eam.* Hinc
postea amicum hortatur, ut quæ simpliciter, et vere,
et idiotice ad se scripta sunt, ipse augeat penes se,
et magis idoneus, quasi semen et initia accipiens; et
in latitudine sensus sui in nullum fructificet ea, quæ

A in paucis dicta sunt. At vixdum labori incubuerat,
cum latiori, quam existimaverat, sese aperiente
disputandi campo, mutato proposito, ad majoris
mobilis opus se contulit. Id in fine libri primi si-
gnificat, cum ait: *Cum igitur hæc sic se habeant,
quatenus promisi, secundum nostram virtutem in-
seremus eversionem ipsorum, omnibus eis contradicen-
tes in sequenti libro; enarratio enim in longum per-
git, ut vides.* Spes enim prima fuisse videtur ever-
sionem detectioni in eodem libro subiungere. Ea-
propter in Proemio libri iii, amico præter exspe-
ctationem id eventurum esse dicit, ut crescente
operis mole, majora et ampliora quam speraverat,
postulaveratque ad evertendos hæreticos argumenta
sit accepturus. In hoc autem tertio (libro) ait, *ex
Scriptis inferemus ostensiones, ut nihil tibi ex his
quæ præceperas desit a nobis; sed et, præterquam
opinabar, ad arguendum et evertendum eos, qui
quolibet modo male docent, occasiones a nobis acci-
pias. Quæ enim est in Deo charitas, dives et sine
invidia existens, plura donat, quam postule: quis ab
ea. Itaque suscepit majoris operis consilio, quo
quinque libris plenius et uberioris confutarentur vanæ
omnes hæreticorum argutiae, priores duos absolu-
vere festinavit; utpote quibus satis pro tempore et
pro amici votis, falsi nominis scientiam retegeret,
everteretque. Absolutos confestim ad amicum misit,
dum interea tres alios, quos jam in animo habebat,
ad umbilicum perduceret; qui singuli, statim atque
unicuique summa manus imposita, hanc exspectato
sequenti, missi sunt. Omnia hæc constant tum ex
Præfationibus, tribus posterioribus libris præfixis,
tum ex uniuscuiusque libri fine, tum ex lib. ii, cap.
2, n. 6; cap. 8, n. 3; cap. 41, n. 2, et cap. 28,
n. 4, in quibus sequentes libros expresse pollicetur.
Ils omnibus maxime probabile fit, quod jam dixi,
totum opus partim sub Eleutherio pontifice, partim
sub Victore scriptum fuisse.*

51. Græco idiomate exaratum fuisse adeo certa
demonstrant argumenta ut mirum sit aliquam ea
de re dubitationem Erasmi et aliorum quorumdam
eruditorum mentem subire potuisse. Eusebins plura
Irenæi fragmenta Historiæ suæ inserta Græce re-
fert: nusquam tamen monet; uti Tertullianum et
alios quosdam autores Latinos citans se feci, se
dicit, ea e Latino in Græcum sermonem a se con-
versa fuisse. Et quotquot e scriptoribus Græcis Irenæum
citant (frequenter vero citant), Græce certe
legerunt; nec alio sermone conscriptos ejus libros
legisse se satis aperte significat Photius, qui vix
alius quam Græcos autores in Bibliotheca sua re-
censet. Hieronymus etiam¹³, licet Latinus, qui Irenæi
libros accurate legerat, et quo proinde sermone
scripti fuisse probe noverat, eum tamen e Latinorum
numero perspicue excludit, ut inter Græcos
anumeraret. Nam autores commemorans qui Chilia-
starum errori faverant: *Latinorum*, inquit, *Ter-*

¹³ In Prologo lib. xviii in Isa., t. III, nov. edit.

tulliani, Victorini, Lactantii; Græcorum, ut cæteros prætermittam, Irenæi tantum Lugdunensis episcopi faciam mentionem. Et alibi ejusdem erroris fautores recensens, nominatis Tertulliano, Lactantio, Victorino Petavionensi et Severo: *Et ut Græcos nominem, addit, et primum extremumque conjungam, Irenæus et Apollinarius.* At, inquit Erasmus, in sua epistola nuncupatoria, quam Irenæus a se adornatae editioni premissit, *dubitare licet, utrumque natione Græcum dixerit Hieronymus, an scriptorem Græcum.* Imo dubitandi locus nullus est, quin Hieronymus eodem sensu atque eadem prorsus ratione Græcum dixerit Irenæum, atque Græcum dixit Apollinarum, et Latinos Tertullianum, Victorinum, Lactantium, ad quorum certe nationem haudquaquam, sed ad scripta duntata rat attendebat. Equid hic nationes ad Hieronymi scopum faciebant? Animus non erat nationes a nationibus secernere, sed scriptores a scriptoribus, et eos recensere ac distinguere qui tum ex iis qui Latine scripserant, tum ex iis qui Græce, in Chilistarum sententiam abierant. Deinde vel ipse titulus Irenæi libris præfixus Græce scriptos suis probat. Genuinum hunc esse: *De detectione et eversione falso cognominatae agnitionis*, supra ostendimus. Qui quidem ut Græce, qualem repræsentant Eusebius et Photius, non inlegans; sic Latine quidpiam adeo barbarum et obscurum sonat, ut hunc nusquam, sed alium quemvis et commodiorem, et clariorem, et magis Latinum operi suo facile præfixisset quisquis Latine scribens prima Latinæ linguae rudimenta delibasset. Sed et e Græco in Latinum conversum esse demonstrat ipsa scribendi diversitas; interdum enim scribitur, *de detectione, de redargitione, de exprobatione, vel traductione falso cognominatae agnitionis*, aut *falsa agnitionis, falso dictæ scientiæ, etc.*, quæ scribendi varietas procul dubio orta est ex diversa interpretatione vocum, ἐλέγχου et φευδωνύμου γνώσεως. Nullam autem ejusmodi varietatem apud Græcos repertis. Titulum prorsus eodem modo scribunt Eusebius, Photius et Damascenus, Περὶ ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς φευδωνύμου γνώσεως. Certo arguendo Græca scriptum suis, non Latine. 3º Hieronymus, optimus styli æstimator, testatur in sua ad Theodoram viduam epistola, Irenæi libros adversus hæreses doctissimo et eloquentissimo sermone compositos esse. At nisi in lingua Latina rudit omnino fuerit Hieronymus, id de Latinis Irenæi libris nec cogitare, nec asserere potuit. Stylus siquidem barbarus est, incomptus, asper et salebrosus, sollicitus scatens, auctorisque mentem multis in locis, aut non satis, aut male omnino exprimens. Econtrario vero Græcus textus, qui superest, elegans est, nitidus et gravis, verbisque constat propriis, significantibus, ac tum ad res ipsas, tum ad Irenæi mentem et scopum accommodatissimis. Quis autem credit hinc Irenæum Græce doctissimum, acerrimumque judicii virum, patrio neglecto idio-

mate, eo scripturum, quod male adeo calluisset, ut hoc animi sensa eloqui non valeret; illuc vero Græcum interpretem lecis barbare omnino et obscurissime scriptis Latinis libris, auctoris sensum facilius ac felicius assecuturum quam auctor verbis explicare potuerit? Sed, inquires, Irenæus ipse in Præfatione libri primi stylum simplicem ac vulgarem, omni verborum artificio, ac dictionum ornamento destitutum, hac excusatione deprecatur, quod apud Celtas commoratus, in barbarum sermonem plerumque vacaret. Ita est; sed tantum abest [C] hinc indurmentur argumenta nostra, quin potius iis novum robur accedat. Si enim Latine scripsisset Irenæus, haud magis ferenda videretur Celtici sermonis excusatio, quam si Gallus quivis apud Batavos vel Anglos Latine scribens, inelegans et impolitam orationem hac excusatione deprecaretur; quod apud Batavos vel Anglos commoratus, in peregrinum sermonem plerumque vacaret. Valeret quidem Galli hujus excusatio, si patria lingua scribens desuetudinem causaretur: at incepta prorsus, si de Latina sermo sit, quæ Batavis et Anglis æque familiaris est, ac Gallis. Sic licet Irenæus apud Celtas degeret, et Celtica lingua interdum loqueretur; haud tamen excusandus foret, quod Latine scribens, incolte et indiserte id faceret; quia lingua Latina tunc temporis Lugdunensibus familiaris erat, et multo familiarior quam nobis. 4º Quisquis vel mediocriter Græce peritus in textum Irenæi Latinum oculos injecerit, facile deprehendet, revera Græcum sermonem esse in quo identidem aliqua Latini species animadvertitur. Nam orationis modus, dictio, verborum constructio, phrasis, syntaxis, etc., hominem arguunt qui Græca præ oculis habens, in Latinum converterit; sed ita imperite et serviliter, ut verbum pro verbo reddiderit, servato Græcorum ordine, genere et regimine. Græcus fuerit Irenæus, Latini sermonis rudit; an tamen adeo hebes, Latinarumque vocum inops, ut ignoratis iis quæ passim obvies sunt, faciles, omnibus notæ et vel pueris ipsis tritæ, iis Hellenismos longe petitos, obscuros et difficiles, Latinis auribus asperrimos, mentibusque fere impervios substitueret? An difficilioris erat operæ scribere, *Nus vel a Nu geniti, Valentinus, Ptolemæus, vel Valentini, aut Ptolemæi discipuli*; quam qui sunt circa vel erga Nun, Ptolemæum, Valentini; ostendere posse, quam habere ostendere; *creatio vel creatura, quam conditio; principium, quam initium; ablativos absolutos, quam genitivos, et sexenta ejusmodi, quæ propriis locis notare non omisimus?* Græcus erat Annianus Marcellinus, Græce longe magis quam Latine doctus, et ideo in iis quæ Latine scripsit interdum obscurus; durioribus tamen ejusmodi Hellenismis abstinuit. Quid, quod Latinis vocibus ea significata tribuuntur, quæ quidem Græce iis respondentes facile admittunt, ipsæ vero Latinæ prorsus respuunt? *Pertransiens* alicubi scribitur pro *legendo percurrentis*,

*perexivimus pro enarravimus, incipio hoc facere pas- sim pro hoc facturus sum, principalis pro antiquis, aliquid pro partim, etc. Quis in his et aliis ejusmodi vocibus non paucis Latinum auctorem deprehendat? Quis potius hic non agnoscat Latinum interpretarem, sed imperitum et nullius judicet, qui præ oculis habens textum Græcum, et in eo voces διερχόμενος, διεξήλθομεν, μέλλω τοῦτο ποτεν, ἀρ- χαῖος, τι, etc., lexicaque puerili modo consulens, e variis cuicunque voci subjunctis significationibus eam, quæ prius obvia fuerit, imprudenter accep- erit? Quid demum, quod Latini textus ancor Irenæi sensum haud assecutus, alienos sæpe affligit? An de propria mente ipsi Irenæo non constabat? Certe erroris alia causa esse non potuit, quam quod interpres aut vitioso codice Græco usus, aut similitudine vocum deceptus male legerit, vel a Græcorum sensu aberrans alienum supposuerit. Sexcenta ejusmodi exempla observavimus in notis nostris. Sic interdum pro φύτᾳ legit φύλλα, γένεσιν pro φύσιν, ἔτι pro ὅτι, ἔκαστον pro ἔτυχάτον, τρόπῳ pro τόπῳ, ή pro ή, ήξης pro ἔξης, 888 pro Ἰησοῦς, quasi singulæ hujus vocis litteræ totidem. notæ arithmeticæ essent, et alia ejusmodi multa. Sed Latini illius hallucinatio in nomine Ἐπιφανῆς hic omitti non debet. Arbitratus appellativum esse, vertit *clarus*; cum certum sit hæretici nomen proprium esse, cuius sententiam refert Irenæus lib. 1, c. 11, n. 3. Tam immanis error in Irenæum ipsum conferri non potest, cui certe de nomine illius quem perstringebat, probe constabat, cum maxime Græce et Latine idem sit. In imperitum igitur interpretarem refundatur necesse est. 5° Si Latine et in gratiam Latinorum scripsisset Irenæus, Latinos potius quam Græcos auctores citasset; nullos tam sive sacros, sive profanos ab eo laudatos reperias, nisi Græcos. Sic, ut multa sileam, lib. 1, cap. 9, centonem ex Homeri versibus contextit. Certe quisquis Latine scripsisset, Virgilium potius, aut aliquem alium poetam Latinis familiorem ele- gisset, ut ex eo centone in consiceret. Denique lib. v, cap. 30, de Antichristi nominibus disputans, qui- bus continebitur numerus 666, ea duntaxat exempli causa profert quæ adeo Græca sunt, ut nisi Græce scribantur, summa non occurrat. Talia sunt ΕΥΑΝΘΑΣ, ΛΑΤΕΙΝΟΣ, ΤΕΙΤΑΝ, quæ si Latine scribas, jam numerus ad nomen non quadrabit. Quis putet Latine scribenteum Græca nomina longe quæsitorum, cum Latina plura tam facile singi- potuissent, ex quibus idem numerus colligi po- tuisset?*

52. Duas Erasmi objectionulas non moror, quod nimirum versus aliquot Græcos admistos videamus Irenæi libris, et quod nullus indicaverit interpretis nomen. Liberum siquidem est inter- pretibus, si quos offendant poetarum versus Græcos, eos vel Latine duntaxat, vel majoris ἐνεργείας causa Græce et Latine referre, præsertim si pauci sint et elegantes. Exempla obvia sunt. Eodem modo

A se gessit Irenæi interpres. Si plures occurserint versus, Latine tantum; si unus aut alter, Græce et Latine, idque duobus in locis duntaxat, scri- psit. Quod attinet ad interpretis nomen, haud ad- vertit Erasmus, objectionem eos ex aquo petere, qui censem Græcum textum meram interpretatio- nem esse; neque enim iis facilius est indicare Græci interpretis nomen, quam aliis Latini. Sed cum paulo majoris difficultatis specie ab eruditissimis quibusdam viris objecum audivi, vix credi- bile esse Irenæum qui Lugduni degebat, ubi nullus linguae Græcae usus erat, quique in gratiam Lu- gdunensis suorum scribebat, quorum fines jam sublierat Marcosia lues, eo sermone scripturum quem nullus intellexisset. At illi supponunt quod ab ipso limine probandum incumbit, videlicet potissimum hoc Irenæo consilium fuisse, ut in gratiam Lugdunensis scriberet. Scripsisse ut amici cuiusdam precibus obsequeretur, singulæ cuique libro præfixæ præfationes demonstrant. Porro amicū illum Græcum exstitisse, non Lugdunensem, longe probabilius videtur. Neque enim hic ab Irenæo quærebat quænam esset Marcosiorum, qui soli Galli infestabant, sed Ptolemaitarum sententia, ut ex libri primi Præfatione constat. Certum est autem Ptolemaitarum, Valentinianorum, imo et ipso- rum Marcosiorum, cæterorumque Gnosticorum hæ- resi, quam explanandam et confutandam sibi sus- ceperat Irenæus, longe acerbius vexatas fuisse Orientales, [CI] quam Occidentales provincias: adeo ut his scripti remedio consulere voluerit Irenæus, potius quam illis, quibus ipse coram et viva voce facile mederi poterat. Sed esto, amicus ille apud Latinos egerit, non id tamen adversario- rum causæ profuturum puto. Quid enim si ille, li- cet apud Latinos degens, Græcus aliquis exstiterit ex eorum numero, qui cum Pothiuo vel Irenæo in Occidente in venerant? Jam ruit omnis, quæ fini- gitur, necessitas scribendi Latine. Quippe id unum sibi primo proposuerat Irenæus, ut ipse declarat in Præfatione libri primi, ut breves ad eum com- mentarios et veluti memorialem quemdam libellum mitteret, in quo paucis explicata Valentinianorum sententia, argumenta quædam ad hanc evertendam opportuna suggereret: ut et ille cognoscens porten- tuosissima et altissima hæreticorum mysteria, ea omniibus, qui cum eo erant, manifesta ficeret, et præcipiter eis observare se a profundo insensationis, et ejus, quæ est in Deum, blasphemationis. Hinc postea hortatur eum, ut pro ea, qua præstebat, eruditione accepta semina et initia amplificaret, et quæ paucis et invalide dicta erant, ubi ius ex- plicaret, et patentius assereret iis qui cum eo erant. Et in fine libri primi, de eadem hæresi agens: *Conuti sumus nos, inquit, universum male compo- sita vulpeculae hujus corpusculum in medium pro- ducre, et per te facere manifestum. Jam non multis opus erit sermonibus ad evertendum doctrinam eo- rum manifestum omnibus factam..... Adcst enim et*

tibi, et omnibus qui tecum sunt, ad hæc quæ prædicta sunt exerceri, et evertere nequam ipsorum doctrinas inconditæ, et apta veritati ostendere dogmata. Ex quibus colligere licet quod dixi, hoc primum Irenæo consilium fuisse, non tam scriptis publicis Valentianam hæresim confutare, quam communetariis privatum ad amicum missis ἐφόδια δούνατ, ut ipse ait, πρὸς τὸ ἐπιδεικνύετον αὐτὴν φεύδην, subministrationem, vel, ut alibi loquitur, occasiones seu argumenta expeditare ad falsitatem ipsius monstrandam; ut et ille efficaciter reliquis ministraret, secundum gratiam quæ ei a Domino data erat. Quo supposito, jam nihil necesse fuerit Irenæum, licet in Galliis scribentem, et in gratiam amici apud Latinos degentis, Latine scripsisse. Satis erat hunc ea quæ sibi instar memorialis enjusdam libri destinabantur, intelligere; eadem deinceps uberiori sermone, pro data occasione, aliis explicaturum. Propositum quidem, ut superius dictum est, postea mutavit Irenæus, et pro brevibus commentariis, ad majoris opus molis animum appulit; sed quod Græce scribere cœperat, non propterea Græce scribere destituit: continuavit potius, ratus amicum Latine explicaturum, aut etiam conversurum quæ sibi Græca mittebantur. Erit forte qui me diutius in his, quam par sit, immoratum esse conqueratur, cum jam communior sit inter eruditos sententia, Irenæum Græce scripsisse. Sed cum plures offendiderim viros Græce et Latine doctissimos, qui id adhuc in dubium vocent, operæ pretium visum est quæstionem paulo accuratius pertractare; ut vel eximerentur, qui superesse videbantur, scrupuli; vel saltem lector pensatis ex qua lance utriusque partis rationibus, iis calculum adjicere tutus possit, quas ponderosiores esse perspexerit.

53. Dolendum sane quod textus Irenæi Græcus, qui antiquis Patribus tanto in pretio fuit, nullaque vetustate consumendus videbatur, integer tamen sic exciderit, ut ea duntaxat temporum edacitati subduci potuerint fragmenta, quæ scriptis suis inseruere auctores Græci. Sed eadem fuit aliorum plurimorum eximiorum operum pessima sors. Constat Hermæ *Pastorem*, ut alios similes libros taceam, Græce scriptum fuisse, tantumque apud Græcos auctoritate valuisse, ut apud quosdam, imo et apud Irenæum, vix canoniceis libris concederet. Hujus tamen, ut et Irenæi, Græca sic interierunt, ut sola supersint fragmenta quæ proferunt antiqui, cum integra interpretatione Latina. Irenæi quidem interpretationis auctor quis fuerit, hactenus incomperit. Sunt qui putant Irenæum ipsum Græce primum scripsisse, tum eadem Latine convertisse. Sed parum S. doctoris honori consulunt illi. Irenæus enim Irenæi sensum saltem assecutus fuisse, nec perperam accepisset expressissetque, uti sæpissime accepit expressitque interpres. Græculus

A quispiam potius extiterit, Latini sermonis plane rudit nec admodum acri judicio, qui e Græcis bonis Latina mala fecerit, alienosque sensus auctori suo non semel affinxerit. At quisquis ille fuerit, antiquissimam esse versionem Latinam, et Irenæum ipso vel adhuc in vivis superstite, vel nuper erupto, editam constat. Quin enim Tertullianus qui paulo post scripsit, eam præ oculis habuerit, dum suum adversus Valentianos librum elucubravit, negari non potest, nisi a solo Dodwello ¹⁶. Quisquis alius Irenæum Latinum cum Tertulliano contulerit, statim deprehendet adeo hunc vestigia illius premere, adeo verbis ipsis, verborumque figuris et ordini adhærere, ut id unum sibi proposuisse videatur, paucioribus contrahere, iisdem saepe servatis B verbis, immisisti tamen pro more dictieris, quæ ille fusoribus executus est. Sic Irenæus lib. 1, cap. 41, n. 3, Epiphanis sententiam referens, scribit: *Est quidem ante omnes Proarche, proanennoetos, et inenarrabilis, et innominabilis, quam ego monotelem voco. Cum hac monotele est virtus, quam et ipsam voco henotelem. Hæc henotes et monotes, cum sint unum, emiserunt, cum nihil emiserint, principium omnium noeton, et agenneton, et aoraton, quam archem sermo monada vocat. Cum hac monade est virtus ejusdem substantia ei, quam et eam voco hen.* Hæc autem virtutes, id est monotes et henotes, et monas, et hen, emiserunt reliquas emissiones *Æonum*. Tertullianus vero cap. 37. *Est, inquit, ante omnia Proarche, inexcitabile et inenarrabile, quod ego nomino monotea. Cum hac erat alia virtus, quam et ipsam appello henotea. Monotes et henotes, id est solitas et unitas, cum unum essent, protulerunt, non proferentes, initium omnium intellectuale, innascibile, invibile quod sermo monada vocavit. Huic adest consubstantiva virtus, quam appellat unio. Hæc igitur virtutes, solitas, singularitas, unitas, unio, cæteras prolationes *Æonum* propagarunt. Ubi eadem verba (nisi quod Græca quædam Latine vertuntur), eadem styli barbaries, atque apud Irenæi interpretem occurunt. Hic n. 5: *Alii rursus ipsorum primam et archegonon octonationem his nominibus nominaverunt: primum Proarchen, deinde Anennoeton, tertiam autem Arrheton, et quartam Aoraton. Et de prima quidem Proarche emissum esse primo et quinto loco Archen, ex Anennoeto secundo et sexto loco Acatalepton, et de Arrheto tertio et septimo loco Anonomaston, de Aorato autem quarto et octavo loco Agenneton.* Tertullianus cap. 25, totidem verbis. Primo enim constitunt Proarchen, secundo Anennoeton, tertio Arrheton, quarto Aoraton. Ex Proarche itaque processisse primo et quinto [CII] loco Archen: ex Anennoeto, secundo et sexto loco Acatalepton; ex Arretho tertio et septimo loco Anonomaston; ex Invisibili, quarto et octavo loco Agenneton. Certe si e Græco immediate exscripsisset omni-*

¹⁶ Diss. 5, in Iren., § 6.

nia hæc Tertullianus, tot nomina Græca Latine A vertisset; nec fortuito et casu fieri potuit ut hoc illi cum Irenæi interprete convenerit. Hic cap. 12, n. 3, Colorbaseorum hypothesim sic exponit: *Quando cogitavit aliquid emittere Propator, hoc Pater vocatus est; at ubi quæ emisit, vera fuerunt, hoc Alethia vocatum est. Cum ergo voluit semetipsum ostendere, hoc Anthropos dictus est. Quos autem præcogitarerat posteaquam emisit, hoc Ecclesia vocata est. Locutus est Anthropos Logon, hic est primogenitus Filius. Subsequitur autem Logon Zoe, et sic prima octonatio completa est.* Ille cap. 36: *Cum, inquit, cogitavit proferre, hoc Pater dictus est. Cum protulit, quia vera protulit, hic Veritas appellata est. Cum semetipsum voluit probari, hoc Homo prænuntiatus est. Quos autem præcogitarit, cum protulit, tunc Ecclesia nuncupata est. Sonuit Homo Sermonem, et hic est primogenitus Filius, et Sermoni accessit Vita; et ogdoas prima conclusa est. Plura alia similia passim occurrunt apud Tertullianum. Sed quod demum ostendit hunc non e Græco, sed ex interprete. Irenæi sumposse quæ refert, illud est, quod ubi lapsus est interpres Græca perperam reddens, lapsus est et Tertullianus. Ille, ut jam dixi, nomen Ἐπιφανῆ appellatum esse putans, male omnino veritatem clarus. Tertullianus similiter errantem secutus scripsit, insignior. Irenæus cap. 2, n. 3, Sophiæ perturbationem enarrans, scribit eam, fetum informem cum peperisset, primo quidem contristatam propter inconsummationem generationis, post deinde, φοβηθῆναι μὴ καὶ αὐτὸς τέλος ξεχ. Sic saltem legit interpres; veritatem, timuisse ne hoc ipsum finem habeat; ubi τέλος perfectionem, non finem vertendum erat, ut in notis ad hunc locum diximus. Nec melius Tertullianus cap. 10: *primo quidem contristari propter inconsummationem generationis, et metuere postremo, ne finis quoque insisteret.* Ubi similiter τὸ ἀτελὲς τῆς γεννήσας vertit inconsummationem generationis; et relicto Irenæo Græco, Latinum interpretarem secutus, scripsit, ne quoque finis insisteret. Eodem cap. n. 4, refert Irenæus, quod Pater per Monogenem emiserit Horon in imagine sua, ἀσύγονον, ἀθηλυντον, ubi interpres perperam legens ἀσύγων, ἀθηλύντων, vel, ut alii volunt, ἀρρενοθήλετον, perperam et vertit, sine conjugi masculo-semina. Eadem culpa tenetur et Tertullianus cap. cit.: *Pater per Monogenem Nun, quem supra diximus Horon in hæc promit in imagine sua semina-mare.* Nempe uterque id ad imaginem refert, quod Horo soli convenire posse recta ratio demonstrat. Culpani hanc non sustineret Tertullianus, si textum Græcum hic potius quam interpretarem consoluisset. Paulo post, Sophian ab Horo mundatam et confirmatam, ac suæ restitutam conjugationi cum dixisset Irenæus, addit: *Χωρισθείσης γάρ τῆς ἐνθυμησεως ἀπ' αὐτῆς σὺν τῷ ἐπιγνομένῳ πάθει, αὐτὴν μὲν ἀντὸς Πληρώματος μεῖναι τὴν δὲ**

ἐνθύμησιν αὐτῆς σὺν τῷ πάθει ὑπὸ τοῦ Ὁροῦ ἀφορισθῆναι καὶ ἀποσταυρωθῆναι. Quæ sic reddidit interpres: *Separata enim intentione ab ea, cum appendice passione, ipsam quidem infra Pleroma perseverasse; concupiscentiam vero ejus cum passione ab Horo separatam, et crucifixam, et extra eum factam esse, etc., ubi duo peccat, primum quod, σὺν τῷ ἐπιγνομένῳ πάθει, vertit, cum appendice passione; vertendum erat, cum passione quæ superveniat.* Secundum, quod ἀποσταυρωθῆναι vertit, crucifixam; hic significat, quasi vallo cinctam et disiunctam a Pleromate. Eadem omnino peccat et Tertullianus, sribens: *Enthymesin ejus et illam appendicem passionem ab Horo relegatam et crucifixam.* Hæc et plura alia, quæ identidem in notis B observavi, invicte, ni fallor, probant, Tertullianum, ut Græcum Irenæum legerit (quod non nego), ab eo tamen sæpe defecisse, ut Latini interpretis, et quidem interdum errantis vestigia sectaretur.

54. Eamdem Latinam interpretationem, sed jam vitiosam, præ oculis habuisse videtur Cyprianus, dum epist. 74 (edit. Oxon.), ad Pompeium, de Cerdone et Marcione scribit: *Cujus (Marcionis) magister Cerdon sub Hygino tunc episcopo, qui in Urbe nonus fuit, Romam venit; quem Marcion secutus, additis ad crimen augmentis, impudenter cæteris et abruptius in Deum Patrem creatorem blasphemare instituit.* Quæ iisdem pene verbis habentur lib. 1, c. 27, n. 1 et 2, nisi quod mendoso codice usus Cyprianus, nonus legerit pro octavus. Cyprianum autem Græce doctum suisse, nullo arguento constat: adeo ut probabilius sit Latinum interpretem legisse, uti et legerat magister ejus Tertullianus. Legit et Augustinus: ex eo quippe testimonia duo deproporsit, citavitque contra Julianum Pelagianum, lib. 1, c. 3 et 7, quæ etiamnum totidem fere verbis exstant apud Irenæum Latinum lib. iv, cap. 2, n. 7, et lib. v, c. 19, n. 1. Paucos deinceps e Latinis reperias, ex iis etiam qui veterum Patrum testimoniis studiose collectis, veluti centones ac catenas, ut vocant, conduxerunt, qui Irenæum allegaverint. Faciebat exemplarium Latinorum penuria, tanta jam ab ipso septimo aut sexto desinente sæculo, ut cum Aetherius Lugdunensis episcopus nulla apud C Lugdunenses ipsos nancisci posset, litteris Gregorium Magnum adierit, ut *gesta vel scripta B. Irenæi* ab eo acciperet. Cui respondet Gregorius¹⁰: *Gesta vel scripta B. Irenæi jam diu est quod sollicite quæsivimus; sed hactenus ex eis inveniri aliquid non valuit.* Ea vero tantæ penuriae suisse videtur causa, quod existinctis jam hæresibus ab Irenæo consultatis, aliisque in dies emergentibus, quæ nihil cum veteribus illis affine haberent; ac tum stylis barbarie, tum argumenti difficultate deterritis et lectoribus et librariis, his ne exsicerent, illis ne legerent, eximii operis usus pene exsoleverit. Hujus tamen superfluere semper exemplaria aliqua; sed quæ

¹⁰ Lib. II, ep. 56, ad Aether. Lugdun. episc., tom. II nov. edit.

Gregorii M. ætate in forulis bibliothecarum delitescebant, inde deniū novissimis hisce æcūlis, Dei beneficio, extracta novam lucem aspicerunt. Sed fecit ea, quam dixi, stylī barbaries et argumenti difficultas, ut librariis scribendorum sensum scepē minus assequentibus, non admodum sana ad nos pervenerint. Ea etiam fuit audaciorum quorūdam temeritas, ut resectis postremis libri quinti capitibus, quibus Milleniorum error asseritur, mutilum ediderint: adeo ut paucissimos codices nisi reperire sit, in quibus integer appareat, ut in Præfatione dixi. Ino existimat clariss. Grabiūs in suis in Irenæum Prolegomenis, sect. II, § 6, librum v adhuc in fine magna parte inutilum esse. Id autem ex eo probare se posse putat, quod Irenæus tum in fine libri IV, tum in Præfatione libri V, pollicetur se ex reliquis doctrinæ Domini, et ex apostolicis epistolis conaturum ostensiones sacrae, videlicet unum et eundem [CUI] esse Patrem, factorem mundi hujus, eum qui locutus sit ad Abraham, qui legistrationem fecerit, qui prophetas præmiserit, qui Filium suum miserit, salutem suo plasmati donano, quod est carnis substantia. — Atqui, inquit Grabiūs, ut carnis resurrectionem multis argumentis probaverit Irenæus, ut etiam promissam ex verbis Christi, citra parabolārum involucrum prolatis, demonstrationem de uno Deo mundi creatore, eodemque Patre Servatoris nostri cap 21 denum aggressus fuerit; eo tamen confessim longius inde digresso, reliquæ ex verbis Christi et apostoli Pauli scriptis petitæ demonstrationes unius et ejusdem in Veteri et Novo Testamento Dei perierunt; quod librarii exosam sequori ætate millenarii regni doctrinum ulterius describere nolent, ideoque filium abruperint. Sic ille. Sed mirari subit, quod post descriptam exosam illam millenarii regni doctrinam, prolixamque ea de re Irenæi argumentationem, quæ jam absoluta videbatur, præposterus librarios omnes incessere cœperit scrupulus, idque ulterius describere noluerint quod ad eam doctrinam nibil aut parum spectare videbatur. Naud certe attendit vir doctissimus, Irenæi scopum in hoc libro v nec fuisse, nec esse potuisse, ex verbis Christi et apostoli Pauli scriptis generatim demonstrare, unum esse Deum mundi creatorem, eundemque Patrem Servatoris nostri, ne actum superioribus libris ageret. Id ipse declarat in fine libri IV: *Quoniam, inquit, multi quidem Domini sermones, unum autem et eundem annuntiant Patrem, factorem mundi hujus; oportebat et nos propter eos, qui in multis erroribus continentur, per multa confutare, si quo modo possem per multa confutari ad veritatem converti, et salvare. Quæ igitur agenda supererant?* Duo hæc: 1° post Domini sermones subiungere quoque Pauli doctrinam, et examinare sententiam ejus, et Apostolum exponere, et quacunque ab hereticis in totum non intelligentibus quæ a Paulo dicta sunt, alias accreverunt interpretationes, explanare, et dementiam insensationis eorum ostendere.

A dere: et ab eodem Paulo, ex quo nobis quæstiones inservunt, manifestare illos quidem mendaces, Apostolum vero prædicatorem esse veritatis, et omnia consonantia veritatis præconio docuisse, unum Deum Patrem, eum qui locutus sit ad Abraham, qui legistrationem fecerit, qui prophetas præmiserit, qui novissimis temporibus Filium suum misit, et salutem suo plasmati donat, quod est carnis substantia. Id ergo primum sibi proponebat Irenæus, pravas, quas Apostoli verbis heretici subjiciebant, explicationes confutare: nec hoc tantum, sed et ostendere Apostolum docuisse, non quidem, ut perperam existimat Grabiūs, unum esse Deum Patrem qui locutus sit ad Abraham, etc., id enim abunde præstiterat libro tertio, ubi, ut ipse ait in Præfatione libri V, apostolorum doctrina explanata fuerat; sed unum et eundem Deum Patrem, eum quem ad Abraham locutum fuisse, et legistrationem fecisse jam demonstratum fuerat, novissimis temporibus Filium suum misisse, ut salutem suo plasmati donaret, quod est carnis substantia. Hoc enim argumentum, cum nondum satis hactenus edisseruerat, uberioris libro v pertractandum reservaverat. Fuerit vero pertractavit ab initio usque ad caput 17. Alterum erat quod Irenæu agendum restabat, scilicet reliquos sermones Domini, quos quidem non per parabolas, sed simpliciter ipsis dictionibus docuit de Patre, disponere. Quod præstitit a cap. 17 usque ad 25, a quo de Antichristo, tum de millenario Christi regno usque ad libri finem disserere incipit. Scopum igitur cum attigerit Irenæus, sitemque liberaverit, frustra librum quintum magna parte mutilum esse contendit Grabiūs.

55. De Latinis qui supersunt Irenæi codicibus mss. in Præfatione disserui. De Græcis nihil est quod dicam; nulli enim, qui saltem noti sint, hodie supersunt. Testantur, ait Feuardentius in Commonitione ad lectores suæ editioni præfixa, nonnulli pii et docti viri, se Græcum exemplar in Venetiana bibliotheca legisse; alii quoque in Vaticana visum ferunt; quæ tamen, adhuc, ibi postea frustra quæsita sunt. In bibliotheca quideam Vaticana nullum existare nos. Irenæi codicem Græcum, ino nec jam Latinum, constat. In Veneta vero si quis forsitan eset, quod non puto, suo pulvere sepultus æternum jaceret. Neque enim istius bibliothecæ codicibus lucem aspicere permittitur. Sic factum est, ut archetypus ille Græcus textus, longe elegantior et majori in pretio apud veteres quam Latinus, longe sèpius, diutius, et a pluribus Græcis transcriptus, tritus et citatus, quam usquam fuerit a Latinis interpretatio Latina, quæ Gregorii M. ætate adeo rara erat, ut nulli ejusdem codices reperiri potuerint, bac tamen salva et superstite perierit. Illius enim non tantum Gregorii ævo, sed diu post, frequentes extitere codices, ut patet ex Germano Constantinopolitano, Photio, Joanne Damasceno et aliis pluribus, qui hunc silegarunt: quanquam tamen non existimem ea om-

nia Græca Irenæi fragmenta quæ in Joannis Damasceni ms. cod. Claromontano inserta leguntur, ab ipso Joanne Damasceno exscripta suis. A Græco recentiori collecta suis videntur. Sed de hoc fusius disserit is qui novam editionem operum S. Joannis Damasceni adornavit, vir eruditio singulari, nec minori humanitate conspicuus, R. P. Michael Lequien, ordinis Prædicatorum, t. II ejusdem editionis. Sunt qui putant, nec improbabiliter, præter Latinam quinque Irenæi librorum interpretationem, alteram Syriacam existisse. Nam Ephrem diaconus Edessenus, qui Græce nesciebat, integrum ex lib. I, c. 8, n. 1, locum exscripsit, inservitque capitulo 8 Tractatus *De virtute*; qui quidem Tractatus ei vulgo ascribitur, nec, quin ascribatur, quidquam repugnat.

56. Id vero utriusque textui, tum Græco, tum Latino commune fuit, ut divisus quidem in libros quinque, nullis vero capitibus, aut capitum argumentis distinctus prodierit. Divisionem in libros quinque indicat ipse Irenæus in fine et initio eiusdem libri, ubi insuper summulum repetitis iis quæ præcedenti libro pertractaverat, sequentis argumentum dilucide ac breviter aperit. Sed deinceps continuum procedit orationis filum, sicque contextum, ut nulla partitionis cujuscunque se prodant vestigia, nullæ transitiones, aut aliud quidam quod capitum unius finem et initium, aut stylum interruptum probet. Hinc qui e veteribus Irenæum allegarunt, Eusebius, Epiphanius, Theodorelus, Augustinus et alii librum sæpe designant, caput vero aut quodvis alias divisionis genus, nusquam. Hinc etiam in omnibus mss. codicibus Latinis liber quintus continuo nec interrupto styllo ab initio ad finem usque procedit, nullaque apparent capita, capitumque argumenta. [CIV] Primi omnium hunc in capita secuerunt Gallasius et Feuardentius, quanquam nec eodem modo, præfijo unicuique capiti suo argumento. Nam antea Erasmus et Grynaeus librum hunc ediderant, qualem miss. codices exhibebant. Hinc denique nec in aliis libris, in secundo præsertim, secum invicem consentiunt mss. codices, in quibus alia atque alia divisio occurrit; in his longiora capita, in illis breviora; in istis major capitum numerus, in illis minor. Quam etiam in Dassos codices invexere divisionem recentiores Græci, a Latina procul discedebat; minutiora quippe illius quam hujus capita, ut solerter colligit doctorissimus Grabius ex Procopii Gazæi *Comment.* in cap. III *Genesios*, ubi ea quæ Irenæus lib. III, cap. 23 (alias 38), n. 5, de pelliceo Adami vestimento docet, tanquam ex cap. 59 et 65 allegat. Quibus omnibus id conficitur, Irenæum de textu in certa capita dividendo ne cogitasse quidem, immo nec veterem interpretem. Divisionis hujus auctores, recentiores quipiam, seu librarii, seu alii quivis; sed adeo imperiti, judicioque destituti, ut omnia susque deque miscentes, orationisque filum temere ac perperam abrumpentes, ea plerumque secuerint,

A quæ continua esse debebant, et sæpissime ab illis verbis novum caput incepient, quæ vix colo distinguenda erant a præcedentibus. Uno verbo textum misere lacerarunt, potius quam divisérunt. Hujus rei experimentum fieri potest in omnibus quæ hactenus prodierunt Irenæi editionibus. Eadem judicij maturitate atque solertia concinnata, quæ singulis quatuor priorum librorum capitib[us] præfixa leguntur argumenta. Ex veteris quidem interpretis verbis plerumque condita sunt, novis tamen non raro fabricatis, quasi de barbarie servitio contentio fuisse; sed adeo insulse atque inepte disposita, ut sæpissime vel nihil minus quam subjecti capitilis scopum atque consilium; vel id perperam, vel levissimam dūntaxat ejusdem particulam, eamque minus præcipuam, lectoribus exhibeant. Antiquissima quidem ea esse non negaverim, utpote quæ in vetustioribus quibusque mss. codicibus, quamquam alia atque alia ratione collata, occurrant. Sed quamvis antiqua sint, ex quo certum est Irenæum ipsum auctorem non habere, lectoribusque incommodo potius quam levamento esse, haud aliter spectapda quam ut imperiti cujuspiam opus Hili Irenæi perperam additum.

57. Utique malo, ineptæ videlicet Irenæi textus divisioni, et ineptioribus adhuc argumentia consulendum esse dudum censem erudit. Posteriori jam consuluerat Joannes Jacobus Grynaeus in sua Irenæi editione; nam veteribus maxima ex parte sublati, novas, easque aptiores capitum *scopulæ* adjectit. Displicuit consilium Fenardentio, nam veteres summulas restituit; eo nomine, ut puto, quod antiquæ essent: quasi rebus absurdis auctoritatem et præsumptiū adderet antiquitas. Displicuit et Grabio, qui male a Grynaeo facium palam prouuliat. An vero melius a Grabio ipso? Judicium penes lectores esto. Sic enim vetera argumenta restituit, ut spreta codicum auctoritate, qua laieni sola fretus relinenda ea esse censuit, proprio arbitratu disposuerit, transposueritque, interdum uno et eodem in plura dissecto, interdum pluribus in unum congestis. Ex quo factum, ut pluribus capitibus aliquando idem, aliquando etiam nullum omnino, aliquando quod nihil aut parum conveniat, argumentum præfigatur. Talius forte ab omnibus iis incommodis sese expediret, qui rem ad Irenæi institutum revocans, textum ejus nullis capitibus et argumentis distinctum ederet. Hæcque fuit doctorum aliquot hominum, quos consuluerunt, sed paucorum, sententia. Alii vero, lique multo plures, secus sensere; eorumque judicium prævaluit, hac potissimum ratione nixum, quod lector divisioni et argumentis jam assuetus non modicam ex iis, si modo recte flant, utilitatem colligere possit. Quare nova et commodiori capitum instituta divisione, nova singulis argumenta præfiximus, quibus uniuscujusque scopus et consilium lectoris oculis suinatim exhibetur, ut jam in Præfatione diximus.

ARTICULUS III.

DE ALIIS IRENÆI SCRIPTIS.

38. Pluribus aliis, iisque egregiis operibus Christianam et catholicam fidem illustravit Irenæus; sed quæ temporum injuria sic excidere, ut ea duntaxat supersint fragmenta, quæ suis in scriptis servaverunt antiqui Patres. Scripsit adversus Florinum epistolam, cuius insigne fragmentum transcriptis Eusebius¹⁶, et nos ex ipso ad calcem hujus operis edidimus. Florinus vero, Irenæo teste, in imperatoris aula splendide agens, munus aliquod gesserat in inferiore Asia, cum ibi sanctitatis et doctrinæ laude floreret Polycarpus. Tanti viri fama permotus, se in ejus disciplinam tradidit, nihilque non egit ut sese ipsi probaret.¹⁷ Factus postea Romanæ Ecclesiæ presbyter, tum in errorem lapsus, aliorumque fidem sollicitans ut ejusdem erroris reos ficeret, gradu dejectus est. Condiscipuli, quem apud Polycarpum videbat noveratque, casum dolens Irenæus¹⁸, eumque ab errore revocare cupiens, scripsit adversus eum epistolam Περὶ τῆς μοναρχίας, ἡ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν ποιητὴν κακῶν, *De monarchia, sive quod Deus non sit conditor malorum.* Ταῦτης γάρ τοι τῆς γνώμης, addit Eusebius, οὗτος ἐδόκει προσπίξειν, eam enim opinionem hic defendere videbatur. Quæ quidem sic explicat II. Valesius, quasi Florinus, Marcionis et Cerdonis dogmatibus aliihærens, duo principia invexisset, alterum bonorum, alterum malorum auctorem. Sed repugnat Irenæus scribens, Florini dogmata ne quidem hæreticos extra Ecclesiam positos proferre unquam ausos fuisse. Gravior igitur quam Cerdonis ac Marcionis erat Florini error: ac proinde in eo positus fuisse videtur, quod non, ut illi, duplum Deum, alterum boni, alterum mali auctorem fingeret; sed in unum et eundem Deum, tanquam in causam, mala omnia ac peccata refunderet: quod revera nullus hactenus hæreticus proferre ausus fuerat. Unde licet pro μοναρχίᾳ, seu principii unitate contra Marcionitas cum Catholicis decertaret, hanc tamen pejus illis violabat, dum malis omnibus contaminabat. Irenæus vero retinendam esse μοναρχίαν, nec tamen malorum labe aspergendarum esse, tam vere quam pie contendebat. Quam vero a pestifera Florini doctrina alienus existisset, quamque nefarium [CV] dogma exhorruisset Polycarpus, quem dudum præceptorem audierat, ei ob oculos ponit: ut tanti præceptoris memoria devium in catholicæ veritatis viam efficacius reduceret. Philastrius¹⁹ Florianorum quorundam hæreticorum meminit; sed quos Carpocratianorum surculum

A esse dicit. Gennadius²⁰ vero Florianum, seu Florinum culpat, quod carnem mali causam esse crediderit. Quæ quidem, si uterque Florinum nostrum intellexerit, non omnino cum Eusebio et Irenæo, quibus potior fides, consentiunt. Quidquid sit, Florinus Irenæi rationibus et argumentis victus, non tamen convictus, ne hinc Deum ipsum auctorem mali ficeret, illinc vero a μοναρχίᾳ, quam hactenus propugnaverat, deficiens, cum Cerdone et Marcione duplum Deum induceret; medium, ut sibi videbatur, inter utrumque extreum Valentini sententiam amplexus, cum eo insanire maluit quam cum Catholicis sapere. Quare Irenæus illius salutis semper sollicitus, eumque e novo illo, in quod præceps sese dederat, barathro extrahere studens, scripsit librum Περὶ ὄρθοδόξου, *De orthodoxia*, vel, ut habet Hieronymus in Catalogo, *De octava*, cuius clausulam duntaxat refert Eusebius²¹. Utinam saltem opusculi, seu, ut vocal, σπουδασματος illius argumentum exhibuisset. Id suis videtur, ut famosam Valentianorum ogloada, seu primigenum illum Αἰονον octonarium, cæterorum omnium radicem, brevi scripto selectisque rationibus convelleret; quem fusori stylo vel jam exagitaverat, vel tum exagitabat in longiori illo *De detectione et eversione falso cognominatae agnitionis.* Nec enim mihi constat, an jam ad umbilicum perductum esset hoc opus. Sribit quidem Theodoretus²², non affirmat tamen (*seruit, inquit*), Ireneum Florini morbum deplorantem, scripsisse aduersus Valentiniū. Sed incertum an quinque *Detectionis et eversionis* libros, an breve illud Περὶ ὄρθοδόξου opusculum intellexerit. Utrumque enim aduersus Valentiniū scriptum fuisse videtur.

59. ²³ Scripsit Irenæus alteram epistolam aduersus Blasium, quam inscripsit Περὶ σχισματος, *De schismate.* Hic quoque presbyter Romanæ Ecclesiæ σὺν τούτῳ (Φλωρίνῳ) παραπλησίῳ πτώματι κατεσχημένος, non simili errore cum Florino implicatus fuerat, ut perperam vertit Valesius, sed similem cum illo depositionis sententiam exceperebat. Utrique quidem hoc commune fuit, quod multos ab Ecclesiæ gremio abstrahentes, in suam sententiam perducerent, et τὸν ὑγιῆ τῆς Ἐκκλησίας θεσμὸν, sinceram Ecclesiæ legem adulterarent; sed præterea θάτερος, alter, Florinus videlicet, non uterque, ut hic etiam male reddidit Valesius, seorsim novam doctrinam aduersus fidei veritatem invehere laborabat. Utrumque in Valentini hæresim incidisse

¹⁶ Lib. v. c. 20. ¹⁷ Ibid., c. 15. ¹⁸ Ibid., c. 20. ²⁰ Cap. 57. ²¹ Dogm., c. 76. ²² C. 20. ²³ L. 1, c. 23. ²⁴ Euseb., c. 15 et 20.

significat Theodoretus citatus, postea vero Bla-
stus inter Marcionis discipulos annumerat; sed præ-
ter Eusebii et Irenæi mentem: una schismatis culpa
tenebatur Blastus; unde et inscripta aduersus eum
epistola, *De schismate*. Quæ vero schismatis hujus
causa fuerit, docet antiquus auctor Additamentum
quod ad calcem libri *De prescriptionibus* exstat
apud Tertullianum ²⁴: quod nimurum Blastus la-
tenter Judaismum vellet introducere: *Pascha enim*
dicebat non aliter custodiendum esse, nisi secundum
legem Moysi, xiv mensis. Quæ etiam Florini culpa
fuit: idque significat Eusebius, dum ait sinceram
Ecclesiam (non dicit, *fidem*, sed) *legem* adulteratam
ab utroque fuisse. Cum enim alter Polycarpi dis-
cipulus fuisse, alter, Paciano teste ²⁵, Græcus es-
set, Asianum Paschatis celebrandi morem Romanam
inducere satagebant: sicque Pascha præter hujus
Ecclesiam consuetudinem celebrantes, eam scinde-
bant turbabantque. Merito proinde Pacianus Bla-
stum Montanistis adhæsisse scribit; non quod novis
prophetis fidem adhiberet, sed quod et ipsi Mon-
tanistæ Pascha luna xiv primi mensis celebrandum
esse vellent. Porro utraque Irenæi tum ad-
uersus Florinum, tum aduersus Blastum epistola
eodem tempore scripta videtur. Quo vero anno,
incertum. Cum tamen Eusebius utramque ad Com-
modi imperium et Eleutheri pontificatum referat,
sub utriusque finem scriptam fuisse probabilius
videtur.

60. De aliis, quas tum ad Victorem papam, tum ad alios scripsit Irenæus, epistolis de festo Pascha-
tis, disseruimus in ejus Vita. Ex aliqua istarum
epistolarum depromptum videtur, quod ex Irenæo
citat auctor *Quæstionum et Resp. ad Orthod.* inter
opera Justini, quæst. 415, non flectendum esse
genu, neque Dominico die, neque 50 illis quæ se-
quuntur Pascha. Editum ab eodem Irenæo πρὸς
Ἐλληνας λόγον συντομώτατον καὶ τὰ μάλιστα ἀναγ-
καῖτατον, περὶ ἐπιστήμης ἐπιγεγραμμένον, brevissi-
mum et in primis necessarium librum, seu potius
Sermonem, vel Orationem aduersus Græcos, vel,
ut vertunt alii, *adversus gentes*, qui *De scientia*
inscribatur, memorat Eusebius ²⁶: cuius men-
tem perperam accepit, aliisque perperam accipiendo
ansam dedit Hieronymus, dum ait in *Catalogo*,
scriptum ab Irenæo *contra gentes* volumen breve, et
de disciplina aliud: quasi opusculum contra gentes
ab illo de disciplina seu scientia diversum fuisse.
Meminit ulerque alterius Irenæi Sermonis Marciano
fratri nuncupati, qui demonstrationem continebat
apostolicæ prædicationis, et libelli *Διαλέξεων*
διαφόρων, *Variarum disputationum*, vel, ut vertit
Hieronymus, *Variorum tractatuum*, in quo Epistola
ad Hebraeos et Sapientiam Salomonis mentionem
faciebat, et quasdam sententias ex istis libris addu-
cebat. Quis vero esset auctoris in his omnibus
opusculis seu libris scopus, quodvde consilium, ta-

A centibus veteribus, dici non potest: soli sagacissimo
Dodwello dicere licet, qui plura de iis pro more
disputat, nec verbis et conjecturis parcit; sed Dod-
wellianæ conjecturæ sunt, quas qui legerit, mira-
tur et dissertatorem multa dixisse ut nihil diceret, lectorem vero multa legisse ut nihil disceret. Polli-
citus est Irenæus ²⁷, nec semel, Marcionem specia-
tum se confutaturum, hujusque promissi meminit
Eusebius ²⁸. At liberatam ab Irenæo fidem satis
significat idem Eusebius ²⁹, cum eum recenset inter
illos qui Marcionem egregiis operibus confutarunt.
Citat Maximus abbas et confessor ³⁰ quosdam Irenæi
episcopi Lugdunensis *Sermones de Fide*, ad
Demetrium Viennensem diaconum, quorum etiam
initium et sententias alias Græce refert. Aliud
fragmentum ex sermone ad Demetrium edidit Feuар-
dentius, sed Latine duntaxat: quod quidem a N.
Fabro accepisse se dicit; sed unde hic acceperit,
dicere omisit. Si Græca adessent, emendatius forte
prodire posset. At cum ejusmodi sermones Eusebio
et Hieronymo ignoti fuerint, dubium est an genuini
sint Irenæi fetus. Paulo aliter sentiendum puto de
iis quæ Irenæo tribuit [CVI] verbis *Œcumenius in*
Comment. ad I Petri Epist. cap. iii. Haud dubitem
quoniam deprompta sint ex celebri Lugdunensium et
Viennensium de martyribus suis epistola, quam ab
Irenæo ipso scriptam fuisse valde probabile esse
diximus, confirmatque is *Œcumenii* locus. Hic
enim ea desumpsisse se dicit ex iis quæ scriptis
Irenæus Περὶ Σάρχαν καὶ Βλανδίνης, *De Sancto*
et Blandina; non quidem verbo ad verbum, sed
compendium verborum faciens: ὡς δὲ διὰ βραχέων
παραθέσθαι ξεῖ ταῦτα. Et revera quæ ibi de Sancto
et Blandina recitat *Œcumenius*, ad ea quæ in ci-
tata Lugdunensium epistola referuntur, satis qua-
drant: adeo ut aliunde accipi potuisse non vi-
deantur.

61. Explicatam ab Irenæo Joannis Apocalypsin
tradit Hieronymus in *Catalogo* ³¹: quam, inquit,
interpretantur *Justinus Martyr et Irenæus*. Hinc ta-
men colligi posse non puto integros ab Irenæo editos
fuisse *Commentarios in Apocalypsin*; nec ea Hiero-
nymi mens fuisse videtur. Respiciebat Hieronymus
ad varia *Apocalypseos* loca, quæ in suis quinque
libris explicat Irenæus, et præsertim in quinto, sub
cujus finem de millenario Christi regno, et de Anti-
christo disserens, plura sacri hujusce libri testimo-
nia interpretatur, et ad institutum accommodat.
Quidam, Phælio teste ³², Irenæo ascribant librum
cui titulus, *De Universo seu De substantia mundi*.
Sed Caii presbyteri Romani, et Irenæi discipuli,
opus esse verisimilius est. De aliis quæ ad calcem
edidimus Irenæi fragmentis, proprio loco diximus.
Hæc sunt quæ de tanti viri scriptis dicenda nobis
erant. Jam de variis doctrinæ ejus capitibus sermo
instituendus est.

²⁴ De præscr., c. 53. ²⁵ Ep. 4. ²⁶ Lib. v, c. 26.
²⁷ Lib. v, c. 8. ²⁸ Lib. iv, cap. 25. ²⁹ T. II, p. 152.

³⁰ Lib. i, cap. 27, n. 4, et lib. iii, c. 12, n. 13.
³¹ C. 19. ³² Cod. 48.

DISSERTATIO TERTIA.

DE IRENÆI DOCTRINA.

1. Solius supremi numinis est nec falli, nec fallere posse: mortalium omnium, nisi singulari Dei beneficio, solis scriptoribus sacris concesso, existimantur, ea est sors et conditio, ut eos a vero devios error interdum decipiat. Nullum igitur opus a deo castigatum, numerisque omnibus absolutum, quin nœvis quibusdam inspergatur, pluribus aut paucioribus, majoribusque vel minoribus, pro maiori aut minori scriptoris diligentia et eruditione. Neutra quidem Irenæo defuit; ita tamen sibi semper non cavit, ut aliquando non offendere, sed plerumque levius; sicuti vero paulo gravius, eo magis error condonandus, quo non dum satis ad liquidum exploratis certis quibusdam doctrinæ Christianæ capitibus, vix fieri poterat ut attentioribus etiam animis nebulas non offunderent præconceptæ quædam ac communes priorum sæculorum opiniones. Ut vero excusandus non est Irenæus, ubi lapsus est; sic nec temere culpandus, ubi culpa vacat, nec aliena ei affingenda dogmata quæ respuit. Sunt enim homines, quibus omnia auctorum dicta excusanda videntur; sunt et alii qui infesto dente carpunt quidquid minus intelligent; sunt alii denique qui apud veteres Ecclesiæ Patres videre se putant quod videre cupiunt, ut erroris consortes habeant. Ne ad eosdem scupulos appellamus, visum est præcipua quæque doctrinæ Irenæi capita, quam breviter fieri poterit, percurtere; et si quid lapsus est, id adnotare; si quid vero alienum affingitur, id ab eo depellere.

2. Observat Photius, in aliquibus Irenæi scriptis ecclesiasticorum dogmatum certam veritatem spuriis rationibus fecari. Sic saltem Graeca hæc interpres: Εἰ καὶ ἐν τοῖς αὐτῶν (συγγραμμάτων καὶ ἐπιστολῶν) ἡ τῆς κατὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα ἀληθεῖας ἀκρίβεια νόθοις λογισμοῖς κινδηλεύεται. In quæ Irenæi scripta scriptorumque loca digitum interderit Photius incertum. Sed si is sit Photii verborum sensus, infirma interdum argumenta, ab probandas certas fidei veritates, ab Irenæo adhiberi. levissimum vitii genus est, omnibus fere scriptoribus commune, quodque eo difficultius cavere quis potest, quo adversarios studiosius insectatur, ac omnigenis argumentis obruere nititur. Quis enim auctor tantum valeat, ut ea omnia, quibus adversarios refellit, argumenta, totidem demonstrationes sint? Vix fieri potest quin, si præsertim de una et eadem re multa sint, alia aliis efficaciora vel

A infirma sint. Deinde ut de rationum quatuor cuncte pondere et efficacia judicium feramus, æquitatis ratio postulat, nt ad id attendamus in quod potissimum intendebat auctor. Si quidem plures Irenæi ratiocinationes in seipsis et a scopo auctoris præcisæ spectentur, infirmæ videbuntur; secus vero si consilii ejus habeatur ratio. Quia in apertis Scripturarum verbis nulla erant vanissimis hæreticorum dogmatibus presidia, alia sibi in parabolis et allegoriis, quas pro libito interpretabantur, comparare sibi studebant. Cassa et futilia esse merito contendit Irenæus. Nam, inquit ²⁸, parabolæ debent non ambiguis adaptari. Absurdissimum quippe est ea quæ non aperte dicta sunt, neque ante oculos posita, copulare absolutionibus parabolârum, quas unusquisque prout vult adinvenit. Ne tamen hoc, infirmo licet, præsidio gloriarentur hæretici, sicutunque facerent imperitis, id sibi libro quarto præsertim probandum suscipit, desperatae eorum causam parabolis nihil juvari, et si quid valeat id argumenti genus, totum in prævorum dogmatum ruinam cedere. Quisquis ergo queritur, ea interdum a parabolis et allegoriis ad probandas fidei veritates arguenda ab Irenæo duci, quæ parvum roboris habere videntur, meminerit et S. doctorem non nescium fuisse quid quantumque valerent ejusmodi argumenta secundum se spectata; ab eo tamen pro jure suo usurpari, quia usurpandi exemplum primi dederant ii quos refellebat. Unde arguenda erant velut ad hominem, et ex adversariorum principiis et confessio petit, quæ efficaciam ab iis ipsis sortiebantur. Ex quo enim parabolis et allegoriis utebantur adversarii Catholicos, eo minus argumentorum inde petitorum pondus declinare poterant, quo iis ad dirimendam, item sibi utendum esse primi censuerant. Id si advertisset Gallasius, ab insulta et inepita censura temperasset, qua Irenæum vexat, quod hac Christi parabola: Propterea omnis scriba doctus in regno cælorum similis est homini patris familias, [Cvii] qui profert de thesaura suo nova et vetera ²⁹, utatur ut probet, unum et eundem Deum utriusque Testamenti auctorem esse. Nam præterquam quod Irenæi ³⁰ expositionem secuti sunt Chrysostomus, Theophylactus, Hilarius, Hieronymus et alii plures, ut recte adnotat Fenardentius; ut forte adversus alios hæreticos non valuisset ejusmodi argumentum, maxime valebat adversus Valentianos,

D ²⁸ Iren., lib. ii. c. 27, n. 1. ²⁹ Mauth. xiii, 52. ³⁰ Lib. iv, c. 9, n. 1.

qui e parabolis efficacia peti posse censebant: ad quos proinde relundendos sufficiebat parabolam eo sensu explicari, qui cum Christi verbis et instituto non pugnaret. Alia esse clariora Christi dicta, e quibus argumenta duci poterant, probe sciebat Irenæus; sed hæc libro quinto reservabat, ut ipse profitetur initio hujus libri et in fine quarti. Idem dici velim de variis numerorum copulationibus, quibus interdum plus æquo delectari videtur auctor noster. Eiusmodi quidem argutias fastidivit posterior ætas; non ita vero ea, qua scripsit Irenæus, et hujus mores nostris metiri sana ratio non sinit. Allegoricum hoc philosophandi genus, a Pythagoricis et Platonis acceptum, maximo apud ebnicos, imo et Judæos ipsos, in prelio erat: ad quod conformare sese antiquos Patres necesse fuit, tum ut superbos animos sibi facilius conciliarent, semel persuasos Christianam religionem a recta philosophandi ratione non abhorrere; tum ut eos propriis mucronibus, ubi sese occasio daret, configerent. Et id quidem ab Irenæo, eo potiori jure usurpatum, quo Gnostici, ut alibi ostendi, Pythagoreorum Platonorumque principiis imbuti, plurimum numeris tribuerent, et in variis eorum copulationibus hanc exiguum cause suæ præsidium constituerent. Ad quorum proinde philosophemata eo se consilio componit, ut ea in aucto-

A rum ipsorum caput retrorueat. Quare quid et quantum valeant ejusmodi rationes, ut sequa lance pensetur, proponens ætas, scopus, adversarii, ac litigantium hypothesis pro oculis semper habent: debet: ad quæ quisquis sequens attenderit, fateri non dubitabit id egiisse ES. Patres quod in iis temporum disputationumque circumstantiis recta ratio ab iis exigebat. Sed quam parum tribueret Irenæus ejusmodi numerorum rationibus et copulationibus, luculenter patet ex iis quæ lib. II, cap. 25 et 26, disserit. Ibi enim ex professo probat, Dei opera, res divinas, rationem, ac veritatis argumenta ad numeros exigi non debere; sed potius numeros ad res divinas, rationem et veritatis argumenta exigendos esse; curiosamque illam numerorum inquisitionem, et ex iis ducta argumenta infirma esse ac plerumque vana et periculosa. Non tamen hactenus dictis negaverim, quin apud Irenæum spuriæ quædam occurrant rationes, quibus revera ecclesiasticorum dogmatum veritas fucetur potius quam illustretur; quales sunt ex quas a Christi ætate, et millenario regno petit; sed iis et aliis quibusdam paucis exceptis, cæteris omnibus, si sequitatis ponderibus examinentur, et ad auctoris scopum atque consilium exigantur, pretium constabit et robur. Sed quid et quantum ex ejus doctrina juvari possit catholica fides, jam videamus.

ARTICULUS PRIMUS.

De Scripturarum sacrarum divinitate, canone et versionibus.

3. Scripturas sacras Deum ipsum auctorem habere, ejusque Spiritu afflante exaratas esse, tam aperte tamque frequenter profitetur Irenæus²⁰, ut id observare operam sere ludere sit. Scripturae, inquit, perfectæ sunt, quippe a Verbo Dei et Spiritu ejus dictæ. Et ne diutius quam par sit immoror in re tam manifesta, totus est Irenæus libro tertio et quarto, ut probet unum et eundem Deum et Patrem, utriusque Testamenti, Novi videlicet et Veteris, auctorem esse; ipsoque, nec alio, per Verbum et Spiritum suum scriptoribus sacris, tum prophetis, tum apostolis et evangelistis afflante, ea omnia quæ in Canonem retulit Ecclesia, exarata fuisse.

4. Sed quam late Irenæo pateret sacer hic Canon, quæcunque libres complectentur, hanc ita facile dictu est. Certum quidem est sequentes Veteris Testamenti libres velut sacros et canonicos a S. Doctore

C haberi, et plura ex iis, tanquam ex libris divinae auctoritatis, allegari: Pentateuchum Moysis, Josue, Judices; libros quatuor Regum; Psalmos, Proverbia Salomonis; prophetias Isaiae, Jeremias, Ezechielis, Danielis, Osee, Joelis, Amos, Jona, Michæi, Habacuc, Zacharæ et Malachie. Quæ ex iis libris testimonia proferat, demonstrat Index locorum Scripturae sacrae a nobis concinnatus, ad calcem hujus operis. Hoc semel tanquam ex Isaiae, tanitoties vero tanquam ex Jeremias prophetia de- promptum allegat: Et commemoratus est Dominus sanctus Israel mortuorum suorum, qui dormierant in terra sepulctionis: et descendit ad eos evangelizare salutem, quæ est ab eo, ut universi eos. Item alle- gavit et Justinus martyr in Dialogo cum Tryphonie, vobis ex Jeremias, conquestus insuper, Judæos, odio Christianorum, sententiam hanc et plures alias e sacris Bibliis erasisse. Ex artibus colligitur eam

²⁰ Lib. II, c. 18, n. 2.

tunc in quibusdam Bibliorum Christianorum cōdīcibus exstisset, sed paucissimis; vix enim alios, præter Justinum et Irenæum reperias, a quibus citetur. Jam nullibi librorum sacrorum occurrit. Quin Jeremiae *Threnos* seu *Lamentationes* inter canonicas Scripturas recensuerit Irenæus, dubitari non potest. Ut enim ex iisdem Scripturis probet, Christum Filium Dei, et salutem, et Salvatorem, et salutare vere et dici, et esse, verba hæc Thren. iv, 20: *Spiritus faciei nostræ Christus Dominus*, inter alia e libris sacris petita profert, non nominato tamen libro e quo petuntur, sed generatim duntaxat indicata, ut saepe solet, Scriptura, hoc verbo, inquit. *Spiritus enim, inquit, faciei nostræ Christus Dominus*. Idem dicendum de Baruchi libro, quem ut propheticum et sacrum laudat, non tamen sub Baruchi, sed vel sub generali prophetæ, vel sub Jeremiac nomine. Libro iv, cap 20, n. 4, probans, unum esse Dœum, qui Verbo et Sapientia fecit et aptavit omnia, qui secundum magnitudinem quidem ignotus est omnibus qui ab eo facti sunt, secundum dilectionem autem cognoscitur semper per eum per quem constituit omnia; scilicet per Verbum ejus, Dominum nostrum Iesum Christum, qui novissimis temporibus homo in hominibus factus est, ut finem conjungeret principio, id est hominem Deo; ait: *Et propterea prophetæ, ab eodem Verbo propheticum accipientes charisma, prædicaverunt ejus secundum carnem adventum, per quem [C VIII] commissio et communio Dei et hominis secundum placitum Patris facta est, ab initio prænuntiante Verbo Dei, quoniam videbitur Deus ab hominibus, et conversabitur cum eis super terram, etc.* Quibus postremis verbis manifeste alludit ad ea Baruch 11, 38: *Post hæc in terris viens est, et cum hominibus conversans est. Sed libro v, cap. 35, n. 4, finem capituli quarti et totum caput quintum ejusdem Baruch clare et ipsis verbis refert, velut ex Jeremias propheta: Significavit, inquit, Jeremias propheta, Circumspice, dicens, ad orientem Hierusalem, et vide latitudinem, etc.* Ex qua Irenæi aliorumque Patrum citatione libri Baruch, canonicanam ejus auctoritatem recte omnino colligit Feuardentius in notis ad hunc Irenæi locum. Ecce tamen, in Feuardentium insurgit cl. Grabiis in notis suis, eunque hallucinari graviter pronuntiat. *Quis enim nescit, inquit, apocrypha scripta subinde a Patribus allegari?* Hocque apophthegmate contentus adversarium prostratum iri confudit. Ergone quia apocrypha scripta subinde a Patribus allegantur, statim pronuntiandum, eum hallucinari, qui ex eorum citatione colligit librum aliquem canonicum esse? Si ita sit, jam adversus Grabiū prodeat impius aliquis, qui aliquod e quatuor Evangelii, vel alias ex Epistolis Pauli, aliorumve apostolorum, ex albo Scripturarum expungat; quo argumento hunc confutabit vir clarissimus? An ex continua Patrum et Conciliorum citatione probare se posse putabit, sacra hæc scripta ab omnibus Ecclesiis, aut maxima sal-

A lem Ecclesiarum, earumque insigniorum parte, tanquam canonica habita semper fuisse? Invictum quidem cæteris est argumentum, sed Grabiū prorsus infirmum et inutile. Nam statim occurret impius, hacque unica Grabiana responsione, *apocrypha scripta subinde a Patribus allegari*, totam vim argumenti facile infringeat, Grabiūque ipsum ad incitas rediget. Non igitur ex eo quod quidam Patres apocrypha interdum scripta allegaverint, eorum illico elevanda fides est, cum librum aliquem velut canonicum citant. Si quidem tot et tanti, tam diu, tamque continuata serie apocryphum quoddam scriptum citarent, quanti, quamque diu librum canonicum allegant, premeret forte Grabiana difficultas. At multum abest ut paria sint B utrinque momenta. Qui librum apocryphum velut sacrum citarunt, pauci sunt, nec obtinuit eorum sententia; ino potius, majori Ecclesiarum parte prævalente, successu temporis prorsus obsolevit. E contrario vero dum liber aliquis, quem sacrum deinceps agnovit Ecclesia, a Patribus allegatus est, quamvis initio dubitarent multi, quia paulo obscurior erat ea de re traditio apostolica; ea tamen, successu temporis, accuratori rei examine, consultisque iis Ecclesiis, in quibus notissima erat et continuata episcoporum successio ab apostolis, patetfacta, demum ad liquidum explorata veritate, calculum veteribus adjectis universa Ecclesia. Tam immensum tamque apertum discriminem facile animadvertere potuisset Grabiū, nisi anticipatae Calvinianorum Lutheranorumque opiniones fucum fecissent. Sed de vana ejus objectiuncula, toties a Catholicis contrita, iam satis. Id tantum, ut ad Irenæum revertar, addiderim: si Baruchi prophetiam sub Jeremiac nomine laudaverit, non solum ita laudavisse. Eodem quippe modo allegavere Clemens Alexandrinus lib. I *Pædag.*, c. 2, et lib. II, c. 3; Cyprianus, lib. II *Testimon. ad Quirin.* et in lib. *De oratione Domini.*; Eusebius, in libris *De demonst. evang.*; Basilius, lib. IV *cont. Eunom.*, et alii tum Graeci, tum Latini. Ratio omnibus nota est, quia nimis Baruch Jeremiac discipulus fuit, illiusque prophetia magistri libro juncta erat.

5. Librorum Tobiae, Judith, Esther, Paralipomenon, Ecclesiastæ, Cantici canticorum, Ecclesiastici, Job, Abdiæ, Nahum, Sophoniæ, Aggæi, et Machabæorum, nuspiam, nisi me fallit memoria, in iis qui exstant Irenæi libris, occurrit mentio. Tobiā tamen iam tuin in pluribus Ecclesiis inter prophetas eodem jure locum habuisse, quo Moysen, Iesum Nave, Amos, Habacuc, Joel, Zachariam, Isaiam, Ezechielem, Jeremiam, Danielem, Aggæum, Michæam, Nahum, Esdram et Sophoniā, ex eo colligi posse videtur, quod Irenæus, libro I, cap. 30, Sethianorum et Ophitarum deliria describens, ait n. 10, sic eos inter septem Angelos mundi rectores, prophetas partitos fuisse, qui illorum nomine et afflato vaticinia sunderent, ut suo *Elozi Tobiam* et *Aggæum* ascriberent. Susannæ et Belis historias,

quales Danielis cap. xiiii et xiv referuntur, non tantum in suis Bibliorum codicibus descriptas legit Irenæus, sed et ut certas et indubitas, sacras et canonicas, ac a Daniele propheta scriptas agnoscit, et citat lib. iv, c. 5, n. 2, et cap. 26, n. 3. Observat Eusebius ²⁷, Irenæum in eo quem scriperat libello *Διαλέξων διαρρόων*, Epistole ad Hebræos et Sapientiæ Salomonis mentionem fecisse. Et antea de libris *Contra hæreses* agens, ait ²⁸: *Καὶ ἥτοις δέ τισν ἐκ τῆς Σολομῶντος Σοφίας κέχρηται, μονονούχη φάσκων· Ὁραῖς δὲ Θεοῦ περιποιητικῇ ἀφθαρταῖς, ἀφθαρταῖς δὲ ἐγγὺς εἶναι ποιεῖ Θεοῦ. Utitur etiam sententias ex Salomonis Sapientia de promptis, ita fere dicens: Visio Dei parit incorruptionem, incorruptionem autem proximos Deo facit. Qua quidem Sapientiæ sententia, prout hic allegatur ab Eusebio, utitur Irenæus libro iv, cap. 38, n. 3, ita tamen, ut neque librum nominatim citet, nec verbo tenus indicet et Scriptura petitanum esse: imo Sapientiæ verba sic propria sibi faciat, ut partim sensum, partim ipsa verba referat. Nam Sap. vi, 18, 19, quem locum præ oculis habebat Irenæus, non legitur: *Οραῖς δὲ Θεοῦ περιποιητικῇ ἀφθαρταῖς, εtc., sed, προσοχῇ δὲ νόμων, βεβαίωσις ἀφθαρταῖς ἀφθαρταῖς δὲ ἐγγὺς εἶναι ποιεῖ Θεοῦ. Custoditio autem legum, consummatio incorruptionis est; incorruptionis autem facit esse proximum Deo.* Quatuor Esdræ libros agnoscit evan-*

gelistas jam *indutos supervenientis Spiritus sancti virtutem ex alto, ac de omnibus adimpletos, et habentes perfectam agnitionem, ad scribendum Evangelium nientem appulisse*, addit: *Ita Matthæus in Hebreis ipsorum lingua Scripturam edidit Evangelii, cum Petrus et Paulus Romæ evangelizarent, et fundarent Ecclesiam. Post vero horum excessum, Marcus discipulus et interpres Petri, et ipse quæ a Petro annuntiata erant, per scripta nobis tradidit. Et Lucas [CIX] autem sectator Pauli, quod ab illo prædicabatur Evangelium, in libro condidit. Postea et Joannes discipulus Domini, qui et supra pectus ejus recumbebat, et ipse edidit Evangelium, Ephesi Asiæ commorans. Plures in his verbis occurunt difficultates, quas cum expenderimus in notis ad hunc locum, illuc lectorem remittere satius est, quam hic diutius detinere. Adeo vero de numero quatuor Evangeliorum constabat Irenæo ²⁹, ut, secundum ipsum, neque plura numero quam hæc sunt, neque rursus pauciora capit esse Evangelia.*

A Quæ tamen verba non ita urgenda sunt, quasi sic necesse fuerit quatuor esse Evangelia, ut huic numero Deus nihil addere aut detrahere potuerit. Non is est S. doctoris sensus; id tantum vult, sapientissima Dei providentia constitutum, ut quatuor essent Evangelia, nec plura, nec pauciora. Cuius quidem providentia multas affert rationes, petitas a quatuor mundi regionibus et cardinibus, quatuor ventis principalibus, quatuor præcipuis, quibus ædificium quodque fulcitur, columnis, quatuor Ezechielis animalibus, etc., mysticas certe rationes, non demonstrationes, quibus probare contendat rem ita fieri debuisse, nec aliter potuisse (tam absurdâ cogitatio mentem Irenæi subire nusquam potuit), sed quibus rem jam factam explicet, ostendatque sapientissimo Dei consilio ordinatam fuisse. Eo autem vergebatur tota Irenæi oratio, ut insanam Gnosticorum audaciam castigaret, qui Evangeliorum numerum, nulla habita ratione Dei consiliorum, quorum sapientiam tam multa probant, arbitrio suo augebant vel minuabant. His igitur sic se habentibus, inquit ³⁰, vani omnes, et inducti, et insuper audaces, qui frustrantur speciem Evangelii, et vel plures quam dicta sunt vel rursus pauciores inferunt personas Evangelii; quidam, ut plus videantur, quam est veritatis advenisse; quidam vero, ut reprobent dispositiones Dei. Vanos etiam et indoctos dicere liceat eos qui, ut Gallasius et Scultetus, Irenæi mentem ne minimum quidem assecuti, quas de numero Evangeliorum mysticas profert rationes, cœn futilis et infirmas aspernantur. Nam fastidii delicatissimi homines, quos ejus rei satietas cepit, quæ Anastasio Sinaite ³¹, Germano Constantinopolitano ³², Hieronymo ³³, aliisque pluribus adeo probata fuit, ut primi totum hunc Irenæi locum exscriperint, ceteri rationes amplexi fuerint. Prestat, ut Irenæi verbis utar, cum hujusmodi idiotis religiosis despere, quam cum blasphemis et impudentibus sophistis sapere.

D 7. De aliis Novi Testamenti partibus hæc tantum observanda veniunt, in omnibus, quæ extant, Irenæi scriptis nullam Epistolæ D. Pauli ad Philionem mentionem occurrente; quod non adeo mirum, quia totum hujus Epistolæ argumentum nibil ad Irenæi scopum faciebat. Ad Epistolam vero ad Hebræos interdum alludit, nec ipsa tamen, nec auctore ejus nominatim citatis ³⁴. Sic lib. ii, cap. 30, n. 9, ait, solum Deum Patrem omnia fecisse Verbo virtutis suæ; quibus alludit ad illud Hebr. 1, 3, portans omnia Verbo virtutis suæ. Et lib. iv, c. 41, n. 4, dicit munditas exteriores Legis in figuram futurorum traditas fuisse, velut umbræ cuiusdam descriptionem faciente Lege: quæ desumpta videntur ex illo Hebr. x, 1: *Umbram habens Lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum. Nec*

²⁷ Lib. v, c. 2, 6. ²⁸ Ibid., c. 8. ²⁹ C. 1, n. 1. ³⁰ Ibid., c. 11, n. 7. ³¹ Ibid., n. 8. ³² Q. 144. ³³ Theor. rerum Eccles., tom. II Auctar. Bibliot. PP. ³⁴ Prol. in Matth. ³⁵ Cap. vii, 14.

aliter citat Epistolas Catholicas Jacobi et Judæ, et secundam Petri, nisi verba quædam suis inserendo, lacendo locum et auctorem unde deprompta sunt, ut ei constabit qui loca in Indice designata consuere dignabitur. Secus dicendum de Epistola secunda Joannis, quam ut Epistolam *Joannis discipuli Domini* agnoscit et allegat lib. i, c. 16, n. 3, et lib. iii, c. 16, n. 8. Apocalypsim etiam Joanni discipulo Domini nominatum ascribit, et sub ejus nomine citat lib. iv, c. 20, n. 11; lib. v, c. 35, n. 2, et alibi. Illud etiam non omittendum, quod Hermæ *Pastorem* velut *Canonicam Scripturam* laudet Irenæus lib. iv, c. 20, n. 2. *Bene ergo, inquit, pronuntiavit scriptura, quæ dicit: Primo omnium crede, quoniam unus est Deus, etc.*, quæ verba desumuntur ex lib. ii *Pastoris*, Mand. 1. Sed eodem modo citavere plures alii Patres Græci, quorum testimonia collegit doctissimus Cotelerius, librisque *Pastoris* a se editis præmisit. Latinis vero tanti non fuit iste Hermæ *Pastor*: unde postea ab omnibus Ecclesiis e numero librorum sacerorum expunctus est.

8. Inter omnes, quibus usus est Ecclesia, sacrae Scripturæ versiones, nulla Irenæo venerabilior visa est ea quæ dicitur Septuaginta Interpretum. Hanc ipsi fonti Hebræo auctoritate pene parem existimavit, utpote quam per aspirationem Dei factam credidit. In eam vero sententiam abiit, quod Septuaginta, qui dicuntur, Interpretes, quasi prophetas habuerit, qui afflante atque dirigente Spiritu sancto versionem suam concinnaverint. Censet igitur Irenæus, *Ptolemæum Lagi filium*, cum eam, quain Alexandriae construxerat, bibliothecam omnigenis codicibus ornare in votis haberet, misisse legatos qui a Hierosolymitis tum *Scripturas eorum*, tum Hebraici et Græci sermonis peritos exposcerent, qui easdem ex Hebreo in Græcum converterent. Hierosolymitæ, qui tum Macedonibus parebant, regi morem gerentes, delectos septuaginta seniores, Scripturarum et utriusque lingue peritiores, militabant. Veritus Ptolemæus ne interpretes ex compacto Scripturarum arcana prodere nolentes, suum spuria et adulterina interpretatione facerent, separans eos ab invicem, jussit omnes eamdem interpretari Scripturam; et hoc in omnibus libris fecit; id est, jussit ut omnes simul eundem Scripturæ librum interpretarentur. Conveniens autem ipsa in unum apud Ptolemæum, et comparantibus suas interpretationes, Deus glorificatus est, et Scripturæ veræ divinae creditæ sunt, omnibus eadem, et eisdem verbis, et eisdem nominibus, recitantibus ab initio usque ad finem: ut et præsentes gentes cognoscerent, quoniam per aspirationem Dei interpretatae sunt Scripturæ. Ut autem res habeat fidem, addit Irenæus nihil mirum esse, si idem Deus qui olim Eodræ Scripturas sacras instauranti aspiravit, aspiraverit et LXX Interpretibus eisdem in Græcum sermonem convertentibus. Corruptis siquidem Babylonicae captivitatis tempore Scripturis, Deum,

A ea demum soluta, Judæisque in patriam reducibus, temporibus Artaxerxis Persarum regis, inspirasse Eodræ sacerdoti tribus Levi veterum prophetarum sermones omnes instaurare, et restituere populo eam legem, quæ data est per Moysem. Ex quibus omniibus concludit (qui scopus erat), vere impudicatos et audaces esse hæreticos, qui, ut hæresim suam Scripturarum auctoritate muniant, alias, præter antiquissimam illam, quæ miris adeo modis facta est, Scripturæ interpretationes proferre audent: apostolos enim, hæreticis omnibus velustiores, consonare prædictæ interpretationi, et interpretationem consonare [CX] apostolorum traditioni; cum hi prophetica omnia ita annuntiaverint, quemadmodum Seniorum interpretatio continet. Sic argumentabatur Irenæus, ut probaret hæc Isaiae verba ⁴, *Ecce virgo concipiet et pariet filium*, a Theodotione et Aquila corrupta esse, dum vocem παρθένος, Virgo, verterunt vādīc, adolescentula; ne scilicet ex eo Isaiae loco inferretur Christum ex Virgine natum esse.

B 9. Vulgatam versionis LXX Interpretum historiam hic examinare nostri non est instituti: cum maxime id actum sit a pluribus, iisque doctissimis hominibus. Panca duntaxat circa Irenæi nostri narrationem observare sufficiat. Primo non Irenæum solum tanti fecisse versionem LXX Interpretum: eodem in honore fuit apud omnes quatuor priorum sæculorum Patres, apud quos obtinuerat ea sententia, Interpretes prophetarum vices et officia peregrisse. Fons autem ex quo profluxit communis ea veterum existimatio, fuit Aristææ historia, sive vera, sive falsa; testis, ut ipse credi amat, oculati, quam Josephus lib. xii *Antiquitatum*, cap. 2, et Philo lib. ii *De vita Mosis*, compendio retulerunt, quamque omnes, tum veteres Judæi, tum priores Christiani unanimi consensu receperunt; tum per vagata opinio, Séptuaginta Interpretes in totidem cellulis a Ptolemæo inclusos, sic a Deo inspiratos fuisse, ut collatis inter se versionibus singulis, omnes in iisdem sententiis, verbis et nominibus convenisse reperti fuerint. Hujus quidem circumstantiae non meminunt Aristæas: primos ante Irenæum meminunt Justinus Martyr in *Exhortatione ad gentes*; uterque vero traditam accepit partim a Pbilone, partim a cæteris Judæis, quibus Aristææ historiam novis miraculis ornare placuit. 2º Ptolemæum illum, quo regnante atque jubente, ex Hebreo in Græcum sermonem conversæ sunt Scripturæ, fuisse, ex Irenæi sententia, non Philadelphum, ut sentiunt Aristæas, Josephus, Philo, Tertullianus in *Apologeticæ*, et alii plerique e Patribus, sed Lagi filium; quæ et eadem sententia fuit Clementis Alexandrinæ lib. i *Strom.*, pag. 341 et seqq. Gravibus quidem hæc premitur difficultatibus, vixque ac ne vix quidem cum historia Aristææ, ubi huic semel sua constiterit auctoritas, conciliari poterit. Conciliare tamen utcunque student, qui Anatolio episcopo Laodiceæ duce, cuius fragmentum recitat Euse-

bius lib. vii Hist., c. 32, putant, versionem LXX Interpretum, si non factam, saltem decretam fuisse, legationemque ad Judæos, comparandorum sacrorum codicūm causā, missam eo tempore, quo Ptolemaeus filius Lagi Philadelphem filium in regni societatem asciverat; adeo ut utriusque ascribi potuerit. Sed vereor ut hanc conciliandi rationem admittat Aristæas. Nodum, meo quidem judicio secant, qui excussa auctoritate Aristææ illius, censent, ut certum sit Scripturas Ptolemaeo sive Lagi, sive Pbiladelpho, forte etiam utroque regnante atque jubente, in Græcum conversas fuisse a selectis quibusdam peritisque Judæis, cætera omnia ab Aristæa, Judæo Hellenista, aliisque recentioribus Judæis, pro gentis genio, ut res admirationem haberet, conficta fuisse. Sed hæc ad criticos remittimus: satis est nobis si vanæ credulitatis argui non possit Irenæus; utpote qui sententiam amplexus fuerit, quam suo tempore, rē nondum ad criticæ leges exacta, Christiani omnes eo fidentius tuebantur, quo Judæis tunc temporis versioni LXX Interpretum, quæ Ecclesiæ Christianæ arma contra eos ministrabat, maligne detrahentibus, sanctis Patribus in suspicionem venire non poterat Aristææ librum a Judæo fuisse confictum. 3° Non modicam apud Christianos auctoritatem versioni τῶν Ο' conciliavit ea persuasio, Christum Dominum in citandis Veteris Instrumenti testimoniosis, neglecto Hebraico textu, solius dictæ versionis rationem habuisse. Sic quidem sensere plures e Patribus: non tamen Irenæus. Saltem id e verbis ejus erui posse non possum, ut in notis ad hunc locum ostendi. Ex eo tantum auctoritatem huic versioni conciliare videtur (quod genuinum auctoritatis ejus fundamentum est), quod in omnibus, quæ protulerunt apostoli. Veteris Instrumenti testimoniosis, nihil occurrat quod versiū τῶν Ο' repugnet: imo consonant apostolica omnia prædictæ interpretationi, et interpretatio consonet apostolicæ prædicationi; prophæticaque omnia ita annuntiavant apostoli, quemadmodum Seniorum interpretatio continet. Quod quidem argumentum ut valeat, necesse non est ea omnia, quæ ab apostolis prolatæ sunt, testimonia Græcis τῶν Ο' respondere; sed horum satis probata manet sinceritas et fides, si cum apostolicis quoad sensum convenient. 4° Sentire videtur Irenæus, non Pentateuchum duntaxat, sed et canonicas omnes Judæorum Scripturas in Græcum sermonem, Ptolemaei regis jussu, conversas fuisse. Utitur enim semper voce indefinita, Scripturas, nec quidquam addit quod eam ad Pentateuchum coercent. Imo quod scribit, tum Ptolemaeum petuisse a Hierosolymitis interpretatas habere Scripturas eorum; tum eumdem separatis ab invicem interpretibus jussisse, ut omnes eamdem interpretarentur Scripturam; hoc quo in omnibus libris fecisse: satis indicat libros omnes, qui Judæis sacri essent, conversos fuisse. Cum enim existimat Irenæus, Ptolemaeum bibliothecam suam omnium hominum dignis conscriptio-

A nibus ornare cupiisse, credere consequenter debuit, neglecta ab eo non fuisse prophetarum oracula; dignas certe conscriptiones, quæ et ipsæ bibliothecam regiam ornarent. Denique si, Irenæo teste, prophætica omnia ita annuntiaverunt apostoli quemadmodum Seniorum interpretatio continet: ergo prophætica omnia, non solum Pentateuchum, interpretati sunt Seniores, ex auctoris nostri sententia, quæ et eadem fuit Justini Martyris, Clementis Alexandrini, Tertulliani, Origenis, et aliorum. 5° Demum, quod cum pluribus ex mox laudatis Patribus censem Irenæus, corruptas fuisse, tempore captivitatis Babylonicæ, Scripturas sacras, et ab Esdra postmodum aspirante Spiritu sancto instauratas, hanstum videtur, ut jam dixi, ex apocrypho libro iv Esdræ, cap. 14, ubi narrat auctor, quinque viros, Esdra, quæ sibi revelata erant, dictante, plures scripsisse libros. Ut ut sit, ex verbis Irenæi inferri posse non possem, Scripturas tempore captivitatis prorsus interierisse. Non enim ait deperditas fuisse Scripturas, sed corruptas; nec easdem, Deo Esdræ afflante, de integro suscitas in lucem iterum prodiisse; sed Deum inspirasse Esdræ sacerdoti, τῶν προγεγονότων προφητῶν πάντας ἀνατάξας λόγους, καὶ ἀποκαταστήσαι τῷ λαῷ τὴν διὰ Μωϋσέως νομοθεσίαν, veteranum prophetarum sermones omnes in ordinem digerere, et restituere populo eam legem quæ data est per Moysen. Id igitur vult duntaxat Irenæus, corruptas tum ignorantia, tum negligenter Judæorum Scripturas; ab Esdra, Deo inspirante, recepsitas, [CXL] atque recognitas, a mendis quæ irreparant, purgatas fuisse; confusisque et perturbato ordine jacentes prophetarum libros, in pristinum ordinem digestos fuisse, ac denique legem longa oblivione veluti sepultam, de novo promulgatam et propositam populo fuisse. Sic Irenæus a communi cæterorum Patrum atque interpretum sententia non recedit.

10. Duarum aliarum Veteris Testamenti versionum meminit eodem loco Irenæus, Theodotionis videlicet Ephesii, et Aquila Pontici, utriusque Judæi proselyti; sed obiter tantum, et occasione illius Isaiae testimonio: *Ecce virgo concipiet, quem ab illis corruptum prava interpretatione merito conqueritur.* Et hinc accepta occasione, versionis LXX Interpretum fidem et auctoritatem commendat, eo modo quo diximus, eamque cæteris omnibus longe præsert. Hanc in citandis Veteris Testimenti locis plerumque sequitur. Si vero interdum ab ea discedere videatur, triplex hujus rei causa affterri potest: 1a Quod aliquando non ex codice, sed ex memoria citet; idque ex eo patet quod eadem testimonia diversis in locis sæpe proferens, non tamen eodem modo semper scribat, sed hic verbis quibusdam aucta, illuc decurta, prout memoria suggerebat et occasio serbat. 2a Quod non omnes τῶν Ο' codices secum invicem in omnibus consentirent. Quanta inter eos codices, Origenis ætate, diversitas interesseret, quamque desudandum Origeni fuerit, ut cos

secum invicem conciliaret, vel iis resectis quæ negligentia vel audacia librariorum perperam addita fuerant, vel iis additis quæ male omissa fuerant, docet ipse t. xv *Commentar. in Matthæum*. Cum igitur non iidem essent ubique versionis tñv O'codices, non mirum si ea, quæ ex ea profert Irenæus, non semper cum nostris exacte convenient. Qui enim supersunt nobis, pauciores numero sunt; longe plures Irenæi ætate circumferebantur; qui si adhuc exstarent, certius de iis, quibus usus est, judicare possemus. 3a Quod Latinus Irenæi interpres ea, quæ S. doctor Scripturæ testimonia allegat, interdum vel minus accurate verterit, vel non ex ipso Græco verterit, sed labore parcens, prout ea in vulgatis Latinorum versionibus legebantur, Irenæi textui inservierit. Eædemque rationes valent, non pro Veteris duntaxat, sed et pro Novi Testamenti locis quæ citavit Irenæus. Nec enim ea semper ex codice protulit, sed interdum ex memoria; nec minor fuit inter Novi quam inter Veteris Testimenti codices diversitas, ut sæpe conquestus est Hieronymus, et satis patet ex iis omnibus Græcis, qui etiamnum supersunt: nec minor fuit in iis vertendis Irenæi interpretis incuria. Hæc ex eo potissimum deprehenditur, quod veterem vulgatam

A italicam versionem ad verbum non raro sequatur, ut pluribus in locis observavi. Nihil vero necesse est moneam, tantam nusquam exstitisse varietatem inter omnes sive Veteris, sive Novi Testamenti codices, quibus usus est Ecclesia, quosque legit Irenæus, ut quidpiam dispendi pertulerit sensus: res ipsa per se loquitur, et ei qui loca omnia sive ab auctore nostro, sive a veteribus Patribus allegata cum hodiernis nostris sacrae Scripturæ exemplaribus conferre voluerit, palam illico fiet totum discrimen in verbis quibusdam, illæso semper manente sensu, hærere. Id tantum ex hactenus dictis colligi velim, vix quidquam certi statui posse de iis, quibus usus est Irenæus, Novi præsertim Testimenti codicibus: adeo ut ex iis quæ allegat Scripturæ locis, ut quid certum et indubitatum concludi non possit, sic vel sic omnino habuisse Irenæi codices; sed ejusmodi argumenta sobrie proponenda sint, et intra conjecturarum limites manere debeant. Ad hæc si attendisset cl. Grabius, non ita sidenter pronuntiasset, hæc vel illa exstitisse in veteribus Ecclesiæ codicibus, vel ab iis absuisse. Quisquis prudens est, et in lectione Patrum tantillum versatus, abstinet ab ejusmodi judiciis, ne temeritatis notam incurrat.

ARTICULUS II.

De Scripturarum perspicuitate et obscuritate.

11. Claras et perspicuas esse Scripturas sacras, eorumque sensum cilibet attento et studioso lectori facilem et obvium esse, vulgatus Protestantum error est, quem mirum, si Irenæo tantæ auctoritatis Patri non assinxissent. Hunc quamvis in notis suis paulo parcus insinuat cl. Grabius, in Indice generali ad vocem *Scriptura sollicitius* inculcat. *Scriptura sacra*, inquit, *omnia quæ scire debemus, aperte et citra parabolæ involucrum proponit. Judæis cum legitur, obscura et sublæ similis, Christianis vero perspicua*. Sed si ea quæ ibi indicantur loca conferas, miraberis nihil minus, quam quod spondet Index, occurrere. Nec accuratior, ne dicam sincerior, fuit vir cl. in notula, quam lib. II, cap. 46, suæ editionis pag. 172 (nostræ vero cap. 27, n. 2, p. 155), subtexxit. Nimirum occasione istorum Irenæi verborum: *Cum itaque universæ Scripturæ, et Prophetæ, et Evangelia, in aperto, et sine ambiguitate, et similiter ab omnibus audiri possint, etc., tam scite quam vere sic monuerat Feuardentius: Non vult, ait, omnes Scripturas adeo apertas, et cuivis obvias esse, ut nulla sit in eis obscuritas; cum hoc alibi frequenter affirmet, etc. Sed eas adeo perspicue et constanter unum et solum Deum mundi creatorem et rectorem prædicare, ut nemo, qui*

C his attenderit, ignorare possit. Recte omnino. Subiungit vero Grabius: *Attamen præcedenti pagina aperte et sine ambiguo, ipsis dictionibus in Scripturis posita dicit universe, quæ quidem dedit in hominum potestatem Deus, et subdidit nostræ scientiæ, prout ibidem loquitur: id est, quæ Deus a nobis sciri, vel credi voluit. Verum quidem est Irenæum initio capitil asserere, quædam esse aperte et sine ambiguo, ipsis dictionibus posita in Scripturis; sed hanc Irenæi propositionem universalem esse, hacque S. doctorem complecti voluisse ea omnia quæ Deus a nobis sciri, vel credi voluit, Grabii commentaria sunt cum ipso textu e diametro pugantia. Nimirum postquam Irenæus capite præcedenti insanam Gnosticorum curiositatem redarguit, qui Scripturas temere scrutati, insulsisque de Deo rebusque divinis quæstionibus atque commentationibus delectati, vano scientiæ nomine superbius efferebantur: tum initio capitil sequentis (in quo demonstrandum sibi proponit, ex parabolis, quibus multiplex subesse potest sensus, obscura explicanda non esse, sed ex iis quæ clare et aperte posita sunt in [CXLII] Scripturis) subjungit, *sensum sanum, et qui sine periculo est, et religiosum, et amantem verum, quæ quidem dedit in hominum potestatem Deus,**

et subdidit nostræ scientiæ, hæc prompte meditari, et in ipsis proficere, diuturno studio facilem scientiam eorum efficientem. Quænam vero ea sint, quæ dedit in hominum potestatem Deus, et subdidit nostræ scientiæ, statim indicat: *Sunt autem hæc, addit, quæ ante oculos nostros occurunt, et quæcunque aperle, et sine ambiguo, ipsis dictionibus posita sunt in Scripturis.* An vero, quisquis ita loquitur, aperle et sine ambiguo, ipsis dictionibus in Scripturis posita dicit universe, quæ dedit in hominum potestatem. Deus, et subdidit nostræ scientiæ; id est, quæ Deus a nobis sciri vel credi voluit? Lippis oculis Irenæum legerit, qui sic concludat. Id vult S. doctor, quedam esse, quorum investigationem perinusit nobis Deus, quæque subdidit nostræ scientiæ; ea vero esse 1. *Quæ ante oculos nostros occurunt, res naturales videlicet; non certe ea omnia, quæ in Scripturis habentur, utpote quæ ante oculos nostros ocurrere, nemo sanæ mentis dixerit.* 2. *Quæcunque aperle et sine ambiguo, ipsis dictionibus posita sunt in Scripturis.* Ut ergo quæcunque aperle et sine ambiguo posita sunt in Scripturis, scientiæ nostræ atque investigationi permiserit Deus; non hinc tamen, nisi puerili sophismate, concludi potest, ea omnia, quæ Deus a nobis sciri vel credi voluit, aperle et sine ambiguo posita esse in Scripturis. Alias eodem jure concludi posset, ea omnia quæ Deus a nobis sciri, vel credi voluit, *ante oculos nostros ocurrere*, id est sub conspectum nostrum cadere; alterum enim ab altero non separat Irenæus; quæ tamen conclusio absurdissima foret. Longe quippe diverse sunt hæc propositiones: *Quæcunque ante oculos nostros occurunt, et aperle et sine ambiguo in Scripturis posita sunt, ea omnia dedit in hominum potestatem Deus, et subdidit nostræ scientiæ; et: Ea omnia quæ Deus a nobis sciri vel credi voluit, aperle et sine ambiguo, ipsis dictionibus posita sunt in Scripturis.* Prima propositio Irenæi est; secunda Grabii solitus, non certe S. doctoris.

12. Tantum abest hic dicat, ea omnia, quæ in Scripturis habentur, aperle et sine ambiguo, ipsis dictionibus posita esse; quin potius, postquam ostendit ex parabolis obscuris clara et perspicua Scripturæ verba explicanda non esse, subjungit, stultum esse et absurdum, quæ non aperle dicta sunt in Scripturis, neque ante oculos posita, copulare *absolutionibus parabolaram*, quas unusquisque, prout vult, adinvenit. Igitur præter parabolas, quibus multiplex subesse potest sensus, alia in Scripturis occurunt, quæ non aperle dicta sunt; obscura proinde, nec unicuique facile pervia, sed quæ explicatione et interprete indigeant. Ea vero licet obscura, si non a nobis sciri, certe credi Deus voluit. Si autem ab Irenæo quæras, quænam ea sint quæ aperle et sine ambiguo posita sint in

A Scripturis, respondebit: non universe, ut perperam hingit Grabius, sed singulariter, et quantum ad argumentum presens pertinebat, unum esse et solum Deum, mundi conditorem et rectorem. Cum itaque, inquit, universæ Scripturæ, et Prophetiæ, et Evangelia in aperto, et sine ambiguitate, et similiter ab omnibus audiri possint, etsi non omnes credunt, unum et solum Deum, ad excludendos alios, prædicent omnia fecisse per Verbum suum, sive visibilia, sive invisibilia, etc., et ipsa autem creatura, in qua sumus, per ea quæ in aspectum veniunt, hoc ipsum testante, unum esse, qui eam fecerit et regat: *valde hebetes apparebunt, qui ad tam lucidam adaptionem cæcutiunt oculos*, etc. Quam multa autem sint in Scripturis obscurissima, quæ explicari a nobis non possunt, fusius docet cap. sequenti, ubi probat plures in iis occurtere difficultates, quæ solvi a nobis non possint, sed quarum solutio Deo soli: humili fide committi debeat: Scripturas quidem perfectas esse, utpote a Verbo Dei et Spiritu ejus inspiratas; sed tantis mysteriis abundare, ut ad ea intelligenda revelatione opus sit: adeo siquidem angustos esse mentis nostræ limites, ut in ipsis rebus naturalibus, quarum assiduus nobis est usus, quasque quotidie videmus et contrectamus, cæcutiatur. Legi verba apud auctorem possunt n. 2 et 3, longiora siquidem loca sunt, quam ut hic exscribantur. Et lib. iv, cap. 26, n. 1 (quo etiam loco abutitur Grabius), docet, Christum esse thesaurum in Scripturis absconditum, ejusdem Christi adventu et cruce revelatum. Prophetias omnes, priusquam habeant efficaciam, ænigmata et ambiguitates esse hominibus: cum autem venerit tempus, et evenerit quod prophetatum est, tunc prophetias habere liquidam et certam expositionem. Et propter hoc quidem Judæis, cum legitur *Lex* in hoc nunc tempore, fabulæ similem esse; non enim habent expositionem omnium rerum pertinentem ad adventum Filii Dei, qui est secundum hominem; a Christianis vero cum legitur, thesaurum esse absconsum in agro, cruce vero Christi revelatum esse et explanatum. Ratio est, quia Christiani habent expositionem omnium rerum pertinentem ad adventum Filii. A quo vero habent? ⁴⁰ Ab eis qui in Ecclesia sunt presbiteris, quibus proinde obaudire oportet, his nimis qui successionem habent ab apostolis; qui cum episcopatus successione charisma veritatis certum, secundum placitum Patris acceperunt. ⁴¹ Nam ubi charismata Domini sunt, ibi discere oportet veritatem, apud quos est ea, quæ est ab apostolis Ecclesie successio, et id quod est sanum et irreprobatum conversationis, et inadulteratum et incorruptibile sermonis constat. Hi enim et eam, quæ est in unum Deum, qui omnia fecit, fidem nostram custodiunt; et eam, quæ est in Filium Dei, dilectionem adaugent... et Scripturæ sine periculo nobis exponunt ⁴². Reliqui

⁴⁰ Lib. iv, n. 2. ⁴¹ Ibid., n. 5. ⁴² Ibid., n. 2.

vero qui absunt a principali successione, et quo-
cunque loco colligunt, suspecti habendi, vel quasi
heretici et malæ sententiarum; vel quasi scindentes, et
elati, et sibi placentes; aut rursum ut hypocrita, quæ-
stus gratia et vanæ gloriae hoc operantes. Omnes
autem hi deciderunt a veritate.

43. Videat jam cl. Gracius utrum hæc Irenæi
verba, ad quæ ipse remittit, causæ suæ faveant.
Videat utrum ex S. doctoris sententia, Scripturæ
ad eum perspicuæ sint et aperiæ, ut interprete non
indigeant. Videat utrum earum interpretatio cu-
jusvis privati hominis judicio permittatur. Videat
demum, et serio perpendat, utrum ea societas, vel
in qua natus est, vel cui se adjunxit, tules presby-
teros nati, quales hic describit Irenæus, qui suc-
cessionem habent ab apostolis; qui cum episcopatus
successione charisma veritatis certum, secundum
placitum Patri accepérunt; qui et apostolorum do-

Actrinam custodiunt; et cum presbyteris ordine sermo-
nem sanum et conversationem sine offensa præstant.
ad confirmationem et correptionem reliquorum, etc.
Edat, ut cum Tertulliano ⁴⁴ loquar, origines Eccle-
siarum suarum; [CXIII] evolat ordinem episcopo-
rum suorum, ita per successiones ab initio decurren-
tem, ut primus ille episcopus aliquem ex apostolis,
vel apostolicis viris, qui tamen cum apostolis perse-
veraverit, habuerit auctorem et antecessorem. Confin-
gal quidquid libuerit; si candide et siucere agere
voluerit, cum devenerit ad Matthæum Parkerum
in Auglia, Lutherum in Germania, Calvinum in
Gallia, aliosque ejusmodi recentiores sectarum
duces et conditores; deprehendet eos successio-
nem apostolicam vel ludicra et sacrilega ordina-
tione invertisse, vel spreta omni ordinatione fun-
ditus evrississe. Sed de his po

B

ARTICULUS III.

De Traditionis auctoritate et fundamento.

44. Scripturas quidem sacras Dei sermones esse, et regulam veritatis certam et immutabilem, cui nihil addere vel detrahere liceat, rectissime docet Irenæus ⁴⁵. Iis tamen omnia Dei verba ex-
presse non contineri, sed apostolos, ut Christi lega-
tos atque præcones, plura docuisse, quæ scriptis
haudquaquam consignarunt, non minus aperte
prædicat ⁴⁶. Traditionis siquidem auctoritate impu-
gnaturus hæreticos, jam ab initio libri tertii ⁴⁷
ostendit, eam esse impiorum hominum proterviam,
ut cum ex Scripturis arguuntur, in accusationem
convertantur ipsarum Scripturarum, quæ non recte
habeant, neque sint ex auctoritate, et quia varie sint
dictæ, et quia non possit ex his inveniri veritas ab
hīs qui nascant traditionem; non enim per litteras
traditam illam, sed per vivam vocem... Cum autem
ad eam iterum traditionem, quæ est ab apostolis, quæ
per successiones presbyterorum in Ecclesia custodi-
tur, provocamus eos; adversantur traditioni, dicen-
tes se non solum presbyteris, sed etiam apostolis ex-
istentes sapientiores, sinceram invenisse veritatem...
Etenim itaque neque Scripturis jam, neque traditioni
consentire eos. Ex quibus hæc liquido sequuntur,
1º ipsos omnium hæreticorum pessimos agnoscisse
et confessos fuisse, Scripturas varie dictas esse, id
est interdum obscuras esse, variosque iis subesse
sensus. 2º Obscurorum locorum sensum a tradi-
tione petendum esse, non ea, quæ per litteras tra-
dita sit, sed per vivam vocem. Hæc non reprehendit
Irenæus, iuno in sequentibus probat, ut mox videbi-
tur. 3º Traditionem latius patere Scripturis, et ab

C iis distingui, utpote quæ earum sit interpres; quod
et hæc Irenæi conclusio demonstrat: Etenim itaque,
neque Scripturis jam, neque traditioni consentire eos.
Et postquam de traditione apostolica fides dis-
seruit, jam argumento finem imponens, et ad illud,
quod ex Scripturis petitum cœperat, reversurus,
sic caput 5 orditur: Traditione igitur, quæ est ab
apostolis, sic se habente in Ecclesia, et permanente
apud nos, revertamur ad eam, quæ est ex Scripturis
ostensionem, eorum qui Evangelium conscripserunt.
apostolorum, etc. Ubi traditionem apostolorum ab
eorum scriptis perspicue distinguit. Sed non pos-
sum quin hic obiter malam Gallasii fidem castigem,
qui cum clara hæc Irenæi verba adulterare in textu
non potuisse, ea in summulis suis corrumpere au-
sus est, Traditione, inquit, apostolorum convenit cum
eorum scriptis, ad quæ semper est nobis redendum.
An is sit Irenæi verborum sensus, judicet quisquis
oculos habet, nec deinceps ejusmodi novarum edi-
tionum auctoribus fidet. Illud igitur Irenæi avo-
certum erat, non satis esse ad catholicam fidem, ut
quis Scripturis consentiret, nisi insuper consenti-
ret et traditioni, ei quæ per vivam vocem, non per
litteras tradita fuit ab apostolis, quæque per suc-
cessiones presbyterorum, id est episcoporum, in Ecclesia
custoditur. Et binc etiam in confessu erat apud
omnes, non Scripturas tantum, sed traditionem
etiam, regulam esse fidei nostræ; neque enim ad
Scripturas dantaxat provocabantur hæretici, uti
provocari vellent recentiores heterodoxi, sed et ad
traditionem, tanquam ad certissimam Christianæ

⁴⁴ De præscrip. ⁴⁵ Lib. iv, c. 35, n. 4. ⁴⁶ Lib. v, cap. 30, n. 2. ⁴⁷ C. 2.

et catholicæ veritatis regulam : hacque confundebantur, ut ait auctor noster capite sequenti, *omnes ii, qui quoquo modo vel per sibi placentia, vel vanam gloriam, vel per cæcitatem et malum sententiam, præterquam oportet colligebant. Si qui autem traditioni non consentirent, adversus eos certamen erat, et iudicis resistendum esse illis censebant Ecclesie Patres.*

15. *Cur vero tanta esse in traditione, ad catholicam fidem tuendam, momenta vellent SS. doctores, ratio, ex Irenæo, in promptu est : quia traditio est ab apostolis. Nimirum, non omnia quæ docuerunt apostoli, hæc scriptis mandarunt, sed plura vivæ vocis oraculo tradiderunt, iis maxime quibus Ecclesiæ committebant; quæ per successiones episcoporum pervenerunt usque ad nos. Traditionem itaque apostolorum, inquit cap. 3, n. 1, in toto mundo manifestatam, in omni Ecclesia adest respicere omnibus qui vera velini videre; et habemus annumerare eos, qui ab apostolis instituti sunt episcopi in Ecclesiis, et successores eorum usque ad nos, qui nihil tale docuerunt, neque cognoverunt, quale ab his deliratur. Etiam si recondita mysteria scissent apostoli, quæ seorsim et latenter a reliquis perfectos docebant, his rei maxime tradiderent ea, quibus etiam ipsas Ecclesiæ committebant. Valde enim perfectos et irreprehensibiles in omnibus eos volebant esse, quos et successores relinquebant, suum ipsorum locum magisterii tradentes, quibus emendate agentibus fieret magna utilitas, lapsis autem summa calamitas. Finitissimum itaque et ineluctabile illud argumentum est. Cum dogma quidpiam in Ecclesia proponitur, quod Scripturis aut fulciri aut impugnari satis non possit, illud ad Ecclesiæ traditionem exigendum est; si cum ea consentiat, id apostolis ipsis acceptum referendum est; si dissentiat, illico rejiciendum et damnumandum. Cum enim Ecclesiæ omnes vel ab apostolis ipsis, vel ab eorum discipulis aut successoribus fundatæ sint; qui primi ad eas Ecclesiæ regendas ordinati sunt episcopi, eorum omnium quæ a Christo tradita et accepta docuerant, vel explicuerant apostoli, notitia probe instructi accesserunt: valde enim perfectos et irreprehensibiles in omnibus eos volebant esse apostoli, quos et successores relinquebant, suum ipsorum locum magisterii tradentes. li vero apostolorum successores quæ ab apostolis acceperunt, suis vicissim successoribus tradidernit et crediderunt, hi aliis, donec per successiones episcoporum pervenientem usque ad nos traditionem et doctrinam apostolicam ipsi acceperimus. Ex quibus evidenter patet, eam quam Irenæus, aliique SS. Patres traditionem apostolorum dicunt, ipsissimam esse apostolorum doctrinam, quam viva voce tum Ecclesiis a se fundatis, [CXLV] tum iis quos instituerunt episcopis, tradiderunt et crediderunt; hanc enim, ut jam dixi, Irenæus a Scripturis aperte distinguit. Non mino-*

*A*ris proinde auctoritatis est, quam ipsa apostolica scripta, cum utraque Dei et Christi ipsius sermones sint. Nam sive viva voce, sive scripto docuerint apostoli quidpiam, quod ad fidem aut mores necessario pertineat, Christi doctrina est, et a Christo revelata et accepta, quam afflante aliquæ dirigente Spiritu sancto tradiderunt: Dei proinde verbum est, Deo ipsi acceptum referendum. Eapropter traditionem primis libri tertii capitibus ²³, et alibi saepe, tam sollicite opponit hæreticis auctor noster, meritoque tantum illius pondus esse vult, ut hoc obruantur quicunque male sentiunt. Eapropter hæreticis traditionem aut contemnentibus aut violentibus undique resistendum, eosque ut fures et latrones devitandos esse monet. Oportet, inquit, B deitare quidem illos; quæ autem sunt Ecclesiæ cum summa diligentia diligere, et apprehendere veritatis traditionem. Eapropter denique tantum traditioni tribuit, ut si neque apostoli quidem Scripturas reliquissent nobis, oportet tamen ordinem sequi traditionis, quam tradiderunt iis quibus committebant Ecclesiæ. Quod adeo verum est, addit ²⁴, ut huic ordinationi assentiant multæ gentes barbarorum, eorum qui in Christum credunt, sine charta et atrumento (id est sine scripturis) scriptam habentes per Spiritum in cordibus suis salutem, et veterem traditionem diligenter custodientes, in unum Deum credentes, fabricatorem cœli et terræ, etc. Hanc fidem qui sine litteris crediderunt, quantum ad sermonem nostrum, barbari sunt; quantum autem ad sententiam et consuetudinem, et conversationem, propter fidem per quam sapientissimi sunt, et placent Deo, conversantes in omni justitia, et castitate, et sapientia. Ad hanc unam traditionis normam barbari illi exigentes quæcumque nova ab hæreticis proponebantur, statim concudentes aures suas, longe longius fingerent, nec audire quidem sustinentes blasphemum colloquium. Sic per illam veterem apostolorum traditionem, ne in conceptionem quidem mentis admittunt quodcumque hæreticorum portentilcquum est. En quæ et quanta priscis Ecclesiæ Patribus, apostolicisque viris, traditionis auctoritas erat.

16. Medium autem, ac veluti canalis, quo traditione apostolica ad nos usque fluxit intemerata, successio episcoporum est legitime in Ecclesia catholica ordinatorum. Neque enim quemquam Ecclesiæ præficerunt præficique permiserunt apostoli, nisi prius ea omnia, quæ ad fidem et mores necessario pertinent, apprime caleret, eorumque omnium quæ credenda et agenda Ecclesiæ proposuerant, notitia solerter imbutus fuisset: ut nimirum eamdem notitiam posteris transmitteret. Et hinc eam episcoporum successionem tam acriter tamque frequenter urget adversus hæreticos Irenæus; ratus videlicet, nihil efficacius esse ad retundendam omnem hæreticam pervicaciam. Non enim, inquit ²⁵, oportet querere apud alios veritatem, quam facile est ab Ecclesia sumere: cum apostoli, quasi in

²³ C. 3, n. 2; c. 2, n. 3; c. 4, n. 1. ²⁴ N. 2. ²⁵ N. 1.

depositorum dives, plenissime in eam contulerint omnia, quae sunt veritatis; ut omnis, quicunque velit, sumat ex ea potum vita. Porro depositori illius divitis, in quod plenissime contulerunt apostoli omnia que sunt veritatis, custodes sunt ii, quos Deus ipse in Ecclesia sua constituit ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei; episcopi videlicet, qui per legitimam impositionem manuum ab apostolis eorumque successoribus in Ecclesia catholica ordinati et consecrati sunt. Propterea, ait auctor noster, si de aliqua modica quæstione disceptatio esset, nonne oporteret in antiquissimas recurrere Ecclesias, in quibus apostoli conversati sunt, et ab eis de præsenti quæstione sumere quod certum, et re liquidum est? Ratio est quia non tantum in antiquissimis illis Ecclesiis conversati sunt apostoli, et plenissime in eas contulerunt omnia quae sunt veritatis⁶⁶; sed et iisdem præfecerunt episcopos, qui sibi in earum regimine succederent; quos cum valde perfectos, et irreprehensibilis in omnibus vellent esse; si recondita mysteria scissent, his vel maxime tradarent ea, quibus etiam ipsas Ecclesias committebant.

17. Merito igitur ad episcoporum successionem provocat hæreticos Irenæus, quia illa successio certissimum est, indubitatum, omnibusque manifestum apostolicæ traditionis atque doctrinæ argumentum; hæc per illum dignoscitur, vera a falsa secernitur, sinceraque et intemerata ad nos usque transmititur. Traditionem itaque apostolorum, inquit, in toto mundo manifestatam, in omni Ecclesia adest respicere omnibus, qui vera velint videre. Cur ita? Quia, addit, habemus annumerare eos, qui ab apostolis instituti sunt episcopi in Ecclesiis, traditionis illius custodes atque dispensatores, et successores eorum usque ad nos, qui nihil tale docuerunt, neque cognoverunt, quale ab hæreticis deliratur. Quia vero longum esset, ut ipse ait⁶⁷, omnium Ecclesiæ enumerare successiones; satis esse, idque jure merito, putat, si præcipuarum ac celebriorum, ac in primis maximæ, et antiquissimæ, et omnibus cognitæ, et a glorioissimis duobus apostolis Petro et Paulo Romæ fundatæ et constitutæ Ecclesiae, ea, quam habet ab apostolis, traditio, et annuntiata hominibus fides, per successiones episcoporum perveniens usque ad nos, indicetur, ut confundantur omnes, qui quoquo modo præterquam oportet colligunt, id est, præter jus sasque conventus agunt. In ea quippe Ecclesia semper conservata est ea, quae est ab apostolis, traditio. Quod subinde probat ex continua Romanorum episcoporum a Petro ad Eleutherum usque, qui suo tempore Romanam Ecclesiam regebat, successione; qua enumerata, concludit⁶⁸: *Hac ordinatione et successione, ea quae est ab apostolis, in Ecclesia traditio, et veritatis preconatio pervenit usque ad nos. Et est plenissima hæc ostendit.*

A sio, unam et eamdem vivificatricem fidem esse, quae in Ecclesia ab apostolis usque nunc, sit conservata et tradita in veritate.

18. Romanæ Ecclesiæ traditioni subjungit⁶⁹ traditionem Asianarum Ecclesiæ, Smyrnensis in primis et Ephesinæ, quam pariter probat ex successione episcoporum. In ea siquidem, quæ est Smyrnæ, Ecclesia Polycarpus, ab apostolis edocitus, et conversatus cum multis ex eis qui Dominum nostrum viderunt, ab apostolis in Asia constitutus episcopus, hæc docuit semper quæ ab apostolis didicerait, quæ et Ecclesiæ tradidit, et sola sunt vera. Testimonium his perhibent, quæ sunt in Asia, Ecclesia omnes, et qui usque adhuc successerunt Polycarpo... Sed et quæ est Ephesi Ecclesia, a Paulo quidem fundata, Joanne autem permanente apud eos usque ad Tracjani tempora, testis est verus apostolorum traditionis. Et hinc rectissime concludit⁷⁰, eis, qui in Ecclesia sunt, presbyteris obaudire oportere, his qui successionem habent ab apostolis; quæ cum episcopatus successione charisma veritatis certum, secundum placitum Patris [CXXV] acceperunt; reliquos vero, qui absunt a principali successione, et quocunque loco colligunt, suspectos habere, vel quasi hæreticos et malæ sententiae; vel quasi scindentes, et elatos, et sibi placentes; aut rursus ut hypocritas, quæstus gratia et vanæ gloriae hoc operantes. Et⁷¹, apud eos dicere oportere veritatem, apud quos est ea, quæ est ab apostolis Ecclesiæ successio, et id quod est sanum et irreprobabile conversativis, et inadulteratum et incorruptibile sermonis constat. Hæc enim ei eam, quæ est in unum Deum, qui omnia fecit, fidem nostram custodiunt; et eam, quæ est in Filium Dei, dilectionem adaugent; qui tantas dispositiones propter nos fecit: et Scripturas sine periculo nobis exponunt. Hinc denique merito insert⁷², per successiones episcoporum, quibus apostoli eam, quæ in unoquoque loco est, Ecclesiam tradiderunt, pervenisse usque ad nos custoditione sine fictione Scripturarum tractationem plenissimam, neque additamentum, neque ablationem recipientem; et lectio sine falsatione; et secundum Scripturas expositionem legitimam, et diligentem, et sine periculo, et sine blasphemia; et præcipuum dilectionis munus, etc.

19. Ex iis omnibus sequitur, legitimam episcoporum successionem certissimum esse argumentum, quo demonstratur traditionem apostolicam puram et illibatam semper in Ecclesia conservatam fuisse; eamque intemeratam, per episcopos, qui sibi invicem ab apostolorum temporibus ad nostra usque successerunt, ad nos pervenisse; si modo episcopi legitime et secundum Ecclesiæ leges ordinati sint, et ab unitate Ecclesiæ non defecerint. Nam, ut ait auctor noster⁷³, vera apostolorum traditio atque doctrina, Dei manus est Ecclesiæ

⁶⁶ Lib. III, cap. 3, n. 4. ⁶⁷ N. 2. ⁶⁸ N. 5, ⁶⁹ N. 4. ⁷⁰ Iren., lib. IV, c. 26, n. 2. ⁷¹ N. 5. ⁷² Cap. 33, n. 8. ⁷³ Lib. III, c. 24, n. 4.

credimus, quemadmodum inspiratio plasmationi, ad hoc ut omnia membra percipientia vivificantur. Et ut jam ex eodem Irenæo diximus: *Non oportet querere apud alios veritatem, quam facile est ab Ecclesia sumere: cum apostoli, quasi in depositarium dives, plenissime in eam contulerint omnia, quæ sunt veritatis.* Quicunque proinde ab unitate Ecclesiae desciverunt, a divite illo depositario Spiritus Dei et veritatis alieni, in ejus partem non veniunt⁴⁴. Ratio est, quia ex quo episcopus aliquis, licet secundum Ecclesiarum catholicarum ritum ordinatus, et successionis ordinem tenens, ab unitate recessit; si in errorem labatur, jam media omnia, quibus ab eodem revocetur, sibi ipse ademit. Potissimum est ad aliarum Ecclesiarum, Romanæ in primis, quæ centrum est unitatis, traditiones privatam sententiam exigere, et ab eis legitimam Scripturarum sensum petere. Si ergo eas audire renuerit, omnem sibi dubio procul ad veritatem aditum interclusit.

20. Sequitur deinde, in ea sola Ecclesia conservata esse eam, quæ est ab apostolis, traditionem, seu ab iis solis presbyteris descendam esse veritatem, ab iis solis fidem nostram custodiri, et Scripturas sine periculo nobis exponi; per eos solos pervenisse usque ad nos custoditione sine fictione Scripturarum tractationem plenissimam, neque additamentum, neque ablationem recipientem, et lectionem sine falsatione, et secundum Scripturas expositionem legitimam, et diligentem et sine periculo, et sine blasphemia, apud quos est ea, quæ est ab apostolis Ecclesiarum successio; utpote qui cum episcopatus successione charisma veritatis certum, secundum placitum Patris, acceperunt. Reliquos vero omnes, qui absunt a principali successione, et quocunque loco extra eam Ecclesiam, in qua servatur principalis ea successio, colligunt, seu conventus agunt, suspectos habendos esse; quippe qui omnes deciderint a veritate, quæ in ea sola Ecclesia reperiri potest, in qua successionalis apostolica ordo reperitur. Porro in sola Ecclesia Romana (quo nomine eas omnes Ecclesias hic intelligo, quæ cum Romana, omnium, Irenæo teste, maxima, et antiquissima, et omnibus cognita, unitatisque centro, communio-
nis nexus colligatae sunt) occurrit legitimus ordo successionalis apostolicae; in eo positus, ut primus eujusque Ecclesiarum episcopus ab apostolis, eorumque discipulis aut successoribus vocatus, ordinatus et constitutus episcopus, missionem ac potestatem acceperit eam Ecclesiam fundandi, regendi, verbi Dei commisso sibi gregi praedicandi, sacramenta administrandi, aliosque ministros tum superiores, tum inferiores ordinandi, qui ministerium ecclesiasticum in Ecclesia perpetuant. Extra Romanam Ecclesiam nullam assignare est ejusmodi legitimam episcoporum successionem, qui missionem ac auctoritatem suam apostolis

ipsis per successores intermedios, acceptam referre possint. Frustra igitur extra Romanam Ecclesiam quæsieris eam quæ est ab apostolis traditionem, frustra veritatem, expositionemque Scripturarum legitimam, diligentem, sine periculo et sine blasphemia, etc. Hujus pondere obruere se posse hæreticos omnes ac schismaticos sui temporis merito confidebat Irenæus: eodem posteriores hæreticos oppressere, qui seculi sunt SS. Patres, Tertullianus, Cyprianus, Optatus, Epiphanius, Augustinus, aliqui passim.

21. Quod autem SS. Patribus efficacissimum et ineluctabile visum est ad confundendos omnes sui temporis hæreticos et schismaticos, non minus efficax esse debet ad prosternendos nostri temporis hæreticos, Lutheranos, Calvinianos, aliosque quotquot ab Ecclesia Romana secessionem fecerunt. Hi quippe cum non minus quam veteres, a principali successione abstiterint, hoc ipso non minus quam illi, decidisse a veritate convincuntur. Quorum proinde sectæ architectis, ducibus et antesignanis Luther, Calvin, Zwinglio, aliosque, eodem jure dicere possumus, quo Tertullianus⁴⁵ veteribus illis: *Qui estis? Quando et unde venistis? Quid in meo agitis. non mei? Quo denique, Zwingli, jure silvam meam cædis? Qua licentia, Calvine, fontes meos transvertis? Qua potestate, Lutere, limites meos commoves?* *Mea est possessio: olim possideo, prior possideo, habeo origines firmas, ab ipsis auctoribus quorum sicut res. Ego sum hæres apostolorum.* Cupio igitur ostendant mihi Lutherus, Calvinus, etc., ex qua auctoritate prodierunt.... Si eorum hæreses audient interserere se et atque apostolicae... possumus dicere: *Edant ergo origines Ecclesiarum suarum: evolunt ordinem episcoporum suorum, ita per successiones ab initio recurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex apostolis, vel apostolicis viris, qui tamen cum apostolis perseveraverint, habuerit auctorem et antecessorem. Hoc enim modo Ecclesiarum apostolicæ census suos deserunt; sicut Smyrnæorum Ecclesia habens Polycarpum a Joanne collocatum refert: sicut Romanorum, Clementem a Petro ordinatum edit: proinde utique et ceteræ exhibent, quos ab apostolis in episcopatum constitutos, apostolici seminis traduces habeant. Confingant aliquid tale hæretici hodierni. Confingere certe non possunt, qui omni apostolicae successionalis ordine susque deque verso, [CXVI] eversa ab imis fundamentis ecclesiastica hierarchia, violata per summum nefas legitima, antiqua et apostolica ordinandi ministros sacros lege, nullaque accepta missione et auctoritate ab iis, qui suam ab apostolis ipsis per legitimam successione derivabant, assumentes sibi ipsis honorem, nec vocati a Deo tanquam Aaron, ministerium ecclesiasticum usurparunt. Ad quos, æque ad veteres hæreticos, spectant ea ejusdem Tertulliani verba⁴⁶: Ordinationes eorum temerariæ, leves, inconstantes,*

⁴⁴ N. 2. ⁴⁵ De præsc. ⁴⁶ Ibid.

nunc neophytes collocant, nunc sæculo obstrictos; nunc apostatas nostros, ut gloria eos obligent, quia veritate non possunt. Nusquam facilius proficitur quam in castris rebellium, ubi ipsum esse illic, propererit est. Itaque alius hodie episcopus, cras alius: hodie diaconus, qui cras lector: hodie presbyter, qui cras laicus. Nam et laici sacerdotalia munera injungunt. Laici siquidem suere, aut simplices presbyteri, iisque apostatae, ab Ecclesia Romana excommunicati, legitimaque et canonica auctoritate ac potestate destituti, qui prima nova religionis fundamenta jecernat, docendique, sacramenta administrandi, aliosque ministros ordinandi munus sibi, stœde conculcati antiquis omnibus canonibus, arrogant: quique, etiam episcopi fuisse in Ecclesia catholica canonice ordinati; ex quo tamen ab ea per apostasiam, heresim et schisma defecissent, legitima, quam accepissent, auctoritate, excidissent; nec proinde alios, quam sibi similes, apostatas videlicet et perditionis filios, non certe veros Ecclesiae ministros, gignere potuissent.

22. *Molestissimum hoc Protestantibus omnibus argumentum, petitum a continua episcoporum, præsertim Romanorum successione, quod fusius prosequi nostri non est instituti, infirmare non unde loco nititur cl. Grabius: Nunc, inquit in notis ad cap. 3 libri III, id argumenti genus minus valet, postquam Romani papæ traditioni ab apostolis acceptæ alios articulos, incertos partim, partim falsos assuerunt; quorum disertam professionem quendam ab omnibus stricte requirunt, frustra argumentum illud alii a communione sua divisim opponunt. Sed si id argumenti genus minus nunc valeat, concludendum ex ipsa Grabii responsione, nunquam valuisse, operaque lusisse veteres Patres, dum illud tam fidenter hereticis ac schismaticis sui temporis opponunt. Nam si quo jure contendat Grabius, posteriores pontifices Romanos traditioni ab apostolis acceptæ alios articulos, incertos partim, partim falsos assuisse; eodem certe contendere potuerunt veteres heretici, adulteratam similiter a prioribus pontificibus Romanis fuisse traditionem ab apostolis acceptam. Age, prodeat adversus Irenæum quispiam e Gnosticorum grege, Grabianaque responsione ad infringendam illius argumenti vim utatur: vires jam experiatur Grabius; certus sum Gnosticum vanos hominis conatus irridentem, ab omnibus ejus telis tutum mansurum esse; parum esset nisi iisdem telis adversarium ipsum facile confoderet. Sed quid et quantum contra Gnosticum valeat, si minus experiri Grabio placet, meminerit quam infeliciter hactenus adversus domesticos hereticos, Socinianos, dimicaverint sui. Vix, ubi de Scripturarum sensu quæstio est, traditionem proferunt, cum hanc solitus Patrum argumentis a continua episcoporum successione petitum munire nec valentes, nec audentes, vici pedem referre statim coguntur. Pndeat igitur cl. Grabium virum alioqui candidum et eruditum vanorum*

A ejusmodi effugiorum, quæ toties, tamque invictæ præclusere catholici, quibusque Christiana fides in apertum adducta discrimen perditissimorum quo-ruinque hereticorum insultationibus facile pateret.

23. *Romani papæ, ait ille, traditioni ab apostolis acceptæ alios articulos, incertos partim, partim falsos assuerunt. Cito dictum: sed quan cito et facile asseritur, tam cito et facile negatur. Sed si Grabium urgeas ut dictis fidem astruat, quos, quæso, articulos assignabit? vel falsas catholicæ doctrinæ expositiones, a ministris gratis et per columniam confictas, a catholicis vero damnatas; vel quasdam imperitæ plebeculæ superstitiones, a sobriis ac piis quibusque pastoribus improbatas et rejectas; vel privatas theologorum quorumdam opiniones, quibus alii contradicunt; vel articulos qui ad disciplinam, nihil ad fidem attinent; vel si quos proferet articulos, quorum diserta professio ab omnibus stricte requiritur; eos ex continua nec interrupta sæculorum omnium fide ab apostolis ipsis traditos fuisse illico convincetur. Certe mirum esset et portento simile, Romanos pontifices alios articulos tum falsos, tum incertos apostolicæ traditioni admiscuisse, eorumque disertam professionem ab omnibus stricte requisivisse; alias vero Ecclesias, quæ et ipsæ traditionem apostolicam per continua episcoporum successionem, illibatam apud se conservaverant; et interdum Romanis pontificibus in iis quæ ad disciplinam spectabant, acriter restiterunt, suaque jura peregrinis moribus violari conquestæ fuerunt, fidem tamen et traditionem apostolicam ab iisdem adulteratam conquestas non fuisse, novæque et hactenus inauditæ professionis jugum sibi impositum subire aperte non renuisse. Vix Liberius papa Formula Sirmiensi subscripsit, vix Honorius pravis Sergii Constantinopoli artibus delusus, fucum sibi a veteratore illo fieri incautus permisit, cum adversus utrumque universa statim insurrexit Ecclesia, utrumque improbavit et damnavit: nec mitius cum iis egere, quæ seculi sunt, Romani pontifices. Qui ergo fieri potuit ut hi deinceps ab avita prædecessorum suorum fide et traditione sic defecerint, ut reclamante nullo, nullo obstante, totam Ecclesiam secum in ejusdem erroris consensionem et professionem abduxerint? An, inimico homine seminante in agro Christi zizania, sic dormiebant omnes patresfamilias, ut nullus omnino perciperet, nullus evellere zizania niteretur? Ubi igitur Christi promissiones, se nusquam Ecclesiae suæ defuturum, defecuturam nunquam Ecclesiam, nec fore ut adversus eam prævaleant inferni portæ?*

24. *Sed esto (absit ut concedam), Romana Ecclesia traditionem apostolicam adulteraverit, ejus doctrina ab apostolis defecerit, si Protestantes negant veritatem ejus, debent probare illam quoque heresim esse eadem forma revictam, qua ipsi revincuntur, ex traditione et consensu veterum et apostolicarum Ecclesiarum, et ostendere sima: ubinam*

quærenda sit veritas, et ubi vera Christi Ecclesia ⁶⁶. Si Romana deserenda fuit, ad aliquam aliam con-fugiendum fuit, quæ cum apostolica successione traditionem intemeratam conservasset; huic adhæ-rendum, coram ea damnandus, ac rejiciendus [CXVII] error hactenus propugnatus, emittendaque catholicæ fidei professio: hoc enim modo resipiscen-tes hæretici omni ævo reconciliati sunt, nec aliter re-conciliari vera usquam permisit Ecclesia. Jam vero probat Græbius, si possit, Romana Ecclesiæ hæ-resim, ut vocant sui, eadem forma esse revictam, qua ipsi revincuntur: dicat ubinam veritatem et Ecclesiam quæsierint novæ religionis architecti, et ad quam Ecclesiam, a Romana descendentibus, con-fugerint. Non certe ad Occidentales alias, utpote quæ cum Romana sentirent et communicarent: non ad Orientales, quibuscum nullo communionis nexo juncti usquam fuerunt. Quid ergo? Novam sibi fidem, novam religionem, novam Ecclesiam ipsi a fundamentis extruxerunt. Immane facinus! cuius atrocitatem prodit ipsa hæsternarum pene Ecclesiarum novitas. At, inquit cl. Græbius, in notis ad cap. 26 lib. iv, ab improbis, ac in conversatione Christiana hæd recte se gerentibus recedendum docet Irenæus, atque iis adhærendum, qui cum presbyterii ordine sermonem sanum, et conversationem sine offensa præstant. Verum id quidem; sed dissimulandum non erat improbos illos, ac in conversatione Christiana hæd recte se gerentes, eos esse qui abutierant a principali successione, et quoquinque loco colligebant; hæreticos videlicet et malæ senten-tiæ, scindentes, seu schismaticos, et elatos, sibi pla-centes, et hypocritas, quæstus gratia, et vanæ glo-riæ hæc operantes, qui omnes a veritate deciderant. De quibus omnibus postquam sigillatim disseruit Irenæus, ac nominatim de falsis illis pastoribus, qui crediti quidem sunt a multis esse presbyteri, ser-viunt autem suis voluptatibus, et non præponunt ti-morem Dei in cordibus suis, sed contumeliis agunt reliquos, et principalis concessionis tumore elati sunt, et in absconsis agunt mala; concludit, ab omnibus talibus absistere oportere; adhærente vero his qui et apostolorum doctrinam custodiunt, et cum presbyterii ordine sermonem sanum, et conversationem sine offensa præstant, ad confirmationem et correptionem reliquorum. Ubi vero tales inveniat aliquis, statim ex apostolo Paulo indicat, in Ecclesia videlicet: Tales, ait, presbyteros nutrit Ecclesia. Quænam Ecclesia? Ea nimurum in qua est ea quæ est ab apostolis Ecclesiæ successio. Frustra igitur in alia quavis societate presbyteros, quales descripsit Irenæus, quæras. Frustra proinde apud omnes recen-tiores sectarios quæsieris; apud quos cum nulli occurrant episcopi ab iis ordinati, qui ordinationem

A suam continua successione apostolis ipsis acceptam referunt, non est ea quæ est ab apostolis Ecclesiæ successio. Frustra apud ipsam hodiernam Anglicanam Ecclesiam, cui jam se adjungere Græbius placuit, quæsieris. Hæc quidem episcopali ordine et successione gloriatur: sed meram ejusdem umbram et larvam, quæ imperitis fucum faciat, rem certe non tenet. Certum siquidem est, hodiernorum episcopo-rum Anglorum ordinationem et successionem a Matthæo Parkero, in archiepiscopalem Cantuariensem sedem intruso, tanquam a capite et fonte fluxisse. Tantum igitur valet, quantum valuit Parkeri ordinatio. At iudicram hujus ordinationem fuisse, ab ementito episcopo Joanne Scory (a) (quem Eduardii VI temporibus Zwingiani et Puritani episcopum, secundum novi Ritualis Anglicani formam, ordinaverant), violatis omnibus Ecclesiæ ca-nonibus, spretisque hactenus recepta materia et forma factam, invictè adeo demonstrarunt Catholici; ut eorum argumentis nihil, nisi vanas cavillationes hactenus opponere potuerint heterodoxi. Viderit igitur cl. Græbius, ac serio perpendat, an apud hodiernos Anglicanæ Ecclesiæ ministros sit ea quæ est ab apostolis Ecclesiæ successio, certissima veræ Ecclesiæ nota, ac proinde utrum ea Ecclesia apostolorum doctrinam custodire potuerit, sermonemque sanum et conversationem sine offensa exhibere, quæ a principali successione tam procul abstitit. Viderit demum ipse vir doctissimus quid questioni a se propositæ in fine notæ superius citatæ respondendum sit. Quid vero tunc agendum, quando erroribus, schismatibus, vitiis plena sunt omnia? Id dicere, inquit, nec facile, nec hujus loci est. Imo dicere facilissimum erat, chimæram esse e Protestantium cerebro natam; impossibile siquidem esse, erroribus, schismatibus et vitiis plena esse omnia, quandiu, ex Christi promissis, futura est in orbe vera Ecclesia, depositori illius divitis, ut cum Irenæo loquar, custos, in quod apostoli plenissime contulerunt omnia, quæ sunt veritatis. Tandiu autem futura est ea Ecclesia, quandiu futuri sunt presbyteri, qui successionem habent ab apostolis, qui cum episcopatus successione charisma veritatis certum, secundum placitum Patris acce-pe-runt. Tales certe presbyteros nutrit Ecclesia Roma-na, in qua per successiones episcoporum semper ab his qui sunt undique, conservata est ea, quæ est ab apostolis traditio, et peruenit usque ad nos vera Christi doctrina. Tales vero exhibere non potest ulla Protestantium societas; apud quos cum non sit ea quæ est ab apostolis Ecclesiæ successio, verumque ministerium, quale Christus instituit, deesse etiam, id quod est sanum et irreprobabile conversationis, et inadulteratum, et incorruptibile sermonis constat.

B

C

D

⁶⁶ Ibid.

(a) V. A Treatise of the vocation of bishops, and other ecclesiastical ministers, by Antony Champney, etc. Douay, 1616. A Treatise of the nature of Catho-

lick faith and heresy, etc., by N. N., 1657. Nullity of the prelatick clergy and Church of England further discovered, etc., by N. N., 1659.

25. Sequitur denique ex hactenus explicata Irenæi doctrina, descriptisque ejusdem testimoniis, apostolos in iis, quas fundaverunt, Ecclesiis, singulos, qui iis præcessent, episcopos instituisse ac successores suos; presbyteris proinde jure divino ac ex ipsa Christi institutione superiores ⁴⁷. Habetus, inquit, annumerare eos, qui ab apostolis instituti sunt episcopi et successores eorum usque ad nos. Harum proinde successionum episcoporum, unius post alterum, catalogus, Irenæi ætate, exstebat in archivis omnium Ecclesiarum. Sed quia longius fuisse, ut ipse dicit, eas omnes successiones recensere, illarum specimen in una præbet Romana Ecclesia, quæ cæteris antecellit; aliis summatim tantum memoratis: *Fundantes igitur, ait⁴⁸, et instrumentes beati apostoli Petrus et Paulus Ecclesiam Romanam, Lino episcopatum administrandæ Ecclesiæ tradiderunt. Succedit autem ei Anacletus; post eum tertio loco ab apostolis episcopatum sortitur Clemens.* Cæteros deinceps enumerat usque ad Eleutherum, qui, ait, nunc duodecimo loco episcopatum ab apostolis habet. Romanæ igitur Ecclesiæ, ex apostolica institutione, præfuerunt singuli moderatores et pastores, episcopi nomine ac. titulo. Quod tam certum est apud Irenæum, quam ipsa traditio, cuius eo loci auctoritatem adversus hæreticos astruebat. Imo manifestior ac notior esse debuit successio, quam traditio, seu potius, traditio successionis, quam dogmatis et doctrinæ: cum doctrinæ traditio per alteram successionem approbetur: quod si verum est, ac non Romæ tantum, sed in reliquis etiam urbibus, auctoribus apostolis, eadem constituta forma est gubernandarum Ecclesiarum, profecto falsum est Puritanorum commentum, [CXVIII] non nisi post apostolorum obitum, ac secundo medio sæculo, suum unicuique Ecclesiæ præpositum episcopum fuisse; cum hactenus a pluribus, hoc est toto presbyterio sive presbyterorum collegio, pari iure et potestate regerentur. Utquid enim scriberet Irenæus, vir apostolicorum temporum, singulos in singulis Ecclesiis constitutos ab apostolis episcopos fuisse; quibus mortuis alii singuli sic sufficerentur, ut earum successionum series

A et catalogus in unaquaque Ecclesia servaretur? Utquid unius alteri succedentis memoria scriptus tam studiose mandata est; si presbyteri omnes æquales erant, ut appellatione, ita et dignitate, nullusque alii jure divino superior fuit? Quamobrem hic potius quam iste, cum omnes sint æquales, catalogo inscribitur? Ubi illud est quod scribit Salmasius, apostolos nullos unquam præfecisse singulares episcopos iis Ecclesiis quas fundarunt; cum Irenæus sigillatim recensere se posse contestetur singularium illorum episcoporum, ab apostolis institutorum, successiones? Nodus est, quem nullus unquam dissolverit, secueritve Blondellus, Dalkæus aut Salmasius. Sed cum hoc argumentum solide pertractaverint doctissimi viri, tum catholici, tum Anglicani episcopales, et a Puritanorum tricis munierint, pluribus dicendis supersedeo. Unum duntaxat hic observabo, Irenæum dudum occupasse argumentum illud quod Puritani petunt ab iis Actorum xx, 17, verbis: *A Mileto Paulus mittens Ephesum, vocavit maiores natu Ecclesiæ, τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας. Qui cum venissent ad eum, et simul essent, dixit eis.... Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei.* Quasi Paulus hic vocet episcopos, quos immediate antea vocaverat maiores natu, seu presbyteros Ecclesiæ Ephesinæ. Eos si quidem presbyteros, quos Paulus Mileto advocaverat, fuisse tum simplices presbyteros, tum episcopos, et ulrosque non ab Epheso tantum, sed et a proximis Asiae civitatibus convocatos, diserte asserit Irenæus ⁴⁹. In Mileto, inquit, convocatis episcopis et presbyteris, qui erant ab Epheso, et a reliquis proximis civitatibus, quoniam ipse festinaret Hierosolymam Pentecosten agere, multa testificans eis, et dicens quæ oportet ei Hierosolymis evenire, adjecit: *Scio quoniam jam non videbitis faciem meam, etc.* Clara sunt hæc, nec ullis Puritanorum nebulis obscuranda. Quos proinde Apostolus episcopos dicit a Spiritu sancto positos regere Ecclesiam Dei, non erant presbyteri Ephesini, sed ejusdem urbis episcopus, et reliquarum proximarum civilatum episcopi.

ARTICULUS IV.

De Ecclesia, ejus notis ac characteribus, et Romanæ primatu atque auctoritate.

26. Cum extra veram Christi Ecclesiam salus obtineri non possit, divinæ bonitati consentaneum erat, ut ea, solis instar, clarissimos undique radios diffunderet, quibus facilissime cognosci posset; seu certis quibusdam ac perspicuis notis et characteribus insigniretur, quibus ab omni falsa religione, aliisque spuriis adulterinisque societatibus discerneretur. Multas autem veræ Ecclesiæ notas enumera-

Drant, hæreticisque ac schismaticis objiciunt tum SS. Patres, tum theologi catholici. Sed omnes ad quatuor istas facile revocantur, quas Symbolo suo inseruit concilium Constantiopolitanum: « *Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam.* » Quæcunque igitur vera Christi Ecclesia est, his notis dignoscatur necesse est, quod nimur una sit, sancta, catholica et apostolica. Talis erat

⁴⁷ Iren., l. III, c. 3, n. 4. ⁴⁸ N. 3. ⁴⁹ L. III, c. 14, n. 2.

ea, cuius membrum erat Irenæus, cuius fidem atque doctrinam tuebatur, et a qua perperam secessisse eos, quos impugnabat, hæreticos, invicto demonstrabat. Hisce characteribus eam ipse non semel designavit, et a qualibet alia societate hæretica vel schismatica distingui voluit.

27. Unitatis notam soli Ecclesiæ catholicæ singularē esse ac propriam, qua ab hæreticis omnibus ac schismaticis discernitur, adeo Irenæo constabat, ut in hac arce tutissimum defensionis fidei præsidium constitutat, indeque disputandi initium ducat. « Hanc prædicationem, inquit⁷⁰, cum acceperit, et hanc fidem, quemadmodum prædiximus, Ecclesia, et quidem (Græce, *χαίρε, καμοίς*) in universum mundum disseminata, diligenter custodit, quasi unam dominū inhabitans : et similiter credit iis, videlicet quasi unam animam habens, et unum cor : et consonanter hæc prædicat, et docet, et tradit, quasi unum possidens os. » Quasi diceret : Hæc veræ Ecclesiæ nota, hic character. Quamvis per totum orbem longe lateque propagata sit, perinde est tamen ad fidei unitatem, ac si unam dominū habitaret. Quam enim fidem atque doctrinam ab apostolis sibi creditam accepit, eodem ubique studio et eadem cura conservat; et quasi unam animam, unum cor et unum os haberet, eodem ubique modo credit, prædicat, docet et accepta tradit. Nam, addit, etsi dispares inter se mundi lingue sunt, uia tamen et eadem est ubique vis traditionis; nec eæ quæ in Germania, Hispaniis, Galliis, Oriente, Ægypto, aut alibi gentium constitutæ sunt Ecclesiæ, aliter credunt aut aliter tradunt; sed sicuti sol a Deo conditus, in universo inuerto unus atque idem est, ita etiam veritatis prædicatio eadem ubique lucet, omnesque homines, qui ad veritatis agnitionem venire cupiunt, illustrat. Et quamvis non eadem omnium Ecclesiæ antistitum doles, aliquique aliis peritiores et disertiores sint; eadem tamen omnium doctrina est. « Cum enim una et eadem fides sit, neque is qui multum de ea potest dicere, ampliat; neque is qui minus, deminorat. »—« Eorum, inquit alibi⁷¹, qui ab Ecclesia sunt, semita, circumiens mundum universum, quippe firmam habens ab apostolis traditionem, et videre nobis donans omnium unam et eamdem esse fidem, omnibus unum et eundem Patrum præcipientibus, et eamdem dispositionem incarnationis Filii Dei creditibus, et eamdem donationem Spiritus scientibus, et eadem meditantibus præcepta, et eamdein figuram ejus, quæ est erga Ecclesiam, ordinationis (id est eamdem regiminis ecclesiastici formam) custodientibus, et eundem expectantibus adventum Domini, et eamdem salutem totius hominis, id est animæ et corporis, sustinentibus. Et Ecclesiæ quidem prædicatio vera et firma, apud quam una et eadem salutis via in uni-

A verso mundo ostenditur. Huic enim creditum est lumen Dei, etc. »

28. Hæc apostolicorum hominum fides, hæc in eorum animis iusita, et ab apostolis accepta et quasi consignata veræ Ecclesiæ notio. Apage ergo spuriam illam portentosamque, quam commenti sunt recentiores Protestantium ministri, Ecclesiæ notionem, quæ sectas omnes, tum hæreticas, [CIX] tum schismáticas complectatur, quæ in iis fidei articulis, quos quidem fundamentales vocare, nusquam vero clare et aperte designare plauit, convenient, licet in cæteris omnibus dissident, et quasi civili bello pugnantes, mutuis anathematum vulneribus sese misere consindant atque lacerent. Nihil ab ea animæ, cordis et oris unitate, quam veræ Ecclesiæ characterem esse dicit Irenæus, alienius singi potuit. Imo tantum abest ut quaslibet sectas hæreticas sinu suo complectatur Ecclesia, qualem describēbat Irenæus, quin potius in hoc ab hæreticis distinctam esse contendat, quod « ejus prædicatio undique constans et æqualiter perseverans » secum ubique terrarum consentiat; illi vero nunquam constantes, semper et ubique secum pugnantes, omni vento doctrinæ moveantur, ac velut alternantibus, sibique succendentibus variarum sententiæ fluctibus jactentur. « Nos, inquit⁷², unum et solum verum Deum doctorem sequentes, et regulam veritatis habentes ejus sermones, de iisdem semper eadem dicimus omnes. » Illi vero « non bene sentientes, interim tamen semetipsos arguunt, de iisdem verbis non consentientes. » Et alibi⁷³ : « Bene habere putavimus, ostendere primo, in quibus ipsi patres hujus fabulæ discrepant adversus se invicem, quasi qui sint ex variis spiritibus erroris. Et ex hoc enim diligenter cognoscere est, et ex ostensione (Græce, *καὶ πρὸ τῆς ἀποδεξίως, ἐννήις διην εἰλικρινεῖς ἀποδεξίαις*, Billius) eam firmam, quæ ab Ecclesia prædicatur, veritatem, et ab iis quod dñgitur falsiloquium. » Tum exposita mira Ecclesiæ omnium in una fide atque doctrina consensione; subjicit⁷⁴ : « Videamus nunc et horum inconstantem sententiam, cum sint duo, vel tres, quemadmodum de iisdem non eadem dicunt, sed et nominibus, et rebus contraria respondent. » Descriptis vero præcipuorum Valentini discipulorum secum pugnantibus sententiis, concludit⁷⁵ : « Cum autem discrepent ab invicem, et doctrina, et traditione, et qui recentiores eorum agnoscentur, affectant per singulos dies novum aliquid adinvenire, et fructificare quod nunquam quisquam excogitavit, durum est omnium describere sententias. » Si autem quæras, quæ causa tam effusæ apud hæreticos sentiendi licentia; hanc assignabit Irenæus⁷⁶ : « quod » nimis « non fundati super unam petram, sed super arenam habentem in se lapides multos; multi ex

⁷⁰ Iren., lib. 1, cap. 10, n. 2. ⁷¹ Lib. v, c. 20, n. 1. ⁷² Lib. iv, cap. 35 n. 4. ⁷³ Lib. 1, c. 9, n. 5. ⁷⁴ Cap. 11, n. 1. ⁷⁵ C. 21, n. 5. ⁷⁶ Cap. 28, n. 1, et lib. iii, c. 24, n. 2.

Ipsis, imo omnes vellint doctores esse, et abscedere a quidem ab hæresi, in qua fuerunt, aliud autem dogma ab alia sententia, et deinceps alteram ab altera componentes, nove docere insistunt, semel ipsos adinventores sententiae, quamcunque competenterint, gloriantes. » Nempe excusso semel Ecclesiæ auctoritatis jugo, repudiataque veritatis regula; nullo jam freno coerceri valentes, in obvias quilibet opiniones facile concedunt⁷⁷. » Arguuntur proinde « non quidem apostolorum, sed suæ malæ sententiae esse discipuli. Propter hoc autem et variæ sententiae sunt uniuscujusque eorum, recipiens errorem, quemadmodum capiebat. » Eapropter rectissime monet⁷⁸, « non oportere adhuc quærere apud alios, » videlicet apud hæreticos, veritatem, quam facile est ab Ecclesia sumere; cum apostoli, quasi in depositorum dives, plenissime in eam contulerint omnia, quæ sint veritatis: nli omnis, quicunque velit, sumat ex ea potum vitae. Hæc est enim vita introitus; omnes autem reliqui fures sunt et latrones. Propter quod oportet devitare quidem illos; quæ autem sunt Ecclesiæ, cum summa diligentia diligere et apprehendere veritatis traditionem. » Igitur apud solam Ecclesiæ querenda veritas: huic soli credita est ab apostolis, huic soli creditum lumen Dei⁷⁹, huic soli « creditum Dei in unus, » fides, « quemadmodum inspiratio plasmationi, ad hoc ut omnia membra percipientia vivificantur; » ab hac sola sumendus vita potus; hæc sola vita introitus. Et quæ Ecclesia? Ea nimurum quam jam descripsit Irenæus, quæ per totum orbem propagata habet unam animam, unum cor, unum os, unam et eamdem regiminis ecclesiastici formam, per continuum episcoporum ab apostolis successionem, cuius una fides, doctrina atque dendri ratio. Tantum abest ad hanc Ecclesiæ pertinere hæreticos arbitretur, ut potius diserte ab ea excludat, ut fures et latrones, apud quos nulla vita, nulla querenda veritas sit.

29. Sed, inquiunt, inter illius ipsius Ecclesiæ, quæ unitate tantopere gloriatur, membra, gravissimæ interdum oriuntur contentiones acerrimæque controversiæ. Verum id quidem: at omissis consulto pluribus, quæ responderi possent (nec enim controversiarum campo plus quam Irenæus noster sinat, inferre me velim), id unum duntaxat observabo; eo scilicet veram Christi Ecclesiæ a cæteris quibuscumque societalibus discriminari, quod in his nulla sit finiendarum controversiarum regula; in illa vero certus sit quarumcunque contentiōnum componendarum modus, auctoritas videlicet ejusdem Ecclesiæ per episcopos suos, vel in conciliis generalibus loquentis, judicantis, ac despicientis, vel unanimi consensione quidpiam aut probantis aut respuentis. Cum enim episcopis commiserint Ecclesiæ apostoli, ut toties asserit Irenæus, iisque custodiendum crediderint « depositorum

A illud dives, » in quod « plenissime contulerint omnia, quæ sunt veritatis; » impossibile est, quādiu vera stabit Ecclesia, Christusque promissis suis non deerit (defuturum unquam quis Christianus suspicari queat?), episcopos omnes, singulæque ab iis administratas Ecclesiæ, in errorem conspirare. Quapropter ut quid certum et indubitatum, et a quo religata pendet Ecclesiæ unitas, proponit, ac frequenter inculcat Irenæus⁸⁰, « eis, qui in Ecclesia sunt, presbyteris obaudire oportere, » ab iis « discere oportere » veritatem, germanamque Scripturarum expositionem esse querendam. Ratio est, quia « cum episcopatus successione charisna veritatis certum, secundum placitum Patris, accepunt. » Et quamvis interdum orientur « crediti B quidem a multis presbyteri, » sed « qui servint suis voluntatibus, et non præponunt timorem Dei in cordibus suis; » certum est tamen, « tales » semper « presbyteros nutrire Ecclesiæ, qui et apostolorum doctrinam custodiunt, et cum presbyterii ordine sermonem sanum, et conversationem sine offensa præstant, ad confirmationem et correctionem reliquorum; » quibus proinde « adhærere oportet. »

30. Ut vero unitas inter tot episcopos totque singulares Ecclesiæ tam longe a se invicem distantes foreri, omniumque consensus facilius explorari posset, nec omnes emergentibus quibuscumque controversiæ maximo cum singularum gravamine simul in unum locum convenire cogerentur; necesse erat primam aliquam inter omnes Ecclesiæ constitui, quæ cæteris omnibus præsset, cæteris pro jure invigilaret, ac veluti quoddam unitatis centrum esset, in quod omnes confluentes, ejusdem sidei et communione nexus colligarentur. Cognita igitur hujus primæ Ecclesiæ sententia, cæterarum omnium satis ut plurimum cognita fuerit; una enim omnium cum ea Ecclesia fides atque doctrina: [CXX] hæc cæterarum caput, cui arctissime adhærere tenentur omnes. Porro hoc esse unius Romanæ Ecclesiæ privilegium, ut primum inter cæteras omnes honoris, dignitatis atque auctoritatis gradum obtineat, aliasque omnes sibi inferiores habeat, tam clare et aperte docet Irenæus, ut lumbens in meridiana luce cæcūtiat, quisquis negare audeat. Argumenta contra hæreticos ducturus ab auctoritate traditionis apostolica, et consensu omnium Ecclesiæ, id principi loco statuit, traditionem apostolicam unam et eandem, puram et illibatam in omnibus Ecclesiæ conservatam fuisse, eamque veritatis studiosis omnibus patere. « Traditionem itaque apostolorum in omni mundo manifestatam, in omni Ecclesia adest respicere omnibus, qui vera velint videre. » Hanc vero propositionem ex eo probat, quod cum in singulis ecclesiis apostolicis, a primo, qui ab apostolis institutus est, episcopo continua semper fuerit, nec usquam in-

⁷⁷ Lib. III, c. 42, n. 7. ⁷⁸ Ibid., c. 4, n. 1. ⁷⁹ Ibid., c. 24, n. 1. ⁸⁰ Lib. IV, cap. 24, n. 2 et seqq.

⁸¹ Lib. III, c. 3, n. 1.

terrupta series episcoporum sibi succedentium, qui a sibi invicem ac curæ sue commissis populis veluti per manus tradiderunt, quod ab apostolis traditum fuerat; si in aliquo dogmate consentientes omnes Ecclesiæ inveniantur, invictum est argumentum, illud ab apostolis ipsis manasse. « Habemus annumerare eos, qui ab apostolis instituti sunt episcopi in Ecclesiis, et successores eorum usque ad nos, qui nihil tale docuerunt, neque cognoverunt, quale ab his deliratur. Etenim si recondita mysteria scis- sent apostoli, quæ seorsim et latenter a reliquis perfectos docebant, his vel maxime traderent ea, quibus etiam ipsas Ecclesiæ committebant, etc. » Tota vis hujus argumenti pendet a dupli- cione; prima, in singulis Ecclesiis apostolicis con- tinuam semper perseverasse episcoporum ab aposto- lis successionem; secunda, omnes illas Ecclesiæ in eamdem sententiam conspirare. Utramque simul ut probaret Irenæus, necesse sibi esse non duxit adire singulas Ecclesiæ, ut successionis catalogos in ar- chivis earum asservatos evolveret, et singularum sententiam exploraret: longius id fuisse, multis- que difficultatibus obnoxium; expeditiori ac bre- viori via procedit. Unius Ecclesiæ Romanæ tradi- tionem per continuam episcoporum successionem in ea conservatam consulere satis habuit, ut hære- ticos omnes confunderet; ratus jure merito, ea semel cognita, illico aliarum omnium Ecclesiæ traditionem, sententiam atque doctrinam cognosci. Cum enim Ecclesia Romana omnium princeps, ca- put et prima sit, omnium maxima, antiquissima, et maxime cognita, ab apostolorum principe Petro, ejusque socio Paulo fundata, quæ cæteris omnibus pro jure suo præsit et dominetur, et cum qua om- nes omnino fideles unius et ejusdem fidei, et com- munionis vinculis colligari necesse sit; inde liquido patet, aliam esse non posse aliarum Ecclesiæ traditionem et fidem, a fide et traditione Romanæ Ecclesiæ. Prætermisis itaque totius orbis Ecclesiæ episcoporum catalogis, illius unius continua- m episcoporum successionem recensere, ac, quæ per hunc veluti canalem manavit usque ad nos, apostolorum traditionem declarare satis est; ut ex communi omnium Ecclesiæ traditionem, quæ cum Romana consentire debent, sententia et traditione devin- cantur omnes hæretici. « Sed quoniam, inquit ²², valde longum est, in hoc tali volumine omnium Ecclesiæ enumerare successiones; maximæ et antiquissimæ, et omnibus cognitæ a glorio- sisimis duobus apostolis Petro et Paulo Romæ fundatae et constitutæ Ecclesiæ, eam quam habet ab apostolis, traditionem, et annuntiatam boni- nibus fidei, per successiones episcoporum pervenientem usque ad nos indicantes, confundimus omnes eos, qui quo- quo modo, vel per sibi placentia, vel vanam glo- riæ, vel per cæcitatem, et malam sententiam, præterquam oportet colligunt. Ad hanc enim Eccle-

A siam propter potiorem *principalitatem* necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos, qui sunt undique. Fideles, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quæ est ab apostolis tradi- tio. »

B 31. In iis verbis plura observanda sunt: 1° Ro- manam Ecclesiam Jain Irenæi sæculo omnium maxi- mæ existimatam fuisse, longe minus fidelium nu- mero, de quo tunc temporis cum ea contendere potuissent aliae quædam Ecclesiæ, quam auctorita- tis amplitudine. 2° Omnium antiquissimam; quod si ad fundationis tempus referatur, falsissimum erit; dudum enim antea Hierosolymitanam, Antio- chenam et alias, fundaverant apostoli. Ad dignita- tem igitur necessario referendum est, ut ideo om- nium antiquissima dicatur Romana Ecclesia, quia omnium princeps et præcipua. Quare vix dubito quin Graece scripsisset Irenæus, ἀρχαιότερης, quod male verterit interpres, antiquissimæ; cum verden- dum hic fuisse, « præcipua ac principis. » 3° Om- nibus cognitam asserit Irenæus, utpote quam cæ- teris sublimiorem ac excellentiorem, aliae omnes ut caput et primam suspicent, ac venerantur. 4° A glorio- sisimis duobus apostolis Petro et Paulo funda- tam et constitutam dicit; quo ruit absurdum il- lud recentiorum quorundam hæreticorum com- mentum, qui tota reclamante antiquitate, negare ausi sunt Petrum Romanum usquam venisse. 5° Ad hanc Ecclesiam necesse esse omnem Ecclesiam: seu omnes omnino fideles per totum orbem disper- sos convenire: non quod illuc prædicti teneren- tur *ii*, qui erant undique fideles; id vel cogitare absurdissimum fuisse; sed quod, ut fateri coactus est ipse Salmasius ²³, necesse esset « convenire et concordare in rebus fidei cum Ecclesia Romana. Graece quippe, inquit, locutus fuerat Irenæus, συμβαλεῖν πρός τὴν τῶν Πρωταρχῶν Ἐκκλησίαν· porro συμβαλεῖν πρός τὰ, ἀκούειν οὐταπέρ Græcis, ac συμβαλεῖν τὰ; illud vero hic non nisi ad consen- sum et concordiam referri, ad quæcumque pere- grinationem detorqueri, non nisi insulissime po- test. Ratio autem cur cum Romana Ecclesia ne- cesse sit omnem consentire Ecclesiam, hæc ab Irenæo assertur, « ob potiorem » illius « principi- litatem. » Sic scripsisse Latinum interpretem no- biscum merito censem idem Salmasius: Graece vero scriptum ab Irenæo putat, διὸ τὸ ἔξαρτετον αὐτῆς πρωταρχῶν; nos probabilius, διὸ τὸ ὑπέρτερον πρω- ταρχῶν. Sed alterutrum scripsisset auctor noster, si- gnificare voluit, ideo omnes Ecclesiæ cum Romana consentire teneri; quia licet cæteræ in suis quæque finibus principatus in sibi subditos fideles jure gau- deant, longe tamen potior est in quem obtinet Ro- mana; utpote quæ principatus ac primatus jure omnibus dominetur, omnibus præsit, omnesque sibi subditas habeat. 6° Denique, in ea Ecclesia semper ab his, qui sunt undique, conservata est esse eam,

²² N. 2. ²³ De primat. pap., cap. 5, p. 65 edit. Lugd. Bat. 1615.

quæ est ab apostolis, traditionem. Cum enim hujus sententiae atque doctrinæ adhærente teneantur omnes, qui sunt undique, fideles, longe tamen ac faciliter conservari in ea potuit apostolica traditio, tot episopis, presbyteris et clericis, totque fidelium myriadibus credita, [CXXI] imisque pectoribus recondita, quam in aliis Ecclesiis divisim spectatis, quarum jurisdictionis finis non tam longe lateque patebant.

32. Locus hic Irenæi male habet eos omnes, qui *per cæcitatatem et malam sententiam, præterquam oportet, colleguntur*, id est qui catholicæ fidei simul et obedientiæ, quam exhibere Romana tenebantur Ecclesiæ, jugum excusserunt, ut ἀχέφαλα sibi ad arbitrium conventicula constituerent. Quare, ne turpissimam schismatis ac hæreseos labem incurvant Protestantes, nullum lapidem non movent, ut importunissimi loci pondus declinent. Sed tam parum sibi in hoc explicando, quam in fidei dogmatibus consentiunt. Salmasius ad clarissimam lucis fulgorem oculos claudere non valens, fateri, ut dixi, coactus est, Irenæi verborum sensum esse, et necesse esse omnem Ecclesiam convenire et concordare in rebus fidei, ac doctrina cum Romana Ecclesia. Id ipsum est quod ex eo Irenæi loco inferunt Catholici omnes. Fateatur igitur necesse est Salmasius, eam omnem Ecclesiam, quæ a Romana discrepabit ac dissentiet in rebus fidei ac doctrina, eo ipso schismatis ac hæreseos culpa teneri. Videant proinde Salmasii asseclæ, Calviniani omnes, et quicunque a Romana Ecclesia in rebus fidei dissentiant, quo pacto culpam hanc a se amoliantur. Neque enim quod secundo Ecclesiæ sæculo, Salmasio fatente, necesse erat, posterioribus his sæculis minus necesse est. Quod hic addit, *velle Irenæum, Ecclesiam Romanam, ut principalem, id est primam et omnium maxime puram, typum et exemplum cæteris debere esse doctrinæ sinceritatis et apostolicae traditionis custodiendæ*, in eo verum est quod fatetur, Irenæum velle, Ecclesiam Romanam principalem et primam omnium esse. Velit igitur, nolit, sequitur, eam principatus ac primatus jure cæteris omnibus præesse ac dominari; ac proinde eos omnes qui imperium illius detrectant, obiectum sibi apertæ rebellionis crimen dissolvere non posse. Si vero eo diu taxat sensu Romanam Ecclesiam primam ac principalem esse velit Salmasius, quod omnium maxime pura, typus et exemplum cæteris esse debeat doctrinæ sinceritatis, et apostolicae traditionis custodiendæ, nugatur, et nugari secum vult Irenæum. Ut enim taceam hic plura, quæ modo Grabii sententiam expendens dicturus sum; si ea solum ratione principalis ac prima sit Romana Ecclesia, de primatu ac principatu jure merito cum ea contendere potuissent Smyrnensis et Ephesina Ecclesia, quas subinde memorat Irenæus. Et ipsæ enim tunc temporis nec minus puræ erant, quam Romana, nec minori jure ut typus et

A exemplum doctrinæ sinceritatis et traditionis apostolicæ custodiendæ cæteris proponi potuerunt. Frustra ergo et ridicule uni Romana Ecclesiæ potiorem *principalitatem* asseruisset Irenæus, quam alio eodem jure, ipsæ et ab apostolis pariter fundata, et a sanctissimis eorum successoribus gubernatæ, vindicare sibi potuerint. Frustra contendisset, necesse esse omnem Ecclesiam convenire et concordare in rebus fidei ac doctrina cum Romana, ob potiorem ejusdem *principalitatem*. Nisi enim hujus sententiae in rebus fidei cæteræ Ecclesiæ parere teneantur, nulla potior necessitas cum illa Ecclesia consentire, quam cum Antiochena, Ephesina, Smyrnensi et aliis.

33. Quam male hac sua explicatione Protestantium causam egerit Salmasius, optime sensit cl. Grabius. Quare ea rejecta, aliter sibi sentiendum esse putavit, inclinatamque causam aliis commentariis erigere tentavit: non novis quidem, sed quos ad obscurandum hunc Irenæi locum dudum scripsit Chamierus ⁴⁴. Ea quæ Irenæo Græca supponit, ac, prout lubet, fabricatur, non morabor: inanes luxuriantis ingenii conjecturæ sunt, quæ tam facile negantur, quam gratis proponuntur. Id etiam non morabor, quod apud Irenæum Latinum legendum putat, *potiorem principalitatem*, ut hactenus ferunt omnes editi codices, et plerique mss., non potiorem, ut ex ms. Claromontano, omnium antiquissimo, restituimus; quamvis enim posterior hæc lectio ad Irenæi mentem et verba melius quadret; bene tamen quadrat et altera; quare alterutra retineatur, perinde esse ad sensum existimo. Sed ad rem venio. Contendit itaque Grabius, *per conventum omnis Ecclesiæ, id est eorum, qui sunt undique, fidelium, ad Ecclesiam Romanam, propter potiorem principaliatem, intelligendum esse confluxum eorum, qui ab omni Ecclesia Romanam mittebantur, ut causam Christianorum agerent apud imperatores, quorum potentior erat principalitas, id est suprema potestas. Ob potiorem itaque principalitatem Romanorum, ait, contingebat, ut ad Romanam urbein, et proinde Ecclesiam, ab omnibus undique Ecclesiis convenienter fideles, defensionem suæ fidei et Ecclesiæ suscepturi. De hoc vero conventu ad locum D urbis atque Ecclesiæ Romanae, non de communione fidei ac charitatis cum ea, multo minus de subjectione obedientiæ Irenæum hoc loco scripsisse.* Sic Grabius.

34. Sed nec ea explicatio ad Irenæi verba, nisi prouersus delirasse supponatur, quadrare illa ratione potest. 1. Si de confluxu eorum, qui ab omni Ecclesia Romanam mittebantur, ut causam Christianorum agerent apud imperatores, intelligendus sit; sensus erit, necesse fuisse omnem Ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles, Romanam venire, ut causam Christianorum agerent apud imperatores. Atqui tantum abest id necesse fuerit, ut ante Irenæum hoc loco scripsisse.

⁴⁴ T. II Panstrat. Cathol. lib. xiii. De oecum. Pent., cap. 22, n. 12 seqq.

næ extem factum aliquando fuisse ne uno quidem exemplo probare possit Grabius. Plures quidem Christianorum Apologias oblatas imperatoribus, a Quadrato, Aristide, Melitone, Apollinari, Athenagora et Justino legimus; sed eos ab Ecclesiis Romanam missos fuisse, ut causam Christianorum agerent apud imperatores, falsissimum: imo plerosque, ipsum etiam Athenagoram, cuius Apologæ titulo, quod inscribatur, *Legatio*, abnuntit Grabius, e patria pedem extulisse, ut Apologias suas offrarent, nullibi legimus; si qui vero, ut Justinus, Romæ obtulerint, dudum antea ibi degebant, nec huc eo fine venerant. Et, quæso, quæ necessitas Christianis adeundi imperatores ethnicos, a quibus nihil, nisi jus omne fasque violatum sperare poterant? 2° Irenæus scribit necesse esse, fideles convenire ad Romanam, non urbem, sed Ecclesiam. Utquid igitur verbis eius vim apertam inferendo, per Ecclesiam, Grabius intelligi vult curbe? Ad Romanam urbem, et proinde Ecclesiam, ait, ab omnibus undique Ecclesiis conveniebant fideles. Quasi vero Romana urbs et Romana Ecclesia, idem prorsus sic sonent, ut quisquis urbem adibat, illico ad Ecclesiam convenire dicendus esset? Ecce, Romanæ urbis, aulæ, imperatorum, ne verbo quidem haec tenet inveniunt Irenæus, sed solius Ecclesiæ Romanæ; et tamen verba hæc, [CXXII] ob potentiores principalitatem, si Grabio fides, non ad Ecclesiam, de qua ex professu sermonem instituit, sed ad urbem, aulam, imperatores, quorum nulla facta est mentio, referenda sunt? Ecquis stomachus absurdæ hæc concouere valeat? Quis non videat potentiores illam principalitatem, ut legere amat vir clariss., ad eam Ecclesiam pertinere, ad quam fideles omnes sic convenire debent, ut tota convenientiæ ratio sit ipsa potentior ejusdem Ecclesiæ principalitas? 3° Denique (et hic causæ cardo est) negare nec potest, nec audet Grabius, quin Irenæi toto hoc capite scopus sit probare, unam et eamdem in omni Ecclesia traditionem apostolicam, et fidem esse, qua confundantur omnes hæretici; eam vero puram et illibatam per continuam episcoporum successionem ad suam usque ætatem manasse. Quia vero longius et molestius fuissest omnium et singularum Ecclesiæ successiones episcopales ennumerare, sufficere si unius Ecclesiæ Romanæ successio, per quam apostolica traditio perveuit usque ad illud ævum, recenseatur; quia eadem est aliarum omnium Ecclesiæ cum Romana fides et traditio. Quamobrem recensita episcoporum Romanorum successione, concludit: « Hac ordinatione et successione, ea quæ est ab apostolis, in Ecclesia traditio, et veritatis præconatio perveuit usque ad nos. Et est plenissima hæc ostensio, unam et eamdem vivificatricem fidem esse, quæ in Ecclesia ab apostolis usque nunc sit conservata, et tradita in veritate. » Eamdem autem aliarum Ecclesiæ cum Romana fidem et traditionem esse ex eo probat Irenæus, quod ad Romanam Ecclesiam propter priorem principalitatem

A necessere sit omnem Ecclesiam convenire. Si ergo Grabianam explicationem admittamus, ea supposita, sic argumentum fuisse Irenæum dicendum erit: illarum Ecclesiæ eadem est cum Romana fides et traditio, quarum fideles necesse est Romanam venire, ut Christianorum causam agant apud imperatores, quorum potentior est principalitas seu potestas suprema. Atqui necesse est fideles ex omnibus Ecclesiis Romanam venire, ut causam Christianorum agant apud imperatores, quorum potentior est principalitas. Igitur omnium Ecclesiæ eadem est cum Romana fides et traditio. Grabium ipsum iudicemus, quis, nisi delirus, ita argumentetur? Supponamus econtrario, Irenæum argumentari eo modo, quo argumentari superius demonstravi; sic procedet argumentum. Earum Ecclesiæ una et eadem est cum Romana fides et traditio, quas necesse est cum capite, duce et principe Romana, cæteris regendis a Deo præfecta, consentire in rebus fidei atque doctrina. Atqui necesse est omnes Ecclesiæ, seu quod idem est, fideles omnes, ex quocunque loco, regione aut gente sint, cum Romana Ecclesia omnium capite, duce ac principe, regendis omnibus a Deo præfecta, consentire. Omnium igitur Ecclesiæ eadem est cum Romana fides et traditio; ac proinde cum ex traditione hujus Ecclesiæ confundantur hæretici omnes, et schismatici, ex consensu omnium Ecclesiæ confundi necessario consequitur. Judicet quisquis æquus rerum æstimator, et posterius hoc argumentum, quod Irenæi esse merito contendunt Catholici, cum eo conseruat, quod sanctissimo martyri Grabius effingit: nisi sponte cæcutiæ velit, fateatur necesse est, quantum hoc Irenæo repugnat. tantum in illo secum omnia consentire, et ad Irenæi scopum, doctrinam et antecedentia mire quadrare.

C 35. Sed, inquit Grabius, Ecclesiæ Romanæ tantum abest, ut Irenæus semetipsum, aliosque fideles adeo obstrictos existimaverit, ut publico facto contrarium existimaverit. Cum enim Asianas Ecclesiæ Victor papa a communione resecuisset, quod Pascha Ecclesiæ Romanæ more celebrare renuerent; non ob id Asianos præsules redarguit Irenæus, quod morem pontifici gerere detrectarent, nec hortatur ut ab Ecclesiæ Romanæ communione se nulla ratione divelli patiantur; sed potius Victorem ipsum increpavit, quod integras Ecclesiæ, morem sibi a majoribus traditum custodientes, a communione absidisset, ut ipsi superioris ex Eusebio et aliis retulimus. Dolendum sane quod Grabius utilibus ejusmodi argumentationibus deludi se patiatur. Quæ comparatio institui potest inter res, quæ ad fidem pertinent, et inter eas, quæ ad Ecclesiæ disciplinam spectant? Quis nesciat totam eam de celebrando Paschate quæstionem, ad disciplinam duntaxat, ad fidem nullatenus pertinuisse, et eadem semper inter disputantes, ac illæsa manente fide agitari potuisse? Suam quidem utraque pars sententiam traditione apostolica fulciebat; sed vel tirones non fugit, alias esse traditiones apostolicas, quæ ad

quæ est ab apostolis, traditionem. Cum enim hujus A sententiae atque doctrinæ adhærere teneantur omnes, qui sunt undique, fideles, longe tutius ac facilius conservari in ea potuit apostolica traditio, tot episopis, presbyteris et clericis, totque fidelium myriadibus credita, [CXXI] imisque pectoribus recondita, quam in aliis Ecclesiis divisim spectatis, quarum jurisdictionis fines non tam longe lateque patabant.

32. Locus hic Irenæi male habet eos omnes, qui *per cæcitatem et malam sententiam, præterquam oportet, collegunt*, id est qui catholicæ fidei simul et obedientiæ, quam exhibere Romana tenebantur Ecclesiæ, jugum excusserunt, ut ἀχέφαλα sibi ad arbitrium conventicula constituerent. Quare, ne turpissimam schismatis ac hæreseos labem incurvant Protestantes, nullum lapidem non movent, ut importunissimi loci pondus declinent. Sed tam parum sibi in hoc explicando, quam in fidei dogmatibus consenserint. Salmasius ad clarissimam lucis fulgorem oculos claudere non valens, fateri, ut dixi, coactus est, Irenæi verborum sensum esse, necesse esse omnem Ecclesiam convenire et concordare in rebus fidei, ac doctrina cum Romana Ecclesia. Id ipsum est quod ex eo Irenæi loco inferunt Catholici omnes. Fateatur igitur necesse est Salmasius, eam omnem Ecclesiam, quæ a Romana discrepabit ac dissentiet in rebus fidei ac doctrina, eo ipso schismatis ac hæreseos culpa teneri. Videant proinde Salmasii asseclæ, Calviniani omnes, et quicunque a Romana C Ecclesia in rebus fidei dissentient, quo pacto culpam hanc a se anoliantur. Neque enim quod secundo Ecclesiæ sæculo, Salmasio satente, necesse erat, posterioribus his sæculis minus necesse est. Quod hic addit, velle Irenæum, Ecclesiam Romanam, ut principalem, id est primam et omnium maxime puram, typum et exemplum cæteris debere esse doctrinæ sinceritatis et apostolicæ traditionis custodiendæ, in eo verum est quod fatetur, Irenæum velle, Ecclesiam Romanam principalem et primam omnium esse. Velit igitur, nolit, sequitur, eam principatus ac primatus jure cæteris omnibus præesse ac dominari; ac proinde eos omnes qui imperium illius detrectant, objectum sibi apertæ rebellionis crimen dissolvere non posse. Si vero eo duntaxat sensu Romanam Ecclesiam primam ac principalem esse velit Salmasius, quod omnium maxime pura, typus et exemplum cæteris esse debeat doctrinæ sinceritatis, et apostolicæ traditionis custodiendæ, nugatur, et nugari secum vult Irenæum. Ut enim taceam hic plura, quæ modo Grabii sententiam expendens dicturus sum; si ea solum ratione principalis ac prima sit Romana Ecclesia, de primatu ac principatu jure merito cum ea contendere potuissent Smyrnensis et Ephesina Ecclesia, quas subinde memorat Irenæus. Et ipsæ enim tunc temporis nec minus puræ erant, quam Romana, nec minori jure ut typus et

A exemplum doctrinæ sinceritatis et traditionis apostolicæ custodiendæ cæteris proponi potuissent. Frustra ergo et ridicule uni Romana Ecclesiæ potiorem *principalitatem* asseruisset Irenæus, quam aliae eodem jure, ipsæ et ab apostolis pariter fundatae, et a sanctissimis eorum successoribus gubernatae, vindicare sibi potuissent. Frustra contendisset, necesse esse omnem Ecclesiam convenire et concordare in rebus fidei ac doctrina cum Romana, ob potiorem ejusdem *principalitatem*. Nisi enim hujus sententiae in rebus fidei cæteræ Ecclesiæ parere teneantur, nulla potior necessitas cum illa Ecclesia consentire, quam cum Antiochena, Ephesina, Smyrnensi et aliis.

33. Quam male hac sua explicatione Protestantium causam egerit Salmasius, optime sensit cl. Grabius. Quare ea rejecta, aliter sibi sentiendum esse putavit, inclinatamque causam aliis commentariis erigere tentavit: non novis quidem, sed quos ad obscurandum hunc Irenæi locum dudum scripserat Chamierus ⁴⁴. Ea quæ Irenæo Græca supponit, ac, prout lubet, fabricatur, non morabor: inanes luxuriantis ingenii conjecturæ sunt, quæ tam facile negantur, quam gratis proponuntur. Id etiam non morabor, quod apud Irenæum Latinum legendum putat, potentiores *principalitatem*, ut bactenus ferunt omnes editi codices, et plerique mss., non potiorem, ut ex ms. Claromontano, omnium antiquissimo, restituimus; quamvis enim posterior hæc lectio ad Irenæi mentem et verba melius quadret; bene tamen quadrat et altera; quare alterutra retineatur, perinde esse ad sensum existimo. Sed ad rem venio. Contendit itaque Grabius, per conventum omnium Ecclesiæ, id est eorum, qui sunt undique, fidelium, ad Ecclesiam Romanam, propter potentiores *principalitatem*, intelligendum esse confluxum eorum, qui ab omni Ecclesia Romanam mittebantur, ut causam Christianorum agerent apud imperatores, quorum potentior erat *principalitas*, id est suprema potestas. Ob potentiores itaque *principalitatem* Romanorum, ait, contingebat, ut ad Romanam urbein, et proinde Ecclesiam, ab omnibus undique Ecclesiis convenienter fideles, defensionem suæ fidei et Ecclesiæ suscepturi. De hoc vero conventu ad locum D urbis atque Ecclesie Romanae, non de communione fidei ac charitatis cum ea, multo minus de subjectione obedientiæ Irenæum hoc loco scripsisse. Sic Grabius.

34. Sed nec ea explicatio ad Irenæi verba, nisi prorsus delirasse supponatur, quadrare ulla ratione potest. 1. Si de confluxu eorum, qui ab omni Ecclesia Romanam mittebantur, ut causam Christianorum agerent apud imperatores, intelligendus sit; sensus erit, necesse fuisse omnem Ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles, Romanum venire, ut causam Christianorum agerent apud imperatores. Atqui tantum abest id necesse fuerit, ut ante Irenæum hoc loco scripsisse.

⁴⁴ T. II Panstrat. Cathol. lib. xiii. De oecum. Pent., cap. 22, n. 12 seqq.

nei sistem factum aliquando fuisse ne uno quidem exemplo probare possit Grabius. Plures quidem Christianorum Apologias oblatae imperatoribus, a Quadrato, Aristide, Melitone, Apollinari, Athenagora et Justino legimus: sed eos ab Ecclesiis Romanis missos fuisse, ut causam Christianorum agerent apud imperatores, falsissimum: imo plerosque, ipsum etiam Athenagoram, cuius Apologiae titulus, quod inscribatur, *Legatio*, abutitur Grabius, e patria pedem extulisse, ut Apologias suas offerrent, nullibi legimus; si qui vero, ut Justinus, Romæ obtulerint, dudum antea ibi degebant, nec hoc eō sine venerant. Et, quæso, quæ necessitas Christianis aleundi imperatores ethnicos, a quibus nihil, nisi jus omne fasque violatum sperare poterant? 2º Irenæus scribit necesse esse, fideles convenire ad Romanam, non urbem, sed Ecclesiam. Utquid igitur verbis eius vim apertam inferendo, per Ecclesiam, Grabius intelligi vult urbem? Ad Romanam urbem, et proinde Ecclesiam, ait, ab omnibus undique Ecclesiis conveniebant fideles. Quasi vero Romana urbs et Romana Ecclesia, idem prorsus sic sonent, ut quisquis urbem adibat, illico ad Ecclesiam convenire dicendus esset? Ecce, Romanae urbis, aulae, imperatorum, ne verbo quidem hactenus meminit Irenæus, sed solius Ecclesiæ Romanæ; et tamen verba hæc, [CXXII] ob potentiorum principalitatem, si Grabio fides, non ad Ecclesiam, de qua ex professo sermonem instituit, sed ad urbem, aulam, imperatores, quorum nulla facta est mentio, referenda sunt? Ecquis stomachus absurdæ hæc concequere valeat? Quis non videat potentiorum illam principalitatem, ut legere amat vir clariss., ad eam Ecclesiam pertinere, ad quam fideles omnes sic convenire debent, ut tota convenienti ratio sit ipsa potentior ejusdem Ecclesiæ principalitas? 3º Denique (et hic causæ cardo est) negare nec potest, nec audet Grabius, quin Irenæi toto hoc capite scopus sit probare, unam et eamdem in omni Ecclesia traditionem apostolicam, et fidem esse, qua confundantur omnes hæretici; eam vero puram et illibatam per continuam episcoporum successionem ad suam usque ætatem manasse. Quia vero longius et molestius fuisse omniū et singularū Ecclesiæ successiones episcopales enumerare, sufficere si unius Ecclesiæ Romanæ successio, per quam apostolica traditio pervenit usque ad illud ævum, recenseatur; quia eadem est aliarum omnium Ecclesiæ cum Romana fides et traditio. Quamobrem recensita episcoporum Romanorum successione, concludit: « Hac ordinatione et successione, ea quæ est ab apostolis, in Ecclesia traditio, et veritatis præconatio pervenit usque ad nos. Et est plenissima hæc ostensio, unam et eamdem vivificatricem fidem esse, quæ in Ecclesia ab apostolis usque nunc sit conservata, et tradita in veritate. » Eamdem autem aliarum Ecclesiæ cum Romana fidem et traditionem esse ex eo probat Irenæus, quod ad Romanam Ecclesiam propter potiorem principalitatem

A necessere sit omnem Ecclesiam convenire. Si ergo Grabianam explicationem admittamus, ea supposita, sic argumentatum fuisse Irenæum dicendum erit: Illarum Ecclesiæ eadem est cum Romana fides et traditio, quarum fideles necesse est Romanum venire, ut Christianorum causam agant apud imperatores, quorum potentior est principalitas seu potestas suprema. Atqui necesse est fideles ex omnibus Ecclesiis Romanum venire, ut causam Christianorum agant apud imperatores, quorum potentior est principalitas. Igitur omnium Ecclesiæ eadem est cum Romana fides et traditio. Grabium ipsum iudicem volo, quis, nisi delirus, ita argumentetur? Supponamus econtrario, Irenæum argumentari eo modo, quo argumentari superius demonstravi; sic procedet B argumentum. Earum Ecclesiæ eadem est cum Romana fides et traditio, quas necesse est cum capite, duce et principe Romana, cæteris regendis a Deo præfecta, consentire in rebus fidei atque doctrina. Atqui necesse est omnes Ecclesiæ, seu quod idem est, fideles omnes, ex quocunque loco, regione aut gente sint, cum Romana Ecclesia omnium capite, duce ac principe, regendis omnibus a Deo præfecta, consentire. Omnium igitur Ecclesiæ eadem est cum Romana fides et traditio; ac proinde cum ex traditione hujus Ecclesiæ confundantur hæretici omnes, et schismatici, ex consensu omnium Ecclesiæ confundi necessario consequitur. Judicet quisquis æquus rerum æstimator, et posterius hoc argumentum, quod Irenæi esse merito contendunt Catholici, cum eo conseruat, quod sanctissimo martyri Grabius asserit: nisi sponte cæcuntire velit, fateatur necesse est, quantum hoc Irenæo repugnat, tantum in illo secum omnia consentire, et ad Irenæi scopum, doctrinam et antecedentia mire quadrare.

C 35. Sed, inquit Grabius, Ecclesiæ Romanæ tantum abest, ut Irenæus semetipsum, aliosque fideles adeo obstrictos existimaverit, ut publico facto contrarium existimaverit. Cum enim Asianas Ecclesiæ Victor papa a communione resecuisset, quod Pascha Ecclesiæ Romanæ more celebrare renuerent; non ob id Asianos præsules redarguit Irenæus, quod morem pontifici gerere detrectarent, nec bortatur ut ab Ecclesiæ Romanæ communione se nulla ratione divelli patientur; sed potius Victorem ipsum increpavit, quod integras Ecclesiæ, morem sibi a majoribus traditum custodientes, a communione absidisset, ut ipsi superius ex Eusebio et aliis retulimus. Dolendum sane quod Grabius futilebus ejusmodi argumentationibus deludi se patiatur. Quæ comparatio institui potest inter res, quæ ad fidem pertinent, et inter eas, quæ ad Ecclesiæ disciplinam spectant? Quis nesciat totam eam de celebrando Paschate quæstionem, ad disciplinam duntaxat, ad fidem nullatenus pertinuisse, et eadem semper inter disputantes, ac illæsa manente fide agitari potuisse? Suam quidem utraque pars sententiam traditione apostolica fulcierat; sed vel tirones non fugit, alias esse traditiones apostolicas, quæ ad

fiem autem mores pertinent, alias quæ ad disciplinam; A priores, easdem semper et ubique, nulli unquam mutationi obnoxias esse; posteriores vero, pro diversitate locorum et temporum, varias esse posse. Posterioris hujus generis fuit de celebrando Paschate traditio apostolica. Potuit enim alia esse in Oriente, alia vero in Occidente apostolorum agendi ratio, ubique prudens, atque charitate nixa; ex utraque autem nata hic et illic varia disciplina, quam sequi tandem liberum fuit, quandiu contrariam in conciliis suis non invexit universalis Ecclesia. Porro cum dicimus, necesse esse omnem Ecclesiam cum Romana consentire, de rebus fidei loquimur; non contendimus vero, nec contendunt ipsi pontifices Romani, eamdem esse debere omnium Ecclesiarum cum Romana disciplinam. Et in hoc peccasse Victorum papam contendebant multi, quod a prudenti decessorum suorum œconomia desciscens, Asiaticas Ecclesias ad Romanæ morem et disciplinam obstrin gere voluisset: B contra atque senerant fecerantque priores pontifices Romani, aliisque totius Occidentis præsules, qui nullam ea de re item Asiaticis movendam esse hactenus censuerant. Unde decenter ab Irenæo, monitus, ut loquitur Eusebius, ab incepto statim desstitutus pacem Asianis restituit, nec deinceps sollicitandos esse existimavit. Sed quam infeliciter ab ea historia argumentum petiit Gracius, tam feliciter idem adversus ipsum retorqueri posset. Nisi enim Victori papæ jurisdictione in orientales Ecclesias fuisse, nunquam certe commisisset, ut iis imperaret, ac Ecclesiae suæ morem sequi juberet. Cur enim Romanus episcopus Ephesinum, et non Ephesinus Romanum hic sibi subditum ac obsequentem habere vult? Cur Romanus episcopus Ephesinum et non Ephesinus Romanum a communione abscondere præsumit? Sed cur ille, si nulla huic auctoritas erat, insanum hominis arrogantiæ ac superbiam non derideat? Negat quidem Ephesinus episcopus, negant et Asiatici cæteri, eo usque patere Romani pontificis auctoritatem, ut cæteros ad privatam Ecclesiae suæ disciplinam obstringere possit; sed tantum abest auctoritatem [CXXIII] ipsam negent, quin potius jubenti ut per totum Orientem synodos habeant episcopi, hi statim morem gerunt, pontificemque eorum, quæ in conciliis suis definierant, ea, qua par erat, reverentia certiore in faciunt. C Imo Irenæus ipse, licet paulo servidorem Victoris zelum non probaret; non redarguit tamen quod aliquam sibi in Orientales auctoritatem arrogaret: sed monet duntaxat, idque decenter ac reverenter, ne ea auctoritate in præsenti occasione abusus, integras Ecclesias immeritas a communione abscondere. Adeo certum est, ne ipsos quidem, quibuscum Ecclesia Romana gravissimæ intercedebant controversiae, priuatum illius, auctoritatem et jurisdictionem negare ausos fuisse.

36. Nimirum, ut dixi, unam Ecclesiam esse o-

A portuit, dispersasque per orbem singulares Ecclesiæ secum invicem unius et ejusdem communio- nis vinculis colligari; quod fieri non potuit, nisi interventu unius Ecclesiæ, quæ instar centri unitatis cæteras omnes et sibi et secum invicem col ligaret. Quisquis vere spiritualis est, huic uni Ecclesiæ immobiliter adhæredit, nec ab unitatis centro divelli se ulla unquam ratione patietur: imo, Irenæo teste ⁴⁴, « judicabit, » damnabitque « eos qui schismata operantur, qui sunt inanes, non ha bentes Dei dilectionem, suamque utilitatem potius considerantes, quam unitatem Ecclesiæ: et propter modicas et quaslibet causas, magnum et glo riosum corpus Christi concidunt, et dividunt, et, quantum in ipsis est, interficiunt: pacem loquen tes, et bellum operantes: vere liquantes culicem, et camelum transglutientes. Nulla enim ab eis tanta potest fieri correctio, quanta est schis matis pernicies. » Maxime ponderanda sunt po strema hæc verba: « Nulla a » schismaticis, iisve omnibus, qui ab una cathedra secesserunt, « tanta fieri potest correctio, quanta est schismatis pernicies. » Quamcunque ergo correctionem fecisse se glorientur inanes homines, hæc schismatis perni ciem adæquare, et eam, quam fecere, charitatis jacturam compensare nunquam potest. ⁴⁵ Qui eni m ab unitate desciscit, a charitate excidit, amittitque « præcipuum » illud « dilectionis munus, quod est pre ciosius quam agnitione, gloriosius autem quam proph etia, omnibus autem reliquis charismatibus super eminentius. » Porro pretiosum illud munus unius corporis Christi, illius videlicet Ecclesiæ, in qua est una cathedra, unitatisque centrum, character est. « Quapropter, » addit Irenæus ⁴⁶, « Ecclesia omni in loco ob eam, quam habet erga Deum, dilectionem, multitudinem martyrum in omni tempore præmittit ad Patrem; reliquis omnibus non habentibus hanc rem ostendere apud se... opprobrium enim eorum, qui persecutionem patiuntur propter justitiam, et omnes poenas sustinent, et mortificantur propter eam quæ est erga Deum, dilectionem et confessionem Filii ejus, sola Ecclesia pure sustinet. »

37. Ab ea veræ Ecclesiæ nota, unitate, fluit altera, sanctitas videlicet. Sancta eni m non esse non potest, quæ in charitate radicata et fundata est, quæ pre ciosum illud Dei munus, omnibus reliquis charismatibus super eminentius, proprio jure possidet. Sancta sit necesse est, cuius ipsum Dei Verbum caput est. Nam, ut ait auctor noster ⁴⁷, « super omnia quidem Pater, et ipse est caput Christi; per omnia autem Verbum, et ipse est caput Ecclesiæ; » siquidem « Verbum homo universa in semetipsum recapitulans est: uti sicut in superelestibus, et spiritualibus, et invisibilibus princeps est Verbum Dei; sic et in visibilibus et corporalibus principatu habeat, in semetipsum principatum assumens, et apponens semetipsum caput Ecclesiæ, universa

⁴⁴ Lib. iv, c. 53, n. 7. ⁴⁵ N. 8. ⁴⁶ N. 9. ⁴⁷ Lib. v, cap. 18, n. 2; lib. iii, c. 16, n. 6.

atrabat ad semetipsum apto tempore. » Ecclesia igitur « est synagoga Dei, quam Deus, hoc est, Filius ipse per semetipsum collegit ³⁰, » quamque per Spiritum sanctum sibi univit; cui « creditum est lumen Dei; » quæ « ubique prædicat veritatem: » ἐπτάμυνος « lucerna, Christi bajulans lumen ³¹. » Quidquid igitur docet Ecclesia, quidquid credendum proponit, quidquid faciendum jubet, sanctum est; utpote *testimonium habens a prophetis, et ab apostolis, et ab omnibus discipulis*; in ea siquidem manet Spiritus sanctus, luminis, vitæ et sanctitatis fons, qui huic lucem, vitam et sanctitatem omnem infundit. Quare « fides, quam perceptam ab Ecclesia custodimus, semper a Spiritu Dei, quasi in vase bono eximium quoddam depositum invenescit, et juvenescere facit ipsum vas, in quo est. Illoc enim Ecclesiæ creditum est Dei munus, quemadmodum inspiratio plasmationi, ad hoc ut omnia membra percipientia vivificantur; et in eo disposita est communicatio Christi, id est Spiritus sanctus, arrha incorruptæ, et confirmatio fidei nostræ, et scala ascensionis ad Deum. » In Ecclesia enim, inquit, posuit Deus apostolos, prophetas, doctores ³², « et universam reliquam operationem Spiritus; cujus non sunt participes omnes, qui non currunt ad Ecclesiam, sed semetiposos fraudant a vita, per sententiam malam, et operationem pessimam. Ubi enim Ecclesia, ibi et Spiritus Dei; et ubi Spiritus Dei, illuc Ecclesia, et omnis gratia: Spiritus autem veritas. »

38. Hinc concludit Irenæus 1º nullam extra veram Christi Ecclesiam, qualem hactenus ex ipso descripsimus, veram doctrinæ morumque sanctitatem esse quærendam; eos quippe, qui non currunt ad Ecclesiam, ubi Spiritus Dei, semetiposos fraudare a vita et omni gratia, per sententiam malam, et operationem pessimam; « nec participare Spiritum sanctum; neque a mamillis matris nutriti in vitam, neque percipere de corpore Christi procedentem nitidissimum fontem: sed effodere sibi lacus detritos de fissis terrenis, et de cæno putidam bibere aquam, effugientes fidem Ecclesiæ, ne traducantur; rejicientes vero Spiritum, ut non erudiantur. Alienati vero a veritate, digne in omni voluntantur errore, fluctuati ab eo, aliter atque alter per tempora de eisdem sentientes, et nunquam sententiam stabilitam habentes, sophistæ verborum magis volentes esse, quam discipuli veritatis. Non enim sunt fundati super unam petram, sed super arenam habentem in seipsa lapides multos ³³. »

39. Concludit 2º in sola vera Ecclesia, vera miracula esse posse: extra Ecclesiæ sinum nulla, ad eorum, quæ reprobant, dogmatum confirmationem, nisi falsa et ementita miracula, merasque præstigias, et magicas operationes fieri posse. « Arguentur qui sunt

A a Simone et Carpocrate, et si qui alii virtutes operari dicuntur: non in virtute Dei, neque in veritate, neque ut benefici hominibus facientes ea, quæ faciunt; sed in perniciem et errorem, per magicas elusiones et universa fraude; plus lædentes, quam utilitatem præstantes his, qui credunt eis, in eo quod seducant, nec enim cæcis possunt donare visum, neque surdis auditum, neque omnes dæmones effugare, præter eos qui ab ipsis immittuntur, si tamen et hoc faciunt, etc. » Tum probat adhuc ætate sua, i in fraternitate sæpissime, propter aliquid necessarium ea, quæ est in quoquo loco, Ecclesia universa postulante per jejunium et supplicationem multam, reversum esse spiritum mortui, et [CXXIV] donatum esse hominem orationibus sanctorum; » pluresque mortuos sic resurrexisse, ut « perseveraverint nobiscum, inquit ³⁴, annis multis; » dæmones passim ex obsessorum corporibus expelli, infirmos per manuum impositionem curari, sanosque restitui, ac multos in Ecclesia videri, qui præscientia futurorum, visionibus, dictionibus propheticis et charismatibus, dono linguarum, etc., conspiciui essent. « ³⁵ Et quid autem? Non est numerum dicere gratiarum quas per universum mundum Ecclesia a Deo accipiens, in nomine Christi Jesu, crucifixi sub Pontio Pilato, per singulos dies in opitulationem gentium perficit; neque seducens aliquem, nec pecuniam ei auferens..... sed mundo et inanifeste orationes dirigens ad Dominum, qui omnia fecit, et nomen Domini Jesu Christi invocans. » Ex quibus omnibus merito insert ³⁶, « ibi, duntaxat « discere oportere veritatem, ubi charismata Domini posita sunt, » nempe « apud quos est ea, quæ est ab apostolis Ecclesiæ successio. »

40. Quam certum est autem eam, quam agnovit Irenæus, Ecclesiam, unam et sanctam esse, tam certum est eamdem et catholicam et apostolicam esse. Id evidenter demonstrant ea omnia, quæ hactenus protulimus ex ipso loca. Nihil enim efficiacius, ut jam diximus, esse arbitratus est ad reiundam hæreticorum, varias in sectas, secumque pugnantes divisorum, pervicaciam, quam ut iis opponeret unanimem totius Ecclesiæ per totum mundum longe lateque propagare consensum in rejiciendis, profligandisque nefariis corum dogmatibus. Hinc perpetuo urget, ut vidimus ³⁷, « Ecclesiæ per universum orbem usque ad fines terræ seminatam, in universum mundum disseminatam: per Germaniam, Hispanias, Gallias, Orientem, Aegyptum, Libyam et Judæam dispersam; apud « multas gentes barbarorum » et « per universum mundum ³⁸ » constitutam, circumuenientem mundum universum; ac denique vineam « non jam circumvallatam, sed expansam in universum mundum ³⁹, » cuius tamen esset una fides, doctrina et traditio,

³⁰ Cap. 6, n. 1. ³¹ Lib. iii, c. 24, n. 1. ³² I Cor. xii, 28. ³³ Iren., lib. iii, c. 24, n. 2. ³⁴ Lib. ii, cap. 31, n. 2 et 3, et cap. seq. n. 2 et 4. ³⁵ Lib. v, c. 6, n. 1. ³⁶ Lib. ii, cap. 23, n. 4. ³⁷ Lib. iii, c. 26, n. 5. ³⁸ Lib. i, c. 10, n. 1, 2. ³⁹ Lib. iii, c. 4, n. 2, et c. 12, n. 8. ⁴⁰ Lib. iv, cap. 36, n. 8.

una anima, unum cor, unum os, una et eadem prædicatio, ac regiminis ecclesiastici forma. Rideat proinde, vel sui compos non sit necesse est, quisquis Ecclesiam tam longe lateque propagatam, visibilem ac conspicuam esse neget, et ad fictitium quemdam et invisibilem electorum cœstum coercent. Eequi latere possit, « cuius lumen, prædicatio veritatis, ubique lucet, et illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem veritatis venire¹ ? » Quomodo ignota esse possit, quæ « ubique prædicat veritatem, apud quam una et eadem salutis via in universo mundo ostenditur, » quæ « plantata est paradisus in hoc mundo, » quæque « ubique præclara est² ? » Qui denique invisibilis esse queat, quæ « est ἀπτάμυνος lucerna, Christi basulans lumen; cui creditum est lumen-Dei; et propter hoc, sapientia « Dei, per quam salvat omnes homines, in exitu canitur, in plateis autem fiducialiter agit³ », in summis muris prædicatur, in portis autem civitatis constanter loquitur⁴ ? »

41. Nihil etiam validius ad confundendos eos omnes, qui vel male sentiunt, vel præterquam oportet, colligunt, esse existimavit auctor noster, quam iis Ecclesiam apostolicam objicere. Hinc tam sœpe, tamque constanter inculcat, ut ostendimus, eamdem Ecclesiam ab apostolis ipsis suam accepisse fidem, doctrinam et traditionem, ab iis fundatam esse, et ordinatam, ab iis constitutos fuisse episcopos, penes quos in unaquaque Ecclesia summa rerum esset, a quibus sibi invicem succendentibus perpetuo regretur et administraretur; hacque continua episcoporum successione, nunquam desitura, unam et eamdem, apostolicam, puram et intemeratam ad nos usque manare fidem et traditionem. Hinc in ea successione certissimum corporis Christi, seu Ecclesiæ characterem positum esse vult, quo ab infidelium, hæreticorum et schismaticorum conventiculis secernatur. « Character, inquit, corporis Christi secundum successiones episcoporum, quibus illi eam, quæ in unoquoque loco est, Ecclesiam tradiderunt. » Ubi perperam contendit, nullo certe arguento probat, clariss. Grubius, hic characterem non tam signum, sive notam, quam formam, sive figuram Ecclesiæ denotare. Quod etiam si obtineret, male tamen adhuc causæ suæ consuleret. Id enim, velit, nolit, ex Irenæo constabit, eam secundum successiones episcoporum formam in corpore Christi sive Ecclesia, ab apostolis ipsis constitutam esse; ac proinde ea semper nota discriminatum iri veram Christi Ecclesiam, ab apostolis fundatam, a quacunque alia societate; quod in illa forma sit secundum legitimam episcoporum successionem, quæ in hac desit.⁵ Hinc « eos qui ab Ecclesia sunt, eamdem figuram ejus, quæ est erga Ecclesiam, ordinationis, » id est eamdem regiminis ecclesiastici formam, quam constituerunt

A apostoli, semper custodire asserit auctor noster. Hinc demum jure merito infert, sectis quibuscumque hæreticis aut schismaticis antiquiore esse veram Ecclesiam, utpote quæ originem apostolis, in ipso Christo capiti suo acceptam referat⁶: « Omnes vero hæreticos valde posteriores esse, quam episcopos, quibus apostoli tradiderunt Ecclesias. » Apud barbaros siquidem jam obtinebat ea, quam prædictabat Ecclesia, fides; quibus tamen, ne quidem nomine tenus, notæ erant hæreticorum sectæ; longe minus eorum sententiae: « nequedum enim congregatio » hæreticorum « fuit apud eos, neque doctrina instituta⁷ ». Deinde uniuscujusque hæreos initia, primosque parentes et architectos facile assignari posse; recentioris quippe memoriae esse: Ecclesiæ B vero catholicæ exordia in Christum solum, ejusque apostolos refundi posse. « Ante Valentiniū enim non fuerunt, qui sunt a Valentino, neque ante Marciouem erant, qui sunt a Marcione; neque omnino erant reliqui sensus maligni, quos supra enumeravimus, antequam initatores, et inventores perversitatis eorum fuerint. Valentinus enim venit Romam sub Hygino; increvit vero sub Pio, et prorogavit tempus usque ad Anicetum. Cerdon autem, qui ante Marcionem, et bic sub Hygino vixit.... Marcion autem illi succedens invaluit sub Anicet... Reliqui vero, qui vocantur Gnostici, a Menandro Simonis discipulo, quemadmodum ostendimus accipientes initia unusquisque eorum, cuius principatus est sententiae, ejus et pater, et antistes apparuit. Omnes autem hi multo posterius, medianibus jam Ecclesiæ temporibus, insurrexerunt in suam apostasiam. »

42. Certissimis hisce characteribus, hactenus explicatis, eam Ecclesiam, cuius fidem et traditionem contra hæreticos propugnat Irenæus, definit, et a qualibet alia societate discriminat, ac discriminari vult. Quænam vero ea fuerit Ecclesia, haud ambigat quisquis Irenæum dicentem audierit, ad Romanam Ecclesiam necesse esse omnem Ecclesiam, si veræ Ecclesiæ membrum et pars esse velit, convenire, id est, ut superius demonstravimus, in una cum ea fide, traditione atque doctrina consentire, ejusque communioni adhærere: et quisquis meminerit sanctissimum apostolicorum [CXXV].virorum discipulum cum ea semper Ecclesia individua communionis societate vinctum ad mortem usque perseverasse. Porro si Romana Ecclesia ideo fuerit secundo sœculo vera Christi Ecclesia, quia sola prædictis veræ Ecclesiæ characteribus ac notis insigniebatur, necesse est eamdem et solam, nostram etiam hisce sœculis, veram esse Christi Ecclesiam, cum in eam solam convenient illi characteres. Quisquis enim sepositis tantisper præjudiciis, sectas omnes, quæ jam corpus Christi misere lacerant, percurrere voluerit, uestigio deprehendet Ecclesiam

¹ Lib. i, c. 10, n. 2. ² Lib. v, c. 20, n. 1, 2. ³ Prov. i, 20, 21. ⁴ Lib. iv, cap. 36, n. 2. ⁵ Lib. v, c. 20, n. 1. ⁶ Ibid. ⁷ Lib. iii, c. 4, n. 2, 5.

Romanam solam esse quæ sit unius fidei, unius doctrinæ, unius oris, ac labii, quæque secum ubique consentiat in rebus fidei ac morum, communis pastorum sententia definit; aliis omnibus sectis in tot fere sententias, quot capita divisæ, alternantibusque variorum dogmatum fluctibus in hac, vel illa jactatis, pro ratione temporum, affectum, commodi aut incommodi; solam Romanam Ecclesiam sanctam esse, non quod omnia ejus membra a peccato immunia sint, in agro quippe Dominicæ paleæ cum frumento permisæ sunt; sed quod, cum sola nihil nisi sanctum doceat, præcipiatque, in ea sola residat Spiritus sanctus gratiarum omnium et charismatum fons, qui plures, etiam nostris diebus, ad eximium sanctitatis gradum perduxit, verorumque miraculorum gloria illustravit; dum aliæ omnes sectæ, cum a vera sanctitatis laude procul desciverint nullos peccantibus frenos injicere valeant, eaque doceant absurditatis plena dogmata, quibus fidei, morumque sanctitas funditus evertatur; quale est illud, peccatores sola fide veram justitiam consequi posse, neminemque justum a vera quam semel consecutus est, justitia excidere unquam posse; quæ fuerunt ipsis-simia Gnosticorum exitiosissima principia, quibus latissimum ad scelera omnia aditum pandi alibi ostendimus; solam Ecclesiam Romanam apostolicam esse, ac continua episcoporum pastorumque suorum successione ab apostolis derivatam, fidemque et traditionem, quam ab iis accepit, illibatam custodiisse; cum aliæ omnes sectæ temere abrupta successione apostolica, novas sibi Ecclesias condiderint, quarum novi sunt auctores ac fundatores; solam denique Romanam Ecclesiam catholicam esse et universalem, per totum inundum propagatam, ubique perspicuam et insignem, miraque secunditate gaudentem, novos sibi et Christo sponso suo in dies filios, per eos, quos ad remotissimas gentes mittit pastores et doctores, parere; aliis omnibus sectis in angulo orbis, et intra certarum regionum fines conclusis, longeque minus sollicitis de novis Christo gignendis filiis, quam de veteribus perverteratis.

43. Hæc, ac potissimum Romanæ Ecclesiae amplitudinem, cum post Irenæum frequenter in notis suis tamen vere quam pie inculcaverit, aliquis Partium sententiis confirmaverit doctissimus, bonaque memoriarum Feuardentius, molestissima ejus argumenta eludere, propitiosque sibi, si posset, Irenæum et Augustinum, cuius etiam auctoritatem objiciebat Feuardentius, facere pro virili sua conatus est Grabius in notis suis ad Irenæi lib. iv, c. al. LXX, nunc xxxvi. Itaque fatetur Augustinum in certamine cum Donatistis multum in eo fuisse, ut universitatem, ipsumque nomen catholicum, tanquam proprium veræ Ecclesiae characterem assereret, quo a falsis hæreticorum et schismaticorum cœtibus, in parte mundi hærentibus, et ab ea, vel ab auctoribus suis denominationem indeptis distingueretur. Atque ita plerumque rem ejus ævo et ante se habuisse. Se-

A cus vero sentiendum de sequori ac ultima prope mundi ætate, deque tempore illo (toties a ministris Calvinianis et Lutheranis decantato) meretricis magnæ, cuius mentio Apocal. capp. xvii, xviii et xix. « Quæ, inquit, non de S. Joannis solum, sed et ultima mundi ætate ab ipsis pontificiis, et quidem Societatis Jesu theologis plerisque, in sacram Apocalypsin Commentariis, ingenuæ explicata sunt, nec aliam expositionem adiungunt. Tunc sane, addit, qui inductus universitate et amplitudine istius corruptæ Ecclesiae, ex virgine in meretricem versæ, eam amplectus fuerit, nam is misere semetipsum decepterit. » Sic cl. Grabius. Cui ego: Nam potius is miserrime semetipsum, aliosque decipiat, qui frivolis ejusmodi ratiunculis inductus, apertissimis B sanctorum Patrum testimentiis viu infirat, efficacissimaque eorum argumenta sic infirmet, ut ea vel levissimo spiru diffidare heretici omnes ac schismatici semper potuerint. Nihil certius, Irenæum, Optatum, Augustinum, aliosque SS. Patres Ecclesiae amplitudinem et universitatem objecisse. At nisi amplitudo hæc et universitas, essentialis ac perpetuus sit Ecclesiae character, nihil infirmius argumento ab ea amplitudine petit. Quo enim jure huic respondere se posse pulat Grabius, valuisse quidem prioribus sæculis, tum cum virgo adhuc esset Ecclesia, non valere vero postrema mundi ætate, qua virgo illa in meretricem versa est: eodem prorsus reponere potuisse Gnosticus quivis Sabellianus, Arianus, Nestorianus, Donatista, etc. Ecclesiam jam a pristina sanctitate et fide sic defecisse, ut quisquis inductus universitate et amplitudine istius corruptæ Ecclesiae, ex virgine in meretricem verso, eam amplectetur, is misere semetipsum deciperet; ac proinde si hac responsione a Catholicorum telis tutum se esse, ac veræ Christi Ecclesiae ad angustiores redactæ limites membrum putet vir doctissimus; fateatur necesse est eodem se clypeo munire merito potuisse perditissimos quosvis hæreticos, cum veteres, tum recentiores, ac veræ Ecclesiae membrorum titulo gloriari. Infelix certe Grabius, qui responsis suis armis ministret hæreticis quibuscumque, quorum ictum nulla arte declinare ipse valeat.

44. Sed ne quod toties a Catholicis feliciter actum est, hic iterum agere cogar, id unum a Grabio queram; an postrema hac mundi ætate societas quedam in orbe supersit, quæ vera Christi Ecclesia jure dici possit? Superstitem esse non negabit, puto, si prophetarum oraculis, Christique ipsius et Evangelii dictis, quibus peritum nonnullam Ecclesiam prænuntiantur, fidem habeat. Porro si vera aliqua Ecclesia nunc in orbe supersit, talem esse necesse est, iisdemque characteribus insignitam, qualem et quibus notis conspicuam esse voluit Christus. At ex Scripturis prophetis et evangelicis certissimum est, universitatem et amplitudinem proprium esse, essentialiem, ac proinde perpetuum illius, qualem constituit Christus, Ecclesiae

characterem. Id adeo perspicue, efficaciter et invicta demonstrat Augustinus in libro *De unitate Ecclesiae*, ne alios proferam, quos scripsit contra Donatistas, ut prorsus obstruatur os loquentium iniqua. Allatis et expensis Scripturarum utriusque Testamenti vocibus concludit S. doctor § 32. « Evangelizata est nobis Ecclesia per totum orbem terrarum futura. [CXXVI] Hoc in lege, et prophetis, et psalmis esse prænuntiatum ipse Dominus testificatus est, qui eam cœpturam a Jerusalem, et per omnes gentes permanaturam esse prædixit; testes sibi futuros in Jerusalem, et in tota Iudea, et Samaria, et usque in totam terram, cum jam in cœlum ascenderet, prænuntiavit. Hæc verba facta secuta sunt. Quomodo cœptum sit a Jerusalem, et deinde processum in Iudeam, et Samariam, et inde in totam terram, ubi adhuc crescit Ecclesia, donec usque in finem etiam reliquas gentes, ubi adhuc non est, obtineat, Scripturis sanctis testibus consequenter ostenditur: quisquis aliud evangelizat, anathema sit. Aliud autem evangelizat, qui periisse dicit de cætero mundo Ecclesiam, et in parte Donati in sola Africa remansisse (jam dicendum est, in parte Calvini et Lutheri in sola Anglia, Belgio et Germania remansisse) dicit. Ergo anathema sit. Aut legat mihi hoc in Scripturis sanctis, et non sit anathema. »

45. Respondebunt forte recentiores Donatistæ, quod veteres illi apud Augustinum § 33. « Et ista, inquiunt, credimus, et completa esse conſideremur; sed postea orbis terrarum apostolavit, et sola remansit Donati (Calvini et Lutheri) communio. » Sed statim cum Augustino reponemus: « Hoc nobis legant et nihil resistimus. Si autem non ea de Scripturis sanctis legunt, sed suis contentionibus persuadere conantur; credo illa, quæ in Scripturis sanctis leguntur, non credo ista, quæ ab hereticis vanis dicuntur. » Aequissima certe conditio ab Augustino proposita. Cum enim apertissima sint, et, ut Augustini verbis, § 56, utar, « nullo interprete indigente canonarum Scripturarum testimonia, quæ commendant Ecclesiam in totius orbis communione consistere; » quisquis asserit amplitudinem hanc et universitatem non fore perpetuam veræ Ecclesiae notam, necesse est tam clara et aperta Scripturarum testimonia proferat quibus assertionem suam probet. Nisi enim Deus fallere nos voluerit, quod absit ut vel cogitemus, commenda data ubique et designata Ecclesia sua, velut societate quadam, quæ præ cæteris omnibus amplitudine et universitate insignis foret; debuit pro bonitate sua, alicubi saltem tam disertis verbis monere amplitudinem hanc, temporalem duntaxat Ecclesiae notam, fore, postrema mundi ætate desitaram; ac tandem aliquando futurum esse, ut Ecclesia, quæ prioribus seculis orbem totum obtineret, postrema diætate angustioribus septa limitibus, in mi-

A nima mundi parte coerceretur. Hinc Augustinus § 72, 75, cuius verba sibi dicta putet Grabius, et quisquis enim ipso misere deceptus tam immaniter errat. « Audistis, inquit, pastoris vocem manifestissimam, non solum per legem ejus, et prophetas et psalmos, sed etiam per os proprium commendantis Ecclesiam suam futuram. Et ea quæ prædixit, quemadmodum ex ordine consecuta sint, in Actibus et Litteris apostolorum, quæ divinarum Scripturarum canonem complent, legendo perspicitis Non est obscura quæstio in qua vos fallant, quos ipse Dominus prædixit futuros atque dicturos: *Ecce hic est Christus, ecce illic, ecce in deserto*, quasi ubi non est frequentia multitudinis; *ecce in cubiculis*⁸, quasi in secretis traditionibus atque doctrinis. Habetis Ecclesiam ubique diffundi, (nec tantum, sed) et crescere usque ad messem, id est usque ad extremum judicii diem. Habetis civitatem de qua ipse, qui eam condidit, sit: *Non potest civitas abscondi super montem posita*⁹. Ipsa est ergo, quæ non aliqua parte terrarum, sed ubique notissima est.... Vos autem innitentes tot evidentissimis testimoniis Legis, Prophetarum, Psalmorum, ipsius Domini, et Apostolorum de sancta Ecclesia toto terrarum orbe diffusa, exige ab istis, ut ostendant de Africa (jam de Anglia, etc.) quod attinet ad partem Donati (jam Calvini et Lutheri), aliqua manifesta de canoniciis libris testimonija. Neque enim, sicut jam dixi, ullo modo fieri posset, ut Ecclesia, sicut dicunt, et quod absit, tam cito ex tot gentibus peritura, tot testimoniis tam sublimiter et tam indubitanter prædicaretur; et de ista, quam volunt, sua, quæ usque in finem, sicut contendunt, permansura fuerat, taceretur. » Proinde Grabius et assecitæ « perscrutentur Scripturas (et hic iterum Augustini verba sunt § 42), et contra tam multa testimonia, quibus ostenditur Ecclesia Christi toto terrarum orbe diffundi, vel unum proferant tam certum et tam manifestum, quam illa sunt, quo demonstrent Ecclesiam Christi periisse de cæteris gentibus et in sola « Anglia » remansisse... Sed quam non permittantur saltem quærere aliquid, quo probent esse prædictum, deficientibus a fide Christiana cæteris gentibus, in sola « Anglia » Ecclesiam remansuram: attendant illud quod saepè commemoravi, utraque crescere usque ad messem, et agrum esse mundum, messem finem saeculi¹⁰, non nobis, sed ipse Domino interpretante parabolam suam... Desinunt ergo quærere quod invenire non poterunt, non quia occultum est, sed quia non est. Sunt enim adhuc nonnullæ gentes, in quibus nondum est Evangelium prædicatum; necesse est autem impleri ommnia, quæ de Christo et Ecclesia prædicta sunt: operet ergo et in eis prædicari. »

46. At, inquit Grabius, legimus in Apocalypsi futuram esse meretricem magnam, cum qua fornicabuntur reges terræ, et inebriabuntur qui habitant

⁸ Matth. xxiv, 23. ⁹ Matth. v, 14. ¹⁰ Matth. xiii, 30.

terram, de vino prostitutionis ejus, etc., quæ de ultima mundi aetate ab ipsis pontificis explicantur. Sed rursus cum Augustino § 9 respondebo, « illa seponenda esse, quæ obscure posita, et figurarum velaminibus involuta (qualia sunt ea fere omnia, quæ in Apocalypsi leguntur), et secundum nos et secundum illos possunt interpretari. Est quidem auctorum hominum dijudicare atque discernere, quis ea probabilius interpretetur; sed nolumus in has ingeniorum contentiones, in ea causa, quæ populos tenet, nostram disputationem committere.... Aperta veritas clamet, luceat, in obturatas aures irrumpat, dissimulantum oculos feriat, nemo in eis latebris querat falsæ suæ sententiae locum, omnem conatum contradicendi confundat, omnem frontem impudentis elidat. Si quæ eiusmodi Scripturæ loca habeat Grabius, proferat; sed Apocalypseos interpretationem Deo soli committat, memineritque quam infeliciter quibusdam e suis cesserit. Quan-

A quam tamen si sacrae hujus prophetæ mysteria scrutari liceat, longe facilius quæcunque de meretrice illa magna prenuntiantur, possumus in Protestantes ipsos convertere, et ei quam fidei et moribus intulerunt, corruptæ accommodare, quam possint in Ecclesiam Romanam transferre. Sed missis hisce « rerum figuris, in quibus, ut rursus ait Augustinus § 10, quia vel interpretem querunt, nolo nostra ingenia comparentur, » concludamus: cum in Scripturis hac universitatis, amplitudinis que nota designetur ea, quam constituit Christus, Ecclesia, nec aliquando desitaram eam notam ullibi appareat; si quæ hodie in orbe vera supersit Ecclesia, eam solam esse quæ cæteris societatibus longius latiusque pateat; ac proinde solam Romanam esse. « Illæ quippe singulæ in multis gentibus, ubi ista est, non inveniuntur; hæc autem, quæ ubique est, etiam ubi illæ sunt, inveniuntur. »

ARTICULUS V.

De mysterio sanctissimæ Trinitatis.

[CXXVII] 47. Totam, quam de sacro Trinitatis mysterio tenet Ecclesia catholica, fidem paucissimæ comprehensam verbis tradidit Augustinus lib. xi *De Civit. Dei* c. 24: « Credimus, inquit, et tenemus, et fideliter prædicamus, quod Pater generavit Verbum, hoc est Sapientiam per quam facta sunt omnia, unigenitum Filium, unus unum, æternus coæternum, summe bonus æqualiter bonum: et quod Spiritus sanctus simul et Patris et Filii sit Spiritus, et ipse consubstantialis et coæternus ambobus: atque hoc totum et Trinitas sit propter Trinitatem personarum, et unus Deus propter inseparabilem divinitatem, sicut unus omnipotens propter inseparabilem omnipotentiam. Ita ut etiam, cum de singulis queratur, unusquisque eorum et Deus omnipotens esse respondeatur; cum vero de omnibus simul, non tres dii, vel tres omnipotentes, sed unus Deus omnipotens: tanta ibi est in tribus inseparabilis unitas, quæ sic se voluit prædicari. » Hæc, inquam, catholicæ fidei summa, a qua late recessisse Irenæum calumniantor Sociniani, quorum maxime interfuit tanta auctoritatis virum in partes suas vel invitum pertrahere. De ea minus recte sensisse, imprudentius quam malignius conquesti sunt e Catholicis quidam. Hunc ab utrorumque criminationibus strenue vindicarunt cl. Georgius Bullus presbyter Anglicanus in sua *Defensione fidei Nicænae*, et doctissimus noster dominus Nicolaus Le Nourry, in *Apparatus ad Bibliothecam maximam veterum Patrum*, t. II

C prioris edit., an. 1697, dissert. vi, cap. 6, § 2 et seqq., quorum lucubrationibus si nihil addere potuerim, saltem aliiquid lucis forsitan inspersurus sim.

48. Ut Irenæi mens certius exploretur, tullor omnium via est penitus inspicere quis fuerit ejus scopus, quæ adversariorum, quos impugnabat, hypothesis, quid demum adversus eos probandum sibi suscepit? Animo itaque recolat quisquis primam nostram dissertationem, ac potissimum art. I, § 5 et seqq., legere gravatus non fuerit, Gnosticos omnes, et Valentianos, quos refellebat Irenæus, fidem omnem mysterii SS. Trinitatis profanis, Platonicisque suis commentis funditus evenisse: adeo ut ex impurissimis hisce fontibus fluenter, quæ deinceps Christianam religionem infecit, Sabelliana et Ariana hæresis. Ad Trinitatem usque divinarum personarum, quarum una eademque esset natura ac substantia divina, animum erigere non valentes, statuebant Deum, quem primum ac supremum Patrem appellabant, immensis sæculorum intervallis solitarium, unumque ut natura, sic et persona fuisse, tacite secum cogitatem, unaque sua cogitatione contentum et occupatum. Cum vero exterius sese prodere, orbem condendo, animo constituisset, in actum erupit, qui rerum omium seminarium, principium, forma et archetypus esset: huncque vocabant Nun, Menter seu sesum, et Filium unigenitum Patris, parentique suo perfecte similem et æqualem esse dice-

bant, atque ita comparatum, ut solus magnitudinem Patris caperet; utpote qui a Patre haudquam sive re, sive persona distinctus esset: nihilque aliud esset quam Pater ipse sentiens, ac exterius velut effundere sese incipiens. A Nu productum aiebant Verbum, quod rerum spiritalium, angelorum videlicet superiorum principium, auctor et formator esset, Angelus ipse a Patre, ejusque Nu, substantia et persona longe diversus: nec enim huic, ut Unigenito, datum capere magnitudinem Patris. A Verbo emissi sunt alii Aēones, seu angeli, a quibus vicissim alii geniti; ab omnibus vero simul conspirantibus productus Salvator, qui inferiorem angelum mundi hujus aspectabilis conditorem dirigeret. Cum autem novissimus Aēon supremi Patris magnitudinem temere scrutatus pene periisset; ne idem casuq; alios subiret, emissum ab Unigenito alterum par Aēonum, seu angelorum, Christus et Spiritus sanctus, a quibus fulciretur munireturque Pleroma. Summa proinde, quod ad rem præsentem attinet, hoc redit: Patrem Verbo et Spiritui sancto longis saeculorum myriadibus præexistisse; Unigenitum illum, quem dicebant, Filium, meram Patris tēp̄ȳt̄av, efficientiam, actum, aut proprietatem d̄v̄n̄t̄at̄ov, non personam ab eo distinctam fuisse: Verbum autem, Spiritum sanctum, Christum et Salvatorem totidem spiritales naturas et personas, angelici ordinis, a se invicem distinctas, et in tempore conditas, atque divina seu paterna longe inferiores exstisset: Deniurgum denique, seu mundi opificem, angelum et ipsum fuisse, sed præcedentibus ignobiliorum; qui nec in Pleromate, aliorum sede, locum haberet, et densioribus ignorantia tenebris obvolutus natus esset. Hæc sunt hæreticorum commenta, quæ confutanda sibi suscepit Irenæus, ac toto opere passim confutat.

49. Et primo quidem quia hæretici v̄rii, quæ passim in Scripturis occurrunt, Christi et Verbi nominibus abusi, male distinguebant inter unigenitum Filium, Verbum, Christum, Jesum, Salvatorem et Deniurgum; qua prava distinctione nitebatur Valentiniiani systematis maxima pars: vanam eam esse probat Irenæus, primuim auctoritate Evangelii Iohannis; quo exposito concludit lib. I, cap. 9, n. 3: « Unum et eundem ostendi Logon, et Monogenem, et Zoen, et Phos, et Soterem, et Christum Filium Dei, qui incarnatus est pro nobis. » Et lib. II, cap. 13, eam, quam inter Patrem, Nun et Verbum distinctionem interponebant hæretici, cum eo, quem flingebant emissionum ordine, cum recta ratione pugnare multis demonstrat. In primis cuin Nus, seu mens sit « ipsum quod est principale, et summum, et velut principium, et fons universi sensus, » et cogitationis, uno verbo mens ipsa essentialis et substantialis Patris, et ipse Pater; emissum dici non nisi absurdissime posse, ne Deus ipse et Pater « a semetipso sepa-

A retur, et quasi ab alio aliud emittatur¹². » Deinde si ea emissionum series, qualem communiscebant hæretici, in Deo admittitur, ita ut longe prius existiterit Pater, quam Verbum snum emiserit, hocque ab illo tam procul distet; hominum compositorum natura, et ex corpore et anima subsistentium, affectiones, et intentiones mentis, dum cogitant, in Deum ipsum transferri necessario consequitur. Ea est enim hominum conditio, ut verbum ab eorum mente non emittatur, nisi post aliquam actuum seriem et successionem. « ¹³ In eo autem, qui sit super omnes Deus, cum simplex et non compositus, et similimembrius, et totus ipse sibi similis, et æqualis sit, totus Nus, et totus Logos cum [CXXVIII] sit, totus sensus, et totus enœa, et totus ratio; et nec aliud antiquius, nec posterius, aut aliquid alterius habente in se, sed toto æquali, et simili, et uno perseverante, jam uon talis hujus ordinationis sequetur emissio. » Et cap. 17, n. 7: « Non enim ut cōpositum animal quidam est omnium Pater, præter Nun, quemadmodum præstendimus; sed Nus Pater, et Pater Nus. Necesse est itaque, et eum, qui est ex eo Logos, imo magis autem ipsum Nun, cum sit Logos, perfectum et impassibilem esse; et eas, quæ ex eo sunt emissiones, ejusdem substantiæ cum sint, cuius et ipse, perfectas et impassibiles et semper similes cum eo perseverare, qui eas emisit. »

50. Hæc sunt argumenta, quibus Valentianos impugnabat Irenæus. 1° Velut certissimum quid, ex catholica fide et Evangelio supponebat, Unigenitum, Verbum, Salvatorem et Christum Filium Dei, qui incarnatus est pro nobis, unum e: eundem, seu unam et eamdem esse personam, cuius diversa duntaxat essent nomina. Deinde in hoc assentiebatur hæreticis (quod et catholica fides probabat), non quod Unigenitus mera esset Patris tēp̄ȳt̄a, ut illi volebant; sed quod Unigenitus, per quem facta esse omnia cum Joanne asserebat, ipsi Patri consubstantialis esset, ei-perfecte similis, et perfecte comprehendens magnitudinem Patris. Ex quo concludebat, et Verbum ipsum Patri consubstantiale esse, huic perfecte simile, et comprehensibile ejus magnitudinem. 2° Quia hæretici Verbum procul a Patre, et natura et ordine generationis dissitum, ignorantia et passioni obnoxium esse statuebant; eodem fundamento nixus blasphemiam hanc refellit. Nimirum, Logos est ipse Nus, et Nus est Logos: eadein proinde utriusque et substantia, et natura, et perfectio. Præterea necesse est eas, quæ ex Nu sunt emissiones, ejusdem substantiæ esse, cuius et ipse Nus, perfectas et impassibiles et semper similes cum eo perseverare, qui eas emisit. Atqui Nus Patris, ipsis fatentibus hæreticis, Verbum emisit. Necesse est itaque Verbum ejusdem esse substantiæ cum Nu Patris, perfectum et impassibile e: semper simile cum eo. 4° « Multum

¹² Iren., lib. II, c. 13, n. 4. ¹³ N. 3 et 8.

dictat omnium Pater ab his, quæ proveniunt hominibus, affectionibus et passionibus. » Eæ vero sunt hominum affectiones et passiones, ut verbum eorum prolationis initium habeat, et mente cogitante posterius genesim habeat in tempore. Cum ergo Verbum Dei verbum humanum infinito supereret intervallo, nec prolationis initium habere potuit, nec genesim in tempore. Denique quidquid in Deo est, Deus ipse est: nec enim aliud antiquius, nec posterius, aut aliud alterius, seu a se diversum habet in se; sed totus simplex est, et non compositus, totus æqualis, et similis, et unus perseverans. Atqui Verbum et Spiritus sanctus in Deo sunt, et Dei Verbum et Spiritus sanctus sunt; nam ipse Deus Verbum, totus Spiritus, totus Logos, totus Nus, etc. Igitur Verbum et Spiritus sanctus sunt ejusdem cum Deo substantia et naturæ, ejusdem cum eo antiquitatis et aeternitatis, huic coævi et consubstantiales; uno verbo, Deus ipse. Quin hæc ipsissima sunt Irenæi arguimenta, nullus inficias ierit, qui ad mox citata testimonia, totumque ejusdem scopum attenderit: eadem certe argumenta, quibus deinceps usi sunt SS. Patres contra Arianos et Macedonianos, et utuntur etiamnum theologi ad Socinianorum impietatem refellendam. Eadem proinde in utrisque de mysterio sanctissimæ Trinitatis fides. Nec tamen iis contentus martyr sanctissimus, vel eadem latius explicat, vel alia subinde profert, quibus, quam recte et catholice senserit, magis ac magis demonstretur.

51. Quia, ut dixi, negabant hæretici Verbi Dei aeternitatem, flingebantque nec ab ipso Patre, nec a Verbo ejus immediate conditum esse aspectabilem hunc mundum, sed « a Virtute aliqua valde inferiori ab illo, et ignorante Patrem; » hoc commentum confutans Irenæus lib. II, cap. 2, ostendit n. 4 et 5 homines quidem « inopes » cum sint, « nec possint statim aliquid ex parato fabricare, indigere multis organis ad » rei alicuius « fabricationem. Proprium » autem « esse hoc Dei supereminentia, non indigere aliis organis ad conditum eorum » (ad condenda ea) « que sunt; neque angelis indigere adjutoribus ad ea, que sunt, neque virtute aliqua valde inferiori ab illo, et ignorante Patrem; » sed idoneum esse et sufficiens ad formationem omium proprium ejus Verbum, quemadmodum et Joannes Domini discipulus ait de eo: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*¹⁴. In omnibus autem est et hic qui est secundum nos, mundus. Et hic ergo a Verbo factus est, » etc. Eadem summarim repetens cap. 30, n. 9: « Deum ipsum a semetipso fecisse libere et ex sua potestate, et disposuisse, et perfecisse omnia, et esse substantiam omnium voluntatem ejus: Solus, addit, unus Deus fabricator, hic qui est super omnem Principalitatem, et Potestatem, et Dominationem, et Virtutem: hic Pater, hic Deus, hic

A conditor, hic factor, qui fecit ea per semetipsum, hoc est per Verbum et Sapientiam suam, cœlum, et terram, et maria, et omnia quæ in eis sunt: hic justus, hic bonus, etc., hic Deus Abraham, et Deus Isaac, e c., hic Pater Domini nostri Jesu Christi per Verbum suum, qui est Filius ejus, per eum revelatur et manifestatur omnibus, » etc. Hæc igitur apud Irenæum certa et demonstrata, unum Deum omnia prorsus, tam visibilia quam invisibilia condidisse, eumque esse, qui sit super omnem Principalitatem, Potestatem, Dominationem, uno verbo supra omnes angelos, et omnium Pater; condidisse, inquam, non per organa et instrumenta a se diversa, et alterius a se naturæ, sed per semetipsum, hoc est per Verbum, Filium suum, et Sapientiam suam, id est Spiritum sanctum, ut ipse explicat lib. IV, c. 20, n. 1: « Nec enim, ait, horum (angelorum) indigebat Deus ad faciendum que ipse apud se prædehinerat fieri, quasi ipse suas non haberet manus. Adest enim ei semper Verbum et Sapientia, Filius et Spiritus, per quos, et in quibus omnia libere et sponte fecit, ad quos et loquitur dicens: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*¹⁵; ipse a semetipso substantiam creaturarum, et exemplum factorum, et figuram in mundo ornamentorum accipiens. » Eapropter Verbum et Spiritum sanctum vocat *Dei manus*, non hic modo, sed et in ejusdem libri Præfatione, et lib. III, c. 21, n. 10. Eas vero manus cum opponat *aliis organis*, et *Virtuti inferiori*, hinc manifeste sequitur, Verbum et Spiritum sanctum a Patre quidem distinguunt, utpote quibuscum consilium habeat, dum ait: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*; non tamen inferioris, et alterius ab eo naturæ esse: sicut proportione servata, manus hominis a corpore, cuius sunt manus, natura et substantia non differunt. Imo manifeste se ipse explicat Irenæus, cum ait, unum Deum omnia fecisse per semetipsum, hoc est, addit, per Verbum et Sapientiam suam. Verbum igitur et Spiritus sanctus sunt unus et idem cum Patre Deus, una et eadem cum eo substantia et natura.

[CXXIX] 52. Ex iis concludit Irenæus, Verbum seu D Filium, et Spiritum sanctum, nedum rebus omnibus creatis præexistisse, sed et ipsi Patri semper coexistisse, ac coæternos fuisse. Deus siquidem « suas semper habuit manus: adest enim ei semper Verbum et Sapientia, Filius et Spiritus. » Et lib. II, cap. 30, n. 9. « Semper autem coexistingens Filius Patri, olim et ab initio semper revelat Patrem, et angelis, et archangelis, et Potestatibus, et Virtutibus, et omnibus, quibus vult revelare Deus. » Et cap. 25, n. 8, rationem afferens cur plurima sint, quæ mentis humanæ capti superant, quæque proinde curiosius et sollicitius a nobis investiganda non sint; docet Dei solius, a quo facta sunt omnia,

¹⁴ Joau. I, 3. ¹⁵ Gen. I, 26.

proprium esse omnia nosse; hominem vero « esse in infinitum minorem Deo; » et « in quantum minor est ab eo qui factus non est, et qui semper idem est, in tantum secundum scientiam, et ad investigandum causas omnium, minorem esse eo qui fecit. » Non enim, ait, « infectus es, o homo, neque semper coexistebas Deo, sicut proprium ejus Verbum; sed propter eminentem bonitatem ejus, nunc initium facturæ accipiens, sensim discis a Verbo dispositiones Dei, qui te fecit. » Ideo ergo finita est, angustisque coarctata limitibus hominis scientia, quia « initium facturæ accepit, » et « in infinitum minor est Deo; » ideo vero Verbi Dei scientia infinita, quia *infectum* est, Deoque semper coexstitit. Eadem ratio est, quam afferit lib. iv, c. 13, n. 4, ut probet, Verbum divinum, quod hominum saluti semper consuluerit, et Abrabæ amicitiam conciliare sibi veluti studuerit, non indigentia fecisse. « Sed neque Abrabæ amicitiam propter indigentiam assumpsit Dei Verbum, existens ab initio perfectus: *Antequam Abraham esset, ego sum*, inquit¹⁶; sed ut ipsi Abrabæ donaret æternam vitam, existens ab initio bonus, quoniam amicitia Dei immortalitatis est condonatrix his qui aggrediuntur eam. » Nullius igitur rei indignum Dei Verbum, quia existit ab initio perfectum, et bonum, ac fons omnium bonorum; Deusque natura cum sit, amicis suis donat æternam vitam et immortalitatem. Et hinc infert Irenæus principio capitinis sequentis, « initio non quasi indigentem Deum hominis, plasmavisse Adam, sed ut haberet in quem collocaret beneficia sua. Non enim solum ante Adam, sed et ante omnem conditionem glorificabat Verbum Patrem suum, manens in eo; et ipse a Patre clarificabatur, quemadmodum ipse ait: *Pater, clarifica me claritate, quam habui apud te, priusquam mundus fieret*¹⁷. » Denique cap. 20, n. 3, probans quod n. 1 dixerat, « Adesse Patri semper Verbum et Sapientiam, Filium et Spiritum, per quos, et in quibus omnia libere et sponte fecit; » hæc habet: « Et quoniam Verbum, id est Filius, semper cum Patre erat, per multa demonstravimus. Quoniam autem et Sapientia, quæ est Spiritus, erat apud eum ante omnem constitutionem, per Salomonem ait: *Deus sapientia fundarit terram, paravit autem cælum prudenter*¹⁸, etc. Et rursus: *Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua*¹⁹, etc. Unus igitur Deus, qui Verbo et Sapientia fecit, et aptavit omnia, » etc. Filius igitur et Spiritus sanctus sic apud Deum Patrem fuerunt ante omnem, non visibilium modo, sed et invisibilium, et æonum, quam fingebant hæretici, constitutionem, ut Patri semper adsuerint, ipsi coæterni, ac coævi, Verbum, Sapientia, et manus Patris, quibus carere nunquam potuit, quamvis Angelis aut Virtutibus inferioribus quibusvis facile semper carere potuerit.

¹⁶ Joan. viii, 58. ¹⁷ Joan. xvii, 5. ¹⁸ Prov. iii, 19, 20. ¹⁹ Prov. viii, 22.

A 53. Nec vero Irenæo satis fuit probasse divini Verbi et Spiritus sancti æternitatem, sed causæ jugulum petens passim asserit et demonstrat utrumque Patri consubstantiale esse, ejusdem cum eo naturæ et substantiæ: quamvis id satis aperte consequatur ex hactenus dictis. Nam ex S. doctoris principiis, quocunque infectum est, et sine initio, vere et substantialiter Deus est. Quo certissimo principio probat lib. iii, cap. 8, n. 2 et 3, « nihil quidquam ex his quæ constituta, et in subjectione sunt, » nec proinde Angelos, Archangelos, etc., a Deo constitutos et factos per Verbum ejus, et per Spiritum oris ejus, per quem cœli firmati sunt, et omnis virtus eorum, auctori suo comparari posse. Infinite enim distant « quæ constituta sunt ab eo B qui constituit, et quæ facta sunt ab eo qui fecit. Ipse enim infectus, et sine initio, et sine fine, et nullius indigens, ipse sibi sufficiens, et adhuc reliquis omnibus, ut sint, præstans; quæ vero ab eo sunt facta, initium sumpserunt. Quæcunque autem initium sumpserunt, et dissolutionem possunt percipere, et subjecta sunt, et indigent ejus qui se fecit: necesse est omnimodo, uti differeat vocabulum habeant, apud eos etiam, qui vel modicum sensum in discernendo talia habent: ita ut is qui dem qui omnia fecerit, cum Verbo suo juste dicatur Deus et Dominus solus; quæ autem facta sunt, non jam ejusdem vocabuli participabilia esse, neque juste id vocabulum sumere debere, quod est Creatoris. » Hæc igitur apud Irenæum certissima: Qui infectus est, et sine initio, et sine fine, nullius indigens, et ipse sibi sufficiens, vere, proprie ac juste dicitur Deus et Dominus solus: qui rerum omnium auctor, conditor et fabricator est, infectus est et sine initio. Atqui nec minus certum apud Irenæum, Verbum et Spiritum sanctum initium non habuisse, Patri semper adfuisse, eique coexistisse; Verbum et Spiritum sanctum cum Patre, omnia condidisse; unde necessario concludendum, Verbum et Spiritum sanctum, ex Irenæo, cum Patre juste dici et esse unum Deum ac Dominum, unamque trium esse naturam et substantiam. Sed ad institutum redeo.

D 54. Hæretici, uti dixi, communiiscebantur, alium esse supremum Patrem, alium Demiurgum, seu rerum omnium inferiorum, et aspectabilium conditorem: hunc veteris legis auctorem suis, soli in ea celebratum, et solum a Judæis agnitus et adoratus; illum vero incognitum mansisse semper, donec Evangelio lucescente, Jesuque (afflante, qui in eum descendit, Christo) revelante, notus fieret, novam legem conderet et promulgaret. Existiosissimum dogma, malorum omnium scaturiginem, eversurus Irenæus toto libro iii probat, unum esse Deum factorem cœli et terræ, et utriusque legi auctorem, huncque esse ipsum summum Patrem, et Verbum ejus, ac Spiritum sanctum, nec alium

enquam a lege et prophetis annuntiatum suis, aut ab ipso Christo, ejusque apostolis et discipulis agnatum et celebratum. Quia vero respondebant Gnostici, eum, quem mundi conditorem identidem constitutus Jesus, quemque tum ipse, tum apostoli et discipuli ejus Deum Patrem ac Dominum, rerum omnium fabricatorem passim appellant, ipsum Demiurgum esse; qui quidem licet Deus natura non sit, quod tamen rerum omnium inferiorum rex, dominus et conditor constitutus sit, Dei appellationem sortitur, et eam ob rem tum ab iis, tum a prophetis et veteri lege Deus vocatur; id confutatur Irenæus, probat cap. 6, n. 1, quod, « Neque Dominus, » (veritas [CXXX] cum sit, nec mentitur, ut cap. precedentis ¹⁰ dixit) « neque Spiritus sanctus, neque apostoli eum qui non esset Deus, definitive et absolute Deum nominassent aliquando, nisi esset vere Deus; neque Dominum appellassent aliquem ex sua persona, nisi qui dominatur omnium: si quando vero Scriptura eos, qui non sunt dii, nominat, non in totum ostendere illos deos; sed cum aliquo additamento et significatione, per quam ostenduntur non esse dii. » Hoc igitur Irenæi principium, verissimum atque certissimum. Quem Dominus, Spiritus sanctus aut apostoli in Scripturis definitive et absolute Deum nominant, is est vere Deus; quem Dominum appellant ex sua persona, is est qui dominatur omnium. At, inquit idem Irenæus ¹¹, Dominus, Spiritus sanctus, et apostoli definitive et absolute Deum nominant, Dominumque appellant ex sua persona « Deum Patrem, et Filium ejus, qui dominum accepit a Patre suo omnis conditionis, » id est rerum omnium conditarum; et « nemo aliis » in Scripturis « Deus nominatur, aut Dominus appellatur, nisi qui est omnium Deus et Dominus, qui et Moysi dixit ¹²: *Ego sum qui sum. Et sic dices filii Israel: Qui est, misit me ad vos;* et hujus Filius Jesus Christus Dominus noster, qui filios Dei facit credentes in nomen suum; quod subinde plurimis Scripturarum utriusque Testamenti testimonii demonstrat. Ex quibus evidenter concludere est, ex Irenæi sententia, solum Patrem, et Filium ejus Iesum Christum Dominum nostrum vere Deum esse, et iis qui interdum in Scripturis nominantur dii, nec sunt tamen, infinite præcellere; ac proinde veram esse, unam et eamdem in utroque naturam divinam et essentiam. Hinc ex iis, quæ ubertim profert, Scripturarum locis passim insert ¹³: « Unus igitur et idem Deus, qui a Prophetis predicatus est, et ab Evangelio annuntiatus, et hujus Filius, qui ex fructu ventris David, id est ex David Virgine, et Emmanuel. » Tum istiusmodi argumentis e Scripturarum auctoritate petitis coronidem impoens cap. 15, n. 3, concludit: « Cum declaratum sit manifeste, quoniam neminem alium Deum vocaverunt, vel Dominum nominaverunt, qui verita-

A tis fuerunt prædicatores, et apostoli libertatis, nisi solum verum Deum Patrem et Verbum ejus, qui in omnibus principatum habet; manifeste est ostensum, factorem cœli et terræ, qui locutus sit cum Moyse, et Legis dispositionem ei dederit, qui convocaverit Patres, Dominum Deum consideri eos, et alterum neminem nosse. » Quid clarius? Pater et Verbum, Pater et hujus Filius, sunt unus et idem Deus a prophetis prædicatus, et ab Evangelio annuntiatus; solus verus Deus ac Dominus, factor cœli et terræ, qui locutus sit cum Moyse et legis dispositionem ei dederit, etc.

55. Idem argumentum instaurans Irenæus toto sere libro iv, et proprius adhuc ad causam accedens, probat ex Scripturis, et ipsis præsertim Domini nostri sermonibus, unum et eundem esse Deum utriusque legis auctorem, qui res omnes considerit, qui legem veterem dederit, cum Moyse, cæterisque Patribus ac prophetis locutus fuerit, quique per Verbum suum, non sicutium illud hereticorum, sed Filium suum unigenitum, unumque ac verum cum eo Deum, perfectissimum et omniscium, notum sese fecerit in utroque Testamento. Eam in rem profert cap. 5, n. 2, ea Christi verba Matth. xxii., 29 seqq. ad Sadducæos: *Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. De resurrectione enim mortuorum non legistis quod dicunt est a Deo dicente: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob? et adject: Non est Deus mortuorum, sed viventium: omnes enim ei vivunt.* Tum subdit Irenæus: « Per hæc utique manifestum fecit, quoniam is, qui de rubo locutus est Moysi, et manifestavit se esse Deum Patrum, hic est viventium Deus. Quis enim est vivorum Deus, nisi qui est Deus, super quem alias non est Deus? Quem et Daniel propheta ¹⁴, cum dixisset ei Cyrus rex Persarum: *Quare non adoras Bel?* annuntiavit dicens: *Quoniam non colo idola manusfacta, sed vivum Deum, qui constituit cœlum et terram, et habet omnis carnis dominationem* ¹⁵. Iterum dixit: *Dominum Deum meum adorabo, quoniam hic est Deus vivus* ¹⁶. Qui igitur a prophetis adorabatur Deus vivus, hic est vivorum Deus, et Verbum ejus, qui et locutus est Moysi, qui et Sadducæos redarguit, qui et resurrectionem donavit: utraque his, qui cæciliunt, ostendens, id est resurrectionem et Deum. » Quo demonstrato concludit: « Ipse igitur Christus, cum Patre, vivorum est Deus, qui locutus est Moysi, qui et patribus manifestatus est. » Sic uno et eodem telo duplice simul Gnosticorum errorem consigit Irenæus, tum quod communiscebantur, Verbum Patre inferius esse, nec ipsis pervium esse Patrem; tum quod flingebant, eum qui prophetis loquebatur, Demiurgum ipsum esse, a supremo Patre longe alium atque diversum. Nempe, is qui de rubo locutus est Moysi, et manifestavit se esse Deum patrum, quem

¹⁰ N. 3. ¹¹ N. 2. ¹² Exod. iii. 14. ¹³ Cap. 9, n. 2. ¹⁴ Cap. 14. ¹⁵ Ibid. 4. ¹⁶ Ibid. 24.

prophetæ Deum vivum appellant, et Deum vivum adorabant, hic est viventium Deus, Deus super quem alias Deus non est, uno verbo summus Deus. Atqui Pater et Verbum ejus, Christus cum Patre is est qui locutus est Moysi, qui et patribus manifestatus est, et a prophetis adoratus, et appellatus Deus vivus. Igitur Christus cum Patre est Deus vivorum, Deus super quem alias non est Deus, et supremus Deus. Quid, quæso, manifestius afferri potest ad vindicandam Irenæi fidem, stabilendamque Verbi cum Patre consubstantialitatem? Ne quidem apud Athanasium ipsum apertius quidquam et expressius occurret. Alia consimilia testimonia et argumenta occurrent toto libro iv et alibi passim.

56. Quia vero Valentiniani abutebantur Christi verbis Matth. xi, 27, et Luc. x, 22, eaque sic describant: *Nemo cognovit Patrem, nisi Filius, nec Filium, nisi Pater, et cui voluerit Filius revelare;* sic vero *interpretabantur, inquit Irenæus cap. 6, n. 4, quasi a nullo cognitus sit verus Deus ante Domini nostri adventum: et eum Deum, qui a prophetis sit annuntiatus, dicebant non esse Patrem Christi;* *demonstrat sanctus martyr toto illo capite, et adulterinam esse verborum lectio- nem, et falsissimam eorumdem explicationem.* Cum enim ait Dominus: *Nemo cognoscit Filiū, nisi Pater; neque Patrem, nisi Filius, et quibuscumque Filius revelaverit;* quæ genuina verborum lectio est²⁷: *Revelaverit, non solum in futurum dictum est, quasi tunc incepit Verbum manifestare Patrem, cum de Maria natus; sed communiter per totum tempus positum est. Ab initio enim assistens Filius suo plasinati, revelat omnibus Patrem, quibus vult, et quando vult, et quemadmodum vult Pater.* Nam²⁸ bonum placitum Patris-Filius perficit: mittit enim Pater, mittitur autem et venit Filius. *Hinc omni ævo et semper, multisque modis Verbum revelavit seipsum, ut simul revelaret et Patrem.* Ratio est, quia²⁹ *invisibile Filius, Pater; visibile autem Patris, Filius.* *Et licet³⁰ Pater invisibilis sit, et indeter- minabilis, quantum ad nos est; agnitus tamen Patris [CXXXI] est Filius manifestatio: omnia enim per Verbum manifestantur. Agnitus Patris, Filius; agnitus autem Filii in Patre, et per Filium revelata.* Ex iis omnibus sic concludit Irenæus³¹. *Non ergo aliis erat qui cognoscebatur, et aliis qui dicebat: Nemo cognoscit Patrem; sed unus et idem, omnia subjiciente ei Patre, et ab omnibus accipiens testi- monium, quoniam vere homo, et quoniam vere Deus, a Patre, a Spiritu, ab angelis, etc. Et propter hoc in omnibus, et per omnia unus Deus Pa- ter, et unum Verbum Filius, et unus Spiritus; et una salus omnibus creditibus in eum.* Pater igitur et Verbum, Irenæo teste, non sunt aliis et aliis Deus: *invisibile Filius, Pater; visibile autem*

A Patris, Filius, id est, quod in Patre divinum est, quæ natura divina et invisibilis Patris, eadem est et Filii; per quod autem videtur et cognoscitur Filius, per idem cognoscitur et Pater, quia Filius imago Patris est, et figura seu character substantiae ejus: *Verbum caro factum, ut vere homo, sic et vere Deus: denique in omnibus, et per omnia unus Deus Pater, unum Verbum, et unus Spiritus; unitas in tribus, una in tribus natura.* Quid clarius? Quod autem dicit Irenæus, agnitionem Patris, Filium esse, et agnitionem Filii in Patre esse, et per Fi- lium revelatam esse, id ipsum est quod dixerat lib. iii, c. 6, n. 2: *Filium esse in Patre, et habere in se Patrem.* Id ipsum est etiam, quod dixerat lib. iv, c. 4, n. 2. Nempe respondens vanis Gnostico- rum cavillationibus, qui ex eversa Hierosolyma, civitate regis magni, et abrogata veteri lege inferebant alium esse Veteris, alium Novi Testamenti auctorem et Deum; ostendit et Hierosolymæ, et veteri legi suum tempus a Deo mensum ac definitum fuisse; utramque, adveniente nova lege, desinere debuisse; idque sapientissimo et ordinatissimo Dei consilio factum fuisse. *Omnia enim, inquit, mensura et ordine Deus facit, et nihil non mensum apud eum, quoniam nec incompositum.* Quod postremum, scilicet, nihil non mensum apud Deum esse, ut probet, laudat veterem aliquem aut coœvum scriptorem ecclesiasticum, cuius uomen tacet, sed verba probat: *Et bene ait qui dixit ipsum immensum Patrem in Filio inensuratum; mensura enim Patris, Filius, quoniam et capit eum.* Quibus ostendit, Deum adeo ordinis, proportionis et mensuræ amantem esse, ut neque suam ipse sibi mensuram deesse voluerit; Filius enim est mensura Patris, qui totam Patris immensitatem, infinitatem et substantiam in se capit, continet, ac veluti circumscribit. Ea divinarum personarum περιγραφεῖς, circumcessio est, ex qua tam fre- quenter, tamque feliciter argumenta depropinserunt adversus Arianos sancti Patres, ut Filium Patri δομούσιον esse probarent. Nempe in se invicem sunt Pater et Filius, nec minus in Filiō, quam in se ipso est Pater, nec minus in Patre est Filius, quam in se ipso; adeo ut mutuo existant in se, et, ut ita loquar, inmeent invicem, atque penetrent, ac proinde et a se invicem distinguantur, et tamen in una et eadem natura et substantia sine ullo discrimine convenient.

57. Sed ex modo dictis habes, cur et quo sensu tam sæpe et sollicite inculcat Irenæus toto libro iv, et alibi (quod et aliis ante et post eum Patribus infrequens non fuit), Patrem invisibilem semper mansisse, neque a quoquam, ne specie quidem extera ac sensibili forma dissimulatum visum esse; neque videri omnino posse; sed ex divinis personis solum in Veteri Testamento divinum Verbum veteribus patriarchis ac prophetis apparuisse, ut ho-

²⁷ N. 7. ²⁸ N. 5. ²⁹ N. 6. ³⁰ N. 3. ³¹ N. 7.

minibus Dei ac Patris notitiam importaret, qua vitam illorum tueretur; quæ sine Dei cognitione esse non potest; Filium esse qui Adamo, Noe, Abrahæ, aliisque videndum se præbuerit, qui cum Moyse locutus sit, « qui » denique, ut loquitur Irenæus²², « et visiones propheticas, et divisiones charismatum, et ministeria sua, et Patris glorificationem consequenter et composite ostenderit humano generi, apto tempore ad utilitatem hominum, proper quois fecit tantas dispositiones; invisibilitatem quidem Patris custodiens, ne quando homo fieret contempnor Dei, et semper haberet ad quod profleret; visibilem autem rursus hominibus per multas dispositiones ostendens Deum ne in totum deliciens homo a Deo cessaret esse²³. » Uno verbo, ipse est qui dicit Moysi: *Videns vidi vexationem populi mei, qui est in Ægypto, et descendit ut eruam eos*²⁴; ab initio assuetus Verbum Dei ascendere et descendere, propter salutem eorum, qui male habent. » De his fuse disserit Irenæus fere a cap. 5 usque ad 20, sed hoc præsertim. Hæc omnia eodem collimant. Nempe cuin probandum sibi suscepisset sanctus doctor, unum et eundem esse utriusque Testameti auctorem, ostendit unum et eundem Deum hominum semper salutis consuluisse ac providisse: unum et eundem Deum a veteribus et nobis adoratum fuisse, eundem fuisse veterum fidem et nostram; omnes Veteris Testamenti prophetias et figuram in unum et eundem Christum Novi Testamenti mediatorem conspirasse, ac proinde unum et eundem esse Deum et Patrem, quem ipse annuntiavit, et notum hominibus fecit, nec alterum et diversum ab eo quem annuntiabant prophetæ, qui adventum ejus præcinebant: hinc quidem Patrem invisibilem semper fuisse, nec cuiquam mortaliu[m] datum unquam fuisse videre magnitudinem ejus et mirabilem gloriam; « incapablest enim, et incomprehensibilis, et invisibilis²⁵; » at male inde ab hereticis inferri, ignotum semper fuisse donec adveniret Christus. « Quoniam qui omnia in omnibus operatur, Deus est, qualis et quantus est, invisibilis et inenarrabilis est omnibus, quæ ab eo facta sunt; incognitus nequaquam. » Ratio est, quia omnia per Verbum ejus discunt, quia est unus Deus Pater, qui continet omnia, et omnibus esse præstat, quemadmodum in Evangelio scriptum est: *Deum nemo vidit unquam, nisi uxigenitus Filius, qui est in sinu Patris: ipse enarravit*²⁶. « Enarrat ergo ab initio Filius Patris, quippe qui ab initio et cum Patre²⁷. » Cur autem uni Verbo provinciam hanc demandat Irenæus, ut se et Patrem suum notum faceret? Cur unum Verbum videndum se præbuisse, Patre semper invisibili manente, tam constanter affirmat? An quod vel inferiorem Patre crediderit Filium, vel natura sua hunc aspectabilem, potius quam illum, arbitratus sit? Atqui id diserte

A refellit. « Et Patrem quidem invisibilem et indeterminabilem, quantum ad nos est, cognoscit suum ipsius Verbum; et cum sit inenarrabilis, ipse enarrat nobis; rursum autem Verbum suum solus cognoscit Pater. » Non minus ergo invisible, et indeterminabile, et inenarrabile est, « quantum ad nos est, » ipsum Verbum quam Pater, cum a solo Patre quantum est, cognoscatur: « invisible etenim, » ut paulo post ait, « Filii Pater; » nam quæ natura Patris est, eadem et Filii; utriusque secundum se invisibilis est. Et cap. 24, n. 2, aperte docet, « esse unum Deum, qui est super omnem principatum, et dominationem et potestatem, [CXXXII] et omne nomen quod nominatur: et hujus Verbum, naturaliter quidem invisibilem, palpabilem et visibilem in hominibus, et usque ad mortem descendisse, mortem autem crucis. » Si igitur videndum se præbuit divinum Verbum, non certe in ipsa natura sua divina et invisibili, sed tantum in alienis et assumptis formis et speciebus. Id fuse probat cap. 20, n. 9 et seqq., ubi expendens ea divini Verbi ad Moysen, cuin quo loquebatur, verba: *Sta in loco alto petræ, et manu mea contegam super te. Quando vero transierit claritas mea, tunc videbis quæ sunt posteriora mea: factes autem mea non videbitur tibi; non enim videt homo faciem meam, et vivet*²⁸; ait, utraque his significari, « quoniam et impossibilis est homo videre Deum, et quoniam per Sapientiam Dei in novissimis temporibus videbit eum homo in altitudine petræ, hoc est in eo qui est secundum hominem ejus adventu. » Tunc ergo duntaxat divinum Verbum facie ad faciem visum esse putat, cum humanam sibi naturam assunxit, propriamque sibi fecit. Illic concludit, « non manifeste ipsam faciem Dei vidisse prophetas, sed dispositiones et mysteria, per quæ inciperet homo videre Deum, » ut iis paulatim assuocaret homo ad videndum eum carnem factum. Et postea: « Igitur si neque Moyses vidit Deum, nec Elias, neque Ezechiel, qui multa de coelestibus viderunt; quæ autem ab his videbantur, erant similitudines claritatis Domini, et prophetarum futurorum: manifestum est, quoniam Pater quidem invisibilis est, de quo et Dominus dixit: *Deum nemo vidit unquam*²⁹: Verbum autem ejus, quemadmodum volebat ipse, et ad utilitatem creditum, claritatem monstrabat Patris, et dispositiones exponebat..... non in una figura, nec in uno charactere videbatur videntibus eum, sed secundum dispensationem ejus causas et efficaciam. » Quasi dicerebat: Si neque Moyses, neque Elias, neque Ezechiel, neque prophetæ, quibuscum familiariter agebat, divinum Verbum, non tamen ipsam Dei essentiam viderunt, sed similitudines duntaxat claritatis Domini; manifestum est, quoniam nec Pater secundum naturam suam visibilis est in hac mortali vita; nec Verbum ejus in essentia sua conspicien-

²² Lib. iv, c. 20, n. 7. ²³ Cap. 12, n. 4. ²⁴ Exod. iii, 7, 8. ²⁵ Cap. 20, n. 5. ²⁶ N. 6. ²⁷ Joan. i, 18. ²⁸ N. 7. ²⁹ Exod. xxxiii, 19, 20. ³⁰ Joan. i, 18.

dum se præbuit, sed in varia figura, nec in uno charactere, secundum dispensationum ejus causas et efficaciam.

58. Id ergo vult Irenæus (et hic ejus, aliorumque Patrum eadem cum ipso asserentium, et sentientium scopus), Patrem cum sit origo et fons totius sanctissimæ Trinitatis, a quo manant et mittuntur aliæ personæ, ipsum a nemine missum, minus decuisse frequentes illas, quæ olim factæ sunt, Dei ἐπιφανεῖα. Dei quidem bonitatem semper decuit nouum se ipsum hominibus facere, ac, quantum ipsi capere queunt, conspiciendum præbere; quia « vita hominis visio Dei⁴¹. » At id muneris in se suscipere Filium potius quam Patrem congruebat. Ea enim hominum animis inspergenda Dei notitia, frequentesque illæ Dei visiones ad oculos spectabant, et ad utilitatem hominum lapsorum fiebant, tamenque futuræ incarnationis veluti præludia erant. Porro sicuti Filium, quod a Patre necessariam et æternam originem habeat, quod a Patre natus sit, a Patre mittatur, ejusque imago, figura substantiæ ejus, et, ut loquitur Irenæus, *agnitio sit*, carnem suscipere decuit potius quam Patrem, qui, cum prima persona sit, a nulla alia vel oritur, vel mittitur; sic Filium magis quam Patrem decuit frequentibus illis apparitionibus futuræ incarnationi sua præludere, hominumque, quos deinceps sanguine suo redempturus erat, salutis ab initio curam gerere. Neque enim hanc tum primum suscepit, cum in carne mortali advenit, ut non semel Irenæum dicentem audivimus, sed ab initio et ab hominis lapsu. Ideo vero ab initio de hominum salute sollicitus fuit Filius, ac toties in publicum manifestandi tum Patris, tum sui ipsius causa, veluti prodit, quia ea erat voluntas Patris. « Omnia autem Filius administrans Patri perficit ab initio usque ad finem, et sine illo nemo potest cognoscere Deum; » et « bonum placitum Patris Filius perficit⁴². » Si autem ab Irenæo quæras, cur omnia administrans Patri, bonumque placitum Patris Filius perficiat, rationem hanc cum Catholicis omnibus asseret: « Mittit enim Pater, mittitur autem et venit Filius. » Filium vero mittit Pater, quia Filius principium est, eumque gignit; mittitur autem Filius, quia a Patre tanquam a principio procedit, et ab eo gignitur. Porro sicut honorificum est Patri Filium gignere et mittere; sic nec minus honorificum Filio mitti et gigni; nullamque in utroque substantiæ disparitatem arguit hæc missio. « Non enim genitorem (ait Augustinus lib. iii *cont. Maxim.*, c. 14) ab eo quem genuit, sed genitum a genitore mitti oportebat; verum hæc non est inæqualitas substantiæ, sed ordo naturæ; non quod alter prior esset altero, sed quod alter esset ex altero. »

59. Ex dictis etiam facile colliges quo sensu plus semel dixerit Irenæus⁴³, Patrem Verbo suo præcepisse ut mundum crearet, Filium et Spiritum

A sanctum in rebus condendis Patri ministrasse; hominem factum esse, Patre quidem bene sentiente et jubente, Filio vero ministrante et jubente; Spiritu autem nutritore, et augente, et alia ejusmodi. Nempe Pater Filio et Spiritu sancto jubet ac præcipit, non tanquam superior ac Dominus inferioribus ac subditis, sed tanquam æqualis æqualibus, consubstantialis consubstantialibus, coæternus coæternis, sine quibus facere nihil potest; imo Filio et Spiritu sancto imperat Pater, tanquam sibi ipsi. Neque enim alias Filium et Spiritum sanctum a Patre distinguit, quam persona et subsistentia, non certe natura et substantia, quam unam et eamdem in tribus agnoscit et confitetur. Id clare et absque ambigibus demonstrat lib. ii, c. 30, n. 9, aliisque locis jam a nobis citatis. Illud vero ministerium quod Patri præstitere Filius et Spiritus sanctus, quam immensum ab eo distet, quod vel minimam subjectionis ac servitutis umbram adjunctam habeat, demonstrat S. doctor lib. iv, c. 7, n. 4, ubi illud vocat « copiosum et inenarrabile ministerium. Ministrat enim ei, » addit, « progenies et figuratio sua, Id est Filius et Spiritus sanctus, Verbum et Sapientia, quibus serviunt, et subjecti sunt omnes angelii. » Sic ergo ministrant Patri Filius et Spiritus sanctus, ut ministerium illud inenarrabile sit, et infinito a se removeat intervallo ideas omnes, quas in humanis adjunctas secum habet. Sic ministrant, ut alter sit ipsa progenies Patris, alter figuratio et C imago Filii (hanc enim vocem, *figuratio sua*, ad Filium resero, ut in notis in hunc locum explicui); non ergo tanquam servi hero, sed tanquam progenies principio a quo procedit, et ejusdem cum eo dignitatis. Sic denique ministrant, ut iis servant et subditi sint angelii. Atqui eo nomine Filio et Spiritui sancto serviunt angelii, quod bi ab iis conditi sint, ut explicat auctor lib. iii, c. 8, n. 3, iis proinde infinite minores.

[CXXXIII] 60. Sed his et similibus loquendi modis Gnosticorum vesaniam retundit Irenæus. Hi enim mundum hunc aspectabilem ab inferioribus angelis, vel a Virtute aliqua longe absidente a Patre universorum, ipso Patre vel inscio, vel in-vito, conditum esse blasphemabant, ut ex toto lib. i, et initio libri ii constat. Hinc ad profligandum illud impietatis monstrum tam sæpe urget, omnia, præcipiente ac jubente Patre, per Filium et Spiritum sanctum condita esse: ut nimur inde consiciat, nec inscio, nec invito Patre condita esse. Hinc tam frequenter inculcat, Verbum et Spiritum sanctum Patri ministrasse, ut inde concludat, nec Angelis, nec Virtutibus inferioribus ab ejus natura et sententia alienis et remotis indiguisse: ut potest qui habeat ex sese copiosum et inenarrabile ministerium, progeniem et figurationem suam; habuerit semper suas manus, Verbum et Sapientiam, Filium et Spiritum sanctum, per quos sibi coæ-

⁴¹ Iren., c. 20, n. 7. ⁴² Cap. 6, n. 7 et 3. ⁴³ Lib. iii, c. 8, n. 3; lib. iv, c. 7, n. 4; Ibid., c. 38, n. 3.

sistentes, coeteros et consubstantiales, et in quibus, non invitus, nulla necessitate coactus, sed sciens et volens, omnia libere et sponte fecit; non aliunde, non extra semetipsum, sed ipse a semetipso, in voluntate sua, in Verbo et Sapientia sua, substantiam creaturarum, et exemplum factorum, et figuram in mundo ornamentorum accipiens, ut loquitur lib. iv, c. 20, n. 4. Ea omnia satis patent ex hac tenus allegatis Irenæi testimoniosis, adeo ut eadem hic repetere nihil necesse sit.

61. Unum superest expendendum, an Irenæus extremi judicii ignorationem Filio Dei tribuerit. Et id enim sanctissimo martyri ascribitur; sed perperam omnino. Gnosticos quidem perstringens scribit lib. II, c. 28, n. 6. « Irrationabiliter autem inflati, audaciter Dei mysteria scire vos dicitis: quandoquidem et Dominus, ipse Filius Dei, ipsum judicii diem et horam concessit scire solum Patrem, manifeste dicens: *De die autem illa, et hora nemo scit, neque Filius, nisi Pater solus*⁴⁴. Si igitur scientiam diei illius Filius non erubuit referre ad Patrem, sed dixit quod verum est; neque nos erubescamus, quæ sunt in quæstionibus majora secundum nos, reservare Deo. Nemo enim super magistrum est⁴⁵. » Ubi ipsi Dei Filio ignorantiam ascribere prima fronte videtur auctor: adeo ut vana sit Georgii Bulli⁴⁶ solutio, qua contendit Christo homini tantum ignorantiam tribuisse Irenæum: hic enim de Filio Dei diserte agit. Quanquam et dum Christo homini ignorantiam ascribi posse cum Protestantibus multis tueretur Bullus, in eumque sensum Irenæum explicare satagit, aliam ei labem aspergit. Sed missa bacce controversia, quæ extra institutum est, illud fidenter assevero, quod quisquis præsens, quod nunc versamus, caput ea, qua par est, animi attentione legerit, totiusque Irenæi argumentationis seriem et scopum adverterit, e vestigio deprehendet, nullam prorsus ignorantiam hic affligi Christo Domino.

62. Scilicet Irenæus, ut dixi, Gnosticorum impudentiam castigat, qui vanæ scientiæ laudem captantes, insanam sibi de rebus omnibus, ipsis etiam profundioribus Christianæ religionis mysteriis, quale est divini Verbi generatio, disserendi, novaque rerum tum divinarum, tum humanarum systemata pro arbitrio condendi licentiam sunebant. Ubi vero probavit certam esse in Scripturis divinis veritatis regulam, ad quam sic exigi debeant quæstiones, quas de rebus divinis agitare sinit religio. ut ab illa nusquam deflectere liceat; ostendit plura tamen esse in Scripturis, licet ex sese perfectis, quæ angustos mentis nostræ limites longissime superant, quæque proinde, cum sciri a nobis non possint, Deo humiliter committenda sunt, nec temere scrutanda. Nec mirum esse, si in spiritualibus, et cœlestibus, quæ sola fide percipi possunt, excutiamus: cum ipsæ res naturales, ob oculos

A positæ, scientiam nostram plerumque fugiant. Hinc concludit insanos esse hæreticos, qui æternam divini Verbi generationem, aliaque ejusmodi profundiissima mysteria investigare et explicare moliebantur: in eoque tam graviter labi, quod superbiæ typho elati, nihil Deo reservarent, sed omnia temere scrutari vellent. Tum ut hæreticorum viganiam magis ac magis confundat, ab ipsis Christi Filii Dei exemplo argumentum a majori ad minus petit. Si, inquit Dominus, ipse Filius Dei judicii diem et horam concessit scire solum Patrem, scientiamque diei illius Filius non erubuit referre ad Patrem: eur nos, Dei Filio infinite minores, erubescamus, quæ sunt in quæstionibus majora secundum nos, reservare Deo? Nemo enim super magistrum est. Qua quidem argumentandi ratione id unum confidere vult sanctus doctor, Christum, œconomiaæ causa, judicii diem et horam concessisse scire solum Patrem: non quod ipse nesciret, sed quod ejusmodi scientiam ad Patrem, a quo ipse eam cum ipsa divinitate accepérat, referendam esse vellet, ab eoque duntaxat exspectandam esse diei illius notitiam. Quamvis enim eam ipse haberet, cum aliis tamen communicare nolébat, idve explicare, quod Pater (a quo loquebatur, et a quo mandatum accepérat, quid diceret, et quid loqueretur, ut ait Joan. xii, 49) taceri voluerat: ut nimirum exemplo suo doceret quædam esse Deo humiliter reservanda, nec ea temere a nobis explicanda esse, quæ Deus abdita esse voluit. Sic mentem paulo post, nempe n. 8, explicat auctor noster: « Si quis, ait, exquirat causam, propter quam in omnibus Pater communicans Filio, solus scire horam et diem a Domino manifestatus est; neque aptabilem magis, neque decentiorem, nec sine periculo alteram, quam hanc, inveniat in præsenti (quoniam enim solus verax magister est Dominus): ut discamus per ipsum, super omnia esse Patrem. Etenim Pater, ait, *major me est*⁴⁷. Et secundum agnitionem itaque præpositus esse Pater annuntiatus est a Domino nostro ad hoc, ut et nos, in quantum in figura hujus mundi sumus, perfectam scientiam, et tales quæstiones concedamus Deo: et ne forte quærentes altitudinem Patris investigare, in tantum periculum incidamus, uti quæramus, an super Deum alter sit Deus. » Observa 1º nusquam Irenæum simpliciter asserere, solum Patrem scire diem et horam, sed solum scire diem et horam a Domino manifestatum esse; Dominum judicii diem et horam concessisse scire solum Patrem, etc. 2º S. doctorem palam profiteri, in omnibus Patrem communicare Filio. Qui in omnibus communicare dicit, nihil prorsus excipit, ne quidem scientiam diei et horæ extremi judicii. 3º Auctori nostro propositum non fuisse quæstionem hanc ex professo pertractare, an revera solus Pater sciret diem et horam extremi judicii, Filius vero

⁴⁴ Marc. xiii, 32. ⁴⁵ Matth. x, 24. ⁴⁶ Def. fid. Nic., soci. II, c. v, § 3. ⁴⁷ Joan. xiv, 28.

absolute nesciret; sed de ea agere duntaxat, quantum sufficeret in praesenti seu quantum ad argumentum praesens conduceret. Atqui argumentum praesens erat, exquirere causam, [CXXXIV] propter quam in omnibus, et in ipsa rerum omnium, ac diei judicij scientia, Pater communicans Filio, solus tamen scire horam et diem a Domino manifestatus est. Quomodo enim « verax magister Dominus, verum dicens, » id referre potuit ad solum Patrem, quod tamen commune habeat cum Patre? Cui quæstioni respondeat, meliorem nullam « in praesenti » rationem afferri posse, quam id economizæ et exempli causa factum esse a Christo, « ut discamus per ipsum, super omnia esse Patrem, perfectamque scientiam, et tales quæstiones concedendas esse Deo, ne forte querentes altitudinem Patris investigare, in periculum incidamus. » Etenim Pater, ait ipse Christus, *major me est*; et secundum agnitionem præpositus esse Pater a Domino annuntiatus est: non quod Pater major natura sit, aut minor sit agnitus Filii; *Spiritus* siquidem Salvatoris, qui in eo est, *scrutatur omnia*, et altitudines *Dei*⁴⁸; semperque coexistens Deo proprium ejus Verbum, omnium experientiam et cogitationem, infinitamque scientiam habet, ut Deus ipse, ac Patrem suum perfecte cognoscit, ejusque mensura est, quoniam et capit, ut Irenæum supra dicentem audivimus; sed quod Pater ordine et origine prior sit, primum omnium, ipsiusque Filii principium; cui omnia, ut naturam, sic et scientiam, accepta resert Filius; cui denique omnia, ut auctori suo concedit, nihil quidquam sive agere, sive loqui et revelare præter ejus voluntatem volens: ad hoc ut et nos, Deo in infinitum minores, Christi exemplo discamus perfectam scientiam, abstrusaque quæstiones Deo concedere, nec ea temere scrutari quæ latere nos voluit. Uno verbo totius Irenæi argumentationis summa huc reddit: Si ipse Dominus, Dei Filius, Verbum Patris, cui in omnibus communicat Pater, cuius *Spiritus* qui in eo est id est, divinus intellectus, *scrutatur omnia*, ipsas etiam altitudines Dei, quem proinde latere non potest quod de die et hora extremi judicij statuit Pater; illius tamen diei scientiam refutuit ad Patrem, eique concessit, nec id explicare et reserare voluit, quod reserare non sinebat voluntas Patris: a fortiori nos qui *super terram* degimus, quibus divisiones duntaxat gratiarum sunt, et divisiones ministeriorum et divisiones operationum, quique ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus; de universis quæstionibus concedere oportet ei, qui ex parte nobis præstat gratiam, ut paulo ante dixit⁴⁹, nec id explicare aut investigare niti, quod in sapientiæ suæ thesauris delitescere voluit Deus. Quod quidem argumenti genus quam catholicum, et ab Ariana impietate renotum, quisquis æquus rerum æstimator facile videt.

A 63. Jam, puto, nullus, nisi quis peririctæ frontis Socinianus, negabit, quin Irenæi de Verbi et Spiritus sancti divinitate et cum Patre consubstantialitate fides cum Nicæna et Constantinopolitana ad apicem consentiat. Nemo etiam deinceps sine stomacho leget apud Centuriatores Magdeburgenses⁵⁰, et ita obscure et perplexe non raro vocabulo Verbi, seu τοῦ Λόγου uti Irenæum: ut videatur non perspicue inter Verbum substantiale, et verbum vocale, seu oris distinguere. » Profecto qui hæc scribebant, Irenæi libros vel nunquam, vel lippis oculis legerant. Huic refutandæ calumniæ Irenæique fidei vindicanda plus quam sufficiunt ea omnia quæ hactenus diximus. Paulus latius adhuc exspatiari potuisset, et argumenta multa ab iis petere, quæ fuse disserit auctor noster lib. III, c. 16, et seqq. In iis enim totus est ut probet contra Gnosticos, unum et eundem esse Jesum Christum, unigenitum Dei Filium, verum Deum ac verum hominem, ubi cum primis ad id consciendum utilitur eo Apostoli testimonio, Rom. ix, 5: *Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est Deus super omnes benedictus in sæcula.* Sed forte cum lectorum fastidio factum fuisse: quare maluimus Irenæum ipsum legi. Aliud est quod conqueruntur citati Centuriatores, « de Spiritu sancto rarius loqui » Irenæum. Paulus quidem rarius de Spiritu sancto, quam de Verbo loquitur: ratus videlicet satis esse, ut ipse profitetur lib. I, c. 9, si funditus eversa prava distinctione, quam inter Unigenitum, Verbum, Salvatorem, Christum, etc., interponerent Valentianiani, prima eorum ogdoas, a qua veluti religata pendebat tota Pleromatis Valentianiani moles, dirueretur; hac enim eversa ruere totam hypothesis necessum esse. Unde in hanc concutiendam distinctionem, statuendamque Verbi cum Unigenito ταυτότητα, eamdemque illius cum Patre naturam et divinitatem, salva distinctione personarum, tota fere argumentorum moles incombuit. Non tamen adeo raro de Spiritu sancto loquitur, quin ex iis, quæ identidem disserit, liquido pateat, verum Deum, Patri et Filio coæqualem, coæternum et consubstantialem ab eo censerit. Id perspicue demonstrant ea, quæ supra retulimus, D sanctissimi martyris loca et argumenta. Hinc eum Dei manum appellat, indeque concludit Patri semper coexistisse, et ante res omnes conditas fuisse; quod et ex libro Proverbiorum probat. Hinc eum in opere creationis cum Patre et Filio consociat. Creationis autem opus ita divinum esse, Deique solius proprium jure merito credit, ut ex eo quod per Verbum constituta sint omnia, inferat, non tantum a Verbo infinite distare angelos, archangeli, aliasque res creatas; sed et illud insectum esse, sine initio, sine fine, solumque cum Patre juste dici Deum ac Dominum: cetera omnia, ex eo quod creata sint, initium habuisse. dissolvi

⁴⁸ 1 Cor. ii, 10. ⁴⁹ 1 Cor. xii, 3. ⁵⁰ Centur. II, cap. 10, in fin.

posse, subjecta esse, neque justo Dei vocabulum sumere posse, quod est Creatoris. Quod argumentum vel nihil omnino probat, vel invicem probat Spiritum sanctum, ex Irenæi sententia, non minus verum Deum esse, infectum, sine initio, sine fine, nulli subjectum, etc., quam ipsum Verbum: utpote qui non minus manus Patris fuerit, nec minus ad res creandas operam contulerit, quam ipsum Verbum. Sed cui prædicta omnia sufficere non videbuntur, legat quod Irenæus lib. v. c. 12, n. 2, scribit. Hoc omne exceptionis genus præclusum iri consido. Ibi distinguit Irenæus inter « afflatum vitæ, qui et animalem efficit hominem, et Spiritum vivificantem, qui et spiritalem efficit hominem. » « Et propter hoc, inquit, Isaia¹¹ ait: *Sic aicit Dominus, qui fecit cælum, et fixit illud, qui firmavit terram, et quæ in ea sunt; et dedit afflatum populo, qui super eam est, et spiritum his qui calcant illam.* Afflatum quidem communiter omni, qui super terram est, populo dicens datum: Spiritum autem proprie his, qui inculcant (id est conculcant) terrenas concupiscentias. Propter quod rursus ipse Isaia¹² distinguens quæ prædicta sunt, ait: *Spiritus enim a me exiit, et afflatum omnem ego feci.* Spiritum quidem proprie in Deo (ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, hic verti debuisse, in Deum) depulans quem

A in novissimis temporibus effudit per adoptionem filiorum in genus humanum: afflatum [CXXXV] autem communiter in conditionem, et facturam ostendens illum. Aliud autem est quod factum est, ab eo qui fecit. Afflatum igitur temporalis; Spiritus autem sempiternus, » etc. Hic ex Isaiae verbis probat Irenæus, latissimum discrimen Spiritum inter et afflatum interponendum esse: « Spiritum quidem » ab Isaia « proprie in Deum deputari, » τὸ τνεῦμα ἰδιως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τάχας, τοῦ ἐχέοντος αὐτό, id est in eodem ordine, gradu, dignitate et natura constitui, cuius est is, qui effudit eum, Deus: « afflatum autem communiter in conditionem » ab eo deputari, « et facturam ostendi; » tantumque differre afflatum a Spiritu, quantum differt quod factum est, ab eo qui fecit; ac proinde afflatum temporale esse, initium habuisse, creatumque suisse; Spiritum vero sempiternum esse, sine initio, conditorem ac verum Deum. Erit forte qui minus feliciter Isaiae loca ab Irenæo explicata esse obtendat; sed hic de genuino Isaiae sensu non disputamus; id tantum jure merito contendimus, sic ab auctore nostro expositum esse prophetam, ut ex verbis ejus intulerit, Spiritum sanctum verum esse Deum, ei consubstantiale a quo in humanum genus effusus est.

ARTICULUS VI.

De mysterio Incarnationis, Christi nativitate, baptismo, et descensu ad inferos, ac
B. Mariæ Virginis dignitate et intercessione.

64. Operam, mea quidem sententia, luderet, qui sanam esse et orthodoxam Irenæi de mysterio Incarnationis doctrinam longa dissertatione demonstrandum sibi putaret. Scripta siquidem per se loquuntur, et quisquis ea legerit, quæ auctor libro præsertim tertio, a cap. 16 usque ad 24 disputat, non minus accurate scripsisse fatebitur, quam si post Pauli Samosateni, Photini, Nestorii et Eutychetis tempora vixisset. Hæretici quibuscum conflictabatur, Jesum Christum Dominum nostrum verum Deum et verum hominem esse negabant; sed Jesum a Christo impie dividentes, alii illum meram hominis larvam exstilissem, quæ per Mariam, velut per canalem transierat; alii, more cæterorum hominum, ex Josephi et Mariæ satu genitum esse: hunc vero in eum, tum cum baptismo tingendus esset, devolasse, mox revolaturum, cum crucifigendus esset, blasphemabant. Hæc errorum monstrata citatis capitibus ut profliget Irenæus, totus est, ut probet unum et eumdem esse Jesum Christum, Verbum Dei, Deum super omnia, Unigenitum Iei Filium, verum Deum ac verum hominem: vc-

C rum Deum, qui « ¹³ in principio Verbum existens apud Deum, per quem omnia facta sunt, qui et semper aderat generi humano, » quique « in novissimis temporibus, secundum præsinitum tempus a Patre, unitus suo plasmati, passibilis homo factus fuerit: » adeo ut « exclusa sit omnis contradictionis dicentium: Si ergo tunc natus est, non erat ergo ante Christus; non » enim « tunc cœpit Filius Dei existens semper apud Patrem; sed quando incarnatus est, et homo factus, longam hominum expositionem in se ipso recapitulavit, in compendio nobis salutem præstans, ut quod perdidieramus in Adam, id est secundum imaginem et similitudinem esse Dei, hoc in Christo Jesu reciperemus. » Verum Deum « ¹⁴ Christum Filium Dei vivi, » eumdem esse « et filium hominis. Quoniam enim nemo in totum: ex filiis Adæ, Deus appellatur secundum eum, aut Dominus nominatur, ex Scripturis demonstravimus. Quoniam autem ipse proprie præter omnes, qui fuerunt tunc homines, Deus, et Dominus, et Rex æternus, et unigenitus, et Verbum incarnatum prædicatur et a prophetis, et apostolis, et ab ipso

¹¹ Cap. 42, 5. ¹² Cap. 57, 16. ¹³ Cap. 18, n. 1.

¹⁴ Cap. 19, n. 2.

Spiritu, adest videre omnibus, qui vel modicum de veritate attigerint. Hæc autem non testificantur Scripturæ de eo, si, similiter ut omnes, homo tantum fuisset. Sed quoniam præclarum præter omnes habuit in se eam, quæ est ab altissimo Patre, genitaram, præclara autem functus est et ea, quæ est ex Virgine, generatione, utraque Scripturæ divinæ de eo testificantur; et quoniam homo indecorus, et passibilis, et super pullum asinæ sedens, acetio et felle potatur, et spernethatur in populo, et usque ad mortem descendit: et quoniam Dominus sanctus, et mirabilis consiliarius, et decorus specie, et Deus fortis, super nubes veniens universorum judex, omnia de eo Scripturæ prophetabant... Hic igitur Filius Dei Dominus noster, existens Verbum Patris, et filius hominis: quoniam ex Maria, quæ ex hominibus habebat genus, quæ et ipsa erat homo, habuit secundum hominem generationem, factus est filius hominis. » Clara sunt hæc, nullisque vanis hæreticorum suffugiis eludenda. Christus et verus Dei Filius, et verus hominis filius: verus Deus, propter æternam et ab altissimo Patre genitaram, et verus homo, propter temporalem, sed et præclarum ex Virgine genitaram; in quo proinde duplex natura fuerit, dupli genitare respondens, unica vero persona utramque naturam sic afficiens et copulans, ut unus et idem sit Filius Dei et filius hominis, unum Verbum incarnatum. Hinc naturarum unionem adeo urget contra hæreticos, ut interdum asserat⁶⁶, et Verbum, qui semper humano generi adest, unitum fuisse et consparsum suo plasmati, et carnem factum; hominem vero comisum Verbo Dei. » Quæ tamen catholice, et salva semper naturarum distinctione, dicta esse propriis locis ostendimus.

65. Et hinc etiam Mariæ dignitatem commendat Irenæus⁶⁷, quod virgo permanens, verum Emmanuel, qui substantia Deus est, peperorit, et ut verum hominem, sic et verum Deum genuerit; vanosque Theodotionis, Aquilæ, aliorumque impiorum contum dissipat, qui pravis Scripturarum interpretationibus Mariæ virginitatem oppugnabant. Hinc a præcipuo illo Mariæ decore et illud accersit, quod Mater Dei facta, nostræ salutis prima post Filium mediatrix evaserit: ac per ejus fidem et obedienciam, salutem ac redemptionem adeptos nos esse asserit; quæ mediatrix conciliatrixisque cum Deo partes sunt. » Quemadmodum illa (Eva) virum quidem habens Adam, virgo tamen adhuc existens.... inobediens facta, et sibi, et universo generi humano causa facta est mortis: sic et Maria prædestinatum habens virum, et tamen virgo, obediens, et sibi, et universo generi humano causa facta est salutis. » Et postea: « Quod alligavit virgo Eva per incredulitatem, hoc solvit virgo Maria per fidem. » Et lib. v, c. 19: « Quemadmodum illa (Eva)

A per angeli sermonem seducta est, ut effugeret Deum, prævaricata verbum ejus: ita hæc (Maria) per angelicum sermonem evangelizata est, ut portaret Deum, obediens ejus verbo. Et si ea inobedierat Deo; sed hæc suasa est obediens Deo, ut virginis Evæ virgo Maria fieret advocata. Et quemadmodum astrictum morti genus humanum per virginem, salvatur per virginem: æqua lance [CXXXVI] disposita, virginalis inobedientia per virginalem obedientiam. Adhuc enim protoplasti peccatum per correptionem primogeniti emendationem accipiens, et serpentis prudentia devicta in columbae simplicitate, vinculis autem illis resolutis, per quæ alligati eramus morti. » Quæ B posteriora verba, et quemadmodum astrictum est morti, etc., descripsit Augustinus lib. i cont. Julian. cap. 3.

66. Hæc male habent hagiomachos omnes. Incommode dicta putant Magdeburgenses⁶⁸. His pecculantior Gallasius, in suis ad postremum Irenæi locum annotationibus, in Irenæum ipsum et cæteros Patres, totamque Ecclesiam catholicam furit. Moderatior cl. Grabius Irenæi quidem personæ parcit, verbis duntaxat vim inferre nititur. « Licet, inquit, advocata hic patronam, et quæ pro altera intercedat, significaret, nihil tamen de B. Maria jam defuncta eam accipere cogeret. » Quidni? Si Maria in terris degens, pro ea qua in humanum genus charitate flagrabat, mediatrix ac patronæ munere functa est, ac pro hominibus intercessit; an mortuam, sed Deo viventem, cum Deo regnante, Deo ipsi charitatis fonte altius velut immersam, charitas, quæ, Apostolo teste, nunquam excidit, sic defecit, ut eorum, quorum antea miserebatur, prorsus obliterata, nullas pro ipsis preces fundere dignetur? Certe secus longe sensisse veteres omnes Patres, et Ecclesias, probat, ut alia taceam, Liturgiarum omnium antiquissimarum Græcarum, Latinarumque, quas ipse Grabius veneratione dignas existimat, consensus; in quibus B. Mariæ auxilium exposcit, ejusque meritis ac precibus veniam peccatorum, et beneficia cætera impretrare studet Ecclesia. Quare hujusce ratiunculæ vanitatem sentiens vir clariss. addit: « Etsi concedatur, illam nunc pro fidelibus vivis universe consideratis intercedere, id quod moderatores Protestantium doctores merito admittunt, ne inde quidem ejus invocatio a singulis facta probari posset; quod incertum, ne dicam, falsum sit, audiat, vel possitne audire simul tot mille hominum compilations. » Sed si moderatores Protestantium doctores, teste Grabio, merito admittunt, Mariam, cæterosque sanctos nunc pro fidelibus vivis universe consideratis intercedere; admittant proinde necesse est, nulla uni Dei et hominum mediatori facta injuria, alios præter Christum secundarios,

⁶⁶ Cap. 16, n. 6: cap. 19, n. 2. ⁶⁷ Cap. 21, n. 4, et alibi passim. ⁶⁸ Cap. 22, n. 4. ⁶⁹ Cent. II, cap. 4.

ipsique subjectos mediatores esse posse, quorum proinde de salute nostra sollicitorum præsidium implorare liceat, ut per eos ad principalem Mediatorem pateat accessus.

67. Sed, ait Grabius, beata Virgo audire non potest simul tot mille hominum compellationes. Sagacem virum, cuius ea sit mentis acies, ut beatorum intimos animi sensus altissime pervadens, certos limites eorum audiendi ac cognoscendi facultati præfovere valeat! Tanta non fuit Ecclesiæ per totum orbem, perque omnia tempora diffusæ sagacitas, quæ sanctos et orare pro nobis, et a nobis invocari posse duxit; rata videlicet preces nostras ab iis audiri et percipi. Tantum ingenii acminæ non valuerunt veteres Patres, qui plurima quæ hic geruntur, beatis explorata esse confidenter asseruerunt. Certe recens non est Grabii, imo Calvinii et Petri Molinæi objectio. Hanc dudum sibi proposuit, solvitque Severianus Gabalitanus, in serm. 6 *De mundi opificio*, tom. VI Operum Chrysost., p. 639. Nempe cum dixisset, verissime id de se affirmasse S. Mariam, *Beatam me dicent omnes generationes*, subinde hoc opponit sibi: « Et quid illam juvat istud, inquires, cum non audiat? » Cui sic respondet: « Imo vero maxime audit, eo quod in loco est splendido Mater salutis, fons sensibilis lucis. » Basilius lib. *De vera virginit. virginem Deo consecratam admonet*, ut non tantum angelos vereatur, sed etiam hominum sanctorum, ac Patrum spiritus. « Et quid singula commemoro, inquit, angelorum innumerabiles multitudinos, cumque iis sanctos Patrum spiritus? Nullus enim eorum est, qui non ubique prospiciat: cum ipse quidem corporis oculis non conspectus, incorporeo tamen visu ad notitiam cuncta complectatur. » Augustinus serm. 516, al. 94, *De diversia*, loquens de Paulo et Stephano: « Ambo, ait, ibi vos videtis, ambo modo sermonem nostrum auditis, ambo pro nobis orate. » Theodoretus lib. VIII, *De curandis Graecorum affectionibus*, ubi de martyribus agit, corum refellit errorem, qui martyres credebant, « nullum sensum eorum habere, quæ in terris geruntur; » quod ex eo refutat, « quod divina quadam et beatissima in sorte constituti sint. » Denique, ut citandis Patribus finem faciam, eumdem errorem refellens Gregorius Magn. lib. XII *Moral. cap. 19*, eodem argumento probat, animas divinæ lucis ac felicitatis compotes, rerum humanarum, quas scire ipsarum interest, scientiam non fugere; « quia quæ intus omnipotens Dei claritatem vident, nullo modo credendum est, quia foris sit aliquid quod ignorent. » Sic sentiebant boni illi idiotæ, Christiana simplicitate et humilitate rudes, sic credebant, sic aliis persuadere nitebantur. Si vero imperitiam eorum arguat Grabius, meminerit ab Irenæo⁴⁰ dictum: « Qui relioquunt præconium Ecclesiæ, imperitiam sanctorum pre-

A sbyterorum arguunt; non contemplantes, quanto pluris sit idiota religiosus a blasphemio et impudente sophista. Tales sunt autem omnes haeretici, et qui se plus aliquid præter veritatem invenire putant.. semper querentes, et nunquam verum invenientes. » Tutiis igitur cum religiosis illis Idiotis imperitum esse, nec curiosius inquirere, quemadmodum stat, uti preces nostras audiant sancti; quam cum vanis sophistis semper querentibus, et nunquam verum invenientibus sapere. Sufficiat rem certam esse, et in Ecclesia semper constituisse; explicandi modus Deo committendus: quanquam tamen consuli ea de re possit Augustinus lib. *De curâ pro mortuis gerenda*, cap. 15 et 16, cuius modestiam in solvendis ejusmodi quæstionibus laudabit et imitabitur probus et prudens quisque.

B 68. Quam parum tuta sint ea, quæ mox præclusimus effugia, probe sentiens cl. Grabius, alijud sibi parare studuit, cæteris tamen nec melius, nec tuitius. *Advocata*, ait, ex Græco παράχλητος, *consolandi*; non *intercedendi* significationem hoc loco manifeste habet; quod ex quibusdam, non Irenæi ipsius, sed Tertulliani testimoniis probare nititur. Unde concludit, *advocatam*, id est consolatricem Eve et totius humani generis ab Irenæo dici B. Virginem, quia hæc Deo obediens, secundum Adam, Salvatorem mundo peperit; sicut illa diabolus aures præbens, primum Adamum seduxit, indeque posteris exitii causa fuit. Sed quid tam fidenter supponit Grabius, Irenæam Græce scripsisse, παράχλητος? παράχλητος, inquit, *consolandi*, non *intercedendi* significationem hoc loco manifeste habet. Diceres, hominem Græca Irenæi præ oculis habuisse. Quid si contendam, aliud quidvis scripsisse Irenæum, quod *deprecaticem, mediatriarem ac sequestrem* significet? Quo argumento conjecturam hanc [CXXXVII] confutabit Grabius? At scripserit Irenæus, παράχλητος, haud repugnabo. Sed cur vocis hujus significationem a Tertulliano, et non potius ab Irenæo ipso petit? Si quidem semel duntaxat ea voce usus esset martyr sanctissimus, ferri utcunque posset. At cum eamdem aliis in locis usurpaverit, cur ea non conferebat ejus editor, ut genuinum vocis sensum ab Irenæo ipso peteret, Irenæumque ex Irenæo explicaret? Lib. III, c. 18, n. 7, scribit Gnosticos existimantes Christum specie tenus hominem exstitisse, adhuc esse sub veteri damnatione, « advocationem prætententes peccato, » id est « tutelam, patrocinium, defensionem. » Eodem sensu ait lib. IV, c. 34, n. 4: « Si aliquis Judæis advocationem præstans, erectionem templi, quæ posteaquam in Babylonem transmigraverint, facta est sub Zorobabel, et discessionem populi, quæ facta est post septuaginta annos, dicat hoc esse novum Testamentum, cognoscat, » etc. Sic et lib. III, c. 23, n. 8: « Qui contradicunt saluti Adæ... advocatos se serpentis et mortis ostend-

⁴⁰ Iren., lib. V, c. 20, n. 2.

dunt. » Igitur *advocationem* alicui *præstare*, seu, quod idem est, alicujus *advocatum esse*, Irenæo est alicujus non tantum consolatorem esse, ut perperam *interpretatur* Grabius, sed ejus patrocinum ac defensionem suscipere, hunc in clientelam accipere, huic *præsidio* esse atque opitulari. Quæ proinde B. Virgo Evæ ac totius humani generis *advocata* apud Deum ab eodem dicitur; non alias eo munere fungitur, quam Deum fide et obedientia placando, humanum genus in gratiam cum Deo reducendo, hunc precibus sollicitando, pro suscep-tis in tutelam clientibus interpellando, deprecando, preces fundendo, ut Dei accersat opem, ac bene-ficentiam eliciat. Hæ illius, qui apud Deum pro aliis *advocatum* agit, partes, hoc munus; quod pluribus confirmari posset, si necesse videretur; sed dicta sufficiunt ad Grabianæ adnotationis vanitatem de-monstrandam.

69. Antequam tamen a B. Virgine discedam, opera pretium est et hic iniquam Grabii crimina-tionem consutem, qua et Mariae sanctitati, et Irenæi doctrinæ labem adspergere molitur. Iste lib. iii, c. 16, n. 7 ostendens, Christum omnia suo tem-pore, ut a Patre præfinita erant, peregisse, subdit: « Propter hoc properante Maria ad admirabile vini signum (in nuptiis Cana Galilææ) et ante tempus volente participare compendii poculo, » Dominus repellens ejus intempestivam festinationem, dixit: *Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea*; exspectans eam horam, quæ a Patre erat præ-cognita. » Hinc avidissime captata occasione conclu-dit Grabius, imperfectionem humanæ naturæ, peccatorum venialium matrem, in B. Virgine Maria agnovisse Irenæum. Iniqua ex omni parte obser-vatio. Quisquis æquus rerum æstimator est, id unum ex Irenæi verbis exsculpserit, B. Virginem horæ a Patre præcognitæ et prædestinatæ, qua Christus miracula palam et publice patraturus erat, ignoram, unum a Filio *ante tempus* oblinere voluisse. Sciebat quidem Filiu tandem aliquando palam prodeuentem, vite sanctitate, doctrina et mi-raculis orbem illustraturum: jam publico munere fungi, discipulosque colligere cœpisse viderat; quare et publicorum miraculorum tempus et horam advenisse putans, de vini penuria monet, ut labo-rantibus divinitus consulat. Et hoc est quod Irenæus *intempestivam festinationem* vocat; non quod Mariæ animus præceps, aut inani gloria stimula-tus fuerit: sed quod ipsam horam a Patre præfinitam nesciens, advenisse tamen existimans, paupe-rum egestate coinmota, miraculum eo loco et tempore fieri cupierit, quibus publica et omnibus manifesta omnipotentiæ suæ signa edere Christum sinebat Patris voluntas. Quare miraculum absolute non detectat Christus, sed veluti clam et occul-te patrat. Divinorum igitur decretorum ignara si fuerit Maria, non certe ullius imperfectionis moralis rea.

A 70. Sed si hactenus probandus sit Irenæus, haud certe excusandus videtur in eo quod scribit lib ii, c. 22, Christum jam seniorem, id est ut ipse explicat, quadragenario majorem, imo prope quin-quagenarium passum ac mortuum fuisse. Idque eo magis mireris, quod e veteribus plerique Salvato-rem longe juniorem, quam revera fuerit, et exhibeat Evangelium, exstisisse velint, cum passus est. Plurimi enim ad baptismum venisse statuunt anno ætatis circiter 29, tum anno sequenti mortem obiisse: adeo ut inter baptismum et mortem vix plus quam anni unius spatiū interponant: cum tamen ex Evangelio tria saltem a baptismo Paschata celebrasse Christum, eaque gessisse compertum sit, quæ trium saltem annorum intervallum pro-bent. Sed multos hac in occasione minus, quam par esset, attentos Evangelii fecerant ea Isaiae⁴⁰ verba: *Annum acceptum Domino prædicare misi me*, etc., de Christo recte quidem intellecta, sed minus feliciter explicata, quasi inde consequeretur fore ut Christus uno duntaxat anno prædicaret. Unus Chrysostomus homil. 54, in cap. ix S. Joannis, proprius ad Irenæi sententiam accessisse videtur. Nempe in iis Judæorum ad Christum verbis, quæ etiam ad confirmandam opinionem suam trahere nititur Irenæus: « Quinquaginta annos nondum habes, » etc., « quadraginta » pro « quinquaginta », legendum esse putans, concludit, « prope iam Chri-stum quadraginta annorum fuisse. »

C 71. Quod vero veteres non paucos in transver-sum egit perperam explicatum Isaiae testimonium, idem et Gnosticis errandi, seu potius præconcep-tum errorem confirmandi ansam prebuit. Ut enim *Æconum* suorum commenta quoquo modo fulcirent, flingebant⁴¹, « ob hoc Salvatorem triginta annorum existentem venisse ad baptismum, ut ostenderet tacitos *Æones* eorum triginta.... Duo-decimo autem mense dicebant eum passum, ut fuerit anno uno post baptismum prædicans: et ex Prophetæ tentabant hoc ipsum confirmare; scrip-tum est enim⁴²: *Vocare annum Domini acceptum, et diem retributionis*. » Hunc errorem consutaturus auctor noster recte quidem probat, eum non esse verborum Isaiae sensum. Tum statuit, Christum « triginta annorum existentem venisse ad baptis-mum⁴³; » ac demum ter⁴⁴ secundum tempus Paschæ Dominum post baptisma ascendisse in Hieru-salem, et illic diem festum Paschæ celebrasse⁴⁵. » Quilibet ex iis conficeret, Christum anno ætatis 33, aut 34 passum esse. Nihil tamen minus infert Irenæus; sed pluribus argumentis, quæ apud ipsum legi possunt, probare nititur Salvatorem jam in senium de-clinantem mortuum fuisse, et ultra quadragesimum annum ac quinquagesimo proximum docuisse. Quæ quidem argumenta infirma esse, legenti statim patebit. Nec illud cæteris validius, quod ab auctoritate se-niorum, qui apostolos viderant, repetit. Nam præ-

⁴⁰ Cap. 61, 2. ⁴¹ Iren., l. ii, c. 22, n. 4. ⁴² Luc. iv, 19. ⁴³ N. 4. ⁴⁴ N. 3.

terquam quod de nomine et auctoritate seniorum illorum non constat, et ab uno forte Papis, homine, ut ait Eusebius, pertenuis ingenii, [CXXXVIII] nec eorum quæ ab apostolis audierat, sensum semper asecuti, cuius tamen fidei plus æquo tribuebat Irenæus, id accipere potuit, quod narrat; illud tantum a senioribus illis, quicunque tandem sint, audierat, non Christum anno ætatis fere quinquagesimo passum esse, sed declinante in jam in seniorum ætatem mortuum esse; quam senilem ætatem ex arbitrio, et disputationis æstu paulo longius, quam par fuisse, ab hereticorum sententia discedens, postmodum interpretatus est.

72. Id ergo verissimum, quod observat Augustinus lib. II *De doct. Christ.* cap. 28, forte in Irenæum nostrum digitum intendens, « ignorantiam consulatus quo natus est Dominus, et quo passus est, nonnullos coegisse errare, ut putarent quadraginta sex annorum ætate passum esse Dominum. » Mirari tamen subit, qui Irenæus, cui constitit Christum anno ætatis 30 baptismum suscepisse, et ex Evangelii compertum fuit tria duntaxat a baptismio Paschata celebrata ab eodem fuisse, id sibi in animum inducere potuit, eum tunc passum fuisse, cum jam annum quadragesimum excessisset, et quinquagesimum prope attigeret. Illud enim si verum, necesse est existimaverit Christum non ter tantum, sed plus quam duodecies a baptismio Pascha peregisse. Id unum responderi posse videtur, Irenæum credidisse, Christum non statim a baptismio docendi munus suscepisse, sed tandem delitescere, privatamque vitam degere perseverasse, donec magistri ætatem perfectam assecutus esset; tunc vero palam prodire ac magistrum agere cœpisse, cum annum ætatis quadragesimum tertium aut quartum attigisset. Is esse videtur verborum istorum sensus: « Triginta quidem annorum existens, cum veniret ad baptismum, deinde magistri ætatem perfectam habens venit Hierusalem, ita ut ab omnibus juste audiret magister. » Ibi quippe inter baptismi et docendi tempus distinguere videtur, alterumque ab altero non paucorum annorum spatio dirimere. Venit quidem Jesus ad baptismum triginta annorum existens, id est, Irenæi sensu, adhuc juvenis; nam « triginta annorum ætas, » ut ipse ait, « prima indolis est juvenis: » prius autem non venit Hierusalem, ibi Pascha primum, non ex quo baptismum suscepit, sed ex quo palam docere cœperat, celebraturus, quam magistri ætatem perfectam haberet, et in senium jam declinaret, id est, ut postea explicat, annum ætatis quadragesimum excederet. Tria proiude, quæ Christum baptizatum Paschata pere-

A gisse probat ex Evangelii, non ab ipso baptismo numerat Irenæus, sed ab eo duntaxat tempore, quo magistri munere fungi cœpit. Quid vero Irenæum in tam insolitam, et cum Evangelii etiam pugnantem opinionem adduxerit, ut Christi prædicationis tempus a baptismio tanto annorum spatio dirimeret, non video, nec quidquam occurrit, quo sententia tam procul aberrans a vero emolliri possit. Nodum hunc scindere, non solvere tentavit doctissimus Antonius Pagius, t. I *Criticæ Historico-Chronologicæ* in *Annales Baronii*, p. 24, edit. Antwerp. 1705, sed infeliciter. Existimat enim, ea omnia quæ apud Irenæum de seniori Christi ætate leguntur, corrupta esse et insigillata. Sed id aliis argumentis, quam meritis conjecturis, B illisque admodum infirmis probandum esset. Nam præterquam quod tota oratio adeo sibi cohæret, ut nulla pars avelli possit, quin tota dissolvatur; et stylus, qui certe Irenæi est, et verba quæ ex eo refert Eusebius lib. III *Hist. cap. 23* (ea nimurum, quibus sententiam hanc a Joannis discipulis accipisse se profiteret Irenæus) omnem interpolationis suspicionem eximunt.

73. Laudem vero meretur quod scribit auctor noster, lib. V, c. 31, n. 1, Christum post mortem suam tribus diebus conversatum esse « ubi erant mortui, quemadmodum, inquit, Propheta ait de eo: Commemoratus est Dominus sanctorum mortuorum suorum, eorum qui ante dormierunt in terra sepelitionis, et descendit ad eos, extrahere eos et salvare eos. » Nec minus clare lib. IV, c. 27, n. 2: « Dominum in ea, quæ sunt sub terra, descendisse, evangelizantem et illis » (veteribus, qui jam e vivis excesserant) « adventum suum; remissione peccatorum existente his qui credunt in eum, id est qui adventum ejus prænuntiaverunt, et dispositionibus ejus servierunt, justi et prophetæ, et patriarchæ: quibus similiter ut nobis remisit peccata, quæ non oportet nos imputare his, si quominus contemnimus gratiam Dei. » Denique ejusdem libri c. 22, n. 1: « passionem Christi expegefactionem esse dormientium discipulorum, propter quos et descendit in inferiora terræ, id quod erat inoperatum conditionis visurum oculis, de quibus et dicebat discipulis: Multi prophetæ et justi cupierunt videre et audire, quæ vos videtis et auditis. » Ubi diserte docet Christum ad inferna descendisse, ut sanctorum ac justorum animabus agentibus in subterraneis locis, donec per Salvatoris mortem reseraretur cœlum, annuntiaret adventum suum, et solutum a se redemptionis nostra pretium, easque illinc extraheret, ac sempiterna felicitate donaret.

ARTICULUS VII.

De Pœnitentiæ et Eucharistiae sacramentis

74. Antiquissimum esse in Ecclesia confessionis illius usum, qua quis omnia et singula post baptis-

mum admissa peccata lethalia distincte et sigillatim coram eis, qui Ecclesiæ præsunt, enuntiat, fateri coguntur ipsi Protestantes, fatetur et cl. Grabius in suis in cap. 13, al. 9, lib. 1, Irenæi observationibus. Et si quis negaret, errorem illico revinceret Irenæus, suisque verbis demonstraret, et confessionem sacramentalem, et piaculares pœnas, pro delictorum gravitate majores aut minores, publicas aut privatas, a delinquentibus repetitas, jam ab ipso ævo apostolico, ex Christi proinde lege atque instituto, tanquam necessaria ad eluenda peccata remèdia usitari cœpisse. Lib. 1, c. 6, n. 3 refert, quosdam e Valentinianis « clam eas mulieres, quæ discunt ab eis doctrinam hanc, corrumpere : quemadmodum, ait, multæ sœpe ab eis suassæ, post conversæ mulieres ad Ecclesiam Dei, cum reliquo errore et hoc confessæ sunt. » Ecce, mulieres ab hereticis, non palam, sed *clam*, nullique mortaliibus, nisi reis solis, testibus et consciis, corruptas, quarum proinde crimen, si quod aliud, occultum erat : hoc tamen ad Ecclesiam conversæ, cum reliquo errore consistentur. Cur ita ? Nisi quia ex Ecclesiæ fide atque doctrina intelligebant, ejusmodi confessionem sibi necessariam esse ad eluendam peccatorum maculam ? Id. quidem ex Irenæi verbis colligi posse negat Grabius, sed perperam et gratis omnino negat. Quid enim aliud mulieres, quas præ cæteris afficit verecundia, ad retegenda occulta crimina [CXXXIX] tanto cum famæ et honoris dispendio, impulisset ? An sola confessionis utilitas ? At certe levius incitamentum est, quam ut eo rumpi possint illi, quos opponit insitus a natura pudor, obices ; si maxime aliqua alia minusque molesta ratione elui crima. tuto possint. Testem ipsum appello Grabium, iis in regionibus degentem, in quibus excusso gravi, ut vocant, confessionis Jugo, illius duntaxat utilitas commendatur, necessitas vero negatur : an unquam audivit, aliquas suæ sectæ mulieres clanculum corruptas, adiisse ministros, ut coram eis occultum illud sce-los nullique notum, retegerent ac confiterentur ? Ne unum quidem, si quod res est candide fateri velit, exemplum proferre poterit. Breviorem forte et expeditiorem viam hanc dicant ministri ad obtinendam noxarum veniam ; ex quo semel aliam aperiunt, qua quis famæ simul et saluti tuto consulat, hac, ut sunt homines, incident quique, priori nulli.

75. Quod autem forsitan ne semel quidem apud Protestantes factum est, Irenæi temporibus passim in Ecclesia fiebat. Invictum certe argumentum, aliam suisce causam, quæ homines ad occultorum criminum confessionem impelleret, quam solam illius utilitatem. Narrat siquidem eodem lib. c. 13, n. 5, sanctus doctor, Marcum præstigiatorem philtris, aliisque veteratoriis artibus, mulieribus insidias struxisse, plurimumque demum « corporibus contumeliam irrogasse. » Hæ vero sœpissime conversæ ad Ecclesiam Dei, confessæ sunt, et secun-

A dum corpus exterminatas se ab eo, velut cupidine, et inflammatas valde illum se dilexisse ; ut et diaconus quidam eorum, qui sunt in Asia nostræ, suscipiens eum in domum suam, inciderit in hujusmodi calamitatem. Nam cum uxor ejus esset speciosa, et sententia et corpore corrupta esset a mago isto, et secuta eum esset multo tempore, post deinde cum magno labore fratres eam convertissent, omne tempus in exhomologesi consummavit, plangens et lamentans ob banc, quam passa est ab hoc mago, corruptelam. » Mulieres illæ non tantum abditi crimen confidentur, sed et occultissimas ejusdem criminis circumstantias aperiunt, scilicet quod Marcum deperiissent, illudque pœnitentia publica sibi a sacerdotibus imposta eluere satagunt. Hoc ipsum confirmatur ex iis, quæ addit Irenæus n. 7, Marci discipulos « multas » in regione Lugdunensi « seduxisse mulieres, quæ cauterizatas conscientias habentes, quædam quidem in manifesto exhomologesin faciunt, quædam vero reverentes hoc ipsum, in silentio sensim semetipsas retrahunt, desprantes a vita Dei ; quædam quidem in totum abcesserunt ; quædam autem inter ultrumque dubitant, et quod est proverbii passæ sunt, neque intus, neque foris existentes, hunc fructum habentes seminis filiorum agnitionis. » Ex hoc loco pœnitentiam publicam in præsca Ecclesia usitatum suisce, merito colligunt doctissimi ac bonæ memorizæ viri Billius et Feuardentius. Ego vero, ait cl. Grabius, et confessionem publicam quandoque factam exinde demonstrari puto. Putaverant et alii, et recte quidem ; hæc enim ad illam referebatur, ut norunt omnes ; sed utrique præbatur confessio privata, qua quis coram legitimo pastore vel sacerdote huic muneri præfecto, peccatorum tum occultorum, tum publicorum, si quæ erant, enumeratione facta, ea postmodum publice confitebatur, quæ palam evulgariri posse ac debere, nullo cum consistentis discriminæ, servatisque prudentiæ ac charitatis legibus, censuerat sacerdos. Utraque vero confessio, seu privata, seu publica, sacramentalis erat : utramque excipiebat imposta delinquentibus canonica pœnitentia, hanc absolutio a peccatis, et corporis Christi suscipiendo facultas. Hæc leviter perstringo, quia trita et omnibus perspecta. Sed adeo liberum non erat peccatoribus seu privatum, seu publice confiteri, ut, Irenæo teste, e mulieribus illis « cauterizatas habentibus conscientias » quædam, cum puderet latens ulcus retegere, terneretque pœnitentia seu exhomologesos remedium, animu[m] misere despondentes ab Ecclesia deficerent, vel inter spem et metum animo pendentes, neque intus, neque foris exsisterent. Certe si quo alio sibi ipsæ opitulari posse remedio existimassent eæ mulieres ; si uni Deo facta confessio, privataque sponte suscepta pœnitentia sceleribus expiandis satis suisset, quid ambigebant ? quid ab Ecclesia deliciebant, vel animo dubiæ inter defectionem et reconciliationem hærebant ? Quin potius tam facile remedio sibi ipse consulebant ?

Nodum hunc solvat, si possit, Grabijs, videatque num apud suos ejusmodi pudor, aut anxietas, peccatorum mentes usquam lorisserit. Ne ejusmodi ambagibus unquam implicarentur, abscessa penitusque resecta tot molestiarum causa, sollicite carverunt. Sed tam expeditum salutis iter necdum Irenæi ætate notum erat.

76. De Eucharistiae sacramento quid senserit Irenæus, pluribus in locis mox memorandis dilucide aperit. Ac primo quidem illud recolendum, quod in dissert. I de Marci præstigiis agentes ostendimus, tam alte eorum omnium qui Christiano nomine utcunque gloriarentur, pectoribus infixum fuisse, Eucharistiam verum esse corpus et sanguinem Christi, et panem ac vinum per invocationem Spiritus sancti, et sacra verba vere converti, eo conversionis genere, quod *transsubstantiatio* dicitur, in ipsum Christi corpus et sanguinem, ut profligatissimi omnium hereticorum Marcosii banc oculis ipsis exhibere præstigis suis conarentur. Cum enim probe conscius esset Marcus, nullam sibi offerendi sacrificii Eucharistici potestatem esse, hancque ad eos duntaxat pertinere, qui per legitimam manuum impositionem consecrati sunt sacerdotes; ut tamen ea se divinitus ab Achamoth, seminum electionis matre, donatum esse suis persuaderet, id efficere se magicis artibus, ac visibili ratione tam impie quam ridicule simulabat, quod re et vere, invisibili tamen modo peragebant veri Christi sacerdotes. Nam pocula albo vino mista fusis precibus consecrare se fingens, in *purpureum et rubicundum colorem* sic transmutabat, ut sanguinem oculis exhiberet, quem supremæ virtutis sanguinem esse jactabat; quemque ideo degustare astantes a veteratore delusi gestabant. Marcus ab apostolica Eucharistiam conficiendi formula longe abierit, et propria protulerit deliria, ut vult Grabijs, quid inde colligi possit præsentiens, non abuso; id tamen certissimum esse fatebitur, quisquis sepositis tantisper præjudiciis omnia circumspexerit, nullum hominem id sibi in animum inducere unquam potuisse, ut tam insolenti portento aliis fucum faceret, nisi ex præconcepta præsentia realis et transubstantiationis doctrina, ut loco citato probavimus.

77. Nec Marcosiorum duntaxat, sed et Gnostorum omnium eam fuisse sententiam, omnesque cum Catholicis hac in parte consensisse, Eucharistiam verum esse corpus et sanguinem Christi, nisi [CXL] quod ea quæ heretici ore astruebant, exitiosis aliis, quæ statuebant, principiis imprudentes everterent, perspicue ex Irenæo liquet. Hic enim cum lib. IV, c. 9 et seqq., latissime probasset unum et eundem Deum utriusque legis, Mosaicæ et evangelicæ, auctorem fuisse, nec veterem ideo abrogatam fuisse, quod mala esset, sed quod ad tempus duntaxat data fuisse, ut viam sterneret

A novæ legi, veræque sanctitati, quam per se ipsa præstare non poterat; tum deum cap. 17 et 18, ostendit, Deum vetera sacrificia offerri tibi a Judæis præcepisse, non quod iis indigere, sed quod eorum infirmitati hæc indulgenda esse censisset, ne in idololatria declinarent; non quod per ea veram justitiam offerentibus impertiri, sed quod Novum Testamentum, verumque ac purum ejusdem Testamenti sacrificium et oblationem significari vellet. Sic igitur abroganda fuisse vetera sacrificia, ut genus integrum servaretur, species duntaxat immutaretur. Sua siquidem utriusque Testamento sacrificia esse debuerunt, sed alia umbræ et figuræ, alia ipsa veritas; alia servorum, alia liberorum propria; alia crassa, et vera sanctitate vacua, alia munda et pura, quibus in spiritu et veritate colitur Deus, veramque justitiam consequitur homo. Cum itaque jam Deus per Malachiam prophetiam, cap. 1, 10, 11, manifestissime significasset, quoniam prior quidem populus cessabit offerre Deo, omni autem loco sacrificium offeretur ei, et hoc purum⁴³; implens hanc prophetiam Christus, Novi Testamenti nova docuit oblationem, quam Ecclesia ab apostolis accipiens, in universo mundo offert Deo. » Nimirum suis discipulis dans consilium, primitias Deo offerre ex suis creaturis, non quasi indigenti, sed ut ipsi nec infructuosi, nec ingratii sint, eum qui ex creatura panis est, accepit, et gratias egit, dicens: *Hoc est corpus meum.* Et calicem similiter, qui est ex ea creatura, quæ est secundum nos, suum sanguinem confessus est. » Et hæc « Ecclesiæ oblatio » est « quam Dominus docuit offerri in universo mundo⁴⁴; » hoc purum sacrificium, » quod « cum simplicitate Ecclesia offert. Oportet enim nos oblationem Deo facere, et in omnibus gratos inveniri fabricatori Deo, in sententia pura, et fide sine hypocrisi, in spe firma, in dilectione serventi, primitias earum, quæ sunt ejus, creaturarum offerentes. » Ipsum ergo quod pridie quam pateretur Christus Deo Patri sacrificium obtulit, panem et vinum consecrando, alterum suum esse sanguinem confitendo; illud idem Ecclesia in universo mundo, Christi magistri sui exemplo, fabricatori Deo offert. Hoc ejus sacrificium, hæc oblatio, sacrificium purum, oblatio munda et illibata. Sic Irenæi ætate sentiebat Ecclesia, sic agebat, sic credebat: panem et vinum, veluti primitias earum, quæ sunt Dei, creaturarum offerebat, benedicebat et consecratabat; consecratione vero facta, jam non communem esse panem et commune vinum existimabat, ut mox explicabit Irenæus, sed ipsum Christi corpus et sanguinem esse confitebatur. Hæc, inquam, Ecclesiæ catholicaæ secundi saeculi toto orbe fides.

78. Quæ vero hostium ejus tunc temporis sententia? An ejus de sacrificio Eucharistiae fidei impugnabant, vel eo contineri et offerri verum Christi corpus et sanguinem negabant? Judæi quidem, at

⁴³ Iren., lib. IV, c. 17, n. 5. ⁴⁴ Cap. 18, n. 1 et 4.

Irenæus⁶⁷, Eucharistiae sacrificium spernunt, nec puram oblationem offerunt: « Manus enim eorum, divini Verbi carne induiti, quod crucisxerunt, sanguine plenæ sunt. » Cum ergo non receperint Verbum, incarnatum, quod offertur Deo, Patri in sacrificio Eucharistiae; quid ea repudiata vera novæ legis hostia miseris jam superesse potest, præter vanam et impuram sacrificii umbram? Hæretici vero offerebant quidem Eucharistiam; sed quia non in sententia pura, et fide sine hypocrisi, eorum oblatio pura esse non poterat: « Nec enim, ipsi non receperunt Verbum quod offertur Deo. » Et quainvis Eucharistiam corpus esse Domini sui, et calicem sanguinis ejus, ore prædicarent, id tamen eis constare non poterat. Quomodo, ait Irenæus, constabit eis, eum panem in quo gratiae actæ sunt, corpus esse Domini sui, et calicem sanguinis ejus?... Ergo aut sententiam mutant, aut abstineant offerendo quæ predicta sunt. Offerebant igitur hæretici panem et vinum, utrumque consecrabant, et corpus esse Domini sui, et calicem sanguinis ejus fatebantur. Nec in hoc male sentiebant. Sed in hoc duntaxat peccabant, quod secum ipsi pugnantes, id de Verbo Dei sentirent, quod Eucharistiae fidem funditus evertebat. Ex quo flebat, ut quamvis eum panem in quo gratiae actæ sunt, corpus esse Domini sui, palam assererent, id tamen eis constare nulla ratione poterat.

79. Id ut facilius percipiat lector, advertat, quæso, Marcionitas et Valentianos hic, et postea fusius lib. v, cap. 11, argumentis ab Eucharistiae mysterio petitis ab Irenæo confutari. Porro utrumque is error erat, ut explicuimus dissert. 1, de eorum hæresi agentes, mundum hunc aspectabilem a supremo Deo et Patre conditum non esse; sed vel ab altera quadam potestate, ut blasphemabat Marcion; vel labis et ignorantiae passi Eonis fructum esse, ut delirabant Valentiani. Hinc duplex alter manabat error, 1º carnem, vel malum principii opus, vel ignorantiae fructum, interitum sic obnoxiam esse, ut semel dissoluta nunquam resurgat; 2º Christum Jesum veram carnem a Maria non accepisse; ea euini duntaxat sibi sumpsit, quæ servaturus erat: carni autem salutem impertire non poterat. Ut ergo materiale quoddam corpus gestuverit, non humanum certe ac carneum, sed ita ab omni crassiori materia defæcatum et purum, ac tam solerti arte concinnatum, ut nihil cum illa commune haberet, sed spiritale quodammodo præ ea esset. Et hinc etiam fluxit altera eorum blasphemia, Verbum divinum nec mundi opificis filium fuisse, nec vere hominem factum fuisse, sed Christo Jesu ad tempus duntaxat unitum fuisse, idque efficiencia tenus, et eo unitonis genere, quod ab hypostatico et substantivo procul abesset. Hæc sunt vesanorum hominum deliria, quæ tum hic,

A tunc lib. v, cit. Irenæus, et cum Eucharistiae fide, quam profitebantur, pugnare ostendit.

80. Ac primo quidem id principii loco statuit, in sola Ecclesia catholica eucharisticam oblationem puram offerri fabricatori; quia sola in sententia pura, et fide sine hypocrisi offert ei cum gratiarum actione ex creatura ejus; id est sola Deum Patrem mundi hujus opificem esse credens, munera quæ vere sunt ejus et ad eum jure creationis pertinent, panem videlicet et vinum, ex rebus creatis desumpta, ei cum gratiarum actione, et acceptorum ab eo beneficiorum memor offert et consecrat. Tum infert, nullam a Judæis puram oblationem offerri; tum quod manus eorum sanguine plenæ sunt; tum quod non receperint Verbum, incarnatum, quod offertur Deo, in Christianorum sacrificiis, quodque abrogatis [CXL] veteris legis sacrificiis, sola jam et unica novæ legis hostia est. Addit, neque omnes hæreticorum synagogas puram oblationem offerre. Quamvis enim Eucharistiam ex pane et vino conficiant, impura tamen eorum oblatio est, Deumque probro magis, quam honore afficit. Quod duplii probat argumento, pro duplii hæreticorum errore, quem confutat. Primum ex eo desumitur, quod hæretici Deum Patrem mundi hujus opificem esse negantes, ea quæ secundum nos creata sunt, offerentes ei, vel cupidum alieni ostendunt eum, et aliena concupiscentem; vel ignorantia, passionis et defectionis fructus offerentes, peccant in eum, ac proinde contumeliam ei inferunt. Quisquis enim fingit, Deum Patrem, ea quæ ipse non condidit, nec ad eum creationis jure pertinent, offerri sibi velle, is Patrem alicui cupidum esse ostendit: et quisquis Deo Patri labis et ignorantiae fructus offerre audet, is pollutis et impuris hisce muneribus contumeliam facit ei magis, quam gratias agit. Alterum argumentum ex eo repetitur, quod hæreticis negantibus Dominum nostrum Jesum Christum esse ipsius mundi fabricatoris filium, id est Verbum ejus, unigenitum, constare non poterat, eum panem in quo gratiae actæ sunt, corpus esse Domini sui, et calicem esse calicem sanguinis ejus. Qui enim hæretici negabant Dominum nostrum esse mundi fabricatoris filium, et Verbum Patris unigenitum, ii consequenter negabant Verbum incarnatum ac verum hominem factum fuisse, et Dominum nostrum veram carnem et verum corpus assumptisse. At ei qui negat Verbum assumptisse verum corpus, jam constare non potest Eucharistiam esse corpus Domini nostri. Quia qui negat Dominum nostrum habuisse verum corpus humanum, nostro consubstantiale, et ex materia a mundi opifice condita conflatum; is proinde neget necesse est, Dominum nostrum in Eucharistia verum habere et confidere sibi corpus. Is siquidem panem et vinum, res a mundi opifice conditas, in veram ac propriam corporis sui substantiam convertere non potest, qui nullum ex materiali sub-

stantia, a mundi fabricatore creata¹, corpus assu-
mere sibi potuit, ne materiam vel natura sua ma-
lam, vel a malo opifice creatam sibi ascisceret.
« Quomodo » enim, sit inferius auctor noster, c. 33,
n. 2, « justus Dominus, si alterius Patris existit,
hujus conditionis, quæ est secundum nos, accipiens
panem, suum corpus esse confitebatur, et tempera-
mentum calicis suum sanguinem confirmavit? »
Iis igitur, qui negant Dominum nostrum esse mundi
fabricatoris Filium, et Verbum Patris unigenitum,
constare non potest, Eucharistiam esse corpus et
sanguinem Domini nostri. Ecce id eis constaret,
qui Domino nostro verum corpus et sanguinem adi-
munt!

81. Sic adversus hæreticos, velint nolint recen-
tiores hæretici, argumentatur Irenæus, vel certe
nihil prorsus efficit. Itaque tum hæreticis impugna-
tis, tum Irenæo impugnanti, utrinque certum erat,
in Eucharistia contineri verum ac substantiale cor-
pus et sanguinem Domini nostri, et panem ac vinum
in ea vere converti et transmutari. Nisi enim id
certum et exploratum utriusque parti fuisse, frustra
et ridicule argumentum ab Eucharistia petiisset
Irenæus, eoque argumentandi genere insulsius nihil
fuisse. Nam si tum Irenæus, tum Marcionitæ et
Valentiniani nihil aliud in Eucharistia agnoverint,
præter meram corporis et sanguinis Christi figuram,
aut efficacem illam, quam commenti sunt recentio-
res ministri, virtutem e corpore et sanguine Christi
manantem; sic procedat necesse est Irenæi argu-
mentum: Negantibus hæreticis Dominum nostrum
esse mundi fabricatoris Filium, id est Verbum ejus
unigenitum, constare non potest Eucharistiam esse
figuram, aut virtutem corporis ejus et sanguinis.
Si enim Dei Filius veram carnem, verumque hu-
manum corpus ex materia a mundi opifice condita
confiatum non suscepit, nec hylicum quidquam sibi
ascivit, sed « a dispositione circumdedit » sibi
« corpus » quoddam « paratum inenarrabili arte, »
ut asserebant Valentiniani ²; nullam sui corporis
figuram aut virtutem in Eucharistia exhibere po-
test. Hæreticis igitur Christo materiale corpus adi-
mentibus constare non potest, Eucharistiam esse
figuram aut virtutem corporis ejus. Sic argumen-
tatum fuisse Irenæum fingant necesse est Prote-
stantes. Atqui ejusmodi argumentum delirantis
hominis esse, nec proinde Irenæo, sine gravi inju-
ria, tribui posse, sobrius quisque fatebitur. Quasi
vero, quod Christus hylicum nihil suscepit, et
materiale corpus non assumpserit, inde consequatur
nullam spiritualioris illius corporis, « parati inenar-
abili arte, » quod sibi circumdedit, figuram aut vir-
tutem in Eucharistia mysterio exhibere posse? Imo
potius hæreticis hinc maxime constitisset, Eucha-
ristiam esse figuram aut virtutem corporis Domini
sui. Ex quo enim ambo hæreticis constitissent,
ut constare sibi contendebant: 1º Christum, nullum

A ex inferiori materia confiatum corpus assumpsisse;
2º Christum tamen panem et vinum, corpus et san-
guinem suum esse dixisse; iisdem illico veluti quid-
dam ex ambobus necessario consequens constitisset,
panem et vinum non alia ratione Christi corpus et
sanguinem esse posse, quam quia Christi corporis
et sanguinis aut figura sunt, aut virtutem continent.
Frustraque id negasset Irenæus; nam statim re-
püssissent adversarii, nihil repugnare, eum qui nul-
lum sibi ex rebus inferioribus creatis corpus ascivit,
in iisdem spiritualioris illius, quod gestavit, corporis
figuram et virtutem repräsentare. Unde tantum
abest ut hoc argumento ab Eucharistia petito catholi-
cam causam juvasset S. doctor, quin potius arma
hæreticis ministrasset, quibus catholicos ipsos con-
fodissent. Argumentum enim invicie retorquentes
dixissent: Si quod corpus humanum et materiales
ex rebus inferioribus creatis assumere sibi potuisse
set Dei Filius, ex iis maxime sibi consecisset, quæ
ipse corpus et sanguinem suum esse dixit: atqui
tamen, ipsis fatentibus catholicis, ea ipsa quæ con-
secrando corpus et sanguinem suum esse dixit, pa-
nis videlicet et vinum, non sunt verum ejusdem
corpus verusque sanguis, sed meram corporis et
sanguinis figuram et virtutem exhibent et conti-
nent: ergo Christus verum corpus humanum non
assumpsit, sed meram corporis humani figuram et
virtutem, qua in hominum sensus ageret, idque
efficeret, quod verum corpus humanum efficere po-
tuisset. Econtrario vero si supponamus, quod ve-
rissimum est, et Irenæo et adversariis ejus certum
et indubitatum fuisse, panem et vinum in Eucha-
ristia converti in verum Domini nostri corpus et san-
guinem; argumento ab Eucharistia petito nihil ad
opprimendos hæreticos validius erit. Qui enim,
dixerit Irenæus, panem et vinum, res materiales
creatæ, in veram proprii corporis et sanguinis
substantiam convertit, et verum corpus et sanguinem
suum esse palam asseruit; is, si verax est, et
vera loquitur, verum corpus humanum, ex inferiori
[CXLII] materia, perinde atque nostrum, compo-
situm habuerit necesse est; « sanguis enim, » ut
recte adverit lib. v, c. III, n. 2, « non est nisi a
venis et carnibus, et a reliqua, quæ est secundum
hominem, substantia. » Atqui, ut ipsimet fatentur
adversarii, Dominus noster, ipsa veritas, panem et
vinum, res materiales creatæ, in veram proprii
corporis et sanguinis substantiam convertit, ac
convertisse se dixit: ergo verum corpus humanum
ex inferiori materia compositum, nostroque con-
substantiale habuit: ergo mundi creatoris Filius est,
et Verbum ejus.

82. Erit forte e Calvinianis quispiam, qui respon-
deat, Irenæo satis fuisse probare Eucharistiam esse
corporis et sanguinis Christi figuram, ut inde con-
ficeret Dominum nostrum verum corpus et sangui-
nem assumpsisse; nam, ut ait Tertullianus, lib. iv

¹ Iren., lib. i. c. 6, n. 1.

PATROL. GA. VII.

cont. *Marcion.* c. 4, « vacua res, quod est phantasma, figuram capere non posset. » Sei vanissimam responsum jam occupavimus. Nec enim Irenæo probandum duntaxat erat, Christum verum habuisse corpus; id quippe non absolute negabant illi, quos hic resellit, haeretici; sed id præsertim demonstrandum erat, Dominum nostrum corpus sibi ex inferiori materia a mundi fabricatore condita sumpsisse, nostro consubstantiale. Atqui id certe hoc argumento non demonstrasset. Statim enim regessisset Valentinianus, ideo Christum assumpsisse panem et vinum, ut iis corporis et sanguinis, quæ mortalium sensibus objecerat, figuram constitueret; ac proinde sicuti eo corpore quod, in terris agens, hominum sensus affecerat, meram corporis humani speciem, non verum corpus humanum objecerat; sic pane et vino non verum corpus, sed corporis materialis phantasma significare voluisse: imo eo demonstrare voluisse, nullam sibi veram corporis humani materiam et substantiam, sed speciem duntaxat inesse. Quod autem addidisset Irenæus, omni figuræ veritatem aliquam respondere debere, illico dissolvisset Valentinianus, reponens, utriusque figuræ, naturali scilicet et Eucharisticæ, respondere verum illud corpus paratum inenarrabili arte, quod a dispositione sibi circumdedit Christus, sed quod ex inferiori materia concretum non sit. Sicque cito ruisset tota Irenæi argumentatio.

83. Idem argumentum ab Eucharistia petitum confirmat et instaurat Irenæus, ut alterum haereticorum, carnis resurrectionem negantium, errorem configat. Verba Latine recitabo; iis duntaxat ex Græco additis, quæ in interpretatione Latina omissa sunt⁶⁹. « Quomodo autem rursus dicunt carnem in corruptionem devenire, et non percipere vitam, quæ corpore Domini et sanguine alitur? Ergo aut sententiam mutent, aut abstineant offerendo quæ prædicta sunt. Nostra autem consonans est sententia Eucharistia, et Eucharistia rursus confirmat sententiam nostram. Offerimus enim ei quæ sunt ejus, congruenter communicationem et unitatem (Græce κοινωνίαν καὶ ἔνωσιν, communionem et unionem) prædicantes (suppl. Verbi divini cum corpore et sanguine Domini; tum adde, juxta Græcum, καὶ διολογοῦντες σαρκὸς καὶ πνεύματος ἔγερσιν, et consilentes resurrectionem carnis et spiritus). Quemadmodum enim qui est a terra panis, percipiens invocationem Dei, jam non communis panis est, sed Eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena et cœlesti: sic et corpora nostra percipientia Eucharistiam, jam non sunt corruptibilia, spem resurrectionis habentia. » Hic carnis nostræ resurrectionem ex dupli propositione infert Irenæus, nimirum: Ea caro in corruptionem devenire non potest, quæ percipit vitam; ea caro

A percipit vitam, quæ corpore et sanguine Domini alitur. Nam addita altera propositione: Atqui caro nostra corpore et sanguine Domini alitur, sicut hinc ex se conclusio: ergo caro nostra in corruptionem devenire non potest. Priores propositiones probare supervacaneum fuisset; patent quippe ex ipsis Christi verbis Joan. vi, 54, 55: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem et biberit meum sanguinem, habet vitam aeternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die.* Assumptio-
B nein vero, quamvis et ipsa satis aperte ex iis Domini verbis: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus, demonstraretur, explcat, probat et confirmat Irenæus.* Ac primo quidem observat, haereticorum sententiam cum ipsa sacrificii eucharisticæ fide, quam tamen eamdem cum catholicis profluebantur, sic repugnare, ut ab offerendo sacrificio abstinendum eis esset, aut mutanda sententia: catholicorum vero sententiam cum Eucharistia mire adeo consentire, ut hinc novum ei robur accederet. Offerimus enim, inquit, Deo quæ sunt ejus, propria ipsius bona, ab eo condita et creata, panem videlicet et vinum, quæ consecratione ac benedictione ministrorum Ecclesiæ sunt Christi Domini, Filii Dei unigeniti ac Verbi corpus et sanguis, ἐμμελῶς κοινωνίαν καὶ ἔνωσιν ἀπαγγέλλοντες, concinne prædiantes communionem et unionem; quarum rerum, nisi earum, de quibus paulo ante sermonem fecit, Verbi scilicet divini cum humano Christi corpore et sanguine, tum naturali, tum sacramentali? καὶ διολογοῦντες σαρκὸς καὶ πνεύματος ἔγερσιν, et consilentes resurrectionem carnis et spiritus. Tum demum ad causam proprius accedens, addit: « Quemadmodum enim qui est a terra panis, percipiens invocationem Dei, » etc., quibus manifeste alludit (nec diffitetur Græcius) ad solemnum illam verborum formulam, quæ in antiquis omnibus liturgiis Orientalibus occurrit, quamque Græci cum Irenæo καὶ ἔξοχη vocant ἐπικλησιν, invocationem. Ea est qua Deus oratur ut mittat Spiritum sanctum, qui suo in dona proposita illapsu, efficacissimaque operatione faciat ea corpus et sanguinem Christi; simulque fidibus ea suscipientibus ita per gratiam suam superveniat, et illabatur eorum cordibus, ut eadem mysteria prosint illis ad remissionem peccatorum, gratia augmentum, et vitam aeternam. Ad eamdem ἐπικλησιν, invocationem, ipso satente Græcio⁷⁰, pariter respiciebat Cyrilus Hierosolymitanus, ut plures alios omittam Græcos Patres, scribens Catech. 4, « ἐπικλήσεως γενομένης, invocatione facta, panem fieri corpus Christi. » Et Catech. 5: « Rogamus, inquit, Deum misericordem, ut sanctum Spiritum mittat super proposita, et faciat panem quidem corpus Christi, vinum autem sanguinem Christi. » Sic autem ad eam allusisse

⁶⁹ Iren., lib. iv. c. 18, n. 5. ⁷⁰ Not. in lib. v, cap. 2.

Cyrillum, ut proposita dona Spiritus sancti illapsu, et efficacissima operatione transmutari vellet, non moraliter tantum, sed vere, realiter et substantia-
liter in ipsum Christi corpus et sanguinem, aperte confiteatur Gracius, ut postea dicemus; confitebi-
tur et alius quisquis ex æquo et bono agere volue-
rit. Eodem proinde spectare Irenæi allusionem fateatur necesse est. Et certe ea *invocatio litur-
gica*, quam tum Irenæus, tum Cyrus, tum alii
Patiens tam saepem memorant, cujuscunque alterius
sacerorum donorum transmutationis, quam realis
[CXLIII] et substantialis in ipsum Christi corpus et
sanguinem, sensum procul excludit. Rogatur quippe
Spiritus sanctus ut descendat, non tantum in
fidelium corda, ea sanctificaturus; sed et in ipsa
sacra dona, divina sua et efficacissima operatione
in ea immediate acturus, et insigne aliquod miracu-
lum editurus. Quid vero aliud miraculi plenum in
ipsa sacra dona agere potest Spiritus sanctus, nisi
vera transmutatione efficere ea aliquid esse quod
prius non erant, corpus videlicet et sanguinem
Christi, ut in omnibus Liturgiis legitur, μεταβαλόν-
τῷ Πνεύματι τῷ ἄγιῳ, ut habent Basili et Chrysostomi
Liturgiæ? Tropos, figuræ et virtutem, ne-
scio quam, hic comminiscantur Protestantes: per-
spicuum verborum sententiam falsis interpretatio-
nibus circumvenire nunquam poterunt. Duplex
enim aperte distinguitur Spiritus sancti illapsus, duplexque utriusque finis, alter ab altero diversus:
alter in ipsam materiam, id est in sacra dona, ut
sint aliquid, quod prius non erant, nimirum cor-
pus et sanguis Christi; alter in corda fidelium, ut
omnes qui sacramentum percepturi sunt, fructum
remissionis peccatorum, gratiaque augmentum
consequantur. Cum igitur negant Protestantes aliam
transmutationem invocatione postulari, quia in mo-
ralem: hoc est, ut in ipsa sacramenti perceptione
fidelibus sacra dona cum fide percipientibus sint
corpus et sanguis Christi, negant consequenter
alium longe ante communionem postulari Spiritus
sancti illapsum in ipsa sacra dona, ut ea efficiat
corpus et sanguinem Christi, sicque duplicein eum
illapsum confundant, perspicuis verbis vim apertam
inferentes, necesse est. Et, quæso, si is sit invoca-
tionis sensus; cur Ecclesia Spiritum sanctum pre-
cata quidem, ut suo in aquam baptismalem, vel
chrisma illapsu, virtutem suam, vimque sanctificandi
iis impertiat, Christi sanguinis virtute ea
replete ac secundet, etc., nunquam tamen eum ro-
gavit, ut efficacissima sua operatione ea efficeret
ipsum Christi sanguinem, aut Spiritum sanctum?
Nodum hunc solvere, quidquid rhetoriceantur Pro-
testantes, nunquam poterunt. Ex ea ergo invoca-
tione quæ fit super terrenum panem, recte concludit
Irenæus carnem nostram corpore Domini et
sanguine ali: quia qui est a terra panis, ex quo
semel percepit invocationem Dei, desinit esse panis
communis, sed fit Eucharistia, id est ipsius Verbi
incarnati verum corpus, verusque sanguis. Hoc

A ipsum est quod paulo enucleatus explicare vult, cum statim addit, « Eucharistiam ex duabus rebus constare, terrena et cœlesti. » Perspicua quidem verba, nisi tricis suis caliginem iis offundere stu-
duissent Calviniani.

84. Hanc tamen facile discutiet qui tum ad hæ-
reticorum, qui hic refelluntur, hypothesim, tum ad
totius argumentationis Irenæi seriem attendere vo-
luerit. Paulo ante dixit S. doctor, alium esse, ex
hæreticorum sententia, a supremo Patre fabrica-
torum mundi; Dominum vero nostrum non esse
Filium, nec Verbum ejus, quia verum corpus hu-
manum ex terrena substantia a mundi opifice crea-
ta conflatum non assumpsit, nec sibi univit Verbum
divinum. Eumdem vero errorem hic summatis
B perstringens, ac simul resurrectionem carnis prob-
ans, ostendit terrenum panem ideo, post invocationem
Dei, communem panem esse desinere, quia
fit « Eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena
et cœlesti. » Quæ autem res illa terrena, ex qua
constat Eucharistia, nisi corpus et sanguis Domini,
quibus ali carnem nostram mox dixerat Irenæus?
Ea vero rem terrenam vocat, ut binc hæreticos con-
futet, negantes Christum quidquam sibi terreni
corporis ascivisse: terrenam, inquam, quia ex
terreno pane et vino, in Christi corporis et sanguinis
substantiam vere conversis et transmutatis fit
verum Domini corpus, verosque sanguis. Ex quo
sequitur, Christum sibi corpus ex terrena materia
concretum et factum, veramque carnem ac verum
sanguinem assumpsisse; quod insciabantur hære-
tici. Quæ vero res illa cœlestis, ex qua etiam con-
stare Eucharistia dicitur, nisi ea, cuius paulo ante
facta mentio est, Verbum scilicet divinum, Filius
Patris unigenitus, quem creatæ Jesu Domini nostri
naturæ vere ac substantialiter unitum fuisse nole-
bant hæretici? Recte igitur asserit Irenæus, Eucha-
ristiam ex duabus rebus constare, terrena et cœ-
lesti; his enim catholicam sententiam aduersus
hæreticorum blasphemias egregie munit; probatque
ex Eucharistia, quia corpus et sanguinem esse
Domini fatebantur illi, Christum Dominum ut verum
hominem, sic et verum Deum, Filium Dei et Ver-
bum Patris unigenitum exstitisse; Verbumque hu-
manam Christi naturam, corpus et sanguinem vere
ac substantialiter univis sibi. Perinde est ac si
dixisset: Quod corpus, qui sanguis carni nostræ vi-
tam impertiuntur, eamque a corruptione vindicant,
ut sint terrenum corpus, terrenusque sanguis, ex
terrenis rebus concreta et facta, esse tamen non
possunt merum terrenum corpus, merus terre-
nus sanguis, seu meri hominis corpus et san-
guis; nam merum corpus humanum suapte natura
mortale, et corruptioni obnoxium, vitam aliis præ-
stare non potest. Atqui Domini nostri corpus et
sanguis in Eucharistia, ex terrenis rebus, pane et
vino, per veram eorumdem conversionem facta,
carni nostræ vitam impertiuntur. Igitur non sunt
mera res terrena, merique hominis corpus et san-
guis.

gulis, sed his unita sit necesse est res coelestis, sem-
pieterna et immortalis, ipsa vita, uno verbo Filius
Dei unigenitus et Verbum Patris. Simili prorsus
argumento Nestorianos non semel impugnavere
tum *Cyrillus Alexandrinus*, tum alii Patres qui
adversus eos scripserunt, probaveruntque Christi
corpus, quo pascimur in Eucharistia, non puri ho-
minis corpus esse, sed ipsius Verbi incarnati; quod
puri hominis caro vitam impertire non possit. Hoc
vero eo felicius adversus *Gnosticos* utitur Irenæus,
quo simul et unionem hypostaticam Verbi divini cum
vera Christi humana natura, et carnis nostræ re-
surrectionem astruit. Pascimur, inquit, in Eucha-
ristia, corpore et sanguine Domini; et hinc vitam
percipit caro nostra. Neque enim is, qui nobis in
Eucharistia porrigitur, sacer cibus, spectandus est
ut panis communis; erat quidem ante invocationem
Dei; sed semel prolatis super eum consecrationis
verbis, desinit esse panis communis, et fit Eucha-
ristia. Porro Eucharistia constat ex duabus rebus,
terrena et coelesti, corpore videlicet et sanguine
Domini, et terrena materia concretis; nec iis solis,
sed et ex ipso Verbo divino huic corpori et sanguini
hypostaticæ unito. Ex quo sequitur « corpora
nostra percipientia Eucharistiam, » eaque pasta
et nutrita, non nuda meri hominis carne terrena,
sed ipsius Verbi divini incarnati, ipsius proinde
vitæ, corpore et sanguine, « jam non esse corrupti-
bilia, spem resurrectionis habentia; » nec æter-
num perire [CXLIV] posse, quæ tam coelesti cibo
recreantur. Sic fit, ait Irenæus, ut sententia nostra
mire consonet Eucharistia, et Eucharistia vicissim
confirmet sententiam nostram. Offerimus siquidem
Deo Patri, non aliena, non res ab alio creates, sed
quæ sunt ejus, quæque ipse condidit, panem vide-
licet et vinum, quæ percipientia invocationem Dei
sunt verum ac proprium ipsius Filii Dei corpus et
sanguis; congruenter communionem et unionem
Verbi divini cum carne prædicantes, et consitentes
nostræ carnis resurrectionem.

85. Hic Irenæo nihil alienum affingimus, sed Irenæum ex Irenæo, et ipsius Irenæi verbis, scopo,
consilio et argumento explicamus. Frustra vero
hic solitam Christi corporis figuram ac virtutem
opponunt Protestantes: nisi prius Irenæum penitus
insaniisse probent, nulli sobrio persuadebunt, eum
mera corporis Christi figura, vel virtute, *Gno-
sticorum* errores hic confutare aut potuisse aut
voluisse. Næ, præclarum argumentum, quod a figura
aut virtute duxisset! Ea caro, dixisset, percipit
vitam, nec proinde in corruptionem devenire po-
test, quæ Domini nostri corporis et sanguinis figura
aut virtute alitur. Ecce, nisi deliranti, in men-
tem venire unquam potuit, carnem nostram ali et
nutriri, vel, ut alibi loquitur Irenæus, membra
nostra augeri figura, similitudine, imagine aut vir-
tute? Quid, quæso, Christi corporis figura, nisi
mera *relatio*, ut loquuntur in Scholis, panis ad
Christi corpus? Quid ea virtus, nisi, ut explicat cl.

A *Gratius*, *Spiritus sancti gratia?* Ergone altur et
nutritur caro nostra, augmenturque membra nostra
relationibus, aut *Spiritus sancti gratia?* Quin simi-
liter tum Irenæus, tum alii Patres, qui carnis re-
surrectionem probantes, argumenta petierunt ab
Eucharistia; ea ducentes a manna, a petra deserti,
ab agno paschali, etc., quæ et ipsa Christi corpo-
ris figuræ erant, hinc confecerint, tam efficacia
fuisse veteri populo remedia corruptionis, quam
novo? Nullos tamen reperias qui sic argumentati
fuerint. Quin potius, et forte etiam consultius,
dixissent carnem nostram æternum perire non
posse, quæ salutari baptismatis lavacro abluta et
regenerata, ac sacro chrismate uncta et roborata
fuerit? Hæc enim (nec minus pane et vino in Eu-
charistia, si vera sit Calvinianorum sententia) *Spi-
ritus sancti gratia et virtute, ino Christi ipsius
sanguine secundata et repleta esse sapere asseruerunt.*
Nullus tamen occurrit, qui ejusmodi argumento car-
nis resurrectionem astruxerit. Quod quidem vel
solum demonstrat, Patres aliud quidpiam in Eu-
charistia mysterio aguovisse, præter nudam Christi
corporis et sanguinis figuram, aut virtutem. Sed
cæteras argumenta Irenæi propositiones expendan-
mus. Igitur, si Calvinianos audiamus, ex eo con-
tenderit Irenæus carnem nostram percipere vitam,
nec proinde in corruptionem abire posse, quod
Christi corporis et sanguinis figura aut virtute ala-
tur. Hanc vero propositionem ex eo probaverit,
quod is, qui est a terra, panis percipiens invoca-
tionem Dei, jam non communis panis sit. Quid er-
go, si quidem in Christi corpus non convertitur,
nec substantiam mutat? Eucharistia est ex duabus
rebus constans, terrena et coelesti. Si vero quæras
a Calvinianis quæ sint res illæ, terrena et coelestis;
consentiant quidem omnes, terrena rei nomine pa-
nem intelligi: de re vero coelesti dissentiant. Alii
quippe intelligunt virtutem, nescio quam, a corpo-
re Christi manantem, ab eo tamen separatam, et
pani inditam. Alii sicutiam ejusmodi virtutem me-
rito deridentes, rem per panem significatam intel-
ligunt, nimirum Christi corpus, absens utique. Sed
ultraque explicatio tot absurdis scatet, ut mirum sit
ab aliquo proponi potuisse. Non omnia sic prose-
D qui animus est: id abunde præstiere eruditissimi
auctores libri *De perpetuitate fidei Ecclesie catho-
licæ circa Eucharistiam*, tom. III, lib. 1, c. 2, et
tom. II, lib. v, c. 10, 11 et seqq. Pauca duntaxat
observare pro instituto sufficiat. Ac ut a posteriori
exordiar, pari jure dici poterit agnum paschalem
duabus rebus constare, animali quodam et transitu, seu si mavis, Christi corpore; petram deserti, la-
pide constare et Christo; marmoream Cæsaris ima-
ginem constare marmore et Cæsare, etc. Nempe in-
sulsus sit quisquis asseruerit totum illud, quod
connotativum vocant, rem videlicet in se unam,
quæ tamen ad aliam refertur, eamque significat,
duabus constare partibus, quarum una sit res si-
gnificans, altera res significata. Nulla res, quæ to-

tum *collectivum* non sit, quod certe Eucharistia non est, altera re tanquam parte constare dicitur, quæ absens, et extra ipsum sit.

86. Nec minus absurdia altera explicatio, quam asciscere sibi cl. Gratio placuit. Præterquam quod enim commentitia illa virtus, a recentioribus excoigitata ministris, toti retro antiquitatî ignota semper fuit, ac ne vel levissimum quidem habet fundamentum in Scriptura et Patribus; præterquam quod absurdum est asserere corpora nostra ali, nutritri et augeri virtute quadam a Christi corpore separata; ea stare nulla ratione potest cum Irenæi scopo et arguento, superius expositis; nec hinc inferre unquam potuit S. doctor tum unionem hypostaticam Verbi divini cum humana Christi natura, tum corporum nostrorum resurrectionem. « Nostra, inquit, sententia consonans est Eucharistiae, et Eucharistia rursus confirmat sententiam nostram. Offerimus enim Deo quæ sunt ejus, » res videlicet ab eo conditas, « congruenter communionem et unionem prædicantes; » quarum rerum, quæ? An spiritus, seu animæ humanae cum carne? Sed harum rerum unionem et communionem non negabant Gnostici. An virtutis Christi corporis cum pane? Sed quid hæc ad Irenæi scopum, ex Eucharistiæ fide confirmantis, quod antea probaverat, Christum esse ipsius mundi fabricatoris filium, id est Verbum ejus? Ergone quia virtus Christi corporis unitur cum pane, hinc confici potest Verbum cum corpore Christi natura substantialiter unitum fuisse? Imo potius contrarium intulerit Gnosticus, et dixerit: quemadmodum Christi corpus in Eucharistia cum pane unitur efficacia tenus, non re, sic Verbum divinum cum Domino nostro unitum fuisse efficientia tenus et virtute, non substantia; quæ ipsa erat impiorum hominum sententia, quam bene cum Eucharistiæ fide consentire merito contendissent. Igitur nisi hæc fuisse Irenæi et catholicorum omnium fides, Verbum divinum in Eucharistia substantialiter uniri cum lis quæ a Deo condita sunt, pane scilicet et vino, non quidem in propria substantia panis et vini remanentibus, sed vere transmutatis in Christi corpus et sanguinem, pessime catholicorum causam egisset Irenæus. Sic, addit vir sanctus, offerimus Deo quæ sunt ejus, ut etiam resurrectionem carnis et spiritus confiteamur, hæcque nostra sententia ex Eucharistia [CXLV] confirmetur. Cur ita? An quod Christus corporis sui virtutem panis, qui nobis in Eucharistia porrigitur, impertiat? Sed tantum abest ut hinc probetur carnis nostræ resurrectio, ut potius eam acrius impugnare potuerit hæreticus. Quemadmodum enim, dixerit, Christus in Eucharistia sui corporis virtutem communicans panis, hunc tamen propria sibi panis substantia non exiit; et quemadmodum, licet suum esse corpus confiteatur, in proprium tamen corpus transmutare non potest, quod nihil sibi ex vitiata et corruptioni obnoxia materia asciscere possit; sic corpora nostra,

A quamvis corporis Christi virtutem per communicatum sibi sacrum panem accipiant, ea tandem ab insita sibi corruptela eximi non possunt, nec minus proinde peritura. Sic vanis effugii suis arma ministrant Calviniani hæreticis omnium profligatissimis, et Ecclesiae Patres insanorum hominum more cum iis dimicantes campo inferunt.

87. Quam vero efficax illud argumenti genus, et merito quidem, existimaret Irenæus, demonstrat quod eo saepius adversus Gnosticos utatur, illosque ad Eucharistiam non semel provocet, eorum errores hoc telo confixurus. Eodem lib. iv, c. 33, n. 2, jam cit., Marcionitas refellens, qui duos deos fingebant, alterum bonum, Patrem Domini nostri, alterum malum, mundi opificem, probat quod nisi Dominus ipsius mundi conditoris Filius sit, « inuste hujus conditionis, quæ est secundum nos, accipiens panem, suum corpus esse confitebatur, et temperamentum calicis suum sanguinem confirmavit. » Quo quidem arguento vel nihil prorsus efficit, vel illud certissime demonstrat, Christum ita panem suum esse corpus, et vinum suum esse sanguinem confessum esse et confirmasse, ut ex altero sibi verum corpus, ex altero verum sanguinem, vera utriusque conversione et transmutatione fecerit; et inde injustum fore, quod res ab alio conditas, et sub alterius ditione positis, suas esse dicat et efficiat. Si enim eo duntaxat sensu Christus panem corpus suum esse dixerit, quod ei corporis sui virtutem impertire voluerit; non magis panem ab alio creatum sibi tribuit, snumque facit, quam princeps alterius principis typo signata monetae, in gratiam subditorum ea utentium, premium statuens, imo majus esse jubens, quam sit in ea regione in qua cusa sit, illam sibi vindicat usurpatque. Quasi vero, quod quis signum quoddam pro arbitrio instituat, quo excitatus quidpiam conferat utentibus, hinc inferri possit eum rem illam, quam in signum instituit, sibi vindicare? Sed illud præterea observatu dignissimum est, Irenæum, quoiescunque Eucharistiæ meminit, non simpliciter affirmare Christum, panem suum corpus, vinum suum sanguinem esse dixisse; sed iis vocibus studio et semper uti, « panem suum corpus esse, vinum suum sanguinem esse confessus est, confirmavit, » et, ut Græce loquitur lib. v, c. 11, τὸ ἀπὸ τῆς κτίσεως ποτήριον, αἷμα Ιδιον ὡμολόγησε, καὶ τὸν ἀπὸ τῆς κτίσεως ἄρτον, Ιδιον ὄωμα διεβεβαίωσατο, « eum calicem, qui est a creatura » (non « suum » duntaxat, ut vertit interpres, sed Ιδιον) : proprium sanguinem confessus est, et eum panem, qui est a creatura, proprium corpus confirmavit, asseveravit, certiores nos fecit. Qua quidem loquendi ratione perspicue indicat Irenæus rem creditu difficultissimam, quæque fidem non obtineret, nisi Christus, ipsa veritas, omnem dubitationis ansam clare et aperte loquendo præcideret; ipse vero sanctus doctor dubitationem illam, quæ ex ipsa rei, mentium humanarum cap-

lum tam longe superantis, difficultate nascitur, iterum atque iterum inculcando Christi verba tollere ntitur. Quasi dixisset, quod postea dixit Cyrilus Hierosolymitanus Catech. iv, Mystag.: Cum igitur Christus ipse sic affirmet, atque dicat de pane: *Hoc est corpus meum*; quis deinceps audeat dubitare? Ac eodem quoque confirmante, βεβαίωσαμένον, *Hic est sanguis meus*; quis, inquam, dubitet, et dicat non esse illius sanguinem? » Et Chrysostomus, hom. 83 in *Matth.*: « Credamus itaque ubique Deo, nec repugnemus ei, etiam si sensui et cogitationi nostræ absurdum esse videatur quod dicit... Nam verbis ejus defraudari non possumus, sensus vero noster deceptu facillimus est: illa falsa esse non possunt, hic saepius atque saepius fallitur. Quoniam ergo ille dixit: *Hoc est corpus meum*, nulla teneamur ambiguitate, sed credamus, et oculis intellectus id perspiciamus. » Porro nisi Christi verba ad litteram intelligenda esse censisset Irenæus, et ita intellexissent fideles omnes, ridicule omnino dubiis omnibus opposuisse ea verba ex quibus orta fuissent: insulsius adhuc dixisset, Christum asseverasse, confessum esse, confirmasse, certiores nos fecisse, panem esse proprium corpus, et vinum proprium sanguinem. Explicanda fuissent Christi verba, si figurate et metaphorice accipi debuissent, non iterum atque iterum inculcanda. Quis enim ferat eum qui dicat, Spiritum sanctum confessum esse, et confirmasse, petram deserti esse Christum, nec proinde dubitandum esse quin petra sit ipse Christus, vere ac proprie Christus? Quis unquam asseruit bibere nos in baptismate ipsummet ac proprium Christi sanguinem; baptismum esse proprium Christi corpus, ipsummet ejus sanguinem; baptismum cum recipimus, ali nos proprio Christi corpore, et ipso ejus sanguine portari, quod illius virtus applicetur catechumenis, cum baptizantur?

88. Cavillatur quidem hic pro more Grubius, eaque urget Patrum loca, quæ alii dudum objecerant Calviniani, quibus nimurum asserunt sancti doctores, Ecclesiam esse proprium Christi corpus nosque membra proprii corporis. Plura alia similia accumulare facile potuisset; sed omnia a proposito esse aliena cum invite probaverint eruditissimi auctores *Perpetuitatis fidei*, t. II, lib. iv, c. 8, ad hos et Grubium et lectores remitto. Grubio, si æquum bonumque dicere velit, querenda sunt exempla, non propositionum metaphorarum, qualis est ista: « Ecclesia est verum ac proprium Christi corpus, » in quibus tropus afficit propositionis attributum; sed propositionum figuratarum, qualem esse eam propositionem: *Hoc est corpus meum*, volunt ministri; in quibus tropus afficit verbum, *Est*. Probet igitur exemplis, si possit, recte dici posse, imaginem Cæsaris esse vere Cæsarem, ipsum Cæsarem, proprium Cæsaris cor-

A pus, etc.; petram deserti, esse ipsum Christum, proprium Christi corpus, etc. Quid quandiu non præstiterit, quæstionis statum ne leviter quidem attingerit.

89. Sed ut ad Irenæi argumentationem nostra redeat oratio, vir sanctus lib. v, c. 2¹, Gnostico-rum erroribus Eucharistiam iterum opponens, duo hæc sibi simul demonstranda suscipit: 1. Deum incarnatum in propria venisse, vereque hominem factum esse; alias « non justum » tote « adventum ejus, qui secundum eos, venit in aliena, neque vere redemisse nos sanguine suo, si non vere homo factus est². » 2. Carnem « capacem esse incorruptibilitatis, » nec proinde æternum peritram esse. Utrumque vero hoc argumento [CXLVI] conficit: « Si, » inquit, « non salvetur caro, » nec Dominus sanguine suo redemit nos, « quia verum sanguinem non habuerit, non vere homo factus; sequitur « neque calicem Eucharistiae communicationem sanguinis ejus esse, neque panem, quem frangimus, communicationem corporis ejus esse. » At, mox subsumit, calix Eucharistiae communica-tio sanguinis Christi est, et panis, quem frangimus, communicatio corporis ejus est. Unde merito concludit, carnem servari, et Dominum sanguine suo redemisse nos. Hoc Irenæi argumentum dupli propositione ntitur: 1^a, eaque bipartita, quod si nec servetur caro, nec Dominus sanguine suo redemit nos, sequitur neque calicem Eucharistiae communicationem sanguinis ejus esse, neque panem, quem frangimus, communicationem corporis ejus esse. Altera, calicem Eucharistiae communica-tionem sanguinis Domini esse, et panem, quem frangimus, communicatio corporis ejus esse. Prioris propositionis secundam partem sic demonstrat S. doctor, alteram mox probaturus: Qui san-guine suo non redemit nos, quod verum sanguinem non habuerit, non vere factus homo; is certe verum sanguinem, verumque corpus sistere præsen-tia in Eucharistia non potuit. Verus enim « san-guis non est, nisi a venis et carnibus, et a reliqua, quæ est secundum hominem, substantia. » Qui igitur sanguinem nobis in calice Eucharistiae communical, is sanguinem præbere debet, qui sit « a venis et carnibus, et a reliqua, quæ est secundum hominem, substantia; » is enim solus verus sanguis est: ergo si verum sanguinem nobis præstet in Eucharistia Christus, habuit venas et car-nes, et reliquam, quæ est secundum hominem, substantiam. Vera igitur humana substantia « vere factum est Verbum Dei; » ac proinde « sanguine suo redemit nos, quemadmodum et Apostolus ejus ait: *In quo habemus redemptionem, per sanguinem ejus, remissionem peccatorum*³. » Hactenus argumentum, quod certissime Irenæi est, male habet Calvinianos⁴ omnes. Hoc enim fundamento positum nititur, quod Christus in Eucharistia verum sau-

¹ N. 4. ² N. 2. ³ Col. 1, 14.

guinem nobis præbeat, qui proinde sit a venis et a carnibus, et a reliqua humana substantia: unde inseritur, venas et carnes, et reliquam humanam substantiam habuisse. vereque hominem factum fuisse Verbum Dei, ac sanguine suo redemisse nos. Si enim meram sanguinis figuram, efficacem licet, præstisset nobis in calice eucharistico Christus, idque sensisset Irenæus, aranearium telis citius dissolvendum proposuisset adversariis argumentum. Nam statim exceperat Marcionita quivis, Cbristum ideo voluisse vinum sanguinis sui figuram esse, quod cum verum sanguinem non haberet, quem porrigeret, imaginarium duntaxat, et ejus similem quem hominum oculis objiciebat, præstiterit. Sicque vel levissimo fiat concussum illico ruisset totum ædificium.

90. Alteram partem prioris propositionis, nimirum quod si non servetur caro, neque calix Eucharistæ communicatio Christi sanguinis est, neque panis, quem frangimus, communicatio corporis ejus est; his rationibus persuadet Irenæus: Si Eucharistia sit verum ac proprium Christi corpus, verus et proprius ejus sanguis, impossibile est carnem quæ iis nutritur et augetur, hacque ratione arctius cum Christo cohæret, et membrum ejus est, » sic dissolvi ut nunquam reviviscat. Qui enim fieri posset ut caro, ipsius vitæ corpore et sanguine pasta, et nutrita, et capax non sit donationis Dei, quæ est vita æterna? » Quod vero « carnis nostræ substantia » ipso ac proprio Christi sanguine nutritur et augeatur, quæ secunda totius argumenti propositio est, sic planum facit S. doctor: Capitis est ea membris suis alimenta præbere, quæ tum ad eorum naturam, tum ad finem, ad quem destinantur, accommodata sint. Quoniam igitur membra Christi sumus, et quemadmodum beatus Apostolus ait, in ea, quæ est ad Ephesios, Epistola: *Quoniam membra sumus corporis ejus, de carne ejus, et de ossibus ejus*⁷⁴; et ita a natura comparati sumus, ut rebus creatis vescamur, necesse fuit ut « creaturam ipse nobis præstaret, solem suum oriri faciens, et pluens, quemadmodum vult⁷⁵. » Quia vero res creata corporea ex se corruptioni obnoxia est, nec proinde Christi membra ad æternam vitam destinata a corruptela eximere potuisset; decebat eam rem creatam ab insito sibi corruptionis statu, in alium transferri, quo ipsa vita et vivificans facia, vitam vescientibus impertiretur. Itaque Christus, pro divina bonitate, et eum calicem, qui est a creatura, proprium sanguinem confessus est, » (sic enim Græca sonant), et ex quo angel nostrum sanguinem; et eum panem, qui est a creatura, proprium corpus confirmavit, ex quo nostra auget corpora. » Tum demum concludit S. doctor: « Quando ergo et mixtus calix et factus panis percipit verbum Dei, » id est per verbum Dei consecratur, et sit Eucharistia sanguis et corpus

A Christi » (sic fert textus Græcus), « ex quibus agetur et consistit carnis nostræ substantia; quomodo carneum negant capacem esse donationis Dei, quæ est vita æterna, quæ sanguine et corpore Christi nutritur, et membrum ejus est? »

91. Ad totius argumenti confirmationem aliud addit Irenæus, et quidem maxime ponderosum. « Quemadmodum, » ait, « lignum vitis depositum in terram, suo fructificat tempore; et granum tritici decidens in terram, et dissolutum, multiplex surgit per Spiritum Dei, qui continet omnia, quæ deinde per sapientiam Dei (sic in Græco) in usum hominis veniunt, et percipientia verbum Dei Eucharistia flunt, quod est corpus et sanguis Christi; sic et nostra corpora ex ea nutrita, et deposita

B in terram, et resoluta in ea, resurgent in suo tempore, Verbo Dei resurrectionem eis donante, in gloriam Dei Patris, » etc. Hic comparatio instituitur inter eas quæ tritico (idem dic proportione servata, de vite), ut Eucharistia fiat, et eas, quæ carni, ut resurgat, mutationes accidentur. Mandatur tritici granum terræ, ibi dissolvitur, deinde per Spiritum Dei, quo secundatur natura, multiplex surgit; postea, ut in usum hominis veniat, mutatur in panem; tum denique panis per verbum Dei mutatur in corpus Christi. Sic etiam caro in terram defossa, in terram resolvitur, ac postea vivificante Verbo Dei, terrena forma deposita, pristinam accipit. Quemadmodum igitur ea mutatio, quæ resur-

C genti carni accidit, substantialis est; sic et ea, quæ pani, ut sit corpus Christi, contingit, substantialis est, veraque transsubstantiatio, non minus quam ea, quæ sit in tritico, ut in panem convertatur. Hæc enim secum confert Irenæus, imo sic confert, ut ex substantiali conversione, quæ sit tum in tritico, ut panis evadat, tum in pane, ut in corpus Christi transeat, alteram substancialem transmutationem, qua terra, in quæ resoluta fuit caro, in carnem iterum transitura est, aliquando futuram esse probet. Si, inquit, dissolutum jam triticum, secundante Dei Spiritu, qui continet omnia, multiplex surgere possit; si divina dirigente sapientia homines triticum, ut in eorum usum veniret, in panem convertere potuerunt; si denique panis, id

D [CXLVII] efficiente verbo Dei, deposita panis natura, potuerit in Christi corpus transmutari: an fidem superabit, corpora nostra, Christi corpore nutrita, tum in terram resoluta, Verbo Dei resurrectionem eis donante, eam, quam corrupta inveniunt, terræ naturam exuere, ut in pristinam carnis naturam transmutentur, iterumque redcant? Qui enim potest corruptum jam triticum excitare et multiplicare, triticum in panem convertere, et, quod majus est, panem in Christi corpus transmutare; is certe potest corruptum jam corpus sic excitare, ut terram, in cuius naturam transierat, iterum in carnis naturam convertat; alterum siqui-

⁷⁴ Ephes. v. 30. ⁷⁵ Matth. v. 45.

dem altero Dei omnipotentiae difficilis non est. Ex quibus perspicuum est, Irenæum ex certissimis transmutationibus et transsubstantiationibus, quas tum ratio, tum fides, omnes tunc temporis Christianos docebant, gradatim procedere, ut alteram inferat, quæ a Gnosticis in controversiam vocabatur. Naturalis quippe conversio tritici dissoluti in triticum multiplex, et ejusdem præsertim in panem, ad alteram, quam sola fides docet, panis videlicet in Christi corpus, ascensum parat: utraque vero sit gradus ad terræ, in quam corpora nostra resoluta sunt, conversionem in pristinam carnis naturam: ut nimurum bisce gradibus viam hæreticis sternat Irenæus ad resurrectionis fidem, falerique cogat non magis Deo impossibile esse corpus in terram jam conversum, in carnem iterum convertere, quam panem in Christi corpus transmutare; et quidem illud eo magis possibile esse, quo caro Christi corpore nutrita immortalitatis semen in seipsa gerat: « ut sciamus, » concludit vir sanctus, « et quid Deus potest, et quid homo beneficii accipit. » Ubi certe, si Irenæus nullum in pane eucharistico conversionis substantialis genus aguovisset, sed Christi corporis figuram effici, aut ejusdem corporis virtute imbui, manente semper eadem panis substantia, voluisse, absurdius nihil ejus argumento singi posset. Hoc enim esset: Qui potuit panem Christi corporis figuram efficere, aut panem Christi corporis virtutem impertiri, manente semper eadem panis substantia, is potest corpora jam in terram conversa iterum in carnem convertere. Prius potuit Deus; potest igitur et posterius. Absurdissimum, si quod sit, argumentandi genus. Imo vero, statim excepisset hæreticus, qui panem sui corporis figuram efficiens, huicve corporis sui virtutem impertiens, suumque corpus esse palam asserens, eum tamen non potuit in proprium et substantiale corpus convertire; nec certe poterit corpora nostra jam in terram conversa iterum in carnem convertere, quamlibet iis viventibus corporis sui virtutem per consecratum panem impertierit; nec enim Christi corporis virtus efficacior esse potest ad transmutanda corrupta jam corpora, quam ad convertendum panem fuerit. At, sententibus catholicis, tantum non potuit Verbum Dei, ut prius efficeret, quamvis id efficere prima fronte Christus significare videatur: nec igitur posterius efficere potest. Sic facili negotio totum Irenæi monimentum infringeret hæreticus.

92. Longissimis non pepercit adnotationibus cl. Grabiis, ut omnia hæc Irenæi tum loca, tum argumenta detorqueret infirmaretque. Sed verba perdit. Eo quippe redeunt omnia, panem et vinum haud alia ratione, ex Irenæi sententia, fieri Christi corpus et sanguinem, quam quia Christi corporis et sanguinis virtute inbuuntur. Quod quidem effugiu cum hactenus præcluserimus, demonstraverimusque absurdius nihil singi potuisse, et quod cum Irenæi scopo, consilio, verbis et argumento

A magis pugnaret; nihil necesse est Grabiis in communia controversiarum loca excurrentem, eaque veterum Patrum loca, dissimilatis catholicorum responsionibus, æque fidenter objicentem, ac si tum primum objicerentur, cæterasque ministrorum argutias, a catholicis millies, et non ita pridem a doctissimis auctoribus *Perpetuitatis fidei* penitus dissolutas, replicantem, cum lectorum tædio insequi. Satius Grabio fuisset in id unum probandum incumbere, Albertinum aliquem exstitisse Irenæo velustiorem, e cuius cerebro nata jam prodiisset commentitia illa Christi corporis virtus, in cuius arce, licet lacera, omnia tum cause, tum salutis sue præsidia constituere se posse misere deceptus putat. Quod quandiu non præstiterit, imperitus, quidem fucum, intricatis ac longis verborum ambagi- bus, facere poterit: ei vero, cuius mentem non prorsus infuscaverint præjudicia, portento simile videbitur, Irenæum, qui tam saepè, et tam clare ac perspicue dixit, panem et vinum per invocationem ac verbum Dei fieri et esse proprium corpus et sanguinem Christi, ipsum Salvatorem asseverasse, confessum esse, confirmasse, rem ita esse; hisque argumentis utitur, quæ ex sese eo inclinare fatebitur cordatus quisque, ut suadeant Christi verba ad litteram intelligenda esse; nullibi tamen vel levi- sissimam figuræ, aut virtutis Christi corporis men- tionem injecisse, qua duriora ex sese verba emolliret, omnemque errandi ansam rudioribus adiun- ret. An adeo imperitus, aut improvidus erat Irenæus, ut cum plures aliae sese ultiro offerrent voces, quibus catholicam fidem clarius, simplicius, melius et facilius exponeret; iis tamen uteretur, quæ omnium ineptiores, obscuriores et intricatores es- sent, rudioribusque errorem ex sese objicerent? An quemlibet e ministris eodem prorsus modo disputantem atque loquentem ferrent Calviniani? Periculum faciat quisquis e pulpite turpiter deje- ctum se velit, et ab irata multitudine cito discer- ptum.

93. Unum tamen aut alterum est, quod a Grabio confidentius longe quam par sit propositum, pau- cis a nobis expendendum est, ut vel hinc pateat quam irritis ictibus catholicam fidem petant ejus adversarii. Contendit igitur vir cl., posita semel transsubstantiatione, omnia Irenæi argumenta in nihilum abire; imo in argumentantis caput recidere. Marcionitæ et Valentiniiani, inquit, quos ex Eucharistiae mysterio refellit Irenæus, respondere potuissent: illi quidem, ideo sacramentalia panis et vini symbola transsubstantiari, quod Deus Novi Testamenti ista, tanquam ab alterius legis Deo creata, acceptare nolit; illi vero, panem et viuum esse quidem ignorantia, et passionis, et defectionis fructus, nec tamen se in iis offerendis in Patrem summi peccare, eique contumeliam facere, ut Irenæus objectat; quod eorum substantia, illico, me- diante consecratione, intereat, ut alia melior sub- stituatur, quo sacrificium purum ac Deo acceptum

flat. Sed præterquam quod exceptions istæ præcipuum Irenæi argumentum, ex eo ductum quod hæreticis negantibus Dominum nostrum esse mundi Conditoris Filium constare non possit Eucharistiam esse corpus et sanguinem Domini nostri, ne quidem leviter attingunt, has iisdem hæreticis affingere non potest [CXLVIII] Græbius, nisi prorsus insaniisse supponat. Quam belle philosopharetur Marcionita respondens, et ideo sacramentalia panis et vini symbola transsubstantiari, quod Deus Novi Testamenti ista acceptare nolit! » Ubi enim vera transsubstantiatio est, ibi fit transitus ab una substantia in aliam, ejusdem prorsus generis et materiæ, atque ea est, quæ desit. Sic lignum transmutatur in ignem, cibi in carnem et sanguinem, terræ succi in plantas, arbores, fructus, etc., omnia ejusdem omnino generis et materiæ, atque ea corpora, ex quibus facta sunt. Itaque si dicat Marcionita, panem et vinum in Christi corpus transmutari; fateatur necesse est, corpus Christi ex pane et vino per veram utriusque conversionem factum, ejusdem generis esse et materiæ, atque ipsum panem et vinum; ac proinde ex ea materia concretum esse, quam condidit mundi opifex. Et hinc Deus Novi Testamenti alieni cupidus prodetur, qui sibi panem et vinum ab alio creata offerri velit, ut ex iis in Christi corpus transmutatis fiat novæ legis sacrificium. Aliam ergo responsionem Marcionitæ suggerat Græbius, qua inclinatæ suæ et illius cause totius consulat. Nec melius Valentinianum ab Irenæi telis tuetur. Ille, ait, regerere potuit, panis et vini substantiam illico, mediante consecratione, interire, ut alia melior substituatur. Ita quidem, si deliramenta loqui voluerit; sin minus, hæc nunquam regresserit. Ecquod novum et hactenus inauditum philosophandi genus hoc invehit vir doctissimus? Una substantia interit, alia melior, alterius proinde generis, nec ignorantia aut labis fructus substituitur; et hoc transsubstantiationem vocat? Ea fuit hactenus omnium seu philosophorum, seu theologorum animis insita transsubstantiationis notio, esse conversionem seu transitum unius substantiæ in aliam; desinente quidem priori, que transmutatur, substantia, quatenus talis substantia est, lignum v. g., panis, etc., sed non in nihilum abeunte; nova vero, quæ huic succedit, non de novo creata, sed ex mutatione prioris exsurgente. Si quid ergo sanæ philosophiæ, imo et rationis reliqui fuerit Valentinianis, hanc sibi transsubstantiationis ideam cogitatione informare debuerunt, ac proinde fateri sic panem et vinum in corpus et sanguinem Christi transmutari, ut hæc ex illis siant. Quo semel admisso, uti non admittere non poterant de transsubstantiatione cum catholicis consentientes, jam Irenæi argumentorum vim declinare nullatenus possunt. Sequitur enim, Christi corpus ex materia, ignorantia et defectiois fructu, concretum Deo offerri in Eucharistia; impuram proinde oblationem, quæ ei contumeliam faciat, non honorem afferat.

A 94. Ea vero quæ pro resurrectione carnis argumenta Irenæo gratis affingere Græbius placet, non morabor. Quam vana sint, S. doctore indigne, ejusque scopo, consilio et verbis repugnantia, satis patet ex antedictis, et me etiam tacente facile comprehendet quisquis rem sequis ponderibus examinare voluerit. Sed mirari satis non possum quod tam fidenter proponit vir cl. ut probet, Irenæum a transsubstantiationis doctrina penitus alienum existuisse. Nam, inquit, et iterum iterumque repetit, carnem nostram corpore et sanguine Domini ali, sive nutriti, imo ex iis augeri ac consistere carnis nostræ substantiam. Atqui hoc nudis accidentibus panis tribuere, absurdum est; cœlesti autem et glorioso Christi corpori, impium. » Bona verba, quæso. Ac primo quidem quod hic et alibi supponit Græbius, accidentia, quæ vocant absoluta, id est a subjecto re separata, a catholicis omnibus ut quid fide certum et indubitatum admitti; gratis omnino supponit, et paulo fidenter quam virum candidum decebat. Quæstio est in Scholis duntaxat ultra citroque agitata, nusquam vero ab Ecclesia definita. Id tantum catholicæ fides docet, consecratione perfecta remanere pœnæ et vini species: quid sint vero ex species, litigant inter se tum philosophi, tum theologi: judicium vero suum nundum interposuit Ecclesia. Sed si quæ sit absurditas, aut impietas asserere carnem nostram corpore et sanguine Domini ali, sive nutriti, etc., quanta quanta est in Irenæum igitur conferenda. Nec enim simpliciter asseruit carnem nostram ali et augeri corpore et sanguine Domini, sed proprio corpore et sanguine Domini: quæ non nisi ridicule et inepite ad Christi corporis et sanguinis figuram aut virtutem separataam detorqueri posse ostenditius. Sed viderit ipse, qui hæc objectat, ne majoris se absurditatis reum prodat, figuram aut virtutem Christi corporis hic obtrudens. An enim rationi valde consentaneum putat, carnis nostræ substantiam ali, nutriti, et augeri figura, et virtute spiritali? Quis hæc ferat? Nondum, puto, plane et aperte fateri statuerat Græbius, Cyrillum Hierosolymitanum, Gregorium Nyssenum, Joannem Damascenum, et aliosque fortasse plures, et ut mox referemus, persuasos fuisse, ipsam panis substantiam in veram ac propriam Christi carnem transformari. Nec enim hi Irenæo minus asseruere, nos sumpto Christi corpore et sanguine fieri unum cum Christo corpus et sanguinem, ac, ut ita dicam, Christo concordeos et consanguineos, Χριστοῦ συσώμους καὶ συνάμους, ut loquitur Cyrilus Hieros. Catech. IV. Myst.; Christi corpus et sanguinem per esum et potionem admitti intra viscera hominis, et per illa distribui in universum corpus, commisceri et temperari corporibus credentium, etc., ut unione cum eo quod est immortale, fiat homo particeps incorruptionis, quemadmodum ait Gregorius Nyss. orat. Catech. c. 37; corpus ac sanguinem Christi, ad animæ et corporis nostri incolumitatem, ad no-

stram substantiam et conservationem tendere, ac per ea nos corpori Domini, ipsiusque spiritui uni-ri, et Christi corpus ac Christo concorporeos effici, ut asserit Joannes Damascenus lib. iv, *De fide orthod. c. 14*. Quæ quid ab Irenæi verbis differant, ne quidem Grabius ipse dixerit. Et tamen sanctissimis Patribus, acerrimis, ipso fatente viro cl., transsubstantiationis propugnatoribus, hæc neque absurdæ, neque impia videbantur.

95. Si quæ sit catholica de transsubstantiatione fides satis exploratum Grabio suisset, a puerilibus ejusmodi objectionibus temperasset. Corpus Christi ore manducari, hoc carnem nostram ali, nutritri, augeri, etc., tam vere, quam pie affirmare potuerunt sancti Patres, potuerunt et negare, pro diversis quas prædictis vocibus subjiciebant, notiōibus. Cum Christi corpus vere quidem et substantialiter præsens in Eucharistia nobis exhibetur, non tamen sub ea sensibili carnis humanæ forma, quam gestavit in terris degens, sed alienis speciebus coniectuū; hoc a nobis manducari, hoc caro nostra ali et nutritri recte dicitur, quatenus sub speciebus istis latens ore corporis excipitur, in [CXLIX] stomachum trajicitur, atque in ipsa symbola et species, quibus Christi corpus tegitur, corporeæ actiones, quæ manducationis intellectu continentur, hancque consequuntur, vim suam exerunt. Ex quo enim id tanquam fide certum, uti revera est, supponitur, panem sic in Christi corpus converti, ut tamen maneant semper eædem panis species, eodemque prorsus modo sensus afficiantur ac si panis re ipsa ad esset; necesse est, quemadmodum oculis exhibetur idem color, qui prius erat panis, sic et os, dentes, linguam, palatum et stomachum eadem ratione affici, ac affecisset panis, si mansisset; ac proinde eas omnes actiones, quæ manducationem comitantur aut consequuntur, in species ipsas exerceri, perinde ac in panem ipsum exerceantur si superesset. Hoc siquidem stupendi illius divinæ potentie simul atque bonitatis miraculi pars magna est. Quia vero Christi corpus speciebus illis conjunctum est; quod non sit nisi in species et sacra symbola, in ipsum tamen Christi corpus sub iis latens fieri dicitur: quamvis in hoc alia ratione non exerceatur, quam quia in symbola exercetur, quibus tegitur. Sic qui hominis vestimenta tetigit, hominem tetigisse dicitur, quamvis ipsam hominis carnem vestibus contectam immediate non tetigerit. Eo sensu Joannes Chrysost., quem cum bona Grabii venia nostris etiam adjungemus, scribit homil. 83 in Matth. Christum ipsum in Eucharistia tangi, videri, et manducari. « Quot modo dicunt, inquit, vellem formam et speciem ejus, vellem vestimenta ipsa, vellem calceamenta videre? Ipsum vides, ipsum tangis, ipsum comedis. Vestimenta ejus desideras videre? ipse vero se ipsum tibi tradit, ut non

A videas solum, verum etiam ut tangas, et in te habeas. » Et postea: « Multæ matres post partum aliis nutritiibus infantes dederunt; quod ipse facere noluit, sed proprio corpore nos alit, et sibi coniungit, atque conglutinat. » Alii vero Patres, attendentes ad eum carnalem manducandū modum, quem sibi Capharnaite fingebant, quo caro dentibus secatur, gustatur, et in stomachum trajecta digeritur, interdum negarunt Christi corpus a nobis ore manducari; et merito quidem, ut abjectas vilesque Capharnaitarum ideas e fidelium animis evelerent. Imo iidem Patres modo asserunt, modo negant, Christi corpus comedì; nec tamen vel secum, vel cum aliis pugnant, nisi apud Protstantes, qui monstra sibi confingere gestiunt, B quibus terreat imperitos.

96. Duo sunt tamen quæ cl. Grabio gratulari debeamus. Alterum est, quod ingenue confessus sit in notis ad lib. iv Irenæi cap. 17 et 18, al. 32 et 34, certum esse, Irenæum, ac omnes, quorum scripta habemus, Patres, apostolis sive coœvos, sive proxime succedentes, sacram Eucharistiam pro vero ac proprie dicto novæ legis sacrificio habuisse; nec eorum verba, Irenæi præsertim, ad sacrificia spiritualia cordis contriti, orationis, laudis, gratiarum actionis, et beneficentia, quæ omni ætati et legi communia fuerunt, detorqueri posse; sed de nova Novi Testamenti, eaque externa oblatione, quam legalibus externis opponit Irenæus, intelligenda esse, quod verissimum. Et hinc Lutheri et Calvini errorem insectatur, qui adversus publicam, ut recte probat, universalis Ecclesiæ doctrinam atque praxim, quam illa ab apostolis, apostoli ab ipso Christo edicti accepérunt, insurgentes, perspicuasque ac nullis sophistarum artibus eludendas Patrum, et Irenæi in primis sententias, aut insolentius contemnentes, aut misere obscurantes, verum ac unicum novæ legis sacrificium concutere nituntur. Integras cl. viri notas ad calcem operis reperies. Sed utinam et hoc veritati testimonium ingenue dare voluisset, eosdem Patres, qui tam diserte affirmant Eucharistiam esse verum ac proprie dictum novæ legis sacrificium, non minus expresse asserere eamdem victimam, quæ in ara crucis mactata est⁷⁶, « pro nobis iterum in hoc mysterio sacræ oblationis immolari. Ejus quippe ibi corpus sumitur, ejus caro in populi salutem paritur, ejus sanguis, non jam in manus infideliū, sed in ora fideliū funditur. Hoc esse illud corpus clavis confixum, et flagris cæsum, hoc corpus in crucem actum, hoc esse illud corpus, quod fuit cruentatum, quod lancea percussum, et salutares emisit fontes universo orbi terrarum, unum quidem sanguinis, alterum vero aquæ: id quod est in calice, esse id quod fluxit et latere. » Et sexcenta alia ejusmodi, quibus sibi facile persuadeat quotusquisque veritati sin-

⁷⁶ Greg. Mag., I. iv Dial., cap. 58. Chrysost., Hom. 24 in I Cor.

cere studeat, quam certum est antiquis omnibus Patribus Eucharistiam esse verum sacrificium, tam iisdem liquidum et exploratum esse, idem illud corpus quod cruci affixum est, vere ac substantialiter sub speciebus panis et vini præsens, in eo sacrificio offerri ac increta ratione immolari.

97. Alterum quod Gratio gratulari debeamus, est quod Albertino Claudio aliisque Calvinianis candidior, plane et aperte fateatur, catholicam de præsentia reali et transsubstantiatione doctrinam longe antiquiorem esse, ac majoris et vetustioris auctoritatis patrocinis gloriari, quam fingerent illi. Cl. viri verba observatione singulari dignissima cum sint, integra referam, prout edita leguntur in Adnotationibus in Irenæi lib. v, cap. 2, edit. Oxon., pag. 599: « Quænam igitur Irenæi, nec non hæreticorum ejus ævi sententia fuerit, ex iis, quæ hic et præcedentibus adnotationibus edisserui, salis clare patet, ac certissime constat, illum haud minus, quam dictum est, de tremendo Eucharistia mysterio credidisse, » scilicet panem consecratum, virtute carnis Christi prædictum esse, sive reapse carnem Christi esse. « Ulterius vero progressum Irenæum, ac eidem, quam *Cyrillus Hierosolymitanus, Gregorius Nyssenus, Joannes Damascenus, aliquique fortasse plures tenuere*, sententia addictum fuisse, non puto. *Hi quippe persuasi erant, Spiritum sanctum cœlitus descendente, panis non modo virtutem corporis Christi communicare*, sive eumdem ratione qualitatum mutare; sed ei divina potentia ipsam ejus substantiam in carnem transmutare, quæ Christi caro sit, et cum illa, quæ ex B. Virginis utero prodiit, ac cruci suffixa, indeque in cœlum sublata sit, eadem fiat per ἐπαύξησιν, quodque eumdem spiritum vitæ in se habeat; sicuti panis, quem Servator in terris comedit, vi naturalis caloris in carnem ejus vertebatur, et noster panis quotidianus in substantiam corporis nostri transit: quod corpus a nobis hodie gestatum idem dicitur cum illo, in quo ante plures annos versati sumus, quoniam eadem anima vegetatur, licet particulae ejus prorsus sint diversæ, et nulla forte ex prioribus superstes existat. Lege post Cyrilli Catechesim iv Mystagogicam, *Gregorii Nysseni Orationem Catecheticae magnam, cap. 57, et Damasceni lib. iv de Orthodoxa fide cap. 14*, ejusque epistolam ad Zachariam Doarorum episcopum. Joannis Damasceni verba, eaque Latine versa solum, brevitas causa, dabo: [CL] « Quemadmodum naturaliter panis per cibum, et vinum et aqua per potum in comedentis ac bibentis corpus et sanguinem inmutantur, nec corpus alterum sunt, atque a priore ipsius corpore diversum: sic propositionis panis, ac vinum et aqua per sancti Spiritus invocationem et adventum, mirabili modo in Christi corpus et sanguinem vertuntur, nec sunt duo, sed unum et idem. » Rursus in epist. ad. Zachariam episco-

A pum: « Hoc dilectioni tue significamus, duo Christi corpora nos dicere non posse; sed unum est ipsius corpus. Et sicut infans ex muliere natus, perfectus est; edens autem et bibens augeat naturali facultate, et licet augescat, non tamen duo efficiuntur corpora, sed unum est: » multo magis superventu Spiritus sancti panis et vinum in superaugmentationem, εἰς ἐπαύξησιν, corporis Christi unum sit corpus, et non duo. » Atque ita et in capitulo dictæ epistolæ suffixo hac de re loquitur. Istam igitur sententiam Irenæi fuisse haud existimo, quod quædam transsubstantiationi panis in totum personale et glorificatum Christi corpus, cœlitus in altare descendens, qualem Romana Ecclesia credit, supra p. 327, seq. opposita, et alteram substantialem mutationem, licet a priori multum diversam, excludere videantur, quodque in nullius Irenæo coævi, aut Nicæo concilio antiquioris Patris monumentis aperte tradita legatur: sicuti nec postea universaliter in Ecclesia fuit recepta; sed ab aliis Patribus, præsertim Africanis, contrarium assertum patet, prout theologi Protestantum abunde probarunt. » Hac tenus Gratio, ex cuius verbis certissime constat, præsentia realis et transsubstantiationis doctrinam posterioris ævi fæsum non esse, sed jam saltem concilii Nicæni temporibus natam et agnitam, non ab uno deinceps aut altero, sed a Cyrillo Hierosolymitano, Gregorio Nysseno, Joanne Damasceno (aliisque fortasse pluribus) Patribus propugnatam fuisse. An tam aperta cl. Gratio testificatio cæteris Protestantibus probetur, haud scio. Id unum scio, hac semel admissa suppositione, ab imis fundamentis succussam funditus ruere eam hypothesisim, quam tot machinationibus, artibus et laboribus exstructam erigere conati fuerant Albertinus, Claudio, aliquique recentiores ministri: dogma de corporali Christi præsentia in Eucharistia sacramento, et transsubstantiatione, apud Latinos primum et a Paschasio Radberto excogitatum nono sæculo, sub ejusdem sæculi finem animos fidelium pervadere coepisse, ac tandem decimo sæculo ubique in Ecclesia Latina obtinuisse; Græca interim in veteri et avita Calvinistica fide perseverante. Si enim Gratiū audiamus, vel ipsis concilii Nicæni temporibus, vel paulo post, lucem aspexit doctrina præsentia realis et transsubstantiationis, priusque Græcis nota, quam Latinis, ab illis ad hos manasse videtur. Jam igitur cismarini Calvinistæ novam esse eam, quam tuemur, sententiam objectent, totam Ecclesiam per priora octo sæcula in Calviniana fide concordem jactent, societas omnes Orientales nulla etiamnum hac in parte novitatis labe contaminatas audacter affirmant; vanissimum commentum pro nobis et nobiscum Cyrilli Hierosolymitani, Gregorii Nysseni, Damasceni, (qualium, quantorumque virorum!) aliorumque fortasse plurium certa et inconcussa au-

ctoritate dissipabit recentior Calviniiani dogma-
tis assecla Grabiis.

98. Sed vereor ne vir cl. pedem paulo longius
forte quam voluisset protulisse se dolens, tan-
dem aliquando referre velit. Hæc enim unica sa-
lutis æternæ spes, hoc solum Grabiis fidei columen,
et quod in nullius Irenæo cœavi, aut Niceno con-
cilio antiquioris Patris monumentis aperte tradita
legatur Romana de præsentia reali, et transsub-
stantiatione doctrina, sicut nec postea universa-
liter in Ecclesia fuit recepta, sed ab aliis Patri-
bus, præsertim Africanis, contrarium assertum
pateat. » Sed quid si falsa sit ea suppositio? Nec
enim adeo fidenter proponere videtur Grabiis, ut
extra omnem dubitationis aleam possumus esse pu-
tet; quod satis indicant ea, quibus utitur, verba:
« ulterius progressum Irenæum non puto: istam
sententiam Irenæi fuisse haud existimo; » quæ
hominem privatas opiniones, sed paulo timidius
proferentem nonnihil olere videntur. Quid si Irenæus,
quid si Justinus Martyr, aliquique concilio
Niceno antiquiores, idem cum Cyrillo Hierosolymitano, Gregorio Nysseno, et aliis senserint? De
Irenæo rem certissimam esse cordato cuivis per-
suadebunt ea, quæ superius adduximus, argumen-
ta. Et quidquid cavilletur Grabiis, tanta sal-
tem, ut puto, non erit illius fiducia, ut asserere
audeat ea, quæ ipse in contrarium profert, illum
certitudinis gradum attigisse, qui omnem prorsus
dubitatem eximat. Ut igitur demus (absit ut
concedamus) suam Grabiis argumentis constare
probabilitatem, an una probabilitate niti potest
homo salutis suæ amans, ut in re maximi ad
salutem æternam momenti, a communi totius
orbis doctrina desciscat, quam ipse antiquissi-
morum, non unius, aut alterius, sed plurium,
eorumque non inslī nominis, Patrum auctoritate
sultam agnoscit; aliis saltem Patribus, aut non
aperte contradicentibus, aut ea affirmantibus, quæ
non ita difficulti negotio ab iis, qui uni student veri-
tati, explicari queant? Certum est enim nulla
Patrum testimonia adeo aperta, clara et perspicua
afferri posse a Protestantibus, atque nos afferimus.
Auctoritate quidem Africanorum Patrum, id est
Tertulliani, Augustini, et Facundi Hermianensis
gloriatur Grabiis; sed si legere non pigeat to-
tum *III Perpetuitatis fidei*, Gallice scriptum (Gal-
lice quippe scit vir doctus), si quis animi candor
sit, vanam esse gloriationem cito animadverteret.

99. Interim vero Cyrilum Hierosolymitanum et
Gregorium Nyssenum cum Justino et Irenæo con-
ferat, et quo alii ab illis differant dicat ipse, si
possit. Quemadmodum enim asserunt illi, « panem
et vinum Eucharistæ, ante sacram invocationem
adorandæ Trinitatis, panem esse et vinum
merum; peracta vero invocatione, panem quidem

A fieri corpus Christi, vinum autem sanguinem
Christi ⁷⁷: Dei verbo sanctificatum panem in
Dei Verbi corpus transmutari ⁷⁸: » sic hi affirmant,
« eam, in qua per orationem verbi a Christo pro-
fecti gratiæ sunt actæ, alimoniam, incarnati illius
Jesu et carnem et sanguinem esse ⁷⁹: mistum
calicem, et factum panem percipientia verbum
Dei, fieri Eucharistiam, sanguinem et corpus
Christi ⁸⁰. » Quemadmodum illi pronuntiant, panem
et vinum consecratione peracta, « spectanda non
esse tanquam panem nudum, et vinum nudum;
corpus enim esse et sanguinem Christi, secundum
ipsius Domini verba ⁸¹; panem sanctificatum per
verbum Dei et orationem, statim Verbi in corpus
transmutari, sicut dictum est a Verbo: *Hoc est*
B *corpus meum* ⁸²: » sic et hi palam enuntiant, « eum,
in quo gratiæ actæ sunt, panem, vinum, et aquam,
non ut communem panem, neque communem potu-
m sumi, sed ut iucarnati Jesu carnem et san-
guinem ⁸³; » eum, « qui a terra est panis, per-
cipiente invocationem Dei, jam non communem
panem esse, sed Eucharistiam, ex duabus
[CLII] rebus constantem, terrena et cœlesti ⁸⁴, »
corpore videlicet Christi e terrena materia con-
creto, et Verbo Dei huic hypostaticce unito. Sicut
illi docent, « Christo ipso sic affirmante, aique dicente de pane: *Hoc est corpus meum*, neminem
deinceps audere dubitare: eodem quoque confirmante et dicente: *Hic est sanguis meus*, nullum
fore qui dubitet, et dicat non esse illius sanguinem:
qui aquam aliquando mutavit in vinum, in Cana
Galilææ, dignum esse cui credamus, quod vinum in
sanguinem transmutavit; qui ad nuptias corporeas
invitatus stupendum miraculū operatus est, multo
magis corpus et sanguinem suum filiis sponsi dedisse
confitendum esse: quare cum omni certitudine
corpus et sanguinem Christi sumendum esse;
nam sub specie, ἐν τούτῳ, panis datur corpus, et
sub specie vini datur sanguis: quamvis sensus con-
trarium suggestat, fidem tamen confirmare debere,
ex gusto rei judicandam non esse, quia potius
certissima fide, et citra dubitationem credendum
esse, Christi corpus et sanguinem nobis dari ⁸⁵; »
quemadmodum « *corpus Christi*, *Dei Verbi inhabi-*

C tatione ad divinam transmutatum est dignitatem;
recte nunc quoque Dei verbo sanctificatum panem
credere nos in Dei Verbi corpus transmutari, et in
illud transelementari eorum, quæ apparent, natu-
ram ⁸⁶. » Sic et hi prædicant, « quemadmodum per
verbum Dei caro factus Jesus Christus Servator
noster, et carnem et sanguinem salutis nostræ
causa habuit; ita quoque eam, in qua per orationem
verbi ab ipso profecti gratiæ sunt actæ alimo-
niam, incarnati illius Jesu et carnem et sanguinem
esse edoces nos esse ⁸⁷; » Christum, « calicem,
qui est ex ea creatura, quæ est secundum nos, »

⁷⁷ Cyril. Hierosol., Catech. 1. Mystag. ⁷⁸ Greg. N., Orat. cath., cap. 37. ⁷⁹ Justin. M., Apol. 1.
⁸⁰ Iren., l. v. c. 2, n. 3. ⁸¹ Cyril. Hierosol., Catech. iv. Myst. ⁸² Greg. N., cit. ⁸³ Justin., cit.
⁸⁴ Iren., l. iv. c. 18, n. 5. ⁸⁵ Cyril. Cat. iv. ⁸⁶ Greg. N. cit. ⁸⁷ Justin. cit.

suum sanguinem confessum esse³⁰ : constare eum panem, in quo gratiae actae sint, corpus esse Domini nostri, et calicem sanguinis ejus³¹ , esse calicem : « Dominum, qui se Filium hominis confitebatur, panem suum corpus esse confessum esse, et temperamentum calicis suum sanguinem confirmasse³² : cum calicem, qui est creatura, proprium sanguinem confessum esse, et eum panem, qui est a creatura, proprium corpus asseverasse : quemadmodum granum tritici decidens in terram, et dissolutum, multiplex surgit per spiritum Dei ; deinde per sapientiam Dei , convertitur in panem, ut « in usum hominis veniat. » ac demum « percipiens verbum Dei Eucharistia fit, quod est corpus et sanguis Christi ; sic et corpora nostra ex ea nutrita, et reposita in terram, et resoluta in ea, » iterum transmutata in carnem « resurrecta in suo tempore, Verbo Dei resurrectionem eis donante; ut sciamus et quid Deus potest, et quid homo beneficij accipit³³. » Denique Cyrilus et Gregorius aiunt, « Christi corpus et sanguinem in membra nostra distribui, τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ τοῦ αἷματος εἰς τὰ ἡμέτερα ἀναδιδομένου μέλη, » nosque ea ratione fieri unum cum Christo corpus et sanguinem, » ac « Christophorus³⁴ : » Christi « corpus immortale per esum et potionem misceri visceribus nostris, per carnem inseri omnibus credentibus, commixtum et contemperatum corporibus credentium³⁵. » Justinus et Irenaeus dicunt « ex ea in qua gratiae sunt actae, almonia, incarnati Jesu carne et sanguine, sanguinem et carnes nostras per mutationem ali³⁶ : carnem » nostram « corpore Domini et sanguine ali : eo calice, quem proprium sanguinem confessus est, augeri nostrum sanguinem, et eo pane, quem proprium corpus confirmavit, nostra augeri corpora, consistere carnis nostrae substantiam, nutritri, etc.³⁷. » Omnia hæc adeo similia sunt, adeo eadem, eadem omnino sententiæ, et tantum non eadem verba, ut quisquis unaquæque ex æquitatis norma æstimare, nec inquis momentis ponderare voluerit, oppido fateatur ovum ovo similius esse non posse. Si igitur Cyrilli et Gregorii dictis fictitia illa solutio figuræ efficacis, et virtutis Christi corporis aptari, ipsomet ultro concedente Gratio, non potest; qui Justini et Irenæi verbis, illæsis rectæ rationis legibus, poterit? Potuisset et eadem comparatio institui inter Cyrilum Hierosolymitanum, Gregorium Nyssenum et alios omnes Pares, invicteque demonstrari, hos, ipsos etiam Africanos, nihil minus illis dixisse ac sensisse: posset et Gratio ea molestissima quæstione urgeri: cur Cyrilus Hierosolymitanus et Gregorius Nyssenus, quos primos omnium suis supponere videtur, qui insolens illud de corporali Christi in Eucharistia præsentia et transsubstantiatione, præribus tribus sæculis inauditum dogma, in orbem

A Christianum invexerint, id tam paucis verbis, style que simplici ac sedato, exposuerint; nullosque eo in sæculo, quo tum sanctitatis et eruditio laude florebat Ecclesia, ea in re experti fuerint adversarios, ne quidem Arianos ipsos, infensissimos eorum hostes; nullos demum qui portentosum errorem, quo trium priorum sæculorum fides, plurimis quarti sæculi Patribus probe nota, tam fœde labefactabatur, data opera confutarint, avitæque fidei desertores simul et eversores in conciliis tuin temporis frequentissimis damnari curaverint? Sed vereor ne extra præscriptos limites excurreret disertatio.

B 100. Si quid autem cl. Gratio gratulati sumus, quod suis æquior ingenuo confessus fuerit Eucharistiam esse verum novæ legis sacrificium, ac Cyrilum Hierosolymitanum, Gregorium Nyssenum; pluresque Patres credidisse Christi corpus et sanguinem in eadem Eucharistia per veram et realem panis et vini transmutationem sisti corporaliter et substantialiter præsentia; unum est quod justissimam apud omnes reprehensionem mereatur, quod nimirum præter jus et fas Irenæo intolerandum errorem affingat. Occasione siquidem eorum S. Doctoris verborum, quæ leguntur lib. iv, c. 8, n. 3, al. cap. 20: « Omnes justi sacerdotalem habent ordinem, » scribit in notis, « Irenæum in eadem fere cum Tertulliano sententia fuisse videri, quod omnes fideles sint sacerdotali ordine ac potestate prædicti, ejusque exercitium, ubi necessitas requirit, obire queant; licet ordinaria functio nonnisi ordinatis ad sacra munia ministris competat. » Tum decantatum illum Tertulliani locum ex lib. *De exhortat. castit.*, c. 7, allegat, pluraque addit nec admodum consulta, nec ad rem facientia. Sic forte scripsisset Puritanus quispiam, obvia quæque Patrum loca temere corradiens, ut desperatam causam fulciat; sed quod is, qui Anglorum episcopalium doctrinam profitetur, ecclesiasticamque hierarchiam sartam tectam esse vult, Irenæum ejusdem hostibus gratis omnino, et obtorto collo tradat; id mirum, et Anglis ipsis iniquum forsitan videbitur. Irenæus eo loco probat, veterem legem a Christo abrogatam fuisse, non quod mala esset, et a malo Deo lata, sed quod jam impleta ab illo fuisse. Si vero idem Christus Sabbatis curaverit, et nihil extra legem fecisse; non enim prohibuisse legem curari homines Sabbatis, quæ et circumcidet eos in hac die, et pro populo jubebat ministeria sacerdotibus perficere³⁸. » Ideo vero sacerdotalia ministeria lege licita erant, quia spiritalia opera erant et bona: legem autem a servilibus quidem operibus abstinere jussisse, non autem a spiritualibus et bonis, quæ ut sacerdotibus, sic et cæteris omnibus licita erant. Et hinc concludit Irenæus, Christum [CLIII] ægrotis opem ferentem, et non solviisse, sed adimplevisse

³⁰ Iren., l. iv, c. 17, n. 5. ³¹ Ibid. cap. 18, n. 4. et 3. ³² Cyril. cit. ³³ Greg. cit. ³⁴ Justin., cit.

³⁵ Ibid. cap. 33, n. 2. ³⁶ Ibid. l. v, cap. 2, n. 2. ³⁷ Iren., locis cit. ³⁸ Iren., lib. iv, c. 8, n. 2.

legem; » quia « summi sacerdotis operam perficiebat, propitians pro hominibus Deum, emundans leprosos et infirmos curans. » Hanc autem summi sacerdotis operam, non utique servilem, sed spiritalem et bonam, si cæteris hominibus, laicis etiam, perfidere fas fuit; a fortiori, Christo Domino. Tum occurrens alteri objectioni, ex eo petitur quod Salvatoris discipuli, ipso probante, spicas vellerent die Sabbati; respondet ⁹⁷, « metere » quidem « et colligere in horreum » legem « vetuisse; » non autem « esurientes accipere Sabbatis escam ex his quæ adjacebant. Et ideo, » inquit, « Dominus his, qui incusabant discipulos ejus, quoniam vellentes spicas manducabant, dixit ⁹⁸: *Nec hoc legistis, quod fecit David cum esuriisset, quemadmodum introiit in domum Dei, et panes propositionis manducavit, et dedit eis qui cum eo erant, quos non liberabat manducare, nisi solis sacerdotibus?* per legis verba discipulos suos excusans, et significans licere sacerdotibus libere agere. Sacerdos autem scitus fuerat David apud Deum, quoniam Saul persecutorem faceret ei. Omnes enim justi sacerdotalem habent ordinem. Sacerdotes autem sunt omnes Domini apostoli, qui neque agros, neque domos hæreditant hic, sed semper altari et Deo servient. » Quibus probat Irenæus, Christum verbis suis significasse sacerdotes lege interdum solutos fuisse, libereque agere potuisse; quia, ut postea addit, Dominiea ministeria perfidiebant; ac proinde ex his qui adjacebant panibus propositionibus, esurientes escam accipere potuisse. Atqui, ait, *sacerdos fuerat David*, non stirpe, non munere, non apud homines, sed *scitus apud Deum*, qui spiritum legis ab ejusdem littera probe secernens, ea sibi licere, urgente necessitate, jure existimabat, quæ lex sacerdotibus permittebat; quia et ipse fuga sibi salutem petens, Dominiea ministeria perfidiebat. *Omnes enim justi sacerdotalem habent ordinem*: Dominica quippe ministeria perficiunt, ac proinde libere agere possunt, et ea, premente saltem necessitate, operari, quæ spiritui legis consentanea sunt. Quod si vero sacerdos fuerit scitus apud Deum David, si omnes justi eadem ratione sacerdotalem habent ordinem; quis negabit sacerdotes esse omnes Domini apostolos, qui perinde ac Aaronici neque agros, neque domos hæreditant hic, sed semper altari et Deo serviant; et proinde discipulis leviticam substantiam habentibus licuisse esurientibus, quod veteribus levitis et sacerdotibus licebat, videbitur « a seminibus accipere escam, dignus est enim operarius esca sua? » Si « sacerdotes, » addit Irenæus, « in templo Sabbatum profanabant, et rei non erant; qui cum essent in templo, non sacerdaria, sed Dominica perfidiebant ministeria, legem adimplentes, non autem prætereunte legem; » nec discipuli Domini, et ipsi ejundem conditionis cum sacerdotibus vellentes spicas die Sabbati,

A violatæ legis argui possunt: Dominica quippe, non sacerdaria, perfidiebant ministeria.

101. Hoc Irenæi argumentum est, quod totum eo principio nititur, quod cuilibet homini die Sabbati, et in aliis quibusdam occasionibus certa quadam ratione licuerit, quod sacerdotibus ipsis, permittente lege, licebat; hos vero si ideo lege non tenerentur, quia Dominiica ministeria perfidiebant, quæ bona erant opera, pia, honesta et spiritualia, non sacerdaria et servilia; nec alios homines eadem lege constrictos fuisse, cum bona opera perfidiebant, pia et spiritualia; quia Dominiica ministeria sunt, nec lege verita, respectu quorum quilibet homo sacerdos est. Et hinc Christum Dominum Sabbatis curantem non violasse legem, quia summi sacerdotis operam perfidiebat. Hinc Davidem panibus propositionis urgente fame pastum, contra legem non commisisse; quia sacerdos scitus fuerat apud Deum, cui libere agere licebat. Hinc denique discipulos vellentes spicas die Sabbati, legem non perfregisse; quia sacerdotes erant, in hoc leviticis similiorebus, quod Leviticam duntaxat substantiam haberent. Omnes enim justi justæ et bona opera perfidientes, sacerdotalem habent ordinem; quia ad sacerdotalem ordinem pertinet Dominica ministeria libere perfidere; at opera in se bona, honesta et licita, Dominiica ministeria sunt. Quatenus valeat istud Irenæi argumentum, nunc non inquirimus: sed quid S. doctor senserit. Viderit jam cl. Grabius quid hæc Puritanorum, quibus patrocinatur, causam juvent; viderit, et ipse judicet, qua æquitate insanum illud dogma Irenæo affingere potuerit, « fideles omnes sacerdotali ordine et potestate præditos esse, ejusque exercitium, ubi necessitas requirit, obire posse. » Si enim id ex Irenæi verbis inferri posse putat, eodem certe et tam æquo jure alius quivis intulerit, Christum Dominum fuisse summum veteris legis sacerdotem; Davideum, apostolos, discipulos Domini, omnesque antiqui Testamenti justos, fuisse veros ejusdem Testamenti sacerdotes, ac proinde, necessitate urgente, potuisse victimas et sacrificia in templo offerre, aliaque obire ministeria, quæ solis Aaronicis sacerdotibus licebant; nam de veteri lege hic agitur omnino; de novæ autem legis sacerdotio ne *χαρτὶ διαρπὶ* quidem cogitavit Irenæus. Quod etiam aperiissime liquet ex lib. v. c. 24, n. 3, ubi ea respiens quæ libro *IV* citato scripsit, ait: « Ostendimus in superiori libro, quoniam levitæ et sacerdotes sunt discipuli omnes Domini; qui et Sabbatum in templo profanabant et sine culpa sunt. » Tam facile possunt a Grabii criminationibus vindicari Tertullianus, et Ambrosiaster in *Comment. ad Ephes. IV*, 2, quos in Puritanæ causæ defensionem allegat, nisi diutius in rebus Eucharisticis imonorari tæderet. Legi possunt liber singularis eruditissimi

⁹⁷ N. 3. ⁹⁸ Luc. vi, 3, 4.

Albaçinæ *De Eucharistie sacrificio*, Gallice scriptus, in quo Tertullianum a Puritanorum calumniis egregie luetur, et doctissimi Petavii Diatriba de

A eodem argumento, cum ejusdem lib. iii *De eccles. hierarch.* Ad eas ab Ambrosiastro depellendas sufficiat ipsum locum citatum legere.

ARTICULUS VIII.

De angelorum natura, ordinibus, peccato et poenit.

102. *Pauca de angelorum natura habet Irenæus.* Quædam duntaxat aliquibus in locis inseruit, ex quibus quid senserit utcunque colligi potest. Scribit lib. iii, cap. 20, num. 4, « sine carne angelos esse : » quo quidem angelos eximit a carnis, crassiorisque corporis mole; non autem ab æthereo ac subtiliori, quod nihil, quominus spiritus appellen-
tur, prohibere posset. *Hoc enim posterius [CLIII]* corporis genus angelis tribuerunt ex antiquis Pa-
tribus non pauci. In eamdem vero sententiam con-
cessisse Irenæum ex eo erui posse videtur, quod scribit tum lib. iv, c. 16, n. 2, et c. 30, n. 4; tum lib. v, c. 29, n. 2, « Angelos transgressos decidisse in terram in judicium, » id est in peccati poenam præcipites e cœlo in terram actos, ibique hominibus commistos, hoc est, mulierum captos specie cum iis stupri consuetudinem habuisse, et quorum satu-
natum pessimum hominum genus, quos ultricibus diluvii aquis delevit Deus : propterea Enochum ad stupratores illos angelos, et ad homines ab iis in idoloatriam, sedamque vitiorum colluviem denun-
sos, tanquam Dei legatum atque prophetam acces-
sisse, divinum judicium denuntiaturum. Eadem fere sententia fuit Justini Martyris, Athenagoræ, Clementis Alexandrini, Tertulliani, Lactantii, alio-
rumque non paucorum; quibus omnibus, ut in no-
tis ad citata Irenæi loca exposuimus, erroris occa-
sio fuit, tum quod Gen. vi de filiorum Dei con-
gressu cum filiabus hominum legitur, tum apocry-
phus Enochii liber. In eo tamen ab horum opinione discedisse videtur Irenæus, quod ex istis plerique velint, mulierum speciem ac consuetudinem ange-
lis, iis saltem qui diabolo inferiores sunt, ruinæ cau-
sam fuisse : cum econtrario supponere videatur Irenæus, eos nonnisi jam cœlo in peccati poenam pulsos, mulieres stuprasse. Falsissima quidem hæc et Irenæi et aliorum opinio est; ostendit tamen corporeos ab illo constitutos esse angelos; absurdum quippe est naturam corporis expertem, aut corporum illecebris tentari, aut cum corporibus misceri.

103. Dixi non eam fuisse Irenæi sententiam, an-
gelis diabolo inferioribus mulieres ruinæ occasio-
mem fuisse. Quamvis enim quidam e veteribus dia-
boli, rebellium angelorum principis, causam a re-
liquis sejungant, illumque invidia, hos libidine exstimulante excidisse velint; nuspam tamen ita

distinxisse reperitur Irenæus : imo diabolum sic apostasiæ principem vocat, ut rebelles et angelos apostatas factos esse cum eo ²; diabolum sibi et reliquis factum esse abscessionis causam ¹; denique et unum esse ex angelis his, qui super spiritum aeris præpositi ³, et Deo defecerunt, diserte asserit. Quibus significare videtur, unum omnium peccatum fuisse. Porro primum diaboli peccatum in-
vidiam, qua flagrabat in humanum genus, fuisse docet. « Extunc, » inquit, « apostata factus est an-
gelus, et inimicus, ex quo zelavit plasma Dei ⁴. » Et alibi : « Diabolus, cum sit unus ex angelis his, qui super spiritum aeris præpositi sunt..... in-
videns homini, apostata a divina factus est lege; in-
vidia enim aliena est a Deo ⁵. » Quæ vero fuerit is-
tius invidiæ causa, non explicat auctor noster : si quid tamen conjecturis indulgere liceat, credidori vel eum cum Gregorio Nysseno ⁶ et Cypriano ⁷ sensisse, diabolum super spiritum aeris, et terrena-
rum rerum administrationi præpositum, ægre tulisse quod homo, tam præ se contemptum opificium, suoque præsertim imperio subjectum, ad imaginem Dei factus et expressus esset : vel cum Anastasio Sinaita ⁸ existimasse, diabolum ferre non po-
tuisse quod homini collatus esset a Deo terrena-
rum omnium rerum dominatus, quem ipse am-
biebat.

104. Quamvis autem Irenæus angelos, quod et idem de animabus humanis dicendum, ut postea explicabitur, corpore præditos constituerit; utramque tamen substantiam natura sua immortalem esse perspicue docuit. Lib. ii, c. 35, assertam a Gnosticis metempsychosin refellens, scribit n. 5, « adimplete numero, quem Deus apud se ante de-
finiuit, omnes, quicunque sunt scripti in vitam, re-
surrecturos, sua corpora et suas animas habentes,
et suos spiritus, in quibus placuerunt Deo; qui autem poena sunt digni, abituros in eam, et ipsos suas habentes animas, et sua corpora, in quibus abstiterunt a Dei bonitate. » Et cap. seq. allata divitis epulonis et Lazari parabola, concludit : « per hæc manifestissime declaratum esse, et perseverare animas, et nonde corpore in corpus transire. » Sed clariss lib. v, c. 4, eosdem Gnosticos confutans, qui corporum resurrectionem negabant, sic argumentatur n. 1 : « Cum dicant ea quæ omnibus sunt manifesta, quoniam perseverant immor-

¹ Iren., lib. iii, c. 23, n. 5. ² Lib. iv, c. 41, n. 2. ³ Lib. v, cap. 24, n. 4. ⁴ Lib. iv, c. 40, n. 3. Lib. v, cap. 24, n. 4. ⁵ Orat. Catech., c. 6. ⁶ Lib. de Zel. et Liv. ⁷ In Ὁδηγῷ, c. 4.

talia, ut puta spiritus et anima, et quæ sunt talia, A quoniam vivificantur a Patre; aliud autem, quod non alias vivificantur, nisi illi Deus præstet, vita derelinqui; aut impotentem et infirmum ostendit Patrem ipsum, aut invidum et lividum. Demiурgo enim et hic vivificantem mortalia corpora nostra, et resurrectionem eis per prophetas promittente, quemadmodum ostendimus; quis potentior, et fortior, et vere bonus ostenditur? Utrum De-miurgus, qui totum vivificat hominem, an falso cognominatus ipsorum Pater; qui ea quidem quæ sunt natura immortalia, quibus a sua natura adesse vivere, singit se vivificare; quibus autem opus est ab eo adjutorium, ut vivant, non vivificant illa benigne, sed relinquens illa negligenter in mortem? Hic Irenæus diserte affirmat, omnibus esse manifestum, spiritum et animam, et quæ sunt talia, id est spirituales omnes substantias, quales sunt angelii, et animæ humanæ, perseverare immortales, esse natura sua immortales, itaque a natura sua adesse vivere, indeque Gnosticorum Patrem aut impotentem, aut invidentem arguit: quod ea, quæ natura sua sunt immortalia, vivificare se singat; quibus autem adjutorio opus est ut vivant, vitam negat. Et cap. 7, n. 4, eamdem corporum resurrectionem his Apostoli verbis Rom. VIII, 11, astrictus: Si autem Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis, nabitur in vobis; qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra; ostendit, mortalia illa corpora esse « plasma, id est carnem; » non certe animas, quæ quod status vitæ sint insufflatus a Deo in faciem hominis, « incorporeas sunt, quantum ad comparationem corporum, nec proinde « mortales possunt dici. » Et propter hoc, inquit, « David ait: Et anima mea illi vivet; tanquam immortali substantia ejus existente. » Denique cap. 13, num. 5, scribit carnem, « cum sit mortalis et corruptibilis, immortalem fieri et incorruptibilem; non secundum propriam substantiam, sed secundum Domini operationem: animam vero mortalem non esse, » nempe secundum propriam substantiam, et in hoc differre a carne. Omnia hæc Irenæi ævo, et Irenæo ipsi, et omnibus aliis manifestata erant: at Dodwellus⁸ obscura visa sunt. Eo enim ipso loco, quem modo adduximus ex lib. v, cap. 4, n. 4, abutitur, ut recens illud ac impium commentum confirmet; animas scilicet humanas spiritales non esse, nec proinde natura sua aliter immortales, nisi quatenus a corporibus separatae aliquandiu superstites manent, quandiu nimis Deus superstites manere voluerit: easque solas perpetua immortalitate donari, Dei gratia et

⁸ An Epistolary discourse, etc., in-8, 1706. Id., A preliminary defence of the Epistolary discourse, etc., 1707. Id., The Scripture's account of the eternal rewards or punishments, etc., in-8, 1708. ⁹ Ibid., pag. 184 et seqq.

(a) For when they say, That those things are quickened by the Father, which all agree to continue in their existence after death, such as the spirit, and the soul, and the like things, etc. Who (the Maker of the World) pretends to enliven those

A beneficio, quæ Spiritum sanctum in baptismo acceperint; cæteras omnes, quæ evangelicæ legis sacramento caruerint, aliquando dissolvendas, et in nihilum abituras. [CLIV] Quod tamen ex Irenæo extundere non potest, nisi verba ejus et adulterina versione, et contorta explicazione sode corrumperendo. Irenæus Latine loquens, perspicuis verbis asserit, « ea omnibus esse manifesta, quoniam perseverant immortalia, utputa spiritus et anima; et quæ sunt talia, quoniam vivificantur a Patre, ea, » spiritum videlicet, animam et similia, « esse natura immortalia, itis a sua natura adesse vivere, etc. » Irenæus vero Anglice a Dodwelllo redditus simpliciter scribit (a), « ea vivificari a Patre, quæ satentur omnes perseverare in sua existentia post mortem, qualia sunt spiritus, anima et similia; ea, » nempe spiritum, animam et similia, « natura sua supererat suæ a corporibus dissolutioni, et a natura sua comparata esse, ut separatis vivant; » non utique semper et in perpetuum, ut explicat Dodwellus, sed quandiu Creatori secundum consuetas et ordinarias Providentias suæ leges agenti placuerit. Quasi animam esse natura sua immortalem, ei a natura sua adesse vivere, nihil aliud significet, quam eam post corporis mortem aliquandiu superstitem manere, et separatim ab eo vivere posse. Et tamen fidi interpretis officio functum se esse gloriatur Dodwellus⁹, depravatique Irenæi inique postulatum se conqueritur; qua de re lectores appellat judices. Exspectabimus quale futurum sit Anglicanæ, ut vocant, Ecclesiæ, cuius res agitur, de abnormi illa theologia judicium. Eam qui solidis rationibus impugnaret, vereor ne statim illi Terentianum illud impingeretur: « Nihil plus agas, quam si des operam, ut cum ratione insanias. » Unum observasse sufficiat, scilicet duplex immortalitatis genus, quod Dodwellus nusquam distinxit, sed potius ita confudit, ut alterum pro altero haberit, fontem errorum omnium illius esse. Immortalitas quippe animalium, alia naturalis, alia supernaturalis. Prior substantiis natura sua simplicibus, et ab omni materia segregatis propria est; qua nullius omnino creatæ rei vi et efficientia dissolvi et existungi possunt. Posterior animabus beatis peculiaris est; qua Deo et cum Deo æternum viventes, felicitate nunquam desitura fruuntur in cœlis. Utramque quidem Dei gratiam esse dici potest, sed diversa prorsus ratione; posterior, Dei ut auctoriæ gratiæ ac bonorum supernaturalium, promissisque suis, quia summe verax est, inviolate stantis; priorem, Dei ut auctoriæ naturæ, qui ut res creatas libere condidit, sic

things, which by their own nature survive their dissolution from their bodies, and are capable, by their own nature, of living separately, etc. The Scripture's account, pag. 186.

things, which by their own nature survive their dissolution from their bodies, and are capable, by their own nature, of living separately, etc. The Scripture's account, pag. 186.

sapientissimis legibus a se constitutis immutabiliter affixus, libere tamen, conservat, eo modo quo conservari postulat ea, quam singulis indidit natura. Posterior nulli magis debita est, quam ipsa gratia supernaturalis per quam acquiritur: prior etsi absolute loquendo non magis debita sit, quam ipsa creatio; hac tamen semel supposita, sic animabus vi legum a Deo constitutarum debita est, ut siisdem legibus immortalitate donentur, quibus conduntur; adeo ut ea frustrari nunquam possint, nisi Deus legibus suis naturalibus deesse, et imperius artifex, sibique parum constans esse suppontator. *Eo sensu ratio animabus indita et naturalis est, et Dei gratia: gratia quidem, quia Deus animas facultate cognoscendi praeditas sponte ac libere, nullaque necessitate adactus creare voluit; naturalis vero, quia ea est animarum natura, ut nulla esse possit, quæ ratione praedita non sit.* Sic facile explicantur varia sanctorum Patrum testimonia, quorum alia animas gratia, alia natura immortales esse statuant. Ut enim omittam, plura non de alia, quam de beata immortalitate intelligi posse; utrumque verum est, sensu mox explicato: perinde atque verum est animas natura simul et gratia facultate cognoscendi praeditas esse. Quemadmodum autem ex eo quod Deus ut auctor naturæ cognoscendi facultatem libere et beneficii loco animabus indiderit, inferri non potest, eam animabus humanis naturalem non esse; quia animam aliquam esse repugnat, quæ cogitare non possit; sic pariter licet Deus ut auctor naturæ animas nostras immortalitate libere donet, ex eo concludi non potest, eam non esse animarum naturam ut immortales sint, quia prorsus repugnat animam aliquam facultate cognoscendi praeditam esse, quæ spiritualis non sit, simplex atque immortalis.

105. Quod igitur Irenæus lib. II, c. 34, n. 2, 3 et 4, statuit, animas et spiritus et perseverare et extendi in longitudinem sæculorum secundum voluntatem factoris Dei, perseverare quoadusque ea Deus et esse et perseverare voluerit, iisque vitam dari, et non ex natura, sed secundum Dei gratiam, supra dictis non repugnat. Etenim occupans objectionem, quæ sibi a Gnosticis proponi potuisset, non posse animas eas, quæ paulo ante esse cœperint, in multum temporis perseverare, sed opere eas aut innascibiles esse, ut sint immortales; vel si generationis initium acceperint, cum ipso corpore mori; respondet id discriminis inter Dei et animarum ac spirituum immortalitatem interesse, quod Deus solus immortalitatem habeat a se ipso, nec eam cuiquam alteri debeat, qui hanc ei, si velit, auferre possit; solus immortalitatem habeat immutabilem, nullique vicissitudini obnoxiam; cætera vero quæcunque creata sunt, si immortalia sint, immortalitatem Dei beneficio sortita esse, eaque, licet perseverent in aeternum, non tamen ita perseverare, nisi quia Deus perseverare

PATROL. Gr. VII.

A vult: uno verbo rerum creatarum immortalitatem precariam esse, a Deo acceptam, et uni Dei voluntati acceptam referendam, in nihilum redditurarum, unde initio ortum acceperunt, nisi Dei ope, eo, quo supra explicimus, modo conservarentur: quanquam eadem ipsæ natura immortales, incorruptæque sint, si legum ab auctore naturæ constitutarum ratio habeatur, et cum efficiente re comparentur, quæ nulla est, a qua possint extingui. *C* Discant, ait, quoniam sine initio et sine fine, vere et semper idem et eodem modo se habens, solus est Deus, qui est omnium Dominus. Quæ autem sunt ab illo omnia, quæcunque facta sunt, et sunt, initium quidem suum accipiunt generationis, et per hoc inferiora sunt ab eo, qui ea fecit, quoniam non sunt ingenita; perseverant autem et extenduntur in longitudinem sæculorum, secundum voluntatem factoris Dei: ita ut sic initio fierent, et postea, ut sint, eis donat. Deo itaque vitam et perpetuam perseverantiam donante, capit et animas (idem de spiritibus paulo ante dixit) primum non existentes dehinc perseverare, cum eas Deus et esse et subsistere voluerit. Principali enim debet in omnibus et dominari voluntas Dei; reliqua autem omnia huic cedere et subdita esse, et in servitium dedita. *E* Adem omnino repetit lib. IV, c. 38, n. 5.

[CLV] 106. Nec negotium cuiquam facessere debet, quod lib. II cit., cap. 34, n. 3, innuere videatur, a Patre omnium donari et in sæculum sæculi perseverantiam his qui salvi sunt, et quasi in nihilum abituri essent spiritus et animæ peccatorum. *C* Non enim ex nobis, ait, neque ex nostra natura vita est; sed secundum gratiam Dei datur. Et ideo qui servaverit datum vitæ, et gratias egerit ei, qui præstítit, accipiet et in sæculum sæculi longitudinem dierum. Qui autem abjecerit eam, et ingratus extiterit factori, ob hoc quod factus est, et non cognoverit eum qui præstat, pse se privat in sæculum sæculi perseverantia. *H*is enim significat Irenæus, ut ex toto contextu sermonis liquet, impios, et qui in modica temporali vita ingrati extiterunt Deo, qui eam præstítit, juste non recepturos ab eo in sæculum sæculi longitudinem dierum, quæ secundum gratiam Dei datur, et quæque sola vera immortalitas est; sed aeternam sibi mortem, semperitam videlicet a Deo, beataque vita separationem accersituros. Ubi enim disseruit Irenæus de naturali angelorum et animarum immortalitate, ad alteram immortalitatis speciem, quæ per supernaturalem Dei gratiam acquiritur, iisque duntaxat a Patre omnium donatur, qui salvi sunt, transit, ad priorem iterum num. sequenti mox redditurus. Id autem esse utrique commune merito statuit, quod utraque Dei voluntati accepta referenda sit; prior quidem, Dei ut auctoris naturæ, posterior Dei ut auctoris gratiae: cum hoc tamen discrimine, quod prior immortalitas, si sempiternæ felicitatis sit exsors, mors potius quam vita sit censenda. Nam, ut ootime ait lib. IV, c. 20, n. 5: *Quoniam vivere*

sine vita impossibile est, subsistentia autem vita de Dei participatione evenit, participatio autem Dei est videre Deum et frui benignitate ejus; homines igitur videbunt Deum et vivent, per visionem immortales facti. » Nec tamen sentire propterea potuit, penitus interituros seu angelos seu homines malos, qui lib. II, cap. 33, n. 5, tam diserte scripsit, « adimplete numero, quem Deus apud se ante definiit, omnes, quicunque sunt scripti in vitam, resurrecturos, sua corpora et suas habentes animas, et suos spiritus, in quibus placuerunt Deo. Qui autem, » addit, « pœna sunt digni, abibunt in eam, et ipsi suas habentes animas, et sua corpora in quibus abstiterunt a Dei bonitate. » Non igitur in nihilum abiurit sunt angeli mali, et animi impiorum, qui in die judicii cedent in pœnam sempiternam. Sempiterna quippe esse damnatorum supplicia tam clare quam frequenter pronuntiat. « Quoniam, ait eodem lib., c. 28, n. 7, transgressoribus ignis æternus præparatus est, et Dominus manifeste dixit, et reliquæ demonstrant Scripturæ. » Et lib. III, c. 23 : « Dominus in Evangelio his, qui a sinistris inveniuntur, ait : *Abite, maledicti, in ignem æternum, quem præparavit Pater meus diabolo et angelis ejus* ¹⁰; significans quoniam non homini principaliter præparatus est æternus ignis, sed ei, qui seduxit, et offendere fecit hominem, ei, inquam, qui princeps apostasie est, et his angelis qui apostasie facti sunt cum eo; quem quidem juste percipient etiam hi, qui similiter ut illi sine penitentia, et sine regressu in malitia perseverant operibus. » Sed nihil clarius iis quæ habet lib. IV, c. 28, n. 2, ubi probans majorem Novi Testamenti gratiam, majorem etiam a nobis perfectionem exigere : « Pœna, inquit, eorum qui non credunt Verbo Dei, et contemnunt ejus adventum, et convertuntur retrorsum, ad ampliata est; non solum temporalis, sed et æterna facta. Quibusunque enim dixerit Dominus : *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum*; isti erunt semper damnati; et quibusunque dixerit : *Venite, benedicti Patris mei, percipite hereditatem regni, quod præparatum est vobis in sempiternum* ¹⁰; hi semper percipient regnum, et proficiunt. » Hic damnatorum pœnam opponit Irenæus beatorum felicitati; et quemadmodum hæc sempiterna est, sic et alteram sempiternam esse statuit. Ubi qui has voces, *æternus ignis, æterna pœna, semper damnati*, detorserit ad longissima duntaxat supplicia, sed damnatorum interitu tandem aliquando desitura; advertat, nec Irenæum, cæterosque Patres, imo nec ipsam Scripturam aliis vocibus designare sempiternam beatorum felicitatem; quas proinde impii, arrepta hinc occasione, similiter detorquere possent ad longam duntaxat felicitatem, aliquando tamen finiendam. Sed uti posteriorem hanc sententiam nullus, si sanus sit, Irenæo ascripserit; sic nec posteriorem unquam tri-

A buerit, nisi is qui aut Irenæum nunquam legerit, aut apertissima quæque Patrum dicta, invitis licet ac reluctantibus auctoribus, obscurare gestit, ut iis invidiam faciat. Legesis quæ eo de argumento scripsit eruditissimus D. Matthæus Petididier. I. II Adnotationum in *Bibliothecam auctorum ecclesiasticorum*, pag. 403, et seqq., edit. Paris. 1692.

107. Quod autem Irenæus loco proxime citato dixit, « beatos semper percipere regnum Dei, et proficere, » in memoriam revocat quod lib. II, c. 28, n. 3, scribit, obscura quædam exstare in Scripturis, quæ Deo commendanda sint, « non solum in hoc sæculo, sed et in futuro; ut semper quidem Deus doceat, homo autem semper discat quæ sunt a Deo. Sicut et Apostolus dixit ¹¹, reliquis

B partibus destructis, hæc tunc perseverare, quæ sunt *fides, spes, et charitas*. » Quam sententiam reprehendit Scultetus, cui consentit et Gallasius, quasi iude sequatur, « in vita æterna nos aliquid edocendos; in qua sola vigebit charitas, non fides, non spes, non in doctrina quotidiana accessio. » Sed iniqua est censura. Quod enim S. doctor beatorum scientiam novis augeri posse velit incrementis, a communis theologorum doctrina, cui etiam suffragatur ratio, non recedit; quibus ut constat sanctos, æterne felicitatis compotes, divinam es- sentiam, et ea omnia, quæ cum ea necessario con- juncta sunt, clare contueri; sic pariter certum est, non perfecto aliquo notitiae genere videre, quo quidquid in Deo, ejusque vi ac potentia continetur, eave omnia, quæ ex sola et libera Dei voluntate pendent, omnino percipient. Cum igitur cum infinita omnipotentia illius amplitudine intelligentiam ac scientiam non adaequent suam; quid vetat ex iis quæ Deus extra se libere aut facit, aut facere potest, novam subinde beatorum scientiae accessionem, cum Deus aperire voluerit, fieri posse? Sic Daniel. x futuri perinde, ac divinæ voluntatis incerti altercantur invicem angelii; quibus etiam extremi judicii diem ignotum esse Christus affir- mat; quem proinde, cum aliquando Deo revelante neverint, scientia eorum novum capiet incrementum. Quod autem addit Irenæus, fidem et spem in altera vita mansuras, non moror; palam enim est cordato cuique, fidem et spem hic accipi, non quatenus altera obscuritatem, altera absentiam objecti habet adjunctam; sed quatenus duntaxat altera firmus est rebus cognitis assensus, altera certa in Deum fiducia. Sed hæc obiter dicta sint, ad depel- lendas malevolorum hominum criminationes.

[CLVI] 108. Ad malorum angelorum pœnas ut redeam, sentit Irenæus eos sic ad æternum ignem damnatos justa Dei sententia suis, ut eo tamen ante extremum judicii diem excrucianti non sint. Eapropter lib. I, cap. 10, n. 3, Deum commendat, quod magnanimus exsisterit in transgressorum an- gelorum apostasia. Quod tamen sic explicat Feuar-

¹⁰ Mat. xxv, 41. ¹⁰ Ibid., 34. ¹¹ I Cor. XIII, 17

dentius, quasi ex S. antistitis mente malis ange-
lis post peccatum concessa fuerit ad resipiscendum,
si voluissent, aliquanta temporis mora. Hanc qui-
dem sententiam veterum aliquot fuisse scribit
Nemesius philosophus Christianus, lib. i *De homi-
nis opific.*, cap. 1. In eamdem abire videntur Da-
mascenus lib. ii, c. 4, et Rupertus Tuitiensis lib. i
De Victoria Verbi Dei, cap. 21, et lib. iii *De gloriific.
Trinit.* cap. 9 et 10. Nec alia Cassiani fuit opinio,
qui Collat. 8, c. 10, duplex in dæmonibus pecca-
tum exsistit esse vult, superbiam scilicet et invidiam,
ac non nisi post secundum esse dejectos. Sed tam
improbabilem sensum, quem cæteri Patres reji-
ciunt, nec admittit ratio, solus in Irenæi mox alle-
gatis verbis animadvertis Feuardentius: nullus
alius, nisi vim iisdem inferat, perspicet. Longe
certius, Irenæum existimasse, in hoc eluxisse Dei
patientiam, quod dæmonas ante novissimum judi-
cii diem vindice illo igne cremari noluerit. Quin
enim haec sit auctoris nostri sententia, negari non
potest: eam siquidem conceptis verbis in Justino
probat lib. v, c. 26, n. 2, imo cum eodem asserit
Satanam, ante Christi adventum, de sempiterna
damnatione sua non adeo certum fuisse, quin adhuc
spes aliqua oblinendæ per illum salutis affulgeret,
atque idcirco nondum immanitati suæ, et in Deum
protervæ frena laxasse. « Bene, inquit, Justinus
dixit, quoniam ante Domini adventum nunquam
ausus est Satanæ blasphemare Deum, quippe non-
dum sciens damnationem suam; quoniam et in pa-
rabolis, et allegoriis, a prophetis de eo sic dictum
est. Post autem adventum Domini, ex sermonibus
Christi et apostolorum ejus discens manifeste
quoniam ignis æternus ei præparatus est, ex sua
voluntate abscedenti a Deo, et omnibus qui sine po-
nitentia perseverant in apostasia; per hujusmodi
homines (Gnosticos) blasphemat eum Deum, qui
judicium importat, quasi jam condemnatus, et
peccatum suæ apostasiaz conditori suo imputat, et
non suæ voluntati et sententiae, » etc. Citata qui-
dem ab Irenæo Justini verba, in iis quæ supersunt
hujus operibus, non exstant: at dæmonas ignis
poenas nondum experiri tradit in utraque Apologia.
Nec ea sententia Irenæi duntaxat et Justini pro-
pria fuit, sed inter SS. Patres, quorum testimonia
refert Petavius lib. iii *De angelis* cap. 4, maxime
communis exstitit. Nimurum his verbis, a Christo
judice in novissimo die proferendis, innixi: *Disce-
dite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus
est diabolo et angelis ejus*¹¹; sentiunt æterna qui-
dem jam parata esse dæmonibus incendia, iis tu-
men illos nondum excruciani, sed in exspectatione
adhuc esse, dum judicii dies adveniat.

109. Hæc autem « veterum opinio, » ait doctissi-
mus Petavius eodem libro et capite, § 19, 20 et 21,
« et si hoc tempore recepta non est; quia dæmo-
nes damnationis suæ poenas omnes expendere, quæ

A quidem essentiales vocantur, theologi sere sentiant; non est tamen erroris, nedum hæresis accusandus, qui asserat diabolum, et ejus angelos, nondum ex-
tremo ac summo supplicio cruciari, sive ignis effi-
cientiam experiri, in qua damnationis illorum, quod ad sensum, et per passionem attinet, summa
consistit. » Hinc S. Thomas i p., q. 64, art. 4, ad 4,
cum eam commemorasset opinionem, non probat
quidem; sed ei nullam imponit erroris notam.
Probat vero Cajetanus, et amplectitur, in Com-
mentariis ad cap. ii secundæ Epistolæ S. Petri.
« Quam Cajetani sententiam, » addit Petavius,
« Catholicæ fidei contrariam non esse, certum est.
Nam neque Scriptura, neque concilium ulum hac-
tenus docuit, dæmones extrema illa supplicia per-
peti, quæ parata iis esse judex ipse dicit. » Viderit
ergo cl. Grabiæ, an vel eruditum, vel sinceri can-
doris hominem deceret, in suis ad lib. i Irenæi cap.
10, al. 4, Adnotationibus, Romanam Ecclesiam re-
prehendere, quod, inquit, « ut in aliis, ita et in
hoc, a SS. Patrum, ipsorumque sui fundatorum,
Petri et Pauli sententia discesserit. » Crederet
quivis hæc legens, mox expositæ veterum senten-
tiaz, aperte suffragatos esse Petrum et Paulum,
eamque a Romana Ecclesia aperte damnatam fuisse,
vel solemnibus conciliorum ejus decretis comproba-
tam hodiernam plerorumque theologorum senten-
tiam: quod quam abhorreat a vero, evidenter de-
monstrant quæ modo diximus; vidit et ipse Gra-
bius, qui parum sibi constans, ad cap. 26, lib. v,
adnotationem Feuardentii asserentis, eam veterum
sententiam a nullo concilio hactenus proscriptam
fuisse, refert et silentio suo probat.

110. Ejusdem iniqui animi aliud in eo ipso, quod
nunc pertractamus, argumento de angelis, speci-
men edit Grabiæ. Scribit Irenæus lib. ii, c. 32,
n. 5, Ecclesiam « nec invocationibus angelicis fa-
cere aliquid, nec incantationibus, nec reliqua prava
curiositate; sed mundo, et pure, et manifeste orationes
dirigentem ad Dominum, qui omnia fecit, et
nomen Domini nostri Jesu Christi invocantem, vir-
tutes ad utilitates hominum, sed non ad seductionem
perficere. » Quisquis totum hoc caput, ac præ-
cedens attente legerit, advertet hic Ecclesiæ mira-
cula hæreticorum præstigiis opponi: aliaque puris
et mundis orationibus, et invocationi nomini Domini
nostri Jesu Christi tribui; alia vero dæmonum in-
volutionibus, incantationibus et magicis artibus.
Hoc ipsum est quod cap. præcedenti fusius expo-
suerat, a Simonianis et Carpocratianis, « et si qui
ali virutes operari dicuntur, non in virtute Dei,
neque in veritate, sed in perniciem et errorem,
per magicas elusiones, et universa fraude apud eos
errorem, et seductionem, et magicam phantasiam
in speculatu hominum impie fieri: eos fraude uni-
versa, et ad inspiratione apostatica, et operatione
dæmoniaca, et phantasmate idolatriæ per omnia

¹¹ Matb. xxv, 41.

repletos esse; » quæ omnia satis superque confi-
mantur ex iis quæ tum ipse scripsit libro primo
de Marcosilis, Simonianis, Carpoeratianis, aliisque
eiusmodi pestibus, tum Epiphanius, aliquie de his-
dem edisseruerunt: « in Ecclesia autem miseratio-
nem, et misericordiam, et firmitatem, et veritatem
ad opitulationem hominum perfici, » etc. Ecce ta-
men Grabius his voculis, « invocationibus angelici-
cis, » in transversum actus, observat, « bonos an-
gelos ab Ecclesia ad virtutem miraculorum edendam
in auxilium vocatos nuspian legi: » imo, inquit, id
non factum esse ex hoc ipso Irenæi loco haud inepte
colligitur. » Imo inepte colligitur, et inepte scri-
bitur in Indice generali, hunc ipsum Irenæi locum
indigitando, « angelorum invocationes in Ecclesia
inusitatas fuisse. » Malignes spiritus hic intelligi
certo certius est, eos nimis quos mundi hujus

A regimini præpositos arbitrabantur Gnostici, quos,
ne nocerent, impense colebant, et quos ad suis
præstigias exercendas [CLVII] in opem frequenter
evocabant. Quod igitur, Irenæo teste, eiusmodi spiri-
tuum invocationibus nihil faciat Ecclesia, hinc in-
tulerit Grabius bonorum angelorum invocationes
in Ecclesia inusitatas fuisse? Præclarum argumen-
tandi genus: Magicis artibus non studet Ecclesia,
dæmones ad exercendas præstigias non evocat: ergo
bonos angelos non invocat. At si sunt Protestantes
plerique, ut arma eis ministrent obvia quæque SS.
Patrum dicta. Angelicis invocationibus Ecclesiam
nihil facere scribit Irenæus; satis est: bonos an-
malos angelos intelligat, nihil interest: illico,
velut opportunam occasionem nactus, monebit edi-
tor, angelorum invocationes in veteri Ecclesia
inusitatas fuisse.

ARTICULUS IX.

De hominis perfectione ac libero arbitrio, ejusque ad imaginem et similitudinem Dei
creatione. De peccato originali, et gratiæ divinæ necessitate.

111. Inter varios, quibus Irenæi doctrinam infu-
scari putant, nævios, Centuriatores Magdeburgen-
ses¹² et Scultetus hunc notant: quod non sine
errore dixerit, Hominem non esse conditum a Deo
perfectum, et artificem Deum in veteri plasmate
quidpiam prætermissee, quod postea Verbum im-
pleverit. Sed insontem vexat malevolorum hominum
censura, quibus, ut et Gallasio, displicuit, ut aperte
profidentur, quod Irenæus hominem liberi arbitrii
facultate præditum esse tam diserte pronuntiet,
et tam invictè probet, ut nullus effugiis locus
sit. Hæc enim calumniæ causa; quod explican-
dum.

112. Gnosticorum hoc erat effatum, ut alibi
diximus, homines quosdam natura bonos, quosdam
natura malos, a Deo conditos fuisse: quo flatigioso
principio ab imo ruebat omnis prorsus eligendi
potestas, fatalique necessitate sic constringebatur
humana voluntas, ut uno duntaxat, sive bono, sive
malo circumscripta ac definita, oppositum velle non
posset. Exitiosam doctrinam identidem toto opere
refellit Irenæus. Sed eam demum libri quarti cpp. 37
et 39, ab ipsis radicibus convellere aggreditur, ubi
principio probandum sibi suscipit, quod « liberum
hominem Deus fecit ab initio, habentem suam po-
testatem, sicut et suam animam, ad utendum sen-
tentia Dei voluntarie, et non coactum a Deo. Vis
enim, inquit, a Deo non sit, sed bona sententia
adest illi semper. » Neque putes hic tantum elidi
viam externam, quæ extrinsecus adhibetur; omnem
prorsus a voluntate necessitatem procul excludit,

qua ita ad unum determinaretur, ut alterius vo-
lendi potestas adimeretur, ac proinde necessitatem
etiam quæ simplex dicitur. Eam enim in homine
libertatem esse merito contendit Irenæus, quæ po-
testatem electionis includat, ita ut cum in unum
sponte propendet voluntas, possit, si velit, eo repudiato,
in oppositum ferri. « Posuit, inquit, Deus in
homine potestatem electionis, quemadmodum et in
angelis (etenim angeli rationabiles): uti hi quidem
qui obedissent, juste bonum sint possidentes, datum
quidem a Deo, servatum vero ab ipsis. Qui autem
non obedierunt, juste non inveniuntur cum bono, et
meritam poenam percipient; quoniam Deus quidem
dedit benigne bonum, ipsi vero non custodierunt
diligenter illud, neque pretiosum arbitrati sunt, sed
supereminentiam bonitatis contempserunt. Abji-
cientes igitur bonum, et quasi responentes, merito
omnes justum judicium incident Dei, » etc. Tum
postea clarius adhuc explicans potestatem illam
electionis, quam homini tribuit, et in indifferentia
ad utrumlibet sitam esse demonstrans, addit: « De-
dit ergo Deus bonum, quemadmodum et Apostolus
testificatur; et qui operantur quidem illud, gloriam
et honorem percipient, quoniam operati sunt bo-
num, cum possint non operari illud; hi autem qui
illud non operantur, judicium justum excipient Dei,
quoniam non sunt operati bonum, cum possint ope-
rari illud. » Hanc vero voluntatis indifferentiam,
etiamnum in homine perseverantem, subinde pro-
bat omnibus argumentis, quibus uti solent, ad
hæreticos refellendos, Catholici doctores; puta quod

¹² Cent. II, c. 4.

si ineluctabili necessitate ferrentur homines in bonum aut malum, nec laudi nec vilio tribui posset, quod alii boni, alii mali essent. quod frustra manata, consilia, monita hominibus daret Deus: quod nulla essent honorum operum merita, eo quod nullum amplius certamen et corona certaininis supererasset: quod incassum bonum a malo discernendi facultatem accepisset a Deo homo, nisi facta utriusque comparatione alterum alteri sua voluntate et electione præferre posset; et alia ejusmodi, quæ malum apud auctorem nostrum legi.

113. Sed interim vulgatae huic impiorum querelle satisfacit, Quid angelos aut homines consideris omnipotens Deus tales, qui statim ab eo deficerent; cum satius longe fuisse, ut peccare nullo modo possent? « Sed oportebat eum neque angelos tales fecisse, ut possent transgreedi, neque homines, qui statim ingrati existarent in eum. » Respondet Irenæus¹⁴, quod si homines, belluarum more, « inflexibles, et sine judicio, cum necessitate et vi traherentur ad bonum, sic nec suave esset eis quod est bonum, neque pretiosa communicatio Dei, neque magnopere appetendum bonum, quod sine suo proprio motu, et cura, et studio provenisset, sed ultra et otiose insitum; ita ut essent nullius momenti boni, eo quod natura magis, quam voluntate tales exsisterent, et ultroneum haberent bonum, sed non secundum electionem; et propter hoc nec hoc ipsum intelligentes, quoniam pulchrum sit quod bonum, neque fruentes eo; » satius ergo fuisse, Deique providentiam magis decuisse, ut tales crearentur homines, qui bonum libera electione prosequerentur, et ad illud cum labore et exercitatione contenderent, ne « esset videlicet nostrum insensatum bonum, quod esset inexcitatum, ut et pretiosam arbitremur coronam, quæ per agonem nobis acquiritur, sed non ultiro coalitam; et quanto per agonen nobis advenit, tanto sit pretiosior; quanto autem pretiosior, tanto eam semper diligamus; » inde quidem evenire, ut nobis ipsis nostræque electioni permissi interdum labamur, et a Deo descliamus: at malum illud ex eo compensari, quod propriis lapsibus erudiamur, factaque « comparatione lucis et tenebrarum, vitæ et mortis, per omnia erudiamur; ut in omnibus in futurum simus cauti, et perseveremus in omni Dei dilectione, rationabiliter electi diligere Deum: Deo quidem magnanimitatem præstante in apostasia hominis; homine autem eruditio per eam, » etc.

114. Ex ea autem responsione oritur altera quæstio, quam statim sibi proponit Irenæus¹⁵, quæque Centuriatorum et Sculæti criminationi ansam dedit: « Si, ait, hoc dicat aliquis: Quid enim? Non poterat ab initio Deus perfectum fecisse hominem? » Quisquis ad ea quæ præcesserunt, quæque modo compendio [CLVIII] retulimus, attenderit, e vestigio deprehendet, non de ea perfectione sermonem hic

A esse, quæ naturalis sit, et in ordine naturæ habeat; sed de ea duntaxat quæ superioris ordinis, et a Deo, quatenus auctor gratiæ est, exspectanda sit. Uno verbo totius orationis contextus demonstrat, eo spectare quæstionem: Ecquid ab initio Deus tam condiderit hominem, qui coronam sibi tanto cum labore et anticipi ac operoso agone comparatam adipisceretur; et non potius qui *ad videndum et capiendum Deum statim maturus*, huic eo perfectius adhæreret, quo justitia immutabiliter affixus, ab omni versatilis indifferentia perverso usu peccandique periculo tutus esset? Id etiam ex subjecta responsione manifeste colligitur. Regerit enim Irenæus, « Deo quidem, cum semper sit idem, et innatus, quantum ad ipsum est, omnia B possibilia » esse. « Quæ autem facta sunt ab eo, secundum quod postea facturæ initium habuerunt, secundum hoc et minora esse oportuisse eo, qui se fecerit; nec enim poterant infecta esse, quæ nuper facta sunt. Propter quod autem non sunt infecta, propter hoc et deficiunt a perfecto. » Unde concludit, Deum ipsum quidem « potentem fuisse homini præstare perfectionem ab initio, hominem autem, » habita ratione sapientissimarum a divina providentia statutarum legum, « impotentem fuisse percipere illam: infans enim fuit. » Debuit igitur homo certis quibusdam gradibus, certa quadam « ordinatione » et « convenientia » pervenire ad visionem Dei, qua sit immortalis, et ea ratione perfectus ac Deo proximus.¹⁶ « Oportuerat hominem primo fieri, et factum angeri, et auctum corroborari, et corroboratum multiplicari, et multiplicatam convalescere, convalescentem vero glorificari, et glorificatum videre suum Dominum. Deus enim est, qui habet videri; visio autem Dei efficax est incorruptæ: incorrupta vero proximum facit esse Deum. » Quæ omnia persuadent, quod dixi, de ea tantum perfectione hic agi, quam consequitur homo in altera vita, Deum *intuitus* videndo; quamque legitimo versatilis ad utrumlibet indifferentia usu cum sibi mereri decebat: adeo ut ea non esset naturæ suæ prærogativa, sed laboris et exercitationis præmium ac virtutis merces. Quod etiam magis ac magis confirmatur ex his quæ addit cap. sequenti, ubi n. 2: ait: « Quemadmodum igitur erit Deus, qui nondum factus est homo? quomodo autem perfectus, nuper effectus, qui in natura mortali non obediuit factori? » Tum addit hunc a Deo constitutum ordinem esse, ut prius « præbeamus ei cor nostrum molle et tractabile, ac tradamus ei quod est nostrum, id est sibi in eum ei subjectionem; » tum vero « ascensuros nos ad perfectum, et fore perfectum opus Dei. Si autem, ait, non credideris ei, et fugeris manus ejus, erit causa imperfectionis in te, qui non obedisti, sed non in illo, qui vocavit. » At illud meriti genus, et ea, quæ huic necessario præsupponitur, indifferentia libertatis, Magdebur-

¹⁴ Lib. iv, cap. 37, n. 6. ¹⁵ C. 58, n. 1. ¹⁶ Ibid., n. 3.

gensibus cum displicerent, struendæ Irenæo calamitæ occasio fuerunt.

415. Nec tamen merita bonorum operum ita libero arbitrio vindicat S. doctor, ut gratiæ divinæ necessitatem excludat. Imo tantam esse naturæ humanæ peccato originali vitiatæ corruptionem jure merito contendit, ut nullum boni operis fructum usquam editura sit, nisi Christi gratia sanetur et ad agendum roboretur. Lib. III, c. 22, n. 4, scribit, « Evam inobedientem factam, et sibi, et universo generi humano causam factam esse mortis, » non temporalis modo, sed et æternæ, ut ex altero comparisonis membro perspicue patet: « Mariam, autem, » obedientem, et sibi, et universo generi humano causam factam esse salutis. » Addit postea, quod « primogenitus mortuorum natus Dominus, et in sinum suum recipiens pristinos patres, regeneravit eos in vitam Dei, ipse initium viventium factus, quoniam Adam initium morientium factus est. » Tum lib. V, c. 1, n. 3, docet, « Patrem omnium operatum esse incarnationem Filii sui, et novam ostendisse generationem: uti quemadmodum per priorem generationem mortem hereditavimus, sic per generationem hanc hereditaremus vitam. » Quod et in fine capitul. repetit. Et cap. 14, n. 1, 2 et 3, Christum Dominum « salvasse in semetipso in fine illud quod perierat in principio in Adam. Justam carnem reconciliavisse eam carnem, quæ in peccato detinebatur, et in amicitiam adduxisse Deo. » Per Christum « reconciliatum fuisse Deo, quod per transgressionem factum fuerat inimicum. » Quibus omnibus gemina sunt quæ scribit, tum lib. IV, c. 2, n. 7: « Non aliter salvari homines ab antiqua serpentis plaga, nisi credant in eum, qui secundum similitudinem carnis peccati in ligno martyrii exaltatur a terra, et omnia trahit ad se, et vivificat mortuos: » tum quæ lib. V, c. 16, n. 2, ait, « Deum in primo quidem Adam nos offendisse, non facientes ejus præceptum; in secundo autem Adam reconciliatos nos fuisse, obedientes usque ad mortem factos. Neque enim alteri cuidam eramus debitores, sed illi cuius et præceptum transgressi fueramus ab initio; » tum cap. 34, n. 2, « percussum esse hominem initio in Adam inobedientem; » tum denique, ne longior sim, cap. 19, n. 1: « Quemadmodum astrictum est morti genus humanum per virginem, salvatur per virginem: æqua lance disposita, virginalis inobedientia per virginalem obedientiam. Adhuc enim protoplasti peccatum per corruptionem primogeniti emendationem accipiens, et serpentis prudentia devicta in columbae simplicitate, vinculis autem illis resolutis, per quæ alligati eramus morti. » Quem posteriorem locum, ut et eum quem ex lib. IV, c. 11, modo adduximus, allegavit Augustinus lib. I cont. Julian, c. 5, ut ex constanti Patrum traditione probaret contra Pelagianos, nasci omnes Adæ posteros peccati origina-

A lis labi maculatos. Viderint ergo qui tam disertis Irenæi testimoniis vim apertam inferentes, ea sic cludere student, ut Irenæum aliosque trium priorum sæculorum Patres meminisse quidem peccati originalis poenarum, sed non ejusdem reatus et culpæ, temere contendant; viderint an clarius vel ab ipso Augustino asseri potuisse peccati originalis reatus et macula. Quid quod idem Irenæus hinc cum Augustino concludat, baptismum omnibus hominibus, et ipsis parvulis et infantibus necessarium esse, ut per eum regeniti pristinæ generationis sorores abluant? « Omnes, ait lib. II, c. 22, venit per semetipsum salvare Christus: omnes, inquam, qui per eum renascuntur in Deum, infantes, et parvulos, et pueros, et juvenes, et seniores. » Et lib. V, c. 15, n. 3: « Et quoniam in illa plasmatione, quæ secundum Adam fuit, in transgressione factus homo, indigebat lavacro regenerationis; postquam linivit (Christus) lulum super oculos ejus (cæcini) dixit ei: Vade in Siloam, et lavare. » simul et plasmationem, et eam, quæ est per lavacrum, regenerationem restituens ei. Et propter hoc lotus venit videns, ut et suum cognosceret plasmatorem, et disceret homo eum, qui donavit ei vitam. » Diversa est ea ratio: Indiget lavacro regenerationis homo, quia in transgressione factus seu genitus est. Ad id ergo necessarium esse baptismum existimavit Irenæus, ut per eum liberetur homo a transgressionis reatu, quem in Adam contraxit.

[CLIX] 416. Consequens erat, ut qui hominem in Adamo mortuum, miseræ addictum servituti, vinculis constrictum, ac lethali vulnere sauciatum agnoverat, gratiæ divinæ, quam per Christi redemptoris, ac liberatoris nostri merita nobis impertitur Deus, qua instauremur, sanemur, et ad obtinendam per bona opera vitam æternam vires capiamus, necessitatem sentiret, prædicaretque. Ea propter toties asserit¹⁶ necessarium fuisse Verbi divini incarnationem, « ut hominis antiquam plasmationem in se recapitularet, occideret peccatum, evacuaret mortem, et vivificaret hominem. » Id siquidem lex, licet bona et spiritualis, præstare non potuerat; utpote quæ « manifestaverit tantummodo peccatum, non intemererit. » Hinc monet hominem¹⁷, ut « cognoscat semetipsum quoniam mortalis et infirmus est; » et quod « gloria hominis, Deus; operationis (sic lego) vero Dei, et omnis sapientiæ ejus, et virtutis receptaculum, homo. Quemadmodum, addit, medicus in his, qui ægrotant, probatur; sic et Deus in hominibus manifestatur. Quapropter et Paulus ait¹⁸: Conclusit autem Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur, non de spiritualibus Æonibus dicens hoc, sed de homine, qui fuit inobediens Deo, et projectus de immortalitate, dehinc misericordiam cunctus est, per Filium Dei eam, quæ est ad ipsum, percipiens adoptionem. Hinc infirmitatis humanæ

¹⁶ Joan. ix, 14. ¹⁷ Iren., lib. III, c. 18, n. 7.

¹⁸ Ibid., cap. 20, n. 2. ¹⁹ Rom. xi, 32.

conscius docet, Dominum esse « qui salvat nos. Et propter hoc, inquit²⁰, Paulus infirmitatem hominis annuntians, ait²¹: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Deinde infert libatorem: *Gratia Jesu Christi Domini nostri...* Hoc, quoniam non a nobis, sed a Dei adjumento habuimus salvari. » Hinc denique docet missum a Christo Spiritum sanctum²², « qui nos aptaret Deo. Sicut enim de arido tritico massa una fieri non potest sine hunore, neque unus panis: ita nec nos multi uouum fieri in Christo Jesu poteramus, sine aqua, quæ de cælo est. Et sicut arida terra, si non percipiat humorem, non fructificat; sic et nos, lignum aridum existentes primum, nunquam fructificaremus vitam, sine superna voluntaria pluvia. Corpora enim nostra per lavacrum illam, quæ est ad incorruptionem, unitatem acceperunt; animæ autem per Spiritum. Unde et utraque necessaria, cum utraque proficiunt in vitam Dei, miserante Domino nostro, » etc. Et postea²³: « Quapropter necessarius nobis est ros Dei, ut non conburamur, neque infructuosi efficiamur, et ubi accusatorem habemus, illuc habeamus et paracletum: commendante Domino Spiritui sancto suum hominem, qui inciderat in latrones, cui ipse misertus est, et ligavit vulnera ejus, dans duo denaria regalia, ut per Spiritum inogninem et inscriptionem Patris et Filii accipientes, fructificemus creditum nobis denarium, multiplicatum Domino annumerantes. »

417. Quod hic dicit Irenæus, per Spiritum imaginem et inscriptionem Patris et Filii accepisse nos, ex iis lucem accipit, quæ habet initio capit is sequentis, « Filium Dei hominem factum, longam hominum expositionem in se ipso recapitulasse; ut quod perdideramus in Adam, id est, secundum imaginem et similitudinem esse Dei, hoc in Christo Jesu recuperemus. » Id nimurum constituit Irenæus, quod ab aliis Patribus deinceps affirmatum non semel legimus, imaginem et similitudinem Dei, homini primum insculptam, deinde vero peccati labe deformatam et corruptam, a Filio Dei instauratam et respectam fuisse; et ideo eum, qui est imago Patris, et character substantiæ illius, carnem suscepisse, ut ad instaurandam Dei effigiem ipsum adhiberetur archetypum et exemplar, cuius imitatione pristinum in statum per eadem lineamenta reducetur. Hoc planissime explicat auctor noster lib. v, c. 16, n. 1 et 2, ubi dicit, eamdem Dei manum, Verbum scilicet divinum, per quam ad imaginem et similitudinem Dei conditi sumus, « ab initio usque in finem formare nos, et coaptare in vitam, et adesse plasmati suo, et perficere illud secundum imaginem et similitudinem Dei. Tunc autem hoc Verbum ostensum est, » id est visibiliter apparuit, « quando homo Verbum Dei factum est, semetipsu in homini, et hominem sibi meti ipsi assimilans: ut per eam, quæ est ad Filium similitudinem, pretiosus

²⁰ Iren., lib. III, cap. 18, n. 3. ²¹ Rom. vii, 24, 25. ²² Cent. II, cap. 4. ²³ Gen. 1, 26.

²⁴ Iren., lib. III, cap. 17, n. 2. ²⁵ Id. ibid., n. 3.

²⁶ Cent. II, cap. 4. ²⁷ Gen. 1, 26.

A homo fiat Patri. In præteritis enim temporibus, dicebatur quidem secundum imaginem Dei factum esse hominem, non autem ostendebatur: » quia videlicet oculis non exhibebatur ipsum archetypum et exemplar, nempe Verbum divinum imago Patris, et character substantiæ ejus, ad cuius, ac proinde ad ipsius Patris, imitationem conditus fuerat homo, ut mox exponit Irenæus. « Adhuc enim, subdit, invisibile erat Verbum, cuius secundum imaginem factus fuerat. Propter hoc autem et similitudinem facile amisit. Quando autem caro Verbum Dei factum est, utraque confirmavit; et imaginem enim ostendit veram, ipse hoc siens quod erat imago ejus, et similitudinem formans restituit, consimilem faciens hominem invisibili Patri per visibile Verbum. » Cujus loci sensum baudquaque assecuti Magdeburgenses²⁸, misere implicant. Ut enim Irenæi calumniandi ansam habent, singunt ipsum dixisse, « Hominem non esse conditum ad imaginem Dei; sed oportuisse fieri secundum imaginem Dei, accepta cognitione boni et mali. » Cujus quidem criminationis absurditas simul et falsitas vel ex eo ipso, quem ad marginem citant loco, cap. videlicet 38, alias 76, n. 4, perspicue demonstratur, ubi diserte asseritur, Deum « similes sibi sua potestatis homines fecisse, » et, « oportuisse fieri hominem secundum imaginem et similitudinem Dei, agnitione accepta boni et mali; » id est, ut ipse eadem periodo, et toto eo capite explicat, priusquam intima Dei visione, immortalis et impeccabilis fieret homo, oportuisse ut in eo ad imaginem et similitudinem Dei conderetur, quod agnitione accepta boni et mali, liber ac suæ potestatis esset. « Deinde » singunt « et de imagine admodum periculose Irenæum loqui, cum affirmat illud dictum, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*²⁹, pertinuisse ad Christum, qui certo tempore homo fieri, illamque imaginem repræsentare debuerit. Ante lapsum igitur, hominem quidem dictum esse imaginem Dei, sed non ostensum; quia Filius Dei nundum homo factus fuerit. » Tum locum proferunt, quem paulo ante adduximus. Atqui nec eo loci, nec uspiam alibi scribit Irenæus, illud dictum: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, pertinuisse ad Christum; nec eo loci, nec uspiam alibi dixit, ante lapsum, hominem quidem dictum esse imaginem Dei, sed non ostensum.

418. Verum quidem est, Irenæum, cum veterum non paucis, inter imaginem Dei in homine, ac similitudinem distinxisse; quasi alia sit imaginis, alia similitudinis ratio. Imaginem autem collocat in carne, seu, ut loqui amat, in plasmate. « Caro, » iuquit lib. v, c. 6, n. 1, est plasmatum secundum imaginem Dei. » Et postea: « Si defuerit anima Spiritus, animalis est vere, qui est talis; et carnalis derelictus, imperfectus erit, imaginem quidem ha-

bens in plasmate, similitudinem vero non assument per Spiritum, » etc. Quod vero hic carnem, seu carnalem et animalem hominem secundum imaginem Dei conditum [CLX] dicit, id cap. 16 paulo ante citato clarius explicans, hominem factum vocat secundum imaginem Verbi, non quatenus carnem assumpsit, et Christus est, sed quatenus Verbum est, et Filius Dei, ut ex supra relatis verbis liquet. Quod posterius haudquaquam repugnat prioribus. Cum enim Verbum sit substantialis imago Patris, hominem ad imaginem Verbi conditum esse, est hominem secundum imaginem Dei factum esse, ut jam diximus. Porro in iis omnibus locis imaginem Dei sic carne definit Irenæus, ut tamen animam non excludat, ut ex ipsa lectione patet; sed nimirum id vult, quamvis homini propter animam potissimum conveniat esse imaginem Dei, esse tamen et in corpore proprium quiddam, cuius gratia dicitur ad imaginem Dei esse factum. Quid autem illud sit, fuse explicat toto libro v, ubi demonstrat, corpus a Verbo instauratum, seu, ut passim loquitur, in Verbum recapitulatum, a morte et corruptione, eni, primi hominis peccato, obnoxium erat, sic vindicatum iri, ut perenni vita, incorruptela et gloria in resurrectione donatum, Dei immortalitatem quodammodo referat. « Si, sit c. 7, n. 1, nunc pignus habentes *clamamus, Abba, Pater*²⁶; quid fieri quando resurgentis facie ad faciem videbimus eum; quando omnia membra affluenter exsultationis hymnum protulerint, glorificantia eum, qui suscitaverit ea ex mortuis, et æternam vitam donaverit? Si enim pignus complectens hominem in semetipsum, jam facit dicere: *Abba, Pater*; quid faciet universa Spiritus gratia, quæ hominibus dabitur a Deo? Similes nos ei efficiet, et perficiet voluntate Patris; efficiet enim hominem secundum imaginem et similitudinem Dei. » Similia alia loca passim occurunt. Et his illustrantur ea quæ scribit, cap. 16, n. 2, ante Verbi divini incarnationem, hominem quidem secundum imaginem Dei conditum dici, non tamen ostendi, donec « *Verbum caro factum*²⁷, fles quod erat imago ejus, imaginem ostenderet veram. » Quamvis enim homo ab initio secundum imaginem Dei factus fuerit, ea tamen imaginis ratio post incarnationem longe clarius effulgit, quam ante: Verbo quippe carnem assumente, quæ aliquando resurrecta erat, nec in corruptionem cessura, eo veritas imaginis manifestius comprobata est, quo certissima jam spes fuit nostram carnem, illius carni qui primogenitus fuit in multis fratribus, et primitiæ dormientium atque resurgentium factus est, consubstantiale, et ipsam aliquando per eum a corruptione vindicandam esse, ac immortalitatem consecuturam: « ut cum apparuerit, similes ei simus, » ut loquitur Joannes apostolus²⁸.

119. Quod attinet ad similitudinem Dei in homi-

A ne, quam ab imagine distinguit Irenæus, illam utique in anima reponit, vel, ut verius, accuratius que loquar, in homine ipso, quatenus tali forma illius natura constituitur; sed non eadem ubique ratione. Cum enim duplex hominis status spectari possit, naturalis videlicet, et supernaturalis; pro diversa utriusque ratione, diversam etiam similitudinis rationem assignavit auctor noster. Donec hominis statum naturalem respexit, ejus cum Deo similitudinem in cognoscendi vi, et libere quidvis eligendi facultate sitam esse docuit, ut lib. iv, c. 4, n. 2, et cap. 37, n. 4. Cum vero hominem in statu supernaturali consideravit, hujus cum Deo similitudinem posuit in ea perfectione, quam accipit a Spiritu sancto in se inhabitante, per quam sit spiritualis homo, mundus, Deo vivens, et a cupiditate carnis, terrenarumque rerum affectu, quantum humana fragilitas sinit, liber et purus. De ea hominis perfectione fuse disserit lib. v, c. 6, et seqq., ubi ostendit tria ad supernaturalem hominis perfectionem ita requiri, ut si unum desit, perfectus homo esse non possit: carnem videlicet, animam et Spiritum sanctum. « Per manus Patris, » inquit n. 4, id est, « per Filium et Spiritum sit homo secundum similitudinem Dei, sed non pars hominis. Anima autem et Spiritus pars hominis esse possunt, homo autem nequaquam: perfectus autem homo, commixtio et adunatio est animæ assumentis Spiritum Patris, et admista ei carni, quæ est plasmata secundum imaginem Dei. Propter quod et Apostolus ait: *Sapientiam loquimur inter perfectos*²⁹; perfectos dicens eos, qui percepserunt Spiritum Dei, et omnibus linguis loquuntur per Spiritum Dei, quemadmodum et ipse loquebatur. » Et postea: « Si substantiam tollat aliquis carnis, id est plasmatis, et nude ipsum solum spiritum intelligat, jam non spiritualis homo est, quod est tale, sed spiritus hominis, aut Spiritus Dei. Cum autem Spiritus hic commixtus anime unitur plasmati, propter effusionem Spiritus, spiritualis et perfectus homo factus est; et hic est, qui secundum imaginem et similitudinem factus est Dei. Si autem defuerit anime Spiritus, animalis est vere, qui est talis, et carnis derelictus imperfectus erit: imaginem quidem habens in plasmate, similitudinem vero non assumens per Spiritum, » etc. Ubi quod Spiritum sanctum partem hominis vocat, difficultatem habere non potest. Neque enim, ut orationis contextus aperte demonstrat, de homine in statu naturali, seu de iis quibus essentia hominis, quatenus homo est, constituitur, hic disserit auctor noster; sed de iis duntaxat, quæ necessaria sunt ut spiritualis ac perfectus in genere supernaturali sit. Neque in id absurditatis genus delapsus est, ut existimaret hominem istum ex ipsa Spiritus sancti substantia tanquam ex parte proprie dicta componi, perinde atque ex corpore et anima componitur, qui Spiritus sancti

²⁶ Rom. viii, 15. ²⁷ Joan. i, 14. ²⁸ I Joan. iii, 2. ²⁹ I Cor. ii, 6.

gratiam et dona intelligere se manifeste significat; quæ quidem si partem hominis spiritalis appelle, non alia ratione partem esse vult, quam qua **charitas, justitia, etc.**, justi hominis partes esse dicuntur; partes scilicet **improprie dictæ**, quia his qualitatibus completur homo ac persicitur. Hinc Irenæus quod initio capit is proposuerat, paulo enucleatus deinde explicans, carnem quidem et animam partes hominis vocat; non autem Spiritum sanctum. « Si quis, ait, tollat imaginem, et spernat plasma, jam non hominem intelligere potest, sed aut partem aliquam hominis, vel aliud aliquid præter hominem. Neque enim plasmatio carnis ipsa secundum se homo perfectus est; sed corpus hominis, et pars hominis. Neque enim et anima ipsa secundum se homo; sed anima hominis, et pars hominis. Neque Spiritus homo; Spiritus enim et non homo vocatur. » Ubi Spiritum jam non hominis partem appellat, sed aliud aliquid præter hominem, Spiritum scilicet. Tum quid per Spiritum intelligat, clarus adhuc exponens, addit: « Perfecti igitur, qui et Spiritum in se perseverantem habuerint Dei, et animas et corpora sine

A quærela servaverint; Dei, id est illam quæ est ad Deum, fidem servantes, et eam quæ est ad proximum justitiam custodientes. » Et adhuc clarus cap. 9, n. 1: « Sunt tria, inquit, ex quibus, quemadmodum ostendimus, perfectus homo constat, carne, anima, et Spiritu: et altero quidem salvante et figurante, qui est Spiritu; altero quod unitur et format, quod est caro: id vero quod inter [CLXI] hæc est duo, quod est anima: quæ aliquando quidem subsequens Spiritum, elevatur ab eo; aliquando autem consentiens carni, decidit in terrenas concupiscentias. Quotquot ergo id quod salvat et format, et unitatem non habent, hi consequenter erunt et vocabuntur caro et sanguis, quippe qui non habent Spiritum Dei in se... Quotquot autem timent Deum, et credunt in adventum Filii ejus, et per fidem constituent in cordibus suis Spiritum Dei; hi tales justi homines dicentur, et mundi, et spirituales; quia habent Spiritum Patris, qui emundat hominem et sublevat in vitam Dei. » Quæ nisi de Spiritu sancti gratia et donis intelligi non possunt.

ARTICULUS X.

De animarum natura et statu post mortem.

120. Cum angeli et animæ humanæ eadem fere sit ratio, de utriusque natura idem sensit Irenæus. Quemadmodum enim angelos ex materia subtilissima concretos esse existimavit; sic et animas humanas ex eadem materia compositas esse voluit. **I**llas quidem spiritus et **incorporales** non semel vocat, lib. præsertim v, c. 6 et 7, sed quo sensu, statim ipse explicat: « **Incorporales** animæ, ait c. 7, n. 1, quantum ad comparationem mortalium corporum; » quibus manifeste significat, animas, si quidem cum corporibus conferantur, incorporales esse, quia illorum materia crassior, harum subtiliores; re tamen et absolute incorporeas non esse. Quod et sequentia confirmant, quibus probat ex iis omnibus quibus aut constituitur, aut perficitur homo, carnem solam mortalem esse, non animam: « **status** est enim vitæ, ac proinde immortalis; » neque etiam Spiritum sanctum, quo completur homo, ut spiritalis sit; « **incompositus** est enim et **simplex** spiritus, qui resolvi non potest, et ipse vita est eorum, qui percipiunt illum. » Ubi latissimum discrimen inter Spiritum et animam ponit: illum immortalē esse probat, quod incompositus sit et simplex, nec resolvi possit: hujus vero immortalitatem non ea ratione fulcit, quæ tamen genuina spiritum, in genere spectatorum, incorruptibilitatis ratio est, sed aliunde petit; ex eo nimis, quod status vitæ sit. Et hinc forte est quod lib. II, c. 19, n. 7, et cap. 34, n. 1, scribat,

Canimas, corpori in quo sunt, sic aptari, ut ejusdem habeant figuram; imo et post mortem « characterem corporis, in quo etiam adaptantur, custodiant eundem, habeantque hominis figuram, ut etiam cognoscantur. » Quanquam tamen, ut in notis ad posteriorem hunc locum diximus, nihil absolute cogat hæc de certa quadam figura, corporeisque notis animabus impressis interpretari. Tenues quidem materiales substantias, quales animas esse credidit Irenæus, ad eorum, quibus insunt, corporum figuram sese componere, quemadmodum aqua vasis, in quod infunditur, figuram indinit (quæ S. doctoris comparatio est) facile intelligitur: at easdem substantias, nullius ex sese figuræ tenaces, certam tamen figuram, certumque corporeum characterem, post suam a corpore separationem, constanter retinere posse, qui sibi in animum inducere potuerit Irenæus, vir acris judicii, haud facile percipiet quisquam. Mallem ergo eum animarum characterem et figuram explicare de certo quadam ordine et habitu ad corpus, quem post mortem servant, et quo a substantiis angelicis, ad informantum corpus haudquam destinatis, distinguantur. Consule notas in hunc locum.

121. Quin Irenæus in iis quæ tum de angelorum, tum de animarum humanarum natura sensit, a sanctæ et philosophicæ et theologicæ legibus aberravit, negari non potest. Sed error est, ut pluribus antiquis Patribus communis, sic omnibus eo faci-

lius condonandus, quo quæstione non adeo accurate priori, atque posteriori ævo discussa, judicium suum nondum interposuerat Ecclesia. Idem sere dicendum de altero, quo cum veteribus non paucis deceptus est, errore de statu animarum sanctorum, corporis vinculis solutarum, quas statim divino conspectu fruitoras in cœlum recipi negavit. Eum quidem ab hoc errore purgare nixus est Bellarminus, lib. 1 *De sanct. beatitud.* c. 4, sed prorsus infeliciter: tam aperta siquidem Irenæi opinio est, posterioribus sex libri quinti capitibus, ut eam ad receptam hodie in tota Ecclesia catholica sententiam reverare velle, laterem crudum lavare sit. Eapropter Hieronymus, qui Irenæi scripta sedula manu versaverat, cuique perspecta erat S. doctoris mens, eum inter Chiliastas tum in Prologo in lib. xviii in Isaiam, tum alibi recensere non dubitat. Et revera ingenue fateri debemus, Irenæum, dum acrius insectatur Gnosticos, singentes spirituum suorum animas, statim ut a corpore discesserint ire ad matrem, vel ad eum, quem coimmiscebantur Patrem, carne interim æternum dissolvenda, in alteram ipsum extremam sententiam abire. Negat quippe justorum animas statim post suum corpore discessum divino conspectu frui; sed et abire et in invisibilem locum definitum eis a Deo, et ibi usque ad resurrectionem commorari, sustinentes resurrectionem; post recipientes corpora, et perfecte resurgentem, hoc est, corporaliter, quemadmodum et Dominus resurrexit, sic venturas in conspectum Dei. 1° Imo; quod paulo magis stupendum, eos etiam e catholicis, qui secus sentiebant, erroris arguere non dubitat, quasi qui et supergredentur ordinem promotionis justorum, et motus meditationis (id est, exercitationis) et ad incorruptelam ignorarent, hæreticos sensus in se habentes. 2° Quos ex eo refellit, quod minime deceat Christi discipulos prius in cœlum concendere quam magister ipse ascenderit. 3° Quo modo ergo magister noster non statim evolans abiit, sed sustinens defluitum a Patre resurrectionis suæ tempus, post triduum resurgens assumptus est; sic et nos sustinere debemus definitum a Deo resurrectionis nostræ tempus, et sic resurgentem assumi, quotquot Dominus ad hoc dignos habuerit. 4° Tres priuinde animarum sanctorum veluti stationes distinguit Irenæus: primam in loco quodam invisibili, in quo detineri eas contendit ad resurrectionis usque tempus; alteram in terrena Hierusalem instaurata et renovata, vel in paradiso terrestri; in quibus sub imperio et gubernatione Christi, in summa quiete, ac secundarum rerum affluentia degentes et crescentesque ex visione Domini, per ipsum assuecent capere gloriam Dei Patris; tertiam demum in regno cœlorum, in quo ipsius Patris conspectu æternum fruenterit. Ea vero omnia Irenæus congestis undique Scripturæ sacrae testimoniis, pro virili sua probare nititur.

[CLXII] 122. Qualuor tamen hic observari velim.

A Primum est, Irenæum sic ad Millenariorum sententiam accessisse, ut a Cerinthi impietate procul recesserit. Hic quippe Millenariorum coryphaeus effutiebat, Eusebio teste, lib. iii *Hist.* c. 28, post humanae carnis resurrectionem futurum terrenum Christi regnum, et Hierosolymis homines carnis cupiditatibus, ac voluptatum illecebris servientes, mille annos in nuptiarum festis et celebritate consumpturos. Quam impietatem exhorruere semper Ecclesiae Patres; non ita vero dogma alterius Millenariorum autesignani Papiæ, Joannis, ut scribit Irenæus, et auditoris, Polycarpi autem contubernalis, qui Cerinthi deliria sic recoxit, recuditque, ut tempus illud mille annorum transiquid esset in delicis spiritualibus, qualibus affici justos ac puros homines decet. Quamvis hic Papias vir esset, ut ait Eusebius lib. iii *Hist.* c. 39, οὐ πόθεν σπύρος ὁν τὸν νοῦν, mediocri admodum ingenio, ut ex scriptis illius conjicere licet, qui male intellectis apostolorum narrationibus, nec iis, quæ arcane quodam sensu et exempli causa ab illis dicebantur, satis animadversis, plura fabulis propria libris suis inseruit, terrenumque illud Christi regnum commentus est; quod tamen a Joanne Apostolo institutus esset, pluribus post ipsum ecclesiasticis scriptoribus, hominis auctoritatem plus æquo reveritis, ac Irenæo in primis, ejusdem erroris occasionem præbuit. Alios quosdam presbiteros, Joannis discipulos, ejusdem opinionis propugnatores, sed ejusdem ponderis homines, memorat Irenæus. 2° Horum sententiae calculum sic adjecit S. doctor, ut terreni illius Christi regni tempus nusquam definierit, nec mille, aut certo aliquo annorum numero circumscriperit; imo ne semel quidem protulerit vulgatum illum Apocalypses locum: Erunt sacerdotes Dei et Christi, et regnabunt cum illo mille annis; quo tamen, eum fundamento, potissimum nitebatur Millenariorum sententia. 3° Id discriminis constituere videatur inter martyrum, aliorumque justorum animas, ut illæ singulari prærogativa statim ascendant ad Patrem, ac proinde in cœlum recipientur; alia vero omnes ad invisibilia loca abeant, corporum resurrectionem exspectantes. 4° Ecclesia, inquit lib. iv, c. 35, n. 9, omnit in loco, ob eam quam habet erga Deum dilectionem, multitudinem martyrum in omni tempore præmittit ad Patrem. 5° Si martyres præmittuntur ad Patrem, cæteris ergo justis præveant, qui prius illuc non pervenient, quam in terreno Christi regno ex visione Domini, per ipsum paulatim et assueverint capere gloriam Patris. 6° Demum cæteris omnibus gravius est, quod significare videtur Irenæus, non omnes beatos in cœlo futuros, sed aliquos in cœlo, aliquos in paradiiso, alios in civitate nova Hierusalem; omnes tamen, ubi cunque fuerint, Dei conspectu fruenteros. 7° Prætereunte, ait, figura hac, et renovato homine, et vigente ad incorruptelam, ut non possit jam veterascere, erit cœlum novum, et terra nova, in qui-

bos novus perseverabit homo, semper nova confabulans Deo. Et quoniam hæc semper perseverabunt sine fine, Isaías ait sic, etc. Et quemadmodum presbyteri dicunt, tunc qui digni fuerint cœlorum conversatione, illuc transibunt, id est, in cœlos; alii tute paradisi deliciis utentur; alii autem speciositatem civitatis possidebunt: ubique autem Deus videbitur, et quemadmodum digni erunt videntes eum. Esse autem distantiam hanc habitationis eorum qui centum fructus caverunt, et eorum qui sexaginta, et eorum qui triginta; quorum quidam in cœlum assumentur, alii in paradiſo converebuntur, alii in civitate inhabitabunt; et propter hoc dixisse Dominum, multas esse apud Patrem mansiones. » Mira hæc et insolita parabolæ semi-nantis, et variarum in altera vita mansionum explicatio; hæc enim referri ad alteram vitam, seu ad resurrectionem secundam, postquam innovatis jam cœlo et terra Deus manifeste videbitur a beatis, orationis contextus perspicue demonstrat. Sed ista, ut et alia quæ retuli, nœvi sunt, quos contraxit Irenæus ex nimia in seniores illos, quos identidem citat, veneratione, et acriori hæreticos impugnandi studio.

423. Dudum exsolevit ea terreni Christi fabula, ut vocat Hieronymus. Hanc tamen suis e ruderibus excitatam instaurare nititur cl. Grabius; non directe quidem, nulla siquidem argumenta eam in rem profert: ecquid proferre posset, nisi straminea, ut ipse loquitur? Sed plas et eruditas doctissimi Feuarentii notas exscribens, eas ubique maligno C dente corredit, insinuatque passim a nullo solide consulatam hactenus fuisse eam Millenariorum sententiam, facileque difflari ea omnia, quibus impugnatur, argumenta; imo parum abeat quin eam Ipsi Christo et apostolis ejus acceptam referat. Forte necessaria Grabio videtur ea fabula, qua fulcitur novum illud Calvini et asseclarum ejus dogma, sanctos invocari nec posse, nec debere, utpote qui in cœlo nondum degentes preces nostras audire nequeant. Dignum certe fabulae fulcrum altera fabula est. An cl. viro animus erat veros

A Irenæi errores probando, eam, quam S. martyri intulit injuriam, tot fictitios in annotationibus suis impingendo compensare? Quam æqua compensatio! dignissima, quæ Grabianis notis coronidem imponebat. Operam lusisse me putarem, si has serio refellendas susciperem. Chiliastarum ratiunculas sunt quas alii tum veteres, tum recentiores jam penitus contriverunt; et si id ab eis præstitum neget Grabius, ideo negat, quia vel legere piguit, vel animo jam invisibili illo Chiliastarum loco oberrante legit. Id tamen a cl. viro dissimulandum non erat, sic in eam abiisse sententiam æculi secundi Patres, qui de statu animarum post mortem quidquam scriptis adhuc superstibus reliquerunt, ut candide monuerint Justinus in *Diologo cum Tryphonem* pag. 306, edit. Morellianæ Paris. 1636, et Irenæus capp. 31 et 32, huic repugnasse πολλοὺς καὶ τὸν τῆς χαθαρᾶς καὶ εὐερδοῦς ὄντων χριστιανῶν γνώμης, et multos etiam e Christianis, qui puræ piaue sunt sententiae; » vel, ut loquitur Irenæus, et quosdam ex his qui putantur recte credidisse. » A pluribus deinceps aperte impugnata cum fuerit, licet a quibusdam, nec ignobilibus Ecclesiæ Patribus propugnata, prævaluit semper id quod jam in Ecclesia catholica obtinet dogma.

424. Sed tandem huic dissertationi fuit impo-nendus. Breviore esse voluisse, si licuisset. At longiore fecerunt tum intricatae locorum multorum difficultates, quæ paucioribus verbis elucidari commode non poterant; tum importunæ Protestantium, ac in primis nuperi Irenæi editoris cavillationes, quas, ne nostris auribus obstrepere pergerent, dissolvere operæ prelium fuit. Cum enim ejusmodi hominibus antiquius nihil fuerit, quam ut tantæ auctoritatis antiquitatisque scriptorem misere disceptum ad partes suas traherent, ut tanta S. doctori fieret injuria, sineudum non fuit. Si quid aliud in Irenæi doctrina observandum occurrat, vel id in notis textui subjectis adnotavimus, et ubi opus fuit illustravimus, vel ex iis quæ hactenus diximus facile explicabitur.

CHR. GUIL. FR. WALCHII

COMMENTATIO ^(a)

DE AUTHENTIA LIBRORUM IRENÆI ADVERSUS HÆRESES.

Consilium, quod cepi, de file auctoritateque Irenæi paulo accuratius coram vobis disputandi, natum esse lubens fateor ex vener. Joann. Saloni. Semlerii infringendi eam labefactandique studiis.

(a) Ilæc commentatio, a doctissimo Walchii in Societate Regia scientiarum Gottingensi recitata d. vi Aug. MDCCCLXXIV, typis expressa est in No-

D Quo major enim est rerum præstantissimarum copia, quas ex Irenæi libris se didicisse omni fere tempore gravissimi viri testati sunt, quasve nos ipsi ex eodem fonte haurire pergitus; eo sanctius vis commentariis Societatis Regiae scientiarum Gotting., tom. V, Gotting. 1775. Edit.

mihi esse videtur viri boni officium in eo justam collocandi curam, ut num recte viro et quibus nomen ejus inscribi soleat monumentis credamus, an fraudatorum fortasse impudentia decipi nos patiamur, et nobis et aliis constet argumentis certis et expeditis. Fieri posse nemo inficiabitur, ut per longum tempus veteris scriptoris opera nonnulla habeantur germana et vera, quæ ut falsa esse et cui ascribantur, auctoris aut ingenio et doctrina, aut aetate indigna judicent, posteri commineantur. Fas igitur est, audiri eos, qui licet ante eos nemo de hujus generis librorum vetustate aut scriptore dubitaverit, primi nunc dubitare audent, et quas proferant dubitandi causas expendi consideratus harumque pretium animo candido, neque ullis nisi verum exquirendi studiis ducto, aestimari. Omnis enim historiae dignitas utilitasque nilitur, tanquam suo fundamento, auctoritate et fide testimoni, rerumque gestarum memoriae perinde perniciosum est et pestiferum, falsos et subornatos producere testes, ac bonos religiososque sine causa repudiare et ad illorum gregem abjicere. Ut vero candide et corde agamus, omnia sedulo conquirenda, et, ut ab aliis rite intelligentur, perspicue proponenda sunt, quæ testis in suspicionem vocati existimationem aut confirmant, aut minuunt et convellunt. Hoc negotium licet arduum saepe sit et difficile, eo magis tamen necessarium est, quo negligentiores observamus viros doctos fuisse in explicandis comprehendisque, cur veteri scriptori et ipsi credant et alios velint credere, causis, cuius auctoritatem ne sciebant unquam contemni aut adduci in controversiam. Similis certe fuit Irenæi sors. Omnes enim, quamvis de religione dissidiis aliarumque de rebus antiquioris ævi Christianis sententiarum varietate a se invicem sint disjuncti, in admittenda laudibusque extollenda ejus fide mirifice videbis consentire, quemlibet intelligentis honoris quid aut ornamenti suis opinionibus suæque factioni ex tanto nomine conciliandi esse studiosum; ueminem tamen novi de colligendis declarandisque causis cogitare, cur testimonii Irenæi sit credeendum.

Quæcunque hac de re dici possunt, pertinent ad quinque contra hæreses libros, quos hostis Irenæi, Lugdunensium sacrorum præsulis saeculo e Christo nato secundo clari, [nomine] ornari. De his pauca, quæ huic disputationi lucem spondent, præmonere libet. Græce eos scriptos esse, nemo nostra aetate negabit, nec dubitabit quidecum, in modo si oculis suis illos unquam usurpaverit, et alia rei argumenta habuerit cognita, quæ docti viri luculenter exposuerunt (a).

Perierunt quidem Græca, ita ut, quantum novimus, nullus in Europæ bibliothecis supersit codex, qui eadem exhibeat integra; nec tamen perierunt

(a) Cf. Henr. Dodwellum, diss. v in *Iren.*, § 1, p. 39; Renat. Massuetum diss. II præ. in *Iren.*, § 51, p. 220; Renat. Ceillerum in *Histoire des auteurs sacr. et ecclésiast.*, t. II, p. 497, et Benedicti-

A omnia, sed in aliorum scriptorum Græcorum monumentis servatæ sunt insignes Græci textus partes, modo breviores modo longiores, quæ salutari consilio a Grabio et Massuelo diligentissime collectas et Latinis appositæ videmus. Utimur ergo opportunitate de Irenæi libris non ex sola eorum versione, quod perperam nonnulli suspicuntur, sed ex fontibus ipsis judicandi.

Totius vero operis versio illa integra ad nostram pervenit aetatem et in manibus omnium versatur. Quoniam tempore eadem confecta sit, magnam habet dubitationem. Multi eam aetati Irenæi, hoc est, saeculi secundi fini, vel tertii initii, putant esse æqualem, quod legisse eam Tertullianus illius videatur. Sed his contradixit Dodwellus (b), maluitque eam referri ad exitum saeculi quarti, quo Priscilliani secta orta est et in Hispania Galliaque priscos Gnosticorum errores renovavit, in Irenæi libris operose enarratos et convulsos; nec male monuit, Augustinum eodem tempore clarum illa esse usum. Nostra aetate monachi Parisienses (c) ulterius progressi sunt rejeceruntque eam ad barbarum saeculi vi sevum, ob squalidam et vere barbaram Latinitatem, qua quisquis ille fuerit interpres Græca donaverit. At nec his assentior. Barbariem orationis non nego, sed talem esse nunquam crediderim, quali saeculo sexto gentes, quæ Romanas provincias in suam redegerunt potestatem, Latinam linguam corruerunt et depravarunt. Omnes enim sentire oportet, græculum fuisse hominem, qui puerorum more non sermonem illum, sed verba singula transferret, et cum in compositis maxime harreret, nova et inaudita fingeret, quæ, nisi in aliis mediis sevi monumentis deprehendantur, inter barbaræ illius Latinitatis specimina numerari nequeunt.

Mibi quidem placet eorum prudentia, qui cum sine testis auctoritate nihil historici argumenti recte dici intelligent de origine versionis ejusque aetate — quisnam enim unquam vidit aut produxit de utraque testem? — nihil desinunt, suamque ignorantiam illis certe non propriam sed cum omnibus communem faleri malunt. Sufficit nobis, eam non recentiore aetate, sed vetere esse factam et codices ejus satis antiquos inveniri. Hæc ipsa interpretatione licet ab omni elegancia sit aliena, barbara et quibusvis fere dictionis Latinæ vitiis inquinata, nec negari possit, librariorum non modo negligentia sed inscitia etiam eamdem sepenumero videri novis corruptelis auctam; fidelitatem tamen interpretis in auctoris verbis exprimendis nullam esse causam desiderandi aut vocandi in suspicionem, denuo ex tot particularum, quæ Græce a nobis leguntur, cum latinis comparatione luculenter coguiscitur. Subinde transtulit in epte: sed nunquam malitiose; nunquam pervertendi scriptoris mentem,

nos Maurianos in *Histoire littéraire de la France*, t. I., part. I, p. 334.

(b) Lib. c. p. 397 seqq.

(c) I.c. cit., p. 335.

aut quæ hic scripserit corrigendi, augendi, omitendi consilio. Ex quo consequens id est, quod hoc loco studiose cupio observari, ut quæ de fide Irenæi disputantur æquabilia sint et paria inter omnia, quæ nunc legimus in his libris, sive in sola versione Latina supersint, sive tanquam tabulæ e naufragio a Græcis fuerint servata.

At vero noster non modo Græce suos commentarios scripsit, sed etiam Græcis eosque ad Græcos misit. Quicunque eos consuluerint, eos haud fugiet, suscepisse et perfecisse auctorem opus ab amico expeditum. Operæ pretium est colligere et secum contendere luculenta rei testimonia. In præfatione libri primi, quam Epiphanius Græce recitavit, occurrit bina; quorum prius ita expressum est (a): Ἀναγκαῖον ἡγησάμην, ἐντυχών τοῖς ὑπομνήμασι τῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, Οὐαλεντίνου μαθητῶν, ἐντοῖς δ' αὐτῶν καὶ συμβαλὼν καὶ καταλαβόμενος τὴν γνώμην αὐτῶν, μηνύσας τοι, ἀγαπητὲ, τὰ τερατώδη καὶ βαθέα μυστήρια, δὲ οὐ πάντες χωροῦσιν, ἐπειδὴ μὴ πάντες τῷ ἐγκέφαλον ἐξεπτύκασιν, δπως καὶ σὺ μαθὼν αὐτὰ, πάσι τοῖς μετὰ σοῦ φανερὰ ποιήσῃς καὶ παρανέσῃς αὐτοῖς φυλάξισθαι τὸν βυθὸν τῆς ἀνοιας καὶ τῆς εἰς Χριστὸν βιασφηματικής alterum vero (b): Οὐκ ἐπικήτησες δὲ παρ' ἡμῶν, τῶν ἐν Κελτοῖς διατριβόντων καὶ περὶ βάρδαρον διάλεκτον τὸ πλειστον ἀσχολουμένων, λόγων τέχνην, ἢν οὐκ ἐμάθομεν..... ἀλλὰ ἀπλῶς καὶ ἀληθῶς καὶ ἰδιωτικῶς τὰ μετὰ ἀγάπης τοι γραφέντα, μετὰ ἀγάπης σὺ προσδέξῃ, καὶ αὐτὸς αὐξήσεις αὐτὰ παρὰ σεαυτῷ, ὅτε ικανώτερος ἡμῶν τυγχάνων, οἰονεὶ τερέματα καὶ ἀρχὰς λαβὼν παρ' ἡμῶν, καὶ τῷ πλάτει σου τοῦ νοῦ ἐπὶ πολὺ καρποφορήσεις τὰ δι' ὀλίγων ὑψ' ἡμῶν εἰρημένα, καὶ δυνατῶς παραστήσεις τοῖς μετὰ σοῦ τὰ ἀσθενῶς ὑψ' ἡμῶν ἀπτγγελμένα· καὶ ὡς ἡμεῖς ἐχιλοτεμήθημεν πάλαι, ζητοῦντός σοι μαθεῖν τὴν γνώμην αὐτῶν, μὴ μόνον τοι ποιῆσαι φανερὸν, ἀλλὰ καὶ ἐφδια δοῦναι πρὸς τὸ ἐπειδεικνύεντα αὐτῶν φύεδην οὐτω δῆ καὶ σὺ φιλοτίμως τοῖς λοιποῖς διακονήσεις. Simili modo sub finem ejusdem libri (c): Quapropter conati sumus nos, inquit, universum male compositæ vulpeculæ hujus corpuscum in medium producere et per te facere manifestum... adest enim et tibi et omnibus, qui tecum sunt, ad hæc, quæ prædicta sunt, exerceri et evertire nequam ipsorum doctrinas. Tertii deinde libri hoc est initium (d): Tu quidem, dilectissime, præceperas nobis, ut eas, quæ a Valentino sunt, sententias absconditas, ut ipsi putant, in manifestum prodarem, etc.; porro quarti (e): Hunc quartum librum, dilectissime, transmittens tibi, operis quod est de detectione et eversione falsæ cognitionis, quemadmodum promisimus, per Domini sermones ea, quæ prædiximus, confirmabimus, ut et tu, sicut postulasti, undique a nobis accipias occasiones ad confutandos omnes

(a) N. 2, p. 3, edit. Massueti.

(b) N. 3, p. 4.

(c) Cp. 3d, n. 4, p. 113.

(d) P. 173.

(e) P. 227.

hæreticos, etc., denique quinti (f) : Traductis, dilectissimis, omniis hæreticis in quatuor libris... oportebit et te et omnes lecturos hanc scripturam impensis legere ea, quæ a nobis prædicta sunt, ut et argumenta scias, adversus quæ contradictiones facimus. Sic enim et legitime eis contradices et de præparato accipies adversus eos contradictiones. Quæ si consideraverimus, jure inde colligenus : primum, scriptum eo tempore vixisse inter Gallos, et cum ipse esset homo peregrinus, ad comparandam: sibi dimicasse barbaræ, sive hæc Celtica fuerit, sive, quod probabilius multis videtur, Latina (g), eam contulisse diligentiam, ut Græce exercitatione fere omni careret; deinde rogatum eum fuisse ab amico, quem ἀγαπητὸν, dilectissimum, compellat, eumque B ei doctrina se præstare testatur; neque obscure significat, tenuisse inter doctores locum et officio fuisse obstrictum, cavendi, ne qui cum illo esset, hoc est ejus auditores, gravissimis caperentur erroribus; tum rogasse hunc amicum, ut absconditam Valentianorum maxime disciplinam erueret et tenebris, sicque convellendi eos viam pararet et communiret; denique nostrum his precibus eo consilio satisfecisse, ut et amicus arcana illa dogmata intelligeret et in aliorum usus feliciter converteret. Nunc amicus ille episcopi honore fuerit conspicuus, ego quidem definire non audeo, licet nec causa adgit contradicendi illis, qui ita sentiunt (h); hec tamen tutius affirmare licet, vixisse amicum in regione, quæ a Valentini seclatoribus eorumque artibus, alios ad suas partes deducendi, maximo metuebat. Valentini familiam vero, licet alibi quoque sedes suas collocare tentaverit, maxime in Ægypte et Oriente florissee, nemo ignorat. In Ægypto et Marcosiani fuerunt; nec ullo modo ex Irenæi commentariis probatur, quod manifesto Hieronymi errore seducti nonnulli contendunt, Marcum eadem cum Irenæo ætate in Gallia sua sparsisse commentata (i), licet nonnullos ex ejus discipulis in eam penetrasse scripserit. Simili modo fatetur noster, usum se esse nonnullis Valentini assecis familiariter et ex illis perinde ac ex libris Valentianorum horum sententias didicisse; sed in Gallia idem contingisse nunquam dixit. Hæc quidem aperte docent, insigniter falli, qui opus hoc putant Gallorum aut aliorum Latinorum usibus fuisse destinatum, alios vero sine causa mirari, longe frequentius illud in Græcorum manibus versari consueisse, quam Latinorum. Quamvis enim in Gallia fuerit compositum, missum tamen fuit in Ægyptum aut Asiam minorem, unde in alias Orientis provincias facile penetrare, in occidentalibus vero quasi ignorari potuit, donec Latinitate donatum in patriam quasi rediret. Post hæc ævo medio, id est litteris infesto, accidit, ut

(f) P. 291.

(g) Conf. Dodwellum, p. 395.

(h) V. Histoire littér. de la France, t. 1, p. 330.

(i) Conf. Hæretiologia a me editæ t. 1, p. 380, 394 seqq.

Inter Græcos libri Græce scripti interirent, Latina vero eorum interpretatio librariorum opera et diligentia ad nostram ætatem perveniret. Idem nostis antiquissimo Herinæ libro, *Pastoris* titulo ornato, accidisse, ut eola supersit versio Latina, Græcum vero exemplum periisse censeatur (a). Qui vero in memoriam revocaverit, ista tempestate arctiori auctoritate et litterarum commercii vinculo cohæsisse Christianos Asiam colentes cum Gallis (b), is certe ne dubitabit quidem, potuisse ab homine Ægyptio aut orientali rogari amicum cum Gallis vivente, ut enarrandis hæreticorum opinionibus, quas noverat huic perspectas esse, daret operam; aut hunc quod ab eo exspectabatur illi tribuere officium.

Hos igitur libros si vare ab Irenæo Lugdunensi episcopo scriptos esse, idoneis argumentis potest confici; tum certe de eorum auctoritate et historica fide rectum fertur judicium. Criticæ artis legibus expeditum est, ad hujus generis disputacionem apte instituendam hoc requiri, ut sedulo disquiramus primum, num Irenæus composuerit adversus hæreses libros; deinde, num si quos conscriperit, iidem fere sint cum his, quibus nunc utimur.

Quod primo loco positum est, cum in rerum, quæ faciæ sunt et longo abhinc tempore contigerunt, numero sit, de eo quidem recte cognoscendi nulla cogitari possunt principia, nulli fontes, nisi testium effata. Commemorarunt veteres, Irenæum contra eos, qui sua ætate doctrinam Christianam erroribus corruerpere studuerunt, sedulo et eleganter pugnasse editisque scriptis eos confutasse. Primum ex ætatis ratione locum tenet Tertullianus, cuius satis celebre est hoc effatum (c): *nec undique dicemur ipsi nobis fixisse materias, quas tot jam viri sanctitate et præstantia insignes, nec solum nostri antecessores sed ipsorum hæresiarcharum contemporales, instructissimis voluminibus et prodiderunt et retulerunt, ut Justinus philosophus et martyr, ut Miltiades, Ecclesiarum sophista, ut Irenæus, omnium doctrinarum curiosissimus explorator, ut Proculus noster, virginis senectæ et Christianæ eloquentie dignitas: quos in omni opere fidei, quemadmodum in isto, optaverim assequi.* Dicta hæc esse de nostro opere, non solum ex ipso hujus consilio colligitur, vere enim oppositum fuit Valentini scholæ, contra quam Tertullianus scripsit libellum, unde hæc de sumpta sunt; sed maxime etiam mirilco eorum, quæ Irenæus et Tertullianus de Valentinianorum disciplina prodiderunt, consensu confirmatur, ita ut hunc, quæ ille scripserat, ante suos oculos habuisse neque exiguum eorum partem transcripsisse, justa sit statuendi causa. In comparandis

A utriusque scriptoris monumentis et quæ in his sibi similia sunt, locis congerendis neinimicem novum majorem collocare diligentiam ven. Semlero (d): idem tamen nonnulla non testium auctoritate, sed ratiocinatione munita adjicit, quæ nisi diluantur, excitati a me testimoniis vim et pretium imminui oportet. Non sine injuria Tertullianum insimulavit criminis, quod plagii litterarii nomen fert. Postquam enim sub initio sui libelli ingenue confessus est, se sua ex quatuor *antecessorum*, quorum nomina recitat singuloru[m]que laudes prædicat, commentariis didicisse, cur opus fuerit ubi vis repetere Irenæi nomen, ego quidem tantum abest ut ullam intelligam causam, ut verear, ne, si fecisset, intempestivæ sedulitatis contraxerit sibi suspicionem. Accedit, postquam oculis manibusque nostris erupta sunt, quibus præter Irenæum usus est magistris, Justini, Miltiadis et Proculi monumenta, admodum difficultem et arduam nunc esse conjecturam, ex quibus fontibus singulas narratives historicas, et qui in his omnino reponi debent, Valentinianorum somnia in suos rivulos deduxerit Afer. Probe enim tenendum est, Tertullianus libello manifesta impressa esse vestigia dissensus ab Irenæo. Quæstiones binæ, quas proponit venerandus Semlerus, facile expediuntur. Priorem enim, quomodo isto jam tempore Tertullianus Irenæi libros oculis et manibus suis usurpaverit, cur protulerit, nec probaverit, rem vere esse dōvrat, æque miror, ac cur non recordatus sit, quæ ante sæculi II exitum ab Irenæo edita fuerint, potuisse post initium tertii (e) Carthagine legi. Ad posteriorem, quo jure sic fecerit Tertullianus, ut ex Græco sublegeret sua, et Latine repeteret, quæ ille creditur scripsisse Græce, quid recte respondeatur, id quidem ipsa interrogatione videtur mihi luculenter esse expressum. Cum enim quatuor illi rerum Valentinianorum scriptores ad unum omnes Græce easdem retulissent, Latina autem Irenæi versio vel nondum confecta vel a Tertulliano nondum visa fuisset, hic vero illas nollet a civibus suis ignorari, sapienter idem fecit, quod, ut ex innunbris unum exemplis adjiciam, Cicero fecit, qui in libris philosophicis Latine repetiit, quæ ex Græcis selegerat. Hactenus de Tertulliano.

Post hunc prodeat Eusebius Cæsareensis, diligensissimus et sincerus rerum in Christiana civitate gestarum pronuntiator. Is vero cum sæpissime de Irenæo nostro locutus est eumque magnis ornavit laudibus, sufficiat ea nunc colligere, quæ de opere adversus hæreticos ab illo scripto reliquit, loca. I. Postquam de Simonis Magi erroribus ex Justino

(a) Eleganter id monuit Dodwellus. p. 408.

(b) Conf. Theod. Ruinarti *Act. martyr.* p. 54, edit. Venet.; *Histoire littér. de la France*, t. I, p. 228, 290, et Paulini de Luminæ *Histoire de l'Église de Lyon*, t. I, p. 39.

(c) *Advers. Valent.* can. 5, t. III Oper. p.

143, edit. Halens.

(d) Diss. i in *Tertullian.* adjecta vol. V, § 12, p. 300.

(e) Conf. ven. Jo. Ang. Noesselt *De ætate et doctrina script. Tertulliani*, p. 89.

martryre nonnulla recitaverat, ita pergit (a) : συνά- δεις δὲ αὐτῷ καὶ δὲ Εἰρηναῖος ἐν πρώτῳ τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις, adjiciteque, se nōlē Irenæi repelere nar- rationes, quod quicunque velint, facili negotio ipsi inspicere queant ejus librum, quo hæresium origi- nes, dogmata, mores, instituta et his similia stu- diose sit persecutus. II. Alibi (b) ubi Joannem apo- stolum Domitiani ætatem attigisse testes produxit fide dignos ob insignia, quibus enitebant, ecclesias- sticam doctrinam tuendi et conservandi puram stu- dia, alterum Irenæum, alterum Clementem Alexan- drinum, sequuntur hæc verba : ὃν δὲ μὲν πρότερος ἐν δευτέρῳ τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις ὥδε πῶς γράψει κατὰ λέξιν, εἰ paucis interpositis : καὶ ἐν τρίτῳ δὲ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ταῦτα τοῦτο δηλοῖ διὰ τού- των. III. Quæ breviter de Menandro prodidit, ea- dem, monet, ἐκ τῶν Εἰρηναῖου διαγνῶντας ῥάδιον (c). IV. Similiter de Cerinthe (d) : Οὐ δὲ Εἰρηναῖος ἀπορ- βητοτέρας δὴ τινας τοῦ αὐτοῦ ψευδοδοξίας ἐν πρώτῳ συγγράμματι τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις προθετεῖς, ἐν τῷ τρίτῳ καὶ ἴστοριαν... παρέδωκεν. V. Ubi de Cerdone exscriptis Irenæi efflatum, addit (e) : Ταῦτα δὲ φησιν ἐν τρίτῳ τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις. VI. Porro ex Irenæo testatur se accepisse, quæ de congressu Polycarpi cum Aniceto ad paschalem controver- siam componendam narravit, hæcque adjicit (f) : Καὶ ἀλλην δὲ δὲ αὐτὸς περὶ τοῦ Πολυκάρπου παραδίδωσι διήγηστιν,.... ἀπὸ τοῦ τρίτου τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις Εἰρηναῖου. VII. Cum Irenæum post Pothinum sacris Lugdunensibus gubernandis admotum suisse nar- rasset, subjecit hæc (g) : Οὐτος τῶν ἐπὶ Ῥώμῃ τὴν διαδοχὴν ἐπισκόπων ἐν τρίτῃ συντάξει τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις παραθέμενος, εἰς Ἐλεύθερον.... ὡς ἀνδὴ κατ- αὐτὸν σπουδαζομένης αὐτῷ τῆς γραφῆς, τὸν κατάλο- γον ἱστησι. VIII. Interpositis Irenæi verbis, per- git (h) : Ταῦτα δὲ Εἰρηναῖος... ἐν οἷς ἐπέγραψε, πέντε οὖσι τὸν ἀριθμὸν, ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευ- δωνύμου γνώσεως, ἐν δευτέρῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, κ. τ. λ. IX. Cum, quæ Irenæus de libris Novi Fæ- deris reliquit, testimonia diligenter percensuit, ex- pressis verbis dixit (i) : Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τρίτῳ τῆς εἰρημένης ὑποθέσεως τῷ προδηλωθέντι εἰρηται. Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ περὶ τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως... διαλαμβάνει. Colligamus nunc ex Eusebii effatis, quæ de Irenæi libris ei fuerunt cognita. Quæ qui- dein hæc sunt: I. scripsisse Irenæum Lugdunensem libros adversus hæreses quinque, ex quibus singulatim primum bis, secundum totidem, tertium sexies, quintum semel notavit; II. titulum ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως iis suisse

(a) *Hist. eccles. lib. II, cap. 43, p. 57, edit. Tau- rin.*

(b) *Lib. II, cap. 23, p. 98.*

(c) *Lib. III, cap. 26, p. 106.*

(d) *Lib. III, cap. 27, p. 108.*

(e) *Lib. IV, cap. 11, p. 133.*

(f) *Lib. IV, cap. 14, p. 137.*

(g) *Lib. V, cap. 5, p. 187.*

(h) *Lib. V, cap. 7, p. 187.*

(i) *Lib. V, cap. 8, p. 189.*

(j) *Convenienter hæc et Irenæi præfationibus,*

A inscriptum (j); III. in iisdem Irenæum non mod- contra purioris doctrinæ hostes pugnasse, sed etiam in enarrandis eorum opinionibus multam posuisse curam; IV. Eusebio videri eos compositos eo tempore, quo Elcutherus Romanis sacris præ- fuit, quod in hoc desinat episcoporum Urbis series ab Irenæo proposita; V. Eusebii denique ætate hos Irenæi libros frequentes in aliorum manibus suisse, ita ut quicunque voluerint, facile copiam eos le- gendi nancisci possent.

Basilius cum veterum de Spiritu sancto senten- tias recensere instituisset, honorificam Irenæi fecit mentionem, euunque ab apostolis prope absuisse scripsit, et nonnullas particulas ἐν τῷ πρὸς τὰς αἱρέσεις ὁργα positas recitavit (k).

Pari modo Cyrus Hierosolymitanus hæreticos commemorat de Spiritu sancto nefarios protulisse errores, idque ex Irenæo τὸν προστάγματι τὸν πρὸς τὰς αἱρέσεις fusius disci mouuit (l).

Epiphanius magnam eorum, quæ de hæreticis sæculi secundi in suos commentarios retulit partem, ex Irenæi libris hausisse, nullam habet dubitationem. Nomen quidem ejus expressit rarius, expressit tamen ita, ut eum non modo nostros libros legisse, sed eodem etiam ab Irenæo profectos credidisse quisque sentiat. Sic ubi de Basilide agit (m) : Θαυ- μαστῶς δὲ, inquit, δι μακάριος Εἰρηναῖος. δι τῶν ἀποστόλων διάδοχος, περὶ τούτου λεπτολογῶν, διή- λεγχει τούτου τὴν ἀνεληφθεῖν καὶ ἀδράνειαν. Alibi C sub initio disputationis de Valentinianis, de con- sensu sanctissimi Irenæi (n) gloriatur, longamque assert orationem, sumptiam ἀπὸ τῶν τοῦ προειρημέ- νου ἀνδρῶς, δούλου Θεοῦ, cum additamento : Εἰρηναῖον δέ φημι (o); eadem vero finita, invidendis laudibus prosequitur Irenæum, euunque ἐν τῷ ἑτῆς δευτέρῳ αὐτοῦ λόγῳ καὶ τοῖς ἀλλοῖς consulasse prædicta (p).

Cum Epiphanio ætate conjunctus fuit Hierony- mus, qui et diligentia, quam in conquirendis enu- merandisque scriptorum Christianorum monimen- tis primus collocavit, et ex his vera a falsis dis- cernendi studii laude non sine causa celebratur. Reliquit vero plura, quæ ad hunc locum pertinent testimonia.

I. De Irenæo cum data opera exponit, eum Pothini, qui *Lugdunensem in Gallia regebat Eccle- siam, presbyterum*; hoc vero prope novagenario ob Christum martyrio coronato, in locum ejus subsilium suisse, narrat et addit : *Scripsit quinque adver-*

quatuor libris posterioribus præmissis et aliorum testimonioris et codicibus adeo Latinis, scripsisse Eusebium, docet Massuetus diss. II, § 46.

(k) *De Spiritu sancto cap. 29, t. III Oper. p. 61, edit. Benedict.*

(l) *Catech. XVI ad illum., num. 6, p. 246, edit. Tontaei.*

(m) *Hæres. xxiv, § 8.*

(n) *Hæres. xxxi, § 3.*

(o) § 9.

(p) § 35.

sus hæreses libros (a). II. *Alibi* : De hæreticis eo-
rumque commentis, inquit, *diligentissime vir apostolicus scribit Irenæus, episcopus Lugdunensis et martyr, multarum origines explicans hæresem* (b).

III. *Humani quid passus est Hieronymus, cum hoc loco, quæ Irenæus de Marci discipulis dixerat, de Marco intelligeret, repetiit tamen errorum, his usus verbis : Refert Irenæus, vir apostolicorum temporum, episcopus Lugdunensis, et finivit orationem hac clausula : hoc ille scripta ante annos circiter trecentos* (hic Hieronymum aut se felicit memoriam, aut vocula circiter abusus est, alibi enim ætatem Irenæi satis recte significavit), *et scripsit in his libris, quos adversus omnes hæreses doctissimo et eloquentissimo sermone composuit* (c). IV. *Denique cum litterarum philosophicarum studia laudaret et exemplis illustrium Christianæ disciplinæ magistrorum commendaret, Irenæum, Pothini martyris successorem, cum aliis nominavit, qui origines hæresem singularum et ex quibus philosophorum fontibus emanaverint, multis voluminibus explicarunt* (d). *Consulito nunc prætermitto alia Hieronymi effata, quibus Irenæi fecit mentionem, neque obscure se opus illud adversus hæreses in mente habuisse significavit. Sufficiunt certe hæc, ut intelligamus, Hieronymum non solum libros illos quinque bene cognovisse, sed etiam aperte esse testatum, editos eosdem suis ab Irenæo, Lugdunensium sacrorum post Pothinum præsule.*

His denique unicum addere licet Theodoretum, magnæ et variæ eruditionis virum, qui quæ de vetustissimis hæresibus enarraverit, acceperit se, ut decet bonum historicum, confessus est (e) ἐκ τῶν παλαιῶν τῆς Ἑκκλησίας διδασκάλων, Ιουστίνου τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος (f), καὶ Εἰρηναίου τοῦ τὰ Κελτικὰ καὶ γεωργίσαντος καὶ φωτίσαντος Εθνη, κ. τ. λ. *Cum somnia et flagitia, quæ de Carpoerate ejusque asseculis tradi solent, strictim attigisset, neslingi hujusmodi criminationes quis suspicetur, testem excitavit Irenæum, qui Occidentem Christianæ religionis luce collustraverit, virum apostolicum, ejusque excitatis verbis hæc præmisit (g) : Δέγει δὲ οὗτος ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῶν εἰς τὰς αἱρέσεις συγγραφέντων αὐτῷ. Eundem Theodoretum scripisset qui supersunt dialogos tres, Ἐρανιστοῦ τὴν πολυμόρφου nomine insignitos, licet nonnulli dubitaverint; ut tamen ipse firmiter credam, quibus causis communoveri me patiar, alibi declaravi (h). Quisquis vero illos legerit, nosse eum oportet, singulis dialogis subjecta suis antiquiorum doctorum loca, quorum auctoritate sententias de persona*

(a) *Catal. viror. illustr. cap. 35, t. II Oper., p. 873, edit. Vallarsii.*

(b) *In Isa. LXIV, t. IV Oper., p. 761.*

(c) *Epist. ad Theodor. Martian. L. III, Vallars. LXXV, n. 3, t. I Oper., p. 447.*

(d) *Epist. ad Magn. Martian. LXXXIV, Vallars. LXX, p. 426.*

(e) *Præf. Hæret. fabul., t. IV Oper., p. 280, edit. Schulzii.*

Christi in his propositæ confirmantur. In horum numero omnino repositum videbis Irenæum, episcopum Lugdunensem, recitataque ejus effata quamplurima et magnam partem longiora ἐκ τοῦ τρίτου λόγου τῶν εἰς τὰς αἱρέσεις (i), ἐκ τοῦ τετάρτου λόγου τῶν εἰς τὰς αἱρέσεις (j), εἰς τοῦ πέμπτου λόγου τῆς αὐτῆς πραγματείας (k). Sic et Theodoretus usus est *libris adversus hæreses*, eorumque auctorem habuit Irenæum; neque ignoravit certe quis qualisve is fuerit.

In tot igitur tamque gravium testium effatis innititur opinio, Irenæum Lugdunensem exarasse adversus hæreticos commentarios. Quisquis criticæ artis leges, quibus rerum gestarum veritas dijudicetur aut testium fides æstimetur, habuerit perspectas, ib certe non inficiabitur, sive testium, quos produxi, numerum et præstantiam,— nemo enim eorum fraudis, aut per jocum petulantiamque fallendi aliquis libidinis hoc loco sine injurya insimulabitur, neque ullus eorum sua ex altero sumpsisse arguetur,— sive testimoniorum, quæ ediderunt, integritatem et perspicuitatem consideraverit, aut ita esse, uti dixi, aut nihil veri inesse veterum temporum memoriae. Accedit, quod sine hæsitatione affirmo, ex scriptorum veterum, quos sui ingenii monumenta reliquise scimus, sive hæc supersint, sive interierint, tam Græcorum, quam Romanorum, tam profanorum, quam Christianorum multitudine, si ab Homero, Herodoto, Platone, Cicerone, Augustino, Chrysostomo hisque similibus discesseris, qui tot tamque antiquos operum ab illis conditorum laudatores nati essent, admodum paucos esse. Neque id negligi a nobis debet, exiguum certe esse monumentorum Christianorum, quæ ad saeculum tertium referuntur, numerum; maximam eorum partem esse perditam; præter Tertulliani libellos nihil eorum superesse, qui ad historiam hæresium enarrandam perlinebant; multorum ex scriptoribus ecclesiasticis memoriam a solo Eusebio, imo a solo Hieronymo posteris suis commendataam, quibus omnes assentimur. Quid quæso est causæ, cur iisdem totque aliis credendi officium denegemus testantibus, Irenæum auctorem esse contra hæreses librorum?

D Progredimur ad alteram demonstrationis hujus argumenti partem explicandam. *Hac vero inquirendi imposita nobis est necessitas, num iidem sint Irenæi adversus hæreses libri, quos viderunt, legerunt, laudaverunt scriptores saeculi III, IV, V, cum his, quos in manibus nostris habemus. Recte id statui et affirmari, multis variisque generis con-*

(f) *Justinum reliquise contra omnes hæreses libros nunc deperditos, norunt omnes. Hinc quale Irenæi opus Cyrensis laudet, tuto concluditur.*

(g) *Hæretic. fabul., lib. I, cap. 5, p. 294.*

(h) *Hist. hæres., vol. VI, p. 521.*

(i) *Dial. I, p. 51, dial. II, p. 128; dial. III, p. 231, laudati operum Thcodorei tom.*

(j) *Dial. II, p. 129.*

(k) *Dial. III, p. 232.*

stat argumentis, quæ in suas classes distribui, opera est pretium.

I. Quæcunque veteres de forma et specie librorum Irenæi referunt, eadem sine discrimine in opere illo, quo nunc utimur, expressa observamus. Utique ejus inscriptio, altera: *Adversus hæreses*, altera: *Detectio et eversio falsi nominis agnitionis*, uti Latinus Græca vertit, a priscis scriptoribus, quorum effata jam protuli, commemoratur; posterior quidem ab Eusebio, prior ab eodem Eusebio, Cyrillo, Hieronymo, Theodoreto. In quinque libros universum opus est divisum. Eamdem partitionem confirmant Eusebius et Hieronymus. Præter hæc singulatim vidimus enumerari ab Eusebio librum primum, secundum, tertium, quintum; ab Epiphanius secundum; a Theodoreto, tertium, quartum et quintum.

II. Quæcunque veteres libris ab Irenæo scriptis contineri testati sunt, eadem ad unum omnia in nostris codicibus inveniuntur. Nolo jam repetera, quæ ex dictis ab Eusebio, Epiphanius, Hieronymo, Theodoreto per se patent, eos omnes et narrationes de originibus, opinionibus, moribus et institutis, maxime successionibus hæreticorum, inde a Simone Mago deducendis, et errorum, quos illi disseminarunt, confutationes legisse ab Irenæo traditas, hoc est, omnia et singula rerum genera, quæ nostri codices suo ambitu comprehendunt. Fieri vero nequit, ut hoc loco silentio præterea insigñem Photii diligentiam, qua accurateam librorum Irenæi, quales sua aetate, hoc est saeculo nono fuerint, Græcorum certe descriptionem consignavit, nostris licet Latinis initib[us] convenientem (a). Autorem eorum esse narrat Irenæum, Lugduni, urbis in Gallia sitiæ, episcopum, eodem esse numero quinque, et præ se ferre hanc inscriptionem: ἐλέγουν καὶ διατροπῆς τῆς ψευδωρύμου γνώσεως, sive contra hæreses. Pergit, primo libro initium fieri orationis a Valentino, deinde eamdem quasi regredi et a Simone Mago hæreses repetere et usque ad Tatianum procedere, additis Gnosticis et Cainitis; secundo convelli impia hæreticorum dogmata; tertio opponi iisdem Scripturæ sacræ testimonia; quarto fieri responsa ad ea, quæ illi objicere consueverint; quinto denique ex sermonibus Christi et apostolorum epistolis colligi contra eos argumenta apta (b). At vero non modo hæc

A universe dicta rem comprobant; sed singula etiam capita, quæ ex Irenæi libris veteres allegant. Horum duplex est genus. Alterum enim loca continet, ubi ipsa Irenæi verba recitantur, de quo postea nonnulla dicam; alterum vero eorum est, ubi testis modo laudatur Irenæus eorum, quæ quisque scriptorum suis verbis usus tradiderat. Horum pauca afferam exempla. Tertullianum audivimus testari, Irenæum copiose res Valentinianorum esse persecutum (c); Eusebium, eundem exposuisse de Simone Mago (d), de Menandro (e), de Cerintho (f) et similibus; Epiphanius, de Basilide (g); Cyrillum, de iis, qui doctrinam de Spiritu sancto depravauit (h).

B III. Quæcunque in Irenæi libris veteres invenisse sibi visi sunt ornamenta, diligentia maxime in colligendis aliorum sententiis et lectionis variæ, neque hæc in nostris Irenæi commentariis desideraveris, modo æquus sis et omnia ex ævi, quo scripti sunt, rationibus et auctoris ipsius sorte æstimari debere cogitaveris. Tertullianus, uti audivimus, honorifice de Irenæo judicavit cumque insigni elogio omnium doctrinarum curiosissimi exploratoris condecoravit. Quod quam vere sit dictum, omnes sentire oportet, quibus modo Irenæi libros oculis suis inspicere libuerit. Non solum enim magnam diligentiam in investigandis tot hæreticorum commentis (i) arcanisque doctrinis et institutis collocavit; sed etiam veterum philosophorum præcepta cum his contulit. Quare etiam Hieronymus Irenæum hoc nomine laudavit, quod ex quibus philosophorum fontibus hæreses manaverint explicaverit; nec negare quis ausus est, simili modo eum puriora Christianæ religionis dogmata habuisse cognita, quæ ab obtricationibus et calumniis vindicandi causa opus illud suscepserat. Quare non possum, quin Nathan. Lardnero assentiar, qui Tertulliani vocem omnium doctrinarum ita est interpretatus, ut eadem triplex quod commemoravi doctrinarum genus, philosophicarum, hæreticarum et Christianarum puriorum significari, conjecturam faceret (j). Num satis recte tot tamque diversa sententium opiniones conceperit animo verbisque expresserit, num semper rectum tulerit judicium de origine hæresium, ex philosophorum, Platonis maxime aliorumque Græcorum scholis deducenda, nostra quidem non in-

(a) *Biblioth. cod. cxx.*

(b) Si quis nolit Irenæi libros comparare cum Photii descriptione, eum rogamus, ut recentiorum consultat de rebus in illis traditis narrationes, aut saltem prefationes singulis præmissas inspiciat. Ex illis vero principatum tenere arbitror celebrissimum virum, Joann. Matthiam Schröckhium, *Christliche Kirchengeschichte*, part. III, p. 196 seqq.

(c) Vide Irenæum, lib. I, cap. 1—21.

(d) Lib. I, cap. 23.

(e) Lib. I, cap. 25.

(f) Lib. I, cap. 26.

(g) Lib. I, cap. 24.

(h) *V. c. de Valentinianis*, lib. I, cap. 2, n. 5.

(i) Legatur Renati Massueti dissertatione prima (supra), quæ hæreticorum, quorum dogmata Irenæus enarravit, exhibet censem studiose factum et illustratum.

(j) In *Credibility of the G. II.*, part. II, vol. I, pag. 346, ubi recitato Tertulliani effato hæc adserit: *He means it is likely, that Irenæus had well studied the sentiments of the heathen philosophers, and of heretics, as well as the principles of the Christian religion. Adde vener. Jo. Frid. Cotta Versuch einer Kirchenhistorie*, t. II, p. 798.

terest, hoc loco uberiorius inquirere (a). Satis enim A ex libris adversus hæreses luculenter cognosci, talem eorum certe fuisse auctorem, qualis sua sententia Irenæum contra hæreticos scriptorem fuisse veteres judicarunt, hoc est, variarum inter philosophos et Christianos factionum de rebus divinis et ad mores pertinentibus sententias explorandi studiosum. Hinc in iisdem commemorari celeberrimorum apud Græcos philosophorum nomina videbis, aut excitari, modo laudari, modo reprehendi dicta, v. c. Anaxagoræ, Anaximandri, Aristotelis, Democriti, Epicuri, Platonis, Pythagoræ, Thaletis, et pari ratione poetarum, Hesiodi, Homeri, Pindari, Menandri, Sophoclis, Stesichori, item Aesopi (b). At vero ne quid veri non dicere videar, nostri libri indigni omnium sere judicio sunt laude illa, qua Irenæi opus Hieronymus coherestavit, composuisse eum hoc doctissimo et eloquentissimo sermone. Doctrinæ quidem copiam nemo desideraverit, at eloquentiam orationisque elegantiam æque nemo in his commentariis invenerit; nec modo Latina interpretatio, sed ipsi etiam Græci fontes, quantum eos novimus, nihil continent, quod ob facundiam et dictionis ubertatem aut venustatem admireris, licet hos illam egregie antecellere omnes consentiant. Propter hanc causam nonnulli quidem Hieronymi sententiam contra ipsius auctoris nobilèm illam modestiam tuendam sibi sumperunt (c), qua artis bene eleganterque dicendi expertem se esse confessus est seque hoc nomine voluit ab amico haberi excusatum (d). At hanc excusationem cum Epiphanius recitaverit, adeoque aperte non de Latinis, sed de Græcis capienda, malo Hieronymum imprudentiæ et in laudando justo gloriosius Irenæo intemperantiæ argui. Neque id nobis recte objici posse videtur, quod hoc loco non veterum laudationes aut cuiuscunque sint generis de Irenæo judicia, sed narrationes historicas scire cupimus. Quamvis illa fallant, hæc tamen veritati apprime possunt esse consentaneæ.

IV. Quæcunque denique veteres, Græci et Latini, ex Irenæi contra hæreses libris se descripsisse testantur loca modo longiora modo breviora, omnino in nostris codicibus Latinis inveniuntur. Horum vero tanta est multitudo, ut necesse sit non modo eadem in certas distribui classes, sed ponit etiam fines et terminos meæ diligentia. Consulto igitur omitto monumenta recentioris, ævi, v. c. libros Anastasii Sinaitæ, Joannis Damasceni, varias catenæ, ex quibus post Petr. Halloixium decerpendi Græcas Irenæi particulas studia Grabii et Massueti jam prædicare me memini, meque in-

(a) Legas tamen Jac. Bruckeri *Hist. critic. phil.*, vol. III, p. 408.

(b) Irenæi loca, ubi hæc aliorumque nomina occurrit, more suo notavit Jo. Alb. Fabricius, *Biblioth. græc.*, vol. V, p. 70 sq.

(c) Conf. Dodwellium diss. v, § 3, p. 394; Massuetum, diss. u, § 5, p. 74, et *Histoire littér. de France*, tom. I, p. 357.

A tra spatum sæculorum ab Irenæo trium continetnebo.

Primum igitur ponam loca Irenæi, a priscis scriptoribus ita recitata, ut se eadem ex Irenæi contra hæreses commentariis referre apertis verbis prudenter, quæ in nostris libris Latinis vere leguntur.

1-2. Loca ap. Euseb. III, 23, ap. Iren. II, 22; III, 3, n. 5; — 3. ap. Euseb. III, 59, Iren. III, 33, n. 4; — 4. ap. Euseb. IV, 11, Iren. I, 27, n. 1; — 5. ap. Euseb. IV, 29, Iren. I, 28, n. 1; — 6. ap. Euseb. V, 6, Iren. III, 3, n. 3; — 7-8. ap. Euseb. V, 7, Iren. II, 32, n. 4, et V, 6, n. 1; — 9-12. ap. Euseb. V, 8, Iren. III, 4, n. 4; V, 30, n. 1 et 4; V, 20, n. 2; — 13. ap. Euseb. V, 14, Iren. III, 3, n. 4.

Locus unicus apud Basilium *De spiritu S.*, cap. B 29, exstat apud Irenæum libr. V, cap. 8, num. 2.

Locus ab Epiphanius descriptus hæres. XXXI, § 9-32, legitur in Irenæi Latinis libris, lib. I, præfat., et cap. 4, — cap. 11, num. 1.

Bina loca apud Augustinum *Contra Julian.* lib. I, cap. 3, apud nostrum Irenæum sunt lib. IV, cap. 2, num. 7, et lib. V, cap. 19, num. 1.

Apud Theodoretum I. *Hæret. fabular.* lib. I, cap. 5; 2-8. dial. 1; 9-14. dial. II; 15-17. dial. III, apud nostrum sunt I. lib. I, cap. 24; 2-8. lib. III, cap. 11, 27, 31, 32, 20, 21, 19; 9-14. lib. III, cap. 20, 18, lib. IV, cap. 7, 59, 65; lib. V, cap. 1; 15-17. lib. III, cap. 20, 21; lib. V, cap. 1.

Triginta quatuor igitur supersunt in monumentis antiquissimæ ætatis loca Irenæi, et in his satis longa, immo magna pars primi libri apud Epiphanius; quæ, si a varietate lectionis discesseris aut a vitiis interpretis, cum codicibus Latinis mirifice consentiunt, ita ut criticæ artis leges prorsus ignorare eum oporteat, qui hos cum illis, quos veteres usurparerint, eosdem esse negaverit.

Alterum genus minoris esse pretii, lubens fateor. Etenim præter hæc, alia in doctorum Christianorum libris effata deprehenduntur, quæ eos ex Irenæi commentariis transcripsisse, non sua confessione, sed conjectura tantum, non certa sed probabili constat. Sic supra monui, Tertullianum in suum *contra Valentianos* opusculum multa ex Irenæi libris tanquam ex fonte in rivulos deduxisse, laudavique diligentiam ven. Semleri in colligendis utriusque scriptoris narrationibus sibi similibus positam. Idem alii observarunt in Epiphanius et Theodoreti de hæresibus operibus contigisse, ut insignes Irenæi particulas ab his repetitas invenias, licet expressis verbis sui ducis, sui magistri nullam fecerint mentionem (e). Nefas tamea foret hoc nomine bonos viros insimulari furti, uti dicunt,

(d) Præf. lib. I, num. 3.

(e) Ne fides a me dictis desit, pauca hujus generis loca ex utroque scriptore notabo. Quæ Epiphanius habet de Epiphane hæres. XXXII, § 5, sumpta esse videntur ex Irenæi lib. I, cap. 11, n. 5; de aliis Valentianorum familis hæres. XXX, § 7, ex eod. cap. II, 5; de Ptolomæi sectatoribus hæres. XXXIII, § 1, ex lib. I, cap. 12, n. 1; de Colarba-

litterarii, postquam se legisse Irenæum et ex ejus libris sua didicisse luculentier significarunt. Præter hos alium Patrum effata passim notantur, quæ Irenæi dictis simillima sunt; at ex illo fraude exscripta esse ea, nemo dicere ausus est (a). Præcipuo jure addere libet Ephrænum Syrum de cuius loco digna hæc sunt nostra observatione. Diligentia Jo. Ern. Græbii acceptum id ferimus, quod insignem et satis longam Irenæi (b) particulam, de hæreticorum Scriptura sacra abutendi artibus, ab Ephræmo (c) recitari non modo monuit, sed eamdem etiam Græcam ex codice Bodleiano sumptam primus cum Græco Irenæi textu apud Epiphanius contulit lectionisque varietatem suæ Irenæi editioni ascripsit. Eo enim tempore Græca Ephræmi opusculi versio nondum in lucem publicam erat producta. Quod quidem opera Eduardi Twaitii contigit, qui quæcumque nancisci potuit, Græca Ephræmi opuscula colligit et elegantissime descripta Oxonii prodire jussit; ignoravit tamen Massuetus, imo vix potuit fieri quin ignoraret, ideoque Græbii observationes repetit suasque adjectit, quibus librum scriptum Colbertinæ bibliothecæ comparavit. Post Oxoniensem editionem accessit Assemanni Romana, qui etiam novem enumeravit codices Græcos in variis bibliothecis dispersos, quibus Ephræmi ille sermo continetur (d). Irenæi nomen ibi non est expressum; sed satis habuit Syrus, verbis ejus hæc præmittere: Πρὸς οὓς καλῶς καὶ μεγάλως ἀπεργήνατο τις τῶν ἄγλων, οὗτως διδάξας καὶ φράσας. Nulla quidem est dubitandi causa, nomine hoc ornari Irenæum; nemo enim dubitabit, recitari Irenæi verba, modo si utriusque scriptoris dicta secum invicem contulerit; nolim tamen huic testimoniio nimiam tribui auctoritatem. Nostis enim Ephrænum non Græca sed Syriaca lingua esse usum, et quæ Græce translatæ legimus, ejus opusculis Syriacis nos carere. Arduum ergo est de Græcis eorum interpretationibus judicium, num perfecte consentiant cum suis fontibus, nec Græculi fortasse sibi nonnulla additamenta ex aliis scriptoribus adjungere permiserint. Suspiciendi id hoc loco cause: mihi afferit nimia Græcorum Irenæi apud Epiphanius et Ephræmum convenientia; nisi malis credere, interpretarem cognovisse, quisnam sit illus ex sanctis, nec hanc particulam ex Syriacis Ephræmi, convertisse, sed ex Irenæi codice Græco descriptsisse. Quare nec assentior Seb. Nan. Tillemontii (e) conjecturæ, Ephræmi ætate operis nostri

A versionem Syriacam integrum exstitisse, nec Parisiensibus monachis (f) ad illam confutandam momentibus, potuisse Ephrænum aliorum opera ad intelligendos Græcos auctores uti. Nescio præterea cur Ephrænum linguae Græcae prorsus ignorantissime credamus, quem constat Græcorum, v. c. Basilius amicitiam coluisse. Nobilissima illa Sozomeni et Theodorei testimonia, carnisse eum τῆς πατερᾶς Ἐλληνικῆς οὐσίαν cur ad linguae etiam Græcae ignorantiam significandam contorquenda sint, ego quidem non video. Sed hæc ὡς ἐν παρόδῳ.

Ita feci, quod facere recepi, et collegi quæcunque supersunt veterum scriptorum loca, ex quibus tuto concluditur, vere Irenæi libros, quos legerunt illi et descripsérunt, cum his quibus nos utimur eosdem esse. Nisi hujus generis argumenta ad comprobandum veterum monumentorum αὐθεντίαν apta sint et idonea, nisi his, quorum auctoritas tam certis tamque expeditis documentis nittitur, credendi sit officinum boni viri verique studiosi, vereor sane, ne nulla sit veteris historiæ omnis fides, nullum pretium. Fateamur igitur necesse est silem auctoritatemque, quam Irenæo, sive Græco sive Latino, recte tribui omni tempore eruditissimi viri crediderunt, firmam esse neque ambiguam, sed rationibus fulciri, quibus sumnum inest pondus, nosque ut ita esse nobis persuadearamus commovendi vis maxima.

C Nihilominus in alia omnia discessit ven. Semlerus (g) et insignem diligentiam in eo collocavit, ut libros illos adversus hæreses non ab Irenæo Lugdunensi profectos esse, sed ab antiquissima societate, quæ fraudulenter libros scripserit et studiosissime eos variis et diversis scriptoribus diviserit (h). Ex hac ergo officina impostorum prodiisse putat Irenæi commentarios, qui ex veteribus novas compilare consuevissent scriptiones. De hac ipsa societate antiquissima nolo hoc loco disputare; ignorare enim me fateor testes, quorum effatis, quando et ubi aut quo consilio coiverit dolosorum hominum sodalitium, constet; ea vero est animi mei constantia, quam alii fortasse pertinaciam, aut obstinationem vocare malint, ut in explicanda rerum gestarum memoria nullis aliorum, licet ingeniosissimi sint, conjecturis, sed solis testimoniis, quibus justa inest auctoritas, credam et ab aliis credi cùpiam. Placet vero venerandi viri ingenuitas et probitas, quæ suæ societati adeoque Irenæi libris

(c) Cap. 8, *De virtute*, p. 455, edit. Oxon., et tom. I oper. Græco-Latin., p. 224 edit. Romane.

(d) Vid. Assemanni prolegom. laudati tom., p. 197.

(e) *Mémoir. pour servir à l'H. E.*, t. III, p. 77 sqq.

(f) *Histoir. littér. de France*, tom. I, p. 336.

(g) Licet in aliis ingenii sui monumentis suspicioneum proderit vir celeberrimus, diligentius tamen nullibi eam explicavit, quam in dissensu. in *Tertullianum* supra laudata.

(h) P. 262.

(i) Lib. I, cap. 8, n. 4.

nostris noctis afferri sumusque antiquitatis gloriam unicam illam et invidendam, quae ubi illis relicta fuerit, nescio sane, quidnam emolumenti ex hac suspicione exspectari queat. At de causis dispicere libet, cur opus illud ab Irenæo, Lugdunensi episcopo, conditum fuisse aut neget aut saltem dubitet. Tria quippe notavit loca Irenæi (a), quae ex Clementis Alexandrini libris desumpta esse automat, atque ita comparata, ut a destinato furto atque impostura vix abesse possit ille scriptor, qui ista in suam rem corraserit, licet non commodissima, aut consilio maxime apta (b). Ita ergo suas rationes celeberrimus vir subduxit: Si in libris, quae Irenæo tribuere consuevit vulgus, loca occurunt, quae apud Clementem Alexandrinum simili modo habentur, sequitur, ut illos Irenæus scribere non potuerit. Videamus de hac ipsa ratiocinatione, num insit ea vis de Irenæi fide tantum detrahendi, quantum detrahi cupit de illa Semlerus. Quem quidem in finem hæc observari cupio.

I. In utroque scriptore multa inesse sibi similia, nulla est mirandi causa. Uterque enim versatur scrupissime in uno eodemque argumento explicando, uterque Gnosticorum somnia persequitur. Nihilominus toties a se differunt, uti alias a se discrepare solent historici optimæ notæ, qui easdem res gestas enarrant, v. c. Tacitus a Suetonio. Sic nobilissima est et pervagata doctorum hominum controversia, num Irenæi an Clementis sit major auctoritas in iis, quae de Basilide tradiderunt, varia certe et discrepantia.

II. Non solum in narrationibus historicis de hæresibus, sed etiam aliis argumentis tractandis vel leviter attingendis sibi similes esse Irenæum et Clementem, vedit jam sua ætate Eusebius. Joannem apostolum usque ad Trajani ætatem pervenisse, duos produxit testes, Irenæum et Clementem (c), servatoque temporis ordine hunc secundo, illo [illum?] primo loco posuit, nec cogitavit quidem, quae apud Irenæum leguntur, eadem furto destinato et doloso Clementi ablata fuisse.

III. Quod si a binis scriptoribus easdem sententias proferri videamusque formulis exprimi intelligimus, tum certe facilis est furti suspicio, sed nequit cadere nisi in eum, qui posterior est ætate. At Clementem potius Irenæo, quam Irenæum Clemente ætate fuisse minorem, ipse ven. Semlerus (d) con-

A fessus est. Quod si enim admittatur communis opinio, Irenæum sub Severo circa annum saeculi tertii secundum gloriosam mortem obliisse, Clementem vero paulo ante Caracallæ obitum, qui anno ccxvii ascribitur, vita decessisse, Clemens Irenæo ut superstes fuerit, necesse esse aperte scripsit. Fateor tamen, nimis suspectam mihi esse omnem de Irenæi martyrio narrationem magisque placere eorum sententiam, qui Irenæum ante initia saeculi tertii vitam finivisse putant, licet tutius sit, confiteri, nos ignorare, num attigerit eadem, neene (e).

IV. At haec nimis a proposito sunt remota. Propius accedimus ad id investigandum, quod exquirimus, si ad ætatem librorum utriusque scriptoris animum adverimus. De Irenæo quidem constat B scripsisse eum libros suos adversus hæreses per intervalla: ex mentione Eleutheri, Rounani episcopi, et interpretationis Codicis sacri Græcæ, quam Theodotion condidit, libro tertio facta colligunt viri docti, intra ann. clxxvii, quo creditur Irenæus sacris Lugdunensibus gubernandis adnotatus esse, et ann. clxxxv, quo Eleutherius diem obiit, aut si nonnullos addere libuerit, cxci eosdem fuisse editos (f). Nulla certe subest causa, ultra hoc spatium progrediendi. Clemens vero Stromata scribere coepit post Commodi obitum, hoc est post ann. cxci (g). His igitur rationibus ductus, lubens assentior ven. Semlero neganti, Clementis Stromata ab Irenæo lecta et visa esse, licet huic sententiae comprobande haud sufficere mihi videantur illæ difficultates, quibus implicata esse arbitratur contraria opinionem, denuo non ex historicis argumentis, sed ex ratiocinationibus natæ.

V. Addo, quod miror, celeberrimi viri solertia fugisse, licet Irenæus Clementis opera ignoraverit, legere tamen potuisse Clementem Irenæi commentarios. Id vero ex Eusebio (h) disco, qui perditum nunc Alexandrini opus de Paschate commemorat, his additis verbis: Μέμνηται δὲ ἐν αὐτῷ Μελίτωνος καὶ Ειρηναίου καὶ τινῶν ἑτέρων, ὃν καὶ τὰς διηγήσεις τέθειται. Ex quibusnam Irenæi libris sunipserit illa, quae retulit, fere nescimus; cum vero ad paschalem controversiam pertinuit [pertinuerit?] libellus Clementis, facilis est conjectura, dicta hæc esse de epistolis illis, ab Irenæo cum ad Victorem tum ad alios episcopos missis, quas alibi Eusebius (i) laudavit, perinde ac de Melitonis

martyrem factum esse Irenæum, tamen sub Severo illi contigisse et ad ann. ccii referendum nullis rationibus, Turonensi enim Gregorio quis hoc loco solum credat? sed ratiocinationibus et conjecturis probari solet, quæ historicum vera sectante propositus dedecent.

(f) Conf. Massuetum diss. II, præv., § 47 contra Dodwellum disputantem et Larduerum, loc. cit., p. 223 huj. edit. sqq.

(g) Vid. Nicol. Nourrion, *Apparat. ad biblioth. max. patr.*, t. I, p. 658, et Jo. Alb. Fabricium B. Gr., vol. V, p. 106.

(h) H. E., lib. vi, cap. 43.

(i) Lib. v, cap. 24, p. 215, 217.

(a) P. 343-365
 (b) P. 357.
 (c) H. E., lib. III, cap. 23.
 (d) P. 365.
 (e) Postquam omnia circumspexe legi et consideratus expendi, quæ ad defendendam illam narrationem, martyris honorem consecutum esse Irenæum, diligentissime disputarunt Dan. Papebrochius in *Act. sanct.*, tom. V Jun., p. 355; Renat. Massuetus diss. I, præv., p. 208 sqq. huj. edit.; Domin. de Colonia, *Hist. littér. de Lyon*, p. 52, 94; Paul. de Lumina, *Hist. ecclés. de Lyon*, p. 41 seqq., aliisque; non possum a me impetrare, ut veram illam, hoc est, certus fideque dignis testimoniis comprobata esse statuam. At, licet ponamus,

binis de paschate libris, itidem ab Eusebio lantatis (a). Cum Irenæi epistolæ paschales scriptæ fuerint eo tempore, quo Victor non modo Romanis sacris præfuit, sed diutius etiam cum Quartodecimanis Asiæ pugnaverat, consequens est, ut eadem exaratae fuerint post libros adversus hæreses. Eodem ergo modo, quo illas usurpavit Clemens, potuerunt hi in manus ejus pervenire, maxime ubi eos in usus Orientalium aut Ægyptiorum scriptos fuisse cogitaveris.

VI. Quæ quidem non eo animo a me proposita sunt ut Clementem furti accusem, sed ut exemplis constet, quanta cautione opus sit, ne in ferendis de vetustatis monumentis eorumque auctoritate judiciis nimis suspiciosi simus, sed omnia circumspiciamus, quæ nostra observatione sint digna, nec præcipiti quadam celeritate ex his deducamus conclusiones rationis in tractanda historia nunquam tam certas, ut id quod contrarium sit inter àdūvata referatur.

Nunc officii memoræ convertamus orationem ad loca ipsa, quæ farto Clementi subrepta et in Irenæi libros translatæ fuisse, ven. Semlerus putat:

Primum excitat (b) quæ Irenæus de impiis cum animalibus ex Mosaica disciplina immundis comparandis scripsit (c); hæcque putat ex Clementis (d) simili oratione desumpta, hoc maxime usus argumento, quod omnia apud hunc bene secum cohereant, in illo vero parum commode aut opportune assuta sint. De hoc loco sic habe:

I. Ante Semlerum, lectores, consensum Clementis et Irenæi notavit Potterus (e) et integrum hujus orationem illius loco ascribendam curavit; haud dubitanter tamen judicavit Clementem sua Irenæo ferre accepta.

II. Sine causa hanc particulam nullis vinculis cuin antecedentibus copulatam haberi, quisquis videat necesse est. Cuim enim de donis Spiritus sancti, quibus ad futuram gloriam pii præparentur, verba facere instituisset, transit ad describendos impiorum mores, et: *Eos autem, inquit, qui abiciunt quidem spiritus consilium, carnis autem voluptatibus serriunt et irrationaliter vivunt et infrenati deficiuntur in sua desideria, quippe nullum habentes aspirationem divini Spiritus, sed pororum et canum more vivunt, hos juste Apostolus carnales vocat, quoniam nihil quam carnalia sentiunt.* Hæc excipiunt verba: *Et prophetae autem propter hanc eamdem causam irrationalibus animalibus assimilant eos, propter irrationalem conversationem ipsorum, dicentes: i. Equi furentes ad seminas facti sunt, unusquisque ipsorum hinniens ad uxorem proximi (Jer. v. 8); i. et rursus: e. Homo cum in honore esset,*

A assimilatus est jumentis. » (Psal. xlix, 21.) *Hoc quia secundum suam causam assimilatur jumentis, irrationalabilem æmulans vitam. Sed et nos in consuetudine hujusmodi homines e jumenta et pecora » irrationalabilia dicimus. Ilæc cum posuit [posuerit?], quid quæso his dictis magis aptum, consilioque auctoris magis accommodatum adjici potuisse, quam quæ sequuntur: *Prædixit autem figuraliter omnia hæc lex de animalibus, delineans hominem, quæcumque, inquit, duplēcē ungulam habent, etc.* Post verba illa, quæ communia habere videtur cum Clemente, pergit: *Sed, quemadmodum prædiximus, porcorum et canum assumperunt vitam, immunditæ, gultæ et reliquæ incuriæ semelipsos tradentes. Juste igitur tales omnes.. Apostolus quidem carnales et animales vocavit; prophetæ autem jumenta et seras dixerunt; consuetudo autem pecora et irrationalabilia interpretata est; lex autem immundos enuntiavit.* Ex his omnibus, quæ attuli, ne verbulum quidem apud Clementem legitur. Num vero hæc non sufficiant ad nexum illum particulæ cum antecedentibus et subsequentibus intelligendum et omni dubitationi eximendum, quisque facile judicabit.*

III. Dissimillimum est Irenæi consilium, leges de animalibus immundis allegorice interpretandi, a proposito Clementis. Ille ista animalia *Judaorum vulgarium et hæreticorum*, ille hominum impiorum vitiisque deditorum imaginem esse voluit; hac tamen lege, ut nec Irenæus de Judæis et hæreticis, nec Clemens de impiis viventibus taceant; Irenæus vero et ethnorum faciat mentionem, ab illo prorsus omissam.

IV. Denique Irenæi libri cum referti sint interpretationibus hujus generis mysticis et allegorics (f), quid causæ sit, cur nec comparatio animalium immundorum cum variis vitiisorum hominum generibus ab illo exegitari potuerit, ego quidem non capio. Quod si vero necesse quis judicaverit, ut alter ex altero rei sumpserit, tum certe Potteri suspicionem veri esse similiorem quam Semleri crederem. Ego tamen neutrum velim in furti crimen vocari. Ipsa Jenin allegorica legis Mosaica de animalibus immundis expositio, si præcipua ejus capita consideraveris, ex *Judaorum* scholis prodidit, legitur in Aristæ libello, quo Josephus usus est, placuit huic et Philoni, occurrit in epistola Barnabæ, quæ certe Clemente nostro est antiquior, repetitur passim ab Origene, Eusebio, aliisque; cur nec utrique, Clementi et Irenæo, innotescere et ita commendari potuit, ut uterque eam dilatata in genio suo in suam rem converteret?

Alter locus pertinet ad nobilissimam de origine Græce lxx Interpretum versionis historiam, quam omnes horunt et Irenæum (g) et Clementem (h),

(a) Lib. iv, cap. 26, p. 461.

(b) p. 554.

(c) Lib. v, cap. 8, p. 501.

(d) Stromat., lib. vii, cap. 18, p. 900, edit. Pauteri.

(e) Not. ad. h. 1.

(f) V. e. lib. ii, cap. 24, p. 450; lib. iii, cap. 21, p. 217; lib. iv, cap. 20, p. 257, cap. 21, p. 258.

(g) Lib. iii, cap. 21.

(h) Lib. i Stromat., cap. 22, p. 409 sq.

post Aristæum, Josephum, Philonem, Justinum A Martyrem enarrasse. Num vera narraverint, hoc loco scire nostra non interest, sed de hoc est inquirendum, num quæ in Irenæi libris tradita sunt, ex Clemente derivata sint. Nullam suspicionem viris eruditis de ea re subnatam fuisse, recte monet Semlerus (a), nec [silentio prætermisit, Irenæi locum ab Eusebio (b) fuisse repetitum. Primus ergo suspicari est ausus, hunc ex Clemente per furtum et imposturam esse corrasum, partim quod denuo non commodissime aut consilio ei positus esse videtur, partim quod qui semel furatus sit, facilius iterum furari credatur. Secus me sentire lubens fateor.

I. Quæ Irenæo ex Clemente adjecta fuisse credit Semlerus, eadem denuo Potterus putavit Clementem et Irenæo didicisse; unde denuo concludimus, bene vidisse alios viros doctos convenientiam utriusque scriptoris. Temperavit vero sibi Potterus, quoniam omnia ex Irenæo sumpta esse contenderet, sed accurate singulas particulæ notavit, quæ Irenæo vi-derentur esse propriae.

II. Eusebii, qui certissime Clementis *Stromata* legit, qui Irenæi Graeca recitavit, exemplo patet, veteres de fide librorum Irenæi in suspicionem vocanda ne quidem cogitasse, licet noverint, quæ ibi legantur, etiam apud Clementem haberi.

III. Loca utriusque scriptoris admodum a se in vicem discrepant.

1) Irenæus Græcam illam interpretationem scribit conditam esse sub Ptolemaeo Lagi; Clemens, sub Ptolemaeo Lagi, aut, quod alii malint, sub Ptolemaeo Philadelpho.

2) Irenæi oratio longe est copiosior et uberior quam Clementis. Divino consilio eam versionem susceptam esse, narrat uterque; sed consilii rationes solus Irenæus. Collatos secum fuisse singulorū interpretum labores, tradit uterque; eosdem vero apud Ptolemaeum eo consilio congressos esse, solus Irenæus; consensisse res et verba, uterque tradit; sed ab initio ad finem consensum observatum et divinum opus a gentilibus præsentibus fuisse agnitus, solus Irenæus. Sub exsilio Babylonico corruptos fuisse sacros Judæorum libros et veteres hos ab Esdra per inspirationem renovatos, Clemens ait; Irenæus vero per inspirationem Esdram ductum fuisse, ut in suum ordinem redigeret omnium prophetarum vaticinia et redderet populo Mosaicas leges.

(a) P. 357.

(b) Lib. v, cap. 8.

(c) Lib. iv *De legibus*.

(d) Lib. iii, cap. 25, p. 224.

A 3) Nec verba Græca ubivis eadem sunt. Paucæ afferam exempla. Clemens: Πάσας γραφαὶ· Irenæus: Πάντων ἀνθρώπων συγγράμματαν δοτα γε σπουδαῖα ὑπῆρχε. Clemens: Ἡξάκε τοὺς Ἱερ. Irenæus: Ἡπήσατο παρὸ τῶν Ἱερ. Clemens: Ἐργαγεύεσθαι, Irenæus: Σχεῖν μεταβεβλημένους. Ubivis elegantiorem Irenæo observabis Clementem.

IV. Quod si vera fateri licet, tum certe Clemens videtur ea in brevem suumam contraxisse, quæ Irenæus copiosius tradiderat, hac tamen lege, ut aliorum quoque narrationes consuleret.

Optime denique conveniunt, quæ Irenæus tradit, cum arguenti in quo versatur rationibus. Cum enim Theodotionem et Aquilam ex sua sententia odio rei Christianæ et Judaicæ amore, in loco Isaiae vocem τοῦ πονοῦντος sed νεανίς veritatem, suspicatus esset, opponit illis interpretationem LXX virorum, eamque et antiquitatis nomine commendat, et quod a Judæis condita sit, prædicat. Num quæso majorem opportunitatem repetendi illam de origine illius fabulam potuisse nancisci? Neque Irenæum semel furatum esse, comprobavit Semlerus, nec fas est ubivis furtum suspicari.

Tertius denique superest Irenæi locus, quem ex Clemente petitum fuisse vir cel. contendit. Verissimum est utrumque eadem recitare verba Platonis (c): Irenæum (d), ut philosophum magis sapuisse iis ostenderet, qui benignitatem Dei a justitia divelli vellent; Clementem (e), ut Platonis de feli- C citate doctrinam explicaret. At furti suspicione utrumque ut liberem, his argumentis commoveor.

I. Irenæus alibi etiam excitavit Platonis dogmata et dicta (f), quæ ex Clemente non accepit.

II. Quid? quod mireris, Platonis effato, quod Clemens simili modo attulit, nullis interpositis verbis statim subjunxit alium Platonis locum ex *Timœo*; Clemens vero subjecit alias particulæ, quæ apud Platonem, *De legibus*, sequuntur. Undeum furatus est ille latro Platonis testimonium ex *Timœo*; aut cur abstinuit se a subripiendis cæteris Platonis verbis, quæ Clemens posuit?

III. Platonis vero iste locus a tot aliis scriptoribus, ab Aristotele, a Plutarcho, a Justino monente Pottero laudatur; numine a solo Irenæo ignorari debuit, ut ne in ejus libris legi posset, nisi ex Clemente compilatus?

Hæc quidem cum ita sunt [sint?] comparata, nullas credo superesse causas justas, fidem et auctoritatem librorum Irenæi vocandi in dubitationem.

(e) Lib. ii *Stromat.*, cap. 22, p. 499.

(f) Lib. ii, cap. 14, num. 3, p. 453; cap. 33, num. 2, p. 167.

EXCERPTA EX PROLEGOMENIS

ADOLPHI STIEREN

Theologiæ et philosophiæ doctoris, in Universitate Litterarum Ienensi antehac theolog. prof.
E. O., nunc antistitis dioceseos Isenacensis, Societatis historicæ Lipsiensis
sodalis ordinarii.

(Edit. Opp. S. Irenæi, Lipsiæ, T. O. Weigel, 1853. 2 vol. in-8.)

CAPUT I.

De codicibus, quibus Irenæi opus adversus hæreses continetur.

I. De tribus codicibus Erasmianis.

Codices Erasmianos eos dico, quibus Desiderius Erasmus, qui opus Irenæi *Adv. hær.* e bibliothecarum latebris in lucem protractum prelo primus subdidit, in adornanda editione principe adiutus est. Ipse enim in epistola nuncupatoria prodit, se tribus manuscriptis usum esse. Unum codicem Romæ asservatum Joannes Faber et egregius studiorum patronus, et recordendum curavit in usum doctissimi editoris; alteri autem et bibliothecis monasteriorum, nescio quorum, sunt præbiti. Dolemus, Erasmus de codicis illorum ætate, indole ac dignitate nihil commemorasse. Id tamen nobis persuasissimum est, dictos codices non adeo bona fuisse nota. Etenim editiones Erasmianæ innumeris mendis, lacunis, nutilis ac depravatis periodis sculent. Neque vero sententiam nonnullorum amplecti possumus, manuscripta illa eadem fuisse, quæ a Josua Mercero nomen habent. Quamvis enim codd. Mercerianos et Erasmianos inter se diffire concessurus sit, quicunque lectionum varietatem a nobis adnotatam paulo accuratius perlustraverit, eos tamen ad eamdem familiam pertinere negare non ausim.

II. De vetere codice, quo usus est Franciscus Feuardentius.

In *Commonitione ad lectores* editioni ipsius præmissa Feuardentius hæc scripsit: « Accessit quoque editioni cum Vaticano manuscripto codice nova collatio, cuius, præsertim vero per illum est ac eruditum D. Joannem Sant-Andream Ecclesiæ Parisiensis canonicum, nobis prius commodati codicis veteris attentiore lectione et meditatione adhuc super sexcentos locos emendatores reddidimus. » Qui inter optimos huc usque nobis cognitos Irenæi codices numerandus est.

Fuere, qui dicent, veterem hunc codicem postea fuisse Isaaco Vossio. De ea sententia vide, quæ infra disputavi de cod. Vossiano. Mirum sane videtur Vaticanicum codicem Massueti (vide ejus præfationem) et nostro tempore Romæ frustra queri.

III. De codice Ottobonianio.

Codex Ottobonianus Massueti dicente Romæ asservatus est in bibliotheca eminentissimi cardinalis Ottoboni; chartaceus fuit, saeculo XIII, ni fallitur Massuetus, scriptus. Posteriora libri quinti capita in hoc ms. dearant. Variae lectiones, et dicto cod. descriptæ, Roma ad Massuetum transmisse sunt. Ubi nunc delitescat codex, nescio. Ejus lectiones sere easdem esse Massuetus dixit, quas Granius ex duobus Merceri codicibus allegat. Sed fides et auctoritas codicis exigua nobis visa est.

IV. De codice Passeratiano.

Massuetus prodit se usum esse variis lectionibus, quas Passeratii manus per totum librum prium et octo libri secundi capita ad oram exemplaris Erasmianæ editionis scripsit. Non dubitandum cum Massueti censeo, et quin variae illæ lectiones et ms. codice, eoque perantiquo ac bonæ

A notæ excerptæ sint. » Sed nec docto monacho nec mihi contigit, ut codicem ipsum reperiremus, cuius non omnes lectiones adnotatas esse dolemus.

V. De codice Claramontano.

In præfatione editionis ipsius Massuetus ita scribit: « Primum codicem, e bibliotheca Claramontani collegii Soc. Jesu acceptum, utendur mihi præbuit vir doctissimus, cuius humanitatem nunquam non experti sumus, R. P. Joannes Harduinus, eidem bibliothecæ p̄fectus. Is optimus nota codex, cum ante annos ut minimum 800 scriptus sit, teste eruditissimo p̄ie memorie D. Joanne Mabillonio, perito, si quis unquam, talium rerum æstimatore, omnium, ad quos priores editiones factæ sunt, videtur antiquissimus. Mutilus tamen est; avulsis enim postremis foliis pluribus, extremis sere decein capitibus decuratus manet liber quintus. An casu, an improviso scioli cujuspiam (cui forte displicerit millesimorum error ab Irenæo propugnatus) zelo id acciderit, obscurum est. Certum est integrum olim fuisse codicem, cum pars vicesimi sexti capituli adhuc supersit. Cætera deinceps ad libri finem interierunt. Hinc Claramontanum codicem diversum esse a Feuardentiano manifestum videtur: hic enim integer fuit, ille vero multo emendatior. » Hactenus Massuetus. Quærenti mihi, ubinam nunc antiquissimus iste codex servetur, in manus venerunt notissimus catalogus bibliothecæ Meermanni et Catalogi librorum manuscriptorum, quos Gust. Hænel edidit. Quibus libris perspectis de fatis codicis Claramontani edoctus sunt. Cum Jesuitis et Gallia expulsis bibliotheca collegii Claramontani publice vendetur, antiquus Irenæi codex in manus Meermanni transiit a. 1764 aut 1765; post mortem vero Meermanni a. 1824 in Angliam migravit. Ibi enim in bibliotheca illustri, quin excellentissimus Thomas Phillips in villa Middlebill prope urbem Broadway sita instituit, codicem Claramontanum nunc asservari citatus Hæneli liber me docuit.

D. Schwarzius, lenensis, collega antea mecum conjunctissimus, etiam nunc amicus dilectissimus, cum ante nonnullos annos visitaret Angliam, a me rogatus est, ut adiret illustrissimum Thomam Phillips et perantiquum Irenæi codicem inspiciendi veniam ab eo peteret. Qua venia a nobilissimo manuscripti possessore comiter data, D. Schwarzius nonnulla de codicis indole litteris mandavit, quæ redux in patriam mecum communicavit. Codex est membranaceus, e catalogo Meermanni s. x (sed ex sententia per illustris Thomæ Phillips s. x) scriptus, folia habet 246, neque vero 232, ut in Catalogo legitur; in fine nutilus ac tribus prioribus foliis sordidus formam habet medianam. Exceptis nonnullis paginis codex purus intaminatusque est. Luculenter et paucis signis exaratus esse videtur a pluribus librariis. Rubro strumento his verbis inscriptus est: « H Ireneus Lugdunensis episcopus contra omnes hæreses; » atque desinit in hac: « significavit Joannes Domini discipulus in Apo-

calpsi, edisserens quæ fuerint decem cornua, quæ a Daniele visa sunt, dicens sic dictum esse: *Et decem cornua quæ vidisti,* — quæ lib. v, 26, 1 leguntur.

Illustrissimus Thomas Phillips quanquam promiserat, sese codicis specimen ad me transmissum esse, id tamen ad hunc usque diem non accepit.

VI. De codicibus Merceri.

Ultimo Prolegomenorum suorum paragrapho Grabius scribit, sibi a celeberrimo Dodwello apographum variantium lectionum, quas a Josua Mercero olim e duobus mss. codicibus eratas Isaacs Vossius Dodwello describendas dedisset, libertissime communicatum esse. Me quidem non fugit, quod Ilarlesius in Fabrici Bibl. Græc., t. VII, p. 71 adnotat: « In bibl. Leidensi est edit. Erasmi Paris. collate cum missis. Inde suspicio mihi orta est, hanc Erasmi editionem lectiones variantes a Josua Mercero adnotatas continxere. D. Kistio, Theologo Lugduno-Batavo, accuratiorem notitiam de libro illo debui, quem D. Geelius, vir clarissimus, ad me misit. Quod suspicatus eram, id mihi libro perspecto certum fuit: enidem librum fuisse, cuius in margine Josuas Mercerus ascripserat satis multas lectiones, procul dubio ex duobus codicibus eratas. Singulis enim variis numeris vel 1 vel 2 additus est, qui numeri non interpretandi sunt (e cod. primus et secundus, ita ut accurate distinguatur inter duos codices. Sed numero 1 id exprimitur, unum ex duobus codicibus, atque numero 2 utrumque codicem lectionem aliquam offere. Ubi enim scriptor in utroque manuscripto novam lectionem reperiit, ibi non scripsit 1 et 2, sed ita 1 et 1. Ex his lector benevolus signa codicum in mea editione ita explicet: Merc. I = unus ex codicibus Mercerianis (sed incertum est, uter); Merc. II = duo cod. Mercerianis.

Quinam sint codices, ex quibus vir criticus transcriperit lectiones, ipse non prodidit. Qui quamvis a miss. Erasmianis longe diversi sint, ad eamdem tamen cum his pertinere videntur familia, nli supra Jam moniuuus. Apographum cum Grabio communicatum non accurate scriptum erat. Novo hujus libri uso factum est, ut lectiones codd. Merceri integras adnotare innumerisque errores Grabii, etiam in Massueti editionem irreptos emendare possemus.

VII. De codice Arundeliano.

« Codicem Arundelianum, ait Grabius, in bibliotheca regiae societatis Londini jam asservatum, quem quadringentorum annorum esse arbitror, ipsomet quidem ante triennium cum Feuidentii editione diligenter contulit; utpote cuius usum vir supra modum humanus Dn. D. Woodward, dictæ societatis sodalis, mihi benignissime impetraverat. Attamen cum reverendus D. Battely, canonicus Cantuariensis, postea summum Irenæi exemplar, in quo magnam variantium dicti codicis lectionum copiam adnotaverat, sponte mihi transmisit, hanc ejus benevolentiam tacere nolui, præsentim quod una atque altera ad oram scripta ejus observatione usus fuerim. » Haecenus Grabius. Quem codicem cum per D. Spikerum, virum clarissimum, Londini in Museo Britanno asservari comperisse, D. Goëtlingum, quem olim collegam ob sincerum animum diligere maximique aestimo, in Angliam prolectum rogavi, ut manuscriptum Arundelianum perillustratur esset. Is membranaceum hunc codicem dixit inter manuscripta Arundeliana numer-

(a) *Bibliotheca Græc.*, t. VII, p. 78. Memorantur notante Fabricio inter codd. Vossii duo Irenæi Latinii codd. insti. catalogum, ad quem provocat Fabricius, non vidi. Sed Catalogi librorum historum 'Anglie et Hibernie, qui prodit Oxonie 1697 fol., tomo II, recensentur codd. insti Is. Vossii, ibique p. 69 coamemoratur sub n. 2660 et Irenæi codex

Aram 87 habere; eundem duabus, quas dicunt. columnis, quarum utraque 36 versus continet, optime scriptum esse aëculo xiv. Prologum, quem Goëtlingius prima codicis pagina animadverterit, eundem esse suspicatus sum, quem Magnus Crusius memorat epistola, qua in nova Irenæi editione, quam molitus erat, et prologum codicis Arundeliani typis exscriendum esse scribit. Prologus, quem Londini exscriendum curavi, hic est:

Hyreneus, episcopus Lugdunensis, etc. *Hunc Prologum præmittimus libris contra hæreses. Vide infra. EDIT. PATR.*

VII. De codice Vossiam sen Burelliano.

Ubi de codicibus Irenæi agit, Grabius Dodweli, qui jampridem novam operum Irenæi editionem meditatus sit, isto consilio ait optimum Isaaci Vossii codicem accuratissime cum Feuidentii exemplari contulisse indeque collectas varias lectiones omnes cum Grabio libertissime communicasse. Massuetus hunc codicem uti alios, quibus Grabius usus est, non inspexit.

Joannes Albertus Fabricius memoriae prodidit (a), in Bibliotheca Lugduno-Batava asservari Irenæi codicem ms., qui olim ex libris Isaci Vossii canonici Windesoriensis fuerit. Cum me non fugerit, quod notaverat Fabricius, inter codices Vossianos Latinos Irenæum bis commemorari: per litteras a Kistio, theologo Lugduno-Batavo inter nostraræ aestimatissimo, ea qua per est observantia petii, ut de indole illius codicis certiore me faceret. Vir ven. litteris mecum communicavit hæc: codicem Vossianum esse eumdem, quem olim Henricus Dodwells cum textu edito contulerit. Lectiones varias ex illo codice collectas Grabianæ editioni insertas esse constat. Quid igitur novi inde sperare licuit? A Dodwello codicem accuratissime pertractatum et a Grabio lectionis varietatem diligentissime notataam esse nemini dubium esse poterat, cui solertia et peritis utrinque viri nota et perspecta erat.

Sed Kistius, cui maximas gratias in prefatione jam testatus sum, litteris suis addidit schedulas, quibus notaverat varias lectiones ab ipso observatas nonnullis codicis capitibus cum editione Massuetiana denuo collatis. Inde cognovi, hanc pauca, in quibus a lectione recepta codex dissentat, aut Dodwellum fugisse aut a Grabio sive consulto sive inconsulto esse prætermissa. Itaque specimen illius a Kistio mecum communicati ratione habita, operæ præmium existimavi codicem Vossianum iterum cum textu vulgato religiosissime conferre.

Quæ cum ita essent, quam maxime mihi in votis erat, ut mihi codicis inspiciendi facultas daretur. Admodum lætatus sum, quod Geelius, vir amplissimus, codicem curis meis commendatum lenam transmitteret. Egregii viri, cuius nomen clarissimum etiam in terris nostris celebratur, humanitatem et benevolentiam splendide mihi esse comprobatam aperte profliteor eique ut publicas persolvam gratias gratius impellit animus.

Ex quo codice quos fructus perceperim, paucis de ejus indole præmissis, indicare et que inter eum et Feuidentianum codicem veterem intercedat ratio investigare in animo est.

Codex Vossianus duplice numero vel 35 vel ex Bibliotheca viri illustris Isaci Vossii 63, notatus membranaceus est in folio minori exaratus. Cum is, qui singulis foliis numeros ascripsit, errore lapsus illi folio, quod folium numero 76 notatum

antiquis-imus. » Præterea « Catalogus librorum tam impressorum quam manuscriptorum Bibliothecæ publicæ universitatis Lugduno-Batavæ, cura et opera Wolfredi Senguerdii, Jacobi Gronovii, Joannis Heymann (Lugduni apud Bat. 1716 fol.), » nominatur p. 317 et Irenæi op. Lugd. libb. v contra omnes hær. cod. ms. »

excipit, numerum 79 dederit, accedit, ut codex non, nisi solum ultimum prodit, 115, sed tantummodo 111 folia complectatur, quamquam in orationis contextu nihil desideratur. Unaquaque pagina in duas quas dicunt columnas divisa est, quarum ultraque 49 constat versiculis. Singuli versus singulis lineis subtilioribus atramento pictis prasignati sunt. Tots vero codex luculentet et pulchre scriptus est litteris minusculis. Ibi litterae initiales scribendae fuissent, ibi a codicis auctore spatium vacuum relictum est postea pictura exemplum. Sed solae litterae initiales praesationis et libri i sunt picturis ornatae; exteriorum omnes etiamnum pictorem desiderant. Quamvis interdum atramentum paululum palluerit ita, ut aliquot voces difficulter explicari possint; nullos tamen me invenerisse memini locos, de quorum interpretatione prorsus desperandum fuissent.

Cum is qui codicem exaravit plerumque insolitam scribendi methodum secutus esse videtur: haud alienum ab re esse censui, sigla quae dicunt sive scribendi compendia, quibus codicis auctorem eoustanter usum esse cognovi, in commentatione mea *De Codice Vossiano scripta* (Lips. 1847) recensere.

Quatuor priores libri in capita accurate sunt divisi; cuique capiti et numerus et titulus atramento rubro praescriptus est. Libros II, III et IV praecedunt tabulae, quibus argumenta seu inscriptio capitum recensentur. Librum V is, qui codicem scripsit, in capita non divisit; quo sit, ut textus sine intervallo et distinctione inde ab initio ad finem usque procedat. Sed in margine libri V capitum numeri notati sunt — nescio a quo, certe non ab eo, cuius manus codicem exaravit — numeris Arabicis, cum per priores IV libros numerorum notis Latinis capita a librario sint indicata. Sed ea, quam posterior manus libro V dedit, capitum divisio lectoribus non satisfecit. Tertius enim — nescio quis — in spatio inter duas columnas intermissio alteram divisionem secundum capita propositus a priori longe diversam.

Deprehenduntur in codice haud raro lacunae, scribæ negligenti plerumque ortæ. Quas animadvertisimus maiores lacunas inde exortas esse non dubitamus, quod is, qui codicem scripsit, voces commutavit ob sibilitudinem syllabarum finalium, quod dicunt ὄροστέλευτον. Quæ quidem maiores lacunæ plerumque non sunt explete. Interdum factum est, ut scriba ipse vel secunda manus, quantum ex scribendi ratione et atramento pallidiori patet, in margine voculas male prætermissas addebet.

Quocunque præterea in margine leguntur aut ad argumentum eorum, quæ textu continentur, spectant, aut explicationis causa addita sunt. Quæ cum haud magis pretii mili viderentur, ea omnino negligenda putavi.

Præterea inesse vidimus codici vitia haud pauca, quæ homini docto, qui Irenei mentem ubique assequebatur, vitanda erant. Sed quoquo modo illa vitta irreperserint in codicem, auctoritas illius neutiquam est diminuta. Grabius et Massuetus cum ob multas quas offert egregies letiones magni aestimaverunt. Plerumque enim consentit Vossianus codex cum codd. optimæ notæ; memorabilem ejus cum vetere Feuardentii consensum, de quo infra plura disputaturum sum, hoc loco tantummodo attingam. Tunc vero concludere licet, illud Irenei exemplarum manuscriptum, quod scriba codicis Vossiani secutus est, bonæ notæ fuisse. Confiteor equidem nos omnino nescire, ubi et quale fuerit codicis Vossiani archetypum, neque accurate statui posse, quando illud scriptum fuerit. Liceat tamen hac de re conjecturam proponere.

Ubi Ireneus Marcosiorum systema describit eorumque morem ex litteris et numeris competandi

A scriter perstringit, leguntur litteræ Græcae, quas etiam in codicibus versionis Latinae Græce scribere consueverunt libraii. At vero is, qui codicem Vossianum exaravit, lingua Græca ignarus, illas Græcas litteras in Latinas commutavit ita, ut Græcarum litterarum formam magis, quam earum significatum secutus esse videatur. Ita enim litteræ utrinque linguae sibi invicem respondent in codice nostro:

$\Psi = y$	$\Sigma = c$
$\Gamma = i$ aut f	$P = p$
$\Delta = a$	$\Pi = n$
$\Upsilon = v$	$\Lambda = a$
$H = h$	

Ex qua scribendi ratione patet, in exemplari manuscripto, quod ante oculos codicis Vossiani librario fuit, litteras Græcas forma unciali scriptas fuisse. Quod ei dubium non erit, qui, quomodo duos locos, quos ex Homero et Hesiodo citavit Ireneus, scripserit librarius, accurate comparaverit cum textu Græco.

Quod si vero certum est Græcos locos in archetypo codicis Vossiani litteris majusculis scriptos esse: inde appetat codicem illum, quem secutus est Vossiani codicis librarius, perantiquum fuisse. Constat enim vetustissimos tantum codices Græcos litteris majoribus esse exaratos. Quæ de causa egregia codicis Vossiani indoles nuditur antiquissimo, ex quo exscriptus est, codice, et meliores illæ, quas exhibet lectiones, manaverunt ex libro neque scribarum ignorantia neque sciolorum temeritate pessundato. Vitia enim quæ insunt codici scribere culpa esse orta cuicunque certum erit, qui quanta ejus ignorantia fuerit codicis inspectione intellexerit.

Jam vero nobis querendum est, num Grabius codice nostro accurate usus sit neque. Grabio ipsi codicem sæpe dictum nunquam ob oculos fuisse inde patet, quod collationem a Dodwello accuratissime faciam esse dicit. Etenim si Grabius unam tantummodo codicis plagulam comparasset cum collatione sibi a Dodwello commodata, tam negligenter et leviter collatum esse codicem perspexisset, ut ne Dodwellum quidem, virum inter philologos etiamnum laudatum, lectionis varietatem collegisse opinari potuisset. Suspicor enim Henricum Dodwellum codicem illum viro non video perito conferendum tradidisse neque vero curasse, ut accurate pertractaretur.

Grabius enim suæ editioni eas lectiones inseruere noluit, quæ omnino nullum sensum præberent atque librarioriorum errori aut ignorantiae deberentur. Quæ de re profecto non est vituperandus. Sed omisit multas lectiones, quæ communio commendantur sensu. Huc accedit, quod Grabius haud raro lectiones tanquam in codice Vossiano obvias attingit, quæ ibi omnino non inveniuntur. Eæ vero, quas falissime inde haustas, etiam a Massuetio fere omnies editioni suæ insertas, nemo hucusque correxit, in editione nostra sunt emendatae.

Denique Grabius aut potius is, qui ms. Vossianum cum exemplari Feuardentiano contulit, optimas quas offert codex lectiones haud raro prætermisit. Quo factum est, ut Grabii ingenium nonnunquam quid legendum sit sagaciter divinaret. Itaque meliores codicis Vossiani lectiones conjecturarum locum in Grabiana editione modeste obtinunt. Evenit tamen interdum Massuetio, ut lectiones ab illo, qui pertractavit codicem Vossianum, prorsus neglectas, in codice Claromontano quo ipse usus est, reperiret. Ideoque mirum non videtur, a celebrissimo monacho codicem in bibliotheca Jesuitarum Claromontana servatum laudibus extollit, quippe qui optimas lectiones sæpenumero solus suppeditare videatur. Perpaucas ejusmodi lectiones proponam.

Edictio Grabii.	Cod. Voss.
p. 40, l. 30, quasi erat unigeniti	qualis erat unigeniti (a)
p. 83, propter quaternationem dicunt	propter quaternationem ipsorum dicunt (b)
p. 93, l. 4. cum autem discrepant (c)	cum autem discrepant
p. 103, l. 9, Cerdon autem quidem	Cerdon autem quidam (d)
p. 110, l. 34. stultitiam et audaciam	in stultitiam et audaciam (e)
p. 124, (cap. iv), l. 23, præterit	præterit (f)
p. 140, l. 14, aquam dixisse	aquam dixit esse (g)
p. 237, l. 4, 5, plurima evangelia	plurima evangelii (h).

At vero sufficiant hæcce, quibus, si opus fuisset, multa alia adjicere poteram. Apparet igitur, codicem Vossianum hucusque non ita esse pervestigatum, ut mihi dignus quidem videretur, cui novas curas adhiberem. Neque vero inciabor, illa, quæ ex nis. Vossiano hausta dedit Grabius, ex schedis meis multimodis aut correctum aut suppletum, præterea nova quoque sæpiissime additum iri.

Cum id in primis spectandum videretur, ut quæcunque de codice sæpe dicto quæri possunt, de iis accurate disputaretur: non negligenda erat quæstio explicatu difficultima. Fuerunt enim qui dicent, codice Vossiano ante Grabium usum esse Feuardentium. Inter Vossianum, aiunt, et codicem veterem a Feuardentio sæpiissime laudatum tantam intercedere similitudinem, ut pro uno eodemque habendi sint. Cujus sententiæ menor est Massuetus præsatione (pag. vii) ita disserens: « Et quidem veterem illum codicem, quo Feuardentius usus est, frustra quæsivimus, neque utrum perierit, an in alicuius bibliothecæ forulis delitescat, scire potuimus. Sunt qui existimant eum in Vossii manus devenisse, sed utriusque lectiones conferenti diversos esse statim apparet. » Sed velim, rem accuratioi examine satis dignam a Massuelo non esse neglectam. Etenim negari nequit duos illos codices persæpe easdem lectiones suppeditare, sæpiissime etiam easdem in contextu lacunas habere. Huc accedit, quod libri v quinque posteriora capita a Feuardentio ex vetero codice primum evulgata, quæ, quod equidem scio, in cæteris Irenæi codicibus desiderantur, adeo in codice Arundeliano et in velutissimo Claramontano, in codice Vossiano leguntur.

Quid igitur dicendum? Profecto non esset, quod conquereremur de difficultate judicium hac de referendi, si, quod Feuardentius et Grabius omisserunt, editionibus suis accuratem codicem miss, quibus usi sunt descriptionem præmisserint. Sed Feuardentii vetus codex Romæ in bibliotheca Vaticana asservatus est, dum Vossii codicem in Gallia scriptum exente sæculo xvii inter libros Isaaci Vossii

(a) Massuetus, qui pag. 42 hanc lectionem habet, not. d. ita autumat: « Sic recte Claramont. Cod. Juxta Græca οὐα ἦν τὸ μονογενοῦς. »

(b) Massuetus pag. 88 hanc lectionem exhibet et not. d: « Sic, ait, ex Græco et Frontonis Duc. juc. restituimus »; sed nullam secutus est codicis auctoritatem.

(c) Habent Erasmus, Feuardentius omnesque ad Massuelianam usque editiones discrepant. Massuetus vero mutavit lectionem in discrepant, nec tamen dicit, cuius codicis auctoritate hoc fecerit.

(d) Hanc lectionem etiam Feuardentius habet, sed, uti videret, ex Græco contextu. Quapropter Grabius eam omisit. Massuetus p. 105 not. k ita disputat: « quidam Ita Erasm. Gall. Claram. et Paas. junta Græcum. At in Feuard. (?) Oxon. et Valesiana Eusebii versione perperu quidem: quod

A canonici Windesoriensis in Anglia fuisse scimus. Qua occasione Vossius codicem sibi comparavit, aut quis eum antea haberet plane nescimus. Sed de primo co-licis possessore certi aliquid prodi potest. Etenim ad calcem ejus scripta sunt hæcce:

« Hoc quinque libros quos contra hæreses scripsit hyrenus lugduni pontifex et martyr apostolis contemporaneus dono dedit in suorum peccatorum remissionem frater laurentius Burelli a divisione [hodie: Dijon] pars. doctor theologus provincialis narbone sacri ordinis matris dei de monte carmeli libraria conventus parisensis eo anno quo ipse vicarius generalis angliam et convictum parisensem visitavit qui fuit millesimus CCCC nonagesimus quartus teste suo cyrographo hic apposito pridie Kalendas noembres.

Itaque Burelli. »

In margine primæ codicis paginæ bellæ conspiciuntur picture textum a tribus lateribus cingentes. Inter frondium et imaginum intertexta ornamenta pictor insigne gentilitium piaxit, quo, ni fallor, tria fulmina deorsum missa et tres flamina sursum flagrantia adumbrata sunt. Circa quod insigne gentilitium scripta leguntur hæc: « frater laurentius doctor provincialis narbone conventus divisionis ordinis carmeli. » Hæc verba ab eadem manu, quæ codicem ipsum scripsit, exarata esse dubitari nequit. Inde concludendum videret Laurentium Burellum primum codicis possessorem fuisse ejusque impensis codicem scriptum esse eo consilio, ut splendidissimus liber Bibliothecæ conventus Parisiensis Carmelitarum dono daretur. Neque vero est, quod de tempore, quo codex scriptus sit, dubitemus. Patet enim librum exaratum esse exente sæculo xv.

Dici quidem nequit, num codex Vossianus eo tempore, quo suam editionem paravit Feuardentius, id est sub lineam sæculi xvi, in Bibliotheca Vaticana asservatus fuerit, an non. Attamen valde mirum fuisse, si Feuardentius hunc codicem, qui vix quindecim lustris ante scriptus fuit, veterem seu velutissimum nominasset (i). Nonne vir doctissimus, cum vera codicis ætas dubia non esse posset, is esse videretur, qui fraude fæsellisset lectores?

Sed accedit sumnum inter lectiones codicium discriminem, quod non negandum esse etiam Massuetus censet. Grabius quoque, multas lectiones adnotavit, quibus duos codices longe differre intelligitur, multasque ex Vossiano excerptas proposuit, quæ in vetero Feuardentii codice non comparerunt. Quibus largam novarum lectionum copiam in mea editione addidi. Differt præterea capitulo divisione, qualem Feuardentius in vetero codice cognitam notavit, ab ea, quam codicis Vossiani librarium secutum esse cognovi. Quæ eum ita sint, equidem Feuardentianum codicem prorsus diversum esse censeo a Vossiano manuscripto.

Certum indubitatumque est Vossianum codicem erratum cum animadverterit Grabius, mirum cur ex Erasm. saltem et Gallas. non correxerit. Corrigere potuit Grabius ex cod. Voss.

(e) Nihil notavit Grabius ad hunc locum, nisi hoc: « in Erasm. et Gallas. vitiōse exstare stultitia et audacia. » Atque Massuetus p. 111, not. b, in solis quibus ipse usus sit codicibus, veram lectionem reperiri gloriatur.

(f) Hæc lectio a neinie notatur.

(g) Massuetus p. 113, not. g: « genuinam, inquit, hanc lectionem solus suppeditat cod. Claramont., in aliis omnibus cum edit. tuin mss. corrupce: aquam dixisse. »

(h) « Ita solus », autumat Massuetus, « Claramont. cod. »

(i) Ita appellat codicem in adnotationibus atque in titulo, quo inscripsit editionem suam.

optimis mss. annumeranduni esse et cum codd. veteri Feuardentii et Claromontano ad eamdem fatuim pertinere.

IX. Codex Vratislaviensis.

Postquam de indole ac satis Latinorum Irenæi codicium satis disputatum est: Græcum Epiphanius manuscriptum, quo usus sum ad corrigendum textum Irenæi libri 1, silentio prætermittere non possum. Qui codex in bibliotheca Rhedigeriana, qua Vratislavæ est, reperitur. D. Menzelius vir clarissimus de eodem hæc ad me scripsit: *et Codex nostre membranaceus est forma maxima et exhibet ab initio Acacii et Pauli presbyterorum et archimanditarum epistolam, qua eundem (Epiphanius) ad scribendum contra hæreses hortantur, adjuncta responsoria Epiphanius prolixiori; tum ipsum Panarium sive opus adversus octoginta hæreses integrum, eique in fine subnectitur Ancoratus seu*

A sermo *De fide*, quo Epiphanius a Palladio Suedorum Pamphiliæ urbis præsule et presbyteris ejusdem, quorum etiam epistole premituntur, rogatus, doctrinam de SS. Trinitate, in primis de Spiritu sancto contra hæresin Macedonianam asseruit et explicavit. » D. Haasius Vratislaviensis vir clarissimus, qui, quæ Epiphanius ex opere Irenæi exscriperat, accurate cum dicto manuscripto conserenda curavit, in catalogo bibliothecæ Rhedigerianæ hæc adnotata esse scripsit: *et Cod. memb. 326 folior. in fol. unius hominis manu non ineleganter sæc. xv scriptus est. Involucrum Græcorum more factum et crenulis in extremitatibus ornatum a Græco itidem artifice elaboratum videtur. Quamvis codex nonnulla nobis supeditaverit, quibus textus Irenæi emendaretur, critica tamen auctoritas ejus non adeo gravis nobis visa est, ut eum ubique sequi possemus.*

CAPUT II.

De editionibus Irenæi operis adv. hæreses.

I. De editionibus Erasmianis.

1526.

Opus eruditissimum divi Irenæi episcopi Lugdunensis in quinque libros digestum, in quibus mire retegit et confutat veterum hæretonum impias ac portentosas opiniones, ex vetustissimorum codicum collatione, quantum licuit, emendatum opera Des. Erasmi Roterodami, ac nunc primum in lucem editum opera Jo. Frobenii. Additus est index rerum scitu dignarum. Apud inclitam Basileam anno M. D. XXVI. Cum gratia et privilegio Cæsareo. Fol.

Hæc est editio princeps, quam Des. Erasmus Bernardo de Glos, tunc temporis episcopo Tridentino, præmissa epistola nuncupatoria dedicavit. Literas excipit S. Irenæi *Obtestatio ad scribas*, quæ inter Irenæi fragmentis primum locum obtinet. Singulis libris præmisit Erasmus titulos quibus capitula sunt inscripta. Tum textus Irenæi sequitur. In margine editor ex codicibus tribus, quibus usus est, adnotavit nonnullas varias lectiones et conjecturas et vocem inusititorum interpretationes. *Argumenta*, uti vocat; lib. II—v præmissa v. in *Appar. nostro* p. 6 seqq. Cæterum edit. princeps, eaque quæ duobus annis post in lucem prodit, multo emendatores sunt iis, quæ inde ab anno 1534 typis expressæ sub nomine Des. Erasmi publice vendeantur.

Editionem principem reperi in bibliothecis Universitatis Lipsiensis et Zitensi.

1528.

Biennio post alia ex officina Frobeniana prodiit editio in-fol., in cuius titulo post verba: *emendatum opera Des. Erasmi Roterodami*, leguntur hæc: *ac nunc ejusdem opera recognitum, correctis iis, quæ prius suffugerant. Ipsius Erasmi manus quædam menda sustulit. Argumentum in librum v scriptum paulo auctius in nova edit. legitur, uti in Appar. nostro p. 8 iterum expressum est. Cæterum pauca sunt, quibus hæc edit. differt ab edit. principe.*

In bibliothecis academicis lenensi et Erfordensi hæc edit. reperitur.

1534.

Dupinus in Bibliotheca nova ecclesiasticorum auctorum memorat editionem Erasmianam, quæ a. 1534 Parisiis in lucem prodierit. Grabius eam videre sibi non contigisse scribit. Massuetus præter primam Erasmi editionem nullam commemorat. Dupinus ipse postea dubitasse videtur, num bæc editio revera unquam existisset. Doctus enim censu edit. Massueti in *Deutsche Acta eruditorum* a. 1712 ita scribit: *Wir thun hier mit Fleiss der*

B Parisischen Edition von 1534, welche Grabius bei Du Pin gefunden, aber selbst nicht gesehen, keine Meldung, weil Du Pin selbst in der andern Edition seiner Bibliothecæ ecclesiasticae selbige weggelassen, und also diessfalls seinen Fehler erkannt zu haben scheint.

Errorem Dupinii emendare nobis licet. Prodiit 1534 enī Basileæ ex officina Frobeniana nova Erasmi editio; eamdem formam emendaque titulum ac priores edit. habet, nisi quod in titulo legitur: *ac nunc ejusdem opera denuo recognitum, correctis iis, quæ prius suffugerant. Iude liquet Erasnum ipsius novis curis Irenæi textum recognovisse. Sed cum viro doctissimo meliores codices ad manus non suissent, ex variis lectionibus aut conjecturis in margine priorum editionum adnotatis plures in contextum Irenæi recepit. Quo factum est, ut textus magis corrumperetur, quam emendaretur; quod cuius concedendum est, qui lectionum varietatem a me adnotatam accuratius perspicerit.*

In bibliotheca Universitatis Göttingensis hæc editio asservatur.

Desiderius Erasmus m. Jul. a. 1536 Basileæ mortem obit. Quoniam igitur edit. 1534 ultima fuit, quam editor ipse novis curis adornaverat, cæteræ omnes editiones, quæ Erasmi celeberrimum nomen ferunt, ad rationem illius typis expressæ videntur.

1545.

Contra hæreses divi Irenæi episcopi Lugdunensis in quinque libros digestum, in quibus mire retegit et confutat veterum hæretonum impias et portentosas opiniones, ac retustissimorum codicum collatione quantum licuit emendatum opera Des. Erasmi Roterodami, ac nunc ejusdem denuo recognitum, ei quæ quam antehac longe castigatores in lucem dantur. Quibus accessit rerum et hominum insignium index locupletissimus. Parisiis apud Mathurinum Dupuyi, sub signo hominis silvestris, via ad D. Jacobum 1545, 8.

Editio perrara, Grabio prorsus ignota, elegantibus typis expressa. De ejus auctoritate critica nil addendum est iis, quæ de proximo antecedente libro disputavimus; ei enim simillima est.

Editio rarissima meæ bibliothecæ ornamento est.

1545.

Docens censor Massuetianæ edit. in *Deutsche Acta eruditorum* memorat editionem, quam 1546 Basileæ in forma maxima in lucem prodiisse dicit. Sed eam neque Grabius neque ego vidi.

4548.

Opus eruditissimum divi Irenæi episcopi Lugdunensis in quinque libros digestum, in quibus mire retegit et confutat veterum hæreson impias et portentosas opiniones, ex vetustissimorum codicum collectione quantum licuit Des. Erasmi Roterodami opera emendatum. Additus est index rerum observatiorum dignarum. Froben. Basileæ. 1548. Fol.

Neque hunc librum Græbius vidit. Ex bibliotheca urbis Lipsiensis ad me transmissus est. V. quæ disputavi de edit. 1534.

4554.

Quam sub hoc anno Fabricius in Bibliotheca Greca et censor editionis Massueti memorant editionem Erasmi Basileensem, in bibliothecis repetitæ mihi non contigit. Etiam Græbius eamdem frustra quasivit.

4560.

Opus eruditissimum — — (titulus idem est atque editionis 1548) Basileæ 1560. Fol.

Græbius de hoc libro ita agit: « In nullo (editio hac) precedentibus præstantior, nisi quod loco nudæ adjurationis Irenæi, qua scribas obtestatus est, integra habeat Hieronymi in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum de Irenæo verba, quodque Index rerum sit locupletior, ut vel ex prima littera A patet. » Indicem locupletiorem jam in edit. a. 1548 reperimus; nil igitur novi liber a. 1560 habet, nisi locum Hieronymi de Irenæo. Vide disputata a me de edit. a. 1534.

Ad oram ejus editionis e bibliotheca academie Gottingensis mecum communicatae D. Neumann conjecturæ scriptæ sunt, de quibus infra vide quæ scriptissimus.

4563.

Opus eruditissimum divi Irenæi episcopi Lugdunensis, in quinque libros digestum, in quibus mire retegit et confutat veterum hæreson impias ac portentosas opiniones, ex vetustissimorum codicum collectione quantum licuit Des. Erasmi Roterodami opera emendatum. Additus est index rerum observatiorum dignarum. Parisiis, apud Audoenum Parvum, sub intersignio liliæ aurei, via ad divum Jacobum. 1563. 8.

Hæc editio, qua eadem continentur atque antecedente, majoribus typis quam Parisina 1545 eleganter expressa est; textus idem est atque in edit. 1545 et 1563. Reperi hunc librum in bibliotheca Hamburgica.

4567.

Opus eruditissimum — — (titulus idem atque in edit. proxime antecedente) Parisiis. Apud Audoenum Parvum, sub intersignio liliæ aurei, via ad divum Jacobum. 1567.

Hic liber eadem modo continet atque edit. a. 1563.

Eius exemplar ad me missum est e bibliotheca Lugduno-Batava, in quo scriptum erat: « ex biblioth. viri illustris Isaci Vossii 191. et in margine manus Josuæ Merceri varias lectiones e duobus codd. erutas ascripsit.

4570.

II. Editio Nicolai Gallasii.

Dicit Irenæi Graci scriptoris eruditissimi, episcopi Lugdunensis, libri quinque adversus portentosum hæresis Valentini et aliorum, accusatius quam antehac emendati, additio Gracis que reperi potuerunt; opera et diligentia Nicolai Gallasii, S. Theologie professoris, una cum ejusdem adnotationibus. Additus est etiam index locupletissimus. Apud Joannem le Preux et Joannem Parvum. (Geneva) MDCLXX.

« In hoc opere continentur: epistola ad D. Edmundum Grundallum, episcopum Londinensem, qua hujus editionis atque missionis ratio redditur; præfatio ad lectorum de instituto totius operis, et de utilitate colligenda ex lectione veterum doctorum; Greæ dictiores, qua præsum apud brevæum

A occurunt ordine alphabeti; de Vita et scriptis Irenæi ex Eusebio et Hieronymo; vetus interpretatione collatis exemplaribus accurate emendata; Græca ejusdem Irenæi que hactenus reperi potuerant, ut Epiphanius scriptis suis inscrerat, inde excerpta et conversa in lingua Latinam, ut cum vetere interpretatione conferri possint; summae singulis capitibus præfixæ, quibus plenissime declaratur quidquid in iis præcipuum est; loci Scripturæ, quorum in iis mentio sit, ad marginem notati; additæ sunt in fine adnotationes, quibus obscura plerique declarantur: explicant etiam nonnulli Scripturæ loci, ac respondetur iis, qui, adversus piam doctrinam, hujus sancti viri auctoritate abusi sunt. »

Quod si comparaveris hoc Gallasii opus cum Erasmi edit. concedes id esse multo præstantius illis. Sed textus Latinus non ex codicibus est emendatus, et Græcus sepissime corruptus. Expli- B cationes satis quidem prolixæ res obscuras non satis illustrant, plurimæque haud magni sunt momenti nihilque ad textum emendandum conferunt. Quintum librum, a nemine antea in sectiones divisum, editor in capita distinxit.

4571.

III. Editio Joannis Jacobi Grynaei.

Uno tantum anno postquam Gallasius libros Irenæi in publicum ediderat, Joannes Jacobus Grynaeus, pastor Basileensis, *Opus adv. hæreses, quod vocat eruditissimum, nova libri primi conversione, singulorum capitum argumentis, et variae lectionis observatione illustratum et recognitum foras dedit.* Pro translatione veteris interpretis novam, et, ut dicit in prefatione, *multo meliorem substituit; quod male ab eo factum esse, alii ante me jam judicarunt.* Quod dixit, opus rariis lectionis observatione illustratum et recognitum esse, aperte falsum est; multæ enim in margine variae lectiones reperiuntur. Qua de causa Grynaei librum minus utilium censimus, quam Erasmianas editiones.

IV. Editiones Francisci Fenardentii.

1573 et 1576.

Massnetus præfatione prodit, primam a Franc. Fenardentio adornatam editionem typis Nivelli a. 1573 et 1576 expressam, eamque a priorum editionum vitiis nondum satis expurgatam esse. Idem ex Dupinii *nora ecclesiasticorum auctorum Bibliotheca* didicimus. Sed nec Græbius nec mihi contigit, ut hanc editionem in bibliothecis inveniremus. Quod parum refert, cum meliores Fenardentii editiones nobis non deluerint.

4596.

Dicit Irenæi, Lugdunensis episcopi et martyris, adversus Valentini et similiūm Gnosticorum hæreses libri v, jam secundo diligenter editorum coiicim collectione, vetustissimi magnaque fidei manuscripti codicis atque alterius Vaticani ab innumeris mendis repurgati et aliquot capitibus aucti; præteat omibus, que apud veteres existunt, fragmentus Gracis ac Latinus, item quibusdam S. Polycarpi, episcopi Smyrnensis et martyris, scriptis, nunquam ante editis, denique universis aliorum ejusdem D. Irenæi operum, quæ reperi licuit, paribus locupletatai. — Additæ sunt ad singula capita variae adnotationes, quibus emendationem ratio redditur, obscura multa illustrantur, et quidquid ad antiquitatem ecclesiasticam, ac tam veterum quam recentium hæreson confusionem pertinet, quod ex his libris erui potuit, copiose traditur. — Accessit quoque Arnobii catholicæ et Serapionis Egypti conflictus de Deo trino et uno et duabus in Christo naturis, nunquam typis excusus. At i. Iustiss. principem et reverendissimum cardinalem Carolum Lothuringum, Metensi et Argentiniensi episcopo, etc. — Omnia studio et opera F. Francisci Fenardentii, ordinis F. Minorum, in S. facultate Parisiensi doctoris theologi. Accessit index scripturarum et rerum magis memorabilium. Reliquæ rite,

lector, magis speciatim pagina sequente. Coloniæ A Grappinæ, in officina Birchmannica sumptibus Arnoldi Mylii. Anno 1596. Cum gratia et privilegio Sac. Cœs. Majestatis.

Alteram hanc Feuardentii editionem, duorum codicis (a) ope adornatam, alterius Vaticanæ, alterius inter libros Joannis San-Andreani Ecclesiæ Parisiensis canonici asservati, priori Feuardentiana multo esse meliorem Dupinius jam observavit; præter alia etiam Græcos Irenæi locos ex variis scriptoribus insertos habet. Sed cum Feuardentius ipse in *Commonitione ad lectores* exposuerit, quid in editione ipsius præstitum esset: lectores rogatos velim, ut *Appar. nostrum* p. 22 audeant, mihiique de ratione editionis tacere licet. Attamen ne Feuardentio quidem contigit, ut textum satis bene restitueret, et notis doctrina conspicuis, sed prolixitate laborantibus res obscuras collustraret.

Reperitur hæc editio in bibliothecis Vimariensi et lenensi.

1625.

Teste Joan. Alberto Fabricio (Bibl. Græc., pag. 79), Feuardentii editio 1625 recusa est, quam nec Grabius aut Massuetus memorant nec ego quidem reperi.

1639.

In titulo, quo nova editio inscripta est, post verba: *Paris. Doctoris theologi leguntur hæc: Adjecta sunt ad hanc novam editionem alia quoddam fragmenta Irenæi ex eminentissimi cardinalis Rupisculati bibliotheca deprompta Græce et Latine edita. Lutetia Parisiorum. 1639. Cum privilegio Christianissimi regis.*

Præter id in titulo nominatum editioni nil novi additum eaque priore non est emendatior. Ex bibliotheca urbis Leipsiensis hic liber ad me transmissus est.

1675.

Post voces: quæ reperiri licuit, partibus locupletati, hæc in titulo sunt addita: *Cum scholiis et annotationibus Jac. Billii, Front. Ducei, et Franc. Feuardentii, quibus emendationum ratio redditur, obscura illustrantur, et quidquid ad antiquitatem ecclesiasticam pertinet, copiose explicatur. Lutetia Parisiorum, 1675.*

Cæterum titulus eadem habet, quæ in edit. 1596 et 1639 leguntur. Editio hæc typis minus elegantiibus expressa, quam priores, cæteris alioquin similima, reperitur in bibliotheca Vimariensi.

1677.

Feuardentii editio omissis quidem omnibus adnotationibus et textu Græco recusa est in bibliotheca Patrum Lugdunensis tomo secundo 1766.

V. *Editio a Joanne Ernesto Grabio adornata.*

1702.

Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούνου ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς φευδονύμου γνώσεως βιβλία πέντε. S. Irenæi episcopi Lugdunensis contra omnes hæreses libri quinque. Textus Græci partem haud exiguam resistit; Latinam versionem antiquissimam et quatuor mss. codicibus emendavit; fragmenta aliorum tractatum deperditorum subiunxit; omnia notis variorum et suis illustravit Joannes Ernestus Grabe. Quid ultra in hac editione præstitum sit, ostendunt Prolegomena. Oxoniæ e theatro Sheldoniano, impensis Thomæ Bennet, ad iusigne luce fulcatæ, in cæmeterio S. Pauli, Londini anno Dom. 1702.

(a) In *Commonitione sua ad lectores* Feuardentius de codicibus, quorum usus ipsi concessus erat, non solum nimis breviter, sed etiam obscuræ scriptit. Ceterum est Feuardentium codice Vaticanæ alioque, uti videtur, Parisiis asservato usum esse. Vaticanum manuscriptum, quod perrato allegat, fortasse idem fuit, quod Erasmus et postea Latinus Latinus consuluerunt. Quanvis velut Feuardentii

Dupinius Fenarentii editionem ita collaudat, ut nova Irenæi editione opus esse neget, nisi forte, quod vix sperari queat, Græcus operis *Adr. hær.* textus diu et graviter desideratus aliquando inventus fuerit. Sed Grabius Irenæum multa cura atque incredibili industria a se emaculatum denuo in lucem emisit. Textum Græcum ac Latinum ad exemplar Fenarentii editionis recusum emendavit; Latinam interpretationem e codicibus duobus Merceri, Arundeliano et Vossiano recognovit; multaque fragmenta Græca et ex scriptis aliorum excusis et ex mss. hausta adjecti; lectionis varietatem summa diligentia adnotavit nec infelici successu admirandaque doctrina multos locos obscuros explanavit. Qui quid editor in hoc libro præstiterit accuratius velet discere, is audeat ipsius Grabii Prolegomena in *Appar. nost.*, pag. 45 seqq., et censuram editionis in *Actis eruditorum a. 1702* publicatis, pag. 309.

1712.

Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούνου καὶ μάρτυρος ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς φευδονύμου γνώσεως βιβλία πέντε. S. Irenæi episcopi Lugdunensis, etc. (b).

1734.

Anno 1734 editio Massuetiana Venetiis iterum in lucem prodiit. Præter fragmenta Græca a Pfaffio in bibliotheca Taurineusi reperta et plura scripta polemica de fragmentis istis nil novi habet; sed multa iusunt novæ editioni errata typographica.

1829.

Collectio selecta SS. Ecclesiæ Patrum, complectens exquisitissima opera tum dogmatica et moralia, tum apologetica et oratoria, accurantibus D. A. B. Caillau una cum D. M. N. S. Guillou. Tom. II, Parisiis et Bruxellis apud Méquignon-Harard, editio rem. (Lipsiæ apud F. Fleischer.) 1829. In hoc libro reperiuntur loca excerpta ex Irenæi libris *Adv. hær.* iterum recusa ex recensione Massueti.

Teste Joan. Drusio Centuria i *Miscell.*, cap. 44 Matthias Launois, senator olim Antwerpensis, emendatore Irenæi editionem molitus est. Sed nobis non contigit, ut de consilio ejus accuratius edoceremur.

Novam Irenæi editionem, auctiorem novis fragmentis codicibus depromptis et notis ineditis promiserat Magnus Crusius. Quoniam consilium hujus libri aliorumque, quos promiserat, successu cœlitum felici, ipsius Crusii verba de nova Irenæi editione hic repetere licet.

Is enim libello, qui inscribitur: *Dissertatio epistolica ad eminentissimum atque rev. dn. Christianum Wormium, diœcesis Sialandicæ in Dania episcopum, de scriptis quibusdam integris fragmentisque hactenus ineditis, quæ in itinere Gallico, Anglico atque Germanico reperiisse contigit, et nunc in lucem publicam edenda parat, virosque eruditos insimul ad conferendas symbolas humanissime invitat Magnus Crusius, Slesvicensis, v. d. m. Lipsia 1728.* e conatum, ait, recudendi Irenæi opera, omnibus historiam Ecclesiæ Christianæ primitivæ amantibus maxime necessaria, audacem quidem esse; sed suaderi hoc institutum magna raritate et defectu exemplarium utriusque editionis, tum Anglicanæ Jo. Ern. Grabii, tum Gallicanæ Renati Massueti, que charo nimis pretio etiam in ipsis terris, ubi impressæ sint, venditentur et frustra ta-

codex exeunte sæc. xvi Parisiis servatus, Vossii vero exeunte sæc. xv in Gallia scriptus esse videatur: mihi tamen cum Massueti ex dictorum codicium variis lectionibus censendum est, codices illos diversos esse, neque Feuardentium Vossii manuscriptum inspexisse.

(b) Recensionem editionis D. Massueti, quæ in nostra revivisicit, omittimus. Edit. PATR.

men s^æpius desiderentur. Suadent id (institutum) plurimæ accessiones, quibus nova quædam editio insignem in modum locupletari poterit: quippe tot ac tanta supersunt fragmenta Græci textus ex codicibus Vaticanis (quorum copia Laurentio Alessandro Zacagnio præfecto olim Bibliothecæ Vaticanæ dignissimo debetur), Gallicanis et Anglicanis descripta, ut plurima inde loca vel suppleri vel emendari queant. Suadet industrius labor s^æpius laudati Grabii, qui paulo ante mortem Irenæum suum curis secundis recognitum, a plurimis mendis vindicatum novisque adnotationibus auctum luci publicæ destinaverat; licet *Vindiciae* ipsius

contra Renatum Massuetum, quas Casimirus Oudin^{us} in *Commentario de scriptoribus ecclesiasticis* memorat, inter manuscripta Grabiana nequitam reperiantur. Suadent denique eruditissimæ observationes ineditæ Thomæ Aisleri, Eduardi Bernardi, Francisci Junii, Danielis Heinsii aliorumque, quæ propria ipsorum manu adnotatas inveni et, ne sterili labore amplius delitescerent, in usum publicum selegi. Prologum etiam manuscripto codici Arundeliano Operum S. Irenæi præfixum et in Grabii atque Massueti editionibus omnissum ex Bibliotheca regiae societatis Londinensis, ubi iste codex asseratur, descripti.

CAPUT III.

De apparatus criticis aliorum in editiones receptis.

I. De scholiis Frortonis Ducæ et Jac. Billii.

Fronto Duceus et Jacobus Billius (in *Sacris Observationibus* I, 33 sqq. et II, 5. Paris. 1585 ad calcem epistolarum Isidori Pelus. editis) scholia plura ad Irenæum ediderant, quibus aut textum Latinum cum Græco collatum emendarunt, aut plerumque feliciter obscuros locos collustrarunt. Præsertim Billius nobis laudandus videtur ob summam doctrinam, criticum ingenii acumen, elegantem scribendi rationem, observationibus ipsius conspicua. Quorum duumvirorum scholia Feuardentius primus in editionem Irenæi recepit; neque a Grabio, Massuetio et nobis neglecti sunt; eorum plurima in Apparatu typis expressa reperis.

II. De observationibus Heumannii et Francisci Junii in hanc noram editionem receptis.

E bibliotheca Academiæ Gottingensis ad me perlata est editio Erasmi Basileensis a. 1560, quæ olim fuit e libris Casp. A. Heumannii, professoris theol. Gottingensis. Vir doctissimus permultas emendationes in margine dictæ editionis ascripsit, inter quas eas reperi, quas in *Hamburg. vernischtæ Bibl.*, t. I, p. 444 sqq. publici juris fecit. Aliæ conjecturæ ingenii sagacissimum produnt; sed providè editor, cui fides et auctoritas codicum omnimodo tuenda et servanda est, plerumque respondæ fuerunt; alia vero omnino nihil valere potuerunt ei, qui mentem Irenæi assecutus erat et scribendi ejus rationem penitus cognoverat.

Denique nobis commémorandus est criticus apparatus Francisci Junii, professoris olim theol. Lugduno-Batavi. Reperi enim in bibliotheca magni-ducali Vimarieusi editionem Gallasii, in cuius margine tum magna copia emendationum, tum multa Græca fragmenta scripta sunt. Hæc editio transit in quondam in bibliothecam Marquardi Gudii, qui sub

titulo libri de istis adnotationibus manu exaratis hæc scripsit: « *Lectionum varietates et vetere codice, supplementa etiam et fragmenta Græca ad hujus libri marginem ascripsit propria sua manu Franciscus Junius, theol. prof. Lugduni Batavorum.* » Sed est quod Gudium errore deceptum esse censeam. Qui veteris Interpretis scribendi rationem callet, mecum dubitare nequit, emendationes Junii non e codice, sed e sagacissimo jndicio profluxisse. Non unquam enim factum est, ut Junius elegante eruditione adjutus interpretem barbare scribentem corrigere et ratione scribendi, quæ scriptores classici, quos dicunt, usi sunt. Multa, quæ conjectit Junius et in charta per aquam glutinosam non densata pulcherrime et nitidissime scripsit, tam ingeniosum tamenque eruditum et sagacem virum produnt, ut ejus *conjecturas in notis meis recipiendi opportunitas* jucundissima milii fuerit. Doleo, adnotationes Franc. Junii finem libri i non supergredi. Fragmenta Græca a Junio ex antiquissima Epiphanii editione exscripta sunt.

In Theoph. Christ. Harlesii *Supplementis ad introductionem in historiam linguae Græce*, t. II, p. 205 legi hæc: *Variae lectiones sunt margini (editionis Gryuae) ascrip*to*, et Reinesius exemplari suo, quod servatur in bibliotheca Zitzensi, multis manu adjecti emendationes. Speralam fore ut ex adnotationibus Reinesii, alioquin viri sagacissimi, aliquot fructus percipere possem. Sed spes me fefellerit. Etenim plurima, quæ Reinesius ad marginem scripsit, pertinent ad capitum *inscriptiones*. Cetera tremente, ut videtur, manu tam pessime sunt scripta, ut vix legi queant. Quæ intentis oculis explicare potui, ea non satis digna visa sunt, quæ in meam editionem recipiunt.*

SELECTA VETERUM TESTIMONIA DE IRENÆO EJUSQUE SCRIPTIS.

Martyres Lugaunenses et Viennenses sub M. Aurelio, in Epistola ad Eleutherum papam, apud Eusebium lib. v Hist. eccles., cap. 4.

Χαίρεν ἐν Θεῷ ταὶς τὸν πᾶσιν εὐχόμεθα καὶ ἀεὶ, Πάτερ Ἐλεύθερε. Ταῦτά σοι τὰ γράμματα προετρέψαμεν τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν καὶ κοινωνὸν Εἰρηνατὸν διαχοὶ ισταὶ καὶ παραχαλοῦμεν ἔχειν σε αὐτὸν ἐν παραθέσει, ζηλωτὴν δοτα τῆς διαθήκης τοῦ Χριστοῦ. Εἰ

Te per omnia ac perpetuo optamus in Deo valere, Pater Eleutherere. Has litteras ut ad te preferret, fratrem et collegam nostrum Irenæum, hortati sumus. Quem quidem ut commendatum habeas, rogamus, utpote æmulatorum testamenti Christi.

γάρ οὐδειμεν τόπον τινί δικαιοσύνην περιποιεῖθαί, Α Quod si vero nobis compertum esset, locum cuiquam justitiam conferre, eum tanquam presbyterum Ecclesiae (hunc enim gradum obtinet), tibi inter primos commendassemus.

Tertullianus lib. contra Valentianos, cap. 5.

Nec undique dicemur ipsi nobis finxisse materias, quas tot jam viri, sanctitate et præstantia insignes, nec solum nostri antecessores, sed ipsorum hæresiarum contemporales, instructissimis voluminibus et proddiderunt, et reluderunt: ut Justinus philosophus et martyr, ut Militiades Ecclesiarum sophista, ut Irenæus omnium doctrinarum curiosissimus explorator, ut Proculus nostræ virginis senectæ et Christianæ eloquentiæ dignitas: quos in omni opere sive, quemadmodum in isto, oplaverim assequi.

Eusebius lib. II Hist. eccles., cap. 13.

Παρὸν τοῖς βουλομένοις, καὶ τῶν μετ' αὐτὸν (τὸν Σιμωνα) καταμέρος αἱρεσιαρχῶν τὰς ἀρχὰς, καὶ τοὺς βίους, καὶ τῶν ψευδῶν διδαγμάτων τὰς ὑποθέσεις. τὰ τε πάσιν αὐτοῖς ἐπιτετηδευμένα διαγνῶναι, οὐ κατὰ πάρεργον τῇ δεδήλωμένη τοῦ Εἰρηναίου παραδεδομένα βίδλω.

Idem lib. III, cap. 23.

"Ὅτι δὲ εἰς τούτους ἔτι τῷ βίῳ περιῆν (Ιωάννης) Ποθεινοῦ διὰ δύο πιστώσασθαι τὸν λόγον μαρτύρων. πιστὸν δὲ ἀν εἰεν οὐτοι, τῆς ἐκκλησιαστικῆς πρεσβεύσαντες ὀρθοδοξίας, εἰ δὴ τοιούτοις Εἰρηναῖος καὶ Κλήμης δὲ Ἀλεξανδρεὺς· ὃν δὲ μὲν πρότερος ἐν δευτέρῳ τῶν Πρὸς τὰς αἱρέσεις, ὃδε πως γράφει κατὰ λέξιν· Καὶ πάντες, εἰς.

Idem lib. V, cap. 5.

Ποθεινοῦ δὴ ἐφ' ὅλοις τῆς ζωῆς ἔτεσιν ἐνενήκοντα σὺν τοῖς ἐπὶ Γαλλίας μαρτυρήσασι τελειωθέντος, Εἰρηναῖος τῆς κατὰ Λούγδουνον, ἡς δὲ Ποθεινὸς ἡγεῖτο παροικίας, τὴν ἐπισκοπὴν διαδέχεται. Πολυκάρπου δὲ τούτον ἀκούστην γενέσθαι κατὰ τὴν νέαν, ἐμανθάνειν, τὰς τάξειν, τὰς τάξειν.

Eodem lib. V, cap. 20.

"Ἐξεναντίας τῶν ἐπὶ Ῥώμης τὸν ὑγιῆ τῆς Ἐκκλησίας θεσμὸν παραχαρτόντων, Εἰρηναῖος διαφέρους ἐπιστολὰς συντάσσει· τὴν μὲν ἐπιγράψας πρὸς Κλάστον Περὶ σχίσματος, τὴν δὲ πρὸς Φλωρίνον Περὶ μοναρχίας, ἡ Περὶ τοῦ μὴ εἰργα τὸν Θεόν ποιητὴν κακῶν. Ταύτης γάρ της τῆς γνώμης οὗτος δόδει προστιθένει· δι' ὃν αὐθὶς ὑποσυρόμενον τῇ κατὰ Οὐαλεντίνον πλάνη, καὶ τὸ Περὶ ὀρθόδοξος συντάττεται τῷ Εἰρηναίῳ σπουδασμα· ἐν φαντασματιναῖς τὴν πρώτην τῶν ἀποστόλων κατειληφέναι εισυθεν διαδοχὴν..... ἐν φαντασματιναῖς τὴν προειρήκαμεν πρὸς τὸν Φλωρίνον δὲ Εἰρηναῖος ἐπιστολῇ αὐθὶς τῆς δῆμα Πολυκάρπῳ συνουσίας αὐτοῦ μνημονεύει λέγων· Τὰ δόγματα, εἰς.

Eodem lib. V, cap. 24.

Καὶ δὲ Εἰρηναῖος ἐκ προσώπου ὃν ἡγεῖτο κατὰ τὴν Γαλλίαν διδελφῶν ἐπιστολαῖς, παρίσταται μὲν τὸ δεῖν ἐν μορῃ τῇ τῆς Κυριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναστάσεως ἐπιτελέσθαιναι μισθρίον· τῷ γε μὴν Βίκτορι προστηρντιαῖς, ὡς μὴ ἀποκόποιος ὅλας Ἐκκλησίας Θεοῦ, ἀρχαῖον θέου παράδοσιν ἐπιτηρούσας, πλείστα ἔτερα παραίνει, καὶ αὐτοῖς δὲ φήμασι τάσεις πολέμουν· Οὐδέ τρις μόνον, εἰς. Καὶ δὲ μὲν Εἰρηναῖος φερόνυμός τις ὃν τῇ προσηγορίᾳ, αὐτῷ τε τῷ τρόπῳ εἰρηνούσις, τοιαύτα ύπερ τῆς τῶν Ἐκκλησῶν εἰργατῶν παρεχάλει τε καὶ ἐπρέσσενεν. 'Ο δὲ αὐτὸς οὐ μόνον τῷ Βίκτορι, καὶ διαφόροις δὲ πλείστοις διρχουσιν Ἐκκλησιῶν, τὰ καταλλήλα δι' ἐπιστολῶν, περὶ τοῦ κεχινημένου ζητήματος ὡμίλει.

Denique cap. 26.

'Ἄλλα γάρ πρὸς τοῖς ἀποδοθεῖσιν Εἰρηναίου συγγράμμασι καὶ τοῖς ἐπιστολαῖς, φέρεται τις αὐτοῦ πρὸς Ἐλληνας λόγος συντομώτατος καὶ ταμάστας ἀναγκαιώτατος, Περὶ Ἐκκλησίης, ἐπιγεγραμμένος· καὶ ἀλλός, δὲ ἀνατίθεικεν ἀδελφῷ Μαρκιανῷ τούτοις, εἰς ἐπίδειξιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος· καὶ βίδλιον τι διαλέξεων διαφόρων, ἐν φαντασματιναῖς τοῖς πρὸς

A Quod si vero nobis compertum esset, locum cuiquam justitiam conferre, eum tanquam presbyterum Ecclesiae (hunc enim gradum obtinet), tibi inter primos commendassemus.

Tertullianus lib. contra Valentianos, cap. 5.

Nec undique dicemur ipsi nobis finxisse materias, quas tot jam viri, sanctitate et præstantia insignes, nec solum nostri antecessores, sed ipsorum hæresiarum contemporales, instructissimis voluminibus et proddiderunt, et reluderunt: ut Justinus philosophus et martyr, ut Militiades Ecclesiarum sophista, ut Irenæus omnium doctrinarum curiosissimus explorator, ut Proculus nostræ virginis senectæ et Christianæ eloquentiæ dignitas: quos in omni opere sive, quemadmodum in isto, oplaverim assequi.

Eusebius lib. II Hist. eccles., cap. 13.

Non ipsius modo Simonis, sed et reliquorum hæreticarum pravitatis auctorum initia, vitam, falsorum dogmatum causas ac rationes, studia denique et instituta singulorum, ex supradicatis Irenæi libris, a quo hæc accurate tradita sunt, licet volentibus cognoscere.

Idem lib. III, cap. 23.

Quod autem Joannes ad hæc usque tempora (Trajanii) pervenerit, duorum testium auctoritate probare sufficiet. Sunt porro hi testes sive dignissimi, quippe qui recte semper catholicæque doctrinæ propugnatores exstiterint: Irenæum dico, et Clementem Alexandrinum. Quorum prior in secundo *Adversus hæreses* libro ita scribit: *Et omnes, etc.* *Vid. lib. II, cap. 22.*

Idem lib. V, cap. 5.

Cum Pothinus anno ætatis nonagesimo una cum Gallicanis martyribus cæsus esset, episcopatum Lugdunensis Ecclesiae post illum suscepit Irenæus. Quem quidem in adolescentia Polycarpi auditorem luisse coniperimus.

Eodem lib. V, cap. 20.

Adversus illos, qui sinceram Ecclesiae legem adulterabant, Irenæus varias conscripsit epistolæ: alteram ad Blastum, quam inscripsit *De schismate*; alteram ad Florinum *De monarchia*, seu quod *Deus non sit conditor malorum*. Eam enim opinionem hic defendere videbatur. Qui cum postea in errorem Valentini aprelius suisset, iterum Irenæus ejus gratia librum *De octonario* composuit. In quo etiam libro primam se apostolorum successionem contingisse significat.—Porro in ea ad Florinum epistola, de qua jam prius dixi, idem Irenæus se cum Polycarpo familiariter esse versatum prodit his verbis: *Hæc dogmata, etc.* Vide *Fragmenta deperditorum Irenæi Tractatuum in calce hujus operis, fragm. II.*

Eodem lib. V, cap. 24.

Irenæus in Epistola, quam scripsit (*ad Victorem de dissensione ob celebrationem Paschatis*) nomine fratrum, quibus praerat in Gallia, illud quidem defendit, solo die Dominico resurrectionis Domini mysterium esse celebrandum; Victorem tamen inter plura alia decenter admonet, ne integras Dei Ecclesiæ, morem sibi a majoribus traditum custodientes, a communione abscondat, et his insuper utilitatem verbi: *Neque enim solum, etc.* (Vide fragm. III.) Ac Irenæus quidem nomine suo respondeus, ac proposito pacificus, pro Ecclesiarum pace hæc monuit et allegavit. Neque vero ad Victorem solum, sed ad multos alios Ecclesiarum antistites de agitata quæstione litteras in eamdem sententiam misit.

Denique cap. 26.

Cæterum præter supradicta Irenæi opera et Epistolæ, existat etiam brevissimus et in priuis necessarius ejusdem liber *Adversus gentes*, qui *De scientia inscribitur*. Alius præterea Marciano fratrem nuncupatus, qui demonstrationem continet apostolicæ prædicationis. Denique libellus *Variarum disputationum*, in quo Epistolæ ad Hebreos, et Sa-

pientiae Salomonis mentionem facit, et quasdam sententias ex istis libris adducit. Atque haec sunt quae ex Irenaei scriptis ad nostram notitiam pervenerunt.

Epiphanius Hieros. xxiv, § 8.

Beatus ille apostolorum successor Irenaeus subtilius ea de re disputans, Basiliis stultitiam cum pari imbecillitate conjunctam admirabiliter convicit.

Idem haeres. xxxi, § 53.

Haec atque his similia optimus ille senex Irenaeus totidem verbis de vanissimis illorum opinionibus disseruit, vir omnino Spiritus sancti donis instructissimus, ac celestibus ornamenti, ut ita dixerim, ad certam perunctus: qui sinceræ fiduciæ scientiæ præsidit omnia illorum prostravit evertitque mendacia. Quod in secundo libro ac sequentibus aliis potissimum perfecit, ubi illos ubriore stylo confutavit: cum velut humi abjectum, ac superatum adversarium trahere, ac quodammodo triumphe visus est velle, et profligati nugaloris impudentem magis quam fortem ad provocandum audaciam palam omnibus delegere.

Cyrius Hierosol. Cateches. xvi Illuminatorum.

Inpiissimi omnium haeretici etiam contra Spiritum sanctum acuerunt linguam, et ausi sunt dicere nefanda: quemadmodum Irenaeus interpres in Institutionibus contra Haereses scripsit.

Basilus lib. De Spiritu sancto, cap. 29.

Irenaeus ille, qui vicinus fuit apostolorum temporibus, quonodo mentionem Spiritus faciat, disputans adversus haereses, audiamus: *Eos autem qui ineffecti sunt, etc.*

Ephrem Syrus tractatu De virtute, cap. 8.

Pulchre et magnifice quidam sanctorum (Irenaei) C enuntiavit, dum hunc in modum docens ait: Cum sit igitur tale, etc. Contra haereses. lib. v, cap. 28.

Socrates Corinthius ad calcem historiæ de martyrio S. Polycarpi.

Atque haec ex codice Irenæi, discipuli Polycarpi, descripsit Gaius, qui etiam cum Irenæo versatos est. Ego vero Socrates Corinthius ex Gaii exemplari transcripsi. Gratia sit cum omnibus.

Hieronymus in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum.

Irenaeus Potini episcopi, qui Lugdunensem in Gallia regebat Ecclesiam, presbyter, a martyribus ejusdem loci ob quasdam Ecclesiæ questiones legatus Romanus missus, honorificas super nomine suo ad Eleutherium episcopum perfert litteras. Postea jam Potino prope nonagenario, ob Christum martyrio coronato, in locum ejus substituitur. Constat autem Polycarpi, cuius supra secundus mentionem, sacerdotis et martyris, hunc fuisse discipulum. Scripsit quinque *Adversus haereses* libros, et *Contra gentes* volumen breve, et *De disciplina* aliud, et ad Marcianum fratrem *De apostolica prædicatione*, et librum *Variorum tractatum*, et ad Blastum *De schismate*, et ad Florinum *De Monarchia*, sive, *Quod Deus non sit conditor malorum*, et *De Octava egregium* commentarium, in cuius fine significans se apostolicorum temporum vicinum fuisse, sic subscrivit:

Adjuro te qui transcribis librum istum, per Dominum Jesum Christum, et per gloriosum ejus adventum, quo judicaturus est vivos et mortuos, ut conferas postquam transcriperis, et emendas illum ad exemplar, unde scripsisti, diligentissime: haec quoque obtestationem similiter transferas, ut inveniensi in exemplari. Feruntur ejus et aliae ad Victorem episcopum Romæ de questione Paschæ epistola, in quibus comonet eum, non facile debere unitatem collegii scindere: siquidem Victor multos Asiæ et Orientis episcopos, qui decima quarta luna cum Judæis Pascha celebrabant, damnandos crediderat: in qua sententia hi qui discrepabant ab illis, Victori non dederunt manus. Floruit maxime sub Coimmido principe, qui Marco Antonino Vero in imperium successerat.

Eadem omnino Hieronymi verba descripsit Freculphus Lexoviensis, Chronic. tom. II, lib. II, c. 92.

Idem in cap. LXIV Isaie.

De quibus (rariis priscorum haeticorum portentis) diligentissime vir apostolicus scribit Irenaeus, episcopus Lugdunensis et martyr, multarum origines explicans haeresem, et maxime Gnosticorum, qui per Marcum Aegyptium, Galliarum primum circa Rhodanum, deinde Hispaniarum nobiles feminas deceperunt, nescientes fabulis voluntatem, et imperitiæ suæ nomen scientiæ vindicantes.

Et in Epistola 53, al. 29, ad Theodorum viduam, t. IV novæ edit.

Refert Irenaeus, vi apostolicorum temporum, et Papis, auditoris evangelistæ Joannis, discipulus, epi-

scopus Ecclesiæ Lugdunensis, quod Marcus quidam, de Basilidis Gnostici stirpe descendens, primum ad Gallias venerit, et eas partes, per quas Rhodanus et Garumna fluunt, sua doctrina maculaverit, maximeque nobiles feminas, quædam in occulto mysteria reprobantes, hoc errore seduxerit, magicis artibus et secreta corporum voluptate amorem sui concilians: inde Pyrenæum transiens, Hispanias occupatis; et hoc studii habuerit, ut divitum domos, et in ipsis feminas maxime appeteret, quæ ducuntur varis desideriis, semper discentes, et unquam ad scientiam veritatis pervenientes. Hoc ille scripsit ante annos circiter trecentos; et scripsit in iis libris, quos adversus omnes hæreses doctissimo et eloquentissimo sermone compositi.

Augustinus lib. 1 contra Julianum Pelagianum cap. 3 et 7.

Tu qui tam crebro nobis Manichæorum nomen opponis, quos et quales viros, et quantos fidei catholice defensores tam execrabilis criminatione appetere audeas, si evigilas, intuere. — Irenæus Lugdunensis episcopus non longe a temporibus apostolorum fuit. Iste autem, non aliter salvari ab antiqua serpenti plaga, etc. (lib. iv, cap. 2). Videsne antiquum hominem Dei, quid de antiqua serpentis plaga sentiat? — Si assertores eos flagitas, quorum aliquid etiam litterarum inveniri potest, illustrisque doctrina est, en adest assertorum ejus memorabilis et venerabilis consensus atque consensus. Sanctus Irenæus dicit, antiquam serpentis plagam fide Christi et cruce sanari, et quod protoplasti peccato fuimus tanquam vinculis alligati, etc.

Justinus in responsione ad Quæstionem 415 ad Orthodoxos.

Ο μακάριος Εἰρηναῖος ὁ μάρτυρ καὶ ἐπίσκοπος Λ Βατός Irenæus martyr et Lugdunensis episcopus in libro *De Pascha*, etc. Vide fragmenta deperditorum tractatum S. Irenæi, fragm. VII.

Theodoreus Dialogo 1, pag. 33 B.

Εἰρηναῖος τῆς Πολυκάρπου διδασκαλίας ἀπήλαυσεν. Ιrenæus Polycarpi auditor et discipulus fuit, lumenque occidentalium Gallorum.

Idem in Praefatione Hæreticarum fabularum.

Τοὺς μέντοι τῶν παλαῖν αἰρέσεων μύθους ἔχ τῶν παλαῖν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων συνέλεξα, Ἰουστίνου τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος, καὶ Εἰρηναῖου τοῦ τὰ Κελτικὰ καὶ γεωργίσαντος καὶ φωτίσαντος Εθνη.

Idem lib. 1 Hæret. Fabularum, cap. 5.

Εἰρηναῖος, τοῦ τὴν Ἐσπέραν φωτίσαντος, ἀνδρὸς ἀποστολικοῦ, παραθήσομαι μάρτυραν. Λέγει δὲ, κ.τ.λ., Ταῦτα μὲν οὖν ὁ θαυμασίος Εἰρηναῖος.

Gregorius Turonensis lib. 1 Historia Francorum, cap. 29.

Beatissimus Irenæus, hujus successor martyris (Pothini) qui a beato Polycarpo ad hanc urbem (Lugdunum) directus est, admirabili virtute eminuit; qui in modici temporis spatio, predicatione sua, maxime in integro civitatem reddidit Christianam. Sed veniente persecuzione, talia ibidem diabolus bella per tyrannum exercuit, et tanta ibi multitudo Christianorum ob confessionem divini nominis est jugulata, ut per plateas flumina currente de sanguine Christiano; quorum nec numerum, nec nomina colligere potuimus. Dominus enim eos in libro vitæ conscripsit. Beatum Irenæum, diversis in sua carnis ex præsentia preciis affectum, Christo Domino per martyrium dedicavit.

Idem lib. 1 De gloria martyrum, cap. 5.

Martyrio consummatus gloriosus Pothinus episcopus, qui Lugdunensi præfuit urbi sacerdos, per certaminis nobilis meritum invictus est cælo. Cui et merito, et sanctitate condignus Irenæus successit episcopus, per martyrium et ipse finitus. Hic in crypta Basilicæ B. Joannis sub altari est sepultus; et ab uno quidem latere Epipodium, ab alio vero Alexander martyr est tumulatus.

Gregorius I papa lib. xi registri epist. 56 (not. edit.) ad Aetherium Lugdun. episcopum.

Gesta vel scripta B. Irenæi jam diu est quod sollicite quæsivimus; sed hactenus ex eis inveniri aliquid non valuit.

Anastasius Sinaita l. vii Anagogicarum contemplationum in Hexaemeron, tom. IX Bibliotheca PP. edit. Lugdun., 1677, p. 892. — Ex cod. Colbertino 2255.

Ἄκουοις δτὶ ἀφ' οὐ εἰσῆλθεν ὡσπερ τις θεῖα φύσις, Β Β οὐ θεῖον ἐμφύσιμα εἰς τὸ γραγενὲς σῶμα τοῦ Ἀδάμ, εὐθέως ἡ Γραφὴ οὐχ ἀπλῶ ἐνόματι προσηγόρευσεν, διλλ' ὑστενεὶ συνθέτῳ Χριστῷ δοντι, θεὸν καὶ Κύριον αὐτῶν ὠνόμασεν· καὶ εἰς τὰ ἀκριδῖ καὶ ἀνθεύτα, καὶ ἀρχαῖ τῶν ἀντιγράφων ἐρευνήσαντες, μετὰ πολλῆς ἀκριβεῖας εὐρήκαμεν, εἰς τὰ Κλήμεντας, καὶ Εἰρηναῖου, καὶ Φίλιων τοῦ φιλοσόφου, καὶ τοῦ τὰ Ἐξαπλῶ συστηματικού στιχθέντα.

Et paulo post, p. 895.

Οἱ μὲν οὖν ἀρχαῖοι ατοι τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξηγητῶν· Ιερωνίμος δῆ, Φίλων ὁ φιλόσοφος καὶ τῶν ἀποστόλων ὅμογρονος, καὶ Παπίας ὁ πολὺς, ὁ Ἰωάννου Εὐαγγελιστοῦ φοιτητής, ὁ Ἱεραπολίτης, Εἰρηναῖος τε ὁ Λευθούνευς, καὶ ὁ Ἰουστίνος ὁ μάρτυρς καὶ φιλόσοφος, Παντανεύς (leg. Παντανός) τε ὁ Ἀλεξανδρεὺς, καὶ

PATROL. GR. VII.

Audis quod ex quo ingressa est (tanquam divina quædam natura) divina insufflatio in terra natae corpus Adami, statim Scriptura non simplici nomine appellavit, sed (utpote quod Christus non solum esset Deus) Deum et Dominum eum composite nominavit, quomodo in sinceris et non adulteratis, antiquisque exemplaribus diligentissime scrutati invenimus; iis, inquit, quæ notata fuerant a Clemencie, et Irenæo, et Philone philosopho, et ab eo qui Hexapla compositi.

Veteres ergo Ecclesiæ interpretes, Philo, inquam, philosophus et tempore æqualis apostolis, et celebris Papias Hieropolitanus, Joannis evangelistæ discipulus, et Irenæus Lugdunensis, et Justinus martyr et philosophus, et Pantænus Alexandrinus, et Clemens Stromateus, et eorum associæ,

spiritualiter sunt contemplati de Christi Ecclesia, ea

A Κλήμης ὁ Στρωματεὺς, καὶ οἱ ἄμφ' αὐτοὺς πνευμα-
τικῶς τὰ περὶ παραδείσους θεωρήθησαν εἰς τὴν Χρι-
στοῦ Ἐκκλησίαν ἀναφέρομενα.

Lib. x, p. 910.

Hanc (sententiam, *Et dixit serpens mulieris*) qui
historice potius quam spiritualiter, verbis inha-
rentes accipiunt, nescio qua ratione Irenæi argu-
menta solvere valeant. Nam dicit, adversus impu-
rorum Opibitarum hæresiarchiam decertans : *Qui
feri potest, etc.*

"Ἡν οἱ ιστορικῶς, καὶ μὴ μᾶλλον πνευματικῶς ἐκ-
λαμβάνοντες, ἀλλὰ λειτηροῦντες, οὐκ οἶδα δῆτας
τὰς ὑπὸ Εἰρηναίου πρὸς αὐτοὺς προτάσεις ἐπελύνον-
ται. Φάσκει γάρ κατὰ τῆς τῶν μιαρῶν Ὀφιῶν εἰ-
ρεσιαρχίας ὄπλιζόμενος." Πῶς δύνατον. x. t. λ.

Maximus, Schol. in cap. 9 Dionysii De dictin. nomina.

*Ego visiones multiplicavi, et in manibus prophete-
tarum assimilatus fui. Id est, idem ego mihi ipsi, ut
Irenæus dicit in libris contra hæreses.*

Idem, Schol. in cap. 7 De eccles. hierarch.

Papias lib. iv Dominicarum suarum explanatio-
num scripsit, fore in resurrectione voluptes, que
percipiuntur ex cibis, etc. Quin et Irenæus Lugdu-
nensis episcopus lib. v Adversus hæreses idem tra-
dit, ubi prædictum Papiam dictis suis testem ad-
hibet.

B Παπίας ἐν τῷ τετάρτῳ αὐτοῦ βιβλίῳ τῶν Κυρια-
κῶν ἐπηγγέσεως, τὰς διὰ ῥρωμάτων εἰπεν ἐν τῇ ἀνα-
στάσει ἀπολαύσεις, x. t. λ. Καὶ Εἰρηναῖος δὲ ὁ Λου-
γδούνου, ἐν τῷ κατὰ αἱρέσεων πέμπτῳ λόγῳ, τὸ
αὐτὸ φῆσι, καὶ παράγει μάρτυρα τῶν ὑπ' αὐτοῦ εἰ-
ρημένων, τὸν λεχθέντα Παπίαν.

Beda in Martyrologio, iv Kalend. Junii.

Lugduno Galliæ, sancti Irenæi episcopi (subintellige, memoria celebratur), qui cum omni fere civitatis
sue populo, gloriose coronatus est martyrio sub Severo principe, sepultusque a Zacharia presbytero in
crypta Basilicæ B. Joannis Baptistæ sub altari.

Photius in Bibliotheca, cod. 120.

Legimus volumen Irenæi episcopi Lugdunensis.
(est autem Galliæ Celticæ urbs Lugdunum), sic
inscriptum : *Libri quinque elenchi atque consulta-
tionis falso dicte cognitionis, id est, contra hæreses.*
Quorum primus de Valentino agens, atque ab im-
picio ejus errore duceus initium, rursum quasi re-
lato pede, altiusque origine repetita, narrat porro
a Simone Mago usque ad Tadianum; qui Justini C
Martyris primum discipulus, in errorem tandem
hæresis præceps ruit. Disserit præterea de iis, qui
proprie Gnostici appellantur, itemque de Cainis,
exsecranda illorum dogmata exponens. Et hæc
quidem libro primo. Ast secundo ea refellit que ab
hæreticis impie asseruntur. Tertius varia adversus
iHos affert S. Scriptoræ testimoniâ. Quartus autem
ab hæreticis objectas quæstiones diluit. Quintus
tandem, quæcumque per parabolæ a Christo dicta
factave fuerunt, ex reliqua ejusdem salutifera
doctrina, nec non ex apostolorum Epistolis, hære-
ticorum imposturis refellendis apissima esse de-
monstrat. Plura vero ejusdem S. Irenæi ac varia
scripta, et epistolæ circumferuntur, etsi in aliquibus
ecclesiasticorum dogmatum certa veritas sru-
piis rationibus fucari videtur, que observasse con-
venit. Alius hunc Polycarpi ejus, qui S. Martyr et
Smyrnæ episcopus fuit, discipulum fuisse; presby-
terum vero Pothini, cui et in Lugdunensi episco-
pato successit. Ceterum Victor ea tempestate Ro-
inæ pontificatum tenuit, quem crebris litteris hor-
tatus est Irenæus, ne ob Paschalis dissensionem
ab Ecclesia aliquos abdicaret.
μὴ θεα τῆς περὶ τοῦ Πάσχα διαφωνίας τινὰς τῆς Ἐκκλησίας ἀποχρύστειν.

D Αdo Viennensis in Chronico, aitale sexta, ad annum 181 ei 195.

Irenæus episcopus Lugdunensis habetur. Se-
verus Pertinax quinta hortante (horrenda) persecu-
tione Christianos excruciat, plurimique sancto-

rum per diversas provincias martyrio coronati.
Tunc temporis et Irenæus Lugdunensis cum
maxima multitudine martyrum suum perfecit.

Usuardus in Martyrologio, iv Kalend. Junii.

Apud Lugdunum Galliæ, sancti Irenæi episcopi
et martyris; quem constat B. Polycarpi sacerdos
et martyris fuisse discipulum, ut scribit Hierony-

mus, et apostolorum temporibus vicinum. Postea
vero persecutio Severi, cum omni fere civitatis
sue populo, gloriose coronatus est martyrio.

Menon Græcorum, ad d. 23 Augusti.

Eadem die, memoria sancti Martyris Irenæi, epi-
scopi Lugdunensis.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, τοῦ ἀγίου ἱερομάρτυρος Εἰρη-
ναίου, ἐπισκόπου Λουγδονών.

Amat Irenæus ense terris digredi;
Num totus haurit amore celos igneo.

Σπεύδει λιπεῖν γῆν ἐκ ξίφους Εἰρηναίος.
Ἐρωτικὴ γάρ τῷ πρὸς οὐρανοὺς πόθῳ.

Οὗτος ὑπῆρχεν ἐν τοῖς χρόνοις Μάρκου Ἀντωνίου τοῦ βασιλέως, ἀρχαῖος ἀνήρ, διάδοχος τῶν μαχαρίων ἀποστόλων, χρηματίσας ἐπίσκοπος Λουγδούνων τῆς Γαλλίας. Ὅστις βούλια πλείστα τῇ Ἐκκλησίᾳ καταβλοίπε, τὸν καθ' ἡμᾶς πίστιν πεπάνων· ἐξ ὧν οἱ μεταγενέστεροι τάς ἀφορμάς τῆς ἀρμηνείας τῶν θεων Γραφῶν ἔλαβον.

Οὗτος μετὰ Ποθεινὸν ἐπίσκοπον τῆς εἰρημένης πόλεως, ὑπέρ Χριστοῦ ἀδημάστα, τοὺς οἰκακοὺς δέξαμενος, καὶ παπλοὺς λόγοις, καὶ παρανέσσιν, ἐκ τῆς πλάνης τῶν εἰδώλων ἀφαρπάτας, καὶ τῷ Χριστῷ πολλοὺς μάρτυρας προσαγαγών, τελευταῖον καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν διωκόντων ἔιπε τελειώθεις, στρφανούται.

Anonymus auctor Martyrii S. Ferreoli presbyteri, et Ferruccionis diaconi, ac sociorum ejus, apud Surium tom. VIII, ad diem 16 Junii.

Eodem tempore quo summus sacerdos et martyr Ecclesiae Lugdunensis, S. Irenaeus episcopus Christi, lumen aeternum et splendor justitiae publice suam praedicationem in Galliis dederat, et assidue verbum Domini nostri Iesu Christi gentibus declararat, sanctum Ferreolum presbyterum, et Ferruccionem diaconum ad Vesunensem civitatem vere ut fundamentum fortissimum ad fundam supra petram Christi Ecclesiae misit: et sicut angularis lapis sponsi celestis, et ut margarita resplendentes fulgebant, per quos nomen aeternum et splendor gloriae gentibus, quae in tenebris jacebant, coruscaret; ut eorum praedicatione ad baptismatis gratiam convolareut in quibus erat mira virtus Christi. In verbo enim et sapientia strenui, vultum angelicum et Domini servitutibus aptum manifeste populis demonstrabant. Augubatur catholica fides, latabantur de confuso et vicio diabolo quotidie Christiani; qui, derelinquentes idola, sequebantur Christi vestigia. Similiter sanctus Irenaeus Felicem presbyterum, Fortunatum et Achilleum diaconos, ex suo latere ante gloriosum martyrum suum Valentiam dirigit in urbem. Quibus ingressis, talem Dominus athletis suis contulit gratiam, ut illa paganorum multitudo, quae in tenebris jacet, eos plenissimo affectu diligeret.

Excerptum ex Refutatione Confessionis Cyrilli Lucaris, Patriarchae Constantinopolitanus, auctore Meletio Syrigo, Hieromonacho, Doctore Magnae Ecclesiae, qui opus illud absolvit anno MDCXL (a).

Ο δὲ Εἰρηναῖος ἐν τῷ διβόλιῳ τῶν Κατὰ αἱρεσίων καθ. ἀδιαλεγόμενος κατὰ τῶν ἀρνουμένων τοῦ Χριστοῦ Υἱὸν εἶναι τοῦ ποιητοῦ τῶν διων, καὶ ποιητὴν τοῦ κόσμου τούτου, φησὶν οὕτω· Πώς δὲ αὐτοῖς γνωσθῆσται τὸν εὐχαριστέρου ἀρτοῦ σῶμα εἶναι τοῦ Κυρίου αὐτὸν, καὶ τὸ ποιησιον αἷμα αὐτοῦ, εἰ μὴ αὐτὸν ἀποφαίροντο Υἱὸν τοῦ πάτορος πλάσαντος, τοῦτ' ἐστι Λότος αὐτοῦ, δι' οὐκέτι ξαρποφοροῦ, καὶ πῆγαις βλύζουσιν. δε πάρον μὲν χόρτος ἀράβιδων, ἐπειτα στέρχυται, εἰτα πλήρης σίτος ἐτὸν στέρχυται, εἰτα πλήρης σίτος ἐτὸν στέρχυται; συλλογίζομενος διὰ τούτων, ἐκ τῆς παντοδυνάμου τοῦ Ἰησοῦ Ισχυρος, τῆς περὶ τὴν ποίησιν τῆς κτίσεως, εἰς τὴν τοῦ ἀρτοῦ εἰς σῶμα αὐτοῦ μεταποιησιν. Καὶ ἐν αὐτῷ καφ. Πώς δὲ πάλιν λέγοντο τὴν σάρκα ἡμῶν εἰς φθορὰν ἔρχεσθαι, καὶ μὴ ἀραλαβάρεις ζωὴν, ηγετὸς τῷ σώματι τοῦ Κυρίου καὶ τῷ αἷματι τρέψεται; Καὶ μετ' οὐλίγα· Οὐσπερ γάρ οὐ πάπο τῆς τὴν θεού ἐπιληπτού δεκάμερος, οὐκ ἐτι οὐστικοὶ δρότος, ἀλλ' εὐχαριστία ἐξ δύο συντατεμένη πραγμάτων, γηνῶν τε καὶ ἐποντίον, οὕτω καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα τὴν Εὐχαριστίαν λαμβάρτονται, οὐκέτι εἰσὶν φθορά, τὴν ἐλάχιστην τῆς ἀραστάσεως ἔχονται. Εἰγοντας τὰ τέμενα σώματα τῇ τῆς Εὐχαριστίας μεταλήψει ἀπαθανατίζονται, οὐκέτι δρά μόνη τῇ ψυχῇ τὸ τοῦ Χριστοῦ σώμα τὸ ἐν τῷ οὐρανῷ διὰ τῆς πίστεως μετέχεται, ἀλλὰ καὶ τοῖς σώμασι, τοῖς διὰ τῆς Εὐχαριστίας ἀφθαρτούμενοις τὸ αὐτὸν δῶμα δὲ, ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ, τῷ καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὑπάρχοντι τοῦ τρόπου μόνον ἀναλαμπομένον. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὸν ἀγιασμὸν, οὐκέτι φύλος ἐστιν δρότος, ἀλλ' Εὐχαριστία, σύνθετος ἐκ γηνῶν καὶ οὐρανῶν· ἔχει δρά ἐν ξανθῷ τῷ οὐράνιον ἔκεινο σῶμα, μεθ' οὐ καὶ συντίθεται. Καὶ εἰ ἀληθές ἐστιν δογματικός, ὅτι καθὼν δοκιμῆς δρότος διὰ τῆς θελας ἐπιχλήσεων, εἰς Εὐχαριστίαν μεταβαίνει, οὕτω καὶ τὰ ἡμέτερα ταύτης μεταλαβόντα εἰς ἀφθαρταν μεταποιεῖται, ἡμῶν δὲ τὰ σώματα κυρίως καὶ ἀληθῶς ἀπαθανατίζονται· κυρίως δρά καὶ ἀληθῶς, καὶ οὐκοῦς ἀρτος διὰ τῆς εὐλογίας εἰς σῶμα Χριστοῦ μεταβάλλεται.

(a) Codex Constantinopoli transcriptus ex autographo, iussu Panagiota Nicusi, primarii auctoře Orthodoxiæ interpretis, qui eum illustrissimo Carolo Francisco Olerio Nointelio dedit. Est jam in Museo clarissimi et eruditissimi abbatis Eusebii

Fuit hic temporibus Marci Antonini imperatoris, homo priscus, beatorum apostolorum successor, Lugdunensem in Gallia creatus episcopus. Qui liberos plurimos Ecclesiae reliquit, nostram confirmans fidem; e quibus posteri interpretationis divinarum Scripturarum occasione desumperunt.

Is post Potbinum dicta urbis episcopum, qui pro Christo decertavit, cum suscepisset Ecclesiae gubernaculum, multisque libris et orationibus cohortatoris ab idolorum errore plurimos eripuisset, ac Christo martyres obtulisset, tandem et ipse a persequentibus gladio peremptus, coronatur.

Anonymus auctor Martyrii S. Ferreoli presbyteri, et Ferruccionis diaconi, ac sociorum ejus, apud Surium tom. VIII, ad diem 16 Junii.

Irenaeus vero in lib. iv *Contra hæreses*, cap. 34, disputans adversus eos qui negabant Christum esse Filium Conditoris rerum omnium, mundique hujus opificem, sic ait: *Quomodo autem constabit eis, eum panem in quo gratia actæ sint, corpus esse Domini ipsius; et calicem, sanguinem ejus, si non ipsum Fabricatoris mundi Filium dicunt, id est Verbum ejus, per quod ligna fruicificant, et fontes surturiunt; quod dat orum quidem sennum, post deinde spicam, deinde plenum triticum in spica?* per haec inferens ex omnipotenti Jesu virtute, quae in rerum conditariis creatione eluet, transmutationem panis in corpus ejus. Et in eodem capite: *Quomodo rursus dicunt carnem nostram corrumpi et vitam non recipere quae corpore Domini et sanguine nutritur?* Et paulo post: *Quemadmodum enim qui est a terra panis, percipiens invocationem Dei, iam non communis panis est, sed Eucharistia, ex diabolo rebus constans, terrena et coelesti; sic et corpora nostra percipientia Eucharistiam, iam non sunt corruptibilia, sicut resurrectionis habentia.* Si ergo corpora nostra ipsa Eucharistiæ perceptione sunt incorruptibilia; non igitur anima sola Christi corporis, quod est in celo, per fidem sit particeps; sed et ipsa corpora, quae per Eucharistiam a corruptione eximuntur, ideum omnino corpus in Eucharistiæ existens participant, quod ab eo quod in celis est, secundum modum duntaxat discrepat. Si vero post consecrationem iam non simplex panis est, sed Eucharistia, constans ex re terrena et coelesti; habet igitur in se coeleste illud corpus, ex quo et constat. Et si verum est quod dicit, quod sicut communis panis per divinam invocationem transit in Eucharistiam, sic et corpora nostra eamdem percipientia transmutantur in incorruptionem; corpora vero nostra proprie ac vere flunt incorruptibilia: profecto proprietate etiam ac vere communis panis per benedictionem transmutatur in corpus Christi.

Renaudotii. Ejusdem operis versionem lingua Graeca vulgari Syrigus ipse elaboraverat, quae excusa est Bucharesti in Valachia an. 1690, in-folio. Obiit Meletius Syrigus Constantinopoli an. 1664, annos natus septuaginta octo.

AD LIBROS CONTRA HÆRESES

PROLOGUS

AUCTORE, UT VIDETUR, FLORO LUGDUNENSI DIACONO.

(*Spicilegium Solesmense, complectens sanctorum Patrum scriptorumque ecclesiasticorum anecdota hactenus opera, publici juris facta curante Domino J. B. PITRA, O. S. B. monacho e congregatione Gallica. Parisis, ap. Firmin Didot fratres, MDCCCLII. Tom. I, p. 8.* — *Præfatiuncula haec, inquit doctissimus editor Spicilegii Solesmensis (Proleg. p. ix), in codice Arundeliano (Mus. Britan., n. 87, plut. clxiv, F, fol. 1) nullo auctoris nomine inscribitur: quoniam nus autem Floro Lugdunensi restituenda sit, vix dubitare sinit exigua notula Sirmundi ad Aviti fragmentum, quam describere non piget: In alio, inquit, codice ejusdem bibliothecæ (Carthusia Majoris) operibus Irenæi præfixa est Flori Præfatio cum epistola Agobardi. Sane Prologus noster Flori dictiōnem sapit nec illius aeo abiudit; satis aperte sub fine inveniatur acerrimas Flori cum Joanne Scoto disceptationes.*)

ARGUMENTUM. — *Inquiritur primum quis sit Irenæus, aut qua mente scripsit: II. deinde quæ continantur quinque ejus libris; III. tum ex quinque deducitur causa cur denuo hi libri edantur.*

I.

Hyrenæus, episcopus civitatis Lugdunensis, instructus a Polycarpo discipulo Johannis apostoli, scripsit quinque libros cuidam episcopo (a), rogatus ab eo, *Contra hæreticos*, valde necessarios; in quibus, ut sapiens architectus et providus medicus, perfecte nos instruit de hæresibus et hæresiarchis; primum de tegebus eorum prava dogmata et pervera opera, ne quis incidat in idipsum incredulitatis exemplum. Nam, sicut medicus ægrum curare non potest, nisi causam morbi prius agnoscat, sic necesse fuit eum hæreticas pestes, cum suis causis, prius agnoscere, ut postmodum competenti medicina posset eis efficacius contrarie.

II.

In primis ergo, ipsas hæreses explicat, singulis assignans suas originales causas, scilicet a quibus acceperunt materiam existendi. Inter quod agendum, ponit et ignota nomina fictarum rerum, quas ipsi Virtutes appellabant, et quasi deos venerati sunt. De quorum scilicet nōnum multitudine iuratim tibi, o lector, tedium patienter sustine, tandem philosophicarum rationum et divinarum auctoritatum copiosa dulcedine compensandum. Postea ipsos hæresiarchas nominatim commemorat, et quid vel quantum, unde cujusque discipuli suorum magistrorum adinventionibus addiderint, consequenter annexit. Dein, singulas hæreses singillatim aggrediens, et, probatissimi more philosophi, assumptis de rerum naturis peremptoriis rationibus, verum a falso discerit; sanctitatis amictum, pravitati superductum, violenter abstrahit; ubi in melle venenum, ubi in columbae specie vulpes lateat, curiosa discussione perquirit. Hoc modo sordidissimis phantasiis hæreticæ dolositatis soleritissime deprehensis, et fidelium oculis patenter expositis, ad ultimum venenosos surculos, adulterina plantatione insertos, multiplici flæce diuinarum auctoritatum extirpat, abjectat et conculcat. Ejusdem quoque intentionis occasione, non solum quæ ab hæreticis corrupta sunt corrigit, sed insuper multa de novo Testamento, ad monumentum veræ fidei, fideliter et luculenter exponit.

III.

Sunt autem quinque causæ, quæ sumptum et laborem hujus libri (b) transcribendi non sinunt, ut pulamus, æstimari superfluum. Prima, quod perrarus est, hæresium silentio, quod nunc solito vehementius interruptum est (c), neminem impellente. Secunda, quod auctor ejus antiquus, et apostolicis temporibus vicinus exstitit, et ideo fide dignus. Tertia, quod quæ de hæreticis scribit, non omnia per famam didicit, sed plurima de his præsenter ab eis audivit doceri, et vidit exerceri, utpote eorum (d), id est, contemporaneus et comprovincialis. Quarta, quod de hæresibus illius temporis nemo plenius, sive plenius noscitur disputasse. Quinta, quod arma militantis Ecclesiæ, aliquantæ pacis occasione neglecta, resarciri plus solito necesse est, quia, defensore tam raro, tyrannis hæretica in eam tanto crudelius quanto impunius incipit efficeri.

(a) Constanter id asseritor, quod vix conjecterat D. Massuetus, nec nisi sublubitans innuerat: *Quis fuerit amicus ille, tacente Irenæo, dici non potest... Episcopum fuisse suspicor, aut aliquem in clero conspicuum qui plebem cura suæ concreditam haberei.* » Diss. præv. p. xciv.

(b) *Tibi cod.*

(c) Hinc Flori, nō fallor, indeoles et ætas maxime innotescit.

(d) *Codex habet synecronon.* Abs re non sit advertere, scriptoribus ævi Carolini synecronon id moris fuisse vocabula græca suis passim suspergere commentariis, nec Florum abstinuisse se omnino ab hujuscemodi græcauica consuetudine.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΟΥΓΔΟΥΝΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΕΛΕΓΧΟΥ

ΚΑΙ ΑΝΑΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΨΕΥΔΩΝΥΜΟΥ ΓΝΩΣΕΩΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΝΤΕ

SANCTI IRENÆI

EPISCOPI LUGDUNENSIS ET MARTYRIS

DETECTIONIS ET EVERSIONIS FALSO COGNOMINATÆ AGNITIONIS

SEU

CONTRA HÆRESES

LIBRI QUINQUE.

ANALYSIS LIBRI PRIMI.

Quæ Valentini sectatorumque ejus hæresis, quæ falsæ eorum opinione, quæ vana delirantium horum hominum somnia fuerint, ea Irenæus in primo hujusce Operis libro, qua potuit, majori diligentia aperit, et per quam accuratissime explicat. At quoniam ille eodem Valentianos ex aliorum, qui hactenus fidem Christianam labefactare tentaverant, hæreticorum erroribus suam condidisse hæresim certum omnino habebut: idcirco una eademque opera salsa omnium, qui Valentini præcesserunt, hæreticorum opinione, pravaque et perversa dogmata sigillatim recenset ac resellit.

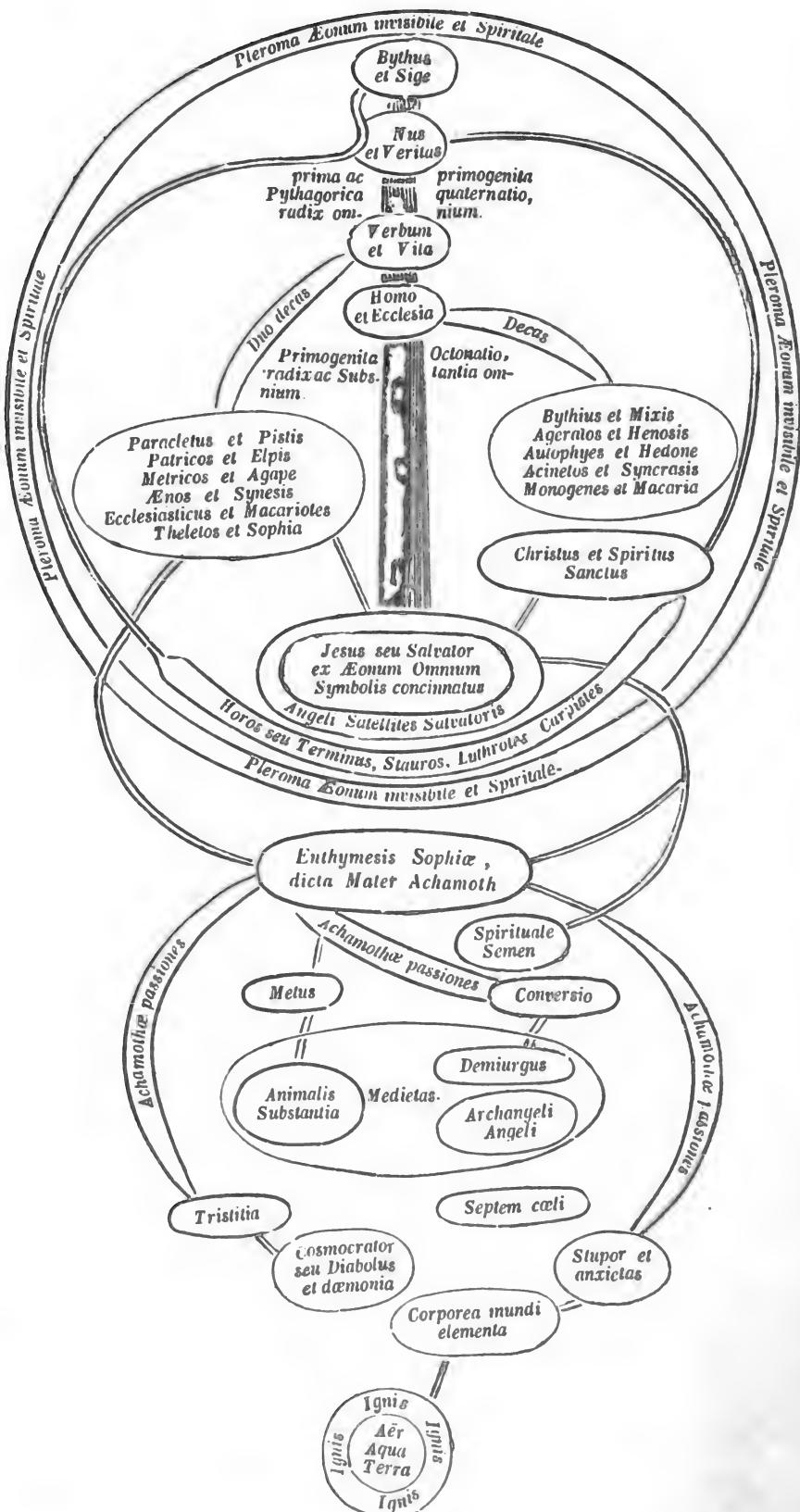
Eapropter quod Operis sui sit argumentum, quo hortante atque etiam imperante, et quam ob causam ad illud scribendum fuerit impulsus, brevi præfatur exordio¹. Tum deinde rem ipsam aggressus, Valentiniæ errorum, ac potissimum assertam ab iis triginta Ænon, seu deorum fabulam, eorumdemque conjugia, ordinem ac divisionem, genealogias, et quomodo cæteras res creatas ab illis proditæ traderent, ante omnium ponit oculos.

Post hæc autem quæ vera sit Ecclesiæ catholice doctrina, edisserit², doceatque eam in omnibus Ecclesiis, per universum orbem dispersis, unam esse, et eamdem illius fidem atque doctrinam; varias autem et a se invicem di-crepantes, infinitasque pro tempore Valentianorum opinione et sententias. Quod quidem ex ipsorum assertis fautoribusque probat³, nimis Secundo, Epiphane, Ptolemaeo, Colorbæo aliisque, qui eorum ac Valentini sectam hæresesque profitebantur.

Porro autem ut hanc Valentianam hæresim ex corruptis superiorum hæreticorum fontibus profluzisse planum fuit, explicata primum Regula veritatis⁴, clare paucisque exponit quæ fuerint Simonis Magi⁵, Menandri, Saturnini⁶, Basilidis, Carpocratis⁷, Cerinthi⁸, Ebionitorum, Nicolaitarum, Cerdonis⁹, Marcionis, Tatiani¹⁰, variorumque Gnosticorum¹¹, Barbeliotarum, Sethianorum¹², Ophitarum, ac tandem Caianorum hæreses¹³, impia commixta propugnosaque dogmata. Ex hac autem immanium errantis humani ingenii portentorum enumeratione concludit¹⁴, Valentianam hæresim, quæ ex iis constata compactaque fuerat, facilissime ab omnibus posse agnoscere et revinci.

¹ Præf., cap. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 et 9. ² Cap. 10. ³ Cap. 11 et seq. ⁴ Cap. 22. ⁵ Cap. 23. ⁶ Cap. 24. ⁷ Cap. 25. ⁸ Cap. 26. ⁹ Cap. 27. ¹⁰ Cap. 28. ¹¹ Cap. 29. ¹² Cap. 30. ¹³ Cap. 31. ¹⁴ Ibid., n. 3. 4.

PROSPECTUS SYSTEMATIS VALENTINIANORUM.

LIBER PRIMUS.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

¶ 1. (1) Ἐπὶ (2) τὴν ἀλήθειαν παραπεμπόμενοί τινες, ἐπειδόμενοι λόγους φεύγεις καὶ γενεαλογίας ματαλας, αἰτοῦτος ζητήσεις μᾶλλον παρέχουσι, καθὼς ὁ Ἀπόστολος φησιν, ἡ οἰκοδομὴ θεοῦ τὴν ἐρ πλοτεῖ, καὶ διὰ τῆς πανούργως συγχειροτημένης πιθανότητος παράγουσι τὸν νοῦν τῶν ἀπειροτέρων, καὶ αἰχμαλωτίζουσιν αὐτοὺς, ράδιουργούντες (3) τὰ λόγια Κυρίου, ἐξηγηταὶ κακοὶ τῶν καλῶν εἰρημένων γνῶμενοι· καὶ πολλοὺς ἀνατρέπουσιν, ἀπάγοντες αὐτοὺς προφάσει γνώσεως ἀπὸ τοῦ τόδε τὸ πᾶν συστήσαμένοι καὶ κεκοσμηκότος, ὡς ὑψηλότερον τι καὶ με-

A

PRÆFATIO.

¶ 1. Quatenus (4) veritatem refutantes (5) quidam inducunt verba falsa, et genealogias infinitas (6), quæ quæstiones magis præstaut, quemadmodum Apostolus ait¹, quam adificationem Dei, quæ est in fide; ¶ 2 et per eam, quæ est subdolè exercitata (7) verisimilitudo, transducunt sensum eorum, qui sunt inexpertiores, et in captivitatem ducunt eos, falsantes verba Domini, interpretatores mali eorum, quæ bene dicta sunt, effecti: et multos evertunt (8), attrahentes (9) eos sub occasione agnitionis (10) ab eo, qui hanc universitatem constituit et ordi-

BILLII INTERPRETATIO.

¶ 1. Quoniam nonnulli, repudiata veritate, sermones et genealogias vanas inducunt, quæ quidem quæstiones potius, ut Apostolus ait, præstant, quam adificationem Dei, quæ in fide est, ac per probabilitatem subdole comparata seducunt mentem imperitorum, eosque depravandis oraculis divinis, iisque quæ recte dicta sunt, male exponendis, captivos trahunt, scientiæque prætextu multos evertunt, atque ab eo qui universitatem hanc condidit et exornavit, abducunt; perinde videlicet ac sublimius aliquid, et præstantius ostendere possint, quam Deum, qui cælum et terram, et omnia quæ eorum complexu continentur, efficit;

¹ 1 Timoth. 1, 4.

(1) Graeca hæc Irenæi ab initio ad medium usque capitis 11 hujus libri debemus Epiphanius, hær. xxxi, a § 9 ad 32 inclusive, ubi cum Valentiniæ-norum commenta compendio retulisset, eadem paulo Irenæus, ipsamet sanctissimi martyris verba, ut ipse ait, mutuatus, explicat. Tὰ ἐξηγηταὶ, ἀπὸ τῶν τοῦ προτερημένου ἀνδρῶς, δούλου θεοῦ, Εἰρηναῖου δὲ φημι, τὴν παράθεσιν διοσχερῶς ποιήσομαι. "Exei δὲ οὐτως, etc.

(2) Ξελ. Veterem interpretarem legisse ἐπει, non ἐπι, palet ex voce quatenus ab eo adhibita. Hunc que recte legisse, ac proinde corruptum esse hodiernum textum Græcum, merito contendunt Billius, Fronto Ducæns et Fenardentius. E contrario vero pugnat Gallasius pro ἐπι, vultque Græce dici potuisse, ἐπι τὴν ἀλήθειαν παραπεμπόμενοί τινες, quod ita vertit: nonnulli in veritatem præter jus et se emissi. Tum exempla congerit ut probet verbum παραπέμπεσθαι hic de iis accipiendo esse, qui falso prætextu in veritatem ipsam emissi sunt; quales sunt falsi doctores, qui, missione aut vocatione legitima destituti, præter rationem et ordinem a Sathanæ emissi sunt; quomodo, inquit, et a Demosthene παραπρεσβετα, falsa legatio appellatur. At ut ea significatio alibi obtineret, hic tamen incommoda videbatur: nihilque cogit a vulgata et communia significacione verbi παραπέμπειν recedere, quain vel ipsa Lexica docent, quæque fidei corruptoribus, et Scripturarum adulteratoribus optime convenit. Παραπέμπειν enim, ut recte observat Fronto Duc., idem est ac spernere, rejicere, repudiare. Sic Esther. xiii, 3: παραπέμποντας διηγένως τὰ τῷ βασιλεῖσθαι διατάγματα. Clem. Alex., lib. iii Pdag. c. 9: ἡδονῆς ἐνεκα λόγεσθαι παραπέμπειν, etc. Adverte autem hic, cum Billio et Feuerleinio, longissinam esse hanc periodum, ut pote in quam Irenæus multa inculcaverit: quod huic auctori familiare est, librorum præsertim initii.

(3) Ράδιουργούντες. Ράδιουργεῖν τὰ θεῖα λόγια est, inquit Billius, oracula divina mala fide exponere, seu sensum eorum detorquere et adultere; quod iis, de quibus hic agitur, ἐξηγηταὶ κακοὶ τῶν καλῶν εἰρημένων γενομένοις, οιωνιῳ con-

B gruit. Hanc vocem eo sensu non semel usurpat Irenæus. Infra cap. 3, num. 6, ράδιουργούντες τὰς ἐξηγηταὶ, adulterantes expositiones. Et cap. 20, n. 1, ράδιουργημα, adulterationem, vel, ut veritatem interpres, falsationem.

(4) Quatenus. Hic accipitur pro quandoquidem sive quoniam. Exempla apud auctores Latinos obvia sunt.

(5) Refutantes. Id est, spernentes, rejicentes, repudiantes. Eo sensu accipit Cicero Orat. pro Rab. Postum. § 16, et II Tuscul. 95.

(6) Infinitas. In Græco ματαλας, vanas, inane. Sed cum Apostolus 1 Timoth. 1, 4, habeat ἀπεράντους, infinitas, id in textu Latino servare maluit interpres. Hinc Tertullianus iisdem Apostoli verbis perstringens Valentiniæ-norum deliria de triginta et nonibus, eorumque genealogia, habet, genealogias indeterminatas.

(7) Exercitata. In editi. Eras. et Gallas. et codd. Arundel. et Ottobon. exercita. Sed melius in Feuer. edit., consentiente veteri cod. quem citat, Claromont. et Pass. exercitata. Suspicitur clariss. Grab. ab interprete scriptum excita sive excitata, ex quo tanquam contracte scriptio imperiti scriba fecere exercita seu exercitata; quia, inquit, verbum Græcum συγχροτεῖν vix uspiam in exercendi aliquoties auctem in excendi sive concitandi significacione usurpatur. At, quidquid sit tum de conjectura ipsa, tum de ratione qua nascitur, minus incepit, nec quidem sensu, dicitur, subdole exercitata verisimilitudo, quam subdole excitata seu excita. Sed longe melius Græcam vocem συγχειροτημένη redidisset interpres, si vertisset, composita, constructa, adornata, vel cum Billio comparata.

(8) Evertunt. In Claromont. cod. et Pass. vertunt.

(9) Attrahentes. Sic omnes tum editi. tum mss. codd. Libentius tamen legerem abstrahentes, juxta Græcum ἀπάγοντες.

(10) Sub occasione agnitionis. Græc. προφάσει γνώσεως, quod mallem ab interprete redditum, sub specie agnitionis, seu scientia, cuius scilicet speciem injiciebant Valentiniæ.

navit; quasi altius aliquid et majus habentes ostendere (1), quam eum qui cœlum et terram, et omnia quæ in eis sunt, fecit; suadenter (2) quidem illi illiciunt per verborum artem simpliciores ad requirendi modum, male autem perdunt eos in eo quod blasphemant (5) et impiam ipsorum sententiam faciant in Fabricatorem, non discernere valentium falso a vero.

2. Error enim secundum semetipsum non ostenditur, ne denudatus sit comprehensibilis; suasorio autem cooperamento subdole adornatus, et ipsa veritate (ridiculum est et dicere) veriorem semetipsum præsert (4), ut decipiat exterioriphantasianate rudiores; quemadmodum a meliore nobis dictum est de hujusmodi: Quoniam (5) lapidem pretiosum smaragdum, u agni pretii apud quosdam, vitreum in ejus contumeliam (6) per artem assimilatum, quoadusque non adest qui potest probare, et artificium (3) arguere, quod subdole sit factum (7). Cum enim commixtum fuerit æramen-

A ξον ἔχοντες ἐπιδεῖξαι (8) τοῦ τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς πεποιηκότος Θεοῦ· πειθανῶς μὲν ἐπαγόμενοι διὰ λόγων τέχνης τοὺς ἀκεράσιους εἰς τὸν ζητεῖν τρόπον, ἀπιθάνως δὲ ἀπολύντες (9) αὐτοὺς, ἐν τῷ βλάσφημον καὶ ἀσεβῇ τὴν γνώμην αὐτῶν κατασκευάζειν εἰς τὸν Δημιουργὸν, μηδὲ ἐν τῷ διακρίνειν (10) δυναμένων τὸ φεῦδος ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς.

2. Ἡ γὰρ πλάνη καθ' αὐτὴν μὲν οὐκ ἐπιδείκνυται, ἵνα μὴ γυμνωθεῖσα γένηται κατάφωρος· πιθανῷ δὲ περιθήματι πανούργως κοσμουμένη, καὶ αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀληθεστέραν ἔστητην παρέχειν φανεσθαι (11) διὰ τῆς ἔξωθεν φαντασίας τοις ἀπειροτέροις. καθὼς ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἡμῶν εἴρηται (12) ἐπὶ τῶν τοιούτων "Οτι λίθον τὸν τίμιον σμάραγδον δύται, καὶ πολυτίμοτὸν τισιν, ὑαλὸς ἐνυδρίζει διὰ τέχνης παρομοιουμένη, ὅπεραν μὴ παρῇ διάθεντα δοκιμάσαι, καὶ τέχνη διελέγεται τὴν πανούργως γενομένην. "Οταν δὲ ἐπιμιγῇ διαλογίς εἰς τὸν ἀργυρὸν, τις εὐκόλως δυνήσεται τοῦτον ἀκεράτως (13) δοκιμάσαι,

BILLII INTERPRETATIO.

scito quidem illi, atque ad persuadendum apposito verborum artificio eos, quorum simplex ingenium est, ad quærendi modum illicientes, cæterum in scite ac præpostere perniciem eis afferentes; hoc ninirium nomine, quod contumeliosam et impiam eorum sententiam in summiū illum rerum omnium Conditorem efficiunt, ut qui falso a vero discernere nequeant.

2. Neque enim frans et impostura seorsim ostenditur, ne alioqui velut detractis vestibus perspicie se prodat; verum illecebrosu amictu callide adornata id asequitur, ut per externam speciem apud imperitiores verior quoque veritate ipsa esse videatur: quemadmodum de hujusmodi hominibus a quodam me præstantiore dictum est, quod smaragdo, preclaro aliqui lapidi, ingenitusque apud quosdam pretii, vitrum artis industria ad ejus similitudinem elaboratum, dedecus insert, cum haudquaquam præsio est, qui explorare, atque artis solertia, id quod versute factum est, deprehendere queat. Cum autem æs

(1) *Babentes ostendere.* Id est, possint ostendere. Non enim abs re erit hic monere sapientis in Irenæo hunc loquendi formam, quæ plane Græca est, occurere, habere pro posse. Id semel observasse sufficiat.

(2) *Suadenter.* Claromont. suadentes; quod quidem licet magis Latine, minus tamen apposite tunc ad Græcum, tunc ad sermonis seriem scriptum.

(3) *In eo quod blasphemam,* etc. Totus hic locus, in edit. Eras. et Gallas. et codd. Arund. Utobon. et Merc. 2 misere defœdat, a Feuardentio ex veteri cod. et textu Græco restitutus est. Veteri cod. consentiunt Pass. et Vossii codd., nisi quod hi perperam habeant blasphemam pro blasphemam; sed rectius et magis exacte ad Græca, falso a vero, pro rerum a falso, ut in editis legitur.

(4) *Veriorem semetipsum præsert,* etc. Ita Feuard. in marg. Pass. et Voss. cæteri præsunt. Sed hæc Græcis non satis accurate respondent. Si cum Billio legas calverat pro φανεσθαι, sic verte: *Ipsa etiam veritate veriorem semetipsum externa quadam specie exhibet videtur imperitioribus.* Vel si, retinens φανεσθαι, legere malis παρέξει, ut legi posse monet Petavius, veritatem est: *Ipsa etiam veritate veriorem semetipsum externa quadam specie conspicendum exhibet imperitioribus.*

(5) *Quoniam.* Ita recte Arund. Voss. Clarom. et Feuard. in marg. In Feuard. vero textu, perinde atque in Eras. et Gall. male, quonodo.

(6) *Vitreum in ejus contumeliam.* Accuratio hic Billii versio: *Smaragdo,* etc., *vitrum dedecus insert.* Vitreum hic cum Tertulliano lib. ad Mart. c. 4, scripti interpres pro vitrum.

(7) *Artificium arguere, quod subdole sit factum.* Τέχνη legit interpres, nos τέχνη: quare ita Latine reddit Billius: *artis solertia id quod versute factum est deprehendere queat.*

C (8) Ος ψυηλότερος τι καὶ μεῖζον ἔχοντες ἐκπιδεῖξαι, εἰτ., ετοι μειονετοι τινας διελιγοντας Βυθόν, seu Προπάτορα, aut Προάρχην, quem Patre et rerum omnium principio superiori esse επιπλεοντα.

(9) Πειθαρώς μέντος ἐκπαγόμενοι.... ἀπιθάνως δὲ ἀπολλύντες. Eleganteum hanc antithesim, quam minus feliciter expressit interpres, sic ego redendum esse censerem: *Oratione quidem ad personam inimicorum dum accommodata simpliciores ad inquirendum instigant;* absurdus autem ac prosumus incredibilibus fabulis miseris verum a falso discernere non valentes perdunt, quos in Fabricatorem impia et blasphemia sentire docent.

(10) Μηδὲ ἐν τῷ διακρίνειν. Expongi vult Billius, δε ἐν τῷ Gralius conjicit Irenæum scriptissime: μὴ δεντως διακρίνειν. Legerem ego, leviori mutatione facia, μηδὲν τι διακρίνειν δυναμένων, nullatenus discernere valentem.

(11) *Ηαρέτιον φανεσθαι.* Vel lege, παρέχει φανεσθαι, vel παρέχει φαλερατ. Addit Latinus interpres per parenthesim: *ridiculum est et dicere.* quibus verbis nihil in Græco respondet. Nisi hæc de suo adiuderit, omiserunt oscitantes scribas: γελοῖτο ἐστι φάνατος.

(12) Απὸ τοῦ πρεττορος ἡμῶν εἰρηται. Virum hunc, eorum qui apostolos viderant discipulum, sapientis laudat Irenæus; ut libri hujus cap. 15, lib. iii, c. 17 et 25, et lib. iv, c. 27, et ab eo multa dicisse se confitetur. Ejusdem meminit Eusebius lib. in Hist. cap. 8. Nonnen autem ejus uterque reicit.

(13) Ακεραίως. Legendum puto ἀκέρχιος, adjutio, quemadmodum legit Latinus interpres. Iu enī exigit sermonis series et auctoris scopus, ut attendenti patebit; ἀκεραίως autem hic commiendum habere sensum vix potest.

Τινα οὖν μή περὶ τὴν ἡμετέραν αἰτίαν (1) συγαρ-
πάρωνται τινες, ὡς πρόδατα ὑπὸ λύκων, ἀγνοοῦντες
αὐτούς, διὰ τὴν ἔξωθεν τῆς προβατείου δόρδες ἐπι-
θουλήν (2), οὓς φυλάσσειν παρήγγελκεν ἡμῖν Κύριος,
δημιού μὲν λαλοῦντας, ἀνδροίσι δὲ φρονοῦντας· ἀναγ-
κάπτοντας ἡγησάμην, ἐντυχών τοὺς ὑπομνήμασι τῶν, ὡς
αὐτοὶ λέγουσιν, Οὐαλεντίνου μαθητῶν, ἐντοῖς δὲ αὐ-
τῶν καὶ συμβαλῶν, καὶ καταλαβόμενος τὴν γνώμην
αὐτῶν, μηνύσας τοι, ἀγαπητέ, τὰ τερατώδη καὶ βα-
θέα μυστήρια, ἀ οἱ πάντες χωροῦσιν, ἐπει μὴ πάν-
τες τὸν ἐγκέφαλον ἔξεπτύχασιν (3), δπως καὶ οὐ
μαθὼν αὐτὰ, πάσι τοῖς μετὰ σοῦ φανερὰ ποιήσῃς,
καὶ παραινέοτες αὐτοῖς φυλάξασθαι τὸν βυθὸν τῆς
ἀνοίας, καὶ τῆς εἰς Χριστὸν βλασφημίας. Καὶ, κα-
θὼς δύναμις ἡμῶν, τὴν τε γνώμην αὐτῶν τῶν νῦν
παραδίδασκόντων, λέγω δὴ τῶν περὶ Πτολεμαῖον,
ἀπάνθισμα οὖσαν τῆς Οὐαλεντίνου σχολῆς, συντόμως
καὶ σαφῶς ἀπαγγελοῦμεν, καὶ ἀφορμής δύσμενη,
κατὰ τὴν ἡμετέραν μετριότητα, πρὸς τὸ ἀνατρέπειν
αὐτὴν, ἀλλόκοτα καὶ ἀνάρμοστα τῇ ἀλτηθεῖ ἐπιδειχ-
νύντες τὰ ὑπὸ αὐτῶν λεγόμενα, μῆτε συγγράψειν εἰ-
θισμένοι (4), μῆτε λόγων τέχνην ἡσκηθέτες· ἀγά-

A tum argento, quis facile poterit, rūdis cum sit (5),
hoc probare? Igitur ne forte et cum nostro delicto
abripiantur quidam quasi oves a lupis, ignorantes
eos propter exterius ovilis pellis (6) superindumentum,
a quibus cavere denunciavit nobis Dominus²,
similia quidem nobis loquentes, dissimilia vero
sentientes; necessarium duxi, cum legerim com-
mentarios ipsorum, quemadmodum ipsi dicunt,
Valentini discipulorum, qui hūsdam autem ipsorum
et congressus, et apprehendens sententiam ipsorum,
manifestare tibi, dilectissime, portentuosisima
et altissima mysteria, quae non omnes capiunt,
quia non omnes cerebrum habent (7); ut et tu co-
gnoscens ea, omnibus his, qui sunt tecum, mani-
festa facias, et præcipias eis observare se a pro-
fundo insensatio[n]is, et ejus, quae est in Deum,
blasphemationis. Et quantum nobis virtutis adest,
sententiam ipsorum, qui nunc aliud docent (8),
dico autem eorum, qui sunt circa Ptolemaeum (9),
quae est (10) velut flosculum Valentini scholæ, com-
pendiose et manifeste ostendemus, et aliis occasio-
nes dabimus (11), secundum nostram mediocrita-

BILLII INTERPRETATIO.

argento immisum suerit, quis tandem erit, qui facile atque incorrupte id explorare possit? Quocirca ne
enīp̄a nostra nonnulli, tanquam oves a lupis, abripiantur, eos nimis ob extēnum ovilē pellis inte-
grumentum handquaquam agnoscētes (quos, nobis vitandos esse Dominus præcepit), ut qui eadem quidem
loquantur, sed non eadem sentiant; necessarium duxi, cum in Valentini discipulorum, ut ipsi aiunt,
commentarios incidisse, atque etiam cum nonnullis ipsorum pedem contulisse, quidque sentirent
percepisse, prodigiosa et profunda eorum mysteria, quae non omnes capiunt, quia non omnes cerebrum
exspuerunt, tibi, vir mihi charissime, indicare: ut ea tu quoque, cum ex me didiceris, omnibus iis, qui
tecum versantur, patefacias, eosque moneas, ut ab amentiæ, blasphemiaæque in Christum voragine sibi
caveant. Et vero pro virili nostra, tum eorum qui nunc perperam docent, hoc est Ptolemaei, sententiam,
quae Valentini scholæ velut flosculus est, breviter ac dilucide referemus, tum pro facultatis nostræ medio-

² Matth. vii, 15.

(1) Παρὰ τὴν ἡμετέραν αἰτίαν. Præpositionem C πάρα, in edit. omnibus perperam omissam, ex cod. Reg. restitutimus

(2) Ἐπιβολήν. Ἐπιβολήν legit Latinus inter-
pres; vertit enim, superindumentum. Vocem ta-
men ἐπιβολήν retinere nihil vetat, qua posita
accommodate ad auctoris institutum cum Cor-
nario verteris: Propter extēnum ovilē pellis insi-
dias.

(3) Μὴ πάτετες τὸν ἐγκέφαλον ἔξεπτύκαστιν. Sic end. Reg. et edit. omnes. Interpres vero
legisse videatur ἔχοντι vel ἐχόγκαστιν, ni forte (quod a vero simili non abhorret), Graecæ phraseos sen-
sum haud assecutus, hanc vertendo immutari. Animum torquent Gallasius, Billius, Fronto Dic.
et Grabius, ut obscuræ hujus sententia sensum
explicant. Non meminerunt, puto, Plautum in
Mostellaria dixisse cerebrum mungere, pro cal-
liidore, seu astutiorem evadere, vel efficere:

In eo etiam cerebrum quoque omnem e capite mun-
[xiati] meum:

Nam omnia malefacta vestra repperi radicibus.
Eodem prorsus sensu dictum ab Ireneæo ἐγκέφαλον
ἐχπτύειν, cerebrum exspuere, quo a Plauto cerebrum
mungere. Nempe rationem afferit ille cur omnes
portentosa et abstrusa Valentinianorum mysteria
assequi non valeant; quia, inquit, μὴ πάντες τὸν
ἐγκέφαλον ἔξεπτύχασι, non omnes cerebrum exspue-
runt; id est, non omnes cerebrum satis eumunctum,
seu defæcum habent, non ea ingenii subtilitate
pollent, ut perdifficilia et obscurissima dogmata
pervadere possint.

(4) Μῆτε συγγράψειν εἰθισμένοι. Non impro-
babilius hinc concludit Feuardentius, hos quin-
que libros primum esse Ireneæi fetum. Sed de his
alibi diximus.

(5) Rūdis cum sit. In Graeco non ἀκέραος adje-
ctive, sed ἀκέρας, quon si revera legendum fo-
ret, sensus est: Quis facile poterit hoc vere pro-
bare, seu potius explorare. Vide quae observavimus
ad textum Graecum.

(6) Ovili pellis. Sic vetus Feuard. cod. cum An-
glicanis et Clarom. Scilicet, oviliis adjective, pro
oviliæ seu ovinæ; quod quidem adjectivi genus
Latinis inusitatum, at barbaro interpreti condon-
andum.

(7) Habent. Gr. ἔξεπτύχασιν, exspuerunt. Inter-
pres vero legit, ἐχόγκαστιν. Vide notata ad textum
Graecum.

(8) Aliud docent. Gr. παραδίδασκόντων, perperam
docent, seu falsa docent.

(9) Ptolemaeum. Clarom. ubique habet, Ptole-
maeum, Ptolemaeum, etc. Sic etiam passim Tertul-
lianus.

(10) Quae est. Ita recte cod. Arund. et Merc. 2.
In editu, vero male, qui est. Id enim ad Ptolemaei
et assecularum sententiam, non ad Ptolemaeum ipsius
referri demonstrat textus Graecus, in quo legitur,
ἀπάνθισμα οὖσαν, scilicet, γνώμην τῶν περὶ Πτο-
λεμαῖον. Perperam igitur Fenard. ad lib. II, cap. 4,
et alii ex hoc loco colleguntur, Ptolemaeum ab
Ireneæo vocari flosculum scholæ Valentini, decepi vi-
delict haud satis accurate interpretatione vocis
ἀπάνθισμα. Hæc enim proprie non flosculum, sed
delibrationem, seu, ut alius quispam mediæ vel in-
simæ Latinitatis interpres vertisset, deforationem
hic significat. Id nempe vult Ireneæus, Ptolemaeum
quod subtilius erat e Valentini dogmatibus deli-
basse ac excerpisse, ut hypothesim suam hinc con-
siceret.

(11) Occasiones dabimus. Gr. ἀφορμὰς δώσο-
μεν, quod malleum cum Petavio vertisget inter-

tem, ad evertendum eam, non stantia (1), neque apta veritati ostendentes ea, quæ ab iis dicuntur: neque conscribere consueti neque qui sermonum arti studuerimus: dilectione autem nos adhortante, et tibi et omnibus, qui sunt tecum, manifestare, quæ usque h[ic] adhuc erant absconsæ (2), jam autem secundum gratiam Dei in manifestum venerunt doctrinæ ipsorum. *Nihil enim est cooperatum, quod non manifestabitur; et nihil absconsum, quod non cognoscetur* (3).

3. Non autem exquires a nobis, qui apud Celas commoramus, et in barbarum sermonem plerumque vacamus (3), orationis artem, quam non didicimus, neque vim conscriptoris, quam non affectavimus, neque ornamentum verborum, neque suadelam, quam nescimus; sed simpliciter et vere et idiotice ea, quæ tibi cum dilectione scripta sunt, cum dilectione percipies, et ipse auges (4) ea penes te, ut magis idoneus quam nos, quasi semen et initia accipiens a nobis: et in latitudine sensus tui (5) in multum fructificabis ea, quæ in paucis a nobis dicta sunt, et potenter asseres (6) iis, qui tecum sunt, ea quæ invalide a nobis relata sunt. Et quemadmodum nos elaboravimus, olim quærenti tibi (7) discere sententiam eorum, non solum facere

Α πης δὲ τῆς προτρεπομένης σοὶ τε καὶ πᾶσι τοῖς μετὰ σοῦ μηνῦσαι τὰ μέχρι μὲν νῦν κεχρυμμένα, ήδη δὲ κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ εἰς φανερὸν ἀηλυθότα διδάγματα. Οὐδέτε γάρ ἐστι κεκαλυμμένος, δὲ οὐκ ἀποκαλυψθήσεται· καὶ πρυτάρ, δὲ οὐ γνωσθήσεται.

Οὐκ ἐπικῆτήσεις δὲ παρ' ἡμῶν τῶν ἐν Κελτοῖς διατριβόντων, καὶ περὶ βάρβαρον διάλεκτον τὸ πλεῖστον ἀσχολουμένων, λόγων τέχνην, ἣν οὐκ ἐμάθομεν, οὔτε δύναμιν συγγραφέως, ἣν οὐκ ἡσήσαμεν, οὔτε καλλιτείσμον λέξεων, οὔτε πιθανότητα, ἣν οὐκ ἀδιαμεν· ἀλλὰ ἀπλῶς, καὶ ἀληθῶς, καὶ ιδιωτικῶς (8) τὰ μετὰ ἀγάπης σοι γραφόντα, μετὰ ἀγάπης σὸν προσδέξῃ καὶ αὐτὸς αὐξήσεις αὐτὰ παρὰ σαυτῷ, ἵτε ίκανότερος ἡμῶν τυγχάνων, στονεὶ σπέρματα B καὶ ἀρχὰς λαβὼν παρ' ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ πλάτει σου τοῦ νοῦ ἐπὶ πολὺ καρποφορήσεις τὰ δι' ὀλίγων ὑφ' ἡμῶν εἰρημένα, καὶ δυνατῶς παραστήσεις τοῖς μετὰ σοῦ τὰ ἀσθενῶς ὑφ' ἡμῶν ἀπηγγελμένα. Καὶ ὡς ἡμεῖς ἐφιλοτιμήθημεν, πάλαι ζητοῦντός σου μαθεῖν τὴν γνώμην αὐτῶν, μηδέ μόνον σοι ποιῆσαι φανερὸν, ἀλλὰ καὶ ἐφόδια δοῦνας (9) πρὸς τὸ ἐπιδεικνύειν αὐτὴν φευδῆ· οὕτω δὲ καὶ σὺ φιλοτίμως τοῖς λοιποῖς διακονήσεις, κατὰ τὴν χάριν τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου σοι δεδομένην, εἰς τὸ μηχέτι παρασύρεσθαι τοὺς ἀνθρώ-

BILLII INTERPRETATIO.

critate ansam tibi ad eam evertendam porrigerimus, absurdâ, alioque a veritate absurda esse demonstrantes ea, quæ ab illis afferuntur. Non quod scribendi usu exerciti simus, aut dicendi artem coluerimus: sed quod nos charitas hortetur, ut tibi, omnibusque qui tecum sunt, doctrinas eas indicemus, quæ cum hactenus in abstruso delitierint, nunc Dei beneficio in lucem venerunt. *Nihil enim opertum est quod non reveletur, neque absconditum quod non sciatur*.

3. Nec vero facies, ut a nobis, qui inter Gallos degimus, alioque in barbara lingua ut plurimum operam ponimus, verborum artificium, quod non didicimus, exposcas: nec vim conscriptoris, in qua comparanda non elaboravimus: nec dictionum ornamentum, nec persuadendi facultatem cuius expertes et ignari simus. Verum ea quæ simpliciter, et vere, ac vulgari sermone, benevolo tamen animo, ad te scripta sunt, tu quoque pari animi benevolentia accipies, eaque ipse, utpote nobis eruditior, quasi semina quædam et initia a nobis accepta, apud te amplificabis, alioque in mentis tua latifundio. quæ breviter a

³ Matth. x, 26.

pres, argumenta suggestemus, vel subsidia ministrabimus.

(1) Non stantia. In Eras. Gall. et Feuard., non constantia. In Græc. vero, et fortasse melius, ἀλλοχοτα, monatrosa, seu absurdâ.

(2) Absconsa. Scil. doctrinæ ipsorum. Sic ex cod. Claromont. et Pass. restitutimus. In cæteris, et in editione ipsa Oxoniensi, vitiouse absconsa..

(3) Vacamus. Sic reponere non dubitavimus, etd. Voss. et Clarom. auctoritate moti, in quibus legitur quidem vacamus, sed manifesto scribarum lapsu, pro vacamus. Cum euini in mss. antiquioribus non exigua sit affinitas inter s et r, proclive fuit festinantibus scribis. posteriorum pro priori scribere: quorum codices alii exscribentes, nec barbarem vocem vacamus intelligentes, scripserunt, alii rocamur (ut prius in cod. Clarom. scriptum fuerat, sed postea emendatum), alii avocamus; quod posteriorum in editi. omn. legitur. Legendum vero vacamus, demonstrat vox Græca ἀσχολουμένων, quam Latine reddidit Billius, operam ponimus; Cornarius vero et Petavius, occupati sumus.

(4) Auges. In Eras. Gallas. et Feuard. male, augeas. Illic enim auges scribitur pro angebis, juxta Græcum αὐγῆσαι. Plura siquidem verba terminationem habent utriusque, secundæ scilicet et tertiae conjugationis. Sic Fulgeo, Fulgo, Ferreo, Ferro. Ferrere littora flammis, Virg. iv AEn. 467.

C Sylvæ stridunt, Virg. ii AEn. 84. Vide Voss. lib. v De arte grammatical. c. 5, et Novam methodum ad discedendi linguam I. lat. Gallice scriptam, pag. 353, edit. 1696.

(5) In latitudine sensus tui, etc. Mac, litteræ nimum addictus, interpres obscuravit; clarius redidit Petavius: In spatiis mentis tuæ simus recondita, quæ paucis a me perstricta sunt, ubiiore fructu compensabis.

(6) Ut potenter asseres. Ut potenter asseras habent Voss. et Feuard. in marg.; sed prior lectio magis cum Græco convenit.

(7) Quærenti tibi. Pro quærente te, id est fragante te jam pridem, scriptum vult Græbius. Ego vero quærenti tibi referrem ad non solum facere tibi manifestam, posteriusque tibi utpote superfluum expungerein.

(8) Ιδιωτικῶς. Id ad tibi referri mavult Feuardensis: ut sensus sit, privatim, tibi soli. Malim ego ad præcedentia referri, ut sit idein ιδιωτικῶς, ac rudi et simplici, seu vulgari style, et absque λέξεων καλλιποιημ.

(9) Ἐφόδια δοῦναι. Id ipsum est quod superius dixit, ἀφορμὰς δύσομεν, subsidia ministrabimus. Scilicet ἐφόδιον proprie viaticum, auxiliumque viæ, ut loquitur Virgilius AEnid. i, 36; hic vero opitulationem, auxilium, subsidium, argumentum significat.

ποικιλούς οὐτὸς τῆς ἀκελείνων πιθανολογίας, οὐσῆς τοι- A tibi manifestam, sed et subministrationem dare, ut ostenderemus eam falsam; sic et tu efficiaciter

reliquis ministris secundum gratiam, quae tibi a Domino data est; ut jam non abstrahantur homines ab illorum suadēia, quae est talis.

5 CAPUT PRIMUM.

Quid de Αἰονικού συνορίῳ γένεσι, nomine, ordine, fetibus conjugalibus effutivis Valentinis discipuli: et quae Scriptura loca commentis suis adaptarentur.

1. Λέγουσι γάρ τινα εἶναι ἐν ἀδράτοις καὶ ἀκατονομάστοις ὑψώμασι τέλειον Αἴωνα προόντα (1)· τούτον δὲ καὶ (2)..... Προπάτορα καὶ Βυθὸν καλοῦσιν..... ὑπάρχοντα δὲ αὐτὸν (3) ἀχώρητον καὶ ἀδρατὸν, ἀδιάν τε καὶ ἀγέννητον, ἐν ἡσυχίᾳ καὶ τηρεμίᾳ πολλῇ γεγονέναι ἐν ἀπέριοις αἰώνιοι χρόνοιν (4)· συνυπάρχειν δὲ αὐτῷ καὶ Ἐννοιαν, ἣν δὲ καὶ Χάριν, καὶ Σιγήν (5) ὀνομάζουσι· καὶ ἐννοηθῆναι ποτε ἀφ' ἑαυτοῦ προβαλέσθαι τὸν Βυθὸν τούτον ἀρχὴν τῶν πάντων, καὶ καθάπερ στέρμα τὴν προβολὴν ταύτην (ἥ προβαλέσθαι ἐνενοθῆ (6)), καὶ καθέσθαι (7), ὡς ἐν μήτρᾳ, τῇ συνυπαρχούσῃ ἑαυτῷ Σιγῇ. Ταύτην δὲ ὑποθεξαμένην τὸ στέρμα τούτο, καὶ ἐγκύμονα γενομένην, ἀποκυνῆσαι Νοῦν, διοιών τε καὶ ἴσον τῷ προβαλόντι, καὶ μόνην χωροῦντα τὸ μέγεθος τοῦ Πατρός. Τὸν δὲ Νοῦν τούτον καὶ Μονογενῆ καλοῦσι,

1. Dicunt esse quendam in invisibilibus, et inenarrabilibus altitudinibus perfectum Αἰονem, qui ante fuit: bunc autem et Proarchen, et Propatoria, et Bython vocant: esse autem illum invisibilem, et quem nulla res capere possit. Cum autem a nullo caperetur, et esset invisibilis, sempiternus, et ingenitus, in silentio et in quiete multa fuisse in immensis Αἰονibus (8). Cum ipso autem fuisse et Ennoeān, quam etiam Charin et Sigen vocant: et aliquid voluisse a semetipso emittere hunc Bythum, initium oraniū, (et) velut semen prolationem hanc præmissi voluit (9), et eam deposuisse quasi in vulva ejus, quae cum eo erat, Sige. Hanc autem suscepisse semen hoc, et prægnantem factam generasse Nun, similem et aequalēm ei, qui emigerat, et solum capientein magnitudinem Patris. Nun

BILLII INTERPRETATIO.

nobilis dicta sunt, uberioris effores, quæque nos imbecille narravimus, ea tu lis, quibuscum tibi consuetudo est, non sine labore declarabis. Et quemadmodum nos, flagitante te jampridem, quænam ipsorum sententia esset intelligere, studuimus sedulo non modo eam tibi perspicuam reddere, sed ad ipsius falsitatem commonitorum facultates suppeditare; eodem modo tu quoque pro ea gratia, quam a Domino consecutus es, promptly atque obnix studio ceteris inservies: ut homines non jam amplius eorum oratione ad persuadendum comparata distrahantur. Est autem ea hujusmodi.

CAPUT PRIMUM.

1. Aliunt enim esse quendam in sublimitatibus illis, quæ nec oculis cerni, nec nominari possunt, perfectum Αἰονem præexistentem, quem et Proarchen, et Propatorem, et Bythum vocant. Eum autem, cum incomprehensibilis et invisibilis, sempiternus item et ingenitus esset, infinitis temporum saeculis in summa quiete ac tranquillitate fuisse. Una etiam cum eo Ennoeām extitisse, quam et Charin, et Sigen nuncupant. Hunc porro Bythum in animum aliquando induxit rerum omnium initium proferre, atque hanc, quam in animum induxit, productionem, in Sigen, quæ una cum eo erat, non secus atque in vulvam denisisse. Hunc vero suscepit hoc semine prægnantem effectam peperisse Nun, parenti suo parem

(1) Τέλειον Αἴωνα προσέτα. Sic Theodore. lib. 1 Hær. Fab. cap. 7: Πρώτον Αἴωνα τέλειον ει Tertull. cap. 7: Substantialiter quidem αἴωνα τέλειον appellant, personaliter vero προαρχήν, ει τὴν ἀρχήν, et non Bython.

(2) Τούτορ δὲ καὶ. Adde, προαρχήν ante προπάτορα· illam enim vocem legit vetus interpres, et legendam demonstrant Tertullianus et Theodore. locis cit.

(3) Ὑπάρχοντα δὲ αὐτόρ. Ante hæc verba legiisse videtur Latinus interpres ὑπάρχειν δὲ αὐτὸν ἀδρατὸν, ut probe monet Fronto Duc., que ideo foris omisit scriba, quod eadem sere mox recurrant.

(4) Χρόνων. Hanc vocem addidit, puto, sciolus quis explicationis causa, veritus scilicet ne αἰώνιοι substantialementer acciperetur, pro priu Valentiniānorum Αἰονε, cum αἰώνιοι aut saeculi significet. Eam enim non agnoscunt neque Latinus interpres, neque Tertullianus, neque Theodore.

(5) Ήτ δὴ καὶ Χάριν, καὶ Σιγήν, etc. Hinc Theodorei textum emendes, in quo, vitiōse legiatur: Χάριν καὶ σεπτήν καλουμένην. Pro αετήν, reponit Σιγήν. Emendes etiam Indiculum hæresēων Pseudo-Hieronymi, et pro, ea gratia appellatam Σιγήν, lege, Cratium op, et allant ei Σιγήν.

(6) Καθάπερ στέρμα, ἦν προβαλέσθαι ἐργοῖσι. In hujus loci lectione non consentiunt

C Billius, Grabiūs et Fronto Duc. Prior omittit, καθάπερ στέρμα, quod tamen habet Tertullianus. Grabiūs deletum vult articulūm ἦν, utpote redundantem: Fronto Duc. conjunctionem καὶ ante καθέσθαι. Ego vero, nulla deleta voce, verbum ἐννοηθῆναι dūntaxat, per ellipsis omissum, subintellectum velim ante vel post καθέσθαι, ista, ἦν προβαλέσθαι ἐνενοθῆ, intra parenthesis includendō; et sic planus evadit mihi sensus: Hunc porro Bythum aliquando in animum induxit ex sese rerum omnium initium proferre; atque hanc quam emittere statuerat productionem, velut semen in Sigen, quæ una cum eo erat, demittere etiam voluisse. Ejusmodi ellipsēων, in eo et diriorum, non rara sunt cum apud Græcos, tūn apud Latinos exempla. Nec reprehendet quisquam quod καὶ ante καθέσθαι: interpres εἴσιαν, cum ea significatio passim obvia sit.

(7) Καθέσθαι. In cod. Reg. καταθέσθαι.

(8) Αἰονibus. Addit textus Græcus, χρόνων, temporum; quamvis voce non reddidit interpres. At ut in hoc excusandus, in eo certe reprehendendus quod αἰώνιοι verterit αἰονibus; αἰώνιοι hic non inusitato Valentiniānorum, sed vulgari sensu accipitur, pro aero aut saeculo. Vide notam 4.

(9) Et velut semen prolationem hanc præmissi voluit. Quod non attenderit interpres ad ellipsis verbi ἐννοηθῆναι, toti periodo, dum verit, nebulas offundit. Clarius, ni fallor, hæc a nobis redditā. Vide notam 6.

autem hunc, et Unigenitum vocant (1), et Patrem, et initium omnium. Una autem cum eo emissam Veritatem, et hanc esse primam et primogenitam Pythagoricam quaternationem, quam et radicem omnium dicunt. Est enim **Bythus** et **Sige**, deinde **Nus** et **Alethia**. Sentientem autem Unigenitum (2) hunc in qua prolatus est, emissum et ipsum **Logon** et **Zoen**, patrem omnium eorum, qui post se futuri essent, et initium et formationem universi **Pleromatis**. De **Logo** autem et **Zoe** emissum secundum conjugationem (3) **Hominem** et **Ecclesiam**, et esse hanc primogenitam Octonationem, radicem et substantiam omnium, quatuor nominibus apud eos nuncupatam, **Bython**, et **Nun**, et **Logon**, et **Anthropon**. Esse enim illorum unumquemque masculo-feminam, sic: **Initio Propatorem illum coisse secundum conjugationem suam Emissam**, id est cogita-

A καὶ Πατέρα, καὶ Ἀρχὴν τῶν πάντων. Συμπροσεθῆσθαι δὲ αὐτῷ Ἀλήθειαν· καὶ εἶναι ταύτην πρῶτον καὶ ἀρχέγονον Πυθαγορικὴν Τετρακτύν (4), ἣν καὶ φίλαν τῶν πάντων καλούσιν. Ἐστι γάρ Βυθὸς καὶ Σιγή, ἐπειτα Νοῦς καὶ Ἀλήθεια. Αἰσθόμενόν τε τὸν Μονογενὴν τοῦτον ἐφ' οὓς προεβληθῆ, προβαλεῖν καὶ αὐτὸν Λόγον (5), καὶ Ζωὴν, πατέρα πάντων τῶν μετ' αὐτὸν ἐσομένων, καὶ ἀρχὴν, καὶ μόρφωσιν παντὸς τοῦ Πληρώματος (6). Ἐκ δὴ τοῦ Λόγου καὶ Ζωῆς προβεβλῆσθαι κατὰ συζυγίαν "Αὐθρωπον καὶ Ἐκτηλίαν· καὶ εἶναι ταύτην ἀρχέγονον Ὁγδοάδα, φίλαν καὶ ὑπόστασιν τῶν πάντων, τέτρασι δύνασι παρ' αὐτοῖς καλούμενων (7), Βυθῷ, καὶ Νῷ, καὶ Λόγῳ, καὶ Ἀνθρώπῳ. Εἶναι γάρ αὐτῶν ἔκαστον ἀρχένθηλυν, οὐτως. Πρώτων τὸν Προπάτορα ἡνῶθαι κατὰ συζυγίαν τῇ ἐαυτοῦ Ἐννοίᾳ· τὸν δὲ Μονογενὴν, τούτεστι τὸν Νοῦν, τῇ Ἀλήθειᾳ· τὸν δὲ

BILLII INTERPRETATIO.

et **æqualem**, atque ita comparatum, ut solus paternæ magnitudinis capax esset. Atque hunc **Nun**, et **Monogenem**, et **Patrem**, et **Principium omnium rerum** appellant. Cum eo autem Veritatem quoque in ortum productam esse aiunt. Atque hanc esse primam ac primigenitam Pythagoricam quaternitatem, quam etiam rerum omnium stirpem ac radicem vocant. Est enim **Bythus** et **Sige**, ac deinde **Nus** et **Veritas**. **Cinque Monogenes** hic persensisset quam ob causam productus fuisset, edidisse quoque ipsum **Sermonem** et **Vitam**, patrem omnium qui post se futuri essent, ac principium et formationem totius **Pleromatis**. Jam vero ex **Sermoni** et **Vita** per conjugationem ortos esse **Hominem** et **Ecclesiam**. Atque hanc esse primigenitam **Ogdoadem**, ex qua, tanquam ex radice ac parente, omnes exstiterunt, quatuor nominibus apud ipsos appellata, **Bythum** nimirum, et **Nun**, et **Sermonem**, et **Hominem**. Esse quippe eorum quemlibet mas-

(1) *Unigenitum vocant. Atqui non proprie, inquit C* Tertull. lib. cont. Val. c. 7, *siquidem non solus agnoscitur; nam cum illo processit et semina, cui Veritas nomen est. Quanto congruentius Protogenes vocaretur!*

(2) *Sentientem autem unigenitum, etc.* Clarius indiculus a Cotelerio restitutus: *Intelligens autem sensus (Nus) ad quid esset emissus. Et Tertull. c. 7: Nus simul accepit (id est percepit, sive intellexit) prolationis suæ officium.*

(3) *Emissum secundum conjugationem. Ita Claramont, cum textu Græc. Pass. Ottobon. et partim Arund. Merc. 2 et Voss. In edit. vero Eras. Galatas. et Feuard. male, emissam secundam conjugationem.*

(4) *Πυθαγορικὴν Τετρακτύν.* Τετρακτύν cum Petavio et Theodoreto scribo, non *τετρακτύη*, ut perperam legitur in Basiliensi Epiphiani edit. quam secuti sunt Feuard. et Grabius ipse; *τετρακτύη* enim dicebant Pythagorici, non *τετρακτύη*. *Tetradem* vero et *Quadriganam* vocat Tertull. Pythagorica ab Irenæo dicitur; nemo enim nescit quantum quaternario numero tribuerent Pythagorici. *Persectum*, imo omnem esse numerum asserebant; quia, inquit Plutarch. lib. 1 *De placitis philosoph.*, c. 3, in se numerum vi complectitur denarium, ultra quem proprius non est numerus; nam reliqui ultra, qui dicuntur, numeri, priorum sunt repetitiones. Continet autem denarium, quia habet quatuor, tria, duo, unum, quae simul collecta denarium efficiunt. Propter ea sacra illis tetras erat, ut Plutarcho loco sit, et Porphyrio testibus, inde sanctioris juris iurandi religionem sili fecissent:

Οὐ μὰ τὸν ἀπαρτέον γνωκὰ παραδότα τετρακτύην, Πατὴρ ἀερῶν γύνεως φίλωματ' ἔχοντας.
Per eum, qui animæ nostræ tradidit quaternarium, Fontem perennis naturæ radices habentem.

(5) *Προβαλεῖν καὶ αὐτὸν λόγον.* C. B. ὑποβάλειν. Isterum Irenæo consentit Tertullianus cap. 7. *Emituit et ipse (Nus) ex semetipso Sermonem*, etc.

C Eadem habet Indiculus supra citatus, a Cotelerio emendatus, ad calcem tom. I *Monum. Eccles. Cr.*, p. 767. Memoria itaque lapsus est, insert optime Grabius, in Cyrilli Catech. 6, ubi Βυθῷ generatio Λόγου ascribitur. Est quoque ibidem prava lectio, distinctio, versio textus. Lege, pergit vir doctus, ex ms. 25 Roe. in *Bibliotheca Bodli.* emendatum, recteque distinctum: Βυθὸς ἐγέννησε Σιγὴν καὶ ἀπὸ τῆς Σιγῆς ἐτεκνοποιεῖ Λόγον. Τοῦ παρ' Ἑλλησιν διὸς οὐτος γερών, τοῦ τῇ ἀδελφῇ μιγνυμένου τέκνου γάρ του Βυθοῦ ἐλέγετο εἶναι ἡ Σιγὴ *Bythus genuit Sigen, et ex Sige filium suscepit Logon. Iste pejor est Jove gentilium, qui sorori commisus est; quippe Sige Bythi proles eascere serebatur.* Magis tamen, fateor, propenderem in conjecturam eruditissimi Pearsonii Vindic. Epist. S. Ignat., part. II, cap. v, edit. Cantabrig. 1672, pag. 48, scilicet, neque λόγου, neque λόγον legendum esse, sed utramque vocem expungendam, utpote minime necessariam, sive *De priora*, sive *posteriora* verba respicias. Neutra posterioribus competit; Cyrillus enim non *Logon*, sed *Bythum* *Jovi* comparat. Prioribus neque λόγου convenit, neque λόγον necessarium est; nam τεκνοποιεῖ, *liberos procreare*, quicunque tandem illi sint, satis ad hujus loci sensum exprimentum valet. Doct enim Cyrillus Jovem sorori mistum fui. se, *Bythum* vero ex filia sua procreasse liberos: quod turpius est. Quanquam haud excusari posse videatur quod Σιγὴν ἐκ Βυθοῦ genitam esse asserit Cyrillus. Sigen enim et ipsam ingenitam, *Bytho*que οὐ πάρχοντα ab hereticis dici, satis expresse tradunt Ireneus et Theodoretus.

(6) *Μόρφωσιν πατέρα τοῦ Πληρώματος.* Emendandus ergo Tertullianus loco iam sæpe cit. et *proformati Pleromatis totius emissa*, legendum *formationem Pleromatis*, etc., ut recte ante me notavit Grab.

(7) *Καλούμενων.* Legendum esse καλουμένην monet Fronto Duc. et videt quisque. Ita legit *Velut interpres.*

Ἄλγον τῇ Ζωῇ, καὶ τὸν Ἀνθρωπὸν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Αὐτὸν τὸν Ζωὴν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλούς δέκα Αἰῶνας, ὃν τὸν Λόγον καὶ τὴν Ζωὴν μετὰ τὸ προβαλέσθαι τὸν Ἀνθρωπὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλούς δέκα Αἰῶνας, ὃν τὰ ὄντα λέγουσι ταῦτα· Βύθιος (1) καὶ Μίξις, Ἀγήρατος καὶ Ἐνωσις, Αὐτοφυῆς καὶ Ἡδονῆς, Ἀκίνητος καὶ Σύγκρασις, Μονογενῆς καὶ Μακαρίας. Οὗτοι δέκα Αἰῶνες, οὓς καὶ φάσκουσιν ἐξ Λόγου καὶ Ζωῆς προβολῆσθαι. Τὸν δὲ Ἀνθρωπὸν καὶ αὐτὸν προβαλεῖν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας Αἰῶνας δώδεκα, οἷς ταῦτα τὰ ὄντα λέγουνται· Παράκλητος καὶ Πίστις, Πατρικὸς καὶ Ἐλπίς, Μητρικὸς καὶ Ἀγάπη, Ἀείνους καὶ Σύνεσις (2), Ἐκκλησιαστικὸς καὶ Μακαριότης, Θελητὸς καὶ Σοφία.

3. Οὗτοι εἰσὶν οἱ τριάκοντα Αἰῶνες τῆς πλάνης αὐτῶν, οἱ σεσιγγέμοις (3) καὶ μὴ γνωσκόμενοι· τοῦτο τὸ ἀόρατον καὶ πνευματικὸν κατ' αὐτὸν Πλήρωμα, τριχῇ διεσταμένον εἰς ὅγδοάδα, καὶ δεκάδα, καὶ δωδεκάδα. Καὶ διὰ τοῦτο τὸν Σωτῆρα λέγουσιν (οὐδὲ γάρ Κύριον δονομάζειν αὐτὸν θέλουσι) τριάκοντα. Ετεῖ κατὰ τὸ φανερὸν μηδὲν πεποιηκέναι, ἐπιδεικνύντα τὸ μυστήριον τούτων τῶν Αἰώνων. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ

BILLII INTERPRETATIO.

culo-seminam, ad hunc modum: Primum enim Propatorem conjugii nexus cum sua Ennoea, quam et Charin, et Sgen vocant, copulatum fuisse: Monogenem deinde, hoc est Nun, cum Veritate; Sermonem cum Vita, ac denique Hominem cum Ecclesia.

2. Hos autem Αἴονας ad parentis sui gloriam productos, quod ipsi de suo quoque paternam gloriam illustrare vellent, fetus conjugales edidisse: Sermonem nempe et Vitam, posteaquam Hominem et Ecclesiam produxisserunt, alios insuper decem Αἴονας in ortum protulisse, quorum nomina hæc esse dicunt: Bythius et Mixis, Ageratus et Henosis, Autophyes et Hedone, Acinetus et Syncrasis, Monogenes et Macaria. Hic sunt decem Αἴονες, quos ex Sermoni et Vita ortos esse asserunt Hominem autem etiam ipsum una cum Ecclesia decem Αἴονας produxisse, quibus hæc ab ipsis nomina tribuuntur: Paracletus et Pisticis, Patricus et Elpis, Metricus et Agape, Ainus et Phronesis, Ecclesiasticus et Macariotes, Theletus et Sophia.

3. Hic sunt errantium hominum Αἴονες triginta, qui silentio velut obvoluti sunt, nec a quoquam cognoscuntur: hoc invisibile ac spiritale eorum Pleroma, trifariam divisum, in Oglodiæm, Decadæm, et Duodecimæm.

(1) Βύθιος. Sic et Tertullianus cap. 8. *Bythius* C adjectivum, ad discrimen primi parentis *Bythi* ita dictus, ait Pamelius et Fronto Duc. Male ergo in Theodoreti textu legitur Βυθὸν καὶ Μίξιν.

(2) Αείνους καὶ Σύνεσις. Sic et Tertull. loco mox cit. *Ainus* et *Synesis*. Perperam itaque apud Theodoretum habetur Νοῦς καὶ Σύνεσις. Νοῦς enim a Βυθῷ, non ab Ἀνθρώπῳ emissus est.

(3) Σεσιγγημένοι. Alludere videtur Irenæus ad Σεγγήν Αἴονum matrem. Sed alia ratione Σεσιγγημένοις καὶ μὴ γνωσκόμένοις dicit, quia, ut observat Theodoretus, τούτους φασὶ τοὺς λ' Αἰῶνας τοῖς μὲν ἄλλοις ἀπαντοῦσι ἀδήλους εἶναι, αὐτοῖς δὲ μόνοις γνωρίμους: *Nos triginta Αἴονες dicunt altis quidem omnibus ignotos esse*, ipsis vero solis cognitos.

(4) *Id est cogitationi. Ηὲκ, uti et sequentia, id est Veritati, id est Vito, explicationis gratia addita sunt.*

(5) *Quam Gratiam et Silentium vocant. Verba hæc in Graeco deliciunt, nec Irenæi esse videntur. Vero prorsus similis Grabii conjectura, primum a quopiam ad marginem ascripta, in textum irrepsisse: neque enim Irenæum quod paulo ante dixerat, inutiliter mox repetitum.*

(6) *In conjugatione. Ita legendum ex textu Graeco conjecterat Fronto Duc. Sed ita revera habent Arund. Voss. Merc. 2 et Clarom. Editi vero perperam: in conjugationem.*

(7) *Αίνος* scribendum vult Fronto Duc. et ita quoque scripsit Fenard. infra lib. II. cap. 14. n. 8. Scribi vellem ego cum Tertull. c. 8. *Ainus*. Quemadmodum enim a Νοῦς dixerunt interpres Latini *Nus*; sic ab Αείνους dixendum videtur *Ainus*, et ita scripsisse Billium video, recte quidem; sed minus recte, quod pro *Synesis* scripsit *Phronesis*. In Graeco siquidem Σύνεσις legitur, non Φρόνησις, quæ aliunde una Αἴονum Basiliis, non Valentini erat.

(8) *Theletos*. Non *Theletos*, inquit Fronto Duc.; nam σῆρε τῆς θελήσεως, et τοῦ θελήματος meminuit in his mysteriis hæreticorum Irenæus, ut cap. 6 (nunc 12) hujus libri, etsi aliter Pamelio videtur. Billius certe semper *Theletos* scripsit; neque mihi unquam occurrit *τελετός*, *perfectus*. Θελητὸν autem habes I. Reg. xv, 22: et θελητὸν τῷ Κυρῳ. Itaque melius voluntate *expeditum* reddidissent interpres, quam, ut Cornarius in versione Epiphani, *voluntatem*, *alius voluntarium*. Ilactenus Fronto Duc. Quem autem Theleton appellat Irenæus, hunc eundem et *Philetum* vocat Tertullianus cap. 9. Suspicar quidem nonnulli pro *Philetum* legendum *Theleton*, suspicar et ego, nisi cap. 30 et 32 idem *Philetum* nomen occurreret. Credere itaque malum, duo fuisse unius et ejusdem Αἴονis nomina.

(9) *Triginta annos*. Alias, *per triginta annos*.

vineam mittuntur, dicunt manifestissime triginata hos *Æonas* declaratos. Mittuntur enim alii quidem circa primam horam, alii circa tertiam, alii circa sextam, alii circa nonam, alii circa undecimam. Compositæ igitur prædictæ horæ in semetipsas, triconta numerum adimplent. Una enim, et tres, et sex, et novem, et undecim, triconta sunt (1). Per horas autem *Æonas* manifestari (2) volunt: et hæc esse maius admirabilia et abscondita mysteria, quæ ipsi tructificant; et sicuti quid eorum, quæ dicuntur in Scripturis (3), poterunt adaptare et assimilare figura suo.

Α τῆς παραβολῆς τῶν (6) εἰς τὸν ἀμπελῶνα πεμπόμενων ἔργατῶν φασὶ φανερώτατα τοὺς τράχοντα τούτους Αἰώνας μεμηνύσθαι. Πέμπονται γάρ οἱ μὲν περὶ πρώτην ὥραν, οἱ δὲ περὶ τρίτην, οἱ δὲ περὶ ἑκτηνή, οἱ δὲ περὶ ἑνάτην, ἄλλοι δὲ περὶ ἑνδεκάτην. Συντιθέμεναι οὖν αἱ προειρημέναι ὥραι εἰς ἑκατές, τὸν τῶν τράχοντα ἀριθμὸν ἀναπληροῦσι. Μία γάρ, καὶ τρεῖς, καὶ δέκα, καὶ ἑνέκα, καὶ ἑνδεκα, τράχοντα γίνονται. Διὰ δὲ τῶν ὥρῶν τοὺς Αἰώνας μεμηνύσθαι θέλουσι: καὶ ταῦτ' εἶναι τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστὰ καὶ ἀπόρρητα μυστήρια, οἱ καρποφοροῦσιν αὐτοῦ, καὶ εἰ πού τι τῶν ἐν πλήθει εἰρημένων ἐν ταῖς Γραφαῖς δυνηθεῖ προσαρμόσαι, καὶ εἰκάσαι τῷ πλάσματι αὐτῶν.

CAPUT II.

Soli Unigenito cognitus primus Fater. Sophiae cœmulatio, perturbatio, periculum, et partus informis. Ab Horo restituitur. Horos quis? Christus et Spiritus sanctus ad Æonum consummationem emituntur. Ex Æonum collatione Jesus producitur.

1. Et Propatorem quidem eorum cognosci B soli (4) dicunt ei, qui ex eo natus est, Θ Monogeni, hoc est No: reliquis vero omnibus invisibilem et incomprehensibilem esse. Solus autem Nus, secundum eos delectabatur videns Patrem, et magnitudinem immensam ejus considerans exsultabat, et excoxitabat reliquis quoque *Æonibus* participare (5) magnitudinem Patris; quantus et quam

1. Τὸν μὲν οὖν Προπάτορα αὐτῶν γινώσκεσθαι: μόνῳ λέγουσι τῷ ἐξ αὐτοῦ γεγονότι Μονογενεῖ, τούτους τῷ Νῷ τοῖς δὲ λοιποῖς πάσιν (7) ἀδράτην ὑπάρχειν. Μόνος δὲ δοῦλος καὶ αὐτοὺς ἐτέρπετο θεωρῶν τὸν Πατέρα, καὶ τῷ μέγεθος τὸ ἀμέτρητον αὐτοῦ κατανοῶν ἡγάλλετο, καὶ διενοεῖτο καὶ τοῖς λοιποῖς Αἰώνισιν ἀνακοινώσασθαι (8) τὸ μέγεθος τοῦ Πατρὸς, ἡλίκος τε καὶ δυος ὑπῆρχε, καὶ ὡς

BILLII INTERPRETATIO.

cadem. Atque ob eam causam Salvatorem (neque enim eum Dominum appellare ipsi placet) xxx annis palam, atque in hominum luce nihil fecisse, ut videlicet *Æonum* horum mysterium ostenderet. Quin in ea quoque parabola, quæ est de operariis ad vineam missis hos 30 *Æonas* apertissime indicatos esse contendunt. Mittuntur enim partim circa horam primam, partim circa tertiam, partim circa sextam, partim circa nonam, partim circa undecimam. Omnes porro haec horæ in unum conflatae tricentarium numerum expletant. Una enim, et tres, et sex, et novem, et undecim tricentarium efficiunt. Per horas autem *Æonas* significari volunt: atque hæc esse ingentia illa et admiranda, atque in vulgus non effrenata mysteria, quæ ipsi proferunt: et si quid usquam est in litteris sacris, quod eorum commentio accommodari atque comparari possit.

CAPUT II.

8. Ac Propatorem quidem suum Monogeni soli ex se orto, hoc est, No cognitum esse dicunt, a ceteris omnibus nec certi, nec comprehendi posse. Itaque Nus solus, de eorum sententia, Patrem contemplans in magna voluptate versabatur, atque immensam ipsius magnitudinem considerans exsultabat, ac reliquis omnibus amplitudinem Patris exponere cogilabat, nempe quantus, quamque ingens is esset,

(1) *Fiunt. Al. sunt.*

(2) *Manifestari. Clarom. manifestare.*

(3) *Quid eorum, quæ dicuntur in Scripturis. Græce, εἰ πού τι τῶν ἐν πλήθει εἰρημένων ἐν ταῖς Γραφαῖς. Vetus interpres, Billius et Cornarius omiserunt ἐν πλήθει, in multitudine. Gallasius: Eorum quæ multa dicuntur in Scripturis. Melius Petavius: ac si quid aliud est, quod in Scripturis certo numero comprehensum. Vide cap. 48 et lib. II, cap. 24.*

(4) *Cognosci soli. Cognosci habent Claram. Arund. et Voss. ex Græco, γινώσκεσθαι: edita vero cognitum. At solo pro soli legitur in Claram. Arund. et Merc. 2.*

(5) *Reliquis quoque *Æonibus* participare. Editt. Eras. et Gallas. reliquos quoque *Æonas* participare; quam lectionem ex veteri cod. et Græco textu immutasse se ait Feuard. substituendo: reliquis quoque *Æonibus* communicare. Et quidem ms. Feuardentii exemplar habuisse, reliquis quoque *Æonibus*, non dubitem; an autem et habuerit, *communicare*, paulo incertius. Quare cum cunctis mess. Arund. Voss. Merc. 2, Claram. et Pass. legitur, reliquis quoque *Æonibus* participare, et aliunde participare non semel ab interprete usurpetur pro*

C communicare, tñtius visum est ita restituere.

(6) *Twr. C. R. et Feuard. Colon. editio an. 1596, tñc.*

(7) *Γινώσκεσθαι μόνῳ λέγουσι τῷ... Moroγενεῖ... τοῖς δὲ λοιποῖς πάσιν, etc. Cum hac exceptione intelligendus Theodoretus, dum generalius ex Valentini sententia dicit, Βυθὸν ἀνέρικτον εἶναι πάσι τοῖς ἐξ αὐτοῦ, Bythum ab iis qui ἐξ ipso nati sunt *Æonibus* percipi non posse. Eadem exceptio sequentibus verbis adhibenda: φύντα καὶ ιδεῖν αὐτὸν κατέσχεν ἡ Σιγή.*

(8) *Διεροεῖτο καὶ τοῖς λοιποῖς Αἰώνισιν ἀνακοινώσασθαι. Reliquis etiam *Æonibus* magnitudinem Patris exponere cogitabat. Memoria itaque lapsus est Theodoretus, dum *Æonibus* omnibus indiscrinatim ascribit, quod Monogeni soli ex Irenæo et Tertulliano cap. 9 competere certum est. Φύντα, inquit Theodoretus, καὶ ιδεῖν αὐτὸν (Βυθὸν), καὶ τοῖς ἄλλοις δηλῶσαι, κατέσχεν ἡ Σιγή. Ex Bytho natos *Æonas*, ne ipsum viderent cognoscenter, et aliis manifestarent, coercuit Sige. Qui enim reliqui *Æones* ignotum sibi Bythum alius manifestare potuissent? Et quibus aliis declarassent, cum soli tunc exstarent?*

ἥν διαφράγμα τε καὶ ἀχώρητος, καὶ οὐ κατάληπτος οὐδὲν. Κατέσχε δὲ αὐτὸν ἡ Συγή βουλήσει τοῦ Πατρὸς, διὰ τὸ θελεῖν πάντας αὐτοὺς εἰς ἑννοιαν καὶ πόθον ζητήσεως τοῦ προειρημένου Προπάτορος αὐτῶν ἀγαγεῖν. Καὶ οἱ μὲν λοιποὶ δύοις Αἰώνες ἡσυχῇ πάντας ἐπεπόδουν τὸν προσολέα τοῦ σπέρματος αὐτῶν θελεῖν, καὶ τὴν διαφράγματα βίζαν ιστορῆσαι.

2. Προτίθετο δὲ πολὺ διατελευταῖς καὶ νεώτερας τῆς διαδικάδος, τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας προσβεβλημάτος (1) Αἰών, τουτέστιν ἡ Σοφία, καὶ ἐπιθετὸς δινευ τῆς ἐπιπλοκῆς τοῦ ζυγοῦ (2) τοῦ Θελητοῦ· διὸ θελήσατο μὲν ἐν τοῖς περὶ τὸν Νοῦ καὶ τὴν Ἀλήθειαν, ἀπέσκηψε δὲ εἰς τούτην τὸν παρατραπέντα, πρόσφασιν (3) μὲν ἀγάπης, τὸλμης δὲ, διὰ τὸ μὴ κεκοινωνῆσθαι τῷ Πατρὶ τῷ τελείῳ, καθὼς καὶ διὰ Νοοῦ. Τὸ δὲ πάθος εἶναι ζητησιν τοῦ Πατρὸς· ζηθελε γάρ, ὡς λέγουσι, τὸ μέγεθος αὐτοῦ καταλαβεῖν· οὐπάτε μὴ δυνηθῆναι, διὰ τὸ ἀδυνάτω ἐπιβαλεῖν πράγματι, καὶ ἐν πολλῷ πάντι ἀγῶνι γεννέμενον, διά τε τὸ μέγεθος τοῦ βάθους, καὶ τὸ ἀνεξιχνίαστον τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν στοργήν, ἀκτεινόμενον δεῖ ἐπὶ τὸ πρόσθεν, ὑπὸ τῆς γλυκύτητος αὐτοῦ τελευτῶν διαταπεπόδου, καὶ ἀναλεύσθαι εἰς τὴν θάλην οὐσίαν, εἰ μὴ τῇ στηρίζουσῃ, καὶ ἐκτὸς τοῦ ἀρρήτου μεγέθους φυλασσούσῃ τὰ διά συνέτυχε δυνά-

A magnus exsisteret, et quemadmodum erat sine initio, et incapabilis (4) et incomprehensibilis ad videndum. Continuit autem eum Σige voluntate Patris, quoniam vellit omnes hos in intellectum et desiderium exquisitionis Patris sui (5) adducere. Et reliqui quidem Αἴones omnes tacite quodammodo desiderabant prolatorem seminis sui videre, et eam, quae sine initio est, radicem contemplari.

2. Præsiliit autem valde ultimus, et junior, de duodecide ea, quae ab Anthropo et Ecclesia emissa fuerat, Αἴον, hoc est Sophia; et passa est passionem sine complexu conjugis Theleti; quae exorsa (6) quidem fuerat in iis, qui sunt erga Nun (7) et Alethiam; derivavit autem in hunc Αἴονειν, id est Sophiam (8), demulcetam (9) sub occasione (10) quidem dilectionis (11); temeritatis autem, quoniam non communicaverat Patri perfectio, quemadmodum et Nus. Passionem autem esse exquisitionem Patris; voluit enim, ut dicunt, magnitudinem ejus comprehendere. Dehinc cum non posset, quoniam impossibile rem aggrederetur, in magna agonia constitutum propter (9) magnitudinem altitudinis, et propter quod investigabile Patri est, et properat eam, quae erat erga eum dilectionem, cum extenderetur semper in priora, a dulcedine ejus novissime forte absorptum fuisse (12), et resolutum in uni-

BILLII INTERPRETATIO.

quodque et principio careret, et omnem mentis comprehensionem, atque oculorum obtutum fugeret. Verum Σige de Patris consilio eum inhibuit, quod omnes ipsos ad cogitationem, et desiderium investigandi prædicti sui Propatoris adducere cuperet. Quocirca ceteri quidem omnes Αἴones taciti quodammodo seminis sui productorem intueri gestiebant, ac radicem illam principii expertem contemplari.

2. At ultimus ille Αἴον, minimusque natu, ex ea duodecide, quae ab Hominine et Ecclesia orta fuerat, hoc est, Sophia, longe præsiliit, passionemque sine complexu conjugis sui Theleti contraxit: quae quidem cum initium cepisset in iis qui circa Nun et Veritatem erant, tandem in hunc depravatum Αἴονem decubuit, prætextu quidem amoris, sed revera temeritate impulsum, quod videlicet perfecto Patri nihilime communicasset, quemadmodum Nus. Hec autem passio nihil aliud erat, quam Patris investigatio. Perceptam eum, ut dicunt, ipsis magnitudinem habere cupiebat. Quod cum consequi nequivisset, propterea

(1) Προσβεβλημένος. Mallem cum interprete et Tertulliano cit. legi προσβεβλημένης, scil. διαδικάδος. Hic enim: *Ex illis duodecim Αἴονibus, quos Homo et Ecclesia ediderant, novissima natu Αἴον.*

(2) Αἴρει τῆς ἐπιπλοκῆς τοῦ ζυγοῦ. Legendum esse συζύγου μερίον contenti Fronto Duc. veritatem interpres, sine complexu conjugis Theleti. Quod et idem repetitur lib. II, cap. 12, n. 3, sine permissione conjugis, quem Theletum vocant. Tertullianus similiter cap. 9, sine conjugis Phileti sociate. Quem postremum locum 4. Latinus diuinemendare satagit, depravat scribens, sine conjugis Phileti satisitate.

(3) Πρόφασις. Legisse videtur interpres et, quidem melius, πρόφασις.

(4) Incapabilis. Id est, qui capi animo non possit. In Ottobon. invisibilis.

(5) Πατρί sui. Sic in omnibus editi. mss. cum Tertulli. Juxta Græcum vero: τοῦ προειρημένου Προπάτορος αὐτῶν, prædicti primi Patris, seu, ut vertere amat interpres, Propatoris eorum.

(6) Exorsa. Mss. codd. cum Eras. et Gallas. perperam, exorsa; quam pravam lectionem ex Græco textu Feuardentius emendavit. Græcis omnino consonat Tertullianus c. 9: *Genus contrahit vitii, quod exorsa quidem fuerat, etc.*

(7) Qui sunt erga Nun. Eras. Feuard. et mss. codd. quae sunt erga Nun, manifesta librariorum vacantia. Quare quod Feuardentio nota superiori

C lieuit, idem et nobis licere arbitrali sumus, depravatum scilicet lectionem ex Græco textu et Tertulliano restituere. Ille siquidem: ἐν τοῖς περὶ τὸν Νοῦ, ubi τοῖς non neutraliter accipi, sed ad Αἴονας a Nu et Alethia productos referri liquet. Tertullianus vero: qui circa Νοῦ, quod totidem verbis Græco respondet. Pessime autem et nullo proorsus sensu, pro erga Nun, habet Gallasius vitægraphi forsitan culpa.

(8) Αἴονem, id est Sophiam. Hæc cum a Græco absint, explicationis ergo addita videntur.

(9) Demulcetam. Mallem cum Billio vertisset interpres depravatam, vel cum Petavio, aberrantem.

(10) Sub occasione. Melius Tertullianus, sub prætexto: πρόφασις enim hic non occasionem, sed prætextum significat.

(11) Dilectionis. Feuard. in marg. et Pass. dilectionis. Perperam; ut enim ceteros cum editi. tum mss. omittant, Græcus textus et Tertull. habent. dilectionis.

(12) Forte absorptum fuisse. Mal: cod. Voss. Pass. et Feuard. in marg., vero pro forte. Nec melius idem Voss. cod. Eras. et Gall. fuisse. Rectius cod. Clarom. Feuardentius in textu, et Grabiis, forte absorptum fuisse; quam lectionem secuti sunius, licet cum Pamelio in cap. 9 Tertull. forte pro forte legi malem, si suffragarentur mss. codd. Scribit enim Tertull. modico absuit devorari, id est, forte devoratus fuit. Et expressius lib. de Præscript.

versam substantiam, nisi ei, que confirmat, et extra (1) inenarrabilem magnitudinem custodit omnia, occurrit viriuti. Hanc autem viriutem et Horon vocant, a qua abstinentum (2), et confirmatum, vix reversum in semetipsum, et credentem jam quoniam incomprehensibilis est Pater (3), deposuisse pristinam intentionem, cum ea, quæ acciderat, passione ex illa stuporis admiratione.

3. Quidam autem ipsorum hujusmodi passionem, et reversionem Sophiæ, velut fabulam narrant (4) : impossibilem et incomprehensibilem rem eam aggressam, peperisse substantiam informem, qualem naturam habebat semina parere (5) : in quam cum intendisset, primo quidem contrastant, propter inconsuitationem generationis : post deinde timuisse, ne hoc ipsum finem habeat (6) : dehinc expavisse, et apriatam, id est,

BILLII INTERPRETATIO.

quod rem impossibilem aggressus erat, cunque in extrema quadam anxietate versaretur, ac tum ob profunditatis magnitudinem, impervigilabilemque Patris naturam, tum ob singularem suam erga eum benevolentiam, ad ulteriora semper pre ipsius dulcedine sese extenderet, ad extreum absorptus, atque in integrum essentiam redactus fuisset, nisi in vim eam et facultatem, quæ omnia fulcit, atque extra ineffabilem magnitudinem custodit, incidisset. Hanc autem vim Horum appellant, a quo repressum cum et suffultum esse dicunt: ac tandem aliquando ad sese redeuntem, sibique Patrem incomprehensibilem esse persuadentem, priorem cogitationem simul cum ea passione, quæ ex stupendo illo miraculo orta erat, abjecisse.

3. Nonnulli autem ipsorum hanc Sophiæ passionem, et conversionem ita quodammodo fabulantur.

cap. 49, pene dissolutum esse; et auctor Indiculi, pene perisse. Quia et Irenæus ipse infra, pene perdit. Quæ omnia pene persuadent scripsisse interpretem sere, quod scribarum imperita mutatum sit in forte.

(1) Quæ confirmat, et extra, etc. Particulam et, in editis omnibus perperam in sequens comma trajectam, bene suo loco restituit editor Anglus, ductus auctoritate cod. Voss. et Græci textus, στρι-ζούσῃ, κατ ἔκτος, etc., quibus consonant et codd. Clarom. et Pass.

(2) Abstinent. Hac voce utitur interpres infra lib. iii, cap. 4, n. 3; utuntur et auctores Ecclesiastici ad Concilium passim, sed alio sensu. Ille vero significat, repressum, cohibitum, ab incepto revocatum.

(3) Pater. Deest in Eras. Gall. et cod. Ottobon.

(4) Velut fabulam narrant. Gr. μυθολογοῦσιν, quod male ab interprete redditum. Fabulam quidem narrabant illi, sed non velut fabulam habebant. Vertere igitur debuisset interpres, commiscuntur, vel cum Tertull. commiaverunt.

(5) Qualem naturam habebat semina parere. Θή-λετα, non θήλετα legit interpres, et cum eo Billius et Cornarius; huncque sensum Irenæi verbis alligunt: informem substantiam, qualem scilicet naturam semina sine complexu mariti parere poterat, a Sophia procreatam fuisse. At nodum in scirpo querunt illi. Planus est Græcorum sensus, si cum Fronto duc. distinguas: οἷα φύσιν εἶχε, θήλετα τεκεῖν. Qualem naturam ipse habebat, je-
mineam scilicet, peperisse; vel ut Petavius probe reddidit: ejusdemque, quam habebat, naturæ fe-
minam peperisse. Nec necesse est verbum τεκεῖν quasi superfluum expungere, ut vult Fronto, non enim incommodum est. Certum est autem cum ex Tertull. cap. 10, tum ex Irenæo ipso infra cap. 5, et lib. ii, cap. 20, informem illum, et invalidum Sophiæ fructum, semineum, seu feminam existuisse: adeo ut dubium non sit, quin hoc loco θήλετα scriperit sanctissimus martyr.

(6) Timuisse, ne hoc ipsum finem habeat. Legisse videatur interpres: μὴ κατ αὐτ, τέλος ξῆται, nec male scriperit sanctissimus martyr.

A mei. Ταῦτην δὲ τὴν δύναμιν καὶ Ὁρον (7) καλοῦσιν, ὑφ' ἣς ἐπεσχῆσθαι, καὶ ἐστηρίχθαι, καὶ μόγις ἐπι-
στρέψαντα εἰς ἐσυὸν, καὶ πεισθέντα, ὅτι ἀκατά-
ληπτός ἐστιν ὁ Πατὴρ, ἀποθέσθαι τὴν προτέραν
ἐνθύμησιν, σὺν τῷ ἐπιγινομένῳ πάθει ἐκ τοῦ ἐκπλήκ-
του ἐκείνου θάυματος.

3. "Ενιοι δὲ αὐτῶν πως (8) τὸ πάλιος τῆς Σοφίας, καὶ τὴν ἐπιστροφὴν μυθολογοῦσιν. Ἀδυνάτῳ καὶ ἀκαταλήπτῳ πράγματι αὐτὴν ἐπιχειρήσασαν, τε-
κεῖν οὐσίαν δύμορφον (9), οἰαν φύσιν εἶχε, θήλειαν (10)
τεκεῖν. ἦν καὶ κατανοήσασαν, πρῶτον μὲν λυπήθη-
ναι διὰ τὸ ἀτέλες τῆς γενέσεως, ἔπειτα φοβηθῆναι
μηδὲ αὐτὸν τὸ εἶναι τελείως ἔχειν (11). εἴτα ἐκστῆναι,
καὶ ἀπορῆσαι, ζητοῦσαν τὴν αἰτίαν, καὶ ὄντινα τρό-
βος

quidem, si vertisset: *ne hoc ipsum* (ἀτέλες videlicet, inconsummatus fetus) *perfectionem* (sibi debitam) *non* *habeat*. Interpretēti secutus Tertullianus scripsit: *metuere postremo, ne finis quoque insisteret*. In eo lapsus est uterque, quod τέλος *finem* *verterit*, *cum* *hic* *significet perfectionem, consummationem, etc.* Billius vero, et Petavius legendum volunt in Græco: μὴ κατ αὐτὸν τὸ εἶναι τέλος ξῆται. Grabinus autem vul-
gatam lectionem Græcam retinet. At particulari μηδὲ rejicienda videtur, et committanda in μὴ κατ ' de cæstro parum interest, utrum legatur τέλος, an τελείως: idem quippe sensus erit. Nempe modo dixerat Irenæus fetus informem, inconsummatum et invalidum, uno verbo feminineum (quem præ masculo sexu imperfectum judicant physicū) a Sophia in lucem emissum. Id ubi conspexit illa, contrastata est; deinde timuit, *ne ipsum etiam esse*, quod pepererat, *perfectionem non habere* sibi natura debitam, *neu non ipsum etiam esse non plene ac perfecte haberet* imperfectior ille sexus; *ne scilicet invalidi hujus sexus natura in deformati ista prole non esset integra*.

(7) Ὁρον. *Finem, terminum*: quia singulos Αἴ-
ονας intra Pleromaticis coerebat.

(8) Ηῶς. Hanc particulari ut interrogationis notam hic accipit Petavius; verit̄ enim: *Sed istorum quidam illam sapientiae perturbationem ac restitu-
tionem quibus nūgis involvunt? nimirum, etc.* Crediderim ego aut ornatus causa duntatax aditam, aut significare hoc modo, ita, etc., non hujusmodi, ut verit̄ interpres.

(9) Τεκεῖν οὐσίαν δύμορφον. Bene animadvertisit hoc loco Grabinus, Tertullianum perperam οὐσίαν ἄρμορφον non partui, sed parenti matri per appositionem adscripsisse. Scribit enim: *Post irritos conatus, et spesi dejectionem, deformatam eam pal-
lōre credo, et macie, et incuria formæ. Contra Irenæus tam hic quān lib. ii, cap. 20, n. 3: Illo-
rum Αἴον substantiam informem peperit.*

(10) Θήλετα. Sic omnes edidit, cum cod. Reg. Billius vero cum veteri interprete legit θήλετα. Sed de his supra ad textum Latinum, not. 3.

(11) Μηδ' αὐτὸν τὸ εἶναι τελείως ξῆσται. Legendum

πνάποκρύψει τὸ γεγονός (1). Ἐγκαταγενομένην δὲ τὰς πάθεις, λαβεῖν ἐπιστροφήν, καὶ ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀναδραμένην πειρασθῆναι, καὶ μέχρι τινὸς τολμάσαν, ἐξασθενῆσαι, καὶ ικέτιν τοῦ Πατρὸς γενέσθαι. Συνέθηται δὲ αὐτῇ καὶ τοὺς λοιποὺς Αἰώνας, μάλιστα δὲ τὸν Νοῦν. Ἐντεύθεν λέγουσι πρώτην ἀρχὴν δοχήνειν τὴν οὐσίαν (2) ἐκ τῆς ἀγνοίας, καὶ τῆς λύπης, καὶ τοῦ φόβου, καὶ τῆς ἐκπλήξεως.

4. Οὐ δὲ Πατὴρ τὸν προειρημένον Ὅρον ἐπὶ τούτους διὰ τοῦ Μονογενοῦς προβάλλεται ἐν εἰκόνι ἴδιᾳ, ἀσύγον, ἀθήλυντον (3). Τὸν γάρ Πατέρα ποτὲ μὲν μετὰ συζυγίας τῆς Σιγῆς, ποτὲ δὲ καὶ ὑπὲρ δρέψεν,

BILLII INTERPRETATIO.

Εαν enim impossibilem, atque incomprehensibilem rem aggressam, informem essentiam, qualemque naturam femina poterat, peperisse. Quam etiam postea quoniam conspexisset, primo quidem ob inchoatum suum incepsit affectam fuisse, deinde autem extinuisse, ne ipsum etiam esse non plene ac perfecte haberet: ac postea velut de potestate exiisse, atque in summa perplexitate hæsisse, causam hujusce rei indagantem, et quoniam modo id, quod accidaret, occultaret. In iis autem affectionibus diu nullumque versatain, tandem meliorem mentem induisse, atque ad Patrem ascendere tentasse. Sed cum aliquantis per conata esset, elanguisse. Patrique supplicem exstitisse; ac cum ea quoque reliquos Αἴones obsecrassse, ac Nun præsertim. Atque hinc denum materiæ essentiam ortum traxisse narrant, nempe ex ignorantia, et mox, et metu, ac stupore.

4. At vero Pater Horum eum, de quo superius verba fecimus, per Monogenem postea in imagine sua

etiam hic vult Billius: μὴ καὶ αὐτὴ τὸ εἶναι τέλος έχη. Vide notata ad textum Latinum.

(1) Τὸ γεγονός. Sic ex codice Regio restituimus, pro γενός, quod in edit. omnibus tum Epiphani, tum Irenei legitur. Et quidem γεγονός dudum malebat Billius, ratus veterem interpretētē ita legisse, necnon Tertullianum, qui cap. 10, *casum, non genus* dixit. De Tertulliano facile consentit Grabius; de veteri interpretētē repugnat. At item oīrīmēre debet codex Regius, quem neuter videbat.

(2) Τὴν οὐσίαν. Legendum, ut prob̄ monet Billius, τὴν οὐσίαν τῆς ὄλης, quemadmodum legit vetus interpres; τῆς ὄλης siquidem hic oscitant̄ scribārum omnissimū, paulo inferioris additur: οὐσίαν τῆς ὄλης γεγενῆσθαι λέγουσιν.

(3) Ασύγον, ἀθήλυντος. Vid. Not. 9 infra. (4) *Id est confusam.* Hæc explicationis gratia addidimus quispiam.

(5) *Patris.* In edit. Eras. Gall. et Feuard. legitur *Patri*, sed contra omnium iuss. et Græci textus fidem.

(6) *Maxime autem Nun.* Cod. Clarom., marime autem et Nun. Vocem autem Nun in edit. Eras. et Gall. male omnissimā apposuit Feuard. ex Græco, Rigalius etiam addendam monuerat in cap. 10 Tertull.

(7) *Super hæc.* Επὶ τούτοις, ut recte notat Grab. simpliciter significat post hæc, sive postea, ut Billius in sua versione posuit. Tertullianus cap. 10 reddit, in hæc. Petavius autem perperam sub τούτοις intellexit Αἴones, et apud Epiphanium verit: post illos omnes produxit, etc.

(8) *Præmitit.* Gr. προβάλλεται, quod vertendum fuisse, emittit, non præmitit.

(9) *Sine conjugi musculo-femina.* In edit. Eras. et Gall. corrupte legitur *sive pro sine.* Id emendavit Feuard. consentientibus iuss. Clarom. Pass. Arund. et Merc. 1. At facilius de hujusce communis lectione, quam de sensu convenit inter editores. Billius et Fronto Duc. contendunt, in Græco non ἀσύγον, ἀθήλυντον. in Accusativo legendum esse, sed ἀσύγων, ἀρθρονθήτε (pro ἀθήλυντο) in Ablativo: ut scilicet ἀσύγων, ἀρθρονθήτε, referatur non ad Ὅρον, sed ad εἰκόνι, quasi Ὅρος ad imaginem ἀσύγων, ἀρθρονθῶν efficitur esse. Et sic quidem legisse videtur interpres; verit enim: *in imagine sua, sine con-*

confusam (4), quærentem causam, et quemadmodum absconderet ΙΩ id, quod erat natum. In iis autem passionibus factam, accepisse regressionem, et in Patrem regredi conari: et aliquandiu ansam, tamen defecisse, et supplicem Patris (5) factam. Una autem cum ea rogasse et reliquos Αἴones, maxime autem Nun (6). Ille dicunt primum initium habuisse substantiam materiæ, de ignorantia, et tædio, et timore, et stupore.

4. Pater autem predictum Horon super hæc (7) per Monogenem præmitit (8) in imagine sua, sine conjugi, *musculo-femina* (9). Patrem enim aliquando quidem cum conjugi Sige (10), modo vero et

jugem musculo-femina. Ita pariter Tertullianus cap. 10: *In imagine semina-mare.* Quos secutus Billius: *in imagine sui conjugis experte, ac musculo-femina.* Sed cum recta ratione pugnat, id imaginis tribui, quod personis duumtaxat convenit. Quis enim ferat imaginem dici *conjugis expertem, et musculo-femina?* Malum igitur cum editore Auglo diligentiam interpretum, quam Græci textus sinceritatem incusare. Prout lego, ἀσύγων, ἀθήλυτον. Sed ἀθήλυτον hanc cum Græcio verterim, *musculo-femina*, seu *femina-marem*; neque enim ea est vocis hujus significatio. *Non feminine, non effeminatum* significare, vel ipsa Lexica vulgata docent. Quid sit autem, Horon non feminine, non effeminatum esse, docebit Theodoretus: *τὸν Ὅρον προβάλλεται, οὐ μετὰ συζύγου θηλείας Terminum, inquit, producit sine semina conjugi, id est, nulla cum levina conjugii vinculo copulatum.* Exceptio erat, τῶν γάρ Αἰώνων ἔκστος τῷ θῆλαι συνέσυται, nam aītorum Αἴονum unusquisque *cum semina coiunctus est*; seu, ut loquitur Ireneus, ἀρθρονθήτος, erat: id est, singuli eorum bini et bini, masculi cum femina, conjugii nexu copulati erant. Itaque Horon apud Ireneum ἀσύγων, ἀθήλυτον esse, nihil aliud est, quam eumdem apud Theodoretum esse οὐ μετὰ συζύγου θηλείας, *nullo conjugii nexu cum semina*, ut ceteros Αἴones, colligatum: adeo ut vox ἀθήλυντον sit prioris ἀσύγων paulo distinctior duumtaxat explicatio, hinc sonet, *femina non illigatum.* Et id sequentibus Irenei verbis perfecte respondet. Dixerat Horon ad ipsam Patris imaginem, *nullo conjugii nexu cum semina copulatum, effictum esse.* Quod quidem statim explicat: *Quia, inquit, Patrem aliquando quidem cum conjugi Sige copulant, modo vero supra maris, ac supra feminæ conditionem extollunt* Valentiniiani. Et in hoc similem sibi Horon effecit, quod hic a conjugii legibus, quibus cæteri tenentur Αἴones, liber sit, quemadmodum et ipse Pater ab iis liber interdum exhibetur.

(10) *Cum conjugi Sige.* Vertendum fuisse, *cum conjugio, seu conjugatione Siges, iuxta Græcum, μετὰ συζύγας τῆς Σιγῆς.* Et infra, τὸ ἀποκαταστῆναι τῇ συζύγῳ, reddi debuisset cum Tertull. cap. 10, restitutum *conjugio, non conjugi;* vel quemadmodum paulo post eadem omnino verba reddidit ipsam interpres, *redintegralum sua conjugationi.*

pro masculo, et pro (1) femina esse volunt. Horon vero hunc et Stauron, et Lytrotten, et Carpisten, et Horotheten, et Metagogeas vocant. Per Horon (2) autem hunc dicunt mundatam et confirmatam Sophiam, et restitutam conjugi. Separata enim intentione (3) ab ea, cum appendice passione (3), ipsam quidem infra Pleroma perseverasse (4): concupiscentiam vero ejus, cum passione ab Horo separata, et crucifixam (5), et extra eum (6) fac-

α καὶ ὑπὲρ θῆλυ εἶναι θέλοντι. Τὸν δὲ Ὁρον τοῦτον καὶ Σταυρὸν, καὶ Συλλυτρωτὴν (7), καὶ Καρπιστὴν (8), καὶ Ὁροθέτην, καὶ Μεταγογέα (9) καλοῦσι. Διὸ δὲ τοῦ Ὁρον τοῦτον φασὶ κεκαθάρθαι καὶ ἐστηρίχθαι τὴν Σοφίαν, καὶ ἀποκαταστῆναι τῇ συνύγῃ. Χειροσύνης γάρ τῆς Ἐνθυμήσως ἀπ' αὐτῆς, σὺν τῷ ἀπιγνομένῳ πάθει, αὐτήν μὲν ἐντὸς Πληρώματος εἶναι (10)· τὴν δὲ ἐνθύμησιν αὐτῆς, σὺν τῷ πάθει, ὃν τὸν Ὁρον ἀφροτείνην, καὶ ἀποτερηθῆναι (11).

BIL. II INTERPRETATIO.

conjugis experie, ac masculo-femina producit. Patrem etenim interdum conjugii vinculo cum Sige mancipatum esse volunt, interdum supra marem ac feminam esse. Porro Horon, et Crucis, et Lytrotten, et Carpisten, et Horotheten, et Metagogeas vocant. Atque hujus Horo opera purgatain ac suffulsa, conjugioque restituta suis Sophiam asserunt. Submota enim ab ea, et sublata Enthymesi, una cum

(1) *Masculo, et pro.* Tres istae voces in edit. B ἀπὸ καρπιστῶν, a vindictis, Carpisten dici. *Vindicta* vero correpta manu, seu καρπῶ (hinc καρπιστοῦ etymon) in re aliquo loco præsenti apud prætorem, ex xii Tabulis, sicut, inquit Aulus Gell. lib. xx, cap. 9 vel 10. Inde et sententie, seu assertiones, et adjudicationes rei controversæ potiorem probanti auctoritatem a Jüdice decretae, dictæ vindictæ, teste Ascensio in cit. A. Gellii caput. Quidni et Prætor, seu iudex vindicta decernens appellari potuerit vindicta; et illinc judicibus quibusvis, arbitris, seu moderatoribus aptari vindictis, seu Karpistotū numen, quod vindictas interdum decernant? Καρπιστῆς igitur hic paulo latius accipitur, idemque sonat atque *Judex, arbiter, seu moderator.* Eam in rei optime faciunt ei Arnobii lib. iv ad. Gen. verba, pag. 438 edit. Lugd. Batav. 1651: *Quis quæsitor, quis arbiter cervicibus tantis erit, qui inter personas hujusmodi aut vindictas justas dare, aut sacramenta conetur pronuntiare non justa?*

(2) *Intentione.* Gr. Ἐνθυμήσως, quam vocem inferius concupiscentiam, alibi passum Enthymesin vertit interpres.

(3) *Cum appendice passione.* Sic totidem verbis et Tertullianus. Mallem tamen Græca σὺν τῷ ἀπιγνομένῳ πάθει: uterque reddidisset, cum ea passions, quæ supergenerant, aut in quam incidenterat.

(4) *Infra Pleroma perseverasse.* Infra hic pro intra, quod medie et inßuæ Lainitatis auctoribus non inusitatum.

(5) *Crucifixam.* Αποσταυρωθῆναι hic potius reddendum fuisse, inquit optime Grabius, quasi *vallo cinctam, et a Pleromate disiunctam esse.* Sic apud Thucydidem lib. iv, c. 69, ἀποσταύρουν Scholiastes explicat, χαρακώματα ἐπονουν. In hunc sensum sequentia Clementis Alexand. verba lib. II, Strom. p. 407, A, interpretor: Ἐκάστη ήδονή τε καὶ λύπη προσταστολὴ τῷ σώματι ψυχῆν τοῦ γε μῆδοφορίοντος, καὶ ἀποσταύρουντος ἀνυπὸν τῶν παθῶν, οὐαριαὶ τολπατα, vel mæstitia corpori clavō velut affigit animam ejus, qui ab animi commotio- nibus sese non separat, nec quasi interposito vallo disiungit. Neque enim alibi apud Irenæum legitur Enthymesin cruci affixam fuisse.

(6) *Extra eum.* Eum hic neutraliter pro id; quod barbaris scriptoribus haud insuetum.

(7) *Kai Συλλυτρωτὴν.* In Græco corrupte legitur συλλυτρωτὴν, pro quo reponendum ex vet. interpr. σταυρὸν καὶ λυτρωτὴν. Porro λυτρωτὴς, id est redemptor vel liberator, dicebatur Horos, quia Sophia in universam substantiam prope resolvente ruinam stitit, ejusque motibus intempestivis limites constituit. Σταυρὸς vero, id est, vallum, non crucis, quia Sophia Enthymesin cum passione separata, et quasi vallo cinctam a Pleromate disiuncta.

(8) *Karpistēn.* Id est, inquit Grabius, vindicem, sive assertorem libertatis. Ita redditur in veteri Glossario Græco-Lat. Exemplum assert vir doctus ex Arriano lib. III *De Epicleti disputationibus*, cap. 26, p. 369, edit Cantabrig., quod quidem probat eam esse interdum vocis hujus significationem, sed non semper, et in hoc præsertim Irenæi loco. Ut enim apud Jurisperitos vincitur libertas, sic et apud eosdem vindicatur servitus, I. 1, ff. *De remiss.*, I. 14, II. *De op. no. nunt.* Vindex ergo servitutis peræque ac liberatis dici potest. Sed neutra significatio in Valentianorum Karpistēn cadit. Quid enim huic cum libertate, vel servitute conveniat, non video. Censam potius hic

C Jam vero hanc Karpiotū acceptionem in Valentianorum Horon exakte quadrare, satis patet. Horos enim velut politicam universi Pleromatos disciplinam tuebatur, omnia fulciebat, atque extra inenarrabilem magnitudinem custodiebat omnia, proprii munera oblitos coercebat, a Pleromate digressos revocabat, hincque vindicabat, assertabatque, ubiqueque in proprio lineas continet, syzygiamque deserentes restituebat. Uno verbo λυτρωτὴς, id est, redemptor erat, δρόσης sive δρόβητς, liberator, constitutor juris, et arbiter conditionum: quæ judicis, arbitri, et moderatoris partes sunt.

(9) *Metagogeā.* Circumductorem dixit Tertullianus, et Petavius in versione Epiphani, *Traductorem* Cornarius. Ego potius cum Grabio reddere Ductorem. Sed omissa istius conjectura, ex qua Reductorem, non vero Ductorem dicendum esse consequens esset, vocis hujus significationem, ut et Karpiotū, a jurisconsultis repeicerem. Nempe rem in judicium deducere, frequens apud eos loquendi modus. Inter personas autem quæ rem in judicium deducere solent, I. 4 ff. *De except. rei jud. recensentur* I. II, 57. Cod., *procurator cui mandatum est, tutor, curator furiosi vel pupilli, actor municipum . . . defensor.* Illi ergo Ductores a deducendo recte dici possunt. Et hoc sensu Horon Ductorem a Valentianis cognominatum iuuisse coniicio; utpote tutorum junioris Αἴονις, ætate nondum confirmata, suipius incontinentis, ut loquitur Tertullianus; aut, si velis, procuratorem, seu defensorem, qui partes ipsius tuebatur, causam agebat, impetum coercebat, conservationem ejus ac salutis invigilabat.

(10) *Elyra.* Legendum potius, inquit Grabius, petiat, quia interpres habet perseverasse, et Tertullianus remansisse.

(11) *Αποστερηθῆναι.* Legendum vult Billius ἀποσταυρωθῆναι. Ita siquidem legerunt vetus interpres, et Tertullianus, crucifixum vertentes, οὐα-

καὶ ἑκτὸς αὐτοῦ γενομένην, εἶναι μὲν πνευματικὴν οὐσίαν, φυσικὴν τινα Αἰώνος δρμήν τυγχάνουσαν, δικαιορόφον δὲ καὶ ἀνείδεον διὰ τὸ μηδὲν καταλαβεῖν. Καὶ διὰ τοῦτο καρπὸν ἀσθενῆ καὶ θῆλυν αὐτὸν λέγουσις.

5. Μετὰ δὲ τὸ ἀφορισθῆναι ταῦτην ἑκτὸς τοῦ Πληρώματος τῶν Αἰώνων, τὴν τε μητέρα αὐτῆς ἀποκατασταθῆναι τῇ Ιδίᾳ συζυγίᾳ, τὸν Μονογενῆ πάλιν ἐπέραν προβαλλόσθαι συζυγίαν, κατὰ προμήθειαν τοῦ Πατρὸς, ἵνα μὴ δύοις ταῦτη πάθῃ τις τῶν Αἰώνων, Χριστὸν καὶ Πνεῦμα ἄγιον, εἰς πῆκην καὶ στηργμὸν τοῦ Πληρώματος, ὃρ’ ὡν καταρτισθῆναι τοὺς Αἰώνας. Τὸν μὲν γάρ Χριστὸν δεδάξαι (1) αὐτοὺς συζυγίας φύσιν, ἀγενήτου κατάληψιν γινώσκοντας, ἵκανον εἶναι, ἀναγρεύει τε ἐν αὐτοῖς τὴν τοῦ Πατρὸς ἐπίγνωσιν, ὅτι τε ἀχώρητός ἐστι τε ἀχώρητός ἐστι

BILLII INTERPRETATIO.

ea passione, in quam inciderat, ipsam quidem intrat Pleroma esse: ceterum ipsius Enthymesim, una cum ea passione, ab Horo secretam, crucisque affixam fuisse, atque extra Pleroma sitam, esse quidem eam spiritualem essentiam, ac naturalem quemdam Αἰonis impetum, verum formam ac figuram expertem: quod videlicet nihil comprehendenterit. Εἴκετη ratione fructum ipsius imbecillam, et feminum esse tradunt.

5. Posteaq[ue]nam autem ipsa extra Αἰονα[rum] Pleroma relegata fuisse, materque ipsius ad conjugium suum, quasi postliminiū rediisse, Monogenem rursus de Patris consilio ac providentia (id videlicet agentia, ne quisquam Αἰονα[rum] in eamdem, quam ipsa, calamitatem incideret), muniendo fulciendique Pleromatis causa, par alterum produxisse, hoc est, Christum et Spiritum sanctum, a quibus Αἴones omnibus numeris.

privatum. Quidquid sit de versione vocis ἀποταμοθήναι, de qua in not. Lat. ἀποτερηθῆναι hic legi nihil vetat. Sensus erit, Enthymesim Pleromatis privatam, et interclusam fuisse ab Horo: quod ad rem facit.

(1) Χριστὸς διδάξαι, εἰτε. Obscurus omnino locus, quem elucidare dum plerique student interpres, nebulas offundunt. At densiores nullus, quam Tertullianus: *Christi erat inducere* (vel, ut Pamelius legendum conjicit, *docere*) *Αἴones naturam conjugiorum, et innati conjectationem, et idoneos efficiere generandi in se agnitionem Patris*; quas neque cum Graecis, neque cum Latino veteris interpres textu consentaneas, Billius legit: *Καὶ ἀγενήτου κατάληψιν σπουδάζειν ταῦτα τοιούς είναι. Sed modicum inde lumen; nec plenius ex Gallasiū, Cornarii et Petavii versionibus eruitur. Prope est et credam, mendum hoc irreparabilem (antiquum quidem, quo deceptus fuerit Latinus ipsemet interpres) et pro ἀγνώστου, legendum esse ταῦτα, scilicet Μονογενοῦς. Hec enim opponere videtur Irenaeus, hinc γενητοῦ κατάληψιν γινώσκειν, illinc τὴν τοῦ Πατρὸς ἐπίγνωσιν, διὰ τὸ ἀχώρητός ἐστι καὶ ἀκατάληπτος. Priori contentos esse debere reliquos Αἴones docuit Christus, utpote sat eruditos, si Filii, seu Monogenis comprehensionem noverint; eam enim esse conjugationis naturam, ut Filius solus ab iis comprehendi valeat; at vero Patris comprehensionem neutis eorum captum superare; frustraque ab iis exquiri, utpote cuius ea duntaxat haberi possit notitia, nempe quod nec percipi, nec intelligi, nec deuineque cerni, aut audiri, nisi Monogenis beneficio, possit. Quæ posteriora Irenaei verba, quod scilicet ἀκατάληπτος suapte natura cum sit Pater, οὐκ ἔστι οὐτε ἀδεῖν οὐτε ἀκοῦσαι αὐτὸν, η διὰ μόνου τοῦ Μονογενοῦς, θύμαρε videntur nostram conjecturam, scilicet γενητοῦ κατάληψιν, utpote solam sibi attemperatam, γινώσκειν salis esse Αἴονibus; ac proinde legendum γενητοῦ. Si enim ἀγενήτου legas, quis sensus? Αἴones comprehensionem Patris edoces, sat eruditos esse? atqui Pater iis prorsus ἀκατάληπτος dicitur, nec etiam videre, aut audire fas est, nisi per Monogenem. Qui ergo κατάληψιν ejus edoceri potuerint? Vult Grabius hic per κατάληψις Filium ipsum intelligi, utpote in quo*

αἰα, esae quidem (2) spiritalem substantiam, ut naturalem quemdam (3) Αἰonis impetum, informem vero, et sine specie, quoniam nihil apprehendisset. Et propter hanc fructum ejus invalidum (4) et semi-num dicunt.

5. Postea vero quam separata sit hanc extra Pleroma Αἰonum, et mater ejus redintegrata sua conjugationi, Monogenem iterum alteram emisisse conjugationem, secundum providentiam Patris, Christum et Spiritum sanctum (5), a quibus consummatis esse dicunt Αἴones. Christum enim docuisse eos conjugationis naturam, innati comprehensionem cognosentes, sufficientes sive idoneos esse (6): declarasse quoque in eis Patris agnitionem, quoniam incapabilis (7) est, et incomprehensibilis, et non est B neque videre, neque audire eum, nisi per solum

Pleroma esse: ceterum ipsius Enthymesim, una cum ea passione, ab Horo secretam, crucisque affixam fuisse, atque extra Pleroma sitam, esse quidem eam spiritualem essentiam, ac naturalem quemdam Αἰonis impetum, verum formam ac figuram expertem: quod videlicet nihil comprehendenterit. Εἴκετη ratione fructum ipsius imbecillam, et feminum esse tradunt.

C Posteaq[ue]nam autem ipsa extra Αἴονα[rum] Pleroma relegata fuisse, materque ipsius ad conjugium suum, quasi postliminiū rediisse, Monogenem rursus de Patris consilio ac providentia (id videlicet agentia, ne quisquam Αἴονα[rum] in eamdem, quam ipsa, calamitatem incideret), muniendo fulciendique Pleromatis causa, par alterum produxisse, hoc est, Christum et Spiritum sanctum, a quibus Αἴones omnibus numeris.

ingenitus Pater, in se incomprehensibilis, comprehendere queat. Ingenioso quidem excogitatum, sed vero paulo minus simile. Filium enim ἀγενήτου κατάληψιν dici posse, haud abnuo; sed quidam vel praecedat, vel addatur, quod vocem κατάληψιν, h[ab]et ex sese haud significantem eo trahat, necesse est. Illic autem nihil videas. In hoc tamen erudit viri conjectura ad nostram accedit, quo in priori periodi parte, Filium intelligi velit ab Αἴονibus comprehendi, non Patrem. Quare illi subscripti Lector, nosram deserat, si minus probanda videatur, per me licet: modo ἀγενήτου κατάληψιν γινώσκοντας ad Filium quoque modo referat.

(2) Quidem. Ita recte edidit. Angl. ex Arund. codice, et Graeco μά. Antipulatur et cod. Claram. sed male cæt. edit. habent quādam.

(3) Ut naturalem quemdam, εἰτε. Sic ad verbum Tertull. et edit. Angl. ex codi. Arund. et Merc. 2. Reliqui minus bene, et naturalem.

(4) Ejus invalidum. Ejus, scilicet Sophiæ, seu Αἰonis proxime memorati. Melius sorte dixisset interpres, εἰτε, juxta Graecum αὐτὸν, scil. καρπόν: at maluit pronomen ad Αἴονem, quam ad fructum referre; quod salis indifferens est.

(5) Christum, et Spiritum sanctum. Hic mutilla versio Latina. Neque enim ea reihiudit interpres, quæ praecedunt Christum et Spiritum sanctum, hæc scilicet, ἵνα μὴ δύοις ταῦτη πάθῃ τις τῶν Αἰώνων: nec quæ immediate sequuntur, εἰτε πῆκην καὶ στηργμὸν τοῦ Πληρώματος, ne qua ejusmodi rursus concussio incurreret, vel, ut alii legere minantur, incurret (ἴνα μὴ δύοις ταῦτη πάθῃ τις τῶν Αἰώνων), novam excludit copulationem, Christum et Spiritum sanctum. Exacius ad Graeca verti possit: *Ne cui Αἴονι id accideret, quod Sophiæ, ac Patris consilio, atque providentia, novam par, quo fixus ac fundatus deinceps maneret Pleromatis status, rursus emitte Monogenes.*

(6) Sicut idoneos esse. Ita recte Claram. Voss. et Grab.; ceteri vitiōse, sicut illos idoneos esse.

Monogenem. Et causam quidem aeternæ perseverationis (1) illis omnibus incomprehensibile Patris esse; generationis autem, et formationis, comprehensibile ejus, quod quidem Filius est. Et haec quidem, qui nunc emissus erat, Christus in eis operatus est. τὸ καταληπτὸν αὐτοῦ, ὃ δὴ οὗτος ἐστι. Καὶ ταῦτα γρατεῖσθαι.

6. **Spiritus vero sanctus** (2) adæquatos eos omnes, gratias agere docuit, et veram requiem induxit. Et sic forma, et sententia similes factos Αἴονας dicunt, universos factos Noas, et Logos, et omnes Anthropos, et omnes Christos: et seminas similiter omnes Alchthias, et Zoas, et Spiritus, et Ecclesias. Confirmata quoque in hoc omnia, et requiescentia ad perfectum, cum magno gaudio dicunt hymnizare Propatorem, magnæ exultationis participantem. Et propter hoc beneficium, una voluntate.

BILLII INTERPRETATIO.

ris absoluti sint. Christum enim conjugii naturam eos edocuisse, quodque ii, quibus ingenitum comprehensio nota esset, sibi ipsis sufficienter: praedicasse quoque apud eos Patris agnitionem, neque quod nec percipi, nec intelligi, nec denique cerui aut audiri, nisi Monogenis beneficio, queat. Ac causam quidem, cur ii omnes perpetui atque aeterni sint, in eo quod in Patre comprehendi nequit, consistere; ortus autem eorum ac formationis, in eo quod de eo comprehendi potest, hoc est in Filio, sitam esse. Atque haec quidem ille recens editus Christus in ipsis fabricatus est.

6. Sanctus autem Spiritus eos omnes inter se exæquatos, gratias agere docuit, ac veram requiem induxit. Ad hunc scilicet modum, Αἴονas tum forma, tum voluntate, ac sententia pares constitutos suis e commenmorant, omnes nimirum Noas, omnes Sermones, omnes Homines, omnes denique Christos effectos: seminasque item omnes Veritates, omnes Vitas, omnes Spiritus, et Ecclesias. Atque hinc confirmata,

(1) *Et causam quidem aeternæ perseverationis..... Filius est.* Ex ea versione liquet interpretem legisse, ἀκατάληπτον τοῦ Πατρὸς, et δὴ Ιούς ἐστι, προ καταληπτὸν τοῦ Πατρὸς, et ὃδη Ιοῦς ἐστι, quæ hodiernus habet textus Græcus. Omituit etiam τὸ πρώτον, et prius αὐτὸν mutare videtur in αὐτῷ. Veteri interpreti pro more consentit Tertullianus: *Docebantur, inquit, incomprehensibile quidem Patris causam esse perpetuitatis ipsorum; comprehensibile vero ejus, generationis illorum et formationis illorum, esse rationem...* Filius autem constitutum apprehensibilem Patris. Consentient et recentiores, Billius, Fronto Duc. et Petavius; Cornarius vero, et Gallasius ex parte duntaxat; retinunt enim ὃδη Ιοῦς ἐστι. Sed eorum omnium nullus scopum attingit. Et pro modo suo dum quisque verit. ænigmam proponit potius, quam solvit. Nec felicior Gratus (pace ipsius dixerim), ne unam quidem, ut ait, litteram in Græco textu mutandam censem; sed dum τοῦ Πατρὸς, Patris nomine hic non Propatora ingenitum, sed Unigenitum potius intelligi vult, textui vinius inserit. Unigenitum quidem a Valentiniensis vocari Patrem, et Principium omnium, notum est; sed voce τοῦ Πατρὸς, que in proxime precedenti periodo, et in sequentibus de solo Propatore intelligi potest, hic Unigenitum venire, nulla alia præmissa, aut addita voce, que prioris illius significatum coercat ad Filium, abhorret a verosimili. Itaque nisi Græco textu mendicam manum admoveas, incaessum desensu laboras; rectus occurrit nullus. Lege ergo cum veteri interprete, et Tertulliano, ἀκατάληπτὸν ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς, id enim exigit cum sermonis contextus, tum ipsa Valentiniensis hypothesis, ad quæ non satis attenderunt interpretes; et inde prima malabes. Altera quod, τῆς γενέσεως αὐτοῦ, καὶ μόρφως vocibus, Unigenitum designari haud auverterunt, qui dicunt γένεσις, καὶ μόρφως τοῦ Πατρὸς. Γένεσις quidem, quod genitum est, productio, eovales, proles; quod sensu dicitur Prov. xxx, 11: *Generatio, que patri suo maledicit; et quæ matri sue non benedicit, id est, proles, quæ patri suo maledicunt, etc.; μόρφως vero, id est, forma, species.* Quibus postis, ex eis textus Græci vocibus inveniuntur in-

A καὶ ἀκατάληπτος, καὶ οὐκ ἔστιν οὕτε θεῖν, οὕτε ἔκοιναι αὐτὸν, ἢ διὰ μόνου τοῦ Μονογενοῦς γινώσκεται (3). Καὶ τὸ μὲν αἰτιον τῆς αἰώνιου διαμονῆς τοὺς λοιποὺς τὸ πρῶτον καταληπτὸν (4). ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς, τῆς δὲ γενέσεως αὐτοῦ, καὶ μορφώσεως, μὲν δ ἀριτεῖ προβληθεὶς Χριστὸς ἐν αὐτοῖς ἐδημούργησε.

6. Τὸ δὲ ἐν Πνεύμα τὸ ἄγιον ἔξισταντας αὐτοὺς πάντας εὐχαριστεῖν ἐδίδαξε, καὶ τὴν ἀληθινὴν ἀνάπτωσιν τήγετα. Οὕτως τε μορφῇ καὶ γνώμῃ Ιοῦς κατασταθῆναι τοὺς Αἰώνας λέγουσι, πάντας γενομένους Νόας, καὶ πάντας Λόγους, καὶ πάντας Ἀνθρώπους, καὶ πάντας Χριστούς, καὶ τὰς θηλεῖας δύοις τάσσεις Ἀληθείας, καὶ τάσσεις Ζωῆς, καὶ Πνεύματα, καὶ Ἐκκλησίας. Στηριχθέντα (5) δὲ ἐπὶ τούτῳ τὰ ὅλα, καὶ ἀναπαυσάμενα τελέως, μετὰ μεγάλης χαρᾶς φησιν ὑμνήσαι τὸν Προπάτορα, πολ-

B tactis, sponte fluit sensus, si premissorum memineris. Paulus superius dixerat Irenæus, incomprehensam Propatoris naturam temere scrutatum Αἴονem patre periisse. Addit, ne cui aliorum Αἴονum id accidere, quod imprudenti illi, Christianum a Patre productum, qui doceret eos Unigeniti solius menti pervium esse Patrem, cæteris penitus incomprehensum. Tum (quod hujus consecretarium videtur) longe meliorem esse Unigeniti, quam aliorum Αἴονum conditionem: et cæteris quidem Αἴονibus præcipuum aeternæ perseverationis causam, quæ scilicet dissolutionem, quæ incauto Αἴονi pene contigit, a se amoliantur, esse Patris incomprehensibile, si nimirum persuasum habentes, incomprehensum esse Patrem, ipsum temere scrutari non mitantur; prolixi autem ejus, ac formæ, Monogenis videlicet, perseverationis aeternæ causam esse comprehensibile illius, cui utique æqualis est; neque quod Patrem, cui æqualis est, comprehendat. Sic unius duntaxat a additione difficulter nodum facile, si fallor, et apposite cum ad sermonis seriem, tum ad Valentiniorum hypothesim, solvimus.

(2) *Spiritus vero sanctus.* Addit textus Græcus, εἰ, unus, quod omisit interpres. Id etiam nequa Tertullianus, neque Theodoretus legunt. Adjectum suspicatur Gratus, ut innueretur ratio, quare Spiritus sanctus Αἴονes omnes æquales reddiderit, ac unitatein Pleromati induxit, quod neque et ipse esset unus; vel ut insinuaretur, Christos quidem duos esse, superiorem alium, alium inferiorem, de quo mox; *Spiritum vero sanctum, unum.*

(3) *Γένεσις.* Hoc verbum expungi vult Billius. Satis quidem inutile: servari tamen potest. Et tunc vertendum erit: *Neque videri, neque audiri potest, nisi quantum Monogenis beneficio, seu per Monogenem cognoscitur.*

(4) *Τὸ πρῶτον καταληπτόν, εἰς, ὃ δὴ Ιοῦς ἐστι.* De his disserimus in not. 4 supra. Cæterum ἀκατάληπτον non legunt modo, sed et scribunt Galasius et Feuard. non codicis alicuius, sed solus, ut puto, veteris interpretis auctoritate duci.

(5) *Στηριχθέντα.* Vid. Tertull., cap. 42.

λῆς εὐφρασίας μετασχήντα. Καὶ ὑπὲρ τῆς εὐποίας ταύτης θυλῆ μιᾶς καὶ γκώμη τὸ πᾶν Πλήρωμα τῶν Αἰώνων, συγευδοκοῦντος τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τοῦ δὲ Πατρὸς αὐτῶν συνεπισφραγίζομένου, ἵνα ἔκαστον τῶν Αἰώνων, διπέρ εἰλην ἐν ἐαυτῷ κάλλιστον καὶ ἀνθρότατον συνενεγκαμένους, καὶ ἔρωτασμάνους, καὶ ταῦτα ἀρμόδιως πλέξαντας, καὶ ἔμμελῶς ἐνώσαντας, προβαλέσθαι προβλήματα (1) εἰς τιμὴν, καὶ δόξαν τοῦ Βυθοῦ, τελειότατον κάλλος τε καὶ δόστρον τοῦ Πληρώματος, τέλειον καρπὸν τὸν Ἱησοῦν, ὃν καὶ Σωτῆρα προσαγορευθῆναι (2), καὶ Χριστὸν, καὶ Λόγον πατρωνύμικῶς, καὶ [κατὰ] Πάντα (3), διὰ τὸ ἀπὸ πάντων εἶναι· δορυφόρους τε αὐτῶν (4) εἰς τιμὴν τὴν αὐτῶν ὄμοιοντος Ἀγγέλους (5) συμπροσελκύσαι.

CAPUT III.

Quibus Scripturæ sacrae locis uterentur hæretici ad asserenda contenta sua?

1. Αὐτῇ μὲν οὖν ἑστὸν τῇ ἑτερᾷ Πληρώματος ὑπ' Β αὐτῶν λεγομένῃ πραγματείᾳ, καὶ τῇ τοῦ πεπονθότος Αἰώνῳ, καὶ μετὰ (6) μικρὸν ἀπολαύστος, ὡς ἐν πολλῇ ἔλῃ, διὰ ζήτησιν τοῦ Πατρὸς συμφορά, καὶ τῇ τοῦ ὄρου, καὶ Στύλου (7), καὶ Λυτρωτοῦ, καὶ Καρπί-

1. Hæc igitur est, quæ intra Pleroma ipsorum (11) dicitur, negotiatio, et passi Αἰονίς, et pæne perditæ, [et] quasi (12) in multa materia, propter inquisitio- nem Patris, calamitas : et Hori, et Crucis ipsorum, et Redemptoris, et Carpista, et Horothetæ, et Mc-

BILLII INTERPRETATIO.

et ad summam quietem adducta universitate, eos non sine magna iætitia Propatorum laudibus extulisse dicunt, magna quoque ipsum voluptate perfruentem : ac beneficii huiuscemus nomine, eorum omnem Αἰονίου communi consilio ac sententia, consentientibus etiam Christo et Spiritu sancto, atque eorum quoque Patre calculum suum adjiciente, quidquid pulcherrimum, ac præstantissimum quisque in se habebat, in medium contulisse, atque hæc apte conjungentes, ac concinnes copulantes, ad honorem et gloriam Bythi, perfectissimam quædam pulehritudinem, et sidus Pleromatis, ac perfectum fructum produxisse. hoc est Jesus, quem etiam Salvatorem appellatum esse, et Christum, et patrio nomine Sermoneum, ac denique Omnia, eo quod ex omnibus ortus esset : ad coramque honorem satellites ipsi angelos, quo- rum idem cum eo genus esset, una editos fuisse.

CAPUT III.

1. Atque hæc est illa, quæ ab iis commemoratur, intra Pleroma negotiatio, et affecti Αἰονίς, ac pæne, ut in multa materia, existunt, propter investigationem Patris, nata calamitas : et Hori, et Crucis, et

(1) *Προβλήματα.* Legendum esse cum veteri in- terprete προβλῆμα, non immerito censem Billius. Neque enim hic agitur nisi de Jesu. Confer, si libet, Tertullianum cap. cit., ubi hæc Valentiniānorū figura salte deridet.

(2) *Προσαγορευθῆται.* Vocatur etiam inferius Paracletus.

(3) *Kai κατὰ πόρτα.* Delendum esse κατὰ recte monet Billius; sensum enim turbat. Neque eam præpositionem legere vetus interpres, et Tertullianus. Quin Irenæus ipse paulo post, Jesum, ex Valentiniānorū mente, vocat τὸ πᾶν, omne. Et lib. 11, cap. 20 de eodem : quem, inquit, et Omnia incepunt. Ubique eamdem appellationis rationem asserit, eo quod sit ex omnibus. Quæ ratio vel sola prolixi expungendum esse κατά.

(4) *Δορυφόρους τε αὐτῶν.* Legendum esse αὐτῶν, non αὐτῶν, iure censem Billius, et Frontio Duc.; sic enim legerunt vetus interpres, et Tertullianus : uterque habet, satellites ei, non eis. Theodoretus quoque δορυφόρους αὐτοῦ scripsit.

(5) *Ομοιοτείς ἀγγέλους.* Eiusdem generis angelos : ambiguum positum, inquit Tertullianus : vix scias enim an ejusdem inter se, an cum Salvatore generis essent. Athanasius orat. 2 cont. Arian. tom. I, nov. edit., p. 461, scribit Valentiniū dixisse ἀγγέλους δομογενεῖς τῷ Χριστῷ. Et quidem δομογενεῖς τῷ Χριστῷ angelos facile concesserim, sed non ejusdem cum Christo generis. Satellites ejus erant, non prouinde ejusdem generis cum illo Pleromatis sidere. Si enim Sozeti consubstantiri, ait optimus Tertulli-

nus, quæ erit eminentia ejus inter satellites? Conge- nitos ergo, seu potius coeuros, non ejusdem generis, vertere debuisset interpres. Irenæus enim inferius vocat eosdem angelos, Soteris ἡλικιώτας, coeuros. Quo eodem nomine appellat eis Athanasius in prima ad Serapionem epistol. p. 659, tom. I, nov. edit.

(6) *Μετά.* Existimat Billius legendum κατά, vel παρά, non μετά.

(7) *Στύλον.* Lege σταυροῦ, veritatem enim interpres crucis, non stylī, aut columnæ. Et crucem jam vocavit Horon illum; nusquam vero columnam ap- pellat.

(8) *Et Spiritu.* Omisit interpres, quæ sequuntur. verba Graeca, τοῦ δὲ Πατρὸς αὐτῶν συνεπισφραγίζομένου, atque eorum Patre calculum suum adjiciente, uti bene reddidit Billius; quæ omisit et Tertullianus.

(9) *Et in honorem et gloriam.* Sic cod. Clarom. et Pass.; vetus codex, quem secutus est Feuard. habet quidem in, sed ante gloriam, non ante honorem. In cæteris cum miss. tum edit., ipsa etiam edit. Anglicana, omnino delicit hæc particula

(10) *Satellites quoque ei in honorem ipsorum.* Codd. Pass. et Clarom. *Satellites quoque et in honorem ipsorum;* nec ita male.

(11) *ipsorum.* Vertere debuisset interpres, ab ipsis justa Graecum ὑπ' αὐτῶν.

(12) *Et quasi.* Expunge et; deest enim in Graeco, et sensum intercidit.

tagoei, hexæonia compago (1) : et primi Christi, cum Spiritu sancto, de pœnitentia a Patre ipsorum postrema. *Ænonum genesis* (2) : et secundi Christi, quem Soterem dicunt, *Ænonum* ex collatione composita fabricatio. Hæc autem manifeste quidem non esse dicta, quoniam non omnes capiunt (3) agnitionem ipsorum ; mysteriæ autem a Salvatore per parabolæ ostensa iis, qui possunt intelligere. Sic (4) triginta *Æonas* significari per triginta annos, sicut *prediximus* (5). In quibus nihil in manifesto dicunt fecisse Salvatorem, et per parabolam operariorum vineæ (6). Et Paulum manifestissimum, dicunt. *Æonas* nominare aepissimum, adhuc etiam et ordinem ipsorum servare, sic dicentem : *In universas generationes sæculi sæculorum*. Sed et nos ipsos denique in gratiarum actionibus dicentes *Æonas ænonum*, il-

A stou, καὶ Ὠροθέου, καὶ Μεταγωγέως ἐξ ἀγῶνος σύμπτηξις (5), καὶ τὸν πρώτου Χριστοῦ, σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ, ἐκ μετανοίας ὑπὸ τοῦ Πατέρος αὐτῶν μεταγενεστέρα τῶν ἀλώνων γένεσις. καὶ ἡ τοῦ δευτέρου Χριστοῦ, διὰ καὶ Σωτῆρα λέγουσος. τὸ δέκατον μεταρχόντος κατασκευῇ. Ταῦτα δὲ φανερῶς μάκρη εἰρῆσθαι, διὸ τὸ μὴ πάντας χωρίν τὴν γνῶσιν μυστηριῶν δὲ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος διὰ παραβολῶν μεμηνύσθαι τοῖς συνιείν δυναμένοις, οὐτως τὸν μάγαρον τριάκοντα ἀλώνας μεμηνύσθαι διὰ τῶν τριάκοντα ἑτῶν, ὡς προέραμνεν, ἐν οἷς οὐδὲν ἐν φανερῷ φάσκουσι πεποιηκέναι τὸν Σωτῆρα, καὶ διὸ τῆς παραβολῆς τῶν ἔργατῶν τοῦ δρπτελῶνος. Καὶ τὸν Παῦλον φανερώτατα λέγουσι τούσδε ἀλώνας ἀνομάλες πελλάξ, εἴτε δὲ καὶ τὴν τάξιν αὐτῶν τετρηκόντα, οὐτως εἰπόντα. Εἰς πάσας τὰς γενεὰς τῶν αἰώνων τοῦ αἰώνος (6). Ἀλλὰ καὶ τιμᾶς ἐπὶ τῆς εὐχαρι-

BILLII INTERPRETATIO.

Lytrœ, et Carpœ, et Horothœ, et Metagogeos, et *Ænonum coagmentatio* : et primi Christi, ac Spiritus sancti, ex Patris videlicet pœnitentia, *Ænonum* ortu posterior nativitas : et secundi Christi, quem etiam Salvatorem appellant, velut ex ære collatio structura. Hæc autem non quidem perspicue declarata esse, propterea quod hujusmodi rerum cognitio non in omnium capitulo caderet ; verum tecte ac mystice a Salvatore iis ostensa esse, qui intelligendi facultate prædicti sint, idque hoc modo. Triginta enim *Æonas* per eos triginta annos subindicari, de quibus superius locuti sumus ; in quibus nihil a Salvatore palam ac publice actum esse dicunt : atque item per operariorum vineas parabolam. Quin Paulum quoque aepenumero hos *Æonas* aperiissimum nominare asserunt, atque insuper eorum ordinem servasse, cum his verbis uteretur : *In omnes generationes sæculorum sæculi*. Atque adeo nos quoque cum in gratia-

^a Sup. cap. 1. ^b Matth. xx, 2. ^c Eph. iii, 21.

(1) *Hexæonia compago*. Ita Iero Merc. alter, nisi quod una vox in duas dividatur, omissa littera *h*, ex *Æonia*. Nec procul distat Claromont. In quo *lex* *Æona*, hand dubie quin pro *hexæona* vel *sexæona*. In Voss. *lex* *Ænonum*, pro *sex* *Ænonum*. In cæteris corrupte, ex *Æone*, ut in Arund. et Merc. 1 ; et *Ænonum*, ut in Ottobon. Pass. et edit. Eras. Gallæ, et Feuard. ; vel *ex agonia*, ut alii pejus habet edit. Oxon. Vide notata ad textum Græcum.

(2) *Postrema* *Ænonum genesis*. Melius a Billio, quam a veteri interprete redditur, *Ænonum* ortu posterior nativitas. Et ipse interpres infra lib. II, cap. 19, n. 9, eadem repetens, habet : quem et posteriore reliquo *Ænonibus* factum esse dicunt.

(3) *Capiunt*. Sic Clar. cod. et Ottob. In cæteris minus bene, *capiant*.

(4) *Sic*. Hæc particula in Græco præcedens colon claudit. Sed perinde est ad sensum, modo comma præponas particula obvias : additur enim explicatio, non comparationis gratia.

(5) Ἐξ ἀγῶνος σύμπτηξις. Difficilis locus, in cuius obscura suam quisque consert operam, sed inanem, ni fallor. Nec enim hic (quod alibi solet) sibi uniuerso snippetias ferunt textus Græcus et Latinus, nec quidquam juvant codices cum editi, tum miss. Quot enim codices, tot variæ lectiones. Alii una voce scribunt ἑξάγωνος, ut Petavius, Gallasius et Feuard. ; aliis divisus, ἐξ ἀγῶνος, ut Grabijs. Et codicibus Latinis, editi. Gallas. Eras. et Feuard. habent *Ænonum compago* ; edit. Anglic. *ex agonia compago* ; Voss. *lex* *Ænonum compago* ; Claromont. *lex* *Æona compago* ; Arund. et Merc. 1, *ex* *Æone compago* ; Merc. 2, *ex* *Æonia compago* ; quod posterioris dubio procul scriptum putat Grabijs pro *ex agonia compago*, id est, *post agoniam compago* ; ut excludi curavit in versione Latina : unde et in Græco consequenter legi vult ἐξ ἀγῶνος, divisim ; ut sit sensus, Sophiam post agoniū ab Horo consuēdatam fuisse, ne scilicet in universum resoluta

C diffueret. Sed præterquam quod ἡ τοῦ Ὁροῦ ἐξ ἀγῶνος σύμπτηξις, significaret potius, Horum ipsum post agoniū consolidatum fuisse, quam Sophiam ab eo consolidatam, scribendumque fuisse, ἡ διὸ τοῦ Ὁροῦ σύμπτηξις, in vero minus simile videatur, bic Horo respectu Sophiam figendi, seu consolidandi virtutem ascribi, quæ solis Christo, et Spiritui sancto, respectu Pleromatis paulo superioris tribuitur. Horo quidem attribuitur στριζουσα δύναμις, sed συμπτηγός οὐδενα. Mea vero hæc est opinio, ino hand dubio quin legendum sit, in Græco quidem ἑξάτοντος σύμπτηξις, in Latino vero, *hexæonia compago* ; quod posterior excludi feci. Hanc lectionem satis aperie exprimunt plerique codd. Latini, quorum alii habent *lex* *Ænonum*, alii *lex* *Æona*, alii *ex* *Æonia*, alii *ex* *Æonia compago*, procul dubio pro *sex* *ænonum*, *sexæona*, *sexæonia*, vel *hexæona*, vel *hexæonia compago* ; quod cum minus intelligenter scribæ, depravarunt ; sic tamen ut veræ lectionis vestigia retinuerint. Porro Horo, Crucis, Redemptoris, Carpœ, Horothœ, et Metagogei *hexæonia compago* ab Irenæo dicitur, quia cum uous et idein *Æon* sex nominibus gaudeat, quibus totidem proprietates respondent, sex *Ænonum* personam sustinet. Unde sex illorum nominum coagmentatio ingeniose ab Irenæo vocatur *hexæonia compago*, quasi sex *Ænonum* in unum et eundem *Æonem* confluxus. Sic nulla fere mutatione facta textum utrumque restituo.

(6) *Tōr* αἰώνων τοῦ αἰώνος. Ordo verborum perperam inversus est. Lege ex Apostolo, cuius hæc verba sunt Ephes. , iii, 21, τοῦ αἰώνος τῶν αἰώνων. Sic enim legit interpres, et sic legendum esse satis monet ipsa Valentiniænorum hypothesis, qui non tantum *Æonas* ab Apostolo nominatos, sed etiam et ordinem ipsorum, primi scil. *Æonis* singulariter et κατ' ἑρχήν dicti, et sequentium inferiorum, servatum esse effutiebant.

στίας (1) λέγοντας, Εἰς τὸν αἰώνα τῶν αἰώνων, A los Ἀεώνας significare: et ubiunque εἰσον, aut εἰσεχείνους τοὺς Αἰώνας σημαντεῖν· καὶ διον διν (2) αἰών, ή αἰώνες ὑνομάζονται, τὴν ἀναφορὰν εἰς ἐκείνους εἶναι θέλουσι.

2. Τὴν δὲ τῆς διδεκάδος τῶν Αἰώνων προσολήνη μηνύεσθαι διὰ τοῦ διδεκάδην διηταῖ τὸν Κύριον διαλεχθῆναι τοὺς νομοδιδασκάλους, καὶ διὰ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς· διδεκάδην γέρες ἀπόστολοι· καὶ τὸν λοιπὸν δεκαοκτώ Αἰώνας φανεροῦσθαι διὰ τοῦ, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, δεκαοκτὼ μηνοῖς (3) λίγειν διατετριφέναι αὐτὸν σὺν τοῖς μαθηταῖς. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν προηγουμένων τοῦ ὄντος αὐτοῦ (4) δύω γραμμάτων, τοῦ τε ἑταῖρα καὶ τοῦ ἡταῖρα, τὸν δεκαοκτώ Αἰώνας εὐσήμως (5) μηνύεσθαι. Καὶ τὸν δέκα Αἰώνας ὡσαύτως διὰ τοῦ ἑταῖρα γράμματος, διπροηγεῖται τοῦ ὄντος αὐτοῦ, σημαντοῦσι λέγεσθαι (6). Καὶ διὰ τοῦτο εἰρηκέναι τὸν Σωτῆρα· Ἰεράτης δικαῖος, ή μία κεραία οὐ μή παρέλθῃ, ἐώς ἣ πάρεται γένηται.

3. Τὸ δὲ περὶ τῶν διδεκάδων Αἰώνων (7) γεγονός

BILLII INTERPRETATIO.

rum actione dicimus. In saecula saeculorum, Ἀεώνας illos significare. Denique ubi saeculi, vel saeculorum vocabulum usurpatur, id ad illos referri volunt.

2. Jam vero duodecadis Ἀεώνum productionem ex eo indicari, quod Dominus, cum duodecimum xatatis annum ageret, cum legis doctoribus dissennit: atque item per apostolorum electionem: duodecim enim apostolos esse. Postremo reliquos duodecim Ἀεώνας hinc declarari, quod eum, postquam a morte ad vitam rediisset, decem et octo menses cum discipulis versatum esse dicunt. Ad hanc per duas primas nominis ipsis litteras, hoc est, i et η, octodecadim Ἀεώνας significanter indicari: eodemque modo decem Ἀεώνας per litteram i, quæ in ipsius nomine principem locum tenet, significari asserunt. Atque hoc specie Salvatorem, cum diceret: Iota unum, aut apex unus non præteribit, donec omnia fiant.

3. At vero calamitatem eam, quæ duodecimo Ἀεώνi accidit, per Jude, qui apostolorum duodecimus

¹ Luc. ii, 42 seqq. ² Luc. vi, 13. ³ Matth. v, 18.

(1) Ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας. Ταῖς εὐχαριστίαις i.e. ⁴ interpres; sed minus bene. Hic enim sermo est, non de quibuscumque gratiarum actionibus, sed de ipsa sacra Eucaristia, seu de solemnii illa gratiarum actione, quæ in divinorum mysteriorum celebratione siebat; ubi ex veterum Liturgiarum præscriptio frequens audiebatur ea cum ἐξωνήσεων, tum εὐχών clausula: εἰς τὸν αἰώνας τῶν αἰώνων. Ex quibus obiter concludes, antiquissimos esse plurimes, qui in iis, quæ sub quorundam apostolorum nomine circumseruntur, Liturgiis, ritus exstant, et Valentinianorum ævo vetustiores, ac proinde apositolis ipsis coevoes. In ea, quæ Jacobi nomen præ se fert, quamque Basilius, et Chrysostomus, si Proclo fides, in compendium redegerunt, formula ex qua argumentum ducebant Valentiniani, non semel occurrit. Et bene se res habet, quod Grabius suis candidiū fateatur, illos, qui in omnibus istis Liturgiis (Apostolicis) exprimuntur, quique jam olim ubique inter sacra mysteria usitati fuere, ritus, ex apostolica traditione fluxisse. Ecclesiæ enim ab apostolis institutas formam aliquam, et ritum offerendi sacrificium, cui tam arcta sit et præcipua cum religione connexio, non accepisse, quis sanus sibi persuadeat? Non quod tamen Liturgias omnes apostolicas iis, quorum nomine insinuantur, adiudicare velim. Sufficiat Liturgiarum antiquiorum, si non scriptores, saltem primos auctores esse apostolos.

(2) Οὐαὶ δικ. Particulam δικ, quam habent cod. B. et omnes editi, nescio cur omiserunt Petavius et Gr. bius.

(3) Δεκαοκτὼ μηνοί. Idem antea commenti fuerunt Gnostici, ut patet ex cap. 30 hujus libri, et ab illis acceperant Valentiniani. Utrosque consulat Lucas Act. 1, asserens Christum per dies quadraginta apparsisse discipulis, quibus elapsis in cœlum conseruit. Sed minoris apud eos hæreticos ponderis

A los Ἀεώνas significare: et ubiunque εἰσον, aut εἰσεχείνουσι, in illis id referri volunt.

2. Duodecadis autem Ἀεώνum emissionem significatam per id, quod duodecim aīnorūm existens Dominus disputaverit cum legis doctoribus ¹, et per apostolorum electionem: duodecim enim apostolos elegit ². Et reliquos octodecadim Ἀεώνas manifestari per id, quod post resurrectionem a mortuis octodecadim mensibus dicant conversatum eum cum discipulis. Sed et per præcedentes nominis ejus duas litteras, Iota et Εta, octodecadim Ἀεώνas significantur manifestari (3). Et decem autem Ἀεώνas similiter per Iota litteram, quod præcedit (4) in nomine ejus, significari dicunt. Et propter hoc dixisse Salvatorem: Iota unum, aut apex unus apes non præteribit (10), quoadusque omnia fiant ⁵.

15. 3. Hanc autem passionem (11), quæ circa duodecim

erant Scripturæ Novi Testamenti, quam spurium illud scriptum, quod veritatis Evangelium dicebant Valentiniani, Irenæo teste lib. iii, cap. 11, n. 8, ex quo commenta sua hauriebant.

(4) Τοῦ ὄντος αὐτοῦ. Ἰησοῦ scilicet, cuius prima littera, Græcis est i, x; secunda η, viii.

(5) Εὐσῆμως. Cod. R. èv σήμα.

(6) Σημαδρούσι Λέγεσθαι. Lege σημαντεῖσθαι λέγουσι. Evidens enim scribæ sphalma.

(7) Τὸ δὲ περὶ τὸν διδεκάδων αἰώνα, etc. Hic cum Græca, tamen Latina corrupta sunt. Sic utraque exprimuntur ut passio et cætera, quæ Salvatoris propria sunt, de Iuda enuntientur; quod quam absurdum sit, nemo non videt. Quidpiam igitur in utrisque deest; sed et in Græco quidpiam superest. At uterque textus facile emendari potest ex iis, quæ habet Irenæus lib. ii, c. 20, n. 1. Ibi enim ex integro et hisdem omnino verbis repetit quæ cap. 5 lib. 1, dixerat. Sic autem illuc habet: *Ilam enim, quam erga*

(8) *Per præcedentes.... manifestari.* Sic ex cod. Pass. et Clarom. reponimus. Prior quidem habet per, posterior vero, manifestari, ex quibus genuina lectio Græco textui, et autecedentibus consentanea erunitur. In cæteris deest per, et legitur manifestare.

(9) *Litteram, quod præcedit.* Lege, litteram quæ præcedit. Ad nominis Græci, γράμματος, magis quam ad Latini genus attendit interpres.

(10) *Præteribit.* Sic codd. Voss. Pass. et Feuard. in marg. cum Vulgata nostra, et veteri Italice. Cæteri cum editi, tamen mss., præterier.

(11) *Hanc autem passionem,* etc. Depravatam hanc periodum in notis ad textum Græcum restituimus. Vide ibi observata. Si tamen Latina hanc absolute retinere velis, lege saltem, vitanda amphibologis causa: *Et quoniam duodecimo mense passus est Salvator.*

eiūm *Æonem* facta est, significari dicunt per apostolam Iudæ, qui duodecimus erat apostolorum, et quoniam duodecimo mense passus est; uno enim anno voluit eum post baptismum prædicasse. Adhuc etiam in ea, quæ profluvium sanguinis patiebatur, manifestissime hoc significari; duodecim enim annis passam eam, per Domini adventum esse sanatam, cum tetigisset simbriam vestimenti ejus; et propter hoc dixisse Salvatorem: *Quis me tetigit?*¹⁰ dōcentem discipulos quod factum esset inter (1) *Æonias* mysterium et curationem passi *Æonis*. Per illam enim, quæ passa est duodecim annis, illa virtus significatur, eo quod extenderetur, et in immensum fluenter ejus substantia, quemadmodum dicunt. Et nisi tetigisset vestimentum, hoc est illius Filii, Veritatis primæ tetradi (2), quæ per simbriam manifestata est, advenisse (3) in omnem substantiam

BILLII INTERPRETATIO.

erat, defectionem innui dicunt: atque hinc etiam, quod Christus duodecimo mense passus sit. Eum enim unum duntaxat a baptismo annum prædicationis munus obiisse volunt. Insuper etiam hoc in muliere illa, quæ sanguinis profluvio laborabat, apertissime declarari. Hanc enim, cum duodecim annis ægrotasset,

¹⁰ *Marc.* v. 31.

quam erga duodecimum *Æonem* dicunt accidisse passionem, conantur ostendere, quod Salvatoris passio a duodecimo apostolorum facta sit, et in duodecimo mense. Uno enim anno voluit eum post baptismum prædicasse. Sed in illa quæ profluvium sanguinis patiebatur, manifeste dicunt ostendere; duodecim enim annis passa est mulier, etc. Quæ eadem verba sunt lib. i. c. 3. Sic ergo ex relatis verbis Graeca restituenda censerem: Tò δὲ περὶ δωδέκατον αἰώνα γεγονός πάθος τῆς ἀποστασίας ὑποταμίνεσθαι (non ὑπερταμίνεσθαι, ut in Gallas. et Feuard. Irenæi editionibus, vel peius adhuc ὑπερταμίνεσθαι, ut in cod. R. et Basileensi Epiphanius editione exstat) λέγουσι, διὰ τὸ τοῦ Σωτῆρος πάθος διὰ τῆς τοῦ Ιούδα, διὰ δωδέκατος ἣν τῶν ἀποτόλων, προδοτας γεγονός δελτυναται, καὶ διὰ τῷ δωδέκατῳ μηνὶ Ἐπαύθεν. *Hanc autem passionem, quæ circa terga) duodecimum Æonem facta est, significari dicunt in eo quod Salvatoris passio per Iudæ, qui duodecimus erat apostolorum, præditionem facta ostenditur, et quoniam duodecimo mense passus est.* Hoc modo corruptus locus ex sano ac omnino eodem restituitur; et nisi ita restituas, frustra in explicatione depravatae periodi laboraveris.

(1) *Quod factum esset inter.* Ita Voss. Pass. et Feuard. in margine. Claromont. *quod factum esset et inter.* etc. Cæteri, *quod factum est.*

(2) *Hoc est, illius Filii, Veritatis primæ tetradi.* Ita codd. Ottobon. et Merc. 2. In posterioribus Feuard. editi: *Hoc est, illius Filii, qui est Veritas;* sed in Oxon. *Illius Filii, hoc est, Veritatis;* sed utrumque contra codd. omnium fidem. Nam præter jam allegatos, Eras. Gall. et prior Feuard. edit. una cum Clarom. Pass. Arund. et Voss. habent: *Hoc est, illius Filii, qui est Veritas.* At expunctis auctoritate Ottobon. et Merc. 2 codd. vocibus, *qui est, quæ sensum conturbant, sic explicandus videatur Irenæus: Nisi tetigisset vestimentum, hoc est illius Filii vestimentum, Veritatem scilicet primæ tetradi, etc.* Vertere siquidem debuisset interpres *Veritatem, non Veritatis;* cum verbum *tango* accusativum regat apud Latinos, non genitivum, ut apud Graecos. Lege ergo *Veritatem*, hancque vocem per appositionem accipe, quasi explicationem vocis *vestimentum.* Neque enim passus *Æon vestimentum Veritatis* tetigisse dicitur, sed *Veritatem ipsam* (quæ *vestimentum Filii* dicebatur a Valentiniensis), per simbriam mystice significatam: quod id esset

Α πάθος (ὑποσημαίνεσθαι λέγουσι) τῆς ἀποστασίας, διὰ Ιούδαν, διὰ δωδέκατος ἣν τῶν ἀποστόλων, γενομένης προδοτας δετίκυσθαι λέγουσι, καὶ διὰ τῷ δωδέκατῳ μηνὶ Ἐπαύθεν. Ἐνιαυτῷ γάρ ἐν βούλονται (4) αὐτὸν μετὰ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ κεκηρυχέναι. *Ἐτι τε (5) ἐπὶ τῆς αἰμαρέοντος σαφέστατα τοῦτο δηλοῦσθαι.* δώδεκα γάρ ἐτη παθοῦσαν αὐτὴν ὑπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας τεθερπεῦσθαι, ἀμαρτηνη τοῦ κρασπέδου αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο εἰρηκόντες τὸν Σωτῆρα *Τίς μου ἦγατο;* διδάσκοντα τοὺς μαθητὰς τὸ γεγονός ἐν τοῖς Αἰώνισ μυστήριον, τὴν ταῖν τοῦ πεπονθότος Αἰώνος. Ἡ γάρ παθοῦσα δώδεκα ἐτη, ἐκείνη τῇ δύναμις (6), ἐκτενομένης αὐτῆς (7), καὶ εἰς ἀπειρον ἰεούσης τῆς οὐσίας, ὡς λέγουσιν, εἰ μή (8) ἐψάυσε τοῦ φορήματος αὐτοῦ (9), τούτους τῆς Ἀληθείας τῆς πρώτης τετράδος, ή τις διὰ τοῦ κρασπέδου μερμήνωται, ἀνελύθη ἀν εἰς

respectu priuæ tetradi, quod simbria respectu vestimenti, illima pars scilicet. Vide quæ ad Graecia hujus loci observavimus.

(3) *Advenisse.* Suppl. dicunt, quod superius præmissum.

(4) *Oti τῷ δωδέκατῳ μηνὶ Ἐπαύθεν γάρ οὐτι βούλονται, etc.* In hoc errore versatos fuisse Valentinianos Scripturarum corruptores, et novorum Evangeliorum fabricatores, non adeo mirum; sed in eundem impiegasse clarissimos Patres, saltem Clement. Alexand. lib. i Strom., p. 340; Origin. lib. iv Periarch. c. 1, et Tertull. lib. adv. Jud. c. 18, qui Evangelia debita cum veneratione et legebant, et suscipiebant, nullus non miretur. Una est istorum sententia, *Christum, anno xv imperii Tiberii, quo baptizatum fuisse scribit Lucas, passum esse, anno xatis 30, ac proinde anno uno duntaxat post baptismum, et ante mortem suam, publicas apud Iudeos habuisse conciones: cum tamen Evangeliorum lectione vel levissima imbutus quisque facile deprehendat, tria ut minimum a baptismō ad mortem Christi intercessisse Paschata.*

(5) *Ἐτι τε. Cod. R. Ετι τά.*

(6) *Ἐκείνη τῇ δύναμις Sophia scilicet, seu passus Æon, qui ab eodem Irenæo lib. ii, cap. 18 et 23 ex Valentiniianorum sententia, vocatur virtus extensa, duodecima virtus passa, id est, inquit, duodecimus Æon.* Hinc Billius, de sensu sollicitor quam de vocibus, δύναμιν hic redditum *Æonem*, quod, licet minus accuratem, re tamen idem est.

(7) *Ἐκτενομένης αὐτῆς.* Cur αὐτῇ, non αὐτῆς, hic legi velut Billius, non novi. Genitivum enim casum postular constructionis ordo.

(8) *Εἰ μή.* Ante ei μή particulam copulativam κατ, ex veteri interprete ponendam vult idem Billius. Sed non advertit vir doctus, veterem interpretem, addito verbo significatur, periodum Graecam in duas secuisse, quarum unam cum conclusisset ad quemadmodum dicunt, alteram ut inciperet et cum priori connecteret, necesse videbatur addere particulam, et; in Graeco vero cum ἐκείνη τῇ δύναμις per appositionem accipiatur, suspensusque maneat sensus ad ea usque verba, εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς, hunc perperam interturbaret copula κατ.

(9) *Φορήματος αὐτοῦ.* Si sana sint mss. Latina, legendum cum vel. interprete, φορήματος, τοῦτ' ἔστι, αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, *vestimentum.* hoc est, ipsius

τὴν οὐσίαν αὐθίξεις ἀλλὰ θοτη καὶ ἐπαύσαστο τοῦ Α

suam. Sed stetit. et **18** quievit a passione per egressam virtutem Filii. Esse autem hunc Horum volunt,

qui curavit eam, et passionem separavit ab ea.

4. Τὸ δὲ (3), Σωτῆρα τὸν ἐκ πάντων δυνατὸν εἶναι, διὰ τοῦ λόγου τοῦ, Πᾶν δέργει διαρροής τοῦ μήτερα, δηλοῦσθαι λέγουσιν. Οὐδὲ τὸ πᾶν δὲ, διῆγοικε τὴν μήτερα τῆς Ἐνθυμήσεως (4) τοῦ πεπονθότος Αἰώνος, καὶ ἔξορισθείσης ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος, ἃν δὴ καὶ δευτέραν ὅγδοάδα καλοῦσι, περὶ δὲ μικρὸν ὑστερὸν ἐροῦμεν (5). Καὶ ὑπὸ τοῦ Παύλου (6) δὲ φανερῶς διὰ τοῦτο εἰρῆσθαι λέγουσι. Καὶ αὐτὸς ἔστι τὰ πάρτα· καὶ πάλιν· Πάρτα εἰς αὐτὸν (7), καὶ ἐξ αὐτοῦ τὰ πάρτα· καὶ πάλιν· Ἐν αὐτῷ κατοικεῖ καὶ τὸ κλήρωμα τῆς θεότητος (8).

BILLII INTERPRETATIO.

Salvatoris adventu ac præsentia curatam esse, contacta nimirum ipsius simbria. Atque ob eam causam dixisse Salvatorem: *Quis me tetigit?* his scilicet verbis mysterium illud, quod inter Aeonas contigerat, affective Aeonis curationem apostolis tradentem. Hanc enim, quæ duodecim annis adversa valetudine laboraverat, Aeonis illius figuram extitisse, cuius essentia, quemadmodum ipsi aiunt, sese extendebat, atque in insitum fluebat; ac nisi vestem ipsius contigisset, hoc est, primæ quaternitatis Veritatem, quæ per simbriam significatur, in totam ipsius essentiam resoluta fuisset. Verum stetit, ac morbo conflicti resiit. Etenim egressa a Filio virtus (hanc autem Horum esse volunt) medicinam ei fecit, morbumque ab ea depulit.

4. Quod autem Salvator, qui ex omnibus ortus est, Omnia sit, per hæc Scripturæ verba ostendi asserunt: *Omne masculinum aduperiens vulvam.* Ipsum enim, cum Omne sit, aperuisse vulvam Enthymesis

¹¹ Exod. xiii, 2, et Luc. ii, 23. ¹² Coloss. iii, 14. ¹³ Rom. xi, 56. ¹⁴ Coloss. ii, 9. ¹⁵ Ephes. i, 10.

Fili vestimentum, vel saltem φορήματος τοῦ Υἱοῦ, et paulo post pro δύναμις τοιούτου legendum δύναμις τοῦ Υἱοῦ. Neque enim haec ad Σωτῆρα ulla ratione referri possunt, qui nec primæ tetradiis Aeon erat, nec cum Veritate, ejusdem tetradiis Aeon, ullam affinitatem habebat; de Monogene vero, lejusque conjugi Alathia, primæ tetradiis Aeonibus, intelligi necesse est. Apertusque sensus est, si supradictorum meminiseris. Scilicet, cum iam extenderetur passus Aeon, et in immensum fluere ejus substantia, in omnem substantiam suam resolutus fuisse, nisi Fili, seu Monogenis, vestimentum tetigisset, id est, nisi errorum agnoscens, Veritatem primæ tetradiis (sic enim verendum, non Veritatis, ut superius dixi), Monogenis conjugem (per simbriam vestimenti mystice significatam, quia Veritas ultima est in prima tetrade Pleromatis), tetigisset, seu apprehendisset, cuius luce collustratus, in semetipsum reversus credidit jam, quoniam incomprehensibilis est Pater, ut supra dicitur. Tunc misertus ejus Filius, et pro eo deprecatorem apud Patrem agens, a se virtutem eniit, Horon scilicet, qui laborantem curavit, et passionem separavit ab eo. Sicque stetit et quievit a passione infelix Aeon, per egressam virtutem Filii.

(1) *Ἐλαν καὶ ταύτης.* Lege cum veteri interp. et Billio ταύτην. Id enim exigit sensus.

(2) *Ἐχώριστεν.* Sic Petavius et Grabinus. At in cod. R. Basileensi Epiphani, et cæteris Irenæi editionibus, ἔχωρισεν, repugnante veteri interprete, qui verit. separavit, non abscessit.

(5) Τὸ δέ. Cod. Reg. τὸν δέ.

(4) *Διηνοίξει τὴν μήτηρ τῆς Ἐνθυμήσεως.* Non quod ex ea prognatus sit, sed quia eam secundavit, et per ipsam variam peperit prolem, ut inferius explicat Irenæus.

(5) *Καὶ ἔξορισθείσης...* υστεροπ ἐρούμεν. Hæc tametsi in veteri interpretatione existent, delenda tamen vult Billius. Nec enim, inquit, quidquam ad rem faciunt, nec sententiam absolutam faciunt. Imo ad rem faciunt quam maxime. Breviter siquidem hic colligit Irenæus, quæ fuisse paulo post enarratum se promittit. Sententiam vero absolutam habebunt, si expungas copulam καὶ (hanc licet. legerit

B virtus interpres), quæ sensum turbat, perperamque suspendit, ut nimirum ἔξορισθείσης referatur ad Ἐνθυμήσεως, quæ revera extra Pleroma separata fuera. Quod addit idem Billius, *falsum esse Valentianos Enthymesis secundam Ogdoadem appellare,* paulo longius abest a vero, ut recte ostendit clariss. Grab. Exciderat sane viro docto, matrem Achimoiki, quæ Enthymesis est, bis, ex Valentianorum hypothesi infra cap. 5, *Ogdoada* inuicupari. Et expressius adhuc lib. ii, cap. 14: *Eam, quæ est extra Pleroma, matris ipsorum enarrant dispositionem (xvi. affectionem, vel Enthymesim), secundam Ogdoadem vocantes eam.* Secundam autem Ogdoadem vocabant, quia, ut aiunt cap. 5 cit. volens in honore Aeonum omnia facere, imagines fecerat ipsorum, servans numerum primogenitæ et primariæ Pleromatis Ogdoadis.

(6) *Ὑπὸ τοῦ Παύλου.* Scilicet Coloss. iii, 2, ubi Apostolus scribit, τὰ πάρτα καὶ ἐπὶ πᾶσι Χριστός.

(7) *Πάρτα εἰς αὐτὸν,* etc. Aliquantum immutata Apostoli verba. Sic enim habet Rom. xi, 36: *Οτι εἰς αὐτὸν, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάρτα.*

(8) *Τῆς θεότητος.* Vocem σωματικῶς, quæ existat in nostris codicibus, quamque legerunt Patres omnes Græci, et e Latinis plerique, ideo forte omittunt Valentianiani, quia minus ad institutum faciebat. Ea enim dunitaxat e Scripturis corraderet hic mena erat, in quibus occurserent voces, *omnis, omne, omnia.* Forte etiam in Irenæi codice deerat, ut et defuisse videtur in Cypriani, et Archelai codi.: uterque enim, ut observat Grab. hinc in *Disput. cum Manete*, § 25, ille init. lib. *De bono patienti*, citata D. Pauli verba legit, omisso adverbio σωματικῶς.

(9) *Quod autem Salvatorem.* Tὸ hic perperam veritut interpres quod. Lege, istud autem, Salvatorem, etc., vel post quod autem, subintellige, utiliter.

(10) *Et separata ea.* Cod. Pass. et separata, cæteris omnibus reclamantibus tum edit. tum mss. in quibus

(11) *De qua.* Cod. Pass. de quo.

interpretantur dicta (1), et quæcunque alia sunt A καὶ τὸ Ἀνακραταῖσθαι δὲ τὰ κάρτα δὲ τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ Θεοῦ (7), ἐρμηνεύουσιν (8) εἰσῆσθαι, καὶ εἰ τινὰ ἔλλα τοιάντα.

3. Adhuc etiam de Horo suo (quem etiam plurimis nominibus (2) vocant), duas operationes habere eum ostendunt, confirmativam et separativam: et secundum id quidem, quod firmat et constabili, Crucem esse; secundum id vero, quod dividit (3), Horon. Salvatorem autem sic manifestasse operationes ejus: et primo quidem confirmativam, in eo 17 quod dicit: *Qui non tollit crucem suam, et sequitur me, discipulus meus esse non potest* ¹⁶. Et iterum (4): *Tollens crucem, sequere me* ¹⁷. Separativum autem, in eo quod dicit: *Non veni mittere pacem, sed gladium* ¹⁸. Et Joannem dicunt hoc ipsum manifestasse, dicentem: *Ventilabrum in manu ejus, emundare (5) aream, et colliget frumentum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili* ¹⁹; et per hoc (6) operationem Horo significasse. Ventilabrum enim illud, crucem interpretantur esse, quæ scilicet consumit materialia omnia, quemadmodum paleas ignis; emundat autem eos, qui sal-

B Καὶ τὸ Ἀνακραταῖσθαι δὲ τὰ κάρτα δὲ τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ Θεοῦ (7), ἐρμηνεύουσιν (8) εἰσῆσθαι, καὶ εἰ τινὰ ἔλλα τοιάντα. Επειτα περὶ τοῦ Ὁρού αὐτῶν, διὸ δὴ παλέσσονται καλοῦσι, δύο ἐνεργείας ἔχειν αὐτὸν ἀποφανόμενοι, τὴν ἀδραστικὴν καὶ τὴν μεριστικὴν· καὶ καθὸ (9) μὲν ὅράζει, καὶ στρέψει. Σταυρὸν εἶναι, καθὸ δὲ μερίζει καὶ διορίζει, Ὁρον. Τὸν μὲν Σταυρὸν (10) οὐτως λέγουσι μεμηνυέναι τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ· καὶ πρῶτον μὲν τὴν ἀδραστικὴν ἐν τῷ εἰταν· Ὅς οὐ βαστάζει (11) τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ μοι, μαθητής ἐμὸς οὐ δύναται τερέσθαι· καὶ· Ἀρας τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ἀκολουθεῖ μοι (12). Τὴν δὲ διαριστικὴν αὐτοῦ, τὸν τῷ εἰταν· Οὐκ ηὔλιον βαλεῖν εἰσήγηρ, ἀλλὰ μάχαρα. Καὶ τὸν Ἰωάννην δὲ λέγουσιν αὐτὸν τοῦτο μεμηνυέναι, εἰπόντα· Τὸ πτύον ἐτῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαρεῖ τὴν ἀλώρα, καὶ συντάξει τὸν στίτιον εἰς τὴν ἀκολοθήκην αὐτοῦ, τὸ δὲ ἀχυρόν κατακαθεῖ τῷρι ποτέστερον· καὶ διὰ τούτου τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ὁρού μεμηνυέναι. Πτύον γάρ τελεν (13) τὸν Σταυρὸν ἐρμηνεύουσιν εἶναι, διὸ δὴ

BILLII INTERPRETATIO.

Monis illius affecti, atque extra Pleroma ejecti, quam etiam secundam Ogdoadem appellant; de qua-paulo post verba faciemus. Atque eam ob causam diserte quoque a Paulo dictum esse aiunt: *Et ipse est omnia*. Et iterum: *Omnia in eum, et ex ipso omnia*. Ac rursus: *In ipso habitat omnis plenitudo divinitatis*. Itemque illud: *Instaurare omnia in Christo per Deum*. Ad hunc modum hæc, et si quæ alia hujusmodi sunt, interpretantur.

5. Postea de Horo suo quem etiam pluribus nominibus appellant, verba facientes duplice eum facultate præditum esse statuunt, altera fulcire, altera dividere: et quatenus constabili, ac firmat, Crucem esse; qua autem ratione dividit, ac distinguit, Horum. Salvatorem porro ipsius facultates ita indicasse. Ac primo quidem eam, qua fulcit et confirmat, in his verbis: *Qui non tollit crucem suam et sequitur me, non potest meus esse discipulus*. Et rursus: *Tollens crucem, sequere me*. Deinde autem eam, qua secernit, ac dirimit, cum his verbis uteretur: *Non veni mittere pacem, sed gladium*. Joannem etiam hoc ipsum significasse, cum diceret: *Ventilabrum in manu ejus, et purgabit aream, et colliget triticum in horreum suum; paleas autem comburet igni inextinguibili*. His enim verbis Horo vim, ac facultatem declarasse. Ventilabrum enim hoc, crucem esse interpretantur, quæ quidem ea omnia, quæ materia constant, absumat,

¹⁶ Luc. xiv, 27. ¹⁷ Marc. x, 21. ¹⁸ Matth. x, 34. ¹⁹ Luc. iii, 47.

quibus legitur, et separata ea. Et sic scripsisse veterem interpretem persuasum habeo. Sed hunc in errorem conjecti copula καὶ, quæ in textum Graecum perperam irrepsit. Hinc existimavit ἔξορισθεντος casum absolutum esse, reddendum per Latinorum ablativum, quem vocant absolutum; cum tamen evidens sit, ἔξορισθεντος ab ἐνθυμήσεω diveni non debuisse, ne sententia male suspensa hæreat, omninoque pervertatur. Expunge ergo ut in Graeco partculam καὶ, sic et in Latino partculam et, cum voce ea. Tum lege, separata extra Pleroma, scilicet Excogitationis.

(1) Sic interpretantur dicta. Ita cod. Voss. et Claron. In editi. autem Eras. Gall. et Feuard. perperam et post sic additum. *Dictum autem, non dicta legendum vult* Græbius; sed nihil necesse est, modo dicta referas ad præcedentia omnia citata testimonia, non tantum ad illud.

(2) Plurimis nominibus. Edit. Anglic. pluribus.

(3) Secundum id vero, quod dividit. Ita recte Claron. Arund. et Merc. 2, sed perverso ordine in editi. Eras. Gall. et Feuard. secundum id quod sero dividit.

(4) Et iterum. Feuard. et item. Sed in Graeco nihil est quod huic particulae respondeat.

(5) Emundare. Sic omnes codd. Feuard. vero Frontonis Duc. monitis moreni gerens scripsit emundabit, quia in Graeco habetur, διακαθαρεῖ, in futuro. Sed latetur ipse Fronto, emundare ἐλληνικῶς acceptum, eumdem habere sensum.

(6) Per hoc. Edit. per hæc.

(7) Aut τὸ Θεοῦ Illex non leguntur in nostris

C Nov. Test. codicibus Graecis, nec in Vulgata.

(8) Ἐρμηνεύουσιν. Præmittenda particula οὐτῶς, quam in suo exemplari legebat interpres Latinus.

(9) Καθὸ. Sic cod. R. Editi male καθά, nam sequitur καθὸ δε.

(10) Σταυρόν. Pro Σταυρόν, lege cum veteri interprete, Σωτῆρα. Id enim exigit sensus.

(11) Ὅς οὐ βαστάζει, etc. Verba sunt Luc. xiv, 27, excepito quod pro ἀκολουθεῖ μοι, codices nostri habeant, ἔρχεται ὅπισσος μοι. Existit tamen in Irenæi codicibus ἀκολουθεῖ μοι, inde conjicio, quod in vetustis quibusdam miss. in Graeca Novi Testam. edit. Oxon. an. 1675 citatis etiamnum legatur, ἀκολουθεῖ ὅπισσος μοι, quod prope accedit ad Irenæi lectionem.

(12) Ἀρας τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ἀκολουθεῖ μοι. Tran positus ordo verborum: nam Marcii x, 21, legiuit, ἀκολουθεῖ μοι, ἀρας τὸν σταυρόν. Quæ, ac cunctu loco modo decepti interpretes Epiphanius, male verterunt: *Tollens crucem suam sequitur me*: cum imperativum sonent ea verba, et cum Irenæi interprete reddenda fuissent, *Tollens crucem, sequere me*. Cæterum vox αὐτοῦ abest a codicibus nostris, nec eam legisse videtur Irenæi interpres. Forie in Epiphanius textum irrepsit, pro τοῦ, hæc enim exstat in miss. quibusdam Novi Testam. exemplaribus. Illud etiam, ἀρας τὸν σταυρόν, desideratur in Vulgata nostra, et in veteribus quibusdam codicibus non exstare testatur Erasmus.

(13) Ἐξέτωρ. Exetō legit vetus interpres; et sic legere præstat, quam exetō referre ad σταυρόν.

καὶ ἀναλίσκειν τὰ ὄλικὰ πάντα, ὡς ὅμηρος πύρ· καὶ
θάρει, δὲ τοὺς σωζομένους, ὡς τὸ πτύον τὸν σῖτον.
Πιπίλον δὲ τὸν ἀπόστολον καὶ αὐτὸν ἐπιμυμήσκεσθαι
τόντου τοῦ σταυροῦ λέγουσιν, οὕτως· Ὁ λόγος τὸν δ
τοῦ Σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μαρτί^{στεῖ}, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ. Καὶ
πάλιν· Ἐμοὶ δὲ μὴ τέροιστο ὁ μηδεὶς (1) καυ-
χᾶσθαι, εἰ μὴ ὁ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ (2), δι'
οὗ δὲ μοι πόσμος δύσταρωται, καθὼν τῷ πόσμῳ.

6. Τοιαῦτα μὲν οὖν πάρι Πληρώματος αὐτῶν, καὶ
τοῦ πλάσματος πάντες λέγουσιν, ἐφορμίζειν (3) βά-
ζόμενοι τὰ καλῶς εἰρημένα, τοὺς κακῶς ἐπινενομή-
νοις δὲ αὐτῶν. Καὶ οὐ μόνον ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν,
καὶ τῶν ἀποστολικῶν πειρῶνται τὰς ἀποδείξεις πουε-
σθαι, παρατρέποντες τὰς ἐρμηνείας, καὶ βρδιορ-
γοῦντες τὰς ἐξηγήσεις, ἀλλὰ καὶ ἐκ νόμου καὶ προφη-
τῶν, διετοπλῶν παραβολῶν καὶ ἀλληγορῶν εἰρημέ-
νων εἰς πολλὰ ἔλκειν δυναμένων (4) τὸ ἀμφίβολον
διὰ τῆς ἐξηγήσεως. Ἐπεροὶ δὲ δεινῶς (5) τῷ πλάσ-
ματι αὐτῶν, καὶ δολιῶς ἐφαρμόζοντες, αἰχμαλωτί-
ζουσιν ἀπὸ τῆς ἀληθείας τοὺς μὴ ὅδρεαν τὴν πίστιν
εἰς Ἑνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς Ἑνα Κύριον
Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ (6) διαφυλάσσοντας.

Λαντυρ, sicut ventilabrum tritum. Paulum autem
apostolum et ipsum reminisci hujus crucis dicitur,
sic: *Verbum enim crucis iis, qui perirent, utilitatem
est; iis autem qui salvantur (7), virtus Dei*⁸⁰. Et
iterum: *Miki autem non eveniat in ullo gloriari, nisi
in Christi cruce, per quem mihi mundus crucifixus
est, et ego mundo*⁸¹.

6. **Talia igitur de Pleromate (8) ipsorum, et pli-
smate universorum dicunt, adaptare eupientes ea,
quae bene dicta sunt, iis quae male adinventa sunt
ab ipsis. Et non solum autem ex evangelicis et apo-**

**stolicis, tentant ostensiones facere, converentes
interpretationes et adulterantes expositiones; sed
B etiam ex lege et prophetis, cum multe parabole
et allegorizant dicta, et in multa trahi possit
ambiguum (9), per expositionem propensius ad
signitum suum, et dolose adaptantes, **18** in ca-
pitiitate ducunt a veritate eos, qui non firmant
siden in unum Deum Patrem omnipotentem, et in
unum Iesum Christum Filium Dei conservant.**

CAPUT IV.

*Qua ratione formatam Matrem Achamoth velient hæretici. Ex ejusdem perturbationibus ortum
aspectabilem hunc mundum fingebant.*

1. Τὰ δὲ ἔκτος τοῦ πληρώματος λεγόμενα δὲν' αὐ-

4. Ea vero, quae extra Pleroma dicuntur ab iis,

BILLII INTERPRETATIO.

non secus ac paleas ignis: purgat autem eos, qui salutem consequuntur, perinde ac ventilabrum triticum
purgatur. Quin ipsum quoque Panum crucis hujusque mentionem facere dicunt, cum in hæc verba loquitur:
Verbum crucis pereuntibus quidem utilitatem est; iis autem, qui salvi sunt, hoc est nobis, virtus Dei. Ac rur-
sus: *Miki autem absit gloriari nisi in cruce Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo!*

6. Ac talia quidem de Pleromate suo, et commento cuncti dicunt, detorquentes videlicet ea, quæ
recie dicta sunt, ad ea, quæ improbe ac scelerate ipsi confluxerunt. Nec vero ex evangelicis tantum
et apostolicis libris, quos perverse interpretantur, ac mala tute exponunt, hæc probare consonant, verum
etiam ex lege ac prophetis. Nam cum multa in iis parabolæ, et allegorizant, quæ in variis sensu trahi
queunt, ipsi sententia ambiguitatem callida, et versuta interpretationes commento suo accommodantes, a
veritate abstractores eos in captivitatem abducunt, qui parum firmam in Deum Patrem omnipotentem,
et in unum Dominum Iesum Christum Filium Dei, sident tuentur.

CAPUT IV.

1. At vero quæ extra Pleroma ab iis dicuntur, sunt hujusmodi. Enthymes in superioris illius Sophis,
⁸⁰ I Cor. i, 18. ⁸¹ Gal. vi, 14.

(1) Ἐρ μηδεὶς. Hæc in nostris Novi Testamēti exemplarib; cum Græcis, tum vulgatis Latini, non existant.

(2) Τοῦ Χριστοῦ. Sic cod. Reg. cum veteri interpræte; cæteri τοῦ Ἰησοῦ.

(3) Πάντες... ἐφορμίζεται. Lege cum veteri interpræte, πάντων... ἐφαρμόζεται.

(4) Εἰς πολλὰ ἔλκεται δύναμεν. Auctoritate cod. Regii deinde καὶ, quod præpositioni εἰς præmit-
sebatur. Tum legendum censeo, οὐκοντας δυνάμε-
νον, pro ἔλκεται δυναμένων. In omnibus siquidem cum
editi, tum mss. legitur trahi; et in cod. Claroni,
cujus lectionem Latinam sequor, habetur possit, in
singulari.

(5) Ἐπεροὶ δὲ δεινῶς. Voces Ἐπεροὶ δὲ, delendas
conset Billius, utpote redundantes, et a veteri in-
terp. haudquaquam agnitas. At non frustra reli-
quias, si modo punctum præcedens, in editis omnibus
perperam interpositum deles, hæcque conti-
nenter et absque divisione legas: εἰς πολλὰ ἔλκεται
δυναμένων [leg. οὐκοντας δυνάμενον] τὸ ἀμφίβολον
διὰ τῆς ἐξηγήσεως Ἐπεροὶ δὲ δεινῶς τῷ πλάσματι αὐ-
τῶν, καὶ δολιῶς ἐφαρμόζοντες, εἰς. Sententia am-
bigui autem (cui inmultiplex subesse potest sensus) per
expositionem suam alii solerter et dolose figmento

suo accommodantes, etc. Quod vero διενῆς vertit
interpretes, propensius, ex Latini sermonis imperita
factum est. Cum enim δεινῶς aliquando Græcis so-
net vehementer, fortiiter, id ille ad animum traducen-
tis perperam reddidit propensius; vertere debu-
set solerter.

(6) Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Sic cod. Reg. In alia
deest τὸν.

(7) Iis autem, qui salvantur. Antiquam Italicam
versionem secutus est interpres, quam eodem modo
habuisse, ex Cypriani lib. iii Testimoniorum ad
versus Iudeos, num. 69, et Ambrosiastri Comment. In
hunc locum demonstrat Grabius. Græcus autem
Pauli et Irenæi textus habet: *Nobis autem, qui
salvamur. Nec procul abest Vulgata: Iis autem qui
salvi sunt, id est nobis.*

(8) **Talia igitur de Pleromate.** Ms. Arund. Voss.
Merc. 2 et Claroni., **talia igitur tam de Pleromate.**
Mss. sequi maluit Grabius, nos editi. Eras, Galli, et
Feuard. cum textu Græco, in quibus particula tam
hic omnino superflua non legitur.

(9) **Et in multa trahi possit ambiguum.** Ita Claroni.
cod. cuius lectionem, utpote clariorem, sequi
maluius. In aliis legitur: **Et in multa trahi possunt,
ambiguum.**

omnibus: Enthymesis illius superioris Sophiae, quam et Achamoth vocant, separata a superiori Pleromate cum passione dicunt, in umbra vacuitatis locis defervisse (1) per necessitatem; extra enim lucem facta est, et extra Pleroma, informia et sine specie, quasi abortus, ideo quia nihil apprehendit. Misertum autem ominus superiorum Christum, et per Crucem extensem, sua virtute formasse formam, quae esset secundum substantiam tantum, sed non secundum agnitionem; et hoc operatum recurrere (2), subtrahentem suam virtutem, et reliquise illam: uti sentiens passionem quae erga illam esset (3) per separationem Pleromatis, concupiscat eorum, quae meliora essent, habens aliquam odorationem immortalitatis relictam in semetipsa a Christo et Spiritu sancto. Quapropter et ipsam duobus nominibus vocari, Sophiam paternaliter (pater enim ejus Sophia vocatur) et Spiritum sanctum, ab eo, qui est erga Christum (4) Spiritus. **19** Formata autem eam, et sensatam factam, statim autem evanescit ab eo, qui invisibiliter cum ea erat, Verbo, hoc est Christo, in exquisitionem egress-

A τῶν ἐστι τοιαῦτα· τὴν Ἐνθύμησιν τῆς δικαια Σοφίας, ἣν καὶ Ἀχαμώθ (5) καλοῦσιν, ἀφορισθείσαν τοῦ Πληρώματος (6) σὺν τῷ πάθει, λέγουσιν ἐν σκιαῖς καὶ σκηνώματος τόποις (7) ἐκβεβράσθαι κατὰ ἀνάγκην. Ἐξαὶ γάρ φωτὸς ἐγένετο, καὶ Πληρώματος, ἀμφορφος καὶ ἀνείδεος, διπερ ἐκτρώμα, διὰ τὸ μηδὲν κατειληφέναι. Οἰκτείραντά τε αὐτὴν τὸν Χριστὸν (8), καὶ διὰ τοῦ Σταυροῦ (9) ἐπεκταθέντα, τῇ ίδιᾳ δυνάμει μορφώσαις μόρφωσιν τὴν κατ' οὐσίαν μόνον, ἀλλ' οὐ τὴν κατὰ γνῶσιν καὶ πράξαντα τούτο ἀναδραμεῖν, συστελλαντα αὐτοῦ τὴν δύναμιν, καὶ καταλαπεῖν (10), διπος αἰσθομένη τοῦ περὶ αὐτὴν πάθους, διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ Πληρώματος, ὀρεχθῆ τῶν διαφερόντων, ἔχουσα τινὰ δύμην ἀφθαρτίας, ἐγκαταλειφθείσαν αὐτὴν τοῦ Χριστοῦ (11), καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Διὸ καὶ αὐτὴν τοῖς ἀμφοτέροις δύναμάις καλεῖσθαι, Σοφίαν τε πατρωνυμικῶς (ό γάρ πατήρ αὐτῆς Σοφία κλητέσται) καὶ Πνεῦμα ἄγιον, ἀπὸ τοῦ περὶ τὸν Χριστὸν Πνεύματος. Μορφωθείσαν τε αὐτὴν, καὶ ἐμφρονα γεννήσεταιν, περιποτίκα δὲ κενωθείσαν δοράτου (12) αὐτῇ συνύντος Λόγου, τούτεστι τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ ζήτησιν ὀρμῆσαις τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτὸς, καὶ μὴ δυνηθῆναι

BILLII INTERPRETATIO.

quam et Achamoth nuncupant, una cum passione a Pleromate subnotam, in umbras, et vacuitatis loca necessario, velut æstu quodam, abruptam esse aiunt. Eam enim extra lucem, et Pleroma exstissem, formæ ac figuræ expertem, non secus ac fetum aliquem abortu egestum; eo quod nihil comprehendisset. Superiorum autem Christum, ipsius calamitate commotum, ac per Crucem extensem, vi sua formam quidem ei indidisse; sed essentia duntaxat, non item scientia. Eoque negotio perfuscum, contracta virtute sua, ad supra sese recepisse, eamque deseruisse: quo videlicet ea, calamitatem suam persentis, ut quæ a Pleromate subnotata esset, præstantiorum desiderio inflammaretur, habens interim non nullum incorruptibilitatis odorem a Christo et Spiritu sancto in se relictum. Quia etiam de causa duobus eam nominibus appellant, Sophiam nempe paterno nomine (pater enim ipsius Sophia nuncupatur), et Spiritum sanctum, ab eo scilicet Spiritu, quo Christus est prædictus. Formata autem eam, ac mentis compotem effectam, moxque sermone eo, qui invisibiliter cum ipsa erat, hoc est Christo, spoliata et

(1) *In umbra vacuitatis locis defervisse.* Sic mss. omnes, nisi quod Ottobon. Pass. Arund. Voss. et Merc. 2, vitio scribarum habesent deseruisse, vel deseruisse, pro defervisse. Fenardentius ex veteri codice, Graeca littera, et R. P. Frontonis iudicio restituisse se dicit: *in umbra et vacuitatis locis defervisse*: sed incertum quid ex Graeco et Frontonius Ducei conjectura, quid vero ex veteri cod. restituerit. In edit. Eras. et Gallas. vitiis omnino: *in umbra vacuitatis locis deseruisse*; nec multo inclius in edit. Oxon. in umbra et vanitatis locis defervisse. Nulli enim mss. codd. habent vanitatis; omnes etiam omittunt particulari et. Nostram vero lectionem genuinam esse, demonstratur ex ipso Irenæo, qui infra lib. II, cap. 8, u. 5, scribit: *Falsus autem apparuit, et qui est de umbra cenomatis, id est, vacui, ipsorum sermo. Umbrum cenomatis seu vacui dicit, non umbram et cenomata, seu vacuum; minus adhuc umbram et vanitatem.* Quod vero spectat ad verbum *seruisse*, non dubitat ipse Grabius quin ἐκβεβράσθαι ita verterit. interpres, quamvis hunc sequi voluerit. *Defervisse* autem accepit ille in Latina lingua hanc satis versatus interpres, non pro *seruare* desuisse, ut accipiunt optimi quique auctores Latini; sed pro *effervuisse* seu *astuas*. Cum enim non nesciit simplex βεβράσθαι significare *seruisse*, existimavit compositum ἐκβεβράσθαι verbi posse *defervisse*; perperam ratus particulari ex, ut in aliis bene multis compositis verbis, ita et hic vertendam esse de, et *defervisse* idem apud Latinos valere ac *seruisse*.

(2) *Recurrere.* Vertere debuisse interpres, recurso.

(3) *Passionem quæ erga illam esset.* Hellenismus

C interpreti familiaris. Id est, *passionem propriam*, seu *quæ illi accidisset*.

(4) *Qui est erga Christum.* Id est, *qui est cum Christo*.

(5) Ἀχαμώθ. Nomen Tertulliano ininterpretabile. Fenardentius vero recte deducit a πνεῦμα Ἡχαμ, sapientia, cuius radix εἶναι Ἡχαμ, sapientia. Inde Sapientiae Enthymesis, sive cogitatio, Achamot dicuta.

(6) *Toῦ Πληρώματος.* Τοῦ δικαια Πληρώματος legisse videtur interpres.

(7) *Σκιαῖς καὶ σκηνώματος τόποις.* Lege cum interprete, σκιάς, et cum eodem, ac Theodoreto, et Tertulliano, pro σκηνώματος, reponere κενώματος. Scribit enim Theodoretus lib. i Hærel. Fab., cap. 7, pag. 199: Matrem Achamoth ἐν σκιᾳ την, καὶ κενώματι διάγειν, in umbra quodam, et inani degere; Tertullianus, explosum in vacuum, atque inane illud Epicuri. Quin et Irenæus ipse paulo post, καταλειψθαι μόνην ἐν τῷ σκήτῃ, καὶ κενώματι. Vide et lib. II, cap. 8 et 14.

(8) *Tὸν Χριστὸν.* Lege cum interp. τὸν δικαια Χριστὸν.

(9) Διὰ τοῦ Σταυροῦ. Theodoretus habet, διὰ τοῦ ὄπου καὶ Σταυροῦ: Tertullianus vero, educitur per Horon; et Irenæus lib. III, cap. 18: supercessens Horo, id est, fini. Quo concludat, τοῦ Σταυροῦ hic non Crucem significare, sed Hori epitheton esse.

(10) *Katalepsis.* Adde αὐτῇ cum veteri. interp.

(11) *Αὐτὴν τὸν Χριστὸν.* Lege ex veteri interprete, αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

(12) *Αρετὸν.* Lege cum interprete, ἀρέτως.

καταλαβεῖν αὐτὸν, διὸ τὸ κακούθηναι ὑπὸ τοῦ ὄρου. Καὶ ἐνταῦθα τὸν ὄρον κακούνοντα αὐτὴν τῆς εἰς τοῦ μπροσθετὸν ὄρμῆς εἰπεῖν Ἰαώ (1) - οὗτον τὸ Ιαώ δινομα γεγενῆθει φάσκουσι. Μή δυνηθεῖσαν δὲ διοδεῦσαι τὸν ὄρον, διὸ τὸ συμπεπλέχθαι τῷ πάθει, καὶ μόνην ἀπολειφθεῖσαν ξένω, παντὶ μέρει τοῦ πάθους ὑποτοπεσεῖν πολυμερῶν καὶ πολυποικίλου ὑπάρχοντος, καὶ παθεῖν, λύπην μὲν δὲ οὐ κατέλαβε, φόδον δὲ μὴ καθάπερ αὐτὴν τὸ φῶς, οὐτε καὶ τὸ ζῆν ἐπιλίπη, ἀπορίαν τε τὴν τούτοις ἐν ἀγνοίᾳ δὲ τὰ πάντα. Καὶ οὐ καθάπερ (2) ἡ μῆτηρ αὐτῆς ἡ πρώτη Σοφία καὶ Αἰών, ἀπεριώσιν ἐν τοῖς πάθεσιν εἰχεν, ἀλλὰ ἐναντίστητα. Ἐπισυμβενηκάναι δὲ αὕτη καὶ ἔτεραν διάθεσιν, τὴν τῆς ἐπιστροφῆς ἐπει τὸν ζωοποιούσαντα.

2. Ταύτην σύστασιν καὶ ούσιαν τῆς οὐλῆς γεγενῆθαι λέγουστν, ἐξ ἣς δὲ δὲ ὁ κόσμος συνέστηκεν. Έχ μὲν γάρ τῆς ἀπιστροφῆς τὴν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ Δημιουργοῦ πόλαν (3) ψυχὴν τὴν γένεσιν εἰληφέναι,

BILLII INTERPRETATIO.

ορθαταν, ad investigandam illud lumen, quod eam desernerat, sese contulisse: verum obstitisse Horum, quoniam id consequi posset. Atque hic etiam Horum coercetem eam, ne ulterius progrederetur, Iao iuelasisse: hincque vocem hanc, Iao, originem duxisse tradunt. Cum ergo οὐ eam, cui implicita erat, passionem, Horum præterredi nequivisset, solaque foris relicta esset, omni perturbationis generi succubuisse (multiplex enim hæc passio erat, ac compluribus partibus constabat). Nam et morore affectauisse, quod minime comprehendisset; et metu, ne quemadmodum eam lux, ita etiam vita desiceret, ac deinde animi anxietate. Atque in omni rerum ignoratione versantem, non matris ipsius primæ Sophiæ et Αἰονος instar, varietatem in turbidis illis animi motibus, sed repugnantiam habuisse. Accidisse etiam ei alterum passionis genus, nimiriū conversionem ad eum, qui huic coagmentationi vitam impertiverat.

2. Inde materiæ essentiam, ex qua hic mundus conflatus est, ortam esse tradunt. Ex conversione

(1) Ιαώ. Ipsum Dei nomen ineffabile tetragrammaton ἰαών est, quod Græcos legisse Ιαώ, res notior est quam ut argumentis indigeat.

(2) Εἰ δηρολός δὲ τὰ κάρτα. Καὶ οὐ καθάπερ, etc. Sic lego, nec legendum censeo cum Billio, ἀγνοούσα δὲ τὰ πάντα, οὐ καθάπερ, etc.: quasi ita legerit vetus interpres. Virum eruditum decepterunt, ut scire observat Græbius, vitirosa Erasmi et Gallasii editiones, quas et imprudens secutus est Feuardentius, contra mss. codicim fidei. Habent enim, ignorans autem omnia, non quemadmodum mater ejus, etc. Verum hæc, ἐν ἀγνοίᾳ δὲ τὰ πάντα, ad præcedentia referenda sunt, λύπην nimiriū, φόδον et ἀποτλαν, ut sit sensus, varias illas, quarum æstui jactata est Enthymesis, passiones, omnes in ignorantia, seu cum ignorantia conjunctas fuisse. Id igitur Irenæus paulo inferius sic explicat: Καὶ τὴν ἀγνοιαν τοῖς τρισι πάθεσιν ἐγκεχρύφθαι διάσχουσι, et ignorantiam tribus passionibus (supra dictis) inabescam docent. Quare novam periodum ab his verbis incipias, Καὶ οὐ καθάπερ, etc.

(3) Πᾶσαν. Καὶ πᾶσαν legi volunt Billius et Pe-tavius, quasi vetus interpres ita legerit. At nulla editio, nullus etiam ms. codex hic particulam et autem omnem usquam exhibuit; sed nec exhibere vebuit; πᾶσα siquidem ψυχὴ hic ad mundum et Demiurgum referuntur, sensusque est, a conversione omnem mundi, et Demiurgi animam genesis accepisse. Sicque Tertullianus cap. 15, intellexit, ex pressisque: Ex hac (conversione) omnis anima huius mundi constituisse, etiam ipsius Demiurgi. Ceterum quæ hic paulo obscurius, quia brevius, de mundi constitutione, ex Valentiniario-rum hypothesi, tradit Irenæus, fusiori stylo prosequetur inferius.

(4) Et sic. Legendum puto, et hic; Græce siqui-

A eam ejus, luminalis, quod se dereliquerisset; et non potuisse apprehendere illud, quoniam coercebatur ab illo. Et sic (4) Horon coercetem eam, ne anterius irrueret, dixisse Iao (5): unde et Iao nomen factum dicunt. Cum non posset (6) pertransire Iloron, quoniam complexa fuerat passionem, et sola suis est derelicta foris, omni parti passionis succubuisse, multifariæ et variæ existentis: et passam eam tristitiam quidem, quoniam non apprehendit; timorem autem, ne quemadmodum eam inueni, sic et vita relinquere; consternationem autem, super hæc (7): ignorantia autem omnia. Et non (8), quemadmodum mater ejus prima Sophia et Αἰών, demutacionem in passionibus habuit, sed contrarietatem. Super hæc autem evenisse ei et alteram B affectionem conversionis ad eum qui vivificavit (9).

2. Eam collectionem (10) et substantiam suis materiae dicunt; ex qua hic mundus constat. De conversione enim mundi, et Demiurgi omnem animam (11) genesis accepisse; de timore autem et tris-

C dem, ἐνταῦθα, non οὐτως.

(5) Iao. Vetus Fenari. codex, Voss. et Pass. Jouth; Arund. et Clarom. Iaoth; editi. Eras. et Gall. Iaoth: sed vera lectio est, Iao, quam habet Græcus Irenæi textus, quamque securi sunt Tertullianus et Theodoret., ei post eos Feuard. et Grab.

(6) Cum non posset. Et ab Erasino (quem securi sunt reliqui editores) solius connexionis gratia præfixum particulae cum expunimus, quia deest in omnibus mss. et in Græco textu, et ab his verbis, cum non posset, novam periodum incepimus. Velle tamen particulam adversativam inseruisset interpres, cum autem non posset, etc.

(7) Super hæc. Al. super hoc.

(8) Ignorantia autem omnia. Et non. Ita Clarom. Ottob. Arund. Voss. et Merc. 2. Legendum tamen puto, In (vel cum) ignorantia autem omnia, juxta Græcum: ἐν ἀγνοίᾳ δὲ τὰ πάντα. Vide ibi observata. Ceterum in editi. Eras. Gall. et Feuard. male, ignorans autem omnia, non, etc.

(9) Vivificavit. Subintellige ipsam, nempe Enthymesin, sive matrem Achamoth. Tertull. c. 14, a quo vivificata fuerat.

(10) Eam collectionem. Ea collectio, de qua hic Irenæus, passionum, quibuscum conflictabatur Enthymesis, collectio est, tristitia scilicet, timoris, consternationis, conversionis dénum ad eum qui vivificavit ipsam, quas omnes substantiam suis materiae, seu a quibus materiæ substantiam originem sumpsiisse dicebant. Valentianus, ut mox explicatur. Ex τῶν δὲ παθῶν, inquit Theodoretus, τόντοι στηναὶ κόσμον φασιν. Ex his affectionibus mundum hunc conditum dicunt.

(11) Mundi et Demiurgi omnem animam. Græca ad verbum secutus interpres, obscurior evasit. Hæc tu sic legas et intelligas: omnem mundi et Demiur-

titia, reliqua initium habuisse. A lacrymis enim ejus factam universam humidam substantiam, a risu autem lucidam; a tristitia autem et patore, **20** corporalia mundi elementa. Aliquando enim plorabat, et tristis erat, quomodo dicunt, quod derelicta sola esset in tenebris et in vacuo: aliquando autem in cogitationem veniens ejus, quod dereliquerat eam lumen, diffundebatur et ridebat; aliquando autem rursus timebat; aliquando consternabatur, et extasim patiebatur.

3. Et quidem enim (1) tragœdia multa est jam hic, et phantasia uniuscujusque illorum, aliter et aliter graviter (2) exponentis, ex quali passione et ex quali elemento substantia generationem accepit. Quæ etiam convenienter videntur mihi non omnes velle in manifesto (3) docere, sed solos illos, qui etiam grandes mercedes pro talibus mysteriis præstare possunt. Non enim jam dicunt (4) similia illis, de quibus Dominus noster dixit: *Gratis accipistis, gratis date*²¹; sed separata (5) et portentosa, et alta mysteria cum magno labore exquisita fallacibus. Quis enim non eroget omnia, quæ sunt sua, uti discat, quoniam a lacrymis Enthymeseos, quæ est ex passione *Æonis* (6), maria, et fontes, et flumina, et universa humida materia generationem accepit; de risu autem ejus lumen; de pavori autem, et inconstabilitate (7), corporalia mundi elementa?

4. Volo autem aliquid et ego conferre fruictuationi eorum. Quoniam enim video dulces quidem

et ex tov φόβον καὶ τῆς λύπης τὸ λοιπόν τὴν ἀρχὴν ἀποχέναι. Ἀπὸ γάρ τῶν δακρύων αὐτῆς γεγονέναι πάσαν δυναγόν οἰσταιν· ἀπὸ δὲ τοῦ γέλωτος τὴν φωτεινήν· ἀπὸ δὲ τῆς λύπης καὶ τῆς ἀπλήξεως τὰ σωματικὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα. Ποτὲ μὲν γάρ ἔκλεισται ἀλλαπίτε, ὡς λέγουσι, διὰ τὸ καταλεῖθεις μέντην ἐν τῷ σκήτῃ, καὶ τῷ κενάματι· ποτὲ δὲ, εἰς ἐνοικοῦντα τοῦ καταλιπόντος αὐτῆς φωτὸς, διεγένετο καὶ ἀγέλα· ποτὲ δὲ αὖ πάλιν ἐφοδεῖτο· μὲλλεται δὲ διηπόρει, καὶ ἐξισταται.

5. Καὶ τί γάρ; τραγῳδία πολλὴ λοιπὸν ἦν ἀνάδει, καὶ φαντασία ἀνδεικάστον αὐτῶν, μὲλως καὶ ἄλλως σοβαρῶς ἀκδιηγουμένου, ἐκ ποταποῦ πάθους, ἐκ ποιου στοιχείου ἡ οὐσία τῆς γένεσιν εἰληφεν· ἢ καὶ εἰκότως δοκούσι μοι μὴ διπατας θύλειν ἐν φανερῷ διδάσκειν, ἀλλ' ἡ μόνους ἔκεινους (8) τοὺς καὶ μεγάλους μισθοὺς ὑπὲρ τηλικούτων μυστηρίων τελεῖν δυναμένους. Οὐκέτι γάρ ταῦτα δυοισι ἔκεινοις, περὶ ὃν δὲ Κύριος ἡμῶν εἰρηκε· Δωρεάν ἀλλάσσετε, δωρεάν δέτε· ἀλλὰ ἀνακεχωρηκότα, καὶ τερατώδη, καὶ βαθεῖα μυστήρια μετὰ πολλοῦ καρπάτου περιγνόμενα τοῖς φιλοφευδέσι. Τίς γάρ οὐκ ἀν δικαστανῆστε πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἵνα μάθῃ, διεὶς ἀπὸ τῶν δακρύων τῆς Ἐνθυμήσεως τοῦ πεπονθότος Αἰώνος, θάλασσαι, καὶ πηγαὶ, καὶ ποταμοὶ, καὶ πέδαις ἐνυδροῖς οὐσία τὴν γένεσιν εἰληφεν, ἐκ δὲ τοῦ γέλωτος αὐτῆς τὸ φῶς, καὶ τῆς ἀπλήξεως, καὶ τῆς ἀμηχανίας τὰ σωματικὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα;

4. Βούλομαι δὲ καὶ αὐτὸς συγεισενεγκείν τι τῇ **C** χαρτοφορίᾳ αὐτῶν. Ἐπειδὴ γάρ δρῶ τὰ μὲν γλυκὰ

BILLII INTERPRETATIO.

enim, et mundi, et Demiurgi, et denique omnem aliam animam ortum accepisse; ex meo autem, ac mo-
rore reliqua initium habuisse. Etenim ex ipsis lacrymis liquidam omnem essentiam existit, ex risu
autem lucem, ex mo-
rore denique et stupore corporea mundi elementa. Nonnunquam enim flebat, et in
moro-
re versabatur, ut ipsi aiunt, ob id nempe quod sola in tenebris, et vacuo relicta esset: nonnunquam
autem lumen illud, quod eam deseruerat, secum ipsa considerans, latititia diffundebatur, ac ridebat. Inter-
dum rursus metuebat, interdum item perplexo et anxiō animo erat, atque etiam mentis errore afficio-
batur.

3. Alque hic jam non levis tragœdia, et imaginatio existit, singulis nimisrun eorum alio atque alio modo quoniam ex affectu et ex cuiusmodi elemento orta sit, non sine fastu et arrogantiæ exponentibus. Quæ etiam ipsi non abs re mihi videntur nolle omnibus palam tradere, verum illis solis, qui ingentem pro talibus mysteriis mercedein pendere queant. Nec enim jam hæc ad ea accedunt, de quibus Dominus no-
ster dixit: *Gratis accipistis, gratis date*; sed semota sunt, ac prodigiosa, et profunda mysteria, quæque non
sine magno labore ab hominibus mentiendi studiosis comparentur. Ecquis enim facultates omnes suas non
expendat, ut discat quemadmodum ex lacrymis Enthymesis, calamitori illius *Æonis*, maria et flumina, atque omnis aquarum substantia ortum acceperit; ex ipsis autem risu lux, ex stupore et anxieta corpore mundi elementa?

4. Enimvero gestit animus ad eorum fruictuationem aliquid etiam conferre. Quoniam enim aquas par-

²¹ Matth. x. 8.

gi animam; nam et Demiurgum ipsum animæ compotem esse volebant Valentiniiani. Vide not. 3, col. 481.

(1) *Et quidem enim.* Non abs re putat Græbius veterem interpretarem ex Græco scripsisse, *Et quid enim?* justu illud, καὶ τι γάρ;

(2) *Graviter.* Græc. σοβαρῶς, arroganter, cum justu.

(3) *In manifesto.* Al. *manifesto*; quidam, mani-
festus.

(4) *Dicunt.* Hoc verbum de suo addidit inter-
pres; neque enim in Græco legitur. Vertendum erat, *hæc sunt.* Non enim jam *hæc sunt* similia illis.

(5) *Separata.* Vocem ἀνακεχωρηκτα melius cum Gallasio vertisset interpres, *abstrusa*, vel *abdicta*, ab hominum notitia semota. Hunc enim sensum inter-
dum habet ea vox: hic certe habere debet. Apud

D Suidam ἀνακεχωρηκτα βιβλία dicuntur esse ἀντί ἀποκρύψων.

(6) *Quæ est ex passione *Æonis*.* Verbum est in editi. omnibus omissum addidimus ex cod. Clas-
rom. Jam apertus est sensus, *Enthymesis*, *quæ est ex passione *Æonis**, id est *quæ ex passione *Æonis**, *Sophia* scilicet, nata est. Græca tamen, τῆς Ἐνθυ-
μήσεως τοῦ πεπονθότος Αἰώνος, simplicius veri-
tati posse sensus. Hunc vero funditus evertit Gal-
lasius dum verit, ἀπὸ τῶν δακρύων τῆς Ἐνθυμή-
σεως τοῦ πεπονθότος Αἰώνος, *a lacrymis *Æonis* cogitatione perturbati*; quæ a Græcis et Irenæi mentis procul aliena sunt.

(7) *Inconstabilitate.* Gr. ἀμηχανίας, *anxietas*, *animi conuertione*.

(8) *Mόρον* ἔχετρον. In cod. Reg. Jeest ἔχε-
ντος.

νόστα θντα, οἷον πηγὰς, καὶ ποταμοὺς, καὶ θμέρους, καὶ τὰ θαλάσσας, τὰ δὲ ἐπὶ ταῖς θαλάσσαις ἀλμυρά· ἀπνοῶ μὴ πάντα ἀπὸ τῶν δακρύων αὐτῆς προσθῆσθαι, διότι τὸ δάκρυον ἀλμυρὸν τῇ ποιότητῃ ὑπάρχει. Φανερὸν οὖν, διὶ τὰ ἀλμυρὰ θντα ταῦτα ἔστι τὰ ἀπὸ τῶν δακρύων. Εἰκὸς δὲ, αὐτὴν ἐν ἀγωνίᾳ παλλὶ καὶ ἀμπηχανίᾳ γεγονόταν καὶ θρωνέαν. Ἐντεῦθεν δὴ, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτῶν, ὑπολαμβάνειν δεῖ, πηγὰς καὶ ποταμοὺς, καὶ εἰ τινα ἀλλὰ γλυκία θντα ὑπάρχει, τὴν γάνεσιν μὴ ἀσχηκέναι ἀπὸ τῶν δακρύων αὐτῆς (1). Ἀπίθανον γάρ, μιᾶς ποιότητος οὐσίης τῶν δακρύων, τὰ μὲν ἀλμυρά, τὰ δὲ γλυκία θντα ἐξ αὐτῶν προσθεῖν. Τοῦτο δὲ πιθανώτερον, τὰ μὲν εἶναι ἀπὸ τῶν δακρύων, τὰ δὲ ἀπὸ τῶν θρωνῶν. Ἐπειδὴ καὶ (2) θερμὰ καὶ δριμέα τινὰ θντά ἔστιν ἐν τῷ κόσμῳ, νοεῖν φαίλεις, τὶ ποιήσασα, καὶ ἐκ πολού μορίου προήκατο ταῦτα. Ἀρμόδιοι γάρ ταῦτα καρποὶ τῇ ὑπόθεσι αὐτῶν.

5. Διοθεύσασαν οὖν πᾶν κάθος τὴν μητέρα αὐτῶν, καὶ μάγις ὑπερκύψασαν, ἐπὶ ικεσιαν τραπῆναι τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτὸς, τονίστι τοῦ Χριστοῦ, λέγουσιν δὲ ἀναλόν μὲν εἰς τὸ Πλήρωμα, αὐτὸς μὲν, εἰκὸς δὲ τὸν φωτισμὸν ἐκ δευτέρου καταλθεῖν (3), τὸν Παράκλητον δὲ ἐξεπεμψεν αὐτὴν (4), τονίστι τὸν Σωτῆρα, ἐνδόντος αὐτῷ πάσαν τὴν δύναμιν τοῦ Πα-

τιαναῖς αἵρεσις (5), et aquas, ut fontes (6), et flumina, et im- bres, et talia (6); quae autem sunt in mari, salas: adiumento non omnia a lacrymis ejus emissae, quo- niam lacrymæ salas sunt qualitate. Manifestum est igitur, quoniam salas aquæ hæ sunt a lacrymis. Opinor autem, eam in agonia et in inconstantia (7) grandi constitutam et sudasse. Unde etiam secundum argumentationem 21 ipsorum suspicari oportet, fontes et flumina, et si quae sunt aliæ aquæ dulces, generationem habuisse a sudoribus ejus. Non est enim quadrabile, cum sint unius qua- litatis lacrymæ, alteras quidem salas, alteras dul- ces aquas ex illis exisse. Hoc autem magis quadrabile, alteras quidem esse a lacrymis, alteras vero a sudoribus. Quoniam autem et calida, et austera B quædam sunt aquæ in mundo, intelligere debes (8), quid faciens, et ex quo membro emisit has. Apti sunt enim hujusmodi fructus argumento ipsorum.

5. Cum igitur peragrasset omnem passionem ma- ter ipsorum, et vix cum elata esset (9), ad obsecrationem conversa est ejus luminis, quod dereliquerat eam, hoc est Christi, dicunt: qui regressus in Pleroma, ipse quidem, ut datur intelligi, pigritatus est secundo descendere: Paracletum autem misit ad eam, hoc est Salvatorem, praestante ei virtutem

BILLII INTERPRETATIO.

tim dulces, ut fontes, et flumina, et im- bres, cæteraque id generis, partim salas, ut in mari, esse perspicio; ita mecum reputo, non omnes eas ex ipsius lacrymis promanasse: quandoquidem lacrymae qualitate sua salsa est. Perspicuum est itaque salas aquas eas esse, quae ex lacrymis oris sunt. At vero credibile est eam in magna angustiate, atque consiliis inopia constitutam, sudorem etiam enississe. Atque hinc juxta ipsorum figuratum existimare par est fontes, et amnes, et si quae aliæ aquæ dulces sunt, ab ipsius sudoribus originem habuisse. Neque enim probabile est, cum una eademque qualitate lacrymæ prædictas sint, ex ipsis tamen partim dulces, partim salas aquas prodiisse. Illud autem ad similitudinem veri propius accedit, eas partim e lacrymis, partim ex sudoribus fluxisse. Quoniam autem in mundo, et calidæ quædam, et acres aquæ sunt, tuum est cogitare quoniam modo et quoniam ex parte eas emiserit. Tales enim fructus eorum convenient.

5. Cum ergo mater eorum per omne perturbationum genus grassata esset, ac tandem aliquando ex illis emerisset, ait eam ad lumen Iudeum, a quo deserta fuerat, hoc est, ad Christum rogandum et obsecrandum, sese convertisse. Hunc porro, cum ad Pleroma jam reversus esset, atque uti probabile est,

(1) Τῆς γένεσις μὴ ἀσχηκέναι ἀπὸ τῶν δακρύων αὐτῆς. In Basileensi Epiphanius edit. et Gall. ac Fenard. Irenæi edit. ut et in cod. Reg., deest δακρύων. Legitur διμικάτα, ἀπὸ τῶν αὐτῶν δακρύων vero addidit Petavius, ut puto, ex cod. Val.; sed Graeca hoc loco meindos esse monet Billius, legen- dumque censet, γένεσιν τοχηκέναι ἀπὸ τῶν θρωνῶν αὐτῆς. Et quidem sic leguisse veterem interpretem certum est. Sic etiam leguisse videtur Nilus Asceta epist. 124 ad Carpionem Valentiniandum, lib. 1 edit. Allat. Cum enim catholicorum quispiam a Carpine quæsiisset αἱ aquæ omnes, tamen dulces quæ salas, a lacrymis Achamothis originem haberent, et hic responsionem cunctaretur; iisdem salibus, et tan- tum non iisdem vel his, quibus Valentinianus Irenæus, vesanum hominem perficit Nilus: Ἐγένησε ἀπαντῆσαι λέγοντα, διὶ τὰ μὲν πικρὰ τῆς ἀνυπάρχου Ἀχαμοῦ δάκρυα τὰς ἀλμυρὰς θαλάσσας ὑπέστησεν, ὡς δέ δύνης καὶ δριμυγμοῦ ἐκανοῦ προχωθεῖται ὃ δὲ θρῶν τῆς ταλαιπώρου γυναικῶς πηγάς ἔτερεν κατα- καὶ ποταμοὺς, καὶ φρέσα, λίμνας τε, καὶ τὰ ἐξηγηκέναι. Taῦτα πρὸς τὸν οὖν λῆρον γελοιωδῶς λέγομεν. Respondendum tibi erit, amaras Achamothis, quae revera nulla est, lacrymas salas maria progenerasse, πηροτε quae ex dolore et magna acerbitate effusas es- sent; sed ex sudore misella illius mulieris juntes, et flumina, et putoes, et lacus, et reliquias dulces aquas georupisse. Hæc ad tuas ineptias non sine risu dici-

C mus. Hæc momenta persuadent cum Billio legen- dum esse, γένεσιν τοχηκέναι ἀπὸ τῶν θρωνῶν αὐτῆς. Graeca quidem, ut nunc sunt, perfectius fundit sensum, sed præsenti argumento non æquæ convenienti, nec precedentibus adeo cohærens.

(2) Ἐκεῖδη καὶ. Legi cum Billio, ex veteri interp. etiā δὲ καὶ.

(3) Κατελθεῖται. Hinc recte colligit Billius emen- dum esse Theodoretum, l.b. i Hæret. Fab. c. 7, apud quem in own. edit. legitur μετελθεῖται pro κατελθεῖται.

(4) Αὐτήτη. Lege cum Billio, αὐτῇ, vel πρὸς αὐτήν.

(5) Ut fontes. Sic recte edit. Oxon. ex mss. Arund. Voss. et Merc. 2, concinunt Clarom. et Pass.; sed nata cæteræ edit. et fontes.

(6) Et talia. Al. et alia.

(7) In inconstantia. Quod hic vertit interpres, inconstantia, superius reddidit, inconstabilitate, Graec. ἀμπηχανίας.

(8) Debet. Sic eodd. Clarom. Pass. Voss. ac textus Graecus cum edit. Oxon. et Feuardenio in marg. haud dubie ex veteri cod. Sed hic in textu, perinde ut Eras. et Gall. debemus. Verba hæc ad eum dirigi, in cuius gratiam libros suos scripsit Irenæus, nemo non videt.

(9) Vix cum elata esset. Gr. μάγις; ὑπερκύψασα, ut melius veritatem Petavius.

omnem Patre (1), et omnia sub potestate tradente: *Æonibus autem similiter, ut in eo omnia conderentur, visibilia et invisibilia, Throni, Divinitates, Dominationes* (2). Mititur autem ad eam cum coelestis suis angelis. Hanc autem Achamoth reveritam eum, dicitur primo quidem cooptationem (3) imposuisse (4) propter reverentiam; deinde autem cum vidisset eum cum universa (5) fructificatione sua, acenrisset ei, virtute accepta de visu ejus. Et illum formasse eam, formationem, quæ est secundum agnitionem, et curationem passionum fecisse ejus, separantem eas ab ea, et non eum neglexisse (6). Nec enim erat possibile eas exterminari, quemadmodum prioris (5), co quod jam habilia et possibilia essent (6); sed segregantem separatim commis- cuisse et coagulasse, et de incorporali passione in incorporealem (7) materiam transtulisse eas; et sic aptitudinem et naturam fecisse in eis, ut in con-

τροῖς, καὶ τὸν ὑπὸ ἔξουσιαν παραδόντος, καὶ τὸν Αἰώνων διόμενος (8), δῶς ἐτὸν τὰ πάντα κτισθῆ, τὰ δρατὰ καὶ τὰ ἀδρατα, Θρόνοι, Θεότητες (9). Κυρισθητες. Ἐκπέμπεται δὲ πρὸς αὐτήν, μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν αὐτοῦ τῶν ἀγγέλων. Τὴν δὲ Ἀγα- μώθ, ἐντραπεῖσαν αὐτὸν, λέγουσι πρώτον μὲν κάλυμμα ἐπιθέσθαι δ' αἰδῶν, μετέπειτα δὲ ἰδοῦσαν αὐτὸν σὺν δῃ παροφορίᾳ αὐτοῦ, προσδραμεῖν αὐτῷ, δύναμιν λαδοῦσαν ἐκ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ. Κάκενον μορφῶσας αὐτήν μόρφωσιν τὴν κατὰ γνῶσιν, καὶ λατὸν τῶν παθῶν ποιήσασθαι αὐτῆς, χωρί- σαντα δ' αὐτὰ αὐτῆς, μή ἀμελήσαντα δὲ αὐτῶν. Οὐ γάρ δηνατὰ ἀφανισθῆναι, ὡς τὰ τῆς προτέρας (10). διὰ τὸ ἔκτικτα ἡδη, καὶ δυνατὰ εἶναι ἀλλ' ἀποκρί- ναντα χωρίσει τοῦ συγχέας (11) καὶ πῆξαι, καὶ ἐξ δώματον πάθους εἰς ἀσώματον τὴν ὑλην (12) μετα- βαλεῖν αὐτά· εἴθ' οὐτως ἀπιτηδειότητα, καὶ φύσιν ἀπεποιηκέναι αὐτοῖς, ώστε εἰς συγκρίματα καὶ σώ-

BILLII INTERPRETATIO.

rurus descendere pigeret, Paracletum, hoc est Salvatorem, ad eam emisse, Patre ei potentiam omnia concedente, omniaque ipsius imperio subiectiente, atque item *Æonibus*: ut in ipso omnia conderentur, tam quæ in aspicium cadunt, quam quæ oculorum obtutum fugiunt, hoc est Throni, Deitates, Dominationes. Comites etiam ei adjuncti sunt angelii, ipsius comitæ. At vero Achamoth, quemadmodum ipsi narrant, eum reverita, primo quidem velum præ pudore sibi obduxit, postea quād ipsum cum omnibus suis dotibus conspicata est, viribus ex ipsius praesentia collectis, ad eum accurrunt; ac tum ille scientiæ formam ei indidit, eamque perturbationibus liberavit. Nec tamen has ab ea ita secrevit ac de- pulit, ut curam omnem eorum abjeceret (nec enim deleri poterant, quemadmodum prioris Sophiae affec- tione, quod radices jam egissent, ac robur contraxissent); verum secretas eis confudit, et condensavit, atque ex incorporeis affectione, in corpoream materiam iuimatavit; ac deinde eam illis aptitudinem et

(2) Coloss. 1, 16.

(1) *Patre.* Ita cod. Claram. et edit. Feuard. ac C codd. Arund. Claram. et textum Græcum secuti. In Oxon. In Eras. autem, Gall. et Ottobon. vitiōse, *Patris.* Codices Anglicanos hic uendosos esse mu- nūt Grabius.

(3) *Reveritam eum... cooptationem.* Ex Græca lectione et R. P. Frontonis judicio reveritam eum pro eam, et cooptationem pro cooperationem substituit Feuardentius. Priorem emendationem confirmat cod. Pass., posteriorem Arund., utramque Voss. et Claram.

(3) *Imposuisse.* Edit. Eras. Gall. et Feuard. ad- dunt ei. Sed hanc vocem delemus, quia deest in Claramont. Voss. et Merc. 2, necnon in Græco textu, et Valentiniatorum sensu repugnat. Scripsit Tertull. c. 46. *Velutum sibi obduxit, melius inuenit, si suffragarentur mss.* Neque enim Jesus Achamoth, sed ipsa sibi Achamotha velamen imposuit. Saltem igitur sibi post impositione subintelligas.

(4) *Eum neglexisse.* Sic omnes mss. cum edit. Eras. et Gall. At Græcam lectionem secutus Feuardentius pro eum substituit eam. Sed frustra: quidvis enim legerit interpres, sive αὐτόν, sive αὐτῶν, eam satis suaintelligitur. Sensus igitur est: *et non eum neglexisse eam,* scilicet passiones.

(5) *Prioris.* Sic mss. Claram. Arund. et Merc. 2 cum edit. Eras. Gall. Oxon. et textu Græco; mi- tum autem quod scribit Feuard. loco prioris reposuisse se priores ex veteri cod. et Græca lectione. Veterem quidem codicem habuisse priores, non ne- gaverim; nam ita habet cod. Pass. At in Græco distinete legitur τὰ τῆς προτέρας, non τὰ πρότερα. Vide notam 10 infra.

(6) *Eo quod jam habilia et possibilia essent.* Si Græcis minus hæsisset interpres, et ad vocis Latiniæ passiones genus attendisset, scripsisset saltem, habiles et possibiles. Sed nec sic Græcorum sensum assecutus huius. Veterum erat, eo quod in habi- tum jam cessissent, ac robur contraxissent.

(7) *In incorpoream.* Sic cum Grabo restituimus,

C codd. Arund. Claram. et textum Græcum secuti. In ceteris editis perperam habetur in corporalem. Vid. not. 12. infra.

(8) *Kαὶ τῶν Αἰώνων διόμενος.* Lege cum B' ilio et Petavio, καὶ τῶν Αἰώνων δὲ δομῶν, sic enim ve- lus interpres: *et *Æonibus* autem similiter, scilicet virtuteum omnem Jesu tradentibus.* Hæc autem verba, inquit optime Grabius, minus recte Tertullianus ita accepit, quasi Jesu Paracletu supra potestas omnipiu, etiam *Æonum*, nou autem ab *Æonibus* data fuerit; unde cap. 16 reddidit: *Largito ei Patre universorum *Æonum* summam potestatem, subiecti- dis eis omnibus, ut in ipso, etc.* Ubi tamen legi mallem, subiecti ei omnibus, etc.

(9) *Θεότητες.* Hanc vocem Apostoli verbis addi- dere Valentiniiani. Id satis significat Theodoretus, subiungens, ως αὐτοὶ λέγοντι, ut ipsi dicunt: qui- bus ostendit a solis τοῖς ἡερειτικοῖς sic lecta suis Pauli verba. Porro Θεότητων nomine intelligebant, tunc Demiurgum ipsum, tunc angelos et archangeli- os inferioris ogloadis; quos cum ad imaginem superiорου *Æoniu* factos esse vellent, ut infra expli- cat Irenæus, et veluti secundarios quosdam *Æonas*, illis et deitatem affingebant.

(10) *Tῆς προτέρας.* Σοφαὶ scilicet matris ejus. Tertull. cap. 16: *Ab omnibus injuriis passionis ex- pumicat, non endem negligenter in exterminium dis- cretis, quæ accidat in casibus matris.*

(11) *Χωρίσει τοῦ συγχέας.* Recite monet Billius, cum veteri interps. legendum esse, χωρὶς συγχέας, separatim commis- cuisse. Sic certe intellexit Ter- tull. cap. 16; *Massalitor solidato defixi seorsum.*

(12) *Ἀσώματος τὴν ὑλην.* Legendum vult Billius ἐνομάστων, ex veteri, inquit, interps. et Ter- tulliano. Hunc quidem ita legisse facile concessere- rim; scribit enim, *in materia corporalem paraturum.* At non ita veteri interps. Billium decepterunt edi- ta, in quibus habetur, *in corporalem materiam.* Sed restituendum ex melioris note coddi. mss. in incor-

ματα ἐλθεῖν, πρὸς τὸ γενέσθαι δύο οὐσίας, τὴν φαύ λην τῶν παθῶν (1), τὴν τε τῆς ἐπιστροφῆς ἐμπαθῆ· καὶ οὐδὲ τοῦτο δυνάμει τὸν Σωτῆρα δεδημιουργήκεναι (2) φάσκουσι. Τὴν τε Ἀχαμώθ (3) ἔκτὸς πάθους γενομένην, καὶ συλλαβοῦσαν τῇ χαρῇ τῶν ἐν αὐτῷ φύσεων τὴν θεωρίαν, τουτέστι τῶν ἀγγέλων τῶν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐγκισσήσασαν αὐτοὺς, κεκυηκέναι χαρ- πούς κατὰ τὴν εἰκόνα διδάσκουσι, κύμα πνευματι-

A gregationes (4) et corpora venirent, ut fierent duæ substantiæ, una quidem mala ex passionibus, altera autem conversionis, passibilis (5) : et propter hoc virtute Salvatorem fabricasse (6) dicunt. Hanc autem Achamoth extra passionem factam concepisse de gratulatione (7) eorum, 23 quæ cum eo sunt (8), luminum visionem (9), id est angelorum, qui erant cum eo, et delectata in conspectu eorum (10) pe-

BILLII INTERPRETATIO. ,

naturam attulit, ut in concretiones et corpora venirent, efficerenturque duæ essentiæ, altera mala, quæ ex passionibus exstisisset, altera autem passionibus obnoxia, quæ ex conversione orta esset. Quæ etiam ipsa causa est, cur Salvatorem potentia fabricasse dicant. Achamoth autem affectu suo liberatam, præ latititia contemplationem lumen eorum, quæ cum ipso erant, hoc est angelorum, quos ipse comites

poralem materiam, ut in notis ad text. Lat. diximus. B Græcan lectionem confirmant Excerpta Clementis ex. Or. Did. p. 796. Πρῶτον οὖν ἐξ ἀσωμάτου πάθους καὶ ουμενήκοτος εἰς αὐτόματον ἐπὶ (defenda omnino hæc præpositio) τὴν ὑλὴν αὐτὰ μετητλησεν καὶ μετέβαλεν. Primum itaque ex incorporali et accidenti passione in incorporealem materiam ea transfudit, atque commutatur. Confirmat ipse Irenæus scribens paulo post, Demiurgum, cum separasset duas substantias confusas, ex incorporalibus, ἐξ ἀσωμάτων, corporalia fecisse. Nec mirum materiam a Valentinianis dictam fuisse incorpoream : id a Platonicos acceperant, quorum frequens hac erat assertio. Plotinus Ennead. III. lib. vi. c. 7, de ὑλῃ agens, ait, ἐτι μὲν οὐν ἀσωμάτος, εἰς igitur incorpoream; et mox, τοῦ ὄντος τετύγκης τοῦ αὐτοῦ κατὰ τὸ ἀσωμάτον, hanc ipsam appellationem secundum incorporeum genus sortita est. Rationem hanc asserti, ἐπείπερ τὸ σῶμα ὑστερον καὶ σύνθετον, καὶ τοῦτο (ἢ ὑλὴ) μετ' ἄλλου τοιεὶ σῶμα, quoniam corpus materia posterior est, atque compositum, et ipsa una cum alio corpus efficit. Ni mirum cum materiam priorem natura, et simpliciorem vellent esse, quain ipsum corpus, nec corpus fieri nisi per adveniētem formam, qua compleatur; eam a corpore distinguebant, ut partem a toto, incorporeamque dicēbant. Uno verbo incorpoream est materia, secundum Platonicos, quia suapte natura et secundum se spectata, ἀποιός ἐστι, qualitatum corporearum expers est, ut vocal idem Plotinus Ennead. II. l. IV. cap. 8. Unde concludit, καὶ ὅτι μὲν μὴ σῶμα, εἴπερ ἀποιός, δῆλον, quod si materia qualitatis expers est, corpus non esse patet. Corpus enim in certa quadam qualitatum congerie consistit, ac proinde (τούτην) compositum est; materia vero ἀπλούν καὶ ἐν τῇ αὐτῆς φύσει οὕτω γάρ πάντων ἔρημος, simplex est et unum quid suapte natura; sic enim omnium vacua, quoniam tamen omnium capax. Hinc Plato in Timæo materiam vocali διμορφον καθ' αὐτὸν, καὶ ἀσχημάτιστον, δέχομένα δὲ πᾶσαν μορφὰν, ab omni forma et figura per se immunem et liberam, quaslibet tamen formas recipientem. Idipsum est quod ex Valentinianorum hypothesi scribit Irenæus, Euthymeseos passiones in incorporealem materiam translatas, aptabilitatem et naturam sortitas fuisse, ut in concretiones et corpora venirent. Ex quo enim supponitur ea materia ἀσωμάτος et ἀποιός, eo ipso ostenditur formarum omnium corporarum capax.

(1) Τὴν γαλῆνην τὸν παθῶν, etc. Lego τὴν φαῦλην ἐξ τῶν παθῶν, ut legisse videtur interpres, et eamdem particulam ἐξ μεμβρον sequenti addo, τὴν τε ἐξ τῆς ἐπιστροφῆς, quoniam non legerit interpres. Sed saltem subintelligere debuit.

(2) Δεδημιουργηκέναι. Subintellige τὰ πάντα, vel similem vocem, inquit Grabius.

(3) Τὴν τε Ἀχαμώθ, etc. Ex Billio lege, τὴν δὲ Ἀχαμώθ, et linea seq. σὺν αὐτῇ pro ἐν αὐτῷ.

B (4) Congregationes. Græce Συγκριματα, quæ Billius melius vertit, concretiones.

(5) Passibilis. Sic ex Græca lectione Feuardentius edidit, monita securus Front. Ducei. MSS. vero omnes, cum edit. Eras. et Gall. habent passibile. Feuardentii lectionem confirmat Tertull. scribens c. 17, de conversione passionali, id est passionibus obnoxia.

(6) Virtute Salvatorem fabricasse. Sic iterum ex Græco restituit Feuardentius a Frontone monitus, pro virtutem, quod perperam exstat in edit. Eras. et Gall. et in omnibus mss. nostris. Neque enim virtutem Salvator, sed virtute, seu potentia sua fabricasse omnia dicebatur a Valentinianis.

(7) Concepisse de gratulatione. Sic recte Grabius edidit ex edit. Eras. et Gall. nec non ex mss. Arund. Voss. et Merc. 2, concinit et Clarom. In edit. vero Feuard. male inserta particula et ante de, quæ sensum omnino turbat. Ceterum Græca haud feliciter reddidit interpres, nec mirum, cum Billius ipse, vir Græco doctus, fateatur se diutius hic hæsisse. Cum enim id primum existimaret, συλλαβεῖν hoc loco idem esse quod concipere, non videbat quoniam esset hæc contemplationis angelorum conceptio; cum maxime Achamoth aliquando inferius non contemplationem peperisse, sed κατὰ τὴν εἰκόνα θεωρίαν seum edidisse scribatur. Accedebat quod si hic συλλαβεῖν idem esset quod concipere, conceptio congressum antecederet; id quod vel cogitare absurdum est. Sed demum deprehendit vir eruditus, hoc loco συλλαβεῖν τὴν θεωρίαν, nihil aliud significare, quam θεωρεῖν, videre, contemplari, visu asse-qui seu percipere; quod verissimum est. Quare interpreti vertendum erat: Hanc autem Achamoth a perturbatione liberam, præ gaudio (et non barbare, de gratulatione) lumen ea, quæ cum ipso erant, hoc est angelos, quos ipse comites habebat, contemplatum, seu visu apprehendentem, etc.

D (8) Quæ cum eo sunt. Sic partim ex Græco, partim ex codd. Clarom. et Arund. restituiimus, pro quæcumque sunt lumen, ut perperam exstat in omnibus aliis cum mss. tunc editis. In Græco siquidem legendum esse τὸν αὐτὸν, ex Billio diximus. In codd. vero Clarom. et Arund. habetur, quæ cum sunt, voce eo procul dubio per incuriam scribuntur. Quare hanc ex Græco supplere non dubitavimus, id exigente sensu.

(9) Lumen visionem. MSS. Clarom. et Pass. lumen visione.

(10) Delectatum in conspectu eorum. Codd. Clarom. Pass. et Voss. pro conspectu habent conceptu. Sed prior lectio præferenda videtur. Id enim sibi vult Irenæus, Achamotham libidinose aspicientem angelos, concepisse: ἐγκισσήσας αὐτούς, quod virtutis interpres, delectatum in conspectu eorum; modeste quidem, quoniam non satis ἐνεργῶς, nam paulo major vis verbi ἐγκισσάω. Tertullianus cap. 17: Præ gaudio enim tanti ex infelicitate successus conci-

perisse fructus secundum illius imaginem (1) do- A χῶν καθ' ὅμοιωσιν, γεγονότων (8) τῶν δορυφόρων τοῦ cent, partum spiritualem secundum similitudinem Σωτῆρος. factum satellitum Salvatoris.

CAPUT V.

Formatur Demiurgus. Quis et qualis ille? Hic cæterorum omnium, quæ sunt extra Pleroma, conditor.

4. Tria igitur hæc cùm subsstant, secundum eos, unum quidem ex passione, quod erat materia; alterum vero de conversione, quod erat animale; alterum vero quod enixa est, quod est spirituale, sic conversa est in formationem ipsorum. Sed spirituale quidem non potuisse eam formare, quoniam ejusdem substantiæ ei erat (2). Conversam autem in formationem ejus, quæ facta erat de conversione ejus, animalis substantiæ, emisso quoque a Salvatore doctrinas. Et primo quidem formasse eam de animali substantiæ dicunt Deum Patrem et Salvatorem (3), et regem omnium ejusdem substantiæ ei, id est animalium, quas dextræ vocant; et eorum quæ ex passione et ex materia, quas sinistræ (4) dicunt. Ea enim quæ post eum sunt (5), eum dicunt formasse 24 latenter motum a matre sua. Unde et Metropatorem, et Apatorem (6), et Demiurgum eum, et Patrem (7) vocant; dextrorum

4. Τριῶν σύν ἡδη τούτων ὑποκειμένων κατ' αὐτοὺς, τοῦ μὲν ἐκ τοῦ πάθους, δὴν ὅλη, τοῦ δὲ ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς, δὴν τὸ ψυχικὸν, τοῦ δὲ ἀπεκύησε, τούτους τὸ πνευματικὸν, οὐτως ἐτράπη ἐπὶ τὴν μόρφωσιν αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ μὲν πνευματικὸν μὴ δεδυνηθεῖς αὐτῇ (9) μορφῶσαι, ἐπειδὴ διοσύστον ὑπῆρχεν αὐτῇ· τετράθαις δὲ ἐπὶ τὴν μόρφωσιν τῆς γενέμνης ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῆς ψυχικῆς οὐσίας, προβαλεῖν τε τὰ παρὰ τοῦ Σωτῆρος μαθήματα (10), καὶ πρώτον μεμορφωκέναι αὐτὴν ἐκ τῆς ψυχικῆς οὐσίας λέγουσι, τὸν Πατέρα καὶ βασιλέα πάντων, τῶν τε διοσύστων αὐτῷ, τούτους τῶν ψυχικῶν, δὴ δεξιὰ καλοῦσι, καὶ τῶν ἐκ τοῦ πάθους, καὶ τῆς ὅλης, δὴ δριστερὰ καλοῦσι (11). Πάντα γάρ τὰ κατ' αὐτὸν (12) φάσκουσι μεμορφωκέναι (13), λεληθότας κινούμενον ὑπὸ τῆς μητρός· διθεν καὶ Μητροπάτορα (14), καὶ Ἀπάτορα, καὶ Δημιουργὸν αὐτὸν, καὶ Πατέρα καλοῦσι· τῶν μὲν δεξιῶν πατέρα λέγον-

BILLII INTERPRETATIO.

habebat, arripuisse: cumque ipsis congressam, fructus secundum imaginem peperisse docent, partum videlicet spiritualem, ad similitudinem effectum saeculūm Salvatoris.

CAPUT V.

4. Tribus igitur his, de eorum sententia, in ortum productis, uno nimirum ex passione, quod erat materia; altero ex conversione, quod erat animale; tertio, quod ipsa in lucem ediderat, hoc est spirituale; ad formam ipsis afferendam postea se convertisse. Verum id, quod spirituale erat, haudquaquam ab ipsa informari potuisse, quoniam ejusdem cum ea essentia erat. Itaque ad animalis essentiæ, quæ de ipsis conversione ortum habuerat, formationem se contulisse, ac disciplinas eas, quæ a Salvatore profectæ sunt, in lucem edidisse. Ac primum ex animali substantia parentem, et regem omnium, tam quæ facta, simulque contemplatione ipsa angelicorum lumen, ut ita dixerim, subsermantata, pudet, sed aliter exprimere non est, quodquammodo subvit intra se ipsa in illo. Et conceptu statim intumuit spirituali.... Peperit denique.

(1) Secundum illius imaginem. Vel dele vocem illius, cui nihil prorsus in Graeco respondet; vel ejus loco scribe, illorum. Ad imaginem ipsam dixit Tertullianus.

(2) Quoniam ejusdem substantiæ ei erat. Fere enim paria et conubstantiiva, in alterutrum valere societas naturæ negavit, ait Tertull. c. 48.

(3) Et Salvatorem. Expunge has voces quæ non existant in Graeco.

(4) Quas dextræ.... quas sinistræ. Ita edit. Eras. Gall. et Oxon. cum mss. Clarom. Arund. Voss. et Merc. 2. Subintellige autem substantias, vel res; seu melius ex Graeco lege, quæ dextra.... quæ sinistra; et non cum Feudentio vitiōse omnino, quas dextra.... quas sinistra.

(5) Ea enim quæ post eum sunt. Ex Graeco et Tertull. omnina enim quæ post eum sunt.

(6) Et Apatorem. Haec voces desunt in Clarom. cod. Idem Apatoris cognomen non memorat Tertull. cap. 48.

(7) Patrem. Ita recte ex Voss. (cui consentit Clarom.) et Graeco posuit Grabius pro fratrem.

(8) Γεγονότων. Sic cod. Reg. et Basileensis Epiphanius editio, eum Gall. et Feuard. Irenæi edit. Unde mirum a Petavio et Grabio scriptum γεγονότων, quod longe peius est quam γεγονότων. Neutrū quidem bonum est, sed legendum esset cum vel. interp. γεγονός; at donec suffragentur mss. codd. legere præstat γεγονότων.

(9) Μὴ δεδυνηθεῖς αὐτῇ. Mallem cum Petavio, μὴ δεδυνηθεῖς αὐτῇ.

C (10) Προβαλεῖν τὰ παρὰ τοῦ Σωτῆρος μαθῆμα. Ut scilicet, ait Grabius, hæc formatio non esset tantum κατ' οὐσιαν, sed et κατὰ γνῶσιν, ut supra formatio matris Achamotis distinguebatur.

(11) Δεξιὰ καλοῦσι.... δριστερὰ καλοῦσι. Hæc a Pythagoreis accepta, qui Plutarcho teste in lib. De Isi et Os. duplex rerum naturalium principium distinguebant; alterum bonum, quod dextrum et lucidum, alterum malum, quod sinistrum et tenebrosum vocabant. Cum enim animalis substantia ex conversione motu ortum duxisset, hanc bonam et dextram putabant Valentiniani, utpote quæ ex bono motu initium duceret; cum vero materia ex passione, id est ex anxietate, tristitia et metu orta esset, hanc malam et sinistram existimabant, quod conturbati, nec sui compotis animi motibus originem acceptam referret. Dextra siquidem pars felix et bene omnino, sinistra infelix et infasta a veteribus dicebatur. Quid tam dextro pede concipis, et te conatus non pœnitæ? Juvenal., sat. x.

(12) Τὰ κατ' αὐτὸν. Tὰ μετ' αὐτὸν legi volunt Billius et Petavius; τὰ κάτω αὐτὸν, Grabius. Quin vetus interpres et Tertullianus legerint, μετ' αὐτὸν, dubitari non potest; scribit enim uteque, post illum.

(13) Μεμορφωκέναι. Hinc mendum irrepsisse putat Billius in ea Theodorei verba edit. Sirmond. p. 200, πάντα γάρ αὐτὸν τὰ δρώμενα ιδιοτοιῆσαι φασι, ac pro ιδιοτοιῆσαι legendum esse εἰδοποιῆσαι. At non repugnat vox ιδιοτοιῆσαι Valentinianorum hypothesis, qui paulo post apud Irenæum dicunt, Demiurgum existimantem omnia se a semetipsa in totum fabricasse, sibi finxisse se solum omnia esse; quod est πάντα ιδιοτοιῆσαι, omnia sibi vindicasse, seu omniū creationem sibi tribuisse.

(14) Μητροπάτορα καὶ Ἀπάτορα. Μητροπάτορα -

τες αὐτὸν, ταυτέστι τῶν ψυχικῶν· τῶν δὲ ἀριστερῶν, ταυτέστι τῶν ὑλικῶν. Δημιουργὸν, συμπάντινον δὲ βασιλέα. Τὴν γάρ Ἐνθύμησιν ταύτην βουληθεῖσαν εἰς τιμὴν τῶν Αἰώνων τὰ πάντα ποιῆσαι, εἰκόνας λέγουσι πεποιηκέναι αὐτῶν, μᾶλλον δὲ τὸν Σωτῆρα δὲ αὐτῆς. Καὶ αὐτὴν μὲν ἐν εἰκόνι (1) τοῦ δοράτου Πατρὸς τετηρηκέναι, μὴ γινωσκομένην ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ· τούτον δὲ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ, τῶν δὲ λοιπῶν Αἰώνων τοὺς ὑπὸ τούτων (2) γεγονότας ἀρχαγγέλους τε καὶ ἀγγέλους.

2. Πατέρα οὖν καὶ θεὸν λέγουσιν αὐτὸν γεγονέναι τῶν ἑκτὸς τοῦ Πληρώματος, ποιητὴν δύτα πάντων ψυχικῶν τε καὶ ὑλικῶν. Διακρίναντα γάρ τὰς δύο οὐσίας συγχειμένας, καὶ ἐξ ἀσωμάτων σωματοποιήσαντα, δεδημιουργηκέναι τὰ τε οὐράνια, καὶ τὰ γῆνα, καὶ γεγονέναι ὑλικῶν καὶ ψυχικῶν, δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν δημιουργὸν, κούφων καὶ βαρέων, ἀνωφερῶν καὶ κατωφερῶν. Ἐπειδὴ γάρ οὐρανοὺς κατεσκευακέναι, ὃν ἐπάνω τὸν Δημιουργὸν εἶναι λέγουσι· καὶ διὰ τοῦτο Ἐεδομάδα καλοῦσιν αὐτὸν, τὴν δὲ μητέρα τὴν Ἀχαμῶθ, Ὁγδοάδα, ἀποσώζουσαν τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἀρχεγόνου (3), καὶ πρώτης (4) τοῦ Πληρώματος Ὁγδοάδος. Τοὺς δὲ ἐπτά οὐρανούς, οὐκ εἶναι νοεῖσθαι (5).

BILLII INTERPRETATIO.

eamdem cum ipso essentiam habent, hoc est psychicorum, quae etiam dextra appellant, quam quae ex passione et materia procreata sunt, quae quidem sinistra vocant, informasse. Hunc enim omnia, quae post eum extiterunt, ita formasse asserunt, ut occulte, ac nihil ejusmodi sentiens, a matre impelleretur. Quocirca et Metropatorem, et Apatorem, et Demiurgum, ac Patrem eum nuncupant; dextrorum quidem, hoc est psychicorum Patrem eum dictantes; sinistrorum autem, hoc est hyllicorum opificem, omnium vero regem. Hanc enim Enthymesin, ad Αἰονον honorem cuncta efficere cipientem, imagines eorum effecisse tradunt, vel potius Salvatorem opera ipsius. Ab eo enim ipsam quidem in invisibilis Patris imagine ita conservatam esse, ut Demiurgo prorsus ignota esset; hunc autem in Monogenis filii imagine, in reliquorum vero Αἰονον, archangelos et angelos ex ipso procreatos.

2. Itaque Patrem eum, ac Deum eorum, quae extra Pleroma sunt, existitisse dicunt, utpote omnium tam psychicorum, quam hyllicorum effectorem. Distinctis enim duabus illis essentiis ante confusis, atque ex incorporeis in corporeas immutatis, tam coelestia, quam terrestria condidisse, et hyllicorum

sic rerum omnium opificem vocabant Chaldaei apud Orpheum, citatum a Clemente Alex., I. v Strom., p. 608: "Ἄφετε μητρόπατορ, οὐ θυμῷ πάντα δούλτα· Οὓς κινεῖς ἀνέμους, εἰτε. *Incorrupte Matripater*, qui cuncta volvis animo: Qui ventos moves. Porro μητρόπατρος Graecis avus maternus est, seu matris pater; et ita dictus Demiurgus, quod naturæ omnium matris patens esset. Idem ἀπάτωρ a Valentianis dictus fuit quod a matre Achamoth sine patre productus esset; in hoc Vulcano poetarum similis, qui ab iisdem etiam ἀπάτωρ dicebatur, quod a Junone sola productus esset.

(1) Ἐρ εἰκόνα, et consequenter in texu Latino *imaginem pro in imagine*, legi vult Pamelius ad c. 19 Terti. *adv. Val.*; sed frustra. Modo in priori hoc commate subintelligas, ἐστήθη, in Latino *seipsum*, in sequentibus vero, ἐν εἰκόνι τετηρηκέναι, *in imagine conservasse*, apertus est sensus: scilicet, Euthymesin in imagine invisibilis Patris conservasse seipsum incognitam a Demiurgo; Demiurgum autem conservasse in imagine unigeniti Filii, angelos vero et archangelos conservasse in imagine reliquorum Αἰονον.

(2) Τούτων. Τούτου legit Billius ex veteri interprete, et Tertulliano.

(3) Τοῦ ἀρχεγόνου. Lege cum interprete, τῆς ἀρχεγόνου.

(4) Ηρώτης. Sic cod. Reg. cum edit. Gall. et Feuard., et sic etiam legit interpres. In ceteris cum Epiphani, tum Irenæi edit., vitiōse πρὸ τῆς.

(5) Οὐκ εἶται ρογτούς. Lege, οὐς εἶναι νοεῖσθαι, sic enim legisse videtur interpres; nam verit, quos

A quidem Patrem dicentes eum, id est psychicorum; sinistrorum vero, id est hyllicorum, Demiurgum: omnium autem regem. Hanc enim Enthymesin volentem in Αἰονον honorem omnia facere, imagines (6) dicunt fecisse ipsorum, magis autem Salvatorem per ipsam. Et ipsam quidem in imagine invisibilis Patris conservasse incognitam a Demiurgo: hunc autem unigeniti Filii (7); reliquorum vero Αἰονον eos, qui ab hoc facti sunt angeli et archangeli.

2. Patrem itaque (8) et Deum dicunt factum eorum quae sunt extra Pleroma (9), fabricatorem esse (10) omnium psychicorum et hyllicorum. Separantem enim duas substantias confusas, et de incorporeis corporalia facientem, fabricasse quae sunt coelestia et terrena, et factum hyllicorum et psychicorum, dextrorum et sinistrorum fabricatorem, levium et gravium, sursum advolantium et deorsum divergentium; septem quoque coelos fecisse, super quos Demiurgum esse dicunt. Et propter hoc Hebdomadam vocant eum, matrem autem Achamoth, Ogdoadam, servantem numerum primogenitæ et primariæ Pleromatis Ogdoadis. Septem

C *intellectuales (non intelligibiles) esse dicunt*. Et quidem vocem νοεῖσθαι, quae Billio præ νοεῖσθαι jure merito arridet, a Tertulliano lectam suisse perspicuum est: *Cœlos autem, inquit cap. 20, noeros depulant, et interdum angelos eos faciunt*. Hancque lectionem cum apud Irenæum, tum apud Tertullianum exigit ipsa Valentianorum hypothesis. Volebant enim coelos *intellectuales esse*, non eo sensu quod intelligentia tantum comprehendenterentur, sed quod sensu et intelligentia prædicti essent, utpote qui angeli essent, id est ab angelis regerentur. Hinc paradigmata supra tertium cœlum existentem, virtute archangelum quartum esse statuebant. Id commentum iterum acceperant a Platonis, qui coelos anima intellectuali prædictis esse sentiebant. Legantur Plotinus Ennead. II, lib. II, et ea quae in prima Dissertatione nostra de hæresi Valentianâ diximus.

(6) *Imagines*. Ita Feuard. ex Graeco et Tertulliano. Male autem editi. Eras. et Gall. nec non miss. omnes habent *imaginem*.

(7) *Hunc autem unigeniti Filii*. Scil. in *imagine*. Sic restituit Feuard. ex cod. vet. et lectione Graeca; delevit vero, *hunc autem unigenitum*. Codd. omnes mss. recte habent, *hunc autem unigeniti*; sed male *Filium pro Filii*.

(8) *Patrem itaque*, etc. Lege ex Graeco, itaque Patrem eum et Deum dicunt factum esse eorum, etc.

(9) *Pleroma*. In miss. omnibus ac edit. Eras. et Gall. male, *Pleromata*. *Pleroma* reposuit Feuardentius ex Graeco.

(10) *Fabricatorem esse*, etc. *Deleto esse*, lege, utpote *fabricatorem omnium psychicorum*, etc.

autem cœlos, quos intellectuales esse dicunt, an-
gelos autem eos tradunt, et Demiurgum et ipsum
angelum, Deo autem similem (1), quemadmodum
25 et paradisum supra tertium cœlum existen-
tem virtute archangelum quartum (2) dicunt esse,
et ab hoc aliquid acceperisse Adam conversatum
in eo.

3. Hæc autem Demiurgum dicunt a semetipso
quidem putasse in totum (3) fabricasse; fecisse
autem ea Achamoth (4). Cœlum enim fecisse ne-
scientem cœlum, et hominem plasmasse ignoran-
tem hominem, terram autem ostendisse non sci-
entem terram, et in omnibus sic dicunt ignorasse
eum figuræ eorum, quæ faciebat, et ipsam matrem,
semetipsum autem putasse (5) omnia esse. Causam
autem ei fuisse matrem ejus talis opinatiois (6)
dicunt, quæ sic voluerit producere eum: caput
quidem et initium nusæ substantiæ, dominum au-
tem universæ operationis. Hanc autem matrem et
Ogdoadem vocant, et Sophiam, et Terram, et Hier-
usalem, et Spiritum sanctum, et Dominum mas-
culiniter. Habere autem medietatis locum eam, et

Α φασιν, ἀγγέλους δὲ αὐτοὺς ὑποτίθενται, καὶ τὸν Δη-
μιουργὸν δὲ καὶ αὐτὸν ἀγγελὸν Θεῷ ἐοικότα, ὡς καὶ
τὸν παράδεισον ὑπὲρ τρίτον οὐρανὸν ὄντα, τέταρτον
ἀγγελὸν λέγουσι δυνάμει ὑπάρχειν, καὶ ἀπὸ τούτου
τι εἰληφάνται τὸν Ἀδάμ διατετριφότα ἐν αὐτῷ.

B

3. Ταῦτα δὲ τὸν Δημιουργὸν φάσκουσιν ἀφ' ἑα-
τοῦ μὲν φῆσθαι κατασκευάζειν, πεποιηκέναι δ' αὐτὰ
τῆς Ἀχαμώθ προβαλλούσης· οὐρανὸν πεποιηκέναι,
μή εἰδότα τὸν οὐρανόν· καὶ ἀνθρώπον πεπλακέναι,
μή εἰδότα τὸν ἀνθρώπον· γῆν τε δεδειχέναι, μή ἐπι-
στάμενον τὴν γῆν· καὶ ἐπὶ πάντων οὖτε λέγουσιν
ἡγονικέναι αὐτῶν τὰς ἰδίας (7) ὡν ἐποιεῖ, καὶ αὐτὴν
τὴν μητέρα· αὐτὸν δὲ μόνον φῆσθαι πάντα εἶναι. Αι-
τίαν δ' αὐτῷ γεγονέναι τὴν μητέρα τῆς οἰκήσεως ταύ-
της φάσκουσιν, τὴν οὖτα βουληθείσαν προσαγαγεῖν
αὐτὸν, κεφαλὴν μὲν καὶ ἀρχὴν τῆς ἰδίας οὐσίας,
κύριον δὲ τῆς ὅλης πραγματείας. Ταῦτην δὲ τὴν μη-
τέραν καὶ Ὑγδοάδαν καλοῦσι, καὶ Σοφίαν, καὶ Γῆν,
καὶ Ιερουσαλήμ, καὶ ἄγιον Πνεῦμα, καὶ Κύριον ἀρ-
σενικῶς. Ἐχειν δὲ τὸν τῆς μεσότητος τόπον αὐτὴν,

BILLII INTERPRETATIO.

et psychicorum, et dextrorum et sinistrorum, et levium et gravium, et sursum tendentium ac deorsum
vergentium architectum exaltasse. Septem enim cœlos ab eo conditos fuisse, supra quos eum esse aiunt.
Oh idque Hebdomadem eum appellant; matrem autem illam Achamoth, Ogdoadem, servantem videlicet
numerum primigeniæ, ac principis illius, quæ in Pleroma est, Ogdoalis. Septem porro hos cœlos spati-
riiuitas esse aiunt, angelosque ipsos statuunt, atque item Deniurgum ipsum angelum Deo similem,
quemadmodum et paradisum, qui supra tertium cœlum situs est, potentia quartum angelum esse asserunt:
Adamumque ab eo aliquid sumpsisse, cum in eo versaretur.

3. Atque ita quidem Demiurgum in ea opinione versatum fuisse, ut se hæc omnia ex se ipso con-
struxisse existimaret; cæterum ea fecisse producente Achamoth. Cœlum enim condidisse, cum cœlum
ignoraret; et hominem effinxisse, cum hominem nesciret; et terram palefécisse, cuius terram haudqua-
quam noaset, atque eodem modo in omnibus rebus aiunt eum rerum eam, quas efficiebat, formas,
atque adeo ipsam quoque matrem, ignorasse; atque opinionis errore hoc sibi fluxisse, se solum omnia
esse. Causam autem huiusc opinionis ipsi matrem existisse ferunt, quod eum ita producere volueret,
caput quidem et principium essentiæ suæ, dominum autem, et arbitram lotois negotii. Hanc porro ma-
trem, et Ogdoadem, et Sophiam, et Terram, et Hierusalem, et sanctum Spiritum, et masculino genere
Dominum vocant. Versari autem in medietate, ac supra Demiurgum quidem esse, infra autem, aut
extra Pleroma, usque ad consummationem.

(1) *Deo autem similem.* Expunge parteniam autem, hic repugnante Greco insertam, ac cum Billio
verte, atque item Demiurgum ipsum angelum Deo
similem.

(2) *Virtute archangelum quartum.* Sic ex Greco
restitui, id nimis licere mihi arbitratus, quod
non semel in præced. pagina, improbante nemine,
sibi sumpsit Feuardentius: cum maxime codices
omnes cum editi, tum mss. depravati sint, nec se-
cum invicem consentiant. Omnes quidem habent
virtutem, sed manifeste scribarum errato, quorum
primi oscitantes cum apice perperam notassent et (quod sphæmaticus genus non raro occurrit in mss.),
secuti alteri scriperunt virtutem, repugnante licet
sensu, et textu Greco, in quo habetur δύναμει, non
δύναμιν. In cæteris dissentientiis codd. In Feuard.
edit. et in ms. Pass. legitur, *virtutem archangelum*
quartum; in Eras. vero pejus, *virtutem archange- li* Nun, forte quia in cod. ms. quo usus est Erasmus,
scriptum erat *ivth*, quod perperam legit Nun. In
Galias. *virtutem archangeli* iii. In codd. Clarom.
Voss. Arund. et Merc. 2 habetur duntaxat, *virtu- tem archangelum*, deest vero quartum. Cæterum hæc
longe aliter legguntur Tertullianus, apud quem
transposita vox *virtute*, clariorem efficit sensum.
Interdum, inquit cap. 20, *angelos eos* (cœlos) fa-
ciunt, sicut et ipsum Demiurgum, sicut et paradisum,

C archangelum quartum, quoniam et hunc supra cœlum
terram pangunt, ex cuius virtute sumpserit Adam
diversatus illuc, etc.

(3) *In totum.* Vel has voces de suo addidit inter-
pres, vel quidpiam lis respondens in textu Greco
omissum est.

(4) *Achamoth.* Hic multila versio. Lege ex Greco,
τῆς Ἀχαμώθ προβαλλούσης, Achamoth producente.

(5) *Semetipsum autem putasse.* Ita ex Arund. et
Voss. (consentientibus Clarom. et Pass.) juxta Gra-
cum reponuit Grabius, pro et *semetipsum putasse*,
ut in aliis editis legitur. Sed addit ex Greco, *semeti-*
ipsum autem unum putasse.

(6) *Opinatiois.* Sic restituo, juxta Graecum
τῆς οἰκήσεως. Neque enim, quod ait Billius, persona-
dere mihi possum, interpretem leguisse ποτήσως,
quod verterit, *operationis*. Crediderim potius recte
legente eum scripisse, *opinatiois*; quod osci-
tantes scribæ mutaverunt in *operationis*, tum ob
utriusque vocis affinitatem, tuu etiam quod statim
sequatur *operationis*. Certe legendum esse *opinatiois*, non dubitaverit quisquis attenderit ad ea quæ
præcedunt, *semetipsum autem putasse omnia esse*.

(7) Ηγροηθαν αὐτῶν τὰς ἰδίας. Αὐτὸν cum
veteri interprete legendum esse invenit Fronto
Duc. et Petavius. Sed autem, vel autem legas, pa-
rum interese puto, cum idem sit utrobiusque sensus.

καὶ εἶναι ὑπεράνω μὲν τοῦ Δημιουργοῦ, ὑποκέτων δὲ, ἢ ἔξω τοῦ Πληρώματος μέχρι συντελείας.

4. Ἐπει τὸν τὴν ὑλικὴν οὐσίαν ἐκ τριῶν παθῶν συστῆναι λέγουσι, φόβου τε καὶ λύπης, καὶ ἀπορίας, ἐκ μὲν τοῦ φόβου, καὶ τῆς ἐπιστροφῆς τὰ ψυχικὰ τὴν σύστασιν εἰληφέναι· ἐκ μὲν τῆς ἐπιστροφῆς τὸν Δημιουργὸν βούλονται τὴν γένεσιν ἐσχηκέναι, ἐκ δὲ τοῦ φόβου τὴν λοιπὴν πᾶσαν ψυχικὴν ὑπόστασιν, ὡς ψυχικὰς ἀλλγαν ἔνων, καὶ θηρίων, καὶ ἀνθρώπων. Διὸ τοῦτο ἀτονύτερον αὐτὸν ὑπάρχοντα πρὸς τὸ γινώσκειν τίνα πνευματικά, αὐτὸν νεωμικέναι μόνον εἶναι θεὸν, καὶ διὰ τῶν προφητῶν εἰρηχέναι· Ἐγώ Θεός, πλὴν ἐμοῦ οὐδείς. Ἐκ δὲ τῆς λύπης (1) τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας διδάσκουσι γεγονέναι· διθεν τὸν διάβολον τὴν γένεσιν ἐσχηκέναι, διὸ καὶ Κοσμοχάρτορα καλοῦσι, καὶ τὰ δαιμόνια, καὶ τοὺς ἄγγελους, καὶ πᾶσαν τὴν πνευματικὴν τῆς πονηρίας ὑπόστασιν. Ἀλλὰ τὸν μὲν Δημιουργὸν οὐδὲν (2) τῆς μητρὸς αὐτῶν λέγουσι, τὸν δὲ Κοσμοχάρτορα καίσμα τοῦ Δημιουργοῦ. Καὶ τὸν μὲν Κοσμοχάρτορα γινώσκειν τὸ ὑπὲρ αὐτὸν, διὰ πνεῦμα ἔστι τῆς πονηρίας· τὸν δὲ Δημιουργὸν ἀγνοεῖν, διὰ ψυχικὸν ὑπάρχοντα (3). Οἰκεῖν δὲ τὴν μητέρα αὐτῶν εἰς τὸν ὑπερουράνιον τόπον, τουτέστιν ἐν τῇ μεσότητι· τὸν Δημιουργὸν δὲ εἰς τὸν ὑπερουράνιον τόπον (4), τουτέστιν ἐν τῇ ἑδό-

esse quidem super Demiurgum, subitus autem, sive extra Pleroma usque ad finem (5).

4. Quoniam quidem (6) materialem substantiam ex tribus passionibus cunctare dicunt, timore, et tristitia, et aporia; de timore quidem, et de conversione animalia (7) subsistentiam accepisse; de conversione quidem Demiurgum volunt genesin habuisse; de timore autem reliquam omnem animalium substantiam mutorum animalium, et hominum (8). Et propter (8) hoc superiorem eum existentem præscire (9) quæ sunt spiritalia, et se putasse solum Deum, et per prophetas dixisse: *Ego Deus, et præter me nemo*¹⁴. De tristitia autem spiritalia malitia docent facta: unde et diabolum genesin habuisse (quem et Cosmocratorem vocant), et dæmonia (10), et omnem spiritalem malitiam substantiam. Sed Demiurgum quidem psychicum filium matris suæ dicunt, Cosmocratorem vero creaturam Demiurgi (11): et Cosmocratorem quidem intelligere ea quæ sunt supra eum, quoniam sit spiritalis malitia (12); Demiurgum vero ignorare, cum sit animalia. Habitare matrem quidem ipsorum in eo qui sit cœlestis locus (13), hoc est, in mediata; Demiurgum vero in eo, qui sit in cœlo locus, hoc est, hebdomade; Cosmocratorem vero in eo, qui sit se-

BILLII INTERPRETATIO.

4. Quoniam autem materialem essentiam ex tribus affectibus conflatam esse dicunt, nempe ex metu, et morore, et anxietate, hanc rationem ineunt, ut ex metu quidem et conversione ea omnia, quæ anima prædicta sunt, coagulata esse velint: Demiurgum nempe ex conversione; ex metu autem quidquid reliquum est animalis substantiæ, ut animæ brutorum animalium, et ferarum, et hominum. Ac propter ea eum, quia imbecillior sit, quam ut quæ spirituæ sint cognoscere queat, se solum esse Deum existimasse, ac per prophetas dixisse: *Ego Deus, ac præter me non est aliis*. Ex mœstitia autem spirituæ nequitias exstitisse docent. Hinc enim et diabolum, quem et Cosmocratorem, id est, mundi principem vocant, et dæmonas, et angelos, ac spiritualem omnem nequitias substantiam ortuū duxisse. At vero Demiurgum quidem psychicum matris suæ filium esse dicunt; Cosmocratorem autem Demiurgi opus. Et quidem Cosmocratorem, quæ supra ipsum sunt, perspecta habere, quia nequitias spiritus est; Demiurgum autem ignorare, quia psychicus sit. Porro matrem eorum in supercœlesti loco, hoc est in mediata;

¹⁴ Ioseph. xlvi, 5, 6; et lxvi, 9.

(1) Ἐκ δὲ τῆς λύπης. Sic recte in edit. Gall. Feuard. et Oxon. Male vero in Epiphanii editione Parisiensi et Basileensi legitur λύπης, unde et villosa versio ibi nata.

(2) Υἱός. Ψυχικὸν οὐδὲν legit interpres.

(3) Ατε ψυχικὸν ὑπάρχοντα. Sic recte cod. Reg. citata legerunt velut interpres et Tertull. In omnibus edit. male ψυχικά.

(4) Εἰς τὸν ὑπερουράνιον τόπον. Postremam vocem, quam legit interpres, ex cod. Reg. addidi. Sed quod special ὑπερουράνιον, censet Billius legendum esse ὑπουράνιον, ut opponatur τῷ ὑπερουρανῷ, in quo mater Achænothi sedem habet. Ast recte observat Fronto Duc. ὑπουράνιον repugnare tum verbis immediate sequentibus, τουτέστιν ἐν τῇ ἑδομάδι, *hoc est in hebdomade*, qua voce septem cœli designantur: *tum superius dictis, super septem cœlos esse Demiurgum*. Non stat ergo cum Valentianorum hypothesi, Demiurgum, quem in septem cœlis, vel super septem cœlos habitare sibi gebant

(5) *Usque ad finem*. In consummatione enim dicebant, ipsorum matrem, relicto mediata loco, Pleroma subitum, ut ait Irenæus infra cap. 7, et lib. II, cap. 29.

(6) *Quoniam quidem*. Vertendum erat, quoniam ergo.

(7) *Animalia*. Adjective intellige, juxta Grecum ψυχικά.

(8) *Substantiam mutorum animalium, et hominum*.

C Nec accurata, nec Integra versio est. Graeca sic reddenda erant: *substantiam, ut animas brutorum animalium, et ferarum, et hominum*.

(9) *Superiorem eum existentem præscire*. Graeca male legit interpres: non mirum si male reddiderit. Legit enim, ut observant Billius et Fronto Duc., ἀνώτερον αὐτὸν ὑπάρχοντα προγνώσκειν, cum tamē Epiphanii lectio sensu et hypothesi Valentianorum magis conveniat. Nam paulo post scribit Irenæus, *Demiurgum ignorare quæ sunt supra eum, cum sit animalia*. Sic ergo Graeca Epiphanii cum Billio reddenda sunt: *Ac propterea eum, quia imbecillior sit, quam ut quæ spirituæ sint cognoscere queat, se solum esse Deum existimasse*. Sic accepit Tertullianus cap. 21: *Adeo rerum non erat compos, de animali scilicet sensu, invalidus spirituæ accedere, ut se solum ratus concionaretur: Ego Deus et absque me non est*.

(10) *Et dæmonia*. Adde ex Graeco: *et angelos, malos scilicet*.

(11) *Creaturam Demiurgi*. Ita legendum esse recte censuit Feuardentius, quia Graec. ιτεσμα, et Tertullianus, *opus Demiurgi*, habent. In veteri vero cod. Feuard. in Clarom., Pass. et Ottobon., cum edit. Eras. et Gall. perperam existat, *creatorem*.

(12) *Spirituæ malitia*. Vertendum erat, *spirituæ nequitias*.

(13) *Cœlestis locus*. Leg. ex Graeco, *supercœlestis locus*; id est, *igit Valentianorum hypothesis*.

cundum nos, mundo. De expavescientia vero et aporia, quasi de vesaniori (1), corporalia, quemadmodum prædiximus, mundi elementa facta esse; terram vero secundum expavescientia statum, aquam vero secundum timoris motum, aerem vero secundum mæstia fixionem (2); ignem vero omnibus iis inesse 27 mortem et corruptelam, quemadmodum et ignorantiam tribus passionibus inabsconsam docent.

5. Cum fabricasset igitur mundum, fecit et hominem choicum, non autem ab hac arida terra, sed ab invisibili substantia, et ab effusibili et fluida materia accipientem: et in hunc insufflasse psychicum (3) definitum. Et hunc esse secundum imaginem (4) et similitudinem factum: secundum imaginem quidem hylicum esse proximum quidem, sed non ejusdem substantiae esse Deo; secundum

A μάδι· τὸν δὲ Παντοχάρτορα (5) ἐν τῷ καθ' ἡμές κόσμῳ. Ἐξ δὲ τῆς ἐκπλήξεως καὶ τῆς ἀμηχανίας (6), ὡς ἐκ τοῦ ἀσημοτέρου, τὰ σωματικά, καθὼς προείπαμεν, τοῦ κόσμου στοιχεῖα γεγονέναι· τὴν μὲν (7) κατὰ τῆς ἐκπλήξεως στάσιν, ὑδωρ δὲ κατὰ τὴν τοῦ φόδου (τῶν δαχρών) (8) κίνησιν, ἀέρα τε κατὰ τὴν λύπης πτῆξιν· τὸ δὲ πῦρ ἀπασιν αὐτοῖς ἐπεφύκεναι (9) θάνατον καὶ φθοράν, ὡς καὶ τὴν δηγοιν τοῖς τρισι πάθεσιν ἐγκερύψθαι διδάσκουσι.

5. Δημιουργῆσαντα δὴ τὸν κόσμον, πεποιηκέναι καὶ τὸν ἀνθρώπον τὸν χοίκον· οὐκ ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς Ἑρᾶς γῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀρράτου οὐσίας, ἀπὸ τοῦ κεχυμένου (10) καὶ φευστοῦ τῆς ὅλης λαβάντες· καὶ εἰς τοῦτον ἐμφυσῆσαι τὸν ψυχικὸν (11) διορίζονται. Καὶ τοῦτον εἶναι τὸν κατ' εἰκόνα καὶ δημοσιωτιν γεγονότα· κατ' εἰκόνα μὲν τὸν ὄλεκὸν ὑπάρχειν παραπλήσιον μὲν, ἀλλ' οὐχ δημοσιότερον τῷ Θεῷ, καθ'

BILLII INTERPRETATIO.

domicilium habere; Demiurgum autem in subcœlesti, hoc est in Hebdomade; Cosmocratorem vero in nostro hoc mundo. Postremo ex stupore et anxietate, velut ex ignobiliori stirpe, corporea, uti ante diximus, mundi elementa prodiisse: terram nimurum secundum stuporis statum, aquam secundum metus motionem, aerem secundum mæroris concretionem, ignem denique omnibus iis insitum esse mortiferum, et exitiosum; quemadmodum etiam ignorantiam hisce tribus perturbationibus abditam et occultatam esse tradunt.

5. Condito autem mundo hylicum etiam hominem effecisse, non illum quidem ex hac arida terra, sed ab invisibili essentia, et fusili, ac fluida materia sumpnum, atque in eum postea psychicum insufflasse statuunt. Huncque eum esse, qui ad imaginem et similitudinem factus sit. Hylicum enim juxta imaginem

gebant, ὑπουράνιον dici: alias confunderetur cum Cosmocratore, qui in eo qui sit secundum nos mundo, ac proinde sub cœlis degebat. Sed nec etiam ὑπερουράνιος, quidquid dicat Græbius, asseri potest: nam ὑπερουράνιος τόπος proprius est matris Achamoth, nec ei convenire potest, qui in septem cœlis habitat, vel septimo ipsi cœlo incurrinhebat. Quare legendum puto, εἰς τὸν ἑπουράνιον τόπον. Sic scripsisse Irenæum nullus dubito; sed festinans scriba præcedentium vocum similitudine deceptus, male legens scripsit ὑπερουράνιον. Certe ἑπουράνιον legit interpres, vertit enim, in eo qui sit in cœlo locus. Consentit et Tertullianus scribens cap. 23, subest enim Demiurgus in hebdomade sua. Et cap. 31: Et Demiurgus tunc de hebdomade cœlesti in superiora mutabit. Ubi dum textum emendare studet Pamelius, corrumpit. Auctoritate siquidem Billii abductus, nullis vero codd. mss. freuis, scribit, de hebdomade subcœlesti; cum tamen editiones omnes præcedentes haberent, cœlesti, et sic revera legendum sit.

(1) *Vesaniori.* Græco ἀσημοτέρον, quam vocem melius reddidisset interpres, ignobiliori, passione scilicet, non stirpe, ut minus bene scripsit Billius. Hinc Fronto Duc. monet emendandum esse Tertullianum cap. 23, et pro, ex Sophia utilissimis castibus, legendum vilissimis casibus.

(2) *Mæstia fixionem.* Sic ex Græco et Tertulliano restituo, pro, materia fixionem, quod perperam habent cum editi. omnes, tum miss. Tertullianus siquidem, cap. 23, recte scribit, si non et istum (aerem) Sophia mæstia colasset. Existimat Billius ὅλης pro λύτρᾳ perperam legisse interpretem. Ego vero censeo interpres recte et legisse et scripsisse; sed imperitos vel oscitantes scribas male legentes, mæstia, propter similitudinem litterarum, perperam commutasse in materia. Quare auctoritate cum textus Græci, tum Tertulliani motus, evidens sphalma emendare non dubitavi.

(3) *Psychicum.* Id est, animalem hominem. Duas enim hominis partes hic statunt Valentiniiani, alteram terrenam, quam ex effusibili et fluida materia

considerat Demiurgus; alteram animalem, quam insufflaverat. Hinc Tertullian. cap. 24: *Figunt ita hominem Demiurgus et de afflato suo animat.*

(4) Et hunc esse secundum imaginem, etc. Non attendit interpres ad articulum τὸν, qui in Græco legitur ante κατ' εἰκόνα. Vertendum igitur erat: et hunc esse eum, qui ad imaginem et similitudinem factus sit. Tum vitanda ambiguitatis causa legendum: *hylicum quidem secundum imaginem esse.... psychicum vero secundum similitudinem.*

(5) *Paroxysmata.* Lege cum veteri interprete et Tertull. *Kosmoparoxysma:* Diabolum enim intelligit Irenæus.

(6) *Αὐγχαριας.* Αὐτορίας legit interpres.

(7) *Τὴρ μέρ.* Lego γῆν μὲν cum veteri interp. et Tertull. Similitudine litterarum Γ et Τ deceptus imperitus scriba, posteriore scripsit pro priori.

(8) *Τοῦ φόδου τῶν δαχρών.* Τῶν δαχρών de-lieri volunt Billius et Petavius. Existimat vero Græbius delendum potius τοῦ φόδου, quoniam, inquit, ex metu, non humida, sed animalis substantia ortum traxisse modo dicebatur; ex lacrymis autem Achamothē omnia humida profluxisse dictum est c. 4. At hic de metu sermo est, non quatenus passio est a tristitia, aporia, et conversione distincta; sed quatenus ipsius ἐκπλήξεως καὶ ἀμηχανίας, consternatio affectio est. Duas enim hic memoriuntur passionis hujus affectiones, φόδος scilicet et λύπη, quibuscum nihil communie habent τὰ δάχρων. Quare cum Billio et Petavio, imo et cum vet. interp. omittit τῶν δαχρών, et cum illedeum lego τὴν τοῦ φόδου κίνησιν.

(9) *Ἐκπεφυκέναι.* Lege cum interp. ἐκπεφυκέναι. Hinc Tertullianus cap. 23: *His omnibus elementis atque corporibus ignis inflabellatus est.*

(10) Απὸ τοῦ κεχυμένου. Legit interpres, καὶ ἀπὸ τοῦ κεχυμένου. Rectum tamen absque conjunctione καὶ habere possunt Græca sensum, si hæc, ἀπὸ τοῦ κεχυμένου, etc., per appositionem accipiuntur.

(11) Εἰς ταῦτα ἐμφυσῆσαι τὸν ψυχικὸν. Addit Clemens ex Orientali Valentiniianorum Didasc.

δημοσιῶν δὲ τὸν φυχικόν· δθεν καὶ πνεῦμα ζωῆς τὴν Αὐτὸν αὐτὸν εἰρῆσθαι ἐκ πνευματικῆς (1) ἀπόρθροις αὐσαν. Τοτερὸν δὲ περιτεθεῖσιναι λέγουσιν αὐτῷ τὸν δερμάτινον χιτῶνα· τοῦτο δὲ τὸ αἰσθητὸν σαρκίον εἶναι λέγουσι.

6. Τὸ δὲ κύημα τῆς μητρὸς αὐτῆς (2) τῆς Ἀχαμοῦ, δικαστὴ τὴν θεωρίαν τῶν περὶ τὸν Σωτῆρα διγένελων (3) ἀπακόλυτον δμοσύσιον ὑπάρχον τῇ μητρὶ, πνευματικὸν, καὶ αὐτὸν ἡγονηκέναι τὸν Δημιουργὸν λέγουσι· καὶ λαλθέντως κατατεθεῖσιναι εἰς αὐτὸν, μή εἰδότας αὐτὸν, ἵνα, δ' αὐτὸν εἰς τὴν ἀπὸ αὐτοῦ φυχὴν σαρκέν, καὶ εἰς τὸ ὑλικὸν τοῦτο σῶμα κυοφορηθὲν, ἐν τούτοις καὶ αὐτῆθιν, θεομον γένηται εἰς ὑποδοχὴν τοῦ τελείου (4). Ἐλαθεν οὖν, ὡς φασι, τὸν Δημιουργὸν δισυγκατασταπερὶ τῷ ἀμφορηθέντι αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Σοφίας πνευματικὸς ἀνθρώπων ἀρρήτων προνοιά (5). Ός γάρ τὴν μητέρα ἡγονηκέναι, οὕτω καὶ τὸ σπέρμα αὐτῆς· διὸ καὶ αὐτὸν Ἐκκλησίαν εἶναι λέγουσιν, ἀντίτυπον τῆς δικῆς Ἐκκλησίας. Καὶ τότε εἶναι τὸν αὐτοῖς ἀξιούσιον (6), διότε ἔχειν αὐτοὺς τὴν μὲν φυχὴν ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, τὸ δὲ σῶμα ἀπὸ τοῦ χοδοῦ, καὶ τὸ σαρκικὸν ἀπὸ τῆς ὑλῆς,

similitudinem vero psychicum; unde et spiritum vite substantiam ejus dictam, cum sit ex spirituali deflitione (7). Post deinde circumdataν dicunt ei dermatinam tunicam (8): hanc autem sensibilem carnem esse volunt.

6. Partum vero matris ipsorum, quæ est Achamoth, quem secundum inspectionem (9) eorum angelorum, qui sunt erga Salvatorem, generavit, existentem ejusdem substantiæ matri suæ, spiritalem (10), et ipsum (enim) ignorasse Demiurgum dicunt: et latenter depositum esse in eum, ne sciente eo, ut per eum in eam, quæ ab eo esset, animam seminatum, et in materiale hoc corpus, gestatum quoque velut in utero in iis, et amplificatum, paratum sicut ad susceptionem perfectæ rationis (11). Latuit igitur, quemadmodum dicunt, Demiurgum conseminalatus insufflationi ejus (12) a Sophia spiritualis homo, inenarrabili virtute et providentia. Quemadmodum enim matrem suam ignoravit, sic et semen ejus. Quod etiam 28 ipsum Ecclesiam esse dicunt, exemplum superioris Ecclesie (13): et hunc esse in semelipsis hominem

BILLII INTERPRETATIO.

nam esse, Deo quidem persimilem, verum non ejusdem cum eo essentiæ; psychicum autem juxta similitudinem; unde etiam vite spiritum, essentiam ejus dictam esse, ut quæ ex spirituali defluvio existat. Postea autem intextam ipsi pelliciam tunicam fuisse aiunt, hoc est, corpus hoc, quod in sensum cadit.

6. At vero partum matris ipsius Achamoth, quem ex angelorum eorum, quibus Salvatoris latus circum erat, contemplatio protulit, quod ejusdem cum matre essentiæ, ac spiritualis esset, ne ipsum quidem Demiurgum cognitum habuisse dicunt; sed furtim in eum nescientem depositum fuisse, ut per eum in animam ab eo conditam fuisse, et in hoc materia constanti corpore, velut utero, gestatus et amplificatus, ad perfecti sermonis susceptionem aptius redderetur. Ergo ineffabili, ut ipsi aiunt, virtute ac providentia factum est, ut spiritualis homo, insciente Demiurgo, una cum ipsius insufflatione a Sophia inspersus sit. Ut enim ille matrem suam, ita ipsum quoque semen ignoravit: quod etiam ipsum Ecclesiam esse dicunt, supernæ illius Ecclesie imaginem. Atque hominem eum, quem fingunt, hujusmodi esse

p. 797, col. 1, animalem illum hominem a Demiurgo insufflatum, animam fuisse γεώδη καὶ ὑλικήν, ἀλογον καὶ τὸν θηρίων δμοσύσιον, *terrenam*, et *materiale*, *rationis* expertem, et *animæ* ferarum *consubstantiale*. Quæ consona sunt mox dicendis ab Irenezo.

(1) Ἐκ πνευματικῆς. Legisse videtur interpres, δὲτε εἰς πνευματικής.

(2) Μητρὸς αὐτῆς. Αὐτῶν legit velut interpres. (3) Ο κατὰ τὴν θεωρίαν τῷ περὶ τὸν Σωτῆρα ἀγγέλων, εἰς. Notat Grab. quod ex Clemente in Excerptis pag. 789 et 797, partus tui spiritualis Achamoth esse σπέρμα ἀρρενικόν, *semen* *masculinum*, ἀπόρθρον τοῦ ἀρρένος καὶ ἀγγελικοῦ, *υπὸ τε επιφύτιον* *masculinī* *ei angelici generis*; σπέρμα πνευματικὸν, τῷ Ἀδάμῳ ἀδήλως ἐνσπαρὲν εἰς τὴν φυχὴν, *semen* *spirituale* a Sophia *animæ* *Adami* *clanculum* *insitum*, ἵνα δὲ τὴν φυχὴν καὶ οὐρανία φυχὴ μή κενῇ, ἀλλὰ μνεῖν γέμουσα πνευματικοῦ, *ut anima* *rationalis* *aliquæ* *caelitis* *non esset* *vacua*, *sed spiritualis* *medullæ* *plena*. Confer loca si lubet.

(4) Τελετοῦ. Adde λόγου ex vet. interp. et Tertull.

(5) Πνευματικὸς ἀνθρώπων ἀρρήτων προνοιά. Ex veteri interpr. lego, πνευματικὸς ἀνθρώπων ἀρρήτων δυνάμει καὶ προνοίᾳ.

(6) Καὶ τότε αἱρεῖται ἀπὸ αὐτοῖς ἀξιούσιον. Sic post veterem interpretationem cum Billio lego: καὶ τοῦτον αἱρεῖται τὸν ἐν αὐτοῖς ἀνθρώπων ἀξιούσιον.

(7) Deflitione. Ita Grab. ex codd. Arund. et Merc. 2. Consentit Clarom. In Eras. et Gall. male,

C definitione. In Feuardentio autem ex vet. cod. satis bene, defluxione; licet prior vox interpretis esse videatur.

(8) Dermatinam tunicam. Ita ex Græco reposuit Feuardentius, pro adamantinam, quod perperam legitur non modo in editt. Eras. et Gall., sed et in omnibus mss. Recite vero Tertull. c. 24, reddidit, pelliciam tunicam.

(9) Inspectionem. Sic codd. Clarom. Pass. Arund. et Merc. 2, editt. inspectationem.

(10) Matri suæ spiritalem. Ita reposuit Feuard. a Frontone Duc. monitus. In editt. autem Eras. et Gall. et in mss. codd. Clarom. et Pass. perperam legitur, *matri suæ* *spiritualis*. Codd. Arund. Voss. et Merc. 2 hic accuratos non esse monet Grabius.

(11) Perfectæ rationis. Merc. 1, perfectionis, Tertull. pro ratione dixit sermonem; hunc secutus est Billius. Sed præferenda videtur vet. interpretis lectio, quam habent codices omnes cum editt. D. tum mss.

(12) Insufflatione ejus. Ita Clarom. Pass. et Arund. juxta Græcum τῷ ἀμφορηθέντι αὐτῷ. Merc. 2, insufflatione ejus. At editt. Eras. Gall. et Feuard. minus bene in insufflatione ejus; Græcorum sensu obscurius hic reddidit interpres; clarius Billius: Ergo ineffabili, ut ipsi aiunt, virtute ac providentia factum est, ut spiritualis homo, insciente Demiurgo, una cum ipsius insufflatione a Sophia inspersus sit.

(13) Ecclesia. Sicut addit Voss., sic Pass., forte pro sita aut sucta. Sed nihil ejusmodi habet Græcum.

volent, uti habeant(1) animam quidem a Demiurgo, A τὸν δὲ πνευματικὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς μητρὸς τῆς *corpus autem a limo, et carneum (2) a materia, Achamōth spiritalem vero hominem a matre Achamōth.*

CAPUT VI.

Triplex hæretorum homo. Bona opera sibi inutilia, solis Catholicis necessaria dicebant. Nullis flagitiis pollui se posse putabant. Perditæ eorum mores.

1. Cum sint igitur tria (3), alterum materiale (quod etiam sinistrum vocant) ex necessitate periire dicunt, quippe cum nullam spirationem (4) incorruptelæ recipere possit: animale vero, (quod etiam dextrum appellant) cum sit medium spiritualis et materialis, illuc redigi, quocunque (5) declinaverit; spiritale vero emissum esse, ut hic animali conjunctum formetur, coeruditum ei in conversatione. Et hoc esse dicunt *sal* (6), et *lumen mundi*²⁸. Opus erat enim animali sensibilibus disciplinis. Ob quam causam et mundum fabricatum dicunt, et Salvatorem ad hoc venisse animale (7), quia suæ potestatis est, ut id salvet. Quæ enim salvatrus erat, eorum primitias (8) eum suscepisse dicunt: ab Achamōth quidem spiritale, a Demiurgo autem induitum psychicum (id est, animalem) Christum, a dispositione (9) autem circumdatum corpus, animalem habens substantiam,

1. Τριῶν οὐν τριῶν, τὸ μὲν ὄλικὸν, δὲ καὶ ἀριστερὸν καλοῦσι, κατὰ ἀνάγκην ἀπόλλυσθαι λέγουσιν, ἵτε μηδεμίαν ἐπιδεῖξασθαι (10) πνοὴν ἀφιαρσίας δυνάμενον· τὸ δὲ ψυχικὸν, δὲ καὶ δεξιὸν προσαγορεύουσιν, ἵτε μέσον δὲ τοῦ τε πνευματικοῦ καὶ ὄλικου, ἐκεῖσε χωρεῖν, ὅπου ἀν τὴν πρόσκλισιν ποιήσηται· τὸ δὲ πνευματικὸν ἐκπεπέμψθαι, ὅπως ἐνθάδε τῷ ψυχικῷ συζυγὲν μορφωθῆ, συμπαιδεύθεν αὐτῷ ἐν τῇ ἀναστροφῇ. Καὶ τοῦτο εἶναι λέγουσι τὸ ἀλας, B καὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ἐδει γάρ τῶν ψυχικῶν (11) καὶ αἰσθητῶν παιδευμάτων. Δι' ὧν (12) καὶ κόσμον κατεσκεύασθαι λέγουσι, καὶ τὸν Σωτῆρα δὲ ἐπὶ τοῦτο παραγεγόνει τὸ ψυχικὸν, ἐπειδὴ καὶ αὐτεξουσίον ἔστιν, ὅπως αὐτὸν σώσῃ. Ὡν γάρ ἡμελλε σώζειν, τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν εἰληζέναι φάσκουσιν, ἀπὸ μὲν τῆς Ἀχαμῶθ τὸ πνευματικὸν, ἀπὸ δὲ τοῦ Δημιουργοῦ ἐνδεδύσθαι τὸν ψυχικὸν Χριστὸν, ἀπὸ δὲ τῆς οἰκονομίας περιτεθείσθαι σῶμα ψυχικὴν ἔχον οὐσίαν, κατ-

BILLII INTERPRETATIO.

volent, ut animam a Demiurgo habeat, corpus a terra, carnem a materia, ac denique spiritualem hominem a matre Achamōth.

CAPUT VI.

1. Tria igitur cum sint, *hylicum* quidem, quod etiam *sinistrum* vocant, ea esse conditione, ut *necessario* ipsi *pereundum* sit, quippe quod *nullum incorruptibilitatis afflatum recipere* queat; *psychicum* autem, quod *item dextrum* appellant, *velut inter spirituale et hylicum interjectum*, *eo abire*, quocunque *sese inflexerit*: *spirituale* denique ob eam *causam emissum esse*, *ut hic psychico conjunctum formetur*, *una videlicet cum eo eruditum in conversatione*. Atque hoc *salem esse dicunt*, et *mundi lucem*. *Psychicum etenim sensibilibus disciplinis opus habuisse*. Ob eamque *causam et mundum fabricatum esse* aiunt, et *Salvatorem ipsum ad hoc psychicum, utpote arbitrii libertate præditum, venisse*, *ut ipsi salutem afflerrat*. Quibus enim *salutem allatus erat, eorum primitias ipsum assumpsisse tradunt*; *nimirum ab Achamōth id quod spirituale est accepisse, a Demiurgo autem psychico Christo convestitum fuisse, a dispensatione vero impositum ei corpus fuisse, animali essentia præditum*, atque inessibili arte ita

²⁸ Matth. v, 13, 14.

(1) *Et hunc esse in semetipsis... uti habeant.* Pame- lius in cap. 25 Tertull. legi vult: *et nunc esse ex semetipsis... uti habeat; sed frustra, repugnat enim textus Graecus.*

(2) *Carneum.* Ita recte Grabius ex Voss. Merc. 2, et Graecō reposuit. Consentit Claram. Cæt. ed. it. male *carnem*.

(3) *Cum sint igitur tria.* Sic restituit Feuard. ex veteri codice, uti conjicio, et textu Graeco; consentit Ottobon. In editt. Eras. et Gall. necnon mss. Claram. Pass. Arund. et Merc. 2, male *cum sint igitur tres*.

(4) *Spirationem.* Sic edit. Oxon. ex codd. Arund. et Merc. 2, consentiente Claram.; cæteri cum editi tum mss. *inspirationem*. Prior lectio præferenda videtur.

(5) *Ittuc redigi quocunque, etc.* In Feuard. edit. perperam exstat, *illud: in cæteris recte illuc.* Sed malem hec cum Billio clariss vertisset interpres: *eo abire, quocunque se inflexerit.*

(6) *Sal.* In Feuard. edit. *salem*; in Eras. et Gall. et mss. Arund. *salem*.

(7) *Animale.* In Eras. Gal. et Feuard. edit. *Animalem*, id est *Salvatorem*. Sed priorem lectio- nem confirmat quod immediate sequitur, ἐπειδὴ καὶ αὐτοῖς οὐσίαν ἔστιν, *quia suæ potestatis est*, id est *arbitrii libertate præditum*; neque enim hoc ad aliud quam τὸ θεῖον referri potest. Tertullianus quidem cap. 26, sc̄p̄s, *animalem*, sed phrasin paulo aliter

construxit: in hoc et veterem animalem in mundo repreäsentatum, in salutem scilicet animalis. Quæ paulo obscuriorum veteris interpr. verborum sensum aperunt, scilicet, *Salvatorem ad hoc animale, utpote arbitrii libertate præditum venisse, ut ipsa salutem affrēret.*

(8) *Primitias.* Apud Tertull. c. 26, pro *primitias* legitur *prosipientias*. Sed monet Latinus, aut Peterus Ciaconius, *legendum esse prosicias*. *Prosicia* autem ex *Glossario*, ut *observat Fronto Dic.*, *idem quod ἀχροθίνια*. *Prositia*, ai τῶν θυμάτων ἀπαρχαὶ, quæ significaciones interpretis nostri *primitias* respondent.

(9) *A dispositione.* Sic Graecam vocem οἰκονομίαν reddere amat interpres, ut passim videare est. Mallem tamen cum cæteris Latinis vertisset, *dispen-satio*. Hic enim sermo est de iis οὐε Servator in terris gessit ad procurandam humani generis salutem, quorum caput ac principium est *In- carnatio*; quæ Graecis una voce dicuntur οἰκονομία, Latinis *disponsatio*.

(10) *Ἐπιδεῖξασθαι.* Lege cum vet. interp. ἐπιδεῖξασθαι, non ἐπιδεῖξασθαι.

(11) *Ἐπὶ ψυχικῶν.* Legit interpres τῷ ψυχικῷ. Sic etiam legit Tertull. cap. 26, *indiguisse eum animalem etiam sensibilium disciplinarum*.

(12) Δι' ὥρ. Δι' legi volunt Billius et Petavius. Sed cum δι' τῷ eamdem habeat significatiōnem, retineti nihil vel ut.

επευασμένον δὲ ἀρρήτῳ τέχνῃ, πρὸς τὸ καὶ ἀδρατὸν, καὶ ἀφηλάφητον, καὶ παθητὸν (1) γεγενῆσθαι. Καὶ ὑλικὸν δὲ οὐδὲ διοινὸν εἰληφένας λέγουσιν αὐτὸν· μή γάρ εἶναι τὴν ὑλὴν δεκτικὴν σωτηρίας. Τὴν δὲ συντέλειαν ἔσεσθαι, δταν μορφωθῆ καὶ τελεωθῆ γνῶσις πᾶν τὸ πνευματικὸν, τούτοσιν οἱ πνευματικοὶ ἀνθρώποι, οἱ τὴν τελείαν γνῶσιν ἔχοντες περὶ Θεοῦ, καὶ τῆς Ἀχαμάθ (2). Μεμυημένους δὲ μυστήρια εἶναι τούτους ὑποτίθενται.

2. Ἐπαιδεύθησαν γάρ τὰ φυχικὰ, οἱ φυχικοὶ ἀνθρώποι, οἱ δὲ ἔργων καὶ πίστεως φύλης βεβαῖούμενοι, καὶ μή τὴν τελείαν γνῶσιν ἔχοντες. Εἶναι δὲ τούτους ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡμᾶς λέγουσι. Διὸ καὶ ἡμῖν μὲν ἀναγκαῖον εἶναι τὴν ἀγάθην (3) πρᾶξιν ἀποφανόνται· ἔλλως γάρ ἀδύνατον σωθῆναι, αὐτοὺς δὲ μή διὰ πράξεως, ἀλλὰ διὰ τὸ φύσει πνευματικοὺς εἶναι, πάντη τε καὶ πάντας σωθῆσθαι (4) δογματίζουσιν. Ός γάρ τὸ κοίκινον ἀδύνατον σωτηρίας μετασχεῖν (οὐ γάρ εἶναι λέγουσιν ἀντὸν δεκτικὸν αὐτῆς), οὕτω πάλιν τὸ πνευματικὸν (θέλουσιν οἱ αὐτὸν εἶναι) (5), ἀδύνατον φθορὴν καταδέξασθαι, καὶ ὅποιας (6) συγ-

A paratum vero inenarrabili arte, ut et visibile. 29
et palpabile, et passibile fieret. Et hylicum autem nihil omnino suscepit: non enim esse hylicum capacem salutis. Consummationem vero futuram, cum formatum et perfectum fuerit scientia omnis spirituale, hoc est homines (7) qui perfectam agnitionem habent de Deo, et hi qui ab Achamoth initiali sunt mysteria: esse autem hos semelipsos (8) dicunt.

2. Erudiantur autem psychica (id est animalia), psychici (id est animales) homines, qui per operationem, et fidem nudam firmantur, et non perfectam agnitionem habent. Ese autem hos nos, qui sumus ab Ecclesia, dicunt. Quapropter et nobis quidem recessariam esse bonam conversationem respondent; aliter enim impossibile esse salvari. Semelipsos autem non per operationem, sed eo quod sint naturaliter spirituales, omnimodo salvari dicunt. Quemadmodum enim choicum impossibile est salutem percipere (non enim esse illum capacem salutis dicunt), sic iterum quod spiritale (quod se-

BILLII INTERPRETATIO.

constructum, ut et oculis cerni, et tractari ac denique pati posset. Neque enim hylicum quidquam, hoc est materiale, ab eo assumptum fuisse aiunt: quandoquidem materia salutis neutiquam capax sit. Consummationem porro tum demum sure, cum scientia informata, atque perfectum fuerit quidquid spirituale est, hoc est spirituales homines, qui perfectam de Deo cognitionem habent, et ab Achamoth mysteria didicerunt. Hos autem se esse statuunt.

2. Animalibus autem disciplinis iubiti sunt animales homines, qui per opera, et nudam fidem confirmantur, nec perfecta cognitione prædicti sunt. Quales nos, qui Ecclesias fidem proflentur, esse aiunt. Ex quo etiam nobis hoc necesse esse pronuntiant, ut probas actiones adhibeamus; nec enim aliqui fieri

(1) Ἀόρατος καὶ ἀγνηλός τος καὶ παθητός. Παθητὸν quidem recte reposuit Petavius ex cod. Reg. et Epiphanius edit. Basileensi, pro ἀπάθητον, quod perperam exstat in Irenezi edit. Gall. et Fenard. Sed legendum etiam cum vet. interp. ut scite observant Billius et Petav. ἀράτον καὶ φηλαρητόν. Sic enim inferius eadem repeteret scribit Irenezius cap. 9, n. 3, πρὸς τὸ δράτον γενέσθαι καὶ φηλαρητόν. Sic legit et Tertullianus cap. 26, corpus Salvatoris ita constructum dicens, quo congres- sis, et conspectus, et contactus et defunctus (iū est vel morti, vel functioni cuiuslibet, quam exercet homo) ingratias subjaceret. Sic pariter Theodoreus lib. i Hæret. fabul., c. 7, ubi Valentianorum de Clirigo sententiam iisdem fere cum Irenezo verbis describens ait: Ἀπὸ δὲ τῆς οἰκουμένας περιθέσθαι σῶμα φυχικὴν ἔχον οὐσίαν, ἀρρήτῳ δὲ σορίᾳ πεποτη- μένον πρὸς τὸ ἀπότον καὶ δράτον γενέσθαι καὶ παθητόν. A dispensatione autem circumpositum ei corpus, animalem habens substantiam, et ineffabilem sapientia paratum, ut et tangi et cerni et pati posset.

(2) Καὶ τῆς Ἀχαμάθ, εἰτ. Sic Graeca hæc ex vet. interp. emendanda esse censem Billius: Καὶ ὑπὸ τῆς Ἀχαμάθ μεμυημένους τὰ μυστήρια ἔστοις δὲ εἶναι τούτους ὑποτίθενται. Græbius e contrario Latina ad normam Graeci textus corrigenda putat. Sed præferrenda Billii emendatio, utpote quæ Valentianorum hæresi magis accommodata sit. Isti enim spirituales sese jactabant, perfectos et semina electionis, ut paulo inferius scribit Irenezius, ut qui a matre Achamoth spiritibus semen participassent, καὶ ἴδιατησον ἀνωθεν ἀπὸ τῆς ἀρρήτου καὶ ἀνονομάστου συγχατεληθυτινούς ἔχειν τὴν χάριν, sequē gratiā ab ineffibili et omni nomine præstantiori conjugatione cœlitus directam proprie possidere, quæ scilicet a matre sua accepta, mysteriis ejus initiati fuerant. Hinc subditur: διὸ καὶ ἐξ παντὸς τρόπου δεῖν διτοὺς ἀπὸ τῆς συγχατα- μελετῶν μυστήριον: quapropter ex omni modo oportere eis semper syzygicē meditari mysterium, ut virtutis ructus

C interpres.

(3) Ἀγαθήν. Deest in cod. Reg.

(4) Αἰά τὸ γύστει πνευματικοὺς εἶται σωθῆσθαι. Ut pote qui spiritalem hominem. corruptionis expertem, a matre Achamoth procreatū in seipso haberent, ut superius dictum est et mox subhicitur. Hinc, Augustino teste lib. De hæres., cap. 6, Gnosticorum omnium hoc erat perversissimum dogma, animarum substantiam, Dei esse naturam. Confer Clementem Alex. lib. ii Strom., p. 363, et in Excerptis, p. 798, col. 1.

(5) Θελονούσοι αὐτὸν εἶται. Lege cum inter- prete, δὲ θελοντινούς αὐτὸν εἶναι.

(6) Ἀδύτατος φθορὴν καταδέξασθαι, καὶ ἔχοντας. Portentosum dogma, quod sceleribus omnibus viam sternebat. Ex eo principio sponte fluerebat, ut recte observat Clem. Alexand., i. iii Strom., p. 427, quod salutem non operibus ascriberent, sed soli γνῶσις operibus desituit, seu seminis electis privilegio, quæ sibi innata esse jactabant; unde sequebatur, eos quidvis agerent, a salute nunquam excidere posse, πάντας γε σωθησμένων φύσει, ut pote qui natura salvi futuri essent. Aliimas enim natura bonas, alias natura malas statuebant, ut inferius scribit Irenezius; et immutabilem et irreformabilem naturam naturam pronuntiaberunt, inquit Ter- tulli, c. 29. Adde quod principium illud quod Car- pocratianis specialiū tribuit Epiphanius hær. 27, post Ireneziū infra c. 25, et Simonianis Irenezius cap. 24. Gnosticorum omnium fuerit commune, actiones humanas ex se, naturaque sua bonas aut malas non esse, sed ex hominum opinione duntaxat. Ex quo dupli principio cetera quæ hic et capp. 25 et seqq. referunt Irenezius, opinionum monstrant. Sed vide Dissert. nostram 1.

(7) Hoc est homines. Adde spirituales, ex Graeco πνευματικοῖ.

(8) Esse autem hos semelips. Clarom. et Pass. esse autem hoc semelips.

multipos esse velunt) impossibile esse corruptelam A percipere, licet in quibuscumque fuerint factis. Quemadmodum enim aurum in coeno depositum non amittit decorum suum, sed suam naturam custodit, cum coenam nihil nocere auro posat: sic et semelipos dicunt, licet in quibuscumque materialibus operibus B sint, nihil semelipos noceri, neque amittere spiritalem substantiam.

3. Quapropter et intimorate omnia, quae veterantur, hi qui sunt ipsorum perfecti operantur, de quibus Scriptura confirmant, quoniam qui faciunt ea, regnum Dei non hereditabunt²⁰. Etenim idolothita indifferenter manducant, nihil inquinari ab illis putantes, et in omnem diem festum ethnorum, pro voluptate in honore idolorum (1) factum, primi conveniunt; uti in nihilo quidem abstineant, quod est apud Deum et apud homines odiosum, muneris homicidiale spectaculum. Quidam autem et carnis voluptatibus insatiabiliter inservientes, carnalia carnalibus, spiritualia spiritualibus reddi dicunt. Et quidam quidem ex ipsis clam eas mulieres, quae discunt ab eis doctrinam hanc, corruptant; quemadmodum multæ aere ab illis suaræ (2), post conversæ mulieres ad Ecclesiam Dei, cum reliquo errore et hoc confessæ sunt. Alii vero et manifeste, ne quidem erubescentes, quacunque adamaverint mulieres, has a viris suis abstractentes, suas nuptias fecerunt. Alii vero valde modeste initio, quasi cum sororibus fingentes habitare,

BILLII. INTERPRETATIO.

posse, ut salutem consequamur. At se non per actionem, sed quod natura spirituales sint, omnino ac sine ulla dubitatione salvos fore affirmant. Ut enim hylicum nullo modo salutis particeps esse posse dicunt, quod ejus capax minime sit: sic rursus spirituale (quod ipsi se esse volunt) ea conditione esse, ut nullo prorsus modo interitum atque corruptionem recipere queat, quibuscumque tandem in flagitiis sceleribusque versetur. Quemadmodum enim aurum in coeno positum, pulchritudinem suam haud proinde amittit, verum naturam suam incolum servat, nec detrimet quidquam ei a coeno afferri potest: eodem modo sese quoque, quibuslibet tandem in materialibus actionibus versentur, nihil hinc laedi, nec spiritualis essentia facturam facere.

3. Quo etiam sit, ut eorum perfectissimi quique omnia ea, quae legis interdicto prohibentur, et de qui-

²⁰ Gal. v. 21.

(1) *Pro voluptate in honore idolorum, etc.* Sic C auctoritate Graeci textus et clarissimi Cotelerii in notis ad lib. II *Constit. apostol.*, cap. 61, iudicio restitui, pro eo quod in omnibus codd. vitiōse legitur: *pro voluntate, etc.* Haud dubitem enim, quin interpres scripserit *voluptate*; sed cum veteres non infrequenter scriberent *voluptas*, *voluptate*, etc., adeo ut interduum dubites utrum *voluntas*, *voluntate*, an *voluntas*, *voluptate*, legendum sit; qui secuti sunt, hanc vocem *voluptate* in Irenæi codd. nacti, imprudenter commutatarunt in *voluntate*. In codd. Clariom. et Ottob. pro *in honore idolorum*, legitur, *in honore eorum*, fortasse pro *in honore deorum*; quæ postrema lectio Frontoni Duxo magis arrideret. Monet vero laudatus Cotelerius post verbum, *abstineant*, addendum esse ab eo. Quod autem Graecas voces duas θηριομάχων καὶ μονομάχιας, bestiariorum et gladiatoriū, unica vox munieris redidicerit interpres, Latinos auctores secutus est, quibus munus non raro significat *spectaculum gladiatoriū*, aut *bestiarum* quibuscum homines depugnarent. Sic Sueton. in *Cæsare*: *Bestias quoque ad munus populi comparatas trucidaverant.* Et ibid.: *Edidit spectacula varii generis, manus gladiatoriū, iudeos etiam regionatim urbe tota. Hinc munierarii dicebantur, qui ejusmodi spectacula exhibebant.* Addit denique Græbius interpretetem vitiōso codice usum, non legisse duas ultimas hujus periodi

A καταγένωνται πράξειν. Όν γάρ τρέπον χρυσός ἐν βορδόρῳ κατατεθεὶς οὐκ ἀποδέλλει τὴν καλλονὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν ίδιαν φύσιν διαφυλάττει, τοῦ βορδόρου μηδὲν ἀδικῆσαι δυναμένου τὸν χρυσόν· οὗτοι δὲ καὶ αὐτοὺς λέγουσι, καὶ ὅποιας ὀλικαῖς πράξεις καταγένωνται, μηδὲν αὐτοὺς παραβλάπτεσθαι, μηδὲ ἀποδέλλειν τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν.

3. Διὸ θή καὶ τὰ ἀπειρημένα πάντα ἀδεῶς οἱ τελείστατοι πράττουσιν αὐτῶν, περιῶν καὶ Γραφαὶ διαβεβαιῶνται, τοὺς κοινοῦτας αὐτὰς βασιλεῖσαν Θεού μή πληρούμενοι. Καὶ γάρ εἰδωλοθύτα (3) διαφόρως (4) τοθίουσι, μηδὲ μολύνεσθαι ὑπ' αὐτῶν ἥγουμενοι· καὶ τὴν πάσαν ἀρτάσιμον τῶν ἔθνων τέρψιν, εἰς τιμὴν τῶν εἰδώλων γινομένην, πρῶτοι συνίασιν, ὡς μηδὲ τῆς παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις μεμισμένης τῆς τῶν θηριομάχων καὶ μονομάχιας ἀνθροφόνου θέας ἀπέχεσθαι ἐνίους αὐτῶν. Οἱ δὲ καὶ ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς (5) κατακόρως δουλεύοντες τὰ σαρκικὰ τοὺς σαρκικοὺς καὶ τὰ πνευματικὰ τοὺς πνευματικοὺς ἀποδίδοσθαι λέγουσι. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν λάθρᾳ τὰς διδασκαλίας ὑπ' αὐτῶν τὴν διδαχὴν ταύτην γυναῖκας διαφεύρουσιν, ὡς παλλάκις ὑπ' ἐνίων αὐτῶν ἐξαπατηθεῖσαι, ἐπειτα ἐπιστρέψασι γυναικεῖς εἰς τὴν Τεκχλήσιαν τοῦ Θεοῦ, σὺν τῇ λοιπῇ πλάνῃ καὶ τούτῳ ἀξιωματογόναστο· οἱ δὲ καὶ κατὰ τὸ φανερὸν ἀπερυθριάσαντες, ὃν ἀν ἐρασθῶς γυναικῶν, ταύτας ἀπ' ἀνδρῶν ἀποστάσαντες, ίδιας γαμετὰς ἥγγισαντο. "Ἄλλοι δὲ αὖ πάλιν σεμνῶς κατ' ἀρχὰς, ὡς μετὰ ἀδελφῶν

C voces, ἐνίους αὐτῶν. Ut itaque lector rectum plenumque verborum Irenæi sensum percipiat, sequentem eorum dat versionem vir eruditus: *ad omnia festiva gentilium oblectamenta, quæ in honore idolorum instituuntur, primi confluunt: adeo ut nonnulli eorum ne quidem abstineant ab eo quod Deo hominibusque maxime inuisum est, spectaculo eorum qui cum bestiis pugnant, vel cum hominibus bello congressi eos cedunt.*

(2) *Ab iis suasæ.* Gr. ὑπ' ἐνίων αὐτῶν ἐξαπατηθεῖσαι, a quibusdam ipsorum circumventæ.

(3) *Kαὶ τῷ εἰδωλοθύτᾳ, etc.* Id a Nicolaitis Gnosticorum omnium parentibus accepérant Valentiniiani. Illi siquidem, August. teste lib. *De hær.*, cap. 5, nec ab iis quæ idolis immolantur, cibos suos separabant; et alios ritus gentilium superstitionum non aversabantur. Jam pridem S. Joannes Apocal. II, 18, 20, id crimen in iis hæreticis reprehendit, ut observat Irenæus infra cap. 27.

(4) *Διαφόρως.* Legendum cum interp. ἀδιαφόρως.

(5) *Οἱ δὲ καὶ ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς.* Turpissima Gnosticorum flagitia fusius describit Epiphani, *hær.* 26. Si quis miretur in tot facinorum putido cœno altius immersos homines mente præditos voluntari potuisse, illius meminerit quod scribit Hieronymus in cap. ix *Osee*: *difficile hæreticum inveniri qui diligat castitatem.*

προσποιούμενοι συνοικεῖν, προύόντος τοῦ χρόνου τὸν τέλεγ-
χηθαν, ἐγκύμονος τῆς ἀδελφῆς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ
γενηθεῖσης.

4. Καὶ ὅλα δὲ πολλὰ μυσαρά καὶ ἀθεα πράσσοντες,
ἡμῶν μὲν, διὰ τὸν φόδον τοῦ Θεοῦ φυλασσομένων καὶ
μέρχεις ἀννοιας καὶ λόγου ἀμαρτεῖν, κατατρέχουσιν,
ῶς ἰδιωτῶν, καὶ μηδὲν ἐπισταμένων· ἐαυτοὺς δὲ
ὑπερψύχουσι, τελεοὺς ἀποκαλοῦντες, καὶ σπέρματα
ἐκλογῆς. Ήμδές μὲν γάρ ἐν χρήσι (1) τὴν χάριν λαμ-
βάνειν λέγουσι, διὸ καὶ ἀφετερθήσεθαν αὐτῆς· αὐ-
τοὺς δὲ ἰδιότητον δικιάνθεν ἀπὸ τῆς ἀρρήτου καὶ
ἀνονομάτου συζυγίας συγχατεληθύιαν ἔχειν τὴν
χάριν καὶ διὰ τοῦτο προτεθήσεσθαι αὐτοῖς (2). Διὸ
καὶ ἐκ παντὸς τρόπου δεῖν αὐτοὺς δεῖ τὸ τῆς συζυγίας
μελετῆν μυστήριον. Καὶ τοῦτο πείθουσι τοὺς ἀνο-
τους, αὐταῖς λέγεις λέγοντες οὕτως· Ὅς ἂν ἐν κάσμῳ
γενόμενος· (3) γυναῖκα οὐκ ἀφίλησεν, ὡστε αὐτὴν
κρατηθῆναι, οὐκ ἔστιν ἐξ ἀληθείας, καὶ οὐ χωρῆσει
εἰς ἀλήθειαν. Ὅδε ἀπὸ κόσμου γενόμενος, κρατηθεῖς
γυναικί, οὐ χωρῆσει εἰς ἀλήθειαν, διὰ τὸ ἐπιθυμῆτ
κρατηθῆναι (4) γυναικές. Διὰ τοῦτο σὺν ἡμδές καλούς

BILLII INTERPRETATIO.

bus affirmat Scriptura, quod *qui hec faciunt regni Dei hæreditatem minime consequentur*, sine ullo
metu perpetrent. Nam et ea quæ idolis immolata sunt, libere, ac sine ullo discrimine edunt, nec lis in-
quinari se arbitrantur: atque ad omnia gentilium festa et oblectamenta, quæ ad idolorum honorem,
cultumque celebrantur, primi confluunt; adeo ut nonnulli eorum, ne a sanguinario quidem et funesto.
Denque et hominibus inviso spectaculo, in quo cum seris dimicatur, vel gladiatores inter se pugnant,
abstinendum sibi esse putent. Sunt etiam qui carnis voluptatibus ad satietatem usque obsequentes, car-
nalia carnalibus, et spiritualia spiritualibus persolvi aiunt. Quinetiam ipsi partim occulte cum mulier-
culis lis, quas in doctrina sua erudiant, stupri commercium habent, quemadmodum ipsæ sæpe a qui-
busdam ipsorum circumventæ, atque in fraudem impulse, ac postea ad Dei Ecclesiam reversæ, cum
reliquo suo errore hoc quoque confessæ sunt; partim aperte, perfictaque fronte quascunque adamarint
mulieres, eas a viris avulsa matrimonio sibi copulant. Alii rursus cum honeste primum, velut cum so-
roribus, habitare se finxissent, progrediente tempore deprehensa fraus est, gravida nimirum a fratre
facta sorore.

4. Ac pleraque alia impia et execranda flagitia designantes, nos quidem, qui Dei metu cavemus, ne vel
cogitatione tenus, et sermone peccemus, ut indoctos ac prorsus ignaros insectantur; seipso autem ni-
mitrice extollunt, ac perfectos appellant, et semina electionis. Nos enim in usu tantummodo gratiam acci-
pere dicunt, ob idque fore, ut ea nobis admiratur; se autem eam ab ineffabili et omni nomine præstantiori
conjugatione cælitus devectam proprie possidere, ob eamque causam fore, ut ipsis accrescat: proindeque
sibi quovis modo faciendum esse, ut conjugii mysterium exerceant. Atque ut hoc stolidis hominibus per-

(1) Ἐρ χρῆσι. Opponitur, inquit Billius, τῇ

(2) Ἀξαρεθῆσεσθαι... προτεθῆσεσθαι αὐτοῖς.
Hic verbi, inquit idem vir doctus, alludit ad illud
Luc. xix, 26: *Omni habenti dabitur, et abundabit;*
ab eo autem qui non habet, et quod habet auferetur
ab eo.

(3) Ἐρ κόσμῳ τερόμενος, et postea, ὁ δὲ ἀπὸ
κόσμου τερόμενος. Hic verba, in mundo et de
mundo, inquit idem, a Valentiniis petita esse
videntur ex cap. xvii Joannis, ubi Christus disci-
pulos suos, in mundo, sed non de mundo esse
ait. Quæ quidem verba impurissimi homines falso
de se usurparunt.

(4) Κρατηθεῖς τεραῖται διὰ τὸ ἐπιθυμίᾳ κρα-
τηθῆναι, etc. Sic recte Gallas. et Feward. edide-
runt. Cæteri, repugnante tumo verti, interp. tum
ipso sensu, μὴ κρατηθεῖς γυναικί... διὰ τὸ μὴ ἐν ἐπι-
θυμῇ κρατηθῆναι, bis addendo particulam negati-
vam μὴ, quæ utrobiique delenda erat. Numirum D
sensus est, ut probe observat Billius, Valentinianos,
licet libidinibus parcent, concupiscentia tamen
minime viuci, nec quidquam ex venereo congressu
spurcitie contrahere, quo ipsis aditus ad verita-
tem intercluderetur; quod spiritales essent, et se-
mina electionis, nec de mundo, quamvis in mundo
degerent; reliquos autem, utpote animales, et spi-
rituali semine destitutos, ac de mundo, inquinari,
ac per concupiscentiam, a mulieribus, quibuscum

A procedente tempore manifestati sunt, gravida so-
nore a fratre facta.

4. Et alia multa odiosa et irreligiosa facientes,
nos quidem, qui per timorem Dei timemus (5) etiam
usque in mentibus nostris et sermonibus peccare, ar-
guunt quasi 31 idiotas, et nihil scientes; semelipso extollunt, perfectos vocantes, et semina electionis.
Nos enim in usu gratiam accipere dicunt, qua-
propter et auferri a nobis: semelipso autem pro-
prie possidere (6), desursum ab incenarrabili et
funominabili syzygia descendantem habere gra-
tiam, et propterea adjici eis. Quapropter ex omni
modo oportere eos semper syzygia meditari (7)
mysterium. Et hoc suadent insensibilibus (8), illis
B sermonibus dicentes sic: Quicunque in seculo est,
et uxorem non amat, ut ei conjungatur (9), non
est de veritate, et non transit in veritatem. Qui
autem de seculo est mistus mulieri, non transit in
veritatem; quoniam in concupiscentia mistus est
mulieri. Quapropter nobis quidem, quos psychicos

C rem haberent, victos, ac velut constrictos sic te-
neri, ut ad veritatem pervenire non possent: bis proinde necessarium esse continentia ac bona-
rum actionum studium, sibi autem minime, ut mox
subiicitur.

(5) Timemus. Græc. φολασσομένων, cavemus.

(6) Semelipso autem proprie possidere, etc. Hæc,
ni fallor, melius verti sic potuissent: semelipso
autem velut suum habere proprium, cælitus ab inef-
fabilis et omni nomine præstantiori devectam gra-
tium.

(7) Meditari. Græc. μελετᾶν, hic accipitur pro
exercere; quæ significatio Latinis haud insqueus
est. Sic apud Plautum in Sticho, iv, 34: *Simulque ad cursarum meditabor me ad ludos Olympiac.* Et
Cicero ii, De divinali: *Multæ etiam naturæ rituum
meditatione atque exercitatione sustulerunt.* Plinius
denique lib. xvii, c. 19, de ramo oleæ loquens ait,
omni tempore edomari meditatione curvandi.

(8) Insenabilibus. Supp. hominibus. Sed vertendum
erat, stolidis, vel rudioribus hominibus.

(9) Ut ei conjungatur. Tum, mistus mulieri, et
mox in concupiscentia mistus est mulieri. Videtur
interp. legisse, αὐτὴ κρατηθῆναι, et κρατηθεῖς, ite-
rumque κρατηθῆναι, non κρατηθῆναι, et κρα-
τηθεῖς. Sed utrumvis legerit, sensum non male rediit.
Græca tamen sic verti possent: ita ut ea poti-
tatur; et mulieris amore vicius; ac denique, quo-
niam in concupiscentia mulieri succubat.

vocant, et de saeculo esse dicunt, necessarium continentiam, et bonam operationem, ut per eam veniam in medietatis locum; sibi autem, spiritibus et perfectis vocatis, nullo modo. Non enim operatio in Pleroma inducit, sed semen, quod est inde pusillum quidem emissum, hic autem perfectum factum.

Α ψυχικούς (δ) ὑνομάζουσι, καὶ ἐκ κόσμου εἶναι λέγουσι, καὶ ἀναγκαῖαν ἡμῖν τὴν ἐγκράτειαν, καὶ ἀγαθὴν πρᾶξιν, ἵνα δι' αὐτῆς ἐλθωμένεις τὸν τῆς μεσότητος τόπον αὐτοῖς δὲ πνευματικοῖς καὶ τελείοις καλούμένοις μηδαμῶς. Οὐ γάρ πρᾶξις εἰς πλήρωμα εἰσάγει, ἀλλὰ τὸ στέρμα τὸ ἐκεῖνον νήπιον ἀκτεμπόμενον, ἐνθάδε (6) τελειούμενον.

32 CAPUT VII.

Perfecto universo semine matrem Achamoth, cum spiritualibus hominibus, in Pleroma transituram; Demiurgum, cum animalibus, in medietatis locum; hominem vero choicum in corruptelam abitum. Materia igne consumenda. Blasphemia in Christi veram ex B. Virgine Incarnationem. Divisio prophetarum, et de eorum origine. Supina Demiurgi ignoratio.

1. Cum autem universum semen perfectum fuerit, Achamoth quidem matrem ipsorum transire de medietatis loco dicunt, et intra Pleroma introire, et recipere sponsum suum Salvatorem, qui est ex omnibus factus, ut syzygia fiat Salvatoris et Sophiae, quae est Achamoth. Et hoc esse sponsum et sponsam (1) : Nymphonem (2) vero, universum Pleroma. Spiritales vero, exsoliatos animas (3), et spiritus intellectuales factos, inapprehensibiliter (4) et invisibiliter intra Pleroma ingressos, sponsas reddi iis, qui circa Salvatorem sunt angelis. Demiurgum vero transire et ipsum in matris suæ Sophiae locum, hoc est in medietatem.

1. Ὅταν δὲ πᾶν τὸ στέρμα τελειωθῇ, τὴν μὲν Ἀχαμώθ τὴν μήτερα αὐτῶν μεταβῆναι (7) τοῦ τῆς μεσότητος τόπου λέγουσι, καὶ ἐντὸς πληρώματος εἰσελθεῖν, καὶ ἀπολαβεῖν τὸν νυμφὸν αὐτῆς τὸν Σωτῆρα, τὸν ἐκ πάντων γεγονότα, ἵνα συζυγία γένηται τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς Σοφίας τῆς Ἀχαμώθ· καὶ τοῦτο εἶναι νυμφὸν καὶ νύμφην, νυμφῶν δὲ τὸ πλήρωμα· τοὺς δὲ πνευματικοὺς ἀποδυσαμένους τὰς ψυχὰς, καὶ πνεύματα νοερά γενομένους, ἀκρατήτας καὶ ἀράτας ἐντὸς πληρώματος εἰσελθόντας, νύμφας (8) ἀποδοθήσεσθαι τοῖς περὶ τὸν Σωτῆρα ἀγγέλοις. Τὸν δὲ Δημιουργὸν μεταβῆναι καὶ αὐτὸν εἰς τὸν τῆς μητρὸς Σοφίας (9) τόπον, τονεστὸν ἐν τῇ μεσότητε τὰς

BILLII INTERPRETATIO.

suadeant, his ipsis verbis utentur: *Quisquis in mundo existens mulierem non amavit, ita ut ea potiatur, non est ex veritate, nec ad veritatem perveniet; quisquis autem de mundo existens cum muliere reu habit, non perveniet ad veritatem, quoniam in concupiscentia mulieri succubuit. Propterea nobis quidem, quos psychicos vocant, ac de mundo esse statuunt, necessarium esse continentia ac bonarum actionum studium, ut per eas ad medietatis locum perveniamus; sibi autem, hoc est ut ipsi se vocant, spiritualibus et perfectis, haudquaquam. Neque enim actionem aditum ad Pleroma munire; sed semen, quod pusillum quidem illinc emititur, hic autem adolescit ac perficitur.*

CAPUT VII.

1. Cum autem universum semen perfectum fuerit, tum demum Achamoth, matrem ipsorum, ex medietatis loco migraturam, atque in Pleroma ingressuram, ac sponsum suum, hoc est Salvatorem ex omnibus ortum, accepturam esse, ut conjugium existat Salvatoris et Achamoth. Et hoc esse, quod per sponsum et sponsam significetur, quemadmodum et Pleroma per cubiculum nuptiale. At vero spirituales, animis exulos, ac spiritus intelligentes effectos, incomprehensibili et invisibili modo in Pleroma ingressos, in sponsas assignatum iri angelis iis, qui Salvatorem circumstant. Demiurgum porro itidem ipsum ad matris Sophiae locum, hoc est, ad medietatis locum transituram esse, atque in eadem quoque regione animas eorum, qui justitiam coluerint, in quiete futuras esse. Neque enim psychici quidquam

(1) *Et hoc esse sponsum et sponsam.* De quibus in Scripturis, et speciatim Matth. xxv, 6, *Exite obviam sponso.* Quotiescumque enim in Scripturis sponsi et sponsæ mentio occurrit, id statim ad Salvatorem et Sophiam trahebant nugas isti.

(2) *Nymphonem.* In Graeco νυμφῶν, id est *thalamum nuptiale*, vel *cubiculum nuptiale*. Tertullianus cap. 31: *Hic erit in Scripturis sponsus: et sponsalis Pleroma.* Existimat Billius alius iste Valentianus ad illud Matth. ix, 15: *Μὴ δύρτας οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶντος κερθεῖν*, etc. *Nanquid possunt filii thalami nuptialis* (vulg. sponsi) *jejunare?*

(3) *Exsoliatos animas.* Animales scilicet a Demiurgo animali insufflatas, ut superiorum dictum est. *Nihil enim animale intra Pleroma transibit, ut mox subjicitur.* Confer Tertullian. cap. 32.

(4) *Inapprehensibiliter.* Id est, ita ut a superioribus potestatibus nec detineri, nec videri queant, ut inferius explicabitur.

(5) *Ὕμᾶς καλοὺς ψυχικούς, etc.* Hæc ita emendanda esse censet Billius: ήμιν μὲν, οὐτε ψυχικούς;

δινομάζουσι, καὶ ἐκ κόσμου εἶναι λέγουσιν, ἀναγκαῖαν τὴν ἐγκράτειαν, etc. Sic quidem legisse videtur vetus interpres. Ast Græbii existimat nulla haec cimendatione indigere, excepto uno verbo, καλούς, quod omittendum est; nisi forte, inquit, tanquam appositorum ad ἡμᾶς accipere, et ita interpretari velis, quod Valentianus non omnes promiscue catholicos, sed probos solum, psychicorum titulo dignati suerint. Sed veterem interp. cum Billio sequi præstat.

(6) *Ἐρθάδες.* Sic cod. Reg. cum omnibus editi. tum Epiphanius, tum Irenæi, excepta Orotensi, in qua perperam legitur ἐρθάδες. Legisse tamen videtur interpres, ἵνθα δέ.

(7) *Μεταβῆται.* Cod. Reg. μεταβῆται. Epiphanius edit. Basilicensis, μεταβῆται.

(8) *Εἰσελθόντας, νύμφας.* Cod. Reg. εἰσελθεῖν τὰς νύμφας.

(9) *Σοφίας.* Inferioris scilicet σοφίας, quæ ita vocatur πατρωνυμικῶ; a matre ejus Sophia, ut superiorius dictum est.

τε τῶν ὀικαίων ψυχᾶς ἀναπάύσεοθαί καὶ αὐτάς ἐν τῷ τῆς μεσότητος τόπῳ. Μηδὲν γάρ ψυχικὸν ἐντὸς πληρώματος χωρεῖν. Τούτων δὲ γενομένων σύτως, τὸ ἐμφάνισθαι τῷ κόσμῳ πῦρ ἐκλάμψαν καὶ ἔξαφθεν, καὶ πατερίγασάμενον πᾶσαν ὑλην, συναγαλωθῆσεσθαι αὐτῇ, καὶ εἰς τὸ μηκέτ' εἶναι χωρῆσιν διδάσκουσι. Τὸν δὲ Δημιουργὸν μηδὲν τούτων ἔγνωκέναι ἀποφανούσται πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας.

2. Εἰσὶ δὲ οἱ λέγοντες προσβαλέσθαι αὐτὸν καὶ Χριστὸν υἱὸν Ισίον, ἀλλὰ καὶ ψυχικὸν περὶ τούτου διὰ τῶν προφητῶν λελαληκέναι. Εἶναι δὲ τοῦτον τὸν διὰ Μαρίας διοδεύσαντα (1), καθάπερ οὐδωρ διὰ σωλῆνος ἔδευει, καὶ εἰς τοῦτον ἐπὶ τοῦ βαπτισμάτος κατελθεῖν ἐκεῖνον, τὸν ἀπὸ τοῦ πληρώματος ἐκ πάντων Σωτῆρα ἐν εἰδεῖ περιστεράς· γεγονέναι δὲ ἐν αὐτῷ καὶ τὸ αὐτὸν τῆς Ἀχαριώθ σπέρμα πνευματικόν. Τὸν οὖν Κύριον ἡμῶν ἐκ τεσσάρων τούτων σύνθετον γεγονέναι φάσκουσιν, ἀποώζοντα τὸν τύπον τῆς ἀρχεγονού, καὶ πρώτης τετρακτύος· ἐκ τοῦ πνευματικοῦ, δὴν ἀπὸ τῆς Ἀχαριώθ σπέρματος, δὴν ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ ἐκ τῆς οἰκονομίας, δὴν κατεσκευασμένον (2) ἀρρήτημα τέχνη, καὶ ἐκ τοῦ Σωτῆρος, - δὴν κατελθοῦσα (3) εἰς αὐτὸν περιστερά. Καὶ τοῦτο μὲν ἀπαθῆ (4) διακριμένηκέναι (οὐ γάρ ἐνεδέχετο παθεῖν αὐτὸν, ἀκράτητον καὶ ἀόρατον ὑπάρχοντα)· καὶ διὰ τοῦτο θῆραι, προσταγομένου αὐτοῦ τῷ Πιλάτῳ, τὸ εἰς αὐτὸν

A Justorum quoque animas refrigerare (5) et ipsas in medietatis loco. Nihil enim psychicum intra Pleroma transire. His autem faciis ita, is qui latet in mundo ignis exardescens, et comprehendens (6) universam materiam, consumit, et ipsum simul consumptum abire in id, ut jam non sit. Demiurgum autem nihil horum cognovisse ostendunt ante Salvatoris adventum.

2. Sunt autem qui dicunt emisisse eum et Christum Filium suum, sed et animalem (7): et de hoc per 33 prophetas locutum esse. Esse autem hunc, qui per Mariam transierit, quemadmodum aqua per tubum transit, et in hunc in baptimate descendisse illum, qui esset de Pleromate ex omnibus, Salvatorem in figura columbæ; fuisse autem in eo et illud, quod est ab Achamoth, semen spiritale. Dominum igitur nostrum ex quatuor iis compositum fuisse dicunt, servantem typum primogenitæ et primæ quaternationis (8); de spiritali, quod erat ab Achamoth; et de animali, quod erat de Demiurgo; et de dispositione, quod erat factum inenarrabili arte; et de Salvatore, quod erat illa, quæ descendit in eum, columba. Et hunc quidem impassibilem perseverasse (non enim possibile erat pati eum, cum esset incomprehensibilis et invisibilis): et propter hoc ablatum esse, cum trahere-

BILLII INTERPRETATIO.

intra Pleroma admitti. Quæ cum ad hunc modum contigerint, tum vero fore, ut ignis ille, qui in mundo delitescit, effulgeat, et accendatur, confessaque universa materia, simul quoque cum ea consumatur, atque in nihilum redigatur. Cæterum, Demiurgum nihil borum exploratum habuisse asserunt, antequam Salvator advenisset.

2. Sunt etiam qui dicant eum, Christum quoque Filium suum prouidisse, sed animalem: ac de hoc per prophetas locutum esse. Hunc autem eum esse, qui per Mariam transmeat, perinde atque aqua per tubum manat; atque in ipsum, cum baptismo aqua tingeretur, Salvatorem illum, qui de Pleromate erat, atque ex omnibus ortum traxerat, in columba forma descendisse. Quin spirituale quoque illum semen, ab Achamoth acceptum, in eo exstisset. Ac proinde Dominum nostrum, primogenitæ videlicet illius quaternitatis typum retainentem, ex quatuor hisce conflatum fuisse tradunt, nimurum ex spirituali, quod ab Achamoth erat; ex animali, quod erat de Demiurgo; ex dispensatione, quod ineffabili arte constructum erat; ac denique ex Salvatore, quod erat columba illa, quæ in eum descenderat. Atque hunc quidem ab omni perpessione immutum permanisse. Neque enim fieri poterat, ut is pateretur, qui comprehensionem omnem, et oculorum obtutum fugiebat. Ob eamque causam sublatum fuisse Christi

(1) Διὰ Μαρίας διοδεύσατα. Vetus hic error, cuius meminit Joannes apost. Epist. I, cap. iv, et quem in omnibus pene epistolis perstringit martyr Ignatius. Communis is fuit plerisque e veteribus hæreticis, de quibus fuse disserit Petavius tom. IV Theol. dogm., edit. Paris. 1650, lib. I, cap. 2 et 4. Legesis. Horum omnium, aut plerorumque saltem, fundamentum id erat, quod ex Valentinianis superioris cap. 6 retulit Irenæus, materiale corpus malum esse, et salutis incapax, ac propterea a Christo assumi non potuisse, qui ea tautum suscepit, quæ salvaturus erat.

(2) Οὐ γὰρ κατεκνασμένος. Hic Grabius subintelligit σῶμα, ego indelictum πρᾶγμα. Id enim referunt ad τέκτωνας τούτων, scilicet πραγμάτων.

(3) Οὐ γὰρ κατελθούσα. In cod. Reg. deest δὴν τούτον, scilicet Σωτῆρα.

(4) Καὶ τούτῳ μὲν ἀπαθῆ. Legit interpres, καὶ τούτον, scilicet Σωτῆρα.

(5) Refrigerare. Sic mss. omnes, Clarom. Arund. Voss. et Merc. 2, cum Eras. Gall. et Grabio. D Feuardentius vero, refrigerari. At interpres refrigerare passive accepit, ut recte observat Grabius, ut patet ex iis quæ paulo post sequuntur: *Hominem animalem, si meliora elegit, in loco medietatis refrigeraturum.* Et illuc quidem futurum pro Græco

C præsenti posuit; hic vero contra, præsens pro futuro ἀναπάύσεοθαί.

(6) Et comprehendens. Εξαφθεν male reddidit interpres, comprehendens, quasi ex ἐξαπτοματ, altingo, altrecio, etc., descendere: cum tamen ab ἐξαπτοματ, accendo, succendo vel succendor, veniat. Cætera quæ sequuntur non felicius ab interprete redditæ sunt. Quare hæc tu cum Billio veritas: quæ cum ad hunc modum contigerint, tum vero docent fore, ut ignis ille, qui in mundo delitescit, effulgeat et accendatur, confessaque universa materia, simul quoque cum ea consumatur, atque in nihilum redigatur. Tertull. cap. 32: *Tunc, credo, ignis ille erumpet, et universem substantiam depopulatus, ipse quoque decineratis omnibus, in nihilum finietur.*

(7) Et Christum Filium suum, sed et animalem. Ita recte Clarom. cod. juxta Græc. ubi duplex καὶ legitur. Perro sed et animalem, id est ipsum animalem, utpote ab animali emissum.

(8) Primogenitæ et primæ quaternationis. Sic ex cod. Clarom. restituimus, pro quaternionis, quod in aliis omnibus cum editi. tuin mss. legitur. Legendum esse quaternationis jam dudum conjecterat Fronto Duc.

tur (1) ad Pilatum, illum qui depositus erat in **A** eum spiritum Christi. Sed ne id quidem, quod a ma-
tre erat semen, passum esse dicunt. Impassibile
enim et illud, quippe spiritale, et invisibile etiam
ipsi Demiурgo. Passus est autem (2) secundum hos,
animalis Christus, et ille qui ex dispositione fabri-
catus in mysterio, ut ostendat per eum mater typum
superioris Christi, illius qui extensus est Crucis, et
formavit Achamoth formationem secundum sub-
stantiam (3) : omnia enim hæc exempla illorum esse
dicunt.

3. Eas vero, quæ habuerunt semen id quod est
ab Achamoth, animas, meliores dicunt suisque quam
reliquas : quapropter et plus eas dilectas a De-
miурgo, non sciente causam, sed a semel ipso putan-
te esse tales. Quapropter et in prophetas, aiunt,
34 distribuebat eas (5), et sacerdotes, et reges. Et
multa de hoc semine (4) dicta per prophetas expon-
nunt : quippe cuin altioris naturæ esset (5). Multa
autem et matrem de superioribus dixisse dicunt ;
sed et per hunc (6), et per eas, quæ ab hoc factæ
sunt animæ. Ac deinceps dividunt prophetias, ali-
quid quidem a matre dictum docentes, aliquid a
semine, aliquid autem ab ipso Demiурgo : et Jesum
tantumdem aliquid quidem [per] Salvatorem (7)

A κατατθὲν πνεῦμα Χριστοῦ. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἀπὸ τῆς
μητρὸς σπέρμα πεπονθέναι λέγουσιν. Ἀπαθὲς γάρ
καὶ αὐτὸς, τὸ πνευματικὸν (8), καὶ ἀόρατον καὶ αὐτῷ
τῷ Δημιουρῷ. Ἐπαθὲ δὲ λοιπὸν, κατ' αὐτοὺς, δψυ-
χικὸς Χριστὸς, καὶ δὲ ἐκ τῆς οἰκονομίας κατεσκευασ-
μένος μυστηριῶδῶς, ἵν' ἐπιδεῖξῃ αὐτὸν (9) ἡ μήτηρ
τὸν τύπον τοῦ ἀντοῦ Χριστοῦ, ἐκείνου τοῦ ἐπεκταθέν-
τος τῷ Σταυρῷ, καὶ μορφώσαντος τὴν Ἀχαμώθ μόρ-
φωσιν τὴν κατ' οὐσίαν· πάντα γάρ ταῦτα τύπους
ἐκείνων εἶναι λέγουσι.

3. Τὰς δὲ ἐσχηκίας τὸ σπέρμα τῆς Ἀχαμώθ
ψυχὰς ἀμείνους λέγουσι γεγονέναι τῶν λοιπῶν· διὸ
καὶ πλείων τῶν ἀλλων ἡγαπῆσθαι ὑπὸ τοῦ Δημιουρ-
γοῦ, μηδεῖδος τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ λογιζό-
B μένου εἶναι τοιαύτας. Διὸ καὶ εἰς προφήτας, φασν, ἐτασσεν αὐτοὺς (10), καὶ ιερεῖς, καὶ βασιλεῖς. Καὶ
πολλὰ ὑπὸ τοῦ σπέρματος τούτου (11) εἰρῆσθαι διὰ
τῶν προφητῶν ἐξηγοῦνται, ἀπε τὸ ὑψηλότερα φύσεως
ὑπαρχούσας (12). Πολλὰ δὲ καὶ τὴν μητέρα περὶ τῶν
ἀνωτέρω εἰρηκέναι λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τούτου,
καὶ τῶν ὑπὸ τούτου γενομένων ψυχῶν. Καὶ λοιπὸν
τέμνουσι τὰς προφητείας, τὸ μὲν τι ἀπὸ τῆς μητρὸς
εἰρῆσθαι θέλοντες, τὸ δὲ τι ἀπὸ τοῦ σπέρματος, τὸ δὲ
τὸ ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰησοῦν ὡσαύ-

BILLII INTERPRETATIO.

Spiritum, qui in eum conditus fuerat, cum ad Pilatum adduceretur. Quid ne semen quidem illud, quod a
matre profectum fuerat, perpessum esse dicunt; etenim id quoque omni perpessione præstantius esse,
utpote spirituale, ac ne in ipsis etiam Demiурgi aspectum cadens. Ita, de ipsorum sententiæ, psychicus
deum Christus perpessus est, et is qui ex dispensatione mystico modo constructus fuerat; ut per eum
mater superioris illius Christi, in cruce extensi, quicque essentia formam Achamothæ impresserat, typum
exprimeret. Hæc enim omnia figuræ illorum esse tradunt.

3. Animas porro eas, quæ Achamothæ semen habuerunt, reliquis meliores ac præstantiores esse aiunt;
eoque nomine præ cæteris adamatas esse a Demiурgo, qui rei hujuscæ causam haudquaquam perspectam
habebat, verum beneficio suo tales eas esse existimabat. Quocirca eas in prophetas, ut ipsi inquit, et

⁴ Vide sup. cap. 4.

(1) *Cum traheretur. Feuardentium sequimur, qui sic, monente Frontone Duc., ex Græco προσαγομένου emendavit. Emendationi suffragatur Ottob. cod. in cæteris cum edit. tum mss. perperam legitur, cum traheretur, male transformata a festinatibus scribis h. in d. Hoc tamen, errantes licet, sequi Græcio placuit; quamvis tamen in multis aliis locis Feuardentio, ex solo textu Græco Latinum emendant, adhærent non dubitaverit.*

(2) *Passus est autem. Græcam vocem λοιπὸν prætermisit interpres. Vertendum erat cum Petavio: restat igitur, ut passus sit, etc.*

(3) *Distribuebat eas. Ετασσεν melius reddidit Billius constituebat. Ms. codex a Frontone Duc. citatus, et Pass. pro eas habent eos, sicut et Græce αὐτούς.*

(4) *De hoc semine. Lege ab hoc semine. Vide infra notam 11.*

(5) *Cum altioris naturæ esset. Melius forte lege-
retur, cum naturæ natura essent.*

(6) *Per hunc. Supp. Demiurgum multa de su-
perioribus dicta esse dicunt, et per eas, quæ a De-
miурgo factæ sunt animæ, spiritales scilicet, et spi-
rituali semine imbutæ, ut mox explicatur. Hæc ta-
men non ad Demiurgum, sed ad semen, de quo
mentio proxime facta est, refert Cornarius; et mihi
bene. Ea vero sic exprimit Petavius, ut Græ-
corum sensum haudquaquam assequatur: *Quin etiam de cælestibus multa disputasse matrem, deque
animis, quos vel ille, vel qui ab illo oriundi sunt,
pro uxerunt. Quæ si quis cum Græcis contulerit,
ab Irenæi sensu aliena esse deprehendet.**

(7) *Per Salvatorem. Particulam per, incuria scri-*

C barnum omissam, auctoritate Græci textus sup-
plevi, hamulis tamen inclusam. Haud dubium
enī: quin ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος verterit interpres vel
per Salvatorem, vel a Salvatore.

(8) *Kαὶ αὐτὸς τὸ πνευματικόν. Lege cum vet.
interpr. καὶ αὐτὸς, ἀπε τὸ πνευματικόν.*

(9) *Ἐπιδεῖξῃ αὐτούς. Lege ἐπιδεῖξῃ δι' αὐτοῦ.*

(10) *Ἐτασσεν αὐτούς. Αὐτάς cum vel. interpr.
et Tertull. cap. 29, melius legeris.*

(11) *Υπὸ τοῦ σπέρματος τούτου. Legendum vult
Petavius, ad marginem Epiphani p. 192, ὑπέρ,
non ὑπό, deceptus scilicet veteri interpretatione:*

D *multa de hoc semine dicta per prophetas exponunt.
quam interpretationem securi sunt Billius et Gal-
lasius. Sed genuinam esse lectionem ὑπό, demon-
strant quæ mox subjicit Irenæus: *Dividunt proph-
etas, aliquid quidem a matre dictum (per prophetas)
docentes, aliquid a semine, τὸ δὲ τι ἀπὸ τοῦ σπέρμα-
τος, aliquid autem ab ipso Demiурgo. Adeo ut cer-
tum sit, ex mente Valentiniianorum, prophetas non
de semine locutos suisse; sed semen, spiritales
scilicet animas iis infusas, per eos interdum vati-
cinia fudisse.**

(12) *Ὑπάρχοντας. Υπάρχοντος legi volunt Billi-
lius et Petavius, nec dissentit Fronto Duc. Hic
tamen suspicatur scriptum ab Irenæo suisse, ἀπε
ὑψηλότερα φύσεως ὑπαρχούσας, ut reseratur ad
animas spiritales seinine imbutas, quæ ideo in pro-
phetas, et sacerdotes, et reges constituebantur,
quod essent naturæ sublimioris; et quæ de dictis
a semine adduntur, inserta suisse per parenthesis.
Quæ quidem doctissimi viri conjectura aliis forsitan
certa ratio videbitur.*

τοις, τὸ μὲν τι ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰρηκάναι, τὸ δὲ τι ἀπὸ τῆς μητρὸς, τὸ δὲ τι ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, καθὼν ἐπιδείξουμεν προϊόντος ἡμῖν τοῦ λόγου.

4. Τὸν δὲ Δημιουρὸν, διτε ἀγνοοῦντα τὰ ὑπὲρ αὐτὸν, κινεῖσθαι μὲν ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, καταπεφρονκέναι δὲ αὐτὸν, διλοτε δὲ πάλιν αἰτίαν νομίσαντα, ή τὸ πνεῦμα τὸ προφητεῦνον (ἔχον καὶ αὐτὸν θέλαν τινὰ κίνησιν), ή τὸν δινθρωπον, ή τὴν προσπλοκὴν τῶν χειρῶν (1)· καὶ οὕτως ἀγνοοῦντα διατελεκέναις (2) διχρι τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. Έλθόντος δὲ τοῦ Σωτῆρος, μαθεῖν αὐτὸν παρ' αὐτοῦ πάντα λέγουσι, καὶ δισμενον αὐτῷ προσχωρήσαντα (3), μετὰ πάσης τῆς δύναμεως αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν είναι τὸν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐκατόνταρχον, λέγοντα τῷ Σωτῆρι· Καὶ τὰρ ἦτώ ὑπὸ τὴν ἐμαυτοῦ ἔξουσιαν ἔχω (4) στρατίας καὶ δούλων, καὶ δὲτροπορέδξω, ποιοῦντο. Τελέσειν δὲ αὐτὸν τὴν κατάτην κόσμον οἰκονομίαν (5) μέχρι τοῦ δέοντος καιροῦ, μάλιστα δὲ διὰ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐπιμέλειαν, δὲλλα καὶ διὰ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἐποιμασθέντος αὐτῷ ἐπάθλου, διτε εἰς τὸν μητρὸς τόπον χωρήσει.

5. Ἀνθρώπων δὲ τρία γένη ὑφίστανται, πνευματικὸν, χοίκινον, ψυχικὸν, καθὼν ἐγένοντο Κάιν, "Αβελ, Σήθ· καὶ ἐκ τούτων (6) τὰς τρεις φύσεις, οὐκέτι καθ-

A dixisse, aliquid a matre, aliquid a Demiurgo, quemadmodum ostendemus procedente nobis sermone.

4. Demiurgum autem, quippe ignorantem quae essent super eum, moveri quidem in iis quae dicuntur, contempsisse vero ea, aliam atque aliam causam putantem, quam spiritus qui prophetat (7) (habens et ipse suam aliquam motionem), sive hominem, sive perplexionem pejorum: et sic ignorantem conservasse (8) usque ad adventum Salvatoris. Cum venisset autem Salvator, didicisse eum ab eo omnia dicunt, et in gaudium ei cessisse (9) cum omni virtute sua, et eum esse illum in Evangelio centurionem, dicentem Salvatori: *Et ego enim sub potestate mea habeo milites, et servos, et quod jussero, faciunt* (10). Perfecturum autem eum eam (10), quae secundum ipsum est mundi creationem, 35 usque ad id tempus quod oportet, maxime autem propter Ecclesiae diligentiam atque curam, et propter agnitionem praeparati præmii, quoniam in locum matris transilabit.

5. Hominum autem tria genera dicunt, spiritale (11), psychicum, choicum, quemadmodum sicut Cain, Abel, Seth; ut ostendant et ex his tres na-

BILLII INTERPRETATIO.

sacerdotes, et reges constituisse, ac multa de hoc semine, tanquam sublimiore natura prædicto, verba a prophetis habita fuisse interpretantur. Quin multa quoque matrem de sublimioribus rebus locutani esse, atque etiam per hunc, et per animas ab eo procreat. Ac deinceps prophetarum vaticinia scindunt, alia nempe a matre dicta esse volentes, alia a semine, alia a Demiurgo. Eodemque modo Iesum alia Salvatoris, alia matris, alia Demiurgi instinctu dixisse, quemadmodum nos altius progredientes ostendemus.

4. Demiurgum autem, utpote ea, quae ipso superiora erant, ignorantem, commotum quidem esse iis, quae dicebantur; cæterum ea tandem pro nibilo duxisse, alias nempe aliam causam existimant, hoc est, vel spiritum vaticinante, qui et ipse peculiarem motum habeat, vel hominem, vel denique complexionem deteriorum; atque ita tantisper in ignoratione persistisse, quod Salvator accessisset. Cum enim ille venisset, ex eo ipsum cuncta didicisse, libentique animo sese ad eum cum omni sua potentia adjunxisse, eunque esse centurionem illum, de quo in Evangelio fit mentio, his verbis ad Salvatorem ulentem: *Nam et ego homo, sub potestate mea habeo milites, et servos, et quod eis impero, faciunt*. Eum autem in mundi administrandi munere, quandiu par erit, versaturum; idque præsertim, ut Ecclesiae commodis cura sua ac diligentia consulat, atque ob id etiam quod quidnam sibi præmii paratum sit, perspectum et exploratum habeat, hoc est ut ad matris regionem perveniat.

5. Jam vero hominum tria genera constituant, spirituale, hylicum, psychicum, quemadmodum fucrunt Cain, Abel et Seth; ut videlicet ex his etiam tres naturas, non iam sigillatim, sed in genere de-

¹⁰ Matth. viii. 9; Luc. vii. 8.

(1) Χειρῶν. Leg. cum interpr. χειρῶν.

(2) Διατετελεκέναι. Legisse videtur interpr. διατετηρηκέναι, sed minus apposite ad auctoris sensum.

(3) Προσχωρήσαται. Commodius forte legere ut προσχωρήσαι, inquit Fronto Duc.

(4) Καὶ τὰρ ἦτώ ὑπὸ τὴν ἐμαυτοῦ ἔξουσιαν ἔχω, etc. Sensum duntaxat, non verba ipsa, sive Matthæi, sive Lucæ, citavit Irenæus.

(5) Τὴν κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομίαν. Legisse videtur interpres, τὴν κατ' αὐτὸν κόσμον οἰκοδομίαν, sed perperam.

(6) Καὶ ἐκ τούτων. Leg. cum vet. interpr. Ιν' ἐπιδέξωται καὶ ἐκ τούτων.

(7) Quam Spiritus qui prophetat, etc. Hæc ab interprete perperam omnino reddita, verte: sive (non quam, Graece ή) spiritum qui prophetat, qui et ipse proprium aliquem motum habeat, sive hominem, sive complexionem (non perplexionem, Graece προσπλοκήν) pejorum.

(8) Ignorantem conservasse. In ed. Oxon. ignoranter conservasse, repugnantibus textu Graeco, mss. nostris, et omnibus aliis edit.; sed forte ty-

C pographorum lapsus est. Cæterum interpres verbum διατετελεκέναι (si ita legerit, et non διατετηρηκέναι) male reddidit, conservasse; verendum erat, persistisse vel perseverasse.

(9) In gaudium ei cessisse. Gr. δισμένον αὐτῷ προσχωρήσαται (sorte προσχωρῆσαι), quod vertendum erat, libentique animo ad eum accessisse, vel saltem in gaudio et accessisse.

(10) Perfecturum autem eum, etc. Hic iterum culpanda interpretis diligentia. Verte ad literam: Perfecturum autem eum mundi administrationem, non creationem. Sed clarius totam hanc periodum reddidit Billius: eum autem in mundi administrandi munere, quandiu par erit, versaturum; idque præsertim, ut Ecclesiae commodis cura sua atque diligentia consulat, atque ob id etiam quod quidnam sibi præmii paratum sit, perspectum et exploratum habeat, hoc est ut ad matris regionem perveniat.

(11) Spiritale... animale vero. Sic ex Graeco reposui pro spiritualem, quod in omn. cum edit. tum mss. irreperibile, manifesta scribarum incuria. Interpres enim eadem repetens inferius recte scripsit, animale, spiritale.

turas, jam non secundum unumquemque (1), sed secundum genus. Et choicum quidem in corruptelam abire; animale vero, si meliora elegerit, in loco medietatis refrigeraturum; si vero pejora, transire (2) et ipsum ad similia. Spiritualia vero (3) inseminat Achamoth, ex illo tempore usque nunc, propter quod et anima erudiantur quidem hic; et semina enutrita, quia pusilla emittantur, post deinde perfectione digna habita, sponsas reddi Salvatoris angelis respondent, animabus eorum ex necessitate in medietate cum Demiurgo refrigeraturis in aeternum. Et ipsas autem animas rursus subdidentes, dicunt quasdam quidem natura bonas, quasdam autem natura malas. Et bonas quidem has esse, quae capaces seminis sunt; alias vero natura nequam, nunquam capere illud semen.

Α Ιν, ἀλλὰ κατὰ γένος. Καὶ τὸ μὲν χοῖκὸν εἰς φθορὰν χωρεῖν καὶ τὸ ψυχικὸν, ἐὰν τὰ βελτίστα ἔληται, ἐν τῷ τῆς μεσότητος τόπῳ ἀναπαύεσθαι· ἐὰν δὲ τὰ χείρων, χωρήσειν καὶ αὐτὸν πρός τὰ δύσια. Τὰ δὲ πνευματικά, οὐδὲν δικαῖας ψυχαῖς παιδευθέντα ἐνθάδε καὶ ἐκτραφέντα, διὰ τὴν νήπια ἐκπεπλύκθαι, ὑστερὸν τελειότητος ἀξιωθέντα, νύμφας ἀποδοθήσεοται τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἀγγέλοις δογματίζουσι, τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἐν μεσότητι κατ' ἀνάγκην (ἐν μεσότητι (5)), κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ ἀναπαυσμένων εἰς τὸ παντελές. Καὶ αὐτὰς μὲν τὰς ψυχικὰς (6) πάλιν ὑπομερίζοντες λέγουσιν, οὓς μὲν φύσει ἀγαθάς, οὓς δὲ φύσει πονηράς. Καὶ τὰς μὲν ἀγαθάς ταύτας εἶναι τὰς δεκτικὰς τοῦ σπέρματος γνομένας· τὰς δὲ φύσει πονηράς μηδέποτε ὀν ἐπιδέξασθαι ἐκεῖνο τὸ σπέρμα.

CAPUT VIII.

Qui Scripturas detorquerent Valentiniiani ad ea, quae impie fingebant.

4. **Cum sit igitur tale illorum argumentum, quod neque prophetæ prædicaverunt, nequa Dominus docuit, ΒΟ neque apostoli tradiderunt, quod abundantius (4) gloriantur plus quam cæteri cognovisse, de his quae non sunt scripta legentes, et, quod solet dici, de arena resticulas necere affectantes, sive**

B 1. Τοιαύτης δὲ τῆς ὑποθέσεως (7) αὐτῶν οὐσις, ἥν οὔτε προφῆται ἐκήρυξαν, οὔτε ὁ Κύριος ἐδίδαξεν, οὔτε ἀπόστολοι παρέδωκαν, ἥν περ τῶν ὅλων αὐχοῦσι πλειον τῶν ἀλλων ἐγνωκέναι, ἐξ ἀγράφων ἀναγνώσκοντες, καὶ τὸ δὴ λεγόμενον, ἐξ ἀδικίου σχοινία πλέκειν (8) ἐπιτιθεύοντες, ἀξιοπίστως προσαρμόζειν

BILLII INTERPRETATIO.

monstrent. Atque hylicum quidem ad interitum tendere; psychicum autem, si quidem mellorum rerum studium amplectatur, in medietatis loco conquietetur; sin vero deteriora consecetur, ad similia quoque projecturam. At spiritualia, quae ab Achamoth sata sunt, ex eo tempore buc usque in justorum hominum animis hic erudita et educata, quod videlicet pusilla adhuc et tenera emissa sint; post tandem, ubi omnes perfectionis numeros impleverint, in sponsas angelis Salvatoris attributum iri tradunt, eorumque animos in media regione, una cum Demiurgo, sempiterna quiete fruitorus. Atque has ipsas animas rursus distinguentes, aiunt eas partim natura bonas esse, partim natura malas. Et bonas quidem eas esse, quae semini capaces effecta sint; eas autem, quae natura malas sunt, ita esse comparatas, ut semen illud nunquam omnino recipient.

CAPUT VIII.

I. His ita ab eis positis, quemadmodum nec prophetæ unquam prædicarunt, nec Christus docuit, nec apostoli tradiderunt, se præ cæteris mortalibus rerum omnium scientiam perceptam habere gloriantur, quasdam videlicet de iis, quae litterarum sacrarum monumentis hædquaque prodita sunt, lectitan-

(1) **Jam non secundum unumquemque.** Nam, ut observat Grabius, supra cap. 5, tres has naturas, spiritalem, animalem et terrestrem, in Adamo et consequenter in singulis hominibus (quoniam non in eodem gradu) reperiuntur dixerant Valentiniiani. Hinc Tertull. cap. 29: *Triformam naturam primordio professi, et tamen inuiciam in Adam, inde jam dividunt per singulares generum proprietates; nacti occasionem distinctionis ejusmodi ex posteriori ipsius Adæ moralibus quoque differentiis tripartitæ.*

(2) **Transire.** Gr. χωρήσαν, transiturum.

(3) **Spiritualia vero.** Sic mss. omnes, cum edit. Eras. Gall. et Oxon. juxta Græcum τὰ δὲ πνευματικά. Feuard. vero perperam, spiritualia. Cætera male reddidit interpres, quia male legit; omisit enim ἀδ, ei pro δικαῖαις ψυχαῖς παιδευθέντα, legit δοῦ καὶ ψυχαὶ παιδευθήσονται, ut alia taceant. Nec accurate erant recentiores Billii, Frontonis Duc. et Petavii versiones. Ilæc ego sic redderem: spiritualia vero, quae ex illo tempore usque nunc animabus justis inseminaverit Achamoth, hic erudita et enutrita, quod pusilla emissa fuerint, post deinde perfectione digna habita, sponsas redditum iri Salvatoris angelis docent.

(4) **Abundantius.** Græco περὶ ὅλων, de rebus omnibus, universim. Id est, se præ cæteris mortalibus rerum omnium scientiam perceptam habere gloriantur, ut

C melius reddidit Billius.

(5) **Ἐν μεσότητι.** Expunge ambas has voces parenthesi inclusas; frustra enim ab oscilante scriba reperiuntur sunt.

(6) Τὰς ψυχικάς. Leg. cum interpr. τὰς ψυχάς.

(7) **Τοιαύτης δὲ τῆς ὑποθέσεως, εἰτε.** Notat Grahing integrans hanc sectionem, exceptis ultimis verbis, καὶ οὐαὶ μὲν ἐν τοῖς εἰτε, εἰτε, εαπίτῳ 8 tractatus *De virtute insertam tuisse ab Ephraem Syro*, haud expresso quidem Irenæi, sed sub indeſinito *Sancti cuiusdam nomine*, sequentem in modum: Καλῶς καὶ μεγάλως ἀπεφήνατο τις τῶν ἀγίων, οὐτα διδάσκας, καὶ φτιῶν Τοιαύτης, εἰτε. Quoniam vero Græcus hujus libelli textus nondum lucem vidisse ait vir eruditus, varias lectiones observatione dignas excerpit ex Bibliotheca Bodleiana cod. Laud., c. 97, quas adnotavit. Idem Ephraemi Tractatus exstat in cod. Bibliothecæ Colbertiæ optimæ notæ, inter varia alia Patrum opuscula, cum quo etiam Græca Irenæi contulimus.

(8) **Ἐξ ἀρχῶν σχοινία πλέκειν.** Ex arena funicullos necere: vulgare proverbiū est in eos dictum, qui id frustra conantur, quod nulla ratione possit effici. Quod Valentiniiani apprime conveniebat, qui Scripturas obtorto, ut aiunt, collo in suum sensum adducere nitebantur.

πειρῶνται τοῖς εἰρημένοις, ἢτοι παραβολάς κυριακάς, ἢ ἡ ἥβησις προφητικάς, ἢ λόγους ἀποστολικούς, ἵνα τὸ πλάσμα αὐτῶν μὴ ἀμάρτυρον εἴναι δοκῇ· τὴν μὲν τάξιν (1) πατὴν εἰρμὸν τῶν Γραφῶν ὑπερβάνοντες, καὶ, ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, λύοντες τὰ μέλη τῆς ἀληθείας (2), μεταφέρονται δὲ καὶ μετεπλάστουσι, καὶ δὲλλο ἐξ ἀλλου ποιοῦντες ἔξαπατονται πολλοὺς, τῇ τῶν ἔφαρμοιομένων κυριακῶν λογίων (3) κακοσυνθέτῃ σοφίᾳ (4). "Οὐπέρ τρόπον· εἰ τις βασιλέως εἰκόνος καλῆς, κατεσκευασμένης (5) ἐκ ψηφίων ἐπιστήμων ὑπὸ σοφοῦ τεχνίτου, λύσας τὴν ὑποκειμένην τοῦ ἀνθρώπου ιδέαν, μετενέγκῃ (6) τὰς ψηφίδας ἔκεινας, καὶ μεθαρμόσοι (7), καὶ ποιήσει (8) μορφὴν κυνῆς, ἢ ἀλώπεκος, καὶ ταύτην φαύλως κατεσκευασμένην (9), ἐπειτα διορίζοιτο, καὶ λέγοι ταύτην εἶναι τὴν τοῦ βασιλέως ἔκεινην εἰκόνα τὴν καλήν, ἢν δὲ σοφὸς τεχνίτης κατεσκεύασε, δεικνὺς τὰς ψηφίδας τὰς καλῶς ὑπὸ τοῦ τεχνίτου τοῦ πρώτου εἰς τὴν τοῦ βασιλέως εἰκόνα συντεθείσας (10), κακῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ὑστέρου (11) εἰς κυνὸς μορφὴν μετενεχθείσας, καὶ διὰ τῆς τῶν ψηφίδων φαντασίας μεθοδεύοι τοὺς ἀπειροτέρους, τοὺς κατάληπτιν βασιλικῆς μορφῆς οὐκ ἔχοντας, καὶ πεθοῖ, ὅτι αὐτῇ ἡ σαπρὰ τῆς ἀλώπεκος ιδέα ἔκεινη ἔστιν, καὶ τοῦ βασιλέως εἰκόνων τὸν αὐτὸν δῆ τρόπον καὶ οὗτοι γραῶν μύθους συγκατέσαντες, ἐπειτα ἥμα-

A digne (12) aptare conantur iis quæ dicta sunt, vel parabolas Dominicanas, vel dictiones propheticas aut sermones apostolicos, ut segmentum illorum non sine teste esse videatur; ordinem quidem et textum Scripturarum supergredientes (13), et, quantum in ipsis est, solventes membra veritatis. Transferunt aulem, et transfigunt, et alterum ex altero facientes, seducunt multos, ex iis, quæ aptant (14) ex Dominicis eloquiis, male composito phantasmati. Quomodo si quis regis imaginem bonam, fabricatam diligenter (15) ex gemmis pretiosis a sapiente artifice, solvens subiacentem hominis figuram, transferat gemmas illas, et reformans faciat ex iis formam canis, vel vulpeculae, et hanc male dispositam, dehinc confirmet et dicat, hanc esse regis illam imaginem bonam, quam sapiens artifex fabricavit, ostendens gemmas, quæ bene quidem a primo artifice in regis imaginem (16) composite erant, male vero a posteriore in canis figuram translatae sunt; et per gemmarum phantasiam (17) decipiunt idiotas, qui comprehensionem regalis formæ non habeant, et suadeat (18) quoniam hæc turpis vulpeculae figura illa est bona regis imago: codem modo et hi anicularum 37 fabulas assuentes (19), post deinde sermones, et dictiones, et parabolas hinc

BILLII INTERPRETATIO.

tes: et quod dici solet, funem ex arena nectere studentes, probabiliter interim, atque ad faciendam fidem apposite, vel parabolas quasdam Dominicanas vel propheticas voces, vel apostolica verba iis, quæ dicta sunt, accommodare conantur, ut ne commentum suum nullius testimonij auctoritate nisi videatur; ita tamē ut Scripturarum ordinem, seriemque transitant, ac, quantum in ipsis est, veritatis membra dissolvant. Transfentes enim, ac refungentes, atque aliud ex alio facientes, plerisque per divinorum oraculorum, quæ segmentis suis adaptant, prave consarcinatam argutiam, in fraudem inducunt. Perinde scilicet, ac si quis regis imagine ex insignibus gemmis ab industria quadam artifice pulchre et eleganter elaborata, subjectam hominis formam debeat, ac gemmas illas transferat, atque in diversum accommodet, canisque aut vulpis formam efficiat, et quidem male constructam, ac deinde serio affirmet, hanc esse pulchram illam regis imaginem, quam peritus ille artifex considerat (ostendens nimurum gemmas illas, quæ a priori quidem artifice ad regis imaginem præclare composite fuerant, verum a posteriore ad canis formam improbe translatae); atque per lapillorum speciem imperitiores homines, qui quæ regiam formam handquaquam norint, circumscribat, fidemque ipsis faciat, putidum hoc vulpis simulacrum, pulchram illam regis imaginem esse. Ad eundem enim isti quoque modum anilibus quibusdam fabulis

(1) Τὴν μὲν τάξιν. Ephræm Syrus legi, λέξιν.

(2) Αληθείας. In cod. Ephræm Colbert. Ἐκκλησίας.

(3) Λόγων. Colbert. λόγων.

(4) Σοφίᾳ. In Ephræm Colbert. et Bodlei. φαντασίᾳ, nec procul distat vetus interpres, qui legisse videtur φαντάσματι, id est spectro: quod vocabulum, inquit Billius, optime quadrat in hostiis Scripturæ locorum consarcinatores, qui non solidum quoddam utilis doctrina corpus afferunt, sed velut spectrum inane conflingunt.

(5) Ελεύθερος καλῆς κατεσκευασμένης. Εἰκόνα καλῶν κατεσκευασμένην, addito adverbio ἐπιτελῶς, habet cod. Bodlei. Consentit Colbert., nisi quod pro καλῆς, habet καλῶς.

(6) Μετενέγκῃ. Sic Petav. et Græbius. Basileensis vero Ephræmii editio, cum aliis Irenæi edit. et Ephræm Bodlei. μετενέγκει. Cod. Reg. et Colbert. μετενέγκοι.

(7) Μεθαρμόσοι. Ephr., Bodlei. et Colbert. μεθαρμόσοι.

(8) Καὶ ποιήσει. Ephr., Colbert. et Bodlei. καὶ ποιήσας.

(9) Ταύτην φαύλως κατεσκευασμένην. Ephr., Colbert. et Bodlei. ταύτης φαύλως κατεσκευασμένης.

C (10) Συντεθεῖσα. Ephr. Bodl. συντελεσθεῖσα.

(11) Υπὸ τοῦ ὑστέρου. Ephr., Bodl. et Colb. ὑπὸ τοῦ δευτέρου.

(12) Fide digne. Sic Clarom., Pass. et Voss. et edit. Oxon. juxta Græcum ἀξιοτίτως. Ceter. edit. fide digna. Cod. Arund. fide dignas.

(13) Supergredientes. Ita in Clarom. Pass. et margine Feuard. melius quam in ceteris, supergradientes.

(14) Ex iis quæ aptant, etc. Hæc ita construe: phantasmati (pro phantasmate) male composito ex iis quæ aptant ex Dominicis eloquiis, sive scilicet hypothesi.

(15) Imaginem bonam fabricatam diligenter. Legendum juxta Græcum, imagine bona fabricata diligenter, in ablative absolute.

(16) In regis imaginem. Sic Græbius recte reposuit ex Voss. et Græc. εἰκόνα pro imagine ut reliqua exemplaria habent.

(17) Per gemmarum phantasiam. Melius vertissel interpres, per gemmarum speciem.

(18) Et suadeat. Male in Feuard. edit. suadet.

(19) Fabulas assuentes. Sic recte Clarom. juxta Græc. μύθους συγκατέσαντες. In ceteris omnibus tum editi. tum mss. perperam, subtilas assuentes.

inde auferentes (1), adaptare volunt (2) fabulis suis eloquia Dei. Et quanta quidem iis, qui sunt intra Pleroma (3), aptant, diximus.

2. Quanta autem de iis, qui extra Pleroma sunt ipsorum, ad suos insinuare conantur (4) ex Scripturis, sunt talia: Dominum in novissimis mundi temporibus propter hoc venisse ad passionem dicunt, ut ostendat, quæ circa novissimum Aeonum (5) facta est, passionem, et per hunc finem (6) manifestet finem ejus, quæ est circa Aeonas, dispositionis (7). Duodecim autem annorum virginem illam, archisynagogi filiam⁸, quam insistens (8) Dominus a mortuis liberavit, typum esse narrant Achamoth, quam (9) extensus Christus eorum figuravit (10), et ad sensibilitatem adduxit ejus, quod dereliquerat eam, luminis. Quoniam autem ei manifestavit semetipsum Salvator existenti extra Pleroma in abortionis partu (11), Paulum dicunt dixisse in prima ad Corinthios Epistola: *Novissime autem (12) tanquam abortivo visus est et mini*¹⁰. Et illam quæ est cum coetaneis Salvatoris adventationem ad Achamoth, similiter manifestasse eum in eadem Epistola dicentem: *Oportere mulierem velamen habere in capite, propter angelos*¹¹. Et quoniam (13) adventante Salvatore ad eam, propter verecundiam velamen imposuit Achamoth.

BILLII INTERPRETATIO.

consutis, ac deinde verbis, et vocibus, et parabolis hinc atque hinc avulsiis, oracula divina fabulis suis accommodare student. Alque ea quidem omnia, quæ interno Pleromatis cœtui adaptant, jam commemoravimus.

2. Quæcumque autem iis etiam quæ a Pleromate remota sunt, ex Scripturis accommodare nituntur, sunt hujusmodi. Dominum extremis mundi temporibus hac de causa ad subeundos cruciatus venisse ait, ut passionem eam, quæ postremo Aeon contigerat, indicaret, ac per ipsum finem, quis negotii illius, quod Aeonibus contigit, finis extiterit, declararet. Virginem autem illam, archisynagogi filiam, annos duodecim natam, quam superveniens Dominus a morte ad vitam revocavit, figuram esse Achamoth ait, quam extensus ipsorum Christus informavit, luminisque, quod eam deseruerat, sensum ei restituit. Quod autem ipsi, cum abortus cuiuspiam instar esset, Salvator apparuerit, Paulum in ea Epistola, quam ad Corinthios scripsit, in hæc verba commemorasse: *Postremo autem omnium, tanquam abortivo, visus est nubi*. Quin Salvatoris quoque, una cum æqualibus suis, adventum ad Achamoth, eodem modo ipsum in eadem epistola declarasse, his verbis utentem: *Mulierem oportet velamen habere in capite propter angelos*.

⁹Luc. viii, 41. ¹⁰ I Cor. xv, 8. ¹¹ I Cor. xi, 10.

(1) *Auferentes*. Sic Fenard. in marg. cum edit. Oxon., Clarom., Pass. Arund. et Voss. juxta Græc. ἀποστῶντες. Male vero cæteræ edit. *afferentes*.

(2) *Adaptare volunt*. Ita ex Clarom. restituimus Juxta Gr. ἐφαρμόζειν βούλονται, pro ut aptare volunt, quod perperam existat in omnibus aliis cum edit. tum miss.

(3) *Iis qui sunt intra Pleroma*. Mallem, iis quæ sunt intra Pleroma.

(4) *De iis, qui extra Pleroma sunt ipsorum, ad suos insinuare conantur*. Legendum ex Græc. iis, quæ sunt extra Pleroma ipsorum, adaptare conantur. Pro ad suos, cod. Clarom. habet ad suas.

(5) *Novissimum Aeonum*. Clarom., Pass. et Ottob. novissimum Aeonem.

(6) *Et per hunc finem*. Exitum scilicet vitæ Salvatoris. Vide sup. cap. 3.

(7) *Quæ est circa Aeonas dispositionis*. Vertendum fuerat, quod est circa Aeonas negotii.

(8) *Insistens*. Gr. ἐπιστάς, accedens.

(9) *Achamoth quam*. Ita recte Clarom. et Arund. cum edit. Oxon. juxta Gr. ἦν, scilicet Achamotham; male vero cæt. edit. habent quem.

(10) *Figuravit*. Gr. ἐμόρφωτε, efformavit.

A τα (14), καὶ λέξεις, καὶ παραβολὲς ὅθεν καὶ πόθεν ἀποσπῶντες, ἐφαρμόζειν βούλονται τοῖς μύθοις αὐτῶν (15) τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Καὶ δοκεῖ μὲν ἐν τοῖς τοῦ πληρώματος (16) ἐφαρμόζουσιν, εἰρήκαμεν.

2. "Οὐα δὲ καὶ τοῖς ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος αὐτῶν προσοικεῖον πειρῶνται ἐκ τῶν Γραφῶν, ἔστι τοιαῦτα. Τὴν Κύριον ἐν τοῖς ἐσχάτοις τοῦ κόσμου χρόνοις διὰ τοῦτο ἐλλησθέναι ἐπὶ τὸ πάθος λέγουσιν, οὐκ ἐπειδεὶ ἐγένετο περὶ τὸν ἐσχάτον τῶν αἰώνων γεγονός πάθος. καὶ διὸ αὐτοῦ τοῦ τελους ἐμφρήνη τὸ τέλος τῆς περὶ τοὺς αἰώνας πραγματείας. Τὴν δὲ διδοκεῖται παρθένον ἐκείνην, τὴν τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγατέρα, ἣν ἐπιστάς δὲ Κύριος ἐκ νεκρῶν ἡγειρε, τύπον εἶναι διηγοῦνται τῆς Ἀχαμώθ, ἣν ἐπεκτάθεις δὲ Χριστὸς αὐτὸν (17) ἐμδρφωτε, καὶ εἰς αἰσθησιν ἤγαγε τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτὸς. "Οτι δὲ αὐτῇ ἐπέφανεν δὲ Σωτὴρ, ἐκτὸς οὐσίας (18) τοῦ πληρώματος, ἐν ἐκτρώματος μοίρᾳ, τὸν Παῦλον λέγουσιν εἰρηκέναι ἐν τῇ πρᾶξι Κορινθίους (19). "Ἐσχάτος δὲ πάντων, ὡς περεῖ τῷ ἐκτρώματι, ὥσθι κάμοι. Τὴν τε μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν πρὸς τὴν Ἀχαμώθ, διοιώς πεφανερώκειν αὐτὸν ἐντητῇ Ἐπιστολῇ εἰπόντα· Δεῖ τὴν γυναικαν κάλυμμα ἔχειν (20) ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ τὸν ἀγγέλον. Καὶ διὸ ἡκοντος τοῦ Σωτῆρος πρὸς αὐτὴν, διὸ αἰδῶ κάλυμμα ἐπέθετο ἡ Ἀχαμώθ. Μωσέα πεποιηκέναι φανερὸν, κάλυμμα θέμενον ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Καὶ τὰ πάθη δὲ αὐτῆς, & ἐπαθεν,

(11) *In abortionis partu*. Recite monet Fronto Dic. legendum esse, in abortionis parte; Gr. μοίρα, sorte, id est, instar abortivi fetus. Vid. sup. cap. 4.

(12) *Novissime autem*. Cod. Clarom. et edit. Eras. et Gall. novissimo autem.

(13) *Et quoniam*. Al. *Quoniam et*.

(14) *Ἐπειτα ρήματα, etc.* In Ephr., Bodl. et Colb. legitur: διὰ τε ρήμάτων, καὶ λέξεων, καὶ παραβολῶν, etc.

(15) *Μύθοις αὐτῶν*. Ephr., Colb. et Bodl. μύθοις ἐστῶν.

(16) *Ἐν τοῖς τοῦ πληρώματος*. Lege cum interp. τοῖς ἐγένετο τοῦ πληρώματος.

(17) *Ο Χριστὸς αὐτόρ*. Lege cum interp. δὲ Χριστὸς αὐτῶν.

(18) *Ἐκτὸς οὐσίας*. Legendum vult Billius, ἐκτὸς οὐσία.

(19) *Ἐν τῇ πρᾶξι Κορ.* Lege cum interp. ἐν τῇ πρώτῃ πρᾶξι Κορ.

(20) Δεῖ τὴν γυναικαν κάλυμμα ἔχειν. In nostris codicibus I Cor. xi, 10, legitur, σχεδλεῖς τὴν ἔξουσιαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. At Irenæi codices habere potuisse κάλυμμα, inde conjicio,

ἐπιστημεῖσθαι τὸν Κύρου φύσικουσιν ἐν τῷ σταυρῷ. Καὶ ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν· Ὁ Θεὸς μεν (1), εἰς τὸ ἔργον τέλικες με; μεμηνύχεναι αὐτὸν, ὅτι ἀπελεῖχθη ἀπὸ τοῦ φωτὸς ἡ Σοφία, καὶ ἐκαλύθη ὑπὸ τοῦ ὄρου τῆς εἰς τὸν μπροσθεν ὅρμης· τὴν δὲ λύπην αὐτῆς, ἐν τῷ εἰπεῖν· Περίλιπός ἐστει ἡ ψυχὴ μου ἔως θαράτου (2)· τὸν δὲ φόνον ἐν τῷ εἰπεῖν· Πάτερ, εἰ δυνατός, παρελθετώ ἀπὸ ἔμου τὸ ποτήριον· καὶ τὴν ἀπορίαν δὲ ὡσαύτως ἐν τῷ εἰρηκέναι· Καὶ τὸ εἰπω, οὐχ οἶδα (3).

3. Τρία δὲ γένη ἀνθρώπων οὕτως δεδειχέναι διδάσκουσιν αὐτὸν· τὸ μὲν ὑλικὸν, ἐν τῷ εἰπεῖν τῷ ἐρωτήσαντι· Ἀκολονθήσωσι; Οὐκέχει δινέδε τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν κεγαλήν καλεῖται· τὸ δὲ φυσικὸν ἐν τῷ εἰρηκέναι τῷ εἰπόντι· Ἀκολονθήσωσι, ἐπίτρεψον δέ μοι πρῶτον ἀποτάξασθαι τοῖς ἐν τῷ οἰκουμονί (4)· Οὐδεὶς ἐξ' ὀρτοροφ τὴν κεῖσθαι ἐπιθαλὼν, καὶ εἰς τὰς διπλῶς βλέπων, εἴθετός ἐστιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐ-

κοντών (5) in faciem suam. Et passiones autem, quas passa est, significasse Dominum dicunt (6) (in hoc quidem (6), quod derelicta est a lumine) in eo, cum dicit in cruce: Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti (7)? manifestasse eum, quoniam derelicta est a lumine Sophia, et prohibita est ab Hōro in priora impetum facere. Tædium autem ejus (7), in eo quod dixisset: Quam tristis (8) est anima mea (9)! Timorem autem, in eo quod dixerit: Pater, si possibile est, transeat a me calix (10). Et aporiam autem (id est consternationem), similiter in eo quod dixerit: Et quid dicam, nescio (11) (10).

3. Trīa autem genera hominum ostendisse docent eum; hylicum quidem, in eo quod responderit dicenti (11): Sequare te? Non habet filius hominis ubi caput reclinet (12). Animale autem, in eo quod dixerit dicenti: Sequare te, permitte autem mihi ire (12) et renuntiare domesticis: Nemo super aratrum manum imponens, et in posteriora respiciens, aptus est regno calorum (13-14). Ilunc autem dicunt de mediis

BILLII INTERPRETATIO.

Quondam autem veniente ad eam Salvatore ipsa præ pudore velamen sibi obduxerit, perspicuum id fecisse Moysem, cum velamine vultum suum obtexisset. Quidam etiam passiones, quas ipsa subiit, a Salvatore in cruce significatas esse dicunt. Et quidem in his verbis: Deus meus, quare me dereliquisti? nihil aliud indicasse, quam quod Sophia a lumine deserta fuisset, atque ab Hōro prohibita, quoniam porro progrederetur; mox autem ipsius, cum dixit: Tristis est anima mea usque ad mortem; metum vero, cum his verbis est usus: Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste; atque item anxietatem, animique perplexitatem, cum dixit: Et quid dicam, ignoro.

3. Jam triplex hominum genus ita eum demonstrasse docent: hylicum nempe, cum ei qui dicebat, Sequare te, hoc responsi dedit: Non habet Filius hominis ubi caput reclinet. Psychicum autem, in eo quod ei qui dixerat: Sequare te, sed permitte mihi prius renuntiare his qui in domo mea sunt; ad hunc modum respondit: Nemo mittens manum ad aratrum, et respiciens retro, aptus est ad regnum cœlorum. Ilunc enim

¹³ Matth. xxvii, 46. ¹² Matth. xxvi, 58. ¹⁴ Ibid. v, 39. ¹⁵ Joan. xii, 27. ¹⁶ Luc. ix, 57, 58.

¹⁷⁻¹⁸ Ibid. v, 61, 62.

quod in quibusdam citatis in edit. Nov. Test. Oxon. C an. 1675, pro ἔξουσιᾳ, legatur περιθόλαιον, et Hammondus in adnot. in hunc locum scribat, in codicibus quibusdam Latinis haberi velamen. Sed quidam legatur, sive ἔξουσιαν, sive κάλυμμα, perinde est ad sensum. Nam, ut post Photium epist. 210, observat Theophylactus in hunc locum. τὸ τοῦ ἔξουσιάς ενδια σύμβολον, τούτεστι τὸ κάλυμμα, συμβολον subjectionis est velum.

(1) Ὁ Θεὸς μου. Repetendum cum interp. et saepe Evang. textu, Matth. xxvii, 46: Ὁ Θεὸς μου, οὐ θεὸς μου, εἰς τὸ, etc.

(2) Ἐως θαράτου. Hæc vel non legit, vel omisit Irenæi interpres.

(3) Οὐκ οἶδα. Iste duæ voces in hodierno S. Joannis textu non existant. Forte a Valentianis Scripturarum corruptoribus ad erroris confirmationem additæ fuerant.

(4) Εἰ τῷ οἴκῳ μου. Eἰς τὸν οἴκον μου, nostra habent N. Test. exemplaria; sicut et mox, εἰς τὴν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, pro, ἐν τῇ βασιλείᾳ οὐρανῶν. Sed hæc sorsan ex memoria cit. bat Irenæus.

(5) Velamen imposuit Achamoth. Hic deficit interpretatio Latina in omnibus tum editi, tum ms. Ex Greco lege: Velamen imposuit Achamoth: Motus id perspicuum fecisse, dum velamen imposuit in faciem suam. Nempe vocum istarum, velamen imposuit, repetitio, festinantibus scribis occasio fuit intermedias omittendi.

(6) Significasse Dominum dicunt; in hoc quidem, etc. Hæc perturbata sunt. Expunge primum hæc verba, in hoc quidem quod derelicta est a lumine, que male hoc transtulit oīcians scriba. Tum lege ex Greco: significasse Dominum dicunt in cruce. Et in hoc quidem, quod dicit. Deus meus, etc.

(7) Tædium autem ejus. Melius vertisset interpret. tristitiam autem ejus, Achamothæ scilicet.

(8) Quam tristis. Scripsisse videtur interpres, quoniam; sed hanc vocem compendio scriptam male legentes scribæ, reposuerunt quam.

(9) Calix. Iste, additum in edit. omnibus, delemus cum Grabio, quia deest in Claro. Arund. Voss. et Merc. 1, neque in Greco Irenæi textu legitur τοῦτο.

(10) Et quid dicam nescio. Edit. Oxon. in alio, et quid faciam nescio.

(11) In eo quod responderit dicenti. Vertendum erat: in eo quod responderit interroganti (Greæ. τῷ ἐρωτησαντι) sequare te? vel clarius: in eo quod interroganti: sequare te? responderit. Hæc quidem, sequare te, interrogando non proferuntur, neque Luc. ix, 57, neque Matth. viii, 19. Sed, ut observat Fronto Duc., perperam ista citare potuerunt haeretici, ex quorum myrothecis proferuntur.

(12) Ite et renuntiare. Ite et, non est in Greæ. sive Epiphani. sive S. Lucæ textu; sed in hoc, ante, ἀποτάξασθαι, legitur πρῶτον, primum, quod omisit interpres. Cæterum Greæ hujus Evangelii loci perperam vertit Gallasius: permitte mihi ut prius constituant de iis, quae sunt domini meæ. Melius vertuntur a vet. Evangelii et Irenæi interpret. renuntiare domesticis; vel iis, qui domi sunt. Nam, inquit Fronto Duc., altera lectio Vulgatæ Luc. ix, 61, hinc confirmatur, et illo Tertulliani lib. iv contra Marc. c. 23: Præs suis valedicere parantem prohibet retro spectare. Si vel vulgata Lexica consoluisset Gallasius, didicisset, ἀποτάξασθαι, frequenter significare, dimittere, valere jubere, nuntiata remittere, etc.

esse. Et illum autem similiter, qui multas partes justitiae confitebatur se fecisse, post deinde noluisse sequi (1), sed a divitiis victum, ut ne fieret perfectus, et hunc de psychico genere fuisse volunt. Spiritale vero (2), in eo quod dicit: *Remitte mortuos sepelire mortuos suos, tu autem vade et annuntia regnum Dei*¹⁹; et Zacchæo publicano, dicens: *Properans descendere, quoniam hodie in domo tua oportet me manere* (3)²⁰. Et fermenti parabolam (4), quod mulier abscondisse dicitur in farinæ sata tria, tria genera manifestare dicunt. Mulierem quidem, Sophiam dici docent; farinæ vero **39** sata tria, tria genera hominum, spiritale, animale, choicum. Fermentum vero, ipsum Salvatorem dicitum dicunt. Et Paulum autem manifeste dixisse choicos, animales, spirituales. Alibi quidem: *Qualis choicus, tales et choici*²¹. Alibi autem: *Animalis homo non percipit quæ sunt spiritus*²². Alibi autem: *Spiritalis examinat omnia*²³. *Animalis autem* (5) *non percipit quæ sunt spiritus, de Demiurgo dictum dicitur, qui cum psychicus sit, non cognoverit neque matrem spiritalem existentem, neque semen eius, neque eos, qui sunt in Pleromate, *Æones*.* Quoniam autem eorum, quos salvatorus erat Salvator, initia accepit (6). Paulum dixisse: *Et si delibatio sancta, et massa*²⁴. Delibationem quidem,

parōr. Τοῦτον γὰρ λέγουσι τὸν μέσον εἶναι (7). Κακένον δὲ ὡσπερτῶς τὸν τὰ πλεῖστα μέρη τῆς δικαιοσύνης ὅμολογῆσαντα πεποιηκέναι, ἐπειτα μὴ θελήσαντα ἀκολουθῆσαι, ἀλλὰ ὑπὸ πλούτου ἡττηθέντα, πρὸς τὸ μὴ τέλειον γενέσθαι, καὶ τοῦτον τοῦ ψυχικοῦ γένους γεγονέναι θέλουσι. Τὸ δὲ πνευματικὸν ἐν τῷ εἰπεῖν Ἀγες τοὺς τεκνὸν τοὺς θάγμα τοὺς ἐπιτάρω τεκρούς: τὸ δὲ πορευθεὶς διάγγελλε τὴν βασιλελαρτὸν Θεοῦ καὶ ἐπὶ Ζαχχαίου τοῦ τελώνου εἰπών. Σπεύσας κατέηθι, διτὶ σήμερον ἐτῷ εἰκαφ σου δεῖ με μεῖται. Τούτους γὰρ πνευματικοῦ γένους καταγγέλλουσι γεγονέναι. Καὶ τὴν τῆς ζύμης παραβολὴν, ἣν ἡ γυνὴ ἐγκεχρυφέναι λέγεται εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, τὰ τρία γένη δηλοῦν λέγουσι. Γυναῖκα μὲν γὰρ τὴν Σοφίαν λέγεσθαι διδάσκουσιν ἀλεύρου σάτα (8) τὰ τρία γένη τῶν ἀνθρώπων, πνευματικὸν, ψυχικὸν, χοικὸν. Ζύμην δὲ αὐτὸν τὸν Σωτῆρα εἰρήσθαι διδάσκουσι. Καὶ τὸν Παῦλον διαβρήδην εἰρηκέναι χοικούς, ψυχικούς, πνευματικούς ὅπου μὲν Οἰος δὲ χοικὸς, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοικοὶ ὅπου δὲ, Ψυχικὸς δὲ ἀνθρώπως οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πτερύματος (9). ὅπου δὲ, Πτερυματικὸς ἀνακρίτει πάντα. Τὸ δὲ, Ψυχικὸς οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πτερύματος, ἐπὶ τοῦ Δημιουργοῦ φασιν εἰρήσθαι, ὅν, ψυχικὸν δοτα, μὴ ἐγκωνέναι μήτε τὴν μητέρα πνευματικὴν οὖσαν, μήτε τὴν σπέρμα αὐτῆς, μήτε τοὺς ἐν τῷ πλεύρωματι Αἰγαῖνας. Οὐ: ίδων (10) ἡμελλε σώζειν δὲ Σωτῆρ, τούτων τὰς ἀπαρ-

BILLII INTERPRETATIO.

mediae classis esse asserunt, quemadmodum et illum, qui, cum multas justitiae partes a se impletas esse prosteretur, postea tamen eum sequi detrectavit, opibusque victus est, et a perfectione retardauit. Nam et hunc de psychico genere fuisse volunt. Denique spirituale in his verbis eum indicasse: *Sine mortuοs sepelire mortuos suos; tu vero projectus, annuntia regnum Dei*. Et cum Zachæo publicano dixit: *Festinans descendere, quia hodie in domo tua oportet me manere*. Hos namque spiritualis generis fuisse tradunt. Atque etiam parabola ea, in qua de fermento agitur, quod mulier in tribus farinæ satis abscondisse dicitur, tria hæc genera declarari dicunt. Per mulierem enim, Sophiam intelligendam esse docent; per farinæ sata, triplex hominum genus, spirituale, psychicum, hylicum; fermentum autem Salvatorem ipsum dicitum esse. Paulum item choicos, psychicos, et spirituales dixisse. Exempli causa cum dixit: *Qualis terrenus, tales et terreni*. Et rursus: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus*. Et alio loco: *Spiritalis omnia dijudicat*. Illud autem: *Animalis non percipit ea quæ sunt spiritus*; de Demiurgo usurpatum esse aiunt, qui cum animalis esset, nec matrem, quæ spiritualis erat, nec ipsius semen, nec denique *Æones*, qui in Pleromate sunt, cognoverit. Jam quod eorum, quibus salutem allaturus erat, primitias Salvator assumpserit, Paulum his verbis testatum esse: *Si radix sancta, utique et massa*. Quo loco per primitias, id quod spirituale est, significari docent; per massam autem nos, hoc est psychicum

¹⁹ Luc. ix, 60. ²⁰ Luc. xix, 5.²¹ I Cor. xv, 48.²² I Cor. ii, 14.²³ Ibid. v, 15.²⁴ Rom. xi, 16.(1) *Noluisse sequi*. Vertendum erat, *nolentem C sequi*, ut Græcus textus, et constructio requirunt.(2) *Spiritale vero*. Scilicet, *hominum genus*. Sic edit. Eras., Gall. et Feuard. melius quam inss. codd. et edit. Oxon. *spiritalem vero*: in Græco si quidem legitur, τὸ δὲ πνευματικόν, et paulo ante scripsit interpres, *hylicum quidem, animale vero*.(3) *Oportet me manere*. Post hæc addit ex Græco, *hos namque spiritualis generis fuisse tradunt, τούτους γὰρ πνευματικοῦ γένους καταγγέλλουσι γεγονέναι*.(4) *Et fermenti parabolam*. In Eras. Gallias. et Feuard. male: *et in fermenti parabola*.(5) *Animalis autem*. Ex Græco lege: *istud vero: Animalis autem*.(6) *Initia accepit*. Melius ἀπαρχὰς vertisset interpres primitias, ut et superius cap. 6 vertit, quam initia.(7) *Tὸν μέσον εἶναι*. Legisse videtur interpres τὸν μέσον; vel, ἐκ τῶν μέσων, sicuti paulo post scribitur, τοῦτον τοῦ ψυχικοῦ γένους γεγονέναι.(8) *Ἀλεύρου σάτα*. Lege cum interp. ἀλεύρου δὲ σάτα τρία, id enim non modo sensus exigit, sed et textus Græcus paulo ante ita sonat.(9) *Tὰ τοῦ πτερύματος*. Τοῦ Θεοῦ addunt nostri Nov. Test. codices. Quod omissum est non solum hoc loco, sed et in Syriaca versione, ac Chrysost. in Comm. ad I. Cor. xi. Clemens vero Alex. lib. I Strom., pag. 297, hæc Apostol. verba refert, cum vocibus τοῦ Θεοῦ: at lib. v, pag. 557, eadem verba commemorans omisit τοῦ Θεοῦ. Hinc colligit Græcius has voces priori loco recentiori forte scriba additas fuisse. Sed non satis firma videtur ea conjectura. Clemens enim lib. v Strom. Apostoli verba non ex professo, sed ex memoria citare videtur, tacito etiam Apostoli nomine, et solum quantum ad scopum conducebant, ut scilicet probaret a spirituilibus duntataxat apprehendi posse spiritalia.(10) *Οὐτὶς ιδών*. Leg. ὅτι δ' ὁν

χάς ἀνέλαβε, τὸν Παῦλον εἰρηκάναι· *Kai ἦν η ἀπάρ-* χή (1) ἀγία, καὶ τὸ φύραμα ἀπαρχήν μὲν τὸ πνευματικὸν εἰρήσθαι διδάσκοντες, φύραμα δὲ ἡμᾶς, τουτέστι τὴν ψυχικὴν Ἐκκλησίαν, ἡς τὸ φύραμα ἀνειληφέναι λέγουσιν αὐτὸν, καὶ ἐν αὐτῷ συνεσταλέναι (2), ἐπειδὴ ἡν αὐτὸς ζύμη.

4. Καὶ δὲτ ἐπλανήθη ἡ Ἀχαμώθ ἐκτὸς τοῦ πληρώματος, καὶ ἐμορφώθη ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀνεζητήθη ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, μηνύειν αὐτὸν λέγουσιν ἐν τῷ εἰπεῖν, αὐτὸν ἐληλυθόταν ἐπὶ τὸ πεκταρημένον (3). Πρόδετον μὲν γὰρ πεπλανημένον τὴν μητέρα αὐτῶν ἔγραψαντας λέγεσθαι, ἐξ ἡς τὴν ὁδὸν θελουσιν ἐσπάρτιν Ἐκκλησίαν πλάνην δὲ τὴν ἐκτὸς πληρώματος ἐν τοῖς πάθεσι (4) διατριβήν, ἐξ ὧν γεγονέναι τὴν ὅλην ὑποτίθενται· τὴν δὲ γυναικα τὴν σαρούσαν τὴν οἰκίαν, καὶ εὑρίσκουσαν τὴν δραχμήν, τὴν δινα Σωφίαν διηγοῦνται λέγεσθαι, ἡτοις ἀπολέτασα τὴν ἐνθύμησιν αὐτῆς, ὑπερον, καθαρισθέντων πάντων διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, εὑρίσκει αὐτήν· διὸ καὶ ταῦτην ἀποκαθίστασθαι, κατὰ αὐτοὺς, ἐντὸς πληρώματος. Συμεῶνας ἐν εἰς τὰς ἀγκάλας λαβόντα τὸν Χριστὸν, καὶ εὐχαριστήσαντα αὐτῷ (5), καὶ εἰπόντα· Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλον σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ φῆμά σου ἐν εἰρήνῃ, τύπον είναι τοῦ Δημιουργοῦ λέγουσιν, ὡς ἐλθόντος (6) τοῦ Σωτῆρος ἔμαθε τὴν μετάθεσιν αὐτοῦ, καὶ ηγάριστησε τῷ Βυθῷ. Καὶ διὰ τῆς Ἀννης, τῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κη-

A quod est spiritale dictum docentes; conspersione autem nos, id est psychicam Ecclesiam, cuius substantiam (7) assumpsisse dicunt eum, et cum semetipso crexisse, quoniam erat ipse fermentum.

4. Et quoniam erravit Achamoth extra Pleroma, et formata est a Christo, et quæsita est a Salvatore, manifestare eum dicunt, in eo quod dixit, semetipsum venisse ad eam quæ errasset ovem ¹⁰. Ovem enim errantem, matrem suam referunt dici, ex qua eam, quæ sit hic, volunt esse seminatam Ecclesiam; errorem autem, eam, quæ est extra Pleroma, in omnibus passionibus immorationem, ex quibus factam materiam tradunt. Mulierem autem illam, quæ mundat domum, et invenit drachmam ¹¹, superiorē Sophiam narrant dici, quæ cum perdidisset intentionem suam, post deinde mundatis omnibus per Salvatoris adventum, invenit eam; quoniam et hæc restituitur, 40 secundum eos, intra Pleroma (8). Symeon (9) autem eum, qui in manus suas (10) accepit Christum, et gratias egit Deo, et dixit: *Nunc remittis (11) servum tuum. Domine, secundum sermonem tuum in pace* ¹²: typum esse Demiurgi dicunt, qui veniente Salvatore didicit transpositionem suam, et gratias egit Bytho. Et per Annam (12), quæ in Evangelio dicitur *septem annis cum viro vixisse* ¹³, reliquum autem

BILLII INTERPRETATIO.

Ecclesiam, cuius eum massam assumpsisse, atque in se contraxisse dicunt, quoniam ipse fermentum erat.

4. Quod autem Achamoth extra Pleroma oberraverit, atque a Christo formata, et a Salvatore quæsita sit, indicare eum, cum se ad ovem eam, quæ a grege aberraverat, venisse ait. Etenim per ovem aberrantem, matrem suam significari aiunt, ex qua Ecclesiam hanc satam esse volunt. Per aberrationem autem, intelligi ejus extra Pleroma in passionibus commemorationem, ex quibus materiam oriam esse fingunt. Per eam item mulierem, quæ domum suam everrit, et drachmam invenit, superiorē Sophiam intelligendam esse consentit, quæ quidem, perdita sua enthymesi, postea omnibus per Salvatoris adventum perpurgatis, eam invenit. Unde etiam hanc, de coruni sententia, Pleromati restitutam fuisse. Symone in porro, qui in manus suas Christum accepit, ac Deo gratias egit, et dixit: *Nunc dimittis servum tuum. Domine, secundum verbum tuum in pace*: Demiurgi figuram esse tradunt, qui veniente Salvatore, translationem sui didicit, et Bytho gratias egit. Consimilē etiam in modum per Annam illam, quæ in Evangelio prophetissa dicitur, septemque annis cum viro transactis, reliquum omnine vitæ tempus in viduitate confecit, quousque Salvatorem vidit, eumque agnoscit, atque apud omnes de eo verba faciebat, perspicue Achamoth significari asserunt; quæ quidem cum exiguo tempore Salvatorem, una cum ipsis aequalibus conspexisset, per omne reliquum tempus in medietate sedēti ligens, opperiebatur eum, ecquando rursus

¹⁰ Luc. xiv, 4. ¹¹ Ibid. v. 8. ¹² Luc. ii, 28. ¹³ Ibid. v. 36.

(1) *Ηρ η ἀπάρχη*. Sic recte Petavius et Grab.; male vero in Basileensi Epiphani editione legebatur, ἡν η ἀπάρχη. Quod Graeci codicis mundum non comprehendens Gallasius, in apertissimo loco, ait Billius, tanquam in meridiana luce hallucinatus est; verit enim: et erant primitia sanctæ. Ceterum vulgata N. Test. exemplaria habent usitatiorein particularium et.

(2) *Συνεσταλκέται*. Suspiciatur Billius mendosum hoc loco fuisse codicem, quo usus est vetus interpres, qui erexitur verit, quasi in Greco esset, συνανεστηκέναι. Suspiceret ergo potius cum Grabio mendosum esse nostrum codicem, geneiānamque lectionem esse συνανεστηκέναι. Ita si uadere videatur ratio quæ continuo subjicitur, ἐπειδὴ ἡν αὐτὸς ζύμη, quoniam erat ipse fermentum; fermenti enim proprium est, non contrahere, sed potius inflare et erigere.

(3) *Πεκταρημένον*. Adde cum vet. interp. πρόστον. Quam vocem omisit imprudens scripta. quod ab eadem sequens periodus inciperet.

(4) *Τοῦς πάθεσι*. Legit interp. τοῖς πάσι πάθεσι.

(5) *Αὐτῷ*. Legit interp. τῷ Θεῷ. Nostri vero N. Test. codices habent: *Kai εὐλόγησε τὸν Θεόν*.

(6) *Ὄς ἐλθόντος*. Leg. δὲς ἐλθόντος.

(7) *Οὐας substantiam*. Vertendum erat, cuius massam.

(8) *Restituitur secundum eos intra Pleroma*. Quia minirum Enthymesis, seu Achamoth a medietatis loco in ipsum Pleroma transiens, matri sue, superiori Sophiæ, a qua per Horon separata fuerat, deinde conjugitur. Vid. cap. 2 et 7.

(9) *Symeon. Pro Symeonem.*

(10) *In manus suas. Græc. εἰς τὰς ἀγκάλας. in manus suas.*

(11) *Remittis*. Sic omnes mss. pro dimittis, ut est in editi. Eras. et Gall. ac Feuard. Bibliisque vulgaris.

(12) *Et per Annam, etc. Lege juxta Græcum: et per Annam illam, quæ in Evangelio prophetissa dicitur, septemque annis, etc.*

omne tempus vidua perseverasse, donec vidisset Salvatorem, et agnoscisset eum, et loqueretur de eo omnibus, manifestissime Achamoth significari dicunt: quæ cum ad modicum vidisset tunc Salvatorem cum coætancis suis, postero omni tempore perseverans in medietate, sustinebat eum, quando iterum veniat, et reponat eam suæ conjugationi. Et nomen autem ejus significatum a Salvatore, in eo quod dixerit: *Justificata est sapientia a filiis ejus*²⁰; et a Paulo autem sic: *Sapientiam autem loquimur perfectis*²¹. Et conjugationes autem, quæ sunt intra Pleroma, Paulum dixisse dicunt, in uno ostendentem (1). De ea enim conjugatione, quæ est secundum hanc vitam, scribens ait: *Hoc enim mysterium magnum est: uico autem in Christo et Ecclesia*²².

5. Adhuc autem Joannem discipulum Domini docent, primam ogdoadem, et omnium generationem (2) significasse ipsis dictionibus: Itaque principiū quoddam subiecit, quod primum factum est a Deo: quod etiam Nun vocat et Filium, et Unigenitum Domini vocat (3), in quo omnia Pater præmisit (4) seminaliter. Ab hoc (5) autem ait: **¶** Verbum emissum, et in eo omnem *Æonum* substantiam, quam ipsum postea formavit Verbum. Quoniam igitur de prima genesi dicit, bene a principio, hoc est a Filio et Verbo, doctrinam facit. Dicit autem sic: *In principio erat Verbum, et Ver-*

A *ρυσσομένης* (6) προφήτηδος, ἐπεὶ ἐτῇ μετὰ ἀνδρῶν ἔντεκτας, τὸν δὲ λοιπὸν ἀπαντὰ χρόνον χήρας μενούσης, ἔχρις οὖν τὸν Σωτῆρα ἰδούσα ἐπέγνω αὐτὸν, καὶ ἐλάζει περὶ αὐτοῦ πᾶσι, φανερώτατα τὴν Ἀχαμώθ μηνύσθαι: διορίζονται ἡ τις, πρὸς διάγονον ἰδούσα τὸν Σωτῆρα μετὰ τῶν ἥλικων αὐτοῦ, τῷ λοιπῷ χρόνῳ παντὶ μὲν οὖσα (7) ἐν τῇ μεσότητι προσεδέχετο αὐτὸν, πότε πάλιν ἐλεύσεται, καὶ ἀποκαταστήσει αὐτὴν τῇ αὐτῆς συζυγίᾳ. Καὶ τὸ δονομα δὲ αὐτῆς μεμηνύσθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, ἐν τῷ εἰρηκέναι: Καὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς· καὶ ὑπὸ Παύλου δὲ οὕτως: *Σοφιαὶ δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελεοῖς.* Καὶ τὰς συζυγίας δὲ, τὰς ἐντὸς πληρώματος, τὸν Παῦλον εἰρηκέναι φάσκουσιν ἐπὶ ἐνός δεξιῶντα. Περὶ γάρ τῆς περὶ τὸν βίον συζυγίας γράψαν. Β ἔφη· Τὸ μυστήριον τοῦτο μέρα ἐστίν· ἐτώ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν.

5. "Ἐτ; τε Ἰωάννην, τὸν μαθητὴν τοῦ Κυρίου, διάδοσκουσας τὴν πρώτην ὁγδοῖδα μεμηνύσαντας αὐταὶς λέξεσι, λέγοντες οὕτως: Ἰωάννης ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου, βούλομενος ἐπειν τὴν τῶν ὄντων γένεσιν, καὶ θῆν τὰ πάντα προέβαλεν ὁ Πατὴρ, ἀρχὴν τινα ὑποτίθεται, τὸ πρῶτον γεννηθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διν δὴ καὶ υἱὸν Μονογενῆ, καὶ Θεὸν κέκληκεν, ἐν ᾧ τὰ πάντα ὁ Πατὴρ προέβαλε σπερματικῶς. Ὑπὸ δὲ τούτου φησι τὸν Λόγον προβεβληθεῖν, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν δῆλην τῶν Λιώνων οὐσίαν, ἥν αὐτὸς ὑστερον ἐμόρφωσεν ὁ Λόγος. Ἐπεὶ οὖν περὶ πρώτης γενέσεως λέγει, καλῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, τουτέστι: (8) τοῦ

BILLII INTERPRETATIO.

venire, eamque suo conjugio restitueret. Quin ipsius quoque nomen proditum iuuisse a Salvatore, cum diceret: *Et justificata est sapientia a filiis suis.* Itemque a Paulo in his verbis: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos.* Sed et conjugia ea, quæ in Pleroma sunt, Paulum commemorasse, in uno ostendentem. Nam cum de vita huiusce conjugio scriberet, hunc in modum est locutus: *Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo, et Ecclesia.*

5. Joannem præterea Domini discipulum, primam ogdoadem indicasse docent, hismet verbis utentes: Joannes Domini discipulus rerum omnium orium exponere cupiens, iuxta quem Pater omnia produxit, principiū quoddam ponit, id nempe quod primo a Deo genitum est, quem ei Nun, et unigenitum Filium, ac Deum appellavit, in quo Pater omnia seminali ratione procreavit. Ab eo autem Sermōnem productum esse, et in eo omnem *Æonum* essentiam, quam postea Sermōnē ipse formavit. Quoniam igitur de primo rerum ortu verba facit, recte a principio, hoc est a Deo, et Sermōnē doctrinam suam instituit. Ad

²⁰ *Luc. vii, 55.* ²¹ *I Cor. ii, 6.* ²² *Ephes. v, 32.*

(1) *In uno ostendentem.* Id est, inquit Græbius, C unico conjugii mundani exemplo indigitantem conjugationes, ex quibus supremum consistit Pleroma.

(2) *Et omnium generationem.* Istæ voces male C huc translatae sunt. Cætera quæ sequuntur, multa sunt. Quare sic ex Græco restitue: *Adhuc autem Joannem discipulum Domini docent, primam Ogdoadem ipsis verbis significasse, ita dicentes: Joannes discipulus Domini omnium generationem exponere volens, iuxta quem Pater omnia produxit, principiū aliquod subiecit, etc.*

(3) *Quod etiam Nun vocat et Filium: et unigenitum Domini vocat.* Cod. Clarom. quod etiam nunc vocat et Filium; et unigenitum Deum vocat. Quod etiam vocem nunc consentiunt Voss. et Merc. 2, quod etiam vocem Deum, Arund. Sed neque sic legendo Græcorum sensum exprimes, aut textus Latini defectibus medeberis. Lege ergo: *Quod et Nun, et Filium unigenitum, et Deum vocavit.* Quoniam vox Nōs neque in Græco Irenæi textu, neque in hoc primo Evangelii Joannis capite occurrat.

(4) *Pramisit.* Ita Clarom., Pass. Voss. et Fenard. in marg. procul dubio ex v. cod. At idem Fenard. in textu, cum Eras. et Gall. minus bene,

dimisit. Mallem προσέβαλε hic, ut alibi solet, ver- C tisset interp., emisit.

(5) *Ab hoc.* Sic Græca secutus recte emendavit Feuard. pro adhuc, quod in omnibus cum editi. C. mss. codd. perperam legebatur.

(6) *Kai διὰ τῆς Ἀρρῆς ... κηρυσσομένης.* Sic cod. Reg. cum Basileensi Epiphani. edit. et Gallas. ac Fenard. Irenæi edit. Petavius vero et Græbius perperam omiserunt τῆς Ἀννης.

(7) *Mēr οὐσία.* Lege cum interp. μενούσα unico vocabulo.

(8) *Touτέστι τοῦ Θεοῦ.* Melius legas cum interp. touτέστι τοῦ Υἱοῦ. Haec enim ad explicationem vocis ἀρχῆς subjiciuntur. Atqui mox dictum est, Filium, ex Valentianorum hypothesi, esse principiū illud, de quo loquitur Joannes ipso Evang. initio; quia in Filio Pater omnia seminali ratione procreavit; ab eo autem productum esse Verbum, a quo omnium *Æonum* efformata sit essentia. Filius igitur et Verbum, sua quisque ratione, rerum, omnia et principiū erant, a quo Joannem initium docendi fecisse volebant heretici illi; ac proinde, ex eorum mente, legendum videtur, touτέστι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Λόγου.

Θεοῦ καὶ τοῦ Λόγου, τὴν διδασκαλίαν ποιεῖται. Λέ-
γει δὲ οὕτως· Ἐρ ἀρχῆς ἦρ ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος
ἦρ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεός ἦρ ὁ Λόγος. Οὗτος
(1) ἦρ ἐρ ἀρχῆς πρὸς τὸν Θεόν. Πρότερον διατεί-
λας τὰ τρία, Θεόν, καὶ ἀρχήν, καὶ Λόγον, πάλιν
αὐτὰ ἐνοί, ἵνα καὶ τὴν προσοβολὴν ἔκατέρων αὐτῶν
δεῖξῃ, τοῦ τε Γενοῦ, καὶ τοῦ Λόγου, καὶ τὴν πρὸς ἀλ-
λήλους ἄμα, καὶ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἔνωσιν. Ἐν
γάρ τῷ Πατρὶ, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἡ ἀρχή, καὶ ἐκ
τῆς ἀρχῆς (2) ὁ Λόγος. Καλῶς οὖν εἴπεν· Ἐρ
ἀρχῆς ἦρ ὁ Λόγος· ἦν γάρ ἐν τῷ Γενῷ· καὶ ὁ Λόγος
ἦρ πρὸς τὸν Θεόν· καὶ γάρ ἡ ἀρχή· καὶ Θεός ἦρ ὁ
Λόγος, ἀκολούθως· τὸ γάρ ἐκ Θεοῦ γεννηθέν Θεός ἐστιν.
Οὗτος ἦρ ἐρ ἀρχῆς πρὸς τὸν Θεόν· ἔδειξε τὴν τῆς
προσοβολῆς τάξιν. Πάρτι δὲ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ
χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐρ (3)· πᾶς· γάρ τοις μετ'
αὐτὸν Αἰώνα μορφῆς καὶ γενέσεως αἴτιος ὁ Λόγος ἐγέ-
νετο. Ἀλλὰ δὲ γέγονεν ἐν αὐτῷ, φησι, οὐκὶ ἀστιν·
ἐνθάδε καὶ συζυγίαν ἐμήνυσε· τὰ μὲν γάρ ὅλα ἔφη δι'
αὐτοῦ γεγενηθεῖσι (4), τὴν δὲ ζωὴν ἐν αὐτῷ (5).
Αὕτη οὖν ἡ ἐν αὐτῷ γενομένη οἰκειοτέρα ἐστιν ἐν
αὐτῷ (6) τῶν δὲ αὐτοῦ γενομένων· σύνεστι γάρ
αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ καρποφορεῖ. Ἐπειδὴ γάρ ἐπι-
φέρει, Καὶ η̄ ζωὴ ἦρ τὸ γάτο τῶν ἀνθρώπων, Ἀν-

bum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat
in principio apud Deum (7). Prius distinguens in tria,
Deum, et Principium, et Verbum, iterum ea univit,
uti et emissionem ipsorum utrorumque ostendat,
id est Filii, et Verbi, et eam quae est ad invicem
similis et ad Patrem unionem. In Patre enim et ex
Patre principium, in principio autem et ex principio
Verbum. Bene igitur dixit: In principio erat
Verbum; erat enim in Filio: et Verbum erat apud
Deum; etenim principium (7): et Deus erat Ver-
bum, consequenter; quod enim ex Deo natum est,
Deus est. Hic enim erat in principio apud Deum,
ostendit emissionis ordinem. Omnia per ipsum facta
sunt, et sine ipso factum est nihil; omnibus enim iis,
qui post eum sunt, Αἰώνibus, formationis et genera-
tionis causa Verbum factum est. Sed quod factum
est in eo, inquit, vita est; hic enim syzygias mani-
festavit: omnia enim, ait, per ipsum facta sunt, vita
autem in ipso. Ille ergo quae in eo facta est, pro-
ximior est, quam (8) ea quae per ipsum facta sunt;
cum ipso est enim, et per ipsum fructificat. Quo-
uam infert: Et vita erat lux hominum (9). Hominem
autem nunc (9) et Ecclesiam simili 42 nomine
significavit, ut per unum nomen manifestet syzy-

BILLII INTERPRETATIO.

hunc porro modum loquitur: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, Hoc erat in principio apud Deum.* In quibus verbis cum primo hæc tria distinxisset, Deum, principium et Verbum, rursus ea copulat: ut et horum utriusque productionem ostendat, hoc est Filii et Verbi, ac simul et horum inter se, et cum Patre conjunctionem. In Patre enim, et ex Patre est principium; in principio autem et ex principio Verbum. Recte itaque dixit: *In principio erat Verbum; erat enim in Filio. Et Verbum erat apud Deum, principium etenim: et Deus erat Verbum, hoc enim consequitur: id quippe Deus est, quod de Deo genitum est. Hoc erat in principio apud Deum, productionis ordinem demon- strat. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil: Verbum etenim Αἰώνibus omnibus, qui post se exsisterunt, formæ atque ortus auctor fuit. Quod factum est in ipso vita erat; hic vero con- jugium etiam indicavit; omnia enim per ipsum facta esse dixit; vitam autem in ipso. Ille quippe, quae in eo facta est, conjunctior ei est, quam ea quae per ipsum facta sunt; cum eo namque existit, ac per cum frugescit. Quandoquidem subdit: *Et vita erat lux hominum: hominis nimirum vocabulo, Ecclesiam**

(1) *οὗτος.* Sic recte codex Reg. cum omnibus Irenæi editi. Petavius vero Basileensem Epiphani editionem perperam secutus scriptis, οὕτως, indeque Latine reddidit: *sic erat in principio, etc.* Sed mirum quod vir doctissimus hujus editionis mendum hic non deprehenderit, qui paulo post ex ipsa Joannis verba, prout in eadem recte describuntur, recte ipse scriptis: οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ, quamvis aliis intentus iterum verterit: *sic erat in principio.* Nusquam ita vertit vetus Irenæi interp.; nec ea Joannis verba, sed sensum duntaxat corrumpebat Valentinianni.(2) *Καὶ ἐκ τῆς ἀρχῆς.* Recte monent Billius et Petavius legendum esse cum interp. ἐν ἀρχῇ δὲ, καὶ ἐκ τῆς ἀρχῆς.(3) *Οὐδὲ ἐρ.* Ab his verbis hanc Joannis periodum claudebant non Valentinianni modo, sed et Macedonianni, quos refellit Chrysostomus homil. iv in *Joan.*, pro sua quique hæreses scopo. Quin et catholici plures, sed catholico sensu, sic claudunt, ut auctor noster lib. i, cap. 22; lib. ii, c. 1; lib. iii, c. 8, etc.; Cyrilus Alexand. in *Joan.*; Augustinus Tract. 1 in *Joan.*, et Latinorum interpretum plerique, Estio teste.(4) *Δι' αὐτοῦ γεγενηθεῖσι.* Sic recte cod. Reg. In omnibus tum Epiph. tum Iren. editi, perperam & οὕτως. Nam paulo ante scriptum est, δι' αὐτοῦ, et ita habet Evangel. textus.(5) *Τὴν δὲ ζωὴν ἐν αὐτῷ.* Pravum hunc Valentinianonum sensum deridet Origenes, t. III. Com-

ment. in *Joan.*, pag. 71. Lege sis. Eundem amplectebantur Macedonianni, ut Spiritum sanctum, quem vitam esse dicebant, in rebus creatis adnumerarent. Consultat Chrysost. loco cit.

(6) *Οὐκειοτέρα ἐν τῷ αὐτῷ.* Dele particulam ἐν.

(7) *Etenim principium.* Ita vetus Feuard. cod., Clarom., Pass. et Voss. cum textu Graeco. Male vero apud Eras. et Gall. etenim in principio. Sed ab his verbis colon claudere debuisse Feuard, nec ea perperam istis adjungere, et *Deus erat Verbum*, a quibus altera incipit periodus. Sensus autem est: *et Verbum erat apud Deum, etenim principium, supp. Deus est.* Unde his verbis, etenim principium, subjiciunt rationem Valentinianni, cur Verbum es- set apud Deum; quia nimirum Verbum erat apud principium, Filium videlicet; etenim principium Deus est. Ex eo enim quod Verbum esset in principio et ex principio, concludebant Verbum esse apud Deum, quia principium, id est Filius, Deus est.

(8) *Proximior est, quam.* Lege juxta Graecum: proximior (melius propinquior aut familiarior) est illi quam, etc.

(9) *Quoniam infert, etc., hominem autem nunc, etc.* Melius ex Graeco legas: *Quoniam infert, etc., nunc hominem dicens; et Ecclesiam eadem vocē significavit.* Porro hominem pro plurali, homines (ut in cæteris exemplaribus legitur), ex cod. Voss. et Graeco recte reposuit Grabius.

giae communionem. Ex Logo enim et Zoë Homo generatur et Ecclesia. Lumen autem dixit hominum Vitam, quoniam illuminati sunt ab ea, quod est formatum et manifestatum (1). Hoc autem et Paulus dicit: *Omne enim quod manifestatur (2), lumen est* ²¹. Quoniam igitur Vita manifestavit, et generavit Hominem et Ecclesiam, lumen dicta est eorum. Aperte igitur manifestavit Joannes per sermones hos, et alia, et quaternationem secundam, Logon et Zoen, Anthropon et Ecclesiam. Sed et primam significavit tetradi. Narrans enim de Salvatore, et docens omnia, quæ extra Pleroma sunt, per eum formata, fructum quoque eum esse dicens intra Pleroma (3): etenim *lumen dixit illum, quod in tenebris lucet, et non comprehenditur ab eis, quoniam omnia, quæ facta sunt ex passione, formans, ignoratus est ab eis.* Et Filium, et Veritatem, et Vitam dicit eum, et *Verbum carnem factum (cujus gloriam vidimus, ait, et gloria ejus, qualis erat Unigeniti (4), quæ a Patre data est ei), plenum gratia (5) et veritate.* Dicit autem sic (6) ²²: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratia et veritate (7).* Diligenter igitur ostendit primam quaternationem, Patrem dicens, et Gratiam, et Monoge-

A θρωπὸν εἰπὼν ἀρτί, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὁμοιώματος τῷ Ἀνθρώπῳ (8) ἐμήνυσεν, διπάς διὰ τοῦ ἐνδὸς δύναματος ὁντώσῃ τὴν τῆς συγίας κοινωνίαν. Ἐκ γάρ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς ἀνθρώπος γίνεται καὶ Ἐκκλησία. Φῶς δὲ εἰπε τῶν ἀνθρώπων τὴν Ζωὴν διὰ τὸ πεφωτίσθαι αὐτοὺς ὑπ' αὐτῆς, ὃ δῆ ἐστι μεμορφώσθαι καὶ πεφανερώσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Παῦλος λέγει. Πᾶν γάρ τὸ φαρερούμενον γῶς ἔστιν. Ἐπει τοίνυν ἐφανερώσει καὶ ἐγένησε τὸν τε ἀνθρώπον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῇ Ζωῇ, φῶς εἰρήσθαι (9) αὐτῶν. Σαφῶς οὖν δεῖλακεν ὃ Ἰωάννης διὰ τῶν λόγων τούτων τὰ ταῦτα καὶ τὴν τετράδα τὴν δευτέραν, Λόγον καὶ Ζωὴν, Ἀνθρώπον καὶ Ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ μήν καὶ τὴν πρώτην ἐμήνυσε τετράδα. Διηγούμενος γάρ περ τοῦ Σωτῆρος, καὶ λέγων πάντα τὰ ἔκτος τοῦ πληρώματος δι' αὐτοῦ μεμορφώσθαι, καρπὸν εἶναι φῆσιν αὐτὸν παντὸς τοῦ πληρώματος (10)· καὶ γάρ γῶς εἰρηκεν αὐτὸν τὸ ἐτ τῇ σκοτειᾳ φανόμενον, καὶ μὴ καταληψθέν ὑπ' αὐτῆς, ἐπειδὴ πάντα τὰ γεννήματα ἐκ τοῦ πάθους ἀρμόσας (11), ἡγονθῆ ὑπ' αὐτῆς (12)· καὶ Υἱὸν δὲ, καὶ Ἀλήθειαν, καὶ Ζωὴν λέγει αὐτὸν, καὶ Λόγον σάρκα γενόμενον οὐ τὴν δόξαν κεκεκαλύπτα, φῆσι, καὶ ἡρὴ ἡ δόξα αὐτοῦ, οὐαὶ ἡρὴ τοῦ Μορογραῦς, ἡ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διθεῖται αὐτῷ πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας (13). Λέγει δὲ

BILLII INTERPRETATIO,

quoque æquivoce significavit: ut per unam vocem, conjugii commercium declararet. Ex Verbo enim et Vita, Homo et Ecclesia orti sunt. Porro hominum lucem appellavit, quod ipsi ab ea illuminati sint, hoc est forinata ac patefacti. Quod etiam Paulus his verbis ait: *Omne autem id quod manifestatur, lux est.* Quoniam itaque Vita et Hominem et Ecclesiam genuit ac patefecit, ipsorum prouinde lux dicta est. Perspicue igitur per hæc verba Joannes tum alia, tum secundam quaternitatem, hoc est Sermonem et Vitam, Hominem et Ecclesiam, declaravit. Quin prima quoque ab eo quaternitas indicata est. Nam de

²¹ Ephes. v. 13. ²² Joan. i. 14

(1) *Quod est formatum et manifestatum.* Fortasse C scripsit interp. *quod est formatum esse, et manifestatum.* Sic tu legas juxta Græcum.

(2) *Quod manifestatur.* Sic quidem Vulgatae Bibliorum versiones Latinæ; sed, ut probe monet Græbiius, cum φανερούμενον quasi participium verbi medii in significazione activa accepisse Valentinianos, immedie sequentia clare ostendunt; interpres potius, *quod manifestat*, quam, *quod manifestatur*, redere debuisse.

(3) *Dicens intra Pleroma.* Lege ex Græco, dicit totius Pleromatis. Vide not. 10.

(4) *Qualis erat Unigeniti.* Sic recte Clarom. cod. juxta Græc. οὐαὶ ἡ τοῦ μονογενοῦς. Eras., Gall. et Feuard, quasi unigeniti; Oxon. ex cod. Voss. pejus, quasi erat unigeniti.

(5) *Plenum gratia.* Codicem Arundel. sequimur, ceteris omnibus cum edid. tum mss. hic præponendum. Illum quidem postposuit Græbiius; quia vocem Græcam πλήρης ad δόξαν cum Billio et Peatio referre maluit, quam ad Λόγον· sed dociliissimos aliqui viros Græcorum sensum hic assecutos non fuisse, in notis ad textum Græcum demonstravimus. Quare distinctionis causa, hæc, *cujus gloriam vidimus.... data est ei*, parenthesis includimus.

(6) *Dicit autem sic, etc.* usque ad, diligenter igitur. Billium, aliqui non indiligentem, in nova versione sua hæc prætermisso, cum Frontone Duc. miror. Sed paulo magis stupenda Gallasii. hallucinatio; dum enim novis vocibus studet, iis repudiatis, quibus uitum Vulgata nostra, nec evangelico sensui, nec Grammaticæ legibus consult. Vertit enim: *et Sermo factus est caro, et ha-*

bitavit in nobis, et contemplati vidimus gloriam της Unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis. Sive enim plenum ad vocem sermo, sive ad gloriam referat, solcæsimi culpa tenetur. Atqui si vel Erasmus consuluisse, ab eo didicisset vocem Græcam πλήρης referri ad Λόγον, non ad δόξαν· ac prouinde verendum erat: *et Sermo factus est caro, et habitavit in nobis, etc., plenus gratiae et veritatis.*

(7) *Plenum gratia et veritate.* Sic ex Græco emendamus, imo ex ipso Irenæi interp. qui lib. v. cap. 18, sic reddidit. In cæteris autem omnibus cum edid. tum mss. legitur, plena, sed manifesto scribarum lapsu. Si enim ea gratiae veritatisque plenitudo ad gloriam referretur, in Græco scribendum fuisse πλήρη, et in Latino plenam. Vide not. 13.

(8) *Όμωνύμως τῷ Ἀρθρώπῳ.* Τῷ ἀνθρώπῳ deleri vult Billius; sed retineri nihil vetat.

(9) *Εἰρῆσθαι.* Melius legas cum interp. εἰρηται.

(10) *Παρτὸς τοῦ πληρώματος.* Vetus. interpres non πατρός, sed ἐντὸς legisse videtur. Vertit enim, intra. Sed prior lectio præferenda. Salvatorem enim totius Pleromatis fructum esse jam non semel dixerunt Valentiniani.

(11) *Ἄρρενως.* Μορφῶν legi mavult Billius, quia vertit interpres, *formans.* Sed ἀρμόσας eodem recedit.

(12) *Ὑπ' αὐτῆς.* Monet Græb. interpretem recte legisse, ὑπ' αὐτῶν, quia vertit, *ab eis.* Sed eadem ratione legisset interpres linea præced. ὑπ' αὐτῶν, qui vertit etiam, *ab eis.* Non attendebat, puto, *vir* docetus, *ab eis* utrobique referri ad *tenebras*, et ὑπ' αὐτῆς ad τὴν σκοτίαν.

(13) *Πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας.* Υε! lege

ώντως· Καὶ ὁ Λόγος σὺν ἐγένετο, καὶ ἐσκήρωσεν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μυροφεροῦ πυρὸς Πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Ἀκριβῶς οὖν καὶ τὴν πρώτην ἐμήνυσε τετράδα, Πατέρα εἰπών, καὶ Χάριν, καὶ τὸν Μονογενῆ, καὶ Ἀλήθειαν· οὗτας δὲ Ἰωάννης περὶ τῆς πρώτης καὶ μαρτρὸς τῶν ὅλων Αἰώνων ὁγδοάδος εἶρηκε. Πατέρα γάρ εἶρηκε, καὶ Χάριν, καὶ Μονογενῆ, καὶ Ἀλήθειαν, καὶ Λόγον, καὶ Ζωὴν, καὶ Ἐκκλησίαν.

CAPUT IX.

Impugnantur impie Hæreticorum interpretationes.

Ορές, διγαπτῆς, τὴν μέθοδον, ἣ οἱ χρόμενοι φρεν-
απατοῦσιν ἑαυτούς, ἐπηρεάζοντες τὰς Γραφὰς, τὸ
πλάσμα αὐτῶν ἐξ αὐτῶν συνιστάνειν πειρώμενοι.
Διὸ τοῦτο γάρ καὶ αὐτὸς (1) παρεθέμην αὐτῶν τὰς
λέξεις (2), ἵνα ἔξ αὐτῶν κατανοήσῃς τὴν πανουρ-
γίαν τῆς μεθοδείας, καὶ τὴν πονηρίαν τῆς πλάνης.
Πρῶτον μὲν γάρ εἰ προέκειτο Ἰωάννη τὴν δινῶ ὄγ-
δοάδα μηγύσειν, τὴν τάξιν δὲ τετηρήκει τῆς προδο-
λῆς, καὶ τὴν ποιῶτην τετράδα σεβασμιωτάτην οὖσαν,
καθὼς λέγουσιν, ἐν πρώτοις δὲ τεθέλκει τοῖς δύν-
μασι, καὶ οὕτως ἐπεζεύχθη (3) τὴν δευτέραν, ἵνα
διὰ τῆς τάξεως τῶν ὄνομάτων ἡ τάξις δειχθῇ τῆς
ὄγδοάδος· καὶ οὐκ δὲ μετὰ τοσοῦτον διάστημα, ὡς
ἐκλεισμένος, ἐπειτα ἀναμνησθεὶς, ἐπ' ἐσχάτῳ πρώ-
της ἐμέμνητο τετράδος. Ἐπειτα δὲ καὶ τὰς συζυ-
γίας σημάνει θέλων, καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας οὖν δὲν
παρέλιτεν δνομα· ἀλλ' ἡ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν συζυγῶν

BILLII INTERPRETATIO.

Salvatore verba faciens, dicensque omnia, quae extra Pleroma sunt, per eum formata fuisse, fructum eum esse ait Iohannes Pleromatis. Elenum lumen eum appellavit in tenebris lucentem, nec ab iis comprehensam: quandoquidem, ipsis inscientibus, omnia quae ex passione facta sunt, informavit. Ad hanc, et Filium, et Veritatem, et Vitam enim dicit, et Verbum carnem effectum: *Cujus gloria, inquit, perspicias, et erat gloria ipsius quasi gloria unigeniti, quae a Patre ipse concessa fuerat, plena gratia et veritate.* Plane igitur et accurate primam quoque quaternitatem ostendit, cum Patrem, et Charin, Monogenem item, et Veritatem dixit. Atque ad hunc modum Iohannes de principe atque omnium Aeonum parente Ogdoadē locutus est. Patrem enim et Charin dixit, Monogenem et Veritatem, Sermonem et Vitam, Illo-
minem et Ecclesiam. Atque in hunc modum Ptolemaeus.

CAPUT IX.

1. Cernis, vir chariasime, qua illi vasfritie utentes sibi metiopsis imposturam faciunt, Scripturas nimirum vexantes, dum per eas fidem commentis suis astruere conantur. Ob id enim ipsas quoque eorum voces apposui, ut ex iis artificii versutiem, atque erroris improbitatem avinadvertas. Primum enim, si hoc Joanni propositum suisset, ut supernam illam ogdoadē declararet, productionis utique ordinem servasset, ac primam quaternitatem, utpote augustiniam, velut ipsis dicunt, snumneque venerandam, in primis nominibus collocasset, atque ita secundam adnexisset, ut per noviūnū ordinem et seriem

πλήρη, vel subintellige δε τοι πλήρης, etc., πλήρης enim, non ad δόξαν (quod vult Grabius Billium et Petavium secutus), sed ad Λόγον, ex ipsa etiam Valentiniānorū mente, hic referri suadent plura. 1. Quamvis ex memoria duntaxat citari hic videantur Iohannis verba, additis scilicet multis vocibus quas sacer Evang. textus non agnoscat, servatur tamen idem regiūn verborū, quod Iohannes ipse servavit. Cumque Iohannes in nominativo casu reponuerit πλήρης (ut serunt melioris nota cold, et legunt omnes Iere SS. PP.) et ad Λόγον retulerit, non mirum si in eodem casu hic reponatur (quamvis forte commodior suisset accusativus, propter præcedens Λόγον) et illuc referatur; cum maxime nihil ad Valentiniānorū hypothesim referret, an ad Λόγον, an ad δόξαν referret πλήρης. Deinde cum statim non ex memoria, sed ex codice professū hæretici illi ipsa Iohannis verba, recte legunt, πλήρης χάριτος, etc. Atqui si πλήρης ad δόξαν re-
tulissent, legere debuissent, πλήρη in accusativo, non πλήρης, uti satis patet. Denique Irenaeus quæ-

Cunque hic ex Valentiniānorū mente profert Evangelii testimonia, eodem modo legit et ipse in aliis locis; sensum enim, non verba corrumpebant illi. At lib. v. cap. 18 eadem, de quibus agimus, verba laudans, πλήρης ad Λόγον refert: *verit̄ siquidem interpretatio, plenū gratia et veritate.*

(1) *Καὶ αὐτὸς. Λέγε αὐτάς, εἰ μὲν ἐντελεχείαν, εἰ μὲν οὐκέτι τινας.*

(2) *Ταὶς λέξεις. Aliquam aliam vocem cum copula καὶ λιγίσσην legiſſe videtur interpres; verit̄ enim, si uti auctiſtis et dictiones.*

(3) *Ἐπεζεύχθη. Mallem ἐπέζευξε. Sed forte verbum ἐπεζεύγνυμα in activa significatione accepit Irenaeus.*

(4) *Ptolemaeus quidem ita. Hac in Greco desiderantur.*

(5) *Constare. Gr. συνιστάνειν, quod vertendum erat, commendare seu approbare. Inde enim Scripturis calumniam struebant Valentiniāni, quod fictiones suas ex eis approbare admisserunt.*

(6) *Deinde commemoratus. In Eras. Gall. et O. tobi. de re commemoratus, forte pro dein recomme-
moratus; sic enim habet cod. Clarom.*

nomen; sed aut et in reliquis conjugationibus contentus fuisset masculorum appellatione, similiter cum possent et illa (1) simul subaudiri, ut unitatem per omnia esset custodiens; aut si reliquorum conjugationes enumerabat, et Anthropi (id est, Hominis), utique manifestasset conjugem, et utique non remisisset (2) de divinatione nos accipere nomen ipsius.

2. Manifesta igitur expositionis eorum transfigatio. Joanne enim unum Deum exponente (3), et unum Unigenitum Christum Jesum annuntiante, per 44 quem omnia facta esse dicit, hunc Verbum Dei, hunc Unigenitum, hunc factorem omnium, hunc lumen verum illuminans omnem hominem, hunc mundi fabricatorem, hunc in sua venisse, hunc eundem carnem factum, et inhabitasse in nobis: hi transvertentes secundum verisimile (4) expositionem, alterum quidem Monogenem volunt esse secundum emissionem, quem scilicet (5) et Principium vocant; alterum autem Soterem (id est Salvatorem), fuisse volunt, et alterum Logon (id est Verbum), filium Monogenis (id est unigeniti), et alterum Christum (6) ad emanationem Pleromatis emissum: et unumquodque eorum, quae dicta sunt, auferentes a veritate, et abutentes nominibus, in suam argumentationem (7) transtulerunt: ut, secundum eos, in tantis Joannes Domini Christi Jesu memoriam non fecerit. Si enim Patrem dixit (8), et Charin, et Monogenem,

A ἡρχέσθη τῇ τῶν ἀρδένων προστηγορίᾳ, ὅμοιως δυναμένων κάκείνων συνυπακούεισθαι, ἵνα τὴν ἐνότητα διὰ πάντων ἡ περιπλακώς εἰ τῶν λοιπῶν τὰς συζύγους (9) κατέλεγε, καὶ τὴν τοῦ Ἀνθρώπου ἀν μεμηνύκει σύζυγον, καὶ οὐκ ἀν ἀφῆκεν ἐκ μαντείας ἡμᾶς λαμβάνειν τούνομα αὐτῆς.

2. Φανερὸδ οὖν ἡ τῆς ἔξηγήσεως παραποίησις. Τοῦ γὰρ Ἰωάννου ἔνα θεὸν παντοκράτορα, καὶ ἔνα μονογενῆ Χριστὸν Ἰησούν κτερύσσοντος, δι' οὗ τὰ πάντα γεγονέναι λέγει, τοῦτον γὰρ θεόν (10), τοῦτον Μονογενῆ, τοῦτον πάντων ποιητὴν, τοῦτον φῶς ἀληθινόν, φωτίζοντα πάντα ἀνθρώπων, τοῦτον κύριον ποιητὴν, τοῦτον εἰς τὰ ἕδια ἐλλησθότα, τοῦτον αὐτὸν σάρκα γεγονότα, καὶ ἐστηγνωκότα ἐν ἡμῖν· οὗτοι παρατρέποντες κατὰ τὸ πιθανὸν τὴν ἔξηγήσιν, ἄλλον μὲν τὸν Μονογενῆ θεόλουσιν εἶναι: κατὰ τὴν προβολὴν, διὸ καὶ Ἀρχὴν καλοῦσιν· ἄλλον δὲ τὸν Σωτῆρα γεγονέναι θεόλουσι, καὶ ἄλλον τὸν Λόγον υἱὸν τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἄλλον τὸν Χριστὸν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ πληρώματος προβεβλημένον· καὶ ἐν ἔκαστον τῶν εἰρημένων διφανεῖς ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καταχρησάμενοι (11) τοῖς ὄνδρασιν, εἰς τὴν ἕδιαν ὑπόθεσιν μετήνεγκαν, ὧστε, κατ' αὐτοὺς, ἐν τοῖς τοσούτοις τὸν Ἰωάννην τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστού μνεῖαν ποιεῖσθαι (12). Εἰ γὰρ Πατέρα εἴρηκε, καὶ Χάριν, καὶ Μονογενῆ, καὶ Ἀλτηθείαν, καὶ Λόγον, καὶ Ζωὴν, καὶ Ἀνθρώπων, καὶ Ἐκκλησίαν, κατὰ τὴν ἔκει-

BILLII INTERPRETATIO.

ogdoadis ordo demonstraretur; non autem tanto post intervallo velut oblivione captus, ac postea in memoriam rediens, ultimo loco quaternitatis primæ mentionem fecisset. Deinde, si conjugia quoque indicare voluisse, profecto Ecclesiæ nomen haudquaque ab eo preteritum fuisset; verum aut in reliquis etiam conjugationibus masculos appellare satis habuisse (quippe cum aucte illa una subaudiri possent), ut haec ratione unitatem prorsus servaret; aut si reliquorum conjuges recensebat, Hominis quoque conjugem declarasset, nec nobis ipsius nomen ex conjectura et divinatione capiendum reliquisset.

2. Plana est itaque expositionis hujuscem falsitas. Nam cum Joannes unum Deum omnipotentem, et unum Unigenitum Jesum Christum, per quem omnia facta sunt, prædictet, hunc filium Dei, hunc Unigenitum, hunc omnium rerum effectorem, hunc veram lucem illuminantem omnem hominem, hunc mundi conditorem, hunc qui ad sua venerit, et cato faciens sibi, et in nobis habitaverit; hi speciosæ orationis lenocinio expositionem deforquentes, alium Unigenitum esse secundum productionem, quem etiam Principium nuncupant, alium Salvatorem fuisse volunt, alium Sermonem filium Monogenis, alium denique Christum, ad Pleromatis instaurationem in lucem editum: atque unumquodque eorum, quæ dicta sunt, a veritate dimoventes, ac nominibus abutentes, ad institutum suum transtulerunt; adeo ut, de eorum sententia, Joannes in tot verbis Domini Christi mentionem nullam fecerit. Si enim Patrem dixit, et Gratiam, et Unigenitum, et Veritatem, et Vitam, et Hominem, et Ecclesiam,

(1) *Cum possent et illa.* Legendum puto: *cum C* interpretatione vocis *Christum*, supererat; scripsitque quispiam, *id est unctum*, ut autem scriptum est, *Monogenis, id est Unigeniti*.

(2) *Non remisisset.* Gr. οὐκ ἀφῆκεν, non dimisisset.

(3) *Unum Deum exponente.* Adde ex Gr. *unum Deum omnipotentem*.

(4) *Secundum verisimile.* Sic ex Graeco, ita ex grante sensu, restituo, pro *secundum verisimilem*, ut habent omnes codi. manifesto scribarum lapsu: male scilicet apice notata litera *e*, quod frequens in mss. occurrit.

(5) *Quem scilicet.* Eras., Feuard. et Gall. perpetram habent, *quam*.

(6) *Alterum Christum.* Duas voces, *id est*, post Christum in preced. edit. insertas merito delebit Grab. quia in Graeco et mss. Clarom., Arundel. atque Vossio desunt, ac falsum gignunt sensum; sed forte, *id est*, in mss. Erasmi et Gallasti, ex

Græcum εἰργε. Eras., Gall. et Feuard. *dixisset*.

(9) *Εἰ τοῦ Λοιπῶν τας συζύγους.* Legendum cum interp. ἡ εἰ τῶν λοιπῶν. Sed frustra Billius et Fronto Duc. cum eodem legi volunt, τὰς συζύγias εἰ sensus enim et contextus sermonis exigunt συζύγους.

(10) *Υἱὸν θεοῦ.* Λόγον θεοῦ legisse videtur interpres.

(11) *Kataχρησάμενοι.* Lege cum interp. καὶ καταχρησάμενοι.

(12) *Mητιαν ποιεῖσθαι.* Addenda cum interp. particula negativa μὴ vel οὐ.

νων ὑπόθεσιν περὶ τῆς πρώτης δγδοάδος εἰρηκεν, ἐν ἥι οὐδέπω Ιησοῦς, οὐδέπω Χριστὸς ὁ τοῦ Ιωάννου διδάσκαλος. "Οὐτὶ δὲ οὐ περὶ τῶν συζυγῶν αὐτῶν ὁ Ἀπόστολος εἰρηκεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, διν καὶ Λόγον οἶδε τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς πεποίηκε φανερόν. Ἀνακεφαλαιούμενος γάρ περὶ τοῦ εἰρημένου αὐτῷ ἄνω ἐν ἀρχῇ Λόγου, ἐπεξήγεται· Καὶ ὁ Λόγος σύρει ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐπὶ θμῆτα. Κατὰ δὲ τὴν ἐκείνων ὑπόθεσιν, οὐχ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ὃς γε οὐδὲ ήλθε ποτε ἐκτὸς πληρώματος, ἀλλὰ ὁ τῆς οἰκονομίας (1), μεταγενέστερος τοῦ Λόγου, Σωτῆρ.

3. Μάθετε οὖν, ἀνθρητοί, ὅτι Ιησοῦς ὁ παθὼν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁ κατακηνώσας ἐν ἡμῖν, οὗτος αὐτὸς ἐστιν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Εἰ μὲν γάρ ἀλλος τις τῶν αἰώνων ὑπὲρ τῆς ἡμῶν αὐτῶν σωτηρίας σὰρξ ἐγένετο, εἰκὸς ἦν περὶ ἀλλού εἰρηκέναι τὸν Ἀπόστολον· εἰ δὲ ὁ Λόγος ὁ τοῦ Πατρὸς ὁ καταβὰς, αὐτὸς ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς, ὁ τοῦ μόνου Θεοῦ (2) μονογενῆς Υἱὸς κατὰ τὴν τοῦ Πατρὸς εὐδοκίαν σαρκωθεὶς ὑπὲρ ἀνθρώπων, οὐ περὶ ἀλλού τινὸς, οὐδὲ περὶ δγδοάδος τὸν λόγον ἐμπεποίηται (3), ἀλλ᾽ ἡ περὶ τοῦ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ. Οὐδὲ γάρ ὁ Λόγος, κατ' αὐτοὺς, προηγουμένως σὰρξ γέγονε. Λέγουσι δὲ τὸν Σωτῆρα ἐνδύ-

A et Alethian, et Logon, et Zoen, et Anthropon, et Ecclesiam, secundum illorum argumentationem de prima ogdoade dixit, in qua nondum Jesus, nondum Christus Joannis magister. Quia autem non de syzygiis ipsorum Apostolus dixit, sed de Domino nostro Iesu Christo, quem et Verbum scilicet esse Dei, idem ipse fecit manifestum. Recapitulans enim de eo Verbo, quod ei in principio dictum est (4), insuper exponit: *Et Verbum caro factum est, et inhabitavit in nobis* (5). Secundum autem illorum argumentationem, non Verbum caro factum est, quod quidem nec venit unquam extra Pleroma: sed qui ex omnibus factus (6), et sit posterior (7) Verbo, Salvator (8).

B 45 3. Discite igitur, insensati, quoniam Jesus, qui passus est pro nobis, qui inhabitavit in nobis, idem ipse est et Verbum Dei. Si enim alius ex Aeonibus pro nostra salute caro factus est, aestimandum erat de altero dixisse Apostolum. Si autem Verbum Patris, qui descendit, ipse est et qui ascendit, ab uno Deo unigenitus Filius, secundum Patris placitum incarnatus pro hominibus; non de alio aliquo, neque de ogdoade Joannes sermonem fecit, sed de Domino Christo Iesu. Neque enim Verbum secundum eos principaliter caro factum est. Dicunt enim Sotera induisse corpus animale, de dispositione

BILLII INTE PRETATIO.

juxta illorum sententiam de prima ogdoade hæc dixit, in qua neendum est Jesus, neendum Christus Joannis præceptor. Quod autem Apostolus non de ipsorum conjugiis, sed de Domino nostro Iesu Christo, quem et Dei Verbum agnoscit, verba fecerit, ipsam aperte declaravit. Sermonem enim de eo Verbo, de quo supra in principio locutus fuerat, in summam redigens, exponens deinde subjungit: *Et Verbum caro factum est, et inhabitavit in nobis*. Atqui si verum est quod ipsi ponunt, haudquaquam Verbum caro factum est, utpote quod ne ex Pleromate quidem unquam excederit, sed Salvator, ille, qui ex omnibus ortus est, natuque minor Sermonem.

3. Discite igitur, vecordes homines, Iesum, qui nostra causa passus est, atque apud nos habitavit, eum ipsum esse Dei Verbum. Etenim si alius quisquam ex Aeonibus pro salute nostra carnem assumpsisset, probabile fuissest Apostolum de alio verba fecisse. Cum autem Verbum Patris, quod descendit, idem sit etiam quod ascendit, ille, inquam, unius Dei unigenitus Filius, benigna Patris voluntate hominum causa incarnatus, profectio non de quoquam alio, nec de ogdoade verba fecit; verum de Domino Iesu Christo. Neque enim, ut ipsi sentiunt, Verbum caro factum est. Aut enim Salvatorem animale corpus induisse, inessibili providentia ex dispensatione ad hoc fabricatum, ut et oculis cervi, et manibus tractari posset. Atqui caro est antiqua illa Adami et hinc a Deo effictio, quam Dei Verbum vere factum esse Joannem.

(1) Ο τῆς οἰκονομίας. Pro his legendum vult Billius cum interpr. ὁ ἐκ πάντων γεγονός, quia sicutius ille Valentianorum Servator ex omnibus Aeonibus ortum traxit. Grabiis vero Epiphanius lectionem pro genuina habet, ratus hanc, utpote obscuriore, liberiori explicationi occasionem dedisse. Sed is certe non est interpres noster, qui tantam sibi libertatem arroget. Quare utrumque textum, Graecum scilicet et Latinum, hic mutuum esse, alterumque ex altero emendandum esse ratu, et Epiphanius et interpres lectionem amplectetur, legendumque censeo: ὁ ἐκ πάντων γεγονός, καὶ τῆς οἰκονομίας, μεταγενέστερος τοῦ Λόγου, Σωτῆρ. Cur autem Salvator dicatur, τῆς οἰκονομίας Σωτῆρ, ratio in promptu est: quia scilicet humanæ salutis procurande causa (quae Graecis οἰκονομία est, ut supra diximus), animale corpus induit, ut paulo post subjicitur, quod quidem corpus ἐκ τῆς οἰκονομίας κατασκευασμένον ἀρχή τῷ προνοίᾳ, ex dispensatione (id est salutis nostræ causa), constructum inenarrabili arte dicebant Valentianiani.

(2) Ο τοῦ μόρου Θεοῦ. Legisse videtur interpres, ἀπὸ τοῦ, οὐν ὁ τοῦ, sed utrumque eodem

C sere recidit.

(3) Λόγος ἐμπεποίηται. Legendum vult Billius πεποίηται.

(4) De eo Verbo, quod ei in principio dictum est. Addendum ex Graeco: *de eo Verbo, de quo supra in principio dictum est*. Quod clarius vertit Billius: *de eo Verbo, de quo supra in principio locutus fuerat*. Quanquam tamen non immixto existimat Fronto Dux. Graecis alium subesse posse sensum (quem amplexus est Petavius), scilicet: *recapitulans enim de eo Verbo, quod ab eo supra dictum est in principio fuisse*. Hunc quidem sensum improbat Grabiis, quia, inquit, *in Graeco non est, ἐν ἀρχῇ εἶναι Λόγον*. Nempe deest Verbum εἶναι, sed subintelligi nihil vetat.

(5) Inhabitavit in nobis. Sic codd. Clarom. et Pass., exterior habitavit in nobis.

(6) Ex omnibus factus. Auctoritate cod. Clarom. delecto verbum, est, utpote superfluum.

(7) Et sit posterior. Ita Claromont., Pass., Arund. et Voss. cum edit. Oxon. In exterioris vitiis, sic.

(8) Salvator. Adde ex Gr. dispensationis Salvator. Lege Not. 1.

esse. Et illum autem similiter, qui multas partes justitiae confitebatur se fecisse, post deinde noluisse sequi (1), sed a divitiis victum, ut ne fieri perfectus, et hunc de psychico genere fuisse volunt. Spiritale vero (2), in eo quod dicit: *Remitte mortuos sepelire mortuos suos, tu autem rade et annuntia regnum Dei*¹⁹; et Zachæo publicano, dicens: *Properans descendere, quoniam hodie in domo tua oportet me manere* (3)²⁰. Et fermenti parabolam (4), quod mulier abscondisse dicitur in farinæ sata tria, tria genera manifestare dicunt. Mulierem quidem, Sophiam dici docent; farinæ vero **39** sata tria, tria genera hominum, spiritale, animale, choicum. Fermentum vero, ipsum Salvatorem dicitum dicunt. Et Paulum autem manifeste dixisse choicos, animales, spiritales. Alibi quidem: *Qualis choicus, tales et choici*²¹. Alibi autem: *Animalis homo non percipit quæ sunt spiritus*²². Alibi autem: *Spiritalis examinat omnia*²³. Animalis autem (5) non percipit quæ sunt spiritus, de Demiurgo dictum dicunt, qui cum psychicus sit, non cognoverit neque matrem spiritalem existentem, neque semen ejus, neque eos, qui sunt in Pleromate, *Æones*. Quoniam autem eorum, quos salvaturus erat Salvator, initia accepit (6), Paulum dixisse: *Et si delibatio sancta, et massa*²⁴. Delibationem quidem,

A parōr. Τοῦτον γάρ λέγουσι τὸν μέσον εἶναι (7). Κάκεινον δὲ ὡσαύτως τὸν τὰ πλεῖστα μέρη τῆς δικαιοσύνης ὄμολογήσαντα πεπιγένεται, ἐπειτα μὴ θελήσαντα ἀκολουθῆσαι, ἀλλὰ ὑπὸ πλούτου ἡττηθέντα, πρὸς τὸ μὴ τέλειον γενέσθαι, καὶ τοῦτον τοῦ ψυχικοῦ γένους γεγονέναι θέλουσι. Τὸ δὲ πνευματικὸν ἐν τῷ εἰπεῖν Ἀχες τοὺς τεκροὺς θάψω τεὶς ἐπιτάφῳ τεκρούς· τὸν δὲ πορευθεὶς διάγραπτον τὴν βασιλελαρτὸν Θεοῦ· καὶ ἐπὶ Ζαχαρίου τοῦ τελκύνου εἰπών. Σπεύσας κατάθησι, διὰ σήμερος ἐτῷ εἰκαφούσον δεῖ με μεῖναι. Τούτους γάρ πνευματικὸν γένους καταγγέλλουσι γεγονέναι. Καὶ τὴν τῆς ζύμης παραβολὴν, ἣν ἡ γυνὴ ἐγκεχρυφέναι λέγεται εἰς ἀλεύρου σάτα τριά, τὰ τρία γένη δηλοῦν λέγουσι. Γυναῖκα μὲν γάρ τὴν Σηκίαν λέγεσθαι διδάσκουσιν ἀλεύρου σάτα (8) τὰ τρία γένη τῶν ἀνθρώπων, πνευματικὸν, ψυχικὸν, κοινόν· ζύμην δὲ αὐτὸν τὸν Σωτῆρα εἰρήσθαι διδάσκουσι. Καὶ τὸν Παῦλον διαβρήδην εἰρήκεναι γοινούς, ψυχικούς, πνευματικούς· διόπου μὲν. Οἶος δὲ κοινός, τοιοῦτοι καὶ οἱ κοινοὶ· διόπου δὲ, Ψυχικὸς δὲ ἀλτρωπός οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος (9). διόπου δὲ, Πνευματικὸς ἀνακρίπτει πάντα. Τὸ δὲ, Ψυχικὸς οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος, ἐπὶ τοῦ Δημιουργοῦ φασιν εἰρήσθαι, διν, ψυχικὸν δντα, μὴ ἐγνωκέναι μήτε τὴν μητέρα πνευματικὴν οὖσαν, μήτε τὸ σπέρμα αὐτῆς, μήτε τοὺς ἐν τῷ πλεύρωματι Αἰῶνας. "Οὐ: ίδων (10) ἡμεῖς τούτους τὰς ἀπαρ-

BILLII INTERPRETATIO.

media classis esse asserunt, quemadmodum et illum, qui, cum multas justitiae partes a se impletas esse profliteretur, postea tamen eum sequi delrectavit, opibusque victus est, et a perfectione retardatus. Nam et hunc de psychico genere fuisse illis placet. Denique spirituale in his verbis eum indicasse: *Sine mortuos sepelire mortuos suos; tu vero projectus, annuntia regnum Dei*. Et cum Zachæo publicano dixit: *Festinans descendere, quia hodie in domo tua oportet me manere*. Hos namque spirituialis generis fuisse tradunt. Atque etiam parabola ea, in qua de fermento agitur, quod mulier in tribus farinæ satis abscondisse dicitur, tria hæc genera declarari dicunt. Per mulierem enim, Sophiam intelligendam esse docent; per farinæ sata, triplex hominum genus, spirituale, psychicum, hylicum; fermentum autem Salvatorem ipsum dictum esse. Paulum item choicos, psychicos, et spirituales dixisse. Exempli causa cum dixit: *Qualis terrenus, tales et terreni*. Et rursus: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus*. Et alio loco: *Spiritalis omnia dijudicat*. Illud autem: *Animalis non percipit ea quæ sunt spiritus*; de Demiurgo usurpatum esse alunt, qui cum animalis esset, nec matrem, quæ spirituialis erat, nec ipsius semen, nec denique *Æones*, qui in Pleromate sunt, cognoverit. Jam quod eorum, quibus salutem allaturus erat, primitias Salvator assumpserit, Paulum his verbis testatum esse: *Si radix sancta, utique et massa*. Quo loco per primitias, id quod spirituale est, significari docent; per inassam autem nos, hoc est psychicam

¹⁹ Luc. ix, 60. ²⁰ Luc. xix, 5. ²¹ 1 Cor. xv, 48.

²² 1 Cor. ii, 14. ²³ Ibid. v, 15. ²⁴ Rom. xi, 16.

(1) *Noluisse sequi.* Vertendum erat, nolentem C sequi, ut Græcus textus, et constructio requirunt.

(2) *Spiritale vero.* Scilicet, *hominum genus*. Sic editi. Eras, Gall. et Feuard. melius quam mss. codd. et editi. Oxon. *spiritalem vero*: in Græco siquidem legitur, τὸ δὲ πνευματικόν, et paulo ante scripsit interpres, *hylicum quidem, animale vero*.

(3) *Oportet me manere.* Post hæc addit ex Græco, hos namque spirituialis generis fuisse tradunt, τούτους γάρ πνευματικὸν γένους καταγγέλλουσι γεγονέναι.

(4) *Et fermenti parabolam.* In Eras. Gallas. et Feuard. male: *et in fermenti parabola*.

(5) *Animalis autem.* Ex Græco lege: *istud vero: Animalis autem*.

(6) *Initia accepit.* Melius ἀπαρχάς vertisset interpres primitias, ut et superius cap. 6 vertit, quam initia.

(7) *Tὸν μέσον εἶναι.* Legisse videtur interpres τὸν μέσον; vel, ἐξ τῶν μέσων, sicuti paulo post scribitur, τούτοις τοῦ ψυχικοῦ γένους, γεγονέντι.

(8) ἀλεύρου σάτα. Legi cum interp. ἀλεύρου δὲ σάτα τριά, id enim non modo sensus exigit, sed et textus Græcus paulo ante ita sonat.

(9) *Tὸν πνεύματος.* Τοῦ Θεοῦ addunt nostri Nov. Test. codices. Quod omissum est non solum hoc loco, sed et in Syriaca versione, ac Chrysost. in Comm. ad 1 Cor. xi. Clemens vero Alex. lib. 1 Strom. pag. 297, hæc Apostol. verba refert, cum vocibus τοῦ Θεοῦ· at lib. v, pag. 557, eadem verba commineoribus omittit τοῦ Θεοῦ. Hinc colligit Gratus has voces priori loco a recentiori forte scriba additas fuisse. Sed non satis firma videtur ea conjectura. Clemens enim lib. v Strom. Apostoli verba non ex professo, sed ex memoria citare videtur, tacito etiam Apostoli nomine, et solum quantum ad scopum conducebant, ut scilicet probaret a spirituilibus duntaxat apprehendi posse spiritualia.

(10) Ὅτι ίδων. Leg. ὅτι δ' ὄν

χάς ἀνέλαβε, τὸν Παῦλον εἰρηκάναι· *Kαὶ ἦν ἡ ἀπαρχὴ (!) ἀγέλα, καὶ τὸ φύραμα· ἀπαρχὴν μὲν τὸ πνευματικὸν εἰρήθωσι διδάσκοντες, φύραμα δὲ ἡμᾶς, τούτους τὴν ψυχικὴν Ἐκκλησίαν, ἃς τὸ φύραμα ἀνειληφέναι λέγουσιν αὐτὸν, καὶ ἐν αὐτῷ συνεσταλέναις (2), ἐπειδὴ ἦν αὐτὸς ζύμη.*

4. Καὶ ὅτι ἐπλανήθη ἡ Ἀχαμώθ ἐκτὸς τοῦ πληρώματος, καὶ ἐμφράσθη ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀνεζητήθη ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, μηγέτειν αὐτὸν λέγουσιν ἐν τῷ εἰπεῖν, αὐτὸν ἐλλιλύθοραι ἐπὶ τὸ πεκτλαρημένον (3). Πρόδροτον μὲν γάρ πεπλανημένον τὴν μητέρα αὐτῶν ἔτηγοῦνται λέγεσθαι, ἐξ ἡς τὴν ὡδὸν θελουσιν ἐσπάραχνη Ἐκκλησίαν πλάνην δὲ τὴν ἐκτὸς πληρώματος ἐν τοῖς πάθεσι (4) διατριβήν, ἐξ ὧν γεγονέναι τὴν ὅλην ὑποτίθενται· τὴν δὲ γυναικα τὴν σαροῦσαν τὴν οὐκίαν, καὶ εὐρίσκουσαν τὴν δραχμὴν, τὴν δινάριον διηγοῦνται λέγεσθαι, ἡτίς ἀπολέσασα τὴν ἐνθύμησιν αὐτῆς, ὑπερον, καθαρισθέντων πάντων διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, εύρισκει αὐτὴν· διὸ καὶ ταύτην ἀποκαθίστασθαι, κατὰ αὐτοὺς, ἐντὸς πληρώματος. Συμεὼν τὸν εἰς τὰς ἀγκάλας λαβόντα τὸν Χριστὸν, καὶ εὐχαριστήσατα αὐτῷ (5), καὶ εἰπόρτητα· Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ φῆμα σου ἐρ εἰρήνη, τύπον εἶναι τοῦ Δημιουργοῦν λέγουσιν, ὡς ἐλθόντος (6) τοῦ Σωτῆρος ἐμάθε τὴν μετάθεσιν αὐτοῦ, καὶ ηὔχαριστης τῷ Βυθῷ. Καὶ διὰ τῆς Ἀννης, τῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κη-

A quod est spiritale dictum docentes; conspersionem autem nos, id est psychicam Ecclesiam, cuius substantiam (7) assumpsisse dicunt eum, et cum semetipso crexisse, quoniam erat ipse fermentum.

4. Et quoniam erravit Achamoth extra Pleroma, et formata est a Christo, et quæsita est a Salvatore, manifestare eum dicunt, in eo quod dixit, semetipsum venisse ad eam quæ errasset ovem ¹⁰. Ovem enim errantem, matrem suam referunt dici, ex qua eam, quæ sit hic, volunt esse seminatum Ecclesiam; errorem autem, eam, quæ est extra Pleroma, in omnibus passionibus immorationem, ex quibus factam materiam tradunt. Mulierem autem illam, quæ mundat domum, et invenit drachmam ¹¹, superiorē Sophiam narrant dici, quæ cum perdidisset intentionem suam, post deinde mundatis omnibus per Salvatoris adventum, invenit eam; quoniam et hæc restituitur, **40** secundum eos, intra Pleroma (8). Symeon (9) autem eum, qui in manus suas (10) accepit Christum, et gratias egit Deo, et dixit: *Nunc dimittis (11) servum tuum, Domine, secundum sermonem tuum in pace* ¹²: typum esse Demiurgi dicunt, qui veniente Salvatore didicit transpositionem suam, et gratias egit Bytho. Et per Annam (12), quæ in Evangelio dicitur *septem annis cum viro vixisse* ¹³, reliquum autem

BILLII INTERPRETATIO.

Ecclesiam, cuius eum massam assumpsisse, atque in se contraxisse dicunt, quoniam ipse fermentum erat.

4. Quod autem Achamoth extra Pleroma oberraverit, atque a Christo formata, et a Salvatore quæsita sit, indicare eum, cum se ad ovem eam, quæ a grege aberraverat, venisse ait. Etenim per ovem aberrantem, matrem suam significari aiunt, ex qua Ecclesiam banc salam esse volunt. Per aberrationem autem, intelligi ejus extra Pleroma in passionibus commemorationem, ex quibus materiam oriam esse fingunt. Per eam item mulierem, quæ dominum suum everrit, et drachmam invenit, superiorē Sophiam intelligendam esse censem, quæ quidem, perdata sua enthymesis, postea omnibus per Salvatoris adventum perpurgatis, eam invenit. Unde etiam hanc, de coruni sententia, Pleromati restitutam fuisse. Symoneum porro, qui in manus suas Christum accepit, ac Deo gratias egit, et dixit: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace*; Demiurgi figuram esse tradunt, qui veniente Salvatore, translationem sui didicit, et Bytho gratias egit. Consimilium etiam in modum per Annam illam, quæ in Evangelio prophetissa dicitur, septemque annis cum viro transactis, reliquum omnne vitæ tempus in quiete consecut, quoque Salvatorem vidit, eumque agnoscit, atque apud omnes de eo verba faciebat, perspicue Achamoth significari asserunt; quæ quidem cum exiguo tempore Salvatorem, una cum ipsis aequalibus conspexisset, per omne reliquum tempus in quietate sedem sibi, opperiebatur eum, ecquando rursus

¹⁵ Luc. xv. 4. ¹⁶ Ibid. v. 8. ¹⁷ Luc. ii. 28. ¹⁸ Ibid. v. 36.

(1) Ἡρ ἡ ἀπαρχὴ. Sic recte Petavius et Grab.; C male vero in Basileensi Epiphani editione legenda, Ἡρ ἡ ἀπαρχὴ. Quod Græci codicis mendum non comprehendens Gallasius, in apertissimo loco, ait Billius, tanquam in meridiana luce hallucinatus est; verit enim: et erant primitia sanctæ. Ceterum vulgata N. Test. exemplaria habent usitatiorem particularum et.

(2) Συνεσταλέναι. Suspicatur Billius mendosum hoc loco suisse codicem, quo usus est vetus interpres, qui erexitur, quasi in Greco esset, συνανεστηκέναι. Suspiceret ergo potius cum Grabio mendosum esse nostrum codicem, genuinamque lectionem esse συνανεστηκέναι. Id suadere videatur ratio quæ continuo subjicitur, ἐπειδὴ ἦν αὐτὸς ζύμη, quoniam erat ipse fermentum; fermentum enim proprium est, non contrahere, sed potius inflare et erigere.

(3) Πεκτλαρημένον. Adde cum vet. interp. πρόστον. Quam vocem omisit imprudens scripta, quod ab eadem sequens periodus inciperet.

(4) Τοῦς πάθεσι. Legit interp. τοῖς πάσι πάθεσι.

(5) Αὐτῷ. Legit interp. τῷ Θεῷ. Nostri vero N. Test. codices habent: Καὶ εὐλόγησε τὸν Θεόν.

(6) Οὐκ ἐλθόντος. Leg. δες ἐλθόντος.

(7) Τούς substantiam. Vertendum erat, cuius massam.

(8) Restituitur secundum eos intra Pleroma. Quia nimis Enthymesis, seu Achamoth a medietatis loco in ipsum Pleroma transiens, matri sue, superiori Sophiæ, a qua per Horon separata fuerat, deinceps conjungitur. Vid. cap. 2 et 7.

(9) Symeon. Pro Symeoneum.

(10) In manus suas. Græc. εἰς τὰς ἀγκάλας. in manus suas.

(11) Remittis. Sic omnes mss. pro dimittis, ut est in editi. Elias. et Gall. ac Feuard. Bibliisque vulgaribus.

(12) Et per Annam, etc. Lege iuxta Græcum: et per Annam illam, quæ in Evangelio prophetissa dicitur, septemque annis, etc.

omne tempus vidua perseverasse, donec vidisset Salvatorem, et agnoverisset eum, et loqueretur de eo omnibus, manifestissime Achamoth significari dicunt: quæ cum ad modicum vidisset tunc Salvatorem cum coætaneis suis, postero omni tempore perseverans in medietate, sustinebat eum, quando iterum veniat, et reponat eam suæ conjugationi. Et nomen autem ejus significatum a Salvatore, in eo quod dixerit: *Justificata est sapientia a filiis ejus*²⁹: et a Paulo autem sic: *Sapientiam autem loquimur perfectis*³⁰. Et conjugationes autem, quæ sunt intra Pleroma, Paulum dixisse dicunt, in uno ostendentem (1). De ea enim conjugatione, quæ est secundum hanc vitam, scribens ait: *Hoc enim mysterium magnum est: uico autem in Christo et Ecclesia*³¹.

5. Adhuc autem Joannem discipulum Domini docent, primam ogdoadem, et omnium generacionem (2) significasse ipsis dictionibus: Itaque principium quoddam subiecit, quod primum factum est a Deo: quod etiam Nun vocat et Filium, et Unigenitum Domini vocat (3), in quo omnia Pater praemisit (4) seminaliter. Ab hoc (5) autem ait: **¶** Verbum emissum, et in eo omnem **Æonum** substantiam, quam ipsum postea formavit Verbum. Quoniam igitur de prima genesi dicit, bene a principio, hoc est a Filio et Verbo, doctrinam facit. Dicit autem sic: *In principio erat Verbum, et Ver-*

A ρυσσομένης (6) προφήτειος, ἐπεὶ ἡ οὐταὶ ἀνδρὸς ἔτερης, τὸν δὲ λοιπὸν ἄπαντα χρόνον χήρας μενούσης, ἀχρίς οὗ τὸν Σωτῆρα ιδούσα ἐπέγνω αὐτὸν, καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι, φανερώτερα τὴν Ἀχαμώθ μηνύσθιας διορίζονται· ἦτις, πρὸς ὀλίγουν ιδούσα τὸν Σωτῆρα μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν αὐτοῦ, τῷ λοιπῷ χρόνῳ παντὶ μὲν οὖσα (7) ἐν τῇ μεσότητι προσεδέχετο αὐτὸν, πότε πάλιν ἐλέυσεται, καὶ ἀποκαταστήσει αὐτὴν τῇ αὐτῆς συζυγίᾳ. Καὶ τὸ δνομα δὲ αὐτῆς μεμνύσθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, ἐν τῷ εἰρηκέναι· Καὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς· καὶ ὑπὸ Παύλου δὲ οὕτως· Σοφίας δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελεοῖς. Καὶ τὰς συζυγίας δὲ, τὰς ἐντὸς τληρώματος, τὸν Παῦλον εἰρηκέναι φάσκουσιν ἐπὶ ἐνυῖς δεξιάντα. Περὶ γάρ τῆς περὶ τὸν βίον συζυγίας γράψαν. Βέβη· Τὸ μυστήριον τούτο μέρα ἐστιν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν.

5. Ἐτ: τε Ἰωάννην, τὸν μαθητὴν τοῦ Κυρίου, δάσκουσος τὴν πρώτην ὁγδοῖδα μεμηνυκάναι αὐταῖς λέξεσι, λέγοντες οὕτως· Ἰωάννης ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου, βουλθενος εἰπεν τὴν τῶν ὄλων γένεσιν, καθ' ἣν τὰ πάντα προέβαλεν ὁ Πατὴρ, ἀρχὴν τοιαν ὑποτίθεται, τὸ πρῶτον γεννηθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, δὲ δὴ καὶ εἰδὼν Μονογενῆ, καὶ θεὸν κέχληκεν, ἐν φαντασίᾳ τὸ πάντα ὁ Πατὴρ προέβαλε σπερματικῶς. Ὅποδὲ τούτου φησι τὸν Λόγον προθεβλῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν ὅλην τῶν Λιώνων οὐσίαν, ἣν αὐτὸς ὑστερον ἐμόρφωσεν ὁ Λόγος. Ἐπεὶ οὖν περὶ πρώτης γενέσεως λέγει, καλῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, τουτέστι (8) τοῦ

BILHII INTERPRETATIO.

venire, eamque suo conjugio restitueret. Quin ipsius quoque nomen prolium fuisse a Salvatore, cum diceret: *Et justificata est sapientia a filiis suis*. Itemque a Paulo in his verbis: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Sed et conjugia ea, quæ in Pleromate sunt, Paulum commemorasse, in uno ostendentem. Nam cum de vita huiusce conjugio scriberet, hunc in modum est locutus: Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo, et Ecclesia*.

5. Joannem præterea Domini discipulum, primam ogdoadem indicasse docent, hismet verbis utentes: Joannes Domini discipulus rerum omnium orium exponere cupiens, juxta quem Pater omnia produxit, principium quoddam ponit, id nemp̄ quod primo a Deo genitum est, quem et Nun, et unigenitum Filium, ac Deum appellavit, in quo Pater omnia seminali ratione procreavit. Ab eo autem Sermone productum esse, et in eo omnem **Æonum** essentiam, quam postea Sermio ipse formavit. Quoniam igitur de primo rerum ortu verba facit, recte a principio, hoc est a Deo, et Sermone doctrinam suam instituit. Ad

²⁹ Luc. vii, 55. ³⁰ I Cor. ii, 6. ³¹ Ephes. v, 32.

(1) *In uno ostendentem.* Id est, inquit Græbius, unico conjugii mundani exemplo indigitantem conjugationes, ex quibus supremum consistit Pleroma.

(2) *Et omnium generationem.* Ista voces male hoc translate sunt. Cetera quæ sequuntur, mutila sunt. Quare sic ex Græco restitue: *Adhuc autem Joannem discipulum Domini docent, primam Ogdoadem ipsis verbis significasse, ita dicentes: Joannes discipulus Domini omnium generationem exponere volens, juxta quem Pater omnia produxit, principium aliquid subiecit, etc.*

(3) *Quod etiam Nun vocat et Filium: et unigenitum Domini vocat.* Cod. Clarom. quod etiam nunc vocat et Filium; et unigenitum Deum vocat. Quod vocem nunc consentiunt Voss. et Merc. 2, quod vocem Deum, Arund. Sed neque sic legendo Græcorum sensum exprimes, aut textus Latini defectibus medeberis. Lege ergo: *Quod et Nun, et Filium unigenitum, et Deum vocari.* Quanquam vox Nōs neque in Græco Irenæi textu, neque in hoc primo Evangelii Joannis capite occurrit.

(4) *Praemisit.* Ita Clarom., Pass., Voss. et Fenard. in marg. procul dubio ex vet. cod. At idem Fenard. in textu, cum Eras. et G. ill. minus bene,

dimisit. Mallem προέβαλε hic, ut alibi solet, veritatem interp., emisit.

(5) *Ab hoc.* Sic Græca secutus recte emendavit Feuard. pro adhuc, quod in omnibus cum edit. tum mss. codd. perperam legebatur.

(6) *Kαὶ διὰ τῆς Ἀρρῆς ... κηρυσσομένης.* Sic cod. Reg. cum Basileensi Epiphani. edit. et Gallas, ac Fenard. Irenæi edit. Petavius vero et Græbius perperam omiscent τῆς Ἀρρῆς.

(7) *Μέρ οὐτα.* Lege cum interp. μενουσα unicocabulo.

(8) *Touτέστι τοῦ Θεοῦ.* Melius legas cum interp. τουτέστι τοῦ Υἱοῦ. Haec enim ad explicationem vocis ἀρχῆς subjiciuntur. Atqui mox dictum est, Filium, ex Valentianorum hypothesi, esse *principium illud*, de quo loquitur Joannes ipso Evang. initio; quia in Filio Pater omnia seminali ratione procreavit; ab eo autem productum esse Verbum, a quo omnium **Æonum** efformata sit essentia. Filius igitur et Verbum, sua quisque ratione, rerum, omnium *principium* erant, a quo Joannem initium docendi fecisse volebant heretici illi; ac proinde, ex eorum mente, legendum videtur, τουτέστι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Λόγου.

Θεού καὶ τοῦ Λόγου, τὴν διδασκαλίαν ποιεῖται. Λέγει δὲ οὐτως· Ἐρ ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος (1) ἦν ἐτὸν ἀρχὴ πρὸς τὸν Θεόν. Πρότερον διατείλας τὰ τρία, Θεόν, καὶ ἀρχήν, καὶ Λόγον, πάλιν αὐτὰ ἐνοι, ἵνα καὶ τὴν προσωλήν ἔκατέρων αὐτῶν δεῖξῃ, τοῦ τε Υἱοῦ, καὶ τοῦ Λόγου, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἄμμα, καὶ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἔνωσιν. Ἐν γάρ τῷ Πατρὶ, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἡ ἀρχὴ, καὶ ἐκ τῆς ἀρχῆς (2) ὁ Λόγος. Καλῶς οὖν εἰπεν· Ἐρ ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἦν γάρ ἐν τῷ Υἱῷ· καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ γάρ ἡ ἀρχὴ καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, ἀκόλοθως τὸ γάρ ἐκ Θεοῦ γεννηθὲν Θεός ἐστιν. Οὗτος ἦν ἐτὸν ἀρχὴ πρὸς τὸν Θεόν· ἐδεῖξε τὴν τῆς προσωλῆν τάξιν. Πάντα δὲ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέποτε (3). πᾶς γάρ τοις μετ' αὐτὸν Αἰώνας μορφῆς καὶ γενέσεως αἰτίος δὲ Λόγος ἐγένετο. Άλλα δὲ γέγονερ ἐτὸν γάρ τῷ φησι, ζωὴ ἐστιν ἐνθάδε καὶ συζυγίαν ἔμηνεσε· τὰ μὲν γάρ ὅλα ἔφη δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι (4), τὴν δὲ ζωὴν ἐν αὐτῷ (5). Αὕτη οὖν ἡ ἐν αὐτῷ γενομένη οἰκειότερά ἐστιν ἐν αὐτῷ (6) τῶν δὲ αὐτοῦ γενομένων· σύνεστι γάρ αὐτῷ, καὶ δὲ αὐτοῦ καρποφορεῖ. Ἐπειδὴ γάρ ἐπιφέρει, Καὶ η̄ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, "Αγ-

Abum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum (7). Prius distinguens in tria, Deum, et Principium, et Verbum, iterum ea univit, ut et emissionem ipsorum utrorumque ostendat, id est Filius, et Verbi, et eam quae est ad invicem simul et ad Patrem unionem. In Patre enim et ex Patre principium, in principio autem et ex principio Verbum. Bene igitur dixit: In principio erat Verbum; erat enim in Filio: et Verbum erat apud Deum; etenim principium (7): et Deus erat Verbum, consequenter; quod enim ex Deo natum est, Deus est. Hic enim erat in principio apud Deum, ostendit emissionis ordinem. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil; omnibus enim iis, qui post eum sunt, Aeonibus, formationis et generationis causa Verbum factum est. Sed quod factum est in eo, inquit, vita est; hic enim syzygias manifestavit: omnia enim, ait, per ipsum facta sunt, vita autem in ipso. Ille ergo quae in eo facta est, proximior est, quam (8) ea quae per ipsum facta sunt; cum ipso est enim, et per ipsum fructificat. Quoniam insert: Et vita erat lux hominum (9). Hominem autem nunc (9) et Ecclesiam simili 42 nomine significavit, ut per unum nomen manifestet syzy-

B

BILLII INTERPRETATIO.

hunc porro modum loquitur: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. *Hoc erat in principio apud Deum.* In quibus verbis cum primo haec tria distinxisset, Deum, principium et Verbum, rursus ea copulat: ut et horum utriusque productionem ostendat, hoc est Filius et Verbi, ac simul et horum inter se, et cum Patre conjunctionem. In Patre enim, et ex Patre est principium; in principio autem et ex principio Verbum. Recte itaque dixit: In principio erat Verbum; erat enim in Filio. *Et Verbum erat apud Deum,* principium etenim: et Deus erat Verbum, hoc enim consequitur: id quippe Deus est, quod deo genitum est. *Hoc erat in principio apud Deum,* productionis ordinem demonstrat. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil: Verbum etenim Aeonibus omnibus, qui post se extiterunt, formae atque ortus auctor fuit. Quod factum est in ipso vita erat; hic vero conjugium etiam indicavit; omnia enim per ipsum facta esse dixit; vitam autem in ipso. Ille quippe, quae in eo facta est, conjunctior ei est, quam ea quae per ipsum facta sunt; cum eo namque existit, ac per eum frugescit. Quandoquidem subdit: *Et vita erat lux hominum*: hominis nimirum vocabulo, Ecclesiam

⁽¹⁾ Joan. 1, 1, 2. ⁽²⁾ Ibid. v, 4.

(1) Οὗτος. Sic recte codex Reg. cum omnibus Irenæi editi. Petavius vero Basileensem Epiphani editionem perperam secutus scripsit, οὐτως, indeque Latine reddidit: sic erat in principio, etc. Sed nimirum quod vir doctissimus hujus editionis mendum hic non deprehenderit, qui paulo post ea ipsa Joannis verba, prout in eadem recte describuntur, recte ipse scripsit: οὗτος ἦν ἐπὶ ἀρχῇ, κανονις aliis intentus iterum verterit: sic erat in principio. Nusquam ita verit vetus Irenæi interp.; nec ea Joannis verba, sed sensum duntaxat corrumpebant Valentiniiani.

(2) Καὶ ἐπὶ τῇ ἀρχῇ. Recte monent Billius et Petavius legendum esse cum interp. ἐπὶ ἀρχῇ δὲ, καὶ ἐπὶ τῆς δοχῆς.

(3) Οὐδέποτε. Ab his verbis hanc Joannis periodum claudebant non Valentinianni modo, sed et Macedoniani, quos refellit Chrysostomus homil. iv in Joan., pro sua quique hæreses scopo. Quin et catholici plures, sed catholicus sensu, sic claudunt, D. ut auctor noster lib. i, cap. 22; lib. ii, c. 4; lib. iii, c. 8, etc.; Cyrilus Alexand. in Joan.; Augustinus Tract. i in Joan., et Latinorum interpretum plerique. Estio teste.

(4) Δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι. Sic recte cod. Reg. In omnibus tum Epiph. tum Iren. editi, perperam δι' αὐτοῦ. Nam paulo ante scriptum est, δι' αὐτοῦ, et ita habet Evangel. textus.

(5) Τὴν δὲ ζωὴν ἐτὸν γάρ τῷ φῶς. Pravum hunc Valentinianniensem sensum deridet Origenes, t. III. Com-

ment. in Joan., pag. 71. Lege sis. Eundem amplectebantur Macedoniani, ut Spiritum sanctum, quem vitam esse dicebant, in rebus creatis adnumerarent. Confutat Chrysost., loco cit.

(6) Ολκειοτέρα ἐστιν ἐτὸν γάρ τῷ φῶς. Dicere particulariter.

(7) Etenim principium. Ita vetus Feuard. cod., Clarom., Pass. et Voss. cum textu Graeco. Male vero apud Eras. et Gall. etenim in principio. Sed ab his verbis colon claudere debuisset Feuard. nec ea perperam istis adjungere, et Deus erat Verbum, a quibus altera incipit periodus. Sensus autem est: et Verbum erat apud Deum, etenim principium, supp. Deus est. Unde his verbis, etenim principium, subjiciunt rationem Valentinianni, cur Verbum esset apud Deum; quia nimirum Verbum erat apud principium, Filium videlicet; etenim principium Deus est. Ex eo enim quod Verbum esset in principio et ex principio, concludebant Verbum esse apud Deum, quia principium, id est Filius, Deus est.

(8) Proximior est, quam. Lege juxta Graecum: proximior (melius propinquior aut familiarior) est illi quam, etc.

(9) Quoniam insert, etc., hominem autem nunc, etc. Melius ex Graeco legas: Quoniam insert, etc., nunc hominem dicens; et Ecclesiam eadem voce significavit. Porro hominem pro plurali, homines (ut in ceteris exemplaribus legitur), ex cod. Voss. et Graeco recte reposuit Grabius.

giæ communione. Ex Logo enim et Zoë Homo generatur et Ecclesia. Lumen autem dixit hominum Vitam, quoniam illuminati sunt ab ea, quod est formatum et manifestatum (1). Hoc autem et Paulus dicit: *Omne enim quod manifestatur (2), lumen est* ³¹. Quoniam igitur Vita manifestavit, et generavit Hominem et Ecclesiam, lumen dicta est eorum. Aperte igitur manifestavit Joannes per sermones hos, et alia, et quaternationem secundam, Logon et Zoen, Anthropon et Ecclesiam. Sed et primam significavit tetradi. Narrans enim de Salvatore, et docens omnia, quæ extra Pleroma sunt, per eum formata, fructum quoque eum esse dicens intra Pleroma (3): *etenim lumen dixit illum, quod in tenebris lucet, et non comprehenditur ab eis, quoniam omnia, quæ facta sunt ex passione, formans, ignoratus est ab eis.* Et Filium, et Veritatem, et Vitam dicit eum, et *Verbum carnem factum (cujus gloriam vidimus, ait, et gloria ejus, qualis erat Unigeniti (4), quæ a Patre data est ei), plenum gratia (5) et veritate.* Dicit autem sic (6) ³²: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratia et veritate (7).* Diligenter igitur ostendit primam quaternationem, Patrem dicens, et Gratiam, et Monoge-

A θρωπῶν εἰπὼν ἔπειτα, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὅμωνύμως τῷ Ἀνθρώπῳ (8) ἐμήνυσεν, διπος διὰ τοῦ ἑνὸς ὀνόματος ὄντος τὴν τῆς συνύγιας κοινωνίαν. Ἐκ γάρ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς ἀνθρωπὸς γίνεται καὶ Ἐκκλησία. Φῶς δὲ εἰπε τῶν ἀνθρώπων τὴν Ζωὴν διὰ τὸ πεφαντωθεῖν αὐτοὺς ὑπ' αὐτῆς, ὃ δὴ ἐστι μεμορφωθεῖν καὶ πεφανερωθεῖν. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Παῦλος λέγει· Πάντα γάρ τὸ φαρερούμενον φῶς ἐστιν. Ἐπει τοινυν ἐφαντηρωσε καὶ ἐγένητο τὸν τε ἀνθρώπον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τη Ζωή, φῶς εἰρήθηται (9) αὐτῶν. Σαφῶς οὖν δεδίλωκεν ἡ Ἰωάννης διὰ τῶν λόγων τούτων τὰ τοῦ ἀλλα καὶ τὴν τετράδα τὴν δευτέραν, Λόγον καὶ Ζωὴν, Ἀνθρωπὸν καὶ Ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ μήτη καὶ τὴν πρώτην ἐμήνυσε τετράδα. Διηγούμενος γάρ περ τοῦ Σωτῆρος, καὶ λέγων πάντα τὰ ἔκτος τοῦ πληρώματος δι' αὐτοῦ μεμορφωθεῖν, καρπὸν εἶναι φρονισμὸν παντὸς τοῦ πληρώματος (10)· καὶ γάρ φῶς εἰρηγεν αὐτὸρ τὸ ἐτριπλάκηρον φανέρων, καὶ μὴ καταληγθεῖν ὑπ' αὐτῆς, ἐπειδὴ πάντα τὰ γενέμενα ἐκ τοῦ πάθους ἀρμόσας (11), ἡγνοήθη ὅπ' αὐτῆς (12)· καὶ Τίδην δὲ, καὶ Ἀλήθειαν, καὶ Ζωὴν λέγει αὐτὸν, καὶ Λόγον σάρκα φερόμενον οὐ τὴν δόξαν θεασάμεθα, φησι, καὶ ἡνὶ η δόξα αὐτοῦ, ολα ἡνὶ η τοῦ Μορογερεῦτος, η ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διθείει αὐτῷ πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας (13). Λέγει δὲ

BILLII INTERPRETATIO,

quoque æquivoce significavit: ut per unam vocem, conjugii commercium declararet. Ex Verbo enim et Vita, Homo et Ecclesia orti sunt. Porro hominum lucem vitam appellavit, quod ipsi ab ea illuminati sint, hoc est formati ac patefacti. Quod etiam Paulus his verbis ait: *Omne autem id quod manifestatur, lux est.* Quoniam itaque Vita et Hominem et Ecclesiam genuit ac patefecit, ipsorum proinde lux dicta est. Perspicue igitur per hæc verba Joannes tunc alia, tunc secundam quaternitatem, hoc est Sermonem et Vitam, Hominem et Ecclesiam, declaravit. Quin prima quoque ab eo quaternitas indicata est. Nam de

³¹ Ephes. v. 13. ³² Joan. i. 14

(1) *Quod est formatum et manifestatum.* Fortasse scripsit interp. *quod est formatum esse, et manifestatum, pro formati sunt et manifestati.* Sic tunc legas juxta Græcum.

(2) *Quod manifestatur.* Sic quidem Vulgatae Bibliorum versiones Latinæ; sed, ut probe monet Græbius, cum φανερούμενον quasi participium verbi medii in significatione activa accepisse Valentinianos, in immediate sequentia clare ostendant; interpres potius, *quod manifestat, quam, quod manifestatur,* reddere debuisset.

(3) *Dicere intra Pleroma.* Lege ex Græco, dicit totius Pleromatis. Vide not. 10.

(4) *Qualis erat Unigeniti.* Sic recte Clarom. cod. juxta Græc. οὐτὶς ἡ τοῦ μονογενοῦς. Eras., Gall. et Feuard. quasi unigeniti; Oxon. ex cod. Voss. pejus, quasi erat unigeniti.

(5) *Plenum gratia.* Codicem Arundel. sequimur, cæteris omnibus cum edit. tunc mss. hic præponendum. Illum quidem postposuit Græbius; quia tunc vocem Græcam πλήρης ad δόξαν cum Billio et Petavio referre maluit, quam ad Λόγον· sed doctissimos aliqui viros Græcorum sensum hic assecutus non fuisse, in notis ad textum Græcum demonstravimus. Quare distinctionis causa, hæc, cuius gloriam vidimus.... data est ei, parenthesis includimus.

(6) *Dicit autem sic, etc.* usque ad, diligenter igitur. Billium, aliqui non indiligenter, in nova versione sua hæc prætermissee, cum Frontone Duc. miror. Sed paulo magis stupenda Gallasii hallucinatio; dum enim novis vocibus studet, iis repudiatis, quibus utitur Vulgata nostra, nec evangelico sensui, nec Grammaticæ legibus consolit. Veritatem enim: *et Sermo factus est caro, et ha-*

bitavit in nobis, et contemplati vidimus gloriam ut Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis. Sive enim plenum ad vocem sermo, sive ad gloriam referat, solvæcismi culpa tenetur. Atqui si vel Erasmus consuluisse, ab eo didicisset vocem Græcam πλήρης referri ad Λόγος, non ad δόξαν· ac proinde verendum erat: *et Sermo factus est caro, et habitavit in nobis, etc., plenus gratia et veritate.*

(7) *Plenum gratia et veritate.* Sic ex Græco emendamus, ino ex ipso Irenæi interp. qui lib. v. cap. 18, sic reddit. In cæteris autem omnibus cum edit. tunc mss. legitur, plena, sed manifesto scribarunt lapsu. Si enim ea gratiæ veritatisque plenitudo ad gloriam referretur, in Græco scriendum fuisse πλήρη, et in Latino plenam. Vide not. 13.

(8) *Ομωρύμως τῷ Ἀρθρώῳ.* Τῷ ἀνθρώπῳ deleri vult Billius; sed retinere nihil vetat.

(9) *Εἰρῆσθαι.* Melius legas cum interp. εἰρηται.

(10) *Πατέρος τοῦ πληρώματος.* Vel. interpres non πατέρος, sed ἐπέτος legisse videtur. Veritatem enim, intra. Sed prior lectio præferenda. Salvatorem enim totius Pleromatis fructum esse jam non semel dixerunt Valentiniiani.

(11) *Ἀρμόσας.* Μορφώσας legi mavult Billius, quia verit interpres, formans. Sed ἀρμόσας eodem recidit.

(12) *Ὑπ' αὐτῆς.* Monet Græb. interpretem recte legisse, ὑπ' αὐτῶν, quia verit, ab eis. Sed eadem ratione legisset interpres linea præced. ὑπ' αὐτῶν, qui verit etiam, ab eis. Non attendebat, puto, vir doctus, ab eis utrobius referri ad tenebris, et ὑπ' αὐτῆς ad τὴν σκοτίαν.

(13) *Πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας.* Vel. lege

ώντως· Καὶ ὁ Λόγος σὺν ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἄνεμον, et Veritatem. Sic Joannes de prima et matre omnium Αἰονum ogdoade dixit. Patrem enim dixit, et Gratiam, et Monogenem, et **43** Veritatem, et Verbum, et Vitam, et Hominem, et Ecclesiam. Et Ptolemaeus quidem ita (4).

δέκατον ὡς μωροτεροῦς παρὰ Πατρὸς, πλήρης καὶ ἀληθείας. Ἀκριβῶς οὖν καὶ τὴν πρώτην ἐμήνυσε τετράδα, Πατέρα εἰπών, καὶ Χάριν, καὶ τὸν Μονογενῆ, καὶ Ἀλήθειαν· οὕτως δὲ Ἰωάννης περὶ τῆς πρώτης καὶ ματρὸς τῶν διων Αἰώνων ὄγδοάδος εἶρηκε. Πατέρα γάρ εἶρηκε, καὶ Χάριν, καὶ Μονογενῆ, καὶ Ἀλήθειαν, καὶ Λόγον, καὶ Ζωὴν, καὶ Ἀνθρώπον, καὶ Ἐκκλησίαν.

CAPUT IX.

Impugnantur impie Hæreticorum interpretationes.

Ὄρας, ἀγαπητὲς, τὴν μέθοδον, ἥ οἱ χρύμενοι φρεν-
απατοῦσιν ἑαυτοὺς, ἐπηρεάζοντες τὰς Γραφὰς, τὸ
πλάσμα αὐτῶν ἐξ αὐτῶν συνιστάνειν πειρώμενοι.
Διὸ τοῦτο γάρ καὶ αὐτὸς (1) παρεθέμην αὐτῶν τὰς
λέξεις (2), ἵνα ἐξ αὐτῶν κατανοήσῃς τὴν πανουρ-
γίαν τῆς μεθοδίας, καὶ τὴν πονηρίαν τῆς πλάνης.
Πρῶτον μὲν γάρ εἰ προέκειτο Ἰωάννη τὴν δινῶν ὄγ-
δοάδα μηνύσειν, τὴν τάξιν δὲ τετρηγέτει τῆς προδο-
λής, καὶ τὴν πρώτην τετράδα σεβασμιαπάτην οὔσαν,
καθὼς λέγουσιν, ἐν πρώτοις δὲ τεθέκει τοῖς ὄν-
μασι, καὶ οὕτως ἐπεξέυχθη (3) τὴν δευτέραν, ἵνα
διὰ τάξεως τῶν ὄνομάτων ἡ τάξις δειχθῇ τῆς
ὄγδοάδος· καὶ οὐκ ἀν μετὰ τοσοῦτον διάστημα, ὡς
ἐκλελητμένος, ἐπειτα ἀναμνησθεὶς, ἐπ' ἐσχάτῳ πρώ-
της ἐμέμνητο τετράδος. Ἐπειτα δὲ καὶ τὰς συζυγίας σημάνει θέλων, καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας οὖν ἀν
παρέλιττεν δνομα· ἀλλ' ἥ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν συζυγῶν

BILLII INTERPRETATIO.

Salvatore verba faciens, dicensque omnia, quae extra Pleroma sunt, per eum formata fuisse, fructum eum esse ait totius Pleromatis. Etenim lucem eum appellavit in tenebris lucentem, nec ab iis comprehensam: quandoquidem, ipsis inscientibus, omnia quae ex passione facta sunt, informavit. Ad hæc, et Filium, et Veritatem, et Vitam eum dicit, et Verbum carnem effectum: Cuius gloriam, inquit, perspeximus, et erat gloria ipsius quasi gloria unigeniti, quae a Patre ipso concessa fuerat, plena gratia et veritate. Plane igitur et accurate primam quoque quaternitatem ostendit, cum Patrem, et Charin, Monogenem item, et Veritatem dixit. Atque ad hunc modum Joannes de principe atque omnium Αἰονum parente Ogdoade locutus est. Patrem enim et Charin dixit, Monogenem et Veritatem, Sermonem et Vitam, Hu-
minem et Ecclesiam. Atque in hunc modum Ptolemaeus.

CAPUT IX.

4. Cernis, vir charissime, qua illi vafritie utentes sibi metiūs imposturam faciunt, Scripturas nimirum vexantes, dum per eas fidem commentis suis astruere conantur. Ob id enim ipsis quoque eorum voces apposui, ut ex iis artificiū versutiem, atque erroris improbitatem animadvertis. Primum enim, si hoc Joanni propositionem fuisse, ut supernam illam ogdoadem declararet, productionis utique ordinem servasset, ac primam quaternitatem, utpote augustinissimam, velut ipsis dicunt, summeque venerandam, in primis nominibus collocasset, atque ita secundam adnexisset, ut per nominum ordinem et seriem

πλήρης, vel subintellige δεῖ εστι πλήρης, etc., πλήρης enim, non ad δέξαν (quod vult Græcius Billium et Petavium secutus), sed ad Λόγον, ex ipsa etiam Valentiniianorum mente, hic referri suadent plura. 1º Quoniamvis ex memoria duntaxat citari hic videantur Joannis verba, additis scilicet multis vocibus quas sacer Evang. textus non agnoscit, servatur tamen idem reginum verborum, quod Joannes ipse servavit. Cumque Joannes in nominativo casu reponuerit πλήρης (ut ferunt melioris nota coll. et legunt omnes fere SS. PP.) et ad Λόγον retulerit, non mirum si in eodem casu hic reponatur (quamvis forte commodior fuisse accusativus, propter precedens Λόγον) et illuc referatur; cum maxime nihil ad Valentiniianorum hypothesisi referret, an ad Λόγον, an ad δέξαν referretur πλήρης. Deinde cum statim non ex memoria, sed ex codice proferrunt hæretici illi ipsa Joannis verba, recte legunt, πλήρης χάριτος, etc. Atqui si πλήρης ad δέξαν retilisset, legere debuissent, πλήρη in accusativo, non πλήρης, uti satis patet. Denique Irenæus quæ-

C cunque hic ex Valentiniianorum mente profert Evangelii testimonia, eodem modo legit et ipse in aliis locis; sensum enim, non verba corrumpebant illi. At lib. v, cap. 18 eadem, de quibus agimus, verba laudans, πλήρης ad Λόγον refert: *veritatem siquidem interpres, plenum gratia et veritate.*

(1) Καὶ αὐτὸς. Legi autάς, cum interprete.

(2) Τάς λέξεις. Aliquam aliam vocem cum copula καὶ hic legisse videtur interpres; veritatem enim, astutias et dictiones.

(3) ἐπεξέυχθη. Mallem ἐπέξευξε. Sed forte verbum ἐπεξέγνωμαι in activa significatione accepit Irenæus.

(4) Ptolemaeus quidem ita. Hæc in Greco desiderantur.

(5) Constare. Gr. συνιστάνειν, quod vertendum erat, commendare seu approbare. Inde enim Scripturis calumniam struebant Valentiniiani, quod fictiones suas ex eis approbare admiterentur.

(6) Deinde commemoratus. In Eras. Gall. et O. tob. de re commemoratus, forte pro dein recommemoratus; sic enim habet eod. Clarom.

nomen; sed aut et in reliquis conjugationibus contentus fuisset masculorum appellatione, similiter cum possent et illa (1) simul subaudiri, ut unitatem per omnia esset custodiens; aut si reliquorum conjugationes enumerabat, et Anthropi (id est, Hominis), utique manifestasset conjugem, et utique non remisisset (2) de divinatione nos accepere nomen ipsius.

2. Manifesta igitur expositionis eorum transitio. Joanne enim unum Deum exponente (3), et unum Unigenitum Christum Iesum annuntiante, per 44 quem omnia facta esse dicit, hunc Verbum Dei, hunc Unigenitum, hunc factorem omnium, hunc lumen verum illuminans omnem hominem, hunc mundi fabricatorem, hunc in sua venisse, hunc cumdem carnem factum, et inhabitasse in nobis: hi transvertentes secundum verisimile (4) expositionem, alterum quidem Monogenem volunt esse secundum emissionem, quem scilicet (5) et Principium vocant; alterum autem Soterem (id est Salvatorem), fuisse volunt, et alterum Logon (id est Verbum), filium Monogenis (id est unigeniti), et alterum Christum (6) ad emanationem Pleromatis emissum: et unumquodque eorum, quæ dicta sunt, auserentes a veritate, et abutentes nominibus, in suam argumentationem (7) transtulerunt: ut, secundum eos, in tantis Joannes Domini Christi Jesu memoriam non fecerit. Si enim Patrem dixit (8), et Charin, et Monogenem,

A ἡρχέσθη τῇ τῶν ἀρδένων προστηγορίᾳ, δμοίως δυναμένων κάκείνων συνυπακούεσθαι, ἵνα τὴν ἐνέτητα διὰ πάντων ἡ περιπλακώς εἰ τῶν λοιπῶν τὰς συζύγους (9) κατέλεγε, καὶ τὴν τοῦ Ἀνθρώπου ἀν μεμηνύκει σύζυγον, καὶ οὐκ ἀν ἀφῆκεν ἐκ μαντείας ἡμᾶς λαμβάνειν τούνομα αὐτῆς.

2. Φανερὰ οὖν ἡ τῆς ἐξηγήσεως παραποίησις. Τοῦ γάρ Ἰωάννου ἔνα Θεὸν παντοκράτορα, καὶ ἔνα μονογενῆ Χριστὸν Ἰησοῦν κτηρύσσοντος, δι’ οὗ τὰ πάντα γεγονέναι λέγει, τοῦτον Ἰὸν Θεού (10), τοῦτον Μονογενῆ, τούτον πάντων ποιητὴν, τοῦτον φῶς ἀληθινὸν, φωτίζοντα πάντα ἀνθρώπον, τοῦτον κόσμον ποιητὴν, τοῦτον εἰς τὰ δῖα ἐληλυθότα, τοῦτον αὐτὸν σάρκα γεγονότα, καὶ ἐσκηνωκότα ἐν ἡμῖν· οὗτοι παραπέτοντες κατὰ τὸ πιθανὸν τὴν ἐξηγήσιν, ἄλλον μὲν τὸν Μονογενῆ θέλουσιν εἶναι κατὰ τὴν προβολὴν, διὸ δὴ καὶ Ἀρχὴν καλοῦσιν· ἄλλον δὲ τὸν Σωτῆρα γεγονέναι θέλουσι, καὶ ἄλλον τὸν Λόγον υἱὸν τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἄλλον τὸν Χριστὸν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ πληρώματος προβεβλημένον· καὶ ἐν ἔκαστον τῶν εἰρημένων ἄραντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καταχρησάμενοι (11) τοὺς δύναματιν, εἰς τὴν ἴδιαν ὑπόθεσιν μετήνεγκαν, ὡστε, κατ’ αὐτοὺς, ἐν τοῖς τοσούτοις τὸν Ἰωάννην τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μνεῖαν ποιεῖσθαι (12). Εἰ γάρ Πατέρα είρηκε, καὶ Χάριν, καὶ Μονογενῆ, καὶ Λόγον, καὶ Ζωὴν, καὶ Ἀνθρώπον, καὶ Ἐκκλησίαν, κατὰ τὴν ἐκεί-

BILLII INTERPRETATIO.

ogdoadis ordo demonstraretur; non autem tanto post intervallo velut oblivione captus, ac postea in memoriam rediens, ultimo loco quaternitatis primæ mentionem fecisset. Deinde, si conjugia quoque indicare volisset, profecto Ecclesiæ nomen handquaque ab eo preteritum fuisset; verum aut in reliquis etiam conjugationibus masculos appellare satis habuisset (quippe cum aequa illa una subaudiri possent), ut haec ratione unitatem prorsus servaret; aut si reliquorum conjuges recensebat, Hominis quoque conjugem declarasset, uic nobis ipsius nomen ex conjectura et divinatione capiendum reliquisset.

2. Plana est itaque expositionis hujuscem falsitas. Nam cum Joannes unum Deum omnipotentem, et unum Unigenitum Iesum Christum, per quem omnia facta sunt, predicit, hunc Filium Dei, hunc Unigenitum, hunc omnium rerum effectorem, hunc veram lucem illuminantem omnem hominem, hunc mundi conditorem, hunc qui ad sua venerit, et caro factus sit, et in nobis habitaverit; hi speciosæ orationis lenocinio expositionem detorquentes, alium Unigenitum esse secundum productionem, quem etiam Principium nuncupant, alium Salvatorem fuisse volunt, alium Sermoneum filium Monogenis, alium denique Christum, ad Pleromatis instaurationem in lucem editum: atque unumquodque eorum, quæ dicta sunt, a veritate dimoventes, ac nominibus abutentes, ad institutum suum transtulerunt; adeo ut, de eorum sententia, Joannes in tot verbis Domini Jesu Christi mentionem nullam fecerit. Si enim Patrem dixit, et Gratiam, et Unigenitum, et Veritatem, et Vitam, et Hominem, et Ecclesiam,

(1) *Cum possent et illa.* Legendum puto: *cum C possent et illa,* scilicet feminæ conjuges seu *Æones* feminæ.

(2) *Non remisisset.* Gr. οὐκ ἀν ἀφῆκεν, non dimisisset.

(3) *Unum Deum exponente.* Adde ex Gr. *unum Deum omnipotentem.*

(4) *Secundum verisimile.* Sic ex Græco, ita exigente sensu, restituo, pro secundum verisimilem, ut habent omnes codd. manifesto scribarum lapsu: male scilicet apice notata litera e, quod frequens in miss. occurrit.

(5) *Quem scilicet.* Eras., Feuard. et Gall. perpetram habent, quam.

(6) *Alterum Christum.* Duas voces, *id est*, post Christum in precess. edit., insertas merito delevit Grab. quia in Græco et miss. Clarom., Arundel. atque Vossio desunt, ac falsum gignunt sensum; sed forte, *id est*, in miss. Erasmi et Gallasti, ex

interpretatione vocis *Christum*, supererat; scripseratque quispiam, *id est* unctum, ut ante scriptum est, *Monogenis, id est Unigeniti.*

(7) *In suam argumentationem.* Græcam vocem ὑπόθεσιν, argumentationem vertere amat interp.: malale redditissit, institutum, sententiam.

(8) *Dixit.* Ita Clarom. et Voss. exacte juxta Græcum εἰρῆσε. Eras., Gall. et Feuard. dixisset.

(9) *Et τὼν λοιπῶν τὰς συζύγους.* Legendum cum interp. δι’ εἰ τῶν λοιπῶν. Sed frustra Billius et Fronto Duc. cum eodem legi volunt, τὰς συζύγας: et sensus enim et contextus sermonis exigunt συζύγους.

(10) *Τιὸν Θεοῦ.* Λόγον Θεοῦ legisse videtur interpretres.

(11) *Kataχρησάμενοι.* Lege cum interp. καὶ καταχρησάμενοι.

(12) *Mηιαν ποιεῖσθαι.* Addenda cum interpr. particula negativa μὴ, vel οὐ.

νων ὑπόθεσιν περὶ τῆς πρώτης δύοδός είρηκεν, ἐν ή οὐδέπω Ἰησοῦς, οὐδέπω Χριστὸς ὁ τοῦ Ἰωάννου διδάσκαλος. "Οὐτὶ δὲ οὐ περὶ τῶν συζυγῶν αὐτῶν δὲ Ἀπόστολος εἰρηκεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὸ καὶ Λόγον οὐδὲ τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς πεποιήκε φανερόν. Ἀνακεφαλαιούμενος γάρ περὶ τοῦ εἰρημένου αὐτῷ ἀνω ἐν ἀρχῇ Λόγου, ἐπεξηγεῖται· Καὶ δὲ οὐτος ἀπὸ ἑγένετο, καὶ ἐστηνωσεν ἐν ἡμῖν. Κατὰ δὲ τὴν ἑκείνων ὑπόθεσιν, οὐδὲ οὐτος ἀλλὰ ἐγένετο, διὸ γε οὐδὲ καὶ ποτε ἐκτὸς πληρώματος, ἀλλὰ ὁ τῆς οἰκονομίας (1), μεταγενέστερος τοῦ Λόγου, Σωτῆρ.

3. Μάθετε οὖν, ἀνόητοι, ὅτι Ἰησοῦς ὁ παθὼν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁ κατασκηνώσας ἐν ἡμῖν, οὗτος αὐτὸς ἐστιν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Εἰ μὲν γάρ ἀλλος τις τῶν αἰώνων ὑπὲρ τῆς ἡμῶν αὐτῶν σωτηρίας σὰρξ ἐγένετο, εἰκὸς ἦν περὶ ἀλλού εἰρηκέναι τὸν Ἀπόστολον· εἰ δὲ ὁ Λόγος ὁ τοῦ Πατρὸς ὁ καταβὰς, αὐτὸς ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς, ὁ τοῦ μόνου Θεοῦ (2) μονογενῆς Υἱὸς κατὰ τὴν τοῦ Πατρὸς εὐδοκίαν σαρκωθεὶς ὑπὲρ ἀνθρώπων, οὐ περὶ ἀλλού τινῆς, οὐδὲ περὶ ὄγδοοδός τὸν λόγον ἐμπεποίηται (3), ἀλλὰ ἡ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐδὲ γάρ ὁ Λόγος, κατ' αὐτοὺς, προηγουμένως σὰρξ γέρονται. Λέγουσι δὲ τὸν Σωτῆρα ἐνδό-

A et Alethian, et Logon, et Zoen, et Anthropon, et Ecclesiam, secundum illorum argumentationem de prima ogdoade dixit, in qua nondum Jesus, nondum Christus Joannis magister. Quia autem non de syzygiis ipsorum Apostolus dixit, sed de Dominio nostro Iesu Christo, quem et Verbum scit esse Dei, idem ipse fecit manifestum. Recapitulans enim de eo Verbo, quod ei in principio dictum est (4), insuper exponit: *Et Verbum caro factum est, et inhabitavit in nobis* (5). Secundum autem illorum argumentationem, non Verbum caro factum est, quod quidem nec venit unquam extra Pleroma: sed qui ex omnibus factus (6), et sit posterior (7) Verbo, Salvator (8).

B 453. Discite igitur, insensati, quoniam Jesus, qui passus est pro nobis, qui inhabitavit in nobis, idem ipse est et Verbum Dei. Si enim aliis ex Aeonibus pro nostra salute caro factus est, aestimandum erat de altero dixisse Apostolum. Si autem Verbum Patris, qui descendit, ipse est et qui ascendit, ab uno Deo unigenitus Filius, secundum Patris placitum incarnatus pro hominibus; non de alio aliquo, neque de ogdoade Joannes sermonem fecit, sed de Domino Christo Iesu. Neque enim Verbum secundum eos principaliter caro factum est. Dicunt enim Soteris induisse corpus animale, de dispositione

BILLII INTE PRETATIO.

juxta illorum sententiam de prima ogdoade hæc dixit, in qua necdum est Jesus, necdum Christus Joannis præceptor. Quod autem Apostolus non de ipsorum conjugiis, sed de Domino nostro Iesu Christo, quem et Dei Verbum agnoscit, verba fecerit, ipsem aperte declaravit. Sermonem enim de eo Verbo, de quo supra in principio locutus fuerat, in summam redigens, exponens deinde subiungit: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*. Atqui si verum est quod ipsi ponunt, haudquaquam Verbum caro factum est, utpote quod ne ex Plerome quidem unquam excederet, sed Salvator, ille, qui ex omnibus ortus est, natuque minor Sermonem.

3. Discite igitur, vecordes homines, Jesum, qui nostra causa passus est, atque apud nos habitavit, eum ipsum esse Dei Verbum. Etenim si alius quisquam ex Aeonibus pro salute nostra carnem assumpsisset, probabile fuisse Apostolum de alio verba fecisse. Cum autem Verbum Patris, quod descendit, idem sit etiam quod ascendit, ille, inquam, unius Dei unigenitus Filius, benigna Patris voluntate hominum causa incarnatus, profecto non de quoquam alio, nec de ogdoade verba fecit; verum de Domino Iesu Christo. Neque enim, ut ipsi sentiunt, Verbum caro factum est. Ait enim Salvatorem animale corpus induisse, inestibili providentia ex dispensatione ad hoc fabricatum, ut et oculis cerni, et manibus tractari posset. Atqui caro est antiqua illa Adami et limo a Deo effictio, quam Dei Verbum vere factum esse Joann-

(1) Ο τῆς οἰκονομίας. Pro his legendum vult C Billius cum interpr. δὲ ἐκ πάντων γεγονός, quia sicut illitius ille Valentianorum Servator ex omnibus Aeonibus ortum traxit. Grabiis vero Epiphanius lectionem pro genuina habet, ratus hanc, utpote obscuriorē, liberiori explicationi occasionem dedit. Sed is certe non est interpres noster, qui tantam sibi libertatem arroget. Quare utrumque textum, Graecum scilicet et Latinum, hic multum esse, alterumque ex altero emendandum esse retus, et Epiphanius et interpretis lectionem amplectitor, legendumque censeo: δὲ ἐκ πάντων γεγονός, καὶ τῆς οἰκονομίας, μεταγενέστερος τοῦ Λόγου, Σωτῆρ. Cur autem Salvator dicatur, τῆς οἰκονομίας Σωτῆρ, ratio in promptu est: quia scilicet humanae salutis procurande causa (quæ Graecis οἰκονομία est, ut supra diximus), animale corpus induit, ut paulo post subjicitur, quod quidem corpus ἐκ τῆς οἰκονομίας κατεσκευασμένον ἀρχήτῳ προσοντα, ex dispensatione (id est salutis nostræ causa), constructum inenarrabili arte dicebant Valentianiani.

(2) Ο τοῦ μόνου Θεοῦ. Legisæ videtur interpres, ἀπὸ τοῦ, non δὲ τοῦ, sed utrumque codem

fere recidit.

(3) Λόγος ἐμπεποίηται. Legendum vult Billius πεποίηται.

(4) De eo Verbo, quod ei in principio dictum est. Addendum ex Græco: *de eo Verbo, de quo supra in principio dictum est*. Quod clarius vertit Billius: *de eo Verbo, de quo supra in principio locutus fuerat*. Quanquam tamen non immixto existimat Fronto Duc. Græcis alium subesse posse sensum (quem anplexus est Petavii), scilicet: *recapitulans enim de eo Verbo, quod ab eo supra dictum est in principio fuisse*. Hunc quidem sensum improbat Grabiis, quia, inquit, *in Græco non est, ἐν ἀρχῇ εἶναι Λόγου*. Nempe deest Verbum elvat, sed subintelligi nihil vetat.

(5) Inhabitavit in nobis. S: c eodd, Clarom. et Pass., cæteri habitavit in nobis.

(6) Ex omnibus factus. Auctoritate cod. Clarom. deo verbum, est, utpote superfluum.

(7) Et sit posterior. Ita Claromont., Pass., Arund. et Voss. cum edit. Oxon. In cæteris vitiōse, sic.

(8) Salvator. Adde ex Gr. dispensationis Salvator. Lege Not. 1.

aptatum inenarrabili providentia, ut visibile et palpabile fieret. Caro est autem illa vetus de limo secundum Adam facta plasmatio a Deo, quam vere factum Verbum Dei manifestavit Joannes. Et soluta est illorum prima et primogenita octonatio. Cum enim unus et idem ostenditur (1) Logos, et Monogenes, et Zoe, et Phos, et Soter, et Christus Filius Dei (2), et hic idem incarnatus pro nobis, soluta est octonationis illorum compago. Hac autem soluta, decidit illorum omnis argumentatio, quam falso nomine (3) somniantes infamant Scripturas (4), ad propriam argumentationem consingendam.

4. Post deinde dictiones et nomina dispersim posita colligentes, transferunt, sicut prædictus, ex eo quod est secundum naturam (5), in id quod est contra naturam: similia facientes illas, qui controversias sibimetipsis quaslibet (6) proponunt, post deinde conantur et Homeris versibus (7) meditari (8) eas: ita ut idiotæ putent, ex illa temporali declamata controversia (9) Homerum versus fecisse, et multi abducuntur (10) per compositam consequentiam versuum, ne forte haec sic Homerius **46** fecerit. Quemadmodum Herculem ab Eurystheo ad eum, qui apud inferos est, canem, missum ex Homeris versibus scribens ita (nihil enim prohibet exempli gratia commemorari (11) ei horum, cum sit similis et eadem argumentatio):

Hæc ubi dicta dedit, emitis limine fluentem

*Herculem invictum, magnarum non insciun rerum,
Eurystheus natus Stenelo, prosancta Persei,
Ducturum ex Erebo canem atri Ditis ad auras.*

A ταῦται σῶμα ψυχικὸν, ἐκ τῆς οἰκουμένας κατεσκευασμένον ἀρέτητο προνοίᾳ, πρὸς τὸ δρατὸν γενέσθαι καὶ φηλαρητὸν. Σάρξ δὲ ἔστιν ἡ ἀρχαὶ ἐκ τοῦ χοῦ κατὰ τὸν Ἀδάμ τὴν γεγονοῦται πάσις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐν ἀληθῶς γεγονέναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐμήνυσεν ὁ Ἰωάννης. Καὶ λέλυται αὐτῶν ἡ πρώτη καὶ ἀρχέγονος ὁ γόδας. Ἐνδε γάρ καὶ τοῦ αὐτοῦ δεικνυμένου Λόγου, καὶ Μονογενοῦς, καὶ Ζωῆς, καὶ Φωτός, καὶ Σωτῆρος, καὶ Χριστοῦ, καὶ Υἱοῦ Θεοῦ, καὶ τούτου αὐτοῦ σαρκωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, λέλυται ἡ τῆς ὄγδοάδος σκηνοπηγία. Ταύτης δὲ λελυμένης, διαπέπτωκεν αὐτῶν πᾶσα ἡ ὑπόθεσις, ἣν φευδῶς ὀνειρώτευτες κατατρέχουσι τῶν Γραφῶν, ίδειν ὑπόθεσιν ἀναπλασάμενοι.

4. Ἐπειτα λέγεις καὶ ὀνόματα σποράδην κείμενα συλλέγοντες, μεταφέρουσι, καθὼς προειρήκαμεν, ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν ὄμοια ποιοῦντες τοὺς ὑποθέσεις τὰς τυχόντας αὐτοῖς προβαλλομένοις, ἐπειτα πειρωμένοις ἐκ τῶν Ὁμήρου ποιημάτων μελετῶν αὐτάς, ὥστε τοὺς ἀπειροτέρους δοκεῖν, ἐπὶ ἐκείνης τῆς ἐξ ὑπογυιού μεμελετημένης ὑποθέσεως Ὁμηρον τὰ ἔπη πεποιηκέναι, καὶ πολλοὺς συναρπάζεσθαι διὰ τῆς τῶν ἐπῶν συνθέτου ἀκόλουθίας, μή δρα ταῦθι οὐτες Ὁμηρος εἶη πεποιηκύς. Ός δὲ τὸν Ἡρακλέα ὑπὸ Εὐρυσθέως ἐπὶ τὸν ἐν τῷ ἄδη κύνα πεμπόμενον διὰ τῶν Ὁμηρικῶν στίχων γράφων οὐτες (οὐδὲν γάρ κωλύει παραδείγματος χάριν ἐπιμνησθῆναι καὶ τούτων, διοίκεις καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐπιχειρήσεως τοῖς ἀμφοτέροις).

“Ως εἰλάρ, ἀπέπεμπε δύμων βαρέα στερδύορταⁱⁱ

Φῶθⁱⁱ Ἡρακλῆα, μεγαλωρ ἐπίστορα ἔργωνⁱⁱ,
Εὐρυσθένης, Σθενέδοι πάτης Περοπτάδιοⁱⁱ
Ἐξ Ἐρέθεντος ἀξοτα κύρα στυγεροῦ ἀδεαοⁱⁱ

BILLII INTERPRETATIO.

nes indicavit. Atque ita princeps eorum ac primigenia ogdoa delecta et extincta est. Ex eo enim quod et Verbum, et Unigenitus, et Vita, et Lux, et Salvator, et Christus, et Filius Dei, isque ipse salutis nostra causa incarnatus, unus et idem esse demonstratur; ruit ogdoalis eorum compago. Ille porro di-
ructa, concidit omnium illorum hypothesis, quam falso velut somniantes, Scripturas exagitant, ut hypothec-
sim suam effingant.

4. Ac deinde voculas quasdam et nomina, quæ variis locis sparsa sunt, in unum collecta ex gennino, uti jam diximus, sensu ad adulterinum traducunt, perinde utique facientes, atque illi, qui argumenta qualibet sibi proponant, ac tunc dant operam, ut Homeris versibus ea contextuant: adeo ut imperitissimi quique Homerum de illo recens elaborato arguento versus hujusmodi condidisse putent, ac multi per rite compactam versum seriem eo adducuntur, ut ambigant num Homerus ita haec elucubraverit. Quo in genere illud est, quod quidam Herculem ab Eurystheo ad Inferni canem missum Homeris versibus describens, ad hunc modum cecinuit. Nec enim quidquam prohibet, quominus exempli gratia haec commemoramus, cum similis idemque sit utrisque conatus.

²⁰ Od. K. 76. ²¹ Od. Φ. 26. ²² Il. T. 125. ²³ Il. Δ. 368.

(1) Ostenditur. Codex Voss. ostendatur.

(2) Christus Filius Dei. Lege juxta Græcum, et Christus, et Filius Dei.

(3) Falso nomine. Ψευδωνύμως male legit interpres pro φευδῶς, falso.

(4) Infamant Scripturas. Melius vertisset interpres, depravant Scripturas. Κατατρέχει enim (quo verbo hic utitur Ireneus) proprio est, hostiliter excurrere, excursions facere: quod Valentinius apprime convenit, qui in Scripturas exurribant, ut quidpiam ex eis corraderent, quod ad hypothesis concinnandam ficeret.

(5) Ex eo quod est secundum naturam, etc. Id est ex genuino sensu ad adulterinum traducunt, ut re-

Dicitur veritatem Billius.

(6) Controversias... quaslibet. Vertendum erat, ar-
gumentum quaslibet.

(7) Et Homeris versibus. Lege ex Græco, ex Ho-
mericis versibus.

(8) Meditari. Gr. μελετῶν, quod hic verterem, solerter concinnare.

(9) Ex illa temporali declamata controversia. Billius longe melius: de illo recens elaborato arguento.

(10) Abducuntur. Leg. abducuntur. Scilicet per rite compactam versum seriem eo abducuntur, ut ambigant, num haec ita digresserit Homerus.

(11) Commemorari. Hoc verbum plerumque active accipit interpres pro meminisse.

Πη δ' Ἰμερ, ὡστε λέων ὄφεστροφος ἀλλὶ πε-
[ποιθῶς⁴⁰]
Καρκαλίμως ἀνὰ δστυ (1). Φίλοι δ' ἄμα πάν-
τες (2) ἔποντο⁴¹,
Νύμφαι τ' ἡνέοι τε, πολύτλητοι τε γέροντες⁴²,
Οἰκτρ' (3) διοφυρόμενοι, ὡσεὶ θάρατόρες (4)
χιόντα⁴³.
Ἐρμελας δ' ἀπέπεμπει (5) ἰδὲ γλαυκῶπις Ἀθή-
[ρη⁴⁴].
Ἴδες γάρ κατὰ θυμὸν ἀδελφεόν, ὡς ἐπορείτο⁴⁵.
Τίς οὐκ ἀν τῶν ἀπανούργων συναρπαγεῖν ὑπὸ τῶν
ἐπιῶν τούτων, καὶ νομίσειν οὕτως αὐτὰ "Ομηρον
ἐπὶ ταύτης τῆς ὑποθέσεως πεποιηκέναι; 'Ο δ' ἔμπει-
ρος τῆς Ὁμηρικῆς ὑποθέσεως ἐπιγνώσεται (6), εἰ-
δὼς ὅτι τὸ μὲν τι αὐτῶν ἔστι περὶ Ὁδυσσέως εἰ-
ρημένον, τὸ δὲ περὶ αὐτοῦ τοῦ Ἡρακλέος, τὸ δὲ
περὶ Πριάμου, τὸ δὲ περὶ Μενέλαου καὶ Ἀγαμέμνο-
νος. "Αρας δὲ αὐτὰ, καὶ ἐν ἔκαστον ἀποδοὺς τῇ
ἰδίᾳ (7), ἐκπόδων ποιήσει τὴν ὑπόθεσιν (8). Οὕτω δὲ
καὶ ὁ τὸν κανόνα τῆς ἀληθείας ἀχλινῆ (9) ἐν ἑα-
τῷ κατέχων, ὃν διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰληφε, τὰ
μὲν ἐκ τῶν Γραφῶν ὄνδρατα, καὶ τὰς λέξεις καὶ τὰς
παραδόλας ἐπιγνώσεται, τὴν δὲ βλάσφημον ὑπόθεσιν

A Vadit at ille, velut leo nutritus montibus acer,
Urbem per mediam: noti simul omnes abibant,
Et senes, et pueri, et nondum nupta puerile,
Plorantes multum, ac si mortem iret ad ipsam.
Mercurius præmitit et casia Pallas euntem:
Fratrem etenim sciebat quatenus dolor exagitaret.
Quis non ex simplicibus abripiatur ab hu usmodi
versibus, et putet sic illos Homerum in hoc argu-
mento fecisse? Qui autem scit Homerica, cogno-
scet quidem versus, argumentum autem non cogno-
scet, sciens quoniam aliquid quidem eorum est de
Ulyssse (10) dictum, aliud vero de Hercule, aliud vero
de Priamo, aliud de Menelao et Agamemnone. Si
B autem tulerit illos, et unumquemque suo libro
reddiderit, auferet de medio præsens argumentum.
Sie autem et qui regulam veritatis immobilem apud
se habet, quam per baptismum 47 accepit, hæc
quidem, quæ sunt ex Scripturis, nomina, et dictio-
nes, et parabolas cognoscet: blasphemum autem

BILLII INTERPRETATIO.

*Hoc ait, atque alto suspiria corde trahentem
Armis egregium Alcidem Stheneteia proles
Confestim ad Stygii descendere tecta tyranni
Jussit, ut inde canem superans efficeret ad oras.
Ergo ille intrepidus, suribundi more leonis,
Egreditur. Juvenes illum, innuptaque prælia,
Grandevique senes, masti lacrymisque madentes,
Exitium velut ad certum comitantur euntem.
At ductabat eum Cylleus, atque Minerva:
Norat enim arumnas fratribus durosque labores.*

Equis, queso, ex iis, qui simplici ac minus vafro animo sunt, hisce versibus non abripiatur, in ea
que sit opinione, ut Homerum in ejusmodi argumendo versibus ita hisisse putet? At qui Homericae poe-
sis argumentum calleat, versus quidem agnoscat, materialm autem haudquaque agnoscat, utpote qui
comptum et exploratum habeat aliquid ex iis de Ulysse, aliquid de ipso Hercule, aliquid de Priamo,
aliquid de Menelao et Agamemnone dictum esse. Quo sit, ut si ea dimoverit, ac suo quodque libro reddi-
derit, præsentem materialm de medio sublaturus sit. Ad eundem modum, qui veritatis normam, quam
per baptismum accepit, firmam in se atque constantem retinet, vocabula quidem e Scripturis petita,
et dictiones, et parabolas agnoscat: at nefarium et impium argumentum haud agnoscat. Nam etsi gen-

"*O. Z. 130. " Il. Ω. 327. " Od. Γ. 38. " Il. Ω. 328. " Od. Α. 625. " Il. Β. 409.*

(1) Ἀνὰ δστυ. Homerus habet κατὰ δστυ.
(2) ἄμα πάντες. Sic cod. Reg. cum Homero. In
edit. perperam, ἀνὰ πάντες.
(3) Οἰκτρ. Homer. πόλλ.
(4) θάρατόρες. Sic omnes edit. cum Homero. In
edit. Oxon. male θάρατον τε.
(5) ἀπέπειτε. Homer. μ' ἔπειψεν.
(6) ἐπιγνώσεται. Adde cum interp. ἐπιγνώ-
σεται μὲν τὰ ἔτη, τὴν δὲ ὑπόθεσιν οὐκ ἐπιγνώσεται.
(7) Τῇ ἴδιᾳ. Adde vel βίδηλον vel τάξει. Prius legisse
videbat interpres. Posteriori mox uitetur Irenæus.
(8) Τῇ ὑπόθεσιν. Adde cum interp. παρουσια.
(9) Τὸν κανόνα τῆς ἀληθείας ἀχλινῆ, regulam
veritatis immobilem, etc. Fidem catholicam intelligi-
git, eam maxime, ut explicat ipse, cap. seq., quæ
est in unum Deum, Patrem omnipotentem... et in
unum Iesum Christum Filium Dei, incarnatum pro no-
stra salute; et in Spiritum Sanctum, qui per prophetas
prædicavit dispositiones Dei, et adventum, et eam quæ
est ex Virgine generationem, et passionem, etc. Hanc
fidei per baptismum accepisse nos scribit Irenæus,
ut quam ante baptismum tam accurate edoceban-
tur catechumeni, et quam in ipso baptismo in legis
sue verba profiebantur, ut loquitur Tertull. lib. De
Spectaculis. Interrogatus es (ait antiquus auctor li-

C brorum *De sacramentis*, inter opera Ambrosii, lib.
ii, cap. 62), Credis in Deum Patrem omnipotentem?
Dixisti, Credo; et mersisti, hoc est, sepultus es. Iterum interrogatus, Credis in Dominum nostrum Je-
susum Christum, et in crucem ejus? Dixisti, Credo; et
mersisti, etc. Tertio interrogatus es, Credis et in
Spiritum sanctum? Dixisti, Credo, et tertio mersisti,
etc. Ad hanc fidem in baptismio acceptam, solem-
niterque juratum omni ævo provocarunt quotquot
fere adversus hereticos calamum strinxerunt sancti
Pati, rati nihil efficacius esse ad refellendam
profanorum dogmatum novitatem. Inter fidei nau-
fragia, ait Hilarius lib. ii ad Constant. Aug. § 7,
tutissimum nobis est primam et solam evangelicam
fidem confessam in baptismio, intellectamque reti-
nere, nec demutare quod solum accepimus atque audi-
tum habeo bene credere. Eo vero fidentius id argu-
menti genus adversus Valentinianos urgebat au-
tor noster, quo Symboli apostolici, quod bapti-
zandi reddiderant, in omnibus capitibus impie ab
ipsis esse tenerata fides.

D (10) *Est de Ulysse*. Sic edit. Oxon. et Arund. ac
Voss. consent. Clarom., Pass. et Græco textu. In
ceteris male, etiam pro est.

illorum argumentum non cognoscet. Et enim si gemmas agnoscet, sed vulpem pro regali imagine non recipiet. Unumquemque autem sermonum reddens suo ordini, et aptans veritatis corpusculo, clenudabit, et insubstantivum (1) ostendet signum ipsorum.

5. Quoniam autem scena huic deest redemptio (2), ut quis minus (3) ipsorum explicans (4), destructorem sermonem (5) inferat, bene habere putavimus, ostendere primo, in quibus ipsi patres huius fabulae discrepant adversus se invicem, quasi qui sint ex variis spiritibus erroris. Et ex hoc enim diligenter cognoscere est, et ex ostensione (6), cam

mas agnitus est, interim tamen vulpem pro regia imagine non admittet: verum ubi singula eorum quæ dicta sunt, in classem suam retulerit, ac veritatis corpori accommodaverit, ita demum eorum argumentum detegit, ac tale esse ostendet, ut nullo modo subsistere queat.

5. Quoniam autem in hac scena redemptio adhuc desideratur, ut quispiam eorum minus velut cemen-

(1) *Insubstantivum*. Gr. ἀνυπόστατον, id est, quoa consistere nequeat, quod nihil habeat firmitatis. Hanc vocem eo sensu non infrequenter usurpant Graeci Patres, dum Verbum æternum cum eo quod mente singinus verbo conferentes, prius ἀνυπόστατον, subsistens, posterius ἀνυπόστατum dicunt.

(2) *Redemptio*. Græc. ἀπολύτρωσις: quanu quidem vocem a barbaro interp. hic pessime redditam non miror. Sed quod Billius Graece doctissimus, interpres versione secutus sit, et in Gallarium, quod ab ea desciverit, flagitiosa occitanæ culpam contulerit mirari satis nequeo. *Gallarius*, inquit, *hic toto cælo errat, quod quid hæc redemptio* (Valentinianorum, de qua huius libri caput 21 late disseritur) *sibi retit, non intelligat*. Sed neque aliis quivis, puto, facile intelligi, quid hæc Valentinianorum redemptio communè habeat cum hoc Irenæi loco. Billius haud satis attentum decipit vox ἀπολύτρωσις, quæ plerumque quidem redemptiōnem seu liberationem significat; sed quod interdum idem sit atque ἀπόλυτος, dimissio, docent Hesychii et Phavorini Lexica. Ireneus quippe, fusiis enarratis Valentinianorum deliriis, subdit, peracta jam fabula, completaque scena, nihil superesse, nisi ἀπολύτρωσιν, dimissiōnem, id est, ut spectatores dimittantur, abire permittantur. Id ipsum est quod Terullianus explicatis pariter Valentinianorum commentis, si non tissem verbis, saltem eodem sensu scripsit cap. 13: *Quod superest, inquit, vos valete et plaudite*. Hac minirum solemni formula, *Vos valete et plaudite*, claudebantur veteres comœdiae, ut videre est apud Plautum et Terentium. Eodem sensu Chrysost. homil. 5, *De pœnit.*, tom. VI, pag. 792, θεάτρου ἀπόλυτον, *theatrici solutionem*, seu *dimissionem* dixit. Οὐκ ἔστι μετά τὴν τοῦ θεάτρου ἀπόλυτον στεφανωθῆναι, *nemo post solutum theatrum potest coronari*. Verteendum igitur erat interpreti, quoniam autem post hanc scenam superest dimissio. Eodem fere modo, nisi quod paulo liberius, vertit Petavius: *postremo quia jam velut in scena, peracto fabulæ exordio, dimittendi tempus est*.

(3) *Minus*, id est, fabulam seu commentum. *Minus* enim et actorem et poemam significat. Actores illi qui dicta et facta hominum ita imitabantur, ut actionem suam gravitatem sentientiarum, jocis interpositis, condirent, vocabantur μῖμοι, *mini*; a Graecis propterea dicti et ἡθολογοι. Sed et minus interdum pro fabula ponitur, qua res obscenas representet. Aristot. lib. I, c. 4, *Poet.*, ait Sophronem et Xenarchum μίμους scripsisse. Juvenal. satir. XIII:

Minum agit ille

Urbani qualem fugitivus surra Catulli.

Et Martial. lib. II, epigramm. vii,

Componis belle mimos.

Dehinc usurpatum nomen pro commento quolibet. Sic Sueton. in *Otho*, cap. 3: *Id scitis risum, ut*

Α ταῦτην (7) οὐκ ἐπιγνώσεται. Καὶ γάρ εἰ τὰς ψιχές γνωρίσει, ἀλλὰ τὴν ἀλύπεκα ἀντὶ τῆς βασιλικῆς εἰκόνος οὐ παραδέξεται. Εν ἔκαστον δὲ τῶν ερημάνων ἀποδούς τῇ ἴδιᾳ τάξει, καὶ προσαρμόσας τῷ τῆς ἀληθείας σωματείῳ (8), γυμνώσει καὶ ἀνύποτατον ἐπιδείξει τὸ πλάσμα αὐτῶν.

5. Επειδὴ (9) τῇ σκηνῇ ταῦτη λείπει ἡ ἀπολύτρωσις, ἵνα τις τὸν μίμον αὐτὸν (10) περιαώσας, τὸν ἀνασκευάζοντα λόγον ἐπενεγκείν (11), καλῶς ἔχειν ὑπελάθομεν ἐπιδείξαι πρότερον, ἐν οἷς οἱ πατέρες αὐτοὶ τοῦδε τοῦ θυμοῦ (12) διαφέρονται πρὸς ἀλλήλους, ὡς ἔχ διαφέρων πνευμάτων τῆς πλάνης ὄντες. Καὶ ἐκ τούτου γάρ ἀχριθῶς συνιδεῖν ἔσται, καὶ πρὸ τῆς

BILLII INTERPRETATIO.

mas agnitus est, interim tamen vulpem pro regia imagine non admittet: verum ubi singula eorum quæ dicta sunt, in classem suam retulerit, ac veritatis corpori accommodaverit, ita demum eorum argumentum detegit, ac tale esse ostendet, ut nullo modo subsistere queat.

5. Quoniam autem in hac scena redemptio adhuc desideratur, ut quispiam eorum minus velut cemen-

(1) *Parvus*. *Parvus* auctior *minus* omnem *divulgaret*. Posteriori

hoc sensu *minus* hic accipit Irenæus.

(4) *Explicans*. Vertere debuisset interpres, *ut quis explicito eorum mimo*. Porro explicare hic idein est atque *absolvere, ad finem perducere*. Quo sensu dixit Cicer. lib. XIII, ep. 26, ad Sulpic. *explicare aliquid expedire negotia*; Plin. *Junior* epist. 454, *explicare iter*; Cæsar lib. III in *De Bello civ.*, *hinc explicitis rebus*; et Martial. lib. XI, epigr. cxviii: *explicitus liber*. Hinc vulgata formula, *Explicit liber*, id est, *abolutus est*. *Mimum* igitur *explicare*, nihil aliud est quam fabulam absolvere, seu fabulæ narrationem ad finem perducere. Id si advertisset Billius, non scripsisset, vocem *explicans*, qua usus est interpres, longe a significacione verbi περιωνται receperit, atque adeo hunc aliud quidpiam in textu Graeco leguisse. Recte siquidem hic et legit et vertit interpres, ut probe observat Græbius. Περιωνται enim non solum significat *transmeo, trajicio*; sed et *termino*, *ad finem perducere*: quam significacionem, subdit vir clarissimus, non quidem ex Lexicis, attamen ex sancctorum Patrum scriptis, quæ aliqui sedula manu versaverat, Billius discere potuisset. Sic Justinus martyris ad Tryph. pag. 228 edit. Sylburgii: Διὰ τῶν ἀνεργοτέρων τούτων καὶ περιωνται σὺν τάξει τῶν λόγων ἀγνωστούματι. *Per interrogationes ejusmodi, disputationem ad finem perducere conabor*. Et Trypho ad Justin., pag. 236, Περιωντων οὖν καὶ αὐτῶν ἡμῖν, etc. *Et hunc itaque explicando absolve*, etc. locum scilicet Isaiae in antecedentibus citatum. Apud Clementem Alexand. quoque aliquoties hæc occurrit significatio, veluti lib. VI in *Stromatum*, pag. 683: *Η τε γάρ κοσμογένεια ἐν ἔξι περιωνται ἡμέραις. Mundi creatio sex absolvitur diebus*. Et lib. I, pag. 295, τὴν ζῆτσιν εἰς εὐρεσιν περαιοῦ, *inquisitionem terminal inventione*.

(5) *Destructorem sermonem*. Id est consultationem, seu argumenta quibus resellantur commenta Valentinianorum.

(6) *Et ex ostensione*. Gr. καὶ πρὸ τῆς ἀποδείξεως, que vertere debuisset interp. et *ante demonstrationem* seu *argumentationem*. Id est, vel ipsa Valentinianorum dissidia, hereticæ doctrinæ falsitatem, Catholicæ vero sibi semper constantis veritatem perspicue demonstrant.

(7) *Ταῦτα ταῦτη*. Ταῦτα ταῦτη legisse videtur interp.

(8) *Σωματεῖον*. Petavius legendum suspicatur σωματεῖον melius vero Græbius, σωματεῖον, hoc euum posterius legisse videtur interpres.

(9) *Ἐπειδὴ*. Leg. vel ἐπειδὴ δῆι divisim, vel ἐπειδὴ δέ.

(10) *Mīmōn aūtōr*. Leg. aūtōn cum vet. interp.

(11) *Ἐπερεγχεῖr*. Legendum ἐπενεγκη.

(12) *Θυμού*. Leg. cum interp. μύθον, id enim exigit sensus.

ἀποδείξεως, βεβαίαν τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας Αἴσιμα, quæ ab Ecclesia prædicatur, veritatem, et ἀγρυπνομένην ἀλήθειαν, καὶ τὴν ὑπὸ τούτων παραποτημένην φευδηγορίαν.

48 CAPUT X¹⁶.

Totius Ecclesie, quam late toto orbe patet, unam et eamdem esse fidem et doctrinam; nec ex eo quod in Ecclesia alii sint aliis intelligentiores, aliquam colligi posse fideli varietatem aut mutationem.

1. Ἡ μὲν γὰρ Ἐκκλησία, καίπερ καθ' ὅλης ἡγε-
οικουμένης ἔως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη, παρὰ
ὲ τῶν Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἔκτινων μαθητῶν παρα-
λαβούσα τὴν εἰς ἔνα Θεὸν (1), Πατέρα παντοκράτορα,
τὸν πεποιηκότα τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ
τὰς θαλάσσας (2), καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, πίστιν
καὶ εἰς ἔνα Χριστὸν Ἰησοῦν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
τὸν σαρκωθέντα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας· καὶ
εἰς Πνεῦμα ὅγιον, τὸ διὰ τῶν Προφητῶν κεκηρυχός
τὰς οἰκονομίας (3), καὶ τὰς ἐλεύσεις (4), καὶ τὴν ἐκ
Παρθένου γέννησιν, καὶ τὸ πάθος, καὶ τὴν Ἐγέρσιν ἐκ
νεκρῶν, καὶ τὴν ἑνσαρκον εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνάτικιν
τοῦ ἡγαπημένου Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν,
καὶ τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς
παρουσίαν -αὐτοῦ, ἐπὶ τὸ ἀνακεφαλαῖσθαι τὰ
πάντα, καὶ ἀναστῆσαι πάσαν σάρκα πάσης ἀνθρω-
πότητος, ἵνα Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, καὶ
Θεῷ, καὶ Σωτῆρι, καὶ Βασιλεῖ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν
τοῦ Πατρὸς τοῦ ἀδράτου, πᾶν γάρ κάμψη ἐπο-
γειτωρ, καὶ ἐπιγειτωρ, καὶ καταχθοιτωρ, καὶ πᾶσα

1. Ecclesia enim per (5) universum orbem usque
ad fines terræ seminata (6), et ab apostolis et a
discipulis eorum accepit eam fidem, quæ est in
unum Deum, Patrem omnipotentem, qui fecit cœ-
lum et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt¹⁷:
et in unum Iesum Christum Filium Dei, incarna-
tum pro nostra salute: et in Spiritum sanctum,
qui per prophetas prædicavit dispositiones Dei (7),
et adventum, et eam, quæ est ex Virgine, genera-
tionem, et passionem, et resurrectionem a mortuis,
et in carne in cœlos ascensionem dilecti Iesu Christi
Domini nostri, et de cœlis in gloria Patris adven-
tum ejus, ad recapitulanda universa¹⁸, et resuscitan-
dam omnem carnem humani generis, ut Christo
B Iesu Domino nostro, et Deo, et Salvatori, et Regi,
secundum placitum Patris invisibilis, omne genu
curvet (8) cœlestium, et terrestrium, et inferorum,
et omnis lingua confiteatur ei¹⁹, et judicium justum
in omnibus faciat: spiritalia quidem nequitia²⁰ et
angelos transgressos (9), atque apostatas factos, et

BILLII INTERPRETATIO.

sus, orationem mox subiungat, qua hunc evertat, operæ pretium esse duximus, in quibus ipsi hujusce
fabula patres, utpote diversis erroris spiritibus afflati, inter se dissentiant, prius demonstrare. Etenim
hinc quoque certo perspicere licebit, nullisidum etiam allatis argumentis, et tunciam esse eam, quæ ab
Ecclesia prædicatur, veritatem, et falsos corum atque adulterinos sermones.

CAPUT X.

1. Etenim Ecclesia, tamei si per universum orbem usque ad extemos terræ fines dispersa, silem eam
ab apostolis eorumque discipulis acceptam, quæ est in unum Deum Patrem omnipotentem, qui fecit cœ-
lum, et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt: et in unum Iesum Christum Filium Dei, nostra salutis
causa incarnatum, et in Spiritum sanctum, qui, per prophetas, et dispensationes, et adventus prædicavit,
et ortum ex Virgine, et passionem, et resurrectionem a mortuis, et cum carne in cœlos ascensum
dilecti Domini nostri Iesu Christi, et e cœlo in gloria Patris adventum ipsius ad instauranda omnia, et a
morte ad vitam revocandam omnem mortalium omnium carnem, ut Christo Iesu Domino nostro, et Deo,
et Salvatori, et Regi, de benigna Patris invisibilis voluntate omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium
et inferorum, et omnis lingua ei confiteatur, atque ipse justam de omnibus sententiam ferat, spiritualia
videlicet nequitia, et angelos transgressores, quique perinde doscerant, impiosque item homines, et

¹⁶ Edit. Feuard. cap. II. ¹⁷ Psal. cxlv, 6; Act. iv, 24, et xiv, 14. ¹⁸ Ephes. i, 10. ¹⁹ Philipp. ii, 10 seqq. ²⁰ Ephes. vi, 12.

(1) Τὴν εἰς ἄρα Θεόν... πλοτού. Symbolum aposto-
licum hic indigiat Irenæus, cuius singulos pene
articulos refert, ut ad eorum amissum hæretico-
rum placita deinceps exigat. Idem Symbolum iisdem
pene verbis, et in eumdem finem refert Tertull.
lib. De præscript., cap. 13, et contra Prax., c. 2.
Id symbolum bis ab Irenæo referri, hoc scilicet loco,
et lib. ii, c. 4, sed diversi plane verbis, scribit
vir clarissimus D. Elias Dupin Nove Biblioth., tom.
I, p. 32 editionis Parisiensis an. 1686; sed, pace
dociissimi viri, dixerim Irenæum lib. ii, cap. 1,
Symboli aut articulorum ejus ne quidem verbote-
nus meminisse: adeo ut ex SS. episcopi testimonio
concludi non possit Symbolum ab uno et eodem
auctore, diversis omnino verbis interdum suis
citatum. Nec minus falsum est quod hic ait Gra-
bius, Symbolum ab Iren. lib. iii, cap. 4, appellari
veterem traditionem: agit enim eo loco Irenæus,
non de Symbolo, sed de verbo Dei non scripto, ab
apostolis tradito, cuius auctoritatem commendat et
in hæreticos intorquet.

(2) Τὰς θαλάσσας. Τὴν θαλάσσαν legisse videtur
interpres, iuxta psalm. cxiv, 6, et Act. apost.

C iv, 24.

(3) Οἰχονομίας. Οἰχονομίας Θεοῦ legisse videtur
interpr., nisi Dei vocem explicacionis gratia inse-
ruerit.

(4) Τὰς ἐλεύσεις. Legere mallem cum interp.
τὴν Ελεύσιν. Duplicem enim Christi adventum hic
accurate distinguit Irenæus, alterumque ab altero
secerunt. Prioris tum primum meminit, singulari-
ter proinde; posterioris paulo post.

(5) Ecclesia enim per. Omisit interpr. particulam
Græcam κατέτερ, quain Billius vertit, tamei. Ver-
terem ego hoc in loco, utique: ecclesia enim utique
per universum: et hinc enim sensum interdum ha-
bet ea particula.

(6) Σεμιναῖα. Vertendum erat, disseminata, diffusa,
juxta Græc. διεσπαρμένη.

(7) Dispositiones Dei. Gr. τὰς οἰχονομίας, dispen-
sationes, ea nimisrum quæ Deus fecit, humanæ sa-
lutis procurandæ causa.

(8) Curvet. Sic mss. cum edit. Oxon. In aliis,
curvetur.

(9) Transgressos. In cod. Arund. transgressores.

impios, et injustos, et iniquos, et blasphemos homines in æternum ignem mittat: justis autem et æquis, et præcepta ejus servantibus, et in dilectione ejus perseverantibus (1), quibusdam quidem ab initio, quibusdam autem 49 ex pœnitentia, vitam donans, incorruptelam loco muneris conferat, et claritatem æternam circumdet.

αὐτοῦ διαμεμενησί, τοῖς ἀπ' ἀρχῆς (4), τοῖς δὲ ἐκ μετανοίας, ζωὴν χαρισάμενος (5), ἀφθαρσίαν διωρήσται, καὶ δέξαν αἰώνιαν περιπολήσῃ.

2. ¹¹ Hanc prædicationem (2) cum acceperit, et hanc fidem, quemadmodum prædiximus, Ecclesia, et quidem (3) in universum mundum dissennata, diligenter custodit, quasi unam domum inhabitans: et similiter credit iis, videlicet quasi unam animam habens, et unum cor, et consonanter hæc prædicat, et docet, et tradit, quasi unum possidens os. Nam etsi in mundo loquelæ dissimiles sunt, sed tamen virtus traditionis una et eadem est. Et neque hæc quæ in Germania sunt

Α γλῶσσα ἐξομοιογίσηται αὐτῷ, καὶ κρίσιν δικαῖαν ἐν τοῖς πᾶσι ποιήσηται, τὰ μὲν πνευματικὰ τῆς πονηρίας, καὶ ἀγγέλους παραβεβήκυτας, καὶ ἐν ἀποστατικῇ γεγονότας, καὶ τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ ἀδίκους, καὶ ἀνόμους, καὶ βλασφήμους τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ πέμψῃ τοῖς δὲ δικαίοις, καὶ δίστοις, καὶ τάς ἐντολὰς αὐτοῦ τετηρηκόσι, καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ

2. Τοῦτο τὸ κήρυγμα παρειληφῆται, καὶ ταῦτην τὴν πίστιν, ὡς προφέταμεν, ἡ Ἐκκλησία, καίπερ ἐν ὅλῃ τῷ κόσμῳ διεσπερμένη, ἐπιμελῶς φυλάσσει, ὡς ἔνα οίκον οἰκοῦσα: καὶ δομοίως πιστεύει τούτοις, ὡς μίαν ψυχὴν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσα καρδίαν, καὶ συμφύνων ταῦτα κτηρύσσει, καὶ διδάσκει, καὶ παραδίδωτιν, ὡς ἐν στόμα κεκτημένη. Καὶ γάρ (6) αἱ κατὰ τὸν κόσμον διάλεκτοι ἀνόμοιοι, ἀλλ' ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως μία καὶ ἡ αὐτή. Καὶ οὖτε αἱ ἐν Γερμανίᾳ ιδρυμέναι Ἐκκλησίαι (7) ἀλλως πεπιστεύκα-

BILLII INTERPRETATIO.

injustos, et flagitosos, et blasphemos in ignem æternum mittens; justis contra, et pietate præditis, qui-
que ipsius præcepta servaverunt, atque in ipsius charitate, partim jam inde ab initio, partim ex pœni-
tentia, persistierunt, vitam donet, atque incorruptibilitatem largiatur, gloriamque sempiternam allerat.

2. Acceptam, inquam, hanc prædicationem, ac fidem, uti ante diximus, Ecclesia, tametsi per totum terrarum orbem sparsa, summo studio et cura, perinde atque unam domum incolens, conservat, ac velut animam unam, atque unum idemque cor habeus, his æquo fidem accommodat, et miro consensu, quasi uno ore prædicta, hæc prædicat, docet, ac tradit. Quanquam enim dispares inter se mundi linguae sunt, una tamen et eadem est traditionis vis. Ac neque hæc quæ in Germaniis sitæ sunt Ecclesiæ alter credunt,

¹¹ Ed. Fen. cap. III.

(1) *Et in dilectione ejus perseverantibus.* Hæc de-
ficiunt in codd. Claram. et Pass.

(2) *Hanc prædicationem.* Longior periodus, quæ ab initio capitis cœpta, hactenus continuatur.

(3) *Et quidem.* Gr. Καίπερ, tametsi, vel utique: nec male, et quidem.

(4) *Toῖς ἀπ' ἀρχῆς.* Lege cum interp. τοῖς μὲν ἀπ' ἀρχῆς, scil. ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ διαμεμενησί, ad hæc enim referunt ἀπ' ἀρχῆς, noui autem ad ζωὴν χαρισάμενος.

(5) *Ζωὴν χαρισάμενος.* Nota, inquit Grabius, vi-
tam æternam justis ac pœnitentibus ex gratia dari.
Operam iudit vir doctus. Suis nempe persuasum
velit, a Catholicis negari vitam æternam ex gratia
dari, quod falsissimum est. Sic enim asserimus
post ipsum Salvatorem Matth. v, 12, Luc. vi, 23
et 35, vitam æternam velut mercedem honorum
operum meritis rependi, ut ipsa bona opera et me-
rita gratiæ Christi accepta referamus. Nullane igitur,
aut August. epist. 194, al. 105, sunt merita ju-
storum? sunt plane, quia justi sunt. Sed ut justi
fierent, merita non fuerunt. Si justis hominibus me-
rita sunt, quibus ex justitia debetur merces; non
igitur in singulis opribus peccant. Porro, prose-
quitor August. : *Sicut merito peccati, tanquam stipendium, redditur mors; ita merito justitiae, tan-
quam stipendium, vita æterna.* At bonum omne me-
ritum non in nobis facit nisi gratia: et cum Deus cor-
onat merita nostra, nihil aliud coronat quam mu-
nera sua... Unde et ipsa vita æterna, quæ utique in
fine sine fine habebitur, et ideo meritis præcedentibus
redditur; tamen quia endem merita quibus redditur,
non a nobis parata sunt per nostram sufficientiam,
sed in nobis facta sunt per gratiam, etiam ipsa gratia
nuncupatur; non ob aliud, nisi quia gratis datur:
nec ideo quia non meritis datur, sed quia data sunt
et ipsa merita, quibus datur. Hæc, quibus Catholicæ
sententiae summa continetur, si attente me-
ditari voluisset Grabius, ab inutili nota temperasset.

(6) *Kαὶ γάρ.* Καὶ γάρ ab interprete lectum sus-
picitor Grab. quia verit ille, nam etsi. Sed cum
particulam, etsi, non addiderit, nisi majoris con-
nectionis causa, nihil impedit quin legerit, καὶ
τάρ.

(7) *Al ἐν Γερμανίᾳ ιδρυμέται Ἐκκλησίαι,*
x. c. λ. Quæ hic de fide jam apud varias Occiden-
tis nationes disseminata asserit Ireneus, liquido
confirmat Tertullianus, qui paulo post scribebat.
Libro siquidem *adv. Jud.* c. 7, inter gentes quæ
jam Christo crediderant, Evangelioque colla sub-
diderant, enumerat, *Hispaniarum omnes terminos,*
*et Galliarum diversas nationes, et Britannorum inac-
cessa Romanis loca, et Sarmatarum, et Dacorum, et
Germanorum, et Scytharum, etc.* Sed quis primus
fidei apud eas Occidentis nationes invexerit, an
Irenei temporibus latius obtineret, an plures, eas-
que numerosas habent Ecclesias? si quod res
est fateri velutius, satis incertum. Plures quidem
tum Galliarum, tum Hispaniarum, tum Germania-
rum Ecclesiae, se vel ab apostolis ipsis, vel ab eo-
rum discipulis fundatas gloriuntur: sed hæc tot
difficultatibus sculent, ut assensum sustinere tu-
tius sit. Scribit Historia nostræ scriptorum anti-
quissimus *Sulpicius Severus, Sacr. Hist. lib. II,*
pag. 150, edit. Antwerp. ann. 1574: *Sub Aurelio
Autonini filio persecutione quinta agitata, tum pri-
mum intra Galias martyria visa, seruis trans Alpes
religione Dei suscepta.* Consentit et velut auctor
Actorum S. Saturnini episc. et martyr. apud Rui-
nart. nostrum, *Act. martyr. sinc. et select.*, p. 110,
§ 2, scribens, *sensim et gradatim in regionibus no-
stris (in Galliis scilicet) apostolorum prædicationem
coruscasse; et ante Decii et Grati consulatum (i. e.
ante an. 250) ruras in aliquibus civitatibus ecclæ-
sias, paucorum Christianorum devotione consur-
rexisse; sed nihilominus crebra, miserabilis errore
gentilium, nidoribus fetidis in omnibus locis templo-
sumasse.* Quorum auctorum testimonia omni ex-

τιν, ή ἄλλως παραδιδόσσιν οὗτε ἐν ταῖς Ἱηράσις, οὗτε κατὰ τὰς ἀνατολάς, οὗτε ἐν Αἰγύπτῳ, οὗτε ἐν Λιδίῃ, οὗτε αἱ κατὰ μέσα τοῦ κόσμου (1) ἰδρυμέναι· ἀλλ' ὡσπερ ὁ ἥλιος, τὸ κτίσμα τοῦ Θεοῦ, ἐν δικριτῷ κόσμῳ εἰς καὶ ὁ αὐτός οὗτος καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας πανταχῆ φαίνει, καὶ φωτίζει τάντας ἀνθρώπους τοὺς βουλομένους εἰς ἀπειγματικούς ἀληθείας ἐλθεῖν. Καὶ οὗτε ὁ πάνυ δυνατὸς ἐν λόγῳ τῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις προεστώτων, ἐπερα τούτων ἔρει (οὐδεὶς γάρ ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον), οὗτε ὁ ἀσθενής ἐν τῷ λόγῳ ἐλαττώσι τὴν παράδοστν. Μίας γάρ καὶ τῆς αὐτῆς πίστεως οὖστες, οὗτε ὁ πολὺ περι αὐτῆς δυνάμενος εἰπεῖν, ἐπλεόνασεν, οὗτε ὁ τὸ ὄλιγον, ἡλαττόντος.

3. Τὸ δὲ πλεῖστον, ή διαττον κατὰ σύνεσιν εἰδέναται τινάς (2), οὐχ ἐν τῷ τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν ἀλλάσσουν γίνεται, καὶ ἀλλον Θεὸν παρεπινοεῖν, παρὰ τὸν ὄγκοντος γρὺν, καὶ ποιητὴν, καὶ τροφέα τοῦδε τοῦ παντός,

A fundat Ecclesiæ aliter credunt, aut aliter tradunt; neque hæc quæ in Iliberis (3) sunt, neque hæc quæ in Celtis, neque hæc quæ in Oriente (4), neque hæc quæ in Ægyptio, neque hæc quæ in Libya, neque hæc quæ in medio mundi constitutæ: sed sicut sol, creatura Dei, in universo mundo unus et idem est, sic et lumen, prædicatio (5) veritatis, ubique habet, et illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem veritatis venire. Et neque is qui valde prævalet in sermone, ex iis qui præsentū Ecclesiæ, 50 alia, quam hæc sunt, dicet (nemo enim super magistrum est): neque infirmus in dicendo deminorabit traditionem. Cum enim una et eadem fides sit, neque is qui multum de ea potest dicere, ampliat (6), neque is qui minus, deminorat.

B 3. [“] Plus autem, aut minus secundum prudentiam nosse quosdam intelligentiam (7), non in eo quod argumentum immutetur, efficitur, et aliis Deus excogetetur, præter fabricatorem, et facto-

BILLII INTERPRETATIO

aut aliter tradunt, nec quæ in Hispaniis, aut Galliis, aut in Oriente, aut in Ægypto, aut in Africa, aut in mediterraneis orbis regionibus sedem habent. Verum ut sol hic a Deo conditus, in universo mundo unus atque idem est, ita etiam veritatis prædicatio passim lucet, omnesque homines, qui ad veritatem cognitionem venire cupiunt, illustrat. Nec vero aut is ex Ecclesiæ antistitibus, qui dicendi facultate pellet, ab his diversa dicturus est (nemo enim supra magistrum assurgit); aut is rursus, qui parum dicendo valeat, traditioni detrimentum afferet. Nam cum una atque eadem fides sit, nec qui de ea uberrimam orationem habere potest, exuberat: nec qui pauca habet quæ dicat, eam imminuit.

3. Quod autem quidam ingenio ac scientia præstare, aut inferiores esse dicantur, non eo sit, quod argumentum ipsum mutent, ac præter eum qui hujuscem universitatis architectus et conservator est (quasi

[“] Ed. Feu., cap. iv.

ceptione majora videntur. Et revera, si in iis regionibus Occidentalibus, ante M. Aurelii tempora, altas egisset radices Christiana fides, et longe lateque propagata fuisset, qui a tyrannorum vexatione tuta permanere potuisset, nec citius ibidem, ut et alibi terrarum, martyria visa fuissent, nou video. At martyres Lugdunenses primi omnium in Galliis sanguinem pro Christo fuderunt. Nullus in Hispaniis ante S. Fructuosum, qui passus est an. 259, certus et indubitatus martyr legitur. Nulla etiam, puto, in Germania et Britannia Majori explorata proferunt martyria ante Diocletianæ persecutionem. Id ergo dunitaxat ex hoc Irenæi loco erui potest, quisdam apud Celtas, Iberios seu Hispanos (neque enim hic de Iberis Asiae populis agitur, utpote qui fidem non nisi Constantino Magno imperante suscepérunt) et Germanos Ecclesiæ tunc exsistisse. Cæteris omnibus celebriores videntur fuisse Lugdunensis et Viennensis, quas anno 177 nobilitavit ingens sanctorum copia, qui Lugduni martyrii coronam adepti sunt. Accessit in cunulum SS. Lugdunensis antistes Irenæus, qui, dum vixit, pietate ac scientia fidem in Galliis pro virili promovit. Sed eo extincto, si non penitus extincta, saltem eo de-lapsa fuit, ut medio tertio sæculo, cum iam rarae et paucorum Christianorū essent Ecclesiæ, ut scribit vetus auctor citatus, novis apostolis quibus excitaret indigeret.

(1) Κατὰ μέσα τοῦ κόσμου. Ecclesiæ Hierosolymitanam, aliasque in Palæstina constitutas hic intelligi, advertit unusquisque. Judæam enim in medio mundi sitam esse censebant veteres Christiani.

(2) Κατὰ σύνεσιν εἰδέναι τινάς. Legendum vellet Fronto Duc. κατὰ φρόνσην εἰδέναι τινάς τὴν σύνεσιν, quia veritatem interpres: Secundum prudentiam nosse quosdam intelligentiam. Nam, subdit, intelligentiam.

PATROL. GR. VII.

C gentiam nosse, phrasis est Scripturæ, ut Isaiae lvi, οὐκ εἰδότες σύνεσιν. Ieron. nescientes intelligentiam. Sed ut intelligentiam nosse, phrasis sit Scripturæ, non sequitur Irenæi phrasim esse. Quare nihil immutandum in textu Græco censerem. Suphicarer potius vocem Latinam, intelligentiam, e margine in textum irreppisse. Nempe ad marginem codicis sui scripserat quis, intelligentiam, qua voce σύνεσιν melius reddi posse, quam prudentia, non innumerito censebat. Imperito alter scriba utramque textui inseruit.

(3) Hiberis. Melius forte, Hiberis, iuxta Græc. Ίεραζ.

(4) In Oriente. Gr. κατὰ τὰς ἀνατολάς, in partibus vel regionibus Orientalibus. Neque enim hic Orientem stricte sumptum, cuius caput erat Antiochia, intelligit Irenæus; sed totam eam plagam quæ a Tigri fluvio usque ad Cyprum et Thracios versus occidentem, et a Ponto septentrionali usque ad Arabiam versus meridiem porrigitur. Sic enim Orientem veteres accipiebant. Vides Amianum. lib. xiv, cap. 8.

(5) Lumen, prædicatio. Lumen vel de suo addidit interpres, comparationis elucidanda gratia (neque enim ea vox legitur in Græco); vel, quod probabilius videtur, ea vox e margine in textum irreppit. Scripserat quispiam ad oram codicis suum: Lumen, prædicatio veritatis, quod alter imprudens in textum translulit.

(6) Ampliat. Alludit Irenæus ad illud quod de manna scriptum est, Exod. xvi, 18, et II Cor. viii, 15. Nam verba Græca τὸν οὐ πλεόνασεν ὁ τὸ πολὺ, καὶ ὁ τὸ θλατόντας (vel ut habet Paulus, ὁ τὸ ὄλιγον), οὐκ ἡλατόντας.

(7) Intelligentiam. Redundat ea vox. Vide uolum 2.

rem, et nutritorem hujus universitatis, quasi non ipse sufficiat nobis (1), aut alius Christus, aut alius Monogenes: sed in eo, quod omnia, quae in parabolis dicta sunt, exquirere (2) et adjungere veritatis (3) argumento, et in eo, ut instrumentum (4) et dispositionem Dei in genere huinano factam enarrat: et quoniam magnanimus exstitit Deus (5), et in transgressorum angelorum apostasia, et in inobedientia hominum, edisserere: et quare alia quidem temporalia, alia vero æterna, et quedam cœlestia, quedam terrena unus et idem fecit (6), annuntiare: et quare cum invisibilis sit, apparuit prophetis Dei (7) non in una forma, sed aliis aliter, adesse (8): et quare testamenta multa tradita huinano generi, annuntiare, et quis sit uniuscujusque testamentorum character, docere: et quare *Conclusus omnia in incredulitatem Deus, ut universis misereatur*⁸⁴, exquirere: et quare *Verbum Dei (9) caro factum est*, et passus **¶** est (10), gratias agere (11):

A ὡς μή ἀρχουμένους τούτους (12), ή ἄλλον Χριστὸν, ή ἄλλον Μονογενῆ ἀλλὰ ἐν τῷ τάξι, διὰ τὸ παραδολὰς εἰρηται, προσεπεργάζεσθαι, καὶ οἰκειούν τῇ τῆς πίστεως ὑποθέσει, καὶ ἐν τῷ τὴν τε πραγματείαν καὶ οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐπὶ τῇ ἀνθρωπότητι γενομένην (13), ἐκδιγείσθαι: καὶ θτὶ ἀμαρτοθύμητεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τε τῇ τῶν παραδειγμάτων Ἀγγέλων ἀποστασίᾳ, καὶ ἐπὶ τῇ παρακοῇ τῶν ἀνθρώπων, σφηνίζειν: καὶ διὰ τὸ μὲν οὐράνια, τὰ δὲ ἐπὶγεια εἰς καὶ διὰ τὸ οὐρανός θεός πεποίηκεν, ἀπαγγέλλειν: καὶ διὰ τὸ ἀδράτος ὄντος ἐφάνη τοῖς προφήταις ὁ Θεὸς οὐκ ἀν μηδέποτε, ἀλλὰ ἄλλοις, συνιεῖν: καὶ διὰ τὸ Διαθῆκαις πλεονεγγέναστι τῇ ἀνθρωπότητι, μηγένειν, καὶ τοῖς ἐκάστοτε τῶν Διαθηκῶν ὁ χαρακτήρ, διδάσκειν: καὶ διὰ τὸ συνέκλειστος πάντα (14) εἰς ἀπειθεῖσαν ὁ Θεός, ἵρα τοὺς πάντας ἐλεισηγη, ἐξερευνᾶν: καὶ διὰ τὸ Αόρας τοῦ Θεοῦ σάρξ ἀγένετο, καὶ ἐπανεγενέτη, εὐχαριστεῖν (15): καὶ διὰ τὸ ἐπὶ ἐσχάτων τῶν καιρῶν ἡ παρουσία τοῦ

BILLII INTERPRETATIO.

non in eo nobis salis præsidii sit), alium quemdam Deum, aut alium Christum, aut alium Unigenitum ex cogitent: verum in eo demum consistit, ut quis ea omnia, quae in parabolis dicta sunt, accurasius per tractet, sicutque argumento accommodet, in eoque etiam, ut Dei molitionem, ac dispensationem ob humani generis salutem factam exponat, quodque diuturna animi lenitate tum angelorum, qui ab eo recesserunt, defectionem, tum hominum inobedientiam tulerit, explanet: quidque causæ sit, cur alia caduca et alia æterna, alia cœlestia et alia terrena, unus et idem Deus procreari, enarrat: quaque de causa Deus, cum invisibilis esset, prophetis tamen non in una forma, sed aliter aliis atque aliis conspicundum se præbuerit, intelligat: qui etiam factum sit, in plura testamenta hominum generi contingint, indicet, quisque cuiusque testamenti characterem, edoceat: quid item causæ fuerit, quam ob rem *Deus omnia in incredulitate concluserit, ut omnium misereatur*, investiget: quam etiam ob causam *Verbum Dei caro factum sit*, cruciatusque subierit, grata oratione complectatur: cur præterea extrenis temporibus, hoc est, in fine potius quam in inicio, aduentus Filii Dei exsisteret, commemoret: de fine quoque ipso et rebus futuris, quidquid in Scriptura situm est, explicet: tum etiam quamobrem Deus gentiles, quorum salus deplorata erat, cohæredes, et corporeos, et participes sanctorum efficerit, non taceat: quoque pacto mortale *hoc corpus immortalitate, et corruptibile hoc incorruptibilitate induendum sit*, edisserat: denique qui *populus factus sit*, qui *populus non erat*: et dilecta, *qua dilecta non erat*; et qui *piures filii deseritæ, quam ejus, quæ virum habebat*. prædicet. In his enim aliisque id genus exclamavit Apostolus: *O altitudo dīritiarum sapientiæ et scientiæ*

⁸⁴ Rom. xi, 32.

(1) *Nobis*. Melius iuxta Græc. legas, illis, φιλοι. C memoria recolere. Vide infra notam 45.

(2) *Sed in eo quod... exquirere, etc.* Hellenismus est. Latine scribendum fuisset: *sed in eo ut... exquirat et adjungat*, sicut recte scripsit interpres, in eo ut... factam enarrat: tum cætera omnia quae in infinitivo ponuntur, usque ad *præconare*, in subjunctivo reponenda.

(3) *Veritatis*. Gr. πιστεως, fidei, non veritatis.

(4) *Instrumentum*. Gr. πραγματειαν, quod vertendum erat, molitionem, vel negotium, non instrumentum.

(5) *Magnanimus exstitit Deus*. Gr. ἀμαρτοθύμησεν ὁ Θεός, i. e. diuturna lenitate, vel patientia rulit Deus, tum angelorum, qui ab eo recesserunt, defectionem, tum hominum inobedientiam.

(6) *Fecit*. Ex Græco adde, *Deus*.

(7) *Dei. Lege, Deus*, ex Græco Θεός.

(8) *Adesse*. Perpræterum legit interps. συνιεῖν, cum tamen in Græco, sit συνιεῖν, quod vertendum erat, intelligere, seu potius ut intelligat, cur scilicet aliter aliis apparuerit.

(9) *Verbum Dei*. In cod. Clarom. omittitur *Dei*.

(10) *Et passus est*. Scribendum erat, et passum est. Sed frequenter masculinum cum *Verbo* conjungit interps, attendens scilicet ad Λόγον Græcorum, quod nomen masculini generis est. Id semel observasse sufficiat.

(11) *Gratias agere*. Mallem vertisset interps. grata

(12) Ἀρχομένους τούτους. Legendum vult Billius, ἀρχουμένους τούτῳ, vel certe ἀρχουμένου τούτῳ, lametsi hoc minus probet: ἀρχούντος enim, ait, potius dixisset, si significauerit activum exprimere voluisse. Ἀρχομένου τούτου edidit Gallas. et post eum Feuard., sed absque codicis ullius auctoritate. Merito censem Grab. ἀρχομένους τούτους non incommode retinere posse, referendo scilicei τούτους ad τινάς, et subintelligendo τούτῳ.

(13) Γερομέτην. Sic recte cod. Reg. et ita legendum esse jam monuerat Billius, pro γενομένην, ut habent omnes editi.

(14) Πάντα. Sic eadem Apostoli verba legit Ireneus lib. iii. c. 20, n. 2. Οὐροβοκη πάντα, omnia, non πάντας, ut habent vulgati nostri codd. in miss. etiam quibusdam N. Test. codd. habetur πάντα.

(15) Εὐχαριστεῖν. Suspectum sibi esse eo loco hoc verbum ait Billius, quod parum aliis verbis, quia: precepsunt, διδάσκειν, μηγένειν, ἐξερευνᾶν, ἀπαγγέλλειν, etc., respondeat. Opportunum tamen sensu haberi hic potest, si vertatur, ut recte vertit idem Billius, grato animo complectatur, vel recolat. Interdum enim εὐχαριστῶν accipitur pro εὐλόγῳ, hoc vero pro celebro. Adde quod alludere potuit Ireneus ad Eucharistia sacrificium, quod passionis Christi memoria a Patribus vocatur, utpote quo Domini mors, ut ait Apost. I Cor. xi, 26, annuntiatur, et grata memoria celebratur.

Τίον τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ἐν τῷ τέλει, ἐφάνη τὸ ἀρχή (1), ἀπαγγέλλειν καὶ περὶ τοῦ τέλους, καὶ τῶν μελλόντων, ὅτα τε κεῖται ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀναπτύσσειν· καὶ τί δι τὰ ἀπεγνωσμένα ἔθνη (2), συγκληρονόμα, καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῶν ἀγίων τεποληκεν ὁ Θεός, μή σωτῆν· καὶ πῶς τὸ θητεῖτο τοῦτο σαρκίον (3) ἐτύνεσται ἀθανασία, καὶ τὸ θεραπεύτρον ἀθανασία, διαγγέλλειν πῶς τε ἐρεῖ, Οὐ οὐδὲ Ιαδός (4), Ιαδός, καὶ η ὡντος ἡγακημένη, ἡγακημένη, καὶ πῶς πλειον τῆς ἐρήμου τὰ τέκνα, μαλλιὸν ἡ τῆς ἁγιουσῆς τὸν ἀνδρα, κηρύσσειν. Τετούτων γάρ, καὶ ἐπὶ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς ἐπεβόησεν Ἀπόστολος· Οὐ βάθος πλούτου, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀρεξερεύητα τὰ κρύματα αὐτοῦ, καὶ ἀρεξιχραστοι αἱ σόδοι αὐτοῦ! Ἀλλὰ οὐκ ἐν τῷ ὑπέρ τῶν κτιστην, καὶ δημιουργὸν, μητέρα τούτων καὶ αὐτοῦ (5). Ἐνθύμησιν Αἰώνος πεπλανημένου παρεπινοεῖν, καὶ εἰς τοσοῦτον ἤκειν βλασφημίας οὐδὲ τὸ (6) ὑπέρ ταύτην πάλιν Πλήρωμα, τὸν μὲν ἔνα, νῦν δὲ (7) ἀνήριθμον φῦλον Αἰώνων ἐπιφύεσθαι, καθὼς λέγουσιν οὗτοι οἱ ἀληθῶς ἔρημοι θεῖαι;

BILLII INTERPRETATIO.

Dei! quam inscrutabilia sunt iudicia ejus et impervestigabiles vias ejus! In hoc, inquam, doctorum industria posita est, non in eo, ut quisquam, ultra creare et opificem, Enthymesin errantis Aeonis, quae ipsius p̄rens sit, præterea communis, enoque blasphemias prorumpat: aut rursus in eo, quod ea sub Iunius sit, Pleromate, nunc triginta Aeonas, nunc innumerabile Aeonum examen constringat: quemadmodum siunt isti divini sapientiae vere expertes magistri: cum interim vera et universa Ecclesia unam et eamdem toto terrarum orbe fidem teneat, ut ante diximus.

⁶⁶ I Cor. xv, 54. ⁶⁶ Ose. ii, 23, et Rom. ix, 25. ⁶⁶ Ies. liv, 4, et Gal. iv, 27. ⁶⁷ Rom. x, 53.

(1) Ἀρχή. Legit interpres, καὶ οὐκ ἀν ἀρχῆ. Com. C mode tamen legi potest, ἡ ἀρχή, principium, i. e. Filius Filius, quem ἀρχήν et τέλος non semel dixit Joannes in Apocalypsi.

(2) Τὰ διεγνωσμένα θερη. Eas nimurum gentes, quas, ut ait D. Prosper *Respons. ad object. VIII Gallorum*, in præteritis seculis dimiserat Deus ingredi vias suas, quando Jacob elegit sibi Dominus, et non fecit taliter omni nationi, et iudicia sua non manifestavit eis: quarum proinde gentium salus conculamata videbatur humanae prudentiae.

(3) Τὸ θητεῖτο τοῦτο σαρκίον, etc. Apostoli verba I Cor. xv, 54, ex memoria refert Ireneus: paulo enim aliter leguntur apud ipsum Apost.

(4) Πῶς τε ἐρεῖ, δούλαδός, etc. His prorsus affine est quod scribit D. Prosper loco sup. citato: Cur qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei sit; et quorum aliquando non misericors est, nunc autem misereatur; et ubi dictum est: Non plebs mea vos; ibi vocentur filii Dei rivi: et quare quod quarebant Israel, non sit consecutus, electio autem consecuta est, cæstori vero exceccati sunt: impossibile est comprehendere, et periculose curiositas est quare, etc.

(5) Μητέρα τούτων καὶ αὐτοῦ. Legit interpres, μητέρα τούτου καὶ αὐτοῦ. Τούτου quideam et Billius libens legit; insectatur enim Ireneus eos qui Deiniurgo, hoc est, summo illi rerum omnium opifici, matrem Enthymesin affligunt: sed αὐτῶν plane improbat; ad quid enim, inquit, referretur? Respondeo, ad Valentianos, qui Achamoth matrem habere gloriabantur, quæque ea ratione mater ipsorum, cap. 7 et alibi passim ab Ireneo dicitur. Græcios Græcis nihil mutatis, τούτων de Valentianis, αὐτοῦ de creatore accipit, sed minus bene: pronomen enim οὗτος demonstrativum cum sit, ad id quod immediate præcedit, non ad aliud remittens referri debeat. De Deiniurgo autem, nou de Valentianis, proxime antea mentio facta. Quare cum vel. interp. legere satius est, μητέρα τούτου καὶ αὐτῶν.

A et quare in novissimis temporibus adventus Filius Dei, hoc est in fine, apparuerit, et non in initio. annuntiare: et de fine, et de futuris, quæcumque posita sunt in Scripturis, revolvere: et quare desperatas gentes, cohæredes, et concorporatas, et participes sanctorum fecit Deus, non tacere: et quemadmodum mortalis hæc caro induet immortalitatem, et corruptibile incorruptelam ⁶⁸, annuntiare: et quemadmodum factus est (8), qui non erat populus, populus: et dilecta, dilecta ⁶⁹; et quemadmodum plures filii ejus, quæ deserta est, magis quam ejus quæ habet virum ⁷⁰, præconare (9). In talibus enim, et in similibus eis exclamavit Apostolus: O altitudo divitiarum, et sapientiae, et agnitionis Dei! quam inscrutabilia iudicia ejus, et investigabiles viæ ejus ⁷¹. Sed non in eo, ut supra creare et fabricatorem, matrem ejus et illorum, Enthymesin Aeonis errantis alinvenires, et ad tantam pervenires blasphemiam: neque in eo, quod est super hanc rursus Pleroma, aliquando quidem xxx, aliquando vero innumerabiles multitudines Aeonum men-

B (6) Οὐδὲ τὸ Billius legendum censet, οὐδὲ εἰς τὸ Graebius vero, οὐδὲ τὸ τὸ. Sed nulla additione facta, οὐδὲ τὸ retineri posse nihil vetat, subintelligendo τὸ τὸ, quod mox præcessit.

(7) Τὸ μὲν ἔτα, τὸ δέ, etc. Pro τὸν μὲν ἔνα, corrigit Billius ex vel. interp. νῦν μὲν τριάκοντα. νῦν δέ, etc. Melius vero Petavius, τότε μὲν τριάκοντα. Quod vero ἔτα, pro τριάκοντα, in textum irreperit, id ex eo factum esse non imperito conjicunt Fronto Dic. et Græbii, quod cum Ireneus, vel priores ejus scribunt, notam tricenarii numeri A cum lineola transversa, non ipsam vocem τριάκοντα reposuissent, qui eos secuti sunt, incaute A in A, quæ monadis nota est, transmutarunt, indeque ἔτα scriptum est: quod quidem eo facilius fieri potuit, quod A et A, in miss. præsertim, maxime affines sint. Hæc porro dum pro arbitrio distinguit Gallasius, in alienum omnino sensum detorquunt. Sic scribit: Τοτε τὸ ὑπέρ ταύτην πάλιν Πλήρωμα, τὸν μὲν ἔνα, τὸν δὲ ἀνήριθμον φῦλον, etc. Quare sicut verit: Ut supra hanc rursus ementiaris Pieroma, hic quidem unum, ille vero infinitum genus Aeonum.

(8) Et quemadmodum factus est. Græcia hic paulo librius verit interpres. Hæc, πῶς τε ἐρεῖ, redienda erant, quomodo, seu, quo sensu dicit, scilicet Deus. ἐρεῖ enim hic non verbum futuri temporis est, ut falso post Petavium existimat Græbii, sed præsentis. Sic Matth. vii, 4, η πῶς ἐρεῖς τῷ ἀδελφῷ σου, etc., aut quomodo dicit fratri tuo, etc.

(9) Præconare. Ita melius quam præconiare (ut est in edit.), miss. Clarom., Ottobon., Arund. et Merc. 2. Præconare autem, vel præconari, est prædicare, extollere, annuntiare. Sic Martianus Capella lib. xvii: Ingressuros etiam cunctos nominatim vocabat, fama præconans. Et liber i Memorial. sancti: Solvite divinis laudibus ora, summique Reæmptoris beneficia extollentes, præconate et dicite, etc. Et infra: Qui liber vestrorum actuum memoriam gloriosum præconatur. Præconari etiam dixit Honorius Augustodun., lib. iii, cap. 4.

tiri (1) : quemadmodum dicunt hi, qui vere sunt deserti a divina sententia (2) magistri ; cum ea, quæ est Ecclesia universa, unam et eamdem fidem habeat in universo mundo, quemadmodum prædictum.

συνέσεως διδάσκαλοι, τῆς οὖσης Ἐκκλησίας πάντης μὲν καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν ἔχουσης εἰς πάντα τὸν κόσμον. καθὼς προέρχεται.

52 CAPUT XI³⁸.

Quæ sit Valentini sententia, et in quibus ab eo discrepant discipuli ejus. Secundi, Epiphanius, et aliorum quorundam dogmata.

1. Videamus nunc et horum (3) inconstanter sententiam, cum sint duo vel tres, quemadmodum de eisdem non eadem dicunt, sed et nominibus, et rebus contraria respondent. Qui enim est primus, ab eo, quæ dicitur Gnostica hæresis, antiquas in suum characterem doctrinas transferens (4) Valentinus, sic definivit (5) : dualitatem quamidam in-

1. Ἰδωμεν γῦν καὶ τὴν τούτων ἀστατον γνώμην, δύο που καὶ τριῶν δυτῶν, πῶς περὶ τῶν αὐτῶν οὐ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, ἀλλὰ τοῖς πράγμασι καὶ τοῖς ὄντας μαρτιναντιανονται. Ὁ μὲν γὰρ πρῶτος (6), ἀπὸ τῆς λεγομένης Γνωστικῆς αἱρέσεως τὰς ἀρχὰς εἰς ίδιον χαρακτῆρα διδασκαλεῖ (7) μεθαρμόσας (8) Οὐαλεντῖνος, οὐτως ἐξηροφόρησεν (9), ὄρισμένος

BILLII INTERPRETATIO.

CAPUT XI.

1. Videamus nunc, cum vix duo, aut tres sint, quæ sit inconstans eorum sententia, ut qui de eisdem non eadem dicant, veram et rebus et verbis pugnantia inter se pronuntient. Siquidem Valentinus, qui primus ex ea secta, quæ Gnostica nuncupatur, veteres doctrinas ad characterem suum et insi-

³⁸ Ed. Feu., cap. vi.

(1) *Mentiri. Lege, ut mentireris, sicuti paulo superius, ut adinvenires, et pervenires.*

(2) *Sententia. Grec. συνέσεως, quod melius vertisset interpres, sapientia.*

(3) *Horum. Ita pro eorum ex Claram., Arund. et Voss. juxta Grec. τούτων reponere placuit. Horum autem refero ad magistros illos divina sapientia destitutos, quorum mentio proxime facta est, sub finem capitinis præcedentis.*

(4) *Antiquas in suum characterem doctrinas transferens. Vertendum erat : ab ea quæ dicitur Gnostica hæresis, principia in proprium scholæ sue characterem transforens, seu aptans : i. e. in peculiaris sectæ formam aptans, quibusdam scilicet additis. Quamvis enim Valentinus doctrinæ sue principia a veterioribus Gnosticis accepisset, plura tamen eorum hæresi addiderat, ut Dissert. cit. ostendimus.*

(5) *Definivit. Al. diffinivit. Sed adde ex Greco, esse.*

(6) Ὁ μὲν γὰρ πρῶτος, etc. Locum hunc a Blondello et Dallæo vexatum exegre ab eorum cavillationibus vindicarunt Pearsonius in *Vindic. epist. S. Ignatii*, part. II, cap. 3, 4, 5, 6 et 7; Cotelerius in *Observat. ad epist. Ignat. ad Magnes.*, et alii SS. martyris epistolarum vindices. Nempe has viri apostolici epistolas, ac in primis eam, quæ est ad Magnesianos, juniorem Ignatio auctorem redolore ex eo contendebant Blondellus et Dallæus, quod in his ejusdem verbis, αὐτοῦ λόγος ἔδοις, οὐχ ἀπὸ στρῆτον, aperte perstringatur hereticorum Sige. Atqui, inquit Valentinus, Ireneus teste lib. 1, c. 5, num. 11, ex Gnosticorum hæresi primus fuit, qui ex veteribus doctrinis in suum characterem, seu formam translatis et aptatis, quod subjicit dogma tradiderit, ac proinde Σεγγη memoraverit. Plura respondent, invictisque munient argumentis Ignatii defensores strenuissimi, ex quibus duo duntaxat, quæ ad reu nostram faciunt, observabimus. 1° Falsissimum id esse, Valentiniū primū omnium copulationem Bythi et Siges tradidisse; quin potius certissimum esse, ridiculum illud commentum a veterioribus Gnosticis hanstum fuisse, ut ipsi etiam demonstravimus Dissert. 1, art. 5, n. 22 et seqq. 2° Verba hæc Ireneus, ὁ μὲν γὰρ πρῶτος, perperam et dolose a Blondello et Dallæo referri ad Gnosticam hæresim, quasi Ireneus mens esset, Valentiniū ex illa Gnosticorum hæresi primū fuisse, qui ex veteribus doctrinis ad suum characterem, sive peculari sectæ formam translatis et aptatis, quod subjicit dogma tradiderit. Alio quippe referuntur ea

B verba, ad priorem scilicet sententiam, non ad sequentem. Ἰδωμεν γῦν καὶ τὴν τούτων διστατον γνώμην, δύο που καὶ τριῶν δυτῶν, πῶς περὶ τῶν αὐτῶν οὐ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, ἀλλὰ τοῖς πράγμασι καὶ τοῖς ὄντας ἐναντία ἀποφαίνονται. Videamus nunc et horum (magistrorum scilicet illorum divina sapientia) destitutorum, quorum sub finem capitinis præced. meminimat) inconstanter sententiam, cum sint duo vel tres, quemadmodum de eisdem non eadem dicunt, sed et nominibus et rebus contraria respondent : ὁ μὲν γὰρ πρῶτος, qui enim primus est (ut satis fideler redidit vetus interpres) ex paucis scilicet illis duobus, vel tribus magistris divina sapientia exsortibus, Valentinus nimirum, a Gnostica hæresi antiquas in suum characterem doctrinas transferens sic definit. Tum sequitur, Σεχούνδος δέ... ἀλλοι δέ. Quæ perspicue demonstrant, hæc, ὁ μὲν γὰρ πρῶτος, referri, non ad Gnosticam hæresim, sed ad duos illos, vel tres, quorum inconstanter sententiam expositurus est Ireneus.

(7) Ἀρχὰς εἰς ίδιον χαρακτῆρα διδασκαλεῖν, etc. Legi vult Billius cum veteri interprete, ἀρχὰς διδάσκαλας. Sed nihil in Epiphanius verbis immutare necesse est. Sensus enim est, Valentiniū haustis a Gnostica hæresi principiis, ea in proprium scholæ sue, διδάσκαλοι, characterem translatis ; quod certum esse dixi nota præced. Porro ίδιον χαρακτῆρα διδάσκαλοι, phrasim Ireneo usitatam esse, probant ejus verba de Basilidianis intra cap. 24, n. 7 : *Illorum (astrologorum) theorematu accipientes, in suum characterem doctrinæ translusterunt. Et de Tatiano cap. 28 : Ιδιον χαρακτῆρα διδάσκαλοι συνεστάσιο, proprium characterem doctrinæ constituit. In quibus locis interpres perperam vertit διδασκαλού, doctrinæ : nam διδασκαλον proprio scholæ est, non doctrina.*

(8) *Μεθαρμόσας. Sensus non est Valentiniū principia, quæ a Gnosticis acceperat, mutasse, multo minus in melius corrixisse, aut emendasse, quasi nihil iis addidisset. Quamvis enim interdum ea sit significatio verbi, μεθαρμόσειν, hic tamen, ut et alibi sepe, transferre aut adaptare significat : quod pluribus probat Pearson. cit. cap. 6 sub finem.*

(9) *Ἐξηροφόρησεν. Quid hic scripserit Ireneus, haud facile est divinare. Nam ἐξηροφόρησεν barbaræ vox est, quæ utrum ab auctore nostro profecta sit, dubium est. Pro ea legunt Hammondus et Usserius, ξεσφόρησεν. Isaacus Vossius, leviori mutatione, ἐπηροφόρησεν. Cotelerio corrigendum videtur, ἐπηροφόρησεν, quod sensu, inquit, non discrepat a se-*

είναι δυάδα (1) ἀνονόμαστον, ἡς τὸ μὲν τι καλεῖσθαι Ἀρέτον, τὸ δὲ Σιγήν. Ἐπειτα ἐκ ταύτης δυάδος δευτέραν δυάδα προσεβλῆσθαι, ἡς τὸ μέν τι Πατέρα δυνομέει, τὸ δὲ Ἀλήθειαν. Ἐκ δὲ τῆς τετράδος ταύτης καρποφορεῖσθαι Αἴγον καὶ Ζωὴν, Ἀνθρώπον καὶ Ἐκκλησίαν· εἶναι τε ταύτην ὅδοιάδα πρώτην. Καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ Αἴγον καὶ τῆς Ζωῆς δέκα δυνάμεις λέγει· προσεβλῆσθαι, καθὼς προειρήκαμεν. Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας δώδεκα, ὃν μίαν (2) ἀποστέλλειν καὶ ὑστερήσασαν, τὴν λοιπὴν πραγματείαν (3) πεποιῆσθαι. Ὁρούς τε δύο ὑπέθετο, ἵνα μὲν μεταξὺ τοῦ Βυθοῦ καὶ τοῦ λοιποῦ Πληρώματος, διορίζοντα τοὺς γεννητοὺς Αἰώνας ἀπὸ τοῦ ἀγενήτου Πατέρος· ἕτερον δὲ τὸν ἀφορίζοντα αὐτῷ (4) τὴν μητέρα ἀπὸ τοῦ Πληρώματος. Καὶ τὸν Χριστὸν δὲ οὐκ ἀπὸ τῶν ἐν τῷ Πληρώματι Αἰώνων προσεβλῆσθαι, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς μητρὸς ἔξω γενομένης, κατὰ τὴν γνώμην (5) τῶν κρειττόνων ἀποκεκτῆσθαι μετὰ σκιᾶς τίνος. Καὶ τούτον μὲν, ἵτε δέρβενα ὑπάρχοντα, ἀποκέκαντα ἀφ' ἐκτοῦ τὴν σκιὰν, ἀναδραμεῖν εἰς τὸ Πληρώμα· τὴν δὲ μητέρα ὑπολειφθεῖσαν μετὰ τῆς σκιᾶς, κακενωμένην τε τῆς πνευματικῆς ὑποστάσεως, ἕτερον υἱὸν προενέγκασθαι· καὶ τούτον εἶναι τὸν Δημιουργὸν, διὸ καὶ παντοκράτορα λέγει τῶν Ἰπο-

A nominabilem, cuius quidem aliquid vocari Inenarrabile, aliud autem Sigen. Post deinde ex bac dualitate, secundam dualitatem emissam, cuius aliud quidem Patrem vocat, aliud autem Aletheiam. Ex bac autem quaternatione fructificari Logon et Zoen, Anthropon et Ecclesiam. Esse autem hanc octonationem primam. Et a Logo quidem et Zoen decem virtutes dicit emissas, sicut prædictum. Ab Anthropon autem et Ecclesia xii, ex quibus unam 53 discedentem et destitutam, reliquam dispositionem fecisse. Terminos autem duos adhibet: unum quidem inter Bythum et Pleroma (6), determinautem (7) natos Αἴones ab infecto Patre; alterum vero separantem illorum matrem a Pleromate. Et Christum autem non ab his, qui sunt in Pleromate, Αἴονibus emissum, sed matrem foris factam, secundum memoriam meliorum, enixam esse (8) cum quadam umbra. Et hunc quidem, quippe cum esset masculus, abscidisse a semelipso umbram, et regressum in Pleroma (9). Matrem autem subrelictam sub umbra (10), evacuatam autem spiritali substantia, alterum filium emisisse: et hunc esse Demiurgum, quem et omnipotentem dicit eorum (11) quæ ei subjacent. Coemissum autem ei et sinistrum.

BILLII INTERPRETATIO.

tutum accommodavit, ad hunc modum docet. Statuit enim binarium quemdam esse, qui nullo nomine exprimi possit: cuius altera pars Arhetus vocetur, altera Sige. Postea ex hoc binario alterum binarium ortum esse, cuius partem alteram Patrem, alteram Veritatem appellat. Ex hoc porro quaternario Sermonem et Vitam, Hominem et Ecclesiam editos esse. Atque hanc esse primam ogloadem. Et quidem ex Sermoni et Vita decem virtutes profluisse, quemadmodum superioris diximus: ex Homine autem et Ecclesia duodecim: e quibus unam, cum ab aliorum cœtu sese removisset, reliquum negotium effecisse. Horos insuper duos linxit, unum inter Bythum et reliquum Pleroma interjectum, progenitos Αἴones ab ingenito Patre distinguente: alterum autem, illorum matrem a Pleromate dirimentem. Quin Christum eum non ab iis Αἴονibus, qui in Pleromate sedem habent, productum fuisse, verum a matre illinc exclosa, secundum meliorum recordationem, non sine quadam umbra, procreatum. Atque hunc quidem, ut qui masculus esset, excisa a se umbra ad Pleroma recurriisse: matrem autem una cum umbra relata, ac spiritali substantia orbatam, alterum filium extulisse; atque hunc esse Demiurgum, quem etiam eorum, quæ ipso subjecta sunt, principem, ac velut imperatorem esse dicit. Cum eo porro productum etiam fuisse sinistrum principem tradit: in quo nimirum ei cum illis convenit, qui Gnostici falso nuncupantur, de quibus postea disseremus. At vero Jesum interdui quidem ex eo, qui ab eorum matre

querite, ὀρισάμενος, unde utrumque uno verbo definiatis, ab antiquo interprete expressum est. Billius vero putat hunc leguisse, ἔτη. Existimat potius Pearsonius, veterem interpretem, eam, quam ipse legit, vocem minime intellexisse, ideoque omisisse, quod id salvo sensu fieri posse putavit. Vetusissimum igitur lectionem, addit vir doctissimus, sentio fuisse, ἔτηροφροσεν, et fortasse ab ipso Ireneο prolectam: nam ἔτηροφορεν idem significare potest, quod aliquid enarrare, ἔτηρας λέξειν, ut Graeci loquuntur. Grabius, aut ἔτηροφροσεν retinendum, aut si hoc nimis durum videatur, ἔτηροφροσεν cum Vossio legendum putat; non solum quod ἔτηρα levissima sit mutatio, sed et quod sub finem huius capituli sequatur exclamatio: Ὡληρόδρομοι σορισταὶ οἱ ρεπόνες sophistes! Si quid doctissimorum virorum conjecturis addere licet, legere sat amarein, ἔτηνοφροσεν, vel ἔτηροφροσεν: hæc siquidem voces paulo magis Graecæ mihi videntur.

(1) Διάδα. Τινὰ ex veteri interprete addi vult Billius. Sed parum refert.

(2) Τὸν μὲν. Sophiam scilicet, quæ intempestiva curiositate ducta, pene periit.

(3) Τὴν λοιπὴν πραγματεύεται. Eam nimirum, quæ extra Pleroma est.

(4) Αὐτῷ. Lege αὐτῶν cum vet. interprete.

C (5) Γρώμην. Μνήμην legit Billius cum veteri interprete, non γνώμην, ut sit sensus, eam in recordatione beati illius status, quo non sine magno dolore carebat, ejusmodi fætum edidisse. At γνώμην, notitiam, eudem habet sensum: quare nihil mutandum censeo.

(6) Ετ Πλερόμα. Adde ex Gr. et reliquum Pleroma.

(7) Determinantem. Legi mallem, distaminantem, quam determinantem.

(8) Sed matrem foris factam... enixam esse. (Supple eum.) Sic restituimus partim ex cod. Voss., partim ex aliis. Ille habet, matrem autem foris factam... enixam esse (quam lectionem corruptæ editorum lectioni longe præponendam, Grabium haud secutum fuisse miramur): expungimus vero parliculam autem, utpote superfluam, nec in omnibus codd. existente, retenta particula sed, quam habent omnes editi, cum nostris ms.

(9) In Pleroma. Ita cum Grabio reponimus ex cod. Clarom. et Voss. pro ad Pleroma, ut est in aliis editi.

(10) Sub umbra. Ex Graeco lege, cum umbra.

(11) Omnipotentem eorum. Melius vertisset interpret., omnipotentem in ea, vel supremum Dominum eorum.

principiis, similem iis qui dicentur (1) a nobis falsi
nominis Gnostici. Et Iesum autem aliquando qui-
dein ab eo, qui separatus a matre eorum, et coadu-
natus est cum reliquis, emissum dicit, id est a
Theleto: aliquando autem ab eo, qui recucurrit
sursum in Pleroma, hoc est a Christo: aliquando
autem ab Anthropo et Ecclesia. Et Spiritum autem
sanctum a Veritate dicit emissum, in examinatio-
nem et fructificationem Æonum, invisibiliter in eos
introcentem, per quem Æones fructificarent folia
veritatis (2). Hæc quidem ille.

Α κειμένων (8). Συμπροσεβλήσθη έτεις αὐτῷ καὶ ἀριστον (9) ἀρχοντα ἐδογμάτισεν, διοικούσας τοῖς βρήμησι μένοις ὑφ' ἡμῶν φευδωνύμως Γνωστικός. Καὶ τὸν Ἰησοῦν ποτὲ μὲν ἀπὸ τοῦ συσταλέντος ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτῶν, συναναγκυθέντος τοῖς δλοις, προσεβλήσθαι φτι (10), τουτέστι τοῦ Θελητοῦ, ποτὲ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀναδραμόντος εἰς τὸ Πλήρωμα, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ· ποτὲ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἄγιον ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας (11) φησι προβεβλήσθαι εἰς ἀνάκρισιν καὶ καρποφορίαν τῶν Αἰώνων, ἀσφάτως εἰς αὐτοὺς εἰσιόν· διὸ τοὺς Αἰώνας καρποφορεῖν τὰ φυτὰ τῆς ἀληθείας.

2. Secundus autem primam ogdoadeim sic tradidit (3), dicens : Quaternationem esse dextram, et quaternationem sinistram, et 54 lumen et tenebras (4) : et discedentem (5) autem et destitutam (6) virtutem non a triginta Aeonibus dicit fuisse, sed a fructibus eorum.

3. **Alius vero quidam (7), qui et clarus est magi-**

3 Ζεκούνδος (12) λέγει εἶναι τὴν πρώτην δύναμιν τετράδα δεξιῶν καὶ τετράδα ἀριστερῶν, οὕτω παραδίδους καλεῖσθαι, τὴν μὲν μίαν φῶς, τὴν δὲ διληγούστος· τὴν δὲ ἀποστέλλειν τε καὶ ὑστερήσασαν δύναμιν μή εἶναι ἀπὸ τῶν τριάκοντα Αἰώνων, ἀλλὰ (13).....

5. "Αλλος (14). . . . .

BILLI INTERPRETATIO.

esse contraxit, et cum rebus universis refudit, hoc est, ex Theleto ortum fuisse ait: interdum autem ex eo, qui ad Pieram sese restulerait, hoc est a Christo: nonnunquam rursus ab Hoinet Ecclesia. Denique Spiritum sanctum ab Ecclesia productum fuisse, ad Aenon examinationem et secunditatem, ut qui invisibili modo in eos ingrediatur, efficaciter ut illi veritatis plantas proferant.

2. Secundus autem ogdoadem ita distinguit, ut alter quaternarius sit dexter, alter sinister: traditique illum lucem appellari, hunc tenebras. Virtutem autem illam, quæ abscessit, atque ab aliis sese removit, non esse e numero triginta Æonum, sed post triginta Æonas.

(1) *Similem iis qui dicentur. Vetus interpres legit δροιον, non δρων, sed male, inquit Billius et Fronto Dic., ut sensus aperte docet. Itaque verendum, similiter iis, vel eo modo, quo ii qui dicentur.*

(2) *Folia veritatis*. Φύλλα legit interpres, nou
φυτά, sed perperam. Vertendum igitur : *plantas*,
vel *stirpes veritatis*.

(3) *Tradidit. In Eras., Gallas. et Feuard. tradit.*
(4) *Et lumen et tenebras. Haec ab interprete
paulo obscurissima redditia clarius explicat lexius
Grecus: τετράδα δεξιάν καὶ τετράδα ἀριστεράν,
τὴν μὲν φῶς, τὴν δὲ ἀλλήν σκότος. Sensus ergo
est, non lumen et tenebras aliud quidam esse a
tetrade dextra et tetrade sinistra; sed primam
ogdoadem a Secundo divisamuisse in duas tetra-
das, alteram scilicet dextram, alteram sinistram:
priori dictamuisse lumen, posteriore tenebras.
Sic accepit Tertullianus cap. 38, scribens: *Huma-
nior jam Secundus, ut brevior, ogdoadem in duas
tetradas dividens, in dextram et sinistram, in lumen
et tenebras. Hinc explicandus Theodoretus lib. I
Harv. Fabul., c. 8: Διῆς τὴν ὁγδόαδα δεῖπλε, καὶ τὸ
μὲν αὐτῆς ἔκαλεσε δεξιὸν, τὸ δὲ εὐνύμον· καὶ προ-
τεῖσθαι φῶς καὶ σκότος. Bipartito divisit ogdoadem,
et unam illius partem dextram vocavit, alteram si-
nistram; adjectisque lumen et tenebras: i. e. quibus
nomen adjectit lumenis et tenebrarum.**

(5) *Et discendentem.* Sic recte Feuard. edidit juxta
Grec. ἀποτάσσω, quod paulo superius reddidit in-
terpres *discendentem*. Consentit eod. Claron., nisi
quod pro *discendentem*, scriptis incautis amanuen-
tis *descendentem*. In Erasm., Gallas. ceterisque aliis
mss. perpetram habetur, *descendentem*. Melius apud
Tertull. cap. 28, *desultricem*. Porro post autem,
particulam et incuria scribarum omniuersu in omni-
bus cum edit. tum mss., addidimus tum ex Grec.,
tum ex ipsomet interp. qui paulo ante, eadem, que
hic, verba Graeca reddidit, *discendentem* et *desultricem*.

(6) *Destitutam*. Deest in cod. Claram.

(7) *Alius vero quidam, qui et clarus est magister, etc.* Recte conjicit sagacissimus Pearsonius a clariss. Dodwello Dissert. 4 in Iren., § 25, citatus, quæ hic ab Epiphaniio omissa sunt Graeca, sic ab Irenæo scripta fuisse: *Ἄλλος δέ τις, ὁ οὐτε Ἐπιφανῆς διδάσκαλος αὐτῶν, ad hominis scilicet nomen alludente.* Sed cum allusionem non intelligeret interpres, *proprium nomen in appellativum male commutasse*: ita ut jam ex interprete dignosciri non possit, in quem convenientia ea hæresis ab auctore nostro hic descripta. Quo et errore lapsus Tertullianus veterem interp. secutus scripsit cap. 37, *insignioris apud eos magistri.* Epiphaneum tamen hic intelligi, subdit Dodwellus, non modo inde colligitur, quod soleant veteres inter primarios Valentiniæ sectas hæresiarchas Epiphænam recensere, proximumque Secundo, ut noster fecit Irenæus, numerare, ut ex Epiphaniio discimus; sed et quod quæ *claro illi,* quem volunt, magistro tribuit Irenæus, in Epiphænem aperiissime quadrent.

(8) Τυχοειμένων. Adde autem ex vel. interprete.
 (9) Αριστον. Lege ἀριστερὸν cum vel. et conser-
 cap. 31, ad quod remittit Ireneus.

(10) *Προδειλησθαί φησι.* Sic cod. Reg. cum Epiphanius editione Basileensi, et Irenei edit. Gallasii et Feuard. Apud Petav. et Grab. male φασι pro φησ. (11) Ταῦτα τῆς Ἐκκλησίας. Recie mavult Billius cum vel. interp. legeré ἀληθείας, quam Ἐκκλη-

(12) Σέκονδος. Græcus hujus periodi textus de-
promptus est ex Epiphanius *Hær.* **xxxii.**, § 1, ubi
quamvis Irenensis non citet, hujus tamen verba ab
eis refutari potest ex collatione cum veteri interpres-

eo referi patet ex collatione cuius Veteri interpret.
(13) Ἀλλά. Scripsisse videtur Ireneus, ἀλλὰ ἀπὸ^{τῶν καρπῶν αὐτῶν, siquidem} veritatis interpres, ^{fructibus} sed a

(14) *"A. A. loc. Epiphaneum istum vocant Theodore-*
tu, et Epiphanius, de quo in Dissert. I diximus.

εἰς ὑψηλότερον (1) καὶ γνωστικώτερον ἐπεκτεινόμενος, τὴν πρώτην τετράδα (2).... εὕτως· Ἐστι τις πρὸ πάντων Προαρχή, προανεννόητος, δρόητος τε καὶ ἀνονόματος, ἣν ἐγὼ μονότητα δριθμῶ. Ταύτη τῇ μονότητι συνυπάρχει δύναμις, ἣν καὶ αὐτὴν ὄνομάζω ἐνότητα. Αὕτη ἡ ἐνότης, ἣ τε μονότης, τὸ δὲ οὐσια, προήκαντο, μή προέμεναι, ἀρχὴν ἐπὶ πάντων (3) νοητὴν, ἀγνόητον τε καὶ ἀόρατον, ἣν Ἀρχὴν ὁ λόγος μονάδα καλεῖ. Ταύτη τῇ μονάδι συνυπάρχει δύναμις ὅμοιοτος αὐτῇ, ἣν καὶ αὐτὴν ὄνομάζω τὸ ξν. Αὗται αἱ δυνάμεις, ἣ τε μονότητας καὶ ἐνότητας, μονάς τε καὶ τὸ ξν, προήκαντο τὰς λοιπὰς προβολὰς τῶν Αἰώνων.

4. Ιοῦ Ιοῦ! καὶ φεῦ φεῦ! Τὸ τραγικὸν γάρ ὡς ἀληθῶς ἐπειπεῖν ξετιν (5) ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ὄνοματοποιίᾳ καὶ τῇ τοσαύτῃ τολμῇ, ὡς ἀπερυθριάσας τῷ ψύσματι αὐτοῦ δύνομα (6) τέθεικεν. Ἐν γάρ τῷ λέγειν, «Ἐστι τις Προαρχὴ πρὸ πάντων, προανεννόητος, ἣν ἐγὼ μονάδα καλῶ. (7)» καὶ πάλιν· «Ταύτῃ τῇ

Aster ipsorum, in maius sublime (8), et quasi in maiore agnitionem extensus, primam quaternationem dixit sic: *Est quidem ante omnes (9) Proarche, proanennoetos, et inenarrabilis, et innominalis, quam ego monotetem voco. Cum hac monotete est virtus, quam et ipsam voco henotetem. Hæc henotes et monotes (10), cum sint unum, emiserunt, cum nihil emiserint (11), principium omnium, moneton; et agenmoneton, et aoraton, quam Archeum sermo monada vocat. Cum hac monade est virtus, ejusdem substantiae ei, quam et eam voco hen. Haec autem virtutes, id est, monotes, et henotes, et monas, et hen. emiserunt reliquas emissiones Αἰώνum*

4. *su iu! et pheu pheu! Tragicum vere (12) dicere oportet super banc nomium factionem (13), et tantam audaciam, quemadmodum sine rubore mendacio suo nomina posuit. In eo enim quod dicit: «Estante omnia Proarche, proanennoetos, quam ego monoteta voco;» et iterum: «Cum hac monade est*

BILLII INTERPRETATIO.

... . *Est quædam ante omnia Proarche, cogitationem omnem, et orationem, ac nomenclaturam superans, quam ego solitatem appello. Una cum hac solitatem vis alia exsistit, quam item ipsam unitatem voco. Unitas porro hæc et solitas, unum cum essent, non proferent protulerunt initium omnium rerum, intellectuale, ingenitum, et invicibile: quod quidem initium monas appellatur. Cum hac porro monade simul existit vis ejusdem cum ea essentia, quam et ipsam unam voco. Hæc denique virtutes, hoc est solitas et unitas, monas et unum, reliquum Αἰώνum gregem produxerunt.*

4. *Iu iu! heu heu! Tragicum enim exclamationem subdere sane convenit, ob tantam in fingendis nominibus audaciam: quemadmodum ille, abstero omni pudore, nomina commento suo imposuit. Iu eo enim quod ait: Est quædam ante omnia Proarche, cogitationem omnem excedens, quam ego solitatem voco; et rursus: Cum hac solitatem vis alia exsistit, quam et ipsam unitatem nuncupo; manifestissime sa ea, quæ dixit, commentitia esse confessus est, quandoquidem figmento suo ejusmodi nomina imposuit, quæ ante ab alio nomine imposita fuerant. Perspicuumque est eum esse, qui temeritate adductus hæc*

fructibus eorum. Habet vero Epiphanius: ἀλλὰ μετὰ τοὺς τριάντα Αἰώνας, sed post triginta Αἰώνες, seu, ut clarus vertit Petavius, sed inferioris cuiusdam ordinis. Sed cum Epiphanius hic Irenæi verba ex profeso referre se non dicat, hæc forte addidit explicationis gratia. Eadem pariter sic explicat Tertullianus lib. adversus Valent. c. 38, sed a fructibus de substantia eorum renentibus.

(1) *Εἰς ὑψηλότερον. Græca quæ sequuntur, desumpta sunt ex Epiphanius. Hær. xxxii, § 5.*

(2) *Προτέρη τετράδα. Adde ex interp. Εφη.*

(3) *Ἐπὶ πάντων. Präpositionem ἐπὶ declendam vult Billius, neque enim interpres, aut Tertullianus loco cit. eam legerunt.*

(4) *Ιοῦ Ιοῦ! καὶ φεῦ φεῦ! Exclamationes poetis Græcis, tragicis præsertim usitatae. Interdum adiurationis, doloris interdum et indignationis signa sunt. Dolorem hic significant, ut et cap. 15, n. 4 Iujus libri: Ταῦτα ὑπὲρ τὸ Ιοῦ καὶ τὸ φεῦ. καὶ ὑπὲρ πάσαν τραγικὴν ἐκφώνησαν (sic lego), καὶ σχετλασμὸν ξετιν, hæc super iu, iu, et super pheu, et super universam tragicam exclamationem, et doloris vociferationem sunt, ut vertit interpres noster.*

(5) *Τὸ τραγικὸν γάρ ὡς ἀληθῶς ἐπειπεῖν ξετιν εἰς τῷ. Sic habet Epiphanius. Cur vero Græbius ea verba omisit, γάρ ὡς ἀληθῶς ἐπειπεῖν ξετιν, non video; cum Latinis satis exacie respondeant, excepta particula γάρ quam non reddidit interpres.*

(6) *Orobius. Leg. ὄνοματα cum interp.*

(7) *Μονάδα καλῶ. Ex Irenæo paulo superius, Tertullianus, et interprete ipso patet legendum esse, μονότητα, non μονάδα, et μονος μονότητι, non μονάδι.*

(8) *Maius sublime... est quidem. Forte legendum, magis sublime, Græc. ὑψηλότερον· et est quædam,*

Gr. ξετιν τις. Tertullianus vero qui cap. 27 totum hunc locum ad verbum exscribit, omittit sive quidam sive quædam.

(9) *Ante omnes. Vertendum est cum Tertulli. ante omnia.*

(10) *Hæc henotes et monotes. Sic Clarom. juxta Græc., in aliis deest hæc.*

(11) *Cum nihil emiserint. Sic Græca μὴ προέμεναι, reddidit interpres noster; absurdum omnino, ut quisque videt. Si enim henotes et monotes principium omnium emiserint, absurdum est dici nihil emisse. Longe melius hæc expressit Tertullianus: protulerunt, non proferentes, initium omnium. Sed quis istorum verborum sensus? Conjectio id discriminis inter principium omnium, seu monada, et ceteros Αἰώνes ab Epiphane positum fuisse, vel quod illud sic proferretur, ut tamen ab auctore non separaretur; eo fere modo quo Tertullianus lib. contra Prax. c. 8, prolatum dicit Filium a Patre, sed non separatum: ceterorum vero Αἰώνum prolatum cum separatione fieret. Vel quod monas mera esset Proarches ἐνέργεια, seu δύναμις ἀνυπόστατος, ad eum modum, quo Verbum simplicem Patris ἐνέργειαν ἀνυπόστατον, hominum verbo similem statuebant Sabelliani: ceteri vero Αἰώνes propriam hypostasim haberent. Favere videtur huic conjecturæ, quod Epiphanes suam monada sic emissam esse vellet, ut tamen ingenita esset: quod enim hypostasim non habet, gigni proprie loquendo non potest. Eo sensu dicere potuit, monada sic prolata fuisse, ut tamen non proferretur.*

(12) *Vere. In editi. Eras., Gallas. et Feuard. vero.*

(13) *Factionem. Sic mss. Arund., Voss., Merc. 2 et Clarom. juxta Græc. ὄνοματα ποιεῖ. Alii fictionem.*

virtus, quam **55** et ipsam voco henotetem, et mani- festum (1), quoniam signa sunt quæcunque ab eo dicta sunt, confessus est, quoniam (2) ipse no- mina posuit signo, quæ a nemine altero posita sunt (3) : qui nisi hac auderet, hodie veritas (4), secundum eum, non habuisset nomina. Nihil igitur prohibet et alterum quemdam in tali argumento sic prælinire nomina : Est quædam Proarche, re- galis, proanennoetos, proanhypostatos virtus, pro- cylindomene. Cum illa autem est virtus, quam ego cucurbitam voco : cum hac cucurbita autem est virtus, quam et ipsam voco perinane. Hæc cucurbita et perinane, cum sint unum, emiserunt, cum non emisissent, fructum, in omnibus visibilem, manducabilem, et dulcem, quem fructum sermo cucumerem vo- cat. Cum hoc cucumere est virtus ejusdem potestatis ei, quam et ipsam peponem voco. Hæc virtutes, cucurbita, et perinane, et cucumis, et pepo, emiserunt reliquam multitudinem Valentini deliriosorum peponum. Si enim euri sermonem, qui de universia fit, transfigurari in primam quaternationem oportet, et quemadmodum vult aliquis, ipse ponere nomina ; quis prohibet his nominibus, utique multo credi- bilioribus (5), et in usu positis, et ab omnibus (6) cognitis ?

5. Alii autem rursus ipsorum primam et arche- gonon octonationem his nominibus nominaverunt : primum Proarchen, deinde Anennoeton, tertiam autem Arrheton, et quartam Aoraton. Et de prima quidem Proarche emissum esse primo et quinto loco Arcen, **56** ex Anennoeto secundo et sexto loco Acatalepton, et de Arrheto tertio et septimo loco Anonomaston, de Aurato autem quarto et octavo

A μονάδι: συνυπάρχει δύναμις, ἃν καὶ αὐτὴν ἐνότητα δινομάζω· σαρέστατα, διτὶ τε πλάσμα αὐτοῦ ἔστι τὰ εἰρημένα, ὀμολόγηκε, καὶ διτὶ αὐτὸς ὀνόματα τέθεικε τῷ πλάσματι, ὑπὸ μηδενὸς πρότερον ἄλλου τεθει- μένα. Καὶ σαφές ἔστιν (7), διτὶ αὐτὸς ταῦτα τετόλ- μηκεν ὀνοματοποιῆσαι· καὶ εἰ μὴ παρῆν τῷ βίῳ, οὐχὶ ἡ ἀλήθεια εἶχεν δινομα. Οὐδὲν οὖν κωλύει, καὶ ἀλλον τινὰ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑπόθεσεως οὕτως ὀρίσασθαι ὀνόματα (8). . . . .

B 5. Ἀλλοι δὲ πάλιν (9) αὐτῶν τὴν πρώτην καὶ ἀρχέτογον ὅγδοάδα τούτοις τοῖς ὀνόμασι κεκλήκασι· πρῶτον Προαρχὴν, ἐπειτα Ἀνεννότον, τὴν δὲ τρί- την (10) Ἀρθέτον, καὶ τὴν τετάρτην Ἀάρατον. Καὶ ἐκ μὲν τῆς πρώτης Προαρχῆς προδεδήσθαι πρώτων καὶ πέμπτων (11) Ἀρχὴν, ἐκ δὲ [τῆς ἀρχῆς (12)] τῆς Ἀνεννότου δευτέρων καὶ ἐκτῷ τόπῳ Ἀκατάληπτον. ἐκ δὲ τῆς Ἀρθέτου τρίτῳ καὶ ἐνδόμῳ τόπῳ Ἀνονόμα-

BILLII INTERPRETATIO.

nomina condiderit : ita nisi ille in mundo exstitisset, nominibus veritas careret. Nihil igitur impedit, quin alius etiam quispiam in eodem argumento nomina statuat hoc pacto. . . . .

5. Alii rursus ex ipsis primam ac primigeniam ogdoadem his nominibus appellandam dixerunt. Primum Proarchen, deinde Anennoetum, tertiam Arrhetum, quartam Aoratum. Atque ex prima Proarche tertiam esse primo et quinto loco Archen : ex Anennoeto secundo et sexto loco Acataleptum : ex Arrheto tertio et septimo loco Anonomastu : ex Aorato denique quarto et octavo loco Agennetum,

(1) *Manifestum.* Addiderat Feuard. verbum *est*, quod sensum conturbat. Addunt et mss. Clarom. et Pass. Sed hoc merito omittunt edit. Eras., Gall., Oxon., et mss. omnes Anglic. *Manifestum* enim hic adverbialiter acripi debet, ut patet ex Græco σαρέστατα, quod tamen melius vertisset interpres manifestissime.

(2) *Quoniam.* Adde ex Græco, et quoniam.

(3) *Posita sunt.* Græc. antea posita sunt.

(4) *Qui nisi hæc auderet, hodie veritas, etc.* Græca nouant : *Perspicuum est cum esse*, qui primus no- mina *hæc condere auras fuerit* : ac nisi ipse ali- quando in mundo exstitisset, *hodie veritas*, etc., ex quibus patet legendum esse in vñ. versione, au- deret, ut habent omnes edit. cum codd. Claro- m. et Pass., non audiret, ut perperam habent mss. Anglic.

(5) *Utique multo credib.* Sic mss. Clarom., Pass. et Voss. melius, ni fallor, quam, et multo, ut habent Eras., Gallus. et Feuard., vel, ut multo, prout ex Arnud. et Merc. 2, reposuit Grabiūs.

(6) *Ab omnibus.* Pass., Voss., et Feuard. in marg. ab hominibus.

(7) *Kai σαρές ἐστιν.....οὐχὶ ἡ ἀλήθεια, etc.* Græca hæc Irenæi ab Epiphanius descripta, Grabiūs omittit placuit. Docissimi viri consilium appro- bare non possumus. Quoniamvis enim a Latinis ali- quantumluni disserunt, non tamen adeo, ut resecari debeat.

(8) *Ορόματα.* Quæ sequuntur Irenæi verborum Græca desiderantur. Sunnūmū duntur, sed nou ipsa verba retulit Epiphanius hoc modo : Elta δοιτὸν εἰς ταῦτα αὐτὸς ὁ μακάριος ἐπίσκοπος Εἰρη- νεῖος, ὡς γε προεπαμεν, γελοιώδης βῆματα καὶ

C αὐτὸς προεῖπεν, ἐτερωνυμιαν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὡς ἀντέξια τῆς αὐτὸν ληρωδίας χρειντόμενος, πεπόνης γένη, καὶ τικύων, καὶ κολοκυνθῶν, ὡς ἐπὶ τὸ ποκειμένων τῶν ἐπιπλάσματος, ὡς τοῖς φιλοδογοῖς σαφές ἀν εἴη, ἀφ' ὧν προανέγνωσαν. *Tum deinceps in hæc idem beatus episcopus Irenæus, ut diximus, alia quædam ridicula nomina, ac per jocum a seipso composita facete subiicit, tanquam eorum nūgis con- sentanea : cuiusmodi sunt peporum, ac cucurbita- rum, aut colocyntharum genera, quorum appellatio- nes certi rebus attribuit ; id quod litterarum parii homines, ex iis quæ antea legerint, animadeter- tent.*

(9) *"Αλλοι δὲ κάλιτε, etc.* Græca hæc Irenæi, la- cito tamen ipsius nomine, descripta Epiphanius Har. xxx. § 7.

(10) *Tὴν δὲ τρίτην.* Supp. δύναμιν.

(11) *Kai σέματων.* Adde τόπῳ ex vñ. interp. et Tertull. cap. 55. *Sed quæ ratio dispensat, addit ibidem Tertull., ut singula binis locis, et quidem tam intercias nascantur, malo ignorare quam di- scre. Quid enim recti habeant, quæ tam perverse proferuntur ? Si quis tamen sensus ejusmodi deliriis esse possit, is esse videtur, scilicet, primam om- nium emissionem, seu eam emissionem, quæ primo loco et ante cæteras omnes facta est, esse a Proar- che, quæ Arches protulit quintum ogdoadis locum tenentem : secundo loco, seu secundam emissio- nem ab Arche factam esse, a quæ missus est Aca- taleptos, sexto ogdoadis loco constitutus. Et sic de cæteris.*

(12) *Tῆς ἀρχῆς.* Delendæ hædus voces, quæ sen- sum conturbant, quasque nec vñus interp. nec Tertullian. legerunt.

στον, ἐκ δὲ τῆς Ἀοράτου (4) Ἀγένητον. Πλήρωμα τῆς πρώτης ὀγδοάδος (5). Ταύτας βούλονται τὰς δυνάμεις προϋπάρχειν τοῦ Βυθοῦ καὶ τῆς Σιγῆς, ἵνα ταλεῖν τελειώτεροι φανώσιν ὄντες, καὶ Γνωστικῶν γνωστικάτεροι πρὸς οὓς δικαίως δῆτις ἐπιφωνήσειν. Ὡληρολόγοι σοφισταὶ (3)! Καὶ γάρ περὶ αὐτοῦ τοῦ Βυθοῦ πολλὰ καὶ διάφοροι γνῶμαι παρ' αὐτοῖς. Οἱ μὲν γάρ αὐτὸν ἀξύγονον λέγουσι (4), μήτε ἀρρένεα, μήτε θῆλειαν, μήτε δύσις ὄντα τι, δῆλοι δὲ ἀρρενθῆλυν αὐτὸν λέγουσιν εἶναι, ἐρμαφρόδιτον φύσιν (5) αὐτῷ περιάπτοντες. Σιγὴν δὲ πάλιν δίλοι συνευνέτιν αὐτῷ προσάπτουσιν, ἵνα γένηται πρώτη συζυγία.

CAPUT XII°

Ptolemai discipulorum, et Colorbaseorum doctrina.

1. Ὁ Πτολεμαῖος (6), καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, Εἰτι εμ-
πειρότερος ἡμῖν τοῦ ἀντιτίνου διδασκάλου..... δύο
συζύγους τῷ Θεῷ, τῷ παρ' αὐτοῖς Βυθῷ καλούμενῷ,
ἐπενόησε τε καὶ ἔχαρισατο. Ταύτας δὲ καὶ διάθε-

1. Hi vero qui sunt (13) circa Ptolemaeum scientiores, duas conjuges habere eum Bython dicunt, quas et dispositiones (14) vocant, Ennoean et Thelesin. Primo enim mente concepit quiddam emi-

BILLII INTERPRETATIO.

primæ ogdoadis complementum. Atque has virtutes Bytho etiam et Sige antiquiores esse volunt, quo videlicet perfectis perfectiores, et Gnosticis eruditiores esse videantur. Ad quos merito quispiam hæc verba usurpare queat: O nugatores sophistæ! Etenim de ipsomet Bytho multæ variaæque apud eos sunt sententiæ. Alii enim conjugis expertem eum esse dicunt, ac nec marem, nec feminam, nec omnino quidquam esse. Alii autem marem simul ac feminam esse asserunt, hermaphroditæ videlicet naturam ipsi tribuentes. Alii rursus Sigen et conjugem adjungunt, ut fiat prima conjugatio.

CAPUT XII.

1. At vero Ptolemaeus Bytho, quem illi pro Deo colunt, conjuges duas, quas etiam affectiones vocat, excoxitavit, ac dono dedit, Cogitationem scilicet, ac Voluntatem. Primum enim in animum induxit aliquid

¹³ Ed. Feu., cap. iv.

(1) Ἐκ δὲ τῆς Ἀοράτου. Adde ex vet. interp. et C. Tertull. τετάρτῳ καὶ δύοδιν τόπῳ.

(2) Πλήρωμα τῆς πρώτης ὀγδοάδος. Lego cum vel. interp.: τούτῳ τὸ Πλήρωμα τῆς πρώτης ὀγδοάδος, et in his verbis novam constituere periodum. In aliis vero omnibus editi, hæc præcedentem claudunt, et Πλήρωμα referunt ad ἀγένητον, quasi ἀγένητος diceretur complementum primæ ogdoadis. Sed id Valentianorum omnium hypothesi repugnat, qui Pleroma non de uno singulari Αἰone dicebant, sed ex pluribus constituebant, ut patet ex cap. 1 hujus libri, in ogdoada scilicet, de rada, et duodecada. Pleroma igitur primæ ogdoadis nihil aliud est, in eorum mente, quam Pleroma, qua pars constat prima ogdoada, seu prima ogdoada Pleromatis. Et cum Irenæus hic descriptis ordine et nominibus prima istius ogdoadis, subjungit, τούτῳ τὸ Πλήρωμα τῆς πρώτης ὀγδοάδος, sensus est: sic primæ Pleromatis sui ogdoada constituunt: nam in ceteris partibus, cum reliquis Valentianis D. isti consentiebant.

(3) Ὡληρολόγοι σοφισταὶ! Ήσαν in Gnosticos, qui foedis libidinibus more belluarum seipsose conspurcabant, apprime convenienti: πέτοντες enim, per translationem, Græci dicunt homines fractos, effeminate, dissolutos et molles.

(4) Οἱ μὲν γάρ αὐτοὶ δέντονται. Confer Tertull. cap. 34.

(5) Φύσις. Γένεσιν legit vetus interp., sed male.

(6) Ὁ Πτολεμαῖος, etc. Græca hæc iterum Epiphanius debemus, Hær. xxxiii, § 1. Hæc vero verba: οὐτος τοῖνυν, etc., usque ad πρώτον γάρ, quæ resecare Grabio placuit, nos edi curavinus, tum ut Græcorum series habeatur, tum etiam quia licet Irenæi verbis quædam addiderit Epiphanius, illa tamen cum vet. versione collata facile deprehenduntur. Ea dantaxat omisimus, quæ minus

cum Latina versione convenienti. Nempe quod brevius scripsisse videtur Irenæus, Οἱ δὲ πέρι Πτολεμαῖον ἡμετέροι δύο συζύγους ἔχειν τὸν Βυθὸν λέγουσι, δις καὶ διαδέσεις καλούσιν, Ἔννοιά τε καὶ Θελησιν. hæc paulo fusiori stylo prosecutus est Epiphanius. In hoc tamē lapsus esse videtur Constantiensis episcopus, quod Ptolemaeo et discipulis ejus eam sententiam ascribat, quam solis ejusdem Ptolemaei discipulis tribuunt Irenæus et Tertull. Nam paulo aliud erat magistri sistema, quod auctor noster fuse descripsit cap. 1 et seq.

(7) Pleroma hoc primæ ogdoadis. Has voces tum a præcedenti, tum etiam a sequenti periodo separamus; nempe in iis solis novam constituimus periodum. Præcedenti junxit Grab., sequenti cæteri: utrius minus bene.

(8) Perfectorum perfectiores, et Gnosticorum magis gnostici. Hellenismus est. Latine vertendum suisæ: Perfecti perfectiores, et Gnostici veriores Gnostici.

(9) Veri. Ita hic, et paulo post, Clarom., Arund., Ottobon. et Merc. 1. Reliqui minus recte, viri.

(10) Dicentes esse. Sic editi. Eras., Gall. et Feuard. cum mss. Ottobon., Arund. et Merc. 2, melius quam mss. Clarom., Pass., Voss. et edit. Oxon., dicunt.

(11) Genesim. Ex Gr. lege naturam.

(12) Rursus. Hanc vocem cum Grabio addimus, ex coll. Clarom. et Voss. ac textu Græco.

(13) Hi vero qui sunt. His ad verbum Græca non respondent. Sic ferunt: Ptolemaeus cum suis, sapientior illis, quos præceptores habuit,..... Deo, quam illi Bythum appellant, conjuges duas a se inventas attribuit. Has et affectionem vocal, cogitationem videlicet et voluntatem. Eadem habet Tertull. cap. 35. Vid. not. 6.

(14) Dispositiones. Mallem, affectiones.

ter (1), sicut dicunt, post deinde voluit. Quapropter duobus his affectibus et 57 virtutibus, id est, Ennoeas et Theleseos, velut commixtis in invicem, emissio Monogenis et Aletheiae secundum conjugationem facta est. Quos typos et imagines duorum affectuum Patris egressas esse, invisibilium visibles; Thelemanis quidem Nun, Ennoeas autem Aletheian: et propter hoc adventitiae Voluntatis masculus est imago, innatae vero Ennoeae femininus, quoniam Voluntas velut virtus facta est Ennoea. Cogitabat enim Eunoea semper emissionem, non tamen et emittere ipsa per semetipsam poterat quia cogitabat. Cum autem Voluntatis virtus advenit, tunc quod cogitabat, emisit.

2. Non videntur tibi hi (2), o dilectissime, Homericu Jovis (3), propter sollicititudinem non dormientis, sed curae habentis, quando poterit hono-

Α σιν (4) ἐκάλεσεν, Ἐννοιάν τε καὶ Θελήμα (5). Πρῶτον γάρ ἐνενοήθη προβαλεῖν, φησίν (6), εἰτα τῇσι ληστῇσι. Διδ καὶ τῶν δύο διαβέσσεων τούτων, τῇ καὶ δυνάμειν, τῆς Ἐννοίας καὶ τῆς Θελήσεως, ὡστε συγκραθεῖσῶν εἰς ἀλλήλας, τῇ προβολῇ (7) τοῦ Μυνογενοῦς καὶ τῆς Ἀληθείας κατὰ συζυγίαν ἐγένετο οὐστινας τύπους καὶ εἰκόνας τῶν δύο διαβέσσεων τοῦ Πιατρὸς προελθείν, τῶν δοράτων δρατάς· τοῦ μὲν Θελήματος (8) τὴν Ἀλήθειαν, τῆς δὲ Ἐννοίας τὸν Νοῦν, καὶ διὰ τούτου (9) τοῦ Θελήματος (10), διὰ δέ της τοῦ Θελήματος· τὸ Θελήμα τοινυῖ (11) δύναμις ἐγένετο τῆς Ἐννοίας. Ἐνενοὶ μὲν γάρ (12) τῇ Ἐννοίᾳ τὴν προβολήν· οὐ μέντοι προβαλεῖν αὐτῇ καθ' ξαντήν ἤδυνατο ἀ ἐνενοῖ. Ὅτε δὲ ἡ τοῦ Θελήματος δύναμις ἐπεγένετο, τότε δὲ ἐνενοῖ, προέβαλε.

δέ ἂμα τῷ νοηθῆναι, καὶ ἐπιτετελε-
κέναι (13) τοῦτο ὅπερ ἡδέλησε, καὶ ἂμα τῷ θελῆσαι,

BILLII INTERPRETATIO.

proferre, ac deinde Voluntas, ut ipse inquit, secuta est. Quare duabus hisce affectionibus, vel etiam virtutibus (virtutes enim eas rursus appellat), hoc est, Cogitatione et Voluntate, velut inter se copulatis, Monogenis et Veritatis oris ex conjugio exstitit: quos quidem visibles duarum invisibilium Patris affectionum typos et imagines prodiisse ait, hoc est, Veritatem Voluntatis, et Nun Cogitationis: ac propterea adveniente Voluntate masculinus quidem ingenitus Cogitationis imago exstitit, femina autem Voluntatis. Itaque voluntas Cogitationis facultas effecta est. Cogitatio etenim productionem illam quidem sibi proponebat: ceterum per se ipsa producere nequibat, quae cogitabat. Cum autem Voluntatis facultas accessit, tum denum quod cogitabat, in ortum produxit.

Qui simul ut cogitat, etiam perficit hoc, quod volunt :

(4) *Quiddam emittere*. Sic cod. Pass., alii, *quid emittere*.

(2) *Non videntur tibi*, etc. Græca hujus periodi non retulit Epiphanius, sed sensum duntaxat; eadem cum Irenæo ironia, sed. paulo fusius et explicatius *Polemum perstringens*.

(3) *Homerici Jovis.* Alludit Irenæus ad hunc Homeri locum *Il.* II, v. 1 et seqq. :

Ἄλλοι μὲν φα θεοί τε καὶ ἀνέρες πρωκορυσταί
Εἴδον πανύχιοι· Διὰ δὲ οὐκ ἔχει νήδυμας Ἰππονός·
Ἄλλ' ὅγε μερμήριζε κατὰ φρένα, ως Ἀχιλῆα
Τιμῆση, δλέστη δὲ πολέας ἐπὶ νηυσὸν Ἀγαῖῶν.

*Cæteri quidem tum dii, tum bellicosi homines
Tota nocte dormiebant; hanc vero Jupiter jucundi
expertem somni ducebat,*

*Anxius nimirum animo secum volutabat, quo pacto
Achilli
Decus afferret, plures vero perderet ad classem
Achivorum.*

Plures, inquam, an Achivorum? an Trojanorum?
ambiguum ex Eustathio. Priorem sensum seculus
est Irenaeus.

(4) **Διαθέσιν.** Sic cod. Reg. In edit. omnibus male διαθέσειν. Legisse tamen videtur interp. διαθέσεις, in plurali; quod mallem.

(5) Θέλημα. Has voces θέλημα et θέλησιν pro-miscue usurpat Epiphanius. Non mirum ergo, si pro θέλημα sic reddat interpres, *Thelesin*. Sed post eum vocem, θέλημα, haec addit Epiphanius, quae in veteri Irenæi interpretatione Latina non occurrit: καὶ τὴν μὲν "Ἐννοιαν δὲ συνυπέρδεξαν ἐν αὐτῷ ἐννοούμενην δεῖξτο τι προθέλλεσθαι, τὸ δὲ θέλημα τὸ αὐτῷ ἐπιγινόμενον. Et cogitatio quidem in illo nun-quam non existit, semper cogitans aliquid produ-cre: voluntas vero ipsi postmodum accessit. An vero ista Irenæi siut, an Epiphanius, nemo facile dixerit.

(6) Φησίν. Scripsit Irenaeus φατίν, vel ὅτι

C φασιν, quia de Ptolemaī discipulis; Epiphanius
vero φησιν, quia de Ptolemaeo ipso in singulari lo-
quitur.

(7) Τῇ προσολῇ. *Lege cum interprete, ἡ προσολῇ.*

(8) Τοῦ μὲν Θελήματος, etc. Hac perverso ordine apud Epiphanius scripta essa bene monet Grab. Sic itaque cum vet. interp. legendum est: Τοῦ μὲν Θελήματος τὸν Νοῦν, τῆς δὲ Ἔννοιας τὴν Ἀλθείαν. Ceterum hoc loco Νοῦν eumdein esse

atque Monoγενῆ, nihil necesse est moneamus.

(10) Τοῦ Θελήματος..... ὁ δὲ θῆλυς τοῦ Θελήματος τυπωμένος εἰναι τὸ αὐτὸν δοκιμήσει.

ματος. Depravatum hunc locum ita cum discussum
Grabio ex veteri interpretatione restitue : τοῦ ἐπι-
γνοένου Θελήματος δὲ μὲν ἀρχήν εἰκόνα γέροντος, δὲ
δὲ θῆλας τῆς ἀγενήτου Ἐννολας. Ac proinde expunge
postremum illud, τοῦ θελήματος. Ita restituendum
Desse mox subdita demonstrat ratio : *Quoniam vo-
luntas velut virtus facta est Ennae.* Demonstrat et
Tertull. c. 33 : *Ad imaginem quidem cogitationis,
seminam Veritatem : ad imaginem voluntatis, ma-
rem Monogenem.* Tum hanc continuo rationem ad-
dit : *voluntatis enim vis, uti quæ effectum præstat
cogitationi, maris obtinet censem.* Masculum proinde
semen ad imaginem voluntatis, femininum vero ad
imaginem cogitationis factum est.

(11) **Tὸ Θέλημα τοῦτον.** Delendum vult Græbius
τοῦτον, et pro eo legendum, ὅτι τὸ Θέλημα, sed
frustra: hæc enim Græca periodus, prout nunc
legitur, rectum efficit sensum, nec a versione La-
tina discrepat: nisi quod interpres, hujus conne-
ctendit gratia cum præcedenti, addidit particulam
quoniam. Hic tamen præterea pro δύναμις, legisse
videtur. ὡς δύναμις, vel ὡς δύναμις.

(12) Ἐρεόει μὲρ τῷ. Addit. cum interprete ad.
 (13) Ἐπιτελεκέραι. Legendum vult Petavius,

επιτελέχει, mallem επιτελεῖ, ut legit interpres.

καὶ ἐννοεῖται τοῦθ' ἐπερ καὶ τὴν ἀληθησ, τοῦτο ἐννοούμενος δ καὶ (1) θέλει. καὶ τότε θέλων, διετὸνος ται, διος ἐννοια ὡν, διος θέλημα, διος νοῦς, διος φῶς (2), διος ἀρθαλμὸς, διος ἀκοή, διος πτῆγη πάντων τῶν ἀγαθῶν.

τινος volens cum cogitat: enim sit totus cogitatus, et totus sensus omnium honorum.

3. . . . . τὴν πρώτην ὀγδοάδα (3), οὐ καθ' ὑπόθεσιν ἀλλον ὑπὸ ἀλλον Αἰώνα προσεβλήσθαι (4), ἀλλ' ὅμοι καὶ εἰσάπαξ τὴν τῶν ἐξ Αἰώνων προσολήν ὑπὸ τοῦ Προπάτορος καὶ Ἐννοιας αὐτοῦ τετέχθαι, ὡς αὐτὸς ματισάμενος διαβεβαιοῦται (5). Καὶ οὐχέτι ἐκ Λόγου καὶ Ζωῆς (6) Ἀνθρώπον καὶ

BILLII INTERPRETATIO.

et simul ut vult, etiam hoc cogitat, quod voluit: tum cogitans cum vult, et tum volens cum cogitat: cum totus sit cogitatus, totus mens, totus lux, totus oculus, totus auditus, totus sensus omnium honorum.

3. . . . . primam Αἰονem non gradatim, alterum ab altero Αἰονem emissum dicunt, sed simul et in 58 unum Αἰονem (9) emissionem a Propatore, et Eunoia ejus, cum crearentur (10), ipsi se obstetricasse affirmant (11). Et jam non ex Logoei Zoe Anthropo et Ecclesiam, sed ex Anthropo et Ecclesia

(1) Τοῦτο ἐννοούμενος, δ καὶ. Legit interpres, τότε ἐννοούμενος, διετός, etc.

(2) Ὁλος θέλημα,... διος φῶς. Has voces vel addidit Epiphanius, vel omisit interpres. Postiores quidem existant lib. II, cap. 12 n. 3, et 28, n. 5, ubi locum hunc sere repetit Irenaeus; sed non priores. At vicissim plura alia illic additū auctor noster, que hic non leguntur. Ceterum διος φῶς male omittuntur in edit. Oxon.

(3) Τὴν πρώτην ὀγδοάδα. Hæc ex Epiph. Hær. XXXV, § 1, excerpta sunt, ubi pro his Irenæi verbis, qui autem prudentiores illorum putantur esse, solum hæc episcopus Constantiensis: λέγει γὰρ (διοκλέβασθαι) τὴν πρώτην ὀγδοάδα, etc.; unde discimus hæc esse Colorbasi dogmata, quæ tacito auctoris nomine perstringunt Irenaeus et Tertull. cap. 36. Eadem Colorbesii attribuit Theodoret. lib. I Hær. fab., c. 12.

(4) Αἰώνα προσεβλήσθαι. Hæc perperam omisit editor Oxoniensis.

(5) Τετέχθαι, ὡς αὐτὸς ματισάμενος διαβεβαιοῦται. Ex vel. interpretatione hæc Irenæus scripsisse, τὸν τῷ τετέχθαι αὐτούς, αὐτὸς ματισάμενος διαβεβαιοῦται. Sed hanc metaphoram ironicam tantillum emollire Epiphanius visum fuit.

(6) Οὐκέτι ἐκ Λόγου καὶ Ζωῆς, etc. Hic corrupta sunt Graeca. Sic ex veteri interprete restituenda censerem: Οὐκέτι ἐκ Λόγου καὶ Ζωῆς Ἀνθρώπον καὶ Ἐκκλησίαν, ὡς οἱ ἄλλοι, ἀλλ' ἐξ Ἀνθρώπου καὶ Ἐκκλησίας Λόγον καὶ Ζωῆς φασι τετέχθαι αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ. Ἀλλὰ ἐπέρω τρόπῳ τοῦτο λέγουσιν, etc. Superiori enī ex Irenæo observavimus, Gnosticos suisse Valentianorum parentes; ab illis hos tres syzygias aperite sumposse, sive furatos esse; neque id male tulisse Gnosticos: sed mali furti eos accusasse, quod syzygiam Hominis et Ecclesie post illam Verbi et Vitæ posuissent, quod absurdum existimabant. Unde post Valentiniū multi ejus discipuli, ac in primis Colorbasi, a Gnosticis admisit, et magistri sui ordinem immisit, et Hominem et Ecclesiam autem Verbum et Vitam posuerunt. De ea autem, inquit Irenaeus lib. II, c. 13, n. 10, quæ est ex his, secunda emissione Hominis et Ecclesie, ipsi patres eorum falso cognominiuti Gnostici pugnant aduersus inicem, sua propria vindicantes, et malos suos semetipos convincentes, apitabile esse magis emissioni dientes, uli verisimile, ex Hominis Verbum, sed non ex Verbo Hominem emissum, et esse Hominem Verbo anteriorē. In hoc igitur Colorba-

A rare Achilleum, et multos perdere (7) Græcorum, apprehensionem habuisse magis, quam ejus, qui est universorum Deus. Qui simul ut cogitavit, perficit id quod cogitavit: et simul ac voluit, et cogitat hoc quod voluit: tunc cogitans cum vult, et

3. Qui autem prudentiores putantur illorum (8) esse, primam octonationem non gradatim, alterum ab altero Αἰονem emissum dicunt, sed simul et in 58 unum Αἰονem (9) emissionem a Propatore, et Eunoia ejus, cum crearentur (10), ipsi se obstetricasse affirmant (11). Et jam non ex Logoei Zoe Anthropo et Ecclesiam, sed ex Anthropo et Ecclesia

BILLII INTERPRETATIO.

et simul ut vult, etiam hoc cogitat, quod voluit: tum cogitans cum vult, et tum volens cum cogitat: cum totus sit cogitatus, totus mens, totus lux, totus oculus, totus auditus, totus sensus omnium honorum.

3. . . . . primam Αἰονem non gradatim, alterum ab altero Αἰονem emissum dicunt, sed simul et in 58 unum Αἰονem (9) emissionem a Propatore, et Cogitatione etiam esse, ut alius ex alio fluxerit: verum simul et consertim omnes Αἴονας a Propatore et Cogitatione sua procreatos esse non minus certo asseverat, quam si ipse obstetricis munere functus fuisset. Ac jani non ex Sermonē et Vita Hominem et Ecclesiam, nec ex Homine et Ecclesia, ut aliis placet, Sermonem et Vitam procreatos esse ipse cum suis ait: verum alio modo id ita refert: Quod Propator emittere cogita-

B sli cæteris Valentianis opponebantur, quod hi, ut constat ex lib. I, c. 4, in posteriori tetrade ex Logoei et Zoe emissam secundam conjugationem, *Hominem* scilicet et *Ecclesiam*, veulent: isti vero contra, inverso ordine, ex Anthropo et Ecclesia *Logon* et *Zoen*. Hinc paulo post subdit Irenaeus: *Locutus est Anthropos Logon: hic est primogenitus Filius. Subsequitur autem Logon Zoe*; Porro nihil necesse est moneam, Epiphanius, hic majoris explicacionis causa, pauca quædam Irenæi verbis addidisse, ut ὡς οἱ ἄλλοι, αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ, καὶ ἐπέρω τρόπῳ, etc.

(7) *Perdere. Codd. Clarom., Pass. et Voss. pro-dere.* Sed vera lectio est perdere, ut ex Ilomero liquet.

(8) *Prudentiores illorum. Græcismus, pro prudenter illis.*

(9) *Αἴονum.* Scite monet Fronto Duc. legendum esse, sex Αἴονum, quod quidem haud aderit Billio, dum veritatem, omnes Αἴονας. Sic enim Græco Epiphanius, τὴν τῶν ἐξ Αἰώνων προσολήν. Tertullianus quidem octoūgēm nominat: sed quia parentes numerat cum liberis. Addit vir eruditus multa hic esse ἀναχαλουθε, si ad Græcorum sententiam examinarentur. Hanc longe accuratius sic exprimere potuisse interpres: *Dicunt primam ogdoadē non gradatim ita productam esse, ut alius ex alio Αἴον fluxerit: verum sex Αἴονum emissionem simul et semel a Propatore, et cogitatione ejus factam esse non minus certo asseverant, quam si, dum ederentur, ipsi obstetricis munere functi fuissent.* In hoc duntaxat ea versio, quam auctoris nostri menti consentaneam existimo, discrepat a textu Græco, quod Epiphanius de Colorbasi in singulari, Irenaeus quo de Colorbasi in plurali sermonem faciat.

(10) *Cum crearentur. Feuerdeut. cumque crearentur.*

(11) *Ipsi se obstetricasse affirmant.* Diutius suspicatus sum, ex Græco legendum esse, ipsi quasi obstetricasset, affirmant, cum maxime lib. II, cap. 28, n. 6, eadem phrasι utatur auctor noster: *hanc, quasi ipsi obstetricaverint, enuntiant.* Sed cum incidem in lib. IV, cap. 35, n. 3, ubi Valentianos deridendo iis exprobant, quod Christi emissionem..., semetipos obstetricatos esse affirmant; non dubitavi quin iisdem sibi, iisdem verbis Colorbasi eos hic, quod cæteros Αἴονα spectat, delricuerit. Quare vera lectio est, quam modo exhibet textus Latinus, et ab Irenæi verbis nonnulli deflexit Epiphanius.

Logon et Zoen dicunt generates, in hunc modum dicentes: *Quande cogitavit aliquid emittere* (1) *Propator*, hoc Pater vocatus est; at ubi quis emisit vera fuerunt, hoc Alethia vocatum est (2). *Cum ergo voluit* (3) *semetipsum ostendere*, hoc Anthro-
pos dictus est. *Quos autem præcogitaverat*, postea-
quam emisit (4), hoc Ecclesia vocata est. *Locutus* est (5) *Anthropos Logon*, hic est primogenitus (6) *filius*. *Subsequitur autem Logon Zoen*; et sic prima octonatio completa est.

4. [“] *Multa autem pugna apud eos, etiam de Sal-
vatore. Quidam enim eum ex omnibus generatum dicunt, quapropter Beneplacitum vocari, quoniam universum Pleroma bene sensit (7) per eum glori-
ficare Patrem. Alii autem ex solis decem *Æonibus*, qui sunt a Logon et 59 Zoen emissi (8); et propter hoc Logon et Zoen dici eum, parentum nomina cu-
stodientem. Alii autem ex duodecim *Æonibus* his, qui sunt ab Anthro- et Ecclesia facti: et propter hoc filium hominis se confiteri, velut postgeni-
tum (9) Anthropi. Alii a Christo et Spiritu sancto, iis (10) qui ad firmamentum Pleromatis emissi sunt,*

A *Έκκλησίαν, καὶ ἐξ Ἀνθρώπου, ὃς οἱ ἄλλοι, καὶ Έκκλησίας Λόγον καὶ Ζωῆν φασι τετέχθαι, αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ ἀλλὰ ἐπέρι τρόπῳ τοῦτο λέγουσιν. “Οτις ὅπερ ἐνενοθῇ προβαλεῖν δὲ Προπάτωρ, τοῦτο Πατήρ ἐκλήθη. Ἐπειδὲ δὲ διὰ προεβάλετο ἀλήθεια ἡν (11), τοῦτο ἀλήθεια ὀνομάσθη. “Οτις οὖν ἡθλησεν ἐπι-
δεῖξαι αὐτὸν (12), τοῦτο Ἀνθρωπὸς ἐλέγθη. Οὓς δὲ πρελογίσατο δὲ προέβαλε, τοῦτο Έκκλησία ὀνο-
μάσθη. Καὶ δὲ Ἀνθρωπὸς τὸν Λόγον (13) οὗτος ἐστιν διὰ πρωτότοκος οὗτος. Ἐπακολουθεῖ δὲ τῷ Λόγῳ καὶ τῇ Ζωῇ καὶ οὗτος πρώτη ὅρδος συνετέλεσθη.*

B *4. Πολλὴ δὲ μάχη παρ’ αὐτοῖς καὶ περὶ τοῦ Σω-
τῆρος. Οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἐκ πάντων γεγονέναι λέ-
γουσι: διὸ καὶ Εὔδοκητὸν καλεῖσθαι, διτὶ πᾶν τὸ Πλήρωμα ηὔδοκησεν (14): οἱ δὲ ἐκ μόνων τῶν δέκα Αἰώνων, τῶν ἀπὸ Λόγου καὶ Ζωῆς, προεβάλησθαι αὐτὸν λέγουσι (15), τὰ προγονικά ὀνόματα [τὰ] (16) διασώζοντα. Οἱ δὲ ἐκ τῶν δεκαδύο Αἰώνων, τῶν ἐκ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ Ζωῆς (17) γενομένων καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ἀνθρώπου δομολογεῖ (18), ὡσανελ ἀπόγονον Ἀνθρώπου. Οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, εἰς στήριγμα (19) τοῦ Πληρώματος, γεγο-
νέναι λέγουσιν αὐτὸν καὶ διὰ τοῦτο Χριστὸν λέγεσθαι:*

BILLII INTERPRETATIO.

vit, hoc Patris nomen accepit. Quoniam autem id, quod produxit, verum erat, hoc Veritas appellatum est. Porro cum seipsum ostendere voluit, hoc Homo dictum est. Denique postquam eos, quos ante cogitaverat, protulit, hoc Ecclesia nuncupatum est. Locutus est Homo Sermonem: hic est primogenitus filius. Sermonem Vita consecuta est; ita ogdoa prima confecta et absoluta est.

4. Quin de Salvatore quoque non parva inter eos pugna est. Sunt enim, qui eum ex omnibus ortum esse dicant: eaque etiam ratione Eudocetum ipsum nuncupant, quod videlicet universo Pleromati Patrium gloriam per eum illustrare placuerit. Sunt ite, qui eum ex solis iis decem *Æonibus*, quos Sermo et Vita in lucem extulerunt, productum suisse tradant: ob eamque causam Sermonem et Vitam ipsum appellarunt, avita videlicet nomina retinenter. Alii rursus cum ex duodecim illis *Æonibus*, qui ex Homine et Ecclesia exsisterunt, ortum esse malunt: hincque fieri, ut ipsem sese filium hominis confiteatur,

[“] Edit. Feuard.. cap. vii.

(1) *Quando cogitavit aliquid emittere. Ita Clarom., Pass. et Voss. In Arund. et Merc. 2 deest cogitavit, ut et in edit. Erasmi, qui idcirco ad marginem notavit, forte addendum esse voluit, quod Gall. et Feuard. inde textui inseruerunt. Fert textus Græcus: quod cogitavit emittere Propator.*

(2) *Hoc Alethia vocatum est. Hinc emendandus videtur Tertulliani textus cap. 36, et pro, hic veritas appellata est, legendum, hoc veritas appellata est; uti antea scripsit, hoc Pater dictus est; et postea, hoc Homo pronuntiatus est.*

(3) *Cum ergo voluit. Sic codd. Clarom., Pass. et Voss. Juxta Græcum, δὲ οὖν. In cæteris, cum autem.*

(4) *Quos autem præcogitaverat, postquam emisit. Vertendum erat: quos autem præcogitavit, cum emisit. Sic Tertullian. quos autem præcogitavit, cum protulit.*

(5) *Locutus est. Deest in codd. Clarom. et Voss. Illic Grabiil animum subiit suspicio, vtr. interpretem nullum in Græco Irenæi textu verbum legisse. Sed, doctissimi viri pace, iustitia omnino suspicio. Longe probabilius videtur, omissionem verbi bujus, quod cum apud Tertull. tum in cæteris omnibus Irenæi codd. tum mss. tum editis legitur, duorum scribarum oscitantem ascribendam esse.*

(6) *Hic est primogenitus. Codd. Clarom. et Voss. hoc est primogenitus. Sed in Greco, οὗτος, non τοῦτο.*

(7) *Pleroma bene sensit. Melius verisset interpres, Pleromati placuit.*

(8) *Et Zoen emissi. Adde ex Græco, productum illum suisse dicunt.*

C (9) *Postgenitum. Vertendum erat, nepotem.*
(10) *Ils. Ita reposuit Feuardentius monitus, ut ipse dicit, a Pamelio in Tertull. et Frontone Duc. In Erasmi autem et Gallas. edit. et in omnibus prorsus mss. legitur eorum. Unde coniicit Grabiis, sic ipsum scripsisse interpretem ex Græco τῶν, haud advertente, Latinam constructionem ablativum postulare.*

(11) *Ο προεβάλλετο ἀλήθεια ἦν. Legendum vult Fronto Duc. & προεβάλλετο ἀληθῆ ἦν. Sic quidem legisse veterem interp. et Tertullianum c. 36, ne-
gari non potest. Legere tamen sufficiat, διὰ προεβά-
λλετο ἀληθῆς ἦν, quamvis et vulgata lectione et cum Petavio retinere nihil impediat.*

(12) *Αὐτόν. Lege cum interp. ξανθόν. Interpreti consentit Tertullianus cap. cit. *Cum voluit semel-
ipsum probari, hoc Homo pronuntiatus est.**

(13) *Καὶ δὲ Ἀνθρωπὸς τὸν Λόγον. Adde ex in-
terpr. ξαλῆσθν. Tertullian. Sonuit Homo Sermonem.*

(14) *Ηύδοκησεν. Adde ex interprete et Theodo-
reto lib. I Haer. sub., c. 12: δι’ αὐτοῦ δοξάσαι τὸν Πατέρα, quae verba omisit oscitans scriba.*

(15) *Αὐτόν λέγουσι. Adde iterum ex interp. καὶ διὰ τοῦτο Λόγον καὶ Ζωὴν λέγεσθαι αὐτόν.*

(16) *Οὐρόματα τὰ. Dele τὰ, ultima syllaba est no-
minis præcedentis scriba negligenter repetita.*

(17) *Καὶ Ζωῆς. Pro Ζωῆς lege cum interpr. et Tertull. Έκκλησίας.*

(18) *Ομολογεῖ. Lege cum interpr. ξανδνδμολογεῖ.*

(19) *Εἰς στήριγμα, etc. Legendum esse cum inter-
prete, τῶν εἰς στήριγμα τοῦ Πληρώματος προεβά-
λμάν, bene moment Billius et Fronti Duc. Lectio-
nem hanc confirmat Tertullian. c. 39 scribens :*

αὐτὸν, τὴν τοῦ Πατρὸς, ἀφ' οὐ προεβλήθη, διασώζοντα προστηγορίαν (1). Ἀλλοι δὲ, ὡς εἶπεν, τινὲς ἐξ αὐτῶν βαψιφόδοι (2) τὸν Προπάτορα τῶν ὅλων, καὶ Προφήτην, καὶ Προανεννήσον, "Ανθρώπον" (3) λέγουσι καλεῖσθαι· καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ μέγα καὶ ἀπόκρυφον μυστήριον, ὅτι ἡ ὑπὲρ τὰ δόλα δύναμις καὶ ἐμπερετική τῶν πάντων "Ανθρώπος" καλεῖται· καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ἀνθρώπου ἔστεντον λέγειν τὸν Σωτῆρα.

A faciūt eum dicunt, et propter hoc Christum vocari eum dicunt, Patris sui, a quo emissus est, custodientem appellationem. Alii autem sunt, qui ipsum Propatorem omnium, et Proarchen, et Proanennoθον, Anthropon dicunt vocari: et hoc esse magnum et absconditum mysterium, quoniam quae est super omnia virtus, et continet omnia, Anthropon vocatur: et ideo hoc (6) filium hominis se dicere Salvatorem.

CAPUT XIII⁶¹.

De Marcii præstigiis et nefariis artibus.

1. Μάρκος δέ τις (8)... ἀπὸ τούτων ὀρμώμενος, καὶ παρὰ τούτων τολμήσας .. γύναια καὶ ἄνδρας ὑπ' αὐτοῦ πεπλανημένα τε καὶ πεπλανημένους ἐπηγάγετο, ὑποληφθεὶς δὲ ἐλεεινὸς διορθωτῆς εἶναι τῶν προειρημέκων ἀπατεώνων, μαγικῆς ὑπέρχων κυθελας ἐμπειρότατος, ἀπατήσας δὲ τοὺς προειρημένους πάντας καὶ τὰς προειρημένας, προσέχειν αὐτῷ (5), ὡς γνωστικωτάτῳ, καὶ δύναμιν τὴν μεγίστην ἀπὸ τῶν

B Alius vero quidam ex iis, qui sunt apud eos, magistri emendatorem (7) se esse gloriens (Marcus est autem illi nomen), magice imposturæ peritissimus, per quam et viros multos, et nou paucas feminas seducens, ad se converti (8), velut ad scientissimum, et perfectissimum (9) 60, et virtutem maximam ab invisibilibus, et ab inenarrabilibus locis (10) habentem, fecit, præcursor quasi vere exsistentis

BILLII INTERPRETATIO.

tanquam Hominis nepotem. Alii præterea eum Christi et Spiritus sancti, qui faciendi Pleromatis causa producti sunt, sobolem esse malunt: ob idque Christum eum dici, parentis nimirum illius, ex quo productus est, nomen servantem. Non etiam desunt, qui omniū Propatorem, et Proarchen, et Proanennoθον, Hominem vocari asserant: et hoc esse magnum illud et abstrusum sacramentum, nempe quod vis illa, quæ omnia superat, complexuque suo continet, Homo appellatur: eamque esse causam, cur Salvator filium Hominis se dicat.

CAPUT XIII.

1. Jam vero Marcus quidam, non paucos utriusque generis homines, in errorem abductos, ad se illexit: quippe qui iniserum illum eorum, de quibus ante verba fecimus, impostorum emendatorem esse

⁶¹ Edit. Feuard., cap. viii.

Alii a Christo et Spiritu sancto, constabilienda univerisitati provisi, conficiuntur. Et revera superiorius cap. 11, ex Valentinianorum hypothesi docuit Ireneus, non Salvatorem, sed Christum et Spiritum sanctum εἰς πῆγμα καὶ στραγγόν τοῦ Πληρώματος emissos fuisse. Sed jam a quinto saeculo eodem vito, quo jam laborat Epiphanius textus, laborasse et Irenei codices, ex eo patet, quod Theodoretus loco cit. eodem prorsus modo legit et scripsit, atque hunc apud Epiphanius legimus. Unde subiit suspicio Epiphanius ipsum, mendosis usum codicibus, vitiōse scripsisse.

(1) Τίποι τοῦ Πατρὸς.... διασώζοντα προστηγορίαν. Clariss Theodoretus: τῇ τοῦ Πατρὸς αὐτῷ προστηγορίᾳ καλεῖσθαι Χριστόν, Patris nomine Christum eum appellari.

(2) Οὓς εἰπεῖν βαψιφόδοι. Hæc addidisse videtur Epiphanius; neque enim vel apud interpretem, vel apud Tertull. leguntur.

(3) Ἀνθρώπος. Fallor, inquit hic Grabius, an Anthropicani inde dicti sint, quorum solus, quod ego sciām, S. Cyprianus epist. 73 (edit. Oxon.) meminīt, eos cum Patripassianis et Valentinianis coniungens. At doctissimo viro procul dubio exciderat, Lactantium sub finem lib. iv *De vera sapientia*, pag. 407 edit. Oxon. an. 1684, conceptis verbis meminisse Anthropicianorum, quos Novatianis, Valentinianis et Marcionitis subiectit. Ex Cypriani vero verbis id unum colligi potest, Anthropicanos fuisse hæreticos, qui nec eundem Patrem, nec eundem Filium nobiscum confiterentur: ex Lactantio vero, eos Jesum Christum merum hominem esse sensisse: quæ si Grabii conjecturam non firmant, saltem non infirmant.

C (4) Μάρκος δέ τις. Verba sunt Epiphaniī Hæc. xxxix, § 1. Quamvis autem hic episcopus Constantiæ plura Irenei verbis addiderit, illiusque textus paulo magis ab illo episcopi Lugdunensis discrepet: opera tamen præmium duximus Græca hec (omissa in edit. Oxon.) e regione antiquæ Irenei versionis apponere, tum quod ab auctoris nostri sensu non recesserit, imo non paucā ejusdem verba retinuerit Epiphanius; tum quod ex Græcis illustrari interdum possint Latina.

(5) Προσέχειν αὐτῷ. Desideratur hic aliquod verbum, forte ἐποίησε. Scribit enim Irenei interpres, ad se converti fecit; sic enim legendum, non convertit.

(6) Et ideo hoc. I. e. propter hoc. Mallem tamen deleri hoc, utpote superfluum.

(7) Emendatorem. Clarom. commendatorem. Sed repugnat Græca vox διορθωτῆς, qua utitur Epiphanius.

(8) Ad se converti. Sic restituimus, juxta Græcum προσέχειν, sicutque restituendum esse dudum monuerat Fronto Duc. In omnibus quidem cum edit. tum mss. legitur, convertit: sed tamen manifesto scribatur errato, ut mirum sit id a Feuardentio, vel Grabio emendatum non fuisse.

(9) Et perfectissimum. Deest in codd. Clarom. et Voss. nec quidquam est in Græco Epiphaniī textu, quod huic respondeat.

(10) Et ab inenarrabilibus locis. Ita recte Fenard. consuit. Clarom. Pass. Voss. et Græco Epiphaniī textu. In mss. autem Arund. et Merc. 2, æque ac in edit. Eras. et Gall. tribus prioribus vocibus omissis, pro locis, perperam legitur *logis*.

Antichristi. Anaxilai enim ludicra (1) cum nequitia eorum, qui dicuntur magi, commiscens, per haec virtutes perfidere putatur apud eos, qui sensum non habent, et a mente sua excesserunt. Αὐτοὶ δὲ τῶν ἀκατονομάστων τόπων ἔχοντι, ὡς πρόδρομος ὁν ἀληθῶς τοῦ Ἀντιχρίστου ἀποδέειται. Τὰ γάρ Ἀναξιλάου παίγνια τῇ τῶν λεγομένων μάζων πανουργίᾳ συμπίκας, δι' αὐτῶν φαντάζων τε καὶ μαγάνων, εἰς ἐκπληξιν τοὺς ὄρωντάς τε καὶ πειθομένους αὐτῷ περιέβαλεν... οἱ δὲ τὰ ἀπὸ περιεργας ὄρωντες, δοκοῦσι δυνάμεις τινὰς ἐν χερσὶν αὐτοῦ ἐπιτελεῖσθαι.... Τὸν γάρ νοῦν καὶ αὐτοὶ ἀπολέσαντες, οὓς ὄρωσι μῆτριν σκοντες δοκιμάσαι, διτι ἀπὸ μαγειάς τη σύστασις τοῦ παρ' αὐτοῦ παιγνίου, ὡς ἐπως εἰπεῖν, ἐπιτελεῖται.

2. [“] Pro calice enim vino mixto (2) flingens se gratias agere, et in multum extendens sermonem invocationis, purpureum et rubicundum apparere facit (3); ut putetur ea Gratia ab iis, quae sunt super omnia, suum sanguinem stillare in illius calicem per invocationem ejus: et valde concupiscere (4) præsentes ex illo gustare poculo, ut et in eos stillet quae per magum hunc vocatur (5) Gratia. Rursus mulieribus dans calices mistos, ipsas

B τοι κλητομένη Χάρις. Πάλιν δὲ γυναιξὶν ἐπιδόντες 2. Ποτήρια (6) οἷνται κεκραμένα (7) προσποιούμαντος εὐχαριστεῖν, καὶ ἐπὶ πλέον ἐκτείνων τὸν λόγον τῆς ἐπικλήσως, πορφύρα καὶ ἐρυθρὰ ἀναφαίνεσθαι ποιεῖ (8). ὡς δοκεῖν τὴν ἀπὸ τῶν ὑπὲρ τὰ διλα Χάριν (9) τὸ αἷμα τὸ ἐκατῆς στάζειν ἐν τῷ ἐκείνῳ ποτηρίῳ διὰ τῆς ἐπικλήσως αὐτοῦ, καὶ ὑπεριμέρεσθαι τοὺς παρόντας ἐξ ἐκείνου γεύσασθαι τοῦ πόματος. Ήντα καὶ εἰς αὐτοὺς ἐπομβρήσῃ ἡ διὰ τοῦ μάγου τούτη καὶ εἰς αὐτοὺς ἐπομβρήσῃ ἡ διὰ τοῦ μάγου τούτη.

BILLII INTERPRETATIO.

ducent, eum magicarum præstigiarum peritissimus esset. His itaque, quos in fraudem induxerat, persuasit, ut totos sese ad eum converterent, velut ad hominem singulari quadam scientia præditum, vimque maximam ab iis locis, qui nec oculis cerni, nec ullo nomine exprimi possunt, consecutum: vereque præcursorum Antichristi se præstitit. Anaxilai enim ludicra, cum magorum (sic enim appellantur) versutia conjungens, mirilicet quadam edere censemur.

2. Pocula vino mixto flingens se consecrare, atque invocationis verba in longius protendens, efficit ut purpurea et rubicunda appareant, existimeturque Gratia ab iis, quae supra omnia sunt, sanguinem suum per ipsius invocationem in poculum illud stillare; gestantque iei, qui adsunt, ex ea potionē gustare, ut etiam in ipsis Gratia ea, quae per hunc magum prædicatur, influat. Rursus mulieribus pocula mista portant.

“Cap. ix.

(1) *Anaxilai enim ludicra.* Anaxilai exstitere plures. Nam præter Anaxilaum, seu Anaxilam Messenium, Reginorum tyrannum, cuius meminere Panthias in Messen., Justinus lib. iv, et Macrob. *Saturn.* 1, 2, sicut Anaxilas historicus, cuius mentionem facit Dionysius Halicarn. initio *Antiq. Rom.* Alius sicut Anaxilas comicus, cuius fabulas plurimas citat Athenaeus, qui Anaxilas dicitur *Suidæ* et *Etymologo*. Alius denique sicut Anaxilas medicus, quem landat Plinius pluribus in locis. Hinc ipsiū esse, de quo hic Epiphanus et Ireneus, hand improbabile videbatur ei, qui utriusque verba contulerit cum iis, quae de illo referit Plinius lib. xxv, cap. 15. *Lusit*, inquit, *et Anaxilas eo (sulphure, de quo ibi sermo est) cundens in calice novo, prunaque subdita circumferens, exardescens repercussu pallore* dirum, *velut defunctorum, offusamente convivis (conversis hic dictum pro convivis).* Ludendi siquidem verbum, quo Plinius utitur, optimè convenit cum Irenei ludicris, et Epiphanii παγγελοῖς, apprimeque quadrat ad magorum præstigias. Nam ludorum et ludicrorum vox in hac arte propria est. Hinc Minutius Felix, de magis: *Quidquid miraculi ludunt, per dæmones faciunt.* Deinde quemadmodum Anaxilas, ut ex Plinius verbis liquet; sic et Marcus ejus imitator, poculo ad magicas imposturas utebatur: adeo ut alter cum altero in maximam habeat affinitatem. Scriptissime autem videtur iste Anaxilas de rebus naturalibus, vel, ut existimat Petavius, de arcanis quibusdam ac miris naturæ operibus, ut ex Plinio colligere licet lib. xix, c. 1; lib. xxviii, c. 2; lib. xxx, c. 8.

(2) *Pro calice enim vino mixto, etc.* Vertere debuisset interpres: *Calicem enim vino mixtum flingens se consecrare.* *Consecrare*, inquam, non gratias agere (quomodo et paulo inferius εὐχαριστεῖν iterum redditur); hic enim non de gratiarum actione simplificiter, sed de ipso Eucharistiæ sacrificio, a Marco utique adumbrato, agitur.

(3) *Apparere facit.* *Poculum addidit Feuard.*; nos exvulgamus, quia deest ea vox omnibus cum edi-

C tis, tum manu exaratis codicibus, et in textu Græco. Satis subintelligitur.

(4) *Concupiscere.* *Vertendum erat, concupiscant.* (5) *Vocatur.* *Pro invocatur.* Sic Horat. lib. I. od. 2:

Quem vocet dirum populus ruentis Imperi rebus?

(6) *Potήρια.* Hic ex professo Irenei verba exscripti Epiphanius, et ut ipse loquitur, πρὸς ἑπος, ad verbum, *Her. cit. § 2 et seqq.* Videatur autem interpres legisse, ποτήριον οὐντι κεκραμένον, etc.

(7) *Κεκραμένα.* Vult Petavius distinctionem post hanc vocem apponendam esse, ut ποτήρια οὐντι κεκραμένα, non cum verbo εὐχαριστεῖν, sed cum sequenti ἀναφαίνεσθαι construuntur. Sed malim ego illas voces cum εὐχαριστεῖν construī, quam cum ἀναφαίνεσθαι. Nam hic εὐχαριστεῖν significat consecrare, ut recte vertit Billius, non *gratias agere*. Vide Dissertationem nostram in, § 7, init., ubi fuisus D expendimus quae hic de Eucharistiæ tractat Ireneus.

(8) *Πορφύρα καὶ ἐρυθρὰ ἀραγαλρεῖαι αἰτεῖ.* Observat Feuardentius tria Marci præstigiarum exempla hic ab Ireneo subnecti. Primum paulo clarius explicat Nicetas Choniates lib. iv *Thesaur.* cap. 6: *Ille, ut divus Ireneus auctor est, vitrea quedam albi coloris pocula præparabat: deinde carnine, nescio quo, usus, confessim eorum aliud in rubrum, aliud in purpureum, aliud denique in cæruleum convertebat.* Postea confutans istas præstigias addit: *Præsentium oculos fascinabat, efficiebatque ut ea, quae conspicerentur, contra se habere viderentur, quam eorum natura ferret.* Nec enim pellucida vasorum vitreorum corpora in variis mutare colores potuisset, etc. Secundum autem erat, diuin ex minore poculo, quod seductis mulierculis porrebat, multo majus, quod ipse tenebat, adeo explebatur, ut etiam ex ipso supereffundi putarent. Postremum, quando deliria, quæ paipantes et stupentes effutiebant, vaticinia esse sibi persuadebant.

(9) *Χάρις.* Non improbabile censurierum cum Grabino, per τὴν Χάριν Marcum intellexisse conjugem

ἐκπώματα κεκραμένα, αὐτὰς εὐχαριστεῖν ἐγκελεύεται, παρεστῶτος αὐτοῦ. Καὶ τούτου γενομένου, αὐτὸς ἀλλο ποτήριον πολλῷ μεῖζον ἔκεινου, οὐ ἡ ἔξτητη μένη εὐχαριστησε, προσενεγκών (1), καὶ μεταχειρίσας ἀπὸ τοῦ μικροτέρου, τοῦ ὑπὸ τῆς γυναικὸς ηὐχαριστημένου, εἰς τὸ ὑπὸ αὐτοῦ κεκοσμημένον (2), ἐπίλγων ἔμα οὐτως· Ἡ πρὸ τῶν διωρ, ἡ ἀνεργότητος καὶ ἀρρένεος καὶ ἀρρένος Χάρις πληρώσαι τον τὸν διωρ δινθρωπον, καὶ πληθύναι ἐτοστὴν τὴν γυναικὸν αὐτῆς, δηκατασκείροντα τὸν κόκκον τοῦ σιρτσεως εἰς τὴν ἀραβήν τὴν. Καὶ τοιαῦτα τινα εἰπών, καὶ ἔξιστρησε τὴν ταλαιπωρον, θαυματοποιὸς ἀνεφάνη, τοῦ μεγάλου πληρωθέντος ἐτοῦ μικροῦ ποτηροῦ, ὥστε καὶ ὑπερεκχεισθαι ἐξ αὐτοῦ. Καὶ ἀλλα τινὰ τούτους παραπλήσια ποιῶν, ἐξηπάτησε πολλοὺς, καὶ ἀπαγγήσεν διπλῶν αὐτοῦ.

5. Εἰκός δὲ αὐτὸν καὶ δαίμονά τινα πάρεδρον (3) ἔχειν, δ' οὐ αὐτός τε προφητεύειν δοκεῖ, καὶ διας ἀξίας ἥγειται μετόχους τῆς Χάριτος αὐτοῦ, προφητεύειν ποιεῖ. Μάλιστα γάρ περὶ γυναικας ἀσχολεῖται, καὶ τούτων τὰς εὐπαρύφους, καὶ περιπορφύρους, καὶ πλουσιωτάτας, ἃς πολλάκις ὑπάρχεσθαι πειρώμενος, κολακεύων φησὶν αὐταῖς· *Μεταβούραί σοι θάλα τῆς ἡμῆς Χάριτος, ἐκειδὴ δὲ Πατήρ τῶν διωρ ἀγγελόρων σον διακαντός βλέπει πρὸ προσώπου αὐτοῦ.* 'Ο δὲ τόπος τοῦ μετέθους (4)

BILLII INTERPRETATIO.

rigens, ipsas astante se consecrare jubet. Quod cum facium fuerit, ipse aliud poculum longe majus eo, quod a muliercula seducta consecratum est, proferens, atque ex minore illo, a muliere consecrato, in illi, quod a se allatum est, transfundens, ac simul hæc verba subjungens: *Gratia ea, quæ supra omnia est, cogitationemque omnum et sermonem excedit, interiorum tuum hominem impletat, atque insperso in terram bonam sinapis grano, cognitionem suam in te amplificet;* aliaque nonnulla hujusmodi verba pronuntians, quibus miseram illam velut cæstro quodam pungit, tum denum prestigiatoris hominis specimen edit, magnō videlicet poculo ex parvo usque adeo impletō, ut etiam redundet. Atque alia quædam consimilia faciens, permultos fefellit, ac post se abduxit.

3. Quin illud quoque a vero non abhorret, habere eum dæmonem quendam assessorem, cuius opera tum ipse valicinia edere videtur, tum etiam efficit ut eæ omnes, quas dignas censem quædam Gratiam suam

*Bythi Sigen, quam Charin ab hæreticis cognomina-
tum esse, ex principio capitinis 2 hujus libri appa-
ret. Conjecturam firmat, quod paulo post ea *gratia*
dicitur, ἡ πρὸ τῶν διωρ, ἡ ἀνεννόητος καὶ ἀρρένος Χάρις, *quæ ante omnia est, inexcogitabilis et inenar-
rabilis.**

(1) *Προστρεψάντων.* Legendum vult Billius, προευ-
εγκών, sed frustra.

(2) *Κεκοσμημένον.* Legunt Billius et Petav. cum
interpret. κεκοσμημένον. Post hoc verbum legisse vi-
detur interpres, πολλῷ μεῖζον, nisi *multo majorem*
vel ipse, vel scriba ex præcedentibus repetierit.

(3) *Δαμφορά τινα πάρεδρον.* Dæmones parendi
dicebantur, qui hominibus assistebant, et morbos
aque infortia ab illis avertire credebantur. Magos
eiusmodi dæmones habuisse assistentes sibi et ob-
sequentes, quorum ope multa portenta ederent,
scribit Tertullian. *Apologet. c. 38.* Cum illi spiritus
ad tutelam duntaxat assistebant, dicebantur πάρε-
δροι· *cum hominibus somnia injicabant, vocaban-
tū διατροποποιοῦ·* cum eos ad terram elidebant, ut
deinde laniquam ex morbo comitiali excitati, consu-
lentibus futura prædicent, appellabantur catabo-
lici. Parendorum et Oneiropomporum meminit Irene-
næus bujus lib. cap. 23, n. 4, Parendorum et Ca-
tabolicorum Tertull. lib. *De an.*, c. 28.

(4) *Τοῦ μετέθους.* Lege cum interpr. τοῦ μεγέ-
θους σου. Hac voce μέγεθος designari Σιγὴν sive
Χάριν conjectit Grabius: sed rem acu non tetigit
vir eruditus. Μέγεθος Angelus est, de quo mox
dixit Marcus, quod δὲ Πατήρ τῶν διωρ τὸν Ἀγγελόν

A gratis agere jubet, præsente se. Et ubi hoc factum est, ipse alium calicem multo majorem quam est illi, in quo illa seducta Eucharistiam (5) facit, proferens, et transfundens a minori, qui est a muliere Eucharistia faciūs, in illum, qui est ab eo allatus multo majorem, statim dicens ita: *illa 61 quæ est ante omnia, inexcogitabilis et inenarrabilis Gratia, adimpleat tuum intus hominem, et multiplicet in te agnitionem suam, inseminans granum sinapis in bonam terram;* et talia quædam (6) dicens, et in insaniam miliens illam infelicem, admirabilia facieus apparuit, quando major calix adimpletus est de minori calice, ut et supereffunderet ex eo. Et alia quædam his similia faciens, exterminavit mullos (7) et abstraxit post se

B

3. Datur autem intelligi, eum et dæmonem quemdam parendrum habere, per quem ipse quoque prophetare videtur, et quotquot dignas putat fieri participes suæ Gratiae, prophetare facit. Maxime enim circa mulieres vacat, et hoc (8) circa eas quæ sunt honestas (9), et circumpurpuratae, et ditiassimæ, quas sæpe abducere (10) tentans, dicit blandiens eis: *Participare te volo ex mea Gratia, quoniam Pater omnium Angelum tuum semper videt ante faciem suam. Locus autem tuæ magnitudinis in nobis est:*

C σον διαπαντὸς βλέπει πρὸ προσώπου αὐτοῦ, *Pater omnium Angelum tuum semper videt ante faciem suam.* Sic enim angelos paulo inferius describit hic hæreticus: τὰ Μεγέθη διαπαντὸς βλέποντα τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός, *Magnitudines semper ridentes faciem Patris.* Quod de angelis intelligi fatetur ipse Grabius, probatque ex eo epitheto, *semper ri-
dentes faciem Patris*, quod a Marco angelis expresse ascriptum ex Matth. xviii, 10, legitur pagina 64, legitur et in verbis quæ modo versamus. Horum igitur, *locus autem tuæ magnitudinis in nobis est*, sensus est: *locus angelī tui in nobis est.* Effutiebat enim veterator, ut paulo post refert Ireneus, se suosque, imagines angelorum, id est, spirituales homines esse, quos mater Achamoth ex inspectione angelorum Salvatoris conceperat, iisque similes pepererat.

(5) *Eucharistiam facit.* Vertendum erat: *Eucha-
ristiam fecit.*

(6) *Et talia quædam.* Clarom. et alia quædam.

(7) *Exterminavit multos.* Id est, *extra terminos abduxit, seduxit;* Græc. ἐξηπάτησε.

(8) *Et hoc. Pro. et maxime.*

(9) *Honestas.* Id est, *eleganter cultæ, prætextatae,
opulentaæ.* Nam ut observat Asconius Pedianus
Ciceronis interpres, *Honesti, pro dictibus; ve-
tustæ.*

(10) *Abducere.* Sic recte Grab. ex cod. Arund. et
Greco reposuit, *pro adducere*, ut legitur in ou. edit. et mas.

oportet nos in unum convenire. Sume primum a me et per me Gratiam. Adapta te ut sponsa sustinens sponsum tuum, ut sis quod ego, et ego quod tu. Constitue in thalamo tuo semen luminis. Sume a me sponsum, et cape eum, et capere in eo. Ecce Gratia descendit in te, aperi os tuum, et propheta. Cum autem mulier responderit: Nunquam prophetavi, et nescio prophetare; invocationes quasdam faciens denuo, ad stuporem ejus quae seducitur, dicit ei: Aperi os tuum, et loquere quodcunque (4), et prophetabis. Illa autem seducta (2), et elata ab illis quae praedicta sunt, concalefaciens (6) animam (3) a suspicione (4) quod incipiat prophetare (5), cum cor ejus multo plus quam oporteat palpitet, audet, et loquitur deliriosa, et quæcunque evenerint omnia (6), vacue (7) et audacter, quippe calefacta spiritu (8) (sicut melior nobis (9) de talibus prophetis exequitur (10), quod audax et inverecunda est anima (11), quae vacuo acre (12) excalefacta est): et exinde prophetidem semetipsam putat, et gratias agit Marco ei, qui participavit ei suam Gratiam: et remunerare eum gestit, non solum secundum substantiam suæ dationem (unde et divitiarum copiam magnam collegit), sed et secundum corpo-

A ἐτὸν δέστιν δι' ἡμᾶς ἐγκαταστῆσαι (13). Λάβε καὶ πρώτον ἀπὸ ἐμοῦ, καὶ δι' ἐμοῦ τὴν Χάριν. Εὐτρέπεσσον σεαυτὴν, ὡς τύμφην ἐκδεχομένη τὸν τύμφων ἐντῆς, ίνα ἔσῃ δὲ τὸν, καὶ ἔτοι δὲ σύ. Καθίδρυσσον ἐτῷ τύμφῳ σου τὸ σκέρμα τοῦ φωτός. Λαβὲ παρὸν ἐμοῦ τὸν τύμφων, καὶ χάρισσον αὐτὸν, καὶ χωρίθητι ἐτὸν αὐτῷ. Ἰδού η̄ Χάρις κατῆλθεν ἐπὶ σὲ ἀριξον τὸ στόμα σου, καὶ προφήτευσσον. Τῆς δὲ γυναικὸς ἀποκρινομένης. Οὐ προσφήτευσσα πάντοτε, καὶ οὐκ οὐδα προσφήτευσιν ἐπικλήσεις τινὰς ποιούμενος ἐκ δευτέρου, εἰς κατάπληξιν τῆς ἀπατωμένης, φησὶν αὐτῇ: "Αριξον τὸ στόμα σου, ίδλησσον δὲ τι δηπότε, καὶ προφήτευσσες. Ή δὲ, χαυνωθεῖσα, καὶ καπφωθεῖσα ὑπὸ τῶν προειρημένων, διαθερμανθεῖσα τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῆς προσδοκίας τοῦ μέλλειν αὐτὴν προφήτευεν, τῆς καρδίας πλέον τοῦ δέοντος παλλούσης, ἀποτολμᾶ λαλεῖν (14) ληρώδη, καὶ τὰ τυχόντα πάντα κενῶς καὶ τολμηρῶς, ἀπὸ κενοῦ τεθερμασμένη πνεύματος· (καθὼς δὲ κρείσσων τίμων (15) ἐφη περὶ τῶν τοιούτων, διὰ τολμηρὸν καὶ ἀναιδὲς ψυχὴ κενῷ ἀπέρι θερμανομένη·) καὶ ἀπὸ τούτου λοιπὸν προφήτεια διαυτὴν μιταλαμβάνει (16), καὶ εὐχαριστεῖ Μάρκῳ, τῷ ἐπιδιδόντι τῆς ἴδιας Χάριτος αὐτῇ· καὶ διε-

BILLII INTERPRETATIO.

Impertiat, vaticinentur: potissimum enim circa mulieres studium suum et operam impendit, easque præsertim, quæ eleganter cultæ sunt ac purpuratæ, maximisque opibus præditæ: quis per se ipse ad allicere studens, assentabunde ita alloquitur: *Libet tibi Gratiam meam impertire, quandoquidem universorum Pater Angelum tuum perpetuo cernit ante faciem suam. Locus autem tuus magnitudinis in nobis situs est. Oportet nos unum effici. Accipe primum ex me, et per me, Gratiam. Adorna teipsum, ut sponsa sponsum tuum exspectans: ut sis quod ego, et ego vicissim quod tu. Luminis semen in thalamo tuo colloca. Sponsum a me sume, et capax ipsius esto, atque in ipso facito ut capiaris. En Gratia in te descendit: aperi os tuum, et vaticinare. Respondente autem muliere: Nunquam vates fui, nec vaticinandi artem calleo; rursus illæ invocationes quasdam faciens, ut seductam illam in admirationem ac stuporem trahat, his eam verbis affatur: Aperi os tuum: loquere quidquid libet, et prophetabis. His igitur verbis illa stulte elata ac tunida, atque ob vaticinandi spem et exspectationem, in qua versatur, animo incalescens, corde plus quam par sit subtilitate, audacia effertur, ac meras nugas, et quidquid temere occurrit, inaniter et impudenter, utpote inani spiritu concalefacta (quemadmodum quidam nobis præstantior de hujusmodi mulieribus ait, audax et impudens res est anima inani aere concalefacta), ac deinceps prophetissam sese arbitratur, gratiasque Marco agit, qui Gratia suæ participem eam fecerit, eumque non modo facultatum suarum*

(1) *Quodcunque*. Ediū. *quæcunque*.

(2) *Seductio*. Gr. χαυνωθεῖσα, στιλτε de seipsa sentiens, rana, inflata.

(3) *Concalefaciens animam*. Claroīm. *concalefaciens animum*. Gr. ὀπαθερμανθεῖσα τὴν ψυχὴν, effervescentia animo; quod melius.

(4) *Suspicione*. Vertendum erat, *exspectatione*, vel *spe*.

(5) *Quod incipiat prophetare*. Vertendum erat, *quod prophetatura sit, vaticinia editura sit*.

(6) *Quæcunque evenerint omnia*. Gr. τὰ τυχόντα σάρτα, quidquid temere occurrit, quidquid in buceam venerit. In Merc. 2 codd. deest *omnia*.

(7) *Vacue*. Melius, inaniter, et paulo post, inani aere, pro *vacuo aere*.

(8) *Calefacta spiritu*. Adde ex Græc. *inani*.

(9) *Melior nobis*. Sic ex Graeca lectione Feuardentius emendavit. In omnibus enim præcedentibus editi. et mss. codd. legitur, *meliora nobis*; forte pro, *melior a nobis*.

(10) *Exequitur*. Forte scripsit interpres, eloquitur, juxta Gr. ἐφη.

(11) *Quod audax et inverecunda est anima*. Sic iterum ex Graeco restituit Feuard. pro, *eo quod audax et verecunda anima, ut habeat* Eras., Gall. et

C omnes mss. *Mallem tamen, audax et impudens res est anima*.

(12) *Quæ vacuo aere*. Ita partim ex Græco, partim ex codd. tum editis, tum manu exaratis emendio. In editi. siquidem Eras., Gall. et Feuard. ac codd. Claroīm., Pass., Arund. et Merc. 2 legitur, *quasi e vacuo*, ubi *quasi e manifessia* scribarum incuria scriptum occurrit pro *quæ*. Hoc enim pronome scribi debuit, tum ut accurate reddatur ψυχὴ κενῷ ἀπέρι θερμανομένη, tum ut verbis legitimis sub sit sensus; qui profecto nullus est si legatur, *quasi e vacuo*, vel, ut edidit Græbius, *quasi vacuo aere excalefacta est*. Cæterum per *vacuum aerem* intelligitur vanitas.

(13) Δι' ἡμᾶς ἐγκαταστῆσαι. Lege δε τὸν διαταστῆσαι, vel καταστῆναι.

(14) *Αποτολμᾶ λαλεῖν*. Legisse videtur interpres, ἀποτολμᾶ καὶ λαλεῖ. Sed utrum legas, parum refert.

D (15) *Kρείσσων τίμων*. Quis sit ille antiquus scrip tor quem sæpe laudat Irenæus, hactenus depre bendi non potuit.

(16) *Μεταλαμβάνει*. *Susplicantur Billius et Petavius legendum esse, ὑπολαμβάνει*.

Θεοῖς αὐτὸν πειράται, οὐ μόνον κατὰ τὴν τῶν Αριστοπολιτικὴν, et secundum omnia uniri ei cūpīt, ut cum eo descendat in unum. κοινωνίαν, κατὰ πάντα ἐνοῦσθαι αὐτῷ προθυμουμένη, ἵνα τὸν αὐτῷ κατέληγε εἰς τὸ ίππον.

4. Ἡδη δὲ τῶν προτέρων (1) τινὲς γυναικῶν, τῶν ἔχουσῶν τὸν φόδον τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἔκαπατθεῖσῶν, ἃς ὅμοιας ταῖς λοιπαῖς ἐπετίθεντο παραποτίθενται, καὶ καλεύντων αὐταῖς προφητεύειν, καὶ καταψήσασαι, καὶ κατεθεματίσασαι αὐτὸν, ἔχωρισθεσαν τοῦ τοιούτου θάσου ἀκριβῶς εἰδύται, ὅτι προφητεύειν οὐχ ὑπὸ Μάρκου τοῦ μάργου ἐγγίνεται τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' οἵς ἀν δὲ Θεὸς μνῶνται ἐπιπόμψῃ τὴν χάριν αὐτοῦ, οἵτοι θεόσοτον ἔχουσι τὴν προφητείαν, καὶ τότε λαλοῦσιν ἐνθα καὶ ὅποτε θεός βούλεται, ἀλλ' οὐχ ὅτε Μάρκος καλεύει. Τὸ γάρ καλεῦν τοῦ καλευμένου μεῖζὸν τε καὶ κυριώτερον, ἀπει τὸ μὲν περιογέται, τὸ δὲ ὄποτέταξται (2). Εἰ οὖν Μάρκος μὲν καλεύει, ή δὲλος τις, ὡς εἰώθασιν ἐπὶ τοῖς δείπνοις τοῦ κλήρου (3) οὗτοι πάντοτε παίζειν, καὶ ἀλλήλοις ἐγκαλεῖσθαι τὸ προφητεύειν, καὶ πρὸς τὰς Ιδίας ἐπιθυμίας ἁντοῖς μαντεύεσθαι, Εσται δὲ καλεύνων μεῖζων τε καὶ κυριώτερος τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, ἀνθρώπος ὅντε πέρι ἀδύνατον Ἀλλὰ τοιαῦτα καλεύμενα ὅπ' αὐτῶν πνεύματα, καὶ λαλοῦντα ὅποτε βούλονται αὐτοῖς, ἐπίσταθρα καὶ ἀδρανῆ ἔστι, τολμηρὰ δὲ καὶ ἀνατῆ, ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ ἐκπεμπόμενα πρὸς ἔξαπτήσιν καὶ ἀπώλειαν τῶν

BILLII INTERPRETATIO.

largitione (unde ille ingentem pecunias vim coegit), sed etiam corporis sui communicatione remunerari contatur, per omnia nimirum ei copulari studens, ut cum eo in unum veniat.

4. Enimvero mulieres quādam fideliiores, ac timore Dei prædictæ, nec ab eo in fraudem inductæ (quas æque ac reliquias seducere instituerat, jubens eas prophetare), exsuffiantes eum, ac diris omnibus non Marci beneficio hominibus contigere, verum eos deum, quibus Deus gratiam suam superne immiserit, divinitus datam prophetiam habere, ac tum ubi et quando Deus voluerit, loqui, non autem cum Marcus jussicerit. Elenim is qui jubet, eo cui imperatur major est, atque auctoritate præstantior, quippe cum ille præsit, hic subsit. Quocirca si Marcus, aut alius quispiam est qui jubet, ut consueverunt illi in eamis illis, quas sortibus inueniunt, semper ludere, atque alii alii ut prophetent imperare, consentaneaque cupiditatibus suis vaticinia sibi ipsis edere, nimirum is qui jubet, homo cum sit, majore auctoritate prædictus erit, quam Spiritus sanctus: quod quidem fieri non potest. Verum hujusmodi spiritus, quibus illi imperant, quique ad eorum nūtum arbitriu inque loquuntur, infirmi illi quidem et imbecilles

(1) Προτέρων. Leg. cum interprete πιστοτέ-
πων.

(2) Υποτέταξται. In edit. Oxoniensi male προ-
τέταξται.

(3) Ἐπὶ τοῖς δελτοῖς τοῦ κλήρου. Alludit au-
tor ad veterem conviviorum agendorum morem.
In his enim rex convivii unus aliquis sorte eligi so-
lebat, qui modum bibendi poneret. Hinc Horat.
Carm. lib. ii, od. 7:

· . . Quem Venus arbitur
Dicet bibendi.

Et Carm. lib. i, od. 4:

Nec regna vini sortiere talis.

Hunc bibendi arbitrum Varro lib. xx Rerum hu-
man. *Domimperatore vocat*; Laertius in *Empedocle*, et Plutarchus *Sypos.* i, cap. 4 συμποσιάρχαν; cæteri *Regem convivii*. Jaciebantur et sorties de loco, in quo quisque accumeret, et de ciborum partibus, quas quisque tolleret; sed haec minus faciunt ad Irenzii institutum.

(4) Habent. Cod. Voss. habebant.

(5) Seducibiles. Vertendum erat, seducta.

(6) Jubens eis. Al. jubens eas.

(7) Cataleptizantes. Sic codd. Clarom. et Voss., nec dubium quin ita scripterit interpres ex Gr. καταθεματίσασι. siquidem infra cap. 16 habet,

PATR. GR. VII.

quam scientiam exsuffiantes, et cataleptizan-
tes, etc.

(8) Insano, qui se divinum spirare simulabat. Sic unicam Græcam vocem θάρον reddit versio La-
tina. Sed vel quidpiam aliud legit interpres, vel male vertit. Neque enim θάρος insanum, qui se di-
vinum, etc., significat; sed proprie choream et sal-
tationem actam in honorem Bacchi, turbam Bacchi-
cos choros agitantem; generaliter, cæsum, societa-
tem, sodalitum, etc. Vertendum proinde erat, leg-
endo θάρον, separaverunt se ab illo cæsi. Pro-
babile cuin Græcio censuerint, interpretari legiæ, non θαράτου (quod suspicatur Billius), sed quod-
dam aliud derivatum a θαράτιν, sui compotæ
non esse, divinum afflatum sive spiritum alteri immi-
ttere.

(9) Quod enim jubet, eo. Sic oīnes edit. cum
Greco. At mss. cum nostri, tum Anglicani habent:
qui enim jubet, ab eo.

(10) Dominatus, et paulo post, dominatior. Ita
codd. Clarom., Arund. et Merc. 2, cum edit. Oxon.
Sicque legendum esse, nou dominatus, dominatior,
patet ex lib. ii, cap. 5, ubi in omnibus cum
edit. tum mss. legitur dominatior et dominatorem.
Dominatus, id est auctoritate præstantius.

(11) Hi homines. Al. omnes.

tes, a Satana immissi ad seductionem et perditionem eorum qui non firmam fidem, quam ab initio per Ecclesiam acceperunt, custodient.

5. Adhuc etiam (1) et amatoria et allestantia efficit, ut et corporibus ipsorum contumeliam irregat, hic idem Marcus quibusdam mulieribus, eti non universis. Haec aspissime coarctat ad Ecclesiam Dei, confessae sunt, et secundum corpus exterrimata se ab eo velut cupidiae (2), et inflammatas valde illum se dilexisse; ut et diaconus quidam coram qui sunt in Asia nostri (3), suscipiens eum in domum suam, inciderit in hujusmodi calamitatem. Nam cum esset uxor ejus speciosa, et acentia et corpore corrupta esset a mago isto, et secuta eum esset multo tempore, post deinde cum magno labore fratres eam convertissent, omne tempus in exhortatione consummavit, plangens et lamentans ob hanc, quam pessa est ab hoc mago, corruptionem.

6. Et discipuli autem ejus quidam circumobversati in iisdem (4), seducentes mulierculas multas corruerunt, perfectos semetipsos vocantes: quasi nemo possit exquari magnitudinem agitacionis ipsorum, nec si Paulum aut Petrum dicas, vel alterum quemdam apostolorem: sed plus omnibus se cognovisse, et magnitudinem agitacionis illius, quae est inenarrabilis virtutis, solos exhibeas. Esse autem ea in altitudine super omnem virtutem: quapropter et libere omnia agere, nullam in nullo timorem habentes. Propter enim redemtionem, et incom-

6. Οτι δι φύτρα και διγύμια, πρὸς τὸ και τὸς σώμασιν αὐτῶν ἐνυθρίζειν, ἐμποιεῖ οὗτος ὁ Μάρκος ἀντας τὸν γυναικῶν (5), εἰ καὶ μὴ πάσας, αἵτινες πολλάκις ἀποτρέψασι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἀξιωματογήσαντο, καὶ κατὰ τὸ σῶμα τηρεῖσθαι ὑπὸ αὐτοῦ, καὶ ἐρωτικῶς πάνυ αὐτὸν παριτηρεῖν: ἔστι τοιούτην τινα, τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ τῶν ἡμετέρων (6), ὑποδεξάμενον αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, περιπατεῖν ταύτῃ τῇ συμφορῇ, τῆς γυναικὸς αὐτοῦ (7) εἰδεῖσθαι ὑπαρχοῦσης, καὶ τὴν γνώμην, καὶ τὸ σῶμα διαφερεῖσθαι ὑπὸ τοῦ μάγου τούτου, καὶ ἀξακολουθησάσης αὐτῷ πολλῷ ἡρόντος πεποντα πεποντα πάπινον ἀξελφῶν ἐπιστρέψαντων, αὐτὴ τὸν ὅπαντα χρόνον ἀξιωματογυμνάνη (8) διεπίλεσε, πενθοῦσα καὶ θρηνοῦσα ἡρόντος ἡρόντος πάπινον διαφθορῇ.

6. Καὶ μαθητεῖ δὲ αὐτοῦ τινες περιπολίζοντες (9) ἐν τοῖς αὐτοῖς, ἐξαπατῶντες γυναικάρια πολλά διέφεραν, τελείους ἀντοῖς δικαγοφεύοντες, ὃς μηδὲνδες μνημένου ἀξιωμάτης τῷ μεγάθει τῆς γνώσεως αὐτῶν, μηδὲν Παῦλον, μηδὲν Πέτρον εἰπῆς, μηδὲν δὲλον εἰνά τῶν ἀποστόλων ἀλλὰ πλείου πάντων ἀγνοῶνται, καὶ τὸ μέγεθος τῆς γνώσεως τῆς ἀρρέπτου δινάρμενος μόνους καταπονούνται. Εἴναι τοιούτοις τυ διετοπέρ πλάσιον δύλαμιν. Βίδ καὶ διευθύρως πάντα πράσσουν, μηδένα ἐν μηδενὶ φέρον ἔχοντας. Διὰ τὴρ τὴν ἀπολύτρωσιν (10) ἀκρατήτους καὶ ἀπέρτους γνω-

BILLII INTERPRETATIO.

sunt; ceterum audaces et impudentes, a Satana missi ad eos in fraudem et etiūlūm impellendos, qui fidem eam, quam ab Ecclesia primum acceperunt, firmam ac vegetam haudnequam tueruntur.

5. Quod autem Marcus amatoria quidam et allestantia pharmaca (quo visidicat eorum quoque corporibus probrum et contumeliam inferat) si non omnibus, at certe nonnullis adhibere soleat, ipsam etiē, cum ad Dei Ecclesiam redissent, confessae sunt, seque corpore ab eo contaminatas fuisse, mirumque ipsius amore exarsisse: adeo ut Asianus eum quidam ex nostris diaconus, cum cum hospitio exceperisset, in hanc calamitatem inciderit. Ipsius enim uxor, singulari pulchritudine femina, tam uinum, tam corpore ab hoc mago corrupta est, cumque cum perdiu secuta esset, postea non sine magno labore a fratribus conversa, per omne reliquum vite tempus admissum scelus confiteri non destituit, labem eam, quae ei a mago occiderat, lugens ac lacrymis prosequens.

(1) *Adhuc etiam, etc. Ταῦ δὲ male legit interpres, pro ὅτι δι, quod ceterum. Ήνδοντας et sequentes periodos aliter distinxit.*

(2) *Vetus cupidine. His in Graeco nihil respondet.*

(3) *Nostri. Hanc vocem recte addidit Gratus ex codd. Arund., Voss. et Merc. 2, juxta Græcum ἡμετέρου. Eandem habet codd. Clarom.*

(4) *Quidam circumobversati in iisdem. Sic codd. Clarom., Voss. et Merc. 2, cum edit. Oxon. in edit. Eras. et Feuard. quidam circumobversati. Gallusius poetus, quidam circumobversati. Porro illa verba sic interpretor: quidam in iisdem studiis, vel fraudibus circumante, iisdem vestigis inherentes, cum iisdem delis insidias captantes. Vide not. 6.*

(5) *Ἐριας τοῦ τυρυνοῦ. Nec eadem ex Ireneo refert Hieronymus ep. 55, al. 29, ad Theodoram, quae est epitaphium Lucinii Bætici.*

(6) *Τοῦ ἡμέτερου. Ex hac voce colligi posse pnta Gratus, tam Ireneum, quam istum, ad quoniam hos adversus haereses libros misit, Asiaticos fuisse. Sed levior videtur hanc conjectura; τοῦ ἡμέτερου significare diaconum catholicae communio probabilius est.*

(7) *Τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. Nota. Inquit idem Gratus, ministris sacrorum in Asia integrum tunc temporis fuisse cum mulieribus (scriptissem ego, cum uxoribus) habitare, iis saltēm quas ante susceptos ascros ordines duxerant. Ecquis neget? Discimulandus non erat quæstionis status. Neque enim in controversiam vealt an ministris sacrorum post susceptos ordines integrum esset cum uxoribus habitare: sed utrum iisdem tola Asia fuisse esset uxoribus matrimonii jure uti. Prius quidem probat is Irenei locus: non certe posterior.*

(8) *Ἐξομολογουμένη. Eam exhortationem, de qua hic Ireneus, fuisse expeditius in Dissert. III, § 7, tuit.*

(9) *Περιπολίζοντες. Legendum censerem περιπλανώντες, vel περιπολούντες: vertit enim interpres, circumobversati, id est, πιστοί, circumantes, circumagati. vel polles circuitorum more explorantes, īvidias captantes. At περιπολίζω (siculbi scriptum legitur) significat urbem circumambulare, circumstruere, etc., quod significat genus nihil habet cum eo Irenei loco commune.*

(10) *Ἀπολύτρωστο. Per redemtionem, quam hic et paulo post memorat Ireneus, intelligit non*

σθαι τῷ κριτῇ. Εἰ δὲ καὶ ἐπιλάβατο αὐτῶν, παραστάντες αὐτῷ μετὰ τῆς ἀπολυτρώσιτος, τάδε εἶπον· Ή αὐτόρες Θεοῦ, καὶ μυστικῆς χρὸς αὐτοῖς (1) Σιτῆς, οὐ τὰ Μεγάθη (2) διαταρεῖς βλέποντα τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, οὐδητῷ σοι καὶ προσαγωγῆι χρόμεθα (3), ἀναστῶσι ἀντὶ τὰς αὐτῶν μορφὰς (4), δις η̄ μεγαλότολμος ἐκείνη παρασταθεῖσα (5), διὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦ Προκάτορος προσθέλετο ημᾶς τὰς εἰκόνας (6), τότε ἀνθύμιον τὸν δικαῖον ἀντίτινον ἔχοντα· Ιδού δὲ κριτῆς ἄττικός, καὶ οὐ κῆπον με καλεῖναι ἀπολογεῖσθαι. Σὺ δέ, ὡς ἐπισταμένη τὰ δύμοτέρων, τὸν ὑπὲρ δύμοτέρων ημῶν (7) λόγον, ὡς θρά δικαῖη παραστη-

BILLII INTERPRETATIO.

6. Quin ipsius etiam discipuli, in iisdem studiis versantes, mulierculas multas in fraudem impulsas corruperunt: perfectos interim se appellantes, atque ea scientia magnitudine præditos, ut nemo ad eam aspirare posset, etiam si Panum dixeris, etiam si Petrum, aut alium quemque apostolorum: verum se scientia mortales omnes antecellere, solosque ingentem illam ineffabilis potentia magnitudinem ehibiisse, ac supra omnem virtutem in summo fastigio collocatos esse: ob idque etiam libere quidvis perpetrare, nullo rei ullius motu affectos. Redemptionis enim beneficio effici, ut a judice nec prehendi, nec conspici possint. Quod si etiam ille manum ipsius injiciat, astantes ei una cum redempcione his ad eum verbis utentur: Οὐαὶ θεοῖς αστίδεσ, et μυστικαὶ αντεαῖς Σίγες, quam Magnitudines Patris faciem semper intuentes, duce te ac perductore nientes, cunctam formas suas abstrahunt, quas illa magnopere audax animo informans, ob Propatoris bonum nos earum imagines produxit, cum tunc superarum rerum cogitationem insomnis iugurdam instar haberet: en iudex imminent, ac præco causam dicere me jubet. Tu vero, ut res utriusque no-

certas duntaxat orationes, ut vult Græbius; sed in-
pium consecrationis genus, quo per signa quedam
sensibilia, vel nuptiale cubiculum, studio præpara-
tum, vel aquam, vel aquam et oleum una permista,
vel balsamum, etc., adhibitis profanis quibusdam
precium formulis, miseros a se deceptos mysteriis suis
initiabant Marcosii, hocque, veluti solito pretio, redi-
mendos, et Potestatum superiorum manibus subdu-
cendos, spondebant. Quanquam alii, repudiatis ejus-
modi signis sensibiliibus et corporeis, redempcionem in
ineffabilis magnitudinis agnitione positam esse cense-
rent. Varias Marcosiorum redempções susiūt expli-
cat Irenæus infra c. 21. Quod qui legerit, agnoscat
has nihil habere commune cum iis redempcioni-
bus, quas ex Rabinorum Cabbalistorumve somniis
citat u Græbū Jacobus Rhenferdus describit dis-
putatione *De redēptione Marcosiorum, et Heracleo-*
nitarum, § 21.

(1) Πρὸς αὐτοῖς. Cod. Reg. unica voce, προσώ-
νος, nec male. Interpres vero legit πρὸς αὐτῶν. Sed
quomodoenique legas, parum refert, modo vocem
αὐτῶν, non fictitiā Valentinianorum Μενον, sed
αετοῖς, interpretari: ut sensus sit. Σχῆμα ante
sacula extiisse, ut recte vertit Petavius, (minus
bene Billius, αντεαῖς), quæ revera initio cap. 1.
una cum Βυθῳ ante sacula, seu τὸ ἀπότροπος αὐτοῖς
χρόνων, inīniis temporum αετοῖς, suisce dicitur.

(2) Τὰ μεγάθη. Ιδι est Angelos. Vid. sup. num. 3
(col. 581, not. 4).

(3) Χρόμεθα. Leg. cum interp. χρόμενα.

(4) Ἀναστῶσιν ἀντὶ τὰς αὐτῶν μορφάς, etc.
Μορφάς, id est species, ideas, seu formas, (non vultus,
ut perperam verit Petavius), quas Achamoth με-
γαλότολμη, ex audaciō Angelorum Salvatoris sa-
cillitum in expectatione ἐφαντασθε, animo informa-
tū, et ad quarum imaginem κακύη καρπούς, κύημα
τενεματικὸν καθ' δομούσιν γεγονός τῶν δορυφόρων
τοῦ Σωτῆρος, ut habetur cap. 4, peperit fructus, par-
tum videlicet spiritalem, ad similitudinem effectum
sacillitum Salvatoris. Id est, peperit spiritales ho-
mines: προσβάλετο ημᾶς αὐτῶν εἰκόνας, emisit nos
Angelorum illorum mente conceporum imagines,
edūciebant Marcosii. Has igitur Angelorum imagi-
nes, spiritales nimurū homines, ad Angelorum
imagines effictos, existimabant, Sophia duce ac
sequestro, iisdemque Angelis opem ferentibus,
sursuim retrahi: ita ut Judicis conspectum, supe-

Aprehensibiles (8) et invisibilis fieri judici. Si autem et
apprehenderit eos, assistentes ei cum redemptio-
ne hæc diceat: Ο ἀσεστος Δεῖ (9), et mystice illitus
pro ἀσονον (10) Σίγες, quam Magnitudines semper
videntes faciem Patris, te via duce et adductore (11)
uientes, abstrahunt sursum suas formas, quas valde
audaz illa ducta phantasmata, propter bonum Pro-
patoris emisit nos imagines illorum (12), tunc inten-
tionem illorum quæ sunt sursum, quasi somnium
habens (13): ecce iudex in proximo, et præco me
jubet meæ defensioni adesse. Tu autem, quasi quæ
actias utrorumque nostrorum rationem (14), tanquam
unam Εξιστοντem, iudici assiste. Mater autem cito,

Biorumque Potestatum manus effugientes, a So-
phia excepti, et in thalamum inducti, sponsis suis
Angelis reddenterunt, ut explicatur paulo post et
cap. 7, necnon cap. 21, sub fine.

(5) Φαντασθεῖσα. Cod. Reg. φαντασθεῖσα.

(6) Τὰς εἰκόνας. Addit cum interprete, αὐτῶν.

(7) Αμφοτέρων ημῶν. Achamoth scilicet, quæ
μεγαλότολμος, audaci facinore, ἄγελος contulit,
eorum species mente effinxerat, et nostrum, quo-
rum solitor fuit vita. Amborum nimurū eadem
erat ratio: anbo in thalamum Pleromatis indu-
cendi.

(8) Et incomprehensibiles. Ἀχριτοῦς melius,
quamvis non minus barbare, reddidisse interpretis,
inapprehensibiles, id est qui a judice teneri nequeant.

(9) Ο ἀσεστος Δεῖ. Felicius reddidit Billius, ο
quæ θεοῖς αστίδεσ. Hæc enim non ad Judicem re-
ferrī, sed ad Sophiam, que ultimum inter 50 Αἴ-
ones tenebat locum, et matris Achamoth mater
a Valentiniās fingebarūt, multo cum iudicio
obseruat Græbius, evidenterque demonstrat ex fine
capitis 21, ubi, inter variis precatiōnēs, quibus
anima et corpore discedentes, incomprehensibiles
et invisibilis Principib[us] et Potestatibus fiant, hæc
ad eos, qui circa Demiurgum sunt, oratio referuntur:
Inuoco incorruptibilem Sophiam, τηνικαλοῦμαι τὴν
ἄφερτον Σοφίαν, quæ est in Patre, mater autem est
matris deitatis, scilicet Achamoth, cuius ibidem
sequitur descriptio. Tum iterum dicitur: Ego autem
inuoco ejus matrem, ἐγὼ δὲ ἐπικαλοῦμαι αὐτῆς τὴν
μητέρα.

(10) Pro ἀσονον. Sic Græcians interpretis, pro
ante αεταῖς. Sed veriendum erat, ante αετοῖς. Vide
notam 1.

(11) Adductore. Vertit Billius, perductore: sed
melius Petavius, conciliatore, seu potius concili-
atrice.

(12) Imagines illorum. Lega imagines illorum,
scilicet Magnitudinum. Ad genus siquidem vocis
Græca τὰ Μεγάθη attentus interpres, haud cogita-
vit vocem Latinam, Magnitudines, femininum ex-
poscere.

(13) Intentionem illorum, quæ sunt sursum, quasi
comūnū habens. Id est superarum rerum, seu Ange-
lorum ideam somniū cuiusdam instar mente solens.

(14) Τὰ autem, quasi quæ scias, etc. Tertam hanc
periodum pesime vertit interpres. Primo Græca

audiens hæc, Homericam inferorum galeam eis A superimposuit, ut invisibiliter effugerent judicem, et statim eripiens eos in thalamum duxit, et redidit suis sponsis.

7. **Talia autem dicentes et operantes, et in iis quoque, quæ sunt secundum nos regiones Rhodanenses (1), multas seduxerunt mulieres, quæ cauterizatas (2) conscientias habentes, quædam quidem etiam in manifesto exhomologesin faciunt; quædam autem reverentes (3) hoc ipsum, in silentio sensim sonetipsas retrahunt, desperantes a vita Dei, quædam quidem in totum abscesserunt, quædam autem inter utrumque dubitauit (4), et quod est proverbii (5) possunt, neque intus, neque foris existentes, hunc fructum habentes seminis filiorum agnitionis.**

BILLII INTERPRETATIO.

tas et exploratas habens, pro utroque nostrum rationem, ut quæ una sit, judici exhibe. Protinus autem ut mater hæc verba acceperit, Homericam Orci galeam illis imponit, ut prospectum eorum judici eripiat, statimque ipsos sursum tractos in thalamum inducit, sponsisque suis attribuit.

7. **His verbis et actionibus multas quoque in Rhodanensi nostra regione mulieres in fraudem impulerunt: quæ quidem velut cauterio quodam inustam conscientiam habentes, partim publice penitentiam egerunt, partim cum id facere præ pudore non sustinerent, ac tacite quodammodo de vita Dei desuperarent, vel prorsus a fide desciverunt: vel certe in utramque partem propendent, quodque proverbio dici solet, nec foris, nec intus sunt; hunc videlicet ex scientiæ filiorum semine fructum percipientes.**

hæc omisit, tâ διμοφέρων, res utriusque nostrum, vel, ut scripisset, τοις μητρούμενοις nostrorum (nisi forte vel in mutilos codices, quibus uti potuit, vel in scribas, qui ob recursum earumdem vocum, tres præfatae præternuixerint, culpa conserenda sit), cæteris vel contra grammatica leges, vel repugnanti sensu redditis. Sic igitur periodum verto, servatis, quantum fieri potest, Interpretis vocibus. Tu igitur, quasi (utpote) quæ scias res utrorumque nostrorum; utrorumque nostrorum rationem, tanquam unam (non unum, ut verit interpres attendens ad λόγον) existentem (i. e. ut quæ una sit) judici exhibe, (non assiste). Cæterum in mss. omnibus, pro unum existentiam, legitur unum te existentem; in edit. Eras. et Gall. unum te ex te existentem: quam pravam lectionem Graeco textui repugnanteum merito cunendavit Feuardentius.

(1) *Regiones Rhodanenses.* Vide not. 7.

(2) *Cauterizatas.* Al. *cauterizatas.*

(3) *Reverentes.* Ita correxit Feuard. ex Graeco, al. διυπωτούμεναι, pro *reverentes*, quod habeant edit. Eras. et Galli. cum omnibus mss.

(4) *Dubitant.* etc. Sic recte juxta Graec. codd. Clarom., Pass., Voss. et Ottobon. cum. edit. Oxon. Reliqua omnia exemplaria cum edita, tunc mss. accurate non esse, aut prorsus vitia afferit Gra-bius.

(5) *Proverbii.* Clarom. verbi; Voss. verbum.

(6) Τὴρ Ὀμηρικὴν Ἀΐδος κυρέην. Orci galea, Ἀΐδος κυνῆ, proverbium ex Homer. II. E. v. 845, desumptum, ubi Pallas cum Marie dimicans, orci galea, ne ab eo conspicui posset, contextisse se dicitur:

Δῦν' ἀΐδος κυρέην, μή μειδοι δρήμος Ἀρης. Plutoni siquidem, ut observat Erasmus in *Adag.*, galea erat, quam qui gestaret, omnes videbat, ipse nemini conspicuus. Id autem ab Irenæo hoc adductum, ut vanas Gnosticorum fabulas derideret, ineptisque poetarum nugas prorsus similes esse demonstraret.

(7) Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καλύμασι τῆς 'Ροδαρούσιας. Lugdunensem tractum intelligit. Lugdunum siquidem a veteribus Rhodanisiam dictum fuisse,

A σοτ. Ἡ δὲ μήτηρ ταχέως ἀκούσασα τούτων, τὴν Ὀμηρικὴν Ἀΐδος κυνέην (6) αὐτοῖς περιέθηκε, πρὸς τὸ δοράτος ἐκφυγεῖν τὸν κρητήν καὶ παραχρῆμα ἀκαπτάσσασα αὐτοὺς, εἰς τὸν νυμφῶνα εἰσῆγαγε, καὶ ἀπέδωκε τοὺς ἔσωτάν την νυμφοῖς.

7. **Tοιαῦτα δὲ λέγοντες καὶ πράττοντες, καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καλύμασι τῆς 'Ροδαρούσιας (7), πολλὰς ἐξηπατήκαστη γυναικας, αἰτιες κεκαυτηριασμέναι τὴν συνελθοντ (8), αἱ μὲν καὶ εἰς φανερὸν ἐξομολογοῦνται, αἱ δὲ διυπωτούμεναι τοῦτο, ἡσυχῇ δὲ τὰς ἔσωτάς ἀπηλπικυλαι (9) τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, ἔνια μὲν εἰς τὸ παντελὲς ἀπέτησαν, ἔνιαι δὲ ἐπαμφοτερίζουσι, καὶ τὸ τῆς παροιμίας πεπόνθασι, μήτε ξέω, μήτε ξω (10) οὖσαι, ταῦτην ἔχουσαι τὴν ἐπικαρπίαν τοῦ σπέρματος τῶν τέκνων τῆς γνώσεως.**

B perspicue, si fallor, colligitur ex Sidonio Apollinari lib. 1. epist. 5. *Egresso*, inquit, *μικρή Rhodanisias nostras mænibus*, etc. Atqui Ludguni natus erat Sidonius: nec eo tempore, quo epistolam hauc scribebat, nondum episcopus Arvernensis, aliam urbem, præter Lugdunum, *Rhodanisiam* suam appellare poterat. *Ροδαρούσιας* cuiusdam meminist Stephanus, quam πόλιν ἐν Μασσαλίᾳ, *Massiliensem urbem esse* dicit. Id de Rhoda (Gallice *Roses*) quam tenuere Massilienses, interpretantur quidam. Sed repugnat Marcianus Heracleota, scribens Rhodaniam istam a Rhodano flumine allui:

Οἱ Μασσαλιαὶ κτίσατες ἔχον φωκεῖς Ἀράδην, Ροδαρούσια τε, Ροδαρὸς τὴν μήτρας Ποταμὸς καρφέσι.

Quin tamen assūtum Rhodanisiam hanc Ludgnum ipsum esse, plura deterrent. Viderint eruditæ. Sed si alia a Lngduno sit, dicendum erit duas extitisse super Rhodanum flumen ejusdem nominis urbes: urbem euim Lugdunum dictam fuisse Rhodanisiam negare non sinit Sidonii Apollinaris laudata auctoritas. Paulo iniquius ergo a Frontone Duc. et Grabio castigantur Cornarius et Gallasius, quod Graeca Irenæi verba reddiderint; in regionibus Rhodanisias. Perinde est atque si versissent, in regione Lugdunensi.

(8) *Κεκαυτηριασμέναι τὴρ συνελθοτ.* I. e. depravata, perditam habentes conscientiam. Verba Apostoli sunt I Timoth. iv, 1, ubi alludit Paulus ad servos, qui, noxæ convicti, carenti ferro inurebantur, inde στύγματα dicti. Et hinc κεκαυτηριασμένος translatum ad significandum perditum quævis hominem, nefarium, infamem.

(9) *Εαντάς διηλπικυλαι.* Alludere videtur Irenæus ad hæc Apostoli verba Ephes. iv, 18, ἀπηλπικυλωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, αἰτιατι καὶ vita Dei. Volumt Fronto Duc. et Grabius verbum γωρίζουσι post ἔσωτάς addendum esse. Sic quidem legiisse veterum interpretem non iustior. At cum Petavio censeam, phrasin, spreto hoc verbo, commodum, iuso forte communodiorem habere sensum.

(10) *Μήτε ξέω, μήτε ξω.* Proverbium de iis dictum, qui auncipitis ac incerti animi, hæsitant quid potissimum eligant.

CAPUT XIV°.

Marci hypothesis. Fingit supremam tetradam instar mulieris ad ipsorum descendentes, arcana nemini hæc tenus revelata patescunt. Sub enigmatica literarum, syllabarum, sonorum et characterum sarragine Valentianorum Pleroma ac commenta tradit.

4. Οὗτως ἄποκλιτος μάρκος μῆτραν καὶ ἐκδοχεῖτον τῆς Καλορβάσου εἰσηγήσατο αὐτὸν (2) μονώτατον γεγονέναι λέγων ὅτε μονογενῆς ὑπάρχων αὐτῷ (3), τὸ τοῦ θετέρηματος (4) κατατεθέν εἰς αὐτὸν ὡδὲ τὰς ἀπεκύνησεν. Αὐτὴν τὴν πανυπερτάτην ἀπὸ τῶν δοράτων καὶ ἀκατονόμαστων τούτων (5) τετράδα κατελευθέναι σχήματι γυναικειῷ (6) πρὸς αὐτὸν (ἐπειδὴ, φησι, τὸ δέρμα αὐτῆς ὁ κόσμος φέρειν οὐκ ἡδύνατο), καὶ μηνύσαις αὐτὴν (7) τὶ ἦν, καὶ τὴν τῶν πάντων γένεσιν, ἦν οὐδὲν πάντοτε, οὐδὲ θεῶν, οὐδὲ ἀνθρώπων ἀπεκάλυψε, τούτῳ μονωτάτῳ διηγήσασθαι, οὗτως εἰπούσαν· "Οὐτε τὸ πρώτον ὁ Πατὴρ ὄντες (8), οὐ ἀνενόητος καὶ ἀνούσιος (9), οὐ μῆτραν, μῆτρα θῆλυ, θῆλησεν αὐτοῦ τὸ δέρματον γεννηθῆναι (10), καὶ τὸ

A 1. Hic igitur (11) Marcus vulvam et susceptoriū Colorbasi silentii semet solum (12) suisse dicens, quippe unigenitus (13) existens (14), ~~et~~ defectus (15) semen, quod depositum est in eum; sic (16) enīxus est. Illam quæ est a summis (17), et ab invisibilibus, et in nominabilibus locis quaternationem descendisse figura muliebri ad eum (quoniam, inquit, ejus masculinum mundus ferre non poterat) et ostendisse quoque semelipsam quæ esset, et universorum genesim, quam nemini unquam, neque deorum, neque hominum revelavit, hinc solo enarrasse, ita dicentem: Quando primum Pater, cujus pater nemo est, qui est inexcogitabilis (18) et insubstantivus, qui neque masculus, neque femina est,

BILLII INTERPRETATIO.

CAPUT XIV.

1. Hic Marcus Colorbasicae Siges vulvam et conceptaculum se unum suisse dicens, ut qui unigenitos ipsi esset, defectus semen in se conditum ad hunc sere modum peperit. Ipsam enim sublimissimam quaternitatem ex iis locis, quæ nec in aspectum cadunt, nec illo nomine appellari possunt, muliebri forma ad eum descendisse (neque enim masculum ejus vim mundus ferre poterat) atque et quenam esset, indicasse, et rerum omnium ortum, quem nemini unquam nec deorum, nec hominum declaraverat, ei soli

“Cap. X.

(1) Οὗτως. Legit interpres οὗτος οὐν.

(2) Τῆς Καλορβάσου εἰσηγήσατο αὐτῷ. Leg. cum interpr. ita postulante et sensu, τῆς Καλορβάσου Σῆγης έκαντον.

(3) Αὐτε μονογενῆς ὑπάρχων αὐτῷ. Hæc ad Colorbasum refert Grabius, quasi Marcus hujus unigenitus dicatur. Sed nullus veterum memoris prodiit Marcum Colorbasi filium exstitisse: imo Colorbasum Marci discipulum ac sectatorem faciunt. Legendum igitur αὐτῇ pro αὐτῷ, ut hæc ad Sigen referantur. Tunque planus evadet sensus. Marcus arcanaū Siges consclus, se veluti μῆτραν et promptuarium esse gloriabatur, in quo speciatim præ cæteris spiritale illud semen, perfectam scilicet agnitionem, qua gloriabantur omnes Gnostici, et secretiora quæque mysteria recondiderat eadem Sige; utpote quæ, ut mox subjungitur, rerum omnium ortum, quem nemini unquam nec deorum nec mortalium patescerat, ipsi soli exposerit. Cur autem magus ille socius et particeps arcanaū omnium Siges exstiterit, hæc affert ratio, ἀτε μονογενῆς ὑπάρχων αὐτῇ, quia velut unigenitus erat ei. Sic nempe Marcum diligebat Sige, quasi unicus ejus silius exstitisset, quem nihil celerare posset.

(4) Τὸ τοῦ θετέρηματος. Adde cum interpr. στέρεμα. Nomina hæc θετέρημα, πάθος, σφάλμα promiscue usurpat Irenæus, ad significandum Achamotham, quæ letos est passionis Sophiæ, quam ἀποτάσσεται θετέρησαν δύναμιν, descedētēt et destitutum virtutem vocat. *Defectionis* ergo, seu, ut plerumque vertit interpres, *Labis* semen, spiritale illud semen est; perfecta scilicet reconditorum Pleromatis arcanaū et mysteriorum agnitione, de qua præ cæteris Valentianis Marcus sese jactabat.

(5) Τούτων. Ex vet. interpr. lege τότων.

(6) Σχῆματι γυναικειῷ. Epiphani. edit. Basil. γυναικεῖον. Cod. Reg. γυναικῖον.

(7) Αὐτῇ. Έαυτῇ legit Billius cum veteri: at inouilis emendatio.

(8) Αὐτρι. Adiō quidem cum vet. interpr. οὐ ἀπάντει: sed verbū ὄντεν, licet omni erit interpres, retineo, invito licet Billio: nibil enim habet incommodi, modo addatur καὶ ante θελήσεν.

(9) Αρούσιος. Si Deum ἀνούσιον, i. e. substantia-

B expertem dixerint hæretici, substantiamque eo sensu supremo Numini abjudicant, quod οὐσία, qualis a philosophis describitur, quidpiam accidentibus subjectum, certisque circumscripsum limitibus significet, erroris argui non possunt. Eadem enim ratione substantia ideam a Deo removere quidam e Catholicis Patribus. *Manifestum est*, inquit Augustinus lib. vii *De Trinit.*, c. 5, *Deum abusivæ substantiam rocari*. *Essentialia potius illi tribui vult*, quam substantiam: quia in Deo nullum est accidentis. Ileum post Augustinum docuit Anselmus in *Monol.* c. 35 et 76, et alii quidam. Lege, si vacat, *Maximum Pseudo-Dionysii Scholastiken*, ad cap. 1 et 5 libri *De div. nom.* Sed cum substantia vocabulum ab omni ista sacerde facile absolvit possit, ideo alii Patres sincerum et expurgatum Deo attribuere non reformati.

(10) Τὸ δέρματος γεννηθῆται. Legocum interprete, τὸ δέρματον ῥῆσον γεννηθῆναι. Legisse tamen videatur interpres γεννηθῆναι pro γεννηθῆναι.

(11) Hic igitur. Gr. οὗτος, sic, et forte melius.

(12) Semet solum. Lukmen, quod in edit. Eras. et Gall. hic insertum exstat, merito delevit Feuard.: deest enim in Greco et in mss. Ottobon. et Clarom. ac etiam, ut puto, in mss. Anglic. quanvis id expresse non asserat Grabius.

(13) Quippe unigenitus. Clarom. unitus, Pass. unctus, fortasse etiam pro unitus; nisi utrumque pro unicū: at pro quippe, melius vertere cuius, velut.

(14) Existens. Adde ex Gr. ei, i. e. Sige. Vid. not. gr. 3.

(15) Defectus. Hæc vox deest in omnibus codd. mss. et in edit. Eras. et Gall. Addidit vero Feuard. ex solius Græci textus auctoritate. At θετέρημα, labem, sæpius reddit velut interpres, quam defecūt.

(16) Sic. Pro hic (quod in omnibus mss. et edit. Eras. et Gall. legitur) ex Greco repositum Feuard.

(17) Illam, quæ est ab summis. Græca: αὐτῇ τὴν πανυπερτάτην ἀπὸ τῶν δοράτων, vertenda erunt: summam illam, quæ est ab invisibilibus.

(18) Inexcogitabilis. Ita mss. Clarom., Voss., Arund. Merc. 2 et editi. Oxon. melius quam Eras., Gall. et Feuard. incogitabilitis: ἀνενόητος cuius supra num. 2, inexcogitabilis veritū interpres.

voluit suum inenarrabile narrabile (1) fieri, et quod invisibile sibi est, formari (2); aperuit os, et protrulit Verbum simile sibi: quod assistens ostendit ei quod erat ipse, cum invisibilis (3) forma apparuisset. Enuntiatio autem nominis facta est talis: Locutus est verbum primum (4) nominis ejus: fuit ἀρχή (5); et syllaba ejus (6) litterarum quatuor. Coniunctit et secundam, et fuit hæc (7) litterarum quatuor. Post locutus est et tertiam, et fuit hæc litterarum x. Et eam quæ est post hæc locutus est, et fuit ipsa litterarum xii. Facta est ergo enuntiatio universi nominis, litterarum xxx, syllabarum autem quatuor. Unumquodque (8) automlementorum suas litteras, et suum characterem, et suam enuntiationem, et figurationes, et imagines habere: et nihil eorum esse, quod illius videat formam, quod ipsum super elementum est (8). Sed nec cognoscere

A dōrator (9) morphasthetai, ήνοιξε τὸ στόμα, καὶ προήκατο λόγον δμοιον αὐτῷ. δς παραστὰς ὑπεῖσεν αὐτῷ δ ἦν αὐτὸς, τοῦ δοράτου μορφὴ φανεῖσ. Ἡ δὲ ἐκφώνησις τοῦ δύναματος ἐγένετο τοιαύτη. Ἐλάλησε λόγον τὸν πρῶτον τοῦ δύναματος αὐτοῦ, ήτις ἦν ἀρχή, καὶ ἦν ἡ συλλαβὴ αὐτοῦ στοιχείων τεσσάρων (10). Ἐπισυνῆψε τὴν δευτέραν· καὶ ἦν καὶ αὐτὴ στοιχείων τεσσάρων· ἐξῆς ἐλάλησε τὴν τρίτην· καὶ ἦν καὶ αὐτὴ στοιχείων δέκα (11). Καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἐλάλησε· καὶ ἦν καὶ αὐτὴ στοιχείων δεκαδός. Ἐγένετο οὖν ἡ ἐκφώνησις τοῦ διοῦ δύναματος στοιχείων μὲν τριάκοντα, συλλαβῶν δὲ τεσσάρων (12). Ἐκαστον δὲ τῶν στοιχείων ήτια γράμματα, καὶ ίδιον χαρακτῆρα, καὶ ίδιαν ἐκφώνησιν, καὶ σχήματα, καὶ εἰκόνας ἔχειν, καὶ μηδὲν αὐτῶν εἶναι, δ τὴν ἐκείνου καθορδ μορφὴν, οὐκέτε αὐτὸς στοιχεῖον ἔστιν (13). ἀλλὰ οὐδὲ γινώσκει (14) αὐτὸν.

BILLII INTERPRETATIO.

in hæc verba exposuisse: Quando primum is qui Patris expers est, quique nec in cogitationem cadit, nec substantia ulla præditus est, nec mas denique, nec femina est, id quod in eo inenarrabile est, gigni, et quod invisibile est, in formari voluit, os aperuit, ac sermonem sibi similem emisit: qui astans, hoc quod

(1) *Inenarrabile, narrabile.* Sic ex Græco restitutimus, pro *inenarrabilem, narrabilem*, quæ manifesta scribarum incuria irrepererunt in omnibus mss. et inde in omnes editi. Frequens in antiquis mss. hæc casum commutatio.

(2) *Quod invisibile sibi est, formari.* Præposterus verborum ordo. *Lege, quod invisible est, sibi formari, i. e. ad sui formam, seu similitudinem effigi, ut mox explicatur.*

(3) *Invisibilis.* Genitivas singularis est, ut ex Græco patet.

(4) *Locutus est verbum primum.* Ita recte cod. Clarom. juxta Græcum. In aliis omnibus tuu editi, tum mss. male repetita voce, *verbū*, perturbatur orationis sensus.

(5) *Fuit ἀρχή.* Auctoris sensum haud assecutus est interpres. Verendum erat, *sicut id initium, sermonis scilicet Patris.* Neque enim vox ἀρχή fuit prima syllaba, quam protulit Pater: sed primum ille sonus, quem emisit, fuit principium ceterorum.

(6) *Et syllaba ejus.* Sic iterum cod. Clarom. cum Græco. In aliis om. perperam, *syllabæ.*

(7) *Et fuit hæc.* Ex Græco lege, et fuit et hæc.

(8) *Quod ipsum super elementum est.* Hic mendosi sunt codd. omnes cum editi, tum mss. In edit. Feuard. legitur, *enījus elementum est.* Græbius, *enījus ipsum elementum est.* Uterque ex Græci textus auctoritate sic correxisse sibi videtur. At textum ipsum Græcum depravatum esse inferius ostendit. 15. In edit. autem Eras. et Gall. ac mss. omnibus habetur, *neque ipsum super elementum est.* Ex quibus levi mutatione facta, restituendo scilicet, *quod* (nupte quod scriptum cum abbreviationis nota, et postremæ voci *formam* proprius colligatum), proclive fuit festinatibus scribis transmittare in *neque*, vera lectio eruitur, *quod ipsum super elementum est*, i. e. quod super ipsum est elementum, quod supra se est: uno verbo, illius elementi *formam* non videt quod superius est. Certe longe levior est hæc nostra mutatio, et potiori ratione nixa, quam Feuardentiana et Græbiiana. Boni ergo consulat lector, si hic eadem libertate (quoniam non prorsus tanta) usi fuerimus, qua illi; rationesque nostros legit cū. not.

(9) *Tὸ dōrator.* Addendum videtur autῷ. Addit enim interpres in versione sua pronomen *sibi*, quamvis præpostero ordine collocet. Et mox sequitur, καὶ προήκατο λόγον δμοιον αὐτῷ, et protulit

verbū simile sibi.

(10) *Η συλλαβὴ αὐτοῦ στοιχείων τεσσάρων.* Allegorica hac syllabarum et litterarum ferragine totum Pleroma, quod nominis instar hic exhibetur, ejusque tetradas, decada et duodecada, singulosque, quibus constat, Άones hic designari, nemo nou videt. Ita iis que paulo simplicius explicabant cæteri Valentiniiani, caliginem offundere cæstigebat Marcus, ut nūgis pretium adderet obscuritas.

(11) *Καὶ αὐτὴ στοιχ. δεξ.* Hic, ut et paulo post in sequenti periodo, dele καὶ, quod in Latīno non com-paret.

(12) *Συλλαβῶν δὲ τεσσάρων.* Juxta quadripartitum Pleromatis divisionem in duas tetradas, decada et duodecada: quainvis interdum tripartite dividerent Valentiniiani, in ogdoada ex duabus tetradiis conflata, decada et duodecada.

(13) *Οὐπέρ αὐτὸς στοιχεῖον ἔστι.* Corrupta lectio, quam sic ex codd. Latinis, ipsis licet depravatis, emendanda ceuseo: δ ὑπέρ αὐτοῦ στοιχείον ἔστι. Nempe oscitans quispiam scriba duas voces δ ὑπέρ in unam commisicuit; tum pro αὐτῷ scripsi. αὐτός, quæ quam facile contingere possint, nonunt qui in mss. codd. Græcorum lectione versati sunt, in quibus plures non satis ab invicem separatae voces, non raro confunduntur ab iniperitis, et littera e sic efformata e ab iisdem saxe accipitur pro u. Quod vero ita, ut dixi, scripserit Irenæus, præter textum Latīnum jam restitutum, demonstrat Marci hypothesis. Id enim volebat, unicuique elemento seu Άoni ignotam esse superioris elementi, seu Άonis formam: ino ne quidem vicini elementi enuntiationem scire: seu, ut Irenæi verbis utar, μηδὲν αὐτῶν εἶναι, δ τὴν ἐκείνου καθορδ μορφὴν, δ ὑπέρ αὐτοῦ στοιχείον ἔστι, *nullum eorum esse, quod illius elementi formam videat, quod supra se est, vel quod superius est.* Hæc vero nostra emendatio mire confirmatur ex iis quæ lib. II, cap. 16, n. 9, ex Valentiniianorum sententia (a quibus in hac parte non dissidebant Marcosii), refert Irenæus: *Hoc autem, inquit, dicunt, quoniam emisi sunt unusquisque illorum (Άonum) et illum tantum cognovisse qui se emisit, ignorans autem eum qui ante illum est.* Cum igitur unusquisque Άonum ignoret eum qui ante se est; dubitare jam non licet quin hic in Græco legendum sit, δ ὑπέρ αὐτοῦ, et in Latīno, *quod ipsum super.*

(14) *Γινώσκει.* Contextus sermonis exigit legi cūa interpr. γινώσκειν, in inliniūvo. Αὐτὸν autem quod

εὖ μὴν τὴν τοῦ πλησίον αὐτῷ ἐκαστον ἐκφύγηνταν πολιορκεῖ (1), ἀλλὰ δὲ αὐτὸς ἐκφυόντας, ὡς τὸ πάντα ἐκφεύγοντα, τὸ δὲν ἡγείσθαι ὑνομάζειν. Ἐκαστον γάρ αὐτῶν, μέρος δὲν τοῦ διου, τὸν ίδιον ἥχον ἀλλὰ πάντα ὑνομάζειν, καὶ μὴ παύσασθαι ἡγεύντα, μέχρι δου ἐπειδὴν δισχετον γράμμα τοῦ ἐκάστου στοιχείου μονογλωσσήσαντος (2) καταστήσαι (3). Τότε δὲ καὶ τὴν ἀποκατάστασιν (4) τῶν διων ἑφη γενέσθαι, διαν τὰ πάντα κατελθόντα εἰς τὸ διον γράμμα, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐκφύγοντον ἡχήσῃ. οἵ τε ἐκφυόντες εἰκόνα, τὸ Ἀριὴν διοικούντων ἡμῶν, ὑπέθετο εἶναι. Τοὺς δὲ φύλαγγος ὑπάρχεν, τοὺς μορφούντας τὸν διούστον καὶ ἀγέννητον Αἰώνα· καὶ εἶναι τούτους μορφές, διος ὁ Κύριος Ἀγγέλους εἰρήκε, τὰς δὲ δημοκαὶς βιεπούσας τὸ πρόσωπον τοῦ Πατέρος.

2. Τὰ δὲ διόματα τῶν στοιχείων τὰ βῆτα καὶ Β καὶνα, Αἰώνας, καὶ λόγους, καὶ βίας, καὶ σπέρματα, καὶ πληρώματα, καὶ καρποὺς ὄντας. Τὰ δὲ καὶ αὐτῶν καὶ ἐκάστου ίδια ἐν τῷ διόματι τῆς

BILLII INTERPRETATIO.

ipse erat ei ostendit, utpote qui ejus, quod oculorum sensum fugiebat, forma exstisset. Nominis porro pronuntiatio talis fuit. Primum nominis ipius sermonem protulit: qui quidem erat ἀρχή, ac syllaba illius quatuor elementis constabat. Secundam adiunxit, quae et ipsa quatuor elementa continebat. Deinceps et tertiam addidit, quae etiam ipsa decem elementa completebat. Denique et quartam proloquutus est, quae et ipsa duodecim elementorum erat. Itaque toius nominis enuntiatio triginta litterarum exstetit, ac quatuor syllabarum. Singula autem elementa peculiares litteras, ac notas, peculiaremque pronuntiationem, et figuram, atque imagines habent, nec eorum quidquam est, quod illius, cuius elementum est, formam perecipiat. Quin ne ipsum quidem cognoscit, immo nec ulla ex iis elementi vicini enuntiatio novit: verum id quod enuntiat, perinde esse arbitratur, ac si totum enuntiaret. Nam cum horum quolibet universi pars sit, sonum suum integrum sonum esse censet, nec tuncire desinet, quousque ad extremam extremi elementi litteram singulariter tinniens perveniat. Tunc autem rerum omnium in integrum restitutio exsistit, cum omnia in unam litteram delabentia, unum et eundem enuntiacionis sonum ediderint. Cujus quidem enuntiacionis imaginem esse Amen illud, quod nos una dicimus, esse singebat. Sono autem eos esse, qui Αἰώνem illum substantiā expertem, atque ingenitum informant. Atque has deinceps eas formas esse (quas Dominus Angelos appellavit), quae Patris faciem perpetuo vident.

2. Communia porro et enarrabilia elementorum nomina Αἰώνας, et sermones, et radices, et semina, [“] Matth. xviii, 10.

sequitur, ut et paulo post αὐτός, refer nou ad ele- C nomines. Sic quidem codd. omnes tum exarati, tum mentum, sed ad rem per elementum significatim, Αἰώνem scilicet: quamvis utrobius scriptum malum abeo.

(1) Πολιορκεῖ. Qui verbum istud hic quadrare posuit, viderit Billius qui eam lectionem non prouersus impudebat. Certe legendum cum interp. γνώσκειν, θέστιον, ἀποτασθαι, vel quidpiam siwile.

(2) Ἐκάστου... μονογλωσσήσαντος. Legit interpres, ἀσχάτου... μονογλωσσήσαντα.

(3) Καταστῆσαι. Legendum vult Billius, καταστῆσαι, Grabius, καταστῆσαι; ego neutrum. Lego cum interprete, κατελθωσι· hic enim vertit, deveniant. Atqui linea sequentia κατελθόντα reddit devenientia: adeo ut dubitari non possit quin linea præcedenti legitur κατελθωσι, pro quo imperitus amanuensis scriptis καταστῆσαι.

(4) Τότε δὲ καὶ τὴν ἀποκατάστασιν. Id ipsum est quod supra cap. vii dicebant alii Valentiniiani, consummationem tum futuram, cum spiritualibus houninibus iam perfectis, hi cum Achamoth matre sua in Pieroua migrabunt, ut conjugium existat tum Salvatoris et Achamoth, tum Angelorum Salvatoris et spiritualium animarum.

(5) Cognoscere eum. Et mox, quod ipse. Mallem scripsiissem interpres, cognoscere illud, et, quod ipse, elementum scilicet. Sed hoc ad Αἴουνum per elementum significatum referre maluit.

(6) Proximi ejus. Veriendum fuisse, proximi eis.

(7) Ita omnes quod enuntiat, illud quod est totum

A enīs (5), sed ne quidem proximi ejus (6) unumquodque enuntiationem scire, sed quod ipse enuntiat, ita omnes quod enuntiat, illud quod est totum nomines (7). Unumquodque (8) enim ipsorum, pars existens totius, suum sonum (9) quasi omne nominare (10), et non cessare sonantia, quoadusque ad novissimam litteram nevissimi elementi singulariter enuntiata deveniunt. Tunc autem et redintegrationem universorum dicit futuram, quando (11) omnia devenientia in unam litteram, unam et eamdem consonationem sonant (12), cuius exclamationis imaginem esse, Amen simul dicentibus nobis, tradidit (13). Sonos autem eos esse, qui formant (14) insubstantivum et ingenitum Αἴωνα, et esse hos (15) formas, quas Dominus Angelos dixit, quae sine intermissione vident faciem Patris [“].

2. Nomina autem elementorum communia et enarrabilia, Αἴωνας, et verba, et radices, et semina, et plenitudines, ^Θ et fructus vocavit. Singula autem ipsorum et uniuscuiusque propria in nomine

enarrabiliis, Sic quidem codd. omnes tum exarati, tum editi. Sed hic vel inutila versio est, vel pessima. Scribendum erat: *v. lat si omnes enuntiasset, arbitrii totum nominaret.*

(8) Unumquodque. Sic ex Græco restitui, pro unumquemque, quod in codd. omnibus existat; neque enim persuadere mihi possum, adeo sui oblitum esse interpres, ut unumquemque scripserit, qui mox neutro genere uitetur, et paulo ante his scripserit unumquodque. Scribarum igitur culpa est, qui unumquodque scriptum cum abbreviationis nota commutauunt in unumquemque.

(9) Σωνητον. Cod. Pass. ονητον sonum.

(10) Nominare. Ita recte pro nomine, quod exstat in Eras. et Gall. edit. repositus Feuard. ex Græco διονάζειν, licet nullus cod. ms. ejus enuntiationi suffragetur. Clarom. habet ΝΟΝ, sic litteris maiusculis scriptum, cum puncto addito in fine; quod quid sibi velit, nescire me fateor.

(11) Futuram, quando. Sic Clarom. et Pass., cæteri cum.

(12) Sonant. Sic Clarom. al. sonant: mallem sonerint.

(13) Tradidit. Feuardentius addit esse; addunt et Clarom. et Pass., sed frustra, quippe iam præcessit.

(14) Qui formant. Melius, qui adumbrant, referunt.

(15) Hos. Sic repositus Grabius ex edit. Eras. et miss. Arund. Voss. et Merc. 2, juxta Græcum τοῦτος, pro has, ut habent Clarom., Gall. et Feuard.

Ecclesiæ contineri et intelligi ait (1). Quorum elementorum novissimi elementi ultima littera vocem emisit suam, cuius sonus exiens, secundum imaginem elementorum elementa propria generavit: ex quibus et quæ sunt hic disposita dicit, et ea, quæ sunt ante hæc (2), generata. Ipsam quidem litteram, cuius sonus erat consequens sonum deorsum, a syllaba sua sursum receptam dicit, ad impletionem universi: remansisse autem deorsum sonum quasi foras projectum. Elementum autem ipsum, ex quo littera cum enuntiatione sua descendit deorsum, litterarum ait esse xxx, et unamquamque ex his xxx litteris in semetipsa (3) habere alias litteras, per quas nomen litteræ nominatur. Et rursus alias per alias nominari litteras, et alias per alias, ita ut in imminensum decidat multitudine litterarum. Sic autem planius disces quod dicitur. Delta elementum litteras habet in se quinque, et ipsum δ, et ε, et λ, et τ, et α, et hæc rursus litteræ per alias scribuntur litteras, et aliæ per alias. Si ergo universa substantia delta in immensum decidit, aliis alias (4) litteras generantibus et succendentibus alterutrum, quanto magis illius elementi majus esse pelagus litterarum? Et si una littera sic immensa est, vide totius nominis profundum litterarum, ex quibus Propatora Marci Silentium constare docuit. Quapropter et Patrem scientem incapabile suum, dedisse elementis, quæ et Αενας vocat, unicuique eorum suam enuntiationem excla-

A 'Εκκλησίας ἐμπειρεχόμενα νοεῖσθαι ἔφη. Ήδη στοιχείου τὸ ὑστερὸν γράμμα (5) φωνὴν προήκατο τὴν αὐτοῦ· οὐ δῆλος ἐξελθὼν (6), κατ' εἰκόνα τῶν στοιχείων στοιχεία ἔσται ἐγέννησεν· ἐξ ὧν τὰ τε ἐνταῦθα καταχεισμῆσθαι φησι, καὶ τῶν (7) πρὸ τούτων γεγενῆσθαι. Τὸ μὲν τοι γράμμα αὐτὸν (τὸ δῆλος τῷ δῆλοι), οὐ δῆλος ἦν συνεπακολουθῶν τῷ δῆλοι (8), καὶ τὸ ὑπὸ τῆς συλλαβῆς τῆς ἐαυτοῦ ἀνείληφθαις ἀνω λέγειν (9), εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ὅλου· μεμενηκέναι δὲ εἰς τὰ πάτω τὸν δῆλον, ὕστερε ἔξω ρίψεντα. Τὸ δὲ στοιχείον αὐτὸν, ἀφ' οὐ τὸ γράμμα σὸν τῇ ἐκφωνήσει τῇ ἐαυτοῦ συγκατηλθεῖ κάτω, δὲ γραμμάτων (10) εἶναι φησι τριάκοντα, καὶ ἐν ἔκαστον τῶν τριάκοντα γραμμάτων ἐν ἐαυτῷ ἔχειν ἔτερα γράμματα, δι' οὐ (11) τὸ δινοματοῦ γράμματος δονομάζεται. Καὶ αὖ πάλιν τὰ ἔτερα δι' ἄλλων δονομάζεσθαι γραμμάτων, καὶ τὰ ἄλλα δι' ἄλλων, ὡς εἰς ἀπειρον ἐκπίπτειν τὸ πλῆθος τῶν γραμμάτων. Οὕτω δὲ ἀν σφρέστερον μάθοις τὸ λεγόμενον. Τὸ δέλτα στοιχείον γράμματα ἐν ἐαυτῷ ἔχει πάντε, αὐτὸ δὲ (12) τὸ δ, καὶ τὸ ε, καὶ τὸ λ, καὶ τὸ τ, καὶ τὸ α· καὶ ταῦτα πάλιν τὰ γράμματα δι' ἄλλων γράφεται γραμμάτων, καὶ τὰ ἄλλα δι' ἄλλων. Εἰ οὖν ἡ πᾶσα ὑπόστασις τοῦ δέλτα εἰς ἀπειρον ἐκπίπτει, ἀεὶ ἄλλων ἄλλα γράμματα γεννώντων καὶ διαδεχομένων ἄλληλα, πάσῳ μᾶλλον ἐκείνου τοῦ στοιχείου μείζον εἶναι τὸ πέλαγος τῶν γραμμάτων; Καὶ εἰ τὸ ἐν γράμμα σύντοις ἀπειρον, δρα δόλου τοῦ δύναματος; τὸν βυθὸν τῶν γραμμάτων, ἐξ ὧν τὸν Προπάτορα ἡ Μάρκου Σιγή συνεστάναι ἐδογμάτισε. Διὸ καὶ τὴν

B

C Μάρκου Σιγή συνεστάναι ἐδογμάτισε. Διὸ καὶ τὴν

BILLII INTERPRETATIO.

et Pleromata, et fructus nuncupavit. Singularia autem et cujusque propria in Ecclesiæ nomine contineri atque intelligi ait. Quorum elementorum extrema ultimi littera vocem suam emisit, cuius vox ad elementorum imaginem egressa, peculiaria elementa procreavit, ex quibus cum hæc infera descripta, atque exornata, tum ea, quæ hæc antecesserunt, orta fuisse tradit. Et quidem litteram ipsam, cuius sonus sonum infra sequebatur, a syllaba sua ad universi complementum sursum receptam esse: cæterum sonum velut foras ejectum infra remansisse. At vero elementum ipsum, a quo littera, una cum sua pronuntiatione, infra descendit, triginta litterarum esse asserit, quarum etiam quælibet alias rursus litteras continet, quibus litteræ nomen exprimitur. Ac rursus etiam atque etiam per alias atque alias litteras appellari, ita ut litteræ in infinitum quendam numerum excrescant. Ad hunc autem modum apertius id quod dico intelliges. Elementum delta quinque litteras complectitur, nimirum δ, et ε, et λ, et τ, et α: rursusque hæc litteræ aliis litteris perscribuntur, aliisque item aliis. Si ergo tota elementi delta coaginatio in infinitum cadit, aliis nimirum alia gignentibus, atque inter se succedentibus, quanto tandem elemento illo majus vastiusque tantum litterarum pelagus erit? Et si una littera usque adeo infinita est, animadvertis velim, quæ in toto nomine sit litterarum profunditas, ex quibus Marci Sige Propatorem constare docuit. Qua etiam de causa Propatorem, quod se comprehendendi non posse perspectum haberet,

(1) Contineri et intelligi ait. Græc. contenta intel- ligit ait.

(2) Ante hæc. Malleum, supra hæc, seu superiora, Deiniurgum scilicet, cœlestesque res creatas.

(3) Unamquamque ex his triginta litteris in semetipsa. Sic ex Græca lectione Feuardentius emendavit, monitus a Frontone Duc. Emendatione consentit cod. Voss. In cæteris miss. et edit. Eras. et Gall. perperam: et unaquæque ex his triginta litteris in semetipsa.

(4) Aliis alias. Græc. semper aliis alias.

(5) Οἱ στοιχεῖον τὸ ὑστερὸν γράμμα. Legecum interp. ὧν στοιχείων τὸ τοῦ ἐτχάτου στοιχείου ὑστατὸν γράμμα. Sic ex parte cod. Reg. Habet enim, ὡς στοιχείων τοῦ στοιχείου τὸ ὑστερὸν γράμμα.

(6) Οὐ δῆλος ἐξελθὼν His et sequentibus æni-

gmatis designari Sophiæ casum, Achamothæ fabulam, rerum omnium tum cœlestium tum sublunariorum ortum cæterasque ejusmodi nugas, advertit quisque. Confer, si libet, cap. 1, 2, 4 et seqq.

(7) Καὶ τῶν. Leg. καὶ τά.

(8) Τὸ δῆλος τῷ δῆλοι οὐ δῆλος δῆλοι, etc. Corruptum hunc locum sic ex veteri versione emendo. Ex punctis superfluis quatuor prioribus vocibus, sequentes sic lego: οὐ δῆλος δῆλος συνεπακολουθῶν τῷ δῆλοι κάτω, ὑπὸ τῆς, etc.

(9) Λέγεται. Leg. λέγει.

(10) Οἱ γραμμάτων. Dele δ, quod non legit interpres.

(11) Δι' οὐ. Legē cum interp. δι' ὧν.

(12) Αὐτὸ δέ. Legē cum Petavio in margine Epiphani, et veteri interp. αὐτὸ τε.

Πιπέρα ἐπιστάμενον τὸ ἀχώρητον αὐτοῦ, θεωρήσοντες τοὺς στοιχεῖοις, καὶ αἱ Αἰώναις καλεῖ, ἐν τὸν ἐκάστοτε αὐτῶν τὴν ίδιαν ἐκφύγηστον ἐκβοῦν, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἔνα τὸ διὸν ἐκφανεῖν.

3. Ταῦτα δὲ σαφηνίσασαν αὐτῷ τὴν τετρακτύν εἰπεῖν Θίαν (1) δή τοι καὶ αὐτὴν ἐπιδείξαι τὴν Ἀλήθειαν. Κατήγαγον γάρ αὐτὴν ἐκ τῶν ὑπερθεν δομάτων, ἵν' ἐσίδης αὐτὴν γρυπήν, καὶ καταμάθοις τὸ κάλλος αὐτῆς· ἀλλὰ καὶ ἀκούσης αὐτῆς λαλούσης, καὶ θαυμάστης τὸ φρόνημα αὐτῆς. Ὁρα οὖν κεφαλὴν δικα, τὸ Α καὶ τὸ Ω, τράχηλον δὲ Β καὶ Ψ, ὄμοις δίμη χεροὶ Γ καὶ Χ, στήθη Δ καὶ Φ, διάφραγμα Ε καὶ Υ, νῶτον Ζ καὶ Τ, κοιλίαν Η καὶ Σ, μηρούς Θ καὶ Ρ, γόνατα Ι καὶ Π, κνήμας Κ καὶ Ο, στρυπὰ Λ καὶ Σ, πόδας Μ καὶ Ν. Τοῦτο ἐστι τὸ σῶμα τῆς, κατὰ τὸν μάγον, Ἀληθείας, τοῦτο τὸ σχῆμα τοῦ στοιχείου, οὗτος δὲ χαρακτὴρ τοῦ γράμματος. Καὶ καλεῖ τὸ στοιχεῖον τοῦτο Ἀνθρώπουν εἶναι το πηγὴν φυσῶν αὐτὸς πάντες λόγους, καὶ ἀρχὴν πάσης φωνῆς, καὶ πάντες ἀρρήτους φήσιν, καὶ τῆς σωματικῆς Σιγῆς στόμα. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ σῶμα αὐτῆς. Σὺ δὲ μετάρστον θείας διανοίας νόημα, τὸν αὐτὸν γεννήτορα καὶ πατροδότορα (2) λόγον ἀπὸ στομάτων (3) Ἀληθείας δίκους.

4. Ταῦτα δὲ ταῦτης εἰπούσης, προσθιάκασαν αὐτῷ τὴν Ἀλήθειαν καὶ ἀνοίξασαν (4) τὸ στόμα λαλῆσαι λόγου· τὸν δὲ λόγον δνομα γενέσθαι, καὶ τὸ δνομα γενέσθαι τούτο, διγνώσκομεν καὶ λαλούμεν, Χριστὸν Τίσουν· δ καὶ δνομάσασαν αὐτὴν παρ' αὐτῇ καὶ εωπήν (5). Προσδοκῶντος δὲ τοῦ Μάρκου πλεόν τι

A mare, eo quod non possit unum (6), illud quod est totum enuntiare.

3. (6) Hæc itaque exponentem ei quaternationem dixisse (7) : Volo autem tibi et ipsam ostendere Veritatem. Deposui enim illam de superioribus ædificiis, ut circumspicias eam nudam, et intuearis formositatem ejus; sed et audias eam loquenter, et admireris sapientiam ejus. Vide quid igitur in caput (8) ejus sursum, primum Α et Ω, collum autem Β et Ψ, humeros cum manibus Γ et Χ (9), pectus Δ et Φ, cinctum (10) Ε et Υ, ventrem Ζ et Τ (11), verenda Η et Σ, femora Θ et Ρ, genua Ι et Π, tibias Κ et Ο, crura Λ et Σ, pedes Μ et Ν. Hoc est corpus ejus, quæ est secundum magum, Veritatis; hæc figura elementi, hic character litteræ. Et vocat elementum hoc, Hominem: esse autem fontem ait eum omnis verbi, et initium universæ vocis, et omnis inenarrabilis enarrationem, et taciti Silentii os. Et hoc quidem corpus ejus. Tu autem sublimius allevans sensus intelligentiam, autogenitora et patrodotora verbum ab ore Veritatis audi.

4. Hæc autem cum dixisset illa, attendentem ad eum Veritatem, et aperiens os, locutam esse (12) verbum: verbum autem nomen factum, et nomen esse hoc, quod scimus et loquimur, Christum Iesum; quod cum nominasset, statim tacuit. Cum autem putaret Marcus plus aliquid

BILLII INTERPRETATIO.

hoc singulis elementis, quibus etiam Εονομ nomen imponit, dedisse, ut propriam enuntiationem ederent, quandoquidem singula universo pronuntiando impares erant.

3. Hæc autem quaternitatem planius ipsi his verbis declarasse: Lubet ipsam quoque Veritatem tibi spectandam proponere. Ex superis quippe ædibus eam devenisti, ut nudam eam conspicias, ejusque pulchritudinem intelligas, atque adeo loquenter audias, ejusque prudentiam admireris. Vide igitur caput ejus sursum Α et Ω, collum Β et Ψ, humeros una cum manibus Γ et Χ, pectus Δ et Φ, diaphragma Ε et Υ, dorsum Ζ et Τ, ventrem Η et Σ, femora Θ et Ρ, genua Ι et Π, tibias Κ et Ο, crura Λ et Σ, pedes Μ et Ν. Hoc nimirum est de magi sententia, corpus Veritatis, hæc elementi figura, hic litteræ character. Atque hoc elementum Hominem vocat, eisque illud sit fontem omnis sermonis, atque initium omnis vocis, et omnis inenarrabilis narrationem, et taciti Siges os. Hoc, inquam, est Veritatis corpus. Tu vero in altum sublata mentis intelligentia sui ipsius genitorem ac Patris largitorem sermonem ex ore Veritatis audi.

4. Hanc orationem cum illa habuisset, Veritatem conjectis in eum oculis, apertoque ore sermonem edidisse ait, ac sermone in hunc nomen factum esse, hoc, inquam, nonne quod scimus ac loquimur,

(1) Θεάρ. Leg. θέλω cum vēt.

(2) Τὸν αὐτὸν γεννήτορα καὶ πατροδότορα. Leg. cum interp. τὸν αὐτογενήτορα καὶ πατροδότορα. At in Basileensi Epiphanius edit. et cod. Reg. legitur πατρόδοτρος.

(3) Ἀπὸ στομάτων. Leg. ἀπὸ στόματος.

(4) Καὶ ἀροτέασαρ. In edit. Oxon. male deest κατ.

(5) Παρ' αὐτῇ καὶ σωπήσατ. Leg. cum interp. παρ' αὐτίκα σωπήσαι, vel σωπῆσαι.

(6) Ήντιμ. Contendit Grabius legendum esse υπόν, quia in Graeco exstat ἔνα, scilicet Αἰώνα. Sed pace doctissimi viri dixerim, haud peccasse hic interpretarem sive contra sensum, sive contra grammaticæ leges; υπόν enim refert, non ad Εονομ, sed ad elementum. Quod prorsus indifferens est: hoc enim signum, ille res significata.

(7) Dixisse. Sic ex Graeco reposuit Feuard. pro dedisse, quod perperam exstat in omnibus miss. et

D edit. Eras. et Gall.

(8) In caput. Ita Clarom. cod. melius quam cœteri tum editi, tum exarati, in quibus deest in. Ex Graeco tamen vertendum erat: vide igitur caput ejus sursum Α et Ω.

(9) Γ et Χ. Sic Clarom. et omn. edit., except. Feuard., ubi male Π et Χ.

(10) Cinctum. Vertendum erat diaphragma, seu septum transversum. Sic medici membranam vocant, quæ cor a jecore et liene separat.

(11) Ventrem Ζ et Τ. Sic Clarom. Arund. et Merc. 2, cum edit. Eras. et Oxon.; at in Gall. et Feuard. perperam Χ et Τ. Sed ut Latina Graecis responderent, vertendum erat: Dorsum Ζ et Τ, ventrem Η et Σ, femora Θ et Ρ, malleos Λ et Σ, pedes, etc.

(12) Locutam esse. Sic ex Graeco restituumns, pro locuta est, quod manilesto scribarum errato legitur in omnibus tum edit., tum uss.

eam dictoram, rursus quaternatio veniens in medium, ait: *Tanquam contemptibile putas esse verbum, quod ab ore Veritatis audisti. Non hoc, quod sis et putas habere, olim est nomen (1).* Vocem enim tantum habet eum, virtutem autem ignoras. Jesus autem est *insigne nomen (2)*, sex habens litteras, ab omnibus qui sunt *70* vocationis cognitum. Illud autem quod est apud *Ætaas Pleromaticis*, cum sit multis farum existens, alterius est forma, et alterius typi, quod intelligitur ab ipsis qui sunt cognati eum, quorum magnitudines apud eum sunt semper.

5. *Has igitur (3)*, quæ apud nos (4) sunt viginti quatuor litteræ, emanationes esse intelligi trium virtutum imaginariae, earum quæ (5) continent universum, quæ sunt sursum, elementorum numerum. Mutas enim litteras novem puta esse Patris et Veritatis, quoniam sine voce sunt, hoc est, et inenarrabiles et ineloquibiles (6). Semivocales autem cum sunt octo, Logi esse et Zoæ, quoniam quasi medie sunt inter mutas et vocales: et recipere eorum quidem quæ supersint, emanationem, eorum vero quæ subsint, elevationem. Vocales autem et ipsas septem esse, Anthropi et Ecclesia: quoniam per Anthropum vox progressus formavit omnia. Sonus enim vocis formam eis (7) circumdedit. Est igitur Logos habens et Zoæ viii, Anthropos autem et Ecclesia vii, Pater autem et Alethia ix. Ex minori autem computatione (8), qui erat apud Patrem descendit,

A μέλλειν αὐτὴν λέγειν, πάλιν ἡ τετρακοτές παρελθοῦσα εἰς τὸ μέσον, φησίν· οὐς εὐκαταφρόνητον τὴν λόγον, θν ἀπὸ στομάτων (9) εῆς Ἀληθείας ἤκουεις. Οὐδὲ τοῦθ' ὅπερ οἴδας καὶ δοκεῖς (10), παλαιὸν δοτεῖν δύομα. Φωνὴν γάρ μόνον ἔχεις αὐτοῦ, τὴν δὲ δύναμιν ἀγνοεῖς. Ἰησοῦς μὲν γάρ ἐστιν ἀπίστομον δύομα, εἴς δὲ (11) γράμματα, ὃντα πάνταν τῶν τῆς κλήσεως γνωστάμενον. Τὸ δὲ περὶ τοὺς Αἴωνας τοῦ Πληρώματος πολυμερὲς τυγχάνον ἀλλής δοτεῖ μορφής: καὶ ἔτέρου τόπου, γνωστάμενον ὃντα ἀκείνων τῶν συγγενῶν (12), ἣν τὰ μεγίστη περὶ αὐτῶν (13) ἔστι διαπαντός.

B 5. Ταῦτ' οὖν τὰ περὶ δύο μηνίν εἰκοσιτέσσετερα γράμματα ἀπόρροιας ὑπάρχειν γίνονται τῶν τριῶν δυνάμεων εἰκονικάς, τῶν περιγουσῶν τὸν θλον τῶν ἔνων στοχεύειν τὸν ἀριθμὸν. Τὰ μὲν γάρ δύομα γράμματα τηνέα νόμοιον εἶναι τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς Ἀληθείας, διὰ τὸ ἀρχαίνους αὐτοὺς εἶναι, τουτέστιν ἀρρέφτους καὶ δικελαλήτους· τὰ δὲ ἡμίφραντα δύοτα, δύτα τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς, διὰ τὸ μέσα δωτερὸν ὑπάρχειν τῶν τε ἀρρώνων καὶ τῶν φυνήντων· καὶ δικαέσσονται τῶν μὲν διπερθεν τὴν ἀπόρροιαν, τῶν δὲ ὑπὲρ αὐτῶν (14) τὴν ἀναφοράν· τὰ δὲ φωνήντα, καὶ αὐτὰ διπέρα δύτα, τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας· ἀπειλεῖ διὰ τοῦ Ἀνθρώπου φωνὴν προελθοῦσα, διμόρφως τὰ δύα. Οὐ γάρ ἡχος τῆς φωνῆς μορφὴν αὐτοὺς περιποιεῖσθαι. Εστιν δὲ μὲν Λόγος ἔχων καὶ τὴν Ζωὴν τὰ δύοτα, δὲ δὲ Πατήρ καὶ τὴν Ἀληθείαν τὰ τηνέα. Ἐπειδὴ τοῦ διατερήσαντος τὸν λόγον (15) διφερασθεῖς ἐν τῷ Πατρὶ κατῆλθε,

BILLII INTERPRETATIO.

Christum Iesum: quod cum protulisset, statim conticuisse. Cum autem Marcus ab ea longiorem aliquam orationem expectaret, quatercolitas rursus in medium progressa, his verbis resa est: *Vilem et contumendum sermonem eum esse arbitratus es, quem ex ore Veritatis accepisti. Atqui non hoc, quod nosti, tenere te censes: antiquum nomen est. Vocem enim ipsius duntaxat habes: vim autem ignoras. Jesus etenim insigne nomen est, sex litteris constant, omnibus, qui vocali sunt, notum ac perspectum. At illud, quod est apud Pleromaticis *Ætaas*, cum multis partibus constet, alterius forma ac figuræ est, his demum cognitum et exploratum, qui cognitione ipsum attingunt, quorumque magnitudines apud eum semper sunt.*

5. Quocirca ita habeo: has viginti quatuor litteras, quæ apud vos sunt, velut rivos quosdam esse, tres eas virtutes, quibus universus superiorum elementorum numerus continetur, adumbrantes. Sic enim existima, novem mutas litteras, Patris et Veritatis esse: quod videlicet mutu ipsi sunt, hoc est eismodi, qui nullis verbis exprimi possint. Semivocales autem, quæ octo sunt, Sermonis et Vita: quod inter vocales et consonantes velut media interjectæ sunt, atque ut a superioribus defluant, ita vicissim inferiora ad eas referantur. Vocales porro, quæ ipsæ quoque septem sunt, Homo et Ecclesia: quandoquidem vox per hominem progressa omnia iulorūnāvit. Vocis etenim sonus formam ipsis indidit. Habent igitur Sermo et Vita octo, Homo et Ecclesia septem, Pater et Veritas novem. Quoniam autem non satis constabat numerus; is qui in Patre insidiebat, descendit, ad eum videlicet a quo sejuncus

(1) *Olim est nomen. Verteendum est, antiquum est nomen.*

D ineloquibiles.

(7) *Eis. Sic recte Feuard. et Grab. Juxta Græc. αἴτοις, viliose vero Eras., Gall. cum mss. pluribus, ejus.*

(8) *Computatione. Gallasius male vertit sermonem. Hic enim λόγος non sermonem, sed rationem, vel computationem significat, ut probe notat Fronto Duc.*

(9) *Στομάτων. Leg. στόματος.*

(10) *Δοκεῖς. Sic cod. Reg. In editt. omn. δοκεῖς.*

(11) *Ἐξ ἀρ. Leg. εἴς έχον, vel εἴς δὲ γράμματων.*

(12) *Συγγενῶν. Addit. cum interp. αἴτοι, vel αἴτη. Sunt autem angeli Salvatori coetanei, de quibus supra c. 3 et 4.*

(13) *Αἴτων. Leg. αἴτηρ.*

(14) *Τέλερο αἴτηρ. Leg. ὑπένερθεν.*

(15) *Ἐπειδὴ τοῦ διατερήσαντος λόγου. Malo, inquit Billius, ἐκ δὲ τοῦ διατερήσαντος λόγου, cum veteri.*

(4) *Apud nos. Ex Græco legendum, apud vos.*

(5) *Earum, quæ. Scilicet virtutum. Ita ex Græco reponui pro eorum, quod scribarum oscitania irruptio in omnes cum editt. tum manuscripts.*

(6) *Ineloquibiles. Eras., Gall., Clarom. et Pass.*

παμφθεὶς ἐπὶ τὸν, ἀφ' οὗ ἔχωρίσθη ἐπὶ διορθώσαι τῶν πραγμάτων, ἵνα ἡ τῶν Πλήρωμάτων ἀνότης ισότητα ἔχουσα, παρποροφῆ μέλι τὸν πᾶσι τὴν ἐκ πάντων δύναμιν. Καὶ οὕτως ὁ τῶν ἐπτά τὴν τῶν ὅκτων ἀκομίσατο δύναμιν· καὶ ἀγένοντο οἱ τόποι: (1) δύοις τοῖς ἀρθμοῖς, δύοσάδες δύοτες· οἵτινες, τρεῖς ἀφ' ἀντοῖς ἀλλότριες, τῶν τῶν εἰκοσιτέσσαρων ἀνδεῖξαν ἀρθμόν. Τὰ μὲν τοις τρίᾳ στοιχείᾳ (ἀφῆσον) (2) αὐτὸς τῶν τριῶν ἐν συγγράψῃ δυνάμεων ὑπάρχειν, ἀδοτί (3), ἀφ' ὧν ἀπερρήντα τὰ εἰκοσιτέσσαρα στοιχεία (τετραπλασιασθέντα τῷ τῆς ἀρθρήτων τετράδος λόγῳ, τὸν αὐτὸν αὐτοῖς ἀρθμὸν πουεῖ, διπέρ φησι τοῦ ἀνομάστου ὑπάρχειν. Φορεῖσθαι δὲ αὐτὰ ὑπὸ τῶν τριῶν δυνάμεων εἰς ὄμοιότητα τοῦ ἀρθροῦ, ἐν στοιχείον εἰκόνες εἰκόνων (3) τὰ παρ' ἡμῖν διπλά γράμματα ὑπάρχειν, ἀναντιμούμενα τοῖς εἰκοσιτέσσαροι στοιχείοις, δυνάμει τῶν κατάναλογίαν (4), τῶν τριάκοντα πουεὶ ἀρθμόν.

6. Τούτου τοῦ λόγου καὶ τῆς οἰκονομίας ταύτης παρτὸν (5) φησιν δὲ δύοις ματρὶ εἰκόνος πεφύνειν (6), ἐκείνων τῶν μετὰ τὰς δύο ἡμέρας τέταρτον ἀναβάντα εἰς τὸ δρός (7), καὶ γενόμενον ἔκτον, τὸν κρατηθέντα,

BILLII INTERPRETATIO.

habet indecirco missas, ut ea quae facta erant, emendarentur, ac Pleromatum unitas aequalitate prædicta unam in omnibus, quae ex omnibus manat, virtutem proferret. Atque ita septenarius numerus octoūriū vim accepit: factique sunt tres loci numeris consimiles, cum sint ogdoades: qui quidem tres in se ducti quatuor et viginti efficiunt. Et quidem tria elementa (quae ipse conjugii nexus cum tribus virtutibus devincta esse ait, ac proinde sex sunt, e quibus viginti quatuor litteræ profluxerunt) per seruōne omni præstantioria quaternaria rationem quadruplicata, eundem cum ipsis numerum pariunt: quae qui lem illius esse ait, qui appellatiōne omnem excedit. Et porro ad invisibilis similitudinem a tribus virtutibus ferri. Atque horum elementorum imagines imaginum eas esse litteras dicit, quas duplices appellamus: quae quidem si viginti quatuor litteris adjungantur, analogia tricenariū numerum edunt.

6. Hujus rationis et administrationis fructum in imaginis similitudine exstitisse ait eum, qui post sex dies quartus in monte ascendit, ac sextus faciūt est: qui descendit, atque in hebdomade detentus est, Neque euim quadrat ἐπειδὴ cum his quae præcedunt. C Sensus autem horum verborum, prosequitur vir eruditus, hic est: Quoniam Pater et Veritas novem litteras continebant, Homo autem et Ecclesia solum duntaxat, Sermo vero et Vita octo, corrigendæ hujuscæ numerorum inæquallitas causa: factum est, ut littera una, qua Pater abundabat, ad Hominem et Ecclesiam descendenter: ac sic cuique ex his conjugationibus suis litterarum octernio constituit.

(1) Οἱ τότοι. Τρίς adde ex vet. interp.

(2) Αγῆστοι. Leg. cum interp. & φησι.

(3) Εἰκόνες εἰκόνων. Postremum hanc vocem hamolis incluserunt Petavius et Grabijs, veluti superfluum. Sed præterquam quod can legit interpres, existimo duplices litteras recte dici potuisse imagines imaginum, quia imagines erant conjugatorum elementorum, quae et ipsa conjugatos ἄνοις exprimebant.

(4) Αὐτάρκεια τῶν κατὰ ἀναλογίαν. Leg. cum interp. δυνάμει τῇ κατ' ἀναλογίαν.

(5) Τῆς οἰκονομίας ταύτης παρτὸν. Jesus est, quem Pleromatum τέλεον sup. cap. 2 vocavit Valentinius.

(6) Περιηρέσιοι. Sic recte cod. Reg.; at omnia edita male περιηρέσιοι.

(7) Ξεγίροντος μετὰ τὰς δύο ἡμέρας, etc. Alludit ad Christi transfigurationem ex Matth. xvii et Marc. ix. Cum Christus post sex dies ascendiisset in monte, assumptus secum Petro, Joanne et Jacobo, factus est proinde quartus; tum advenientibus Moysi et Elia, factus est sextus. Quod autem addit Marcus hærestarcha, qui descendit et detentus est in hebdomade; id intelligo de Iesu in hauc

A emissus illuc, unde fuerat separatus ad emendationem factorum: ut Pleromatum unitas aequalitatem habens, fructificet unam in omnibus, quae est ex omnibus, virtus. Et sic is qui est numeri vii eorum qui sunt octo accepit virtutem (8), et facta sunt tria loca similia numeris, cum sint octouationes: quae ter in se venientia (9) viginti quantus ostenderunt numerum. Et tria quidem elementa (quae dicit ipse trium in conjugatione virtutum existere, quae sunt vi, ex quibus emanaverunt viginti 71 quatuor litteræ) quadriperita (10) inenarrabilis quaternationis ratione, eundem numerum (11) faciunt: quae quidem dicit illias, qui est inominabilis (12), existere. Indui (13) autem ea a tribus (14) virtutibus, in similitudinem illius qui est invisibilis: quorum elementorum imagines imaginum esse eas, quae sunt apud nos duplices litteræ, quas cum xxv litteris annumerantes (15), virtute quae est secundum analogiam, xxx faciunt numerum.

B 6. Hujus rationis et dispositionis fructum dicit in similitudinem imaginis apparuisse illum, qui (16) post vi dies quartus ascendit in montem, et factus est sextus (17): qui descendit et detentus est in hebdomade.

habet indecirco missas, ut ea quae facta erant, emendarentur, ac Pleromatum unitas aequalitate prædicta unam in omnibus, quae ex omnibus manat, virtutem proferret. Atque ita septenarius numerus octoūriū vim accepit: factique sunt tres loci numeris consimiles, cum sint ogdoades: qui quidem tres in se ducti quatuor et viginti efficiunt. Et quidem tria elementa (quae ipse conjugii nexus cum tribus virtutibus devincta esse ait, ac proinde sex sunt, e quibus viginti quatuor litteræ profluxerunt) per seruōne omni præstantioria quaternaria rationem quadruplicata, eundem cum ipsis numerum pariunt: quae qui lem illius esse ait, qui appellatiōne omnem excedit. Et porro ad invisibilis similitudinem a tribus virtutibus ferri. Atque horum elementorum imagines imaginum eas esse litteras dicit, quas duplices appellamus: quae quidem si viginti quatuor litteris adjungantur, analogia tricenariū numerum edunt.

(8) Qui est numeri vii eorum qui sunt octo accepit virtutem. Clarius Billius: septenarius numerus octoūriū vim accepit. Vide not. 15 (supra, col. 604.)

(9) Quae ter in se venientia. Ex Græco vertendum erat: quae tria in se venientia, seu ducta.

(10) Quadriperita. Melius quadruplicata, scilicet elementa.

(11) Eundem numerum. Adde ex Græco, cum illis, nimis tribus locis.

(12) Inominabilis. Sic emenavit Feuard, pro innumerantibus. Consensit cod. Voss. At Clarom., Ottobon et Arund. habent inenarrabilis.

(13) Indui. Græc. φορεῖσθαι, ferri, portari.

(14) Ea a trib. Sic ex Græco corrigimus, ita exigente syntaxi, pro eas, quod manifestum scribarum sphalma est; nam de elementis hic sermo est.

(15) Annumerantes. Cod. Clarom. innumerantes; Arund. annumeratis, forte pro annumerariis: sic enim legendum merito censet Fronto Duc.

(16) Illum, qui. Et ante illum, cod. Clarom., Arund. et Græci testis auctoritate cum Grabio expungimus.

(17) Sextus. Ita pro numero vi reposuit idem Grabijs ex Voss. et Græco.

made, cum esset insignis octonatio, et haberet in se omnem elementorum numerum, quem manifestavit, cum ipse venisset ad baptismum, columba descendens, quae est Q et A. Numerus enim ipsius, unus et CCC. Et propter hoc Moysem in sexta die dixisse hominem factum: et dispositionem autem in sexta die, quae est in cena pura (1), novissimum hominem (2), in regenerationem primi hominis, approvare. Cujus dispositionis initium et finem sextam horam, in qua affixus est ligno: perfectum enim sensum (3), scientem **72** cum numerum qui est sex, virtutem fabricationis et regenerationis habentem, manifestasse filiis luminis eam generationem (4), quae facta est per eum, qui manifestatus est insignis in eum numerum. Hinc etiam et duplices litteras numerum insignem babere ait. Insignis enim numerus communis viginti quatuor elementis, xxx litterarum nomea explicuit (5).

Α καὶ καταβάντα ἐν τῇ ἰδούματι, ἐπίσημον ὅγδοις
ὑπάρχοντα, καὶ ξυντα ἐν ἑαυτῷ τὸν ἀπαντε τῶν
στοιχείων ἀριθμὸν, ἐφανέρωσεν (8), ἀλθόντος αὐτοῦ
ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἡ τῆς περιτετρᾶς μάθησος. Ήτις
ἔστιν οὐ καὶ Α (9). 'Ο γάρ ἀριθμὸς αὐτῆς μία καὶ
δικαίωσις (10). Καὶ διὰ τοῦτο Μωϋσέας ἐν τῇ ἔκτῃ τῶν
ἡμερῶν εἰρηκαί τὸν ἀνθρώπον γεγονέναι· καὶ τὴν
οἰκονομίαν (11) δὲ ἐν τῇ ἔκτῃ τῶν ἡμερῶν, ήτις ἔστι
παρασκευή, τὸν δισχατὸν ἀνθρώπον εἰς ἀναγέννησιν
τοῦ πρώτου ἀνθρώπου πεφηνέναι, ἡς οἰκονομίας ἀρχὴν
καὶ τέλος καὶ τὴν ἔκτην (12) ὥραν, ἐν ἣ προστηλθῆ
τῷ ἔβλρ. Τὸν γάρ τέλειον νοῦν, ἐπιστάμενον τὸν τῶν
ἴξ ἀριθμὸν, δύναμιν ποιήσας καὶ ἀναγέννησεως
ξυντα, φανερώσαι τοῖς υἱοῖς τοῦ φωτὸς τὴν δὲ αὐτοῦ
φωνέντος ἐπίσημον εἰς αὐτὸν ἀριθμὸν (13) γενομένην
Β ἀναγέννησιν. Ἐνθεν καὶ τὰ διπλᾶ γράμματα τὸν
ἀριθμὸν ἐπίσημον (14) ἔχειν φησιν. 'Ο γάρ ἐπίσημος
ἀριθμὸς, συγχραβεῖς τοῖς εἰκοσιτέσσεσι στοιχείοις,
τὸ τριακονταγράμματον δνομα ἀπετέλεσ.

7. Usus est autem diacono (6) septem numero-
rum magnitudine, quemadmodum dicit Marci Sige,
ut a se cogitatio cogitationis (7) manifestetur fru-

BILLIJ INTERPRETATIO.

**cum insignis ogdois esset, atque omnem elementorum numerum in se contineret: quoniam, cum ad hapi-
smum accessisset, columbae descensus perspicue ostendit, quae quidem est Q et A. Hujus enim numerus
est unum et octingenta. Ob ramque cansam dixisse Moysem, sexto die conditum hominem fuisse: juxta
administrationem autem sexto die, quae est parasceve, ultimum hominem ad primi hominis regeneratio-
nem apparuit. Cuius quidem administrationis principium ac finem exstissemus sextam illam horam, in qua
signo affluis est. Perfectum enim Nun, cum senarium numerum procreandi ac regenerandi facultate pra-
dictum esse perspectum haberet, regenerationem eam, quae per eum, qui insignis apparuit, in hunc nume-
rum contigit, Aliis lucis declarasse. Unde etiam duplices litteras insignem numerum habere ait. Etenim
insignis numerus, viginti quatuor elementis adjunctus, novem triginta litterarum conficit.**

7. **Ministra porro, quemadmodum ait Marci Sige, septem numerorum magnitudine usus est, ut volunt-**

(1) *Cæna pura.* Sic vocem παρασκευή redidit interpres; nec male. Nam *Parasceven*, inquit August. trac. 120 in *Joan.*, *Cænam puram Iudei Latina usitauit apud nos vocant. Et, id est sexta seria. Glossarium: Cæna pura, προσάρθρον. Eiusdem nominis meninserunt Tertull. lib. v *adv. Marcion.* c. 4, et Beda in cap. ix *Joan.* Ideo vero, ut observat Feuard., Iudei sextam diem, seu *Parasceven*, qua Dominus cruci affixus est, appellabant *cænam puram*, quod iuxta legis prescriptum puros vestimentis, cibis, corporibus et animis esse deceret, qui *Sabbatum* sequens celebratur essent.*

(2) *Novissimum hominem. Vide not. 44.*

(3) *Perfectum enim sensum.* Clarior Billii versio: *Perfectum enim Nun, cum senarium numerum pro-creandi ac regenerandi facultate praeidum esse per-spectum habetur, regenerationem eam, quae per eum, qui insignis apparuit, in hunc numerum contigit, filius lucis declarasse.*

(4) *Eam generationem. E Græco legendum, eam regenerationem.*

(5) *Explicuit. i. e. absolvit, complevit.*

(6) *Diacono.* I. e. *administra.*

(7) *A se cogitatae cogitationis. Melius Billius, voluntarii consilii. At in codd. Clarom. et Pass. legitur, ab se cogitatae manifestationis cogitetur fru-*
cus.

(18) Εφαρέψωσεν. Leg. cum interp. δν ἐφαντ-
ρώσεν.

(9) *Hec dicit D^r xal A. Salvatorem, qui se-
Ipsum Apoc. I vocal a et ω, in Jesum, tum cum ad
I baptismum venit, sub specie columbæ descendisse
singebant illi hæretici.*

(10) Ο ρ ρο δ ρ. αὐτῆς, μια κατά δέκτ. Να μετατρέψεις την πολιτική σου σε 80, ετοι και την πολιτική σου σε 5, μετατρέψεις την πολιτική σου σε 100, και 10, και 200, και 300, ε.σ. σε 100, και 1, ινικέταινης από την πολιτική σου σε 801.

(11) *Kai τὴν οἰκονομίαν.* Pro xat legit Billius
xat, ob verbum περιφένεται, quod in acuva signifi-
catione nunquam in illo auctore legiisse se me-
mivit. Contendit vero Fronto Duc. verbum istud
medium activa interdum significatione gaudere.
Sed quod exemplum profert ex Philone Iudeo, apud
quem legitur, τὴν εὐσέβειαν ἀπέφηνε, non est ad
rein. Nam ἀπέφηνε aoristus est activus, non pro-
teritum medium, de quo solo disputat Billius. Ut ut-
sit, melius forte ei ad auctoris mentem aptius verba
hæc, τὸν ἔργατον ἀνθρώπων εἰς ἀναγέννησιν τοῦ πρώ-
του, per appositionem accepere-ri, addita nimis rurum
explicandæ œconomia grata, ut sit sensus: *nostræ
salutis œconomiam, novissimum scilicet hominem, ad
primi hominis regenerationem moriem obenitem, in
sexta die apparuisse.* Christi siquidem passionem a
Græcis dictam fuisse oikonomiav, tam notum est, ut
argumenta referre superfluum videretur. Sic
immutandas vulgatae lectionis, quam veteris
D interp. firmat auctoritas, nulla necessitas erit, et
verbo περιφένεται sua constabit passiva significa-
tio.

(12) *Kai tēs gētēs. Dele xai cum veteri interp.*

(13) *Elç aύτօν ἀριθμόν. Sic recte cod. Reg. Editt.*
Omnes perperam, εἰς αύτὸν δι' αύτοῦ.

(14) **Διττά γράμματα τὸν αριθμὸν ἐπισημαντοῦν.** Semarium scilicet, cuius nota Græcis est τρίσημον ζ. Tres autem illæ duplices litteræ sunt vulgatae ζ, ξ, ψ, quæ revera semario sequi possunt. Vult Græcius tria esse ἐπισηματα, βαῦ, σαῦπι, et χόπτα, quod qua ratione explicare possit vir doctus et huic loco antare non video.

(15) Τῷ ἐπὶ δριθῶν μαγέθει. Ἀληθεῖα videlicet, *Nu seu Mouogenis conjugē, quæ, ut cap. sequenti dicitur, septem litteris constat.*

επίσημον τούτον δριθμὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος, φησι, ἐν ἐπὶ τοῦ ἀποσῆμου (1) μορφωθέντα, νόησον τὸν ὀντοπερ μερισθέντα. Η διχοτομηθέντα, καὶ ἔξο μεινάντα, δε τῇ ἀντού δυνάμει τε καὶ φρανθεῖ, διὰ τῆς ἀπὸ αὐτοῦ προσολῆς τούτον τὸν ἀπτὰ δυνάμεων (2), κατὰ μίμησιν (3) τῆς ἐδόμαδος δυνάμεως (4), ἐψύχωσε κάσμον, καὶ ψυχὴν θέτει εἰναὶ τοῦ δραμένου πεντές. Κέρχηται μὲν οὖν καὶ αὐτὸς (5) οὗτος τῷ Ἑργῷ, ὡς αὐθαιρέτως ὑπὸ αὐτοῦ γενομένῳ τάξις (6) διακονεῖ, μιμήματα δυτικῶν ἀμιμήτων, τὴν ἐνθύμησιν τῆς μητρός. Καὶ δέ μὲν πρώτοι οὐρανὸς φθέγγεται τὸ Α, δὲ μετὰ τοῦτον τὸ Ε, δὲ τρίτος Η, τέταρτος δὲ καὶ μέσος τῶν ἀπτὰ, τὴν τοῦ Ι δύναμιν ἐκφωνεῖ, δὲ πέμπτος τὸ Ο, Ἐκτος δὲ τὸ Υ, ἐδόμος καὶ τέταρτος ἀπὸ μέρους (7) τὸ Μ στοιχείον ἐκδοξ, καθὼς ἡ Μάρκου Σιγή, ἡ πολλὰ μὲν φλυαροῦσα, μηδὲν δὲ ἀλληλες λέγουσα, διαβεβαιοῦται. Αἵτινες δυνάμεις δροῦ, φησι, πάσαις εἰς ἀλλήλας συμπλακεῖσαι ἡγοῦσται καὶ δοξάζουσιν ἐκεῖνον, ὑφ' οὐ προεβλήθησαν. Η δὲ δέξα τῆς ἡχῆς ἀναπέμπεται εἰς τὸν Προπάτορα. Ταύτης μέν τοι ιῆς δοξολογία; τὸν ἥχον εἰς τὴν γῆν φερόμενόν φησι πλάστην γενέσαι, καὶ γεννήτορα τῶν ἐπὶ τῆς τῆς.

8. Τὴν δὲ ἀπόδειξιν φέρει ἀπὸ τῶν ἄρτι γεννωμένων βρεφῶν, ὡν τὴν (8), διμα τῷ δικαίῳ προελθεῖν,

BILL OF INTERPRETATION.

tarri consilii fructus eluceret. Jam vero insignem hunc numerum, inquit, nunc eum intellige, qui ab insigni formatus est, quique velut divisus ac bifariam sectus est, forisque mansit, ac vi et prudentia sua per productionem, quæ ex eo exstigit, ad virtutis hebdomadis imitationem huic mundo septem virtutibus constanti vitam dedit, eamque ita comparavit, ut rerum omnium, quæ in aspectum cadunt, anima esset. Atque hic quidem hoc opere utitur, ut sponte ac libera voluntate a se consecro : alia autem, ut quæ rerum balmitabilium imitatione sint, matris cogitationem subministrant. Ac primum quidem coelum. A proloquitor, proximum E, tertium H, quartum ac medium vim vocalis I enuntiat, quintum O, sextum T, septimum et quartum a medio Q exprimit, quemadmodum Marci Sige, quæ multa quidem bifilar, exterrit nibil veri dicit, affirmat. Atque haec Virtutes, inquit, omnes simul inter se connexæ innolunt, sociantibus eum, a quo productæ sunt, efferunt. Gloria autem hujus soni ad Propatoram transmittitur, Hujus porro laudationis sonum in terram delatum, eorum, quæ in terra sunt, effectorem ac parentem esse ait.

⁸ Hujus autem rei argumentum dicit ab infantibus recens in lucem editis, quorum sonus, confessim-

(1) Ἐκ τοῦ ἐξισθμού. Lege cum vel. ἀπὸ τοῦ ἐξισθμού.

(2) *Tūr ērrā ðvrdysewr... xððgwor.* Per septem virtutes intelligi septem cœlos (qui et angeli dice-

autem ratione, speciebus (per se aliis, et
bautur), a Demiurgo conditos, quibus mundum con-
stare decebat. Valeantiani, perspicuum est ex illis
que mox sequuntur.

(3) Κατὰ μίμησιν. Sic end. Reg. cum om. edili.
Male vero edit. Οὐον. κατὰ μίμησιν.

(4) Τῆς ἑδομάδος δύναμις. *Hebdomas illa virtutis, ad cuius imitationem mundu huic vita data*

forte est hebdomas illa superior virtutum, seu se-
pium virtutes Monogenis administrat, de quibus su-
pra (col. 608, not. 15). Quemadmodum enim pe-
centur haec virtutes: Planetary velut initium tradi-

septem has virtutes Pleromati velut initium, tutamen et fulcimentum præbet Nus : sic per septem celos huic mundo vitam impertit Demiurgus, sed per Demiurgum Enthymesis hic designata. Hanc conjecturam nostram argumentis petitis a capite usum hoc capite et seqq. collato, munire haud arduum foret, nisi in nugis inimorari pigeret. Hæc conferat cui per otium licuerit.

{5) *Kai autōç. In edit. Oxon. deest xat*
{6) *Tiðs. "A" 1)z. aklē ex vel.*

{6) Ταῦς. Ἀλλα adde ex vel.
{7) Ἀζὸν κέφαλος. Ies. cum v.

(7) Από μεσον. Leg. cum vet. από μεσον.
(8) Ὁρ ἡγή. Veins interp. legit ὡν ἡ ἡγή.

(8) *επιτίχη*. *Vetus* *interp.* *legit* ων η φύξη, *sic*

ctus. Et insignem quidem hunc sumerum in praesenti, ait, eum qui ab insigni figuratus est, intelligi (9). eum qui quasi in partes divisus est, auctorius, et foris perseveravit, qui sua virtute et prudentia per eam, quae est ab eo, emissionem, bune, qui est septem (10) virtutum, secundum imitationem hebdomadis virtutis, animavit mundum, et animam posuit esse hujus universi, quod videtur. Utitur autem et ipse hic hoc opere (11) quasi spontanea ab ipso facto: reliqua vero ministrant, cum sint imitationes inimitabilium (12), enthymesin (13) matris. Et primum quidem colum: sonat A, quod autem est post illum E, tertium autem H, quartum vero et medium numeri VII (14). Ioseph virtutem (15) enarrat, quintum vero O, sextum autem Y, septimum autem et IV a medio Q elementum exclamat quemadmodum Marci Sige, quae multa quidem loquacius exsequitur, 73 nibil autem verum loquens (16), affirmat. Quae virtutes, ait, omnes simul in invicem complexae sonant et glorificant illum, a quo emissae sunt: gloria autem sonum mittitur in Propatorem. Hujus autem glorificationis sonum in terram delatum ait plasmatorem factum, et generatorem eorum quae sunt in terra.

8. ^{as} Ostensionem autem afferit (17) ab iis, qui
nunc nascuntur (18), infantibus, querorum anima, al-

BILL OF INTERPRETATION.

que legendum esse demonstrant quia mox sequuntur: οὐτας κατ ή ψυχή τν τοις βρέφεσι κλαίουσα, etc. Hinc vocem ή ψυχή in Graeco Irenaei textu restituerunt Gallasius et Fenard. Allamen cum vox της legatur in omniibus aliis editi, et in cod. Reg. nec incommodum sensum habeat, hanc immutari nihil necesse est.

(9) *Intelligi. Ex Graeco leg. intellige. Siges enim ad Marcum verba sunt.*

(10) *Qui est septem. Ita Clarom. cum editi. Eras. et Gall. In Feuard. autem et Oxon. omissum est.*

(11) *Hic hoc opere. In edit. Oxon. desideratur
hoc.*

(12) *Inimitabilium*. Ia recte Clarom. cod. juxta Græc. ἀμερίτων. Alii om. cum edit. tuum mas. per-
petuam *imitabilium*.

(13) *Euangelium. Secundum Iohannem et al., etiam West. Sec.*
Græcum constructionem servavit interpres.
(14) *Numeri vii. Clarius veri potuisset, septem*

(15) *Iota virtutem. Sic ex codd. Clarom. et Merc.*
2 tollende ambiguitatis causa reposuimus. Nam
in omnibus edit. *Iota virtutem.*

(16) *Logquens*. In Feuard. et Oxon. *logquitur*.

(17) *Afferit. Idem addit. cod. Pas.*

(18) *Ab iis qui nascuntur. Melius, a recons editis.*

mul et de vulva progressa est, exclamat unius-
cujusque elementi hunc sonum. Sicut ergo septem
Virtutes, inquit, glorificant Verbum, sic et anima
in infantibus plorans et plangens Marcum glorificat
enam. Propter hoc autem et David dixisse: *Ex ore
infantium et lacientium persecuti laudem*⁴⁴. Et iterum: *Cœli enarrant gloriam Dei*⁴⁵. Et propter hoc
quando in doloribus et calamitatibus anima fuerit,
in revelationem suam, dicit Q in signum laudationis:
ut cognoscens illa quæ sursum est anima,
quod est cognatum suum, adjutorium ei deorsum
mittat.

9. Et de omni quidem nomine, quod est xxx
litterarum, et de Bytho, qui augmentum accipit
(1) ex hujus litteris; adhuc etiam de Veritatis cor-
pore, quod est duodecim membrorum, unoquoque
membro ex duabus litteris constante; et de voce
eius, quam locuta est non locuta; et de resolu-
tione ejus nominis, quod non est enarratum, et de
mundi anima, et hominis, secundum quæ habent
illam, quæ est ad imaginem, dispositionem, sic
deliravit. Dehinc autem quemadmodum ex nominin-
bus æquiparata virtutem ostendit eorum **74**
quaternatio, referemus; ut nihil lateat te, di-
lectissime, eorum quæ ad nos pervenerunt **px** iis,
quæ ab iis (2) dicuntur, quemadmodum sæpe postu-
lasti a nobis.

BILLII INTERPRETATIO.

alique ex vulva prodierunt, uniuseniusque horum elementorum sonum edit. Quemadmodum igitur, in-
quit ille, septem Virtutes ipsum gloria afficiunt: sic etiam anima Marcum in infantibus plorans ac
lugens, enim concelebrat. Atque hinc est quod David ait: *Ex ore infantium et lacientium persecuti laudem*. Et rursus: *Cœli enarrant gloriam Dei*. Hincque etiam fit ut anima cum in laboribus et æstimis
versatur, recreandi sui causa in laudationis signum Q inquit: quo nimurum superior anima quod
sibi cognatum est, agnoscens, opem ei mittat.

9. Ac de toto quidem nomine quod triginta litterarum est, et de Bytho, qui ex hujus litteris incre-
mentum capit, ac præterea de Veritatis corpore, quod duodecim membris constat, ac singula membra
duabus litteris, ad hæc de ipsa voce, quam elocuta est, cum non elocuta sit, et de nominis illius quod
nullis verbis expressum est, resolutione, ac denique de mundi hominisque anima, quemadmodum dispe-
sationem eam habent, quæ est juxta imaginem, hoc pacto deliravit. Sequitur jam ut quoniam modo
quaternitas parem ex nominibus vini ac facultatem ipsi demonstravit, referamus: ut ne quid eorum,
quæ ab ipsis tradi accepimus, te fugiat; quemadmodum sæpenus numero a nobis postulasti.

⁴⁴ Psal. viii, 3. ⁴⁵ Ps. xviii, 4, juxta LXX.

(1) Accipit. Al. accepit.

(2) Ab iis. Græc., ab eo.

(3) Ξετὰ ... δυνάμεις δοξάσους τὸν Δόγον. Al-
ludit ad illud psal. xviii, 4, μοξ laudandum, *Cœli
enarrant gloriam Dei*.

(4) *Ot οὐραὶ τὸν οὐρανὸν.* Dele τῶν οὐρανῶν.

(5) Εἰτε δινομόδιον. Δινότικος propriæ percolatio,
expurgatio, a vel. et recentioribus Irenæi interpre-
tibus transfertur ad animi recreationem, seu re-
levationem post afflictiones. Sed genuinum loci istius
sensum dabit Clemens Alexandrinus lib. 1 Pædag.
pag. 96, ubi de Gnosticis agens scribit: Οὐκ ἔτοπον
δε καὶ τοῖς ἀντών ἔτελεν τὸν συγχρήσασθαι ῥῆμασιν, οἱ
διυλισμὸν μὲν τὸν πνεύματος τὴν μνήμην τῶν κρει-
τόνων εἶναι φασίν. Διυλισμὸν δὲ νοοῦσι τὸν ἀπὸ τῆς
ὑπομνήσεως τῶν ἀμεινόνων, τῶν κειρόνων χωρισμὸν.
Ἐπειτα δε ἐξ ἀνάγκης τῷ ὑπομνησθέντι, τῶν βελ-
τώνων ἡ μετάνοια ἡ ἐπὶ τοῖς ἥπτοις, εtc. Neque vero
absurdum fuerit illorum quoque ipsorum verbis uti,
qui meliorum recordationem, percolationem esse di-
cunt spiritus. Percolationem autem intelligent, quæ
ex meliorum **β'** recordatione, eorum quæ peiora sunt
separationem. Eum itaque qui meliora revocavit in
memoriam, necessario sequitur pænitentia propter
deteriora, etc. Anima igitur in doloribus et calamiti-
bus constituta, ut percoleatur dicit Q, in signum

A ἐπειδὴ ἵνες ἐκάστου τῶν στοιχείων τούτων τὸν ἥχον
Καθὼς οὖν αἱ ἐπὶδ, φησι, δυνάμεις δοξάσουσι τὸν
Δόγον (5), οὗτος καὶ ἡ φυχὴ ἐν τοῖς βρέφεσι κλαίσουσα
καὶ θρηνοῦσα Μάρκον δοξάζει αὐτὸν. Αἱδὲ τοῦτο δὲ
καὶ τὸν Δαῦδιν εἰρηκάναι. Καὶ στόματος ῥησίων καὶ
θραύσεων καπητοτῶν αἰτον. Καὶ πάλιν· Οἱ
οὐραὶ (τῶν οὐρανῶν) (6) διηγοῦνται δόξαν
Θεοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο ἵν τε πόνοις καὶ ταλαιπωρίαις
φυχὴ γενομένη, εἰς διυλισμὸν (5) αὐτῆς, ἐπιφανεῖ τὸ
οἱ εἰς σημεῖον εἰνέσεως (6). Ἰνα γνωρίσασα ἡ ἄνω
φυχὴ (7) τὸ συγγενὲς αὐτῆς, βοηθὸν αὐτῇ κατα-
πέμψῃ.

B 9. Καὶ περὶ μὲν τοῦ παντὸς ὀνόματος, τρίσκοντα
ὅντος γραμμάτων τούτου, καὶ τοῦ Βυθοῦ, τοῦ αἰνόν-
τος (8) ἐκ τῶν τούτου γραμμάτων, ἵτι τε τῆς Ἀλη-
θείας ὀνόματος διαδεκαμελοῦς (9), ἐκ δύο γραμμάτων
συνεστῶτος, καὶ τῆς φωνῆς αὐτῆς, ἣν προσομιλή-
σασα (10), καὶ περὶ τῆς ἐπιλύσεως (11) τοῦ μὴ λαζη-
θέντος ὀνόματος, καὶ περὶ τῆς τοῦ κόσμου φυχῆς καὶ
ἀνθρώπου, καθά δέχουσι τὴν κατ' εἰκόνα οἰκονομίαν,
οὗτας ἐλήρησεν. Ἐξῆς δὲ ὡς ἀπὸ τῶν ὀνομάτων
Ισάριθμον δόναμιν ἀπέδειξεν ἡ τετρακτύς αὐτῷ (12),
ἀπαγγελοῦμεν. Ἰνα μηδὲν λάθῃ σε τῶν εἰς ἡμᾶς
ὑπὲρ αὐτοῦ λεγομένων ἀληθυθτῶν, ἀγαπητέ, καθὼς
πολλάκις ἀπῆγεται παρ' ἡμῶν.

C laudationis: quia per dolores monetur recordari
illius animæ, quæ sursum est, et a deterioribus se-
parari. Hæcque penitentis animæ percolatio est.

(6) Αἰνέσσως. Ανέσσως legi volebat Petavius, in-
deinde vertit relaxationis. Sed re accuratius pensata,
agnovit in notis, vocem αἰνέσσως retinendam esse,
et in versioine, pro relaxationis, substituendum *la-
tationis*.

(7) Ἡ ἀνώ φυχὴ. Deminrgus scilicet super eoslos
residens, animarum omnium συγγενής, vel ut cap. 5
dicitur, psychicorum sibi δρουσῶν (utpote et ipse
animalis) auctor; qui et choice hominis formata,
in hunc insuflavit psychicum, quicque animas diligit.

(8) Αἴξοτος. Αἴξο hic in significatione passiva
accipitur pro augeor, cresco, ut recte accepit in-
terpres.

(9) Σώματος διαδεκαμελοῦς. Adde ex vel. ἐπά-
στον μέλους.

(10) Ἡ ἀροσομιλήσασα. Sic leg. ex vel.:ην προ-
ωμέλης μὴ προσομιλήσασα.

(11) Ἐξαλύσεως. Αναλύσεως legi volunt Billius et
Petavius, quia vertit interpres, resolutione. Αἱ εἰδη
eadem sit significatio vocis ἐπιλύσεως, hanc reli-
neri nihil obstat.

(12) Τετρακτύς αὐτῷ. Legit interpres τετρακτύς
αὐτῶν.

CAPUT XV ^{ad}.

Pergit Sige Marco. narrare xxiv elementorum et Iesu generationem. Hæc deliris confutat Irenæus.

1. Οὗτος οὖν ἀπαγγέλλει τὸ πάνοφος αὐτῷ (1) Αὐτὴν τὴν γένεσιν τῶν εἰκοσιετσάρων στοιχείων. Τῇ μονότητι συνυπάρχειν ἐνότητι (2), ἐξ ἣν δύο προσδοτά, καὶ δὲ προείρεται· μονάς τε καὶ τὸ δύο ὅνος, τέσσαρα ἐγένοντο· δις γάρ δύο, τέσσαρες. Καὶ τάλιν, εἰ δύο καὶ τέσσαρες εἰς τὸ αὐτὸν συντεθεῖσαι, τὸν τῶν διξιφανέρων ἀριθμὸν. Οὗτοι δὲ οἱ διξιφανέρων στοιχεῖα, τὰς εἰκόσι τέσσαρας ἀπεκύπεσσαν μορφάς. Καὶ τὰ μὲν τῆς πρώτης τετράδος ὄνοματα δύοιν νοούμενα, καὶ μή δυνάμενα λεχθῆναι, γινώσκεσθαι διπλόν μόνον τοῦ Υἱοῦ, & δὲ Πατήρ οἶτε τίνα δύοι. Τὰ δὲ σεμνά, καὶ μετὰ πλοτεών ὄνοματά δύματα παρ' αὐτῷ δύοι ταῦτα· Ἀρρητος καὶ Σεγή, Πατήρ τε καὶ Ἀλήθεια. Ταῦτης δὲ τῆς τετράδος ὁ σύμπατος ἀριθμός δύοι στοιχείων εἰκοσιετσάρων. Ο γάρ Ἀρρητος ὄνομα, γράμματα δύοι ἐν ἑαυτῷ ἐπτά, η δὲ Σεγή δύοις (3), καὶ δὲ Πατήρ (4), καὶ δὲ Ἀλήθεια ἐπτά· & συντεθέντα δύοι τὸ αὐτὸν, τὰ δύοις δύοις, τὸν τῶν εἰκοσιετσάρων ἀριθμὸν ἀνεπλήρωσαν. Ποιῶντος δὲ καὶ η δευτέρα τετράς, Αδύος καὶ Ζωή, Ἀνθραπός καὶ Τεκνητός, τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν στοιχείων ἀνέδειξαν. Καὶ τὸ τοῦ Σωτῆρος δὲ ἥτε δύοι ὄντοι (θετών καὶ δύκα) (5) γραμμάτων ὑπάρχει 55· τὸν δὲ διφέροντον αὐτοῦ (6) γραμμάτων εἰκοσιετσάρων. Γίδες Χριστὸς, γραμμάτων δύοις (7)· τὸ δὲ τὸ

1. Sic autem (8) annuntiat perquam sapiens eorum Sige generationem viginti quatuor elementorum. Cum solitate esse unitatem, ex quibus duæ sunt emissiones, sicut prædictum est ^{ad}, monas et hen, quæ duplicitas (9), quatuor facta sunt: bis enim duo, quatuor. Et rursus duo et quatuor in idipsum composite, sex manifestaverunt numerum. Hui autem sex (10) quadruplicati, viginti quatuor generaverunt figuræ. Et quidem quæ sunt primæ quaternationis nomina sancta sanctorum intelliguntur (11), quæ non posseunt enarrari; intelliguntur autem a solo Filio, quæ Pater scit quænam sunt. Alia vero quæ cum gravitate, et honore, et fide nominantur, apud eum sunt hæc: Ἀρρητος et Σεγή, Πατήρ et Ἀλήθεια. Hujus autem quaternationis universus numerus est litterarum viginti quatuor: Ἀρρητος enim nomen litteras habet in se septem, Σεγή quinque (12), et Πατήρ quinque, et Ἀλήθεια septem, quæ composta in se, bis quinque (13), et bis septem, viginti quatuor numerum adimplerunt. Similiter et secunda quaternatio Logos et Ζωή, Anthropos et Ecclesia eundem numerum elementorum ostenderunt. Et Salvatoris quoque narrabile nomen Ιησοῦς, litterarum est sex; inenarrabile autem ejus, litterarum viginti qua-

BILLI INTERPRETATIO.

CAPUT XV.

1. Ad hunc itaque modum, illa undique sapientissima Sige, viginti et quatuor elementorum ortum ipsi exponit. Cum solitate enim unitatem simul exsistere: ex quibus duæ, ut superior diximus, productiones exsisterunt, monas et hen et unum: quæ quidem inter se juncta quatuor efficiunt: bis enim duo sunt quatuor. Ac rursus duo et quatuor in unum juncta, senarius numerum declarantur. Senarius porro quater in se ductus, viginti quatuor formas procreavit. Ac primæ quidem quaternitatis nomina, quæ sancta sanctorum intelliguntur, nec ullis verbis exprimi possunt, a solo Filio cognoscuntur, quæ Pater scit quænam sint. At vero augusta ac veneranda nomina, quæque non sine fide usurpantur, apud eum hæc sunt, Ἀρρητος, Σεγή, Πατήρ, Ἀλήθεια. Hujus porro quaternarii numerus totus est quatuor et viginti litterarum. Nomen enim

^{ad} Cap. XII. ^{ad} Sup. cap. XI.

(1) Αὐτῷ. Interpres legit αὐτῷ. In edit. autem Gall. et Feuard. habentur αὐτοῦ.

(2) Ἐρέστης. Leg. ἐνότητα.

(3) Η δὲ Σεγή στέρε. Ex vet. interp. legendum hic Σεγή· sive Marci astate quidam ita scriberent, sive a male feriato hominis capite addita fuerit littera ε, ut quinque litteris constare posset vox. Id si attendassent Fronto Due. et Feuard. in hoc senigmate solvendo, qui Σεγή quinque litteris constare possit, non adeo laborassent.

(4) Καὶ δὲ Πατήρ. Αὐτὸς τάντα ex vet.

(5) Οὐτών καὶ δύκα. Pro οὐτών καὶ δύκα, lege cum interpr. Ιησοῦς. Nimirum, ut optimè notat Petavius, compendiose scriperat Irenæus τῇ pro Ιησοῦς· librariorum numerum esse rati, locum depravariunt.

(6) Τὸ δὲ διφέροντον αὐτοῦ. Pro τὸν lege τό. Quid sit autem illud Iesu, quod 24, et mox Christi nomen, quod 50 litterarum esse sit Marcus, explicet qui possit; qui vero non possit, lege dispendium existimet.

(7) Γίδες Χριστὸς γραμμάτων δύοις. Legit vetus interpr. Γίδες καὶ Χριστὸς γραμμάτων δύοις. At Billius omisso voce Γίδες legendum vult, καὶ Χριστὸς γραμμάτων ἐπτά, viliusque veteris versionis lectionem, et Christus litterarum vii, male securitas. Nam paulo post litterum scribuntur, λέγεται δὲ, φησι, καὶ Γίδες Χριστὸς, τουτοσιν τὸ δωδεκάς, εἰς, quæ sat accurate reddidit interpres.

At, inquis, qui vox Χριστὸς litterarum octo dici potest? Respondet Petavius, Marcum, quemadmodum pro Σεγή scripserat οὐτη, sic pro Χριστὸς scripserat Χριστός. Quæ doctissimi viri conjectura ex eo firmari potest, quod Graecos quosdam sic interdum scripserat patet ex acrostichide relata in Oratione Constantini Magni ad sanctorum costum, cap. 48, in qua legitur, Ιησοῦς Χριστός. Foris etiam cum Marcus videret a Latinis litteram Graecam χ iu duas, c. resolvi, eam veluti duplice accepit; cum maxime aspirata sit, densiorenam sonum habent.

(8) Sic autem. Graec. sic ergo.

(9) Quæ duplicitas. Vertendum erat, quæ cum ad duo accesserint.

(10) Hui autem sex. In edit. Feuard. male emissa vox sex, quæ exstat in omnibus aliis cum edit. tum miss. et textu Graec.

(11) Et quidem ... sancta sanctorum intelliguntur. Melius veritatem interpres: Ac primæ quidem quaternationis nomina sancta sanctorum, quæ intelligentia sole percipi, non verbis explicari possunt.

(12) Σεγή quinque. Ha codd. Clarom., Pass., Arund. et Merc. 2, cum edit. Eras. et Oxon. In Gall. vero et Feuard. male Σεγή· ratio enim numeri quinarii exigit scribi Σεγή.

(13) Bis quinque. Codd. Clarom., Pass., Voss. et Merc. 2, bis quinque. In Eras. bis quinque.

1808. 75 *Trōc et Xp̄iōtōc, litterarum duodecim(4); quod est autem in Christo inenarrabile, litterarum triginta. Et propter hoc ait eum A et Ω, ut xpiōtē p̄ manifestet, cum hunc numerum habeat h̄c avis.*

2. Jesus autem hanc habet, inquit, inenarrabilem genesisim. A matre enim universorum, id est, prima quaternationis (2) in filio locum (3) processit secunda quaternatio, et facta est octonatio, ex qua progressa est (4) decas: sic factum est xviii (5). Decas itaque adjuncta octonationi, et decuplam (6) eam faciens, lxxx fecit numerum: et rursus octuagies decies (7) octingentorum numerum fecit: ut sit universus litterarum numerus ab octonatione in decadem progrediens, octo et octuaginta et bccc (8) quod est Jesus. Jesus enim nomen, secundum Graecarum litterarum computum, bccc sunt lxxxviii (9). Habet (10) manifeste et supercoelestis

Α Χριστῷ ἀρρητον, γραμμάτων τριάκοντα. Καὶ θιά τοῦτο φησιν αὐτὸν Ἀ· καὶ Ω, ἵνα τὴν περιστέραν μηνύσῃ, τούτον ἔχοντος τὸν ἀριθμὸν τούτου τοῦ δρνέου (11).

2. 'Ο δέ Ιησούς ταῦτην ἔχει, φησι, τὴν ἀρρήγην τῆν οὐρανίαν. Ἀπὸ γάρ τῆς μητρὸς τῶν ὀλων, τῆς πρωτηγείας τετράδος, ἐν θυγατρὸς τρόπῳ προσῆλθεν ἡ δευτέρα τετράδ, καὶ ἐγένετο ὄγδοας, ἐξ οὗ τοις προσῆλθε δεκάς. Οὗτως ἐγένετο δεκάς καὶ ὄγδοας. Η σύν δεκάς ἐπισυνελθοῦσα τῇ ὄγδοάδι, καὶ δεκαπλασίουα αὐτὴν ποιήσασα, τὸν τῶν ὄγδοηκοντα προεσβίασεν ἀριθμόν· καὶ τὰ ὄγδοηκοντα πάλιν δεκαπλασιάσασα, τὸν τῶν δικτακοσίων ἀριθμὸν ἐγέννησεν· ὥστε εἶναι τὸν διπάντα τῶν γραμμάτων ἀριθμὸν ἀπὸ ὄγδοάδος εἰς δεκάδα προειδόντα, Η καὶ Π καὶ Ω(12), δὲ τοις δεκαοκτώ (13). Τὸ γάρ Ιησοῦ διομα (14), κατὰ τὸν δὲ τοὺς γράμματαν σιν ἀριθμὸν, Ω ἐστιν ὄγδοηκονταοκτώ (15). "Ἔχει (16)

BILLII INTERPRETATIO.

Αρρητος septem litteras in se complectitur, Σιγη quinque, Πατηρ totidem, Αλλοθια septem : quae quidem, hoc est, bis quinque, et bis septem, in unum coacta, quartum et vicenarium numerum conficiunt. Eodem etiam modo secunda quaternitas, Αδρος et Ζωη, Ανδρωπος et Εκκλησια, parem elementorum numerum ostendunt. Quin Salvatoris quoque nomen id, quod in sermonem cadit, hoc est Ιησους sex litterarum est: illud autem quod omnem sermonis facultatem superat, viginti quatuor litterarum. Eodem modo Christus septem litterarum est; quod autem in Christo ejusmodi est, ut omnem vim sermonis excedat, litterarum triginta. Atque hac ratione ipse se dicit Α et Ω, ut περιστεραν, id est columbam indicet: hunc enim numerum habet haec avis.

2. At vero Jesus, sicut ille, inenarrabilem ortum hunc habet: etenim ex prima illa rerum omnium parente quaternitate, secunda quaternitas filiarum instar processit, atque ogdoas effecta est. Ex ea decas prodidit, sive decas et ogdoas exsulit. Decas porro cum ogdoade juncta, eamque decuplans, octogenaria.

(1) *Ilōc et Xp̄iōd̄s litterarum* xii. Sic probe restituit Grapius ex cod. Voss. consentiente Græco. Consentit et Clarom. In aliis omnibus editi. omissa voce *Ilōc* perperam habetur, et *Xp̄iōd̄s litterarum* vii. numero xii in viii mutato, quod facile fieri potuit. Ad marginem Eras. et Gall. scriptum est, *al. xii*, sed id male refertur ad triginta, quod mox sequitur: *huc enim spectat.*

(2) *Primes quaternationis.* Scribendum erat, *prima quaternatione.* Sed genitivum pro ablativo reddidit *incautus interpres*, *hanc attendens*, τῆς πρώτης τετράδος, *regi per præpositionem dñi.*

(3) *In filia locum.* Verendum erat, in filia modum. Sed pro τρόπῳ male legisse videtur interpretari τόπῳ.

(4) *Progressa est. Sic recte Grapius ex cod. Voss. Consentit Claroim. Cætera exemplaria perperam, processa est.*

(5) *Factum est xviii.* Sic omnino cod. Clarend. cum edit. Oxon. Conscienti ex parte Voss. et Arund. Prior habet, est; alter, xviii; ex quibus vittulos lectionem, *factum decimo octavo*, emendavit Granius, apposita distinctionis nota ante *decas*, ut ab hac voce nova periodus inciperet. Cæterum ex Græco, pro xviii, legendum esset *decas et vittulos*.

(6) *Decuplam*. Exemplaria omnia, *decuplum*, perspicuo librariorum sphalnaste.

(7) *Octuagies decies. Gr. Octoginta in decem duc-*
entes.

(8) *Octuaginta et occ. Sic recte Feuard. emendavit ex vet. cod. Consent. Clarow., Pass., Voss. et Graeca lect. In editt. Eras. et Gull. et MSS. Arund. et Merc. 2, corrupte legitur octuaginta dat. Numirum incauti scribere occ. commutaru*q* in dat; quod facile fieri potuit.*

(9) *BOCC sumi LXXXVIII.* Ita *mas. Clarom.*, *Pass.*, *Voss.* et *edit. Oxon.* *juxta Græcum.* In *cæteris exemplaribus* *perperam*, dat *summa in LXXXVIII.*

C (10) *Habes.* Sic codd. Pass. et Arund. In reliquis
perperam *habens.*

(14) Τούτος ἔχοτας τόν δρυμόν τοῦ ὄρεών.
Quo pacio vox περιστέρα, quae columbam significat,
numero bis litteris a et e respondet, non videre
se satetur Billius. Sed id facile vidisset vir doctus,
si singulas, quibus constat περιστέρα, litteras, ut
tolidem notas numericas accepisset. Vid. sup.
pag. 607, not. 10.

(12) *H* zai *P*, zai *Q*. Nam η est 8, π 80, et ω 800, quæ simul collecta, efficiunt 888. Frustra ergo *Bil-
lius* *vitiosa* edit. *Eras.* et *Gall.* lectione de-
ceptus expungi vult ω ; nec enim alias constaret
numerus.

(13) Ὁ ἔστι δεκαοκτώ. *Lege cum interp. δέκαν* Ἰησούς. *Si enim singulas nominis Ἰησούς litteras arithmeticæ accipias, summa dabit δέκα, ut mox subjungitur.*

(14) Ἰησοῦν δρομα. Leg. Ἰησοῦς δνομα.

(15) Ο ἑοτίς ὁ δοκοκοταοτώ. Mallem cum Gratiano xat post ἑοτίς inseri. Sollicita ejusmodi numerorum investigatione delectati sunt non modo Marcelli, sed et Catholicis quidam. Auctor carminum sub nomine Sibyllæ Cumanæ lib. 1: Ὁκτὼ γὰρ μονάδας, τόσας δεκάδας ἐπὶ τούτοις, Ἡδὲ ἑκατοντάδας ὅκτὼ, ἀπίστοκόροις ἀνθρώποις Οὐνομα θηλώτες. Namque octo monades, totidem decades super ista. Atque hecatontades octo infidis significabat Humanis nomen. Et Beda in cap. II Lucæ: Cujus sacrosancti nominis (Jesu) non tantum etymologia, sed et ipse quem litteris comprehendit numerus, perpetuas nostræ salutis mysteria redebet. Sex quippe litteris apud Græcos scribunt Ἰησοῦς, videlicet i, et η, et α, et ο, et υ, et σ, quarum numeri sunt 1, et 8, et 10, et 20, et 70, et 400, et 200, qui sunt simul DCCCCLXXVIII. Qui profecto numerus, quia figura resurrectionis adgaudeat, satis est supra tractatum. His, puto, non adeo delectabitur, cui sapientia palatus.

(16) *Exsl. Leg. Exsl.*

εαρῶς καὶ τὴν ὑπερουράνιον (1) τοῦ η καὶ τοῦ σ (2) η καὶ τοῦ γένεσιν. Διὸ καὶ τὸν ἀλφάρητον (3) τῶν Ἑλλήνων ἔχειν μονάδας δκτῶ, καὶ δεκάδας ἔκτω, καὶ ἑκατοντάδας δκτῶ, τὴν τῶν δικτακοσίων ὅγδοη-καντακτῶ ψῆφον (ἔπιτετα) (4) δεικνύοντα, τουτέστι τὸ ει η (5) τὸν ἐκ πάντων συνεστῶτα τῶν ἀριθμῶν (6). Καὶ διὰ τοῦ (7) Ἀλφα καὶ Ω ὁ ὄνομαζεσθαι αὐτὸν, τὴν ἐκ πάντων γένεσιν (8) σημαίνοντα. Καὶ πάλιν οὕτως. Τῆς πρώτης τετράδος κατὰ πρόσθασιν (9) ἀριθμοῦ εἰς αὐτὴν συντεθεμένης, δ τῶν δέκα δινεφάνη ἀριθμός. Μία γάρ καὶ δύο καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρες ἐπὶ τὸντο συντεθεῖσαι, δέκα γίνονται (10) καὶ τοῦτο εἶναι θέλουσι τὸν Ἰησοῦν. Ἀλλὰ καὶ δ Χριστὸς, φησι, γραμμάτων δκτῶ ὅν, τὴν πρώτην διγονάδα σημαίνει, ἡτις τῷ δέκα συμπλακεῖσα, τὸν Ἰησοῦν ἀπεκύνει. Λέγεται δὲ, φησι, καὶ Γίδες Χριστὸς, τουτέστιν ἡ δωδεκάς. Τὸ γάρ Γίδες δνομα γραμμάτων ἀστὴ τεσσάρων, τὸ δὲ Χριστὸς δκτῶ· διτίνα συντεθέντα, τὸ τῆς δωδεκάδος ἐπέδειξαν μέγεθος. Πρὸ μὲν εὖν, φησι, τούτου τοῦ δύναματος τὸ ἐπίσημον (11)

BILLII INTERPRETATIO.

gium numerum peperit: rursumsqne octogenarium in decem ducens, octingentesimum numerum procreavit. Ita cum universus litterarum numerus ab octonario ad denarium progressus est, octo et octoginta emergunt: quod quidem est Ἰησοῦς. Hoc enim nomen, si litterarum numerum inceas, octo et octoginta efficit. Habet perspicue quinam, de eorum sententia, super celestis quoque Iesu ortus sit. Unde etiam Græcorum alphabetum unitates octo, decurias octo, totidemque centurias continere; quæ octingentorum octoginta octo numerum edant, hoc est, Iesum ex omnibus numeris constantem, ob idque A et Ω eum nuncupari, ut ipsius ex omnibus ortus significetur. Ac rurus ad hunc modum id exponunt: Prima quaternitate iusta numeri progressionem in sese composita, exiit denarius. Una enim, et dux, et tres, et quatuor in unum conflatae decem efficiunt, quod est iota: idque Iesum esse volunt. Quin etiam

(1) Ὑπερουράνιον. Legit interpres ὑπερουράνιον. Sed malleum ὑπερουράνιον. Porro Iesu γένεσις dicitur ὑπερουράνιος, quia in ipso Pleromate, cœlis omnibus superiori, conspirantibus simul Ἀnonibus facta est.

(2) Τοῦ η καὶ τοῦ σ. Pro his lege ex vet. τοῦ Ἰησοῦ.

(3) Τὸν ἀλφάρητον τὸν Ἑλλήνων ἔχει μονάδας δκτῶ, etc. Ille sigillatim ostendit Fronto Dux. Ab α usque ad τ exclusive, sunt monades octo, nam senaria nota adscripta δ: ab ε usque ad ρ sunt decades octo, nonam enim exprimit nota alia Τ: α ρ usque ad ω hecatontades octo, nonam hæc postrema refert, Ω; millenarium vero & subscripta virgula.

(4) Ἐκτετα. Dele hanc vocem, ex vet.

(5) Τὸ σ η. Pro his lege, τὸν Ἰησοῦν.

(6) Τὸν ἐκ των οντοτάτων τὸν ἀριθμῶν. Quia videlicet ex omnium Ἀnonum collatione constatus erat.

(7) Διὰ τοῦ. Leg. διὰ τοῦτο.

(8) Γένεσιν. Αὐτὸν addit interpres.

(9) Πρόσθασιν. Cur Billius et Grabiis legi velint, πρόσθασιν, non video; cum et πρόσθασις æque verti possit, progression.

(10) Δέκα τριτοται. Adde ex interpr. ζτι ἑστιν τ.

(11) Τούτου τοῦ δύναμος τὸ ἐπίσημον. Nominis Χριστὸς ἐπίσημος est ζ, quo Ἰησοῦς sex constantis litteris designatur, ut mox additur.

(12) Et A B. Pro A B, scribendum erat, Alphabetum, ex Græco Ἀλφάρητον.

(13) Dccc. Sic codd. Clarom. et Pass. cum edit. Feuard. et Oxon. ac textu Græco. In edit. Eras. et Gall. eodem recurrente errato, dat: quod quidem mendum ex solo textu Græco, nullo suffragante ms. correxerunt Feuard. et Grabiis.

(14) Ostendentia. Vertendum erat ostendens. Nam δεκανοντα refertur ad τὸν Ἀλφάρητον.

(15) Significent. Sic Clarom., Pass. et Voss. me-

PATROL. GR. VII.

(2) A Jesu secundum eos genesis. Quapropter et A B (12) Græcorum habere monadas octo. et decadas viii. et hecatontades viii. Dccc (13) LXXXVIII numerum 76 ostendentia (14) hoc est, Iesum, qui est ex omnibus constantis numeris: et propter hoc A et Ω nominari eum, cum significent (15) ex omnibus ejus generationem. Et iterum ita: Primæ quaternationis secundum progressionem (16) numeri in semetipsam compositæ (17) x apparuit numerus. A enim et B et Γ et Δ (18) in semetipsa (19) composita x sunt (20), quod est I, et hoc esse volunt Iesum. Sed et Christus, inquit, litterarum est viii, ex quibus primam octonationem significari, quæ cum iota (21) applicata (22) Dccc LXXXVIII numerum generavit (23). Dicitur autem, αι, et filius Christus, B hoc est, duodecas: viii enim nomen litterarum quatuor est, Χριστὸς autem octo: quæ composita duodecadis ostenderunt magnitudinem. Prius autem, inquit, quam hujus nominis insigne appareret, hoc est, Jesus, filius (24), in ignorantia magna

lius quam alii significet; id enim refertur ad α ε ω, neque repugnat textus Græcus.

(16) Progressionem. Sic in Clarom., Pass. et Voss. melius quam in edit. omnibus progressionem.

(17) Primæ quaternationis... compositæ. Ἐλληνὶς interp. Genitivos absolutos Græcorum Latine reddit per genitivos; quod barbarum. Vertendum erat, prima quaternatione composita. In Eras. et Gall. pro quaternationis, halteret quaternationi. In Arund. et Merc. 2, quaternioni.

(18) A enim et B et Γ et Δ. Sic Clarom. cod. excepto quod Γ Græcum Latine more scribitur G. In omnibus autem aliis cum edit. tum mss. littera Γ perperam commutata in ζ, sensus evertitur: neque enim ex α et β et ζ et δ in unum compositis, decem sunt, sed xiii. Sed in edit. Eras. et Gall. pro et ζ, quod habent Feuard. et Grab., pejus legitur, ut ζ, nec melius in Feuard. et α pro et δ. At pravis his lectionibus occurrisset interpres, si Græca secutus notis abstinuisset, scriptiæque, unum, et duo, et tria, et quatuor.

(19) In semetipsa. Codicis Arundel. lectionem sequimur. Cæteri omnes seu editi, seu manu exarati, minus bene, in semetipsa.

(20) X sunt. Al. X faciunt.

(21) Cum Iota. Hic Iota arithmeticæ accipias, juxta Græc. δέκα.

(22) Applicata. Editt. applicata.

(23) Dccc LXXXVIII numerum generavit. Verba Græca (si genuina sunt) non reddidit interpres; quamvis a sensu non dellexerit. In Græco siquidem, τὸν Ἰησοῦν ἀποκύνει, Iesum peperit. Sed cum Ἰησοῦς sit 883, si numerum litteræ velut nota numerorum accipiantur; has sic accipiens interpres vertit Dccc LXXXVIII.

(24) Filius. Ita recte Clarom. cod. juxta Græcum, τοὺς οὐδὲς. In cæteris omnibus corrupte, filius.

fuerunt homines et errore. Cum autem manifestatum est vi litterarum nomen hoc quod secundum carnem (1) amictum est, ut ad sensibilitatem hominis descenderet, habens in semetipso ipsum quoque vi, et viginti quatuor; tunc cognosentes eum cessaverunt ab ignoracione, et a morte in vitam ascenderunt, nomine eis facto ducatore (2) ad Patrem veritatis. Voluisse enim Patrem universorum solvere ignorantiam, et destruere mortem. Ignorantiss autem solutio, agnitus ejus habebat. Et propter hoc dictum (3) secundum voluntatem ejus, eum qui est secundum imaginem ejus, quæ sursum est virtus, dispositum hominem.

77. 3. A quaternatione enim progressi sunt Aēones. Erat autem in quaternatione Anthropos et Ecclesia, Logos et Zoe. Ab iis igitur Virtutes, ait, emanatae generaverunt eum, qui in terra manifestatus est, Iesum. Et Logi quidem locum adimplisse angelum Gabriel, Zoes autem Spiritum sanctum, Anthropi autem Altissimi virtutem: Ecclesia autem locum Virgo ostendit. Et sic ille, qui est secundum dispositionem, per Mariam generatur (3) apud eum homo, quem Pater omnium transeuntem per vulvam elegit per Verbum ad agnitionem suam. Cum autem venisset ipse ad aquam, descendisse in eum, quasi columbam, eum qui recucurrit sursum, et implevit xii numerum:

BILLII INTERPRETATIO.

Christus, inquit, qui litterarum octo est, primam ogdoadem significat: quæ quidem cum decade copiata octogenarium numerum peperit. Dicitur autem et filius Christus, hoc est, duodecas. Etenim nomen hoc Υἱὸς litterarum est quatuor, Χριστὸς autem octo: quæ quidem simul juncta duodecas magnitudinem ostenderunt. Enimvero priusquam huiusmodi nominis lusigne filius appareret, hoc est, Ἰησοῦς, in magna ignorantia et errore homines versabantur. At postea quam nomen sex litterarum conspicuum factum est (carnem videlicet indueva, ut ad hominis sensum laberetur, habens in se ipso sex et viginti quatuor), tum demum eo cognito, huiusmodi ignorantie liberati sunt, atque a morte ad vitam ascenderunt, utpote quibus hoc nomen ad veritatis Patrem ducis munus obierit. Placuisse enim rerum universarum parenti ignorantem depellere, ac mortem delere. Ignorantia porro depulsio, ipsius cognitionis exstitit. Ob eamque causam de ipsis voluntate electum eum hominem suisse, qui ad supernas virtutis imaginem dispensatus est.

3. Ex quaternitate siquidem Moses profluxerunt. Etenim in quaternitate erant Homo et Ecclesia, Sermo et Vita. Ab his igitur, inquit, emanantes Virtutes Iesum eum, qui in terra apparuit, produxerunt. Et quidem Sermonis locum supplevisse angelum Gabrielem; Vitæ, Spiritum sanctum; Hominis, Altissimi virtutem; Ecclesiæ denique locum, Virginem indicasse. Sic nimirum apud eum is homo, qui ex dispensatione exstitit, per Mariam in ortum editus est: quem rerum omnium parens per vulvam transmeantem, Sermonis opera ad sui cognitionem elegit. Cum autem ad aquam sese contulisset, in ipsum columbae instar descendisse illum ait, qui ad

(1) *Quod secundum carnem.* Illic delevimus est, quod manifesta scribarum oscitantia bis repetitum fuit.

(2) *Ducatore.* I. e. duce. *Gloss.* vel. *ducator*, ἀγός, προποιῶνος *ducatores*, ἀγόλ, ἡγεμόνες. Eadem voce uisit Tertull. *ad. Jud. c. 13.* Iterum occurrit apud auctorem nostrum lib. II, cap. 18, n. 7.

(3) *Dictum.* Vertendū est, *electum esse*; hancque lectionem cōsiderant mox sequentia: δὸν δὲ Πατὴρ τῶν ὀλῶν διελθόντα διὰ μῆτρας ἐξελέξατο, quem Pater omnium transeuntem per vulvam elegit. Sed pro ἐκλεγθῆναι male legit interpres, λεχθῆναι.

(4) *Generatur.* Ita Graeci textus auctoritate, ut videsur, Feuerdentiū a Frontone Duc. monitus posuit. Nam in Eras., Gall. et miss. omnibus legitur, *generatur.*

(5) *Οδοῦ γεννηθέντος.* Melius legas cum interp. ἐδῶ γοῦ γεννηθέντος.

(6) *Τῆς ἀρω δυνάμεως.* Christi videlicet, qui mox dicitur virtus in Iesum delapsa; vel superioris ἀν-

φανῆναι, τευτέστι τὸν Ἰησοῦν, τοὺς οἰοὺς, ἐν ἀγνοίᾳ πολλῇ ὑπῆρχον οἱ ἀνθρωποι καὶ πλάνη. Ότε δὲ ἐφανέρωθη τὸ δέσμονταν δνομα, δὲ σάρκα περιεβάλλετο, ἵνα εἰς τὴν αἰσθησιν τοῦ ἀνθρώπου κατέληπτο, ἵνων ἐν διατροφῇ αὐτὸν τὰ ὑπὲ καὶ τὰ εἰκοσιτέσσαρα τάττες γνώντες αὐτὸν ἐπαύσαντο τῆς ἀγνοίας, ἐκ θανάτου δὲ εἰς ζωὴν ἀπῆλθον, τοῦ δύναμας αὐτοῖς ὅσου γεννηθέντος (5) πρὸς τὸν Πατέρα τῆς ἀληθείας. Τεθληκέναι γάρ τὸν Πατέρα τῶν ὀλῶν λύσαι τὴν ἀγνοίαν, καὶ καθελεῖν τὸν θάνατον. Ἀγνοας δὲ λύσει, ἡ ἐπίγνωσις αὐτοῦ διγνέτο. Καὶ διὰ τοῦτο ἐκλεγθῆναι τὸν, κατὰ τὸ θελήμα αὐτοῦ, κατ' εἰκόνα τῆς ἀνωνύμων (6) οἰκονομηθέντα ἀνθρώπον.

3. Ἀπὸ τετράδος γάρ προῆλθον οἱ Αἰώνες. Ὡν δὲ ἐν τῇ τετράδι: Ἀνθρώπος καὶ Ἐκκλησία, Αἴρος καὶ Ζωὴ. Ἀπὸ τούτων οὖν δυνάμεις, φησιν, ἀπορθεῖσαι, ἐγενεσιούργησαν τὸν | ἐπὶ τῆς φανέντα Ἰησοῦν (7). Καὶ τοῦ μὲν Αἴρου ἀναπεπληρωμένα τὸν τόπον τὸν ἀγγελον Γαβριὴλ, τῆς δὲ Ζωῆς τὸ διγονον Πνεῦμα, τοῦ δὲ Ἀνθρώπου τὴν δύναμιν τοῦ υἱοῦ (8). τὸν δὲ τῆς Ἐκκλησίας τόπον ἡ παρθένος ἐπεδεῖχεν (9). Οὐτῶς τε δὲ κατ' οἰκονομίαν διὰ τῆς Μαρίας γενεσιούργεται περ' αὐτῷ ἀνθρώπος, διὸ δὲ Πατὴρ τῶν ὀλῶν διελθόντα διὰ μῆτρας ἐξελέξατο διὰ Αἴρου εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ. Τεθλόντος δὲ αὐτοῦ εἰς τὸ θάνατον, κατελθεῖν εἰς αὐτὸν ὡς περιστεράν τὴν ἀνεῳραμόντα διων καὶ πληρώσαντα τὸν διαδέκατον ἀρι-

θράτου, cuius in Iesum descensuri idem Jesus ἀξομοιώσαν καὶ μόρφωσιν paulo post dicitur expressisse.

(7) *Ἐγενεσιούργησα τὸν ἐπὶ τῆς φανέντα Υἱοῦν.* Hic obiter monet Græbius, Latinam versionem Nicetæ in *Thesauρον orthod. fid. pag. 266* edit. posterioris: *Virtutes præterea, quæ ab iis emanantur, ab eo Iesu generalis esse, qui visus esset in terra, corrigendam esse hoc modo: Virtutes præterea, etc., generasse Iesum, qui visus esset in terra.* Atque hanc correctionem, inquit vir clarissimus, bene admittunt Græca miss. cod. 22. Roe in *Bibliot. Bodle.* ἀπὸ τούτων δὲ δυνάμεις ἀπορθεῖσαι γενεσιούργησαι τὸν ἐπὶ τῆς φανέντα Ἰησοῦν.

(8) *Οδοῦ. Legē.* Ὑψιστον cum vel. et ipso sacro textu *Luc. 1, 35*, in queas digitum intendunt hæretici.

(9) *Ἐπεδεῖχεν.* Cod. Reg. Εδειξεν.

(10) *Tὸν ἀνθραποντα ἀν.* Salvatorem, quem in Iesum sub columbae specie descendisse clarus affirmant *Valentiniani sup. cap. 7.*

θρόνον· ἐν δὲ ὑπάρχει (1) τὸ στέρμα τούτων τῶν συ-
επαράντων αὐτῷ καὶ συγκαταβάντων καὶ συναν-
θέντων. Αὐτὴν δὲ τὴν δύναμιν κατελθοῦσαν στέρμα
φησιν εἶναι τοῦ Πατέρος (2), ἕχον ἐν δευτῷ καὶ τὸν
Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, τὴν τε διὰ τούτων γινωσκομέ-
νην ἀνονθυμαστὸν δύναμιν τῆς Σιγῆς, καὶ τοὺς διπλα-
νας Αἰώνας. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ λαλῆσαν
διὰ τοῦ Ιησοῦ (3), τὸ διδούλησαν διευτὸν Υἱὸν ἀν-
θρώπου (4), καὶ φανερώσαντα (5) τὸν Πατέρα, κατελ-
θὸν μὲν εἰς τὸν Ἰησοῦν, ἡμῶν δὲ αὐτῷ. Καὶ καθ-
είλε μὲν τὸν θάνατον, φησιν, δὲ ἐκ τῆς οἰκονομίας
Σωτῆρος, ἐγνώριστε δὲ τὸν Πατέρα Χριστὸν (6). Εἶναι
οὖν τὸν Ιησοῦν δύναμα μὲν τοῦ ἐκ τῆς οἰκονομίας
ἀνθρώπου (7) λέγει, τεθεῖσας δὲ εἰς ἔξοδοις
αὐτὸν μόρφωσιν τοῦ μέλλοντος εἰς αὐτὸν κατέρχεσθαι
Ἀνθρώπου. Τὸν χωρήσαντα αὐτὸν, ἐσχηκέναι (8) (8)
αὐτὸν τε τὸν Ἀνθρώπον, αὐτὸν ταῦτα τὸν Λόγον καὶ τὸν
Πατέρα, καὶ τὸν Ἀρρήνον, καὶ τὴν Σιγὴν, καὶ τὴν
Ἀλήθειαν, καὶ Τεκχησιαν, καὶ Ζωὴν.

4. Ταῦτα δὴ ὑπὲρ τὸ Ιού! καὶ τὸ Φεῦ! καὶ ὑπὲρ τὸ (9)
πᾶσαν τραγικήν φάνησιν (10) καὶ σχετλιασμόν εστί.

BILLII INTERPRETATIO.

exploraverat, in quo inserat semen eorum, qui una cum enati fuerant, simulque et descenderant et ascenderant. Hunc porro Virtutem, quæ descendit, Patris semen esse, Patrem et Filium in se habens, eamque quæ per eos agnoscitur, nec ulla sermonis facultate exprimi potest, Siges virtutem, cunctosque Αἰόνας. Atque hunc esse Spiritum illum, qui per os Iesu verba fecit, seque hominis illum confessus est, et Patrem patescere: quicquid in Iesu descendit, ipsique copulatus est. Ac mortem, inquit, de medio sustulit ille ex dispensatione Salvator, Patrem autem Christum Iesum esse cognovit: prouinde Iesum nomen esse illius, qui ex dispensatione existit, docet; impositum autem fuisse ad exprimendam Iominis illius, qui in eum descensurus erat, similiudinum ac formationem. Hunc porro cum exceperit, simili et ipsum Hominem, et Sermonem, et Patrem, et Arribeton, et Sigen, et Veritatem, et Ecclesiam habuisse.

4. Hæc vero jam et Iu! et Heu! et tragicam omnem exclamationem ac querelam superant. Quis enim non in tantorum mendaciorum artificem et consarcinatorem odio commoveatur, veritatem perspiciens a

(1) Τὸ δὲ ὑπάρχει, etc. In Iesu nimirum, in quo fuisse et illud quod est ab Achamoth semen spiritale, cap. mox citato dicunt Valentiniiani. Porro semen istud hic dicitur στέρμα τούτων συστάντων αὐτῷ, id est, semen ab Angelis Salvatori coetaneis et cum eo prolatis, individuisque ejus comitibus in Achamoth infusum. Hæc ergo partium de Iesu, partim de Salvatore explicanda; quæ nisi accurate distinguas, sensum non assequeris.

(2) Στέρμα φησὶν εἴτε τὸν Πατέρος. Non una erat Gnosticorum de columba in Iesum delapsa sententia. Alii enim, teste Clemente in Excerptis ex Didascalia Valentianorum pag. 792, col. 1, Spiritum Sanctum dicebant; Basilidiani ministrum, τὸν διάκονον Valentini sectatores τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθυμήσεως τοῦ Πατέρος, Spiritum intentionis Patris. Marcus vero semen dicebat esse Patris, quia a Patre per Αἴόνα omnes emissus erat Salvator.

(3) Αὐτὸν Ιησοῦν. Addε στόματος ex vel.

(4) Τὸ διολογησαντὸν Υἱὸν ἀνθρώπου. Quia, ut sup. cap. 12 dicitur, veluti nepos erat Anthropi; utpote qui ortum duodecim illis, qui ab Anthropo et Ecclesie geniti sunt, Αἴόνibus præsertim accep-
tum referret.

(5) Φαρερώσαται. Ex vel. lego φανερώσων.

(6) Εγνώρωσε δὲ τὸν Πατέρα Χριστόν. Le-
gendum monet Græbius Χριστός, non Χριστόν, hancque lectionem confirmat ex lib. iii, cap. 16, n. 1: Qui autem a Valentino sunt, Iesum quidem, qui sit ex dispositione (dicunt), ipsum esse qui per Mariam transierit, in quem illum de superiori Sul-
tatem descendisse, quem et Christum dici... par-
ticipasse autem cum eo, qui esset ex dispositione,
de sua virtute et suo nomine; ut mors per hunc
etiam uareatur, cognosceretur autem Patrem per eum

A in quo inerat semen eorum, qui conseminali sunt cum eo, et condescenderunt et coascederunt. Ipsam autem Virtutem quæ descendit, semen dicit esse Pa-
tris, habens in se et Patrem, et Filium, et eam, quæ per eos cognoscitur inominabilis virtus Siges, et omnes Αἴόνας. Et hunc esse Spiritum, qui locutus est per os Iesu, qui se confessus est Filium homi-
nis, et manifestavit Patrem, descendens quidem in Iesum, unitus est (11). Et destruxit quidem mor-
tem, alit, qui fuit ex dispositione Salvator Iesu; agnoscit autem Patrem Christum (12). Iesum esse ergo nomen (13) quidem ejus, qui est ex dispositione homo, dicit, positum autem esse in 78 assimila-
tionem et figurationem ejus, qui incipit in eum
B descendere (14), Hominius, quem capientem habere et ipsum Hominem, et ipsum Logon, et Patrem, et Arribeton, et Sigen, et Alethian, et Ecclesiam, et Zœu.

4. Hæc jam supra Iu in! et super Heu! et super universam tragicam exclamationem et doloris vocem.

Salvatorem quidem, qui desperat descendit. At cum ex ipso eodem loco constet Gnosticorum qua-
rumdam fuisse hanc sententiam, esse quidem p-
litum Iesum, Patrem vero Christum, et Christi Pa-
trem Deum, probabilius videtur eandem et Marti
fuisse, ac prouinde legendum, ἐγνώριστε δὲ τὸν Πατέρα
Χριστόν, non Χριστός.

(7) Τὸν δὲ τῆς οἰκονομίας ἀνθρώπον. Ad di-
stinctionem superioris Anthroponi, qui in Iesum per
reputem Christum descendit, dictum est.

(8) Τὸν χωρήσαται αὐτὸν, ἐσχηκέναι δὲ, etc. Pro
τὸν legi δι, ac deleri δέ, auctoritate vel. interpre-
tis vult Billius. Ego vero nova periodo ab his ver-
bis cœptia legendum censeo, τὸν δὲ χωρήσαντα αὐτὸν
ἐσχηκέναι αὐτὸν, etc. Quod autem vetus interpres
scripsit, quem, nec particulam δὲ reddidit, ideo
ficit quia duas periodos in unum commisit. Ge-
terum hæc de Iesu, qui Anthropon in se suscepit.

(9) Υπέρ το. Pro τῷ lege τῆς.

(10) Φάγησιν. Malum cum Billio, ἐκφύγειν.

(11) Descendens quidem in Iesum, unitus est. Melius vertisset interpres: quicquid descendens in Je-
sus, unitus est ei.

(12) Agnoscit autem Patrem Christum. Ex Greco
legendum est: Notum autem fecit Patrem Christum. Vide not. 6.

(13) Iesum esse ergo nomen. Male in edit. Oxon.
vox Iesum, pejus in cæteris omnibus vox esse,
claudit præcedentem periodum: inde enim perve-
tit omnino sensus. Pertinet utraque ad sequen-
tem. Sed et in hac eandem vocem Iesum, scribi-
rum oscitantia post ergo perperam repetitam,
Græci textus auctoritate expungimus.

(14) Qui incipit in eum descendere. Hellenismus
est, pro qui descensurus in eum erat.

ferationem sunt. Quis enim non oderit cum, qui tanto-
rum mendaciorum malus compositor est poeta⁽¹⁾, cum
viderit⁽²⁾ veritatem idolum a Marco faciam, et hoc
alphabeti⁽³⁾ litteris stigmatam? Nuper, sicut quod est
ab initio⁽⁴⁾, quod dici solet, heri et ante⁽⁵⁾ Græci
confidentur a Cadmo se⁽⁶⁾ primum sedecim acce-
pisse: post deinde procedentibus temporibus se-
metipsos adinvenisse, aliquando quidem adspira-
tas⁽⁷⁾, aliquando autem duplices: novissime au-
tem omnium Palamedem aiunt longas eis appo-
suisse. Prius igitur quam apud Græcos hæc sie-
rent, non erat veritas? Corpus enim ejus secun-
dum te, Marce, posterius est tempore quam Cad-
mos⁽⁸⁾, et ii qui ante cum sunt; posterius autem
his, qui reliqua elementa addiderunt⁽⁹⁾: pos-
terius autem tempore, quam et tu ipse. Tu autem
solus in idolum deposuisti eam, quæ a te predi-
catur veritas.

5. *Quis autem sustinebit tuam illam quæ tantum*

A Τίς γάρ ούκ έν μισθειε τῶν τηλικούτων φευσμάτων
κακούσινθετον ποιητὴν, τὴν μὲν ἀλήθειαν ὄρων εἴδω-
λον ὑπὸ Μάρκου γεγονύσαν· καὶ τοῦτο τοῖς τοῦ ἀλ-
φαριθτοῦ γράμμασι χατεστιγμένην, νεωστὶ, πρὸς τὸ
ἀπὸ ἀρχῆς⁽¹⁰⁾, τὸ δὴ λεγόμενον, χθὲς καὶ πρόνην, Έλ-
ληνες διμολογοῦσιν ἀπὸ Κάδμου⁽¹¹⁾ πρώτον οὖς καὶ
δέκα παρειληφάναι, είτα μετέπειτα προδαινόντων
τῶν χρόνων αὐτοὶ ξενυρηκάναι ποτὲ μὲν τὸ δαστά,
ποτὲ δὲ τὰ διπλὰ· ξοχατὸν δὲ πάντων Παλαμήδην
φασὶ τὰ μαχρά⁽¹²⁾ τούτοις προστεθεικέναι. Πρὸ τοῦ
οὐν⁽¹³⁾ Έλλησι ταῦτα γενέσθαι, οὐδὲ ἡν ἀλήθεια; Τὸ
γάρ σώμα αὐτῆς κατὰ σὲ, Μάρκε, μεταγενέστερον
μὲν Κάδμου, καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ· μεταγενέστερον
δὲ τῶν τὰ λοιπὰ προστεθεικέτων στοχεῖα· μεταγενέ-
στερον δὲ καὶ σαντοῦ. Σὺ γάρ μόνον εἴδωλον⁽¹⁴⁾ κατ-
ήγαγες τὴν ὑπὸ σοῦ λεγομένην ἀλήθειαν.

5. Τίς δὲ ἀνέξεται σὺν τὴν τοσαῦτα φιλαροῦσαν

BILLII INTERPRETATIO.

Marco idolum effectam, atque alphabeti litteris recens, et, ut proverbio dicitur, heri ac nudiūstertius
quasi nolis quibusdam compunctam, cum jam inde a principio sit? Græci etenim se a Cadmo primum
sex et decem litteras accepisse confidentur: ac postea temporis progressu nunc adspiratas, nunc duplices
invenisse: postrem vero omnium Palamedem longas adjeciesse tradunt. Quid igitur? antequam apud
Græcos hæc litteræ exstarent, non erat veritas? Etenim de tua sententia, Marce, ipsius corpus Cadmo,
iisque qui Cadmi aitatem antecesserunt, posterius est: iisque item, qui reliquas litteras addiderunt, at-
que adeo te quoque ipso posterius. Tu enim solus eam, quam tu veritatem vocas, in idolum re-
degisti.

5. *Quisnam autem tuam istam tot nugas effudentem Sigen feret, quæ et omni nomine sublimiorem
nominat, et omni sermone superiorem exponit, et impervestigabilem explicat: eumque, quem tu cor-
poris ac figuræ expertem esse sis, os aperuisse, ac Sermonem, tanquam unum aliquod ex compositis*

(1) *Poeta.* Vertendum erat, artifex.

(2) *Viderit.* Editt. videat.

(3) *Alphabeti.* Codd. Clarom. et Pass. alpha-
be.æ.

(4) *Nuper, sicut quod est ab initio.* Sic male inter-
punctionis vitio depravatum locum restituimus,
periodum novum ab his vocibus incipientes. At
male legens interpres, ὅπερ τὸ ἀπὸ ἀρχῆς, vel
quid simile, male et verit, sicut quod est ab initio;
quod nullum habet sensum. Scribendum erat, si
ad initium ratio habeatur. Vide not. 10.

(5) *Heri et ante.* Verte, heri et nudius tertius.
In Eras., Gall. et mss. omnibus legitur, et heri et
ante. Sed prius et merito defecit Feuardentius;
neque enim existat in Græco.

(6) *A Cadmo se.* Sic ex Græco recte corrixit
Feuard. Nam in Eras., Gall. et mss. omnibus,
exceptis Ottobon. et Voss., pro his corrupte legi-
tur, ab estimatione. Quæ prava lectio Scaligero et
Bocharto locis inf. cit. suspicionem iniecit, ve-
rem interpretarem pro ἀπὸ Κάδμου, legisse ἀπὸ εἰ-
κάσμου.

(7) *Adspiratas.* Sic om. editi. cum cod. Pass. et
Græco. Clarom. vero Ottobon. et quatuor Anglici-
nni, aspirationem.

(8) *Cadmos, et ii qui.* Cadmos nominativus ca-
sus est, juxta Græcorum morem in os desinens:
idque scribas omnes sesellit, qui arbitrati accusa-
tivum esse, imprudenter scripserunt, et eos qui,
ut in mss. omnibus legitur: quod erratum emen-
davit Feuardentius a Frontone monitus.

(9) *Addiderunt.* In Eras., Gall. et mss. omni-
bus, post addiderunt, sequuntur tres voces: tem-
poris quam Palamedes, vel Palamedis: quas ex-
pansit Feuard. a Frontone monitus. Desunt qui-
dem in Græco hodierno. Sed mutulum esse suspi-
cor scripsisseque Irenæum: μεταγενέστερον δὲ τοῦ
Παλαμήδου, καὶ τῶν τὰ λοιπά, etc., quod vorterit

C Interpres: posterius autem temporis, quam Palamedes, et hi qui reliqua, etc. Id suadere videtur contextis.

(10) Νεωστὶ πρὸς τὸ ἀπὸ ἀρχῆς. Locum hunc,
quia male hactenus punctum fuit, male et ab
omnibus Irenæi interpretibus acceptum esse, recte
observat Josephus Scaliger in *Animadvers.* ad Eu-
sebii *Chronic.* p. 112. Nempe χατεστιγμένην νεωστὶ¹
πρὸς τὸ ..... χθὲς καὶ πρόνην, uno et eodem tenore
legentes, caliginem nulli mortalium perviam Irenæi
verbis offundunt. Hanc facile discussies, si cum
Scaligero post χατεστιγμένην apposita distinctio-
nis nota, ab his verbis, νεωστὶ πρὸς τὸ ἀπὸ ἀρχῆς,
novam periodum incipias, quæ desinet in ποτὲ δὲ
τὰ διπλὰ. Sensus videlicet erit: Nuper, si ad pri-
ma rerum initia rationem habcas, et, ut communis
proverbio dicitur, heri et nudius tertius, Græci se
confidentur a Cadmo primum litteras sedecim acce-
pisse. Nempe illud, πρὸς τὸ ἀπὸ ἀρχῆς, quod adeo
torsit interpretes, addidit Irenæus ut vocis νεωτὶ¹
hyperbolē emolliret: ne quis existimaret, paucis
ab his annis litteras sedecim Græcos accepisse;
quæ pluribus ante saecula adinventæ quidem fue-
rant, recens tamen inventæ dici poterant, si ad
ipsa rerum initia ratio haberetur. Qui quidem
sensus perspicuus est, et optime coharet cum se-
quentibus.

(11) Ἀπὸ Κάδμου. Lege sis Eusebium de *Præpar.*
evangel. lib. x, cap. 5, ac Marium Victorinum, et ex
recentioribus Josephum Scaligerum in *Animadvers.*
citat. pag. 103 et seqq. ac Bochartum in parte altera
Geographicæ. *Chanaan inscripta*, lib. 1, cap. 20.

(12) Τὰ μαχρά. Cod. Reg. et Basileensis Epiph-
nii edit. τὰ μαχρά.

(13) Πρὸ τοῦ οὐρ. Post οὐρ addi vult Billios
παρ.

(14) Μόροι εἴδωλοι. Legit interpres, μόνος εἰς
εἴδωλον.

Σαγήν, ἢ τὸν ἀνομάστον ὀνομάζει, καὶ τὸν ἀφρητὸν ἀλληγούεται, καὶ τὸν ἀνεξιχνίαστον ἀξιοποεῖ, καὶ τὴν ἡγοινέαν τὸ στόμα φησιν αὐτὸν, διὸ ἀσώματον καὶ ἀνείδεον λέγεις, καὶ προενέγκασθαι Λόγον, ὡς ἐν τι τῶν συνθέτων ζώων· τὸν τε Λόγον αὐτοῦ δημοιον δυτα τῷ προβαλόντι, καὶ μορφὴν τοῦ ἀράτου γεγονότα, στοιχείων μὲν εἶναι τριάκοντα, συλλαβῶν δὲ τεσσάρων· Ἐσται οὖν κατὰ τὴν ὀμοιώσητα τοῦ Λόγου δι Πλατῆρ τῶν πάντων, ὡς σὺ φης, στοιχείων μὲν τριάκοντα, συλλαβῶν δὲ τεσσάρων. Η πάλιν τις ἀνέξεται σου εἰς σχῆματα καὶ ἀριθμούς, ποτὲ μὲν τριάκοντα, ποτὲ δὲ εἰκοσιτέσσαρα, ποτὲ δὲ ἔξι μόνον, συγχλεόντος τὸν τὸν πάντων κτισθην καὶ δημιουργὸν καὶ τοπτὴν Λόγον τοῦ Θεοῦ· καταχερματίζοντος (2) αὐτὸν εἰς συλλαβὰς μὲν τέσσαρας, στοιχείων δὲ τριάκοντα· καὶ τὸν πάντων Κύριον, τὸν ἐστερεωκότα τοὺς οὐρανούς, εἰς απτή κατάγοντος ἀριθμὸν, δημοιας τῷ ἀλφαριθμῷ αὐτὸν γεγονότα· πάντα (3) χωροῦντα Πλατέρα, ἀχώρητον δὲ ὑπάρχοντα, εἰς τετράδα, καὶ ὅγδοάδα, καὶ δεκάδα, καὶ δωδεκάδα ὑπομερίζοντος, καὶ διὰ τῶν τοιούτων πολυπλατισμῶν τὸ ἀφρητὸν καὶ ἀνεννήτον, ὡς σὺ φης, τοῦ Πατρὸς ἐκδιηγουμένου· Καὶ διὸ ἀσώματον καὶ ἀνούσιον ὀνομάζεις, τὴν τούτου οὐσίαν καὶ τὴν ὑπόστασιν ἐκ πολλῶν γραμμάτων, ἐτέρων δὲ ἐτέρων γεννωμένων, κατασκευάζεις, αὐτὸς Δαίδαλος ψευδῆς (4) καὶ τέκτων κακὸς γενόμενος τῆς προπανυπερτάτου δυνάμεως· καὶ ἡνὶ ἀμέριστον φῆς εἶναι, εἰς ἀφώνους καὶ φωνήντας καὶ τῆμιφώνους φθόγγους ὑπομερίζων· τὸ ἀφωνὸν αὐτῶν τῷ τὸν πάντων Πατρὶ, καὶ τῇ τοῦ Υἱοῦ (5) ἐννοίᾳ

A 79 *verbosata* (6) est Sigen, quae innomiaabilem nominat *Æonem* (7), inenarrabilem exponit, et cum qui *investigabilis* (8) est enuntiat, et aperuisse os dicit eum, quem incorporeum et infiguratum dicis, et emisisse Verbum, quasi unum ex his quae composita sunt animalia: *Verbum quoque ejus simile* (9) (esse) ei, qui eum emisit, et formam invisibilis factum, elementorum quidem esse triginta, syllabarum autem quatuor? Erit ergo secundum similitudinem *Verbi* *Pater* *omnium*, sicut tu ait, elementorum quidem triginta, syllabarum autem quatuor. Aut iterum quis sustinebit te in schemata et numeros, aliquando quidem triginta, aliquando autem viginti quatuor, aliquando sex tantum, concludentem universorum conditorem, et *Demiurgum*, et factorem, B *Verbum* *Dei*, et minucentem eum in syllabas quidem quatuor, elementa autem triginta: et *omnium* *Dominum*, qui confirmavit *cœlos*, in *DCCLXXXVIII* deducentem numeros, similiter atque alphabetum: et ipsum qui *omnia* caput *Patrem*, a nullo autem capitur, in *quaternationem*, et *octonationem* (10), et *duodecadem* *subparientem*, et per hujusmodi *multiplicationes* illud, quod est inenarrabile et incognoscibile, quemadmodum tu dicas, *Patris enarrantem*? Et quem incorporeum et insubstantivum *nominas*, hujus *materiam* (11) et *substantiam* ex multis *litteris*, aliis ex aliis generatis, fabricas, ipse *Dedalus* *fictor*, et *faber* *malus factus* *sublimissimæ virtutis*: et quam (12) *indivisibilem* dicas *substantiam* (13) in *mutas*, et *vocales* et *semivocales* sonos subdi-

BILLII INTERPRETATIO.

animantibus produxisse dicit: ipsiusque Sermonem parenti suo similem, atque invisibilis formam referunt triginta elementa et quatuor syllabas continere? Ex quo sequi necessarium erit, ut, de tuis sententiis, ille rerum omnium parens, perinde ac Sermo, triginta elementis et quatuor syllabis constet. Equis rursus te feret in figuras et numeros, nunc triginta, nunc viginti quatuor, nunc sex duntaxat, rerum omnium conditorem, et artificem, et effectorem Dei Sermoneni concludentem, eumque in quatuor syllabas, et triginta elementa dissecantem, ac rerum omnium Dominum, qui cœlos firmavit, ad octingentesimum octogesimum octavum numerum atque alphabetum, devehentem: *Patremque*, qui *omnia* caput, cum a nullo ipse capiatur, in *quaternitatem*, et *ogdoadem*, et *duodecadem* subdividentem, ac per hujusmodi *multiplicationes* id quod in *Patre* ineffabile est, omnique cogitatione, ut ipse inquis, *præstantius exponentem*? Et quem *tum corporis*, *tum substantiæ* expertem appellas, ejus naturam ac substantiam ex multis *litteris*, quarum alia ex aliis gigantur, exstruis, ipse falsum *Dædalum* ac nefarium supremæ virtutis fabrum te præbens: quamque ab omni divisione remotam esse ait, in mutos, et

(1) Φησίτις αὐτὸς, δρ. Leg. cum interp. φησίν αὐτὸν ὄν.

(2) *Kataxερματίζοντος*. Legit interpres, καὶ καταχερματίζοντος.

(3) *Ομοιως... πάντα*. Billius legi vult, δημοιας τῷ ἀλφαριθμῷ, καὶ αὐτὸν τὸν γεγονότα πάντα. Petavius, in marg. Ep. phanii pag. 145: *Ομοιως τῷ ἀλφαριθμῷ γεγονότα*: καὶ αὐτὸν τὸν πάντα. Ego leviori inveniōne facta lubens legere: *Ομοιως τῷ ἀλφαριθμῷ αὐτὸν γεγονότα*: καὶ τὸν πάντα, quasi ipse alphabetum factus esset: et eum qui *omnia*, etc. Interpres tamen legisse non videtur γεγονότα.

(4) Αὐτὸς Δαίδαλος ψευδῆς. Ut pote qui *Dædalum* siuīs, errorum labyrintiū construxerit, multiplici et intricata viarum perplexitate irremedabilem.

(5) Καὶ τῇ τοῦ Υἱοῦ. Leg. cum interp. καὶ τῇ τοῦ τοτου.

(6) *Verbosata*. Sic mss. omnes et Eras. et Gall., exceptio quod hi male divisa hac voce, scripserunt, *verbosata*. Eam vero Feuardensis non melius intelligens, quam Eras. et Galladius, propria auctoritate perperam commutavit in *verbosa*. Hunc secutus est Græbius. Atqui tamen *verbosari*, pro *garrire*,

C verbum est non infrequens apud mediæ Latinitatis auctores. Sic in Augustini sermonum appendice, serm. 265 de Temp.: *In ecclesia stante, nolite verbosari*. Et Augustinus ipse lib. iii oper. imperf. contra Jul. n. 46: *Inaniter verbosaris*. Melius ergo Græca ἡσε, τοσαῦτα φλυαροῦσαν, reddidit interpres noster, *tantum verbosata est*, quam Feuard. *tantum verbosa est*.

(7) *Æonem*. Dcest in Græco.

(8) *Investigabilis*. Pro ininvesigabilis, vox interpres nostro usitata. Eodein sensu Rom. xi, 5: *Investigabilem vice ejus*.

(9) *Simile*. Sic pro *similem* emendat Feuard. consent. Claram. et Pass. Sed de te verbum esse, quod sequitur, quodque sensum conturbat.

(10) *Et octonationem*. Adde ex Græco, et *decadem*.

(11) *Materiam*. Gr. *οὐσίαν, naturam*.

(12) *Quam*. Sic recte Græbius ex Græco, et Arund. ac Merc. 2, pro *quem*. Conciuntur Claram. et Ottobon.

(13) *Substantiam*. Dcest in Græco.

videns; id quod est mutum in his, omnium Patri et A **μητριανός**, εἰς τὴν ἀνατάτω βλασφημίαν καὶ μηγίστην ἀσέβειαν ἐμβέβληκας ἀπάντας τούς τοι πειθομένους.

6. Quapropter et juste, et apte tali temeritali tuae divinae aspirationis senior, et præco veritatis (2) invictus est in te, dicens sic :

Idolorum fabricator Marco, et portentorum inspecto- [cior (3)].

*Astrologia cognitor et magica artis,
Per quæ confirmas erroris doctrinam,
Signa ostendans his, qui a te seducuntur,
Apostatica virtutis operationes,
Quæ tibi præstat tuus pater Satanas
Per angelicam virtutem Azazel facere.
Habens te præcursum contraria adversus Deum
[nequitias].*

Et hæc quidem amator Dei senior. Nos autem reliqua mysteria eorum, quæ sunt longa, conabimur breviter expedire, et ea quæ multo tempore sunt occultata, in manifestum producere. Sic enim si ut facile argui et convinci possint ab omnibus.

CAPUT XVI.

In sensu parabolarum de ovo, drachmaque perdita, a Marcouli conficta explicatio. Admonitio auctoris de stupenda illorum vanitatis.

1. Generationem itaque **Æonum** (4), et errorem ovis, et adinventionem (5), adunantes in unum, mystice audent annuntiare hi qui in numeros omnia deduxerunt, de monade et dualitate dicentes omnia constare : et a monade usque ad quatuor numeran-

B Καὶ ταῦτα μὲν ὁ θεοφιλὸς πρεσβύτης. Ήμεῖς δὲ τὰ λοιπὰ τῆς μυσταγωγίας αὐτῶν μαγρὰ θνηταὶ πειρασμοθεὶς βραχίων διεξαλθεῖν, καὶ τὰ πάλλη χρόνῳ παχυμάνα εἰς φανερὸν ἀγαγεῖν. Οὗτω γάρ ἐν γένεσι εὑδεγχτα πᾶσι.

1. Τὴν ὥν γένεσιν τῶν Αἰώνων αὐτῶν καὶ τὴν πλάνην τοῦ προβάτου καὶ ἀνεύρεσιν ἐνώσαντες ἐπὶ τὸ αὐτὸν, μυστικῶντερον ἐπιχειροῦντις ἀπεγγάλλειν οὗτοι, οἱ εἰς ἀριθμοὺς τὰ πάντα κατάγοντες, ἐκ μονάδος καὶ διδοῖς φάσκοντες τὰ διὰ συνεστηκάντα καὶ ἀπὸ μονάδος

BILLII INTERPRETATIO.

vocales, ac semivocales sonos distribuens, idque quod in ipsis mutum est, rerum omnium parenti ipsiusque cogitationi falso attribuens, in summam blasphemiam gravissimamque impietatem eos omnes, qui tibi fidem adhibent, conjecisti.

6. Quocirca etiam optimo jure, atque ad tantam ignoritatem tuam perapposite, diximus senex ac veritatis præco versibus ita in te exclamavit :

*Marco, Idolorum architecte, et portentorum observator,
Astrologia et magica artis perite,
Per quæ falsis et cum errore conjunctis doctrinis robur conciliat,
His, qui a te seducuntur, facinora
Apostatica virtutis pro miraculis ostendens,
Quorum edendorum facultatem pater tuus Satanas tibi suppeditat,
Per angelicam virtutem Azzelis,
Ut qui te nefaria atque impias versuas præcursum natus sit.*

Atque hæc quidem verba in te sortit pius senex. Non vero reliqua eorum mysteria quæ longa sunt, brevi oratione complecti, et quæ diurno tempore occultata sunt in lucem proferre conabimur. Sic enim facile ab omnibus refelli poterunt.

CAPUT XVI.

1. Ortum igitur **Æonum** suorum, ovisque aberrationem et inventionem in unum conjungentes, mystico quodam et aliore sensu exponere nituntur isti, qui omnia ad numeros delorquent. Ex uitate enim et 10 Cap. 13.

(1) **Mentiens.** Melius Billius et Petavius, falso at- C et Plutarchi dialogo titulus, περὶ τοῦ μὴ χρῆν Ἐμμέτρων τὴν Πυθίαν.

(2) **Præco veritatis.** Versibus, ex Græco ἐμμέτρως, addidit Feuardentius a Frontone Duc. monitus. Sed cum ex vox in nullo prorsus occurrat me. latino, nec in edit. Eras. et Gall. neque admodum necessaria sit, hanc expunxi.

(3) **Portentorum inspecto.** Vertit Billius, portentorum observator; sed minus bene Petavius, prodigiiorum artifex.

(4) **Æonum.** Addit ex Græco, suorum, vel ipsorum quos videlicet heretici confinxerant.

(5) **Errorem et adinventionem.** Gr. τὴν πλάνην, καὶ ἀνεύρεσιν, quæ perperam omnino veritatem Gallasius, impropositam ei commentum.

(6) **Ἐμμέτρως.** In edit. Gall. male ἐμμέτρως, pro ἐμμέτρως, metrice, carmine. Hinc ἐμμέτρως λέγετο.

Recte vero scribit Irenæus εονιοrem hunc, de quo loquitur, ἐμμέτρως ἀπιδεσπόχαται, carmine invectum esse in Marcum. Sequuntur enim octo scenarii iambici versus, non omnino mali, inquit Fronto; et excepto sexto, cui sextus pes deest, integri.

(7) Οὐχὶ χορῆτες. Leg. cum interp. ἐποιοῦσι. Sicque scriperunt Gallasius et Billius, licet absque ullius ms. cod. auctoritate.

(8) Οὐς κατήρ Σαταρᾶ, εἰ. Legendum volunt Scaliger et Petav. οὐς πατήρ Σατᾶς εἰ, quamvis interpres vocem διὰ haud agnoscunt.

(9) Ἐργειομάρα. Dele hanc vocem, quæ perperam hoc irrepsit.

(10) Ἀλαζή. Angelus malus est, cuius mentio fit, ait Grabius, in paraphrasi Chaldaica Jonathai

ἴως τῶν τεσσάρων ἀριθμοῦντες οὕτω γεννῶσι τὴν δεκάδα. Μία γάρ καὶ δύο καὶ τρεῖς, καὶ τέσσαρες, συντελεῖσαι δικαὶ τὸ αὐτό, τὸν τῶν δέκα Αἰώνων ἀπεκόπτονταν ἀριθμόν. Πλάιν δ' αὐτὸς δύας ἀπ' αὐτῆς προελθούσες ίως τοῦ ἐπισημού (1), οἷον δύο καὶ τέσσαρες καὶ ἑξ, τὴν δωδεκάδα ἀπόστεις. Καὶ τάλιν ἀπὸ τῆς διδός δυοῖς δριθμοῦνταν ἡμέν ίως τῶν δέκα (2), ἡ λατενθήθη, ἐν δὲ δέκτῳ καὶ δέκα καὶ δώδεκα. Τὴν οὖν δωδεκάδα διὰ τὸν ἐπισημον (3) συνεσχηκέναι, διὰ τὸ συνεπακαλουθῆσαν αὐτῇ τὸ ἐπισημον, πάθος λέγουσι. Καὶ διὰ τοῦτο πάρι τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν τοῦ σφάλματος γεννομένου, τὸ πρόσθιον ἀποσκιρτήσαν πετελνήσθαι, ἐπειδὴ τὴν ἀπόστασιν ἀπὸ δωδεκάδος γεγενήσθαι φάσκουσι. Τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ ἀπὸ τῆς δωδεκάδος ἀπόστασιν μίαν δύναμιν (4) ἀπολαμβάνει μαντεύονται· καὶ ταῦτην είναι τὴν γυναικα τὴν ἀπολέσασαν τὴν δραχμὴν καὶ δικασαν λύχνον καὶ εὑρούσαν αὐτήν. Οὕτως οὖν καὶ (ἴπει) τοὺς (5) ἀριθμοὺς τοὺς καταλειφθέντας, ἀπὸ μὲν τῆς δραχμῆς τοὺς ἑννέα (6), ἀπὸ δὲ τοῦ προβάτου τοὺς ἑνέκα (7) ἀπιπλεομένους ἀλλήλους· τὸν τῶν ἑνεκονταεννέα τετταύν ἀριθμὸν, ἀπὸ ἑννέας τὰ ἑνέκα ἑνεκονταεννέα γίνεται. Άπει καὶ τὸ δυχήρ (8) τοῦτον λέγουσιν ἔχειν τὸν ἀριθμόν.

BILLII INTERPRETATIO.

binario omnia coagmentata esse inquietant: atque ab unitate usque ad quaternarium numerantes, ad hunc modum decadem dignunt. Unum etenim, et duo, et tria, et quatuor, in unum confusa, decem Æ onum numerum procreaverunt. Rursus autem binarius ab ea progressus usque ad senarium, hoc est, duo, et quatuor, et sex, duodecadem effecerunt. Ac rursus si a binario ad denarium usque numeremus, exsistit tricenarius, in quo octo, et decem, et duodecim continentur itaque duodecadem, quod associam senarium habuerit, senarii ratione passionem vocant. Ob eamque causam, quia circa duodenarium numerum error contradicunt, ovem abscessisse atque aberrasse: quandoquidem defectionem a duodecade faciam esse contendunt. Eodemque modo a duodecade etiam Virtutem unam abscedentem periisse vaticinantur: eamque per mulierem eam significari, quae cum drachmam amississet, accensa lucerna eam invenit. Sic igitur et numeros, qui supererant, nempe in drachma novem, in ove undecim, inter se conjunctos, nonagevarium nonum numerum procreare; novies quippe undecim nonaginta novem effigere. Uude etiam ἀριθμὸν habere aiunt.

(1) *Luc. xv. 8.*

vilgo ascripta ad Genes. vi, 5. In libro Enochis decimalis ordine inter xx angelos lapsos numerantur. De hoc plura socrantur Rabbini. Legē sis Agripam lib. II. *De occuli. philos.* Beuchlinum lib. III. *De Arte cabalistica*, et Moynii *Notas ad Barnabas Epistolam*. pag. 658 et seqq.

(2) Καὶ τὸν ἐπισημον. Scilicet ς , quod senarii numeri nota est.

(3) Αὐτὸς τὴν δυδός... ίως τῶν δέκα. Duo enim, et quatuor, et sex, et octo, et decem, triginta efficiunt.

(3) Άπει τὸν ἐπισημον, etc. Hæc ex veteri versione ita emendanda existimant Billius et Petav. Άπει τὸν ἐπισημον ἀρχήν ταναχαλουθῆσαν αὐτῇ, διὰ τὸν ἐπισημον. Sed hanc emendationem minus probat Grabius. Utrovis enim modo, aut, ταντολογίας crimen vix effugit Irenæus, nec satis clare, quomodo senarium contineat duodecas, explicat. Mallet itaque vir doctissimus, leviori mutatione facta, legere: Άπει τὸν ἐπισημον συνεσχηκέναι, διὰ τὸ συνεπακαλουθῆσαι δις αὐτῇ τὸν ἐπισημον. Sed qui duodenarius numerus ἐπισημον his habeat comitem, non satis video. A prima enim numerali nota ς usque ad ς numerantii mibi, semel duotaxat occurrit ς . Quare Billii lectionem præstulerim, nec ob id Irenæum ταντολογίας reum egerim. Aliud enim esse posse, in duodenario numero ἐπισημον contineri; alius duodenarium numerum propriet ἐπισημον vocari πάθος. Sed quæ, inquit, istius appellationis ratio? Hæc in mentem venit: a duodenario numero abstractio semel episemō, qui quidem in litterarum ordinem et numerum non venit, supersunt undecim litteræ duntavat. Hinc in duo-

les, sic generant decadem. (3) Unum enim et duo, et tres, et quatuor, in unum composite (9), decem Æ onum generaverunt numerum. Rursus autem dualitas ab ea (10) progressa usque ad episemō, duo, et quatuor, et sex, duodecadem ostendit. Et rursus a dualitate similiter numerantibus nobis usque ad x, xxx numerus ostensus est, in quo est ogdoas, et decas, et duodecas. Duodecadem igitur, et quod episemō (11) habuerit consequentem sibi, propter episemō passionem vocant. Et propter hoc circa xii numerum (12) cum labes quedam facta fuisse, ovem luxuriantam aberrasse: quoniam apoliasiam a duodecade factam dicunt. Similiter et a duodecade abscedentem unam Virtutem perisse dividunt: et hanc esse mulierem, quæ perdididerit drachmam, et accenderit lucernam, et invenerit eam ¹¹. Sic igitur et numeros reliquos, in drachma qui (13) sunt novem, in ove vero undecim (14), perplexos sibi metipalos, xcix numerum generare: quoniam novies undecim xcix sunt. Quapropter et Amen hunc habere dicunt numerum.

B

decade πάθος, seu, quod alibi dicunt hæretici, θεστρημα, defectus unius litteræ: figura defectus, seu passionis quæ, abscedente uno Æ one, postremus Æ onum duodecadē contigit.

(4) Απόστασις μὲν δύναται. Leg. ἀποστάσιν, non ἀπόστασιν.

(5) Καὶ ἀπὸ τοῦ.

(6) Έκι μὲν τῆς δραχμῆς ἐννέα. Mulier enim *Luc. xv. 8.* dicitur habuisse drachmas decem, quare una perditæ, supersunt novem.

(7) Έκι δὲ τοῦ προβάτου τοὺς ἑνέκα. Hæc non de ipsis oibas centum, de quibus in Evangelio, sed de Æ onum duodecade, per oves significata, intelligenda sunt. Uno siquidem Æ one aberrante, per ovem luxuriantem figurato, supersunt undecim.

(8) Τὸ δημήρ. α' 1, μ' 40', τ' 8, ν' 50; simul ad ditta, 99.

(9) Unum enim, et duo, etc. Vei ex Greco scribe, una enim et due et tres et quatuor in unum composite; vel, si malis, lege, unum enim et duo et tria et quatuor in unum composite.

(10) Ab ea. Melius, a se.

(11) Et quod episemō. Vide not.3.

(12) xii numerum. Sic Clarom. cod. melius quam edit. om. duodecim numerum. Si enim numerus ex integrō scribatur, ponendum est, duodecimū numerum.

(13) Qui. Al. quæ.

(14) Undecim. Sic Fenardentias monita Frontoniz Duc. et Graci textus auctoritate corredit. Nam in edit. Eras. et Galli. ac mss. omnibus legitur undecies novem; quod oscitantia scribarum ex sequenti comitate huc perporam translatum est.

2. Non pigritabor autem tibi et aliter eos interz. pretantes annuntiare, ut undique conspicias frumentum eorum. Litteram enim H, cum episemo, ogdoadem esse volunt, cum ab alpha beta (1) octavo sit posita loco; rursus iterum sine episemo coinputantes numerum ipsarum litterarum, et componentes usque ad H, triacontadem ostendunt. Incipiens 82 enim quis ab A, et persiniens (2) in H, per numeros litterarum, abstrahens autem episcum et insuper conjungens incrementum litterarum, inveniet tricenarium numerum. Usque enim ad E litteram (3), xv sunt: post deinde appositus eis vii numerus, ii et xx persicit: cum autem appositum est iis H, quod est viii, admirabilem triacontadem adimplevit. Et hinc ostendunt ogdoadem matrem triginta Aeonum. Quoniam igitur ex tribus virtutibus unitus est tricenarius numerus, ter idem factus, xc fecit (4). Et ipsa autem trias in se composita ix generavit. Sic ogdoas xci generavit numerum. Et quoniam duodecimus Aeon absistens reliquit sursum xi, consequenter dicunt (5) typum litterarum in figura Logi positum esse (undecimam enim in litteris esse A, qui est numerus xxx) et secundum imaginem positum esse superioris dispositionis: quoniam ab alpha sine episemo, ipsarum litterarum numerus usque ad A compositus, secundum augmentum litterarum cum ipso A, xc et ix facit numerum (6). Quoniam autem A, quæ

A 2. Οὐκ δκνήσω δε σοι καὶ δλλως δξηγουμένων αὐτῶν ἀπαγγελαι, ίνα πανταχθέν κατανοήσῃς τὸν καρπὸν αὐτῶν. Τὸ γάρ στοιχεῖον τὸ η σὺν μὲν τῷ ἀπισήμῳ ὄγδοάδα εἶναι θέλουσιν, ἀπὸ τοῦ πρώτου (7) ὄγδοον κείμενον τόπου· είτα πάλιν δινευ τοῦ ἀπισήμου ψηφίζοντες τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν τῶν στοιχείων, καὶ ἐπισυνθέντες μέχρι τοῦ η, τὴν τριακοντάδα ἐπιδεικνύουσιν. Ἀρξάμενος γάρ ἀπὸ τοῦ δλφα καὶ τελευτῶν εἰς τὸ η, τῷ ἀριθμῷ τῶν στοιχείων, ὑπεξαιρούμενος δὲ τὸ ἐπισήμον, καὶ ἐπισυντίθεις τὴν ἐπαύξησιν τῶν γραμμάτων, εὐρήσει τὸν τῶν τριάκοντα ἀριθμὸν. Μέχρι γάρ τοῦ θ (8) στοιχείου πεντεκαλδεκα γίνονται· ἐπειτα προστεθεὶς αὐτοῖς ὁ τῶν ἐπὶ τῷ ἀριθμός, β καὶ χ ἀπετέλεσε· προσελθὸν τούτοις τὸ η, δ ἐστιν ὀκτώ, τὴν θαυμασιωτάτην τριακοντάδα ἀνεπλήρωτε.

B Καὶ ἐνεῦθεν ἀποδεικνύουσι τὴν ὄγδοάδα μητέρα τῶν τριάκοντα Αἰώνων. Ἐπει οὖν ἐκ τριάκοντα (9) δυνάμεων ἤγωνται δ τῶν λ ἀριθμῶς, τρεῖς αὐτὸς γενόμενος, τὰ ἐνενήκοντα ἐποίησε (τρις γάρ τριάκοντα, ἐνενήκοντα [10]). Καὶ αὐτὴ δὲ τὶ τριάς ἐφ' ἐστήσα συντεθεῖσα, ἐννέα ἐγέννησεν. Οὕτως δὲ ἡ ὄγδοάδη τὸν τῶν ἑνέξια (11) παρ' αὐτεῖς ἀπεκύρωσεν ἀριθμόν. Καὶ ἐπει δ ἀωδέκατος Αἰών ἀποστάς κατέλειψε τοὺς ἄνω ἔνδεκα, κατάλληλον λέγουσι (12) τὸν τύπον τῶν γραμμάτων τῷ σχήματι: τοῦ λόγου (13) κείσθαι (ἐνδέκατον γάρ τῶν γραμμάτων κείται τὸ λ (14), δ ἐστιν ἀριθμός τῶν λ'), καὶ κατ' εἰκόνα κείσθαι τῆς δινού οἰκονομίας· ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ δλφα, χωρὶς τοῦ ἀπισήμου, αὐτῶν τῶν

BILLII INTERPRETATIO.

2. Nec vero tibi aliam quoque eorum expositionem referre gravabor, ut undecimque eorum fructum animadvertis. Litteram enim H, addita senarii nota, ogdoadem esse volunt, utpote a prima littera octavo loco sitam: ac rursus postea absque senarii nota litterarum ipsarum numerum subducentes, easque usque ad H copulantes, tricenarium edunt. Etenim qui ab A auspicatus in H de-ierit, per litterarum numerum, dempta senarii nota, atque conjunctis litterarum incrementis, tricenarium numerum reperiet. Etenim usque ad elementum E, quindecim sunt; quibus si septenarium adjunxeris, dvo et viginti emergent: ad quæ cum insuper accesserit H, qui est octonarius, mirificus ille tricenarius expletur. Atque hinc adducti, ogdoadem triginta Aeonum matrem esse probant. Quoniam igitur tricenarius numerus ex tribus virtutibus compactus est, ter in se ductus nonaginta efficit. Ter enim triginta, nonaginta sunt. Atque item ternarius in seipso compositus nonarium procreavit. Et quoniam duodecimas Aeon abscedens undecim alios sursum reliquit, aiunt litterarum formam in Λόγου, id est, Sermonis figura apte et congruenter sitam esse. Undecimam enim litterarum esse A, qui tricenarius est numerus, atque ad supernæ dispensationis imaginem collocata esse: quandoquidem ab A, si senarii notam excepimus, litterarum numerus usque ad A compositus, iuxta eam incrementum, adjuncta A, nonum ac nonagenarium numerum efficit. Quod autem A, quæ ordine undecima est, ad æqualis sue investigatio-

(1) *Ab alpha beta.* Sic Clarom. Cæteri omnes, conjunctum alphabeta. Sed melius omisisset interpres, beta; adhuc melius, si Græca seculus scripsisset, a prima littera.

(2) *Perficiens.* Pro perficiens ex Arund. et Voss. restituit Grabius. Consent. Clarom.

(3) *Litteram.* Loco litteræ Grabius reposuit litteram. Græci textus et cod. Voss. auctoritate. Suffragatur et Pass.

(4) *Fecit.* Arund. facit. Sed post hoc verbum adde ex Greco: ter enim trinaria, nonaginta sunt; quæ male omisit interpres.

(5) *Reliquit sursum xi, consequenter dicunt.* Græca sic vertisset: reliquit superiores undecim, consaneum dicunt.

(6) *Compositus...* facit numerum. Sic Feuard. sollius Frontonis Ducati judicio, Græcique textus auctoritate reposuit, pro compositum... facium, uti corrupte legitur in Eras., Gall. et mss. omnibus.

(7) *Ἄπὸ τοῦ περῶν ὄγδου κείμενον τόπου.* Legi vult Grabius: Ἀπὸ τοῦ α' ὄγδου κείμενον τόπον. Sed expungere vocem πρώτου, huiusque substituere α' nihil necesse est. Legere sufficiat: Ἀπὸ τοῦ πρώ-

C τοῦ (στοιχείου scilicet) ὄγδου κείμενον τόπῳ.

(8) *Toῦ θ.* Legi cum interp. τοῦ ε.

(9) *Ἐκ τριάκορτα.* Leg. ἐκ τριῶν, ogdoade sci-licet, decade, et duodecade. Sed in Petavii edil. pro ἐκ, perperam legitur εν.

(10) *Τρεῖς αὐτὸς γερέμερος...* τρις γάρ τριάκορτα. Sic ex veteri interp. corrigas cum Frontone Duci: τρις αὐτὸς γενόμενος... τρις γάρ τριάκοντα.

(11) *Tῶν ἔννέα.* Leg. τῶν ἐνενήκοντα ἐννέα.

(12) *Τοὺς ἀρω ἔνδεκα, κατάλληλον λέγοντοι.* Legit Billius, cum vel. ἀνω τοὺς ἔνδεκα, καταλλήλως λέγουσι. Sed cum Græcorum, prout nunc sunt, sanguis sit sensus, haud immutanda velle; malleumque Latina Græcis, quam Græca Latinis aptari.

(13) *Τῷ σχήματι τοῦ λόγου.* Ἐν τῷ σχήματι legit Billius, sed frustra, si vox κατάλληλον retineatur. At recte monet vir eruditus, loco λόγου substituendam esse litteram λ, in quām solam quadrant quæcumque hic dicuntur; nihil autem in λόγου.

(14) *Κείται τὸ λ.* Legisse videtur interpres κείσθαι τὸ λ.

γραμμάτων δὲ ἀριθμὸς ἵνας τῷ λαυρίθμενος κατὰ τὴν παραύησιν τῶν γραμμάτων σὺν αὐτῷ τῷ λαυρίθμενος τὸν ἐνεγκόνταντα ποιεῖται ἀριθμὸν. "Οὐδὲ τὸ λαυρίθματον δύ τῇ τάξει ἐπὶ τὴν τοῦ δρμού αὐτοῦ κατῆθες ζήτησιν, ἵνα ἀναπληρώσῃ τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν, καὶ εὐρὸν αὐτὸν ἐπιληρώθη, φανερὸν εἰναις δέξιον τοῦ σχήματος τοῦ στοιχείου. Τὸ γάρ λαυρίθμοντος εἰς τὴν τοῦ δρμού αὐτῷ ζήτησιν παραγόνταν καὶ εὐρὸν καὶ εἰς ἑαυτὸν ἀρκάσαν αὐτὸν, τὴν τοῦ δωδέκατου ἀνεπλήρωστε χώραν, τοῦ Μ στοιχείου ἐπὶ δύο Α συγχειμένου. Διὸ καὶ φεύγειν αὐτοῦ (1) διὰ τῆς γνώσεως τὴν τῶν ΖΘ χώραν, τουτέστι τὸ θετέρημα, τύπον ἀριστερᾶς χειρός· μεταδιώκειν δὲ δεξιὰν αὐτοῦ χείρα μετέστησε (2).

3. Σὺ μὲν τεῦτα διερχόμενος, ἀγαπητὲ, εὐ οἴδα, δτι γελάσις πολλὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν οἰησισσοφον μωράν. "Ἄξιος δὲ πάνθους οἱ τηλιχαύτην θεοσέβειαν καὶ τὸ μῆτερος τῆς ἀληθείας (3) ἀρρήτου δυνάμεως καὶ τὰς τοσαύτας οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ δλόφα καὶ τοῦ βῆτα καὶ δὲ ἀριθμῶν, οὐτως ψυχρῶς καὶ βεβιασμένως διασύροντες. "Οσοι δὲ ἀφοστανται τῆς ἐκκλησίας καὶ τούτοις τοῖς γραώδεσι μόδοις παίθονται, ἀληθῶς εὐτοκατάκριτοι οὐδὲ διατέραν τονθεοῖσαν παρατείσθαι. Ἰωάννης δὲ, δ τοῦ Κυρίου μαθητῆς, ἐπέτειν τὴν καταδίκην αὐτῶν, μηδὲ χαίρειν αὐτοῖς ὡφ' ἡμῶν λέγεινται βουληθεῖς. Ο γάρ λέτον αὐτοῖς, ζησοι, χαίρετε, κοιτασεῖ τοῖς ἔργοις αὐτῶν τοῖς πονηροῖς. Καὶ εἰκότως (4)· οὐκ ἔστι γάρ χαίρειν (5) τοῖς ἀσεβεσι, λέγει Κύριος. Ἀσεβεῖς δὲ ὑπὲρ πᾶσιν ἀσεβεῖν

A est (6) undecimo loco in ordine, ad similis cui (7) descendit inquisitionem, ut impleret xii numerum, et cum inveniaset eum, adimpieta est; manifestum esse ex ipsa figuratione litteræ. Λ ειναι quasi ad sui similis inquisitionem adveniens, et inveniens, et in semet rapiens ipsum, duodecimum (8) adimplerit locum, κ littera ex duobus lambidis ΛΛ consistente. Quapropter et fugere eos per agnitionem xcix locum, hoc est, deminorationem, 83 typum sinistræ manus: sectari autem unum, quod additum super nonagintanovem in dexteram eos manum transtulit.

τὸ δὲ, δ προστεθὲν τοῖς ἐνεγκόντανταν, εἰς τὴν

3. Tu quidem hæc pertransiens (9), dilectissime, optime scio quoniam ridebis multum tantam illorum in lumore sapientem stultitiam. Sunt autem digni planctu, qui tantam Dei religionem, et magnitudinem vere inenarrabilis virtutis, et tantas dispositiones Dei per A et B, et per numeros tam frigidos, et (10) vi extortos enuntiant. Quotquot autem absunt ab Ecclesia, et iis anilibus fabulis assentunt, vere a semetipsis sunt damnati: quos Paulus jubet nobis post primam et secundam correptionem devitare ¹¹. Joannes enim, Domini discipulus, superexpendit damnationem in eos, neque Ave a nobis eis dici volens: Qui enim dicit, inquit, eis Ave, communicat operibus ipsorum nequissimis ¹². Et merito: Non enim est gaudere impis (11), dicit Dominus ¹³. Impii autem super omnem impietatem hi

BILLII INTERPRETATIO.

nem descenderit, ut duodenarium numerum absolveret, enque invento expleta sit, perspicuum esse ex ipsa figura litteræ Μ, quæ ex duabus Λ composta est. Ex quo etiam effici, ut ipsi nonagenarii noni locum, hoc est, defectum, sinistra manus typum, per cognitionem fugiant, immo autem consequentur; quod quidem si ad nonaginta novem accesserit, ad dexteram eos manum transverti.

3. Evidem non dubito, vir charissime, quin tu, cum hac leges, huiusmodi ipsorum falsa sapientia opinione sese venditantem stultitiam effuse risurus sis. *Æquum est autem eos lugere, qui tales Dei cultum, vereque ineffabilis potentie magnitudinem, totque ac tantas Dei administrationes per alpha et beta, ac per numeros aitio frigide et contorte lacerant. Ii autem omnes, qui ab Ecclesia abscedunt, atque anilibus hisce fabulis fidem arrogant, vere ipsimet a se condemnati sunt: quos Paulus nobis post*

¹¹ Tit. iii. 10. ¹² II Joan. 11. ¹³ Isa. xi. viii. 22.

(1) Φεύγειν αὐτοῦ. Leg. φεύγειν αὐτούς.

(2) Τύπον ἀριστερᾶς... εἰς τὴν δεξιὰν αὐτοῦ (lege αὐτοῦς cum vel.) χείρα μετέστησε. His lucem afferunt quæ Cassianus Collat. xxiv, cap. 26, ait: *Centenarius numerus de sinistra trans fertur in dexteram: et licet eamdem in supputatione digitorum figuram tenere videatur, nimium tamē quantitatis magnitudine supercrescit. Vetera siquidem utebantur inanum digitis ut numerarent; et levā indicabant omnes numeros infra centenarium, digitis varie conformatis: dextera vero numeros supra centenarium. Hunc illud Juvenalis de Nestore, sat. x:*

...Atque suos jam dextera computat annos: id est, vixit iam amplius centum annis. Et Sido-nius Apollinaris lib. ix, epist. 9, ad Faustum, in fine: Quandoguidem tuos annos jam dextera numeraveris: i. e. iam centesimum annum attigisti, vel superasti.

(3) Ἀληθείας. Leg. cum vel. ἀληθῶς.

(4) Καὶ εἰκότως. Et merito, scilicet eis Ave dicere prohibuit.

(5) Οὐκ ἔστι γάρ χαίρειν. Hunc Isaiae locum sic

accipere videtur Irenæus, quasi sensus esset, salutem impiis non esse dicendam. Aliud scilicet ad vulgataim illam Græcorum initio epistolarum formulam, χαίρετε, et dum salutem sibi precabantur. χαίρε. At plerique aliter prophetæ verba interpretantur, nimurum nulla pace, animique tranquillitate frui impios, sed continuam eos manere mentis agitationem.

(6) Quæ est. Quæ iterum addidit Feuard. ex Graco.

(7) Similis sxi. Illic rursus Græca secutus est Feuard. a Frontone monitus. Nam in Eras., Gall. et ms. omnibus, pro sui legi. ur eorum.

(8) Duodecimum. Al. duodecimi.

(9) Pertransiens. I. e. legens, legendo percurrens.

(10) Vi extortos. Feuard. sic vi extortos; Eras. ac Gall. sic extortos. Sed Græca sonant: tam frigide et violenter.

D (11) Non est gaudere impis. Sic cum Irenæo verit et Augustinus lib. xiv De civit. Dei, cap. 8. Vulgata vero nostra babel: non est pax impis.

sunt, qui factorem cordi et terræ, unum Deum omnipotenter, super quem aliis Deus non est, ex labore, et ipsa ex altera labore facta, emissem dicunt: et sic jam, secundum eos, esse eum emissionem tertiam habis. Quam sententiam dignæ (1) exsuffiantes, et catathematizantes, oportet porro (2) alicubi et longe fugere ab eis: et quanto plus hac affirmant et gaudent in iis adinventionibus suis, tanto magis sciamus plus eos agitari ab ogdoadis nequissimis spiritibus (3). Quemadmodum hi, qui in phreneticam passionem inciderunt, aut plus rident (4), et valere se putant, et quasi sani omnia agunt, quædam autem et quasi plus quam sani sunt, tanto magis male habent: similiter autem et hi, quæ magis plus sapere putantur, enervantes semelipsos, super tonum sagittantes (5), tanto magis non sapiunt. Exiens enim immundus spiritus ignorantiae, deinceps vacantes eos, non Deo, sed mundialibus questionibus inveniens, assumens alios spiritus septem nequiores semelipso⁷⁶; et infatuans illorum sententiam (6), quasi possint quæ sunt super Deum adinvenire, et aptabiliter in exclusionem compositionem (7), ogdoadem ignorantiae (8) nequissimorum spirituum in eos depositum.

A οὗτοι, οἱ τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, μόνον θεὸν παντοκράτορα, ὑπὲρ δὲ ἄλλος θεὸς οὐκ ἔστιν, δέ οὐτερῆματος, καὶ αὐτοῦ ἐξ ἄλλου οὐτερῆματος γεγονότος, προδεσμῆσθαι λέγοντες· οὗτοι καὶ εὐτοῖς εἰναι: εὐτὸν προβολὴν τρίτου οὐτερῆματος (9). Ήν γνώμην ἔντες καταφυσήσαντες καὶ καταδεματίσαντες, δάνον πόδρῳ που κακρὰν φυγεῖν ἀπὸ εὐτοῖς καὶ ἡ πλέον δισχυρίζονται καὶ καίρουσιν ἐπὶ ταῖς παρεργήμασιν αὐτῶν, ταύτη μᾶλλον εἰδέναι πλέον αὐτοὺς ἀνεργεῖσθαι ὑπὸ τῆς ὀγδοάδος τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Καθάπερ οἱ εἰς φρενίτιδα διάδεστοι ἐμπεσόντες, ἡ πλέον τελῶσι καὶ Ισχύειν διεπούσι καὶ ὡς ὑγιαίνοντες πάντα πράττουσιν, ἔνια δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ διγαλνεῖν, ταύτη μᾶλλον κακῶς ἔχουσιν ὅμοιας δὲ καὶ οὗτοι, ἡ μᾶλλον οὐ παρφρονεῖν διεποῦσι καὶ ἐκνευρίζουσιν ἔντονος, ὑπέρτονα ποξεύοντες (10), ταύτη μᾶλλον οὐ σωφρονούσιν. Εξελθόν γάρ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τῆς ἀγνοίας (11), ἐπειτα σχολάζοντας αὐτοὺς οὐθὲψ, ἀλλὰ κοσμικὰς ζητήσεον εὑρόν, προσπαραλαβόντες πνεύματα ἐπειδὴ πονηρότερα ἔντονος, καὶ χανῶσαν αὐτῶν τὴν γνώμην, ὡς δυναμένων τὰ ὑπὲρ τὸν θεὸν ἔννοεν, καὶ ἐπιθετίσιον (12) εἰς ὑπερέκκρουσιν (13) κατασκευάσαν, τὴν ὀγδοάδα τῆς ἀνοίας (14) τῶν πονηρῶν πνευμάτων εἰς αὐτοὺς ἐνεθήκωσε.

BILLII INTERPRETATIO.

unam atque alteram admonitionem vitandos esse præcipit. Joannes vero, Domini discipulus, condemnationem eorum auxit, ut qui ne ipsis quidem salutem a nobis dici velit. *Qui enim, inquit, dicit eis. Ave, communicae operibus eorum malis.* Idque haud sane abs re. *Non enim est salus impiis, dicit Dominus.* Impii enim, in eo omni impietate acceleratores isti sunt, qui cœli ac terræ conditorem, solum Deum omnipotenter, præter quem Deus aliis nullus est, ex defectu, enque ex alio defectu orio, producum esse dicunt: ita ut, de eorum mente ac sententia, a tertio defectu ortum traxerit. Quam quidem sententiam profecto exsufflare et exsecrari debemus, proculque ab eis fugere: quoque asseverantius loquuntur, atque inventis suis impensis oblectantur, eo magis persuasum habere eos a malorum spirituum ogdoade vehementius affari. Quemadmodum enim hi, qui in phrenesim inciderunt, quo effusus rideant, se valere se existimant, atque ut sani omnia faciunt, nonnulla etiam supra quam sani, eo gravius ac periculosius regnont: ad eumdem modum hi quoque, quo magis insigni quadam sapientia pollere sibi videntur, enque ipsos enervant, dum arcu immodice contento jaculantur, tanto magis despiciunt. Egressus⁷⁷ Matth. xii, 43.

(1) *Digne.* Gr. ὄντως, νετε.

(2) *Porro.* Ut Græcis πόρῳ, sic et Latinis porro pro procul dicitur. Hac voce eo sensu utentur Virgilius, Terentius et Livius.

(3) *Ab ogdoadis nequissimis spiritibus.* Sic Claron, spiritibus diuiniurum, Juxta Græc. πνευμάτων, pro spiritualibus, ut habent editi. omnes. Sed vertere debuisset interpres: ab ogdoade nequissimorum spiritum; ut paulo post scribit: ogdoadem ignorantia nequissimorum spiritum.

(4) *Aut plus rident.* Græc. οὐ (non οὐ) πάντοι γλῶσσι, quod vertendum erat: quanto plus rident.

(5) *Super tonum sagittantes.* Barbara versio, pro dom arcu immodice contento jaculantur.

(6) *Infatuans illorum sententiam.* Melius Petavius, infatuus rana persuasione eorum animis.

(7) *In exclusionem compositionem.* Vertendum erat: in exclusionem compositi. Vide not. 43.

(8) *Ignorantia.* Scribe, insipientia: ἀγνοία enim pro ἀνοίᾳ hic, ut et paulo superius, male legit interpres. Vide not. 41.

(9) *Προβολὴ τρίτου οὐτερῆματος.* Passionis scilicet matris Achæmonis, quæ ipsa θεάρημα est, seu passio ex Sophia passione oria.

(10) *Υπέρτονα τοξεύοντες.* Υπέρτονα, vel, ut legisse videatur interpres noaster, ὑπέρτονον τοξεύειν, de illis communis proverbio dicitur, qui propriæ sortis oblii, majora conantur quam pro sua facultate. Metaphora similiter a sagittariis, qui plus æquæ ner-

C vum intendentis, arcum frangunt.

(11) *Πνεῦμα τῆς ἀγνοίας.* Sic quidem legit interpres. Sed malim cum Frontone Duc. pro ἀνοίᾳ legere ἀνοίας, insipientiæ. Magis enim cohædere videtur hæc lectio cum antecedentibus et consequentibus. Mox dixit Irenæus, Marciosios quo magis sapere putantur, tanto magis non sapere. Tuin rationem afferens, statim subiungit: Εξελθόν γάρ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τῆς ἀνοίας, etc. Quasi dicaret, ideo minus illos sapere, quia modum eorum persuasit spiritus insipientiæ. Quod paulo post confirmans subdit, τὴν ὀγδοάδα τῆς ἀνοίας τῶν πονηρῶν πνευμάτων, προτομην insipientiæ spirituum ogdoade in eos immissem esse.

(12) *Ἐκπεπλακούσιον.* Adverbialiter accipio, siveque accepisse videatur interpres, nisi legerit ἐπιτηδεύσιον.

(13) *Υπερέκκρουσιν.* Υπερέκκρουσιν legere malunt Billius et Petavius, et ita vertunt, ut idem significet quod παρέκκρουσιν, fraudem. Ego vero vocem ὑπερέκκρουσιν præferrem, interpretarerque, reketimentum agitationem: quoque quidem significatio inibi videatur apprime convenire iis qui, a dæmoni impulse, enervant semelipso, dum arcu rētū acrū intento sagittas emittentes, nihil non moluntur, ut possint quæ sunt super Deum adinvenire.

(14) *Τῆς ἀνοίας.* Legendum cum interp. volent Billius et Petavius, τῆς ἀγνοίας, sed frustra. Vide not. 41.

CAPUT XVII ¹⁶.

Qui res creatas secundum imaginem invisibilium conditæ fingerentur Martes.

1. Βούλομεν δέ οιοι καὶ ὡς αὐτὴν τὴν κτίσιν κατ' εἰκόνα τῶν ἀνθράκων ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, ὡς ἀγνοοῦντος αὐτοῦ, κατεσκευάσθαι διὰ τῆς Μητρὸς λέγουσι, ἐνηγγήσασθαι. Πρώτον μὲν τὰ τέσσαρα στοιχεῖα φασι, πῦρ, θερμός, γῆ, ὕδωρ, εἰκόνα προθεσμῆσθαι τῆς ἑταῖρης τετράδος· τάς τα τετεργείας αὐτῶν συναρθμούμενας, οἷον θερμόν τε καὶ ψυχρόν, ἔηρόν τε καὶ ὄργην, ἀκριβῶς ἀεισκοντέας τὴν ὄρθοδόξα. Εἴτης δέκα δυνάμεις οὕτως καταριθμούσιν· ἐπειδὴ μὲν οὐματικά (1) κυκλοειδῆ, ἀ καὶ οὐρανούς καλοῦσιν· ἐπειτα τὸν περιεκτικὸν αὐτῶν κύκλον, δι καὶ ὅγδοον οὐρανὸν δύνομάσουσι· πρὸς δὲ τούτοις ἥλιον τε καὶ σελήνην. Ταῦτα δέκα δυνάμεις τὸν ἀριθμὸν, εἰκόνας λέγουσιν εἶναι τῆς ἀνθράκου δεκάδος, τῆς ἀπὸ Αἰγαίου καὶ Ζωῆς προσελύθουσης. Τὴν δὲ δωδεκάδα μηνύσασθαι διὰ τοῦ ζωδιακοῦ τοῦ καλούμενου κύκλου. Τὰ γάρ δύδεκα ζώδια φανερώσαται τὴν τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας θυγατέρα δωδεκάδα σκιαγραφεῖν λέγουσι. Καὶ ἐπειδὴ ἀντεπαξεύχθη, φασι, τὴν τῶν διαν ψορὰν (2) ὀντοτάτην ὑπάρχουσαν, οὔπερ ὁ χρόνος (3) δ πρὸς αὐτῷ τῷ κύται βαρύνων (4), καὶ ἀντιταλαντεύοντα τὴν ἐκείνων ἀκύτητα τῇ διατοῦ βραδυτήτι, διπλαὶς αὐτὸν ἐν τριάκοντα τέτοιοι τὴν περίοδον ἀπό

A 1. Volo autem tibi referre quemadmodum et ipsam conditionem (5) secundum imaginem invisibilium a Demiurgo, quasi ignorante eo, fabricatam per Matrem dicunt. Primo quidem quatuor elementa dicunt, ignem, aquam, terram, et aeren, imaginem emissam esse superioris quaternitatis: et operationes eorum cum eis annumeratas, id est, calidum et frigidum, humectum et aridum, diligenter imaginare (6) ogdoadem, ex qua (7) decem Virtutes sic enumerant: septem quidem corpora (8) circumdata (9), quas etiam caelos vocant: post deinde continentem eos circulum, quem octavum caelum vocant, post deinde solem et lunam. Hac cum sint decem numero, imagines dicunt esse invisibilis decadis ejus, quae a 25 Logo et Zie progressa sit. Duodecadem autem ostendit per enim, qui Zodiatus vocatur circulus. Undecim enim signa manifestissime Hominis et Ecclesiae filium duodecadom, quasi per quandam umbram pinxitisse (10) dicunt. Et e contrario superiunctum, inquietum, universorum oneri cum sit velocissimum quod superpositum est caelum (11), qui ad ipsam (12) concavationem aggravat, et ex contrarietate mode-

BILLII INTERPRETATIO.

enim immundus ignorantia spiritus, ac postea ens, non Deo, sed mundanis quæstioibz occupatos natus, assumptis septem aliis spiritibus nequioribz se, eorumque auctiō, quasi quæ supra Deum sint cogitatione comprehendere queant, intumelacto, atque apte ad suscipiendam fraudem comparato, malorum ignorantia spirituum ogdoadem in eos immisit.

CAPUT XVII.

1. Libet etiam, quo pacto creationem ipsam ad invisibilium imaginem a Demiurgo, velut ignorantem eo, per Matrem fabricatam esse aint, tibi exponere. Primum igitur quatuor elementa, ignem, aquam, terram, aeren, ad supernæ quaternitatis imaginem producta fuisse tradunt: eorum autem actiones, hoc est, caliditatem, frigiditatem, siccitatem et humiditatem in eundem numerum adjunctas, ogdoadis imaginem plane referre: deinde. Virtutes decem ad hunc modum recenseant: primum septem corpora globosa, orbiculari forma prædicta, quæ etiam caelos appellant: tum orbem eum, cuius complexu illa¹⁷ Cap. 18.

(1) Σωματικά. Malum cum Billio et Petavius legere oīματα, quam cum Græbū oīματικά.

(2) Τὴν τῶν δλωρ πορό. Legit Petavius in not. ad Epiph. πρὸς τὴν διαν ψοράν.

(3) Οδόπερ ὁ χρόνος. Corruptus est, inquit Billius, hic locus. Vetus interpres habet, quod superpositum est caelum, quasi in Græco legerit οὐρανός. Legendum est autem, ὁ ὄπαρων, vel ὄπαρχειμονος χρόνος. De Saturno enim Irenæum loqui perspicuum est.

(4) Πρὸς αὐτῷ τῷ κύται βαρύνων, etc. Hinc patet solidos ab illis hæreticis ἄντις caelos, duplique motu circumactos inferiores planetarum orbēs: altero ab ortu in occasum, secundum planum æquatoris; altero ab occasu in ortum, lento et obliquo, secundum zodiacum. Vetus error. Sed de tota hac decem caelorum hypothesi, eorumque conversione et sita, viderint astronomi.

(5) Conditionem. Sic xītōv, quæ Latine loquenlibus creatio est, seu res creata, reddere amat barbarus interpres, conditionem.

(6) Diligenter imaginare. Pro, accurate exprimere.

(7) Ex qua. Perperam legens interpres ἐξ ἡς, pro ἡς, perperam et verit, ex qua: quasi decem illa virtutes ex ogdoade ortam ducerent; quod falsum. Legi ergo, deinde, tum.

(8) Corpora. Sic mss. Claroim., Pass., Voss. et Arund. cum editi. Eras. . Gall. et Feuard. In

C Merc. 2 codd. legitur, corporea: quam quidem lectionem, quia Græco bodierno consentanea est, Græbū sequi placuit. Sed satius videtur Græca minus bona ex Latinis sanis emendare, quam Latina bona ex Græcis corruptis depravare.

(9) Circumdata. Ita mss. Claroim., Arund. et Merc. 2, cum edit. Oxon. Ceteræ editi. perperam, circumdata. Circumdata autem scribit interpres, pro rotunda, orbicularis figura. Nam hujus lib. cap. 25, circumdata est ponit pro circulo: quod lectionem nostram confirmat, legique circulata, ut suadet Fronto Duc., haud necesse esse probat.

(10) Quasi per quandam umbram pinxitisse. Melius adumbrare, vel imaginem exprimere, dixisset interpres.

(11) Et e contrario superiunctum... quod superpositum est caelum, etc. Admodum intricata versio, nec accurata. Græca sic ego reiderem: Et quænam, inquit, velocissimæ universitatis conversioni (non oneri, ut male verit interpres) desuper oppositus est ceteris orbibus sublimior Saturnus (non caelum, ut male legens verit noster), qui propria mole gravans, illorum velocitatem tarditatem sua moderatur, ita ut, etc.

(12) Qui ad ipsam. Pass., Voss. et Feuard. In margine, quia ipsam, sed minus recte. Ceterum interpres ad Græcam vocem, magis quam ad Latinam attendens scripsit qui pro quod, sphalmate haud ipsi infrequent.

ratur illorum velocitatem sua tarditatem, ita ut in tri-
giuta annis circuitum a signo in signum faciat,
imaginem dicunt eum Hori ejus, qui trigesimam
nominis illorum matrem circumcontinet (1). Lu-
nam quoque rursus suum cœlum circummeuntem
triginta diebus, per dies numerum triginta **Æonum**
significare. Et solem autem in duodecim mensi-
bus circummeuntem, et persicentem circularem
suam apocatastasin (2), per duodecim menses duo-
decadem manifestare. Et ipsos autem dies duode-
cim horarum mensuram habentes, typum non ap-
parentis duodecadis esse. Sed et horam dicunt,
quod est duodecimum diei, ex triginta partibus
adornatam, propter imaginem triacontadis. Et
Ipsius autem zodiaci circuli circummensuratio-
nem (3) esse partium trecentarum sexaginta; quod.
que enim signorum, partes habere triginta. Sic
quoque per circulum, imaginem copulationis eo-
rum, quæ sunt duodecim, ad triginta custoditam
dicunt. Adbuc etiam et terram in duodecim **86**
climata divisa dicentes, et in unoquoque climate
unamquamque virtutem ex cœlis secundum demis-

Α σημείου ἐπὶ σημείου (4) ποιεῖθαι, εἰκόνα λέγουσιν
αὐτὸν τὸν Ὄρον, τὸν τὴν τριακοντάνυμον μητέρα
αὐτῶν (5) περιέχοντος. Τὴν σελήνην τε πάλιν εἰστὶς
οὐρανὸν διμερειχομένην (6) τριάκοντα ἡμέραις, θιά
τῶν ἡμέρων τὸν ἀριθμὸν τῶν τριάκοντα Αἰώνων
ἐκτυπων (7). Καὶ τὸν ἥλιον δὲ ἐν δεκαδόν μηδε
περιεχόμενον καὶ τερματίζοντα τὴν κυκλικὴν αὐτοῦ
ἀποκατάστασιν, διὰ τῶν ὀνόματα μηρῶν τὴν διωδε-
κάτην (8) φανεράν ποιεῖν. Τάς δὲ ἡμέρας, δεκαδύο
ώρῶν (9) τὸ μέτρον ἔχοντας, τύπον τῆς φασινῆς (10)
διωδεκάδος εἶναι. Ἀλλὰ μήν καὶ τὴν ὥραν φασὶ, τὸ
διωδέκατον τῆς ἡμέρας, ἐκ τριάκοντα μοιρῶν κακο-
μησθαι διὰ τὴν εἰκόνα τῆς τριακοντάδος. Καὶ αὐτοῦ
δὲ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου τὴν περίμετρον εἶναι μοιρῶν
τριακοσίων ἑπτήκοντα (Ἑκατὸν γάρ ζώδιον μοιράς
ἔχει (11) τριάκοντα). Οὕτως δὲ καὶ διὰ τοῦ κύκλου
τὴν εἰκόνα τῆς συναφείας τῶν ὀνόματα πρὸς τὰ τριά-
κοντα τετρηρῆσθαι λέγουσιν. “Ετι μήν καὶ τὴν γῆν εἰς
διωδεκατά κλίματα διτερῆσθαι φάσκοντες, καὶ καθ’
Ἑκατὸν κλίμα δύναμιν (12) ἐκ τῶν οὐρανῶν κατὰ
κάθετον ὑποδεχομένην (13), ἐκινάτα (14) τίκτουσαν
τέκνα τῇ καταπεμπούσῃ τὴν ὑπόρθροιαν δύναμιν (15),

BILLII INTERPRETATIO.

continentur, quem item octavum cœlum dominant: postremo solem et lunam. Hæc, quæ decem numero
sunt, invisibilis illius decadis, quæ a Sermone et Vita prodiit, imagines esse contendunt. At vero duo-
decadem per eum orbem, qui Signifer appellatur, indicari. Per duodecim enim signa duodecadem illam,
ex Nominis et Ecclesia natam, perspicue adumbrari dicunt. Et quoniam universitatis conversioni, cuius
summa est celeritas, Saturnus subliuoriorem locum tenens, e contrario adjunctus est, qui ad celeritatem
ipsam gravat, reliquorumque orbium celeritatem tarditatem sua compensat: adeo ut ipse trigesimo quoque
anno conversionem suam a centro ad centrum conficiat: qua etiam de causa Hori, qui ipsorum matrem
triginta nominibus praeditam continet, figuram eum esse aiunt. Lunam rursus cœlum suum triginta die-
bus pergrantein, per hos dies numerum triginta **Æonum** expressisse. Quin solem quoque duodecim
mensibus orbem suum obeante, circularenum suam in integrum, ut ita dicam, restitutionem termi-
nante, per duodecim menses duodecadem aperte demonstrare. Dies item, qui duodecim horarum spa-
tio definitur, illustris duodecadis figuram gerere. Horum item, quæ duodecima diei pars est, triginta
gradibus ad exprimendam tricenarii figuram ornata esse. Atque ipsius etiam signiferi orbis ambitum
esse trecentorum sexaginta graduum: quodlibet enim signum triginta gradus habere. Eodemque modo
per circulum, conjunctionis illius, quæ inter duodecim et triginta existit, imaginem servatam esse
adstruunt. Quin in ipsam quoque terram (quam in duodecim climata divisam esse, ac singularem in sin-
gulis quibusque climatibus virtutem cœlitus ad perpendicularum suscipere, fetusque virtutis illi, quæ

(1) *Circumcontinet*. Sic in edit. Eras. et Gall. C melius quam in Oxon. et codd. Claram., Pass., Voss. et Merc. 2, *circumtinet*: quia lib. II, cap. 2, ex codicis omnium tum editorum, tum miss. con- sensu scribitur, *circumcontinere*, et *circumconfineri*.

(2) *Apocatastasin*. Id est, *conversionem*, qua sci- licet ad idem zodiaci signum et punctum revolvi-
tur, unde primum discesserat.

(3) *Circummensurationem*. Al. *circumcommene-
rationem*.

(4) Αὐτὸν σημεῖον ἐξαὶ σημεῖον. I.e. secundum duode-
cium zodiaci signa: Vel, ita ut et idem zodiaci
punctum redeat, quod discesserat.

(5) *Triaxontárwvgor μητέρα αὐτῶν*. Sophiam, puto, intelligit, Gnosticorum aviam, quia ex ea
nata Achamoth. *Triaxontárwvgor* vero dicitur, quia
et nomen et ordine trigesima erat in Pleromate.
Sicque accepisse videtur interpres vertens, *trigesi-
mam nominis*. Hanc revera Horos veluti vallo cir-
cumplectitur, ne juvenili ardore iterum prouni-
peus, dispererit.

(6) Εμπειρχομένην. Leg. cum interp. διμε-
ρειχομένην, vel, ut mavisi Petavius, ἐκπειρχο-
μένην, ut et paulo post, πειρχόμενην, prout πειρε-
χόμενον. Utrobique enim veritatem, *circummeuntem*.

(7) *Ἐκτυπων*. Sic Petavius, Reg. vero cod. et
edit. Basil., Gall. et Feuard. ἐκτυπῶσι, pro quo
Billius legi volebat ἐκτυπῶσαι. Sed melior est Pe-
tavius lectio.

(8) *Διωδεκάτην*. Legi mallem cum Grabio δω-
δεκάδα.

(9) Τάς δὲ ἡμέρας δεκαδόν ὥρῶν. Recte obser-
vat Petavius horum apud Epiphanius duas æqui-
noctiales continere. Quod evidentius indicat id
quod statim subjungitur, τὴν ὥραν, τὸ διωδέκατον
τῆς ἡμέρας, ἐκ τριάκοντα μοιρῶν κακομησθαι, ho-
rum, quæ diei duodecima pars est, ex triginta par-
tibus constare. Sol enim diebus tricenarius circulum
describit, qui in XII partes tricenarias divisus,
gradibus constat CCCLX ac proinde singulis horis,
æquinoctialis XV gradus; duabus horis, sive ali
diei parte, XXX gradus conficit.

(10) *Φασινῆς*. Leg. cum interp. οὐ φασινῆς, in-
visibilis et occulte.

(11) *Ἐχει*. *Ἐχει* legit vetus interpres.

(12) *Δύναμιν*. Leg. ex vel. ἐκάστην δύναμιν.

(13) *Ταῦτα σχολεῖαντερη... τίκτουσαν*. Hæc ad τὴν τῆν
referenda.

(14) *Ἐκεινά*. Legit interpres, καὶ θειάτα.

(15) *Δύναμιν*. Leg. δύναμιν.

τύπον είναι τῆς δωδεκάδος καὶ τῶν τέκνων αὐτῆς σαφέστατον διαβεβαιοῦνται.

2. Πρὸς δὲ τούτοις θελήσαντά φασι τὸν Δημιουργὸν τῆς δικαίου δύοδόδος τὸ ἀπέραντον καὶ αἰώνιον καὶ ἀόριστον καὶ μῆρον μιμήσασθαι, καὶ μὴ δυνηθέντα τὸ μόνιμον αὐτῆς καὶ ἀδιον ἀκτυπώσαι, διὰ τὸ καρπὸν είναι ὑστερήματος, εἰς χρόνους καὶ καιρούς, ἀριθμούς τε πολυετεῖς τὸ αἰώνιον αὐτῆς κατατεθέσθαι, οἱόμενον ἐν τῷ πλήθει τῶν χρόνων μιμήσασθαι αὐτῆς τὸ ἀπέραντον. Ἐνταῦθα τε λέγουσιν, ἐκφυγούσης αὐτὸν τῆς ἀληθείας, ἐπηκαλουσθήκενται τὸ φεῦδος· καὶ διὰ τοῦτο κατέλυσιν, πληρωθέντων τῶν χρόνων, λαβεῖν αὐτοῦ τὸ ἔργον.

A sionem (6) suscipientem, et similes generantem filios ei virtuti, quae demiserit distillationem (7), typum esse duodecadis et filiorum ejus manifestissimum asseverant.

2. Ad hæc autem volentem aiunt Demiurgum superioris ogdoadis interminabile, et aeternum, et infinitum, et intemporel imitari: et cum non potuisset perseverabile ejus et perpetuum deformare (8), ideo quod fructus sit labis, in temporum spatia, et tempora, et numeros multorum annorum aeternitatem ejus deposuisse (9), existimantem in multitudine temporum iuicari ejus interminatum. Illic dicunt, cum effugisset eum veritas, subsecutum mendacium: et propter hoc destrucionem, adimpletis temporibus, accipere ejus opus.

CAPUT XVIII¹¹.

Quæ Mosis loca in anam hypothesim detorquerent hæretici.

4. Καὶ περὶ μὲν τῆς κτίσεως τοιαῦτα λέγοντες, B καθ' ἔκστην ἡμέραν ἐπιγεννᾶ ἔκστος αὐτῶν, καθὼς δύναται, καινοτέρον (1). Τέλειος γάρ οὐδεὶς, δὲ μηγάλα φεύγειται παρ' αὐτοῖς καρποφορήσας. Ἐκ δὲ τῶν προφητικῶν δύο μεταμορφάσουσιν, ἀναγκαῖον (2) μηγύσαντα (3) τὸν Ἐλεγχον αὐτοῖς ἐπάγειν. Ὁ γάρ Μωϋσῆς, φασιν, ἀρχόμενος τῆς κατὰ τὴν κτίσιν πραγματείας, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τὴν μητέρα τῶν δλων ἐπέδειξεν, εἰπών· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν δὲ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Τέσσαρα οὖν ταῦτα ὀνομάσας, θεὸν καὶ ἀρχὴν, οὐρανὸν καὶ γῆν, τὴν τετρακτύν αὐτῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, διετύπωσε. Καὶ τὸν ἀράτον (4) δὲ καὶ τὸν ἀπόκρυφον αὐτῆς μηγύνοντα εἰπεῖν ηδὲ τὴν ἀράτον καὶ ἀκατασκεύαστος. Τὴν δευτέραν (5) τετράδα, γέννημα πρώτης τετράδος, οὗτως αὐτὸν

1. Et de conditione quidem talia dicentes, quotidie adinvenit unusquisque eorum, quemadmodum potest, aliquid novi. Perfectus enim nemo, nisi qui in maxima mendacia apud eos fructiscaverit. De propheticis autem quæcumque transformantes coaptant, necessarium est manifestantes argutionem (10) bis inferre. Moyses enim, inquit, incipiens id quod est secundum conditionem opus, statim in principio matrem omnium ostendit, dicens: In principio fecit Deus cælum et terram¹⁰. Quatuor hæc (11) nominans, Deum et principium, cælum et terram, quaternationem ipsorum, 87 quemadmodum ipsis dicunt, figuravit. Et invisibile autem, et absconditum ejus manifestantem dicere: Terra autem era in invisibilis et incomposita¹⁰. Secundam autem

BILLII INTERPRETATIO.

Influxionem suam trajicit, similes procreare aiunt), duodecadis, ejusque filiorum apertissimum typum esse affirmant.

2. Ad hæc Demiurgum aiunt, cum in anima habuisset supernæ ogdoadis infinitatem, aeternitatem, interminatamque ac temporis expertem naturam imitari, nec, quia ex defectu ortus erat, ipsius constantiam et aeternitatem exprimere potuisset, hanc rationem inibi, ut aeternitatem ipsius in tempora et temporum articulos, ingentesque annorum numeros deponeret: quod videlicet numerosa temporum copia infinitatem eam sese inuitando consequi existimaret. Illic porro, cum veritas ei velut de manibus elapsa esset, subsecutum suisse mendacium dicunt: ob eamque causam expletis temporibus fore, ut opus ipsius intereat.

CAPUT XVIII.

4. Atque hujusmodi sunt, quæ de rerum ortu afferunt, gignentes quotidie singuli pro virili sua aliiquid novi. Neque enim perfecti viri apud eos existimatione floret, nisi qui ingentia mendacia producerit. De propheticis autem scriptis, quæcumque ad institutum suum detorquentem accommodant, ostendere primum, ac deinde ea resellere operæ pretium est. Moyses enim, inquit, creationis opus exordiens, statim in ipso limiue matrem omnium rerum ostendit, cum dixit: In principio creavit Deus cælum et terram. Quatuor etenim hæc nominans, Deum, principium, cælum et terram, quaternitatem ipsorum, ut quidem ipse aiunt, expressit. Quin id quoque quod in ea obtutum oculorum fugit, tectumque atque abstrusum est, his verbis indicavit: Terra autem erat invisibilis et incondita. At secundam quaternitatem,

¹¹ Cap. 15. ¹⁰ Gen. 1, 1. ¹⁰ Ibid. 2.

(1) Καινότερον. Addicτi ex vel.

(2) Μεταμορφόσοντο. Sic cod. Reg., Petav. et Grab. Alii omnes editi, μεταμορφάσουσιν; nullus vero μεταμορφόσαντας, ut hanc salis attentus asserit Grabius. Commutare vero μεταμορφάσουσιν μεταμορφόσαντας, haud necesse videtur. Si quid immutandum esset, legendum foret, ut legisse videtur interpr., μεταμορφάσαντας μεταμορφόσουσι.

(3) Μηρύσαντα. Legit interpres, μηγύσαντας.

(4) Τὸν ἀράτον δὲ, καὶ τὸν ἀπόκρυφον. Utroque reponε τὸ πρὸ τῶν.

(5) Τὴν δευτέραν. Leg. τὴν δὲ δευτέραν.

(6) Secundum demissionem. Melius Billius et Petavius κατὰ κάθετον verterunt, ad perpendicularum.

(7) Demiserit distillationem. Infuxum malleum, quam distillationem.

(8) Deformare. Pro exprimere.

(9) Deposuisse. Malleum, reposuisse.

(10) Argutionem. Pro consultationem. Sic Feuard. suffragantur Claram. et Pass. In Arundel. argumētationem. In Eras. et Gall. argutionem.

(11) Quatuor hæc. Græc. quatuor igitur hæc.

quaternationem, progeniem primæ quaternationis, sic eum dixisse volunt, abyssum nominantem et tenebras, in quibus sunt et aquæ, et qui serebatur super aquas spiritus. Post quam decadis commemorantem (1), lumen dicere, et diem, et noctem, et firmamentum, et vesperam, et quod vocatur mane, et aridam, et mare, adhuc etiam et herbam, et decimo loco lignum: sic quoque per decem nomina, decem *Æonias* manifestasse. Duodecadis autem sic (2) formatam apud eos (3) virtutem: solem enim dicere, et lunam, et stellas, et tempora, et annos, et cetos, adhuc etiam pisces, et serpentia, et volatilia, et quadrupedia, feras quoque, et super hæc omnia duodecimum hominem. Sic ab spiritu triacontadem per Moysen dictam docent. Nec non et formatum hominem secundum imaginem superioris virtutis, habere in se eam, quæ sit ab uno fonte, virtutem. Constitutam autem eam esse in eo, qui sit in cerebro locus (4), ex qua (5) defluant virtutes quatuor secundum imaginem supernæ tetradis, quæ vocantur (6), una quidem visio, altera autem auditus, tertia odoratus, et quarta gustatio. Octonationem autem dicunt significari per hominem sic: Aures quidem duas habentem, et totidem visus, adhuc etiam orationes duas, et duplum gustationem, amari et dulcis. Totum autem hominem omnem imaginem triacontadis sic habere docent: in manibus quidem per digitos decadem bajulare: in toto autem corpore, cum in duodecim membra dividatur, duodecadem. Dividunt autem illud, quemadmodum Veritatis apud eos divisum est corpus, de quo prædiximus ⁸⁰. Ogdoadem autem, incannabilem et invisibilem, **SS** in visceribus absconditam intelligi.

BILLII INTERPRETATIO.

primæ quaternitatis soholem, ita ipsum extulisse volunt, cum abyssum et tenebras, aquam et spiritum, qui super aquas serebatur, nominavit. Moxque decadis mentionem hanc obscure facientem, diem et noctem, et firmamentum et vesperam, et id quod vocatur mane, aridam item, et mare, et herbam, ac decimo loco lignum dixisse: sive per decem hæc vocabula decem *Æonias* indicasse. Duodecadis porro virtutem ad hunc modum apud eum adumbrari: solem enim, et lunam, et stellas, et tempora, et annos, et cete, et pisces, et reptilia, et volatilia, et quadrupedia, et feras, et post hæc omnia duodecimo loco hominem dicere. Ad hunc scilicet modum a Spiritu tricenarium illum per Moysen commemoratum esse tradunt. Quin hominem quoque ad supernæ virtutis imaginem effectum, vim eam in se habere, quæ ab uno fonte promanat. Hanc autem in cerebri regione insidere, ex eaque vires quatuor ad supernæ quaternitatis imaginem profluere, quarum una visus, altera auditus, tertia odoratus, quarta gustus nuncupatur. At vero ogdoadem per hominem ita indicari: quod nimurum aures duas habeat, totidemque oculos, duas item nares, duplumque gustum, amari uenpe et dulcis. Totum vero hominem totam tricenarii illius imaginem ita referre docent: In manibus enim cum decadem per digitos gestare: in toto item corpore, quod duodecim membris constat, duodecadem. Illud enim perinde partuntur, ac Veritatis cor-

⁸⁰ Sup. cap. 14.

(1) *Decadis commemorantem.* Græcismus est, pro *Decada commemorantem*, vel melius, *deeadis mentionem facientem.*

(2) *Formatam.* Pro *adumbratam*.

(3) *Apud eos.* Ex Græco lege, *apud eum*, Moysen videlicet.

(4) *Locus.* Ita Eras., Gall. et miss. omnes. Feuard. vero citra necessitatem et ms. codicis auctoritatem scripsit, *loco*.

(5) *Ex qua.* Ita Feuardentius emendavit ex Græco. Nam in Eras., Gall. et miss. omnibus, *ex quo.*

(6) *Quæ vocantur.* Sic recte Claron. iuxta Græcum. Cætera omnia exemplaria male, quæ vocatur.

(7) *Ἐν σχολιούντος.* Melius legit interp. *ἐν οἷς εἰσι*.

(8) *Φῶς λέγεται.* In Basil. Epiphani. edit. indeque

D in Gall. et Feuard. *σαφῶς λέγεται.* Et hinc Billii et Gallatii in vertendo *hallucinatio*.

(9) *Παρ' αὐτῷ.* Legit interps *παρ' αὐτοῖς*, sive que scripsisse Irenæum existimat Græbius: sed, meo quidem judicio, minus bene. Hic enim, non de Marcociis, sed de Moysē sermo est.

(10) *Πετεινά πον τοῖς.* Leg. cum interp. *ἐπὶ πάσι τούτοις*.

(11) *Τριάκοντα.* Leg. *τριάκοντάδα*.

(12) *Ηητήρ... ταῦτα.* Legendum cum interp. *πηγῆς δύναμιν... ταῦτην*, recte monent Billius et Petavius.

(13) *Ἐχοντας.* Leg. *ἔχοντος*.

(14) *Τοῖς σώμαστι.* Dele *τοῖς*, et pro *σώμασι* legi *σώματα*, vel, ut inavult Græbius, *σωμάτιον*.

2. Ήλιον δὲ πάλιν, τὸν μέγαν φωστήρα, ἐν τῇ τε-
τάρτῃ τῶν ἡμερῶν γεγονόναι διὰ τὸν τῆς τετράδος
ἀριθμὸν φάσκουσι. Τῆς τε στηνῆς, τῆς ὑπὸ Μωυσέως
κατασκευασθείσης, αἱ αὐλαὶ ἐκ βύσου καὶ ὑακίνθου
καὶ πορφύρας καὶ κοκκινου γεγονοῦσαι, τὴν εὐθὺν παρ'
αὐτοῖς ἐπειδεῖξαν εἰκόνα. Τὸν τοῦ λερών ποδῆρον,
τεσσαροὶ στοιχεῖοι (1) λίθους παλυτελῶν κακοφρήμα-
νον, τὴν τετράδα σημαίνεν διορίζονται· καὶ εἰ τίνα
τοιαῦτα καίται ἐν ταῖς Γραφαῖς, εἰς τὸν τεσσά-
ρων δινάμενα ἀγρεσούς ἀριθμὸν, διὰ τὴν τετρακτὸν
αὐτῶν φασὶ γεγονόναι. Τὴν δὲ ὄγδοάδα πάλιν διέκρι-
νθει οὕτως· Ἐν τῇ ὄγδοῃ τῶν ἡμερῶν πεπλάσθαι· λέ-
γουσι τὸν δινθρωπὸν ποτὲ μὲν γάρ αὐτὸν τῇ ἔκτῃ
βούλονται γεγονόναι, ποτὲ δὲ τῇ ὄγδοῃ, εἰ μὴ τὸν μὲν
χοῖκὸν διὰ τῇ ἔκτῃ τῶν ἡμερῶν ἔρουσι πεπλάσθαι, τὸν
δὲ εαρκικὸν διὰ τῇ ὄγδοῃ διέσταλται γάρ ταῦτα παρ'
αὐτοῖς. Τένοι δὲ μὲν διέλουσι τὸν κατ' εἰκόνα καὶ
διμολωσιν θεοῦ γεγονότα δραστηθέλουν δινθρωπὸν, καὶ
τούτον εἶναι τὸν πνευματικὸν ἀλλον δὲ τὸν ἐκ τῆς γῆς
πλασθέντα.

3. Καὶ τὴν τῆς κιβωτοῦ δὲ οἰκονομίαν (2) ἐν τῷ
κατακλυσμῷ, διὰ τὸν δινθρωπον διεσώθησαν, φανε-
ρώντατε φασὶ τὴν σωτήριον ὄγδοάδα μηγύειν. Τὸ αὐτὸ-
δὲ καὶ τὸν Δασμό, ὄγδοον διέτα τῇ γενέσει τῶν ἀδελφῶν
αὐτοῦ, σημαίνειν. Επὶ μήν καὶ τὴν περιτομὴν,
δικαστηρεὸν γινομένην, τὸ περίτημα τῆς δινῆς ὄγδο-
άδος δηλοῦν. Καὶ ἀπλῶς δια εὐρίσκεται ἐν ταῖς Γρα-
φαῖς, ὑπάγεσθαι δινάμενα εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν δεκτῶν,
τὸ μυστήριον τῆς ὄγδοάδος ἐκπληροῦν λέγουσιν. Ἀλλὰ

A 2. Solem quoque iterum, qui sit magnum lumen.
nare, in quarta dierum fieri (3) propter quaternationis numerum dicunt. Tabernaculi quoque quod a Moyse compositum est, atria (4) de bysso, et hya-
cintho, et purpura, et coccino facta (5), eamdem
apud eos ostenderunt (6) imaginem. Sacerdotis
quoque poderem, quatuor ordinibus lapidum pre-
tiosorum adornatum (7), quaternationem significare
præstauit. Et si qua omnino talia sunt posita in
Scripturis, qua quatuor possunt numerum desi-
gnare, propter quaternationem ipsorum dicunt
facta (8). Octonationem rursus ostendi sic: In octa-
vo dierum formatum dicunt hominem: aliquando
enim volunt eum sexto die factum, aliquando au-
tem octavo, nisi forte cholcum quidem in sexto die.
rum dicunt formatum, carnalem autem in octavo;
distincta (9) sunt enim hec apud eos. Quidam au-
tem et alterum esse volunt, qui secundum imagi-
nem et similitudinem Dei factus est homo masculo-
femineus, et hunc esse spiritalem: alterum autem,
qui ex terra plasmatus sit.

B 3. Et arcæ autem (10) dispositionem in cata-
clysmo, in qua octo homines liberati sunt (11), ma-
nifestissime dicunt ogdoadem (9) ostendere. Hoc
autem idem et David, cum octavus esset genitus
inter fratres suos (12), significare. Adhuc etiam et
circumcisioνem, qua octavo die fit (13), circumci-
sionem superioris ogdoadis manifestare. Et omnino
quæcunque inveniuntur in Scripturis obduci (14)
posse ad numerum octavum, mysterium ogdoadis

BILLII INTERPRETATIO.

propter apud ipsos dividitur: de quo superius a nobis dictum est. Ogdoadem denique, ut quæ nec verbis
exponi, nec oculis cerni possit, in visceribus abstrusam intelligi.

2. Rursus ingens illud luminare, hoc est, solem, ob quaternitatis numerum quartu deum die id-
circo conditum esse asserunt. Eodemque modo tabernaculi illius a Moyse constructi atria, ex bysso et
hyacintho, et purpura et coccino elaborata, eamdem apud ipsos imaginem ostendunt. Poderem item
sacerdotis, quatuor ingentis pretii lapillorum ordinibus adornatus, de eorum sententia quaternitatem
designat. Et si quæ alia huiusmodi in Scripturis sita sunt, quæ ad quaternarium numerum revocari
queant, quaternitatis suæ causa facta ea esse contendunt. Ogdoadem rursus ita demonstrari: Octavo die
hominem effictum aiunt: quandoque enim eum sexto die, quandoque rursus octavo conditum esse ipsis
placeat; nisi fortasse hoc dicturi sunt, choicum quidem sexto die conditum fuisse, carnalem autem octavo:
hæc enim apud eos distincta sunt. Quidam autem alii esse volunt hermaphroditum eum hominem, qui
ad Dei imaginem ac similitudinem exsisterit, quem etiam spiritualem esse aiunt: alium, qui ex terra
effictus sit.

3. Quin dispensationem quoque illam arcæ in diluvio, in qua octo homines exitio erepti sunt, perspi-

(1) Στοιχεῖον. Legendum censent Billius et Pe-
tavius, στοίχος. Legi nūsim ego στοίχος, sic enim
in Exodo scribitur non semel.

(2) Οἰκονομία. Edit. Basileensis, οἶκον μὲν,
qua vitiosa lectio deceptus Gallasius perperam
veritatem unicam domum. Cujus quidem, ait merito
Billius, tanta non dicam oscitantia, sed ve-
cordia exstitit, ut ne illud quidem animadverterit,
μὲν cum substantivo masculini generis minime
juvagi.

(3) Fieri. Græc. γεγονέω, factum esse.

(4) Atria. Lubentius legereim, αὐλαί, vel, ut ha-
bet Vulgata nostra, cortinas.

(5) Ostenderunt. Sic. edit. Oxon. et omnes mss.;
cæteræ edit. ostendere. In marg. Feuard. ostend-
dant.

(6) Dicunt facta. Sic ex Græco et Frontonis Due.
Judicio restituimus, pro factum, ut vitiose legitur

C in omnibus exemplaribus. Cujus quidem errati cul-
pam non in interpretem ipsum, sed in scribarum im-
peritiam conjecturum, qui, a pro a legentes, facta pro
facta, deesse suspicati literam m, scripserunt su-
ciunt. Qui veteres mss. codd. tantillum trivere, eam
esse inter u et e a affinitatem advertere potuerunt,
quæ incautus facile decipere potuerit.

(7) Distincta. Feuard. edit. vitiose distincti.

(8) Et arcæ autem. Græbium hic sequimur. Et,
loco Seth in Eras. et Gall., vel Geth, ut in Clarom.,
Pass., Arund. et Merc. 2 legitur, a Feuard. auctio-
ritate Græci textus positum retinemus. Autem vero
post arca, expunctio præcedente sed, addimus, quia
omnes mss. ita habent.

(9) Ogdoadem ostendere. Ex Græco lege, salu-
rem ogdoadem ostendere.

(10) Obduci. Edit. adduci.

adimpiere dicunt. Sed et decadem significari per decem gentes, quas promisit Deus Abraham in possessionem dare⁶⁶, dicunt: et dispositionem⁶⁷ autem (1) quae est secundum Sarum, quomodo post decem annos dat ei ancillam suam Agar⁶⁸, ut ex ea filium faciat, idem significare. Et servus autem Abraham missus ad Rebeccam, et super puleum dans ei armillas aureorum decem, et fratres eius tenentes eam in dies decem (2)⁶⁹: adhuc etiam Jeroboam, qui decem sceptra accepit⁷⁰, et tabernaculi decem atria (3)⁷¹, et columnae decem cubitorum⁷², et decem filii Jacob ad emplionem tritici prima vice in Aegyptum missi⁷³, et decem apostoli, quibus manifestatur post resurrectionem Dominus, cum Thomas non esset praesens⁷⁴, inuisibilem desfigurabant (4) secundum eos decadem.

4. Duodecadem autem, erga quam et mysterium passionis labis fuisse, ex qua passione visibilia fabricata esse volunt, signanter et manifestissime positam ubique dicunt. Et duodecim (5) filios Jacob, ex quibus duodecim quoque tribus, et logion (6) varium (7), duodecim habens lapides et duode-

A καὶ τὴν δεκάδα σημαίνεσθαι διὰ τῶν δέκα ἑταῖρων, ὃν ἐπιγραμμένον ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ εἰς κατάσχεσιν δούναι, λέγουσι. Καὶ τὴν περὶ Σάρραν δὲ οἰκονομίαν, ὡς (8) μετὰ ἑταῖρη δέκα δέκασιν αὐτῷ τὴν ἁυτῆς δούλην Ἀγαρ, ἵνα ἐξ αὐτῆς τεκνοποιήσηται (9), τὸ αὐτὸ δηλοῦν. Καὶ δοῦλος δὲ Ἀβραὰμ πεμφθεὶς ἐπὶ Ρεβέκα καν, καὶ ἐπὶ τῷ φρέστῃ διδύνεις αὐτῇ ψελλια χρυσῶν δέκα, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῆς κατέχοντες αὐτὴν ἐπὶ δέκατοι μεραρχοῦσι τοις τεκνοποιοῦσι τοῖς δέκατοι μεραρχοῦσι. Καὶ τὸ Ροβοάμ (10) δὲ τὰ δέκα σκῆπτρα λαμβάνων, καὶ τῆς σκηνῆς αἱ δέκα αὐλαῖαι (11), καὶ οἱ στύλοι οἱ δεκατήχεις (12) καὶ οἱ δέκατοι υἱοὶ Ἰακὼβ, ἐπὶ τὴν ὄντην τοῦ σίτου τὸ πρώτον εἰς Αἴγυπτον πεμφθέντες, καὶ οἱ δέκα ἀπόστολοι, οὓς φανεροῦται μετὰ τὴν Ἐγερσιν δὲ Κύριος, τοῦ Θωμᾶ μὴ παρέντος, τὴν ἀδρεστον διετύπουν κατ' αὐτοὺς δεκάδα.

B

4. Τὴν δυοδεκάδα δὲ, περὶ οὗ καὶ τὸ μαστήριον τοῦ πάθους τοῦ ὑπερήματος γεγονόναι, ἐξ οὐ πάθους τὸ βλεπόμενα κατεσκευάσθαι θέλουσιν, ἀπισήμως καὶ φανερῶς πανταχῇ κείσθαι λέγουσιν, ὡς τοὺς δώδεκα υἱοὺς τοῦ Ἰακὼβ, ἐξ ὧν καὶ δεκαδύο φυλαῖ, καὶ τὸ λογέον τοις κικλούν, δώδεκα λίθους ἔχον, καὶ τοὺς δώδεκα κάθα-

BILLII INTERPRETATIO.

enam salutaris ogdoalis indicem esse aiunt. Idemque ipsum ex eo significari, quod David inter fratres suos natu octavus sit. Iidemque per circumcitionem eam, quae octavo die adhibetur, superna ogdoalis circumcitionem declarari. In summa, quidquid in Scripturis invenitur, quod ad octonarium numerum referri queat, id ogdoalis mysterium expiere asserunt. Consimilem etiam in modum decadem per eas gentes significari aiunt, quas Deus se Abraham in possessionem daturum receperat: atque item per id, quod Sara exactis decem annis ancillam suam Agar ei concessit, ut ex ea liberos gigneret, idem ostendit. Quin ille quoque Abraham servus ad Rebeccam missus, eique in puleo armillas decem aureorum dono offerens, et ipsius fratres decem dies eam retineentes: Jeroboam item decem sceptra accipiens, et decem tabernaculi atria, et columnae decem cubitorum magnitudinis, et decem filii Jacob ad emercentium frumentum in Aegyptum primo missi, et decem apostoli, quibus absente Thoma Dominus apparuit, invisi-

sibilem apud eos decadem exprimebant.

4. Iam: vero duodecadem, circa quam passionis defectus mysterium contigit, ex qua passione ea omnia, quae in oculorum obtutum cadunt, constructa esse volunt, insigniter ac perspicue quibusvis Scripturæ locis positam et consignatam esse aiunt. Nam et duodecim filios Jacob, ex quibus duodecim etiam tribus manarunt, et rationale illud variegatum, duodecim lapis lapidos habens, et duodecim tintinnabula, et duodecim lapides infra montem a Mose collocatos, eosque item, qui a Josue in lumine, toti-

⁶⁶ Gen. xv, 19. ⁶⁷ Gen. xvi, 3. ⁶⁸ Gen. xxiv, 22, 25. ⁶⁹ III Reg. ii, 34. ⁷⁰ Exod. xxvi, 4, et xxvi, 8, 9. ⁷¹ Ibid. xxvi, 15 seq., et xxxvi, 20 seq. ⁷² Gen. xlii, 3. ⁷³ Joan. xx, 24.

(1) *Et dispositionem autem.* Sic ex Graeco emendavi, pro *et dispositio*, quod in textum intrusit in omnibus codd. tum editi. tum miss. aperta scribatur oscitantia: sicuti paulo superius, pro *arcæ dispositionem*, imperit amanuenses scripsere in codi. Claroni, et Pass. *arcæ dispositio*.

(2) *In dies decem.* In Eras., Gall. et Feuard., diebus decem.

(3) *Decem atria.* Graec. δέκα αὐλαῖαι, quod verendum erat cum Vulgata, *decem cortinæ*, non *decem atria*.

(4) *Desfigurabant.* Pro *figurabant*, ut habent Merc. 2.

(5) *Et duodecim.* Ut pro *et* scripsit Feuard. ex solius Graeci textus auctoritate. Omnes siquidem nisi, cum editi. Eras. et Gall. habent *et*. Quam quidem lectionem immutare haud necesse, modo ab hac particula nova periodus incipiatur.

(6) *Logion.* Vulgatus Bibliorum interpres vertit *rationale*.

(7) *Varium.* Pro *opere vario contextum*.

(8) *Τὴν περὶ Σάρραν δὲ οἰκονομίαν*, ὡς. Frustrare hic pro *περὶ*, κατὰ, et loco ὡς, πῶς legi vult Billius.

(9) *Τεκνοποιησηται.* Cod. Reg. *τεκνοποιήσῃ*.

(10) *Ροβοάμ.* Ex III Reg. xi, liquet legendum esse Ροβοάμ, non Ροβοάμ. Ilic iterum a Billio vapu-

C lat merito Gallasius, qui hunc Scripturæ locum, vel veterem Irenæi interpretein consulere gravatus, Roboam pro Jeroboam in versione sua imprudenter omisso scriptis.

(11) *Δέκα αὐλαῖαι.* Cod. Reg. δέκα αὐλαῖαι.

(12) *Kαὶ οἱ στύλοι οἱ δεκατήχεις.* Diu, multumque quiescivisse se in sacris Litteris dicit Græbius columnas decim cubitorum, donec tandem in editione Francolensi an. 1597 LXX interpretum, Exod. xxvi, 17 seq., invenit hæc scripta: Καὶ ἐποίησε στύλους τῆς σκηνῆς ἐκ ξύλων δέκαπτων δέκα πήχεων τὸν στύλον τὸν ἑνα, etc. Sed rara sit in Anglia oportet, alibi terrarum notissima, Bibliorum editi. Antuerpiensis apud Plantinum an. 1569 (ut alias omittam) et apud Anglos ipsos concinnata Cantabrigiensis an. 1665. Utramque si consuluisse vir clarissimus, occurisset in priori Exod. xxxvi, 20, 21, is ipse locus, quem citat. In utraque vero, Exod. xxvi, 15, 16, 17: Καὶ ποιήσει στύλους τῆς σκηνῆς ἐκ ξύλων δέκαπτων. Δέκα πήχεων ποιήσαι τὸν στύλον τὸν ἑνα... οὐτω ποιήσεις πάσι τοῖς στύλοις τῆς σκηνῆς. Verum est autem quod addit vir eruditus, verba quae ex Exod. xxvi laudat in Romana Flaminii Nobili, et V Waltoni editione minime extare. Totum enim xxxvi et seqq. capita in codice Romano et Alexandrino, sicut, immutare quatuor differunt.

νας (1), καὶ τοὺς ὑπὸ Μοῦσών τεθέντας ὑπὸ τὸ δρός δώδεκα λίθους, ὀστάτως δὲ καὶ τοὺς ὑπὸ Ἰησοῦ ἐν τῷ ποταμῷ, καὶ ἄλλους εἰς τὸ πέραν, καὶ τοὺς βαστάζοντας τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης, καὶ τοὺς ὑπὸ Ἡλία τεθειμένους ἐν τῇ ὁλοκαυτώσει τοῦ μόσχου, καὶ τὸν ἀριθμὸν δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ πάντας ἀπλῶς, δοιὰ τὸν διδέκατον ἀριθμὸν διατάξει, τὴν διδέκατα αὐτῶν χρακτηρίζειν λέγουσι. Τὴν δὲ τούτων πάντων ἔνωσιν διοραζομένην τριακοντάδα διὰ τῆς τριάκοντα πηχῶν τὸῦ Ιησοῦ ἐπὶ Νῦν κιβωτοῦ, καὶ διὰ Σαμουὴλ κατακλινοτος τὸν Σαούλ ἐν τοῖς τριάκοντα κλητοῖς (2) πρῶτον, καὶ διὰ Δαβὶδ, δὲ ἐπὶ τριάκοντα ἡμέραις (3) ἐκρύβετο ἐν τῷ ἀγρῷ, καὶ διὰ τῶν συνεισελθόντων αὐτῷ εἰς τὸ σκήλαιον (Ἴεραὴλ [4]), καὶ διὰ τούτο (5) τὸ μῆκος γίνεσθαι τῆς ἀγίας σκηνῆς τριάκοντα πηχῶν· καὶ εἰ τίνα δύλα ἴσαριθμα τούτοις εὑρέσκουσι, τὴν τριακοντάδα αὐτῶν διὰ τῶν τοιούτων ἐπιδεικνύειν φασιστούσειν.

A cim tintinnabula (6), et eos qui a Moyse positi sunt sub monte duodecim lapides (7), similiter autem et eos qui a Iesu in flumine positi sunt (8), et alteros qui trans positi (9) sunt, et portantes arcam testamenti (10), et eos qui ab Helia positi sunt in holocausto vituli (11), et numerum (12) quoque apostolorum; et omnia omnino, quæcunque duodecim numerum custodiunt, duodecadem ipsorum significare volunt. Horum autem unitatē (13) omium, quæ vocatur triacontas, per eam arcam (9), cuius triginta cubitis altitudo fuit sub Noe (10): et (11) per Samuelem (10) declinatē (12) Saul (13)... qui (14) triginta diebus abscondebatur in agro (15); et per eos qui cum eo intraverunt in speluncam (16); et propter id quod longitudo fuerit B sancti tabernaculi triginta cubitorum (17); et quæcunque alia æqualia numeris his inveniuntur (18), triacontadē ipsorum per hujusmodi ostendunt asseverationes (19).

CAPUT XIX°.

Quibus Scripturæ testimoniis probarent supremum Patrem incognitum fuisse ante Christi adventum.

1. Ἀναγκαῖον (6) ἡγησάμην προσθέντας τούτοις καὶ διὰ τὴν Προπάτορος αὐτῶν, διὰ ἀγνωστος

4. Necessarium autem duxi addere iis et quanta de Propatore ipsorum, qui incognitus erat omnibus

BILLII INTERPRETATIO.

demque alii trans flumen siti sunt, et eos, qui sederis arcam geribant, et lepides eos, qui ab Elia in vituli holocausto fixi sunt, et apostolorum numerum; ac denique omnia, quæ duodenarium numerum continent, duodecadem suam exprimere dicunt. Horum porro omnium conjunctionem, quem tricenarium appellant, per arcam Noe, cuius altitudo triginta cubitorum erat: et per Samuelem, qui Saulem inter eos, quos ad epulas invitaverat, primo loco collocavit: et per Davidem, qui triginta dies in agro delituit, et per eos, qui cum ipso in speluncam ingressi sunt: ac per id, quod sacrosanctum tabernaculum triginta altitudinis cubitos habebat, ac si quæ alia ejusdem numeri reperiunt, tricenarium suum per ea confirmare ac demonstrare contendunt.

CAPUT XIX.

4. Necessarium autem esse censui his ea adjungere, quæ ipsi quoque de Propatore suo, qui cunctis

(6) Exod. xxviii, 4, et xxix, 8. (7) Exod. xxiv, 4. (8) Jos. iv, 3, 8, 9, et 20. (9) Jos. iii, 12. (10) Ill Reg. xvi, 34. (11) Gen. vi, 15. (12) I Reg. ix, 22. (13) II Reg. xxii, 13. (14) Exod. xxvi, 8. (15) Cap. XVI.

(1) Τὸν δώδεκα κάνθαρας. Nihil de tintinnabulorum numero legitur in Scripturis. Scribit Justinus Martyr in Dialogo cum Tryph., p. 260, traditum esse quod duodecim fuerint. Quam quidem traditione secuti sunt Marcosii. Sed alii 72, alii alium tintinnabulorum istorum numerum tradunt. Leges in Brannii tractatuum De vestitu sacerdotum Hebreorum lib. II.

(2) Εἰ τοῖς τριάκοντα κλητοῖς. Hunc convivarium numerum exhibent quidem textus Hebreus et Vulgata nostra I Reg. ix, 22. At in LXX leguntur circiter septuaginta viri a Samuele invitati. Hincque merito colligit Fronto Duc. Irenæum, vel hæreticos illas aliam Græcam editionem habuisse, in qua ex Hebreo, ut in Vulgata Latina, legebatur.

(3) Εἰ τριάκοντα ἡμέραις. Vel sacros codices depravarunt hæretici, vel memoria lapsi sunt. Sive enim in Hebreo, sive in LXX, sive in Vulgata, neque I Reg. v, neque uspiam alibi David in agro latuisse legitur triginta diebus: sed secundum Vulgatam et Hebreum, usque ad vesperam diei tertiae duntaxat: et secundum LXX, τῶς δεῖλης, usque ad vesperam tantum. Idem dic de triginta illis quos cum Davide intrasse in speluncam couiniscuntur. Nam II Reg. xxii, 13, non triginta, sed τρεῖς ἀπὸ τῶν τριάκοντα, secundum LXX; vel tres, qui erant principes inter triginta, secundum Vulgatam, et quædam exemplaria τῶν οὐρανῶν, venisse ad David in speluncam Odontam dicuntur.

(4) Σκήλαιον Ἰεραὴλ. Pro Ἰεραὴλ reponendum foris Θεσσαλίᾳ, quamvis neutrum legisse videatur

C interpretes.

(5) Αἴδι τοῦτο. Pro τοῦτο lege τοῦ.

(6) Ἀραγκαῖον. Αἴδι adde ex vet.

(6) Trans positi. Male junctas voces in edit. omnibus, recte divisis Grabius.

(7) Et numerum. Sic ex Græco restitui, pro et numerus, quod in omnibus tum edit., tum mss. manifesto scribarum errato legitur.

(8) Unitatem. Melius unionem, vel conjunctionem.

(9) Eam arcam. Ita mss. omnes, cum edit. Oxon. In aliis deest eam.

(10) Per Samuelem. In Arund., Voss. et Merc. 2, per Samuel. In Clarom. per Samuhel.

(11) Declinatē. Scribendum saltem erat, reclinatē; melius discubere facientem. Neque enim declino, quidquid Fronto Duc. dicat, uspiam apud auctores Latinos, quod sciām, legitur pro accumbere facio: et quæ profert exempla vir doctus, somnus declinat ocellos; et, agnus duces declinant, id minime probant.

(12) Saul, qui. Clarom., Pass., Ottobon. et Arund., Saul, in: adeo ut, scite observat Grabius, interpretum in triginta vocatis scripsisse, et scribam ob recurrentem vocem triginta quædam omnis sit plane pateat. Hæc ergo tu ex Græco ita supplex: Saul in triginta vocatis primum, et per Davidem, qui, etc.

(13) Inveniuntur. Græc. inveniunt.

(14) Ostendunt asseverationes. Vertendum erat, ostendere acerrime contendunt.

ante adventum Christi, eligentes de Scriptis sacerdotibus contendunt, ut ostendant Dominum nostrum alterum annuntiare Patrem, praeter fabricatorem hujus universitatis: quem, sicut prædiximus, impie blasphemantes, labi fructum esse dicunt. Prophetam igitur Iosiam dicentem: *Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit*⁶; invisibilis Bythi ignorantiam dixisse coaptant. Et in Osee quod dictum est: *Non est in eis veritas, neque agnitus Dei*⁷; in hoc idem tendere conantur. Et: *Non est intelligens, aut requirens Deum*: omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt⁸; in Bythi ignorantia apponunt. Et per Moysem autem dictum: *Nemo videbit Deum, et vivet*⁹; in ilium habere suadent relationem.

2. Et fabricatores quidem a prophetis visum dicunt (1): **¶** illud autem quod scriptum est: *Nemo videbit Deum et vivet*; de invisibili magnitudine, et incognita omnibus dictum volunt. Et quoniam quidem de invisibili Patre, factore omnium, dictum est: *Nemo videbit Deum, omnibus nobis manifestum est*: quoniam autem non de hoc, qui ab iis ad inventus est Bythus, sed de Demiurgo (et ipse est invisibilis Deus) ostenditur (2) procedente sermone. Et Danielem autem hoc idem significare, in eo quod interrogat angelum solutiones (3) parabolaram, quasi non scientem. Sed et angelum abscondentem ab eo magnum mysterium Bythi, dicere ei: *Recurre, Daniel: hi enim sermones obstructi sunt, quoadusque intellectores intelligent, et albi in albenatur*¹⁰: et seipso esse albos et intellectores gloriantur.

BILLII INTERPRETATIO.

ante Christi adventum ignotus erat, ex Scripturis hinc atque hinc excerptis persuadere conantur, ut Dominum nostrum ostendant, alium Patrem annuntiare, praeter universitatis hujusmodi conditorem: quem, ut superius diximus, impii homines ex defectu ortum esse volunt. Itaque haec Isaiae prophetas verba: *Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit*; ad invisibilis Bythi ignorantiam detinquent. Idque quod per Oseam dictum est: *Non est in eis veritas, nec Dei agnitus*, eodem peritura contendunt. Illud item: *Non est qui intelligat, aut requirens Deum: omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt*; de Bythi ignorantia dictum esse statuunt. Eodemque modo id, quod per Moysem dictum est: *Nemo videbit Deum, et vivet*; ad eum referendum esse monent.

3. Conditorem enim illi a prophetis conspectum fuisse falso asserunt. Illud autem: *Nemo videbit Deum et vivet*; de invisibili, omnibusque ignota magnitudine dictum esse volunt. Et quidem de invisibili Patre, rerumque omnium conditore, haec verba usurpata esse: *Nemo videbit Deum et vivet*; cuius nostrum perspicuum est: quod autem non de eo, quem ipsi communisuntur, Bytho, sed de rerum omnium effectore, qui ipse invisibilis Deus est, inferius a nobis ostendetur. Quin Danielem etiam idem istud significare aiunt, cum parabolaram solutiones tanquam ei minime notas et exploratas ex angelo acciscitatur. Angelum item ipsum ingens Bythi mysterium ipsi occultantem, his ad eum verbis usum esse. *Abi quam calerim, Daniel: hi enim sermones obsecuti sunt quousque intelligent qui intelligunt, et qui albi sunt, dealbantur*. Seipso porro albos illos ac perspicacis ingenii homines esse gloriantur.

⁶ Isa. 1, 3. ⁷ Ose. 4, 1. ⁸ Psal. 13, 2, 3, et Rom. 3, 11, 12. ⁹ Exod. 33, 20. ¹⁰ Daniel. 13, 9, 10.

(1) *Visum dicunt. Ex Graeco lege, visum, menda- cia texentes dicunt.*

(2) *Ostenditur. Graec. ostenaetur.*

(3) *Absolutiones. Pro solutiones.*

(4) *O λαός μεσον συνῆκε. Sic quidem soli LXX transluxerunt, Hieronymo teste ad cap. 1 Isa. et ita legerunt e Patribus Graecis non pauci. Vulgata vero nostra: *Populus meus non intellexit*.*

(5) *Οὐδὲ περὶ τοῦ ἑαυτούτων. Leg. cum interp. οὐ περὶ τοῦ ὑπὸ τούτων.*

(6) *Ἄκτερχε, Δανιήλ, etc. Locus ab hereticis depravatus. Apud LXX οὐδιώτι legitur in codi-*

α ἦν τοις πᾶσι πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ικληγοντες ἐκ τῶν Γραφῶν τείθειν ἐπιχειρούσιν, ἵνα ἐπεδίξωσι τὸν Κύριον ἡμῶν ἐλλοντα πατέρα, παρὰ τὸν ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός· διν, καθὼς προσφαμεν, διεβούντες, ὑστερήματος καρπὸν εἶναι λέγουσι. Τὸν τοῦ προφήτην Ποσείλαν εἰπόντα· *Ισραὴλ οὐδὲ μεσον δέργη, καὶ οὐ λαός μεσον συνῆκε* (4), τὴν τοῦ ἀδράτου Βυθοῦ ἀγνωσταν εἰρηκέναι μεθαρμόδουσι. Καὶ διὰ θεσπὴ τὸ εἰρημένον· Οὐδὲ δύτειρ ἐτούτοις ἀληθεία οὐδὲ ἐπιχειρωτική θεοῦ, εἰς τὸ αὐτὸν συντελεῖν βιβλίονται. Καὶ, Οὐδὲ δύτειρ συντιλεῖν, ή ἐκλητῶν τὸν θεόν κάτεται ἐξεκλιπται, ἀμα ήχρειώθησαν, ἀπὸ τῆς τοῦ Βυθοῦ ἀγνωστας τάπτουσι. Καὶ διὰ Μωϋσέως οὐδὲ εἰρημένον, Οὐδεὶς δύτειρ τὸν θεόν καὶ ζήσεται, εἰς τοινον ἔχειν.

B παίζουσι τὴν ἀναφοράν.

2. Τὸν μὲν γάρ ποιητὴν ἐπιψευδόμενον οὐκ τῶν προφητῶν ἀωράσαι λέγουσι· τὸ δέ, Οὐδεὶς δύτειρ τὸν θεόν καὶ ζήσεται, περὶ τοῦ ἀδράτου μεγέθους καὶ ἀγνώστου τοις πάσιν, εἰρήσθαι θέλουσι. Καὶ διτε μὲν περὶ τοῦ ἀδράτου Πατέρος καὶ ποιητοῦ τῶν διων εἰρήταις τὸ δέ, Οὐδεὶς δύτειρ τὸν θεόν, πᾶσιν ἡμίν φανερὸν θετεῖν· διτε δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ ἐπὶ τούτων (5) παρεπινομένου Βυθοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ Δημιουργοῦ (καὶ αὐτός θετεῖν δόρατος θεός), δειχθήσεται τοῦ λόγου προλόντος. Καὶ τὸν Δανιήλ δὲ τὸ αὐτὸν τούτο σημαίνειν, ἵνα τῷ ἀπερωτάν τὸν διγγελον τὰς ἐπιλύσεις τῶν παρατελῶν, ὡς μή εἰδότα. Ἀλλὰ καὶ τὸν διγγελον ἀποκρυπτόμενον ἀπὸ αὐτοῦ τὸ μέγα μυστήριον τοῦ Βυθοῦ, εἰπεῖν αὐτῷ· Ἀκότερεχε, Δανιήλ (6)· οὗτοι γάρ οἱ λόγοι ἐμπεφραγμένοι εἰσὶν, θεοὶ οἱ συνιέντες συντιλεῖν καὶ οἱ λευκοὶ λευκαρθῶσι· καὶ αὐτοὺς εἶναι τοὺς λευκοὺς, καὶ εὐσυνιέντας αὐχοῦσι.

D cibus nostris: Δεῦρο, Δανιήλ, διτε ἐμπεφραγμένοι, καὶ εἰσφραγισμένοι οἱ λόγοι, θεοὶ καὶ πάρεκλησιστοι καὶ ἀκλευκανθῶσι, εἰτε. Εἰτε in Vulgata nostra: *Vade, Daniel, quia clausi sunt, signataque sermones, usque ad præfinitum tempus. Eligentur et dealbabuntur*, εἰτε. Paulo aliter vero Irenæus lib. IV. c. 26, et Cyprianus lib. I cont. Jud., c. 5, legunt: *Muni sermones, et signa librum usque ad tempus consummationis, quoad addiscant muli, et implentur agnitus, quoniam cum fiet dispersio, cognoscant omnia haec. Sed nullibi legitur: θεοὶ οἱ συνιέντες συνιῶσι, καὶ οἱ λευκοὶ λευκαρθῶσι.*

CAPUT XX¹¹.

De apocryphis et fictis Marcosiorum scripturis, ac Evangelii locis quibus abusebantur.

1. Πρὸς δὲ τούτοις διμύθητον πλήθος ἀποχρύφων καὶ νέων γραφῶν, δὲς αὐτὸν ἐπλασαν, παρεισφέρουσιν (1) εἰς κατάπληξιν τῶν ἀνοήτων καὶ τὰ τῆς ἀληθείας μὴ ἐπισταμένων γράμματα. Προσπαραλαμβάνουσι δὲ εἰς τοῦτο κάκινον τὸ ράδιούργημα, ὡς τοῦ Κύριον (2), τὰ δάλα τοῦ διδασκάλου (3) αὐτῷ φῆσαντος, καθὼς ἔνος ἔστιν, εἰκὲ ἀλφα, ἀποχρίνασθαι τὸ δίγρα. Πάλιν τε τὸ βῆτα τοῦ διδασκάλου κελεύσαντος εἰπαντί, ἀποχρίνασθαι τὸν Κύριον. Σύ μοι πρότερον εἰκὲ τι ἔστι τὸ ἀλφα, καὶ τότε σοι ἔρω τι ἔστι τὸ βῆτα. Καὶ τοῦτο ἐξηγοῦνται, ὡς αὐτοῦ μόνου τὸ ἀγνωστὸν ἐπισταμένου, δὲ φανέρωστε ἐν τῷ τόπῳ τοῦ ἀλφα.

2. Ένια δὲ καὶ τῶν ἐν Εὐαγγελίῳ κειμένων εἰς τούτον τὸν χαρακτῆρα μεθαρμόζουσιν· ὡς τὴν πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ, διδασκαλοῦ δύτος, ἀπόχριστον· Οὐκού οἰδατε (4) διτε ἐτοῖς τοῦ Πατρός μου δεῖ με εἰπεῖν; διὸ οὐκού φέσαιστον, φασι, Πατέρα κατήγελλεν αὐτοῖς· καὶ διὰ τοῦτο ἐκπέμψαι τοὺς μαθητὰς εἰς τὰς διδασκαλίας φυλάξ, κηρύσσοντας τὸν ἀγνωστὸν αὐτοῖς Θεόν. Καὶ τῷ εἰπόντι αὐτῷ· Διδάσκαλε ἀγαθός, τὸν ἀληθῶς ἀγαθὸν Θεὸν ὀμολογηκέναι εἰπόντα· Τί με λέγεις ἀγαθόν; εἰς ἔστιν ἀγαθός, δ Πατήρ διτε τοῖς οὐρανοῖς (5)· οὐρανοὺς δὲ νῦν τοὺς Αἰώνας εἰρήσθαι λέγουσι. Καὶ διὰ τὸ μὴ ἀποχριθῆναι τοῖς

1. Super hæc autem, inenarrabilem multitudinem apocryphorum (6) et perperum scripturarum, quas ipsi finixerunt, afferunt ad stuporem insensatorum, et quæ sunt veritatis non scientium litteras. Assumunt autem in hoc et illam falsationem, quasi Dominus cum puer esset, et disceret litteras, cum dixisset magister ejus (7), quemadmodum in conuentu dicitur: *Dic A; responderit A. Rursum cum magister jussisset dicere (8) B, respondisse Dominum: Tu prior dic mihi quid est A, et tunc ego dicam tibi quid est B.* Et hoc exponunt, quasi ipse solus incognitus **ΩΩ** scierit, quod manifestavit in typum alphæ (9).

2. Quædam autem eorum, quæ in Evangelio posita sunt, in huic characterem transfigurant: sicut illud quod ad matrem suam, duodecim annorum existens, respondit dicens: *Non scitis quoniam in his, quæ Patris mei sunt, oportet me esse*¹²? Hunc, quem non sciebant, dicunt (10), Patrem annuntiabat eis: et propter hoc emisso discipulos in duodecim tribus, annuntiantes ignotum eis Deum. Et ei qui dixisset illi: *Magister bone; eum, qui vere bonus esset Deus, confessum esse respondentem: Quid me dicas bonus? unus est bonus, Pater in cœlis*¹³: cœlos autem nunc **ΑΙΩΝΑΣ** dicunt.

BILLII INTERPRETATIO.

CAPUT XX.

1. Insuper, apocryphorum librorum, et adulterinarum scripturarum, quas ipsi confinxerunt, infinitam multitudinem afferant, ut stultos ac vesanos homines, veritatisque litterarum ignoratos in stuporem trahant. Commentum etiam illud assumunt, quod cum Dominus puerili aetate esset, atque elementa disceret, ac ludimagister, ut mos est, ei dixisset: *Aoe, dic alpha; respondit: alpha. Cumque rursus præceptor beta dicere jussisset, respondit Dominus: Tu mihi prius expone quid sit alpha, tumque quid beta sit, ex me audies.* Idque ita interpretantur, quasi solus ipse id, quod cognitionem superat, norit, quod quidem in figura ipsius alpha declaravit,

2. Quin nonnulla quoque eorum, quæ in Evangelio existant, ad hunc characterem detorquent: velut id quod anno ætatis duodecimo matri respondit: *Nescitis quoniam in his, quæ Patris mei sunt, oportet me esse?* Quibus verbis, inquit, eum, quem non norant, Patrem eis annuntiabat: atque hac de causa discipulos ad duodecim tribus misit, ut ignotum ipso Deum prædicarent. Atque etiam ei, qui eum his

¹¹ Cap. XVII. ¹² Luc. ii, 49. ¹³ Matth. xii, 47; Marc. x, 48; Luc. xviii, 49.

(1) Παρεισφέρουσι. Cod. Reg. παρεισφέρουσι.

(2) Οὓς τοῦ Κύριον, etc. Hæc fabula reperitur etiam in apocrypho libro *De infantia Salvatoris*, qui Matthæo evangelista perperam ascriptus exstat cod. ms. 4316 bibliotheca Regiae Parisiis. Exstat et in eadem bibliotheca cod. 2908, alter apocryphus liber sub hoc titulo: *Liber de pueritia et miraculis Domini et Salvatoris nostri Iesu Christi*; in quo eadem pene leguntur. Utriusque meminit Cotelarius, fragmentumque posterioris refert in notis ad lib. iv *Constit. apostol.* Clementis cap. 16. Idem commentum, teste Grabio, occurrit et in Evangelio infantiae Christi, quod Arabicum cum Latina versione edidit Henricus Sikius, pag. 144 et 146, neconon, licet paulo diversum, in Pseudo-Evangelio Leucii, quod ms. Oxonii exstat in bibliotheca Collegii Corporis Christi, ubi cap. Quonodo Jesus descendens erat litteras, hæc leguntur: *Et caput magister impiose (leg. imperiose) eum docere dicendo: Dic alpha. Jesus vero dixit ei: Tu mihi die prius, quid sit beta, et ego dicam tibi quid sit alpha; et ob hæc magister iratus percussit Jesum, et postquam percussit eum, mortuus est.*

(3) Τὰ δάλα τοῦ διδασκάλου. Integra linea hic a scriba omissa, ex Billio et Petavio ita supplenda:

καὶ τοῦ διδασκάλου, etc.

(4) Οἰδατε. In vulgatis N. Testam. codi. dicitur.

(5) Εἰς ἔστιν ἀγαθός δ Πατήρ διτε οὐρανοῖς. Hæc ex memoria citata, nam pro iis tres evangelistæ concorditer habent: οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς, δ Θεός. Quanquam tamē in quibusdam N. Testam. mss. codi. legatur: εἰς ἔστιν δ ἀγαθός, vel, εἰς ἔστιν ἀγαθός δ Θεός.

(6) Apocryphorum. Melius, apocrypharum.

(7) Magister ejus. Græc. magister ei.

(8) Dicere. Eum post dicere cum Grabio expunximus, auctoritate codi. Pass., Voss. et textus Græci.

(9) In typum alpha. Sic Clarom., et Voss. juxta Græc. Edit. in typum A. Sed pro in typum, verendum erat in typo.

(10) Dicunt. In Feuard. marg. et mss. Pass. et Voss., dicit. Quod consentit cum Basileensi edit. Epiphani, et Irenei Galilæi, et Feuard. ubi pro φησὶ legitur φησὶ; nec male quidem, si ad Marcum referatur: quamvis præferendus pluralis numerus.

Et propter hoc non respondisse eis (1), qui ei dixerant: *In qua virtute hoc facis?* sed econtrario interrogatione sua consternasse eos (2), inenarrabile Patris, in eo quod non dixerit, non ostendisse (3) eum interpretantur. Sed et in eo, quod dixerit: *Sapientia concupivit audire unum ex sermonibus istis, et non habui qui diceret mihi; manifestantis (3) dicunt esse per hoc unum, eum qui sit vere unus Deus, quem non cognoverint (4).* Adhuc in eo, quod appropinquans (5) ad Jerusalem prostraverit super eam, et dixerit (6): *Si cognovisses et tu hodie quæ sunt ad pacem; abscondita autem sunt a te* (7); per eum sermonem qui est absconditus (7), apocryphon Bythi manifestasse. Et iterum dicentem: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos, et discite a me* (8); Veritatis Patrem annuntiassse. Quod enim nesciebant, inquiunt, hoc eis promisit se doctrum.

93. Ostensionem autem superiorum, et velut filium regulæ sue afferunt hæc: *Confiteor tibi, Pater, Domine terra et cælorum* (8), quoniam abscondisti ea a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. *Ita, Pater meus, quoniam in conspectu tuo placitum factum est. Omnia mihi tradita sunt a Patre:*

BILLII INTERPRETATIO.

verbis allocutus erat: *Magister bone; eum, qui vere bonus erat, his verbis ei ingenuus confessus est: Quid me dicas bonum? Unus est bonus, Pater qui in cæli est: cælos enim hoc loco Aenæas appellatos esse aiunt. Per id præterea quod his, qui ex eo sciscitabantur, in qua potestate hæc ficeret, non responderit, sed multa interrogatione eos perculserit, per id, inquam, quod dicere recusavit, Patris ineffabilitatem ab eo ostensam esse interpretantur. Itidemque in eo quod dixit: Sapientia unum ex his sermonibus audire concupivit, nec præsto habui, qui diceret; per unum, eum qui vere unus est Deus, quem ipsi non cognoverint, ab eo declaratum esse inquit. In eo præterea, quod cum Hierosolymis appropinquasset, super eam fleverit, ac dixerit: Si cognovisses et tu hodie quæ ad pacem; abscondita sunt autem a te; abscondendi vocabulo, quod abditus absirrususque sit Bythus, planum fecisse. Et rursus in his verbis: Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos: discite a me, etc.; in his, inquam, verbis Patrem Veritatis annuntiassse. Quod enim ignorabant, inquit, hoc se eos edocaturum promiscebant.*

3. At vero pro summa hujusce commenti sui confirmatione, ac velut coronide hæc affirunt: *Confiteor tibi, Domine cæli et terra, quoniam abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita, Pater mi, quoniam sic tibi complacuit. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, et nemo novit Patrem nisi Filius, et Filius nisi Pater, et cui Filius revelaverit. In his enim verbis ab eo id liquido demonstra-*

¹⁴ Matth. xxi, 23; Marc. xi, 28; Luc. xv, 2. ¹⁵ Luc. xix, 42. ¹⁶ Matth. xi, 28, 29.

(1) *Et propter hoc non respondisse eis, etc.* Haud accurata versio. Scribendum erat: *et per hoc quod non responderit eis, sed alia quæstione proposita, eos in angustias adduxerit, etc.*

(2) *Non ostendisse.* Sic editu. Eras., Gall. et omnes mss. Feuardentius vero, quem secutus est Grab. male expunxit particulam negativam. Sensus enim est, Christum, in eo quod non responderit, inenarrabile Patris non ostendisse.

(3) *Manifestans.* Feuardentius cum Eras. et Gall. manifestans.

(4) *Cognoverunt.* Pass. et Voss. cognoverunt.

(5) *Adhuc in eo, quod appropinquans.* Ita codd. Clarom., Pass., Voss. et edit. Oxon. juxta Græcum. In aliis male, in eo quod appropinquavit.

(6) *Ploraverit.... dixerit.* Al. ploravit.... dixit.

(7) *Per eum sermonem, qui est absconditus.* Vel Græca male legit interpres, vel non intellexit. Verendum erat: *per istud verbum, abscondita sunt, apocryphon, etc.*

(8) *Terra et cælorum.* Ita Clarom., Pass. et Voss., cum edit. Oxon. juxta Græca hæreticorum. In aliis edit. cæli et terra, ut apud evangelistas, legitur.

(9) *Surdæs.* Εξουσιæ habent tres evangelistæ.

(10) *Απορῆσαι ab eo.* Frustra Petavius legendum conjicit, ἀπορῆσαι πρὸς αὐτούς.

A εἰποῦσιν αὐτῷ, Τέρ κοιδ ὅντας (9) τοῦτο ποιεῖς, ἀλλα τῇ ἀντεπωρᾷσαι ἀπορῆσαι αὐτοὺς (10), τὴ δρῆτον τοῦ Πατρὸς, ἐν τῷ εἰπεῖν (11), δεδεχένται αὐτὸν ἐπῆγονται. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰρηκέναι, Πολλάκις ἐκεθύμησα (12) ἀκοῦσαι ἔτοι τὸν λόγον τούτων, καὶ τούς δισχορ τὸν ἐροῦντα, ἐμφαίνοντός φασι δεῖν (13) διὰ τοῦ ἐνθέτοντος ἀληθῶς ἐνα Θεόν, διὸ οὐκ ἐγνώκεσαν. Ετί ἐν τῷ προσχόντα αὐτὸν τῇ Ἱερουσαλήμ, δεκρύσσαι ἐπ' αὐτήν, καὶ εἰπεῖν. Εἰ δητὸς (14) ποιεῖ στὸν σῆμαρον τὰ πρὸς εἰρήτην, ἐκρύθη δέ σου (15), διὰ τοῦ, ἐκρύθη. ῥῆματος τὸ ἀπόκρυφον τοῦ Βυθοῦ δεδηλωκέναι. Καὶ πάλιν εἰπόντα. Λεύτε πρὸς μὲν πάτερας οἱ ποιῶντες καὶ πειρωτιμένοι, κατὰ διαταύτων ὑμᾶς· καὶ μάθετε πᾶς ἄμους, τὸν τῆς ἀληθείας Πατέρα κατηγγελέκεναι. Οὐ γάρ οὐκ ἔδεισαν, Β φησι (16), τοῦτο αὐτοῖς ὑπέσχετο διδάξειν.

3. . . . (17) δὲ τὴν ἀνωτάτω, καὶ οἰονεὶ κορωνίδα τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν φέρουσι ταῦτα. Εξομολογήσομεν (18) σοι, Πάτερ, Κύριε τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς, διτὶ ἀπέκρυψας (19) ἀπὸ σοφῶν καὶ οὐρανῶν, καὶ ἀκεκάλυψας αὐτὰ τηντοῖς. Οὐά (20), δὲ Πατήρ μου, διτὶ ἐμπροσθέτο σου εὐδοκία μοι (21) ἀγέντε.

(11) Τέρ τῷ εἰπεῖν. Αντει ποτε εἰπεῖν πονεῖσθαι οὐκ, vel μή.

(12) Πολλάκις ἐκεθύμησα, etc. Ηας verba frustra quæstieris in Scripturis sacris; nullib[us] exstant. Ab hæreticis istis, vel male seriatu quoipani concilia sunt.

(13) Εμφαλοροτὸς φασι δεῖται. Pro δεῖται legendum εἶται; sicutque repouserunt in ipso textu Gallasius et Feuardentius; in hoc laudandi, si ms. alicuius faveret auctoritas. Sed male omnino, pro ἐμφαλοτοτος, substituerunt, ἐμφατικάτερον.

(14) Εἰ δητὸς. Ηας iterum ex memoria citata.

(15) Σοῦ. Leg. ἀπὸ σοῦ.

(16) Φησι. Leg. φασι.

(17) Vox ἀπόδειξιν, a scribis omissa, hic restituenda.

(18) Εξομολογήσομεν. Legit interpres ξειμολογηματι; sicutque nostri codd. habent.

(19) Απέκρυψας. Adde ταῦτα cum vet. interp. et nostris N. Test. codd.

(20) Οὐά. Hanc vocem pro val posuerunt hæretici.

(21) Εὐδοκία μοι. Vocem μοι nec legit interpres, nec habent nostri N. Test. codd.

Πάντει μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μον· καὶ οὐδεὶς ἔγρα τὸν Πατέρα (1), εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ καὶ ϕὸς ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Ἐν τούτοις διαρρήσην φασὶ δεδειχέναι αὐτῶν, ὡς τὸν ὑπὸ αὐτὸν (2) παρεξευρημένον Πατέρα ἀλτθείας, πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ μηδενὸς πάντοτε ἔγνωσθος· καὶ κατασκευάζειν θέλουσιν, ὡς τοῦ ποιητοῦ καὶ κτίστου δεῖ ὑπὸ πάντων ἔγνωσμένου καὶ ταῦτα τὸν Κύριον εἰρηκάναι περὶ τοῦ ἀγνώστου τοῖς πᾶσι Πατρὶς, διν αὐτοὶ καταγγέλλουσι.

CAPUT XXI ¹⁴.

Quid ei quatuorplex redemptio hæreticorum.

1. Τὴν δὲ τῆς ἀπολυτρώσεως (3) αὐτοῖς (4) παράδοσιν συμβέβησεν ἀδράτον εἶναι καὶ ἀκατάληπτον, ἄτε τῶν ἀκρατήτων καὶ ἀδράτων μητέρα ὑπάρχουσαν. Καὶ διὰ τοῦτο διστονον αὐσαν, οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ ἐν λόγῳ ἀπαγγελαῖ ἐστι· διὰ τὸ ἐν ἔκαστον (5) αὐτῶν, καθὼς αὐτὸς βούλονται, παραδόντας αὐτὴν. "Οσοι γάρ εἰσι ταῦτης τῆς γνώμης μυσταγωγοί, τοσαντει καὶ ἀπολυτρώσεις. Καὶ διὰ μὲν εἰς ἑξάρηνσιν τοῦ βαπτίσματος, τῆς εἰς θεὸν ἀναγεννήσεως καὶ πάσης τῆς πίστεως ἀπόδεσιν ὑποβέβληται τὸ εἶδος τοῦ (6) ὑπὸ τοῦ Σταύρου, ἀλέγοντες αὐτοὺς ἀπαγγελοῦμεν ἐν τῷ προστήκοντι τόπῳ.

2. Αἴγανοι δὲ αὐτὴν ἀναγκαῖαν εἶναι τοῖς τὴν τελείαν γνῶσιν εἰληφόσιν, ἵνα εἰς τὸν ὑπὲρ πάντα δύναμιν δῶσιν ἀναγεννηνημένοι. "Αλλὰς γάρ τὸν αὐτὸν ἀπολυτρόματος εἰσαλθεῖν· ἐπειδὴ αὐτῇ ἐστὶν ἡ εἰς τὸ βάθος (7) κατάγουσα αὐτούς. Τὸ μὲν γάρ βάπτισμα τοῦ φωνομένου Ἰησοῦ ἀφέσως ἀμαρτιῶν, τὴν δὲ ἀπολυτρώσιν τοῦ ἐν αὐτῷ Χριστοῦ κατ-

A et nemo cognovit Patrem, nisi Filius, et Filium, nisi Pater, et cuiuscunq; Filius revelaverit ¹⁵. In his enim manifestissime aiunt ostendisse eum, quod ante adventum ejus nemo manifeste cognoverit Patrem Veritatis (8) : et sapere volunt, quod quasi fabricator et conditor semper ab omnibus cognitus sit : et hæc Dominum dixisse de incognito omnibus Patre, quem ipsi annuntiant.

1. Redemptionis autem ipsorum traditionem evenit invisibilem esse, et incomprehensibilem : videlicet cum sit incomprehensibilium et invisibilium mater. Et propter hoc, cum sit instabilis, non simpliciter, neque uno sermone referendum est (9) : quoniam unusquisque illorum, quemadmodum ipsi volunt, tradunt eam. Quanti (10) enim sunt hujusmodi sententiae mystici antistites, tot sunt et redemptions. Et quia (11) ad negationem baptismatis, ejus quæ est in Deum regenerationis, et universæ fidelis destructionem remissa (12) est species hæc a Satana, arguentes eos referemus (13) aptiori loco.

2. Dicunt autem eam necessariam esse iis, qui perfecti agnitionem acceperunt (14), ut in eam, quæ est super omnia virtus (15), sint regenerati. Aliter enim nobis (16) impossibile esse intra Pleroma (17) introire : quoniam hæc est, quæ in profundum Bythi deducit, secundum eos (18). Et C baptismata quidem apparentis Jesu, in remissionem

BILLII INTERPRETATIO.

tum esse aiunt, quod eum Veritatis Patrem, quem ipsi confinxerunt, nemo ante ejus adventum unquam cognoverit: iisque perinde astruere conantur, tanquam creator et opifex omnibus semper cognitus fuerit: hæc autem Dominus de cunctis ignoto Patre, quem ipsi annuntiant, dixerit.

CAPUT XXI.

1. Porro redemptio traditionem invisibilem ipsis, atque incomprehensibilem esse contigit: ut quæ eorum pars sit, quæ nec comprehendi, nec oculis conspici queunt. Ac proinde, cum incerta et instabilis sit, fieri non potest ut uno ac simplici sermone a me exponatur: quandoquidem unusquisque eorum pro libitu suo eam tradit. Quot enim sunt hujus sententiae doctores, tot etiam sunt redemptions. Et quidem quod ad baptismi illius, per quem ad Deum regeneramur, inficiacionem, totiusque adeo fidelis affectionem, hoc genus a Satana suggestum sit, cum ad eorum dogmata refellenda ventum erit, suo loco referemus.

2. Aiunt autem hanc iis, qui perfectam cognitionem consecuti sunt, necessariam esse, ut in eam virilem, quæ supra omnia eminet, regenerentur. Aliter enim fieri non posse, ut cuiquam aditus ad Ple-

¹⁵ Matth. xi, 25-27; Luc. x, 21-22. ¹⁶ Cap. XVIII.

(1) Καὶ οὐδεὶς ἔγρα τὸν Πατέρα, εἰτ. Verborum ordinem data opera inverterunt heretici. Legimus enim: Καὶ οὐδεὶς ἐπιγινούσει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινούσει, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ϕὸς ἐξαντλεῖται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Vide lib. iv, c. 6.

(2) Ὑπὸ αὐτῶν. Leg. ὑπὸ αὐτῶν.

(3) Τῆς ἀπολυτρώσεως. Quid sit hæc Marcosiorum redemptio, explicuimus cap. xiii, n. 6, not.

(4) Αὐτοῖς. Leg. αὐτῶν εἰπεν νετ.

(5) Διὰ τὸ θεόντερον. Leg. cum interp. διὰ τὸ θεόντερον.

(6) Εἶδος τοῦ. Leg. εἶδος τοῦτο.

(7) Τὸ βάθος. Τοῦ βυθοῦ adde ex vet.

(8) Patrem Veritatis. Adde ex Græco, quem ipsi confinxerunt.

(9) Referendum est, i. e. referri potest.

(10) Quoniam. Pro quo?

(11) Et quia. Quia pro quo?

(12) Remissa. In Eras. et Gallas. corrupte legitur,

D repromotionem inremisso. In veteri vero Feuardentii codice, repromotionem remissa. Sed recte priorem vocem expunxit vir doctis, posteriorem retinuit. Favent C. com. et Pass. in quibus vox remissa sine præfixa repromotionem legitur. At merito censet Feuardentius verbum Græcum ὑποβέβληται veri debuisse, non remissa est, sed immissa, vel submissa est.

(13) Referemus. Clarom. et Pass. referimus

(14) Acceperunt. Clarom. acceperint.

(15) Virtus. Feuard. virtutem.

(16) Nobis. Hæc vox deest in Græco, nec Irenei esse videtur. Nec incommodum tamen sensum habebit, si cam ad Catholicos non coerces, ut fecit Grapius; sed ad hominibus, vel Christianis in genere dictam intelligas.

(17) Intra Pleroma. Quidam, infra Pleroma. Sed utriusque particula idem sensus.

(18) Secundum eos. Vocem secundum, quam ha-

esse peccatorum; redemptionem autem esse ejus, qui in eo descenderit Spiritus (1), ad perfectionem: et illud quidem animale, illam autem spiritalem esse reprobavit. Et baptisma quidem a Joanne annuntiatum in paenitentiam (2); redemptionem autem ejus, qui in eo est Christi, positam esse ad perfectionem (3), et hoc esse, de quo dicit: *Aliud baptisma habeo baptizari, et valde propero ad illud*¹⁰. Sed et aliis Zebedæi, matre ipsorum postulante ut sedere ficeret eos a dextris et a sinistris cum eo in regno, hanc apposuisse redemptionem Dominum dicunt, dicentem¹¹: *Potestis baptisma (4) baptizari, quod ego habeo baptizari* (5)? Et Paulum manifeste dicunt eam, quæ sit in Christo Iesu, redemptionem særissime ostendisse: et esse hanc eam, quæ ab ipsis varie et inconsenserter traditur. B

Α ελθόντος εἰς ταῖς πόλεσιν· καὶ τὸ μὲν φυγεῖν, τὴν δὲ πνευματικὴν εἶναι ὑφίστανται. Καὶ τὸ μὲν βάπτισμα ὑπὸ Ἰωάννου κατηγγέλθαι εἰς μετάνοιαν, τὴν δὲ ἀπολύτρωσιν ὑπὸ Ἰησοῦ κεκομίσθαι εἰς ταῖς πόλεσιν. Καὶ τοῦτ' εἶναι, περὶ οὗ λέγει· Καὶ ἀλλο βάπτισμα δύκα (6) βαπτισθῆναι, καὶ πάντα ἐκτεληματικά εἰς αὐτό. Ἀλλὰ καὶ τοῖς υἱοῖς Ζεβεδαίου, τῆς μητρὸς αὐτῶν αἰτουμένης τὸ καθίσαι αὐτοὺς ἐκ δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλείαν, ταύτην προσθένται τὴν ἀπολύτρωσιν τὸν Κύριον λέγουσιν, εἰπόντα· Δύρασθε τὸ βάπτισμα βαπτισθῆναι (7), δὲ γὰρ μέλλω βαπτίζεσθαι; Καὶ τὸν Παῦλον φητῶς φάσκουσι τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἀπολύτρωσιν πολλάκις μεμηνύκται· καὶ εἶναι ταύτην, τὴν ὑπ' αὐτῶν ποιείλως καὶ ἀσυμφώνως παραδίδομενην.

BILLII INTERPRETATIO.

roma pateat: quippe cum ea sit, quæ usque ad intimum Bythi sinum eos detrudat. Etenim per conspicui quidem Jesu baptismum peccata remitti: per Christi autem, qui in eum descenderit, redemptionem, perfectionem comparari. Illum item animalem, hanc spiritualem esse statuunt. Ac baptismum quidem a Joanne ad paenitentiam annuntiatum; redemptionem vero a Iesu consequendæ perfectionis causa allatum. Eoque spectare id quod ait: *Baptismo alio habeo baptizari, et ad eum magnopere festino*. Quin etiam Zebedæi filii, cum mater eorum ab ipso contendere, ut eos secum in regno, alterum a dextris, alterum a sinistris collocaret, Dominum hanc redemptionem adjunxisse, cum dixit: *Potestis baptismo eo baptizari, quod ego baptizandus sum*? Paulum etiam expresso vocabulo eam, quæ in Christo Iesu est, redemptionem persæpe indicasse, hancque eam esse, quæ ab ipsis varie dissentienterque traditur.

3. Nonnulli enim ipsorum noptiale cubiculum extrouint, ac mysticum manus cum profanorum quoruadum verborum pronuntiatione obeunt iis, quos initiant, spiritualesque nuptias id quod agunt appellant, ad supernorum conjugiorum similitudinem. Alii ad aquam eos ducunt, atque inter baptizandum his verbis utuntur: *In nomine ignoti Patris universorum, in veritate matre omnium, in eo in Iesum*

¹⁰ Luc. xii, 50. ¹¹ Marc. x, 38.

bent edit. Eras. et Gall. ac mss. omnes, tum Anglicani, male, meo quidem judicio, expunxerunt Feuardentius et Grabius. Sensus enim exigere videtur, ut, servata voce *nobis*, retineatur et secundum. Quod vero κατά deit in Græco, non adeo mirum: festinanti calamo facile excidere potuit ob precedens κατάγοντα.

(1) *Spiritus*. Sic antiquiores, meliorisque notæ codd. Clarom., Pass. et Voss. In edit. et Græco Christus. At idem utrobique sensus: Spiritum enim in Iesum delapsum, Christum esse dicebant heretici.

(2) *In paenitentiam*. Sic ex Græca lectione et cod. Pass. emendo. Hic enim habet, in paenitentia in Procul dubio in codice, quem exscribebat amanensis, scriptum erat paenitentiam; sed litteram in male legens, scripsit in: quod idem amanensi Claramontano paulo ante contigit, qui pro spiritalem scripsit spiritale in.

(3) *Redemptionem autem ejus, qui in eo est Christi, positam esse ad perfectionem*. In Græco legit interpres, τὴν δὲ ἀπολύτρωσιν τοῦ ἐν αὐτῷ Χριστοῦ κείσθαι; sed male. Quare sic construenda versio: *Redemptionem autem a Iesu, obtinenda perfectionis causa allatum esse*.

(4) *Baptisma*. Sic reposui ex mss. Clarom. et Pass. iuxta Græcum τὸ βάπτισμα, siveque veritatem paulo superius interpres. In Eras., Gall. et Feuard. minus bene, *baptismo*: paulo melius Grab. ex Merc. 2, *baptismum*; quod nomen non raro apud auctores insimilæ Latinitatis usurpari pro *baptismus*, nemo nescit.

(5) *Quod ego habeo baptizari*. Ita Clarom., Voss., Arund., Merc. 2 et edit. Oxon. ex Græco, δὲ γὰρ μέλλω βαπτίζεσθαι. In cod. Pass. *quod ego debeo baptizari*: sed in aliis edit. *quod ego debeo baptizari*.

(6) Καὶ ἀλλο βάπτισμα δύκα, etc. Locus hic ex

C memoria, non ex libro citatus esse videtur. Nostri siquidem exemplaria pro, καὶ πάντα τατάγοματι εἰς αὐτό, habent: καὶ πῶς συνέχομαι έως οὐ τατεσθῇ!

(7) Δύρασθε τὸ βάπτισμα βαπτισθῆναι, etc. Paulo aliter in nostris codd. Nam pro, δὲ γὰρ μέλλω βαπτίζεσθαι, legitur: δὲ γὰρ βαπτίζομαι. Verba hec velut ex Matthæi xx desumpta citavit ad marginem editionis sue Feuardentius. Exstant quidem in editis N. Testamenti codicibus Græcis, et in versionibus Syriaca et Arabicæ. Sed quod dudum generatim monuerat Hieronymus in sua in evangelistæ ad Damasum *Præfatione*, quod nimirum magnus hic in nostris codicibus error inolerit, dum quod in eadem re alius evangelista plus dixit, in alio, quia minus putaverint, addiderunt; hic speciatim contingere videtur. Scilicet laudatum comma ex Marc. x, 3, in Matthæi textum translatum fuisse, jam ante nos observarunt doctissimi viri, inter quos Grabius. Idque ex eo colligitur, quod neque in vulgata Latina, neque in veteri Italica versione ab erudito Martianæ nostro paucis ab hinc annis publici juris facta, neque in pluribus antiquioribus, iisque optimæ nota mss. Novi Testamenti codd. neque apud Hilarium, Ambrosium, Hieronymum, aliosque Latinos Patres legatur. Et hinc est quod nec in citatis monumentis occurrant ea verba versiculi sequentes: Καὶ τὸ βάπτισμα, δὲ γὰρ βαπτίζομαι, βαπτισθῆσθαι. Accedit et laudatum a clarissimo Grabio Origenes l. xvi *Comment.* in Matthæum p. 415, ubi ita habet: Ἀποκριθεὶς εἶπε μετὰ τοῦ Οὐκ οἰδατε, τοῦ αἰτεῖσθε, τοῦ Δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον, δὲ γὰρ μέλλω πίνειν, ή, ὡς δέ Μάρκος ἀνέγραψε. Δύνασθε τὸ ποτήριον πιεῖν, δὲ γὰρ πίνων, ή τὸ βάπτισμα, δὲ γὰρ βαπτίζομαι, βαπτισθῆναι; Nusquam profecto Marcum huc vocasse Origenes, nisi quidpiam amplius in ejus textu legisset, quam in Matthæi, quem tunc expendebat.

3. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν (1) νυμφῶνα κατασκευάζουσι Α καὶ μυσταγωγίαν ἐπιτελοῦσι, μετ' ἐπιρρήσεών τινων (2) τοῖς τελειουμένοις, καὶ πνευματικὸν γάμον φάσκουσιν εἶναι τὸ θεὸν αὐτῶν γνωμενον, κατὰ τὴν δομούτητα τῶν δικαίων συζυγῶν. Οἱ δὲ ἀγουστὶν ἄφ' ὕδωρ, καὶ βαπτίζοντες οὗτοις ἐπιλέγουσιν *Elēs θρογά* ἀγράστου Πατρὸς τῶν διωρῶν (3), εἰς ἀληθεῖαν μητέρα κάρτων, εἰς τὸν κατελθόντα εἰς Ἰησοῦν (4), εἰς ἀνάστασιν καὶ ἀπολύτρωσιν καὶ ποντικῶν τῶν δυνάμεων. "Ἄλλοι δὲ Ἐβραῖκά τινα δύναματα ἐπιλέγουσι, πρὸς τὸ μᾶλλον καταπλήξασθαι (5) τοὺς τελειουμένους, οὗτοις· *Βασεμά* χαμοσσῆ (6) βασανορά, μυσταδία ροναδά, κονοτά, βασοφόρος καλαχθεῖ. Τούτων δὲ ἡ ἐρμηνεία δεῖται τοιαύτη· Ὑπέρ πάσας δύναμις τοῦ Πατρὸς ἐπικαλοῦμαι φῶς θεομαλάμερος καὶ χρεῦμα ἀραδός καὶ ζωή· δεῖ

3. Quidam enim ex ipsis sponsale cubiculum quoddam adaptant (7), et quasi mysticum consiliunt (8), cum quibusdam profanis (9) dictionibus, iis qui sacramuntur; et spiritales nuptias dicunt esse id, quod ab ipsis sit, secundum similitudinem supernarum conjugationum. Alii autem adducunt ad aquam, et baptizantes ita dicunt: *In nomen incogniti* (10) *Patris omnium*, in veritatem matrem omnium (11), in descendenter in Jesum (12), ad unionem (13), et redemtionem, et communionem virtutum. Alii autem et Hebraica nomina supersantur, ut stupori sint, vel deterreant (14) eos qui sacramuntur, sic: *Basyma* (15) *cacabasa* (16) *eanaa*, *irraumista* (17) *diarbada*, *cacota* (18) *basobor* (19) *camelanthi*. Horum autem interpretatio est talis: *Hoc quod est super omnem virtutem Patris* (20) *invoco*.

BILLII INTERPRETATIO.

descendit, in unione, et redemptione, et communione virtutum. Alii rursum Hebraica quædam vocabula, quo magis eos, quos inlitant, in stuporem trahant, ad hunc modum effantur: *Basemá*, *chamassi*, *baænora*, *mystadíia*, *ruada*, *cusia*, *babephōr*, *calathi*. Quorum verborum hæc est interpretatio: *Id quod p̄t̄ntem om̄em exsperat, invoco, quod lux, et Spiritus bonus, et vita nominatur; quia in corpore regnasti.* Sunt

(1) Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν, etc. Hæc eadem, usque ad πρὸς τὸ μᾶλλον καταπλήξασθαι τοὺς τελειουμένους, ex Irenæo refert Eusebius lib. i Hist. eccles. c. 11, et quidem eodem prorsus modo atque Epiphanius, nisi quod apud illum ista, εἰς ἑνωστιν, καὶ ἀπολύτρωσιν, καὶ κονιωνίαν τῶν δυνάμεων, incuria forte scribarum omissoa sint.

(2) *Ἐπιρρήσεών τινων.* Βεβήλων addi vult Billius ex vet. versione. Sed cum nec eam vocem legerit Eusebius, vero similius est *profanis* de suo addidisse vel interpretem, vel scribam.

(3) *Οἰων.* In Euseb. cit. τῶν διων, ut et ποχ, μητέρα τῶν πάντων, et paulo post, εἰς τὸν Ἰησοῦν. Nimirum præponit articulos, qui desunt apud Epiphanius.

(4) *Elēs Ἰησοῦν.* Hinc Theodoretus emendandus, apud quem lib. i Hær. Fab. c. 9, male omisso præpositiōne εἰς, ante Ἰησοῦν, legitur, εἰς κατελθόντα Ἰησοῦν.

(5) *Καταχλήξασθαι.* Sic quidem et editi. Eusebii. Sed notat Valesius ad Eusebii locum, in quatuor ejusdem mss. codd., nempe cardinalis Mazarini, Medicæo, Fukeriano et Henrici Savilii, haberi καταχλήξα. Sieque legisse videtur interpres noster, verbo activæ significationis usus.

(6) *Βασεμά*, *Χαμοσσῆ*, etc. Hanc formulam altera descripsit Nicetas in *Thesauro orthod. fid.* *Carosi*, *Bae*, *anooora mystada rhuda custada*, *phagor calathi*. Cui hæc subnecitūt interpretatio: *O qui es super omnem virtutem Patris, te invocamus, qui lumen, et Spiritus bonus, et vita nominaris: quoniam in corpore regnasti.* In cod. Reg. legitur, *Xa-*συμή pro *Χαμοσσῆ*, *βασανορά* pro *βασανορά*, et *κονιά* pro *κονοτά*. Ab Epiphanio longius adhuc recedit interpres Latinus. Nec magis secum consequunt mss. codd. Latini. Nihil mirum. Ut enim ait Joannes Croius in fine Speciminiis conjecturarum in Irenæum, Tertullianum et Epiphanius, hæc et sequentes Macroisiorum formulæ ita corruptæ et depravatæ, ut vestigium aliquod veræ lectionis vix appareat. Eas quidem, addit, restituere quidam sunt conati, sed ita infelici successu, ut farraginem potius quamidam variarum dialectorum, sine ulla analogia et ratione grammatica, quam germanam proponant restitutionem. Ne vero farraginem farragini addamus, et in re quæ tam exiguum ad res Christianas momentum affert, operam ludamus, malumus aliorum conjecturas legi, quam nostras.

Consulat ergo, cui per otium licebit, Joannis Croii Specimen, et Rhenserdi Disput. de redempt. Macroisiorum et Heracleonitarum.

(7) *Adaptant.* Ita ex Voss. et Merc. 2 coad. juxta Græc. κατασκευάζουσι reposuit Grab. pro adaptante, quod in editi. exstat. Consentiuunt Clarom. et Pass.

(8) *Mysticum conficiunt iis qui sacramuntur.* Græca sic ego vertiisse: *mysticis quibusdam ritibus initiantos suos consecrant.*

(9) *Profanis.* Deest in Græco.

(10) *In nomen incogniti.* Sic omnino cod. Pass. et Voss. Consentiuunt Clarom. et Arund. quoad vocem incogniti. In editi. Eras. Gall. et Feuard. in nomine incogniti; a quibus recedimus, cum Grabio persuasi interpretem more suo stricte servantem Græca, εἰς δύο διαφοράς vertisse, in nomen incogniti.

(11) *In veritatem iatrem omnium.* Sic recte Grabius ex mss. Voss. Arund. et Merc. 2, juxta Græcum. Sic etiam Clarom. et Pass. ubi tamen licet legatur matrem, incuria amanuensium scriptum est veritate, omisso scilicet abbreviationis nota super e, quod non infrequens. In Feuard. vero, in veritate matre omnium: sed in Eras. et Gall. pejus, in veritate matris omnium.

(12) *In descendenter in Jesum.* Sic edit. Oxon. et Græca lectio, cui consonant mss. Clarom., Pass., Arund., Voss. et Merc. 2, nisi quod in omnibus desit præpositio in ante Jesum; quam quidem ex Græco et editi. Feuard. supple cum doctissimo Grabio non dubitavi. In Eras. vero, Gall. et Feuard. legitur: et in nomine descendenter Jesu, vel in Jesu. Codicem mss. citat Billius, in quo pro Jesu exstat Spiritus.

(13) *Ad unionem.* In Merc. 2, ad junctionem.

(14) *Deterreant.* Editi. perterreant.

(15) *Basyma.* Arundel. *Basymma.*

(16) *Cacabasa.* In Voss. *cacabasa*. Clarom. et Arund. *cacabasa*. Pass. *cacabasa*.

(17) *Eanaa irraumista.* Eras., Gall. et Feuard. *eanaa irraurista*. Clarom. et Pass. *eanaa irra-*misista.

(18) *Diarbada, cacota.* Eras., Gall. et Feuard. *dyarbada, cacotaba.* Clarom. *diarvada, certaba.* Pass. *divarda cacotaba.* In Voss. *diavar.* In Arund. *caetota*.

(19) *Basobor.* Alii *sobor*.

(20) *P'utris.* In Eras. et Gall. hæc vox deest.

quod vocatur *lumen*, et *spiritus* (!) et *vita* : quo-
niā in corpore regnati. Alii autem rursus redemp-
tionem profantur sic : *Nomen quod absconditum*
est ab universa deitate, et dominatione, et veritate,
quod induit *Jesus Nazarenus* in zonis (2) lumenis,
Christus Dominus vivens (3) per *Spiritum san-
ctum*, in redemtionem angelicam. *Nomen quod est*
restorationis : *Messia nūfār* (4) magno in *seenchal-
dia mosomeda*, eaachā *faronepseba* (5) *Iesu Nazare-
ne*. Et horum interpretatio est talis : *Christi* (6) non
divido *spiritum*, *cor*, et *supercaelstem virtutem mis-
ericordem* : *fruār nomine tuo*, *Salvator veritatis*. Et
hæc quidem profantur ipsi qui sacrant : qui autem
sacratur (6), respondet : *Confirmatus sum*, et
redemptus sum, et *redimo animam meam ab azone*
hoc (7) et *omnibus quæ sunt ab eo in nomine Iao*,
qui redemit animam ejus, in redemtionem, in
Christo vivente. Deinde superfantur, qui astant :
Pax omnibus, in quos (8) hoc nomen requiescit.
Post deinde ungunt (9) sacramentum opobalsamo. Un-
quentum enim hoc typum esse dicunt ejus suavitatis,
quæ sit super universa.
σάμου (19). Tò γάρ μύρον τοῦτο τύπον τῆς ὑπέρ τὰ
σάμου (19). Tò γάρ μύρον τοῦτο τύπον τῆς ὑπέρ τὰ

4. Quidam autem eorum adducere quidem ad
aquam supervacuum esse dicunt; admiscentes au-
tem oleum et aquam in unum, cum quibusdam profa-
nis (10) dictionibus, similibus quæ prædictis (11),
mittunt super eorum caput, qui sacrantur : et hoc

Α ἐτ σώματι ἑβασίλευσας. Ἀλλοι δὲ πάλιν τὴν λύ-
τρωσιν ἐπιλέγουσιν. εὐταξίαν. Τὸ δρομα τὸ ἀποκε-
κρυμμένον ἀπὸ κάποιας δεσμητος καὶ πυριστης
καὶ ἀληθείας, δὲ ἀνεβόσατο Ἰησοῦς ἐν Ναζαρη-
νώδεις ἐπὶ ταῖς ζωαῖς τοῦ φωτὸς τοῦ Χριστοῦ, Χρι-
στοῦ Ἰωάννου διὰ Πτερύγιας ἀγρίου, εἰς ἀντράσια
ἀγγελικήν (12). Όνομα τὸ τῆς ἀποκαταστάσιας (13).
Messia (14) οὐχαρέτ, ταμεμάμαρ (15) καλ-
δαλαρ μοσομηδαρ, ἀχραραλ (16) φασά, Ἰησοῦς
Ναζαρία. Καὶ τούτων δὲ ἐρμηνεία ἔστι τοιάντη.
Οὐ διαιρό τὸ (17) κτεῖμα, τὴν καρδίαν καὶ τὴν
ὑπερουράδιον δύναμιν τὴν οἰκτίμορα ἀνα-
μην τοῦ ὀνόματός σου, Σωτὴρ ἀληθείας. Καὶ
ταῦτα μὲν ἐπιλέγουσιν οἱ αὐτοὶ τελοῦντες δὲ τα-
τελεσμένος ἀποκρίνεται. Ἐστιχογμα καὶ λεπτό-
τρωμα, καὶ λυτρόνυμα τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τοῦ
αἰώνος τούτου καὶ πάντων των καρ' αὐτοῦ ἐτ
τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰωάννου, δὲ ἀντράσατο τὴν ψυχὴν
αὐτοῦ εἰς ἀπολύτρωσιν ἐν Χριστῷ τῷ Ἰωάννει.
Εἰτὲ ἐπιλέγουσιν οἱ παρόντες. Εἰρήνη πάσιν, δέ
οὐδὲ τὸ δρομα τοῦτο ἐκαρακανέται. Ἐπειτα με-
ρίζουσι (18) τὸν τετελεσμένον τῷ ὅπῃ τῷ ἀπὸ βα-
λλά εὐωδίας εἶναι λέγουσιν.

4. Ἐνιοὶ δὲ αὐτῶν τὸ μὲν ἀγειν ἐπὶ τὸ ὄντωρ πε-
ρισσὸν εἶναι φάσκουσι, μίξαντες δὲ θλαιον καὶ ὄντωρ
ἐπὶ τὸ αὐτό, μετ' ἐπιρρήσιων ὀμοιοτρόπων, αἵ
προσιρήχαμεν, ἐπιβάλλουσι τῇ κεφαλῇ τῶν τελειου-
μένων καὶ τούτ' εἶναι τὴν ἀπολύτρωσιν θλιουσ.

BILLII INTERPRETATIO.

rursus qui redemtionem his verbis efficerant : *Nomen quod absconditum est ab omni deitate, et domina-
tione, et veritate, quod induit Jesus Nazarenus in vita lumenis Christi Domini, viventis per Spiritum san-
ctum, in redemtionem angelicam*. *Nomen restitutionis in integrum* : *Messia uphara, namam-sæman*,
chaldæam, mosomedæa, acphranæ, psana, Iesu Nazaria. Quorum item verborum hujusmodi est inter-
pretatio : *Non divido spiritum, nec cor, nec supercaelstem virtutem, quæ misericordia prædicta est* : *ub-
nam fruār nomine tuo, Salvator veritatis*. Atque hæc quidem profantur qui initiantur : qui autem initiatus
est, respondet : *Confirmatus et redemptus sum ac redimo animam meam ab hoc sæculo, et omnium quæ ab
eo sunt, in nomine Iao*, qui redemit animam suam in redemtionem, in *Christo vivente*. Ac postea ii. qui
adsumt, his verbis utuntur : *Pax omnibus super quos hoc nomen requiescit*. Tum autem cūm qui initiatus
est, opobalsamo inunguet. Hoc enim unguentum fragrantia illius, quæ omnia exsupera, typum esse
uiunt.

4. Sunt etiam ex ipsis, qui eos quidem ad aquam adducere supervacaneum esse dicant; oleo autem
et aqua una permixtis, cum vocibus quibusdam iis, quæ ante a nobis conmemoratae sunt, hand dissimi-
libus, in eorum quos initiant, caput injiciunt : idque redemtionem esse volunt. Atque ipsi quoque bal-

(1) *Spiritus. Bonus adde ex Græco.*

(2) *In zonis. Ex Græco ζωαῖς lege, Zeis, i. e.
vitis.*

(3) *Christus Dominus viventis. Male omnino.
Græca sic vertenda cum Petavio : Christi, Christi,
inquam, viventis.*

(4) *Messia nūfār. Al. messiau far.*

(5) *Magno in seenchaldia, etc. Sic. om. edit.,
sed Claron. magnanim seenchaldia mosomedæ abac-
furon epseba. Voss. magnanum en caldia mosome-
dacaach faron epseba. Arund. cum edit. convenit,
nisi quod habeat magnanum vel magnimse eacha,
denique faronepseba.*

(6) *Sacrat. Melius Billius : initiatus est : vel
sætem, sacratus est.*

(7) *Ab azone hoc. Vertendum erat : ab hoc sæ-
culo.*

(8) *In quos. In edit. Eras., Gall. et Fenard. in
quibus. Porro in quos hic scriptum pro super
quos.*

(9) *Unguent. Clarom. unguent; Pass. ungent.*

(10) *Profanis. Deest in Græco.*

(11) *Quæ prædictimus. Al. quæ supri prædictimus.*

D (12) *Elēs λύτρωσιν ἀγγελικήν.* Clemens a Grabio
citatius ex *Excerptis* pag. 793, col. 1, B, ait verba
λαζ, εἰς λύτρωσιν ἀγγελικήν, *hoc est, inquit, εων*,
cujuis Angelī participes facili sunt, τούτοις ἦν καὶ
Ἄγγελοι Εχοντιν, αἱ ἡρετικοὶ προσερι σολιτα τῷ
*χειροθεσίᾳ, in impositione manum, ea scilicet quæ
baptismum excipiunt.*

(13) *Oregma τὸ τῆς ἀποκαταστάσιας.* Legere ma-
vult Rheumerius a Grabio laudatus ὄντας τὰ
τῆς, etc. Sed, quidquid sit, non male ab his verbis
novam periodum incipit cl. Grabius : videntur
enim iustar tituli cuiusdam præfigi sequenti for-
mulæ.

(14) *Messia. Cod. Reg. Messia.*

(15) *Namemphaimár. Cod. Reg. Νεμεμφαιμάν.*

(16) *Ἀχραραλ. Cod. Reg. Ἐχραραλ.*

(17) *Οὐ διαιρό τὸ. Τοῦ Χριστοῦ adde ex ver.
versione.*

(18) *Ἐπειτα μυρίζουσι. Ecclesiæ catholicæ ritum
ζεμιλι, in qua neophyti post baptismum inungi
solebant.*

(19) *Ἄπο. Βατοδάμον. Cod. Reg. ἀπὸ τοῦ βαπτισμοῦ.*

Μυρίζουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τῷ βαλσάμῳ. Ἀλλοι δὲ (1) ταῦτα πάντα παρατησάμενοι φάσκουσι, μή δειν τὸ τῆς ἀρήτου καὶ δοράτου δυνάμεως μυστήριον δι' ὀρατῶν καὶ φαρπῶν ἐπιτελεῖσθαι κτισμάτων, καὶ τῶν ἀνεννοήτων, καὶ ἀσωμάτων (2) δι' αἰσθησῶν καὶ σωματικῶν. Εἶναι δὲ ταλέαν ἀπολύτρωσιν, αὐτὴν τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἀρήτου μαργάνους. Ὑπ' ἀγνοίας γάρ ὑστερήματος καὶ πάθους γεγονότων, διὰ γνώσεως καταλύσθαι πάσαν τὴν ἐκ τῆς ἀγνοίας σύστασιν. ὄντες εἶναι τὴν γνῶσιν ἀπολύτρωσιν τοῦ ἔνδον ἀνθρώπου. Καὶ μῆτε σωματικὴν ὑπάρχειν αὐτὴν φαρπῶν γάρ τὸ σῶμα· μῆτε ψυχικὴν, ἀπεῖ καὶ ἡ ψυχὴ ἐξ ὑστερήματος, καὶ ἐτι τοῦ Πατρὸς ὑστερεῖσθαι τοῖς (3) πνευματικῆι σὺν δεῖ καὶ τὴν λύτρωσιν ὑπάρχειν. Λυτρόσθαι γάρ διὰ Μωύσεως (4) τὸν ίποντας θνητῶπον τὸν πνευματικὸν, καὶ ἀρκεῖσθαι αὐτὸς τῇ τῶν ὅλων ἐπίγνωσι. Καὶ ταῦτην εἶναι λύτρωσιν ἀληθῆ (5).

5. .... τοὺς τελευτῶντας ἀπ' αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἔξαντα φθάνοντας..... λυτροῦνται..... ποτὲ γέρε τινες ἐξ αὐτῶν θλαιον ὄνται μίξαντες, ἐπιδάλλουσι τῇ κεφαλῇ τοῦ ἐξελθόντος. Οἱ δὲ μύρον τὸ λεύμενον ὀποδάλοσαν καὶ ὄντωρ τὴν ἐπικλήσιν κοινὴν

A esse redemptions volunt; ungentes (6) et ipsi opobalsamo. Alii autem hæc omnia recusantes dicunt, non oportere inenarrabilis et invisibilis virtutis mysterium per visibles et corruptibles perfrici creaturas: et ea quæ mente concipi non possunt, et incorporeal, et insensibilia, per sensibilia et corporalia. Ese autem perfectam redemptions, ipsam agnitionem inenarrabilis magnitudinis. Ea enim quæ sunt de ignorantia labis, et passione facta (7), per agnitionem dissolvi universum ignorantiae statum: ut sit agnitus, redemptio interioris hominis (8). Et neque corporalem esse eam; corruptibile enim est corpus: neque animalem, quoniam et anima de labe est, spiritus (9) velut habitaculum: spiritalem ergo oportere et redemptions esse. Redimi enim per agnitionem interiorum hominem (10) spiritualem, et sufficiere eis universalis agnitionem. et hanc esse redemptions veram.

B

5. Alii sunt, qui mortuos (10) redimunt ad finem defunctionis, mittentes eorum capitibus oleum et aquam, sive prædictum unguentum cum aqua, et supradictis (11) invocationibus, ut incomprehensibiles et invisibilis principibus et potestatibus siant,

BILLII INTERPRETATIO.

simum adhibent. Alii vero hæc omnia improbantes ac repudiantes, ineffabilis et invisibilis virtutis mysterium per creaturas in aspectum cadentes, interitique obnoxias, et eorum quæ in cogitationem non cadunt, corporisque expertia sunt, per ea quæ sensibilia et corporea sunt, peragendum esse negant: perfectamque redemptions in ineffabilis magnitudinis agnitione positam esse censem. Nam cum et defecitus et passio ex agnitione profluxerint, quidquid ex agnitione coagulationum fuerit, per cognitionem defecit, ac proinde nihil aliud esse cognitionem, quam interni hominis redemptions. Nec vero corporalem hanc esse, cum corpus interitui sit obnoxium, nec animalem, cum anima ex defectu orta sit, sitque tantum spiritus domicilium: quocirca spiritualem esse redemptions oportere. Per cognitionem enim interni ac spiritualem hominem redimi aiunt, seque rerum universalium cognitionem adeptos, nihil praeterea requirent, atque hanc veram redemptions esse.

5. Sunt alii, qui jam jamque ex hac vita excessueros redimunt, oleum aquæ immixtum in eorum capita injiciente, una cum iis invocationibus, quas superioris commemoravimus. Quod quidem eo faciunt, ut a superioribus principatibus et potestatibus apprehendi et teneri nequeant, atque ut internus eorum homo invisibili modo ulterius ascendat: perinde nimis ac corpora eorum inter res conditas relinquantur. ἔχουσι autem eos, cum ad principatus ac potestates venerint, his verbis uti: *Ego filius a Patre, Patre,*

(1) *Ἄλλοι δέ. Ascodruτα scilicet, seu Ascodruτίτης, de quibus Theodoretus lib. 1 Hær. Fub. c. 10.*

(2) *Καὶ ἀσωμάτων. Καὶ ἀνασθήτων adde ex vet.*

(3) *Πατρός ωσπερ οἰκεῖταιον. Pro Πατρός lege cum interp. πνεύματος. Spiritum enim ab anima distinguebant hæretici, illumque ab Achainoth in Demiurgum, eo neaciente, depositum esse asserebant, ut per eum in animam, quam considerat, seminaretur. Vide cap. v.*

(4) *Μωύσεως. Lege γνώσεως; sicutque nedium legem, sed et ediderunt Gallarius et Billius, quawvis citra codicis ms. auctoritatem.*

(5) *Λυτρωστὴς ἀληθῆ. Addit Epiphanius: ξώς ὁδε τὰ ὄποια Εἰρηναῖον, huc usque Irenæi verba. Quæ sequuntur ex Hær. 36, quæ est Heracleonitauri, desumpta sunt: ut hinc pateat hos esse quos hic delineat Irenæus. Sic autem hujus verba, tacito nomine, mutuatur Epiphanius, ut sua faciat, pauloque fusiori stylo prosequatur, quod breviori scriptis Irenæus. Eapropter quæ formulam præcedunt omittere Græbū placuit. Mibi vero consultus visum est ea referre e regione Latinorum, iis tantum resectis, quæ paulo longius ab his absunt, et lυτρωστὴ communis in λυτροῦνται; cum maxime, quamvis non ad anūssim respondeant Græca Latinis, ab his tamen illa non adeo discedant, quin*

C propræ Irenæi ex iis colligere facile possit eruditus lector.

(6) *Ungentes. Ita Pass. et Voss. addita particula autem. In Clarom. ungentes, sed sine autem. Editt. ungunt autem.*

(7) *Ea enim quæ sunt de ignorantia labis, et passione facta. Græcorum sensum haud assecutus est interpres. Vertendum cum Billio: Nam cum defectus et passio ex agnitione profluxerint.*

(8) *Redemptio interioris hominis. Sic juxta Græc., Claroni., Ottob., Arund., Voss. et Merc. 2, nisi quod in altero horum at male additum sit. In Eras., Gall. et Feuard. deest redemptio.*

(9) *Spiritus. Præpone et, et Græco.*

(10) *Mortuos. Epiphanius, τελευτῶντας, quod verti debet morientes. Hæc enim imminentे obitu peracta fuisse, ejusdem verba perspicue demonstrant. Unde hæc Theodoreti lib. 1, cap. 11: Ἐτεροι δέ τινες, μετὰ τὴν ἀποθίαν, θλαιον καὶ ὄντωρ τοῖς τελευτῶντων ἐμβάλλουσι κεφαλαῖς, male ab ejus interprete redditā censeo: Atii quidam post mortem oleum et aquam mortuorum capitibus injiciuntur. Vertendum existimo: Atii quidam, instanti interitu, oleum et aquam morientium capitibus injiciuntur.*

(11) *Et supradictis. Editt. habent, et cum. At et deest in Merc. 2, cum in Pass. et Voss., utrumque in Clarom.*

et ut superascendat super invisibilita interior (1) A ἔχοντες..... ίνα δῆθεν..... ἀχράτης γένωνται καὶ ἀράτοι ταῖς ἄνω ἀρχαῖς καὶ ἔκουσιας, εἰς τὸ ὑπερ-θῖναι ἀράτως τὸν ἵσω αὐτῶν ἀνθρωπον..... ὡς τῶν σωμάτων τούτων ἐν τῇ κτίσει καταλιμπανομάνεν· τῆς δὲ ψυχῆς αὐτῶν παρισταμένης τῷ Δημιουρῷ.... ἔγκελεύονται δέ..... διτι..... ἐδὲ Θεῷ ἐπὶ ταῖς ἀρχαῖς καὶ ἔκουσιας, ἔχει ἐν μνήμῃ τὰς εἰκόταν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν τελευτὴν· Ἐγὼ νιός ἀπὸ Πατρὸς, Πατρὸς προσόντος, νιός δὲ ἐρ τῷ παρόντι (9). Ἡλιορ πάρτα θεῖρ τὰ ἀλλότρια καὶ τὰ ίδια· καὶ οὐκ ἀλλότρια δὲ παντελῶς, ἀλλὰ τῆς Ἀχαμάθ, ἥτις ἐστὶ θῆλεια, καὶ ταῦτα ἐαυτῇ ἐποίησε. Κατάγω δὲ τὸ γέρος ἐκ τοῦ προσόντος, καὶ πορεύομαι πάλιν εἰς τὰ ίδια, ὅθεν ἐλήλυθα. Καὶ ταῦτα εἰπόντα..... διαφεύγειν τὰς ἔκουσιας..... ἐρχοθαί δὲ B ἐπὶ τοὺς περὶ τὸν Δημιουρόν, καὶ λέγειν..... Σκεῦδες εἷμι ἐντιμορ μᾶλλον παρὰ τὴν Θήλειαν τὴν πειθασασταρ ὑμᾶς. Εἰ ή μήτηρ ὑμῶν ἀγροῦ τὴν ἐκατῆς φίλαρ, ἐτώ οὐδὲ ἐμαυτόν, καὶ γινώσκω ὅσεν εἰμι, καὶ ἐπικαλοῦμαι τὴν ἀρθατόρος Σοφλαρ, ἥτις ἐστίν ἐρ τῷ Πατρὶ, μήτηρ δὲ τῆς μητρὸς ὑμῶν τῆς μη ἔχοντος μητέρα (10), ἀλλ' οὐτε σύζυγον ἀρθρέα· Θήλεια δὲ ὑπὸ θῆλειας γενομένη ἐποίησεν ὑμᾶς, ἀγρούσσα καὶ τὴν μητέρα αὐτῆς καὶ δοκούσα ἐαυτὴν εἰλαὶ μόνην· ἐτώ δὲ ἐπικαλοῦμαι αὐτῆς τὴν μητέρα. Τούτους δὲ (11) τοὺς περὶ τὸν Δημιουρόν ἀκούσαντας σφόδρα ταραχθῆναι καὶ καταγγωνται αὐτῶν τῆς φίλης καὶ τοῦ γένους τῆς μητρός. Αὐτὸν δὲ πορευθῆναι εἰς τὰ ίδια, φίλαντα τὸν δεσμὸν αὐτοῦ (12), τούτεστι τὴν ψυχήν. Καὶ περὶ μὲν

BILLII INTERPRETATIO.

inquam, præexistente, filius autem in eo qui præexistit. Veni ut tam mea, quam aliena cernerem: quamquam non etiam prorsus aliena; sed Achamoth, quam semina est, atque hæc in usum suum effecit. Genus autem duco a præexistente: ac rursus ad mea me confero, unde veni. Atque hac oratione habita, eum potestates effugere aiunt: ac deinde ad Demiurgum proficiunt, eumque his verbis convenire: *Vas sum præstans, quam semina ea, quam vos procreavit.* Si mater vestra radicem suam ignorat, ego meipsum nosi, ac exploratum habeo unde venerunt: atque incorruptibilis Sapientia opem imploro, quam est in Patre, materque vestre parentis, quam patris est expers, ac ne conjugem quidem masculum habet: verum semina ex semina orta vos effecit, matrem etiam suam ignorans, seque solam esse existimans. Ego vero ipsius matrem imploro aliquis obtestor. Hoc autem cum Demiurgus audierit, magnopere perturbari, radicemque suam et matris

(1) *Superascendat super invisibilia interior.* Mal- D nis emendanda sunt; et pro ἀρέσα θήλεια, legen- lem iuxta Græca Epiphanii legeretur: *superascendat invisibiliter interior*, etc. Id magis in hæreticorum hypothesim quadraret.

(2) *Patre, Patris.* Sic omnes mss. cum Eras. et Gall.; Feuard. vero et Grab. *Paire, Paire.*

(3) *Veni autem.* Clarom., Voss. et Pass., *veniam;* Eras. *pejus, venit.*

(4) *Deducit.* Sic omnes mss. cum Eras. et Gall. At Feuard. et Grab. ex Græco, *deduco.*

(5) *Masculo-semina.* Sic recte Clarom., Pass., Voss. et Merc. 2. In edit. autem omnibus legitur, *masculum; semina*, favente quidem hodierno textu Græco, sed repugnante sensu. Cui enim de feminis loquenti, unquam venit in mentem, dicere eam habere conjugem masculum? quasi alius feminæ con- jux esse posset, quam masculus. Nostræ vero lec- tionis faveit tota Valentiniænorum hypothesis, qui Achamothas suas masculi et feminæ virtutem tri- buebant: utpote quæ seipsa sola cunctarum rerum materia, et Demiurgum ipsum considererit. Hinc Dominum eam masculiniter, et Demiurgum Apatora vocabant cap. v quia hic ab Achamoth sine com- missione conjugis productus. Græca igitur ex Latini-

nis emendanda sunt; et pro ἀρέσα θήλεια, legen- dum, ἀρέσο-θήλεια.

(6) *Ipsos autem abire in sua, projicientes nodos ipsorum.* Ita omn. mss. et edit. Eras. et Gall. et Oxon., nisi quod in illis pro abire, legatur abeuntes. Sed Feuard., Græca Epiphanii hic male secutus, in singulari numero hæc omnia posuit: cum tamen certior sit Epiphanium Irenæi verbis non adeo scrupulose adhæsse.

(7) *Discrepant.* Alii, *discrepant.*

(8) *Ab invicem.* Eras., Gall. et Feuard. perperam, ad invicem.

(9) *Ἐρ τῷ παρόντι.* Legit interpres, ἐν τῷ προσύ- τι, *vertit enim, in eo qui ante fuit.*

(10) *Mή ἔχοντος μητέρα.* Pro μητέρᾳ legendum cum interp. πατέρᾳ, ut secum et cum toto Valentiniænorum systemate stare queat hoc comma. Achamotha siquidem a Sophia matre genita, sed sine complecta conjugis *Theleit.*

(11) *Τούτους δέ.* Legi τούτων.

(12) *Αὐτὸν δέ... φίλαντα τὸν δεσμὸν αὐτοῦ.* Ex veteri interp. liquet scripsiſſe Irenæum plurali νυ- mero: *Αὐτοὺς δέ... φίλαντας τοὺς δεσμὸν αὐτῶν.*

τῆς ἀπολυτράσσεως ταῦτα ἔτιν δος εἰς ἡμᾶς συν- A fructificare, quod nunquam quiesquam excogilavit; ελγλύθαμεν (1). . . . . durum est omnem describere sententias.

BILLII INTERPRETATIO.

genus accusare. Ipsum autem ad sua proficiisci, projecto suo vinculo, et angelo, hoc est anima. Et de redemptione quidem hæc sunt, quæ ad nos devenerunt. . . . .

CAPUT XXII¹¹.

Quæ regula veritatis, et in quo ab ea deflectant omnes hæretici.

1. Cum teneamus autem nos regulam veritatis, id est, quia sit unus Deus omnipotens; qui omnia condidit per Verbum suum, et aptavit, et fecit ex eo quod non erat, ad hoc ut sint omnia, quemadmodum Scriptura dicit: Verbo enim Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum²⁰; et iterum: Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil²¹: (ex omnibus autem nihil subtractum est; sed omnia per ipsum fecit Pater, sive visibilia, sive invisibilia, sive sensibilia⁽²⁾, sive intelligibilia, sive temporalia propter quamdam dispositionem, sive sempiterna, et æonia⁽³⁾) non per angelos, neque per virtutes alias abscissas ab ejus sententia⁽⁴⁾; nihil enim indiget omnium Deus: sed et per Verbum et Spiritum suum omnia faciens, et disponens, et gubernans, et omnibus esse præstans: hic qui mundum fecit (etenim mundus ex omnibus), hic qui hominem plasmavit, hic Deus⁽⁵⁾ Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, super quem alias Deus non est, neque Initium⁽⁶⁾, neque Virtus, neque Pleroma: hic Pater Domini nostri Jesu Christi, quemadmodum ostendemus: hanc ergo tenentes regulam, licet valde varia et multa dicant, facile eos deviasse a veritate arguimus. Omnes enim sere quotquot sunt hæretes, Deum quidem unum dicunt, sed per sententiam malam immutant, ingratisti existentes ei, qui fecit eos, quemadmodum et gentes per idolatriam. Plasma⁽⁷⁾ autem Dei contemnunt, contradicentes suæ salutis, ipsi sui accusatores amarissimi, et falsi testes existentes. Qui

¹¹ Cap. XIX. ²⁰ Psal. xxxii, 6. ²¹ Joan. i, 3. ¹¹ Cap. XX. ²⁰ Act. viii, 9 seq.

(1) Συνεληλύθαμεν. Legendum vult Billius, sumeληλύθε; Petavius, έληλυθε.

(2) Sive sensibilita. Desunt hæc duo verba in Clarom., Pass. et Voss. Sed in Arund. perperam, insensibilita.

(3) Et æonia. Sic mss. Clarom., Pass., Arund. et Voss. melius quam editi. omnes, et ea omnia: mox enim præcessit, omnia. Æonia autem ex Greco alio.

(4) Sententia. Graece, ni fallor, scripsit Ireneus τυπολας, alludens ad Valentinianorum Ennæam. Quare melius vertisset interpres, Ennæa, vel cogitatione.

(5) Hic Deus. Sequor mss. codd. Clarom., Pass., Voss. et Arund. Editi vero minus bene, hic qui Deus.

(6) Neque Initium. Αρχη scilicet, seu Νοῦς Valentiniianorum.

(7) Plasma. Arund., plasmationem, Eras., Gall. et Feuard., plasmata. Plasmatis autem nomine hic

quidem resurgent in carne, licet nolint, uti agnoscant virtutem suscitantis eos a mortuis: cum justis autem non annumerabuntur, propter incredulitatem suam.

2. Cum sit igitur aduersus omnes hæreticos detectio atque convictio varia et multifaria, et nobis propositum sit omnibus iis secundum ipsorum charactera contradicere, necessarium arbitrii sumus prius referre fontem et radicem eorum, uti sublimissimum ipsorum Bythum cognoscens, intelligas arborem, de qua defluxerunt tales fructus.

90 CAPUT XXXII²².

Simonis Magi et Menandri sententia et mores.

1. Simon enim Samarites, magus ille, de quo discipulus et seclator apostolorum Lucas ait: Vi, quidam autem nomine Simon, qui ante erat in civitate magicam exercens artem⁽⁸⁾, et seducens gentem Samaritanorum, dicens se esse aliquem magnum⁽⁹⁾, quem auscultabant a pusillo usque ad magnum, dicentes: Hic est virtus⁽¹⁰⁾ Dei, quæ vocatur magna. Intuebantur autem eum, propter quod multo tempore magicis suis dementiasset eos⁽¹¹⁾. Hic igitur Simon, qui fidem simulavit, putans⁽¹²⁾ apostolos et ipsos⁽¹³⁾ sanitates per magicam⁽¹⁴⁾, et non virtute Dei perficere; et per impositionem manuum Spiritu sancto adimplere credentes Deo per eum, qui ab ipsis evangelizatur Christus Jesus, per maiorem quamdam magicam scientiam et hoc suspicans fieri, et offerens pecuniam apostolis, ut acciperet et ipse hanc potestatem quibuscumque valit dandi Spiritum sanctum, audivit a Petro: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam dominum Dei existimasti pecunia possideri: non est tibi pars, neque sors in sermone hoc: cor enim tuum

D carnem intelligi, quam resurrecturam negabant hæretici, sequentia demonstrant. Lege et lib. v, cap. 5 et 6.

(8) Magicam exercens artem. Artem addit Feuard. Consentient Pass. et Voss. Deest autem in Eras., Gall. et Clarom.

(9) Magnum. Deest in Clarom. et Pass.

(10) Hic est virtus. Vere ante virtus merito expuxit Grabius, quia nullus ms. Irenei, nec canonicus S. Luca textus habet.

(11) Putans. Monet Grabius omnia mss. Anglicana in hac voce vitiata esse, dum in aliis legitur portans, in aliis post. At sana sunt nostra: in iis recte scriptum putans.

(12) Et ipsos. Sic Clarom., Voss. et edit. Oxon. melius quam, et ipsas, ut in cæteris.

(13) Magicam. Ita et hic et paulo post iterumque cum Grabio excludi fecimus, quia Pass., Arund. et Voss. perpetuo ita habeunt. Alii autem posuerunt magiam, haud advertentes artem subintelligi.

non est rectum coram Deo. In sella enim amaritudo, et obligatione iniustitiae video te esse²⁰. Et cum adhuc magis (1) non credidisset Deo, et cupidus (2) intendit contendere adversus apostolos, uti et ipse gloriatus videretur esse, et universam magicanum adhuc amplius scrutans, ita ut in stuporem cogere multos hominum: quippe cum esset sub Claudio Caesar, a quo etiam statua honoratus esse dicitur propter magicanum. Hic igitur a multis quasi Deus glorificatus est, et docuit semetipsum esse, qui inter Iudeos quidem (3) quasi Filius apparuerit, in Samaria autem quasi Pater descenderit, in reliquis vero gentibus quasi Spiritus sanctus adventaverit. Esse autem se sublimissimam virtutem, hoc est, eum qui sit super omnia Pater, et sustinere vocari se quodcunque eum vocant homines.

2. Simon autem Samaritanus, ex quo universæ hereses substiterunt, habet hujusmodi sectam materiam. Hic Helenam (4) quamdam ipse a Tyro (5) civitate Phoenices quæstuariam cum redemisset, secum circumducebat, dicens hanc esse primam (6) mentis ejus conceptionem, matrem omnium, per quam initio mente concepit angelos facere et archangelos. Hanc enim Ennoiam exsileniem ex eo, cognoscentem quæ vult pater ejus, degredi ad inferiora, et generare Angelos et Potestates, a quibus et mundum hunc factum dixit. Posteaquam autem generavit eos, hæc detenta est ab ipsis propter invidiam, quoniam nolleat progenies alterius cuiusdam putari esse. Ipsum enim se in totum ignoratum ab ipsis: Ennoiam autem ejus detentam ab iis, quæ ab ea emissæ sunt (7) Potestates et Angeli; et omnem contumeliam ab iis passam, ut non recurreret sursum ad suum patrem, usque adeo ut et in corpore humano includeretur, et per secula veluti de vase in vas transmigraret in altera

²⁰ Act. viii, 20 seqq.

(1) *Adhuc magis.* Ex Feuard. marg. et cod. Voss. (cui consentit et Pass.) reponere Græbii placuit, *adhuc magis.* Sed cæterorum exemplarium lectio, quam sequimur, magis probanda.

(2) *Cupidus.* Gall. et Eras. et Feuard. *cupidius.* Sed repugnant omnes mss.

(3) *Qui inter Iudeos quidem, etc.* Hæc Græce D resort Theodorei lib. i Hær. Fab. c. 1: Καὶ Ἰουδαῖος μὲν ὁ Γ' ὁ φανῆναι, πρὸς δὲ Σαμαρεῖτας ὡς Πατέρα κατεληθέναι, ἀν δὲ τοῖς ἄλλοις ἔνεστι ὡς Πνεῦμα ἄγιον ἐπιφορτῆσαι.

(4) *Helenam.* Ita Feuard. in marg. et omn. mss. In editi. autem Eras., Gall. et Feuard. corrupte, *Selenen.* *Helenam* enim vocant veteres sere omnes.

(5) *Ipse a Tyro.* Pronomen quam in omnibus edit. præfixum voci *ipse*, auctoritate cod. Clarom. delevi; sensum enim turbat.

(6) *Dicere hanc esse primam, etc.* Hæc iterum ex Theodorei loco cit. verba referit Græbii: Ἐλένην τὴν πρώτην αὐτοῦ ἔνοιαν ἐφασκεν εἶναι, καὶ Μητέρα των ὀλων ὀνόμαζε, καὶ δι' αὐτῆς καὶ τοὺς Ἀγγέλους καὶ Ἀρχαγγέλους πεποιηκέναι.

(7) *Emissæ sunt.* Al. *emissæ essent.*

(8) *Stesichorum.* Poeta lyricus fuit ex Himera Sicilia urbe; sic dicitur, quod primus cum cithara

B muliebria corpora. Fuisse autem eam et in illa Helena, propter quam Trojanum contractum est bellum: quapropter et Stesichorum (8) per carnem maledicentem eam, orbatum oculis: post deinde penitentem et sribentem eam, quæ vocantur, palinodias, in quibus hymnizavit eam, rursus vidisse. Traasmigrantem autem eam de corpora in corpus, ex eo et semper (9) contumeliam sustinentem, in novissimis etiam in fornici prostituisse: et hanc esse perditam ovem.

3. Quapropter et ipsum venisse, ut eam assumeret primam, et liberaret eam (10) a vinculis, hominibus autem salutem præstaret per suam agnitionem. Cum enim male moderarentur Angeli mundum, quoniam unusquisque eorum concupisceret principatum, ad emendationem venisse rerum, et descendisse eum transfiguratum, et assimilatum Virtutibus, et Potestatibus, et Angelis: ut et in hominibus homo appareret ipse, cum non esset homo; et passum autem in Iudea putatum, cum non esset passus. Prophetas autem a mundi fabricatoribus Angelis inspiratos dixisse prophetias: quapropter nec ulterius curarent eos hi, qui in eum (11) et in Helenam (12) ejus spem habeant, et ut liberos agere (13) quæ velint: secundum 100 enim ipsius gratiam salvari homines, sed non secundum operas justas. Nec enim esse naturaliter operationes justas, sed ex accidenti (14); quemadmodum posuerunt qui mundum fecerunt Angeli, per hujusmodi præcepta in servitutem deducentes homines. Quapropter et solvi mundum, et liberari eos, qui sunt ejus, ab imperio eorum qui mundum fecerunt, remisit.

4. Igitur horum mystici sacerdotes libidinose quidem vivunt, magias autem perficiunt, quemadmodum potest unusquisque ipsorum. Exorcis-

cantu chorum conjunxit: nam verum nomen erat Tisias. Hic cum aliquando carmine invectus esset in Helenam, velut bellum Trojani facem, a Castore et Polluce oculis orbatus fuisse, tunc demum recantata palinodia, visum recepisse dicitur. Eusdem meminere Tertullian. lib. *De anima*, Horatius ode 17 *Epodon*, Lucian. lib. II *Verarum histor.*, Philostrat. lib. vi *De vita Apollon.*, c. 4; Quintilian. lib. x. c. 1, et Voss., *Poet. Græc.* p. 46.

(9) *Et semper.* Al. *vitiose, ut semper.*

(10) *Et liberaret eam, etc.* Sic et Theodorei, loco cit.: Οὐτα καὶ αὐτὴν τῶν ἐπιχειρήσαντων δέσμων, καὶ τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῆς εἰς αὐτῶν ἐπιγνώσεως παράσχειν σωτηρίαν.

(11) *Curarent eos hi qui in eum.* Legendum exigit constructio: *curare eos, hos qui in eum.*

(12) *Helenam.* Sic iterum reponimus, pro *Selenen*, ut et paulo post *Helenam* pro *Selenæ*, auctoritate omnium mss.

(13) *Et ut liberos agere.* Sic iterum Theodorei: Ἀλλὰ πράττειν ὡς ἐλευθέρους, ἀπερ ἐν ἐθελήσασιν οὐ γάρ διὰ πράξεων ἀγαθῶν, ἀλλὰ διὰ χάριτος τεύχοθι σωτηρίας.

(14) *Ex accidenti.* Eras., Gall., Arund. et Merc. 2, ex accidentia; Clarom. ex accidenzia.

amis et incantationibus utuntur. Amatoria quoque et agogima (1), et qui discuntur parendri et oniroponipi, et quæcunque sunt alia perierga (2) apud eos studiose exercentur. Imaginem quoque Simonis habent factam ad figuram Jovis, et Helenæ in figuram Minervæ, et has adorant: habent quoque et vocabulum a principe impliassimæ sententia Simeone vocati (3) Simoniani, a quibus falsi nominis scientia accepit initia, sicut ex ipsis assertionibus eorum adest discere (4).

5. Hujus successor (5) fuit Menander, Samari-tes genere, qui et ipse ad summum magia perve-nit. Qui primam quidem Virtutem incognitam ait omnibus; se autem eum esse, qui missus sit ab invisibilibus (6) Salvatorem pro salute hominum. Mundum autem factum ab Angelis; quos et ipse, similiter ut Simon, ab Ennoia emissos dicit (7). Dare quoque per eam (8), quæ a se doceatur, magiam, scientiam ad id (9), ut et ipsos, qui mundum fecerunt, vincat Angelos. Resurrectionem enim per id, quod est in eum baptismus, accipere ejus discipulos, et ultra non posse mori, sed per-severare non senescentes et immortales.

CAPUT XXIV ²⁸.

De Saturnino et Basilide.

4. Ex iis Saturninus (10), qui fuit ab Antiochia ²⁹ Cap. XXI. ³⁰ Cap. XXII.

(1) Amatoria quoque et agogima. Theodoret. ἀπαντά τινα καὶ ἀγώγια; Ireneus vero supra cap. 13, n. 5, φέρεται καὶ ἀγώγια, ubi interpres, amatoria et allectantia.

(2) Perierga. Ita mss. omnes. In Eras., Gall. et Fenard. perperam, parerga.

(3) Vocati. Editi. dicti.

(5) Hujus successor, etc. Ita et Euseb. lib. III Hist. eccles. c. 26: Σίμωνα τὸν Μάγον Μένανδρος διδαχήμανος.... ἦν καὶ οὗτος Σαμαρεὺς: εἰς δέκανον δὲ τῆς γοντεῖας οὐκ ἐλαττον τοῦ διδασκάλου προελθὼν.

(6) Se autem eum esse, qui missus sit ab invisibilibus, etc. Id est, iuxta Theodoretum lib. 1, c. 2, a prima illa Virtute. Secundum Eusebium vero, ab omnibus. Ita enim loco cit.: Εαυτὸν μὲν ὡς δρα εἴη λέγων δὲ Σωτῆρ, ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων δικαιού- ποθεν ἐξ ἀράτων Αἰώνων ἀπεσταλμένος σωτῆρι.

(7) Mundum autem factum .... dicit. Sic et Theodoretus cit.: Τοὺς δὲ Ἀγγέλους, τῷ Σίμωνι παραπλησίως, ὥπερ τῆς Ἐννοιας ἐφῆσε προβληθῆναι, καὶ τούς τῶν κόσμου δημιουργῆσαι.

(8) Dare quoque per eam, etc. His pœne repon-denti, quæc dicio loco habet Eusebius: Μή δὲ πάλις δύνασθαι τινα καὶ αὐτῶν τῶν κοσμοποιῶν Ἀγγέλων περιγενήσεθαι, ἢ πρότερον διὰ τῆς πρὸς αὐτοῦ παραδιδομένης μαγικῆς ἐμπαρίας δύναται, καὶ διὰ τοῦ μεταδιδομένου πρὸς αὐτοῦ βαπτίσματος οὐ τοὺς κατηξαμένους δύνασθαι αἰδίους ἐν αὐτῷ τούτῳ μεθέξειν τῷ βίῳ, μηκέτι θνήσκοντας, αὐτοῦ δὲ παραμένοντας, εἰς δὲ ἀγήρως τινὰς καὶ ἀθανάτους επομένους.

(9) Magiam, scientiam ad id. Sic ex codd. Claro- n. et Pass. textum restitutimus. Pass. tamen pro magiam habet magia, cui in hoc consentit et Voss.; Arund. vero quem secutus est Grabeus, magiram. Sed omnes cum editi., tum etiam mss. Anglie. minus bene addidit, pro ad id.

(10) Saturninus. Σατορούλον vocant Epiphanius Hær. 23, et Theodoret. lib. 1, c. 5. Hunc pariter cum Basilide, velut duos ejusdem magistri Menandri condiscipulos, jungunt Eusebius lib. IV, c. 7,

A ea (11), quæ est apud Daphnen, et Basilides, occa-siones accipientes, distantes doctrinas ostenderunt: alter quidem in Syria, alter vero in Alexandria. Saturninus quidem, similiter ut Menander (12), unum Patrem incognitum omnibus ostendit, qui fecit Angelos, Archangulos, Virtutes, Potestates. A septem autem quibusdam Angelis mundum factum, et omnia quæ in eo. Hominem autem (13) Angelorum esse facturam, desursum a summa Potestate lucida imagine appa-rente, quam cum tenere (14) non potuissent, in-quit, eo quod statim recurrerit sursum, adhortati sunt semetiposos, dicentes: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem* (15): qui cum factus es- set (16), et non potuisset erigi plasma, propter im-becillitatem (17) Angelorum, sed quasi vermiculus scarizaret, miserantem ejus desuper Virtutem, quoniam in similitudinem ejus esset factus, emisso scintillam vitæ, quæ erexit hominem, et articula-vit, et vivere fecit.

B Hanc igitur scintillam (18) vitæ post defunctio-nem recurrere ad ea, quæ sunt ejusdem generis, dicit: et reliqua ex quibus facta sunt illa resolvi.

2. Salvatorem autem (19) innatum demonstra-vit, et incorporeum, et sine figura, putative autem **ΙΟΥ** visum hominem: et Judæorum Deum unum ex angelis esse dixit. Et propter hoc quod

C et Epiphan. Hær. cit.

(11) Antiochia ea. Sic codd. Voss. et Clarom. cum edit. Oxon. In aliis perperam, Antiochæ.

(12) Saturninus quidem similiter ut Menander, etc. Theodoretus, loco cit.: Οὗτος, τῷ Μενάνδρῳ παραπλησίως, Εὐα Ερημος εἶναι Πατέρα παντάπαιον ἀγνωστον τοντον δὲ Ἀγγέλους δημιουργῆσαι, καὶ τὰς διάλας δυνάμεις ἐπτὰ δέ τινας ἐκ τούτων τὸν κόσμον ποιῆσαι. Epiphanius: Ἐπτὰ δέ τινας τὸν κόσμον πεποιηκάναι, καὶ τὰ τὸν αὐτὸν.

(13) Hominem autem, etc. Epiphan.: Τοὺς Ἀγγέλους τὸν δινθρώπον πεποιηκάναι, κατὰ τὴν μορφὴν τῆς δινθρονες παρακυψάσης φωνῆς (Ιερὶ νυκτὶ Ρεινα-vius καλλονής), Grabeus vero, φωτεινῆς, subintelli-gendο εἰκόνος, ἢ μὴ δυνηθέντες παρακυψαν κατέχειν, καὶ διὰ τὸ παραχρῆμα ἀναδραμέν, μεμήσανται θύλησαν, etc.

(14) Tenere. Al. continere.

(15) Similitudinem. Nostram aildunt editi. Eras., Gall. et Fenard. Sed eam vocem merito omittunt codd. Clarom., Pass. et Voss., quos secuti sumus. Scribit enim Epiphanius Hær. 23, § 4, vocem illam a Saturnino consulto prætermissem, ut errori illa- des astrarueretur; quasi alii essent operis artifices, imago vero et similitudo ad aliū reserretur. Unde mirum in Theodoreto ἡμετέραν additum legi.

(16) Qui cum factus esset.... vivere fecit. Epiphan., loco cit.: Γενομένου δὲ, φησι, τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τὸ αὐτῶν (Ἀγγέλων) ἀδρανές μὴ δύνασθαι αὐτὸν τελοφορῆσαι, κατεῖσθαι δὲ καὶ παριζεῖν δίκαιην σκύλτηκος ἐρποντος, μὴ δύνασθαι δὲ ἀνορθούσθαι.... Ξως ἡ δικα δύναμις.... σπλαγχνισθεῖσα δὲ τὴν Ιδίαν αὐτῆς εἰ- κόνα τε καὶ λόσιαν, κατ' οίκτον ἀπέστειλε σπινθῆρα τῆς αὐτῆς δυνάμεως (Theodoreto propius Ireneo, ζωῆς σπινθῆρα), κατὰ τὸν αὐτοῦ ἀνώρθωσ τὸν δινθρώπον, καὶ οὗτος ἐξωγόνης.

(17) Propriet imbecillitatem. Al. per imbecillitatem.

(18) Hanc igitur scintillam, etc. Ab his nonnullum ablidunt Theodoreti verba: Τοῦτο δὲ τὸν σπινθῆρα τῆς ζωῆς, μετὰ τὴν ζώου διάλυσιν, ἀνατρέχειν πρὸς τὴν ἀποστελλασσαν δύναμιν.

(19) Salvatorem autem .... scintillam vitæ eius,

dissolvere voluerint Patrem ejus omnes principes (1), advenisse Christum ad destructionem Iudeorum Dei, et ad salutem credentium ei; esse autem hos, qui habent scintillam vite ejus. Duo enim genera (2) hic primus hominum (3) plasmata esse ab Angelis dixit, alterum quidem nequam, alterum autem bonum. Et quoniam dæmones peccatos adjuvant (4), venisse Salvatorem ad dissolutionem malorum hominum, et dæmoniorum, ad salutem autem honorum. Nubere autem et generare, a Satana dicunt esse. Multi autem ex iis, qui sunt ab eo, et ab animalibus abstinent, per dictam hujusmodi continentiam seducentes multos. Prophetias autem quasdam (5) quidem (6) ab iis Angelis, qui mundum fabricaverint, dictas; quasdam autem a Satana: quem et ipsum angelum adversarium mundi fabricatoribus ostendit, maxime autem Iudeorum Deo.

(7) 3. Basilides autem (7), ut altius aliquid et verisimilius invenisse videatur, in immensum extendit sententiam (8) doctrinæ suæ, ostendens Nun primo ab innato natum Patre, ab hoc autem natum Logon, deinde a Logo Phronesin, a Phronesi autem

Cap. XXXIII.

Idem Theodoretus: Τὸν δὲ Σωτῆρα .... ἀγέννητον ξῆρα, καὶ ἀσώματον, καὶ ἀνεῖδεον φαντασίᾳ δὲ μᾶλλον, οὐκ ἀληθεῖᾳ, τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφανῆται· τὸν δὲ τῶν Ἰουδαίων Θεὸν ἔνα τὸν Ἀγγέλων εἰρήκεν εἶναι.... Τὸν Πατέρα φησι τὸν Χριστοῦ καταλύσαι βουλόμενον, μετὰ τῶν ὄλλων Ἀγγέλων, καὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων Θεὸν, ἀποτελεῖ τὸν Χριστὸν εἰς τὸν κόσμον, ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν εἰς αὐτὸν πιστεύοντων ἀνθρώπων. Epiphanius, § 2, ἐπικαταλύσει τῷ Θεῷ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πιστεύοντων εἶναι δὲ αὐτοὺς τοὺς ταύτης τῆς αἵρεσις τοὺς ἔχοντας τὸν σπινθῆρα τοῦ διώκεν Πατρός.

(1) *Et propter hoc quod dissoltere voluerint Patrem ejus omnes principes.* Existimat Græbius interpretari verba Irenæi, ob amphibiam ex duobus accusativis ortam, perperam vertisse, cum ita redere debuisse: *Propter hoc, quod dissoltere voluerit Pater ejus omnes principes, etc.* Id quidem, fateor, cum Theodoreti verbis magis conveniret. Sed non propterea ab Irenæi sensu recedit interpres noster: cum maxime scribat Epiphanius § 2 angelos rebelles factos, a Patre deservisse, quem proinde dissolvere voluerunt. Et hoc sensu, qui forte Irenæi est (cujus ipsa præcise verba referre Theodoreto animus non erat), vertere potuit interpres: *Propter hoc quod dissoltere voluerint Patrem ejus (Christi) omnes principes, etc.* Quare verba ejus haud sollicitanda esse puto. Consule Epiphanius.

(2) *Duo enim genera.... seducentes multos.* Hæc Græce ita sonant apud Epiphanius: Δύο γάρ πεπλάσθαι διπλῆς ἀνθρώπους φάσκει, ἕνα ἀγαθὸν, καὶ ἔνα φαῦλον· δέ ὧν δύο εἶναι τὰ γένη τῶν ἀνθρώπων ἐν κόσμῳ, ἀγαθὸν τα καὶ πονηρόν. Ἐπειδὴ δὲ διαιμονεῖς τοῖς πονηροῖς ἐθοβύνουν....., ἥλθεν ὁ Σωτὴρ ἐπὶ βοηθείᾳ τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐπὶ καταλύσει τῶν πονηρῶν καὶ τῶν δαιμόνων. Τὸ γαμεῖν δὲ καὶ τὸ γεννᾶν.... ἐκ τῶν Σατανᾶ ὑπάρχειν λέγει, διδεν καὶ οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἐμψύχων ἀπέχονται, διπάς δὲ τῆς προσποτῆτος δῆθεν πολιτεῖας αὐτῶν τινας ἐπαγγέλνει: εἰς τὴν αὐτῶν ἀπάλην.

(3) *Hominum.* Hanc vocem refer ad genera, non ad primas.

(4) *Adjuvant.* Edili. adjuvabant.

(5) *Prophetias autem quasdam, etc.* Hæc Græce referunt Theodoretus partim, partim Epiphanius.

Sophiam et Dynamen, a Dynamis autem et Sophia Virtutes, et Principes, et Angelos, quos et primos vocat, et ab iis primum cœlum factum. Dehinc ab horum derivatione (9) alios autem (10) factos, aliud cœlum simile priori fecisse, et simili modo ex eorum derivatione cum aliis facti essent, antitypi eis qui super eos essent, aliud tertium deformatum cœlum: et a tertio deorsum descendantium quartum, et deinceps secundum eum modum alterus et alteros Principes et Angelos factos esse dicunt, et cœlos trecentos septuaginta quinque. Quapropter et tot dies habere anum, secundum numerum cœlorum.

(6) Eos autem, qui posterius continent (11) cœlam, Angelos, quod etiam a nobis videtur, constituisse ea quæ sunt in mundo omnia, et partes sibi fecisse terræ, et earum, quæ super eam sunt, gentium. Ese autem principem ipsorum eum, qui Iudeorum putatur esse Deus. Et quoniam hic suis hominibus, id est Iudeis, voluit subjecere (12) reliquas gentes, reliquos omnes principes contra stetisse ei et contra eis. Quapropter et reliquæ resiluerunt (13) gentes ejus genii. Innatum au-

Theodoretus: Τῶν δὲ προρητεῶν τὰς μὲν ὑπὸ κοσμοποιῶν Ἀγγέλων ἐφῆσεν εἰρῆσθαι, τὰς δὲ ὑπὸ τῶν Σατανᾶ. Epiphanius: Καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Σατανᾶν Ἀγγελον φάσκει ἀντιπράττοντα τοὺς κοσμοποιοὺς Ἀγγελούς, μάλιστα δὲ τῷ Θεῷ τῶν Ιουδαίων.

(6) *Quidem. Al. quidam, sed male.*

(7) Basilides autem, etc. Non procul ab his distant, quæ Græce leguntur partium apud Eusebium, partim apud Epiphanius, partim apud Theodoretum. Euseb. lib. in Hist., c. 7, ex Irenæo refert, προσχήματι δὲ ἀπορθητόρων, τὸν Βασιλεῖδην εἰς τὸ ἀπαρτον τίναι τὰς ἐπινοιας. Theodoretus c. 4: Ἐφῆσεν γάρ τὸν ἀγέννητον νοῦν πρῶτον γεννῆσαι, εἰς δὲ τοὺς νοῦς προβληθῆναι τὸν λόγον, φρόνησιν δὲ ἀπὸ τοῦ λόγου, ἀπὸ δὲ τῆς φρονήσεως σοφιαν καὶ δύναμιν, εἰς δὲ τούτων Ἀγγέλους καὶ Ἀρχαγγέλους. Epiphanius. Hært. 24, § 1: Ἐκ δὲ τῆς δύναμεως τοῦ καὶ Σοφιας Ἀρχαλ, Ἐξουσίας, Ἀγγελοι· ἐκ δὲ τούτων τῶν δύναμεών τε καὶ Ἀγγέλων γεγονέαν ἀνώτερον πρῶτον οὐρανόν.

(8) *Sententiam. Clarom. scientiam.*

(9) *Dehinc ab horum derivatione, etc.* Theodoretus cit. : Ἐκ δὲ τούτων ἀπορθοῖς ἀλλοις γενομένους Ἀγγέλους, ἄλλον οὐρανὸν ποιῆσαι τῷ πρώτῳ προσποιούμενον· είτα πάλιν εἰς τῆς τούτων ἀπορθοῖς ἀτέρους φύντας, τεκτήνασθαι καὶ τούτους ἐπερον οὐρανόν, εtc.

(10) *Alios autem. Eras., Gall. et Feuard., alias item.*

(11) *Eos autem, qui posterius continent, etc.* Sic et Thedoretus loco citato: Τοὺς δὲ τὸν οὐρανὸν τὸν ἐχαρακτον, τὸν ὑψὸν ὄρώμενον, οἰκούμενας Ἀγγέλους δημιουργῆσαι τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῆς τῆς διανεμάσθαι δεσπότειαν, δια δὲ κληρωθῆναι τὴν τῶν Ιουδαίων οἰκονομίαν, καὶ τοῦτον ἀρχεῖν τῶν ἀλλοι. Βουλευθέντι δὲ τούτῳ τοῖς οἰκείοις ἀπαντα ὑποτάξαι τὰ ἔνη, τοὺς ἀλλοις δρόγοντας ἀντιπράττειν.

(12) *Subjecere. Al. subigere.*

(13) *Resiluerunt. Sic Clarom., Pass., Voss. et Feuard., pro quo in Eras., Gall., Merc. & et Ottob. corrupte legitur residus erunt. In Arund. vero, quem secutus est Græb., resiluerunt; recte quidem nisi codicem hunc interpolatum suspicatur. Quid quid sit, resiluerunt ejus genti, hic scripsit interpres, pro resiluerunt ab ejus gente.*

tem (1) et innominatum Patrem, videntem perditionem ipsorum, misisse primogenitum Nun suum (et hunc esse qui dicitur Christus), in libertatem credentium ei, a potestate eorum qui mundum fabricaverunt. Et gentibus (2) ipsorum autem apparuisse (3) enim in terra hominem, et virtutes perfecisse. Quapropter neque passum eum (4), sed Simonem quendam Cyrenæum angariatum portasse crucem ejus pro eo : et hunc secundum ignorantiam et errorum crucifixum, transfiguratum ab eo, uti putatur ipse esse Jesus : et ipsum autem Jesum Simonis accepisse formam, et stantem irrisisse eos. Quoniam enim virtus incorporalis erat, et Nus (5) innati Patris, transfiguratum quemadmodum vellet, et sic ascendisse ad eum qui miserat (6) eum, deridentem eos, cum teneri non posset, et invisibilis esset omnibus. Et liberatos igitur (7) eos, qui hæc sciant, a mundi fabricatoribus principibus : et non oportere confiteri eum qui sit crucifixus, sed eum qui in hominis forma venerit, et 'putatus sit crucifixus, et vocatus sit Jesus, et missus a Patre, ut per dispositionem hanc opera mundi fabricatorum disloveret. Si quis igitur, ait, confitetur cruci-

(1) *Innatum autem, etc.* Theodoret. : Τὸν δὲ ἀγνόητον ταῦτα θεώμενον, τὸν πρωτότονον αὐτοῦ Νοῦν ἀποστάλαι, καὶ Χριστὸν προστήρασε.

(2) *Et gentibus.* Edit. in gentibus.

(3) *Apparuisse.* Δοκήσαι δυνατατ, *specie tenus*, ut habeat Epiphanius § 5.

(4) *Quapropter neque passum eum, etc.* Epiphanius loco cit. : Οὐχὶ Ἰησοῦν φάσκων πεπούθειν, ἀλλὰ Σίμωνα τὸν Κυρηναῖον.... καὶ φησιν ἐκ τῶν βαστάζειν τὸν σταυρὸν μεταμφοροῦνται σίς τὸν έαυτοῦ εἶδος, καὶ έαυτὸν εἰς τὸν Σίμωνα..... ἐκτένου δὲ σταυρῷ μένουν, ἐστήκει κατάντυχος ἀράτως ὁ Ἰησοῦς, καταγέλων τῶν τὸν Σίμωνα σταυρούντων.

(5) *Et Nus.* Ita Feuard. in marg. et omnes mss. nostri cum edit. Oxon. In aliis perperam, *eterna*.

(6) *Miserat.* Feuard., Eras., et Gall., misit.

(7) *Et liberatos: igitur.* Theodoretus : Χρῆναι δὲ ποτεῖνες θλεγεν, οὐκ εἰς τὸν δοταυρῷ μένον, ἀλλὰ εἰς τὸν δοταυρῷ δόξαντα· οὐτω γάρ φησι δυνατῶς τῆς τῶν κοσμοτῶν δυναστείας ἀπαλλαγῆναι.

(8) *Animæ autem solæ.* Vocem eorum post autem ex ms. Voss. addidit Grabius. Eadem exstat in Pass., sed in Voss. animam solam. At in Eras., Claron., Arund. et Merc. 2, *animæ autem solæ*; ubi solæ in dandi casu accipitur.

(9) *Corruptibile.* I. e. *non resurrecturam*; negabat enim hic hereticos carnis resurrectionem, ut aiunt Theodoret. et Tertul. lib. *De præscrip.*, e. 46.

(10) *Prophetias autem, etc.* Theodoret. : Τὰς δὲ προφηταῖς καὶ αὐτὸς ὁ Αγγελὸς ἔφης γεγνηθεῖσας, τὸν δὲ νόμον ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος τεθῆναι τῶν Ιουδαίων. Hinc videlicet interpretem Irenæi, perperam legentem καὶ εἰπότας, perperam et veritatem, et ipsas. Vertendum erat et ipsas.

(11) *A principe ipsorum, qui.* Sic emendandum putavi partim ex editis, partim ex mss. Neque enim hic vel illi secum invicem consentiunt. Vocem ipsorum omissem in Eras. et Gall. supplevi ex Claron., Pass., Voss. et Feuard. At particularum autem in Eras. et Gall. post *Principe*, et vocem eam in citatis tribus missi ac editi. Feuard. et Grab. ante quæ scriptas delevi : quia prior in his, posterior vero in Eras. et Gall. dedit ; et utraque sensum et constructionem turbat.

A fixum, adhuc hic servus est, et sub potestate eorum qui corpora fecerunt : qui autem negaverit, liberatus est quidem ab iis, cognoscit autem dispositionem innati Patris.

5. *Animæ autem solæ (8) esse salutem : corpus 102 enim natura corruptibile (9) existit. Prophetias autem (10) et ipsas a mundi fabricatoribus fuisse ait Principibus, proprie autem legem a Principe ipsorum, qui (11) eduxerit populum de terra Ægypti. Contemnere autem et idolothyla (12), et nihil arbitrari, sed sine aliqua trepidatione uti eis : habere autem et reliquarum operationum usum indifferenter, et universæ libidinis. Utuntur autem et hi magia, et imaginibus (13), et incantationibus, et invocationibus, et reliqua universa periergia (14) : nomina quoque (15) quedam affingentes quasi Angelorum, annuntiant hos quidem esse iu primo coelo, hos autem in secundo : et deinceps nituntur trecentorum sexaginta quinque ementitorum (16) cælorum et nomina, et principia, et Angelos, et Virtutes exponere. Quemadmodum et mundus nomen esse, in quo dicunt descendisse et ascendisse Salvatorem, esse Caulacau (17).*

(12) *Contemnere autem et idolothyla, etc.* Theodoretus : Τὸν δὲ εἰδωλοθύτων ὀδεις μεταλαμβάνειν προστάξει, καὶ τὰς ἀπειρημένας πράξεις ἀδικητικὰς ἐπιτελεῖ.

(13) *Hi magia et imaginibus.* Sic iterum restituo, partim ex mss. Claron., Pass., Voss. et edit. Feuard., partim ex codd. Arund., Merc. 2 et edit. Eras. et Gall. Ex illis addo, *hi magia, ex istis, et imaginibus* : (incuria tamen amanuensis scriptum in Merc. 2 *imaginis pro imaginibus*) ut enim Eras. et Gal. perperam omiserunt *hi magia*; sic nec Feuardentius et Grabius expungere debuerunt *et imaginibus*. Nam cum Irenæus ait quod utuntur *hi magia, etc.*, illud et respicit procul dubio Simonem Magum, a quo hanc doctrinæ suscipit partem mutuati fuerant Basilidiani. Atqui sedum magia, sed et superstitionis quibusdam *imaginibus* utebatur Simon : quibus et usos fuisse Basilidianos certo certius evadit ex Basilidianis gemmis, etiamque superstitiis, in quibus cœlestes videmus tot portentosæ imagines, apposito saepe famoso illo nomine ΑΒΡΑΑΣ, quas suis amuletis loco exhibebant.

(14) *Periergia.* Ita ex Arund. et Merc. 2 bene restituit Grabius, quamvis in illis, ut et in Claron., Pass. vitiouse scriptum sit *periergia*; in Ottoboni vero *perierga*. Exponxit autem *parerga*, ut habeant al. editi.

(15) *Nomina quoque, etc.* Theodoret. : Καὶ Ἀγγέλων δὲ ὄντων διαπλάσαντες, τοὺς μὲν τὸν πρωτὸν ἔχειν θρασαν οὐρανὸν, τοὺς δὲ τὸν δεύτερον. Καὶ ἐφεξῆς μάλιστρο τοῦ πάτερον καὶ ἐγκυοτοῦ καὶ τρικυοτοῦ.

(16) *Ementitorum.* Cod. Arund., *eminentiorum*. (17) *Quemadmodum et mundus nomen esse.... Caulacau.* In Pass., *quemadmodum et mundus non esse.* Pro Caulacau Claron., et Pass. habent Caulacau, Caulacau, etc. Genuinam vero lectionem, Caulacau, Caulacau, ex Isaiæ xxviii, 10, cum Grabio reposui, neglectis vitiiosis editis et mss. Textum autem hic nullum esse vel corruptum, indeque difficile genuinum elicere sensum, recte notat vir clarissimus. Vult Theodoretus Caulacau Salvatoris; Epiphanius vero *Hær.* 25, principis alicujus fuisse nomen. Id certiss., vocabulum

6. Igitur qui didicerit, et Angelos omnes cognoverit, et causas eorum, invisibilem et incomprehensibilem eum Angelis (1) et Potestatibus universis fieri, quemadmodum et Caulacau suis. Et sicut Filium incognitum omnibus esse, sic et ipsis a nemine oportere cognosci; sed cum sciant ipsi omnes, et per omnes transeant, ipsis omnibus invisibilis et incognitos esse. Tu enim, aiunt, omnes cognosce (2), te autem nemo cognoscet. Quapropter et parati sunt ad negationem, qui sunt tales, imo magis ne pati quidem proprie nomen possunt, cum sint omnibus similes. Non autem multos scire posse haec, sed unum a mille, et duo a myriadibus (3). Et Iudeos quidem (4) jam non esse dicunt, Christianos autem nondum: et non oportere omnino (5) ipsorum mysteria effari, sed in abscondito continere (6) per silentium (7).

7. Trecentorum autem sexaginta quinque eorum locales positiones distribuunt similiter ut mathematici. Illorum enim theorematum accipientes,

²⁰ Cap. XXIV.

isud Hebraum ab hereticis eo fine duntaxat adhuc, ut vocis insolentia terrorem simplicium persecutoribus incuterent. Nam τῷ τῷ Epiphanio significat, spes super spem, aliis linea ad lineam, vel regula ad regulam: que qui Basilidianorum deliris aptari possint non video.

(1) Angelis et. Hæc desunt in Eras. et Gall.

(2) Tu enim, aiunt, omnes cognosce. Epiphan. Haer. 24, § 5: Υποτίθεται τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς λέγων· ὅτι ὑμεῖς πάντα (legit Irenæus κάντας) γινώσκετε, ὅμας δὲ μηδεὶς γινώσκεται.

(3) Unum a mille, et duo a myriadibus. Epiphan., loco cit.: Εὐτὸς δὲ ἀπὸ χιλίων ἀποκαλύπτειν, καὶ δύοιν ἀπὸ μυριών.

(4) Et Iudeos quidem, etc. Epiphan.: Τουταῖον μὲν ἑαυτοῖς μηδέτι εἶναι φάσκουσι, Χριστιανοῖς δὲ μηδέτι γεγενῆσθαι.

(5) Et non oportere omnino, etc. Idem: Φάσκει δὲ μόνον τερπὶ Πατρὸς, καὶ τοῦ αὐτοῦ μυστηρίου μηδενὶ ἀποκαλύπτειν, ἀλλὰ σιγῇ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς.

(6) Continetur. Post hoc verbum addidit Grabius ex ms. Arund. et Merc. 2, pertinere, idemque esse ait quod decere. Sed cum hoc desit in omnibus aliis cuius edit., tum ms. textuque obscuritate magis quam lucem afferat, expungendum existinuam.

(7) Per silentium. Græce scriptum fuisse putat Pearsonius parte II Vindic. epist. S. Ignat., c. 6, p. 64, non διὰ Σιγῆς, sed διὰ τὴν Σιγῆν, id est proprie Sigen. Τέννοταν enim et Σιγῆν vocatam a Basilide putat vir doctissimus. Sed quidquid sit de dupliciti Τέννοτας nomine, vulgata lectio, cui etiam faveat Epiphanius, præferenda videtur.

(8) *Esse autem principem illorum Ἀβράκας*, etc. Theodoret.: Εἶναι δὲ τὸν ἀρχοντα αὐτῶν φησιν Ἀβράκας· ή γάρ φέρος τοῦ ὄντων, τῶν τέτην οὐρανῶν σηματίνει τὸν ἀριθμὸν. Nec aliud sit Epiphanius. Utique vero scriptum Ἀβράκας; Latini vero plerumque Ἀβράκας; quod sati indifferenter esse videtur. Afferunt autem illi Ἀβράκας esse nomen primi se præcipui coeli, quod numerum ccclxv. in se continet. Si enim singulas, quibus constat Ἀβράκας, litteras ut totidem votas arithmeticas accipias, iuveneris ccclxv. Aiunt vero Tertullianus lib. De præscript. c. 46, Hieronymus in cap. iii Amos, et alii, a Basilide sic appellatum esse summum Deum. Addit Hieronymus Mithras sub eodem numero aliarum litterarum ethnici esse, quem Basilides portentoso nomine vocal Abraxan. Frequenter ea vox inscripta legitur in Basilidianorum gemmis.

A in summo characterem doctrinæ transstulerunt: esse autem principem illorum Ἀβράκας (8), et proper hoc trecentos sexaginta quinque numeros (9) babere in se.

103 CAPUT XXV°.

De Carpocrate.

1. Carpocrates autem, et qui ab eo, mandum quidem (10) et ea quæ in eo sunt, ab Angelis multo inferioribus ingenito Patre factum esse dicunt. Jesus autem e Joseph natum, et cum similiis (11) reliquis hominibus fuerit, distasse a reliquis secundum id, quod anima ejus firma et munda cum esset, commemorata fuerit, quæ visa essent sibi in ea circumlatione (12), quæ fuisse ingenito Deo (13): et proprie hoc ab eo misericordem esse ei virtutem, uti mundi fabricatores effugere posset, et per omnes transgressa (14), et in omnibus liberata, ascenderet ad eum: et eas, quæ similia ei amplecterentur, similiter (15). Jesu autem dicunt ani-

Sed ne frustra repetendo quæ alii ante nos ea de re scripserunt, eruditæ lectori fastidio simus, legatur Joannis Macarii canonici Ariensis Abraxas, seu *De gemmis Basilidianis Disquisitio*, etc., exhibita et commentario illustrata a Joanne Chiffletio canonico Tornacensi, Antwerp. 1657, et dociliissimi nostri domini Bernardi de Montfaucon opus singulare et omni eruditio generis referunt *De palæographia Græca*, lib. II, cap. 8.

(9) Numeros. Sic omnes mss.; at in edit., numerum.

(10) *Mandum quidem*, etc. Latinus Irenæi verbis Græca hæc apud Epiphanius Haer. 27, § 2, p. 102, sere respondent: Τὸν δὲ κόσμον καὶ τὰ τῷ κόσμῳ ὑπὸ Ἀγγέλων γεγενῆσθαι τῶν πολὺ τι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τοῦ ἀγνῶτου (legit Irenæi interpres ἀγνῶτου) ὑποθεσθέντας... Ἰησοῦν δέ..., ἀπὸ Ιωσήφ γεγενῆσθαι... εἶναι δὲ αὐτὸν τοῖς πάσι... εἰνονον (καὶ καθαρὸν habet Theodoretus, c. 5) ἕνος ψυχῆς περὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ δύνημόνεις τὰ δραδάντα ὑπὸ αὐτῆς, διὰ τὴν ἐν τῇ παριφορᾳ τοῦ ἀγνῶτου (I. ἀγνῶτου) Πατρὸς, ἀπετακται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς εἰς τὴν αὐτοῦ ψυχῆς δυνάμεις (I. δύναμις), δπως... ψύγῃ τοὺς κοσμοποιοὺς Ἀγγέλους,... καὶ δπως διὰ πασῶν τῶν πράξεων χωρῆσσα καὶ ἐλευθερωθεῖσα, διελθοι πρὸς αὐτὸν διῶν ἀλλὰ καὶ τὰς δύολας αὐτῆς ψυχάς, τὰ τοιαύτη ἀσπασμένας, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐλευθερωθεῖσας διῶν πτῆναι πρὸς ἀγνῶτον Πατέρα. Hæc continentur exscribere visunt est, ut hinc perspicias Epiphanius propria sibi fecisse Irenæi verba; quæ tamen, paucis vel immutatis vel additionis, instaurare haud arduum foret. Quod et sequentia nobis referenda confirmabunt.

(11) *Et cum similis*. Sic Claroni. melius quam reliqui, et qui similis.

(12) *Circumlatione*. In Eras. et Gall., *circumlatione*. Vide Dissert. I, cap. 5, num. 423.

(13) *Ingenuo Deo*. In, quod ante ingenito exstat in edit. Eras., Gall. et Feuard., recte expunxit Grabius: deest enim in omnibus mss.

(14) *Per omnes transgressa*, i. e. ex Epiphanius, per omnes actiones etiam turpissimas (horrendum!) transgressa, ognibusque defuncta, sordidata potius, ascenderet ad Deum. Lege ipsum Epiphanius: fusiōri enim et distinctiori stilo prosequitur, quæ veluti summum hic refert Irenæus.

(15) *Eas, quæ similia ei amplecterentur, similiter*. Ita recte Claroni, Voss., Merc. 2 et edit. Uxori. Sed in ceteris edit. perperam: et ea, quæ similia ei amplecterentur, similiter. Ut autem perfectus sit hu-

mam (7) in Iudeorum consuetudine nutritam con- tempserat eos, et propter hoc virtutes accepisse, per quas evanescerat que fuerunt in pœnis passiones, que inerant hominibus.

2. Nam igitur (8), que similiter atque illa Iesu anima, potest contemnere mundi fabricatores ar- chontes, similiter accipere virtutes ad operandum similia. Quapropter et ad tantum elationis proiecti sunt, ut quidam quidem similes sese dicant Iesu: quidam autem adhuc et secundum aliquid illo for- tiore, qui sunt distantes amplius (9) quam illius discipuli, ut puta quam Petrus et Paulus, et reliqui apostoli: hos autem in nullo diminorari (10) a Iesu. Animas enim ipsorum ex eadem circumstancia devenientes, et ideo similiter contemnentes mundi fabricatores, eadem dignas habitas esse virtute, et rursum in idem abire. Si quis autem plus quam ille contempserit ea que sunt hic, posse meliorem quam illum esse.

3. Artes enim magicas operantur et ipsi, et incantationes, philtrea quoque et charites (11), et parecros, et oniroscopos, et reliquas malignitati-
as Rom. iii. 8.

juice coniunctis sensus, supple ex Epiphanius: et eas animas... similiter liberalitas, ad ingenitum Patrem evolare subram.

(7) *Iesu animam dicunt animam*, etc. Epiphanius: Τὴν δὲ ψυχὴν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τοῖς τῶν Ἰουδαίων θεοῖς ἀνταρφεῖσαν καταφρονήσας αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο δυνάμεις εἰληφθεῖ, δι’ ὃν τὰ ἐπὶ κολάτεσι πάθη προσάνθητα τοῖς ἀνθρώποις δυνηθεῖς πρᾶξαι, ὑπερβῆναι τοὺς κοσμοποιοὺς ἴσχυεν· οὐ μόνον δὲ αὐτὴν τὴν ψυ- χὴν τοῦ Ἰησοῦ τοῦτο δεδυνήσθαι, ἀλλὰ καὶ τὴν δυνα- μένην... ὑπερβῆναι τοὺς κοσμοποιοὺς Ἀγγέλους, καὶ αὐτὴν ἐξ ἀλόγου δύναμεις, καὶ τὰ δύμοια πρᾶξῃ (Theodo- relus Irenæus proprius: ...δυναμένην δύμοιας λα- βάνειν δύναμαν πρὸς τὰ πρᾶξαι δύμοια). Οὐθενὲς εἰς τύφων οὔτοι ἀλητακέτες μέγαν... (Theodorei. εἰς τοσαύτην τύφου μανίαν ἐξώκειλαν ἀνθρεψ), έκποτούς προκριτεύες τὴν οὐρανούντα καὶ αὐτὸν τοῦ Ἰησοῦ· ἀλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν, οὐχ Ἰησοῦ φασ.· ἀλλὰ Πέτρον, καὶ Ἀνδρέον, καὶ Παύ- λον, καὶ τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων ἑαυτούς ὑπερορεστά- ρους εἶναι· ἀλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν φάσκουσι μηδὲν διεν- νογέναι τοῦ Ἰησοῦ· αἱ γάρ ψυχαὶ ἐκ τῆς αὐτῆς περι- φορᾶς εἰσι, καὶ δύμοις κατὰ τὴν τοῦ Ἰησοῦ πάντας κατεφρόνηνται ποιούμεναι, τῆς αὐτῆς δύναμεως ἡγώ- θησαν... Εἰ δὲ καὶ τις πάλιν δυνηθεῖ ὑπὲρ τὸν Ἰησοῦν καταφρονῆσαι, διαφορώτερος ξεται αὐτοῦ.

(8) *Nam igitur*. Sic ex Epiphanius, ipsa constru- ctio lege ita exigente, restituimus pro ea, ut vitiose legitur in omnibus codd. aperto scribarum sphu- mato.

(9) *Distantes amplius*. Vertere debuisset interpres, *præstantiores*, *excellentes*, *juxta Gracium* ὑπερφ- *ρεστέρους*.

(10) *Diminorari*. I. e. *minores*, *vel inferiores esse* *Iesu*.

(11) *Charites*. Forte legendum charisteria. Nam ex Gloss. vel. χαριστήριον est amatorum, quod huic Irenæi loco apparet convenit. At *charites* legitur, per me licet; sed idem erit significatum. Que enim Latine reddidit interpres, *incantationes*, *philtrea*, et *charites*, Graece dixit Epiphanius, ἐπω- δα; φιλτρα καὶ ἀγωγμα. Per *charites* ergo nihil aliud intellexisse videtur interpres, quam quod Irenæus, seu Epiphanius, per ἀγωγμα, quod illi superius vertit *adlectamia*.

(12) *Qui et ipsi*, etc. Sic sere Epiphanius: Εἰσὶ δὲ τοῦ Σατανᾶ περιστεραζόμενοι, καὶ προεβλή- μένοι εἰς ἐνιδόν; τῆς, τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας... εἰς τὰ

A nes, dicentes se potestatem habere ad dominandum jam principibus et fabricatoribus hujus mundi: non solum autem, sed et his omnibus, quae in eo sunt facta. Qui et ipsi (13) ad detractionem divini Ecclesiae nominis (13), quemadmodum et gentes, a Satana præmissi sunt, ut secundum alium et alium modum, que sunt illorum audientes homines, et putantes omnes nos tales esse, avertant aures suas a præconio veritatis: aut et (14) videntes que sunt illorum, omnes nos blasphemant, in nullo eis communicantes, neque in doctrina, neque in moribus, neque in quotidiana conversatione. Sed vita quidem luxuriosam, sententiam autem impianam ad velamen malitiam ipsorum nomine abutuntur (15), *quorum judicium justum est*²¹, recipientium dignam suis operibus a Deo retributionem.

4. Et in tantam insaniam (16) effrenati sunt, uti et omnia quæcumque sunt irreligiosa et impia, in potestate habere, et operari se dicant (17). 104 Sola enim humana opinione (18) negotia mala et bona dicunt. Et utique secundum transmigrationes in corpora oportere in omni vita (19), et in omni

έθη καταχοοῦντα αὐτῶν τὰ ἔργα, νομίσαντα καὶ τοὺς τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας τουτούς εἶναι, ἀπο- στρέψαντε τὴν ἀκοὴν ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀλη- θειῶν διδασκαλίας, ή καὶ ὄρωντάς τινας πάντω- [I. πάντας] δρόμως βλασφημεῖν.

(13) *Detractionem divini Ecclesiae nominis*. Edit. Eras., Gall. et Feuard., *detractionem divini nominis et Ecclesie*.

(14) *Aut et Claram. ut et Eras., Gall. et Feuard. aut ut.*

(15) *Sed vitam quidem luxuriosam.. abutuntur*. Hic Arund., Voss., Merc. 2. Feuard. in marg. et edit. Oxon. sequi malum quam Claram., Pass. et exters edit. in quibus legitur, *abutuntur*. Sed verba quæpiam e textu excidisse perspicuum est: frustra enim in iis, que exstant, sensum, aut con- nexiōnem requiri. Quantum ex Epiphanius collige- gare fas est, hoc, aut quidpiam simile scripsisse videatur Irenæus: *Sed vitam quidem luxuriosam di- cunt; sententiam autem impianam ut tegant, ad velu- men malitiae ipsorum Christiani nomine abutuntur*. Scribit enim ille: *Porro isti in luxu atque deliciis assidue versantur, neque ad nos penitus accedunt, nisi forte ut imbecilles animos ad impia sua dogma- ta pelliciant. Neque enim alia re uobis similes sunt, quam quod Christiani nomine gloriantur, ut emen- tiūi hujus vocabuli specie improbatum suum exer- ceant. Sed eorum, uti scriptum est, *judicium legitimi- num est**, etc.

(16) *In tantam insaniam*. Edit., *in tantum in- sania*.

(17) *In potestate habere et operari se dicant*. Hic ab edit. discipiunt *miss.*, nec secundum invicem con- sentiunt. In Eras., Gall. et Feuard. legitur, *potestatem habere operandi se dicant*; *miss.* vero omnes concorditer habent, *in potestate*, *ac et operari*, uno excepto Arund. quem secutus est Græbius, in quo omittitur particula *et*. At in aliis legitur, *habere*, ut in Arund. et Pass., in aliis *habent* ut in certis. Priorum lectionem sequi malui, cuius hic sensus: *in potestate habere*, *id est sibi licere, et op- erari se dicant*.

(18) *Sola enim humana opinione*, etc. Ila et Theodoreus: *Ἄδην γάρ, φαντα, οὐκ ἀλόγει, τὰ μὲν τῶν πραγμάτων κακὰ εἰναι δοξεῖ, τὰ δὲ ἀγαθά*.

(19) *Oportere in omni vita*, etc. Ille Clarius ex- plicat Irenæus; lib. II. c. 32, et ex eo Epiphanius

scilicet fieri animas (si non praecoccupans quis in uno adventu omnia agat semel ac pariter, quae non tantum dicere et audire non est fas nobis, sed ne quidem in mentis conceptionem venire, nec credere si apud homines conversantes in his, quae sunt secundum nos civitates, tale aliquid agitatur) ut, secundum quod scripta eorum dicunt, in omni usu vitae (20) factae animas ipsorum, exentes in nihilo auctiuncula minus habeant (21) ad operandum (autem) in eo: ne forte, propriea quod deest libertati aliqua res, cogantur (22) iterum mitti in corpus. Propter hoc dicunt Iesum hanc dixisse parabolam: *Cum es cum adversario tuo in via, ad operam, ut libereris ab eo, ne forte te det judici, et index ministro, et mittat te (23) in carcerem. Amen dico tibi, non exies (24) inde, donec reddas notissimum quadratum*. Et adversarium dicunt (25) unum ex angelis, qui sunt in mundo, quem diabolum vocant, dicentes factum eum ad id, ut ducat eas, quae perierunt, animas in mundo (26) ad principem (et hunc dicunt esse primum ex mundi fabricatoribus); et illum alterum angelo (27), qui mi-

²⁸ *Luc. xii, 58, et Matth. v, 25.*

et Theodoret. locis cit., oportere scilicet animas, dum in praesenti vita degunt, omni turpissimarum actionum, et horrendarum etiam libidinum genere expleri, ne si quid pretermiserint, quasi alicuius in hoc mundo actionis debito obligatae, iterum in alia corpora transfundи necesse habeant. Horum ergo verborum, et utique secundum transmigrationes, etc., sensus est: *Et utique oportere animas tantum varia in corpora transfundи, donec in omni vita et in omni actu factae fuerint: id est, donec omnes vivendi et agendi genus expertae fuerint: nisi forte praecoccupans quis in uno adventu, id est in una migratione, seu vita, omnia agat semel et pariter, etc.*

(20) *In omni usu vitae, etc.* Epiphanius: *Φασι γέρ, δεῖν πάντως πλάσαιν χρήσιν τούτων ποιεῖσθαι, ἵνα μή ἐξελθοῦσαι καὶ ὑπερέσσονται τίνος Ἐργου, τούτου ἔνεκα καταστραφῶσιν εἰς σώματα πάλιν αἱ ψυχεῖ, εἰς τὸ πρᾶξαι αὐθίς & μῆ ἐπράξαιν. Καὶ τοῦτο ἔστι, φασίν, ὅπερ δὲ Ἰησοῦς ἐν τῷ Ἕναγγελῳ εἶπε διὰ παραβολῆς, διτι: Ἰσθι ἐνύον τῷ ἀντιδίκῳ σου, ἐν ᾧ ἡς ἐν τῇ δύο μετ' αὐτοῦ, καὶ δύο ἐργασίας ἀπῆλλαχθαι ἀπὸ αὐτοῦ, μή τις δὲ ἀντίδικος περιάλῃ σε τῷ χριτῷ, καὶ δικριτεῖς τῷ ὑπηρέτῃ, καὶ δὲ ὑπηρέτης βάλλῃ σε εἰς φυλακὴν· ἀμήν λέγω σοι, οὐ μή ἐξέλθῃς ἔξειθεν, ἔως ἂν ἀποδῷς τὸν ἔσχατον κοδράνην.*

(21) *In nihilo adhuc minus habeant, etc.* Hic in omnibus editi, praece interprunctionis *vicio misere* perveritur sensus, dum ab his verbis, *ad operandum in eo*, etc., quae ad precedens colon pertinent, nova incipit periodus, quae male protrahitur usque ad, *dixisse parabolam*. Sic ergo restituo, legendo consequenter: *In nihilo adhuc minus habeant ad operandum in eo: i. e. nihil, ne minimum quidem supersit, vel, amplius habeant ad operandum in eo vita usu. Expungenda vero particula autem, quam ideo parenthesi inclusa, quia sensum turbat. Tum premissis punctis duobus lego: ne forte, etc., et a propter hoc, etc., novam instituo periodum. Sic distinguendo, caligo huic Irenaei loco offusa facile discutetur.*

(22) *Propriea quod deest libertati aliqua res, cogantur, etc.* Sic probe restitutus Grabius ex omnibus codd. Anglie. junctum sumptis, singulis in una artegrave harum vocum corruptis. Genuinam hanc electionem haberent vetus Feuard. codex, Clarom. et Pass., nisi oscilantes librarii pro propriea scri-

A nistrat ei, tradere tales animas, ut in alia corpora includat: *corpus enim dicunt esse carcerem.* Et id quod sit: *Non exies inde, quoadusque noris animam quadratum reddas, interpretantur, quasi non exeat quis a potestate angelorum eorum, qui mundum fabricaverunt; sic transcorporatum (28) semper, quoadusque in omni omnino operatione, quae in mundo est, fiat: et cum nihil deseruit ei, tum liberata in eis animam elevari (29) ad illum Deum, qui est supra angelos mundi fabricatores.* Sic quoque salvari et omnes animas, sive ipse praecorruptantes in uno adventu in omnibus misceantur operationibus, sive de corpore in corpus transmigrantes, vel immisso in unaquaque specie vita, adimplentes et redditentes debita liberari, ut jam non faciant (30) in corpore.

B 5. *Kai si μὲν πράσσεται (31) παρ' αὐτοῖς ἡσεῖς apud eos, quae sunt τὰ ἄθετα, καὶ ἔκθεσμα, irreligiosa, et iusta, καὶ ἀπειρομένα, ἐγὼ οὐκ εἰτειτα, ego nequaquam ἀν πιστεύειμι (32)· τὸν credam. In conscriptio-*

pslement propter eam. Sed in aliis editi. perperam omnino: proprieam quod deest libertati aliqua res cogantur.

(23) *Mittat te.* Editi. Eras., Gall. et Feuard. addunt minister; sed hanc vocem nullus viss. codex agnoscit.

C (24) *Non exies.* Clarom. non exies; et sic etiam inferius.

(25) *Et adversarium dicunt, etc.* Epiphanius: *Καὶ φασιν εἶναι τὸν ἀντίδικὸν ἀκελλον, τῶν τὸν κόσμον πεποιηκότων Ἀγγέλων ἡνα (addit inferius, δομα τοῦρα διάβολον; sic enim legendum et Irenaeus et res ipsa docet, non Ἀδελον, ut in omnibus editi. perperam habetur), καὶ εἰς αὐτὸν τούτῳ κατεσκευάσθαι, εἰς τὸ ἀπάγειν τὰς ψυχὰς πρὸς τὸν χριτὴν, τὰς ἐπεύθυντις ἐξεργομένας ἐκ σωμάτων... παραδίδοσθαι δὲ πᾶν τοῦ ἀρχοντος τῷ ὑπηρέτῃ... εἰς τὸ φέρειν τὰς ψυχὰς πάλιν, καὶ εἰς σώματα καταγγέλειν διάφορα... φασὶ γὰρ εἶναι τὴν φυλακὴν τὸ σῶμα.*

(26) *A mundo.* In Feuard., Voss. et Pass., in mundo.

(27) *Alterum angelo, qui.* Ita Clarom. (nisi quod addit et ante qui), Voss. et Merc. 2. At editi. cum Arund. et Pass., *altero angelo, qui.* Sed prior lectio praeferenda; et illum alterum ad diabolum referri debet.

(28) *Sic transcorporatum.* Ita Clarom., Arund., Merc. 2, cum Eras. et Gall. In ceteris, sed sit transcorporatum; quod minus placet: legendum enim esset, sed sit transcorporatus.

(29) *Elevari.* Ita Feuard. Grab. et Voss., faciente Epiphagio. Sed Eras., Gall., Clarom., Pass., Gutb. et Merc. 2, eliberari; Arund. vero pejus, et liberari.

(30) *Non faciant.* Sic antiquiores tres codd. Clarom., Pass. et Voss. In aliis, non fiant; quae recentiorum scribarum emendatio esse videtur, hanc advertentium verbum Graecum πράττω (sic enim scriptum suisse conjicio), agant, vitam agant, deguni, seu potius operentur (uti paulo superius scriptum, *ad operandum in eo*), perperam ab interprete redditum faciunt.

(31) *Kai εἰ μὲν πράσσεται.* Graeca haec ex Ireneo descriptisse se affirmat Theodoretus lib. 1. Iher. fab., c. 5.

(32) *Οὐκ ἀν πιστεύειμι.* Petavius in suis ad Epiphanius notis hic legendum vult: οὐκ ἀν πι-

εἰ τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν ἀνταναγγέραπται, καὶ αὐτοὶ οὗτοι ἀξιοῦνται, τὸν Ἰησοῦν λέγοντες εν μυστηρίῳ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῖς, καὶ ἀποστόλοις κατ' Ἰερανὸν λελαρηκανται, καὶ αὐτοὺς ἀξιώσαι, τοῖς ἀξίοις καὶ τοῖς τεθρούντοις ταῦτα παραδίδονται· διὸ πίστεως γάρ καὶ ἀγάπης σώζεσθαι· εἰ δὲ λοιπὰ ἀδιάφορα δύται, καὶ τὴν δέξαν τῶν ἀνθρώπων, πή μὲν ἀγαθά, πή δὲ κακά νομίζεσθαι, οὐδεὶς φύσις κακοῦ ὑπάρχοντος.

6. Alii vero ex ipsis signant (33), cauteriantes suos discipulos in posterioribus partibus existantes dextræ auris. Unde et Marcellina (34), quæ Romam sub Aniceto venit, cum easet hujus doctrinæ, militibus exterminalavit. Gnosticos se 105 autem vocant: et imagines (35) quasdam quidem depictas, quasdam autem et de reliqua materia fabricatas habent, dacentes formam Christi factam a Pilato, ille in tempore quo fuit Jesus cum hominibus. Et has coro- nant, et proponunt eas cum imaginalibus mundi phi-

λογοῖς. ³³ Cap. XXV. ³⁴ Cap. XXVI.

στώσαιμι, affirmare non ausim. Quam quidem le-
ctionem et ego inveni, nisi repugnaret velut Irenæi
interpretis.

(33) Alii vero ex ipsis signant, etc. Ut videlicet, quemadmodum optime notat Feuarentius, primo occurso ejusdem secum factionis assertas agnoscere, consilia communicarent, et promiscuis con-
cubitibus misercentur.

(34) Unde et Marcellina, etc. Ab his non procul recedunt Graeca hæc Epiphanius verba: Μαρκελλίνα τις ὑπ' αὐτῶν ἀπατηθεῖσα... ἐν χρόνοις... Ἀνικήτου... ἐν Ρώμῃ γενομένη... πολλοὺς τῶν ἔκτος λυ-
μπηναμόν τράφεις καὶ ἔνθεν γέγονεν ἡ ἀρχὴ Γνω-
στικῶν τῶν καλούμενῶν· ἔχοντο δὲ εἰκόνας τῶν ἀγάρα-
φους διὰ χρωμάτων, τινὲς δὲ... καὶ λοιπῆς ὑπάρ-
χεια ἔκτυπματά φασιν εἶναι τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ταῦτα
ὑπὸ Μοντείου Πιλάτου γεγενήθασι... διεισθῆμεν τῷ
τῶν ἀνθρώπων γάνη... ἔχοντα εἰκόνας... καὶ Φιλο-
σόφων τινῶν, Πιθαγόρου, καὶ Πλάτωνος, καὶ Ἀρι-
στοτέλους, καὶ λοιπῶν, μεθ' ὧν καὶ ἔπειτα ἔκτυπματα
τοῦ Ἰησοῦ τιθέασιν, ἰδρύσαντές τε προσκυνοῦσι, καὶ
τὰ τῶν ἔθνων ἔθη λοιπὸν ποιοῦσι.

(35) Et imagines. Al. etiam imagines.

(36) Platonis et Aristotelis. Augustinus lib. De
hær. non Platonis et Aristotelis, sed Pauli et Homeri
imagines memorat a Carpocratianis adoratas,
thūraque eis oblata.

(37) Ignorantem eum, qui est super omnia, Deum.
Theodorei. lib. II Hær. fab., c. 3, sere ut Irenæus,
scribit: Ἐδίδαξε δὲ οὗτος, ἵνα μὲν εἶναι τὸν τῶν δλῶν
Θεὸν, οὐκ αὐτὸν δὲ εἶναι τοῦ κόσμου δημιουργὸν, ἀλλὰ
δυνάμεις τινάς κεχωρισμένας, καὶ παντελῶς αὐτὸν
ἀγνοοῦσας.

(38) Jesus autem subiecit, etc. Ilein Theodoretus
immediate post citata verba: Τὸν Ἰησοῦν δὲ . . .
ἴρησε κατὰ φύσιν ἐξ ἀνδρὸς γεγεννηθεῖ καὶ γυναι-
κῶς, τοῦ Ἰωσῆ καὶ τῆς Μαριας, σωφροσύνῃ δὲ, καὶ
θεοκαστοῦ, καὶ τοῖς ἀλλοις ἀγαθοῖς, διαπρέψας. Τὸν

nibus autem illorum sic A losophorum, videlicet cum imagine Pythagoræ, et
Platonis, et Aristotelis (36) et reliqñorum; et reli-
quæ observationem circa eas, similiter ut gentes,
faciunt.

CAPUT XXVI ³⁹.

De Cerintho, Ebionitis et Nicolaitis.

4. Et Cerinthos autem quidam in Asia, non a primo Deo factum esse mundum docuit, sed a Vir-
tute quidam valde separata, et distante ab ea prin-
cipalitate, quæ est super universa, et ignorantem
eum, qui est super omnia, Deum (37). Jesus autem
subjicit (38), non ex Virgine natum (impossibile
enim hoc ei visum est); suisque autem Josephi et
Marie filium similiter ut reliqui omnes homines,
et plus potuisse justitia et prudentia, et sapientia
ab hominibus (39). Et post baptismum descendisse
in eum, ab ea principalitate quæ est super omnia,
Christum figura columba; et tunc annuntiante in-
cognitum Patrem, et virtutes persecuisse: in fine
autem revolutus hierum Christum de Iesu, et Je-
sus passum esse, et resurrexisse; Christum autem
impassibilem perseverasse, existentem spiritalem.

2. ⁴⁰ Qui autem dicuntur Ebionæ, consentiunt
quidem mundum a Deo factum: ea autem, quæ
sunt erga Dominum, non similiter (40) ut Cerin-
thus et Carpocrates opinantur. Solo autem eo (41)

εἰ Χριστὸν ἐν εἶσι περιστερᾶς δινοθεν εἰς αὐτὸν κατ-
ελθεῖν, καὶ τηνικαῦτα τὸν ἀγνοούμενον κηρύξαι
Θεὸν, καὶ . . . ἐπιτελέσαι θαυματουργίας.

(39) Ab hominibus. Sic quoque vocem ab omnibus
misce, et quoad hominibus, vetus Feuard., cod. Clas-
sorum., Pass. et Voss. Porro ab hominibus hic scri-
ptum pro præ hominibus, ut habent Eras., Gallus.
et Feuard., quemadmodum Lucas xxiij, 14: Ju-
stificatus ab illo, id est præ illo.

(40) Non similiter. Particulam negativam expin-
gendant censet Cotelerius in not. ad lib. vi Consilii
apost., c. 6. Suspica ut vero Græbius consimiliter,
pro non similiter legendum. Sed vereor ne huic
conjectura contradicat Epiphanius. Siquidem hæc
50 § 14, postquam dixit Cerinthum et Carpocratem
codem Matthæi Evangelio fratres, ex ejus initio Christi
quæsque genealogia probare nisi, Christum e Josephi
et Marie semine esse procreatū; de Ebionæis statim
addit: οὐτοὶ δὲ ἄλλα τυπά διανοοῦνται, οὐδὲ contra
alii quædam statunt. Nam utrum illam genealo-
giam amputant. Et revera § 3 docet, principio qui-
demi Ebionæos Christum e viri semine, nimirum
Josephi, genitum affirmasse: verum postea alia
de Christo effutre copiisse, quæ a Carpocratæ
et Cerinthi dogmatibus immensum distabunt. Ad-
ducentque Theodoretus lib. II, c. 4, et Euseb. lib. III
Hist., c. 27, quamdam Ebionæorum classem Ser-
vatorem nostrum e virginе natum asservuisse; quod
negabunt Cerinthus et Carpocratæ. Quare cum Ir-
enæus hic de Ebionæis in genere disserat, scribere
potuit, imo et debuit, eos non similiter ut Cerin-
thus et Carpocratæ de Domino opinatos fuisse.
Itaque hand sollicitanda esse ejus verba censerem.

(41) Solo autem eo, etc. Ita sere Eusebius lib. III
Hist., c. 27: Οὐτοὶ δὲ μήτ' ἀποστόλου πάσας τὰς
ἐπιτετολὰς ἀρνητέας ἥγουντο εἶναι, ἀποστατὴν ἀπο-
καλούντες αὐτὸν τοῦ νόμου· Εὐαγγελιῳ δὲ μόνῳ τῷ
καθολικῷ· Ἐβραϊοὺς λεγομένῳ χρόμενοι.

quod est secundum Matthæum, Evangelio utuntur, et apostolum Paulum recusant, apostolam eum legis dicentes. Quæ autem sunt prophetica, curiosus exponere nituntur; et circumciduntur, ac perseverant in his consuetudinibus, quæ sunt secundum legem, et Judaico charactere vita, uti et Hierosolymam adorent (42), quasi dominus sit Dei.

3. ²⁵ Nicolaite autem magistrum quidem habent Nicolaum, unum ex vii qui primi ad diaconium a⁵ apostolis ordinati sunt: qui indiscrete vivunt. Plenissime autem per Joannis Apocalypsi manifestantur qui sint, nullam differentiam esse docentes in marchando, et idolothyon edere. Quapropter dixit et de his sermo: *Sed hoc habes quod odisti opera Nicolitarum, quæ et ego odi* ²⁶.

CAPUT XXVII ²⁷.
De Cerdone et Marcione.

1. Κέρδων δὲ τις (43) ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Σίμωνας τὴς ἀφορμῆς λαβὼν, καὶ ἀπιθημέσας ἐν τῇ Ἀρμῇ Ἑγίου, ἐνταντον κλήρον τῆς ἐπιστοκεῆς διεδοχῆς ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων ἔχοντος, ἐδίδαξε τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ προφητῶν κεκτηρυγμένον Θεὸν, μὴ εἶγει Πατέρα τοῦ Κυρίου τῆμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸν μὲν γάρ γνωρίζεσθαι, τὸν δὲ ἀγνῶτα εἶναι· καὶ τὸν

1. Et Cerdon autem quidam (44) ab iis qui sunt erga Simonem occasionem accipiens, cum venisset Rōmam sub Hygiu, qui octavum locum (45) episcopatus per successionem ab apostolis habuit, docuit eum 106 qui a lege et prophetis annuntiatus sit Deus, non esse Patrem Domini nostri Jesu Christi. Huic enim cognoscere.

²⁸ Cap. XXVII. ²⁹ Apoc. II, 6. ³⁰ Cap. XXVIII.

A μὲν δικαιον, τὸν δὲ ἀγα- sci, illum autem igno- θὸν ὑπέρχεται. rari: et alterum quidem justum, alterum autem bonum esse.

Διαδεξάμενος δὲ αὐτὸν 2. ³¹ Succedens autem Μαρκίνων ἡ Μοντεκλέ, ἡ Νέξτη οἱ Marcion Ponticus ad- σε τὸ διδασκαλεῖον, ἀπήρυ- ampliavit doctrinam, iu- θριασμένως βλασphemῶν. pudorate blasphemans

cum, qui a lege et prophetis annuntiatus est Deus; malorum fa- ctorem, et bellorum (46) concupiscentem, et in- constantem quaque sententia, et contrarium sibi ipsum dicens. Jesum autem ab eo Patre, qui est super mundi fabricatorem Deum, venientem in Ju- dæam temporibus Pontii Pilati præsidis, qui fuit procurator Tiberii Cæsaris, in hominis forma ma- nifestatum his qui in Judæa erant, dissolventem prophetas et legem, et omnia opera ejus Dei, qui mundum fecit, quem et Commocratorem dicit. Et su- per hæc, id quod est secundum Lucam Evangelium circumcidens, et omnia que sunt de generatione Domini conscripta auferens (47), et de doctrina ser- monum Domini multa auferens, in quibus mani- festissime conditorem (48) hujus universitatis suum Patrem confitens Dominus conscriptus est; se- metipsum esse veraciorem, quam sunt hi, qui Evangelium tradiderunt, apostoli, suasit discipulis suis; non Evangelium, sed particulam Evangelii tradens eis. Similiter autem et apostoli Pauli Epis- tolas abscidit, auferens quacunque manifeste dicta sunt ab Apostolo de eo Deo, qui mundum fecit, quoniam hic Pater Domini nostri Jesu Christi, et

²⁸ Cap. XXIX.

(42) *Et Judaico charactere vita, uti et Hierosolymam adorent.* Sic Clarom., Arund. et Merc. 2. In Eras., Gall. et Fenard. perperam omnino et Judaico charactere vita uti, et Hierosolymam adorant.

(43) Κέρδων δὲ τις etc. Hac Eusebius lib. IV Hist., cap. 11, ex Irenæo transcriptis.

(44) *Quidam.* Ita Eras., Gall., Clarom. et Pass. iuxta Græcum. At in Fenard., Oxon. et Valesiana Eusebii versione perperam, quidem; quod erratum cum animadverterit Grabius, mirum cur ex Eras. saltet et Gallas, non corixerit.

(45) *Octarum locum.* Sic cod. Pass., cæteri vero cum edit. tum mas. *nonum locum.* Sed priorem lectionem licet textui Greco repugnantem co-siden- tius sequor quod constare mihi videatur, Eusebium vitiosis deceptum exemplaribus perperam in citato cap. 11 his scripsisse Evar̄, Irenæo scilicet repugnante. Argumentum est 1° quod veteris interpres Irenæi verba lib. III, cap. 4, n. 3, ab Eusebio re- lata initio capituli 11 vertens, legerit Ἐγδος, non τετρος; verut̄ enim, octavus. 2° et id præcipuum est, Irenæus ipse, ejusdem libri cap. 3 (eius verba citat Eusebii lib. V Hist., c. 6), Romanos pontifices ordine referens, sextum ab apostolis Xystum recenset, ἔκτος δὲ τῶν ἀποστόλων καθίσταται Σύ- στος, tum Telesphorum, ac deinde Hyginum, qui promide octavus est. Hunc excipit Pius, istum Ante- cetus, cui succedit Soter, ac tandem δωδεκάτο cōτο, duodecimo loco, Eleutherius. Nihil clarus. Ut ergo Irenæus cum Irenæo consentiat, ubique le- gendum Ἐγδος, octavus, non Evar̄, nonus. Equi- dem scio et Cyprianum epist. 74 ad P. ipseum, et

Epiphanium harr. 41 et 42, Hyginum nono loco inter pontifices Romanos numerasse, doctissimumque Cotelerium in suis ad lib. VII Constit. apost., c. 46, notis legentem apud Trentenū lib. I, c. 27 al. 28, Evar̄, et lib. II, c. 4 Ἐγδος, hæc secum in- vicem conciliare niti, dicendo Hyginum et octa- vum et nonum numerupari potuisse, sed diversa ra- tione: nonum numerato, octavum omisso Petro: celebrem quippe morem esse apostolos indiculis antistitione præfigere, aut ex iis eximere. De more veteribus solemni cum eruditissimo viro conten- dere meus non est: sed hoc, si priori loco nonum legamus, solvi nodum posse non putem. Neque enim simpliciter scribit Irenæus, *nonum locum episcopatu-* *s*, sed addit, *per successionem ab apostolis*: quo loquendi modo apostolos ab indiculo perspicue re- movet. Tutiis ergo, et ad Irenæi mentem accommo- datius, et hic ex Pass. cod. reponere octavum, pro nonum.

(46) *Bellorum.* Clarom., Pass., et Voss., bellatorum. *Auferens.* Quid ab Evangelio Luke, divique Paul. Epistolis effreni audacia resecasset, quid addi- disset, immutassetque perfidus impostor, sive sati- descriptum reperies apud Epiphanium harr. 42, § 14. Noninius facinus frequenter arguit Tertul- hanus.

(48) *In quibus manifestissime conditorem, etc.* Di- gitum intendit Irenæus in ea Christi verba Luc. 2, 21, qua: misere ab hæretico depravata leguntur apud Epiphanium loco cit. Nam pro Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terra, legebat Marcion, Gra- tias vgo tibi, Domine cœli, cæteris vocibus omissis

quæcunque ex propheticis memorans Apostolus A docuit, prænuntiantibus adventum Domini (49).

3. Salutem autem solum animarum esse futuram, eorum quæ ejus doctrinam didicissent (50), corpus autem, videlicet quoniam a terra sit sumptum, impossibile esse participare salutem. Super blasphemiam autem quæ est in Deum, adjecit et hoc, vere diaboli os accipiens, et omnia contraria dicens veritati: Cain, et eos (51) qui similes sunt ei, et Sodomitas, et Ægyptios, et similes eis, et omnes omnino gentes, quæ in oneri permissione malignitatis ambulaverunt, salvatas esse a Domino, cum descendisset ad inferos, et accucurrisserent ei, et in suum assumptissimum regnum: Abel autem, et Enoch, et Noe, et reliquos justos, et eos qui sunt erga Abraham patriarcham (52), cum omnibus prophetis, et his qui placuerunt Deo, non participasse salutem, qui in Marcione fuit serpens præconavit. Quoniam enim sciebant, inquit, Denim suum semper tentantem eos; et tunc tentans eum (53) suspicati, non accucurserunt Jesu, neque crediderunt annuntiationi ejus: et propterea remansisse animas eorum apud inferos dixit.

4. Sed huic quidem, quoniam et solus (54) manifeste ausus est circumcidere Scripturas, et impudore super omnes obrectare Deum, seorsum contradicemus, et ejus scriptis argentes eum; et ex his sermonibus, qui apud eum observati sunt, Domini et Apostoli, quibus ipse utitur, eversionem ejus faciemus, præstante Deo. Nunc autem necessario meminimus ejus, ut scires quoniam omnes qui quoquo modo adulterant veritatem, et præco-sium Ecclesie ledunt, Simonis Samaritani Magi discipuli et successores sunt. Quamvis non constituantur nomine magistri sui, ad seductionem reliquorum; attamen illius sententiam docent: Christii quidem Iesu nomen tanquam irritamentum preferentes (55), Simonis autem impietatem varie introducentes, mortificant multos, per nomen bonum sententiam suam male disperdentes, et per dulcedinem et decorem nominis, amarum et malignum principis apostasie serpentis venenum porrigen-teis eis.

• Cap. XXX. • Cap. XXXI.

(49) *Prænuntiantibus adventum Domini. Domini loco Dei cum Grahio scribo ex Clarom. et omn. Anglie.*

(50) *Didicissent. Audissent exstat in marg. editt. Eras., Gall. et Feuard.*

(51) *Cain et eos. etc. Graeca hujus loci, paucis omissione, Irgunt apud Theophoretum lib. i. Harr. Job., c. 21: Οὗτος τὸν μὲν Κάιν, καὶ τὸν Σέδομόν τας, καὶ τὸν δυσσεβεῖς ἀπαντας σωτηρίας ἐγνόσεν δικαίελαντνα. προστηλυθτας ἐν τῷ ἡδη τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, καὶ εἰς τὴν βασιλείαν δικαιορθόντας. τὸν δὲ Ἀβέλ, καὶ τὸν Ἐνώχ, καὶ τὸν Νῦε, καὶ τοὺς πατεράρχας τε, καὶ τοὺς λοιποὺς προφήτας, καὶ τοὺς δικαίους, οἱ μεταλαγέν τῆς ἐκείνοις δεδομένης δικαιοθερίας, προσδραμέν αὐτῷ μὴ βουληθέντας. Οὗ δὴ γάρ, φαστ. καὶ τὸν ἡδὸν οἰκεῖν κατεκρίθησαν.*

(52) *Qui sunt erga Abraham patriarcham. Ita Feuard. in marg. Clarom., Voss. et Pass.; excripsi-*

CAPUT XXVIII ^{o.}

De Tatiano, et Continentibus, ac aliis quibusdam.

1. Ab his autem, qui prædicti sunt, jam multæ propagines multarum hæresum factæ sunt, eo quod multi ex ipsis, imo omnes velint (56) doctores esse, et abscedere quidem ab hæresi in qua fuerunt, aliud autem dogma ab alia sententia, et deinceps alteram ab altera componentes, nove (57) docero insistunt, semetipsos ad inventores sententiae, quamcumque compegerint, enarrantes. Ut exempli gratia dicamus:

ἀπὸ Σατορίνου (58) καὶ a Saturnino et Marcione, Μαρκίωνος οἱ καλούμενοι 107 qui vocantur Continentes, abstinentiam a nuptiis annuntiaverunt, frustrantes antiqui plasmationem Dei, et oblique accusantes eum, qui et masculum et feminam ad generationem hominum fecit: et eorum quæ dicuntur apud eos animalia abstinentiam induxerunt, ingredi existentes ei, qui omnia fecit, Deo. Contradicunt quoque ejus saluti, qui primus plasmatus est: et hoc nunc (59) ad inventum est apud eos, ^{o.} Tatiano quodam primo hanc introducente blasphemiam. Qui cum esset Justinus auditor, in quantum quidem apud eum erat nihil enarravit tale: post vero illius martyrium absentes ab Ecclesia et præsumptione magistri (60) elatus et insultatus, quasi præ cæteris esset, proprium characterem doctrinæ constituit:

C

D. patriarchas. Melius autem verisset interpres: eos qui ex Abrahamo patriarcha orti sunt.

(53) *Eum. Feuard. in marg. Voss. et Grah. eos.*

(54) *Quoniam et solus. Pass. et Feuard. in marg. quomodo et solus.*

(55) *Proferentes. Editt. præferentes; minus bene, ut attendenti patebit.*

(56) *Velint. In Eras., Arund. et Merc. 2, volunt.*

(57) *Nove. Editt. Eras., Gall. et Feuard., nova.*

(58) *Ἄπὸ Σατορίνου, etc. Hæc, et quæ de Tatiano sequuntur Graeca ex Ireneo refert Eusebius lib. iv Hist., c. 29.*

(59) *Nunc. Melius verisset interpres, nuper. Ut enim scite observat Valentinus, vñ apud Graecos interdum idem valet ac nuper; et ita hoc in loco sumitur ab Ireneo.*

(60) *Magistri. Alii, magistorii.*

τίνου, μυθολογήσας· τὸν γάμον τε φθεράν καὶ πορ-
νείαν, παραπλήσιας Μαρ-
κίωνι καὶ Σατορνίῳ, ἀνα-
τορύσσε· τῇ δὲ τοῦ Ἀδάμ
ευτηρίᾳ παρ' ἑαυτοῦ τὴν
αποιογήν ποιησάμενος. similiter ut Marcion et
Saturninus, dicens (63); Adæ autem saluti ex se
contradictionem (64) faciens.

2. ⁴¹ Alii autem rursus a Basilide et Carpocrate
occasiones accipientes, indifferentes coitus (65), et
multas nuptias induxerunt, et negligentiam ipsorum,
quæ sunt idolothyta, ad manducandum; non
valde hæc curare dicentes Deum. Et quid enim?
non est (66) numerum dicens eorum, qui secundum B
alterum et alterum modum exciderunt a veritate.

CAPUT XXIX ⁴².

*De variis Gnosticorum sectis, ac primo de Barbelio-
tis, secu Borborianis.*

4. Super hos autem ex his, qui prædicti sunt
Simoniani, multitudo Gnosticorum, Barbelo exsur-
rexit, et velut a terra fungi (67) manifestati sunt,
quorum principales apud eos sententias emarra-
mus. Quidam enim eorum (68) Μονεμ quendam
(69) nusquam senescentem in virginali spiritu sub-
siccant (70), quæ Barbelon nominant. Ubi esse
patrem quendam innominabilem dicunt; voluisse
naturam hanc manifestare se ipsi Barbeloni. Eundem

⁴ Cap. XXXII. ⁴⁴ Cap. XXXIII.

(61) *Velut fabulam enarrans. Melius unica voce, C
commenius, Græcam μυθολογήσας reddidisset in-
terp.*

(62) *Nuptiarum. Feuard. et Grab. citra nullius ms.
edicis auctoritatem, et necessitate, reposuerunt
nuptias.*

(63) *Dicens. Græc. ἀναγορεύσας, pro quo in ms.
quibusdam could. legi ἀπαγορεύσας, notaī Valerius
ad cap. 29 lib. iv Hist. Eusebii. Sed vera lectio
est, ἀναγορεύσας, quod vertendum erat, prædicans,
non, dicens.*

(64) *Contradictionem. Hinc liquet interp. legisse,
ἀντιλογίαν, et quidem melius forte quam Eusebius,
qui scripsit αντιλογίαν. Nam paulo ante eodem
sensu scriptus Irenæus: ἀντιλέγουσι τῇ τοῦ πρω-
τάστου αντηρίᾳ. Vide Valerii notam in huic lo-
cum.*

(65) *Coitus. Clarom. et Pass., catus.*

(66) *Et quid enim? non est, etc. Feuard. edit. mi-
nus recie. Et quid? scilicet non est numerum di-
cere, etc. In Pa.s. bene, et quid denum? non
est, etc.*

(67) *Velut a terra fungi, etc. Ad hæc respiciebat
Epiphanius, cum hær. 31, § 1, de Gnosticis omni-
bus scriberet: ἐν τῷ γῆραχ χρόνῳ εὗτοι πάντες ὡς
μύκητες ἐν γῆς ἀνεβλάστησαν.*

(68) *Quidam enim eorum. Hos Theodoretus lib. 1
Hæret. fabul., cap. 15, appellat Βαρθηλαῖα, Βορ-
σοπιανοὺς, Ναασινοὺς, Στρατιωτικοὺς, Φειδονίτας; sic enim legendum, non Φημιονίτας, nisi ex Epiphani-
oio constat hær. 25, § 2, quanquam tamē ibi-
dem Epiphanius distinguere videatur inter Philio-
nitas et Stratolicos, seu Militares, quasi duæ essent
distinctæ hæreticorum species.*

(69) *Μονεμ quendam, etc. Ad hæc prope arce-
davit Græca Theodorei verba loc. cit., nisi quod Ire-*

*monas quodam invisi-
biles, similiter atque hi
qui a Valentino sunt, vel-
ut fabulam enarrans (64):
nuptiarum (62) autem cor-
ruptelas et fornicationes,
alioiογήν ποιησάμενος. similiter ut Marcion et
Saturninus, dicens (63); Adæ autem saluti ex se
contradictionem (64) faciens.*

A autem hanc progressam stetisse in conspectu ejus,
et postulasse Prognosin. Cum prodiisset autem ei
Prognosis, his rurem potentibus prodiit (71) In-
corruptela, post deinde Vita æterna; in quibus
gloriantem Barbelon. et præspective in magnitu-
dine (72) et conceptu, delectatam in hanc gene-
resse simile ei lumen. Hanc initium (73) et lumi-
nationis, et generationis omnium dicunt; et videm-
mentum Patrem lumen hoc, unxiisse illud sua benigni-
tate, et perfectum fieret. Hunc autem dicunt esse
Christum: qui rarsus postulat (74), quemadmodum
dieunt, adjutorium sibi dari Nun; et progressus
est Nus. Super hæc autem emittit Pater Logon.
Conjugationes autem sunt Ennoia et Logi, et Aph-
tharias et Christi: et æonia autem Zoe Thelemati
coniuncta est, et Nus Prognosi. Et magnificabant
bi magnum lumen et Barbelon.

103 2. Post deinde (75) de Ennoia et de Loga
Autogenem emissum dicunt, ad representationem
magni Inminis; et valle honorificatum dieunt, et
omnia huic subiecta. Coenam autem ei Alethiam
et esse conjugationem Autogenus et Alethiaz. De lo-
mine autem, quod est Christus, et de incorruptela,
quatuor emissæ luminaria ad circumstantiam Auto-
geni dicunt; et de Thelemitate cursus et æonia Zoe
quatuor emissiones factas, ad subministracionem
quatuor luminaribus, quas nominant, Clarin, The-
lesin, Synesin, Phronesin. Et Clarin quidem mag-
no et primo luminario adjunctam; hunc autem
esse Solera volunt, et vocant eum Harmogenes (76):

hæci quædam omisit, alia minus recte accepit.
Ταῦτα γάρ Λιῶνα τινὰ ἀνώλεθρον (Iren. ἀγρά-
τον) ἐν παρθενικῷ διάγοντα πνεύματι, δ (leg. δν)
Βαρθηλὼθ ὑπομάζουσι· τὴν δὲ Βαρθηλὼθ (Irenæus,
τὴν δὲ Ἐννοαν) αἰτήσατε πρόγνωσιν παρ' αὐτῷ προ-
ελθούσης δε ταῦτης, εἰς αὐτὸς αἰτησάσας (Iren. τούτων
αὐτὸς αἰτησάων) προελθήσθεν ἀρχαροία, ἐπειτα
αἰώνια ἡντι-εὐργανθίασαν δε τὴν Βαρθηλὼθ, ἀγχύμονες
γενέσθαι, καὶ ἀποτελεῖ τὸ φῶς τοῦτο, φασι, τῇ τοῦ
πνεύματος (ex Cotelieri not. ad tom. I Monimenta
Ecclesiæ Græcæ, col. 764, lege πατρός) χοισθὲν τα-
λαῖται, δυομασθῆναι Χριστὸν.

(70) *Subiectum. Græcum, ὑπάγεντο, vertendum
erat, supponunt.*

(71) *Prodiisset... prodiit. Cod. Pass., produxit-
set... prodidit. Consentit quoad ultimam vocem Clari-
rom.*

(72) *Magnitudine. Clarom. et Pass., magnitudi-
nem, bene quidem, si sequeretur conceptum.*

(73) *Hanc initium. Græce, ait Grabius, ταῦτη
ἀρχὴ, quod vertendum suisset, hoc initium, sive,
principium. Sed sequentia demonstrare videntur
pronomen, hanc, referendum esse ad Barbelonem,
quæ, iuxta eorum hæreticorum hypothesisum, gen-
erationis omnium principium erat, potiori jure quam
Christus.*

(74) *Qui rarsus postulat, etc. Theodorei. loc. cit.:
Οὗτος πάλιν ὁ Χριστὸς ἐπιγραψεν Νοῦν, καὶ Εἰλεντ' δ
δὲ Πατὴρ προστέκει καὶ Λόγον· εἴτα συνεύγησεν
Ἐννοα καὶ Λόγον· Ἀρχαροία καὶ Χριστὸς, Ζωὴ αἰώνιος
καὶ τὸ Θελήμα, δὲ Νοῦς καὶ ἡ Πρόγνωσις.*

(75) *Post deinde, etc. Theodorei.: Ἐπειτα πάλιν,
ἐκ τῆς Ἐννοας καὶ τοῦ Λόγου προελθήσας φασι τὸν
Αὐτογενῆ, καὶ σὺν αὐτῷ τὴν Ἀλήθειαν, καὶ γενέσθαι πά-
λιν τὸ οὐγήταν ἐπέραν Αὐτογενοῦς καὶ Ἀλήθειας.*

(76) *Harmogenea. Sic omnes niss., sed editi. Eras.,*

Theologia autem secundo, quem et nominant Raspuel: Syncasis autem tertio luminario, quem vocant David (77): Phronesis autem quarto, quem nominant Eleleth.

3. Confirmatis igitur sic omnibus, super huc emilit Antogenes (78) hominem perfectum et verum, quem et Adamantem vocant: quoniam neque ipse dominus est, neque ille ex quibus erat, qui et removet est eum primo lumine ab Iarmoge (79). Emissam autem (80) cum homine ab Autogene agnitionem perfectam, et conjunctam ei (unde et hunc agnoscisse eum qui est super omnia): virtutem quoque ei invictam datam a virginali spiritu: et refrierant (81) in hoc omnia hymnizare magnum Aeonum. Illic autem (82) dicunt manifestatam Matrem, Patrem; Filium: ex Anthropo autem et Gnosti natum lignum, quod et ipsum Gnosim vocant.

4. Deinde ex primo angelo, qui adstat Monogeni, emissum dicunt Spiritum sanctum, quem et Sophiam et Pranicum vocant (83). Hunc igitur videntem reliqua omnia conjugationem habentia, se autem sine conjugatione, quaeviscer cui adunaretur: et cum non inveniret, asseverabat (84), et extendebatur, et prospiciebat ad inferiores partes, putans hic invenire conjugem: et non inveniens exsi-

⁴³ Exod. xx, 5; Isa. xlv, 5, 6, xlvi, 9. ⁴⁴ Cap. XXXIV.

Gallas. et Fenard. Harmogen. Ad id nomen et si-
nilia respxisse videtur Hieronymus, cum epist. 83,
al. 29, ad Theodoram viduan de Lencinio scripsit :
*Nequaquam suspensi Armagil, Barbelon, Balsa-
num, et ridiculum Leusiboram, ceteraque magis
poxenta, quam nomina, quæ ad imperitorum et mu-
tiercularum animos concutandos, et quasi de Hebraicis
fontibus hauriant, barbaro simplices quoque terren-
tes sono, ut quod non intelligent plus mirentur.*
(77) **David.** In marginis editi. Eras. lexitur. alias

(77) *Autodidactus*. In imagine cult. Bras. legitur : alias *Dadud*.

(79) *Harmoge*. In Arund. et Merc. 2, *Harmoze*; in Clarend. et Pass. *Armoze*.

(80) Εmissam autem, etc. Thendoreus: προβε-
θῆσθαι δε σὺν αὐτῷ χιτῶνα διεκάγει γκῶσιγ τελείαν.

(81) *Refrigerar. Colligit Granius ex vet. Glossario, in Greco Irenei textu suisse verbum, ἡγαλιάσαντο, quod proinde reddere debuissest interp. γενιστραν. Colligerem ego ex parallelo loco, cap. 11: Καὶ ἀναπαύσαμεν ταῦλος, μετὰ μαγδάλης χαρᾶς φτιῶν ὑμῆσας τὸν Προπάτορα, et requiescantib[us] ad per-
ficiunt, (tandem) cum magno gaudio dicunt hymni-
zare Propatorem, interpretem et hic legisse, ἀν-
ταῦνονται. Verbum enim ἀναπαύσθαι, requiescere,
reddere amat, refrigerare, ut patet ex cap. 7 et 8,
unde vertendum ei suisself, requiescunt in hoc omnia
hymnizantia, etc.*

(82) *Πίνε αυτεν, εtc. Theodorelin* : Ἐντεῦθεν πάλιν ἀναδειχθῆναι μητέρα, πατέρα καὶ γένον· ἐκ δὲ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς γνωσίας βεβλαστηρέναι ἔμπλον, γνώσιν δὲ καὶ τοῦτο προσαρτηρέσσιν· ἐκ δὲ τοῦ πρώτου Ἀγγέλου προβληθῆναι λέγονται Πνεῦμα ἄγιον, δὲ σελανή καὶ Πορούνικον προστήροσεμαν.

(83) *Prunicum. De vocis illius significacione id obseruare sufficiat, obscuram esse, testibus Epiphanius, 21, § 4, et Niceta lib. 1 Thesauri.*

(24) *Asseverabat. Conscitit Gracius Ireneum scripsisse, δισχυρότερον. Quae quidem doctissimi viri conjectura hacenus salis arridet. Sed quod addit, δι-*

A **lili** (85), **liliata** quoque, quoniam sine **lilia** voluntate Patris impetum fecerat. Post deinde simplicitate et benignitate acta generavit opus (86), in quo erat **Ignorantia** et **audacia**. **Hoc autem opus ejus esse Proarchontem** (87) dicunt, fabricatorem conditionis hujus: **virtutem autem magnam abstulisse eum a matre narrant, et abstulisse** (88) ab ea in inferiora, et **fecisse firmamentum coeli, in quo et habitare** dicunt eum. **Et eum sit ignorantia, fecisse eas, quae sunt sub eo, potestates, et angelos, et firmamenta, et terrena omnia.** Deinde dicens adiunatum eum **authadiæ** (89), generasse **kakian, zelon, et phthonum, et erionyn, et epithymiam.** Generatis autem his, **mater Sophia** contristata refugit, et in altiora secessit, et fit deorsum numerantibus occasio. **Illa igitur secedente, se solum opinatum** (90) esse, et propter hoc dixisse: **Ego sum Deus zelator** (91), et **præter me nemo est**⁴². **Et hi quidem lilia** mentiuntur.

CAPUT XXX "

De Ophitis et Selkianis.

4. **AIK** (92) autem rursus portentuosa loquuntur, esse quoddam primum lumen in virtute **Bythi** (93), beatum, et incorruptibile, et interminatum: esse autem

ἰσχυρίζομαι, hic accipendum pro ἀμφιβόλῳ (ut interdum accipi patet, non ex Suidae modo, sed et ex vulgaris Lexicis), ambigo, animi pendo, ut non contempnendum, non tamen pale placet. In id magis propendo, δισχυρίζομαι, vel loxopλίζομαι (quo etiam uti potuit Irenaeus), hic significare, nisi, impetum facere. Idque colligo ex eo quod statim additur: quoniam impetum fecerat. Quod proxime accedit ad naturalem illum Valentiniianorum Sophiam impetum, quo et ipsa extendebatur, de quo cap. 11. Eadem enim utroque fabula esse videtur, nisi quod hic paululum immutetur. Itaque vertere debuisset interpres, impetum faciebat.

85) *Exsilit. Melius forte, resiliit.*

(86) *Generavit opus, etc. Theodoret.* : Ταῦτην φασιν ἐφιειμένην ὁμοζυγον, ἔργον ἀποκυῆσαις ἐν ψήνην ἀγνοια καὶ αὐθάδαις. Τὸ δὲ ἔργον τούτο Πρωτάρχοντα καλοῦσι, καὶ αὐτὸν είναι λέγουσι τῆς κτίσεως ποιητήν.

(87) *Proarchontem. Ex Theodoreto mox cit. lego
Protarchontem.*

(88) *Absitisse. Eras., Gall. et Feuard. perperam, abstissse.*

(88) *Austrobadia*. Sic recte codd. Clarom., Pass. et Voss. cum edit. Oxon. iuxta Graeca huc Theodoreti : τοῦτον δὲ τῇ αὐθιδεῖσα συναγένεται, τὴν κακλὰν ἀπογενῆσαι. At in omnibus aliis editi. vitiōse habetur, *Astubadie*; in Arund. vero, *austhabadie*.

(91) **Se solum opinatum.** in Pass. et Voss., solum opinantem.

91) **Zelator.** In edit. ut et Exod. xx, 5. **Zelotes.**

(92) *Alii, Sethiani sunt, ex Theodoreto libri Heretic. Fab., c. 14, quos, inquit, Ophianos, vel Ophitas quidam vocat. Epiphanius tamen haec. 37 et 39, Sethianos ab Ophitis distinguit: quanquam maxima pars dogmatum quae Ophitis tribuit, ea ipsa sunt, quae hic, auctorum tacito nomine, refert Irenaeus: forte quia utrisque hereticis communia erant.*

(93) *In virtute Bythi. I. c. ex Theodoreto, èv
Buθῷ τῇ οἰκησιν ἔχον, in Bytho domicilium ha-
bent.*

hoc Patrem omnium, et invocari (94) primum hominem. Eunceam autem ejus (95) progredientem, filium dicunt emittentis, **100** et esse hanc filium (96) hominis, secundum hominem. Sub his autem Spiritum sanctum esse, et sub superiori spiritu segregata elementa, aquam, tenebras, abyssum, chaos, super quae ferri Spiritum dicunt, primam feminam eum vocantes (97). Postea, dicunt, exsultante primo homine cum filio suo super formositatem (98) Spiritus, hoc est, feminæ, et illuminante (99) eam, generavit ex ea lumen incorruptibile, tertium masculum, quem Christum vocant, filium primi et secundi hominis, et Spiritus sancti, primæ feminæ.

2. Concubentibus autem patre et filio feminæ. B quam et matrem viventium dicunt, cum [antem (1)] non potuisset portare, nec capere magnitudinem luminis, superrepletam et superebulientem secundum sinistriores partes dicunt: et sic quidem filium eorum solum Christum, quasi dextrum, et in superiora allevatitum, arreptum statim cum matre in incorruptibilem Aenem. Esse autem hanc et veram, et sanctam Ecclesiam, quæ fuerit appellatio, et conventio, et adunatio Patris omnium primi hominis, et Filii secundi hominis, et Christi filii corum, et predictæ feminæ.

3. Virtutem autem (2), quæ superebuluit ex feminâ, habentem (3) humectationem luminis, a patribus decidisse deorum docent, sua autem voluntate habentem humectationem luminis: quam (4) et sinistram, et Prunicon, et Sophiam, et masculo-feminam vocant. Et descendenter simpliciter (5) in aquas, cum essent immobiles, et movisse (6) quoque eas, petulanter agentem usque ad abyssos:

(94) *Invocari.* In Feuard. et Oxon. edit., vocari, sed circa ms. codicis auctoritatem. *Invocari* autem, hic recipitur pro *vocari*.

(95) *Επιστολη* autem ejus. etc. Ita sere Theodorelus: Τὴν δὲ Εννοιαν αὐτοῦ, Υἱὸν ἀνθρώπου καλοῦσι, καὶ δεύτερον δύνθρωπον μετὰ δὲ τούτου ὑπάρχειν τὸ ἄγιον Πνεῦμα, κάτω δὲ τούτων τέσσαρα καλοῦσι, καὶ τοῖς στοιχείοις ἐπιφέρεσθαι: ἐρχοῦσθαι δὲ φαῖ τὸν πρώτον δύνθρωπον, καὶ τὸν δεύτερον τῆς ὥρας τοῦ Πνεύματος, καὶ παῖδοντοστοις φῶς, δὲ καλοῦσι Χριστὸν: μὴ δυνηθεῖσαν δὲ βαστάσαι τὴν θλεῖαν τοῦ φωτὸς τὴν ὑπερβολὴν, ὑπερβλέψαι: καὶ τὸν μὲν Χριστὸν σὺν τῇ μητρὶ, εἰς τὸν ἀφερτὸν ἀναπτυσθῆναι Αἰώνα, τὸν καὶ ἀληθινὴν Ἐκκλησίαν καλοῦσι.

(96) *Παντες* filii. Ita codd. Claron. Pass. et Voss. Ceteri, hunc. Porro, hanc, refer ad Eusebium.

(97) *Vocantes.* Pass. et Voss. *invocantes*.

(98) *Formositatem.* Ita Claron., Pass. et Voss. *Reliqui, formonitate.*

(99) *Illuminante.* Sic restituit Feuard. merito ratus constructionis seriem ablativum postulare. In Eras. autem, Gallas. et omnibus ms. *illuminantem*, manifesta scribarum incuria, ut patet.

(1) *Autem.* Prorsus redundant hæc particula. Exstat lumen in omnibus cum edit. tum ms.

(2) *Virtutem* autem. Theodorelus: Τὴν δὲ ἀνθρώπουν τοῦ φωτὸς Ιεμάδα ἀπεστέλνειν κάτω φαῖ, καὶ κατήθησι Σοφίαν, καὶ Προύνικον, καὶ ἀρετοθήλυν, διανυχομένην δὲ ἐν τοῖς ὑδασι, προσλαβεῖν μὲν δὲ αὐτῶν τῷμα,

A et assumpsisse ex eis corpus. Humectationi enim luminis ejus omnia occurrisse, et adhuc dicunt, et circumveniisse eam: quam nisi habuisset, tota absorpta fortasse fuisset et demersa a materia. Deligatam igitur hanc a corpore, quod erat a materia, et valde gravatam resipisse (7) aliquando, et constat esse fugere aquas, et ascendere ad matrem: non potuisse eam autem propter gravedinem circumpositi corporis. Valde autem male se habentem, machinatam esse abecondere illud, quod erat desuper, lumen; timentem ne et ipsum iadereetur ab inferioribus elementis, quemadmodum et ipsa. Et cum virtutem accepisset ab humectatione ejus, quod erat secundum eam lumen, resiliit (8), et in sublimitatem elata est: et facta in alto dilatavit, et cooperuit (9), et fecit cœlum hoc, quod apparet, a corpore ejus; et remansit sub cœlo quod fecit, adhuc habens aquatilis corporis typum. Cum accepisset concupiscentiam superioris luminis, et virtutem sumpsisset per omnia, deposuisse (10) corpus et liberatam ab eo. Corpus autem hoc exsisse (11) dicunt eam, feminam a femina nominant.

4. Et filium autem ejus dicunt habuisse et ipsam adspirationem quandam in se incorrupte a matre reliquit ei, per quam operatur, et potens factus emisit et ipse, sicut dicunt, ab aquis filium sine matre: neque enim cognovisse matrem eum volunt. Et filium ejus, secundum patris imitationem, alterum emisse filium. Hic quoque tertius quartum generavit, et quartus et ipse generavit filium; de quinto sextum filium generatum dicunt; et sextus septimum generavit. Sic quoque hebdomada perfecta est apud eos, octavum matre habente locum: et quemadmodum generationibus, sic et dignitatis, et virtutibus præcedere eos ab invicem.

καὶ βαρυθῆναι, καὶ ὑποθρύχιον κινθυνεῖσαι γνέσσαι.

(3) *Habentem.* Sic recte Grab. ex Fenard. marg. et ms. Arund. et Voss. Consentunt Claron. et Pass. faveisque Theodorelus mox cit. In ceteris exemplaribus, *habentie*.

(4) *Quam.* Sic ms. In Eras., Gall. et Fenard. corrupte, quem.

(5) *Simpliciter.* Græce ἀπλῶς; quod hic vertendum erat, temere, non simpliciter.

(6) *Morisse.* Particulam ne, quæ in omnibus editi. D legimus ante morisse, expusxi auctoritate codd. Claron. et Pass., repugnat enim Sophiam in aquis petulanter egisse, nec tamen eas movisse.

(7) *Resipisse.* (Pro resipisse.) Ita Claron. Voss. et Pass. Ceteri omnes perperam, vel resipisse vel, repisse. Sensus enim est Sophiam, cum a materia deligatam et valde gravatam se sensisset, resipisse tandem ac penitusse, quod in aquas leviter descendisset.

(8) *Resiliunt.* Epiphan. loco proxime cit., ἐπῆρε δὲ ἐποτὴν κατὰ βίαν εἰς τὰ ἀντερά, καὶ ἐξετάσιν ἐκπέτην. Se violenter extulit rursum, et excedit eis ipsam.

(9) *Ei cooperuit.* Clarius Theodorelus: Καὶ ἐπ τοῦ περικειμένου σώματος κατεσκευάσθαι τὸν οὐρανόν. *Ei ex corpore, quo legebatur, fecit cœlum.*

(10) *Deposuisse.* In codd. omnibus legitur depositisset, aperto scribarum splendore.

(11) *Hoc exsisse.* Legendum, hoc quod exsisse.

5. Et nomina autem (12) mendacio suo talia posuerunt: eum enim qui a matre primus sit, Ialdabaoth (13) vocari: eum autem qui sit ab eo, Iao (14); et qui ab eo, Sabaoth magnum (15); quartum autem Adoneum, et quintum Elneum, et sextum Horeum (16), septimum autem et novissimum omnium Astaphaeum (17). Hos autem caelos, et areothas (18), et Virtutes, et Angelos, et conditores subjiciunt per ordinem sedentes in caelo, secundum generationem ipsorum, non apparentes (19), regere quoque caelos et terrestria: primo ipsorum Ialdabaoth contentiente matrem, in eo quod filios et nepotes sive nullius permisso fecerit, adhuc etiam Angelos, et Archangelos, et Virtutes, et Potestates, et Dominationes. Quibus actis ad litem et iugulum adversus eum (20) conversos esse filios ejus de principatu; propter quæ contristatum Ialdabaoth (21), et desperantem (22), conspexit in subiacentem faciem materiæ, et consolidasse concupiscentiam suam in eam, unde natum filium dicunt (hunc autem ipsum esse Nun in figura serpantis (23) contortum): dehinc et Spiritum, et animam, et omnia mundalia: inde generatam omnem oblivionem, et malitiam, et zelum, et invidiam, et mortem. Hunc autem serpentinorum et contortum Nun eorum adhuc magis evertisse Patrem dicunt tortuositate, cum esset cum Patre ipsorum in caelo et in paradyso.

6. Unde exultantem Ialdabaoth, in omnibus his quæ sub eo essent gloriatur, et dixisse (24): *Ego*

(12) *Et nomina autem, etc.* De nominibus istis Theodoretus: Ἐπέθεσαν δὲ καὶ ὄνματα τοῖς προεργάμοντος οἰοῖς, τῇ Ἐβραιῶν χρησάμενοι γλώττῃ, τὸν ἐπιμνησθῆναι περιττὸν ἄγαν ὑπέλαβον. *Improuernant autem predicationis filii ex Hebraica lingua petitam nomina, quæ commemorare supervacaneum plane duxi.* Quæ vel commemorare supervacaneum duxit Theodoretus, explicare foret inutilius.

(13) *Ialdabaoth.* Sic Epiphanius scripsit hær. 25, § 3, et hær. 37, § 5; et Tertull. lib. *De præscript.*, c. 47, hancque genuinam lectionem interdum exhibent codd. Clarom., Arund. et Voss.; interdum vero male, *Ialdabooth*, vel, *Ialdaboth*.

(14) *Iao.* De hoc nomine vide quæ diximus sup. ad cap. 4, pag. 49, not.

(15) *Sabaoth magnum.* In Clarom. et Pass. deest, *magnum*.

(16) *Horeum.* Alii, *Oreum*.

(17) *Astaphaeum.* Clarom. *Adstapeum*; Pass. et Voss. *Astaphem*.

(18) *Areothas.* Sic omnes mss. cum edit. Oxon. In *cæteris*, *arotheas*. Sed forte legendum, *Aretas*; id enim recte conuenit cum sequentibus: *et virtutes, etc.*

(19) *Non apparentes.* In *Eras.*, *Gall.* et *Feuard.* deest, *non*.

(20) *Adversus eum.*; Clarom., Pass., Voss. et Merc. 2, *adversas eos*, sed *perperam*, ut patet ex his Theodoretus verbis: διαστασίασαι δὲ φασι τοὺς ἄλλους πρὸς τὸν πρώτον τῶν μὲν δικαίων τῶν δὲ ἐπιπάποντος, τὸν δὲ πρόγονον.

(21) *Conristatum Ialdabaoth, etc.* Ita sere Theodoretus statim post proxime citata verba: Τὸν δὲ ἀνυμήσαντα εἰς τὴν τρύγα τῆς ὅλης ἀρεοθατοῦ τὴν ἐννοιαν, καὶ γεννῆσαι τὸν μὲν ὄφιμορφὸν δὲ αὐτῆς. Nec procul ab his discedit Epiph. hær. 37, § 4: Ἐπέθεσε κάτω ἐν πικρᾷ πρὸς τὴν ὑποστάμην τῆς ὅλης, καὶ τεγένησε δύναμιν ὄφιμορφὸν εἰδένας ἔχουσαν, ἣν καὶ νέον αὐτοῦ καλοῦσι.

A *Pater, et Deus, et super me nemo. Audientem autem matrem clamasse adversus eum: Noli mentiri, Ialdabaoth: est enim super te Pater omnium primus Anthropus, et Anthropus filius Anthropi. Conturbatis autem omnibus ad novam vocem, et inopinabili inunctione, et querentibus unde clamor; ad advocandos (25) eos, et ad se seducendum (26), dixisse Ialdabaoth (27) dicunt: Venite, faciamus hominem ad imaginem nostram. Sex autem Virtutes audientes hanc, matre dante illis ex cogitationem hominis, uti per eum evacuet eos a principali Virtute, convenientes formaverunt hominem immensum latitudine et longitudine: scarizante autem eo tantum, ad vexerunt (28) eum patri suo, et hoc Sophia operante, uti et illum evacuet (29) ab humectatione luminis, uti non posset erigi adversus eos, qui sursum sunt (30), habens virtutem. Illo autem insufflante in hominem spiritum vitæ, latenter evacuatum eum a virtute dicunt: hominem autem inde habuisse Nun, et Enthymesin [et hæc esse quæ salvantur, dicunt (31)], et statim gratias agere eum primo homini, relictis fabricatoribus.*

B 7. *Zelantem autem Ialdabaoth voluisse exigitare evacuare hominem per seminam, et de sua Enthymesi eduxisse seminam, quam illa Prunicos suscipiens invisibiliter evacuavit a virtute. Reliquos autem venientes et mirantes formositatem ejus, vocasse eam Ewan, et concupiscentes hanc (32), generasse ex ea (33) filios, quos et angelos*

(22) *Desperantem. Alii, desperantum.*

(23) *Hunc autem esse Nun in figura serpantis, etc.* Id erroris portentum Ophitis adscribunt Epiph. hær. mox citata. Tertull. lib. *De præscript.*, cap. 47. Clemens Alexand. lib. vii *Strom.*, Philastrius. August., etc.

(24) *Gloriatum, et dixisse, etc.* Theodoret. Græce: Εἴτα καυχεύμενον τὸν δριμόρφορον πατέρα εἰπεῖν: Ἐγώ θεός καὶ Πατήρ, καὶ ὑπέρεμπε οὐδεὶς, τὴν δὲ μητέρα δυσχεράνασσαν ἐπιβούσας αὐτῷ: Μή φέύδοι, ἔστι γάρ ὑπέρ τοι πατήρ ἀπάντων, πρώτος ἀνθρώπος (addit Ireneus, quod forte a Theodoreti scribis omisum, καὶ ἀνθρωπος), νιδές ἀνθρώπου.

(25) *Ad advocandos.* In Arund. *perperam, advocans. Reliqui, et ad rocordans.*

(26) *Ad seducendum.* Sic ex cod. Clarom. reposui, pro, *ad esse seducendum*, ut corrupte habent Eras. et Gallias. vel, *ad seducendum*, ut habent alii. Nostramque lectionem confirmingat quæ sequuntur: *uti per eum evacuet eus a principali Virtute.* Nam *ad se seducendum* ponitur pro *ut eos a principali Virtute divelleret, et in alias partes perduceret.*

(27) *Dixisse Ialdabaoth, etc.* Theodoret. Εψη, Δεῦτε, ποιήσωμεν ἀνθρώπους κατ' εἰκόνα τῆμῶν.

(28) *Ad vexerunt.* Sic ex cod. Clarom., Pass. et Voss. reposui. *Cæteri, adduxerunt.* Sed prior lectione magis congruit cum præced. *scarizante, seu replanante.*

(29) *Uti et illum evacuet, etc.* Epiphanius. hær. 37, § 4: *βουλομένη κανοῦσαι τὸν Ιαλδαβαῶθ ἀπὸ τῆς αὐτῆς δυνάμεως.*

(30) *Eos qui sursum sunt.* In aliis, *eum qui sursum est.*

(31) *Dicunt.* Ut ante dicunt addunt Eras., Gall. et Fenard.

(32) *Hanc.* Eam ante hanc delerimus, quia plane abundat, et deest in omnibus mss.

(33) *Ex ea.* Sibi additum in edit. ac Arund. et Merc. 2.

esse dicunt. Mater autem ipsorum argumentata est (34) per serpentem seducere Eam et Adam, supergredi præceptum Ialdabaoth : Eva autem quasi a filio Del hoc audiens, facile credidit, et Adam suavit manducare de arbore, de qua dixerat Deus, non manducare. Manducantes autem eos cognovisse eam, quæ est super omnia, virtutem dicunt, et abscessisse ab his, qui fecerant eos. Prunicum autem videntem, quoniam et per suum plasma (35) victi sunt, valde gratulatum (36), et rursum exclamasse, quoniam, cum esset Pater incorruptibilis, olim hic semetipsum vocans Patrem, mentitus est : et cum homo olim esset et prima femina, et haec adulterans peccavit.

8. Ialdabaoth autem propter eam, quæ circa eum erat oblivionem, ne quidem intendentem ad hæc, projecisse Adam et Eam de paradiso, quoniam transgressi erant præceptum ejus. Voluisse enim filios ei ex Eva generari, et non adeptum esse, quoniam mater sua in omnibus contrariebat ei, et latenter evacuans Adam et Eam ab humectatione luminis, ut neque maledictionem participaret, neque opprobrium, is qui esset a principalitate Spiritus. Sic quoque vacuos a divina substantia factos, maledictos esse ab eo, et dejectos a cœlo in hunc mundum docent. Sed et serpentem adversus patrem operantem (37) dejectum ab eo in deorsum mundum : in potestatem autem suam redigentem angelos, qui hic sunt, et ipsum sex filios generantur, septimo ipso existente ad imitationem ejus, que circa Patrem est, hebdomadis. Et hos septem damonas mundiales esse dicunt, adversantes et resistentes semper generi humano, quoniam propter eos pater illorum projectus est deorsum.

9. Adam autem et Eam prius quidem habuisse levia et clara, et velut spiritalia corpora, quenadmodum et plasmati sunt ; venientes autem huc, demutasse in obscurius, et pinguis, et pigrus ; sed

(34) *Argumentata est.* Forte scripsit interpr. *arguata est.* a Græco, δοφραστο, quod verendum fuerat, callide molita est, excogitari. Sic enim Epiph. hær. 37, § 4, πρὸς ἐπανουλὴν ἐνήργησε.

(35) *Per suum plasma.* Sic emendamus ex Feuard. margine, Voss. et Clarom. rejectis per suum blasphemiam, ut in Eras., Gall. et Feuard.; vel, per sua blasphemia, ut in Arund. et Merc. 2; vel, per suum blasphemia, ut in Pass. legitur.

(36) *Valde gratulatum.* Sic Clarom. et Voss., omnia altero valde, quod etiam omittunt tres alii Anglie. codd. At in Eras., Gall. et Feuard. *valde ralde gratulatum;* cum alterum *valde* superfluum sit, et Prunicus, feminæ nomen, femininum genus exigat.

(37) *Adversus patrem operantem.* Quia invito Ialdabaoth, supernarum Virtutum notitiam Adami et Eæ animis ingeneraverat, eosque ab illo disjunxit, ut paulo ante dicitur.

(38) *Prunicos.* Vocem iterum, quæ ante Prunicos in omnibus edit. legitur, auctoritate codd. Clarom., Pass. Voss. et Merc. 2, expunxi, quia sensum obsecutus.

(39) *Mundalia oblivione.* In Clarom., Pass. et Voss legitur, *mundalia oblivionem;* in aliis mundiali oblitio : ex quibus omnibus genuinam le-

A et animam dissolutam et languidam, quippe a factori tantummodo insufflationem mundalem habentes : quoadusque Prunicos (38) miserata eorum, reddidit eis odorem suavitatis humectationis luminis, per quam in commemorationem venerunt suam ipsorum, et cognoverunt semetipos nudos, et corporis materiam ; et cognoverunt, quoniam mortem huius ; et magnanimes exsisterunt, cognoscentes quoniam ad tempus corpus circumdatum est eis : et escas quoque invenisse eos, præunte eis Sophia, et satiatos coisse invicem carnaliter, et generasse Cain, quem dejectibilis serpens cum filiis suis statim suscipiens evertit. 111 et adimplevit mundalia oblitione (39), in stultitiam (40) et audaciam immittens, ita ut et dum fratrem suum Abel occideret, primus zelum et mortem ostenderit. Post quos secundum providentiam Prunici dicunt generatum Seth; post Noream : ex quibus reliquam multitudinem hominum generatam dicunt, et ab inferiori hebdomade in omnem malitiam immissam, et apostasiam superiori sanctæ hebdomadæ (41), et idolatriam, et reliquam universam contemplationem, cum contraria eis esset semper mater invisibiliter, et proprium salvaret, hoc est humectationem luminis. Sanctam autem hebdomadam septem stellas, quas dicunt planetas, esse volunt ; et projectibilem serpentem duo habere nomina, Michael, et Samael (42), dicunt.

10. Iratum autem Ialdabaoth hominibus, quoniam eum non colebant, neque honorificabant C quasi Patrem et Deum, diluvium eis induxisse (43), ut omnes simul perderet. Contra stante autem et hic Sophia, salvatos eos esse qui circa Noe erant in arca, propter humectationem illius luminis quod ab ea erat, per quam iterum adimpletum esse mundum hominibus : ex quibus quemdam Abraham elegisse ipsum Ialdabaoth, et testamentum posuisse ad eum, si perseveraverit semen ejus serviens ei, dare ei hereditatem terræ. Post per Moysen

etionem colligo, quæ magis coheret cum sequentibus.

(40) *In stultitiam.* Sic recte Clarom. et Pass., quasi paulo post sequitur, *in omnem malitiam immissam.* In Feuard. et Grab. deest in : sed in Eras. et Gallas. pejus scriptum, *stultitia et audacia.*

(41) *Superiorem sanctæ hebdomadæ.* Sic Clarom., Voss., Pass., et Feuard. in marg.. nisi quod tres posteriores perperam habeant secundæ, pro sanctæ. In aliis omnibus vitiouse, *superiori sanctæ hebdomadæ.* Porro malitiam et apostasiam hic dici potest *superiorem sanctæ hebdomadæ,* quam videlicet avertere non valuit superior sancta hebdomas. Idque persuadere videtur quæ mos subjicitur ratio : *quia contraria eis erat semper mater invisibiliter.* Nisi dicere malis, hanc apostasiam superiori esse sanctæ hebdomadæ, quia ipsa eadem erat, in quam inciderat sancta hebdomas, utpote quæ a matre defecisset, et ad iurgia et contentiones esse convertisset.

(42) *Samael,* in Clarom. *Samuel.* Edit. Eras., Gallas. et Feuard., *Samuel;* Arund., *Samuel.* Apud Theodoretum denique, *Samana.*

(43) *Induxisse.* Alii, *immississe.*

eduxisse eos ex Ægypto, qui ab Abraham essent, et dedisse eis Legem, et fecisse eos Iudeos : ex quibus elegisse septem dies, quos et sanctam hebdomadam vocant, et unusquisque eorum sunum preconem ad semet gloriandum (44), et Deum anuntiandum : uti et reliqui andientes glorias, servirent et ipsi his, qui a prophetis annuntiarentur dñi.

41. Sic autem prophetas distribuunt : hujus quidem Ialdabaoth Moysen fuisse, et Jesum Nave, et Anna, et Abacuc ; illius autem Iao, Samuel, et Nathan, et Jonam, et Michæam ; illius autem Sabaoth, Heliam, et Joel, et Zachariam ; illius autem Adonei (45), Esalam (46), et Ezechiel, et Jeremiah, et Daniel ; illius autem Eloci (47), Tobiam, et Aggæum ; illius autem Horci, Michæam, et Nahum ; illius autem Astaphæi (48), Hesdram et Sophoniam. Horum igitur unusquisque glorificans (49) suum patrem et Deum. Sophiam et ipsam per eos multa loculam esse de primo homine, et incorruptibili Æone, et de illo Christo, qui sit sursum, dicunt, præmonentem et rememorantem homines in incorruptibile lumen, et in primum hominem, et de descensione (50) Christi : in quibus coatterris principibus, et admirabilibus novitatem in his, quæ a prophetis annuntiabantur, operata esse Prunicum per Ialdabaoth nesciendum quid faciat, duorum hominum factas esse emissionses ; alterum quidem de sterili Elizabeth, alterum autem ex Maria virgine.

42. Et quoniam non haberet eadem ipsa requiem, neque in cœlo, neque in terra, contristatam invocasse in adjutorium matrem. Mater autem ejus, prior femina, miserata est super penitentia filiæ, et postulavit a primo homine adjutorium ei miti Christum ; qui et descendit emissus ad sororem

(44) *Ex quibus elegisse septem dies.... unusquisque eorum.... ad semet gloriandum.* Hic pro unusquisque, legendum puto, unumquemque, et cum Eras., Gallas., Arund. et Merc. 2, ad semet (sic euim habere tres istos Anglic. ins. conjicio ex Grabio silentio), pro assumpt., ut in Feuard. marg., Claram., Pass. et Voss., vel, assumpt ad, ut in Grabio legitur. Hujus autem loci sensum haud assecuti omnes Irenzi editores, minus feliciter restituerunt. Offendiculum præbuit una vocula, *dies*, quam ab interprete perperam positam pro, *lumina*, intellexerunt illi de spatio 24 horarum. Grace quippe scripsisse puto Irenzum, qæsa, vel quid simile, quod vertendum erat, *lumina*. Septem itaque dies hic idem sunt atque *septem lumina*, septem nimirum Virtutes, seu Angeli paulo post enumerati : idque contextus sermonis palam ostendit. Paulo autem dictum : *Sanctam hebdomadam septem stellas esse volunt* : hisdem pene verbis, codem certe sensu, nunc repetitur : *septem dies* (*lumina*) quos et sanctam hebdomadam vocant : alias non enlazarerent, fecisse eos Iudeos, ex quibus elegisse septem dies ; qui enim ex Iudeis hominibus eligi possent septem dies ? Jam vero sponte fuit sensus : *septem Angelos*, et unumquemque eorum, ex Iudeis elegiæ suum sibi præconem, seu prophetum ad semet gloriandum. Tum statim unicuique eorum suus ausiguntur propheta.

(45) *Adonei.* Sic recte cod. Claram., nam supra

A suam, et ad humectationem luminis. Cognoscet autem eam, qua deorsum est, Sophiam, descendere ad fratrem ejus (51), et annuntiassse ejus adventum per Joannem, et præparasse baptismum penitentie, et ante adaptasse Jesum uti descendens Christus inveniat vas mundum, et uti per filium ejus Ialdabaoth femina a Christo annuntiaretur. Descendisse autem eum per septem coslos, assimilatum filii eorum dicunt, et sensim eorum evanescere virtutem. Ad ipsum enim universam humectationem luminis concurrisse dicunt, et descendenter Christum in hunc mundum, induisse primum sororem suam Sophiam, et exultasse utrosque refrigerantes super invicem : et hoc esse sponsum et sponsam definitiunt. Jesum autem, quippe ex Virgine per operationem Dei generatum, sapientiorem, et mundiorem, et justiorem hominibus omnibus fuisse : Christum (52) perplexum Sophie descendisse, et sic factum esse Jesum Christum.

43. Multos igitur ex discipulis ejus non cognovisse Christi descensionem in eum dicunt : descendente autem Christo in Jesum, tunc coincidisse virtutes perficere, et curare, et annuntiare incognitum Patrem, et se manifeste filium primi hominum consideri. In quibus irascentes principes, et patrem Jesu, operatos ad occidendum **¶¶¶** eum : et in eo cum adduceretur, ipsum quidem Christum cum Sophia absitisse in incorruptibilem Æonem dicunt ; Jesum autem crucifixum : non autem oblitum suum Christum (53), sed misisse desperare virtutem quendam in eum, quæ excitavit eum in corpore : quod et corpus animale et spirituale vocant ; mundialia enim remisisse eum in mundo. Videntes autem discipuli resurrexisse eum, non eum cognoverunt, sed ne ipsum quidem Jesum, cuius gratia a

scribitur, *Adoneum. Alii omnes. Adonni.*

(46) *Esalam.* Feuard. in marg., Voss. et Pass., *Oream.*

(47) *Eloei.* Sic iterum cod. Claram. et interpres supra. Alii, *Eloï.*

(48) *Astaphæi.* Sic repono ex ipso Irenzœ supra, et ex Origenelib. vi contra Cœlum appella codicetum tum ins. tum editorum vitiosa lectione, *Astansei*, vel *Artansei*.

(49) *Unusquisque glorificans.* Supple est.

(50) *De descensione.* Sic Claram. et Pass., nec procul distant Voss. in quo *descensione*, et Arund. in quo *inde descensione*. In edit. Oxon. et Merc. 2, in *descensionem* ; in aliis, in *descensione*.

(51) *Descendere ad fratrem ejus.* Legendum puto : descendere ad se fratrem ejus, vel potius *suum* ; aut expungenda præpositio *ad*.

(52) *Christum.* Prepositionem in huic voci præfixam delevi auctoritate Claram., Pass. et Voss.. falsum enim giguit sensum, Jesum videlicet in Christum descendisse ; quod cum haeticorum hypothesis et diametro pugnat. Quidpiam tamen hic necessario supplendum est, scilicet : et in hunc, nimirum Jesum, Christum perplexum, etc. At donec suffragetur ins. codex, præstat abcaso particulam in.

(53) *Non autem oblitum suum Christum.* Sensus est, Christum non esse oblitum sui hominis, seu quod suum erat.

mortuis resurrexit. Et hunc maximum errorem A inter discipulos ejus suisse dicunt, quoniam putarent eum in corpore mundiali resurrexisse, ignorantes quoniam caro et sanguis regnum Dei non apprehendunt.⁵³

14. Confirmare autem volunt descensionem Christi et ascensionem ex eo, quod neque ante baptismum (54), neque post resurrectionem a mortuis, aliquid magni fecisse Jesum dicunt discipuli, ignorantes adiutum esse Jesum Christo, et incorruptibilem Aeonem hebdomadali (55), et mundiale corpus animale (56) dicunt. Remoratum (57) autem eum post resurrectionem xviii mensibus, et sensibilitate in eum descendente (58) didicisse quod liquidum est: et paucos ex discipulis suis, quae sciebat capaces tantorum mysteriorum, docuit haec; et sic receptus est in celum, Christo sedente ad dexteram patris Iacobbo: ut animas eorum qui cognoverunt eos (59), post depositionem mundialis carnis recipiat in se, ditans semetipsum, Pater ejus ignorantia, sed ne vidente quidem eum: ut in quantum Jesus semetipsus dicit in sanctis animabus, in tantum Pater ejus in detrimentis factus deminoretur, evacuatus a virtute sua per animas. Jam enim non habiturum eum animas sanctas, ut rursus dominat eas in seculum, sed tantum eas quae sunt ex substantia ejus, id est quae sunt ex insufflatione. Consummationem autem futuram, quando tota humectatio spiritus luminis colligatur, et abripiatur in Aeonem incorruptibilitatis.

⁵⁰ I Cor. xv, 50. ⁵⁰ Cap. XXXV.

(54) *Ante baptismum.* Sic recte restituit Grubius C ex cod. Voss. (qui consensit Clarom.) pro post baptismum, ut perperam legitur in omnibus editi.

(55) *Hebdomadali.* Ita Pass. et Voss., quod malitia quam hebdomadali, ut in aliis legitur. Sensus enim est, Christum, incorruptibilem Aeonem, unitum esse hebdomadali, Sophiac videlicet, quae hebdomadis princeps erat.

(56) *Animale.* In Clarom., Pass., Voss. et edit. Oxon., animalium; perperam quidem, ut puto. Hic enim de Iesu discipulis serino est, qui ne ipsum quidem Jesum cognoscentes, ut mox dicitur est, mundiale corpus animale dicebant, id est animalia corpus, quod post resurrectionem gestabat Iesu, mundiale esse errantes dicebant; cum tamen iam mundalia remisisset in mundo.

(57) *Remoratum.* Clarom., Pass. et Voss., remoratum; quia pravam lectionem miror elegerit Grubius. Id ipsum enim hic asseritur, quod cap. 5. n. 2, effutiebant Valentiniiani: atque contendebant hi Iesum, μητὸν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν δικαιοῦντος διατετριψάντων τοῖς μάθητας, post resurrectionem a mortuis, decem et octo mensibus commoratum esse cum discipulis. Et hic ergo et ille scripsit Irenæus διατετριψάντων τοῖς μάθητας, post resurrectionem a mortuis, decem et octo mensibus commoratum esse cum discipulis. Et hic ergo et ille scripsit Irenæus διατετριψάντων τοῖς μάθητας, post resurrectionem a mortuis, decem et octo mensibus commoratum esse cum discipulis.

(58) *Sensibilitate in eum descendente.* Ita Fenard. in marg., Clarom., Pass., Voss. et Grub., ceteri viliosi, sensibilitatem in eum descendenterem.

(59) *Eos.* Christum scilicet et Iesum.

(60) Quidam enim. Hic et sequentia Theodoretus Graecæ sic enuntiat: Τινὲς δὲ αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν τῇ Σοφίᾳ συντινάσσονται, καὶ τῷ ἐναντίῳ θεῷ τῷ ποιητῇ πολεμοῦνται, δι' Ἀδελφοῦ ἐξαπατήσανται, καὶ δεσμωτεῖαι τὴν γνῶσιν, καὶ τούτους γάρ τις εἰρήθει: φρονμάτων εἰναῖς: τάντων τὸν ὄφιν. Καὶ τοῦ ποιητῶν δὲ τῶν

15. Tales quidem secundum eos sententia sunt: a quibus, velut Lernæa hydra, multiplex capitibus fera de Valentini schola generata est.

Quidam enim (60) ipsam Sophiam serpentem factam dicunt: quapropter et contrariam existisse factori Adæ, et agnitionem hominibus immisisse, et propter hoc dictum serpentem omnium sapientiorem. Sed et propter positionem intestinorum nostrorum, per qua (61) esca infertur, eo quod latem figuram habeant, ostendentem absconsam generatricem serpentis figuræ (62) substantiam in nobis.

CAPUT XXXI ⁶³.

De Cainis.

1. Alii autem rursus Cain (63) a superiori principaliitate dicunt; et Esau, et Core (64), et Sodomitæ, et omnes tales cognatos suos confitentur; et propter hoc a factori impugnatos, neminem ex eis male acceptos (65). Sophia enim illud, quod proprium ex ea erat, abripiebat ex eis ad semetipsam. Et haec Judam proditorem diligenter cognovisse dicunt, et solum præ ceteris cognoscentem veritatem, perfecisse proditionis mysterium: per quem et terrena et cœlestia omnia dissolinta dicunt. Et confitionem afferunt hujusmodi, Judæ Evangeliū illud vocantes.

2. Jam autem et collegi eorum conscriptiones, in quibus dissolvere opera Mysteria (66) adhortan-

τιμετέρων ἐντέρων θεσιν τοῦ δρεως περιχεισθαι τὸ σώμα, δειχνύσσεν τὴν ζωγόνον σοφιαν τοῦ δρεως.

(61) *Per quas.* Alias viliosi et scribatur culpa, per quas, et videlicet male transmutata in s. Sed addendum conjicio ex Theodoreti verbis: *serpentis corpus exprimi, eo quod, etc.*

(62) *Serpentis figure.* Forte legendum, *serpentis sapientiam;* sic enim scripsit Theodoreti.

(63) *Alii autem rursus Cain, etc.* Κατανούς vocat Epiphian. bær. 38. Κατανούς Theodoret. lib. i Hær. fabul., c. 15, unde optime monet Cotelerius in not. ad lom. i *Monumentorum Eccles. Graecæ*, col. 770, apud eundem Theodoret. ejusdem libri caput 1, pro Κανισταῖ, legi debere Κανισταῖ. Latini vero Cainos, Cajanos, Cainianos, etc., appellant. Prius autem istud colon Epiphianus ita Graeco exhibet: εὗτοι φασι τὸν Κάιν τὴν ισχυρότερας δυνάμεως ὑπάρχειν, καὶ τῆς δυνάμεως αὐθεντίας. Sed paulo aliter Theodoretus: ἀλλοι δὲ ... καὶ τὸν Κάιν φασι τὴν δυνάμεων αὐθεντίας λειτυργούσι. *Alii autem et Cain dicens a sapientia auctoritate liberatum.*

(64) *Et Esau, et Core, etc.* His gemina sunt ista Theodoreti: Καὶ τὸν Ἐσαῦ, καὶ τὸν Κόρη, καὶ τοὺς Σοδομίτας, καὶ πάντας δὲ τοὺς τοιούτους συγγενεῖς θέσιος ὄμοιογούσι. Καὶ (Epiphian. διὸ καὶ) τούτους ὑπὸ μὲν τοῦ ποιητῶν μισθῶνται, μηδεμίαν δὲ βλάπτησι διεδίδοσθαι. Καὶ τὸν προδότην δὲ Ιούδαν μόνον ἐκ πάντων τῶν ἀποστόλων ταῦτην ἐσχετέναι τὴν γνῶσιν φασι (Epiphian. καὶ τὸν Ιούδαν ἀχριδῶν τοῦ περὶ τούτων ἐπεγνωκενα: λέγουσι) καὶ διὰ τούτου τὸν προδότην ἐντρήσαι μισθῆσαι.

(65) *Male acceptos.* I. e. male acceptum.

(66) *Mystera.* Γενέρα Graecæ, Latine uerius, rurera est.

ter; Hysteram autem (67) fabricatorem cœli et terræ vocant: nec enim aliter salvari eos nisi per omnia eant, quemadmodum et Carpocrates dixit. Et in unoquoque peccatorum et turpium operationum angelum assistere, et operantem audire (68) audaciam et immunditiam inferre (69), id quod inest ei operationi. Angeli **ΙΙΙ** nomine dicere (70): *O tu, Angele (71), abutor opere tuo: O tu, illa (72) Potestas, perficio tuam operationem.* Et hoc esse scientiam perfectam, sine timore in tales abire operationes, quas ne nominare quidem fas est.

3. A talibus matribus, et patribus, et proavis eos, qui a Valentino sint, sicut ipsæ sententiae et regule ostendunt eos, necessarium fuit manifeste arguere (73), et in medium afferre dogmata ipsorum, si qui forte ex iis penitentiam agentes, et convertentes ad unum solum conditorem, et Deum factorem universitatis, salvari possint: reliqui autem non jam abstrahantur a prava, quasi verisimili, suacione eorum, putantes majus et aliquid altius ab iis scientes se mysterium: sed a nobis bene discentes quæ ab illis male docentur, derideant quidem doctrinam eorum; illorum autem misereantur, qui alhuc in his tam miserrimis et instabilibus fabulis tantam elationem assumpserunt, ut meliorea se in ipso reliquis propter talem agnitionem, immo ignorantiam, arbitrentur. Delectatio autem eorum hæc est (74), sive adversus eos victoria est. sententiae eorum manifestatio.

(67) *Hysteram autem, etc.* Epiphani. in fine § 1: Τοτέπερ τὸν ποιητὴν... ὀδρανὸν τε καὶ γῆς καλοῦσι. Καὶ μὴ δύνασθαι φασὶ αὐθιστεῖσθαι τινα, ἐδὲ μὴ δικτύων χωρίσουσιν, ὡς καὶ δι Καρποχράτης λέγει.

(68) *Et operantem audire, etc.* Sic codd. Clarom., Pass., Voss. et edit. Oxon. in aliis edit., et operantem accidere; in Arund. accidere. Priorem autem lectionem elegi, non quod genuinam, sed quod genuinæ propioream eam esse censem. Quantam enim ex Epiphani et Theodorei verbis conjectura fas est, legendum videtur andere.

(69) *Inferre.* Nisi scripserit Irenæus ἀναγέρειν, quod recte delubasset offerre non inferre; inferre hic accipio pro attribuere, ascribere; et sic Irenæi verba interpretor: operantem audire audaciam (scilicet) et immunditiam ei (Angelo), attribuere.

(70) *Id quod inest ei operationi, Angelii nomine dicere.* Ita Fenard. ex vet. cod., cui consentiunt Clarom., Pass., Voss. et edit. Oxon. In Eras. vero Gallus. Arund. ac Merc. 2, Angelii nomine dicere. In Ottob., Angelii nomine dicere. Sed quoquomodo legas, hic mutum esse textum fatigaris necesse est. Sic porro, priorem retinendo lectionem, restituerem: et id quod inest ei operationi, Angelii nomine facere, ac dicere. Lege Epiphani. ac Theodorei. locis supra cit.

(71) *O tu Angele.* Epiphani. § 2 hæc ita Græce proferi: Ο δέντα Ἀγγελε, καταχρώματος τοῦ ἱεροῦ· δέντα ἔξουσια, πράττων τοὺς πρᾶξιν. Καὶ τοῦτο γνωστὸς τελεῖται παρ αὐτοῖς ἐστι λεγόμενον, ἀδεως ἐπὶ τὰς ἀθεμάτους αἰσχρουργίας ὄρμαν.

(72) *Abutor o... tu illa.* Ita pro ab. a. te. or. vel abatore, et satna illa, quomodo omnia edita et mss. exemplaria vitiosæ habebant, Epiphani et Nicetæ auctoritate reposuit Fenard. præcunio Heraldio

4. Quapropter conati sumus nos universum male compositæ (75) vulpeculæ hujus corpusculum in medium producere, et per te (76) facere manifestum. Jam enim non multis opus erit sermonibus ad eventum doctrinam eorum, manifestam omnibus factam. Quemadmodum bestiæ sicuti in silva absconditæ (77) et inde impetum facientis, et multos vastantis; qui segregat et denudat silvam, et ad visionem adduxit (78) ipsam feram, jam non elaboravit (79) adjiciendam, videntes quoniam ea fera fera est: ipsis enim adest videre et cavere impetus ejus, et jaculari undique, et vulnerare, et interficere vastricem illam bestiam. Sic et nobis, cum in manifestum redegerimus eorum abscondita, et apud se tacita mysteria, jam non erit necessarium multis eorum destruere sententiam. Adest enim et tibi, et omnibus qui tecum sunt, ad hæc quæ prædicta sunt exerceri, et everttere (80) nequam ipsorum doctrinas, et inconditæ, et apta veritati ostendere dogmata. Cum igitur hæc sic se habeant, quatenus promisi, secundum nostram virtutem inferemus eversionem ipsorum, omnibus eis contradicentes in sequenti libro (enarratio enim in longum pergit, ut vides); et viatica (81) quoque dabimus ad eversionem ipsorum, occurrentes omnibus sententiis secundum narrationis ordinem: ut simus non tantum ostendentes, sed et vulnerantes undique bestiam.

C in not. ad Arnobii, lib. iii *Contra gentes*, pag. 226.

(73) *Necessarium fuit manifeste arguere.* Sensus est: a talibus matribus et patribus orimus ducere Valentianos, necesse fuit demonstare; vel, a talibus matribus et patribus repetito arguento, necesse fuit Valentianos impugnare.

(74) *Delectatio autem eorum kac est, etc.* Id est, inquit Fenard., his nugis, inu exsecrandis et detestandis blasphemias gloriantur et triumphant, quarum oportet penitus erubescere. Sed conjectit idem Fenard. pro *delectatio*, legendum esse *detectione*; etiamque lectionem constabiliter posse, ex eo quod supra cap. 22 legitur, cum sit adversus omnes hæreticos *detectione*, etc., et mox Præfat. in lib. ii, quod sit *detectione* et *eversione* sententia eorum; iterumque Præfat. in lib. iv, de *detectione* et *eversione* *false cognitionis*, quæ quidem docti viri conjectura non omnino spernenda videtur.

(75) *Compositæ.* Alii, *compositum*.

(76) *Perte.* Sic ex Clarom., Pass. et Voss. repouere placuit, pro *apertum*, vel *operte*, vel *a parte*, ut in aliis exemplaribus minus bene scribatur. Amicorum enim alloquitur Irenæus, ad quem libros suos mittit, ut portentosa Valentianorum dogmata in lucem proferens, facilius evertiret.

(77) *Bestiæ... absconditæ.* Hellenismus est; genitivus, pro ablativo absolute.

(78) *Segregat.. denudat.. adduzit.* Vel hæc in plurali numero ponenda erant, vel sequentia in siugulari, ut secum omnia congruerent.

(79) *Elaboravit.* Lege elaborant.

(80) *Evertere.* Ali. *excutere*.

(81) *Viatica.* Id est *subsidia*, *auxilia*. Vide quæ in fine Præfationis hujus libri notavimus ad vocem τρόπων.

ANALYSIS LIBRI SECUNDI.

II.14 Falsa omnia hæreticorum, atque in primis ea Valentianorum dogmata, quæ in primo libro Irenæus enculeavit, illa in secundo argumentis a ratione petitis evellit radicibus, et funditus evertit. Ac primum quidem ipsum hydræ petit caput; et contra præcipuum hæreticorum errorem variis rationibus probat, Deum unum esse, supra aut. infra quom alius Deus, Principium, Pleroma, vel Potestas esse non possit: buncque esse supremum omnium, et Domini nostri Iesu Christi Patrem; a quo solo ut mente conceptus, sic et per Verbum ipsius conditus mundus; non a Marcionis Deo, vel ab Angelis, aut alio quovis. præter sententiam illius. Vana proinde esse et absurdæ, quæ Valentianisti de Bytho suo, Pleromate, Demiurgo, ejusque ignorantie, labæ, umbra, et vacuo communiscebantur; neque enim in his, quæ continentur a Patre, labæ, vacuum, aut umbra supponi possunt, quia id in paterni luminis dedecus redundet, Christusque hæreticorum, ignorantie causa, Salvator vero ignorantie obnoxius arguitur⁴⁷. Tum probat ab Angelis, aut a mundi fabricatore ignorari non potuisse summum Deum, quem ratio naturalis demonstrat⁴⁸. Deinde ea insectatur, quæ garriebant Valentianisti, in mundi creatione Salvatorem per eorum, quæ sursum sunt, imagines atque similitudines, a matre Achanoth emissas, homurasce Pleroma: repugnat siquidem, res creatas aut ænum, qui rursum sunt intra Pleroma, imagines, aut Pleromatici umbræ esse⁴⁹. Hinc variis rationum momentis confirmat, mundum, atque materia unius, soliusque Iei esse opus⁵⁰.

Post hanc contra triginta Valentianorum æones, et constitutum ab eis fictitiam eorumdem æorum emissionis ordinem, vanasque illorum conjugationes validissime disputat; atque ea omnia ab aliis scriptoribus etiam ethnicis desumpta, et mera vigilantium hominum somnia, anilesque fabulas esse aperte ostendit⁵¹. Dehinc vero demonstrat eos absurde omnino asserere, Sophiam in ignorantia, deminorationes et passiones suæ, atque ejus enkymesim, id est cogitationem seorsim conditam, ab ea separari⁵². Nec minus certe ridiculum illud esse probat, quod de origine sua ille hæretici, et de Demiurgo plura illis notissima prorsus nesciente, nec non de animalium suarum ob semem a Matre conceptum, præstantiore ceteris ordine jactabant⁵³.

Inde vero ad diluenda eorum argumenta transit: nihilque levius aut imbecillius esse docet, quam id quod inepie objiciebant, cum Judæam proliorem, tum hæmorroissam æonis duodecimi, apostolos vero conjugationis Hominis et Ecclesiæ, ac Christum tandem, cum annos natus triginta baptizabatur, totidem æorum suis typum et imaginem⁵⁴. Nec majoris profecto ponderis ea esse urget, quæ ex litteris, syllabis, et numeris in errorum suorum confirmationem colligi posse arbitrabantur⁵⁵. Ex quibus concludit plura boniibus deo curiosius inquirendi non esse, quam quæ in Scripturis sacris clara sunt et aperta, quæque ipsi scire et intelligere concessum est⁵⁶. Scimus autem Deum esse simplicissimum: sed quomodo ab eo aut genitum Verbum, aut creata sit materia, plane ignoramus⁵⁷. Quamobrem ridiculam Valentianorum de scientia sua jactantiam scite castigat: eosque merito arguit, quod negata corporum resurrectione, asseverarent animas justorum requiescere in mediatis loco⁵⁸, aut eas supra Demiurgum (quo se meliores esse impie dicebant), ad Matrem conseruendere, fierique spiritualium Angelorum sponsas⁵⁹.

His autem Valentini erroribus ita subversis, cæteras omnes aliorum hæreticorum falsas opiniones obrui et se ipsis ruere demonstrat. Quod quidem, sicut et Iudei Christianæ veritatem, et egregie astruit, quod nulla unquam ab hæreticis, sed duntaxat ab orthodoxis edita fuerint vera miracula, ac quotidie ederentur⁶⁰. Tum eversa flagitiosa hæreticorum sententia: omne actionis, etiam pessimæ, genus experendum esse, solaque opinione humana quædam justa, quædam injusta esse⁶¹, subinde metempsychosim, seu animalium de corpore in corpus transmigrationem, impugnat; manifestumque facit in unumquodque hominis corpus suum, quæ cum eo nec nascitur, nec moritur, ita iufundi animam, ut post mortem corpus debeat rursum ab ea informari⁶². Tum vero destruta Basilius, de falsa multitudine cælorum, opinione, ostendit a Gnosticis perperam asseri, varia prophetarum oracula ex variis diis manasse. Denique eorum occurrit objectioni, qui ex diversis nominibus Dei plures deos præpostere omnino inducere conabantur⁶³.

LIBER SECUNDUS.

II.5 PRÆFATIO.

1. In primo quidem libro, qui ante hunc est, argumentes falsi nominis agnitionem, ostendimus tibi, dilectissime, omne ab his, qui sunt a Valentino, per multos et contrarios modos adinventum esse

A falsiloquium; etiam sententias exposuimus eorum, qui priores existiterunt (82), discrepantes eos sibi metiopsis ostendentes, multo autem prius ipsi veritati. Et Marci quoque magi sententiam, cuius sit ex his, cum operibus ejus omni diligentia expo-

⁴⁷ Cap. 4 et seqq. ⁴⁸ Cap. 6. ⁴⁹ Cap. 7 et 8. ⁵⁰ Cap. 9, 10 et 11. ⁵¹ Cap. 12 et seqq. ⁵² Cap. 18. ⁵³ Cap. 19. ⁵⁴ Cap. 20 et seqq. ⁵⁵ Cap. 24 et seqq. ⁵⁶ Cap. 26 et seqq. ⁵⁷ Cap. 28. ⁵⁸ Cap. 29. ⁵⁹ Cap. 30. ⁶⁰ Cap. 31. ⁶¹ Cap. 32. ⁶² Cap. 33 et 34. ⁶³ Cap. 35.

(82) Eorum qui priores existiterunt. Veterum scilicet Gnosticorum, Simonis Magi, Nicolaitarum,

etc., quos lib. 1, cap. ult., Valentianorum patres et præuros dixit.

sumus : et quanta ex Scriptoribus eligentes, ad-
aptare conantur fictioni suae, diligenter retulimus :
et quoniam modo (83) per numeros, et per viginti
quatuor elementa alphabeti, veritatem affirmare (84),
conantur et audent, minutatim perexivimus (85).
Et quemadmodum conditionem secundum imagi-
nem invisibilis apud eos Pleromatis factam di-
gnit, et quanta de Demiurgo sentiunt ac docent,
renuntiavimus ; et progenitoris ipsorum doctrinam,
Simonis Magi Samaritani, et omnium eorum, qui
succeaserunt ei, manifestavimus. Diximus quoque
multitudinem eorum, qui sunt ab eo Gnostici ; et
differencias ipsorum, et doctrinas, et successiones
adnotavimus ; quæque ab eis hereses institutæ sunt,
onanæ exposulimus. Et quoniam omnes a Simone
heretici initia sumentes, impia et irreligiosa do-
gma induxerunt in hanc vitam, ostendimus ; et
redemptionem ipsorum, et quomodo fuitiant eos
qui perficiuntur, et affationes (86) eorum, et my-
steria manifestavimus ; et quia unus Deus con-
ditor, et quia non postrematis (87) fructus, et quia
neque super illum, neque post eum est aliquid.

2. In hoc autem libro in-truemus quæ nobis
apta sunt, et quæ permittit tempus, et evertimus
per magna capitula omnem ipsorum regulam :
quapropter quid sit detectio et eversio sententiae
ipsorum, operis hujus conscriptionem ita titulavimus.
Oportet enim absconditas ipsorum conjugationes,
per manifestarum conjugationum indicium
et eversionem, Bythum dissolvere ; et quoniam (88)
neque fuerit aliquando, neque sit, accipere ostend-
zionem.

116 CAPUT PRIMUM.

*Deum unum esse, nec supra aut infra eum, aliud
Deum, vel Principium, aut Pleroma, aut Potestas
esse posse.*

Bene igitur habet a primo, et maximo (89) capi-
tulo inchoare nos, a Demiurgo Deo, qui fecit cae-
lum et terram, et omnem quæ in eis sunt, quem illi
blasphemantes extremitatis fructum dicunt, et

(83) *Et quoniam modus.* Sic ex Clarom. reponere
satius visum est. Consentit Voss., nisi quod pro
quoniam, vitiis habeat, quoniam. In Feuard.,
idem quodam modo. In cæt., iidem quoniam modo.

(84) *Affirmare.* Billius lib. 1. *Observat. sacrar.*
cap. 33, legendum conjicit, *affirmare.* Sed vanam D
esse conjecturam deprehendet, quisquis legerit
lib. 1, cap. 45, n. 4, et cap. 16, n. 3.

(85) *Minutatim perexivimus.* Perexisire, inquit optimus
Billius, novo ac Latinis prorsus inusitato more
dixit, quod Graeci διεξάθετο, id est commemorare,
enarrare, etc., dicunt.

(86) *Affationes.* Sic recte cod. Clarom. In Feuard.
marg., Pass. et Voss., *affectiones*; edit. *fact. o-
nes*; sed corrupte. Genuinam enim esse nostram
lectionem demonstrant quæ immediate præcedunt :
et redemptionem eorum, et quomodo initiant eos
qui perficiuntur. *Affationes* vero sunt profanae illæ
hereticorum redemptions, de qua hic loquitur,
formulis, seu invocationes, quæ superius retulit
lib. 1, c. 21. Eadem uice pro invocationibus uitetur
inferius, hoc scilicet lib. u, c. 6.

(87) *Postrematis.* Graece ὑπερβαθος, quod
alibi pas in verti, labis, defectus, passionis, et

A ostendere, quoniam (90) neque super eum, neque
post eum est aliquid : neque ab aliquo mutus, sed
sua sententia et libere (91) fecit omnia, cum sis
solus Deus, et solus Dominus, et solus conditor,
et solus Pater, et solus continens omnia, et omni-
bus, ut sint, ipse præstans.

2. Quemadmodum enim poterit super hunc alia
Pleuitio, aut Initium (92), aut Potestas, aut aliis
Deus esse : cum oporteat Deum horum omnium
Pleroma in immenso omnia circumconlinere, et
circumconlineri a nomine? Si autem extra illum
est aliquid, jam non omnium est Pleroma, neque
continet omnia. Debet enim Pleromati, aut ei qui
sit super omnia Deo, hoc quod extra eum dicunt.
Quod autem deest, et delibatum est ab aliquo, hoc
non est omnium Pleroma. Et terminum autem, et
mediatatem, et finem habebit ad eos qui sunt extra
eum. Si autem finis est in ea quæ sunt deorsum,
initium est et in ea quæ sunt sursum. Similiter
autem et ex reliquis partibus necessitas est omnis
(93) id ipsum experiri, et ab eis qui foris sunt
contineri, et determinari, et includi. Ie enim qui
est deorsum finis, necessario omni modo circum-
scribit, et circumdat eum qui finitatur (94) in eum.
Erit enim (95), secundum eos, Pater omnium (quem
videlicet et Proonta, et Proarchen vocant), cum
Pleromate ipsorum, et Marcionis bonus Deus, in
aliquo conditus, et inclusus (96), et a foris cir-
cumdat ab altera principalitate, quam necesse
est majorem esse; quoniam id quod continet, eo
quod continetur magis est : quod autem magis est,
id et firmius est, et magis Dominus : et quod magis
est, et firmius, et magis Dominus, hoc erit Deus.

3. Cum enim sit, secundum eos, et aliud quid,
quod quidem extra Pleroma esse dicunt, in quod
et superiore erraticam virtutem descendisse ope-
natur, necesse est omni modo, aut continere (97)
id quod extra est, contineri autem Pleroma (alio-
quin non erit extra Pleroma : si enim extra Plero-
ma est aliquid, intra hoc ipsum, quod extra Ple-

cap. 4 sequenti, extremitatis.

(88) *Eversionem Bythum dissolvere, et quoniam,*
etc. Hæc ita translocanda esse conjicit Grab., evert-
ionem dissolvere, et Bythum, quoniam, etc., sed
frustra. Sensus est, ni fallor, absconditis ipsorum
conjugationibus semel patefactis, et eversis, By-
thum ipsum dissolvi.

(89) *Mazimo.* In edit. Eras. et Gallas. necnon
mss. Arund. et Merc. 2, proximo.

(90) *Quoniam.* Al. quod. Quoniam autem in toto
hoc opere frequens, pro quod.

(91) *Libere.* Al. liber.

(92) *Initium.* Scribendum erat, Principium ; nam
Ἀρχὴ procul dubio fuit in Graeco.

(93) *Necessitas est omnis.* Græcismus, pro omni-
no necesse est.

(94) *Finalitur.* Sic auctoritate codd. Clarom. et
Arund. restitui, ita exigente sensu, pro firmatur.

(95) *Erit enim.* Genuinam hanc lectionem habet
cod. Clarom. In cæteris omnibus, et iterum.

(96) *Inclusus.* Alii, reclusus.

(97) *Aut continere.* Sic mss. omnes cum edit.
Oxon. Aliæ omnes perperam, et continere.

roma dicunt, erit Pleroma, et continetur Pleroma ab eo quod est extra; cum Pleromate autem (98) subaudiatur (99) et prius Deus; aut rursus in immensum distare et separata esse ab invicem, id est, et Pleroma, et quod est extra illud. Si autem hoc dixerint, tertium quid erit, quod in immensum separata Pleroma, et hoc quod est extra illud; et hoc tertium circumfinit (1) et continetur ultraque, et erit maius tertium hoc, et Pleromate, et eo quod est extra illud, sicut in suo sinu continens ultraque: et in infinitum de his quae continentur, et de his quae continent, incidet sermo. Si enim tertium hoc initium habebit in superiora, et finem in inferiora, omnino necessitas est et a lateribus definiri: illud, vel inchoans, vel deficiens (2) ad alia quadam: et illa rursus, et alia quae sunt sursum, et quae deorsum, ad alia quadam habebunt initia, et hoc usque in infinitum; ut nunquam sit eorum excogitatio (3) in uno Deo, sed per occasionem plus quam est querendi, in id quod non sit, excidat, et absistat a vero Deo.

4. Similiter autem hæc et adversus eos qui sunt a Marcione, aptata sunt. Continetur enim et circumfidentur et duo Dei ejus ab immenso intervallo, quod separat eos ab invicem. Sic autem ad excogitandum (4) est necessitas secundum omnem partem multos deos immensa separatione distantes, ab invicem quidem inchoantes, ad invicem autem orientes: et illa ratione, qua intinuntur docere super fabricatorem coeli et terra esse aliquod Pleroma, aut Deum, eadem ratione intens quisque astruet, super Pleroma alterum esse Pleroma, et super illud rursus aliud, et super By-

(98) *Cum Pleromate.* Hic Feuardentium merito castigat Gratius, quem in sua editione, ab his verbis non modo cum Eras. et Gallasio novam inchoavit periodum, sed alteram plane, sive novam hujus capituli sectionem fecerit; cum semicolon solum illa distinguat. Quo ipso factum, addit vir clariss. ut et precedentia et sequentia hanc perfectum habeant sensum; ac lectori mera offundantur tenebrae.

(99) *Subaudiatur.* In edit. Oxon., subaudiatur; quod quidem maleum, si faveret ms. aliquius codicis auctoritas. Sed non favere conjicio ex cl. Grab. nota. Cod. Voss., inquit, habet, subaudiatur. Atqui nedium cod. Voss. ita habet, sed et Clarom., Pass., Ottob. et edit. Eras., Gallas. et Feuard. Quare vulgatam retineo lectionem, quae rectum habet sensum, si subaudiatur, in imperandi modo intelligatur.

(1) *Circumfinit.* Alli, circumdefinit. Legendum tamen esset, circumfuerit, quia mox sequitur, continetur.

(2) *Deficiens.* Ita Clarom., Arund. et Merc. 2, pro quo in Pass. et Feuard. margine vitiouse, deficiens. In edit. desinens.

(3) *Excogitatio.* Al. cogitatio.

(4) Sic autem ad excogitandum. In Eras., Gallas., Feuard. et ms. aliquibus male, si autem id excogitandi. Sensus enim est: eo autem semel iusto, necessario sequitur excogitari posse secundum unum partem multos deos, etc.

(5) *Excidente.* Frustra doctissimus Bullus in

A hunc aliud pelagus Dei, et a lateribus autem similiter eadem esse: et sic in immensum excidente (5) sententia, et semper necessitas erit excogitare altera Pleromata, et alteros Bythos, et unquam aliquando consistere, semper querentes alios, præter dictos. Erit autem incertum, utrumnam 117 hæc sint deorsum, quæ sunt secundum nos an hæc ipsa superiora sint; et quæ dicuntur ab eis sursum, utrumnam sursum, aut deorsum sint: et nullus status, neque firmitas continetur sensum nostrum, sed in immensos mundos, et indeterminatos deus excedere necessitas erit.

5. Et cum hæc sic se habeant, unusquisque Deus suis contentus erit, et non curiosus a et de alienis: si quo minus, injustus erit, et avarus, et cœsus esse quod Deus est. Et unaqueque conditio (6) suum fabricatorem glorificabit, et ipso sufficiens (7) erit, et alterum non cognoscet: si quo minus, apostata justissime ab omnibus judicata (8), distinguissimam concipiēt poenam. Oportet enim aut unum esse, qui omnia continet, et in suis fecit unumquidque eorum quæ facta sunt, quemadmodum ipse voluit: aut multos rursus et indeterminatos factores et deos (9), ab invicem quidem incipientes (10), ad invicem autem desinentes per omnem partem: et alios omnes a foris ab altero quodam majore contineri (11), et velut inclusos (12) et manentes in suis, unumquemque eorum considerari necessitas erit; neminem autem horum omnium case Deum. Deerit enim unicuique eorum, partem minutissimam (13) habenti, ad comparationem omnium reliquorum, et solvetur omnipotentis appellatio, et necessitas erit in impietatem cadere latum sensum.

Defensione fidei Nicanor. pag. 303, legere mavult, excedente. Nam præterquam quod excidere melioris notæ codicium missa auctoritate nititur, et in eundem sensum accipi potest; hic familiaris est Irenæo, seu potius ejus interpreti inquendi modus: in immensum excidit sententia, sermo, etc., ut ex sequentibus patet.

(6) *Conditio.* Pro creatura. Id in hoc opere frequens.

(7) *Sufficiens.* Pro contenta.

(8) *Judicata.* Sic cum cod. Arund. scribere malum, quam cum cæteris, judicatus: id enim refertur ad conditio; in Clarom. autem, Ottob. et Merc. 2, scribarum vitiis scriptum legitur, apostata... judicata: quod procul dubio factum ex apostata... judicata. Et hinc confirmatur nostra lectio.

(9) *Facores et deos.* Supple, esse.

(10) *Incipientes.* Codd. Arund et Merc. 2, accipientes.

(11) *Ab altero quodam majore contineri.* Sic Feuard. in marg. et codd. Clarom., Pass. et Voss., melius et cum antecedentibus congruentius, quam Arund., Merc. 2, et editi, ab alterato quodammodo recontineri.

(12) *Velut inclusos.* Velut, pro rel. ex cod. Voss. repositus Gratius. Consonant Clarom. et Feuard. in marg.

(13) *Minutissimum.* Sic cod. Clarom. pro quo barbaro in Arund., Voss. et edit. Oxoniensi, minutissimum. In aliis, minutum.

CAPUT II.

*Ab Angelis, vel ab alio quoris, præter sententiam sup-
prii omnium Patris; fabricatum non esse mun-
dum, sed ab eodem Pater per Verbum conditum
suisse.*

1. Qui aulem ab Angelis mundum dicunt fabricatum, vel ab alio quodam mundi fabricatorem, præter sententiam ejus, qui super omnia Pater est, primo quidem ex hoc ipso peccant, præter voluntatem primi Dei talem et tantam conditionem Angelos fecisse dicentes: quasi efficaciores sint Angeli quam Deus, aut rursus quasi ille negligens sit, aut minor existens, aut nullam curam habens eorum, quæ in propriis ipsius sunt, utrumnam male, an bene sunt, ut illud quidem dissipet et prohibeat, alterum autem laudet et gaudeat: hoc autem (14-32) ne boni nisi quidem solerti applicet quis, quanto magis Deo (33)?

2. Post deinde dicant nobis: Utrumnam in his, quæ ab illo continentur, et in propriis ejus, fabricata sunt hæc; aut in alienis et extra eum positis? Sed si quidem dicant extra eum, similiter omnia prædicta inconvenientia occurrent eis, et includetur primus Deus ab eo qui extra eum est, in quo et desinere eum necessario erit. ⁴⁰ Si autem in illius propriis (34), valde vanum erit præter sententiam ejus, in ejus propriis, ab Angelis et ipsis qui sunt in potestate ejus, aut ab alio quodam dicere fabricatum esse mundum, aut quasi non omnia prospiciat (35) ipse quæ sunt in suis, ut non (36) sciat quæ ab Angelis futura sint.

3. Si autem non præter voluntatem ejus, sed volente et sciente, quemadmodum quidam opinantur; jam non Angelii, vel mundi fabricator causæ erunt fabricatiois istius, sed voluntas Dei. Si enim mundi fabricator est, Angelos ipse fecit, aut etiam causa creationis eorum ipse fuit; et mundum ipse videbitur fecisse, qui causas fabricationis ejus præparavit. Licit per longam successionem deor-

A sum Angelos dicant factos, vel mundi fabricatorem a primo Patre, quemadmodum Basilius ait; nihilominus id quod est causa eorum quæ facta sunt, in illum, qui prolator fuit talis successionis, recurrent: quemadmodum in regem correctio belli (37) resertur, qui præparavit ea quæ sunt causa victoriae; et conditio bujus civitatis, aut bujus operis, in eum, qui præparavit causas ad perfectionem eorum, quæ deorsum facta sunt. Quapropter non jam securum dicimus concidere ligna, vel serratum secare, sed hominem concidere et secare rectissime quis dicat cum, qui ipsam securum et serratum ad hoc fecit, et multo prius armamenta omnia, per quæ fabricata sunt securis et serra. Sic igitur juste, secundum illorum rationem, Pater omnium dicetur fabricator bujus mundi, et non Angelii, neque alius quis mundi fabricator, præter illum qui fuit prolator, et primus (38) causa factionis bujusmodi præparationis existens.

4. Sit fortasse hic sermo suasorius, sive seductories apud eos, qui ignorant Deum, et qui hominibus assimilant eum inopibus, et his qui non possunt statim aliquid ex parato fabricare, sed indigentibus multis organis ad eorum (39) fabricationem: non autem verisimilis in totum **118** apud eos, qui sciunt, quoniam nullius indigens omnium Deus (40), Verbo condidit omnia et fecit, neque Angelis indigens adjutoribus ad ea, quæ sunt; neque Virtute aliqua valde inferiori ab illo, et ignorantie Patrem; neque aliqua labe, neque ignorantia, ut is, qui inciperet eum cognoscere, homo fieret (41): sed ipse in semel ipso, secundum id quod est enarrabile, et inexcogitabile nobis, omnia prædestinans fecit quemadmodum voluit; omnibus consonantiam (42), et ordinem suum, et initium creationis donans; spiritualibus quidem spiritalem, et invisibilem, et supercoelestibus coelestem, et Angelis angelicam, et animalibus animalem, et

⁴⁰ Cap. II.

(14-32) *Hoc aulem, etc. Eadem sententia usus est Epiphanius Piontæi ineptias refellens, Hær. 33, § 2: Τόύτο οὐχ ἀν οὐδὲ ἐπὶ ἀνθρώπου λαμβάνοντο πάρ τιν τῶν ἔχοντων ἐρχόμενην τὴν διάνοιαν, μή τοιγέ ἐπὶ Θεοῦ. Nemo sane mentis de homine quidem, nedium de Deo, tale quid auleat statuere.*

(33) *Quanto magis Deo. Pro, quanto minus Deo, Græcorum more, ait Feuard. post Billium.*

(34) *In illius propriis. Sic recte Grab. ex cod. Voss. In Eras. et Gallas. tria hæc verba desunt; in Feuard. Claram. et Pass. vox, propriis.*

(35) *Prosptical. Ita Claram., in Voss., perspiciat; cæteris, respiciat.*

(36) *Ut non. Eras., Gallas. et Feuard. aut non.*

(37) *Correctio belli. Scite notat Billius lib. 1 Observat. sacrar., c. 33, interpretem hic non satis apte κατόρθωμα, vel κατόρθωσιν πολέμου, vertisse belli correctionem, cum patiūs, bellicum successum significet. Nam πόλεμον κατόρθωσ, qui bellum ex animi sententia conficit: quemadmodum et κατόρθουν σωφροσύνη, idem est quod omnes temperantia numeros implere. Hactenus vir doctissimus.*

(38) *Et primus. Al. et prius.*

(39) *Ad eorum. Græcisimus est pro ad suam.*

PATROL. GR. VII.

(40) *Verisimilis... omnium Deus. Hæc omnia in Feuard. edit. per incuriam typographi omissa esse dicit Grabius. Sed semel monuisse sufficiat cl. virum vitiosis omnino Feuard. editionibus usum fuisse. Pleraque enim quæ in Feuardentio deesse, vel corrupta esse queruntur, sana et integra sunt in his editionibus quas habeo ad manum; Paris. sci-licet, an. 1576, et Colon. an. 1596. Has si per otium consuluisse vir eruditus, pluribus notis abstinuisse.*

(41) *Ut is, qui inciperet eum cognoscere, homo fieret. Regeneratio quidem hominis, inquit hic Grabius, fit per cognitionem Dei: sed quæ ratione quis Deum cognoscere incipiens, homo primum creetur et fiat, hanc capio. Id re ipsa capi non potest; sed neque is est verborum sensus. At si advertisset vir eruditus τὸ, inciperet eum cognoscere, Græcismum esse interpreti familiarem, pro, cogniturus eum erat, perspicua ei evasisset Irenæi sententia; scilicet Deum neque labe, neque ignorantia indiguisse, ut is homo fieret, qui eum cogniturus erat, seu, ad eum cognoscendum destinatus.*

(42) *Consonantiam. Græce, ἀρμονίαν.*

natantibus aquatilem, et terrigenis terrigenam, omnibus aptam qualitatis substantiam: omnia autem quæ facta sunt, infatibili Verbo fecit.

5. Proprium est enim hoc Dei supereminentiae, non indigere aliis organis ad conditionem (43) corum, quæ sunt: et Idoneus (44) est et sufficiens ad formationem omnium proprium ejus Verbum, quemadmodum et Joannes Domini discipulus ait de eo ⁴⁵: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (45). In omnibus autem, est et hic, qui est secundum nos mundus (46). Et hic ergo a Verbo ejus factus est, sicut Scriptura Geneseos dicit, *omnis* (47), quæ sunt secundum nos, fecisse Deum per Verbum suum. Similiter autem et David exsequitur: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt* ⁴⁸. Cui igitur magis credimus de mundi fabricatione, his se, qui predicti sunt, haereticis, sic fatua et inconstantia garrientibus; an discipulis Domini, et fideli famulo Dei Moysi, et prophetæ? Qui et primo genesim mundi

⁴⁵ Joan. i, 3. ⁴⁶ Psal. xxxii, 9, et cxxviii, 5. ⁴⁷ Gen. i, 1. ⁴⁸ Cap. iii, 6. ⁴⁹ Ephes. iv, 6.

(43) *Conditionem. Pro creationem, passim apud interpretem.*

(44) *Idoneus.* Haud attendens interpres *Verbum* Latinorum non ejusdem generis esse ac *Δόγος* Graecorum, masculinum genus posterioris passim trahit priori. Ne mireris ergo si deinceps masculina vox cum *Verbo* juncta occurrit.

(45) *Et sine ipso factum est nihil.* Ita huius sententiae *Omnes* imponunt non Irenæus modo hic, et lib. i, c. 22, ac libr. iii, c. 11, n. 7, alibique non raro, sed et Tertullianus, Cyprianus, Hilarius, Augustinus, Hieron., ex Græcis quoque Origenes, Nazianzenus, Cyrillus Alexandrinus, etc., tametsi, inquit Feuard., satis videatur locus interpungendum Chrysostomum et Theophylacto. Lege sis Ambrosium lib. iii *De fide*, cap. 6. Quod autem addit Feuard., Irenæum nostrum utramque admittere lectionem lib. iii, c. 11, falsum esse apparebit editionem nostram consulenti.

(46) *Qui est secundum nos mundus.* Hellenismus est, pro mundus noster. Sed ejusmodi phrases Graecæ et frequentiores et faciliores sunt, ut singulis in locis notari debeat.

(47) *Sicut Scriptura Geneseos dicit omnis, etc.* Sensus, non verba Geneseos profert Irenæus. Respicit enim primum caput, cuius initio rerum omnium creatio summatis referuntur his verbis: *In principio creavit Deus celum et terram: tum postea signifikat et ordine describitur; ubique vero Dei Verbo facta dicitur.* Nam illud, *in principio, et ista, dixit Deus*, de Verbo Dei substantiali intelligentia esse volunt antiquissimi Patres, il potissimum qui contra Arianos scripserunt; et cum Irenæo probant ex illo Joannis, *omnia per ipsum facta sunt.* Lege sis Tertullian. *cont. Præsum*, et Hilari. lib. iv *De Trinitate* circa med., ut de aliis siem.

(48) *Et ideo.* Sic Feuard. in marg., Voss. et Pass. Reliqui, et de hoc: solus Otteb., et de his.

(49) *Unus Deus Pater.* In omnibus nostris sive Græcis, sive Latinis Nov. Test. codicibus legitur: *Kai Ηλιθος καρπων, et Pater omnis;* siveque legunt omnes SS. Patres. Omitunt quidem conjunctionem *και, et*, Chrysostom. in hunc locum, et interpretatione Syriaca: sed qui *καρπων, omnis, omiserint, alios* vix reperias, præter Irenæum. Nec hoc loco duunt taxat omittit, sed et lib. iv, c. 20, et lib. v, c. 18. Si vero lib. iv, c. 52 edit Feuard. (nunc 32) lega-

A et arravit, dicens: *In principio Deus fecit celum et terram* ⁴⁹, et deinceps reliqua omnia: sed non dicit, neque angeli.

6. ⁵⁰ Quoniam autem hic Deus est Pater Domini nostri Jesu Christi; et ideo (48) Paulus apostolus dixit ⁵¹: *Unus Deus Pater* (49), qui super omnes (50), et per omnia (51), et in omnibus nobis (52). Jam quidem ostendimus unum esse Deum: ex ipsa autem apostolis, et ex Domini sermonibus adhuc ostendemus. Quale enim est, prophetarum, et Domini, et apostolorum relinquentes nos voces, attendere his, nihil sani dicentibus?

CAPUT III.
Valentinianorum Bythum et Pleroma, et Marcionis Deum repugnare. Ab eodem factum esse mundum, a quo mente conceptus; nec fractum esse labis et ignorantia.

1. *Instabilis* (53) igitur qui est secundum eos Bythus, id quod est hujus Pleroma, et Marcionis Deus. Si quidem, quemadmodum dicunt, extra se habet subjacens aliquid, quod vacuum et umbrata

Gen. i, 1. ⁵⁰ Cap. iii, ⁵¹ Ephes. iv, 6.

tur, hanc vocem addidit Feuard., sed contra precedentium editi. et majoris partis mss. codicium fidem, ut ante me observavit Græbius. Nollem tamen cum doctissimo viro hinc inferre tam copulativam *και*, quam vocem *καρπων* in Irenæi codice defecisse. Id saltem de copulativa dici non potest, quia ex omnium cum editi. tum mss. consensu legitur lib. iv cit. cap. 32. Sed nec *καρπων* absurso ab Irenæi exemplari demonstrat ab ei. viro allata ratio, scilicet Irenæum ex hoc loco probare Deum esse Patrem Domini nostri J. C., nullum autem fore consequiam, si *Ηλιθος καρπων* ibi dicatur. In eo quod *Pater omnium* dicatur, et *et quo*, ut dixerat Apostolus cap. præcedenti, *omnis paternitas in celis et in terra nominatur*, recte sequitur esse Patrem et Domini nostri Jesu Christi: qui enim *omnium* dicit, nullum explit.

(50) *Qui super omnes.* Est in editi. Eras., Gallas. et Feuard. ex Latina Vulgata additum merito delit Græbius, quia abeat a codd. Clarom., Arund., Voss. et Merc. 4, nec in Græco appetet vox *και*. Quin et in antiquissimis mss. Novi Test. codd. omittuntur verbum *et*. Tres hic asservantur in bibliotheca nostra San Germanensi, alter Græco-Latinus annorum circiter mille, alii duo annorum plusquam octingentorum, in quibus scriptum legitur ut hic, qui *super omnes*, absque verbo *et*.

(51) *Per omnia.* Codd. Clarom. et Voss., *ipse per omnia.*

(52) *Nobis.* In Græcis nostris Novi Testam. codd. ut et apud Chrysost. hom. 11 in Epist. ad Ephes. legitur, *και*. Sed nobis cum Irenæo habeant, præter Vulgatam nostram, tres supra citati bibliothecas nostræ codd. mss. (in eo qui Græcis scriptus est, *και*) aliqui Græci plures in Oxoniensi Novi Testam. edit. an. 1675 laudati, Firmilianus epist. 75 (edit. Oxon.) inter Cyprianicas, Hilarius lib. iv *De Trinit. n. 34*, Hieron. in *divina Bibliotheca* ab eruditissimo Marianzo nostro vulgata tom. I novæ editione Hieronymianæ, etc., quanquam tamen non desint mss. codices Novi Test. in quibus neutra vox occurrat, qualis est Alexandrinus, aliqui quo recensent clarissimus Millius in sua Novi Test. edit. et auctor edit. Oxon. mox ciuitate.

(53) *Instabilis.* Græco *ἀστατος*. Porro, inquit Biblius loco sup. cit., aliquid *ἀστατον* elvat, seu *instabile esse, non constare*, etc., ut sepe loquuntur interpres nostri, quamvis non satis propriæ; est

vocant; et vacuum hoc maius Pleromate (54) ipsorum ostenditur. Instable 119 est autem et hoc dicere, infra se (55) omnia continente eo (56), ab altero quodam fabricatam esse conditionem. Oportet enim illos necessario vacuum aliquid et informe consideri, in quo fabricatum est hoc quod est universum, infra spiritale Pleroma; et informe hoc, utram (57) sciente (58) Propatore, quæ in eo futura erant, ex studio sic reliquise (59), an ignorante? Et si quidem ignorantie, jam non omnium erit præscens Deus. Sed ne quidem causam reddere habebunt (60), propter quam rem locum hunc temporibus tantis otiosum sic reliquit. Si autem præscens est, et mente contemplatus est eam conditionem, quæ in eo loco futura esset; ipse fecit eam, qui etiam præformativit eam in semetipso.

2. Quiescant igitur dicere, ab alio factum esse mundum: sicut enim ac mente cepit Deus, et factum est hoc, quod mente conceperat. Nec enim possibile erat alium quidem mente concipere, alium vero facere, quæ ab illo mente concepta fuerant. Sed aut æternum mundum mente concepit, secundum eos hæreticos, Deus, aut temporalem: quæ utraque incredibilis. Sed, si quidem æternum cum mente concepit, et spiritalem, et visibilem (61); talis et factus fuisset. Si autem talis qualis est, et ipse fecit eum talem, qui talen quidem mente conceperat. Aut in præsencia Patris voluit (62) esse

id nullo modo constare posse, ab omni verisimilitudine abhorrente, ita prodigiose et absurde constructum esse, ut omnem verisimilitudinem excedat, etc.

(54) *Maius Pleromate.* Ita recte Fenard. in marg. Eras., Claram., Voss., Merc. 2 et edit. Oxon., Gallia, vero et Fenard. in textu, ac eod. Pass., magis *Pleromate*: quam ictione genitam censem Biblius, nostramque sensu ipso refelli contendit. Etiam, inquit, Græciam hoc, *vacuum hoc magis Pleromata ipsorum ostendit instabile*, vult Irenæus vacuum illud, quod Valeatiniani inducebant, stultus adhuc, absurdiusque esse Pleromata illo, quod jam confutarat. Sed viro doctissimo fucum fecit tum prava editorum interpunkcio, in quibus, *instabile* periodum claudit; cum tamen ex codd. Claram. et Voss. et ipso sensu ita exigente, ea vox novam inchoare debeat: tum quod non satis attendit ad argumentum quod Irenæus hujus lib. c. 1 adversus Valentianos interquet: si quid sit extra Pleroma (vacuum et umbram dicebant illi, ut lib. 1, cap. 4 videre est), eo Pleromæ contingebitur: unde jam argumentum breviter resumens concludit, *vacuum hoc maius Pleromate ipsorum fore.*

(55) *Infra se. Pro.*, *infra se. Sed in Claram. et Voss. deest, sc.*

(56) *Continentem eo.* Bytho scilicet.

(57) *Utrum... an.* Particulas ḥ... ḥ vertere debet: *interp. aut... aut, non, utrum... an.*

(58) *Scient.* Codd. Arund., Merc. 2. et Grab., *præsciente.*

(59) *Reliquisse.* Suppl. Demiurgum.

(60) *Causam reddere habebunt.* Hellenismum esse bene mouet Fenard. altius οὐκ ἔχουσι ἀποδοῦνται, id est, causam assignare non poterant.

(61) *Et visibilem.* Legendum videtur, et invisibilem. Nisi forte in Græco scriptum fuerit δειγμάτων, sola mente percipiendum, quod male verterit interpres, visibilem.

(62) *In præsencia Patris voluit.* Sic edit. Eras.,

A eum secundum mentis conceptionem talem, et compositum, et mutabilem, et transeuntem. Cum autem sit talis, qualem Pater deformataverat apud semetipsum, dignam esse Patris fabricationem (63). Quod autem a Patre universorum mente conceptum est, et preformatum sic, quemadmodum et factum est, labis esse dicere fructum, et ignorantia prolationem, magnæ blasphemie est. Erit enim, secundum illos, Pater omnium secundum suam mentis conceptionem in pectore suo labis emissiones et ignorantiae fructus generans: quæ enim mente conceperat, hæc et facta sunt.

CAPUT IV.

Vacui et labis hæreticorum absurditas demonstratur.

B 4. Causa igitur quærenda est hujusmodi dispositionis Dei, sed non fabricatio mundi alteri ascribenda: et ante præparata omnia dicenda sunt a Deo, ut fierent, quemadmodum et facta sunt, sed non umbra et vacuitas confingenda est. Ceterum, unde vacuitas? quereretur. Ultrum ab omnium Patre et prolatore, secundum eos, et ipsum prolatum, et est æqualis honore, et cognatum reliquis hominibus, forte autem et antiquius (64) ipsis? Si autem ab eodem emissum est, nimile est ei qui emisit, et his cum quibus emissum est. Necessitas ergo erit omni modo, et Bythum ipsorum cum Sigma vacuo similem esse, hoc est, vacuum esse: et re-

C gallas, et Fouard. At mss. cum edit. Oxon. pro, volunt, habent volunt. Quam lectionem ex scribarum imperitia pfectam esse puto. Cum enim Irenæi argumentationem haud assequerentur, ad hæreticos retulerunt, quod ad Marcionis Deum, quem refellit auctor, ipsa orationis series referendum esse demonstrat. Id adeo verum est, ut Græb. ipse, qui mss. codicem lectionem vulgariter præstulit, fateatur totam hanc periodum vix intelligi posse, nisi pro in præsencia, legatur præscientia: cum tamen haec ipsa vox, præsens, quam unanimi consensu codicis omnes exhibent, alteram volunt, cum qua tam male cohæret, in suspicionem apud cl. virum vocare debuisset. Nostra vero lectio, nulla vi textu illata, apte secum omnia compingit. Quia nempe quispianus Marcionitarum grege, ad angustias redactus respondere sors potuisset, a supremo Patre rerum omnium ideam mente quidem conceptam fuisse, a Demiurgo vero structuram ad effectum perducant; subsumens Irenæus reponit: non ergo Deo Patre indigamus, nec prouinde malam, dicendam esse structuram, cuius archetypum, iuxta quod ageret opifex, effingere deditgatus non fuerat. Aut, inquit, in præsencia Patris, id est, conscientie, vidente, et approbante Patre, voluit Demiurgus, seu Marcionis Deus, esse eum secundum mentis conceptionem talem, talem condere mundum, qualem mente conceperat Pater, compositum videlicet, et mutabilem et transeuntem. Si vero sit talis, qualem Pater deformataverat apud semetipsum, sequitur dignam esse Patris fabricationem, seu cupandam non esse; nec Patrem dedecere eam fabricationem.

(63) *Dignum esse Patris fabricationem.* Ita Claram., Voss. et Grab. Consecutio videntur et Arund. ac Merc. 2; habent enim fabricationem. In criterio vero legitur, *dignum esse Patris fabricationem*, mundum scilicet; que quidem lectio bona est; sed prior melior videtur, et Irenæi scopo et argumento magis consonantia.

(64) *Et ipsum prolatum... cognatum... anti-*

liquis *Æ*ones, cum sint vacui (65) fratres, vacuum et substantiam habere. Si autem non est emissum, a se natum est, et a se generatum est, et sequiparans in tempore ei, qui est secundum eos, Bytho omnium Patri; et sic ejusdem naturæ, et ejusdem honoris erit vacuum ei, qui est secundum eos, omnium Patri. Oportet enim illum (66) aut emissum esse ab aliquo; aut a se generatum, et a se natum esse. Sed si quidem emissum est vacuum, vacuus et prolator (67) est Valentinus, vacui et sectatores ejus. Si autem non prolatum est, sed a se generatum est; et simile est, et fraternum, et ejusdem honoris id quod est vacuum, ei Patri qui prædictus est a Valentino: antiquis autem et multo ante exsistentes, et honorificentius reliquis *Æ*onibus ipsius Ptolemaei, et Heracleonis, et reliquis omnibus (68) qui eadem opinantur.

2. Si autem aporati (69) in his confiteantur continere omnia Patrem omnium, et extra Pleroma esse nihil (nam necessitas est (70) omni modo definiri eum, et circumscribi ab aliquo majore): et si quod extra, et quod intus, dicere eos secundum agnitionem et ignorantiam, sed **I20** non secundum localem distantiam (71): in Pleromate autem, vel in his quæ continentur a Patre, facta a Demiurgo, aut ab Angelis, quæcumque et facta scimus, contineri ab inenarrabili magnitudine, velut in circulo centrum, aut velut in tunica maculam: primo quidem qualis Bythus erit sustinens in sinu suo maculam fieri; et permittens in suis alterum quemdam condere, vel proferre, præter suam mentem? Quod quidem indecibilitatem (72) universo Pleromati afferre inciperet (73), cum posset ab initio absindere labem, et eas, quæ ab eo (74) initium acceperunt, emissiones; neque in ignorantia, neque in passione, neque in labe constitutionem creationis permettere accipere. Qui enim postea emen-

A dat labem, et velut maculam emundat labem, multo prius poterat observare, ne quidem initio in seis fieri talem maculam. Vel si initio quidem conces- sit, quoniam aliter fieri non poterant, quæ facta sunt; oportet et semper sic fieri illa. Quæ enim initio non possunt emendationem percipere, quemadmodum hanc postea percipient? Aut quemadmodum homines advocari ad perfectum dicunt, cum illa ipsa quæ sunt causæ, ex quibus facti sunt homines, vel ipse Demiurgus, vel Angeli, in labe dicantur esse? Et si ideo quod benignus sit, in novissimis temporibus misertus est hominum, et perfectum eis dat; illorum primo misereri debuit, qui fuerunt hominis factores, et dare eis perfectum. Sic utique et homines miserationem percepissent, B de perfectis (75) perfecti facti. Si enim operis ipsorum misertus est, multo prius illorum misereri debuit, et non sinere in tantum cæcitalis venire eos.

3. Solvetur autem eorum et ille, qui est de umbra et vacuo, sermo, in quibus eam, quæ est secundum nos, factam dicunt conditionem, si in his quæ continentur a Patre facta sunt hæc. Si enim paternum illorum lumen tale opinantur, ut omnia adimplere possit, quæ intra eum sunt, et omnia illuminare: quemadmodum vacuum, vel umbra (76) in his, quæ a Pleromate et a paterno lumine continentur, poterat esse? Oportet enim eos locum ostendere intra Propatorem, aut intra Pleroma, non illuminatum, nec retentum ab aliquo, in quo aut Angeli, aut Demiurgus fecit quæcumque voluit. Nec enim modicus locus est, in quo tanta et talis conditio facta est. Necessitas erit itaque universa, intra Pleroma, aut intra Patrem ipsorum localiter vacuum aliiquid, et informe, et tenebrosum fieri eos (77), in quo fabricata sunt, quæ fabricata sunt. Incusationem quoque recipiet paternum ipsorum

quies. Syntaxis pessime consultum hic. Κένωμα quidem neutrius generis est apud Græcos, sed *vacuitas* feminini apud Latinos. Hæc igitur omnia in feminino reponenda.

(65) *Vacui.* Græce κενώματος, in genitivo proinde.

(66) *Illum.* Pro illud.

(67) *Vacuus et prolator.* In codd. Pass. et Voss., *cujus et prolator*; in Claram., *a cuius et prolator*. Sed frustra suspicatur Græbius ultraque lectione retenta legendum: *cujus prolator Valentinus, vacuus et prolator est Valentinus.*

(68) *Et reliquis omnibus.* Mallem, et reliquorum omnium. Hæc enim ad hereticos, non ad *Æ*ones referuntur.

(69) *Aporati.* Græce ἀπορούμενοι, ad angustias redacti.

(70) *Nam necessitas est.* Hæc verba parentheses recte incluserunt Feuard. et Grab. Sed eam uterque uniuersum protendit, hic usque ad *localem distantiam*, ille usque ad *in tunica maculam*; cum desinere debeat in his verbis, *ab aliquo majore*. Quæ eam sequuntur, alia sunt hereticorum responsioris membra, ut ex sequenti capite liquet.

(71) *Non secundum localem distantiam.* Genuinam hanc lectionem suppedit cod. Claram.; cæteri omnes corrupte, *non secundum localem sententiam*,

D ut in edit. omnibus; vel *localem substantiam*, ut in Feuard. marg., Voss. et Pass. legitur. Et mirum Billio *localem sententiam* arridere potuisse: si enim Græci quandoque dicant, τοπικὴ ἐννοεῖν (ut contendit vir eruditus, nullo exemplo probat), certe seu dicunt, qui huic loco repugnet. *Localis distantia*, ut et cap. sequenti *et localiter*, opponitur *agnitioni et ignorantia*; adeo ut sensus sit: si ad angustias redacti heretici falentur, supremum Patrem omnia continere, nihilque extra Pleroma esse; et illud, intus, vel *extra Pleroma*, non de locali quadam distantia, seu extensione accipiendo esse, sed ratione agnitionis et ignorantiae: adeo ut esse intra Pleroma, nihil aliud sit quam in agnitione versari; extra Pleroma esse, sit in ignorantia degere, ut cap. sequenti explicatur, etc.

(72) *Indecibilitatem.* Sic feliciter restitut Græbius ex codd. Arund., Voss. et Merc. 2. Conscienti Ottob. et Claram. In aliis edit. male, *imbecillitatem*.

(73) *Afferre inciperet.* Græcismus, pro *allaturum esset*.

(74) *Ab eo.* Demiurgo videlicet.

(75) *De perfectis.* Quidam, *de perfecto*. Bic vero de pro a accipitur.

(76) *Vel umbra.* Alii, et *umbra*.

(77) *Fieri eos.* Sic Claram. et Anglic. cum edit.

lumen, quasi non possit ea, quæ intra ipsum sunt, A *lumen, quasi non possit ea, quæ intra ipsum sunt, A* illuminare et impiere. Adhuc autem et labis fructus (78) dicentes ea, ei erroris operam, labem et errorem inducent (79) intra Pleroma, et in sinum Patris.

CAPUT V.

In his quæ continentur a Patre mundum hunc ab aliis factum non esse.

1. Adversus eos igitur qui dicunt, extra Pleroma, vel sub bono Deo hunc mundum factum, ea quæ paulo ante⁷⁰ dicta sunt a nobis, apta sunt; et concidentur tales cum Patre suo, ab eo qui est extra Pleroma, in quo etiam et desinere eos necesse est. Adversus eos autem qui dicunt, in his quæ continentur a Patre, ab aliis quibusdam factum hunc mundum, omnia, quæ nunc dicta sunt⁷¹, absurdæ et inconvenientia occurrent; et cogentur aut omnia lucida, et plena, et operosa, ea quæ sunt intra Patrem confiteri: aut paternum lumen accusare, quasi qui non possit (80) omnia luminare: aut sicut pars, sic et universum Pleroma ipsorum vacuum, et indispositum, et tenebrosum confitendum. Et reliqua omnia, quæcunque sunt conditionis (81), accusant, quasi temporalia sint: aut æterno-choica (82), aut inaccusabilia esse oportet, cum 121 sint intra Pleroma et in sinu Patris: aut etiam in universum Pleroma similiter venient incusationes; et causa ignorantiae invenitur Christus eo-

rum. Sicut enim (83) dicunt, cum formasset secundum substantiam Matrem ipsorum, foras proiecit extra Pleroma, id est, separavit ab agnitione. Ipse igitur in ea ignorantiam fecit, qui separavit eam ab agnitione. Quomodo igitur idem ipse reliquis quidem æonibus, iis qui eo anteriores erant, præstare agnitionem poterat (84); Matri autem ejus causa esse ignorantiae? Extra agnitionem enim fecit eam, extra Pleroma eam projiciens.

2. Adhuc quoque si secundum agnitionem et ignorantiam, intra Pleroma et extra Pleroma dicunt, sicut quidam ex ipsis dicunt, quoniam qui in agnitione est, intra id (85) est, quod agnoscit; ipsum Salvatorem (quem omnia esse dicunt) in ignorantia suisse consentire eos necesse est. Dicunt enim eum, cum foras extra Pleroma venisset, formasse Matrem ipsorum. Si igitur id quod est extra, ignorantiam dicunt universorum; exiit autem Salvator ad formationem Matris ipsorum. extra agnitionem universorum factus est, hoc est, in ignorantia. Quomodo igitur illi agnitionem præstare poterat, cum et ipse (86) extra agnitionem esset? Et nos enim, extra agnitionem cum simus ipsorum, extra Pleroma esse dicunt. Et iterum: Si igitur Salvator exiit extra Pleroma ad investigationem perditæ ovis, Pleroma autem est agnitionis (87). Aut enim localiter quod est extra Pleroma

⁷⁰ Sup. cap. I. ⁷¹ Cap. II, III et IV.

Oxon. In aliis deest eos. Hæreticos autem, inquit Græbius, hic more solito salse perstringit Irenæus. Et quoniam hi alind vacuum et tenebrosum intra Bythum ostendere hand poterant, illos ipsis ejusmodi esse concludit. Ingeniosa quidem explicatio: verum suspicarer Græce scripsisse Irenæum, τοετοβαί αὐτούς, quod vertere debuisset interpres, fingere eos, seu efformare eos; non passiva significatione, fieri; ut sensus sit: cum vacuum aliquid et tenebrosum intra Bythum, aut Pleroma ostendere non valeant, necesse est, si quidpiam ejusmodi esse velint, ipsimet effigant, fabricenturque. Tum vero id in paterni luminis dedecus redundabit, etc. Sic Irenæum explicando sequens hæc periodus, incusationem quoque, etc., cum præcedenti facile cohærebit.

(78) *Labis fructus. Editt., labis fructum.*

(79) *Inducent. Sic ex Feuard. marg., Clarom., Pass. et Voss. reposui, pro adducent.*

(80) *Quasi qui non possit. Qui ante non deest in Arund. nec admodum necessarium est. Retineri tamen potest, modo referatur ad Patrem.*

(81) *Quæcunque sunt conditionis. Id est, quæcunque creata sunt.*

(82) *Aut æterno-choica. Genuinam hanc lectionem solus habet cod. Clarom.; cæteri omnes cum edit. tam mss. corrupte, et æterna-choica. Loci hujus corruptionem sensit quidem Græbius, sed restitutioinem infeliciter tentavit, legi volens, ac terrena et choica; quam quidem lectionem totus contextus respuit. Ei vero qui mecum legerit, aut æterno-choica, plana evadent omnia. Argumentatur nimis Irenæus adversus eos qui dicunt, in his quæ continentur a Patre, ab aliis quibusdam factum esse hunc mundum, et mala esse ac culpanda quæcunque creata sunt, quia temporalia sunt. Eos vero pro more dilemmate isto premit: quæcunque creata*

accusant, quia temporalia sunt, aut æterno-choica, seu æterna simul et choica esse fateantur necesse est, aut inaccusabilia. Æterno-choica quidem, quia in æternis, in incorruptilibus, intra ipsum Pleroma, et in sinu ipso Patris condita choica et corruptilibilia. Inaccusabilia vero, alias in universum Pleroma similiter venient incusationes. Hancque Irenæi mente esse, genuinamque nostram lectionem concedet, quinquis ad id alteriter quod aliquanto post paulo enucleatius repetit S. doctor: Jam igitur non est fabricator causa hujus operationis, valde bene putans semel ipsum fabricare, sed qui in suis concedit et probat labis prolationes et erroris opera fieri, et in æternis temporalia, et in incorruptilibus corruptilibilia, et in his quæ veritatis sunt, ea quæ sunt erroris. Quæ hic dicit, in æternis temporalia, et in incorruptilibus corruptilibilia, ea ipsa sunt quæ, priori loco, una voce appellat æterno-choica.

(83) *Sicut enim. In Eras, Gall. et Feuard. male, sic enim.*

(84) *Præstare agnitionem poterat. Sidus enim Pleromatis dicitur lib. I, c. 11, n. 6.*

(85) *Qui in agnitione est, intra id, etc. Ita Feuard. in marg., Clarom., Pass., Voss. et editio Oxon. Alia exemplaria vitiose, qui ignorantia est intra, id, etc.*

(86) *Cum et ipse. In Eras, Gall. et Feuard. male, ipsa, quasi ad Matrem referretur.*

(87) *Quod est in ignorantia. Quidam tam hic, quam paulo ante, et paulo post, omittunt in: Græbius vero omisit quod est; utrique male. Sensus enim est, Salvatorem, si extra Pleroma exierit, extra agnitionem versatum suisse: Pleroma quippe agnitio est, et intra Pleroma esse, est in agnitione degere, ut mox dictum est: ac proinde Salvatorem in ignorantia factum, seu versatum esse, et id est ignorantia obnoxium.*

consentire eos necesse est ; et omnia quæ praedita sunt contraria occurrent eis : vel si secundum agnitionem dicunt quod est intus, et ignorantiam quod est extra ; Salvator illorum, et multo ante Christus, in ignorantia facti erunt, extra Pleroma egressi ad formationem Matris ipsorum, quod est extra agnitionem.

3. Haec autem aduersus omnes, qui quolibet modo vel ab Angelis, vel ab alio quodam, præter verum Deum (88), mundum factum esse dicunt, similiter adaptabuntur. Quam enim incusationem faciunt de Demiurgo, et de his, quæ facta sunt materialia, et temporalia, recurret (89) in Patrem : siquidem quemadmodum (90) in ventre Pieromatis facta sunt, quæ luciperent mox deum dissolvi, secundum concessionem et ad placitum Patri. Jam igitur non est fabricator causa hujus operationis, valde bene putans semetipsum fabricare ; sed qui in suis concedit et probat labiis prolationes et erroris opera fieri, et in aeternis temporalia, et in corruptilibus corruptibiliis, et in his quæ veritatis sunt, ea quæ sunt erroris. Si autem non concedente, neque approbante Patre universorum, facta sunt haec ; potentior, et fortior, et dominatrix, qui fecit in his, quæ propria illius sunt, quæcunque ille non concessit. Si autem non approbans concessit Pater ipsorum, quemadmodum quidam dicunt ; aut potens prohibere concessit propter necessitatem quamdam, aut non potens. Sed si quidem non poterat, invalidus et infirmus est : si autem potens, seductor, et hypocrita, et necessitatis servus ; non consentiens quidem, concedens autem quasi consentiat (91). Et initio concedens sistere errorem (92), et crescere illum, in posterioribus temporibus solvere illum conatur, quando jam multi male perierunt propter labem (93).

4. Non deceat autem eum qui super omnia sit Deus, cum sit liber et suæ potestatis, necessitati servisse dicere, ut sit aliquid secundum concessiōnem præter sententiam ejus : alioquin necessitatem majorem et dominatiorem facient quam Deum, quando id quod magis potest, antiquius (94) sit omnibus. Et statim in principio causas abscidere

⁷⁸ Iliad. A, 43. ⁷⁹ Luc. x, 22, et Matth. xi, 27.

(88) Verum Deum. Ita Feuard. in marg. et Claram, melius quam ceteri Verbum Dei. Arund., Verbum Deum.

(89) Recurret. Alii, recurreret.

(90) Quemadmodum. Pro quomodo ; passim.

(91) Quasi consentiat. In Eras., Gallas. et Feuard. edit. 1576, quasi consentiens, et ita bene. Sed in altera Colonensi et in codd. Clarom. et Pass. peraram, quasi non consentiat.

(92) Sistere errorem. Sistere, inquit Billius, hic pro consistere et emergere accipitur, Graece οὐντισθαι.

(93) Propter labem. Eras., Gall. et Feuard., per lahem.

(94) Antiquius. Id est, præstantius, melius.

(95) Initium. Graece ἀρχήν, quod hic vertendum erat principium, causam.

(96) De penitentia. Graece ἐκ μεταθολής, ait Bil-

A necessitatis debuit, et non concludere semetipsum ad habendam necessitatem, concedendo aliquid præterquam deceat eum. Multo enim melius, et consequentius, et magis delictum erat, ut in principio initium (95) excideret hujusmodi necessitatis, quam postea, quasi de penitentia (96), conaretur tantam fructificationem necessitatis eradicare. Et si necessitati serviens erit Pater universorum, et sub fatum eadet moleste (97) serena in his quæ sunt, præter necessitatem autem et fatum nihil agere possit (similiter alique Homerius Jupiter, qui per necessitatem dicit (98) : *Et ego enim tibi dedi velut volens, nolente animo*⁷⁸) : secundum igitur (99) hanc rationem necessitatis et fati inveniatur servus Bythus ipsorum.

122 CAPUT VI.

Ab Angelis, aut a mundi fabricatore supremum Deus ignorari non posse.

5. Quomodo autem et ignorabant vel Angelii, aut mundi fabricator, primum Deum, quando in ejus propriis essent, et creaturez exsisterent ejus, et continerentur ab ipso? Invisibilis quidem poterat eis esse, propter eminentiam ; ignotus autem nequaquam, propter providentiam. Etenim licet valde per descensionem multum separati essent ab eo, quomodo dienol; sed tamen dominio in omnes extenso, oportuit cognoscere dominantem ipsorum, et hoc ipsum scire, quoniam qui creavit eos, est Dominus omnium. Invisibile enim ejus cum sit potens, magnam mentis intuitionem, et sensibilitatem omnibus præstat potentissimæ et omnipotentis eminentiæ. Unde etiam si nemo cognoscit (1) Patrem, nisi Filium, neque Filium, nisi Pater, et quibus Filius revelaverit⁷⁹; tamen hoc ipsum omnia cognoscunt, quando ratio mentibus insixa moveat ea, et revelet eis, quoniam est unus Deus, omnium Dominus.

2. Et propter hoc Altissimi et Omnipotentis appellationi omnia subjecta sunt : et hujus invocatione etiam ante adventum Domini nostri salvabantur homines et a spiritibus nequissimis, et a dæmoniis universis, et ab apostasia nivosa (2) : non quasi vidissent eum terreni spiritus, aut da-

lius : sed melius Gratius, ἐκ μεταβολας, id est mutata sententia.

(97) Moleste. Sic Gratius ex Arund. (enī co-sentit et Clarom.) melius quam ceteri, modesti.

(98) Dicit. Iliad. A, v. 43.

Καὶ γάρ ἐγώ οὐδὲν ἔχω, δέχορτι γέθυνε.

(99) Secundum igitur, etc. Male in omnibus edit. ab his verbis nova inchoatur periodus, nondum absoluto sensu præcedentis.

(1) Nemo cognoscit. De hoc Evangelli testimonie ab hereticis depravato vide supra lib. I, cap. 20, et ibidem adnotata, et infra lib. IV, cap. 6.

(2) Ab apostasia nivosa. Id est ab omni potestate tenebrarum. Nam cacodæmones passim vocat apostatas, eorumque principem diabolum, principem apostasiæ, principem abominationis. Vide lib. III, cap. 23, n. 5, lib. IV, c. 41, n. 2.

mones, sed cum scirent quoniam est, qui est super omnia Deus, cuius et invocationem tremebant, et tremit universa creatura, et Principatus, et Potentia, et omnis subjecta Virtus. Aut nunquid hi, qui sub Romanorum imperio sunt, quamvis nunquam viderint Imperatorem, sed valde et per terram, et per mare separati ab eo, cognoscent, propter dominium, eum qui maximam potestatem habet principatus; qui autem super nos erant Angeli, vel ille quem mundi fabricatorem dicunt, non cognoscunt Omnipotentem, quando jam et multa animalia tremant et cedant tali invocationi? Et utique non viderunt eum, tamen Domini nostri (3) nomini subjecta sunt omnia: sic et ejus (4) qui omnia fecit et condidit vocabulo, cum alter non sit, quam specie qui mundum fecit. Et propter hoc Iudei usque nunc hac ipsa adfatione (5) demonas effugant, quando (6) omnia timeant invocationem ejus qui fecit ea.

3. Si itaque multis animalibus irrationalibus noluerint Angelos esse, invenient quoniam eportebat, licet non vidissent hi eum, qui super omnia Deus est, uti cognoscerent potentatum et dominium ejus. Ridiculum enim vere apparebit, si se quidem, qui super terram sunt, cognoscere dicunt eum, qui super omnia est Deus, quem nunquam viderunt; ei autem qui eos fecit, et universum mundum, secundum eos, non permittant (7), cum sit in summis et super celos, cognoscere ea, quae ipsi, cum sint in humilibus, sciunt. Nisi forte sub terra in Tartaro esse Bythum suum dicunt: quapropter et primos se cognovisse eum, quam hi qui in altitudine habitarent (8) Angeli; in tantam dementiam venientes, uti dementem pronuntient mundi fabricatorem: quorum vere quidem est miseri, cum in tanta dementia dicant, neque Matrem agnoscisse eum (9) neque semen ejus, neque Pleroma Aeonum, neque Propatorem, neque quid essent quae fabricavit; (10) esse autem imagines eorum, quae intra Pleroma sunt, latenter Salvatorem

¶ Cap. VI.

(3) Domini nostri. Hæc ad imperatorem refere. Grabius vero de Jesu Christo interpretatur, sed minus recte. Ista enim, quæ immediate præcedunt, non viderunt eum, demonstrare videntur Irenæum jam cœptam comparationem prosequi, et ex eo quod imperatori Romanorum, cuius dominio tunc parerbat Lugdunum, subjecta essent omnia, licet a plurimis visus nunquam fuisse, colligere et Dei Patris imperio subditos fore Angelos, quamvis hunc nunquam conspexissent.

(4) Sic et ejus. Alias vitiouse, sic et anns.

(5) Adfatione. Sic Clarom., Arund. et edit. Oxon. In Voss., affatione. Sed in aliis edit. adfatione.

(6) Quando. Feuard. in marg. et codd. Pass. ac Voss., quoniam.

(7) Permittant. Allii, permittent.

(8) Habitarent. Allii, habiliant.

(9) Neque Matrem agnoscisse eum. Hæc de mundi fabricatore intelligenda, qui nempe neque Matrem agnoverit, neque semen ejus, etc.

(10) Latenter Salvatore operato sic fieri, etc. Id

A operato sic fieri (10) in honorem eorum, qui sursum sunt.

CAPUT VII.

Hæc creatas imagines non esse Aeonum, qui sursum sunt intra Pleroma.

4. Ignorante itaque (11) Demiurgo universa, Salvatorem dicunt honorasse Pleroma in conditione per Matrem, similitudines et imagines eorum, quæ sursum sunt, emittentem. Sed quoniam quidem impossibile erat, extra Pleroma esse aliquid, in quo imagines dicunt facias esse eorum, qui sunt intra Pleroma, vel ab alio quodam præter primum Deum fabricari hunc mundum, ostendimus. Si autem suave est undique evertire eos, et mendaces arguere, dicemus adversus eos, quoniam, si in honorem eorum quæ sursum sunt (12), facta sunt hæc secundum illorum imaginem a Salvatore, semper ea oportet perseverare, uti et semper sint in 123 honore, quæ sunt honorata. Si autem transiunt, quæ utilitas hujus brevissimi temporis honoris, qui aliquando quidem non fuit, rursus autem non erit? Vanae igitur gloria appellat magis (erit) (13) Salvator, quam honorans quæ sunt sursum arguitur a nobis (14). Quis enim honor est æternorum eorum quæ semper sunt, ea quæ sunt temporalia; eorum quæ stant, ea quæ prætereunt; incorruptibilium, corruptibilia? Quandoquidem et apud homines, qui sunt temporales, nulla gratia est ejus honoris, qui celeriter præterit: sed ejus qui in plurimum (15), quantum potest, perseverat. Quæ autem statim ut facta sunt exterminantur, incontumeliam magis eorum, qui putantur honorari, facta esse juste dicentur: et consumeliose tractari id quod est æternum, corrupta ejus et soluta imagine. Quid autem, si non plorasset, et risisset, et aporiatæ esset Mater ipsorum; non habuisset (16) Salvator per quæ honoraret plenitudinem, extrema confusionis non habentis propriam substantiam (17), per quam honoraret Propatorem?

2. O vanæ gloriae honor, qui statim præterit, et

est, Salvatore Demiurgum inscius, et ignoranter quæ faceret, agente, et curante ut per eum sic fierent, etc.

D (14) Ignorante itaque. Sic mss. nostri. In Eras., Gall. et Feuard. male, ignoranteque.

(12) Quæ sursum sunt. In Aruhd. deest, sunt. In Clarom. vero et Pass. legitur qui, pro quæ; nec ita male, si qui ad Aeonem referatur, ut paulo ante: imagines eorum, qui sunt intra Pleroma. Et in illo præcedentis cap. in honorem eorum, qui sursum sunt.

(13) Magis erit. Verbum erit redundant.

(14) A nobis. Arund. et Merc. 2, a vobis.

(15) In plurimum. Sic Clarom. et Voss. Alii omitunt in.

(16) Quid autem, si non plorasset et risisset? Non habuisset. Ita recte codd. Clarom. et Voss. ac edit. Oxon. Sed in Feuard. edit. et cod. Pass. perperam, quid autem plorasset et risisset ... non habuisse? In Eras. et Gallas. pejus, quid autem non plorasset, et aporiatæ esset ... non habuisse?

(17) Extremæ confusionis non habentis propriam

jam non appetit! Erit aliquis *Æon*, in quo in *totum* (18) talis honor fuisse non reputabitur, et inhonorata erunt tunc quæ sunt sursum: aut aliam iterum necesse erit Matrem emittere plorantem, et aporiatam, in honorem Pleromatis. O indissimilis, simul autem et blasphemæ imaginis (19)! Imaginem mihi dicitis emissam a mundi fabricatore (20) Unigeniti; et Nun (21) vultis esse Patris universorum: et imaginem hanc ignorare quidem semelipsam, ignorare autem et conditionem, ignorare autem et Matrem, et omne quodcunque est eorum quæ sunt, et eorum quæ ab eo facta sunt: et non erubescitis adversus vos ipsos, ignorantiam induentes usque ad ipsum Monogenen? Si enim secundum similitudinem eorum, quæ sunt sursum, a Salvatore facta sunt hæc, ignorantia eo tanta, qui secundum similitudinem factus est; necesse est et circa eum, et secundum eum, ad cuius similitudinem factus est is qui ignorat, hujusmodi ignorantiam existere spiritualiter (22). Non enim possibile est, cum sint utrique spiritualiter emissi, neque plasmati, neque compositi, in quibusdam quidem similitudinem servasse, in quibusdam vero depravasse imaginem similitudinis (23), quæ in hoc sit emissus, ut sit secundum similitudinem ejus, quæ sursum est, emissionis. Quod si non est similis (24), Salvatoris erit incusatio, qui dissimilem emisit

substantiam. Hellenismus; genitivi pro ablativis absolutis. Latine scribendum erat: *extrema confusione non habent propriam substantiam*. Respicit Irenæus ad tabulam illam tristis Achamothæ sortis, quæ in umbræ et vacuitatis locis effervescens, jacebat informis et sine specie, immo et sine substantia: donec misertus ejus superior Christus, formam ei indidisset, quæ esset secundum substantiam. Hæc proinde ante expertam Christi miserationem, in *extrema confusione* constituta, *propriam non habebat substantiam*, per quam honoraret *Proptorem*. Vide lib. 1, cap. 4, n. 1.

(18) *Erit aliquis *Æon*, in quo in *totum*, etc.* Obscuræ hujus periodi sensus est: Erit aliquando, vel forte etiam jam nunc est aliquis *Æon* tali honore penitus orbains, destructis videlicet iis rebus creatis, quas honoris causa ad ejus imaginem considerat Salvator: et tunc honoris expertia manebunt quæ sunt sursum, etc.

(19) *O indissimilis ... et blasphemæ imaginis.* Alter Hellenismus, pro o indissimilem et blasphemam imaginem.

(20) *A mundi fabricatore.* Id est, a Salvatore, cui hic ascribitur rerum creatio, quia per Achamoth et Demiurgum ipsum cuncta fabricatus est. Huncque genuinum esse verborum istorum sensum, cuius legenti demonstrant quæ sequuntur: si enim secundum similitudinem eorum quæ sunt sursum, a Salvatore facta sunt hæc, etc. Hinc paulo post vocatur, *reprobabilis artifex, malus artifex*. Quid ergo doctissimo Græcio in mente invenit, nescio, dum tam considerenter asseruit, pro, a mundi fabricatore, legendum esse, mundi fabricatorem, vel, a Salvatore mundi fabricatorem. His lectionibus tantum abest faveat integer contextus, quin potius totus repugnat. Ilic igitur ordo verborum est: *imaginem Unigeniti* (Demiurgum scilicet) *michi dicitis emissam a mundi fabricatore, Salvatore nimirum*, etc.

(21) *Et Nun.* Quem ante et delevi auctoritate cod. Clarom. Nun autem in genitivo accipe.

A imaginem, quasi reprobabilis artifex. Nec eam dicere possunt, quasi non haberet potestatem emissionis Salvator, quem Omnia esse dicunt. Si igitur dissimilis est imago, malus est artifex, et est (25) culpa Salvatoris, secundum eos. Si autem similia est, eadem ignorantia invenietur circa Nun *Proptoris* ipsorum, hoc est, Monogenen: et ignoravit quidem (26) semetipsum Nus Patris, ignoravit autem et Patrem, ignoravit autem et ea quæ ab ea facta sunt. Si autem cognoscit ille; et eum, qui ad similitudinem ejus factus est a Salvatore, necesse est cognoscere quæ sunt similia: et soluta est Ipsorum, secundum suam regulam, maxima blasphemia.

B 3. Et sine hoc autem, quoniam modo ea quæ sunt creature, sic varia et multa (27), et innumerabilia, eorum *Æonum*, qui sunt intra Pleroma triginta imagines esse possunt, quorum et nomina quæ sint, secundum quod dicunt, in eo qui est ante hunc libro posuimus? Et non tantum universæ creature varietatem, sed ne quidem partis (28) alicujus aut coelestium, aut superterrestrium, aut aquatilium poterunt adaptare Pleromatis ipsorum parviti. Quoniam enim Pleroma ipsorum triginta *Æones* sunt, ipsi testantur: quoniam autem in una parte eorum quæ dicta sunt, non triginta sed multa millia specierum esse annumerantes (29) eos, ostendere

(22) *Qui ignorat, hujusmodi ignorantiam existere spiritualiter.* Sic cod. Claromont., nisi quod pro ignorantiam, habeat, sive ac Voss. et Pass., ignorantia. Sed legendum esse ignorantiam demonstratum est edit. omnium et aliorum mss. consensus, tum ipsa constructio. In edit. Eras. Gallas. ac Feuard. corrupte omnino legitur, qui ignorat, hujusmodi ignorantiam, non existet spiritualiter. In Oxon. vero, qui ignorat, hujusmodi ignorantia existet spiritualiter. Recte quidem, quod sensum spectat: sed paulo liberius quoad verba; nullus enim codex habet, ignorantia. Quare retenta, quam habent plerique codices, voce, ignorantiam, in ceteris Claromontanum sequi consutius visum est. In Arundel. etiam et Voss. deest particula non.

(23) *Imaginem similitudinis.* In Feuard. marg., Pass. et Voss., imaginum similitudines; non male, si pluralis numerus sequeretur.

(24) *Similis.* Ita edit. Eras., Gallas., Oxon. et cod. Arund. Feuard. autem veteris cod. (cui consentiunt Clarom. et Pass.) auctoritate secutus, posuit simile, sed minus recte. Subintelligitur enim, imago, que processit, unde et mox sequitur: si igitur dissimilis est imago, etc.

(25) *Et est.* Ita Feuard. Grab. et codd. Clarom., Pass. et Voss., in reliquis aut et, aut est deficit.

(26) *Ignoravit quidem.* In Eras., Gallas., Arund. et Merc. 2, ignorabit; recte quidem, si mox sequeretur, ignorabit ... ignorabit.

(27) *Varia et multa.* Sic edit. omnes cum cod. Pass., sed mss. Clarom., Outob. et Anglie. habent vacua et multa, repugnante contextu.

(28) *Partis.* Sic pro *Patris* bene reposuit Græc. ex cod. Arund. Huic consentit et Clarom. Hujus lectionis veritatem confirmant quæ mox sequuntur: quoniam autem in una parte eorum, etc.

(29) *Annumerantes eos.* Sic recte Feuard. in marg. et cod. Pass. Consentunt Clarom. et Voss., nisi quod eos non habent. Lectionem hanc hic reposurum se fuisse dicit Græc. si sint, loco esse, præ-

omnis quicunque constebitur (30). Quo modo igitur ea, quæ tam multæ sunt conditionis (31), et contraria 124 subsistentia, et repugnantia invicem, et interficiencia alia alia (32), imagines et similitudines esse possunt triginta Æonum Pleromati; siquidem unius naturæ (33), quemadmodum dicunt, ex æquali et simili existant, et nullam habent differentiam? Oportebat autem, si hæc illorum imagines sunt, quemadmodum natura nequam homines dicunt quosdam, et natura rursus bonos, et Æonum ipsorum ostendere tales differentias, et quosdam quidem ex ipsis natura bonos dicere emisso, quosdam autem natura malos, ut imaginis illorum ad inventio congruens esset Æonibus. Adhuc autem quoniam in mundo altera quidem sunt mansueta, altera vero fera, et quedam quidem non nocentia, quedam nocentia, et reliquorum corruptentia; et quedam quidem superterrestria, quedam squatilia, quedam volatilia, quedam coelestia: similiter et Æonas ostendere debent tales habere affectiones, si quidem hæc illorum imagines sunt. Et *ignis* autem æternus, quem præparavit Pater diabolo et angelis ejus⁷⁰, cuius eorum, qui sunt sursum Æones, imago sit, interpretari debent: et ipse enim in conditione numeratur.

⁷⁰ Matth. xxv, 41. ⁷¹ Dan. vii, 10.

cederet: sed subintelligendo sint, vel sunt post triginta, evanescit hæc difficultas, et planus evadit sensus; qui, legendio cum editi. omnibus, esse annumerant eos ostendere, etc., intricatus omnino fit.

(50) *Ostendere ... confitebitur.* Græce ἀποδεικνύεται ... ἐξουλογήσεται, i. e. demonstraturum se quilibet recipiet, spondebit, etc.

(51) *Multæ sunt conditionis.* Multæ pro multa ex cod. Arund. repositus Grab. Suspicor idem habere et Clarom., asserere tamen non ausim, quia a propria adhærense sequenti s discerni satis non vallet.

(52) *Alia alia.* In aliis semel duntaxat, alia.

(53) *Unius naturæ.* In Clarom. et Voss., unius creaturæ.

(54) *Excogitationis.* Græce, ut opinor, ἐνθυμήσεως. Enthymesis est, de qua tam multa lib. I.

(55) *Impie.* Cod. Arund., inique.

(56) *Matarum.* Ita Feuard. in marg. edit. 1576, Clarom., Pass. et Vos. Sed editi. omnes perperam habent, matarum; nam de imaginibus sermo est.

(57) *Et corruptibilium.* Feuard. in marg. cit. edit. Clarom., Pass. et Voss., *incorruptibilium*, omisso et; sed male, ut videtur.

(58) *Imaginum.* Eras. Gallas. et Feuard. vitiouse, imaginem.

(59) *Imagines erunt.* Genuinam hanc lectionem unicus habet cod. Clarom., ceteri omnes cum editi. tum mss. corrupte, imaginis.

(60) *Eis constabit ratio.* In Feuard. edit., *eis constat ratio.* In Eras. et Gallas. idem, sed sine eis.

(61) *Dena millia denum millium.* Hæc Danielis verba eodem pro rorsus modo, atque Irenæus, citat S. Clemens in Epist. ad Corinth. c. 34, inverso numerum ordine verborum: Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· Μύρια μυριάδες παρεστήκεισαν αὐτῷ, καὶ χιλιάδες ἑλειτούργουν αὐτῷ. Cum, inquit Cotelarius

A 4. Si autem excogitationis (34) ejus, qui passus est, Æonis dicent imagines hæc esse, primum quidem impie (55) agent adversus Matrem suam, malacon (36) et corruptibilem (37) imaginum (38) initiatriceam esse eam dicentes. Deinde autem ea quæ sunt multa, et dissimilia, et contraria naturæ, quoniam modo unius et ejusdem imagines erunt (39)? Et si Pleromatis Angelos multos esse dicent, et horum illa quæ sunt multa imagines esse; nec sic eis constabit ratio (40). Primo enim differentias Pleromatis Angelorum contrarias invicem ostendere, quemadmodum et subjacentes imagines contrariae naturæ invicem sunt. Deinde autem cum sint multi et innumerabiles circa factorem Angelii, quemadmodum omnes contentur prophetæ, *dena millia* denum *millium* (41) assistere ei, et *multa millia millium* ministrare ei⁷²; et secundum eos, Pleromatis Angelii Angelos factoris imagines habebunt, et manet conditio integra (42) in imagine Pleromatis, jam non consequentibus triginta Æonis in multisformem (43) conditionis varietatem.

B 5. Adhuc etiam, si secundum similitudinem hæc illorum facta sunt, illa rursus ad quorum similitudinem erunt facta? Si enim mundi fabricator non a semel ipso fecit hæc, sed quemadmodum nullius

C in not. ad hanc epist., a LXX convenienter archetypo redditum fuerit: χιλιάδες ἑλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρεστήκεισαν αὐτῷ. Consentunt tamen cum Clemente et Irenæo, Gregorius Nyss. homil. 8 in Ecclesiasten, et Cyril. Alexand. epist. in Symbolum. Plura alia de varia loci hujus lectione reperies apud cit. Cotelarium, nec consuluisse potuisse.

(42) *Et manet conditio integra*, etc. Crucem mihi diu fixit obscurissimus hic locus. Eum tamen etiam atque etiam animo revolventi, sensus hic occurrit. Si tam multe, tamque diversæ res creatæ, quas in hoc mundo conspicimus, Angelorum Pleromatis, quos multos esse volunt, imagines sint; præterquam quod non ea in his animaliæ vertitur contrarietas, quam in rebus creatis videre est, aliud nec minus sequetur inconveniendum. Cum enim multi sint et innumerabiles Demiurgi, seu factoris Angelii, hi soli plus quam sufficient ad exprimendam Pleromatis Angelorum imaginem, singulis factoris Angelis plus satis respondentibus singulis Pleromatis Angelis; ac proinde eadem scimus redibit, nec solvetur difficultas: qui scilicet tot et tantæ, tamque diversæ aliae res circulat manere queant in imagine Pleromatis, seu ad imaginem Pleromatis facta dici: neque enim triginta, qui supersunt, Æones, cum pauciores sint, consequi possunt, seu adæquare tam multisformem rerum creatarum varietatem, quæ ex Enthymesi passi Æonis ortum accepisse dicuntur. Qui locum hunc melius explicet, lubenter audiam.

(43) *Æonis in multisformem.* In quod est in edit. ac mss. nostris, ante multisformem, Grabius delevit auctoritate Merc. 2 codd. Quod autem Æonis, pro Æonis, substitendum vult vir doctus, haud necesse putem. Interdum enim scribit interpres in sexto casu Æonia, quasi ab Æona Æonarum, ut patet ex cap. 14 sequenti, ubi sub finem scriptum legitur: *Æonis existentibus*, pro Æonibus existentibus.

momenti artifex, et quasi primum discens puer, de alienis archetypis transtulit; Bythus ipsorum unde habuit species (44) ejus, quam primum emisit, dispositionis? Consequens est igitur, illum ab altero quodam, qui super eum est, exemplum accepisse; et illum rursus ab altero. Et nibilominus in immenseum excidet de imaginibus sermo, quemadmodum et de diis (45), si non fixerimus sensum in unum artificem, ut in unum (46) Deum, qui a semelipso fecit ea quæ facta sunt. Aut de hominibus quidem aliquis permitit, a semelipso utile aliiquid ad vitam adinvenisse: ei autem Deo qui inundum consummavit, non permituit a semelipso fecisse speciem eorum quæ facta sunt, et adinventionem ornata dispositionis?

6. Unde autem et hæc illorum imagines, cum sint illis contraria (47), et in nullo possint eis communicare? Quæ enim sunt contraria, eorum quorum sunt contraria esse quidem possunt exitiosa; imagines vero nullo modo: quemadmodum aqua igni, et rursus lumen tenebris, et alia tanta, nequam erunt invicem imagines. Sic nec ea quæ sunt corruptibilia, et terrena, et composita, et prætereauntia, eorum, quæ secundum eos sunt, spiritualium imagines erunt: nisi et ipsa composita, et in circumscriptione, et in figuraione constiuerent esse, et non jam spiritualia, et effusa, et locupletia, et incomprehensibilia. Necessæ est enim ea in figuraione esse, et circumscriptione, ut sint imagines vera: et absolutum est ea non esse spiritualia. C Si autem illa spiritualia, et effusa, et incomprehensibilia dicunt; quomodo possunt, quæ sunt in figura, et in circumscriptione, imagines illorum esse, qui sunt sine figuraione et incomprehensibiles (48)?

7. Si autem [non] secundum figuraionem (49), nec secundum formationem, sed secundum numerum 125 et ordinem emissionis imagines ea dicent esse; primo quidem non essent (50) imagines dicens hæc et similitudines eorum, qui sursum sunt æonum. Quæ enim nec habitum, nec figura

"Cap. VII.

(44) *Species. Edit., speciem.*

(45) *Diis. Genuinam hanc lectionem pro his substituit Grab. ex cod. Arund., quam et codd. Merc. 2 quodammodo confirmant: nam in altero legitur dedi in, in altero dedita.*

(46) *Ut in unum. Edit. Oxon. ex mss. Arund. et Voss., et in unum Deum.*

(47) *Hæc ... contraria. Ita Claromont. et Arund. In Merc. 2 quoque, hæc: sed in aliis minus recte, haec contraria.*

(48) *Qui sunt ... incomprehensibiles. Ita Ottob. cod. cui quoad postremam vocem consentiunt cæteri omnes mss. In edit., quæ sunt ... incomprehensibilia.*

(49) *Non secundum figuraionem. Non addendum esse, et res ipsa docet, et paulo post sequentia verba: quæ enim nec habitum, nec figuram illorum habent, etc., omnino confirmant. Hanc tamen particulari quia nullo mss. fretus addidi, hanculis inclusi.*

(50) *Non essent. Ita Clarom., Voss. et Arund., cæteri, non sunt.*

A illorum habent, quemadmodum imagines sunt ipsorum? Post deinde, et numeros, et emissiones superiorum æonum, eosdem et similes ad eos, qui sunt conditionis, adaptent. Nunc autem trigesimæ ostendentes æones, et tantam multitudinem eorum, quæ sunt in conditione, imagines eorum qui sunt (51) trigesimæ dicentes, justæ ut lassans armentur a nobis.

CAPUT VIII.

Quæ abhorreat a vero in illis res creatas esse umbram Pleromatis.

B 1. Si autem hæc illorum umbram dicent esse, quemadmodum quidam ipsorum audent dicere, ut secundum hoc imagines esse (52), necesse erit et corpora ipsos ea, quæ sunt sursum, confiteri. Ea enim, quæ sursum sunt, corpora, umbram faciunt; non autem jam spiritualia, quandoquidem nelli obscurare possunt (53). Si autem et demus illis hoc, quod quidem est impossible, eorum quæ sunt spiritualia et lucida umbram esse, in quam Matrem suam descendisse dicunt: tamen cum illa sint æterna, et ea quæ ex ipsis efficitur umbra sempiterna perseverat, et non jam transeunt hæc, sed perseverant cum his, quæ se adumbrant (54). Si autem hæc transeunt, et illa necesse est, quorum hæc sunt umbra (55), transire: illis autem perseverantibus, perseverat et umbra (56) ipsorum.

2. Si autem non secundum id quod obumbratur, dicent (57) eam umbram esse, sed secundum id quod multo ab illis separata sunt; paterni lumen ipsorum pusillitatem et infirmitatem accusabunt, quasi non attingat usque ad hæc, sed deficiat adiuplere id quod est vacuum, et dissolvere umbram, et hoc quando nemo sit impedimento. In caliginem enim convertetur, secundum eos, et obœcabitur paternum lumen eorum, et deficiet in his quæ sunt vacuitatis locis, cum nimirum possit adimplere omnia. Non igitur jam dicant Pleroma esse omnium Bythum ipsorum, siquidem id quod est vacuum et umbra, neque adimplevit, neque illuminavit: aut iterum umbram et vacuum prætermittant; siqui-

D (51) *Qui sunt. Edit. omnes, quæ sunt.*

(52) *Ut secundum hoc imagines esse, etc. Eras., Gall., et Feuard., aut secundum hoc imagines esse. At recta conjicit Grab. Irenæum Græce scripsisse, ωτε κατὰ τὸν εἰλότας εἶναι, quod vertere debet- set interpres: adeo ut secundum hoc imagines sint.*

(53) *Nulli obscurare possunt. Græca locutio, εἰτ Billius, pro, nulli caliginem offundere, nihil obum- brare possunt; τὰ πνευματικὰ μηδὲν ἐπονοτελ- δύονται.*

(54) *Quæ se adumbrant. Pro, quibus adumbran- tur, sive quæ hanc umbram efficiunt.*

(55) *Illa... umbra. Sic Clarom. et Merc. 2. Voss. vitiōse, illam... umbra. Cæteri, illa... umbra: minus bene, nam de umbra in singulare in toto hoc capite loquitur auctor.*

(56) *Perseverat et umbra. Alii, perseverant et umbra.*

(57) *Dicent. Ita Clarom., Pass., Voss. et Feuard. in marg. Sed in textu, perinde ut Eras. et Gallus. perperam, dicentes.*

dem adimpler omnia paternum ipsorum lumen. **3.** Neque igitur extra primum Patrem, id est (58), qui super omnia est Deus, aut Pleroma aliquid esse potest, in quod Enthymem passi **Æ**ones descendisse dicunt, ut non definitur et circumscribatur ab eo qui est extra, et contineatur ipsum Pleroma, vel primus Deus: neque vacuum esse, aut umbram capiet (59), cum jam ante sit Pater, uti ne definit inumen ejus, et definitur (60) in vacuum. Irrationale est autem et impium adinvenire locum in quo cessat et finem habet, qui est secundum eos Propator, et Proarche, et omnium Pater, et hujus Pleromatis. Nec rursus in Patris sinu alterum quemdam dicere tantam fabricasse conditionem fas est, vel consentiente, vel non consentiente eo, propter prædictas causas ¹⁹. Impium est enim similiter et demens dicere, tantam conditionem ab Angelis, aut ab emissione quadam ignorante verum Deum, in his quæ sunt ipsius, fabricasse (61): neque infra Pleroma (62) ipsorum, cum sit universum spiritale, ea quæ sunt terrena et choica possibile facta esse: sed ne quidem secundum illorum imaginem, cum dicuntur (63) pauci (64), et similis formationis et unum esse, possibile est, et quæ sunt multæ conditionis, et contraria invicem facta esse. Falsus autem apparet, et qui est de umbra ²⁰ cenomatis (65), id est, vacui, ipsorum sermo, secundum omnia. Itaque vacuum ostensum est figuratum eorum, et inconstans doctrina: vacui autem et hi (66) qui attendunt eis, vere in profundum perditionis descendentes.

126 CAPUT IX.

Unum esse mundi conditorem, Deum Patrem; veteresque omnes in hac traditione cum Ecclesia conseruare.

4. Quoniam quidem (67) est mundi fabricator Deus, constat et ipsi, qui multis modis contradicunt ei, et confidentur eum, fabricatorem eum vocantes, et Angelum dicentes: ut non dicamus, quoniam omnes clamant Scripturæ, et Dominus hunc Patrem qui est in celis docet (68), et non alium: quemadmodum ostendemus procedente sermone. Nunc autem sufficit id quod est ab eis, qui contraria nobis dicunt testimonium, omnibus ho-

¹⁹ Cap. 2 et 5 hujus libri. ²⁰ Cap. 8. ²¹ Cap. xlvi. 9. ²² Cap. 40.

(58) *Id est.* Fenard. in marg. et Pass., *idem.*

(59) *Neque vacuum esse, etc., capiet.* Græcismus, quod τὸ κεῦδον ελαττὶ ἡ στιχαὶ ἐνδέξεται, id est neque fieri poterit, ut vacuum, aut umbra sit.

(60) *Definitur.* Id est, terminetur, desinal.

(61) *Fabricasse.* Vel lege fabricatam esse, vel fabricasse passiva significacione accipe.

(62) *Infra Pleroma.* Probare satagit Grabius hic legendum esse intra Pleroma. Sed frustra: jam enim monimus infra, pro intra, apud infimæ Latitudinitatis auctores passim occurrere. Vide Cangil *Glossarium*.

(63) *Cum dicuntur.* Ita recte cod. Voss. pro dicitur, ut est in edit. Eras. Gallas. et Fenard. In cod. Clarom. scriptum erat, dicuntur; sed impetratus quis emendator reposuit, dicitur.

(64) *Pauci.* **Æ**ones scilicet.

A minibus ad hoc demum consentientibus, veteribus quidem, et in primis a primoplasti traditione hanc suadelam custodientibus, et unum Deum fabricatorem celum et terræ hymnizantibus: reliquis autem post eos a Prophetis Dei hujus rei commemorationem accipientibus: etiuncis vero ab ipsa conditione dissentibus. Ipsa enim conditio ostendit eum, qui condidit eam; et ipsa factura suggestit eum, qui fecit (69); et mundus manifestat eum, qui se disposuit. Ecclesia autem omnis per universum orbem hanc accepit ab apostolis traditionem.

B 2. Constante igitur hoc Deo, quemadmodum diximus, et testimonium ab omnibus accipiente, quoniam est: ille sine dubio, qui secundum eos adinvenitur Pater, inconstans et sine teste est; Simone Mago primo dicente semetipsum esse super omnia Deum, et mundum ab Angelis ejus factum; post deinde his qui successerunt ei, secundum quod ostendimus in primo libro ²³, varii sententias impias et irreligiosas adversus fabricatorem circumducentibus doctrinas: quorum discipuli eum sint hi (70), ethnici pejores efficiunt eos, qui assentiant eis. Illi enim *creaturæ* potius quam *Creatori* servientes ²⁴, et *huius* qui non sunt dñi ²⁵, verumtamen primum deitatis locum attribuunt fabricatori hujus universalitatis Deo. Hui autem, hunc quidem labis fructum dicentes, et animalem eum vocantes, et non cognoscentem eam quæ super eum est Virtutem, dicentem quoque: *Ego sum Deus, et præter me non est aliud Deus* ²⁶; mentiri eum dicentes, ipsi mentientes; omnem malitiam copulantes ei, eum qui non est super hunc, quod sit *angentes*, secundum sententiam suam deteguntur, eum quidem qui est Deus blasphemantes, eum autem qui non est, Deum *angentes*, in suum ipsorum condemnationem ²⁷. Et qui dicunt semetipso perfectos, et universorum habere agnitionem, ethnici pejores, et magis blasphemii sensu etiam adversum suum factorem inveniuntur.

CAPUT X.

Quam male ab hereticis explicentur Scripturæ. Omnia ex nihilo, non ex subiectu materia, creavit Deus.

C 1. Perquam itaque irrationale est, prætermittentes 23 et seqq. ²¹ Rom. 1, 25. ²² Gal. iv, 8. ²³ Isa.

D (65) *Cenomatis.* Ex Græco κενώματος. Vid. lib. 1, c. 4, n. 1.

(66) *Vacui autem et hi.* Observat Billius ludere hoc loco Irenæum in ambiguitate vocabuli κεῦδον, quod initio capituli *vacuum* significat, hic autem *stultum et inane*.

(67) Quoniam quidem. In edit. minnus bene, quando quidem.

(68) *Et Dominus docet.* Nimirum, ut notat Fenard. Matth. v, 16: *Glorificent Patrem vestram, qui in celis est;* v. 45: *Ut sitis filii Patris vestri, qui in celis est.* Matth. vi, 9: *Pater noster, qui es in celis, etc.*

(69) *Qui fecit.* Eam delevit Grabius, quia deest in omnibus ms. Sed addatur vel dematur, parum interest.

(70) *Cum sint hi.* Valentiniiani scilicet.

eum, qui vere est Deus, et qui ab omnibus habet **A** testimonium, querere si est super eum is, qui non est, et qui a nomine unquam annuntiatus est. Quoniam enim manifeste nihil dictum est de eo, et ipsi testimonium perhibent: quia autem parabolas, quae queruntur et ipsæ quomodo dictæ (71) sint, male ad eum, qui ad inventus est ab ipsi, transfigurantes, alium nunc, qui ante nunquam quæsitus est, generant, manifestum est. Per hoc enim quod velint ambiguas exsolvare Scripturas (ambiguas autem non quosi ad alterum Deum, sed quasi ad dispositiones Dei) alterum Deum fabricaverunt (72); quemadmodum prædiximus, de arena resticulas nectentes (73), et quæstiōni minori quæstiōnem maiorem adgenerantes. Omnis autem quæstiō nou per aliud, quod queritur, habebit resolutionem, nec ambiguitas per aliam ambiguitatē solvetur apud eos, qui sensum habent, aut enigmata per aliud majus enigma, sed ea quæ sunt talia, ex manifestis, et consonantibus, et claris accipiunt absolutiones.

2. Hi autem querentes (74) exsolvare Scripturas et parabolas, alteram majorem et impiam quæstiōnem introducunt, si quidem super mundi fabricatorem Deum alias sit Deus (75); non exsolventes quæstiōnes (unde enim?), sed minori quæstiōni magnam quæstiōnem adnectentes, et nodum insolubilem inserentes (76). Ut enim sciant (77) hoc ipsum scire, quod utique triginta annorum Dominus venit ad baptismum veritatis, hoc non discentes; ipsum Deum fabricatorem, **I.27** qui misit eum ad salutem hominum, impie contemnunt: et ut putentur posse enarrare unde substantia materiæ, non credentes quoniam Deus ex his quæ non erant, quemadmodum voluit, ea quæ facta sunt, ut essent, omnia fecit, sua voluntate et virtute substantia usus (78), sermones vanos (79) colegerunt; vere ostendentes suam infidelitatem (80): quoniam quidem bis quæ sunt, non credunt, in id quod non est, deciderunt.

ss Cap. XI. **ss** Luc. xviii, 27.

(71) *Dictæ.* Feuard. in marg. et cod. Voss., **D**ictata.

(72) *Fabricarerunt.* Sic Feuard. in marg. ac codd. Voss. et Clarom. In aliis, *prædicarerunt.*

(73) *De arena resticulas nectentes.* Vide quæ de hoc proverbio notavimus lib. 1, pag. 56, not.

(74) *Querentes.* *Bis*, quod in edit. legitur ante, querentes, et lectorum nile turbat, recte omittunt mss. Arund., Voss., Merc. 1 et Clarom.

(75) *Alius sit Deus.* Textum hic esse mutulum suspicatus est Billius. Sed frustra: expuncta enim voce *quod*, quæ in edit. Eras. et Feuard. ante *alius* perperam inserta est, planus evadit. Expungendam autem esse docent mss. omnes, in quorum nullo comparet.

(76) *Inserentes.* Quidam, inferentes.

(77) *Sciant.* Legendum putat Grabius, sciantur; sed frustra. Sensus est, ut enim sciant se hoc ipsum scire.

(78) *Sua voluntate et virtute substantia usus.* Græce, inquit Billius, τῇ ωκείᾳ βουλήσει καὶ δυνάσθει, οὐσίωσει χρηστήματος: id est, sola sua voluntate ac potentia pro creatio rebus omnibus usus. Sed melius explicat Grabius: sola sua voluntate ac potentia loco substantia, sive materiæ, ex qua res creatas formaret, usus. Hanc explicationem confirmant sequentia.

(79) *Vanos.* Alias minus recte, *varios*.
(80) *Infidelitatem.* Sic ex codd. Clarom. et Voss. ac Feuard. marg. reposui, pro *infirmitatem*, quia mox sequitur: quoniam quidem his quæ sunt, non credunt, etc.

(81) *Feminam a semina vocant.* Supra lib. 1, cap. 21, n. 5, *masculo-feminam a semina dicunt.* Sed quemadmodum Sophiam modo *masculo-feminam*, modo *masculinum*, modo *feminam* exhibent; sic et Achamoth nunc *Dominum masculiniter*, nunc *masculo-feminam*, nunc *femininam* appellant.

(82) *Et querentes.* In aliis, *exquirentes.*

(83) *Lacrymas tantas, aut sudores, aut tristitias.* Solœcismus apertus est, inquit Billius; hæc enim omnia recto casu efferenda sunt.

(84) *Dicetur.* Alii, *diceretur.*

chiteetus, et maximus rex; ⁷⁰ credentes autem quoniam angelii, aut virtus aliqua separata a Deo, et ignorans eum, fecit hanc universitatem: sic igitur veritati non credentes, in mendacio autem volentes, perdidérunt panem vitæ veræ, in vacuūm (85) et in profundum umbræ incidentes; similes *Æ*soi cani, ei qui panem quidem reliquit, in umbram autem ejus impetum fecit, et perdidit escam. Et ex ipsis (86) autem Domini verbis facile est ostendere, conscientis unum Patrem, et factorem unundi, et plasmatorem hominis, qui a lege et prophetis annuntiatus sit, et alterum nescientis, et hunc esse super omnia Deum: docentis autem, et per se eam, quæ est ad Patrem adoptio filiorum, quæ est æterna vita, omnibus justis attribuentis.

2. Sed quoniam amant incusare, et ea, quæ sunt sine calumnia, ut calumniosi concutunt, multitudinem parabolarum, et quæstionum inferentes (87) nobis; bene hæc arbitrati sunus primo interrogare eos e contrario de suis dogmatibus, et quod non est verisimile ipsorum ostendere (88), et temeritatem ipsorum excidere: post deinde, Domini sermones inferre (89), ut non sint tantum ad propoundendum vacantes; sed propter hoc quod non possint ad ea, quæ interrogantur, ratione respondere, dissolutam suam videntes argumentationem, aut revertentes ad veritatem, et semetipsos humiliantes, et cessantes a multifaria sua phantasia, placantes Deum de his, quæ adversus eum blasphemaverunt, salventur: aut si perseverarint in ea, quæ præoccupavit animum ipsorum, vana gloria, argumentationem suam immutent.

128 CAPUT XII ⁷⁰.

Triacantadem hæreticorum, et desicere et redundare.
Cum unitæ et inseparabiles sint eorum conjugationes, Sophiam sine permissione conjugis quidpam pati aut generare non posse. *Logon et Sigen simus esse non posse.*

1. Primo quidem de triacantade ipsorum sic dicimus (90), universam eam utrinque mire decidere (91), et secundum id quod minus habet, et secundum id quod plus; propter quam (92) dicunt triginta annorum Domirum ad baptismum venisse. Hæc

⁷⁰ Cap. XII. ⁷⁰ Cap. XIII. ⁷⁰ Cap. XIV. ⁷⁰ Cap.

(85) *In vacuūm.* Alludit ad vacuūm et umbram hæreticorum.

(86) *Ipsis.* Alii, ipsius.

(87) *Inferentes.* Ms. Voss., *inserentes.*

(88) *Et quod non est verisimile ipsorum ostendere.* Græce, ait Billius, *Kai τὸ ἀνίθεντον αὐτῶν δεῖται.* Itaque quod hoc loco relativum est, non causale.

(89) *Inserre.* *Editt.*, *inserere.*

(90) *Dicimus.* Alii, *dicamus.*

(91) *Mire decidere.* Sic codd. Clarom., Arund., Voss. ac Feuard. in marg. pro unica voce, *concidere.*

(92) *Propter quam.* Sic Feuard. in marg. et Clarom.; cæteri minus recte, *propter quod.*

(93) *Dicente.* In Eras. Gallas. et Feuard., *dicentes.*

(94) *Infiguratus est.* *Editt.* *figuratus non est.*

(95) *Hoc autem.* Bytho videlicet, non *Æ*onē er-

B autem dicente (93), manifesta erit universe argumentationis ipsorum eversio. Et secundum denitionem quidem sic: primo quidem, quoniam annumerant reliquis *Æ*onibus Propatorem. Pater enim omnium enumerari non debet cum reliqua emissione: qui non est emissus, cum ea quæ emissæ est: et innatus, cum ea quæ nata est: et quem nemo capit, cum ea quæ ab eo capit, et propter hoc incapabilis: qui infiguratus est (94), cum ea quæ figurata est. Secundum enim id quod melior quam reliqui, non debet cum eis annumerari; et hoc cum *Æ*one passibili, et in errore constituto, qui est impossibilis, et non errans. ⁷⁰ Quoniam enim a Bytho inchoantes, triacantadem enumerant usque ad Sophiam, quam *Æ*onem errantem dicunt, ostendimus in eo libro ⁷⁰, qui est ante hunc librum, et quæ dicunt nomina ipsorum posuimus: hoc autem (95) non annumerato, jam non sunt triginta secundum eos emissiones *Æ*onum, sed viginti et novea sunt.

2. Post deinde, primam emissionem Ennoiam, quam Sigen (96), vocantes, ex qua rursum Nun (97) et Alethiam emissos dicunt, in utrisque exorbitanti. Impossible est enim ennean alicujus, aut silentium separatum intelligi, et extra eum emissum propriam habere figurationem. Si autem non dicent esse emissam illam extra, sed adunatam Propatori; ut quid cum reliquis *Æ*onibus annumerant eam, his qui non sunt adunati, et propter hoc ignorant magnitudinem ejus? Si autem et unita est (98) (consideremus et hoc), necessitas est omnis ab unita (99) conjugatione, et inseparabili, et unum existente (1), indiscretam, et unitam eam, quæ ex ea est, emissionem fieri, ut non dissimili sit ab eo qui emisit. Hoc autem sic se habente, unum et idem flet, quemadmodum Bythus et Sige, sic et Nus et Alethia, semper adhærentes invicem (2). Et quod nona possit alterum sine altero intelligi, quemadmodum neque aqua sine humectatione, neque ignis sine calore, neque lapis sine duritia (unita sunt enim invicem hæc); et alterum ab altero separari non potest sed semper coexistere ei: sic et Bythum cum Ennoia adunitum esse oportet, et Nun cum Alethia eodem modo. Rursus et Logos et Zoe ab unitis emissi, unitos

I.

D rante, ut male interpretatur Feuardentius.

(96) *Quam Sigen.* Pro quam et Sigen; supple etiam vocant: nisi pro quam legere malis, et.

(97) *Nun.* Hanc vocem, licet proprio judicio, et circa ms. cod. auctoritatem, recte tamen adjectit Feuard.; eam enim ab Irenæo, id exigente sensu, scriptam esse, et a scribis, ob affinitatem soni ultimæ syllabæ vocis præcedentis, perperam omisam esse, quilibet videt. Nun siquidem et Alethiam in secunda conjugatione copulabant hæretici; et paulo post Irenæus utrumque copulat.

(98) *Unita est.* Clarom., Ottob., Voss. et Merc. 2, unitus est; nec male, si de Bytho Ennoia unito intelligatur.

(99) *Ab unita.* Eras., Gallas., Grab., Arund. et Merc. 2, adunita.

(1) *Unum existente.* Sic codd. Clarom., Voss. et Ottob.; cæteri, una existente.

(2) *Invicem.* Arund., in unam.

esse (3), et unam esse debent. Secundum hæc autem, et Homo et Ecclesia, et universa reliquorum *Æonum* conjugationis emissio unita esse debet, et semper coexistere alteram altero (4). Feminam enim *Æonem* (5) pariter esse oportet cum masculo, secundum eos, cum sit velut affectio ejus.

3. Et hæc cum ita se habeant, et cum hæc dicuntur ab ipsis, rursus impudorate audent docere, juniorum duodecatis *Æonem*, quem et Sophiam appellant, sine permissione conjugis, quem Theleto vocant, passam esse passionem, et separatum sine eo fructum generasse, quem et feminam a femina nominant; in tantum dementias progressi, ita ut manifestissime duas contrarias de eodem sententias censem. Si enim Bythus adumbras est cum Sige, et Nus cum Alethia, et Logos cum Zoe, et reliqui deinceps; quemadmodum poterat Sophia, sine conjugis perplexione pati aliquid, vel generare? Si autem hæc sine illo passa est, necesse est et reliquas conjugationes abscessionem et separationem a semetipsis accipere: quod est impossibile, sicut prædictum. Impossibile est ergo et Sophiam passam esse sine Theleto: et soluta est ipsorum rursus omnis argumentatio. ⁶ De passionē enim, quam sine complexione conjugis passam eam dicunt, iterum reliquam universam velut tragœdiæ compositionem affluerunt.

4. Si autem impudorate et reliquas conjugationes disjunctas ab invicem dixerint esse separatas, proprie novissimam conjugationem, uti non solvatur illorum vaniloquium: primo quidem impossibili insistunt rei. Quemadmodum enim separabunt Propatorem ab Enoce ejus, aut Nun ab Alethia, aut Logon a Zoe, et reliquos similiter? Quemadmodum autem et ipsi ad unitatem recurrere dicunt, et omnes unum esse; si quidem hæc, quæ sunt intra Pleroma conjugationes, unitatem non custodiunt, sed distantes sunt ab invicem: in tantum uti et patiantur, et generent sine alterius complexu, quemadmodum gallinae sine caponibus?

129 5. Post demum, et sic solvetur illorum rursus prima et archægones ogdoas. Erunt enim specialiter in eodem Pieromate Bythus et Sige, Nus

⁷ Cap. XV. ⁸ Lib. 1, cap. 2, n. 5.

(3) *Unitos esse*. Scriberé debuisset interp., uniti esse.

(4) *Alterum altero*. *Ab ante altero* bene delevit Grab. auctoritate cod. Voss.

(5) *Feminam enim Æonem*. Sic ex cod. Voss. reposui pro *Æonum*, ut in edit. omnibus legitur. Nullus enim ms. habet *Æonum*: sed alii *Æonam*, ut Clarow., Arund. et Merc. 2; alii *Æonem*, ut Voss., quod magis placet.

(6) *Si autem Endiathetos Logon*, etc. Græce, ait Billius, ἀντὶ ἀνθρακοῦ λόγου ἀποστολ. Id est, si autem inesse conditum sermonem dixerint. Ἀνθρακοῦ λόγοι Græci opponunt προπορχόν, hoc est, ut c. 13 verit interpres, emissio verbum: vel ut cap. 28, emissio verbum: vel denique ut cit. cap. 13, prolatus. Hactenus Billius. Verborum itaque sensu est, ut bene advertit Feuardentius, latens esse Sigen, qualiter et Logon; si hic interius

A et Alethia, Logos et Zoe, Anthropos et Ecclesia. Impresibile est autem Logo præsente Sigen esse, aut iterum Sige præsente Logon ostendi. Hæc enim consumptibilia sunt invicem, quemadmodum lumen et tenebrae in eodem nequaquam erunt: sed si quidem lumen sit, non sunt tenebrae; ubi autem tenebrae sunt, non erit lumen: veniente enim lumine, soluta sunt tenebrae. Sic ubi est Sige, non erit Logos; et ubi Logos, non unius est Sige. Si autem endiatheton Logon (6) dixerint, endiathetos erit et Sige; et nihilominus solvetur ab endiatheto Logo. Quoniam autem non est endiathetos, ipsa hæc ordinatione ipsorum emissionis (7) significat.

6. Jam igitur non dicant, primam et principalem ogdoadem ex Logo et Sige constare, sed aut Sigen, aut Logon refutent: et soluta est illorum prima et principialis ogdoa. Si enim unitas conjugationes dixerint, soluta est eorum universa argumentatio. Quomodo enim unitis eis, Sophia sine conjugi labore generavit? Si autem, sicut in emissione, unumquemque ex *Æonibus* propriam substantiam habere dicent: quemadmodum in eodem ostendi potest Sige et Logos? Et hæc quidem secundum diminutionem.

7. Secundum autem id quod plus est, rursum solvitur triacontas ipsorum sic: Emissionem eam a Monogene dicunt, sicut et reliquos *Æonas*, Horon, quem plurimi nominibus vocant, sicut prædictum in eo ⁹, qui ante hunc est liber. Hunc autem Horon quidam quidem a Monogene emissionem dicunt, alii vero ab ipso Propatore in similitudine sua. Adhuc etiam emissionem dicunt factam a Monogene Christum et Spiritum sanctum (8), et hos non annumerant ad numerum Pieromatis: sed neque Salvatorem, quem etiam Totum esse dicunt. Hoc enim manifestum est et cæco, quoniam non solum triginta emissiones secundum illos emisse sunt, sed et quatuor cum istis triginta. Ipsam enim Propatorem annumerant in Pleroma, et eos qui ex successione ab invicem emisi sunt. Quid quod (9) isti non annumerabantur illis in eodem Pleromate existentes, qui adepti sunt eamdem emissionem? Quam enim edicere (10) possunt justam causam,

sit, et illam internam esse, et ea propter neutrum posse dici emissionem.

(7) *Emissionis in Feuard. perparam, emissiones*.

(8) *Christum et Spiritum sanctum*. Sic pro Christo et Spiritu sancto (uti librariorum culpa habent omnes codd. aperte repugnante tum sensu, tum ipsa Valentiniianorum hypothesis) restituo ex lib. 1, cap. 11, n. 5, ubi dicitur: Monogenem alteram emissionem conjugationem, Christum et Spiritum sanctum. Et in hoc ipso capite, paulo post: Christum a Monogene dicunt emissionem.

(9) *Quid quod*. In Eras., Galas. et Feuard., male omissem quid. Hæc enim interrogando dicto esse, perspicuum est ex contextu. Unde quid quod hic scribiratur, pro quid est causa quod?

(10) *Edicere*. Pro et dicere ex cod. Voss. bene reposuit Grab.

ob quam non annumerant cum reliquis *Æonibus*, neque Christum, quem volente Patre a Monogene dicunt esse emissum, neque Spiritum sanctum, neque Iloron, quem et Sotera (11) dicunt; sed neque ipsum Salvatorem, qui venit ad auxilium et formationem Matris ipsorum? Utrum quasi sint Iuli infimiores (12) illorum (13), et ideo Indignos esse *Æonum* appellatione et numero: aut quasi meliores sint et differentes (14)? Sed infimi quidem quomodo sient, qui etiam in fixionem et emendationem reliquorum emissi sunt? Meliores autem rursus prima et principali tetrade esse non possunt, a qua et emissi sunt: et illa enim enumeraatur in prædictum numerum. Oportuerat autem et istos annumerari in Pleromate *Æonum*: aut et illorum *Æonum* (15) honorem hujusmodi appellationis auferri.

8. Cum ergo sit soluta illorum triacentas, sicut ostendimus, et secundum id quod minus est, et secundum id quod plus est (in tali enim numero si plus fuerit, aut minus, reprobabilem faciet numerum, quanto magis tanta (16)?) : instabilis igitur ea quæ est de ogoade ipsorum, et de duodecide fabula. Instabilis autem et universa illorum regula, ipso firmamento ipsorum dissipata, et in Bythum (17), hoc est, in id quod non est, dissoluta. Querant igitur jam amodo alias causas ostendere, quare trinitas annorum Dominus ad baptismum venerit; et duodecadis apostolorum; et ejus quæ est sanguinis profluviū passa; et reliquorum quæ cuncte vane laborantes delirant.

CAPUT XIII¹⁸.

Primum ordinem emissionis hæreticorum nulla ratione defendi posse.

1. Et ipsum quidem primum ordinem emissionis Cap. XVI.

(11) *Sotera*, Mirum, ister varia quæ lib. 1, cap. 11, n. 4, recenset Irenæus Hori cognomina, illud *Sotiris* omisso suisse. Hinc suspicatur Græbius vel textum Græcum hic corruptumuisse, vel pro ἀτροφόν (quod Hori cognomen est), forte per abbreviationem scriptum, στρψ, male legisse interpretationem σωτῆρα. Sed cum loco mox citato dicatur ἀντράπης, *Redemptor*, qui Sophiam ab imminentia ruina liberaverit, Salvatorem dici quid velat? Sic ut duplex Christus, sic et duplex erit Salvator, superior alter, alter inferior.

(12) *Infimiores*. In cod. Arund. et marg. Fecard., *infimiores*. Sed prior lectio præferenda: mox enim sequitur, *infimi* quidem quomodo sient? Ubi omnes codd. inter se consentiunt.

(13) *Illorum*. Græcismus, pro illis.

(14) *Differentes*. Græce, αἱ ὄπιλε Billius, διαφορικοί, id est præstantiores.

(15) *Illorum* *Æonum*. Mallem, ab illis *Æonibus*.

(16) *Quanto magis tanta?* Id est, quanto magis tantus *Æonum* excessus, defectusque reprobabilem facient tricentiarum ab hæreticis consuetum cumulum?

(17) *Bythum*. Ludit auctor in voce βυθός, quæ Valentianus primum Patrem, hic profundum gurgitum significat.

(18) *Non capi*. Græca phrasis, quæ non raro multar interp. a Græco, οὐκ ἐνδέχεται, fieri non posset, etc.

(19) *Quemadmodum*. Pro quomodo.

A ipsum reprobabilem esse sic ostendimus. Emissum enim dicunt de Bytho et hujus Ennea Nun et Alethian, quod quidem contrarium ostenditur. Nun enim est ipsum quod est principale, et summum, et velut principium, et fons universi sensus. Ennoia autem, quæ ab hoc, est qualislibet et de quolibet facta motio. Non capit (18) igitur ex Bytho et Ennoia emissum esse Nun: verisimilius enim erat dicere eos, de Propatore et de hoc Nun emissam esse filiam Ennoiam. Non enim Ennoia mater est 130 Noos, sicut dicunt; sed Nun pater fit Ennoia. Quemadmodum (19) autem et emissus est Nun a Propatore, qui principalem, et primum ejus, quæ est intus, abscondita et invisibilis affectionis locum continet? a qua sensus generatur, et Ennoia, et Enthymesis, et talia (20), quæ non alia sunt præter Nun; sed illius ipsius, quemadmodum prædictius, de aliquo in cogitatu disposita qualeslibet motiones; secundum perseverationem et augmentum, non secundum immutationem vocabula accipientes (21), et in cognitionem conterminantur, et in verbum coemissæ, sensu manente intus, et conditæ, et administrante, et gubernante libere et ex sua potestate, quemadmodum et vult, quæ prædicta sunt.

2. Prima enim motio ejus de aliquo, ennoia appellatur; perseverans autem et aucta, et universam apprehendens animam, euthymesis vocatur. Hæc autem enthymesis multum temporis faciens in eodem, et velut probata, sensatio (22) dominatur. Hæc autem sensatio in multum dilatata, consilium facta est; augmentum autem et motus in multum dilatatus consili, cogitationis examinatio: quæ etiam in mente perseverans, verbum rectissime appellabitur (23); ex quo emissibilis emittitur

(20) *A qua... talia. Alli, a quo... et alia.*

(21) *Dispositæ qualeslibet motiones... accipientes*. Sic Claram., Arund. et Merc. 2, cum edid. Oxon.; aliae omnes vitoiose, *dispositæ qualeslibet motiones... accipientis*. Id vero vult Irenæus ennoian, enthymesin, aliasque mentis cogitantia actiones, seu motiones, ut loquitur, nihil aliud esse quam seriem quamidam unius et ejusdem mentis affectionum, quæ varia, habita ratione perseverationis et augmenti, sortiantur nomina; sed inter quas nulla intercedat substantialis et realis, ut loquuntur, diversitas; utpote quæ sint tantum cognitionis modifications, in verbum interiorius, ἐνδιάθετον λόγον, designentes.

(22) *Sensatio*. Græce, οἱ fallor, νόησται.

(23) *Verbum rectissime appellabitur*. Hunc igitur ordinem inter mentis de re aliqua cogitantis actiones statuit auctor noster. Præcedit Ennoia, sequitur ἐνθύμησις, τοιον νόησται, postea βουλὴ, seu βούλημα, deinde βουλήματος ἐξέτασις, ac denique ἐνδιάθετος λόγος, qui si proferatur exteriorius, προφορικός dicitur; quæ sic explicat. Cum primum menti sese effert res aliqua, leviorque tum ejusdem perceptione est, ἐννοια dicitur. Si vero intentiori facto animo augeatur perceptio, ἐνθύμησις est. Porro ἐνθύμησις esse non potest, quin menti sapiat sua perceptio, ac sensu intimo noverit, sive conscientia sit percipere se; quod νόησται vocatur. Dum autem νόησται, collatis secum pluribus ideis, penitus exploratur, sit βούλημα, quo videlicet seruit

verbū (24). Unum autem: idem est omnia quæ prædicta sunt, a Nōo initium accipientia; et secundum augmentum assumentia appellations (25). Quemadmodum et corpus hominis, aliquando quidem novellum, aliquando quidem virile, aliquando autem senile, secundum augmentum et perseverantiam accepit appellations, sed non secundum substantia demutationem, neque secundum corporis amissionem: sic et illa. De quo enim quis contemplatur, de eo cogitat: et de quo cogitat, de hoc et aspit: de quo autem et sapit, de hoc et consiliatur: et quod consiliatur, hoc et animo tractat: et quod animo tractat, hoc et loquitur. Hæc autem omnia, quænamdmodum diximus, Nūs gubernat, cum sit ipse invisibilis, et a semetipso per ea, quæ prædicta sunt, sicut per radium, emittens verbum: sed non ipse ab alio emittitur.

3. Et hæc quidem in hominibus capit dici (26), cum sint compositi natura, et ex corpore et anima subsistentes. Qui autem dicunt ex Deo emissam esse Ennœam, et ex Ennœa Nūn, deinceps ex iis Logon; primo quidem arguendi sunt impropre emissionibus usi; post deinde, hominum affectiones, et passiones, et intentiones mentis describentes, Deum autem ignorantibus: qui quidem ea, quæ obveniunt hominibus ad loquendum eos (27), applicant omnia Patri, quem etiam ignotum omnibus dicunt, negantes quidem ipsum mundum

sententia. Judicium nos diceremus. Id si accuratius perpendatur, aliaque ex eo iudicia, comparatione facta, inferantur, bouλήματος ἔξετας est. Argumentationem vocant philosophi. Hinc τύδισθεος λόγος, internum animi verbū: neque enim exponi possunt constitia, resque aliqua animo tractari, quin mens secundum veluti colloquatur. Inde et προσοριχδς λόγος, si quid intus animo pertractatum fuit, sermone prodeat exterius. Ita se habet, ut quidem arbitror, Irenæi hypothesis, de qua viderint philosophi.

(24) *Emissibilitas.* Ita Eras., Gallas. et mss. omnes. Frustraque Feuardentius corrixit, *emissibile.* Nam interpres ad substantivi, λόγος, magis quam ad Verbi genus attendens, masculinum genus cum neutro passim conjungit.

(25) *Secundum augmentum assumentia appellations.* Sic recte Claram. cod. pro, secum augmentum assumentia appellations, ut perperam legitur in Eras., Gallas. et Feuard. Consentient cod. Voss., Feuard. in unarg. edit. 1576 et edit. Oxon. quoad vocem secundum: sed male in omnibus, appellations. Lectionem nostram confirmingat quæ paulo ante scripta legimus: secundum augmentum vocabula accipientes; et quod mox sequitur, secundum augmentum accepit appellations.

(26) *Capit dici.* Pro, dici fas est.

(27) *Ad loquendum eos.* Sic mss. omnes cum edit. Oxon., melius quam, *ad loquendum ei*, ut in Feuard., vel *eis*, ut in Eras. et Gallas. legitur. Græce πρὸς τὸ λαλεῖν αὐτούς, id est, ut ipsi loquantur.

(28) *Ut ne quidem pusillus putetur.* Id est, ne infirmus ac impotens existimetur, utpote qui malum a rebus creatiis avertire non potuisset.

(29) *Non sic Deus.* Ita pro non sūt Deus, ex cod. Claram. et Feuard. marg. reposui; mox enim sequitur: *non sic cogitationes ejus quomodo*, etc. Al-

A fecisse, ut ne quidem pusillus putetur (28); nominum autem affectiones et passiones donantes. Si autem Scr. iptoras cognovissent, et a veritate docili essent, scīt̄ utique quoniam non sic Deus (29), quemadmodum dum homines; et non sic cogitationes ejus, quoniam odo cogitationes hominum. Multum enī distat om̄e iūm Pater ab his, quæ proveniunt hominibus, affectionibus et passionibus: et simplex, et non cōpositus, et simillimembrius (30), et totus ipse sibinetipai similis, et aequalis est; totus cum sit sensus (31), et totus spiritus, et totus sensibilitas (32), et totus cuncta, et totus ratio, et totus auditus, et totus oculus, et totus lumen, et totus sens omnium bonorum; quemadmodum adeat religiosis ac piis dicere de Dō.

B 4. Est: autem et super hæc, et propter hæc inenarrabili s. Sensus enim capax omnium bene et recte dicetur, sed non similis hominum sensu: et lumen rectissime dicetur, sed nihil simile (33) ei, quod est secundum nos, lumini. Sic autem (34) et in reliqñis omnibus nulli similis erit omnium Pater hominū in pusillitati: et dicitur 131 quidem secundum hanc propter dilectionem, sentitur autem super hæc secundum magnitudinem. Si igitur et in hominibus ipse quidem sensus non emittitur, neque separatur a vivo is, qui emittit reliqua, motiones (35); autem ejus et affectus pervenient ad manifestum; in ultro magis Dei, qui totus sensus

C iudicat Irenæus ad verba Isaiae lv, 8: *Non enim cogitationes meæ, cogitationes vestreæ; neque via vestreæ, viæ meæ, dicit Dominus.*

(30) *Simillimembrius.* Ὁμοιώκωλος in Græco suisse suspicatur Feuardentius; Grabius vero, διοικητής. Sed alterutrum scripserit Irenæus, idem sensus est. Scilicet διοικητής, vel διοικητής dicitur Deus, quia partes ejus, si quas dici fas esset, nihil a toto ipso differunt, seu, ut mox addit. Irenæus, quia totus ipse sibinetipai similis et aequalis est. Idipsum est quod Cyr. illus Catech. 6, hunc Irenæi locum imitatus dixit: "Ομοιον δὲ ἐκτινθῆντα, μονοεδὴ τὴν ὑπόστασιν, οὐκ ἐν μέρει ἐπλατουμένον, ἀλλὰ ἐν πάσιν διεισιν ἐντοντα ἐκτινθεῖ. Σui semper simile, essentia uniformem ei κατιστοῦσι, qui non plus habeat ex aliqua parte, ex aliqua minus, sed in omnibus ipse sui similis sit.

(31) *Totus cum sit sensus.* Lib. 1, cap. 12, n. 2, ubi totum hunc fere locum Græce scriptum repiores, habet δος νοῦς νοῦν νοῦν sensum passum verit interpres: mentem melius verllisset. Ceterum horum Irenæi verborum parte in excrispsit Cyril. loc. cit.: δλας ὁν δρθαλμός, καὶ δλος δυοτή, καὶ δλος νοῦς, totus cum sit oculus, et totus auditus, et totus mens.

(32) *Sensuabilitas.* Ita Arund., Claram., Fenard. in marg. et Grab. ceteri minus recte, sensuabilitas. Pro sensuabilitas superioris scripsit interpres sensatio; Græce νόησις, cogitatio.

(33) *Nihil simile.* In his, quod ante nihil præfixum legitur in edit. Feuard. et Oxon. sensuunque turbat, expunxi, quia deest in edit. Eras. et Gallas. ac iussa. Claram. Arundel. a c Merc. 2.

(34) *Sic autem.* Ita recte solus Claram.; cod. ceteri omnes perperam, si autem.

(35) *Motiones.* Sensus est: si in hominibus ipsa mens non emittatur, hæcque proprias actiones, affectionesve sic exterioris velut emittendo prodat, ut neque mens, neque mentis actiones a vivente

est, ipse (36) a semetipso nequaquam separabitur, neque quasi ab alio aliud emittitur (37).

5. ^o Si enim sensum emisit, ipse qui emisit sensum, secundum eos, compositus et corporalis intelligitur, ut sit separatio quidem qui emisit, Deus; separatio autem qui emissus est, sensus. Si autem de sensu sensum dicant emissum, praeditum sensum Dei et partiuntur. Quo autem, et unde emissus est? Quod enim ab aliquo emittitur, in aliquid subjectum emittitur. Quid autem subjacebat antiquius, quam sensus Dei, in quod emissum (38) dicunt eum? Quantus autem et erat locus, ut susciperet et caperet Dei sensum? Si autem, quemadmodum a sole radium, dicant; sicut subjaceat aer hic susceptor (39); et antiquior erit, quam ipse radius: et illuc ostendant subjacens aliquid, in quod emissus (40) est sensus Dei, capabile ejus et antiquius. Post oportebit, quemadmodum solem minorem esse quam omnia (41) videntur, longe a semetipso emittentem radios; sic et Propatorem dicere extra et longe a semetipso emississe radium. Quidam autem extra, aut longe sentiri a Deo potest, in quod radium emisit?

6. Si autem non emissum extra Patrem illum dicant, sed in ipso Patre; priu[m]o quidem superfluum erit etiam dicere emissum esse eum. Quemadmodum enim emissus est, si intra Patrem erat? Emissio enim est ejus, quod emittitur, extra emittentem manifestatio. Post deinde, hoc emissio (42), et is qui est ab eo Logos erit intra Patrem; similiter autem et reliqua Logi emissiones (43). Jam igitur non ignorabunt Patrem, cum intra eum simus; nee secundum descensionem emissionum minus aliquis (44) cognoscet eum, undique omnes a Patre æqualiter circumdati; sed et impossibilis omnes similiter perseverabunt, cum sint in paternis visceribus, et in deminoratione nemo ipsorum erit. Non enim est deminoratio Pater: nisi forte,

^o Cap. XVII. ^o Cap. XVIII.

homine separantur: multo minus Deus, qui totus mens est, mens emittetur, ejusque mentis actiones divisa ac separate ab eo emittentur, ne Deus a Deo separetur.

(36) *Ipse. Sensus videlicet.*

(37) *Emittitur. Arundel. emittetur.*

(38) *In quod emissum. Sic Clarom., cod. cæteri D omnes minus bene, in quo: nam paulo inferius legitur in omnibus codd., in quod radium emisit.*

(39) *Susceptor. Sic edit. Eras., Gallas. et Feuard.: mss. vero omnes ac edit. Oxon., susceptor, sed male, quidquid dicat Grab. Quid sit enim aer susceptor, ne quidem vir clarissimus dixerit; nec cum ea lectione sequentia facile composuerit. Id sensu ipsemet: inonel enim, ut textus optime cohæreat, delendum esse verbum erit. Atqui nihil expungendum; vox una, susceptor, duntaxat restituenda, et sensus erit planissimus. Si autem, velut a sole radium, emissum dicant; sicut subjaceat aer hic radii susceptor, seu radium suscipiens, et proinde antiquior erit, quam ipse radius: sic et illuc ostendari necesse est aliquid, etc.*

(40) *In quod emissus. Ita recte Clarom., Voss. et Feuard. in marg. Alii omnes, in quo.*

(41) *Minorem esse quam omnia. Quam pro quem*

A velut in circulo magno minor continetur circulus, et intra hunc rursus alter minor, aut velut sphære similitudine, aut tetragoni. Patrem dicant intra se undique continere sphæras similitudinem, vel quadratam reliquam Æonum emissionem, unoquoque illorum circumdata ab eo, qui est super eum major; et circumdante eum, qui post se est, minorem, et propter hoc minorem et ultimum omnium in medio constitutum, et multum a Patre separatum, ignorasse Propatorem. Si autem hæc dixerint, in figura et circumscriptione concludent Bythum ipsorum, et circumdantem, et circumdataum; cogentur enim et extra illum consideri esse aliquid, quod circumdet eum. Et nibilominus in immensum de his qui continent (45) et continentur, incidet sermo: et corpora inclusa esse omnes (46) manifeste apparet.

7. Adhuc etiam aut vacuum esse eum consistuntur; aut omne quod est intra eum, omnes similiter participabunt de Patre.^o Quemadmodum in aqua circulos si quis faciat, vel rotundas vel quadratas figuræ, omnia hæc similiter participabunt de aqua: quemadmodum et quæ in aere fabricantur (47), necesse est participare de aere; et quæ in lumine, de lumine: sic et qui sunt intra eum, omnes similiter participabunt de Patre, ignorantia apud eos locum non habente. Ubi enim participatio Patris adimplentis? Si autem adimplevit, illuc et ignorantia non erit. Solveatur igitur ipsorum deminorationis opera, et materie emissio, et reliqua mundi fabricatio; quæ ex passione et ignorantia volunt substantiam habuisse. Si autem vacuum illum confitebuntur, in maximam incidentes blasphemiam, denegabunt id quod est spiritale ejus. Quemadmodum enim est spiritalis is, qui ne quidem ea quæ intra eum sunt, adimplere potest?

8. Hæc autem, quæ dicta sunt de sensu emis-

recte posuit Grab. ex cod. Arund. Sed frustra putat, aut quatinus has voces in textum irrepisse, aut plures excidisse. Sic commodus videtur sensus, si quidpiam, nec procul petitum, mente suppleatur: quemadmodum solem procul a nobis distum, et ideo minorem quam omnia videntur, etc.

(42) *Hoc emissio. Sic Clarom. et Voss. Alii perperam, hæc emissio.*

(43) *Emissiones. Dicuntur, quod in edit. Feuard. et Oxon. additum legitur post emissiones, delevi auctoritate editi. Eras. et Gallas. ac mss. Clarom., Arund. et Merc. 2, quia sensum obscurat.*

(44) *Minus aliqua. Ita recte Grab. ex cod. Voss.; consentit et Clarom., nisi quod pro aliquis, impetratus amanuensis scripsit aliquid. In reliquis omnibus deest minus; et quis, vel quid solum legitur, unde perversus oritur sensus.*

(45) *Qui continent. In Arund., quæ continent.*

(46) *Omnes. Preter Irenæi mentem, omnibus legendum vellet Grabius. Illic enim ordo verborum est: omnes (Æones scilicet) apparebunt esse corpora inclusa.*

(47) *Fabricantur. Eras., Gallas. et Feuard. fabricabuntur.*

sione, similiter et adversus eos, qui a Basilide sunt, aptata sunt : et adversus reliquos Gnosticos, a quibus et hi initia emissionum accipientes, convicti sunt in primo libro. Sed quoniam quidem reprobabilis et impossibilis prima Noos, id est sensus ipsorum, emissio est, manifeste ostendimus. Videamus autem et de reliquis. Ab hoc enim Logon et Zoen fabricatores hujus Pieromatis dicunt emissos, et Logi, id est Verbi, quidem emissionem ab hominum affectione accipientes, et addivinantes adversus Deum (48), quasi aliquid magnum advenientes in eo quod dicunt, a Nu esse emissum Logon : quod quidem omnes videlicet sciunt, quoniam in hominibus quidem consequenter dicatur ; in eo autem qui sit super omnes Deus, totus Nus et totus Logos cum sit, quemadmodum praediximus, et nec aliud antiquius, 132 nec posterius, aut aliud alterius (49) habente in se, sed toto aequali et simili et uno perseverante, jam non talis hujus ordinationis sequitur emissio (50). Quemadmodum qui dicit eum totum visionem, et totum auditum, (in quo autem videt, in ipso et audit; et in quo audit, in ipso et videt) non peccat ; sic et qui ait, totum illum sensum, et totum verbum, et in quo sensus est, in hoc et verbum esse, et verbum esse ejus hunc Nun, minus quidem adhuc de Patre omnium sentiet ; decentiora autem magis quam hi, generationem prolative hominum verbi (51) transfrerunt in Dei eternum Verbum, et prolationis initium donantes et genesim, quemadmodum et suo verbo. Et in quo distabat Dei Verbum, imo magis ipse Deus, cum sit Verbum, a verbo hominum, si eamdem habuerit ordinationem et emissionem generationis ?

(48) *Addivinantes adversus Deum.* Id est, temere deo conjicentes, resque divinas ex humanis male mentientes.

(49) *Alterius.* Sic mss. quinque. In Ottobon. alterius, forte pro *alteris*, quod postremum præferrem, si auctoritate fulciretur. In aliis *anterius* ; sed minus recte. Quemadmodum enim *Deum totum aequali et sibi simili* hic dicit Ireneus, quod nec *aliud antiquius*, nec *posterior* habent in se ; sic *unum perseverare*, sive *simplicem esse asserit*, quod nec *aliud alterius*, id est, nihil diversum *habet in se*.

(50) *Sequitur emissio.* Al. *sequetur*.

(51) *Generationem prolative hominum verbi.* Sic eod. Claromont. et Feuard. in marg. edit. an. 1576, melius quam cæteri, *lationem* ; quanquam tamen postremam hanc lectionem præferit Billius. Graec. inquit, *οτι την φαραν την των άνθρωπων λόγου προφορικού ἀναφέρουσιν εἰς τὸν ἀδιόν τοῦ Θεοῦ Λόγον.*

(52) *Ei quæ sunt talia.* *Alia in talia auctoritate* codicis Voss. cui consentit Clarom. recte mutavit Grab., quia mox iterum sequitur : *omnia talia.* Malleum autem pro et legeretur ea, vel illa coniunctio expungeretur.

(53) *Appellatione.* Sic lego ex edit. Eras., Gallas. et cod. Voss. In Arund. vero Merc. 2, Clarom. et edit. Oxon. minus recte *appellationi*, ut ex sequenti nota patet.

(54) *Coobaudientur.* Ita Voss., Arund. et Clarom. Coobaudientur autem hic positum pro *simul intelligenter*, seu *simul intelligenda* venient *sensus*, et ver-

9. Peccaverunt autem et circa Zoen, dicentes eam sexto loco emissam, quam oportebat omnibus præponere, quoniam Deus vita est, et incorrupta, et veritas. Et non secundum descensionem, et quæ sunt talia (52) acceperunt emissiones ; sed earum virtutum quæ semper sunt cum Deo, appellations sunt, quemadmodum possibile est et dignum hominibus audire et dicere de Deo. Appellatione (53) enim Dei coobaudientur (54) *sensus*, et *verbum*, et *vita*, et *incorrupta*, et *veritas*, et *sapientia*, et *bonitas*, et *omnia talia*. Et neque sensum vita antiquorem aliquis patet dicere ; ipse enim sensus vita est : nec vitam posteriorem a sensu, ut non fiat aliquando sine vita is qui est omnium sensus, id est Deus. Si autem dixerint, in Patre quidem fuisse vitam, sexto autem loco prolatam, ut vivat Verbum ; multo ante, eam (55) quidem oportebat quarto loco emiri, ut vivat Nós, et adhuc etiata ante hunc cum Bytho, ut vivat Bythus ipsorum : cum Propatore enim ipsorum annumerare quidem Sigen, et hanc eam jugem ei donare, non connumerare autem Zoen, quomodo non super omnem est insipientiam ?

10. De ea autem, quæ est ex his, secunda emissione Hominis et Ecclesie, ipsi patres eorum, falso cognominati Gnostici, pugnant (56) adversus invicem, sua propria vindicantes (57), et malos fures semetipos (58) convincentes ; aptabile esse magis emissioni (59) dicentes, ut verisimile, ex Hominis Verbum, sed non ex Verbo Hominem (60) emissum : et esse Hominem Verbo anteriorem, et hunc esse, qui est super omnia Deus. Et usque hoc quidem, quemadmodum praediximus, omnes hominum affectiones, et motiones (61) mentis, et

bum, etc., unde sensus est : *appellatione enim Dei simul intelligenter* ; et hinc liquet legendum esse *appellatione*, non *appellationi*.

(55) *Eam.* Ordo verborum est : *multo ante operabat quidem, eam quartu loco emiri.* Cave ergo ante hic ut præpositionem accipias, quæ *eam* in accusativo regat : accipitur pro *prius*.

(56) *Pugnant.* Al. *impugnant*.

(57) *Vindicantes.* Ita Clarom., Voss., Arund. et Feuard. in marg. In aliis, *indicantes*.

(58) *Semetipos.* *Invicem semetipos habet cod.* Arund. Porro semetipos hic accipio pro *eos ipsos*, D ut et paulo antea, *adversus invicem*, pro *adversus eos*, Valentinianos scilicet. Id enim exigere videtur sensus, et usus interpreti haud infreqvens.

(59) *Aptabile esse magis emissioni.* In editis male : *aptabiles esse emissiones.*

(60) *Ex Hominis Verbum, sed non ex Verbo Hominem.* Valentinianus hypotheseos hoc in capite absurditatem sentientes Valentini discipuli, a magistro desciverunt ; a Gnostisque moniti, Valentiniarum emissionum ordine inverso, *ex Hominis Verbum*, sed non, ut Valentinus, *ex Verbo Hominem emissum* voluerunt. Tales fuere Colorbasæi, et alii, de quibus lib. 1.

(61) *Motiones.* Sic recte solus Clarom. cod. In Arund. Merc. 2, et edit. Eras., Gallas. et Feuard. vitiouse, *motiones*. Pablo melius in cod. Voss. Feuard. marg. et edit. Oxon. *notiones*. Sed preferenda vox *motiones*, qua hactenus usus est Ireneus, ad exprimendas mentis actiones.

generationes intentionum, et emissiones verborum conjicentes verisimiliter, non verisimiliter mentili sunt adversus Deum. Ea enim que accident boni-nibus, et quæcunque patientes ipsi recognoscunt, ad divinam rationem adducentes, apta dicere videntur apud eos, qui ignorant Deum; et per humanas has passiones transducentes eorum sensum (62), genesis et probolen quinto loco Verbo Dei (63) enarrant, mirabilia mysteria, et inenarrabilia, et alta, a nullo alio cognita (64) dicunt se docere, de quibus et dixerit Dominus: *Quærite et invenietis*⁶⁵; ut quærant scilicet, qui de Bytho et Sige Nus (65), et Alethia processerunt; si sunt ex eis rursus Logos et Zoe, debiit ex Logo et Zoe, Anthropos et Ecclesia.

133 CAPUT XIV⁶⁶.

Valentinum et sequentes a gentilibus doctrinæ sua principia, mutatis tantum nominibus, accipisse.

1. Multo verisimilius et gratius de universorum genesi dixit unus de veteribus comicis Antiphanes (66) in *Theogonia*. Ille enim de nocte et silentio Chaos emissum dicit, dehinc de Chao et nocte cupidinem, et ex hoc lumen, dehinc reliquam secundum eum primam deorum genesis. Post quos rursus secundam deorum generationem inducit, et mundi fabricationem; dehinc de secundis diis narrat hominum plasmationem. Unde ipsi assumentes sibi fabulam, quasi naturali disputatione commenti sunt, solummodo demutantes eorum nomina, id-

A ipsum autem universorum generationis initium et emissionem ostendentes: pro nocte et silentio, Bythum et Sigen nominantes; pro Chao autem, Nun; et pro cupidine (per quem, ait comicus, *reliqua omnia disposita*), hi Verbum attraxerunt; et pro primis ac maximis diis, *Æonas* formaverunt, et pro secundis diis, eam, quæ est extra Pleroma, Matris ipsorum enarrant dispositionem, secundam ogloben vocantes eam; ex qua mundi fabricationem et plasmationem hominum, similiter atque ille, annuntiant (67) inenarrabilia et incognita mysteria solos se dicentes scire: quæ ubique in theatris ab hypocritis splendidissimis (68) vocibus comedizantur, transferentes in summum argumentum, imo vero hisdem argumentis docentes, tantum immitantes nomina.

2. Et non solum quæ apud comicos posita sunt, arguuntur quasi propria proferentes; sed etiam quæ apud omnes, qui Deum ignorant et qui dicuntur philosophi, sunt dicta, hæc congregant et quasi centonem ex multis et possimis panniculis consarcientes, *Æneum superficiem* (69) subili eloquio sibi ipsis præparaverunt: novam quidem introductæ doctrinam, propterea quod nunc nova arte substituta (70) sit; veterem autem et innatæ, quoniam quidem de veteribus dogmatibus, ignorantiam et irreligiositatem olearibus, hæc eadem subsuta sunt (71). Thales quidem Milesius universorum generationem et initium aquam dixit esse (72). Idem

⁶² Matth. vii. 7. ⁶³ Cap. XIX.

(62) *Transducentes eorum sensum. Passiones ante C sensum cum Grabio delevi auctoritate codd. Claron. et Arund.*

(63) *Verbo Dei. Mallem, Verbi Dei.*

(64) *Cognitæ. Eras., Gallas. et Feuard. cogitata.*

(65) *Et Sige, Nus. Ita Claron.; consentiunt Arund. et Voss., nisi quod forte et ante Nus præfixum habeant; neque enim deesse monet Grabius. In edit. vero omnibus, et Sige et Nu. At lectio nostra cum sequentibus magis colazere videtur. Sensus vero est: qui (pro quomodo) de Bytho et Sige, Nu et Alethia processerunt.*

(66) *Antiphanes.* Quis sit iste Antiphanes, vix dici potest. Plures ejus nominis leguntur poetae comicæ; alter Smyrnæus, vel Rhodius, qui teste Suida vixit Olympiade 93 cujusque non senet meminit Athenæus; alter Bergæus, quem meniorat Stephanus in *Bægorr*; alter Atheniensis, Panætius junior. Sed nullus eorum memoratur *Theogonia* scripsisse. Satis verisimilis tamen doctissimi Grabii conjectura, Antiphanem hic citatum, eum esse, cujus Ἀρροδίτης γοναὶ citantur ab Athenæo p. 487 et 666, quique ab Irenæo de *Theogonia* scripsisse dicitur fuerit, non quod forte librum illum sub hoc titulo vulgaverit, sed quod de *Veneris prosapia* scripserit.

(67) *Ille, annuntiant. Ille, scilicet Antiphanes, melius legitur in Claron., Voss. et Merc. 2 quam in aliis, illi. Pro annuntiant autem, annuntiantes habent idem mss.*

(68) *Splendidissimis. Et huic voci male præfixit Feuard.*

(69) *Finctum superficiem. Sic mss. omnes, tum nostri, tum Anglic., quoad vocem finctum; et quoad superficiem, saltem Claron. et Arund. (nam de Voss. et Merc. 2 nec affirmare potest Grabius); quoad*

utramque, margines editi. Eras., Gallas. ac Feuard., nisi quod, pro finctum habent, (quod idem est) fictum. Sed in textu habent superficiem, omitting vero finctum, vel fictum. Porro ea vox superficiem, eo saltem sensu, qui huc quadret, mihi hactenus invisa. Legitur quidem in *Inscriptionibus Gruteri* pag. 138, col. 2, et pag. 608, Inscript. 8; sed ut notat eruditissimus Caugius in *Glossario Latino*, ibi significare videtur, ἐπικοδημητα. In *Glossario Cyrillico*, superficiem, ἀνώγων, ὑπεράριψ; sed hæc uilibil ad rem nostram faciunt. Perspicuum est enim ex contextu sermonis, superficiem hic vestem quamdam exteriorem significare, eam forte quæ a Græcis ἐπανόψης, et in vel. *Glossario superaria* dicitur. Nam in *Glossis Isidori* dictis, superaria, est vestis quæ superinduitur; inde ab interpr. Irenæi dicta superficium, quod cæteris supereininet ac superponeretur. In hac significacione superficiem usurpari a Tertulliano lib. *De cultu sem.* cap. 41 et 45, existimat Grab. Puteam ego, superficiem ibi generilius a Tertulliano accipi pro toto corporis habitu exteriori, qui oculis subiicitur. Consulesis loca.

(70) *Substituta. Cod. Arund. substructa.*

(71) *Subsuta sunt. In edit. Eras., Gallas. et Feuard. subsecuti sunt. At longe melior lectio, subsuta sunt, quam ex cod. Voss. expressit Grab. quaque cum præcedentibus optime cohaeret: quasi centonem ex multis et possimis panniculis consarcientes. In cod. Claroni. scriptum quidem fuit, subsuta, sed additus postea apex supra primum u. Unde videtur emendatoris consilium fuisse, ut legeretur sumba, seu sumpta (non infrequenter enim in hoc ms. b scribitur pro p): quæ lectio et ipsa bona est, et cum antecedentibus congruit. Quare utrumvis legas, subsuta, an sumpta, bene legas.*

(72) *Aquam dixit esse. Genuinam hanc lectionem*

autem est dicere aquam, et Bythum. Homerus autem poeta Oceanum deorum genesis, et matrem Tbetin dogmatizavit: quæ quidem hi in Bythum et Sigen transstulerunt. Anaximander autem hoc quod immensum est, omnium initium subjecit, seminaliter habens in semetipso omnium genesis, ex quo immensos mundos constare ait; et hoc autem in Bythum et in æonas ipsorum transfiguraverunt. Anaxagoras autem, qui et Athetus cognominatus est, dogmatizavit facta animalia, decadentibus e cælo in terram seminalibus: quod et hi ipsi in Matris suæ transstulerunt semina, et esse hoc semen seipso: statim confitentes apud eos, qui sensum habent, et ipsos esse quæ sunt (73) Anaxagoræ irreligiosi semina.

3. Umbrani autem et vacuum ipsorum a Democrito et Epicuro sumentes, sibimetipsis aptaverunt, cum illi primum multum sermonem fecerint de vacuo et de atomis; quorum alterum quidem quid esse (74) vocaverunt; alterum vero, quod (75) non est appellaverunt: quemadmodum et hi esse quidem illa, quæ sunt intra Pleroma, vocant, quemadmodum illi atomos; non esse autem hæc, quæ sunt extra Pleroma, quemadmodum illi vacuum. Semetipso ergo in hoc mundo, cum sint extra Pleroma, in locum qui non est, deputaverunt. Quod autem dicunt imagines esse hæc eorum quæ sunt, rursus manifestissime Democriti et Platonis sententiam edisserunt. Democritus enim primus ait, multas et varias ab universitate figuræ expressas descendisse in hunc mundum. Plato vero rursus inmateriali dicit, et exemplum, et Deum (76); quos isti sequentes, figuræ illius et exemplum (77), imagines eorum, quæ sunt sursum, vocavunt, per demutationem nominis semetipso inventores 134 et factores hujusmodi imaginariæ fictionis gloriantes.

solus suppeditat cod. Clarom., in aliis omnibus cum adiit, tum miss. corrupte, aquam dixisse.

(73) Quæ sunt. Clarom. qui sunt.

(74) Quid esse. Sic Eras., Gallas., Feuard. edit. 1576, et codd. Clarom. Arund. et Merc. 2. In altera Feuard. edit. Colon. et in Oxon. quid esset; male: nam præterquam quod constructionis ordo sic legi non sinit, mox sequitur: hi esse quidem illa... vocant... non esse autem hæc, etc.

(75) Quod. Edit. hoc quod.

(76) Materiali... et exemplum et Deum. Hæc tria sunt Platonis principia omnibus nota, de quibus fuit Dissert. 1. Juximus.

(77) Figuræ illius et exemplum. Græce, ut probe notat Grab., idæxæ αὐτοῦ καὶ παράδειγμα.

(78) A nemine. Græce ὑπ' οὐδενός, quod vertendum erat, a nullo, id est nulla re.

(79) Propter generositatem. Græce δἰ τὴν εὐγένειαν, id est, propter generis splendorem; id enim in Gloss. vel. significant εὐγένεια et generositas. Sic fere generositatem accipit Tertull. lib. iv contra Marc., c. 5, ubi Ecclesiæ ab apostolis fundatas esse probans: Sic, inquit, et ceterarum (Ecclesiæ) generositas recognoscitur. Ubi generositas pro origine usurpatur, ut ante me observavit Grab. Vide et lib. De carne Christi c. 9. Porro generositatem

4. Et hoc autem quod ex subjecta materia dicunt fabricatorem fecisse mundum, et Anaxagoras, et Empedocles, et Plato primi ante hos dixerunt; ut videlicet datur intelligi, et ipsi a Matre sua inspirati. Quod autem ex necessitate unumquodque in illa secedit, ex quibus et factum esse dicunt, et hujus necessitatis servum esse Deum, ita ut non possit mortali immortalitate addere, vel corruptibili incorruptellem donare, sed secedere unumquemque in similem naturæ suæ substantiam; et hi qui ex portu Stoici appellantur, et universi quotquot Deum ignorant, poætæ et conscriptores affirmant. Qui eamdem habentes infidelitatem, spiritibus quidem suam regionem attribuerunt, eam quæ est intra Pleroma; animalibus autem, medicatis: corporalibus autem, quod choicum; et propter hæc nihil posse Deum, sed unumquemque praedictorum ad ea, quæ sunt ejusdem substantiæ, secedere affirmant.

5. Quod autem Salvatorem ex omnibus factum esse æonibus dicant, omnibus in eum deponentibus velut færem suum, non extra Hesiodi Pandæram novum aliquid afferunt. Quæ enim ille ait de illa, hæc hi de Salvatore insinuant, Pandoræ introducentes eum, quasi unusquisque æonum, quod haberet optimum, donaverit ei. Ipsam autem edificationem, et reliquarum operationum indifferentem sententiam, et quod putent a nemine (78) in totum posse coinquinari propter generositatem (79), licet quodcunque (80) manducant vel operentur, a Cynicis possederunt, cum sint cum eis ejusdem testamenti (81). Et minutiloquium (82), et subtilitatem (83) circa quæstiones, cum sit Aristotelicum, inferre fidei conantur.

6. Quod autem velint in numeros transferre universum hoc, a Pythagoricis acceperunt. Primum enim hi initium omnium numeros substituerunt (84),

nam jactabant Valentiniani, quia ex angelico semine progenitos esse se, et semina electionis gloriantur.

(80) Quodcunque. Al. quodque.

(81) Cum sint ejusdem testamenti. Vertendum erat, cum sint ejusdem societatis, sodalitatis, fæderis. Vox enim Græca, διαθήκη, qua hic usus est Ireneus, in singulari accipitur pro συνεργοστὶ, coniuratione, sodalitio: διαθήκαι vero in plurali pro testamento, inquit Hesychius in Lexico. Quin et ea voce, fædus, pactum (quod eodem redit) interdum significari, vel ipsa vulgata Lexica docent, et Scripturæ sacre usus.

(82) Minutiloquium. Vetus Feuardent. cod. Ottob. et Voss. minutiloquium.

(83) Subtilitatem. Alii minus hene, sublimitatem.

(84) Primum enim hi initium omnium numeros substituerunt, etc. Hæc eadem ante Irenæum Plutarchus dixit lib. 1 De placitis philosoph. c. 3. Verba referre non pigebit; ex iis enim, Irenei sententiae paulo obscuriori, lux accedit. Πυθαγόρας Μνησάρχου, Σάμιος, ὁ πρῶτος φιλοσοφὸς τούτων τῷ δῆματι προταγορεύσας, ἀρχὰς τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὰς συμμετρίας τὰς ἐν τούτοις, ἃς καὶ ἀρμονίας καλεῖ, τὰ δὲ ἐξ αριθμοτέρων σύνθετα στοιχεῖα, καλούμενα δὲ γεωμετρικά. Πάλιν δὲ τὴν μονάδα καὶ τὴν ἀριθμοῦ διάταξην τὰς ἀρχαῖς. Σπεύδε: δὲ αὐτῷ τῶν ἀρχῶν, ἡ μὲν

et initium ipsorum (85) parem et imparem, ex quibus et ea quæ sensibilita et insensata sunt, subjec-
runt. Et altera quidem substitutionis initia esse; altera autem sensationis et substantiarum; ex quibus primis (86) omnia perfecta dicunt, quemadmodum statum de sacramento et de formatione. Hoc autem illi qui sunt extra Pleroma aplaverunt. Sensationis autem initia dixerunt (87), in quem sensus intelligens est ejus quod primum assumptum est, quærit quoadusque desatigata ad unum et indivi-
sibile concurreat. Et esse omnium initium, et sub-
stantiam universæ generationis Hen, id est unum;

καὶ τὸ ποιητικὸν ἀετον καὶ εἰδίκον, διπερὶ τοῦ νοῦς δὲ Θεός, ή δὲ ἐπὶ τὸ παθητικὸν τε καὶ ὄλεικον, διπερὶ ἀετον δόρατος κόρων. Pythagoras Mnesarchi filius, Samius, is qui primus philosophi nomen usurparit, rerum principia consulti esse numeros, eorumque in-
ter se proportiones, quas et harmonias vocat, et ex-
trinque composita elementa quæ geometrica dicun-
tur. Rursum unitatem et indefinitum binarium in
principiis ponit. Tendunt autem principia ejus, ulterius ad causam effectricem et formalem, quæ
mens est, Deus; alterum ad patibilem et mate-
rialem, quæ est mundus hic aspectabilis. Ex quibus haud obscure colligitur, totum istud Pythagoricorum numerorum mysterium in verbis hæsisse, re eamdem fuisse cum ceteris philosophis, de rerum naturalium principiis, sententiam. Quod euini hi materiam et for-
mam dicebant, illi numeros, numerorumque propor-
tionem et concentum, seu unitatem et binarium vocabant; per numeros, et binarium, materiam; per
unitatem, numerorumque proportionem, formam, seu,
quod idem est, materiam certo partium numero,
certo ordine et mensura distinctam, ac dispositam,
certoque motu agitata, designantes. Reum totam, si quid dubii adhuc superserit, explicat Simplicius ad Phys. lib. 1: Et δὲ τὸ εἰδός ἐν, τὴν δὲ ὑλὴν δύο,
κατὰ τὸ Πληρώματον ἔνος, διὰ τῶν ἀριθμῶν σηματων
τεργάματα, εἰδόντων δὲ τὸ εἰδός ἐλεγεν, ὡς δρέπον
διπερὶ ἀν καταλάθη, καὶ περατῶν δύο δὲ τὴν ὑλὴν,
ὡς ἀδριστον, καὶ δύκου καὶ διαιρέσεως αἰτιαν. Si
autem formam unum, materiam vero duo, more Py-
thagorico res significans, merito unum quidem for-
mam dixit, ut que finiat, terminetque quod compre-
henderit; duo autem materiam, ut indefinitam, et
quæ tumoris causa sit, et divisionis. Clara sunt hæc.
Binarius materia est, quia quemadmodum binarius
jam dividi potest, et multitudinem facere; sic et
materia dividi et extendi proprium est. Indefinitum
autem binarium appellant, quod, inquit Themistius
lib. 1 De anima, terminum proprium non habeat,
sed ab unitate terminum uniuscunusque speciei ac-
cipiat. Unum vero forma est, quia sicut unitas nu-
merum finit terminatque, sic et forma materiam
definit, et ad certam quaudam speciem determinat.
Formam etiam, et Deum et mentem appellabant,
quod sicut Deus rebus universis, mens corpori
quod regit; sic et forma materia motum, efficien-
tiam et vitam inspirat. Hæc ad explicationem diffi-
cillimis Irenæi loci, omisssis, non tamen spretis, Grabii
motis, præmittere operæ pretium duxi. Jam planus
evadit, ex dictis, Irenæi sensus. Primo generalius
asserit, Pythagoreos rerum omnium principium in
numeris reposuisse, quod verum est; tum id ac-
curatius explicans subjungit, initium ipsorum esse
parem et imparem, id est omnium principium esse
binarium numerum (qui par est), seu materiam; et
unitatem, imparem scilicet numerum, seu for-
mam; ex quibus cum sensibilia, tum insensata,
id est sensu tum prædicta, tum destituta constitui
volunt. Hic enim sensibilia pro sensu prædicta, nec
ita jam semel, posuit interpres. Tum pergit Irenæus:

A ex hoc autem dyadem, et tetradein, 135 et pen-
tadem, et reliquorum multisariam generationem.
Hæc hi ad verbum de Plenitudine suorum (88) et
Bytho dicunt; unde etiam et eas quæ sunt de uno,
conjugationes admittuntur introducere, quæ Marcus
velut sua jactans, velut novius aliquid visus est
præter reliquos adinvenisse; Pythagore quaterna-
tionem, velut genesin et matrem (89) omnium
enarrans.

7. Dicemus autem adversus eos: utrumque hi
omnes, qui prædicti sunt, cum quibus eadem di-
centes arguimini, cogoverunt veritatem, aut nou-

Et altera quidem substitutionis initia esse, altera au-
tem sensationis et substantiarum. Græce, ni fallor, καὶ
τὰ μὲν ὑποκαταστάσιας ἀριθμὸς εἶναι, τὰ δὲ νοῆσαις,
καὶ οὐσίας. Quasi diceret: Et altera quidem principia
materialia esse, altera formalia. Nempe mate-
riam ὑποκαταστάσιν, substitutionem, vocali, quia
formis omnibus substituitur seu subjicitur, omnes
excipiens, omnium subjectum; formam vero νόησην
et οὐσίαν, ex Pythagoreorum mente, qui formam
νοῦν et οὐσίαν passim nuncupabant. Hancque no-
stram explicationem confirmant, quæ subdit Irenæos:
Ex quibus primis omnia perfecta dicunt, quæ
admodum statum de sacramento et de formatione.
Ex materia siquidem et forma, tanquam primis
principiis perfecta omnia dicebant Pythagorici. Et
in exemplo allato, quo mentem explicat Irenæus,
statuere materia sacramentum est; utpote quod for-
mationi, vel formæ substituitur, id est subjiciatur.
(85) Initium ipsorum. In edit. Feuard. perperam
initio.

(86) Primis. Alias male, prima.

(87) Sensationis autem initia dixerunt, etc. Locum
hunc multum esse, et quidpiam e textu excidisse
potu: nec enim hæc quæ supersunt, cohærente vi-
denter vel secum invicem, vel cum præcedentibus
et subsequentibus. Sic corrigendum censem Grabii:
sensations autem initia dixerunt, in quantum, Græce ἀφ' ἄρον (pro in quem; nam utraque vox eu-
dem sere modo abbreviata in quibusdam mss. occu-
rit), sensus intelligens (omisso est, Græce οὐσίας οὐσίας) ejus quod primum assumptum est, querit
quoad usque desatigatus (pro desatigata)-ad unum
et indivisibile concurreat. Sic ille. Sed hæc explicatio
textus tenebras non omnino dispellit. Sic igitur
locum perobscrum explicari utinque posse pu-
tem. Nempe rationem affert Irenæus, cur formam
sensationis initium dixerint Pythagorei. Quia, in-
quit, sensus, seu mens rei cuiuspiam naturam in-
vestigare sollicita, intelligens id quod primum assu-
ptum est, materiam scilicet, quæ tum primum ex-
ploranti sese offert, non illi tamen conquisescit;
cum enim materia sit vagum quid et omnino incer-
tum, ea prouide cognita nulla res distincte cognoscitur,
aut ad genus aliquod definitum revocari potest. Rursus igitur inens querit, ac singulas,
quæ materia insunt, proprietates, affectiones et
qualitates penitus inspicit, donec tandem accura-
tiori examine veluti desatigata ad unum et indivisi-
bile, formam nimurum, concurreat, seu deveniat.
Formam itaque ex Pythagoreorum mente, sensu-
tionis initium dici vult, quia primarium ac preci-
puum mentis, compositu cuiuspiam naturam et par-
tes investigantis objectum, ac ejusdem inquisitionum
et actionum sicut et terminus est. Loci hujus ambi-
bagies resolvat melius qui possit.

(88) Plenitudine suorum. Græca Πληρώματος;
τεττών, quod vertendum erat, Pleromæ suo.

(89) Matrem. Ita Feuard. in marg. Clarom., Voss.
et edit. Oxon. In cæteris, patrem.

cognoverunt? Et si quidem cognoverunt, superflua est Salvatoria in hunc mundum descensio. Utquid enim descendebat? Nunquid ut eam, quæ cognoscatur veritas, in agnitionem adduceret his, qui cognoscunt eam, hominibus (90)? Si autem non cognoverunt, quemadmodum eadem cum his, qui veritatem non cognoscabant, dilectentes, solos vosemetipos eam, quæ est super omnia cognitio, habere gloriamini, quam etiam, qui ignorant Deum, habent? Secundum antiphrasin ergo, veritatis ignorantiam, agnitionem vocant: et bene Paulus ait⁹¹, *tocum novitates* (91) *falsa agnitionis* (92). Vere enim falsa agnitionis ipsorum inventa est. Si autem impudenter agentes super hanc dicent, homines quidem non cognovisse veritatem, Matrem autem ipsorum, *[vel] semen paternale* (93) per tales homines, quemadmodum et per prophetas, enuntiassæ mysteria veritatis, ignorante Demiurgo: primo quidem non talia erant (94), quæ sunt prædicta, ut non a quolibet intelligentur: etenim ipsi homines sciebant, quæ dicebant, et discipuli ipsorum, et horum successores. Post deinde, vel Mater, vel semen, si (95) cognoscabant et enarrabant ea quæ erant veritatis; veritas autem Pater: Salvator ergo, secundum eos, erit mentitus, dicens: *Nemo cognovit Patrem, nisi Filius* ⁹². Si enim cognitus est vel a Matre, vel a semine ejus; solutum est illud, quod *nemo cognovit Patrem, nisi Filius*; nisi si semen ipsum, vel Matrem *nominem* esse dicunt.

8. Et usque hoc quidem per humanas affectiones, et per id quod similia dicunt multis ignorantibus Deum, verisimiliter visi sunt abstrahere quosdam; attrahentes per ea quæ assueti sunt, in eum qui est de omnibus sermonem, Verbi Dei genesis

⁹⁰ I Tim. vi, 20. ⁹¹ Matth. xi, 27.

(90) *Hominibus*. In omnibus hominibus legitur in editi. Eras., Gallas. et Feuard. Sed omnibus nullus exstat in mss., in vero deest in Clarom. et Voss. quos sequi placuit.

(91) *Vocum novitates*. Vei scripsit Irenæus, vel salem legit interpres χαροφωνίας. Sic etiam legit Chrysostomus, salem in II ad Timoth. c. xvi, et omnes fere Latini cum vulgato Novi Test. interprete scribunt, *vocum novitates*. At Græcus Novi Test. textus badiernus habet, χαροφωνίας.

(92) *Falsa agnitionis*. In Græco N. Test. textu habetur, φεύδοντο, non φεύδονται. Sed Irenæus modo falsam agnitionem, modo falso cognominatam agnitionem, vel falsi nominis scientiam scribit.

(93) *Semen paternale*. Vei ante semen ponendum esse, contextus orationis demonstrat. Idque confirmat, quod mox sequitur, *vel mater, vel semen*.

(94) *Erdit*. Sic cod. Clarom. melius quam alii dicunt, exarant.

(95) *Si. Alii, sic.*

(96) *Sensus*. Græce, Νόος.

(97) *Paulatim mansueti dissidentes*. Hic per imperitiam scribarum male legentium corruptus est textus. Legendum: paulatim assuetis his suadentes; id est paulatim per assuetas suadentes. Hoc ipsum enim est quod superius dixerat: *attrahentes per ea, quæ assueti sunt; et postea: blandientes per assuetas pabula*.

(98) *Per pithanologiam*. Id est, per sermonem

A exponentes, et Vitz, adhuc etiam Sensus (96), et Dei emissiones obstetricantes. Quæ autem ex his non verisimiliter et sine ostensione, omnia ex omnibus mentiti sunt. Quemadmodum qui assuetas escas, et ut illiciant, præmittunt, uti capiant aliquod animal, sensim blandientes eis per assueta pabula, quousque accipiunt; sumentes autem ea captiva, attingant amarissime, et ducunt per vim abstrahentes quoconque ipsi voluerint; sic autem et hi paulatim mansueti dissidentes (97) per pithanologiam (98) assumere prædictam emissionem, inferunt neque congruentia, neque opinatas reliquarum emissionum species; ex Logo quidem et Zoo decem dicentes Αἴονας (99) emissos, de Anthropo autem et Ecclesia, duodecim: et horum nec ostensionem, nec testimonia, nec verisimilitudinem; nec in totum aliquid talium habentes, frustra ausem, et prout evenit (4), credi volunt, ex Logo et Zoo, Αἴοnis existentibus (2), emissum esse Bythium et Mixin, Insenescibilem (3) et Unionem, Naturalem et Delectamentum, Immobilem et Contemporamentum (4), Monogenem et Macarism, De Anthropo autem et Ecclesia, similiter Αἴοnis existentibus, emissum esse Paracletum et Pistin, Patricon et Elpida, Metricon et Agapan, Αἴον (5) et Synesiu; Ecclesiasticum et Macariotela, Theleton et Sophiam.

9. Hujus autem Sophizæ passiones, et errorem, et quemadmodum periclitata est perire propter inquisitionem Patris, quemadmodum dicunt, et extra Pleroma operositatem (6), et ex quali labore mundi fabricatorem emissum docent, in eo, qui est ante hunc, libro sententias hereticorum enarrantes (7), cum omni diligentia exposuimus: Chri-

quadam vi alliciendi et suadendi pollentem.

(99) *Decem dicentes Αἴονας*. Decem recte addidit Grab. auctoritate cod. Voss.

(1) *Frustra autem et prout evenit*. Græce, αἰτιλλιος, εἰτι οὐ κατ ὅς τρυγε. Loquendi formula huic auctori frequens, pro frustra et temere.

(2) *Αἴοnis existentibus*. Pro Αἴοnibus existentibus.

(3) *Insenescibilem*. Eras. et Gallas. perperam, insensibilem; nec melius mss. omnes, insensibilem. Genuina lectio est quam Feuard. ex solius Fronton. Ducelij judicio responsum: nam lib. i, c. 4, ubi istorum Αἴοnum Græca nomina referuntur, scribitur, Agoratos et Henosis.

(4) *Naturalem et Delectamentum, Immobilem et Contemporamentum*. Ex lib. i, cap. 4. Græca nomina sunt, Autophyes et Hedone, Acinetos et Synecrasis.

(5) *Αἴον*. Billii judicio Aion hic reposuit Feuardent. pro Αἴον. Hunc secutus est Grabius, cum tamen eterque lib. i, c. 4, scripserit Αἴον, non Αἴον. Cum igitur in omnibus aliis codi. tunc hic, tum cap. 4, cit. legatur Αἴον, et Latini plerumque diphthongum Græcum αι, per α expriment, a vulgata codd. omnium lectione recedere superfluum duxi.

(6) *Operositatem*. Græce πράγματα.

(7) *Enarrantes*. Eras., Gallas. et Feuard. enarratas.

stum autem, quem postgenitum his omnibus emissum esse dicunt, et Solera; aut (8) ex his, qui in labe facti sunt (9), **Æonibus** habuisse substantiam. **136** Necessarie autem nunc nominum istorum meminimus, ut ex istis sit manifestum absurdum eorum mendacium, et confusio (10) sicut nominationis. Ipsi autem detrahunt **Æonibus** suis hujusmodi appellationibus multis; ethnicis verisimilitudine et credibili apponentibus nomina his, qui vocantur duodecim dili ipsorum (11), quos et ipsos imagines duodecim **Æonibus** esse volunt; imaginibus multo decentiora, et magis potentia, per etymologiam ad intentionem divinitatis adducere nomina habentibus (12).

CAPUT XV¹.

Emissionum rationem nullam afferri posse.

1. Revertamur autem nos ad predictam emissionum questionem. Et primo quidem dicant nobis causam hujusmodi emissionis **Æonum**, ut nihil tangent eorum quae sunt conditionis. Non enim illa (13) propter conditionem dicunt facta, sed conditionem propter illa; et non illa (14) horum imagines, sed haec illorum esse dicunt. Quemadmodum igitur imaginum causam reddunt dicentes, mensem quidem triginta habere dies propter triginta **Æonas**, et diem duodecim horas, et annum duodecim menses, propter duodecim **Æonas**, quae sunt intra Pleroma, et quæcunque talia delirant; nunc dicant nobis causam istam **Æonum** emissionis, quid quia (15) facta est talis: propter quid au-

tem prima et archegones omnium octonatim emissa est, et non quinio, vel trinitas, aut septenatio, aut aliquid eorum, quæ in alterum numerum confluuntur? Et quid quia ex Logo et Zoe decem emissi sunt **Æones**, et non plures aut minus: et rursus ex Anthropo et Ecclesia duodecim, cum possent ei haec, aut plus (16), aut minus fieri?

2. Universum quoque Pleroma, quid utique tripartitum est in octonationem, et decadem, et duodecadem: et non alterum quendam, praeter hos, numerum? Et divisio autem ipsa, quid utique in tres, et non in quatuor, vel quinque, vel sex, vel in alterum quendam facta est numerum nihil tangentes (17), eorum numerorum, qui sunt conditionis (antiquiora enim illa his dicunt, et oportet

B) ea (18) propriam habere rationem, eam quae est ante constitutionem, sed non eam quae est secundum constitutionem), consentientes ad consonationem (19).

3. Quam quidem nos de conditione enuntiantes, aptablia dicimus (apta est enim haec rhythmitatio (20) his quae facta sunt) huic rhythmitationi; illos autem propriam causam de his, quae anteriores sunt, et a semetipsa perfecta, non habentes enuntiare, in summam aporiam incidere necesse est. Quae enim nos de constitutione velut ignorantibus interrogant, ipsi de Pleromate econtrario interrogati, vel humanas affectiones enarrabunt, vel in eum descendant sermonem, qui est erga consonantiam (21) quae est in creatura, improprie re-

Cap. XX.

(8) Aut. Sic edit. Eras. et Gallas. melius quam reliqui codd. autem.

(9) Ex his, qui in labe facti sunt, etc. Haec ad Christum superiorem, cum quem a Nu, seu Monogene, una cum Spiritu sancto emissum legimus lib. I, c. 2, referri non possunt; neque enim illi ex his qui in labe facti sunt **Æonibus** habuisse substantiam dici potest: si pote qui ortum ducat a Monogene solo, qui labi particeps nusquam exstitit. Frustraque Grabi contrarium probare nittitur ex illi cap. 4 verbis: quæ (passio quæ laboravit Sophia) exorsa fuerat in illis, quæ sunt erga Nus et Alethiam; derivavit autem in hunc **Æonem**, id est Sophiam. Haec enim illud duntaxat probant, passionem in illis, quos genuit Nus **Æonibus**, sed non in ipso Nu initium habuisse. Quod ex hujus lib. II, cap. 16, n. 7, evidenter confirmatur, ubi concepitis verbis asseriuntur, passionem a Logo corporis. Itaque de solo Christo inferiori hie sermo est, quem dupli nomine et Christi et Soleris designat breviter; quique ex his qui in labe facti sunt **Æonibus**, habuisse substantiam dicitur, quod ab omnibus **Æonibus** simul conspirantibus editus fuerit, ab illis etiam proinde quos labes infecerat, id est Logo, et ceterisque inferioribus. Hanc ergo periodum sic construas et explices velim: Christum autem (supple, cum omni diligentia expostum) quem postgenitum his omnibus emissum esse dicunt, et Solera; qui ex his qui in labe, etc. Id est: De Christo etiam diligenter egimus, quem velut ceterorum **Æonum** nupotem, aut ceteris **Æonibus** juniores esse dicant, et Solera vocant; aut ex his qui in labe facti sunt **Æonibus**, habuisse substantiam asserant.

(10) *Conclusio.* In codd. Clarom. et Voss. confess-

C) sio, quam lectionem Grabio sequi placuit, sed minus recte. Vox enim confusio magis quadrat ad praecedens mendacium, et ad id quod mox sequitur: ipsi autem detrahunt **Æonibus** suis hujusmodi appellationibus multis, etc.

(11) *Duodecim dili ipsorum.* Il scilicet, qui dicitur majorum gentium, vel *Conventus* appellantur.

(12) *Habentibus.* *Habere pro posse.* Græcorum more hic et alibi sepe usurpat interpres.

(13) *Non enim illa.* Scilicet, quæ ad emissionem **Æonum** spectant.

(14) *Non illa.* Sic edit. Eras. et Gallas. In mss. vero illam; quam pravam lectionem seculi sunt Fenard. et Grab.

(15) *Quid quia.* Græco εἰ δι, quæcumque, cur.

(16) *Aut plus.* Sic Clarom. et Voss. Al. aut plura.

(17) *Numerum nihil tangentes*, etc. Sensus est: quid utique divisio facta est in tres, et non in quatuor, vel quinque, etc., nihil tangentes, id est, solitudo ab illis numeris, qui in rebus creatis observantur tam perfecte consonare cum supernis illis numeris?

(18) *Dicunt, et oportet ea.* *Habere ante dicunt*, et cum ante ea nullis in mss. comparent, et sensum prorsus pervertunt. Haec autem, quæ parenthesis includuntur, sic explicet: Cum rebus antiquior sit emissionum ordo et numerus, oportet eos propriam a semetipsis habere causam; non quae a specierum inferne creaturarum constitutione repetatur, sed quae hac prior et antiquior sit.

(19) *Consonationem.* Græco ἀρμονία.

(20) *Rhythmitatio.* Id est concinnus ordo, apud dispositio.

(21) *Erga consonantiam.* In aliis perperam, extra.

spondentes de secundis, et non secundum eos de primis. Non enim de ea quæ est secundum creaturam consonantia, nec de humanis affectionibus interrogamus eos; sed quia utique Pleroma ipsorum, cuius imaginem creaturam esse dicunt, octiforme, et deciforme, et duodeciforme est, vane et improvide Pleroma ejusmodi figurae effecisse Patrem ipsorum fatebuntur, et deformitatem circumdabunt Patri, si irrationabiliter aliquid fecit. Aut rursus si secundum providentiam Patris diceut sic emisum Pleroma, propter creaturam, uti bene rhythmizati ipsam essentiam (22); jam non propter se factum erit Pleroma, sed propter eam, quæ secundum similitudinem ipsius futura esset imago: quemadmodum quæ de luto est, non propter semetipsam figuratur statua; sed propter eam quæ ex æramento, vel auro, vel argento habet fieri et honoratior creaturæ erit quam Pleroma, si proprie illam illa emissæ sunt (23).

137 CAPUT XVI.

Vel mundi conditorem a seipso rerum creandarum imagines acceperis, vel Pleroma ad alterius cuiuspiam dispositionis superioris imaginem factum esse; illam vero ad alias, et sic in infinitum.

4. Si autem nulli eorum assentire voluerint, quoniam convincentur a nobis, non habentes reddere causam talis emissionis Pleromatis ipsorum, cogentur concludi, uti consteantur supra, Pleroma alteram quandam esse dispositionem magis spiritalem et magis dominantem, secundum quam deformatum (24) est Pleroma ipsum. Si enim Deminrus non a semetipsa figureationem creaturæ fabricavit latem, sed secundum illorum, quæ sursum erant, figuram; Bythus ipsorum, qui utique hujusmodi figureationis perfecit esse Pleroma, vel a quo figuream eorum quæ ante ipsum facta sunt, accepit? Oportet enim vel in eo Deo qui fecerit mundum, perseverare sententiam, quoniam sua potestate, et a semetipsa accepit exemplum mundi fabricationis: vel si motus quis ab hoc fuerit, semper querendi necessitas erit, unde ei, qui super eum est, figureatio eorum quæ facta sunt, quis et numerus emissionum, et substantia ipsius exempli? Si autem licuit Bytho a semetipsa talem figureationem Pleromatis perficere, quid utique De-

³ Cap. XXI. ⁴ Cap. XXII.

Porto erga consonantiam, Græce περὶ ἀρροτίας, scripsit interpres, pro circa consonantiam, vel de consonantia; nec ita sensi.

(22) *Uti bene rhythmizati ipsam essentiam.* In Clarom. sic legitur hoc comma: *uti bene rhythmizati ipsa esset jam.* Unde suspicior subit, legendum forte: *uti bene rhythmizata esset, scilicet creatura.* Quidquid sit, rhythmizati in activa significacione, pro disponentis, vel ordinantis accipe, et ad Patris refer.

(23) *Propter illam illa emissæ sunt.* Sic mas. omnes. In Eras., Gall. et Feuard. perperam omnino, et repugnante sensu: *propter illud illa emissæ est.*

(24) *Deformatum. Deformare pro formare passim recipit interpres.*

(25) *Mundum talem.* Ita Clarom., Voss. et edit. Gou. In aliis deest *talem.*

A miurgo non licuit a semetipso mundum talcm (25) fecisse? Rurum igitur si illorum imago conditio est, quid prohibet illa eorum, quæ super ea sunt, imagines esse dicere, et quæ super ea sunt, rurum aliorum; et in immensas imagines imaginum excidere (26)?

2. Sicut passus est Basilides (27), cum minime sitigisset veritatem, et putans per immensam successionem eorum, quæ ex invicem facta sunt, effugere talem aporiam; quando (28) ccclxxv cœlos per successionem et similitudinem ab invicem factos enuntiavit, et horum ostensionem esse numerum anni dierum, quemadmodum prædictimus: et super hos Virtutem, quam et Innominabilem vocant, et hujus dispositionem: et nec sic quidem effugit talem aporiam. Interrogatus enim unde cœlo ei, qui est super omnes, ex quo reliquos per successionem factos vult, figureationis imago? Ab ea dispositione, dicet, quæ est secundum Innominabilem. Et aut Innominabilem a semetipsa fecisse dicet eam; vel alteram quandam super hunc (29) potestatem esse consentire necece habebit, ex qua accepit Innominabilis ejus tantam eorum, quæ sunt secundum eum, figureationem.

3. Quanto igitur tutius et diligentius, quod est verum statim initio confiteri, quoniam fabricator Deus hic, qui mundum fecit, solus est Deus, et non est alius Deus præter eum; ipse a semetipsa exemplum et figureationem eorum quæ facta sunt, accipiens: quum post tantam irreligiositatem et circuitum defessos, cogi aliquando in aliquo uno statuere sensum (30), et ex eo figureationem factorum (31) confiteri?

4. ³ Etenim hoc quod imputant (32) nobis qui sunt a Valentino, in ea quæ est deorsum hebdomade dicentes nos remanere, quasi non attollentes in altum mentem, neque quæ sursum sunt sentientes, quoniam portentiloquium ipsorum non recipimus; hoc idem ipsum qui a Basilide sunt, his imputant, quasi his adhuc circa ea quæ deorsum sunt voluntibus usqne ad primam et secundam octonationem, et post trigesima Æonas indocte putare eos statim invenisse eum, qui super omnia est, Patrem, non investigantes sensu in id quod est super ccclxxv cœlos Pleroma, quæ est supra qua-

(26) *Excidere. Al. excedere.*

(27) *Sicut passus est Basilides.* Hoc, alt Billius, Græcum sermonem prorsus redoleat. Nam quod Græci dicunt, ὅπερ Ἐπαύει δι Βασιλέως, Latino modo dicendum fuerat: *quod Basilidi accidit.*

(28) *Quando. Al. quoniam.*

(29) *Super hunc. Sic Clarom., al. super hanc.*

(30) *Statuere sensum. Græce, inquit Billius, ἐπελθεῖ τὸν νῦν, id est mentem figere.*

(31) *Figureationem factorum.* Sic Clarom. cod. In Fenard., Voss., Arundel., Merc. 2, et edit. Oxon. recte quidem legitur *figureationem*, sed male *factorem*. In edit. Eras., Gallas. et Feuard. pejus *figureatione factorem*.

(32) *Imputant. Græce, ait Billius, διειδίζουσι, vel ἐγκαλοῦσι, id est exprobant, vel accusant.*

draginta quinque ogdoadas (33). Et illis iterum juste quis imputabit, singens quatuor millia et ccc et LXXX celos, vel *Æones*; quoniam hi dies amittantia horas habent. Si autem quis et noctium apponat, duplices prædictas horas, magnam multitudinem octonationum et innumerabilem quamdam *Æonum* operositatem putans adinvenisse, aduersus eum qui est super omnia Pater, omnium semelipsum perfectiore (34) suspicans, eadem omnibus imputabit: quoniam non sufficient in altitudinem ejus quæ ab ipso dicebatur multitudo celorum, vel *Æonum*; sed deficiente vel in ea quæ sunt deorsum, vel in mediætatem (35) perseverant.

138 CAPUT XVII.

Quæritur qualis sit *Æonum* emissio, et ostenditur eam, qualiusque singulatur, ex omni parte repugnare; ipsumque *Nra*, atque etiam Patrem posita hereticorum hypothesi, ignorantia labo maculari.

1. Ejus igitur, quæ est secundum Pleroma ipsorum, dispositionis, et maxime ejus, quæ est secundum primam ogdoadem, tantas contradictiones et aporias habentes (36), inspiciamus et reliqua; propter illorum insensationem et nos de his quæ non sunt querentes; necessario autem et hoc facientes, quoniam hujus rei credita est nobis procuratio, et qui velimus (37) omnes homines ad agnitionem veritatis venire: et quoniam tu ipse postulaveris (38) accipere a nobis multas et uiversas eversionis eorum occasions.

2. Quæritur igitur, quemadmodum emissi sunt reliqui *Æones*? Utrum uniti ei qui emiserit, quemadmodum a sole radii, an efficaciliter (39) et partiliter (40), ut sit unusquisque eorum separatim, et quam configurationem habens, quemadmodum ab homine homo, et a pecude pecus? Aut secundum germina-

A tioneum, quemadmodum ab arbore rami? Et utrum ejusdem substantia existebant his (41) qui se emiseront, an ex altera quadam substantia substantiam habentes? Et utrum in eodem emissi sunt, ut ejusdem temporis essent sibi; an secundum ordinem quemdam, ita ut antiquiores quidam ipsorum, alii vero juniores essent? Et utrum simplices quidem (42) et uniformes, et undique sibi æquales et similes, quemadmodum spiritus et lumina emissa sunt; et compositi et differentes, dissimiles membris suis?

3. Sed si quidem efficaciliter et secundum suam genesis unusquisque illorum emissus est secundum hominum similitudinem; vel generationes Patris erunt ejusdem substantia ei et similes generatori; vel si (43) dissimiles parebunt, ex altera quadam substantia confiteri eos esse necesse est. Et si quidem Patris generationes similes emissori, impassibilitis perseverabunt ea quæ emissæ sunt, quemadmodum et is qui emisit illa; si autem ex altera quadam substantia, quæ est capax passionum, unde hæc dissimilis substantia intra illud, quod est incorruptæ, Pleroma? Adhuc etiam secundum hanc rationem unusquisque eorum separatim divisus ab altero intelligetur, quemadmodum homines (44), non admixtus, nec unitus altero, sed in figuraione discreta, et circumscriptione definita, et magnitudinis quantitate unusquisque ipsorum deformatus; quæ propria corporis sunt, et non spiritus. Jam igitur non spiritale Pleroma esse dicant, nec semelipsos spiritales; siquidem, velut homines, *Æones* ipsorum epulantes sedent apud Patrem, et ipsum tali figuraione existentem quemadmodum detegunt eum qui ab eo emissi (45) sunt.

4. Si autem, velut a lumine lumina accensa,

Cap. XXIII.

(35) Quæ est . . . ogdoadas. Ita Clarom., Voss., Merc. 2, et Grab., cæteri ogdoadas. Sed pro quæ est legendum putat Grabius, quod est, scilicet Pleroma. Ego vero servata voce quæ, legerem ogdoas, pro ogdoadas. Forte ogdoadas posuerit interpres, pro ogdoas, quasi alterutram vocem adhibere promiscuum foret. Nam supra cap. 12, n. 5, pro prima et principialis ogdoas, cod. Clarom. habet, prima et principialis ogdoadas; quod et alibi legisse me puto.

(36) Omnim semelipsam perfec. iorem. Græcisnum, omnium pro omnibus.

(35) In mediætatem. Sic pro in mediætate reposui ex codd. Clarom., Arundel. et Merc. 2, nam præcedit, in ea quæ sunt, etc. Porro in hic accipitur pro ad, vel circa.

(36) Habentes. Legendum mallei Grabius, habentis, quasi duos genitivos, more Græcorum, pro duobus ablativis Latinis, scripsisset interpres; sed frustra. Nam habentes referunt ad inspiciamus, quod proinde verbum ab ea voce majori distinctionis nota divellendum non erat; sed hæc nota apponenda est ante, propter illorum, etc., et tunc planus erit sensus. Scilicet: cum tantas contradictiones et aporias, seu difficultates inextricabiles, habeamus adversus eam quæ est, etc., inspiciamus et reliqua, etc., propter illorum insensationem, et nos de his quæ non sunt querentes; id est, ut eorum insania efficacius comprimantur, questionem et nos, ex eorum hypothesi, instituentes de his quæ non sunt, seu impossibilia sunt.

Id argumentum ad hominem vulgo dicitur in scholis. (37) Velimus. Al. vellemus.

(38) Postulaveris. Hoc ante postulaveris merito delevit Grab. auctoritate cod. Voss. quia prorsus superfluum est.

(39) Efficaciliter. Clarom. effugaciliter, sed scribavit, ut puto, quia paulo post scriptum legitur, ut in aliis omnibus codil. efficaciliter. Glossarium Isidori dictum: efficacilis, in omnibus expeditus, id est solutus, liber. Efficaciliter itaque opponitur tñi uniti ei qui emiserit; ac proinde dum querit Irenæus, utrum emissi fuerint *Æones* uniti ei, qui emiserit, an efficaciliter; Idem est ac si quererent, an principiis emittenti uniti et conjuncti, an ab eo soluti, sejuncti et distincti emissi sunt?

(40) Partiliter. Ex cit. Glossario partiliter est dividere, per partes, distributæ; id est divisim, separatim.

(41) Ejusdem substantie existebant his. Pro existebant cum his. Phrasis est, inquit Bill., a Græcis desumpta. Græci enim dicunt, τῆς αὐτῆς οὐδετὸς ἥσαν τοῖς αὐτοῖς προσθέλησαν.

(42) Simplices quidem. Sic recte Clarom.; alii omnes vitiose, simplices quidam.

(43) Vel si. Ita omnes editi; at in omnibus inss. derit si: sensus tamen id omnino requirit.

(44) Homines. In pluribus editi. perperam hominem.

(45) Emissi. Al. missi.

sunt *Æones* a *Logo*, *Logos* autem a *Nu*, et *Nus* a *Bytho*, *velut*, verbi gratia, a *facula* *faculæ*; generatione quidem et magnitudine fortasse distabunt ab invicem; ejusdem autem substantiæ cum sint cum principe emissionis ipsorum, aut omnes impassibiles perseverant, aut et *Pater* ipsorum participabit (46) passiones. Neque enim quæ postea accensa est *facula*, alterum lumen habebit quam illud quod ante eam fuit. Quapropter et lumina ipsorum (47) compoeta in unum, in principalem unionem recurrunt, cum fiat unum lumen quod fuit et a principio. Quod autem *juvenius* est et antiquius, neque in ipso lumine intelligi potest (unum enim lumen est totum), nec in ipsis quæ percepunt lumen *faculis* (etenim ipsæ secundum substantiam materiæ id tempus (48) habent; una enim et eadem est *facularum* materia): sed tantum secundum accessionem, quoniam altera quidem ante pusillum tempus (49), altera autem nunc accensa est.

5. *Labes* igitur ejus, quæ est secundum ignorantiam, passionis, aut universo similiter *Pleromati* ipsorum proveniet, cum sint ejusdem substantiæ, et erit in ignorantia labo, id est semelipsum ignorans propator: aut similiter omnia impassibilia perseverabunt ea, quæ sunt intra *Pleroma*, lumina. Unde igitur circa juniores *Æonem* passio, si paternum lumen *139* est, ex quo omnia constituta sunt lumina quod naturaliter impassibile est? Quomodo autem et junioris aliquis, aut senior in ipsis *Æon* dici potest, cum sit unum lumen totius *Pleromatis*? Et si quis stellas dicat eos, nihilominus eadem universi apparebunt natura participantes. Etenim si *stella a stella in claritate differt* ⁶, sed non secundum qualitatem, nec secundum substantiam, secundum quæm passibile aliquid vel impassaibile est; sed aut universos, ex lumine cuius sint paterni, naturaliter impassibiles et immutabiles esse oportet: aut universi cum paterno lumine et passibiles, et commutationum corruptionis capaces sunt.

6. Hæc autem eadem ratio sequitur (50), etsi,

⁶ Cap. XXIV. ⁶ I Cor. xv, 41.

(46) *Participabit.* Al. *participavit*.

(47) *Ipsorum.* Al. *ab ipso*.

(48) *Id tempus.* *Eras.*, *Gallas.* et *Feuard.* *id temporis*. Porro *id tempus* hic accipit interpres pro *idem tempus*: nisi forte scriba ad abbreviationis notam hanc attendentes, imprudenter scripsisset *id* pro *idem*.

(49) *Pusillum tempus.* *Auctoritate* codd. *Clarom.*, *Voss.* et *Feuard.* in *marg.* *pusillum* addidi ante *tempus*, expunxi vero *illud*, quod sequitur in *omnibus* editi. Hanc enim lectionem exigere videtur oppositionis ratio: *altera ante pusillum tempus, altera autem nunc*.

(50) *Sequetur.* *Clarom.* et *Voss.* *sequitur*.

(51) *Emissum* dicunt *Æonem*. *Emissam* *Æonem* habent *Clarom.*, *Arund.* et *Merc.* 2, nec usque, quia de *Sophia* hic est sermo.

(52) *Et hoc.* *Pro et quidem.*

(53) *Passionis* *hujus*. *Feuardentius* solius *Billi* *Judicio*, nullius vero *miss.* *codicis auctoritate* *fretus*, scripsit *passioni*; cum tamen dubium non sit, quin interpres, pro more, *Græcam* constructionem se-

A velut ab arbore ramos, dicant a *Logo* natam esse emissionem *Æonum*; cum *Logos* a *Patre* ipso rem generationem babeat; ejusdem enim substantiæ omnes inveniuntur cum *Patre*, tantum secundum magnitudinem, sed non secundum naturam differentes ab invicem, et magnitudinem compleentes *Patris*, quemadmodum digiti complent manum. Si igitur *Pater* in passione et ignorantia, et si utique, qui ex eo generati sunt, *Æones*. Si autem *impium* est *Patri* omnium ignorantiam et passionem affingere, quomodo ab eo emissum dicunt *Æonem* (54) passibilem, et hoc (52) ipsi *Sophia* *Dei* eamdem impietatem affluentes, semelipsos religiosos esse dicent?

7. Si autem, quomodo a sole radios, *Æonas* ipsorum emissiones habuisse dicent, ejusdem substantiæ et de eodem omnes cum sint, aut omnes capaces passionis erunt cum eo, qui ipsos emisit, aut omnes impassibiles perseverabunt. Non enim jam quosdam impassibiles, quosdam autem passibiles possunt ex tali emissione confiteri. Si igitur omnes impassibiles dicunt, ipsi suum argumentum dissolvant. Quomodo enim passus est minor *Æon*, si omnes erant impassibiles? Si autem omnes dicunt participasse passionis hujus (55), quemadmodum quidam audent dicere, quia a *Logo* quidem cœpit, derivatio autem in *Sophiam* (56); in *Logum*, hujus *Nun Propatoris* (55), passionem revocantes, arguentur et *Nun Propatoris*, et ipsum *Patrem* in passione suisse confitentes. Non enim ut compositum animal quiddam est omnium *Pater*, præter *Nun*, quemadmodum præostendimus; sed *Nus Pater*, et *Pater Nus*. Necesse est itaque et eum, qui ex eo est *Logos*, imo magis autem ipsum *Nun*, cum sit *Logos*, perfectum et impassibilem esse; et eas quæ ex eo sunt emissiones, ejusdem substantiæ cum sint, cuius et ipse, perfectas, et impassibiles, et semper similes cum eo perseverare, qui eas emisit.

8. Non igitur jam *Logos* quasi tertium ordinem

*D*clus, μετασχειν τούτου τοῦ πάθους, verterit, participasse passionis hujus.

(54) *A Logo* quidem caput, derivatio autem in *Sophiam*. Hic equidem, sicut *Billius* lib. i *Odoero* *sacr.*, c. 34, derivavit emendare non dubitem. Prior enim libro cap. 1, hæc *Irensei* verba sunt: Εντηρεσθε πάντες τοῖς τρόποις οὐκ οὐδὲν, ἀπάσχετε δὲ αἱ τοτε, exorsa quidem fuerat in iis quæ sunt erga *Nus*, derivatio rectum habeat sensum, hanc sollicitandam non putem.

(55) *In Logum* *hujus Nus Propatoris*. Loco accusativi *Nus*, genitivum *mentis* ponendum vult *Grabius*; sed frustra. Sensum haud assecutes est vir eruditus, mala interpunctione deceptus. Hic itaque est: *In Logum*, qui *hujus Propatoris Nus*, seu mens est, passionem in *Sophiam* derivatam revocantes, arguentur et *Nun Propatoris*, et ipsum *Patrem* in passione suisse confitentes. Id est, convincentur aaserere (Græce ἀλεγχθῆσσας ἔποδειούμενος) et mentem *Propatoris*, et ipsum *Patrem* in passione suisse.

generationis habens ignoravit Patrem, quemadmodum docent hi : hoc enim in hominum quidem generatione fortasse putabitur verisimile (56) esse, eo quod a se ignorantia suos parentes; in Logo autem Patris omnimodo impossibile est. Si enim existens in Patre cognoscit, hunc in quo est, hoc est semetipsum, non ignorat : et quæ ab hoc sunt emissiones, virtutes ejus existentes, et semper ei assistentes, non ignorabunt eum, qui se emisit, quemadmodum nec radii solem. Non capit (57) igitur Dei Sophiam, eam quæ intra Pleroma est, cum sit a tali emissione, sub passione cecidisse, et talem ignorantiam concepisse. Possibile est autem eam, quæ est a Valentino, sapientiam, cum sit de diaboli emissione, in omni passione fieri (58), et profundum ignorantiae fructificare. Ubi enim ipsi testimonium perhibent de Matre sua, dicentes eam Aeonis errantis generationem esse, jam non querere oportet causam, propter quam filii hujusmodi Matris ignorantiae semper natent in profundo.

9. Præter has autem emissiones ego quidem jam non intelligo alteram posse eos dicere; sed ne ipsi quidem alteram quamdam proprietatem emissionis reddentes aliquando, cogniti sunt nobis, licet valde multam de hujusmodi speciebus quæstionem habuerit, cum eis : hoc autem solum dicunt, quoniam (59) emissi sunt unusquisque illorum, et illum tantum cognovisse (60), qui se emisit, ignorans autem eum, qui ait, illum est. Jam non autem cum ostensione progrediuntur, quemadmodum emissi sunt, aut quomodo capit tali quid in spiritualibus fieri. Quacunque enim progressi fuerint, obligabuntur, et a recta ratione circumveientes (61) circa veritatem, in tantum uti eum, qui est a Nostro Propatoris (62) ipsorum emissus Sermo, in deminorationem (63) eum emissum dicant, (Nun enim perfectum a perfecto Bytho progeneratum jam non potuisse eam, quæ ex eo est, emissionem facere perfectam, sed obsecratam circa agnitionem et magnitudinem Patris : et Salvatorem symbolum

⁷ 1 Petr. 1, 12.

mox sequitur : imo ipsum Nun, cum sit Logos, etc. D Hæc ergo, hujus Nun Propatoris, per appositionem accipienda.

(56) Verisimile. Al. verisimilitus.

(57) Non capit. Gr. οὐκ ἐγνωται, id est fieri non potest.

(58) In omni passione fieri. Illud admonendum, ait Bill. lib. 1 Observat, sacr. cap. 55, interpres tam serpe uti verbo fieri pro esse et versari. Sic et in hoc capite paulo inferiori : *Prusquam in passionibus ferent.* Et cap. seq. n. 2 : *Quomodo rursus Euthymesis hujus cum passione procedens separatim poterat fieri?* Et n. 6, *telle intra eum fieri.* Ac deinde cap. 31 et 32 : *In omnibus operibus fieri.* In his omnibus locis pro fieri, dilucidior esset sensus, si esse aut versari legeretur.

(59) Quoniam. Pro quod ; et ita a se.

(60) Cognovisse. Scribendum erat, cognoverit.

(61) Circumveientes. Sic Clarom. et Voss. melius quam alii cœcantes.

(62) Nostro Propatoris. In edit. Eras., Gall. et Feuard. male Propator.

A mysterii hujus ostendisse in eo, qui a nativitate cœcus fuit, quoniam sic cœcus (64) emissus est a Monogene Aeon, id est ignorantia, ignorantiæ et cœcitatem commentantes Verbo Dei, secundam secundum 140 eos (65) a Propatore emissionem habent. Admirabiles sophistæ, et altitudines investigantes incogniti Patris, et supercelestia sacramenta enarrantes, in qua (66) capti sunt angelis prospicere ! uti discant quoniam a Nostro ejus Patris, qui super omnia est, emissum Verbum, cœcum emissum, id est (67) ignorans Patrem, qui se emisit.

10. Et quemadmodum, o vanissimi sophistæ, Nostro Patris, imo etiam ipse Pater, cum sit Nostro et perfectus in omnibus, imperfectum et cœcum Aeonem emisit suum Logos, cum possit statim et agnitionem Patris cum eo emittere ? Quemadmodum Christianum postgenitum quidem reliquis, perfectum autem dicitis emissum ; multo magis igitur, qui est eo etate proiectior Logos, ab eodem Nostro perfectus utique emittetur, et non cœcus : nec ille rursus plus cœcos quam se (68) Aeonas emitteret, quoadusque Sophia vestra semper exœcata, tantam malorum enixa est substantiam. Et hujus malitia causa est Pater vester ; magnitudinem enim et virtutem Patris causas ignorantiae esse dicitis, Bytho assimilantes eum, et nomen hoc ei apponentes innominabili Patri. Si autem ignorantia malum, omnia autem mala ex ea florisse (69) definitis, hujus autem causam magnitudinem et virtutem Patris dicentes, malorum factorem eum ostenditis. Id enim, quod non potuerit contemplari magnitudinem ejus, causam dicitis mali. Sed si quidem impossibile erat Patri notum semetipsum ab initio his, quæ ab eo (70) facta sunt, facere ; inincensabilis erat, qui non poterat ignorantiam auferre eorum, qui post se sunt. Si autem postea volens, eam quæ secundum progressionem emissionum aucta fuerat, ignorantiam et inseminatam Aeonibus, auferre potuit, multo magis prius

(63) *Deminorationism.* Græce, διστρημα, quod labem plerumque vertit interpres.

(64) Sic cœcus. Pro si cœcus auctoritate cod. Arund. bene depositus Grabius.

(65) Secundam secundum eos. Secundam ex cod. Clarom. addidi.

(66) In qua. Sic vet. Feuard., cod. Arund. et Merc. 1, quibus et Græcus B. Petri textus consonat, et c. d. sicque legunt, ait Feuard., OEcumenius et alii Græci omnes. Ipse tamen Feuardentius cum Eras. et Gall. (quibus consentiunt Clarom., Voss. et Merc. alter) in Irenei textu scripsit, in quem.

(67) Cœcum emissum, id est. In cod. Arund. deest emissum.

(68) Plus cœcos quam se. Ita recte Clarom., Arund. et Grab. In reliquis omnibus mendose, plus cœcos quam si, nisi quod Merc. 2 habeant se.

(69) Floruisse. Edit. Eras., Gall. et Feuard., cum altero ex Merc. codd. fluisse.

(70) Ab eo. Sic Eras. et iuss. omnes. Sed per Feuard. scripsit eo. In Gall. autem neque ea legitur.

eam, quæ nondum erat, ignorantiam volens non A sunt a Sophia, et contraria; sed nec affectiones ejus sunt. Ubi enim est improvidentia et ignorantia utilitatis, ibi Sophia non est. Non jam igitur Sophiam passum *Æonem* (78) vocent; sed aut vocabulum ejus, aut passiones prætermittant. Et Plenitudinem (79) autem universam non dicant spiritalem, si intra ipsam *Æon* hic, cum esset in passionibus tantis, conversatus est. Hæc enim ne anima quidem fortis, non dicam spiritalis substantia, percipiet (80).

11. Quoniam igitur quando voluit agnitus est, non tantum *Æonibus*, sed et his, qui in novissimis temporibus erant hominibus (72); non volens autem ab initio agnoscere, ignoratus est: causa ignorantie secundum vos est voluntas Patris. Si enim præciebat hæc sic futura, quare utique, priusquam fieret, non abebat ignorantiam ipsorum, quam postea, velut ex pœnitentia, curat per emissionem (73) Christi? Quam enim (74) per Christum agnitionem omnibus fecit, multo ante poterat facere per Logon, qui et primogenitus erat Monogenes (75). Vel si præcens voluit fieri hæc, semper perseverant ignorantie opéra, et nunquam prætereunt. Quæ enim ex voluntate Propatoris vestri facta sunt, perseverare oportet cum voluntate ejus qui voluit: vel si prætereunt hæc, cum his præterierit et voluntas ejus, qui substantiam ea habere (76) voluit. Quid enim et discentes requievrent *Æones*, et perfectam agnitionem percepserunt, quoniam incapablest (77) et incomprehensibilis Pater? Ille autem agnitionem habere potuerunt priusquam in passionibus fierent: non enim deminorabatur magnitudo Patris ab initio scientibus his, quia incapablest et incomprehensibilis est Pater. Si enim propter immensam magnitudinem ignorabatur, et propter immensam dilectionem impascibilis debebat conservare eos qui ex se nati erant: quoniam nihil prohibebat, sed magis utile erat, ab initio cognovisse eos, quoniam incapablest et incomprehensibilis est Pater.

CAPUT XVIII ^a.

Sophiam nec ignorantia laborare, nec quidquam, Patrem investigando, pati, aut in apertum, discrimen tenere potuisse. Enthymesis ejus ab illa separari non potuisse, multo minus propriæ affectiones habere.

1. Quomodo autem non vanum est, quod etiam Sophiam ejus dicunt in ignorantia, et in deminoratione, et in passione suis? Hæc enim aliena

^a Cap. XXV. ^b Cap. XXVI. ^c Matth. vii, 7.

(71) *Permitteret.* Al. *vitiose, permittere.*

(72) *Erant hominibus.* Dicas has voces ex ms. Vossii restituit Grabius. Habentur et in Claroni.

(73) *Per emissionem.* In Eras., Arund., Ottoboni, et Merc. 2, *per missionem.*

(74) *Quam enim.* Alii, qui enim.

(75) *Monogenus.* In genitivo, ex Græco μονογενες, *unigenitus.*

(76) *Ea habere.* Sic Claroni., Merc. 2 et Grab.: *exteri, eam habere.*

(77) *Quoniam incapablest est.* Pro quod incapablest sit. Græce, δι τε ἀχρότος τοι ταλατάλητος, sup. lib. 1, c. 2, n. 5.

(78) *Sophiam passum *Æonem*.* Eras. et Gall. cum ms. quibusdam, *Sophiam passam *Æonem*.*

(79) *Plenitudinem.* Græc. Πληρωμα.

(80) *Percipiet.* In Voss. *participet.* Percipiet vero hic scribitur pro *in se suscipiet, admittat.*

(81) *Ipsa autem.* Sic solus cod. Claroni. Jam ita, pro ipsam *æcum*, restituerat Feuard., sed ex solius Billii iudicio, nullius vero ms. codicis auctoritate.

B sunt a Sophia, et contraria; sed nec affectiones ejus sunt. Ubi enim est improvidentia et ignorantia utilitatis, ibi Sophia non est. Non jam igitur Sophiam passum *Æonem* (78) vocent; sed aut vocabulum ejus, aut passiones prætermittant. Et Plenitudinem (79) autem universam non dicant spiritalem, si intra ipsam *Æon* hic, cum esset in passionibus tantis, conversatus est. Hæc enim ne anima quidem fortis, non dicam spiritalis substantia, percipiet (80).

2. Quomodo autem rursus Enthymesis ejus cum passione procedens separatiu poterat fieri? Enthymesis enim esse intelligitur erga aliquem; ipsa autem (84) seorsum nunquam fiet. Exterminatur enim et absorbetur mala a bona enthymesi, quemadmodum agrimonum (82) ab incolumente. Quæ enim erat prior Enthymesis passionis (83)? Exquirere Patrem, et magnitudinem **141** ejus considerare. Quid autem suasa est postea, et convuluit? Quoniam incomprehensibilis, et qui inveniri non possit, est Pater. Non igitur bonum erat, quod vellet cognoscere Patrem; et proprius hoc est et passibile (84); sed quando suasa est quoniam investigabilis (85) esset Pater; et convalescens (86). Sed ille ipse Nus, qui quererat Patrem, cessavit secundum eos adhuc querere, discens quoniam incomprehensibilis est Pater.

3. ^b Quemadmodum igitur Enthymesis poterat separata concipere passiones, quæ et ipse affectiones ejus erant? Affectione enim erga aliquem sit, ipsa autem seorsum non potest esse, nec constare. Non solum autem instabile hoc est, sed etiam contrarium ei, quod est a Domino nostro dictum: *Querite, et invenietis* ^c. Dominus enim querendo et inveniendo Patrem, perfectos consummat discipulos; is autem, qui sursum est, Christus ipsorum, per id quod præcepit *Æonibus* non querere Patrem, suadens quoniam etsi multum laboraverint, non eum invenient, perfectos eos consummavit. Et siquidem perfectos (87) sint in eo, quod dicant invenisse Bythum ipsorum; *Æones autem in eo,*

D (82) *Ægrimonum.* Barbare posuit interpres, ait Græbius, pro *ægrimonio*; quæ vox non modo apud poetas occurrit, sed et apud Ciceronem lib. *ad Atticum*, ep. 58: *Terrem graviter, si nosæ agrimonias locus esset.*

(83) *Prior... passionis.* Græcismus, pro prior passione.

(84) *Est et passibile.* Ita Eras., Gall., Arund. et Merc. 2; ait Feuard., Grab. et ms. Claroni. ac Voss. *esset passibile.* Sed prior lectio prærenda videtur, utpote magis cohærens cum præcedentibus.

(85) *Investigabilis.* Pro *ininvestigabilis*, Græce ἀντιτακτος. Sic passim accipit interpres, ut et accipitur Rom. xi, 33.

(86) *Et convalescens.* Supple, est et convalescens.

(87) *Et siquidem perfectos.* Vel lege, et se quidem perfectos, vel salem siquidem accipiendo pro enim, subintellige postea se. Etenim se perfectos, etc.

quod snasi sint quoniam investigabilis est, qui ab A similibus et assuetis conversans, spiritalis in spiritalibus. Timor enim, et expavescientia, et passio, et dissolutio, et talia (93), in his quidem quæ sunt secundum nos, et corporalibus, fortassis sunt a contrariis: in spiritalibus autem, et diffusum habentibus lumen, iam non tales consequuntur calamitates. Sed mihi videntur ejus passionem, qui est apud comicum Menandrum valde amans et odibilis, æoni suo circumdedisse. Magis enim infelicitam amantis cuiusdam hominis apprehensionem, et mentis conceptionem habuerunt, qui hæc finxerunt, quam spiritalis et divina substantia.

4. Cum igitur ipsa Enthymesis non posset sine æone separatum consistere, adhuc majus inferunt mendacium de passione ejus, separatum rarsus didentes eam, et hanc esse substantiam dicentes materiam. Quia non esset lumen Deus, nec adesset sermo qui posset eos arguere et evertire nequitiam ipsorum. Utique enim quocunque sentiebat æon, hoc et patiebatur; et quod patiebatur (88) hoc et sentiebat: et non aliud erat apud eos Enthymesis ejus nisi passio incomprehensibilem comprehendere exigitantia, et passio Enthymesis: impossibilia enim sentiebat. Quemadmodum itaque poterat affectio et passio ab Enthymesi seorsum separari, et substantia tantæ materiæ (89) fieri, quando et ipsa Enthymesis passio erat, et passio Enthymesis? Nec igitur Enthymesis sine æone, nec affectiones sine Enthymesi separatum habere possunt substantiam; et soluta est et hic rursus regula ipsorum.

5. Quemadmodum autem et solvebatur et patiebatur æon? Siquidem ejusdem substantiæ, cuius et Pleroma, erat; Pleroma autem universum ex Patre. Quod enim simile est, in simili non dissolvetur in nibilum, nec perire periclitabitur, sed magis perseverabit et augeseret; quemadmodum ignis in igne, et spiritus in spiritu, et aqua in aqua: quæ autem sunt contraria, a contrariis patiuntur, et vertuntur, et exterminantur. Et sic si fuisset luminis emissio, non pateretur, nec periclitaretur in simili lumine, sed magis effulgesceret et augesceret, quemadmodum dies a sole: etenim Bythum imaginem Patris sui (90) esse dicunt. Quæcunque sunt peregrina, et sibi extranea animalia, atque contraria natura, periclitantur et corrumpuntur: quæ autem sibi assueta sunt, et cognata (91), nullum patiuntur periculum in eo (92) conversantia, sed et salutem et vitam ex eo acquirunt. Si igitur ejusdem substantiæ, cuius et universum Pleroma, ex eo emissus fuisset hic æon, nunquam demutationem perciperet, cum esset in

B

" Cap. XXVII. " Cap. XXVIII. " Mauth. vii, 7.

" Cap. XXIX.

" Cap. XXVII. " Cap. XXVIII. " Mauth. vii, 7.

(88) *Et quod patiebatur. Patiebatur pro sentiebatur* recte repositus Grabius auctoritate cod. Arund. Consentit Clarom.

(89) *Tanta materiæ. Merc. 2, tanta materiæ.* Ottohoni. *tanta et materia.*

(90) *Patris sui. Id est æonis passi, quem inferens numero 7, Valentiniænorum avum appellat, utpote Matris ipsorum patrem, a quo et genus habent. Hujus porro, eti minus proprie, Bythum imaginem esse dicit, quia alter alteri similis. Conser. lib. 1, cap. 5, n. 4.*

(91) *Et cognata. Cod. Clarom. et Feuard. in marg. et ex ea nata; quibus consentiunt Arund. et Merc. 4, nisi quod omittant particulam ex. Quæ quidem lectio non adeo spernenda videtur, modo ex eo pro ex eodem accipiatur.*

(92) *In eo. Ita Feuard. in marg. Clarom., et Merc. 2, exenti minus bene in ea. Porro in eo in neutro, quod vocant absolutum, scriptum accipio, pro in ea re, in eodem; in eo videlicet quod aut-*

B malia conversentur in assuetis et cognatis: eo prorsus sensi, quo paulo post de æone scribitur: in similibus et assuetis conversans.

(93) *Et talia. Al. et alia.*

(94) *Excogitare. Al. et cogitare.*

(95) *Inficer. Pro inferre, inducere; Græc. εμποτεύειν.*

(96) *Et hoc. Pro, et quidem.*

(97) *In passione. Non his verbis præfixum legitur in Clarom. et om. Anglie., sed merito ab edit. omnibus abest.*

(98) *Nisi ei occurrisset virtuti, etc. Græc. ἀναλόγοθαί εἰς τὴν δῆμην οὐσίαν, εἰ μή τῇ στρατούσῃ τὰ δλα συνέτυχε δυνάμει, sup. lib. 1, cap. 11, n. 2.*

(99) *Dissolutus fuisset in universam substantiam, et exterminatus. Feuard. dissolutus fuisset, et in universam substantiam exterminatus; minus bene, ut ex precedenti nota patet.*

(100) *Vesana. In Eras. et Gall. vesannia.*

regulam, dicentes se esse conceptum Enthymeseos ejus *Æonis* qui passus est; ita ut sit hic *Æon* Matris ipsorum pater, id est *Æon* ipsorum. Et posterioribus quidem nepotibus exquisitio Patris veritatem, et perfectionem, et confirmationem, et elignationem a fluxibili materia facit, sicut dicunt, et reconciliationem ad Patrem: ayo autem ipsorum hæc eadem inquisitio ignorantiam, et passionem, et expavescentiam, et timorem, et consternationem inficit (3). ex quibus et substantiam materia facit dicunt. Exquirere ergo et investigare perfectum Patrem, et concupiscentiam communicationis cum eo et unitatis, sibi quidem salutare fieri; *Æoni* autem, a quo et genus habent, dissolutionis et perditionis causam fuisse dicentes, quomodo non per omnia incongruum, et fatuum, et irrationalabile? Et qui assentientur his, vere cæci, exca ducatoribus (5) utentes, juste et corrunt in subiacentem ignorantia profundi.

CAPUT XIX¹⁸.

Futilia et vana esse quæ de semine suo asserunt harreti. Alienissimum esse ab omni ratione, Demiurgus in se suscepisse hoc semen, et id tamen, et quæ superiora sunt ignorasse, ac animalem esse: cum ipsi suscepta duntaxat ejusdem particula spirituales se esse, et omnia intelligere glorientur.

1. Qualis est autem et de semine ipsorum sermo, conceptum quidem (4) illum (5) secundum figurationem eorum qui sunt erga Salvatorem, angelorum a Matre informe (6), et sine specie, et imperfectione; depositum autem (7) in Demiurgum, nesciente eo, ut per eum in eam animam, quæ erat ab eo, seminatum, perfectionem et formationem percipiat? Primum quidem est dicere, quoniam imperfeci, et infigurau, et informes hi sunt angeli, qui sunt erga Salvatorem ipsorum: siquid secundum illorum speciem conceptum tale quid generatum est.

2. Post deinde, quod dicant ignorasse Fabricatorem eam; quæ sunt seminis in eum demissio, et iterum eam, quæ facta est per eum in hominem seminatio; futile verbum et vanum (8), quod nullo modo ostendi possit (9). Quemadmodum enim ignoravit illud, si substantiam aliquam et qualitatem

A propriam habuisse et ipsum semen? Si autem sine substantia, et sine qualitate, et nihil erat, consequenter ignoravit illud (10). Quæ enim propriam quamdam motionem (11) et qualitatem, vel caliditatem, vel velocitatem, vel dulcedinis habent, vel claritatem cuiusdam differentiam, nec homines quidem lateant, cum sint cum hominibus; in tantum abest ut fabricatorem hujus universitatis Deum; apud quem justus non est agitum semen ipsorum, cum sit sine qualitate universæ utilitatis, et sine substantia omnis actionis, et in totum nihil existens. Et propter hoc inibi videtur etiam Dominus dixisse¹¹: *Omnis sermo otiosus quem locutus fuerint homines, reddent pro eo rationem in die iudicii.* Omnes enim, quicunque tales sunt, otiosos sermones in aures hominum immittentes (12), assistent in iudicio, rationem reddituri de his, quæ vane conjecterunt, et mentiti sunt adversus Deum; in tantum et semetipsos dicant propter seminis substantiam agnoscere spiritale Pleroma, eo nomine, qui est intus, demonstrante eis verum Patrem (opus enim esse (13) animali sensibilibus eruditus):¹² Demiurgum autem universum semen hæc, Matre deponente, suscipientem in semetipsom, omnia omnino ignorasse, et nullum sensum eorum, quæ erga Pleroma sunt, habuisse.

3. Et se quidem spiritales esse, quoniam particula quædam universitatis Patris in anima ipsorum deposita est; cum ex eadem substantia habeant animas, ex quæ et Demiurgus, sicut dicunt: hunc autem semel universum suscipientem semen a Matre, et habentem in se, animalem perseverasse, et nihil in totum sensisse eorum, quæ sunt superiora, quæ hi semetipsos intelligere, dum adhuc sunt in terra, gloriantur, quomodo hoc non super omnem irrationalitatem est? Etenim idipsum semen horum quidem animabus (14) agnitionem attribuisse et perfectionem; ei autem, qui eos fecit Deo, ignorantiam attribuisse putare, vere vanorum est, et in totum mente destitutorum.

4. Adhuc etiam vanissimum est quod dicunt, in hac depositione (15) figurari (16) illud, et augescere, et paratum fieri (17) ad susceptionem perfectæ

¹⁸ Cap. XXX. ¹⁹ Mauth. XII, 36. ²⁰ Cap. XXXI.

(2) *Et consternationem inficit.* Id est (notat Bill.) intulit, vel incusit. Græce ἀπολαγέντοντες. Loquitur enim de affectionibus, in quas *Æon* ille miser incidit.

(3) *Ducatoribus.* Id est viæ ducibus, ductoribus.

(4) *Conceptum quidem, etc.* Græce, δικαῖα τὴν θεωρίαν τῶν περὶ Σωτῆρα Ἀγγέλων ἀπεκύνεσε, sup. lib. I, c. 5, n. 5.

(5) *Illum.* Pro illud. Sic et alibi sæpius.

(6) *Informe.* Sic miss. omnes, cum edit. Oxon. In aliis mendose, informem; nam hæc vox ad semen referuntur.

(7) *Depositum autem.* Græca hujusce phrasis repetius loco proxime cit.

(8) *Futile verbum et vanum.* In Arund. fictile. In Merc. I, vacuum.

(9) *Quod nullo modo ostendi possit.* Græce (notat Billus) ἀναπλέκετον. Nam, Græcorum more, ostend-

Dere, sæpe pro probare dicit interpres.

(10) *Ignoravit illud.* Al. ignorabat.

(11) *Motionem.* Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. pro quo Arund. et Merc. 2, corrupte motionem. In edit. notionem.

(12) *Immittentes.* Arund. et Voss. militentes.

(13) *Opus enim esse, etc.* Gr. Εἴδει γάρ τῶν ψυχῶν (τῷ ψυχικῷ) καὶ αἰσθητῶν παιδευμάτων, sup. lib. I, c. 6, n. 1.

(14) *Animabus.* Eras. et Gall. anima.

(15) *Depositione.* Sic omnes edit. Clarom. vero et Angliç. dispositione: at corrupte, ut demonstrat totus hujus capituli contextus.

(16) *Figurari.* Pro formari, ut postea melius scripsit interpres.

(17) *Paratum fieri, etc.* Hæc ita Græce expressit Irenæus lib. I, c. 5, n. 6, ἐπομένων γένηται εἰς ὄντος τοῦ τελείου (λόγου).

143 rationis. Erit enim ei materia admisio, quam ex ignorantia et labe (18) volunt habuisse substantiam, aprior et utilior, quam fuit paternum (19) lumen ipsorum: siquidem secundum illius inspectionem (20) natum, informe et infiguratum fuit; ex hac autem formationem, et speciem, et augmentum, et perfectionem assumpsit. ²¹ Si enim quod est a Pieromate lumen causa fuit spirituali, ut nec formam, nec magnitudinem haberet propriam; quae autem huc est descensio, haec universa addidit ei, et ad perfectionem deduxit: multo operabilior (21) et utilior videbitur, quae est hic, conversatio, quam et tenebras dicunt, quam fuit paternum lumen ipsorum. Quomodo autem non est ridiculum, Matrem quidem ipsorum in materiam pericitatam dicere (22), uti pene suffocaretur, et paulo minus corrumporetur, nisi vix tunc superextendisset se et exilisset ex semetipsa, adjumentum percipiens a Patre; semen autem ejus in hac eadem materia augescere, et formari, et aptum ad susceptionem perfecti sermonis (23) expediri; et hoc in dissimilibus, et in insuetis ebulliens: sicut ipsi dicunt (24), contrarium esse terrenum spiritali, et spiritale terreno? Quomodo igitur in contrariis et in insuetis parvum emicet; quemadmodum dicunt, et augescere, et formari, et ad perfectionem pervenire potuit?

5. ²⁵ Adhuc etiam et ad haec quae dicta sunt requiretur: utrumque semel enixa sit Mater illorum semen, ut vidit angelos, an particulatum? Sed si quidem simul et semel, quod exinde conceptum, nunc jam non erit infantile: superflua est igitur in eos, qui nunc sunt, homines descensio ejus (25). Si autem particulatum, jam non secundum figuram

A eorum quos vidit angelos, fecit conceptionem; simul enim eos et semel videns et concipiens, semel enixionem debebat fecisse, quorum inde semel (26) conceperat figuram.

6. Quid autem, quod angelos cum Salvatore simul videns, illorum quidem imagines concepit, Salvatoris autem non, qui est decorior super illos? Annunquid non placuit ei hic; et propter hoc non concepit in eum (27)? Quomodo autem Demiurgus, quem psychicum vocant, propriam, secundum eos, magnitudinem et figuram habens, emissus est secundum suam (28) substantiam perfectus; quod autem spiritale est, quod etiam operosius (29) operatus quam animale, imperfectum emissum est; et opus ei fuit, ut in animam descenderet, ut in ea formaretur, et ita perfectum existens, paratum sit ad suscipiendum perfectum verbum (30)? Si igitur in terrenis hominibus, et in animalibus (31) formatur (32), jam non secundum angelorum similitudinem est, quos dicunt lumina; sed secundum eorum, qui sunt hic homines. Non enim angelorum habebit similitudinem et speciem, sed animalium in ipsis et formatur (quomodo aqua in vase missa, ipsis vasis habebit formam; et jam si (33) gelaverit in eo, speciem habebit vasculi, in quo gelavit), quando ipsae animae (34) corporis habeant (35) figuram; ipsi enim adaptatae sunt vasi, quemadmodum praediximus. Si igitur et illud semen hic coagulatur et formatur, hominis figura erit; sed non angelorum formam habens. Quomodo igitur ad imagines angelorum illud semen est, quod secundum similitudinem hominum figuratur? Quid autem, cum spiritale esset, opus ei fuit ut in carnem descendere? Caro enim eget spiritali, si ta-

¹⁸ Cap. XXXII. ¹⁹ Cap. XXXIII.

(18) *Ex ignorantia et labe.* Al. *ex ignorantiae labe.*
(19) *Paternum.* In Clarom. et Voss. *verum;* sed minus bene, nam num. sequenti haec eadem, *paternum lumen ipsorum,* repetuntur.

(20) *Inspectionem.* Ita Clarom., Arund., Voss. et edit. Oxon. In Eras., Gall. et Feuard. male dispositionem. Nam tum num. praecedenti, tum lib. 1, c. 5, n. 6, partus ille spiritialis Achamothae natus dicitur secundum inspectionem angelorum Salvato-

(21) *Operabilior.* Id est efficacior. Haec lectio quae est Feuard. in marg., ac codic. Clarom. et Merc. 2, magis placet, quam *optabilior*, ut est in aliis omnibus tum edit., tum vss. Nam hic de efficacia descensionis sermo est.

(22) *In materiam pericitatam dicere.* Sensus est, periculum fuisse, ne in materiam dissoluta absorberetur prorsus, et periret. Vide sup. lib. 1, c. 2, n. 2, et infra cap. 20 hujus libri.

(23) *Perfecti sermonis.* Gr. τοῦ τελετοῦ λόγου, quod melius vertisset interpres, *perfectæ rationis*, ut paulo ante recte vertit.

(24) *Sicut ipsi dicunt.* Graece scriptum fuisse puto & τα τοῦ λόγου, quod vertendum erat, quippe ipsi dicunt, non *sicut*, etc. Particula ergo *sicut* eo sensu hic accipienda, ac proinde mutanda interpunctio et delenda parenthesis, quam hic apposuit Grabius; inde enim turbatur sensus.

(25) *Superflua est igitur in... homines descensio*

ejus. Ut nimis apud eos augescat, formetur, et paratum sit ad susceptionem perfecte rationis.

(26) *Inde semel.* Sic recte Grabius ex Feuard. marg., et Voss. Ex parte consentiunt Clarom., Arund. et Merc. 2, nam in illo legitur *de semine.* In aliis minus recte, *de semine.*

(27) *Concepit in eum.* Supple, *intuita*, id est, ad ejus inspectionem. Porro in ante eum addimus ex vss. Voss. et Clarom.

(28) *Secundum vase.* In edit. Eras., Gall. et Feuard. præfixa legitur particula *si ante secundum;* sed male, et repugnantibus tum vss. omnibus, tum ipso sensu.

(29) *Operosius.* Id est efficacius, et ad quodlibet promptius, et expeditius.

(30) *Perfectum verbum.* Τέλετον λόγον vertere debuisset interpres, *perfectam rationem.*

(31) *Animalibus.* Subintellige, *hominibus.*

(32) *Formatur.* Al. *formaretur.*

(33) *Et jam si.* Sic Clarom. distinguere videtur; hancque distinctionem exigit sensus. In ceteris una voce *etiam.*

(34) *Quando ipsæ animæ, etc.* Hinc colligi posse videtur, Irenæus existimasse animas esse corporales, utpote figura circumscriptas; que veterum non paucorum sententia fuit.

(35) *Habeant.* Al. *habetant.*

men incipiet salvari (36), ut in eo sauctificetur, et clarificetur, et absorbeat mortale ab immortalitate (37); spirituali autem in totum (38) non est opus eorum, quæ sunt hic. Non enim nos illud, sed illud nos meliores facit.

7.²⁰ Adhuc autem manifestius, qui est de semine ipsorum, sermo arguitur falsus, et a quolibet perspici potest, in eo quod dicant eas animas (39), quæ habuerint a Mater semen, meliores reliquis fieri: quapropter et honoratas a Demiurgo, et principes, et reges, et sacerdotes ordinatas esse. Si enim erat hoc verum, primus utique Caiphas summus sacerdos, et Annas, et reliqui summi sacerdotes, et legis doctores, et principes populi credidissent Domino, in eam cognitionem concurrentes; et ante hos etiam Herodes rex. Quoniam autem nec hic, nec summi sacerdotes, nec qui preerant, neque clari de populo accurrerunt ei; sed et contrario qui erant in viis mendici 14 sedentes, surdi et cæci, et a reliquis concubabantur et contemnabantur, quemadmodum et Paulus ait²¹: *Videte enim (40) vocationem vestram, fratres, quoniam non multi sapientes apud vos, nec nobiles, neque fortis; sed quæ fuerunt contemptibilia mundi, elegit Deus.* Non itaque erant meliores tales animæ propter seminis depositionem, neque propter hoc honoriscaabantur a Demiurgo.

8. Et de eo quidem, quod sit regula ipsorum infirma et instabilis, adhuc etiam et vana, sufficiunt quæ dicta sunt. Nec enim oportet, quod solet dici, universum eibere mare cum, qui velit discere, quoniam aqua ejus salsa est. Sed quemadmodum statua de luto facta, colorata autem superficie, ut putaturaurea esse quæ sit lutea, quicunque accipiet ex ea particulam qualemunque, et experient (41) ostenderit lutum, liberabit eos qui veritatem quæruunt a falsa opinione: ²² eodem modo et nos non modicam partem, sed ea, quæ sunt maxima continentia (42) regulæ ipsorum, resolventes capitula, omnibus quotquot non seduci scientes volunt, quod est nequam, et dolosum, et seductorium, et perni-

²⁰ Cap. XXXIV. ²¹ 1 Cor. 1, 26, 27. ²² Cap. XXXV. ²³ Cap. XXXVI.

(36) *Si tamen incipiet saltri.* Græce, ut optime notat Billius, εἴτε μέλλοι σώγεσθαι; ubi verbum μέλλει, futurum esse, perperam reddit interpres (quod et alibi solet, ut iam non semel observavimus) incipere. Vertendum igitur erat: *si tamen futurum sit, ut salutem consequatur.* Nam carnis salutem et resurrectionem negabunt heretici, ut patet ex lib. 1, c. 6, n. 1, et evidenter ex Praefat. libri iv et lib. v, cap. 2.

(37) *Ab immortalitate.* Alii, ab immortali. Alludit autem Irenæus ad Apostoli verba II Corinb. v, 4, ut absorbeat quod mortale est, a vita.

(38) *Spirituali autem in totum.* In totum deest in Voss.

(39) *Dicant eas animas,* etc. Græca hujus phrasis exstant lib. 1, cap. 7, n. 3.

(40) *Videte enim,* etc. Ille Apostoli paulo aliter referuntur in exemplaribus tuis Græcis, tuis Latinis: Βλέπετε γάρ την κλησίν ὑμῶν, δεσπότοι, δι τοῦ πολλοῦ σοροῦ κατὰ σόρον, οὐ πολλοῦ δυρτοῦ, οὐ πολλοῦ εὐγένειας, etc. *Videte enim vocationem*

A ciosum, de schola eorum, qui sunt a Valentino, et a reliquis hereticorum, quicquid Demiurgum, sed et fabricatorem et factorem hujus universitatis, solum existentem Deum male tractant, ostendimus, dissolubilem eorum viam manifestantes.

9. Quis enim sensum habens, et veritatis vel modicum attingens, sustinebit dicentes, super Demiurgum Deum esse alterum Patrem; et alterum quidem esse Monogenem, alterum autem Verbum Dei, quem et in deminoratione emissum dicunt; alterum autem Christum, quem et posteriorem reliquis *Æonibus* cum Spiritu sancto factum esse dicunt: et alterum Salvatorem, quem ne a Patre quidem universorum, sed ab his, qui in deminoratione facti sunt, *Æonibus* collatum et congestum dicunt, et necessarie propter deminorationem emissum? ut nisi in ignorantia et deminoratione fuissent *Æones*, secundum eos nec Christus emissus fuisset, nec Spiritus sanctus, nec Horos, nec Soter, nec Angelii, nec Mater ipsorum, nec semen ejus, nec reliqua mundi fabricatio; sed fuissent omnia deserta ac desituta tot bonis. Non solum itaque in fabricatorem tantum irreligiosi sunt, labis cum dicentes fructum; sed et in Christum, et in Spiritum sanctum, propter labem dicentes eos emissos; et Salvatorem autem similiter (43) post labem. Quis enim sustinebit reliquum eorum vaniloquium, quod astute parabolis adaptare conantes, et se, et eos, qui sibi credunt, in maximam converterunt impietatem?

CAPUT XX²⁴.

*Demonstrat inanes esse probationes, quibus *Æonis* duodecimi perturbationes et angustias assererant, nec per Iudee apostasiam et defectionem ipsas posse confirmari. Demum variis antithesibus ostendit, passionem Domini nostri nihil communio, aut affine habere cum facta *Æonis* passione.*

1. Quoniam et parolas, et actus Domini improprie et inconsequenter inferunt figmento suo, ita ostendimus. Illam enim, quam erga duodecimum *Æonem* dicunt accidisse, passionem, conantur ostendere, quod Salvatoris passio a duodecimo

vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, etc.

(41) *Experiens.* Ita Fenard. in marg. Clarom. et Voss. Alii vitiōse exhaniriens.

(42) *Maxima continentia.* Non dubitare se sit Billius, qui pro maxima substituendum sit *maxime*. Nam, inquit, quod in Græco erat, οὐεκτικότερα, id verborum tenacissimum interpres redditum, *maxime continentia*; ego, præcipua ac *maximi* ponderis. Sic enim clarior est sensus. Sed acutiorum judicio hæc discutienda relinquo. Sic ille, loco iam multoties cit. Sed quid si *continentia* substantiæ accipiatur, pro complexio, complexione, summa, vel capite, Græce τὸ οὐεκτόν, vel τὸ οὐοντό? Nam in Gloss. vel οὐοντή vertitur *continentia*. Sic ordo verborum esset: *ea resolventes capitula, quæ sunt maxima continentia regulæ ipsorum; sensus vero: quæ sunt præcipuum regulæ ipsorum capitul, quæ cetera alia complectuntur.*

(43) *Similiter.* Alii, finaliter.

apostolorum facta sit, et in duodecimo mense. Uno ^A anno (44) volunt eum post baptismum prædicasse. Sed in illa quæ fluxum (45) sanguinis patiebatur, manifeste dicunt ostensum; duodecim enim annis passa est mulier, et tangens fimbriam Salvatoris, consecuta est sanitatem ab illa virtute, quæ egressa est a Salvatore, quam præesse dicunt. illa enim, quæ passa est, virtus extensa, et in immensum effluens, ita ut periclitaretur per omnem (46) substantiam dissolvi, cum tetigisset primam quaternationem, quæ per fimbriam significatur, stetit et a passione cessavit.

2. Hoc ergo, quod dicunt, duodecimi æonis passionem per Judam demonstrari; quomodo potest in similitudinem comparari Judas (47), qui ejectus est de numero duodecimo, nec restitutus est in locum suum? æon enim cuius typum Judam dicunt esse, separata ejus enthymesi, restituta est, sive revocata; Judas autem abdicatus est, et ejectus, et in locum ejus Matthias ordinatus est, secundum quod scriptum est: *Et episcopatum ejus accipiat alius*⁴⁸. Debuerunt itaque dicere, duodecimum æonem ejusdem esse de Pleromate, et in locum ejus alium prolatum sive emissum; si tamen in Iuda ostenditur. Adhuc autem ipse quidem æon quod sit passus dicunt; Judas autem quod sit proditor. Patiens autem Christus venit ad passionem, et non Judas; et ipsi confitentur. Quomodo igitur Judas traditor ejus, qui pro ~~Iudæa~~ nostra salute pati habuit, typus et imago esse poterat passi æonis?

3. Sed neque Christi passio similis est passioni æonis, neque in similibus facta. æon enim passus est passionem dissolutionis, et perditionis, ita ut periclitaretur ipse, qui patiebatur, et corrumphi: Dominus autem noster Christus passus est passionem validam, et quæ non cederet; non solum ipse non periclitatus corrumphi, sed et corruptum hominem firmavit robore suo, et in incorruptionem revocavit. Et æon quidem passus est passionem ipse requirens Patrem, et non prævalens invenire: Dominus autem passus est, ut eos qui erraverunt a

⁴⁹ Act. 1, 20, ex Psal. cxviii, 8. ⁵⁰ Psal. lxvii, 19;

(44) *Uno enim anno*, etc. Græca hujus periodi et seqq. habet supra lib. 1, cap. 3, n. 3.

(45) *Fluxum*. Edit. *Prosternum*.

(46) *Per omnem*. Sic ex mas. Clarom. et Voss. reputui. In edit. Eras. et Gall. male, et *omnem*. Fenardius vero in pro et substituit, sed Billii solius, ut videtur, monitu, nullius vero mss. cod. auctoritate. Quare tuitus esse duxi pro in scribere per, cum presentem idem sit sensus.

(47) *Judas. Alii, Iudea.*

(48) *Substituit*. Sic omnes cum edit. tum mss.; sed in margine edit. Eras., Gall. et Feuard, legitur existinxit.

(49) *Quod sit duodecimus, apud omnes consonat, duodecim denominatis apostolus in Evangelio*. Hæc lectio, quæ est codd. Voss. et Clarom. cæteris et amplior et melior videtur. Initio enim periodi præcedentis scripsit Irenæus: *Non ergo Judas duodecimus discipulus typus erat passi æonis*. Tum resumit: *Proditor enim Judas, quod sit duodecimus, scilicet discipulus, vel apostolus, apud omnes consonat*. Rationem statim subnectit: *duodecim denominatis apostolix in Evangelio*; cum duodecim deno-

^A Patre, ad agnitionem, et juxta eum adduceret. Et illi quidem inquisitio magnitudinis Patris fiebat passio perditionis; nobis autem Dominus passus, agnitionem Patris conferens, salutem donavit. Et illius quidem passio fructificavit fructum semi-
^B neum, sicut dicunt, invalidum, et infirmum, et informem, et inefficacem; istius autem passio fructificavit fortitudinem et virtutem. *Ascendens enim in altitudinem* Dominus per passionem, *captivam duxit captitatem, dedit dona hominibus*⁵¹, et constitutis credentibus in se super serpentes et scorpiones calcare, et super omnem virtutem inimici, id est principis apostasim. Et Dominus quidem per passionem mortem destruxit; et solvit errorem, corruptionemque exterminavit, et ignorantiam destruxit; vitam autem manifestavit, et ostendit veritatem, et incorruptionem donavit.⁵² Illorum autem æon cum fuisse perpessus, ignorantiam substituit (48), substantiam informem peperit, ex qua omnia materialia opera prolatæ sunt, secundum eos, mors, corruptio, error, et his similia.

4. Non ergo Judas, duodecimus discipulus, typus erat passi æonis; sed neque Domini nostri passio; per omnia enim dissimile et inconveniens invicem sibi ostensum est, non solum in his quæ prædicti mus, sed et secundum ipsum numerum. Proditor enim Judas, quod sit duodecimus, apud omnes consonat, duodecim denominatis apostolis in Evangelio (49); hic autem æon non duodecimus, sed tricesimus est: non enim duodecim tantum æones voluntate Patris prolati sunt, secundum hæc, neque duodecimus ordine emissus est; in tricesimo loco annumerantes (50) eum emissum. Quomodo ergo duodecimus ordine Judas, ejus qui in tricesimo ordine est æon, potest esse typus et imago?

5. Si autem Judam pereuntem, imaginem enthymeos ejus esse dicit, nec sic imago similis erit ejus, quæ secundum eum est veritatis. Enthymesis enim separata ab æone, ipsa postea formata (51) a Christo (52), debiuc prudens facta a Salvatore (53), et omnia quæ sunt extra Pleroma ope-

^C minentur apostoli in Evangelio. Cæteri omnes codd. inter se dissentunt. In Feuard. edit. *Quod sit duodecimus denominatis apostolus in Evangelio*, apud omnes consonat. Consentunt quoad primam partem Eras. et Gallas, sed in his, ut et in Arund. et Merc. 2 deest apud omnes consonat. Græb. ex cod. Arund. pro *denominatus* scripsit *de nominatis*; de cætero consentit cum Feuard. In Merc. 2, una voce, *denominatis*. Vox autem duodecim in iis omnibus omissa, hanc dubito quin incuria scribarum, ob affinitatem cum duodecimus.

(50) *Annumerantes*. Pro, cum annumerant.

(51) *Postea formata*. Postea pro propere recte posuit Græb. ex margine edit. Eras., Gallas. ac Feuard., et ex mas. Arund. sive Voss. quibus consentit Clarom. Sed qua auctoritate addiderit est post formata, non dicit. Quamobrem expunxi, sensum enim turbat.

(52) *Formata a Christo*. Qui substantia formam ei indidit. Vide lib. 1, c. 4, n. 1.

(53) *Prudens facta a Salvatore*. A quo agnitionis formam recepit. Ibid. n. 5.

rata secundum imaginem eorum qui sunt in Pleromate, in novissimo in Pleroma recepta dicitur ab his, et secundum conjugationes unita Salvatori ei, qui ex omnibus factus est. Judas autem semel ejectus numquam revertitur in discipulorum numerum: alioquin numquam alius in locum ejus annumeratur. Et Dominus autem dixit de eo: *Væ homini per quem Filius hominis tradetur*¹⁷. Et, *Melius erat ei si natus non fuisset*¹⁸, et *filius perditionis*¹⁹ dictus est ab eo. Si autem non separaretur ab *Æone* Enthymeseos dicunt Judam esse typum, sed perplexæ ei passionis; nec sic numerus duodecim (56) numero trium possunt esse typus. Hic enim Judas ejectus est, et Matthias pro eo ordinatus: illic autem *Æon* periclitatus dissolvi, et perisse dicitur, et Enthymesis, et passio; separatum enim Enthymesin quoque a passione separauit: et faciunt *Æonem* quidem restitui, Enthymesin autem fornicari, passionem vero ab his separatam, esse materiam. Tribus itaque existentibus his, *Æone*, et Enthymesi, et passione, Judas et Matthias duo existentes, non possunt typus esse.

CAPUT XXI.

*Duodecim Apostolos *Æonum* typum non esse.*

1. Si autem duodecim apostolos dicunt typum esse illius solius duodecim *Æonum* prolationis, quam Homo cum Ecclesia protulit; et reliquorum decem *Æonum*, qui, ut dicunt, a Verbo et Vita prolati sunt, dent typum alios decem apostolos. Irrationabile est enim juniorum quidem *Æones*, et propriet hoc minores, ostendi a Salvatore per electionem apostolorum; seniores autem horum, et ob hoc meliores, non iam præstendi: cum possit Salvator (si tamen apostolos ideo elegit, ut per eos ostendat *Æonas*, qui sunt in Pleromate) et alios decem apostolos eligere, et ante hos quoque alios octo, ut illam principalem et priuam ostendat ogoeadem, per apostolorum numerum typum faciunt;

¹⁷ Matth. xxvi, 21. ¹⁸ Marc. xiv, 21. ¹⁹ Joan. xvii, 12.

(54) *Duodecim. Alii, duodecimus.*

(55) *Possit ostendere neque secunda decade.* In Claro., Arnud. et Merc. 2, pro secunda legitur secundæ. Sed id loci hujus corruptioni, mss. codicium ope hactenus insanabilis, remedium non assert. Crediderim tamen levit mutatione facta sat commode restitu posse, sic minirum legendo: possit ostendere quoque secundam decadem. Tunc planus esset sensus: cum possit Salvator... et alios decem apostolos eligere... ut possit ostendere quoque secundam decadem. Proclive fuit festinatibus ac negligenteribus scribis, pro quoque, scribere neque; (jam exempla vidiimus) et accusativos, omissa abbreviations nota, commutare in ablativos.

(56) *Tricenario.* Sic ubique Claram. et Voss. tricenarius, (tricenario, tricenimus, etc., habent, melius, quam alii trigenarius, trigenario, trigesimus.

(57) *Minores.* In Eras., Gall. et Fenard. juniorum, minus recte, nam mox sequitur, meliores autem.

(58) *Si propter.* Si deest in omnibus mss. necessario tamen retinendum.

(59) *Non jam.* Pro non ergo.

(60) *Collocatum.* Claram., Eras., Gall. et Fenard. collatum, vel collatum.

(61) *Hermes.* Græcum Mercurii nomen.

(62) *Sicut Græco sermone exprimitur.* Hæc verba,

A 146 possit ostendere neque secunda decade (56): post enim duodecim apostolos, lxx alios Domines noster ante se misisse inventur; septuaginta autem nec octonario numero, neque denario, nec tricenario (56) typus esse possunt. Quæ igitur cassa est, minores (57) quidem, sicut prædicti, *Æones* per apostolos ostendi: meliores autem, ex quibus et hi facti sunt, non jam præfigurari? Et duodecim autem apostoli, si propter (58) hoc electi sunt, ut per eos numerus duodecim *Æonum* significetur; et septuaginta in typum *Æonum* septuaginta electi esse debuerunt: non jam (59) triginta numero *Æonas*, sed octoginta et duos factos dicant. Qui enim secundum typum eorum, qui in Pleromate sunt, *Æonum* electionem facit apostolorum, numquam alienum quidem facheret, aliorum vero non faceret; sed per omnes apostolos tentasset servare imaginem, et ostendere typum eorum qui sunt in Pleromate *Æonum*.

2. Sed neque de Paulo quidem tacendum est, sed exigendum ab his, in cuius *Æonis* typum Apostolus nobis traditus est: nisi forte in Salvatoris compositi eorum, qui et ex omnium collatione subsistit, quem et omnia nuncupant, eo quod sit ex omnibus: de quo et Hesiodus poeta splendide significavit Pandoram, id est, omnium manus, dominans eum, ob hoc quod ex omnibus optimum munus in eo sit collocatum (60). In quibus ratione hoc est: Hermes (61) (eicunt Græco sermone exprimitur (62)) Αἰματίους τε λόγους (63) καὶ ἐπικλεοντος θῆρος Ἐς αὐτοὺς κάθετο, ut hoc ipsum (64) Latino sermone dicamus: *Fraudulentæ, sive seductionis verba, et subinvolantes mores indidit eorum sensibus, ad seducendum stulos hominum, ut credant argumentis eorum. Mater enim, hoc est Leto (65), occulte (66) commovit eos (unde et Leto nuncupata est secundum Græci sermonis significantiam, eo quod occulte homines commoveret) nesciente Demiurgo,*

ut et sequentia: *ut hoc ipsum Latino sermone dicamus; Latinī interpretis esse, non Irenæi qui Græce scripsit, nobis etiam non monentibus facile deprehendet lector.*

(63) Αἰματίους τε λόγους, etc. Hesiodi verba sunt in Op. et Di. ubi postquam descriptis poeta quid quisque ceterorum deorum dearumque in Pandoram contulerit, Mercurii donum reserens subdit vers. 77:

Ἐρ δέ ἄρα οἱ στήθεσσι διδάστορος Ἀργειφόρτης Φεύδεα θ' αἰματίους τε λόγους καὶ ἐπικλεοντος θῆρος Τεῦξε.

At in pectore nuntius Argicida (Mercurii epitheton) Mendacia, blandosque sermones, et dolosos mores Fecit.

Quæ vanis hæreticorum sermonibus ad seducendos stulos hominum excogitatis applicat Irenæus.

(64) *Hoc ipsum.* Sic recte solus Claram. Cætera omnia exemplaria minus bene, *hoc ipso*.

(65) *Leto.* A verbo λέθω, *lateo*, derivare videtur Irenæus, derivant et alii, inter quos Eustathius et Natalis Comes. Sed cum a λέθω derivata scribantur a Græcis per ο, a Latinis per *th*, scribi debet *Leto*, non *Leto*.

(66) *Occulte.* Græce λεληθότως, qua voce eo sensu utitur auctor *sup.* lib. 1, c. 5, n. 6.

emantia profunda et incenarrabilia mysteria pru-
cientibus aures (67). Et non solum per Hesiodum
hoc operata est Mater eorum mysterium dici, sed
et Pindari Lyrici (68) sapienter valde, ut cœlet De-
miurgo in Pelope, cuius caro in partes a patre di-
visa est, et ab omnibus diis collecta, et allata, et
compacta, Pandoram hoc modo significavit: ex qua
et isti compuncti (69) eadem secundum eos dicen-
tes, ejusdem generis et spiritus sunt cum illis.

CAPUT XXII²⁰.

Triginta *Æones* per tricessimum annum, quo Christum baptizatum dicunt, non representari: nec Christum duodecimo post baptismum mense pas-
sum esse, sed quadragenario majorem mortuum
suisse; quæ peculiaris Irenæo sententia est.

1. Quia autem et tricenarius numerus eorum
omnis excidit (70), secundum eos aliquando quidem
paucis, aliquando autem plurimis *Æcnibus* statim
in Pleromate inventis, ostendimus. Non ergo tri-
ginta annorum existens venit ad baptismum, ut
ostenderet tacitos *Æones* eorum (71) triginta: alio-
quin ipsum primum (72) erunt discernentes et ejici-
entes de Pleromate omnium. Duodecimo autem
mense dicunt eum passum, ut sit anno uno post
baptismum prædicans, et ex propheta (73) tentant
hoc ipsum confirmare (scriptum est enim: *Vo-
care* (74) annum Domini acceptum, et diem retri-
butionis²¹) vere cœcutientes, qui profunda Bythi
ad invenisse se dicunt, et non intelligentes ab Isaia di-
ctum annum Domini (73) acceptabilem, nec diem (76)
retributionis. Neque enim de die, quæ **147** duodecim
horarum habet spatium, dictum est in propheta;
nec de anno duodecim mensium habente mensu-
ram. Quia enim prophetæ in parabolis et allegoriis,
et non secundum sonum ipsarum dictionum plu-
rius dixerunt, et ipsi consententur.

2. Dies ergo retributionis dictus est, in qua retri-
buet Dominus unicuique secundum opera sua²²,
hoc est judicium. Annus autem Domini acceptabilis,
tempus hoc, in quo vocantur ab eo hi qui credunt
ei, et acceptabiles sunt Deo: hoc est, omne ab ad-

²⁰ Cap. XXXVIII. ²¹ Isa. LXI, 2. ²² Rom. II, 6. ²³ Isa. XXXIV, 8. ²⁴ Mat. V, 45. ²⁵ Isa. V, 12.
²⁵ Rom. VIII, 36. ²⁶ Cap. XXXIX.

(67) *Prudentibus aures*. Alludit ad id Pauli II Timoth. IV, 3: Κνηθόμενοι τὴν ἀκοὴν, quod veritatem vulgatus interpres, *prudentes auribus*.

(68) *Sed et Pindari Lyrici*. Genitivum Πινδάρου, quem præpositio δια requirebat, per accusativum redidere debuisset interpres, ut recte ante me ob-
servavit Grabius.

(69) *Compuncti*. Graece, ait Billius, κεκαυτηρασ-
μένοι, id est, quasi cauterio inusti: Paulina vox I
Timoth. IV, 2.

(70) *Omnis excidit*. Alii perperam, *excedit*.

(71) *Tacitos Æones eorum*. *Tacitos Æones* vocat Irenæus, quia ex Sige seu *Silento* nati.

(72) *Alioquin ipsum primum*, etc. Id est, si tri-
ginta duntaxat *Æones* sunt, tollendus ex eorum
numero, et e Pleromate eliminandus Salvator.

(73) *Prophetæ*. In marg. Feuard. *prophetia*.

(74) *Vocare*. Sic mss. omnes, cum Feuard. et
Grab. editi. juxta Graecum LXX, χαλέψαι. Sic etiam
egit Cyprian. *advers. Jud. lib. II, cap. 10*. In Eras.

Aventu ejus tempus usque ad consummationem, in
quo, ut fructus, eos qui salvantur acquirit. Sequitur
enim, secundum dictionem prophetæ, annum dies
retributionis²³; et erit mentitus propheta, si anno
tantummodo Dominus prædicavit, et de eo dicit.
Ubi est enim dies retributionis? transivit enim an-
nus, et nondom dies retributionis est; sed adhuc
solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit
super justos et injüstos²⁴. Et persecutionem quidem
patiuntur justi, et affliguntur, et occiduntur; in
abundantia autem sunt peccatores, et cum cithara
(77) et psalterio bibunt, opera autem Domini non in-
tendunt²⁵. Debent autem secundum dictionem co-
pulari, et sequens esse anno dies retributionis.
Dicendum est enim, *rocare annum Domini acceptum*,
et *diem retributionis*. Bene itaque intelligitur tem-
pus hoc, in quo vocantur et salvantur a Domino (78),
annus Domini acceptus (79): quem subsequitur
dies retributionis, id est judicium. Et non solum
autem annus tempus hoc dicitur; sed et dies nomi-
natur, et a Prophetæ, et a Paulo; in quibus et Apo-
stolus memor Scripture, in Epistola, quæ est ad
Romanos, ait: *Sicut scriptum est: Propter te morte
efficiimur tota die, testimoniis sumus ut ores occisi-
onis*²⁶. Nunc autem *tota die* pro omni hoc tempore
dictum est, in quo persecutionem patimur, et ut
ores occidimur. Sicut ergo dies haec non illam,
quæ in **xii** horis substituit, significat, sed omne tem-
pus, in quo patiuntur et interficiuntur propter
Christum credentes ei: ita et illic annus, non qui
est ex duodecim mensibus dicitur, sed omne fidei
tempus, in quo audientes prædicationem credunt
homines, et acceptabiles Domino sunt, qui se ei
copulant.

B **3.** ²⁷ Est autem valde admirari, quonam mo-
do profunda Dei ad invenisse se dicentes, non scrutati
sunt in Evangelio, quoties secundum tempus Pa-
sachæ (80) Dominus post baptismum ascenderit in
Iherusalim, secundum quod moris erat Iudeis ex
omni regione, omni anno, tempore hoc convenire

²⁰ Cap. XXXVIII. ²¹ Isa. LXI, 2. ²² Rom. II, 6. ²³ Isa. XXXIV, 8. ²⁴ Mat. V, 45. ²⁵ Isa. V, 12.

D et Gallas, *rocate*.

(75) *Dicatum annum Domini*. Ita Clarom., Voss.
et Grab. Ceteri perperam, *Domino*; nam paulo
ante scribunt in omnibus codd. *annum Domini*;
et paulo post *annus Domini acceptabilis*.

(76) *Nec diem*. Legendum vult Billius et *diem*:
quam lectionem improvide et contra omnium codd.
siden editioni sue Colonensi inseruit Fenarden-
tius. Sensus enim est: *nec diem retributionis intel-
ligentes*.

(77) *Cum cithara*. Cum addidit Fenard. consent.
Clarom. et Voss. juxta versionem LXX quam hic
citat Irenæus, μετὰ κιθάρας. Nam in Vulgata paulo
aliter legitur hic Isaiae locus.

(78) *Salvantur a Domino*. Præpositionem a ex
cod. Arund. restituit Grab.

(79) *Domini acceptus*. Sic recte Clarom. cod. ex-
teri omnes perperam, *Domino*.

(80) *Paschæ*. Alii, *Paschale*.

In Hierusalem, et illic diem festum Paschæ celebbrare. Et primum quidem ut fecit vinum ex aqua in Cana Galileæ, ascendit in diem festum Paschæ, quando (81) et scriptum est: *Quia multi crediderunt in eum, videntes signa quæ faciebat, sicut Joannes Domini discipulus meminit* ²⁰. Dehinc iterum subtrahens se invenitur in Samaria, quando et cum Samaritana disputabat, et filium Centurionis absens verbo curavit, dicens: *Vade, filius tuus vivit* ²¹. Et post hæc iterum secunda vice ascendit in diem festum Paschæ (82) in Hierusalem, quando paralyticum, qui juxta natatoriam iacebat ^{xxxvii} annos, curavit, iubens ut surgeret et auferret grabbatum suum, et iret ²². Et iterum inde secedens trans mare Tyberiadis, ubi et cum multa turba eum suisset secuta, de quinque panibus satiavit omnem illam multitudinem, et superaverunt duodecim copiæ fragmentorum ²³. Deinde cum Lazarum suscitatæ ex mortuis, et insidiae fierent a Pharisæis, secedit in Ephrem civitatem ²⁴: et inde ante sex dies Paschæ seniens in Bethaniam scribitur ²⁵, et de Bethania ascendens in Hierosolymam, et manducans Pascha, et sequenti die passus. Quoniam autem tria hæc Paschæ tempora non sunt unus annus, omnis quilibet constitutus. Et ipsum autem mensem, in quo Pascha celebratur, in quo et passus est Dominus, non duodecimum, sed primum esse, qui omnia se scire jactant, si nesciunt, a Moyse possunt discere. Falsa ergo ostensa est et anni, et duodecimi mensis absolutio eorum (83), et debent aut absolutionem suam, aut Evangelium reprobare: alioquin quomodo uno anno tantum Dominus prædicavit?

4. Triginta quidem annorum existens cum veniret ad baptismum, deinde magistri ætatem perfectam habens, venit Hierusalem, ita ut ab omnibus justè audiret magister (84): non enim aliud videbatur et aliud erat, sicut inquit qui punitivum introducunt; sed quod erat, hoc et videbatur. Magister ergo existens, magistri quoque habebat

²⁰ Joan. ii, 23. ²¹ Joan. iv, 50. ²² Joan. v, 1 seqq. ²³ Col. i, 18. ²⁴ Luc. iii, 23.

A ætatem, non reprobans, nec supergrediens hominem, neque solvens legem (85) in se humani generis, sed omnem ætatem sanctificans per illam, quæ ad ipsum (86) erat, similitudinem. Omnes enim venit per semetipsum salvare: omnes, inquam, qui per eum renascuntur in Deum (87), infantes, et parvulos, et pueros, et juvenes, et seniores. Ideo per omnem venit ætatem, et infantibus infans factus, sanctificans infantes; in parvulis parvulus, sanctificans hanc ipsam habentes ætatem, simul et exemplum illis pietatis effectus, et justitiae, et subjectionis; in juvenibus juvenis, exemplum juvenibus fiens, et sanctificans Domino. Sic et senior in senioribus, ut sit perfectus magister in omnibus, non solum secundum expositionem veritatis, sed et secundum ætatem, sanctificans simul et seniores, exemplum ipsis quoque fiens: deinde et usque ad ¹⁴⁵ mortem pervenit, ut sit primogenitus ex mortuis, ipse primatum tenens in omnibus ²⁶, princeps vite, prior omnium, et præcedens omnes.

5. Illi autem, ut figuramentum sumum de eo quod est scriptum, vocare annum Domini acceptum, affirmant, dicunt uno anno eum prædieasse, et duodecimo mense passum: contra semetipos oblii sunt, solventes ejus omne negotium, et magis necessariam, et magis honorabilem ætatem ejus auferentes, illam, inquam, provectionem, in qua et docens (88) præterat universis. Quomodo enim habuit discipulos, si non docebat? Quomodo autem decebat, in magistri ætatem non habens? Ad baptismum enim venit nondum qui triginta annos suppleverat, sed qui inciperet esse tanquam triginta annorum: (ita enim, qui ejus annos significavit Lucas, posuit: *Jesus autem erat quasi incipiente triginta annorum* ²⁷, cum veniret ad baptismum) et a baptismate (89) uno tantum anno prædicavit; compleas tricesimum annum passus est, adhuc juvenis existens, et qui necdum provectionem haberet ætatem. Quia autem triginta annorum ætas prima indolis (90) est juvenis, et extenditur usque ad quadra-

dinem quam ad Christum habet.

(87) *Renascuntur in Deum. Per baptismum videbile.*

(88) *In qua et docens. Sic Clarom. cod. in Voss. in qua et docens; in Arund. in qua docens; in edit. in qua edocens.*

(89) *Et a baptismate, etc. Hæc non in propria, sed in hereticorum sententia scribit Irenæus. Qui enim postea assenserit passum esse Christum ætate jam in senium declinante, cum videlicet quadragesimum ætatis annum excessisset, nec a quinquagesimo procul abesset, sensisse non potuit, cum anno ætatis duntaxat uno post baptismum prædicasse. tum vero passum fuisse; cum maxime tria ab ejusdein baptismo ad passionem intercessisse veti Paschata. Sed de his fusius in dissert. III, art. 6, § 70, seqq.*

(90) *Prima indolis. Ita Clarom., Arund., Voss., Feuard. in marg. et Grab., cæteri minus recte, primæ indolis. Is est autem verborum ordo et sensus: triginta annorum ætas, prima est ætas indolis juvenis. Ac proinde et indolis et invenis in gignendi*

(81) *Quando. Al. vitiouse, quoniam.*
(82) *Secunda vice ascendit in diem festum Paschæ. Illud recte Irenæum diem festum Iudeorum, quo Jesus Hierosolymam ascendisse dicitur Joan. v, 1, de Paschate accepisse contendit Grabius. Sed nullum assert vir eruditus argumentum, quo falsitatem huiusque assertionis demonstret; quam satis probabilem facit tum evangelicæ historiæ series, tum Theodoreti in cap. ix Danielis et Ieronymi consensus.*

(83) *Absolutio eorum. Sic mss. omnes. In Eras. Gall. et Feuard. perperam, absolutio dierum. Absolutio hic pro solutio, explicatio; Græce ἐπιλύσις.*

(84) *Audiret magister. Sic recte Feuard. in marg. et Clarom., cæteri omnes minus recte.*

(85) *Solvens legem. Suam ante legem in omnibus edit. citra necessitatem additum expunxi auctoriitate cod. Clarom.*

(86) *Ad ipsam. Sic cod. Clarom. et Arund. melius, quidquid dicit Grabius, quam cæteri ad ipsam. Id enim intendit Irenæus, ut sequentia demonstrant, omnem hominum ætatem sanctificari per similitu-*

geimum annum, omnis quilibet constitbitur; a quadragesimo autem et quinquagesimo anno (91) declinat jam in seculum seniorem; quam habens Dominus noster docebat, sicut Evangelium καὶ πάντες οἱ (92) πρεσβύτεροι μαρτυροῦσιν, οἱ καὶ τὴν Ἀστακὴν τῷ τοῦ Κυρίου μαθητῇ συμβοληστέοις (93), παραδοκάντας ταῦτα (94) τὸν Ἰωάννην. Παρέμεινε γάρ αὐτὸς μέχρι τῶν Τρεισινοῦ χρόνον.

Quidam autem eorum non solum Joannem, sed et alios apostolos viderunt, et hæc eadem ab ipsis audierunt, et testantur de hujusmodi relatione. ⁹⁵ Quibus magis oportet credi? Utrumne his talibus, an Ptolemaio, qui apostolos nunquam vidi, vestigium autem apostoli ne in sonniis quidem assecutus est?

6. Sed et ipsi, qui tunc disputabant cum Domino Jean Chriatō Iudei, apertissime hoc ipsum significaverunt. Quando enim eis dixit Dominus: *Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum, et vidit, et gavisus est*, responderunt ei: *Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti* ⁹⁶? Hoc autem consequenter dicitur ei, qui jam *xl* annos excessit, quinquagesimum autem annum nondum attigit, non tamen multum a quinquagesimo anno absistat. Ei autem, qui ait *xxx* annorum, diceretur utique: *Quinquaginta annorum nondum es*. Qui enim volebant eum mendacem ostendere, non utique in multum extenderent annos ultra seculum, quam eum habere cōspiciebant; sed proxima seculis dicebant, sive vere scientes (95) ex conscriptione census (96), sive conjicentes secundum seculum, quam videbant habere eum super quadragesima; sed ut non quæ esset (97) triginta annorum. Irrationalibile est enim omnino, viginti annos mentiri eos, volentes eum juniorum ostendere temporibus Abraham. Quod autem videbant, hoc et loquebantur; qui autem videbatur, non erat putativus, sed veritas. Non ergo multum aberat a quinquaginta annis (98): ei ideo dicebant ei: *Quinquaginta annorum nondum es, et Abraham vidisti?* Non ergo

⁹⁵ Cap. XL. ⁹⁶ Matth. ix, 20. ⁹⁷ Iliad. A, 4. ⁹⁸

casu, non in recto accipiuntur, ut de priori haud satis attentus asseruit Græbius.

(91) *Quadragesimo autem et quinquagesimo*. Sic codd. Clarom. et Anglic. omnes, cum edit. Oxon. In alia edit. perperam, *quadragesimo aut et quinquagesimo*.

(92) *Kai κάρτες, etc.* Græca hæc, citato nominatim Irenæo, exhibet Euseb. lib. iii, cap. 23.

(93) *Συμβοληστέοις*. Ita Euseb., *loci cit.*, et Niceph., lib. iii, cap. 2. At in Georgii Syncelli *Chronographia* p. 345, edit. Par. 1652, legitur in textu συμβοληστέοις, ad marginem vero συμβιούστεοις.

(94) *Taῦτα*. Hanc vocem in Eusebio et Syncello omissem, recte ex Nicephoro addidit Græbius, quia Latina Irenæi versio habet *id ipsum*.

(95) *Sive vere scientes*. Ita recte Feuard. in marg. Clarom. et Voss. Cæteri omnes cum edit. tum mss.

A anno uno prædicavit, nec duodecimo mense anni passus est. Tempus enim a trigesimo anno usque ad quinquagesimum nunquam erit unus annus, nisi si apud Αἴones eorum tam magni anni sunt deputati his, qui apud Bythum in Pleromate ex ordine residēt, de quibus et Homerus poeta dixit ⁹⁹, et ipse inspiratus a Matre eorum erroris:

Οἱ δὲ θεοὶ πάρ Ζηνὶ καθήμενοι ἡγορῶντο
Χρυσέψ ἐν δασέψ.

Quod Latine ita interpretahimur:

*Dii autem apud Jovem considentes tractabant
In aureo loco.*

CAPUT XXIII.

*Mulierem profluvio sanguinis laborantem perturbavit
Αἴonis typum non esse.*

Sed et de illa muliere, quæ profluvio sanguinis laborans, tetigit Umbriam vestimentum Domini, et sanata est ¹⁰⁰, aperta est eorum ignorantia: (dicunt enim per eam ostendi passam illam duodecimam Virtutem, et in infinitum defluxam, id est duodecimum Αἴονει) prius quidem, quia, secundum sectam eorum, duodecimus non est iste Αἴον, sicut ¹⁴⁹ ostendimus. Ut autem ex superfluo (99) eis et hoc detur, duodecim Αἴονibus existentibus, undecim quidem impassibiles perseverasse dicuntur, duodecimus autem passus; mulier autem e contrario duodecimo anno sanata, manifestum est quoniam undecim quidem sanata habuit perseverantem passionem, duodecimo autem sanata est. Si quidem undecim Αἴονis in passione insanabili fuisse dicerentur, sanatus autem duodecimus, suorum erat dicere typum eorum esse mulierem. Quia autem hæc undecim quidem annis passa est, et non est sanata, duodecimo autem anno sanata est; quomodo potest esse typus duodecimi Αἴοnis, ex quibus undecim omnino nihil passi sunt, solus autem duodecimus participatus est passionem? Typus enim et imago secundum materiam, et secundum substantiam aliquoties a veritate diversus est: secundum autem habitum et lineamentum, debet servare similitudinem, et similiter ostendere per præsentia illa quæ non sunt præsentia.

2. Et non solum in hac muliere anni infirmitatis Joan. viii, 56, 57.

D minus bene, sive resientes. Nam vere scientes opponunt auctor τῷ conjicentes, quod inox sequitur.

(96) *Ex conscriptione census*. Vel eum populi censum, seu descriptionem intelligit, de qua Lucas cap. ii, 1: *Exiit edictum a Cæsare Augusto ut describeretur universus orbis*; vel eam, quæ post Archelai relegationem, novem iam annis ab Herodis morte exactis facta est, anno Juliano 59, Αἴον vulg. 14, Sexto Pompeio et Sexto Apuleio Coss., de quo Josephus lib. xviii *Antiquit.* cap. 4.

(97) *Quæ esset*. Sic Clarom. melius, ni fallor. quam reliqui, qui esset; nam de seculi sermo est.

(98) *Quinquaginta annis*. Clarom. et Voss. *xl annis*; sed male, ut præcedentia demonstrant.

(99) *Ex superfluo*. Id est, *ex abundanti*; Græce, ἐκ περισσου, vel ἐκ περιουσιας, ait Bill.

descripti sunt, quos coaptari dicunt segmento suo, sed ecce et alia mulier similiter xviii annis instruata, sanata est, de qua Dominus ait: *Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligavit Satanæ decem et octo annis, non oportebat solvi in die Sabbati?* ¹⁰ Si ergo illa typus erat duodecimi æonis passi, et hæc typus esse decimi octavi æonis passi debet. Sed non habent ostendere: alioquin prima et principialis eorum ogdoas (1) connumerabitur compassis æonibus. Sed et alius autem quidam sanatur a Domino xxxviii annos habens in sua passione¹¹: et tricesimum et octavum passum æonem dicant. Si enim quæ a Domino facta sunt, typos esse dicunt eorum, quæ sunt in Pleromate; typus in omnibus debet servari. Sed neque eam, quæ post xxviii annos curata est, nec eum qui post xxxviii annos curatus est, possunt adaptare suo segmento. Insulsum autem et inconveniens est omnino dicere in quibusdam quidem servasse typum Salvatorem, in quibusdam autem non servasse. Dissimilis ergo et mulieris typus negotio æonum (2) ostenditur.

CAPUT XXIV.

Vana et insuisa esse argumenta quæ ex numeris, litteris et syllabis ducunt heretici.

1. Adhuc autem et falsum demonstrat communum eorum, et instabile segmentum eorum etiam hoc ipsum, quod per numeros aliquando quidem,

¹⁰ Luc. xiiii, 16. ¹¹ Joan. v, 5. ¹² Cap. XXI.

(1) *Ogdoas.* Clarom. *ogdoadas.* Nempe in hoc ms. *ogdoas* et *ogdondas* promiscue usurpantur; quo confirmatur id quod ad cap. 16, n. 4, adnotavi.

(2) *Negotio æonum.* Ita ex Clarom. reposui. Nec ab hac genuina lectione procul distant Eras. et Gall. in quibus legitur, *Negotio æonum. In cæteris, negotio eorum.*

(3) *Scientia eorum...* demonstrant. Quanvis in omnibus mss. tegatnr demonstrat, legere tamen malum cum Eras., Gall. et Feuardent. demonstrant, quia clarior inde exsurgit sensus. Porro scientia eorum hic accipe pro scientia sua; nam pùtū frequenter verit interpres eorum, ubi pronomen postessivum usurpandum erat.

(4) *Episemon esse dicunt, sex habens litteras.* Τῆσοντος μὲν γάρ ἀστρινούς ἔνομα ζεῦ ἦν (εγων) γράμματα, sup. lib. i, cap. 14, n. 8.

(5) *Ogdoadum.* Arund. et Merc. 4, *ogdoadum*; nec melius in Eras. Gall. et Feuard. *ogdoada.*

(6) *Per litteras.* Has autem litteras dœst in omnibus mss.

(7) *Quia quinque...* ¹³ *ccccviii.* Hanc genuinam lectionem, quam ex editi. passim, partim ex mss. codd. collegisse se dicit Grabius, totam et integrum habet cod. Clarom. Cæteri omnes aliqua parte viliosi sunt. Porro vocis Σωτῆρ litterarum numerus dicitur esse *ccccviii*, quia littera ε denotat 200, ω 800, τ 500, η 8, ρ denique 100, qui numeri collecti dant *ccccviii.*

(8) *Negotatio.* Πραγματεῖα τοῦ πανοβότος Αἴνονος, *negotatio passi æonis*, ut passim vocant.

(9) *Jesus...* litterarum est duarum et dimidiæ. Jesus enim Hebraice scribitur γεη, vel secundum alios γη, ubi cum littera Jod vix ad medium aliarum attingat, ab Irenæo dimidia littera dicitur.

(10) *Significans Dominum eum qui continet,* etc. Perobscurus locus et significati similis. Solutionem tentavit Drusius cent. i. *Miscellan.* cap. 44, et post eum Feuardentius, nec puto, infelici successu, nisi

A et per syllabas nominum, aliquando autem et per syllabarum litteras, aliquando vero et per numeros, qui secundum Græcos in litteris continentur, tentant inferre probationes. Apertissime consternationem, sive confusionem, et instabilitatem scientiae eorum, et extortum demonstrant (3). Jesus enim nomen alterius linguae existens ad Græcorum numerum transferentes, aliquando quidem episemon esse dicunt, sex habens litteras (4): aliquando autem plenitudinem ogdoadum (5) *ccccviii* numerum habens. Græcum autem nomen ejus, quod est *Soter*, id est, *Salvator*, quia non convenit segmento eorum, nec secundum numerum nec secundum litteras, lacuerunt. Et quidem si ex providentia Patri dominica nomina accepissent, per numeros, et per litteras significantia numerum in Pleromate, *Soter* nomen Græcum existens secundum Græciam et per litteras (6), et per numeros, Pleromaticus debuit ostendere mysterium. Sed non ita habet, quia quinque quidem est litterarum, numerus autem *ccccviii* (7). ¹⁴ *Hæc autem in nullo communitant Pleromati eorum: non ergo vera est illa, quæ ab eis in Pleromate dicitur negotiatio (8).*

2. Jesus autem nomen, secundum propriam Hebraeorum linguam, litterarum est duarum et dimidiæ (9), sicut perit eorum dicunt, significans *Ιησος* Dominum eum, qui continet (10) cœlum et terram:

C quod vocem user neuter intellexerit. Observat igitur Drusius, *Notaricon* ab Hebreis dici, cum ex litteris consonantibus colliguntur integræ dictiones; ut cum v. g. dicunt, *Adam* significare *pulvorem*, *sanguinem*, *amarum*, id est, άδη, άττη. Quæ quidem observatio lucem afferit hunc Irenæi loco. Hic enim nomen *Jesus* significare afferit *Dominum eum qui continet cœlum et terram*. Quod verum esse deprehendes, si advertas nomen *Jesus*, prout ab Hebreis scribitur γεη, vel γη (ad uigilum enim scribendi modum attendere videtur Irenæus) litteris tribus, vel, ut ait ille, duabus et dimidia, consonis constare, quarum singulæ secundum *Notaricon* significant singulas dictiones. Videlicet ι, οδ, ου, prima littera est τοῦ τετραγράμματου τῆτον *Ιεχωα*, quod Dominum, sive Κύριον reddunt LXX, Dominum nobis exprimit. Deinde ω, quæ prævia littera est vocis οντος, cœlum exhibet: postremo η iuitium est γη, quod est, et terra. Vel si Jesus scribatur γη, littera γ et iuitium erit vocis γη pulvis, quæ transferri potest ad significandum terram. Et jam ergo patet quo pacto *Jesus*, ex Irenæi mente, significet secundum vim Hebraicæ vocis, *Dominum cœli et terræ*, quia tria hæc, *Dominus*, *cœlum* et *terre* virtute quadam in ea voce continentur. Hinc subnotescit: quia *Jesus* secundum antiquam Hebreicam linguam *cœlum* est, *terra* autem *iterum sura*, user dicitur. Jesus enim secundum *Notaricon* vocem οντος complectitur, cuius primam litteram in se continet. Sed quid sequentia hæc? *Terra autem iterum sura* user dicitur. Nodum sic solvo. *Sura* et *User*, quarum significatum hactenus Irenæi Interpretibus impervium exstitit, sunt ipsissimæ Hebreicæ voces γη et γη, vel γη, *Areti* et *Aphar*, vel *Apher*, aut *Vapher*, *terra* et *pulvis*, sed ex imperitia Hebraicæ sermonis misere deformatae, sive ab Irenæo ipso, sive ab amanuensibus. Neque ex voce γη in verso ordine, id est a *læva* ad *dextram*, more nostro, lecta, sit *sura*, ut insipienti patet. Pro

quia Jesus secundum antiquam Hebraicam linguam
caelum est, terra autem iterum sura user (11) dici-
tur. Verbum ergo quod caelum et terra habet, ipse
est Jesus. Falsa est ergo et episemi eorum reddi-
tio (12), et numerus eorum eversus est manifes-
tus. Secundum enim propriam eorum linguam, quinque
litterarum est Graeco vocabulo Soter : Jesus autem
iterum, secundum Hebraicam linguam, duas et di-
uisidiam habet litteras (13). Corruit ergo numerus

*apher vero, aut ephes, haud dubito quin scripserit Latinus interpres user, s pro ph, imperiti autem scribere s committantur in s, unde factum user. Jam quid Hebraicæ istæ voces affine habeant cum nomine Jesu, ex dictis patet. Si enim utriusque præfigas I, ultimam nominia hujus litteram exhibebit. Si demas, y prior littera vocis Eg postremam dabit nominis yyy, ut et ex prima littera vocis V^{er}bi; nec enim probabilitate vacat Irenæum, Hebraicæ ne-
scientem, existimasse nomen Jesu ab Hebreis scribi nyy. Planum hinc evadit quod sequitur: Verbum quod cælum et terra habet, ipse est Jesus. Jesus enim vox est que vi complectitur eas quæ apud Hebreos cælum et terram significant.*

(11) *User.* Ex praecedenti nota patet legendum esse aut *apher.* aut *user.* aut *saltem user.* Interim cum *Clarom.* et *Voss.* scribere malum *user* quamcum *castra user.*

(12) *Redditio*. Graece ἀπόδοσις. Sed hoc loco, scite notat Billius, vocabuluum istud *explicationem* potius, aut *accommodationem* transferre debuit interpres: alioqui verbum ita retinet, ut sensum amittat.

(13) *Habet litteras. Sion addunt editu. Eras. et Feuard. Sed quid sihi velit, quidve ad rem præsens faciat ea vox, explicare non possunt. Crediderim quemque, ut hujus Irenæi sententia, Jesum secundum Hebraicam linguam duas et dimidiam habere litteras, veritatem oculis exhibet, ad marginem codicis sui Hebraicam vocem יְהוָה descriptissime, quan imperitus alter in lexum transtulit, sed turbato litterarum ordine corruptam. Nempe pro יְהוָה scripsit יְהוָה , unde factum $\Sigma\ddot{\text{u}}$, Sion, ac tandem $\Sigma\ddot{\text{u}}$. At cum peregrina ea vox desit in veteri Feuari. cod. Claram. et Voss. hanc expunxi.*

(14) *Qui est in DCCCLXXXVIII.* Ita cod. Clarom. *in* codice Voss. scribitur: *quem in DCCCLXXXVIII, cum quo consentit vetus Feuard. cod. nisi quod post in habeat M. quasi millenarii notam.* Sed in edit. Eras., Gill. et Feuard. longe pejus: *qui est Iudaice LXXXVIII.* Nempe vocem *Iudaice* peperit oscitans scriberunt, qui particularum in numeris DCCC praesumant male legentes, litterisque numeralibus perperam copulantibus, scripserunt *Iudaice*. Genuinam autem esse nostram lectionem demonstrant, quae lib. 1, cap. 18, n. 2, adnotata sunt.

(15) *Et sacerdotales nuncupatae.* Veteres illas et primas Hebræorum litteras *sacerdotales* ab Ireneo dici censuerim; quod cum his postmodum substituta fuisse litteræ Chaldaicæ, pibilominus tamen sacrum Dei nomen ἡγετον prisca et antiquis characteribus descriptum in lamina aurea fronti appensa gestare soleret summus sacerdos. Et ideo antiqui Hebræorum characteres dicti *sacerdotales*, quod jam solis sacerdotibus usitati essent, reliquis vero Chaldaici.

(10) *Decem quoque quidem. Sic cod. Clarom. cum que sere consentit Voss. habens: decem qua quidem. In aliis omnibus deest quoque. Cur autem addiderim hanc vocem, ratio mox constabit.*

(17) *Scribuntur autem per xv. Sic partim ex edit. partim ex mss. restituo. In illis legitur: scribuntur autem quaque per quindecim. In Clarom. vero: scribuntur autem quae scribuntur xv. Cousentit*

calculi, qui est in **CCCLXXXVIII** (14). Et per omnia autem Hebreorum litteræ non convenientur numero Græcorum, quæ maxime deberent, antiquiores et firmiores existentes, salvare suppulationem nominum. Ipse enim antiquæ, et primæ Hebreorum litteræ, et sacerdotiales nuncupatae (15), decem quoque quidem (16) sunt numero, (scribuntur autem per **xv** (17)) novissima littera copulata primæ. Et ideo quidem quedam secundum subsequentiam

et Voss. nisi quod omittat autem. Ac proinde ex
edict. expungo vocem *quæque*, quæ in mss. non
exstat, sensumque confundit; retineo vero per;
ac pro *quindecim* scribo ex citatis mss. xv. Quem
tamen numerum cum ex *integro* legeris, exprimis
velim, non *quindecim*, sed *decem* et *quinq*; quondam
postremum a scribis exarandum suisset; id euimus
exigit sensus, nec alias Irenæi verba intelligi pos-
sunt. Id quippe sibi probandum suscepit, per omnia
Hebræorum litteras non convenire numero *Græcorum*;
quod ut consuetum, comparationem instituit
inter ultrasque litteras: ac proinde sicuti *Græcas*,
sic et *Hebraicas* litteras spectat, non absolute prout
elementa sunt vocum (quod onines Irenæi interpre-
tes fefelleri) sed arithmetice, prout notæ numero-
rum sunt. Porro nemo nescit litteras *Græcas*,
arithmetice spectatas, in tres nonarios, seu colum-
nas, singulas ex novem litteris, secundum alpha-
beti scriem dispositiones constantes, sic distribui, ut
prior nonarius det unitates, secundus denarios,
tertius centenarios. Suas litteras eodem ordine et
cadem serie distribuunt *Hebraei*. Sed id discriminatur
est *Græcos* inter et *Hebraeos*, quod illi nullas in
alphabeto arithmetico litteras repellant, sed tribus
ad 24 litteras additis episemis, 620 in priori co-
lumna, *Kóπτa* in secunda. Savunt in tertii, nume-
rum 27 facile compleant. At *Hebrai*, cum 22 dum-
taxat litteras habeant, careantque episemis, tres
nonarios, seu numerum 27 completere non possunt,
ulsi repetitis litteris quinque. Et autem sunt fina-
les quinque γγγγγ, quas in ultimo nonario post Γ
reponunt. Nec oculis exhibebit schema sequens.

א	1	י	10	ק	100	ר	1000
ב	2	כ	20	ר	200	ג	2000
ג	3	ל	30	ש	300		etc.
ד	4	ט	40	ת	400		
ה	5	נ	50	ר	500		
ו	6	ס	60	ם	600		
ז	7	ע	70	ו	700		
ח	8	פ	80	נ	800		
ט	9	צ	90	ן	900		

His animadversis, densa illa auctoris nostri verbis
obscura caligo alio discutitur. *Ipsa*, inquit, *anti-*
qua et primæ Hebreorum litteræ decem quoque qui-
dem sunt numero, novissima littera copulata primæ.
Id est, in hoc conveniunt Hebreorum litteræ cum
Græcis, quod et illæ quoque in unaquaque columnâ
novem cum sint, desinant semper in denarium, quæ
prior littera est columnæ sequentis: ac proinde si
novissima uniuscujusque columnæ littera copuletur
prima littera columnæ sequentis, decem efficiunt,
seu decem sunt numero. Ut v. g. si τ que novis-
sima littera est primæ columnæ copulatur cum λ ,
que prima est columnæ sequentis, decem sicut.
Scribuntur autem per decem; sic enim ordinantur.
ut postrema cujuslibet columnæ littera in dena-
rium desinente, litteræ omnes in varias columnas
divisa scribantur per decem, seu per decadas: et
quinque, finales videlicet. Quia enim tertius nona-
rius, seu tercia columnâ constaret tantum littera

scribunt, sicuti et nos: quædam autem retrorsum (18) a dextra parte in sinistram retrorquentes litteras. Et Christus autem suppulationem nominis convenientem *Æonis* (19) Pleromatis eorum habere debuit, qui ad stabilijatem et correctionem Pleromatis eorum prolatus est, secundum quod dicunt. Et Pater autem similiter et per litteras, et per numerum, continere debuit numerum eorum, qui ab eo prolati sunt *Æonum*; sed et Bythus similiter; nihilominus autem et Unigenitus, et maxime autem super omnia nomen (20) quod dicitur Deus, quod et ipsum Hebraice Baruch (21) dicitur, et duas et dimidiam habet litteras. (22) Ex hoc ergo quod firmiora nomina secundum Hebraicam et Græcitatam linguam, nec secundum numerum litterarum, nec secundum suppulationem convenientiū figura eorum, manifesta est de reliquis impudenter extorta suppeditatio.

3. Eteum ex lege, eligentes quæcunque concurrunt sectæ eorum numero, tentant violenter probations facere. Si autem erat propositum Matri eorum, sive Salvatori, per Deiniurgum typos eorum, quæ sunt in Pleromate ostendere, in senioribus et sanctioribus fieri **¶** typos suos operati: et maxime autem in ipsa arca Testamenti, per quam (23) et omne tabernaculum testimoniū compositum est. Facta est autem hæc, longitudi quidem ejus cubitis duobus et dimidio ²⁴, latitudo autem ejus uno cubito et dimidio, et altitude cubito uno et dimidio: numerus autem iste

²² Exod. xxv, 10. ²³ Ibid. 17. ²⁴ Ibid. 23. ²⁵ Ibid. 31. ²⁶ Ibid. 26.

quatuor, necesse fuit quinque finales addere, ut completeretur decas. Et in hoc differunt litteræ arithmeticæ Hebraeorum a Græcis; quod in his eadem usquam repetantur litteræ, in illis repeatantur. Jam quo tendat ea Irenæi argumentatio facile advertit quisque, nempe variis illas quas ex litteris ducebant Valentiniiani, numerorum copulationes omnino ruere, si ad primævas et omnium antiquissimas, quibus oracula sua ipse Deus edidit, litteras Hebraicas exigantur. Cum enim ista eadem serie non disponantur atque Græcae, unaque ac eadem littera pro diverso situ diversos denotare possit numeros; hinc sit ut voce **η**, vel **γ**, idem numerus non exsurgat, atque ex voce **ηροῦς**. Quod et de aliis quibusvis vocibus dicendum. Ignoscat lector si paulo diutius in hoc et præcedentibus Irenæi locis immoratus sum: id brevioribus explicaciones non fuit, quod adeo intricatum videbatur, ut ab aliis inexplicabile, ab aliis depravatum censeretur. Si cui vero probentur allatae explicaciones, laudem non mihi, sed doctissimo Martiano nostro, viro rerum Hebraicarum scientia haud vulgari in republica litteraria notissimo, referri velim. Hic enim, grato animo fateor, in salebrosis tenebrosisque caligantii mihi facenti benigne præluit.

(18) *Quædam secundum subsequentiam scribunt...* quædam autem retrorsum, etc. Id est, quasdam litteras a sinistra in dexteram, more Græcorum et Latinorum scribunt, nec a dextra in sinistram partem retrorquent. Tales sunt saltem **η**, **γ**, et quatuor finales **η**, **γ**, **π** et **ψ**, alias vero a dextra parte in sinistram retrorquent. Et in hoc etiam Græcis et Latinis dissimiles sunt Hebraeorum litteræ.

(19) *Æonis.* Pro *Æonibus*. Sic supra cap. 14, n. 8.

(20) *Super omnia nomen.* Editi minus be. c, super omne nomen.

A cubitorum in nullo convenit figura eorum, per quem (24) maxime typus ostendi debuit. Et propitiorum autem similiter in nullo convenit expositionibus eorum ²⁵. Adhuc autem et mensa propositionis, duobus cubitis longitudo, et unius cubiti latitudo, altitudo autem ejus unius cubiti et dimidii ²⁶, (hæc ante sancta sauctorum) per quæ ne una quidem quantitas numeri significantiam quaternationis, sive octonationis, aut reliqui Pleromatis eorum continet. Quid autem candelabrum septem quidem habens calamiscos (25), lucernas autem septem ²⁷? Et si quidem secundum typum facta fuissent (26), calamiscos octo, totidemque lucernas habere debuit, ad typum primæ octonationis, quæ præfulget in *Æonibus*, et illuminat omnem plenitudinem. Atria (27) autem decem existentia diligenter numeraverunt ²⁸, typum ea dicentes decem *Æonum*; pelles autem jam non numeraverunt secundum numerum undecim factas ²⁹. Sed neque ipsorum atriorum magnitudinem mensi sunt, viginti et octo cubitorum longitudinem unumquodque atrium habens ³⁰. Et columnarum longitudinem factam decem cubitorum exponunt propter decadem *Æonum*: *Latitudo autem unius* (28) *et dimidii cubiti erat uniuscumque columnæ* ³¹, non jam exponunt, neque numerum omnium columnarum, neque seriarum earum, quoniam non communicat argumento eorum ³². Quid autem oleum unctionis, quod omne tabernaculum sanctificavit?

²¹ *Baruch.* Ita vetus Feuard, cod. Clarom. Voss. et Grab.; cæteri perperam, Barneth. Porro Baruch, *benedictus*, Dei cognomen esse nemo nescit.

²² *Duas et dimidiam habet litteras.* Sic enim Baruch Hebraice scribitur, **¶**, ubi Kapb finale pro dimidia duntaxat littera ab Irenæo computatur, quod extrema ejus parte non retorta, uti retorqueri solet cum vocie non terminat, velut imperfectum maneat.

²³ *Per quam.* In Græco scriptum fuisse haud dubito δι' ἡν, quod vertendum erat, propter quam.

²⁴ *Per quam.* In Eras, Gall., Clarom. et om. Anglie. per quam, nec male si ad arcum referatur.

²⁵ *Septem quidem habens calamiscos.* Καλαμικός, inquit Feuard, significat, præter alia, parvulam arundinem, et fistulam: et quia harum formam habebant tres canæ illæ ex candelabri Mosaici medio stipe utrinque prodeuentes, hic Græca voce καλαμίσκος eas appellat. Sic ille. Sed cum sex calamiscos duntaxat Moses referat Exod. xxv, 32 et 33, septem vero memoret Irenæus, necesse est hic inter calamiscos annumeraverit super primam et extreamam candelabri stipe partem, quæ et ipsa designat in scyphum, sphæruleaque, ac lilium. Et hinc septuaginta passim appellatur candelabrum.

²⁶ *Facta suissent.* Sic Clarom. et Anglie., cæteri factum suisset.

²⁷ *Atria.* Græcam vocem αὐλαῖς hic et paulo post vertere debuisset interpres cum Vulgata corinnas, sive rela.

²⁸ *Latitudo autem unius*, etc. Ita versio LXX, Exod. xxvi, 16, πήγεως ἐνὸς καὶ ἡμίσους τὸ πλάτος τοῦ στῦλου τοῦ ἑρός. At in Hebreo textu et Latina Vulgata, aliisque versionibus, de tabulis, non cæstis hæc dicuntur.

Fortasse latgit Salvatorem, aut dormiente Ma-
tre eorum Demiurgus a semetipso de pondere (29)
præcepit: unde et dissonat ad Pleroma eorum,
Smyrnæ (30) quidem habens siclos quingenios:
Ireos (31) D, ciunsmi CCL, calamisci (32) CCL,
et super hæc oleum, ita ut ex quinque commis-
tibus subsistat ²⁹⁻³². Et incensum autem similiter de-
stacte, et ungula (33), et galbano, et hedyosmo (34),
et thure, quæ in nullo communicare possunt, ne-
que commisionibus, neque pondere, argumento
eorum ³³. Irrationabile est ergo et omnino rustica-
num, in sublimibus quidem et elegantioribus legis
non servatos esse typos; in cæteris autem, sicuti
aliquis numerus concurrit cum his quæ ipsi dieunt,
typos esse asseverare (35) eorum, quæ sunt in
Pleromate, cum omnis numerus multifarie in
Scripturis (36) sit positus: ita ut possit qui velit,
non solum octonationem, et decadem, et duodeca-
da, sed quenlibet ex Scripturis constituere nume-
rum, et hunc typum esse commentati a se erroris.

4. ³⁴ Quia autem hoc verum est, numerus iste,
qui quinque dicitur, in nullo communicans argu-

²⁹⁻³² Exod. xxx, 23 seqq. ³¹ Ibid. 34 seqq. ³³ Cap.

³⁰ Matth. xvii, 1 et 3. ³² Luc. viii, 51. ³⁴ Luc. xvi, 28. ³⁵ Joan. v, 2.

(29) *De pondere.* Ita Clarom, Arund., Merc. 2,
et Grab.; cæteri perperam, *dependere*, aut *depo-
nere*.

(30) *Smyrnæ.* Gr. σμύρνης, *myrrhæ*.

(31) *Ireos.* Gr. Ἰρεως, in genitivo; quod vulgatus
Bibliorum interpres verit, *casia*. Sed de his et se-
quentibus aromatibus consule sis Bibliorum inter-
pretes; hæc enim explicare nostri non est insi-
tuti.

(32) *Calamisci.* Calami odori genus est.

(33) *Ungula.* Gr. ὄνυχος. *Onycha* vertit vulgatus
Bibliorum interpres. Quoddam aromatis genus esse
constat; sed quid sit, non liquet.

(34) *Hedyosmo.* ήδύσμον herbam odoram esse,
quæ mentha Latinis dicitur, nemo nescit. Sed hic
lapaus videtur Irenæus, pro Χαλδάνη ήδυσμοῦ, *Gal-
banum boni odoris*, uti nunc legitur Exodi xxx, 34,
cum in LXX, tum in Vulgata, legens Χαλδάνην,
ήδυσμον: sicutque sacrum thymianæ, perinde ut sa-
craum oleum, ex quinque commisionibus subsistere
arbitratus est; cum tamen loco Exodi citato qua-
tuor duntaxat aromatici gummi species recenscan-
tur, quibuscum mentha uijil affine habet.

(35) *Asseverare.* Sic omnes edit., at mss. Clarom.
et 4 Anglic. *asseverant*.

(36) *In Scripturis.* Ita Clarom., Voss. et edit. D
Oxon. in cæteris deest in.

(37) *Demonstrationem.* Ante hanc vocem in edit.
Eras., Gall. et Feuard. legitur *demonstrata*; sed
hanc nou agnoscunt mss. Clarom., Arund. et
Voss.

(38) *Sed et Agape nomen.* *Nomen* auctoritate cod.
Voss. expunxit Grab. quia, inquit, sequitur plura-
lis sunt. Sed non attendit vir doctus, sunt referri
ad litteræ, non ad *nomen*. At in Clarom. paulo alter
habetur: *Sed non et Agape sunt litteræ quinque;*
nec male, si interrogatio accipiatur.

(39) *Habitus crucis fines et summitates habet
quinque, etc.* Hæc a Justino Martyre multatus suis
videatur Irenæus. Ille enim in Dialogo cum Tryphonie
n. 91, de cruce ita disserit: Μονοχέρωτος χέρατα
οὐδενὸς ἄλλου πράγματος, ἡ σχήματος ἔχοι ἀν τις
εἰ πεν, καὶ ἀποδεῖξει, εἰ μὴ τοῦ τυπου, δε τὸν σταύρον
δεῖχνειν. "Ορθίον γάρ τὸ έν έστι: ξέλον, ἀφ' οὐ έστι:

A mento eorum, nec concurrens figura eorum, nec
conveniens eis ad typicam eorum, quæ sunt
in Pleromate, demonstrationem (37), ex Scri-
pturis sic suscipiet probationem. Soler nomen
quinque litterarum, et Pater autem habet quinque
litteras; sed et Agape nomen (38) sunt litteræ quinque,
et Dominus noster panes quinque benedicens,
satiavit hominum quinque millia ²⁸; sapientes vir-
gines a Domino sunt quinque dictæ, et stultæ si-
militer quinque ²⁹. Iterum quinque viri cum Domino
fuisse dicuntur ²⁷, quando testimonio Patris occur-
rit, scilicet Petrus, et Jacobus, et Joannes, et
Moyses, et Ilelias; quintus autem ingressus Domi-
nus ad mortuam pueram, suscitavit eam: *Nullum
enim, inquit* ²⁸, *permisit intrare, nisi Petrum, et
Jacobum, et patrem et matrem pueræ.* Ille dives
apud inferos ait habere se quinque fratres, ad quos
unum ire rogat ex mortuis resurgentem ²⁹. Natatoria
piscina quinque habebat porticus, unde Dominus
paralyticum sanum in suam domum ire præcepit ²⁹.
Et ipse habitus crucis, fines et summitates **152**
habet quinque (39), duos in longitudine, et duos in

C τὸ δινῶταν μέρος εἰς χέρας ὑπερηρμένον δταν τὸ
ἄλλο ξύλον προσαρμοσθῆ, καὶ ἐκτερρυθεν ὡς χέρατα
τῷ ἐν χέρατι παρεζευγμένα τὰ ἄκρα φαίνεται καὶ τὸ
μέσω πηγνύμενον ὡς χέρας, καὶ αὐτὸς ἐξέχον
τοτιν, ἥφ' ἣ ἐποκούνται οἱ σταύρούμενοι, καὶ βλέπεται
ὡς χέρας καὶ ἀντό, σύν τοις ἄλλοις χέραις, συνεσγη-
ματισμένον, καὶ παπηγμένον. Per Monocerotis cor-
nua nemo dicens, aut ostendere potest rem aliam,
seu figuram referri, nisi eam quæ crucis speciem
adumbrat. Hujus enim lignum unum arrectarium
est, cuius pars summa lanquam cornu eminet: cum
alterum lignum (transversarium cognominatur) apta-
tum est, hujus extremitates instar cornuum alteri
cornu junctorum proeminentes utrinque videntur. Il-
lud vero quod in medio defixum est, et ipsum tan-
quam cornu eminet, quo innicii sustinentur, qui cruci-
cifiguntur, et apparei veluti cornu illud quoque cum
aliis cornibus conformatim atque compactum. Quam-
vis autem Justinus quatuor duntaxat crucis fines,
seu cornua memoret, Irenæus vero quinque, alter
tamen ab altero non differt. Nam ille ad crucis
extremitates quæ eminent seu apparent, attendit;
arrectarii proinde extremitatem inflamam terra de-
fossam silentio prætermittit: hic omnes extre-
mitates, illam etiam quæ in terram defligitur, sibi
commemorandas putavit, ut numerum quinariū
expleret. De quatuor quidem extremitatibus sive
cornibus, quæ ex utroque ligno, arrectario scilicet
et transversario exsurgunt, omnibus constat; sed
de quinta non item. Alii de suppedaneo, sive asser-
culo, seu tabula, cui innixi simul et fixi pedes, in-
terpretantur. Ino Scaliger in animadversionibus
Eusebianis, non suppedaneum modo, sed et lignum
quoddam medio stipiti impactum, cui insideret et
velut inequitatet is qui cruci affligebatur, ex Ju-
stini et Irenæi verbis eruere se posse putat. Reclamant alii. Ac de suppedaneo quidem scripsit Justinus
Lipsius lib. II *De cruce*, cap. 10, *nimirum accuratam
eum fabricam, inu delicateum videri.* De pegmate
vero medio stipiti insufo scribit Fullenus lib. IV
Miscellan. sacr., cap. 12, *imaginarium esse Scalig-
eri inventum, quod nullius, nisi forte Japonen-
sium, testimonio confirmari queat. Legesis ultrum
que.*

latitudine, et unum in medio, in quo (40) requiecit qui clavis affigitur. Unaquæque manus nostra digitos quinque habet; sed et sensus habemus quinque: et quæ in nostris sunt visceribus, in quinque possunt numerari, cor, et bepar, pulmones, splen et renes. Adhuc etiam totus homo in hunc numerum potest dividiri, caput, pectus, venter, femora, pedes. Quinque æstates transit humanum genus: primum infans, deinde puer, deinde parvulus, et post hoc juvenis, sic deinde senior. In quinque libris legem populo Moyses tradidit, Unaquæque tabula, quam accepit a Deo, præcepta habebat quinque (41). Velamen sanctum sanctorum cooperiens columnas habebat quinque (42). Et holocastri altare, altitude ejus (43) erat quinque cubitorum (44). Sacerdotes in eremo electi sunt quinque, scilicet Aaron, Nadab, Abiud, Eleazar et Ithamar (45). Talaris, et Logium (46), et reliqua sacerdotalis compositio de quinque contexta sunt; habebant enim aurum, et hyacinthum, et purpuram, et coccinum, et byssum (47). Et quinque reges Amorriærum in speluncis concludens Jesus Nave, capita eorum inculcari dedit populo (48). Et alia quoque multa millia (49) hujusmodi, et in hoc numero, et in quo quis voluerit, sive ex Scripturis, sive ex subjacentibus naturæ operibus colligere potest: et non jam ob hoc quinque æonas esse dicimus super Demiurgum, nec quinuionem, quasi ut divinam rem aliquam, consecramus, nec instabilia, nec deliramenta per vanum istum laborem confirmare tentamus, neque creaturam bene aptatam a Deo cogimus male in typos non existentium transferri, et impia et nefaria dogmata introducere, cum detectio et eversio ab omnibus sensum habeatibus possit existere.

⁴⁰ Exod. xxvi, 37. ⁴¹ Exod. xxvii et xxxviii, 4.

(40) In quo. Alii, ubi

(41) Præcerta habebat quinque. Non una est omnium de divisione præceptorum sententia. Josephus lib. iii Antiquit. Judaic. cap. 6, et Philo Judæus in libro De Decalogo, perinde atque Irenæus, quinque in unaquæque tabula scripta suis putant; nisi quod Philo præceptum de honorandis parentibus, duarum tabularum quoddam vinculum et connexionem esse arbitratur. Alii tria duntaxat in priori, septem in posteriori tabula collocant. Alii commentans quatuor priora mandata, quibus Dei cultus explicatur, priori tabula ascribunt; sex alii, quibus proximi dilectio jubetur, posteriori. De his lege Origenem, hom. 8, in cap. xx Exodi, Clement. Alexandr. lib. vi Strom, Augustinum lib. Quæst. super Exod., cap. 71, et alios.

(42) Columnas habebat quinque. Confundit Irenæus velum, quod in introitu tabernaculi positum erat, cum eo quod Sanctum sanctorum claudebat; illud enim ante columnas quinque, hoc ante quatuor duntaxat ducebatur, ut constat ex Exodi xxvi, 32 et 37.

(43) Altitudo ejus. In Clarom. et Voss. deest ejus. Sed nisi pro altitudo legendum sit latitudo, memoria lapsus tribuit Irenæus altitudini, quæ longitudini et latitudini ascribenda erant. Nam Exodi xxvi, 4, legitur: *Facies et altare de lignis. Setim, quod habebit quinque cubitos in longitudine, et totidem in latitudine, id est, quadrati, et tres cubitos in altitudine.*

A 5. Quis enim concedat eis ccclxx tantum dies habere annum, ut sint duodecim menses triginta diebus, in typum duodecim æonum, dissimili et typo existente? Illic enim unusquisque æonum trigesima pars est universi Pleromatis, mensis autem duodecima pars anni ab ipsis esse dicitur. Si quidem annus in triginta divideretur, et mensis in duodecim (48), conveniens putaretur typus esse mendacio eorum. Nunc autem in contrarium (47). Pleroma quidem eorum in triginta dividitur, pars autem ejus aliqua in duodecim: hic autem omnis quidem annus in duodecim dividitur partes (48), pars autem ejus aliqua in triginta. Insulæ itaque Salvator mensem quidem universi Pleromatis typum fecit steri, annum autem ejus, quæ in Pleromate est, duodecadas; magis enim conveniebat annum quidem in triginta dividere, sicut et totum Pleroma; mensem autem in duodecim, sicut et sunt in Pleromate eorum æones. Et illi quidem omne Pleroma in tres dividunt, id est, in octonationem, et decadem, et duodecadem: hic autem annus in quatuor dividitur, id est, verum, gestatum, autunnum et biemem. Sed neque menses, quos dicunt typum esse tricenarii, præfinitive triginta habent dies, sed alii quidem plures, alii autem minus, eo quod quinque dies superponantur eis. Et dies autem non semper præfinitas duodecim habet horas, sed a novem usque ad xv ascendit, et iterum a xv in novem (49) descendit. Non jam propter triginta æonas facti sunt menses triginta dierunt; aliqui habent præfinitas tricenarias dies: neque iterum dies horum (50), ut duodecim æonas per duodecim horas figurarent: habent enim et ipsi præfinitas semper (51) duodecim horas.

⁴² Exod. xxviii, 1. ⁴³ Ibid. 5. ⁴⁴ Josue x, 17 seqq.

(44) Logium. Rationale dicit: *Vn'gata nostra.*

(45) Multa millia. In Voss. deest millia.

(46) Et mensis in duodecim. Clarom. et mensis x in xii; uterque numerus forte retinendus, et legendum, mensis in x et xii.

(47) In contrarium. Est quod post hæc in editi. existabat, coloni claudens, delerit Græcius auctori- tate cod. Vossii, adeo ut jam textus continuo procedat.

(48) In duodecim dividitur partes Ex præceden- tibus et sequentibus evidenter patet ita legendum esse, non vero, in duas dividitur partes, ut perpe- ram oscitantis scribarum legitur in omnibus exemplaribus.

(49) Sed a novem usque ad xv... a xv usque in novem. Sic maluicium Clarom. compendio scribere, quam cum aliis codd. vel, a nona usque ad quindecim... a quindecima usque ad novem; vel, a no- nem usque ad quindecim... a quindecima usque ad novem. Consentit cod. Voss. nisi quod pro xv, his scriptis sit numerus xii, male ortus ex timili figura xv.

(50) Neque iterum dies horum. Vel subintellige, figura facti sunt, seu horum causa facti sunt; vel lege: neque iterum dies horarum duodecim.

(51) Habent enim et ipsi præfinitas semper. In Clarom. et Arund. consentaneo quodam vocem præfinitas Voss. et Merc. 4. Sed in Feuard. editi. perperam existat: habent ipsi enim præfiguratas semper; et eodem modo in Eras. et Gall. nisi quod

6. Adhuc autem materialia sinistram (52) vocantes, et ex necessitate quæ sunt sinistre, in corruptionem cedentes, et Salvatorem venissem ad eum perditam, ut eam transferat ad dextram (53), id est ad illas quæ sunt salutis (54) nonaginta et novem oves, quæ non perierunt, sed in ovili permanerunt: sinistre manus existentes 153 levamen (55), non esse salutis, consentire eos necesse est. Et hoc quod non similiter eundem numerum habet, cogentur sinistre, id est corruptionis consideri: et hoc nonen quod Græce dicitur *Agape*, secundum Græcorum litteras, per quas apud eos supputatio signatur, nonaginta et tres numerum habens, similiter sinistre manus levamen est: et Alethia quoque similiter, secundum supradictam rationem, sexagiuta quatuor numerum habens, in parte materialium subsistit: et omnia omnino quæcumque sanctorum nomina non adimplent numerum centum, sed sinistre tantum habent numeros, corruptibilia et materialia esse cogentur.

CAPUT XXV^{to}.

Solvit objectionem, et ostendit Deum non esse ad litteras, syllabas et numeros exigendum, sed numeros, et ea quæ facta sunt, regula veritatis pensari debere. *Omnia ex uno et eodem Deo esse*, nec curiosius investiganda que mentis humanæ, *Deo longe inferioris*, captum superant.

4. Si quis autem ad hæc dixerit: Quid ergo? in vanum est (56), et ut provenit et nominum positiones (57) sunt, et apostolorum electio, et Domini

et Cap. XLIII.

omittunt vocem, semper, quæ tamen in omnibus missa legitur.

(52) *Sinistram*. In Feuard. edit. Colon. (nam Par. 1576, recte habet) legitur, sinistra; sed contra missum omnium idem.

(53) *Dextram*. Feuard. *dextra*.

(54) *Salutis*. Ita Clarom., Arund., Voss. et Grab., melius quam alii, *salve*, quia statim iterum sequitur: *non esse salutis*.

(55) *Sinistre manus... levamen*. Quid sit sinistre manus levamen, obscurum est. Nec hic levamen afferit doctissimi Grabii conjectura, *levamen a verbo levare*, id est surari, furtu, abducere, derivantis; quid enim furtu cum hoc Irenæi loco convenient, nemo facile dixerit. Vocis illius significatio non a deo procul petenda erat. *Levamen* hic dicitur a verbo *levare*, quod est attollere, erigere: ac proinde *sinistre manus levamen* nihil aliud est quam *sinistre manus elevatio*, seu *sinistra manus levata*. Quod quid ad rem faciat, jam perspicuum est. Cum enim veteres leva manu certo quodammodo levata ac disposita numeros omnes infra centenarium, hunc vero ac superiores dextra indicarent; hæretici autem sugiendam sibi censorent per agnitionem xcix locum, hoc est *deminorationem*, typum *sinistra manus*, ut ipsimet lib. I, cap. 16, n. 2, fatentur; istos propriis telis confuges Irenæus, concludit oves nonaginta novem non esse salutis, id est non in causa dextrorum, seu corruptionis expertum, sed potius sinistorum, seu materialium, ac corruptelæ obnoxiorum esse reponendas. Non enim dextra, sed sinistra manu computabantur, utpote quæ numerum centenarium non astringerent. Idque confirmatur ex iis quæ subdit paulo post: *Omnia omnino quæcumque sanctorum nomina non adimplent numerum centum, sed sinistre tan-*

A operatio, et eorum quæ facta sunt composite? Dicemus eis: Non quidem; sed magna sapientia, et diligentia ad liquidum apta et ornata omnia a Deo facta sunt, et antiqua, et quæcumque in novissimis temporibus Verbum ejus operatum est; et debent ea, non numero xxx (58), sed subjacenti copulare argumento, sive rationi: neque de Deo inquisitionem ex numeris, et syllabis, et litteris accipere (infirmum est enim hoc propter multitudinum et varium eorum, et quod possit omne argumentum (59) hodie æque commentatum (60) ab aliquo, contraria veritati ex ipsis sumere testimonia, eo quod in multa transferri possint); sed ipsis numeros, et ea quæ facta sunt aplare debent subjacenti veritatis argumento. Non enim regula ex numeris, sed numeri ex regula: nec Deus ex factis, sed ea quæ facta sunt, ex Deo. Omnia enim ex uno et eodem Deo.

2. Quia autem varia et multa sunt, quæ facta sunt; et ad omnem quidem facturam bene aptata, et bene consonantia (61); quantum autem spectat ad unumquodque eorum, sunt sibi invicem contraria et non convenientia: sicut citharæ sonus per uniuscujusque distantiam (62) consonantem unam melodiam operatur, ex multis et contrariis sonis subsistens. Debet ergo amatior veri non traduci distantia uniuscujusque soni, nec alium quidem hujus, alium autem illius artificem suspicari et factorem: neque alium quidem acutiores, alium autem vastiores, alium vero medietates (63) aptasse;

C *tum habent numeros, corruptibilia et materialia esse*. Itaque sinistre manus levamen esse, nihil aliud est quam non adimplere numerum centum; sed sinistre tantum habere numeros, inferiores videbant centenario, ac proinde ex necessitate in corruptionem cedere. Vide quæ observavimus ad lib. I, cap. 16, n. 2.

(56) *In vanum est*. Edit. an vanum est.

(57) *Et nominum positiones*. Ita Feuard. in marg., Clarom., Voss. et Grab., nisi quod hic omisit particulam, etc. Reliqui perperam, et omnium positiones.

(58) *Numero xxx*. Omnes quidem cod. habent numero xx. Sed legendum esse numero xxx, seu tricenario constat. Ad hunc enim numerum non ad xx aptata esse omnia a Deo volebant hæretici, ut ex hac tenus dictis patet.

(59) *Omne argumentum*. Ita Clarom. et Arund., alii perperam, esse argumentum.

(60) *Hodie æque commentatum*. Sic Ottob. cod. cum edit. Eras., Gall. et Feuard.; mss. vero Clarom. et Arund. *hodieque commentatum*, quam lectionem secundum est Grabius. Sed prior magis arredit, et Irenæi menti magis consonat. *Æque* hic accipitur pro similiter, *ex aequo*.

(61) *Et ad omnem quidem facturam bene aptata et bene consonantia*. Ita cod. Clarom. cui consentit et Voss. nisi quod omittit et ante ad omnem, et bene autem consonantia. Consentunt etiam ex parte Merc. 2 cod. quorum alter habet omnem, ambo autem facturam et consonantia. In edit. vero Eras., Gall. et Feuard. legitur: *Et omnia quidem factura bene aptata et bene consonans*; quæ quidem lectio licet non improba sit, prior iamēn melior esse videtur, et illæ quæ sequuntur accommodatio.

(62) *Distantiam*. Clarom. substantiam.

(63) *Medietates*. Ita Feuard. in marg. Clarom. et

sed unum et ipsum ad totius operis et sapientiae A demonstrationem, et justitiae, et bonitatis, et munieris (64). Hi vero qui audiunt melodiam, debent laudare et glorificare artificem, et aliorum quidem extensuem mirari, aliorum autem laxamentum intendere, aliorum vero inter utrumque (65) temperamentum exaudire, aliorum autem typum considerare, et ad quid unumquodque referat, et eorum causam inquirere; nusquam transferentes regulam, neque errantes ab artifice, neque abjicientes fidem, quæ est in unum Deum, qui fecit omnia, neque blasphemantes nostrum conditorem.

3. Si autem et aliquis non invenerit causam omnium quæ requiruntur, cogitet quia homo est in insulatum minor Deo, et qui ex parte acceperit gratiam, et qui nondum æqualis, vel similis sit factori, et qui omnium (66) experientiam et cogitationem habere non possit, ut Deus; sed in quantum minor est ab eo, qui factus non est, et qui semper idem est, ille qui hodie factus est, et initium factum accepit; in tantum secundum scientiam, et ad investigandum causas omnium, minorem esse eo qui fecit. Non enim infectus es, o homo, neque semper coexistebas Deo, sicut proprium ejus Verbum; sed propter eminentem bonitatem ejus, nunc initium factum accipiens, sensim discis a Verbo dispositions Dei, qui te fecit.

4. Ordinem ergo serva tuæ scientiæ, et ne ut bonorum ignarus supertranscendas ipsum Deum; ⁴⁷ non enim transibilis est: neque super Demiurgum requiras quid sit; non enim invenies. Indeterminabilis est enim artifex tuus: neque tanquam hunc totum mensus sis, et tanquam qui per omnem ejus fabricam veneris, et omne, quod est in eo profundum, et altitudinem, et longitudinem consideraveris, super ipum alium excogites Patrem. Non enim excogitabis, sed contra naturam sentiens, eris insipiens; et si in hoc perseveraveris, incidis in insaniam, sublimiorem te ipsum melioremque factore tuo existimans, et quod pertranseras regna ejus.

⁴⁷ Cap. XLIV. ⁴⁸ Cap. XLV. ⁴⁹ ICor. viii, 1.

⁵⁰ Matth. x, 30.

Voss. melius quam alii *varietates*. Hic enim Irenæus D indicare voluit sonos inter *acutiores* et *bastiores* medios, ut patet ex sequentibus.

(64) *Muneris*. Al. corrupte, *xumeris*.

(65) *Inter utrumque*. Eras., Gall. et Feuard. vi- tiose, *intra utrumque*.

(66) *Qui omnium*. Feuard. quia omnium, recte quidem si legeretur ea particula ante nondum, et ante ex parte.

(67) *Agenor*, etc. Graeca hæc Irenæi verba excerpta sunt ex *Parallelis*, quæ ex codice Rupe- sulcadino in lucem edidit Halloixius in *Vita Irenæi* cap. 15. Eadem etiam leguntur in Vaticano codice littera λ, tit. 1, *Περὶ ἀριθμοχορίων*.

(68) *Οὐιγομαθεῖς*. Halloixius edidit ἀμαθεῖς. Sed in codice Vatic. cuius apographam per singularem R. P. Michaelis Lequien, e Dominicanorum familia, humanitatem videre nihil licuit, melius legitur διλγομαθεῖς.

(69) *Deum*. Graec. *Δεσπότην*, *Δομίνου*.

(70) *Clementis* sive Al. *clamabat*.

154 CAPUT XXVI⁴⁸.

Imperitos et idiotas Deum sincere diligentes pre- stendos esse iis qui inflati sunt vanæ scientiæ per- suasione. A curiosis ac superfluis quæstionibus temerandum.

1. "Αμεινον" (67) καὶ ουμφερώτερον, ιδιώτας utilius, idiotas et parum scientes existere, et per charitatem proximum πλησίον γενέσθαι τοῦ fieri Deo quam putare Θεοῦ, ή πολυμαθεῖς καὶ επιτέρους δοκοῦντας εἰναι, θλαστήμους εἰς τὸν ἐκανῶντας εὐρίσκεσθαι Δεσπότην. Et ideo

B Paulus clamavit (70): *Scientis inflati, charitas autem ædificat*⁴⁹; non quia (71) veram scientiam de Deo culparet, alioquin seipsum primum accusaret; sed quia sciebat quodam sub occasione (72) scientiæ elatos excidere a dilectione Dei, et ob hoc opinari seipso perfectos, imperfectum autem Demiurgum introducentes, abscedens eorum ob hujusmodi scientiam supercilium (73), ait: *Scientis inflati, charitas autem ædificat*. Major autem hæc non est alia inflatio, quam ut opinetur quis se meliorem et perfectiorum esse eo, qui fecerit, et plasmaverit, et spiramen vitæ dederit, et hoc ipsum esse præstiterit (74). Melius itaque est, sicuti prædicti, nihil omnino scientem quempiam, ne quidem unam causam cuiuslibet eorum quæ facta sunt, cur factum sit, credere Deo, et perseverare eos in dilectione (75), aut per hujusmodi scientiam inflatos excidere a dilectione (76), quæ hominem vivificat: nec aliud inquirere ad scientiam, nisi Iesum Christum Filium Dei, qui pro nobis crucifixus est, aut per (77) quæstionum subtilitates et minutiloquium (78) in impietatem cadere.

2. Quid enim si per (79) hos conatus paululum quis elatus, eo quod Dominus dixerit, quia et *capilli capiti vestri omnes numerati sunt*⁵⁰, curiose inquirere voluerit numerum uniuscunque *capitis*.

(71) *Non quia*. Al. *non qui*.

(72) *Occasione*. Id est prædictu, Graece προφάσι.

(73) *Ob hujusmodi scientiam supercilium*. Ita ex Clarom. et Arund. reposui. Ex parte consentiunt Merc. 2 et Ottobon., in iis enim legitur *scientiam*, licet desit particula *ob*. Cæteri minus bene, *hujusmodi scientia supercilium*.

(74) *Præstiterit*. Sic pro *præcepere* bene restituit Feuard. ex vet. cod. cui consentit Clarom. In Voss. autem neutrum comparet.

(75) *Eos in dilectione*. Sic mss. omnes. In Eras., Gall. et Feuard. in *eius* dilectione.

(76) *Aut per...* a dilectione. Octo has voces hæc in edit. omissas, ex cod. Arund. et Voss. restituit Grab.; leguntur et in Clarom. Cæterum particulam Graecam ή male reddidit interpres, aut; verte debuisse, quam.

(77) *Aut per*. Sic iterum omnes mss. quæ per Aut et hic pro quam.

(78) *Minutiloquium*. Alii *multiloquium*.

(79) *Si per*. Ita Clarom., Arund., Merc. 2 et edit.

capillorum, et causam exquirere per quam hic quidem tantos, ille autem tantos capillos habeat, non omnibus ex aequo habentibus, sed multis milibus super millia aliis atque aliis numeris inventis, eo quod alii quidem majora, alii autem minora habeant capita; et alii quidem spissos capillos semper, alii autem raros, alii vero et omnino paucos capillos habeant; et hi, qui putant se numerum invenisse capillorum, tentent referre ad testimonium suum sectæ, quam excogitaverunt? Aut iterum si quis ob hoc quod dictum sit in Evangelio: *Nonne duo passeris asse veneunt, et unus ex his non cadet super terram sine Patris vestri voluntate?* (80) enumerare voluerit capitos ubique quotidie passeris, sive in unaquaque regione, et causam requiri ob quam heri quidem tantos, ac pridem tantos (81), hodie autem iterum tantū sint qui capti sunt; et adnectat passerum numerum ad suum argumentum: nonne ne ipsum seducit omnino, et eos, qui ei acquiescent, in magnam insaniam cogit, semper promptis hominibus, ut in talibus amplius quid quam magistri eorum putentur invenisse?

3. Quid autem si quis interroget nos, si (82) omnis numerus omnium quæ sunt facta, et quæ sunt, sciitura Deo, et si secundum illius providentiam unusquisque eorum eam, quæ secundum se est, accepit quantitatem: nobisque consentientibus et conscientibus, quia nihil omnino horum quæ facta sunt, et quæ sunt, et sunt (83) scientiam Dei fugit (84), sed per illius providentiam unumquodque eorum et habitat, et ordinem, et numerum, et quantitatem accipere et acceperisse propriam, et nihil omnino neque vane, nec ut provenit factum aut fieri, sed cum magna aptatione et conscientia (85) sublimi, et esse admirabilem rationem, et vere divinam quæ possit hujusmodi et discernere, et causas proprias enuntiare: accipiens a nobis hujusmodi testimonium et consensum, pergit ad hoc (86), ut et arenam enumeret, et calculos terræ, sed et fluctus maris, et stellas cœli, et causas excogitare numeri qui puta-

⁸² Matth. x. 29. ⁸³ Cap. XLVI.

Eras. et Gall. In Feuard. vero et Grab. si super, quibus accedere videtur Voss. cod., quanqnam in eo desit particula si.

(80) *Sine Patris vestri voluntate.* Ita legebat Ireneus in suis Nov. Testameti codicibus, ut etiam confirmatur ex his lib. v. cap. 22, verbis: *Nolens Patre nostro, qui est in celis, neque passer cadet in terram.* Sic etiam legerunt Tertullianus non semel, Novatianus *De Trinit.* cap. 8; Cyprian., epist. 55, juxta Palmel. (59 Oxon.) aliique. Nec mirum: nam præter Arabicam versionem, ita habet antiqua Italicæ Evangelii Matthæi versio, quam publici juris fecit Martianus noster, Paris. 1695. Altamen in bodiernis N. Testameti codicibus vox voluntate prorsus desit.

(81) *Pridem tantos.* Supple, ceperit quis. At pridie in Merc. 4 cod., et Grab. legitur.

(82) *Sic.* Hic et paulo post pro *aliter*, an.

(83) *Et aliter.* Has voces a Grabio omisssas restituo ex edit. Eras., Gall. et Feuard. licet desint in mss. Probabilius enim videtur Ireneum omnes temporis

A tur inventus: nonne in vanum laborans, et delirus hic 155 talis, et irrationalis ab omnibus, qui sensum habent, juste dicetur? Et quo magis præter cæteros (87) in hujusmodi quæstionibus occupatur, et quo plus aliis adinvenire se existimat, reliquos impertos, et idiotas, et animales vocans, eo quod non suscipiant ejus tam vanum laborem; hoc magis est insanus et stupidus, tanquam fulmine percussus (88), in nullo cedens Deo; sed per scientiam quam invenisse se potat, ipsum mutat Deum, et jaculator sententiam suam super magnitudinem factbris.

CAPUT XXVII ⁸⁹.

Ex parabolis, quibus multiplex potest subesse sensus, obcura explicanda non esse, sed ex illis quæ clare et aperte posita sunt in Scripturis.

1. *Οὐγῆς νοῦς* (89), καὶ *ἀνθρώπος*, καὶ *εὐλογής*, καὶ *φιλαληθῆς*, δσα ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων ἔξουσιᾳ δέδωκεν ὁ Θεός, καὶ ὑποτάχε τῇ ἡμετέρᾳ γνώστι, ταῦτα προθύμως ἐχειλεθῆσι, καὶ ἐν αὐτοῖς προκύψει, διὰ τῆς καθημερινῆς ἀσκήσεως ἀρδεῖαν τὴν μάθησιν δευτερῷ ποιούμενος. *Ἔστι δὲ ταῦτα, τέτε δὲ διάνοια πίποντα τὴν ἡμετέραν, καὶ δσα φαρεῶς καὶ ἀναμφιδλως κύταλεῖ ἐν ταῖς θελαις Γραφαῖς λέλασται.*

2. *Sensus autem sanguinis, et qui sine periculo est, et religiosus, et amans verum, quæ quidem debet in hominum potestate Deus, et subdidit nostræ scientiæ, hæc prompte meditabitur, et in ipsis proficiet, diuturno studio facilem scientiam (90) eorum efficiens. Sunt autem hæc, quæ ante oculos nostros occurruunt, et quæcumque aperte et sine ambiguo ipsis dictionibus posita sunt (91) in Scripturis (92).*

Et ideo parabolæ debent non ambiguis adaptari; sic enim et qui absolvit (93), sine periculo absolvit, et parabolæ ab omnibus similiter absolutionem accipient; et a veritate corpus (94) integrum, et simili aptatione membrorum, et sine concussione perseverat. Sed quæ non aperte dicta sunt, neque ante oculos posita, copulare absolutionibus

D differentias complecti voluisse.

(84) *Se. Del fugit.* Eras. Gall. Feuard. *Dearm fugit.*

(85) *Et conscientia.* Hæc lecjo, quæ est Feuard., in marg. edit. 1576, et cod. Claron. magis placet, et in Irenei scropum magis quadrare videtur, (eum maxime jam præcesserit *aptationis*) quam *et conscientia*, ut legitur in aliis exemplaribus.

(86) *Ad hoc.* Al. *adhuc.*

(87) *Cæteros.* Al. *hos.*

(88) *Fulmine percussus.* Videatur, ait Feuard., exprimere Græcum verbum ἀμερόντης. Simili quoque proverbiali voce *potesta* nuntiatur cap. 30.

(89) *Οὐγῆς νοῦς.* Græca hæc Irenei verba ex mss. Damasceni *Parallelis* edidit Halleixius.

(90) *Scientiam.* Ita Claron., Voss. et Grab. juxta Græcum. Reliqui, *sententiam.*

(91) *Posita sunt.* In Græco λέλασται, *dicta sunt.*

(92) *In Scripturis.* Græc. addit. *divinitio.*

(93) *Absolvit.* *Pro dissoluit, explicat.*

(94) *A veritate corpus.* *Forte legendum, veritatis corpus.*

parabolæ (95), quæ unusquisque prout vult adiuvant. Sic enim apud nolum erit regula veritatis; sed quælibet fuerint, qui absolvant parabolæ, tantæ videbuntur veritates pugnantes semet invicem (96), et contraria sibimet dogmata statuentes, sicut et genitilium philosophorum quæstiones.

2. Itaque secundum hanc rationem, homo quidem semper inquiret, nunquam autem inveniet, eo quod ipsam inventionis abjecterit disciplinam. Et cum venerit sponsus, is qui imparatam habet lampadem, nulla manifesti luminis claritate fulgentem (1), recurrit ad eos qui absolutiones parabolæ in tenebris distrahabunt, relinquens eum qui per manifestam prædicationem gratis donat ad eum ingressum (97), et excluditur a thalamo ejus. Cum itaque universæ Scripturæ, et Prophetæ, et Evangelia (98) in aperto, et sine ambiguitate, et similiter ab omnibus audiri possint, etsi non omnes credunt; unum et solum Deum (99), ad excludendos alios, prædicent omnia fecisse per Verbum unum, sive visibilia, sive invisibilia, sive coelestia, sive terrena, sive aquatilia, sive subterranea, sicut demonstravimus (1) ex ipsis Scripturarum dictionibus, et ipsa autem creatura in qua sumus, per ea quæ in aspectum veniunt, hoc ipsum testante unum esse qui eam fecerit et regat: valde hebetes apparebunt, qui ad tam lucidam adaperitionem cæcutiunt oculos, et nolunt videre lumen prædicationis; sed constringunt semelipsos, et per tenebrosas parabolæ absolutiones unusquisque eorum proprium putat invenisse Deum. Quia enim de excogitato eorum qui contraria opinantur, Patre (2), nihil aperie (3), neque sine controversia in nulla omnino dictum sit Scriptura; et ipsi testantur dicentes in absconso hæc eadem Salvatorem docuisse non omnes, sed aliquos discipulorum, qui possunt capere, et per argumenta, et ænigmata, et parabolæ ab eo significata intelligentibus. Veniunt autem ad hoc, ut dicant alium quidem esse qui prædicatur Deus, et alium Patrem, qui per parabolæ et ænigmata significatur Pater.

3. Quia autem parabolæ possunt mulitas recipere

¹¹ Matth. xxv, 6. ¹² Matth. xii, 23. ¹³ Cap. XLVII.

(95) *Copulare absolutionibus parabolæ.* Recte D monet Billius, lib. i *Observat. sacr.*, cap. 3, subintelligendum esse, *stultum est*, vel quidpam simile.

(96) *Tantæ videbuntur veritates pugnantes semet invicem.* Ita vetus Feuard. cod. Clarom. et Voss. In edit. tantæ videbuntur et veritates oppugnantes se invicem.

(97) *Ad eum ingressum.* In Eras. et Gall., ab eo petit ingressum; in Feuard., ad eum petit ingressum.

(98) *Et Prophetæ et Evangelia.* Hæc lectio, quæ est cod. Clarom., magis placet quam et prophetæ et evangelicæ, ut habetur in aliis exemplaribus.

(99) *In aperto... unum et solum Deum.* Legendum videatur vel quæ in aperto, vel atque unum et solum Deum.

(1) *Demonstravimus.* Clarom. et Voss. *demonstrabimus.* Quidvis legatur parum refert. Si prius, respicit lib. i, cap. 22, et lib. ii, cap. 2; si posterius, respicit lib. iii, cap. 8.

(2) *De excogitato.... Patre.* Ita Clarom. et Voss.;

absolutiones, ex ipsis de inquisitione Dei affirmare, relinquentes quod certum, et Indubitatum, et verum est, valde præcipitantium se in periculum, et irrationalium esse, quis non amantium veritatem confitebitur? Et nonquid hoc est non in peccata firma, et valida, et in aperto posita sedificare secum dominum, sed in incertum effusæ arenae ¹⁴? Unde et facilis est eversio hujusmodi sedificationis.

156 CAPUT XXVIII ¹⁵.

Sic inquirenda esse Dei mysteria, ut a regula veritatis et a vera de Deo scientia nunquam deflectamus. Scripturis sacris adhibentiam esse fidem, nec plura a nobis temere investiganda, quæ Deo committi debent, ne mentis nostræ limites excedant. Et hoc esse vitium hereticorum, quod nihil Deo reservent, sed temere omnia scrutentur. Hinc in tam portentosos errores lapsos eos esse demonstrat.

1. Habentes itaque regulam ipsam veritatem, et in aperto (4) positum de Deo testimonium, non debemus per quæstionum (5) declinantes in alias atque alias absolutiones ejicere firmam et veram de Deo scientiam; magis autem absolutionem quæstionum in hunc characterem dirigentes, exerceri quidem convenit per inquisitionem mysterii et dispositionis existentis Dei; augeri autem in charitate ejus, qui tanta propter nos fecit et facit, nunquam autem excidere ab ea suasione, qua manifestissime prædicatur, quia hic solus vero sit Deus et Pater, qui et hunc mundum fecit, et hominem plasmavit, et in sua creatura donavit incrementum, et de minoribus suis ad majora, quæ apud ipsum sunt, vocans, sicut infantem quidem iu vulva conceptum edocit in lumen solis, et tritum, posteaquam in stipula corroboraverit, condit in horreum. Unus autem et idem Demiurgus, qui et vulvam plasmavit, et solem creavit; et unus et idem Dominus, qui et stipulam eduxit, et tritum augens multiplicavit, et horreum præparavit.

2. Si autem omnium, quæ in Scripturis requiruntur, absolutiones non possumus invenire, alterum tamen Deum, præter eum qui est, non requiramus. Impietas enim hæc maxima est. Cedere (6) autem hæc talia debemus Deo, qui et nos fecit, re-

criteri vel de cogitatione... de Patre, vel de excogitatione... de Patre. Priorem autem lectionem confirmant quæ supra cap. 10 leguntur: *Quoniam enim nihil manifeste dictum est de eo, et ipsi testimonium perhibent, etc.*

(3) *Nihil aperie.* Addunt editi cum mss. Arund. et Merc. 2, neque ipsa dictione, quæ auctoritate veteris Feuard., cod. Clarom. et Voss. expunxi.

(4) *In aperto.* Ali. minus bene, *in aperto.*

(5) *Per questionum, etc. Ambiguitatem aut aliiquid ejusmodi addi vult Billius, sed frustra. Sic enim ordinanda constructio: Per questionum absolutiones declinantes in alias atque alias.*

(6) *Cedere.* Ita Feuard. in marg. Clarom., Voss. et Grab. Reliqui male, credere. Nec enim hic agit brevius de iis precise quæ sub fidem cadunt, sed de iis quæ scientiam nostram prorsus fugiunt, ut paulo post loquuntur; quæque proinde, cedere debemus Deo, ipsaque committere ac commendare, ut mox submetit, utpote qui minores simus et novissimi a Verbo

etiam scientes, quia Scripturas quidem perfecte sunt, quippe a Verbo Dei et Spiritu ejus dictæ; nos autem secundum quod minores sumus et novissimi a Verbo Dei et Spiritu ejus, secundum hoc et scientia mysteriorum ejus indigemus. Et non est mirum si in spiritualibus, et celestibus, et in his quæ habent revelari, hoc patimur nos (7) : quandoquidem etiam eorum quæ ante pedes sunt (dico autem quæ sunt in hac creatura, quæ et contrectantur (8) a nobis, et videntur, et sunt nobiscum), multa fugerunt nostram scientiam, et Deo hæc ipsa committimus. Oportet enim eum præ omnibus præcellere. Quid enim si tentemus exponere causam ascensionis Nili? Multa quidem dicimus, et fortassis suasoria, fortassis autem non suasoria : quod autem verum est, et certum, et firmum, adjacet Deo. Sed et volatilium animalium habitatio, eorum quæ veris tempore adveniunt ad nos, autumni autem tempore statim recedunt, cum in hoc mundo hoc ipsum fiat, fugit nostram scientiam. Quid autem possumus exponere de Oceani accessu et recessu, cum constet esse certam causam? Quidve de his quæ ultra eum sunt (9) evanescere qualia sint? Vel quid dicere possumus, quomodo pluviae, et coruscationes, et tonitrua, et collectiones nubium, et nebulæ, et ventorum emissiones, et similia his, efficiuntur: annuntiare quoque et thesauros nivium, et grandinis, et eorum quæ his proxima sunt: quæ hæc autem nubium præparatio (10), aut qui status nebulæ, quæ autem causa est per quam crescit luna et decrescit, aut quæ causa aquarum distantiarum (11), et metallorum, et lapidum, et his similium? In his omnibus nos quidem loquaces erimus, requirentes causas eorum; qui autem ea facit solus Deus, ridiculus est.

3. El καὶ ἐπὶ (12) τῶν τῆς κτίσεως ἔντα μὲν ἀνάκτορας, καὶ εἰς γνῶστιν ἀλήσυθεν καὶ οὐδὲν, stram venerunt scientes.

¹⁰ 1 Cor. xiii, 13.

Dei et Spiritu ejus, secundum hoc, et scientia mysteriorum ejus indigemus, et eorum ipsorum quæ ante pedes sunt multa ignoramus.

(7) In his quæ habent revelari hoc patimur nos. Duplex est Grecoismus, ait Billius. Nam et habent revelari, pro revelatione opus habent, Græco ritu dictum est: et illud, hoc patimur nos, pro, hoc nobis usu venit.

(8) Contrectantur. Editt. Eras., Gall. et Feuard. cum ms. Arund. perperam, conteruntur. Merc. 2, conterantur.

(9) Quidve de his quæ ultra eum sunt, etc. Intellegit Ireneus eos terrarum tractus, seu populos, qui ultra Oceanum sunt, vel, ut loquitur Clemens Romanus epist. ad Corinth. cap. 20, eos qui post Oceanum sunt mundos. Hæc enim veteribus adeo ignota erant, ut vix ac ne vix quidem singulæ sibi possent aliquos ultra Oceanum esse populos. Notissimum est illud Augustini lib. xvi *De civitate Dei*, cap. 9: *Nimis absurdum est, inquit, ut dicatur aliquos homines ex hac in illam partem, Oceanum immensitate trajecta, navigare ac percenire potuisse. Hinc intraneubus Occanum vulgo dicebant. Consule sis docti-*

A εἰ καὶ τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς ζητούμενων, διὸν τῶν Γραφῶν πνευματικῶν οὐσῶν, ἔντα μὲν ἀπλύσμεν κατὰ χάριν Θεοῦ, ἔντα δὲ ἀνακτούστα τῷ Θεῷ, καὶ οὐ μόνον αἰώνι ἐν τῷ νῦν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, ἵνα δὲ μὲν δ Θεὸς διδάσκῃ, ἀνθρώπος δὲ διὰ παντὸς μανθάνῃ παρὰ Θεοῦ: εἰ in futuro; ut semper quidem Deus doceat, homo autem semper discat quæ sunt a Deo? (13) Sicut et Apostolus 137 dixit ¹¹, reliquis partibus (14) destructis, hæc tunc perseverare, quæ sunt, fides, spes (15) et caritas. Semper enim fides, quæ est ad magistrum nostrum, permanet firma, asseverans nobis quoniam solus vere Deus, et ut diligamus eum vere semper, quoniam ipse solus Pater; et speremus subinde plus aliquid accipere et discere a Deo, quia bonus est, et dixitias habens indeterminabiles, et regnum sine fine, et disciplinam immensam. Si ergo secundum hunc modum, quem diximus, quædam quidem questionum Deo commiserimus: et sidem nostram servabimus, et sine periculo perseverabimus, et omnis Scriptura a Deo nobis data consonans nobis inveniatur, et parabolæ his, quæ manifeste dicta sunt, consonabunt, et manifeste dicta absolvant parabolæ; et per dictionum multas voces unam consonantem melodiam in nobis sentiet laudantem (16) hymnis Deum, qui fecit omnia. Ut pote,

D simi Cotelerii notas in Clementis Romani locum cit. (10) Nubium præparatio. Clarom. nivium præparatio.

(11) Distantiarum. Id est, differentiarum? Distantia siquidem apud auctores Latinos interdum accipitur pro differentia.

(12) El καὶ ἐπ. Græca hæc Irenei, et quæ mox sequuntur, iterum ex Damasceni Parallelis a Frontone Duxæo descripta publicavit Halloixius in *Vita Irenei*.

(13) Discat quæ sunt a Deo. Græc., discat a Deo.

(14) Reliquis partibus. Clarom. reliquia ex parte.

(15) Hæc tunc perseverare, quæ sunt fides, spes. Fidem in altero saeculo perseverare vult Ireneus, non quoad obscuritatem, sed quoad firmitatem et certitudinem, quæ dubitationem omninem procul repellit. Id statim explicat, subiungens: Semper enim fides, quæ est ad magistrum nostrum, permanet firma, asseverans nobis quoniam solus vere Deus. Spes vero permanet, non quasi absens sit adhuc ejus objectum; sed quia speramus subinde plus aliquid accipere et discere a Deo, quo jam fruimur.

(16) Unam consonantem melodiam in nobis sentiet laudantem. Ex Græco legendum, ut bene adver-

si quis interroget: Antequam mundum faceret Deus, quid agebat? dicimus quoniam ista responsio subiecet Deo. Quoniam autem mundus hic factus est a potestos (17) a Deo, temporale inilium accipiens, Scriptura nos docent: quid antea ante hoc Deus sit operatus, nulla Scriptura manifestat. Subiecet ergo haec responsio Deo, et non ita stultus, et sine disciplina blasphemas (18) adinvenire velle prolationes, et per hoc quod potas te invenisse materis prolationem, ipsum Deum, qui fecit omnia, reprobare.

4. Cogitate enim, o omnes qui talia adinvenitis, cum ipse solus Pater Deus dicatur, qui et vere est, quem vos Deiniurgum dicitis; sed et cum Scriptura hunc solum sciunt Deum, sed et cum Dominus hunc solum constituerat proprium Patrem, et alterum neceasit, sicut ex ipsis ejus verbis ostendemus (19): quando (20) hunc ipsum labis dicitis fructum, et ignorantiae prolationem ait nescientem quem s'nt super eum (21), et quacunque alia dicitis de eo, considerate magnitudinem blasphemiae in eum, qui vere est Deus. Graviter quidem et honeste videmini dicere, vos in Deum credere; dehinc alterum Deum cum minima possetis ostendere, hunc ipsum, in quem credere vos dicitis labis fructum, et ignorantiae prolationem pronuntiatis (22). Haec autem cæcitas, et stultiloquium inde propeuit vobis, quod nihil Deo reserveti. Sed et ipsius Dei, et Ennoea ejus, et Verbi, et Vitæ, et Christi nativitatis, et prolationes annuntiare vultis; et has non aliunde accipientes, sed ex affectione hominum: et non intelligitis, quia in homine quidem, qui est compositum animal, capit hujusmodi dicere (23), sicut prædiximus ^{et}, sensum hominis et ennoeum hominis; et quia ex sensu ennoea, de ennoea autem enthymesis, de enthymesi autem logne: (quem autem logon? aliud enim est secundum Græcos logos (24), quod est principale quod ex cogitat; aliud organum, per

²⁷ Cap. XIII hujus libri. ²⁸ Cap. XLVIII. ²⁹ Isa.

(17) *Apotelesmos*. *Iu est*, *perfectus*, *numeris omni-*

(18) *Stultas et sine disciplina blasphemas. Post blasphemias ambimisellige decet, vel quidvis simile*

(19) *Ostendetur*. Alii, *ostendimus*. Sed præ-rendra prior lectio: nam ut identidem iam ostendit Irenæus, Dominum consiliteri proprium Patrem, eum qui colum et terram considerit, id tamen ex professo sibi demonstrandum suscipit lib. iv.

(20) Quando. Al. quoniam.

(21) *Quae sint super eum. Sic pro qui sit super eum, auctoritate cod. Clarom. reposui. Nam supra lib. 1, cap. 7, n. 3, dicitur Demiurgus ignorasse quae essent super eum.*

(22) *Labis fructum, et ignorantie prolationem pronuntiatis.* Graece, αἱ Billins, ὀπερήματος χαρόν
καὶ ἔργας προβολής ἀποφανεσθε, οὐ τοι, ignorantie
fructum, vel ab ignorantia produciunt pronuntiatis.

(23) *Capit hujusmodi dicere. Pro, hæc fus est dicere.*

(24) *Aliud est enim, secundum Gr̄ecos, logos, etc.*
Id est: aliud est ratio, seu mens, quae verbum interiorius concipit efformatque: aliud corporeum or-

A quod emittitur logos) et aliquando quidem quiescere, et tacere hominem, aliquando autem loqui, et operari: Deus autem cum sit totus mens, totus ratio, et totus spiritus operans, et totus lux, et semper idem et similiter existens, sicut et utile est nobis sapere de Deo, et sicut ex Scripturis discimus; non jam hujusmodi affectus et divisiones decenter erga eum subsequentur. Velocitatibus enim sensu hominum propter spiritale ejus non sufficit lingua deservire, quippe cornalis existens: unde et intus suffocatur (25) verbum nostrum, et profertur non de semel (26), sicut conceptum est a sensu; sed per partes, secundum quod lingua subministrare prevalet.

B 5. *et Deus autem totus existens mens, et totus existens Logos, quod cogitat, hoc et loquitur; et quod loquitur, hoc et cogitat. Cogitatio enim ejus Logos, et Logos mens, et omnia concludens mens, igitur est Pater. Qui ergo dicit mentem Dei, et prolationem propriam menti donat, compositum cum pronuntiat (27), tanquam aliud quiddam sit Dens, aliud autem principalis mens existens. Similiter autem rursus et de Logo tertiam prolationem ei a Patre (28) donata, (unde et ignorat magnitudinem ejus) porro et longe Logon a Deo separavit. Et propheta quidem ait de eo: *Generationem ejus quis enarrabit?* (29) Vos autem generationem ejus ex Patre divinantes, et verbi hominum (30) per linguam factam prolationem transferentes in Verbum Dei, juste detegimini a vobis ipsis (30), quod neque humana, nec divina noveritis.*

6. **158** Irrationabiliter autem inflati, audaciter
inenarrabilia Dei mysteria scire vos dicitis : quan-
doquidem et Dominus, ipse Filius Dei, ipsum ju-
dicii diem et horam concessit scire solam Patrem,
manifeste dicens : *De die autem illa (31), et hora*
nemo scit, neque Filius (32), nisi Pater solus^{30. 31.}
Si igitur scientiam diei illius Filius non erubuit
referre ad Patrem, sed dixit quod verum est;

gannum, seu lingua, per quod verbum mente concepium exterius emititur.

(25) *Suffocatur*. Ita Eras. G. d. Feuard. et mss. Arund. Ottobon. et Merc. 2. At Claram. et Voss. *suffugatur*, quam lectionem sequi G. obio placuit: quanquam non satis explicare valeat quis sit barbarus istius vocis sensus, et si quem uteunquae serendum habeat, redeat ad *suffocatur*. Nihil igitur immutandum esse duxi, nec bonam lectionem in malam, aut saltem dubiam esse communiantam. Similitudinem enim ducere videtur Irenaeus ab his qui consertim excentes se invicem suffo. aut.

(26) *Non de semel.* Græcc, οὐκ εἰς ἀπαξ, καθάπταξ, vel εἰς ἀπαξ, id est non simul et semel, non una vice, etc.

(27) *Compositum cum pronuntiasi.* Arund. *com; e-*

sitionem pronuntiat.
(28) *A Patre.* Ille refer ad tertiam, non ad proportionem.
(29) *Hominum.* Eras., Gall. et Merc. 2, ho-

(30) *Vobis ipsis.* In Feuard. edit. colon. 1596,

ac miss. Clarom. et Voss. perperam, *nobis ipsae.*
(31) *De die autem illa. In Clarom. doceat illa.*
(32) *Neque Filius. Addit Marci textus, neque an-*

neque nos erubescamus (33), quæ sunt in quæstionib[us] majora secundum nos, reservare Deo. Nemo enim super magistrum est (34). Si quis itaque nobis dixerit: Quomodo ergo Filius prolatas a Patre est? dicimus ei, quia prolationem istam, sive generationem, sive nuncupationem, sive adaptionem, aut quilibet (34) quis nomine vocaverit generationem ejus inenarrabilem existentem, nemo novit; non Valentinus, non Marcion, neque Saturninus, neque Basilides, neque Angeli, neque Archangeli, neque Principes (35), neque Potestates, nisi solus qui generavit Pater, et qui natus est Filius. Inenarrabilis itaque generatio ejus cum sit, quicunque nuntiatur generationes et prolationes enarrare, non sunt compotes sui, ea quæ inenarrabilia sunt enarrare promittentes. Quoniam enim ex cogitatione et sensu verbum emititur, hoc utique omnes sciunt homines. (36) Non ergo magnum quid invenerunt, qui emissiones excogitaverunt, neque abeconditum mysterium, si id quod ab omib[us] (36) intelligitur, transiulerunt in unigenitum Dei Verbum: et quem inenarrabilem et innominabilem vocat, hunc, quasi ipse obstetricaverint, primæ generationis ejus prolationem et generationem enuntiant, assimilantes eum hominum verba emissionis (37).

7. Hoc autem idem et desubstantia materiæ (38) dicentes, non peccabimus (39), quoniam Deus eam protulit. Didicimus enim ex Scripturis, principatum tenere super omnia Deum. Unde autem, vel quemadmodum emisit eam, neque Scriptura aliqua exposuit, neque nos phantasmari oportet, ex opinionibus propriis infinita conscientes de Deo; sed agnitionem hanc (40) concedendam esse Deo. Similiter autem et causam propter quam, cum omnia a Deo facta sint, quædam quidem transgressa sunt, et abcesserunt a Dei subjectione; quædam autem, imo plurima, perseveraverunt et perseverant in subjectione ejus qui fecit; et cuius

³³ Mat. x 24; Luc. vi, 40. ³⁴ Cap. XLIX.
³⁵ I Cor. XIII, 9.

gods in cælo. Sed id ab Irenæo consulto omisum videtur, quia nihil ad institutum faciebat.

(33) *Erubescamus*. Ita recte Feuard. in marg. et Clarom. cod.; ceteri omnes minus bene, erubescimus.

(34) *Quolibet*. Al. male, *quomodolibet*.

(35) *Principes*. In cod. Arund. et Grab. *Principatus*. Sed hanc vocem alteri substituisse videtur recentior quispiam ex Apostolo I Coloss., XVI.

(36) *Ab omib[us]*. In Eras. et Gal., *ab hominib[us]*. In Feuard., *ab omnib[us hominib[us]*.

(37) *Verbo emissionis*. Id est, verbo prolatione, Græco προπορειαὶ λόγοι.

(38) *Substantia materiæ*. Ita et Arund. et Voss. repositi Grab. pro *substantia* *materiæ*.

(39) *Non peccabimus*. Sic Clarom., ceteri minus recte, *non peccavimus*.

(40) *Agnitionem hanc*. Clarom. et Voss., magnitudinem hanc.

(41) *Perseverant*. Arund. *perseverarunt*.

(42) *Cedere*. Ita Feuard. in marg., Clarom., Voss. et Grab. Reliqui perperam, *credere*, quia paulo ante dixit, *agnitionem hanc concedendum*

A naturæ sunt quæ transgressa sunt, ejus autem naturæ quæ perseverant (41), cedere (42) oportet Deo et Verbo ejus, cui et soli dixit: *Sede a dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos suppeditatum* (43) *pedum tuorum* (44). Nos autem adhuc in terra conversantes, nondum accidentes throno ejus. Etsi enim *Spiritus Salvatoris* qui in eo est, scrutatur omnia, et altitudines Dei (45); sed quantum ad nos, divisiones gratiarum sunt, et divisiones ministeriorum, et divisiones operationum (46); et nos super terram, quemadmodum et Paulus ait, *ex parte quidem cognoscimus, et ex parte prophetamus* (47). Sicut igitur ex parte cognoscimus, sic et de universis questionibus concedere oportet ei, qui ex parte nobis præstat gratiam. Quoniam quidem transgressoribus ignis æternus præparatus est, et Dominus manifeste dixit, et reliquæ demonstrant Scripturæ. Et quoniam præscit Deus hoc futurum, similiter demonstrant Scripturæ, quemadmodum et ignem æternum his qui transgressoruntur sunt (48) præparavit ab initio; ipsam autem causam naturæ transgressionum, neque Scriptura aliqua retulit, nec Apostolus dixit, nec Dominus docuit. Dimittere itaque oportet agnitionem hanc Deo, quemadmodum et Dominus horas et diei; nec in tantum periclitari, uti Deo quidem concedamus nihil; et hec ex parte accipientes gratiam (49). In eo autem cum quærimus (48) quæ sunt super nos, et iu quæ attingere nobis non est, nunc in tantam (47) audaciam venire, uti pandamus (48) Deum, et quæ nondum inventa sunt, quasi jam invenerimus, per emissionem vaniloquium ipsum omnium factorem Deum, et de defectione, et ignorantia asserere substantiam habuisse, et sic impium adversus Deum, suggere argumentum (49).

8. Post deinde nullum habent testimonium ejus figurae, quod recens ab eis adinventum est, aliquando quidem per numeros quolibet, aliquando

³⁶ Psal. cix, 1, 8. ³⁷ I Cor. ii, 10. ³⁸ I Cor. xii, 4-6.

D esse Deo; et paulo post iterum ait: *concedere oportet ei*.

(43) *Suppedaneum*. Sic passim legit auctor nost[er], ut in sequentibus videbitur. Sic legebat etiam Cyprian, lib. ii adr. Jud., c. 26.

(44) *Transgressoruntur sunt*. Eras., Gall., Arund. et Merc. 2, *transgressi sunt*.

(45) *Et hæc ex parte accipientes gratiam*. Ita recte Clarom. Accedit et Voss. in quo legitur *hæc*. In reliquis omnibus deest: porro et *hæc pro idque*, vel et *quidem* Græcorum more, quid auctori nostro familiare.

(46) *In eo autem cum quærimus*. Sic Clarom. et Voss. Accedunt et Eras. ac Gall. in quibus legitur *conquerimus*. In aliis male *conquerimus*. Ab his autem verbis novam incipiendum esse periculum demonstrat contextus sermouis.

(47) *Nunc in tantam*. Sic Clarom. et Voss. In aliis omnibus nec in tantam, sed male, ut videatur.

(48) *Pandamus*. Sic Feuard. in marg., cod. Voss. et Grab. Reliqui perperam *pandamus*.

(49) *Fingere argumentum*. Supplici absurdum est, vel quidquam simile.

autem per syllabas, nonnunquam autem et per nomina; est autem quando et per eas, quæ in litteris sunt, litteras, aliquando autem et per parabolæ non recte exsolutas, vel per suspicções quasdam consistere conari (50) eam fabulosam narrationem, quæ sit ab eis efficta. Etenim si quis exquirat causam, propter quam in omnibus Pater communicans Filio, solus scire horam et diem a Domino manifestatus est; neque aptabilem magis, neque decentiorem, nec sine periculo alteram quin hanc inveniat in præsenti; [quoniam enim solus verax magister est Dominus (51)] ut discamus per ipsum, super omnia esse Patrem. Etenim Pater, ait, *major me est*⁴⁹. Et secundum agnitionem 159 itaque præpositus esse Pater annuntiatus est a Domino nostro ad hoc, ut et nos, in quantum in figura hujus mundi sumus, perfectam scientiam, et tales quæstiones concedamus Deo: et ne forte quærentes altitudinem Patris investigare, in tantum periculum incidamus, uti quæramus an super Denū alter sit Deus.

9. Si autem quis amans contentionem, contradictor fuerit his quæ a nobis dicta sunt, et bis quæ ab Apostolo relata sunt, quoniam ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus⁵⁰, putet (52) se non ex parte, sed universaliter universam cepisse eorum, quæ sunt, agnitionem, Valentinus aliquis existens, aut Ptolemaeus, aut Basilides, vel aliquis eorum qui altitudines Dei exquisisse se dicunt; non in ea (53) quæ invisibilia sunt, vel quæ ostendunt possunt, cum inani jactantia decorauit semelipsum, plus quam reliquæ se agnoscisse glorieatur; sed causas eorum quæ in hoc sunt mundo, quas nos non scimus (54), utpula numerum capillorum capitilis sui, et de his qui quotidie capiuntur passeræ, et de reliquis non provisæ a nobis, diligenter exquires, et a Patre discens annuntiet nobis, ut ei de majoribus quoque credamus. Si autem ea quæ in manibus sunt, et ante pedes, et in oculis,

⁴⁹ Joan. xiv, 28. ⁵⁰ I Cor. xiii, 9. ⁵¹ Cap. L.

(50) *Est autem quando... consistere conari.* Græca phrasis est, ut recte observat Billius, pro interdum consistere conari; ubi et consistere accipitur pro statuere, constituere, etc. Græco οὐντασθατ.

(51) *Quoniam enim... Dominus.* Al. quoniam cum. Adverte quoniam enim hic scripsi pro quandoquidem.

(52) *Putet. Lege putetque, vel et putet.*

(53) *In ea. Scribere debuisset interpres, in iis.*

(54) *Non scimus. In aliis non noscimus.*

(55) *Quæ super Deum.* Sic partim ex vet. Feuard., cod. Clarom. et Voss., partim ex Arund. post. Grab. emendo. Nempe in prioribus legitur *super*; in posteriori deest *sunt*. In Eras. vero, Gall. et Feuard. vitiouse habetur, quæ sunt ad Deum. In Claromontano vero cod. qui pro quæ.

(56) *Consummatione.* Ita Clarom., Voss. et Grab. Reliqui male consummationem.

(57) *Dicentes, etc.* Græca horum verborum series lib. I, cap. 7 n. 1.

(58) *Expoliatos.* In omnibus quidem codd. cum editi. tum mes. legitur *expoliatas*; sed Irenæum ex Irenæo ipso emendare non dubitavi. Nam sup.

A et in terrenis, et præcipue dispositionem capillorum capitilis sui, nondum sciunt il qui sunt perfecti; quemadmodum eis de spiritualibus, et supercoelestibus, et de his quæ super Deum (55) vana persuasione confirmant, credemus? Et tanta quidem de numeris, et de nominibus, et de syllabis, et quæstionibus eorum, quæ sunt super nos, et de eo quod improprie exponant parabolæ, a nobis sit dictum, quandoquidem a te plura dici possit.

CAPUT XXIX⁵⁶.

Repugnare quod assurunt heretici animas quædam in Pleroma, alias in medietatem abiuras; corporibus salutis expertibus.

1. Revertamur autem nos ad reliqua quæ sunt eorum argumentationis. In consummatione (56) enim dicentes (57) ipsorum Matrem intra Pleroma regredi, et recipere sponsum suum Salvatorem; se autem, quoniam spirituales esse dicunt, expoliatos (58) animas, et spiritus intellectuales factos, sponsas (59) futuros spiritalium angelorum: Demiurgum autem, quoniam animalia (60) dicunt, in Matris locum cessurum: jugorum: autem animas requiescere in medietatis loco: psychice dicentes similia ad similia congregari, spiritalia ad spiritalia, materialia autem in materialibus perseverare: contraria sibi diffiniunt, animæ jam non propriæ substantiam in medietatem ad similia dicentes succedere, sed propter operationem; justorum quidem dicentes illuc succedere, impiorum autem remanere ignem (61). Si enim propter substantiam omnes succedunt animæ in refrigerium, et medietatis (62) sunt omnes, secundum quod sunt animæ, cum sint ejusdem substantie; et superfluum est credere, superflua autem et descensio (53) Salvatoris. Si autem propter justitiam, jam non propter id quod sint animæ, sed quoniam sunt justæ. Si autem animæ (quæ) peritura eascent, (incipient) nisi justæ fuissent; justitia potens est salvare et corpora: quid utique non salvabit, quæ

lib. I, cap. 7, n. 4, ubi hæc eadem verba ex integrō habentur, legiūt, *spirituales expoliatos animas, Græce πνευματικοὺς ἀπόβιοντας τὰς φύγας.*

(59) *Factos, sponsas.* Ita Feuard. in marg., Clarom., Voss. (cum quibus Arund. quoad priores voces concordit) et Grab. Sed reliqui male, *factas, sponsas.*

(60) *Quoniam animalia.* In Feuard. marg. et Voss., *quem animalem.*

(61) *Ignem.* Merc. 2 et Ottob., in ignem. Clarom. vero omittit in, quod magis placet. Cæteri in igne.

(62) *Et medietatis.* Sic Clarom., Ottob., Arund. et Voss. Reliqui in medietate.

(63) *Descensio.* Sic pro *descensio* restituere non dubitavi ex Clarom. cod. in quo cum primo scriptum fuisse *descensio*, postea emendatum et scriptum fuit *descensio*, procul dubio ut legere *descensio*. Eadem omnino phrasæ ultior supra cap. 14, n. 7. Et sic etiam legendum esse monuerat Billius lib. I *Observat. sacr.*, c. 36. Hic quippe Irenæi sensus, ut ibidem recte notat: Si non ob virtutem, sed ob substantiam sales animalibus humanis comparetur, nihil esse necesse quam obrem fidem quispiam suscipiat; iuso etiam nullum

et ipsa participaverunt justitiae (64)? Si enim natura et substantia salvat, omnes salvabuntur animae; si autem justitia et fides, quare non salvet ea que similiter cum animabus in corruptelam cedere incipiunt (65) corpora? Aut enim impotens, aut infesta apparebit in hujusmodi (66) justitia, si quedam quidem salvat (67) **I**propter suam participationem, quedam autem non.

2. **¶** Quia enim in corporibus perficiuntur ea quae sunt justitiae, manifestum est, aut universae itaque animae necessarie succendent in mediatis locum, et judicium nusquam; aut et corpora, quae participaverunt justitiae, cum animabus que similiter participaverunt, obtinebunt refrigerii locum, si quidem potens est justitia illuc transducere ea, quae participaverunt ei; et verus, et firmus emergat de resurrectione corporum sermo. Quem quidem credimus nos; quoniam et mortalia corpora nostra custodientia justitiam resuscitans Deus, in corrupta et immortalis faciet.

Φόστας χρείτων (68) δε Deus enim melius est θεός, καὶ παρ' αὐτῷ τὸ quam natura, habens

¶ Cap. LI. **¶** Cap. LII.

canam scilicet cur Christus in terram descendoret; cum et circa fidem, et circa Christi descensum, salutem omnes animae consecuturae sint, cum sint unius eiusdemque substantiae omnes.

(64) Si autem animas.... participaverunt justitiae. Locum hunc medica manu indigeret, merito asserit Billius. Non difficile tamen partim conjecturarium, partim manuscriptorum opera canari posse confido. Solum hoc prius committit, si autem animas quae persistunt essent inciperent, morbus invaserit, cetera in manu nostris sana sunt. Nam pro quae utique non salvabit, ut corrupte habent omnes alii codices. In Clarom. recte legitur, quid utique non salvabit? Et pro quae et ipsa participaverunt justitiae, ut perperam exstat in Eras., Gall. et Feuard., bene legitur in Clarom., Voss. et Arund., quae et ipsa participaverunt justitiae. A priori vero committit depalpatur morbus, si resecatur quae perperam addiderunt imperiti scribere. Pro more scriperat interpres, perire inciperent; alius vero quispia in Graeca hanc phrasim explicatur, ad marginem sui codicis adjectum, peritores essent; quod glossema alter imprudens in textum ipsum transluit. Alterutrum ergo rejiciendum, vel glossema, vel Graeca phrasis. Sic proinde legi posset: Si autem animas, quae perire inciperent nisi justae fuissent, justitia potens est salvare: si corpora quid utique non salvabit, quae et ipsa participaverunt justitiae? Vel si malis: Si autem animas peritores essent, nisi justae fuissent; justitia potens est salvare et corpora: quid utique non salvabit? quae et ipsa participaverunt justitiae? Huic posteriori legendi rationi, quae in eo commodior est quod levior in ea sit nuntiatio, consulens, parentibus inclusi voces quae et inciperent, utpote superflua et a textu ablegandas. Jam plausus est auctorius sensus. Sic cuius argumentatur, ut observat Billius: Si substantiae ratione salutem consequuntur animae, omnes utique salutem obtinebunt, quandoquidem eadem omnes natura essentiaque praeeditae sunt: si autem justitiae ratione, quidam salutem adipiscantur et corpora, cum justitiae quoque muovere ipsa perfuncti fuerint?

(65) Cedere incipiunt. Pro censura sunt, abitura sunt. Ila Feuard. in marg., Clarom., Arund. et Voss. Reliqui, incidere incipiunt.

Α θέλειν, δια ἀγαθός ἔτι· apud semetipsum velle. καὶ τὸ δύνασθαι, δια δύνα- quoniam bonus est: ε- ντός· καὶ τὸ ἐπιτελέσαι, ποσε, quoniam potens δια εὐπόρος. . . . . est: et perficere, quoniam dives et perfectus est.

3. **¶** Hi autem secundum omnia (69) contraria sibi dicunt, non omnes animas in mediatis locis cedere definentes, sed solas quae sint justorum. Naturaliter enim et secundum substantiam emissae esse tria genera dicunt a Matre: primum quod quidem sit de aporia, ex iatio (70) et timore, quod est materialis; alterum autem de impetu (71), quod est animale: quod autem enixa est secundum visionem eorum, qui circa Christum sunt angeli. quod est spirituale. Si igitur Hia quae enixa est (72), omni modo intra Pleroma ingrediuntur, quoniam spirituale est; quod autem est materialis, residet deorsum, quoniam est materialis, et exarcentem eo, qui inest ei, igne consumetur in totum: animale quare non totum in mediatis locis cedet (73), in quem et Demiurgum mittunt? Quid autem est illud, quod cedet eorum intra Pleroma? Au-

(66) In hujusmodi. Supple rebus. In addidit Feuard. conatur. Clarom. et Voss.

(67) Salvat. In Feuard. marg. et Voss. servat.

(68) Φόστας χρείτων. Graeca haec addidit Mallochius ex Damasceni *Paradolis* excerpta lit. A, tit. 29, jocta cod. Rufuscaldium; sed tit. 1, Περὶ θύρων Θεοῦ juxta cod. Vaticanum. Deesi vero in utruque (consului ipsem apographa) clausis, καὶ τέλιος ἔστι.

(69) Secundum omnia. Ita recte Clarom., Voss. et Grab. Reliqui vitiore, quoniam omnia.

(70) Ex iatio. Graece τὸ λύπης, ut habetur lib. I, c. 5, n. 4.

(71) De impetu. Gr. τὸ τῆς ἐπιστροφῆς, eo scienti motu quo mater Achamoth convulsa est ad eum qui illam vivificavit, ut explicatur cap. 4, n. 1.

(72) Illa quae enixa est. Ila Eras., Gall., Feuard. et Voss. At Clarom., Arund. et Merc. 2, illa quod enixa est; quam lectione in Grabio sequi placuit, quia, inquit, sequitur in singulari, spirituale est. Sed sequitur etiam in plurali, ingrediuntur, quod minus adhuc construi potest cum illa quod enixa est. Quare repudianda prorsus haec lectio. Quod vero sequitur, quoniam spirituale est, non ait reprobatur praecedentibus atque existimat Grabius. Non enim construi debet cum illa quae, etc. Sed sensum absolutum habet: quoniam spirituale quidam est, res est spiritialis.

(73) Animale quare non totum in mediatis locis cedet. Non enim omnes animales animas in mediatis locis cessuras volebant heretici, sed eas duntaxat, qua meliora elegissent, ut aiunt illi. I, c. 7, n. 4, seu solas justorum animas, ut explicat Ireneus hoc ipso cap. ceteras, quae pejora elegissent, in corruptelam cum materialibus abituras. Hinc probat Ireneus Valentinianos minime sibi constare, cum justorum duntaxat animas in mediatis locis concedere astriunt. Sic enim, ut iterum observat Billius, disputat: Si juxta Valentinianos id omne quod est spirituale, intra Pleroma ingreditur, ac rursus id omne quod ex materia concretum est, deorsum residet, ac tandem flammis absumitur; quidnam cause est, cur non item id omne quod animal est, in mediatis locis cedat?

mas enim in mediætatem perseverare dicunt; corpora autem, quoniam materialem habent substantiam, in materiam resoluta ardere ab eo, qui in ea est ignis. Corpore autem ipsorum corruptio, et anima remanente in mediætate, nihil jam relinquitur ex homine quod intra Pleroma cedat. Senses enim hominis, mens (74), et cogitatio, et intentio mentis, et ea quæ sunt hujusmodi, non aliud quid præter animam sunt; sed ipsius animæ motus, et operationes, nullam sine anima habentes substantiam. Quid ergo adhuc erit eorum, quod succedit in Pleroma? Et ipsi enim, in quantum quidem animæ sunt, remanent in mediætate; in quantum autem corpus, cum reliqua materia ardebant.

CAPUT XXX.

Vesannam hæreticorum impietatem castigat, qui se spiritales, Demiurgum vero animalem esse dicunt.

1. Et his sic se habentibus, super Demiurgum se ascendere dicunt insensati: et secundum hoc quod se (75) meliores pronuntiant illo Deo, qui caelos, et terram, et maria, et omnia quæ in eis sunt fecit, et ornavit, et semet quidem spiritales esse volunt in honore, cum sint carnales (76) propter tantam suam impietatem; qui antem fecit angelos suos spiritus, et induit in lumine quemadmodum pallium ⁷⁷, et velut in manu tenet gyrum terræ ⁷⁸, apud quem (77) inhabitantes eam velut locusta sunt deputati, ⁷⁹ et universæ spiritalis substantiam Demiurgum et Deum animalem esse dicentes: indubitate et vere suam ostendunt insaniam, et velut vere de tonitruo percussi super eos qui fabulis referuntur Gigantes (78), extollentes sententias adversus Deum, præsumptione vana (79), et instabili gloria tumidi, quibus universæ terra eleborum non sufficit ad expurgationem (80), ut evomant tantam suam stultitiam.

2. Meliorem enim ex operibus oportet ostendendi. Unde igitur semetipos ostendunt Demiurgo meliores, (ut et nos ad impietatem proper necessitatem sermonis devergamus, Dei et insanorum hominum comparisonem facientes, et in argumentationem eorum descendentes, sæpe per propria ipsorum dogmata argentes eos; sed nobis quidem propi-

⁷⁵ Psal. ciii, 2, 4. ⁷⁶ Ies. xl, 12, 22. ⁷⁷ Cap. LIII. ⁷⁸ Matth. vii, 7.

(74) Mens. Decet in Clerom.

(75) Quod se. Eras., Gall. et Feuard. vitiouse, quidem se.

(76) Carnales. Sic omnes edit, sed omnes mas. carnes.

(77) Apud quem. Sic Clerom. nichil quam reliqui ad quem, vel sicut.

(78) Qui fabulis referuntur Gigantes. Alludit ad notissimam vel ipsa pueris fabulam Gigantum, quos portæ fingunt in campus Phlegræis cum diis congressos; sed partim Jovis fulmine, partim Apollinis et Diana telia contûxos cecidisse, alioque sub Aetna monte, atios sub Mycone et Lipara iactis sepultos esse; nonnullos etiam in Tartara detruita impietas suscitas iuere.

(79) Vana. Eras. et Gall. cum Arund. et Merc. 2, sunt.

A Ius sit Deus; non enim illis enim comparantes, sed argentes et evertentes, iorum insaniam, dicimus haec ad quos stupescunt. multi insensati (81), quasi pina aliquid ipsa veritate ab eis possent ¹⁶¹ discere? Et illud quod scriptum est. *Quarile et insensati* ⁷⁶, ad hoc dictum esse interpretantur, uti super Demiurgum semetipos adiuvant, majores et meliores vocantes (82) semetipos quam Deum, et semetipos spiritales, Demiurgum autem animalem: et propter hoc, superascendere eos super Deum; et se quidem intra Pleroma cedere, Deum autem in mediætatis loco. Ab operibus itaque ostendunt semetipos Demiurgo meliores. Non enim in eo quod dicitur, sed in eo quod est, melior ostendi debet.

B 3. Quod igitur opus monstrabant per semetipos a Salvatore, sive a Matre ipsorum factum, aut maius, aut splendidius, aut rationabilis his quæ facta sunt ab hoc, qui haec omnia dispositi? Quos caelos firmaverunt? quam terram solidaverunt? quas emiserunt stellas? vel quæ luminaria elucidaverunt? quibus autem circulis insrenaverunt ea? vel quæ pluvias (83), vel frigora; vel universa (84) secundum tempus, et secundum unamquamque regionem aptabilis, adduxerant terræ? Quem autem calorem, et siccitatem econtrario apposuerunt (85) eis? aut quæ flumina abundare fecerunt? quos autem exluerunt fontes? quibus autem floribus et arboribus adornaverunt eam, quæ est sub caelo (86)? vel quam multitudinem animalium formaverunt, partim quidem rationabilium, partim autem irrationabilium, universorum ferma ornatorum? Et reliqua omnia, quæ per virtutem Dei sunt constituta et per sapientiam ejus gubernantur, quis poterit per singula enumerare, vel investigare magnitudinem sapientie ejus, qui fecit, Dei? Quid autem illa, quæ super cœlum, et quæ non præterea sunt, quanta (87) sunt, Angeli, Archangeli, Throni, Dominationes, Potestates innumerabiles? Adversus (88) quod igitur unum opus ex his semetipos econtrario constituant? Quid tale ostendere habent per semetipos, vel a semetipos factum, quando et ipai hujus factura et plausimis sint? Sive enim Salvator, sive Mater ipsorum (et

D (80) Expurgationem. Erasm., Gall. et Feuard., expurgendum.

(81) Ad quos stupescunt multi insensatorum. Graecorum more dicitur. inquit Billius, pro quos admirari; Graece πρός οὓς καχήσας πολλοτερούσι.

(82) Vocantes. Ita Feuard. in marg., Clerom., Voss. et Grab. Alii per personam, vocant eos.

(83) Quæ pluvias. In Arund. et Merc. 2, quæ fluvios, sed minus bene.

(84) Universa. Sic Clerom. et Voss. Alii, nomen.

(85) Apposuerunt. Arund. disponuerunt.

(86) Eam quæ est sub caelo. Graeca locutio, inquit Billius, τὴν ὡς εὐπανοῦ, id est τὴν τῆν terram.

(87) Quanta. Pro qualia.

(88) Adversus. Pro super.

propria ipsorum dicimus, per sua ipsorum propria meritata eos argentes) usa est hoc (89), ut dicunt, ad faciendam imaginem eorum, quæ intra Pleroma sunt, et contemplationis universæ, quam vidit circa Salvatorem; tanquam meliori hoc, et aptabiliori ad faciendam voluntatem suam per eum, usa est: tantorum enim imagines nequaquam per inferiorem, sed per meliorem deformavit.

4. ⁷⁷ Erant enim et ipsi tunc, sicut ipsi dicunt, existentes conceptio spiritalis secundum contemplationem eorum, qui erga Pandoram sunt satellites dispositi. Et hi quidem (90) vacui (91) perseverabant, [nihil per eos perficiente Matre per Salvatorem (92)] inutilis conceptio et ad nihilum apta: nihil enim per eos appareat factum. Qui autem emissus est, secundum eos, Deus, inferior ipsis existens, secundum argumentationem eorum, (animalium enim eum esse volunt) in omnia operator, et efficax, et aptabilis fuit, ut per eum omnium imagines fierent: et non tantum quæ videntur hæc, sed et invisibilia, Angeli, Archangeli, Dominationes, Potestates, Virtutes, per hunc omnia facta sunt, videlicet velut per meliorem, et qui possit voluntati deseruire. Nihil autem per hos Matrem appareat fecisse, quemadmodum et ipsi constituerunt: uti justæ quis contineat eos abortum (93) fuisse male parentis Matris ipsorum. Non enim obstetricæ eam obstetricaverunt, et propriea velut abortum projecti sunt, si nihil utiles, ad nullum opus facti Matri. Et semet meliores vocant eos, per quæ tanta et talia facta sunt, et disposita; quando et per suam argumentationem per quam (94) inferiores multum inveniuntur.

5. Ac velut duo ferramenta operaria, vel organa duo cum sint, ex quibus alterum quidem semper in manibus, et in usu artifex habeat, et per illud faciat quanta velit, et ostendat artum et sapientiam suam; alterum autem vacuum atque otiosum perseveret, et sine operatione, per quod nihil omnino appareat faciens artifex, et in nullam actionem eo utens: deinde dicat quis inutile hoc, et vacuum, atque otiosum melius esse et pluris? illo quo utitur in opere, per quod et glorificatur ipse artifex: hic

⁷⁷ Cap. LIV. ⁷⁸ Cap. LV. ⁷⁹ II Cor. XII, 2.

(89) Usa est hoc. Scilicet Demiurgo.

(90) Hi quidem. Feuardentius nullius codicis, ut videtur, auctoritate, sed a Billio monitus scripsit siquidem; sed frustra: si enim inutilis conceptio per appositionem accipiatur, planus est sensus.

(91) Vacui. Recte invenit Billius, vacuum (Græce κενόν) hic ἀντὶ τοῦ ἀτράπατον, id est, pro otioso et nihil agente accipi: quemadmodum etiam paulo post dicitur: vacuum organum atque otiosum, et sine operatione. Et: inutile hoc, et vacuum, atque otiosum.

(92) Matre per Salvatorem. Sic Claram. cod. Reliqui, matre, vel per Salvatorem. Mctius quidem legitur, Matre, vel Salvatore; seu Salvatorem per Matrem: sed donec susragetur ms. aliquis codex, expungendo particulam vel, legi malum, Matre per Salvatorem, supplendo videlicet, acta vel motu, conundior enim tunc ut sensus. Nam quidquid

igitur habebes esse justæ arbitrabitur qui sit talis, et mentis suæ non compas. Sic autem et hi, semet spiritales et meliores dicentes, et Demiurgum animalem, et propter hoc superascendere, et intra Pleroma penetrare ad viros suos; (sunt enim seminæ, quemadmodum ipsi constinentur) Deum autem inferiorem, et propter hoc manere in medietate, et hujus nullam ostensionem afferentes: (qui enim melior est, ex operibus ostenditur: omnia enim opera a Demiurgo facta sunt; per semetipcos autem nihil dignum ratione factum ostendere habentes) insanii sunt summa et insanabili insania.

6. Si autem contendenter dicere, quoniam quæcunque sunt quidem materialia, utputa cœlum, et universus, qui infra eum (95) continetur mundus, a Demiurgo facta sunt; quotquot autem spiritalia hæc, illa quæ sunt super cœlum, utputa Principia, Potestates, Angeli, Archangeli, Dominationes, Virtutes, per spiritalem enixionem (quod semetipcos esse dicunt) ¹⁶² facta sunt: primo quidem ex Dominicis Scripturis ostendimus omnia, quæ prædicta sunt, visibilia et invisibilia, ab uno Deo facta. Non enim sunt magis idonei hi quam Scripturæ: nec relinquentes nos eloquia Domini, et Moysæ, et reliquos prophetas, qui veritatem præconaverunt, his credere oportet, sicutum quidem nihil dicentibus, instabilita autem delirantibus. Deinde (96) etiam si per ipsos ea, quæ sunt super cœlos, facta sunt, dicant nobis, quæ sit invisibilium natura; enarrant numerum Angelorum et ordinem Archangelorum; demonstrant Thronorum sacramenta, et doceant diversitates Dominationum, Principatum, et Potestatum atque Virtutum. Sed non habent dicere: non ergo per eos facta sunt. Si autem a Demiurgo facta sunt hæc, sicut et facta sunt, et sunt spiritalia et sancta: non est ergo animalis hic, qui spiritalia perfecit; et soluta est illorum magna blasphemia.

7. ⁷⁸ Quoniam enim sunt in cœlis spiritales conditiones, universæ clamant Scripturæ; et Paulus autem testimonium perhibet ⁷⁹, quoniam sunt spiritalia, usque ad tertium cœlum raptum se esse significare; et rursum, delatum esse in paradi-

Dagebat mater Achamoth, agebat velut Salvatoris instrumentum, ut patet ex lib. I, cap. 5, n. 1.

(93) Abortum. Ita Claram., Voss., Merc. 2 et Feuard. in marg. quod et repetitur paulo post in Claram. Reliqui utroque aborticum. At in Gloss. vel. abortum, ἔκτρωμα.

(94) Perquam. Hæc vox perperam in edit. dividitur in duas. Hinc existimavit Billius hic aut aliquid desiderari, aut hæc verba, per quam. expungenda esse. Sed si perquam una voce legas, et cum multum construas, nihil aut deficit aut abundabit.

(95) Infra eum. Sic omnes codd. exceptis edit. Feuard. et Oxon. in quibus, intra illud. Eum vero vel pro neutrō accepit interpres, vel ὡν' ἀτράπον (scilicet οὐτράπον) ita verit, haud attendens cœlum. apud Latinos neutrins esse generis.

(96) Deinde. Post ante hauc vocem detinat auctoritate Claram.

sum (97), et audisse verba inenarrabilia, quæ non licet homini loqui. Et quid illi prodest aut in paradigmum introitus, aut usque in tertium cœlum assumptionis, cum sint omnia illa sub potestate Demiurgi; si eorum, quæ super Demiurgum dicuntur, mysteriorum speculator et auditor inciperet fieri (98), quemadmodum audent quidam dicere? Si enim uti eam, quæ est super Demiurgum, disseret dispositionem, nequaquam in his quæ sunt Demiurgi remansisset, ne ipsa quidem universa perspectuatus; (restabat enim ei adhuc secundum illorum sermonem quartum cœlum (99), ut approximaret Demiurgo, et subjectam septenationem viderer) sed reciperetur fortasse vel usque ad mediatem, id est ad Matrem, uti ab ea disseret quæ sunt intra Pleroma. Poterat enim qui est intus homo ejus, qui et loquebatur in eo, invisibilis existens, quemadmodum dicunt, non tantum usque ad tertium cœlum, sed usque ad Matrem illorum pervenire. Si enim se, hoc est, ipsorum hominem statim supergredi dicunt Demiurgi, et abire ad Matrem, multo magis

^a II Cor. xii, 3.

(97) *Et rursum, delatum esse in paradisum.* Ex his verbis concludit Grabius, Irenæus duos Pauli raptus facere, alterum in tertium cœlum, in paradisum alterum. Sed gratis ita concludit vir eruditus: nihil enim in Irenæi verbis occurrit ex quo erui possit eum ita sensisse. De Pauli raptu refert quæ scilicet ipse Paulus, nec quidquam amplius. Intotius hoc capite satis aperte supponit raptum in tertium cœlum, esse ipsummet raptum in paradisum. Sed Grabius secessit vox rursum, quam cadere existimavit in *delatum*; cum tamen ab hac interposito colo distinguenda sit, ut sit *sensus*: *Et rursum addens, delatum esse in paradisum.*

(98) *Inciperet fieri.* Pro futurus esset.

(99) Restabat enim ei adhuc... quartum cœlum. Legendum puto: *Restabant enim ei adhuc quatuor cœli.* Id enim exigere videtur Irenæi argumentationis scopus. Probat siquidem, Paulo nihil profuisse ejus in paradisum introitum, aut usque in tertium cœlum assumptionem, si in tertio illo cœlo steterit: utpote qui ne ipsa quidem universa perspectuatus fuerit, nec proinde eorum, quæ super Demiurgum dicuntur, mysteriorum speculator et auditor fuerit. Qui enim mysteriorum eorum participes esse, aut universa perspectuari potuit, qui ne quidem usque ad Demiurgum ipsum pervenit? Nam cum Paulus in tertio cœlo constiterit, Demiurgus vero non illuc degat, sed super septimum cœlum, (ex hypothesi hæreticorum explicata lib. i, cap. 3, n. 2) restabant illi adhuc quatuor cœli concentrandi, ut appropinquaret Demiurgo, et subjectam ei septenationem, id est, septem cœlos, et omnia quæ sub ejus potestate constituta sunt, videret.

(1) *Apostoli homini.* Supple, *interiori.*

(2) *Et hæc.* Hellenismus, pro et quidem.

(3) *A Demiurgo.* Mallem abesse particularum a. H. saltem construas eum inuisibilis, non eum ciudatur.

(4) *Si seipso.* Clarom. licet seipso.

(5) *Differentiores.* Pro metiorea, excellentiores. G. a.ce dñsopwtoys.

(6) *Jactitatum.* Ita Feuard. in marg., Clarom., Voss. et Grab. Reliqui jactitatum. At Bilius legere navult *actitatum*, quia processit, inquit, ex operibus arguitur. Sed non adverter vir doctissimus, præmissum antea fuisse: *Quoniam autem ille velut magnum aliiquid et præclarum, eam quæ fuit usque ad tertium cœlum a. compunctione faceret.* Et ad id

A utique Apostoli homini (1) hoc evenisset: nec enim prohibuisset illum Demiurgus, jam et ipse subjectus Salvatori, ut dicunt. Si autem et prohibuisset, nihil profecisset. Non enim possibile est, eum Patris providentia fortiorum esse, et hæc (2) cum interior homo inuisibilis etiam a Demiurgo (3) esse dicatur. Quoniam autem ille velut magnum aliiquid et præclarum, eam, quæ fuit usque ad tertium cœlum assumptionem, enarravit; non utique isti super septimum cœlum ascendunt: non enim sunt meliores Apostolo. Si seipso (4) dicant differentiores (5), ex operibus arguitur: nihil enim ab illis tale jactitatum (6) est. Et propter hoc adject: *Sive in corpore, sive extra corpus; Deus scilicet;* ut neque corpus particeps putaretur (7) esse visionis ejus, quippe quasi et ipsum partipatum eorum quæ vidisset et audisset: nec rursus propter pondus corporis dicat quis eum amplius non esse assumptum; sed ideo usque illuc permittatur etiam sine corpore sacramenta perspicere spiritalia, quæ sunt Dei operationes, qui fecit

^B jactitatum referri. Alludit enim Irenæus ad ea D. Pauli verba: *Si gloriari oportet, veniam autem ad visiones et revelationes Domini, etc.* Pro hujusmodi gloriabor. Unde consequenter subdit: Valentinius Apostolo longe inferiores esse, ex operibus arguitur; nihil enim tale ab ipsis jactitatum est; id est, se ad tertium usque cœlum raptos esse gloriari non possunt, ut Paulus.

(7) *Uti neque corpus particeps putaretur.* Ut neque pro utique ne reposuit Feuard. consentientibus omnibus mss. Sed præterea non post *corpus* addidit Grabius auctoritate codd. Arund. et Voss. (quibus in hoc consentit et Clarom.), sicut ex negante affirmante fecit Irenæus; perperam sane, pacc doctissimi viri dixerit. Id enim est Irenæum sentientem inducere, Paulum per *corpus*, seu per *visus* atque *auditus* organa, part. cipem factum suisse mysteriorum spiritalium, seu, ut superioris loquitur, *spiritualium conditionum, inenarrabiliumque verborum, quæ non licet homini loqui*: quod certo non est Irenæum emendare, sed depravare, et in absurdum errore agere præcipitem, vel invitum. Quasi vero existimare potuerit sanctissimus autistes. acerrimi judicii homo, res spiritales et divina mysteria corporeis sensibus apprehendi posse? At, inquit Grab., particula quippe, quæ sequitur, hunc suadet sensum. Sed si hunc suadat sensum particula quippe, hunc propterea abjecti huic adnexa altera particula quæst, nec præterea ταῦτοις criminis reus erit auctor noster: quanquam maleum ταῦτοις, quam absurdii erroris crimen devinctum. ^C Quis igitur Irenæi sensus? Rem paucis explicet. Probandum sibi suscepit, *spiritales quasdam conditiones*, seu res creatas esse, sive *sacramenta spiritalia*, quorum sit auctor Deus, ut inde concludat Demiurgum hæc operatum, non animalium, sed spiritalem esse. Id vero probat ex raptu divi Pauli in tertium cœlum, qui illuc defatus audivit inenarrabilia verba, reconditaque mysteria percepit, quæ homini loqui fas non est, eaque proinde mysteria spiritalia esse, utpote quæ hominum sensus tanto supererint intervallo. Sed quia excipere forsitan potuerint Valentinius, Paulum in corpore raptum huius, nec proinde mysteria spiritalia, quæ sensus fugiant, apprehendere valuisse; vel ultra tertium cœlum ideo ascendere non potuisse, nec consequenter usque ad mediatem, id est, ad matrem Archæmeli pervenire; ut ab eis ducetur quæ sun-

celos et terram, et plasmavit hominem, et posuit in paradiſo, ſpecialatores fieri eos (8), qui ſimiliter, ut Apoſtolas, valde ſunt perfecti in dilectione Dei.

8. Et ſpiritalia itaque hic fecit, quorum uſque ad tertium cœlum ſpecialator factus est Apoſtolas, et inenarrabiles sermones, quos non licet homini loqui, quoniam ſint ſpiritales; et ipſe hic präſtat dignis, quemadmodum vult; hujus enim est paradiſus: et vere eſt Spiritus Dei, ſed non animalis Demiurgus, alioquin nunquam ſpiritalia perfeciat. Si autem animalis hic, per quem facta ſunt ſpiritalia, referant nobis. Sed neque per eniſionem (9) Matris ſum (quod ſemelipsos eſe dicunt) factum eſe quid oſtendere babent. Hi enim non tantum aliquid de ſpiritibus, ſed ne quidem muſcam, aut culicem, aut tale aliquid ex hiſ, quaſ ſunt contemptibilia animalia puſilla, perſicere poſſunt, priuiter eam rationem, qua (10) ab initio a Deo per ſenitum demiſſionem in hiſ, quaſ ſunt ejusdem generis, naturaliter facta ſunt, atque huius animalia. Sed ne quidem a ſola Matre factum aliquid: dicunt emiſſum (11) hunc Demiurgum et Dominum uin- uera operationis. Et eum quidem, qui ſit universa operationis Demiurgus et Dominus, animalem eſe dicunt; ſe autem ſpiritales, qui nullius operationis fabricatores ſunt aut domini (12), non ſolum eorum, quaſ ſunt extra eos, ſed ne quidem corporum au- ſrum. Muſta denique ſepe ſecundum corpus patiu- tor noſtentes, vocantes ſe ſpiritales et meliores De- miurgo.

9. Juste igitur a nobis arguentur porro et longe divertisse a veritate. Sive enim (13) per hunc, quaſ facta ſunt, fecit Salvator; non inferior ipſis, ſed melior eſe oſtenditur (14), quando et horum ipſo-

A rūm invenitur factor: nam et ipſi ſunt ex hiſ que facta ſunt. Quomodo itaque conſequens eſt, hos quidem ſpiritales eſſe, hunc autem iſum, per quem et facti ſunt, animalem? Sive (quod et ſolum eſt verum, quod et per plurima oſtendimus, voluſ liquidissimis oſtensionibus) ipſe a ſemelipsos fecit libere et ex ſua potestate, et diſpoſuit, et perfecti omnia, et eſt ſubſtantia omniuim voluntas ejus (15); ſolus hic Deus invenitur, qui omnia fecit ſolus omnipotens, et ſolus Pater condens et faciens omnia, et viſibilita, et in viſibilita, et ſenſibilita, et inſenſata, et coeleſtia, et terrena, Verbo virtutis ſum¹¹; et omnia aplavit et diſpoſuit ſa- pientia ſua, et omnia capiens, ſolus autem a ne- mine capi potest: ipſe fabricator, ipſe conditor, ipſe inventor, ipſe factor, ipſe Dominus omnium: et neque p̄ter ipſum, neque ſuper ipſum, neque Mater, quam illi admentiuntur; nec Deus alter, quem Marciōn affinxit; nec Pleroma xxx Aeonum, quod vanum oſtendit¹²; neque Bythus, nec Proarche, neque eoli; nec lumen virginale, nec Aeon innominabilis, nec in tolu mudi quidquam eorum, quaſ ab hiſ et ab omnibus hereticis delirantur. Sed ſolus unuſ Deus fabricator, hic qui eſt (16) ſuper omnem Principalitatem, et Potestatem (17), et Do- minationem, et Virtutem: hic Pater, hic Deus, hic conditor, hic factor, hic fabricator, qui fecit ea per ſemelipſum, hoc eſt per Verbum et per Sapientiam ſuam, coelum, et terram, et maria, et omnia quaſ in eis ſunt: hic justus, hic bonus: hic eſt qui formavit hominem, qui plantavit paradiſum, qui fabricavit mundum, qui diluvium induxit, qui Noe salvavit: hic Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus vivorum¹³, quem et lex an- nuntiat, quem prophetæ p̄reconant, quem Christus

¹¹ Hebr. 1, 3.

¹² Lib. 1, cap. 29, n. 1.

¹³ Matth. xxii, 32.

intra Pleroma, quod pondere corporis deprimere- tur: utramque reſponſionem hic occupat Irenaeus. Ait enim, Apoſtolum in incerto relinquere volen- tem, an tunc in corpore, vel extra corpus eſet, adiicit: ſive in corpore, ſive extra corpus, Deus eſit: ut hinc nullus ſibi fingeret corpus particeps exiſtisse viſionis ejus, quaſ et ipam particeps po- tuiffet eorum quaſ vididet, et audidet, quod ne- que forte tunc aderat: illinc vero nullus exiſti- maret, propter pondus corporis eum ultra tertium cœlum non eſſe aſſumptum, cum incertum eſet an tunc in corpore eſet. Uno verbo, ex eo quod in- certum eſet, an in corpore, an extra corpus raptus fuerit Paulus, demouſtrat Irenaeus non niſi temere aſſeri poſſe, aut corpus mirabilis iſtius viſionis exiſtisse particeps, aut illud obſtitisse quin ultra tertium cœlum conſcenderet; quaſ membra ſibi in viſu ſatis oppoſita ſunt, ut ταῦ- λογίας criminis expers dicatur auctor noſter.

(8) Speculatoriſ fieri eos. Græcismus, inſinu- tivus ſcilicet pro conjunctivo, ut fierent ſpeculatoriſ ſi, etc.

(9) Per eniſionem. Per deest in omnibus mſſ. Recete vero addidit Feuard. Sed incertum an vel. cod. autoritate, an uionitu ſolum Billii lib. 1 Ob- ſeru. ſacr., c. 34.

(10) Quæ. Lege quæ; id enim poſtulat ſenſus et verborum ordi.

(11) Dicunt emiſſum, etc. Nulla appoſita in

edit. omnibus ante hæc verba diſtinctionis nota, miſere turbatur ſenſus. Fruſtra vero Grabius par- ticulam p̄ter ante hunc Demiurgum addendam conſiſt: ſola diſtinctionis nota diſſicultatem ſol- vit. Scilicet rationem reddit Irenaeus, cur ne quidem a ſola Matre factum aliquid: quia, inquit, dicunt Valentiniiani emiſſum ab ea hunc Demiurgum, et Dominum uin- uera operationis, id eſt qui cuncta ipſe operaretur.

(12) Nullius operationis... ſunt... Domini. Hele- niſmus, inquit Billius, pro in eorum potestate non eſt quidquam operari; Græce οὐδενὸς ἔργου xύπο- elat.

(13) Sive enim. Sive pro ſi bene reſtituit Grabius, quia ita habent mſſ. omnes, et paulo post al- terum diſjunctionis membrum ſequitur: ſive, quod et ſolus eſt verum, etc.

(14) Melior eſe oſtenditur. Clarom. melior eſt et uenit.

(15) Eſt ſubſtantia omniuim voluntas ejus. Id eſt, a ſola voluntate ejus omnia habent, non tantum quod ſint, ſed quod talia vel talia ſint.

(16) Hic qui eſt. Ita vetus Feuard. rod. et om- nes mſſ. noſtri cum edit. Oxon. Sed in aliis edit. minus bene, hic eſt qui.

(17) Et potestatem. Dnas iſtas voceſ reſtituit Grab. ex mſſ. Voss., Arund. et Merc. 2. Eadem habet et Clarom.

revelat (18), quem apostoli tradunt, quem Ecclesia credit (19). Hic Pater Domini nostri Iesu Christi, per Verbum suum, qui est Filius ejus; per eam revelatur et manifestatur omnibus (20), quibus revelatur: cognoscunt enim eum hi quibus revelaverit Filius. Semper autem coexistens Filius Patri, olim et ab initio semper revelat Patrem, et Angelos, et Archangeli, et Potestatibus, et Virtutibus et omnibus, quibus vult revelare Deus.

CAPUT XXXIst.

Summatim perstringit ea fera omnia, quæ toto hoc libro suse disseruit, specialiter contra Valentinianos, eadem in reliquos etiam hereticos dici posse confirmans.

1. **D**estructus itaque his, qui a Valentino sunt, omnibus hereticorum eversa est multitudo. Quæ enim et quantum adversus Pieroma ipsorum, et ad ea quæ extra sunt, diximus, ostendentes quoniam concludetur, et circumscriptur Pater universorum ab eo quod extra eum est (si tamen extra eum aliquid sit); et quoniam necesse est multos quidem Patres, multa autem Pleromata, et multas mundorum fabricationes, ab aliis quidem coepias, ad alios (21) autem deficientes, esse secundum omnem partem; et universos perseverantes in suis propriis non curiose agere de aliis, in quibus neque participatio, neque communio aliqua est eis; et nullum alium omnium esse Deum, sed solam (22) esse Omnipotens appellationem: **I**hesus, et adversus eos qui sunt a Marcione, et Simone, et Menandro, vel quicunque alii sunt, qui similiter dividunt eam, quæ secundum nos est, conditionem a Patre, similiter erit ad eos aptatum. Quanta autem rursus diximus adversus eos, qui dicunt omnia quidem comprehendere Patrem universorum; eam autem, quæ sit secundum nos, conditionem non ab eo esse factam, sed a Virtute quadam altera, vel ab angelis ignorantibus Propatorem, in immensa magnitudine universitatis circumscripum centri vice, velut maculam in pallio; ostendentes quoniam non est verisimile alium quemdam, eam quæ secundum nos est, conditionem fecisse,

¶ Cap. LVI.

(18) *Christus revelat.* Ita Feuard. in marg. Clarom., Voss. et Grab., melius quam reliqui, *Spiritus revelat.*

(19) *Credit.* Alli minus recte, *credidit.*

(20) *Omnibus.* In Eras. et Gall. *hominibus*, in Feuard. *omnibus hominibus.*

(21) *Ad alteros.* Ita legere malum cum Clarom. cod. quam cum aliis ad alteras. Nam contextus sermonis alteros exigere videtur.

(22) *Solum.* *Solum* in Eras., Gall., Arund. et Merc. 2. Sed recte adverbit Grab. *legendum esse non solum, aut solum, sed solum;* idque liquet ex libri hujus cap. 4, ubi postquam fusius explicavit quæ hic summationi duntaxat repetit, concludit: *et solvetur omnipotentis appellatio.*

(23) *Evertit.* Scribere debuisset interpres, *evertent.*

(24) *Agnitores.* Graece *γνωστοι.*

(25) *Qui.* *Expungenda est vox, quæ perperam*

A quam Patrem universorum: et adversus eos qui sunt a Saturnino, et Basilide, et Carpocrate, et reliquo Gnosticorum, qui eadem similiter dicunt, idem dicetur. Quæ autem de prolationibus dicta sunt, et *Æzonibus*, et *deminoratione*, et *quemadmodum instabilis Mater ipsorum*; similiter evertit (23) Basilidem, et omnes qui falso cognominantur *Agitatores* (24), aliis nominibus eadem similiter dicentes; magis autem quam hi, [qui (25)] ea quæ sunt extra veritatem transferentes ad characterem eae doctrinæ. Et quæcumque sunt quæ de numeris diximus, adversus omnes, qui in hujusmodi speciem deducunt quæ sunt veritatis, dicentur (26). Et quæcumque dicta sunt de Demiurgo, ostendentes quod hic solus est Deus et Pater universorum; et quæcumque adhuc dicentur in sequentibus libris, adversus omnes dico hereticos. Eos quidem, qui sunt mitiores eorum et humaniores, avertes et confundes, ut non blasphemem suum conditorem, et factorem, et nutritorem, et Dominum, neque de labe et ignorantia genesis ejus affingere (27): ferores autem, et horribiles, et irrationalib[us] effugabis a te longe, ne amplius sustineas verbositates eorum.

2. **S**uper hæc arguentur qui sunt a Simone, et Carpocrate, et si qui alii virtutes operari (28) dicuntur: non in virtute Dei, neque in veritate, neque ut benefici (29) hominibus facientes ea, quæ faciunt; sed in pernicie et errore, per magicas elusiones, et universa fraude, plus ludentes (30) quam utilitatem praestantes his, qui credunt eis, in eo quod seducant. Nec enim cæcis possunt donare visum, neque surdis auditum, neque omnes dæmones effugare, præter eos qui ab ipsis immittuntur, si tamen et hoc faciunt; neque debiles, aut claudos, aut paralyticos curare, vel alia quadam parte corporis vexatos: quemadmodum sepe evenit fieri secundum corporalem infirmitatem, vel earum, quæ a foris accident, infirmitatum bonas valetudines restaurare.

*T*οῦτον δέ (31) ἀποδέουσα τὸν νεκρὸν ἔγειραι, ab eo, ut mortuum exxanthmὸς δὲ Κύριος ἔγειρε, cident (quemadmodum

D addita sensum male suspendit.

(26) *Dicentur.* Ita pro dicetur recte posuit Grabius auctoritate codicis Arund. Omisi vero particulam et quam præmisit idem Grab., quia prorsus superflua est.

(27) *Affingere.* Interpres sui oblitus infinitivum Graecum redditum infinitivo Latino. Scribendum erat in conjunctivo, *affingant*, sicut *blasphemant*.

(28) *Virtutes operari.* In Feuard. marg. et Voss., *virtus operari.*

(29) *Ut benefici.* Sic Feuard. in marg. Clarom., Voss. et Arund., nisi quod imperitio scribarum habeant beneficis. Cæteri omnes minus recte, *is beneficis.*

(30) *Ludentes.* In Merc. 1, *ludentes.*

(31) *Tοῦτον δέ.* Graeca hæc Irenæi verba conservavit nobis Eusebius lib. v *Hist. eccl.*, cap. 7, ex quo ea etiam allegavit Nicephorus lib. iv *Hist. eccl.*, cap. 15.

καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ προσευχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀδελφότητι πολλάκις (32) διὰ τὸ ἀναγκαῖον, τῆς κατά τόπον Ἑκκλησίας πάσης αιτησαμένης μετὰ νηστίας πολλῆς καὶ λιτανεῖας, ἀπέστρεψε τὸ πιεύμα τοῦ τεταλευτηκότος, καὶ ἔχαρισθη ὁ ἄνθρωπος ταῖς εὐχαῖς τῶν ἀγίων.

Dominus excitavit, et apostoli per orationem; et in fraternitate aspissime propter aliquid necessarium, ea, quae est in quoquo loco, Ecclesia universa postulante per jejunium et supplicacionem multam, reversus est spiritus mortui, et donatus est homo rationibus sanctorum:)

ut ne quidem credant hoc in totum posse fieri: esse autem resurrectionem (33) a mortuis, agnitionem ejus, quae ab eis dicitur, veritatis.

3. Quando igitur apud eos quidem error, et seductionis, et magica phantasia in speculatu (34) hominum impie fuit; in Ecclesia autem miserationis, et misericordia, et firmitatis (35), et veritas ad opitulationem hominum, non solum sine mercede et gratis perficiatur (36); sed et nobis ipsis quae sunt nostra erogantibus pro salute hominum, et ea quibus hi qui curantur, indigent, aspissime non habentes, a nobis accipiunt: vere et per hanc speciem arguuntur a divina substantia, et benignitate Dei, et virtute spirituali in totum extranei; fraude autem universa, et ad inspiratione (37) apostolica, et operatione demoniaca, et phantasmate ideolatria per omnia repleti. Praecursors vero sunt (38) draconis ejus ³³, qui per hujusmodiphantasiam abcedere faciet in cauda tertiam partem stellarum, et dejicit eas (39) in terram; quos similiter atque illum devitare oportet, et quanto magiore phantasmate operari dicuntur, tanto magis observare eos, quasi majorem nequitias spiritum percepient. Quam prophetiam si observaverit quis (40), corum diurnam conversationis operatio-

³² Apoc. xii, 4. ³³ Matth. v, 21 et seqq.

(32) Πολλάκις. Πολλοὶ πολλάκις, quod in Graeco Eusebii lexu modo legitimus, recte omisit Græbius; quia neque Nicophorus, neque Rusinus Eusebii interpres, neque vetus Irenæi translatio vocem istam agnoscit.

(33) *Esse autem resurrectionem, etc.* Consule quae ad Menandri hæresim diximus in dissert. 1, art. 5, § 2.

(34) *In speculatu.* Id est in conspectu, coram oculis.

(35) *Firmitas.* In Eras., Gall. et Feuard. fratres, sed minus recte.

(36) *Perficiatur.* Alii *impertiatur*. Sed magis perficiatur congruit cum veritate et firmitate miraculorum, quam *impertiatur*.

(37) *Ad inspiratione.* Sic cum Clarom. et Ottob. scribere malui, quam cum aliis ab *inspiratione*: hoc enim minus quadrat ad orationis contextum, et ad *repedit*.

(38) *Præcursors vero sunt.* Sic Clarom. cod.; ceteri, *præcursors vere, sine sunt.* Priorem vero lectionem ideo præstuli, quod cœptia ab hac nova periodo sensus evadat clarior.

(39) *Faciet... et dejicit eas.* Clarom. longe alter atque cetera omnia exemplaria habet: *Faciunt... et dejecere eas.* Ex parte laieni consentire

A nem inveniet unam et eamdem esse eis cum diabolis conversationem.

165 CAPUT XXXII.

Flagitiosa eorum dogmata confutat, qui nullum non operationis genus experientum esse, actionesque sola opinione humana justas aut injustas, ac animam suam Jesu animæ similem, tunc interdum meliorem esse impie asserebunt.

4. Et hæc autem, quæ est erga operationes, impia ipsorum sententia, quæ dicit: oportere eos in omnibus operibus, etiam quibuslibet malis fieri, ex Domini doctrina ³⁴ dissolvetur; apud quem non solum qui mortuatur, expellitur, sed et qui mortuari vult; et non solum qui occidit, reus erit occasionis ad damnationem, sed et qui irascitur sine causa (41) fratri suo; qui et non solum non odire homines, sed et inimicos diligere jussit; et non solum non perjurare, sed nec jurare præcepit; et non solum male loqui (42) de proximis, sed ne quidem Racha et satuum dicere aliquem; si quo minus, reos esse hujusmodi in ignem gehennæ; et non tantum non percutere, sed et ipso percusso etiam alteram præstare maxillam; et non solum non abnegare quæ sunt aliena, sed etiam si sua auferantur, illis non expostulare; et non solum non laedere proximos, neque facere quid eis malum, sed et eos qui male tractantur, magnanimes (43) esse, et benignitatem exercere erga eos, et orare pro eis, uti poniuntiam agentes salvari possint; in nullo imitantes nos reliquorum contumeliam, et libidinem, et superbiam. Quando igitur ille, quem isti magistrum (44) gloriantur, et eum multo meliorum et fortiorum reliquis animam habuisse dicunt, cum magna diligentia quedam quidem jussit fieri quasi bona et egregia, quibusdam autem abstinere non solum operibus, sed etiam his cogitationibus, quæ ad opera ducunt, quasi malis, et nociuas, et

videntur Anglici. in quibus legitur *dejicere*, procul dubio pro *dejocere*. At veterem lectionem immutandam esse non duxi. Ex Clarom. restituī dubitata *eas pro eos*, quia et ita legitur Apocal. XII, 4.

(40) *Quam prophetiam si observaverit quis.* Ita Clarom. cod. Ceteri omnes: *Quapropter etiam si observaverit quis.* Sed prior lectio magis ad Irenæi institutum facere videtur. Probat enim eam, quæ de dracone legitur loco cit. Apocal. prophetiam, ad præstigiorum illorum diurnam conversationis operationem exacte quadrare: quod itidem artibus atque præstigiis, quibus draco seu demonis, utatur ad seducendum universum orbem.

(41) *Sine causa.* Clarom. et Voss. *in causa.* Sed cuius lib. iv, cap. 45, n. 5, iterum legatur *sine causa*, nihil mutandum duxi.

(42) *Non solum male loqui.* Melius legeris, non solum non male loqui.

(43) *Magnanimes.* Gr. μαρτυρίμονες, τοντα, patientes.

(44) *Magistrum.* Jesum hic intelligit Irenæus, quem præ ceteris hominibus anima firma donatum, ut mundi fabricatores effugere posset, dicebant Carocratiani, sup. lib. i, cap. 25, n. 1.

nequam ; quemadmodum magistrum dicentes tam fortiorum et meliorem reliquis, deinde quae sunt contraria ejus doctrina manifeste præcipientes, non confundantur ? Et si quidem nihil esset mali, aut rursus boni ; opinione autem sola humana, quædam quidem injuria, quædam autem justa putarentur, non utique dixisset dogmatizans, id est, docens (45) : *Justi autem fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum* ^{et} ; *Injustos autem et qui non faciunt opera justitiae, mittet in ignem aeternam, ubi vermis ipsorum non morietur, et ignis non extinguetur* ^{et}.

2. ^{et} Adhuc etiam dicentes, oportere eos in omni opere et in omni conversatione fieri, ut, si fieri possit, in una vita adventatione omnia perficiantur, ad perfectum transgrediantur; eorum quidem, quæ sunt ad virtutem pertinentia, et laboriosa, et gloriosea, et artificialia, quæ etiam ab omnibus (46) bona approbantur, nequaquam inveniuntur conati facere. Si enim oportet per omne opus, et per universam ire operationem ; primo quidem oportebat omnes se discere (47) artes; quæcumque illæ sive in sermonum rationibus, sive in operibus consumantur, sive per continentiam edocentur, et per laborem, et meditationem, et perseverantiam percipiuntur; ulti omnes speciem musicæ, et computationis, et geometriæ, et astronomiæ, et universa (48) quæ in sermonum rationibus occupantur : adhuc etiam medicinam universam, et herbarum scientiam, et eas quæ ad salutem humanam sunt elaboratae ; et picturam, et statuarum fabricationem, et ærariañ artem, et marmorariam, et similes his : ab his (49) autem omnem speciem rusticationis, et veterinariorum (50), et pastoralis, et opificum artes, quæ dicuntur pertransire universas artes, et eas quæ erga mare vacant, et corpori student, et venatorias, et militares, et regales, et quotquot sunt, quarum nec decimam, nec millesimam partem in tota vita sua elaborantes ediscere possunt. Et horum quidem nihil conantur addiscere, qui in omni dicunt semetipsos oportere fieri

^{et} Matth. xiii, 43. ^{et} Matth. xxv, 41; Marc. ix,

(45) *Id est docens.* Hæc glossema sapiunt.

(46) *Ab omnibus.* Al. *ab hominibus.*

(47) *Se discere.* Cod. Arund. et edit. Oxon. edidisse.

(48) *Universa.* Cod. Arund. et edit. Oxon. universas.

(49) *Ab his.* Pro deinde, post has, præter has.

(50) *Veterinaria.* Gr. *κτηνατρικῆς*, id est, artis curandi veterina jumenta, corumque morbis inedam afferendi.

(51) *Iustum magistrum gloriantur.* Non hisce verbis præfigunt Eras. Gall. et Feuard. Sed perperam, et repugnantibus omnibus inss., ipso etiam veteri Feuard. cod. Nam præcedenti capite affirmative loquitur auctor : *ille quem isti magistrum gloriantur.* Dolet vero quod sub tam beato nomine Jesu deliquerit ea impunitatis monstra, Epicurei potius et Cynici, quam Christiani.

(52) *Circumlatione.* Ita Feuard. in marg., Claroni, Arund., Voss. et Grab.; cæteri circulatione. Vide lib. i, cap. 25, n. 1.

(53) *Invenies.* *Id est impuberet.*

A opere ; ad voluptates autem et libidinem, et turpia facta divergentes, a semetipsis judicati cum sint secundum doctrinam suam. Quoniam enim desunt eis quæ prædicta sunt omnia, ad correptionem ignis adibunt. Qui quidem Epicuri philosophiam, et Cynicorum indifferentiam simulantes, Jesum magistrum gloriantur (51), qui non solum a malis oportibus avertit suos discipulos, sed etiam a sermonibus et cogitationibus, quemadmodum ostendimus.

3. Dicentes autem, se ex eadem circulatione (52) cum Jesu habere animas, et similes ei esse, aliquando autem et meliores ; ad opera producti, quæ ille ad utilitatem hominum et firmitatem fecit, nihil tale, nec simile, neque secundum aliquid in comparationem quod venire possit, perficere inveniuntur. Sed et si aliquid faciunt, per magiam (quemadmodum diximus) operati, fraudulenter seducere mituntur insensatos : fructum quidem et utilitatem nullam præstantes, in quos virtutes perficere se dicunt; adducentes autem pueros investes (53), et oculos deludentes, et phantasmata ostendentes statim cessantia, et ne quidem stillicidio temporis (54) perseverantia, non Jesu Domino **IHSO** nostro, sed Simoni Mago similes ostenduntur. Et ex hoc autem quod Dominus surrexit a mortuis in tercia die, [firmum est (55)] et discipulis se manifestavit, et videntibus eis receptus est in cælum ; quod ipsi inorientes, et non resurgentes, neque manifestati quibusdam, arguuntur in nullo similes habentes Jesu animas.

C 4. Et ò xal (56) tðv 4. Si autem et Dominum per phantasmata hujusmodi fecisse dicunt, ad prophetica (57) reducentes eos, ex ipsis demonstrabimus, omnia sic de eo et prædicta esse, et facta firmissime. et ipsum solum esse Filium Dei. Quapropter et

45. ^{et} Cap. LVII.

(52) *Stillicidio temporis.* Sospicor interpretationem pri στιγμὴ χρόνου, momento seu puncto temporis, male legisse σταγμὴ χρόνου, unde perperam reddideri *stillicidio temporis.* Quidquid sit, *stillicidium temporis* hic pro *momento temporis* accipi debet.

(53) *Firmum est.* Ita Eras., Gall. et Feuard. In edit. Oxon. *firmum esse*, incertum quæ auctoritate, nulla enim citatur; forte codicis Voss., nam Claroni, ita habet. Sed prior locutio præferenda. Malleum quidem duas istas voces omnino abesse; incommodum tamen sensum non habent, si parenthesi includantur. Sensus enim est : *Ex hoc quod Dominus surrexit a mortuis tertia die, (quod firmum est, verum, non phantasticum et apparens: qualia erant falsa hereticorum miracula) et discipulis se manifestavit, etc.*

(54) *Et ò xal.* Græca hæc ex Ireneo transcripsit Eusebius lib. v Hist., c. 7, et ex eo Nicephorus lib. iv Hist., cap. 13.

(57) *Ad prophetica.* In marg. Feuard. *ad prophetiam.*

Θεοῦ. Διὸς καὶ ἐν τῷ ἔκεινον ὄνδρας οἱ ἀληθῶς αὐτοῦ μαθηταὶ, παρ' αὐτοῦ λαβόντες τὴν χάρτην, ἐπιτελοῦσιν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, καθὼς εἰς ἵκαστος αὐτῶν (58) τὴν δωρεὰν εἰληφε παρ' αὐτοῦ. Οἱ μὲν γάρ διάκονος ἀλαύνουσι βεβαίως καὶ ἀληθῶς, διστο πολλάκις καὶ πιστώσιν αὐτοὺς ἔκεινος, τοὺς καθαρισθέντας (59) ἀπὸ τῶν πονηρῶν πνευμάτων, καὶ εἰναι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Οἱ δὲ καὶ πρόγνωσιν ἔχουσι τῶν μελλόντων, καὶ διτασίας, καὶ ρήσεις προφητικάς. "Ἄλλοι δὲ τὸν κάμνοντας διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσιας ιῶνται, καὶ ὑγιεῖς ἀποκαθιστάντιν. "Ἔδη δὲ, καθὼς ἔφαμεν, καὶ νεκροὶ ἡγερθησαν, καὶ παρέμειναν σὺν ἡμῖν ἵκανος θεσσαλίας. Καὶ τί γάρ; οὐκ ἔστιν ἀριθμὸν εἰπεῖν τῶν χαρισμάτων, ὃν κατὰ παντὸς τοῦ κόσμου ἡ Ἐκκλησία παρὰ Θεοῦ λαβούσα, ἐν τῷ ὄνδρας θεοῦ Χριστοῦ, τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πέτρου.

• Cap. LVIII.

(58) *Ἄντων.* Ήντος vocem non legit vetus Irenæi interpres, neque Nicæphorus.

(59) *Τοὺς καθαρισθέντας.* Articulum τούς addidit Valesius, qui insuper notat, quod Latini ipsi purgari dicebant eos, qui immundis spiritibus liberabantur; quod pluribus exemplis probat. Sed obvia sunt.

(60) *Non est numerum dicere gratiarum.* Helleniamus, inquit Billius, pro gratiarum numerus iniri nequit.

(61) *Gentium.* Clarom. gentium.

(62) *Tινὲς.* Legit vetus interpres τινά in singulari.

(63) *Invocationibus angelicis.* Malignorum videbile spirituum, ut recte notat Feuardentius, quos Simoniani, Marcitæ, Carpocratiani, aliquique malefici ad suas præstigias exercendas in opem evocabant. Hic enim, ut et capite præcedenti, vera Ecclesiæ miracula hæreticorum præstigiis opponit: aliaque puris et mundis orationibus, et invocatione Domini nostri Iesu Christi; alia fraude universa, et admiratione apostatica, (malorum scilicet angelorum, quos angelos apostatas vocare solet) et operationes demoniacæ, et phantasmate idolatriæ fieri probat. Mirum ergo cl. Grabium tam immuniter nisi ipsius oblitum fuisse, ut in suis in hunc locum notis scribere non dubitaverit, bonos angelos ab Ecclesia ad virtutem miraculorum edendam in auxilium vocatos inspiram legi: inquit, id non factum esse, ex hoc ipso Irenæi loco hanc incepte colligi; addiderit-

in illius nomine, qui ve- A λάτου. Ἐκάστης ἡμέρας (61) perficit, neque scilicet' εὐεργεσίᾳ τῇ τῶν ceus aliquem, nec pecunianῶν ἀπιτελεῖ, μήτε niam ei auferens. Quemadmodum enim gratis μήτε ἔχαργυριομένη. Ως accepit a Deo, gratis et γάρ δωρεὰν εἶληφε παρὰ inimicis.

Θεοῦ, δωρεὰν καὶ διακονεῖ.

5. Nec invocationibus angelicis (63) facit (64) aliquid, nec incantationibus, nec reliqua (65) prava curiositate; sed mundo, et puro (66), et manifeste orationes dirigens (67) ad Dóminum, qui omnia fecit, et nomen Domini nostri Iesu Christi invocans, virtutes ad utilitates (68) hominum, sed non ad seductionem perficit (69). Si itaque et nunc nomen Domini nostri Iesu Christi beneficia præstat, et curat firmissime et vere omnes ubique credentes in eum; sed non Simonis, neque Menandri, neque Carpocratæ, nec alterius cuiuscunque: manifestum est, quoniam homo factus, conversatus est (70) cum suo plasmate, vere omnia fecit ex virtute Dei, secundum placitum Patris universorum, quomodo prophetæ prædixerunt. Quæ (71) autem erant hæc, in his, quæ sunt ex prophetis (72), ostensionibus narrabuntur.

167 CAPUT XXXIII°.

Animas e corporibus in corpora migrare, absurdum dogma multiplici ratione impeditum.

1. De corpore autem in corpus transmigrationem ipsorum subvertamus ex eo, quod nihil omnino eorum, quæ ante fuerint, meminerint animæ. Si enim ob hoc emittebantur, ut in omni fierent (73) operatione, oportebat eas meminisse eorum quæ ante facta sunt, ut ea quæ deerant, adimplerent, et nou circa eadem semper volutantes continua-

que in Indice generali, istum Irenæi locum iudicando, angelorum invocationes in Ecclesia inusitatas fuisse. Quasi vero ex eo quod probet auctor noster, Ecclesiæ apostatarum angelorum invocationibus nihil facere, concludi possit, bonorum angelorum invocationes huic inusitatas fuisse. Sed de his lege Dissert. 3, art. 9, § 109.

(64) *Facit.* Alii perperam, faciat.

(65) *Reliqua.* Sic omnes mss. et edit. Oxon. In cæteris habetur, aliqua.

D (66) *Et pure.* Hæc male omissa sunt in edit. Oxon.

(67) *Dirigens.* In omnibus codd. perperam, et manifesta scribarum incuria, dirigentes.

(68) *Ad utilitates.* In Clarom. utrumque legitur, secundum utilitates ad utilitates; omissa priori, quod habent vienes alii codd. posteriori, ut melius, retinui.

(69) *Perficit.* Genuinam hanc lectionem solus habet Clarom., cod. cæteri perficit.

(70) *Conversatus est.* Expungendum videtur verbum est, aut saltem addenda particula et ante vere.

(71) *Quæ.* In Arund. quem perperam secutus est Grabius, legitur quia.

(72) *Ex prophetis.* Sic Clarom. Alii ex prophetis.

(73) *Fierent.* Ita Clarom., Voss., Feuard. et Gr. b. Reliqui vitoce, erunt, vel erint

tim, miserabiliter laborarent; (non enim poterat corporis admisio in totum universam ipsorum, quæ ante habita erant, extinguere memoriam et contemplationem) et maxime ad hoc venientes. Quomodo enim nunc soporati (74) et requiescente corpore, quæcunque anima ipsa apud se videt, et in phantasmate agit, et horum plura reminiscens communicat cum corpore; et est quando et post plurimum temporis, quæcunque per somnium quis vidit, vigilans annuntiat: sic utique reminisceretur et illorum, quæ antequam in hoc corpus veniret, egit. Se enim hoc, quod in brevissimo tempore visum est, vel in phantasmate conceptum est, ab ea sola per somnium, postquam commissa sit corpori, et in universum membrum (75) dispersa, commemoratur: multo magis illorum reminisceretur, in quibus temporibus tantis et universo p. se teritæ vita æculo (76) immorata est.

2. ²¹ Ad hæc Plato, vetus ille Atheniensis (77), qui et primus sententiam hanc introduxit (78), cum excusare non posset, oblivionis induxit poculum, putans se per hoc aporiam hujusmodi effugere; ostensionem quidem nullam faciens, dogmatically autem respondens, quoniam introeuntes animæ in hanc vitam, ab eo, qui est super introitum dæmonem, priusquam in corpora intrent, potentur obliuione. Et (79) latuit semetipsum in alteram majorem incidens aporiam (80). Si enim oblivionis poculum potest (81), posteaquam ebitum est, om-

²¹ Cap. LIX. ²² Cap. LX.

(74) *Soporati.* Sic omnes mss., at editi. Eras., Gr. et Feuard. *soporati.* Porro *soporati* construas cum *anima*, ut sit sensus: quæcunque anima soporati hominis, et requiescente corpore, etc.

(75) *In universum membrum.* Ita recte solus Clarom. cod. In cæteris male deest in.

(76) *Universo... sæculo.* Sic iterum ex Clarom. restitu, in quo legitur, *universa... sæculo.* Sed pro *universa*, manifesto scribat errato, scribere non dubitavi, *universo*, ita exigente constructione lege. In cæteris vitiouse habetur, *universa... sæcula.*

(77) *Atheniensis.* Sic pro adreniens restitut Feuard. auctoritate veteris cod. cum quo conveniunt Clarom. et Voss., quorum etiam auctoritate his, post vocem *Atheniensis*, expunxi.

(78) *Primus sententiam hanc introdixit.* Si artius premantur hæc Irenæi verba, vix a lapsu liberari poterit. Hunc enim errorem Epiphanius et Lactantius Pythagoras, Plutarchus Empedocli, alii Zoroastro, aut Mercurio Trismegisto attribuunt. Eos vero omnes Platone antiquiores esse nullus dubitat. Nec credibile est Irenæum, in lectione veterum philosophorum non mediocriter versatum, fugere potuisse metempsychosim ab aliis Platone velutioribus propagitam fuisse. Quare probabilius id tantum voluisse S. antistitem, Platoneum primum omnium apud Athenienses, vel potius recens exigitati oblivionis poculi commuento munitam, tandem invexisse. Hincque sensui favere videntur auctoris nostri verba. Plato siquidem sententiam *hanc excusare* moliebatur, et ab *aporia*, ut loquitur, id est ab impeditissimis ambigibus, quibus implocabatur, eximere. Non igitur eam iuvenerat primus; sed jam inventam explicare studuit, addito oblivionis poculo, quod primus invexit, ut male coherenter dogmata fidem conciliaret. Quod omnino consentaneum est sententia Tertulliani de Platone

A nium factorum obliterare memoriam; hoc ipsum unde scis, o Plato, cum sit nunc in corpore anima tua, quoniam (82), priusquam in corpus introeat, a dæmoni potata est obliuonis medicamentum? Si enim dæmonem, et poculum, et introitum reminisceris, et reliqua oportet cognoscas; si autem illa ignoras, neque dæmon veras, neque artificios compositum obliuonis poculum (83).

3. ²² Adversus autem eos, qui dicunt ipsum corpus esse obliuonis medicamentum, occurret hoc. Quomodo igitur quocunque per semetipsum anima videt, et in somniis, et secundam cogitationem, mentis intentionem, corpore quiescente, ipsa reminiscitur, et renuntiat proximis? Sed ne quidem ea, quæ olim agnita sunt, aut per oculos, aut per auditum, meminisset anima in corpore existens, si esset corpus oblivio; sed simul atque ab inspectis abesset oculus, auferreter utique et ea, quæ easet de his, memoria. In ipsa enim obliuione existens anima nihil aliud cognoscere poterat, nisi solum illud, quod in præsenti videbat. Quomodo autem et divina disceret (84), et meminisset ipsorum existens in corpore, quando sit (ut sicut) ipsum corpus oblivio? Sed et prophetæ ipsi, cum essent in terra, quæcunque spiritualiter secundam visiones cœlestium vident, vel audiunt, ipsi quoque meminerunt in hominem conversi (85), et reliquis annuntiant; et non corpus obliuionem efficit animas eorum, quæ spiritualiter visa sunt, sed anima docet

C scribentis, lib. *De anima*, cap. 23: *Novum elaboravit argumentum, μαθήτας ἀναμνήσει, scientias reminiscencias esse: venientes inde huc animas obliuisci eorum, in quibus fuerint; dehinc ex his visibilibus eductas recordari.* Ad hanc sententiam accedens doctissimus noster dominus Nicolaus le Nourry in suis eruditis in Irenæi libros *Dissertationibus*, disserit. 6, § 2, existimat corruptum esse ab interprete, aut librario hunc Irenæi textum, ac voces primus et introduxit, ad oblivionis poculum ita esse referandas, ut is illius sensus sit: Plato, cum sententiam hanc excusare non posset, primus introduxit obliuonis poculum. At supposita doctissimi viri conjectura, quæ certe a verosimili hanc recedit, textum pando aliter restituerem. Expungem voces qui et, ac introduxit; et sic facilis easet sensus.

(79) *Et latuit semetipsum in alteram majorem incidens aporiam.* Græcum olet, ait Billius, pro imprudens in alteram maiorem incidit difficultatem. Græce, Εἴθετος εἰς ἔτεπα μετόνομα περιποέων ἀποτέλεσμα. Quo etiam modo verit intersp. cap. xiii Epist. ad Hebræos: *Per hanc enim latuerunt quidam, angelis hospitio susceptis.* Ubi Græcæ locutionis ignorantia factum est, ut quidam pro latuerunt legendum putarint placuerunt.

(80) *Aporiam.* In Feuard. marg. *confusione.* Sed id glossema sapit.

(81) *Potest.* Ita Clarom. et Voss. In aliis perpetram, potata est.

(82) *Quoniam.* Pro quod.

(83) *Poculum.* Supplic est, aut esse potest, vel quidpiam simile.

(84) *Discerat.* Editt. sciret.

(85) *In hominem conversi.* Id est, ad seipso existasi reversi.

carpus, et participat de spiritali et facta visione.

6. ⁴⁰ Non enim est fortius corpus quam anima, quod quidem ab illa spiratur, et vivificatur, et augeatur, et articulatur; sed anima possidet (86) et principatur corpori. Tantum autem impeditur a sua velocitate (87), quantum corpus participat de ejus motione; sed non auctoritatem ¹⁶⁸ suam scientiam. Corpus enim organo simile est; anima autem artificis rationem oblinet. Quemadmodum itaque artifex velociter quidem operationem secundum se adinvenit, in organo autem tardius illam perficit, propter rei subiectæ immobilitatem, et illius mentis velocitas admista tarditatem organi temporatam perficit operationem; sic et anima participans seu corpori, modicum quidem impeditur, admista velocitate ejus in corporis tarditate; non auctoritatem in totum suas (88) virtutes; sed quasi vitam participans corpori (89), ipsa vivere non cessat. Sic et de reliquis ei communicans, neque scientiam ipsorum perdit, neque memoriam inspectorum.

5. ⁴¹ Si itaque nullius præteriorum meminit, sed existentium scientiam hic percipit; non igitur in aliis corporibus sicut aliquando, neque egit, quæ ne quidem agnoscit; neque novit, quæ quidem neque videt.

'Ἄλλ' ὁς εἰς ἔκαστος (90) Σed quemadmodum unusquisque nostrum suum λαμβάνει, οὐτε καὶ ίδιαν δχεῖ φυχήν. Οὐ γάρ.... πτεραχής, οὐδὲ ἀπόρος δ Θεός, οὐτε μή ἐν ἔκαστω σώματι ίδιαν κακοποίεις φυχήν, καθάπερ καὶ ίδιον χαρακτήρα. Καὶ

⁴⁰ Cap. LXI. ⁴¹ Cap. LXII. ⁴² Luc. xvi.

(86) Possidet. Graece, οἱ sailor, κυρταύσι, quod vertendum erat, dominatur, non possidet.

(87) Tantum autem impeditur a sua velocitate. Id est, tantum velocitatis animæ decedit.

(88) Sæc. Iis, inquit Græbius, ex Arund. et Vosa. reposuit, cum reliquis exemplaria male expresserunt istas. Esto ita forte exprimant Merc. 2 codi. Sed Eras. Gall., Feuard., Ottob. et Clariou. recte exprimunt suas.

(89) Vitam participans corpori. Participans hic activa significatione accipitur pro impertiens.

(90) Άλλ' ὁς εἰς ἔκαστος. Hunc locum Joannes Damascenus in Parallelis citavit hoc modo: Τοῦ ἄγιου Ειρηναίου, ἐπισκόπου Ασυρίων ἐκ τοῦ κατὰ τῶν αἱρέτων βιβλίου β'. Graeca vero iude a Frontone Duxio descripsa publicavit primus Halloixius, in Vita Irenei.

(91) Ἀποτελεσθείς. Legendum ἀποτελεσθέν, quoniam ad σύμματρον φύλον referuntur.

(92) Ut commensurata... Patris. Peccima versio, ex eo præcipue nata, ut bene advertit Græbius, quod interpres pro ἀποτελεσθὲν τὴν, vitiōse legerit, ἀποτελεσθέντων. Vertendum cum Halloixio: Ut hominum multitudine divisa correspondens prædictionis iam consummata, Patris conservet harmoniam.

(93) Characterem corporis... custodire eundem. Paulus post addit., animas habens hominis figuram, ut etiam cognoscatur. Nec vero Feuardentius re-

dum et proprium characterem. Et ideo ad inpleto numero, quem ipse apud se ante defulit, omnes quicunque sunt scripti in vitam, resurgent, sua corpora et suas habentes animas et suos spiritus, in quibus placuerunt Deo. Qui autem paterna sunt digni, abibunt in eam, et ipsi suas habentes animas, et sua corpora, in quibus absenterunt a Dei bontate. Et cessabunt nimirum jam generare, et generari, et ducere uxorem, et nubere; ut commensurata multitudine ante prædicta a Deo generis humani perfectorum compago si- ve aptatio conservet Patris.

CAPUT XXXIV.

Animas non modo quæ in corpore gesserint meminisse, sed et immortales perseverare, tametsi initium habuerint.

4. Plenissime autem Dominus docuit, non doluta perseverare, non de corpore in corpus transgredientes animas; sed et characterem corporis, in quo etiam adaptantur, custodire eundem (93), et meminisse eas operum, quæ egerant hic, et a quibus cesaverunt, in ea relatione (94), quæ scribitur ⁴³ de divite et de Lazaro eo, qui refrigerata

fert ad inclinationem eam, qua prona sunt animas ad corpora olim resumenda; sed gratis. Nec melius, ea explicazione hanc satis contentus, exponit de effigie humana; quasi ejus corporis quod circumstulit anima, servet lineas corporales, coloreaque aerium et lucidum; quæ Tertulliani opinio fuit in lib. De anima. Sed hunc errorem Ireneus affligere nihil hactenus cogit. Recte explicari potest de certis quibusdam characteribus et notis, quibus a ceteris spiritibus, ad informandum corpus hancquam destinatis, distinguuntur, et quibus animæ humanae potius quam angelii constituantur. In hoc enim animas humanas ab angelis distinguuntur multi, quod illæ ad informandum et regendum corpus a Deo destinantur; isti minime: de cetero eamdem esse utriusque spiritus naturam. Necesse est ergo in membris humanis, etiam in celo degentibus, certos quosdam characteres, et certum quendam ordinem ad corpus superstites manere, quibus ab aliis spiritibus distinguuntur. Idipsum est quod vocat Ireneus, characterem corporis, et hominis figuram: hinc consulto addit, ut cognoscatur; ut inde merito concludas illum corporis characterem, seu hominis figuram, in ea duntaxat situm esse voluisse, et anima cognoscatur, et ab angelis, qui nullum habent ordinem ad corpus, distinguuntur. Sed de his in disert. 5, art. 11.

(94) Relatione. Ita Feuard. in marg., Clatrem. et Vosa.; ceteri emendatione.

bat (95) in sinu Abrahæ: in qua ait, divitem cognoscere Lazarum post mortem, et Abrahæ autem similiter, et manere in suo ordine unumquemque ipsorum, et postulare mitti ei ad opem ferendam Lazarum, cui ne quidem de mensæ sue misis communicabat: et de Abrahæ responso, qui non tantum ea quæ secundum se, sed et quæ secundum divitem essent, sciebat; et præcipiebat Moysi asserire et prophetis ens, qui non inailent (96) perseverare in illum locum pensem, et recipientes (97) præconium ejus, qui resurrexerit (98) a mortuis. ⁹⁹ Per hæc enim manifeste declaratum est, et perseverare animas, et non de corpore in corpus transire, et habere hominis figuram, ut etiam cognoscantur, et meminerint eorum, quæ sint hie; et propheticum (99) quoque adesse Abrahæ, et dignam habitationem unamquamque gentem percipere, etiam ante iudicium.

9. ⁹⁹ Si qui autem hoc in loco dicant, non posse animas eas, quæ paulo ante esse cōperint, in multum temporis perseverare, sed operare eas aut innascibiles esse, ut sint immortales; vel si generationis initium acceperint, cum ipso corpore mori; discant, quoniam sine initio et sine fine, vere et semper idem, et eodem modo se habens solus est Deus, qui est omnium Dominus. Quæ autem sunt ab illo omnia, quæcumque facta sunt, et sunt, initium quidem suum accipient generationis, et per hoc inferiora sunt ab eo qui eas fecit, quoniam non sunt ingenita; perseverant autem et extenduntur in longitudinem saeculorum, secundum voluntatem factoris Dei (1); ita ut sic

¹⁰⁰ Cap. LXIII. ¹⁰¹ Cap. LXIV. ¹⁰² Psal. cxlviii.

(95) *Refrigerabat.* Al. *refrigerabatur.* Sed alibi refrigerare in passiva significacione usurpavit interpres.

(96) *Mallent.* Alii vellent.

(97) *Et recipientes.* Supple esse; scilicet, præcepit recipientes esse, seu recipere.

(98) *Qui resurrexerit.* Alii, resurgeret. Illic Christum Dominum intelligit Irenæus.

(99) *Propheticum.* Subintellige donum, vel spiritum.

(1) *Perseverant autem secundum voluntatem factoris Dei.* Quod hic statuit Irenæus, animas hominum non diutius perseverare, quam Deus eas et esse et perseverare voluerit, vitamque ex sece non habere, quillum earum immortalitati detribuentur inferi. Longe enim aliter de Deo atque de mentibus creatis sentiendum esse, tam vere quam pie asserit auctor noster. *Is* sine initio et sine fine, vere et semper idem, et eodem modo se habet, solus habens immortalitatem, ut loquitur Apostolus, a seipso videlicet, nulli obnoxiam, et immutabilem. Ille vero quidquid habent immortalitatis et vitae, Dei beneficio sortiuntur. *Non enim ex nobis, neque ex nostra natura vita est, sed secundum Dei gratiam datur.* *Æternum* quidem perseverantia sunt, sed in hoc longe inferiores Deo, quod ab eo initium factoræ sue habeant, nec extendantur in longitudinem saeculorum, nisi secundum voluntatem factoris Dei, quæ ut eas e nihilo produxit, sic et in nihilum redigere posset; ideo redigeret, si conservare desideret. Uno verbo Irenæi scopus est verissimum istud principium statuere: *Principiari debere in omnibus et dominari voluntem Dei;* reliqua autem omnia huic cedere, et subdita esse, et in servitium dedita.

A initio fierent (2), et postea, ut sint (3), eis donat.

3. *Quenadmodum enim cælum, quod est super nos, firmamentum, et sol, et luna, et relique stellæ, et omnia ornamentata ipseordum, cum ante nos essent, facta sunt, et multo tempore (4) perseverant secundum voluntatem Dei: sie et de animalibus, et de spiritibus, et omnino de omnibus his, quæ facta sunt, cogitans quis, minime peccabit: quando omnia, quæ facta sunt, initium quidem factoræ sue habebant, perseverant autem quoadueque ea Deus et esse, et perseverare voluerit.* Testatur pro his sententiis etiam propheticus spiritus, dicens: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt.* *Statuit ea in sæculum, et in sæculum sæculi.* ¹⁰³ *Et iterum de salvando homine sic ait: B Vitam patitur a te (5), et tribuisti ei longitudinem dierum in sæculum sæculi* ¹⁰⁴; tanquam Patre omnium donante et in sæculum sæculi perseverantiam (6) his, qui salvi sunt. *Non enim ex nobis, neque ex nostra natura vita est; sed secundum gratiam Dei datur.* Et ideo qui servaverit datum vita, et gratias egerit ei qui præstavit, accipiet et in sæculum sæculi longitudinem dierum. Qui autem abjecerit eam, et ingratis extiterit factori, ob hoc quod factus est, et non cognoverit eum qui præstavit, ipse se privat in sæculum sæculi perseverantia (7). Et ideo Dominus dicebat ingratias existentibus in eum: *Si in modico fideles non fuisti (8), quod magnum est quis dabit vobis?* significans (9) quoniam qui in modica temporali vita ingratias existentibus ei, qui eam præstavit, juste non percipient ab eo in sæculum sæculi longitudinem dierum.

5, 6. ¹⁰⁵ *Psal. xx, 5. 1 Luc. xvi, 11.*

(2) *Initio fierent.* Unicum verbum inciperent legitur in cod. Voss.

(3) *Ut sint.* Id est, ut optime notat Grabius, ut existant atque durent per aliquod tempus, sicut ex antecedentibus et consequentibus patet.

(4) *Multa tempore.* In aliis *multa tempora.*

(5) *A te.* Désunt in Clarom., Arand. et Voss.

(6) *Perseverantiam.* Hoc loco, ut recte mox Billius, perseverantia non accipitur ut in illo Evangelii loco: *Qui autem perseveraverit usque in finem, etc., sed aet. τῆς διαμονῆς, id est, pro permanencia et perennitate.*

(7) *Ipse se privat in sæculum sæculi perseverantia.* Non quod destruendam et in nihilum redigendam ejus animam velit Irenæus, qui totius asserti semper paternas fore reproborum penas; sed quod impii suis delictis aeterna felicitate, et beata sanctorum perseverantia (quæ sola vera perseverantia est) se privent, et mortem sibi aeternam adsciscant.

(8) *Si in modico fideles non fuisti, etc.* Hinc ex memoria citavit Irenæus. Nam paulo aliter habet Evangelii textus, *Luc. xvi, 11: Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est; et qui in modico ini quis est, et in majori ini quis est.* Si ergo in ini quis monstra fideles non fuisti: quod verum est quis credet vobis? Unde ad sensum magis quam ad verba attendisse videtur auctor noster. Idem dicendum de auctore epist. 2 S. Clementi Romano velgo acripta, qui hæc cadem verba ita refert: Λέγε γάρ ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελῷ. Εἰ τὸ μηρόν οὐδὲ ἐπηρήσας, τὸ μητρίς ὑπὲρ δύσσει; Λέγω γάρ ὑπὲρ δι τὸ μητρὸς ἐτέλαχθω, καὶ ἐτολλὼ πιστὸς εστι.

(9) *Significans.* Addunt Eras., Gall. et Feuard. nobis; sed hæc vox in omnibus missa deest.

4. Sicut autem corpus animale, ipsum quidem non est anima, participatur autem animam (10), quoadusque Deus vult; sic et anima ipsa quidem non est vita (11), participatur autem a Deo sibi præstitam vitam. Unde et propheticus sermo de Protoplacio (12) ait: *Factus est in animam eisem*¹; docens nos, quoniam secundum participationem vite vivens facta est anima: ita ut separatim quidem anima intelligatur, separatim autem, quia erga eam est, vita. Deo itaque vitam et perpetuam perseverantiam donante, capit et animas (13) primum non existentes debine perseverare, cum eas Deus et esse et subsistere voluerit. Principari enim debet in omnibus, et dominari voluntas Dei; reliqua autem omnia huic cedere, et subdita esse, et in servitium dedita. Et de figura quidem et perver-
tantia animæ hucusque dictum sit.

CAPUT XXXV.²

Basilidis hypothesis, Gnosticorumque, qui prophetas a diversis diis inspiratos oracula sudisse dicebant, errorem refellit.

1. Basilides autem et ipse super hæc quæ dicta sunt, cogetur dicere, secundum suam regniam, non solum CCCLX secundum successionem alios ab aliis factos, sed immensam quamdam et innumerabilem multitudinem colorum semper factam, et fieri, et futuram ut fiant, et nunquam desiccare hujusmodi fabricam colorum. Si enim ex desinu-

¹ Gen. ii, 7. ² Cap. LXV. ³ Cap. LXVI.

(10) *Participatur autem animam.* Ita Clarom., Voss., Arund. et Grab.; ceteri minus recte habent, *participatur outem anima;* quia mox sequitur, *participatur ritam.* Nempe participari accepit interpres, quia deponens esset.

(11) *Animæ ipsa quidem non est vita,* etc. Hæc, inquit Græbius, descripalisse videtur e Justin Mart. Dial. cum Tryph., p. 224. ubi de anima ait: οὐ καὶ οὐδὲ ζῆ, ἀλλὰ μεταλαμβάνουσα τῆς ζωῆς, Ιπαρον δὲ τὸ το μετέχον τινὲς, ἐκείνου οὐ μετέχει. ζωής δὲ ψυχὴ μετέχει, ἐπειδὴ οὐδὲ θεός βούλεται. *Animæ, non quod ritæ sit, rituit; sed quod vitæ particeps sit.* Aliud vero est quod participat quidem, ab eo unde participat. *Vitam vero anima participat, quoadusque eam Deus vult vivere.*

(12) *Protoplacio.* Al. male *Protoplastos*, aut *Protoplacion*, sine præpositione de.

(13) *Cepit et animas.* Feuard. ex veteri cod. per-
peram, *capiunt animas;* nam interpres familiaris est ea loquendi formula *cepit pro fas eis*, possibile est.

(14) *Vocat.* Editt. vitiōse, *vocant*, quia de Basili-
lide serino est.

(15) *Ex defluxu.* Superflua est particula *ex*, quia jam præcessit *de.* Quare parenthesi eam inclusi.

(16) *Cælorma.* Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. Alii mendose, *sæculorum.*

(17) *Et Eloë.* Ita scripsi, quia non modo ita scribi postulat Hebreæ linguaæ analogia, sed quia paulo post in Clarom. et Voss. codd. ita scriptum legitur.

(18) *Unius et ipsius.* Pro *unius et ejusdem.*

(19) *Significationes et nuncupationes.* In Merc. 2 codd. *significationis et nuncupationis*, suffragante quoad primam vocem ms. Voss., nam posteriores deas ibi desunt.

(20) *Quod enim dicitur Eloë, etc.* Quæ hic de Hebreæ Dei nominibus scribit Irenæus, brevioribus

A prioris 170 secundum factum est colorum ad illius speciem, et ad secundi tertium: et similiter omnes reliqui subsecuentes: et de hujus, quod secundum nos est, quod et novissimum vocal (14) necesse est (ex) desinu (15) aliud factum simile sibi, et ex illo iterum aliud: et nunquam desiccare, neque desinu fluxus eorum, qui jam facili sunt, neque facturas colorum (16); sed in immensum, et non in præ-
nitum numerum colorum incidere.

B 2. ⁴ *Et reliqui autem, qui falso nomine Gnostici dicuntur, qui prophetas ex diversis diis prophetias fecisse dicunt, facile destruuntur ex hoc, quod omnes prophetæ unum Deum et Dominum prædicaverint, et ipsum factorem cœli et terræ, et omnium quæ in eis sunt, et quod adventum Filiij ejus significaverint, secundum quod ex ipsis demonstrabimus Scripturis in libris consequentibus.*

3. Si autem quidam secundum Hebreæ linguaæ diverse dictiones positas in Scripturis opponant, quale est Sabaoth, et Eloë (17), et Adonai, et alia quæcumque sunt talia, ex his ostendere elaborantes diversas Virtutes atque deos; discant quoniam unius et ipsius (18) significaciones, et nuncupationes (19) sunt omnia hujusmodi. Quod enim dicitur Eloë (20), secundum Judaicam vocem, *Dœum significat*, et *Eloë Verum*, et *Ellocouth*, secundum Hebreæ linguaæ, *Hoc quod continet omnia, significat.* Quod autem ait Adonai, aliquando quidem

C et apertioribus verbis exprimit Nicetas Choniates, lib. ii Orthodox., cap. 29: *Quoniam, inquit, secorde illi omnium divinorum interpretationem ignorantes, Adonai, Eloë et Sabbaoth, diversos esse deos arbitrii sunt, operæ præsumiunt mihi facturus videor, si rudibus et ignorari aperiam, quid hoc nominum unumquodque Græcis et Latinis auribus sonet. Eloë itaque Θεόν, Deum, interpretantur: Eloë autem θ Θεός οὐ, Deus meus: El quoque, si tenui spiritu proficeretur, Θεόν, Deum: si aspero, ἱερόπον, forte significat; Adonai autem Κύριον, Dominum. Ceterorum Dominus Sabbaoth idem sonat quod Κύριος δυάριων, Dominus virtutum, vel Κύριος στρατῶν. Dominus exercituum. Saddai porro ιχνὸν καὶ δυνάτον, idoneum, potentem. Aia vero τὸν θυτα, eum qui est, significat. Quod nomen ineffabile quoque ab Hebreis cœrebatur. Itaque de voce Eloë, Hebreice אֵל, nulla difficultas. Certeum est, Dei nomen esse. Quod autem addit Irenæus, Eloë verum significat, non multo difficultius, nisi rem clarissimam variis ambigibus intricascent interpretes. His missis, existimo Irenæi sensum esse, hac voce אֵל singulariter usurpata, non aliud nisi Deum verum exprimi; quod certum est: cum econtrario pluraliter accepta, אֵלִים interdum idolis et iis qui vere dii non sint applicetur. Sic Jos. xxiii, 16: Et servit illis diis alienis, בְּנֵי אֵלִים et Exod. xxix, 27: בְּנֵי אֵל, Deos non vilipendes, id est judices, principes. Quod vero subjicit auctor noster, Ellocouth secundum Hebreicam linguaem. Hoc quod continet omnia, significare; id obscurius. Censet Crojus pro Ellocouth legendum esse לְאֵלִים בְּנֵי אֵל Elion, Deus excelsus, sive summus; et respexisse Irenæum ad verba Melchisedech benedicentis Abraham, Gen. xiv, 19: בְּנֵי אָבָרָם לְאֵל עַלְקָרְבָּן שְׁמֵינוּ: Benedictus Abram a Deo altissimo, qui possidet*

nominabile, et admirabile significat (21), aliquando autem duplicita littera delta, cum aspiratione, utputa Addbonai (22), *Præficiens et separantem terram ab aqua, ne possit aqua insurgere in eam* (23). Similiter autem et Sabaoth per o quidem (24) Græcam (25) in syllaba novissima scribitur, *Voluntarium* significat: per o autem Græcam, utputa Sabaoth, *primum cœlum* manifestat. Eodem modo et

A Jacob (26), extensa cum aspiratione novissima 171 syllaba, *mensuram præficiens* manifestat; cum autem per o Græcam corripitur, utputa Jacob, *cum qui dat fugam malorum* significat. Et cetera omnia unius ejusdemque nuncupationis sunt: sicut secundum Latinitatem Dominus virtutum, et Pater omnium, et Deus omnipotens, et Altissimus, et Dominus cœlorum, et Creator, et Fabricator, et

cœlos et terram. Sed cum apud Rabbinos Ἰεραῖς, Elo-
hūth, significet Divinitatem, potuit etiam eo respi-
cere Irenæus. Divinitas infinita cum sit, omnia in
se continet.

(21) *Aliquando quidem nominabile et admirabile significat. Legi mallem, aliquando quidem innominabile, etc.* Revera eam antiqui Hebræi per Adonai, sacrum Dei nomen Ἰησοῦ non raro exprimebant: huic enim, quod ineffabile esset, nec reverentia causa nominare auderent, ne tam admirabile nomen assidua pronuntiatione vilesceret, substituebant Adonai; quos imitati sunt LXX interpres. Unde Irenæus ad eum Hebræorum morem attendens scribentem merito potuit. Adonai aliquando innominabile et admirabile significare: id est Adonai aliquando ineffabile illud et admirabile Dei nomen Ἰησοῦ significare. Potuit etiam Irenæus ante oculos babere vel illud quod dicitur ab angelo Jud. xiii, 18: *Car quæris nomen meum, quod est admirabile?* vel, ut mavult Croesus, illud Psal. viii, 4: *τίνετε τὸν θεόν, Domine, Dominus noster* (LXX: Kύριος, ὁ Κύρως ἡμῶν), *quam admirabile est nomen tuum in universa terra!* Si vero nominabile legere malis, sensus erit, vocem Adonai admirabile Dei nomen significare, quod nominari et in usu communi proferri licet. Nam, ut dixi, veteres Hebræi illud sacro Dei nomen Ἰησοῦ substituebant.

(22) *Addbonai*. Ita Feuard., Grab. et co. l. Voss., nisi quod in hoc et loco i scriptum sit. Sed Eras. et Gall. *Addonai*, Claram. *Addonai*, Merc. 2 *Adonai*. Sed nulli, meo quidem iudicio, bene; scribendum erat Haddonai: neque quidam dicit Irenæus aspirationem in medio vocis interserendam esse, nec quisquam Hebræi unquam ita scripsit. Sed interdum Hebræi scribunt Ἰησοῦ, ubi littera ο, seu aspiratione premissa emphatica est. Si vero Daleth puncto Dages notetur, tunc sonabit velut duplex Delta apud Græcos, et pronuntiabitur Haddonai: et si sensus debet esse Irenæi verborum. Neque quidam Hebræi aliter in ea voce duplicant Daleth, quam affigendo punctum Dages in medio, quod ei littere viii tribuit duplicis Delta Græci. Sed quid alibi vult Irenæus, vocem Haddonai significare, *Præficiens et separantem terram ab aqua, ne possit aqua insurgere in eam?* (Sic legendum potio.) Probabilior extorris videtur Croji conjectura, Irenæum non dare nobis veram et simplicem hujus vocis significationem, sed spectare ad aliquem Scripturam locum, ubi de separatione terra ab aqua tractetur; eumque esse putat Job xxxviii, 10 et 11, ubi Deus de mari loqueus, testatur se illud repugnus et valvis inclusisse, eique præcepisse ne ulterius progrederetur, neque repugna illa perfringetur. Simile est illud quod Prov. viii, 29, legitur: *Circumdebat mari terminum eum, et legem ponebat aquis ne transirent fines suos*. Unde Irenæi sensus erit, vocem Haddonai significare hunc ipsum Dominum, qui æpius in Scripturis de se ipse ita loquitur: *Ego Dominus, ego ipse Dominus; quique ibidem nobis exhibetur prælimieus et separans terram ab aqua*.

(23) *Ne possit aqua insurgere in eam.* In editi. Eras. Gall. et mss. codd. Vaticano, veteri Feuard., Claram., Arund. et Merc. 2, legitur: *nec postea quæ insurgere in eam, nisi quod in Merc. 2 ver-*

bum insurgere haud apparent. De codice Vossi nibil certi affirmare potest Grabius, quia ejus lectio in hoc commate deficit. Vitiosam mss. et priorum editi. lectionem rejecit Feuardentius, et ex mera conjectura, ut ipse fatetur, posuit: *ne possit aqua insurgere in eam*; manuscriptorum sequi maluit B Grabius. Ego vero Feuardentii lectionem, cum jam dudum obtinuerit, nec Irenæi sensum male exprimat, retinendum esse duxi; quanquam malum legi: *ne postea aquæ insurgere in eam*.

(24) *Similiter autem et Sabaoth per o quidem, etc.* Discremen hoc longarum et brevium in voce Sabaoth non agnoscent Hebræi. Imo neque LXX, neque Patres Græci, qui hujus nominis meminerunt, illud aliter ac per o scribunt, scilicet Sabaoth. Quare sciolus quispam Irenæo nostro, in Hebraicis haud satis perito, hic fucum fecisse videtur. Quidquid sit, duplex illa, quam afferi, hujus nominis notatio utcumque admittit potest. Si Sabaoth a Chaldaica radice τάρος, ὅπλος, optare, voluntas, derivetur, voluntarium significare dici poterit. Si ab Hebraica מְלָכָה, militia, exercitus, ad primum cœlum, Empyreum scilicet et stellarum manifestandum transferri nihil vetat. Nam in Scripturis מְלָכָה מְלָכָה interdum de exercitu stellarum dicitur, quæ quasi milites in statione ita collocata sunt, ut ad imperium Dei præsto sint, eique militent. Deuter. iv, 29: *Ne quando elevos oculos tuos in cœlum, et rideas solem, et lumen, et stellas, omnes מְלָכָה מְלָכָה, exercitum cœlorum*.

(25) *Græcam.* Sic pro Græca recte reponit Feuard. consent. Voss. Intercidit autem in hoc commate particula cum, vel quando.

(26) *Et Jacob.* Cum Græci aspirationes non habent, quas in fine vocum apponere possint, si aspiratione notanda fuit ultima syllaba vocis Jacob, scribenda fuit per o. Quod vero de ea voce hic dicit Irenæus, neque Græcorum, neque Hebræorum scribendi ratione convenit. Nam illi semper scribunt law, nequam vero, quod sciam, 'laō: illi vero semper Ἰησοῦ, nequam Ἰησοῦ: neutri proinde duplicem illum, quem hic assignat, scribendi numeris latius modum agnoscent: adeo ut et hic impurit quispiam Irenæo nostro imposuerit. Quid autem de significatio nominis hic subjicit, vide licet modo significare mensuram præficiens, modo eum qui dat fugam malorum, stare non potest nisi dicamus, quod de nomine Haddonai jam diximus, spectare Irenæum ad aliqua Scripturæ loca. Prior significatio respicere potest illud Job xxviii, 25, ubi Deus dicitur fecisse ventis pondus, et aquas appendisse in mensura; posuisse pluvias legem, et viam procellis sonansibus. Et c. xxxviii, 5, iterum dicitur, posuisse mensuras terræ, et tetradecas super eam hincam. Quibus affine est quod legitur Sap. xi, 21, Deum omnia in mensura et numero et pondere dispositisse. Posterior significatio spectare potest ad illud Exod. x, 17, ubi Pharaon devorantibus locutus vexatus, ad Moysem et Aaronem ait: *Regale Dominum Deum vestrum, ut auferat a me mortem istam*. Quod Moysis procibus postea concessisse Deus legitur. Et hic et in præcedentibus conjecturas propone; meliores si quis alias afferat, libenter audiam.

similia his, non alterius atque alterius hæc sunt, sed unius ejusdemque nuncupationes (27), et pronomina (28), per quæ unus Deus et Pater ostenditur, qui continet omnia, et omnibus ut sint praesulans.

4. Quoniam autem dictis nostris consonat prædictio apostolorum, et Domini magisterium, et prophetarum annuntiatio, et apostolorum dictatio, et legislationis ministratio (29), unum eundemque omnia Deum Patrem laudantium; et non aliud atque aliud, neque ex diversis ditis aut virtutibus substantiam habentem: sed ex uno et eodem Patre omnia, (qui tamen aptat (30) secundum subja-

A centum naturas (31), et dispositionem) et neque ab Angelis, neque ab alia quadam Virtute, sed a solo Deo Patre, visibilia atque invisibilia, et omnia omnino quæcumque facta sunt: arbitror quidem sufficienter ostensum (32) et per hæc, tanta, uno ostendo Deo (33) Patre factore omnium. Sed ne putemur fugere illam, quæ ex Scripturis Dominicis est probationem, ipsis Scripturis multo manifestius et clarius hoc ipsum prædicantibus, his tamen, qui non prave intendunt eis proprium librum, qui sequitur has Scripturas (34), reddentes, ex Scripturis divinis probationes apponemus in medio omnibus amantibus veritatem.

ANALYSIS LIBRI TERTII.

172 Præcedente in libro Valentianos suo ut plurimum ipsorum gladio anctor noster jugulaverat. Id est, errores eorum stirpium extraxerat, peccatis ex falso ipsorummet doctrina argumentis, et rationibus⁶. Jam vero ad eos divina Scriptura sacra et Traditionis auctoritate refellendos aggreditur⁷. Primum itaque quatuor docet tradita nobis esse Evangelia, quæ tam clare Deum unicum prædicant, ut hæretici inde virti, de earumdem expostularent Scripturarum corruptione, atque ad Traditionem provocarent⁸. Verum si ipsi non minori ejusdem ipsius Traditionis perspicuitate et evidentiâ fraci pariter et oppressi, se ceteris omnibus presbyteris, atque etiam apostolis præstantiores stulte gloriabantur⁹. Sed nequidquam. Irenæus enim invictè contra eos urget Traditionem, quæ ab apostolis per successiones presbyterorum, seu episcoporum in Ecclesia præsens Romana custoditur: quam quidem confirmat Polycarpî apostolorum discipuli, atque etiam Ephesinæ, et Smyrnensis Ecclesia auctoritate¹⁰. Unde concludit, a sola Ecclesia catholica, Traditionis et doctrinæ apostolicæ custode, polendam esse veritatem; hæresesque omnes apertas novitatis notas præ se ferre, et apostolis recentiores esse demonstrat.

10 Illic ad argumentum ex Scripturis petitum reversus, ex iis demonstrat¹¹ unum duntaxat esse Deum, mundi conditorem, ac duplum objectionem ex his Pauli verbis: *Dens saceruli hujus excœcantes infidelium*; atque Matthei: *Non potestis Deo servire et mamonam*; dudicant, luculententer diluit¹². Tum ex singulorum Evangeliorum testimonis inceptum de Deo uno argumentum prosecutur¹³; atque ex Joanne variis de mundi creatione, et assumpta a Christo humana carne destruit errores¹⁴. Ut vero variis hæreticorum argutis viam omnem præcluderet, palam facit quatuor tantum, nec plura nec pauca esse Christi evangelia, ac perperam illa ab iisdem veritatis evangelicæ inimicis corrupta et depravata fuisse.

Ex Actuum porro apostolicorum libro probat¹⁵, ab apostolis, aliisque eorum et Christi discipulis prædicari summanus unius mundi opificis divinitatem. Ibi autem illos merito corripit¹⁶, qui eodem apostolos iuxta præconceptas indocta plebis opiniones locutos esse garribant. Marcionem vero, qui aliud dicet, Veteris quam Novi Testamenti auctorem, atque eos etiam, vel qui Paulum solum ex apostolis cognovisse veritatem contendeant, vel qui ejusdem auctoritatem elevabant, late confutat.

17 Triplex deinde evertit de Christo Domino traditum ab hæreticis commentum: ac luculententer ostendit, unum et eundem esse Christum et Jesum, qui vere Deus est et homo; vere Deus ab altissimo Patre ab æterno genitus; qui veram carnem redimendorum hominum causa suscepit¹⁷. Quapropter docet illum ex Virgine, sicuti Isaías hic verbis: *Ecce virgo concipiet et pariet, prædixerat, mortalem suum duxiæ originem*. Porro autem de horum Isaiae verborum vera lectione genuinoque sensu fusa et doce disputat. Ac obiter versionis LXX interpretum auctoritate commendata, Christum verum Deum et hominem fuisse contra omnes hæreticos, id vario negantes, liquido demonstrat. Quid plura? Ex eodem sacri Vatis testimonio colligit, Christum ex genere David, minime tamen ex Josepho ortum, e caro hunc descendisse in mundum; quod multiplici subiude tum ratione, tum auctoritate confirmat.

18 Neque tamen ibi stat vir doctissimus, sed ulterius progressus, palam omnino facit, Christum, qui

⁶ Praefat. ⁷ Cap. 4. ⁸ Cap. 2. ⁹ Cap. 3. ¹⁰ Cap. 4. ¹¹ Cap. 5 et seq. ¹² Cap. 7 et seq. ¹³ Cap. 9 et seq. ¹⁴ Cap. 11. ¹⁵ Ibid. ¹⁶ Cap. 12. ¹⁷ Cap. 15 et seqq. ¹⁸ Cap. 16 et seqq. ¹⁹ Cap. 21 et seqq. ²⁰ Cap. 22.

(27) Nuncupationes. Sic editi. omnes et e. mss. solus Claroni, nam ceteri perperam habent nuncupationis, quia sequitur pronomina.

(28) Pronomina. Pro cognomina.

(29) Legislationis ministratio. Legem Mosaicam intelligit, ministerio angelorum dataum.

(30) Aptat. In Feuard. edit. perperam, apta.

(31) Subjacentium naturas. Ita Feuard. in marg. Claroni, Voss. et Grab. Consentunt quod postremum vocem Arund. et Merc. 2, sed non quod prius, nam et ipsi habent subjacentiam; ceteri sub-

jacentiam naturam.

(32) Ostensum. Editt. ostens.

(33) Uno ostendo Deo, etc. Mallet Grabius, unum ostensum Deum Patrem, etc. Sed frustra et repugnante Irenæi sensu, qui sublata mala interpretatione planus est. Semel, inquit, ostendo uno Deo Patre, factore omnium, arbitror et per hæc, seu simul ostendo tanta qua jam dixi.

(34) Qui sequitur has Scripturas. Id est, qui restigis earum Scripturarum irsistit, easque recte explicata.

hominem in Adamo per virginem Eam lapsum redempturus advenerat, debuisse ex virgine veram induere hominis carnem²⁰. Data autem istib[us] de Adamo fusius disserendi occasione, probat contra Taliens[em] sectatorumque ejus opinionem, dimissa fuisse primo illi hominum parenti peccata, et aeternam eum adipiutum esse felicitatem²¹. Postremo postquam ea quæ hactenus contra haereses dixerat, somnialim colligit, mundum asserit unius Dei regi providentia; et falsum Marcionem, qui duos deos, unum bonum, unum alterum insulso omnino induxit.

LIBER TERTIUS.

173 PRÆFATIO.

Tu quidem (35), dilectissime, preceperas nobis, ut eas, quæ a Valentino sunt, sententias abaconditas, ut ipsi putant, in manifestum proderem; et ostenderem varietatem ipsorum, et sermonem destruentem eos inferrem. Aggressi sumus autem nos, arguentes eos a Simone, patre omnium haereticorum, et doctrinas et successiones manifestare et omnibus eis contradicere: propter quod cum sit unius operis traductio eorum, et destructio in multis, misimus tibi libros, ex quibus primus quidem omnium illorum sententias continet, et consuetudines, et characteres ostendit conversationis eorum. In secundo vero destructa et eversa sunt quæ ab ipsis male docentur, et nudata et ostensa sunt talia qualia et sunt. In hoc autem tertio ex Scripturis inferemus ostensiones, ut nihil tibi ex his, quæ preceperas, desit a nobis; sed et, praterquam opinabar, ad arguendum et evertendum eos, qui quolibet modo male docent, occasiones a nobis accipias. Quæ enim est in Deo charitas, dives et sine invidia existens, plura donat quam postulet quis ab ea. Memento igitur eorum quæ diximus in prioribus duobus libris; et hæc illis adjungens, plenissimam habebis a nobis adversus omnes haereticos contradictionem, et fiducialiter ac instansim resistes eis pro sola vera ac vivisca fide, quam ab apostolis Ecclesia percepit, et distribuit filiis suis. Elenum Dominus omnium dedit apostolis suis potestatem Evangelii, per quos et veritatem,

²⁰ Cap. 23. ²¹ Cap. 24 et seq. ²² Luc. x, 16.

(35) *Tu quidem.* Merc. 2, codd. *Quia quidem.*

(36) *Gloriantes, emendatores se esse Apostolorum, etc.* Marcionitas perstringit, qui Scripturas Novi Testamenti, et in primis Evangelium Lucæ scide mutilaverant atque depravaverant. Lege Tertull., lib. II *contra Marcion.*, et Epiphani., haeres. 42.

(37) *Supervenientis Spiritus sancti.* Eras., Gall., Arund., Ottobon. et Merc. 2, *superveniente Spiritu sancto.*

(38) 'Ο μὴ δὲ Ματθαῖος. Græca hæc Irenæi verba allegavit Eusebius lib. v *Hist.*, c. 8.

(39) Ἐν τοῖς Ἐβραιοῖς τῇ ἑλά διαλέκτῳ αὐτῶν. Non Irenæi modo, sed et veterum omnium ea est sententia, Matthæum Hebraico sermone Evangelium suum conscripsisse. Eorum testimonia, notissima cum sint, et passim obvia, referre supereracaneum foret. Legi possunt apud doctissimum D. Eliam Du Pin, tom. II *Dissertat. Prælimin. in sacra Biblia*, cap. 2. Sed ex Irenæi verbis concludere merito possumus, Hebraicam illam linguam,

A hoc est, Dei Filii doctrinam, cognovimus; quibus et dixit Dominus: « Qui vos audit, me audit; et qui vos contemnit, me contemnit, et eum qui me misit²². »

CAPUT PRIMUM.

Apostolos non prius Evangelium prædicasse, scriptisque mandasse, quam Spiritus sancti donis ac virtutibus instructi essent. Ab illis unum Deum, cæli et terræ conditorem annuntiatum fuisse.

4. Non enim per alios dispositionem salutis nostræ cognovimus, quam per eos, per quos Evangelium pervenit ad nos: quod quidem tunc præconaverunt, postea vero per Dei voluntatem in Scripturis nobis tradiderunt, fundamentum et columnam fidei nostræ futurum. Nec enim fas est dicere quoniam ante prædicaverunt, quam perfectam haberent agnitionem; ^B 174 sicut quidam audent dicere, gloriantes, emendatores se esse apostolorum (36). Postea enim quam surrexit Dominus noster a mortuis, et indui sunt supervenientis Spiritus sancti (37) virtutem ex alto, de omnibus adimpti sunt, et habuerunt perfectam agnitionem; exierunt in fines terræ, ea quæ a Deo nobis bona sunt evangelizantes, et celestem pacem hominibus annuntiantes, qui quidem et omnes pariter et singuli eorum habentes Evangelium Dei.

Ὦ μὴ δὲ Ματθαῖος (38) Ita Matthæus in Hebreis ἐν τοῖς Ἐβραιοῖς τῇ ἑλά iporum lingua Scripturæ diælæktῳ αὐτῶν (39), κατὰ ram edidit Evangelii, cum Γραφὴν ἔχοντες Εὐαγγέλιον. Petrus et Paulus Romæ

C qua scriptum fuisse Matthæi Evangelium asserunt antiqui Patres, fuisse non veterem illam librorum Antiqui Testamenti, sed Syriacam, seu potius Syro-Chaldaicam, quæ Christi et apostolorum temporibus in Judæa vulgaris erat, quæque in Novo Testamento Hebraicæ passim vocitatur. Perspicua sunt haec: «Ἐν τοῖς Ἐβραιοῖς τῇ ἑλά διαλέκτῳ αὐτῶν Γραφὴν ἔχοντες Εὐαγγέλιον, αρκετὰ Hebreos propria corum lingua conscriptum edidit Evangelium. Consistat vero proprium Judæorum tunc temporis linguam fuisse Syro-Chaldaicam. Cum Irenæus consentiunt qui ex veteribus affirmant, Matthæum Hebraice scripsisse. Id enim ab eo præstitum asserunt in gratiam Judæorum recens ad Christi fidem conversorum, ut absente Matthæo Evangelium, quod sibi ab ipso nuntiatum fuerat, privatum legere possent. Eo igitur sermone scriptum erat, quo et nuntiatum fuerat, quicquid a Judæorum vulgo facile intelligeretur. Sed hæc fusius prosequi, nostri non est instituti. Lege D. Eliam Du Pin, loco cit.

γελίου, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου ἣν ὢρμη εὐαγγελισμένων (40), καὶ θεμελιώντων τὴν Ἐκκλησίαν. Μετὰ δὲ τὴν τούτων ἔξοδον, Μάρκος (41) διαμηνθῆς καὶ ἀρμηνευθῆς Πέτρου, καὶ αὐτὸς τὰ ὑπὸ Πέτρου χηρυσόμενα ἀγγέλων τὴν παραδίδωσι. Καὶ Λουκᾶς δὲ ὁ ἀπόλοντος Παύλου, τὸ ὅπ' ἔκεινου χηρυσθμένον Ἐναγγελίου ἐν βιβλίῳ κατέθετο. Τέκτα τὸν Ἰωάννης διαμηνθῆς τοῦ Κυρίου, δὲ καὶ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ ἀναπέσσιν, καὶ αὐτὸς ἔξεινος τὸ Ἐναγγέλιον, τὸ Ἐφέσιον Ἀστέριθων.

2. *Et omnes isti unum Deum factorem cœli et terræ, a lege et prophetis annuntiatum, et unum Christum Filium Dei tradididerunt nobis: quibus si quis non assentit, spernit quidem participes Do-*

²⁰ *I Cor. II, 6.*

(40) *Toῦ Πέτρου καὶ Παύλου δὲ ὢρμη εὐαγγελισμένων.* Communis est veterum sententia, Matthæum primum omnium Evangelium scriptis consignasse. Idque ipse Irenæus significare videtur, cum hunc primo ordine inter cœteros evangelistas recenset. Sed qui hæc conciliari possint cum iis quæ subiungunt, editum illud Evangelium, *cum Petrus et Paulus Romæ evangelizarent, et fundarent Ecclesiam*, nemo facile dixerit. Hinc siquidem concludendum erit, Matthæi Evangelium scribi non potuisse ante annum Christi 63, vel 64, neque enim prius Romæ evangelizare potuit Paulus. Vel ergo deserendus Irenæus, vel vulgata cœterorum Patrum reficienda sententia. Paria utrinque incommoda. Nodum forte secuerit, qui dixerit, in re tani obscura nihil certi destinari posse, vanasque proinde conjecturas esse eorum, qui quo præcise anno scriptum fuerit Matthæi Evangelium, statuera se posse putant.

(41) *Μετὰ δὲ τὴν τούτων ἔξοδον Μάρκος, etc.* Hic nova emergit difficultas. Obscurum siquidem quæ sit illa apostolorum ἔξοδος, seu, ut veritatem inferes, *excessus*. An excessus e vita? an urbe Roma duntaxat? Gravia utramque sententiam premunt incommoda. Si enim Marci Evangelium scriptum dicatur post apostolorum Petri et Pauli interitum, consequenter asserendum erit, his superstitiis vixisse Marcum; quod vix conciliari poterit cum Eusebii scribente lib. II *Hist.*, cap. 24, anno 8 imperii Neronis Annianum Marco in sede Alexandrina successisse; ex eo enim inferri posse videtur, (intulit saltem Hieronymus) Marcum eo anno vita functum fuisse. Levius forte istud; sed gravius quod sequitur. Si excessum non e vita, sed urbe Roma interpretetur, nec hac explicacione minatur difficultas. Paulus enim Roma discedere non potuit ante annum 63. Atqui tamen e veteribus plerique referunt Marcum longe auctem scriptissec Evangelium suum in ipsa urbe Roma, Petro ibi tum degente, auctoritateque sua confirmante. Quod incommodum ex æquo, immo multo magis, militat adversus priorem sententiam. Utrumque facile declinatur qui pro, μετὰ τὴν τούτων ἔξοδον Μάρκος, etc., in Eusebii et Irenæo legeret eam Christophorsonio, metà τὴν τοῦ κατὰ Μαρκού Ἐναγγέλιον

evangelizarent, et fundarent (42) Ecclesiam. Post vero horum excessum (43), Marcus discipulus et interpres Petri, et ipse quæ a Petro annuntiata erant, per scripta nobis tradidit. Et Lucas auctem sectator Pauli, quod ab illo prædicabatur Evangelium in libro condidit. Postea et Jeannes discipulus Domini, qui et supra pectus ejus recumbebat, et ipse editit Evangelium, Ephesi Asie commorans.

A min, spernit antem et ipsum Christum Dominum, spernit vero et Patrem, et est a semetipso damnatus, resistens et repugnans saluti sua: quod faciunt omnes hæretici.

CAPUT II.

Quod neque Scripturis, neque Traditionibus observantur hæretici.

1. *Cum enim ex Scripturis arguantur, in accusationem convertuntur ipsarum Scripturarum, quasi non recte habeant, neque sint ex auctoritate, et quia varie sint dictæ, et quia non possit ex his inveniri veritas ab his, qui nesciant Traditionem.* Non enim per litteras traditam (44) illam, sed per vivam vocem: ob quam causam et Paulum dixisse: « Sapientiam autem loquimur inter perfectos; sapientiam autem non mundi hujus ²¹. » *Et hanc sapientiam unusquisque eorum esse dicit, quam a semetipso adinvenerit, fictionem videlicet, ut digne secundum eos 175 sit veritas, aliquando quidem in Valentino, aliquando autem in Marcione, aliquando in Cerinio: postea deinde in Basilide fuit, aut et in illo (45) qui contra disputat, qui nihil*

ἔχοσιν, Μάρκος, etc. *Post editionem Evangelii secundum Matthæum, Marcus, etc.* Nulla siquidem erit, ita legendi, in verbis Irenæi difficultas. Verum Christophorsonum castigat Valesius, quasi ille ex mera conjectura Eusebii textum interpolari. Sed insontem castigat. Veterem enim codicem extitisse in quo legeretur ut edidit Christophorsonus, refert testis omni exceptione major Grotius, *Synop. in Marc.*, p. 711. *Et Petrus Positus, in Catena Patrum in Marcnm, p̄f̄sata Irenæi verba ex veteri Catena ms. Vaticana, cum pluribus aliis veterum fragmentis descripta, edidit eodem prorsus modo atque Christophorsonus.* Certo argumento, Christophorsoni lectionem in veteribus quibusdam mss. codd. extitisse; nec proinde usque adeo indubitatem esse Valesii lectionem, quin lis de ea moveri possit. Haec tamen loco movere nolam, quia evidens est veterem Irenæi interpretem eodem modo legisse. Sed ea servata lectione, ingenue satabor Irenæum vix ac ne vix quidem cum aliis Patribus in concordiam adduci posse nisi forte dicamus, Marcum paulo ante Petri martyrium scriptuisse quidem Evangelium suum; quod in Aegyptum post Apostoli mortem secum detulerit, ibique primum publicaverit. Sic defendi posset quod ait Irenæus, *Marcum post apostolorum interitum Evangelium suum tradidisse; quamvis enim viveribus illis scriptum fuisset, non tamen vulgatum.* Sed neque ea opinio vacat incommodis.

(42) *Evangelizarent et fundarent.* Sic quidem scriptum fuerat in cod. Clarom., sed postea recentiori manu superscriptum, *evangelizarent et fundarunt.*

(43) *Excessum.* Hic Feuardentium temeritatis arguit Græbius, quod contra codicum omnium fidem, *discessum pro excessum excudi fecerit.* Sed immensus arguitur, nostræ siquidem editiores recte habent excessum,

(44) *Non enim per litteras traditam.* Quinque has voces desiderant vetus Feuard. codex, Clarom. et Voss. et unico contextu legunt: *ab iis qui nesciunt traditionem illam; sed per vivam vocem, etc.* Sed cum editi. convenienti Ottobon., Arund. et Merc. 2.

(45) *Aut et in illo.* Hæc lectio, quæ est cod. Cla-

salutare loqui potuit. Unusquisque enim ipso- A rum omnimodo perversus, semetipsum, regulam veritatis depravans, prædicare non confunditur.

2. Cum autem ad eam iterum Traditionem, quæ est ab apostolis, quæ per successiones presbyterorum in Ecclesiis custoditur, provocamus eos; aduersantur Traditioni, dicentes se non solum presbyteris, sed etiam apostolis existentes sapientiores, sinceram invenisse veritatem. Apostolos enim (46) admisuisse ea quæ sunt legalia Salvatoris verbis: et non solum apostolos, sed etiam ipsum Dominum, modo quidem a Demiurgo, modo autem a mediote, interdum autem a summitate fricisse sermones: et se vero indubitate, et intamine (47), et sincere abeconditum scire mysterium: quod quidem impudentissime est blasphemare suum factorem. Evenit itaque, neque Scripturis jam, neque Traditioni consentire eos.

3. Adversus tales certamen nobis est, o dilectissime, more serpentum lubricos (48) undique effugere conantes. Quapropter undique resistendum est illis, si quos ex his retusione confundentes, ad conversionem veritatis adducere possimus. Etenim si non facile est ab errore apprehensam resipiscere animam, sed non omnimodo impossibile est (49) errorem effugere, apposita veritate.

rom. magis placet, quam autem et in illo, vel autem in illo, ut in aliis codd. legitur, quia nitidorem sensum efficit. Quem autem per hæc, in illo, intelligat Irenæus, incertum videtur. Miasia Feuardentii et Grabiæ conjecturis, quorum ille Marcionem, hic Simonem Magum denotari putat; probabilius crediderim, nullum hic speciatim designari, sed polius generatim eos omnes qui contra catholicam fidem disputant.

(46) *Apostolos enim. Ali. apostolos autem.*

(47) *Intamine. Alii, incontaminare.*

(48) *Lubricos.* Ita Voss. et codex Vaticanus, teste Latino Latinio; in reliquis perperam, lubrici. Sensus enim est: adversus tales certamen nobis est, qui more serpentum lubrici, undique effugere conantur.

(49) *Non omnimodo impossibile est, etc.* Justini M. verba sunt, Apol. 2: Οὐδὲ ἀδύνατο, ἀληθεῖας ταπειθεῖσης, ἀγονιῶν φυγεῖ.

(50) *Adest respicere.* Edict. peropere. In Merc. 2, prospicere. Sed adest respicere Graecorum more dicuntur, ait Billius, pro licet, vel promptum est respicere. Πάρεστι enim illius, idem sepe est quod ἔστιν.

(51) *Videre. In aliis audire.*

(52) *Successores.* Claram. Arund. et Voss. successiones.

(53) *Latenter a reliquis.* Feuard. in marg. et Voss. latentes a reliquis.

(54) *Et irreprehensibilis.* Alludit Irenæus ad ea verba Apostoli I Timoth. iii, 2: δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπιληπτὸν εἶναι, οποτεὶς επίσκοπον irreprehensibilem esse.

(55) *Quibus emendate agentibus.* Graece, inquit Billius, ὃν κατορθοῦντων, id est quibus munere suo probe fungentibus.

(56) *Maxima et antiquissimæ, etc.* Verba hæc, multo magis sequentia, ad hanc enim Ecclesiam, etc., ins omnibus qui Romana Ecclesie simul et catholicæ fidei iugum excusserunt, modestissima, nihil non agit Grabiæ, ut in alienum sensum detor-

Traditione apostolorum, continua episcoporum ab ipsis institutorum successione in Ecclesiis servata, hereticos invicta confutat.

4. Traditionem itaque apostolorum in toto mundo manifestatam, in omni Ecclesia adest respicere (50) omnibus qui vera velint videre (51): et habemus annumerare eos qui ab apostolis instituti sunt episcopi, et successores (52) eorum usque ad nos, qui nihil tale docuerunt, neque cognoverunt, quale ab his deliratur. Etenim si recondita mysteria sciscent apostoli, quæ seorsim et latenter a reliquis (53) perfectos docebant, his vel maxime traherent ea quibus etiam ipsas Ecclesiæ committebant. Valde enim perfectos et irreprehensibilis (54) in omnibus B eos volebant esse quos et successores relinquebant, suum ipsorum locum magisterii trahentes: quibus emendate agentibus (55) fieret magna utilitas, lapsis autem summa calamitas.

5. Sed quoniam valde longum est in hoc tali volumine omnium Ecclesiarum enumerare successiones, maxima et antiquissimæ (56), et omnibus cognitæ, a glorioissimis duobus apostolis Petro et Paulo (57) Romæ fundatae et constitutæ Ecclesiæ, eam quam habet ab apostolis Traditionem (58), et annuntiatam hominibus fidem, per successiones episcoporum pervenientem usque ad nos indicantes,

C quæat. At vanas illius cavillationes in dissert. 3, § 4, dissolvimus, ubi liquido probavimus, adeo desperatam esse hic Protestantium causam, ut agi a Grabiæ non potuerit nisi absurdissimos sensus Irenæo trahiendo, qui in sanctissimi antistititis caput, nisi prorsus desiperet, ascendere non potuerint.

(57) *Petro et Paulo.* Claram. et Voss. inverso ordine, *Paulo et Petro.*

(58) *Quam habet ab apostolis Traditionem.* In Claram. et Voss. quam habebat. Sed et his Irenæi verbis vim inferre mititur Grabiæ. Cum enim Traditionis apostolicæ pondus, quo hereticos tam feliciter opprimit Irenæus, declinare non valeat ejus editor, angustioribus saltibus limitibus, ne ad eum premat, conciliare conatur *Symbolum fidei apostolicæ intelligit*, inquit. Cur ita? Quia mox addit: et annuntiatam hominibus fidem. Quasi vero annuntiatam hominibus fides tota Symbolo apostolicæ continetur. Quasi vero plura alia fidei dogmata, quæ nobiscum profiterentur ipsi metu Protestantes, non trahiderint apostoli, quibus astrictur Symbolum per se non sufficiat, nisi astrictatur Ecclesiæ auctoritas. Præcipua quidem fidei dogmata paucis comprehensa capitibus in Symbolo, velut in Breviario quodam, Ecclesiæ consignaverint apostoli, non repugnabo: quoniam Symbolum quod apostolicum dicitur, ab apostolis ipsis editum fuisse, non usque adeo certius demonstrari possit argumentis, ut omnis precidatur dubitandi ansa. At apostolos multa alia, et ipsa maximi momenti dogmata, quæ a Christo accepérant, quæque Symbolum haud expresse complectitur, viva voce fidelibus non tradidisse, nec dicit Irenæus, nec probabit unquam Grabiæ: ino si necesse foret, contrarium ex Irenæo facile erui posset. An a Symbolo habet doctissimus editor, nasci homines peccati originalis labe maculatos, baptizandos esse infantes, tot nec plura esse sacramenta? ut omittam alia non pauca. Sed ad controversias digredi, prescripti annotationum fines non sinunt. Cætera quæ in hoc capite misere detorquet in notis suis Grabiæ expendi in dissert. 3, cit.

confundimur omnes eos; qui quoquo modo, vel per sibi placentia (59), vel vanam gloriam, vel per cætitatem et malam sententiam, præterquam oportet colligunt (60). Ad hanc enim Ecclesiam propter potiorem (61) principalitatem necesse est omnem **176** convenire Ecclesiam, hoc est, eos qui sunt undique fidèles, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea quæ est ab apostolis Traditione.

3. Θεμελιώσαντες οὖν 3. Fundantes igitur et (62) καὶ οἰκοδομήσαντες instrumentes beati apostoli Ecclesiam, Lino episcopatum administrante Ecclesiae tradidérunt. Hujus Lini Paulus in his quæ sunt ad Timotheum epistolis minuit. Sucredit autem ei Anacletus: post eum tertio loco ab apostolis episcopatum sortitur Clemens, qui et vidit ipsos apostolos (65), et contulit cum eis, et cum adhuc insunantem prædicationem apostolorum et traditionem ante oculos haberet, non solus, καὶ τὴν παράδοσιν πρό

Δ φθαλμῶν ἔχων, οὐ μόνος. Εἰς γάρ πολλοὺς ὑπελίποντο τότε ὑπὸ τῶν ἀποστόλων δεδιδαγμένοι. Ἐπὶ τούτου οὖν τοῦ Κλήμαντος στάσεως οὐκ ὀλίγης τοῖς ἐν Κορίνθῳ γενομένης ἀδελφοῖς, ἀπέστειλεν ἡ ἐν Ῥώμῃ Ἐκκλησία ἰκανωτάτην γραφήν τοῖς Κορινθίοις, εἰς εἰρήνην συμβιβάζουσα αὐτοὺς, καὶ ἀναγεῦσα (68) τὴν πόστιν αὐτῶν, καὶ ἣν γεωστικὴν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων (69) παράδοσιν εἶληφε, annuntiantem unum Deum omnipotentem (71), factorem cœli et terræ, plasmatorem hominis, qui induxit cataclysmum, et advocaverit Abraham, eduxerit populum de terra Ægypti, qui collocutus sit Moysi, qui legem disposuerit, et prophetas misserit, qui ignem preparaverit diabolo et angelis ejus ²⁰. Hunc Patrem Domini nostri Jesu Christi ab Ecclesiis annuntiari, ex ipsa Scriptura (72), qui velint discere possunt, et apostolicam Ecclesiae traditionem intelligere; cum sit vetustior epistola his qui nunc falso docent, et alterum Deum super Demiurgum et factorem horum omnium, quæ sunt, commentiuntur.

²⁰ Matth. xxv.

(59) *Sibi placentia.* Sic Clarom. et Anglie, nisi quod in his incuria scribarum legatur placentiam; quod ap̄halmatis genis, male superposita abbreviatio[n]is nota, in miss. frequentissimum. Eadem etiam superposita fuerat in miss. Clarom., sed postmodum expuncta mihi videtur. At in omnibus edit. habetur, sibi placentiam malam; quæ postrema vox desideratur in omnibus miss.

(60) *Præterquam oportet, colligunt.* Nescio, inquit Billius lib. II *Observat. sacr.*, c. 3, an quisquam Græcæ lingue ignarus, quid sit præterquam oportet, colligere, intellectu assequi possit. His enim verbis non dubito quin interpres Græcam vocem παρασύναγειν reddere studerit: quam tamen dilucidius vertisset, præter jus sasque conventus agere. Unde Socrates in *Hist. eccles.* lib. v, cap. 21, Sabbatiūm Novatianum, cum, relicta suis, privatos conventus agere copiæ, παρασύναγειν dicit. Quid autem inter hæresim, schisma, et παρασύναγην, vel παρασύναγην intersit, vide Basil. in epist. canon. ad Amphiloch., can. I.

(61) *Potiorem.* Sic Clarom. cod. Scripterat librarius potiorem, sed eadem, vel certio antiqua manu expuncta postea ²¹, ut legatur potiorem. Quæ lectio magis placet, quam potentiorem, ut habent cæteri codi. Nam principalitati quam in cæteras Ecclesias obtinebat obtinuitque semper Romana Ecclesia, vox potior magis convenit quam potentior. Salmasius etiam lib. *De primatu papæ*, pag. 65, potiorem principalitatem legere ait, Græceque scriptum ab Ireneo conjicit, ἐξαρτον πρωτεον Scriptum ego conjicio, διπέτριον πρωτεον.

(62) Θεμελιώσαντες οὖν. Græca hæc Irenei verba refert Eusebius lib. V *Hist. eccles.*, cap. 6, et ex parte Nicephorus lib. IV, cap. 43.

(63) Αἴρων. Difficultates, quibus scatet primorum

C Petri successorum tum chronologia, tum successio, evolvere nostri non est instituti; cum maxime plures eruditione præstantissimi homines sedulam eam in rem conulerint. Legi præ cæteris possunt viri clarissimi Tillmontii in *Historiam eccles. Commentarii* tom. II in notis in S. Clementem, pag. 587 et seqq. Observes duntaxat velim, Ireneum Cleli haud meminisse.

(64) *Maxaplov.* Hanc vocem omisit interpres.

(65) *Ipsos apostolos.* Vocem ipsos quam expunxit Grabijs, retineo, quis, licet neque in Merc. 2, neque in Græco habeatur, exstat in omnibus aliis opiniis notæ codicibus.

(66) *Non solus; adhuc enim multi.* Erba., Gall., et Fen. minus bene, non solus enim, adhuc multi.

(67) *Potentissimas litteras.* Luculentissimam epistolam melius reddit Valesius.

(68) Συμβιβάσοντα . . . παρασύνασα. Scriptis Nicæphorus συμβιβάσουσαν . . . ἀναγεῦσαν, et Rusinus quoque ita in Eusebijo legit, hæc non ad Ecclesiam Romanam, sed ad epistolam referente.

(69) *Kai τὴν παρασύνασαν ἀποτέλεσσιν.* Παρά pro ἀπὸ legitur apud Nicephorum, qui perinde utique Eusebius, omittit vocem ἀναγγέλλουσα, quam tamen et velut Irenei, et antiquissimus Eusebii interpres Rusinus expressit.

(70) *Accepterat.* Ita recte solus Clarom. cod. juxta Græcum εἶληφε. Cæteri omnes perperam, vel recuperant, vel accepterant.

(71) *Deum omnipotentem.* In Clarom. et Voss. deest omnipotentem.

(72) *Scriptura.* Vocem γραφήν, qua paulo ante natus est Ireneus, quamque recte veritatem interpres, litteras, et hic reddere debuisset, littera seu epistola, nam de Clementis epistola sermo est.

Τὸν δὲ Κλήμεντα (73) τοῦτον διαδέχεται Εὐάρεστος· καὶ τὸν Εὐάρεστον 'Αλέξανδρος· εἰδούσιων (74) ἑκτος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καθίσταται Εὔστος· μετὰ δὲ τούτον Τελεστόρος, δεκατέστιον οὐδὲν δέξεται· εἰπειτα 'Γγίνος, εἶτα Πίος, μετόθντον 'Αντικητος. Διαδεξαμένου τὸν 'Αντικητον Σωτῆρος, γεννὸν διαδέκατῳ τόπῳ γένεται τῆς ἀποστολῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατέχει καλῆτρον Ἐλεύθερος. Τῇ αὐτῇ τάξει, καὶ τῇ αὐτῇ διδασκαλίᾳ (75) ήτε ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παράδοσις, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα κατήντηγεν εἰς τημάς.

Hic autem Clemens
succedit Evaristus, et
Evaristo Alexander, ac
deinceps sextus ab apo-
stolis constitutus est Six-
tus, et ab hoc Telespho-
rus, qui etiam glorio-
sime martyrium fecit: ac
deinceps Hyginus, post
Pius, post quem Anice-
tus. Cum autem succe-
sseisset Anicetum Soiter,
nunc duodecimo loco
episcopatum ab apostolis
habet Eleutherius. Ha-
ordinatione et succe-
sione, ea quae est ab ape-
stolis in Ecclesia traditio
et veritatis praeconatio
pervenit usque ad nos.
Et est plenissima haec
ostensio, unam et eam-
dem vivificatricem fidem
esse, quae in Ecclesia ab
apostolis usque nunc sit
conservata, et tradita in
veritate.

4. Et Polycarpus autem non solum ab apostolis edocitus, et conver-satus cum multis ex eis qui Dominum nostrum viderunt; sed etiam ab

Græca hæc ilidem Euse-
cian. 6.

ui non agnoscit velut in-

in esse cum veteri inter-
videt.

Etiam hunc locum Græce
st. cap. 14.

louinatum familiarem Po-
intercessisse, scribit Iren-
eum, cuius fragmentum
peris. Nec dubium quin
viderit: quandoquidem
bisopus, qui eodem tem-
pus, ipsum recenset inter-
iebatur conuentu cele-
bunæ.

ար դեմք. Իdem testatur
ինս ցուցութիւնը. Տես այս

*obesire. Si Polycarpus sit
ensis, ad quem Christus
bet, egerit necesse est 70
roinde obierit centenario.*

., Gall. et Feuard. editi.
res inelius vertisset, vixit.

Hic docuit.

οτα παραδίωσις. Legit
] Ἐκκλησίᾳ παραδίωσιν.
sebiunt legit, veritatem enim:
Paulo post quidem habet
εἰπεῖτε γάλιξθετο... τὴν ὑπό-

στῶλων κατασταθεῖς εἰς τὴν Ἀσίαν, ὃν τῇ ἐν Σμύρνῃ Ἐκκλησίᾳ, ἐπίσκοπος, ὃν καὶ ἡμεῖς ἑωράκαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῇ λικίᾳ (78)· (ἐπιπολὺν γάρ παρέμεινε (79), καὶ πάντα γηραλδός, ἐνδέξας καὶ ἐπιφανέστατα μαρτυρήσας, ἐξῆλθε τοῦ βίου) ταῦτα διδάξας ἦν, ἢ καὶ παρὰ τῶν ἀποστόλων ἐμάθεν, ἢ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδίδωσιν (82), ἢ καὶ μόνα ἔστιν ἀληθῆ. Μαρ-
B τυροῦσιν τούτοις αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἐκκλησίαι πᾶσαι, καὶ οἱ μάργινι νῦν διαδεγμένοις τὸν Πολύ-
καρπον (83), πολλῷ ἀξιοπιστότερον καὶ βεβαιωτέρον ἀληθείας μάρτυρα նται, Οὐαλεντῖνον καὶ Μαρκίνον, καὶ τῶν λοιπῶν κακογνωμόνων. Ὅς καὶ ἐπὶ Ἀνεκήστου ἐπιδημήσας τῇ Ρώμῃ (84), πολλοὺς ἀπὸ τῶν προσιρημάτων αἰρετικῶν ἀπέστρεψεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, μίαν καὶ μόνην ταύτην ἀληθειαν κηρύξας ὑπὸ τῶν ἀποστό-
C τῆς Ἐκκλησίας παραδεδομένην. *Sei et hic legit interpres, τὴν τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδεδομένην. Quare nou dubitare quin codex, quo non nisi est velis interpres, utrobiusque tolerari, τῇ Ἐκκλησίᾳ.* Hancque sectionem alteri præferendam esse ex eo existime, quod ad frenzum scopium magia faciat. Probat enim eam, qua gaudet Ecclesia, traditionem apostolis et viris annotoicias, continentem referri.

(83) Διαδεσμένοι τὸν Πολύκαρχον. In Rob. Stephani edit. Eusebii, indeque in Feuard. edit. Isenaci scriptum legitur, τὸν τοῦ Πολυκάρπου θρόνον. Sed recentioris cuiuspiam additamentum esse liquet.

(84) *Auctoritatis. Vocem testis, quae in editi. Eras., Gall. et Feuard. immediate sequitur, Græci textus et cod. Voss. ac Clarom. auctoritate dele- mus.*

(85) *Fidelior. Sic recte Clarom. cod. Jam Euse-*

bii auctoritate, et Billii (lib. II *Observat. sacr.*, cap. 8),
commonitione sic locum restituerat Fewardentius,
expuncto *fidelioris*, quod perperam habebant omnes
codi. Sed conjecturus deinceps opus non est, ubi
suffragatur *me. codicis auctoritas.*

(86) Έξιν Αριχτήρου επιδημήσας την Ρώμη. Εյε-
δεν adventus Polycarpi in urbem meminuit in epि-
stola ad Victorem papam. Inter illud a Polycarpo
susceptum fuisse initio pontificatus Aniceti, anno
scilicet 457, aut 458, potissimum ob *quaestiones*
quamdam quo *de Pascha* incidere, scribunt Euse-
bius lib. iv *Hist.*, c. 14, et Hieronymus *De viris illu-
stribus* cap. 17, quasi ex Irenaeo, quamvis hic beatus
peregrinationis causam non memoret.

(87) *Percepisse se.* *Se quod post hoc verbum in edit. Eras. Gall. et Fenard. ac in miss. omnibus, exceptis Clarow. et Voss. legitur, a Gratio minus*

λαν παρειληφέναι, τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας (88) παραδεδομένην. Καὶ εἰσὶν οἱ ἀπηκούτες αὐτοῦ, οἱ Ἰωάννης, ὁ τοῦ Κυρίου μαθητής, ἐν τῇ Ἐφέσῳ πορευθεὶς λούσασθαι, καὶ θάντον θεω Κήρυνθον (90), ἀξῆλατο τοῦ βαλανείου μὴ λουτάμενος, ὃλλ' ἐπειπόν· Φύγωμεν, μή καὶ τὸ βαλανεῖον συμπέσῃ, θνάτος θνάτος Κηρύνθου, τοῦ τῆς ἀληθείας ἀχθοῦ. Καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ Πολύκαρπος Μαρκλωνί (92) ποτε εἰς οὓς αὐτῷ ἐλθόντες, καὶ φησαντες, « Ἐπιγινώσκεις ἡμᾶς (94); » ἀπεκρίθη « Ἐπιγινώσκω (95) τὸν πρωτότοκον τοῦ Σατανᾶ. » Τοσαῦτην οἱ ἀπόστολοι, καὶ

²⁵ Tit. III, 40.

provide delectum reposui. Quamvis in textu Græco non exprimatur, subintelligi tamen debet; et ea proprie versioni suæ, ut necessarium, ne male suspenderatur sensus, inseruit Valesius. Idem dicendum de voce dicentem post audierunt eum, quam etiam perperam, et cum dispendio sensus, expunxit Græbius. Omititur quidem in mss. Clarom. et Arund., sed librariorum culpa. In Græco vero adeo subintelligitur, ut Valesius Irenæi verba Latine reddere non potuerit, nisi addendo narrantem; et Græbius ipse agnoscat verbi ad interpretē debuisse, audierunt ab eo. Quasi audierunt dicentem, diversum quid exprimeret.

(88) Τῆραντὸν τῆς Ἐκκλησίας. Legere amarem, τὴν τῆς Ἐκκλησίας. Sic saltem legit vetus interpres. Vide præced. not. 82.

(89) Quam si Ecclesiæ tradidit. Juxta Græcum, quam si Ecclesia tradidit; sed, ut mihi videtur, mihi bene. Legere ad textum Græc. not. 82.

(90) Κήρυνθος. Hæc de Ebione, non de Cerintho refert Epiphanius lxx. 50. Sed Irenæo potior adhæbenda lidea. Quod addunt quidam, balnei ruinis statim post Joannis egressum oppressum suis Cerinthum cum asseclis, fabulam olet. Neque enim ruinis illius meminere antiqui.

(91) Quod timeat, etc. Græca ferunt: *Fugiamus hinc, ne forte balneum corruiat, in quo est Cerinthus veritatis inimicus.*

(92) Καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ Πολύκαρπος Μαρκλωνί, etc. Id Romæ contigisse scribit Hieronymus *De vir ill.*, cap. 17. Sed neque Irenæus, neque Eusebius locum designavit.

(93) Cognoscis nos? Ita recte ex Arund. reposuit Græbius, pro cognosca nos, ob rationes not. seq. exppositas.

(94) Επιγινώσκεις ἡμᾶς. Ita mss. quatuor Eusebii codd. quibus uetus est Valesius. Editi vero habent, ἐπιγινώσκεις ἡμᾶς: quam lectionem etiam tueruntur Nicæphorus et Ruellius, prout editos habemus. At priorem post Græbium prætul, non solum quod cum cod. Arund. conveniat, de quo supra, sed et quod verosimilius sit, Marcionem Polycarpo obviari faciunt per interrogationem dixisse: *Cognoscis nos?* quam imperio *Cognosce nos.* Quod vero Valesius notat, ἐπιγινώσκειν idem sere hoc loco esse, quod *salutare*, id saue, ut recte observat Græbius, ad responsum Polycarpi nullo modo quadrat. Absurde enim diceretur: *Saluto te primogenitum Satanæ.*

et Ecclesiæ tradidit (89). A οἱ μαθηταὶ αὐτῶν ἐσχον (96) alicui eorum, qui εὐλάβειαν, πρὸς τὸ μῆδε μᾶχρι ἀλέγου κοινωνεῖν τινὶ τῶν παραχαρασσόντων τὴν ἀλήθειαν, ὡς καὶ Παῦλος ἔφησεν: « Αἱρετικὸν ἀνθρώπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοῦθεσίαν παραίτου, εἰδὼς δὲ ἀξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἀμαρτάνει, ὃν αὐτοκατάκριτος. » Τοσίδε καὶ ἐπιστολὴ Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππησίους τεγραμμένη ἵκανωτάτη, ἀξέστραπται τῇς πίστεως αὐτοῦ, καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀλήθειας, οἱ βουλόμενοι, καὶ φροντίζοντες τῆς ἁυτῶν σωτηρίας, δύνανται μαθεῖν. Ἀλλὰ καὶ (2) ἡ ἐν Ἐφέσῳ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ Παύλου

B τῆς πίστεως αὐτοῦ, καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀλήθειας, οἱ βουλόμενοι, καὶ φροντίζοντες τῆς ἁυτῶν σωτηρίας, δύνανται μαθεῖν. Ἀλλὰ καὶ (2) ἡ ἐν Ἐφέσῳ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ Παύλου

(95) Επιγινώσκω. Pronomen et addit Chronicum Alexandrinum, ubi hæc historia narratur, pag. 257 nuper edidit. Paris. Addidit quoque in versione sua velut Irenæi interpres. Hinc et in textu Græco addendum esse vult Græbius. Sed haud necesse putem: satis subintelligitur. Huic vero S. Polycarpi responso: *Cognosco te primogenitum Satanæ*, geminum est quod ait in sua ad Philippenses epistola: « Ος δι μεθοδεύη τὰ λόγια τοῦ Κύρου πρὸς τὰς Ιδαῖας θεριναῖς, καὶ λέγη μήτε ἀνάστασιν, μήτε χριστὸν εἶναι, οὐτος πρωτοτόχος τοι τοῦ Σατανᾶ. Qui eloquia Domini traduxeris ad desideria sua, dixeritque neque resurrectionem, neque iudicium esse; hic primogenitus est Satanæ.

(96) Ut ne verbo tenuis communicarent. Sic edit. Eras. Gall. et Fenard. et mss. Ottobon. et Merc. 2. Quæ lectio, cum optima sit, et Valesio probata, a Græb. partim ex Arund. partim ex Voss. in pejorem, ut nec verbo communicarent, commutanda non erat. In cod. Clarom. legitur: ut ne verbo bonos communicarent, forte pro ut ne verbo bono, aut verbo tenuis; ex quo, ut et Voss. retinul pariculam, ut, quam omittunt edit. cit.

(97) Hæreticam autem. Particula autem neque in Irenæi, neque in Apostoli Græco textu legitur.

(98) Post unam corripionem. Addunt Novi Testamenti codices, tum Græci, tum Latini, et ipse Irenæi textus Græcus, καὶ δευτέραν, et alteram; quas voces in Latina Irenæi versione librariorum culpa omisssas puto. Siquidem haec eadem Apostoli verba reddens supra lib. 1, cap. 16, n. 5, expressit et secundam. Absuisse tamen videtur ab Italica versione, Tertullianus enim lib. *De præscript.* Cyprian., lib. III ad Quirin., cap. 78, et epist. 55; Lucifer Cælaril. et Ambrosiaster in hunc Pauli locum, non habent et alteram.

(99) Et est a semetipso damnatus. Est ex Arund. et Voss. addidit Græb., consentit Clarom. Ex Græco autem Irenæi, ac sacro ipsius Apostoli textu addendum erat, et peccat.

(100) Perfectissima. Sic vocem ἵκανωτάτη reddere placuit interpreti. Veritatem vere Rufinus pernaldid: Langus Nicæphori interpres, longissima; Christophorus, accurata scripta; Valesius denique luculentissima.

(2) Αλλὰ καὶ. Ita hujus capituli clausula Græce

μὲν τεθεμέλιωμένη. Το- usque ad Trajani tempore-
ύνου δὲ παραμείναντος ra, testis est verus apo-
αὐτοῖς μέχρι τῶν Τραϊ- siolorum traditionis
νοῦ χρόνων. μάρτυς ἀληθής ἐστι τῆς ἀποτελεω-
τα ραδίσεως.

CAPUT IV.

A sola Ecclesia catholica, traditionis et doctrinae apostolicæ custode, petendam esse veritatem. Heres novas esse, nec originem apostolis acceptam resurre posse.

1. Tanta igitur ostensione cum sint, non (5) oportet adhuc querere apud alios veritatem, quam facile est ab Ecclesia sumere; cum apostoli, quasi in depositarium dives, plenissime in eam contulerint omnia quae sint veritatis: uti omnis quisunque velit, sumat ex ea potum vitæ. Hæc est enim vita introitus; omnes autem reliqui fures sunt et latrones. Propter quod oportet devitare quidem illos; quia autem sunt Ecclesiæ, cum summa diligentia diligere (4), et apprehendere veritatis traditionem. Quid enim? Et si de (5) aliqua modica quæstione disceptatio esset, nonne oporteret in antiquissimas recurrere Ecclesiæ (6), in quibus apostoli conversati sunt, et ab eis de præsenti quæstione sumere quod certum et re liquidum est? Quid autem si neque apostoli quidem Scripturas reliquissent nobis, nonne oportebat ordinem sequi traditionis, quam tradiderunt iis quibus committabant Ecclesiæ?

2. Cui ordinationi assentiunt multæ gentes barbarorum, eorum qui in Christum credunt (7), sine charta (8) et utramento (9) scriptam habentes per Spiritum in cordibus suis salutem, et veterem traditionem diligenter custodientes; in unum Deum cre-

existat apud Euseb. lib. III *Historiarum*, cap. 23, et
Nicephor. lib. III, cap. 11.

(3) *Ostensiones* cum sint, non. Sic omnino Claram. cod. consentiunt, quoad vocem *ostensiones*, Eras., Gall., Arund., Ottobou et Merc. 2, et quoad expunctionem vocis *hæc post sint*, Arund., Voss. et Merc. 4. At Feuard, perperam ex veteri cod. exaudi fecit *ostensionis* pro *ostensione*; relinuit vero cum Eras. et Gall. *hæc post sint*.

(4) *Diligere*. Billius lib. II *Observat. sacr.*, cap. 5, *diligere* mallet, quam *diligere*, ob verbum *devitare*, quod antecedit. Sed *diligere* hic pro *diligere* accipit *nihil* vetat, inio *præstat*. *Diligere* enim et *diligere* promiscue interdum usurpari, docent *Glossæ* *vetores*, in quibus legitur: *Dilige*, ἀγάπησον, ἐπιθέξον. *Dilectus*, στρατολογία, δοκιμαστις, ἀγαπηθείς.

(5) *Si de. Vocem quibus, -quam interserunt Fenard. et Grab., ut superfluam omisi auctoritate Clarom. et Voss.*

(6) Nonne oportet in antiquissimas recurrere Ecclesias, etc. Ita et Tertullian. lib. De prescript. aduersus heret., cap. 56: *Age jam, qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis tue, percurre Ecclesias apostolicas, apud quas ipsas cathedras apostolorum suis locis praeidentur, apud quas ipsas authenticas litteras eorum recitantur, sonantes vocem et reprezentantes faciem uniuscujusque. Proxime est tibi Achaea, habes Corinthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippas, habes Theesalonicenses. Si*

Adentes fabricatorem cœli et terræ, et omnium quæ
in eis sunt, per Christum Jesum Dei Filium. Qui
propter eminentissimam erga fragmentum suum
dilectionem, eam quæ esset ex Virgine generatio-
nem sustinuit, ipse per se hominem adunans Deo,
et passus sub Pontio Pilato, et resurgens, et in cla-
ritate receptus, in gloria venturus Salvator eorum
qui salvantur, et judex eorum qui judicantur, et
mittens in ignem æternum transfiguratores verita-
tis, et contemplatores Patris sui, et adventus ejus.
Hanc fidem qui sine litteris crediderunt, quantum
ad sermonem nostrum barbari sunt: quantum au-
tem ad sententiam, et consuetudinem, et conversa-
tionem, propter fidem per quam sapientissimi sunt,
et placent Deo, conversantes in omni justitia, et
castitate, et sapientia. Quibus si aliquis annuntia-
verit ea, quæ ab hereticis adinventa sunt, proprio
sermone eorum colloquens, statim concludentes
aures, longo longius fugient, ne audire quidem sus-
tinentes blasphemum colloquium. Sic per illam ve-
terem apostolorum traditionem, ne in concepcionem
quidem mentis admittant, quodcunque eorum
portentiloquium est: nequedum enim (10) congrega-
tio fuit apud eos, neque doctrina iunctita.

3. **Ante Valentimum enim non fuerunt, qui sunt a Valentino; neque ante Marcionem erant, qui sunt a Marcione; neque omnino erant reliqui sensus maligni, quos supra enumeravimus, antequam initatores et inventores perversitatis eorum ficerent.**

Οὐαλεντίνος μὲν (11) γάρ
ἡθεν εἰς Ῥώμην ἐπὶ¹
Τγίνου· ἡμάστε δὲ ἐπὶ²
Πίου, καὶ παρέμεινεν Ἰω³
Ἀνικήτου. Κέρδων δὲ δ
πρὸς Μαρκίνας, καὶ αὐ⁴
Valentinus enim venit
Romam sub Hygino; in-
crevit vero sub Pio, et
prorrogavit tempus usque
ad Anicetum. Cerdon au-
tem qui ante Marcionem,

potes in Asiam tendere, habes Ephesum. Si autem Italie adjaces, habes Romam, unde nobis quoque auctoritas praeceps est. Statu felix Ecclesia, cui totam

(7) *Eorum qui in Christum credunt. Quorum loco*

eorum ex vel. cod. excludit lec*it* F*eu*ard. cum quo
consentiantur Clarom., Arund. et Voss., nisi quod hic
Christo, non Christum habeat. Sed melior est lec*it*
eorum in Eras. Gall. Grab. et Merc. 2.

(8) *Charita.* In Eras., Gal., Ottobon., Arund. et D Merc. 2, minus bene, *charactere*.

(9) *Et atramento.* Ita Claroim. et Feuard. edit. In Eras., Gall. et Grab. *rel atramento.* His vero Irenzii verbis similia sunt, ut recte notat Grab. quæ Hieronymus. epist. 38. al. 61. ad Pamphilium, cap. 9. contra errores Joannis Hierosolymitani scribit: *Quod ab apostolis traditum, non scribitur in charta et atramento, sed in tubulis cordis carnibus.*

(10) *Nequedum enim. Dux deest in Eras., Gall., Clarom., Arund. et Merc. 2. Sed enim in Voss. Porro nequeaum hic accipio pro necdum, isque scens esse videtur. Necdum enim, cum apostoli barbaris illis populis Evangelium nuntiabant, hereticorum congregatio fuit apud eos, vel perversa eorum doctrina ibi nota. Nam Valentinus, Marcion, exterique ejusmodi fidei corruptores, apostolis posteriores exstiterunt.*

(11) *Ovaleritrec* p̄er. *Græca hæc transcripsit*
Eusebius lib. iv Hist., c. 11.

Marcion autem illi succedens invaluit sub Anireto, decimum locum episcopatus continente. Reliqui vero, qui vocantur Gnostici, a Menandro Simonis discipulo, quemadmodum ostendimus, accipientes initia, unusquisque eorum, cuius participatus est sententiae, ejus et pater, et antistes apparuit. Omnes autem hi multo posterius, medianibus iam Ecclesiaz temporibus, insurrexerunt in suam apostasiam (16).

CAPUT V.

*Christum et apostolos sine ullo mendacio, suco et
hypocrisi, nec doctrinam suam ad asidorum op-
tionem componentes, unum Deum Patrem omnium
conditorem unanimissime.*

1. Traditione igitur, quæ est ab apostolis, sic se habente in Ecclesia, et permanente apud nos, revertantur ad eam, quæ est ex Scripturis ostensionem eorum, qui Evangelium conscripserunt, apostolorum, ex quibus conscripserunt de Deo sententiam, ostendentes quoniam Dominus noster Jesus Christus.

²⁶ Joan. xiv. 6. ²⁶ Paal. lxxiv. 12.

(12) Ος ἦν ἄρας ἐπίσκοπος. Legendum puto, δε ἦν ὄντος, non ἐντός ἐπίσκοπος. Sic certe legit interpres, et meo quidem judicio, recte; nam precedenti cap. 3. Irenaeus pontifices Romanos ordine recensens, Ilyginum octavo numerat: et hic et illuc Aniceto decimun locum tribuit; quod non quadrat, si hic ἄρας legas. Nec manifestam contradictionem enrollingis dicendo, modo Petrum inter Romanos episcopos ab Irenæo computari, modo excludi. Nam et precedenti cap. 3. et lib. 1. cap. 28. Romanos pontifices enumerat ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, et ab apostolis; et quibus verbis Petrum a Catalogo suo perspicue removet. Vide quæ lib. 1. cap. 28. adnotavimus.

(13) **Sæpe.** Hanc vocem vel interpres, vel librarius de suo addiderunt.

(14) Λαθροδιδασκαλῶν, πτερὸς δὲ παῖδες ἔξομολογούμενος. In tribus Eusebii codi. Mazarin., Medic, et Fuxer, Valesio teste, scriptum est λαθροδιδάσκων. Nicephorus tamē et Regius cod. vulgariter lectio-
nem tuentur. Sed ex his Irenezi verbis concidit do-
ctissimus Eusebii editor, primis saltem illis Eccle-
siae temporibus in heresim criminis secundum confes-
sionem locum fuisse; et hereticos qui post confessionem et abdicationem erroris sui ad pristinum dogma ite-
rū rediessent, quos nunc relapsos vocamus, tunc
temporis ad secundam confessionem et penitentiam
admissos fuisse. Scribit enim Ireneus Cerdonem
hereticum, post confessionem hereticos in Eccl-
esiam admissum fuisse ab Hygino Romano pontifice,
et deinceps in urbe Roma manisse; nunc occulte
doctrinam suam epargentei; nunc rursum confiten-

stus *veritas* est ¹⁶, et *mendacium* in eo non est. Quemadmodum et David eam, quae est ex *Virgine*, generationem ejus, et eam, quae est ex *mortuis*, resurrectionem prophetans, ait: « *Veritas* de terra orta est ¹⁷. » Et apostoli autem discipuli *veritatis* existentes, extra o:ne *mendacium* sunt; non enim communicant *mendacium* *veritati*, sicut non communicant *tenebrae* luci; sed praesentis alterius excludit alterum. *Veritas* ergo Dominus noster existens, non mentiebatur: et quem sciebat labis esse fructum, non utique Deum confiteretur, et Deum omnium, et summum Regem et Patrem suum, perfectius imperfectum, spiritualis animalem, is qui in Pleroma esset, eum qui extra Pleroma. Neque discipuli ejus alium quemadam Deum nominarent, aut Dominum vocarent, praeter eum, qui vere esset Deus et Dominus omnium: quemadmodum dicunt hi, qui sunt vanissimi sophistæ, quoniam apostoli cum hypocrisi fecerunt doctrinam secundum audientium capacitem, et responsiones secundum interrogantium suspiciones (17), cæcis cæca consubstantes secundum cæcitatem ipsorum, languentibus autem secundum languorem ipsorum, et errantibus secundum errorem eorum, et putantibus Demiurgum solum esse Deum, hunc annuntiasse; his vero qui inuominabilem Patrem capiunt, per parolas et ænigmata inenarrabile fecisse mysterium (18): uti non quemadmodum habet ipsa *veritas*, sed in *hypocrisi*, et quemadmodum capiebat unusquisque, et apostolos edidisse (19) magisterium.

2. Hoc autem non est sanantium, nec vivificantium; sed magis gravantium et augmentum ignorantiam ipsorum: et multo verior his lex invenie-

tem errorem suum; nunc convictum pravæ hæreticæque doctrinæ, eoque nomine ab Ecclesia segregatum. Nimirum hæreticos, etiam in sinu suo baptizatos, ceteris peccatoribus misius semper exceptit Ecclesia, nisi nota aliorum criminum gravitas obstat. Sed de his consule Morinum *De administratione sacramenti Pænitentiarum*, lib. ix, cap. 7, 8 et seqq.

(15) *Absentus est a religiosorum hominum con-
ventu. Verendum erat: abstinuit a fratrum conventu.*
Neque enim, ut observat Val-sius, Cerdonum ex
Ecclesia ejusdem suae dicit Irenaeus; sed ipsam,
convictum tandem quod post toties iterata exo-
mologesin, pestiferum virus erroris sui occulte spar-
geret, se ab Ecclesia penitus segregasse. Ex quo
apparet, Cerdonum suo ipsius iudicio condemnatum,
prævenisse Ecclesiae sententiam.

(16) *Omnes autem ... apostasiam.* Tota hæc periodus desideratur in cod. Claram. Et vero ne a quopiam per modum notæ ad marginem codicis sui scripta, deinceps in textum irrepert. Neque enim

(17) *Suspiciones. Græce ὑπολήψεις. Pio opinio-
nibus dixit interrups.*

(18) *Faciit mysterium. Accipit interpres pro declarasse, explicuisse mysterium: quo sensu paulo ante dixit, fecerunt doc. in am; id est explicarunt doctrinam.*

(19) *Uti ... Dominum et apostolos edidisse. Graecorum more scripsit interpres pro, Adeo ut ... Dominus, et apostoli ediderint.*

tur maledictum dicens omnem, qui in errorem mitat cæcum in via¹⁷. Qui enim ad inventionem missabant errantium apostoli, et ad visionem eorum qui non videbant, et ad medicinam languentium, utique non secundum præsentem opinionem colloquebantur eis, sed secundum veritatis manifestationem. Nec enim quilibet homines recte facient, si cæcos jamjamque per præcipitum ferri incipientes adhortentur insistere illi periculosissimæ viæ, quasi vere rectæ, et quasi bene perventuri sint. **Quis** autem medicus volens curare ægrotum, facial secundum concupiscentias ægrotantium (20), et non secundum quod aptum est medicinas? Quoniam autem Dominus medicus venit eorum qui male habent, ipse testificatur, dicens: « Non est opus sanis (21) medicus, sed male habentibus. Non veni vocare justos, sed peccatores ad poenitentiam (22) »¹⁸. Quomodo ergo qui male habent confirmabuntur? et quomodo peccatores poenitentiam agent? Utrum perseverantes in eisdem ipsi; an econtrario, magnam comminationem et transgressionem prioris conversationis accipientes, per quam et ægritudinem non modicam, et multa peccata sibi metipis importaverunt? Ignorantia autem mater horum omnium per agnitionem evanescatur. Agnitionem ergo (23) faciebat Dominus suis discipulis, per quam et curabat laborantes, 180 et peccatores a peccando (24) coercedebat. Non igitur jam secundum pristinam opinionem loquebatur eis, neque secundum suspicionem (25) interrogantium respondebat eis; sed secundum doctrinam salutarem, et sine hypocrisi, et sine personæ acceptance.

3. Quod etiam ex Domini sermonibus ostenditur: qui quidem his, qui erant ex circumcisione, ostendebat Filium Dei, eum qui per prophetas prædictus fuerat, Christum; hoc est, semetipsum manifestabat, qui libertatem hominibus restauraverit et attribuerit incorruptæ (26) hereditatem. Gentes autem iterum docebant apostoli, ut relinquarent vana ligna et lapides, quæ suspicabantur esse deos, et verum colerent Deum, qui constituisset et fecis-

¹⁷ Deut. xxvii. 18. ¹⁸ Luc. v. 31, 32. ¹⁹ Gen. ix. 27. ²⁰ Psal. cix, 1. ²¹ Gen. xix, 24. ²² Psal. xliv, 7 et seq.

(20) *Ægrotantium*. Edit. cum Arund. et Merc. 2, *ægrotantibus*.

(21) *Sanis*. In Arund. *valentibus*.

(22) *Ad poenitentiam*. In pro ad legitur in Claram., Voss. et Merc. 4 cod.

(23) *Ergo*. Al. *vero*.

(24) *A peccando*. Ia Feuard. in marg. et Voss. *Ceteri a peccato*.

(25) *Suspicionem*. In Feuard. marg. et Voss. *opinonem*.

(26) *Incorruptæ*. Claram., Arund., et Merc. 2, *incorruptæ*.

(27) *Dilatans Japhet*. Alludit ad ea verba, quibus Noe Japhet primogenito suo benedicens, ait Gen. ix. 27: *Dilatet Deus Japhet, et habitat in tabernaculo Sæm, sitque Chanuan servus ejus*. Quæ quidem transfert Irenæus ad vocationem gentilium, quos, reprobatis Judæis, ad fidem vocavit Deus.

(28) *Vere Deus*. Ita in Feuard. marg. Claram.,

A set omne humanum genus, et per conditionem suam aleret et angoret, et constabilaret, et eis esse præstaret; et ut exspectarent Filium ejus Jesum Christum, qui redemit nos de apostasia sanguine suo, ad hoc ut essemus et nos populus sanctificatus, de celis descensurum in virtute Patris, qui et judicium omnium facturus est, et ea quæ a Deo sunt bona donaturus his, qui servaverint præcepta ejus. Hic in novissimis temporibus apparet, lapis summus angularis, in unum collegit, et univit eos qui longe, et eos qui prope, hoc est, circumcisionem et præputium, dilatans Japhet (27), et constitutus eum in domo Sæm²⁰.

CAPUT VI.

Neque Spiritum sanctum in scripturis Veteris Testamenti alium Deum ac Dominum nominasse, nisi qui vere Deus est, Patrem scilicet et Filium ejus.

1. Neque igitur Dominus, neque Spiritus sanctus, neque apostoli eum, qui non esset Deus, definitivæ et absolute Deum nominassent aliquando, nisi esset vere Deus (28); neque Dominum appellassent aliquem ex sua persona, nisi qui dominatur omnium, Deum Patrem; et Filium ejus, qui dominium accepit a Patre suo omnis conditionis, quemadmodum habet illud: « Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, quoadusque (29) ponam inimicos tuos suppedaneum (30) pedum tuorum »²⁰. Patrem enim Filio collocutum ostendit: qui dedit ei hereditatem gentium, et subjecit ei omnes inimicos. Vero igitur cum Pater sit Dominus, et Filius vere sit Dominus, merito Spiritus sanctus Domini appellatione signavit eos (31). Et iterum in eversione Sodomitarum Scriptura ait: « Et pluit Dominus super Sodomam et Gomorram ignem et sulphur a Dominio de celo »²¹. Filium enim hic significat (32), qui et Abram collocutus sit, a Patre accepisse potestatem ad judicandum Sodomitas, propter iniquitatem eorum. Similiter habet illud: « Seiles tua, Deus, in æternum; virga directionis, virga regnisti. Dilexis iustitiam, et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus »²². Utrosque enim Dei

D Voss. et edit. Oxon., melius quam verus Deus, ut est in cæteris, quia sequitur: *tere igitur cum Pater sit Dominus, et Filius vere sit Dominus*, etc.

(29) *Sede a dextris meis quoadusque*. Claram. *Sede ad dextram meam, quousque*.

(30) *Suppedaneum*. Ita Claram., Arund. et Voss. In aliis *scabellum*. Sed cum tam supra lib. II, cap. 28, n. 7, quam infra cap. 11 et 12 hujus libri *gatur suppedaneum*, ita reponere maluimus.

(31) *Signavit eos*. In Voss. *significavit eos*.

(32) *Filium enim hic significat*. Non Irenæus modo, sed et plures alii ex antiquis Patribus, de Fili dicitate, et a Patre distincta ejus hypostasi, argumentum ex illo Genesis loco sumpserunt, ut Tertullian., cont. Prax. cap. 13 et 16; Justinus in Dial. cum Tryph.; Prudentius, in Apotheosi, etc. Atqui horum ratio ut apud catholicos, propter illorum auctoritatem, valere debet; sic a Judæis ex linguis suæ proprietate solet eludi; in qua saepius nomen proprium repetit solet, et pro nominis usurpari loco.

appellatione signavit (33) Spiritus, et cum qui unctionatur, Filium, et cum qui ungit, id est Patrem. Et Ieremias : « Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos discerat » (34). De Patre, et Filio, et de his qui adoptionem percepserunt, dicit : hi autem sunt Ecclesia. Hæc enim est synagoga Dei, quia Deus, hoc est Filius ipse per semetipsum collegit. De quo iterum dicit : « Deus deorum, Dominus locutus est, et vocavit terram » (35). Quis Deus ? de quo dixit : « Deus manifeste veniet, Deus noster, et non silebit (36) »; hoc est Filius, qui secundum manifestationem hominibus advenit, qui dicit : « Palam apparui his, qui me non querunt » (37). Quorum autem deorum ? quibus dicit : « Ego dixi : Dii estis, et filii Altissimi (38) » (39) : his scilicet (36), qui adoptionis gratiam adepti sunt, per quem « clamamus : Abba, Pater » (40).

2. Nemo igitur alias, quemadmodum prædixi, Deus nominatur, aut Dominus appellatur, nisi qui est omnium Deus et Dominus (37), qui et Moysi dixit : « Ego sum, qui sum. Et sic dices filii Israel : Qui est misit me ad vos » (41); et hujus Filius Jesus Christus Dominus noster, qui filios Dei facit credentes in nomen suum. Et iterum, loquente Filio ad Moyensem : « Descendi, inquit, eripere populum hunc » (42). Ipse est enim (38) qui descendit, et ascendit propter salutem hominum (39). Per Filium itaque, qui est in Patre, et habet in se Patrem, is qui est, manifestatus est Deus (40); Patre testimonium perhibente (41) Filio, **¶** et Filio annuntiante Patrem. Quemadmodum et Ieremias ait : « Et ego, inquit, testis, dicit Dominus Deus, et puer quem elegi, uti cognoscatis, et credatis, et intelligatis, quoniam ego sum » (42).

3. Cum autem eos, qui non sunt dii, nominat, non in totum, quemadmodum prædixi, Scriptura

³³ Psal. LXXXI, 4. ³⁴ Psal. XLIX, 4. ³⁵ Ibid. 3. ³⁶ Isa. LXV, 4. ³⁷ Psal. LXXXI, 6. ³⁸ Rom. VIII, 15. ³⁹ Exod. III, 14. ⁴⁰ Ibid., 8. ⁴¹ Isa. XLIII, 10. ⁴² Psal. XCIV, 5. ⁴³ Psal. LXXX, 10. ⁴⁴ Isa. XLIV, 9. ⁴⁵ Ierem. X, 11. ⁴⁶ III Reg. XVIII, 24. ⁴⁷ Ibid., 24. ⁴⁸ Ibid., 36.

(33) *Signavit.* Sic Claram. et Voss. *Alli significavit.*

(34) *Non silebit.* Claram. non silebitur.

(35) *Altissimi.* Voss. *Excelsi.*

(36) *His scilicet.* His pro hi ex Arund. et Voss. repositus Græbius, ut respondent quibus. Consentit Claram.

(37) *Omnium Deus et Dominus.* Miratur Græbius, Ireneum versum 14 capitulū in Exodi Deo Patri tribuere, sed versum 8, Deo Filio; cum tamen integer contextus planissime ostendat, eamidem esse personam, quæ utrobius loquitur. Sed mirari desiisset, si attendisset eam esse Ireneū, aliorumque e veteribus non paucorum sententiam, ex divinis personis solūnū apparuisse Verbum; Patrem vero invisihiem semper persistisse, nec hominibus manifestatum esse, aut cum iis colloquutum, nisi per Filiū, ut hic loquitur auctor noster, et fuisse disserit lib. IV, cap. 37. Vide quæ in dissert. 3, art. v, § 57 et seqq. eam in rei observatiōnē.

(38) *Ipse est enim.* Dux vocula est enim, desunt in cod. Voss.; posterior dūtixat in Claram.

(39) *Salutem hominum.* Merc. I et Ottobon. *salutem omnium.*

(40) *Is qui est, manifestatus est Deus.* Ita pro his quibus est manifestatus, post Græbiū repositū ex cod. Claram. et Voss. et Feu. marg., cum quibus consonat Arund., nisi quod in hoc desunt dux po-

A ostendit illos deos; sed cum aliquo additamento et significazione, per quam ostenduntur non esse dii. Quemadmodum apud David : « Dii gentium, idola dæmoniorum » (41). Et, « deos alienos non sectabimini » (42). Ex eo enim quod dicit, « dii gentium » (gentes autem verum Deum nesciunt), et « alienos deos » nominans eos, abstulit quod sint dii (43). A sua autem persona quod est, dicit de Ipsi : « Sunt enim « idola, » inquit, « dæmoniorum. » Et Ieremias : « Confundantur omnes qui blasphemant (43) Deum, et sculpunt inutilia » (44); et ego testis, dicit Dominus (44). Abstulit quod sint dii; solo autem utitur nomine, ad hoc ut sciamus de quo dicit. Hoc autem ipsum et Ieremias : « Dii inquit, qui non fecerunt eos et terram, pereant de terra, quæ est sub caelo » (45) (46). Ex eo enim quod perditionem eorum adiicit, ostendit non esse eos deos. Et Elias autem convocato universo Israel in Carmelum montem, volens eos ab idolatria avertere, ait eis : « Quoniam claudicabitis vos in ambabus suffraginibus ? Si unus (46) est Dominus Deus, venite post eum » (47). Et iterum super holocaustum sic ait idolorum sacerdotibus : « Vos invocabitis in nomine deorum vestrorum, et ego invocabo in nomine Domini Dei mei; et Deus qui exaudiat hodie (47), ipse est Deus » (48). In eo enim quod haec dicebat propheta, qui quidem apud ipsos pertinabuntur dii, arguit deos non esse. Convertit autem eos ad eum Deum, qui et credebatur ab eo, et qui vere erat Deus, quem et invocans clamabat : « Domine, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, exaudi me hodie : et intelligat omnis populus hic, quoniam tu es Deus Israel » (49).

4. Et ego igitur invoco te, Domine, Deus Abra-

stremæ voces, est Deus.

(41) *Perhibente.* Sic omnes mas.; edit. præbente.

(42) *Abstulit quod sint dii.* In Feuard. ex vet. cod. et mas. Voss., abstulit qui non sunt dii. Sed prior lectio præferenda videatur, nam mox eadem phrasis repetitur, et paulo post clarioribus explicatur verbis : ostendit non esse deos.

(43) *Blasphemant.* Ex sacro textu Ierem. XLIV, 9, 10, legendum, *plasman*; Gr. οἱ πλάσσοντες τὸν Θεόν.

(44) *Et ego testis, dicit Dominus.* Hæc posteriora verba non leguntur in mox cit. Ierem. capite, neque in LXX neque in Vulgata. Quare suspicor, ex priori Ierem. loco, quem paulo ante refert Ireneus, huc scribarum oscitantia translatæ fuisse.

(45) *Pereant de terra, quæ est sub caelo.* Paulo aliter sacer textus Ierem. X, 11 : Ἀπολέσθωσαρ ἐκ τῆς γῆς, καὶ ὀχοντωθεῖ τοῦ οὐρανοῦ τούτου. Quæ Vulgatus interpres ita reddidit : *Pereant de terra, et de his quæ sub caelo sunt.*

(46) *Si unus.* In Claram. deest si. Unde venit mihi in mentem Irenei interpretēm in Greco pro et, male legisse tñc, et scripsisse : *Unus est Dominus, etc., aliud vero quempiam ex sacris codicibus addidisse particulam si.*

(47) *Hodie.* Hæc vox in sacro textu non legitur, sed tñc πρωτ, in igne

hain, et Deus Isaae, et Deus Jacob, et Israel, qui es (48) Pater Domini nostri Iesu Christi, Deus qui per multitudinem misericordia tuae bene sensisti (49) in nobis, utte cognoscamus; qui fecisti celum et terram, qui dominaris omnium, qui es solus et verus Deus, super quem aliud Deus non est: per Dominum (50) nostrum Iesum Christum dominationem quoque dona (51) Spiritus sancti: da omni legenti hanc scripturam agnoscere te (52), quia solus Deus es, et confirmari in te, et absistere ab omni heretica, et quae est sine Deo, et impia sententia.

5. Et apostolus autem Paulus, dicens: « Si enim his (53) qui non erant dei servistis, nunc cognoscentes Deum, imo cogniti a Deo »; separavit eos qui non erant, ab eo qui est Deus. Et iterum de Antichristo dicens: « Qui adversatur et extollit se, inquit, super omne (54) quod dicitur Deus, vel quod colitur »; eos qui ab ignorantibus Deum dei dicuntur, significat, id est idola. Etenim Pater omnium Deus dicitur, et est: et non super hunc extolleter Antichristus; sed super eos qui dicuntur quidem, non sunt autem dei. Quoniam autem verum est, ipse Paulus ait (55): « Scimus autem, quoniam nihil est idolum, et quoniam nemo Deus, nisi unus. Etenim si sunt qui dicuntur dei, sive in celo, sive in terra; nobis unus Deus, Pater, ex quo omnia, et nos in illum (56); et unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum. » Distinxit enim (56), et separavit eos qui dicuntur quidem, non sunt autem dei, ab uno Deo Patre, ex quo omnia; et unum Dominum Iesum Christum ex sua persona summissime confessus est. Quod autem, « sive in celo, sive in terra, » non quemadmodum exponunt hi, dicere eum mundi fabricatores (57); sed simile est ei quod a Moysi (58) dictum est (59): « Nou facies tibi om-

(50) Gal. iv. 8, 9. (51) II Thess. ii. 4. (52) I Cor. viii. 4 vni. 1. (53) Hebr. iii. 5; Num. xii. 7. (54) II Cor. iv,

(48) *Et Israel, qui es.* Ita in omnibus miss., nisi quod scribarum culpa habeant est pro es. At in edit. alio ordine et senu legitur, qui est et Israel.

(49) *Bene sensisti.* Sic verbum εύδοκετι reddere ait interpres.

(50) *Per Dominum.* Arund. propter Dominum.

(51) *Dominationem quoque dona.* Ita ex Clarom. cod. depositi. Consentienti Ottob., Arund., Voss., Merc. 3, et vetus Feuard. cod. quoad dominationem; sed loco imperativi dona, Arund. habet donans; vetus Feuard. cod. et Voss. donus; Merc. 1, donans cum signo abbreviationis, quasi dominans; Eras., Gall. et Feuard. vitiosissime, dominatione quoque dominaris. Grabinus qui excudi fecit, dominationem quoque donans, pro dominationem legendum consuevit donationem; sed frustra. Particula relativa quoque, quae respicit dominans, quod praecessit, demonstrat legendum esse dominationem. Et in ea quam sequor lectione praeclarus est sensus: *Qui dominaris omnium, dominationem quoque dona Spiritus sancti;* id est, sic ut per Christum dominetur etiam in cordibus nostris Spiritus sanctus.

(52) *Agnoscere te.* Sic Clarom. et Voss. Hic tamen omittit te. Casteri, cognoscere te.

(53) *Si enim his.* In nostris N. Test. codd. legitur, sed tunc quidem his; et hic fortasse pro si le-

A nem similitudinem in Deum (59), quæcumque in celo sursum, et quæcumque in terra deorum, et quæcumque in aquis sub terra (60). » Quæ autem in celo sunt, quæ sint, ipse exponit: « Nequando, inquit (61), respiciens in celum, et videns solem, et lunam, et stellas, et omne ornamentum cœli, errans adores ea, et servias eis. » Et ipse autem Moyses (62) homo Dei existens, Deus quidem datus est ante Pharaonem: nou autem vere Dominus appellatur, nec Deus vocatur a prophetis, sed fidelis Moyses famulus et servus Dei (63), dicitur a Spiritu; quod et erat.

182 CAPUT VII.

Solvit objectionem petitam e Pauli verbis II Cor. iv, 5, probatque Apostolum hyperbatias frequenter uti.

3. Quod autem dicunt, aperte Paulum in secunda ad Coriathios (64) dixisse: « In quibus Deus sæculi hujus excæcavit mentes infidelium; » et alterum quidem Deum esse sæculi hujus dicunt, alterum vero, qui sit super omnem principatum, et initium, et potestatem: non sumus nos in causa, si hi, qui quæ super Deum sunt mysteria scire se dicunt, ne quidem legere Paulum sciunt. Si enim quis (65) secundum Pauli consuetudinem, quemadmodum ex multis et alibi ostendimus, hyperbatias eum utentem, sic legerit: « In quibus Deus; » deinde subdivisus, et modicum diastematis faciens, simul et in unum reliqua legerit, « sæculi hujus excæcavit mentes infidelium, » inveniet verum, ut sit quod dicitur: « Deus excæcavit mentes infidelium hujus sæculi. » Et hoc per subdistinctionem ostenditur. Non enim Deum hujus sæculi dicit Paulus, quasi super illum alterum aliquem sciebat; sed Deum quidem Deum confessus est; infideles autem sæculi hujus dicit, quoniam venturum incorrupte non habebit autem sæculum. Quemadmodum autem Deus excæcavit (66) mentes infidelium, ex

(54) Gal. iv. 8, 9. (55) II Thess. ii. 4. (56) I Cor. viii. 4 vni. 1. (57) Hebr. iii. 5; Num. xii. 7. (58) II Cor. iv, 4 et seqq. (59) Deut. v. 8. (60) Deut. iv. 19. (61) Exod. 4.

gendum sed.

(54) *Super omne.* Sic quidem Vulgata nostra. Sed in Graeco legitur, ἐπὶ πάντα. At in quibusdam miss. codd. existere ἐπὶ πάντα τό, docet Oxoniensis Novi Testam. edit. 1675.

(55) *Nos in illum.* Ita Clarom., Voss. et Grab., juxta sacram Apostoli textum. Casteri, *nos in illo.*

(56) *Distinxit enim.* In Eras., Gall. et Feuard., perpetrat, dicit.

(57) *Fabricatores.* Sic Clarom., Arund. et Merc. 1. Alii *fabricatorem.*

(58) *A Moysi.* Fenard. in marg. *ad Moysen.* Consentit Clarom., nisi quod librarius scripserit a pro od.

(59) *In Deum.* Haec voces non leguntur neque in Graeco textu LXX, neque in Vulgata.

(60) *Sub terra.* Particula vel, quæ in omnibus edit. legitur ante sub, expunxi auctoritate cod. Clarom., quia nou legitur neque apud LXX, neque apud Vulgatam interpretem.

(61) *Si enim quis.* Quis ex Voss. bene reponit Grab. pro qui, ut in Eras., Gall. et Clarom., vel quæ, ut in Feuard. habetur.

(62) *Excæcavit.* Ita Clarom., al. minus bene exæcavit.

ipso Paulo ostendens, proficiente nobis sermone, ut non nunc in multum avocemus mentem nostram a proposito.

2. Quoniam autem hyperbatis frequenter utilit Apostolus, propter velocitatem sermonum suorum, et propter impetum qui in ipso est Spiritus, ex multis quidem aliis est invenire. Sed et in ea quæ est ad Galatas⁶³, sic ait: « Quæ ergo lex factorum (63)? Posita est, usquequo veniat semen, cui promissum est, disposita per angelos in manu Mediatoria. » Ordinatio enim sic est: « Quid ergo lex factorum? Disposita per angelos in manu Mediatoria posita est, usquedum veniat semen, cui promissum est (64): » ut ait homo interrogans, et Spiritus respondens. Et iterum in secunda ad Thessalonicenses⁶⁵, de Antichristo dicens (65), ait: « Et tunc revelabitur iniquus (66), quem Dominus Jesus Christus interficiet spiritu oris sui, et destruet præsentia adventus sui illum, cuius est adventus secundum operationem Satanae, in omni virtute et signis, et portentis mendacii. » Etenim in his ordinatio dicatorum sic est: « Et tunc revelabitur iniquus, cuius est adventus secundum operationem Satanae, in omni virtute, et signis, et portentis mendacii, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet præsentia adventus sui. » Non enim adventum Domini dicit (67) secundum operationem Satanae fieri, sed adventum iniqui, quem et Antichristum dicimus. Si ergo non attendat aliquis lectioni, et intervalla aspirationis manifestet in quo dicitur (68); erunt non tantum incongruentia, sed et blasphemæ (69), legeus quasi Domini adventus secundum operationem sat Satanae. Sicut ergo in talibus oportet per lectionem

A hyperbaton ostendi, et consequentem Apostoli servari (70) sensum; sic et ibi non Denin sacerduli hujus legimus, sed Deum, quem vere (71) Deum dicimus: incredulos autem et excæcatos sacerduli hujus audiemus, quoniam venturum vitæ non hæreditabunt æcum.

CAPUT VIII.

Solvit alteram objectionem e Christi verbis Matth. vi. 24, et ostendit solum Deum, cum initio et fine carent, Deum ac Dominum vere dici posse; cetera omnia, cum per Verbum ejus facta sint, Dei ac Domini nomen sortiri non posse.

1. Soluta igitur et hac illorum calumnia, manifeste ostensum est, quoniam nunquam neque prophetæ, neque apostoli alium Deum nominaverunt, vel Dominum appellaverunt, præter verum et B solum Deum. Multo magis ipse Dominus (72), qui et « Cæsari » quidem « quæ Casaris sunt reddi » jubet, « et quæ Dei sunt Dco »; « Cæsarem quidem Cæsarem nominans, Deum vero Deum confitens (73). Similiter et illud quod ait: « Non potestis duobus dominis servire »; « ipse interpretatur, dicens: « Non potestis Deo servire, et Mammonæ, » Deum quidem confitens Deum, 183 Mammonam autem nominans hoc quod et est. Non Mammonam dominum vocat, dicens: « Non potestis duobus dominis servire; » sed discipulos docet servientes Deo, non subjici Mammonæ, neque dominari ab eo. « Qui » enim, inquit, « facit peccatum, servus est peccati »⁶⁸. Quemadmodum igitur servientes peccato, servos percati vocat, non tamen ipsum peccatum Deum (74) appellat: sic et eos qui Mammonæ serviunt, servos Mammonæ appellant, non Deum appellans Mammonam. Mammonas autem est, secundum Iudaicam loquelandam (75), qua et Sa-

⁶⁰ Gal. iii, 19. ⁶¹ II Thess. ii, 8. ⁶² Matth. xxii, 21. ⁶³ Matth. vi, 24. ⁶⁴ Joan. viii, 34.

(63) *Lex factorum.* Quo codice nus sit Irenæus, nemo facile dixerit. Legit procul dubio: Tl οὐν ὁ νόμος τῶν πράξεων; προστίθη ἄκρις οὐ, etc. Nō a ri vei Grace habent: Tl οὐν ὁ νόμος; τῶν παραδόσεων (in mss. quibusdam, τῆς παραδόσεως) χάριν προστίθη, ἄκρις οὐ, etc. Latine vero: *Quid igitur lex?* Propter transgressiones posita est, donec, etc. Altamen asservatur in Bibliotheca nostra Sangermanensi præclarissimus D. Pauli Epistolarum ms. colex Graeco-Latinus, annorum saltem non-gentorum, in cuius Graeco legitur quidem, ut in aliis, τῶν παραδόσεων χάριν; at in Latino habetur, *factorum gratia*, forte juxta veterem Italicam versionem, quin exhibere videatur hic codex: certo arguimento codices quosdam olim habuisse, τῶν πράξεων, uti legit Irenæus. Sed qui omiserint vocem χάριν, *gratia*, quam non hic modo, sed et lib. v, cap. 21, prorsus omittit Irenæus, nullus novi.

(64) *Cui promissum est.* Sic pro re promissum est posui auctoritate cod. Clarom., quia paulo ante ita legitur.

(65) *Dicens.* Arund. et edit. Oxon. docens.

(66) *Iniquus.* Vocem ille, quæ in Eras., Gall. et Feuard., legitur ante iniquus, omittunt omnes mss., omittit paulo post Irenæus, nec habet Graecus Apostoli textus.

(67) *Dicit.* Hoc verbum ab Eras., Gall. et Feuard. omissum habent omnes mss.

(68) *Intervalla... in quo dicitur.* Sic Clarom., cuius quoad voces in quo, consentiunt vetus Feuard. et Voss.; cæteri, per intervalla... quo i dicitur. Porro ante manifestat subintelligenda negatio, quæ precedit, ut sit sensus: *Et intervalla aspirationis non manifestet, in quo (pro in eo quod) dicitur.*

(69) *Blasphema.* Ita Eras., Gall., Feuard. et Voss. In Arund. vero, Clarom. et Merc. 2, blasphemat. Sed blasphema magis convenit cum incongruentia, quod præcedit.

(70) *Serveri.* Ita pro servare ex Clarom. repousi, quia præmititur ostendi.

(71) *Quem vere.* In Arund. et Merc. 2, quidem vere; in Clarom. quidem jure.

(72) *Multo magis ipse Dominus.* Pro multo minus ipse Dominus, Græcorum inore, qui nonnumquam πολλοὶ μᾶλλον, ἀντι του ἡτούγε, vel μῆτι δῆ δικιον.

(73) *Deum vero Deum confitens.* Clarom. Deum verum confitens.

(74) *Peccatum Deum.* Ita Clarom. melius quam cæteri, peccatum Dominum; quia in altero comparationis membro legitur Deum.

(75) *Mammonas autem est secundum Iudaicam loquelandam*, etc. I. Iona Syro-Chaldaicu intelligit, quo Christi temporibus utebantur Iudei. Mammona enim, ut observat Feuardentius, vocem Iudaicam propriam esse, sed Syriacam, in caput vi Matchæi et Quæst. 6 ad Algasiam, allierat Hieronymus, idemque significare quod Graecis Πλοῦτος, quem

maritæ ulanter, et cupidus, et plus quam oportet A habere volens, > (secundum autem Hebraicam, adjunctive dicitur *et Mam*) vel significat (76) *et gulosum*, > id est, qui non possit a gula continere; Secundum utraque (77) igitur, quæ significantur, non possumus Deo servire, et Mammonem.

2. Sed et diabolus cum dixisset fortē, non in totum, sed velut in comparatione nostra; semel-
ipsum in omnia et vere fortē ostendit Dominus, dicens : « Non aliter aliquem posse diripere vasa fortis, si non prius ipsum alliget fortē; et tunc domum ejus diripiet ». (Vasa autem ejus et domus non eramus, cum essemus in apostasia; uter-
batur enim nobis quemadmodum volēbat; et spiritus immundus habitabat in nobis.) Non enim aduersus eum qui se alligabat, et domum ejus diri-
pibat (78), fortis erat; sed adversus eos, qui in
usu ejus erant, homines; quoniam abscedere fecer-
rat sentientiam eorum a Deo. Quos eripuit Dominus,
quemadmodum et Jeremias ait : « Redemit Dominus Jacob, et eripuit eum de manu fortioris ejus ». Si igitur non significasset eum qui alligat et diripit ejus vasa, hoc autem solum eum fortē dixisset, esset fortis invictus. Sed et adjicit obtinenter; te-
net enim qui alligat, tenetur autem qui alligatus est (79). Et hoc sine comparatione fecit, ut non comparetur Domino servus apostata existens: non enim tantum hic, sed nec quidquam ex his quæ constituta sunt, et in subjectione sunt, compa-
bitur Verbo Dei, per quem facta sunt omnia, qui est Dominus noster Jesus Christus.

3. Quoniam enim sive Angeli, sive Archangeli, sive Throni, sive Dominationes, ab eo qui super omnes est Deus, et constituta sunt, et facta per Verbum ejus, Joannes quidem sic significavit (80). Cum enim dixisset de Verbo Dei, quoniam erat in Patre, adjecit : « Omnia per eum facta sunt, et sine eo factum est nihil ». David quoque cum laudationes enumerasset, nominatio universa quæcunque diximus, et cœlos, et omnes virtutes eorum adjecit :

«¹ Matth. xii, 29. «² Jerem. xxxi, 2. «³ Joan. i,
«⁴ Psal. cxiii, 3.

poetæ deuminxerunt. Consentit Tertullian. lib. iv cont. *Marcion.*, cap. 33. Sed Irenæus perwonumkōs accepit *Mammonam*, videlicet causam pro effectu, id est pecunias et opes pro earam desiderio.

(76) Secundum autem Hebraicam adjunctive dicitur *Mam*, vel significat. Ita edidit. Eras., Gal. et Feuard. ac mss. plerique. In Clarom. vero, Voss. et edit. Oxon. legitur dicitur *Manuel*, et significat. Quam posteriori lectionem rejeci, tum quod prior, quæ dudum obtinuit, auctoritate præstet; tum quod posterior illa priori non melior sit; imo tantum abest ut Irenæi sensu lucem afferat, quin potius novam caliginem offundat. Qui enim *Mammonas* secundum Hebraicam adjunctive dicitur *Manuel*, et significat *gulosum*, novus nodus est, quem nec Grabin, nec quisquam alter facile solverit. Malim ergo verba hæc, secundum Hebraicam adjunctive dicitur *Mam*, parenthesi includere; et *et* rel significat *gulosum* ad *Mammonas* referre. Huc enim trahi potest ea vox. Nam si Lexico Origemano fides, quod edidit eruditus Martianus noster tom. II Operum D. Hieronymi, col. 225: *Mammonas*,

A « Quoniam ipse præcepit, et creata sunt : ipse dixit, et facta sunt⁴⁴. » Cui ergo præcepit? Verbo (81) scilicet : per quod, inquit, « Cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum⁴⁵. » Quoniam autem ipse omnia fecit libere, et quemadmodum voluit, ait iterum David : « Deus autem noster in cœli sursum, et in terra, omnia quæcunque voluit, fecit⁴⁶. » Altera autem sunt, quæ constituta sunt, ab eo qui constituit, et quæ facta sunt, ab eo qui fecit. Ipse enim infectus, et sine initio, et sine fine, et nullius indigens, ipse sibi sufficiens, et adhuc reliquis omnibus, ut sint, hoc ipsum praestans : quæ vero ab eo sunt facta, initium sumpserunt. Quæcunque autem initium sumpserunt, et dissolutionem possunt percipere, et subjecta sunt, et indigent ejus qui se fecit; necesse est omnimodo, ut differens vocabulum habeant apud eos etiam, qui vel modicum sensum in discernendo talia habent : ita ut is quidem, qui omnia fecerit, cum Verbo suo juste dicatur Deus et Dominus solus; quæ autem facta sunt, non jam ejusdem vocabuli participabilia esse, neque juste id vocabulum sumere debere, quod est Creatoris.

CAPUT IX.

Unum et eundem Deum cœli et terræ conditorem, qui a prophetis prædicatus est, et ab evangelistis annuntiatur esse. Id primum ex Matthæi Evangelio probatur.

4. Ostendo hoc igitur plane (et adhuc ostendetur manifestius) nominem alterum Dominum vel Deum, neque prophetas, neque apostolos, neque Dominum Christum confessum esse ex sua persona, sed præcipue Deum et Dominum : prophetis quidem et apostolis Patrem et Filium constituentibus; alterum autem neminem, neque Deum nominantibus, neque Dominum constituentibus : et ipso Domino Patrem tantum Deum et Dominum evin, qui **184** solus est Deus et dominator (82) omnium, tradente discipulis; sequi nos oportet, si quidem illorum sumus discipuli, testimonia illorum ita se habentia. Matthæus enim apostolus, unum et eundem sciens

3. «⁵ Psal. xxxii, 9; cxlviii, 5. «⁶ Psal. xxxii, 6.

πλοῦτος, ἡ μῶμος, δῶρα, ἡ πέμπτα. *Mammonas*, divitiae, vel vituperatio, dona, vel bellaria, seu eu-
pedia. Quemadmodum igitur vocem *Mammonas* a divitiis ad significandum cupidum transluit Irenæus, sic pariter a cupedia ad significandum gulosum transferre potuit. Quod vero dicit, eam vocem secundum Hebraicam linguam adjunctive dici *Mam*, peritoribus explicandum relinquo. Nusquam enim legisse vel audisse me memini, significacionem vocis *Mammona* ad *Mam* ullo modo quadrare. Consultius ergo poterem a conjecturis abstinere, quam *vanae* proponere.

(77) *Utraque*. Al. *hæc*.

(78) *Adversus eum qui se alligabat, et domum ejus diri, iebat*. In Arund. legitur : *Adversus e o qui se alligabant, et domum ejus diripiebant*.

(79) *Alligatus est*. Edidit. *alligatur*.

(80) *Sic significavit*. In Voss. deest sic.

(81) *Cui ergo præcepit?* Verbo. Lege quæ de his in dissert. 3, art. 5, § 39, diximus.

(82) *Et dominator*. Clarom. et dominatur.

Deum, qui promissionem fecerit Abrahæ, facturum se semen ejus quasi stellas cœli⁶⁷, qui per Filium suum Christum Jesum a lapidum cultura in suam nos agnitionem vocaverit, nli fieret « qui non populus, populus (83); et non dilecta, dilecta⁶⁸; » ait Joannem preparantiem Christo viam, his qui in carnali quidem cognatione gloriabantur, varium autem et omni malitia completum sensum habebant, eam penitentiam, quæ a malitia revocaret, annuntiantem dixisse : « Progenies viperarum, quis vobis monstravit fugere ab ira ventura? Facite ergo fructum dignum penitentiae (84). Et nolite dicere in vobis ipsis : Patrem habemus Abraham; dico enim vobis, quoniam potens est Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. » Penitentiam igitur eis eam, quæ esset a malitia, præconahat; sed non alterum Deum annuntiabat (85), præter eum qui fecisset promissionem Abrahæ, ille præcursor Christi; de quo iterum ait Matthæus⁶⁹, similiter autem et Lucas⁷⁰ : « Hic enim est qui dictus est a Domino per prophetam : Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini (86), rectas facite semitas Dei nostri (87). Omnis vallis implebitur (88), et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt tortuosa in directa (89), et aspera in vias planas : et videbit omnis caro salutare Dei (90). » Unus igitur et idem Deus est, Pater Domini nostri, qui et Præcursorum per prophetas missurum se promisit : et salutare suum, id est Verbum suum, visibile effecit omni fieri carui, incarnatum et ipsum, ut in omnibus

⁶⁷ Gen. xxii, 17.

⁶⁸ Rom. ix, 25; Ose. i, 10; Lue. iii, 4 seqq.; ⁷⁰ Matth. i, 20, et ii, 13.

⁶⁹ Psal. lxxv, 2. ⁷¹ Num. xxiv, 17. ⁷² Cap. X. ⁷³ Matth. ii, 2.

(83) Qui non populus, populus. Ita Claram. juxta Apostolum Rom. ix, 25, et Oseam ii, 23. Cæteri in verso ordine: populus, qui non populus.

(84) *Fructum dignum penitentie.* Vetus Feuard. codex, ipso teste, habebat : *fructum dignæ penitentie.* Jam vulgati Novi Testam. codd. habent *χαρποὺς ἀξίους, fructus dignos.* Sed plures mss. codd. etiam nunc habere *χαρπὸν ἀξίου*, *testis* est auctor edit. Novi Testam. Oxon. anni 1675. Id etiam aperie docet citatus a clariss. Grab. Origenes tom. vii *Comment. in Joan.* pag. 119, ubi notat id discriminis esse inter Lucas et Matthæi textum, quod in hoc, πρὸς μὲν τοὺς Φαρισαῖος καὶ Σαδδουκαλους, ποιήσατε, εἰργται ἐνικῶς, *χαρπὸν ἀξίου τῆς μετανοίας, ad Phariseos quidem et Sadducceos numero singulare dictum est : Facite fructum dignum penitentia; in illo autem, πρὸς δὲ τοὺς ἔχοντας πληθυντικῶς ἀξίους χαρπὸν τῆς μετανοίας, Turbis vero numero plurimum : fructus dignus penitentia.* Versio etiam Italica Evangelii Matthæi a Martianu nostro publici juris facta habet, *fructum dignum.*

(85) Annuntiabat. Arund. pronuntiabat.

(86) *Viam Domini.* Ita Feuard. in marg. Claram., Arund., Voss. et Grab. juxta sacram Matthæi et Luce textum. In cæteris minus recte, *viam Domino.*

(87) *Dei nostri.* Claram. *Domini nostri.*

(88) *Implebitur.* Claram. *adimplebitur.*

(89) *In directa.* Claram. *in directum.*

(90) *Salutare Dei.* Vocem nostri post *Dei* merito omittunt Claram., Arund. et Voss., quia nec in S. Luce textu existat.

(91) *In utero accipiet.* Sic e Patribus antiquis non pauci legerunt juxta Græcum LXX; ἐν γαστρὶ λήψεται, ut Cyprian. lib. i ad. Jud., n. 9; Ambros.

A manifestus fieret rex eorum. Etenim ea quæ judicantur, oportebat videre judicem, et scire hunc a quo judicantur : et ea quæ gloriam consequuntur, oportebat scire eum, qui munus glorie eis donat.

2. Iterum autem de angelo dicens Matthæus, ait⁷⁴ : « Angelus Domini apparuit Joseph in somnis. » Cujus Domini, ipse interpretatur : « Ut adimplatur quod dictum est a Domino per prophetam : Ex Ægypto vocavi Filium meum⁷⁵. Ecce Virgo in utero accipiet (91), et pariet filium, et vocabunt (92) nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, *Nobiscum Deus*⁷⁶. » De hoc, qui est ex Virgine Emmanuel, dixit David : « Non avertas faciem Christi tui. Juravit Dominus David veritatem, et non spernet (93) eum, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam⁷⁷. » Et iterum : « Notus in Iudea Deus, et factus est in pace locus ejus, et habitaculum ejus in Sion⁷⁸. » Unus igitur et idem Deus, qui a prophetis prædicatus est, et ab Evangelio (94) annuntiatur, et hujus Filius qui ex fructu ventris David, id est ex David Virgine, et Emmanuel: cuius et stellam Balaam quidem sic prophetavit : « Orietur stella ex Jacob, et surget dux in Israel⁷⁹. » Matthæus autem Magos ab Oriente venientes ait dixisse : « Vidimus enim stellam ejus in Oriente, et venimus adorare eum⁸⁰; » deductosque a stella in domum Jacob ad Emmanuel, per ea quæ obtulerunt munera ostendisse, quis erat (95) qui adorabatur : myrrham (96) quidem quod ipse era, qui pro mortali humano genere moreretur et sepe-

10; ii, 24. ⁶⁹ Matth. iii, 7 et seqq. ⁷⁰ Matth. iii, 3.

⁷¹ Matth. ii, 15. ⁷² Matth. i, 23. ⁷³ Psal. cxxxi, 10, 11.

Matth. ii, 2.

C *Præful. in psal. xxxv, etc., aliis vero in utero concipiet.* ut Leo Mag. serm. 5 in *Nativit.* et antiqua versio Italica Evangelii Matth. In vulgata vero Novi Test. codd. habetur, ἐν γαστρὶ Εἱρ., *in utero habebit;* quanvis in miss. quibusdam codd. Græcis etiam nunc existet λήψεται.

(92) *Ei vocabunt.* Sic nostri N. T. codd. et D. Leo cit., Origenes, Crysostomus, Theophylactus et alii. In miss. quibusdam, juxta Græcum LXX : *χαλέσαις, rocabia.* Vetus Italica, *vocabit.* Cyprianus, loco cit., *vocabitis.* At Hieronymo teste in cap. vii Isaia, vera Matthæi lectio est, *rocabunt*, ut et paulo ante, *in utero habebit.* *In multis testimoniorum, inquit, quæ evangelistarum rel. apostoli de libris veteribus assumperunt, curiosius attendendum est, non eos verborum ordinem secutus esse, sed sensum.* Unde et in præsenti loco pro concipere in utero, Matthæus posuit, *in utero habebit; et pro vocabis, vocabunt.*

(93) *Spernet.* Ita cod. Claram. In edit. omnibus, *dispernet.* Vetus Feuard. cod. et ms. Voss. *frustrabitur.*

(94) *Ab Evangelio.* Sic iterum Claram. cod. et Feuard. in marg. melius quam cæteri omnes, *ab Angelo.* Nam post citata Evangelii testimonia ita conclusit Ireneus. Et cap. seq. n. 6, post laudata Marci et Luce testimonia, sic iterum concludit : *Sic quidem unus et idem Deus et Pater est, qui a prophetis quidem annuntiatus, ab Evangelio vero traditus, etc.*

(95) *Quis erat. Ali. quid erat.*

(96) *Myrrham.* Ita pro *myrrha* recte emendavit Grab. ex cod. Voss., quod congruit cum præcedentibus, si per subintelligas.

Habet : aurum vero, quoniam Rex cuius regni Anis non est⁸⁰; thus vero, quoniam Deus, qui et nos in Iudea factus est⁸¹, et manifestus eis, qui non quererant eum.

3. Adhuc ait in baptisme Matthæus⁸²: « Aperti sunt (87) ei cœli, et vidit Spiritum Dei, quasi columbam venientem super eum. Et ecce vox de cœlo, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui (88). » Non enim Christus tunc descendit in Jesum; neque alias quidem Christus, alias vero Jesus; sed Verbum Dei, qui est Salvator omnium, et dominator cœli et terræ, qui est Jesus (quemadmodum ante ostendimus⁸³), qui et assumpsit carnem, et unctus est a Patre Spiritu, Jesus Christus factus est; sicut et Isaías ait⁸⁴: « Exiit virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendit, et requiescat super eum Spiritus Dei (89), spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis (1), spiritus scientiae et pietatis, et implebit eum spiritus timoris Dei (2). Non secundum gloriam judicabit (3) neque secundum 185 loquela arguit, sed judicabit humili judicium (4) et arguet gloriosos terræ. » Et iterum ipse Isaías unctiōnem ejus, et propter quid unctus est, præsignificans ait: « Spiritus Dei (5) super me, quapropter unxit me, evangelizare humilibus (6) misit me, curare comminutos corde, præconare captiuis remissionem, et cœcis visionem, vocare annum Domini acceptabilem, et diem retributionis, consolari omnes (7) plangentes⁸⁵. » Nam secundum id quod Verbum Dei homo erat, ex radice Jesse, et filius Abrahæ, secundum hoc requiescebat Spiritus Dei super eum, et ungebatur ad evangelizandum humilibus. Secundum autem quod Deus erat, non secundum gloriam judicabat, neque secundum loquela arguebat: « Non enim opus erat illi, ut quis testimonium diceret de homine, cum ipse sciret quid esset in homine⁸⁶. » Advocabat autem omnes homines plangentes, et remissionem his, qui a peccatis

⁸⁰ Luc. 1, 33. ⁸¹ Psal. LXXV, 2. ⁸² Matth. iii, 16. ⁸³ Lxi, 9 et seqq. ⁸⁴ Ioan. ii, 25. ⁸⁵ Prov. v, 22. ⁸⁶ seqq. ⁸⁷ Matth. xi, 9, 11.

(87) Aperti sunt. *Ei*, quod addunt editi, deest in omnibus mass.

(88) Bene complacxi. Bene non exstat in codd. Clarom. et Voss. neque forte scripsit interpres, secutus veterem italicam, in qua nec legitur.

(89) Spiritus Dei. Vocem Dei in locum Domini ex codd. Clarom. et Voss. post Græbium substitui, quia in Græco LXX legitur Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, et infra cap. XIX hujus libri ita habet Irenæus. Et Justinus M. quoque in Dis. cum Tryph. p. 514. Græce citavit: Καὶ ἀναγέται ἐπ' αὐτῷ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

(1) Fortitudinis. In Eras., Gall., Arund. et Merc. 2, virtutis.

(2) Timoris Dei. Feuard. et Voss. Domini.

(3) Non secundum gloriam judicabit. Ita LXX: Οὐ κατὰ τὴν δόξαν χρυπεῖ, quos ut plurimum sequitur Irenæus. Sic etiam legit Clemens Alexand. lib. 1 Pædag., cap. 7, p. 142. At vulgata nostra juxta veritatem Hebraicam: non secundum visionem oculorum judicabit.

(4) Humili judicium. Clarom. humili judicio.

(5) Spiritus Dei. Apud LXX interpr. et Lucam

A lis in captivitatem deducti erant, donans, solvebat eos a vinculis, de quibus ait Salomon: « Restibus autem percatorum suorum unusquisque constringitur⁸⁷. » Spiritus ergo Dei descendit in eum, ejus qui [eum] (8) per prophetas promiserat unctionem se eum, ut de abundantia unctionis ejus nos percipientes salvaremur. Et sic quidem Matthæus.

CAPUT X⁸⁸.

Argumenta ex Luce et Marci Evangelio.

1. Lucas autem sectator et discipulus apostolorum, de Zacharia et Elisabeth, ex quibus secundum reprobationem Dei Joannes natus est, referens ait: « Erant autem justi ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis et justitiis Domini sine querela⁸⁹. » Et iterum de Zacharia dicens: « Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret, et venit uti sacrificaret (9) intrans in templum Domini⁹⁰. » Qui præest in conspectu Domini, simplificator, et absolute, et firme Deum et Dominum contiens ex sua persona, eum qui elegerit Jerusalem, et legislationem (10) sacerdotii fecerit, cuius est angelus Gabriel. Etenim alterum super hunc nesciebat: si enim intellectum perfectioris alicujus Dei et Domini, præter hunc, habuisset, non unique hunc, quem sciebat labis esse fructum, absolute, et in toto, Dominum et Deum consideretur, sicut ante ostendimus. Sed et de Joanne dicens, sic ait: (11) « Erit enim magnus in conspectu Domini, et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum, et ipse præcedet in conspectu ejus, in spiritu et virtute Eliæ, præparare Domino plebem perfectam⁹¹. » Cui ergo populum præparavit, et in cuius Domini conspectu magnus factus est?

Utique ejus (12) qui dixit: « Quoniam et plus quam propheta habuit aliquid Joannes, nemo in natus mulierum major est Joanne Baptista⁹²: » qui et populum præparabat ad adventum Domini, con-

⁸⁷ Hujus lib. cap. VI. ⁸⁸ Isa. xi, 1 et seqq. ⁸⁹ Isa. Cap. XI. ⁹⁰ Luc. 1, 6. ⁹¹ Ibid., 8, 9. ⁹² Ibid., 15 et

D quoque cap. IV, 48, *Spiritus Domini*, Πνεῦμα Κυρίου.

(6) *Humilius.* Pro τοῖς πτωχοῖς, uti nunc habetur iuri apud LXX, tunc apud S. Lucam, satis probabile est Irenæum leguisse τοῖς ταπεινοῖς; nam et ita legitur in epistola S. Barnabæ, § 14, ubi hic Scripturæ locus allegatur.

(7) *Plangentes.* Sic Fenard. in marg. et mass. omnes; et recte, quia paulo post Irenæus iterum scribit plangentes; at in editi. Eras., Gall. et Feuard. lugentes.

(8) Qui eum. Expungenda vox eum male repetita. Quare parenthesis inclusi, ne legatur.

(9) *Ei* venit uti sacrificaret. Hæc explicationis gratia addidisse videtur Irenæus: neque enim apud Lucam legitur.

(10) *Legislationem.* Sic pro legislationem reposui ex cod. Clarom., quia clarior inde sensus; et paulo post iterum habet Irenæus vel legislationem vel legis donationem.

(11) Dicens, sic ait. Ita Clarom. et Voss. In ceteris drest dicens.

(12) Utique ejus. Arund. utique in ejus.

servis prænuntians, et poenitentiam ipsi præconans, ut remissionem a Domino præsente percepissent, conversi ad eum (13), a quo propter peccata et transgressionem erant ab alienati; quemadmodum et David ait: « Alienati sunt peccatores ab utero, erraverunt a ventre » (14). Et propter hoc convertens eos ad Dominum eorum, præparabat Domino populum perfectum, in spiritu et virtute Eliae.

2. Et iterum de angelo referens ait: « In ipso autem tempore missus est angelus Gabriel a Deo, qui et dixit Virgini: Noli timere, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum » (15). Et de Domino dicit: « Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur, et dabit ei Dominus Deus thronum (16) David, patris sui, et regnabit in domo Jacob in æternum, et regulus ejus non erit finis » (17). Quis est autem alias, qui regnat in domo Jacob sine intermissione in æternum, nisi Christus Jesus Dominus noster, Filius Dei altissimi, qui per legem et prophetas promulsa salutarem (18) suum facturum se omni carni visibiliem, ut fieret filius hominis, ad hoc ut et homo fieret Filius Dei? Propter quod et exultans Maria, clamabat pro Ecclesia prophetans: « Magnificat anima mea Dominum, et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo. Assumpsit enim Israel puerum suum, reminisci misericordia (19): quemadmodum locutus est ad patres nostros, Abraham et semini ejus in æternum » (20).

Per hæc (17) igitur et tanta monstrat Evangelium, quoniam qui locutus est patribus Deus (18), hic est qui per Moysem legis donationem (19) fecit, per quam legis donationem cognovimus, quoniam patribus locutus est. Hic idem Deus secundum magnam bonitatem suam effudit misericordiam in nos, in qua misericordia et consperxit nos Oriens ex alto, et apparuit his qui in tenebris et umbra mortis sedebant, et direxit pedes nostros in viam

¹⁸ Psal. LVII, 4. ¹⁹ Luc. I, 26, 30. ²⁰ Ibid. 32 seq. ²¹ Ibid. 30. ²² Luc. I, 68 seqq. ²³ Ibid. 76 seq. ²⁴ Joan. I, 29 seq.

(13) *Ad eum.* Sic Clarom., Voss. et Arund. Reliqui ad Deum.

(14) *Thronum.* Voss. sedem.

(15) *Salutarem.* Ita Clarom., Arund., Merc. I et Grab., melius quam reliqui, *salutare*, quia sequitur *visibilem*.

(16) *Reminisci misericordia.* Ita Clarom. et Voss. Juxta Græcum. Cæteri, *reminisceus misericordie eæ.*

(17) *Per hæc.* In Arund. post *hæc*.

(18) *Deus.* Deos in Arund.

(19) *Legis donationem.* Ita his habet Clarom. In Eras., Gall. et Feuard. *legislationem*, in edit. Oxon. *legislationem*.

(20) *Nova benedicebat.* Eras., Gall., Arund., Ottob. et Merc. 2, *norum benedicebat*.

(21) *Prophetans.* Ita Feuard. in marg. Clarom., Voss. et Grab. Cæteri minus recte *propheta*, quia sacer *Lucæ textus* I, 67, habet: καὶ προφήτευσεν, λέγων.

(22) *Popula sue.* Arund. *plebi sue.*

(23) *Reminisci.* In Feuard. marg. et Voss. memorari.

(24) *Ereptos.* Ita Clarom., Ottob., Arund., Merc. 2 et Grab. juxta Græcum φυθόντας. Cæteri *ereptis*.

(25) *Omnes dies nostros.* Procul dubio Irenæi

A pacis »; quemadmodum et Zacharias desinens mutus esse, quod propter infidelitatem passus fuerat, novello Spiritu adimplitus, novo benedicebat (20) Deum. Omnia enim nova aderant, Verbo novo disponente carnalem ¹⁸⁸ aduentum, ut cum hominem qui extra Deum abierat, ascriberet Deus: propter quod et novo Deum colere docebantur; sed non aliud Deum, quoniam quidem unus Deus, qui justificat circumcisioem ex fide, et præceptum per fidem ».

Prophetans (21) autem Zacharias dicebat²⁰: « Benedictus Dominus Deus Israel quia visitavit, et fecit redēptionem populo suo (22). Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum prophetarum suorum, qui a seculo sunt. Salutem ex inimicis nostris, et ex manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et reminisci (23) testamenti sancti sui. Iusjurandum quod juravit ad Abram patrem nostrum, uti det nobis sine timore ex manu inimicorum eruptos (24) servire sibi in sanctitate et justitia, in conspectu suo omnes dies nostros (25). » Deinde ad Joannem dicit²¹: « Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis: præibus enim ante faciem Domini parare vias ejus. Ad dandum intellectum salutis (26) populo ejus, in remissionem peccatorum eorum. » Hæc enim est salutis agnitus, quæ debeat eis, quæ est Filii Dei (27), quam faciebat (28) Joannes, dicens: « Ecce Agnus Dei, qui auerteret (29) peccatum (30) mundi ». Hic erat de quo dicebam: Post me venit vir, qui ante me factus est quoniam prior me erat; omnesque de plenitudine (31) ejus accipimus ». Hæc itaque salutis agnitus; sed non alter Deus, nec alter Pater, neque Bythus, neque Pleroma trinitas *Æonum*, nec mater ogdonos (32): sed agnitus salutis erat agnitus Filii Dei, qui et salus, et Salvator, et salutare vere et dicitur,

²⁰ Ibid. 46, 54, 55. ²¹ Ibid. 78 seq. ²² Rom. III, 1, 29 seq. ²³ Ibid. 15, 16.

codex habebat πάσας τὰς ἡμέρας ἡμῶν, nam sic habent codex Alexand. et plures alii mss. codi. Græci citati in Oxon. N. T. edit. 1675, cum Vulgata nostra et pluribus aliis versionibus. At in hodiernis codi. excusis legitur, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν.

(26) *Intellectum salutis.* In Clarom. et Voss. *salutis.*

(27) *Filius Dei.* Eras., Gall., edit. Oxon., Arund. et Merc. 2, *Filius Dei*. Sensus autem est, agnitionem Filii Dei esse agnitionem salutis, ut paulo post repetitur.

(28) *Faciebat.* Sic Clarom., Voss. et Grab. Reliqui perperam sciebat. *Faciebat* vero ad agnitionem refertur, quam faciebat Joannes.

(29) *Auferit.* Clarom., Ottob., Arund., Merc. 2, Eras. et Gall. auferit. Sed observat Chrysostomus in hunc locum, Joannem usum esse verbo praesentis temporis.

(30) *Peccatum.* Arund. *peccata*. At cum Irenæus legunt singulariter Orig. hom. 10 in Num., Theophylact. et August. lib. x cont. Faust., cap. 39.

(31) *Omnesque de plenitudine, etc.* Verba hæc tribuere videtur Irenæus Joanni Baptiste, non evangelistæ.

(32) *Ogdoados.* Legendum videtur ogdoados, in

et est. Salus quidem, sic (33): « In salutem tuam
sustinui te, Domine ». Salvator autem iterum:
« Ecco Deus meus (34) Salvator meus, fidens ero
in eum ». Salutare autem sic: « Notum fecit
Deus salutare suum in conspectu gentium ». Est
enim Salvator quidem, quoniam Filius et Verbum
Dei; salutare autem, quoniam Spiritus: « Spiritus »
enim, Inquit, « faciel nostræ, Christus Dominus »; »
salus autem, quoniam caro: « Verbum enim caro
factum est, et habitavit in nobis ». » Hanc igitur
agnitionem salutis faciebat (35) Joannes penitentia-
tiam agentibus, et credentibus in Agnum Dei, qui
tollit peccatum (36) mundi.

4. « Apparuit, inquit, et pastoribus angelus Dominus annuntians gaudium eis, quoniam generatus est in domo David Salvator, qui est Christus Dominus. Deinde multitudo exercitus coelestis laudantium Deum et dicentium: Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis (57) ¹⁰. Illos angelos falsarii (58) Gnostici dicunt ab ogdoade venisse, et descensionem superioris Christi manifestasse. Sed corrunt iterum dicentes, cum qui sursum sit, Christum et Salvatorem non natum esse, sed et post baptismum ejus qui sit de dispositione, Jesum, ipsum (59) sicut columbam in eum de-sendisse. Mentiuntur ergo ogdoados angeli, secundum eos, dicentes: « Quoniam generatus est hodie

⁴ Gen. xlix, 18. ⁵ Isa. xii, 2. ⁶ Psal. xcvi, 2.
¹⁰ Ibid. 13 seq. ¹¹ Psal. vii, 11 et cxiii, 8. ¹² Psal.

nominativo singulari, vel melius *ogdoas*, quo nomine vocabatur Achanoth, ex lib. 1, cap. 5, n. 2 et 3, quanquam tenet aliquo sensu dici possit Mater *ogdoados*, quia Demiurgi Mater erat, a quo conditi septem eccl. 1.

(35) Sic. Al. male; sicus.

(54) *Ecce Dens mens. Mens expunxit Grabiis auctoritate ms. Arund. sed perperam; quamvis enim in Vulgata non legitur, existat in textu Græco LXX: θοῦ θέος μου.*

(35) *Faciebat. Al. viliōse, sciebat.*

(56) *Peccatum. Arund. iterum peccala.*

(57) *Bona voluntatis.* Nisi interpres, vel librarius quispiam Vulgatam secutus ita scripserit, legit Irenaeus εὐδόκιας in gignendi casu. Nec mirum, nam codex Alexand. Cantabrigiensis, aliquie citatus in Oxon. N. T. edit. habent εὐδόκιας; et ita legunt, Feuardentio teste, Hieronymus, Ambrosius et Augustinus. Graci vero Pares plerique cum excusis Lucae codd. legerunt εὐδόκια, in nominativo.

(38) *Falsarii. Arund. falsi.*

(38) *Plerumque invenerunt jucundum.*
(39) *Ipsum. Ita Feuerl. in marg., Clarom. et Voss.* Alii minus recte *Spiritum. Nam supra lib. I., cap. 7, n. 2, in Jesum in baptisatum descendisse illum, qui esset de Pleromate ex omnibus, Salvatorem, in figura columbae, dicebant hæretici.*

(40) *Vobis. Ita Clarom., Arund., Merc. 2 et
Grab. juxta S. Luce textum. Reliqui perperam
nobis.*

(41) *Qui est mundi fabricatoris, in quem.* Ita recte Clarom. cod. *cæteri omnes perperam: qui est mundi fabricator, is in quem.* Nam iuſtra cap. 19 de Iesu dicitur, *qui est Demiurgi.* A Demiurgo enim, mundi fabricatore, corpus animale acce-
pisse dicebant heretici lib. 1, cap. 8, n. 2.

(42) *In quem*. Adverbium *vere*, quod sequitur in edit. expnxi auctoritate Clarom., Arund., Voss. et Verr. 1.

A vobis (40) **Salvator**, qui est **Christus Dominus** in civitate **David**. > Neque enim **Christus**, neque **Salvator** tunc natus est secundum eos : sed ille, qui est de dispositione **Jesus**, qui est mundi fabricatoris (41), in quem (42) post baptisma descendisse, hoc est post triginta annos, supernum **Salvatorem** (43) dicas. **Ecce tibi** δε (44) καὶ τὸ εἰν πόλεις Δαβὶδ, προσεῖθηκαν, εἰ μή Ἰνα τὴν ὑπὸ Θεοῦ γεγνημένην τῷ Δαβὶδ ὑπόσχεσιν, δι τοῦ ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ αἰώνιος ἔστι: βασιλεὺς, πεπληρωμάνης εὐαγγελίσωνται ; Ἰν δὲ Δημιουργὸς τοῦδε τοῦ παντὸς πεποίηται εὐαγγελιαν

David, quemadmodum ipse David ait: « Adjutorium meum (45) a Dominino, qui fecit celum et terram¹¹. » **187** Et iterum: « In manu ejus fines (46) terre, et altitudines montium ipsius sunt. Quoniam ipsis est mare, et ipso fecit illud, et aridam manus ejus fundaverunt (47). Venite adoratus, et procedamus ante eum, et ploremus in conspectu Domini, qui fecit ¹², quia ipse est Dominus Deus (48) noster¹³. » Manifeste pronuntians Spiritus sanctus per David audientibus eum, quoniam erant qui

⁷ Thren. iv, 20. ⁸ Joan. i, 14. ⁹ Luc. vii, 8 seqq.
xciv, 4 seqq.

(43) *Supernum Salvatorum.* Sic pro superni Salvatoris, manifesto scribarom errato, quod in omnibus cod. tum editi. tum mas. legitur, emendavi; non quidem, fateor, ullius ms. codicis, sed Irenaei ipsius auctoritate, qui paulo ante iisdem peno verbis dixit, ex Valentiniianorum sententia, *eum qui sursum sit Christum, et Salvatorem non natum esse, sed et post baptismum ejus, qui sit de dispositione, Iesum, ipsam sicut columbam in eum descendisse.* Et infra cap. 19, eadem proras atque hic verba repetens, scribit: *Christum descendisse in Iesum, aut illum superiorum Salvatorem, in eum qui sit dispositionis.* Palam est igitur tum ex locis parallelis, tum ex ipsa constructionis serie legendum esse supernum Salvatorem.

(44) *Et si 88.* Graeca hac Irenaei referit Theodoreius, dial. 1. Eadem, usque ad hæc verba, εὐαγ-
γελίσαντα, occurrit in *Calena* in *Lucam*, cod.
2440 *Bibliotheca Regia*, fol. 61 et 76, ubi pro προ-
θέκαν, priori loco habetur προσκεπτας; poste-
riori, προστίθησι: et pro ὑπόσχεσιν, secundo loco
extat ἐπαγγελαν: utroque vero, pro επαγγελ-
λαν, legi ut εὐαγγελίσαν.

(45) **Meum.** Sic Feuard. in marg., **Clarom.**
Arund. et **Voss.** Cacteri minus bene **sestrum**; nam
prior hujus loci pars desumpta est ex psal. viii.

(46) *Fines.* *Omnes quod ante fines legitur in Eras., Gall., et Feuard. omittunt cum LXX interpretibus Clarom., Arund., Voss. et antiquissime versiones Psalmorum.*

(47) *Fundatorum Ita Claram. et Voss. cum antiqua versione Romana, quam exhibet Jacobus Faber. Cæleri, formaverunt.*

(48) **Dominus Deus. Vocem Dominus delevit Grab.**
quia nec in Arund. et Voss. nec in LXX versione
legitur. At cum exstet in omnibus aliis codd. ve-
tustissimisque versionibus Psalmorum, quas pu-
blici juris fecit Jacobus Faber, retinere malui.

contemnunt eum, qui plasmavit nos, qui et solus est Deus. Propter quod et dicebat quæ prædicta sunt significans: Quoniam ne erraveritis; præter hunc, aut super hunc, alias non est Deus, cui magis intendere oporteat; religiosos nos et gratos præparans in eum qui fecerit, et constituerit, et emuntrat (49). Quid ergo erit his, qui tantum blasphemæ adversus suum factorem adinvenerunt? Hoc idem auteum et angeli. In eo enim quod dicunt: « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax ¹³; » eum qui sit altissimorum, hoc est, supercoelestium factor, et eorum quæ super terram omnium conditor, his sermonibus glorificaverunt: qui suo plasmati, hoc est hominibus, suam benignitatem salutis de cœlo misit. Propter quod et « Pastores, ait, revertebantur, glorificantes Deum in omnibus quæ audierant, et viderant, quemadmodum et narratum est ad eos ¹⁴. » Non enim alterum Deum glorificabant Israelitæ pastores, sed illum qui a lege et prophetis annuntiatus est, factorem omnium, quem et glorificabant angeli. Si autem alterum quidem angeli qui erant ab egdoade, glorificabant, alterum vero pastores; errorem eis et non veritatem detulerunt hi qui ab egdoade (50) erant angeli.

5. Adhuc ait Lucas ¹⁵ de Domino: « Cum impleti ¹² Luc. n. 14. ¹⁶ Ibid. 20. ¹⁷ Ibid. 22 seqq. ¹⁸ Ibid. 28 seqq. ¹⁹ Ibid. 36, 38.

(49) *Emuntrat*. Ita Feuard. in marg., Claram. et Voss. Alii mendose, *emuntrat*.

(50) *Hū qui ab egdoade*. Ita *vetus* Feuard. cod. C et mss. Claram., Arund. et Voss., nisi quod hic scribens incuria habeat et ante *hū*. Reliqui: et *hi iniqui erant ab egdoade*. Sed priorem lectionem prætuli, quod clariorem sensum parial, arctiusque cum præcedentibus cohæreat.

(51) *Imposuerunt*. Sic Græcum verbum ἀνήγαγον, adduzerant, vel, ut habet Vulgata, *tulerunt*, redere placuit Irenæi interpretatio.

(52) *Astere Domino*. Græcum infinitivum ταπαστῆσαι per infinitivum Latinum reddidit interpres. Periorum alias vertiget, ut *exhiberent*, vel *sisterent*. Cæterum vocem *eam*, quæ in Eras., Gall. et Feuard. sequitur verbum *astare*, omittunt Claram., Arund., Voss. et Græcus Lucæ textus.

(53) *Domini*. Sic Feuard. in marg., Claram., Voss. et Arund., forte ex versione Italica. Cæteri cum nostra et textu Græco Lucæ, *Domino*.

(54) *Dictum est*. Ita Claram., Voss. et Grab., cum omnibus fere Græcis Lucæ codi. Alii scriptum est.

(55) *Columbarum*. Sic iterum Fenard. in marg., Claram. et Voss. Reliqui, *columbinos*.

(56) *Dominum*. Ita Claram. et Voss. Reliqui minus recte *Deum*.

(57) *Dimittis*. Sic ex conjectura reposuit Feuard. quia ἀπολύται in præsenti, non ἀπολύται in futuro habet Evangelium. Sed legitimam suam conjecturam probat Claram. cod. in quo legitur *dimittis*, non *dirimatis* aut *dimittit*, ut habent alii.

(58) *Parasti... ad revelationem*. Claram., Arund. et Merc. 1, *præparasti... in revelationem*.

(59) *Populi tui*. *Plebis tuæ* in Voss. sicut in Vulgata S. Luce: versione.

(60) *Hierusalem*. Latinii codices, imo et mss. quidam Græci habent *Israel*. Sed excusi Græci cum Irenæo *Hierusalem* legunt.

(61) *Noram libertatis dispositionem per novum adventum Filii sui hominibus aperiens*. In omnibus

A essent dies purgationis, imposuerunt (51) eum in Hierusalem, astare Domino (52), quemadmodum scriptum est in lege Domini: Quoniam omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domini (53) vocabitur: et ut darent sacrificium, secundum quod dictum est (54) in lege Domini, par turrum, aut duos pullos columbarum (55); ex sua persona manifestissime Dominum (56) appellans eum qui legislationem fecerit. Et « Simeon » autem, inquit ¹⁶, « benedixit Deum, et ait: Nunc dimittis (57) servum tuum, Domine, in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum; lumen ad revelationem (58) gentium, et gloriam populi tui (59) Israel. » Et « Anna » autem « prophetissa » ait, similiter clarificabat Deum, videntis Christum; « et loquebatur de eo omnibus, qui exspectabant redemtionem Hierusalem ¹⁷ (60). » Per hæc autem omnia unus Deus demonstratur, novam libertatis dispositionem per novum adventum Filii sui hominibus aperiens (61).

B 6. Quapropter et Marcus interpres et sectator Petri, initium evangelicae conscriptionis fecit sic: « Initium Evangelii Jesu Christi Filii Dei, quemadmodum scriptum est (62) in prophetis (63): Ecce missio angelum meum ante faciem tuam, qui

exemplaribus tum editi, tum manu exaratis legitur: Nullam libertatis dispositionem per novum adventum Filii sui testamentum hominibus aperiens: perperam certe et sine sensu. Corruptum vero scribarum negligentia locum, nullius quidem ms. codicis, sed Irenæi ipsius auctoritate restitui. Pro nullam scripsi novam: *Testamentum autem exprimere non dubitavi, quia evidens est, ab aliquo ad marginem codicis sui pro dispositionem, qua διαθήξην vertit interpres, scriptum, inde in textum irrexisse: adeo ut duplex ejusdem Græcae vocis διαθήξη versio in eodem conuocate occurrat*. Genuinam autem esse nostram lectionem, nec gratis conficiam, parallela loca demonstrant. Intra cap. 12, de apostolico scribit Irenæus: *Manifestum est igitur ex his omnibus, quoniam non alterum Patrem esse decebant, sed libertatis novum testamentum dabant his, qui nove in Deum per Spiritum sanctum credebant*. Et apertius adhuc lib. iv, cap. 67, ubi ex professo probat Christum novi testamenti, legisque libertatis auctorem esse, ait quod ex veteribus mortuis nullus aperuit novum libertatis testamentum. Non igitur de altero, sed de Domino, in quem concurserunt omnia prædicta signa, dicebant prophetæ. Igitur aperire novum libertatis testamentum, seu, ut vocem διαθήξη interdum reddere amat interpres, novam libertatis dispositionem, familiaris Irenæo phrasis, qua prouide in eo quem expendimus loco usum eum esse, nemo sanus dubitabit.

(62) *Scriptum est*. Alii minus bene, *dictum est*; quia S. Marcii textus habet γέγραπται.

(63) *In prophetis*. Sic cum Irenæo habent excusi Novi Test. codi. Græci. In mss. vero quibusdam Græci, ut et in versionibus Vulgata, Latina, Syr., Copt., Persic., Arab. et Goth., legitur, in Isaia prophetæ, iam ab Irenæo temporibus variasse Marcii Evangelii codices inde liquet, quod in sequenti capite eadem Evangelii verba citans legal, in Isaia prophetæ; nisi quis dicere malit hæc a librario quopiam ex Vulgata Latina scripta fuisse, quod non abhorret a verosimili. Siquidem Irenæus infra

præparabit viam tuam (61). Vox clamantis in de-
serto: Parate viam Domini, rectas facite semitas
ante Deum nostrum (65). » Manifeste initium Evan-
gelli esse dicens sanctorum prophetarum voces;
et eum, quem ipsi Dominum et Deum confessi sunt,
hunc Patrem Domini nostri Jesu Christi præmon-
strans, qui et promiserit ei angelum suum ante
faciem ejus missurum; qui erat Joannes, « In spi-
ritu et virtute Eliæ¹⁰ clamans in eremo: « Parate
viam Domini, rectas facite semitas ante Deum no-
strum. » Quoniam quidem non alium et alium
prophetæ annuntiabant Deum, sed unum et eum-
dem, variis autem significationibus, **188** et multis
appellationibus: multis enim et dives Pater, quem-
admodum (66) in eo libro qui ante hunc est,
ostendimus¹¹; et ex ipsis autem prophetis proce-
dente nolis sermone ostendemus. In fine autem
Evangelii ait Marcus¹²: « Et quidem Dominus Je-
sus, postquam locutus est eis, receptus est in
celos, et sedet ad dexteram Dei; » confirmans
quod a Prophetæ dictum est: « Dixit Dominus
Domino meo: Sede a dextris meis, quoadusque
ponam inimicos tuos suppedanum pedum tuo-
rum¹³. » Sic quidem unus et idem Deus (67) et
Pater est, qui a prophetis quidem annuntiatus, ab
Evangelio vero traditus, quem Christiani colimus,
et diligimus ex toto corde, factorem cœli et
terræ (68), et omnium quæ in eis sunt.

CAPUT XI.

*Idem probat ex Joannis Evangelio, quod ex tribus
aliis jam probavit. Tum concludit quatuor esse
Evangelia, nec plura, nec pauciora, et hujus nu-
meri mysticas rationes afferit.*

4. *Hanc fidem annuntiavit Joannes Domini disci-
pulus, volens per Evangelii annuntiationem afferre*

¹⁰ Luc. 1, 17. ¹¹ Cap. XXXV, n. 3. ¹² Marc. XVI, 19.

cap. 16 eadem verba repetens, iterum scribit in
prophetis. Et quemadmodum hic subjungit: *Mani-
feste initium Evangelii esse dicens sanctorum pro-
phetarum voces; sic et illic addit: Unum et eundem
sciens Filium Dei Jesum Christum, qui a prophetis
annuntiatus. Quibus firmatur conjectura, Irenæum
constantem legisse in prophetis; hæc vero in Isaia
propheta, a quopiam addita; cum nihil subjungat,
ex quo conjici possit eum hoc posteriori modo le-
gisse.*

(64) *Viam tuam.* Addunt Vulgati Nov. Test. codi-
tum Graeci, tum Latini, ἐμπροσθέν σου, ante te. Au-
vero hæc verba defuerint in Irenæi codice, certo
definiri non potest. Id certum, ea deesse in miss.
quibusdam codd. Graeci, ut et in versionibus Syr.,
Copt., Persic. et Æthiop. Nec Origenes, tom. vii
in Joan., p. 117, ea legit. Quinquo pag. sequenti
scribit evangelistam, compendio prophetæ verbo-
rum facto, omissose ἐμπροσθέν σου.

(65) *Ante Deum nostrum.* Nostri codices habent,
τὸς τρίτου ἀντοῦ, et ita scripsisse evangelistam
existimat Origenes pag. 117 mox cit. miss. vero
quidam, juxta Isaï. xl, 3, ferunt, τὰς τρίτους τοῦ
Θεοῦ ἡμῶν, quoniam ab Irenæi lectione non procul
recedit.

(66) *Multus enim et dives Pater, quemadmodum.*
Sic auctoritate cod. Clarom. restitui, nisi quod
pro multis, incuria scriba habeat multis. Faver et
cod. Voss. in quo legitur: *Multo enim et dives
Pater.* Alii omnes corrupte et sive sensu habent:
Multis (Mere. I multum) enim et diversis. Genuinam

A eum, qui a Cerintho inseminatus erat bonisibus,
errorem, et multo prius ab his qui dicuntur Nico-
laitar, qui sunt vulso (69) ejus, quæ falso cognoscatur
scientia, ut confunderet eos, et suaderet
quoniam unus Deus qui omnia fecit per Verbum
suum; et non, quemadmodum illi dicunt, alterum
quidem fabricatorem, alium autem Patrem Domini
et alium quidem fabricatoris filium, alterum vero
de superioribus, Christum, quem et impassibilem
perseverasse, descendenter in Jesum filium fabri-
catoris, et iterum revolasse in suum Pleroma: et
initium quidem esse Monogenem (70), Logon autem
verum filium Unigenitum: et eam conditionem,
quæ est secundum nos, non a primo Deo factam,
sed a Virtute aliqua valde deorsum subjecta, et
abscissa ab eorum communicatione, quæ sunt in-
visibilia et innominabilia. Omnia igitur talia cir-
cumscribere (71) volens discipulus Domini, et re-
gulam veritatis constituere in Ecclesia, quia est
unus Deus omnipotens, qui per Verbum suum omni-
nia fecit, et visibilia, et invisibilia; significans
quoque, quoniam per Verbum, per quod Deus per-
fecit conditionem, in hoc et salutem his qui in
conditione sunt, præstavit hominibus; sic inchoavit
in ea, quæ est secundum Evangelium¹⁴, doctrina:
« In principio erat Verbum, et Verbum erat apud
Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in princi-
pio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et
sine ipso factum est nihil. Quod factum est, in
ipso (72) vita erat, et vita erat lux hominum, et
lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non compre-
henderunt. Omnia, inquit, per ipsum facta sunt. »
In omnibus ergo est et hæc, quæ secundum nos
est, conditio: non enim concedetur eis, omnia dicta

¹³ Psal. cix, 1. ¹⁴ Joan. 1, 1 seqq.

autem esse nostram lectionem demonstrat tum
contextus, tum locus huius geminus *infra* cap. 16,
n. 1, ubi eadem verba repetuntur: *Dominus noster
unus quidem et idem existens, dices autem et multis.
Dicit enim et multis voluntati Patri deservit. Mu-
ltum autem et divitem appellat Patrem, de quo hic
sermo, quia infinitus et omni perfectionum genero
cumulatissimus est; nec proinde mirum, si licet
unus et idem, sub variis significationibus et multis
appellationibus annuntietur a prophetis.*

(67) *Sic quidem unus et idem Deus.* In Clarom.
Sic idem et unus Deus et Pater est.

(68) *Terra.* Verbum credimus, quod in editi.
Eras., Gall. et Feuard. sequitur, omittunt miss.
omnes.

(69) *Vulso.* Graece, ait Pearson., ἀπόστασμα,
quod hic ego verterem surculis, qui a truncu avel-
latur. Quo sensu de Thendolo scripsit Epiphanius:
Ἀντέτη πάλιν Θεόδοτός τις, ἀπόστασμα ὑπάρχων ἐπ
τῆς προτερημένης ἀλόγου αἱρέσεως. Et de Novi-
tioribus: *Ex τούτῳ οἱ Νοντιανοὶ ἀπόστασμα δύται
ἀντοῦ.*

(70) *Monogenem.* Ita Feuard. in marg., Clarom.,
Arund., Voss. et Grab. Reliqui perperam *Mo-
nogeni.*

(71) *Circumscribere.* Graece, περιγράφειν, *deiere*,
et *medio tollere*.

(72) *Quod factum est, in ipso, etc.* Sic ex codd.
Clarom., Arund. et Voss. distinguo. Vide notam
43, col. 715, ad cap. 2 lib. II.

ea, quæ sunt infra Pleroma (73) ipsorum. Si enim et hæc Pleroma ipsorum continet, non extra est tanta ista conditio, quemadmodum ostendimus in eo libro qui ante hunc est²³; si autem extra Pleroma sunt hæc, quod quidem impossibile visum est, jam non est omnia Pleroma ipsorum: non est ergo extra hæc tanta conditio.

2. Abstulit autem a nobis dissensiones omnes ipse Joannes, dicens²⁴: « In hoc mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In sua propria venit, et sui eum non recepunt. » Secundum autem Marcionem, et eos qui similes sunt ei, neque mundus per eum factus est, neque in sua venit, sed in aliena. Secundum autem quosdam Gnosticorum, ab angelis factus est iste mundus, et non per Verbum Dei (74). Secundum autem eos, qui sunt a Valentino, iterum non per eum factus est, sed per Demiurgum. Hic enim (75) operabatur similitudines tales fieri, ad imitationem eorum quæ sunt sursum, quemadmodum dicunt: Demiurgus autem perficiebat fabricationem conditionis. Emissum enim dicunt eum a Matre Dominum, et Demiurgum ejus dispositionis, quæ est secundum conditionem, per quem hunc mundum factum volunt: cum Evangelium manifeste dicat, quoniam per Verbum, quod in principio erat apud Deum, omnia sunt facta: quod « Verbum, inquit, caro factum est. et inhabitavit (76) in nobis ».

3. Secundum autem illos, neque Verbum caro factum est, neque Christus, neque qui ex omnibus factus est, Salvator. Etenim Verbum **189** et Christum nec advenisse in hunc mundum volunt: Salvatorem vero non incarnatum, neque passum; descendisse autem quasi columbam in eum Jesum, qui factus esset ex dispositione, et cum annuntiasset incognitum Patrem; iterum ascendisse in Pleroma. Incarnatum autem et passum quidam quidem eum, qui ex dispositione sit, dicunt Jesum, quem per Mariam dicunt pertansisse, quasi aquam per tubum; alii vero Demiurgi solum, in quem descendisse eum Jesum, qui ex dispositione sit: alii rursum Jesum quidem ex Joseph et Maria natum dicunt, et in hunc descendisse Christum, qui de superio-

²³ Cap. I et seqq. ²⁴ Joan. 1, 10, 11. ²⁵ Ibid. 14. ²⁶ Luc. 1, 17. ²⁷ III Reg. xvii, 1, et xviii, 15.

(73) *Infra Pleroma.* Sic omnes mss. In editi. Eras., Gall. et Fenard, *infra Pleroma.* Sed quidvis legas, parum interest, modo *infra* accipias, non *pro subter*, ut perperam accipit Grabius, sed *pro intra*, more scriptorum insimilæ Latinitatis. Hunc enim sensum, non illum, habere hic eam vocem demonstrant tum contextus opponens *to infra Pleroma*, *to extra Pleroma*; tum ipsa Valentiniænorum hypothesis, eorum duntaxat, quæ extra Pleroma, non quæ intra Pleroma sunt, creationem Demiurgo attribuentum; tum denique ex quæ fusius explicat Irenæus lib. II, primum capitibus.

(74) *Per Verbum Dei.* Ita pro *Verbo Dei* reposui ex Clarom., Voss. et Merc. 2 nisi quod in his male omissum sit per. Nam statim subjungit Irenæus, *juxta Evangelii phrasim, non per eum factus est;*

A ribus sit, sine carne et impassibilem existenteum. Secundum autem nullam sententiam hæreticorum, Verbum Dei caro factum est. Si enim quis regulas ipsorum omnia perscrutetur, inveniet quoniam sine carne, et impassibilis ab omnibus illis inducitur Dei Verbum, et qui est in superioribus Christus. Alii enim putant manifestatum (77) eum, quemadmodum hominem transfiguratum; neque autem natum, neque incarnatum dicunt illum; alii vero neque figuram eum assumpsisse hominis; sed quemadmodum columbam descendisse in eum Jesum, qui natus est ex Maria. Omnes igitur illos falsos testes ostendens discipulus Domini, ait: « Et Verbum caro factum est, et inhabitavit in nobis. »

B 4. Et ut non inquiramus, cuius Dei Verbum caro factum est, ipse insuper docet, dicens²⁸: « Quis bono missus a Deo; erat ei nomen Joannes: hic venit in testimonium, ut testaretur de lumine. Non erat ipse lumen, sed ut testaretur de lumine (78). » Præcursor igitur Joannes, qui testatur de lumine, a quo Deo missus est? Uique ab eo, cuius Gabriel est angelus, qui etiam evangelizavit generationem eius: qui et per prophetas promisit angelum suum missum ante faciem Filii sui, et præparatum viam ejus²⁹, hoc est, testificaturum de lumine, « in spiritu et virtute Elias »³⁰. Elias autem rursus cuius Dei servus et propheta fuit³¹? ejus qui fecit cœlum et terram, quemadmodum et ipse constitut. A conditore igitur et fabricatore hujus mundi missus Joannes, quemadmodum poterat testificari de eo lumine, quod ex his quæ sunt innominabilia et invisibilia descenderit? Omnes enim hæretici decreverunt Demiurgum ignorare eam quæ sit super eum Virtutem, cuius testis et ostensor invenitur Joannes. Propter hoc Dominus « plus quam prophetam » dixit³² eum habuisse. Reliqui enim omnes prophetæ annuntiaverunt adventum paterni luminis; concupierunt autem digni esse videre eum quen prædicabant: Joannes autem et prænuntiavit similiter sicut alii, et advenientem (79) vidit, et demonstravit, et credere in eum suavit mulus, ita ut ipse et prophetæ et apostoli locum habuerit. Hic est enim plus quam propheta; quoniam « primo

²⁸ Ibid. 6, 7, 8. ²⁹ Marc. 1, 2 ex Malach. III, 1. ³⁰ Matth. xi, 9, et Luc. vii, 26.

D quod et paulo ante præmisserat.

(75) *Hic enim. Λόγος scilicet.* Sed memoria lapsus Irenæus Verbo tribuit quod non nisi Salvatori suo ascribant Valentiniæ. Quippe Salvatorem, non Λόγον, dicebant *in honorem Αἰώνων imagines factissæ ipsorum*, ad quarum præscriptum condidisset omnia Demiurgus; lib. I, cap. 5, n. 1.

(76) *Inhabitavit.* Ita Clarom., et hic ac paulo post, ac Voss., cæteri *habitavit*.

(77) *Manifestatum.* Alii perperam, *manifestum*.

(78) *Non erat ... testaretur de lumine.* Hunc versus, qui occasione repetitionis ultimorum vocum excederat, ex Arund. et Merc. 2, restituit Grabius, ipso S. Joannis textu suffragante.

(79) *Advenientem.* Sic Clarom. et Voss. Alii minus recte *adventum*.

apostoli, secundo prophete²¹; omnia autem ex uno et eodem ipso Deo.

5. Bonum enim et illud (80) quod per conditio-
nem a Deo in vinea factum est, et primo bibitum
est vinum. Nemo enim illud vituperavit ex his qui
biberunt; sed et Dominus accepit de eo: melius
autem quod per Verbum compendialiter ac simpli-
citer ex aqua ad usum eorum, qui ad nuptias con-
vocati erant, factum est vinum²². Quamvis enim
possit Dominus ex nullo subjacente eorum que
sunt conditionis, præbere epulantibus vinum, et
esca completere esurientes, hoc quidem non fecit:
accipiens autem eos qui a terra essent panes, et
gratias agens, et iterum aquam faciens vinum, sa-
turavit eos qui recumbebant, et potavit eos qui in-
vitati erant ad nuptias²³: ostendens quoniam
Deus, qui fecit terram, et jussit eam fructus
ferre (81), et constituit aquas, et edidit fontes, hic
et benedictionem escæ, et gratiam potus, in novis-
simis temporibus per Filium suum donat humano
generi, incomprehensibilis per comprehensibilem,
et invisibilis per visibilem; cum extra eum non sit,
sed in sinu Patris existat.

6. « Deum enim, inquit, nemo vidit unquam, nisi unigenitus Filius Dei, qui est in sinu Patris, ipse enarravit²⁴. » Patrem enim invisibilem exs-
istentem ille, qui in sinu ejus est, Filius omnibus enarrat. Propter hoc cognoscunt eum hi, quibus revelaverit Filius: et iterum Pater per Filium, Filii
sui dat agnitionem his qui diligunt eum. A quo et Nathanael discens cognovit, cui et testimonium red-
didit Dominus, quoniam « verus Israëlite est, in
quo dolus non est²⁵. » Cognovit Israëlitæ suum
regem; et ait ei (82): « Rabbi, tu es Filius Dei, tu

²¹ I Cor. xii, 28. ²² Joan. ii, 3 seqq. ²³ Joan. 49. ²⁴ Joan. vi, 70. ²⁵ Matth. xii, 18 seqq.; ex Isa. xlii, 1 seqq.

Es rex Israel²⁶. » A quo et Petrus edocetus, cognovit Christum Filium Dei vivi²⁷, dicentis: « Ecce Filius meus (83) dilectissimus, in quo bene sensi: ponam Spiritum meum super eum, et judicium gen-
tibus annuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque quiescatur audierit vocem ejus in plateis: ex-
lamum quassatum non confringet, et linum fumi-
gans non extinguet, usquequo emitat in conten-
tionem judicium, et in nomine ejus gentes sper-
bunt²⁸. »

7. Et hæc quidem sunt principia Evangelii, unum Deum fabricatorem hujus universitatis, cum qui et per prophetas sit annuntiatus, et qui per Moysem legis dispositionem fecerit, Patrem Domini nostri Iesu Christi annuntiantia, et præter hunc alterum Deum nescientia, neque alterum Patrem. Tanta est autem circa Evangelia hæc firmitas, ut et ipsi hæ-
retici testimonium reddant eis (84), et ex ipsis egrediens unusquisque eorum conetur suam confir-
mare doctrinam. Ebionei etenim eo Evangelio,
quod est secundum Matthæum, solo utentes (85), ex 190 illo ipso convincuntur, non recte præsu-
mientes de Domino. Marcion autem id quod est se-
cundum Lucam circumcidens (86), ex his que ad-
huc servantur penes eum, blasphemus in solum existentem Deum ostenditur. Qui autem Jesum se-
parant a Christo (87), et impassibilem perseverasse
Christum, passum vero Jesum dicunt, id quod se-
cundum Marcum est præferentes Evangelium; cum
amore veritatis legentes illud, corrigi possunt. Hi
autem qui a Valentino sunt, eo quod est secundum Joannem plenissime utentes, ad ostensionem con-
jugationum suarum; ex ipso delegenatur nihil recte
dicentes, quenadmodum ostendimus in primo li-
bro.²⁹ Cum ergo (88) hi, qui contradicunt, nobis

vi, 41. ²⁶ Joan. i, 48. ²⁷ Ibid. 47. ²⁸ Ibid.

(80) *Bonum enim et illud. Hæc non adeo cohæ-
rent cum præcedentibus. Forte quidam excidit.*

(81) *Ferre. Sic Feuard. in marg., Clarom., Arund. et Voss. Alii. facere.*

(82) *Et ait ei. Voces in quo, que in omnibus editi præcedunt, ut superflua delevi auctoritate cod. Clarom.*

(83) *Ecce Filius meus, etc. Hæc non eodem modo leguntur apud LXX interpres Isaï. xlii, 4 et seqq., alio apud Matth. xii, 18 et seqq.*

(84) *Eis. Eras., Gall. et Feuard. cum Arund. et Merc. 2. ei.*

(85) *Ebionei etenim eo Evangelio, quod est secun-
dum Matthæum solo utentes. Non integro, inquit
Epiphanius, Hær. xxx, § 13, sed prioribus duobus
capitulo mutilo, aliisque in locis depravato. He-
braicum vocabant, quia Hebraico, seu potius Syro-
Chaldaico idiomate scriptum erat. Idipsum erat
quod secundum Hebræos vocat Eusebius lib. iii
Hist. ecclesiast., cap. 27, quodque Nazareis et
Ebionitis communem existuisse asserit Hieronymus
in cap. xii Matthæi. At non idem utrisque Evangelium
fuisse contendit Græbius, indeque Hieronymum
id asserentem erroris arguit; quia, inquit,
historiam baptismi Servatoris non eodem modo re-
fert Evangelium Nazareorum, atque Ebionorum.
Sed id probat dimitat, Evangelium secundum He-*

*bræos ab Ebionitis interpolatum fuisse, multisque
in locis depravatum, quod cum Epiphanius conser-
vit; non vero absolute, et ouni parte diversum
fuisse ab Evangelio Nazareorum. Non proinde viro
eruditio adeo dolendissima, quod et ipse aliquando in
Hieronymi modernorumque scriptorum sententiam
abicit: hanc facile cum sua conciliare potuisse,
et a præcipiti censura temperare.*

(86) *Marcion autem id quod est secundum Lu-
cam, etc. Confer sequens caput 12 haud adeo pro-
cul a fine, et lib. 1, cap. 27, n. 2, atque ibi mo-
tata.*

(87) *Qui autem Jesum separant a Christo, etc. Ce-
rinthum ejusque sequaces hic indicari putat Gra-
bius. Hæc quidem ad eorum placita ex parte qua-
drant. Sed difficultatem facit quod conceptis verbis
affirmant Epiphanius, hær. xxviii, § 4, ac hær. xxx,
§ 5, et Philastrius cap. 36. Cerinthianos perinde ac
Ebioneos solo usus fuisse Evangelio secundum Mat-
thæum, quod et secundum Hebræos vocabant, eo-
que non integro, sed mutilo. Quod viz. cum brevi
conciliari poterit, scribente, eos, quos hic memorat,
hæreticos id quod secundum Marcum est præ-
tulisse Evangelium.*

(88) *Cum ergo. Eras., Gall. et Feuard. quando
ergo.*

testimonium perhibeant, et utantur his, firma et vera est nostra de illis ostensio.

8. Neque autem plura numero quam haec sunt, neque rursus pauciora capit esse Evangelia.

Ἐκεῖθε... τέσσαρα καὶ Κονιαμ enim quatuor ^{χαρακτήρας} τοῦ κόσμου, τοῦ regiones mundi sunt in φύσει μὲν, εἰσὶ (90), καὶ quo sumus, et quatuor principales (91) spiritus, et disseminata est Ecclesia super omnem terram, columna autem et firmamentum Ecclesiae ^{εὐ} est Evangelium et spiritus virtus; consequens est, quatuor habere eam columnas, undique stantes incorruptibilitatem, et vivificantes homines. Et quibus manifestum est, quoniam qui est omnium artifex Verbum, qui sedet (93) super cherubim, et continet omnia, declaratus (96) hominibus, dedit nobis quadriforme Evangelium, quod uno spirito (97) continetur.

υἱοῦ Τιμ. ιι, 15. ^{εὐ} Πασ. ΙΧ, 3. ^{εὐ} Αρο. ΙV, 7.

(89) Ἐκεῖθε... τέσσαρα καὶ ματα. Hoc Irenze de quatuor Evangeliorum pericopis, quam eruditissimi Grabii cursus et studiis debemus, Graece, tacito licet Irenze nomine, paucioque mutatis, responsionis loco datur ad 144 Anastasiū Sinalta (s̄ sit ejus) quæstionem: cuius editio, cum hinc inde sit vitiosa, exemplar ms. cod. 206 Barocciani in Bibliotheca Bodleiana in subiectum vocavit vir clarissimus, nec non istud, quod ex Florentino codice descriptus, ac notis in N. T. inservit Alexander Morus; hanc animadversus tamē, id Anastasiū διοπτασμάτον esse, atque istud cum Germano patriarcha Constantiopolitano quoque contulit, quod hic in Theoria rerum ecclesiasticarum, tom. II Auctarii Bibliotheca Patrum, Paris, 1624, p. 146, hunc Irenze lucem magna ex parte compilari: ex quo, ut et argumento quodam in S. Marci Evangelium, t. I Auctarii novissimi Bibliotheca Patrum a Combessio, Paris, 1672, editi pag. 436, insuper lacunam aliquam in Anastasio explicet. Exstat in Bibliotheca Regia cod. ms. 2910 Anastasiū Quæstionum et Responsorum, et alter in Bibliotheca Colbertina ms. 1450, eterque septingentorum circiter annorum, quos ipse contulit, et cum Bodleiano sere convenire deprehendit. Illius proinde lectiones allegare cum Grabio sufficiat.

(90) Ἐσμὲν, εἰσι. Morus, νῦν δὲ πάντα, sine alio.

(91) Principales. In Graeco καθολικά. Sed aliud quidam legitime videtur interpretari.

(92) Εἰκόνως τέσσαρας ἔχειν αὐτὴν στύλους. Ita ex ms. Bodlei. repositum Grab. cum in edit. perpetram ἔχον pro ἔχειν legatur. At auctoritate Latini interpretationis, et constructione ita exigente, lege, inquit vir. clar. εἰκόνες εἰσι, pro εἰκόνως. Sed quid, si servato ἔχον legeretur, εἰκόνες τέσσαρας ἔχον εἶναι αὐτὴν στύλους;

(93) Φανερόν. Germanus, φανετα.

(94) Τεχνίτης. In Florent. exemplari perpetram scriptus.

(95) Sedet. Ita Eras. Gall. et Feuard. in edit. 1576.

Α διαδιδούσαν, αἰτούμανος αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, φησίν. « Ο καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουδιμῶν (98), ἐμφάνησε. » Καὶ γάρ τὰ χερουδιμὰ τετραπρόσωπα καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, εἰκόνες τῆς πραγματείας (99) τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (1). « Τὸ μὲν γάρ πρῶτον λέων, φησί, δμοιον λέοντα (2), τὸ δὲ κυπρακτὸν αὐτοῦ, καὶ ἡγεμονικὸν, καὶ βασιλικὸν χαρακτηρίζον. » τὸ δὲ δευτέρων δμοιον μάστιχ, τὴν λεπρουργικὴν καὶ λεπτισθήταξιν ἐμφαίνον. « τὸ δὲ τρίτον λέοντον πρόσωπον ἀνθρώπου (5), τὴν κατάληπτην παρουσίαν φανερώτατα (7) διαγράφον. » τὸ δὲ τέταρτον δμοιον δεῖ τὴν πατομένην, τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐριπταμένου δόσιν (9) σηματίζον. Καὶ τὰ Εὐαγ-

γεναδιμodium et David postulans ejus adventum, ait: « Qui sedes super cherubim, appare ^{εὐ}. » Etenim cherubim quadriformia, et formæ ipsorum imagines sunt dispositionis Filii Dei. « Primum enim animal, inquit, simile leoni, » efficabile ejus, et principale, et regale (3) significans: « secundum vero simile vitulo, » sacrificalem et sacerdotalem ordinationem significans: « tertium vero (4) habens faciem quasi humanam, » eum, qui est secundum hominem, adventum ejus (6) manifestans: « quartum vero simile aquila volantis ^{εὐ}, » Spiritus in Ecclesiam advolantia (8) gratiam manifestans. Et Evangelia igitur his

Sed hic in posterioribus editi. perpetram habet, sed dū; quod erratum non modo secutus est Grabius, sed et excusare nūlitur.

(96) Declaratus. Gr. φανερωθείς, manifestatus.

(97) Uno spiritu. In hisce præfixum in editi. Eras. Gall. et Feuard. merito omittunt Claron. et Arund. Vose. quia nec in textu Graeco exstat.

(98) Ο καθήμενος ... τὰ χερουδιμῶν. Decem ista voces desunt in Muro.

(99) Εἰκόνες τῆς πραγματείας. Germanus, εἰκόνισται τamen πραγματείαν.

(1) Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. In Florent. aut Moro male omissa vox Υἱός.

(2) Πρώτον λέων, φησί, δμοιον λέοντα. Ita recte ex Germano editid. Grabius. Nam in Muro minus recte πρώτων loco λέων exstat. In Anastasio Bodlei. deest δμοιον: in edit. villose prorsus legitur: πρώτων λέων, φαστ, λέοντα.

(3) Efficabile ejus, et principale, et regale. Melius vertit et interpres, efficaciam ejus, et principatum, et regnum.

(4) Tertium vero. Vocem animal a Feuard. nullius, ut videtur, ms. codicis auctioritate additam expunxi, quia deest in cod. Claron. et edit. Eras. et Gall. ac ipso textu Graeco.

(5) Αὐθόπων. Particulam ως addendam esse, ex veteri versione et ipso S. Joannis textu liquet.

(6) Adventum ejus. Sic ms. omnes cum textu Graeco. In Eras., Gall. et Feuard. perpetram, adsentum sis.

(7) Φανερώτατα. Sic recte Bodlei. Sed non minus recte German. φανερά. At Anast. edit. male, φανερώτητα. Mor. pessime, φανερούτατα.

(8) Volantis ... advolantis. Sic iterum omnes ms. cum edit. Oxon. In aliis solitantis ... advolantis.

(9) Εριπταμένου δόσιν. Loco ἐριπταμένου, uti recte in Mor. legitur, Anast. edit. et German. habent, ἐριπταμένην, ms. Bodlei. pejus, ἐριπταμένου.

γέμια εών (10) τούτοις σύμφωνα (11), ἐν οἷς ἐγκαθέσται: Χριστός (12). Τὸ μὲν γάρ κατὰ Ἰωάννην (15), τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἡγεμονικὴν αὐτοῦ. . . . . καὶ ἐνδοξὸν (16) γενέναι διηγέλται (17), λέγον: «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος (18) [καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ὁ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος].» Καὶ: «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ έν.» . . . . . Τὸ δὲ κατὰ Δουκὸν, ἀπειρατικοῦ (19) χαρακτῆρος ὑπάρχον, ἀπὸ τοῦ Ζαχαρίου τοῦ ἱερέως θυμιῶντος τῷ Θεῷ ἔργατο. «Ηδη γάρ ὁ στεντὸς ἡτοιμάζετο (21) μάρτυρος, ὑπὲρ τῆς ἀνεύρεσεως (22) τοῦ νεωτέρου παιδὸς μελλοντοῦ θύεσθαι. Ματθαῖος δὲ τὴν κατὰ θυμρωπὸν αὐτοῦ γέννησιν κηρύξτε, λέγων (24) .

¹⁴ Juan. 1, 1 seqq.

consonantia, in quibus A εἰδόλος γενέσεως Ἰησοῦ insidet Christus (13) Jesus. Aliud eam illam, quae est a Patre, principalem, et efficaciblement (14), et gloriosam **191** generationem ejus enarrat, dicens sic: «In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum; » et: «Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.» Propter hoc et omni fiducia plenaria est Evangelium istud; talis est enim persona ejus. Id vero, quod est secundum Lucam, quoniam quidem sacerdotalis characteris est, a Zacharia (20) sacerdote sacrificante Deo inchoavit. Jam enim saginatus parabatur vitulus, qui pro inventione minoris filii inciperet mactari (23). Mathæus vero eam, quae

Xριστοῦ, υἱοῦ Δασδί, υἱοῦ Ἀβραάμ.» Καὶ: «Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις εὑτας ἦν.» Ἐνθρωπόφορον οὖν τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο (25). . . . . Μάρκος δὲ ἀπὸ τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος, τοῦ δὲ ὑψους ἐπιώντος τοὺς ἀνθρώπους, τὴν ἀρχὴν ἐποιήσατο, λέγων (27): «Ἄρχῃ τὸν Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς γέγραπται

Bαν Ἡσαΐᾳ τῷ προφήτῃ (28).» τὴν πτερωτικὴν εἰκόνα τοῦ Εὐαγγελίου δεικνύων· διὰ τοῦτο δὲ καὶ σύντομον, καὶ παρατέχουσαν τὴν καταγγελίαν πεπόνται προφητής γάρ ὁ χαρακτὴρ οὗτος (29). Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ τοὺς μὲν πρὸ Μωϋσέως πατρίαρχας, κατὰ τὸ θεῖκὸν καὶ ἐνδοξὸν ὄμβλει: (30) τοῖς

est secundum hominem generationes ejus εναρρατ: «Liber, dicens, generationis Iesu Christi, filii David, filii Abram.» Et iterum: «Christi auctem generatio sic erat.» Illuminata formæ igitur hoc Evangelium: propter hoc et per totum Evangelium humiliter sentiens, et mitis hominem servatus est (26). Marcus vero a propheticō Spiritu, ex alto adveniente hominibus, initium fecit: «Initium, dicens, Evangelii, quemadmodum scriptum est in Isaia propheta: » volatilē et pennatam imaginem Evangelii monstrans: propter hoc et compendiosam et præcurrentem annualationem fecit: propheticus enim character est hic. Et ipsum autem Verbum

¹⁵ Anast. cum Bodlei. et Germ. bene δέστιν. Florent. vero perporain γνῶστιν.

(10) Καὶ τὰ Εὐαγγέλια οὐν. German. τοίνυν καὶ τὰ Εὐαγγέλια.

(11) Σύριστα. German. σύμμορφα.

(12) Χοιρός. Ιησοῦς deest.

(13) Christina Ita in miss. omnibus et Graeco. In Eras., Gall. et Feuard. Dominus.

(14) Efficabilem. Hic pro efficacem, Graeco Εμπραχτον. Codic. Clarom. et Voss. habent efficibilem.

(15) Τὸ μὲν γάρ κατὰ Ἰωάννην. German. τὸ μὲν γάρ δεῖτο, κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον. Sed utrumque glossema olet: quippe Irenæum τὸ μὲν γάρ δια scripsisse, ex veteri versione colligere est.

(16) Ἡγεμονίκηρ αὐτοῦ, . . . καὶ ἐρδοξορ. Ita German. et omnia exemplaria Anastasii, nisi quod inedit. minus recte ordo duarum priorum vocum sit inversus. Alias vero duas voces, καὶ ἐμπραχτον, occasione repetitæ particula καὶ excidiisse, vetus interpres ostendit.

(17) Διηγεῖται. Anast., Bodlei. ἐκδιηγεῖται.

(18) Λόγος. Verba S. Joannis haud integræ de- scriptis Anastasius, nec Germanus. Cum vero hic addat, καὶ τάντα δὲ αὐτοῦ, quæ a Grabio omissa supplevi; opere pretium visum fuit ad comprehendam periodum et intermedia, ab Irenæo procul dubio scripta, substituere, hainulus tamen inclusa, ne a Germano descripta esse viderentur. Duas nihilominus voces, δὲ γέγονεν, quas hic addit, resecui; quia ab Irenæo haud scriptæ, utpote ex ipsius sententia ad sequentem versum pertinentes. Desideratur autem in Graeco et sequens Irenæi periodus: Propter hoc... persona ejus.

(19) Αὐτειρατικοῦ. Ita Anast., Bodlei. et Florent. una cum Germano; sed edit. male, ἀπειρατοῦ.

(20) Α. Zacharia. Präpositionem a auctoritate eod. Arund. et Graeci textus addidit Grabius.

(21) Ηδη γάρ ὁ στεντὸς ἡτοιμάζετο. Ita Anast. Bodlei. Sed Florent.. ἡδη περ ὁ στεντὸς ἡτοιμάζετο. Edit. vero pessime, ήδε γάρ δι τούτος ἡτοιμάζεται.

(22) Τῆς ἀνευρέσεως. German. τῆς εὑρέσεως.

(23) Inriperet mactari. Graecissimis interpreti familiaris, nec jam semel a nobis notata, pro mactandus erat. Graeca habent μέλλων θύεσθαι.

(24) Ματθαῖος δὲ λέγων. Ita Germanus cum Latino interprete. Sed omnia exemplaria Anastasii ex glossema habent: Τὸ δὲ κατὰ Ματθαῖον... λέγων, nisi quod in ms. Bodici, leg. iūt, λέγων.

(25) Καὶ Τοῦ δὲ Ιησοῦ... Εὐαγγέλιον τοῦτο. Hæc a Grabio, nescio cur, omissa, ex Germano supplevi.

(26) Serratis est. Ita Clarom., Voss. et Grab. melius quam alii, separatis est.

(27) Μάρκος δὲ... λέγων. Sic iterum Germanus Latinæ versioni consonans. Sed Anastas., τὸ δὲ κατὰ Μάρκον. λέγων, exceptio quod in Bodlei. rursus exsistet λέγων. Germani lectionem confirmat argumentum in S. Marci Evangelium, ex Cyrilli Alex. sive Victoris Antiocheni Commentario in ipsum, tom. I Auctarii novissimi Biblioth. PP. a Combeffio editi pag. 436, C, ubi hæc Irenæi de S. Marco periodus, in Anastasio et Germano manu, plena allegatur cum hac honoris prefatione: Καὶ Εἰρηνεῖος δὲ ὁ Λουγδονίου ἐπίσκοπος, μαθητὴς τῶν ἀποστόλων γενόμενος, ἐν τῷ τρίτῳ κατὰ τῶν αἱρέσεων λόγῳ φησιν, ἔκστος Εὐαγγελίου τὸν χαρακτὴρα ἐθέμενος. Μάρκος, etc.

(28) Εἰ Ησαΐᾳ τῷ προφήτῃ. Florent. διαβολων Ἡσαΐου τῷ προφήτῃ. German. ex suo, ut videtur, N. T. codice, ἐν τοῖς προφήταις. Hæc quæ in Anastas. edit. Bodlei. et Florent. desiderantur, restituit Grabius partim ex Cyrillo, et partim ex Germano.

(29) Τὴν πτερωτικήν... χαρακτὴρον οὗτος. Hæc quæ in Anastas. edit. Bodlei. et Florent. desiderantur, restituit Grabius partim ex Cyrillo, et partim ex Germano.

(30) Όμβλει. Ita recte German. Sed Anastas. edit. et Bodlei. vitiose ομβλει τελ δηλεῖ.

δὲ ἐν τῷ νόμῳ, ιερατικῇν.....τέξιν ἀπένειν (31): μετὰ δὲ ταῦτα ἀνθρώπος γενόμενος, τὴν δωρεὰν τοῦ ἀγίου (32) Πνεύματος εἰς πᾶσαν ἐξέπεμψε τὴν γῆν, σκεπάζων ἡμᾶς ταῖς ἀστροῦ πτέρυξιν. Ὅποια ὅντες ἡ πραγματεία τοῦ Ιησοῦ τοῦ Θεοῦ, τοιαύτη καὶ τῶν ζώντων ἡ μορφή· καὶ δύοτα ἡ τῶν ζώντων μορφή (34), τοιούτος καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ Εὐαγγελίου. Τετράμορφα γάρ τὰ ζῶντα, τετράμορφον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἡ πραγματεία τοῦ Κυρίου. Καὶ διὰ τούτο τέσσαρες ἀδεθησονται (36) καθολικαί (37) διαθῆκαι τῇ ἀνθρωπότητι· μία μὲν τοῦ κατακλυσμοῦ (38) τοῦ Νώε, ἐπὶ τοῦ τόξου· δευτέρα δὲ τοῦ Ἀβραὰμ (39), ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς περιτομῆς· τρίτη δὲ ἡ νομοθε-

Del, illis quidem qui ante Moysem fuerunt patriarchis, secundum divinitatem et gloriam colloquebatur: his vero qui in lege, sacerdotalem et ministerialem actum (55) præbēbat: post deinde nobis homo factus, munus coelestis Spiritus in omnem misit terram, protegens nos alia suis. Qualis igitur dispositio Filii Dei, talis et animalium forma: et qualis animalium forma (35), talis et character Evangelii. Quadriformia autem animalia, et quadriforme Evangelium, et quadriformis dispositio Domini. Et propter hoc: quatuor data sunt testamenta humano generi: unum quidem ante cataclysmum sub Adam; secundum vero, post cataclysmum sub Noc; tertium vero legis-

A σταύτη τοῦ Μωϋσέως (40)· τετάρτη δὲ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου (41), διὰ τοῦ Κυρίου τῆμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ. B 9. Τούτων δὲ οὕτως ἔχοντων, μάταιοι πάντες καὶ ἀμαθεῖς, προσέτι δὲ καὶ τολμηροί, οἱ ἀθεοῦντες τὴν Ιδεαν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ εἰτε πλεόνα, εἰτε διάττονα τῶν εἰρημένων παρεισφέροντες (42) Εὐαγγελίων πρόσωπα· οἱ μὲν, ἵνα πλεόνα δέξωνται τῆς ἀληθείας ἐξεργάζεται (43)· οἱ δὲ ἵνα (44) τὰς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ἀθετήσωσιν.

Etenim Marcion totum rejiciens Evangelium (45); imo vero (46) seipsum abscindens ab Evangelio, pariter gloriatur se habere Evangelium (47): alii vero (48) ut donum Spiritus frustrentur, quod in novissimis temporibus secundum placitum Patri effusum est in humanum genus, illam speciem non admittunt, quæ est secundum Joannis Evangelium⁴⁹,

⁴⁹ Joan. xiv, 16, 26; xv, 26; xvi, 7.

(31) Ἀκέραμεν. German. ἀπάνειμεν.

(32) Τοῦ ἀτίου. Τοῦ ἀπορευτοῦ legit velut interpres.

(33) Actum. Interpres perperam legit πρᾶξιν πράξιν; vertendum proinde erat ordinem, non actum præbēbat.

(34) Καὶ δύοτα... μορφή. Hoc comma doest in Germano, sicut et in Latinis Claroni. et Voss. codi.

(35) Et qualis animalium forma. Hæc quatuor voces in mss. Claroni. et Voss. deunt, n̄c in Graeco Germani textu existant.

(36) Διὰ τούτο τέσσαρες ἀδεθησοται, etc. Ille Graecæ a Latinis in uno atque altero-commate sunt diverse. Anastasius enim et Germanus, omisso pæcio Dei cum Adamo, aliud cuius Abrahamo interserunt.

(37) Καθολικαι. Hanc vocem velut interpretatio haud agnoscit.

(38) Τοῦ κατακλυσμοῦ, etc. German. τῷ κατακλυσμῷ τοῦ τόξου, ἐπὶ τοῦ τόξου.

(39) Τοῦ Ἀβραὰμ. Germani. et Anast., Bodli., τῷ Ἀβραάμ.

(40) Η νομοθεσία ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως. In Anast. edit. legitur, ἡ τῆς νομοθεσίας δὲ Μωϋσέως. Sed ut Graeca Latinis consona essent, ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως ex ms. Bodlei. reposuit Grabiis, et ἡ νομοθεσία ex Germano.

(41) Η τοῦ Εὐαγγελίου. Ille nec Anastasius, neque Germanus Graeca Irenæi verba servarunt.

(42) Παρεισφέροντες. German. minus recte περιφέροντες.

(43) Ἐξειρηγήσαται. German. ἐξειργάζεται.

(44) Ιτα. Debet in Anast. edit.

(45) Marcion totum rejiciebat Evangelium. Non totum absolute rejiciebat, qui Evangelio Luce de curta utebatur. Sed totum rejicere censebatur,

C qui quibus partibus vellet, fidem denegabat, quasdam admittens, cæteras resecans vel corruptipens. Eadem enim partium omnium auctoritas, quam qui in his pro libito non agnoscit, nec in aliis revertetur.

(46) Imo vere. Alii, imo vero.

(47) Pariter gloriatur se habere Evangelium. Ita Eras., Gall. et Ottob.; cæteri codices: Partem gloriatur se habere Evangelii: quam lectionem etiam ad marginem editionis sine ex quibusdam mss. codd. indicarunt Eras. et Gall., sed priorem pretulerunt; et merito quidem. Hæc enim opponit Irenæus velut absurdia, et secum invicem pugnantia, quod hinc Marcion totum rejiciat Evangelium, imo vere se ipsum abscindat ab Evangelio; illine tamen, pariter atque Catholicæ, gloriatur se habere Evangelium. Ecquic vero fateri, imo et gloriari potuisse Marcion, partem se habere Evangelii, qui quod decurtaverat, solum legitimum esse dicebat, ut ex cap. 12 sequenti liquet; cæteris, quæ admittiebant Catholicæ, veluti spuriis rejectis? Certe si partem duntat habere se confessus fuisset, eo ipso corruptionis criminis reum sc̄ prodidisset.

(48) Alii vero, etc. Observat doctissimus Tilmontius, Calaphryges, sive Montanistas ille ab Irenæo perstringi, qui, Augustino teste, haec 26. Christi de mittendo Spiritu sancto promissa in seipsis plenius atque uberioris, quam in apostolis adiuncta fuisse delirantes effutiebant. Iste itaque prophetiæ gratiam, ab Ecclesia repellebant, ut sibi solis, seu potius pseudoprophetiam suis vindicarent. Hinc Catholicorum cœtum, quod novas prophetias rejiceret, Ecclesia Psychicorum nuncupabant; sicut vero sectam Ecclesiam Spiritus dicebant, quod Spiritum sanctum in prophetis novis, Montano et Priscilla, inquietum haberet, spiritalemque merito dici saceret agnitus spiritualium charismatum, ut misere delusus

in qua Paracletum se missurum Dominus promisit; sed simul et Evangelium, et propheticum repellunt Spiritum. Infelices vero, qui pseudoprophetæ quidem esse videntur; propheticam (49) vero gratiam repellent ab Ecclesia: similia patientes (50) huius qui propter eos qui in hypocrisi veniunt, etiam a fratribus communicatione se abstinent. Datur autem intelligi, quod bujusmodi neque apostolum Paulum recipient. In ea enim Epistola quæ est ad Corinthios⁴⁷, de propheticis charismatibus diligenter locutus est, et scit viros et mulieres in Ecclesia prophetantes. Per hæc igitur omnia peccantes in Spiritum Dei, in irremissibile incident peccatum⁴⁸. Hi vero, qui sunt a Valentino, iterum existentes extra omnem timorem, suas conscriptiones proferebentes, plura habere gloriantur, quam sint ipsa Evangelia. Siquidem in tantum processerunt audaciae, ut quod ab his non olim conscriptum est, veritatis Evangelium titulent, in nihil convenientes apostolorum Evangelii, ut nec Evangelium quidem sit apud eos sine blasphemia. Si enim quod ab eis profertur, veritatis est Evangelium, dissimile est autem hoc illis, quæ ab apostolis tradita sunt; qui volunt, possunt dicere, quemadmodum ex ipsis Scripturis ostenditur, jam non esse id quod ab apostolis traditum est, veritatis Evangelium. Quoniam autem sola illa vera et firma, et non capit neque plura, praeterquam praedicta sunt, neque pauciora esse Evangelia, per tot et tanta ostendimus. Etenim cum omnia composita et apta Deus fecerit, oportebat et speciem Evangelii bene com-

⁴⁷ I Cor. xi, 4, 5. ⁴⁸ Matth. xii, 51. ⁴⁹ Act. i, 16 seqq. ⁵⁰ Psal. lxxviii, 26. ⁵¹ Psal. cxviii, 8. ⁵² Act. ii, 4 seqq.

seribit Tertullianus in libris *De monogamia* et *De pudicitia*, quos jam Montanista factus edidit. Eo vero probabilis est; Irenæum in Montanistas digitum intendere, quod jam, Eusebii teste, lib. v Hist., cap. 3, martyres Lugdunenses, quibuscum idem Irenæus tum presbyter versabatur, epistolis e carceribus ad Ecclesias Asiae et Phrygiae, et ad Eleutherium papam scriptis, sententiam, utique damnationis, de novis prophetis tum emergentibus tulissent. Illi ergo dum tertium saltem adversus Valentianos librum scribebat, ignoti esse non poterant Montanistarum errores: nec enim ante martyrum necem, id est ante annum M. Aurelii 17, Christi vero 170 aut 177, hunc elucubravit. At jam ab anno 171, ut tradit Eusebius in *Chronico*, orta erat Montanistarum heresis. Quod vero asserit Gratus, velut ex Irenæo, Montanistas Evangelium S. Joannis repudiasset; ad Irenæi verba haud sat is tendit vir doctissimus. Neque enim Irenæus totum ab illis repudiatum suisse Evangelium secundum Joannem dicit (nisi ad summum eo sensu quo Marcionem totum rejecisse Evangelium paulo ante affirmavit), sed illam duxat et speciem Evangelii Joannis ab illis non admitti, in qua Paracletum se missurum Dominus dicit. Quod ne quidem ad omnes Montanistas extendi potest. Si quidem Tertullianus in suis contra Catholicos libris non tantum Evangelium Joannis citat, sed et hunc ipsum locum cap. xvi, 7, allegat, in quo de Spiritu sancto a se militando Servator loquens ait: *Cum venerit Spiritus sanctus, ille vos ducet in omnem veritatem*, ut inde probet huc Christi promissum in Montano adiumentum suisse.

(49) *Propheticum*. Ita Clarom. et Voss.; ceteri,

A positam, et bene compaginatam esse. Examinata igitur sententia eorum qui nobis tradiderunt Evangelium, ex ipsis principiis ipsorum, veniamus et ad reliquos apostolos, et perquiramus sententiam eorum de Deo: post deinde, ipsos Domini sermones audiannus.

193 CAPUT XII.

Quæ sit reliquorum apostolorum doctrina.

Petrus igitur apostolus post resurrectionem Domini, et assumptionem in caelos, volens adimplere duodecim apostolorum numerum, et allegere (51) pro Iuda (52) alterum, qui electus esset a Deo, ex his (53) qui aderant, dixit⁵⁰: « Viri fratres, oportebat (54) impleri Scripturam hanc, quam prædictus Spiritus sanctus ore David de Iuda, qui

B factus est dux his qui apprehenderunt Iesum, quoniam annumeratus fuit inter nos: Fiat habitatio ejus deserta, et non sit qui inhabitet in ea⁵¹, et episcopatum ejus accipiat alter⁵²:

τὴν ἀναπλήρωσιν (53) adimplitionem apostolῶν ἀποστόλων ἐκ τῶν rum (56) ex his quæ a ὑπὸ Δαβὶδ εἰρημένων David dicta sunt, faciens ποιούμενος. . . . .

Rursus cum Spiritus sanctus descendisset in discipulos, ut omnes prophetarent, et loquerentur lingua, et quidam irriderent eos, quasi a musto ebrios⁵³, dixit Petrus, non ebrios quidem illos esse, cum sit hora tertia diei; esse autem hoc quod dictum est per prophetam: « Erit

C in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de

prophetia.

(50) *Similia patientes*, etc. Sensus est, istas pseudoprophetas Spiritum sanctum, de eis quæ donis gloriantur, amittere: quemadmodum schismatici, qui, ne peccatorum occulitorum communione polluantur, ab Ecclesiæ communione abstinent, sanctitate, quam renuntiantur, excidunt.

(51) *Allegere*. Ita vetus Feuard. cod., Clarom. et Voss. Ceteri eligere. Sed priorem lectionem prætuli, quod magis cum præcedentibus conveniat: volens adimplere duodecim apostolorum numerum. *Allegere* autem, est in apostolorum certum cooptare.

(52) *Pro Iuda*. Ita recte cod. Clarom. et Arund. cum edit Oxon. In reliquis mendose, *Prætendit*.

(53) *Ex his*. Sic Clarom. et Voss. Ita ut ad verbum *allegere* referatur; non ad τὸ dixit. Reliqui omittunt ex.

D (54) *Oportebat*. Ita omnes edit. suffragante veteri cod. Feuard. et Greco S. Luce textis. Sed Clarom. et Anglic. cum Vulgata Latina habent oportet, sicutque ferunt et missa quidam codices Graeci.

(55) *Τὴρ δραχμὴν πωστεῖ*. Hoc et sequentia hujus capituli fragmента Graeca descripsit Gratus e Cetena PP. int. optime, ut ait, nota in *Arte apostolorum*, quæ asservatur in *Bibliotheca Collegii novi Ooniensis*. Exstat vero primum hocce ἀποστολάτον, fol. 3, pag. 1.

(56) *Apostolorum*. Ita Clarom., Arund., Voss. et Grah. juxta Graecum. Ceteri minus bene, eorum. Sensus porro verborum est: adimplitionem numeri duodecim apostolorum faciens, justa es quæ a *Patribus* dicta sunt.

Spiritu meo in omnem carnem, et prophetabant ⁵⁰. » Οὐ οὖν (57) διὰ τοῦ προφήτου ἐπιγελάμενος ρεβελη, promisit misericordēς πέμψειν τὸ Πνεῦμα Spiritum suum in αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἀνθρωπὸν τῆτα, οὐτος καὶ ἐπεμψε· misit ei: et ipse Deus a καὶ Θεὸς ὅποι Πέτρου Petro annuntiatur, suam καταγγέλλεται τὴν Ιδίαν promissionem adiimplεσθαγγέλλειν πεπληρωμάς. ⁵¹

Ω. « *Viri enim, inquit Petrus* ⁵², *Israelitæ, audi*te sermones meos (53): *Jesuū Nazarenum, vi-*rum approbatum a Deo in vobis virtutibus, et prodiis, et signis, quæ fecit per ipsum Dens in medio vestrum, quemadmodum ipsi scitis: *hunc definito* consilio, et præscientiæ Dei traditum (54) per manus iniquorum affigentes interfecisti: quem Deus excitavit, solutis doloribus inferorum (55), quoniam non erat possibile teneri eum ab ipsis. David enim dicit in ipsum ⁵⁶: *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris meis (57)* est, ne movear (58). Propter hoc latatum est cor meum, et exultavit lingua mea, insuper et caro mea requiescat in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem. » Dehinc rursum fiducialiter illis dicit de patriarcha David, quoniam mortuus est, et sepultus, et sepulcrum ejus sit apud eos usque in hunc diem. « *Propheta autem, inquit* ⁵⁹, *cum esset, et sciret quoniam jurejurando ei juravit Deus, de fructu ventris ejus (60) sedere in throno ejus* ⁶¹; *providens locutus est de resurrectione Christi, quoniam neque derelictus est (62)* apud inferos (63), *neque caro ejus vidi corruptionem. Hunc Jesum, inquit, excitavit Deus, cuius nos omnes sumus testes: qui dextera Dei exaltatus, repromotionem sancti Spiritus accipiens a Patre, effudit donationem hanc (64), quam vos nunc videtis, et auditis. Non enim David ascendit in caelos; dicit autem ipse* ⁶⁵: *Dixit Dominus Dominino meo, sede ad dexteram meam, quoadusque ponam inimicos tuos suppedaneum pedum tuorum. Certi-*

⁵⁰ Joel. ii. 28. ⁵¹ Act. ii. 22 seqq. ⁵² Psal. xv. 8 seqq. ⁵³ Act. ii. 30 seqq. ⁵⁴ Psal. cxxi. 14. ⁵⁵ Psal. cix. 4. ⁵⁶ Act. ii. 37. ⁵⁷ Ibid. 38. ⁵⁸ Act. iii. 2 seqq. ⁵⁹ Ibid. 12 seqq.

(57) 'Ο οὐρ. Hæc in dicta Catena fol. 11, p. 4, ⁶⁰ leguntur.

(58) *Sermones meos.* Legit Irenæus, τοὺς λόγους μου; enim modo legit et Chrysostomus, hom. 6, in Acta. At vulgati nostri N. T. codices habent, τοὺς λόγους τούτους, *hos sermones.*

(59) *Traditum.* Λαβόντες, quod addunt editi N. T. codil. non agnoscit Irenæus, nisi uer codex Alexand. et Valesii codil. neque Latina et Arab. versiones.

(60) *Inferorum.* Excusi N. Test. codil. habent θανάτου, sed uer. quidam ἔδου, nisi et Polycarpus ad Philip., Epiphanius in Ancorato § 34, Vulgat. et Syr. interpretes.

(61) *Meis.* In Merc. 2 mihi; in cæteris, mei.

(62) *Ne movear.* Feuard. in marg. et Clarow. et non movear.

(63) *De fructu ventris ejus.* Verba ista, τὸ κατὰ σάρκα ἀναστῆσεν τὸν Χριστὸν, quæ sequuntur in editis N. Test. exemplaribus Græcis, non agnoscit Irenæus; nec exstant in cod. Alexand. neque

A simile ergo sciat omnis domus Israel, quoniam et Dominum eum, et Christum Deus fecit hunc Jesum, quam vos crucifixis. » Cum dixissent igitur turbæ: « Quid ergo faciemus ⁶⁶? » Petrus ad eos ait: « Penitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Iesu, in remissionem (67) peccatorum, et accipietis donum Spiritus sancti ⁶⁸. » . . . οὐκ ἄλλον (68) Θεὸν Sic non aliud Deum, ... κατήγγελλον nec aliud plenitudinem annuntiabant apostoli; οἱ ἀπόστολοι οὐδὲ ἄλλον μὲν παθόντα καὶ ἐγερθέντα Χριστὸν, ἄλλον δὲ τὸν ἀναστάσαντα (69) καὶ ἀπαθήδιαμενήστα ἄλλ' ἔνα καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν, καὶ Σωτῆρα, καὶ Χριστὸν Ἰησοῦν, τὸν τοῦ νεκρῶν ἐγερθέντα καὶ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ἐκήρυξαν τοὺς μὴ πιστεύοντας εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκ τῶν προφητῶν συνεβίβαντον αὐτοὺς, διὰ δὲ ἐπιγγελματοῦ Θεοῦ πέμψειν Χριστὸν, ἐπεμψε τὸν Ἰησοῦν, διὰ αὐτοῦ ἀστάρωσαν, καὶ Θεὸς ἡγειρε.

5. Rursus cum Petrus simul cum Joanne vidisset eum, qui a nativitate claudus erat, ante portam templi, quæ dicitur speciosa, sedentem et pententem eleemosynam, dixit ei: « Argentum et aurum nou est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do: In nomine Iesu Christi Nazareni surge, et ambula. Et statim ejus confirmati sunt gressus, et plantæ, et ambulabat, et introivit cum ipsis in templum, ambulans, et saliens, et glorificans Deum ⁷⁰. » Multitudine autem universa collecta ad eos propter inopinatum factum, Petrus dixit eis ⁷¹: « *Viri Israelitæ, quid miramini in hoc, et nos quid intuc-*

in Latina Vulgata, Syriaca ac Æthiopica versionibus.

(64) *Neque derelictus est.* Excusi N. Test. codil. Græci habent: οὐ κατελεῖθη τῇ ψυχῇ αὐτοῦ εἰς ἔδου. At τῇ ψυχῇ omittuntur non solum ab Irenæo, sed et Didymo lib. iii *De Spiritu S.*, et in codil. Alexand. nescion in Latina Vulgata et Syr. versionibus.

(65) *Apud inferos.* Voss. *ad inferos.*

(66) *Donationem hanc.* Cum nras. quibusdam codil. Græcis et PP. aliquibus legit Irenæus ταῦτη τὴν δωρὰν ἦν, vel τοῦτο δύρον δ. Et sic hahnisse codil. Græcos sua sententia testatur Beda in *Comment. in Acta.* At nunc in excusis nou legitur nisi τοῦτο, sine δώρον.

(67) *In remissionem.* *In remissa* habent Clarow. Arund. et Merc. 2, ut opinor pro *in remissam*.

(68) Οὐκ ἄλλο. Illec in laudata Catena fol. 18, p. 1, leguntur.

(69) *Αναστήσατε.* Legendum videtur cum interprete ἀναπτήσατε.

mini, quasi nostra virtute fecerimus hunc ambulare? A ὑπόσχεσιν, ἃν ἐποιήσατο
Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus
patrum nostrorum, glorificavit Filium suum, quem
vos quidem tradidistis in judicium (70), et nega-
stis ante faciem Pilati, cum remittere eum vel-
let (71). Vos autem sanctum et justum aggravastis
(72), et petistis virum homicidam donari vobis;
ducem autem vitæ occidiatis, quem Deus excitavit
a mortuis, eujus nos testes sumus. Et in fide no-
minis ejus hunc quem videtis et scitis, confirmavit
nomen ejus, et fides, quæ est per ipsum, dedit ei
incolumentem coram vobis omnibus. Et nunc,
fratres, scio quoniam secundum ignorantiam feci-
stis nequam (73). Deus autem quæ prædixit (74)
ore omnium prophetarum, pati Christum suum,
adimplevit. Fonsitentiam igitur agite, et converti-
mini, uti delectantur peccata vestra, et veniant vo-
bis tempora (75) refrigerii a facie Domini, et mis-
tis præparatum (76) vobis Iesum Christum, quem
oportet quidem cœlum suscipere usque ad tempora
dispositionis omnium, quæ locutus est (77) Deus
per sanctos prophetas suos (78). Moyses quidem
dicit ad patres nostros ⁴²: Quoniam prophetam
excitabit vobis Dominus Deus vester ex fratribus
vestris, quemadmodum me; ipsum audietis in om-
nibus quæcumque locutus fuerit ad vos. Erit autem:
Omnis anima quæcumque non audierit pro-
phetam illum, peribit de populo. Et omnes a Sa-
muël et deinceps, quinque locuti sunt, et annun-
tiaverunt (79) dies ipsos. Vos estis filii prophetarum, C
et testamenti quod Deus disposuit ad patres no-
stros, dicens ad Abraham ⁴³: Et in semine (80)
tuo benedicentur omnes tribus terræ. Vobis pri-
mum Deus excitans Filium suum misit benedicentem
vos, ut convertat se unusquisque a nequitio sua. Θανερὸν τὸ κήρυγμα (81), Manifestum ergo præco-
d. Πέτρος τὸν Ἰωάννη nationem Petrus cum
κήρυσσεν αὐτοῖς, τὴν Joanne præconavit eis,

⁴² Deut. xxviii, 15. ⁴³ Gen. xxi, 18. ⁴⁴ Act. iv, 8 seqq. ⁴⁵ Psal. cxvii, 22.

(70) *In iudicium.* Εἰς χρίστον addit quoque mss. cod. Cantabrigiensis; alii εἰς κριτήριον.

(71) *Cum remittere eum vellet.* Ἀπολύτην αὐτὸν θελοντος Ierim habet, cum Irenæo cod. Cantabrigiensis. Editi vero, κρίναντος ἑκενού ἀπολύτην.

(72) *Aggravatis.* Pro ἡρήσασθε, habet cum Irenæo cod. Cantabrig. ἔβαρυνατε.

(73) *Nequam.* Πονηρὸν exstat etiam in ms. Cantabrig.

(74) *Quæ prædixit.* Feuard. in marg. et Voss. qui prædixit.

(75) *Et veniant vobis tempora.* In Græco Luke textu, δῶς αν θεωρι καὶ ποτ, ut reniant tempora refrigerii. At in Vulgata: ut cum venerint tempora refrigerii.

(76) *Præparatum.* Pro προεκτρυγμένον ὑμῖν, legit Irenæus προεκτρυπόμενον, prout habet quoque codex Alexand. et plures alii. Tertullian. etiam lib. *De resurrect. car.*, cap. 23, legit prædesignatum.

(77) *Locutus est.* Vocem et, quæ in editi. Eras., Gall. et Feuard. perperam addita est, non agno-
scunt cod. Clarom., Arund., Voss. et Lucas textus.

(78) *Prophetas suos.* Voces δὲ αἰώνος, a sæculo
omnibus cum Irenæo cod. Cantabrig.

(79) *Quinque locuti sunt, et annuntiaverunt.* Sic

repromissionem, quam
fecit Deus patribus, per
Iesum adimpletam evan-
gelizans: non quidem
alterum Deum annun-
tians, sed Filium Dei,
qui et homo factus est,
et passus, in agnitionem
adducens Israel; et
in Iesu resurrectionem,
quæ est a mortuis, an-
nuntians, et significans,
quoniam omnia, quæ
prophetæ annuntiaver-
runt de passione Christi,
hæc adimplevit Deus.

4. Propter quod rursum conveoatis principibus
sacerdotum, fiducialiter Petrus dixit ad eos ⁴⁶:
«Principes populi, et seniores Israelitæ, si nos
hodie redarguimus a vobis in benefacto hominis
infirmi, in quo hic salvatus (82) est; cognitum sit
omnibus vobis, et omni populo Israel, quoniam
in nomine Iesu Christi Nazareni, quem vos cruci-
fixistis, quem Deus excitavit a mortuis, in hoc hic
estat in conspectu vestro sanus. Hic est lapis (83)
spreus (84) a vobis adiumentibus, qui factus est
in caput anguli ⁴⁵. Et non est aliud nomen sub
celo, quod datum sit hominibus, in quo oporteat
salvari nos.

Οὐτως οἱ ἀπόστολοι (85) Sic apostoli non Deum
εὐ τὸν θεὸν ἡλασσον, mutabant, sed Christum
ἀλλὰ τὸν Χριστὸν κατήγ-
γελλον τῷ λαῷ εἰναὶ τὸν
Ἴησον, τὸν ἐσταυρωμέ-
νον, ὃν ὁ θεὸς, ὃ τὸν
προφῆτας πέμψας, αὐτὸς
θεὸς ἡν, ἤγειρε, καὶ τὴν
σωτηρίαν ἐν κύρῳ ἐδωκε τοῖς ἀνθρώποις.

D Sic apostoli non Deum
mutabant, sed Christum
annuntiabant populo esse
Iesum qui crucifixus est,
quem Deus excitavit. Qui
prophetæ misit, idem
Deus excitavit, et salutem
in eo dedit hominibus.
juxta S. Lucæ textum, codd. Clarom. et Voss. nec-
non Arund., nisi quod in hoc τὸ εἰ [quod hic pro-
stiam accipitur] desideretur. Sed Eras., Gall. et
Feu. habent: εἰ omnes, quoiquot locuti sunt, anun-
tiaverunt. Non legit autem Irenæus προκατήγελλεν,
ut fert textus Græcus hodiernus, sed simpliciter
κατήγειλαν, ut habent plura mss. exemplaria.

(80) *Et in semine.* Sic cod. Clarom. Plerique alii
omittunt εἰ, Grabius vero et pro in ex Merc. 2 po-
suit, quia, inquit, *Acta apostolica* ita sonant. Ex-
cusa quidem ita sonant. Sed cod. Alexand. juxta
Genes. xxi, 18, habet, καὶ τὸ στέρματι, quod
et legit Vulgatus interpres.

(81) *Φαρερὸν τὸ κήρυγμα.* Ilæc exstant in dicta
Catena fol. 23, pag. 1.

(82) *Salvatus.* Ita Feuard. in marg. et omnes
mss. juxta Græcum στῶσται. Edit. vero, *sannius*.

(83) *Lapis.* Vocem *preciosas* quæ in editi. addita
est, expunxi auctoritate codd. Clarom. et Voss.

quia neque in S. Lucæ textu legitur.

(84) *Spreus.* Sic Feuard. in marg., Clarom. et
Voss. Carteri reprobans.

(85) Οὐτως οἱ ἀπόστολοι. Ilæc Græci textus
fragmentum exhibet antedicta ms. Catena Patrum

5. Confusi (86) igitur et per curationem (« an-
norum enim, inquit Scriptura ⁶⁷, plus quam XL,
erat homo in quo factum est signum curationis ») et
195 per doctrinam apostolorum et prophetarum
expositionem, cum remisissent summi sacerdotes
Petrum et Joannem, et reversi essent ad reliquias
coapostolos, et discipulos Domini, id est in Eccle-
siam, et enarrassent que fuerant facta, et quemad-
modum fiducialiter egissent in nomine Iesu : « Au-
dientes, inquit ⁶⁸, tota Ecclesia (87), unanimis
extulerunt vocem ad Deum, et dixerunt : Domine,
tu es Deus qui fecisti caelum, et terram, et mare,
et omnia quae in eis sunt, qui per Spiritum sanctum
ore David patris nostri (88), pueri tui, dixisti ⁶⁹ :
Quare frenuerunt gentes, et populi meditati sunt
inanis ? Astiterunt reges terræ, et principes con-
gregati sunt in unum adversus Dominum et adver-
sus Christum ejus. Convenerunt enim vere in hac
civitate (89) adversus sanctum Filium tuum Iesum,
quem unxisti, Herodes et Pontius Pilatus, cum
gentibus et populis Israel, facere quæcumque
manus tua, et voluntas tua prædestinaverat He-
ri. »

Añta: φωναὶ (90) τῆς Ἐκ-
κλησίας, ἐξη; πᾶσα ἑσχη-
κεν Ἐκκλησία τὴν ἀρχὴν
αñta: φωναὶ τῆς μητρο-
πόλεως τῶν τῆς Καινῆς
Διαθῆκης πολεων: αñta:
φωναὶ τῶν ἀποστόλων,
αñta: φωναὶ τῶν μαθη-
τῶν τοῦ Κυρίου, τῶν
ἀληθῶν τελεών (92), με-
τὰ τῆς ἀνάληψης τοῦ
Κυρίου διὰ Πνεύματος
τελειωθέντων, καὶ ἐπικα-
λουμένων τὸν Θεὸν, τὸν
ποιησάντα τὸν οὐρανὸν,
καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θά-
λασσαν, τὸν διὰ τῶν προ-
φητῶν κεχρυγμένον, καὶ
τὸν τούτου πάθα δὲ δύ⁷⁰
Non enim erat ibi tunc

Hæc voces Ecclesiæ ex
qua habuit omnis Eccle-
sia initium : hæc voces
civitatis magnæ (91),
Novi Testamenti civium :
hæc voces apostolorum,
hæc voces discipulorum
Domini, eorum qui post
assumptionem Domini
per Spiritum et perfe-
cti exsisterunt, et in-
vocaverunt Deum, qui
fecit caelum et terram,
et mare, qui per proph-
etas annuntiatus est, et
ejus Filius Jesus (93),
quem unxit Deus, et al-
terum autem nescientes.
C

⁶⁷ Act. iv, 22. ⁶⁸ Ibid. 24 seqq. ⁶⁹ Psal. ii, 1, 2. ⁷⁰ Act. iv, 31. ⁷¹ Ibid. 33. ⁷² Act. v, 30 seqq.

(86) *Confusi.* Sic Feuard. edit. Colon. Cæteri
omnes codd. vitiouse, et contra constructionis le-
ges, confusi, nam sequitur : cum remisissent summi
sacerdos.

(87) *Tota Ecclesia.* Has duas voces explicationis
gratia addidit Ireneus, vel ejus interpres. Neque
enim apud Lucam existant.

(88) *Per Spiritum sanctum... patris nostri.* Hæc
in excusis N. T. codil. Græcis desiderantur. Ha-
bentur vero non in Vulgata modo, sed et in qui-
busdam mss. codd. Græcis in Oxon. N. T. edit. ci-
tatis.

(89) *In hac civitate.* Hæc voces desunt in bodierno
Lucus Ixii Græco, sed non in Vulgata et pluribus
aliis mss. Græcis. Perperam ergo Grabius glossemata
esse censet.

(90) *Añta: φωναὶ.* Ita quoque existant in laudata

D Catena, fol. 30, p. 2.

(91) *Civitatis magnæ.* Græcam vocem μητρό-
πολεως alias quivis verissel, *metropolis*, vel *metropo-
leos*.

(92) *Tow̄ alηθῶν τελεών.* Has voces legisse non
videtur vetus interpres.

(93) *Filius Jesus.* Ex Græco legendum, *Filius
Iesum*.

(94) *Vel eorum.* *Vel pro et, more scriptoribus in-
fimæ Latinitatis usitato.*

(95) *Gloria sua.* Αόξη pro ξεξιδ perperam legit
vetus interpres.

(96) *Impudenter.* Eras., Gall. et Feuard. im-
pudentes.

(97) *Multo... prius.* Pro multo minus.

(98) *Sententia.* Feuard. in marg. et cod. Voss.
scientia.

A ἔχοντες δὲ Θεόν, καὶ δλ-
λον οὐκ εἰδότων. Οὐ γάρ
ἡ τότε Οὐαλεντίνος ἦται,
οὐδὲ Μαρκίων, οὐδὲ οἱ
λοιποὶ ἐκεῦτον τε, καὶ τῶν
πειθομένων αὐτοῖς κατα-
στροφεῖς. Διὸ καὶ ἐπή-
κουσαν αὐτῶν δὲ ποιητῆς
τῶν ἀπεύτων Θεός.
« Ἐσαλεύθη γάρ, φησίν,
δὲ τόπος, δὲν φέρειν συνη-
γμένοι, καὶ ἀπλήσθεαν
ἀπαντες τοῦ ἀγίου Πνεύ-
ματος, καὶ ἐλάσουν τὸν
λόγον τοῦ Θεοῦ μετὰ παρ-
ῆρσας, » παντὶ τῷ οὐ-
λοντι πιστεύειν.

B « Viriote enim magna, inquit ⁷¹, reddebat testimoniū
apostoli resurrectionis Domini Iesu, » dicen-
tes ad eos ⁷² : « Deus patrum nostrorum excitavit
Iesum, quem vos apprehendistis, et interfecistis sus-
pendedentes in ligno. Ilunc Deus principem, et Sol-
vatore exaltavit gloria sua (93), dare penitentiam
Israel, et remissionem peccatorum : et nos in eo
testes sumus sermonum horum, et Spiritus sanctus,
quem dedit Deus credentibus ei. Omni quaque
die, inquit, in templo et in domo noui cessabant do-
centes et evangelizantes Christum Iesum, » Filium
Dei. Hæc enim erat salutis agnitus, que perfectos ad
Deum efficit eos, qui cognoscunt Filii ejus aduentum.

6. Quoniam autem impudenter (96) quidam eo-
rum dicunt : Apud Iudeos præconantes apostoli
non poterant alterum eis Deum annuntiare, præter
eum, qui creditus fuerat ab ipsis; dicimus ad eos,
quoniam si secundum olim insitam opinionem ho-
mīnibus loquebantur apostoli, nemo ab his cognovit
veritatem, inuito autem prius (97) a Domino; et
enim ipsum sic locutum dicunt. Nec hi ergo ipsi
veritatem sciunt, sed sententia (98) eorum de Deo
cum erat talis, exceperant doctrinam, que in admo-
num audire poterant. Secundum hunc igitur ser-
monem apud neminem erit regula veritatis, sed

omnes discipuli omnibus imputabunt, quoniam quoniam admodum unusquisque sentiebat, et quemadmodum capiebat, sic et sermo ad eum factus est. Superflius autem et inutilis adventus Domini parabit, si quidem venit permissurus, et servaturus nniuscujusque olim insitam de Deo opinionem. Adhuc etiam et multo durius erat, quem hominem viderant Judæi, et cruci affligerant, annuntiari hunc esse Christum Filium Dei, æternum ipsorum regem. Non igitur jam secundum pristinam eorum (99) opinionem loquebantur ad eos. Qui enim in faciem interficiores eos esse Domini dicebant, multo magis fiducialiter eum Patrem, qui super Demiurgum est, et ipsis (1) annuntiarent, et non in quod putabat unusquisque; et multo minus erat peccatum, siquidem superiorem Salvatorem, ad quem ascendere eos oportet, quoniam esset impossibilis, non affligerent cruci. Quoniammodum enim gentibus non secundum sententiam illorum loquebantur, sed cum fiducia dicebant, quoniam dei ipsorum non essent dei, sed idola dæmoniorum; simili modo et Judæis annuntiassent, si alterum majorem et perfectiorem scissent Patrem, non adnutientes (2), nequa augentes eorum non veram de Deo opinionem. Ethnicorum autem solventes errorem, et afferentes eos a suis diis, non utique alterum eis inferebant errorem; sed afferentes eos qui non erant dei, eum, qui solus erat Deus et verus Pater, ostenderunt.

7. Ex verbis Patri igitur, quæ fecit in Cæsarea ad Cornelium centurionem, et eos qui cum eo erant gentiles, quibus primo enarratus est sermo Dei, cognoscendum est nobis, quæ annuntiabant apostoli, et qualis fuit prædicatio ipsorum, et quam habuerunt de Deo **198** sententiam. « Erat enim, inquit (1), Cornelius hic religiosus et timens Deum cum tota domo sua, et faciens elemosynas multas in populo, et orans Deum semper. Vidi ergo (3), circa horam nonam diei, angelum Dei intrantem (4) ad se, et dicentem : Eleemosynæ tue ascenderunt in commemorationem in conspectu Dei. Propter quod misse ad Simonem, qui vocatur Petrus. »

(1) *Act. x, 1 seqq.* (2) *Ibid. 15.* (3) *Ibid. 31, 35.*

(4) *Ibid. 37 seqq.*

(99) *Prætinam eorum. Eorum deest in Clarom., Arund. et Voss.*

(1) *Et ipsis. Sic Clarom. cum Eras. et Gall. Ceteri et ipsi.*

(2) *Adnutientes. Ita pro annuntiantes, ex cod. Voss. feliciter restituit Græbius.*

(3) *Vidit ergo. Verba Lucæ compendio refert Ireneus, indeque plures omitit voces.*

(4) *Angelum Dei intrantem. Clarom. Angelum Domini intrantem.*

(5) *Tos. IIerrou. Hæc ex dicta Catena fol. 73, p. 2, deprompta.*

(6) *Quæ Deus. Ita omnia exemplaria, et Graecatam Irenei q. am S. Lucæ littera; et sic etiam unus e nostris San-Germanensis Latinus Actorum mss. codd. Sola Fenard. edit. Colon. et que secutæ sunt, (nam priores cum Eras. consentiunt) juxta Vulga-*

A *Tou Mētrou (5) τὴν ἀποκάλυψην Ιδόντος, ἐν ᾧ τῇ οὐρανίῳ εἶπεν αὐτῷ φωνῇ : « Αὐτὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου, » τοῦθι. οὐδὲ τοῦ νόμου μεταξὺ καθαρῶν καὶ ἐκαθάρτων διαστέλλεις οὐτε θεός, οὐτος ἐκαθάρισε τὰ θέντα διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Παύλου αὐτοῦ, οὐ καὶ οὐτοῦ Κορηνίου, τὸν διὰ (6) τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν κατηχέσθω, διὸ (7) τὰς ἐλεημοσύνας ἐποιεῖ, οὗτος ἐπί τῆς ἀληθείας ἔστι Θεός. « Ελεητε δὲ αὐτῷ τῇ τοῦ Ιησοῦ γνώστες.*

Propter quod adjecit (8) : « Vos scitis quod factum est (9) verbum per omnem Judæam : incipiens enim a Galilæa post baptismum, quod (10) prædicavit Joannes : Jesum a Nazareth, quemadmodum unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute; ipso circnivit benefaciens et curans omnes qui oppressi erant a diabolo, quoniam Deus erat cum eo. Et nos testes sumus omnium eorum, que fecit et in regione Judæorum, et in Hierusalem : quem interficerunt suspendentes in ligno. Hunc Deus excitavit tertia die, et dedit eum manifestum fieri (11), non omni populo, sed testibus nobis prædestinatis a Deo (12), qui cum eo et manducavimus, et bibimus post resurrectionem a mortuis. Et præcepit nobis annuntiare populo, et testificari, quoniam ipse est prædestinatus a Deo judex vivorum et mortuorum. Huic omnes prophetæ testimonium reddunt remis-

D tam Actorum versionem habet : *Quod Deus, quia in omnibus sequitur, commune.*

(7) *Timet eum. In Arund. timet Deum. Sed S. Lucas habet αὐτὸν.*

(8) *Tparōς σημαίνων. Hæc quoque Graeca Irenei verba eruta sunt ex laudata Catena fol. 7, p. 2.*

(9) *Tὸν διά. Lege enim interpret. διὸ διά.*

(10) *Δι τὸν. Lege δι τὸν.*

(11) *Agnitio. Filii additæ ex textu Graec.*

(12) *Quod factum est. Clarom. et Voss. quoniam factum est.*

(13) *Baptismum quod. Baptismum in neutro genere accipe, quod medie et in fine latinitatis scriptoribus non insuetum.*

(14) *Manifestum fieri. In Voss. manifeste fieri.*

(15) *A Deo. Eras. et Gall. ab eo.*

sinem peccatorum accipere per nomen ejus omnem A credentem in eum. » *Filiū ergo Dei, quem ignorabant homines, annuntiabant apostoli, et aduentum ejus, his qui ante instructi erant de Deo; sed non alterum Deum inferebant. Si enim tale aliquid sciret Petrus, libere gentibus prædicasset, alterum quidem *Judeorum*, alterum autem *Christianorum* esse Deum; qui quidem propter visionem angeli conterriti omnes, quodcumque eis dixisset, credidissent. Ex verbis autem Petri manifestum est, quoniam præcognitum quidem eis Deum custodivit; *Filiū autem Dei Iesum Christum esse testificatus est ipsis, judicero vivorum et mortuorum, in quem et (16) baptizari eos jussit in remissione peccatorum: et non tantum hoc, sed et Iesum ipsum (17) esse *Filiū Dei* testificatus est, qui et unctionis B Spiritu sancto, *Iesus Christus* dicitur. Et est hic idem ex *Maria* natus, quemadmodum Petri continet testificatio. An nunquid perfectam tunc cognitionem nondum habebat Petrus, quam postea adinvenerunt hi? Imperfectus igitur secundum h̄es Petrus, imperfecti autem et reliqui apostoli. et oportebit eos reviviscentes, horum fieri discipulos, ut et ipse perfecti siant. Sed hoc quidem ridiculum est. Arguntur vero isti non quidem apostolorum, sed suæ male sententiaæ esse discipuli. Propter hoc autem et varie sententiaæ sunt uninsecuusque eorum, recipientis (18) errorem quemadmodum capiebat. Ecclesia vero per universum mundum ab apostolis firmam habens initium, in una et eadem de Deo et de *Filio* ejus perseverat sententia.**

8. *Philippos autem rursus spadoni reginas *Aethiopum* revertenti a Hierosolymis* ¹⁷, et legenti *Iesaiam prophetam*, solus soli, quem annuntiavit? Nonne enim, de quo dixit propheta: « *Tanquam ovis ad victimam* (19) *ductus est*, quemadmodum agnus ante londentem se sine voce, sic non aperuit os (20)? *Nativitatem autem ejus quis enarrabit?* quoniam tolletur a terra vita ejus ²¹. » *Toūtov elvai* (21) *Iησοῦν*, *Hunc esse Iesum, et im- xai πεπληρωθαι ἐν αὐτῷ pletam esse in eo Scripturam*; quemadmodum ipse eunuchus credens, et statim postulans baptizari dicebat: « *Credo *Filiū Dei* esse Iesum* ²². »

¹⁷ *Act. viii, 26 seqq.* ¹⁸ *Ibid. 32, ex Isa. lxx,* et *Philip. ii, 8.* ²⁰ *Act. xvii, 24 seqq.*

(16) *In quem, et. Eras., Gall. et Fenard. in quo sine et.*

(17) *Iesum ipsum. Sic Clarom., Voss., Merc. i et Grab. melius quam reliqui, *Iesum Christum*.*

(19) *Victimam. Sic Clarom., Arund. et Voss., quoniam et paulo post σφαγὴν reddidit interpres. Cæteri, occisionem.*

(20) *Oe. Suum omittunt iidem Clarom., Arund. et Voss.*

(21) *Toūtov elvai. Quæ sequuntur Graeca, Cate- næ PP. sc̄p̄o dicitæ inserta leguntur; priora qui-*

A σοῦν *Xριστόν.* » *Ος καὶ ἐπέμφθη εἰς τὰ καλύματα Αἰθιοπίας, κηρύξαν τοῦτο, διπερ ἐπίστευσε, Θεὸν μὲν ἥνα, τὸν διὰ τῶν προφητῶν κεκηρυγμένον· τούτου δὲ τὸν Γέλον τὴν κατὰ δινθρωπὸν ἡδη πεποῆσθαι παρουσίαν, καὶ ὡς πρόδοτον εἰς σφαγὴν θήθη (22), καὶ τὰ λοιπὰ, δοαὶ προφῆται λέγουσι περὶ αὐτοῦ.*

9. *Paulus* ²³ quoque et ipse, posteaquam de cœlo locutus est ad eum Dominus, et ostendit quoniam suum Dominum persequebatur, persecutus discipulos ejus, et misit Ananiam ad eum, ut iterum viderer et baptizaretur: « *In synagōgis, sit* ²⁴, *in Damasco prædicabat eum omni fiducia Iesum, quoniam hic est Christus *Filius Dei*.* » *Toutefois: τὸ μαστήριον, δὲ λέγει κατὰ ἀποκάλυψθαι ἐγκωμιάσθαι αὐτῷ, διὰ παθῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, οὗτος Κύριος τῶν πάντων, καὶ βασιλεὺς, καὶ θριής* ²⁵, *οὗτος θεός, καὶ κριτής τοῦ θεοῦ εἶναι Ιη-* ²⁶ *σοῦν*. *Hunc esse Iesum, et im- xai πεπληρωθαι ἐν αὐτῷ pletam esse in eo Scripturam*; quemadmodum ipse eunuchus credens, et statim postulans baptizari dicebat: « *Credo *Filiū Dei* esse Iesum* ²⁷. »

7. ²⁰ *Ibid. 37.* ²⁰ *Act. ix, 4 seqq.* ²¹ *Ibid. 20.*

oem fol. 58, p. 1, posteriora, *Παῦλος*, etc., fol. 65, p. 1.

(22) *Ηχθη. Legendum ἀχθῆναι.*

(23) *Rex. Omnia quod addunt Fenard. et Voss. merito delevit Grab. quia uic in Graeco, nec in reliquis exemplaribus occurrit.*

(24) *Tractatnr. Si in Graeco legit Irenæus θερα- πευτα, hoc verbum modo sibi peculiari vertit in- terpres.*

(25) *Omnia fecerit. Verbum fecerit in nostris N. T. cojd. non legitur.*

super faciem totius terræ, præstiens tempora (26) secundum determinationem inhabitationis eorum (27), querere illud quod est divinum (28), si quo modo tractare possint illud, aut inventire, quamvis etiam non longe sit ab unoquoque nostro; in ipso enim vivimus, et movemur, et sumus; et quemadmodum quidam secundum vos (29) dixerunt: *Huius enim et genus sumus. Genus igitur cum simus Dei, non oportet nos putare, id quod est divinum simile esse auro vel argento, vel lapidi per artem, vel concupiscentiam hominum deformato.* Tempora ergo ignorantiae despiciens Deus, nunc præcepit (30) hominibus omnibus (31) ubique postea in ipsum, quoniam constituit diem judicari orbem terræ in justitia, in viro Jesu, in quo statuit fidem (32), excitans eum a mortuis. Hoc autem in loco non solum factorem mundi Deum eis annuntiat, non assistantibus Judæis, sed et quoniam unum genus humanum fecit inhabitare super omnem terram, quemadmodum et Moyses ait³⁴: *Quando divisit Altissimas gentes, quemadmodum dispersit filios Adam, statuit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei; et populum autem qui credit Deo (33), jam non esse sub angelorum potestate, sed sub Domini: Facta est enim portio Domini populus ejus Jacob, suniculum hereditatis ejus Israel³⁵.* Et iterum Lystris Lycie (34) cam esset Paulus cum Barnaba, et a nativitate ciudum in nomine Domini nostri Jesu Christi ambulare fecisset, et cum turba honorare eos vellet quemadmodum deos, propter admirabile factum, ait eis³⁶: *Nos similes (35) vobis sumus homines, evangelizantes vobis Deum (36), uti ab eis vanis simulacris (37) convertamini ad Deum vivum, qui fecit*

³⁴ Deut. xxxii, 8. ³⁵ Ibid. 9. ³⁶ Act. xiv, 14 seqq.

(26) *Præstiens tempora.* Addunt codices nostri προστέταγμάντος, vel προστέταγμάντος; quod statuta reddidit Vulgatus interpres.

(27) *Secundum determinationem inhabitationis eorum.* Legisse videtur Irenæus, κατὰ δρόσεστας τῆς κατοικίας αὐτῶν. Et ita legi in ms. Cantabrigiensi codice Auctorum dicit Grabius. Hanc tamen ms. Cantabrig. lectionem omiserunt h. qui varias N. T. codicum lectiones sive in edit. Oxon. sive in Polyglottis Londinensis collegunt.

(28) *Illud quod est divinum, etc.* Tò δεῖν cum Irenæo habet Cantabrig. in quo et legitur, Grabio teste, Φηλαρχίαν αὐτό, pro αὐτό, et ὑπάρχοντας, non ὑπάρχοντα.

(29) *Quidam secundum vos.* Omissa quoque poetica mentio in ms. Cantabrig. et Æthiopica versione.

(30) *Præcepit.* In edit. Oxon. ex Merc. 4, præcepit.

(31) *Omnibus.* Deest in Clarom. et Voss.

(32) *In viro Jesu, in quo statuit fidem.* Jesu pariter addit post viro cod. Cantabrig. Sed post fidem, voces παρασχόντας πάντα solus omittit Irenæus.

(33) *Credit Deo.* Ita Eras., Gall., Feuard. et eod. Arund. et Merc. 2. Alii, creditit Deum; Clarom. credit Deum.

(34) *Lycia.* Memoria lapsus auctor scriptit Lycias pro Lycaonie; Lystra siquidem ex Ptolomeo et Hierocle, quin etiam ex Luca Act. xiv, 6, non in Lycia, sed in Lycaonia sita erant.

A coolum, et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt: qui in præteritis temporibus permisit omnes gentes abiisse vias suas, quanquam non sine locutione semetipsum reliquit, benefaciens, de cœlo dans vobis pluvias et tempora fructifera, adimplens cibo et hilaritate corda vestra (38); Quoniam autem his annuntiationibus ejus omnes epistola consonant, ex ipsis epistolis ostendimus apie in loco (39), exponentes Apostolum. Nobis autem collaborantibus his ostensionibus, quæ ex Scripturis sunt, et quæ multisarie dicta sunt, breviter et compendiose annuntiantibus, et tu cum magnanimitate intende eis, et non longiloquium putare (40): hoc intelligens quoniam ostensiones, quæ sunt in Scripturis, non possunt ostendendi, nisi ex ipsis Scripturis.

B 10. Stephanus autem iterum qui electus est ab apostolis primus diaconus (41), qui et primus ex omnibus hominibus sectatus est vestigia martyrii Domini, propter Christi confessionem primus interfactus, fiducialiter loquens in populo, et docens eos, dicens⁴²: *Deus gloriae (42) visus est patri nostro Abraham, et dixit ad eum: Exi de terra tua, et de cognatione tua, et veni in terram, quam demonstrabo tibi: et transtulit illum in terram hanc, quam nunc et vos inhabitatis, et non dedit ei hereditatem in ea, nec gressum pedis; sed promisit dare in possessionem eam, et semini ejus post eum.* Locutus est autem sic Deus ad eum: quoniam erit semen ejus peregrinans (43) in terra aliena, et in C 198 servitatem redigentur, et vexabuntur annis quadringtonitis: et gentem, cui servient, judicabo ego, dicit Dominus. Et postea exient, et servient mihi in isto loco. Et dedit ei testamentum circummissionis, et sic generavit Isaac. Et reliqua autem

³⁷ Act. vii, 2 seqq.

(35) *Nos similes.* In Eras. et Gall. nonne similes.

(36) *Vobis Deum.* Deum addunt Clarom. et Voss.; addit etiam ms. Cantabrig. cum que satis exacte legit Irenæus.

(37) *Simulacris.* Non exstat in nostris N. Test. eod.

(38) *Vestra.* Ita Feuard. in marg. Clarom. et Voss. consentiente etiam ms. Cantabrig.; ceteri cum vulgaris N. T. exemplaribus, nostra.

(39) *Ostendimus apie in loco.* Scilicet libro v D hujus operis, in quo Pauli sententiam examinat, et Apostolum exposit, ac pravas hereticorum interpretationes refellit, ut facturum se pollicetur in Præfatione illius libri, et cap. ult. libri iv, nisi librum contra Marcionem intelligat, in quo hereticum ex his, quæ admittebat, Pauli Epistolarum paribus confutaturum se prouiserat.

(40) *Patere.* Soli Feuard. et Grab. patet. Subintellige velis, vel quidquam simile.

(41) *Primus diaconus.* Ita Eras., Gall., Feuard., Clarom., Arund. et Merc. 2. At Feuard. in marg. et Voss. primus diaconorum. Hanc posteriorum lectionem præsertim Grabius; ego priorem, quam juxta Acta apostolorum sic interpretor: *electus est prius, ut esset diaconus.*

(42) *Deus gloriae.* etc. Stephani verba compendio referit Irenæus. Nihil mirum itaque si plura prætermissit.

(43) *Peregrinans.* Edit. peregrinum. In Arund. inculsum.

verborum ejus eumdem Deum annuntiant, qui et fuit (44) cum Joseph, et cum patriarchis, qui et collocutus est Moysi.

11. Et omnem apostolorum doctrinam unum et eumdem Deum annuntiassent, qui transelit Abraham, qui promissionem hereditatis ei fecit, qui testamentum circumcisioñis apto tempore dedit, qui ex Ægypto vocavit semen ejus, servatum manifeste per circumcisioñem (in signo enim dedit eam, ut non similes essent Ægyptis); hunc factorem omnium, hunc Patrem Domini nostri Jesu Christi, hunc Deum claritatis, ex ipsis sermonibus et Actibus apostolorum volentes discere possunt, et contemplari, quoniam unus hic Deus, super quem alias non est. Si autem et erat super hunc alias Deus, ex abundanti per comparationem dicere possumus: hic illo melior est. Melior enim ex operibus apparet, quemadmodum et prædictimus⁴⁵: et cum illi nullum Patris sui opus habeant ostendere, hic solus ostenditur Deus. Si quis autem *ægrotans* circa questiones⁴⁶ (45), ea quæ ab apostolis de Deo dicta sunt, allegorizanda existimat; prædictos sermones nostros discutat, in quibus unum Deum conditorem et factorem omnium ostendimus, et ea quæ ab illis dicuntur, destruximus et denudavimus: et inveniet consonantes eos apostolorum doctrinæ, et sic habere quemadmodum docebant et persuadebantur, quoniam unus est fabricator omnium Deus: et cum repulerit a sententia sua tantum errorem, et eam, quæ est adversus Deum, blasphemiam; et a semetipso inveniet rationem, cognoscens et eam, quæ est secundum Moysen legem, ex gratiam Novi Testamenti, ultraque apta temporibus, ad utilitatem humani generis ab uno et eodem praesita Deo.

12. Omnes enim, qui sunt malæ sententiae, moti ab ea legislatione (46), quæ secundum Moysen, dissimilem eam et contrariam Evangelii doctrinam arbitrantur, jam non sunt conversi, uti differentias

⁴⁴ Lib. II, cap. XXX. ⁴⁵ 1 Tim. vi, 4. ⁴⁶ Cap. IX, C.

(44) *Fuit*. Alii mendose, *fecit*.

(45) *Ægrotans* circa questiones. Νοσῶν τραπέζης, 1 Timothei, vi, 4.

(46) *Legislatione*. *Editi*, *legislatione*.

(47) *Sententia suis*. *Suis* addidi ex Claram. et Voss.

(48) *Semetipos plus inveniisse*. Sic Claram. et Voss. certi quod a semetipos plus inveniissent.

(49) *Ad intercidendas conversi sunt Scripturas*. *Lege* sup. lib. I, cap. 27, n. 2, et *confer* Epiphanius, hær. XLII, et Tertullianus, lib. IV, et *v. Cont. Marcion.*

(50) *In altera conscriptione*. Scilicet in libro singulari *Contra Marcionem*, quem jam alibi editurum se promisit. Si fidem liberavit, opus injuria temporum interierit.

(51) *Factorem*. Ita ex Feuard. marg., Claram. et Voss. reposui pro *fabricatorem*, quia haec vox mox præcedit.

(52) *Propositum initii sui tolerabiliorem habentes*. Sic recte Claram. et Arund. In Merc. 2 deest initii sui. In aliis porporam legitur *intolerabiliorem*. *Intolerabilius* quidem seu *proculpeius* non adeo male vertit interpres, *propositum*; sed si ad grammaticæ Latinæ, magis quam ad Græcæ, leges attendisset,

PATROL. GR. VII.

A utriusque Testamenti inquirerent causas. Deserit igitur cum sint a paterna dilectione, et inflati a Satana, conversi in Simonis Magi doctrinam, abstulerunt sententias suis (47) ab eo qui est Deus, et putaverunt semetipos plus invenisse (48), quam apostoli, alterum Deum adinvicentes. Et apostolos quidem adhuc quæ sunt Judæorum sentientes, annuntiassent Evangelium; se autem sinceriores, et predentiores apostolis esse. Unde et Marcion, et qui ab eo sunt, ad intercidendas conversi sunt Scripturas (49), quasdam quidem in totum non cognoscentes, secundum Lucam autem Evangelium, et Epistolas Pauli decurantes, hec sola legitima esse dicunt, quæ ipsi minoraverunt. Nos autem etiam ex his, quæ adhuc apud eos custodiuntur, arguimus eos, donante Deo, in altera conscriptione (50). Reliqui vero omnes falso scientia nomine inflati, Scripturas quidem confundentur, interpretationes vero convertunt, quemadmodum ostendimus in primo libro⁵¹. Et quidem hi qui a Marcione sunt statim blasphemant fabricatorem, dicentes eum malorum factorem (51), propositum initii sui tolerabiliorem habentes (52), duos naturaliter dicentes deos, distantes ab invicem, alterum quidem bonum, alterum autem malum: hi autem qui sunt a Valentino, non inibis honestius utentes, et Patrem, et Dominum, et Deum, hunc qui est fabricator, ostendentes, propositum sive secundum blasphemorum habent, neque ab aliquo ex his, quæ sunt intra plenitudinem, *Æonibus* dicentes eum emissum, sed ab ea labe, quæ extra Pleroma expulsa est. Hæc autem omnia contulit eis Scripturarum et dispositionis Dei ignorantia. Nos et causam differentias Testamentorum, et rursum unitatem et consonantiam ipsorum, in his quæ deinceps futura sunt, referemus.

13. Quoniam autem et apostoli, et discentes ipsorum (53) sic docebant, quemadmodum Ecclesia prædicat, et sic docentes perfecti fuerant, propter XVIII, XIX et XX.

D *tolerabilius*, non *tolerabiliorem* adjudicere debuisset. Illic vero Irenæi sensus est (quo genuinam esse nostram lectionem demonstratur): Valentinius Marcionis opponit, ostenditque majorem esse illius, quam hujus blasphemiam, quamvis contrarium prima fronte appareat. Hic quidem jam a primis hypotheseos suis vocibus divinum Numen ore sacrilego ludit, dicens Deum malorum factorem esse; sed propositum initii sui tolerabilius habet; id est hypotheseos a se de primo rerum Principio (sic explicandas ex voces, initii sui pro more interpretis ἀρχὴν ἀρχῖτον) institutæ impietatem aliquatenus emollit, duos commentus deos, quibus nulla secum invicem societas sit: eccentrico vero Valentinius nominibus quidem in speciem honestius uitat, mundi Creatori et Patriis, et Domini, et Dei appellationem non denegans; re ipsa tamen in hoc seculior, minusque serenda ejus hypothesis, quod hunc, quem Deum et Dominum, mundique auctorum vocal, spuriissimæ labis e pleromate ejectum fructum esse dicat.

(53) *Discentes ipsorum*. Pro, *discipuli* ipsorum: quo sensu eamdem vocem iterum accipit infra cap. 15 et 18, ut et Tertull. non raro.

quod et evocabantur ad perfectum; Stephanus hæc docens, adhuc cum super terram esset, vidit gloriam Dei, et Jesum ad dexteram, et dixit⁵¹: « Ecce video celos apertos, et Filium hominis ad dexteram astantem Dei (54). » Et hæc dixit, et lapidatus est, et sic perfectam doctrinam adimplevit, per omnia martyrii magistrum imitans, et postulans pro eis qui se interfiebant, et dicens: « Domine, ne status illis hoc peccatum⁵². » Sic erant perfecti, qui unum et cumdem Deum, ab initio usque ad finem variis dispositionibus assistentem humano generi, sciebant; quemadmodum ait Osse propheta: « Ego visiones implevi, et in manibus prophetarum similatus sum (55)⁵³. » Qui ergo usque ad mortem tradidierunt animas propter Evangelium Christi, quomodo poterant secundum insitam opinionem hominibus loqui? Quod ipsum si fecissent, non paterneretur: sed quoniam contraria his, qui non assentiebant veritati, prædicabant, 189 ideo et passi sunt. Manifestum est ergo, quoniam non derelinquebant veritatem, sed cum omni fiducia Iudeis et Gracis prædicabant: Iudeis quidem, Jesum eum qui ab ipsis crucifixus est, esse Filium Dei, judicem vivorum et mortuorum, a Patre accepisse eternum regnum in Israel, quemadmodum ostendimus; Gracis vero unum Deum qui omnia fecit, et hujus Filium Iesum Christum annuntiantes.

44. Manifestius autem hoc ostenditur ex apostolorum epistola quam neque Iudeis, neque Gracis, sed his qui ex gentibus in Christum credebant, confirmantes fidem ipsorum, miserunt. Cum enim descendissent quidam a Iudea in Antiochiam, in qua et primum omnium discipuli Domini profide quam in Christo habebant, vocati sunt Christiani, et suaderent eis qui crediderant in Dominum, circumcidit, et reliqua secundum legis observationem perficerent; et ascendissent Paulus et Barnabas Hierosolymam ad alteros apostolos propter hanc questionem, et universa Ecclesia convenisset in unum, Petrus dixit eis⁵⁴: « Viri fratres, vos scitis quoniam a diebus antiquis in vobis (56) Deus elegit, ut ex ore meo audirent gentes verbum

A Evangelii, et crederent: et cordis inspector Deus testimonium perhibuit eis, dans eis Spiritum sanctum, sicut et nobis, et nihil discrevit inter nos et ipsos, emundans per fidem corda illorum. Nunc igitur quid tentatis Deum, imponere jugum super cervicem discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos valuimus portare? Sed per gratiam Domini nostri Iesu Christi credimus nos posse salvari quomodo et illi. » Post quem Jacobus dixit⁵⁵: « Viri fratres, Simon retulit quemadmodum (57) Deus excoxitavit accipere ex gentibus populum nomini suo. Et sic (58) convenienti sermones prophetarum, sicut scriptum est⁵⁶: Post hæc reverterat, et rediscicabo tabernaculum David quod cedidit, et distracta ejus rediscicabo, et erigam illud, ut reliqui hominum Dominum, et omnes gentes, in quibus invocatum est nomen meum super eos, dicit Dominus, faciens hæc (59). Cognitum a seculo est Deo opus ejus: propterea ego secundum me (60) iudico, non molestari eos, qui ex gentibus convertuntur ad Deum; sed præcipendum eis, ut abstineant a vanitatibus idolorum, et a fornicatione (61), et a sanguine: et quæcumque nolunt sibi fieri, aliis ne faciant (62). » Et cum hæc dicta essent, et omnes consenserint, scripserunt eis sic⁵⁷: « Apostoli, et presbyteri fratres (63), his qui sunt in Antiochia, et Syria, et Cilicia, fratribus ex gentibus, salutem. Quoniam audivimus, quia ex nobis quidam exeuntes turbaverunt vos sermonibus, destruentes animas vestras, quibus non præcepimus, dicentes: Circumcidimini et servate legem (64); placuit nobis convenientibus in unum, electos viros mittere ad vos cum dilectissimis nostris Barnabae et Paulo, hominibus qui tradiderunt animam suam pro nomine Domini nostri Iesu Christi. Misimus igitur Judam et Silam, et ipsos per sermonem annuntiantes nostram sententiam (65). Placuit eum sancto Spiritui, et nobis, nullum amplius vobis pondus imponere, quam hæc, quæ sunt necessaria: ut abstineatis ab idolatria, et sanguine, et fornicatione; et quæcumque non vultis fieri vobis, aliis ne faciatis: a quibus custodientes vos ipsos, bene

⁵¹ Act. vii, 53. ⁵² Ibid. 59. ⁵³ Osce xii, 40. ⁵⁴ Act. xv, 7 seqq. ⁵⁵ Ibid. 13 seqq. ⁵⁶ Amos ix, 11, 12. ⁵⁷ Act. xv, 23 seqq.

⁵⁸ Secundum me. Has voces non agnoscunt nostri exemplaria.

⁵⁹ Et a fornicatione. Κατ τοῦ πνευτοῦ, et suffocatio, quod addunt nostri codd. omittit quoque cod. Cantabrig. et hic et v. 29.

⁶⁰ Et quæcumque... faciunt. Ilanc pericopen, quæ in nostris exemplaribus nec hic, nec versu 29 legitur, agnoscunt etiam cod. Cantabrig. et alii quidam, ut et Cyprian. lib. iii adv. Iud., cap. 419.

⁶¹ Presbyteri fratres. Sic cum Irenæo habent codd. Cantabrig. et Alexand. et Vulgatus interpres. At in editis Gracis: Πρεσβύτεροι κατ ὄδελφον.

⁶² Dicentes... legem. Hoc comma nec in Vulgata Latina, nec in Const. apost. loco cit. legitur.

⁶³ Nostram sententiam. Τὰ αὐτὰ, eadem, habent nostri codd.

(54) Ad dexteram astantem Dei. Sic Clarom. et Voss. editi.stantem a dextris Dei.

(55) Similatus sum. Edit. assimilatus sum.

(56) In vobis. Cum Irenæo τῷ ὄμοι habet cod. Alexand. et etiam sic legunt auctor Constit. apost. lib. vi, cap. 12, et Chrysost. Editi vero N. T. codd. tunc Gracæ, tum Latini habent τῷ ἡμῖν, in nobis.

(57) Quemadmodum. Vocem πρῶτον, primum, quam addunt nostra exemplaria, cum Irenæo omittunt Chrysost., Theophylact., auctor Constit. apost., loco cit., et cod. Alexand.

(58) Et sic. Οὐτοῦ pro τούτῳ cum Irenæo etiam habebat cod. Cantabrig. sed recentiori manu emendatum sulse dicit Gracius.

(59) Facionis hæc. Nec πάντα, quod addunt nostri codd. legunt Vulgatus et Ethiops interpres, nec existat in cod. Alexand. et Cantabrig.

agatis, ambulantes in *Spiritu sancto* (66). Mani- festum est igitur ex his omnibus, quoniam non alterum Patrem esse docebant, sed libertatis Novum Testamentum dabant his, qui nove in Deum per *Spiritum sanctum* credebant. Ipsi autem ex eo quod quererent: An oporteret circumcidere adhuc discipulos, necne? manifeste ostenderunt, non habuisse se alterius Dei contemplationem.

15. Ceterum non tam timorem circa primum habeissent Testamentum, ut nec cum ethnici (67) quidem convesci vellent. Nam et Petrus, quoniam ad catechizandos eos missus esset, et tali visione conterritus fuisset, cum timore tamen multo locutus est ad eos, dicens⁶⁸: « Ipsi scitis quoniam non est fas viro Iudeo adjungi (68), aut convenire cum allephyo (69): mihi autem Deus ostendit, neminem communem, aut immunum dicere hominem: quapropter sine contradictione veni; »

διὰ τῶν λόγων (70); τούτων σημαίνων, θεὶς οὐκ ἀν- ἀπαρέστο πρὸς αὐτοὺς, εἰ μὴ κακίλευστο. Τοις γάρ οὖδε τὸ βάπτισμα οὖτες αὐχερῶ; Εδωκεν αὐτοῖς, εἰ μὴ, τὸ Πνεύματος τοῦ ἀγίου ἐπαναταύ- οντος αὐτοῖς, προφητεύον- τας αὐτοὺς ἀπρόκλατοι. Καὶ διὰ τοῦτο Πλεγεῖ· Μήτις τὸ θεωρ καλύπται δύναται: [τοῦ μὴ βαπτισθῆναι (74)]

⁶⁶ Act. x, 28, 29. ⁶⁷ Ibid. 47. ⁶⁸ Gal. ii, 12, 15.

(66) *Ambulantes in Spiritu sancto*. Hec etiam agnoscent cod. Cantabrig. et Tertullian. lib. *De pudicit.* cap. 12.

(67) *Ethnicis*. Ita velut Feuard., cod. Clarom., Voss. et Grab. Ceteri perperam, *ipsis*. Ultraque vocem retinet Feuardent.

(68) *Adjungi*. Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss.; alii, *conjungi*.

(69) *Allephyo*. Id est, *alienigena*.

(70) Αὐτὰ τῷ ἀρχῷ. Hoc denique *Græcum* frag- mentum e saepe dicto Catenæ sol. 75, p. 4, de- scripsit Grabius.

(71) *Jussus*. Ita Feuard. in marg., Clarom., Voss. et Grab. juxta *Græcum* κακίλευστο. Nisi qui, mis- suns.

(72) *Sic* εἴκε ne *baptisma* quidem. Ita pro *sic* neque *baptisma* quidem, ex cod. Clarom. reposui, hanc lectionem genuinam esse ratus; tunc quod *Græcis* non male consonet; tunc quod non dubitent, quin vocem *τοις* (quæ in omnibus aliis codd. redi- dita non legitur) verterit interpres, *εἴκε*. Perilius alius vertisset, *fortasse*.

(73) *Nanquid* aliquis. Ita Clarom. et Voss. Reli- qui, *num quis*.

(74) Τον μη βαπτισθῆναι. His voces in ms. Ca- tenæ negligenter scribæ, et occasione sequentis vo- cis ab eadem syllaba τοῦ incipientis omissas sup- plevit vir clarissimus.

(75) *Hi autem qui circa Jacobum apostoli*. *Græ- cianum* esse notat Billius, et περὶ τὸν Ἰάκωβον ἀπόστολον pro ὁ Ἰάκωδος ἀπόστολος, *Jacobus apo- stolus*. Grabius vero hic cum Jacobo reliquos si- mal apostolos intelligit, quia, inquit, sequitur: *γνῶσι* vero *scientes*, etc. At plurali adhibito numero

Α μα τὸ ἄγιον Πλαστὸν, ὡς admodum et nos; καὶ ήμεῖς; πελθῶν δῆμα Σαδενοί sinūlis his qui τοὺς συμπαρόντας, καὶ secum erant, et signifi- σημαίνων, θεὶς εἰ μὴ τὸ eans, quoniam nisi Spi- πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐπ' αὐ- ritus sanctus super eos τοὺς ἀναπέπαντο, ἦν ὁ requievisset, existeret καλύπτων αὐτοὺς τοῦ βα- qui eos prohiberet a βα- πτισματος.

200 *Hi autem qui circa Jacobum apostoli* (75), gentibus quidem libere agere permittebant, con- cedentes nos Spiritui Dei. Ipsi vero eundem scientes Deum, perseverabant in pristinis observationibus: ita ut et Petrus quoque, timens ne culparetur ab ipsis, ante manducans cum gentibus, propter visionem et propter Spiritum (76) qui requieverat super eos; cum tamen advenisset quidam a Jacobo, separa- vit se, et non manducavit cum eis¹. Illoc ipsum autem dixit Paulus et Barnabam fecisse. Sic apo- stoli, quos universi actus, et universæ doctrinæ Do- minus testes fecit, (ubique enim simul cum eo assistentes inveniuntur Petrus et Jacobus et Ioannes) religiose agabant circa dispositionem legis, quæ est secundum Moysem, ab uno et eodem si- guificantes esse Deo. Quod quidem non fecissent secundum quæ prædiximus, si præter eum qui legis dispositionem fecit, alterum patrem a Domino didi- cissent.

CAPUT XIII.

Adversus eos qui dicunt, tantum Paulum ex aposto- lis cognovisse veritatem.

1. *Eos autem qui dicunt, solum Paulum verita- tem cognovisse, cui per revelationem manifesta-*

in priori periodo, quid aliud ex constructionis lege sequi poterat in posteriori, nisi pluralis numerus? Sed clarissimum virum scellit aliud, quod haud satis attenus notat Billius; scilicet, Irenæum hoc loco intelligere concionem eam, quam Act. xv, post Petrum Jacobus habuit. Neque enim ad eam con- cionem ulla tenus respicit SS. antistes, sed ad eum, quo se circa legalium observationem gere- bat, modum Jacobus apostolus. Hancque fuisse Jac- obi prudentem oeconomicum asserit, ut gentiles quidem *libere agere* permittaret, id est ad legalium observationem huiusquam adigeret; *ipse* vero sciens eundem esse Deum utriusque Testamenti auctorem, perseveraret in pristinis observationibus legalibus, ne scilicet Iudeorum animos in ipsa urbe, quæ Judaice religionis sedes hactenus existimat, exasperaret: (quod ex Eusebio, aliquo monumentis ecclesiasticis certum esse constat) indeque factum, ut Petrus et ipse, qui antea et verbis et factis Mo- saicam legem ad salutem non esse necessariam ostenderat, cum advenisset quidam a Jacobo, ti- mens ne culparetur ab Apostolo, quem Iudaicorum rituum observantissimum esse sciebat, a gentilium convictu sese subduxerit; quod Ecclesiam conturbavit, ut resert Paulus Galat. ii, 11, et seqq. Jam viderit Grabius, quam prudenter ex eo auctoris nostri loco concludere se posse existimavit. *Irenæum* hoc loquendi genere primatum inter apostolos S. Jacobo tribuisse, tanquam episcopo Hierosolymitanæ Ecclesie. Dormiat necesse est quisquis prima- tu eo in loco expiscetur, quem conscribens auctor, de primatu sive Petri, sive Jacobi, sive alterius cu- jusvis ne κατ' ὅντα quidem cogitavit.

(76) *Propter Spiritum. Sanctum* quod addunt om-

tum (77) est mysterium, ipse Paulus convincat eis, dicens, unum et ipsum Deum et operatum Petro in apostolatum (78) circumcisionis, et sibi in gentes⁹. Ipsius ergo Dei Petrus erat apostolus, cuius et Paulus: et quem Petrus in circumcisione annuntiabat Deum, et Dei Filium, hunc et Paulus in gentes. Neque enim scilicet Paulum salvare (79) venit Dominus noster; nec sic pauper Deus, ut unum solum haberet apostolum, qui dispositionem Filii sui cognosceret. Et Paulus autem dicens¹⁰: « Quam speciosi pedes evangelizantium bons, evangelizantium pacem! » manifestum fecit (80), quoniam non unus, sed plures erant, qui veritatem evangelizabant. Et rursus in ea Epistola que est ad Corinthios, cum prædictisset omnes qui Deum post resurrectionem viderunt, intulit: « Sive autem ego, sive illi, sic annuntiamus, et sic credidistis¹¹: » nam et eamdem prædicationem confitens omnium eorum, qui Deum viderunt post resurrectionem a mortuis.

2. Et Dominus autem Philipo volenti Patrem videre, respondit: « Tanto tempore vobiscum sum, et me non cognovisti (82)? Philippe, qui videt me, videt (83) et Patrem (84). Quomodo tu dicas: Ostende nobis Patrem? Ego enim in Patre, et Pater in me, et amodo cognovisti eum, et vidistis¹² (84). Quibus ergo Dominus testimonium dixit, quoniam et cognoverant in ipso, et viderunt Patrem, (Pater autem veritas) hos dicere non cognovisse veritatem, est hominum falsa testantum, et eorum qui alienati sunt a Christi doctrina (85). Ad quid enim

A militabat Domines duodecim apostolos ad oves quæ perierant domus Israel, si veritatem non cognoverunt¹³? Quomodo autem septuaginta prædicabant, nisi ipsi prius virtutem (86) prædicationis cognovissent? Aut quomodo Petrus ignorare posuit, cui Dominus testimonium dedit, quoniam caro et sanguis non revelavit ei, sed Pater qui in celis est¹⁴? Sicut ergo et Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum (87), et Deum Patrem¹⁵; » Filio (88) quidem adducente eos ad Patrem, Patre vero revelante eis Filium.

3. Quoniam autem his, qui ad apostolos vocaverant eum de quæstione, acqueavit Paulus, et ascendit ad eos cum Barnaba in Hierosolymam, non sine causa, sed ut ab ipsis libertas gentilium confirmaretur, ipse ait in ea quæ ad Galatas¹⁶ est Epistola: « Deinde post xiv annos ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumens et Titum. Ascendi autem secundum revelationem, et contuli cum eis Evangelium, quod prædicto inter gentes. » Et iterum ait¹⁷: « Ad horam cessimus subjectioni (89). **201** ut veritas Evangelii perseveret apud vos (90). » Si quis igitur diligenter ex Actibus apostolorum scrutetur tempus, de quo scriptum est, « Ascendi (91) Hierosolymam, » propter prædictam quæstionem, inveniet eos, qui prædicti sunt a Paulo, annos concurrentes (92). Sic (93) est consonans, et velut eadem tam Pauli annuntiatio, quam et Lucæ de apostolis testificatio.

⁹ Galat. II, 8. ¹⁰ Rom. x, 15. ¹¹ I Cor. xv, 11. ¹² Joan. xiv, 7, 9, 10. ¹³ Matth. x, 6. ¹⁴ Matth. xvi, 17. ¹⁵ Gal. I, 4. ¹⁶ Cap. II, 1, 2. ¹⁷ Ibid. 5.

nes editi. omittunt, uno excepto Merc. alii omnes miss.

(77) *Manifestatum.* Feuard. male, *manifestum.*

(78) *In apostolatum.* Ita Claram. et Arund. juxta sacram textum. Alii minus recte, *in apostolatu.*

(79) *Solum Pouli salvare.* Edit. ut *solum Paulum salvaret.*

(80) *Facit.* Edit. *facit.*

(81) *Cognovisti.* Ita codd. Claram. et Voss. juxta Græcum Evangelii textum. Alii vero cum Vulgato interprete habent, *cognovistis*; quam lectionem agnoscunt etiam Graci Valesii codices, in quibus existat ἔγραψατ.

(82) *Qui videt me, videt. Claram. qui videt me, videt.*

(83) *Et Patrem.* Vocem meum quam addunt Eras., Gall. et Fenard. omittunt mas. pene omnes, nec in sacris Bibliis comparant.

(84) *In me... videtis.* Dux voces est et cum, quæ in editi. sequuntur me et videtis, desunt in Claram. et mas. Anglie.

(85) *Christi doctrina.* Claram. *Christo doctrina.* Merc. 1, vera doctrina.

(86) *Virtutem.* Sic Claram., Voss. et Feuard. In marg. Cæteri veritatem.

(87) *Jesum.* Christum addit Græb. auctoritate cod. Arund.

(88) *Patrem, Filio.* Hic quidpiam e textu excidisse nemo non videt, aliterum scilicet comparationis inter Paulum et reliquos apostolos membrum; quod tamen facile suppleri potest. Id eniū vult, quod sicut Paulus constitutus fuit apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum

Christum et Deum Patrem; sic et alii apostoli a Filio electi sunt, a Patre autem edociti; *Filio quidem adducente eos ad Patrem, Patre vero revelante eis Filium.*

(89) *Ad horam cessimus subjectioni.* Negationem præmittunt nostra N. T. exemplaria tum Græca, tum Latina: *Neque ad horam cessimus.* Sed præter lectionem suisque antiquæ versionis Italicæ ex eis nihil constat, quod Tertullian. lib. v. cont. Marcion. cap. 5, nudum pro ea contendat; sed et cum negativam protulisset ex Marcionis codice, hanc esse curationem Scripturæ dicat. Deinde Hieronymus et Ambrosiaster observant, id discriminis inter Græcos et Latinos sui temporis codices existisse, quod illi negationem præmitterent, hi omittebant. Denique veruissimum noster San-Germanensis Paulinarum epistolarum codex Græco-Latinus, veterem Italicum, doctissinorum virorum judicium, exhibens, cum Irenæo habet, *ad horam cessimus.*

(90) *Apros vos. Arund. in nos.*

(91) *Ascendi.* Sic Claram., Voss. et Feuard. in marg. Reliqui, *ascendisse.*

(92) *Inveniet eos qui prædicti sunt a Paulo annos concurrentes.* Paulus ipse cap. 1 Epistole ad Galatas scribit se statim post conversionem in Arabiam profectum, tum post annos tres Hierosolymam venisse, ubi quindecim dies duxit at moratus abit in partes Syriæ et Ciliciam. Deinde, inquit cap. n. post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba; ut ministrum de Mosaïcæ legis observatione, de qua controversia multa fuerat Antiochiam.

(93) *Sic. Eras., Gall. et Feuard. male, sicut.*

CAPUT XIV.

Si quis occulitiora mysteria præ aliis scivisset Paulus, et Lucas assiduus illius comes, laborumque consors ac particeps, ignorare non posset: nec veritas eum latere posuit, per quem solum plura ac maxime necessaria evangelicas historias capita nossumus.

1. Quoniam autem is Lucas inseparabilis fuit a Paulo, et cooperarius ejus in Evangelio, ipse facit manifestum, non glorians, sed ab ipse produetus (94) veritatem. Separatis enim, inquit, a Paulo, et Barnabe, et Joanne, qui vocabatur Marcus, et cum navigasset Cyprum, et nos venimus in Troadem¹¹; et cum vidisset Paulus per somnum virum Macedonem, dicentem (95): « Veniens in Macedoniam optulare nobis, Paulus; statim, ait, quæ alius proficiet in Macedoniam, intelligentes quædam provocavit nos Dominus evangelizare eis. Navigantes igitur a Troadem, direximus navigium (96) in Samothracon¹²; et deinceps reliquum omnem ipsorum usque ad Philippos adventum diligenter significat, et quemadmodum prius sermonem locuti sunt: « Sedentes enim, inquit¹³, locuti sumus mulieribus quæ coavenerant; et quinam crediderunt, et quam multi. Et iterum ait¹⁴: « Nos autem navigavimus post dies azymorum a Philippis, et venimus Troadem, ubi et commorati sumus diebus septem. » Et reliqua omnia ex ordine cum Paulo reseruit, omni diligentia demonstrans et loca, et civitates, et quantitatem dierum, quo adasque Hierosolymam ascenderant¹⁵: et quæ illuc contigerunt Paulo, quemadmodum vincetus Romam missus est, et nomen centurionis qui suscepit eum¹⁶, et paracema novum (97), et quemadmodum naufragium fecerunt, et in qua liberati sunt insula, et quemadmodum humanitatem ibi perceperunt, Paulo carante principem ipsius insulae, et quemadmodum

A inde Puteolos navigaverunt, et inde Rounam pervererunt, et quanto tempore Romam commorari sunt¹⁷. Omnibus his cum adesset Lucas, diligenter conscripsit ea, ut neque mendax, neque elatus deprehendi posset, eo quod omnia haec constarent, et seniorem eum esse omnibus qui nunc aliud docent, neque ignorare veritatem. Quoniam nouum solum prosecutor (98), sed et cooperarius fuerit apostolorum, maxime autem Pauli, et ipse autem Paulus manifestavit in epistolis, dicens: « Demas me dereliquit, et abiit Thessaloniam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam; Lucas est mecum solus¹⁸. » Unde ostendit quod semper junctus ei et inseparabilis fuerit ab eo. Et iterum in Epistola quæ est ad Colossenses, ait: « Salutem vos Lucas medicus dilectus¹⁹. » Si autem Lucas quidem, qui semper cum Paulo prædicavit, et dilectus ab eo est dicitur, et cum eo evangelizavit, et creditus est resurrexis nobis Evangelium, nihil aliud ab eo didicit, sicut ex verbis ejus ostensum est; quemadmodum hi qui nunquam Paulo adjuncti fuerunt, gloriantur abscondita et inenarrabilia didiciisse sacramenta?

2. Quoniam autem Paulus simpliciter quæ sciebat, hæc et docuit (99), non solum eos qui cum eo erant, verum omnes audientes se, ipse facit manifestum. In Mileto enim convocatis episcopis et presbyteris (1), qui erant ab Epheso et a reliquis proximis civitatibus²⁰, quoniam ipse festinaret Hierosolymis Pentecosten agere, multa testificans eis, et dicens quæ oportet ei Hierosolymis evenire, adiicit²¹: « Scio quoniam jam non videbitis factum meum: testificor igitur vobis hac die, quoniam mundus sum a sanguine omnium. Non enim subtraxi, ut non annuntiarem vobis omnem sententiam Dei. Attendite igitur et vobis, et omni gregi, in quo vos Spiritus sanctius proposuit episcopos.

¹¹ Act. xv, 39. ¹² Act. xvi, 8 seqq. ¹³ Ibid. 13. ¹⁴ Act. xx, 6. ¹⁵ Act. xxi, 1 seqq. ¹⁶ Act. xxvii, 4. ¹⁷ Act. xxvii. ¹⁸ II Tim. iv, 9, 10, 11. ¹⁹ Col. iv, 14. ²⁰ Act. xx, 17 seqq. ²¹ Ibid. 25 seqq.

ebis, cum aliis apostolis tractaret; quod in concilio Hierosolymis celebrato factum est. Jam si tres et quatuordecim annos a Paulo memoratos colligas, summa fiet annorum septuaginta; quod apprime quadrat ad epocham concilii Hierosolymitani. Paulus enim Christo nomen dedit sibi finem anni Christi 34. Hierosolymam tum primum venit anno 37. Exinde si numeros annos quatuordecim, incidere in annum 51, quo Hierosolymam iterum ascensit, concilio ibi celebrando adfuturus. Quas perspicueculi compendiandi rationi difficultates opponunt Pearsonius in Annalibus Paulinis, et Hammondus in suis in Epistola ad Galatas notis, solvere non est hujus loci. Leges et eruditus doctissimi Tillemonius notas in D. Pauli vitam tom. II Commentarii in Hist. eccl. not. 5 et 7.

(94) *Productus.* Graece scripsisse cum Gratio protobreasum, προτεργάτες, quod vertere debuisse interpres, compausus.

(95) *Dicentem.* Sibi quod addunt editi. deest in omnibus mss.

(96) *Navigium.* Alii navem.

(97) *Et paracema navium.* (Id est insignia navium) sic recte Clarom. et Voss. Cæteri mss. codi. corrupti; nec emendatores Eras., Gall. et Feuard. edit. in quibus legitur, et Patarense navigium: Si-

quidem constat ex Acto. xxvii et xxviii, Paulum in Italiam navigantem, navi primum Adrumetum, deinde Alexandrina, nunquam vero Patarense usum fuisse. Alexandrina vero navi, qua a Melita insula Puteolos transfretavit, παράστημα seu insigne erat Castor et Pollux. Et idipsum est quid exprimere voluit interpres per paracema naviam.

(98) *Prosecutor.* Id est comes, Graece παραπομπος.

(99) *Simpliciter .... docuit.* Sic Clarom. Al Feuard. in marg. et Voss. similiter ... docuit. Reliqui simpliciter ... docebat.

(1) *Episcopis et presbyteris.* Sic Graecam vocem πρεσβυτέρος Act. xx, 17, quasi reddidit Vulgatus interpres, majoris nati, recte interpretatur Ireneus. Episcopos igitur a presbyteris distinguit, nec eum esse existimat hujus sacrae Scripturae loci sensum, episcoporum et presbyterorum unum et idem existit nomen, gradum et ordinem. Nec his contentus sautissimum presul addit, episcopos illas et presbyteros non ab Epheso tantum, sed et a reliquis proximis civitatibus convocatos suos. Quos ergo postea compellat episcopos Apostolus, nou erant Ephesini duntaxat presbyteri, ut Scripturae verba detinquentes cavillantur puritani, sed Ephesi et reliquarum proximorum civitatium episcopi.

regere Ecclesiam Domini (2), quam sibi constituit per sanguinem suum. Deinde significans futuros malos doctores, dixit (3) : « Ego scio quoniam advenient 202 post discessum meum lupi graves ad vos, non parcentes gregi. Et ex vobisipsis exsurgent viri loquentes perversa, uti convertant discipulos post se. Non subtraxi, inquit, uti non annuntiarem omuem sententiam Dei vobis. » Sic apostoli simpliciter, et nemini invidentes, quæ didicerant ipsi a Domino, hæc omnibus tradebant. Sic igitur (3) et Lucas nemini invidens, ea quæ ab eis didicerat, tradidit nobis, sicut ipse testificatur dicens : « Quemadmodum tradiderunt nobis qui ab initio contemplatores, et ministri fuerunt verbi (4). »

3. Si autem quis refutet Lucam, quasi non cognoverit veritatem, manifestus erit projiciens Evangelium, cuius dignatur esse discipulus (4). Plurima enim et magis necessaria Evangelii per hunc cognovimus, sicut Joannis generationem, et de Zacharia historiam, et adventum angeli ad Mariam, et exclamationem Elisabeth, et angelorum ad pastores descensum, et ea quæ ab illis dicta sunt, et Annae et Simeonis de Christo testimonium, et quod duodecim annorum in Iherusalem relicts sit, et baptismum Joannis, et quod annorum Dominus baptizatus sit, et quia in quintodecimo anno Tiberii Cæsar. Et in magisterio illud quod ad divites dictum est (5) : « Væ vobis, divites, quoniam percipitis (5) consolationem vestram ; » et : « Væ vobis qui satiati estis, quoniam esuriens ; et qui rideatis nunc, quia plorabitis ; » et : « Væ vobis cum benedixerint vos homines omnes. Secundum hæc enim faciebant et pseudoprophetis patres vestri ; » et omnia hujusmodi per solum Lucam cognovimus, et plurimos actus Domini per hunc didicimus, quibus et omnes utuntur : ut multitudinem (6) placium, quam conluserunt hi qui cum Petro erant, jubente Domino ut mitterent relia (6) ; et illa quæ per octodecim annos passa, curata fuerat mulier die Sabbatorum (6) ; et de hydropico, quem curavit Dominus die Sabbatorum, et quemadmodum disputavit quod curavit in hac die ; et quemadmodum

A docuit discipulos primos discubitas non appetere : et quoniam pauperes et debiles vocare oportet, qui non habent retribuere (7). Et qui pulsat (7) nocte sunere panes, et propter instantiam importunitatis sumit (8) ; et quoniam (8) apud Phariassum recente eo, peccatrix mulier osculabatur pedes ejus, et unguento ungebatur, et quæcumque propter eam dixit ad Simonem Dominus (9) de duobus debiteribus (9) ; et de parabola divitis illius qui reclusit quæ ei nata fuerant, cui et dictum est : « In hac nocte expositulabunt animam tuam a te : quæ autem preparasti, cuius erunt (10) ? similiter autem et divitis qui vestiebatur purpura, et jocundabatur (10) nitide : et egenum Lazarum (11) : et eam quam ad discentes suos dixit responsorem, quando dixerunt B ei : « Adjice nobis fidem (11) ; et eam quæ ad Zachæum publicanum facta est, consabulationem (12) ; et de Phariaso et de Publicano, qui simul adorabant in templo (12). Et de decem leprosis, quos simul emundavit in via (13) ; et quoniam de vicis et plateis claudos et luscos (12) jussit colligi ad nuptias (14) ; et parabolam judicis qui Deum non timebat, quem instantia viduæ fecit ut vindicaret eam (15). Et de arbore sici, quæ erat in vinea, quæ non faciebat fructum (16). Et alia multa sunt, quæ inveniri possunt a solo Luca dicta esse, quibus et Marcion et Valentinius utuntur. Et super hæc omnia, post resurrectionem, in via ad discipulos suos quæ locutus est, et quemadmodum cognoverunt eum in fractione panis (17).

C 4. Necesse est igitur et reliqua quæ ab eo dicta sunt, recipere eos, aut et his renuntiare. Non enim conceditur eis, ab his qui sensum habent, quedam quidem recipere ex his quæ a Luca dicta sunt, quasi sint veritatis ; quedam vero refutare (18), quasi non cognovisset veritatem. Et si quidem refutaverint hi qui a Marcione sunt, non habebunt (14) Evangelium : (hoc enim quod est secundum Lucam, quemadmodum prædiximus, decuriantes, gloriatur se habere Evangelium) hi vero qui a Valentino sunt, cessabunt a plurimo vaniloquio suo : (ex hoc enim multas occasiones subtili-

(2) *Ecclesiam Domini. Nostra N. T. exemplaria habent, Ecclesiam Dei, Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Attamen cod. Cantabrig. et alii quidam cum Irenæo habent τοῦ Κυπρίου; alii vero utrumque, τοῦ Κυπρίου τοῦ Θεοῦ.*

(3) *Sic igitur. In Feuard: edit. perperam, si igitur.*

(4) *Cujus dignatur esse discipulus. Particulam negativam, quæ in omnibus editi. præfixa est verbo dignatur, expunxi auctoritate Clarom. et Voss. Hæc enim affirmative legenda esse demonstrat contextus. Si quidem agit Irenæus contra Marcionitas, qui partem Evangelii Lucas admittentes, partem repudiabant; quos ex eo probat totum Evangelium projicere, cuius tamen discipulos se esse prolixbantur.*

(5) *Percipitis. Fenard. in marg. et Voss. percipitis. Sed repugnat sacer textus.*

(6) *Ut multitudinem. Alii, et multitudinem.*

(7) *Pulsat. Ita pro pulsavit reposui ex Clarom. quis mox sequitur sumit.*

(8) *Quoniam. Edit. quomodo.*

(9) *Dominus. Hanc vocem addidi ex Clarom. et Voss.*

(10) *Vestiebatur purpura, et jocundabatur. Clarom. et Ottobon. Vestitur purpuram, et jocundatur.*

(11) *Et egenum Lazarum. Sudincolle, p. Lucam didicimus.*

(12) *Luscos. Sic Clarom. et Voss. Alii, carcos.*

(13) *Refutare. Id est, spurnere, rejicere.*

(14) *Habebant. Ali. habent.*

quii (15) sui acceperunt, interpretari audentes male, quæ ab hoc bene sunt dicta) si autem (16) et reliqua suscipere cogentur, intendentem perficio (17) Evangelio, et apostolorum doctrinæ, oportet eos penitentiam agere, ut salvari a periculo possint.

203 CAPUT XV.

Ebionæos persstringit, qui Pauli auctoritatem elevant, hancque *confimat ex Lucæ scriptis*, quæ uniuersa alique *integra* admitti *necesse est*. *Tum Gnosticorum hypocriti*, dolis ac superbia *castigatis*, *concludit ex hac iustus dictis*, *apostolos, eorumque discipulos unicum Deum mundi creatorem novisse ac prædicasse*.

1. Eadem autem dicimus iterum et his, qui Paulum apostolum non cognoscant, quoniam aut reliquis verbis Evangelii, quæ per solum Lucam in nostram venerunt agnitionem, renuntiare debent, et non uti eis; aut si illa recipiunt omnia, habent necessitatem recipere etiam eam testificationem, quæ est de Paulo, dicente ipso, primum quidem Dominum ei de cælo locutum: «Saule, Saule, quid me persequeris? Ego sum Jesus Christus, quem tu persequeris»²⁰: deinde Ananiae, de eo dicentem (18): «Vade, quoniam vas electionis mihi est iste, ut portet nomen meum in gentibus, et regibus, et filiis Israel. Ego enim demonstrabo ei ex ipso» (19), quanta oporteat eum pati propter nomen meum²¹. Qui igitur non recipiunt eum qui sit electus a Deo ad hoc, ut fiducialiter portet nomen ejus, quod sit misus ad quas prediximus gentes, electionem Domini contemnunt, et seipso segregant ab apostolorum conventu. Neque enim contendere possunt Paulum non esse apostolum, quando in hoc sit electus: neque Lucam mendacem esse possunt ostendere, veritatem nobis cum omni diligentia annuntiantem. Fortassis enim et propter hoc ope-

²⁰ Act. ix, 4, 5. ²¹ Ibid. 15, 16.

(15) *Subtililoquentiæ*. Sic omnes mss. melius quam editi. *subtilis eloquii*. Nam ejusmodi voces, *vaniloquium*, *minutiloquium*, *longiloquium*, etc., amat interpres.

(16) Si autem. Alii mendose, si aut.

(17) *Perfecto*. Id est integro, non mutilo.

(18) *Dicentem*. Alias, dicente.

(19) *Ex ipso*. Hæc neque in Græcis, neque in Latinis N. T. codd. leguntur. *Ex τούτῳ vero, scilicet χρόνῳ, si scripsit ipsem̄ Irenæus, tertie debuisset interpres, ex illo ipso tempore, deinceps* D.

(20) *Plurima Evangelii*. Ita solus Clarom. cod.; exteri omnes corrupte, plurima *Evangelia*.

(21) *Necesse haberent omnes uti, ut sequenti. In editi. Eras., Gall. et Feuard. necesse est hærente omnes, ut sequentii.*

(22) *Sequenti testificationi ejus... omnes sequentes*. Græca phrasis. Non adverit interpres verbum *sequor*, ἀκολουθῶ, quod apud Græcos dativum regit, accusativum regere apud Latinos.

(23) *Communes ecclesiasticos*. Sic editi. Clarom. et Voss. *communes et ecclesiasticos*. Merc. 2, *communes ecclesiasticos*. Sed prior lectio præferenda videatur. Porro *communes ecclesiasticos* dicebant vulgus seu plebem Catholicorum. Nec Valentinius peculiaris ea fuit nominis *Ecclesiasticus* acceptio. Veteres non raro eo nomine designabant Catholicos. Sic lib. II *Constitut. apot.*, cap. 58,

A *ratus est Deus plurinu Evangelii* (20) ostendi per Lucam, quibus necesse haberent omnes uti: ut sequenti (21) testificationi ejus, quæ habet de actibus et doctrina apostolorum, omnes sequentes (22), et regulam veritatis in adulteratam habentes, salvari possint. Igitur testificatio ejus vera, et doctrina apostolorum manifesta, et firma et nihil subtrahens, neque alia quidem in abscondito, alia vero in manifesto docentium.

2. Hoc enim sutorum, et prave seducentium, et hypocritarum est molimen, quemadmodum faciunt hi, qui a Valentino sunt. Hi enim ad multitudinem, propter eos, qui sunt ab Ecclesia, quos communis ecclesiasticos (23) ipsi dicunt, inferunt sermones, per quos capiunt simpliciores, et illiciunt eos, simulantes nostrum tractatum (24), ut sepius audiant; qui etiam querentur de nobis, quod cum similia nobiscum sentiant, sine causa abstineamus nos a communicatione eorum, et cum eadem dicant, et eadem habeant doctrinam, vocemus illos hæreticos, et cum dejecerint aliquos a fide per quæstiones, quæ flunt ab eis, et non contradicentes auditores suos fecerint, his separatim inenarrabile Plenitudinis suæ enarrant mysterium. Decipiuntur autem omnes, qui quod (25) est in verbis verisimile, se putant posse discernere (26) a veritate. Suasorius enim et verisimilis est, et exquirens suos error: sine falso autem est veritas, et propter hoc pueris credita est. Et si aliquis quidem ex his qui audiunt eos, querat solutiones, vel contradicat eis, hunc quasi non capientem veritatem, et non habentem de superioribus a Matre sua semen affirmantes, in totum nihil dicunt ei, mediarium partium dicentes esse illum, hoc est psychicorum. Si autem aliquis, quasi parvam ovem, deditum semipsum ipsis præbeat, imitatione illorum et redem-

jubetur; ut si frater aut soror ex alia paræcia adveniret, qui commendatias afferant, diaconus que ad eos spectant, probet, inquirens, et πιστοί, et ἀκκληστικοί, et μὴ ἀπό αἰρόμενος etat μεμάνειμένος, an fidèles sint, in ecclesiasticis, an nulla hæresi contaminiati. Sic etiam Origenes tom. XVI *Explanationum in Joannis Evangelium*: *Dicet profecto Heracleon, et secum fortassis sentiens alius ecclesiasticus. Eodem sensu accepit et Hieronymus Præfatione in Matth. et in cap. XIII Ezechielis.*

(24) *Simulantes nostrum tractatum*. Id est simulantes nostrum loquendi morem, *Catholicorum expressions imitati*.

(25) *Qui quod. Ita pro quia quod reposui ex Feuard. marg. Clarom. et Voss.*

(26) *Discernere*. Ita Billii judicium secutus posuit Feuardentius. Nam exemplaria omnia habent vel discere, ut Eras., Gall., Clarom., Arund. et Merc. 2, vel dicere, ut Voss. Vult autem Irenæus, proclive non esse τὸ δύο λόγους κιθαρῶν ἀπὸ τῆς ἀληθεῖας διαχρήσεων, hoc quod verborum languam lenocinias quibusdam fucatum est, a vero innotescere; et in hoc decipi simpliciores illos e Catholicis, qui de se arrogantius sentientes, quod est in verbis verisimile, se facile putant posse discernere a veritate. Iisdem pene verbis utiliter auctor, *Præf. in lib. II*, pag. 2, quod Billii judicium confirmat.

ptionem illorum consecutus; est inflatus iste talis (27), neque in celo, neque in terra putat se esse, sed intra Pleroma introisse, et complexum jam angelum suum; cum Institorio (28), et supercilie incedit, gallinacei **204** elationem habens. Sunt autem apud eos, qui dicunt, oportere (29) bonam conversationem assequi eum hominem, qui sit de-super adveniens: propter hoc et singunt quodam supercilie gravitatem. Plurimi autem et contemptores facti, quasi jam perfecti, sine reverentia, et in contemptu viventes, semelipsos spirituales vocant, et se nosse jam dicunt eum, qui sit intra Pleroma ipsorum, refrigerii locum.

3. ⁴¹ Nos autem revertamur ad eundem tractatum. Cum enim declaratum sit manifeste, quoniam neminem alium Deum vocaverunt, vel Dominum nominaverunt, qui veritatis fuerunt predicatores, et apostoli libertatis, nisi solum verum Deum Patrem et Verbum ejus, qui in omnibus principatum (30) habet; manifeste erit ostensum, factorem eam et terræ, qui locutus sit cum Moyse, et legis dispositionem ei dederit, qui convocaverit patres. Dominum Deum confidiri eos, et alterum neminem nosse. Manifesta igitur et apostolorum, et discituum eorum ex verbis ipsorum de Deo facta est sententia.

CAPUT XVI ⁴².

Ex apostolorum scriptis demonstrat. unum et eundem esse Iesum Christum, unigenitum Dei Filium, verum Deum ac verum hominem.

4. Quoniam autem sunt qui dicunt, Iesum quidem receptaculum Christi fuisse, in quem desuper quasi columbam descendisse Christum, et cum indicasset

⁴¹ Cap. XVI. ⁴² Cap. XVII.

(27) Quasi parvam oreum, deditum . . . praebat, imitationem illorum et redemptionem illorum consecutus, est inflatus iste talis. Sic ex mss. et praesertim ex Clarom, textum emendavi. Pro parvum orem, ut habent Eras., Gall. et Feuard., repono parvam orem ex Feuard. marg., Clarom., Arund. et Merc. 3 (quoniam in Arund. duae tantum interze-^{ta}, annexo abbreviationis signo sint exaratae, ita ut utrovis modo legere possit, et in endem ac Clarom., et Merc. 2, parvum sit scriptum). Ex Clarom. pro imitatione scripsi imitatione; ita enim primo scriptum fuit, quoniam postea quispam scribere voluerit imitatione. Sed priorem lectionem prefero; praepositurus tamen initiationi, si suffragetur aliquando ms. aliquis codex, Auctoritate ejusdem Clarom. expaxi est post inflatus; ac proinde textum aliter distinxi ac in editu. Cotelerius vero in not. ad lib. viii *Recognit. Clement.*, § 23, sic emendandum vellet: quasi praevar orum (Græce κακῶν ὥν) editum semelipsum ipsis praebat initiatione illorum, . . . consecutus est, inflatus est. De voce initiatione facile cum Cotelerio consentirem: quippe mox redemptio-nem, qua initia bantur heretici, memorat Irenæus. Millius autem lib. II *Observat. sacer. cap. 5*, retinet parvum orem, intelligitque orum irrum, sive arum, quod οργιον ὥν Græci dicunt. Malum ego parvum orem; id enim magis convenit cum simplicioribus illis Catholicis, de quibus hic sermo est, qui se, velut oves imprudentes (προβάτα ejusmodi simpliciores homines Græci dicunt), totos trahunt hereticorum placitus. Jam cetera, eo quo restitui modo facilita sunt. Simpliciores illi, imitatione hereticorum profanam etiam redem-

A innominabilem Patrem, incomprehensibiliter et invisi-biliter intrasse in Pleroma: (non enim solum ab ho-minibus, sed ne ab his quidem, quæ (31) in celo sunt, Potestatibus et Virtutibus apprehensum eum) et esse quidem Filium Jesum, Patrem vero Christum, et Christi Patrem. Denm: alii vero putative eum passum, naturaliter impassibilem existentem; qui autem a Valentino sunt, Jesum quidem, qui sit ex dispositione, ipsum esse, qui per Mariam transierit, in quem ihum de superiori Salvatorem de-scendisse, quem et Christum dici, quoniam omnium qui emisissent eum, haberet vocabula (32): par-ticipasse autem cum eo, qui esset ex dispositione, de sua virtute et de suo nomine, ut mors per hunc evacuaretur, cognosceretur autem Pater per eum B Salvatorem quidem qui desuper descendisset, quem et ipsum receptaculum Christi (33) et universæ Plenitudinis esse dicunt, lingua quidem unum Chri-stum Jesum confitentes, divisi vero sententia: (ceterum hæc est ipsorum regula, quemadmodum prædictum, ut alterum quidem Christum fuisse dicant, qui ab Unigenito ad correctionem (34) Plenitudinis præmissus est; alterum vero Salva-torem esse in glorificationem Patris missum; al-terum vero ex dispositione, quem et passum dicunt, recurrente in Pleroma Salvatore (35), qui Christum portaret) necesse habemus, universam apostolorum de Domino nostro Iesu Christo sententiam adhibere et ostendere, eos non solum nibi^t tale sensisse de eo, verum amplius et significasse per Spiritum sanctum, qui inciperent talia docere, submissi a Satana, ut quorundam fidem everterent, et abs-traherent eos a vita.

ditionem illorum consecuti, inflati seu superbi evadunt.

(28) *Institorio.* Pro superbia et elatione animi accipit. Gloss. vet.: *Institor, ἵραστηράρχης.* id est officine manus, sive præfectus; unde *institutorum*, quod ad superbiam transiери potuit; solent enim ejusmodi homines ob præfecuram insolescere.

(29) *Oportere. Voss. oportet.*

(30) *Principatum. Ejus quod adiungit Eras., Gall. et Feuard. omisit cum Clarom. et Voss.*

(31) *Quæ, ita pro quæ bene repositus Grab. ex cod. Arund.*

(32) *Quoniam omnium qui emisissent eum, haberet vocabula.* Quia superiore Christo consentiente, unu-quisque *Evum*, quod habebat in se optimum et florentissimum conferentes, hunc emiserunt. Et ea proprie dicebatur τὰ τάχτα, omnia, supra lib. I, cap. 2, not.

(33) *Receptaculum Christi.* Superioris scilicet.

(34) *Correctionem.* Feuard. in marg., Clarom. et Voss. *correctionem*; sed minus bene. *Emenda-tionem* alibi dixit.

(35) *Recurrente in Pleroma Salvatore.* In omni-bus codd. tum editi, tum manu exaratis legitur, recurrentem in Pleroma Salvatorem. Quod manu-festum librariorum sphæra emendare non dubitavi ex Irenæo ipso, et Valentianorum hypothesis, qui ubique passim, et hujus capitatis initio, et sequentiis, ut alia loca omittam, eum qui est ex disposi-tione, Jesum distinguunt ab eo Salvatore, qui sur-sum recurrat in Pleroma, quemque impassibilem dicebant.

¶¹⁰ Et quoniam Joannes unum et eundem novit Verbum Dei, et hunc esse Unigenitum, et hunc incarnatum esse pro salute nostra, Iesum Christum Dominum nostrum, sufficienter ex ipsius Joannis sermone demonstravimus. Sed et Mathæus unum et eundem Iesum Christum cognoscens, eam quæ est secundum hominem generationem ejus ex Virgine exponens, sicut promisit Deus David ¹¹, ex fructu ventris ejus excitaturum se æternum Regem (36), multo prius Abrahæ eamdem faciens præmissionem, ait: «Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham ¹².» Dehinc ut liberaret mentem nostram a suspicione, quæ est circa Joseph (37), ait: «Christi antem generatio sic erat. Cum esset desponsata mater ejus Joseph, priusquam convenienter, inventa est in utero habens de Spiritu sancto ¹³.» Dehinc cum Joseph cogitaret dimittere Mariam, quoniam prægnans erat, assistentem ei angelum Dei, dicentem ¹⁴: «Ne timueris assumere Mariam conjugem tuam: quod enim habet in utero, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, et vocabis nomen ejus Iesum: hic enim salvabit populum suum a peccatis suis. Hoc autem factum est, ut impleretur (38) quod dictum est a Domino per prophetam ¹⁵: Ecce, virgo accipiet (39) in utero, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est (40), Nobiscum Deus; manifeste significans, et eam præmissionem, quæ fuerat ad patres (41), impletam, ex virgine natum Filium Dei, et hunc ipsum esse Salvatorem Christum, quem prophetae prædixerunt: nou, sicut ipsi dicunt, Iesum quidem ipsum esse, qui ex Maria sit natus, Christum vero qui desuper descendit. Ceterum potuerat (42) dicere Mathæus: «Iesu vero generatio sic erat, sed prævidens (43) Spiritus sanctus depravatores, et præmuniens contra fraudulentiam eorum, 205 per Mathæum alt: «Christi antem (44) generatio sic erat; et quoniam hic est Emmanuel, ne forte tantum eum hominem putaremus, («non enim ex voluntate (45) carnis, neque ex voluntate

¹⁰ Cap. XVII. ¹¹ Psal. cxxxi, 2. ¹² Math. 1, 4. ¹³ Joan. 1, 13, 14. ¹⁴ Rom. 1, 1 seqq. ¹⁵ Rom. ix, 5. ¹⁶ Luc. 1, 69.

(36) *Regem. Alli, regnum.*

(37) *A suspicione, quæ est circa Joseph. Ne quis videlicet existimaret Iesum Christum ex Josephi sanguinum esse.*

(38) *Impleretur. Edit. adimpleretur.*

(39) *Accipiet. Sic mes. in edit. concipiet.*

(40) *Quod est. Interpretatum, quod interserunt editi, deest in Claron et Auglie.*

(41) *Patres. Nostros addit Arundel.*

(42) *Potuerat. Edit. poterat.*

(43) *Prævidens. Eras., Gall., Claron, et Merc. 2, providens.*

(44) *Christi antem. Hinc patet Irenæum in suo codice non legisse Ἰησοῦ, nū habent nostra N. T. exemplaria Graeca, sed Χριστοῦ dantaxat, uti et legit Vulgatus interpres; alias non omisssus versus, ex qua novum robur arguimento ejus accessit.*

(45) *Voluntate. In vet. Fenard. cod. voluntate. Sed voluntatis non raro scribabant veteres præ-*

A viri, sed ex voluntate Dei, Verbum caro factum est ¹⁶) neque alium quidem Jesum, alterum autem Christum suspicaremur suisse, sed unum et eundem sciremus esse (46).

3. Hoc ipsum interpretatus est Paulus, scribens ad Romanos ¹⁷: «Paulus apostolus Iesu Christi, prædestinatus (47) in Evangelium Dei, quod promisit per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem, qui prædestinatus est Filius Dei in virtute, per Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, Iesu Christi Domini nostri.» Et iterum ad Romanos scribens de Israel, dicit ¹⁸: «Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est Deus super omnes (48) benedictus in æcula.» Et iterum in Epistola quæ est ad Galatas, ait ¹⁹: «Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere (49), factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem (50) percipiamus; manifeste significans unum quidem Deum, qui per prophetas præmissionem de Filio fecerit; unum autem Iesum Christum Dominum nostrum, qui de semine David secundum eam generationem, quæ est ex Maria; hunc destinatum Filium Dei Iesum Christum in virtute secundum Spiritum saeculatatis (51), ex resurrectione mortuorum, ut sit primogenitus mortuorum, quemadmodum et primogenitus in omni conditione; Filius Dei, hominis filius factus, ut per eum adoptionem percipiamus, portante homine, et capiente, et complectente Filium Dei. Propter hoc et Marcus ait ²⁰: «Initium Evangelii Iesu Christi Filii Dei, quemadmodum scriptum est in prophetis; unum et eundem sciens Filium Dei Iesum Christum (52), qui a prophetis annuntiatus est ²¹, qui ex fructu ventris David Emmanuel, «magi consilii» Patris «nuntius», per quem oriri fecit Deus domui David Orientem et Iustum ²², et erexit ei cornu salutis, et «suscitavit testimonium in Jacob, et quemadmodum David causas

¹⁶ Ibid. 18 seqq. ¹⁷ Ibid. 20 seqq. ¹⁸ Isa. vii, 14. ¹⁹ Gal. iv, 4, 5. ²⁰ Marc. 1, 4. ²¹ Isa. ix, 6; Jer. xxviii, 15. ²² Luc. 1, 69.

D voluntas.

(46) *Sciremus esse. Sic mes. omnes. At Gall. et Fenard. interserunt Deum, sed frustra; hic enim de unitate personæ Christi sermo est.*

(47) *Prædestinatus. Vulgata nostra, segregatus. Gr. ἀστραπόμυος.*

(48) *Super omnes. Vulgata, super omnia. Græc. τὰ πάντα, quod utramque lectionem admittit.*

(49) *Factum ex muliere. Factum pro natum reponui ex Claron., Voss., Arund., Merc. 4 et Fenard. marg., quia et infra cap. 22, et lib. v, cap. 21, factum legitur, non natum. Edita etiam exemplaria Graeca, et velutissimi optime notæ codi. mes. ut San-Germanensis noster, habent γενόμενον, quomodo si legit Vulgatus interpres.*

(50) *Adoptionem. Filiorum additum in Arundel.*

(51) *Sanctificatio. Sic Fenard. in marg. Claron. et Voss. Alii sanctificationis.*

(52) *Iesum Christum. Sic Claron., Arund., Voss. In ceteris dicitur Christum.*

generationis ejus disserens ait, « et legem posuit in A Israël, ut cognoscat generatio altera : filii qui nascetur ex his, et ipsi exsurgentēs enarrabunt filiis suis, ut ponant in Deum spem suam, et præcepta ejus exquirant ». » Et rursus angelus evangelizans Mariæ, ait⁵³ : « Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit ei Dominus thronum David patris sui ; » eum qui sit Filius Altissimi, hunc eumdem et David filium confitens. Cujus et David dispositionem adventus per Spiritum (53) cognoscens, per quam dominans (54) est omnium vivorum et mortuorum, Dominum eum confessus est, sedentem ad dextram Patris altissimi⁵⁵.

4. Et Simeon antem ille, qui responsum accepit (55) a Spiritu sancto, non visurum eum mortem, nisi prius videret Christum Jesum, hunc manus accipiens Virginis primogenitum (56), benedixit Deum, et dixit⁵⁷ : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace : quia viderunt oculi mei salutare tuum : quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad revelationem (58) gentium, et gloriam populi tui (59) Israel ; » infantem, quem in manibus portabat Jesum, natum ex Maria, ipsam confitens esse Christum Filium Dei, lumen hominum (59), et gloriam ipsius Israel, et pacem et refrigerium eorum qui in dormitionem ierunt. Jam enim spoliabat homines, aufereus ignorantiam ipsorum, suam autem agnitionem eis donans, et dispartitionem faciens eorum qui cognoscebant eum, quemadmodum Isaías : « Voca, inquit, nomen ejus, Veleciter spolia, celeriter dispartire ». » Hæc sunt autem opera Christi. Ipse igitur erat Christus, quem portans Simeon benedicebat (60) Altissimum ; quem pastores cum vidissent, glorificabant Deum ; quem Joannes, cum adhuc in ventre matris suæ esset, et ille in vulva Mariæ, Dominum cognoscens, exultans salutabat ; quem magi videntes, et adorantes, et afferentes munera, quæ prædiximus⁶¹,

⁵³ Psal. LXXXVII, 5, 6, 7. ⁵⁴ Luc. I, 32. ⁵⁵ Psal. C. X. ⁵⁶ Isa. VIII, 4. ⁵⁷ Luc. XXIV, 25, 26. ⁵⁸ Ibid. 44 seqq.

(53) Spiritum. Edit. addunt sanctum.

(54) Dominans. Alii Dominus. Sed prins magis placet ; quia alludit Irenæus ad Rom. xiv, 9, ubi xριστη, dominetur, exstat.

(55) Acceperat. Eras. et Gall. accepit.

(56) Hunc manibus ... primogenitum. Eras., Gall. et Feuard. minus bene : hunc ex manibus, perperam omissa voce primogenitum.

(57) Parasiti ... ad revelationem. Clarom. et Arund. præparati ... in revelationem.

(58) Populi tui. Edit. cum Merc. 2, plebis tñr.

(59) Lumen hominum. Sic Clarom. et Voss., tñteri lumen omnium.

(60) Benedicebat. Sic pro benedixit reposui ex Feuard. marg., Clarom. et Voss.

(61) Cognoscet. Ita pro cognoscere ex Voss. posui.

(62) Manifestans. Vocem omnia quæ præmittitur in omnibus edit. delevi auctoritate cod. Arund. utpote superfluum et turbantem sensum.

(63) Absconsa. Edit. occulta.

(64) Introire. Ita quod ante hoc verbum solius

A et substernentes semetipsos æterno Regi, per alienam abierant viam, non jam per Assyriorum revertentes viam. « Priusquam enim cognoscet (61) puer vocare patrem, aut matrem, accipiet virtutem Damasci, et spolia Samariæ, contra regem Assyriorum⁶² ; » occulte quidem, sed potenter manifestans (63), quoniam absconsa (65) manu expugnabat Dominus Amalech. Propter hoc et preros eripiebat, qui erant in domo David, bene sortiti illo tempore nasci, ut eos præmitteret in suum regnum ; ipse infans cum esset, Infantes hominum martyres parans, propter Christum, qui in Bethleem natus est Iudeæ, in civitate David, interfectos secundum Scripturas.

B 5. Propter quod et Dominus discipulis post resurrectionem dicebat : « O insensati, et tardi corda ad credendum in omnibus quæ locuti sunt prophetæ ! Nonne hæc oportebat pati Christum, et introire (64) in claritatem suam⁶³ ? » Et iterum ait eis : 208 « Hi sunt sermones, quos locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam oportet impleri omnia scripta in lege Moysi et prophetis, et peccatis de me. Tunc adaperuit eorum sensum, ut intelligerent Scripturas, et dixit ad eos : Quoniam sic scriptum est, Christum pati, et resurgere a mortuis, et prædicari in nomine ejus remissionem (65) peccatorum in omnes gentes⁶⁴. » Hic autem est, qui ex Maria natus est. « Oportet enim, loquit⁶⁵, Filium hominis multa pati, et reprobari, et crucifigi, et die tertio resurgere. » Non ergo alterum filium hominis novit Evangelium, nisi hunc qui ex Maria, qui et passus est ; sed neque Christum avolante in ante passionem a Jesu ; sed hunc qui natus est, Jesum Christum novit Dei Filium, et eumdem hunc passum resurrexisse, quemadmodum Joannes Domini discipulis confirmat (66), dicens : « Hæc autem scripta sunt, ut credatis quoniam Jesus est (67), Filius Dei, et ut credeatis vitam æternam (68) habeatis in nomine ejus⁶⁸ ; » providens (69) has blasphemias regulas, quæ divi-

cix, 1. ⁶⁰ Luc. II, 29 seqq. ⁶¹ Isa. VIII, 3. ⁶² Sep. c. X. ⁶³ Marc. VIII, 31. ⁶⁴ Joan. XX, 31.

Vulgatae Latinæ auctoritate præfixit Feuard. omittunt niss. omnes, una cum Græco Luca textu. Sed addit Clarom. particulam in ante claritatem.

D (65) Christum pati ... remissionem. Addit Feuard. et sic oportebat, ante Christum, et paenitentiam in ante remissionem. Sed cum ex voce desint in omnibus aliis codd. in Eras., Gall., Clarom. et Anglic., imo et in prioribus Feuard. edit., priores autem, et sic oportebat, nec legantur in cod. Cantabrig. posteriores vero iterum omittit Irenæus eundem Lucæ locum repetens infra lib. IV, cap. 26, idcirco eas, utpote citra auctoritatem additas expunxi. Non tamen eas absuisse ab Irenæi codicibus hinc concludo : non raro enim Scripturæ verba compendio refert.

(66) Confirmat. Feuard. in marg., Arund. et Merc. 1, confirmavit.

(67) Jesus est. Christus additur in edit. et Arund.

(68) Æternam. Non exstat in nostris N. T. codd.

(69) Proridens. Hic et alibi pro prævidens.

dunt Dominum, quantum ex ipsis attinet, ex altera et altera substantia dicentes eum factum. Propter quod et in epistola sua sic testificatus est nobis ⁶⁷ : « Filioli, novissima hora est, et quemadmodum audistis quoniam Antichristus venit, nunc Antichristi multi facti sunt : unde cognoscimus quoniam novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis : si enim fuissent ex nobis, permanissent utique nobiscum : sed ut manifestarentur quoniam non sunt ex nobis. Cognoscite ergo (70) quoniam omne mendacium extraneum est, et non est de veritate. Quis est mendax, nisi qui negat quoniam Jesus non est Christus ? hic est Antichristus. »

6. Quia autem omnes, qui prædicti sunt, etsi lingua quidem confitentur unum Jesum Christum, semetipsos derident, aliud quidem sentientes, aliud vero dicentes; (etiam argumenta illorum varia, quemadmodum ostendimus) alterum quidem passum, et natum hunc esse Christum annuntiant, et esse alterum eorum Demiurgi, (autem) (71) qui sit ex dispositione, vel eum qui sit ex Joseph, quemque passibilem argumentantur; alterum vero eorum ab invisibilibus et inenarrabilibus descendisse, quem et invisibilem, et incomprehensibilem, et impassibilem easse confirmant, errantes a veritate, eo quod absit sententia eorum ab eo qui est vere Deus : nescientes quoniam hujus Verbum unigenitus (72), qui semper humano generi adest, unitus et conspersus (73) suo plasmati secundum placitum Patris, et caro factus, ipse est Jesus Christus Dominus noster, qui passus est pro nobis, et surrexit propter nos : et rursus venturus in gloria Patris, ad resuscitandum universam carnem, et ad ostensionem salutis, et regulam justi judicii ostendere omnibus, qui sub ipso facti sunt (74). Unus igitur Deus Pater, quemadmodum ostendimus, et unus Christus Jesus Dominus noster, veniens per universam dispositionem, et omnia in semetipsum recapitulans (75). In omnibus autem est et honus, plasmatio Dei : et hominem ergo in semetipsum recapitulans est, invisibilis visibilis factus, et incom-

A prehensibilis factus comprehensibilis, et impossibilis passibilis, et Verbum ^{homo}, universa in semetipsum recapitulans : ut sic in superecclesiis, et spiritualibus, et invisibilibus princeps est Verbum Dei ; sic et in visibilibus, et corporalibus principatum habeat, in semetipsum primatum assumens, et apponens semetipsum caput Ecclesie, universa attrahat ad semetipsum apio in tempore.

7. Nihil enim incomplum atque intempestivum apud eum, quomodo nec incongruens est apud Patrem. Præcognita sunt enim omnia (76) a Patre, perficiuntur autem a Filio, sicut congruum et consequens est, apio tempore. Propter hoc properante Maria ad admirabile vini signum, et ante tempus volente participare compendii poculo (77), Dominus repellens ejus intempestivam festinationem, dixit : « Quid mihi et tibi est, mulier ? nondum venit hora mea ⁶⁸ ; » exspectans eam horam quæ est a Patre præcognita. Propter hoc cum sepe vellent eum homines apprehendere : « Nemo, inquit, immisit manus ei : nondum enim venerat hora apprehensionis ⁶⁹ (78), » nec tempus passionis, quod præcognitum fuerat a Patre; quemadmodum et Habacuc propheta ait ⁷⁰ : « In eo cum appropinquarent anni, cognoscetis, in adventa temporis ostenderis, in eo quod turbetur anima mea in ira, misericordia tua memoraberis. » Sed et Paulus ait ⁷¹ : « Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum. » Per quod manifestum est, quoniam omnia quæ præcognita erant a Patre, ordine, et tempore, et hora præcognita et apta perfecit Dominus noster, unus quidem et idem existens, dives autem et multus. Diviti enim et multæ voluntati Patris deservit, cum sit ipse Salvator eorum qui salvantur, et Dominus eorum qui sunt sub dominio, et Deus eorum quæ constituta sunt, et Unigenitus Patris, et Christus qui prædicatus est, et Verbum Dei incarnatus, cum advenisset plenitudo temporis, in quo filium hominis fieri oportebat Filium Dei.

207 8. Igitur omnes extra dispositionem suam (79), qui sub obtentu agnitionis alterum quidem Jesum intelligunt, alterum autem Christum,

⁶⁷ I Joan. II, 18 seqq. ⁶⁸ Joan. II, 4. ⁶⁹ Joan. VII, 30. ⁷⁰ Habac. III, 2. ⁷¹ Galat. IV, 4.

(70) *Cognoscite ergo*, etc. Hæc non eodem modo leguntur in N. Test. exemplaribus; sed quædam omittit Irenæus, quædam et addidit, connexionis et explicationis gratia.

(71) *Autem*. Abundat hæc particula.

(72) *Unigenitus*. Ita Clarom. et Voss. Alii perpetram, unitus.

(73) *Consparsus*. Graece πεφυρμένος, ut recte conjicit Græbius, *commixtus*, id est *intime mixtus*; quomodo à Plutarcho in Rönum dicitur πεφυρμένη σύμπαστη ψυχή.

(74) *Ostendere omnibus qui sub ipso facti sunt*. Graeci phrasis pro ostendendam omnibus qui ipsi subdit facti sunt.

(75) *Omnia in semetipsum recapitulans*. Semetipsum pro semetipso scripsi auctoritate cod. Clarom., quia deinceps accusandi casum adhibet auctor. Alludit vero, ut scienter notat Fevardenius, ad hunc Pauli lucum Ephes. I, 10: *Instaurare*

omnia in Christo; ubi pro *instaurare* (quod minus Hieronymo placet, quam *recapitulare*) Graecus textus habet, ἀναστατωσθεται, id est universam hominum et angelorum salutem, adeoque cunctam omnium rerum celestium et terrestrium sumimam ad unum Christum revocare, ac in eo unico comprehendere.

(76) *Omnia*. Hæc quod ante *omnia præfigitur* in omnibus editi, expunxi auctoritate Clarom., Arund., Voss. et Merc. I.

(77) *Compendii poculo*. Compendii poculum vocat, quia, ut superius ait cap. 11, n. 5, per verbum compendialiter ac simpliciter ex aqua, ad usum eorum qui ad nuptias convocati erant, factum est unum.

(78) *Apprehensionis*. Editi. addunt ejus; omittunt vero mss. omnes, excepto uno Merc.

(79) *Extra dispositionem sunt*. Id est, alieni sunt a gratia incarnationis Filii Dei, quam exco-

et alterum Unigenitum (ab hoc (80) autem rurum esse Verbum); et alterum Salvatorem, quem etiam eorum qui in deminoratione facili sunt Joannes, emissionem esse dicunt hi qui sunt erroris discipuli: qui a foris quidem oves, (per eam enim quam habent extrinsecus loquelam, similes nobis apparent, eadem nobiscum loquentes) intrinsecus veru lupi ⁷⁹. Sententia enim eorum homicidialis, deos quidem plares confusus, et patres multos simulans; comminuens autem et per multa dividens Filium Dei: quos et Dominus nobis cavere prædixit, et discipulus ejus Joannes in prædicta Epistola (81) fugere eos præcepit dicens ⁷⁹: « Multi seductores exierunt (82) in hunc mundum; qui non confitentur Jesum Christum in carne venisse. Hic est seductor et Antichristus. Videte eos (83), ne perdatis quod operati estis (84). » Et rursus in Epistola ait ⁷⁹: « Multi pseudo-prophetæ exierunt de seculo (85). In hoc cognoscite Spiritum Dei: Omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est. Et omnis spiritus qui solvit Jesum (86), non est ex Deo, sed de Antichristo est. » Hæc autem similia sunt illi, quod in Evangelio dictum est ⁷⁸, quoniam « Verbum caro factum est, et inhabitavit in nobis. »

Διὸ πάλιν (87) ἐν τῇ Ἐπι-
στολῇ φησί· « Πάδε δὲ πι-
στεύων δὲ τοῦ Ἰησοῦς Χρι-
στὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέ-
νηται· » ἵνα καὶ τὸν αὐ-
τὸν εἰδῶς Ἰησοῦς Χριστὸν,
ὅ τινοί θήσαν αἱ πύλαι
τοῦ οὐρανοῦ, διὰ τὴν ἐν-
σάρκων ἀνάληψιν αὐτοῦ·
διὰ καὶ τῇ αὐτῇ σαρκὶ,
τὸν δὲ καὶ ἐπαύθεν, ἀλεύσα-
ται, τὴν δόξαν ἀποκαλύ-
πτεν τοῦ Πατρός.

9. Et Paulus autem his consentiens. Romanea alloquens, ait ⁷⁷: « Multo magis hi, qui abundan-

A tiam gratia et justitia (88) accipiunt in vitam, re-
gnabunt per unum Jesum Christum. » Nescit ergo
eum qui evolavit Christum a Jesu; neque cum
novit Salvatorem qui sursum est, quem impassibilem
dicunt. Si enim alter quidem passus est, alter
autem impassibilis mansit; et alter quidem natus
est, alter vero in eum, qui natus est, descendit, et
rursus reliquit eum; non unus, sed duo monstran-
tur. Quoniam autem unum eum, et qui natus est,
et qui passus est, Christum Jesum novit Apostolus,
in eadem Epistola iterum dicit ⁷⁸: « An ignoratis,
quoniam quotquot baptizati sumus in Christo Jesu,
in morte ejus baptizati sumus? ut quemadmodum
resurrexit Christus (89) a mortuis, sic et nos in
novitate vita ambulemus. » Rursus autem signifi-
cans Christum passum, et ipsam esse Filium Dei,
qui pro nobis mortuus est, et sanguine suo rede-
mit nos in prælimite tempore, ait ⁷⁹: « Utquid enim (90) Christus, cum adhuc essemus infirmi,
secundum tempus pro Impliis mortuus est? Com-
mendat autem suam dilectionem Deus in nobis,
quoniam cum adhuc essemus peccatores, pro nobis
Christus mortuus est: multo magis justificati nunc
in sanguine ejus, salvi erimus per ipsum ab ira.
Si enim cum essemus inimici, reconciliati sumus
Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati,
salvi erimus in vita ejus. » Hunc eumdem qui ap-
prehensus, et passus est, et effudit sanguinem
suum pro nobis, hunc Christum, hunc Filium Dei
manifestissime annuntians, qui etiam surrexit, et
assumptus est in celos, quemadmodum ipse ait ⁸⁰:
« Similis autem Christus mortuus est, Iuno (91) et
resurrexit, qui est in dextera Dei. » Et iterum ⁸¹:
« Scientes quoniam Christus (92) resurgens a mor-
tuis, jam non moritur. » (Prævidens enim et ipse
per Spiritum subdivisiones malorum magistrorum,
et omnem ipsorum occasionem dissensionis volens
abscindere, ait quæ prædicta sunt.) « Si autem
Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis, in-
habitat (93) in vobis; qui suscitavit Christum a mor-

⁷⁸ Matth. vii, 15. ⁷⁹ II Joan. 7, 8. ⁸⁰ I Joan. iv, 1, 2, 3. ⁸¹ Joan. 1, 14. ⁸² I Joan. v, 1. ⁸³ Rom. v, 17. ⁸⁴ Rom. vi, 5, 4. ⁸⁵ Rom. v, 6 seqq. ⁸⁶ Rom. viii, 34. ⁸⁷ Rom. vi, 9.

νομίας nomine designasse Patres Græcos jam non
semei diximus.

(80) *Ab hoc.* Al. *viciose, ob hoc.*

(81) *Prædicta Epistola.* Memoria lapsus Irenæus ad primum Joannis Epistolam, Jani a se allegatam
refert, que ad secundam pertinent.

(82) *Exierunt.* Εἴηλθον cum Vulgato interprete
legit Irenæus; nos εἰσῆλθον.

(83) *Videte eos.* Pro ἀντούς, legisse videtur
Irenæus αὐτούς, nisi lapsus interpres alterum pro
altero legarit.

(84) *Nē perdatis quod operati estis.* Ινα μὴ ἀπο-
λέσηται εἰργάσασθε cum Irenæo habet Alexand.
cod. et alii non pauci, quomodo et Vulgatus inter-
pres legit. At in edit. Græcis exstat, Ινα μὴ ἀπο-
λέσουμεν εἰργάσασθα.

(85) *De aucto.* Εἰς τὸν κόσμον, in mundum, seu
auctum habent nosiri coddi.

(86) *Qui solvit Jesum.* Legisse videtur Irenæus
cum Vulgato interprete, δὲ λύει τὸν Ἰησοῦν. Editi

D vero Græci: δὲ μὴ διμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν
αὐτῇ ἀληθότα. Ceterum Christum cum Vulgato
interp. omittunt Clarom., Voss. et Arund.

(87) *Διὸ πάλιν.* Hæc excerpta sunt ex Theodorei
dial. n, qui dicitur *Inconsensus*.

(88) *Gratia et justitia.* In Vulgata Latina legitur:
Gratia et donatiois, et justitiae. In edit. Græcis: Τῆς
χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς καὶ τῆς δικαιοσύνης. Cum Ire-
næo τῆς δωρεᾶς omittit Origenes, Comment. in Joan.,
pag. 534.

(89) *Christus. Decet in Eras. et Gall.*

(90) *Utquid enim.* Legisse videtur Irenæus cum
Vulgato interprete, εἰς τὸ γέροντα. Editæ vero habent
ετι γέροντα.

(91) *Imo.* Clarom., Arund. et Voss. omittunt qui
additum in edit.

(92) *Christus. Decet in Eras. et Gall.*

(93) *Inhabitat.* Sic Clarom. et Voss. et Feuard.
in marg.; ceteri, habent.

tuis, vivificabit et mortalia corpora vestra ⁹⁰ (94). • Unum quod non exclamat (95) ad ens, qui volant audire: Nolite (96) errare; unus et idem est Christus Jesus Filius Dei, qui per passionem reconciliavit nos Deo, et resurrexit a mortuis, qui est in dextera Patris, et perfectus in omnibus: qui cum vaporaret, non repercutiebat; qui cum patetur, non est minitatus ⁹⁰ (97); et cum tyrannidem patetur, rogabat Patrem ut ignosceret his qui se crucifixerant. Ipse enim vere salvavit: ipse est Verbum Dei, ipse Unigenitus a Patre, Christos Jesus Dominus noster (98).

208 CAPUT XVII ⁹¹.

Non Christum aut Salvatorem, sed Spiritum sanctum in Iesum descendisse docent apostoli. Cur descendit, explicatur.

1. Etenim potuerunt dicere apostoli, Christum descendisse in Iesum; aut illum superiorem Salvatorem, in eum qui sit dispositionis; aut illum qui est ab invisibilibus, in eum qui est Demiurgi: sed nihil quidem tale neque acierunt, neque dixerunt; si enim acissent et dixissent utique: quod autem erat, hoc et dixerunt, Spiritum Dei sicut columbam descendisse in eum ⁹², hunc Spiritum, de quo ab Isaia dictum est: « Et requiesceret super eum Spiritus Dei ⁹³; » sicut prædictimus. Et iterum: « Spiritus Domini super me, propter quod unxit me ⁹⁴. » Iste Spiritus, de quo ait Dominus: « Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis ⁹⁵. » Et iterum potestatem regenerationis in Deum (99) dant (1) discipulis, dicebat eis: « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ⁹⁶. » Hunc enim promisit per prophetas ⁹⁷ effundere in novissimis temporibus super servos et ancillas, ut prophetent: unde et in Filium Dei, filium hominis factum, descendit, cum ipso assuescens habitare in genere humano, et requiescere in hominibus, et habitare in plasmate Dei, voluntatem Patris operans in ipsis, et removans eos a vetustate in novitatem Christi.

2. Nunc Spiritum petuit David humano generi, dicens: « Et Spiritu principali confirmata me ⁹⁸. » Quem et descendisse Lucas ait ⁹⁹ post ascensum Domini super discipulos in Pentecoste, habentem potestatem omnium gentium ad introitum vitæ et ad aperturam Novi Testamenti: unde et omnibus linguis conspirantes (2) hymnum dicebant Deo,

⁹⁰ Rom. viii, 11. ⁹¹ I Pet. 1, 23. ⁹² Cap. XIX. ⁹³ Matth. xi, 20. ⁹⁴ Matth. xxvii, 49. ⁹⁵ Joel. ii, 28, 29. ⁹⁶ Psal. 1, 14. ⁹⁷ Act. ii, 28. ⁹⁸ Joan. vi, 7. ⁹⁹ Jud. vi, 57. ¹⁰⁰ Isa. v, 6. ¹⁰¹ Isa. xi, 2. ¹⁰² Luc. x, 18.

(94) *Nobis..vestra. Eras., Gall. et Feuard. nobis..nosta, quibuscum quod postiorem vocem conscientiunt Arund. et Merc. i.*

(95) *Unum quod non exclamat.* Latine dixisset alter, tantum non exclamat.

(96) *Audire: Nolite.* Deum post audire addunt Feuard., Grab. et Voss. Nolius omittunt alii. Quoniam vero quod præligunt editi. omnes autem nolite, exponxi auctoritate cod. Voss.

(97) *Minitatus.* Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. Alii, minatus.

A Spiritu ad unitatem redigente distantes tribus, et primis omnium gentium offerente Patri. Unde et Dominus pollicitus est mittere se Paracletum, qui nos aptaret Deo ⁹⁸. Sicut enim de arido tritico massa una fieri non potest sine humore, neque unus panis: ita nec nos multi unum fieri in Christo Iesu poteramus, sine aqua quæ de celo est. Et si est arida terra, si non percipiat humorem, non fructificat; sic et nos, lignum aridum existentes primum nonquam fructificaremus vitam, sine superna voluntaria pluvia. Corpora enim nostra per lavacrum illam, quæ est (3) ad incorruptionem, unitatem acceperunt; animæ autem per Spiritum. Unde et utraque necessaria, cum utraque proficiunt in vitam Dei, misericorde Domino nostro (4) Samaritanæ illi prævaricatrici ⁹⁹, quæ in uno viro non mansit, sed fornicata est in multis nuptiis, et ostendente ei, et pollicente aquam vivam, ut ultius non sitiret, neque occuparetur ad humectationem aquam laboriosæ, babens in se potum salientem in vitam æternam. Quod Dominus (5) accipiens menus a Patre, ipse queque his donavit qui ex ipso participantur, in universam terram mitiens Spiritum sanctum.

3. Hanc munieris gratiam prævidens Gedeon ille Israëlitæ ¹⁰⁰, quem elegit Deus, ut salvaret populum Israel de potentatu alienigenarum, demutavit petitionem, et super vellus lanæ, in quo tantum primum ros fuerat, quod erat typus populi, ariditatem futuram prophetans; hoc est, non jam habitueros eos a Deo Spiritum sanctum, sicut Isaias ait: « Et subibus mandabo ne pluant super eam ¹⁰¹; » in omni autem terra fieri ros, quod est Spiritus Dei, qui descendit in Dominum, « spiritus sapientia et intellectus, spiritus consilii et virtutis, spiritus scientiæ et pietatis, spiritus timoris Dei ¹⁰²; » quem ipsum iterum dedit Ecclesie, in omnem terram mitiens de celis Paracletum, ubi et diabolum, tanquam fulgur, projectum ait Dominus ¹⁰³. Quapropter necessarius nobis est ros Dei, ut non consumuramur, neque infractuosi efficiamur, et ubi accusatorem habemus, illic habeamus et Paracletum: commendante Domino Spiritui sancto suum hominem, qui incidat in latrones, cui ipse misericors est, et ligavit vulnera ejus, dans duo denaria regalia, ut per Spiritum imaginem et inscriptionem Patris et Filii accipientes, fructificemus creditum

⁹⁸ Matth. iii, 16. ⁹⁹ Isa. xi, 2. ¹⁰⁰ Isa. lxi, 1. ¹⁰¹ Matth. xxvii, 46. ¹⁰² Isa. xi, 2. ¹⁰³ Isa. xli, 2.

(98) *Dominus noster. Alii, Deus noster.*

(99) *In Deum. Desunt in Eras. et Gall.*

(1) *Dans. Sic miss. omnes. Edit. vero, demandans.*

(2) *Ad aperturam..conspirantes. Ali. apertionem..conspirant.*

(3) *Ille quæ est. Ali. illud quod est.*

(4) *Domino nostro. Iesu Christo addunt editi. Sed has duas voces desunt in omnibus miss.*

(5) *Quod-Dominus. Alii quæcum Dominus.*

nobis denarium, multiplicatum Domino annume- A bis, de omnibus qui quolibet modo depravant quae rantes.

4. Τοῦ Πνεύματος (6) 4. Spiritu itaque de- scendeante super prædi- clam (7) dispositionem, et Filio Dei unigenito, qui et Verbum est Pa- tris, veniente plenitu- diac temporis, incarnato lu homine (8) propter hominem, et omnem se- cundum hominem dispo- sitionem implente Iesu Christo Domino nostro, uno et eodem existente, sicut et ipse Dominus testatur, et apostoli con- fluentur, et prophete an- nuntiant; mendaces us- tensae sunt universæ do- ctrinæ eorum, qui octo- nations et quaternatio- nes putativas (10) adin- venerunt. 209 et subdivisiones excogitaverunt: qui Spiritum quidem interimunt, alium autem Christum, et aliud Iesum intelligunt, et non unum Christum, sed plures suisse docent: et si unitos eos dixerint, iterum ostendunt eum quidem parti- cipasse passionem, hunc autem impassibilem per- severare; et hunc quidem ascendisse in Pleroma, hunc autem in mediata remansisse; et hunc qui- dem in invisibilibus et lunominabilibus epulari et oblectari, hunc autem assidere Demiурgo, eva- cuantem eum virtute. Unde oportebit et te, et omnes qui intendunt hunc scripturæ, et solliciti sunt pro sea salute, nou, cum audiunt forinsecus eorum sermones, sponte succumbere. Similia enim lo- quentes fidelibus, sicut prædiximus, non solum dissimilia sapiunt, sed et contraria, et per omnia plena blasphemis, per quæ interficiunt eos, qui per similitudinem verborum dissimile affectionis eorum in se attrahunt venenum: sicut quis aquæ mistum gypsum dans pro lacte, seducat per simi- litudinem coloris, sicut quidam dixit superior no-

⁶ Cap. XX. ⁷ Rom. x, 6, 7. ⁸ Ibid. 9. ⁹ Roin.

(6) Τοῦ Πνεύματος. Græca hæc resert Theodo- rotes Dial. 1, qui dicitur *Immutabilis*.

(7) Super prædictam. Græca sonant, propter præ- finalam. Sed legisse videtur interpres, ἐπὶ τῇ προστρημένῃ.

(8) In homine. Eras., Gall. et Feuard. vitiæ, in hominem.

(9) Εἰς ἀνθράκη. Adde juxta Latinum interpre- tem, δὲ ἀνθρωπον.

(10) Putativas. Græc. καὶ δοκήσαις, et vanas spe- cies seu opiniones.

(11) Veritatem. In Dei lacte. Sic cod. Clarom. melius, ni fallor, quam cæteri: Veritatem Dei. Lacte. Per Dei lac intelligit verba catholica, quibus erroris gypsum miscebant heretici. Gypsum enim præsens venenum habere docet Plinius lib. xxxvi, cap. 28. Coniicit Græcius hanc sententiam

ad marginem a quopiam ascriptam, in textum inde irrepsisse. Sed forte ipsa verba sunt antiqui illius, quem tacito nomine sæpe allegat Irenæus.

(12) Ascendit. Sic pro ascendet reposui auctoritate Clarom., Merc. 2 et Feuard. in marg., quia inox sequitur descendit, et velut noster Pauli epistolarum ms. cod. utroque præteritum habet. In ceteris Irenæi exemplaribus legitur, ascendit.... descendit; in nostris vero N. T. codd. utroque futurum.

(13) Propter quam. Causas addunt editi. omnes, sed male. Hanc vocem expunxi auctoritate cod. Clarom. et Voss.

(14) Et visit. Absunt hæc ab editis N. T. codd. Sed in pluribus ms. Græcis pro ἀνέγησι Ingur. ξησ. Similes præ oculis habere potuit Irenæus; nisi quod καὶ ξησ transposuerit ante καὶ ἀπέτε.

CAPUT XVIII ¹⁰.

Redit ad susceptum argumentum, probatque tum es Pauli, tum ex ipsius Domini verbis, Christum a Iesu dividendum non esse, nec Filium Dei specie tenuis, sed vere hominem factum esse.

1. Ostendo manifeste, quod in principio Verbum existens apud Deum, per quem omnia facta sunt, qui et semper aderat generi humano, hunc in no- viissimis temporibus secundum præsinitum tempus a Patre, unitum sicut plasmati, passibilem hominem factum; exclusa est omnis contradictio dicentium: Si ergo tunc natus est, non erat ergo ante Christus. Ostendimus enim, quia non tunc cœpit Filius Dei, existens semper apud Patrem; sed quando incarnatus est, et homo factus, longam hominum expositionem in scipio recapitulavit, in compendio nobis salutem prestans, ut quod perdideramus in Adam, id est secundum imaginem et similitudinem esse Dei, hoc in Christo Iesu reciperemus.

2. Quia enim non erat possibile, eum hominem, qui semel victimus fuerat, et elisas per inobedientiam, replasmare et obtinere bravium victoria; iterum autem impossibile erat, ut salutem perciperet, qui sub peccato ceciderat: utraque operatus est Filius, Verbum Dei existens, a Patre descendens, et incarnatus, et usque ad mortem descendens, et dispensationem consummans salutis nostræ, cui credere nos indubitate abortans, iterum dicit¹: « Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendit (12) in cælum? hoc est Christum deducere. Aut, quis descendit in abyssum? hoc est Christum a mortuis liberare. » Deinde insert²: « Quoniam si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, et credideris in corde tuo, quoniam Deus illum excitavit a mortuis, salvus eris. » Et rationem reddit propter quam (13) hæc fecit Verbum Dei, dicens³: « In hoc enim Christus et vixit (14), et mortuus est, et resurrexit, ut vivorum et mortuorum dominetur. » Et iterum ad Corinthios scribens ait⁴: « Nos autem annuntiamus Christum Iesum crucifixum. » Et insert⁵: « Calix benedictionis, quem

xiv, 9. ⁶ I Cor. 1, 23. ⁷ I Cor. x, 46.

ad marginem a quopiam ascriptam, in textum inde irrepsisse. Sed forte ipsa verba sunt antiqui illius, quem tacito nomine sæpe allegat Irenæus.

(12) Ascendit. Sic pro ascendet reposui auctoritate Clarom., Merc. 2 et Feuard. in marg., quia inox sequitur descendit, et velut noster Pauli epistolarum ms. cod. utroque præteritum habet. In ceteris Irenæi exemplaribus legitur, ascendit.... descendit; in nostris vero N. T. codd. utroque futurum.

(13) Propter quam. Causas addunt editi. omnes, sed male. Hanc vocem expunxi auctoritate cod. Clarom. et Voss.

(14) Et visit. Absunt hæc ab editis N. T. codd. Sed in pluribus ms. Græcis pro ἀνέγησι Ingur. ξησ. Similes præ oculis habere potuit Irenæus; nisi quod καὶ ξησ transposuerit ante καὶ ἀπέτε.

**Benedicimus, nonne communicatio sanguinis est A
Christi? ;**

3. *Quis est autem qui communicavit (15) nobis de escis? Utrum is qui ab illis affligitur sursum Christus, superexentesus illo, id est fini, et formavit eorum Matrem: an vero qui ex virgine est Emmanuel, qui butyrum et mel manducavit, de quo ait propheta ⁶: « Et homo est, et quis cognoscet (16) eum? » Hic idem a Paulo annuntiabatur: « Tradidi enim, inquit, vobis in primis, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas, et quoniam sepultus est, et resurrexit tertia die secundum Scripturas ⁷. »*

Φενερὸν ὅν (17). δι: Παῦλος ἀλλον Χριστὸν οὐκ οἰδεν, ἀλλ' ἡ τοῦτον τὸν καὶ παθόντα, καὶ ταρέντα καὶ ἀναστάντα, καὶ γεννηθέντα, διν καὶ ἀνθρώπουν λέγει. Εἰπὼν γάρ « Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, δι τοῦ ἐκ νεκρῶν ἐγγίγεται, » ἀποφέρει, τὴν αἰτίαν ἀποδιδούς τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ. « Ἐπειδὴ γάρ δι' ἀνθρώπου δύθαντος, δι' ἀνθρώπου ἀναστασίσεως ἐκ νεκρῶν (18). » Καὶ πανταχοῦ ἐπὶ τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς νεκρώσεως, τῷ τοῦ Χριστοῦ κέχρηται ὀνόματι, ὡς ἐπὶ τοῦ. « Μή τῷ βρώματι σου ἐκείνον ἀπόλλε, ὑπὲρ οὐ Χριστὸς ἀπέθανε. » Καὶ πάλιν « Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ, οἱ ποτὲ ψυχεῖς δυτες μακράν, ἐγενήθηται ἐγγύς, ἐν τῷ αἰματι τοῦ Χρι-

Manifestum est igitur, quoniam Paulus alterum Christum nescit, nisi hunc solum, qui et passus est, et sepultus est, et resurrexit, qui et natus est, quem et hominem dixit. Cum enim dixisset: « Si autem Christus annuntiatur, quoniam a mortuis surrexit⁸; » intulit, rationem reddens incarnationis ejus: « Quoniam per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum⁹. » Et ubique in passione Domini nostri, et humanitate, et mortificatione ejus, Christi usus est nomine, quemadmodum in illo: « Noli esca tua perdere illum, pro quo Christus mortuus est¹⁰. » Et iterum: **210** « Nunc autem in Christo vos, qui aliquando fuistis longe,

Α στοῦ. » Καὶ πάλιν· « Χρι-
στὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασσεν ἐκ
τῆς κατάρας τοῦ νόμου,
γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατ-
άρα, γέγραπται γάρ·
Ἐπικατάρατος πᾶς δὲ κρα-
μάμενος ἔπει τίλου. »

facti estis proximi in
sanguine Christi ^{11.} » Et
iterum: « Christus nos
redemit de maledicto le-
gis, factus pro nobis ma-
ledictum; quoniam scri-
ptum est: Maledictus om-
nis qui pendet in li-
gno ^{12.} »

B
Et iterum : « Et perierit (19) infirmus in tua scientia
frater, propter quem Christus mortuus est ¹⁸, »
significans quoniam non Christus impassibilis
descendit in Jesum, sed ipse, Jesus Christus cum
esset, passus est pro nobis, qui decubuit et re-
surrexit, qui descendit et ascendit, Filius Dei, filius
hominis factus : quemadmodum et ipsum no-
men significat. In Christi enim nomine subauditor
qui unxit, et ipse qui unctus est, et ipsa unctio in
qua unctus est. Et unxit quidem Pater, nuncius est
vero Filius, in Spiritu, qui est unctio ; quemadmo-
dum per Iesam ait sermo : « Spiritus Dei super
me, propter quod unxit me ¹⁹ ; » significans et un-
gentem Patrem, et unctum Filium, et unctionem,
qui est Spiritus.

4. Et ipse autem Dominus manifestum facit eum, qui est passus. Cum enim interrogasset discipulos: « Quem me homines dicunt esse filium hominis? » Petrus cum respondisset (20): « Tu es Christus Filius Dei vivi; » et cum laudatus esset ab eo, « Quoniam caro et sanguis non revelavit ei, sed Pater qui est in celis¹⁸; » manifestum fecit, quoniam filius hominis hic est Christus Filius Dei vivi: « Ex eo enim, inquit¹⁹, coepit demonstrare discipulis (21), quoniam oportet illum Hierosolymam ire, et multa pati a sacerdotibus, et reprobari (22), et crucifigi, et tertia die resurgere. » Ipse qui agnitus est a Petro Christus, qui eum beatum dixit, quoniam Pater ei revelavit Filium Dei vivi, dixit, semetipsum oportere multa pati et crucifigi: et tunc Petro increpavit (23), secundum opinionem hominum putanti eum esse Christum, et passionem

⁶ Jerem. xvii, 9. ⁷ 1 Cor. xv, 3, 4. ⁸ Ibid. 12.
¹⁰ Gal. iii, 23. ¹¹ 1 Cor. viii, 11. ¹² Isa. LXI, 4.

⁹ Ibid. 24. ¹⁰ Rom. xiv, 45. ¹¹ Ephes. ii, 43.
¹² Matth. xvi, 43 seqq. ¹³ Ibid. 21.

(15) *Communicavit. Al. communicat.*

(16) *Cognoscet. Sic Feuard. in marg., Clarom., Voss., Merc. 4 et Grab. juxta Graecum sacri textus, γνωσται. Reliqui, cognoscit.* Haec verba citantur secundum versionem LXX. Quod vero ad Christum trahantur, non ab Ireneō tantum, sed et a Terulliano, non semel, et a Cypriano lib. u "adv. Jud.", cap. 10, minus probat Hieronymus in *Comment.* in hunc locum.

(17) *Paropōr oὐ. Græca hæc allegavit Theodoreetus, dial. iii, qui *Impatibilis* inscribitur.*

(18) *Ex rāpōr. Particulam ex non agnoscunt neque velut Irenæi interpres, neque sacer. lexius.*
(19) *Ex rāpōr. Partis pro partit. dictum est.*

(19) *Et perier. Perier pro parvo dicuum est. Ejusmodi futura medie et infima Latinitatis scriptoribus familiaria suisse nemo nescit.*
(20) *Cum respondisset. Feuard. solus male cum*

respondit.

D (21) *Discensibus. Id est discipulis.*

(22) *Et reprobari.* Duæ istæ voces huc translatæ videntur vel ex Marc. viii, 31, vel ex Luc. ix, 23. Neque enim occurrit Matth. xvi, 24, unde cetera desumptæ sunt.

(25) *Petrō increpavit.* Sic in cod. Clarom. scriptum legitur: quamvis recentissima manus imprudenter subcypserit, *Petrum*, hanc aduersus duos dativos casus iterum sequi: quod idem ceterorum amanuensium erratum fuit, in editi. deinde derivatum. Huic vero mederi dum conati sunt aliqui, auxerunt; nam pro *putant*, *aversant*, scripserunt, *putantum*, *aversantium*; ut haec voces non ad *Petrum*, sed ad *hominum* referrentur. Scribas sefellit Græci sermonis ignorantia. Nempe quem casum, dativum scilicet, Græci tribuunt verbo *ἐκτιμῶν*, eundem incautus tribuit interpres verbo *increpō*: cum accusativum tribuere debuisset.

ejus aversanti, et dixit discipulis: « Si quis vult post me venire, neget (24) se, et tollat crucem suam, et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvare (25), perdet illam; et qui eam perdidere propter me, salvabit (26) eam ¹⁷. » Haec enim Christus manifeste dicebat, ipse existens Salvator eorum, qui propter suam confessionem in mortem traderentur, et perderent animas suas.

5. Si autem ipse non erat possessus, sed avolaret a Iesu, quid et adhuc tabat discipulos tollere crucem, et sequi se, quam ipse non tollebat secundum ipsos, sed relinquebat dispositionem passionis? Quoniam enim non de agnitione superioris crucis dicit hoc, quemadmodum quidam audent exponere, sed de passione, quam oportebat illum pati, et ipsi discipuli (27) ejus futurum erat ut patenterentur, intulit: « Quicunque enim salvaverit (28) animam suam perdet eam; et qui perdididerit, inveniet eam. » Et quoniam passuri erant discipuli ejus propter eum (29), dicebat Iudas: « Ecce mittio ad vos prophetas, et sapientes, et doctores, et ex his interficiens, et crucifigens (30). » Et discipulis dicebat: « Ante duces et reges stabitis propter me, et ex vobis flagellabunt, et interficiant, et persequebuntur a civitate in civitatem (31). » Sciebat igitur et eos qui persecutionem passuri essent, sciebat et eos qui flagellari et occidi haberent propter eum. Et non altera de cruce, sed de passione, quam passurus esset ipse prior, post deinde discipuli ejus, erat ergo sermo ejus, adhortans (30) etiam illos: « Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; timete autem magis eum, qui habet potestatem, et corpus, et animam mittere in gehennam (32); et servare eas quae essent ad eum confessiones (33). Etenim ipse confessorum se promitterebat coram Patre suo eos, qui confiterentur nomen suum coram hominibus; negaturum autem eos qui negarent eum (34), et confusurum qui confunderentur confessionem ejus (35). Et cum haec ita se habeant, ad

¹⁷ Matth. xvi, 24, 25. ¹⁸ Matth. xxiii, 54. ¹⁹ Mat.
²⁰ Marc. viii, 38. ²¹ Luc. xxiii, 54. ²² Matth. v, 44.

(24) *Neuroglia Clavata et Apalis campestris ab. D.*

(24) Negat. Sic Clarom. et Ang
negat.

(25) *Salvere.* Editt. *salvem facere.*
(26) *Salvabit.* Sic omnes penit. mss., nisi quod
incuria scribarum legatur in Feuard. marg. et
Voss. *salvem.* Editt. *inveniet.*

(27) *Ipsi discipuli. Sic Clarom. et Voss. Carteri, insipit discipulis.*

(28) **Salvaverit. Eras., Gall., Arund. et Merc. 2,**
salvabit.

(29) *Propter eum. Eras., Gall. et Feuard. prop-
terea.*

(30) *Adhortantis. Arund. et Grab. adhortans.*

(31) *Servare eas quae essent ad eam concessiones. Id est, in confessione nominis ejus stare proximis.*

(32) *Confunderentur confessionem ejus. Sic Claram., Arund., et Merc. 2. accusant et Voss. ac*

velut Fenard. cod. in quibus activum consumderent
lucuria librariorum scriptum est pro passivo. At

A tantam temeritatem progressi sunt quidam, ut etiam martyres spernant, et vituperent eos qui propter Domini confessionem occiduntur, et subiungent (35) omnia a Domino praedicta, et secundum hoc consonant vestigia. assequi (36) passionis Domini, passibilis (35) martyres faci; quos et concedimus ipsis martyribus (36). Cum enim inquieratur sanguis eorum, et gloriam consequentur, tunc a Christo confundantur omnes qui in honore raverunt eorum martyrium. Et ex hoc autem quod Dominus in cruce dixerit: « Pater, remitte (37) eis, non enim sciant quid faciunt ²²; » longanimitas, et patientia, et misericordia, et bonitas Christi ostenditur, ut et ipse pateretur, et ipse excusaret eos qui se male tractassent. Verbum enim Dei quod nobis B dixit: « Diligite inimicos vestros, et orate pro eis qui vos oderunt ²³; » ipse hoc fecit in cruce, in tantum diligens humanum genus, ut etiam pro his, qui se interficerent, postularet. Si quis autem, quasi duorum existentium (38), **21** judicium de his faciat, invenietur multo melior, et patientior, et vero bonus, qui in vulneribus ipsis, et plagiis, et reliquis quæ in eum commiserunt, beneficis est, nec memor est in se commissæ malitiae, eo qui volavit, nec ullam injuriam, neque opprobrium passus est.

6. Hoc autem idem et illis occurrit, qui dicunt
eum putative passum. Si enim non vere passus est,
nulla gratia ei, cum nulla fuerit passio: et nos,
cum incipiemus vere pati, seducens videbatur,
adhortans nos vapulare, et alteram prebere maximam,
si ipse illud non prior in veritate passus est:
et quemadmodum illos seduxit, ut videretur eis
ipse hoc quod non erat; et nos seducit, adhortans
perferre ea, quae ipse non perfuit. Erinus autem
et super magistrum, dum patiuntur et sustinuntur,
quae neque passus est, neque sustinuit magister.
Sed quoniam solus vere magister Dominus noster;
et bonus vere Filius Dei, et patiens, Verbum Dei
Patris filius hominis factus. Luctatus est enim, et

Dedit. Eras., Gall. et Feuard. addunt ante *confessionem* *particulam contra*, quam non agnoscunt miss.

(33) *Sustinent. Ita Clarom. et Anglic. Alii vitiose substent; quod Billius haud feliciter emendat per substant.*

(54) *Assequi. Edit. sequi.*

(35) *Passibilis. Scilicet, Christi. Alii inane
recie, passibles.*

(36) *Quos et concedimus ipsis martyribus. Id est, quos (haereticos) demittimus martyribus, ut illate eorum martyrio ab impuris hominibus injuria vindictam reposcant. Hunc ergo locum dum corruptio- nis arguit Billius, connivens legerit necesse est, hanc attentus ad ea quae sequuntur.*

(37) *Remittit. Alii, dimittit.*

(38) *Quasi duorum existentiam. Christianus pro quasi duobus existentibus. Sensus est: Si quis inter Verbum et Iesum, quasi duo essent, compensationem instituit, etc.*

vicit : erat enim homo pro patribus certans, et per ubedientiam inobedientiam persolvens : alligavit enim fortiori, et solvi infirmos, et salutem donavit plasmati suo, destruens peccatum. Est enim plissimum et misericors Dominus, et amans humanum genus.

7 . . . . . Ἡνωσεν 7. Hærcere itaque fecit et adunivit, quemadmodum prædictus, hominem Deo. Si enim homo non viciisset huiusmodum hominis, non Justus vicius esset Inimicus. Rursus autem, nisi Deus donasset salutem, non firmiter haberemus eam. Et nisi homo conjunctus fuisset Deo (40), non potuissest particeps fieri incorrumpibilitatis. Oportuerat enim mediaturam Dei et hominum, per suam ad utroque domesticitatem, in amicitiam et concordiam utroque redescere, et facere, ut et Deus (41) assumeret hominem, et homo se dederet Deo.

Quaenam ratione aliorum adprobatis ejus particeps esse possemus, nisi per Filium eam, quae est ad ipsum, recipiessemus ab eo communionem ; nisi Verbum ejus communicasset nobis, caro factum ? Quapropter et per omnem venit statim (42), omnibus restitutas eam, quae est ad Deum communione, igitur qui dissent eam putative manifestatum, neque in carne natum (43), neque vere hominem factum, adhuc sub veteri sunt damnatione, advectionem (44) præbentes peccato, non devicia secundum eos morte, quae et regnabat ab Adam usque ad Moysem, etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem transgressionis Adæ ⁴⁵. Veniens autem lex, quae data est per Moysem, et testificans de peccato, quoniam peccator est, regnum quidem ejus abstulit, latronem et non regem eum detegens, et homicidam eum ostendit : oneravit autem hominem, qui habebat peccatum in se, reum mortis

⁴⁰ Rom. v. 14. ⁴¹ Deut. xxxii. 6. ⁴² Cap. XXI.

(39) Ἡνωσεν οὐρ. Hec velut ex secundo Irenæi libro alegat Theodoretus, dial. 2, qui dicitur *Incusus*.

(40) *Deo Nostro*, quod adduxit Eras., Gall. et Feuard, omisi post Claram., Voss. et Græcum textum.

(41) *Et facere ut et Deus*, etc. Hic Latina procul discrepant a Græcis. Ista (nonnulli : ac Deo quidem hominem sistere, hominibus autem Deum pessifacere. Necesse ergo hic variasse codices, vel alterutrum. aut Theodoretum, aut veterem interpretari, non adeo accurate ipsis Irenæi verbis vertendis auctoribus. Quidquid sit, Græci textus clarior sensus

A ostendens eam. Spiritalis enim cum lex esset, manifestavit tantummodo peccatum, non autem intererat : non enim Spiritui dominabatur peccatum, sed homini. Oportebat enim eum qui inciperet occidere (45) peccatum, et mortis reum redire hominem, id ipsum fieri quod erat ille, id est hominem : qui a peccato quidem in servitium tractus fuerat, a morte vero tenebatur, ut peccatum ab homine interficeretur, et homo exiret a morte.

Ποτερ γάρ (46) διὰ τῆς παραστῆς τοῦ ἀνὸς ἀνθρώπου, τοῦ πρώτως ἐκ γῆς ἀνεργάστου πεπλασμάνου, ἀμαρτωλοῦ κατεστάθησαν οἱ πόλλοι, καὶ ἀπέβαλον τὴν ζωὴν ὀφεῖς θεοῖ καὶ δι' ὑπακοῆς ἀνὸς ἀνθρώπου, τοῦ πρώτως ἐκ παρθένου γεγενημένου, δικαιωθῆναι πόλλοις καὶ θεοῖς σωτηρίαν ; ita oportuit et per inobedientiam unius hominis, qui primus (47) de terra rudi plasmatus est, peccatores facti sunt muli, et amiserunt vitam ; ita oportuit et per obediensiam unius hominis, qui primus de virginē natus est, justificari multos, et percipere solutem.

Sic igitur Verbum Dei homo factus est, quemadmodum et Moyses ait : « Deus, vera opera ejus ⁴⁸. » Si autem non facies caro, parebat quasi caro, non erat verum opus ejus. Quod autem parebat, hoc et erat ; Deus hominis antiquam plasmationem in se recapitulans, ut occideret quidem peccatum, evacuaret autem mortem, et vivificaret hominem : et proprie hoc vera opera ejus.

212 CAPUT XIX ⁴⁹.

Jecum Christum non merum hominem existuisse et Josephi satis progenitum ; sed verum Deum ab altissimo Patre genitum, et verum hominem ex Virgine natum.

1. Rursus autem qui nunc tantum hominem eum dicunt ex Joseph generatum, perseverantes in servitute pristinae inobedientie moriuntur ; nondum commissi Verbo (48) Del Patri, neque per Filium percipientes libertatem, quemadmodum ipse ait : « Si Filius vos manumiserit, vere liberi eritis ⁵⁰. » Ignorantes autem eum, qui ex Virgine est Emmanuel, privantur munere ejus, quod est vita eterna : non recipientes autem Verbum incorruptionis, perseverant in carne mortali, et sunt debitores mortis, antidotum vero non accipientes.

⁴⁸ Joan. vii. 56.

esse videtur.

(42) *Per omnem venit statim*. Id fuisse explicat auctor lib. II, cap. 22, n. 4.

(43) *In carne natum*. Alii, *incarnatum*.

(44) *Advocationem*. Id est, *patrocinium*.

(45) *Incipere occidere*. Id est, *occidere eum*. qui inscribitur *Immutabilis*.

(47) *Primus*. Ex Græco scribendum erat et hic et paulo post, *primum*.

(48) *Nondum commissi Verbo*. Ita vetus Feuard, et al. Claram., Voss. et Grab. Carteri male, *nondum communis Verbum*.

Ad quos Verbum (49) ait, suum munus gratiae narrans: « Ἐγώ είπα (50): Υἱοί τούτου ἔστε πάντες καὶ θεοί (52) ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποδονήσκετε. » Ταῦτα λέγει.... πρὸς τοὺς μὴ δεκαμένους τὴν δωρεὰν τῆς οὐθεσίας, δλλ' ἀτιμάζοντας τὴν σύρκωσιν τῆς καθαρᾶς γεννήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀποστεροῦντας τὸν ἀνθρώπου τῆς εἰς Θεὸν ἀνόδον, καὶ ἀχαρίστουντας τῷ ὑπὲρ αὐτῶν σαρκωθέντι. Λόγῳ τοῦ Θεοῦ. Εἰς τοῦτο γάρ δὲ Λόγος ἀνθρώπος (54), ... ἵνα δὲ ἀνθρώπος τὸν Λόγον κωρίσας, καὶ τὴν (55) οὐθεσίαν λαβῶν (57), Υἱὸς γένηται Θεοῦ.

Non enim poteramus aliter incorruptelam et immortalitatem porcipere, nisi adunati (58) fuissemus incorruptela et immortalitati. Quemadmodum autem adunari possemus incorruptela et immortali-

⁴⁹ Psal. LXXXI, 6, 7. ⁵⁰ Isa. LVI, 8. ⁵¹ Jer. xvii, 9. ⁵² Joan. 1, 43. ⁵³ Hujus libri cap. 6. ⁵⁴ Isa. I, 2. ⁵⁵ Zach. ix, 8. ⁵⁶ Psal. LXXXI, 22.

(49) *Verbum. Patris* quod addunt editi. decet in C omuniis mss.

(50) Ἐγώ εἶπα. Hæc Theodoretus allegat dial. 1.

(51) *Altissimi*. Sic Clarom., Voss. et Grab. Cæteri. *Excelsi*.

(52) *Yἱοί τούτων... θεοί*. Hæc a scribis male transposita salsio quilibet videt.

(53) *Qui incarnatus*. Sic melioris notæ codil. Clarom. et Voss. cum Merc. 1, iuxta morem interpretationis. Alii, *quod incarnatum*.

(54) Ὁ Λόγος ἀνθρώπος. Legit Ireneus interpres, δὲ Λόγος Θεοῦ ἀνθρώπος, καὶ ὁ Υἱὸς Θεοῦ οὐδὲ ἀνθρώπος. ἀγέντο, quod posterius comma omisit Theodoretus.

(55) Ἰνα δὲ ἀνθρώπος τὸν Λόγον κωρίσας, καὶ τὴν. Graeca dissentunt a Latinis. Ex veteri interpretatione dixerit Ireneus scripsisse: Ἰνα συγχρασθεῖς, vel συγχραμένος τῷ Λόγῳ Θεῷ, καὶ τῷ, etc. Cui vero Theodoretus verbum συγχρασθεῖς, vel συγχραμένος mutarit in κωρίσας, nemo facile dixerit. Factum id putat Grabius, quod episcopo Cyreni ad Nestorii doctrinam proprius accessisse dicit potest, qui (ut alia taceam) dial. 2, Cyrilium Alexandrinum cum honore citat, et ea ipsa ex ejus operibus deponit testimonia, quibus maxime confudit Nestorii error? Theodoretus quidem adversus Cyrilium agenti displicet *communicandi* verbum: sed dialogos scribentis mens erat altera. Nam dial. 2, vocabuli quondam exosi vindicias ex professo suscipit, ostenditque κράτον non semper adjunctam habere σύγχρονον seu confusionem: licet ea, quae conjuguntur, per totum invicem miscantur: ut in aere ac luce accidit, et in ferro canidente; quibus exemplia utitur. Consultius igitur

A tali, nisi prius incorruptela et immortalitas facta fulget id quod et nos; ut absorberetur, quod erat corruptibile, ab incorruptela, et quod erat mortale, ab immortalitate, ut filiorum adoptionem perciperemus?

2. Propter hoc « generationem ejus quis enarrabit ⁵⁹? quoniam « homo est, et quis agnoscat (59) eum ⁶⁰? » Cognoscit autem illum is, cui Pater qui est in celis revelavit, ut intelligat, quoniam is qui non ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri natus est ⁶¹ » Alius hominis, hic est Christus Filius Dei vivi. Quoniam enim nemo in totum ex filiis Adæ, Deus appellatur secundum eum, aut Dominus nominatur, ex Scripturis demonstravimus ⁶². Quoniam autem ipse proprio preter omnes qui fuerant tunc homines, Deus, et Dominus, et Rex æternus, et Unigenitus, et Verbum incarnatum prædictatur (60) et a prophetis omnibus, et apostolis, et ab ipso Spiritu, adest videre omnibus qui vel modicem de veritate attigerint. Hæc autem non testificarentur Scriptura de eo, si, similiter ut omnes, hominum suisset. Sed quoniam præclarum preter omnes habuit in se eam, quæ est ab altissimo Pater, genitaram, præclara autem sanctus est et ea, quæ est ex Virgine, generatione; utraque Scriptura divinæ de eo testificantur: et quoniam homo indecorus et passibilis ⁶³, et super pulchrum asinæ sedens ⁶⁴ (64), aeterno et felle potatur ⁶⁵, et spernatur in

æquitatis lege sic postulante, dicam. Theodoretum vel Irenei verba ex memoria allegasse, vel interpolatis codicibus usum salsio. Quod vero *commis- scendi* verbum ad explicandam divinæ et humanæ naturæ in Christo unitiōnem Catolice usurpari possit, notissima res ex Patribus, qui ea voce indiscriminatim usi sunt. Unum inter ceteros haud quaque suspectum, ut ipse Enyctebis erroribus summo infensum, audire sufficiat. Leo I. est qui serm. 3 *De Nativitate Christi* ita scribit: *Nec aeterna in societatem sui Creatoris est assumpta, ut illæ habitator, illæ habitaculum esset; sed ita ut natura alteri altera miseretur.*

(56) *Commisus Verbo Dei, ut adoptionem, etc.* Melius juxta Græcum legas: *ut commisus Verbo Dei, et adoptionem, etc.*

(57) *Τὴν οὐθεσίαν λαβών, etc.* Eras. in Praefat. ad hunc illi librum ex his verbis colligit, dixisse Ireneum, *Christum juxta humanam naturam adoplatum, ut fieret Filius Dei*. Sed temere: nam ex iis quæ proxime præcedunt, et quibus humanum causa Verbum Dei factum esse hominem scribit Ireneus, evidens est, quod subinde pertexit, non ad Christum, sed ad homines quos redemit, esse referendum. Tum quod statim sequitur: *Non enim poteramus aliter incorruptelam et immortalitatem accipere, nisi adunati fuissemus incorruptela et immortalitati; causam proxime antecedentis sententiae continet, et hanc de hominibus ceteris potius quam de Christo intelligentiam arguit.*

(58) *Adunati. Editi, adunati.*

(59) *Agnoscet. Clarom., agnoscit, Voss., agnoscit.*

(60) *Prædicatur. Ita pro prædicatum, reposui ex Clarom. ac proinde est, quod soli Voss. et Grab. paulo ante præligunt voci ipse, delevi ejusdem cod. autoritate.*

(61) *Sedens. Sic Clarom., Voss., Arund. et Merc. 1. Reliqui, ascendens.*

populo, et usque ad mortem descendit; et quoniam A
Dominus sanctus, et mirabilis consiliarius, et de-
corus specie, et Deus fortis, super nubes veniens
universorum iudex, omnia de eo Scripturae prophe-
tabant

3. Οὐσιερ γένετο (62) ἦν
καὶ θρωπός, ἵνα πειρασθῇ, οὐτὸν καὶ ἀλόγον, ἵνα δο-
ξασθῇ ἡσυχάσαντος μὲν τοῦ Λόγου ἐν τῷ πειρά-
ζεσθαι..... καὶ σταυ-
ροῦσθαι, καὶ ἀπονήσκεσθαι
συγγνωμένου δὲ τῷ ἀν-
θρώπῳ ἐν τῷ νικᾶν, καὶ
δικούμενον, καὶ χρηστεύ-
σθαι, καὶ ἀντασθαι, καὶ
..... et resurget, et
assumitur (66).

Hic igitur Filius Dei Dominus noster, existens
Verbum Patris, et filius hominis (67): quoniam ex
Maria, quæ ex hominibus habebat genus, quæ et
ipsa erat homo, habuit secundum hominem genera-
tionem, factus est filius hominis. Propter hoc et
ipse Dominus dedit nobis signum in profundum, in
altitudinem sursum⁶⁸, quod non postulavit homo,
quia nec speravit virginem prægnantem fieri posse,
quæ erat virgo, et parere filium, et hunc partum
Deum esse nobiscum, et descendere in ea quæ sunt
deorsum errare, querentem ovem quæ perierat,
quod quidem erat proprium ipsius plasma, et as-
cendere in altitudinem, offrere et commendare
Patri eum hominem, qui fuerat inventus, primitias
resurrectionis hominis in semetipsa faciens: ut
quoniammodum caput resurrexit a mortuis, sic et
relicuum corpus omnis hominis (68), qui inventur
in vita, impleto tempore condemnationis ejus, quæ
erat propter inobedientiam, resurgat, per compa-
gines et conjunctiones coalescens, et confirmatum
augmento Dei (69), unoquoque membrorum ha-
bente propriam et aptam in corpore positionem.
Molles enim mansiones apud Patrem, quoniam et
multa membra in corpore.

⁶⁷ Isa. vii, 14. ⁶⁸ Cap. XXII. ⁶⁹ Jon. ii, 1 seqq. ⁷⁰ Jon. iii, 8, 9. ⁷¹ Jon. i, 9. ⁷² Jon. ii, 3.
⁷³ I Cor. i, 29.

(62) Οὐσιερ γένετο. Theodoretus dist. 3, huc ex D Ireneo descripsit.

(63) Ut posset tentari. Graeca sonant, dum tenta-
re, et inhonorabletur, etc.

(64) Absorptio autem homine. Graeca Theodoreti
sic reddenda essent: opitulante autem (scilicet
Verbo) homini, cum vinceret, etc. Sed pro συγγνω-
μένου τῷ ἀνθρώπῳ, interpres leguisse videtur, κατα-
ποδόντος τοῦ ἀνθρώπου, vel quidpiam simile: quod
et ipsam rectum habet sensum. Iis quippe verbis
significatur, quod si Verbum, ita exigente nostræ
salutis obnoxio, sicut ut humanitas permissionum
veluti succumberet injuriis, id abunde compensavit
gloria tum ex ipsis permissionibus, tum maxime ex
Divinitatis consortio in illam redundans.

(65) Et sustinet. Addit Theodoretus: et benigni-
tate uititur.

(66) Assumitur. Pro ascendit.

(67) Et filius hominis. Tres istas voces abesse
mallem,

Deum ex lapsu hominis paleficiisse, quam sit pa-
lens, benignus, misericors et potens ad salvandum;
atque idcirco ingratissimum esse hominem,
et suæ sortis acceptique beneficij timor gratiam
non referat.

4. Magnanimus igitur fuit Deus deficiente ho-
mione, eam, quæ per Verbum esset (70), victoriam
reddendam ei prævidens. Cum enim perficiebatur
virtus in infirmitate, benicitatem Dei et magni-
centiam ostendebat virtutem. Sicut enim pa-
tienter sustinuit absorberi Jonam a ceto⁷¹, non ut
absorberetur, et in totum periret, sed ut evomitus
magis subiiceretur (71) Deo, et plus glorificaret
eum (72), qui insuperabilem salutem ei donasset, et
firman pœnitentiam ficeret Ninivitis, ut converte-
rentur ad Dominum, qui eos liberaret a morte,
conterritos ab eo signo, quod factum erat circa Jo-
nam, quemadmodum Scriptura de his dicit: « Et
reversi sunt unusquisque a via sua mala, et inju-
stitia, quæ erat in manibus eorum, dicentes: Quis
scit si pœnitietur (73) Deus, et avertat iram suam a
nobis, et non peribimus⁷⁴? » Sic et ab initio fuit
patientes Deus hominem absorberi a magno ceto,
qui fuit auctor prævaricationis, non ut absorptus
in totum periret, sed præstruens et præparans
ad inventionem salutis, quæ facta est a Verbo per
signum Jonæ, his qui eamdem cum Jona de Do-
mino (74) sententiam babuerunt, et confessi fue-
runt, et dixerunt: « Servus Domini ego sum, et
Dominum Deum cœli ego colo, qui fecit mare et
aridam⁷⁵: » ut insuperabilem homo a Deo perci-
plens salutem, resurgat a mortuis, et clarificet
Deum, et eam quæ a Jona prophetata (75) est, dicat
vocem: « Clemavi ad Dominum Deum meum (76)
in tribulatione mea, et exaudiuit me de ventre in-
fernii⁷⁷; » et semper permanens glorificans Deum,
et sine intermissione gratias referens pro ea salute
quam consecutus est ab eo: « ut non glorietur in
conspicere Domini omnis caro⁷⁸, » nec unquam de
Deo contrarium sensum accipiat homo, propriam
naturaliter arbitrans (77) eam, quæ circa se esset,

(68) Omnis hominis. Omnis desideratur in Voss.
et Merc. 2.

(69) Augmento Dei. Ita Clarom, Voss. et Grah.
Cæteri, augmentum Dei, quod præferrem si præce-
deret præpositio in.

(70) Eam quæ... esset. Sic Clarom. et Voss. qui-
bus quoad postremam vocem consentit Feuard. in
marg. Sed hic in textu, perinde ac Eras. et Gall.
minus recte, eamque... esse.

(71) Subjiceretur. In Voss., subjaceretur. In aliis,
subigeretur.

(72) Eum. Alii, Deum.

(73) Pœnitabit. Clarom. et Merc. 2, pœnitabitur.
Eras., Gall. et Feuard., convertatur.

(74) Domino. Edit., Deo.

(75) Prophetata. Alii, propheta.

(76) Dominum Deum meum. In Eras., Gall. et
Feuard. deest vox Deum; in Arund., meum.

(77) Propriam naturaliter arbitrans. Id est, vel ut
propriam naturæ dotem existimans.

incorruptelam, et non tenens veritatem, inani supercilie jactaretur, quasi naturaliter similis esset Deo. Ingratum enim magis eum hoc ei, qui etiam fecerat, perficiens (78) et dilectionem quam habebat Deus in hominem (79) offuscabat, et excecabat (80) sensum suum ad noa sentiendum, quod sit de Deo dignum, comparans et aequaliter se judicans Deo.

2. Ilæc ergo fuit magnanimitas Dei, ut per omnia pertransiens homo, et morum (81) agitatem percipliens, debinc veniens ad resurrectionem quæ est a mortuis, et experimento discens unde liberatus est, semper gratus existat Domino, manus incorruptelæ consecutus ab eo, ut plus diligenter eum (cui enim plus dimittitur plus diligit) : cognoverat autem semetipsum, quoniam mortalis et infirmus est; intelligat autem et **214** Deum (82), quoniam in tantum immortalis et potens est, ut et mortali immortalitatem et temporali aeternitatem donet: intelligat autem et reliquæ virtutes Dei omnes in semetipsum ostensas, per quas electus sentiat de Deo, quantus est Deus. Gloria enim hominis, Deus; operaciones (83) vero Dei, et omnis sapientia ejus, et virtutis receptaculum, homo. Quemadmodum medicus in his, qui ægrotant, probatur; sic et Deus in hominibus manifestatur. Quapropter et Paulus ait: « Conclusit autem Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur⁴⁴; » non de spiritualibus æconibus dicens hoc, sed de homine qui fuit inobediens Deo, et projectus de immortalitate, debinc misericordiam consecutus est, per Filium Dei eam, quæ est per ipsum, percipliens adoptionem. Ilic enim tenens sine inflatione et jactantia veram gloriam (84) de his quæ facta sunt, et de eo qui fecit, qui est potentissimus omnium Deus, quique omnibus ut sint prestatit; et manens in dilectione ejus, et subje-

⁴⁴ Rom. xi, 32. ⁴⁵ Rom. viii, 5. ⁴⁶ Rom. vii, 18. ⁴⁷ Ibid. 24. ⁴⁸ Ibid. 25. ⁴⁹ Isa. xxxv, 3, 4.
Cap. XXIII.

(78) *Ingratum...* perficiens. Sic vetus Feuard., cod. Clarom., Voss. et Grab. Cæteri perperam, infra-

gratus.

(79) *In hominem.* Al. male, *in hominem*.

(80) *Et excecabat.* Desunt in Clarom. At vetus Feuard. cod. et Voss. iterum repetunt, *offuscabat*.

(81) *Morum.* Mortis legendum conjicit Grabius; sed frustra. Perditos mores intelligit Irenæus, qui autem mortem inferunt.

(82) *Deum.* Erna., Gall. et Feuard., *Dominum*.

(85) *Operationes.* Forte legendum *operationis*: quanquam nec *operationes* inconveniunt fundat sensum.

(86) *Veram gloriam.* Δόξαν sententiam, non gloriam, hoc loco vertere debebat interpres.

(85) *Percepit, proiectus accipiens.* Ita ex Clarom. et Voss. reposui. Alii omnes minus bene, accipiet *proiectus*. Porro *proiectus* nomen plurale est *proiectus*. *Dum vero*, quod sequitur, accipio *proiectus*.

(86) *In similitudinem.* Sic Feuard. in marg., Clarom., Voss. et Merc. i, cum Vulgata nostra, et veteri italica versione. Editt., *in similitudine*.

(87) *Et in paternam imponens regulam.* Ut nimi-

A ctione, et gratiarum actione, majorem ab eo gloriam percipiet, proiectos accipiens (85), dum consimilis fiat ejus qui pro eo mortuus est; quoniam et ipse in similitudinem (86) carnis peccati factus est⁵⁰, uti condemnaret peccatum, et jam quasi condemnatum projiceret illud extra carnem; provocaret autem in similitudinem suam hominem, imitatorem eum assignans Deo, et in paternam imponens regnum (87), ad videndum Deum; et capere Patrem donans Verbum Dei (88) quod habbavit in homine, et Filius hominis factus est, ut assuesceret (89) hominem percipere Deum, et assuesceret Deum habitare in homine, secundum plenum Patris.

3. Propter hoc ergo signum salutis nostræ cum, qui (90) ex Virgine Emmanuel, est ipse Dominus: quoniam ipse Dominus erat qui salvabat eos, quia per semetipsum non habebant salvari. Et propter hoc Paulus inscrutabilitatem hominis ammuntans, ait: « Scio enim quoniam non habitat in carne nra humanum⁵¹; » significans, quoniam non a nobis, sed a Deo est bonum salutis nostræ. Et iterum: « Misericordia domini nostri⁵² (91). » Hoc autem et Iasias: « Comfortamini, inquit, manus reuelate, et genua debilla: adhortamini, passimantes sensu, confortamini, ne timeatis: ecce, Deus noster iudicium retribuit, et retributurus est: ipse veniet, et salvabit nos⁵³. » Hoc, quoniam non a nobis, sed a Dei adjumento habuimus salvari.

4. ⁵⁴ Rursus, quoniam neque homo tantum erit, qui salvat (92) nos, neque sine carne (sine carne enim angeli sunt), prædicavit enim, dicens: « Neque senior, neque angelus, sed ipse Dominus salvabit eos, quoniam diligit eos, et parcat eis, ipse li-

rum ad sanctitatem Patris regulam homo vitam dirigere.

(88) *Et capere Patrem donans Verbum Dei.* Hæc consequenter, nulla inserta distinctionis nota, ut perperam sit in edit. omnibus, lego Sic evanescit Grabii conjectura legendum censentis, donantem. D Porro pro capere, Feuard. in marg. et Voss. habent sapere.

(89) *Assuesceret.* Pro *assuefaceret*.

(90) Propter hoc ergo signum salutis nostræ cum, qui, hæc in edit. omnibus male distincta coetus omnibus parunt; adeo ut quidpiam omisum esse suspicatus sit Grabius. Sed nihil deest. Nam hic, et et alibi non raro, accipit interpres pro *illud*, et ad signum in *profundum*, etc., de quo sub fine capitis præcedens, totum istud referunt. Ordo verborum est: *Propter hoc ergo ipse Dominus, qui ex Virgine Emmanuel, est illud signum salutis nostræ, quoniam, etc.*

(91) *Gratia Iesu Christi Domini nostri.* Hæc memoriter allegata videntur. Cum nullo siquidem e N. T. eodd. consentiantur, quoniamvis a Vulgata lectione non procul differant.

(92) *Salvat.* In edit., *salvabit*.

berabit eos⁹¹ (93). » Et quoniam hic ipse homo A verus visibilis incipiet esse, cum sit Verbum salutare, rursus Ieraias ait : « Ecce, Sion civitas, salutare nostrum oculi tui (94) videbant⁹². » Et quoniam non solum homo erat, qui moriebatur pro nobis, Ieraias ait (95) : « Et commemoratus est Dominus sanctus Israel mortuorum suorum, qui dormierant in terra sepulctionis : et descendit ad eos evangelizare salutem quam est ab eo, ut salvere eos⁹³. » Hoc autem idem et Amos propheta (96) ait : « Ipse convertetur, et miserebitur nostri : dissolvet iniquitatis nostras, et projicet (97) in altitudinem maris peccata nostra. » Et rursus aliquis locum adventus ejus, ait : « Dominus ex Sion locutus est, et ex Hierusalem dedit vocem suam⁹⁸. » Et quoniam ex ea parte, quae est secundum Africum hereditatis Iudei, veniet Filius Dei, qui Deus est, et qui erat ex Bethlehem (98), ubi natus est Dominus, in omnem terram emittet (99) laudationem (1) ejus, sicut (2) ait Habacuc propheta : « Deus ab Africo veniet, et sanctus de monte Ephrem (3). Cooperuit cælum virtus ejus, et laudatione ejus plena est terra. Ante faciem ejus prælibit Verbum, et progredientur in campis pedes ejus⁹⁹. » Manifeste significans, quoniam Deus, et quoniam in Bethlehem adventus ejus, et ex monte Ephrem, qui est secundum Africum hereditatis, et quoniam homo. « Progredientur enim, inquit, in campis pedes ejus : » hoc autem signum primum hominis.

215 CAPUT XXI.

Prophetiam Ieraias vii, 14, a præsa interpretatione Theodotionis, Aquilæ, Ebionitarum, ac Judæorum

⁹¹ Isa. lxiii, 9. ⁹² Isa. xxix, 20. ⁹³ Vid. not. 95. ⁹⁴ Cap. XXIV.

(93) *Liberabit eos*. Eras., Gall. et Merc. 2, *liberabit*; recit quidem, si quæ præcedunt præteriti essent temporis : hoc enim, non futurum legitur in Graeco τῶν οὐ.

(94) *Tui*. Hanc vocem ex Arund., Voss. et Biblicalo textu adjecit Grabius. Eamdem habet et Clarom.

(95) *Ieraias ait*. Lib. iv, cap. 22, hunc eumdem lucem ascribit Ieremias, sub cuius nomine allegatur et a Justino M. in *Dial. cum Tryph.*, p. 298. Eumdem tacito prophetæ nomine iterum citat Irenæus eodem lib. iv, cap. 33, et lib. v, cap. 31. Sed neque apud Ieraiam, neque apud Ieremiam, nec in ullo alio ascrorum utriusque Testamento librorum legitur. Causam hanc affert Justinius M. quod a Judæis et sacris codicibus, una cum pluribus aliis de quibus conqueritur, abrasus fuerit. Sed cur hoc et alia quedam consilium de Christo testimonia et medio tulerit, alii vero tam melius longe clarioribus pepercerit iniuncta Judæorum manus, nodus est, fateor, quem non facile solverem. Vereor ut Justino primum, ac deinde Irenæo fucum fecerit apocrypha quæpiam scriptura. Quidquid sit, illi lucrum ita Graece refert : Εμνήσθη δὲ Κύριος δὲ Θεός ἀπὸ Ιερατὴλ τῶν νεκρῶν αὐτοῦ, τῶν κακομημένων εἰς τὴν χώματος, καὶ κατέβη πρὸς αὐτοὺς, εὐαγγελισασθεντας αὐτοῖς τὸ σωτήριον αὐτοῦ. Ubi pro ἀπὸ Ιερατὴλ, legit Irenæus, et, ut puto, melius, ἄγοις Ιερατὴλ.

(96) *Amos propheta*. Memoria lapsus Amos pro

vidicat, auctoritatemque versionis Septuaginta interpretum commendat, ac deum pluribus argumentis confirmat Christum e virginis natum esse.

1. « Οὐ Θεός (4) οὐν δι- θραπος ἐγενετο, καὶ αὐ- τὸς Κύριος ξεωσαν ἡμᾶς, δοὺς τὸ τῆς παρθένου στη- μένον... Ἀλλ' οὐχ ἡς (5) ένιοι φασι τὸν νῦν μεθερ- μηνεύειν τολμένταν τὴν Γραφήν : ἔδον ἡ νεῖστης ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱὸν, ὃς θεοδοτιών ἡμή- νευσεν δὲ Ἐφέσιος, καὶ Ἀκάλας δὲ Ποντιακὸς, ἀμ- B φύτερος Ιουδαῖος προστή- λυτος· οἵτις κατακολουθή- σαντες εἰς Ἐβιωναῖς, ἐξ Ἰωσὴφ αὐτὸν γεγενῆσθαι φάσκουσι. »

Tantam dispositionem Dei dissolventes, quantum ad ipsos est; frustrantes prophetarum testimonium, quod operatus est Deus. Prophetatum est quidem, prūsquam in Babylonem fieret populi (7) transmi- gratio, id est, antequam Medi et Persæ acciperent principatum: interpretatum vero in Graeco ab ipso Iudeis multum ante tempora adventus Domini no- strī, ut nulla reliquatur suspicio, ne forte morem nobis gerent Iudei hæc ita sint interpretati. Qui quidem si cognovissent nos futuros, et usuros his testimonis quæ sunt ex Scripturis, nunquam dubitassent ipsi suas comburere Scripturas, quæ et reliquas omnes gentes manifestant participare vita, et eos qui gloriabantur domum se esse Jacob. C

⁹⁵ «Joel. iii, 16 et Ainos 1, 2. ⁹⁶ Habac. iii, 5, 4.

Michæla dicit.

(97) *Projicet*. Ita Clarom. et Voss. inclitus quam alii, *projecit*: quia verbum futuri temporis adhibet sacer textus.

(98) *Et qui erat ex Bethlehem*. Ita Fenard. in marg., Clarom., Voss. et Grab. Cæteri corrupte, *expulsa* et *Bethleem*.

(99) *Emittet*. Clarom. et Arund., *immittet*; Merc. 2, *misit*.

(1) *Laudationem*. Alii, *laudationes*. Sed singularis melius quadrat ad antecedentia et consequentia.

(2) *Sic*. Vel expunge hanc vocem quæ sensum male suspendit; vel pro *sicut* lege sic.

(3) *Deus ab Africo veniet, et sanctus de monte Ephrem*. Non levis hic exemplarium varietas. Novatianus lib. *De Trinit.*, cap. 12, legi : *Deus ab Africo veniet, et sanctus de monte opaco et condenso*: quo- modo legit et Irenæus infra lib. iv, cap. 33. In editi- tis τῶν Οὐ exemplaribus : « Οὐ Θεός τις θαυματεύεται, καὶ δὲ ἄγιος ἐξ ὄρους Φαράω. Vulgata vero nostra : *Deus ab Aistro veniet, et sanctus de monte Pharon*. Quæ lectio alteri præferenda, notarum brevitas examinare non sinit. Iege sis illeronymum, Com- ment. in hunc locum.

(4) « Οὐ Θεός. Hæc et sequentia apud Enseb. lib. v *Hiæl.* cap. 8, et Nicephor. lib. iv, cap. 14.

(5) *Saltuabit*. Græc., *salverit*.

(6) « Αλλ' οὐχ ἡς, etc. Hoc comma aliquantulum differt a Latino.

(7) *Ponali*. Deest in Clarom. et Voss.

et populum Israel. et exhaereditatos (8) ostendunt a gratia Dei.

2. Πρὸς γὰρ τοὺς Ῥωμαίους χρατῦναι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἐτι τῶν Μακεδόνων τὴν Ἀσίαν κατεχόντων, Πτολεμαῖος ὁ Αλέγον, φιλοτιμούμενος τὴν ὑπὸ αὐτοῦ κατεσκευασμένην βιβλιοθήκην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καρμῆσαι τοῖς πάντων ἀνθρώπων συγγράμμασιν, ὅσα γε σπουδαῖα ὑπῆρχεν, ἥτησατο παρὰ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον σχεῖν αὐτῶν μεταβεβλημένας τὰς Γραφάς. Οἱ δὲ (ὑπήκοουν γὰρ ἐτι τοῖς Μακεδόνισι τότε) τοὺς παραστάτοις ἐμπειροτάτους τῶν Γραφῶν, καὶ ἀμφοτέρων τῶν διαλέκτων, ἐδομήκοντα πρεσβυτέρους ἐπεμψάντες Πτολεμαῖον, ποιήσαντος τοῦ Θεοῦ διάπερ ἐδούλετο. Ὁ δὲ ἰδίᾳ πειραν αὐτῶν λαβεῖν θελήσας, εὐλαβηθεὶς τε μῆτρα ἀποσυνθέμενος, ἀποκρύψασι τὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς διὰ

πτ. Cap. XXV.

(8) *Exhaereditatos. Sic Feuard. in marg., Claram. et Vosa. Cæteri exhaereditari.*

(9) *Regnum suum. Vetus Feuard. cod. et Vosc., regnum Dei. id est, ut explicat Feuard., terram totius heatorum patriarcharum posteritati promisam. Sed repugnat textus Græcus, juxta quem melius scripsisset interpres, regnum eorum, Judæorum videlicet.*

(10) *Ptolemaeus Lagi filius.* Id Irenæus Ptolemaeo Lagi filio tribuit, quod alii vulgo post Aristæam illum Ptolemaeo Philadelpho solent ascribere. Nec ipsam suisse ea de re veterum sententiam scribit Clemens Alexand. lib. i Stromat., p. 341: Ἐρμηνευθῆναι τὰς Γραφὰς τὰς τοῦ νόμου, καὶ τὰς προφητικὰς, ἐκ τῆς Ἐδραίων διαλέκτου εἰς τὴν Ἑλλὰδα γλώτταν φασιν ἐπὶ βασιλέως Πτολεμαῖου τοῦ Λάγου· ἡ, ὡς τινες, ἐπὶ τοῦ Φιλαδέλφου ἐπικαθέντος. τὴν μεγίστην φιλοτιμίαν εἰς τούτο προσενεγκαμένου Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, καὶ τὰ περὶ τὴν ἐρμηνείαν ἀκριβῶς πραγματευσαμένου. Versas autem esse Scripturas, et leges, et prophetarum, ex Hebræo sermone in lingua Græcam aiunt tempore Ptolemaei Lagi filii; aut, ut dicunt nonnulli, tempore ejus qui fuit cognominatus Philadelphus, cum maximam ad eam rem contulisset diligenter Demirius Phalereus, et ut verterentur, vehementer procurasset. Utramque sententiam conciliait et student aliqui et recentioribus; dicentes, de comparandis vertendisque sacris libris cogitatum suisse sub finem vita Ptolemaei Lagi, jam tum in regni societatem ascito Ptolemaeo Philadelpho. cui quidem conciliandi rationi favere videtur Anatolius Laodicenus episcopus, qui tertio Ecclesiæ seculo florebat. Ait enim apud Eusebium lib. vii list. eccles., cap. 52; sacras Scripturas in Græcum

A τῆς ἐρμηνείας ἀλτ̄θειαν, ἀχρόσας αὐτοῖς ἀπ' ἀλτ̄θλον, ἐκεῖνος τοὺς πάντας, τὴν αὐτὴν ἐρμηνείαν γράφειν· καὶ τοῦτο ἐπὶ πάντων τῶν βιβλίων ἐποίησε. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸν παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ, καὶ συναντιβαλόντων ἐκάστου τὴν ἐντοῦ ἐρμηνείαν, ὁ μὲν Θεὸς ἐδοκάσθη, αἱ δὲ Γραφαὶ διντις θεῖαι ἐγνωσθήσαν, τῶν πάντων τὰ αὐτὰ ταῖς αὐταῖς λέξεσι, καὶ τοῖς αὐτοῖς ὄντας σινάνγορουσάντων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, ὥστε καὶ τὰ παρόντα ἔθνη γνῶναι, διεκπεινον τοῦ Θεοῦ εἰσὶν ἡρμηνεύμεναι: αἱ Γραφαὶ. Καὶ οὐδέν γε θαυμαστὸν, τὸν Θεὸν τοῦτο ἐνηργηκέναι, δις γε καὶ ἐν τῇ ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ αἰγματωσί τοῦ λαοῦ διαφύεισῶν τῶν Γραφῶν, καὶ μετὰ ἐδομήκοντα ἐπη τῶν Ιουδαίων ἀνελθόντων εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἐπειτα ἐν τοῖς χρόνοις

B absconderent per interpretationem; separans eos ab invicem, jussit omnes eamdem interpretari Scripturam (16): et hoc in omnibus libris fecit. Convenientibus autem ipsis in unum apud Ptolemaium, et comparantibus suas interpretationes, Deus glorificatus est, et Scriptura vere divinæ creditæ sunt, omnibus 216 eadem (17), et eisdem verbis, et eisdem nominibus, recitatis ab initio usque ad finem, uti et presentes gentes cognoscerent, quoniam per aspirationem Dei interpretationes sunt Scripturæ. Et non esse (18) mirabile Deum hoc in eis (19) operatum, quando in ea captivitate populi, quæ facta est a Nabuchodonosor, corruptis Scripturis, et post septuaginta annos Judæis descendientibus (20) in regionem suam, post

C sermonem translatas fuisse in gratiam Ptolemaei Philadelphi et patriis ejus. Sed viderint hujus sententiae patroni quomodo hæc stare possint cum tota Aristææ, seu historia, seu fabula. Operam me luisse putarem, si occasione Irenæi nostri in iis explicandis diutius immorarer, de quibus tam multa inenibus omnium teruntur doctissimorum hominum scripta. De iis susius et accuratius scripserunt clariss. Elias Du Pin to. I Prolegom. in sacra Biblia, cap. 6 et seqq.; Humfredus Hodius, libro De Bibliorū textibus originalibus, versionibus Græcis, etc., fol. Oxonii, 1703, et Antonius Van Dale Dissert. super Aristæa de LXX interpret. in-4, Amstelodamii 1705, ne plures alios appellare cogar.

(11) *Ornare. Eras. et Gall., compleri.*

(12) *Ab Hierosolymis. Eras. Gall. et Merc. 2 a Hierosolymis.*

(13) *Obediebant enim. Eras. et Gall., qui obediunt.*

D (14) *Facturos hoc quod ipse voluisse. Græca sunt completere Deo quod statuerat. Sed legit interpres, ποιήσοντας τοῦτο διεπερ ἐδούλετο.*

(15) *Illi autem. Addit textus Græcus, separatis, lō̄ia, vel ut Nicæphorus habet, lō̄av.*

(16) *Eamdem interpretari Scripturam. Græc., eamdem interpretationem scribere.*

(17) *Eadem. Sic omnes mss. cum textu Græco.*

At Eras., Gall. et Feuard. male, eamdem.

(18) *Ei non esse. Melius ex Græco legeris, et n.s.e est.*

(19) *In eis. Nihil his vocibus respondet in Græco.*

(20) *Descendentibus. Græc. redi uitus.*

Ἄρεσενέρεσσον τοῦ Περσῶν βασιλέως, ἐνέπνευσεν Ἱερόρ τῷ Ιερῷ ἐκ τῆς φυλῆς Λευΐ, τοὺς τῶν προγονότων προφητῶν πάντας ἀνατάξασαι λόγους, καὶ ἀποκαταστήσαι τῷ λαῷ τὴν δικήν Μωϋσέως νομοθεσίαν.

3. Cum tanta igitur veritate et gratia Dei interpretatæ sint Scripturæ, ex quibus præparavit et reformavit Deus fidem nostram, quæ in Filium ejus est, et servavit nobis simplices Scripturas in Aegyptio, in qua adolevit et domus Jacob, effugiebat famam, quæ fuit in Chanaan, in qua et Dominus noster servatus est effugiens eam persecutiōnem quæ erat ab Herode; et hæc earum Scripturarum interpretatio priusquam Dominus noster descendere, facta sit, et antequam Christiani ostenderentur, interpretata sit (natus est enim Dominus noster circa primum et quadragesimum annum Augusti Imperii (22), multo autem (23) vetustior fuit Ptolemaeus, sub quo interpretatæ sunt Scripturae); vere impudorali et audaces ostenduntur, qui nunc volunt aliter interpretationes facere, quando ex ipsis Scripturis arguantur a nobis, et in fidem adventus Filii Dei concludantur. Firma est autem, et non

deinde temporibus Artaixerxis Persarum regis inspiravit Esdras sacerdoti tribus Levi, præteriorum prophetarum omnes rememorare (21) sermones, et restituere populo eam legem, quæ data est per Moysen.

A ficta, et sola vera, quæ secundum nos est fides, manifestam ostensionem habens ex his Scripturis, quæ interpretatæ sunt illo modo, quo prædiximus; et Ecclesiæ annuntiatio sine interpolatione (24). Etenim apostoli, cum sint his omnibus vetustiores, consonant prædictæ interpretationi, et interpretationi consonat apostolorum traditioni. Etenim Petrus, et Joannes (25), et Matthæus, et Paulus, et reliqui deinceps, et horum sectatores, prophetica omnia ita annuntiaverunt, quemadmodum seniorum interpretationi continet (26).

4. Unus enim et idem Spiritus Dei, qui in prophetis quidem præconavit, quis et qualis esset adventus Domini, in senioribus autem interpretatus est bene quæ bene prophetata fuerant; ipse et in apostolis annuntiavit plenitudinem temporum adoptionis venisse, et proximasse regnum cœlorum, et inhabitat intra homines credentes in eum, qui ex Virgine natus est, Emmanuel, ^{et} quemadmodum ipsi testificantur, quoniam priusquam convenisset Joseph cum Maria (manente igitur ea in virginitate (27), et inventa est in utero habens de Spiritu sancto ^{et}; et quoniam dixit ei Gabriel angelus: « Spiritus sanctus adveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit te: quapropter quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei ^{et}; et quoniam angelus in somnis dixit ad Joseph (28): « Hoc autem

²⁰ Cap. XXVI ²⁰ Matth. 1, 18. ²⁰ Luc. 1, 33.

(21) *Rememorare.* Verbum ἀνατάξασαι verterem *ego, digere.*

(22) *Circa primum et quadragesimum annum Augusti imperii.* Scilicet a Cæsaris nœc.

(23) *Multo autem.* Claram, Octob., Arund. et Merc. 2, multo ante; nec adeo male. Sensus esset, multo ante Christum fuisse Ptolemaeum Lagi, qui vetustior diceretur, ut a Philadelpho aliisque cognomibus Ptolemaeis, ejus successoribus, distingueretur. Quidquid sit, Ptolemaeus Lagi filius, ex Petavii calculo, annis ante Christum 284 deuatus est.

(24) *Interpolatione.* Feuard. in marg., *interpretatione.*

(25) *Petrus et Joannes, etc.* *Dum, inquit Græbius, Irenæus apostolos, quorum Scripturas habemus, justo ordine recensens, Jacobum principem eorum (gratis omnino sic vocare placuit) omisit, ejus epistolam non vidisse aut agnoscisse haud raro concigitur, præterim cum nusquam eam dicere allegarit. Atqui vano prorsus id et concigitur et asseritur. Nec hujusce sue conjectationis procul dubio meminit vir. cl. dum infra lib. IV, cap. 13, n. 4, et cap. 16, n. 2, ac lib. V, cap. 4 initio, ipsa epistola Jacobi verba, licet tacito nomine, ab Irenæo usurpata agnoscens, loca unde deponuntur sunt, ad marginem ipse indicat. Et quæso, cuius hæc verba sunt quæ lib. IV, cap. 16, italicu charactere excudi fecit Græbius: *Credidit Deo, et reputatum est illi ad justitiam, et amicus Dei vocatus est?* Au ita concepta, alibi quam Jacobi n. 23, occurunt? Sed etiam si Jacobi epistolam nusquam allegasset Irenæus, ex eo quod hic cum, memoratis Petro et Joanne, et Matthæo, et Paulo, omittat, concludi nihil potest. Statim enim subdit, et reliqui deinceps, quæ virum sinceri candoris dissimilare non decebat. His enim satis aperte indicat S. anistes, alios esse apostolos, quorum Scripturas habeamus, quos nominatim appellare noluit, præcipuus quatuor laudare contentus. Quippe*

C hac ad alios, quam ad apostolos referri non possunt: cum mox subjiciat, et horum sectatores, quibus Læcian et Marcum, quos superius ita vocavit, manifeste designat.

(26) *Prophetica omnia ita annuntiaverunt, quemadmodum seniorum interpretatio continet.* Non quod singula, quæ ex Veteri Testamento testimonia protulerunt in scriptis apostoli, ex versione LXX de. sumpscriri, ut plures interpretantur: sed quod nulla allegaverint, undecunque tandem deponerent, quæ ab hac versione dissentiant: adeo ut apostoli consonent prædictæ interpretationi, et interpretationi consonet apostolorum traditioni. Irenæus siquidem hic effrenem hæreticorum audaciam redarguit, qui Scripturas pro libito interpretabantur, et in alienos sensus detorquebant. Ostenditque, Urniorem sinceriorem et veriorem, in eo solam esse veram Ecclesiæ fidem, quæ vanis hominum impurorum commentis non interetur, sed quæ manifeste ostensionem habet ex his Scripturis quæ per aspirationem Dei interpretatæ sunt; ex versione scilicet LXX seniorum, quæ tunc utebatur Ecclesia, quæque non ad libitum efficta, sed aspirante Deo concinnata fuerat. Quod subinde confirmat, ex eo quod ea interpretationi consonet apostolorum traditioni; nec quidquam aut nuntiaverint apostoli quod ab illa dissidat, in eo quod in illa non contineatur, saltem quod sensum. Ex quibus patet levioris, in eo nullius esse ponderis hunc Irenæi locum, ad dirimendam controversiam, quæ inter eruditos agitatur: an apostoli in citandis Veteris Testamenti testimoniis, vel Hebraicū fontem, vel LXX seniorum versionem secuti sint?

(27) *Ea in virginitate.* Ita omnes mss. Sed edit. Eras., Gall. et Feuard. minus recte, *in ea virginitate.*

(28) *Angelus in somnis dixit ad Joseph:* *Hoc, etc.* Hinc patet Irenæum, hæc Evangelii verba, non evangelistæ ipsius, sed angelii esse existimasse.

factum est, ut adimpleretur quod dictum est ab Isaiᾳ propheta: Ecce virgo in utero concipiet³¹. Seniores autem (29) sic interpretati sunt dixisse Isaiam: Et adiicit Dominus loqui ad Achaz: Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum deorsum, aut in altitudinem sursum (30). Et dixit Achaz: Non postulabo, nec tentabo (31) Dominum. Et dixit: Non pusillum (32) vobis agonem præbere hominibus, et quemadmodum Dominus præstat agonem? Propter hoc Dominus ipse dabit vobis agnum. Ecce virgo in ventre accipiet, et pariet filium, et vocabitis (33) nomen ejus Emmanuel. **Bu'yrum** et mel manducabit (34): priusquam cognoscat aut eligat mala, consummatabit (35) bonum: quoniam priusquam cognoscat infans bonum vel malum, non consentiet nequit, ut eligat bonum³⁵. Diligenter igitur significavit Spiritus sanctus per ea quæ dicta sunt, generationem ejus, quæ est ex Virgine, et substantiam, quoniam Deus (Emmanuel enim nomen hoc significat): et manifestat quoniam homo, in eo quod dicit: **Bu'yrum et mel manducabit**; et in eo quod insantem nominal eum, et, **et priusquam cognoscat bonum et malum**: haec omnia signa sunt hominis infantis. Quod autem non consentiet nequit, ut eligat bonum, propter hoc est Dei, ut non per hoc quod manducabit (36) butyrum et mel, nude soluimmo:lo eum hominem intelligeremus, neque rursus per nomen Emmanuel, sine carne eum Deum suspicaremur.

5. Κατὰ τῷ εἰπεῖν (37), 5. ⁴² Et in eo quod dicit: ἀκούετε δὴ αἷκος Δα- **Audite dominus David;** οἰδ., σημανόντος ἡγ., significantis erat, quoniam δι' ἐπηγγελματο τῷ οὐαὶ: quoniam promisit Deus

³¹ Matth. 1, 22. ³² Isa. vii, 10 seqq. ³³ Cap. XXVII. ³⁴ Luc. 1, 42.

(29) Autem. Arund. ante.

(30) In profundum deorsum, aut in altitudinem sursum. Ita vetus Feuard. cod. Clarom., Voss. et Arund. Hancque genuinam esse Irenæi lectionem putavit Feuard. (quamvis, quod mirum, amplexus non sit) cum ita habere LXX indice Hieronymus; quorum lectionem hanc cum Irenæo amplexantur veteres, Justinus in Dial., Cyprian. lib. II ad. Jud., cap. 9, Basilius et Cyrilus in hunc Isaiæ locum, ac Ambrosius serm. 8 in psal. cxviii.

(31) Non postulabo, nec tentabo. Sic Feuard. in marg. Clarom., Voss. et Arund. Cæteri, non perit, si non tentabo.

(32) Non pusillum. Sic Clarom., Arund. et Voss. Alii, non pusillum. Priorem lectionem confirmant Cyprian., loco cit., et Tertull. contra Judæos, c. 9.

(33) Vocabitis. Sic pro vocabit reposui ex Feuard. marg. et omnibus miss., quia sic etiam legunt Cyprianus et Tertullianus locis citatis, nec id adeo distat a lectione LXX et reliquorum Græcorum interprætum, qui redididerunt singulariter, καλέσατε.

(34) Manducabit. Feuard. in marg. et Voss. comedet.

(35) Consummatabit. Ita Clarom. et Arund. quomodo et apud Cyprianum loco cit. In Eras. et Gall., consummat. In aliis editi., communicabit. Sed prior lectione magis quadrat ad antecedentia et consequentia, et ad verbum ἐκλέξασθαι, quo utuntur LXX, vel ἐκλέξεται, ut habeat codex Alexand. Isaiæ VII, et Justinus M. in Dial. p. 290.

A Δαβὶδ ὁ Θεὸς, ἐκ καρποῦ τῆς κοιλαῖς αὐτοῦ αἰώνιον ejus æternum suscitato- ἀναστῆσεν βασιλέα, οὐτέ rum se regem, hic est qui ἔτιν εἰς τῆς Δαβὶδ παρ- θένου γενόμενος.

est.

Propter hoc enim et de fructu ventris ejus regem promisit, quod erat proprium Virginis prægnautis; et non de fructu lumborum ejus, nec de fructu renum ejus, quod est proprium viri generantis, et mulieris ex viro conceptionem facientis. Circumscriptipit (38) igitur genitalia viri in promissione Scriptura: Imo vero nec commemoratur, quoniam non ex voluntate (39) viri erat, qui nasciebatur. Statuit autem et confirmavit fructum ventris, ut generationem ejus, qui erat futurus ex virgine, pronuntiaret, quemadmodum Elizabeth impleta Spiritu sancto testificata est, dicens ad Mariam: **Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui**⁴³; significante Spiritu sancto audire voluntibus, reprobationem quam reprobavit Deus, de fructu ventris ejus suscitare regem, impletam esse in Virginis, hoc est in Mariæ partu. Qui igitur transmutant id quod apud Isaiam: **Ecce adolescentula in ventre concipiet**; et Joseph filium eum (40) volunt esse, illud transmutent (41) quod est reprobationis, quod apud David positum est ubi promisit illi Deus, de fructu ventris ejus (42) suscitare cornu, Christi regnum (43). Sed non intellexerunt: cæterum autem (44) hoc quoque ausi

C fuissent demutare.

6. Quod autem dixerit Isaias: **in profundum deorsum, vel in altitudinem sursum**; significatio

(36) **Manducabit**. Genuinam hanc lectionem sep- pediat cod. Clarom. In ceteris omnibus haud recte legitur vel manducat, vel manducabat.

(37) **Kαὶ ἐτῷ εἰπεῖν**. Hic Irenæi locus habetur apud Theodoretum Dial. 4.

(38) **Circumscriptipit**. Id est, removit, et medio sus- tenuit; Greco, περιγράψει.

(39) **Voluntate**. Feuard. in marg. et Voss., se- lapitare. Sed palam est: Irenæum respicere ad Joan. I, 13: **Neque ex voluntate viri**, etc. Deinde jam monui, veteres frequenter scripsisse voluntatis pro voluntas; seitanibusque scribis proclive fuisse omittere abbreviationis notam quia designabatur littera m.

(40) **Filium eum**. In Anglie. mos., filium ejus. Sic recte in Clarom., eum.

(41) **Illud transmutent**. Clarom., illud transmu- tant.

(42) **Ventris ejus**. Ita Græb. ex cod. Arund. In Clarom., ventris tui. In alias neque tui, neque ejus legitur.

(43) **Regnum**. Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. melius, quidquid dicat Græb. quoniam ubi regis, vel regi. Sensus enim est: promisit Deus Davidi, de fructu ventris ejus suscitataturum se cornu, scilicet Christi regnum.

(44) **Antem**. Pro etiam, e cod. Voss. posuit Græb. ad evitandam tautologiam, quia mox sequitur quoque.

fact, quoniam : qui descendebat, ipse erat et qui ascendebat. » In eo autem quod dixerit : « Ipse Dominus dabit signum ; » id quod erat inopinatum generationis ejus significavit (45), quod nec factum esset aliter, nisi Deus Dominus omnium Deus ipse dederet signum in domo David. Quid enim magnum, aut quod signum fuerit in eo, quod adolescentia concipiens ex viro peperisset, quod evenit omnibus quae parvus mulieribus? Sed quoniam inopinata salus hominibus inciperet fieri, Deo adjuvante, inopinatus et partus Virginis fiebat, Deo dante signum hoc, sed non homine operante illud.

7. ⁴⁴ Propter hoc autem et Daniel prævidens ejus adventum, lapidem sine manibus abecias : advenias (46) in hunc mundum (hoc est enim quod, a sine manibus ⁴⁵) significabat ; quod non operantibus humanis manibus, hoc est, virorum illorum qui solent lapides cedere, in hunc mundum ejus adventus erat, id est, non operante in eum Joseph, sed sola Maria cooperante dispositioni (47). Hic enim lapis a terra, ex virtute et arte constat Dei. Propter hoc autem et Isaías ait : « Sic dicit Dominus : Ecce, ego mittio in fundamenta Sion (48) lapidem pretiosum, electum, sanguinem, angularem, honorificum ⁴⁹ ; » ut non ex voluntate viri, sed ex voluntate Dei, adventus ejus qui secundum hominem est, intelligamus.

8. ⁵⁰ Propter hoc autem et Moyses ostendens typum, projectis virginis in terram ⁵¹, ut ea incarnata omneum Ægyptiorum prævaricationem, que insurgebat adversus Dei dispositionem, argueret et absorberet : et ut ipsi Ægyptii testificarentur, quoniam digitus est Dei ⁵², qui salutem operatur populo, et non Josephi filius. Si enim Joseph filius esset, quemadmodum plus poterat quam Salomon ⁵³, aut plus quam Jonas habere, aut plus esse David ⁵⁴, cum esset ex eadem seminatione generatus, et proles existens ipsorum? Ut quid autem et beatum dicebat Petrum, quod cuius cognosceret esse Filium Dei vivi ⁵⁵?

¶ 9. Super hæc (49) autem nec rex case pos-

⁴⁵ Cap. XXVIII. ⁴⁶ Dan. ii, 34. ⁴⁷ Isa. xxvii, 16. ⁴⁸ Cap. XXXIX. ⁴⁹ Exod. vii, 9 seqq. ⁵⁰ Exod. xii, 49. ⁵¹ Matth. xii, 48, 42. ⁵² Matth. xxii, 43. ⁵³ Matth. xvi, 17. ⁵⁴ Cap. XXX. ⁵⁵ Jerem. xxii, 21, 23. ⁵⁶ Ibid. 28 seqq. ⁵⁷ Jerem. xxxvi, 50, 51. ⁵⁸ Cap. XXXI.

(45) Significavit. Alii, significabat.

(46) Advenisse. Supplic dicens.

(47) Dispositioni. Al. perperam, dispositione.

(48) In fundamenta Sion. Claroim, fundamento Sion.

(49) Super hæc. Pro præterea, vel præter hoc.

(50) In manu. Cod. Arund. in manu. Sed malum in manus iuxta Græcum τῶν Οὐ, εἰς χεῖρας.

(51) Animam tuam. Sic habent omnes nisi. juxta textum Hebræum pariter ac Græcum, in quo et antecedentia in secunda persona proferuntur. In edit. vero legitur, animam ejus : quæ editorum ipsorum emendatio esse videtur.

(52) Quod non est opus. Inutile, vel quo non est opus, Græca hæc τῶν Οὐ, οὐ οὐκ εἰς χρῆστα αὐτοῦ,

D melius reddidisset interpres.

(53) Augebit. Hic et alibi accipit interpres pro crecet.

(54) Patrem. Alii, patre.

(55) Patrem ejus. Hic ex præcedenti commissio buc translatis videtur oscitans quispiam scriba ; neque enim in sacro textu leguntur.

(56) Mortificatum ejus. Pro mortificatum vel caderet ejus, de quo Jerem. xxii, 19 : Sepulchra asinū sepelitur, et putrefactus, et projectus extra portas Jerusalem.

(57) Semen ejus. Est additur in edit. Sed debet in omnibus miss.

(58) Recapitulatur. Al. recapitulat.

non erat operatus terram ¹⁰) habuit substantiam ; et plasmatus est manu Dei, id est Verbo Dei (« omnia enim per ipsum facta sunt ¹¹ »), et sumpsit Dominus limum a terra, et plasmavit hominem ¹² : Ita récapitulans in se Adam, ipse Verbum existens ex Maria, quæ adhuc erat virgo, recte accipiebat generationem Adæ récapitulationis.

Εἰ τοίνυν (59) ὁ πρῶτος Ἀδέκι μίσχος πατέρα ἀνθρωπον, καὶ ἐξ ἀνδρὸς (60) σπέρματος ἀγενήθη, εἰκὸς ἦν καὶ τὸν δεύτερον Ἀδέκι μέγετιν (61) ἐξ Ιωσήφ τριγενήσθει:· εἰ δὲ ἐκεῖνος ἐκ γῆς ἐλήφθη, πλάστης δὲ αὐτοῦ ὁ Θεός (62), ἔδει: καὶ τὸν ἀνακεφαλαιούμενον εἰς αὐτὸν, ὅποι τούτου πεπλασμάνον ἀνθρωπον, τὴν αὐτὴν ἐκείνων τῆς γεννήσας ἐχειν διοιδῆτα. Εἰς τὸ οὖν πάλιν οὐκ ἔλαβε χοῦν ὁ Θεός, ἀλλ' ἐκ Μαρίας ἐνήργησε τὴν πλάσιν γενέσθαι (63);· Ἰνα μή ἀλλη πλάσις γένεται, μηδὲ ἀλλο τὸ σωζόμενον, ἀλλ' αὐτὸς ἐκεῖνος (64) ἀνακεφαλαιωθή, τηρουμένης τῆς δύο:διπτού.

Si igitur primus Adam habuit patrem hominem, et ex semine viri natus est; merito dicere, et secundum Adam ex Joseph esse generatum. Si autem illo de terra quidem sumpus est, et Verbo Dic plasmatus est, oportebat id ipsum Verbum recapitulationem Adae in semetipsum faciens, ejusdem generationis habere similitudinem. Quare igitur non iterum sumpsit limum Deus, sed ex Maria operatus est plasmationem fieri? Ut non alia plasmatio siceret, neque alia esset plasmatio quae salvaretur, sed eadem ipsa recapitularetur, servata similitudine.

CAPUT XXII ^{an.}

**Christum rerum carnem ex Virgine conceptam ei
nulum sumvoisse.**

1. Ἀγαν οὖν πίπτουσι
καὶ οἱ λέγοντες, αὐτὸν μη-
δὲν εἰληφέναι ἐκ τῆς Παρ-
θένου, ήν ἐκβάλωσι τὴν

4. Errant igitur qui di-
cunt, cum nihil ex Vir-
gine accepisse, ut abji-
ciat carnis hereditatem.

70 0
3, 4.

(59) *El toivwv. Locum hunc exscripsit Theodo-
retus Dial. 4, usque ad illud proximi capit. : Si
enim ille. Idem exstat in ms. bibliothecæ Regiae
Catena in Lucam, cod. 2440, fol. 30, cum hac epi-
grapho. Εἰρηναῖον εἰς τὰς αἰρέσεις.*

(60) *Ἄρδρος*. Deest in Sirmondi editione, et in cit. Catena.

(81) Αέγειρ. Superfluum vocem αὐτὸν, quām ad
dit Theodorelus, nec legit *vetus* *interpretes*, omisi
cum citata *Catena*.

(62) Πλάστης δὲ αὐτοῦ δὲ Θεός, εtc. Legit interpres, καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐπλάσθη, οἱδε τὸν αὐτὸν Λόγον ἀνακεφαλαίωσιν τοῦ Ἀδόκιμος εἰς ἐνυπνίῳ ποιοῦντα, τὴν αὐτήν, εtc. In cit. Cal. pro ἀνακεφαλαίωμενον εἰς αὐτὸν, legitur, ἀνακεφαλαιούμενον κείνον.

(63) *Γερέσθαι*. Deest in cit. Cat.

(66) Σωζόμενος, ἀλλ' αὐτὸς ἔκειτος. Ήταν οὐρανοῦ legit: σωζόμενον ἡ πλάσμα, ἀλλ' αὐτὸς ἔκειτο.

(65) *Inconstans. Græcæ àσύστατον, quod constare
et cūhæcere non possit.*

(68) *Hæreditabund terram. Terram in eo Evan-*

; Α τῆς σαρκὸς κληρονομίαν, εἰδικεῖσθαι αὐτεῖν εἰ σινι-
καὶ ἀποδέλνωνται τὴν δμοιδ- λικοῦνται.
ο- τητα.

Si enim ille quidem de terra, et manu et artificio Dei plasmationem et substantiam habuit, hic autem non manu et artificio Dei; jam non servavit similitudinem hominis, qui factus est secundum imaginem ipsius et similitudinem, et inconstans (65) artificium videbitur, non habens circa quod ostendat sapientiam suam. Hoc autem dicere est, et patet appareuisse eum tanquam bonum, cum non esset homo: et factum eum hominem, nihil assumenter de homine. Si enim non accepit ab homine substantiam carnis, neque homo factus est, neque filius hominis: et si hoc non factus est, quod nos **219** eramus, non magnum faciebat, quod passus est et sustinuit. Nos autem quoniam corpus sumus de terra acceptum, et anima accipiens a Deo spiritum, omnis quicunque constitabitur. Hoc itaque factum est Verbum Dei, suum plasma in semetipsum recapitulans: et propter hoc nullum hominis se confitetur, et beatificat miles, quoniam ipsi hereditabunt terram ^{et} (66). Et apostolus autem Paulus in ea Epistola, quae est ad Galatas, manifeste ait: « Misit Deus Filium suum, factum de muliere ^{et}. » Et rursus in ea quae est ad Romanos: « De Filio autem, inquit, ejus, qui factus est ex semine David secundum carnem, qui praedestinatus est Filius Dei in virtute, secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum, Jesu Christi Domini

C noslri w. w.

2. Έπειτα περισσοτή (67)
καὶ ἡ εἰς τὴν Μαρίαν αὐτοῦ κάθισθαι. Τί γὰρ καὶ εἰς αὐτὴν καθήσει, εἰ μηδὲν ἔμελλε ληφθεῖν: παρ' αὐτῆς; Ἐτι τοι εἰ μηδὲν εἰλήφει παρὰ τῆς Μαρίας, οὐκ αὐτὴς ἀπὸ γῆς εἰλημμένας προσειστο τρο-

2. Ceterum superven-
cua est in Mariam de-
scensio ejus. Quid enim
in eam descendebat, si
nihil incipiebat sumere
ab ea? Aut si nihil
sumpsisset ex Maria,
nunquam eas, quae a
terra erant, percenisset

⁶² Matth. v, 4. ⁶³ Gal. iv, 4. ⁶⁴ Rom. 1,

D gelii loco Irenaeum interpretari corpus et animam, ac totum drnicum hominem, liquet. Sensus igitur est: *Beatis et mites, quoniam ipsi corporis et animi motibus dominabuntur, unique semper complices erunt. Quae et aliorum explicatio est.*

(67) Ἐξελ οὐρανοῦ. Ήσε ex Theodorei Dial. 4. Partim etiam occurunt in supra laudata Catena, ab his scilicet verbis: Τι γάρ τι εἰς αὐτὸν οὐρανοῦ.

κοῆς του ἑνὸς ἀνθρώπου, τοῦ πρώτως ἐκ γῆς ἀνέρ-
γάστου πεπλασμένου, ἀμαρτώλοι κατέτρεσαν οἱ
πολλοί, καὶ ἀπέδολον τὴν ζωὴν· οὗτως ἔδει καὶ Εἰ-
ὑπακοῆς ἑνὸς ἀνθρώπου, τοῦ πρώτως ἐκ παρέβουν
γεγενημένου, δικαιωθῆναι πολλοὺς, καὶ ἀπολαβεῖν
τὴν οὐτηράν. *Quibus sensum, non ipsa omniōne
verba exprimit, istorum quae initio num. 10, cap.
praecep. leguntur: Quia quicquidmodum per inobes-
itatem, etc.*

φάσ, δε' ὅν τὸ ἀπὸ γῆς
ληφθὲν τρέφεται σῶμα·
οὐδὲ δι' εἰς τεσσαράκοντα
ἡμέρας, δύοις ὡς Μιω-
σῆς ταὶ Ἡλίας, νηστεύ-
σας ἐπεινῆσας, τοῦ σώμα-
τος ἐπικῆτοντος τὴν
ἰδίαν τροφὴν· οὐδὲ διν
Ἰωάννης μαθητῆς αὐτοῦ
περὶ αὐτοῦ γράφων εἰρή-
ναι· «Οὐ δὲ Ἰησοῦς κεκο-
πιακός εἰς τῆς δόσις πορείας,
ἐκαθέστο·» οὐδὲ διν δια-
βόλος προαναπέψαντής ει-
πει· αὐτοῦ· «Καὶ ἐπὶ τὸ
ἄλγος τῶν τραυμάτων
μου προσθήκαν·» οὐδὲ διν
ἀδέκχεται ἐπὶ τοῦ Λαζά-
ρου· οὐδὲ διαδρώσεις θρόμ-
βους αἰματος· οὐδὲ διν
εἰρήνη, διτις· «Περίλυπός
ἔστιν ἡ φυχὴ μου·» οὐδὲ
διν νυχεῖσης αὐτοῦ τῆς
πλευρᾶς, ἐξηλθεν αἷμα

εσκας, περ quas id, quod A καὶ θώρηκα. Ταῦτα γάρ signa carnis, quae a ter-
ά terra sumptum est, πάντα σύμβολα σαρκός, rasumpta est, quam in se
nutritur (68) corpus : τῆς ἀπὸ γῆς εἰλημμάνης, recapitulatus est, saud
nec quadraginta diebus, quemadmodum Moyses
et Elias, jejunans esu-
risset corpus ejus, σιωπή
κινεῖσης escam (69) :
sed nec Iohannes discri-
pulūs ejus de eo scribens
dixisset: «Jesus autem
fatigatus in itinere (70)
sedebat» (71); » nec
David præclamasset in
eum (72) : «Et super
dolorem vulnerum meo-
rum apposuerunt» (73); nec
lacrymasset super Lazaro-
rum; nec sudasset glo-
bos sanguinis; nec dixisset:
«Tristis est anima
mea» (74); » nec percusso
latere exsiccet sanguis et
aqua. Ilæc enim omnia

B πάντα σύμβολα σαρκός, ταῦτα γάρ signa carnis, quae a ter-
ra sumptum est, quam in se
τῆς ἀπὸ γῆς εἰλημμάνης, recapitulatus est, saud
ηγείη εἰς αὐτὸν ἀνεκεφα-
λαώσατο, τὸ ίδιον πλά-
σμα σώζων.

3. ³³ Propter hoc Lucas genealogiam, quae est a
generalione Domini nostri usque ad Adam, septu-
ginta duas (74) generationes habere ostendit ³⁴;
finem conjungens initio, et significans, quoniam
ipse est qui omnes gentes exinde ab Adami disper-
sas, et universas linguas, et generationem homi-
num cum ipso Adam in semetipsu recapitulatus est.
Unde et a Paulo «typus futuri» dictus est ipse
Adam ³⁵: quoniam futuram circa Filium Dei huma-
ni generis dispositionem in semetipsum fabricator
omnium Verbum præformaverat, præformante (75)
Deo primum animalem hominem, videlicet ut a
spirituali salvaretur. Cum enim præexisteret sal-
vans, oportebat et quod salvaretur fieri, ut non
vacuum sit salvans.

4. Consequenter autem et Maria virgo obediens
invenitur, dicens: «Ecce ancilla tua, Domine» (76).
Hoc mili secundum verbum tuum ³⁶. Eva vero in-

³³ Ioan. iv, 6. ³⁴ Psal. lxxviii, 27. ³⁵ Matib.
³⁶ Rom. v, 14. ³⁷ Luc. i, 38.

(68) Nutritur. Eras., Gall. et Clarom., nutritur,
Arund., nutritur.

(69) Corpus ejus, suam quærentis escam. Græca so-
nanti, corpore suam quærente escam.

(70) In itinere. Melius ex Græco iun. Joannis,
tum Theodoreti legas, ex itinere.

(71) Sedebat. Feuard. In marg. et Clarom., se-
dit.

(72) In cœm. Vortendann erat, de eo.

(73) Οὐδὲ διαδρώσεις θρόμβους αἰματος. Certis-
simum inibi cum doctissimo Grabio videtur, hunc
Irenæi locum respexisse Epiphanium in Ancorato
§ 31, ubi citaturus verba Lucæ de sudore Christi
sanguineo, ita prefatur: Κατέται ἐν τῷ κατὰ Δουκᾶν
Ἐναγγελίῳ ἐν τοῖς ἀδιορθώτοις ἀντιγράφοις (καὶ
χέρχοται τῇ μαρτυρίᾳ δὲ Ἐρηγαλοῦ ἐν τῷ κατὰ
αἱρέτων, πρὸς τοὺς δοκῆσαι τὸν Χριστὸν πεφηνέας
λέγοντας· «Οὐρθόδοξοι δὲ ἀφέλοντο τὸ θύμον, φοβη-
θέντες, καὶ μὴ νοήσαντες αὐτὸν τὸ τέλος, καὶ τὸ
τεργυρότατον). Καὶ γεννέμενος ἐν ἀγνοίᾳ δόρως, etc.
Volunt Petavius in notis ad hunc locum, et Grotius
In Comment. ad Luc. xix, modo recitata Epiphanii
verba non pertinere ad subiunctum Lucæ testimo-
niū, sed ad id quod de fletu Christi præcessit ex
Luc. xix, nec proinde spectare ad hunc Irenæi
locum, sed ad lib. i, cap. 20, al. 17, ubi Christi
fletus mentio sit. Quod quam falsum sit, ex ipsis
Epiphanii verbis liquet. Conqueritur Epiphanius, et
Lucæ exemplaribus, improviso quorundam Catho-
licorum zelo, abrasa fuisse verba aliqua. At quæ
de Christi fletu scripsit Lucas a Catholicis unquam
expuncta fuisse probari non potest: certissimum
est et contrario, quæ de Christi agonia sudoreque
sanguineo legitur Lucæ xxi, 43, 44, a pluribus
exemplaribus absuisse. Ilæc ergo duntaxat, nec alia,
respicere potuit Epiphanius. Quare opere pretium
facturum me putem, si Epiphanii verba accurate
et veritatem et distinguam: in utroque enim pocebat
Petavius. Sed et ploravit. In iis Lucas Evangelii
exemplaribus quæ interpolata non fuerint, legitur
(eoque testimonio sanctus Irenæus in opere contra
hæreses, ad eos refellendos utitur qui Christum

xxvi, 38. ³⁸ Cap. XXXIII. ³⁹ Luc. iii, 23 seqq.

specie tenus apparuisse dicebant; Catholici vero ti-
more quodam induciti sententiam eam sustulerunt,
illius neque finem, neque vim maximam intelligentes).
Et in agonia constituta sudavit, etc. Jam nihil
necessæ est monem, cum res ipsa per se loquatur,
hunc de Christi sudore sanguineo Lucas locum a
vetustissimis Irenæi bibliorum codd. non absuisse,
adeoque certum et indubitatum ipsi visum fuisse, ut
hujus auctoritate ad confutandos hæreticos uti-
tur.

(74) Septuaginta duas. Isaacus Vossius pag. 323
Castrigationum ad cap. 4 Hornii, scribit vidisse eo
miss. Irenæi codd. in quibus numerus ille non inte-
gris vocibus concipitur, ut vulgo, sed sic LXXV, ut
nescias, utrum 72, an potius 75 iste Irenæi inter-
pres exprimere voluerit. Sed qui sint illi miss. co-
dices si dixisset, rem orbi litterato pergratam
fecisset. Proprium ipsius exemplar, quod, Grabio
teste, clariss. Dodwellus summa diligentia cum
editione Fenaridentii contulit, Claromontanum, quod
ipse quam accurate potui, perillustravi, Ottobonianum
cuius varia lectiones mihi Roma transmisse
sunt, et alia Anglicana, nihil diversum a recepto
numero LXXV exhibent: adeo ut dubitare fas non
sit, quin Irenæus septuaginta duas duntaxat genera-
tiones in Evangelio Lucæ legerit. Quod nihil mirum,
cum non eodem modo recensentur istæ genera-
tiones tum in SS. Patribus, tum in ipsis Novi Test.
codd. miss. Quod vero gentium et linguarum nu-
merum generationibus æquare videatur Irenæus,
in hoc consentientes habet plures e Patribus Græ-
cis, et ex ipsis ethiicis, præcipue Ägyptiis, quos-
dam, quos citatos reperies apud Boëchartum lib. i
Phaleg., cap. 25.

(75) Præformante. Ita Feuard. In marg. Clarom.
et Voss. Carteri, predestinante; quod a recentiori
quodam scio scriptum videatur, ne idem verbum
repetetur.

(76) Ancilla tua, Domine. Sic antiquiores et me-
lioris note codd. Clarom. et Voss. cum Arund. Re-
liqui, ancilla Domini.

obedientis: non obedivit enim, adhuc cum esset ^A virgo Eva per incredulitatem, hoc virgo Maria solvit per fidem.

Adam, virgo tamen adhuc existens (« erant enim utrius nudi » in paradiſo, « et non confundebantur »), quoniam paulo ante facti, non intellectum habebant filiorum generationis; oportebat enim illos primo adoleſcere (77) dehinc sic multiplicari) **220** inobedientia facta, et sibi, et universo generi humano causa facta est mortis: sic et Maria habens prædestinatum virum, et tamen virgo, obediens, et sibi, et universo generi humano causa facta est salutis. Et propter hoc lex eam, quæ despontata erat viro, licet virgo sit adhuc, uxorem ejus, qui despontaverat, vocat ¹⁰; eam quæ est a Maria in Evam recirculationem significans: quia non aliter quod colligatum est solveretur (78), nisi ipsæ compagines colligationis reflectantur retrorsus; ut primæ conjunctiones (79) solvantur per secundas, secunda rursus liberent primas. Et evenit primam quidem compaginem a secunda colligatione solvere, secundam vero colligationem (80) primæ (81) solutionis habere locum ¹¹. Et propter hoc Dominus dicebat, primos quidem novissimos futuros, et novissimos primos. Et Prophetæ autem (82) hoc idem significat, dicens: « Pro patribus (83) nati sunt tibi filii ¹². » « Primogenitus » enim « mortuorum » natus Dominus ¹³, et in sinum suum recipientes pristinos patres, regeneravit eos in vitam Dei, ipsæ initium viventium factus, quoniam Adam initium mortientium factus est. Propter hoc et Lucas initium generationis a Domino inchoans, in Adam retulit, significans, quoniam non illi hunc, sed hic illos in Evangelium vite regeneravit. Sic autem et Evæ inobedientia nodus solutionem accepit per obedientiam (84) Mariae. Quod enim alliga-

¹⁰ Gen. ii, 25. ¹¹ Gen. iii, 8, 17, 20, 21. ¹² Matth. xix, 50, et xx, 16. ¹³ Psal. xliv, 17. ¹⁴ Cel. i, 48. ¹⁵ Act. i, 7. ¹⁶ Sup. cap. XX.

(77) *Oportebat enim illos primo adoleſcere, etc.* Peruliaris Irenæo sententia, cui non multi patruclabentur; primos scilicet parentes in adulta aetate haud creatos, conjugio statim maturos non existitisse.

(78) *Non aliter quod colligatum est solveretur, etc.* Obscurior tota hac Irenæi argumentatio est. Mariam cum Eva confert, alterius fidem cum alterius inobedientia, alterius connubium cum alterius conjugio. Quemadmodum, inquit, Eva licet conjugata, virgo tamen, inobedientia culpa intricatisius veluti nodis implicuit totum genus humanum, cui causa facta est mortis: sic et Maria despontata viro, sed virgo, fide et obedientia nodos solvit quos Eva contextuerat, sibique et generi humano facta est causa salutis. Et propriea licet nondum nupta, sed despontata tantum, et adhuc virgo, secundum legem tamen dicitur uxor: ut quod a fideli Maria connubio in Evæ nocens conjugium veluti reflectitur, distinctius significetur. Sicut enim quæ colligata sunt, pluribusque constricta nodis, in semel ipsis implicatis, solvi nequeunt, nisi ab extremis huius initium; nec isti expediri valent, nisi vinculorum extremitate reflectantur retrorsus; quo sit ut secundæ conjunctiones primæ omnium solvantur, nec ad primas fiat accessus, nisi secundis primum resolutio: sic et in presenti negotio contigit. Ab

CAPUT XXIII.

Contentit adversus Tertianum, divina equitatis ac misericordiae consentaneum fuisse, ut Adam primum omnium salutem a Christo conqueretur.

1. Necesse ergo fuit, Dominum ad perditam orem venientem, et tantæ dispositionis recapitulationem facientem, et suum plasma requirentem, illum ipsum hominem salvare, qui factus fuerat secundum imaginem et similitudinem ejus, id est, Adam adimplentem tempora ejus condemnationis, quæ facta fuerat propter inobedientiam, et quæ Pater posuit in sua potestate ¹⁷; quoniam et omnis dispositio salutis, quæ circa hominem fuit, secundum placitum siebat Patri, ut non vinceretur Deus, neque infirmaretur ars ejus. Si enim qui factus fuerat a Deo homo, ut riveret, hic amittens vitam Iesum serpente qui depravaverat eum, jam non reverteretur ad vitam, sed in totum projectus esset morti; victus esset Deus, et superasset serpentis nequitia voluntatem Dei. Sed quoniam Deus invictus et magnanimis est, magnanimem quidem se exhibuit ad correptionem (85) hominis, et probationem omnium, quemadmodum prædictimus ¹⁸; per secundum autem hominem alligavit fortem, et diripuit ejus vasa, et evanavit mortem, vivificans eum hominem, qui fuerat mortificatus. Primum enim possessionis ejus vas Adam factus est, quem et tenet sub sua potestate, hoc est, prævaricationem inique inferens ei, et per occasionem (86) immortalitatis, mortificationem faciens in eum. Etenim promittens futuros eos tanquam deos (quod ei non est omnino possibile), mortem fecit in eis: unde et Juste a Deo recipiatus, qui hominem captivum duxerat;

Eva connubio, propter hujus inobedientiam, ex terra deinceps, usque ad illud Mariæ, molestissimis ipsis 10 nodis. Nodum prima solvit Maria fide et obedientia; nec sibi solvit tantum, sed et solutione quæ ab ea cepit initium, velut circuitu quodam in Evam reflexa est: adeo ut primum connubium a secundo solutionem acceperit; id est, hujus sanctitate purgatum illud fuerit. Hæc certe et quæ coquuntur, paulo subtiliora.

(79) *Conjunctiones. Alii, conjunctiones.*

(80) *Colligatione solvere ... colligationem. Alii, conjunctione ... conjunctionem. Sed solvi libertus legem, quam solvere.*

(81) *Primæ. Eras., Gall., Arund. et Merc. 2, primæ.*

(82) *Propheta autem. Arund., propheta quidem.*

(83) *Patribus. Tuis quod addunt editi. omisi cum Clarom. et Voss.*

(84) *Inobedientiam. Hæc voces, obedio, obedientia, inobedientia, non eodem modo scribuntur in codi, in his semper obaudio, obaudientia, in illis, modo obedio, modo obaudio, etc. Nos servata ubique eadem scribendi ratione, ex more nunc recepto constanter exaravimus, obedio, obedientia.*

(85) *Correptionem. Al., correctionem.*

(86) *Per occasionem. Iu est sub praetextu.*

solutus est autem condemnationis vinculis, qui (87) a captiuis ducas fuerat homo.

2. ^o Hic est autem Adam, si oportet verum dicere, primiformis (88) ille homo, de quo Scriptura ait dixisse Dominum : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram ²; » nos autem omnes ex ipso : et quoniam sumus ex ipso, propterea quoque ipsius hereditatibus appellationem. Cum autem salvetur (89) homo, oportet salvari cum qui prior formatus est homo. Quoniam nimis irrationalabile est, illum quidem, qui vehementer ab inimico Iesus est, et prior captitatem passus est, dicere non eripi ab eo qui vicerit inimicum ; eripies vero filios ejus, quos in eadem captitatem generavit. Nec vicius quidem adhuc parabit (90) inimicus, ipsis veteribus spoliis manentibus apud eum. Quemadmodum si hostes expugnaverint quosdam, et vincitos (91) duxerint captivos, et multo tempore in servitute possederint eos, ita ut gerentur apud eos : et aliquis dolens pro his qui servi facti sunt, eodem hostes expugnet : non tamen juste faciet, si filios quidem eorum qui captiui ducti sunt, liberet de potestate eorum, qui in servitatem deduxerant patres eorum ; ipsos vero qui captitatem sustinuerunt, subjectos relinquit ²²¹ inimicio, proprie quos et uititionem (92) facit : consecutis libertatem filii ex causa paternae vindicationis, sed non relictis (93) ipsis patribus, qui ipsam captitatem sustinuerunt. Neque enim infirmus est Deus, neque injustus, qui opitulatus est homini, et in suam libertatem restauravit eum.

3. ^o Propter hoc et in initio transgressionis Adam, sicut enarrat Scriptura, non ipsum maledixit Adam, sed terram in operibus ejus, quemadmodum ex veteribus quidam ait : quoniam quidem transiit Deus maledictum in terram, ut non perseveraret

A in homine. Condemnationem autem transgressionis accepit homo Iudia et terrenum laborem, et manducare panem in sudore vulnus sui, et converti in testam, ex qua assumptus est; similiter autem exuier Iudia, et labores, et gemitus, et tristitia passus, et servitium, id est ut serviret viro suo : at neque maledicti a Deo in totum perirent, neque sine increpatione perseverantes Deum contemnerent (94). Omnis autem maledictio occurrit in serpentem, qui seduxerat eos. « Et dixit, inquit, Deus serpenti : Quoniam fecisti hoc, maledictus tu ab omnibus pecoribus (95), et ab omnibus bestiis terre ⁴. » Hoc idem autem et Dominus in Evangelio his qui a sciatis invenientur, ait : « Abite, maledicti, in ignem steruum, quem preparavit B Pater meus (96) diabolo et angelis ejus ⁵; » significans quoniam non homini principaliter preparatus est sterius ignis, sed ei qui seduxit, et offendere fecit hominem, et inquam (97), qui princeps apostasias (98) est, principi abcessionis (99), et his angelis qui apostate facti sunt cum eo : quem quidem juste percipient etiam hi, qui similiter ut illi, sive penitentia et sine regressu in multis perseverant operibus.

4. ^o Quemadmodum Cain, cum accepisset consilium a Deo, ut quiesceret in eo (1), quod non recte divisisset eam, quam erga fratrem erat, communicationem, sed cum zelo et malitia suspicatus est posse dominari (2) ejus, non solum non acquevit, sed et adiicit peccatum super peccatum, manifestans sententiam suam per operationem suam ¹. Quod enim cogitavit, hoc et oportuit est, dominatus est, et interfecit eum, subiecto Deo justum inusto, ut ille quidem ex illis (3), que passus est, justus extendatur; hic vero per ea, quae commisit, delegetur injustus. Et ne sic quidem mitigatus est, nec quievit super factum malum; sed interrogatus ubi

¹ Cap. XXXIV. ² Gen. 1, 26. ³ Cap. XXXV. ⁴ Gen. xi, 14. ⁵ Matth. xxv, 41. ⁶ Cap. XXXVI.

⁷ Gen. IV, 7.

Gen. xi, 14. Matth. xxv, 41. Cap. XXXVI.

notior.

(87) Solitus ... vinculis, qui. Veteris Fenard. cod. sicutum ... vinculum, quo. Consuet. Voss. quoniam vinculum.

(88) Primiformis. Protoplasmum alibi passim dicit.

(89) Salvator. Al., salvatur.

(90) Parebit. Pareo passim accipit pro appareo.

In Eras. et Gall. habetur, parabit.

(91) Vincios. Edit. cuin Merc. 2, vices.

(92) Utitionem. Sic Fenard. in marg. Clarom. et

Voss. Alii, ultionem.

(93) Sed non relictis. Particulam negativam omnino expungendam esse vult Gratius; sed frustra. Mala interpunction eruditio viro errore objicit. Sensus est : Cum ita conoscent sine libertate filii ex causa paternae vindicationis, ut tamen non relinquantur ipsi patres.

(94) Contemnerent. In Fenard. marg., condemnarent; pro quo in Voss., condamnarent, in Arund. condamperent.

(95) Ab omnibus pecoribus. Id est, inter omnia pecora, vel super omnia pecora.

(96) Quem preparavit Pater mens. Legit Ireneus cum Cantabrig. cod. et aliis quibusdam, διομάσσει διατριβη ποι. Ea est etiam lectio antiqua verbi scripti Italicis, quam edidit dominus Martianus

Gracorum more Fenardi. In marg. Ottob., Clarom., Arund. et Voss. Alii, et.

(3) Ex illis. Edit., per es.

essel (6) frater ejus? « Nescio, ait: nunquid custos fratris mei sum ego? » extendens et multiplicans malum per responsionem. Etenim si malum est occidere fratrem, multo peius sic audacter et irreverenter responderet omnia scienti Deo, quasi posset frustrari enim. Propter hoc et ipse maledictionem portavit, quoniam a se peccatum tulit (8), non reverteritus Deum, neque confusus in fratricidio (6).

5. Circa Adam autem nihil tale factum est, sed omnia in contrarium. Ab altero enim seductus sub occasione (7) immortalitatis, statim timore corrumpitur, et absconditur: non quasi possit effugere Deum, sed confusus, quoniam transgressus preceptum ejus, indignus est venire in conspectum et colloquium Dei. « Timor » autem « Domini initium intelligentie »; » intellectus vero transgressionis fecit paenitentiam: paenitentibus autem largitur benignitatem (8) suam Deus. Etenim per succinctiorum in facto ostendit suam paenitentiam, foliis fulcineis semetipsum contingens, existentibus et aliis foliis multis, quia minus corpus ejus vexare potuissent: condignum tamen inobedientiam amictum fecit, conterritus timore Dei; et retundens petulantem coruus impetum, quoniam indolem et puerilem amiserat sonum (9), et in cogitationem pejorum (10) venerat, freuam continentiam sibi et uxori sua circumdedit, timens Deum, et adventum ejus expectans, et velut tale quid significans: Quoniam, inquit, eam quam habui a Spiritu, sanctitatis stolam amisi per inobedientiam, et nunc cognosco quod sim dignus tali tegumento, quod delectationem quidem nutram prestat, mordet autem et pungit corpus. Et hoc videlicet semper habuisset indumentum, humilians semetipsum, nisi Dominus, qui est misericors, tunicas pelliceas pro foliis fulcineis induisset eos. Propter hoc autem et interrogat eos, uti ad mulierem ventret accusatio; et illam rursus interrogat, uti ad serpentem transmitteret causam (11). Dixit enim quod fuerat factum: « Serpens, ait, seduxit me **222**, et manducavi **11**. » Serpentem vero

⁸ Gen. iv, 9. ⁹ Cap. XXXVII. ¹⁰ Psal. cx, 40 et Prov. i, 7. ¹¹ Gen. iii, 13. ¹² Cap. XXXVIII.

¹⁰ Psal. xc, 13. ¹¹ Cor. xv, 26.

(4) *Ubi esset. Abel additur in edit. Sed deest in omnib. ms.*

(5) *A se peccatum tulit. Ita partim ex Clarom., partim ex Merc. 2, codd. repausi. In Clarom. legitur, a se; in Merc. 2, tulit. In aliis omnibus perperam et sine sensu, ad se peccatum attulit. Genuinam autem esse nostram lectionem demonstrat quod praeedit: multo peius sic respondere amici scienti Deo, quasi possit frustrari, id est fallere eum. Iude ergo maledictionem portavit, quoniam a se peccatum tulit; id est, quoniam a se peccatum abstulit, ablegavit, perpetrasse se dissimulavit.*

(6) *Fratricidio. Feuard. in marg., Clarom. et Arund., patricidio.*

(7) *Sub occasione. Sic πρόπατος vertere amat interpres. Postior alter hic prætextum reddidisset. Sed de his monopere deinceps superfluum.*

(8) *Benignitatem. Arund., bonitatem.*

(9) *Quoniam indolem et puerilem amiserat sensim. Ilorum explicationem habes supra cap. 22,*

A nobis interrogavit, sciebat enim eum principem transgressionis factum: sed maledictum primo immisit in eum, uti secunda increpatio (12) ventret in hominem. Eum enim odivit Deus, qui seduxit hominem; et vero qui seductus est, sensim paulatim que miseris est.

6. Quapropter et ejecit eum de paradiso, et a ligno vitae longe transtulit: non invidens ei lignum vitae, quemadmodum quidam audent dicere (13), sed miserans ejus, ut non perseveraret semper transgressor; neque immortale esset quod esset circa eum peccatum, et malum interminabile et insanabile. Prohibuit autem ejus transgressionem, interposens mortem, et cessare faciens peccatum, finem inferens ei per carnis resolutionem, que fieret in terra: uti cessans aliquando homo vivere peccato, et moriens ei, inciperet vivere Deo.

7. Quapropter inimicitiam posuit inter serpentem et mulierem, et semen ejus, observantes invicem: illo quidem cui morderetur (14) planta, et potente (15), calcare caput inimici; altero vero mortente, et occidente et intercedente, ingressus hominis, quadusque venit semen predestinatum calcare caput ejus, quod sicut pars Maris, de quo ait Propheta ¹⁶: « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculeabis leonem et draconem; » significans quia illud quod erigeretur et dilataretur adversus hominem peccatum, et frigidum reddebat eum, evacuaretur cum regnante morte; et concentaretur ab eo in novissimis temporibus inimicis humano generi leo, hoc est Antichristus; et draconem illum, serpentem velutum, alligans et subiiciens potestatis hominis, qui fuerat vicius, ad calcandam omnem ejus virtutem. Vicius autem erat Adam, ablata ab eo omni (16) vita: propter hoc vicio rursus inimico recepit vitam Adam; et novissima autem et inimica evacuatur mors ¹⁷, quae primum possederat hominem. Quapropter liberato homine, et sicut quod scriptum est: Absorpta est mors in victoria; ubi est mors Victoria tua? Ubi est mors

n. 4: Quoniam, inquit, paulo ante facti (Adami et Eva) non intellectum habebant filiorum generationis; apertebat enim illos primo adolescere, dehinc sic multiplicari. Supponit igitur Irenæus, Adamum non nisi post lapsum amissa pristina indole puerili adolevisse, et conjugio maturum evasisse.

(10) *Pejorum. Ita Feuard. in marg., Clarom. et Voss. melius quam alii, pejorem.*

(11) *Causam. Feuard. in marg., Clarom. et Voss., causes. Suspicio autem Irenæum Graece scripsisse, atque, quod melius vertisset interpres, culpam.*

(12) *Increpatio. Ita pro increpatione posuit ex Clarom. et Voss.*

(13) *Quidam audent dicere. Sic cod. Clarom. In Feuard marg. et Voss., audet quidam dicere. In ceteris, quidam dicunt.*

(14) *Morderetur. Clarom., mordetur.*

(15) *Et potente. Sensus est: cum ille quidem, cui morderetur planta, potens etiam esset, etc.*

(16) *Omnis. Deest in Eras. et Gall.*

acneles tuus ¹⁶? » Quod non poterit (17) iuste dici, A si non ille liberatus fuerit, cui primum dominata est mors. Ilius enim salus, evanescere est mortis. Domino igitur viviscente hominem, id est Adam, evanescere est et mors.

8. ¹⁸ Mentiuntur ergo omnes qui contradicunt ejus saluti, semper seipso exclusentes a vita, in eo quod non credant inventam orem quae perierat. Si autem illa non est inventa, adhuc possidetur in perditione omnis hominis generatio. Mendax ergo is, qui prior hanc sententiam, imo haec ignorantiam et cæcitatatem induxit, Tatianus; connexione quidem factus omnium hæreticorum (18), quemadmodum ostendimus: hoc autem a semetipso adinvenit, uti nouum aliquid præter reliquias inferens, vacuum loquens, vacuos a fide auditores sibi præpararet, affectans magister haberi, tentans et subinde uti hujusmodi Paulo assidue dicit: Quoniam « in Adam omnes morimur ¹⁹; » ignorans autem, quoniam ubi abgnadavit peccatum, superabnudavit gratia ²⁰. » Ostensio ergo hoc manifeste, erubescant omnes qui ab eo sunt, et concertant de Adam, quasi magnum aliquid lucrentur, si ille non salvetur, quando (19) magis nihil proficiant; quemadmodum et serpens nihil prosecit dissuadens (20) homini, nisi illud quod eum transgressorum ostendit, initium et materiam apostasie sua habens hominem (21); Deum autem non vicit. Sic et hi, qui contradicunt saluti Adæ, nihil proficiunt, ni in hoc, quod semetipso hæreticos et apostatas faciunt veritatis, et advocates se serpentis et mortis ostendunt.

CAPUT XXIV ²².

Summatim repetit quæ haecenus aduersus varias Gnosticorum impietas disservit. Hæreticos vero ad omnem doctrinæ veritatem fluctuantibus opponit

¹⁸ I Cor. xv, 54 seqq. ¹⁹ Cap. XXXIX. ²⁰ I Cor. xv, 22. ²¹ Rom. v, 20. ²² Cap. XL. ²³ I Cor. xii, 28.

(17) Poterit. Sic Fenard. in marg. et Clarom. D melius quam reliqui, poterat.

(18) Connexio quidem factus omnium hæreticorum. Quia ejus hæresis nihil aliud erat, quam in-composita variorum errorum congeries.

(19) Quando. Al. perperam, quanto.

(20) Dissuadens. (Scilicet obedientiam Dei mandato.) Ita Clarom., Arund. et Voss. Reliqui, sua-dens.

(21) Initium et materiam apostasie sua habens hominem. Quia, ut explicat lib. iv, cap. 41, n. 4, zelatus plasma Dei, et inimicum illum Deo facere aggressus est. Sentire nimis videtur Irenæus (quæ et quorundam e veteribus sententia fuit), angulum inuidia communium, quod ex subjecta sibi natura homo ad imaginem Dei conditus esset, id iniquo animo tulisse.

(22) Ipsi ostensionibus. Pro per ipsas ostensions.

(23) Falsa. Falso in ms. Voss.

(24) Undique. In Feuard. marg., Clarom. et Voss., unque, forte pro ubique.

(25) Quemadmodum ostendimus. Pro veluti de-monstravimus; adeo ut sensus sit: Prædicationem Ecclesie veluti demonstravimus, per initia, etc., ita ut quemadmodum cadat super per initia. Quanquam nullum abesse illam vocem.

unam, sibique semper et ubique constantem Ecclesie doctrinam.

4. Traductis igitur omnibus, qui nefandas inferrunt sententias de factoro et plasmatore nostro, qui et hunc mundum fabricatus est, super quem alius Deus non est; et ipsis ostensionibus (22) evensis his, qui de substantia Domini nostri, et de dispositione quam fecit propter hominem suum, falsa (23) docent; prædicationem vero Ecclesie unique (24) constantem, et æqualiter perseverantem, et testimonium habentem a prophetis et ab apostolis, et ab omnibus discipulis, quemadmodum ostendimus (25) per initia, et medietates, et finem (26), et per universam Dei dispositionem, et eam quæ secundum salutem hominis est (27) solitam operationem (28), quæ est in fide nostra; quam perceptam ab Ecclesia custodimus, et quæ semper a Spiritu 223 Dei, quasi in vase bono eximium quoddam depositum (29) juvenescens, et juvenescere faciens ipsum vas in quo est. Illoc enim Ecclesia creditum est Dei munus, quemadmodum ad inspirationem (30) plasmationi, ad hoc ut omnia membra percipientia viviscantur: et in eo disposita (31) est communicatio Christi, id est Spiritus sanctus. arrha incorruptæ, et confirmatio fidei nostræ, et scala ascensionis ad Deum. « In Ecclesia enim, inquit, posuit Deus apostolos, prophetas, doctores ²⁰, et universam reliquam operationem Spiritus: cuius non sunt particeps omnes, qui non currunt (32) ad Ecclesiam, sed semetipso fraudant a vita, per sententiam mali et operationem pessimam. Ubi enim Ecclesia, ibi et Spiritus Dei; et ubi Spiritus Dei, illic Ecclesia, et omnis gratia: Spiritus autem veritas. Quapropter qui non participant cum, neque a mammillis matris nutruntur in vitam, neque percipiunt de corpore Christi procedentem nitidissimum fontem: sed effundunt sibi lacus detritos (33) »

(26) Per initia, et medietates, et finem. Recte intelligit Grabius ea quæ inter ipsa temporum initia in creatione gesta sunt, quæque postea intermedii aevi propheticarum, in fine denique Christi et apostolorum aevi contigerunt. Hæc enim omnia percurrentes Irenæus, undique argumenta pro fide Ecclesie depropnsit.

(27) Quæ secundum salutem hominis est. Id est, quæ ad salutem hominis special.

(28) Solidam operationem. Ita Clarom. et Voss. In editi, solidam operationem. In Merc. 4, opinionem.

(29) Depositum. Clarom., Voss. et Merc. 2, dispositum.

(30) Ad inspirationem. Sic in Clarom. pro quæ vitiis et scribarum oscitania in Voss. et vici. Feuard. cod., ab inspiratione. In ceteris aspiratio. Sed preferenda lectio nostra, cuius sensus est fidei munus. Ecclesia creditum esse velut ad animationem (id enim sonat inspiratio) Dei opifici, ut inimicorum huic vitam impertiret, quemadmodum aulica corpori.

(31) Disposita. Legi mallem deposita.

(32) Currunt. Editi, concurrunt.

(33) Lacus detritos. Id est, lacus contritos. In Graeco LXX, λάκκος συντεριμένους. Cisternas dissipatas veritatem Vulgatus interpres.

de fossis terrenis ³¹, et de cōne putidam (34) bident aquam, effugientes fidem Ecclesiarum, ne traducantur; reficientes vero Spiritum, ut non erudiantur.

2. Alienati vero a veritate, digne in omni voluntat errore, fluctuati ab eo, aliter atque aliter per tempora de eisdem sentientes, et nunquam sententiam (35) stabilitam (36) habentes; sophistæ verborum magis volentes esse quam discipuli veritatis. Non enim sunt fundati super unam (37) petram, sed super arenam, habentem in scipsa lapides multos. Propter hoc et multos deos flungunt, et querere quidem semper in excusatione habent (cæciliunt enim) invenire vero nunquam possunt. Blasphemant enim fabricatorem, hoc est, eum qui est vere Deus, qui et præstat invenire; patentes se super Deum alterum invenisse Deum, vel alterum plenitudinem, vel alteram dispositionem. Quapropter et lumen, quod est a Deo, non lucet eis, quoniam in honora reverunt et spreverunt Deum, minimum arbitrantes eum (38), quoniam propter dilectionem suam, et immensam benignitatem, in agnitionem venit hominibus (39): (in agnitionem autem (40) non secundum magnitudinem, nec secundum substantiam; nemo enim mensus est eam, nec palpavit; sed secundum illud, ut sciemus, quoniam qui fecit, et plasmavit, et insufflationem vita insufflavit in eis, et per conditionem nutrit nos, Verbo suo confirmans, et Sapientia (41) compingens omnia, hic est qui est solus verus (42) Deus); eum vero, qui nou est, somniantes super hunc, ut magnum Deum pulenter adinvenisse, quem nemo possit cognoscere humano generi communicantem, nec terrena administrantem: Epicuri videlicet invenientes Deum (43), neque sibi, neque aliis aliquid præstantem, id est, nullius providentiam habentem.

³¹ Jerom. II, 18. ³² Cap. XLI. ³³ Cap. XLII.

(34) Putidam. Edit. *putidam*.

(35) Sententiam. In edit. *scientiam*.

(36) Stabilitam. Sic Feuard. in marg. Clarom. et Voss. *crederi, stabilem*.

(37) Unam. Eras., Gall. et Feuard. minus bene vident; quia mox sequitur, arenam habentem... lapides multos.

(38) Minimum arbitrantes eum. Id est, ὅτε φέρετος καρπόν, labis fructum arbitrantes eum, ut alibi passim dicit.

(39) Hominibus. Ita Feuard. in marg., Clarom. et Voss. melius quam alii, hominis, quia paulo post sequitur, *insufflavit in eis*.

(40) In agnitionem autem. In addidi auctoritate edit. Clarom.

(41) Confirmans, et Sapientia. In Arundel. alio ordine: et Sapientia confirmans. Sed utrum priori membro habebatur compingens, non dicit Grabius. Quidquid sit, recte monet per Verbum Filium Dei; per Sapientiam Spiritum sanctum hic intelligi. Alludit Irenæus ad illud psal. xxxii, 6: Verbo Domini casti armati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.

(42) Verus. Edit. *vere*.

(43) Epicuri invenientes Deum. Id est, sit Feuardius, otiosum et qui curam nullam habebat re-

A

Regi hunc mundum providentia unius Dei qui infinita simul prædictus sit justitia, ut males placat, atque bonitatem, ut pliis beneficat et salutem impertiat.

CAPUT XXV ³⁴

1. Providentiam autem habet Deus omnium, propter hoc et consilium dat; consilium autem dñs adest his, qui morum providentiam habent (44). Necesse est igitur ea, quæ provident et gubernatur, cognoscere suum directorem (45); quæ quidem non sunt irrationalia, neque vana, sed habent sensibilitatem perceptuæ de providentia Dei. Et propter hoc ethnicorum quidam, qui minus illecebri ac voletatibus servierunt, et non in tantam superstitione idolorum coabducti (46) sunt, providentia ejus molli, licet tenuiter, tamen conuersi sunt, ut dicentes fabricatorem hujus universitatis Patrem omnium providentem, et disposanteum secundum nos mundum.

2. ³⁵ Rursus ut increpativum auferrent a Patre, et judiciale (47), indigamus id Deo patentes, et sine ira scundia et bonum arbitrantur se adiuvantes Deum, alterum quidem judicare, et alterum quidem salvare dixerant; nescientes, utrumque auferentes sensum (48) et justitiam. Si enim judicialis non et bonus sit, ad donandum quidem his quibus debet, et ad exprobrandum his quibus oportet, neque justus neque sapiens videbitur judex. Rursus bonus, si hoc tantum sit bonus, non et probator, in quos immittat (49) bonitatem; ³²⁴ extra justitiam erit et bonitatem, et infirma bonitas ejus videbitur, non omnes salvans, si non eum judicio fiat.

3. ³⁶ Marcion igitur ipse dividens Deum in deo, alterum quidem bonum, et alterum judiciale dicens, ex utrisque interimit Deum. Illic enim qui judicialis, si non et bonus sit, non est Deus, quia Deus non est, cui bonitas desit: et illic rursus

C

³²⁴ Cap. XLIII.

rum creatarum. Talem enim Deum fixisse Epicurus, testes sunt Clemens Alexand., Theophiles, Justinus, Lactantius, Laertius, Plutarchus, et Cicero. Deum, qualeus dñeget Marcion, Terullianus quoque lib. IV, vocat *Deum Epicuri*. Et lib. I, *Epicarum Marcionis consiliariorum* appellat.

(44) Qui morum providentiam habent. In Clarom. D legitur, *habet pro habent*; quæ lectio si cui placuerit, legere deberet etiam *is pro his*; Idque codex codice niti facile posset, in quo passim scribuntur *his* pro nominativo *is*. Monet vero Billius lib. II *Observ. sacr. cap. 5*, morum curam habere, ad imitationem Graciorum dictum esse pro mortuorum curam gerere, hoc est, instituendis componentisque moribus operam dare.

(45) Directorem. Edit. cum Arund. et Merc. 2, *rectorem*.

(46) Coabducti. Edit., *abducti*.

(47) Incropatium... et judiciale. Recte monet Feuardius, incropatium et judiciale hic vocari quod Graecis est τὸ ἀλεγχτυόν καὶ κριτυόν, id est potestatem, seu vim redarguendi et judicandi; vel τὸ ἀποκριτυόν, id est vim puniendi.

(48) Sensus. Graeca νοῦν, intellectum, sapientiam.

(49) Immunitat. In aliis emittat.

qui bonus, si non et judicialis, idem quod hic patietur, ut auferatur ei ne sit Deus. Quemadmodum autem et sapientem dicunt Patrem omnium, si non et judiciale ei assignent? Si enim sapiens, et probator est; probatori autem subest judiciale; judiciale autem assequitur justitia, ut juste probet; justitia provocat judicium (50); Judicium autem, cum sit cum (51) justitia, transmittet ad sapientiam. Sapientia igitur praecellet Pater super omnem humanam et angelicam sapientiam, quoniam Dominus, et judex, et justus, et dominator super omnes. Est enim et bonus, et misericors, et patiens, et salvat quos oportet: neque bonum ei deficit justus effectum (52), neque sapientia deminoratur: salvat enim quos debet salvare, et judicat dignos judicio: neque justum immite ostenditur, praeeunte scilicet (53) et praecedente bonitate.

4. ²⁰ Qui igitur solem suum oriri facit omnibus benigne Deus, et pluit super justos et injustos, judicabit eos, qui ex aequo benignitatem ejus percipientes, non similiter secundum dignationem (54) munerationis ejus conversati sunt; sed in deliciis et luxuriis versati sunt adversus benevolentiam ejus, adhuc et blasphemantes eum, qui tanta beneficia in eos fecerit.

5. ²¹ Quibus religiosior Plato ostendit, qui eundem Deum et justum, et bonum confessus est, habentem potestatem omnium, ipsum facientem judicium, sic dicens: « Et Deus quidem (55), quemadmodum et velut sermo est, iurium, et si-

²⁰ Cap. XLIV. ²¹ Cap. XLV. ²² Lib. iv, De

in Timo, tom. III, p. 29.

(50) Assequitur justitia, ut juste probet; justitia provocat judicium. Sic Fenard. in marg. Claram., Voss. et Grab. Cæteri vitiis assequitur justitiam; ut juste probet justitiam, provocat judicium. In eorum vero commate, assequitur justitia, vocem justitiam in ablativo casu accipio pro per justitiam. Quod autem Grabius suspicatur legendum: assequitur justitia. Nam ut juste, etc., in hoc assentiri doctissimo viru non possum, uti nec interpunctionem ejus sequi. Haud advertit sane Ireneus a probatione gradatum ascendere ad sapientiam, ac proinde omnia secum optime cohædere.

(51) Fictum. Alii male distinctio textu, sit, cum.

(52) Justus effectum. Ita ex Fenard. marg. reponui. In cod. Arund. quem secutus est Grabius, iusti effectu, nec male. In aliis corrupte, iusti effectum. Sed prior lectio magis quadrare videtur ad id quod paulo post sequitur: neque justum immite ostenditur.

(53) Scilicet. Ali. perperam, licet.

(54) Non similiter secundum dignationem, etc. Id est, ut recte explicat Grabius, non congruum existimat divinae bonitatis numeribus vitam duxerunt.

(55) Et Deus quidem. Locus hic Platonis existat dialogo quarto *De legibus*, cuius Graeca haec verba sunt, in edit. Serrani to. II, pag. 715: « Ο μὲν δῆθες ὁντερ καὶ δικαιος λόγος, ἀρχὴ τε καὶ τελευτὴν, καὶ μέσα τῶν ἔντων ἀπάντων ἔχον, εὐθείαν περιφίνει, κατὰ φύσιν περιπορεύμενος. Τῷ δὲ ἐπιχειρεῖται δικη τῶν ἀπολεπομένων τοῦ θεοῦ νόμου τεμαρός. Ήνι, inquit Fenardius, εὐθείαν περιφίνει, quod veritatem Irenei interpres, recte perfecit, Ficinus reddit, recta peragit. Ego forsitan melius dicere, recta pergit.

PATROL. CA. VII.

A nom, et mediates omnium que sunt habens, recte perficit, secundum naturam circumiens: hunc autem semper consequitur justitia ultrix in eos qui deficiunt a lege divina ²². ²³ Et iterum factorem et fabricatorem hujus universitatis bonum ostendit. « Bono autem, inquit (56), nulla unquam de quoquam nascitur invidia ²⁴: » hoc initium et causam fabricationis mundi constituens bonitatem Dei; sed non ignorantiam, nec Monem qui erravit, nec labis fructum, nec Matrem plorantem et lamentantem, nec alterum Deum, vel Patrem.

6. Juste autem eos Mater planget, talium excoquatores et adinventores: digna enim commentati, et commentiti (57) sunt in capita sua, quoniam Mater ipsorum extra Plenitudinem est, id est extra Dei agnitionem, et collectio eorum abortio facta est, informis et sine specie: nihil enim de veritate apprehendit; in vacuum et in umbram decidit; vacua enim doctrina ipsorum et intemperata: et Horus eam non permisit introire in Pleroma; non enim recepit eos Spiritus in refrigerium. Pater enim ipsorum ignorantiam generans (58), mortis passiones in eis operatus est. Haec non nos dissimamus, sed ipsi confirmant, ipsi docent, gloriantur in ipsis, alium sentiunt de Matre, quam sine patre dicunt genitam, hoc est sine Deo, feminam a semina, quod est ex errantia corruptelam.

7. Nos autem precamur non perseverare eos in suave, quam ipsi foderunt, sed segregari ab hujus

legib., tom. II, pag. 715, edit. Serr. ²⁵ Cap. XLVI.

(56) Bono autem, inquit, etc. Locum ex quo Ireneus citata verba deponspit, indicare omiserant Erasmus, Gallasius et Fenardentius. His omnibus diligenter referit Grabius. Is est in *Timoteo* to. III, edit. Serrani pag. 29, ubi Plato expresse ait, quondam δημοσιρητης ἀγροθες, mundi opifex bonus sit, quodque contrarium dictu nostra existat, μηδὲ πεπληρωθει τινι θεμις. Et post alia, in fine dictas paginas sequentia habet verba, quibus et ista ab Ireneus allegata continentur: Λέγομεν δη, δι' ήν αἰτιαν γένεσιν καὶ τὸ πάν τοδε δικαιοτάξεων. Αγαθὸς ήν, ἀγενθῷ δι' οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε ἐγγίγνεται φύσεος. Τούτου δὲ ἐκτόνων, πάντα διτι μάλιστα ἐδουλήθη, γενέσθαι παραπλήσια αὐτῷ. Ταῦτη δὲ γενέσθαις καθόμενοι μάλιστ' ἀντι τοις ἀρχην κυριωτάτην παρ' ἀνδρῶν φρονήμων ἀποδεχμένος, ὀρθότατα ἀποδέχονται. Quia Iouannes Serranus ita Latine redditum ampliora: Quæramus igitur causam, quæ enim imputari, qui haec machinatus est, ut originem rerum, et motionem hujus admirabilis universi constitueret. Bonitas videlicet præstabil: in bonum autem nulla de ulla unquam re cadit invidia (id est, nullam reum ulli unquam invidet). Cum ab illa igitur liber et immunit esset, omnia taluit quam maxime sibi similia generari. Haec pignorat mundi principem primariumque causam qui e sapientium hominum sententia statuerit, rectissime profecto statuerit.

(57) Commentati et commentiti. Duas priores voces ex vet. cod. adjectit Fenard. Desunt vero in Eras., Gall., Claram., Arund. et Mere. 2. Voss. e contrario duas posteriores omittit. Denique Mere. 2. cod. habent, non commentiti, sed commenti.

(58) Generans. Ali., regenerans.

modi Matre, et exire a Bytho, et absistere (59) a carnem : elationem enim illorum et inflationem vacuo, et Umbram derelinquere : et legitime eos generari, conversos ad Ecclesiam Dei, et formari Christum in eis, et cognoscere eos fabricatorem et factorem hujus universitatis, solum verum Deum, et Dominum omnium. Hæc precamur de illis, utilius eos diligentes, quam ipsi semetipsos putant diligere. Quæ enim est a nobis dilectio, cum sit vera, salutaris est eis, si quidem eam recipiant. Est enim austero medicamenti similis, absumens impro priorem (60) ac superfluum vulneris

A carnem : elationem enim illorum et inflationem vacuas. Quapropter tentantes omni virtute manum porrigitur eis, non tædebit nos. Prorogabimus (61) autem super hæc, quæ dicta sunt, in sequenti libro Domini sermones inferre, si quos ex his per ipsam Christi doctrinam convincentes, suadere possumus cessare ab ejusmodi errore, et absistere ab ea blasphemia, quæ est in fabricatorem ipsorum, qui et solus est Deus, et Pater Domini nostri Iesu Christi. Amen (62).

ANALYSIS LIBRI QUARTI.

225 Quemadmodum auctor noster libro superioro ipsi, ut ille loquitur, *apostolorum sententias, hereticorum confutaverat errores* : ita eodem hoc in libro *sermonibus Christi a se denuntiat esse refellendos*²⁰. Quapropter illud principio firmum fixumque statuit, neminem a Christo, nisi suum Patrem, vocari Deum²¹. Quod quidem, ut non ex novo tantum, sed Veteri etiam Testamento probet, perspicuum primo facit, *Moysis litteras verba esse Christi*, atque prophetas omnes sacro divini Verbi afflato sua fudisæ oracula, suos scripsisse libros, suasque epistolæ, et commentaria. Hinc in aperatum demonstrandæ veritatis campum excurrit, atque ex Christi ipsius, nec non Moysis et Isaiae verbis probat, *unicum esse Deum, totius mundi creatorem*²². Tum tela quædam, sed levi brachio ab adversariis ex futore mundi fine et eversione Iherosolymum vibrata, egregie retundit²³.

Aliud autem, et quod acrius quidem urget, argumentum inde elicit, quia Christus cum antiquis patriarchis ac prophetis se et videndum præbuit, et cum illis locutus est, manifestam plane eisdem fecerit unius Dei, Patris sui, divinitatem²⁴. Nec auctorem nostrum vel minimum morantur objecta ab hereticis Christi verba : *Nemo cognoscit Patrem nisi Filius*, etc., quibus Patrem ante ejusdem Christi nativitatem omnibus incognitum fuisse causabantur. Et enim veram hujus loci et lectionem et sensum pro se facere ostendit²⁵. Deinde assertionem suam aliis confirmat Christi Domini apparitionibus, quibus a Moysi, et Aarone, ac potissimum Abraham vixit est²⁶. Ex quibus erroris arguit Marcionitas, qui eundem Abramum a salute per Christum impedita excludebant, ostenditque Christum et Abram et seminis ejus, fidelium scilicet, vindicem et servatorem exsultisse²⁷.

Subinde contra eodem hereticos asserit, Christum Moysis legem implevisse quidem, sed non soluisse; ac Vetus Testamentum, sicut et Novum, unius ejusdemque Dei esse opus²⁸. Unde ad propositum suum recte concludit, eundem esse Patrem, qui in Veteri ac Novo Testamento a Christo per Moysen et prophetas est annuntiatus²⁹. Quod sane tum ex eodem utriusque Testimenti scopo et fine, tum ex statuta in utroque, sed in Novo extensa et ampliata diligendi Dei lege mire confirmat³⁰. Cum autem heretici plura in veteri fædere contraria novo esse objicerent, huic argumento fuisse respondet, ostenditque eur Deus Israelitis Mosaicam imposuerit legem, cuius jugum ac vincula deinceps abstulit, atque ab illis voluerit victimas offerri, sicuti a Christianis eucharisticum corporis et sanguinis Christi sacrificium; quod in sola Ecclesia catholica cum simplicitate ac justitia verum ac purum offerri Deo probat³¹.

Variis post hæc Scripturæ sacrae locis absurdum omnino et fatuum esse probat, aliud præter unum Deum investigare aut *Bythum*, aut *Pleroma*, vel *Æones*. Nam quanvis ille a nobis non possit comprehendendi, eum tamen ex creatione mundi, quem per Verbum Spiritumque sanctum condidit, facile cognoscimus. Atque in ejusdem veritatis firmamentum adducit Pastoris seu Heriæ auctoritatem. At quia heretici Filium Dei prophetis apparuisse per tinacius negabant; hauc ab illis conspectum triplici, quod ex eorumdem visionibus, verbis et rationibus eruitur, conficit argumento. Imo vero eodem prophetas illius afflato locutos esse demonstrat³².

Qua quidem ex doctrina scite colligit, in eorumdem prophetarum vaticinias florit de Christo sermonem; unanque et eamdem fuisse Abramæ fidem, et nostram, quam veteres patriarchæ et dicitur et factis multipliciter præsignificareunt; viam posteris ad Christi fidem iuuentibus³³. Sed quoniam omnis prædictio, autem eventum suum sortiatur, obscura est, inde concludit Christum in illis, sicut thesaurum in agro abconditum, delituisse. Quamobrem ut ille cognoscatur, ad seniorum, qui veros Scripturæ sensus ab apostolis didicerunt, traditionem recurrentem esse planissime evinuit. Prudenter itaque monet illis solis, quibus creditum fuerat Iudei Christianæ depositum, episcopis, qui successionem ducunt ab apostolis habendam fidem, et cum iie, et ipso cum apostolo suscipiendam ab omnibus publicam unius Dei professionem³⁴.

Hæc autem variis objectionibus cum impugnarent heretici, cas singulatim recenset, et solidis senioris

²⁰ Praef. ²¹ Cap. 1. ²² Cap. 2 et seq. ²³ Cap. 5 et 4. ²⁴ Cap. 5 et seqq. ²⁵ Cap. 6. ²⁶ Cap. 7. ²⁷ Cap. 8. ²⁸ Ibid. et cap. 9. ²⁹ Cap. 10 et seq. ³⁰ Cap. 12 et seq. ³¹ Ibid. et cap. 14 et seqq. ³² C. p. 19 et seq. ³³ Cap. 21 et seqq. ³⁴ Cap. 26.

(59) *Absistere*. Eras., Gall., Feu. et Merc. 2, abstinere.

ut et in Voss. et Grab., prorogavimus. In aliis pejus, prærogavimus.

(60) *Impropriorem*. Alii, *improborem*.

(62) Amen. Hanc vocem addidi ex Claram., Ottob. et Voss.

(61) *Prorogabimus*. In Feuard. edit. ex vet. cod.

rejudicam, qui adversus illos sepius disputaverat, allatis et plurimis responsionibus, infirmat et penitus diluit. Quis quidem omnia apostolorum corroborat auctoritate, qua duo Testamenta, Vetus et Novum, ab uno et eodem Deo perfecta invicto asseruntur⁶³. At his armam, inquit, fidem qui habuerit, illo certe omnia iudicabit, gentes, Judæos, Marcionitas Christum hominem ²²⁶ esse negantes, Valentianos vana de *Pleromate*, et de *Æonum* suorum *emissionibus* sostinantes : iudicabit et Gnosticos, atque Ebionitas, qui Christum merum hominem, et alios qui eum fictum dixerat et simulatum predicabant, ac denique pseudoprophetus, et omnes schismaticos atque hæreticos⁶⁴.

Vera autem, pergit Irenæus, doctrinæ Christianæ cognitio repetenda est ex traditionibus Ecclesie, quæ sola et semper martyres suos habuit. Horum autem typi et figurae sunt antiqui prophetæ, ex quibus persecutioes justorum non solum prænuntiantur, sed unus et idem, variis licet modis, prædictus est Christus⁶⁵. Quamobrem Marcionitas alioque hæreticos, ab altero Deo dicentes esse prophetas, non solum corripi, sed vanas radicibus extrahit eorum rationes⁶⁶. Nec minore impetu concutit Valentianos, qui sacras Scripturas vel a summo, vel a medio *Pleromate*, vel etiam a mundi conditore, a quo prophetas missos opinabantur, prophetas esse contendebant. Catholici vero omnes, addit auctor noster, magno consensu affirmant ab uno et eodem Deo, qui vero prophetas misit, creata esse omnia⁶⁷. Quod quidem non modo ex parabolis, sed ipsis etiam probat Christi Domini verbis⁶⁸.

Ex quibus opinionem eorum evertit, qui quoadam ex natura sua bonos, malos vero alios asserabant⁶⁹. Argumentum autem illorum, ut faciat astis, dilucide explicat cur angelii et homines a creationis sue exordio tanto non fuerint perfectionis, ut amplius peccare non possint. Neque tamen humana, inquit doctrina, infirmitas in Deum idcirco est refundenda⁷⁰. Nam homo, cum liber sit creatus, ipsa sui boni et mali auctor est; atque idcirco aut posuit, aut præmis a Deo jure merito afficitur. Unus itaque idem ipse Deus est, qui ea omnia, sicut ex zizaniorum parabola liquet, hominibus decernit⁷¹. Denique cur impii vorarentur filii diaboli, edisserit : et postquam libri sequentis exposuit argumentum, huic libro imponit coronidem⁷².

LIBER QUARTUS.

227 PRÆFATIO.

1. Hunc quartum (63) librum, dilectissime, transmittens tibi, operis quod est de detectione et ever-
alone false cognitionis, quemadmodum promisimus,
per Domini sermones ea quæ prædiximus, confr-
mabimus (64): uti et in, sicut postulasti, undique
a nobis accipias occasiones ad consulandos om-
nes hæreticos, et eos omnimodis retusos non longius
sinas in erroris procedere (65) profundum, ne-
que ignorantie præfocari pelago; sed convertens
eos in veritatis portum, facias suam percipere sa-
lutem.

2. Eum autem qui velit eos convertere, oportet
diligenter scire regulas sive argumenta ipsorum.
Nec enim possibile est alicui curare quosdam male
habentes, qui ignorat passionem eorum qui male
valent. Quapropter hi qui ante nos fuerunt, et qui
dem multo nobis meliores, non tamen satis potuer-
unt contradicere his qui sunt a Valentino, quia
ignorabant regulam ipsorum, quam nos cum omni
diligentia in primo libro tibi (66) tradidimus; in
quo et ostendimus doctrinam corum recapitulatio-
nem esse omnium hæreticorum. Quapropter et in
secundo tanquam speculum (67) habuimus eos totius

A eversionis. Qui eniin his contradicunt secundum
quod oportet, contradicunt omnibus qui sunt mala
sententiae; et qui hos evertent (68), evertunt om-
nem hæresim.

3. Súper omnes est enim blasphema regula ipso-
rum: quandoquidem factorem et fabricatorem, qui
est unus Deus, secundum quod ostendimus, de labo-
rante defectione eum emissum dicunt. Blasphemant
autem et in Dominum nostrum, absidentes et di-
videntes Jesum a Christo, et Christum a Salvatore,
et Salvatorem rursum a Verbo, et Verbum ab Uni-
genito. Et quemadmodum fabricatorem ex labore sive
defectione emissum dicunt; sic et Christum et Spi-
ritum sanctum propter labem emissum (69) ducue-
runt, et Salvatorem ab iis *Æonibus* qui a labore
emissi sunt (70), fructificationem esse; ut nihil sit
apud eos sine blasphemia. In eo igitur, qui ante
hunc est, libro ostensa est de his omnibus sententia
apostolorum, quoniam non solum nihil tale sense-
runt et qui ab initio speculatorum et ministri fue-
runt verbi et veritatis⁷³; sed et prædicaverunt
nobis fugere hujusmodi sententias. 228 Spiritu
providentes (74) eos qui seducturi erant sim-
pliciores.

⁶³ Cap. 87 et seqq. ⁶⁴ Cap. 35. ⁶⁵ Ibid. ⁶⁶ Cap. 38. ⁶⁷ Cap. 35. ⁶⁸ Cap. 36. ⁶⁹ Cap. 37.
⁷⁰ Cap. 38. ⁷¹ Cap. 59 et seq. ⁷² Cap. 41. ⁷³ Luc. 1, 2.

(63) *Hunc quartum.* In Feuard. marg., et Voss. *C*rio cognoscendi Patris studio incurserant *Æones*. Vide lib. 1, cap. 11.

(64) *Confirmabimus.* Al. *confirmavimus*.

(65) *Procedere.* In cod. Arund. et edit. Oxon., procedere. Sed minus convenit cum longius.

(66) *Tibi.* Deest in Voss.

(67) *Speculum.* In Feuard. marg. *spectaculum*.

(68) *Evertent.* Edit., evertunt.

(69) *Propter labem emissum.* Ad instaurandam vi-
delicit labem, in quam ex precipiti, atque temera-

(70) *Qui a labore emissi sunt.* Id est, quos labes in-
serit. Neque enim haec plus æquo urgenda, quasi
ab ipsa labore seu vitio originem sumpererint *Æones*:
id quippe repugnat Valentianorum hypothesi.

(71) *Providentes.* Pro prævidentes: quo sensu fu-
tura prævidere, prævidere quid futurum sit scriptum
a Cicerone.

4. Quemadmodum enim serpens Eram seduxit, A promittens ei quod non habebat ipse ⁶⁶; sic et hi prætendentes majorem agnitionem, et mysteria inenarrabilia, et promittentes eam, quam dicunt intra Pleroma esse, receptionem, in mortem demergunt sibi credentes; apostatas eis constituentes ab eo qui eos fecit. Et tunc quidem apostata angelus per serpentem inobedientiam hominum operatus, existimavit latere se Dominum: quapropter eamdem ei formam et appellationem tribuit Deus (72). Nunc autem, quoniam novissima sunt tempora, extenditur malum in homines, non solum apostatas eos faciens, sed et blasphemos in plasmatorem instituit multis machinationibus, id est, per omnes haereticos qui prædicti sunt. Illi enim omnes, quoniam ex differentibus locis egrediantur, et differentia doceant, in idem tamen blasphemiae concurrunt propositum, lethaliter vulnerantes, docendo blasphemiam in Deum factorem et nutritorem (73) nostrum, et derogando (74) salutem hominis. Homo est autem temperatio animæ et carnis, qui secundum similitudinem Dei formatus est, et per manus ejus plasmatus est, hoc est per Filium et Spiritum, quibus et dixit: « Faciamus hominem » ⁶⁷. Hoc ergo propositum est ejus qui vitæ nostræ invidet, incredulos suæ salutis efficiere homines, et blasphemos in plasmatorem Deum. Quæcumque enim cum gravitate summa dixerint omnes haeretici, in ultimum ad hoc deveniunt, ut blasphemiam fabricatorem, et contradicant saluti plasmatis Dei, quod quidem est caro: propter quam omnem dispositionem fecisse Filium Dei, multis modis ostendimus, et manifestavimus neminem alium Deum appellari a Scripturis, nisi Patrem omnium, et Filium, et eos qui adoptionem habent.

CAPUT PRIMUM

Christum unum solum Deum ac Patrem et cognovisse et docuisse discipulos.

1. Cum sit igitur hoc firmum et constans, neminem alterum Deum et Dominum a Spiritu prædicatum, nisi eum qui dominatur omnium Deus, cum Verbo suo, et eos qui adoptionis Spiritum accipiunt, hoc est, eos qui credunt in unum et verum Deum, et Christum Iesum Filium Dei; similiter et apostolos neminem alium a semelipsis Deum appellas, aut Dominum cognominasse (75); multo autem magis Dominum nostrum, qui et nobis præcepit neminem Patrem confiteri, nisi eum qui est in cœlis, qui est unus Deus et unus Pater ⁶⁸: ma-

⁶⁶ Gen. iii, 4, 5. ⁶⁷ Gen. i, 26. ⁶⁸ Matth. xix, 9. ⁶⁹ Joan. x, 35. ⁷⁰ Deuter. xxxii, 4. ⁷¹ Psal. vii, 41, et cxxxiii, 8.

(72) *Eamdem ei formam et appellationem tribuit Deus.* Id est, si bene conjicio, angelum apostatam eadem judicij forma, iisdemque verbis, quibus serpentem, damnavit Deus. Ilium enim sub serpentis nomine compellabat.

(73) *Blasphemiam in Deum factorem et nutritorem.* Ediit. Eras., Gall. et Feuard., in Dominum fabricatorem blasphemiam et nutritorem.

(74) *Derogando.* Id est, inquit Feuard., aliquid

nifeste falsa ostenduntur ea quæ dicunt circumvenatores et perversissimi sophistæ, dicentes naturaliter et Deum et Patrem esse, quem ipsi adinvenerant; Demiurgum vero naturaliter neque Deum, neque Patrem esse, sed verbo tenus dici, eo quod dominetur conditionis, sicut dicunt perversi grammatici, excogitantes in Deum: et doctrinam quidem Christi prætermittentes, et a semetipsis autem falsa divinantes, aduersus universam Dei dispositionem argumentantur. Etenim Æonas suos, et deos, et patres, et dominos, adhuc etiam et caros vocari dicunt, cum Matre sua, quam et terram, et Jerusalem appellant, multisque aliis vocabulis eam cognominantes.

2. Cui autem non sit manifestum, quoniam si Dominus multos patres scisset et deos, non præcepisset discipulis suis unum scire Deum, et hunc eundem solum vocare (76) Patrem? Sed potius distinxit eos qui sunt verbo tenus dii, ab eo qui sit vere Deus (77), ut non errent secundum doctrinam ejus, neque alterum pro altero audiant. Si autem nobis quidem præcepit unum vocare Patrem et Deum, ipse autem interdum alios constitutus patres et deos eodem modo ⁷⁸, alia quidem præcipiens videbitur discipulis, alia vero ipse faciens. Non est autem hoc magistri boni, sed seductoris et invidi. Et apostoli autem secundum eos transgressores ostenduntur præcepti, Demiurgum Deum, et Dominum, et Patrem constientes, quemadmodum ostendimus, si non hic solus est Deus et Pater. Jesus ergo transgressionis auctor et magister erit eis, qui præcepit unum vocari Patrem, imponens eis necessitatem Demiurgum confiteri suum Patrem, quemadmodum ostensus est.

229 CAPUT II.

Probat apertis tum Moysis, tum aliorum propheta rum, quorum sermones Christi sunt, testimonios, eum et unum et solum Deum esse, mundi conditorem, quem Dominus annuntiabat, et quem Patrem suum esse dicebat.

4. Moyses igitur recapitulationem universæ legis, quam accepit a Deiulirgo, in Deuteronomio faciens, sic ait: « Attende, cœlum, et loquar: et audiatur terra verba ex ore meo » ⁷⁹. Rursum David adiutorium suum dicens a Domino fieri: « Adjutorium, inquit, meum a Domino, qui fecit cœlum et terram » ⁸⁰. Et Isaïas constetur a Deo (78), qui fecit cœlum et terram, et dominatur eorum, fieri sermones: « Audi, inquit, cœlum, et auribus

D de ea diminuendo et detrahendo. Cicero pro Fron toio: *Quorum rebus gestis fidem et auctoritatem in testimonio inimicorum suspicio derogabit.*

(75) *Cognominasse.* Al., cognovisse.

(76) *Vocare.* Eras., Gall., Feuard. et Merc. 2, vocari.

(77) *Distinxit eos . . . . vere Deus.* In Eras. et Gall., distinxisset . . . . terras; sive eos et Deus.

(78) *Deo.* Ediit. Feuard. Dominu.

percipe, terra, quoniam Dominus locutus est ⁶⁰. » Et iterum : « Sic ait Dominus Deus, qui fecit cœlum, et affixit illud ; qui confirmavit (79) terram, et quæ in ea sunt : et qui dat afflatum populo, qui est super eam, et spiritum his qui calcant illam ⁶¹. »

2. Rursum Dominus noster Jesus Christus eumdem hunc Patrem suum constitutus, in eo quod dicit : « Confiteor (80) tibi, Pater, Domine cœli et terræ ⁶². » Quem Patrem volunt nos audire hi, qui sunt Pandoræ perversissimi sophistæ (81)? Utrumne Bythum, quem a semetipsis luxerunt ; an Matrem eorum ; an Unigenitum? An quem Marcionitæ, vel cœteri adinvenerunt Deum? (quem quidem non esse Deum, per multa demonstravimus) an (quod est verum) fabricatorem cœli et terræ? quem et prophetæ prædicaverunt, quem et Christus suum Patrem constitutus, quem et lex annuntiat, dicens : « Audi, Israel, Dominus Deus tuus (82) unus est ⁶³. »

3. « Quoniam autem Moysi litteræ verba sunt Christi, ipse ait ad Iudeos, quemadmodum Joannes in Evangelio commemoratus est : « Si credidissetis Moysi, credidissetis et mihi : de me enim ille scripsit. Si autem illius litteris non creditis, neque meis sermonibus creditis ⁶⁴. » Manifestissime significans, Moysi litteras suos esse sermones. Ergo si Moysi, et reliquorum sine dubio prophetarum sermones ipsius sunt, quemadmodum demonstravimus. Et iterum ipse Dominus ostendit, Abraham dixisse divitii de his omnibus, qui adhuc erant in vita : « Si Moysi et prophetis non obediunt, nec si quis a mortuis resurgens ad illos eat, credent ei ⁶⁵. »

4. « Non autem fabulum retulit nobis pauperis et divitius; sed primum quidem docuit, neminem oportere deliciis uti, neque in sacerularibus oblectamentis, et multis epulis degentes, servire suis voluptatibus, et oblivious Deum. « Erat enim, inquit, dives, qui vestiebatur purporam et byssum (83), et delectabatur epulis splendidis ⁶⁶. » De talibus autem et per Isaiam dixit Spiritus : « Cum citharis, et tympanis, et psalteriis, et tibiis (84) vinum bibunt : opera autem Dei non intuentur, et opera manuum ejus non considerant ⁶⁷. » Ne ergo in eamdem prænäm cum his veniamus, finem eorum ostendit Dominus ; simul significans, quod obedientes Moysi et prophetis crederent in eum, quem

⁶⁰ Isa. 1, 2. ⁶² Ibid. XLII 5. ⁶⁴ Matth. XI, 25. ⁶⁶ Deut. VI, 4. ⁶⁸ Cap. III. ⁷⁰ Joann. V, 46, 47. ⁶¹ Luc. XVI, 31. ⁶³ Cap. IV. ⁷² Luc. XVI, 19. ⁷⁴ Isa. LXVI, 1. ⁷⁶ Matth. XXI.

(78) Confirmavit. Claron. conformarit.

(80) Confiteor. Voss., confitebor, quonodo supra lib. I, cap. 20, n. 3, in Graeco Marcosii allegarunt.

(81) Pandoræ perversissimi sophistæ. Alludit ad hereticorum salvatorem, quem Hesiodi Pandore similem dicit lib. II, cap. 14, n. 5, quia singuli homines quod habebant in se optimum atque florissimum in eum contulisse fingebantur. Ille enim in libro cap. 30, n. 4, Gnosticos vocat satellites circa Pandoram dispositos.

(82) Deus tuus. In omnibus Bibliorum exemplaribus, Deus noster. At vocem Deus addunt Arund., Merc. 2, et Grab. cum sacro textu.

(83) Purporam et byssum. Sic ad imitationem

A ipsi prædicassent, Dei Filium qui resurrexit a mortuis, et vitam nobis donat : et demonstrat, ex una substantia esse omnia, id est Abraham et Moysem, et prophetas, etiam ipsum Dominum qui resurrexit a mortuis, in quem et credunt multi qui sunt ex circumcisione, qui et Moysem et prophetas audiunt prædicantes adventum Filii Dei. Qui autem spernunt (85), ab altera substantia eos esse dicunt, neque præmogenitum mortuorum sciunt ; separatim Christum intelligentes, tanquam impassibilem perseverant, et separatim eum, qui passus est, Jesum.

5. Non enim a Patre accipiunt cognoscere Filium, nec a Filio discunt Patrem, manifeste et sine parabolis eum Deum, qui est vere, docente (86) ⁶⁸. B « Ne, inquit, juraveritis in totum, neque in cœlum, quoniam thronus est Dei : neque in terram, quoniam seabellum est pedum ejus : neque per Hierusalem, quoniam civitas est magni Regis ⁶⁹. » Hæc enim in fabricatorem manifeste dicta sunt, quemadmodum et Isaías ait : « Cœlum mihi sedes est, terra suppedaneum pedum meorum ⁷⁰. » Et præter hunc alias non est Deus ; ceterum (87) a Domino neque Deus, neque magnus Rex dicetur : hujusmodi enim nec comparationem, nec ullam recipit superlationem. Qui enim super se habet aliquem superiorem, et sub alterius potestate est, hic neque Deus, neque magnus Rex dici potest.

6. Sed nec per ironiam quidem hæc dicta esse, poterunt dicere, cum convincantur ab ipsis dictis, quoniam in veritate dicta sunt. Etenim veritas erat ipse qui loquebatur, et vere vindicabat suam dominum, projiciens ex ea nummularios, qui et emebant, et vendebant, dicens eis : « Scriptum est, dominus mea domus orationis vocabitur ; vos autem fecistis eam speluncam latronum ⁷¹. » Et quam causam (88) habuit hoc facere et dicere, et dominum suum vindicare, si alterum Deum annuntiabat? Sed ut ostenderet (89) transgressores paternæ legis. Neque enim dominum incusabat, neque legem reprehendebat, quam venerat adimplere ; sed eos, qui **230** non bene utebantur domo, et eos, qui legem transgrediebantur, arguebat. Et ideo Scribes et Pharisei, qui cooperant a temporibus legis contenerere Deum, nec Verbum ejus receperunt, id est

⁶⁷ Isa. V, 12. ⁷¹ Cap. V. ⁷³ Matth. V, 34, 35.

D Graeci textus habent Claron. et Anglican., quonodo et supra lib. III, cap. 14, n. 3, codices Claroni, et Ouob. habere mouui. Edit., purpura et byssus.

(84) Tibiis. Feuard. in marg., Arund. et Voss., tubis.

(85) Spernunt. Ita pro dispernunt posui ex Claron. et Voss. qui ambo omittunt sequens et.

(86) Docente. Sic Feuard. in marg. et cod. Claron. Cœteri omnes mendose, docentem.

(87) Ceterum. Pro alioquin.

(88) Quam causam. Alii, quam ob causam.

(89) Sed ut ostenderet. Id est, nisi ut ostenderet.

non crediderunt Christo, de quibus Isaías ait: « Principes tui indicto audientes (90) sunt, socii suorum, diligentes munera, sectantes retributionem, pupillis non judicantes, et judicium viduarum non attendentes (91). » Et Jeremias autem similiter: « Qui præsunt, inquit, populo meo, me nesciebant: filii (91) insensati et imprudentes sunt, sapientes sunt in malefaciendo (92), bene autem facere non cognoverunt (93). »

7. Quotquot autem timebant Deum, et solliciti erant circa legem ejus, ipsi accucurrerunt Christo, et salvati sunt omnes: « Ite, enim, inquit discipulis, ad oves quæ perierant domus Israel (94). » Et Samarita autem, inquit, cum mansisset Dominus apud eos biduo, et multo plures crediderunt propter sermones ejus, et mulieri dicebant: Jam non propter tuam loquelam creditis; ipsi enim audivimus, et scimus quoniam hic est vere Salvator mundi (95). » Et Paulus autem ait: « Et sic omnis Israel salvabitur (96). » Sed et legem paedagogum nostrum in Iesum Christum dixit (97). Non ergo quoniamdam infidelitatem legi ascribant: non enim lex (98) prohibebat eos credere in Filium Dei, sed et adhortabatur, dicens (99), non aliter salvari (95) homines ab antiqua serpentis plaga, nisi credant in eum, qui secundum similitudinem carnis peccati in ligno martyrii exaltatur a terra, et omnia trahit ad se, et vivificat (96) mortuos.

CAPUT III (98).

Respondet cavillis Gnosticorum: non idcirco Dominum verum mutari aut desinere esse, quod cælum sedes ejus, et terra suppeditaneum pedum ejus, prætererant.

1. Quoniam malignantes dicunt: si enim cælum

A thronus Dei est, et terra suppeditanum ejus, dicitur est autem præterire cælum et terram (99); hisque prætereuntibus oportere (97) etiam hunc Deum, qui super sedeat, præterire; et ideo non hunc esse Deum qui sit super omnia; primo quidem nesciat quid sit, cælum thronus, et terra suppeditaneum (98). Nec enim sciunt quid sit Deus, sed putant eum more hominis sedere, et contineri, non autem continere. Sed et præteriorum cæli et terræ ignorant; Paulus autem non ignoravit, dicens: « Præterit enim figura hujus mundi (99). » Deinde quæstionem ipsorum solvit David. Figura eam hujus mundi prætereunte, non solum Deum sit perseverare, sed et servos ejus, in centesimo primo psalmo (99) dicens ita: « Initio terram tu fundasti, B Domine, et opera tuorum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt; tu autem perseverabis, et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut cooperimentum (1) mutabis (2) eos, et mutabuntur. Tu autem idem ipse (3) es, et anni tui non deficiunt. Filii servorum tuorum inhabebunt (4), et semen eorum in æternum (5) dirigetur (6); manifeste ostendens quæ sint quæ prætereunt, et quis est qui semper perseverat, Deus cum servis suis. Et Isaías autem similiter: « Alieate, inquit, oculos vestros in cælum, et attendite in terram deorsum, quoniam cælum sicut fumus confirmatum est, terra autem sicut vestimentum veterascat: qui autem inhabitant in eis, quemadmodum hæc, morientur. Salvare autem meum in æternum erit, iustitia autem mea non deficiet (7). »

231 CAPUT IV (99).

Respondet cleri objectioni, et probat eversa licet et

⁽⁹⁴⁾ Isa. i, 23. ⁽⁹⁵⁾ Jerem. iv, 22. ⁽⁹⁶⁾ Matth. x, 6. ⁽⁹⁷⁾ I Cor. vii, 31. ⁽⁹⁸⁾ Cap. vi. ⁽⁹⁹⁾ Luc. xxi, 33. ⁽¹⁰⁰⁾ Psal. ci, 26 seqq. ⁽¹⁰¹⁾ Isa. li, 6. ⁽¹⁰²⁾ Cap. VII.

(90) *Indicto audientes.* I. e. non obedientes. In Graeco LXX ἀντιθέουσι in Vulgata, *infideles*.

(91) *Fili.* *Enim* additum in editi. Eras., Gall. et Fenard. omitunt Clarom., Arund. et Voss., nec in Graeco τὸν οὐ̄ occurrit.

(92) *In malefaciendo.* Fenard. in marg. et Clarom., *ad malefaciendum*.

(93) *Non enim lex.* In aliis deest *lex*.

(94) *Dicens.* Respicit Irenaeus, ut bene observat Grab., ad ea Dei verbi Num. xxii, 8: *Fac serpem aenam, et pone eum pro signo: qui percussus asperget eum, vive.* Quin enim per serpentem aenam significetur Christus, dubitare non sinit ipsius Servatoris auctoritas, Joan. iii, 14, dicentes: *Et sicut Moyses exaltavit serpem in deserto: ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.* Ad eadem procul dubio respexit Justinus M. in *Apologia ad Antoninum* Pium, hæc velut verba Moysis allegans: Εἶδον προσθέπητε τῷ τύπῳ τούτῳ, καὶ πέσετε, ἐν αὐτῷ σωθήσεσθε. Si inspexeritis hoc signum, et credideritis, salvi in eo eritis. Nec necesse est cum Gratia hariolari, ista deprrompsisse Justinum ex apocrypho quodam Moysis libro, vel glossemata esse quod in codicem τὸν οὐ̄ irreperitur: satis patet nihil aliud esse quam paraphrasin, aut versionem paulo liberiorem verborum Moysis.

(95) *Non aliter salvari*, etc. Inter varia Patrum antiquorum testimonia, quibus peccatum originale

astruit Augustinus *adversus Julianum Pelagianum*, hunc Irenæi locum ita refert lib. i, cap. 5 novissimæ edit.: *Irenæus Lugdunensis episcopus non longe a temporibus apostolorum fuit. Iste ait: Non aliter salvari homines ab antiqua serpentis plaga, nisi credant in eum, qui secundum similitudinem carnis peccati in ligno martyrii exaltatus a terra, omnia traxit ad se, et vivificavit mortuos.*

(96) *Exaltatur ... et ... trahit ... vivificat.* Legit Augustinus, exaltatus sine et; tum, traxit ... vivificavit.

(97) *Oportere.* Al., oportet.

(98) *Cælum thronus, et terra suppeditaneum.* Ita Clarom. et Arund. Ceteri perperam: *cælum, thronus, terra et suppeditaneum*.

(99) *In centesimo primo psalmo.* Quia Hebrei, inquit Feuardentius, psalmum nonum in duos partitionum, is qui nunc ab Irenæo adducitur, apud eos centesimus secundus est, Græcis vero centesimus primus.

(100) *Cooperimentum.* Feuard. in marg. et Voss., operiorum.

(101) *Mutabis.* Legit Irenæus ἀλλάζεις, non διέξει ut nostra τὸν οὐ̄ exemplaria habent.

(102) *Idem ipse.* Ipse abest a Clarom. et Arund.

(103) *Inhabebunt.* In Eras., Gall., Feuard. et Voss., habitabunt.

(104) *In æternum.* Feuard. in marg. et Voss., in saeculum.

derelicta Hierosolyma, quæ magni Regis civitas A χοντα πρὸς καρποφορίαν. fructificationem. Quæcunque enim temporale initium habent, necesse est ea et finem habere temporalem.

4. Adhuc et de Hierusalem, et de Domino audent dicere (6), quoniam si esset et magni Regis civitas ²⁰, non derelinqueretur. Simile autem est (7), si quis diceret, quoniam si esset stipula conditio Dei, nunquam a frumento derelinqueretur; et sarmenata vineæ, si a Deo facta essent, nunquam a botris destituta abeinderentur. Quemadmodum autem haec non propter se principaliter facta sunt, sed propter crescentem in eis fructum, quo maturo factio et ablato, derelinquuntur, et e medio auferuntur, quæ jam non sunt utilia ad fructificationem: sic et Hierosolyma, quæ jugum in se servitulis portaverat (in quo dominus est homio, qui antea non subiectebatur Deo, cum mors regnabat, et dominus habilis factus est ad libertatem), adveniente fructu libertatis, et auctio, et denessa, et in horreum receptio, et apportatio ab ea his qui (8) fructificare possunt, et in omni mundo disseminatis.

Καθὼς Ἡραλας (9) φησί· Quemadmodum Isaías εἶπεν ἡλικίαν βλαστήσει, ait: Filii Jacob germinabunt, et floriet (10) πάλιν οὐτεταὶ ἡ οἰκουμένη Israel, et fructu (11) ejus τοῦ καρποῦ αὔτοῦ. » Eἰς δὲ τὸν τὴν οἰκουμένην τοῦ καρποῦ κύτον ἡλικαρπία, εἰκότως ἐγκατελεῖσθη, καὶ ἐκ μέσου ἐγένετο τὰ ποτὲ μὲν καρποφορήσαντα καλῶς (τὸν αὐτὸν γάρ τὸ κατὰ τάρχα δοκιμασθὲν καρποφορήθη, καὶ οἱ ἀπόστολοι)· νῦν δὲ μηκέτε εἴθεται ὑπάρχειν.

B Et bene, qui dixit (16) ipsum immensum Patrem in Filio mensuratum: mensura enim Patris, Filius, quoniam et capit eum. Quoniam autem temporalis erat illorum administratio, Isaías ait: « Derelinquetur filia Sion sicut casa in vinea, et velut custodiarium (17) in cucumerario ²¹. » Quando autem haec derelinquentur? Nonne cum fructus auferetur, et derelinquentur folia sola quæ jam fructificare non possunt?

C 3. Et quid de Hierusalem dicimus, quandoquidem et figuram mundi universi oporteat praeterire, adveniente tempore præteritionis ipsius, ut fructus quidem in horreum colligatur (18), paleas autem derelictæ comburantur? « Dies enim Domini, quasi cibanus ardens: et erunt stipula omnes peccatores, qui faciunt injusta, et comburant eos dies veniens ²². » Quis est autem hic Dominus, qui talem importat dieum, Joannes Baptizator significat, dicens de Christo: « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni, palam habens in manu ejus ad emundandam aream suam, et fructum congregabit in horreum, paleas autem comburat igni inextinguibili.

» Cap. VIII. ²³ Luc. XVI, 16. ²⁴ Isa. I, 8. ²⁵

(6) Audent dicere. Qui Deum Creatorem et Iudicorum Dominum a summo Deo distinctum volunt. (7) Simile autem est. Dicere quod in editu. Eras., Gall. et Fenard. additum legitur, expunxi. (8) His qui. In Voss., his quæ. Sed præferenda prior lectio: Christum enim et apostolos intelligit, ut paulo post explicat. (9) Καθὼς Ἡραλας. Græca haec exstant apud Theodoretum Dial. 3. (10) Floriet. Pro florebit. Sic Clarom., Voss. et Merc. 2, nisi quod hi habeant, floret. Edit., florebit. (11) Fructu. Ventris quod additur in Eras., Gall. et Fenard., omisi cum omnibus mss. et Græco Theodoreti, necnon sacro ipso Biblico textu. (12) Ablata est... fructificaverat... ex ipso... utilis non est. Haec pluraliter exprimit textus Græcus. (13) Joannem. Ita Clarom. et Arund. Cæteri, Joanne. (14) Legislationem. Ita recte Fenard. ex vet. cod. cui consentiunt Clarom. et Voss. Cæteri perperam, legislationis. Hoc enim pro legislationem scriptum esse videtur a recentiore quoquam, qui præve interpretacionis vito, locum hunc non intellexit; nec advertit legendo legislationis, legendum foris in-

choantem et adimplentem. Sic igitur distinguenda et ordinanda periodus: Ad impletionem ejus (legis) adveniat Christus: et propter hoc lex, et prophetæ apud eos usque ad Joannem; et Hierusalem itaque inchoans a David, et adimplens tempora sua. Id est, ac proinde Hierusalem inchoans a David, et adimplens tempora sua erat usque ad Joannem. Quod subinde collimat, hac addita nova sententia: Legislationem finem oportuit habere, manifestato Novo Testamento. Sic distinguendo facilis erit sensus, nec quidquam excidisse videbitur.

(15) Ἀζαρτα μέτρῳ. Hanc Irenæi sententiam Græca ex Claromontano Parallelorum Damascenii codice descriptam edidit Hallioxius, in Vita Irenæi pag. 483, quæ et in Vaticano eorundem Parallelorum exemplari litt. A, cap. 2. eodem modo legitur. Irenæum vero illudere ad Sapientiæ XI, 21, quilibet videt.

(16) Et bene, qui dixit, etc. Consule Dissert. 3, art. 5, § 56.

(17) Custodiarium. Græce, ὀπωροφυλάκιον, id est, pomorum custodia. Hunc Isaiae locum eodem modo legit Cyprianus lib. 1. adv. Jud., cap. 6, atque hic Irenæus.

(18) Colligatur. Clarom. collocetur.

bili^o. Non enim alius est, qui frumentum facit (19), et alius qui paleas; sed unus et idem, et judicans ea, id est separans. Sed frumentum quidem et paleae, inanimalia et irrationalia (20) existentia, naturaliter talia facta sunt: homo vero rationalis; et secundum hoc similis Deo (21), liber in arbitrio **232** factus est^o potestatis, ipse sibi causa est, ut aliquando quidem frumentum, aliquando autem palea sit. Quapropter, et juste condemnatur, quoniam rationalis factus amisit veram rationem, et irrationaliter vivens, adversatus est justitiae Dei, tradens se omni terreno spiritui, et omnibus serviens (22) volupatibus; quemadmodum Propheta ait: « Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis ^o. »

CAPUT V ^o.

Redit ad susceptum argumentum, et ostendit unicum esse Deum a lege et prophetis annuntiatum, quem Christus Patrem suum confitetur, qui per Verbum suum, unum cum eo Deum virum uolum in utroque Testamento se fecit hominibus.

1. Unus igitur et idem Deus, qui plicat cœlum quemadmodum librum^o, et renovat faciem terra^o: qui temporalia fecit propter hominem, ut maturescens in eis fructificeret immortalitatem, et qui æterna su-perducit propter suam benignitatem, et ostendat sæculis supervenientibus inenarrabiles divitias benignitatis suæ^o, qui a lege et prophetis annuntiatus est, quem Christus suum Patrem confessus est. Ipse est autem fabricator; et ipse est qui super omnia est Deus, quemadmodum Isaías ait: « Ego testis, dicit Dominus Deus, et puer meus (23), quem elegi, ut cognoscatis, et credatis, et intelligatis, quia ego sum. Ante me non fuit aliis Deus, et post me non erit. Ego (24) Deus, et non est absque me

^o Matth. iii, 2 seq., et Luc. iii, 16 seq. ^o Psal. ciii, 30. ^o Ephes. ii, 7. ^o Isa. xlii, 10 seq. ^o Ibid. xl, 6. ^o Matth. xxii, 29. ^o Cap. xi. ^o Matth. xxii, 30, 31, 32; Exod. iii, 6. ^o Matth. xxii, 32. ^o Dan. xiv, 3. ^o Ibid. 6. ^o Ibid. 24.

(19) *Non enim facit.* Ita cod. Clarom. Cæteri, *non ergo fecit.*

(20) *Inanimalia et irrationalia.* Ita recte vetus Feuard. cod., Clarom., Arund., Voss. et Grab., quibus et Merc. 2 codd. quoad primam vocem consoni sunt. Alii perperam, et *animalia irrationalia*. Nam frumentum et paleas cum homine comparans Irenæus, illa inanimalia et irrationalia, hunc vero rationabilem dicit.

(21) *Et secundum hoc similis Deo*, etc. Non sola cognoscendi vi imaginem Dei in homine repositam delluit Irenæus, verum ex parte solum; ut et in arbitrio libertate, et in intelligendi facultate consistat. Quæ pluribus aliis ex antiquis Patribus communis sententia fuit.

(22) *Serviens.* Desideratur in Clarom. et Voss.

(23) *Mess.* Hoc pronomen auctoritate Arund., Voss. et ipsius Biblici textus addidit Grab., quamvis in ms. Alex. desit.

(24) *Ego. Sum* additum in edit. Deest in vet. Feuard. cod., in Clarom. et Voss., nec in Grecis Bibliorum exemplaribus est expressum.

(25) *Nyn est absque me salvans.* Ita Fenard. in marg. Clarom., Voss., Arund. (nisi quod hic habeat *Salvator*) et textus Grecus τὸν Ο'. Cæteri: *ante me non est Salvator.*

A salvans (25). Annuntiavi, et salvavi ^o. Et iterum: « Ego sum Deus primus, et super ventura ego sum^o. Neque enim varie, neque elate, neque glorians dicit hæc: sed quoniam impossibile erat sine Deo discere Deum, per Verbum suum docet homines scire Deum. His igitur qui nesciunt hæc, et propter hoc alterum adinvenisse (26) putant Patrem, justus quis dicit: « Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei ^o. »

2. ^o Dominus enim noster et magister in ea response, quam habuit ad Sadduceos, qui dicunt resurrectionem non esse, et propter hoc in hono- rantes Deum, atque legi detrahentes, et resurrec- tionem ostendit, et Deum manifestavit, dicens eis: « Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem

B Dei. De resurrectione enim, inquit, mortuorum non legistis quid dictum est a Deo dicente: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob^o? et adjectit: « Non est Deus mortuorum, sed viven- tium ^o: » omnes enim ei vivunt (27). Per hæc uti- que (28) manifestum fecit, quoniam is qui de rubo locutus est Moysi, et manifestavit se esse Deum patrum, hic est viventium Deus. Quis enim est vi- vorum Deus, nisi qui est (29) Deus, super quem aliis non est Deus? Quem et Daniel propheta, cuni- dixisset: « Cyrus (30) rex Persarum: « Quare non adoras Bel ^o? » annuntiavit, dicens: « Quoniam non colo idola manufacta, sed vivum Deum, qui constituit cœlum et terram, et habet omnis carnis dominationem ^o. » Iterum dixit: « Dominum Den- meum adorabo, quoniam hic est Deus vivus ^o. » Qui igitur a prophetis adorabatur Deus vivus, hic est vivorum Deus, et Verbum ejus, qui et locutus est Moysi, qui et Sadduceos redarguit, qui et re- surrectionem donavit: utraque his, qui executum,

C xlviii, 13. ^o Cap. X. ^o Isa. xxxvi, 4. ^o Psal. ciii, 30. ^o Cap. xi. ^o Matth. xxii, 29. ^o Cap. xi. ^o Matth. xxii, 30, 31, 32. ^o Dan. xiv, 3. ^o Ibid. 6. ^o Ibid. 24.

(26) *Adinvenisse.* In omnibus codd. tum editi- tum manu exaratis legitur *advenisse*. Sed mani- stum esse scribarum sphalma nemo non videt; quod proinde emendare non dubitavi, cum maxime bre- ugens passim arguat hereticos, quod alterum Deum, vel alterum Patrem gloriantur aut putent *advenisse* se. Sufficiat unum locum huic omnino geni- num proferre ex lib. iii, cap. 25, n. 2: *Eum vero qui non est, somniantes super hunc, et magnum Deum putent advenisse*, etc. Vide. lib. ii, cap. 96 et seqq.

(27) *Ei vivunt.* In Feuard. marg., Clarom. et Voss., *hi vivunt*. Sed hæc lectio miras probanda, quia postea scribit, *vivunt Deo*.

(28) *Uique.* In edit. minus bene, itaque.

(29) *Qui est.* Addiderunt editores, *super omnia*, tum post vocem *Deus* particularum *et*. Sed cum tres istæ voces in nullo prouersus moss. nostrorum legantur, eas expungere non dubitavi, cum maxime illudere videatur Irenæus ad ea Exodi verba: *Qui est, misit me*, etc.

(30) *Daniel profeta, cum dixisset ei Cyrus, etc.* Hinc liquet totam Beli historiam, qualis refertur Daniel c. xiv, jam Irenæi sententia in sacris Bibliorum codicibus non modo existisse, sed et certam et in- dubitata auctori nostro visam fuisse.

ostendens, id est resurrectionem et Deum. Si enim Deus mortuorum non est, sed vivorum, hic autem dormientium patrum Deus dictus est, in dubitate vivunt Deo, et non perierunt, cum sint filii resurrectionis. Resurrectio autem ipse Dominus noster est, quemadmodum ipse ait: *Ego sum resurrectio et vita*¹¹. » Patres autem, ejus filii; dictum est enim a Prophetâ: *Pro patribus tuis facti* (31) *sunt tibi filii tui*¹². » Ipse igitur Christus cum Patre vivorum est Deus, qui locutus est Moysi, qui et patribus manifestatus est.

3. ¹³ Et hoc ipsum docens dicebat Iudeus: « Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum, et vidit, et gavisus est¹⁴. » Quid enim? . . . 3. *Ἐπίστευσε* (32) δὲ Ἀδραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἀλογίην, αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην πρῶτον μὲν, δὲ αὐτός ἐστιν ὁ ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, μόνος Θεός. Επειτα δὲ, δὲ ποιήσει τὸ σπέρμα αὐτοῦ ὡς τὰ δστρατοῦ οὐρανοῦ. Τούτου τὸ δόκιμον εἰρημένον: « Οὓς φωτιῆρες ἐν κόσμῳ. » Δικαίως αὖν, καταλιπών τὴν ἐπίγειον συγγενειαν, ἡχολούθησε τῷ Λόγῳ, αὐτοῦ (33) ἔνιτεών, ἵνα σὺν τῷ Λόγῳ πολτευθῇ.

4. ¹⁵ Δικαίως δὲ καὶ οἱ ἀπόστολοι, ἐξ Ἀδραὰμ τῷ γένος ἔχοντες, καταλιπόντες τὸ πλοίον καὶ τὸν πατέρα, ἡχολούθουν τῷ Λόγῳ. Δικαίωσον καὶ ἡμεῖς, τὴν αὐτὴν τῷ Ἀδραὰμ ποιήσιν ἔχοντες, δραντες τὸν σταυρὸν, ὡς καὶ Ἰσαὰκ τὰ ἔνδα, ἡχολούθουμεν....

A gna Isaac, sequimur eum. In Abraham enim prædidicerat (35) et assuetus fuerat homo sequi Verbum Dei. Etenim Abraham secundum fidem suam secutus præceptum Verbi Dei,

προθύμως τὸν θίσιον μονογενῆ καὶ ἀγαπητὸν παραχωρήσας θυσίαν τῷ Θεῷ, ήταν καὶ ὁ Θεὸς εὐδοκήσῃ, ὑπὲρ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ πάντως (36) τὸν θίσιον μονογενῆ καὶ ἀγαπητὸν Πάτερνον παρασχέντες εἰς λύπαν προνοίᾳ οὐνοματεράν.

5. Prophetâ ergo cum esset Abraham, et videret in spiritu diem adventus Domini, et passionis dispositionem (37), per quem ipse quoque, et omnes qui similiter, ut ipse credidit, credunt Deo, salvari inciperent (38), exsultavit vehementer. Non incognitus igitur erat Dominus Abraham, cujus diem concupivit videre: sed neque Pater Domini; didicerat enim a Verbo Domini (39), et credidit ei: quapropter et deputatum est ei ad justitiam a Domino. Fides enim, quæ est ad Deum altissimum, justificat hominem: et propter hoc dicebat: *Excedat manum meam ad Deum altissimum, qui constituit cœlum et terram*¹⁶. » Hæc autem omnia coenantur evertere illi, qui sunt malæ sententiae, ob unum dictum, quod quidem apud eos non bene intellectum est.

CAPUT VI¹⁷.

Explicat Christi verba: « Nemo cognoscit Patrem nisi Filius, » etc., quibus abutebantur hæretici, et probat, ut rarelante Patrem Filium, sic revelante Filio Patrem nunquam non cognitum fuisse.

4. Dominus enim ostendens semetipsum discipulis, quoniam ipse est Verbum, qui agitatem Patris facit, et exprobrans Iudeis putantibus se habere Deum, cum et frustrantur (40) Verbum ejus, per quem cognoscitur Deus, dicebat: « Nemo cognoscit Filium nisi Pater, neque Patrem quis cognoscit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare¹⁸. » Sic et Matthæus posuit, et Lucas similiter, et Marcus (41) idem ipsum (42): Joannes enim præterit locum

¹¹ Joan. xi, 25. ¹² Psal. XLIV, 17. ¹³ Cap. XII. ¹⁴ Philip. II, 15. ¹⁵ Cap. XIII. ¹⁶ Gen. xiv, 22.

¹⁷ Joan. VIII, 56. ¹⁸ Rom. IV, 3, ex Gen. xv, 6. ¹⁹ Cap. XIV. ²⁰ Matth. XI, 27 et Luc. x, 22.

(31) *Facti.* Nati in Feuard. marg. et Voss. sicut D et in Greco τῶν Οὐρανῶν. Codices alii habent ἔγενηθσαν, αλλι ἔγενηθσαν.

(32) *Ἐπίστευσε.* Græca hæc ex Catena quadam in Genesim, uti videtur, descripta publicavit Combessius in Auctario novissimo Bibliothecæ Patrum par. I, pag. 298.

(33) *Tῷ Λόγῳ, αὐτοῦ.* Ex veteri versione hæc, quæ ex Græco excidiisse videntur, supplenda: τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ, σὺν τῷ Λόγῳ ἔνιτεών.

(34) *Morarietur.* Combessius Græcum πολιτευθῆ verit, municipatum adipisceretur. Nec a verosimili abhorret Grabii conjectura, Ireneum respexisse ad πολιτικήν, *civitatem, fundamenū habentem, cujus artifices et conditor Deus*, quam Abrahænum exspecie classe scribit Apostolus Hebr. xi, 10.

(35) *Prædidicerat.* Clarom., perdidicerat.

(36) *Πάντως.* Melius legit *vetus interpres*, πάντος.

(37) *Dispositionem.* Abest ab Eras., Gall., Arund. et Merc. 2.

(38) *Inciperent.* Feuard. in marg. et Voss., inciperet.

(39) *A Verbo Domini.* Clarom., *a Verbo Deum*.

(40) *Frustantur.* Pro *respiciunt*, *rejiciant*, *spurcant*, a verbo Græco ἀθετεῖν, uti cum Billio concilio.

(41) *Et Marcus.* Nihil simile in hodiernis Marcii exemplaribus legitur. Si Irenei ætate legeretur, illuc ex Matthæi Evangelio translatum fuerit necessarium. Nisi forte memoria lapsus sit Ireneus.

(42) *Idem ipsum.* Td secundum, quod in edit. Eras. Gall. et Feuard. præcedit, auctoritate omnium miss. expunxi.

bunc. Illi autem qui peritiiores apostolis volunt esse (42°), sic describant: « Nemo cognovit Patrem nisi Filius, nec Filius nisi Pater, et cui voluerit Filius revelare; » et interpretantur, quasi a nullo cognitus sit verus Deus ante Domini nostri adventum: et eum Deum, qui a prophetis sit annuntiatus, dicunt non esse Patrem Christi.

2. Si autem Christus tunc inchoavit esse, quando et secundum hominem adventum suum egit, et a temporibus Tiberii Caesaris commemoratus est (43) Pater providere hominibus, et non semper Verbum ejus una cum plasma sua ostendebatur; nec tunc quidem oportuit alterum Deum annuntiari, sed eau^{is} tantu^m incuriae et negligentie (44) ejus inquiri. Nullana enim oportet questionem tamē esse, et tantum invalescere, ut et Deum quidem mutet, et eam, quæ est erga fabricatorem (qui nos ait per (45) suam conditionem), fidem nostram evacuet. Sicut enim in Filium fidem nostram dirigimus, sic et in Patrem dilectionem firmam et immobilem habere debemus.

Kai καλῶς (46) Ιουστῖνος ἐν τῷ πρὸς Μαρκιωνα συνάγματι φησὶν. « Οὐτε πάτερ τῷ Κυρίῳ οὐδὲ ἀνθείσθην, ἀλλον Θεὸν κατεγγίλλονται περὶ τῶν δημοσιηγόν. . . . . .

234 Sed quoniam ab uno Deo, qui et hunc mundum fecit, et nos plasmavit, et omnia continet et administrat, unigenitus Filius venit ad nos, suum plasma in semetipsum recapitulans, firma est mes ad eum (49) fides, et immobilia erga Patrem dilectio, utraque Deo nobis præbente (50). »

3. Neque enim Patrem cognoscere quis potest, nisi Verbo Dei, id est, nisi Filio revelante, neque Filium, sine Patris beneplacito. Bonum autem plenum Patris Filius perficit: mittit enim Pater;

(42°) *Qui peritiiores apostolis volunt esse.* Valentianos et Marcios respicit, ut patet ex lib. 1, cap. 20, n. 3, non Marcionitas, ut autem quidam. Ab his enim corruptum fuisse hunc Evangelii Lucæ (quod solum admittebant) Jocum, non memorat D Epiphanius *Hær.* 42, ubi tamen diligenter recenset omnia a Marciōne depravata loca. Ino Tertullianus lib. IV *contra Marcion.*, cap. 25, hoc ipsum testimoniū ex persona Marciōnis proferens, codem modo legit atque nos: *Nemo scit qui sit Pater, nisi Filius: et qui sit Filius, nisi Pater, et circunque Filius revelaverit.* Eadem tamen ex eo inscribat Marciōn atque Valentianī, *Christum* videlicet *ignotum Deum prædicasse.* Corruptione enim magis in sensu, quam in verbis posita erat. Unde non adeo in irum quod S. Justinus M. in *Apol.* 1, verba Christi citaverit, perinde ut heretici legerunt. Vide quæ iam adnotavimus ad lib. 1, cap. 20.

(43) *Commemoratus est.* Id est recordatus est. meminit.

(44) *Causas tamen negligentiae, etc.* Cur nimis tam diu humanæ salutis providere neglexerit.

(45) *Alii per.* *Eras.* et *Gall.* deest per.

(46) *Kai καλῶς.* Ille apud Euseb. I. IV *Hist. c.* 17.

mittitur autem et venit Filius. Et Patrem quidem invisibilem et indeterminabilem, quantum ad nos est, cognoscit suum ipsius Verbum, et cum sit inenarrabilis, ipse enarrat eum nobis: rursum autem Verbum suum solus cognoscit Pater: ultraque autem haec sic se habere manifestavit Dominus. Et propter hoc Filius revelat agnitionem Patris per suam manifestationem. Agnitus enim Patris, est Filii manifestatio: omnia enim per Verbum manifestantur. Ut ergo cognoscemus, quoniam qui advenit Filius, ipse est qui agnitionem Patris facit credentibus sibi, dicebat discipulus: « Nemo cognoscit Patrem nisi Filius, neque Filius nisi Pater, et quibuscumque Filius revelaverit; » docens semetipsum et Patrem, sicut est, ut alterum non recipiamus Patrem, nisi eum qui a Filio revelatur.

4. Hic autem est fabricator coeli et terræ, quem admodum ex sermonibus ejus ostenditur; et non is qui a Marcione, vel a Valentino, aut a Basilide, aut a Carpocrate, aut Simone, aut reliquis falso cognominatis Gnosticis adiumentos est falsus Pater. Nemo enim illorum Filius fuit Dei, sed Christus Jesus Dominus noster, adversus quem et contrariam exercent disciplinam, incognitum Deum audentes annuntiare. Debent autem in semetipso audire: Quemadmodum enim incognitus, qui ab ipsis cognoscitur? quocunque enim vel a paucis cognoscitur, non est incognitus. Dominus autem non in totum non posse cognosci et Patrem et Filium dixit: ceterum (51) supervacuus fuisse adventus ejus. Quid enim luc veniebat? an ut diceret nobis: Nolite querere Deum, incognitus est enim, et non invenietis eum: quemadmodum et Christum. *Ἄνθισσας* eorum dixisse mentiuntur hi qui sunt a Valentino? Sed hoc quidem vanum est.

'Εδιδαξεν τῷ μαθ. (52) ὁ Κύριος, οὐτε Θεὸν εἰδέναι οὐδὲ δύναται, μηδὲ οὐχ θεού μονάδας δοξάζοντος (53), τούτεστιν, Edocuit autem Dominus, quoniam Deum scire ne-

(47) *Ad Marcionem. Contra Marcionem melius reddidisset interpres.*

(48) *Creditissim.* Sic ex Graeco Feuardentius emendavit, aliquatenus suffragantibus omnibus ms. in quibus scribarum inciria legiuntur *credidisse*, pro *creditissim*. At in *Eras.* et *Gall.*, *creditissim*.

(49) *Ad eum.* In *Feuard.* *marg.*, *Voss.* et *Merc.* 2, *ad Deum.* Sed melior ceterorum cod. *Irectio.* Nam de Filio Dei sermone hic esse demonstrat sermonis contextus, et id præterim quod præcepit: *in Filium fidem nostram dirigimus; in Patrem dilectionem firmam habere debemus.*

(50) *Utrum Deo nobis præbente.* An ad hæc usus verba, an longius, Justinus protendat, certi nihil afflūnari potest, cum dudum opus illud contra Marcionem injuria temporum deperire.

(51) *Ceterum. Pro aliqui; quod interpreti hanc insuetum.*

(52) *Ἐδιδαξεν τῷ μαθ.* Grecum hoc fragmentum ex ms. *Parallelorum* Joannis Damasceni excerptum, edidit Halloixius in *Vita Irenei*, p. 483.

(53) *Δοξάζοντος.* Legendum cum interp. θεάζοντος.

ὅτεν Θεοῦ μὴ γνῶσκεται τὸν Θεόν αὐτὸν δὲ τὸ γνῶσκοντα τὸν Θεόν, θελῆτα εἶναι τοῦ Πατρός. Γνῶσκοντας (54) καὶ αὐτὸν, οἷς διαποκαλύψῃ ὁ Υἱός.

5. Et ad hoc Filium revelavit Pater (55), ut per eum omnibus manifestetur, et eos quidem, qui credunt ei Iusti (56), in incorruptam, et in eternum refrigerium recipiat (credere autem ei, est facere ejus voluntatem); eos autem qui non credunt, et propter hoc fugiunt lumen ejus, in tenebras (57), quas ipsi sibi elegerunt, Iusta recludet (58). Omnibus igitur revelavit se Pater, omnibus Verbum suum visibile faciens: et rursus Verbum omnibus ostendebat Patrem et Filium cum ab omnibus videtur, et ideo Iustum judicium Bei super omnes qui similiter quidem viderunt, non autem similiter crediderunt.

6. Etenim per ipsum conditionem revelat Verbum conditorem Deum, et per mundum fabricatorem mundi Dominum, et per plasma eum, qui plasmaverit, artificem, et per Filium enim Patrem qui generaverit Filium: et hæc omnes similiter quidem colloquuntur, non autem similiter credunt. Sed per legem et prophetas similiter Verbum et semetipsum et Patrem prædicabat: et audivit quidem universus populus similiter; non similiter autem omnes crediderunt. Et per ipsum Verbum visibilem et palpabilem saeculum, Pater ostendebatur, etsi omnes non omnes similiter credeant ei; sed omnes viderunt in Filio Patrem: invisible etenim Filii Pater, visibile autem Patris Filius. Et propter hoc omnes Christum loquebantur præsente eo, et Deum nominabant. Sed et dæmones videntes Filium, dicebant: « Scimus te qui es, sanctus Dei »: et tentans diabolos, videntes eum, dicebat: « Si tu es Filius Dei »: omnibus quidem videntibus et loquentibus Filium et Patrem, non autem omnibus credentibus.

7. Oportebat enim veritatem ab omnibus accipere testimonium, et esse judicium in salutem quidem credentium, in condemnationem autem non cre-

non cognosci Deum: hoc A deum, ut omnes juste judicentur, et ea quæ est ipsum autem cognosci eum, voluntatem esse Patris. Cognoscunt enim eum qui huncunque revelaverit Filius.

A deum, ut omnes juste judicentur, et ea quæ est in Patrem et Filium fidem, ab omnibus comprobatur, id est ab omnibus confirmetur (59), ab omnibus accipiens testimonium, et a domesticis, quoniam et amici; et ab extraneis, quoniam et inimici. Illa est enim vera et sine contradictione probatio, quæ etiam ab adversariis ipsis singula (60) testificationis profert: in ipso quidem manifesta sua visione convictis de præsenti negotio, et testificantibus, et significantibus (61); postea vero ad inimicorum erumpentibus, et accusantibus, et voluntibus non esse verum suum testimonium. Non ergo aliud erat qui cognoscet, et aliud qui dicebat: « Nemo cognoscit Patrem; » sed unus 235 et idem, omnia subjiciente ei Patre, et ab omnibus accipiens testimonium, quoniam vere homo, et quoniam vere Deus, a Patre, a Spiritu, ab angelis, ab ipsa conditione, ab hominibus, et ab apostolicis spiritibus, et dæmoniis (62), et ab inimico, et novissime ab ipsa morte. Omnia autem Filius administrans Patri (63), perficit ab ipsis usque ad finem, et sine illo nemo potest cognoscere Deum. Agnitus enim Patris, Filius; agnitus autem Filii in Patre, et per Filium revelata: et propter hoc Dominus dicebat: « Nemo cognoscit Filium, nisi Pater: neque Patrem, nisi Filius, et quibuscumque Filius revelaverit. » Revelaverit enim, non solum in futurum dicitur est, quasi tunc incepit (64) Verbum manifestare Patrem, cum de Maria natus; sed communiter per totum tempus positum est. Ab initio enim assistens Filius suo plasma, revelat omnibus Patrem, quibus vult, et quando vult, et quemadmodum vult Pater: et propter hoc in omnibus, et per omnia unus Deus Pater, et unus Verbum, Filius (65), et unus Spiritus, et una salus (66) omnibus credentibus in eum.

CAPUT VII ²⁴.

Exorsam orationem repetit, et ostendit Abraham relevantem Verbo cognovisse Patrem et Filium Dei adveniump. Hinc exultasse videntem Christi diem, quo promissa sibi facta adimplenda erant. Cujus quidem exultationis fructus ad posteros, fidelis Abraham conuertes manavit, ad Iudeos vero Dei Verbum gejicientes non perverit.

1. Et Abraham ergo a Verbo cognoscens Patrem,

^a Marc. 1, 24. ^b Matth. 14, 3. ^c Cap. XV.

(54) Γνῶστοντα. Legit interpres γνῶσκοντα. (55) Filium revelari Pater. Ita Feuard. in marg. Clarom. et Voss. melius quam alii: *Filius revelavit Patrem.*

(56) Iusti. Malleum justos.

(57) Tenebras. Al. tenebris.

(58) Recludet. Libentibus legerem recludat.

(59) Id est, ab omnibus confirmetur. Glossam eti.

(60) Singula. Dictum puto pro singularia, veteri Latinorum more. Sensus proinde erit, singulare testificationis argumentum profert. Quare minus probanda Grabii conjectura, legeendum censentis sigilla.

(61) Significantibus. Arund., significantibus, quam lectionem secutus est Grabius, quia legendum putat sigilla. Sei cum ea doctissimi viri conjectura

D parum firma sit, vulgatam lectionem, cui suffragatur major exemplariorum pars, retinere malui.

(62) Et dæmoniis. Ita pro et ab erroreis reposui ex Feuard. marg., Clarom. et Voss.

(63) Filius administrans Patri. Ita in Dissert. 5, art. 5, § 59, explicata reperie.

(64) Incepit. Editt., inciperet.

(65) Et unus Verbum, Filius. Ita ex cod. Clarom., Arund. et Voss. reposui. In edit. omnibus perperam: *Et unus Verbum, et unus Filius.* At Merc. 2 omittunt, *et unus Verbum,* habentque dubitata, *et unus Filius;* nec male.

(66) Et una salus. Duas voces, fides et, quæ in edit. omnib. praesiguntur ante salus, expunxi auctoritate veteris Feuard. cod., Clarom. et Anglic. quia ad hæc, omnibus credentibus, quadrate non possunt.

qui fecit cœlum et terram, hunc Deum confitebatur (67) : et doctus representatione (68), quod inter homines homo (69) futurus esset Filius Dei, per cuius adventum semen ejus erat futurum quasi stellæ cœli, concupivit eam diem videre, uti et ipse complecteretur Christum : et per spiritum prophetæ eam videns exsultavit. Propter quod et Simeon ex semine ejus ro implebat gratulationem patriarchæ, et dicebat : « Nunc remittis (70) servum tuum, Domine, in pace; quoniam viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti in facie (71) omnium populorum : lumen ad revelationem gentium (72), et gloriam populi Israel ²⁰. » Et angeli autem gratulationem magnam vigilantibus nocte pastoribus enuntiaverunt ²¹. Sed et Maria ait : « Magnificat anima mea Dominum, et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo ²² : » descendente quidem exultatione Abramam in eos qui erant ex semine ejus, vigilantes (73) et videntes Christum, et credentes ei; reciproca autem rursus et regrediente exultatione a filiis in Abramam, qui et concupierat diem adventus Christi videre. Bene igitur Dominus noster testimonium reddebat ei, dicens : « Abramam pater vester exsultavit, ut videret diem meum, et vidit, et gavissus est ²³. »

2. ²⁴ Non enim tantum propter Abramam haec dixit : sed et ut ostenderet, quoniam omnes qui ab initio cognitum haberunt Deum (74), et adventum Christi prophetaverunt, revelationem acceperunt ab ipso Filio, qui et in novissimis temporibus visibilis et passibilis factus est, et cum humano genere locutus est, uti ex lapidibus excitaret filios Abramæ, et adimpleret recompensationem, quam promiserat illi Deus, et faceret (75) semen ejus tanquam stellas cœli, quemadmodum ait Joannes Baptista : « Potens est enim Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abramæ ²⁵. » Hoc autem fecit Jesus, a lapidum re-

²⁰ Luc. ii, 29 seqq. ²¹ Ibid. 8 seqq. ²² Luc. i, 46. ²³ Joan. viii, 56. ²⁴ Cap. XVI. ²⁵ Matth. iii, 9. ²⁶ Rom. iv, 12 seqq.; ix, 8. et Gal. iv, 28. ²⁷ Matth. v, 14. ²⁸ Joan. xiv, 6, 7. ²⁹ Cap. XVII. ³⁰ Exod. iii, 7, 8.

(67) *Hunc Deum confitebatur.* Verbis supra in fine capititis 5, n. 5, ex Gen. xiv, 22, citatis.

(68) *Et doctus representatione.* De triuin illorum apparitione loquitur, ait Feuardentius, quorum unum Filium Dei suisse, quem adorarit, et Dominum Deum suum vocari, magna concordia dicunt Justinus M. in *Dialogo*; Tertullianus lib. *De carne Christi*, et lib. *contra Marcion.*; Eusebius lib. i *Hist.*, cap. 4; Athanasius scrip. *3 contra Arianos*; Hilarius lib. iv *De Trinit.*; Cyrillus Hierosol. cathech. 11 et 42; Ambrosius lib. ii *De Abraham*, cap. 5; Augustinus lib. ii *De Trinit.*, cap. 11 et 12.

(69) *Homo.* Dcest in Merc. 2 et Voss.

(70) *Remittis.* Clarom. et Voss. dimittis.

(71) *Parasti in facie.* Sic Feuard. marg., Clarom. et Arund. In Voss., *parasti ad faciem*. In ceteris cum Vulgata, *parasti ante faciem*.

(72) *Ad revelationem gentium.* Ita ex vel. Feuard. col. emendavi. Ceteri omnes corrupte, et sacro testu repugnante, *ad revelationem*, vel *in revelationem*, aut *in revelatione oculorum*. Vox enim oculorum, scribarum sphinx est, pro populorum.

(73) *Vigilantes.* Al., *avigilantes*. Respicit auctor

A ligione extrahens nos, et a duris (76) et infructuosis cogitationibus transuerens nos, et similem Abramam idem in nobis constituens. Quemadmodum et Paulus testificatur, dicens, nos esse filios Abramam secundum similitudinem fidei, et recompensationem hereditatis ²⁶.

3. Unus igitur et idem Deus, qui advocavit Abramam, et recompensationem ei dedit. Hic est autem fabricator, qui et per Christum preparat luminaria in mundo, eos qui ex gentibus credunt. « Vos autem, inquit, « estis lumen mundi ²⁷, » hoc est, quasi stellæ cœli. Hunc ergo recte ostendimas a nemine cognosci, nisi a Filio, et quibuscumque Filius revelaverit. Revelat autem omnibus Filiis, quibus velit cognosci, Patrem (77); et neque sine bona voluntate Patris, neque sine administratione Filii cognoscet quisquam Deum. Et propter hoc dicebat discipulis Dominus : « Ego sum via, veritas, et vita. Et nemo venit ad Patrem, nisi per me. Si cognovissetis me (78), et Patrem ²⁸ meum utique cognovissetis, et amodo cognovistis eum, et vidistis ²⁹. » Ex quibus manifestum est, quoniam per Filium, id est per Verbum, cognoscitur.

4. ³⁰ Propter hoc Iudei excesserunt a Deo, Verbum ejus (79) non recipientes, sed putantes per seipsum (80) Patrem sine Verbo, id est sine Filio, posse cognoscere; Deum nescientes eum qui in figura locutus est humana ad Abramam (81), et herum ad Moysem, dicentem : « Videnti vidi vexationem nem populi mei in Ægypto, et descendit liberare eos ³¹. » Haec enim (82) Filius, qui est Verbum Dei, ab initio præstruebat (83), non indigente Patre angelis, uti saceret conditionem, et fornaret hominem, propter quem et conditio fœbat : neque rursus indigente ministerio ad fabricationem eorum, quæ facta sunt, ad dispositionem eorum negotiorum, quæ secundum hominem erant; sed habente

D ad Luc. ii, 8 et 17.

(74) *Deum.* Alii, *Dominum*.

(75) *Et faceret.* Editi, ut *saceret*.

(76) *Et a duris.* Feuard. ex vel. cod. cui consentiunt Voss. et Grab., et a nostris duris.

(77) *Cognosci, Patrem.* Ita Clarom. melius quam cœteri omnes, *agnosci*, vel *cognosci Pater*.

(78) *Si cognovissetis me*, etc. Eras. et Gall., si cognovistis me, et Patrem meum cognoscitis, ... et vidistis, omisso eum. Quam vocem omisi et ipse cum iisdem et Clarom. ac Merc. 2, quia supra lib. iii, cap. 13, num. 2, omittitur in omnibus miss. Addidi vero ex Clarom. utique, post meum; quæ vox legitur in Vulgata.

(79) *Ejus.* Editi., Del.

(80) *Per seipsum.* Græcorum more pro .... seorsim, separatis.

(81) *Ad Abraham.* Perperam addunt editi. et Aer. et Voss., quod expunxi auctoritate Feuard. cod., Clarom. et Voss.

(82) *Haec enim.* Eras., Gall. et Feuard. male, hic enim.

(83) *Præstruebat.* Feuard. in marg., Clarom., Arund. et Voss., *perstruebat*.

copiosum et inenarrabile ministerium. Ministrat enim ei (84) ad omnia sua progenies et figuratio sua (85), id est Filius et Spiritus sanctus (86), Verbum et Sapientia; quibus serviant, et subjecti sunt omnes angeli. Vani igitur sunt qui propter hoc, quod dictum sit: « Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius; » alterum introducunt incognitum Patrem.

CAPUT VIII ²⁵.

Vanos esse Marcionem et asseclas, qui Abraham a salute per Christum impedita excludunt; Christum enim non Abraham modo, sed et semen ejus in libertatem asseruisse, legem implendo, non solvendo, dum etiam Sabbatis curabat.

4. *Vanus autem et Marcion, et qui ab eo, expellentes ab hereditate Abraham, cui Spiritus per multos (87), jam autem et per Paulum testimonium reddit, quoniam ereditatem Deo, et deputatum est ei ad justitiam ²⁶: » et Dominus (88), primum quidam de lapidibus excitans filios ei, et faciens semen ejus quasi stellas cœli, dicens: « Quoniam venient ab Oriente et Occidente, ab Aquilone et Austro, et reuinibent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cœlorum ²⁷; » iterum dicens Iudacis: « Cum videritis Abraham, et Isaac, et Jacob, et omnes prophetas in regno cœlorum (89), vos autem projici foras ²⁸. » Manifestum est ergo, quoniam qui contradicunt saluti ejus, et alterum præter eum, qui promissionem fecerit Abraham, fornicant Deum, extra regnum Dei sunt, et exhibentes sunt ab incorruptela (90), frustrantes (91) et blasphemantes Dcum, qui in regnum cœlorum introducit Abraham, et semen ejus, quod est Ecclesia, per Christum Jesum, cui (92) et adoptio redditur, et hereditas quæ Abraham promissa est.*

2. ²⁹ *Vindicabat eum semen ejus Dominus, solvens a vinculis, et advocans ad salutem, quemad-*

²⁵ Cap. XVIII. ²⁶ Rom. iv, 5. ²⁷ Matth. VIII, 11, et Lue. XIII, 15, 16. ²⁸ Ioh. ix, 14. ²⁹ Cap. XX.

(84) *Ministrat enim ei*, etc. Vid. Dissert. 3, art. 5, § 89.

(85) *Figuratio sua*. His verbis Spiritum sanctum designari, demonstrat mox subiecta explicatio; unde pntem vocem autou male ab interprete redditam fuisse per sua: verti debuisset ejus, ut nimurum figuratio ad progeniem seu Filium referatur. Nam Spiritum sanctum Filii figurationem seu imaginem dici a SS. Patribus, notissimum est. Sic Athanasius in epist. 1 ad Serapionem, Spiritum sanctum ait esse ορφαγόδα, σιγιλλον οντον Φιλιον exprimit, et Basilius in v. aduers. Eunom. pag. 116: Ελκων μή Θεον Χριστόν, οτι οντιν, ελκων τον Θεον τον ἀράτον, ελκων δι Υιον τον Πνεύμα, etc. *Imago quidem Dei Christus, qui est, inquit, imago Dei invisibilis: imago vero Filii Spiritus, etc.*

(86) *Santina*. Deest in Auglic., sed non in Claram.

(87) *Per multos*. Per Mosen scilicet et omnes prophetas.

(88) *Et Dominus*. Supple, testimonium reddit.

(89) *Regno cœlorum*. Edit. cum Merc. 2, regno Dei.

(90) *Ab incorruptela*. Edit., incorruptela.

(91) *Frustrantes*. I. e. spernentes, rejicientes.

(92) *Cui*. Ecclesie videlicet.

A modum fecit in muliere, quæ ab eo curata est, manifeste dicens his, qui non similem Abraham habebant fidem: « Hypocritæ, unusquisque vestrum die Sabbathorum bovem suum, vel asinum non solvit, et dicit, et adagnat? Hanc autem, cum sit filia Abraham, quam alligaverat Sataras decein et octo annis, non oportuerat solvi (93) ab hoc vinculo in die Sabbathorum ²⁹? » Manifestum est igitur, quoniam eos qui similiter ut Abraham credebat ei, solvit, et vivificavit (94), nihil extra legem faciens, curans in die Sabbathorum. Non enim prohibebat lex curari (95) homines Sabbathis, quæ et circumdebat eos in hac die, et pro populo jubebat ministeria sacerdotibus perlicere; sed et inutorum animalium curationem non prohibebat. Et Siloa etiam (96) saepe Sabbathis curavit: et propter hoc assidebant ei multi die Sabbathorum ²⁴. Continere enim jubebat eos lex ab omni opere servili, id est ab omni avaritia, quæ per negotiationem et reliquo terreno actu agitur (97): animæ autem opera, quæ sunt per sententiam, et sermones bonos, in auxilium eorum qui proximi sunt, adhortabatur fieri. Et propter hoc Dominus arguebat eos, qui inuste exprobabant ei, quia Sabbathis curabat. Non enim solvebat, sed adimplebat legem, summi sacerdotis operam perficiens (98), propitians pro hominibus Deum, et cunctis leprosos, infirmos curans, et ipse moriens, uti exsiliatus homo (99) exiret de condemnatione, et reverteretur intrepido ad suam hereditatem.

3. ²⁵ *Sed et esurientes accipere Sabbathis escam ex his quæ adiacebant, non vetabat lex: 237 mettere autem et colligere in horreum verabat. Et ideo Dominus his, qui incusabant discipulos ejus, quoniam vellentes spicas manducabant, dixit: « Nec hoc legistis, quod fecit David, cum esuriasset, quoniam*

²⁵ *Oportuerat solvi*. Merc. 2, oportuit solvere; quibus Eras. et Gall. editi. quoad posterius verbum consonant. Ottob., oportuerit solvere.

(94) *Vivificavit*. Ita Clarom., Voss. et Arund. melius quam exteri, vivificat.

(95) *Curari*. In edit., curare.

(96) *Et Siloa etiam*, etc. Memoria lapsus Ireneus, Siloa piscinam cum probatica confundere videatur. Illam enim saepe Sabbathis curasse, nulli bi legimus: at ad istius crepidinum jacuisse plures languidos in die Sabbathi, exspectantes aquæ motum, e quibus unum triginta et octo annos habentem in infirmitate sua, a Salvatore curatum fuisse scribit Joannes cap. v.

(97) *Agitare*. Ita Clarom. melius quam cæteri, agitatur.

(98) *Operam perficiens*. Edit. Oxon. et Merc. 2, opera perficiens. Eras. Gall. et Feuard., operam faciens.

(99) *Uti exsiliatus homo*, etc. Alludit, inquit Feuard., ad Hebreorum legem, quæ mortuo summo pontifice, exsules domini redire permettebat: et qui hic exsiliatus homo dicitur, exsul tantum significatur: Graece forsitan male φυγαδευτής nominatur.

edmodum introivit in domum Dei, et panes pro-positionis manducavit, et dedit eis qui cum eo erant, quos non licet manducare, nisi solis sacerdotibus ⁴⁴? » per legis verba suos discipulos excusans, et significans licere sacerdotibus libere agere. Sacerdos autem scitus fuerat David ⁽¹⁾ apud Deum ⁽²⁾, quomodo Saul persecutionem faceret ei.

Ιδέ βασιλεὺς δίκαιος, Ιε-
ραρχὺ ἔχει τάξιν.

Omnes enim justi sacer-dotalem habent ordi-nem ⁽³⁾.

Sacerdotes autem sunt omnes Domini apostoli, qui neque agros, neque domos hereditantur hic, sed semper altari et Deo serviantur. De quibus et Moyses in Deuteronomio, in benedictione Levi ait: « Qui di-cit patri suo et matri sua: Non novi te; et fra-tres suos non agnovisti, et filios suos abdicavit: custodivit præcepta tua, et testamentum tuum ser-vavit ⁴⁵. » Qui autem sunt, qui dereliquerunt patrem et matrem, et omnibus proximis renuntiaverunt, propter verbum Dei et testamentum ejus, nisi discipuli Domini? De quibus iterum Moyses: « Hæ-reditas autem, » inquit, « non erit eis. Dominus enim ipse hæreditas ipsorum ⁴⁶. » Et iterum: « Non erit sacerdotibus levii in tota tribu Levi pars, neque substantia cuius Israel: fructificationes Domini substantiae eorum ⁽⁴⁾; manducabunt eas ⁴⁷. » Propter hoc et Paulus: « Non inquiero, » inquit, « datum; sed inquiero fructum ⁴⁸. » Disci-pulis, inquit, Domini ⁽⁵⁾ leviticam substantiam habentibus, licet eis esurientibus, a seminibus accipere escam: « Dignus est enim operarius esca sua ⁴⁹. » Et sacerdotes in templo Sabbatum profanabant, et rei non erant. Quare ergo rei non erant? Quia cum essent in templo, non sacerularia,

⁴⁴ Luc. vi, 3, 4. ⁴⁵ Deuter. xxxiii, 9. ⁴⁶ Numer. xviii, 20, et Deuter. x, 9. ⁴⁷ Deuter. xviii, 1. ⁴⁸ Philipp. iv, 17. ⁴⁹ Matth. x, 10. ⁵⁰ Matth. iii, 10, et vii, 19. ⁵¹ Cor. iii, 17. ⁵² Cap. XXI. ⁵³ Matth. xiii, 52. ⁵⁴ Matth. xxiii, 34. ⁵⁵ Psal. xcvi, 1, et xcvi, 1.

(1) *Sacerdos autem scitus fuerat David.* Apertus est verborum istorum sensus, nec in iis offenderet vel cœcens quispiam. Neque Davidem vocaliter sacer-dotem scitum, quia omnis rex justus (vel ut habet alia lectio mox indicanda, omnis rex iustus), sacerdotalem habent ordinem. Idipsum est quod de piis quibusque Christianis dixit Petrus epist. 4, cap. 2, *Regale sacerdotium, sanctum sacerdotium esse*; videlicet, ut statim explicat, ad offerendas Deo spiri-tales hostias. Ecce tamen, Græbius primus omnium, quem sciam, iis Irenæi verbis misere abutitur, ut sanctissimum autistitem per fas et nefas, et ob-torto, ut aiunt, collo, puritanus tradat: quasi illius sententia fuerit, quod omnes fideles sint sacerdotali ordine ac potestate prædicti, ejusque exercitium, ubi necessitas requirit, obire queant. Quem absurdum sensum solus in Irenæi verbis expiscatus fuerit; nullus certe alius ex mortalibus, si sanus fuerit, deprehenderit. Sed de his consule Disserit. 3, art. 8, § 100, ubi frivola novi editoris argumenta late ex-pendimus dissolvimusque.

(2) *Apud Deum.* Sic Clarom. et 4 Anglie., una cum edit. Oxon. In aliis edition. minus recte, apud eum.

(3) *Omnes enim justi sacerdotalem habent ordi-nem.* Sententiam hanc ex Irenæo nominatum, sed paulo alter transcripserunt Joannes Damascenus

A sed Dominica perficiebant ministeria, legem ⁽⁶⁾ adiunientes, non autem prætereunte legem; quemadmodum is qui a semetipso arida ligna attulit in castra Domini, qui et justus ⁽⁷⁾ Iapidatus est. « Omnis enim arbor, quæ non facit fructum bonum, abicietur, et in ignem mittetur ⁵⁶. » Et: « Quicunque templum Dei violaverit, violabit illum Deus ⁵⁷. »

CAPUT IX ⁵⁸.

Utriusque testamenti unum esse auctorem, finem, scopumque præcipuum.

4. Unius igitur et ejusdem substantiae sunt omnia, hoc est, ab uno et eodem Deo, quemadmodum et Dominus ait discipulis: « Propterea omnis scriba doctus in regno cœlorum similis est homini patri-familias, qui profert de thesauro suo nova et ve-tora ⁵⁹. » Non alterum quidem vetera, alterum vero ⁽⁸⁾ proferentem nova docuit; sed unum et eundem. Patersfamilias enim Dominus est, qui uni-versæ domum paternam dominatur: et servis quibuscum, et aliis indisciplinatis condignam tradens legem; liberis autem, et fidei justificatis congruentia danci præcepta, et filiis adaperiens suam hereditatem. Scribas autem et doctores regni cœlorum, suos dicebat discipulos, de quibus et alibi ait Iudeis: « Ecce, mitto ad vos sapientes, et scribes, et doctores, et ex eis occidetis, et effugabitis a civitate in civitatem ⁶⁰. » Ea autem, quæ de thesauro pro-feruntur ⁽⁹⁾ nova et vetera, sine contradictione duo testamenta dicit: vetus quidem, quod ante fuerat, legislatio; novum ⁽¹⁰⁾ autem, quod secundum Evangelium est conversatio, ostendit, de qua David ait: « Cantate Domino canticum novum ⁶¹. » Et Isaïas: « Cantate Domino hymnum novum. Initium ⁽¹¹⁾ ejus, glorificatur ⁽¹²⁾ nomen ejus a summo

⁵⁶ Luc. vi, 3, 4. ⁵⁷ Deuter. xxxiii, 9. ⁵⁸ Numer. xviii, 20, et Deuter. x, 9. ⁵⁹ Deuter. xviii, 1. ⁶⁰ Philipp. iv, 17. ⁶¹ Matth. x, 10. ⁶² Matth. iii, 10, et vii, 19. ⁶³ Cor. iii, 17. ⁶⁴ Cap. XXI. ⁶⁵ Matth. xiii, 52. ⁶⁶ Matth. xxiii, 34. ⁶⁷ Psal. xcvi, 1, et xcvi, 1.

in Parallelis ill. B. tit. 2, tam in cod. Clarom. (ex quo eam edidit Halloixius in Vita Iren., pag. 498), quam in Vaticano lit. B. tit. 9, et Antonius Melitta serm. 1, part. II; Ιδέ βασιλεὺς δίκαιος, Ιεραρχὺ τάξιν. *Omnis rex iustus sacerdotalem habet ordinem.* Quæ quidem lectio, mea quidem sententia, Vulgata præferenda videtur: arcuus enim cohæret cum ea quæ præcedit de Davide sententia. Eam la-men, nullo hancenit favenie codice Latino, textui inserere, religio esset.

(4) *Substantia eorum.* Al., *substantia eorum.*

(5) *Domini.* Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. Alii, *Dominae.*

(6) *Legem.* Aliqui, *legis.*

(7) *Qui et juste.* *Qui et addidi ex Clarom.*

(8) *Vero.* Al., *quidem.*

(9) *Proferuntur.* Ita Feuard. in marg., Ottob. et Voss. Al. Clarom. et Arund., *proferuntur; cœteri, proferunt.*

(10) *Novum.* Ita restitui pro nova, nullo quidem suffragante codice; sed in sperte exigente tunc constructione, tum tota orationis serie.

(11) *Initium.* Græca, ή ἀρχὴ αὐτοῦ, nuelius redidit interpres, *principium ejus.*

(12) *Glorificatur..* ανακηπτικόν. Ιδοιειν τὸν εὐ-
codi, habent, δοξάζετε... ἀναγγελοῦσι, γλorificare...
αναγγελοῦσι; οὐκ δοξάζεται... ἀναγγελοῦσι. Ταῦ

terra: virtutes ejus in insulis annuntiant¹⁵. » Et Jeremias ait: « Ecce disponam, » inquit, « testamentum novum, non quemadmodum dispositi patribus vestris¹⁶, » in monte Oreb. Utraque autem testamento unus et idem paterfamilias produxit. Verbum Dei, Dominus noster Jesus Christus, qui et Abrahæ, et Moysi collocutus est, et nobis (13) in novitate restituit libertatem, et multiplicavit eam, quæ ab ipso est, gratiam.

2. ¹⁷ « Plus est enim, » inquit, « templo hic¹⁸. » Plus autem et minus non in his dicitur, quæ inter se communionem non habent, et sunt contrariae naturæ, et pugnant adversum se; sed in his quæ ejusdem sunt substartæ, et communicant secum, solum autem multitudine (14), et magnitudine differunt: quemadmodum aqua ab aqua, ²³⁸ et lumen a lumine, et gratia a gratia. Major est igitur legislatio quæ in libertatem, quam quæ dæs est in servitatem: et ideo non in unam gentem, sed in totum mundum diffusa est. Unus autem et idem Dominus, qui plus quam templum est, et plus quam Salomon, et plus quam Jonas donat hominibus, id est, suam præsentiam et resurrectionem a mortuis: sed non Deum immutans, nec alium prædicans Patrem, sed eundem ipsum, qui semper habet plura metiri domesticis; et proficiente eorum erga Deum dilectiones, plura et majora donans, quemadmodum et Dominus discipulis dicebat: « Quoniam et majora horum videbitis¹⁹. » Et Paulus ait: « Non quod jam acceperim, aut justificatos (15) sim, aut jam perfectus sim²⁰. Ex parte enim scimus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, quæ sunt ex parte destruuntur²¹. » Sicut igitur, adveniente perfectio, non alterum Patrem videbimus, sed hunc quem nunc videre concupimus (c Beati enim mundi cor-

¹⁵ Isa. XLII. 10, 12. ¹⁶ Jerem. XXXI, 31, 32. ¹⁷ Philip. III, 12. ¹⁸ I Cor. XIII, 9, 10. ¹⁹ Matth. V, 8.

hæc forte memoriter allegavit Irenæus, ut et sequentia.

(15) *Et nobis. Sic Clarom. In Feuard. et Grab., qui nobis. At in Eras., Gall., Arund. et Merc. 2, nec qui, nec et apparent.*

(16) *Mundi corde. Al. perperam, altitudine.*

(15) *Aus justificatus. Quod additum a Feuard. ante justificatus, expunxi auctoritate codd. Clarom., Arund. et Merc. 2, ac ipsius Italicae versionis, qua hoc additum ex I Corinth. IV, 6, desumptum sola hic exhibet, ut constat ex vetustissimo nostro cod. ms. Greco-Lat. San-Germanensi, Ambrosiastri Comment. et aliis.*

(16) *Mundi corde. Sic Clarom. cum antiqua versione Italica, et Greco Evangelii textu. Cæteri, mundo corde.*

(17) *Creditistis. Nostri N. T. codd. habent, et quidem melius, *metauocat`*, credentes autem.*

(18) *Per Testamenta maturescere perfectum salutis. Sic recte vetus Feuard. cod. et Clarom. et forte etiam Voss. cod. Hic saltem consentit quod perfectum: de voce testame^{nta}, quam habent Eras., Gall. et Feuard., ambigo: siquidem Grab. excludit *testamentum*: an codicis Voss. an alterius auctoritate? non dixit. Cæterum pro perfectum, Eras., Gall., Arund. et Merc. 2, perperam habent per effectum; nec melius utrumque retinere Feuarden-*

A de (16), quoniam ipsi Deum videbunt²²); neque alium Christum, et Dei Filium expectabimus, sed hunc qui ex Maria Virgine, qui et passus est, in quem et credimus, quem et diligimus (quemadmodum Isaías ait: « Et dicent in illa die: Ecce, Dominus Deus noster, in quem speravimus, et exultavimus in salute nostra²³. » Et Petrus ait in Epistola sua: « Quem non videntes diligitis, » inquit, « in quem nunc non videntes credidistis (17), gaudebitis gaudio inenarrabili²⁴); neque alium Spiritum sanctum percipimus, nisi hunc qui est nobiscum, et qui clamat: « Abba, pater²⁵; » et in hisdem ipsis augmentum habebimus, et proficiemus, ut jam non per speculum, et per anigmata, sed facie ad faciem fruamur muneribus Dei: sic et nunc plus templo, et plus Salomone percipientes, quod est adventus Filii Dei, non alterum didicimus Deum, præter fabricatorem et factorem omnium, qui ab initio nobis demonstratus est; neque alterum Christum Dei Filium, præter eum qui a propheticis prædicatus est.

B 3. Novo enim Testamento cogito et prædicato per prophetas, et ille qui illud dispositurus erat secundum placitum Patris, prædicabatur, manifestatus hominibus, quemadmodum voluit Deus; ut possint semper proficere credentes in eum, et per testamenta maturescere perfectum salutis (18). Una enim salus, et unus Deus: quæ autem formant hominem, præcepta multa (19), et noui pauci gradius, qui ducunt hominem ad Deum. Terreno quidem et temporali regi (20), cum sit homo, licet aliquoties majores profectus attribuere his qui sunt subjecti: Deo autem non licebit (21), cum sit idem, et semper majorem gratiam præstare (22) humano generi velit (23), et pluribus munieribus assidue honorare eos qui placent ei? Si autem hoc est

C ²² Cap. XXII. ²³ Matth. XII, 6. ²⁰ Joan. I, 50. ²⁴ Isa. XXV, 9. ²⁵ I Pet. I, 8. ²³ Rom. VIII, 15.

D tio visum est. Perfectum autem salutis dixit Irenæus, pro perfectione seu consummatione salutis, gloria videlicet aeterna: quo sensu paulo ante scripsit: sicut igitur adveniens perfecto, non alterum Patrem videbimus, etc. Ac prouide sensu: est: Ut possint semper proficere credentes in eum et per varia sibi invicem succedentia testamenta maturescere queat salutis humanæ consummatio. I. e. per varia testamenta possint homines paulatim ad gloriam aeternam perduci.

(19) Quæ autem formant hominem, præcepta multa. Sic Clarom., Arund. et Voss. melius et Irenæi argumento convenientius quam cæteri, qui formant hominem, præcepta autem multa.

(20) Terreno quidem et temporali regi. In vet. cod. Feuard. et Voss., ante terrenum quidem et temporalium regem.

(21) His qui sunt subjecti: Deo autem non licebit, etc. Cod. Clarom. paulo aliter: his autem qui sunt subjecti Deo non licebit. At Vulgata lectio præferenda videtur: quare, post Deo autem non licebit, subintelligenda quæ præcesserunt, majores profectus attribuere his qui sunt subjecti.

(22) Præstare. Eras., Gall. et Feuard. perperam, et repugnantibus omnibus mss., præstat.

(23) Velit. Hoc verbum addidi ex cod. Clarom.

proficere, alterum adinvenire Patrem, præter eum qui ab initio annuntiatus est, et rursum, præter eum qui putatur secundo inventus esse, alterum tertium adinvenire; et ejusdem erit profectus et a tertio in quartum, et ab hoc (24) rursum alterum, et alterum: et sic semper putans proficere talis sensus, nunquam in uno stabit Deo. Expulsus enim ab eo qui est, et reversus retrorsum, quæret quidem semper, inveniet autem nunquam Deum; sed semper incomprehensibilitatis profundo natabit, nisi per paenitentiam conversus, unde abjectus erat. revertatur; unum Deum Patrem Demiurgum contulens, et credens, qui a lege et prophetis annuntiatus est, qui a Christo testificatus est, quomodum ipse ait ad eos qui accusabant ejus discipulos, quasi non servarent traditionem seniorum: « Quare vos frustramini preceptum Domini (25), propter traditionem vestram? Deus enim dixit: Honora patrem et matrem; et: Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur⁴⁶. » Et iterum ait eis: « Et frustrati estis sermonem Dei (26) propter traditionem vestram⁴⁷; » manifestissime Patrem et Deum (27) consilens Christus eum, qui in lego dixit: « Honora patrem et matrem, ut tibi bene sit⁴⁸. » Verbum enim Dei confessus est legis preceptum verax Deus, et neminem alterum Deum appellavit, quam suum Patrem.

239 CAPUT X⁴⁹.

Veteris Testamento Scripturas, eas potissimum que a Moyse ἐγάρασε sunt, Filiis Dei ubique passim meminisse, ejusque adventum et passionem clarissime prænuntiasse, ac proinde ab uno et eodem Patre inspirante manasse.

1. Bene igitur et Joannes meminit dicentem Do-

⁴⁶ Matth. xv, 3, 4. ⁴⁷ Ibid., 6. ⁴⁸ Exod. xx, v, 46. ⁴⁹ Deuter. xvi, 5, 6.

(24) *Ab hoc.* Eras., Gall. et Merc. 2, adhuc. Utrumque frustra retinuit Feuard.

(25) *Domini.* Eras. et Gall. divinum.

(26) *Sermonem Dei.* Τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, legisse videtur Ireneus, quomodo et habet cod. Cantabrig. Editi vero habent ἐντόλην, mandatum.

(27) *Patrem et Deum.* In Arundel. et Merc. 2, *Patrem et Dominum*, sicut Eras. et Gall. ordine inverso, *Dominum et Patrem*. At Feuard. utroque retento, *Dominum et Deum Patrem*.

(28) *Inquit.* Addidi ex Claro.

(29) Aliquando quidem cum Abraham loquens, aliquando cum Noe, datus eis mensuras. In Claro., Voss. et vetus Feuard. codex (ut ex ejus annotatione colligitur), excepto quod in hoc exstat ei pro eis. In Eras., Gallas., Arundel. et Merc. 2 legitur: aliquando quidem cum Abraham loquens, aliquando cum eodem comesurus; omissis, aliquando quidem cum Noe, etc. Fenestrantio vero, quem secutus est Grabius, utraque servata lectione scribere visum est: aliquando quidem cum Abraham loquens, cum eodem comesurus; aliquando cum Noe, datus eis mensuras. Ubi vocem, aliquando ante cum eodem propria auctoritate expuixit. Et tamen hæc ipsa vox ostendit, aliud periodi membrum hinc incipere, ac proinde ista, cum eodem comesurus, ab imperitis librariis scripta fuisse pro: cum Noe datus eis mensuras; quia, quid sibi vellent mensuræ ille, non intelligebant. Quare ex citatorum trium veterum codicium aucto-

rumnum Iudeis: « Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere: ille sunt quæ testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis⁵⁰. » Quomodo igitur testabantur de eo Scripturæ, nisi ab uno et eodem essent Patre, præinstructores homines de adventu Filii ejus, et prænuntiantes salutem quæ est ab eo? « Si enim crederetis Moysi, » Inquit (28), « crederetis et mihi: de me enim ille scripuit⁵¹; » scilicet quod inseminatus est ubique in Scripturis ejus Filius Dei; aliquando quidem cum Abraham loquens, aliquando cum Noe, datus eis mensuras (29): aliquando autem quærens Adam (30): aliquando autem Sodomitæ inducens judicium: et rursus cum videatur (31), et in viam dirigit Jacob, et de rubo loquitur cum Moyse. Et non est numerum dicere in quibus a Moyse ostenditur Filius Dei, cuius et diem passionis non ignoravit; sed figuratim prænuntiavit eum, Pascha nominans: et in eadem ipso, quæ ante tantum temporis a Moyse prædicta est, passus est Dominus adimplens Pascha. Non solum autem diem descripsit, sed et locum, et extremitatem temporum, et signum occasus solis, dicens: « Non poteris immolare Pascha in ulla alia civitatum Ierarum, quas (32) Dominus Deus dat tibi, nisi in eo loco quem delegerit Dominus Deus tuus invocari nomen suum ibi: immolabis Pascha vespero ad occasum solis⁵². »

2. Jam autem et manifestaverat ejus adventum, dicens: « Non deerit præceps in Iuda, neque dux ex semibibis ejus, quoadusque veniat cui repositum (33) est, et ipse est spes gentium; alligans ad vitam pullum suum, et ad belicem (34) pullum asinæ. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ

12. ⁵⁰ Cap. XXIII. ⁵¹ Joan. v, 39, 40. ⁵² Ibid.

ritate deletis, cum eodem comesurus, textum restituere non dubitavi. Illud autem, datus eis mensuras, explico tuum de arcæ dimensionibus, quas Deus Nomo præminivit, Gen. vi, 14 seqq., tum de orbis terrarum distributione, si eodem iussu Dei inter tres filios facta, Gen. x et xi, juxta illud D. Pauli Actor. xvii, 26: *Fecitque ex uno omne genus hominum inhabitable super universam faciem terræ, definitiæ statuta tempora, et terminos habitationis eorum*, tum deinceps de terræ promissionis ab Abraham posterioris quoniam possidentæ finibus, quos ipsi Deus præmonstravil, præstituitque, Genes. XIII, 14 et 17, et xv. 18 et seqq.

(30) Aliquando autem quærens Adam, Hæc quoque ducunt in Eras., Gallas., Arund. et Merc. 2.

(31) Videretur. Edit. cum Arund. et Merc. 2, siederetur.

(32) Quas. Al. quam.

(33) Repositum. In Feuard. marg. et Voss., re-promissum; quoniam et Novatianus habet lib. De Trinit. cap. 9.

(34) Helicem. Sic pro ilicem reponui auctorit. Biblii textus τῶν Οὐρανῶν, in quo legitur, Εὐαγγ. Heliensem legit Cyprian. lib. 1 Adversus Iudeos, cap. 21 in correctis exemplariis. Qui in ms. codicu. u lectione versati sunt, horunt quam frequenter e commutetur in i; ac proinde non mirum si pro ilicem aut helicem scripserint amanuenses, ilicem, Heliæ autem Graeca vox est, significans vitis claviculam.

pallium suum; Iætifici (35) oculi ejus a vino (36), et candidi dentes ejus quam lac⁷⁰ (37). » Inquirant enim hi, qui omnia scrutari dicuntur, id tempus in quo defecit princeps, et dux ex Juda, et qui est gentium spes, et qui vitis, et qui pullus ejus, et quod indumentum, et qui oculi, et qui dentes, et quod vinum, et unamquodque ex dictis (38) exquirant; et invenient non alium, nisi Dominum nostrum Jesum Christum, annuntiantem. Quapropter Moyses increpans populum, quod ingratus existet, ait: « Sic populus fatus, et non sapiens, hæc Domino retribuistis⁷¹? » Et rursus significans, quoniam qui ab initio condidit et fecit eos Verbum, et in novissimis temporibus rediaremus nos, et vivificans, ostenditur pendens in ligno, et non credent ei. Ait enim: « Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, et non eredes vita tua⁷². » Et iterum: « Nonne hic idem Pater tuus possedit te, et fecit te, et creavit te⁷³? »

CAPUT XI⁷⁴.

Veteres prophetas et justos prænovissæ adveniūtum Christi, huncq[ue] videre et audire ardenter appetuisse, ipso per Spiritum sanctum se in Scripturis revelante, et sine cui mutatione notis in dies beneficis homines ditante, posteriores tamē cumulatiu[m] prioribus.

4. Quoniam autem non solum prophetæ et justi muli, præscientes per Spiritum sanctum (39) adveniūtum ejus, oraverunt in illud tempus venire, in quo facie ad faciem viderent Dominum suum et sermones andarent ejus, Dominus fecit manifestum, dicens discipulis: « Multi prophetæ et justi cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt, et audire quæ auditis, et non audierunt⁷⁵. » Quemadmodum igitur concupierunt et audire, et videre, nisi præcessissent 240 futurum ejus adventum? Quomodo autem præscire potuerunt, nisi ab ipso præscientiam ante accepissent? Quomodo autem Scripturæ testificantur de eo, nisi ab uno et eodem Deo omnia semper per Verbum revelata et ostensa fuissent credentibus; aliquando quidem colloquente eo cum suo plasmate, aliquando autem dante legem, aliquando vero exprobrante, aliquando exhortante, ac deinceps libe-

⁷⁰ Gen. xlix. 40 et seqq. ⁷¹ Deut. xxxii. 6. ⁷² ⁷³ Deut. xxviii. 66. ⁷⁴ Deut. xxxii. 6. ⁷⁵ Cap. XXIV. 21, 25.

(35) *Iætifici.* Ita Clarom., Arnold., Voss. et Grab. *D*oxia Græcum xaptooot. Ceteri, *Iætificabuntur*.

(36) *A vino.* Editi τῶν Ο' codices habent ὄντας olivov, super vinum. Sed legisse videtur Ireneus ἀπὸ olivov, quomodo etiam habet cod. Alexandr.

(37) *Quam lac.* Sic Voss., Clarom. (quamvis in hoc emendator quisquam superscripserit lac, ut legitur tanquam, haud advertens hellenismum esse, pro magis quam lac), et Grabius. Alii *tanquam lac.*

(38) *Dicitis.* Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. Alii minus bene, occultis.

(39) *Spiritum sanctum.* Sanctum addidi ex cod. Clarom.

(40) *Serram.* Suum additum in edit. deest in omnibus his.

(41) *Incorrupcione.* Al., *incorruplicib[us]*.

A rante servum (40), et adoptante in filium, et apto tempore incorruptione (41) hæreditatem præstante, ad perfectionem hominis? Plasmavit enim eum in augmentum et incrementum, quemadmodum Scriptura dicit: « Crescite et multiplicamini⁷⁶. »

2. Et hoc Deus ab homine differt, quoniam Deus quidem facit, homo autem fit: et quidem qui facit, semper idem est: quod autem fit, et initium, et medietatem, et adfectionem, et augmentum accipere debet. Et Deus quidem bene facit, bene autem fit homini. Et Deus quidem perfectus in omnibus, ipso sibi aequalis et similis; totus cum sit lumen, et totus mens, et totus substantia, et s[ecundu]s omnium bonorum; homo vero profectum percipiens et augmentum ad Deum (42). Quemadmodum enim Deus semper idem est; sic et homo in Deo inventus (43), semper proficiet ad Deum. Neque enim Deus cessat aliquando in benefaciendo, et locupletando hominem: neque homo cessat beneficium accipere, et ditari a Deo. Exceptiorum enim bonitatis, et organum clarificationis ejus, homo gratus ei qui se fecit: et iterum exceptiorum justi judicij ejus homo ingratus, et spernere plasmatorem, et non subjectus Verbo ejus: qui plurimum semper fruicificantibus, et plus habentibus Dominicum argentum, daturum se pollicitus est: « Euge, » inquit, « serve bone et fidelis, quia in modico fidelis fuisti, super multa te constitutus; intra in gaudium Domini tui⁷⁷; » ipse Dominus plurimum promittens (44).

3. Sicut ergo nunc fruicificantibus plurimum daturum se pollicitus est, secundum munerationem gratiae suæ, sed non secundum communionem agnitionis (ipse (45) enim Dominus perseverat, et ideo Pater revelatur); sic ergo et posterioribus majorem, quam quæ fuit in veteri testamento, munerationem gratiae attribuit unus et idem Dominus per suum adventum. Et illi enim per famulos audiebant ventrum regem, et mediocriter gaudebant (46), secundum quod sperabant venturum eum: qui autem præsentem viderunt, et libertatem adepti « potius sunt ejus munerationem (47), majorem gratiam et abundantiore in exultationem habent gaudentes de regis adventu, quemadmodum et David dicit: « Anima mea exultabit in Domino, juvendabitur in

Dent. xxviii. 66. ⁷⁶ Deut. xxxii. 6. ⁷⁷ Cap. XXIV. 21, 25.

(42) *Ad Deum.* Editt. minus bene, a Deo: nam mox sequitur, semper proficiet ad Deum.

(43) *Inventus.* Editt., intentus.

(44) *Ips... plurimum promittens.* Sic vetus Fenard cod., Clarom. et Voss. Alii perperam, ipse... plurimum promittens. Ilæc vero ad præcedentia, daturum se pollicitus est, referantur; nec proinde corruptus est locus, ut frustra suspicatur Fenardius.

(45) *Ips.* Autoc, idem potius hic verti debuisset.

(46) *Illi enim per famulos audiebant et mediocriter gaudebant.* Al. illi enim, qui per famulos audiebant... mediocriter (sive et) gaudebant.

(47) *Munerationem.* Sic Voss., Clarom. remunerationem; ceteri, munerationem.

salutari ejus ⁴¹. » Et propter hoc Hierosolymam intraveant eo, omnes (48) qui erant in via David in dolore anima, cognoverunt suum regem, et substraverunt ei vestimenta, et ramis viridibus adoraverunt viam, cum magna letitia et exultatione clamantes (49) : « Hosanna, fili (50) David, benedictus qui venit in nomine Domini, hosanna in excelis ⁵¹. » Zelantibus autem malis dispensatoribus, qui circumveniebant inferiores, et dominabantur eorum, quibus ratio non constabat, et propter hoc nolentibus (51) venisse regem, et dicentibus ei : « Audit quid isti dicunt? » ait Dominus : « Numquam legistis : Ex ore infantium et lactentium perfecisti landem ⁵²? » i.e. quod a David in Filium Dei dictum erat, in se factum ostendens, et significans, illos quidem neacire virtutem Scripturæ, et dispositionem Dei; se autem esse qui a prophetis annuntiatus sit Christus, cuius nomen in omni terra laudatur; ex ore infantium et lactentium laudem perficiens (52) suo Patri: quapropter et elevata est magnificentia ejus super caelos.

4. Si ergo idem ipse adest, qui prædicatus est a prophetis, Deus Dominus (53) noster Jesus Christus et adventus ejus plenioram gratiam et majorum munerationem attribuit his qui suscepserunt eum; manifestum, quoniam et Pater idem ipse est, qui a prophetis annuntiatus est, et non alterius Patris agnitionem fecit veniens Filius, sed ejusdem qui ab initio prædicatus est, a quo et libertatem detulit his qui legitimate, et prono animo, et toto corde descrivunt (54) ei: contemptoribus autem, et non subiectis Deo, sed in gloriam (55) hominum exteriores munditias (56) sectantibus (que in figuram futurorum traditæ erant, velut umbræ cuiusdam descriptionem faciente lege, atque delineante de temporalibus æterna, de terrenis cœlestia), singulis pœnam quam dicta sunt sese observare, tanquam diligentiam suam etiam ipsi Deo præferentibus, intus autem plenis hypocrisi, cupiditate, et omni malitia, in sempiternum (57) attulit perditionem, abscondens eos a vita.

⁴¹ Psal. xxxiv, 9. ⁴² Matth. xxi, 9. ⁴³ Ibid., 16. ⁴⁴ Cap. XXV. ⁴⁵ Isa. 1, 22. ⁴⁶ Matth. xv, 3.

(48) *Introeuntes* ⁴⁰, omnes. *Vetus Feuard.* cod. et *D* in *gloria*.

Clarom., *introeuntes*, eum omnes.

(49) *Clamantes*. *Et dicentes*, quod addunt edit., omniis auctoritate omnium mss.

(50) *Fili*. In Arundel. cum quibusdam Erasm. edit. et Oxon. *juxta evangelicum* iuxta, *fili*.

(51) *Nolentibus*. *Credere* additur in edit., sed in nullo mss. nostrorum appareat.

(52) *Perficiens*. Sic mss. omnes, nisi quod Ottob. et Merc. 2 vitiouse habeant perfecisti. Editores vero posuerunt perficiens, haud advertentes perficiens ablativum absolutum esse, ac subintelligendum ipso, videlicet Christo, ut sit sensus : *ipso perficiente suo Patri*.

(53) *Deus Dominus*. Sic Clarom. In Feuard. marg., Arund. et Voss., *Deus duxit* xat. In ceteris, *Deus tantum*.

(54) *Deserviunt*. Clarom., *deservient*.

(55) *In gloriam*. Ita Clarom. melius quam ceteri

241 CAPUT XII ⁴⁷.
Eundem esse utriusque legis auctorem hinc liquido patere, quod Christus traditiones et mores veteri repugnantes damnaverit, summa vero et eminentiæ hujus præcepta confirmaverit, ac seipsum Mosaicæ legis finem esse docuerit.

4. Seniorum enim ipsorum traditio, quam ex lege observare hingeant, contraria erat legi data per Moysem. Propter hoc et Isaías ait : « Caupoœ tui miscent vinum aqua ⁴⁸; ostendeas quod austero Dei præcepto miscerent seniores aquatam traditionem, id est aggredientes (58) adulteram legem, et contrariam legi, sicut et Dominus fecit manifestum, dicens eis : « Quare vos transgredimini præceptum Dei, propter traditionem vestram ⁴⁹? » Non solum autem per prævaricationem frustrati sunt legem Dei, miscentes vinum aqua; sed et suam legem e contrario statuerunt, quæ usque adhuc Pharisaica vocatur. In qua quedam quidem auferunt, quedam vero addunt, quedam autem, quemadmodum volunt, interpretantur; quibus utuntur singulariter magistri eorum : quas traditiones volentes vindicare (59), legi Dei instituenti eos ad adventum (60) Christi non subjecti esse voluerunt; sed ei Dominum arguebant in sabbatis curantem, quod quidem sicut prædiximus, lex non prohibebat. Etenim ipsi secundum aliquid curabant, circumcidentes (61) hominem in sabbato; se autem ipsos non redarguebant, per (62) traditionem et prædictam Pharisaicam legem transgredientes præceptum Dei, et præceptum legis non habentes, id est dilectionem, quæ est erga Deum.

5. Quoniam autem hoc primum et maximum præceptum est, sequens autem erga proximum, Dominus docuit, totam legem et prophetas peccare dicens ex ipsis præceptis. Et ipse autem aliud majus hoc præcepto non detulit, sed hoc ipsum renovavit suis discipulis, jubens eis Deum diligere ex toto corde, et ceteros quemadmodum se. Si autem ab alio descendisset Patre, nunquam ex lege primo et summo usus esset præcepto, sed utique omnimodo emiteretur majus hoc a perfecto Patre

⁴⁷ *In gloria*.

(56) *Exteriores munditias*. Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. melius quam Eras., Gallas. et Feuard. in textu, *exteriores res mundi* hujus.

(57) *In sempiternum*. Edit. *sempiternam*.

(58) *Aggredientes*. Graec. *ni fallor, ἐπιχειρούντες*, vel, *ἐπιχειρούντες*, *fabricati*, *moliti*, *statuerunt*, etc.

(59) *Vindicare*. Ita Feuard., Grab. et Voss., *vindicare*; in Arundel. *vindicari*; sed in Eras. et Gallas. *corrupte judicare*.

(60) *Ad adventum*. *Ad* ex Arund. et Merc. 2 recte adjectit Grab. In cod. Vatic. teste L. Latini, *in adventum*. In Clarom., si bene legam, scribitur, *inventientis eis adventum Christi*.

(61) *Ipsi* ... *curabant*, *circumcidentes*. *Ipse curabat*, *circumcidens*, in Clarom. et Anglic., exceptis, quoad ultimam vocem, Merc. 2 collid. At puto, *ipse* scribarum sphæma esse, pro *ipsa*, lex scilicet.

(62) *Per*. Merc. 2 et Ottob. *v. uter*.

deserre, non eo uti, quod a Deo legis fuisse datum. Et Paulus autem : « Adimpletio, » inquit, « legis, dilectio⁶⁷ : » et omnia cæteris evanescatis, manere fidem, spem, dilectionem; majorem autem esse omnium dilectionem⁶⁸, et neque agnitionem sine dilectione, quæ est erga Deum, præstare aliquid; neque mysteriorum comprehensionem, neque fidem, neque prophetiam, sed omnia vacua et frustra (63) esse sine dilectione⁶⁹: dilectionem vero perficere perfectum hominem; et eum, qui diligit Deum, esse perfectum, et in hoc aovo, et in futuro. Nunquam enim desinimus diligentes Deum; sed quanto plus eum intuiti fuerimus, tanto plus eum diligimus.

3. ⁷⁰ In lege igitur et in Evangelio cum sit primum et maximum præceptum, diligere Dominum Deum ex toto corde; dehinc simile illi, diligere proximum sicut seipsum (64): unus et idem ostenditur legis et Evangelii conditor. Consimilata enim vita præcepta in utroque Testamento cum sint eadem, eundem ostenderunt Doum: qui particularia quidam præcepta apta utrisque præcepit; sed eminentiora et summa, sine quibus salvari non est (65), in utroque eadem suscit.

4. Quem autem non confundat Dominus, ostendens non ab altero Deo esse legem, sic dicens eis qui a se docebantur, turbæ et discipulis: « Super eathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi. Omnia itaque quæcumque dixerint vobis, custodite, et facite; secundum autem opera eorum nolite facere: dicunt enim et non faciunt. Alligant enim sarcinas graves, et imponunt super humeros hominum; ipsi autem nec digito quidem volunt eas movere⁷¹. » Non ergo eam legem, quæ est per Moysem data, incusabat, quam adhuc salvis Hierosolymis suadebat fieri; sed illos redarguebat, quod verba quidem legis enuntiarent, essent autem sine dilectione: et propter hoc injusti in Deum et in proximos extiterunt. Quemadmodum et Iesaias ait: « Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. Frustra autem colunt me, docentes doctrinas et præcepta hominum⁷². » Non per Moysem datam legem dicens præcepta hominum, sed traditiones presbyterorum ipsorum, quas fixerant, quas vindicantes frustrabantur legem Dei, et propter hoc nec Verbo ejus subjecti sunt. Hoc enim est quod et a Paulo dicitur de istis: « Ignorantes enim justitiam Dei, et snam

⁶⁷ Rom. xiii, 40. ⁶⁸ I Cor. xiii, 13. ⁶⁹ Ibid, 2. ⁷⁰ Cap. XXVI. ⁷¹ Math. xxiii, 2 seqq. ⁷² Isa. xxix, 13. ⁷³ Rom. x, 3, 4. ⁷⁴ Exod. iii, 7, 8. ⁷⁵ Math. xix, 17 seqq. ⁷⁶ Ibid, 24. ⁷⁷ Luc. xix, 8. ⁷⁸ Cap. XXVII.

(63) *Frustra. Alii, frustrata.*

(64) *Seipsum. Alii, te ipsum.*

(65) *Non est. Græcorum more, pro possibile non est. Sic omnes mss. In edit., non potest.*

(66) *Justitiam. Deest in Eras. et Gallas. ut et in eod. Alexand.*

(67) *Ad justitiam. Clarom., in justitiam.*

(68) *Et forte non fecerat. Ea saltem intentionis puritate, et interno affectu, quem lex evangelica requirit.*

A justitiam (66) volentes statuere, justitiam Dei non sunt subjecti. Finis enim legis Christus, ad justitiam (67) omni credenti⁷⁹. » Et quomodo finis legis Christus, si non et initium ejus esset; qui enim finem intulit, hic et initium operatus est; et ipse est qui dicit Moysi: « Videlicet vexationem populi mei, qui est in Ægypto, et descendit ut eruam eos⁸⁰; » ab initio assuetus Verbum Dei ascendere et descendere, propter salutem eorum qui male haberent.

5. Quoniam autem lex prædocuit hominem a qui oportere Christum, ipse facit manifestum, ei qui interrogavit eum, quid faciens vitam æternam hæreditaret, sic respondens: « Si vis in vitam intrare, custodi præcepta. » Illo autem interrogante:

B « Quæ? » rursus Dominus: « Non mœchaberis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium reddes, honora patrem et matrem, et ~~242~~ diliges proximum tanquam te ipsum⁸¹; » velut gradus proponens præcepta legis introitus in vitam, voluntibus sequi eum: quæ uni tum dicens, omnibus dicebat. Ille autem cum dixisset: « Omnia feci » (et forte non fecerat (68)), nam utique non diceretur ei: « Custodi præcepta », arguens Dominus cupiditatem ejus, dixit ei: « Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et divide pauperibus, et veni, sequere me⁸²; » apostolorum partem promittens eis qui sic fecerint: et non alterum Deum Patrem annuntiabat eis, qui sequebantur eum, præter eum qui ab initio a lege annuntiatus est; nec alium Filium, nec Matrem, enthynesin Æonis qui fuit in passione, et in defectione; nec triginta Æonum plenitudinem, quæ vacua et inconstans ostensa est; nec eam fabulam quæ a reliquis hæreticis ficta est: sed docebat ut ficerent præcepta, quæ ab initio præcepit Deus, et ut veterem cupiditatem per opera bona solverent, et sequerentur Christum. Quoniam autem ea quæ possidentur, pauperibus divisa, solutionem faciunt præterita cupiditatis, Zæchæus fecit manifestum: « Ecce, » dicens, « dimidium ex bonis meis do pauperibus, et si cuius quid fraudavi (69), reddo quadruplum⁸³. »

CAPUT XIII⁸⁴.

Christum naturalia legis præcepta non dissolvisse: imo potius impleuisse, extendisse et ampliisse: qui veteris legis jugum ac vincula ideo absuluit, ut homo jam liber ea fiducia ac pietate, quæ filios decet, Deo pareret.

D 1. Et quia Dominus naturalia legis (70), per quæ

(69) *Ex bonis meis ... fraudavi. Sic Clarom., Arund. et Voss. Cæteri, bonorum meorum ... de. fraudavi.*

(70) *Naturalia legis. Legem naturalem intelligit, hominum cordibus a Deo insculptam, seu, ut loquitur Tertull. lib. *Adv. Jud.*, legem non scriptam, quæ naturaliter intelligebatur, et a Patribus (ante legem Moysi scriptam in tabulis lapideis) custodiebatur; quæque Decalogi præceptis, quæ postea Deus Moysi tradidit, confirmavitque, potissimum continetur.*

qui fecit cœlum et terram, hunc Deum confitebatur (67) : et doctus representatione (68), quod inter homines homo (69) futurus esset Filius Dei, per cuius adventum semen ejus erat futurum quasi stellæ cœli, concupivit eam diem videre, ut et ipse complectetur Christum : et per spiritum prophetæ eam videns exultavit. Propter quod et Simeon ex semine ejus re implebat gratulationem patriarchæ, et dicebat : « Nunc remittis (70) servum tuum, Domine, in pace; quoniam viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti in facie (71) omnium populorum : lumen ad revelationem gentium (72), et gloriam populi Israel »²⁴. Et angeli autem gratulationem magnam vigilantibus nocte pastoribus enuntiaverunt²⁵. Sed et Maria ait : « Magnificat anima mea Dominum, et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo »²⁶ : descendente quidem exultatione Abraham in eos qui erant ex semine ejus, vigilantes (73) et videntes Christum, et credentes ei; reciproca autem rursus et regrediente exultatione a filiis in Abraham, qui et concupierat diem adventus Christi videre. Bene igitur Dominus noster testimonium reddebat ei, dicens : « Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum, et vidi, et gavisus est »²⁷.

2. ²⁸ Non enim tantum propter Abraham hæc dixit : sed et ut ostenderet, quoniam omnes qui ab initio cognitum habuerunt Deum (74), et adventum Christi prophetaverunt, revelationem acceperunt ab ipso Filio, qui et in novissimis temporibus visibilis et passibilis factus est, et cum humano genere locutus est, ut ex lapidibus exaltaret filios Abraham, et adimpleret recompensationem, quam promiserat illi Deus, et saceret (75) semen ejus tanquam stellas cœli, quemadmodum ait Joannes Baptista : « Potens est enim Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abraham »²⁹. Hoc autem fecit Jesus, a lapidum re-

²⁴ Luc. ii, 29 seqq. ²⁵ Ibid. 8 seqq. ²⁶ Luc. i, 46. ²⁷ Joan. viii, 56. ²⁸ Cap. XVI. ²⁹ Matth. iii, 9. ³⁰ Rom. iv, 12 seqq.; ix, 8. et Gal. iv, 28. ³¹ Matth. v, 14. ³² Joan. xiv, 6, 7. ³³ Cap. XVII. ³⁴ Exod. iii, 7, 8.

(67) *Hunc Deum confitebatur.* Verbis supra in fine capititis 5, n. 5, ex Gen. xiv, 22, citatis.

(68) *Et doctus representatione.* De trium illorum apparitione loquitur, ait Feuardentius, quorum unum Filium Dei suisse, quem adorarit, et Dominum Deum suum vocari, magna concordia dicunt Justinus M. in *Dialogo*; Tertullianus lib. De carne Christi, et lib. iii contra Marcion.; Eusebius lib. i Hist., cap. 1, Athanasius serm. 3 contra Arianos; Hilarius lib. iv De Trinit.; Cyrillus Hierosol. cathech. 11 et 12; Ambrosius lib. ii De Abraham, cap. 5; Augustinus lib. ii De Trinit., cap. 11 et 12.

(69) *Homo.* Dcest in Merc. 2 et Voss.

(70) *Remittis.* Clarom. et Voss. dimittis.

(71) *Parasti in facie.* Sic Feuard. marg., Clarom. et Arund. In Voss., *parasti ad faciem.* In cæteris cum Vulgata, *parasti ante faciem.*

(72) *Ad revelationem gentium.* Ita ex vel. Feuard. cod. emendavi. Cæteri omnes corrupte, et sacro texu repugnant, *ad revelationem*, vel *in revelationem*, aut *in revelatione oculorum*. Vox enim oculorum, scribarum sphæra est, pro populorum.

(73) *Vigilantes.* Al., *evigillantes*. Respicit auctor

A ligione extrahens nos, et a duris (76) et infrustris cogitationibus transferens nos, et similem Abraham fidem in nobis constitutus. Quemadmodum et Paulus testificatur, dicens, nos esse filios Abrahæ secundum similitudinem fidei, et recompensationem hereditatis ³⁰.

3. Unus igitur et idem Deus, qui advocabit Abraham, et recompensationem ei dedit. Hic est autem fabricator, qui et per Christum preparat luminaria in mundo, eos qui ex gentibus credunt. « Vos » autem, inquit, « estis lumen mundi »³¹, « hoc est, quasi stellæ cœli. Hunc ergo recte ostendimus a nemine cognosci, nisi a Filio, et quibuscumque Filius revelaverit. Revelat autem omnibus Filius, quibus velit cognosci, Patrem (77); et neque sine bona voluntate Patris, neque sine administratione Filii cognoscet quisquam Deum. Et propter hoc dicebat discipulis Dominus : « Ego sum via, veritas, et vita. Et nemo venit ad Patrem, nisi per me. Si cognovissetis me (78), et Patrem ³² meum utique cognovissetis, et amodo cognovistis eum, et vidistis »³³. Ex quibus manifestum est, quoniam per Filium, id est per Verbum, cognoscitur.

4. ³⁴ Propter hoc Iudei excesserunt a Deo, Verbum ejus (79) non recipientes, sed putantes per seipsum (80) Patrem sine Verbo, id est sine Filio, posse cognoscere; Deum nescientes eum qui in figura locutus est humana ad Abraham (81), et irenum ad Moysem, dicentes : « Videntes vidi vexationem populi mei in Ægypto, et descendit liberare eos »³⁵. Ille enim (82) Filius, qui est Verbum Dei, ab initio præstruebat (83), non indigente Patre angelis, ut faceret conditionem, et formaret hominem, propter quem et conditio fiebat : neque rursus indigente ministerio ad fabricationem eorum, quæ facta sunt, ad dispositionem eorum negotiorum, quæ secundum hominem erant; sed habente

D ad Luc. ii, 8 et 17.

(74) *Deum.* Alii, *Dominum.*

(75) *Et saceret.* Editi, *ut saceret.*

(76) *Et a duris.* Feuard. ex vel. cod. cui consentit Voss. et Grab., *et a nostris duris.*

(77) *Cognosci, Patrem.* Ita Clarom. melius quam cæteri omnes, *agnosci*, vel *cognosci Pater.*

(78) *Si cognovissetis me*, etc. Eras. et Gall., si cognovistis me, et Patrem meum cognoscitis, ... et vidistis, omisso eum. Quam vocem omisi et ipse cum iisdem et Clarom. ac Merc. 2, quia supra lib. iii, cap. 13, num. 2, omittitur in omnibus miss. Addidi vero ex Clarom. utique, post meum; quæ vox legitur in Vulgata.

(79) *Ejus.* Editi., *Dei.*

(80) *Per seipsum.* Græcorum more pro .... seorsim, separatis.

(81) *Ad Abraham.* Perperam addunt editt. et Aerom, quod expunxi auctoritate veteris Feuard. cod., Clarom. et Voss.

(82) *Hæc enim.* Eras., Gall. et Feuard. male, hic enim.

(83) *Præstruebat.* Feuard. in marg., Clarom., Arund. et Voss., *perstruebat.*

copiosum et inenarrabile ministerium. Ministrat enim ei (84) ad omnia sua progenies et figuratio sua (85), id est Filius et Spiritus sanctus (86), Verbum et Sapientia; quibus servient, et subjecti sunt omnes angeli. Vani igitur sunt qui propter hoc, quod dictum sit: « Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius; » alterum introducunt incognitum Patrem.

CAPUT VIII.²⁸

Vanos esse Marcionem et asseclas, qui Abraham a salute per Christum impedita excludunt; Christum enim non Abraham modo, sed et semen ejus in libertatem asseruisse, legem implendo, non solvendo, dum etiam Sabbathum curabat.

3. Vanus autem et Marcion, et qui ab eo, expellentes ab hereditate Abraham, cui Spiritus per multos (87), jam autem et per Paulum testimonium reddit, quoniam ereditatem Deo, et deputatum est ei ad Iustitiam²⁹; et Dominus (88), primum quidem de lapidibus excitans filios ei, et faciens semen ejus quasi stellas caeli, dicens: « Quoniam venient ab Oriente et Occidente, ab Aquilone et Austro, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno caelorum³⁰; » iterum dicens Iudeis: « Cum videritis Abraham, et Isaac, et Jacob, et omnes prophetas in regno caelorum (89), vos autem projici foras³¹. » Manifestum est ergo, quoniam qui contradicunt saluti ejus, et alterum praeter eum, qui promissionem fecerit Abraham, fornicant Deum, extra regnum Dei sunt, et exhaeredes sunt ab incorruptela (90), frustrantes (91) et blasphemantes Deum, qui in regnum caelorum introduxit Abraham, et semen ejus, quod est Ecclesia, per Christum Iesum, cui (92) et adoptio redditur, et hereditas quae Abrahæ promissa est.

2. ³² Vindicabat enim semen ejus Dominus, solvens a vinculis, et advocans ad salutem, quemad-

²⁸ Cap. XVIII. ²⁹ Rom. iv, 3. ³⁰ Matth. viii, 11, et Lue. xiii, 20. ³¹ Ibid., 28. ³² Cap. XIX. ³³ Luc.

(84) *Ministrat enim ei, etc.* Vid. Dissert. 3, art. 5, § 59.

(85) *Figuratio sua.* His verbis Spiritum sanctum designari, demonstrat mox subjecta explicatio; unde pente vocem autem male ab interprete redditam fuisse per sua: verti dehincus ejus, ut nimurum figuratio ad progeniem seu Filium referatur. Nam D Spiritum sanctum Filii figurationem seu imaginem dicit a SS. Patribus, notissimum est. Sie Athanasius in epist. 1 ad Serapionem, Spiritum sanctum ait esse σηματίδα, σιγιλλον quod Filium exprimit, et Basilius in v. aduers. Eunom. pag. 416: Εἰς τὸν μὲν Θεοῦ Χριστὸς, δεὶς τοῖς, φησίν, εἰς τὸν Θεοῦ τὸν ἀρέτους, εἰς τὸν δὲ Υἱοῦ τὸν Πνεῦμα, etc. *Imago quidem Dei Christi, qui est, inquit. Imago Dei invisibilis: imago vero Filii Spiritus, etc.*

(86) *Sancius.* Deest in Anglie., sed non in Claram.

(87) *Per multos.* Per Mosen scilicet et omnes prophetas.

(88) *Et Dominus.* Supple, testimonium reddit.

(89) *Regno caelorum.* Edit. cum Merc. 2, regno Dei.

(90) *Ab incorruptela.* Edit., incorruptela.

(91) *Frustrantes.* I. e. spernentes, rejicientes.

(92) *Cui. Ecclesia videlicet.*

A modum fecit in muliere, quæ ab eo curata est, manifeste dicens his, qui non similem Abrahæ habebant sicut: « Hypocrita, unusquisque vestrum die Sabbathorum bovem suum, vel asinum non solvit, et dicit, et ad aquam? Hanc autem, cum sit filia Abrahæ, quam alligaverat Salazaras decem et octo annis, non oportuerat solvi (93) ab hoc vinculo in die Sabbathorum³⁴? » Manifestum est igitur, quoniam eos qui similiter ut Abraham credebant ei, solvit, et vivificavit (94), nihil extra legem faciens, curans in die Sabbathorum. Non enim prohibebat lex curari (95) homines Sabbathis, quæ et circumcidebat eos in hac die, et pro populo jubebat ministeria sacerdotibus perficere; sed et inutorum animalium curationem non prohibebat. Et Siloa B etiam (96) saepe Sabbathis curavit: et propter hoc assidebant ei multi die Sabbathum³⁵. Continere enim jubebat eos lex ab omni opere servii, id est ab omni avaritia, quæ per negotiationem et reliquo terreno actu agitur (97): animæ autem opera, quæ sunt per sententiam, et sermones bonus, in auxilium eorum qui proximi sunt, adhortabatur fieri. Et propter hoc Dominus arguebat eos, qui inuste exprobabant ei, quia Sabbathis curabat. Non enim solvebat, sed adimplebat legem, summi sacerdotis operam perficiens (98), propitians pro hominibus Deum, et emundans leprosos, infirmos curans, et ipse moriens, uti exsiliatus homo (99) exiret de condemnatione, et reverteretur intrepido ad suam hereditatem.

3. ³⁶ Sed et esurientes scripere Sabbathis escam ex his quæ adjacebant, non vetabat lex: ³⁷ mettere autem et colligere in horreum vetabat. Et ideo Dominus his, qui incusabant discipulos ejus, quoniam vellentes spicas manducabant, dixit: « Nec hoc legistis, quod fecit David, cum esuriasset, quem-

³³ Cap. XVIII. ³⁴ Rom. iv, 3. ³⁵ Matth. viii, 11, et Lue. xiii, 20. ³⁶ Ibid., 28. ³⁷ Cap. XIX. ³⁸ Luc.

(95) *Oportuerat solvi.* Merc. 2, oportuit solvere; quibus Eras, et Gall. editi. quoad posterius verbum consonant. Ottob., oportuerit solvere.

(96) *Vivificavit.* Ita Clarom., Voss. et Arund. melius quam cæteri, vivificat.

(97) *Curari.* In edit., curare.

(98) *Et Siloa etiam, etc.* Memoria lapsus Ireneus, Siloa piscinam cum probatica confundere videtur. Illam enim saepe Sabbathis curasse, nullibi legimus: at ad istius crepidinum jacuisse plures languidos in die Sabbathi, expectantes aquæ motum, e quibus unum trigesim et octo annos habentem in infirmitate sua, a Salvatore curatum fuisse scribit Joannes cap. v.

(99) *Agitur.* Ita Clarom. melius quam cæteri, agitatur.

(100) *Operam perficiens.* Edit. Oxon. et Merc. 2, opera perficiens. Eras. et Gall. et Feuard., operum faciens.

(101) *Ubi exsiliatus homo, etc.* Alludit, inquit Feuard., ad Hebreorum legem, quæ mortuo summo pontifice, exsules domum redire permittebat: et qui hic exsiliatus homo dicitur, exsul tantum significatur: Graece forsitan male φυγαδευτής nominatur.

admodum introivit in domum Dei, et panes pro-positionis manducavit, et dedit eis qui cum eo erant, quos non licet manducare, nisi solis sacerdotibus ⁴⁴? » per legis verba suos discipulos excusans, et significans licere sacerdotibus libere agere. Sacerdos autem scitus fuerat David (1) apud Deum (2), quamvis Saul persecutionem faceret ei.

Ιδέ βασιλεὺς δίκαιος, Is-

Omnis enim justi sacerdotalem habent ordinem (3).

Sacerdotes autem sunt omnes Domini apostoli, qui neque agros, neque domos hereditant hic, sed semper altari et Deo serviant. De quibus et Moyses in Deuteronomio, in benedictione Levi ait: « Qui dicit patri suo et matri sua: Non novi te; et fratres suos non agnovi, et filios suos abdicavit: custodivit præcepta tua, et testamentum tuum servavit⁴⁵. » Qui autem sunt, qui dereliquerunt patrem et matrem, et omnibus proximis renuntiaverunt, propter verbum Dei et testamentum ejus, nisi discipuli Domini? De quibus iterum Moyses: « Hereditas autem, » inquit, « non erit eis. Dominus enim ipse hereditas ipsorum⁴⁶. » Et iterum: « Non erit sacerdotibus levitis in tota tribu Levi pars, neque substantia cum Israel: fructificationes Domini substantia eorum (4); manducabunt eas⁴⁷. » Propter hoc et Paulus: « Non inquiero, » inquit, « datum; sed inquiero fructum⁴⁸. » Discipulis, inquit, Domini (5) leviticam substantiam habentibus, licet eis esurientibus, a seminibus accipere escam: « Dignus est enim operarius esca sua⁴⁹. » Et sacerdotes in templo Sabbatum profanabant, et rei non erant. Quare ergo rei non erant? Quia cum essent in templo, non sacerularia,

⁴⁴ Luc. vi, 3, 4. ⁴⁵ Deuter. xxxiii, 9. ⁴⁶ Numer. xviii, 20, et Deuter. x, 9. ⁴⁷ Deuter. xviii, 1. ⁴⁸ Philipp. iv, 17. ⁴⁹ Matth. x, 10. ⁵⁰ Matth. iii, 10, et vii, 19. ⁵¹ 1 Cor. iii, 17. ⁵² Cap. XXI. ⁵³ Matth. xiii, 52. ⁵⁴ Matth. xxiii, 34. ⁵⁵ Psal. xcvi, 1, et xcvi, 4.

(1) *Sacerdos autem scitus fuerat David.* Apertus est verborum istorum sensus, nec in iis offendetur vel cœcens quispiani. Neque Davidem vocat sacerdotem scitum, quia omnis rex (vel ut habet alia lectio mox indicat, omnis rex Iustus), sacerdotalem habent ordinem. Idipsum est quod de multis quibusque Christianis dixit Petrus epist. 4, cap. 2, *Regale sacerdotium, sanctum sacerdotium esse*; videlicet, ut statim explicat, *ad offerendas Deo spiritales hostias*. Ecce tamen, Gratius primus omnium, quem sciam, illi Irenæi verbis misere abutitur, ut sanctissimum antistitem per fas et nefas, et obortio, ut aiunt, collo, puritanus tradat: quasi illius sententia fuerit, *quod omnes fideles sint sacerdotali ordine ac potestate prædicti, ejusque exercitium, ubi necessitas requirit, obire queant*. Quem absurdum vensem solus in Irenæi verbis expiscatus fuerit; nullus certe alius ex mortalibus, si sanus fuerit, deprehenderit. Sed de hi. consule Disserit. 3, art. 8, § 100, ubi frivola novi editoris argumenta late expeditius dissolvimusque.

(2) *Apud Deum.* Sic Claram. et 4 Anglic., una cum edit. Oxon. In aliis edition. minus recte, *apud eum*.

(3) *Omnis enim justi sacerdotalem habent ordinem.* Sententiam hanc ex Irenæo nominatum, sed paulo alter transcripserunt Joannes Damascenus

A sed Dominica perficiebant ministeria, legem (6) adiungentes, non autem prætereantes legem; quemadmodum is qui a semetipso arida ligna attulit in castra Domini, qui et justus (7) lapidatus est. « Omois enim arbor, quæ non facit fructum bonum, abiciendetur, et in ignem mittetur⁵⁰. » Et: « Quicunque templum Dei violaverit, violabit illum Deus⁵¹. »

CAPUT IX⁵².

Utriusque testamenti unum esse auctorem, finem, scopumque præcipuum.

1. Unius igitur et ejusdem substantia sunt omnia, hoc est, ab uno et eodem Deo, quemadmodum et Dominus ait discipulis: « Propterea omnis scriba doctus in regno cœlorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera⁵³. » Non alterum quidem vetera, alterum vero (8) proferentem nova docuit; sed unum et eundem. Patrifamilias enim Dominus est, qui universæ domini paternæ dominatur: et servis quibuscum, et adhuc indisciplinalis condignam tradens legem; liberis autem, et fidei justificatis congruentia danc præcepta, et filiis adaperiens suam hereditatem. Scribas autem et doctores regni cœlorum, suos dicebat discipulos, de quibus et alibi alt. Iudeis: « Ecce, mitto ad vos sapientes, et scribas, et doctores, et ex eis occidetis, et effugabitis a civitate in civitatem⁵⁴. » Ea autem, quæ de thesaure proferuntur (9) nova et vetera, sine contradictione duo testamenta dicit: *vetus quidem, quod ante fuerat, legislatio; novum (10) autem, quod secundum Evangelium est conversatio, ostendit, de qua David ait: « Cantate Domino canticum novum⁵⁵. » Et Isaïas: « Cantate Domino hymnum novum. Initium (11) ejus, glorificatur (12) nomen ejus a summo*

in Parallelis lit. B. tit. 9, tam in cod. Claram. (ex quo eam edidit Halloixius in Vita Iren., pag. 498), quam in Vaticano lit. B. tit. 9, et Antonius Miliæsa serm. 1, part. II: Ιδέ βασιλεὺς δίκαιος, Is-

χει τάξιν. Omnis rex Iustus sacerdotalem habet ordinem. Quæ quidem lectio, mea quidem sententia. Vulgata præferenda videtur: arcuus enim cohæret cum ea quæ præcedit de Davide sententia. Nam tamen, nullo hactenue codice Latino, textui inserere, religio exest.

(4) *Substantia eorum.* Al., *substantia eorum.*

(5) *Domini.* Sic Feuard. in marg., Claram. et Voss. Alii, *Domini.*

(6) *Legem.* Aliqui, *legis.*

(7) *Qui et justus.* Qui et addidi ex Claram.

(8) *Vero.* Al., *quidem.*

(9) *Proferuntur.* Ita Feuard. in marg., Ottob. et Voss. At Claram. et Arund., *proferentur; ceteri, proferunt.*

(10) *Novum.* Ita restitui pro nova, nullo quidem subtrahantur codice; sed id sperte exigentis tamen constructione, tamen tota orationis serie.

(11) *Initium.* Graeca, ή ἀρχὴ αὐτοῦ, melius redidit interpres, *principium ejus.*

(12) *Glorificatur...* annullant. Hodierni τῶν γε codili. habem, δοξάζετε... ἀναγγελοῦστε, *glorificare...* αὐτοῖς: non δοξάζετε... ἀναγγελοῦστε. Sed

terre : virtutes ejus in insulis annuntiant ²³. » Et Jeremias ait : « Ecce disponam, » inquit, « testamentum novum, non quemadmodum disposui patribus vestris ²⁴, » in monte Oreb. Ultraque autem testamentsa unus et idem paterfamilias produxit, Verbum Dei, Dominus noster Jesus Christus, qui et Abram, et Moysi collocutus est, et nobis (15) in novitate restituit libertatem, et multiplicavit eam, quæ ab ipso est, gratiam.

2. ²⁵ « Plus est enim, » inquit, « templo hic ²⁶, » Plus autem et minus non in his dicitur, quæ inter se communionem non habent, et sunt contrariae naturæ, et pugnant adversum se; sed in his quæ ejusdem sunt substantiae, et communicant secum, solum autem multitudine (14), et magnitudine differunt: quemadmodum aqua ab aqua, ²³ et lumen a lumine, et gratia a gratia. Major est igitur legislatio quæ in libertatem, quam quæ data est in servitatem: et ideo non in unam gentem, sed in totum mundum diffusa est. Unus autem et idem Dominus, qui plus quam templum est, et plus quæ Salomon, et plus quam Jonas donat hominibus, id est, suam presentiam et resurrectionem a mortuis: sed non Deum immutans, nec alium predicans Patrem, sed eundem ipsum, qui semper habet plura metiri domesticis; et proficiente eorum erga Deum dilectione, plura et majora donans, quemadmodum et Dominus discipulis dicebat: « Quoniam et majora horum videbitis ²⁷. » Et Paulus ait: « Non quod jam acceperim, aut justificatus (15) sim, aut jam perfectus sim ²⁸. Ex parte enim scimus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, quæ sunt ex parte destruentur ²⁹, » Sicut igitur, adveniente perfecto, non alterum Patrem videbimus, sed hanc quem nunc videre concipiimus (et Beati enim mundi cor-

²⁴ Isa. xlii. 40, 42. ²⁵ Jerem. xxxi, 31, 32.
²⁶ Philip. iii, 12. ²⁷ 1 Cor. xiii, 9, 10. ²⁸ Matth. v,

hac forte memoriter allegavit Irenæus, nli et sequentia.

(15) Et nobis. Sic Clarom. In Feuard. et Grab., qui nobis. At in Eras., Gall., Arund. et Merc. 2, nec qui, nec et apparent.

(14) Multitudine. Al. perperam, altitudine.

(15) Aut justificatus. Quod additum a Feuard. ante justificatus, expunxi auctoritate codd. Clarom., Arund. et Merc. 2, ac ipsius italicæ versionis, quæ hoc addicendum ex 1 Corinth. iv, 4, desumptum sola hic exhibet, ut constat ex vetustissimo nostro cod. ms. Græco-Lat. San-Germanensi, Ambrosiastri Comment. et aliis.

(16) Mundi corde. Sic Clarom. cum antiqua versione Italica, et Græco Evangelii textu. Cæteri, mundo corde.

(17) Credidistis. Nostri N. T. codd. habent, et quidem melius, πιστεύοντες, credentes autem.

(18) Per Testamenta maturescere perfectum salutis. Sic recte vetus Feuard. cod. et Clarom. et forte etiam Voss. cod. Hic saltem consentit quodam perfectum: de voce testamenta, quam habent Eras., Gall. et Feuard., ambigo: siquidem Grab. excludi fecit testamentum: an codicis Voss. aut alterius auctoritate? non dixit. Cæterum pro perfectum, Eras., Gall., Arund. et Merc. 2, perperam habent per effectum; nec melius utrumque retinere Feuarden-

A de (16), quoniam ipsi Deum videbunt ³⁰); neque alium Christum, et Dei Filium exspectabimus, sed hunc qui ex Maria Virgine, qui et passus est, in quem et credimus, quem et diligimus (quemadmodum Isaías ait: « Et dicent in illa die: Ecce, Dominus Deus noster, in quem speravimus, et exultavimus in salute nostra ³¹. » Et Petrus ait in Epistola sua: « Quem non videntes diligitis, » inquit, « in quem nunc non videntes credidistis (17), gaudebitis gaudio inenarrabili ³²); neque alium Spiritum sanctum percipiimus, nisi hunc qui est nobiscum, et qui clamat: « Abba, pater ³³; » et in hisdem ipsis augmentum habebimus, et proficiemus, ut jam non per speculum, et per anigmata, sed facie ad faciem fruamur muneribus Dei: sic et nunc plus templo, et plus Salomone percipientes, quod est adventus Filii Dei, non alterum didicimus Deum, præter fabricatorem et factorem omnium, qui ab initio nobis demonstratus est; neque alterum Christum Dei Filium, præter eum qui a prophetis prædicatus est.

3. Novo enim Testamento cogito et prædicato per prophetas, et ille qui illud dispositurus erat secundum placitum Patris, prædicabatur, manifestatus hominibus, quemadmodum voluit Deus; ut possint semper proficere credentes in eum, et per testamenta maturescere perfectum salutis (18). Una enim salus, et unus Deus: quæ autem formant hominem, præcepta multa (19), et non pauci grauius, qui ducunt hominem ad Deum. Terreno quidem et temporali regi (20), cum sit homo, licet aliquoties majores profectus attribuere his qui sunt subjecti: Deo autem non licet (21), cum sit idem, et semper majorem gratiam præstare (22) humano generi velit (23). et pluribus muneribus assidue honorare eos qui placent ei? Si autem hoc est

²⁷ Cap. XXII. ²⁸ Matth. xii, 6. ²⁹ Joan. i, 50. 8. ³⁰ Isa. xxv, 9. ³¹ 1 Pet. i, 8. ³² Rom. viii, 15.

lio visum est. Perfectum autem salutis dixit Irenæus, pro perfectione seu consummatione salutis, gloria videlicet aeterna: quo sensu paulo ante scripsit: sicut igitur adveniente perficio, non alterum Patrem videbimus, etc. Ac prouinde sensu: est: Ut possint semper proficere credentes in eum et per varia sibi invicem succedentia testamenta maturescere great salutis humanæ consummatio. I. e. per varia testamenta possint homines paulatim ad gloriam aeternam perduci.

(19) Quæ autem formant hominem, præcepta multa. Sic Clarom., Arund. et Voss. melius et Irenæi argumento convenientius quam cæteri, qui formant hominem, præcepta autem multa.

(20) Terreno quidem et temporali regi. In vet. cod. Feuard. et Gall., ante terrenum quidem et temporalem regem.

(21) His qui sunt subjecti: Deo autem non licet, etc. Cod. Clarom. paulo aliter: his autem qui sunt subjecti Deo non licet. At Vulgata lectio præferenda videtur: quare, post Deo autem non licet, subintelligenda quæ præcesserunt, majores proficiens attribuere his qui sunt subjecti.

(22) Præstare. Eras., Gall. et Feuard. perperam, et repugnantibus omnibus miss., præstat.

(23) Vicit. Hoc verbum addidi ex cod. Clarom.

prodicere, alterum adiunvenire Patrem, præter eum qui ab initio annuntiatus est, et rursum, præter eum qui putatur secundo inventus esse, alterum tertium adiunvenire; et ejusdem erit profectus et a tertio in quartum, et ab hoc (24) rursum alterum, et alterum: et sic semper putans proficere talis sensus, nunquam in uno stabit Deo. Expulsus enim ab eo qui est, et reversus retrorsum, quæret quidem semper, inveniet autem nunquam Deum; sed semper incomprehensibilitatis profundo natabit, nisi per penitentiam conversus, unde abjectus erat. revertatur; num Deum Patrem Demiurgum confitens, et credens, qui a lege et prophetis annuntiatus est, qui a Christo testificatus est, quomodum ipse ait ad eos qui accusabant ejus discipulos, quasi non servarent traditionem seniorum: « Quare vos frustramini præceptum Domini (25), propter traditionem vestram? Deus enim dixit: Honora patrem et matrem; et: Qui maledixit patri aut matri, morte moriatur »²⁶. Et iterum ait eis: « Et frustrati estis sermonem Dei (26) propter traditionem vestram »; manifestissime Patrem et Deum (27) consilens Christus eum, qui in lege dixit: « Honora patrem et matrem, ut tibi bene sit »²⁸. Verbum enim Dei confessus est legis præceptum verax Deus, et neminem alterum Deum appellavit, quam sunum Patrem.

239 CAPUT X²⁹.

Veteris Testamenti Scripturas, eas potissimum quæ a Moyse exaratae sunt, Filius Dei ubique passim ministrasse, ejusque adventum et passionem clarissime prænuntiassæ, ac proinde ab uno et eodem Patre inspirante manasse:

1. Bene igitur et Joannes meminunt dicentem Do-

“ Matth. xv, 3, 4. ³⁰ Ibid., 6. ³¹ Exod. xx, v, 46. ³² Deuter. xvi, 5, 6.

(24) *Ab hoc.* Eras., Gall. et Merc. 2, adhuc. Utrumque frustra retinuit Feuard.

(25) *Domini.* Eras. et Gall., divinum.

(26) *Sermonem Dei.* Τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, legisse videtur Irenæus, quomodo et babel cod. Cantabrig. Editi vero habent ἐντόλην, mandatum.

(27) *Patrem et Deum.* In Arundel. et Merc. 2, *Patrem et Dominum*, sicut Eras. et Gall. ordine inverso, *Dominum et Patrem*. At Feuard. utroque retinet, *Dominum et Deum Patrem*.

(28) *Inquit.* Addidi ex Clarom.

(29) Aliquando quidem cum Abraham loquens, aliquando cum Noe, dans eis mensuras. In Clarom., Voss. et vetus Feuard. codex (ut ex ejus annotatione colligitur), exceptio quod in hoc exstat ei pro eis. In Eras., Gallas., Arundel. et Merc. 2 legitur: aliquando quidem cum Abraham loquens, aliquando cum eodem comesurus; omissis, aliquando quidem cum Noe, etc. Feuardentio vero, quem seculius est Grabiæ, utraque servata lectione scribendo visum est: aliquando quidem cum Abraham loquens, cum eodem comesurus; aliquando cum Noe, dans ei mensuras. Ubi vocem, aliquando autem cum eodem propria auctoritate expunxit. Et tamen hæc ipsa vox ostendit, aliud periodi membrum hinc incipere, ac proinde ista, cum eodem comesurus, ab imperitis librariis scripta fuisse pro: cum Noe dans eis mensuras; quia, quid sibi vellent mensuræ ille, non intelligebant. Quare ex citatorum trium veterum codicium aucto-

A unum Judæis: « Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere: illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis »³³. Quomodo igitur testabantur de eo Scripturæ, nisi ab uno et eodem essent Patre, præinstruentes homines de adventu Filii ejus, et prænuntiantes salutem quæ est ab eo? « Si enim credereis Moysi, » inquit (28), « credereis et mihi: de me enim ille scripserat »³⁴; scilicet quod inseminatus est ubique in Scripturis ejus Filius Dei; aliquando quidem cum Abram loquens, aliquando cum Noe, dans eis mensuras (29): aliquando autem Sodomitis inducens iudicium: et rursus cum videatur (31), et in viam dirigit Jacob, et de rubo loquitur cum Moyse. Et non est numerum dicere in quibus a Moyse ostenditur Filius Dei, cuius et diem passionis non ignoravit; sed figuram prænuntiavit eum, Pascha nominans: et in eadem ipso, quæ ante tantum temporis a Moyse prædicta est, passus est Dominus adimplens Pascha. Non solum autem diem descripsit, sed et locum, et extremitatem temporum, et signum occasus solis, dicens: « Non poteris immolare Pascha in ulla alia civitatum tuarum, quas (32) Dominus Deus tibi, nisi in eo loco quem delegerit Dominus Deus tuus invocari nomen suum ibi: immolabis Pascha vespero ad occasum solis »³⁵.

2. Jam autem et manifestaverat ejus adventum, dicens: « Non deerit priuœps in Iuda, neque dux ex semoribus ejus, quoadusque veniat cui repositum (33) est, et ipse est spes gentium; alligans ad vitam pullum suum, et ad helicem (34) pullum asinæ. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uæ-

12. ³⁶ Cap. XXIII. ³⁷ Iohann. v, 30, 40. ³⁸ Ibid.

ritate deletis, cum eodem comesurus, textum restituere non dubitavi. Illud autem, dans eis mensuras, explico tum de arcæ dimensionibus, quas Deus Nomo præstipivit, Gen. vi, 14 seqq., tum de orbis terrarum distributione, ab eodem iussu Dei inter tres filios facta, Gen. x et xi, juxta illud D. Pauli Actor. xvii, 26: *Fecitque ex uno omne genus hominum inhabitable super universam faciem terræ, definens statuta tempora, et terminos habitationis eorum*, tum denique de terra promissionis ab Abraham posteris quoniam possidentæ finibus, quos ipsi Deus præmonstravit, præstipuitque, Genes. XIII, 14 et 17, et xv. 18 et seqq.

(30) Aliquando autem quærens Adam. Hæc quoque uesunt in Eras., Gallas., Arund. et Merc. 2.

(31) Videretur. Editt. cum Arund. et Merc. 2, uideur.

(32) Quas. Al. quæ.

(33) Repositum. In Feuard. marg. et Voss., re-promissum; quomodo et Novatianus habet lib. De Trinit. cap. 9.

(34) Helicem. Sic pro ilicem reposui auctorit. Biblii textus τὸν Ὁ., in quo legitur, Euzt. Helicem etiam legit Cyprian. lib. 1 Adversus Judæos, cap. 21 in correctis exemplariis. Qui in mss. codicium lectione versati sunt, norunt quam frequenter e contumetur in i; ac proinde non mirum si pro elicem aut helicem scripserint amanuenses, ilicem. Helix autem Graeca vox est, significans vitis claviculam.

pallium suum; testifici (35) oculi ejus a vino (36), et candidi dentes ejus quam lac (37). Inquirant enim hi, qui omnia scrutari dicuntur, id tempus in quo defecit princeps, et dux ex Iuda, et qui est gentium spes, et qui virtus, et qui pullus ejus, et quod indumentum, et qui oculi, et qui dentes, et quod vinum, et unamquodque ex dictis (38) exquirant; et invenient non alium, nisi Dominum nostrum Jesum Christum, annuntiatum. Quapropter Moyses increpans populum, quod ingratus existimat, ait: « Sic populus fatuus, et non sapiens, haec Domino retribuistis? » Et rursus significans, quoniam qui ab initio condidit et fecit eos Verbum, et in novissimis temporibus, redimens nos, et vivificans, ostenditur pendens in ligno, et non credent ei. Ait enim: « Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, et non credes vita tua? » Et iterum: « Nonne hic idem Pater tuus possedit te, et fecit te, et creavit te? »

CAPUT XI°.

Veteres prophetas et justos praeconivisse advenitum Christi, huncque videre et audire ardenter appetiisse, ipso per Spiritum sanctum se in Scripturis revelante, et sine cui mutatione notis in dies beneficis homines ditante, posteriores tamen cumulatissimis prioribus.

4. Quoniam autem non solum prophetæ et justi multi, præsentes per Spiritum sanctum (39) advenitum ejus, oraverunt in illud tempus venire, in quo facie ad faciem viderent Dominum suum et sermones audirent ejus, Dominus fecit manifestum, dicens discipulis: « Multi prophetæ et justi cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt, et audire quæ auditis, et non audierunt? » Quemadmodum igitur concupierunt et audire, et videre, nisi præscissent 240 futurum ejus adventum? Quomodo autem præscire potuerunt, nisi ab ipso præscientiam ante acceperint? Quomodo autem Scriptura testificantur de eo, nisi ab uno et eodem Deo omnia semper per Verbum revelata et ostensa fuissent credentibus; aliquando quidem colloquente eo cum suo plasmate, aliquando autem dante legem, aliquando vero exprobrante, aliquando exhortante, ac deinceps libe-

³⁹ Gen. xlix, 10 et seqq. ⁴⁰ Ier. xxxii, 6. ⁴¹ Gen. 1, 28. ⁴² Matth. xxv, 21, 23.

(35) *Testifici. Ita Claram., Arnnd., Voss. et Grab. Duxi Graecum χαροτον. Ceteri, testificabuntur.*

(36) *A vino. Editi τῶν Ορ codices habent ὄντας οὐνος, super vinum. Sed legisse videatur Ireneus ἀπὸ οὐνος, quomodo elianus habet cod. Alexandr.*

(37) *Quam lac. Sic Voss., Claram. (quamvis in hoc emendator quisplam superscripserit lac, ut legatur tanquam, haud advertens heilensimum esse, pro magis quam lac), et Grabius. Alii tanquam lac.*

(38) *Dicitur. Sic Feuard. in marg., Claram. et Voss. Alii minus bene, occultis.*

(39) *Spiritum sanctum. Sanctum addidi ex cod. Claram.*

(40) *Serrum. Suum additum in editi. deest in omnibus mas.*

(41) *Incorruptiæ. Al., incorruptibilem.*

PATR. GR. VII.

A rante servum (40), et adoptante in filium, et apto tempore incorruptiæ (41) hereditatem præstante, ad perfectionem hominis? Plasmavit enim eum in augmentum et incrementum, quemadmodum Scriptura dicit: « Crescite et multiplicamini? »

2. Et hoc Deus ab homine differt, quoniam Deus quidem facit, homo autem fit: et quidem qui facit, semper idem est: quod autem fit, et initium, et medietatem, et adfectionem, et augmentum accipere debet. Et Deus quidem bene facit, bene autem fit homini. Et Deus quidem perfectus in omnibus, ipso sibi aequalis et similis; totus cum sit lumen, et totus mens, et totus substantia, et sors omnium bonorum; homo vero profectum percipiens et augmentum ad Densem (42). Quemadmodum enim Deus semper idem est; sic et homo in Deo inventus (43), semper proficiet ad Deum. Neque enim Deus cessat aliquando in benefaciendo, et locupletando hominem: neque homo cessat beneficium accipere, et dilari a Deo. Exceptiorum enim bonitatis, et organum clarificationis ejus, homo gratus ei qui fecit: et iterum exceptiorum justi iudicij ejus homo ingratus, et spernens plasmatorem, et non subjectos Verbo ejus: qui plurimum semper fructificantibus, et plus habentibus Dominicum argentum, daturum se pollicitus est: « Enge, » inquit, « serve bone et fideli, quia in modico fidelis fuisti, super multa te constitutus; intra in gaudium Domini tui? » ipse Dominus plurimum promittens (44).

3. Sicut ergo nunc fructificantibus plurimum daturum se pollicitus est, secundum munerationem gratiae suæ, sed non secundum commutationem agnitionis (ipse (45) enim Dominus perseverat, et ictus Pater revelatur); sic ergo et posterioribus maiorem, quam quæ fuit in veteri testamento, munerationem gratiae attribuit unus et idem Dominus per suum adventum. Et illi enim per famulos audiebant venturum regem, et mediocriter gaudebant (46), secundum quod sperabant venturum eum: qui autem præsentem viderunt, et libertatem adepti et potius sunt ejus munerationem (47), maiorem gratiam et abundantiore exultationem habent gaudentes de regis adventu, quemadmodum et David dicit: « Anima mea exsultabit in Domino, jucundabit in Dent. xxviii, 66. ⁴⁸ Deut. xxxii, 6. ⁴⁹ Cap. XXIV. 21, 23.

(35) *Ad Deum. Edit. minus bene, a Deo: nam mox sequitur, semper proficiet ad Deum.*

(45) *Inventus. Edit., intentus.*

(44) *Ipse... plurimum promittens. Sic vetus Fenard cod., Claram. et Voss. Alii perperam, ipse... plurimum promittens. Ille vero ad præcedentia, daturum se pollicitus est, referuntur; nec proinde corruptus est locus, ut frustra suspicatur Fenardenius.*

(45) *Ipse. Ab ὄντος, idem potius hic verti debuisset. ⁵⁰ Illi enim per famulos audiebant et mediocriter gaudebant. Al. illi enim, qui per famulos audiebant... mediocriter (sine ei) gaudebant.*

(47) *Munerationem. Sic Voss., Claram. remunerationem; ceteri, munerationem.*

qui fecit cœlum et terram, hunc Deum confitebatur (67) : et doctus representatione (68), quod inter homines homo (69) futurus esset Filius Dei, per cuius adventum semen ejus erat futurum quasi stellæ cœli, concupivit eam diem videre, uti et ipse complectetur Christum : et per spiritum prophetæ eam videns exsultavit. Propter quod et Simeon ex semine ejus re implebat gratulationem patriarchæ, et dicebat : « Nunc remittis (70) servum tuum, Domine, in pace; quoniam viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti in facie (71) omnium populorum : lumen ad revelationem gentium (72), et gloriam populi Israel »²⁰. Et angeli autem gratulationem magnam vigilantibus nocte pastoribus enuntiaverunt²¹. Sed et Maria ait : « Magnificat anima mea Dominum, et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo »²² : descendente quidem exultatione Abraham in eos qui erant ex semine ejus, vigilantes (73) et videntes Christum, et credentes ei; reciproca autem rursus et regrediente exultatione a filiis in Abrraham, qui et concupierat diem adventus Christi videre. Bene igitur Dominus noster testimonium reddebat ei, dicens : « Abraham pater vester exsultavit, ut videret diem meum, et vidit, et gavisus est »²³.

2. ²⁴ Non enim tantum propter Abraham hæc dixit : sed et ut ostenderet, quoniam omnes qui ab initio cognitum habuerunt Deum (74), et adventum Christi prophetaverunt, revelationem acceperunt ab ipso Filio, qui et in novissimis temporibus visibilis et passibilis factus est, et cum humano genere locutus est, uti ex lapidibus exaltaret filios Abraham, et adimpleret recompensationem, quam promiserat Illi Deus, et ficeret (75) semen ejus tanquam stellas cœli, quemadmodum ait Joannes Baptista : « Potens est enim Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abraham »²⁵. Hoc autem fecit Jesus, a lapidum re-

²⁰ Luc. ii, 29 seqq. ²¹ Ibid., 8 seqq. ²² Luc. i, 46. ²³ Joan. viii, 56. ²⁴ Cap. XVI. ²⁵ Matth. iii, 9. ²⁶ Rom. iv, 12 seqq.; ix, 8, et Gal. iv, 28. ²⁷ Matth. v, 14. ²⁸ Joan. xiv, 6, 7. ²⁹ Cap. XVIII. ³⁰ Exod. iii, 7, 8.

(67) *Hunc Deum confitebatur. Verbis supra in fine capititis 5, n. 5, ex Gen. xiv, 22, citatis.*

(68) *Et doctus representatione.* De trium illorum apparitione loquitur, ait Feuardentius, quorum unum Filium Dei suisse, quem adorarit, et Dominum Deum suum vocarit, magna concordia dicunt Justinus M. in *Dialogo*; Tertullianus lib. *De carne Christi*, et lib. iii *contra Marcion*; Eusebius lib. i *Hist.*, cap. 1, Athanasius serm. 3 *contra Arianos*; Hilarius lib. iv *De Trinit.*; Cyrillus Hierosol. cœtech. 11 et 12; Ambrosius lib. ii *De Abraham*, cap. 5; Augustinus lib. ii *De Trinit.*, cap. 11 et 12.

(69) *Homo. Deest in Merc. 2 et Voss.*

(70) *Remittis. Clarom. et Voss. dimitis.*

(71) *Parasti in facie.* Sic Feuard. marg., Claroni et Arund. in Voss., *parasti ad faciem*. In cœteris cum Vulgata, *parasti ante faciem*.

(72) *Ad revelationem gentium.* Ita ex vet. Feuard. cod. emendavi. Cœteri omnes corrupte, et sacro textu repugnante, *ad revelationem*, vel *in revelationem*, aut in *revelatione oculorum*. Vox enim oculorum, scribarum sphæra est, pro populorum.

(73) *Vigilantes. Al., evigilantes. Respicit auctor*

A ligione extrahens nos, et a duris (76) et infructuosis cogitationibus transferens nos, et similem Abraham fidem in nobis constituens. Quemadmodum et Paulus testificatur, dicens, nos esse filios Abraham secundum similitudinem fidei, et recompensationem hæreditatis ²⁶.

3. Unus igitur et idem Deus, qui advocavit Abraham, et recompensationem ei dedit. Hic est autem fabricator, qui et per Christum præparat luminaria in mundo, eos qui ex gentibus credunt. « Vos autem, inquit, « estis lumen mundi »²⁷, « hoc est, quasi stellæ cœli. Hunc ergo recte ostendimus a nemine cognosci, nisi a Filio, et quibuscumque Filius revelaverit. Revelat autem omnibus Filius, quibus velit cognosci, Patrem (77); et neque sine bona voluntate Patris, neque sine administratione Filii cognoscet quisquam Deum. Et propter hoc dicebat discipulis Dominus : « Ego sum via, veritas, et vita. Et nemo venit ad Patrem, nisi per me. Si cognovissetis me (78), et Patrem ²⁸ meum unique cognovissetis, et amodo cognovistis eum, et vidistis ²⁹. » Ex quibus manifestum est, quoniam per Filium, id est per Verbum, cognoscitur.

4. ³⁰ Propter hoc Judæi excesserunt a Deo, Verbum ejus (79) non recipientes, sed putantes per seipsum (80) Patrem sine Verbo, id est sine Filio, posse cognoscere; Deum nescientes eum qui in figura locutus est humana ad Abraham (81), et Ierum ad Moysem, dicentem : « Videlicet vexationem populi mei in *Ægypto*, et descendit liberare eos »³¹. *Hæc enim* (82) *Filius*, qui est Verbum Dei, ab initio præstruebat (83), non indigente Patre angelis, uti faceret conditionem, et formaret hominem, propter quem et conditio fiebat : neque rursus indigente ministerio ad fabricationem eorum, quæ facta sunt, ad dispositionem eorum negotiorum, quæ secundum hominem erant; sed habente

D ad Luc. ii, 8 et 17.

(74) *Deum. Alii, Dominum.*

(75) *Et ficeret. Editi, ut ficeret.*

(76) *Et a duris.* Feuard. ex vet. cod. cui consentit Voss. et Grab., et a nostris duris.

(77) *Cognosci, Patrem.* Ita Claroni. melius quam cœteri omnes, agnoscit, vel cognosci Pater.

(78) *Si cognovissetis me, etc.* Eras. et Gall. si cognovistis me, et Patrem meum cognoscitis, ... et vidistis, omisso eum. Quam vocem omisi et ipse cum isidem et Claroni. ac Merc. 2, quia supra lib. iii, cap. 43, num. 2, omittitur in ouribus miss. Addidi vero ex Claroni. utique, post meum; quæ vox legitur in Vulgata.

(79) *Eius. Editi., Del.*

(80) *Per seipsum.* Græcorum more pro .... scor sim, separatim.

(81) *Ad Abraham.* Perperam addunt editi. et Aer on, quod expunxi auctoritate veteris Feuard. cod., Claroni, et Voss.

(82) *Hæc enim.* Eras., Gall. et Feuard. male, hic enim.

(83) *Præstruebat.* Feuard. in marg., Claroni., Arund. et Voss., *perstruebat*.

copiosum et inenarrabile ministerium. Ministrat enim ei (84) ad omnia sua progenies et figuratio sua (85), id est Filius et Spiritus sanctus (86), Verbum et Sapientia; quibus servunt, et subjecti sunt omnes angelii. Vani igitur sunt qui propter hoc, quod dictum sit: « Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius; » alterum introducunt incognitum Patrem.

CAPUT VIII ^{20.}

Vanos esse Marcionem et asseclas, qui Abraham a salute per Christum imperitia excludunt: Christum enim non Abraham modo, sed et semen ejus in libertatem asserunt, legem implendo, non solvendo, dum etiam Sabbatis curabat.

4. Vanus autem et Marcion, et qui ab eo, expellentes ab hereditate Abraham, cui Spiritus per multos (87), jam autem et per Paulum testimonium reddit, quoniam « ereditatem Deo, et deputatum est ei ad justitiam »: » et Dominus (88), primum quidam de lapidibus excitans filios ei, et faciens semen ejus quasi stellas caeli, dicens: « Quoniam venient ab Oriente et Occidente, ab Aquilone et Austro, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno caelorum »; » iterum dicens Iudeis: « Cuius videritis Abraham, et Isaac, et Jacob, et omnes prophetas in regno caelorum (89), vos autem projici foras ». Manifestum est ergo, quoniam qui contradicunt saluti ejus, et alterum praeter eum, qui promissionem fecerit Abraham, fornicant Deum, extra regnum Dei sunt, et exhaeredes sunt ab incorruptela (90), frustrantes (91) et blasphemantes Deum, qui in regnum caelorum introducunt Abraham, et semen ejus, quod est Ecclesia, per Christum Iesum, cui (92) et adoptio redditur, et hereditas quae Abraham promissa est.

2. ²⁰ Vindicabat enim semen ejus Dominus, solvens a vinculis, et advocans ad salutem, quemad-

²⁰ Cap. XVIII. ²⁰ Rom. iv, 3. ²¹ Matth. VIII, 11, et Lue. xii, 20. ²² Ibid., 28. ²³ Cap. XIX. ²⁴ Luc. xii, 15, 16. ²⁵ Joan. ix, 14. ²⁶ Cap. XX.

(84) *Ministrat enim ei, etc.* Vid. Dissert. 3, art. 5, § 59.

(85) *Figuratio sua.* His verbis Spiritum sanctum designari, demonstrat mox subiecta explicatio; unde pntem vocem autem male ab interprete redditam suisce per sua: verti debuisset ejus, ut nimurum figuratio ad progeniem seu Filium referatur. Nam D Spiritum sanctum Filii figuracionem seu imaginem dici a SS. Patribus, notissimum est. Sic Athanasius in epist. 1 ad Serapionem, Spiritum sanctum ait esse σφραγίδα, σιγίλλον quod Filium exprimit, et Basilius in v. aduers. Euom. pag. 416: Εἰς τὸν μὲν Θεοῦ Χριστὸν, δε τὸν, φησιν, εἰς τὸν Θεοῦ τὸν ἀράτον, εἰς τὸν δὲ Πνεῦμα, etc. *Imago* quidem Dei Christi, qui est, inquit, *imago* Dei invisibilis: *imago* vero Filii Spiritus, etc.

(86) *Sanctus.* Deest in Auglic., sed non in Claram.

(87) *Per multos.* Per Mosen scilicet et omnes prophetas.

(88) *Et Dominus. Supple, testimonium reddit.*

(89) *Regno caelorum.* Edit. cum Merc. 2, regno Dei.

(90) *Ab incorruptela.* Edit., incorruptelæ.

(91) *Frustrantes.* I. e. spernentes, rejicientes.

(92) *Cui. Ecclesia* videlicet.

A modum fecit in muliere, quæ ab eo curata est, manifeste dicens his, qui non similem Abramam habebant sicut: « Hypocritæ, unusquisque vestrum die Sabbatorum bovem suum, vel asinum non solvit, et dicit, et adquirit? Hanc autem, cum sit filia Abramæ, quam alligaverat Sarazar decem et octo annis, non oportuerat solvi (93) ab hoc vinculo in die Sabbatorum »? Manifestum est igitur, quoniam eos qui similiter ut Abraham credebant ei, solvit, et vivificavit (94), nihil extra legem faciens, curans in die Sabbatorum. Non enim prohibebat lex curari (95) homines Sabbatis, quæ et circumcidebat eos in hac die, et pro populo jubebat ministeria sacerdotibus perlicere; sed et inutorum animalium curationem non prohibebat. Et Siloa B etiam (96) sæpe Sabbatis curavit: et propter hoc assidebant ei multi die Sabbatorum ²¹. Continere enim jubebat eos lex ab omni opere servili, id est ab omni avaritia, quæ per negotiationem et reliquo terreno actu agitur (97): animæ autem opera, quæ sunt per sententiam, et sermones bonus, in auxilium eorum qui proximi sunt, adhortabatur fieri. Et propter hoc Dominus arguebat eos, qui injuste exprobabant ei, quia Sabbatis curabat. Non enim solvebat, sed adimplebat legem, summi sacerdotis operam perficiens (98), propitians pro hominibus Deum, et cunctis leprosos, infirmos curans, et ipse moriens, uti exsiliatus homo (99) exiret de condemnatione, et reverteretur intrepido ad suam hereditatem.

C 3. ²² Sed et esurientes accipere Sabbatis escam ex his quæ adjacebant, non vetabat lex: ²³ et metere autem et colligere in horreum vetabat. Et ideo Dominus his, qui incusabant discipulos ejus, quoniam vellentes spicas manducabant, dixit: « Nec hoc legistis, quod fecit David, cum esuriasset, quem-

(93) *Oportuerat solvi.* Merc. 2, oportuit solvere; quibus Eras, et Gall. editi. quoad posterius verbum consonant. Ottob., oportuerit solvere.

(94) *Vivificavit.* Ita Clarom., Voss. et Arund. melius quam cæteri, vivificat.

(95) *Curari.* In edit., curare.

D (96) *Et Siloa etiam, etc.* Memoria lapsus Ireneus, Siloæ piscinam cum probatica confundere videatur. Ille enim sæpe Sabbatis curnisse, nullibi legimus: at ad istius crepidinem jacuisse plures languidos in die Sabbati, exspectantes aquæ motum, e quibus unum triginta et octo annos habentem in infirmitate sua, a Salvatore curatum suisce scribit Joannes cap. v.

(97) *Agitur.* Ita Clarom. melius quam cæteri, agitatur.

(98) *Operam perficiens.* Edit. Oxon. et Merc. 2, opera perficiens. Eras., Gail. et Feuard., operam faciens.

(99) *Uti exsiliatus homo,* etc. Alludit, inquit Fenard, ad Hebræorum legem, quæ mortuo summo pontifice, exsules domum redire permettebat: et qui hic *exsiliatus homo* dicitur, exsul tantum significatur: Graece forsitan male φυγαδευτὴς nominatur.

admodum introivit in domum Dei, et panes propriectionis manducavit, et dedit eis qui cum eo erant, quos non licet manducare, nisi solis sacerdotibus ¹⁴? per legis verba suos discipulos excusans, et significans licere sacerdotibus libere agere. Sacerdos autem scitus fuerat David (1) apud Deum (2), quamvis Saul persecutionem facta est ei.

Πάτερ βασιλεὺς δίκαιος, λα- Omnes enim justi sacer-
πατικήν ἔχει τάξιν. dotesalem habent ordi-
nem (3).

Sacerdotes autem sunt omnes Domini apostoli, qui neque agros, neque domos hereditant hic, sed semper altari et Deo serviant. De quibus et Moyzes in Deuteronomio, in benedictione Levi ait: « Qui dicit patri suo et matri sua: Non novi te; et fratres suos non agnovit, et filios suos abdicavit: custodivit praecepta tua, et testamentum tuum servavit ¹⁵. » Qui autem sunt, qui dereliquerunt patrem et matrem, et omnibus proximis renuntiaverunt, propter verbum Dei et testamentum eius, nisi discipuli Domini? De quibus iterum Moyzes: « Hæreditas autem, » inquit, « non erit eis. Dominus enim ipse hæritates ipsorum ¹⁶. » Et iterum: « Non erit sacerdotibus levitis in tota tribu Levi pars, neque substantia cum Israel: fructificationes Domini substantiae eorum (4); manducabunt eas ¹⁷. » Propter hoc et Paulus: « Non inquiro, » inquit, « datum; sed inquiro fructum ¹⁸. » Discipulis, inquit, Domini (5) leviticam substantiam habentibus, licet eis esurientibus, a seminibus accipere escam: « Dignus est enim operarius escana ¹⁹. » Et sacerdotes in templo Sabbatum profanabant, et rei non erant. Quare ergo rei non erant? Quia cum essent in templo, non secularia,

¹⁴ Luc. vi, 3, 4. ¹⁵ Deuter. xxxiii, 9. ¹⁶ Numer. ¹⁷ Philipp. iv, 17. ¹⁸ Matth. x, 10. ¹⁹ Matth. iii, 11. ²⁰ Matth. xiii, 52. ²¹ Matth. xxii, 34. ²² Psal.

(1) *Sacerdos autem scitus fuerat David.* Apertus est verborum istorum sensus, nec in iis offenderet vel excus quispis. Neinpe Davidem vocat sacerdotem scitum, quia omnis rex iustus (vel ut habet alia lectio mox indicanda, omnis rex iustus), sacerdotalem habent ordinem. Idipsum est quod de piis quibusque Christianis dixit Petrus epist. 4, cap. 2, *Regalo sacerdotiorum, sanctum sacerdotium esse; videlicet, ut statim explicat, ad offerendas Deo spiritales hostias.* Ecco tamen, Gratius primus omnium, quem sciam, iis Irenæi verbis misere abutitur, ut sanctissimum antistitem per fas et nefas, et obtorto, ut aiunt, collo, puritanis tradat: quasi illius sententia fuerit, quod omnes fideles sint sacerdotali ordine ac potestate prædicti, ejusque exercitium, ubi necessitas requirit, obire queant. Quem absurdum sensum solus in Irenæi verbis expiscatus fuerit; nullus certe alius ex mortalibus, si sanus fuerit, apprehenderit. Sed de hi consule Disserit. 3, art. 8, § 100, ubi frivola novi editoris argumenta late expendimus dissolvimusque.

(2) *Apud Deum.* Sic Clarom. et 4 Anglie., una cum edit. Oxon. In aliis edition. minus recte, apud eam.

(3) *Omnes enim justi sacerdotalem habent ordinem.* Sententiam hanc ex Irenæo nominatum, sed paulo alter transcripserunt Joannes Damascenus

A sed Dominica perficiebant ministeria, legem (6) adimplentes, non autem præterentes legem; quemadmodum is qui a sometipso arida ligna attulit in castra Domini, qui et iuste (7) lapidatus est. « Omnis enim arbor, quæ non facit fructum bonum, abecidetur, et in ignem mittetur ²³. » Et: « Quicunque templum Dei violaverit, violabit illum Deus ²⁴. »

CAPUT IX ²⁵.

Utriusque testamenti unum esse auctorem, finem, ac operum præcipuum.

4. Unius igitur et ejusdem substantia sunt omnia, hoc est, ab uno et eodem Deo, quemadmodum et Dominus ait discipulis: « Propterea omnis scriba doctus in regno castrorum similis est homini patriæ familiæ, qui profert de thesauro suo nova et vetera ²⁶. » Non alterum quidem vetera, alterum vero (8) præserantem nova docuit; sed unum et eundem. Paterfamilias enim Dominus est, qui universæ domini paternæ dominatur: et servis quibuscum, et aliis indisciplinatis condignam tradens legem; liberis autem, et fidei iustificatio congruentia datus præcepta, et filiis adaperiens suam hæreditatem. Scribas autem et doctores regni castrorum, suos dicebat discipulos, de quibus et alibi ait Iudeus: « Ecce, mitto ad vos sapientes, et scribas, et doctores, et ex eis occidetis, et effugabitis a civitate in civitatem ²⁷. » Ea autem, quæ de thesauro præseruntur (9) nova et vetera, sine contradictione duo testamenta dicit: vetus quidem, quod ante fuerat, logisatio; novum (10) autem, quod secundum Evangelium est conversatio, ostendit, de qua David ait: « Cantate Domino canticum novum ²⁸. » Et Iacob: « Cantate Domino hymnum novum. Initium (11) ejus, glorificatur (12) nomen ejus a summo.

xviii, 20, et Deuter. x, 9. ²⁶ Deuter. xviii, 1. ²⁷ Matth. iii, 10, et vii, 19. ²⁸ 1 Cor. iii, 17. ²⁹ Cap. XXI, xcvi, 1, et xvii, 1.

in *Parallelis lit.* B. tit. 2, tam in cod. Clarom. (ex quo eam edidit Halloxius in *Vita Iren.*, pag. 498), quam in *Vaticano lit.* B. tit. 9, et *Antonius Melissæ* torn. 4, part. II: Πάτερ βασιλεὺς δίκαιος λαπατικήν ἔχει τάξιν. *Omnis rex justus sacerdotalem habet ordinem.* Quæ quidem lectio, mea quidem sententia, *Vulgata prælerenda* videtur: arcuus enim cohæret cum ea quæ præcedit de Davide sententia. Tam tamen, nullo hactenus faveente codice Latino, textu inserere, religio esset.

(4) *Substantia eorum.* Al., *substantia eorum.*

(5) *Domini.* Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. *Alii, Dominus.*

(6) *Legem.* Aliqui, *legis.*

(7) *Qui et iuste.* Qui et addidi ex Clarom.

(8) *Vero.* Al., *quidem.*

(9) *Præseruntur.* Ita Feuard. in marg., Ottob. et Voss. At Clarom. et Arund., *præseruntur; ceteri, præserunt.*

(10) *Novum.* Ita restitui pro *nora*, nullo quidem suffragante codice; sed id sperte exigente tum constructione, tum tota orationis serie.

(11) *Initium.* Græca, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, melius redidisset interpres, *principatus ejus.*

(12) *Glorificatur...* αποκτιντιν. Hodierni τῶν γρ. codil. habent, δοξάζετε... ἀναγγελοῦσι, *glorificare...* αποκτιντιν; non δοξάζετε... ἀναγγελοῦσι. Sed

terra: virtutes ejus in insulis annuntiant¹⁶. » Et **A** Jeremias ait: « Ecce disponam, » inquit, « testamentum novum, non quemadmodum disposui patribus vestris¹⁷ » in monte Oreb. Utraque autem testamento unus et idem paterfamilias produxit, Verbum Dei, Dominus noster Jesus Christus, qui et Abrahæ, et Moysi colloculus est, et nobis (15) in novitate restituit libertatem, et multiplicavit eam, quæ ab ipso est, gratiam.

2. ¹⁸ « Plus est enim, » inquit, « templo hic¹⁹. » Plus autem et minus non in his dicitur, quæ inter se communionem non habent, et sunt contraria naturæ, et pugnant adversum se; sed in his quæ eisdem sunt substantiae, et communicant secum, solum autem multitudine (14), et magnitudine differunt: quemadmodum aqua ab aqua, 233 et lumen a lumine, et gratia a gratia. Major est igitur legislatio quæ in libertatem, quam quæ data est in servitutem: et ideo non in unam gentem, sed in totum mundum diffusa est. Unus autem et idem Dominus, qui plus quam templum est, et plus quam Salomon, et plus quam Jonas donat hominibus, id est, suam præsentiam et resurrectionem a mortuis: sed non Deum immutans, nee alium prædicans Patrem, sed eundem ipsum, qui semper habet plura motiri domesticis; et proficiente eorum erga Deum dilectione, plura et majora donans, quemadmodum et Dominus discipulis dicebat: « Quoniam et majora horum videbitis²⁰. » Et Paulus ait: « Non quod jam acceperim, aut justificatus (15) sim, aut jam perfectus sim²¹. Ex parte enim scimus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, quæ sunt ex parte destruerentur²². » Sicut igitur, adveniente perfecto, non alterum Patrem videbimus, sed hunc quem videre concupimus (« Beati enim mundi cor-

¹⁶ Isa. XLII, 10, 12. ¹⁷ Jerem. XXXI, 31, 52. ¹⁸ Philip. III, 12. ¹⁹ I Cor. XIII, 9, 10. ²⁰ Matth. V, 8.

haec forte memoriter allegavit Ireneus, uti et sequentia.

(15) *Et nobis. Sic Clarom. In Feuard. et Grab., qui nobis. At in Eras., Gall., Arund. et Merc. 2, nec qui, nec et apparent.*

(14) *Multitudine. Al. perperam, altitudine.*

(15) *Aut justificatus. Quod additum a Feuard. autem justificatus, expunxi auctoritate codd. Clarom., Arund. et Merc. 2, ac ipsius Italicae versionis, quæ hoc additum ex I Corinth. IV, 4, desumptum sola hic exhibet, ut constat ex velutissimo nostro cod. ms. Greco-Lat. San-Germanensi, Ambrosiastri Comment. et alii.*

(16) *Mundi corde. Sic Clarom. cum antiqua versione Italica, et Greco Evangelii textu. Cæteri, mundo corde.*

(17) *Credidistis. Nostri N. T. codd. habent, et quidem melius, πιστεύοντες, credentes autem.*

(18) *Per Testamenta maturescere perfectum salutis. Sic recte vetus Feuard. cod. et Clarom. et forte etiam Voss. cod. Hic saltem consentit quodam perfectum: de voce testameta, quæ habeunt Eras., Gall., et Feuard., ambiq: siquidem Grab. excludit testamentum: an officiis Voss. an alterius auctoritate? non dixit. Cæterum pro perfectum, Eras., Gall., Arund. et Merc. 2, perperam habent perfectum; nec melius utrumque retinere Feuarden-*

A de (16), quoniam ipsi Deum videbant²³ »; neque alium Christum, et Dei Filium exspectabimus, sed hunc qui ex Maria Virgine, qui et passus est, in quem et credimus, quem et diligimus (quemadmodum Isalas ait: « Et dicent in illa die: Ecce, Dominus Deus noster, in quem speravimus, et exsultavimus in salute nostra²⁴. » Et Petrus ait in Epistola sua: « Quem non videntes diligitis, » inquit, « in quem nunc non videntes credidistis (17), gaudebitis gaudio inenarrabili²⁵ »; nequo alium Spiritum sanctum percipimus, nisi hunc qui est nobiscum, et qui clamat: « Abba, pater²⁶ »; et in hisdem ipsis augmentum habebimus, et proficiemus, ut jam non per speculum, et per anigmata, sed facie ad faciem fruamur muneribus Dei: sic et nunc plus templo, et plus Salomone percipientes, quod est adventus Filii Dei, non alterum didicimus Deum, præter fabricatorem et factorem omnium, qui ab initio nobis demonstratus est; neque alterum Christum Dei Filium, præter eum qui a prophetis prædicatus est.

3. Novo enim Testamento cogito et prædicare per prophetas, et ille qui illud dispositurus erat secundum placitum Patris, prædicabatur, manifestatus hominibus, quemadmodum voluit Deus; ut possint semper proficer credentes in eum, et per testamenta maturescere perfectum salutis (18). Una enim salus, et unus Deus: quæ autem formant hominem, præcepta multa (19), et noui pauci gradus, qui ducunt hominem ad Deum. Terreno quidem et temporali regi (20), cum sit homo, nec aliquoties maiores profectus attribuere his qui sunt subjecti: Deo autem non licebit (21), cum sit idem, et semper maiorem gratiam præstare (22) humano generi velit (23), et pluribus muneribus assidue honorare eos qui placent ei? Si autem hoc est

²³ Cap. XXII. ²⁴ Matth. XIII, 6. ²⁵ Joan. I, 50. ²⁶ 8. ²⁷ Isa. XXV, 9. ²⁸ I Pet. I, 8. ²⁹ Rom. VIII, 15.

tio visum est. Perfectum autem salutis dixit Ireneus, pro perfectione seu consummatione salutis, gloria videlicet aeterna: quo sensu paulo ante scripsit: sicut igitur adveniente perficio, non alterum Patrem vidabimus, etc. Ac prouinde sensu: est: Ut possint semper proficer credentes in eum et per varia sibi invicem succedentia testamenta maturescere quæ salutis humanae consummatio. I. e. per varia testamenta possint homines paulatim ad gloriam aeternam perduci.

(19) *Quæ autem formant hominem, præcepta multa. Sic Clarom., Arund. et Voss. melius et Irenei argumento convenientius quam cæteri, qui formari hominem, præcepta autem multa.*

(20) *Terreno quidem et temporali regi. In vet. cod. Feuard. et Voss., ante terrenum quidem et temporalem regem.*

(21) *His qui sunt subjecti: Deo autem non licebit, etc. Cod. Clarom. paulo aliter: his autem qui sunt subjecti Deo non licebit. At Vulgata lectio præferenda videtur: quare, post Deo autem non licebit, subintelligenda quæ præcesserunt, maiores profectus attribuere his qui sunt subjecti.*

(22) *Præstare. Eras., Gall. et Feuard. perperam, et repugnantibus omnibus mss., præstat.*

(23) *Velut. Ille verbum addidi ex cod. Clarom.*

prodicere, alterum adinvenire Patrem, præter eum qui ab initio annuntiatus est, et rursum, præter eum qui putatur secundo inventus esse, alterum tertium adinvenire; et ejusdem erit profectus et a tertio in quartum, et ab hoc (24) rursum alterum, et alterum: et sic semper putans prodicere talis sensus, nunquam in uno stabit Deo. Expulsus enim ab eo qui est, et reversus retrorsum, queret quidem semper, inveniet autem nunquam Deum; sed semper incomprehensibilitatis profundo natabit, nisi per penitentiam conversus, unde abjectus erat. revertatur; unum Deum Patrem Demiurgum contulens, et credens, qui a lege et prophetis annuntiatus est, qui a Christo testificatus est, quoniammodum ipse ait ad eos qui accusabant ejus discipulos, quasi non servarent traditionem seniorum: « Quare vos frustramini præceptum Domini (25), propter traditionem vestram? Deus enim dixit: Honora patrem et matrem; et: Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur » (26). Et iterum ait eis: « Et frustrati estis sermonem Dei (26) propter traditionem vestram »; manifestissime Patrem et Deum (27) consilens Christus eum, qui in lege dixit: « Honora patrem et matrem, ut tibi bene sit » (28). Verbum enim Dei confessus est legis præceptum verax Deus, et neminem alterum Deum appellavit, quam unum Patrem.

239 CAPUT X^o.

Veteris Testamenti Scripturas, eas polissimum quæ a Moyse exaratae sunt, Fili Dei ubique passim ministrasse, ejusque adventum et passionem clarissime prænuntiassæ, ac proinde ab uno et eodem Patre inspirante manasse.

4. Bene igitur et Joannes meminunt dicentem Do-

“ Matt. xv. 3, 4. ” Ibid., 6. “ Exod. xx, v. 46. ” Deuter. xvi, 5, 6.

(24) *Ab hoc* Eras., Gall. et Merc. 2, *ad huc*. Utrumque frustra retinuit Feuard.

(25) *Domini*. Eras. et Gall., *divinum*.

(26) *Sermonem Dei*. Τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, legisse videatur Ireneus, quomodo et habet cod. Cantabrig. Editi vero habent τύπον, *mandatum*.

(27) *Patrem et Deum*. In Arundel. et Merc. 2, *Patrem et Dominum*, sicut Eras. et Gall. ordine inverso, *Dominum et Patrem*. At Feuard. utroque retinet, *Dominum et Deum Patrem*.

(28) *Inquit*. A didi ex Claram.

(29) Aliquando quidem cum Abraham loquens, aliquando cum Noe, *dans eis mensuras*, *ha* Claram., Voss. et vetus Feuard. codex (ut ex ejus annotatione colligitur), excepto quod in hoc exstat ei pro *eis*. In Eras., Gallas., Arundel. et Merc. 2 legitur: aliquando quidem cum Abraham loquens, aliquando cum eodem comesurus; omisso, aliquando quidem cum Noe, etc. Feuardentio vero, quem secuus est Grubius, utraque servata lectione scribere visum est: aliquando quidem cum Abraham loquens, *cum eodem comesurus*; aliquando cum Noe, *dans ei mensuras*. Ubi vocem, aliquando autem cum eodem propria auctoritate expunxit. Et tamen hæc ipsa vox ostendit, aliud periodi membrum hinc incipere, ac proinde ista, *cum eodem comesurus*, ab imperitis librariis scripta fuisse pro: *eum Noe dans eis mensuras*; quia, quid sibi vellent mensuræ ille, non intelligebant. Quare ex citatorum trium veterum codicium anglo-

A minum *Judæis*: « Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere: illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis » (29). Quomodo igitur testabantur de eo Scripturae, nisi ab uno et eodem essent Patre, præinstructantes homines de adventu Filii ejus, et prænuntiantes salutem quæ est ab eo? « Si enim crederetis Moysi, » inquit (28), « crederetis et mihi: de me enim ille scripsit » (30); « scilicet quod inseminatus est ubique in Scripturæ ejus Filii Dei; aliquando quidem cum Abraham loquens, aliquando cum Noe, *dans eis mensuras* (29): aliquando autem querens Adam (30): aliquando autem Sodomites inducens judicium: et rursus cum videbatur (31), et in viam dirigit Jacob, et de rubo loquitur cum Moyse. Et non est numerum dicere in quibus a Moyse ostenditur Filius Dei, cuius et diem passionis non ignoravit; sed figuratim prænuntiavit enim, Pascha nominans: et in eadem ipso, quæ ante tantum temporis a Moyse prædicta est, passus est Dominus adimplens Pascha. Non solum autem diem descripuit, sed et locum, et extremitatem temporum, et signum occasus solis, dicens: « Non poteris immolare Pascha in ulla alia civitatum tuarum, quas (32) Dominus Deus tuus invocari nomen suum ibi: immolabis Pascha teipere ad occasum solis ».

2. Jam autem et manifestaverat ejus adventum, dicens: « Non deerit princeps in Juda, neque dux ex seminibus ejus, quoadusque veniat cui repositum (33) est, et ipso est spes gentium; alligata ad vitam pullum suum, et ad helicem (34) pullum asinæ. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uva-

12. ” Cap. XXIII. ” Joan. v, 39, 40. ” Ibid.

ritate deletis, cum eodem comesurus, textum restituere non dubitavi. Illud autem, *dans eis mensuras*, explico tum de area dimensionibus, quas Deus Nomo præstivit, Gen. vi, 14 seqq., tum de orbis terrarum distributione, ab eodem iusso Dei inter tres filios facta, Gen. x et xi, juxta illud D. Pauli *Actor. xvii, 26*: *Fecitque ex uno omne genus hominum inhabitare super universam faciem terræ, definiens statuta tempora, et terminos habitationis eorum*, tum deinde que de terræ promissionis ab Abraham posteris quoniam possidendæ finibus, quos ipsi Deus prænuntiavit, præstituitque, Genes. xiii, 14 et 17, et xv. 18 et seqq.

(30) Aliquando autem querens Adam, Ille quoque deus in Eras. Gallas., Arund. et Merc. 2.

(31) Videretur. Editt. cum Arund. et Merc. 2, videtur.

(32) Quas. Al. quam.

(33) *Repositum*. In Feuard. marg. et Voss., *re-promissum*; quomodo et Novatianus habet lib. De Trinit. cap. 9

(34) *Helicem*. Sic pro illicem reponui auctorit. Biblii textus τὸν οὐ, in quo legitur, Exxi. Helicem etiam legit Cyprian, lib. 1 *Adversus Judæos*, cap. 21 in correctis exemplaribus. Qui in mss. codicium lectione versati sunt, norunt quam frequenter e commutetur in i; ac proinde non mirum si pro etiæ aut helicem scripserint amanuenses, ilicem. *Helix* autem Graeca vox est, significans vitis clavicularum.

pallium suum; Iustifici (35) oculi ejus a vino (36), et candidi dentes ejus quam lac (37). Inquirant enim hi, qui omnia scrutari dicuntur, id tempus in quo defecit princeps, et dux ex Juda, et qui est gentium spes, et qui vita, et qui pullus ejus, et quod indumentum, et qui oculi, et qui dentes, et quod vinum, et unamquodque ex dictis (38) exquirant; et invenient non alium, nisi Dominum nostrum Jesum Christum, annuntiatum. Quapropter Moyse increpans populum, quod ingratis exsisteret, ait: « Sic populus satius, et non sapiens, haec Domino retribuistis »? Et rursus significans, quoniam qui ab initio condidit et fecit eis Verbum, et in novissimis temporibus redimens nos, et vivificans, ostenditur pendens in ligno, et non credent ei. Ait enim: « Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, et non credes vita tua »? Et iterum: « Nonne hic idem Pater tuus possedit te, et fecit te, et creavit te »?

CAPUT XI°.

Veteres prophetas et justos praevisoris advenitum Christi, huncque videre et audire ardenter appetiisse, ipso per Spiritum sanctum se in Scripturis revelante, et sine sui mutatione noris in dies beneficiis homines ditante, posteriores tamen cumulatim prioribus.

4. Quoniam autem non solum prophetæ et justi multi, præsidentes per Spiritum sanctum (39) advenitum ejus, oraverunt in illud tempus venire, in quo facie ad faciem viderent Dominum suum et sermones audirent ejus, Dominus fecit manifestum, dicens discipulis: « Multi prophetæ et justi cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt, et audire quæ auditis, et non audierunt »? Quemadmodum igitur concupierunt et audire, et videre, nisi præsescissent **240** futurum ejus adventum? Quomodo autem præscire potuerunt, nisi ab ipso præscientiam ante acceperasent? Quomodo autem Scriptura testificantur de eo, nisi ab uno et eodem Deo omnia semper per Verbum revelata et ostensa fuissent credentibus; aliquando quidem colloquente eo cum sun plasmatore, aliquando autem dante legem, aliquando vero exprobrante, aliquando exhortante, ac deinceps libe-

³⁵ Gen. xlix, 10 et seqq. ³⁶ Deut. xxii, 6. ³⁷ Gen. i, 28. ³⁸ Matth. xxv,

(35) *Iustifici. Ita Clarom., Arund., Voss. et Grab. Duxi Graecum χαροποιον. Ceteri, testificabuntur.*

(36) *A vino. Editi τῶν Ο' codices habent ὄντα ὄντος, super vinum. Sed legisse videtur Irenæus ἄρτι ὄντος, quomodo etiam habeat cod. Alexandr.*

(37) *Quam lac. Sic Voss., Clarom. (quamvis in hoc emendator quispiam superscriperit ταν, ut legatur τανquam, haud advertens hellenismum esse, pro magis quam lac), et Grubius. Alii tanquam lac.*

(38) *Dicitur. Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. Alii minus bene, occultis.*

(39) *Spiritum sanctum. Sanctum addidi ex cod. Clarom.*

(40) *Serrum. Suum additum in edit. deest in omnibus miss.*

(41) *Incorruptæ. Al., incorruptibilem.*

PATR. GA. VII.

A rante servum (40), et adoptante in filium, et apto tempore incorruptæ (41) hereditatem præstante, ad perfectionem hominis? Plasmavit enim eum in augmentum et incrementum, quemadmodum Scriptura dicit: « Crescite et multiplicamini ».

2. Et hoc Deus ab homine differt, quoniam Deus quidem facit, homo autem fit: et quidem qui facit, semper idem est: quod autem fit, et initium, et medietatem, et adjectionem, et augmentum accipere debet. Et Deus quidem bene facit, bene autem fit homini. Et Deus quidem perfectus in omnibus, ipso sibi aequalis et similis; totus cum sit lumen, et totus mens, et totus substantia, et sons omnium bonorum; homo vero profectum percipiens et augmentum ad Deum (42). Quemadmodum enim Deus semper idem est; sic et homo in Deo inventus (43), semper proficit ad Deum. Neque enim Deus cessat aliquando in benefaciendo, et locupletando hominem: neque homo cessat beneficium accipere, et ditari a Deo. Exceptiorum enim bonitatis, et organum clarificationis ejus, homo gratus ei qui so fecit: et iterum exceptiorum justi judicij ejus homo ingratuus, et spernens plasmatorem, et non subjectos Verbo ejus: qui plurimum semper fructificantibus, et plus habentibus Dominicum argentum, daturum se pollicitus est: « Euge, » inquit, « serve bone et fideli, quia in modico fidelis fuisti, super multa te constitua; intra in gaudium Domini tui »; ipse Dominus plurimum promittens (44).

3. Sicut ergo nuuc fructificantibus plurimum daturum se pollicitus est, secundum munerationem gratiae sua, sed non secundum commutationem agnitionis (ipse (45) enim Dominus perseverat, et idem Pater revelatur); sic ergo et posterioribus majorem, quam quæ fuit in veteri testamento, munerationem gratiae attribuit unus et idem Dominus per suum adventum. Et illi enim per famulos audiebant venturum regem, et mediocriter gaudebant (46), secundum quod sperabant venturum eum: qui autem præsentem viderunt, et libertatem adepti et potiti sunt ejus munerationem (47), majorem gratiam et abundantiore exultationem habent gaudentes de regia adventu, quemadmodum et David dicit: « Anima mea exsultabit in Domino, jucundabit in Dent. xxviii, 66. ⁴⁰ Deut. xxxii, 6. ⁴¹ Cap. XXIV. 21, 25.

(42) *Ad Deum. Edit. minus bene, a Deo: nam mox sequitur, semper proficit ad Deum.*

(43) *Inventus. Edit., intentus.*

(44) *Ipse... plurimum promittens. Sic vetus Fenard cod., Clarom. et Voss. Alii perperam, ipse... plurimum promittens. Illæ vero ad præcedentia, daturum se pollicitus est, referuntur; nec proinde corruptus est locus, ut frustra suspicatur Feuardentius.*

(45) *Ipse. Αὐτός, idem potius hic verti debuisset.*

(46) *Illi enim per famulos audiebant et mediocriter gaudebant. Al. illi enim, qui per famulos audiebant... mediocriter (sine ei) gaudebant.*

(47) *Munerationem. Sic Voss., Clarom. remunerationem; ceteri, munerationem.*

salutari ejus ⁴¹. » Et propter hoc Hierosolymam intruente eo, omnes (48) qui erant in via David in dolore animæ, cognoverunt suum regem, et substraverunt ei vestimenta, et ramis viridibus adornaverunt viam, cum magna lætitia et exsultatione clamantes (49): « Hosanna, fili (50) David, benedictus qui venit in nomine Domini, hosanna in excelso ⁵¹. » Zelantibus autem malis dispensatoribus, qui circumveniebant inferiores, et dominabantur eorum, quibus ratio non constabat, et propter hoc nolentibus (51) venisse regem, et dicentibus ei: « Audis quid isti dicunt? » ait Dominus: « Nunquam legis: Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem ⁵²? » iij quod a David in Filium Dei dictum erat, in se factum ostendens, et significans, illos quidem nescire virtutem Scripturæ, et dispositionem Dei; se autem esse qui a prophetis annuntiatus sit Christus, cuius nomen in omni terra laudatur; ex ore infantium et lactentium laudem perficiens (52) suo Patri: quapropter et elevata est magnificentia ejus super cælos.

4. Si ergo idem ipse adest, qui prædicatus est a prophetis, Deus Dominus (53) noster Jesus Christus et adventus ejus plenioram gratiam et majorem munerationem attribuit his qui suscepserunt eum; manifestum, quoniam et Pater idem ipse est, qui a prophetis annuntiatus est, et non alterius Patris agnitionem fecit veniens Filius, sed ejusdem qui ab initio prædicatus est, a quo et libertatem detulit his qui legitimate, et prono animo, et toto corde descrip-
vunt (54) ei: contemptoribus autem, et non subiectis Deo, sed in gloriam (55) hominum exteriores munditias (56) sectantibus (quæ in figuram futurorum traditæ erant, velut umbræ cuiusdam descriptionem faciente lege, atque delineante de temporalibus æterna, de terrenis cœlestia), singulibus plusquam quæ dicta sunt sese observare, tanquam diligentiam suam etiam ipsi Deo præferentibus, intus autem plenis hypocrisi, cupiditate, et omni malitia, in sempiternum (57) attulit perditionem, abscondens eos a vita.

⁴¹ Psal. xxxiv, 9. ⁴² Matth. xxi, 9. ⁴³ Ibid., 16. ⁴⁴ Cap. XXV. ⁴⁵ Isa. 1, 22. ⁴⁶ Matth. xv, 3.

(48) *Introuenire eo, omnes.* *Vetus Feuard.* cod. et D in gloria.
Clarom., introeunte, cum omnes.

(49) *Clamantes.* Et dicentes, quod addunt edit., omnis auctoritate omnium mss.

(50) *Fili.* In Arundel. cuni quibusdam Erasm. edit. et Oxon. juxta evangelicum iextum, filio.

(51) *Nolentibus.* Credere additur in edit., sed in nullo mss. nostrorum appareat.

(52) *Perficiens.* Sic mss. omnes, nisi quod Ottob. et Merc. 2 vitiōse habeant perfecisti. Editores vero posuerunt perficiens, haud advertentes perficiens ablativum absolutum esse, ac subintelligendum ipso, videlicet Christo, ut sit sensus: *ipso perficiente suo Patri.*

(53) *Deus Dominus.* Sic Clarom. In Feuard. marg., Arund. et Voss., *Deus duntaxat.* In ceteris, *Dominus tantum.*

(54) *Deserviunt.* Clarom., *deservient.*

(55) *In gloriam.* Iu Clarom. melius quam ceteri

Eundem esse utriusque legis auctorum hinc liquido patere, quod Christus traditiones et mores veteri repugnantes damnaverit, summa vero et eminentiore hujus præcepta confirmaverit, ac seipsum Mosaicis legis finem esse docuerit.

4. Seniorum enim ipsorum traditio, quam ex lege observare fingeant, contraria erat legi data per Moysem. Propter hoc et Isaías ait: « Canpores tui miscent vinum aqua ⁵⁸; » ostendens quod aeterno Dei præcepto miscenter seniores aquatam traditionem, id est aggredientes (58) adulteram legem, et contrariam legi, sicut et Dominus fecit manifestum, dicens eis: « Quare vos transgredimini præceptum Dei, propter traditionem vestram ⁵⁹? » Non solum autem per prævaricationem frustrali sunt legem Dei, miscentes vinum aqua; sed et suam legem e contrario statuerunt, quæ usque adhuc Pharisaica vocatur. In qua quædam quidem auferunt, quædam vero addunt, quædam autem, quemadmodum volunt, interpretantur; quibus utuntur singulariter magistri eorum: quas traditiones volentes vindicare (59), legi Dei instituenti eos ad adventum (60) Christi non subiecti esse voluerunt; sed ei: Dominum arguebant in sabbatis curantem, quod quidem sicut prædictimus, lex non prohibebat. Etenim ipsi secundum aliquid curabant, circumcidentes (61) hominem in sabbato; se autem ipsos non redarguebant, per (62) traditionem et prædictam Pharisaicam legem transgredientes præceptum Dei, et præceptum legis non habentes, id est dilectionem, quæ est erga Deum.

2. Quoniam autem hoc primum et maximum præceptum est, sequens autem erga proximum, Dominus docuit, totam legem et prophetas pendere dicens ex ipsis præceptis. Et ipse autem aliud majus hoc præcepto non detulit, sed hoc ipsum renovavit suis discipulis, jubens eis Deum diligere ex toto corde, et ceteros quemadmodum se. Si autem ab alio descendisset Patre, nunquam ex lega primo et summo usus esset præceptio, sed utique omnimodo eniteretur majus hoc a perfectio Patre

⁵⁶ *Exteriores munditias.* Sic Feuard. in marg. Clarom. et Voss. melius quam Eras. Gallas. et Feuard. in textu, *exteriores res mundi hujus.*

(57) *In sempiternum.* Edit. sempiternam.

(58) *Aggredientes.* Graece, *ni sailor, ἐγχιριούντες*, vel, *ἐπιτυχούντες*, fabricati, moliti, statuentes, etc.

(59) *Vindicare.* In Feuard., Grab. et Voss., *vindicare*; in Arundel. *vindicari*; sed in Eras. et Gallas. *corrupte judicare.*

(60) *Ad adventum.* Ad ex Arund. et Merc. 2 recte adiicit Grab. In cod. Vatic. teste L. Latinio, *in adventum.* In Clarom., si bene legam, scribitor, instituentis eis *adventum Christi.*

(61) *Ipsi...* curabant, circumcidentes. *Ipsi curabant, circumcidens*, in Clarom. et Anglic., exceptis, quod ultimam vocem, Merc. 2 codd. At puto, *ipse scribarum sphalma esse*, pro *ipsa*, lex scilicet.

(62) *Per.* Merc. 2 et Ottob. *ur:uter.*

deserere, non eo uti, quod a Deo legis fuisse datum. Et Paulus autem : « Adimpietio, » inquit, « legis, dilectio⁶⁷ : et omnibus ceteris evacuatis, manere fidem, spem, dilectionem; majorem autem esse omnium dilectionem⁶⁸, et neque agnitionem sine dilectione, quæ est erga Deum, præstare aliquid; neque mysteriorum comprehensionem, neque fidem, neque prophetiam, sed omnia vacua et frustra (63) esse sine dilectione⁶⁹: dilectionem vero perficere perfectum hominem; et eum, qui diligit Deum, esse perfectum, et in hoc⁷⁰, et in futuro. Nunquam enim destinatus diligenter Deum; sed quanto plus eum intuiti fuerimus, tanto plus eum diligimus.

3.º In lege igitur et in Evangelio cum sit primum et maximum præceptum, diligere Dominum Deum ex toto corde; dehinc simile illi, diligere proximum sicut seipsum (64): unus et idem ostenditur legis et Evangelii conditor. Consimilata enim vita præcepta in utroque Testamento cum sint eadem, eundem ostenderunt Deum: qui particularia quidem præcepta apta utrisque præcepit; sed eminentiora et summa, sine quibus salvari non est (65), in utroque eadem suasit.

4. Quem autem non confundat Dominus, ostendens non ab altero Deo esse legem, sic dicens eis qui a se docebantur, turba et discipulis: « Super cathedram Moysei sederunt Scribæ et Pharisæi. Omnia itaque quæcunque dixerint vobis, custodite, et facile; secundum autem opera eorum nolite facere: dicunt enim et non faciunt. Alligant enim sarcinas graves, et imponunt super humeros hominum; ipsi autem nec digito quidem volunt eas movere⁷¹. » Non ergo eam legem, quæ est per Moysem data, incusabat, quam adhuc salvis Hierosolymis suadebat fieri; sed illos redarguebat, quod verba quidem legis enuntiarent, essent autem siue dilectione: et propter hoc injusti in Deum et in proximos extiterunt. Quemadmodum et Iesias ait: « Populus hic labilis me honorat, cor autem eorum longe est a me. Frustra autem colunt me, docentes doctrinas et præcepta hominum⁷². » Non per Moysem datam legem dicens præcepta hominum, sed traditiones presbyterorum ipsorum, quas fixerant, quas vindicantes frustabantur legem Dei, et propter hoc nec Verbo ejus subjecti sunt. Hoc enim est quod et a Paulo dicitur de istis: « Ignorantes enim justitiam Dei, et snam

⁷¹ Rom. xiii, 10. ⁷² 1 Cor. xiii, 13. ⁷³ Ibid., 2. ⁷⁴ Cap. XXVI. ⁷⁵ Math. xxiii, 2 seqq. ⁷⁶ Isa. xxix, 13. ⁷⁷ Rom. x, 3, 4. ⁷⁸ Exod. III, 7; 8. ⁷⁹ Math. xix, 47 seqq. ⁸⁰ Ibid., 21. ⁸¹ Luc. xix, 8. ⁸² Cap. XXVII.

(63) *Frustra. Alii, frustrata.*

(64) *Seipsum. Alii, te ipsum.*

(65) *Non est. Græcorum more, pro possibile non est. Sic omnes iussi. In edit., non potest.*

(66) *Justitiam. Deest in Eras. et Gallias. ut et in cod. Alexand.*

(67) *Ad justitiam. Clarom., in justitiam.*

(68) *Et forte non fecerat. Ea saltem intentionis poritate, et interior affectu, quem lex evangelica requirit.*

A justitiam (66) volentes statuere, justitiae Dei non sunt subjecti. Finis enim legis Christus, ad justitiam (67), omni credenti⁸³. » Et quomodo finis legis Christus, si non et initium ejus esset; qui enim finem intulit, hic et initium operatus est; et ipse est qui dicit Moysi: « Videnti vidi vexationem populi mei, qui est in Ægypto, et descendit ut eram eos⁸⁴; » ab initio assuetus Verbum Dei ascendere et descendere, propter salutem eorum qui male haberent.

5. Quoniam autem lex prædixit hominem sequi oportere Christum, ipse facit manifestum, ei qui interrogavit eum, quid faciens vitam aeternam hereditaret, sic respondens: « Si vis in vitam intruire, custodi præcepta. » Illo autem interrogante: « Quæ? » rursus Dominus: « Non moecharis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium reddes, honora patrem et matrem, et ~~242~~ diliges proximum tanquam te ipsum⁸⁵; » velut gradus proponens præcepta legis introitus in vitam, voluntibus sequi eum: quæ uni tum dicens, omnibus dicebat. Ille autem cum dixisset: « Omnia feci » (et forte non fecerat (68), nam utique non diceretur ei: « Custodi præcepta »), arguens Dominus cupiditatem ejus, dixit ei: « Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et divide pauperibus, et veni, seguere me⁸⁶; » apostolorum partem promittens eis qui sic fecerint: et non alterum Deum Patrem annuntiabat eis, qui sequebantur eum, præter eum qui ab initio a lege annuntiatus est; nec alium Filium, nec Matrem, enthynnesin Æmonis qui fuit in passione, et in defectione; nec triginta Æmonum plenitudinem, quæ vacua et inconstans ostensa est; nec eam fabulam quæ a reliquis hereticis ficta est: sed docebat ut facerent præcepta, quæ ab initio præcepit Deus, et ut veterem cupiditatem per opera bona solverent, et sequerentur Christum. Quoniam autem ea quæ possidentur, pauperibus divisa, solutionem faciunt præterita cupiditatis, Zaccæus fecit manifestum: « Ecce, a dñm ex bonis meis do pauperibus, et si cuius quid fraudavi (69), reddo quadruplum⁸⁷. »

CAPUT XIII⁸⁸.

Christum naturalia legis præcepta non dissolvisse: immo potius implevisse, extollisse et ampliassse: qui velut legis jugum ac vincula ideo abulit, ut homo iam liber ea fiducia ac pietate, quæ filios decet, Deo pareret.

4. Et quia Dominus naturalia legis (70), per quæ

(69) *Ex bonis meis ... fraudari. Sic Clarom., Arnul. et Voss. Cæteri, bonorum meorum ... de- fraudari.*

(70) *Naturalia legis. Legem naturalem intelligit, hominum cordibus a Deo insculptam, seu, ut loquitur Tertull. lib. Adv. Jud., legem non scriptam, quæ naturaliter intelligebatur, et a Patribus (ante legem Moysei scriptam in tabulis lapideis) custodiebatur; quæque Decalogi præcepta, quæ postea Deus Moysei tradidit, confirmavitque, potissimum continetur.*

homo justificatur, quæ etiam ante legi dationem (71) A custodiebant, qui fide justificabantur (72), et placebant Deo, non dissolvit, sed extendit, et impletivit (73); ex sermonibus ejus ostenditur. « Dictum est enim, » inquit, « antiquis: Non mox hababeris. Ego autem dico vobis, quoniam omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mox habatus est eam in corde suo ²⁰. » Et iterum: « Dictum est: « Non occides. Ego autem dico vobis: omnis qui irascitur fratri suo sine causa (74), reus erit iudicio ²¹. » Et: « Dictum est: Non perjurabis. Ego autem dico vobis, neque jurare (75) in totum. Sit autem vobis sermo, etiam etiam, non non ²². » Et quæcumque sunt talia. Omnia enim hæc non contrarietatem et dissolutionem præteriorum continent, sicut qui a Marcione sunt vociferantur; sed plenitudinem et extensioem, sicut ipse ait: « Nisi abundaverit iustitia vestra plus quam Scribarum et Phariseorum, non intrabis in regnum celorum ²³. » Quid autem erat plus? Primo quidem non tantum in Patrem, sed et in Filium ejus jam manifestatum credere; hic est enim, qui in communione et unitatem Dei hominem inducit (76). Post deinde non solum dicere, sed et facere; illi enim dicebant, sed non faciebant; et non tantum abstinere a malis operibus, sed etiam a concupiscentiis eorum. Hæc autem non quasi contraria legi docebant; sed adimplens legem, et infigens justifications legis in nobis. Illud autem fuisse legi contrarium, si quodcumque lex vetasset fieri, idipsum discipulis suis jussisset facere. Et hoc autem quod præcepit, non solum vetitis a lege, sed etiam a concupiscentiis eorum abstinere, non contrarium est, quemadmodum diximus; neque solventis legem, sed adimplentis, et extendentis, et dilatantis.

²⁰ Matth. v, 27, 28. ²¹ Ibid., 21, 22. ²² Ibid., 53, v, 41.

(71) *Ante legi dationem.* Ita vetus Feuard. cod., Clarom., Voss., Arund. (quamvis in hoc dicit ante) et Grab. melius quam alii, *a legi datione.* Quippe Irenæum loqui de patriarchis, qui sub lege naturæ vivebant, non de prophœtis, aliique iustis, qui Mosaicæ legi scribierant, evidens est.

(72) *Qui fide justificabantur.* Fide videlicet in Messiam venturum; eaque non sola, utpote qui *per naturalia legis, tanquam vera iustitia percipienda instrumenta, etiam justificarentur*, ut mox dixit.

(73) *Ei impletivit. Delevi sed ante ei, auctoritate Clarom.*

(74) *Sine causa.* Sic quidem legunt antiquissimi Patres Latini, Cyprian. *Testimon.* lib. iii, cap. 8; Hilarius in *Comment.* in Matth., et August. lib. 1, *De serm. Dom. in monte*, cap. 9. At hic lib. 1 *Retractat.*, c. 19, monet hæc verba, *sine causa*, a Græcis codd. abesse. Hieronymus etiam lib. ii, *Adversus Pelag.* et in *Comment.* in Matth. ea in *velutissimis et sañoribus codd.* non occurrere generatim assertit. Justinus pariter in *Apolog.* 1 ad Antonin. verba Christi refert, omissa voce εἰχη, quæ tamen in *Epist. ad Zenam et Serenam*, non iudicio Justinii sicut, legitur. De Tertulliano, *Apolog.* cap. 45, nihil certi affirmari potest, siquidem suumatum duntaxat Evangelii verba adlegat. Ex his tamen nolim cum Grabio concludere, eas voces a scribix, tam hoc loco, quam infra cap. 16, additas fuisse; sed de iis non consensu N. T. codd. In aliis omittuntur.

2. Etenim lex, quippe servis posita, per ea quæ foris erant corporalia, animam erudit, velut per vinculum attrahens eam, ad obedientiam præceptorum, ut disceret homo servire (77) Deo: Verbum autem liberans animam, et per ipsam corpus voluntarie emundari docuit. Quo facto, necesse fuit auferri quidem vincula servitutis, quibus jam homo assueverat, et sine vinculis sequi Deum; superercenti vero decreta libertatis, et augeri subjectiōnem quæ est ad regem, ut non retrorsas quis revertens (78), indignus appareat ei qui se liberavit; eam vero pietatem et obedientiam, quæ est erga patremfamilias, esse quidem eamdem et servis, et liberis; majorem autem fiduciam habere liberis, quoniam sit major et gloriōsior operatio libertatis, quam ea quæ est in servitute (79) obsequentia.

3. Et propter hoc Dominus pro eo quod est: « Non mox hababeris, » nec concupiscere præcepit; et pro eo quod est: « Non occides, » neque irasci quidem; et pro eo quod est decimare, omnia quæ ²⁴³ sunt pauperibus dividere; et non tantum proximos, sed etiam inimicos diligere: et non tantum bonos datores et communicatores esse, sed etiam adversus eos qui tollunt nostra, gratuito donatores. « Tollenti enim tibi tunicam, ait, remitte ei et pallium (80): et ab eo qui tollit tua, non repascas: et quemadmodum vultis ut faciant vobis homines, facile eis ²¹, ut non quasi nolentes fraudari contristemini (81); sed quasi volentes donaverimus, gaudeamus, gratiam magis præstantes in proximos, quam necessitate (82) servientes. « Et si quis te, » inquit, « angariaverit mille passus, vade cum eo alia duo ²² (83); » ut non quasi servus sequaris, sed quasi liber præcedas, aptum (84) te in omnibus (85), et utilem proximo præstans: non illi, 57. ²³ Ibid., 20. ²⁴ Luc. vi, 29 seqq. ²⁵ Matth.

in aliis occurriſe, eodem utrobique manente seculi, ut notat August. lib. 1 *Retract.*, cap. 19.

(75) *Neque jurare.* Alii, non jurare.

(76) *Et unitatem Dei hominem inducit.* Sic pro unitate Deo hominem *Domino ducit*, emendari: Feuard. ex vet. cod. (nisi quod scriperit *ducit*, quod auctoritate Clarom. commutavi in *inducit*) cum quo consentit Voss. Sed in Clarom., Arundel. et Merc. 2, scriptum *Deo loco Dei*.

(77) *Servire.* Ita Clarom. In Voss., Feuard. et Grab., *ad servire*; in reliquis, *ad servendum*.

(78) *Revertens.* Eras., Gallas., Feuard. cum Arundel. et Merc. 2, *revertens*.

(79) *Servitutem.* Idem, *servitutem*.

(80) *Remitte ei et pallium.* Memoriter Evangelii verba allegans Irenæus, hoc comma translatis ex Matth. v, 40, nam Lucæ vi, 29, habetur: Καὶ τὸ χιτῶνα μὴ κωλύσῃς.

(81) *Contristemini.* Sic Feuard. in marg., Clarom., Voss. et Arundel., quasi Christus adhuc loqueretur. Editt. cum Merc. 2, *-contristemur*; quod recentioris cuiuspiam emendationem sapit.

(82) *Necessitate.* Al., *necessitati*.

(83) *Alla duo.* In editis N. T. exemplarib. Græcis, ἄλλα, alia non legitur. Occurrit vero in pluribus mss. et in Vulgata nostra, et Italica versione.

(84) *Aptum.* Græce ἀπόθετον, id est *commodum, suilem, etc.*

(85) *In omnibus.* Particulam in omittunt Erasm.

lorem malitiam intuens, sed tuam bonitatem per-
ficiens, configurans temetipsum Patri, qui solem
serum crisi facit super malos et bonos, et pluit su-
per justos et injusos⁶. Hæc autem (86), quemad-
modum prædiximus, non dissolventis erant legem,
sed adimplentis et extendentis (87) in nobis: tan-
quam si aliquis dicat, majorem libertatis operatio-
nem, et plenioram erga liberatorem nostrum infi-
xam nobis subjectionem et affectionem. Non enim
propter hoc liberavit nos, ut ab eo abcedamus;
nec enim potest quisquam extra Dominica consti-
tutus bona, sibi meti ipsi acquirere salutis alimenta
(88); sed ut plus gratiam ejus adepti, plus eum di-
ligamus. Quanto autem plus eum dilexerimus, hoc
majorem (89) ab eo gloriam accipiemus, cum simus
sempiter in conspectu Patris.

4. Quia igitur naturalia omnia præcepta commu-
nia sunt nobis et illis, in illis quidem initium et or-
tum habuerunt; in nobis autem augmentum et
adimplitionem percepérunt. Assentire euim Deus,
et sequi ejus Verbum, et super omnia diligere eum,
et proximum sicut scipsum (homo autem homini
proximus), et abstinere ab omni mala operatione,
et quæcunque talia communia utsique sunt, unum
et eundem ostendunt Deum. Hic est autem Domi-
nus noster, Verbum Dei, qui primo quidem servos
attraxit Deo, postea autem liberavit eos qui sub-
iecti sunt ei, quemadmodum ipse ait discipulis:
« Jam non dicam vos servos: quia servus nescit
quid ejus dominus faciat. Vos autem dixi amicos,
quoniam omnia (90) quæ audivi a Patre, mani-
festavi⁷ (91). » In eo enim quod dicit: « Jam non di-
cam vos servos, » manifestissime significavit se
esse, qui primo quidem eam servitutem, quæ est
erga Deum, hominibus per legem constituerit, post
deinde libertatem eis donaverit. Et in eo quod dicit:
« Quoniam servus nescit quid faciat dominus
eius; » ignorantiam servilis populi manifestat per
anum adventum. In eo autem quod amicos Dei dicit
suo discipulos, manifeste ostendit se esse Verbum
Dei, quem et Abraham voluntarie et sine vinculis
propter generositatem fidei sequens, amicus factus
est Deo⁸. Sed neque Abraham amicitiam propter in-
digenitatem assumpsit Dei Verbum, existens ab ini-
tio perfectus: « Antequam enim Abraham esset, ego sum⁹, » inquit; sed ut ipsi Abraham donaret
eternam vitam, existens bonus, quoniam amicitia

⁶ Matth. v, 45. ⁷ Joan. xv, 15. ⁸ Jac. xi, 23. ⁹ Joan. xv, 16. ¹⁰ Joan. xvii, 24.

et Gallas. ut et Arundel. in quo legitur, homini-
bus.

(86) Hæc autem. Omnia addunt edit. cum Arun-
del. et Merc. 2.

(87) Et extendentis. Et dilatantis, additur in
lisse dein.

(88) Alimenta. In edit. Oxon. perperam, ele-
menta.

(89) Hoc majorem. Eras. et Gallas., eo magis.

(90) Dicam... quoniam omnia. Ita Feuard. in marg.,
Clarom., Ottob. et Voss., in quibus etiam paulo
post, dicam. In aliis dico... quia.

(91) Patre, manifessori. Sc Feuard. in marg.,

A Dei immortalitatis est condonatrix his qui aggrediuntur (92) eam.

CAPUT XIV¹⁰.

Si quid obsequii exigat ab homine Deus, si hominem
considerit, vocaverit ac legibus informaverit, uni
homini salutis consulit; non homine indigena,
sed in hanc beneficia gratis omnino conserre stu-
dens.

1. Igitur initio non quasi indigena Deus hominis,
plasmavit Adam, sed ut haberet in quem collocaret
sua beneficia. Non enim solum ante Adam, sed et
ante omnem conditionem glorificabat Verbum Pa-
trem suum, manens in eo; et ipse a Patre clarifi-
calatur (93), quemadmodum ipse ait: « Pater, clari-
fica me claritate quam habui apud te, priusquam
B mundus fieret¹¹. » Nec nostro ministerio indigena
jussit ut eum sequeremur; sed nobis ipsis attri-
buens (94) salutem. Sequi euim Salvatorem, parti-
cipare est salutem: et sequi lumen, percipere (95)
est lumen. Qui autem in lumine sunt, non ipsi (96)
lumen illuminant, sed illuminantur et illustrantur
ab eo: ipsi quidem ei nihil præstant, beneficium
autem percipientes illuminantur a lumine. Sic et
servitus erga Deum, Deo quidem nihil præstat, nec
opus est Deo humano obsequio; ipse autem se-
quentibus et servientibus ei vitam, et incorrup-
tam, et gloriam æternam attribuit, beneficium præ-
stans servientibus sibi ob id quod serviuunt, et se-
quentibus ob id quod sequuntur, sed non benefi-
cium ab eis percipiens (97): est enim dives, per-
fectus, et sine indigentia. Propter hoc autem ex-
quirit Deus ab hominibus servitutem, ut, quoniam
est bonus et misericors, beneficiat eis, qui perse-
verant in servitute ejus. In quantum enim Deus
nullius indigena (98), in tantum homo indiget
Dei communione. Hæc euim gloria hominis, perse-
verare ac permanere in Dei servitute. Et propter
hoc dicebat discipulis Domini: « Non vos me ele-
gisti, sed ego elegi vos¹², » significans, quoniam
non ipsi glorificabant eum, sequentes eum; sed in
eo quod sequerentur Filium Dei, glorificabantur ab
eo. Et iterum: « Volo ut ubi ego sum, ibi et hi
sint, ut videant claritatem meam¹³; » non vane
glorians super hoc, sed gloriam suam partici-
paci (99) volens discipulis suis, de quibus et
Isaias ait: « Ab oriente attraham semen tuum, et ab
occasu colligam te: et dicam Aquiloni: Adduc; et
Joan. viii, 58. ¹⁰ Cap. XXVIII. ¹¹ Joan. xvii, 5.

Clarom., Voss. et Arund. Cæteri, Pater meo, nota
fecerunt.

(92) Aggrediuntur. I. e. suscipiunt.

(93) Clarificabatur. Alii, glorificabatur.

(94) Nobis ipsis attribuens. Edit. cum Arund. et
Merc. 2, ut nobis ipsis attribuoret.

(95) Percipere. Sic mss. In Edit. participare.

(96) Ipsi. Feuard. in marg. et Voss., ipsam.

(97) Ab eis percipiens. Ita vetus Feuard. codex,
Clarom. et Voss. Alii, ipso ab eis percipiente.

(98) Nullius indigena. Edit., nullius indiget.

(99) Participari. Ali., participare.

Austro : *Noli prohibere : attrahē*⁽¹⁾ *filios meos de longinquō, et filias meas a summītibus terrae, omnes quoquō vocali sunt* (2) *in nomine meo. In gloria enim mea præparavī, et formavī, et feci eum*⁽³⁾. » *Hoc ideo, quoniam cubicunque est cadaver, illuc congregabuntur et aquilæ*⁽⁴⁾, » *participantes gloriae Domini : qui et formavit, et ad hoc præparavit nos, ut, dum sumus cum eo, participemus gloriae ejus.*

Sic et Deus ab initio hominem quidem planavat propter suam munificentiam ; patriarchas vero elegit propter illorum salutem ; populum vero præformabat (3) docens indocibilem, sequi Deum ; prophetas vero præstruebat in terra, assuescens hominem portare ejus Spiritum, et communionem habere cum Deo : ipse quidem nullius indigenus ; his vero qui indigent ejus (4), suam præbens communionem : et his qui ei complacabant, fabricationem salutis, ut architectus, delineans, et non videntibus in Ægypto a semetipso dans ducationem (5) ; et his qui inquieti erant in eremo, dans apissimam legem, et his qui in bonam terram introierunt, dignam præbens hereditatem ; et his qui convertuntur ad Patrem, saginatum occidens vitulum, et primam stolam donans : multis modis componens humanum genus ad consonantiam salutis. Et propter hoc Joannes in Apocalypsi ait : « *Et vox ejus quasi vox aquarum multarum* »⁽⁶⁾. » *Vero enim aquæ multæ Spiritus* (6), *quoniam dives, et quoniam magnus est Pater. Et per omnes illos transiens Verbum, sine invidia utilitatem præstabat eis qui subjecti sibi erant, omni conditioni congruentem et aptam legem conscribens.*

Sic autem et populo tabernaculi factionem, et adificationem templi, et Levitarum electionem, sacrificia quoque et oblationes, et monitiones (7), et reliquam omnem legem (8) statuebat deservitionem. Ipse quidem nullius horum est indigenus ; est enim semper plenus omnibus bonis, omnemque odorem suavitatis, et omnes suaveolentium vaporationes habens in se, etiam antequam Moyses esset : facile autem ad idola revertentem (9) populum eruditus.

⁽¹⁾ Isa. xluii, 5 et seqq. ⁽²⁾ Matth. xxiv, 28. ⁽³⁾ Apoc. i, 15. ⁽⁴⁾ Deut. v, 22. ⁽⁵⁾ Cap. XXIX.

(1) *Attrahē.* In Clarom. et Voss., *attraham.*

(2) *Omnes quoquō vocali sunt.* Sic omnes mas. cum sacro textu. At Eras., Gallas. et Feuard. per̄oram, *omnes enim quoquō vocali estis.*

(3) *Præformabat.* Ita Clarom., Arund. et Merc. i. In veteri Feuard. cod. et Voss., *præformat;* in aliis *formabat.*

(4) *Indigent ejus.* Al., *indigentes sunt ejus.*

(5) *Ducationem.* *Pro ductum.*

(6) *Spiritus. Dei addunt editi. cum Arundel. et Merc. 2.*

(7) *Et monitiones.* Desunt in Clarom.

(8) *Leges.* Sic Clarom. et Voss.; cæteri, *legis.*

(9) *Facile... revertentem.* Sic Clarom. cum quo consentit quoad postremam vocem Voss.; cæteri, *facile... reverti.*

(10) *Vocationes.* Ita Clarom., quam lectionem maius quam *advocationes* vel *acocationes*, ut habent

A per multas vocationes (10) præstruens eos persevere, et servire Deo : per ea quæ erant secunda, ad prima vocans (11), hoc est, per typica, ad vera; et per temporalia, ad æterna; et per carnalia, ad spiritalia ; et per terrena, ad cœlestia ; quemadmodum et dictum est Moyai : *Quoniam e facies omnia iuxta typum eorum quæ vidisti in monte*⁽¹²⁾. » *Quadragesima enim diebus discabat tenere sermones Dei, et characteres cœlestes, et imagines spiritales, et præfigurationes futurorum, quemadmodum et Paulus ait : « Bibeant enim de sequenti (13) petra: petra aucta erat Christus*⁽¹⁴⁾. » *Et rursus prædicta his, quæ in lege sunt, intulit : « Omnia aucta (15) hæc in figura veniebant illis : scripta sunt autem ad correptionem (16) nostram, in quos finis seculorum devenit*⁽¹⁷⁾. » *Per typos enim (18) discabant tunc Deum, et perseverare in obsequiis ejus.*

CAPUT XV.

Qui legem naturalem seu Decalogum hominum cordibus primum inscribere satis habuerat Deus, Hebreworum, libertate sua abundantiam, concupiscentiam graviori legi Mosaicæ jugo responare, ius et leges quasdam particulares ob durissimam cordis eorum statuere postmodum necesse habuit.

C1. Itaque lex, et disciplina erat illis, et propheta futurorum. Nam Deus primo quidem per naturalia præcepta, quæ ab initio infixa dedit hominibus, admonens eos, id est per Decalogum (quæ si quis non fecerit, non habet salutem), nihil plus ab eis exquisivit. Quemadmodum Moyes in Deuteronomio ait : « *Hi sermones omnes, quos locutus est Dominus ad omnem synagogam filiorum Israel in monte, et nihil adjecit* »⁽¹⁹⁾ : et scripsit ea in duabus tabulis lapideis, et dedit mihi »⁽²⁰⁾; propter hoc ut custodirent præcepta hi qui velint sequi eum »⁽²¹⁾. At ubi conversi sunt in vituli factionem, et reversi sunt animis suis in Ægyptum, servi pro liberis concupiscentes esse, aptam concupiscentiam sum accep- runt reliquam servitutem, a 245 Deo quidem non abscindentem (22), in servitio autem jugo dominantem eis : quemadmodum Ezechiel propheta causas talis legis datae reddens, ait : « *Et post concupiscentiam cordis sui (23) erant oculi*

Dalii, quia melius quadrat ad sequentia, et ad Irenæi scopum.

(11) *Vocans.* Ita Clarom. In Feuard. marg., Arund. et Voss., *provocans*; in aliis, *advocans.*

(12) *Sequenti.* *Spiritali quod huic loco præmititur in editi, et in nostris N. T. exemplaribus expunxi, quia in nullo prorsus Irenæi ms. codice legitur, et ab editioribus additum videtur.*

(13) *Omnia aucta.* *Desunt in Clarom.*

(14) *Correptionem.* Al., *correctionem.*

(15) *Exim.* *Editi. cum Arund. et Merc. 2, ergo.*

(16) *Et nihil adjecit.* *Nihil negligientia scribarum omissum addidi tum ex ipso Irenæo infra cap. 16, n. 4, tum ex ipso Biblico textu.*

(17) *Abscentem.* *Clarom. et Voss., abscidentem.*

(18) *Cardis sui.* *LXX habent τῶν ματέρων αὐτῶν, non τῆς καρδίας αὐτῶν.*

eorum, et ego dedi eis præcepta non bona (19), et justifications, in quibus non vivent in eis ²⁰. » Et Lucas autem Stephanum, qui primus in diaconium (20) ab apostolis electus est, et primus occisus est propter Christi martyrium, sic dixisse de Moyse scripsit: « Ille quidem accepit præcepta (21) Dei vivi, dare vobis, cui noluerunt obedire patres vestri (22), sed abjecerunt et conversi sunt corde suo in Aegyptum, dicentes ad Aaron: Fac nobis deos, qui nos antecedant; Moyse enim qui eduxit nos de terra Aegypti, quid ei contigerit, igaouramus. Et vitulum fecerunt in diebus illis, et obtulerunt sacrificia idolo, et keteabantur in factis manuum suarum. Convertit autem Deus, et tradidit eos servire exercitibus cœli, quemadmodum scriptum est in libro prophetarum: Nunquid sacrificia et oblationes obtulisti mihi annis quadraginta in eterno, dominus Israel? et acceperitis tabernaculum Moloch, et stellam Dei (23) Rempham (24), figuræ quas fecistis, adorare eas²⁵; » manifeste significana, quoniam non ab altero Deo talis illis data lex est, sed ab eodem ipso, apta hiorum servituti. Quapropter et in Exodo ad Moysen dicit: « Emittam ante te angelum meum (25): non enim ascendam tecum, quoniam populus duræ cervicis es²⁶ (26). »

2. Et non solum hoc, sed et præcepta quædam a Moyse posita eis propter duritiam illorum, et quod nolent esse subjecti, manifestavit Dominus, cum dixissent ei: « Quare ergo Moyse præcepit dare libellum repudii, et remittere uxorem? » dicens eis: « Hæc vobis propter duritiam cordis vestri permisit, ab initio autem non ita factum est²⁷; » Moysen quidem excusans, quasi fidelem servum; unum autem, qui ab initio masculum et feminam fecit, Deum constens; Ilos autem arguens talquam duros, et non subiectos. Et propter hoc

A aptum duritiae eorum repudii præceptum (27) a Moyse acceperunt. Et quid dicimus de Veteri Testamento hæc? quandoquidem et in Novo apostoli hoc idem facientes inveniuntur propter prædicatorum causam, statim dicente Paulo: « Hæc autem ego dico, non Dominus ²⁸. » Et iterum: « Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum præceptum ²⁹. » Et iterum: « De virginibus autem præceptum Domini non habeo; consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut fidelis sim ³⁰ (28). » Sed et alio loco (29) ait: « Ne tentet vos Satanus propter incontinentiam vestram ³¹. » Si igitur et in Novo Testamento quædam præcepta secundum ignoscitiam apostoli concedentes inveniuntur, propter quorumdam incontinentiam, ut non obdurati tales, in totum desperantes salutem suam, apostatae flant a Deo; non oportet mirari, si et in Veteri Testamento idem Deus tale aliquid voluit fieri pro utilitate populi, illiciens eos per prædictas observationes, ut per eas salutem Decalogi (30) observantes sint (31) et detenti (32) ab eo non reverterentur ad idolatriam, nec apostatae fierent a Deo, sed toto corde discerent diligere eum. Si autem quidam, propter inobedientes Israelitas et perditos, insirmum dicunt legis doctorem, invenient in ea vocatione, quæ est secundum nos, multos quidem vocatos, paucos vero electos; et intrinsecus lupos, a foris vero induitos pellentes ovium; et id quod erat semper liborum et suæ potestatis in homine, semper servasse Deum, et suam exhortationem: ut Juste judicentur (33) qui non obediunt ei, quoniam non obedierunt ei; et qui obedierunt et crediderunt ei, honorentur incorruptibilitate.

246 CAPUT XVI ³⁴.

Nec circumcisio, nec aliarum cæmoniarum le-

²⁰ Ezech. xx, 24. ²¹ Act. vii, 58 seqq. ²² Exod. xxxiii, 2, 3. ²³ Matth. ix, 7, 8. ²⁴ 1 Cor. vii, 42. ²⁵ Ibid., 6. ²⁶ Ibid., 25. ²⁷ Ibid., 5. ²⁸ Cap. XXX.

(19) *Præcepta non bona.* Id est, ut explicat Feuardentius, præcepta de ritibus, neomeniis, sacrificiis, quæ propria virtute nec justificabant, nec ad perfectum adducebant observantes sed umbras erant futurorum honorum.

(20) *Diaconium.* Clarom. et Voss., diaconio; Arundel. et Merc. 2, diaconum.

(21) *Præcepta Dei vivi dare vobis.* Editi N. T. codd. habent, λόγια ζώντα, δούναται τῷ πν. Sed uss. collegii Novi Oxon. cum Irenæo habet, ύπνιον, τοῖς.

(22) *Patres vestri.* In nostris exemplaribus, πατέρες ὑμῶν, patres nostri.

(23) *Stellam Dei.* Vocem Dei, quæ legitur tum in LXX, Amos, v, 28, tum in Græcis Latinisque Actiorum exemplaribus, omnibus vet. Feuard. codd. et Voss., sed vox ὑμῶν, quam addunt editi Bibliorum codices, deest in ms. Cantabrig. perinde ut in Irenæo.

(24) *Rempham.* Septuaginta, Πατρόν, Theodotio, ἀμεράνων, id est obscuritatem, vertunt.

(25) *Ante te angelum meum.* Sic cum Irenæo habet cod. Alex. τὸν ἀγγελὸν μου πρότερόν σου · sed editi. πρὸ προσώπου σου.

(26) *Ex. Ita Clarom., Voss. et Grab. juxta sacram textum. Cæteri perperani, est.*

(27) *Repudii præceptum.* Præceptum hic et paulo post latius accipit, pro regula.

(28) *Sim. Editt. cum Arund. et Merc. 2, essent.*

(29) *Alio loco.* Scilicet paulo superiori, vers. 5 ejusdem capituli vii, Epist. I ad Corinth. juxta nostram divisionem; quæ cum Irenæi ævo nondum obtineret, imo cum hoc seculo Paulina epistola in capita et versus nondum distinctæ essent, non mirum si id ad alium locum pertinere dixerit, quod ejusdem capituli esse diceremus.

(30) *Salutem Decalogi.* Id est, inquit Grab., Decalogum, cuius observatione homo salutem consequitur. At suspicor pro salutem, legendum esse saltem.

(31) *Observantes sint.* Sic vetus Feuard. cod., Clarom. et Voss., quorum auctoritate tres voces, munera dent ei, quæ statim sequuntur in editis, expunxi, utpote quæ hanc cohærent cum antecedentibus et consequentibus. Nec enim hic de muneribus aut sacrificiis agitur, sed de libello repudiil, aliusque similibus, quæ populo duræ cervicis induit Deus, ne severioris legis impatiens, ad idolatriam declinaret.

(32) *Detenti.* Deest in Eras. et Gallas.

(33) *Judicentur.* Al., damnentur.

gñitum virtute collatum esse perfectam justitiam : atque abrogata hac a Christo fuisse, vigente semper, imo invalecente, qua nunquam non astricti fuerunt homines, Decalogi lege.

1. Quoniam autem et circumcisionem non quasi consummatricem justitiae, sed in signo eam dedit Deus, ut cognoscibile perseveret genus Abrahæ, ex ipsa Scriptura discimus. *¶* Dicit, *¶* enim inquit, *¶* Deus ad Abraham : Circumcidetur omne masculinum vestrum, et circumcidetis carnem præputii vestri, in signo (34) testamenti inter me et vos ³¹. *¶* Illoc idem de Sabbathis Ezechiel propheta ait : *¶* Et Sabbathæ mea dedi eis, ut sint in signo inter me et ipso, ut sciant quoniam ego Dominus, qui sanctifico eos ³² (35). *¶* Et in Exodo Deus ait ad Moysen : *¶* Et Sabbathæ mea obseruantib[us] : erit enim signum apud me vobis (36) in generationes vestras ³³. *¶* In signo ergo data sunt hæc : non autem sine symbolo erant signa, id est, sine argumento, neque otiosa, tanquam quæ a sapiente artifice darentur; sed secundum carnem circumcisio circumcisionem significabat (37) spiritalem. Etenim, *¶* nos, *¶* ait Apostolus, *¶* circumcisi sumus circumcisione non manufacta ³⁴. *¶* Et propheta ait : *¶* Circumcidite duritiam cordis vestri ³⁵. *¶* Sabbathæ autem persever-

³¹ Gen. xvii, 9 seqq. ³² Ezech. xx, 13. ³³ Exod. xxxi, 11. ³⁴ Coloss. ii, 11. ³⁵ Deut. x, 16. ³⁶ Rom. viii, 36. ³⁷ Jacob. ii, 23.

(34) *In signo*. Sic Fenard. in marg., Claram. et Voss., quibus ex parte consentit cod. Alexand. in quo legitur *tv* σημεῖον. In reliquis, *et erit in signum*.

(35) *Sanctifico eos*. Ita Voss. juxta sacrum cod. Claram., *sanctifico in eis*; alii, *sanctifico vos*.

(36) *Erit enim signum apud me vobis*. Sic Claram. et Voss. juxta cod. Alexand. : *Eστι γὰρ σημεῖον παρ' ἐμοὶ καὶ ὑμῖν*. Editi vero habent : *σημεῖον ἔστι παρ' ἐμοὶ καὶ ἐν ὑμῖν*. Ex Irenæi autem textu, *et ante vobis* excidisse videtur. At reliqua ejusdem exemplaria perperam in pro enim habent.

(37) *Significabat*. Edit. cum Arund. et Merc. 2, *præfigurabat*.

(38) *De ea* Lege, *vel post ea*, *vel de iis*.

(39) *Accipit mensuras mundi*. Vide cap. X, n. 1, notam 29.

(40) *Secundæ generationis*. Ita Fenard. in marg., Voss., Claram. et Grab. Alii, *secundum generationes*. Per mundum autem *secundæ generationis*, intelligit mundum post diluvium veluti renascendum.

(41) *Legatione ad angelos fungebatur*. Vox *Dei* quam huic committi præmittunt edit. deest in vet. cod. Fenard., Claram. et Voss. Quid sit autem divinum illud legationis munus quod ad angelos obivit Enoch, et qui sint illi angelis, paulo obscurius. Ex mox sequentibus colligi posse videtur, Irenæum cum Justino martyre, Athenagora, Clemente Alex., Tertull., Lactantio, aliiisque non paucis sensisse, angelos apostatas in peccati pœnam precipites in terram actos, mulierum captos specie, cum iis sub humana forma stupri consuetudinem habuisse, eamque ruinxisse occasionem fuisse. Iis omnibus erroris causa fuit quod Gen. iv de *filiorum Dei* congressu cum *filiabus hominum* legitur. Pro *filis Dei* codices quidam habebant, *angeli Dei*, ut Philo legit in lib. *De gigantibus*, et Euseb. lib. v *De præpar. etrang.*, cap. 4, ac August. lib. xv *De civit.*, cap. 23. Qui vero *filios Dei* legebant, angelos tamen, priori versione decepti, interpretabantur, ut observant Chrysost. homil. 22 in Genes.,

A rantiam iotus diei erga Deum deservitios edocerant. *¶* Estimati enim sumus, *¶* ait apostolus Paulus, *¶* tota die ut oves occisionis ³⁸; *¶* scilicet consecrati, et ministrantes omni tempore fidei nostrar[um], et perseverantes ei, et abstinentes ab omni avaritia, non acquirentes, nec possidentes thesauros in terra Manifestabatur autem et tanquam de ea (38) quæ facta sunt, requietio Dei, hoc est regnum, in quo requiescens homo ille qui perseveraverit Deo asserere, participabit de mensa Dei.

2. Et quia nou per hæc justificabatur homo, sed in signo data sunt populo, ostendit, quod ipse Abraham sine circumcisione et sine observatione Sabbathorum, *¶* credit Deo, et reputatum est illi ad justitiam, et amicus Dei vocatus est ³⁹. *¶* Sed et Lot sine circumcisione eductus est de Sodomia, percipiens salutem a Deo. Item Deo placens Noe, cum esset incircumcisus, accepit mensuras mundi (39) secundæ generationis (40). Sed et Enoch sine circumcisione placens Deo, cum esset homo, legatione ad angelos fungebatur (41), et translatus est (42), et conservatur usque nunc testis justi iudicij Dei : quoniam angeli quidem transgressi deciduerunt in terram in iudicium (43); homo autem plac-

et Theodoret. quæst. 17 in Genes. Hicque sons erroris exstitisse videtur. Quibus suppositis, facile intelligitur quid ait ea Enoch ad angelos a Deo demandata legatio. Vult nempe Irenæus, Enochum ad stupratores illos angelos, et ad homines ab iis in idolatriam sordamque vitiorum colluviem demersos, tanquam Dei ministrum atque prophetam accessisse divinum iudicium denuntiaturum. Hæc utique ex apocrypho Enochii libro mutuatum fuisse Irenæum non dubitaverit, quisquis apud Tertull. lib. *De idolol.*, cap. 4, legerit, Enochum spiritu prophetico prædictisse, *omnia elementa, omnem mundi censem, quæ caelo, quæ mari, quæ terra continentur, in idolatriam versuros dæmonas, et spiritus desertorum angelorum, ut pro Deo adversus Dominum consecrarentur*. Denique idem Enoch simul et cultores idoli, et fabricatores in comminationem prædamnat. Tum ut dictis fidem conciliet, nou modicum fragmentum ex Enochii libro refert. Ad dictum cap. 15 : *Hæc igitur ab initio prævidens Spiritus sanctus, etiam ostia in superstitionem versura præcecepit per antiquissimum prophetam Enoch*. Ac denique lib. *De habitu muliebr.*, cap. 4, auctoritatem libri Enoch. vindicat, huncque divinæ legationis munus obiisse, ita persuasum habuit, ut huic in eo numeri successisse Noe asserat. *Igitur*, ait, *sicut dubio potuit Noe in prædicationis legatione successisse Enoch*. Quæ Tertulliani verba ideo retuli, quia Irenæi dictis non parvam lucem afferunt confirmantque, ea quæ uterque de Enochii prædicatione, et ad libidinosos angelos, corruptosque ab iis homines legatione referit, ex præfato apocrypho libro hausta fuisse.

(42) *Et translatus est*. In paradisum scilicet, ubi primus positus est homo, ubi et cum Elia manuebit usque ad consummationem, ut explicat Irenæus lib. v, cap. 5, que ab iis presbyteris, qui sunt apostolorum discipuli, accepisse se dicit.

(43) *Deciderunt in terram in iudicium*. Hanc legationem quam genuinam censeo, solus exhibet cod. Claram. Nam cæteri omnes omittunt in terram. At eodem modo et iisdem pene verbis loquitur Clé-

cess translatus est in salutem. Sed et reliqua autem omnis multitudo eorum, qui ante Abraham fuerant justi, et eorum patriarcharum, qui ante Moysen fuerant, et sine his quæ predicta sunt, et sine lege Moysi justificabantur. Quemadmodum et ipso Moyses in Deuteronomio ait ad populum: « Dominus Deus tuus testamentum disposuit in Horeb: et non patribus vestris disposuit Dominus testamentum hoc, sed ad vos ».

3. Quare igitur patribus non disposuit Dominus testamentum? Quia « lex non est posita justis »; justi autem patres virtutem Decalogi conscriptam habentes in cordibus et animabus suis, diligentes (44) scilicet Deum qui fecit eos, et abstinentes erga proximum ab iniustitia: propter quod non fuit necesse admoneri eos ~~257~~ correptoris litteris, quia habebant in semetipsis justitiam legis. Cum autem hanc justitiam et dilectionem, quæ erat erga Deum, cessat (45) in oblivionem, et extincta esset in Ægypto, necessario Deus propter multam suam erga homines (46) benevolentiam semetipsum ostendebat per vocem, et eduxit de Ægypto populum in virtute (47), uti rursus fieret homo discipulus et sectator Dei; et affligebat indicio audientes, ut non contemnerent eum qui se fecit; et manna cibavit eum (48), ut rationalem acciperent escam, quemadmodum et Moyses in Deuteronomio ait: « Et cibavit (49) te manna, quod non sciebant patres tui, uti cognoscas, quoniam non in pane solo vivit (50) homo, sed in omni verbo Dei, quod procedit de ore ejus, vivit (51) homo ». « Et erga Deum dilectionem præcipiebat, et eam quæ ad proximum est justitiam insinuabat, ut nec injustus, nec indigens sit Deo; præstruens (52) hominem per Decalogram in suam amicitiam, et eam quæ circa proximum est concordiam (quæ quidem ipsi proderant homini); nihil tamen indigente Deo ab homine.

4. Propter hoc Scriptura ait: « Hos sermones ⁵² Deut. v, 2. ⁵³ I Tim. i, 9. ⁵⁴ Deut. viii, 5. ⁵⁵ Deut. xxx, 19, 20. ⁵⁶ Deut. iv, 14.

mens Alex. lib. in *Pædag.*, cap. 2. *Horum*, inquit, indicium tibi præbent angelii, qui Dei pulchritudinem reliquerunt, propter pulchritudinem quam flacceris, ac tam multi (τοοῦτοι lego, non τοοῦτον) e cælo delapsi sunt in terram. Et in *III Strom.*: Jam vero et angelii quidam, intemperantia ducti, vici cupiditate ^D huc e cælo deciderunt. Angelos etiam propter intemperantiam suam, in seculum cecidisse de cælo, scribit Ambros. lib. 1 *De virgin.*

(44) *Virtutem Decalogi... animabus suis, diligentes.* Ita Eras., Gallas., Clarom., Arund. et Merc. 2, longe melius quam Feuard., Grab. et Voss. *virtute Decalogi... animabus suis legem diligentes.* Neinpe pro *virtute* reposui *virtutem*, et expunxi *legem*.

(45) *Cessit. Sic omnes mss., at editi., cessasset.*

(46) *Erga homines. Desunt in Clarom. et Voss.*

(47) *Virtute. Voss., justitia.*

(48) *Eum. (Scilicet populum.) Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. Cæteri, eos.*

(49) *Cibavit. In Eras., Gallas., Clarom., Arund. et Merc. 2, cibavi.*

(50) *Vivit. Eras., Gallas., Grab., Arund. et Merc. 2, viret.*

(51) *Vicit. Merc. 2, cum Grab. iterum, vivet.* Sic quicquid utrobique habent nostra sacri textus

locutus est Dominus ad omnem synagogam filiorum Israel in monte, et nihil adjicit ⁵⁷ (53); « nihil enim, quemadmodum prædiximus, indigebat ab eis. Et iterum Moyses ait: « Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus postulat a te, nisi timere Dominum Deum tuum, ambulare in omnibus viis ejus, et diligere eum, et servire Domino Deo tuo ex toto corde tuo, et ex tota anima tua »? » Hæc autem gloriosum quidem faciebat hominem, id quod deerat ei impletia, id est amicitiam Dei; Deus autem præstabant nihil: nec enim indigebat Deus dilectione hominis. Deerat autem homini gloria Dei, quam nullo modo poterat percipere, nisi per eam obsequientiam, quæ est erga Deum. Et propter hoc iterum Moyses ait eis: « Elige vitam, ut vivas tu et semen tuum, diligere Dominum Deum tuum, exaudire (54) vocem ejus, et apprehendere eum; quoniam hoc est vita tua, et longitudo diuinorum tuorum ». In quam vitam præstruens hominem, Decalogi quidem verba ipse per semetipsum omnibus similius Dominus locutus est: et ideo similius permanent apud nos, extensionem et augmentum, sed non dissolutionem accipientia per carnalem ejus adventum.

5. *Servitutis autem præcepta separatim per Moysen præcepit populo, apta illorum eruditioni (55); quemadmodum ipse Moyses ait: « Et mihi præcepit Dominus in tempore illo, dicere vobis justificationes et iudicia ».* Hæc ergo, quæ in servitutem, et in signum data sunt illis, circumscripsit (56) novo libertatis testamento. Quæ autem naturalia, et liberalia, et communia omnium, auxit et dilatavit, sine invidia largiter donans hominibus per adoptionem, Patrem scire Deum, et diligere eum ex toto corde, et sine adversatione (57) sequi ejus Verbum, non tantum abstinentes a malis operationibus, sed etiam a concupiscentiis earum. Auxit autem etiam timorem: filios enim plus tibi Cap. XXXI. ⁵⁸ Deut. v, 22. ⁵⁹ Deut. x, 12.

exemplaria; sed præsens tempus aut legit, aut scripsit Irenæus, si antiquioribus ac melioris nota codd. fides.

(52) *Præstruens. Sic mss. In editi., præstruente; in Clarom., perstruens.*

(53) *Et nihil adjicit. I. e. nihil plus ab eis tunc exquisivit, nisi solam Decalogi observationem, ut superius explicat initio cap. XV, nam servitutis præcepta, quæ sacrificia, oblationes, etc., spectabant, separatim, hoc est, postea per Moysen præcepit populo, ut addit paulo post.*

(54) *Exaudire. Ita recte Feuard. in marg. Ottob., Voss., Merc. 2 et Grab., quia et in LXX legit, εἰσκούστι, sine κατ. in cæteris et audire.*

(55) *Erstitutioni. Addunt editi. sive castigationi. Sed has voces expunxi auctoritate Clarom. et Voss., purum siquidem putumque glossema est, additum a quopiam, cui vox ταῦτα, castigationem, potius quam erstitutionem hoc loco significare videbatur.*

(56) *Circumscripsit. I. e. abolerit, et medio tuis. Ita Feuard. in marg., Clarom., Arundel. et Voss., melius quam alii, circumcinxit.*

(57) *Adversatione. Sic Clarom. et Voss.; cæteri minus recte, aversatione.*

mere oportet quam servos, et majorem dilectionem habere in patrem. Et propter hoc ait Dominus : « Omnem sermonem otiosum quem loculi fuerint homines, reddent pro eo rationem in die iudicii » ; et : « Qui viderit mulierem ad concupiscentum eam, jam incechatus est eam in corde suo » ; et : « Qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio » ; ut sciamus, quoniam non solum factorum reddemus rationem Deo, ut servi, sed etiam sermonum et cogitationum, tanquam qui et libertatis potestatem acceperimus : in qua magis probatur homo, si reveratur, et timeat, et diligat Dominum. Et propter hoc Petrus ait : « non velamentum malitiae habere nos libertatem » ; sed ad probationem (58) et manifestationem fidei.

CAPUT XVII.⁵⁹

Deus veteribus et typicis oblationibus ac sacrificiis non indiguisse, nec per ea homines veram justitiam consequi potuisse. Idcirco tis abrogatis novum ac verum novi testamenti sacrificium ipsius corporis ac sanguinis Christi institutum fuisse, toto orbe nomini Domini offerendum.

1. Quoniam autem non indigens Deus servitatem eorum, sed propter ipsos quasdam observantias in lege præceperit, plenissime prophetæ indicant. Et rursus quoniam non indiget Deus oblatione eorum (59), sed propter ipsum qui offerat, hominem, manifeste Dominus docuit, quemadmodum ostendit. Si quando enim negligentes eos justitiam, et abstinentes a dilectione Dei videbat, per sacrificia autem et reliquias typicas observantias patentes propitiari Deum, dicebat eis Samuel quidem sic : « Non vult Deus holocausta et sacrificia, sed vult exaudiri vocem suam. Ecce, auditus bonus super sacrificium (60), et auditus super adipem arietum ».⁶⁰ David autem ait : « Sacrificium et oblationem noluisti ; aures (61) autem perfecisti mihi : holocausta etiam (62) pro delicto non postulasti ». Docens eos quoniam obauditionem vult (63) Deus, quæ servat eos, quam sacrificia et

⁵⁸ Matth. xii, 38. ⁵⁹ Mæth. v, 28. ⁶⁰ Ibid., 22. ⁶¹ Psal. xxxix, 7. ⁶² Psal. l, 18, 19. ⁶³ Psal. Ibid., 16 seqq.

(58) *Ad probationem.* Ita Clarom. In Feuard., Grab. et Voss., *ad approbationem*; in ceteris corrupte, *ad propitiationem*.

(59) *Eorum.* Edit. cum Arund. et Merc. 2, hominum.

(60) *Auditus bonus super sacrificium.* Nostra tñv O' exemplaria sordant : *auditus super sacrificium bonum.*

(61) *Aures.* In editis tñv O' codd. ut et Hebr. x, 5, habetur ὡμα, *corpus*.

(62) *Etiam.* Alii, autem.

(63) *Vult.* Sic mss., at Eras., Gallas. et Feuard. scripserunt *mvult.*

(64) *Dominus non spernet.* Sic Arund. et Merc. 1, *sæcta Græcum tñv O', ἔγουσθετο.* In Clarom. et Voss., *spernit.* In aliis, *Deus, non despicio.*

(65) *Absens.* Addunt edit. cum Arund. et Merc. 2, et ostendens quod ipsa nullius rei indigeret. Sed totum hoc comma cum deit in antiquioribus et mellioris notis codd. Clarom. et Voss., expunxi. Quin enim assutum sit, et hoc ab aliquo recentiori male translatum, haud dubito. Postquam enim in præced. periodo, ex versiculis 9, 10, 11, 12, 13,

A holocaustata, quæ nihil eis present ad justitiam : et novum simul prophetans testamentum. Manifestius autem adhuc in quinagesimo psalmo de his ait : « Quoniam si veluisses sacrificium, dedissem utique : holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contributatus ; cor contritum et humiliatum Dominus non spernet » (64). » Quoniam ergo nihil indiget Deus, in eo qui est ante hunc psalmo ait : « Non accipiam de domo tua vitulos, nec de gregibus tuis hircos. Quoniam mei sunt omnes bestiae terræ, jumenta in montibus et boves : cognovi omnia volatilia coeli, et species agri mecum est. Si esuriero, non dicam tibi : meus est enim orbis terræ, et plenitudo ejus. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo » ? Deinde ne quis putet, propterea quod irasceretur, eum recusare haec, insert, consilium ei danc : « Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua, et invoca me in die tribulationis tue, et eripiam te, et glorificabis me » ; illa quidem, per quæ potabant peccantes propitiari Deum, abhuiens (65) ; haec autem (66) per quæ justificatur homo, et appropinquat Deo, hortatur et admonet. Hoc idem autem et Isaïas ait : « Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum ? dicit Dominus. Plenus sum » . » Et cum abouiseet holocaustata, et sacrificia, et oblationes, etiam et (67) neomenias, et Sabbata, et ferias, et reliquam universam consequentem his observationem, intulit, suadens eis quæ salutaria sunt : « Lavamini, mundi estote, austeræ nequitas a cordibus vestris ab oculis (68) meis : desinitæ a malitia vestris, discitæ bonum facere, exquirite iudicium, eruite eum qui injuriam patitur, judicate pupillo, et justificate viduam, et venite, dispemtamus, dicit Dominus » .

C 2. Non enim sicut homo motus (69), ut multi audent dicere, divertit eorum sacrificia (70) ; sed

⁶⁰ I Petr. ii, 16. ⁶¹ Cap. XXXII. ⁶² I Reg. xv, 49, seqq. ⁶³ Ibid., 14, 15. ⁶⁴ Isa. i, 14.

psal. XLIX probavit, quoniam nihil indiget Deus : tum hoc sequenti aliud sibi probandum ex versic. 14 et 15 ejusdem psalmi proponit, nempe vet. legis sacrificiis et cæremoniis Deum non placari, sed sanctioribus et magis spiritualibus hostiis.

(66) *Hæc autem.* Hanc lectionem, quæ est cod. Voss., malum quam ceterorum, his auctoribus.

(67) *Etiam et.* Superfluas voces, et adhuc, quæ his premittuntur in edit., expunxi auctoritate Clarom. et Voss.

(68) *Ab oculis.* Eras., Gallas., Arund., Merc. 2 et edit. Oxon., coram oculis.

(69) *Homo motus.* Sic recte Clarom., Voss. et Grab. (quoniam tamen intoleranda typographorum incuria adhuc legatur in ejus edit. mss.). Ceteri corrupte, *motus homo.* Jam Cotelarius ad Clementis Epist. ad Corinath. § 8, legendum conjecterat *motus homo.* Sed genuina lectione restituta, inutilis evadit doctissimi viri conjectura : siquidem motus hic significat idem atque *commotus*, *tritus*.

(70) *Eorum sacrificia.* Eras., Gallas., Feuard. et Merc. 2, minus recte, *sacrificium.*

miserans eorum cœcitat, et verum sacrificium in sinuans, quod offerentes propitabuntur Deum, ut ab eo vitam percipient. Quemadmodum alibi ait : « Sacrificium (71) Deo cor contribulatum ; odor suavitatis Deo, cor clarificans eum qui plasmavit. » Si enim irascens abnueret hæc eorum (72) sacrificia, tanquam qui indigni essent consequi misericordiam ejus, non utique eisdem ipsis suaderet, per quæ salvati possent (73). Sed quoniam Deus misericors est, non abscidit eos a bono consilio. Nam per Jeremiam eum dixisset : « Quo mihi thus de Saba afferis, et cinnamomum de terra longinqua ? holocaustomata et sacrificia vestra non delectaverunt me »⁶⁰ ; intulit : « Audite sermonem Domini, omnes Iuda. Hæc dicit Dominus Deus Israel : Dirigite vias vestras et studia vestra, et constituam vos in loco isto. Ne confisi fueritis vobis in sermonibus mendacibus, quoniam in totum non proderunt vobis, dicentes : Templum Domini, templum Domini (74) est »⁶¹.

3. Et iterum significans, quoniam non propter hoc eduxit eos de Ægypto, ut sacrificia ei offerant, sed ut oblii idololatriæ Ægyptiorum, audire vocem Domini possent, quæ erat eis salus et gloria, per eundem Jeremiam ait : « Hæc dicit Dominus : Holocaustomata vestra colligite cum sacrificiis vestris, et manducate carnes : Quoniam non sum locutus (75) ad patres vestros, nec de holocaustomata et sacrificiis præcepi eis, quæ die eduxi eos de Ægypto ; sed sermonem hunc præcepi eis, dicens : Audite vocem meam, et ero Deus vester, et vos eritis populus meus, et ambulate in omnibus viis meis, quascumque præcepere vobis, ut bene sit vobis. Et non obaudierunt, nec intendebant ; sed ambulaverunt in cogitationibus cordis

⁶⁰ Jerem. vi, 20. ⁶¹ Jerem. vii, 2. ⁶² Ibid., 21 seqq. ⁶³ Ibid. ix, 26. ⁶⁴ Isa. xlvi, 23, 24. ⁶⁵ Isa. lxvi, 2. ⁶⁶ Jerem. xi, 15. ⁶⁷ Isa. lviii, 6 seqq.

(74) Alibi ait : Sacrificium, etc. Eundem locum, veluti Scripturæ, omisitis his verbis, sacrificium Deo cor contribulatum, quæ ex psalmo 1. desumpta sunt, citat Clemens Alexand. lib. II. Pædag., cap. 42, pag. 261, hoc modo : « Ουτῆς φησι, εὐθαδες τῷ Θεῷ, καρδία δοξάζουσα τὸν πεπλακότα αὐτήν, ita ut ab eo mutuatus fuisse videatur Ireneus. Sed ex quo Scriptura libro hanc sententiam uterque deproprietat, difficile dicta est. In nullo enim eorum, qui nunc existant, prout jacet, occurrit, neque Ecclesiastici cap. xxxv, quod ad marginem Clementis notatum est, neque alibi. Crediderim tamen utrumque respergisse ad illud Ecclesiastici xxxix, 14, juxta LXX : Καὶ ὁς λίθανος εὐθάδεται θυμῷ, καὶ αὐθάδετα δάμα· εὐλόγηστα Κύριοι ἔστι τοῖς ἥροις. Quasi thus odorem suavitatis emittite, et florile florem quæsi lillum : diffundite odorem, et collaudate canticum : benedicite Dominum in omnibus operibus suis. Cujus quidem loci velet summa quadam spectari potest ea sententia. Quod vero huic præmissat Ireneus verba psalmi 1., non adeo mirum : varia siquidem testimonia ex variis locis depropria sic interdum conjungit, perinde aique uno eodemque loco haberentur. Exemplum suppedantibus Isaiæ verba paulo post citata, non tautum ex variis capitibus excerpta, sed quibus Jeremias dictum aliquid insertum est.

A malitiae (76) sua, et facti sunt retrosum, et non ad priora ⁶⁸. Et iterum per eundem ipsum dicens : « Sed in hoc gloriatur qui gloriatur, intelligere et scire quoniam ego sum Dominus, qui facio misericordiam, et justitiam, et judicium in terra : » intulit : « Quoniam in his voluntas mea est, dicit Dominus ⁶⁹ ; » sed non in sacrificiis, nec in holocaustomatabus, nec in oblationibus. Non enim principaliter hæc, sed secundum consequentiam, et propter prædictam causam habuit populus. sicut iterum Isaias ait : « Non mihi oves (77) holocaustomata tui, nec in sacrificiis tuis clarificasti me : non servasti mihi in sacrificiis, nec aliquid labi-rose fecisti in thure : nec mercatus es mihi argento incensum, nec adipem ⁷⁸ sacrificiorum tuorum concupivi ; sed in peccatis tuis, et iniquitatibus tuis ante me statisti ⁷⁹. Super quem igitur, ait, « aspiciam, nisi super humilem (78), et quietum, et trementem sermones meos ⁸⁰ ? Non enim adipes (79) et carnes pingues auferent a te injusticias tuas ⁸¹. Hoc est jejunium, quod ego elegi, dicit Dominus. Solve omnem nodum iniquitatem, dissolve connexus violentum (80) commerciorum, dimitte quassatos in requiem, et omnem conscriptionem in justam conscindere. Frange esurienti panem tuum ex animo (81), et peregrinum sine lecto induc in domum tuam. Si videris andum, cooperi eum, et domesticos seminis tui non despicies (82). Tunc erumpet matutinum lumen tuum, et sanitates tue (83) citius orientur, et præcedet ante te justitia, et gloria Domini (84) circumdabit te : et adhuc te loquente dicam : Ecce adsum ⁸⁵, » Et Zacharias autem in duodecim prophetis, significans eis voluntatem Dei, ait : « Hæc dicit Dominus omnipotens : judicium justum iudicate, pietatem et misc-

(72) *Hæc eorum.* Erasm., Gallas., Grab., Arund. et Merc. 2, *hæc eorum.*

(73) *Salvari possent.* Salvi esse in Feuard. marg. et Voss., possunt in Clarom.

(74) *Templum Domini.* Ter repetitur in edit. ; at cum tertium absit ab omnibus mss. nostris, et a textu τῶν Ο', delevi.

(75) *Non sum locutus.* Clarom., si sum locutus.

(76) *Malitia.* Κακίας legisse videtur Ireneus ; legimus δος κακῆς.

(77) *Miki oves.* Obstatisti, quod his vocibus præfixerunt editores, deest in Clarom. et om. Anglic., ut nec in ed. Alexand. existat.

(78) *Super humilem.* Edit. cum Arundel. et Merc. 2, in humilem.

(79) *Non eris adipes,* etc. Verba sunt non Isaiae, sed Jeremias xi, 15, aliquantulum immutata.

(80) *Violentum.* Sic omnes mss. In edit., violentorum.

(81) *Ex animo.* Nihil his vocibus respondeat in Graeco τῶν Ο'.

(82) *Non despicias.* Sic Feuard. in marg., Clarom. et om. Anglic. juxta Gracum τῶν Ο'. Casteri, ne despicias.

(83) *Tuus.* Alii, tibi.

(84) *Citius.... Domini.* Edit. cum Arundel. et Merc. 2, cito Dei.

ricordiam facite unusquisque ad fratrem sumum. A meo, et sacrificium parum; quoniam magna est Viduam, et orphanum, et prosopium, et pauperem nolite opprimere, et unusquisque malitiam fratris sui nos reminiscatur in corde suo⁸⁵. » Et iterum: « Hi sunt, » inquit, « sermones quos facies. Loquimini veritatem unusquisque ad proximum suum, et judicium pacificum judicate in portis vestris, et unusquisque malitiam fratris sui non recognitet in corde suo, et jurationem falsam ne dilixeritis: quoniam haec omnia odi, dicit Dominus omnipotens⁸⁶. » Et David autem similiter: « Quis est, » inquit, « homo qui vult vitam, et amat videre dies bonos? Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua, ne loquuntur dolum. Declina a malo, et fac bonum: inquire pacem, et sequere eam⁸⁷. »

4. Ex quibus omnibus manifestum est, quia non sacrificia et holocausta quererent ab eis Deus; sed fidem, et obedientiam, et justitiam, propter illorum salutem. Sicut in Osee propheta docens eos Deus suam voluntatem, dicebat: « Misericordiam volo plus quam sacrificium⁸⁸, et agnitionem Dei super holocausta⁸⁹. » Sed et Dominus noster eadem monebat eos, dicens: « Si enim cognovissetis quid est: Misericordiam volo, et non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes⁹⁰: » testimonium quidem reddens prophetis, quoniam veritatem praedicabant; illos autem arguens sua culpa insipientes.

5. Sed et suis discipulis⁹¹ dans consilium, primitias Deo offerre ex suis creaturis, non quasi indigenti, sed ut ipsi nec in fructuosi, nec ingratis, eum qui ex creatura panis est, accepit, et gratias egit, dicens: « Hoc est meum corpus⁹². » Et calicem similiter, qui est ex ea creatura, quæ est secundum nos, suum sanguinem confessus est, et novi testamenti novam docuit oblationem; quam Ecclesia ab apostolis accipiens, in universo mundo offerit Deo, ei qui alimenta nobis præstat, primitias suorum numerum in novo testamento, de quo in duodecim prophetis Malachias⁹³ sic præsignificavit: « Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, et sacrificium non accipiam de manibus vestris. Quoniam ab ortu scilicet usque ad occasum nomen meum clarificatur⁹⁴ inter gentes, et in omni loco incensum offeratur nomini

⁸⁵ Zachar. vii, 9, 10. ⁸⁶ Zachar. viii, 16, 17. ⁸⁷ Psal. xxxiii, 13, 14. ⁸⁸ Ose. vi, 6. ⁸⁹ Matth. xii, 7. ⁹⁰ Matth. xxvi, 26 seqq. ⁹¹ Malach. i, 10, 11. ⁹² Cap. XXXIV. ⁹³ Matth. v, 23, 24. ⁹⁴ Deut. xvi, 16.

(85) *Plusquam sacrificium.* Clarom., et non sa- D erit. In Arundel. et Merc. 2, omissum juxta Græcorum morem, plus.

(86) *Misericordiam volo et non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes.* Alii: *misericordiam volo quam sacrificium: nunquam condemnare- tis immorentes.*

(87) *Sed et suis discipulis,* etc. Consule dis ert. 3, art. 7, § 80, ubi plura de sacrificio eucharistico ex mente Irenæi diximus.

(88) *Malachias.* Feuard. in marg., Claromont. et Voss., Malachiel.

(89) *Clarificatur.* Alii, *glorificatur.*

meo, et sacrificium parum; quoniam magna est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens⁹⁵; » manifestissime significans per hoc, quoniam prior quidem populus cessabit offerre Deo; omni autem loco sacrificium offeretur⁹⁶ ei (97), et hoc parum; nomen autem ejus glorificatur in gentibus.

6. ⁹⁸ Quid est autem aliud nomen, quod in gentibus glorificatur, quam quod est Domini nostri, per quem glorificatur Pater, et glorificatur homo? Et quoniam proprii Filii ejus est, et ab eo factus est homo, suum illum⁹⁹ vocal. Quemadmodum si quis rex ipse filii sui pingat imaginem, justus suam illum dicit imaginem secundum utrumque, quoniam et filii ejus est, et quoniam ipse fecit eam: sic et Iesu Christi nomen, quod per universum mundum glorificatur in Ecclesia, suum esse confitetur Pater, et quoniam Filii ejus est, et quoniam ipse scribebas id, ad salutem dedit hominum. Quoniam ergo nomen Filii proprium Patris est, et in Deo omnipotente per Jesum Christum offert Ecclesia, bene ait secundum utraque: « Et in omni loco incensum offeratur nomini meo, et sacrificium parum¹⁰⁰. » Incensa autem Joannes in Apocalypsi, « orationes » esse ait « sanctorum¹⁰¹. »

250 CAPUT XVIII¹⁰².

In sola Ecclesiæ catholica cum simplicitate et justitia offerri verum ac parum sacrificium, eucharistiam videlicet, quæ est ipsum corpus et sanguis Christi.

4. Igitur Ecclesiæ oblatio, quam Dominus docuit offerri in universo mundo, parum sacrificium reputatum est apud Deum, et acceptum est ei: non quod indigeat a nobis sacrificium, sed quoniam is qui offerit, glorificatur ipse in eo quod offerit, si acceptetur¹⁰³ munus ejus. Per munus enim erga regem, et bonos, et affectio ostenditur: quod in omni simplicitate et innocentia Dominus volens nos offerre, prædicavit dicens: « Cum igitur offers munus tuum ad altare, et recordatos fueris quoniam frater tuus habet aliquid adversum te, dimittit munus tuum ante altare¹⁰⁴, et vade primum reconciliari fratri tuo, et tunc reversus offerer¹⁰⁵ munus tuum¹⁰⁶. » Offerre igitur oportet Deo primitias ejus creaturæ, sicut et Moyses ait: « Non apparebis vacuus ante conspectum Domini Del tul¹⁰⁷; » ut in quibus gratia¹⁰⁸ existit homo, in

(90) *Cessabit ... offeretur.* Ita ex Arundel. posuit Grab. pro *cessavit...* offeretur. Clarom. vero habet, offeretur.

(91) *Ei.* Sic omnes mss. melius quam editi Deo, quia paulo ante præcedit.

(92) *Itum.* Sic omnes manuscripti pro illud, quod reperitur in editi.

(93) *Offerit, si acceptetur.* Clarom. inverso ordine, acceptetur, si offerit.

(94) *Ante altare.* Arund. et Voss., ad altare.

(95) *Offeres.* Eras. et Gallas., offer.

(96) *Gratus.* Hic acceptorum a Deo beneficiorum memorem, mox Deo acceptum signat.

his gratus eis deputatus (97), eum qui est ab eo A tia et hypocrisi⁹⁸. » Cum a foris eam recte offerre putarentur, similem zelum Cain habebant in semetipsis: propter quod et occiderunt justum, prætermittentes consilium Verbi, quemadmodum et Cain. Illi enim ait: « Quiesco, » et non assensit. Quicacere autem quid est aliud, quam desinere a proposito impetu (4)? Et his similia dicens. « Pharisæi, » inquit, « ecce (5), emunda quod est intus calicis, ut fiat et quod foris est, mundum⁹⁹. » Et non audierunt. « Ecce, » etiam, ait Jeremias, « non sunt oculi tui, nec cor tuum bonum; sed in cupiditate tua (6), et ad sanguinem justum (7), et effundas eum, et ad injustitiam, et ad homicidium, ut facias¹⁰⁰. » Et iterum Ieremia: « Fecisti, » inquit, « consilium, non per me; et testamentum (8), non per spiritum meum¹⁰¹. » Ut igitur interior eorum voluntas et cogitatio ad manifestum producta, sine culpa et malum non operantem ostendet esse Deum, eum qui absconsa manifestat, sed non qui malum operatur; cum minime quiesceret (9) Cain, ait ei: « Ad te conversio ejus, et tu dominaberis ejus¹⁰². » Pilato quoque similiter dicebat: « Nullum haberes potestatem in me, nisi datum (10) tibi fuisset desuper¹⁰³; » concedente Deo semper justum (11), ut hic quidem ex his quæ passus est et sustinuit, probatus recipiatur; qui autem malignatus est, ex his quæ egit, adjudicatus expellatur. Igitur non sacrificia sanctificant hominem; non enim indiget sacrificio Deus, sed conscientia ejus qui offert, sanctificat sacrificium; pura existens, et præstat acceptare Deum quasi ab amico. « Peccator autem (12), » inquit, « qui occidit mihi vitulum, quasi occidat canem¹⁰⁴. »

3. Ab initio enim respexit Deus ad munera Abel, quoniam cum simplicitate et justitia offerebat: super sacrificium autem Cain non respexit, quoniam cum zelo et malitia, quæ erat adversus fratrem, divisionem habebat in corde, quemadmodum occulta ejus arguens Deus ait: « Nonne si recte offeras, recte autem non dividias, peccasti? quiesce¹⁰⁵; » quoniam non sacrificio placatur Deus. Si eam quis solummodo secundum quod videatur, mundo, et recte, et legitime offerre tentaverit; secundum autem suam animam non recte dividat eam quæ est ad proximum communionem, neque timorem habeat Dei; non per id quod recte foris oblatum est sacrificium, seducit (5) Deum, intus habens peccatum; neque oblatio talis pruderij ei aliquid, sed cessatio mali, quod est intus conceptum, ne per assimulatam (2) operationem, magis autem peccatum ipsum, sibi homicidam (3) faciat hominem. Propter quod et dicebat Dominus: « Ve vobis, Scribe et Pharisæi hypocritæ, quoniam similes eatis monumentis dealbatis. Foris eum sepulerum appetit formosum; intus autem plenum est ossibus mortuorum, et universa imunditia: sic et vos a foris quidem appetitis hominibus quasi justi, intus autem pleni estis mali-

⁹⁷ Genes. iv. 7. ⁹⁸ Matth. xxix, 27, 28. ⁹⁹ Isa. xxx, 1.

¹⁰⁰ Genes. iv. 7. ¹⁰¹ Joan. xix, 41. ¹⁰² Isa. lxvi, 5.

(97) *Eis deputatus.* Sic om. mas. In editi., et. Porro *eis*, hic scribitur pro, per *ea*; *deputatus* autem, pro *reputatus*.

(98) *Neque sine.* Sive simpliciter in Eras., Gallas. et Clarom.

(99) *Majorum.* Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. *Alli, majorum.*

(100) *Seducit.* In Eras., Gallas., Arundel. et Merc. 2, ad se dicit; nec male.

(101) *Assimilatam.* *Assimilatam* in Feuard. marg., Arundel. et Voss.

(102) *Sibi homicidam.* I. e. sibi ipsius, vel in seipso homicidam.

(103) *Impetu.* Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. melius quam alli, *impetus*.

(104) *Pharisæi.* inquit, *cæco*, etc. Hæc verba compendio citat Irenæus, quibusdam omissione.

(105) *In cupiditate tua.* Edit. τῶν οὐ codd. sonant,

4. Quoniam igitur cum simplicitate Ecclesia offert, juste munus ejus purum sacrificium apud Deum deputatum est. Quemadmodum et Paulus 251 Phillipensibus ait: « Repletus sum acceptis ab Epaphroditio, quæ a vobis missa sunt (13), odorem suavitatis, hostiam acceptabilem, placentem Deo¹⁰⁶. » Oportet enim nos oblationem Deo sacere, et in omnibus gratos loveniri fabricatori Deo, in sententia pura et fide sine hypocrisi, in spe firma, in dilectione ferventi, primitias earum, quæ sunt

Ibid., 26. ¹⁰⁷ Jerem. xxii, 17. ¹⁰⁸ Isa. xxx, 1. ¹⁰⁹ Philip. iv, 18.

D in cupiditatem tuam, εἰς τὴν πλεονεξίαν σου.

(7) *Et ad sanguinem justum.* Clarom. et sanguine justo.

(8) *Testamentum.* Græce συνθήκην, pacum. Sed in editi., *testamenta*.

(9) *Quiesceret.* Alli, *acquiesceret*.

(10) *Datum.* Ita Feuard. in marg., Voss. et Grab. juxta evang. textum. Reliqui, data.

(11) *Concedente Deo semper justum.* Frustra pro semper Feuard. legendum vult super. Sensus est, Deum in hac vita potestati atque malitiae implorum justum dimittere.

(12) *Peccator autem.* Male Feuard. ex vet. cod. posuit, *peccatori*, nam in Græco Isaiae legitur, εἰς ἀνθρώπος.

(13) *Quæ a vobis missa sunt.* Melius vertit Vulgatus interpres, *quæ misericordia*.

ejus, creaturarum offerentes. Et hanc oblationem Ecclesia sola puram (14) offerit fabricatori, offerens ei cum gratiarum actione ex creatura ejus. Iudei autem non offerunt: manus enim eorum sanguine plena sunt: non enim receperunt Verbum, quod offerunt Deo (15). Sed neque omnes haereticorum synagogæ. Alii enim alterum praeter fabricatorem dicentes Patrem, ea quæ secundum nos creata sunt (16), offerentes ei, cupidum alieni ostendunt eum, et aliena concupiscentem. Qui vero ex defectione, et ignorantia, et passione dicunt facta ea, quæ sunt secundum nos, ignorantia, passionis et defectionis fructus offerentes, peccant in Patrem suum, contumeliam facientes magis ei, quam gratias agentes. Quomodo autem constabit eis (17), cum panem in quo gratiae actæ sint, corpus esse Domini sui, et calicem sanguinis ejus (18), si non ipsum fabricatoris mundi Filium dicant, id est Verbum ejus, per quod lignum fructificat, et desinunt fontes, et terra dat primum quidem fenum, post deinde spicam, deinde plenum triticum in spica?

5. Πῶς ... τὴν σάρκα 5. Quomodo autem

(14) *Parem. Sic editi. Eras. Gallas. et Fenard. cum mss. Clarom., Arund. et Merc. 2, melius quam vetus Fenard. cod., Voss. et editi., Oxon., *pura*. Oblatio enim *pura* id ipsum est quod paulo ante, et initio capitis, *sacrificium purum* ab Ecclesia oblatum dixit.*

(15) *Verbum quod offertur Deo.* Ita tres antiquiores ac melioris notæ codd., *vetus Feuard.*, *Claram.* et *Voss.*, nisi quod in priori et posteriori omissa sit vox *Deo*, quæ non admodum necessaria est, cum salis subintelligatur. At editi, cum mss. *Arund.* et *Merc.* 2 habent: *Verbum per quod offertur Deo*; sed prior lectio cum *Irenæi* scopo aptius congruit. Probat siquidem, nec *Judæos*, nec *hæreticos* puram oblationem offerre. Priorum manus sanguine plena sunt, nec *Verbum recepterunt*, quod in sacrificio eucharistiae, cuius typus et umbra erant veteris legis sacrificia, *Deo Patri* vere offertur. Hinc sequitur repudiatio divino Verbo incarnato, vera novæ legis hostia ab Ecclesia oblata, nihil jam *Judaïs* esse residui, præter vanam et impuram sacrificii umbram. Idem dicendum de *hæreticis*, quibus constare non poterat panem eucharisticum esse corpus Domini sui, ac Verbi *Ipsius*, nec proinde *Verbum ipsum* incarnatum offerri ab eis in sacrificio: cum *Verbum mundi* fabricatoris *Filium esse* nollent.

(16) *Ea quae secundum nos creata sunt. Alii, ideo quae secundum nos creaturæ sunt.*

(17) *Quomodo anum constituit eis, etc.* De his ac sequentibus consule dissert. 3, art. 7, ubi vanas Grabii argumentas, quibus apertissime Irenæi de veritate eucharistiae ac transubstantiatione sententias suos inducere videntur, dissolutas reperies. Nec legere pigeat quæ de iis scripsit doctissimus quondam, atque piissimus episcopus Rossensis Joannes Fischerrus lib. IV *De verit. euchar.*, cap. 21 et seqq., ubi totam Irenæi de eucharistia doctrinæ seriem atque connexionem dilucide aperit, et egregie ab *Ecolampadii* tricke munit.

(18) *Et calicem sanguinis ejus. Supple, calicem esse, nisi sanguinem ejus legers malis.*

(19) Πῶς ἡ γρ. σόδονα, etc. Graeca haec primus editit Halloukius in *Vitae Irenoi*, pag. 488, descripta e ms. cod. Claromontano *Parallelorum* Joannis Damasc., ubi citantur tanquam τοῦ ἑγένου Εἰρη-

B Α (19) λέγουσιν εἰς φθορὰν χωρὶς, καὶ μὴ μετέχειν τῆς ζωῆς, τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ τρεφομένην; Ἡ τὴν γνώμην ἀλλαξάτωσαν, ή τὸ πρόφερεν τὰ εἰρημένα παραιτεῖσθωσαν. Ἡμῶν δὲ σύμφωνος ἡ γνώμη τῇ εὐχαριστίᾳ, καὶ ἡ εὐχαριστία . . . . . βεβαιοῦσθην γνώμην . . . . Προσφέρομεν δὲ αὐτῷ τὰ ἁιδῖα, ἀμμαλῶς κοινωνίαν καὶ ἔνωσιν ἀπαγγέλλοντας, καὶ ὄμοιογοῦντες εαρχός καὶ πνεύματος ἔγραψιν (22). Ως γάρ ἀπὸ γῆς ἀρτος προσλαμβανόμενος τὴν ἔκκλησιν (24) τοῦ Θεοῦ, οὐκέτι κοινὸς ἀρτος ζεῖτιν, rursum dicunt carnem in corruptionem (20) devovere, et non percipere vitam, quia corpore (21) Domini et sanguine allatur? Ergo aut sententiam mutent, aut abstineant offerendo quae prædicta sunt. Nostra autem consonans est sententia eucharistie, et eucharistia rursum confirmat sententiam nostram. Offerimus enim ei quae sunt ejus, euangruanter communicacionem et unitatem prædicantes (23) carnis et spiritus. Quemadmodum enim qui est a terra penis, percipiens invocationem Dei, jam non

ναίον δὲ τοῦ διάλογου καὶ μνημονῆς τῆς φευγάντης·
μου γνώσεως.

(20) *In corruptionem. Talem videlicet, ut nunquam resurgat.*

(21) *Corpo.* Præpositionem a huic voci prefixam delevi auctoritate Clarom.

(22) Καὶ ὄμολογούντες . . . ἐπέστη. Aut hec verba non reddit interpres, aut reddit scribe omiserunt. Suspecta Grabio videntur, mibi genuina. Perspicere nequit vir doctus, quomodo Irenæus πνεύματος ἔρεσιν dicere potuerit. Sed eodem et jure et sensu dicere potuit Irenæus πνεύματος ἔρεσιν, quo Tertull. lib. *De resurr. carn.*, cap. 2, dixit resurrectionem animæ, quatenus nimirum hominem mortuo ipsa non perit, sed a corruptile servatur. Addit vir clariss. ista, κοινωνίαν καὶ ἑνωτικὰ ταγγέλλοντας, perfectum sensum non sundere, nisi construantur cum sequentibus vocibus, οπρήδος καὶ πνεύματος. Atqui tantum abest construantur cum his vocibus, ut potius ab iis divelli debeant, et referri ad praedentia. Paulo ante dixit Irenæus, hæreticis constare non posse eucharistiam esse corpus et sanguinem Domini sui, quod ipsum esse mundi fabricatoris filium et Verbum negent, id est, quod veram ac substantiam unionem divini Verbi cum vera humana carne et natura negent. Tum alterum eorumdem hæreticorum errorem, quo carnis resurrectionem impugnabant, perstringens, ait utrumque cum ea, quam de eucharistia proflabuntur, fide pugnare: nostram autem consonantem esse sententiam eucharistia, et eucharistiam rursus confirmare sententiam nostram: *offerimus enim Deo τὰ θυσία, quæ sunt ejus, quæ ab ipso creata et condita sunt, panem scilicet et vinum in verum corpus et sanguinem Domini nostri conversa, et Verbum Patris ab ipso genitum; τῷπεριῶν κοινωνίαν καὶ ἑνωτικὰ ταγγέλλοντας, congruerenter communionem et unionem prædicantes, Verbi nimirum cum corpore et sanguine Domini, quæ in eucharistia offeruntur, καὶ ὄμολογούντες οπρήδος καὶ πνεύματος ἔρεσιν, et confessantes carnis et spiritus resurrectionem.* Hic certe Irenæi sensus est, idque fatebitur quisquis antecedens

(23) *Prædicatorum Addendum ex Græco, et confitentes resurrectionem carnis et spiritus.*

(24) Τὴν ἐκκλησίαν. Ἐπίκλησιν παλλειν.

δὲ εὐχαριστία, ἐπειδὸν δύο πραγμάτων συνεστηκία, ἀπογείου τε καὶ οὐρανού· οὕτω καὶ τὰ οώματα ἡμῶν μεταλαμβάνοντα τῆς εὐχαριστίας, μηκέτι εἶναι φθαρτά, τὴν ἀλπίδα τῆς εἰς αἰώνας ἀναστάσεως ἔχοντα.

6. Offerimus enim ei, non quasi indigenti, sed gratias agentes dominationi (26) ejus, et sanctificantes creaturam. Quemadmodum enim Deus non indiget eorum quae a nobis sunt, sic nos indigemus offerre aliquid Deo; sicut Solomon ait: « Qui misericordet pauperi, fenerat Deo »²⁷. » Qui enim nullius indigens est Deus, in se assumit bonas operationes nostras, ad hoc ut præstet nobis retributionem bonorum suorum, sicut Dominus noster ait: « Venite, benedicti Patris mei, percipite præparatum vobis regnum. Esurivi enim, et deditis mihi manducare; sitihi, et potastis me; hospes fui, et collegistis me; nudus, et cooperiastis me; infirmus, et visitastis me; in carcere, et venistis ad me »²⁸. » Sicut igitur non hic indigens, vult tamen a nobis propter nos fieri, ne simus infructuosi: ita id ipsum Verbum populo præceptum faciendarum oblationum, quamvis non indigeret eis, ut discent (27) Deo servire; sic et (28) ideo 252 nos quoque offerre vult munus ad altare frequenter sine intermissione. Est ergo altare in cœlis (illuc enim preces nostræ, et oblationes diriguntur), et templum (29), quemadmodum Joannes in Apocalypsi ait: « Et apertum est templum Dei »²⁹; et tabernaculum: « Ecce enim, » inquit, « tabernaculum Del, in quo habebit cum hominibus »³⁰.

CAPUT XIX ³¹.

Terrena quidem cœlestium typos esse posse: sed ipsa cœlestia aliarum rerum supernarum et ignitarum typos, aut Deum nobis notum alterius ignotus typum sine insanis dici non posse.

4. Munera autem, et oblationes, et sacrificia omnia Proverb. xix, 17. ³² Matth. xxv, 34 seqq. ³³ Cap. XXXVI. ³⁴ Isa. XL, 12.

(25) *Resurrectionis. In sæcula addit* textus Græcius.

(26) *Dominationi. Ita vetus Feuardi, cod., Clarom. et Grub., et sic etiam legebat OEcotampadius apud Joannem Fischerum lib. IV De verit. euchar., cap. 21. In cæteris donationi.*

(27) *Discent. Editt. disceret.*

(28) *Sic et. In Arund., Ottob., Merc. 2, et edit. Ozon., sicut et.*

(29) *Et templum. Sic omnes mss. Legendum monet Latinus, et est templum; an ex cod. Vat. an ex mera conjectura? non dicit. At in Eras., Gallus. et Feuard. male: et ad templum.*

(30) *In monte. Vocem Simei additam a recentioribus, explicationis gratia, expunxi auctoritate Clarom. et Voss.*

(31) *Assimilare spiritualium imaginem. In Eras., Gallus. et Feuard. corrupte: assimilari spiritualium imaginem.*

(32) *Ipsæ sermo. Scriptura videlicet sacra, ad cuius diversa loca alludit in sequentibus.*

communis panis est, sed eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena et cœlesti: sic et corpora nostra percipientia eucharistiam, jam non sunt corruptibili, spei resurrectionis (25) habentia.

A nia, in typo populus accepit, quemadmodum ostensum est Moysi in monte (30) ab uno et eodem Deo, cuius et nunc in Ecclesia gloriatur nomen in omnibus gentibus. Sed terrena quidem, quae sunt erga nos disposita, congruit typos esse eorum quae sunt cœlestia, ab eodem tamen Deo facta. Nec enim aliter poterat assimilare spiritualium imaginem (31). Quae autem supercelestia, et spiritualia sunt, et quantum ad nos spectat, invisibilia et inenarrabilia, typos rursus alterorum cœlestium dicere et alterius Pieromatis, et Deum alterius Patris imaginem esse; et errantium est a veritate, et omnimodo stultorum et hebetum. Cogentur enim huius tales, quemadmodum aequaliter ostendimus, semper typos tyrorum, et imagines imaginum advenire, et nunquam figere animum suum in uno et vero Deo. Supra enim Deum factæ sunt cogitationes ipsorum, supergressi cordibus suis ipsum magistrum, suspicione quidem superelati et supergressi, veritate autem declinantes a vero Deo.

B 2. ³² Ad quos juste quis dicat, quemadmodum ipsæ sermo (32) suggerit (33): Quatenus super Deum extollitis cogitationes vestras, inconsiderate elati? Audistis a mensos esse cœlos in palma ³³ (34); » dicite mihi mensuram, et enarrate multitudinem cœbitorum (35) innumerabilem: exponite mihi plenitudinem, latitudinem, et longitudinem, et altitudinem, circummensurationis initium et finem, quae non intelligit cor hominis; et non comprehendit (36) ea. Vere enim magna sunt thesaurophylacia cœlestia: immensurabilis est in corde Deus, et incomprehensibilis in animo, qui comprehendit terram pugillo. Quis respicit (37) mensuram dexteræ ejus? Digitum (38) quis cognoscit; aut manum ejus quis intelligit (39), eam quæ mensurat immensa, eam quæ tendit mensura sua mensuram cœlorum, et constringit pugillo terram cum abyssis, quæ in se continet latitudinem, et longitudinem, et profundum deorsum, et altitudinem supernam universæ conditionis, quæ videtur, quæ auditur et intelligitur, et quæ invisibilis est? Et propter hoc: super

C Apoc. XI, 19. ³⁰ Apoc. XXI, 3. ³¹ Cap. XXXV.

(33) Suggerit Al., suggestetur.

(34) Palma. Editt. cum Merc. 2, palmo.

D (35) Cubitorum. Sic, Clarom. et omn. Anglic. In Erasin. et Gallas., cœlorum. Feuard. vero utrumque retinuit.

(36) Intelligit ... comprehendit. Ita Feuard. in marg., Voss. et Clarom. nisi quod in hoc vito... scribatur, intelligitur. In aliis, intelliget... comprehendet. In Arund., adprehendet.

(37) Respicit. Ita Clarom. in Feuard. marg. et Voss. respicit; in aliis, prospicit.

(38) Mensuram dexteræ ejus? Digitum, etc. Sic vetus Feuard. cod., Clarom. et Voss. melius quam alii: mensuram et dexteræ ejus digitum quis, etc. Nam mensuram ad dexteram esse referendam demonstrant quæ paulo post subjiciuntur: Si autem plenitudinem et magnitudinem manus ejus non comprehendit homo, etc.

(39) Cognoscit ... intelligit. Alii, cognoscit... intelligit.

omne initium (40), et potestatem, et dominatio-
nem, et omne nomen quod nominatur ⁴¹, omnium
qua facta sunt et condita sunt, existens Deus. Ipse
est qui cœlos implet, et perspicit abyssos, qui est
et cum unoquoque nostrum: « Deus, » enim inquit,
« appropinquans ego sum, et non Deus de longin-
quo. Si abeconditur homo in abecondis, et ego eum
non videbo ⁴²? Manus eam ejus apprehendit om-
nia: et ipsa est qua cœlos quidem illuminat, illu-
minat etiam qua sub cœlo sunt, et scrutatur reas
et corda, et in abecondis inest et in secretis no-
stris, et in manifesto aliit et conservat nos.

3. Si autem plenitudinem et magnitudinem ma-
nus ejus non comprehendit homo, quemadmodum
poterit quia intelligere aut cognoscere in corde tam
magnum Deum? Quem quasi jam mensi sint et
perspexerint, et universum eum decurrerint, super
eum esse aliud Pleroma *Æonum* configurunt, et alte-
rum Patrem; ad coelestia quidem non suspicentes,
vere autem in profundum (43) Bythum dementiae
descendentis: Patrem quidem dicentes suum finiri
usque ad ea qua sunt extra Pleroma, Demiurgum
vero rursum non attingere usque ad Pleroma: et
sic neutrum eorum ponunt esse perfectum et com-
prehendentem omnia. Deerit enim illi quidem uni-
versa, qua est extra Pleroma, mundi fabricatio (42);
huic autem qua est intra Pleroma, fabricatio (45),
et meus eorum erit omnium Deus. Quoniam autem
magitudinem Dei ex his qua facta sunt, nemo
enarrare potest, hoc omnibus manifestum est: et
quoniam magnitudo ejus non deficit, sed omnia
continet (46), et pervenit usque ad nos, et nobis-
cum est, omnis quicunque digne Deo sapit, con-
stebitur.

253 CAPUT XX ⁴⁰.

*Urum Deum per Verbum et Spiritum sanctum omnia
qua in mundo sunt condidisse: atque inuisibilem
licet in hac vita, et incomprehensibilem, non la-*

*men ignotum esse; utpote quem opera prædicent,
et cuius verbum multis modis semper videndum se
et cognoscendum præbuerit.*

4. Igitur secundum magnitudinem non est co-
gnoscere Deum; impossibile est enim mensurari
Patrem: secundum autem dilectionem ejus (hac
est enim qua nos per Verbum ejus perducit ad
Deum) obedientes ei, semper discimus quoniam
est tantus Deus, et ipse est qui per semetipsum
constituit, et elegit (45), et adornavit (46), et con-
tinet omnia: in omnibus autem (47) et hunc mun-
dum, qui est secundum nos. Et nos igitur cum his,
qua continentur ab eo, facti sumus. Et hic est de
quo Scriptura ait: « Et plasmavit Deus homi-
num (48), lumen terra accipiens, et insuffavit in
faciem ejus statum vita ⁴⁹. » Non ergo angeli fece-
runt nos, nec nos plasmaverunt, nec angeli potue-
runt (49) imaginem facere Dei; nec alius quis,
præter Verbum Domini, nec Virtus longe absens
a Patre universorum. Nec enim indigebat horum
Deus, ad faciendum qua ipse apud se prædefinierat
sieri, quasi ipse suas non haberet manus (50). Adest
enim ei semper Verbum et Sapientia, Filius et Spi-
ritus (51), per quos, et in quibus omnia libere et
sponte fecit, ad quos et loquitur, dicens: « Facia-
mus hominem ad imaginem et similitudinem no-
stram ⁵²; » ipse a semetipso substantiam creatura-
rum, et exemplum factorum et figuram in mundo
ornamentorum accipiens.

2. Καλῶς οὐρανόν (53) 2. Bene ergo pronon-
C ή Γραφή, ή λέγουσα. θιavit Scriptura (53),
« Πρῶτον πάντων πίστευ-
σον, διτι εἰς ἀστένων δ Θεός,
δ τὰ πάντα χίσας, καὶ ποιήσας
τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ
αἰώνα τὰ πάντα. »

2. Bene ergo pronon-
θιavit Scriptura (53),
« Πρῶτον πάντων πίστευ-
σον, διτι εἰς ἀστένων δ Θεός,
δ τὰ πάντα χίσας, καὶ ποιήσας
τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ
αἰώνα τὰ πάντα. »

⁴⁰ Ephes. 1, 21. ⁴¹ Jerem. xxiii, 23. ⁴² Cap. XXXVII. ⁴³ Gen. ii, 7. ⁴⁴ Gen. 1, 26.

(40) *Omne initium. Πάσαν ἀρχὴν hic vertere de-
buissest interpres, omnem principatum.*

(41) *Profundum. Hæc vox glossema sapit.*

(42) *Mundi fabricatio. Mundi deest in Eras.,
Gallas., Arundel. et Merc. 2.*

(43) *Fabricatio mundi. Mundi hæc voci iterum
præmissum in omnibus editi. delevi auctoritate
mox citat. codd. Neque enim mundi fabricationem
intra Pleroma esse dicebant Valentiniiani.*

(44) *Omnia continet. Clarom., omnia implet.*

(45) *Elegit. Ius Feuard. in marg. Clarom. et
Voss. melius quam cæsti omnes, fecit. Eos enim
refellit Irenæus, qui alebant. Demiurgum rerum
condendarum typos, imagines ac inodum desuper
acepisse, nec proinde quod creandum veller, a se
elegisse, neque sponte et libere, ut mox subdit, sed
ab alio motum.*

(46) *Adornavit. In Merc. 1, ordinavit.*

(47) *In omnibus autem. Et nec addunt editi. cum
Arund. et Merc. 2. Melius omittunt Clarom. et Voss.;
hic enim principium statuit auctor, ex quo periodo
sequentia concludit et nos facios esse.*

(48) *Hominem. Ad imaginem addidit Feuard. re-
pugnantibus nedum Eras., Gallas., Clarom., Arund.*

et Merc. 2, sed et ipso sacro textus.

(49) *Potuerunt. Feuard. in marg. et Voss., po-
tuerant.*

(50) *Quasi ipse suas non haberet manus. Hic ut
et lib. v, cap. i et 28, Filium et Spiritum sanctum
Dei manus dicit; quia, ut mox explicat, per eum, et
in iis omnia libere et sponte fecit.*

(51) *Verbum et Sapientia, Filius et Spiritus.
Notasse forsan non abs re erit, ut Filio Verbi, sic
et Spiritui sancto, Sapientia nomen ab Irenæo tri-
but; quo nomine eumdem Spiritum sanctum de-
signat Theophilus Antioch. lib. i Ad Autolyc., p. 21,
et lib. ii, p. 114 edit. Oxon.*

(52) *Καλῶς οὐρανόν (53). Graeca hæc ex Eusebii
lib. v, cap. 8, petitum sunt, exceptis ultimis verbis,
καὶ ποιήσας, etc., quæ adjectit Græb. ex Athanasii
libro De decreto Nicænæ synodi paulo post me-
diuum. Eadem, demptis ultima voce, τὰ πάντα, de-
scriptum idem Athanas. lib. De incarnatione Verbi, paulo
post init. et in epist. ad episcopos Africæ. ante me-
diuum.*

(53) *Scriptura. Hermæ Pastorē intelligit, ex
cuius lib. ii, mand. 1, verba hic citata desumpta
sunt. Quod vero librum hunc velut canonicum al-*

omnium capax, et qui a nomine capiatur. » Bene autem et in prophetis Malachias ait: « Nonne unus unus qui constituit nos? Nonne Pater unus est omnium nostrum ²⁰. » Consequenter autem et Apostolus ait: « Unus Deus, » inquit, « Pater, qui super omnes, et in omnibus nobis ¹. » Similiter autem Dominus: « Omnia mihi, » inquit, « tradita sunt a Patre meo ²; » manifeste ab eo qui omnia fecit (non enim aliena, sed sua tradidit ei. In omnibus autem nihil substracutum est: et propter hoc idem est Iudex viventium et mortuorum, « habens clavem David: aperiet, et nemo claudet: claudet, et nemo aperiet ³ (54). » Nemo enim aliis poterat, nec in celo, nec in terra, nec subitus terram aperire paternum librum, nec videre eum, nisi Agnus qui occisus est, et sanguine suo redemit nos); ab eodem, qui omnia verbo fecit, et sapientia adornavit, accipiens omnium potestatem, quando Verbum caro factum est, ut quemadmodum in celis principatum habuit Verbum Dei, sic et in terra haberet principatum, quoniam homo justus, « qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus ⁴; » principatum autem habeat eorum quæ sunt sub terra, ipse primogenitus mortuorum factus: et ut viderent omnia, quemadmodum prædiximus, suum regem; et ut in carne (55) Domini nostri (56) occurrat paterna lux, et a carne ejus rutila veniat in nos, et sic homo deveniat in incorruptam, circumdataus paterno lumine.

3. Et quoniam Verbum, id est Filius, semper cum Patre erat, per multa demonstravimus. Quoniam autem et sapientia, quæ est Spiritus, erat apud eum (57) ante omnem constitutionem, per Salomonem ait: « Deus sapientia fundavit terram, paravit autem cœlum prudentia. Sensu ejus abyssi eruperunt, nubes autem manaverunt ros ⁵. » Et rursus: « Dominus creavit me principium viarum aquarum in opera sua, ante sæcula (58) fundavit me, in initio antequam terram saceret, priusquam abyssos constitueret (59), et priusquam procederent fontes aquarum, antequam montes confirmarentur: ante omnes autem colles genuit me ⁶. » Et

²⁰ Malach. II, 10. ¹ Ephes. IV, 6. ² Matth. XI, 20. ³ Prov. VIII, 22 et seqq. ⁴ Ibid. 27 et seqq.

leget, nihil mirum: eodem enim modo citatum reperies a pluribus aliis antiquis Patribus, Græcis præsertim, quibus fuit in pretio. Horum testimonia colligit Coulerius, et Hierowæ libris a se editis præmisit.

(54) Aperiet... et claudet: claudet... aperiet. Clarom., aperiet et claudet: claudit... aperiet, cum quo quad priorem partem consentit Feuard. in marg. At in Voss. ubique in futuro, aperiet... claudet. Consonat quo ad aperiet, Merc. 4. In edit. ubique præsens tempus.

(55) Carne. Edit. cum Arund. et Merc. 2, carnum.

(56) Nostri. Hanc vocem addidi ex Clarom.

(57) Eum. Scilicet Patrem. Sic mss. omnes. In edit. Deum.

(58) Sæcula. Al. sæculum.

(59) In initio antequam terram saceret, priusquam abyssos constitueret. Hic non consentiunt se-

A iterum: « Cum pararet cœlum, eram cum illo, et cum firmos faceret fontes abyssi, quando fortia faciebat fundamenta terræ, eram apud eum aptans. Ego eram cui adgaudebat, quotidie autem lætabar (60) ante faciem ejus in omni tempore, cum lætaretur orbe perfecto, et jocundabatur (61) in filiis hominum ⁷. »

254 4. Unus igitur Deus, qui verbo et sapientia fecit et aptavit omnia: hic est autem Demiurgus, qui et mundum hunc attribuit humano generi, qui secundum magnitudinem quidem ignoratur et omnibus his, qui ab eo facti sunt (nemo enim investigavit altitudinem ejus, nec veterum, qui quieverunt (62), nec eorum qui nunc sunt); secundum autem dilectionem cognoscitur semper per eum, per quem constituit omnia. Est autem hic Verbum ejus, Dominus noster Jesus Christus, qui novissimis temporibus homo in hominibus factus est, ut finem conjungeret principio, id est hominem Deo. Et propterea prophetæ ab eodem Verbo propheticum accipientes charisma, præcaverunt ejus secundum carnem adventum, per quem commissio et communio Dei et hominis secundum placitum Patris facta est, ab initio prænuntiante Verbo Dei, quoniam videtur Deus ab hominibus, et conversabitur cum eis super terram, et colloqueretur, et adsuturus esset suo plasmati, salvans illud, et perceptibilis ab eo, et liberans nos de manibus omnium odientium nos, hoc est, ab universo transgressionis spiritu: et faciens nos servire sibi in sanctitate et justitia omnes dies nostros, ut complexus homo Spiritum Dei, in gloriam cedat Patris.

5. Hæc propheticæ significabant prophetæ, sed non quemadmodum quidam dicunt, invisibili Patre omnium existente, alterum esse eum, qui a prophetis videretur (63); qui in totum, quid sit prophetia, neasciunt. Nam prophetia est predicatione futurorum, id est eorum quæ post erunt, præsignificatio. Præsignificabant igitur (64) prophetæ quoniam videtur Deus ab hominibus; quemadmodum et Dominus ait: « Beati mundo corde, quoniam

27. ³ Apoc. III, 7. ⁴ I Petr. II, 22. ⁵ Prov. III, 19.

cam invicem Irenæi codd. In edit. omnibus, ut et in mss. Arund. et Merc. 2 leguntur duntaxat: in initio antequam terram saceret; omissis, priusquam abyssos constitueret. In Clarom. e contrario, ut et in Voss. haec habentur solam. At utrumque comma retinendum esse demonstrat sacer textus.

(60) Lætabar. Sic mss. In edit., delectabam.

(61) Jocundabatur. Edit. cum Arundel. et Merc. 2, jocundaretur.

(62) Nec veterum qui quieverunt. In vet. Feuard. cod. duas priores voces omittuntur: in Voss. et Clarom. sola vox veterum; at in hoc, pro quieverunt, legitur qui erunt. Utrumque retinere cum Feuard. placuit.

(63) Videretur. Hoc autem dicunt, additum in edit. et cod. Arund. ac Merc. 2, omisi cum Clarom. et Voss., id enim majoris claritatis gratia, sed abs re additum videtur.

(64) Igitur. Al. enim.

ipso Deum videbant⁶⁵. Sed secundum magnitudinem quidem ejus, et mirabilem gloriam, « nemo videbit Deum, et vivet⁶⁶; » incapabilis enim Pater: secundum autem dilectionem et humanitatem, et quod omnia possit, etiam hoc concedit iis qui se diligunt. Id est videre Deum, quod et prophetabant prophetæ. Quoniam « quæ impossibilia apud homines, possibilis apud Deum⁶⁷. » Homo etenim a se non videt (68) Deum. Ille autem volens videtur hominibus, quibus vult, et quando vult, et quemadmodum vult. Potens est enim in omnibus Deus: visus quidem tunc per Spiritum prophetam (69), visus astern et per Filium adoptive, videbitur autem et in regno cœlorum paternaliter; Spiritu quidem preparante hominem in Filio (70) Dei, Filio autem adducente ad Patrem, Pater autem incorruptam donante in eternam vitam, quæ unicuique evenit ex eo quod videat Deum.

« Οὐαὶ τοι βλέποντες (68) ζωῆς οὐν μεθίζουσιν οἱ δρῶντες, ἐντός εἰσι τοῦ Θεοῦ, μετέχοντες αὐτοῦ τῆς λαμπρότητος . . . . . ζωῆς οὖν μεθίζουσιν οἱ δρῶντες Θεόν. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀγώρητος, καὶ ἀκατάληπτος, καὶ ἀδράτος, δρώμενον ἐαυτὸν, καὶ καταλαμβανόμενον, καὶ χωρούμενον τοὺς πιστοὺς παρέσχεν· ἵνα ζωστοῖση τοὺς χωροῦντας, καὶ βλέποντας αὐτὸν, διὰ πίστας. Ής γάρ τοι μάρτυρος αὐτοῦ ἀνεξιχνίαστον, οὐτω καὶ ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ ἀνεξήγητος, διὸ τοι βλέπ-

⁶⁵ Matth. v, 8. ⁶⁶ Exod. xxxiii, 20. ⁶⁷ Luc. xviii, 27.

(65) Vide... videtur. Feuard. in marg., Clarom. et Voss., videbili... videbitur: sed minus recte, ut sequentia demonstrant.

(66) Prophetæ. Arund. et edit. Oxon., prophetico.

(67) In Filio. Sic recte Clarom., Voss. et vetus Feuard. cod.; cæteri male, in Filium. Sensus eum est, hominem in Filio Dei carne induito, quem oculis videre dicit, seu per visionem Filii incarnati præparari ad videndum ipsum Patrem intuitus, ut loquuntur, in regno cœlorum.

(68) Οὐαὶ τοι βλέποντες. Hæc ex Damasceni Parallelis litt. π, tit. 23, eruta vulgavit Halloixius in Vita Irænei, pag. 504. Priorem partem allegavit quoque Antonius Melissæ serm. 1, qui est de fide.

(69) Vivificat autem eos... Deum. Hæc desiderantur in Clarom. et Voss.

(70) Et invisibilis. Hæc addidi ex textu Græco: addenda enim esse demonstrat vox visibilem, quæ his ex adverso respondet, sicuti comprehensibilem, tamen incomprehensibilem.

A μανος ἐνδίδωσι . . . . τοις δρῶσιν αὐτὸν. Επει τῆσαι ἀνευ ζωῆς οὐχ οἶντε το ξύν· ή δι οὐ παρεῖς τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ περιγένεται μετοχῆς· μετοχὴ μετοχῆς περιγένεται το γεννώσκειν θεόν, καὶ ἀπολαύειν τῆς χρηστότητος αὐτοῦ.

lis: per quam visus (73) vitam præstat lis qui indunt eum. Quoniam tvere sine vita impossibile est: subsistentia autem vita dei participatione evenit: participatio autem dei est videre deum, et frui benignitate ejus.

6. Homines igitur videbunt deum, ut vivant (74), per visionem immortales facti, et perlingentes usque in deum. Quod, sicut prædicti, per prophetas figuraliter manifestabatur, quoniam videbitur deus ab hominibus, qui portant spiritum ejus, et semper adventum ejus (75) sustinent. Quemadmodum et in Deuteronomio Moyses ait: « in die ista videbimus (76), quoniam loqueretur deus ad hominem, et vivet¹¹. » Quidam enim eorum videbant spiritum propheticum, et operationes ejus in omnia genera charismatum effusas (77): alii vero adventum domini, et eam que est ab initio administrationem, per quam (78) fecit voluntatem patris, que est in celis, et que est in terris: alii vero et glorias paternas temporibus aptas, et ipsis qui videbant, et tunc audiebant, et hominibus (79) qui deinceps audituri erant. Sic igitur manifestabatur deus: per omnia eum hæc deus pater ostenditur, spiritu quidem operante, filio vero ministrante, patre vero comprobante, homine vero consummato (80) ad salutem. Quemadmodum et per prophetam 253 Osee ait: « Ego, » inquit, « visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum¹² (81). » apostolus autem idipsum exposuit, dicens: « divisiones antem charismatum sunt, idem autem spiritus: et divisiones misericordiarum sunt, et idem dominus (82): et divisiones operationum sunt, idem autem deus, qui operatur omnia in omnibus. Unicuique autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem^{13 14}. » sed quoniam qui

¹¹ Deut. v, 24. ¹² Osee. xii, 10. ¹³⁻¹⁴ Cor. xii, 4 et seqq.

(71) Hominibus. Græca sonant, fidibus.

(72) Videntes se. Per fidem ad fidem in Græco.

(73) Per quam visus. Sic Clarom. et om. Anglie. cum textu Græco et edit. Orou. In alius deest visus.

(74) Ut vivant. Editt. cum Arund. et Merc. 2, et vivent.

(75) Eius. Ita Clarom. et Voss. melius quam alii, Christi.

(76) Videbimus. Vidimus in Græco τῶν ορ.

(77) Effusas. Alii, effusa.

(78) Per quam. Eras., Gallas. et Feuard. per quem.

(79) Hominibus. Alii, omnibus.

(80) Consummatio. Ita Clarom., Voss. et Grab. Reliqui perperam, consummante.

(81) Assimilatus sum. Sic recte Clarom. Alii omnes male, assimilatus sum.

(82) Et idem dominus. Ita Clarom. suffragante Græco sancti Pauli textu, καὶ δι αὐτὸς κύριος. Consentit et Voss., nisi quod pro dominus, habeat deus. Alii, idem autem dominus.

omnia in omnibus operatur, Deus est ; qualis et quantes est, invisibilis et inenarrabilis est omnibus quae ab eo facta sunt, incognitus autem nequaquam : omnia enim per Verbum ejus discunt, quia est unus (83) Deus Pater, qui continet omnia, et omnibus esse praestat, quemadmodum in Evangelio scriptum est : « Deum nemo vidit inquam, nisi unigenitus (84) Filius, qui est in sinu Patris ; ipse enarravit ».

7. Enarrat ergo ab initio Filius Patris, quippe qui ab initio est cum Patre, qui ei visiones propheticas, et divisiones charismatum, et ministeria sua, et Patris glorificationem consequenter et composite calendarit humano generi, apto tempore ad utilitatem. Ubi est enim consequentia, illic et constantia : et ubi constantia, illic et pro tempore (85) : et ubi pro tempore, illic et utilitas : et propriea Verbum dispensator paternas gratias faciunt est ad utilitatem hominum, propter quos fecit tantas dispositiones, hominibus quidem ostendens Deum, Deo autem (86) exhibens hominem : et invisibilitatem quidem Patris custodiens, ne quando homo fieret contemptor Dei, et ut semper haberet ad quod proficeret ; visibilem autem rursus hominibus per multas dispositiones ostendens Deum, ne in toto deficiens a Deo homo, cessaret esse. Gloria enim Dei vivens homo : vita autem hominis visio Dei. Si enim quae est per conditionem (87) ostensio Dei vitam praestat omnibus (88) in terra viventibus, multo magis ea quae est per Verbum manifestatio Patris, vitam praestat his qui vident Deum.

8. Quoniam ergo Spiritus Dei per prophetas futura significavit, praeformans et praecipitans ad id ut subdit Deo alius, futurum autem erat, ut homo per sancti Spiritus beneplacitum videret (89) ; necessario oportebat eos, per quos futura praedicabantur, videre Deum, quem ipsi hominibus videndum intimabant : ut non solum sicutur (90) prophetic Dei, et Dei Filius, et Filius, et Pater, sed et ut videatur omnibus membris sanctificatis et edocitis ea quae sunt Dei : ut praeformaretur et meditaretur (91) homo applicari in eam gloriam, quae potest revelabitur his qui diligunt Deum. Non enim solo sermone prophetabant prophetæ, sed et visione, et conversatione, et actibus quos faciebant,

⁸⁴ Joan. i, 18. ⁸⁵ Isa. vi, 5. ⁸⁶ Deut. iv, 24. ⁸⁷ et seqq. ⁸⁸ Matth. xvii, 3.

(83) *Quis est unus. Sic Clarom. Reliqui corrupte, quod est unus.*

(84) *Nisi unigenitus. Nisi omisit Feuard., sed contra omnium Irenei codd. auctoritatem.*

(85) *Illic et pro tempore. I. e. illic et temporis opportunitas.*

(86) *Deo autem. Sic Feuard. in marg., Clarom., Arundel. et Grab.; et sic pro Deum autem, ut vitiis habent reliqua exemplaria, legendum jam monuerat Georgius Bullus in *Defensione fidei Nicenæ* pag. 469.*

(87) *Quae est per conditionem. I. e. quae est per res creatas, seu quae ex rebus creatis colligitur.*

(88) *Omnibus. Alias, hominibus.*

(89) *Videret. Subintellige, Deum.*

A secundum id quod suggerebat Spiritus. Secundum hanc igitur rationem invisibilem videbant Deum, quemadmodum Isaías ait : « Regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis »⁹⁰; significans, quoniam videbit oculis Deum homo, et vocem ejus audiet. Secundum hanc igitur rationem et Filium Dei hominem videbant conversatum cum hominibus, id quod futurum erat prophesiantes, eum qui nondum aderat, adesse dicentes, et impossibilem passibiles annuntiantes, et eum qui tunc in celis, in limbus mortis descendisse dicentes. Et reliquas autem ejus recapitulationis disputationes, quasdam quidem per visiones videbant, quasdam per verbum annuntiabant, quasdam vero per operationem typice significabant ; quae quidem videnda erant, visibiliter (92) B videntes ; quae vero audienda erant, sermone praecanentes ; quae vero agenda erant, operatione persicentes ; universa vero prophetice annuntiantes. Propterea et Moyses transgressor quidem legis populo igneum Deum esse dicebat, igneum a Deo diem superduci eis minitans⁹¹; his vero qui erga Deum timorem habebant, « Dominus Deus », dicebat, « misericors, et pius, et magnanimus, et magna miserationis, et verax, justitiae servans, et misericordiam in millia, auferens injusticias, et nequitias, et peccata »⁹².

9. Et Verbum quidem loquebatur Moysi apparen in conspectu, et quemadmodum si quis loquantur ad amicum suum⁹³. Moyses vero cupivit manifeste videret eum qui secum loqueretur, et dicendum est ei : « Sta in loco alto petre, et manu mea contegam super te. Quando vero transierit claritas (93) mea, tunc videbis quae sunt posteriora mea : facies autem mea non videbitur libi : non enim vident homo faciem meam, et vivet »⁹⁴; utraque significans, quoniam et impossibilis est homo (94) videre Deum, et quoniam per sapientiam Dei in novissimis temporibus videbit eum (95) homo in altitudine petra, hoc est, in eo qui est secundum hominem ejus adventu. Et propter hoc facie ad faciem consubstantia est eum eo in altitudine montis, assistente etiam Elia, quemadmodum Evangelium retulit⁹⁴, restituens in fine pristinam reprobationem.

10. Non igitur manifeste ipsam (96) faciem Dei

⁹⁰ Exod. xxxiv, 6, 7. ⁹¹ Exod. xxxiii, 11. ⁹² Ibid.

(90) *Dicatur. Hic pro annuntietur accipitur.*
(91) *Meditaretur. Edit. cum Arund. et Merc. 2, premeditaretur. Meditaretur hic pro exerceretur, vel exerceretur se. Vide col. 810, not. 7.*

(92) *Visibiliter. Debet in Feuard. edit.*

(93) *Claritas. Gloria in Feuard. marg. et Voss.*

(94) *Impossibilis est homo. Sic (Græcorum more, pro imperi est, impotens est homo ad, etc. Græce ἀδύνατος ἦτοι) Clarom., Voss. et Arundel. Quam phrasim haud intelligentes alii scripserunt, impossibile est homini.*

(95) *Temporibus.... eum. Diebus in Feuard. marg. et Voss., Deum in edit. et Merc. 2.*

(96) *Ipsam. Eras. et Gallas., ipsi.*

videbant prophetæ, sed dispositiones et mysteria, A per quæ luciperet homo videre Deum. Quemadmodum et Elias dicebatur : « Exies cras, et stabis in conspectu Domini et ecce, Dominus transiet, et ecce spiritus magnus et fortis, qui dissolvet montes, et conteret petras in conspectu Domini; et non in spiritu Dominus : et post spiritum terra motus; et non in terra motu Dominus : et post terram motum ignis; et non in igne Dominus : et post ignem vox aures tenuis » ¹¹. Per hæc (97) enim et prophetæ (98) **258** valide indignans propter transgressionem populi, et propter interfectionem prophetarum, edocebatur (99) mitis agere, ac secundum hominem adventus Domini significabatur futurus post illam legem, quæ data est per Moysem, mitis et tranquillus, in quo nec calarium quassatum confregit, nec linum sumigans extinxit. Ostendebatur autem et regni ejus mitis et pacifica requietio. Post enim spiritum qui conterit montes, et post terram motum, et post ignem, tranquilla et pacifica regni ejus adveniunt tempora, in quibus cum omni tranquillitate Spiritus Dei vivificat, et auget hominem. Manifestius autem adhuc et per Ezechielem factum est, quoniam ex parte dispositiones Dei, sed non ipsum videbant prophetæ proprie (1) Deum. Hic enim cum vidisset visionem, et cherubim, et rotas eorum, et universæ progressionis ejus mysterium cum retulisset, et similitudinem throni cum vidisset super eos, et super thronum similitudinem quasi figura (2) hominis, et illa quidem quæ erant super lumbos ejus, quasi figurae electri; quæ autem deorsum, quasi visionem ignis, et reliquam universam thronorum visionem manifestans ¹²; ne quis putaret forte cum in his proprie vidisse Deum, intulit : « Hæc visio similitudinis gloriae Domini » ¹³.

11. Igitur si neque Moyses vidit Deum, nec Elias, nec Ezechiel, qui multa de coelestibus viderunt; quæ autem ab his videbantur, erant similitudines claritatis Domini, et prophetæ futurorum: maifestum est, quoniam Pater quidem invisibilis, de-

quo et Dominus dixit : « Denim nemo vidit unquam » ¹⁴. Verbum autem ejus, quemadmodum volebat ipse, et ad utilitatem videntium, claritatem monstrabat Patris, et dispositiones exponebat (quemadmodum et Dominus dixit : « Unigenitus Deus (3), qui est in sinu Patris, ipse enarravit » ¹⁵; et ipse autem interpretatur (4) Patris Verbum, ut ipse dives, et multus existens) : non in una figura, nec in uno charactere videbatur videntibus eum, sed secundum dispensationem ejus causas sive efficaciam, sicut in Daniele scriptum est ¹⁶. Aliquando enim cum his qui erant circa Ananiam, Azariam, Misaelem, videbatur assistens eis in fornae ignis, et in camino, et liberans eos de igne : « Et visio, » inquit, « quarti similis Filio Dei. » Aliquando autem « lapis a monte abscissus sine manibus; » et percussa temporalia regna, et ventilans ea, et ipse replens universam terram ¹⁷. Rursum hic idem videtur quasi Filius hominis in nubibus coeli veniens, et appropinquans ad Veterem dierum, et suum ab eo universam potestatem, et gloriam, et regnum. « Et potestas, » inquit, « ejus potestas eterna, et regnum ejus non interibit » ¹⁸. Sed et Joannes Domini discipulus in Apocalypsi sacerdotalem et gloriosum regni ejus videns advenit : « Conversus sum, » inquit, « videre vocem quæ loquebatur mecum, et conversus vidi septem candelabra aurea, et inter candelabra similem Filio hominis induitum poderem (5), et cinctum (6) ad macras zonam auream. Caput autem ejus et capilli albi, quemadmodum lana alba, quomodo nix; et oculi ejus ut flamma ignis; et pedes ejus similes chalcolibano, quemadmodum in camino succensus est (7). Et vox ejus quasi vox aquarum, et habet stellas septem in manu dextera sua, et de ore ejus romphaea ex utraque parte acuta exibit, et facies ejus quemadmodum sol fulgens in virtute sua » ¹⁹. In his enim aliquid a Patre clarum ejus (8) significat, ut caput: aliquid vero sacerdotale, ut potere (9) (et propter hoc Moyses secundum hunc typum vestivit pontificem); aliquid vero ad ill-

¹¹ Ill. Reg. xix, 11, 12. ¹² Ezech. 1, 1 et seqq. ¹³ Ezech. 11, 1. ¹⁴ Joan. 1, 18. ¹⁵ Ibid. ¹⁶ Dan. III, 92. ¹⁷ Dan. II, 34. ¹⁸ Dan. VII, 13, 14. ¹⁹ Apoc. 1, 12 et seqq.

²⁰ Ezech. II, 1. ²¹ Joan. I, 18. ²² Ibid. ²³ Dan.

(97) *Per hæc.* In Feuard. marg. et Clarom., post hæc.

(98) *Et prophetæ.* Ita Clarom., Arund., Merc. I et Grab. Alii corrupte, et *per prophetas*.

(99) *Edocebatur.* In Arund. et Merc. 2, et *docebatur*. In Eras., Gallas. et Feuard. pejus, *docebatur*.

(1) *Prophetæ proprie.* Eras. et Gallas., Arundel., Merc. 2, et Ottob., *prophetæ priores*.

(2) *Figure.* Al., *figuram*.

(3) *Unigenitus Deus.* *Unigenitus Filius* in editis N. Test. exemplaribus.

(4) *Interpretatur.* Grabiæ posuit *interpretator*, inductus, inquit cod. Arund. in quo legitur *interpretat*, annexo ad ultimam litteram signo abbreviationis. At signum illud abbreviationis in mss. longe frequentius denotat ut *quam er*, ut norunt qui in horum lectione versati sunt: saltem quod hic de-

notet or certo asserere non potest vir doctus. Levior ergo videtur hæc conjectura, ut mutetur antiqua lectio, quæ aliunde non incongruum parit sensum, modo textus recte distinguatur.

(5) *Poderem.* Edit. cum Arund. et Merc. 2, potere.

(6) *Cinctum.* Sic omnes mss. Editi, *accinctum*.

(7) *Successus est.* *Nostra N. Test. exemplaria habent πεπυρμένοι, successus, scilicet pedes.*

(8) *A Patre clarum ejus.* I. e. claritatem, seu gloriam quam habet a Patre. Alludere videtur ad illud Joannis I, 14: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre.*

(9) *Potere.* Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. Ceteri, *poderem*. Sed exigit constructio legatur *poderem*, in nominativo casu, *potere, poderem*; quod quamvis analogiz. Graecæ repugnet, tolerabilius tamen quam *poderem* in accusativo.

nem (10), quemadmodum chalcolibanum in camino A succensum, quod est fortitudo fidei, et perseverabile orationum: propterea (11) adveniens in fine temporum successionis incendium. Joanne vero non satiscente visionem (« Cecidi » enim, inquit, « ad pedes ejus quasi mortuus »), ut fieret, quod scriptum est: « Nemo videt Deum et vivet »), et viviscaens eum Verbum, et admonens, quoniam ipse est in ejus pectore recumbebat ad coenam, interrogans quis esset qui inciperet eum tradere, dicebat: « Ego sum primus, et ego novissimus (12); et qui vivo, et fui mortuus, et ecce vivo in secula seculorum, et habeo claves mortis et inferorum »). Et post haec in secunda visione eundem Dominum videns: « Vidi » enim, inquit, « in medio throni, et quatuor animalium, et in medio presbyterorum, agnum stantem quasi occisum, habentem cornua septem, et oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei, dimissi in universam terram »). Et rursum de eodem ipso agno ait: « Et ecce agnus albus, et qui sedebat super eum vocabatur Adelis et verus, et per justitiam judicat et pugnat, et oculi ejus sicut flamma ignis, et in capite ejus diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo scit, nisi ipse: et circumamictus vestimentum aspersum sanguine, et vocatur nomen ejus Verbum Dei. Et exercitus eius sequebantur (13) in agnis albis, vestiti byssinum album mundum: et de ore ejus procodit romphæa acuta, ut in ea percutiat gentes: et ipse pascet (14) eos in virga ferrea, et ipse calcat lacuni (15) C vini furoris iræ Dei omnipotentis; et habet super vestitum, et super famur suum, nomen scriptum: Rex regum et Dominus dominorum » (16). Sic semper Verbum Dei velut **257** lineamenta rerum futurum habet, et velut species dispositionum Patris hominibus ostendebat, docens nos quæ sunt Dei.

(12) Non solum autem per visiones quæ videban-

²¹ Apoc. 1, 17. ²² Exod. xxxiii, 20. ²³ Apoc. 1, 17, 18. ²⁴ Apoc. v, 6. ²⁵ Apoc. xix, 11 seq. ²⁶ Ose. 1, 2, 3. ²⁷ I Cor. vii, 14. ²⁸ Ose. 1, 6, 9. ²⁹ Rom. ix, 25, 26. ³⁰ Exod. ii, 21.

(10) *Aliquid vero ad finem.* Supp. *refertur*, seu respicit. *Finem autem seculorum* intelligit, cum venturus est Christus judicare seculum per ignem, ut canit Ecclesia.

(11) *Propreterea.* Sic pro *propter* reposui ex Clarom., Voss. et Arundel., unde et textum aliter distinxii.

(12) *Ego novissimus.* Sic Clarom. et Voss. In Arundel., sum novissimus. In aliis, nec *ego*, nec *sum* legitur.

(13) *Sequebantur.* Sic recte Grabius ex om. Anglic. Alii male, *sequebatur*.

(14) *Pascet.* Clarom. et Feuard. in marg. *pascit*.

(15) *Lacum.* *Torcular* melius in Vulgata nostra.

(16) *Dominorum.* Eras. Gallia. et Feuard., domi- nantium.

(17) *Communione.* Alii, *communicatione*.

(18) *Liberata.* Sic Clarom. Alii, *liberata*. Sed utraque vox expungenda esset: neutra enim legitur sive in Osea, sive in Apostolo. Unde vero hoc irreparabit alterutra, haud facile dictu est. Suspicatur clariss. Grab. primum in margine ascriptam fuisse ad explicationem appellationis, *misericordiam* con-

tur, et per sermones qui praconabantur, sed et in operationibus visus est prophetis, ut per eos praeguraret et præmonstraret futura. Propter quod et Osea propheta accepit « uxorem fornicationis; » per operationem prophetans, « quoniam fornicatio fornicabitur terra a Domino »), hoc est, qui super terram sunt homines; et de hujusmodi hominibus beneplacitum habebit Deus assumere Ecclesiam sanctificandam communicatione Filii ejus, sicut et illa sanctificata est communione (17) prophetæ. Et propter hoc Paulus « sanctificatam » ait « insidiem mulierem in viro fidei ». Adhuc etiam filios suos nominavit propheta, « Non misericordiam consecuta, » et « Non populus »: ut, quemadmodum Apostolus ait, « Huius qui non populus, populus: et ea quæ non est misericordiam consecuta, misericordiam consecuta: et in loco liberata (18), in quo vocabatur non populus, ibi vocabuntur filii Dei vivi ». Id quod a propheta typice per operationem factum est, ostendit Apostolus vere factum in Ecclesia a Christo (19). Sic autem et Moyses *Aethiopiam* accipiebat (20) uxorem, quam ipse Israelitæ fecit «; præsignificans, quoniam oleaster inseritur in olivam, et participans pinguedinis ejus erit. Quoniam enim is (21) qui secundum carnem natus est Christus, a populo quidem habebat inquiri ut occideretur, liberari vero in *Aegyptio*, id est, in gentibus, sanctificare eos qui ibi essent infantes, unde et Ecclesiam ibi (22) perfecit [*Aegyptius* enim ab initio gentilis, quemadmodum et *Aethiopia* (23)] propter hoc

Dιὰ τοῦ γάμου (24) Μωϋ- per nuptias Moysi nuptia σέως δ τοῦ Ἰησοῦ νοηθεὶς Verbi ostendebantur, et (25) γάμος ἐδείκνυτο, καὶ per *Aethiopiam* conjugem, ea quæ ex gentibus φησ, ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία δηλούστο· ἣν οἱ κατα- est Ecclesia manifestabatur; cui qui deirabunt, λελύντες, καὶ ἐνδιεβάλ- et incusant, et derident

secuta; inde vero textui loco incommodo insertam. Suspicar ego interpretem, pro ἐρρήθη, male legisse ἀρρύθη, indeque vertisse, *liberata*.

(19) *A Christo.* Sic *vetus Feuari. cod. Clarom.* et om. *Anglic.* melius quam alii, *et Christo*.

(20) *Accipiebat.* Arundel., *accipit*.

(21) *Is. Ita Clarom., Voss. et Grab.* Alli perperam, his.

(22) *Ibi.* Sic *Feuard.* in marg., *Clarom.* et *Voss.* melius quam alii, *cibi*.

(23) *Et Aethiopia.* *Ita Feuard.* in marg. et *Clarom.* *Reliqui.* *Aethiopissa*.

(24) *Διὰ τοῦ γάμου.* Græcum hoc fragmentum edidit Combesius in *Auctario novissimo Bibliothecæ Patrum*, pag. 298, decerptum e *Cateua quadam* in *Pentateuchu*. Quæ sit illa *Catena*, non novi: sed per illustranti mihi Græcas Regiae bibliothecæ mas. *Catena*, occurrit in tribus quæ sunt in *Numeros*, scilicet cod. 1872, fol. 189, cod. 1888, fol. 395 et cod. 1825 fol. 399. e quibus èwendatius illud profero.

(25) *Νοητός.* Hanc vocem legisse non videtur interpretare.

λοντες, καὶ διαμωκύνε-
νοι (26), οὐκ ἔσονται κα-
θαροὶ (27). Λεπρήσουσι
γάρ, καὶ ἔξαφορισθήσον-
ται (28) τὴν τῶν δικαίων παρεμβολής.

Sic autem et Raab fornicaria semelipsam quidem
condemnans, quoniam easet gentilis, omnium pec-
catorum rea, suscepit autem tres speculatores (29),
qui speculabantur universam terram, et apud se
abecundit ⁴¹, Patrem scilicet et Filium cum Spiritu
sancto (30). Et cum universa civitas, in qua habita-
bat, concidisset in ruinam, canentibus septem tu-
bucinis, in ultimis Raab fornicaria conservata est (31)
cum universa domo sua, sive signi coccini (32) :
sicut et Dominus dicebat his, qui adventum ejus non
excipiebant, Pharisæis (33) scilicet, et coccini si-
gnum nullificant, quod erat pascha (34), redemptio
et exodus populi ex Aegypto, dicens : « Publicani
et meretrices precedunt (35) vos in regno cœlo-
rum ».

CAPUT XXI ⁴².

*Unam et eamdem fuisse Abrahæ fidem et nostram :
hanc vero veterum patriarcharum et dictis et factis
præsignificatam fuisse.*

1. Quoniam autem et in Abraham præfigu-
rabatur fides nostra et quoniam patriarcha nostræ
fidei, et velut propheta fuit (36), plenissime Apo-
stolus docuit in ea Epistola quæ est ad Galatias,
dicens : « Qui ergo tribuit vobis Spiritum, et
operatur virtutes in vobis; ex operibus legis, an

⁴¹ Jos. p. 1. ⁴² Math. xxi, 31. ⁴³ Cap. XXXVIII.
Gen. xxv, 23.

(26) Ἐνδιαβάλλοντες καὶ διαμωκύνετοι. Com-
bells., διαβάλλοντες καταμωκύνετοι.

(27) Οὐκ ἔσονται καθαροὶ. In Combensis. perpe-
rain, οὐκέτι ἐν τῇ παρεμβολῇ.

(28) Ἐξαφορισθήσονται. Combensis minus re-
cite, ἔξαφοριστοι.

(29) Tres speculatores. Ita vetus Feuard. cod.,
Clarom., Voss. et Grab.; cæteri omittunt tres.
Hanc vocem tamen ab Irenæo scriptam fuisse, de-
monstrat sub juncta trium divinarum personarum
comparatio; quanquam, memoria lapsus, S. doctor
tres pro duobus scripsit.

(30) Cum Spiritu sancto. Editt. cum Arundel. et
Merc. 2, et Spiritu sanctum

(31) Conservata est. Clarom., liberalis est.

(32) Fide signi coccini. His luceat affluit, quod
Justinus M. in Dial. cum Tryph. pag. 538, scribit :
Καὶ γάρ τὸ σύμβολον τοῦ κορυκίου σπαρτίου οὗ ἐδω-
καν ἐν Ιεράχῳ οἱ ἄνδρες Ἰησοῦ τοῦ Ναοῦ πεμφθέντες
κατάσκοποι, Ραᾶδε τῇ πόρνῃ, εἰπόντες προσδηταὶ αὐ-
τῷ τῇ θυρίδι ἐν ἡγεμονίᾳ ἔχάστεσσεν, ὅτες λαβῶσι
τοὺς πολεμίους, δρομοὶς τὸ σύμβολον τοῦ αἴματος τοῦ
Χριστοῦ ἐδήλου, δι' οὐ οἱ πάλαι πόρνοι καὶ ἔδικοι ἐκ
πάντων τῶν ἔθνων ὥστονται, διέστοι ἀμαρτιῶν λα-
βόντες, καὶ μηχεῖται ἀμαρτάνοντες. « Funiculi enim
coccinei symbolum, quoniam exploratores a Iesu Nave-
missi in Jericho Itaibi meretrici dederunt, id ad
fenestrarum per quam eos demiserat, ut hostium con-
spectum effugirent, alligari jubentes, sanguinis
Christi signum similiter præ se tulit, per quem ve-
tusti fornicatores, et iniqui homines ex gentibus
omnibus salvantur, remissionem peccatorum acci-
pientes, et ulterius non peccantes. » Eodem modo
explicant Clemens Romanus in epist. ad Corinth.
cap. 12, et alii plures a Cotelerio citati in notis ad

eam, non erunt mundi. ⁴³ A ex auditu fidel? Sicut Abraham creditit Deo, et
reputatum est illi ad justitiam. Cognoscite itaque,
quoniam qui sunt ex fide, hi filii sunt Abraham.
Prævidens autem Scriptura, quoniam ex fide justificat
gentes Deus, prænuntiavit Abraham, quoniam
benedicentur in eo omnes gentes. Itaque qui ex
258 fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham ⁴⁴.
Ob quæ non solum prophetam eum dixit fidei, sed
et patrem eorum qui ex gentibus credunt in Chri-
stum Jesum, eo quod una et eadem illius et nostra
sit fides : illo quidem credente futuris quasi jam
factis, propter reprobationem Dei; nobis quoque
similiter per fidem speculantibus eam quæ est in
regno hereditatem (37).

2. Et ea autem quæ circa Isaac, non sine signifi-
catione sunt. In ea enim Epistola quæ est ad Ro-
manos, ait Apostolus : « Sed et Rebecca ex uno
concupitu habens Isaac patris nostri, a Verbo re-
sponsum accepit (38); ut secundum electionem pro-
positum Dei permaneat, non ex operibus, sed ex
vacante, dictum est ei : Duo populi (39) in utero
tuo, et duæ gentes in ventre tuo (40), et populus
populum superabit, et major serviet minori ⁴⁵. » Ex
quibus manifestum est, non solum prophetationes
patriarcharum, sed etiam partus Rebeccae prophe-
tiam fuisse duorum populorum : et unum quidem
esse majorem, alterum vero minorem; et alterum
quidem sub servitio, alterum autem liberum; unius
autem et ejusdem patris. Unus et idem Deus noster
et illorum qui est absconsorum cognitor, qui seit

⁴³ Gal. iii, 5, 7 et seq. ⁴⁴ Rom. ix, 10 et seqq.;

C hunc Clementis locum.

(33) Pharisæis. Al., Pharisæi.

(34) Quod erat Pascha, etc. Clarius Justinus M.
loc. cit. : Καὶ τοὺς ἐν Αἴγυπτῳ δὲ σωθέντας, θε-
άπολύλυντο τὰ πρωτότοκα τῶν Αἴγυπτων, τὸ τοῦ
Πάσχα ἐρβίσατο αἷμα, τὸ ἐκτάπτωτα τῶν σταθμῶν
καὶ τοῦ ὑπερθύρου χρισθέν. ἦν γάρ τὸ Πάσχα ὁ Χρι-
στὸς, ὁ θυσίας ὕστερον, etc. « El qui in Aegypto ser-
vati sunt, cum Aegyptiorum primogenita interirent,
eos pascha sanguis liberavit, quo postea strinque-
ti superliminare imbutum erat. Pascha enim erat
Christus immolatus postea, » etc.

(35) Precedunt. Eras. et Gallas. cum Vulgata,
precedunt.

(36) Propheta fuit. Al., prophetavit.

(37) Hereditatem. Propter reprobationem Dei
addunt edit. cum Arundel. et Merc. 2. Sed tres istas
voces, hic ex præcedenti commute ab aliquo re-
centiori frustra repetitas, expunxi auctoritate Claro-
roni. et Voss.

(38) A Verbo responsum accepit. Verba hæc non
agnoscit Apostoli textus, sive Græcus, sive Latine,
nec unde huc profluxerint, facile dixerit quis. Ab
Irenæo scripta non crediderim : neque enim cohæ-
rent cum antecedentibus, aut consequentibus. In-
curia proinde scribarum perpetram inserta cum vi-
deantur, expungenda sunt, et his substituenda ge-
nina Apostoli verba : Cum enim nondum nati fu-
senti, aut aliquid boni egissent, aut mali.

(39) Duo populi, etc. Hæc ex Genesi addidit Ire-
næus.

(40) In ventre tuo. In hodiernis τῶν Οὐρανῶν τῷ
κοιλίᾳ σου διασταλήσονται. In Vulgata similiter : ex
ventre tuo dividentur. Sed cum Irenæo legit et Bar-
nabas epist. cap. 15.

omnia antequam sunt; et propter hoc dixit: « *Ja-
cub dilexi, Esau autem odio habui* ».

3. Si quis autem et actus qui sunt Jacob addiscat, inveniet eos non inanes, sed plenos dispositionum: et in primis in nativitate ejus, quemadmodum apprehendit calcaneum fratris et Jacob vocatus est, id est supplantator⁴⁴; tenens, et qui (41) non tenetur; ligans pedes, sed qui non ligatur; luctans, et vincens; tenens in manu calcaneum adversarii, id est victoriam. Ad hoc enim nascebatur Dominus, cuius typum generationis praestabat (42), de quo et Joannes in Apocalypsi ait: « *Exiit viuens, ut
vinceret* ».⁴⁵ Deinde autem primogenita accipiens, quando vituperavit ex fratre ejus⁴⁶: quemadmodum et junior populus cum primogenitum Christum accepit, cum eum repulit populus astate proiectior, dicens: « *Non habemus regem, nisi Cæsarem* ».⁴⁷ In Christo autem universa benedictio: et propter hoc benedictiones prioris populi a Patre surripuit posterior populus, quemadmodum Jacob abestulit benedictionem hujus Esau. Ob quam causam fratris patiebatur invidias et persecutio frater suus, sicut et Ecclesia hoc idem a Iudeis patitur. Peregre nascebantur XII tribus, genus Israel, quoniam et Christus peregre incipiebat (48) duodecastylum firmamentum (49) Ecclesie generare. Variæ oves, quæ flebant, huic Jacob (45) merces⁵⁰: et Christi merces, qui (46) ex variis et differentibus gentibus in unam cohortem fidei convenientes sunt homines, quemadmodum Pater promisit ei: « *Postula, et
dicens, a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam,
et possessionem tuam terminos terræ* ».⁵¹ Et quoniam multitudinis filiorum Domini prophetæ fiebat (47) Jacob, necessitas omnis fuit ex duabus sororibus eum filios facere; quemadmodum Christus ex duabus legibus unius et ejusdem Patris: similiter au-

⁴⁴ Rom. ix. 13. ⁴⁵ Gen. xix. 25. ⁴⁶ Apoc. vi. 2. ⁴⁷ Psal. ii. 8. ⁴⁸ Cap. XXXIX.

(41) *Tenens et qui. Edili., tenens, sed qui.*

(42) *Præstabat. Sic Feuard. in marg., Claromont. et Voss.; cæteri, monstrabat.*

(43) *Incipiebat ... generare. I. e. generaturus erat.*

(44) *Duodecastylum firmamentum. Sic pro deca-
stylo firmamentum restituit Feuard. ex vet. cod.,
suffragantibus Clarom. et Voss. Apostolos intelligit,
quibus ceu duodecim ὅτιοις, seu columnis fulcitur
Ecclesia, utpote qui Ecclesiam sanguine suo, exemplis atque doctrina fundarint: quemadmodum duo-
decim filii Jacob totius Israelitici generis funda-
menta et capita exstiterunt. Frustra igitur Grabius pro *duodecastylum*, legendum vellet *duodecaphylum*;
hæc enim lectio stare non potest cum Irenæi allu-
sione. Erqui vero ... *firmamentum Ecclesie dicatur duodecaphylum*, seu *duodecim tribum*, viderit
vir acutus, et explicet, si possit.*

(45) *Huic Jacob. Sic Clarom., Arundel. et Gra-
bins. Cæteri, *hinc Jacob.**

(46) *Qui. Sic recte Clarom. In Feuard. edit. et
ms. Voss. perperam, quia; in reliquis neutrum
legitur.*

(47) *Multitudinis ... fiebat. Ita recte Clarom. et
Voss. In Eras., Gallas., Feuard., Arund., Ottob. et
Merc. 2 corrupte, et sine sensu: multitudines ...
fiebant. Nec melius script. Grab. multitudinis .. fie-
bant: haud adveriens cundem typum mercedis ver-*

A *tem et ex ancillis; significans quoniam secundum
carnem ex liberis, et ex servis Christus statueret* (48)
*filios Dei, similiter omnibus dans munus Spiritus
vivificantis nos. Omnia autem ille faciebat propter
illam juniores, bonos oculos habentem, Rachel, quæ
præfigurabat Ecclesiam, propter quam suscep-
tuit Christus: qui tunc quidem per patriarchas
suos et prophetas præfigurans et præannuntians futura,
præexercens suam partem dispositionibus Dei,
et assuescens (49) hæreditatem suam obedire Deo,
et peregrinari in sæculo, et sequi verbum ejus, et
præsignificare futura. Nihil enim vacuum, neque
sine signo apud Deum (50).*

259 CAPUT XXII⁵¹.

B *Christum non venisse propter unius sæculi homines,
sed propter omnes qui justæ ac pie vienes in ip-
sum crediderant, ac deinceps crediti erant.*

C *1. In novissimis autem temporibus, cum venit
plenitudo temporis libertatis, ipsum Verbum per
seipsum sordes abluit filiarum Sion, manibus suis
lavans pedes discipulorum. Hic est enim finis hu-
mani generis hæreditantis Deum: uti quemadmo-
dum in initio per primos, omnes in servitatem re-
dacti sumus debito mortis, sic in ultimo (51) per
novissimum (52) omnes, qui ab initio discipuli,
emundati et abluti quæ sunt mortis, in vitam ve-
nient Dei. Qui enim pedes lavit discipulorum, totum
sancitificavit corpus, et in emundationem (53) ad-
duxit. Quapropter et recumbentibus eis ministrabat
escam, significans eos qui in terra recumbabant
(54), quibus venit ministrare vitam. Sicut Jeremias
ait (55): « *Recommemoratus est Dominus sanctus
Israel mortuorum suorum, qui prædormierunt* (56)
in terra defissionis (57), et descendit ad eos, uti
evangelizaret (58) eis salutare suum, ad salvandum
eos. » Propter hoc autem, et discipulorum oculi*

⁵⁰ Gen. xxv, 32. ⁵¹ Joan. xix, 15. ⁵² Gen. xxx, 32.

*sicolorum ovium Jacobo assignatae hic ab Irenæo
pertexi. Et quoniam, inquit, Jacob propheta (ben
qui propheta erat) multitudinis filiorum Domini, ver-
sicolorum ovium merces fiebat, seu nascebatur; ut
figura onni ex parte quadraret, necessitas omnis
fuit, etc.*

D *(48) Statueret. Al., statuet.*

(49) Assuescens. Pro assuescens.

*(50) Præsignificare ... apud Deum. In edit., præ-
figurare ... apud eum.*

(51) In ultimo. Scil. tempore.

*(52) Per novissimum. Christum videlicet, novis-
simum hominem. Sic Clarom. Alii omnes perpe-
ram, per novissima.*

*(53) In emundationem. In deest in Eras. et
Gallus.*

*(54) Recumbebant. Ludit Irenæus in verbo àva-
xelobat, quod in præced. communite accipit pro
discubere in mensa, hic vero pro mortuum jacere.*

*(55) Jeremias ait. Vide que supra notavimus ad
lib. II, cap. 22, num. 4.*

(56) Qui prædormierunt. Hæc desunt in Clarom.

*(57) In terra defissionis. Clarom., in terra depo-
sitionis*

*(58) Evangelizaret eis. Clarom. evangelizaret in
eis.*

erant gravati veniente Christo ad passionem, et inveniens eos dormientes Dominus, primo quidem dimisit, significans patientiam Dei in dormitione hominum; secundo vero veniens excitavit eos, et erexit, significans quoniam passio ejus ex parte exercitatio est dormientium discipulorum, propter quos et descendit in inferiora terræ⁵⁹; id quod erat in operatum conditionis visurus oculis, de quibus et dicebat discipulis: « Multi (59) prophetæ et justi cupierunt videre et audire quæ vos videtis et auditis⁶⁰. »

2. Non enim propter eos solos, qui temporibus Tiberii Cæsaris crediderunt ei, venit Christus; nec propter eos solos, qui nunc sunt, homines providentiam fecit Pater; sed propter omnes omnino homines, qui ab initio propter virtutem⁽⁶⁰⁾ suam in sua generatione, et timuerunt, et dilexerunt Deum, et juste et pie conversati sunt erga proximos, et concupierunt videre Christum, et audire vocem ejus. Quapropter omnes hujusmodi in secundo adventu primo de somno excitabuntur, et erigent tam eos, quam reliquos qui judicabuntur, et constitutus in regnum suum. Quoniam quidem « unus Deus, qui » patriarchas quidem direxit in dispositiones suas, « justificavit (61) » autem « circummissionem ex fide, et præceptum per fidem⁶². » Quemadmodum enim in primis nos præfigurahamur, et prænuntiabamur, sic rursus in nobis illi deformantur, hoc est in Ecclesia, et feciunt mercedem pro his quæ laboraverunt.

CAPUT XXIII⁶³.

Patriarchas et prophetas Christi adventum præsignificantes, viam posteris ad Christi fidem munientes: ideoque minorem apostolorum laboram fuisse, quod fructum alieni laboris colligerent.

1. Propter hoc dicebat Dominus discipulis: « Ecce, dico vobis, attollite oculos vestros, et videte regiones, quoniam alii sunt ad messem. Nam niessor mercedem accipit, et congregat fructum in vitam aeternam; uti et qui seminat, et qui metit, simul gaudeant (62). In hoc enim est sermo verus, quoniam aliis est qui seminat, et aliis qui metit. Ego enim præmisi vos mettere quod vos non laborastis: alii laboraverunt, et vos in labore eorum introiatis⁶⁴. Qui ergo sunt qui laboraverunt, qui dispositionibus Dei deservierunt? Manifestum est, quia patriarchæ et prophetæ, qui etiam præfiguraverunt nostram fidem, et disseminaverunt in terra adventum Filii Dei, quis et qualis erit: uti qui poste-

A riores erant futuri homines, habentes timorem Dei, facile susciperent adventum Christi, instructi a prophetis. Et propter hoc Joseph, cum cognovisset quod prægnans esset Maria, et cogitaret absconsus dimittere eam, angelus in somnis dixit ad eum. « Ne timueris (65) assumere Mariam conjugem tuam; quod enim habet in ventre, ex Spiritu sancto est. Pariet autem filium, (66) et vocabis nomen ejus Iesum: ipse enim salvabit populum suum a peccatis eorum⁶⁷. » Et adjectit suadens ei: « Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem: Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel⁶⁸; » per sermones prophetæ suadens ei, et excusans Mariam: hanc eamdem esse ostendens, quæ ab Isaia esset prænuntiata (65) virgo, quæ generaret Emmanuel. Quapropter sine dubitatione sussus Joseph, et Mariam accepit, et in reliqua universa educatione Christi gaudens obsequium præstabilit, usque in Egyptum suscipiens profectionem, et inde regressum, et in Nazareth transmigrationem⁶⁹. Denique qui ignorabant Scripturas, et reprobationem Dei, et dispositionem Christi, patrem eum vocabant (66) pueri. Propter hoc autem et ipse Dominus in Capharnaum Isaia prophetias legebat: « Spiritus Domini super me, quapropter unxit me, evangelizare pauperibus misit me, curare contribulatos corde, præconare captivis remissionem, et cæcis visionem⁷⁰. » Semetipsum quoque ostendens prænuntiatum per Isaiae prophetiam (67), dicebat eis: « Hodie adimplita est Scriptura hæc in auribus vestris⁷¹. »

2. Propter hoc et Philippus, cum inveniisse eunuchum reginæ Ethiopia legente ei quæ scripta sunt⁷²: « Quemadmodum ovis ad victimam ductus est, et quemadmodum agnus in conspectu tondentis sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate judicium ejus ablatum est⁷³; et reliqua quæcunque de passione ejus, et de carnali adventu, et quemadmodum in honoreatus est a non credentibus ei, pertransiit prophetæ; facile suscit ei credere cum, esse Christum Iesum, qui sub Pontio Pilato crucifixus est, et passus est, et quæcunque prædictus prophetæ, eumque esse Filium Dei, qui aeternam vitam hominibus dat. Et statim ei baptizavit eum, abcessit ab eo. Nihil enim aliud dicerat ei, qui a prophetis fuerat præcatechizatus: non Deum Patrem, non conversationis dispositionem, sed solum adventum ignorabat Filii Dei,

⁵⁹ Epbes. iv. 9. ⁶⁰ Matth. xii, 47. ⁶¹ Rom. iii, 30. ⁶² Cap. XL. ⁶³ Joan. iv, 53 et seqq. ⁶⁴ Matth. i, 20, 21. ⁶⁵ Ibid., 22, 23. ⁶⁶ Luc. iv, 18. ⁶⁷ Ibid., 21. ⁶⁸ Act. viii, 27 et seq. ⁶⁹ Isa. lxx, 7.

(59) *Multi.* Igitur additum in Clarom. et Voss.

(60) *Propter virtutem.* Sic in Feuard. in marg., Clarom. et Voss.; cæteri, secundum virtutem.

(61) *Justificavit.* Al., *justificat*.

(62) *Gaudent.* Sic Feuard. in marg., Arund. et Merc. I. in Clarom., *adgaudent*; in reliquis, *gaudent*.

(63) *Timueris.* Al., *timeas*.

(64) *Et vocabis nomen ejus Iesum.* Clarom., « vocabitur nomen ejus Jesus.

(65) *Prænuntiata.* Feuard. in marg. et Clarom. *prænuntiata*.

(66) *Vocabant.* Editt. cum. Arundel. et Merc. 2 *putabant*.

(67) *Isaiae prophetiam.* Sic pro prophetam, ve. prophetas reposui ex Clarom.

quem cum breviter cognovisset, agebat iter gaudens, A præco futurus in Æthiopia Christi adventus. Quapropter non multum laboravit circa eum Philippus, quoniam (68) erat in timore Dei præceptatus a prophetis. Propter hoc autem et apostoli, oves colligentes quæ perierant domus Israel, de Scripturis alloquentes eos, ostendebant Jesum crucifixum hunc esse Christum Filium Dei vivi, et magnam multitudinem suadebant, qui tamen habebant timorem ad Deum: et una die baptizati sunt hominum tria millia, et quatuor, et quinque (69).

CAPUT XXIV ⁶⁹.

Dificiliorem fuisse gentium, quam Judeorum conversionem; majorem proinde apostolorum laborem qui illi, quam qui huic operam navabant.

1. Propter hoc et Paulus, gentium apostolus cum esset: « Plus eis, » inquit, « omnibus labravi » ⁶⁹. Illis enim facilis catechizatio fuit, videlicet cum ex Scripturis haberent ostensiones; et qui (70) Moysem et prophetas audiebant, et facile recipiebant primogenitum mortuorum, et principem vite Dei, eum qui per extensionem manuum dissoluebat Amalech, et vivificabat hominem de serpenti plaga per fidem, quæ erat in eum, gentes quidem primo catechizabat Apostolus, quemadmodum in eo libro, qui ante hunc est, ostendimus ⁷¹, discedere ab idolorum superstitione, et unum Deum colere, factorem cœli et terræ, et universæ conditionis fabricatorem: esse autem hujus Filium Verbum ejus, per quem constituit omnia; et hunc in novissimo tempore hominem in hominibus (71) factum, reformasse quidem humanum genus, destruuisse autem et vicesse inimicum hominis, et domasse suo plasmati adversus reluctantem victoriam. Adhuc autem etsi non facilebant qui erant ex circumcisione sermones Dei, quod essent contempnentes; sed (72) erant præstructi (73) non moechari, nec fornicari (74), non furari, nec fraudare, et quemcumque in exterminium proximorum fuisse, mala esse, et odiri a Deo. Quapropter et facile assentiebant ab his abstinere, quoniam hæc didicerant (75).

⁶⁸ Cap. XLI. ⁶⁹ I Cor. xv, 10. ⁷⁰ Lib. III, c. 42, n. 10. ⁷¹ Ephes. II, 20.

(68) Quoniam. Al., qui vel quia.

(69) Et quatuor et quinque. Quatuor hominum millia baptizasse apostolos una die, nullibi in Actis eorum legitimus. Quare nisi hæc a traditione acceperit Irenæus, existinarem particulariter et, ante quinque, accipiendo esse pro vel, pro more scriptorum media et infimæ Latinitatis. Nam Act. v, 4, eorum qui Petri verbis crediderunt numerus fuisse dicitur, ὡσεὶ χιλιάδες τάρτα, quasi quinque millia, i. e. circiter, plus minus quinque millia: unde scribere potuit Irenæus, quatuor aut quinque millia.

(70) Et qui. Pro, utpote qui.

(71) In hominibus. Male his vocibus præfigitur et in editi. Eras., Gallas. et Feuard.

(72) Sed. Pro aitamen; quod interpreti non infrequens.

(73) Præstructi. Edit. cum Arund. et Merc. 2, præstructi. Præstruere, verbum interpreti famulare.

(74) Nec fornicari. Desunt in Eras. et Gallas.

2. Gentiles vero et hoc ipsum discere oportebat quoniam hujusmodi operationes male, et exterminatorum, et inutiles sunt, et dannosæ his qui operantur eas. Quapropter plus laborabat qui in gentes apostolatum acceperat, quam qui in circumcisione præconabant Filium Dei. Illos enim adjuvabant Scripturæ, quas confirmavit Dominus, et adimplevit, talis ventens qualis et prædicabatur: hic vero peregrina quædam eruditio, et nova doctrina, deos gentium non solum non esse deos, sed et idola esse dæmoniorum; esse autem unum Deum, qui est « super omnem principatum, et dominationem, et potestatem, et omne nomen quoq; nominatur » ⁷⁶: et hujus Verbum naturaliter quidem invisibilem (76), palpabilem et invisibilem in hominibus factum, et « usque ad mortem » descendisse, « mortem autem crucis » ⁷⁷: et eos qui in eum credunt, incorpribiles et impassibiles (77) futuros, et percipere regnum cœlorum. Et hæc sermone prædicabantur gentibus sine Scripturis; quapropter et plus labrabant qui in gentes prædicabant. Generosior autem rursus fides gentium ostenditur, sermonem Dei assequentium, sine instructione Litterarum (78).

26] CAPUT XXV ⁷⁸.

Utrumque testamentum in Abraham, et in Thamaris pars præsignatum fuisse: unum vero utrinqueque testamenti Deum esse.

1. Sic enim oportuerat filios Abrabæ, quos illi de lapidibus excitavit Deus, et fecit assistere ei, principi et prænuntiatori facto nostræ fidei; qui ei acceperit testamentum circumcisionis, post eam justificationem quæ fuerat in præputio fidei: ut præfigurarentur in eo utraque testamento, ut fieret pater omnium qui sequuntur Verbum Dei, et peregrinationem in hoc sæculo sustinerent, id est eorum qui ex circumcisione, et eorum qui ex præputio fideles sunt: sicut et « Christus lapis sumimus angularis » ⁷⁹, omnia sustinens, et unam fidem Abram colligens eos, qui ex utroque Testamento apti sunt in adificationem Dei (79). Sed hæc quidem quæ est in præputio fides, utpote fides conjungens principia.

⁷⁵ Didicerant. Ita Clarom. melius quam alii, didicere.

(76) Invisibilem. Sic Clarom., Voss. et Merc. 4, melius quam alii, invisibile, quia mox sequitur palpabilem et visibilem, idquo pro interpretis more, ad genus nominis Græci Δόγος attendentis. Congitit vero clariss. Bullas in *Defens. fid. Nic.*, pag. 470, hic respxisse Irenæum insignem locum Igualiti in *Epistola ad Polycarpum*, ejusdem Irenæi magistrum: in quo vir apostolicus Christum Filium Dei dicit, τὸν ἀρατὸν, τὸν δὲ τῆμας ὀρατὸν· τὸν ἀγλαότον, τὸν ἀπαθῆ, τὸν δὲ τῆμας παθητόν. I. e. invisibilem propter nos visibilem; impalpabilem, impassibilem, propter nos passibilem. Sed levior videatur hæc conjectura.

(77) Et impassibiles. Hæc desiderantur in Clarom.

(78) Litterarum. Sacrarum videlicet. In editi. et codd. Arund. ac Merc. 2, Scripturarum.

(79) Apti sunt in adificationem Dei. Cod. Voss., apparati sunt in regno Dei.

cipio, prima et novissima (80) facta est. Etenim ante circumcisio[n]em erat in Abraham, et in reliquo justis, qui placuerunt Deo, sicut demonstravimus¹²: et rursus in novissimis temporibus orta est in humano genere per Domini adventum. Circumcisio vero et lex operationum media obtinuerunt tempora.

2. Illo et per alia quidem multa, jam vero et
por Thamar Iudee nrum typice ostenditur ¹⁰. Cum
enim concepisset geminos, alter eorum prior pro-
lulit manum suam : et cum obstetrix putaret eum
primogenitum esse, coccinum alligavit signum in
manu ejus. Cum hoc autem factum esset, et abs-
traxisset manum suam, prior exivit frater ejus
Phares ; sic deinde secundus ille, in quo erat coc-
cinum, Zera : clare manifestante Scriptura, eum
quidem populum qui habet (81) coccinum signum,
id est eam fidem quae est in praepulio, praesten-
sam quidem primum in patriarchis, post deinde
subtractam, uti nasceretur frater ejus ; deinde sic
eum, qui prior esset, secundo loco natum, qui est
eognitus per signum coccinum, quod erat in eo ;
quod est passio justi, ab initio praesigurata in Abel,
et descripta a prophetis, perfecta vero in novissi-
mis temporibus in Filio Dei.

3. Oportebat enim quedam quidem prænuntiari paterniter a patribus, quedam autem præfigurari legaliter a prophetis, quedam vero deformari secundum formationem (82) Christi, ab his qui ad optionem percepérunt: omnia vero in uno Deo ostenduntur. Cum enim unus esset Abraham, in semetipso præfigurabat duo testamenta, in quibus alii quidem seminaverunt, alii vero messi sunt (83): « In hoc enim, » inquit, « sermo est verus, quoniam alter quidem est qui seminat » populus, « alter qui metet »⁷⁴: unus autem Deus prestans utrisque quæ sunt apta, semen quidem seminanti, paucum vero ad edendum miteuti. Quenadipodium alter quidem est qui plantat, et alter qui ad aquat, unus autem, qui dat incrementum, Deus. Disseminaverunt enim sermonem de Christo patriarchæ et prophetæ; demessa est autem Ecclesia, hoc est

A fructum percepit. Propter hoc et ipsi orant habere tabernaculum in ea, Jeremias dicente: « Quis dabit mihi in deserto habitationem novissimam ⁷⁰; » cui et qui seminat, et qui metit, simul gaudeant in Christi regno, qui omnibus adest, de quibus ab initio bene sensit Deus, attribuens adesse eis Verbum suum.

CAPIUT XXVI⁷⁶.

Thesaurus absconditus in Scripturis Christus, huius adventu ac cruce patescens; Scripturarum vero expositionem doctrinamque veritatem a solis episcopis, qui in Ecclesia catholica successionem habent ab apostolis, petendam esse.

4. Si quis igitur intentus legalis Scripturas, inventet in iisdem de Christo sermonem, et novae vocationis præfigurationem.

B . . . . .
 . . . Χριστός ἐστιν (84)
 δθησαυρὸς δεκαχρυμμάνος
 ἐν ἀγρῷ..... (ἀγρὸς γάρ
 δικόσμος) κακρυμμάνος δὲ
 . . . . .
 ..... διὰ τούτων καὶ
 παρεκδιῶν ἐσημαίνετο.
 Μή δυναμένων νοηθῆναι;
 (85), πρὸ τοῦ τὴν ἔκβασιν
 τῶν προπεφτευμένων ἐλ-
 θεῖν, ήτις ἐστιν ἡ παρου-
 σία τοῦ Κυρίου.

sunt (87), venire; quia **262** est adventus Christi. Et propter hoc Danieli prophetæ dicebatur: **Me** ni sermones, et signa librum usque ad tempus con- summationis, quosdusque dicunt multi, et adim- pleatur agnitus. In eo enim cum perficietur disper- sio, cognoscent omnia haec ⁸⁸. Sed et Jeremias ait: **¶** In novissimis diebus intellegent ea ⁸⁹.

..... Πάσα γάρ προφητεία πρὸ τῆς ἐκβάσεως, αἰνιγμάτος τοις ἀντιλογία τοῖς ἀνθρώποις· διαν δὲ θεοῦ δικαιόδοξος, καὶ ἀποδῆτα προφητευθὲν, τότε τῆς οἰνος enim prophetia, priusquam habeat effectum, enigmata et ambiguata (88) sunt hominibus. Cum autem venerit tempus, et evenierit (89) quod prophetatum est;

¹¹ Sup. cap. 16. ¹² Gen. xxxvii, 27 et seqq. ¹⁴ Joan. iv, 57. ¹⁵ Jerem. ix, 2. ¹⁶ Cap. XLIII. ¹⁷ Cap. XLIII. ¹⁸ Matth. xiii, 48. ¹⁹ Ibid., 38. ²⁰ Dan. xii, 6, 7. ²¹ Jerem. xxviii, 20.

(80) *Prima et novissima. Eras., Gall. et Feuard., ex prima novissima.*

(81) *Nubel. Al., habebat.*

(52) **Formationem. Editt., deformationem.**

(85) *Messi sunt. Pro messuerni; uti ei paulo post, demessa est, pro demessuini.*

(84) *Χριστός ἐστιν.* Quæ Græca hic exhibemus, descriptis Nicetas in Catena Patrum ad Matth. cap. xiii. 44, a Corderic edita. Prius vero periodi omnia, quale exhibit Nicetas, ab Irenæi et verbis et sensu nonnihil abliuit, sic enim habet: Χριστός ἐστιν ὁ Θεος αὐρδὸς ὁ κεκρυμμένος ἐν ἀγρῷ, τούτοις ταῖς Γραφαῖς, ταῖς ἐν τῷ κόσμῳ οὖσαις. Auctor alterius Catene Petrium in Matth. a Petro Possino editæ, aliter, sed ad Irenæi sensum proprius editio omnia refert: Θεοσαρὸν κεκρυμμένον ἐν ἀγρῷ οὗτος: ταῖς ἐν τῷ κόσμῳ ὑπαρχούσις Γραφάς: quæ tantum antique versione

D non omnino respondent.

(85) Μή διραμέτων νοηθῆται. In Calusa Pos-
sui : Καὶ ἀδύνατον τὸν νοηθῆναι.

(86) *Non poterat. Particulam negativam addidi auctoritate textus Græci utriusque Catene citatæ; eam enim sensus omnino exigit.*

(87) *Quæ consummata sunt. Juxta Græcum me-
lius, quæ prædicta sunt.*

(88) *Effecitum... ambiguitate. Sic Fenard. ex vel.
cod. consen:tiens Claram., Voss. et quoad poste-
riorem vocem etiam Arundel. In Æras. et Gallas.,
efficaciam... ambiguitas. In edit. Oxon. efficaciam...
ambiguitates. In Græcu textu singulariter, ἀντίλογα,*

(89) *Venerit... erenerit. In Eras. edit., venire... erenit. Consonat quoad posterius verbum Arundel. At in Merc. 2, venit.*

δικριβεστάτης ἐπάτυχεν δέκατησας. Καὶ διὰ τοῦτο ὅτι Τουθαίων μὲν ἀναγνωστούμενος ὁ νόμος ἐν τῷ νῦν καιρῷ, μύθῳ ξείνει· οὐ γάρ ἔχουσι τὴν ἑκάτην τῶν πάντων, ήτις ἔστιν ἡ κατ' οὐρανῶν (90) περουσία τοῦ Ιησοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃ πάλιν Χριστιανῶν ἀναγνωστόμενος. Θησαυρός ἔστι, κεκρυμένος μὲν ἐν ἀγρῷ, αὐτοὶ δὲ ποκεκαλυμμένος in agro, cruce vero Christi revelatus est, et explanatus, et ditans sensus (91) hominum, et ostendens sapientiam Dei, et eas, quae sunt erga hominem dispositiones ejus, manifestans, et Christi regnum præformans, et hæreditatem sanctæ Hierusalem prævangelizans; et prævuntians, quoniam in tantum homo diligens Deum proficiet, ut etiam videat Deum, et audiat sermonem ejus, et ex auditu loquelle ejus in tantum glorificari (92), ut reliqui non possint intendere in faciem gloriarum ejus, quemadmodum dictum est a Daniele: Quoniam intelligentes fulgebunt, quemadmodum claritas firmamentum, et a multis justis sicut stellæ in secula, et adhuc (93). Quemadmodum igitur ostendimus (93), si quis legat Scripturas (etenim Dominus sic disseveruit discipulis post resurrectionem suam a mortuis, ex ipsis Scripturis ostendens eis, quoniam et oportebat pati Christum, et intrare in gloriam suam, et in nomine ejus remissionem peccatorum prædicari in toto mundo (94)), et erit consummatus discipulus, et similis patrifamilias, qui thesauro suo profert nova et vetera.

2. Quapropter eis qui in Ecclesia sunt, presbyteris obaudire oportet, his qui successionem habent ab apostolis, sicut ostendimus; qui cum episcopatus successione charisma veritatis certum, secun-

⁹⁰ Dan. xii, 3. ⁹¹ Luc. xxiv, 26, 47. ⁹² Levit. x, 1, 2. ⁹³ Num. xvi, 35. ⁹⁴ III Reg. xiv, 10 et seqq.

⁹⁵ Cap. XLIV. ⁹⁶ Dan. xii, 26. ⁹⁷ Ibid., 56. ⁹⁸ Ibid., 52, 53. ⁹⁹ Matth. xxiv, 48 et seqq.

(90) Κατ' οὐρανόν. Lege cum interprete κατ' οὐρανῶν.

(91) Sensus. Edit., sensum.

(92) Glorificari. Scribere debuisset glorificetur.

(93) Quemadmodum igitur ostendimus, etc. Nullam esse horum cum sequentibus conuencionem contendit Gratius, nisi duæ periodi transponantur, ac unica particula et omissa, ita legatur: quemadmodum igitur ostendimus, si quis legat Scripturas, erit consummatus discipulus, et similis patrifamilias, qui de thesauro suo (id est, iuxta Irenæi mentem, Scriptura sacra) proficeret nova et vetera. Etenim Dominus sic disseveruit discipulis, etc., usque ad, prædicari in toto mundo. Tum, quapropter eis, qui in Ecclesia sunt, presbyteris. Sed fallitur vir doctissimus: nulla opus est transpositione: leviori dispendio restituatur textus, si nimirum hæc, etenim Dominus... in toto mundo, parenthesis includantur, ut revera includi debent: tunc enim omnia secum invicem perfecte cohærebunt. Nec necesse est expungere conjunctionem et ante erit consummatus; sic enim construitur: Erit et consumm. disc. et similis, etc.

tunc prophetæ habent illi quidam et certam expositionem. Et propter hoc quidem Judeis cum legitur lex in hoc nunc tempore, fabula similis est: non enim habent expositionem omnium rerum pertinentem ad adventum Filii Dei, qui est secundum hominem: a Christianis vero cum legitur, thesaurus est abeconsus in agro, cruce vero Christi revelatus est, et explanatus, et ditans sensus (91) hominum, et ostendens sapientiam Dei, et eas, quae sunt erga hominem dispositiones ejus, manifestans, et Christi regnum præformans, et hæreditatem sanctæ Hierusalem prævangelizans; et prævuntians, quoniam in tantum homo diligens Deum proficiet, ut etiam videat Deum, et audiat sermonem ejus, et ex auditu loquelle ejus in tantum glorificari (92), ut reliqui non possint intendere in faciem gloriarum ejus, quemadmodum dictum est a Daniele: Quoniam intelligentes fulgebunt, quemadmodum claritas firmamentum, et a multis justis sicut stellæ in secula, et adhuc (93). Qui vero exsurgunt veritatem, et alteros adhortantur adversus Ecclesiam Dei, remanent apud inferos, voragine terræ absorpti, quemadmodum qui circa Core, Dathan, et Abiron (94). Qui autem scindunt et separant unitatem Ecclesie, eamdem quam (95) Jeroboam posnam percipiunt a Deo (96).

3. ⁹⁷ Qui vero crediti quidem sunt a multis esse presbyteri, serviant autem suis voluntatibus, et non præponunt (97) timorem Dei in cordibus suis, sed consumelii agunt reliquos, et principalis concessionis (98) tumore elati sunt, et in abeconsis agunt mala, et dicunt: « Neuno nos videt (99), » redarguntur a Verbo; qui non secundum gloriam judicat (99), neque faciem attendit, sed in cor: et audient eas quae sunt a Daniele (1) prophetæ voces: « Semen Chanaan, et non Juda, species seduxit te, et concupiscentia evertit cor tuum (10); inveterata dierum malorum, nunc advenierunt peccata tua quae faciebas antea, judicane judicia injusta: et innocentias quidem damnabas, dimittebas vero nocentes, dicente Domino: Innocentem et justum non occides (11). » De quibus dixit et Dominus: « Si autem dixerit malus servus in corde suo: Tardat dominus meus, et incipiat cædere servos et ancillas, et manducare, et bibere, et inebrari; veniet dominus servi illius in die qua nescit, et hora qua nou sperat, et dividet eum, et partem ejus cum infidelibus posnet (12). »

4. Ab omnibus igitur talibus abscistere oportet;

(94) Colligunt. Ita Clarom. In Feuard. marg. et Voss., se colligunt: in aliis, colliguntur.

(95) Hi deciderunt. In Feuard. edit., decidunt, sine hi.

(96) Quam. In Feuard. marg. et Voss., quemadmodum.

(97) Præporunt. Clarom. proponunt.

(98) Concessionis. Sic omnes mss. cum Eras. edit. At Gallas. quem secutus est Feuard. In edit. Paris. 1576 (nam in subsecutis perperam excidi fecit confessionis), propria auctoritate, nullaque premente necessitate, scriptis confessionis. Cum enim concedere, apud autores Latinos, interdum sit locum cedere, eodem sensu concessio erit, loci cessio. Principali ergo concessionis tumore elatum esse, nihil aliud est quam principali loco, primo gradu sibi ab Ecclesia concessio, insolentius efferi.

(99) Non secundum gloriam judicat. Isaia verba sunt cap. xi, 3, iuxta versionem LXX, pro quibus Vulgata nostra habet: non secundum visionem oculorum judicabit.

(1) Et audient eas, quae sunt a Daniele, etc. Obi-

adhærere vero bis qui et apostolorum, ²⁶³ sicut **A** prædictimus, doctrinam custodiunt, et campesyle-
ri ordine sermonem sanum, et conversationem sine
offensa præstant, ad confirmationem et correptionem ⁽²⁾ reliquorum. Quemadmodum Moyses, cui lan-
tus ducatus est creditus, bona conscientia fretus, pur-
gabat se apud Deum ⁽³⁾, dicens : « Non concupiscens
alicujus illorum quid accepi, neque male feci alicui
eorum ²⁹. » Quemadmodum Samuel tot annis ju-
dicans populum, et sine ulla elatione ducatum ge-
rens super Israel, in fine purgabat se, dicens :
« Ego conversatus sum in conspectu vestro a pri-
ma ætate mea usque nunc : respondete mihi in
conspectu Patris, et in conspectu Christi ejus, cuius
vestrum vitulum accepi, aut asinum, aut super
quem potentatus sum ⁽⁴⁾, aut quem oppressi, aut
si de alicujus manu accepi propitiationem vel cal-
ceamentum, dicite adversus me, et reddam vobis ³⁰. »
Cum dixisset autem populus ⁽⁵⁾ : « Neque potentatus es, neque oppressasti nos, neque acceperisti de
manu cuiusquam aliquid ; » testificatus est Domi-
num, dicens : « Testis Dominus, et testis Christus ⁽⁶⁾ ejus in die hac, quoniam invenistiis ⁽⁷⁾ in
manu mea nihil. Et dixerunt ei : Testis. »

B Οὐτω παῦλος ⁽⁸⁾. . . . . ἀπελογεῖτο
Κορινθίοις. Οὐ γάρ έσμεν
ώς οἱ πολλοὶ, καπηλεύον-
τες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. . . .
καὶ μετ' ὀλίγα·
Οὐδένα τριτικάμεν, καὶ
Deo in Christo loquimur ³¹ : nemini ⁽⁹⁾ nocui-
mus, neminem corripimus, neminem circumveni-
mus ³². »

C 5. Τοιούτους ⁽¹⁰⁾ πρε-
σβυτέρους ἀνατρέψει ἡ
Ἐκκλησία, περὶ δὲ τοὺς
προφήτης ⁽¹¹⁾ φησίν·
Δώσω τοὺς δρχοντάς σου
ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἔπι-
σκόπους ἐν δικαιοσύνῃ.

De quibus et Dominus dicebat : « Qui igitur erit
fidelis actor, bonus, et sapiens quem præponit

B 5. Tales presbyteros
συντέρους ἀνατρέψει ἡ
nutrit Ecclesia, de qui
bus et propheta ait : « Et
dabo principes tuos in
pace, et episcopos tuos
in justitia ³³. »

²⁶³ Num. xvi, 45. ²⁹ I Reg. xii, 2 et seqq. ³¹ II Cor. ii, 17. ³² II Cor. vii, 2. ³³ Isa. lx, 17. ³⁰ Mat. xix, 45, 46. ³⁴ Cap. XLV. ³⁵ I Cor. xii, 28. ³⁶ II Reg. xi, 27.

ter notabilis historiam Susannæ ab Ireneo nostro ascribi Danieli.

(2) Confirmationem et correptionem. Sic Feuard. in marg., Clarom., Voss., et Arund., quibus etiam quod primam vocem consentium Merc. 2. In edit., informationem et correctionem.

(3) Deum. Edit., Dominum.

(4) Potentatus sum. Græce κατεδυνάστευσα, tyrannidem exercui.

(5) Populus. Ad eum addunt edit. cum Arund. et Merc. 2.

(6) Testis Dominus... testis Christus. Utrobius omittit est cum Arund., Voss., Merc. 2 et ipsis Bibliis.

(7) Invenisti. Negationem huic verbo præfixam expunxi auctoritate vel. Feuard. cod. et Voss.

A Dominus super familiam suam, ad danda eis cibaria in tempore? Beatus ille servus, quem ve-
nientis ⁽¹²⁾ Dominus invenerit sic facientem ²⁷. »
« Ubi igitur tales invenient aliquis, Paulus docens
ait : « Posuit Deus in Ecclesia primo apostolos, se-
cundo prophetas, tertio doctores ²⁸. » Ubi igitur
charismata Domini posita sunt, ibi discere oportet
veritatem, apud quos est ea quæ est ab apostolis
Ecclesiæ successio, et id quod est sanum et irre-
probabile conversationis, et inadulteratum et incor-
ruptibile sermonis constat. Hi enim et eam quæ
est in unum Deum, qui omnia fecit, fidem nostram
custodint : et eam quæ est in Filium ⁽¹³⁾ Dei,
dilectionem adaugent, qui tantas dispositiones
propter nos fecit, et Scripturas sine periculo nobis
exponunt, neque Deum blasphemantes, neque
patriarchas exhiborantes, neque prophetas con-
temnentes.

CAPUT XXVII.

*Veterum lapsus, in quos animadvertisit Deus, ipso
providente litteris mandatos esse, ut iis erudiatur,
nec superbiamus. Non igitur hinc colligendum
alium Deum esse ab eo quem Christus predicavit;
timendum potius ne unus et idem Deus, qui per nos
ab antiquis sumposi, graviores a nobis repeatet.*

1. Quemadmodum audivi a quadam presbytero,
qui audierat ab his qui apostolos viderant, et ab
his qui didicerant, sufficere veteribus, de his quæ
sine consilio Spiritus agerunt, eam quæ ex Scriptu-
ris esset correptionem. Cum enim non sit persona-
rum acceperior Deus, quæ sunt non secundum ejus
placitum facta, his inferebat congruam correptionem.
Quemadmodum sub David, quando persecu-
tionem quidem patiebatur a Saul propter justitiam,
et regem Saul fugiebat, et inimicum non ulcisco-
batur, et Christi adventum psallebat, et sapientia
instruebat gentes, et omnia secundum consilium
faciebat Spiritus, placebat Deo. Quando autem
propter concupiscentiam ipse sibi accepit Bethsabee
Uriæ uxorem ⁽¹⁴⁾, dixit Scriptura de eo : « Nequam
autem visus est sermo quem fecit David in oculis
Domini; » et militat ad eum Nathan propheta,
ostendens ei peccatum ejus, ut ipse dans senten-
tiā de semetipso, et semetipsum adjudicans, mi-
sericordiam consequeretur et remissionem a

⁽⁸⁾ Οὐτω παῦλος. Graeca haec vulgavit Combe-
sius part. i Anctarii novissimi Biblioth. PP.
pag. 229 decripta ex cod. 2433, alias 755 Regie
biblioth., quem ipse contulit. Sed Apostoli verba ex
integro referre piguit auctorem Catene.

⁽⁹⁾ Nemini. Eras. et Gallas., neminem.

⁽¹⁰⁾ Τοιούτους. Sic præ τούτους reposui ex
cit. ms.

⁽¹¹⁾ Προρήτης. Sic cit. cod. Reg. bibliol. At
male apud Combellis. legitur, Πέτρος.

⁽¹²⁾ Venientis. In Feuard. marg. et Clarom., cum
venient.

⁽¹³⁾ Filium. Clarom. et Voss., Filio.

⁽¹⁴⁾ Uxorem. Dicit in Eras., Gallas., Arundel. et
Merc. 2.

Christo (15) : « Et dixit ei : Duo viri fuerant in civitate una, unus dives, et unus pauper : diviti erant greges ovum et boum multi valde, et pauperi nihil aliud nisi ovicula una, quam babebat, et nutriebat, et fuerat (16) cum eo, et cum filiis ejus pariter : de pane suo manducabat, et de calice (17) bibebat, et erat ei quasi filia. Et venit hospes homini diviti, et peperit accipere de gregi oviculorum suarum, et de gregibus boum suorum, et sacre hospiti (18) : et accepit oviculam viri pauperis, et apposuit viro qui venerat ad eum. Iratus est autem David ~~26~~ super hominem illum valde, et dixit ad Nathan : Vivit Dominus, quoniam filius mortis est homo ille qui fecit hoc : et oviculam addidit quadruplum pro eo quod fecit factum hoc, et pro eo quod non peperit pauperi (19). Et ait ad eum Nathan : Tu es vir, qui fecisti hoc¹; et deinceps reliqua exsequitur, exprobans eum, et enumerans in eum Dei beneficia, et quoniam exacerbavit Dominum, cum fricisset hoc. Non enim placere Deo hujusmodi operationem (20), sed iram magnam illuminare domui ejus. Compunctus est autem David ad hæc, et ait : « Peccavi Domino²; » et psalmum exhomologeseos (21) post psallebat (22), adventum Domini sustinens, qui abinit et emundat (23) eum hominem qui peccato fuerat obstrictus. Similiter autem et de Salomone, cum perseveraret judicare (24) recte, et sapientiam (25) enarrare, et typum veri templi (26) edificabat, et gloria expoebat Dei, et adventuram pacem gentibus annuntiabat, et Christi regnum prefigurabat, et loquebatur tria millia parabolarum in adventum Domini, et quinque millia caunicorum, hymnum dicens Deo, et eam quæ est in conditione sapientiam Dei exponebat physiologice ex omni ligno, et de omni herba, et de volatilibus omnibus, et de quadrupedibus, et de piscibus; et dicebat : « Si vere Deus, quem caeli non capiunt, super terram habitabit cum hominibus³; » et placebat Deo, et omnes cum admirabantur, et omnes reges terræ quærebant faciem ejus, ut audirent sapientiam ejus, quam dederat illi Deus, et regina Austra a finibus terræ veniebat ad eum, sapientiam quæ in eo erat, scitura⁴; quia

¹ II Reg. xii, 4 et seqq. ² Ibid. 13. ³ III Reg. viii, 33, 23.

(15) *A Christo.* Sex voces, quæ sequuntur in edit., misit enim Dominus Nathan ad David, ut superflua, et frustra a recentioribus hic repetitas, expunxi auctoritate Clarom. et Voss.

(16) *Fuerat.* In Fenard. marg. et Voss., *fuerat.*

(17) *De calice.* Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. juxta LXX, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ. Alii, *calicem.*

(18) *Facere hospiti.* Convivium in Eras., Gallas. ac Fenardi. additum in merito omnium mss. omnes, quia nec in Graeco textu τῶν οὐκ εστατ. *Facere autem hic sumunt pro parare.*

(19) *Quadruplum pauperi.* In LXX, *septuplum*, nec in hisdem legitur pauperi. Sed videtur Ireneus locum hunc locum ex memoria citasse : plura enim addit, quæ non leguntur in LXX; plura vicissim in his occurunt, quæ hic desunt.

(20) *Operationem.* Alii, *operationes.*

(21) *Psalmum exhomologeseos.* Hunc esse quin-

A et Dominus ait in iudicio resurrectarum cum eorum natione qui audiunt sermones ejus, et no[n] credunt in eum, et adjudicaturam eos : quoniam illa quidem subjecta est annuntiatæ sapientæ per servum Dei; hi vero eam quæ a Filio Dei dabatur, contemporarunt sapientiam. Salomon enim servus erat; Christus vero Filius Dei, et Dominus Salomonis. Cum igitur sine offensa serviret Deo, et ministraret dispositionibus ejus, tunc glorificabatur : cum autem uxores accipiebat ab universis gentibus, et permittiebat eis erigere idola in Israel, dixit Scriptura de eo : « Et rex Salomon erat amator mulierum, et accepit sibi mulieres alienigenas : et factum est in tempore senectutis Salomonis, non erat cor ejus perfectum cum Domino Deo suo. Et divertierunt mulieres alienigenæ cor ejus post deos alienos. Et fecit Salomon malignum in conspectu Domini : non abit post Dominum, quemadmodum David pater ejus. Et iratus est Dominus in Salomonem : non enim erat cor ejus perfectum in Domino, secundum cor David patris ejus⁵. » Sufficierat increpavit eum Scriptura, sicut dixit presbyter, ut non glorietur universa caro in conspectu Domini.

2. Et propter hoc Dominum in ea, quæ sunt sub terra, descendisse, evangelizantem et illis adventum suum, remissione peccatorum existente (27) his qui credunt in eum. Crediderunt autem in eum omnes qui sperabant in eum, id est qui adventum ejus preannuntiaverunt, et dispositionibus ejus servierunt, justi, et prophetæ, et patriarchæ : quibus similiter ut nobis remisit peccata, quæ non oportet nos imputare his, si quominus contemnimus gratiam Dei. Quemadmodum enim illi non imputabant (28) nobis incontinentias nostras, quos operari sumus, priusquam Christus in nobis manifestaretur; sic et nos non est justum imputare ante adventum Christi his qui peccaverunt. « Omnes enim homines regent gloria Dei⁶, » justificantur autem non a semetipsis, sed a Domini adventu, qui intendunt lumen ejus. In nostram autem corruptionem conscriptos esse actus eorum, ut sciremus, primum quidem, quoniam unus est Deus

27. ⁵ Matth. xii, 42. ⁶ III Reg. xi, 4 et seqq. ⁷ Röm.

quagesimum bene notat Feuard., idque fatentur Hebræi, hujusmodi titulum eidem affigentes : *Psalmus David quando venit ad eum Nathan propheta, quando intravit ad Bethsabee.*

(22) *Post psallebat.* Post, hic pro postea, addidi ex cod. Clarom.

(23) *Emundat.* Al., *emundavit*.

(24) *Judicare...enarrare.* Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. Al., *cum perseveraret...enarraret.*

(25) *Sapientiam.* Dei additum in Arund. et edit. Oxon.

(26) *Veri templi.* *Templum*, additum in Feuard. edit. et Oxon., deest in Clarom. et Voss. Cæteri codd. corrupti.

(27) *Remissione peccatorum existente.* Ita Feuard. in marg., Voss. et Clarom., nisi quod in hoc incuria scribæ legatur, *remissionem.* Cæteri, *remissam...existente.*

(28) *Imputabant.* Alii, *imputant.*

noster et illorum, cui non placeant peccata, etiam si a claris flant; deinde, ut abstineamus a malis. Si enim hi qui precesserunt nos in charismatibus veteres, propter quos nondum Filius Dei passus erat, delinquentes in aliquo, et concupiscentiae carnis servientes, tali affecti sunt ignominia, quid passuri sunt qui nunc sunt, qui contemperunt adventum Domini, et deservierunt voluptatibus suis? Et illis quidem curatio et remissio peccatorum mors Domini fuit: propter eos vero qui nunc peccant, Christus non jam morietur, jam enim mors non dominabitur ejus; sed veniet Filius in gloria Patris, exirens ab auctoribus et dispensatoribus suis pecuniam quam eis credidit, cum usuris: et quibus plurimum dedit, plurimum ab eis exiget. Non debemus ergo, inquit ille senior, superbi esse, neque reprehendere veteres; sed ipsis timere, ne forte post agnitionem Christi agentes aliquid quod non placet Deo, remissionem ultra non habemus delictorum, sed excludamur a regno ejus. Et ideo Paulum dixisse: « Si enim naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat, qui cum esses oleaster, insertus es in pinguedinem olivæ, et socius facinus es pinguedinis ejus⁸. »

8. Similiter et plebis prævaricationes vides (29) de scriptis esse, non propter illos qui tunc transgrediebantur, sed in correptionem nostram, et ut sci remus unum et eundem Deum, in quem illi delinquebant, et in quem nunc delinquent quidam ex his qui credidisse se dicunt (30). Et hoc autem Apostolum in Epistola quæ est ad Corintios, manifestissime ostendisse, dicentem: « Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube, et in mari, omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritalem biberunt: hibebant autem enim de spiritali consequente eos (31) petra; petra autem erat Christus. Sed non in pluribus eorum bene sensit Deus; prostrati sunt enim in deserto. 285 Hæc in figuram nostri fuerunt, ut non simus concupiscentes malorum, quemadmodum et illi concupierunt; neque idololatæ sitis, quemadmodum quidam eorum; sicut scriptum est (32): Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex illis fornicati sunt, et corruerunt una die viginti tria millia. Nec tentemus Christum, quemadmodum quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt. Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt

⁸ Rom. xi, 21, 17. ⁹ I Cor. x, 4 et seqq. ¹⁰ Cap. XLVI. ¹¹ Matth. xx, 46. ¹² Matth. xxv, 41. ¹³ I Cor. vi, 9, 10. ¹⁴ Ibid., 41. ¹⁵ Matth. xviii, 8, 9.

(29) *Vides.* Sic pro *videns*, quod sensum male suspendit, reposui auctoritate cod. Clarom. Hæc vero non Irenæi, sed senioris illius quem paulo ante citavit, verba esse existimo.

(30) Se dicunt. Ita Clarom. Ceteri, dicuntur.

(31) *Consequente eos.* Deest. In Eras., Gallas., Arundel., Merc. 2 et edit. Oxon.

(32) *Sicut scriptum est.* Clarom., Eras. et Gallas.,

A ab exterminatore. Hæc autem omnia in figura fabant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos finis seculorum devenit. Quapropter qui putat se stare, videat ne cadat¹⁶.

4. Sine dubitatione igitur et sine contradictione ostendente Apostolo, unum et eundem esse Deum, qui et illa judicavit, et ea quæ nunc sunt, exquirit, et causam descriptionis eorum demonstrante; indocti et audaces, adhuc etiam imprudentes inveniuntur omnes, qui propter transgressionem eorum qui olim fuerunt, et propter ploriorum indicio audientiam, alterum quidem aiunt illorum fuisse Deum, et hunc esse mundi fabricatorem, et esse in diminutione; alterum vero a Christo traditum Patrem, et hunc esse qui sit ab unoquoque eorum mente conceptus: non intelligentes, quoniam quemadmodum ibi in pluribus eorum, qui peccaverunt, non bene sensit Deus; sic et hic « vñati multi, pauci vero electi¹⁷: » quemadmodum ibi Injusti, et idololatæ, et fornicatores vitam perdidérunt; sic et hic: et Domino quidem prædicante, in ignem æternum multi tales¹⁸, et Apostolo dicente: « An ignoratis, quoniam injusti regnum Dei (33) non hereditabunt? Nolite seduciri fornicatores (34), neque idololatæ, neque adulteri, neque molies, neque masculorum concubitos, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque raptiores regnum Dei possidebunt (35) ¹⁹. » Et quoniam non ad eos, qui extrahunt, hoc dicit, sed ad nos, ne projiciamur extra regnum Dei, tale aliquid operantes, iutulit: « Et hæc quidem fuitis; sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini Iesu Christi, et in Spiritu Dei nostri²⁰. » Et quemadmodum illuc condemnabantur, et projiciebantur hi qui male operabantur, et reliquos exterminabant, similiter et hic oculus quoque effoditur scandalizans, et pes, et manus, ne reliquum corpus pariter pereat²¹. Et habemus præceptum: « Si quis frater nominatur fornicator, aut avarus, ut idololatra, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum hujusmodi nec cibem sumere²². » Et iterum ait Apostolus: « Nemo vos seducat inanibus verbis; propter hæc enim venit ira Dei in filios dissidentia. Nolite ergo fieri participes eorum²³. » Et quemadmodum ibi peccantium damnatio participabat et reliquos, quoniam placebant eis, et una cum eis conversabantur; sic et hic: « modicum fermentum totam massam corruptit²⁴. » Et quemadmodum ibi adversus inuestigatores ira descendebat Dei, et hic similiter Apostolus ait:

¹⁶ I Cor. v, 41. ¹⁷ Ephes. v, 6, 7. ¹⁸ I Cor. v, 6.

¹⁹ sic enim scriptum est.

(33) *Regnum Dei.* Vocem Dei omittunt Eras. et Gallas.

(34) *Neque fornicatores.* Quia hisce præmissum in Eras., Gallas. et Feuard. omittunt Clarom., Voss., Arundel. et apostolicus textus.

(35) *Possidebunt.* Alii, *hereditabunt*.

« Revelabitur enim ira Dei de cœlo super omnes iniquitatem, et iniquitatem eorum hominum, qui veritatem in iniquitate detinunt³⁶. » Et quemadmodum ibi in Ægyptio, qui inuste puniebant Israel, vindicta a Deo fiebat; sic et hic, Domino quidem dicente: « Deus autem non faciet vindictam electorum suorum, quicunque clamant ad eum die et nocte? Etiam dico vobis, faciet vindictam eorum cito³⁷; » et Apostolo in ea qua est ad Thessalonicenses Epistola, ista prædicante: « Si quidem justum est apud Deum retribuere retributionem³⁸ his qui tribulant vos, et vobis qui tribulamini, refrigerium nobiscum, in revelatione Domini nostri Jesu Christi de cœlo cum angelis virtutis ejus, et in flamma ignis, dare vindictam in eos qui non noverunt Deum, et in eos qui non obediunt Evangelio³⁹ Domini nostri Jesu Christi; qui etiam poenas pendent interitus æternas a facie Domini, et a gloria virtutis ejus, cum venerit magnificari in sanctis suis, et admirabilis esse omnibus⁴⁰ qui crediderunt in eum⁴¹.

CAPUT XXVIII.

In sapientia esse qui Christi misericordiam exaggerantes, iudicium tacentes, maioremque novi testamenti gratiam speciales; majoris vero, quam a nobis exigit, perfectionis obliuia, alterum Deum a Creatore statuere nuntiatur.

1. Cum ergo hic et illic eadem sit in vindicando Deo iustitia Dei, et illic quidem typice, et temporaliter, et mediocrius; hic vero vere, et semper, et austrius; ignis enim æternus, et quæ a cœlo re-
velabitur ira Dei a facie Domini nostri (quemadmodum et David sit: « Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam ipsorum⁴²), maiorem poenam præstat illis qui inclidunt in eam: « valde insensatos ostendebant presbyteri⁴³ eos, qui ex his quæ acciderunt his, qui olim Deo obtemperabant⁴⁴, tentant alterum Patrem introducere; et contrario opposentes, quanta Dominus⁴⁵ ad salvandos eos, qui receperunt eum, veniens fecisset, miserans eorum; tacentes autem de-judicio ejus, et quæcunque provenient⁴⁶ his, qui audierunt sermones ejus, et non fecerunt, et quoniam expediebat eis, si non essent nati, et quoniam tolerabilius Sodomæ et Gomorræ erit in iudicio, quam civitati illi quæ non recepit sermones⁴⁷ discipulorum ejus.

2. Quemadmodum enim in novo testamento 268

³⁶ Rom. 1, 18. ³⁷ Luc. xviii, 7, 8. ³⁸ II Thess. 1, 6 et seqq. ³⁹ Psal. xxxiii, 47. ⁴⁰ Cap. XLVII. ⁴¹ Matth. xxv, 41. ⁴² Ibid. 34.

(36) *Retributionem. Editi N. Test. eod. θλίψιν, tribulationem, ut etiam inferius cap. 32, n. 14, et in emendationibus Vulgatae nostræ editi. legitur.*

(37) *Obediunt Evangelio. Eras. et Gallas., audiunt Evangelium.*

(38) *Omnibus. Arund. et Grab., in omnibus.*

(39) *Ostendebant presbyteri. Sic omnes viss.; et Eras., Gallas. et Feuard. ostendebat presbyter.*

(40) *Obtemperabant. Non præmissum in editi. et Merc. 2. deest in Clarom., Voss. et Arundel.*

(41) *Dominus. Eras., Gallas., Feuard. et Merc. 2,*

A ea, quæ est ad Deum, fidis hominum auctoræ est, ad-ditumentum accipiens Filium Dei (44), ut et homi-fieres particeps Dei; ita et diligentia conversationis aucta est, cum non solum a malis operibus absti-nere jubemur, sed ab ipsis (45) cogitationibus, et otiosis dictionibus et sermonibus vacuis, et verbis acerrimis: sic et pena eorum, qui non credunt Verbo Dei, et contemnunt ejus adventum, et con-vertiuntur retrorsum, ad ampliata est; non solum temporalis, sed et æterna facta. Quibuscumque enim dixerit Dominus: « Discedite a me, male-dicti, in ignem perpetuum⁴⁶; » isti erunt semper damnati; et quibuscumque dixerit: « Venite, be-nedicti Patriæ mei, percipite hereditatem regni, quod præparatum est vobis in sempiternum⁴⁷; » hi semper percipiunt regnum, et proficiunt (48), cum sit (49) unus et idem Deus Pater, et Verbum ejus, semper assistens humano generi, variis quidem dispositionibus, et multa operans et salvans ab initio eos qui salvantur (sunt enim hi qui diligunt Deum, et secundum suum genus sequuntur Verbum Dei), et adjudicans eos qui adjudicantur, id est eos qui obliviscuntur Deum, et sunt blasphemæ, et transgressores ejus verbi.

C 3. Etenim hi ipsi, qui a nobis prædicti sunt, heretici exciderunt sibi, accusantes Dominum, in quem dicunt se credere. Quæ enim denotant in Deo, qui tunc temporaliter judicaverit incredulos, et percussit Ægyptios, salvavit autem obedientes; eadem nihilominus recurrent in Dominum, in sem-piternum quidem adjudicantem quos adjudicat, et in sempiternum dimittentem eos quos dimisit: et inveniuntur, secundum illorum verba, maximi pec-cati causa factus his qui in eum immiserunt manus, et pupugerunt eum. Si enim non ita venisset, utique illi Domini sui interfacti non fuissent: et si non misisset prophetas ad eos, non utique occidissent eos, et apostolos quoque simili-ter. His igitur qui imputant nobis, et dicunt: Si non Ægyptii plagiati fuissent, et persequentes Israel præfocati fuissent in mari, non poterat Deus sal-vare populum suum; occurrit illud: Nisi igitur Iudei interfacti Domini facti fuissent (quod quidem abstulit ab eis æternam vitam), et apostolos interficientes, et persequentes Ecclesiam, in iracundia incidissent profundum, nos salvari non poteramus. Quemadmodum enim illi per Ægyptio-rum, sic et nos per Judæorum cæcitatem accepi-

minus bene, Deus.

(42) *Provenient. Feuard. et Voss., proveniunt.*

(43) *Recepit sermones. Alii, recipit sermonem.*

(44) *Filium Dei. Arund., Filii Dei.*

(45) *Ab ipsis. Malis omisi cum Clarom. et Voss.; subintelligit ex commate preced.*

(46) *Et proficiunt. Sic Clarom. et Voss. In editi., et in eo proficiunt semper; in Arund. et Merc. 2. deest semper.*

(47) *Cum sit. Cum sint in Feuard. marg. et Voss.*

mons salutem: siquidem mors Domini, eorum qui-
dem qui cruci eum fixerunt, et non crediderunt
eius adventum, damnatio est; salvatio vero eorum
qui credunt in eum. Nam et Apostolus ait in Epi-
stola secunda ad Corinthios: « Quoniam Christi
suavis odor sumus Deo, et in his qui salvi sunt (48),
et in his qui pereunt: quibusdam quidem odor
mortis in mortem, quibusdam autem odor vitae in
vitam »⁴⁹. Quibus ergo est odor mortis in mortem,
nisi his qui non credunt, neque subjecti sunt Verbo
Dei? Qui sunt autem qui et tunc semei ipsos morti
tradiderunt? Hi scilicet qui non credunt, neque
subjiciuntur Deo. Kursus autem, qui salvati sunt,
et acceperunt hereditatem? Hi scilicet qui credunt
Deo, et eam, quae est erga illum, dilectionem
custodierunt; quemadmodum Caleb Jephone, et B
Jesus Nave, et pueri innocentes, qui neque malitia
sensum habuerunt. Qui sunt autem qui hic salvan-
tur, et accipiunt vitam æternam (49)? Nonne hi
qui diligunt Deum, et qui pollicitationibus ejus cre-
dunt, et malitia parvuli effecti sunt?

CAPUT XXIX⁵⁰.

*Dissolvit argumentum Marcionitarum, quo Deum
malorum auctorem probare nitebantur, quod Pha-
raonem et ministros ejus excœaverit.*

4. Sed induravit, inquiunt illi, Deus cor Pha-
raonis et famulorum ejus. Qui ergo hæc imputant,
non legunt (50) in Evangelio, ubi discipulis dicen-
tibus Domino: « Quare in parabolis loqueris eis? »
respondit Dominus: « Quoniam vobis est datum
nostræ mysterium regni cœlorum; illis autem in
parabolis loquor, ut videntes non videant, et au-
dientes non audiant, intelligentes non intelligan-
t (51), ut impleatur (52) erga eos (53) prophetia
Isaiae dicens: Incrassa (54) cor populi hujus, et
aures eorum obtura, et oculos eorum excœa. Ve-
stri autem beati oculi, qui vident quæ vos videtis,
et aures vestræ, quæ audiunt (55) quæ auditis⁵⁶. »
Unus enim et idem Deus, his quidem qui non cre-
dunt, sed nullificant eum, infert cœcitatem; quem-
admodum sol, qui est creatura ejus, his qui pro-
pter aliquam infirmitatem oculorum non possunt
contemplari lumen ejus: his autem qui credunt ei,
et sequuntur eum, pleniorum et majorem illumina-

⁴⁸ II Cor. ii, 45, 16. ⁴⁹ Cap. XLVIII. ⁵⁰ Matth. XIII, 40 et seqq. ⁵¹ II Cor. iv, 4. ⁵² Rom. i, 28.
⁵³ II Thess. ii, 10, 11. ⁵⁴ Exod. iii, 19. ⁵⁵ Cap. XLIX. ⁵⁶ Exod. xi, 2; XII, 35, 36.

(48) *Et in his qui salvi sunt. Sic Clarom. et Voss. Alii, in his qui salvantur.*

(49) *Aeternam. Debet in Eras. et Gallas.*

(50) *Legunt. Alii, intelligent.*

(51) *Audientes non audiant, intelligentes non intelligant. Prius coenam deest in Eras. Gall. Merc. 2, posteriorius in Clarom. et Arund.*

(52) *Impleatur. Sic Clarom. et Voss. In Merc. 1 et Ottob., adimpleteatur: in cæteris, adimpleteatur.*

(53) *Erga eos. Ita Clarom., Arundel. et Voss. me-
lius quam alii, apud eos.*

(54) *Incrassa. Vetus Feuard. cod., Clarom. et
Voss., Incrassatum est: recte quidem, si sequer-
tur, obturata, excœata. Sed hic Isaiae ipsius verba
referit Irenæus.*

(55) *Quæ audiunt. Arundel. et Merc. 2, quoniam*

*A tamen mentis præstat. Secundum hunc igitur ser-
monem et Apostolus ait in secunda ad Corinthios:
« In quibus Deus arcuī hujus excœavit mentes
infidellum, ut non fulgeat illuminatio Evangelii
gloria Christi »⁵⁷. Et iterum in ea quæ est ad Ro-
manos: « Et quemadmodum non probaverunt
Deum babere in notitia, tradidit illum Deus in re-
probum sensum, facere quæ non coaveniunt »⁵⁸. In
secunda autem ad Thessalonicenses manifeste
ait, de Antichristo dicens: « Et ideo mitet eis
Deus operationem (59) erroris, ut credant menda-
cio: uti judicentur 267 omnes qui non credide-
runt veritati, sed consenserunt iniquitati »⁶⁰.*

2. Si igitur et nunc, geotquot scit pon credi-
ros Deus, cum sit omnium præcognitor, tradidit
eos infidelitati eorum, et avertit faciem ab hujus-
modi, relinquent eos in tenebris, quas ipsi sibi ele-
gerunt; quid mirum, si et tunc nunquam eredita-
rum Pharaonem, cum his qui cum eo erant, tra-
didiit eos susc infidelitati? Quemadmodum Verbum
ait de rubro ad Moysem: « Ego autem scio quo-
niam non dimittet (57) vos Pharaon rex Ægypti
abire, nisi in manu (58) valida »⁶¹. Et qua ratione
Dominus in parabolis loquebatur, et cœcitatem
faciebat Israel, ut videntes non viderent, sciens in-
credulitatem eorum: eadem ratione et cor Pha-
raonis indurabat, ut videns quoniam digitus Dei
est, qui educit populum, non crederet, sed in in-
fidelitatis præcipitaretur pelagus; per magicanam
operationem opinatus fieri exitum eorum, et Rubrum
mare non ex virtute Dei transitum præstissem po-
pulo, sed naturaliter sic se babere.

CAPUT XXX⁶².

*Dilatit aliud Marcionitarum argumentum, quod ni-
mirum Hebræi, jubente Deo, spoliascent Ægypti-
cos.*

4. Qui vero exprobrant et imputant, quod profe-
cturus populus jussu Dei vascula omnis generis, et
vestimenta acceperit ab Ægyptiis, et sic abierit, ex
quibus et tabernaculum factum est in eremo⁶³; i-
gnorantes justificationes Dei, et dispositiones ejus,
semetipos arguunt, sicut et presbyter dicebat. Si
enim non in typica (59) profectione hoc consensisset
Deus, hodie in vera nostra profectione (60), id est

*D audiunt: recte, si præceferet quoniam vident. Sed
Irenæus ex memoria citat.*

(56) *Mittere eis Deus operationem. Alii, mittit eis
Deus operationes.*

(57) *Dimittit. Clarom. præcipiat, pro quo in
Feuard. marg., recipiat.*

(58) *In manu. Alii, cum manu.*
(59) *Si enim non in typica. Sic Feuard. et omnes
mas, nisi quod particulam in ex Eras. et Gallas, re-
tinui, in quorum editi, de cætero perperam habetur:
sic enim nos in typica.*

(60) *Hoc... profectione. Octo has voces ex vel.
cod. restituit Feuard. quas etiam habent Clarom. et
Voss. Sed pro professione, quod manifestum scri-
barum erratum est, scribere non dubitavi, profes-
siones: id sermonis series exigit. Irenæus siquidem*

in fide in qua sumus constituti, per quam de numero gentilium exempti sumus, nemo poterat (61) salvare. Omnes enim nos aut modica, aut grandis sequitur possessio, quam ex mammona iniquitatis acquisivimus. Unde enim domus in quibus habitamus, et vestimenta quibus induimus, et vasa quibus utimur, et reliqua omnia ad diuturnam (62) vitam nostram ministratio, nisi ex his quæ, cum ethnici essemus, de varitia acquisivimus, vel ab ethnici parentibus, aut cognatis, aut amicis, de iniustitia acquirientibus perceperimus? Ut non dicamus, quia et nunc in fide existentes acquirimus. Quis enim vendit, et non lucrari vult ab eo qui emit? Quis autem emit, et non vult utiliter secum agi ab eo qui vendit? Quis autem negotians non propterea negotiatur, ut inde alatur? Quid autem et hi, qui in regali aula sunt, fideles, nonne ex eis, quæ Cæsaris sunt, habent utensilia, et his qui non habent, unusquisque eorum secundum virtutem præstata? *Ægyptii* populi (63) erant debitores non solum rerum, sed et vitæ suæ, propter patriarcham Joseph præcedentem benignitatem; nobis autem secundum quid debitores sunt ethnici, a quibus et lucra, et utilitates percipimus? quæcumque illi cum labore comparant, his nos, in fide cum simus, sine labore utimur.

2. Ad hoc (64) populus pessimam servitutem serviebat *Ægyptii*, quemadmodum Scriptura ait: « Et cum vi potestatem exercebant *Ægyptii* in Alios Israel, et in odium eis adducebant vitam in operibus duris, in toto et latere, et omnibus operibus quæ faciebant (65) in campis, per omnia opera quibus eos deprimebant cum vi⁶⁴: » et adfiscaverunt eis civitates munitas, multum laborantes, et augentes eorum substantias annis multis, et per omnem modum servitutis, cum illi non solum ingrati essent adversus eos, verum et universos perdere vellent. Quid igitur injuste gestum est, si ex multis pauca sumpserunt, et qui potuerunt multas substantias (66) habere, si non serviassent eis, et divites abire, paucissimam mercedem pro magna servitute

⁶⁴ Exod. i, 13, 14. ⁶⁵ Matth. vii, 5.

veram nostram profactionem opponit typicæ profactioni. Sed omnem dubitandi ansam præcident, quæ adduntur in hujus capituli fine, ubi eamdem figuram adhuc clarissimi explicans ait: *Universa enim, quæ ex Ægypto fiebat, profectio populi a Deo, typus et imago fuit profactionis Ecclesiæ, quæ futura erat ex gentibus; quæ eadem peine verba sunt, quæ hic adhibet.*

(61) *Poterat.* Sic pro poterit reposui ex Feuard. marg., Clarom., Ottob., Voss. et Merc. 2, nec dubito quin oībēc ḥv ḥōvērō, verterit interpres nemo poterat; quod accuratior quispiam vertisset, nemo posset.

(62) *Diuturnam.* Gallas., Feuard. et Merc. 2, diuturnam.

(63) *Populi.* In gignendi casu, scilicet *Judaici*.

(64) *Ad hoc.* Pro insuper, præterea. Erasm., Gallas., Feuard., Arund. et Merc. 2, adhuc.

(65) *Faciebant.* idem, *fiebant.*

(66) *Substantias.* Suas minus recte additum in edit. ac Arundel. et Merc. 2.

PATROL. GR. VII.

A accipientes, inopes abierunt? Quemadmodum si quis liber, abductus ab aliquo per vim, et serviens ei annis multis, et augens substantiam ejus, post deinde aliquod adminiculum consecutus, putetur quidem modica quedam ejus habere, revera autem ex multis laboribus suis, et ex acquisitione magna, pauca percipiens discedat, et hoc (67) ab aliquo imputetur ei, quasi non recte fecerit; ipse magis ius iudicis apparebit ei, qui per vim in servitum fuerit duximus. Sic ergo sunt et hujusmodi qui imputant populo parva (68) de multis (69) accipienti sibi; et ipsis non imputant, qui nullam gradiam ex merito parentum debitam reddiderunt, immo et in gravissimam servitutem redigentes, maximam ab eis consecuti sunt utilitatem: et illos quidem non signatum aurum et argentum in paucis vasculis (70), quemadmodum prædiximus, accipientes, injuste fecisse dicunt; semetipso autem (dicetur enim quod verum est, licet ridiculum quibusdam esse videatur), ex alienis laboribus insigne aurum (71), et argentum, et armamentum, cum inscriptione et imagine Cæsaris in zonis suis ferentes, juste (se) (72) facere dicunt.

C 3. Si autem comparatio fiat nostra et illorum, qui justius apparebunt accepisse? utrumne populus ab *Ægyptiis*, qui erant per omnia debitores; an nos a Romanis, et reliquis gentibus, et a quibus nihil tale nobis debeatur (73)? Sed et mundus pacem habet per eos, et nos (74) sine timore in viis ambulamus et navigamus quocunque voluerimus. Adversus igitur hujusmodi aptus erit sermo Domini: « Hypocrita, dicens, exime primo trabem de oculo tuo, et tunc perspicies auferre scutam de oculo fratris tui⁷⁵. » Etenim si is qui tibi haec imputat, et gloriatur in sua scientia, separatus est a gentilium cœtu, et nihil est alienorum apud eum, sed est (76) simpliciter nudus, et nudis pedibus, et sine domo in montibus conversatur, quemadmodum aliquod ex his animalibus, quæ herbis vescuntur; veniam merebitur, ideo quod ignoret necessitates nostræ conversationis (76). Si

(67) *Et hoc. Al., et ex hoc.*

(68) *Parva.* Sic omnes mss. In edit., pauca.

(69) *De multis.* Laboribus addunt edit. et recentiores mss., omittunt vero Clarom. et Voss., quos sequi tui.

(70) *Vasculis.* *De suis laboribus* additum in edit. iterum omittunt Clarom. et Voss.

(71) *Insigne aurum. I. e. signatum aurum.*

(72) *Juste se.* Expunge se, præcessit enim semetipso.

(73) *Debetur.* Clarom., *debetur*.

(74) *Per eos, et nos.* Piores duas voces ex vet. cod. restituit Feuard., posteriores autem duas ex ms. Voss. addidit Grab. Tres piores habet Clarom., sed non nos.

(75) *Eat.* Sic pro et posui ex Clarom. et Feuard. marg.

(76) *Necessitates nostræ conversationis.* Ita Feuard. in marg., Clarom., Arundel. et Voss. Alii perperam, *necessitatis nostræ conversationem.*

autem ab hominibus (77) quæ dicuntur aliena esse, participatur, et arguit typum eorum, semetipsum injustissimum ostendit, retrouersus in se ejusmodi accusationem. Invenietur (78) enim aliena circumferens, et ea quæ ejus non sunt, concupiscentes; et propter hoc dixisse Dominum: « Nolite judicare, ne judicemini: in quo enim judicio judicabitis, judicabitur de vobis »⁷⁷. Non utique ut peccantes non corripiamus, nec ut his quæ male sunt consentiamus; sed ut Dei dispositiones non judicemus inuste, cum ille omnia iuste profutura providerit. Quoniam enim sciebat nos de nostra substantia, quam ab alio accipientes haberemus, bene acturos: « Qui enim habet, inquit, duas tunicas, det ei qui non habet: et qui habet escam, similiter faciat »⁷⁸. Et: « Esurivi enim, et dedistis mihi manducare: et nudus fui, et vestistis me »⁷⁹. Et: « Cum facias misericordiam (79), non sciat sinistra tua quid faciat dextra tua »⁸⁰; et reliqua quæcunque benefacientes justificamur, velut de alienis nostra redimentes: de alienis autem ita dico, non quasi mundus alienus sit a Deo, sed quoniam hujusmodi dationes ab aliis accipientes habemus, similiter velut illi ab Ægyptiis qui non sciebant Deum, et per hæc ipsa erigimus nobis metropolis tabernaculum Dei: cum bene enim facientibus habitat Deus; quemadmodum Dominus ait: « Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut hi, quando fugati fueritis, recipient vos in eterna tabernacula »⁸¹. Quæcunque enim, cum essemus ethnici, de iniquitate acquisivimus, hæc, cum crediderimus, in dominicas utilitates conversantes (80) justificamur.

4. Necessarie igitur hæc in typo præmeditabantur, et tabernaculum Dei ex his fabricatur: illis quidem justæ accipientibus, quemadmodum ostendimus: nobis autem præostensis (81), qui inciperemus (82) per aliena Deo deservire.⁸² Universa enim quæ ex Ægyptio profectio fiebat populi a Deo, typus et imago fuit (83) profectionis Ecclesie, quæ erat futura ex gentibus: propter hoc et in fine (84) educens eam hinc in suam hæreditatem, quam non Moyses quidem famulus Dei, sed Jesus Filius Dei in

⁷⁷ Matth. vii, 1, 2. ⁷⁸ Luc. iii, 11. ⁷⁹ Matth. xxv, 35, 56. ⁸⁰ Matth. vi, 3. ⁸¹ Luc. xvi, 9. ⁸² Cap. I. ⁸³ Apoc. xvi, 9 et seqq. ⁸⁴ Cap. II. ⁸⁵ Gen. xix, 35. ⁸⁶ Ibid., 35.

(77) *Ab hominibus*. Clarom. et Arundel., *ab omnibus*.

(78) *Invenietur*. Al., *invenitur*.

(79) *Facias misericordiam*. Ita Fenard. in marg., Clarom., Voss. et Arund., nisi quod in tribus prioribus facias minus recte legatur. In cæteris, *cum facias eleemosynam*.

(80) *Conversantes*. Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss., pro quo recentiores scripserunt *converentes*; haud advertentes activum *conversans*, eodem significato gaudere.

(81) *Præostensis*. In ipsis additum in editi., Arundel. et Merc. 2.

(82) *Inciperemus*. Al., *incepimus*.

(83) *Imago fuit*. Eras. et Gallas., *imago fiebat*.

(84) *In fine*. Alii, *in finem*.

(85) *De eisdem*. Edit. cum Arund. et Merc. 2, *De his quidem*.

A hæreditatem dabit. Si quis autem diligentius intendat his, quæ a prophetis dicuntur de fine, et quæcunque Joannes discipulus Domini vidit in Apocalypsi⁸³, inveniet easdem plagas universaliter accipere gentes, quas tunc particulatum accepit Ægyptius.

CAPUT XXXI.

Quod Scriptura non redarguit, retributis criminis timere danum non esse; sed typum in eo querendum: quod probatur exemplo incestus a Lot commissi.

4. *Talia quædam enarrans de antiquis presbyter, refutiebat nos, et dicebat: De eisdem (85) deliciis, de quibus ipsæ Scripturæ increpabant (86) patriarchas et prophetas, nos non oportet (87) exprobare* B *eis, neque fieri similes Cain, qui irritat turpitudinem patris sui, et in maledictionem decidit; sed gratias agere pro illis Deo, quoniam in adventu Domini nostri remissa sunt eis peccata: etenim illos dicebat gratias agere, et glorificari (88) in nostra salute. De quibus autem Scripturæ non increpant, sed simpliciter sunt positæ, nos non deberem fieri accusatores (non enim sumus diligentiores Deo, neque super magistrum possumus esse), sed typum querere. Nihil enim otiosum est eorum, quæcunque inaccusabilia posita sunt in Scripturis.* ^C *Quemadmodum et Lot, qui eduxit de Sodomis filias suas, quæ conceperunt de patre suo, et qui reliquit in circumflexu (89) uxore suæ statuam asilis usque in bodiernum diem. Etenim Lot non ex sua voluntate, neque ex sua concupiscentia carnali, ne quo sensum, neque cogitationem hujusmodi (90) accipiens, consummavit (91) typum. Quemadmodum Scriptura dicit: « Et intravit major nata (92), et dormivit cum patre suo nocte illa: et non scivit Lot cum dormiret illa (93), et cum surgeret »⁸⁴. Et in minore hoc idem: « Et non scivit, inquit, 269 cum dormiisset secum, nec cum surrexisset »⁸⁵.*

Mή εἰδότος (94) τοῦ Δώτ, Nesciente igitur homine, μηδὲ ἡδονῇ δουλεύσαντος, neque libidini serviente, οἰκονομίᾳ ἐπετελέστο, δι' dispensatio perficiebatur ής αἱ δύο..... συναγγεῖλαν per quam duas filias, id

(86) *Increpabant*. Alii, *increpant*.

(87) *Oportet*. Edit. cum Arund. et Merc. 2, *opertere*.

(88) *Glorificari*. Alii, *gloriar*.

(89) *Circumflexu*. Alii, *confusio*.

(90) *Hujusmodi*. *Operationis*, haud recte additum a recentioribus, delevi auctoritate Clarom. et Voss.

(91) *Consummavit*. Sed huic verbo præsumum in editi. Eras., Gallas. et Fenard. merito omittunt vetus Feuard. cod., Clarom. et Voss.

(92) *Major nata*. Mallem, *major nata*.

(93) *Dormiret illa*. Male in editi. Eras., Gallas. et Fenard., ac Merc. 2 codd., *dormiret nocte illa*.

(94) *Mή εἰδότος*. Graeca hæc e *Catena Patrum in Genesim* (ea forte quæ inter Regiae bibliothecæ cudiuntur, nunc 1889, existat, in qua hæc eadem leguntur fol. 134) edidit Hallorius in *Vita Irenæi*, exceptis

ἀπὸ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς τεκνοποιησάμεναι ἐκπηγόντο ἄνευ σαρκὸς ἡδονῆς. Οὐ γάρ ἡνὶ ἀλλος οὐδεὶς σπέρμα ζωτικὸν καὶ τέκνων ἐπικαρπίαν δυνάμενος δούναται αὐτοῖς, καθὼς γέγραπται:

est (95) duæ synagogæ. A milii factus est ¹¹. Totum autem significabatur per Lot, quoniam semen patris omnium, id est Spiritus Dei, per quem facta sunt omnia, commixtus et unitus est carni, hoc est plasmati suo: per quam commissionem et unitatem duæ synagogæ, id est, duæ congregations fructificantes ex Patre suo filios vivos vivo Deo.

¶ Dixit autem major ad minorem: Pater noster senior est, et nemo est super terram qui intret ad nos, ut oportet omni terræ (97): veni, potionemus patrem nostrum vino, et dormiamus cum eo, ut suscitemus (98) de patre nostro semen ¹².

2. Illæ quidem filiæ secundum simplicitatem et innocentiam putantes universos homines perisse, quemadmodum Sodomitæ, et in universam terram iracundiam Dei (99) supervenisse, dicebant hæc. Quapropter et ipse excusabiles sunt, arbitrantes se solas reliquias cum patre suo ad conservationem generis humani, et propter hoc circumveniebant patrem. Per verba autem earum significabatur newinem esse alterum qui posuit filiorum generationem majori et minori synagogæ præstare, quam Patrem nostrum (1). Pater autem generis humani Verbum Dei: quemadmodum Moyses ostendit dicens: « Nonne hic ipse pater tuus posedit te, et fecit te, et creavit te ¹³? » Quando igitur hic vitale semen, id est Spiritum remissionis peccatorum per quem viviscamur, effudit in humanum genus? Nonne tunc cum convescetur (2) cum hominibus, et bibet vinum in terra? « Venit enim, inquit, « Filius hominis manducans et bibens ¹⁴: » et cum recubuisse, obdormivit, et somnum cepit. Quemadmodum ipse in David dicit: « Ego dormivi (3) et somnum cepi ¹⁵. » Et quoniam in nostra communicatione et vita hoc agebat (4), iterum ait: « Et somnus meus suavis

¹¹ Gen. xix, 31, 32. ¹² Dent. xxxii, 6. ¹³ Matth. xi, 19. ¹⁴ Psal. iii, 6. ¹⁵ Jerem. xxxi, 26. ¹⁶ Matth. v, 13. ¹⁷ Cap. Llf.

primis verbis, μὴ εἰδότος... δουλεύσαντος, quæ ex Combeffisiis mo. *Catena in Genesim* excerpta sunt.

(95) *Duæ filiæ, id est. Hæc auctori Catena omittit placuit; si tamen in suo Irenæi codice legit.*

(96) *In sobolem adoptatae. Graeca vox τεκνοποιησάμεναι: verienda erat, sobolem generantes.*

(97) *Ut oportet omni terræ. Graeca, ὡς καθῆκε πάσῃ τῇ γῇ, melius reddidit Vulgatus Bibliorum interpres: juxta morem universæ terræ.*

(98) *Ut suscitemus. Eras., Gall., Arund. et Merc. 2, et suscitemus.*

(99) *Det. Deest in Clarom. et Voss.*

(1) *Quam patrem nostrum. Hæc desunt in Clarom. et Voss.*

(2) *Cum convescetur. Ita Clarom. Consentunt quoad posteriorem vocem Feuard. in marg. et Voss. In aliis, conversabatur, sine cum.*

(3) *Dicit... dormisi. Alias, dicebat... obdormivi.*

(4) *Agebat. Alias, agebatur.*

(5) *Status salis semper manens. Eadem, ut recit notat Grab., habet Clemens Rom. Epist. ad Corinth. cap. 11. Statuam se vidisse testatur Josephus lib. 1*

ab uno et endem patre in sobolem adoptatae (96) significabantur sine carnis libidine. Nec enim alter erat aliquis, qui semen vitale et filiorum fructum posset dare eis, quemadmodum scriptum est:

3. Et cum hæc fierent, uxor remansit in Sodomis, Jam non caro corruptibilis, sed statua salis semper manens (5), et per naturalia ea quæ sunt consuetudinis hominis (6), ostendens quoniam et Ecclesia, quæ est sal terræ ¹⁸, subreicta est in confusio terræ, patiens quæ sunt humana: et dum sepe auferuntur ab ea membra integra, perseverat statua salis, quod est firmamentum fidei, firmans et præmittens filios ad Patrem ipsorum.

CAPUT XXXII ¹⁹.

Utriusque testamenti unum Deum auctorem esse, senioris apostolorum discipuli auctoritate confirmat.

4. Hujusmodi quoque de duobus testamentis senioris apostolorum discipulus disputabat, ab uno quidem et eodem Deo utraque ostendens: nec esse alterum Deum præter unum (7) qui fecit et plasmavit nos, nec firmitatem habere sermonem eorum qui dicunt, aut per angelos, aut per quamlibet (8) virtutem, aut ab alio Deo factum esse hunc mundum, qui est secundum nos. Si enim semel quis transmoveatur a factori omnium, et concedat ab aliquo altero, aut per alium factam conditionem, quæ est secundum nos, multam incongruentiam et plurimas contradictiones necessæ est incidat hujusmodi: ad quas nullas dabit rationes, neque secundum verisimile, neque secundum veritatem. Et propter hoc hi qui alias doctrinas inferunt, abscondunt a nobis quam babent ipsi de Deo sententiam; scientes quassum et futile (9) doctrinæ suæ, et timentes, ne victi salvari pericillentur. Si autem credit quis unum Deum, et qui

D Antiquit., cap. 12.

(6) *Per naturalia ea quæ sunt consuetudinis hominis, etc. Obscurioribus his faciem præserunt versus carminis inscripti Sodoma, quod inter Teruliani opera extat:*

*Ipsaque imago sibi formam sine corpore serrans
Durat adhuc, etenim nuda statione sub æthram
Nec pluvias dilapsa sita, nec dura rentis.
Quia etiam si quis mūtilaverit advena formam,
Protinus ex sese suggestu vulnera complet.
Dicitur et vivens alio jam corpore, seces
Munificos solito disjungere sanguine menses.*

Vide Irenæum infra cap. 53 hujus libri, n. 9, et Prudenti *Hamartigeniam* versu 740 et seqq.

(7) *Unum. In Eras., Gallas., Grab., Arund. et Merc. 2, cum Feuard. vero utrumque in sua edit. retinuit.*

(8) *Per quamlibet. Aliam additum in edit. Arund. et Merc. 2, omisi cum Clarom. et Voss.*

(9) *Quassum et futile. Ita Clarom. cum quo seru consuet Voss., nisi quod fictile pro futile habeant. In edit. Oxon. ex Arundel. cod., quasi casum et*

Verbo omnia fecit, quemadmodum et Moyses (10) A
ait: « Dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux »; et in Evangelio legimus: « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil »; et apostolus Paulus similiter: « Unus Dominus, una fides, unum baptismum, unus **270** Deus et Pater (11), qui est super omnes (12), et in omnibus nobis »; hic primo erit et tenens caput, ex quo totum corpus compactum et connexum, et per omnem juncturam subministracionis in mensura uniuscujusque partis, incrementum corporis fecit, in edificationem sui in charitate (13). Post deinde et omnis sermo ei constabit, si et Scripturas diligenter legerit apud eos qui in Ecclesia sunt presbyteri, apud quos est apostolica doctrina, quemadmodum demonstravimus (14).

2. Apostoli enim omnes duo quidem testamenta in duobus populis suis docuerunt: unum autem et eundem esse Deum, qui disposuerit utraque ad utilitatem hominum, secundum quos (15) testamenta dabantur, qui incipiebant credere Deo, ex ipsa demonstravimus apostolorum doctrina in tertio libro (16): et quoniam non otiose, nec frustra, aut ut obvenit, datum est prius testamentum; sed filios quidem quibus dabatur, in servitutem Dei concurvans (17), ad utilitatem eorum (non enim indiget Deus ab hominibus servitutem); typum autem celestium ostendens, quoniam nondum poterat homo per proprium visum videre quae sunt Dei; et imagines eorum quae sunt in Ecclesia praefigurans, ut firma ea quae secundum nos est, fiat fides; et prophetiam futurorum continens, ut disceret homo, praescium esse omnium Deuin.

(10) *Et Moyses.* Sic pro ipse Moyses, vel et ipse Moyses, ex Clarom. posui.

(11) *Pater.* Vocem omnium addunt Feuari. et Grab. consentiente Voss. Sed repugnant Clarom. aliique omnes codd. tum excusi, tum manu exarati; immo et ipse Irenaeus qui supra lib. II, cap. 2, n. 6, lib. IV, cap. 20, n. 2, et infra lib. V, cap. 18, n. 2, hanc vocem in omnibus codd. omisit. Vide quae supra lib. II, cap. 2, n. 6, adnotavimus.

(12) *Omnis.* Et per omnia addunt editi, cum Arundel. et Merc. 2, non agnoscunt vero codd. Clarom. et Voss. uti nec supra cap. 20, n. 2, existant in illo exemplari. Nec mirum quod interdum addat, interdum omittat eas voces Irenaeus: plerumque ex memoria citat.

(13) *Secundum quos.* Ita recte Clarom. In Feuard., Grab. et om. Anglic., secundum quod; in aliis pejus, secundum post.

(14) *Concurvans.* Hanc lectionem erui ex cod. Clarom. in quo incaute quidem scripta librarius concurrans; haud dubie tamen quin pro concurrans; Graece οὐχάπτων. In aliis omnibus codd. corrupte et sine sensu legitur concurrans; quod etiam recentior quis, sed imperitus, emendator, in cod. Clarom. superscripta littera e super a legi voluit. Genuinam autem esse nostram lectionem demonstrat ipse contextus, ad quem apprime quadrat vox concurrans. Id enim vult Irenaeus, in servitu-

CAPUT XXXIII (15)

Quisquis enim Deum utriusque testamenti auctorem esse confiterit, et Scripturas apud Ecclesias presbyteros accurate legit, hic vere spiritalis discipulus est; alique vera agnitionis, qua in sola Ecclesia catholica reperitur, illustratus, quaecunque de Christo ac novi testamenti libertate praenuntiatur prophetas, perspicit, et recte interpretatur.

4. Talis discipulus vere spiritalis recipiens (15) Spiritum Dei, qui ab initio in universis dispositionibus Dei adiutat hominibus, et futura annuntiat, et praesentia ostendit, et praeterita enarrat; judicat quidem omnes, ipse autem a nemine judicatur. « Nam judicat gentes, et creature magis quam Creatori servientes »; et reprobabili mente universam suam operationem in vanum consumentes. « Judicat autem etiam Iudeos, non perciplentes Verbum libertatis, neque volentes abire liberos, cum habeant praesentem liberatorem; sed intempeste extra legem servire simulantib; nihil indigenti Deo, et Christi adventum, quem propter salutem hominum fecit, « non cognoscentes: neque intelligere volentes, quoniam duos adventus ejus omnes annuntiaverunt prophetae: unum quidem, in quo homo in plaga factus est, sciens ferre imbecillitatem, et in pullo asinae (16) sedens », reprobatus lapis ab edificantibus (17), et sicut ovis ad victimam adductus », et per extensionem manuum dissolvens quidem Amalec », congregans autem dispersos filios a terminis terrae in ovile Patris », et « recommemoratus mortuorum suorum qui ante dormierant, et descendens ad eos, uti erueret eos et salvaret eos » (18).

(10) Gen. 1, 3. (11) Joan. 1, 3. (12) Ephes. 4, 6. (13) Ibid. 16; Coloss. II, 19. (14) Sup. cap. XXVI. (15) Cap. IX et seqq. (16) Cap. LIII. (17) Cap. LIV. (18) Rom. 1, 25. (19) Cap. LV. (20) Cap. LVI. (21) Isa. LIII, 5. (22) Zech. IX, 9. (23) Psal. cxvii, 23. (24) Isa. LIII, 7. (25) Exod. XVI, 11. (26) Isa. XI, 12. (27) Jerem. XLII, 40. (28) C tem Dei priori testamento concurvatios homines suis, ad utilitatem, non ipsius Dei, sed hominum ipsorum; non enim, inquit, indiget Deus ab hominibus servitutem. Quasi diceret: si Deus homines sub legum suarum iugo curvet, non quod eorum servitute indiget, sed quia eorum utilitati consulti. Summatum nimurum hic repetit auctor noster, quod supra cap. 14 et 15 susius explicuit. Nam postquam ostendit Leum humanis obsequiis haud indigentem, utpote summe divitem, perfectum et sine indigentia; sed servientibus sibi beneficia praesiliuram, omni conditioni congruentem et aptam legem conscripisse; tum cap. 15, n. 2, concludit quod, ubi conversi sunt Israelitae in vituli factionem, et reversi sunt animis suis in Aegyptum, servi pro liberis concupiscentes esse, aptam concupiscentias suas accepserant reliquam servitutem, a Deo quidem non abdicentem, in servitutem autem iugo dominantem eis. Quae mire nostram lectionem confirmant: nam quod dicit hic legeum in servitutis iugo dominantem, cap. 32 vocat testamentum illos, quibus dabatur, in servitutem Dei concurrans.

(15) *Vere spiritalis recipiens.* Clarom., spiritalis vere recipiens.

(16) *Asinae.* Ita ex Clarom. posui pro asini, quia supra lib. III, cap. 19, n. 2, habetur, super pullem asinam ascendentis.

(17) *Ab edificantibus.* Ab omittunt Eras., Gallas. et Feuari.

(18) *Et salvaret eos.* Hec desunt in Clarom. et Voss.

Secundum autem, in quo super nubes veniet ¹⁹, superducens diem quæ est sicut cibarus ardens ²⁰, et percussus terram verba oris sui, et spiritu per labia sua interficiens impios ²¹, et ventilabrum in manu habens, et emundans aream suam, et tritum quidem in horreum colligens, comburens autem palces igne (19) inextinguibili ²².

2. ²³ Examinabit autem et doctrinam Marcionis, quomodo accipiat duos deos esse, infinita distan-
tia separata ab invicem (20). Vel quemadmodum bonus erit, qui alienos homines abstrahit ab eo qui fecit, et ad suum advoeat regnum ? et quare bonitas ejus deficit, non omnes salvans ? et quare circa homines quidem bonus videtur, in ipsum autem, qui fecit homines, injustissimus, auferens ab eo quæ sunt ejus ? Quomodo autem justus Do-
minus, si alterius Patris existit, hujus condicio-
nis, quæ est secundum nos, accipiens panem, suum corpus esse (21) confitebatur, et temperamentum calicis (22) suum sanguinem confirmavit ? Et quare se Filium hominis confitebatur, si non eam, quæ ex homine est, generationem sustinuissest ? Quemadmodum autem et peccata nobis dimittere poterat, quæ nostro debeamus factori et Deo ? Quo-
modo autem et cum caro non esset, sed pare-
ret ²³ quasi homo, crucifixus est, et e latere ejus puncio sanguis exiit et aqua ? Quod autem corpus sepelierant sepulcros, et quid illud erat quod surrexit a mortuis ?

3. ²⁴ Judicabit autem et eos qui sunt a Valentino omnes, quia lingua quidem confitentur unum Deum Patrem, et ex hoc omnia ; ipsum autem, qui fecit omnia, defectionis sive labis fructum esse dicunt : et unum Dominum Jesum Christum Filium Dei si-
militer lingua confitentes, propriam quidem omis-

¹⁹ *Don.* vii, 43. ²⁰ *Malach.* iv, 1. ²¹ *Isa.* xi, 4.
" *Iliad.* ix, 312, 313. ²² *Cap. LIX.*

A sionem sententia sua Unigenito donantes, propriam vero Verbo, et alteram Christo, alteram vero Sal-
vatori; ita ut secundum eos dicantur quidem omnia esse quasi unum, unumquemque autem ipsorum separatum intelligi, et propriam habere emissionem, secundum suam conjugationem. Linguas itaque eorum videlicet solas in unitatem cessasse (23); sententiam vero eorum et sensum quæ profunda sunt scrutari, incidentem ab unitate, incidere in multiforme Dei judicium, cum de his, quæ sibi-
metipsi adiuvenerunt, interrogabuntur a Christo ; quem et postea natum quam Pleroma Monum dicunt, et emissionem ejus post diminutionem sive defectionem, et propter eam passionem quæ facta est in Sophia, semetipsos obstetricatos esse affir-
mant. Accusabit autem eos Homerus proprius ipso-
rum propheta (24), a quo eruditæ talia invenerunt, ipso dicente hæc : « *Inimicus est enim (25) ille mibi similiter atque foræ inferorum, qui aliud quidem abecondit in corde suo, aliud autem enarrat* » ²⁶ » ²⁷ Judicabit autem et vaniloquias pravorum Gnosticorum, Simonis eos Magi discipulos ostendens.

4. ²⁸ Ανακρινεῖ δὲ καὶ τοὺς Ἡβρώνους (28) πῶς δύνανται σωθῆναι, εἰ μή δὲ Θεὸς ἡνὸς ἡ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐπὶ γῆς ἀργασά-
μενος; Η πῶς ἀνθρώπος ἔχωρησι εἰς Θεὸν, εἰ μή δὲ θεὸς ἔχωρηθη εἰς ἀνθρώ-
πον :

Quemadmodum autem relinquit mortis genera-
tionem, si non in novam generationem (29) mire et inopinata a Deo, in signum autem salutis, datam,

²³ *Matth.* iii, 12. ²⁴ *Cap. LVII.* ²⁵ *Cap. LVIII.*

(19) *Ign.* Al., in *igne*.

(20) *Separatus ab invicem.* Quidpiam post hæc decessæ frustra suspicatur Gallas.

(21) *Eas...* sicut. In Eras. et Gallas. deest esse, et pro suum legitur sui.

(22) *Temperamentum calicis.* *Mistum calicem* vo-
cat lib. v, c. 2, n. 3, quia ex traditione apostolica præpetnoque Ecclesiæ catholice usu vinum conse-
crandum aqua miscetur.

(23) *In unitatem cessasse.* Supple, *τίκηται*, plenum est, vel quidpiam simile. Demonstrat Irenæus Va-
lentinianos lingua quidem cum Catholicis conser-
tare, mente vero dissentire.

(24) *Propheta.* Alii posta. Alludere videtur au-
tor ad hæc Tit. i, 12 : *Ίδιος αὐτῶν προφῆτης.*

(25) *Inimicus est enim*, etc. Verba sunt quibus Achillem Ulyssi, multa ex Agamemonis parte pol-
lentibus, si in ejus gratiam rediret, respondeantem exhibet Homerus *Iliad.* ix, 312, 313 :

Ἐχθρὸς τῷ μοι κεῖται ὅμως Ἀθαος αὐλόποιος.

Ος χ' ἔπειρος μέτε κεῦθετε ἐπὶ γρεοῖν, δέλλο δέ βάζεται.

(26) *Ανακρινεῖ δὲ καὶ τοὺς Ἡβρώους.* Graeca
hæc citat Theodoreus dial. ii.

(27) *Ei quomodo.* Graeca sonant, aut quomodo.

(28) *Si non Deus in hominum?* Supple ex Graeco,

transcas, vel aliquid hujusmodi. Quæ sequuntur, nonnihil obscura sunt. Hic unum atque alterum verbum excidisse putat Græbius, ac Irenæum ita forte scripsisse : *Si non in novam generationem ... quæ est ex virginis per fidem, credens eam recipiat, quæ est per fidem, regenerationem.* At fallitur vir doctissimus : nihil excidit. Idque mecum ultra fatigabitur quisquis attenderit, hæc : *quæ est ex vir-
gine per fidem regenerationem, per appositionem intelligenda esse, utpote ab Irenæo addita expli-
candi gratia quid sit nova generatio, de qua hic sermo est.* Sic igitur construenda periodus : *Quem-
admodum autem relinquit homo mortis genera-
tionem, si non transeat in novam generationem mire et
inopinata a Deo, in signum autem salutis datam;* eam videlicet regenerationem *quæ est ex virginis per
fidem?* Per virginem autem hic intelligit auctor, non B. Mariam Christi matrem, sed Ecclesiam, uti constat ex loco parallelo infra n. 11 : *Verbum caro
erit et Filius hominis, putus pure puram aperiens
vulnus, eam quæ regenerat homines in Deum, quam
ipse puram fecit, etc.* Nec enim hæc appositi, eam
quæ regenerat homines in Deum. ulli alteri, quam
Ecclesiæ, convenire potest.

quæ est ex virgine per fidem, regenerationem? Vel A quam (30) adoptionem accipient a Deo, permanentes in hac genesi, quæ est secundum hominem in hoc mundo? Quomodo autem plus quam Salomon, aut plus quam Jonas habebat, et Dominus erat David, qui ejusdem cum ipsis fuit substantia? Quomodo autem eum, qui adversus homines fortis erat, qui non solum vicit hominem, sed et detinebat eum sub sua potestate, devicit, et eum quidem qui vicerat, vicit; eum vero qui vicius fuerat, hominem dimisit, nisi superior fuisse eo homine, qui fuerat vicius? Melior autem eo homine, qui secundum similitudinem Dei factus est, et excellentior quisnam sit alies, nisi Filius Dei, ad cuius similitudinem factus est homo? Et propter hoc in fine (31) ipse ostendit similitudinem: Filius Dei factus est homo, antiquam plasmationem in semelipsum suscipiens, quemadmodum ostendimus (32) in eo libro qui est hoc superior⁷⁹.

B 5. ⁸⁰ Judicabit autem et eos qui putativum inducunt. Quemadmodum enim ipsi vere se putant disputare (33), quando magister eorum putativus fuit? Aut quemadmodum firmum quid habere possunt ab eo, si putativus, et non veritas erat? Quomodo autem ipsi salutem vere participare possunt, si illi, in quem credere se dicunt, semelipsum putativum ostendebat? Putativum est igitur, et non veritas, omne (34) apud eos: et nunc jam queretur, ne forte cum et ipsi homines non sint, sed muta animalia, hominum umbras apud plurimos perferant (35).

⁷⁹ Cap. XVI, n. 6, et cap. XVIII, n. 1, 2. ⁸⁰ Cap. LX. ⁸¹ Cap. LXI. ⁸² Cap. LXII.

(30) Quam. Eras., Gallas., Grab., Arundel. et Merc. 2, quemadmodum.

(31) In fine. Sic pro in finem, uti perperam habent omnia exemplaria, emendavi ex loco penitus parallello, lib. v, cap. 1, in fine, ubi allegatis Genesios verbis: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, statim subjungit auctor: Et propter hoc in fine non ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex placito Patris, munus ejus virum persecerunt hominem, uti fiat Adam secundum imaginem et similitudinem Dei.*

(32) Ostendimus. Ediu., diximus.

(33) Vere se putant disputare. Negat, inquit Grabius, doctrinas atque argumentationes istorum haereticorum, Marcionitarum videlicet, aliorumque Docetarum, in veritate fundatas esse, si Servator noster phantasma fuit. Forte enim loquela, perinde ut externa specie, homines delusus; cuius tamen verbis omnis Christianorum doctrina innititur.

(34) Omne. Feuard. ex veteri cod. minus recte, omnia.

(35) Perferant. Sic antiquiores ac melioris notæ codd., vetus Feuard., Clarom. et Voss. In Eras., Gall., Feuard. ediu. ac Merc. 2 codd., proferant. Quid habeat Arund. cod. haud dicere est, siquidem scribitur illud verbum cum abbreviationis nota, adeo ut incertum sit an legendum sit perferant, proferant, vel præferant. Posterior quidem et legere et scribere Grabio placuit, quod et ipse mallem, si potior suffragaretur auctoritas. Quare tuitius est trium antiquiorum codd. lectione stare, quæ licet minus Latina, non incommodum latem sensum habet.

(36) Et pseudoprophetas. Marcosies hæc ferire ad-

6. ⁸¹ Judicabit autem et pseudoprophetas (36), qui non accepta a Deo prophetica gratia, nec Deum timentes, sed aut propter vanam gloriam, aut ad quæstum aliquem, aut et aliter secundum operationem mali spiritus, singunt se prophetare, mentiones adversus Deum.

7. ⁸² Anaxirivel δὲ τοὺς (37) τὰ σχίσματα ἐργάζομένους, κενοὺς δυτας τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης, καὶ τὸ ίδιον λυστελές σκοπούντας, ἀλλὰ μὴ τὴν ἐνωσιν τῆς Ἐκκλησίας· καὶ διὰ μικρὰς καὶ τὰς ὑψώσας αἰτίας τὸ μέγα καὶ ἐνδοξὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ τέμνοντας καὶ διαιρεύντας, καὶ δυον τὸ ἐπ' αὐτοῖς, ἀναιρεύντας τοὺς εἰρήνην λαλοῦντας, καὶ πόλεμον ἐργάζομένους, διληθῶς διώλιζοντας τὸν κώνωπα, τὸν δὲ κάμηλον καταπίνοντας. Οὐδεμίᾳ δὲ τηλεικαύτη δύναται πρὸς αὐτῶν κατόρθωσις γενέσθαι, τῇλητη τοῦ σχίσματος ἀστιν ἡ βλάβη...

C Nulla enim ab eis tanta potest fieri correctio (41), quanta est schismatis perniciens. Judicabit autem et omnes eos qui sunt extra veritatem, iu-

dit qui sunt extra Ecclesiam: ipse autem a nomine judicabitur.

notat Feuardentius. Existimat vero Grabius Montanistas potius sive Cataphrygas perstringi, quorum secta longe isteque spargi coperat, cum Irenæus hunc et præcedentem tertium librum scriberet. Sed quidni utrosque respiciat auctor noster? Utrisque enim apprime congruunt characteres hic notati: Marcosis quidem, uti liquido constabat illi qui ea legerit quæ de iis scriptis Irenæus lib. 1, cap. 43; Montanistis vero, uti patet ei qui vel oculos injerit in veterum quorundam auctorum, qui haereticos illos scriptis confundunt, fragmenta, quæ conservavit nobis Eusebius lib. v Hist. eccl., capp. 16, 17, 18 et 19.

(37) Αραιπρετοὶ δὲ τούς. Græca hæc e miss. Joannis Damasceni Parallelis excerpta vulgavit Halloixius in Vita Irenæi, pag. 497 et 481. Vorem vero τὸ δεσμὸν ab eodem Damasceno additam ante τούς, ad complendum sensum, omisimus.

(38) Inanes. Sic miss. omnes cum Græco textu. At Eras., Gallas. et Feuard. perperam, inane-

nes.

D (39) Et propter. Cotelerius in notis in Interpolati Ignatii Epistolam ad Smyrnæos, cap. 7, legendum conjicit, et qui propter; sed pronominis additio haud necessaria.

(40) Quaslibet. Hinc emendandus textus Græcus, et pro ὑψώσας legendum τυχόντας, ut recte mouuit idem Cotelerius loco mox citato. Sic infra lib. v, cap. 30, οὐχ ὁ τυχὸν κτενὸν vertitur, non quodlibet periculum, i. e. non leva periculum: et paulo ante, ἐπειριπλαν οὐ τὴν τυχόντας, μεταν non modicum.

(41) Correctio. Ita Clarom. et Voss. iuxta Græcum κατόρθωσις, melius quam alii, correptio.

... πάντα... συνίστηκεν εἰς ἵνα Θεὸν παντοκράτορα, δέ τοι τὰ πάντα, πίστις ὀλόχληρος· καὶ εἰς τὸν Γίδην τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Κύριον ἡμῶν, δέ οὐ τὰ πάντα, καὶ τὰς οἰκονομίας αὐτοῦ, δέ ὁν διηρώπως ἐγένετο ὁ Γίδης τοῦ Θεοῦ, παισμονή βεβαία· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. . . . . τὸ τὰς οἰκονομίας Πατρός τε καὶ Γίδην σχηνοβατοῦν καθ' ἐκάστην γενεὰν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, καθὼς βούλεται ὁ Πατήρ.

8. Γνῶσις ἀληθῆς, ἡ τῶν ἀποστόλων διδαχῆ, καὶ τὸ ἀρχαῖον τῆς Ἑκκλησίας σύστημα κατὰ πάντας τοῦ κόσμου... Christi secundum successiones episcoporum, quibus illi eam, quae in unoquoque loco est, Ecclesiam tradiderunt: quae peruenit usque ad nos custoditione (47) sine fictione Scripturarum tractatio (48) plenissima, neque additamentum neque ablationem recipiens; et lectio sine falsatione, et secundum Scripturas expositio legitima, et diligens, et sine periculo, et sine blasphemia; et præcipuum dile-

Omnia enim ei constant: A clavis munus, quod est pretiosius quam agnitus et in unum Deum omnipotentem, ex quo omnis, fides integra; et in Filium Dei Christum Iesum Dominum nostrum, per quem omnia, et dispositiones ejus, per quas homo factus est Filius Dei (42), sententia firma, quae est in Spiritu Dei (43), qui praestat agnitionem veritatis, qui dispositiones Patri et Filii exposuit (44), secundum quas aderat generi humano (45), quemadmodum vult Pater.

8. ⁴⁶ Agnitus vera est apostolorum doctrina (46), et antiquus Ecclesiae status, in universo mundo, et character corporis Christi secundum successiones episcoporum, quibus illi eam, quae in unoquoque loco est, Ecclesiam tradiderunt: quae peruenit usque ad nos custoditione (47) sine fictione Scripturarum tractatio (48) plenissima, neque additamentum neque ablationem recipiens; et lectio sine falsatione, et secundum Scripturas expositio legitima, et diligens, et sine periculo, et sine blasphemia; et præcipuum dile-

⁴⁷ Cap. LXIII. ⁴⁸ Cap. LXIV. ⁴⁹ Gen. xix, 26.

⁵⁰ Matth. v, 12. ⁵¹ Cap. LXV.

(42) *Dispositiones ejus, per quas homo factus est Filius Dei.* Sic exacte juxta Graecum vetus Feuard. cod., Claromont. et om. Anglie., una cum edit. Oxon. At in aliis omnibus editi. vitiouse, dispositiones ejus, per quem, vel quam, factus est homo Filius Dei.

(43) *Quae est in Spiritu Dei.* Graec., et in Spiritum Dei.

(44) *Expositus.* Graec., σχηνοβατοῦν, quam vocem multam vult Cotelerius i. III. *Monument. Eccles. Graec.*, col. 676, in ἀττηγούμενον, sed citra necessitatem: nam, ut recte observat Grabius, et vulgata ipsa lexica docent, verbum σχηνοβατέω in hona significatione interdum accipitnr pro *per vulgo*, etc.

(45) *Secundum quas aderat generi humano.* Graec. consonant, secundum unamquamque generationem inter homines.

(46) *Agnitus vera est apostolorum doctrina, etc.* Multum his aliisque turbatum se fuisse fatetur Grabius, quod qui capitius hujus membra cohærent, ac de agnitione vera dici posset, quod sit antiquus Ecclesiae status, etc., præcipuumque dilectionis munus, non videret: donec tandem advertit, verbum hoc a Graeco textu abesse, atque ista hic non de agnitione praedicari, sed distincte recenseri tanquam ea que homini in Ecclesiae viventi constare, seu praesto esse dicit ultima numeri præcedentis periodus. At paulo facilius turbatur vir doctus: neque enim difficilis adeo opere est sectionis hujus membra secum colligare; neque ea ex ultima præcedentis numeri periodo necesse juvat, immo aevilli necessum est. Nimurum sigillatim enarratis sis omnibus, de quibus sententiam feret spiritualis discipu-

A clavis munus, quod est pretiosius quam agnitus gloriiosius autem quam prophetia, omnibus autem reliquis charismatibus supereminentius.

9. ⁵² Quapropter Ecclesia omni in loco ob eam quam habet erga Deum dilectionem, multitudinem martyrum in omni tempore praemisit ad Patrem; reliquis autem omnibus non tantum non habentibus (49) hanc rem ostendere apud se, sed nec quidem necessarium esse dicentibus tale martyrium; esse enim martyrium verum sententiam eorum (50): nisi si unus, aut duo aliquando, per omne tempus ex quo Dominus apparuit in terris, cum martyribus nostris, quasi et ipse misericordiam consecutus, opprobrium simul bajulavit nominis, et cum eis ductus est, velut adjectio quædam donata eis. Opprobrium enim eorum, qui persecutionem patiuntur propter justitiam, et omnes penas susunt, et mortificantur propter eam quae est erga Deum dilectionem, et confessionem Filii ejus, sola Ecclesia pure sustinet (sepe debilitata, et statim augens membra, et integra siens, quemadmodum et typos ejus, quae fuit lilius Loci, salis segmentum) ⁵¹: similius ut veteres prophetae sustinentes persecutionem, quemadmodum Dominus ait: « Sic euini persecuti sunt prophetas, qui ante vos fuerunt »; a quoniam nove quidem, sed idem Spiritus requiescens super eam, ab his qui non recipiunt Verbum Dei, persecutionem patitur.

10. ⁵² Quod quidem prophetæ cum reliquis, quae prophetabant, et hoc prophetaverunt, ²⁷³ quoniam super quoscumque requieverit Spiritus Dei, et obedi-

⁵² C. v. 12. ⁵³ Cap. LXV.

lus; tum deinde in quo vera agnitus sita sit, et quibus characteribus a falsa Gnosticorum agnitione distinguitur, explicat Ireneus. Agnitus vera, inquit, ea est, quae ex apostolorum doctrina fuit, et ex antiquo Ecclesiae status, ac charactere corporis Christi, Ecclesie idelicet, secundum successiones episcoporum manu, etc., quaque charitatis munere præcipuo, seu Ecclesiae unitate unitur. seu, quod idem est, apostolorum doctrina, antiquus Ecclesiae status, etc., ac charitas, sunt agnitus vera, hæcque proinde de illis (non illa de hac, quod Grabium fecit), cau effectus de causa, predicatorum; quod quidem tropi genus haud adeo insolens, ut lectorem attentum conturbare valeat.

(47) *Custoditione.* Ita vetus Feuard. cod. et Voss. In Clarom., custoditio, pro quo in Merc. I, oscitans librarius scripsit, custoditio. Editores vero scripserunt custodia.

(48) *Tractatio.* Ita Clarom., Arund., Voss., vetus Feuard. cod. et Grab. Alii, tractatione. Hæc vero ita construenda: Agnitus vera est tractatio plenissima Scripturarum, quae peruenit usque ad nos custoditione sine fictione.

(49) *Non tantum non habentibus.* Solus Voss. cod. omittit non tantum, quem iamen errantem sequi Grabio placuit.

(50) *Esse enim martyrium verum sententiam eorum.* Ita recte Clarom. et Voss. Eras. vero, Gallas. et Feuard. perperam et sine sensu, esse eorum martyrium verum secundum sententiam eorum. In vet. Feuard. cod. bene quidem habetur enim pro eorum, sed male secundum. In Arund. econtrario ac Merc. 2 recte omittitur secundum; sed male eorum pro enim legitur.

verint Verbo Patris, et secundum virtutem servientia, persecutionem patientur, et lapidabuntur, et occidentur. In semetipsis enim hæc omnia præfigurabant prophetæ, propter dilectionem Dei, et propter verbum ejus. Cum enim et ipsi membra essent Christi, unusquisque eorum secundum quod erat membrum, secundum hoc et prophetationem manifestabat, omnes et multi unum præformantes, et ea quæ sunt unius annuntiantes. Quomodo enim per nostra membra operatio quidem universi corporis ostenditur; figura autem totius hominis per unum membrum non ostenditur, sed per omnia: sic et prophetæ omnes quidem unum præfigurabant; unusquisque autem eorum secundum quod erat membrum, secundum hoc et dispositionem adimplebat, et eam quæ secundum illud membrum erat, operationem Christi præformabat (51).

41. Quidam enim in gloria videntes eum, gloriosam ejus apud Patrem a dextris conversationem videbant⁴⁹, alii super nubes, quemadmodum Filium hominis, venientem⁵⁰, et dicentes de eo: « Videlunt in quem compunixerunt⁵¹; » adventum ejus significabant, de quo ipse ait: « Putas, cum Filius hominis venerit, inveniet fidem super terram⁵²? » De quo et Paulus ait: « Si tamen justum est apud Deum retribuere eis, qui tribulant vos (52), tribulationem; et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu de cœlo cum angelis virtutis ejus (53), et in flamma ignis⁵⁴. » Alii vero judicem dicentes eum, et diem Domini tanquam clibanum ardenter, qui « colligit triticum in horrea, paleas autem comburet igni inextinguibili⁵⁵, » comminabantur eis, qui increduli erant; de quibus et ipse Dominus ait: « Abite a me (56), maledicti, in ignem æternum, quem præparavit Pater meus diabolo et angelis ejus⁵⁶. » Et Apostolus autem similiter ait: « Qui penas dabunt interitus æternas (57) a facie Domini, et a gloria virtutis ejus, cum venerit glorificari in sanctis suis, et admirabilis fieri his (58) qui credunt in eum⁵⁸. »

⁴⁹ Psal. cix, 4. ⁵⁰ Dan. vii, 13. ⁵¹ Zach. xii, 10. ⁵² Lue. xviii, 8. ⁵³ II Thess. 1, 6 et seqq. ⁵⁴ Matth. iii, 12. ⁵⁵ Matth. xxv, 41. ⁵⁶ II Thess. ii, 9, 10. ⁵⁷ Psal. xliv, 3. ⁵⁸ Ibid., 8. ⁵⁹ Ibid., 4, 5. ⁶⁰ Jerem. xvii, 9. ⁶¹ Isp. viii, 3. ⁶² Isp. ix, 6. ⁶³ Isp. vii, 14. ⁶⁴ Joel. iii, 16. ⁶⁵ Psal. lxxv, 3. ⁶⁶ Habac. iii, 3. ⁶⁷ Cap. XX, n. 4 ⁶⁸ Isp. xxxv, 5, 6. ⁶⁹ Ibid., 3.

(51) *Præformabat*. Ita Clarom. et Voss., nisi quod in hoc librarii negligentia scriptum, *reformabat*. In aliis, *prophetabat*; et in postremis Erasmi editi, *pessime, oportebat*.

(52) *Tribulant vos*. Sic Clarom., Arund. et Grab., juxta Apostoli textum. Cæteri, *tribulant nos*.

(53) *Virtutis ejus*. Eras. et Gall., *virtutis Dei*.

(54) *A me*. Desunt in Eras., Gall., Arund. et Merc. 2.

(55) *Interitus æternas*. In editis exemplaribus Græcis legitur, δλεθρον αλώνιον; in Vulgata Latina, *in interitu æternas*.

(56) *Fieri his*. In edit. N. Test. codd., *fieri in omnibus qui, etc.*

(57) *Femur tuum*. Vox tuum abest a Clarom. et Voss.

(58) *Supereminentiem*. Edit. cum Arund. et Merc. 2, *supereminentem*.

A Et qui dicunt: « Speciosus forma præ filii hominum⁶⁰; » et « Unxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae præ consortibus tuis⁶¹; » et « Accingere gladium tuum, potentissime, circa femur tuum (57): specie tua et pulchritudine tua et intende, et prospere procede, et regna propter veritatem, et mansuetudinem, et justitiam⁶²; » et quæcumque alia talia dicta sunt de eo, eam quæ est in regno speciem ejus et decorum, et exultationem supereruscantem, et supereminentiorem (58) omnibus qui regnantur (59) sub ipso, significabant; ut qui audiunt, concupiscerent ibi inveniri (60), placentia facientes Deo. Qui iterum dicentes: « Homo est, et quis cognoscet eum⁶¹? » et « Veni (61) ad prophetam (62), et peperit filium⁶³, et vocatur (63) nomen ejus admirabilis, consiliaria, Deus fortis⁶⁴; »

.... Οἱ τὸν ἐκ τῆς παρ-
θένου (64) Ἐμμανουὴλ Emmanuel prædicabant⁶⁵,
χηρύττοντες, τὴν ἔννοιαν
τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ πρόδει
πλάσμα αὐτοῦ ἐδήλουν·
Et qui eum ex virgine
θέντοι (64) Ἐμμανουὴλ Emmanuel prædicabant⁶⁵,
adunationem Verbi Dei
τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ πρόδει
ad plasma ejus mani-
τοπλάσμα αὐτοῦ ἐδήλουν·
festabant:
quoniam Verbum caro erit, et Filius Dei filius ho-
minis (purus pure puram aperiens vulvam, eam
quæ regenerat homines in Deum, quam ipse pa-
ram fecit), et hoc factus, quod et nos, Deus fortis
est, et inenarrabile habet genus. Et qui dicunt:
« Dominus in Sion (65) locutus est, et de Jerusa-
lem dedit vocem suam⁶⁶; » et « Notus in Judea
Deus⁶⁷; » qui in Judea adventum ejus significabant.
Qui autem rursus dicunt: « Ab Africo venire Deum,
et de monte umbroso et condenso⁶⁸; » adventum
ejus, qui est ex Bethleem, dicebant (quemadmodum
ostendimus in eo libro, qui est ante hunc⁶⁹); unde
et is qui præest, et pascit populum Patris sui, ve-
nit. Qui autem dicunt: adventu (66) ejus « quemad-
modum cervus, claudus saliet, et plana erit lin-
gua mutorum, et aperientur oculi cæcorum, et au-
res surdorum audient⁷⁰, » et manus dissolutæ (67),
et genua debilia firmabuntur⁷¹; et « Resurgen: qui

(59) *Regnantur*. Sic Clarom. melius quam alii, *regenerantur*.

(60) *Ut qui audiunt concupiscerent ibi inveniri*. Clarom. longe aliter, et qui audiunt concupiscentibus inveniri placentia, etc.

(61) *Veni*. Feuard. in marg. et cod. Voss. *venit*; quomodo etiam labent Cyrilus Alex. et codex Alexand. in quibus legitur, προσῆλθε.

(62) *Prophetam*. In feminino genere, *pro propheticissam*.

(63) *Vocatur*. Clarom., *vocabitur*.

(64) Οἱ τὸν ἐκ τῆς παρθένου. Græca hæc allegat Theodoreetus dial. 2, t. IV, pag. 87, edit. Sirmond.

(65) *In Sion*. Juxta LXX legendum esset, *de Sion*.

(66) *Adventu*. Ita Clarom. et Voss. melius quam alii, *adrentum*.

(67) *Dissoluntæ*. Edit. cum Arund. et Merc. 2, *resoluntæ*.

in monumento (68) sunt mortui ¹⁶; et : « Ipse in-Armitates nostra se cœperit, et languores portabit ¹⁷; cas que ab eo curationes sicut bant annuntiaverunt.

42. Quidam autem hominem infirmum, et ingloriosum, et scientem ferre infirmitatem ¹⁸, et sedentem super pullum asinæ (69), venturum Hierosolymam ¹⁹; dorsum suum ponentem ad flagella, et maxillas suas ad palmas ²⁰, et quemadmodum ovem adduci ad victimam ²¹, et acetum et selle potari ²², et ab amicis, et ab his qui proximi sunt, derelinqui ²³, et extendentem manus per totam diem ²⁴, et ab eis qui eum intebantur, subeannari et maledici, et partiri (70) vestimenta ejus, et super vestimentum ejus initii sortem ²⁵, et in limum (71) mortis deductum, et omnia talia; eum qui secundum hominem est adventum ejus, sicut intravit in Hierosolymam, in qua et passus, et crucifixus, sustinuit omnia quæcumque sunt prædicta, prophetabant. Alii autem dicentes : « Rememoratus est Dominus sanctus mortuorum suorum, qui prædormierunt (72) in terra limi, et descendit ad eos, ut erigeret, ad salvandum illos ²⁶; causam reddiderunt, propter quam passus est hæc omnia. Qui autem dixerunt : « In illa die, dicit Dominus, occidet sol meridie, et erunt tenebrae super terram in die lucis, et convertam dies festos vestros in luctum, et universa cantica vestra in lamentationem ²⁷; eum occasum solis, qui crucifixo eo fuit ab hora sexta, manifeste annuntiaverunt, et quia posteaquam ²⁷ hoc factum est, hi qui secundum legem erant dies festi eorum, et cantica, in luctum et lamentationem verterentur (73), cum inciperent tradi gentibus. Adhuc etiam manifestius hoc idem et Jeremiæ ostendit, sic dicens (74) : « Exinanita est quæ parit (75), tæduit anima ejus : occidit sol ei (76), cum adhuc mediis dies esset, confusa est, et improperium passa est : reliquos eorum in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum ²⁸. »

43. Qui autem dixerunt eum dormisse, et somnum cepisse, et resurrexisse, quoniam Dominus suscepisset eum ²⁹, et præcipientes principibus

¹⁶ Isa. xxvi, 19. ¹⁷ Isa. lxx, 4. ¹⁸ Ibid. 3. ¹⁹ Psal. lxviii, 22. ²⁰ Psal. xxxvii, 12. ²¹ Isa. lxv, 2. ²² Psal. viii, 9, 10. ²³ Jerem. xv, 9. ²⁴ Psal. iii, 6. ²⁵ Psal. xxii, 7, 9. ²⁶ Isa. l, 8, 9. ²⁷ Isa. ii, 47. ²⁸ Matth. xxiv, 21. ²⁹ Psal. xxii, 18. ³⁰ Matth. ix, 17.

(68) In monumento. Al. in monumentis.

(69) Asinæ. In aliis, asini.

(70) Partiri. Passive pro dividi.

(71) Limum. Sic cum Psalmista babent omnes mas. At Eras., Gall. et Feuard. male, limen.

(72) Prædormierunt: Prædormierant in Feuard. marg. et Voss.

(73) Verterentur. Eorum huic verbo præfixum in omnibus editi. delevi auctoritate Clarom., Voss. et Merc. 2, ac insuper cum duobus prioribus scripti verterentur pro converterentur.

(74) Dicens. De Jerusalem, quod additum videtur a recentioribus, omitto cum Clarom. et Voss.

(75) Quæ parit. Septem addit sacer textus.

(76) Occidit sol ei. Loco horum soli et exstat in codd. Clarom. et Voss.

A celorum, aperire aternas portas, ut introeat rex gloriae ³¹; resurrectionem ejus, quæ est a mortuis per Patrem, et receptionem in eos præconaverunt. In eo autem quod dixerunt : « A summo celo egressio ejus, et occursus ejus usque ad suum coeli, et non est qui se abeundat a calore ejus ³²; quoniam illuc assumptus est, unde et descendit, et non est qui justum iudicium ejus effugiat, id ipsum annuntiabant. Et qui (77) dicebant : « Dominus regnavit, irascat populi, qui sedet (78) super cherubim, commoveatur terra ³³; partim quidem eam, quæ post assumptionem ejus facta est super eos qui in eum crediderunt, iram ab omnibus populis, et motum universæ terra adversus Ecclesiam prophetabant; partim autem veniente eo de celis cum angelis virtutis ejus, commoveri universam terram, quemadmodum ipse ait : « Erit terra motus (79) magnus, qualis non est factus ab initio ³⁴. » Et rursus in eo cum dicit : « Quisquis judicatur (80), ex adverso astet; et quisquis justificatur, approximet pueru Dei; » et : « Vobis, quoniam omnes veteras et sicut vestimentum, et linea comedet vos ³⁵; » et : « Humiliabitur omnia caro, et exaltabitur Dominus solus in altissimis ³⁶; » significatur, quoniam post passionem (81) qui contra eum fuerunt, sub pedibus ejus subiiciet Deus, et ipse super omnes exaltabitur, et nemo erit qui justificetur aut comparetur ad eum.

C 44. Et qui dicunt, dispositurum Deum testamentum novum hominibus, non quemadmodum dispositum patribus in Horeb ³⁷; et cor novum et spiritum novum dare hominibus ³⁸; et rursus : « Et antiqua nolite reputare; ecce, facio nova, quæ nunc orientur, et scietis: et faciam in deserto viam, et in terra inaquosa flumina, ad potandum genus electum, populum meum quem acquisivi, ut virtutes meas enarrat ³⁹; » quæ est novi testamenti libertas, hanc manifeste annuntiabant, et novum vinum, quod in novos utres mittitur ⁴⁰, idem quæ est in Christo, quæ annuntiavit (82) ortam in eremo viam justitiae, et in terra inaquosa flumina Spiritus sancti, adaquare genus electum Dei, quod acquisivit,

¹⁶ Isa. xxvi, 19. ¹⁷ Isa. lxx, 4. ¹⁸ Ibid. 3. ¹⁹ Psal. lxviii, 22. ²⁰ Psal. xxxvii, 12. ²¹ Isa. lxv, 2. ²² Psal. viii, 9, 10. ²³ Jerem. xv, 9. ²⁴ Psal. iii, 6. ²⁵ Psal. xxii, 7, 9. ²⁶ Psal. xviii, 7. ²⁷ Psal. xcvi, 1. ²⁸ Matth. xxiv, 21. ²⁹ Isa. l, 8, 9. ³⁰ Isa. ii, 47. ³¹ Jerem. xxxi, 31, 32. ³² Ezech. xxxvi, 26. ³³ Isa. xlvi, 18.

D (77) Idipsum annuntiabant. Et qui. Textu ita recte divisio, et qui, ex Arund. et Merc. 1, posuit Grab.; siquidem in Feuard. edit. deest qui; in Eras., Gall., Clarom., Voss. et altero Merc. et desideratur.

(78) Qui sedet. Sic Clarom. juxta sacrum textum. Cæteri perperam, qui sedes.

(79) Erit terra motus. Hæc ex memoria allegantur, nam in Evangelio non terra motus, sed tribulatio legitur.

(80) Quisquis judicatur, etc. Ab his aliquantulum discrepat textus τῶν Οὐ, quem consuleatis.

(81) Post passionem. Et assumptionem omnes addunt editi. cum Arund. et Merc. 2, omittunt vero Clarom. et Voss.

(82) Fidem quæ est in Christo, quæ annuntiavit. Particulam per ante fidem expungo auctoritate codd.

nt virtutes ejus enarrantur ²⁴; sed non ut blasphemarent eum, qui haec fecit, Deus.

15. Et reliqua omnia quaecunque per tantam seriem Scripturæ demonstravimus prophetas dixisse, spiritualis vere qui est, interpretabitur, unumquodque eorum quæ dicta sunt, in quem dictum sit characterem dispositionis Domini, et integrum corpus operis Filii Dei ostendens; semper autem Deum sciens, et semper eumdem Spiritum Dei cognoscens, etiam si nunc nobis manifestatus est; et semper eumdem Spiritum Dei cognoscens, etiam si in novissimis temporibus nove effusus est in nos, et a conditione mundi usque ad fluem in ipsum humanum genus: ex quo qui credunt Deo, et sequuntur Verbum ejus, percipiunt eam quæ est ab eo, saltem. Qui vero abscedunt ab eo, et contemnunt præcepta ejus, et per opera sua inbonorant eum qui se alii, justissimum adversus se coacervant (83) judicium. Hic igitur examinat omnes, ipse vero a nemine examinatur; neque Patrem suum blasphemans, neque dispositiones ejus frustrans, neque patres accusans, neque prophetas exhortans, aut ab alio Deo dicens eos, aut iterum ex alia et alia substantia fuisse prophetas.

CAPUT XXXIV.

Adversus Marcionitas, ab uno et eodem Deo prophetas existisset ex eo probat, quod quacunque de Christo nostri testamento libertate ac futura hominum renovatione prædicterunt, in unum Christum nostrum, a quo impleta sunt omnia, nec in aliis convenient.

4. Dicimus autem adversus omnes hereticos, et primo quidem adversus eos qui sunt a Marcione, et adversus eos qui sunt similes illis, ab altero Deo dicentes esse prophetas: Legite diligentius id quod ab apostolis est Evangelium nobis datum, et legite diligentius prophetas, et invenietis universam actionem, et omnem doctrinam, et omnem passionem Domini nostri prædictam (84) in ipsis. ²⁵ Si autem subit vos hujusmodi sensus, ut dicatis: **273** Quid igitur (85) Dominus attulit veniens? cognoscite quoniam omnem novitatem attulit, semetipsum afferens, qui fuerat annuntiatus. Hoc enim

²⁴ I Petr. II, 9. ²⁵ Cap. LXXVII. ²⁶ Matth. V, 17,

18. ²⁷ Rom. III, 21. ²⁸ Rom. I, 17.

Arund., Voss. ac Clarom., et cum hoc posteriori lego quæ pro quam. Sic, ni fallor, clarior evadit sensus. Hæc itaque, fidem quæ est in Christo, per oppositionem accipienda sunt.

(83) *Coacervant.* In Arund. et Voss. *coacerbant*, pro quo in Merc. 2, *coarcebant*. Sed prior lectio præferenda: nullum enim dubium est, ut recte advertit Grapius, Irenæum imitatum esse phrasim Apostoli Rom. 4, 5.

(84) *Prædictum.* Edit. cum Arund., Ottobon. et Merc. 2, *prædicatum*.

(85) *Quid igitur.* *Novi additum in edit. ac Arund. et Merc. 2.*

(86) *Incipit.* Edit. cum Voss., *incipient*.

(87) *Nomus.* Sic Clarom., Arund. et Voss. pro quo in Merc. 2 *scriptum notius.* In edit. novi.

(88) *Dissolvere.* *disgolvere.* Sic vetus Feuard. cod. Clarom., Voss., Arund. et Grab. *juxta Græ-*

ipsum prædicabatur, quoniam novitas veniet inuivatura et vivificatura hominem. Regis enim adventus ab his quidem, qui milituntur, servis prænuntiatur, propter apparatus et expeditionem eorum qui inciperent (86) suscipere suum Dominum. Cum autem venit Rex, et illi prænuntiatio gaudio adimpleri sunt, qui sunt subjecti, et percepunt eam quæ est ab eo libertatem, et participant visionem ejus, et audierunt sermones ejus, et fructi sunt munieribus ab eo; non jam requiretur, quid novus (87) attulit rex super eos, qui annuntiaverunt adventum ejus, apud eos videlicet qui sensum habent. Semetipsum enim attulit, et ea quæ prædicta sunt bona, in quæ concupiscebant angeli intendere, donavit hominibus.

B 2. Tunc autem fuissent servi mendaces, et noua a Domino missi, si non Christus adveniens talis, qualis et prædicabatur, adimpleret eorum sermones. Quapropter dicebat: « Ne putetis quoniam veni dissolvere legem aut prophetas: non veni dissolvere (88), sed adimplere. Amen enim dico vobis, donec pertranscat cœlum et terra, iota unum aut unus apex non transiet a lege et prophetis, quoadusque omnia stant ²⁹. » Omnia enim ipse adimplevit veniens, et adhuc implet in Ecclesia, usque ad consummationem, a lege prædictum novum testamentum. Quemadmodum et Paulus apostolus ejus ait in ea quæ est ad Romanos: « Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est, testificata a lege et prophetis ³⁰: Justus enim ex fide vivet ³¹ (89). » Hoc autem, quoniam justus ex fide vivet, per prophetas prædictum fuerat.

3. Unde autem poterant prædicere prophetæ Regis adventum, et eam libertatem, quæ ab eo datur, prævangelizare, et omnia quæ a Christo facta sunt, et sermonem, et operationem (90), et passionem ejus prænuntiare, et novum testamentum prædicere (91), si ab altero Deo propheticam inspirationem acceperunt; ignorantes inenarrabilem Patrem, secundum vos, et regnum ejus, et dispositiones ejus, quas Filius Dei veniens in terris implet? Neque enim casu quodam hæc evenisse potestis dicere (92), tanquam a prophetis

D cum καταλύεται. Reliqui, solvere.

(89) *Vivit.* Clarom., Arund., Merc. 2, et vetus Feuard. cod., vivit. Sed Irenæum cum Apostolo scripsisse ζητεται, vites, ex sequenti periodo liquet.

(90) *Et sermonem, et operationem.* Sic recte, quidquid dicit Grapius, Clarom., Voss. et Feuard. in marg. At hic in textu male, et a sermone et operatione; nec melius Eras., Gall. et Grab., et sermone et operatione. Enumerat enim Irenæus quæcumque a Christo gesta præixerunt prophetæ, sermonem videlicet ejus, operationem et passionem; quod cum perspicuum adeo sit, mirum qui Feuardentium et Grapius fugerit.

(91) *Prædicere.* Alias, *prædicare*.

(92) *Venientis in terris implet.* *Neque enim casu quodam hæc evenisse potestis dicere.* Ita vetus Feuard. cod., Clarom., Voss. Sed pro his in Eras. et Gall.

quidem de altero quodam dicta, similiter autem evenerunt (93) Domino. Omnes enim prophetas hæc eadem prophetaverunt: sed neque alicui ex veteribus evenerunt. Si enim evenissent alicui ex veteribus ista, non utique qui postea fuerunt, prophetassent in novissimis temporibus futura hæc. Adhuc etiam nemo est neque patruin, neque prophetarum, neque antiquorum regum, circa quem propriæ ac specialiter factum sit aliquid horum. Nam omnes quidem Christi passiones prophetaverunt; ipsi autem ad patiendum, similiter ut ipsa prædicta sunt, longe erant. Et argumenta autem quæ predicta sunt Dominicæ passionis, in nullo altero facta sunt. Neque enim sol medio die occidit aliquo de veteribus mortuo, neque scissum est velum templi, neque terra mota est, neque petre disruptæ sunt, neque mortui resurrexerunt, neque in tertia die quis illorum surrexit, neque receptus est in colum, neque, cum assumeretur, aperti sunt cœli, neque in nomen alicujus alterius crediderunt gentes, neque quis ex eis mortuus et resurgens speruit novum libertatis testamentum. Non igitur de altero, sed de Domino, in quem concurrent (94) omnia prædicta signa, dicebant prophetæ.

4. Si autem aliquis Judæis advocationem præstans, erectionem (95) templi, quæ, posteaquam in Babylonem transmigraverunt, facta est sub Zorobabel, et diæcessionem populi, quæ facta est post septuaginta annos, dicat hoc esse novum testamentum; cognoscat quoniam lapideum quidem templum restructum (96) est tunc (adhuc enim illa quæ in lapideis tabulis facta fuerat, lex servabatur); novum autem testamentum datum est nullum, sed ea lege, quæ per Moysen data est, utebantur usque ad adventum Domini; a Domini autem adventu novum testamentum ad pacem reconciliata, et vivificatrix lex in universam exivit terram (97): « Ex Sion enim prodiet (98) lex, et verbum Domini de Jerusalem, et arguet populum multum: et concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces, et jam non discent pugnare »³⁰. Si igitur alia

³⁰ Isa. 11, 5, 6; Mich. iv, 2, 3. ³¹ Isa. LVII, 1. ³²

minus recte legitur: præstabit in novissimo dierum. Casu quodam hæc evenisse non potestis dicere. Et longe pejus Feuardentius utramque lectionem coniungens, scripsit: venient in terris implevi, præstabit in novissimo dierum. Casu quodam hæc evenisse non potestis dicere.

(93) Evenerunt. Eras., Gall., Grab. et Merc. 1, evenerint.

(94) Concurrerunt. Al., concurrunt.

(95) Erectionem. Præpositionem per a Feuard. et Grab. perperam huic voci præfixam expunxi auctoritate Eras., Gallas., Clarou., Arundel. et Merc. 2.

(96) Restructum. Al., restitutum.

(97) Terram. Quemadmodum dixerunt prophetæ additur in editi.

(98) Prodiet. Al., procedet.

(99) Eum. Refer ad Λόγον.

(1) Annuntiatum in. In pro est ex Arund. et Merc. 2, posuit Grab.; utrumque vero habet Clarou., neutrum Eras. et Galli.

A lex et verbum exiens a Jerusalem, tantam pacem fecit apud eas gentes, quæ eum (99) receperunt, et per eas arguit imprudentia multum populum, videtur consequens de altero dixisse prophetas. Si autem libertatis lex, id est verbum Dei ab apostolis, qui a Jerusalem exierunt, annuntiatum in (1) universam terram, in tantum transmutationem fecit, ut gladios (2) et lanceas bellatorias in aratra fabricaverit ipse (3), et in falces, quæ donavit ad metendum frumentum, in organa pacifica (4), demutaverit (5), et jam nesciunt pugnare, sed percussi et alteram præbent maxillam; non de aliquo alio propheta dixerunt 276 hæc, sed de eo qui fecit ea. Hic autem est Dominus noster, et in hoc est sermo verus: quoniam ipse est qui aratum fecit, et falcum intulit, hoc est hominis primam seminationem, quæ sicut secundum Adam plasmatio, et in novissimis temporibus per Verbum collectam fructificationem: et propter hoc qui (6) initium fini conjugebat, et utrorumque Dominus existens, in fine quidem aratum ostendit, lignum copulatum ferro, et sic ejus (7) expurgavit terram: quoniam firmum Verbum unitum carni, et habitu tali (8) confixus, emundavit silvestrem terram. Initio autem falceum figurabat per Abel, significans justi generis humanam collectionem: « Vide enim, » inquit, « quomodo justus perit, et nemo intuetur, si viri justi tolluntur, et nemo excipit corde »³². Hæc autem in Abel quidem præmeditabantur, a prophetis (9) vero præconabantur, in Domino autem perficiebantur, et in nobis autem idipsum est, consequence corpore suum caput.

5. ³¹ Et aduersus eos quidem, qui ab alio Deo prophetas dicunt, ab altero autem Patre Dominum nostrum, talia sunt apta, si quo modo tandem quiescant a tanta irrationalitate. Propter hoc euum et laboramus eas, quæ sunt ex Scripturis, adhibere ostensiones; ut ipsis sermonibus confutantes eos, quantum in nobis est, cohabeamus eos a grandi blasphemia, et a multorum deorum deimenti fabricatione.

Cap. LXVIII.

D (2) In tantum...ni gladios. Al., in tantum...quod gladios.

(3) Fabricaverit ipse. Sic Claromont., cui quoad postremam vocem consentiunt Anglic. omn. In Feuard. marg., fabricavit ipse. In reliquis minus bene, fabricaverint, vel fabricaverunt ipsi. Porro ipse pro more refert interpres ad Λόγον, quoniam paulo ante neutrò genere usus fuerit. Sed ejusmodi sphalmata ipsi haud insueta sunt.

(4) In organa pacifica. Hæc glossema olenit, et a textu, utpote superflua, ableganda videntur. Per appositionem saltum intelligas.

(5) Demutaverit. Sic iterum Clarom. In Feuard. marg., demutavit. In ceteris, demutaverint.

(6) Qui. Al., quod.

(7) Eius. Autò vertere debuisset interpres suam.

(8) Tali. Clarom., Arund., Merc. 2 et Grab., tali.

(9) A prophetis. Sic pro in prophetis posui ex Clarom.

CAPUT XXXV ¹⁰.

Vana et insana esse, quæ de variis Scripturarum principiis comminiscobantur Valentianus et Gnostici, nec proinde prophetae (multo minus Christum) partim a summitate, partim a mediata, partim a Demiurgo afflatis, locutus fuisset.

1. *Adversus eos rureas qui sunt a Valentino, et reliquos falsi nominis Gnosticos, qui aliquando quidem a summitate quedam eorum, quæ sunt in Scripturis posita, dicta dicunt, propter semen quod est inde; aliquando vero a mediata, propter matrem Prunicam audacem (10); multa vero a mundi fabricatore, a quo et missi sunt prophetæ: dicimus valde irrationalib[us] esse, in tantum inopinata deducere Patrem universorum, quasi non haberit sua instrumenta, per quæ pure ea, quæ sunt in Pleromate, annuntiarentur. Quem enim timebat, ut non libere et sine commissione ejus spiritus, qui est in diminutione et ignorantia factus, proprio ac separatim significaret voluntatem suam? An timebat ne plurimi salvarentur, cum plures pure audissent ea quæ sunt veritatis? An rursus impotens erat ipse sibi preparare eos, qui adventum Salvatoris annuntiarentur (11)?*

2. *Si autem cum hoc venisset Salvator, suos apostolos misit in mundum, pure adventum ejus annuntiantes, et voluntatem Patris docentes, in nullo communicantes neque gentium, neque Judæorum doctrinæ; multo magis in Pleromate existens, prædicatores proprios destinasset, annuntiantes in hunc mundum futurum (12) adventum ejus, in nullo communicantes iis prophetis, quæ (13) sunt a Demiurgo. Si autem, cum esset intra Pleroma, usus est iis prophetis qui erant secundum legem, et per eos ostendit quæ sunt ea; multo magis, cum hoc venisset, his ipsis usus fuisset magistris, et per eos annuntiasset nobis Evangelium. Jam igitur non Petrum et Paulum, et reliquos apostolos dicant annuntiasse veritatem, sed Scribas, et Phariseos, et reliquos per quos lex annuntiabatur. Si autem suos in suo adventu proprios apostolos emisit in spiritu veritatis, et non in spiritu erroris; hoc idem ipsum et in prophetis fecit: semper enim idipsum Verbum Dei. Et si quidem de principalitate Spiritus fuit, secundum regulam ipsorum, Spiritus lucis, et Spiritus veritatis, et Spiritus ¹¹ quæcumque Domino acciderunt, de quibus dixerunt*

¹⁰ Cap. LXIX. ¹¹ Luc. v, 36, 37.

- (10) *Audacem. Deest in Clarom. et Voss.*
 (11) *Annuntiarent. Al., præannuntiarent.*
 (12) *Proprios... futurum. Desunt in Voss.*
 (13) *Prophetis, quæ. Al., prophetis, qui.*
 (14) *Arguuntur. Edit., arguuntur.*
 (15) *Quæ extensus Horo. Ita pro quæ extensus Horo, vel hora, ut corrupte babent omnés codd., emendo, non quidem ullius ms. codicis auctoritate, sed ex ipso Irenæo, qui in aliis locis iisdem verbis et eodem sensu uaus est. Nam supra lib. 1, cap. 4, n. 4, scribit miserrimum Achamothæ superiorem Christum, et per crucem extensem, sua virtute formasse formam, etc. Quæ eadem repetit cap. 7, n. 2, circa mcj. Extensus igitur Horo formavit matrem*

A perfectionis, et Spiritus agnitionis; is vero, qui a Demiurgo, fuit spiritus ignorantis, et diminutio-
 nis, et erroris, et umbra progenies; quemadmodum in uno et eodem potuit esse perfectio et di-
 minutio, agnitus et ignorantis, error et veritas, lux
 et tenebrae? Si autem in propheticis impossibile erat
 hoc ita esse, sed ab uno Deo verbum Domini pra-
 conabant, et adventam Filii ejus annuntiabant;
 multo magis Dominus ipse nunquam modo quidem
 de principali, modo vero de subiecta demisora-
 tione fecisset sermones, et agnationis et ignorantis
 simel factas magister; nec unquam modo quidem
 mundi fabricatorem, modo autem eum, qui super
 hunc est, glorificare Patrem, quemadmodum ipse
 ait: « Nemo immittit commissarum vestimenta novi
 in vestimentum vetus, nec mittunt vinum novum
 in utres veteres ¹². » Igitur aut omnimodo et ipsi
 abstineant se a prophetis, tanquam a veteribus; et
 non dicant, eos ab ea novitate, quæ secundum
 principalitatem est, quædam dixisse, præmissos a
 Demiurgo: aut rursus arguuntur (14) a Domino
 dicente, « novum vinum non mitti in utres ve-
 teres. »

3. *Unde autem semen Matris ipsorum poterat
 cognoscere ea, quæ erant intra Pleroma, sacra-
 menta, et de his eloqui? Siquidem extra Pleroma
 existens Mater, peperit hoc ipsum semen; quod
 autem extra Pleroma est, extra agnitionem esse
 dicunt, quod est ignorantia. Quomodo igitur id,
 quod erat ignorantia, semen conceptum, agnitionem
 annuntiare poterat? Aut quemadmodum ipsa Mater,
 ea quæ erant Pieromatica, cognoscebat sacramenta,
 informis et insigurata, quasi abortivum projecta
 foras, et ibi aptata et formata, et ab Horo prohi-
 bita interius ingredi, et usque ad coconsumationem
 extra Pleroma perseverans, id est extra agnitionem? ¹³ Rursus autem passionem Domini ty-
 pum esse dicentes extensionis Christi superioris,
 qua extensus Horo (15) formavit eorum Matrem;
 in reliquis arguuntur, non habentes similitudinem
 typi (16) ostendere. Ubi enim sursum Christus aecto
 et selle potatus est? aut ubi divisa sunt vestimenta
 ejus? aut ubi punctus est, et exiit sanguis et
 aqua? aut ubi guttas sanguinis sudavit? et reliqua
 quæcumque Domino acciderunt, de quibus dixerunt*

Achamoth. Et lib. 11, cap. 18, n. 3: *Utrum, inquit, is qui ab illis affingitur sursum Christus, superextensis Horo, id est fini, et formavit eorum matrem? Quæ eadem verba sunt quæ hic adhibet: quibus luce clarius demonstratur nostræ lectionis veritas: cum maxime nihil frequentius in mss., uti jam alibi monui, ablativis in accusativos, et vice versa, per-
 param additis aut omissis abbreviationis notis,
 commutatis; ac proinde proclive fuerit scribere,
 quæ Horo, pro quæ Horo.*

(16) *Non habentes.... typi. Particulam jam bis
 vocibus prædictis omisi cum Clarom. et Voss..
 quorum insuper auctoritate typi pro typum cum
 Gratio posui.*

prophetæ. Unde ergo ut res quæ tunc quidem non-
dum evenerant (17), incipiebant autem evenerare,
aut Mater, aut semen ejus divinavit?

4. Adhuc etiam super hæc dicunt quidem a prin-
cipalitate quædam dicta, confutati ab iis, quæ
in Scripturis de Christi adventu reseruntur. Quæ
autem sint hæc (18), non jam unum sentiunt, sed
alii alia de his ipsis respondent. Si quis enim ex-
perimentum eorum volens accipere, separatim in-
terroget de aliquo sermone eos, qui excellentes
sint apud eos; inveniet alium quidem dicentem de
Propatore, id est de Bytho, esse id quod interro-
getur; alium vero de Initio omnium, id est, de
Unigenito; alterum vero de Patre omnium, hoc
est de Verbo (19); alter rursus dicet de uno *Æone*
eorum, qui sunt in Pieromate *Æones*, dici; alii
autem de Christo, et alius de Salvatore. Qui autem
illorum peritior est, posteaquam multum taceus
protraxerit, de Horo ait dictum esse; alius vero
eam, quæ est intra Plenitudinem, Sophiam signifi-
cari; alius vero illam, quæ extra Plenitudinem est,
Matrem annuntiari; et alias mundi fabricatorem
Deum (20) dicet. Tantæ sunt de uno inter eos di-
versitates, de iisdem Scripturis varias habentes
sententias; et uno eodemque sermone lecto, uni-
versi obductis supercilios agitantes (21) capita,
valde quidem altissime se habere sermonem dicunt,
nos autem omnes capere magitudinem ejus intel-
lectus, qui ibidem continetur; et propter hoc, si-
lentium maximam rem esse apud sapientes. Opor-
tere (22) enim eam, quæ sit sursum, Sigen, per id
quod est apud eos silentium, deformari. Sic autem
abeunt omnes, quolquit sunt, tantas de uno ge-
stantes sententias, in abscondito ferentes secum sua
acumina. Cum igitur inter eos convenerit de illis
quæ in Scripturis sunt prædicta, tunc et a nobis
confutabuntur. Non enim bene sentientes, interim
tamen semetipsos arguunt, de iisdem verbis non
consentientes. Nos autem unum et solum verum
Deum doctorem sequentes, et regulam veritatis
habentes ejus sermones, de iisdem semper eadem
dicimus omnes, unum Deum scientes, factorem
hujus universitatis, qui prophetas misit, qui eduxit
populum de terra *Ægypti*, qui in novissimis tem-
poribus Filium suum manifestavit, uti confunderet
incredulos, et exquireret justitiam fructum.

¹⁴ Cap. LXX. ¹⁵ Matth. xxi, 53 et seqq. ¹⁶ Matth.

v, 22, 28, et seqq.

(17) *Evenerant.* Al. *venerant.*

(18) *Quæ autem sint hæc.* Scilicet, a principali-
tate dicta.

(19) *De Patre omnium, hoc est de Verbo.* Ver-
bum dicebant Valentiniani Patrem omnium eorum,
qui posse futuri essent, et initium et formationem uni-
versi Pieromatis, sup. lib. 1, cap. 50, n. 1.

(20) *Deum.* Voss. *Dominum.*

(21) *Agitantes.* Feuard. et Grab., *gyranter.*

(22) *Oportere.* Alii, *oportet.*

(23) *Ab alia et alia substantia.* Iu. Grab. ex cod.
Voss. In Clarom., *ab alia substantia.* In aliis, *ab
aliqua alia substantia.*

(24) *Filium suum unicum.* Sic vetus Italica,
juxta quam sere citatur hic Evangelii locus. Nam

*Ab uno et eodem Patre missos esse prophetas, a quo
et Christus missus est.*

CAPUT XXXVI¹⁴.

5. Quem enim non confutat Dominus, neque ab
altero dicere prophetas, nisi a Patre ejus, neque ab
alii et alia substantia (25), sed ab uno et eodem
Patre, neque alium aliquem ea quæ sunt in hoc
mundo fecisse, nisi suum Patrem, docens sic :
« Homo erat quidam paterfamilias, et plantavit
vineam, et sepem circumdedit ei, et fodit in ea
torcular, et ædificavit turrim, et locavit eam colon-
nis, et peregre profectus est. Cum autem appro-
pinquasset tempus fructuum, misit servos suos ad
colonos, ut acciperent de fructibus suis. Et coloni,
apprehensis servis, unum quidem ceciderunt, alium
autem lapidaverunt, alium vero occiderunt. Iterum
misit alios servos plures prioribus; et fecerunt eis
similiter. Novissime autem misit eis filium suum
unicum (26), dicens : Forte verebuntur (27) filium
meum. Coloni vero cum vidissent filium dixerunt
intra se : Hic est hæres, venite, occidamus eum,
et habebimus hæreditatem ejus : et apprehensum
eum ejecerunt extra vineam, et occiderunt eum.
Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet colo-
nis illius? Et dixerunt illi : Malos male perdet, et
vineam suam locabit alii coloni, qui reddent ei
fructus temporibus suis. Iterum dicit Dominus :
Nunquam legis : Lapidem quem reprobaverunt
ædificantes, hic factus est in caput anguli? A Do-
mino factus est, et est mirabilis (28) in oculis
nostris. Propter quod dico vobis, quoniam aufero-
tur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti
fructus (27) ejus¹⁵. Per quæ ostendit manifeste
discipulis suis unum quidem et eundem patrem-
familias, hoc est Deum Patrem, qui per seipsum
omnia facit : varios vero agricultas, quosdam qui-
dem contumeliosos, et superbos, et infructuosos, et
278 Domini interfectores; quosdam vero cum
omni obedientia reddentes fructus temporibus suis :
et eundem hunc patremfamilias, aliquando quidem
mittentem servos, aliquando quidem Filium suum.
A quo igitur Patre missus (28) est Filius ad eos
colonos, qui interfecerunt eum, ab hoc et servi.
Sed Filius quidem quasi a Patre veniens principali
auctoritate, dicebat : « Ego autem dico vobis¹⁶ : »

In aliis Matthei codd. haud legitur *īva, unicum,*
ut nec *īva* *īvī*, quod mox sequitur.

(25) *Verebuntur.* Clarom. *reverebuntur.*

(26) *Factus est, et est mirabilis.* Ita antiquiores
et melioris note codd. Clarom., Voss. et ex parte
Arund., in quo *mirabilis* : quorum lectionem se-
quor, non quod Graeco Evangelii textui magis con-
sentaneam credam; sed quod genuinam Irenei in-
terpretis lectionem esse putem, qui hactenus, ut
monui, veterem Italicam secutus est, quæ sic ha-
bet. Alia exemplaria cum Vulgata nostra habent :
Factum est istud, et est mirabile.

(27) *Fructus.* Al., *fructum.*

(28) *Missus.* Feuard. in marg. et Voss., *emissus.*

servi autem quasi a Domino serviliter; et propter hoc dicebant: « Hæc dicit Dominus. »

2. Quem igitur illi Dominum præconabant incredulis, hunc Christus tradidit his qui obediunt sibi: et qui priores, sive primum per servilem legislationem, vocaverat Deus, hic posteriores, sive postea per adoptionem, assumpsit. Plantavit enim Deus vineam humani generis, primo quidem per plasmationem Adæ, et electionem Patrum: tradidit autem colonis per eam legi-dationem, quæ est per Moysen: sepe autem circumdedidit, id est circumterminavit eorum culturam (29); et turrim ædificavit, Jerusalæm elegit: et torcular fudit, receptaculum propheticæ Spiritus præparavit: et sic prophetas misit antequam esset in Babylonem transmigratio, et post transmigrationem alteros iterum, plures quam priores, expletos fructus, dicentes illis (30): « Emundate vias vestras, et mores vestros³¹ (31); judicium justum judicate, et misericordiam et miserationem facite unusquisque ad fratrem suum: in viduam, et orphanum, et proselytum, et pauperem ne exercueritis potentatum, et unusquisque in malitia fratris sui ne recordemini in cordibus vestris³², et jusjurandum falsum nolite diligere³³. Lavavimini, mundi estote, auferite nequitias a cordibus vestris, discite benefacere, exquirite judicium, defendite vim patientem, judicite pupillo, et justificate viduam, et venite, disputemus, dicit Dominus³⁴. » Et rursum: « Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquuntur dolum. Diverte a malo, et fac bonum, inquire pacem, et sequere (32) eam³⁵. » Hæc præconantes prophetæ, fructum petebant justitiae. Non creditibus autem illis, novissime misit Filium suum, misit Dominum (33) nostrum Iesum Christum, quem cum occidissent mali coloni, proicerunt extra vineam. Quapropter tradidit eam Dominus Deus non jam circumvallatam, sed expansam in universum mundum alias colonis, redentibus fructus temporibus suis, turre electionis exaltata ubique et speciosa. Ubique enim præclara est Ecclesia, et ubique circumfossum torcular:

³¹ Jerem. vii, 3. ³² Zach. vii, 9, 10. ³³ Zach. viii, 17. ³⁴ Ies. 1, 16 et seqq. ³⁵ Psal. xxxiii, 14, 15. ³⁶ Jerem. vii, 29, 30. ³⁷ Jerem. vi, 17, 18. ³⁸ Luc. xxi, 34, 35. ³⁹ Luc. xii, 35, 56. ⁴⁰ Luc. xvii, 26 et seqq. ⁴¹ Matth. xxiv, 42.

(29) Circumterminavit eorum culturam. Id est, ut recte explicat Grab., terre sancte finibus conclusit.

(30) Illis. Hæc dicit Dominus omnipotens, addiderunt recentiores ex sacris Bibliis: sed melius omittunt Claroni. et Voss. In Arund. vero deest solum omnipotens.

(31) Et mores vestros. Hæc pariter deunt in Claroni. ut et, ad fratrem suum: tum: et unusquisque; ac nesciunt omnia hæc: jusjurandum.... a cordibus vestris.

(32) Sequere. Edit., persequere.

(33) Misit Filium suum, misit Dominum. Ita Claroni. et Voss. Cæteri, Filium suum misit Dominum.

(34) Proicerunt. Al., ejecerunt.

(35) Exploratores. Vocem dicentes quæ sequitur in edit. expunxi auctoritate Claroni. et sacri textus.

(36) Fructus. Al., fructum.

(37) Et vigilate semper in omni tempore. Illec non

A ubique enim sunt qui suscipiunt Spiritum. Quoniam enim Filium Dei reprobaverunt, et proicerunt (34) eum, cum eum occidissent, extra vineam, justus reprobavit eos Deus, et extra vineam existentibus gentibus dedit fructificationem culturæ. Quenadmodum et Jeremias propheta ait: « Reprobavit Domina, et abiecit gentem facientem hæc: quoniam fecerunt filii Iuda malignum in conspectu meo, dicit Dominus³¹. » Similiter autem Jeremias: « Constitui super vos exploratores (35): Audite vocem tubæ; et dixerunt: Non audiemus. Propter hoc andierunt gentes, et qui pascunt pecora in eis³². » Unus ergo et idem Deus Pater, qui plantavit vineam, qui populum eduxit, qui prophetas misit, qui Filium suum misit, qui vineam dedit aliis colonis, his qui reddunt fructus (36) in temporibus suis.

B 3. Et propter hoc dicebat Dominus discipulis suis, bonos operarios nos præparans: « Attendite vobis et vigilate semper in omni tempore (37), ne quando graventur corda vestra in crapula, et ebrietate, et cogitationibus sæcularibus, et repente assistat super vos dies illa. Superveniet enim quasi laqueus super omnes sedentes super faciem terræ³⁸. Sint igitur lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes (38), et vos similes hominibus expectantibus dominum suum³⁹ (39). Quomodo enim factum est in diebus Noe: manducabant et bibeant, et emebant et vendebant, nubebant et unebabant, et non scierunt, quoadusque intravit Noe in arcum, et venit diluvium, et perdidit omnes. Et quemadmodum factum est in diebus Lot: manducabant et bibeant, emebant et vendebant, plantabant et ædificabant, quoadusque (40) exivit Lot a Sodomis: pluit ignem de caelo, et perdidit omnes: sic erit et in aduentu Filii hominis⁴⁰. Vigilate igitur, quoniam nescitis qua die Dominus vester veniet⁴¹. » Unum et eundem annuntians Dominum, qui in temporibus Noe propter inobedientiam hominum superduxit (41) diluvium, et temporibus Lot propter multitudinem peccatorum Sodomitarum pluit ignem a caelo, et in novissimo (42) propter hanc eundem inobedien-

(29) Circumterminavit eorum culturam. Id est, ut recte explicat Grab., terre sancte finibus conclusit.

(38) Ardentæ. In Eras., Gall. et Feuard. addita leguntur: in manibus vestris. Sed ea post Grabium expunxi, quia nec in Claroni., Arund., Voss., Merc. 1, neque in Græco S. Luca cod. existant, sed ex Latina Vulgata hic inserita sunt.

(39) Dominum suum. Hæc, quando revertatur a nuptiis, quæ addita leguntur in edit., iterum expunxi auctoritate Claroni., Arundel., Voss. et Merc. 1. Nec refert quod inferius cap. 37, n. 3, occurrit in omnibus codd., nam hic lenitus totum hunc Luca contextum allegare videtur ex memoria: plura siquidem addit, vel omittit, contra atque legitur in Lucæ codd.

(40) Quoadusque. Sic Feuard. in marg., Claroni. et Voss. Alii cum Vulgata, que die.

(41) Superduxit. Eras., Gall. et Feuard. superduxit.

(42) Et in novissimo. Tempore quod addunt edit.

nam et similia peccata, superducet diem judicij: in quo sit, tolerabilius Sodomis et Gomorribus futurum, quam civitati (43) et domui (44), quæ non receperit verbum apostolorum ejus. *Et tu, Capharnaum, » dicebat, « nunquid usque ad cœlum exaltaberis (45)? Usque ad inferos descendes. Quoniam si in Sodomis facte fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, mansissent usque in bidernum diem. Verumtamen dico vobis, tolerabilius erit Sodomis in die judicij quam vobis⁴⁰. »*

4. *Unum (46) et idem cum semper sit Verbum Dei; credentibus quidem ei fontem aquæ in vitam æternam danc, in fructuosaem vero fici arborem arescens statim (47) : et temporibus 279 Noe (48) diluvium inducens, uti exstingueret peccatum genus eorum, qui tunc erant homines, qui jam fructificare Deo non poterant, cum angeli transgressores commissi fuissent eis; et ut peccata eorum compesceret, servaret vero arcæ typum, Adæ plasmationem (49) : et temporibus Lot qui pluit (50) super Sodomam et Gomorram ignem et sulphur de cœlo, « exemplum iusti judicij Dei⁴¹, » ut cognoscerent omnes, quoniam « omnis arbor quæ non facit fructum bonum (51), excidetur, et in ignem mittetur⁴² : » et in universalis iudicio tolerabilius Sodomis utens, quam his qui viderunt ejus virtutes quas faciebat, et non crediderunt in eum, neque receperunt ejus doctrinam. Quemadmodum enim majorem dedit gratiam per suum adventum his qui crediderunt ei, et faciunt ejus voluntatem ; sic et maiorem in iudicio habere peccatum eos qui non crediderunt ei, significavit, justus existens super omnes æqualiter, et quibus plus dedit, plus ab eis exacturus : plus autem, non quod alterius Patris agnitionem ostendit.*

⁴⁰ Matth. xi, 23, 24. ⁴¹ II Thess. 1, 5. ⁴² Matth.

delevi auctoritate Clarom., Voss. et Arund., quia præter quam quod vox ea satis subintelligitur, addita a quopiam videtur explicationis causa.

(43) *Civitati. Illi huic voci præfixum omisi cum Clarom. et Voss.*

(44) *Et domui. Desunt in Arund.*

(45) *Nunquid usque ad cœlum exaltaberis? Sic utraque Vulgata, nostra videlicet, et vetus Italica; ita et miss. quidam, sed pauci, codi. Graeci. Sed editi sonant, quæ usque in cœlum exaltari.*

(46) *Unum. Ita vetus Feuard. cod., Clarom. et Voss. Reliqui, unus.*

(47) *Statim. Et huic voci male præfixum delevi auctoritate Clarom. et Voss.*

(48) *Noe. Juste additum in edit. Arund. et Merc. 2.*

(49) *Servaret vero arcæ typum, Adæ plasmationem. Servaret ex Arund. posuit Grab. pro servare, ut edit. habent, vel servarent, uti Clarom., Voss. et Feuard. in marg. Addit vir doctissimus voce in aliquam hic excidisse, et per arcæ typum legendum esse: quod probabilitate non vacat. Has tamen voces, arcæ typum, nonnihil suspectas habeo, vereorque ut ab imperitis amanuensibus scriptæ sint, pro archetypum; quod ad hunc locum apprime quadraret. Sed donec suffragetur ms. aliquis cod., vulgata lectio in sensum satis commodum trahi potest, mode conjunctionem et ante Adæ supplex, et servaret ad utrumque membrum referas, quamvis non eadem omnino significatione. Seusus illinimurum*

dit, sicut per tot et tanta ostendimus; sed quia maiorem donationem paternæ gratiæ per suum adventum effudit in humanum genus.

5. *Si cui autem non sufficiunt quæ prædictimus, ad credendum ab uno et eodem Patre prophetas missos esse, a quo et Dominus noster missus est, aperiens autem os cordis sui, et Christum Iesum Dominum magistrum invocans (52), audiat dicentem eum: « Simile esse (53) regnum celorum regi nuptias facienti filio suo, et mittenti servos suos ad conrogandum (54) eos, qui vocati fuerunt ad nuptias. » Et illis nolentibus obedire: « Iterum, » ait, « alios servos misit, dicens: Dicite his qui sunt vocati: Venite, prandium meum paravi, tauri mei et omnia saginata occisa et omnia parata sunt; venite ad nuptias. Illi autem abierunt negligentes eum, alii quidem in agrum suum; alii autem in negotiationem suam; reliqui vero arripuerunt servos (55), et alios quidem contumeliosæ tractaverunt, alios vero occiderunt. Rex autem cum audisset, iratus est, et mittens exercitus suos, perdidit interfectores illos, et civitatem eorum succedit, et dixit servis suis: Nuptias quidem parata sunt, vocati vero non fuerunt digni. Exite (56) igitur ad exitus viarum, et quoiquot inveneritis, congregare ad nuptias. Et exentes servi ejus congregaverunt omnes quoiquot invenerunt, bonos et malos, et impletæ sunt nuptiæ a discubentibus (57). Introiens autem rex videre recumbentes, vidit ibi hominem non vestitum indumentum nuptiarum (58), et dicit ei: Amice, quomodo venisti hic, non habens indumentum nuptiarum? Illo autem obmutiente, dixit rex ministris: Tollite eum a pedibus et manibus (59), et mittite eum in teu-*

ni, 40.

erit, Deum induxisse diluvium, tum ut peccata hominum compesceret, tum ut servaret arcæ typum, id est servaret, seu exhiberet in arca typum futuri baptismi, qui juxta D. Petrum ep. I, cap. iii, 20 et seqq., per arcam Noe præsignificabatur; tum deinde ut servaret Adæ plasmationem, ne penitus interiret.

(50) *Pluit. Ita Feuard. in marg., Clarom. et Voss. In Merc. 2, pluerit; in aliis pluerat.*

(51) *Bonum. Deest in Eras., Gall., Clarom., Arund. et Merc. 2.*

(52) *Os... invocans. Ita pro eures... advocans posuit ex Feuard. marg., Clarom. et Voss.*

(53) *Simile esse. Sic Clarom. et Voss. Alii, simile est.*

(54) *Conrogandum. Ita Clarom., Arund. et Merc. 1. Cæleri, congregandum.*

(55) *Seruos. Ejus quod in edit. additum legitur, omisi cum Clarom. et oī. Anglic., quanvis in sacro textu occurrat.*

(56) *Exite. Sic Clarom. et Voss. Alii, ite.*

(57) *A discubentibus. Præpositionem a addidi ex Clarom., et sic pariter legit Lucifer Calarit. lib. ii pro S. Athanasio.*

(58) *Indumentum nuptiarum. Ita Feuard. in marg., Clarom. et Voss. juxta Graecum, Ἐνδύμα γάμου. In Arund., indumento nuptiarum. In cæteris, teste nuptiali.*

(59) *Tollite eum a pedibus et manibus. Sic cum Irenæo, aut ejus interprete, legit Lucifer Calarit.*

bras, quæ sunt exteriores: ibi erit fletus et stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi⁶¹. Manifeste enim et per hæc verba sua ostendit Dominus omnia, et quoniam unus Rex et Dominus omnium Pater, de quo et antea dixit: « Neque in Hierosolyma jures, quoniam civitas est magni Regis⁶². » Et quoniam ab initio nuptias preparavit Filio suo (60), et propter immensam benignitatem per servos suos vocabat priores ad convivium nuptiarum; et ubi illi inoluerunt obedire, rursus alios servos misit convocans eos, neque sic obedierunt ei, sed et eos qui vocationem annuntiabant, lapidaverunt et occiderunt: illos quidem perdidit mittens exercitus suos, et civitatem (61) illorum succedit; et ex omnibus autem viis, id est, ex universis gentibus ad convivium nuptiarum Filii sui convocavit, quemadmodum et per Jeremiam ait: « Et misi ad vos servos meos prophetas, dicere: Avertiunini unusquisque a via nequissima, et meliora facite opera vestra⁶³. » Et rursus per eundem: « Et misi, » inquit, « ad vos omnes servos meos prophetas inter diem et ante lucem, et non obedierunt mihi, neque intenderunt aures ipsorum. Et dices eis hunc sermonem: Hoc genus, quod non obedivit voci Domini, neque recipit disciplinam; defecit fides ex ore ipsorum⁶⁴. » Qui igitur nos per apostolos undique vocabit Dominus, hic per prophetas vocabat eos qui olim fuerunt, quemadmodum ex sermonibus Domini ostenditur: et non ab alio quidem prophetæ, ab alio autem apostoli, etiam variis gentibus præconabant; sed ab uno et eodem, alii quidem Dominum annuntiabant, alii autem Patrem evangelizabant: et alii quidem adventum præpuntiabant Filii Dei, alii vero præsentem eum jam his qui longe erant, præconabant.

6. Adhuc etiam manifestavit oportere nos cum vocatione (62) et justitiae operibus adornari, ut requiescat super nos Spiritus Del. Hoc est (63) enim indumentum nuptiarum, de quo et Apostolus ait: « Nolumus expoliari, sed superindui, ut absorbeat mortale ab immortalitate⁶⁵. » Qui autem vocati quidem sunt ad coenam Dei, et propter

⁶¹ Matth. xxii, 2, et seqq. ⁶² Matth. v, 35. ⁶³ Jerem. xxxv, 15. ⁶⁴ Matth. xxii, 13. ⁶⁵ I Cor. x, 5. ⁶⁶ Matth. xxii, 14. ⁶⁷ Juan. v, 16. ⁶⁸ Matth. xxii, 7. ⁶⁹ Psal. XIII, 4.

lib. II pro S. Athanasio, nisi quod omittat præpositionem. A. Frustra igitur Grabius textum Irenæi hic corruptum esse suspicatur, et forte solam primam literam a vocis *alligatum* remansisse.

(60) *Filio suo*. Desunt in Eras. et Gall.

(61) *Civitatem. Al., civitates.*

(62) *Oportere nos cum vocations*. Sic Clarom., nisi quod cum pro cum incuria scribæ habeat, ut et Voss., Eras., Gall. et Feuard. At in Arund. et Merc. 2 recte exaratum cum. In Eras. et Gall., præterea dicitur nos; quod addidit quidem Feuard., sed præpostero ordine. Id nimur vult Irenæus, necesse esse, præter vocationem, et justitiae operibus adornemur, ut requiescat super nos Spiritus Del.

(63) *Hoc est. Hoc omittunt Clarom. et Voss.*

A malam suam conversationem non percepérunt Spiritum sanctum, et projiciuntur, » inquit, « in tenebras exteriores⁷⁰. » Manifeste ostendens, quod idem ipse Rex, qui convocaverit undique fideles ad nuptias Filii sui, et incorruptibile convivium donaverit, jubeat mihi in tenebras exteriores 280 eum, qui non habet (64) Indumentum nuptiarum, hoc est contemptorem. Quemadmodum enim in priori testamento et non in multis illorum bene sensit⁶⁶; » sie et hic et multi vocati, pauci electi⁶⁷. » Non aliud igitur qui judicat Deus, et aliis qui convocat ad salutem, Pater: nec aliis qui æternum lumen doçat, aliis vero qui jubet in exteriores mitti tenebras eos, qui non habent indumentum nuptiarum. Sed unus et idem Dominus B (65) Pater Domini nostri, a quo et prophetæ misi sunt: indignos quidem convocans propter immensam benignitatem; eos vero qui convocati sunt in spiciens, si conveniens habeant indumentum, et congruens nuptiis Filii sui: quoniam nihil inconveniens, neque malum placet ei. Quemadmodum Dominus dixit ei qui curatus fuerat: « Ecce sanus factus es: jam noli peccare, ne quid deterius tibi fiat⁶⁸. » Qui enim est bonus, et justus, et mundus, et immaculatus, neque malum aliquid, neque inustum, neque abominandum in suo sponsali thalamo sustinebit. Est autem hic Pater Domini nostri, cuius providentia constant omnia, et jucundus, et administrantur omnia: et gratuito quidem donat in quos oportet, secundum autem meritum dignissime distribuit adversus (66) ingratos et non sentientes (67) benignitatem ejus, justissimus retributor: et propterea ait: « Mittens exercitus suos perdidit interfectores illos, et civitatem illorum incendit⁶⁹. » Exercitum (68) autem ejus inquit, quia omnes homines Dei: « Domini, » enim « est terra, et plenitudo ejus, orbis terrarum (69), et omnes qui habitant in ea⁷⁰. » Et propter hoc Paulus apostolus in ea Epistola quæ est ad Romanos, ait: « Non enim est potestas nisi a Deo. Quæ autem sunt, a Deo ordinatae (70) sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi (71) damnationem sibi acquirunt (72). Principes enim non sunt timori bono operi,

D (64) *Habet. Editt., habeat.*

(65) *Dominus. Editt., Deus.*

(66) *Distribuit adversus. Eras., Gall. et Merc. 2, attribuit in. Consonat Arund. quoad vocem in.*

(67) *Sentientes. Merc. 2, scientes.*

(68) *Exercitum. Editt. cum Merc. 2, exercitus.*

(69) *Terrarum. Eras. et Gall., terræ.*

(70) *Ordinatae. Ita Clarom., Arund. et Voss. Juxta sacrum textum. Alii, ordinata.*

(71) *Ipsi. Deest in Eras. et Gall.*

(72) *Acquirunt. Grab. ex Merc. 2, acquirent; sed minus recte. Hic enim interpres non textum Grab. cum sequitur, sed veterem italicam, quæ habet acquirunt, ut videre est in vetustissimo vocare codice San-Germanensi, jam non semel laudato.*

sed malo (73). Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex ea: Dei enim minister est tibi ad bonum. Si autem male feceris, time. Non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindicta in iram ei, qui malum agit. Ideoque subjecti esote, non tantum propter iram, sed et propter conscientiam. Propter hoc enim et tributa penditis: ministri enim Dei sunt in hoc ipsum servientes⁷⁴. » Sed et Dominus igitur et apostoli unum Deum Patrem annuntiant (74) eum, qui legi adationem fecit, qui misit prophetas, qui omnia fecit: et propter hoc ait: « Mittens exercitus suos: » quoniam omnis homo, secundum quod est homo, plasma ipsius est, licet ignoret Deum suum. Omnibus enim ut sint praesiat, qui e sole suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et injustos⁷⁵. »

7. Et non solum per ea quae praedicta sunt, sed et per parabolam duorum filiorum, quorum minor (75) luxuriose consumpsit substantiam, vivens cum forniciariis⁷⁶, unum et eundem docuit Patrem, majori quidem filio ne hædum quidem indulgentem; propter eum autem qui perierat, minorem filium suum, jubentem occidi vitulum saginatum, et prius ei stolam donantem.

Διὰ τῆς παραβολῆς (76) Et per parabolam autem τῶν ἀργατῶν διαφόρων, qui καιροὺς εἰς τὸν ἀμπελῶνα πεμφάμενον, οὓς καὶ αὐτὸς (77) διοκοδεσπότης θείνουσας, κεκληκὼς τὸν μὲν... ἐν ἀργῇ τῆς τοῦ κόσμου κατασκευῆς, ἐνίας δὲ μετὰ τοῦτο, καὶ ἔτερος μετὰ τὴν μεσοχρονίαν, ἄλλους δὲ πρωτότοντων ἡδη καιρῶν, τοὺς δὲ τῷ τέλει πάλιν ἄλλους· ὅπεις εἶναι πολλοὺς μὲν τὸν ἀργάτες κατὰ τὰς ἐπαυτῶν γενέας, ἔνα δὲ τὸν συγχαλούμενον αὐτοὺς οἰκοδεσπότην. Καὶ γάρ ἀμπελῶν εἰς, οὐ καὶ μία δικαστούνη·

A καὶ εἰς οἰκονόμος, ἐν γὰρ τῷ Πνεύμα τοῦ Θεοῦ, τῷ δέκτον τὰ πάντα· ὅμοιος δὲ καὶ μισθός (79). πάντες γάρ Ελαῖον ἀνά θηνάριον, ἔχον εἰκόνα καὶ ἐπιγραφὴν τοῦ βασιλέως, τὴν γνῶσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἡτοι ἡ ἀρματοστοιχία· καὶ διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν ἀσχάτων ἡρξατο διδόναι τὸν μισθὸν, ὅτι ἐπ' ἀσχάτων καιρὸν φανερώθεις ὁ Κύριος τοῖς πάντας διετὸν ἀποκατέστησε. B dispensator; unus enim Spiritus Dei, qui disponit omnia: similiter autem et merces una; omnes enim acceperunt singulos denarios, imaginem (80) et inscriptionem regis, agnitionem Filii Dei quæ est incorruptela. Et propter hoc a novissimis cœpit dare mercedem, quoniam in novissimis temporibus manifestatus Dominus, omnibus (81) semelipsum repræsentavit.

8. Et publicanus autem qui in oratione Pharisæum superavit⁷⁸; non quoniam alterum Patrem adorabat, testimonium accepit a Domino, quod sit magis justificatus: sed quoniam cum magna humilitate, sine extollentia et sine jactantia, exhomologeis eidem Deo faciebat. Et duorum autem filiorum parabola⁷⁹, eorum qui in vineam mittantur, quorum alter quidem contradixit patri, et postea pœnitetur (82), quando nihil profuit ei pœnitentia; alter autem pollicitus est abire, statim præmittens patri, non abiit autem (quoniam « omnis homo mendax⁸⁰ ») et velle quidem in promptu adjacet, C 281 non invenit autem perfidere⁸¹), unum et eundem ostendit Patrem. Sed et arboris fici parabola, de qua Dominus ait: « Ecce, iam triennium venio, quærens fructum in hac arbore fici, et non invenio⁸²; » per prophetas adventum suum significans, per quos venit aliquoties exquires justitiae fructum ab eis, quem non invenit, aperte manifestavit, et quoniam excidetur arbor fici propter prædictam causam. Et sine parabola autem dicebat ad Jerusalem Dominus: Jerusalem, Jerusalem, quæ interficiunt prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties volui colligere filios tuos, sicut gallina pullos suos sub alas (83), et noluisti? Ecce remittitur (84) vobis domus vestra deserta⁸⁵. » Qued enim per parabolam dictum fuerat: « Ecce, triennium venio quærens fructum: » et manifeste iterum: « Quoties volui colligere filios tuos: » si non

⁷³ Rom. xiii, 4 seqq. ⁷⁴ Matth. v, 45. ⁷⁵ Luc. xv, 11 seqq. ⁷⁶ Mat. xxii, 28 seqq. ⁷⁷ Psal. cxv, 2. ⁷⁸ Rom. vii, 48. ⁷⁹ Luc. xiii, 6 seqq. ⁸⁰ Ibid. 54 seqq., et Matth. xxiii, 37.

(73) *Bono operi, sed malo. Sic vetus Feuard. cod., Clarom., Voss. et Arund. (nisi quod in hoc oscillans scriba posuerit operis pro operi) cum Paulino nostro codice, imo et miss. quibusdam Græcis. At alii Irenæi codd. cum Vulgata habent: boni operis, sed mali.*

(74) *Annuntiant. Al., annuntiabant.*

(75) *Minor. Al., junior.*

(76) *Διὰ τῆς παραβολῆς. Græca hæc descripta Nicetas in Catechesi Patram, ad Matth. xx, p. 635.*

(77) *Οὐδὲ καὶ αὐτὸς. Ex veteri versione legi, εἰς καὶ αὐτὸς.*

(78) *Unus autem. Est male addidit hic Fenard.*

PATR. GR. VII.

(79) *Καὶ μισθός. Ex Latina versione suppletum.*

(80) *Denarios, imaginem. Ex Græco lego: denarios, habentes imaginem. Nempe excidit participium habentes, idque cum sensu dispendio.*

(81) *Manifestatus Dominus, omnibus. Ita Eras., Gallas., Grab., Arund. et Merc. 2, Juxta Græcum. Sed in Feuard., Clarom., et Voss. legitur: manifestatus est Dominus, et omnibus.*

(82) *Pœnitetur. Activa significatione pro penitentia.*

(83) *Alas. Arund., axillas.*

(84) *Remittitur. Ita Juxta Græcum ἀφίεται, codd.*

hujus adventum, qui per prophetas est, intelligamus, erit mendacium: siquidem semel, et tunc primum, venit ad eos. Sed quoniam et patriarchas qui elegit, et nos, idem est Verbum Dei; et illos semper visitans per propheticum Spiritum, et nos qui undique convocati sumus, per suum adventum, super ea quia dicta sunt, vero haec dicebat: « Multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob, in regno cœlorum. Filii autem regni ibunt in tenebras exteriores, illic (85) erit fletus et stridor dentium »⁸¹; Si igitur hi, qui per præconium apostolorum ejus ab Oriente et Occidente credentes in eum, cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cœlorum recumbent, participantes cum eis epulationem; unus et idem Deus ostenditur, qui elegit quidem patriarchas, visitavit vero populum, gentes vero advocavit.

CAPUT XXXVII⁸².

Homines liberos esse, et eligendi facultate præditos; nec proinde quosdam natura bonos, quosdam natura malos esse.

1. Illud (86) autem, quod ait: « Quoties volui colligere (87) filios tuos, et nolueristi »⁸³; veterem legem libertatis hominis manifestavit: quia liberum eum Deus fecit ab initio, habentem suam potestatem, sicut et suam animam, ad suendum sententia (88) Dei voluntarie, et non coactum a Deo. *Bla. Thos.* (89) ob πρόσετον enim a Deo non fit, etiam, ἀγαθή δὲ γνώμη sed bona sententia adest nuntiorum συμπάρεστιν αὐτοῖς illi semper.

Et propter hoc consilium quidem bonum dat omnibus. Posuit autem in homine potestatem electionis (90), quemadmodum et in angelis (etenim angelii rationabiles): ut hi quidem qui obedissent, juste bonum sint possidentes, datum quidem a Deo, servatum vero ab ipsis. Qui autem non obedierunt, juste non invenientur cum bono (91), et meritam paenam percipient; quoniam Deus quidem dedit benigne bonum, ipsi vero non custodierunt diligenter illud, neque pretiosum arbitrati sunt, sed supererminentiam bonitatis contempserunt. Abjicientes igitur bonum, et quasi reponentes, merito omnes

A justum judicium incident Dei, quemadmodum et apostolus Paulus in ea epistola, quæ est ad Romanos, testificatus est dicens ita: « An divitias bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnis, ignorans quoniam bonitas Dei ad penitentiam (92) te adducit? Secundum autem duritiam tuam et cor impenitens thesaurizas tibi metipsi iram in die (93) ira, et revelationis justi judicii Dei. Gloria autem et honor, inquit, omni operanti bonum »⁸⁴. Dedit ergo Deus bonum, quemadmodum et Apostolus testificatur in eadem epistola: et qui operantur quidem illud, gloriam et honorem percipient, quoniam operati sunt bonum, cum possint non operari illud; hi autem qui illud non operantur, judicium justum excipient (94) Dei, quoniam non sunt operari bonum, cum possint operari illud.

2. Et quæc (95) oī μὲν φαῦλοι, oī δὲ ἀγαθοὶ τεγνωστιν, οὐδὲ οὐτοὶ ἀπαινετοὶ, οὐτες ἀγαθοὶ, τοιούτοις ἀπεσκευάσθησαν οὐδὲ ἀκαίνοι μεμπτοὶ, οὐτων γεγονότας. Ἄλλ᾽ ἀπειθῇ οἱ πάντες τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως, δυνάμενοι τα κατασχεῖν καὶ πρᾶξαι τὸ ἀγαθὸν, καὶ δυνάμενοι τόλμαν ἀποβαλλεῖν αὐτὸν, καὶ μὴ ποιῆσαι δικαίως καὶ παρ' ἀνθρώποις τοις εὐνομουμένοις, καὶ παλὺ πρότερον παρὰ Θεῷ, οἱ μὲν ἀπαντοῦνται, καὶ ἀξίας τυγχάνουσι μαρτυρίας τῆς τοῦ καλοῦ καθόλου ἀκλοτῆς, καὶ ἀπιμονῆς οἱ δὲ κατατυνται, καὶ ἀξίας τυγχάνουσι ζημιας, τῆς τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἀποβαλῆς. Καὶ διὸ τοῦτο οἱ προφῆται παρήγουν τοις ἀνθρώποις δικαιοπραγεῖν, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐξεργάζεσθαι. . . .

C

2. ⁸² Si autem natura litter quidam boni, quidam vero mali facti suis sentent, neque hi laudabiles essent qui (96) boni sunt, tales enim facti (97) fuerant; sed neque illi vituperabiles, et ipsi enim tales fuerant instituti. Sed quoniam omnes ejusdem sunt naturæ, et potentes retinere et operari bonum, et potentes rursum amittere id, et non facere; juste etiam apud homines sensatos (98) (quanto magis apud Deum), alii quidem laudantur, et dignum percipient testimonium electionis bonæ (99) et perseverantib; alii vero accusantur, et dignum 282 percipient damnum, eo quod jussum et bonum reprobaverint. Et ideo prophetæ quidem (8)

⁸¹ Matth. VIII, 14, 42. ⁸² Cap. LXXI. ⁸³ Matth. XXIII, 37. ⁸⁴ Rom. II, 4 seqq. ⁸⁵ Cap. LXXII.

Arund. et Voss. Et sic etiam in Clarom. scriptum fuerat: sed recentior quispiam pro remissione scripti pait dimittetur. In aliis, relinquetur.

(85) *Ilic.* Edit., ibi.

(86) *Ilad.* Eras., Gall. et Feuard. male, aliud.

(87) *Colligere.* Edit., *congregare.*

(88) *Sententia.* Feuard. in marg., Voss. et Merc. 2, *scientia.*

(89) *Bla. Thos.* Hoc Irenezi dictum ex Damasceni Parallelis descriptum publici juris fecit Halloixius in *Vita Irenezi* p. 501.

(90) Posuit autem in nominis potestatem electionis. In cod. Clarom. recentior manus scripta: posuit autem in nominis potestatem electionem: cum antea legeretur, quantum deprehendi potest, ut in editu.

(91) *Non invenientur cum bono.* Ita Feuard.,

D Voss. et Clarom. (nisi quod hic vito scriba habeat venientur). Consentit Arund. quoad verbum invenientur. In editu., non invenientur cum bono.

(92) *Ad penitentiam.* Edit., in penitentiam.

(93) *In die.* Edit., in diem.

(94) *Excipient.* Edit., recipient.

(95) *Et γένεται.* Graeca hujus capituli ex Damascen Parallelis excerpta vulgavit Halloixius in *Vita Irenezi* pag. 504 seq. et ex parte Sirmondus in nota ad Emonii epistolas pag. 12.

(96) *Qui. Alias, quia.*

(97) *Facti. Instituti, in Feuard. marg.*

(98) *Homines sensatos.* Graeca sonant: *homines bonis legibus utentes.*

(99) *Bonæ.* Graec., boni per omnia.

(1) *Prophetæ quidem.* Miror in omnibus mas. hoc

... ἀς ἐφ' ἡμῖν θυτος τοῦ τοσούτου, καὶ διὰ τὴν παλλῆ ἀμμειαν εἰς λιθῆν ἀπεπτυκότων, καὶ γνώμης δεομένων ἀγαθῆς, ἣν ἐ ἀγαθῆς θεὸς παρέσχε γνωσκειν διὰ τῶν προφητῶν.

(2) Propter hoc autem et Dominus: « Luceat lumen vestrum, » dicebat, « coram hominibus, ut videant bona facta vestra, et clarificant (5) Patrem vestrum qui in cœlis est »²⁴. » Et: « Attendez à vous, ne forte graventur corda vestra in cravate, et ebrietate, et sollicitudinibus sacerularibus »²⁵. » Et: « Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes, et vos similes hominibus exspectantibus dominum suum, quando revertetur a nuptiis, ut cum venerit et pulsa veritatem, aperiant ei. Beatus servus ille, quem, cum venerit dominus ejus, invenerit ita facientem »²⁶. » Et iterum: « Servus qui scit voluntatem domini sui, et non facit, vapulabit multas »²⁷ (6). » Et: « Quid mihi dicitis: Domine, Domine, et non facitis quæ dico »²⁸? » Et iterum: « Si autem dicat servus in corde suo: Tardat dominus meus; et incipiat cædere conservos, et manducare, et bibere, et inebriari; veniet dominus ejus in die qua non sperat, et dividet eum, et partem ejus cum hypocritis ponet »²⁹. »

Ταῦτα γὰρ πάντα τὸ αὐτοῖς ἐπιδείκνυσι τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ συμβουλευτικὸν τοῦ Θεοῦ, ... ἀποτέλεστος μὲν τοῦ ἀπειθεῖν αὐτῷ, δὲλλα διεριζειν τὸν πῆματον.

Et omnia talia, quæ liberum et suæ potestatis ostendunt hominem, et quia consilio instruat Deus, adhortans nos ad subjectionem sibi et avertens ab incredulitate, non tamen de violentia cogens.

4. Etenim ipsum Evangelium si noluerit quis sequi, licet quidem ei, non tamen expedit. Inobedientia enim Dei, et amissio boni est quidem in homi-

nis potestate; lassitudinem autem et dampnum non quilibet (7) infert. Et propter hoc Paulus ait: « Omnia licent, sed non omnia expedient »³⁰; » et libertatem referens hominis, quapropter et « omnia licent, » non cogente eum Deo; et id, « non expedit »³¹, » ostendens, ut non ad velamen malitiam abutamur libertate: non enim hoc expedit. Et iterum ait: « Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo »³². » Et: « Omnis sermo malus de ore vestro non exeat, aut turpitudo, aut vaniloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet (9), sed magis gratiarum actio »³³. » Et: « Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lumen in Domino: quasi filii lucis honeste ambulate »³⁴: non in comedationibus, et ebrietatibus, non in cubilibus et in libidinibus, non in ira et zelo »³⁵. Et hæc quidam (10) fuisistis (11), sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini nostri »³⁶. » Si igitur non in nobis esset facere hæc, aut non facere, quam causam habebat Apostolus, et multo prius ipse Dominus, consilium dare, quædam quidem facere, a quibusdam vero abstinere? Sed quoniam liberæ sententiae ab initio est homo, et liberæ sententia est Deus, cui ad (12) similitudinem factus est; semper consilium datur ei, continere bonum, quod persicetur ex ea, quæ est ad Deum (13) obedientia.

5. Et non tantum in operibus, sed etiam in fide liberum et suæ potestatis arbitrium hominis (14) servavit Dominus, dicens: « Secundum fidem tuam fuit tibi »³⁷; » propriam fidem hominis ostendens, quoniam propriam suam habet sententiam. Et iterum: « Omnia possibilia sunt credenti »³⁸; » et: « Vade, sicut credidisti, fuit tibi »³⁹. » Et omnia talia suæ potestatis secundum fidem ostendunt hominem. Et propter hoc is « qui credit ei habet vitam æternam; qui autem non credit Filio, non habet vitam æternam, sed ira Dei mandabit super ipsum »⁴⁰. » Secundum hanc igitur rationem, et suum proprium bonum ostendens Dominus, et sui arbitrii ac suæ potestatis hominem significans, dicebat ad Jerusalem: « Quoties volui congregare filios tuos, quem-

²⁴ Matth. v, 16. ²⁵ Luc. xxi, 54. ²⁶ Luc. xii, 35 seqq. ²⁷ Ibid. 57. ²⁸ Luc. vi, 46. ²⁹ Luc. xii, 45, 46. ³⁰ I Cor. vi, 12; x, 23. ³¹ Ephes. iv, 25. ³² Ibid. 29; v, 4. ³³ Ibid. 8. ³⁴ Rom. xiii, 13. ³⁵ I Cor. vi, 11. ³⁶ Matth. ix, 29. ³⁷ Ibid. 22. ³⁸ Matth. viii, 13. ³⁹ Joan. iii, 36.

irrepsisse vocem bonum. Nam in Clarom. et Voss. legitur: *Prophetæ bonum quidem; in Arund., bonum quo; in Merc. 2 similiter, bonum quoque. Sed eam vocem a lexu ablegandam esse demonstrant tum editi. ac ipsius textus Græci auctorites, tum ipsa orationis series.*

(2) *Bonum quoque operari.* Alli, bonum quoque operari.

(3) *Præstet.* Al., *præstabit.*

(4) *Per prophetas.* Ita juxta Græcum habent Clarom., Arund., Voss. et Feuard. vetus cod. Sed in Eras. et Gallas. editi. vitiose legitur, *perfectis.* Feuardentis vero utrumque perferam jungens, expressit: *perfectis per prophetas.*

(5) *Clarificant.* Editt., *glorificant.*

(6) *Multas.* Ita Clarom. et Voss. ex Græco πολλάς, scilicet πληγάς. Cæteri, multas.

(7) *Non quilibet.* Græce, οὐ τυχούσσαν, non mo-

dicam.

(8) *Et id, non expedit.* Fructu Latinus Latinus in Biblioth. p. 184, et post eum Grabius, legendum contendit: et quod non expedit; sensus enim est: et id Apostoli dictum: *Non expedit, etc.*

(9) *Pertinet.* Sic mas. omnes (uno excepto Merc.) juxta veterem Italicam. Editi vero, pertinet.

(10) *Et hæc quidam.* Ita, juxta Græcum Apostoli textum, scriptum in Clarom. (quamvis recentior aliqua, sed imperitus emendator addiderit e, ut legatur quidem). Et sic etiam legitur supra cap. 27, n. 4. Reliqui habent: et hæc quidem.

(11) *Fuisistis.* Eras. et Gall., *secistis.*

(12) *Cui ad.* Sic Feuard. in marg., Clarom., Voss. et Merc. 2. Alli, cuius ad.

(13) *Ad Deum.* Feuard. in marg., Clarom. et Voss., a Deo. Sed rejicienda videtur hæc lectio.

(14) *Hominis.* Ita Clarom. et Voss. Alli, *hominis.*

admodum gallina pullos asinos sub ascellas (15), et nolueristi? Quapropter relinquetur vobis domus vestra deserta ⁶.

6. Qui autem his contraria dicunt, ipsi impotenter introducent Dominum, scilicet quasi non potuerit persicere hoc quod voluerit: aut rursum ignorantem natura (16) choicos, ut ipsi dicunt, et eos, qui non possunt accipere ejus incorruptelam. Sed oportebat, inquit, eum neque angelos tales fecisse, ut possent transgredi, neque homines qui statim ingrati exsisterent in eum; quoniam rationabiles, et examinatores, et judiciales (17) facti sunt, et non (quemadmodum) irrationalia, sive inanimalia, quæ sua voluntate nihil possunt facere, sed cum necessitate et vi ad bonum trahuntur, in quibus unus sensus, et unus mos), inflexibles (18), et sine iudicio, qui ~~283~~ nihil aliud esse posunt, præterquam quod facti sunt. Sic autem nec suave esset eis quod est bonum, neque pretiosa communicatio Dei, neque magnopere appetendum bonum, quod sine suo proprio motu, et cura, et studio provenisset, sed ulterius et otiose insitum: ita ut essent nullus momenti boni, eo quod natura magis quam voluntate tales exsisterent (19), et ultroneum haberent bonum, sed non secundum electionem; et propter hoc nec hoc ipsum intelligentes, quoniam pulchrum sit quod bonum, neque fruentes eo. Quæ enim fructus boni spud eos qui ignorant? Quæ autem gloria his qui non studuerunt illud? Quæ autem corona his qui non eam, ut victores in certamine, consecuti sunt?

7. Et propter hoc Dominus violentum dixit regnum cœlorum: « Et qui vim faciunt, inquit, diripiunt illud ⁷; » hoc est, qui cum vi et agone vigilantes instanter, diripiunt illud. Propter hoc autem et Paulus apostolus ait Corinthiis: « Nescitis, quoniam hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium. Sic currite, ut comprehendatis. Omnis autem qui agonizatur (20), in omnibus continens est: illi quidem ut corruptibilem accipiant (21) coronam, nos autem

⁵ Matth. xxiii, 37, 38.

⁶ Matth. xi, 12.

⁷ I Cor.

(15) *Ascelas.* Sic Clarom. pro quo Feuard. in marg. et Vossius habent *assecis*; Arund., *ascillis*; reliqui *alas*.

(16) *Natura.* Ita Feuard. in marg., Clarom., Voss. et Grab. Reliqui perperam, *naturam*. Porro hujusmodi dilectionis sensus est, Deum aut impotenter esse, qui liberum bonum constitutum non potuerit; aut penitus ignorante eos qui natura choici sunt, seu quæ sit choicerum natura nescientem, qui consilia det eis, quæ tamen fatali necessitate constricti sequi non valeant.

(17) *Judiciales.* Feuard., Grab. et cod. Voss., *judicabiles*.

(18) *Infexibles.* Scilicet *homines*. Ita Feuard. in marg., Clarom. et Voss. Alii, *infexibilis*, scil. *mos*.

(19) *Exsisterent.* Sic Clarom. (nisi quod oscitans librarius scriperit *exsisterint*), melius quam alii, *exsisterint*.

(20) *Agonizatur.* Sic *vetus* Feuard. cod., Clarom.,

incorruptibilem (22). Ego autem sic curro, non in incertum (23): sic pugno, non quasi aerem cædens; sed vividum facio corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte alius prædicens, ipse reprobis ciliar ⁸. » Bonus igitur agonista ad incorruptibilem agonem adhortatur nos, ut coronemur, et preiosam arbitremur coronam, videlicet quæ per agonem nobis acquiritur, sed non ulterius coalitum. Et quanto per agonem nobis advenit, tanto est pretiosior; quanto autem pretiosior, tanto eam semper diligamus. Οὐχ δοκίως ἀγαπήται τὰ μου. Sed neque similiter ἐκ τοῦ αὐτομάτου προσdiliguntur ea quæ ulterius nōmeva τοῖς μετά. . . . adveniunt, quam illa στροφῆς εὐπισχυμένοις. quæ cum multa soliditudine adveniuntur.

B Quoniam igitur pro nobis (24) erat plus diligere Deum, cum labore (25) hoc nobis advenire Dominus docuit, et Apostolus tradidit. Et alias autem esset videlicet nostrum insensatum bonum, quod esset inexercitatum. Sed et videre non in tantum nobis esset desiderabile, nisi cognovissemus quantum esset malum non videre; et bene valere autem male valentis experientia honorabilis efficit; et lucem, tenebrarum comparatio, et vitam, mortis. Sic et cœlestis regnum honorabilis est his qui cognoverunt terrenum. Quanto autem honorabilius, tanto magis diligimus illud: et si plus illud dilexerimus, clariores erimus apud Deum. Pro nobis igitur omnia hæc sustinuit (26) Dominus, uti per omnia erudit, in omnibus in futurum simus cauti, et perse-

C veremus in omni ejus dilectione, rationabiliter edocti diligere Deum: Deo quidem magnanimitatem præstante in apostasia hominis; homine autem eruditio per eam, quemadmodum et propheta ait: « Emendabit te abcessio tua ⁹; » præsumiente Deo omnia ad hominis perfectionem, et ad efficaciam (27), et manifestationem dispositionum: uti et bonitas ostendatur, et justitia perficiatur, et Ecclesia ad figuram imaginis Filii ejus coaptetur, et tandem aliquando matus sit homo, in tantis maturascens ad videndum et capiendum Deum.

⁸ ix, 24 seqq. ⁹ Jerem. ii, 19.

D Voss. et Arundel. Et sic etiam legi apud Cypriani lib. *De exhort. Mart.*, cap. 8. et epistola ad martyres et confessores de Mappalico, in omnibus fere miss. notat Pamelius. At edita Irenæi exemplaria habent, *agonizat*. Sed idem est utriusque verbi sensus.

(21) *Illi... accipiant.* Eras., Gall. et Feuard., illi... accipiat.

(22) *Incorruptibilem.* Eras., Gall. et Merc. 2, *incorruptam*.

(23) *In incertum.* Clarom., *in incerto*.

(24) *Pro nobis.* Græce, ut notat Feuard., μετ' ἡμῶν, *penes nos*.

(25) *Cum labore.* In edit. Arund., Ottobon. et Merc. 2, *cum agone*.

(26) *Pro nobis igitur omnia hæc sustinuit*, etc. Id est, ut recte explicat Grabius: *Nostræ utilitatis causa hæc ita fieri sustinuit atque ordinavit Deus*.

(27) *Efficaciam.* Sic omnes miss., editi vero, *edificationem*.

CAPUT XXXVII.

Cur non ab initio perfectus facius est homo.

4. Ει δε λέγει τις (28)

..... οὐκ ἡδύνατο δὲ Θεὸς ἀπὸ ἀρχῆς τέλειον ἀναδεῖξαι τὸν ἀνθρώπον· γνώτω, ὅτι τῷ μὲν Θεῷ, ἀλλὰ κατὰ τὰ αὐτὰ ὄντι, καὶ ἀγεννήτῳ ὑπάρχοντι, ὡς πρὸς ἑαυτὸν, πάντα δυνατά· τὰ δὲ... γεγονότα, καθὼδι μετέπειτα γενέσεως ἀρχῆν ἔδιαν ἕσχε, κατὰ τοῦτο καὶ ὑστερεῖσθαι δεῖ αὐτὸς τοῦ πεποιηκότος· οὐ γάρ ἡδύναντο ἀγέννητα εἶναι τὰ νεωτερὶ γεγεννημένα. Καθὸ δὲ μηδὲ τοστὶν ἀγέννητα, κατὰ τοῦτο καὶ ὑστεροῦνται τοῦ τελείου. Καθὸ δὲ νεώτερα, κατὰ τοῦτο καὶ νήπια, κατὰ τοῦτο καὶ ἀσυνήθη, καὶ ἀτύμναστα πρὸς τὴν τελείαν ἀγωγήν. Ήμις οὖν ἡ μὲν μήτηρ δύναται τέλειον παρασχεῖν τῷ βρέφει τὸ ἔμβρωμα, τὸ δὲ οὐτὶ ἀδύνατεῖ τὴν αὐτοῦ πρεσβυτέραν δέξασθαι τροφήν· οὗτῳ καὶ δὲ Θεὸς αὐτὸς μὲν οἶδες τε ἡν παρασχεῖν ἀπὸ ἀρχῆς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ τέλειον, δὲ δὲ ἀνθρώπος ἀδύνατος λαβεῖν αὐτό· νήπιος γάρ ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ δὲ Κύριος ἡμῶν ἐπὸς ἐσχάτων τῶν καιρῶν, ἀνακεφαλαιωσάμενος εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ἡλθε πρὸς ἡμᾶς, οὐκ ὡς αὐτὸς ἔθυνατο, ἀλλὰ ὡς ἡμεῖς αὐτὸν ἔδειν ἔθυναμεθα. Αὐτὸς μὲν γάρ ἐν τῇ ἀπόθετῷ αὐτοῦ δέξῃ πρὸς ἡμᾶς ἐλθεῖν ἔθυνατο· ἀλλὰ ἡμεῖς οὐδεπώποτε τὸ μέγαθος τῆς δόξης αὐτοῦ

7 Cap. LXXXIII. 8 Cap.

(28) *Et δε λέγει τις.* Græca huius capituli exhibet Joannes Damascenus in *Parallelis*: publici vero Juris fecit Halloixius in *Vita Irenæi*, pag. 484 et seqq.

(29) *Ideo. Superflua hæc vox expungenda : quare parenthesis inclusi.*

(30) *Et secundum quod infantilia.* Hæc desunt in Claram., Merc. 2 et in textu Greco. In Voss. autem sola vox *infantilia* desideratur. At earumdem vocum repetitionem, cæterarum omittendarum in utroque textu, ut solet, occasionem fuisse puto: quare nihil immutandum esse duxi.

(31) *Inenarrabiti. Græc., immortali.*

βαστάειν ήμενα μέθα. Καὶ
διὰ τοῦτο, ὡς ηπίοις,
δέ ἀρτος δέ τέλειος τοῦ Πα-
τρὸς, γάλα τιμίν ἐστὸν
παράσχεν, διπερ ἥν ἡ κατ'
μνήμων αὐτοῦ παρέσ-
τε, ινα ὡς ὑπὸ μαστοῦ
τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τραφέν-
τες, καὶ διὰ τῆς τοιμάντης
γαλακτουργίας θεοτείνετες
τρώγειν καὶ πίνειν τὸν
Δόγμαν τοῦ Θεοῦ, τὸν τῆς
ἀθανασίας ἀρτον, διπερ
ἕστι τὸ Πνεῦμα τοῦ Πα-
τρὸς, ἐν τιμίν αὐτοῖς κα-
τασχεῖν δυνηθῶμεν.
re et bibere Verbum Dei,
et eum qui est immorta-
litatis panis, qui est Spiritus Patris, in nobis
ipsis continere (33) possimus.

2. Καὶ διὰ τοῦτο Ιησοῦ
Χριστοῦ Κορινθίοις φησί·
« Γάλλα ύμαρτα ἐπότεστα, οὐ
βρῶμα οὐδὲ γάρ τὸν ιδύνα-
σθε βαστάξειν » τουτέστι,
τὴν μὲν κατὰ ἀνθρώπουν
παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἐ-
μαθητεύθητε, οὐ δήπου δὲ
τὸ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα
ἐπαναπαύεται ἐφ' ὑμᾶς,
διὰ τὴν ὑμῶν ἀσθενειαν.
« Όπου γάρ ζῆλος, καὶ
έρις, φησὶν, ἐν ὑμῖν,
καὶ διχοστασία, οὐχὶ σαρ-
κικοὶ ἔστε, καὶ κατὰ ἀν-
θρώπουν περιπατεῖτε; »
Τουτέστιν, διὰ οὐδέπον τὸ
Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἦν
σὺν αὐτοῖς, διὰ ἀκατάρ-
τιστον αὐτῶν καὶ ἀσθενὲς
τῆς πολιτείας. Ός οὖν
δὲ Ἀπόστολος διναστὸς ἦν
διδόναι τὸ βρῶμα (οἵς γάρ
δικεπιθύουν κείρας, ἐλάμ-
βανον Πνεῦμα ἀγίουν, δ
εῖται βρῶμα ζωῆς), ἐκεί-
νοι δὲ τὴνάτουν λαβεῖν
αὐτὸν, διὰ τὸ ἀσθενῆ ἔτι
2. ^o Et propter hoc
Paulus Corinthiis ait :
« Lac vobis potum dedi-
non escam : nondum
enim (34) poteratis escam
percipere ¹⁰ ; » id est,
eum quidem adventum
Domini, qui (35) secun-
dum hominem, didicistis;
nondum autem Patris
Spiritus requiescit super
vos, propter vestram in-
firmitatem. « Ubi enim
zelus et discordia, ait,
In vobis, et dissenga-
nes, nonne carnales estis,
et secundum hominem
ambulatis? » ¹¹ Hoc est,
quoniam nondum Spir-
itus Patris erat in ipsis
(36), propter imperfec-
tionem eorum, et infir-
mitatem conversationis.
Quemadmodum igitur A-
postolus poterat dare
escam (quibuscumque e-
nim imponebant apostoli
manus, accipiebant Spi-
ritum sanctum ¹², qui
10 Act. viii, 17.

(52) *Patris. Hanc vocem, licet omissam in veteri Fenardent. cod., Clarom. et Voss., retineo, quia in Greco textu legitur.*

(33) *Continere.* Eum huic verbo præfixum auctoritate Voss. et textus Græci recte expunxit Græbius.

(34) *Nondum enim. Voss. Juxta Græcum Damasceni, non enim.*

(35) Qui. Sic pro quem (quod manifestum est
librariorum erratum, littera i male accepta pro e
cum abbreviationis nota) auctoritate Græci textus
emendavi. Supplendum vero verbum est.

(36) *In ipsis. Al., cum ipsis.*

καὶ μῆδμαστα ἔχειν τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητῆρα τῆς πρὸς θεοντυμασίας· οὕτω καὶ τὴν ἀρχὴν δὲ μὲν θεὸς δυνατὸς ἡν δέδονται τὸ τέλειον τῷ ἀνθρώπῳ, ἀκείνος δὲ δρεῖ γεγονώς, ἀδύνατος ἡν λαβεῖν αὐτὸν, ἡ καὶ λαβῶν χωρῆσαι, ἡ καὶ χωρῆσαι κατασχεῖν. Καὶ διὰ τοῦτο συνενηπίασεν Ὅιδος τοῦ θεοῦ, τέλειος ἀν, τῷ ἀνθρώπῳ, οὐ δι' ἀκατέν, ἀλλὰ διὰ τὸ τοῦ ἀνθρώπου νήπιον οὕτω χωρούμενος, ὡς ἀνθρωπὸς αὐτὸν χωρεῖν τὸν πάτερον. Οὐ περὶ τὸν θεὸν μὲν τὸ ἀδύνατον καὶ ἀνδεῖς, ἀλλὰ περὶ τὸν νεωτερὸν γεγονότα ἀνθρώπον, διὰ μηδένητος ἡν.

et indigens, sed circa eum qui nunc nuper factus est homo; quoniam non infectus erat (40).

3. Περὶ τὸν θεὸν (41) δύναμις δμοῦ, καὶ σφρά, καὶ δγαθότης, δεκτωται· δύναμις μὲν καὶ ἀγαθότης ἐντῷ τὰ μηδέται δυτα ἔκουσιν τε καὶ ποιεῖν· σφρά δὲ, ἐν τῷ εὐρυθμῷ, καὶ ἐμμελή, καὶ ἐγκατασκεύσατο, γεγονότα πεποιηκάναι. "Ἄτινα διὰ τὴν ἡπερβάλλουσαν αὐτοῦ ἀγαθότητα αὐθηστιν προσδιδόνται, καὶ ἐπὶ πλείον ἀπειμόνται, ἀγενήτου δέξαιν αποιεῖται, τοῦ θεοῦ ἀρθρίους χαριζόμενον τὸ καλὸν. Κατὰ μὲν τὸ γεγονήσας αὐτὰ, οὐκ ἀγένητα· κατὰ δὲ τὸ παραμένειν αὐτὰ μακροῖς αἰώνισ, δύναμιν ἀγενήτου προσαλήγεται, τοῦ θεοῦ προσίκα δωρουμένου αὐτοῖς

¹¹ Sep. vi, 19, 20.

(37) Sensus. Animæ addit textus Græcus.

(38) *Coinfiantiam est homini.* Id est, infans cum homine factum est.

(39) *Capax.* Pro comprehensibili.

(40) *Non infectus erat.* Sic *vetus Feuard.* cod., *Clarom.*, *Voss.* et *Grab.* Reliqui perperam, non perfectus erat. Sensus vero est, hominem solum indignum et impotentem esse, utpote qui cum a se non sit, fieri et produci ab alio debuerit, nec proinde infectus sit.

(41) Περὶ τὸν θεόν. Hæc iterum ex duobus *Parallelorum Damasceni* locis descripta dedit *Hallovius* in *Vita Irenæi*, pag. 498 et 502.

est esca vita); illi autem non poterant accipere illud, quoniam infirmum adhuc et inexercitabilem sensum (37) erga Deum conversationis habebant: sic et initio Deum quidem potens fuit dare perfectionem homini; ille autem nunc nuper factus non poterat illud accipere, vel accipiens capere, vel capiens continentere. Et propter hoc *coinfiantum* est homini (38) *Verbum Dei*, cum esset perfectus, non propter se, sed propter hominis infantiam sic capax (39) effectus, quemadmodum homo illum capere potuit. Non igitur erga Deum impossibile et indigens, sed circa eum qui nunc nuper factus est homo; quoniam non infectus erat (40).

3. Erga Deum autem virtus sinu, et sapientia, et bonitas ostenditur: virtus quidem et bonitas, in eo quod ea, quæ nondum erant, voluntarie constituerit et fecerit; sapientia vero, in eo quod apia et consonantia (42), quæ sunt, fecerit. Quædam autem propter immensam ejus benignitatem augmentum accipientia, et in multum temporis perseverantia, infecti gloriam referunt, Deo sine invidia donante (43) quod bonum est. Secundum enim id quod facta sunt, non sunt infecta: secundum id vero quod perseverant longis annis, virtutem infecti

A τὴν εἰσαγετα παραμονήν. Καὶ οὗτοι πρωτεύει μὲν ἐν τοῖς δ θεός, δ καὶ μόνος ἀγέννητος, καὶ πρώτος πάντων, καὶ τοῦ εἰναὶ τοῖς πάσι παραίτος· τὰ δὲ λοιπά πάντα ἐν ὑποταγῇ μένει τοῦ θεοῦ. Ὑποταγὴ δὲ θεοῦ, ἀρθροστα· καὶ παραμονὴ ἀρθροστα, δέξαι ἀγέννητος. Διὰ ταῦτα... τῆς τάξεως, καὶ τῶν τοιούτων ψυχικῶν, καὶ τῆς τοιαύτης ἀγαγῆς, δ γενητὸς καὶ πεπλασμένος ἀνθρωπος κατ' εἰκόνα καὶ δμοιωσιν τοῦ ἀγενήτου γίνεται θεοῦ· τοῦ μὲν Πατρὸς εὐδοκοῦντος καὶ κελεύοντος, τοῦ δὲ Υἱοῦ πράσσοντος καὶ δημιουργοῦντος, τοῦ δὲ Πνεύματος τρέφοντος καὶ αἰξόντος, τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἡρέμα προκόπτοντος, καὶ πρὸς τέλειον ἀνερχόμενου· τοιτέστι πλησίον τοῦ ἀγενήτου γινομένου. Τέλειος γάρ δ ἀγέννητος· αὗτος δὲ δοτεί θεός. Εδει C δὲ τὸν ἀνθρώπον πρώτον γενέσθαι, καὶ γενόμενον αἴξησαι, καὶ αὐξήσαντες ἀνθρωπῆσαι, καὶ ἀνθρώπεντα πλησινθῆσαι, καὶ πλησινθέντα ἐνισχύσαι, καὶ ἐνισχύσαντα δοξασθῆσαι, καὶ δοξασθέντα ιθεν τὸν ἐαυτοῦ δεσπότην. Θεός γάρ δ μέλλων δράσας· δραστις δὲ θεοῦ περιποιήσεται ἀρθροστα· ἀρθροστα δέ γεγονέται ποιεῖ θεοῦ. Deus enim est qui habet videri: visio autem Dei efficax est incorrupta: « incorrupta vero proximum facit esse Deo ».

D 4. Irrationabiles igitur omni modo, qui non expectant tempus augmenti, et suæ naturæ infirmitatem ascribunt Deo. Neque Deum, neque semet-

(42) *Et consonantia.* Et concinna addit textus Græcus.

(43) *Donante.* Ita recte solus *Clarom.* Alii mes., donantes; editi., donant.

(44) *Incorrupta perseverantia est: incorrupta autem.* Græca sonant: incorrupta est: perseverantia autem incorrupta.

(45) *Gloria infecti.* Hinc in Græco lege: δέξαι ἀγέννητος.

(46) *Tali ductu.* Ita juxta Græcum *Feuard.* in marg., *Clarom.*, *Voss.* et *Grab.* In reliquis unica vox *tali* existat.

(47) *Et jubente.* Desunt in *Eras.* et *Gall.*

Ipsos scientes, insatiabiles et ingrati, nolentes A primo esse hoc quod et facti sunt, homines passionum capaces; sed supergredientes legem humani generis, et antequam fiant homines, jam volunt similes esse factori Deo, et nullam esse differentiationem infecti Dei, et nunc facti hominis, qui plus irrationalis sunt quam muta animalia. Hæc enim non imputant Deo, quoniam non homines facit (48) ea; sed unumquodque eo quod factum est, quoniam factum est (49), gratias agit. Nos enim imputamus ei, quoniam non ab initio dili facti sumus, sed primo quidem homines, tunc deum dili: quamvis Deus secundum simplicitatem bonitatis suæ hoc fecerit, ne quis cum pater invidiobus, aut impræstantem. Ego, inquit, dixi: dili estis, et filii Excelsi omnes ¹⁰. Nobis autem B potestatem divinitatis bajulare non sustinentibus: « Vos autem, inquit, sicut homines morienti ¹¹; utraque referens, et illud quod est benignum suæ donationis, et infirmitatem nostram, et quod essemus nostræ potestatis. Secundum enim benignitatem suam bene dedit bonum, et similes sibi suæ potestatis homines fecit: secundum autem providentiam scivit hominum infirmitatem, et quæ ventura essent ex ea; secundum autem dilectionem et virtutem vincet (50) factæ naturæ substantiam. Oportuerat autem primo naturam apparere, post deinde vinci et absorbi (51) mortale ab immortalitate, et corruptibile ab incorruptibiliitate, et fieri hominem secundum imaginem et similitudinem Dei, agnitione accepta boni et mali.

CAPUT XXXIX ¹².

Bonum a malo discernendi facultatem homini iudicat esse, ut sua voluntate et electione, nulla vi coactus, Dei mandata peragat, quo ab eo perficiatur, malaque robellibus parata a se avertat.

4. Agnitionem autem accepit homo boni et mali. Bonum est autem obedire Deo, et credere ei, et custodiare ejus præceptum; et hoc est vita hominis: quemadmodum non obedire Deo, malum; et hoc est mors ejus. Magnanimitatem igitur præstante Deo, cognovit homo et bonum obedientiam, et malum inobedientiam: ut oculus (52) mentis utrorumque accipiens experimentum, electionem meliorum cum judicio faciat, et nunquam segnis, neque negligens præcepti fiat Dei; et id quod auferit ab eo vitam, id est, non obedire Deo, experimento discens quoniam malum est, neque tentet quidem illud unquam; quod autem conservatorium vita

¹⁰ Psal. lxxxli, 6. ¹¹ Ibid. 7. ¹² Cap. LXXVI.

(48) Facit. Al., fecit.

(49) Quoniam factum est. In Eras., Gall. et Feuard. deest factum.

(50) Vincit. Ita Feuard. in marg., Clarom., Voss. et Grab. Cæteri perperam, vincit. Conjectit vero Latinus Latinus legendum vicit; sed frustra, ut liquet ex periodo sequenti.

(51) Absorbi. Pro absorberi.

(52) Oculus. Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. In Arundel. et Merc. 2 viliose, oculum. In editu. oculo.

A ejus est obedire Deo, sciens quoniam bonum est cum omni (53) intentione diligenter custodiat. Propter hoc etiam duplices habuit sensus, utrumque agnitionem habentes, ut electionem meliorum cum disciplina faciat. Disciplinam autem boni quemadmodum habere potuisse, ignorans quod est contrarium? Firmior est enim et indubitate subjec- tium apprehensio, quam ea quæ est ex suspicione (54) conjectura. Quemadmodum enim lingua per gustum accipit experimentum dulcis et amari, et oculus per visionem discernit quod est nigrum ab albo, et auris per auditum differentias sonorum scit; sic et mens per utrorumque experimentum disciplinam boni accipiens, firmior ad conserva- ntionem ejus efficitur, obediens ¹³ Deo (55): inobe- dientiam quidem primum respuens per paenitentiam, quoniam amarum et malum est; deinde ex compre- hensione discens, quale sit quod contrarium est bono et dulcedini, ne tentet quidem unquam inobe- dientiam gustare Dei. Si autem utrorumque eorum cognitionem, et duplices sensus cognitionis quis defugiat, latenter semetipsum occidit hominem.

2. Quemadmodum igitur erit Deus, qui nondum factus est homo? quomodo autem perfectus, nuper effectus? quomodo autem immortalis, qui in na- tura mortali non obedivit factori? Oportet enim te primo quidem ordinem hominis custodire, tunc deinde participari (56) gloria Dei. Non enim tu Deum facis, sed Deus te facit. Si ergo opera Dei es, manum artificis tui exspecia, opportune omnia facientem; opportune autem, quantum ad te attinet, qui efficeris. Præsta autem ei car tuum molle et tractabile, et custodi figuram, qua te fi- guravit artifex, habens in temetipso humorem, ne induratus amittas vestigia digitorum ejus. Custo- diens autem compagationem, ascendes ad perfec- tum: ab artificio enim Dei absconditur (57), quod est in te, lumen. Fabricavit (58) substantiam in te manus ejus: linet te ab intus ei a foris auro puro et argento, et in tantum ornabit te, ut et ipse Rex concupiscat speciem tuam. Si vero sis- tation obduratus respucas artem ejus, et ingratus exis- tas in eum, quoniam homo factus; ingratus Deo factus (59), simul et artem ejus, et vitam ami- sisti. Facere enim proprium est benignitatis Dei: fieri autem proprium est hominis naturæ. Si igitur tradideris ei quod est tuum, id est fidem in eum et subjectionem, recipies ejus artem, et eris perfectum opus Dei.

3. Si autem non credideris ei, et fugeris manus

(53) Cum omni. Participiam ut his vocibus pre- fixam delevi auctoritate Clarom. et Voss.

(54) Suspicio. Feuard. in marg. et Voss., su- spetio.

(55) Deo. Deest in Voss.

(56) Participari. Editu., participare.

(57) Absconditur. Sic omnes mes.; at editu., ab- condetur.

(58) Fabricavit. Ita Clarom., Merc. 2, ac Grab. melius quam alii, fabricabit.

(59) Ingratus Deo factus. Hæc non agnoscit Clarom.

ejus, erit causa imperfectionis in te, qui non obediisti, sed non in illo, qui vocavit. Ille enim misit, qui vocarent ad nuptias; qui autem non obedierunt ei, semetipsos privaverunt a regia cœna. Non igitur ars desicit Dei; potens est epim de lapidibus suscitat filios Abrahe; sed ille qui non consequitur eam, sibimet sive imperfectionis est causa.

(60) Οὐτε τὸ φῶς ἔχασθενεῖ
διὰ τοὺς ἔκαντος τυφλώτοντας ἀλλ᾽ ἔχεινον μένοντος ὅποιον καὶ ἔστιν, οἱ τυφλωθέντες παρὰ τὴν αἰτίαν τὴν ἔκαντων ἐν δοραστῇ καθίστανται, μήτε τοῦ φωτὸς μετ' ἀνάγκης δουλειγωγοῦντος τίνα, μήτε τοῦ Θεοῦ βιαζομένου, εἰ μὴ θέλοι τις κατασχεῖν αὐτοὺς τὴν τέχνην. Τὰ οὖν ἀποστάντα τοῦ πατρικοῦ (62) φωτὸς, καὶ παραδόντα τὸν θεσμὸν τῆς ἀλευθερίας, παρὰ τὴν αὐτῶν ἀπέστησαν αἰτίαν, οὐδεύθερα καὶ αὐτεξόύσια τὴν γνώμην γεγονότα.

4. Deus autem omnia præsidiens, utrisque aptas præparavit habitationes: eis quidem qui inquirunt lumen incorruptibilitatis, et ad id recurrunt, benigne donans hoc quod concupiscent lumen; aliis vero id contemptibus, et avertentibus se ab eo, et id fugientibus, et quasi semetipsos exæscantibus, congruentes lumini adversantibus præparavit tenebras: et his qui fugiunt ei esse subjecti, convenientem subdidit poenam (63). Subjectio autem Dei requietio est æterna, ut hi qui fugiunt lumen, dignum fugæ sive habeant locum, et qui fugiunt æternam requiem, congruentem fugæ sive habeant habitationem. Cum autem apud Deum omnia sint bona, qui ex sua sententia fugiunt Deum, semetipsos ab omnibus fraudant bonis; fraudati autem omnibus erga Deum bonis, consequenter in Dei justum judicium incident. Qui enim fugiunt requiem, justè in poena conversabuntur; et qui fugerunt lumen, justè inhabitabunt tenebras. Quemadmodum autem in hoc temporali lumine, qui fugiunt illud, ipsos se tenebris mancipant; ita

¹⁷ Matth. xxv, 41. ¹⁸ Cap. LXXXVII. ¹⁹ Isa. xlvi, 6. ²⁰ Cap. LXXXVIII.

(60) Gracum hoc fragmentum, ut et sequens initio capituli 40, nunc primum prodit, ex *Ecclesiis missis* Joannis presbyteri et monachi, cod. 313, bibliotheca olim Seguerianæ, nunc illustrissimi D. D. Henrici Caroli de Coislin, qui ejus aditum hactenus interclusum, pro suo in litteras studio ac benignitate, eruditis modo patefecit.

(61) *Nolit. Odit.* in Feuard. marg. et Voss.

(62) *Πατρικοῦ.* Ad marg. dicti cod. scriptum *Ιεροῦ.*

(63) *Convenientem subdidit poenam.* In veteri Feuard. cod., Clarom. et Voss., *convenienti subdidit poenam.* Sed repugnat huius lectioni præcedens vox

Aut ipsi sibi causa sicut, quod destituntur a lumine, et inhabitant tenebras, et non lumen causa est eis hujusmodi conversationis, quemadmodum prediximus: sic æternum Dei qui fugiunt lumen, quod continet in se omnia bona, ipso sibi causa sunt, ut æternas inhabitent tenebras, destituti omnibus bonis, sibimesipsis causa hujusmodi habitationis facti.

CAPUT XL.

Unum et eundem Deum Patrem poenas infligere reprobis, ac electis præmia tribuere.

1. Elēs καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ, ὁ τοὺς μὲν γλυκομένους αὐτοῦ τῆς κοινωνίας, καὶ προσμένουσιν αὐτοῦ ^C B τῇ ὑποταγῇ, τὰ παρ' αὐτῷ ἡτοιμακῶν ἀγαθά τῷ δὲ ἀρχηγῷ τῆς ἀποστολίας διαβόλῳ, καὶ τοὺς μετανοοῦντας καὶ ἀπιστέροντας πρὸς αὐτὸν ποιῶν εἰρήνην καὶ φιλίαν, καὶ ἐνωντας συντιθέμενος ἐπὶ δὲ τοὺς μὴ μετανοοῦντας, καὶ φεύγοντας αὐτοῦ τὸ φῶς, πῦρ αἰώνιον, καὶ ἔξωτερον σκότος ἡτοιμακῶν. Στινά ἔστι κακὰ τοὺς εἰς διαχριθέντας. Καὶ τοῦτο ἔστι τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου· Ἐγὼ Θεὸς καὶ ἡλωτής, ποιῶν εἰρήνην καὶ κτίζων κακά· ἐπὶ μὲν τοὺς μετανοοῦντας καὶ ἀπιστέροντας πρὸς αὐτὸν ποιῶν εἰρήνην καὶ φιλίαν, καὶ ἐνωντας συντιθέμενος ἐπὶ δὲ τοὺς μὴ μετανοοῦντας, καὶ φεύγοντας αὐτοῦ τὸ φῶς, πῦρ αἰώνιον, καὶ ἔξωτερον σκότος ἡτοιμακῶν. Στινά ἔστι κακὰ τοὺς εἰς αὐτά, ^D D ignem æternum et extiora tenebras præparans: quæ quidem sunt mala his qui incident in ea (66).

2. ²⁰ Si autem alius quidem esset qui regalem donat Pater, et alius qui ignem præparavit Deus; fuissent æque differentes eis (67) illi; alius quidem in Patris regnum mittens, alius vero in æternum ignem. Sed quoniam unus et idem Dominus separari demonstravit in judicio omne genus humanum,

his; quæ sequentem accusativum requirit.

(64) *Zelans.* Hæc vox in nostris Isaïæ codd. non exstat.

(65) *Habent et convertuntur.* Sic Clarom. et Voss. In Arundel. et Merc. 2, *agent et convertuntur.* In edit., *agentes convertuntur.*

(66) *Incident in ea.* In edit, additum legitur: *sed bona ex justitia Dei.* Sed cum id additamentum esse videatur a quoipiam explicationis gratia fæcum, delevi auctoritate codd. Clarom., Voss., Arund. et textus Graci, in quibus nihil simile occurrit.

(67) *Eis.* Eras. et Gall., et. Utrumque vero Feuard. jungens expressit, et eis.

« quemadmodum pastor segregat oves ab ha-
dis ¹¹; » et aliis quidem dicet: « Venite, benedicti
Patris mei, percipite regnum quod paratum est vo-
bis ¹²; » aliis vero: « Discedite a me, maledicti,
in ignem aeternum, quem præparavit Pater meus
diabolo et angelis ejus ¹³; » unus et idem Pater ma-
nifestissime ostenditur, « faciens pacem, et condens
mala ¹⁴, » præparans utrisque que sunt apta:
quemadmodum et unus judex utroque in aptum
mittens locum. Quemadmodum in zizaniorum et
in tritici parabola manifestavit Dominus, dicens:
« Quemadmodum colliguntur zizania, et igni com-
buruntur (88); sic erit in consummatione aseculi.
Mittet Filius hominis angelos suos, et colligent de
regno ejus omnia scandala, et eos qui faciunt ini-
quitatem, et mittent eos in cibarium ignis: illic
erit fletus et stridor dentium. Tunc justi fulgebunt
sicut sol in regno Patris ipsorum ¹⁵. » Qui ergo re-
gnum præparavit justis Pater, in quod assumpit
Filius ejus dignos; hic et caminum ignis præpara-
vit, in quem dignos mittent ii, qui a Filio hominis
missi sunt, angeli, secundum iussum Dei.

δ. Ὁ μὲν Κύριος (69) ἐν τῷ ίδιῳ ἀγρῷ καλὸν ἰσπαιρε σπέρμα· Ἀγρὸς δὲ ἔστιν δὲ κόσμος. Ἐν δὲ τῷ καθεδεῖν τὸν δινθρόπους, ἥλθεν δὲ ἔχθρος, καὶ ἰσπαιρε ξιζάνια μέσον τοῦ στού, καὶ ἀπῆλθεν. Ἐκτοτε γάρ ἀποστάτης δὲ μῆγελος αὐτοῦ (70), καὶ ἔχθρος, ἀφ' ὃτε ἐξήλωσε τὸ πλάσμα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔχθροποιῆσαι εὐτὸν (71). πρὸς τὸν Θεὸν

3. *Hic enim in agro suo bonum semen seminavit: « Ager autem, inquit, s^{ecundu}m est²⁰. Cum autem dormirent homines, venit inimicus, et superseminavit zizania inter frumentum, et abiit²¹. Extunc enim apostata est angelus hic, et inimicus, ex quo zelavit plasma Dei, et inimicum illum Deo facere aggressus est. Quapropter*

Α ἐποχείρησε. Διὸ καὶ δὲ Θεὸς τὸν μὲν, παρ' αὐτοῦ (73) λάθρᾳ ἐπιστηράντα τὸ ζεύσιον, τουτέστι τὴν παράβασιν εἰσενεγκόντα (74), διφώριστῆς θείας μετουσίας· τὸν δὲ ἀμελῶς μὲν, ἀλλὰ κακῶς παραδεέξαμενον τὴν παρακοὴν δινθρωπὸν ἀλέησε, καὶ ἀντέστρεψε (75) τὴν ἔχθραν, ἣν ἔχθροποίησε, περὸς τὸν αὐτὸν· ἀπωσάμενος μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν πρὸς αὐτὸν (76) Β ἔχθραν, ἀνακλάσας δὲ αὐτὴν, καὶ ἀντιπέμψας περὸς τὸν δριν. Καθὼς τὴν Γραφὴν φησιν εἰρηγέναι τῷ δρεῖ τὸν Θεόν· «Καὶ ἔχθραν θήσω ἀνά μέσον σου, καὶ ἀνά μέσον τῆς γυναικὸς (78), [καὶ ἀνά μέσον τοῦ σπέρματός σου, καὶ ἀνά μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς· αὐτὸς σοῦ τηρήσει κεφαλήν, καὶ σιτηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν].» Καὶ τὴν ἔχθραν ταύτην δὲ Κύριος εἰς ἁευτὸν ἀνεκφαλαίωσετο, ἐκ γυναικὸς γενόμενος δινθρωπός (79), καὶ πατήσας αὐτοῦ τὴν κεφαλήν. et Deum eum quidem, qui e semetipso sizaria absconde seminavit, id est, transgressionem quam ipse intulit (78), separavit a sua conversatione: eum autem, qui negligenter quidem, sed male accepit inobedientiam, hominem miseratus est, et retorsit inimicitiam, per quam inicium Deo facere voluit, in ipsum inimicitarum auctorem; auferens quidem suam, quae erat aduersus hominem, inimicitiam; retrorsus autem illam, et remittens (77) illam in serpentem. Quemadmodum et Scriptura ait dixisse serpenti Deum: «Et inimicitiam ponam inter te et inter mulierem, et inter semen tuum et inter semen mulieris. Ipse tuum calcabit caput, et tu observabis calcaneum ejus²⁰.» Et inimicitiam hanc Dominus in semetipsum recapitulavit, de muliere faciens hominem, et calcans ejus caput;

C quemadmodum in eo, qui ante hunc est, libro ostendimus²¹.

²¹ Matth. xxv, 32. ²² Ibid. 54. ²³ Ibid. 41. ²⁴ Isa. xlv, 7. ²⁵ Matth. xiii, 40 seqq. ²⁶ Ibid. 58. ²⁷ Ibid. 25. ²⁸ Gen. iii, 15. ²⁹ Lib. iii, cap. 23, n. 5, 6, 7.

(88) *Igni comburuntar.* Ita Fenard. in marg., Voss., Clarom. et Arund., nisi quod duo posteriores habeant, *comburentar.* Ceteri, in ignem mittentur.

(69) Ο μὲν Κύριος. Graeca hæc clarissimum Grab. e duabus Catenis in S. Matthæi Evangelium eruit, Nicetas videlicet a Corderio edita, pag. 489, et altera ms. in cod. 1879, fol. 21, in bibliotheca regia Paris. quæ tamen in eo differunt quod loco priorum iatorum verborum, δ μὲν Κύριος, usque ad εἰλικρινῶν πλάσμα, in Nicetæ Calena ista solum habeantur: Ἐγέρθες τοῦ Κυρίου διάβαλος γέγονεν, εἴ δους εἰλικρινῶν. etc.

(70) Ἀγγελος αὐτοῦ. Legit interpres, ἀγγελος εὐτος.

(71) Ἐχθροκοιῆσαι αὐτό, In Niceta, ἐχθροκοιεῖν, omissa voce αὐτό, pro qua in edit. Oxon. αὐτόν.

{72} Παρ' αὐτοῦ. Desunt in Niceta.
 {73} Transgressionem quam ipse feculit. Graeca

sonant: qui transgressionem intulit.
(74) *Ελογετερχόντα ... ἐλέγος.* Illec omnia desiderari in ms. Catena Regis scribit Grubius. Sed clariss. virum decepit apogaphum mūtilum: nam in autographo tūdīm verbi existant, nisi quod

πρὸς ἀμελῶς μὲν, ἀλλὰ κακῶς, *habeat*. ἀμελῶς καὶ κακῶς.

(75) *Kai dyréotopete .... tōr θεόν.* Graeca haec
ms. Catena aliquantulum a Latinis dislectant; sed
longe magis Nicetus, qui Irenei verba compendio
duntaxat refert, hoc modo: *Kai tñn ἔχθραν πρός*
tὸν δοῦλον ἀντέπισθε, καθὼς ἡ Γεωτή εἰστι.

(76) Τὴν πρὸς αὐτὸν. Legendum cum interpreto, τὴν πρὸς ἀνθρώπον.

(77) *Remittens*. Sic Arund. et Grab. juxta Gracum, melius quam ali, *mittens*. In Cicerone. autem neutrum legitur, sed simpliciter habetur: *retrahens illam in serpentem*.

(78) *Kai drah meōtor tēc γυραυός.* Post hanc scriptum in ms. Catena legitur, *xai tē tēnēs· tom,* *xai mef' ὀλγύον·* *xai tēnēs* ξυθραν, etc. Quæ ostendunt Catena auctore brevitali studentem intermedia Scripturæ verba consulto prætermisso, quæ in suo Irenæi codice descripta præ oculis habebat. Quare opera p̄ premium facturum me putavi, si ea restituerem, hamulis tamen inclusa.

(79) Ἐν γυναικὶ γεννωμένος διδράσκος. In Nicetia Calena legiuntur: Γεννωμένος ἐκ γυναικὸς, γεννωμένος διδράσκος. Ναὶ τοι εἰς ταῦτην, *factus homo.*

288 CAPUT XLI.

Qui Deo non credunt, ipsique non obedunt, angeloi et filii diaboli sunt; non natura quidem, sed initiatione. Epilogus hujus libri, et scopus sequentis.

1. Quoniam angelos quedam dixit diaboli (80), quibus mortales ignis preparatus est, et rursum in initiazione ait: « Zizania sunt filii maligni » (81); non necessarium est dicere, quoniam omnes, qui sunt abominationis, ascripuit illi, qui princeps est hujus transgressionis. Sed non ille quidem natura aut angelos, aut homines fecit. Nihil enim in totum diabolas inventar fecisse, videlicet cum et ipse creatura sit Dei, quemadmodum et reliqui angelii. Omnia enim fecit Deus, quemadmodum et David ait (82): « Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse praecepit, et creata sunt ».

2. « Cum igitur a Deo omnia facta sunt (83), et diabolas subinventi et reliquis factus est abominationis causa; iuste Scriptura eos, qui in abominatione perseverant, semper filios diaboli, et angelos dixit maligni. Filius enim, quemadmodum et quidam ante nos dixit (84), dupliciter intelligitur: alias quidem secundum naturam, eo quod natus ait filius; alias autem secundum id quod factus est (85), reputatur filius; licet ait differentia inter natum et factum. Quoniam ille quidem ex eo natus est, ille autem ab ipso factus est, sive secundum conditionem, sive secundum doctrinam magisterium. Qui enim ab aliquo eductus est, verbo, filius de cœatis dicitur, et ille ejus pater. Secundum igitur initiazionem quam est secundum conditionem, ut ita dicam, omnes filii Dei sumus, propter quod a Deo omnes facti sumus. Secundum autem dicta audentiam et doctrinam, non omnes filii Dei sunt, sed qui credunt ei, et faciunt ejus voluntatem. Qui autem non credunt, et non faciunt ejus voluntatem, filii et angelii sunt diaboli (86). Quoniam autem ita se habet hoc, in Isaia dixit: « Filios genui et exaltavi, ipsi autem me spreverunt ».

B

C

Et iterum quia: « Filii alieni mentiti sunt mihi ».

3. « Quoniam enim in hominibus indicito audentes patribus filii abdicati, natura quidem filii eorum (87) sunt, lege vero alienati sunt; non enim heredes sunt naturalium parentum: eodem modo apud Deum, qui non obediunt ei, abdicati ab eo, desierunt filii ejus esse. Unde nec hereditatem ejus percipere possunt; quemadmodum David ait: « Alienati sunt peccatores ab utero: ira eius secundum similitudinem serpantis ».

C

Et propter hoc Dominus quos sciebat hominum esse progeniem,

dixit sic progeniem viperarum ».

secundum similitudinem horum animalium in varietate ambulantes,

et insidentes reliquos. « Attendite, inquit, a fer-

mento Pharisæorum et Saduceorum ».

« Sed et de Herode dicens: « Dicite, inquit, vulpi huic »;

nequam astutiam ejus et dolus significans.

Quapropter David (88) propheta ait: « Homo in honore positus, assimilatus est jumentis ».

Et iterum Jeremias: « Equi furentes circa feminas facti sunt, unusquisque ad uxorem proximi sui hin-

niebat ».

Et Isaia in Iudea praecorans, et cum

Israel disputans, principes Sodomorum, et populum

Gomorrha dicebat eos: « similem Sodomitis trans-

gressionem, et eadem, quæ illis fuerunt, peccata »

(89) esse apud eos significans, propter similem

operationem eodem vocabulo vocans eos.

Et quia non natura essent sic facti a Deo, sed qui possent

et juste agere, idem dicebat, consilium eis dñe bonum (90): « Levantini, mundi estote, auctoritate ne-

quitas ab animabus (91) vestris ante oculos meos,

quiescite ab iniurialibus vestris ».

Scilicet, quoniam idem (92) ipsi cum transgredirentur et

peccarent, eamdem quam Sodomitis percepserunt

objurgationem. Cum enim coverterentur, et pa-

nitentiam agerent, et quiescerent a malitia, filii

poterant esse Dei, et hereditatem consequi incor-

(80) *Diaboli.* Eras., Gall. et Feuard. minus recte, *diabolos.*

(81) *Fili maligni.* *Maligni* in genitivo casu.

(82) *David* ait. Quod addunt editi, *de omniis huiusmodi*, expunxi auctoritate codd. Clarom. et Voss. ; *superfluum* est enim.

(83) *Facta sunt.* Ia ex Claromont. posui pro *facta sunt*, quia mox sequitur *factus est*; quoniam *conjectivum utrobique mallem.*

(84) *Quidam ante nos dixit.* Quis hic ab Irenæo laudetur, incertum proponit.

(85) *Secundum id quod factus est.* *Id* deest in Arund. et tam in hoc cod. quam in Merc. 2, Eras., Gallas. et Feuard. perperam *factum* legitur.

(86) *Angeli sunt diaboli.* Addunt editi, secundum *id quod opera diaboli faciunt.* Sed spurium istud glossema, quod e margine in textum irrepit, non agnoscunt codd. Clarom. et Voss. quorum auctoritate illud expunxi.

(87) *Eorum.* In Clarom. et om. Anglic. legitur

ejus, quod forsan ad *τότε* *natura*, quoniam minus recte, referri posset; nisi pro *ejus* legendum esset *ejus*. Sed cum in omnibus editi. et in Ottobon. cod. legitur *erorum*, ac ita habuisse veterem Feuardentii cod. ex eo persuasum habeam, quod ille nullam variam lectionem, sive ad marginem editionis sive in observationibus, adnotari, nihil immutandum esse duxi.

(88) *David.* Duas voces, et *Jeremias*, hic addunt Clarom. et Voss.; omitunt vero, cum verbo ait, *post et iterum.*

(89) *Similem Sodomitis transgressionem, et es-* dem, quæ illis fuerunt, *peccata.* Sic omnes mox nisi quod Arund. et Merc. 2 habeant illi pro *illis*; ac Merc. 4 *vitiosos*, *transgressorum.* At editi., *similes enim Sodomitis transgressiones, et eadem quæ illi fe-* cerunt *peccata.*

(90) *Bonum.* *Deest* in Eras. et Gall.

(91) *Animabus.* *Alii, animis.*

(92) *Idem.* Sic Clarom. *Reliqui male, tides.*

rum eis, quæ ab eo præstatae. Secundum hanc igitur rationem, angelos diaboli, et filios dixit maligni, qui diabolo credunt, et ea quæ sunt ejus agunt. Qui quidem ab initio omnes ab uno et eodem Deo (93) facti sunt. Verum quando credunt, et subjecti esse Deo perseverant, et doctrinam ejus custodiunt, filii sunt Dei: cum autem abcesserint, et transgredi fuerint, diabolo ascribuntur principi, ei qui primo sibi, tunc et reliquis causa abcessioneis sit factus.

4. Quoniam autem multi quidem Domini sermones, unum autem et eundem omnes annuntiant Patrem factorem mundi hujus, oportebat et nos propter eos, qui in multis erroribus continentur, per multa confutare; si quomodo posent per multa confutati (94) et ad veritatem 289 converti, et B salvari. Necessarium est autem conscriptioni huius, in sequenti (95) post Domini sermones subiungere Pauli quoque doctrinam, et examinare sententiam ejus, et Apostolum exponere, et quæcunque ab ha-

A reticis, in totum non intelligentibus quæ a Paulo dicta sunt, alias acceperunt interpretationes, explanare et dementiam insensationalis eorum ostendere: et ab eodem Paulo, ex quo nobis quæstiones inferunt, manifestare, illos quidem mendaces, Apostolum vero prædicatorem esse veritatis, et omnia consonantia veritatis præcoio docuisse, unum Deum Patrem eum, qui locutus sit ad Abraham, qui legitationem fecerit, qui prophetas premiserit, qui novissimis temporibus Filium suum misit, et salutem suo plasmati donat (96), quod est carnis substantia. Reliquos igitur sermones Domini, quos quidem non per parabolas, sed simpliciter ipsis dictiōnibus docuit de Patre, et expositionem Epistolarum beati Apostoli (97) in altero libro disponentes, integrum tibi opus exprobrationis et eversionis falso cognominata agnitionis (98), præstante Deo, præbebimus; et nos ipsos, et te ad contradictionem omnium hæreticorum in quinque exercentes libris.

A000005711833

BR60.M5 1857 t.7 pars.1
Migne, Jacques Paul, 1800-1875.
Patrologiæ cursus completus.
Series græca.

5711833

CIRCULATED

Digitized by

Google

A000005711833

ogle